MUHAMMED ÂBİD
EL-CÂBİRÎ

SİYER EŞLİĞİNDE KUR'AN'I ANLAMAK

Fehmü'l Kur'an

NÜZUL SIRASINA GÖRE TEFSİR

1

mana
YAYINLARI

İLİMYURDU YAYINCILIK 63
TEMEL ESERLER 2

Kitabın Adı:
FEHMÜ'L KUR'AN
Nüzul Sırasına Göre Tefsir

Kitabın Özgün Adı:
FEHMÜ'L-KUR'ANİ'L HAKİM
et-Tefsirü'l Vadıh Hasebi Tertibi'n Nüzul

Yazan:
Muhammed Âbid el-CÂBİRÎ

Çeviri:
Muhammed COŞKUN

İç Düzen:
İlimyurdu Yayıncılık

KapakTasarımı:
Muzaffer Yılmaz

Baskı-Cilt
Enes Basın Yayın ve Matbaacılık Ltd.Şti.
Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No:12/212 Topkapı/İstanbul
Tel:(0212) 501 4 763 Fax:(0212) 501 08 40

İlimyurdu

Sofular Mh. Kıztaşı Cad. No:9/2 Fatih / İstanbul
Tel.:(0212) 533 05 35 **Faks:**(0212) 631 53 69
web:www.ilimyurdu.com
e-mail:info@ilimyurdu.com

2013 Bu kitabın Türkçe yayın hakları İlimyurdu Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti'ne aittir.

فهم القرآن الحكيم
التفسير الواضح حسب ترتيب النزول

FEHMÜ'L-KUR'ÂN

Nüzul Sırasına Göre Hikmetli Kur'ân'ın Anlaşılır Tefsiri

I. CİLT

MUHAMMED ÂBİD
el-CÂBİRÎ

Çeviren
Muhammed COŞKUN

İÇİNDEKİLER

Giriş: Kur'ân'ı Nasıl Anlayabiliriz? 7

BİRİNCİ AŞAMA

Nübüvvet, Rubûbiyet ve Ulûhiyet 17
Sunuş 19

1- Alak Suresi 21
2- Müddessir Suresi 25
3- Mesed Suresi 35
4- Tekvîr Suresi 39
5- A'lâ Suresi 43
6- Leyl Suresi 47
7- Fecr Suresi 51
8- Duhâ Suresi 57
9- İnşirah Suresi 61
10- Asr Suresi 63
11- Âdiyat Suresi 67
12- Kevser Suresi 71
13- Tekasür Suresi 75
14- Mâûn Suresi 77
15- Kâfirûn Suresi 81
16- Fil Suresi 83
17- Felak Suresi 85
18- Nas Suresi 91
19- İhlâs Suresi 97
20- Fatiha Suresi 101
21- Rahman Suresi 105
22- Necm Suresi 113
23- Abese Suresi 121
24- Şems Suresi 127
25- Burûc Suresi 131
26- Tin Suresi 137
27- Kureyş Suresi 141
Birinci Aşama Üzerine Genel Değerlendirme:
Rab, Allah ve Rahman İsimleri 145

İKİNCİ AŞAMA

Diriliş, Hesap ve Kıyamet Sahneleri 163
Sunuş 165

28- Karia Suresi 167
29- Zilzal Suresi 169
30- Kıyamet Suresi 173
31- Hümeze Suresi 179
32- Mürselât Suresi 181
33- Kâf Suresi 185
34- Beled Suresi 191
34- Alak Suresinin Devamı 195
34- Müddessir Suresinin Devamı 199
35- Kalem Suresi 205
36- Tarık Suresi 215
37- Kamer Suresi 219
İkinci aşama üzerine genel değerlendirme: Ahiret inancı 225

ÜÇÜNCÜ AŞAMA

Şirk Eleştirisi 239
Sunuş 241
38- Sad Suresi 243
39- A'raf Suresi 255
40- Cin Suresi 291
41- Yasin Suresi 309
42- Furkan Suresi 319
43- Fâtır Suresi 333
44- Meryem Suresi 343
45- Tâhâ Suresi 353
46- Vakıa Suresi 369
47- Şuara Suresi 375
48- Neml Suresi 391
49- Kasas Suresi 403
50- Yunus Suresi 417
51- Hûd Suresi 435
52- Yusuf Suresi 453
Üçüncü aşama üzerine genel değerlendirme:
Tevhid, Putlar ve Tasvir (Resim-Heykel) 471

GİRİŞ: KUR'ÂN'I NASIL ANLAYABİLİRİZ?

Kur'ân'ın tanımlanması konusuna ayırmış olduğumuz ***ilk***[1] kitabımızın başında, *"Kur'ân'ın tanımlanmasına ihtiyaç var mıdır?"* şeklinde bir soru sormuştuk. Şimdi ise daha farklı bir düzlemde hareket ediyor ve aynı soruyu *"Kur'ân'ı nasıl anlayabiliriz?"* şeklinde soruyoruz. Çoğu kişi Kur'ân'ın herkes tarafından -en azından Arapça konuşan kimseler tarafından- gayet iyi tanındığını ve tanımlanmasına gerek olmadığını düşündüğü için ilk sorumuz adeta mevcut anlayışa bir meydan okuma şeklinde idi, ancak Kur'ân'ın tanımı hakkında yazdıklarımıza gösterilen ilgi ve önem, bu konuyu yeniden açmamız gerektiğini ortaya koymuş durumdadır.

Dediğimiz gibi, ortaya "Kur'ân'ın tanımlanması" hakkında bir soru atmak mevcut duruma bir tür meydan okuma tavrı içermektedir ve bir tür cesaret ister. "Gerçeği arama" yolu olan felsefe ile ilgilenmenin gerektirdiği bir cesaret!

Soruyu cevaplamak ise -yazar açısından- kolay olmuştur, çünkü böyle bir soru karşısında yazar kendisini meçhul yahut kayıp bir hakikatin peşinde hissetmiş değildir. Aksine tek yapması gereken şey, daha önceden sorulmuş birtakım soruları yeniden sormak, konu ile ilgili tartışmaları yeniden canlandırmak, alışılagelmiş donuk ve basmakalıp düşünce çerçevesinden çıkmak ve uygulamadan yoksun fikir ve düşünceleri yeniden ateşleyip onlara, çağın ruhuna daha iyi bir şekilde cevap verecek yeni bir bakış açısı kazandırmak olmuştur.

Burada sorduğumuz soru ise "giriş/tanımlama" sorusunun bir adım ötesinde olup daha farklı bir düzlemde yer almakta ve önceki gibi herhangi bir meydan okuma içermemektedir. Zira "Kur'ân'ın anlaşılması" her zaman önemsenmiş ve cevabı aranmış olan bir sorudur. Bununla ilgili olarak sadece, Kur'ân'ın her zaman ve mekâna hitap eden evrensel bir

1 Kur'ân'a Giriş adlı bu kitap tarafımızdan tercüme edilmiş ve Mana yayınları tarafından basılmıştır.(Çev.)

söylem olduğuna olan inancımızın bize, onu her çağda değişen şartlara göre yeniden anlayıp yorumlama sorumluluğu yüklediğini hatırlatmak yeterli olacaktır. Öyleyse soruyu "Kur'ân'ı nasıl anlayabiliriz" şeklinde sormak herhangi bir cüretkârlık içermemektedir. Ne var ki bu soruya, içerisinde yaşadığımız çağın verileri ışığında cevap vermek son derece büyük bir cüret gerektirmektedir, çünkü "Kur'ân'ı anlama"ya ilişkin soru, daha önce dediğimiz gibi, "Kur'ân'ı tanımlama" ile ilgili soruyu bütün ağırlığı ve boyutları ile birlikte yeniden sormak demektir. İlk soruya cevap verirken kendimizi "*daha önceden sorulmuş birtakım soruları yeniden sormak, konu ile ilgili tartışmaları yeniden canlandırmak... vs*" gibi bir durumda bulduysak, bu soruda da aynı durumla, hatta karşılaştırma kabul etmeyecek ölçüde daha zor ve ağır bir görevle karşı karşıya bulmaktayız.

Biz Kur'ân'ı boş bir sayfaya yazılı öylesine bir metin olarak görüp de bu sayfanın kenarlarına ayetlerin, kıssaların yahut müjde-tehdit içeren ifadelerin zihnimizde canlandırdıklarını ya da kendi kurgu, istek ve eğilimlerimizin uzantılarını doldurmayacak, aksine burada da aynen "tanımlama" konusunda izlediğimiz yöntemi izleyeceğiz.

"Kur'ân'a Giriş" adlı kitabımızda Kur'ân'ın sadece mushafın iki kapağı arasında yer alan sayfalar bütününden ibaret olmayıp, oluş ve oluşturma süreci vahyin başlangıcından alıcısı ve tebliğcisi olan Hz. Peygamber'in vefatına kadar geçen yirmi küsur yıllık bir sürece yayılmış bir metin olduğunu açıkça ortaya koymuştuk. Aslında "Kur'ân'ın anlaşılması" konusunda yazdıklarımız da benzer bir hususun açıklığa kavuşmasını hedeflemektedir, yani burada, "Kur'ân'ı anlama" eyleminin ayetlerin kenarına ve altına yazılmış sayısız tefsir ve yorumları okuyup incelemekten ibaret olmadığını, aksine Kur'ân metnini bütün bu yorum ve tefsirlerden özenle ayrı tutmayı içerdiğini açıklığa kavuşturmak istiyoruz. Elbette ki amacımız bütün bu tefsir ve yorumları çöpe atmak değil, onları ait oldukları zaman ve mekân ile ilişkilendirmektir. Böylece kendi çağımızda yaşayan kimseler olarak bizler, daimi asaleti içerisindeki Kur'ân ile kendimiz arasında bir bağlantı kurma imkânına sahip olabiliriz.[2]

Metnin asaleti derken onun Allah'tan inmiş olduğu halini kastetmiyoruz, zira metin bugün elimizdeki mushafta (bu anlamda) bütün asaleti ile mevcuttur. Kur'ân metni Hz. Ebû Bekir zamanında toparlanıp mushaf

2 Burada kullandığımız "ayrı tutma"(fasl) ve "bağlantı kurma"(vasl) kavramları hakkında "Felsefî Mirasımız ve Biz" adlı eserimizin giriş bölümündeki şu iki başlığa bakılabilir:
b-Okunan metnin okuyucudan ayrılması; nesnellik sorunu
c-Okuyanın okunan ile bağlantı kurması; süreklilik meselesi.

haline getirildiğinden beri ne ise odur. Bizim asaletten kastımız anlama ile ilgilidir. Buna göre metnin asaleti demek; onun, değişik görüşlere sahip tefsirciler tarafından yazılmış olan tefsir kitaplarında yer alan bütün anlama biçimlerinden soyutlanmış hali demektir. Burada esas mesele bütün bu anlama biçimlerinin ideolojik içeriklerini ayıklamaktır. Tefsir kitaplarında yer alan bilgi malzemesi ise, çoğunlukla birbirinin tekrarı şeklinde olduğu için, birçok tefsire bakmak yerine temel bazı tefsirlere bakmakla elde edilebilir. Bunlar arasında Mecazu'l-Kur'ân[3], "Maani'l-Kur'ân"[4] gibi dilbilimci âlimler tarafından yazılmış ve filolojik yaklaşımlar içeren tefsirleri ve literatürün gerçekten de en önemli iki tefsiri sayılan; büyük ilim adamı, fakih, tarihçi, dilbilimci ve tefsirci Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (h.225-310) yazmış olduğu ve neredeyse tefsirle ilgili bütün rivayetleri derleyen ***Camiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*** adlı tefsiri ile Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî'nin (h.467-538) yazmış olduğu ve "Beyanî Tefsir"lerin başında sayılabilecek olan, yani *Beyanî Arap Aklı*'nın temelinde yer alan ***"el-Keşşâf an Hakâiki Gavamıdi't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûh'it-Te'vîl"*** adlı tefsiri sayılabilir. Bu iki tefsirin tekrarı ve devamı niteliğinde olmayan kimi tefsirler ise çoğunlukla açık ve önyargılı bir şekilde, İslam tarihinde ortaya çıkmış olan mezheplerden herhangi birisinin çerçevesinde hareket etmişlerdir. Esasında bu durum onlara verdiğimiz önemi azaltmamaktadır, ancak biz yine de, içerdikleri aşırı ideolojik çarpıtmalardan dolayı bu çalışmamızda onları dikkate almadık.

***

Bu satırları okuyanlar muhtemelen, "Kur'ân'a Giriş" in ilk satırlarında söylediklerimizi hatırlayacaktır. Orada hedefimizin, Kur'ân'ı çevreleyen arka plana ışık tutmak olduğunu belirtmiş ve 1980 yılında yayımlanan "Felsefî Mirasımız ve Biz" adlı eserde ilan ettiğimiz ve 2001 yılında yayımlanan Arap Ahlaki Aklı adlı eser ile tamamladığımız dört ciltlik "Arap Aklının Eleştirisi" serisinin ortaya çıkış hikâyesini, serideki kitapların nasıl birbirlerini doğurmuş olduğunu defalarca anlatmıştık. Şimdi ise kader, "Kur'ân'a Giriş" kitabının da aynı şekilde peş peşe gelen bir seri olarak ortaya çıkması şeklinde tecelli etmektedir.

Başlangıçta niyetimiz "Kur'ân'a Giriş" tarzında bir ikinci cilt yazmak idi. "Tanımlama" çalışması, konuyla ilgili klasik dönemde yazılmış eser-

3 Ebu Ubeyde Ma'mer b. El-Müsenna tarafından yazılmıştır. (Çev.)
4 Bu isimde birkaç tefsir vardır. En önemlileri el-Ferra ve ez-Zeccac'a ait olanlardır. (Çev.)

lerden ulaşabildiklerimizin tümünü incelemeyi gerektirmişti. Bu eserlerin çoğunluğu da "Ulûmu'l-Kur'ân" başlığı altında toplanabilecek türden idi. Kur'ân'ın konularını incelemeyi düşündüğümüz ikinci esere hazırlanırken ise "Kur'ân'ı anlama" ile ilişkili olarak klasik dönemde yazılmış olan eserlerden ulaşabildiklerimizin tümünü incelememiz gerekmişti ki bunların çoğu da "Tefsir" kategorisine giren kitaplardır. Bilindiği gibi tefsirlerin sayısı oldukça fazladır; çeşitli hacimlerde yazılmış olan bu eserler arasında sünnî-şiî-tasavvûfî, rivayet-dirayet, fıkhî-kelamî şeklinde kategorilere ayrılabilecek birçok tefsir bulunduğu gibi, bilinen anlamıyla "tefsir" olmaktan daha çok bir tür "Kur'ân çerçevesinde, gölgesinde, ışığında,..." yorumlar ve düşünceler içeren eserler de mevcuttur.

Bütün bu tefsirleri uzunca bir süre inceledim. Bu esnada, koca ciltler dolusu bütün bu kitaplarda kolaylıkla arama yapabilmeyi ve kısa süre içinde konuları tasnif etmeyi sağlayan bilgisayar programlarından da yararlandım. Bütün bu kitaplar, metinler ve internet dokümanları üzerinde yaptığım incelemeler sonucunda; daha önce vaat etmiş olduğum ve Kur'ân'ı anlama konusunda yazacağım bu ikinci kitabın, Kur'ân'ın bazı konu yahut bölümleri üzerine yapılan bir incelemeyi aşıp *bir bütün olarak* "Kur'ân'ı anlama" çalışmasına, yani bir tefsire dönüşmedikçe gerekli düşünsel seviyeyi ve ufku yakalayamayacağı sonucuna vardım.

Bu düşünceyi bilincime iyice yerleştiren şey, incelediğimi söylediğim kitaplar arasında yer alan Şatıbî'nin "*el-Muvâfakât*" adlı eserinde okuduğum kısa, fakat son derece derinlikli bir cümle idi. Bu cümleyi daha önce defalarca okumuş olmama rağmen bu sefer sanki ilk kez okuyormuş gibi oldum. Evet, onu defalarca okumuştum, ama hiç bu kadar derin bir idrak ile kulak vermemiştim. Şatıbî'nin, şer'i delillerden[5] birincisi olarak işlediği "Kitap" bölümünde on birinci meselenin başında söylediği cümle aynen şu şekilde idi: "*Medenî sureler ancak Mekkî surelerin üzerine bina edilerek anlaşılabilir, aynı şekilde Mekkî sureler de Medenî sureler de, iniş sıraları takip edilerek ve birbirlerinin üzerine bina edilerek anlaşılabilirler. Aksi takdirde ulaşılan anlam doğru olmaz.*"[6] "Kur'ân'a Giriş"te surelerin iniş sıralamasının önemine vurgu yapmış olmama rağmen Şatıbî'den okuduğum bu cümle bende, "*Kur'ân'ın*" anlaşılmasının "*Kitabın*" anlaşılması anlamına geldiği yönünde köklü bir düşünce uyandırdı. "Kur'ân'a Giriş"te "Kur'ân/Kitap" meselesinden söz etmiş ve Kur'ân'a "Kur'ân" isminin verilmesinde

5 Şer'i deliller dört tanedir: Kur'ân, Sünnet, İcma ve Kıyas. Bunlara İslam'da hukukun/yasamanın temelleri de denilir.

6 Ebu İshak İbrahim b. Musa eş-Şatıbî, ***el-Muvâfakât fi Usûli'd-Din***, Kahire, el-Mektebetu't-Ticariyye el-Kübra, ts., C.3, s.406

okuma (kıraat/tilavet) fiilinin önemini vurgulamıştım.[7] Fakat bir şeye aynı anda iki isim (Kur'ân/Kitab) verilmesinin "hikmetini" yeterince kavrayamamıştım. Ancak şimdi artık rahatlıkla şunu söyleyebilirim: *Okunan Kur'ân*'ın ayetleri söz konusu olunca, istediğimiz sure yahut pasajı ele alabiliriz ve bunun için sadece Kur'ân'ı düzgünce okuyabiliyor olmamız yeterlidir. Çünkü Şatıbî'nin Sufî ve Batınî tefsirlerden söz ederken dediği gibi, *Okunan Kur'ân*'ın anlamı esasen kalpten neş'et eder. Ancak *Yazılı Kur'ân*'ın anlamını kavrayabilmek için onu kendine ait iç düzeni olan bir "Kitab" olarak ele almak ve okuduğumuz şeyin öncesine-sonrasına dikkat etmek gerekir. İşte burada tam da Şatıbî'nin söylediği ilke temel alınır ki onun sözünü aynen tekrarlamakta bir sakınca yoktur: *"Medenî sureler ancak Mekkî surelerin üzerine bina edilerek anlaşılabilir, aynı şekilde Mekkî sureler de Medenî sureler de, iniş sıraları takip edilerek birbirlerinin üzerine bina edilerek anlaşılabilirler. Aksi takdirde ulaşılan anlam doğru olmaz."*

"Hikmetli Kitabın" akıl ile anlaşılması, *"Yüce Kur'ân'ın"* anlamının sadece kalpte yankı bulmasına kıyasla çok daha büyük bir "zihnî" çaba gerektirir. Çünkü anlama eyleminde yapmamız gereken şey iki kat artmaktadır: Bir kere öncelikle, esas alacağımız iniş sıralaması listesinin doğruluğundan emin olmalıyız. Bu ise, rivayetlerde yer alan iniş sırası listelerinin, surelerin iniş tarihlerini veya iniş sebeplerini bildiren rivayetleri dikkate alarak yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. İniş sebebini ya da tarihini bildiren rivayetler "iniş sırası listesi" aktaran rivayetlere ister uygun düşsün, ister ters düşsün, bu yeniden düzenleme işini yapmak zorunludur.[8] Üstelik nüzul sıralamasını yeniden düzenlemek öncelikle Mekkî ve Medenî sure ve ayetleri tespit edip ayırma işi ile başlamalıdır. Gerçi bu konu ile ilgili olarak Tefsir, Ulûmu'l-Kur'ân, Hadis, Tarih... vb kitaplarında son derece bol malzeme mevcuttur, ancak bu malzemenin büyük çoğunluğu hem ilgili oldukları ayet ya da surenin bağlamına hiç uymamakta, hem de "Kur'ân'ın bir kısmı bir kısmını açıklar" ilkesi ile ters düşmektedir. Nitekim elinizdeki kitabın her üç cildinde bunun, son derece fazla sayıda örneğini okuyacaksınız.

Öyleyse artık klasik tefsirleri incelemekten edindiğimiz genel bir netice olarak diyebiliriz ki, ***Arap-İslam kütüphanesi (literatürü) geçmişte yazılmış bütün tefsirlerden faydalanan, fakat surelerin iniş sıralamasını[9] esas alan ve teknolojinin sunduğu bilgi edinme, tasnif ve düzenleme***

7 Bkz: ***Kur'ân'a Giriş***, 6. Fasıl, 4. no'lu başlık ve faslın sonuç bölümü

8 Buradaki iki cümlede anlatılmak istenen şeyi dilimizde daha iyi ifade edebilmek için Arapça metindeki cümle düzeninden oldukça uzaklaşmak durumunda kaldık. (Çev.)

9 Surelerin iniş sıralamasını esas alan iki önemli çalışma söz konusudur. Birincisi Fransız müs-

imkânlarından yararlanarak, anlatacağı şeyi günümüzde geçerli "yazı" metotlarına uygun bir şekilde ortaya koyan bir tefsirden yoksundur ve böyle bir tefsire ihtiyaç duymaktadır.

***

Yakın zamana kadar "yazı", "*anlatma aracı*" olarak, "konuşma"ya kıyasla çok daha büyük imkânsızlıklara mahkûm idi. Konuşmacı (yahut tartışmacı veya hatip) meramını anlatmak için ellerini, kollarını, başını yahut elindeki asayı kullanıyor; gülümseyerek, somurtarak, kahkaha atarak veya ağlayarak mesajını pekiştiriyordu. Bütün bedeni mesajını ulaştırma eyleminde işlevsel durumdaydı. Böylece dinleyici bu tamamlayıcı unsurlar sayesinde, konuşmacının kullandığı ifadelerdeki boşlukları dolduruyor ve mesajın tamamına ulaşıyordu. Fakat yazar bu imkânlardan yoksun idi, mesajını iletmek için, eline sayfaları alıp her birinin üst köşesinden başlayarak kelimeleri yan yana dizmekten başka şansı yoktu. Bir sayfa bittiğinde sayfanın sonuna, metnin henüz bitmediğini, sonraki sayfada devam edeceğini gösteren bir işaret koyuyor ve devam ediyordu. Belli bir noktada, yazdıklarının daha önce yazdıklarından ve daha sonra yazacaklarından ayrı bir bölüm oluşturacağını düşündüğünde ise, bölüm/fasıl anlamına gelen bir işaret koyarak bu amacını belli ediyordu.

Tefsir metinlerinde de durum budur. Müfessir, -besmeleden sonra- tefsir edeceği surenin kelimelerini yazar ve bunu yaparken de bu kelimeleri kendi sözlerinden ayıracak bir yazı tarzı kullanır. Ardından açıklamaya başlar. Eğer yazdığı tefsir kısa tefsir türünde ise açıklamalarını alabildiğine kısa tutar, fakat eğer uzun bir tefsir yazıyor ise, önce söz konusu kelimeler üzerinde mevcut olan kıraat farklılıklarını belirtir, sonra dil bilimcilerin ilgili izahlarına yer verir. Daha sonra ilgili rivayetleri sıralar, değerlendirmeler yapar ve bu böyle sürüp gider. Nihayet o kelimenin tefsirini bitirdikten sonra diğer kelimelere geçer ve tefsirini bu şekilde sürdürür. Bu şekilde "*taksit taksit tefsir*" yerine "*toplu tefsir*" yapan müfessirler de vardır. Böyle bir tefsir yazan müfessir ise önce bir grup ayeti yahut surenin tamamını yazar, sonra açıklamalarını, yorumlarını, iktibaslarını, delillerini, cevaplarını sıralar. Bunu yaparken okuyucunun sureyi ezbere bildiğini öngörür. Esasında bu öngörü gerçeği yansıtmaktadır. Çünkü İslam geleneğinde

teşrik Richard Blachere'ın çalışmasıdır. Blachere 1947-1950 yılları arasında, Alman müsteşrik Nöldeke'nin hazırlamış olduğu iniş sıralamasına göre Kur'ân tercümesini Fransızcaya çevirmiş, ancak ikinci baskısında eserini mushaf sıralamasına göre düzenlemiştir. İkinci çalışma ise Muhammed İzzet Derveze'nin 1961-1964 yılları arasında yazdığı "*et-Tefsîru'l-Hadîs*" adlı tefsiridir. Bu iki esere Kur'ân'a Giriş adlı eserimizde değinmiş ve görüşlerimizi bildirmiştik.

tefsir okumaya yahut yazmaya başlamış olan kişiler çoğunlukla Kur'ân'ı önceden ezberlemiş olurlardı. Bu noktada, gerek bizde gerek başka kültürlerde, yazının mahkûm olduğu bu imkânsızlıkların insanları kutsal metinlerden uzaklaştırdığını, bu metinlerle sıradan insanlar arasındaki uçurumu derinleştirdiğini söylemeye gerek bile yoktur sanırım. Bu uçurum o kadar derinleşmiştir ki insanlar artık metnin kutsallığını metnin yazılı olduğu malzemeye intikal ettirmişlerdir. Ümmîlik yaygınlaşıp "anlama" ortadan kalkınca kutsallık metinden metnin üzerine yazıldığı malzemeye/kâğıda geçmiştir, tıpkı vefat etmiş saygın bir kişiye gösterilen hürmetin zamanla onun kabrine intikal ettirilmesi, kabrin adeta canlı bir varlık gibi görülmeye başlanması gibi!

Bütün bunlara karşılık, metnin son derece gelişmiş tekniklerle donatılarak mushaftan okunuşunu sağlamak üzere ortaya konulan büyük çabaları unutmamak gerekiyor. Hz. Peygamber ve dört halife devrinde Arap yazısı noktasız ve harekesiz idi. Mushaf'ta ayetlerin rakamları bile yoktu, hatta sureleri birbirinden ayırmak için sadece "Bismillahirrahmanirrahim" cümlesi yazılırdı. Fakat çok geçmeden mushaflar, gelişen yazı teknikleri ile donatıldı. Ayetlere rakamlar verildi, tilavet ve tecvit için özel işaretler konuldu. Okuma esnasında metne ses yoluyla verilen değişik tonlar, değişik semboller halinde yazılı metne yerleştirildi, böylece metin, okurken dikkat edilmesi gereken hususiyetlerin kayıtlı olduğu bir biçim almış oldu.

Ne var ki, yazı ve anlatım araçlarının, yani metnin kolay anlaşılmasını sağlayacak teknikler geliştirilmiş olmasına rağmen, Kur'ân'ın tilaveti için yüzyıllar boyu harcanan bu çabalar, tefsir alanında harcanmadı. Anlatımını kolaylaştırmak için geliştirilen bu teknikler arasında yeni cümleleri satır başı olarak yazmak, cümlelerin sonuna nokta koymak, aynı tarz şeyleri sayarken aralarına virgül koymak, cümlenin belli öğeleri arasında ayrım yapan işaretler yerleştirmek, temel olan hususları tali hususlardan ayırt eden işaretler koymak, soru işareti ve ünlem gibi noktalama işaretlerini kullanmak, alıntılarda parantez kullanmak, belli bir çekinceyi kaydetmek için parantez veya tırnak işareti kullanmak, tahkik edilen metinlerde orijinal nüshalar arasındaki farklılıkları ifade eden işaretler kullanmak gibi yöntemleri saymak mümkündür.

Bu yöntemler sayesinde modern yazı, geçmişte yaşanan birçok anlatım sıkıntısının üstesinden gelmeyi başarmıştır. Üstelik bu işaretler hem hiyeroglif tarzında kelimeleri şekillerle ifade eden diller için, hem anlamı hareke ile veren Arapça tarzı diller için, hem harf sistemini kullanan diğer diller için kolaylık sağlamıştır.

İşte bizim "açık tefsir/anlaşılır tefsir" derken kastettiğimiz tefsir tarzında, anlatımı kolaylaştıran bu tür teknikler önemli bir yer tutar. Bu sayede hem yukarıda saydığımız anlatım kolaylıklarından istifade edilmiş olacak hem de okuyucunun, Kur'ân metnini okurken, parantez içinde ve farklı bir sitil ile yazılmış olan açıklamalardan faydalanarak, başka bir yere bakmaya ihtiyaç duymadan metni anlaması sağlanmış olacaktır. Oysa metni anlamaya yetecek olan bu kısa açıklamaları uzun hacimli klasik tefsirlerde bulmak oldukça uzun ve meşakkatli bir iştir. Okuyucu devasa metinler içerisinde bu kısa açıklamaları bulayım diye uğraşırken hem yorulacak hem dikkati dağılacaktır. Diğer taraftan bu anlatım teknikleri sayesinde, metin içerisinde anlamın dalgalandığı, konudan konuya geçilmiş olan yerleri kolaylıkla işaret etmek mümkün olmaktadır.

Diğer taraftan konuların daha anlaşılır olması amacıyla, klasik tefsirlerde yer alan rivayetleri, malumatları ve değerlendirmeleri de, konunun gerektirdiği şekilde ve ilgili meselenin özüne uygun olarak dikkate aldık. Bu çerçevede her surenin girişinde bir takdim bölümü ve surenin sonunda da bir ta'lik/değerlendirme bölümü yazdık. Ayrıca sure metinlerinin çeşitli noktalarında dipnotlar koyarak açıklayıcı bilgiler verdik.

Sure girişlerindeki takdim bölümünde kısaca, o sureyle veya surenin bazı ayetleriyle ilgili olarak literatürde yer alan "Esbab-ı Nüzul" rivayetlerine değindik. Bunun yanı sıra "Esbab-ı Nüzul" kabilinden sayılmayan, ancak surenin iniş tarihini belirlemeye veya anlaşılmasını kolaylaştırmaya yarayacak olan rivayetlere de yer verdik. Hadis ve rivayet alanında uzman olmayan okuyuculara bir yararı olmayacağını düşündüğümüz için, rivayetlerin senetlerini vermedik. Zaten ilgili alanlarda uzman olan okuyucular söz konusu rivayetleri her halükarda tahkik etme imkânına sahiptirler. Kaynakları verirken sadece müellif isimlerini (Taberî, Zemahşerî, Râzî... gibi) vermekle yetindik, eserin ismini, cilt ve sayfa numarasını ve baskı bilgilerini vermeye gerek görmedik. Çünkü bu tefsir kaynakları herkes tarafından bilinmektedir ve ilgili ayete bakılmak suretiyle yaptığımız alıntılar kontrol edilebilir. Tefsirlerin çoğunda yer bulan meşhur rivayetlerden söz ederken de "müfessirler derler ki" gibi genel ifadelerle yetindik. Bu tür durumlarda kaynak olarak Taberî'ye bakmak yeterlidir, çünkü hepsinin olmasa da çoğu tefsircinin kaynağı Taberî'dir.

Dipnotlarda, bazı müfessirlerin belli ayetlerle ilgili olarak ortaya koydukları özle ilgili nitelikli bazı görüşlere ya da uzunluğu veya doğrudan konuyla ilgili olmaması nedeniyle metnin içerisinde parantez içi olarak aktarılamayacak olan bazı rivayet bilgilerine yer verdik.

Sure sonlarındaki değerlendirme bölümlerinde ise, surede anlatılan temel konuları kısaca özetlemeye ve kendi görüşümüzü belirtmeye çalıştık.

Her şey bir yana, şuna özellikle işaret etmemiz gerekiyor: Surelerin iniş sıralamasını belli aşamalara ayırdık. Bunu yaparken de, göreceli de olsa, Hz. Peygamber'in sireti ile Kur'ân'ın inişi arasındaki uyuma dikkat etmeye çalıştık. Bu çerçevede okuyucu, sure içerisinde yerleştirdiğimiz başlıkların rastgele olmadığını fark edecektir. Şunu açıkça ifade edelim ki Kur'ân metni, yirmi küsur yıllık bir süre içerisinde parça parça inmiş olmakla beraber, surelerin birbiriyle bağlantısı oldukça güçlü bir mantık ilişkisine dayanmaktadır. Nitekim herhangi bir sureyi kendisinden önce ve sonra inmiş olan surelerle birlikte değerlendirdiğimiz ve bu surelerin yoğunlaştıkları konuya dikkat ettiğimizde, bu konu bütünlüğünün o surelerin indiği dönemde Hz. Peygamber'in ve sahabilerin yaşadığı olaylarla birebir bağlantılı olduğunu, arada muazzam bir uyumun bulunduğunu görmekteyiz. İşte buradan açıkça anlamaktayız ki; ***"vahyin iniş süreci davetin gidişatı ile uyum arz eder."***

İşte bu uyuma dayalı olarak Mekke döneminde vahyin inişini ve davetin gidişatını üç aşamaya ayırdık;

1- Nübüvvet, Rububiyet, Ulûhiyet

2- Kıyamet sahneleri, yeniden diriliş ve hesap günü

3- Şirk'in ve putperestliğin eleştirilmesi

Elinizdeki ciltte, Alak suresinden Yusuf suresine kadar toplam elli iki sureden oluşan bu üç aşamayı inceleyeceğiz. İkinci ciltte inceleyeceğimiz Mekke döneminde inen diğer sureler dördüncü, beşinci ve altıncı aşamaları oluştururlar. Medine dönemini ise üçüncü ciltte ele alacağız. Her aşamanın başında, genelde kısa tuttuğumuz bir giriş bölümü, sonunda ise genellikle uzun bir sonuç bölümü yer alacaktır. Bu sonuç bölümlerinde, ilgili aşamada yoğun olarak işlenen konulara uygun ilave değerlendirmeler yapacağız.

Burada şunu da ifade etmek gerekiyor ki, bu tefsiri mushaf sıralamasına göre değil de iniş sıralamasına göre yapmayı tercih etmiş olmamız, sadece Kur'ân'ın "oluş ve oluşturma" yönü[10] ve vahyin iniş süreci açısından değil, aynı zamanda siret-i nebevî'nin ve Muhammedî davetin gidişatı açısından da son derece uyumlu bir seçimdir. ***Bu tefsirde söylediğimiz***

10 Müellifin tefsire giriş olarak yazmış olduğu ve "*Kur'ân'a Giriş*" adıyla tercüme ettiğimiz eserinde "oluş ve oluşturma" diye bir başlık bulunmaktadır. Konu orada genişçe anlatılmıştır. (Çev.)

onca sözü birkaç kelime ile ifade etmek gerekirse, burada yaptığımız şeyin "Kur'ân'ı siyer ile Siyeri de Kur'ân ile yorumlamak" olduğunu tereddüt etmeden söyleyebiliriz. Bu çift yönlü yorum tarzı bize, "Kur'ân'a Giriş" adlı eserimizin sonunda, *"Ancak şimdi itiraf etmeliyim ki henüz aklımın almadığı bir sır var; Abdullah oğlu peygamber Muhammed ile hikmet dolu Kur'ân arasındaki "sıkı ilişki"* cümlesi ile ifade ettiğimiz sırrın künhüne varma imkânı vermiştir.

***

Tefsirin bölümleri ile ilgili son bir şey daha var: Daha önce söylediğim gibi, bu kitabı başlangıçta "Kur'ân'a Giriş" adlı kitabın ikinci cildi olarak tasarlamıştım, fakat yaptığım araştırmalar bu projeyi bir "tefsir"e dönüştürünce önce bu tefsiri iki cilt olarak planladım. Birincisi Mekke dönemi surelerini işleyecek ve İnanç-Ahlak konularına yoğunlaşacaktı, ikincisi ise Medine dönemi surelerini işleyecek ve Ahkâm konusuna yoğunlaşacaktı. Fiilen de bu plan üzere çalışmaya başladım, ancak birinci cilt beklenenden uzun çıkınca Mekke dönemini iki cilt halinde düzenlemek gerekli oldu.

Umarım çalışmalarım her daim hüsn-ü zan ile karşılanır. Başarı ancak Allah'tandır.

Muhammed Âbid el-Câbirî

Ed-Daru'l-Beydâ, Ocak 2008

BİRİNCİ AŞAMA
NÜBÜVVET, RUBÛBİYET VE ULÛHİYET

SUNUŞ

İniş sıralamasında en başta yer alan surelerin ayırıcı özellikleri, kısalıkları ve kendilerine has bir üsluba sahip olmalarıdır. Bu surelerde hitap genellikle Hz. Peygamber'e yöneliktir; ya ona bir şeyler söylenir ya da mesajını yalanlayan hasımlarına cevaplar verilir. Konumuz açısından bu surelerin en belirleyici özelliklerinden biri de, "Rab" isminin kullanımıdır. Buna; *"Rabbinin adıyla Oku!"(Alak, 96/1)*, *"Rabbini yücelt"(Müddessir, 74/3)*, *"Rabbinin adını tesbih et!"(A'lâ, 87/1)*, *"Rabbinin rızası için"(Leyl, 92/20)*, *"Rabbin nasıl yaptı gördün mü?"(Fil, 105/1)*, *"Rabbin elbette gözetlemektedir"(Fecr, 89/14)*, *"Rabbin seni terk etmiş veya bırakmış değildir"(Duha, 93/3)* gibi örnekler verilebilir. Allah lafzının ise, resmi iniş sıralamasında 20. sırada, bizim yaptığımız sıralamada ise 19. sırada[11] yer alan "İhlâs Suresi"nden itibaren kullanılmaya başlandığı dikkat çekicidir. İhlâs Suresinden önceki dönemde Kur'ân'ın söylemi Nübüvvet ve Rububiyet üzerine kuruludur. Daha sonra bu söylemin çerçevesi, müşriklerle kurulan ilişkiler, yapılan diyalog ve tartışmalar aracılığıyla genişleyecek ve Rububiyet kavramına Ulûhiyet yönü de eklenecektir. Bu genişlemeyle birlikte, Esma-i Hüsna'dan olan Rahman ismi de kullanılmaya başlanacaktır.

Siret-i Nebevî ile uyumlu bir şekilde Mekke döneminin birinci aşaması olarak nitelediğimiz bu dönemde Kur'ân'ın söylemi; Nübüvvet, Rububiyet ve Ulûhiyet esasları üzerine kuruludur. Bu dönemde Muhammedî davet henüz gizlilik aşamasındadır, sadece bireysel ve güvene dayalı ilişkiler içerisinde gizli bir şekilde tebliğ yapılmaktadır. Bu aşamada indirilen sureler ise, Alak suresinden Kureyş Suresine kadar olan yirmi yedi sureden oluşur.

Bu grubun ilk inen suresi Alak suresidir, tabi surenin tümü değil, sadece birkaç ayeti. Hemen ardından gelen Müddessir suresi için de bu durum geçerlidir, çünkü o surenin de önce birkaç ayeti indirilmiştir. En yaygın ve sağlıklı rivayetlerin söylediği budur. Bu iki surenin geri kalan

11 İki sıralama arasındaki farka birazdan değineceğiz.

bölümleri ise daha ileriki aşamalarda indirilmişlerdir. Surelerin iç düzenleri Hz. Peygamber tarafından düzenlenmiş (tevkîfî) olduğu için onları parçalamamaya özen göstereceğiz. Bu iki surede bunu sağlayabilmek için de bunları ikişer kez inceleyeceğiz. Birinci seferde sadece ilk aşamada inen bölümlerini, ikinci seferde ise tamamını ele alacağız. Tabi ilk aşamada inen bölümlerinin dışında kalan ayetlerin hangi aşamada indiğini belirlerken konu uygunluğunu ve ilgili rivayetleri dikkate alacağız.

1- ALAK SURESİ

سورة العلق

Alak[12] Suresi, "Rabbinin adıyla Oku!" şeklinde başlar. Bunun anlamı, "Okumaya teberrüken Rabbinin adını anarak başla!"dır. Burada Arapların herhangi bir işe başlarken, "Lat adına", "Uzza adına" gibi, teberrüken ilahlarının isimlerini zikretme alışkanlıklarına gönderme vardır. Hadis-i Şerifte; Hz. Peygamber'in Hudeybiye anlaşması esnasında Hz. Ali'ye "Bismillahirrahmanirrahim" şekilde yazmaya başlamasını söylediğinde Kureyşlilerin, *"O'da nedir? Bildiğimiz bir şey yaz, mesela "Senin Adınla Allahım!"(Bismikellahümme) veya "Senin Adınla Ey Allah"(Bismike Ya Allah) yaz"* diye itiraz ettikleri rivayet edilir. Kaldı ki İslam, Kureyşlilerin kullandıkları bu hitap şekillerini de muhafaza etmiştir. Kur'ân'da; *"Onların oradaki duaları Allah'ım! Sana hamd olsun şeklindedir"(Yunus, 10/1)* ve *"De ki, Allah'ım! Ey Mülkün sahibi! Sen mülkü dilediğine verirsin."(Al-i İmran, 3/26)* şeklinde ifadeler yer alır. Araplar bu ifadeleri kullanıyorlardı, çünkü onlar Allah inancından haberdar idiler, Allah'a inanıyorlardı, fakat melekleri, yıldızları, gök cisimlerini ve putları O'na ulaşmak için aracı kabul ediyorlar, bunların kendilerini Allah'a yaklaştıracaklarına, O'nun huzurunda şefaat edeceklerine inanıyorlardı.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَۚ (1) خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍۚ (2) اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُۙ (3)
اَلَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِۙ (4) عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْۜ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak"tan yarattı.

12 Surede bu kelime geçtiği için bu ad verilmiştir. Yeri gelmişken şunu ifade edelim: Surelerin isimleri ille de içeriklerine delalet edecek diye bir şart yoktur. Hatta çoğunlukla bu isimler, surenin belli bir ismi olsun diye ve o kelime surede geçtiği için seçilmiştir.

Oku... Çünkü senin rabbindir nihayetsiz kerem sahibi olan. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir."

Surenin, ilerde inceleyeceğimiz devamı şöyledir:

كَلَّآ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰٓى (6) اَنْ رَّاٰهُ اسْتَغْنٰى (7) اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى (8) اَرَاَيْتَ
الَّذِى يَنْهٰى (9) عَبْدًا اِذَا صَلّٰى (10) اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰٓى (11) اَوْ اَمَرَ
بِالتَّقْوٰى (12) اَرَاَيْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى (13) اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى (14) كَلَّا لَئِنْ لَّمْ
يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ (15) نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ (16) فَلْيَدْعُ نَادِيَهٗ (17) سَنَدْعُ
الزَّبَانِيَةَ (18) كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (19)

6-19: "Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder. Oysa herkes eninde sonunda Rabbine dönecektir. Gördün mü, namaz kıldığı zaman peygamberi engelleyeni. Hiç düşündün mü o doğru yolda mıdır, ya da takva sahibi midir? Peki ya engelleyen kişi, Peygamberi yalanlamış ve yüz çevirmişse!? Bilmez mi ki Allah her şeyi görür? Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız. O zaman toplasın bakalım yandaşlarını! Biz de zebânileri çağıracağız. Hayır, Ey Muhammed! Sakın ona boyun eğme, Rabbine Secde et ve yakınlaş."

Açıklama

Bu beş ayette dikkat çeken husus, iki temel konu üzerinde durarak İslam inancının ortaya konulmuş olmasıdır. Bunlar; Allah'ın "yaratıcılığı" ve "öğreticiliği"dir. Bu iki husus öncelikle belli bir şahısla, yani Hz. Muhammed ile, ardından da, "İnsana kalemi öğretti" ifadesinden anlaşılacağı üzere, insanın günlük deneyimleri ile ilişkilendirilmiştir. Denilmek istenen anlam şudur; *"Ey Muhammed! Rabbinin adını anarak teberrük et! Şunu bil ki, sana bu vahyi ileten Rabbin, seni babanın sulbünde bir nutfe iken annenin rahminde bir damlaya çevirmiş ve oradan yaratmıştır. Ayrıca sana kalemi öğretenin, bilmediklerini bildirenin de Rabbin olduğunu bil!"*

Bu anlamı şunun için tercih ettik: Kur'ân, ilerde genişçe açıklanacağı üzere, üç ayrı yaratılıştan söz eder:

1-İnsanın bir birey olarak "alak"tan yaratılışı,

2-İnsan türünün (Âdem'in) topraktan yaratılışı,

3-Kâinatın (yerin ve göklerin) dumandan (duhan) yaratılışı.

Alak kelimesi "Alaka" kelimesinin çoğuludur ve bu ayette, "pıhtılaş-

mış kan" anlamına gelir. Pıhtılaşmış kan yapışkan olduğu için, yapışan şey anlamına gelen "Alak" kelimesiyle ifade edilmiştir. Kurumuş kana "alak" denmez. Kurtûbî kelimenin çoğul olarak kullanılmasından yola çıkarak ayette "bütün insanlık"ın kastedildiği sonucuna varır. Ancak biz bu görüşe katılmıyoruz, çünkü "bütün insanlık" ifadesinin belli bir anlamı yoktur. Zira "insan" kelimesi ya belli bir insanı veya insan topluluğunu ifade eder ya da insan türünü, yani "insan kavramı"nı ifade eder. Kur'ân'da insan türünün yaratılışı Âdem'in yaratılışı olarak ifade edilir ve bu yaratılışın topraktan olduğu belirtilir. Âdemoğullarının yaratılışı ise "alak"tandır. Birey olarak tek bir insanın yaratılışından Kur'ân bahsetmez. Nitekim *"Şüphesiz O, iki eşi, erkeği ve dişiyi, (rahme) atıldığında az bir sudan (meniden) yaratmıştır"(Necm, 53/45-46)* ayetleri bizim görüşümüzü desteklemektedir, çünkü rivayetlere göre bu ayetlerde sözü edilen kişi belirli bir şahıstır. Bu şahıs, *"imandan yüz çeviren, azıcık yardım edip sonra cimri kesilen kimse"(Necm, 53/33-34)* olarak nitelenmiş olan Velid b. Muğire'dir. Yine, *"İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor. Yoksa o bir atılmış nutfe parçası değil miydi? Sonra bir alak haline geldi de Allah ondan düzgün bir insan yarattı. Erkeği de dişiyi de işte o nutfeden yarattı."(Kıyamet, 75/36-39)* ayetinde sözü edilen insan Ebu Cehil'dir. Benzer şekilde, *"Andolsun, biz insanı, süzme bir çamurdan yarattık. Sonra onu bir su damlası olarak, savunması sağlam bir karar yerine yerleştirdik. Sonra o su damlasını bir alak olarak yarattık; ardından o "alak"ı bir çiğnem et parçası olarak yarattık; daha sonra o çiğnem et parçasını kemik olarak yarattık; böylece kemiklere de et giydirdik; sonra bir başka yaratışla onu inşa ettik"(Mü'minun, 23/12-14)* ayetinde de belli şahıslar (Kureyş müşrikleri) kastedilir. Beşeriyetin genel olarak kastedildiği ayetlerde ise çoğunlukla "Âdemoğulları" ibaresi kullanılır. Şu ayeti örnek olarak zikredebiliriz; *"Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır diye emretmemiş miydim?"(Yasin, 36/60)*

Bu noktada cevaplanması gereken soru şudur: "Alak'tan yaratma" ile "kalemle öğretme" arasındaki ilişki nedir? Kanaatimce bu sorunun cevabı, Hz. Peygamber dönemindeki Arapların "düşünce ufukları" içerisinde aranmalıdır. Bu çerçevede düşündüğümüzde soruya şöyle bir cevap vermek, ayetlerin şunu demek istediğini düşünmek mümkündür; "Rabbin seni nasıl ki bir kurumuş kan parçasından yarattı ise kendi vahyini iletmek ve yaymak için de okumayı ve yazmayı vesile kılmıştır." Nitekim vahyin başlangıcı konusuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'den nakledilen şu rivayet de, "Oku!" emri ile "Kalem" arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır: *"Ben uykuda iken Cebrail bana, içinde kitap bulunan bir kumaş kılıf getirdi ve*

"oku" dedi. Ben de "Okumam yok" dedim." (bir rivayette "ne okuyayım" şeklinde, diğer bir rivayette ise "Ben okuyan değilim" şeklinde geçer) Burada Hz. Peygamber'in kullandığı, *"Cebrail bana, içinde kitap bulunan bir kumaş kılıf getirdi"* ifadesi iki anlama gelebilir: Ya Cebrail Hz. Peygamber'in söz konusu kitabı okumasını istemiştir (ki onun okuma yazma bildiğini daha önce kanıtlarıyla ortaya koymuştuk[13]) ya da ona önce "Kur'ân", daha sonra ise "Kitap" olarak isimlendirilecek olan vahyi getirmiştir. Her iki durumda da, ilk ayetlerdeki "Kalemle yazmayı öğretti, bilmediğini öğretti" ifadelerinden kastedilen şey, Hz. Peygamber'e indirilecek olan "vahiy" olmuş oluyor. Bu çerçevede değerlendirdiğimizde, incelemekte olduğumuz bu ilk beş ayette, hitabın sadece Hz. Muhammed'e yönelik olduğu ve ona şu mesajı ilettiği ortaya çıkmaktadır: "Şunu bil ki Ey Muhammed, seni bir alak parçasından yaratan Rabbin, şimdi sana, ilerde bir kitap haline gelecek olan vahyi vermekte, ikram etmektedir. Sen de bu vahiy sayesinde, bilmediklerini öğreneceksin." Nitekim bu anlamı destekleyen başka ayetler de mevcuttur. Örnek olarak şunları zikredebiliriz: *"Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara ayetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, Sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin" (Bakara, 2/129)* ve *"Ey Muhammed! Allah, sana kitabı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür." (Nisa, 4/113)*

13 Kur'ân'a Giriş kitabının ilgili bölümüne bakılabilir.

2- MÜDDESSİR SURESİ

سورة المدثر

Tefsir ve rivayet âlimlerinin çoğunluğu bu surenin, Alak suresinin hemen ardından, ikinci sırada yer aldığını söylemelerine rağmen, iniş sıralaması yapanlar sureyi dördüncü sıraya koymuşlardır. Biz surenin ilk ayetlerinin; Alak suresinin inişinden sonra kimilerine göre on beş gün, kimilerine göre iki sene, daha yaygın olan görüşe göre ise kırk gün süren bir kesintiden sonra ikinci sırada indiğini söyleyen görüşe katılıyoruz.[14] Bu kesinti döneminde Hz. Peygamber'in Cebrail ile iletişim kurduğu Kureyşliler tarafından duyulmuş ve ilk etapta hafif alaycı bir tavırla karşılanmıştı. Bu alaycı tavrın hafifliği, dönemin Mekke toplumunda büyük ağırlığı olan kabile ilişkilerinin gözetilmesi ile ilgiliydi. Nitekim kabilecilik duygularından başka bir sebeple izah edilemeyecek olan ilk tepkilerde bu durumu gözlemlemek mümkündür. Rivayete göre Hz. Peygamber bir keresinde, aralarında konuşmakta olan Ebu Cehil ve Ebu Süfyan'ın[15] yanlarından geçer. Ebu Cehil onu görünce kahkahayı basar ve alaylı bir ifade ile "Bak, Abd-i Menaf'ın peygamberi geliyor!" der. Bunun üzerine Ebu Süfyan kızar ve hâlâ İslam davetinin düşmanı olduğu halde şöyle der; "Ne yani! Abd-i Menaf'tan peygamber çıkamaz mı?"

---

14 Bilgi için "*Kur'ân'a Giriş*" adlı eserimizin "*Vahiy Hadisesi ve Nübüvvetin İspatı*" bölümüne bakılabilir.

15 Ebu Cehil, Haşimoğulları ve Ümeyyeoğulları kabilelerini içine alan Abd-i Menaf boyunun rakibi olan Mahzumoğulları boyundandır. Asıl adı Amr b. Hişam b. Muğîre, lakabı ise Ebu'l-Hakem"dir. İslam'a aşırı düşmanlığı nedeniyle kendisine sonraları Ebu Cehil denilmiştir. Dönemin Mahzumoğulları reisi olan Velid b. Muğîre'nin kardeşidir. Kardeşi de Kureyş'in ileri gelenlerinden biridir, fakat İslam düşmanlığında Ebu Cehil kadar aşırı değildir. Ebu Süfyan ise, Hz. Peygamber'in Amcaoğulları sayılan Ümeyyeoğullarının reisidir ve İslam düşmanlarından biridir. Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in vefatından sonra Kureyş'in lideri olmuştur. Mekke fethinden önce müslüman olmuş, Hz. Abbas aracılığıyla Hz. Peygamber'le anlaşma yapmış ve Mekke'nin savaşsız teslim olmasını sağlamıştır. Oğlu Muaviye, Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini yapmış, sonraları ise Şam valisi olmuştur. Hz. Ali ile giriştiği hilafet savaşından sonra Emevi devletinin kurucusu olmuştur.

Bu kesinti döneminde, "Eğer Muhammed'e gelen şey Allah'tan gelen bir vahiy olsaydı kesilmezdi" şeklinde alaycı ifadeler de kullanılmıştır. Bütün bunlar Hz. Peygamber'in o kadar ağrına gitmiştir ki, tekrar Cebrail ile karşılaşma umuduyla Hıra ve çevresindeki dağlarda dolaşmaya başlamıştır. Ne var ki Cebrail'in ikinci gelişi oldukça gecikmiştir. Bu duruma tahammül etmekte zorlanan Hz. Peygamber, zaman zaman dağlara çıkıp kendisini yükseklerden atmaya dahi kalkışmıştır. Fakat ne zaman kendisini atmak için bir zirveye çıksa Cebrail'in, "Ey Muhammed! Sen gerçekten Allah'ın elçisisin" sözünü duymuş ve sakinleşmiştir. Herhangi bir vahiy gelmeden bu sahne defalarca yaşanmıştır. Neticede Hz. Peygamber korku ve ürperti içerisinde eve dönmüş ve "üzerimi örtün, üzerimi örtün!" demiştir.[16]

Hz. Peygamber'in bu olayda söylediği "beni örtün" (zemmilûnî) kelimesi nedeniyle bazı âlimler Müzzemmil Suresinin bu aşamada indiğini düşünmüşlerdir. Ayrıca Kalem Suresini de Müzzemmil'in ardından sıraya koymuşlardır. Bizce Müzzemmil ve Kalem Sureleri bu erken döneme ait değildirler, çünkü bu iki surenin içerikleri incelendiğinde, bu döneme ait olması pek uygun görünmeyen bir tema görülmektedir. Zira bu surelerde, hiç de "Alak suresindeki yaklaşıma benzemeyen bir yaklaşım söz konusudur. Müşriklerin Muhammedî davete yönelik sert karşı çıkışları ve ithamlarına cevaplar söz konusudur; *"Nun, Kaleme yemin olsun ki, Rabbinin nimeti sayesinde sen kesinlikle mecnun değilsin. Kuşkusuz senin ahirette alacağın sonsuz ödülün vardır. Ve sen yüce bir ahlak üzeresin. Kimin çarpılmış ve deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da! Elbette senin Rabbin kimin doğru yolda olduğunu ve kimin sapmış olduğunu en iyi bilendir." (Kalem, 68/1-7)*

Bir kere, surelerin başında yemin kullanılması ve daha ileriki aşamalarda, Kureyş'in Hz. Peygamber'i cinlerle irtibat kurmakla, kâhinlikle, şairlikle suçladıkları bir aşamada ortaya çıkan bir üslup özelliğidir. Yine Kur'ân'ın bu suçlamalara cevap vermesi ve müşrikleri tehdit etmesi de ileriki aşamaların üslubudur.

Müzzemmil Suresi için de benzer değerlendirmeler geçerlidir. Nitekim surenin baş tarafı şöyledir; *"Ey örtünüp bürünen Peygamber! Kalk, birazı*

16 Buhari, *Tabir*, 1. Bu rivayet tefsirlerde sıklıkla yer alır. Ancak bir başka rivayet daha vardır ki, bizim Müddessir suresini ikinci sıraya koymamıza daha çok imkân tanır. Cabir b. Abdullah'tan gelen rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Yürürken gökyüzünden gelen bir ses duydum, öne-arkaya, sağa-sola baktım, fakat bir şey göremedim. Başımı yukarı kaldırdığımda ise, Hira dağında bana gelmiş olan meleği gördüm. Yer ve gök arasını kaplayan bir taht üzerine kurulmuş idi. Korkuya kapıldım ve eve koştum, Hatice'ye, "beni örtün" dedim, o da beni örttü." Bir başka rivayette şu ilave de yer alır; "Üzerime soğuk su döktü."

hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur'ân'ı ağır ağır, tane tane oku. Şüphesiz Biz sana sorumluluğu ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur'ân ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır. Çünkü gündüzün sana uzun bir meşguliyet vardır. Rabbinin adını an ve bütün benliğinle O'na yönel. O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle ise O'nu vekil edin. Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl."(Müzzemmil, 73/1-10) Burada geçen "Kur'ân'ı ağır ağır oku" ifadesi, en azından gece boyunca okunacak kadar ayetin inmiş olduğu anlamına gelir ki surenin ikinci sırada indirildiği düşünüldüğünde bu imkânsız olur.

Tabi bunlar, surelerin içerikleri açısından yaptığımız değerlendirmelerdir. Rivayetlere gelecek olursak; bu iki sure hakkında oldukça farklı rivayetlerin bulunduğunu görürüz. Bazı rivayetlerde bu surelerin her ikisinin de Mekkî olduğu söylenirken bazılarında her ikisinin de Medenî olduğu söylenir. İbn Abbas'a atfedilen bir rivayette ise Kalem Suresinin ilk on altı ayetinin Mekkî, 17-33 arasındaki ayetlerin Medenî, 34-47 arasının Mekkî, 48-50 arasının Medenî ve bundan sonraki ayetlerin Mekkî olduğu söylenir (Kurtubî). Doğrusu surenin böyle parçalara ayrılması, içerdiği bağlamı tamamen göz ardı eden bir yaklaşımdır.

Müzzemmil Suresi hakkında da Hz. Aişe'den şöyle bir rivayet nakledilir; *"Bu sure indiği sırada Hz. Peygamber'in üzerine örtmüş olduğu elbise, on dört kulaç uzunluğunda yün bir şal idi, yarısı benim üzerimdeydi ve o sırada ben uyuyordum. Yarısı da Hz. Peygamberin üzerinde idi ve o da o sırada namaz kılıyordu."* Kurtubî bu rivayeti zikrettikten sonra şöyle der; *"Hz. Aişe'nin bu sözü surenin Medenî olduğuna delildir, çünkü Hz. Peygamber onunla Medine'de evlenmiştir, Mekke'de değil!"* Diğer taraftan, tabiin âlimlerinden Said b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilir; *"Hz. Peygamber ve arkadaşları on yıl boyunca gece namazı kıldılar, bu sürenin sonunda Allah, "Rabbin senin ve beraberindeki mü'minlerden bir kısmının gecenin üçte ikisinden az bir vakit kala kalkıp namaz kıldığınızı biliyor..." ayetini indirerek onlardan bu ibadeti kaldırıp yüklerini hafifletti."(Müzzemmil, 73/20)* Bu rivayet surenin Mekke döneminde, peygamberliğin yaklaşık onuncu yılında inmiş olduğu anlamına gelir.

Bütün bu veriler bu iki surenin mevcut sure sıralamasındaki yerlerini değiştirip içeriklerine ve sahabeden gelen rivayetlere uygun yerlere konulmasına imkân tanımaktadır. Dolayısıyla Alak suresinden sonra inmiş olan sure Müddessir Suresi olmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (1) قُمْ فَأَنْذِرْ (2) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ (3) وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (4) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (5) وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ (6) وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (7) فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ (8) فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ (9) عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ (10)

Bismillahirrahmanirrahim

1-10: "Ey örtüsüne bürünen (bürünüp yatmakta olan) Peygamber! Kalk ve (sana vahyedilenleri tebliğ et!) Rabbinin (müşriklerin tapındığı putlardan) yüce olduğunu haykır. Elbiseni temizle! (dağlarda dolaşırken üzerine bulaşmışo lacabilecek toz ve toprağı temizle) (İçindeki sıkıntı ve tasayı bir kenara bırak!)[17] *(Çektiğin sıkıntıyı o kadar büyütme,) Rabbin için, (Allah yolunda) sabret, (karşılaşacağın zorluklara dayan!) (Şunu bil ki) sura üfürüldüğü (kıyamet) günü çok çetin bir gündür. O gün kâfirler için hiç kolay olmayacaktır."*

Surenin devamı şöyledir:

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا (11) وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا (12) وَبَنِينَ شُهُودًا (13) وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا (14) ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ (15) كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا (16) سَأُرْهِقُهُ صَعُودًا (17) إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (18) فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (19) ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ

17 Bu ayette geçen Rücz kelimesinin "Put" anlamına geldiğini ve ayetin "putları terk et" anlamına geldiğini düşünmüştük ve "Kur'ân'a Giriş" adlı eserimizde bu görüşü ortaya koymuştuk, çünkü müfessirlerin çoğu bu görüşteydi. Fakat şimdi surenin bağlamını dikkate aldığımızda bu ayette kullanılan "Rücz" kelimesinin doğrudan dilsel anlamının aynısını ifade ettiğini, yani "sıkıntı" anlamına geldiğini gördük. Mekayis el-Luğa adlı sözlükte şöyle denilir: "Rücz: R-C-Z harflerinden oluşan kök ıstırap anlamına gelir." Lisanu'l-Arap'da da şöyle denilir: "Recz; ayağa kalkmak isteyen devenin ayağının veya baldırının ıstırap çekmesi, kalkamaması demektir. Ebu ishak bu kelimenin Ricz ve Rücz şeklinde de okunabileceğini ve anlamının değişmeyeceğini söyler. Hepsinde anlam, azaba yol açan iştir." Bununla beraber Taberî bu okunuşlar arasında anlam farkı olduğunu söyler. Şöyle der; "Kıraat imamları Verrücze Fehcür ayetinin okunuşunda ihtilaf etmişlerdir. Kufe imalarının çoğu ve Medine imamlarının bir kısmı Verricze şeklinde kesre ile okumuşlardır. Bazı Mekkeli ve Medineli imamlar ise Verrücze şeklinde ötreli okumuşlardır. Verrücze şeklinde okuyanlar bu kelimenin "putlar" anlamına geldiğini ve ayetin anlamının, "putları ve onlara hizmet etmeyi terk et" şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Verricze şeklinde okuyanlar ise kelimenin "azap" anlamına geldiğini ve ayetin anlamının, "yaptığın işin verdiği sıkıntıyı bırak" şeklinde olduğunu söylemişlerdir." Bize göre bu ikinci anlam, ayetin indiği dönemin, yani vahyin kesilmesi neticesinde Hz. Peygamber'in sıkıntılar yaşadığı dönemin şartlarına daha uygudur. Diğer taraftan tefsirciler, "elbiseni temizle" ifadesi ile neyin kastedildiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluk bu ifadenin "günahlardan uzaklaş" anlamına geldiğini düşünmüş, fakat söz konusu günahın ne olduğu konusunda ihtilaf etmiştir. (Taberî, Kurtubî) Bize göre ise burada kastedilen şey elbisenin fiziksel olarak temizlenmesidir, çünkü Hz. Peygamber sıkıntılı bir şekilde dağlarda dolaşmış ve Cebrail'in tekrar kendisine vahiy getirmesini beklemiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in bu tecrübesinden yukarıda söz etmiş, "Kur'ân'a Giriş" adlı eserimizde ise uzun uzun bahsetmiştik.

قَدَّرَۙ (20) ثُمَّ نَظَرَۙ (21) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَۙ (22) ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَۙ (23) فَقَالَ اِنْ هٰذَآ
اِلَّا سِحْرٌ يُّؤْثَرُۙ (24) اِنْ هٰذَآ اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِۜ (25) سَاُصْلِيهِ سَقَرَ (26) وَمَآ اَدْرٰيكَ
مَا سَقَرُ (27) لَا تُبْقِى وَلَا تَذَرُۚ (28) لَوَّاحَةٌ لِّلْبَشَرِۚ (29) عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ (30)
وَمَا جَعَلْنَآ اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا
لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَۙ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَآ
اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًاۜ كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَآءُ وَمَا يَعْلَمُ
جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَۜ وَمَا هِىَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِۜ (31) كَلَّا وَالْقَمَرِۙ (32) وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَۙ
(33) وَالصُّبْحِ اِذَآ اَسْفَرَۙ (34) اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِۙ (35) نَذِيرًا لِّلْبَشَرِۙ (36) لِمَنْ شَآءَ
مِنْكُمْ اَنْ يَّتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَۜ (37) كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌۜ (38) اِلَّآ اَصْحَابَ
الْيَمِينِۜ (39) فِى جَنَّاتٍۛ يَتَسَآءَلُونَۙ (40) عَنِ الْمُجْرِمِينَۙ (41) مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ
(42) قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَۙ (43) وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَۙ (44) وَكُنَّا نَخُوضُ
مَعَ الْخَآئِضِينَۙ (45) وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِۙ (46) حَتّٰٓى اَتٰينَا الْيَقِينُۜ (47) فَمَا
تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَۜ (48) فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَۙ (49) كَاَنَّهُمْ حُمُرٌ
مُّسْتَنْفِرَةٌۜ (50) فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍۜ (51) بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ اَنْ يُّؤْتٰى صُحُفًا
مُّنَشَّرَةً (52) كَلَّاۜ بَلْ لَا يَخَافُونَ الْاٰخِرَةَ (53) كَلَّآ اِنَّهُ تَذْكِرَةٌ (54) فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهُ
(55) وَمَا يَذْكُرُونَ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ هُوَ اَهْلُ التَّقْوٰى وَاَهْلُ الْمَغْفِرَةِ (56)

11-56: Kendisini yaratmış olduğum o kibirli müşrik'i bana bırak! Ben ona bol bol mal verdim, boy boy evlatlar verdim, her türlü fırsatı ve zamanı tanıdım, ama şimdi o daha fazlasını istiyor. Hayır, o kesinlikle ayetlerimize karşı inatçılık etmektedir. Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım. Şüphe yok ki o, düşündü ve ölçtü biçti. Artık kahrolası, nasıl ölçtü biçti. Sonra kahrolası, nasıl ölçtü biçti. Sonra bakıverdi. Sonra kaşını çattı, suratını astı. Sonra gerisine döndü ve böbürlendi. Dedi ki: Bu, nakloluna gelen, bir sihirden başka değildir. Bu başka değil, ancak insan lâkırdısıdır. Onu cehenneme yaslayacağım. Bilir misin; cehennem nedir? O ne yaşatır, ne de ölüme terk eder, İnsan için çok yakıcıdır. Üzerinde on dokuz görevli melek vardır. Biz, cehennemin görevlilerini ancak meleklerden kıldık. Onların sayısını inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve mü'minler şüpheye düşmesin, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile kâfirler, "Allah, örnek olarak bununla neyi anlatmak

istedi" desinler. İşte böyle. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir. Bu, insanlar için ancak bir uyarıdır. Hayır, öğüt almazlar. Aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki o cehennem insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette en büyük bir şeydir. Herkes kazandığına karşılık bir rehindir. Ancak ahiret mutluluğuna eren kimseler başka. Onlar cennetlerdedirler. Birbirlerine suçlular hakkında sorular sorarlar ve dönüp onlara şöyle derler: "Sizi cehenneme ne soktu?" Onlar şöyle derler: "Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksula yedirmezdik. Batıla dalanlarla birlikte biz de dalardık. Ceza gününü de yalanlıyorduk. Nihayet ölüm bize gelip çattı." Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez. Böyle iken onlara ne oluyor da, öğütten yüz çeviriyorlar? Onlar sanki aslandan kaçan yaban eşekleridirler. Hatta onlardan her bir kişi, kendisine açılmış sahifeler verilmesini istiyor. Hayır, hayır! Onlar ahiretten korkmuyorlar. Hayır, düşündükleri gibi değil! Şüphesiz bu Kur'ân bir uyarıdır. Artık kim dilerse ondan öğüt alır. Ancak Allah'ın dilediği kimseler düşünüp öğüt alır. Korkulmaya değer olan da O'dur; bağışlamaya lâyık olan da O'dur."

Açıklama

Okuyucu muhakkak, ilk on ayet ile surenin ilerde ele alacağımız geri kalan bölümü arasındaki içerik ve üslup farkına dikkat etmiştir. Daha önce de değindiğimiz gibi bazı rivayetler Müddessir Suresinin ilk inen sure olduğunu söylemektedirler, ancak genel kanaat bu surenin Alak suresinden sonra indirilmiş olduğu yönündedir.

İlk on ayet üzerine yapılan yorumlar içerisinde, surenin iniş ortamına pek uygun düşmediğini düşündüğümüz yorumlar da bulunmaktadır. Örneğin "Örtüsüne bürünen peygamber" ifadesindeki örtü kelimesini "nübüvvet elbisesi" olarak, "elbiseni temizle" ayetini de "nefsini arındır" şeklinde değerlendiren yorumlar böyledir. Bu tür yorumlar ayetlerin indirildiği dönemin tarihsel gerçekliğinden ziyade, yorumcunun eğilimini gösterir. Çünkü ayetlerin indirildiği dönem vahyin kesintiye uğradığı ve Hz. Peygamber'in hüzün içerisinde olduğu bir dönemdir. Bu dönemde "nübüvvet elbisesi" ve "nefsi arındırmak" gibi tabirler pek tedavülde değildir. Aksine bu ifadeler, daha sonraki dönemde Tasavvuf ve benzeri akımlarla birlikte oluşacak olan başka düşünsel alanların verileridir.

Kesintinin ardından yeniden gelmeye başlayan vahiy; "Rabbinin adıyla oku" düzeyinden "Kalk ve uyar" düzeyine intikal etmiş, nübüvvet aşamasından tebliğ aşamasına geçilmiştir. İnanç/akide düzeyinden

"davet" düzeyine geçilmiştir. Burada akla gelen soru, birçok ayette Hz. Peygamber'in Allah tarafından "müjdeci ve uyarıcı" olarak nitelendirilmiş olmasına rağmen bu surenin neden hem müjde hem uyarı değil de, sadece uyarı içeriği taşıyor oluşudur.

Doğrusu müfessirlerin çoğunluğu bu soruyu ıskalamışlardır. Kendisinden sonraki bütün tefsirlere kaynaklık eden Taberî'den tutun, Zemahşerî, Razî ve Kurtubî'ye kadar birçok müfessir bu hususta sessiz kalmış, yani "Oku" emrinden sonra gelen ilk emrin müjdelemenin tersi olan korkutma, tehdit ve uyarma nitelikli oluşunu dikkate almamıştır. Sonraki dönem tefsircilerinden bazıları bu hususa dikkat çekmiştir. Nitekim Alûsî tefsirinde şöyle denilmektedir;

> "Burada "onları müjdele" ifadesi kullanılmamıştır, çünkü bu ayetlerin indiği dönem henüz nübüvvetin başlangıç dönemidir. Bu dönemde ağırlıklı tema "uyarı" temasıdır. Bir başka ihtimal de şudur: İnzar/uyarı, doğal olarak müjdelemeyi gerektirdiği için (birilerini uyarmak diğerlerini müjdelemek anlamına geleceği için) sadece inzar üslubu ile yetinilmiştir."

Advau'l-Beyan tefsiri yazarı Şankıtî de şöyle demektedir;

> "İnzar/uyarı bazen kâfirleri korkutmak için yapılır. Nitekim *"inat eden bir topluluğu da uyarasın diye" (Meryem, 19/97)* ayetindeki kullanım böyledir. Bazen de uyarı mü'minlere yapılır, çünkü mü'minler bu uyarılara kulak verir ve faydalanırlar. Nitekim *"Sen ancak Zikr'e (Kur'ân'a) uyanı ve görmediği hâlde Rahmân'dan korkan kimseyi uyarırsın" (Yasin, 36/11)* ayetinde durum budur. Bazen de uyarı herkes için yapılır. Buna örnek olarak da şu ayeti verebiliriz; *"İçlerinden bir adama insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu" (Yunus, 10/2)* bütün bu ayetlerde uyarının konusu olan şey kıyamet ahvalidir... Ayrıca Yasin Suresindeki *"sen ancak görmediği halde Rahman'dan korkan kimseyi uyarırsın"* ayetinde Hz. Peygamber'in uyarısı sadece iman eden, Allah'tan gayben korkan ve namaz kılan kimselere hasredilmiştir. Bu sınırlamanın sebebi, uyarıdan sadece bu kimselerin faydalanacak olmasıdır. Uyarıdan faydalanmayan kimseler adeta uyarılmamış kimselerle eş tutulmuştur, çünkü uyarılmamış kimse ile uyarıdan faydalanmamış kimse bu hususta eşittir."

Bize göre bu yorum doğru değildir, çünkü "Ey örtüsüne bürünen peygamber! Kalk ve uyar!" ayetinin indirildiği dönemde henüz "namazlarını kılan ve görmedikleri halde Rablerinden korkanlar" mevcut değildirler. O dönemde eşi Hatice'den başka Müslüman olan kişi henüz yoktur. Olsa olsa, daha çocuk yaşta olan Hz. Ali ve hizmetçi Zeyd b. Harise Müslüman olmuş olabilirler. "Görmedikleri halde Rablerinden korkanlar" ifadesinin anlamı; *"İman-*

larına karşılık olarak peygamberden geçmiş peygamberlere verilen mucizeler tarzında bir mucize istemeyen kimse"dir. Oysa Müddessir Suresinin ilk ayetlerinin indirildiği dönemde henüz Hz. Peygamber'den mucize isteme gibi konular gündeme gelmiş değildir.

Kaldı ki bizim ortaya attığımız sorunun kaynağı, ayette kullanılan hasr (sınırlama) sigası da değildir, nitekim aşağıdaki ayetlerde aynı durum, bu hasr sigası kullanılmadan ifade edilmiştir; *"Kendileri için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir şefaatçi bulunmaksızın, Rab'lerinin huzurunda toplanmaktan korkanları, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye, onunla (Kur'ân ile) uyar." (En'am, 6/51), "Allah, "Benden başka ilâh yoktur. Öyle ise bana karşı gelmekten sakının" diye (insanları) uyarmaları için emrini içeren vahiy ile melekleri kullarından dilediğine indirir."(Nahl, 16/2)* İlk akla gelen düşünce, bu ve benzeri ayetlerdeki "uyarı"nın tebliğ anlamında olduğudur. Görünen o ki kelimenin esas anlamı da budur. Nitekim Lisanu'l-Arap sözlüğünde şöyle denilir;

> "Enzerehu bil emri inzaren ve nüzüren şeklinde kullanım vardır. Burada inzar/uyarı fiilinin anlamı "bildirme"dir. Yine düşmanın kendilerine doğru geldiği hususunda halkı uyardım, onlar da uyarıyı aldılar şeklinde bir kullanım vardır. Burada da uyarı, bilgilendirme anlamındadır. Yani, onlara bu bilgiyi verdim ve onlar da durumunu öğrenip tedbir aldılar denilmektedir."

Lisanu'l-Arap yazarı inzar kelimesindeki korkutma ve uyarı anlamına işaret etmekle beraber açıklamasının sonunda şunları da söyler;

> "İnzar'ın aslı bilgilendirmedir. İnzar fiilinin değişik kullanımlarında hep bilgilendirme, korkutma ve uyarı anlamları bulunur."

Doğrusu inzar kelimesinde bilgilendirme anlamının yanı sıra uyarı ve korkutma anlamlarının da bulunduğu şeklindeki bu açıklama, konuyla ilgili ortaya atılan meseleleri çözücü niteliktedir.

Demekki ilgili ayetteki inzar kelimesini "müjde"nin tersi olarak anlamak zorunda değiliz. Çünkü ilk bakışta uyarı kötü, müjde ise iyi bir anlam taşıyor gibi görünse de, bazen kötü bir şey de müjdelenmiş olabilir. Nitekim şu ayetlerde durum budur; *"Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele." (Al-i İmran, 3/21); "İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele!" (Tevbe, 9/3)*

Nitekim Hz. Peygamber'e, *"Biz seni sadece müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik"(İsra, 15/105)* ayetinde de bu çift yönlü hitap söz konusudur. Bu

ayetteki "sadece" ifadesi, en azından Mekke döneminde Hz. Peygamber'in vazifesinin uyarı ve müjdeleme olduğunu ifade eder. Ayrıca son olarak şunu da ifade edelim ki bu dönemde sadece "uyarı"nın kullanılması, o dönemde bütün Mekkelilerin "uyarı"ya muhatap durumda olmalarıdır, çünkü o insanların tamamı henüz müşriktirler, kendilerine daha önce peygamber gelmiş değildir. Bu sebeple "Ümmî" diye adlandırılmışlardır. Bu anlam Kur'ân'ın ileriki ayetlerinde açıkça dile getirilmiştir: *"Daha önce kendilerine uyarıcı gelmemiş bir toplumu uyarasın diye" (Kasas, 28/46)*; *"Daha önce ataları uyarılmamış ve bu yüzden de gafil kalmış bir halkı uyarasın diye..."(Yasin, 36/6)*

3- MESED SURESİ

سورة المسد

Mesed Suresi mevcut nüzul sıralamasında, Fatiha Suresinden sonra altıncı sırada yer alır. Fatiha Suresinin iniş tarihi konusunda tefsirciler arasında ihtilaf söz konusudur. Hatta bu surenin Mekke'de mi yoksa Medine'de mi indirildiği konusunda da ihtilaf edilmiştir. Yarısının Mekke'de yarısının da Medine'de indirildiğini söyleyenler dahi vardır. Kimine göre ise bu sure Kur'ân'ın parçası değil, sadece bir duadır. Bu görüşte olanlar, sahabeden Abdullah b. Mesud'un Fatiha, Felak ve Nas surelerini Hz. Peygamber'in duası olarak telakki edip mushafına almamış olmasına dayanırlar. Diğer taraftan Fatiha Suresi; vahiy kâtiplerinden biri olan ve Hz. Ebû Bekir zamanında Kur'ân'ın Mushaf haline getirilmesi esnasında kurul başkanı olan Übeyy b. Ka'b'ın mushafında da yer almamaktadır.[18] Benzer şekilde Beyhakî'nin İkrime ve Hüseyin b. Ebi'l-Hasen yoluyla rivayet ettiği sıralamada, İbnü'd-Dureys'in İbn Abbas'a ait olduğunu söylediği sıralamada ve Zerkeşî'nin "el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân" adlı eserinde verdiği ve kendi deyimiyle "güvenilir" ravilere dayandırdığı sıralamada da yer almaz. Taberî'nin de içlerinde yer aldığı bazı âlimler, Fatiha'sız namaz olmayacağı gerçeğinden hareketle Fatiha Suresinin namazın farz olmasıyla birlikte indirildiğini ve böylece Müslümanların namazda bu sureyi okuduklarını vurgularlar. Bilindiği gibi Namaz, İsra gecesinde farz kılınmıştır, fakat bu gecenin tarihi ihtilaflıdır. Kimilerine göre beşinci yılda, kimilerine göre ise dokuzuncu veya onuncu yılda gerçekleşmiştir. Her iki durumda da Fatiha Suresi, şu anda incelemekte olduğumuz aşamaya ait değil demektir. İleride açıklayacağımız üzere, en azından İhlâs ve Rahman surelerinden sonra indirilmiş olmalıdır.

İncelemekte olduğumuz Mesed Suresinin indiriliş tarihi de tefsirciler arasında ihtilaflı bir meseledir. Bir rivayete göre Ebu Leheb Hz. Peygamber'e

18 İbn Mesud ve Übeyy b. Ka'b Mushaflarındaki sure sıralaması için bkz: Suyûtî, İtkan.

gelip, "Sana iman edersem ne kazanırım?" diye sorar. Hz. Peygamber de, "Diğer Müslümanlar ne kazanıyorsa sen de onu kazanırsın." buyurur. Ebu Leheb, "Ne yani, benim onlardan bir fazlalığım olmayacak mı?" diye sorar. Hz. Peygamber ise, "Daha başka ne istiyorsun ki?" diye söyler. Bunun üzerine Ebu Leheb, "Demek şu fakirlerle ve kölelerle bir olacağım ha! Olmaz olsun böyle din!(Tebben lihazâ min dînin)" der ve gider. Bu olay üzerine Yüce Allah "Tebbet Yedâ Ebi Leheb... " ayetlerini indirir. (Taberî) Diğer bir rivayete göre ise Ebu Leheb'in karısı Hz. Peygamber'in geçeceği yollara dikenler atar ve bunun üzerine, içerisinde *"Ebu Leheb'in karısı da kendisiyle birlikte cehenneme odun taşıyacaktır"* ifadelerinin yer aldığı bu sure indirilir. Bu rivayetleri destekleyen bir başka rivayet de şöyledir: Bu sure indirildiği zaman Ebu Leheb'in karısına, "Muhammed seni hicvediyor" derler. Aradan bir süre geçtikten sonra vahiy kesilince Ebu Leheb'in karısı Hz. Peygamber'e gelir ve "Bak işte Rabbin seni terk etti" der. Bunun üzerine Yüce Allah, *"Kuşluk vaktine ve kararduğı zamanki geceye andolsun ki Rabbin seni terk etmedi, bırakmadı"* ayetlerini indirir. İşte bu üç rivayet dikkate alındığında, Mesed Suresinin gerçekten de şu anda incelemekte olduğumuz aşamada indirildiği ve üçüncü sırada yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Gerçi surenin Ebu Leheb'e yönelik sert üslubunun bu döneme pek uygun olmadığı söylenerek bu yaklaşımımıza itiraz edilebilir, ancak bu itiraza, o dönemde İslam davetinin henüz gizlilik devresinde olduğunu ve kimilerine göre iki sene kadar uzun sürmüş olan vahiy kesintisi nedeniyle müşriklerin Hz. Peygamber'e yönelik itham ve alaylarının iyice artmış olduğunu, bu durumun sureye hâkim olan sert üslubu açıklamaya yettiğini söyleyerek cevap vermek mümkündür. Bu sure için söylediğimiz bu gerekçe, Müzzemmil ve Kalem sureleri için geçerli değildir, çünkü bu iki surenin gerek hacimleri gerekse üslupları, ilerde açıkça ortaya çıkacağı üzere, surenin daha sonraki bir aşamada indiğini açıkça göstermektedir.

Evet, tefsircilerin çoğunluğu; Şuara Suresindeki "yakın akrabalarını uyar" ayetinden sonra Hz. Peygamber'in Safa tepesine çıkıp insanları İslam'a davet ettiğini ve o sırada Ebu Leheb'in ortaya atılıp, "Yuh sana! (Tebben Leke) Bizi bunun için mi topladın" dediğini, bunun üzerine de Mesed suresinin indirildiğini söyleyen rivayeti esas alırlar. Ancak biz yukarıdaki üç rivayeti esas alıyor ve bu surenin ilk surelerden olduğunu düşünüyoruz. Son rivayetteki ayetin yer aldığı Şuara Suresi ise uzun bir sure olup daha sonraki aşamalarda indirilmiştir. Sıralamadaki yeri 46 veya 47 dir. Muhtemelen Safa tepesindeki o olay yaşandığında Hz. Peygamber Ebu Leheb'e cevaben bu ayetleri okumuştur, fakat bu durum, surenin o zaman

indirildiğini göstermez. Mesed Suresindeki "Malı da kazancı da ona fayda vermedi" ifadesini dikkate aldığımızda, Ebu Leheb'in Hz. Peygamber'e inanan Müslümanları, fakir oldukları için küçümsediğini söyleyen rivayetin doğruluk ihtimali daha da güçlenmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَّتْ يَدَآ اَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ (1) مَآ اَغْنٰى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ (2) سَيَصْلٰى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ (3) وَامْرَاَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ (4) فِى جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: "Ebu Leheb'in elleri kurusun, (perişan olsun). Oldu da zaten! Malı da kazancı da kendisine fayda etmedi. Çünkü o alevli bir ateşe yaslanacaktır. Karısı da boynunda büyük bir urgan ile cehenneme odun taşıyacaktır."

Açıklama

Ebu Leheb'in asıl adı, Abduluzza b. Abdulmüttalib'dir. Adından anlaşılacağı üzere kendisi Hz. Peygamber'in amcasıdır. Muhammedî davetin düşmanları içerisinde Kur'ân tarafından adı zikredilen tek kişidir. Kureyş'in ileri gelen zengin ve önder şahsiyetleri içerisinde İslam düşmanlığıyla öne çıkan biridir. Gerçi onun dışında İslam'a düşmanlık eden ve Hz. Peygamber'e sıkıntılar yaşatan başkaları da vardır, fakat Kur'ân onların bizzat isimlerini zikretmemiştir. Bu kimselerin kimlikleri hakkında siyer kitaplarında çeşitli bilgiler bulunmaktadır ki yeri geldiğinde onlara da değineceğiz.

İbn İshak'ın, Hz. Peygamber'in komşusu olan Ebu Leheb hakkında verdiği bilgiler oldukça dikkate değerdir. Buna göre evinde Hz. Peygamber'e sıkıntı yaşatan kimseler arasında Ebu Leheb, Hakem b. As b. Ümeyye, Ukbe b. Ebi Muayt, Adiy b. Hamra, İbnu'l-Esda gibi komşuları vardır. Bunlar içerisinde sadece Hakem b. As b. Ümeyye Müslüman olmuştur. Bunların kimi Hz. Peygamber'in üzerine koyun bağırsağı fırlatmış, kimi taş atmıştır. Hatta Hz. Peygamber bunların şerrinden korunmak için bir kayanın ardında gizlenerek namaz kılmak durumunda kalmıştır. Zaman zaman üzerine atılan bu şeyleri eline alıp kapısının önünde dikilmiş ve "Ey Abd-i Menaf! Bu ne biçim bir komşuluktur böyle!" diye serzenişte bulunmuş ve elindekileri bir tarafa atmıştır.

Bununla beraber Ebu Leheb, o kadar şiddetli düşmanlığına rağmen

yine de yeğeni ile olan akrabalık bağlarına önem veriyordu. Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in diğer bir amcası olan Ebu Talib, onun koruyuculuğunu yapmıştır. Ancak Ebu Talib peygamberliğin onuncu yılında vefat edince Kureyşlilerin baskısı iyice artmıştır. Hatta Hz. Peygamber'in bu durum karşısında, "Ebu Talip vefat edinceye kadar Kureyş bana o kadar fazla baskı yapamadı" buyurmuş ve onun vefatından sonra, Kureyş'in saldırıları iyice artınca, "Ah amcacığım! Yokluğunu ne çabuk hissettirdin!" demiştir. Bu söz Ebu Leheb'e ulaşınca Hz. Peygambere yardım etmeye karar vermiş ve "Ey Muhammed! Ebu Talib yaşıyormuş gibi devam et, onun zamanında ne yapıyorduysan yine yap. Lat ve Uzza'ya yemin olsun ki ben yaşadıkça kimse sana dokunamaz" demiştir. Ne var ki onun bu tavrı pek istikrarlı olmamıştır. Çünkü Kureyşliler onun bu desteğini duyar duymaz yanına varmış ve "Baban Abdülmuttalib'in dinini terk mi ettin!" diye çıkışmışlardır. O ise, "Hayır, ben sadece yeğenimi koruyorum, bildiği gibi hareket etmesini sağlıyorum" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Kureyşliler, "Çok güzel yapıyorsun. Akrabalık ilişkilerini koruyorsun" demişlerdir. İbn İshak bu bilgilerden sonra şunları ilave ediyor: Hz. Peygamber Ebu Leheb'in bu desteği sayesinde bir süre rahat etti. İnsanlar Ebu Leheb'ten korktukları için ona ilişmediler. Fakat sonunda (Hz. Peygamber'in aşiretinin düşmanı olan Beni Mahzum kabilesinden ve İslam'ın azılı düşmanlarından) Ebu Cehil ve Ukbe b. Ebi Muayt gelip ona, "Yeğenine sor bakalım, baban Abdülmuttalib hakkında ne diyecek, cennetlik mi diyecek yoksa cehennemlik mi?" diye teklif ederler. Bunun üzerine Ebu Leheb Hz. Peygamber'e gelir ve "Babam Abdulmuttalib şimdi cehennemde mi?" diye sorar. Hz. Peygamber ise, "Evet, o ve onun gibi şirk üzere ölen herkes cehennemde" buyurur. Bunu duyan Ebu Leheb kızar ve "Ben seni o kadar koruyorum, sen ise çıkmış babam Abdulmüttalib'in cehennemde olduğunu söylüyorsun! Bundan böyle seni savunmam!" der ve hem onun hem diğer Kureyşlilerin baskısı o günden itibaren şiddetlenir.

4- TEKVÎR SURESİ
سورة التكوير

Bu sure iniş sıralamasında yedinci sıraya, yani Alak, Müddessir, Kalem, Müzzemmil, Fatiha ve Mesed surelerinin peşine konulmuştur. Kalem, Müzzemmil ve Fatiha Surelerinin neden bu aşamadan daha sonra indirilmiş olmaları gerektiğini düşündüğümüzü açıklamıştık. Bu surenin indiriliş sebebi veya sırası ile ilgili, aşağıdakinden başka bir rivayet bulunmamaktadır.

> "Bu surede yer alan, "içinizden doğru yola gelmek isteyenler için..." ayeti indirilince Ebu Cehil, "Bu tam bize göre işte! İster inanırız, ister inanmayız" der. Bunun üzerine Yüce Allah, "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" ayetini indirir."

Bu rivayet, bir ayeti, hatta belli bir ayetin bir bölümünü alıp öncesinden ve sonrasından koparark sırf ona özgü bir indiriliş sebebi anlatan, ayetin yer aldığı bağlamı göz ardı eden Esbab-ı Nüzul rivayetlerine bir örnek teşkil eder. Hatta bu örnek, diğer bazı örneklere göre oldukça hafif bile sayılır, çünkü bunda en azından surenin son ayetleri söz konusu edilmiştir. Hiç olmazsa bu rivayet çerçevesinde *"içinizden doğru yola gelmek isteyenler için..."* ayetinin surenin son ayeti olduğunu, fakat Ebu Cehil'in ilgili sözü nedeniyle ona cevap sadedinde birkaç ek ayet daha indiğini söyleyebiliriz. Bu durumda Ebu Cehil'in müdahalesi olmasaydı, sure *"içinizden doğru yola gelmek isteyenler için..."* ayetiyle bitecekti. Fakat bu bir şey değiştirmez, çünkü bu ifadelerin söz konusu cevaba, yani devamında gelen *"Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz"* ifadesine yer verilmeden, sadece *"içinizden doğru yola gelmek isteyenler için..."* şeklinde geçtiği başka ayetler de vardır. Örnek olarak şunları sayabiliriz; *"Bu, İnsanlık için bir uyarıdır; sizden iman edip öne geçmek isteyen ve iman etmeden geride kalmak isteyenler için..."(Müddessir, 74/36-37)*, *"Hayır, bu bir öğüttür, dileyen bu öğüdü alır."(Abese, 80/11-12)*, *"De ki Hak Rabbinizden gelmiştir, artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr." (Kehf,*

18/29) Ayrıca bu suredeki cevaba yer veren başka ayetler de vardır. Şu ayeti örnek olarak verebiliriz; *"Hayır, bu bir öğüttür, dileyen bu öğüdü alır. Ancak Allah dilemeden onlar öğüt almazlar. O, (Allah) kendisinden sakınılmaya layıktır ve affedicidir."(Müddessir, 74/54-56).* Şu halde yukarıdaki rivayette söz konusu edilen Ebu Cehil'in müdahalesi tamamen gereksiz bir ziyadedir. Burada bu kadar detaya girdik, çünkü bizce bu rivayetin, Ehl-i sünnet, Eşariler ve Mutezile arasında Cebr ve İhtiyar (Kader) konusunda yaşanan ateşli tartışmaların etkisiyle ortaya konulmuş olması muhtemeldir ki ilerde yeri geldiğinde bu meseleye genişçe değineceğiz.

1- Güneş Dürüldüğü vakit... Her nefis ne getirdiğini bilecektir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ (1) وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ (2) وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ (3) وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ (4) وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ (5) وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ (6) وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ (7) وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ (8) بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ (9) وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ (10) وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ (11) وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ (12) وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ (13) عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ (14)

Bismillahirrahmanirrahim

1-14: Güneş dürül(üp ışığı sön)düğü zaman, yıldızlar döküldüğü zaman, dağlar (yerle bir olup) yürüdükleri zaman, gebe develer başıboş bırakıldıkları zaman, yabani hayvanlar toplanıp birbirlerine karıştıkları zaman, denizler kaynatılıp taştığı zaman, (bedenler diriltilip yeniden) ruhlar(ına) kavuşturulduğu zaman, diri diri gömülen kız çocuğuna hangi suçtan ötürü gömüldüğü sorulduğu zaman, (amel) defterleri bir bir açıldığı zaman, gökyüzü dürüldüğü zaman, cehennem ateşi kızıştırıldığı zaman... İşte o zaman her nefis (o gün için) ne getirmiş olduğunu görecektir. (Dünyadaki yaptıklarının karşılığının cennet mi yoksa cehennem mi olduğunu bilecektir.)

2- Bu Kur'ân ancak âlemler için bir öğüttür; içinizden doğru yola gelmek isteyenler için:

فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ (15) الْجَوَارِ الْكُنَّسِ (16) وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ (17) وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ (18) إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ (19) ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ (20) مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ (21) وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ (22) وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ (23)

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ (24) وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ (25) فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ (26) إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (27) لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ (28) وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (29)

15-29: Yörüngelerinde hareket eden, gündüzleri kaybolup geceleri görünen yıldızlara, gittikçe açılıp aydınlanan geceye ve yavaş yavaş gelen sabaha yemin olsun ki bu (Kur'ân) çok şerefli bir elçi (olan Cebrail) tarafından getirilmektedir. O elçi, Arşın sahibi Allah katında sağlam bir yere sahiptir, (semada diğer meleklerin kendisine itaat ettiği bir melektir,) Allah'ın vahyini getirme konusunda çok güvenilirdir. Arkadaşınız (Muhammed) cinlerle irtibat kuran kimselerden değildir. Onu (Cebrail'i) ufukta ayan beyan görmüştür. İşte o esnada Cebrail, (kendisine tevdi edilen görevi yerine getirmiş ve vahyi Muhammed'e iletmiştir,) onu saklamamıştır. (Bu Kur'ân kesinlikle) kovulmuş şeytan sözü falan değildir. (Bu vahyi yalanlayarak) nereye doğru gitmektesiniz böyle! Bilin ki bu vahiy bütün âlemler için bir öğüttür; içinizden doğru yola gelmek isteyenler için. Ancak âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe sizler dileyemezsiniz.

Açıklama

Dikkat edileceği üzere bu surede iki ayrı yemin yer almaktadır. Birinci yemin kıyametin kopacağını gösteren doğa olaylarına işaret eder. Bunlara kıyamet alametleri de denilir. Yeminin sonunda "Her nefis o gün için ne getirmiş olduğunu bilecektir" denilir. Bu ifadenin anlamı şudur: O gün herkes, iyilik ve kötülüklerinin yazılı olduğu amel defterinde yazılı olan sonucu görecektir. Tabi burada yeniden diriliş ve hesap günü kanıtlanmak istenmektedir. İkinci yemin ise gökyüzünde kendi yörüngelerinde hareket eden ve gece ve gündüzün oluşumu ile kaybolup görünen yıldızlardan söz etmektedir. Yeminin amacı, Hz. Muhammed'in cinlerle irtibat kuran bir kişi olmadığını, Kur'ân'ın cinlerin tesiri ile oluşmuş bir söz değil, Allah'ın vahyi olduğunu, insanlara doğru yolu gösteren ilahî öğüt olduğunu ortaya koymaktır.

Surede bu iki yeminin bir arada kullanılmış olması, birinci yeminde sözü edilen cehennemden ve ilahî cezadan kurtuluşun ancak Hz. Muhammed'e ve onun Cebrail vasıtasıyla aldığı Kur'ân'a iman etmek şeklinde somutlaşan doğru yola uymakla mümkün olacağını göstermektedir. Kur'ân'da yemin konusu ise ilerde hususi olarak ele alacağımız bir konudur.

Bu noktada Alak ve Müddessir surelerinin ilk bölümlerine genel olarak göz atacak olursak bu iki surenin -Hz. Peygamber'in nübüvvetinin

başlamasıyla birlikte- İslam inancının iki önemli esasını ortaya koymuş olduklarını görürüz: Bu esasların biri, yaratıcı ve öğretici olan Allah'a iman, diğeri ise güvenilir tebliğci olan elçi Muhammed'e iman etmektir. Tabi bu arada inkârcılara da cevap verilmiştir. İşte bu aşamayı "Nübüvvet ve Rububiyet" aşaması olarak adlandırmamız bu yüzdendir. İncelemekte olduğumuz Tekvir Suresi ise önceki iki sure ile sonra gelecek olan üç sure (A'lâ, Leyl ve Fecr) arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Çünkü bu sure, kullandığı ilk yemin aracılığıyla yeniden diriliş, hesap, ceza, cennet, cehennem gibi konuları gündeme getirmektedir ki bunlar İslam inancının temel şartlarından birini oluştururlar ve Kelamcıların terminolojisinde Mead (ahiret inancı) olarak ifade edilirler.

Surenin ikinci kısmıyla ilgili dikkate şayan bir husus da "ru'yet/görme" meselesidir. 23. ayette, "*Onu ufukta açıkça görmüştür*" deniliyor. Acaba Hz. Peygamber'in ufukta gördüğü kimdir? Cebrail mi yoksa Allah mı? Bu görme nasıl gerçekleşmiştir? Çıplak gözle bildiğimiz görme midir, yoksa rüyada görme mi? Biz Hz. Peygamber'in Cebrail'i görmüş olduğu kanaatindeyiz ve metinde bu yorumu tercih ettik.[19] Bu görme olayının nasıl olduğu konusuna ise ilerde değineceğiz.

19 Müellif ayet metnini verirken parantez açarak bu tercihini ifade etmiştir. Biz, kitap boyunca yaptığımız gibi, onun tercihini doğrudan tercümeye yansıttık. (Çev.)

5- A'LÂ SURESİ
سورة الأعلى

Bu surenin iniş şartları ile ilgili kayda değer bir rivayet bulunmamaktadır. Bu sebeple doğrudan içeriğine geçeceğiz.

Sure üç kısma ayrılır; birinci kısımda ana konu "Rububiyet"tir. Burada hitap Hz. Peygamber'edir ve ondan; her şeyi yaratan, düzenleyen ve istikamet veren, her şeye bir son tayin eden Allah'ı ta'zim etmesi istenir. İkinci kısmın ana konusu "nübüvvet"tir. Burada Allah, Hz. Peygamber'in içini rahatlatır, ona Kur'ân'ı öğreteceğini ve Allah'ın dilediği dışında hiçbir şeyi unutmayacağını, mesajı tebliğ konusunda onu en kolay yola sevk edeceğini, bu yüzden onun insanlara Allah'ın azametini anlatıp mesajını iletmesi gerektiğini ifade eder. Üçüncü kısmın ana konusu "Mead/ahiret"tir. Burada insanların nübüvvet karşısında iki gruba ayrılacakları söylenir. Bir grup Allah'tan korkacak, iman edecek, Rabbinin adını anacak ve O'na davet edecektir. Bunların sonu, ebedi saadet, yani cennettir. Diğer grup ise inkâr edip bedbaht olacaktır. Bunların sonu ise cehennemdir. Mekke müşrikleri ise, ahiret hayatı daha kalıcı ve hayırlı olduğu halde dünya hayatını tercih etmektedirler. İşte bu mesajlar daha önceki peygamberler tarafından da getirilmiş, İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde yer almışlardır.

Böylece surenin ahiret, cennet ve cehennem konularını vurgulamayı hedeflediği görülmektedir. Yani burada Nübüvvet konusundan Rububiyet konusuna ve oradan da ahiret konusuna kesintisiz bir geçiş söz konusudur. Bu üç konu arasındaki geçişleri birçok Kur'ân suresinde gözlemleyeceğiz. Bu surenin ilk ayetlerindeki "yarattı ve düzenledi", "takdir edip yol gösterdi", "yemyeşil bitkileri çıkardı," sonra onları kupkuru hale getirdi" (sonra tekrar yeşertti, ölümden sonra dirilişi gerçekleştirdi) ifadelerinde olduğu gibi Kur'ân çoğunlukla bu hususlara kanıtlar getirir.

1- Yarattı ve düzenledi... Takdir edip yol gösterdi... Bitkileri yemyeşil çıkardı ve sonra onları kupkuru hale getirdi:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَىۙ (1) اَلَّذِى خَلَقَ فَسَوّٰىۙ (2) وَالَّذِى قَدَّرَ فَهَدٰىۙ (3) وَالَّذِى اَخْرَجَ الْمَرْعٰىۙ (4) فَجَعَلَهُ غُثَآءً اَحْوٰىۜ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Yüceler yücesi Rabbinin adını tesbih (tenzih ve ta'zim) et. O Rabbin ki her şeyi en düzgün şekilde yarattı. (Varlıklara düzenlerini verdi, iyi ve kötü yolu gösterdi.) Bitkileri (yemyeşil olarak) çıkardı ve sonra onları kupkuru hale getirdi.

2- Sana okutacağız ve unutmayacaksın... Sen öğüt ver, öğüt fayda verecekse...

سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰىٓۙ (6) اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفٰىۜ (7) وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرٰىۚ (8) فَذَكِّرْ اِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرٰىۜ (9) سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشٰىۙ (10) وَيَتَجَنَّبُهَا الْاَشْقَىۙ (11) اَلَّذِى يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرٰىۚ (12) ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰىۜ (13)

6-13:Sana okutacağız ve unutmayacaksın, ancak Allah'ın dilediği müstesna. Çünkü Allah açıkça söyleneni de gizli olanı da bilir. Seni kolay olan yola yönelteceğiz. Şimdi sen öğüt ver, eğer öğüt fayda verecekse. Elbette ki Allah'tan korkan kimse o öğütten nasibini alacaktır. Ancak bedbaht kişi o öğütten yüz çevirecektir. Ve o en büyük ateşe yaslanacaktır. Orada ne ölüp kurtulacak, ne de yaşayabilecektir.

3- Kendini arındıran kurtuluşa erer... Ahiret daha hayırlı ve kalıcıdır

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰىۙ (14) وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهٖ فَصَلّٰىۜ (15) بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۙ (16) وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰىۜ (17) اِنَّ هٰذَا لَفِى الصُّحُفِ الْاُولٰىۙ (18) صُحُفِ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى (19)

14-19: (Doğru yola uyarak) kendini arındıran ve rabbinin ismini anana (onun tek olduğunu kabul eden) kimse kurtuluşa ermiştir. (Oysa siz ey müşrikler,) siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Hâlbuki ahiret daha hayırlı ve kalıcıdır. İşte (kendini arındıranın ve arındırmayanın sonunu anlattığımız) bu Kur'ân, (daha önce gönderilmiş olan semavi kitaplarda yer alan,) İbrahim ve Musa'nın sahifelerinde de bulunan hakikatleri anlatmaktadır.

Açıklama: Unutmayacaksın!

Bu surede yer alan ayetlerle ilgili olarak tefsirlerde yer alan tartışmalar daha çok "sana okutacağız ve unutmayacaksın, ancak Allah'ın dilediği müstesna!" ayeti çerçevesindedir. Konu tamamen Peygamber'in tebliğ vazifesinde unutma gibi bir duruma düşmesinin reddi ile ilgilidir. Şiiler hem Hz. Peygamber'in hem de imamlarının her türlü unutmadan masum (korunmuş) olduklarını düşünürken Ehl-i Sünnet âlimleri peygamberlerin, tebliğ ile ilgili konularda değil, fakat diğer konularda küçük bazı unutkanlıkları olabileceğini kabul etmişlerdir. İşte ilgili ayetin tefsiri de bu kabullerden hareketle yapılmıştır.

Kimileri Hz. Peygamber'in Kur'ân'dan sadece "Allah'ın dilediği" kısımları unutacağını, fakat bu kısımları daha sonra hatırlayacağını söyler ve bu görüşü desteklemek için şu rivayete yer verirler; "Hz. Peygamber namazda bir ayeti atlar. Bunun üzerine Übeyy b. Ka'b bu ayetin nesh edilip edilmediğini sorar. Hz. Peygamber ise, "Hayır, unuttum" der."

Kimileri ise Hz. Peygamber'in sadece Allah'ın izni ile unutmasının, *"Biz bir ayeti nesh eder veya unutturursak ondan daha iyisini veya dengini getiririz"(Bakara, 2/106)* ayetinde ifade edilen "nesh" şeklinde olduğu, unutturulan şeyin tamamen unutturulduğu ve artık namazda okunmamasının emredildiği görüşündedirler. Diğer bir gruba göre ayette geçen "ancak Allah'ın dilediği müstesna" kaydı azlık, nadirlik ifade eder. Ancak bu unutma, farzlarda olmaz. Buna göre Hz. Peygamber'in şeriatın ahkâmından bir şeyleri unutması şeriatın bozulmasına ve ihlaline yol açacağı için, bu tür unutmalar farzlarda değil, sünnetlerde ve nafilelerde geçerli olup son derece nadirdir. Kimileri ise buradaki unutma kelimesini tamamen farklı bir anlama çeker ve "terk" anlamında değerlendirirler. Buna göre ayetin anlamı şöyle olur; "Ey Muhammed! Biz sana okutacağız, sen de bu okuttuklarımızdan hiçbiri ile amel etmeyi sakın terk etme. Ancak Allah bir hükmü nesh eder ve onu terk etmeni isterse o hariç!"

Taberî bütün bu görüşleri naklettikten sonra şöyle der; "Bana göre en doğru olan görüş, unutmanın nesh olduğunu söyleyen görüştür. Çünkü unutma kelimesinin zahir anlamı budur."

Biz de bu konuda Taberî'ye katılıyoruz. Bununla beraber metnin iyice tetkik edilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü hem "biz sana okutacağız" ifadesinde "okutulacak olan şey"in Kur'ân olduğu kesin değildir. Kur'ân'ın bu gibi durumlarda kullandığı ifade genelde "sana vahyettik" ifadesidir. Her halükarda, "sana okutacağız" ifadesinde Kur'ân'ın veya şeriatın her-

hangi belli bir hususunun kastedilmiş olduğu kesin değildir. İfade yoruma açıktır. İfadenin öncesi (yani surenin başındaki yemin bölümleri), daha önce ifade ettiğimiz gibi, ahiret konusuna işaret etmektedir. Sonrasındaki ifade, yani "Allah açıkça söyleneni de gizleneni de bilir" ifadesi ise, "Allah hatırladığını da unuttuğunu da bilir, tebliğ edeceğini de, unutturulduğun için tebliğ etmeyeceğini de bilir." Devamındaki "seni kolay olana yönlendireceğiz" ifadesi ise unutma ve unutmama durumlarının her ikisinin de duruma göre kolaylık olabileceğine işaret etmektedir.

Burada yapmak istediğimiz şey, Kur'ân ayetlerini anlamaya çalışırken, geçmişten tevarüs edilen fikirlerden bağımsız kalmayı başarabilmenin gerekliliğini vurgulamaktır. Bu fikirlerden biri de, İslam düşüncesinde siyasi ve mezhebi bir karakter kazanmış olan "ismet" (günahtan korunmuşluk) düşüncesidir. Konuyla ilgili Ehl-i Sünnet, Mutezile ve Şia mezheplerinin kendilerine has görüşleri vardır. Bu çerçevede çoğu zaman bu mezhep mensupları belli bir görüşü, sırf hasmının görüşünü desteklememek için savunmuş da olabilmektedirler.

Surenin üçüncü kısmında ise ikinci kısmın içeriğine ilişkin şerh ve tamamlama söz konusudur. İkinci kısımda Yüce Allah, elçisinden insanlara Kur'ân ile öğüt vermesini istemiş ve insanların bu davet karşısında iki gruba ayrılacağını; bir grubun Allah'tan korkup Kur'ân'a iman edeceğini belirtmiş, fakat bu kimselerin ödüllerinden söz etmemişti. Diğer taraftan öbür grubun bedbahtlık edip inkârcı olacaklarını ve cezalarının ise "içerisinde ne ölecek ne de yaşayacakları" cehennem olacağını ifade etmişti. Şimdi üçüncü kısımda ise, yukarıda açıklanmadan geçilmiş olan birinci grup insanların, yani Kur'ân'a iman eden ve nefsini arındıranların, doğru yola uyup Rabbinin adını anan ve namaz kılanların ödülleri açıklanmaktadır.

Biz de surenin sözü bitirdiği hususa işaret ederek bitirelim: İnsanlar (yani Kureyşliler) dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmektedirler. Oysa ahiret hayatı daha kalıcı ve hayırlıdır. Nitekim bu husus İbrahim ve Musa'dan beri indirilen tüm ilahî kitaplarda zikredilmektedir. İşte Nübüvvet ve Rububiyet konusu ile söze başlayan sure, bu şekilde ahiret konusunu hatırlatarak sona ermektedir. Bunlar da Muhammedî davetin temel inanç esaslarını teşkil eden üç ana konudur.

6- LEYL SURESİ

سورة اليل

Bu sure mevcut iniş sıralamasında, A'lâ suresinin hemen ardından gelir. Bir sonraki sırada inceleyeceğimiz Fecr suresi de mevcut sıralamada[20] hemen bu surenin ardından gelir.

Sure, kâinattaki çeşitliliğe, farklılığa yemin ederek başlar. Allah geceyi karanlığıyla birlikte, gündüzü aydınlığıyla birlikte yaratmış olduğu gibi insanoğlunu da kadın ve erkek olmak üzere iki cins halinde yaratmıştır. Görünen o ki kâinattaki varlıklarda ve insanın yaratılışında geçerli olan bu çeşitlilik, insanın yaşam seyrinde ve davranışlarında da geçerlidir. Kimi davranışlar hayra yönelik iken kimileri daha başka şeylere yöneliktir. Dolayısıyla insanın ahiretteki durumu da dünyadaki tutumuna bağlı olarak çeşitlilik arz edecektir. Orada da iki tür karşılık söz konusu olacaktır: Ödül (cennet) ve ceza (cehennem)

Varlığın "çift"ler halinde görüldüğü bu pencereden bakıldığında insanlar zengin ve fakir olarak iki gruba ayrılırlar. Nasıl ki gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığı birbirinden kopamıyorsa fakirlerle zenginler de birbirlerinden tamamen kopmamalıdırlar. Aralarındaki ilişki, yardım ve ihsana dayalı olmalıdır. İşte insanı ahirette huzurlu bir hayata hazırlayacak olan şey budur, yani dünyada fakirlere huzurlu bir hayat imkânı sunan kimseler, Allah'ın ahiretteki huzurlu hayat müjdesine nail olacaklardır. Zenginliğine zenginlik katmaya çalışan, cimrilik eden ve muhtaçlara yardımı esirgeyen kimseler ise Allah'ın tehdidine maruz kalırlar ve bedbaht bir şekilde cehenneme sürülürler.

---

20 Mevcut sıralama derken el-Ezher ve diğer sünnî dini kurumlarda genel kabul görmüş olan sıralamayı kastediyoruz. Bu sıralama, Ebu'l-Kasım Ömer b. Muhammed b. Abdulkafî den nakledilmiştir. Esasen bu sıralama, bir iki surenin yerindeki farklılık istisna edilirse, Ca'berî, İbnu'd-Dureys, Beyhakî ve Zerkeşî'nin yaptıkları sıralamalardan farklı değildir. Anlaşılan o ki bütün bu sıralamaların hepsi İbn Abbas mektebinden neş'et etmektedir. Her halükarda Kur'ân surelerinin iniş sıralamasını yapmak içtihat konusu olan bir meseledir. Mushaf sıralaması Hz. Osman zamanında sahabe tarafından yapılmış ve tevkîfî olarak kabul edilmiş olsa da, iniş sıralaması listesi yapmak hala içtihada açık bir konu olarak önümüzdedir.

1- Yaptıklarınız türlü türlüdür... İşte sonunuz budur!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰى (1) وَالنَّهَارِ اِذَا تَجَلّٰى (2) وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى (3) اِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتّٰى (4) فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰى (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: (Karanlığı ile) ufku kaplayan geceye, doğup (aydınlanan) gündüze ve Allah'ın yaratmış olduğu dişi-erkek her şeye yemin olsun ki yaptığınız ameller türlü türlüdür. (Mü'min kimselerin amelleri ile kâfirlerin amelleri bir değildir.)

2- Malından sadaka veren... Ve cimrilik edip kendini müstağnî gören

وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰى (6) فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرٰى (7) وَاَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنٰى (8) وَكَذَّبَ بِالْحُسْنٰى (9) فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرٰى (10) وَمَا يُغْنِى عَنْهُ مَالُهٗ اِذَا تَرَدّٰى (11)

6-11: kimileri sahip oldukları mallardan sadaka verirler, (haksızlıktan ve zulümden kaçınırlar,) (Allah'ın güzel) müjdesine iman eder ve onu elde etmeye çalışırlar. İşte bu kimseleri en güzel sona ulaşmaya nail edeceğiz. Fakat sahip oldukları malları vermekte cimrilik eden, kendisini müstağni görüp yüz çeviren ve Allah'ın güzel müjdesine iman etmeyen kimseyi ise çok çetin bir sona maruz bırakacağız. Sahip olduğu mal öldüğünde ona fayda vermeyecektir. (Ölecek ve sonu cehennem olacaktır.)

3- Cehennem ateşi bedbahtlar içindir... Ancak malını veren ve nefsini arındıran takva sahibi kimse cehennemden korunmuş olacaktır

اِنَّ عَلَيْنَا لَلْهُدٰى (12) وَاِنَّ لَنَا لَلْاٰخِرَةَ وَالْاُولٰى (13) فَاَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظّٰى (14) لَا يَصْلٰيهَا اِلَّا الْاَشْقَى (15) اَلَّذِى كَذَّبَ وَتَوَلّٰى (16) وَسَيُجَنَّبُهَا الْاَتْقَى (17) اَلَّذِى يُؤْتِى مَالَهٗ يَتَزَكّٰى (18) وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهٗ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰى (19) اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰى (20) وَلَسَوْفَ يَرْضٰى (21)

12-21: Hidayet (Doğru yola iletmek) Bizim yapacağımız bir iştir. Dünya da ahiret de Bize aittir. İşte şimdi sizleri alevleri harlı bir ateş konusunda uyarmış bulunuyorum. O ateş, ancak (Kur'ân'ı) yalanlayan ve (malını yoksullara vermekten) kaçınan bedbaht kimseleri yakacaktır. (Allah'ın emirlerine göre amel eden) takva sahibi ve (malını verip kendini

arındıran, günahlarından) temizlenen kimse ise o ateşten uzak olacaktır. (Cehennemden uzak olan) bu kimse, verdiği sadakayı, (daha önce gördüğü bir) iyiliğe karşılık olarak vermemektedir, (kimseye minneti yoktur.) Sadece ve sadece yüceler yücesi Rabbinin rızasını gözetmektedir. (Nitekim Rabbinin rızasına) nail olacaktır.

Açıklama

Bu surede açık bir şekilde ahiret ve hesap günü ile ilgili bir söylemle karşı karşıyayız. Sure, içerisindeki düzeni ve yapısı ile Tekvir suresine benzemektedir, çünkü öncelikle Kur'ân'ın ahiretle ilgili söylemini tesis etmekte, ikinci olarak, ilk kez bu surede ele alınan yeni bir konuya, fakirlere ve muhtaçlara yardım konusuna ağırlık vermektedir.

Tekvir Suresi kıyamet esnasında gerçekleşecek olan tabiat olaylarına yemin ederek başlamış ve ardından önce hesap ve ceza gününden, sonra da bütün kısa surelerde ana konu olan "nübüvvet" konusundan bahsetmiş, kendisine vahiy getiren Cebrail ile ilişkisi anlatılmak suretiyle Hz. Muhammed'in peygamberliği kanıtlanmıştır.

Bu surede (Leyl Suresi) ise bazı tabiat hadiselerine edilen yeminden sonra tabiattaki çeşitli hareket tarzlarına işaret edilmekte ve bu çeşitlilik ile insan fiillerinin hareketliliğindeki çeşitlilik arasında irtibat kurulmaktadır. Ancak burada insan fiilleri sırf bir hareket olarak değil, ahirette belirli bir karşılığı olacak amaçlı fiiller olarak ele alınmaktadır. Ayrıca burada amaçlı fiillerden kasıt, Allah'a yönelik olarak yapılan ibadetler değil, toplumda birçok insanın sıkıntısını çektiği fakirliği hafifletmeye yönelik sosyal fiillerdir. Bu çerçevede şunu ifade etmek mümkündür ki Kur'ân'ın ortaya koyduğu ilk ibadet "tezekki/arınma"dır. Bu arınma ibadeti, Allah'ın insanın omzuna yüklediği emaneti, yani servet ve zenginlik emanetini hakkıyla yerine getirmek, malı muhtaçlar için harcamak ve sadaka vermek şeklinde yapılır.

7- FECR SURESİ

سورة الفجر

Bu sure, aralarında tam bir bütünlük bulunan ve Kur'ân üslubunun izah ve ikna yöntemi olarak kullandığı üç siyasi enstrümanı devreye sokan dört ayrı bölümden oluşur:

1: Kâinattaki düzenliliğe, mükemmelliğe dikkat çekmek, aydınlanmış bir aklın bu mükemmelliğin yemine değer olduğunu görmesini sağlamak. Bilindiği üzere yemin önemli şeyler üzerine yapılır.

2: Geçmişte peygamberleri yalanlayan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan toplumların Allah tarafından nasıl cezalandırıldığını anlatmak ve yaptıklarının Allah tarafından her daim nasıl izlenmiş olduğunu vurgulamak.

3: Kureyş müşriklerinin gidişatlarına dikkat çekmek. Nitekim Kureyşlilerin şöyle bir özelliği vardı. Bir Kureyşli servet sahibi olduğu zaman "Rabbim bana ikram etti" diye övünür, ama Allah onu fakirlikle imtihan edince hemen sızlanmaya başlar ve "Rabbim bana ihanet etti" demeye başlardı. Sure Allah'ın insanı fakirlikle imtihan etmesinin, yani Kureyşlilerin "ihanet" dedikleri şeyin sebepsiz olmadığına, aksine onların fakirlere yardım etmemesinin, yetimlerin malını haksızca yemelerinin ve kendilerini tamamen servet biriktirmeye adamış olmalarının sonucu olduğuna işaret etmektedir.

4: Dördüncü olarak; Kıyamet kopup da hesap günü geldiğinde cehennemliklerin hesap sonrası pişmanlığına işaret edilmektedir. Bunlar dünyada mal tutkusuna kendilerini kaptırmış ve mallarını kötü yolda harcamış kimselerdir ve o gün cehennemi gördüklerinde büyük bir pişmanlık duyacak, keşke dünyada malımızı bugün bize fayda sağlayacak şekilde harcasaydık diyeceklerdir. Çünkü o hesap gününde kimsenin kimseye faydası dokunmayacaktır. Dünyada mal tutkusuna kapılmayan ve hayırlı

fiillerden geri durmayan kimseler ise işledikleri sevapların ödüllerini almanın rıza ve hoşnutluğunu yaşayacaklar, Rablerinin rızasına nail olacaklar, cennet müjdesini hak eden kimselere katılıp oraya gireceklerdir.

1- Akıl sahibi kimse için edilmiş bir yemin...

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ (1) وَلَيَالٍ عَشْرٍ (2) وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ (3) وَالَّيْلِ اِذَا يَسْرِ (4) هَلْ فِى ذٰلِكَ قَسَمٌ لِذِى حِجْرٍ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Fecre, On geceye, çifte ve teke, dönüp giden geceye yemin olsun. Elbette bu yemin edilen şeylerde akıl sahibi kimseler için bir anlam vardır!

2- Peygamberleri inkâr etmiş ve helak edilmiş toplumlar...

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ (6) اِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ (7) اَلَّتِى لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِى الْبِلَادِ (8) وَثَمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ (9) وَفِرْعَوْنَ ذِى الْاَوْتَادِ (10) اَلَّذِينَ طَغَوْا فِى الْبِلَادِ (11) فَاَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ (12) فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ (13) اِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ (14)

6-14: Rabbinin, (Arap diyarında) benzeri olmayan o sütunlar sahibi Ad kavmine, kayaları oyup saraylar yapan güçlü Semud kavmine, ülkelerinde azgınlık yapan, memleketin huzurunu ve düzenini bozmuş olan güçlü hükümdar Friavun'a, (ordusuna ve devlet erkânına) ne yaptığını görmediniz mi? Onlara nasıl da azap kırbacını indiriverdiğini! Evet, elbette ki Rabbin her zaman insanları görmekte, gözetlemektedir.

3- İnsanın tamahkârlığı: Yetim malı yemesi, fakirleri umursamaması...

فَاَمَّا الْاِنْسَانُ اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ رَبُّهُ فَاَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّى اَكْرَمَنِ (15) وَاَمَّا اِذَا مَا ابْتَلٰيهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّى اَهَانَنِ (16) كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ (17) وَلَا تَحَاضُّونَ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ (18) وَتَاْكُلُونَ التُّرَاثَ اَكْلًا لَمًّا (19) وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا (20)

15-20: Ne var ki insan (Kureyşliler) Rablerinin nimet verip zenginlik bahşetmesi durumunda "Rabbim bana ikram etti" derlerken biraz

rızıklarını kısıp imtihan etmesi durumunda hemen "Rabbim bana ihanet etti" derler. Hayır, doğrusu sizler yetime ikram etmiyor, yoksulları doyurma konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. (Yetimlerin) mirası(nı) tıka basa yiyor, malı ölesiye seviyorsunuz!

4- Diriliş ve Hesap: Cennet ve Cehennem

كَلَّآ إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا (21) وَجَآءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا (22) وَجِيٓءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ وَأَنَّىٰ لَهُ الذِّكْرَىٰ (23) يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي (24) فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ (25) وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ (26) يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ (27) ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً (28) فَادْخُلِي فِي عِبَادِي (29) وَادْخُلِي جَنَّتِي (30)

21-30: Hayır, doğrusu yeryüzü un ufak olduğu zaman, Rabbin ve melekler saf saf geldikleri zaman, işte o gün cehennem hazırlanmış olur. O gün insan aklını başına alır ama ne fayda! O gün "ah keşke hayatımda ahirette bana faydalı olacak işler yapsaydım" diye yakınır, çünkü o gün onun göreceği azabı hiç kimse görmemiştir. Vurulduğu zincire daha önce kimse vurulmamıştır. Şimdi ey başkalarının malını haksızca yemeyen huzura ermiş mü'min kişi! Rabbinin rızasına ermiş ve ondan razı olmuş olarak kullarımın arasına; ilahî rızaya ermiş kulların içine dâhil ol ve cennetime gir!"

Açıklama

Bu surede yemin edilen beş şey muhakkak o dönemin Arapları tarafından biliniyor olmalıdır. Bazı müfessirler bu beş şeyin hac menasiki olduğunu söylerler. Bizce bu, prensip olarak yanlıştır. Gerçi hac menasikinin o dönem Arapları tarafından uygulanıyor olduğu düşünülürse doğru olabilir. Bu durumda yeminin cevabı, yani ediliş amacı şudur: İbrahim peygamber zamanından beri tevarüs edile gelen bu ibadetlerin, kökenleri ve kaynakları dikkate alındığında yemin edilmeye değer oldukları her akıllı insan tarafından kabul edilir. Sure hac ibadetinin farz kılınmasından sonra indirilmiş olsaydı bu tür bir tefsir makbul karşılanabilirdi. Ancak sure hac ibadetinin farz kılınmasından çok önce indirilmiştir. Müfessirlerin böyle bir tefsir yapmalarının sebebi ise Mushaf sıralamasını esas alıp iniş sıralamasını ihmal etmeleridir. Onlar tefsirlerine Bakara suresinden başlar, yani önce Medine'de inen sureleri tefsir eder ve son olarak Mekke'de indirilen surelere gelirler. İncelemekte olduğumuz sure ilk dönem surelerinden olsa

da Mushafın sonunda yer aldığı için, Mushaf sırasına göre yapılan tefsirlerde en son tefsir edilen sureler arasında yer alır ve daha önceki surelerde yer alan bilgiler ışığında tefsir edilir. Böylece, Kur'ân'ın diğer ayetlerinde ve sünnette yer alan Hac ile ilgili hükümler bu surede de gözlemlenmiş olur. Bu durum, yani Kur'ân'ın böylesine ters yüz edilerek tefsir edilmesi, bütün tefsirlerin ortak özelliğidir. Evet, bu tür tefsir yapan müfessir zaman zaman ayetlerin indiriliş dönemine dikkat eder, ancak bu durum çoğunlukla ahkâm ayetlerinde söz konusu olur.

İşte bu nedenlerden dolayı tefsirlerde bu suredeki yeminlerin neden yapıldığını açıklayan bir izah yer almaz. Hele de cahiliye döneminde putperest adetlere bulaştırılmış olan ve henüz İslamî değerlerle donatılmamış olan hac menasikine neden yemin edilmiş olduğu sorusu hiç izah edilemez. Bu sebeple biz, bu varlıklara yemin etmekteki temel amacın, tabiattaki düzenliliği ifade eden varlıklar olmaları hasebiyle yaratıcıya işaret etmeleri olduğu görüşündeyiz. Nitekim gecenin gündüzü izlemesi, çiftin teki izlemesi ve (dönemin Arapları tarafından bilindiği varsayılan) "on gece"nin birbirini izlemesi tabiattaki düzenliliğe işaret eder ve bu yönüyle yemin edilmeye değer kabul edilir. Çünkü tabiattaki bu kanunlar, tıpkı tarihte işleyen kanunlar gibi işlemektedir. Kur'ân'ın tarih boyunca peygamberleri yalanlayan Ad, Semud ve Firavun gibilerine verdiği cezaların anlatılması ve her an gözetlemekte olduğunun belirtilmesi, o toplumlara azap kırbacının indirildiğinin söylenmesi bu durumu açıklamaktadır.

Diğer taraftan Fecr Suresi, daha önceki surelerde işlenen temaları yeni bir tarzda vurgular. Kur'ân'ın bu sureye kadar izlediği yol; Güneş, Ay, Yıldızlar, Karanlık vb tabiattaki olgulara işaret ederek Kureyşlilerin buradan Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasının ve ahiret inancının doğruluğuna yönelik dersi çıkarmalarını sağlamaya çalışmak şeklinde idi. Burada ise ilk kez karşımıza çıkan bir Kur'ân üslubu görüyoruz: Geçmiş toplumların başlarına gelenlerden ders çıkarma!

Evet, bu surede Kur'ân, geçmişte peygamberleri yalanlayan, saraylar yapmak ve zulmetmek gibi işlerle meşgul olan ve Kureyş'ten daha güçlü olan, aynı zamanda ticaret yolculukları nedeniyle Kureyşliler tarafından kalıntıları görülmüş, hikâyeleri duyulmuş olan toplumların Allah tarafından nasıl helak edildiğini anlatarak Kureyş'in ders çıkarmasını istemektedir. Son olarak şuna işaret etmek gerekmektedir: Bu sure, özellikle Kureyşlilerin tamahkârlıklarına, varlıkta şükür-yoklukta nankörlük etmelerine, servetlerinin azalmasının haram yemelerine, yetim malı ve mirasına el koyup kadınlara haklarını vermemelerine, fakirlere yardım yapmak sure-

tiyle mallarını arındırmamalarına bağlı olduğunu unutmuş olmalarına vurgu yapması açısından, kendisinden önceki surelerle doğrudan bağlantılıdır. Bu sosyal mesajlar bundan sonraki surelerde de zaman zaman görülecektir. Bu durum, bu hususun İslam itikat sisteminde ahiret inancından sonra gelen ve diğer ilkelerle iç içe olan önemli bir ilke olduğunu ortaya koymaktadır.

8- DUHÂ SURESİ

سورة الضحى

Tefsirciler ve "Esbab-ı Nüzul" yazarları bu surenin iniş sebebi olarak birçok rivayet naklederler. Bunların en meşhuru, değişik şekillerde aktarılmış olmakla beraber şu hususu ifade eder: Cebrail bir süre vahiy getirmez ve Hz. Peygamber bu durum karşısında hüzünlenir. O sırada kadının biri (rivayetin birine göre bu kadın Hz. Hatice'dir) ona, "Ne oldu, herhalde dostun seni terk etti!" der. Bu söz Hz. Peygamber'i çok üzer. Bunun üzerine, onu teselli etmek üzere Duha Suresi nazil olur. Buharî ve Müslim'de yer alması ve daha başka birçok kanaldan gelmesi açısından bakıldığında bu rivayet doğru olabilir. Ancak Hz. Peygamber'e gelen vahyin herhangi bir sebeple gecikmesini bu surenin sebebi olarak düşünmek, surenin içeriği ile pek uygun düşmemektedir. Nitekim müfessirlerden birçoğu bu durumu fark etmiş ve surede geçen "ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır" ifadesinin "rabbin seni terk etmedi" ifadesi ile olan ilişkisini soruşturmuşlardır. Ne var ki verdikleri cevaplar surenin bağlamı ile pek de uyumlu değildir.

Biz bu surenin içeriğinde Hz. Peygamber'e yönelik bir tür kınamanın, eleştirinin bulunduğunu düşünüyoruz. Bu kınamanın sebebi Hz. Peygamber'in, "rabbin seni terk etti, Kureyş karşısında seni yalnız, güçsüz ve fakir bir şekilde bıraktı" şeklindeki alaylardan etkilenmiş olması olabilir. Bu durumda ona, "ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır" denilmiştir. Gerçi bize göre buradaki "dünya" ve "ahiret" ifadelerinden maksat, şer'î anlamlarıyla "bu dünya" ve "öbür dünya" değil, "çocukluk yılları" ve "peygamberlik yılları"dır.

1- Rabbin seni terk etmedi, bırakmadı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحٰىۙ (1) وَالَّيْلِ اِذَا سَجٰىۙ (2) مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰىؕ (3) وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰىؕ (4) وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰىؕ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Kuşluk vaktine ve karanlığı açıldığı zamanki geceye andolsun ki Rabbin seni terk veya ihmal etmiş değildir. Onun sana ahirette (peygamberlik döneminde) vereceği nimetler, önce (çocukluk ve gençlik yıllarında) verdiklerinden daha hayırlıdır. (Gelecekte) Rabbin sana birçok nimet verecektir ve sen de bu durumdan memnun olacaksın.

2- Yetimlik ve fakirlikten... İlahî inayet ve zenginliğe

اَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَاٰوٰى (6) وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدٰى (7) وَوَجَدَكَ عَآئِلًا فَاَغْنٰى (8)

6-8: (Çocukluğunda) Rabbin senin yetim olduğunu görüp barındırmadı mı? (Sütannenden geri dönerken yolunu) şaşırmıştın da seni sağ salim yoluna iletmedi mi? Fakirdin de seni (Hatice ile evlendirmek suretiyle) zenginleştirmedi mi?

3- Yetimi hor görme... İsteyeni geri çevirme!

فَاَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ (9) وَاَمَّا السَّآئِلَ فَلَا تَنْهَرْ (10) وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (11)

9-11:İşte şimdi sen de sakın yetimi hor görme, (çünkü vaktiyle sen de yetimdin.) İsteyeni sakın geri çevirme, (çünkü vaktiyle sen de fakirdin.) Rabbinin nimetini hep an! (Bu nimetin ne olduğu bir sonraki surede beyan edilecektir.)

Açıklama

Bu surede dikkat edilmesi gereken iki unsur söz konusudur: Birincisi üslupla ilgilidir. Gecenin yavaş yavaş açılmasıyla gelen Kuşluk vaktine yemin edilmektedir. Bunun anlamı şudur: Gecenin karanlığından sonra kuşluk vaktinin aydınlığı gelir. Sıkıntıdan sonra rahatlık gelir... Bu, daha önceki surelerin içerikleri ile tamamen uyumlu bir giriş bölümüdür. Hz. Muhammed'in hayatında; hem çocukluk ve gençliğinde hem de yetişkinlik ve peygamberlik döneminde ilahî yardımın ve zaferin söz konusu olduğunu bildiren ve iyimserlik aşılayan bir temadır. İkinci unsur ise, önceki iki surede olduğu gibi, toplumsal sorumluluk üzerinde durulmasıdır. Bu sorumluluk yetimlere, fakirlere ve zayıflara karşı iyi muamelede bulunma ve onlara yardım etme sorumluluğudur. Nitekim bu husus ilerde, gerek Mekkî gerek Medenî birçok surede ele alınacak ve kâh ihsan, kâh infak, kâh zekât kavramlarıyla ifade edilecektir. Hatta Zekât, bizzat namazla yan yana zikredilerek hem bir inanç esası, hem bir ibadet esası şeklinde yüksek düzeyde konumlandırılacaktır. Bununla beraber nama-

zın da zekâtın da, İslam'da bilinen birer ibadet olarak Mekke döneminde değil, Medine döneminde farz kılındıkları bilinmektedir. Mekke'de namaz "dua" olarak anlaşılmaktaydı. Sonraları günde iki kez (sabah ve akşam) kılınan bir ibadet olarak yerleşti. Zekât ise dilsel olarak "artmak" anlamına gelir ve sadaka'yı ifade eder. Sadaka, her ne kadar malı "harcamak", infak etmek olsa da, aynı zamanda onun temizlenmesine yönelik bir çabadır. Çünkü zenginin malında fakirin hakkı vardır ve mal, kâr etmek yoluyla artırılır. Zenginin kâr etmesi, öyle ya da böyle her durumda fakirlerin aleyhine olan bir durumdur. Buradan hareketle anlıyoruz ki surede "malını vererek kendisini arındıran" kimselerin övülmesinin sebebi, bu kimselerin mallarını temizlemiş olmaları, yani mallarındaki fakir hakkını vererek sorumluluklarından kurtulmuş olmalarıdır.

9- İNŞİRAH SURESİ

سورة الإنشراح

Bu sure, aralarındaki konu birliğinden dolayı, sahabeden bazıları tarafından bir önceki sure olan Duha suresinin devamı olarak görülmüştür. Doğrusu sure gerçekten de kendisinden önceki surelerin devamı gibi görünmektedir. Nitekim Duha suresinin sonundaki "Rabbinin nimetini an" ayetinden sonra bu sure, Allah'ın Hz. Peygambere özel olarak verdiği nimetleri açıklamaya başlamaktadır.

1- Göğsünü nübüvvet için açtık ve insanlar arasında şanını yücelttik.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ (1) وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَۙ (2) اَلَّذِىٓ اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ (3) وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَۜ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4: (Verdiğimiz vahiy nimeti sayesinde senin ufkunu) göğsünü genişletmedik mi? (Nübüvvet görevinin başlangıcında ve vahyin kesildiği durumlarda yaşadığın ve) belini büken (üzüntüleri,) sıkıntıları gidermedik mi? (Herkesin senden "Allah tarafından seçilmiş peygamber" şeklinde söz etmesi şeklinde) şanını yüceltmedik mi?

2- Zorlukla beraber kolaylık vardır... Zorlukla beraber kolaylık vardır

فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۙ (5) اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۜ (6) فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ (7) وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ (8)

5-8: (İşte böylece, vahyin kesildiği dönemlerde yaşadığın) zorluklardan sonra o sıkıntıları giderdik (ve yeniden vahyi göndererek) işini kolaylaştırdık.(İlerde zafer senin olacaktır, tıpkı gecenin ardından kuşluk

vaktinin gelmesi gibi,) zorluktan sonra kolaylık gelecektir. (Şimdi çocukluğundan beri yaşadığın zorluklardan kurtulduğuna göre) artık (sana yüklediğimiz tebliğ görevini yapmak için) var gücünle çalış. Rabbine rağbet et (ona olan rağbetin her şeyden üstte olsun.)

Açıklama

Surenin ikinci ayetinde geçen "vizr"(günah-yük) kelimesinin anlamı konusunda tefsirciler ihtilaf etmişlerdir. Kimileri; *"Hz. Peygamber'in peygamberlikten önceki dönemde bazı günahları vardı ve bunlar ona çok sıkıntı oluyordu, Allah da bunları affetti"* derlerken kimileri de; *"Bundan maksat peygamberlik yükünün hafifletilmesidir. Zira bu görevin hakkıyla yerine getirilmesi çok ağır bir yüktür, insanın belini büker. İşte Allah onun bu yükünü hafifletmiş, görevini kolaylaştırmış, ona yardım etmiştir"* demektedirler. Biz görüşümüzü metin içerisinde verdik.[21] Bizce bizim tercih ettiğimiz görüş, hem bu ayeti öncesi ve sonrası ile bağlayan bütüne uygundur, hem de surenin indiği dönemde Hz. Peygamber'in içerisinde yaşadığı şartlara daha münasiptir.

21 Müellifin metin içerisinde verdiği görüş, ayetin tercümesine yansıtılmıştır.

10- ASR SURESİ

سورة العصر

Asr Suresi, önceki iki surede konu edilen hususları özetlemektedir. Önceki surelerde Yüce Allah, gecenin sessizliğinin, vahşetinin ve karanlığının bitiş anı olan kuşluk vaktine yemin etmiş, elçisine verdiği nimetleri hatırlatmış, her zorluktan sonra bir kolaylığın geleceğine işaret emişti. Bu surede ise "Asr"a yemin etmektedir. Asr, gündüzün bitiş anının başlaması, aydınlıktan sonra yeni bir karanlığın, kolaylıktan sonra yeni bir zorluğun başlamasıdır. Ama onu da yeni bir gün, yeni bir kolaylık takip edecektir. Hayat hep böyle zorlukların ve kolaylıkların peş peşe gelmesiyle geçecektir. Belki de İnşirah suresinde "zorluktan sonra kolaylık vardır" ifadesinin tekrarlanmış olmasının hikmeti budur. Karanlığın her çöküşünde yeni bir gündüzün gelecek olmasının umudunu yeniden hatırlatmakta, uzun mücadelesi esnasında Hz. Peygamber'in zorluklar karşısında yılmamasını, hep kolaylığın ve zaferin geleceğini bilmesini istemektedir. İşte Asr suresinin vurgusu budur.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ (1) اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِى خُسْرٍ (2) اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: Asra yemin olsun ki insan ziyan içindedir. Ancak iman edenler, Salih amel işleyenler ve birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna!

Açıklama

Surenin ifade tarzı gayet sade, anlamı gayet açıktır. Ancak sadelik ve açıklık epistemolojik alanda (dinî ve ilmî) söz konusu olduğu zaman, "sadeleştirilmişlik" demektir. Bu alanda "sade" ve "basit" demek, bilginin sadeleştirilmiş olması demektir. Bu yüzden, bu tür sade metinleri şerh etmek için yapılan her türlü çaba, o basitliği karmaşıklaştırmak olacaktır... Öyleyse şimdi bu açık sureyi karmaşıklaştıran tefsircilerin açıklamalarına bakalım.

Tefsirciler öncelikle "Asr" kelimesinin anlamında ihtilaf etmişlerdir. Kimi bunun güneşin batışından hemen önceki zaman olduğunu söylerken kimi de "Akşam namazı" olduğunu, Bakara suresindeki *"Namazlarınıza özen gösterin, hele de orta namaza!"(Bakara, 2/238)* ayetinde olduğu gibi burada da Akşam namazının faziletinin vurgulandığını söylemişlerdir. (Oysa bu ayetler henüz İslam davetinin ilk yıllarında indirilmiştir. Akşam namazının vaktinin belli olması ise ancak Medine döneminde gerçekleşmiştir.) Asr kelimesinin "Peygamber Çağı" anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. Bu görüşte olanlar Kur'ân'ın başka ayetlerinde Hz. Peygamber'in yaşadığı beldeye (Beled, 90/1-2) ve bizzat onun yaşamına (Hicr, 15/72)yemin edilmiş olmasını delil göstermekte, bu ayette de pekâlâ onun zamanına/çağına yemin edilmiş olabileceğini söylemektedirler.

Kimileri ise "Asr"ın İslam ümmetinin zamanı olduğunu, Yahudi ve Hıristiyan ümmetlerinin zamanlarından sonra şimdi İslam ümmetinin zamanının gelmiş olduğuna işaret edildiğini söylerler. Asr kelimesinin anlamını genişletip mutlak anlamda "zaman" olarak anlayanlar da vardır. Bu görüşe birçok yönden itiraz edilmiştir. Bunlar arasında "Dehr/zaman" fikrinin Allah'ı ve ahireti inkâr eden kimselerin ve Kureyş müşriklerinin zaman anlayışı olduğu şeklindeki itirazı sayabiliriz.

Surenin ziyan içinde olduğunu söylediği "insan"dan insan cinsinin mi yoksa belli başlı bazı kimselerin mi kastedildiği de tartışılmıştır. İnsan cinsinin kastedildiğini söyleyenlerden bazıları düşüncelerini şöyle açıklamışlardır;

> "İnsan yaşlandığı zaman zayıflar, eksik düşer ve geriler. Ancak gençlik yıllarında güzel ameller işlemiş olan mü'minlerin bu amellerinin sevapları yazılmış olduğu için bunlar yaşlılıkta da ziyan içinde sayılmazlar. Nitekim şu ayette de bu durum ifade edilmiştir; *"Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra da onu aşağıların aşağısına indirdik" (Tin, 95/4-5)*

Kimileri de surede geçen "İnsan" kelimesi ile belli bazı kimselerin kast

edildiğini savunmuşlardır. Bunlara göre burada kast edilen kimseler genel anlamda Kureyş müşrikleridir. Diğer taraftan bu kimselerin isimlerini şu rivayetteki kimselerle sınırlayanlar da olmuştur; İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu sure; Velid b. Muğire, As b. Vail, Esved b. Abdulmüttalib gibi kimseler hakkında indirilmiştir. Bir başka rivayette bu surenin Ebu Leheb hakkında indirildiği, diğer bir rivayette ise bu surede kast edilen kişinin Ebu Cehil olduğu ifade edilir. Rivayete göre bu kimseler Hz. Muhammed'in hüsran / ziyan içerisinde olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun üzerine de Allah onların bu iddialarının tam tersini söylemiş, onların ziyan içinde olduklarını ifade buyurmuştur.

Kimileri de "insan ziyandadır" ifadesinin Ebu Cehil ile ilgili olduğunu, fakat devamında gelen "Ancak iman edenler... müstesna" ifadesinin Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi kast ettiğini söylemişlerdir. Bu görüşü bir hutbe esnasında İbn Abbas'ın dile getirdiği söylenmiştir. Nihayet bir başka rivayette Hz. Ali'nin bu sureyi şöyle okuduğu bildirilir; *"Asra ve zamanın getirdiği felaketlere yemin olsun ki insan ziyandadır ve zamanın sonuna kadar ziyanda kalacaktır."* Bu rivayet sanki Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın halife tayin edilmesinden sonraki halini resmetmektedir.

"Ancak iman edenler ve Salih amel işleyenler müstesna" ifadesi ise kimileri tarafından, ileriki yıllarda Ali ile Muaviye arasında çıkacak olan büyük fitne çerçevesinde ortaya çıkan ***"iman-amel ilişkisi"*** meselesi ile ilişkilendirilmiştir. Biz kendi görüşümüzü takdim bölümünde ortaya koyduk. Orada görüleceği üzere biz bu sureyi kendisinden önceki surelerle uyum içerisinde değerlendirmekteyiz. Netice olarak, surenin içeriği hakkında genel anlamda aşağıdaki hususları ifade etmek mümkündür.

İnsan, (hangi insan olursa olsun) şu dünya hayatında zorlukların ve kolaylıkların hep art arda geldiğini, devranın hep döndüğünü görecektir. Tıpkı gecenin ve gündüzün art arda geldiği gibi! Bu durum kıyamet gününe kadar, hesap ve ceza anına kadar böyle sürüp gidecektir. Dünya hayatından kendisini bu deverana kaptıran, sonunu düşünmeksizin, ahirete hazırlık yapmaksızın hep devrana ayak uyduran kimseler ziyan içindedirler, çünkü sonları ebedi cehennem olacaktır. Yeniden dirilişe, hesap gününe ve ilahî mükâfat ve cezaya iman eden ve yaşam boyu Salih ameller işleyenler; yani fakirleri ve güçsüzleri doyuran, yetimlerin mallarını muhafaza eden, Kur'ân'ın çizdiği dosdoğru yolda yürürken karşılaştıkları zorluklara dayanıp birbirlerine hakikati ve sabrı öğütleyen kimselerin sonları hüsran olmayacaktır. Aksine bunlar kazançlı çıkacak, cennet nimetlerine nail olacaklardır.

11- ÂDİYAT SURESİ

سورة العاديات

Bu sure de önceki ile aynı bağlama aittir. Bu sebeple, Medenî olduğunu söyleyen bazı rivayetleri dikkate almayıp onu da bu bağlam içerisinde değerlendirdik, mevcut nüzul sıralamasındaki yerini muhafaza ettik.

Surenin önceki surelerle olan ilişkisi şudur: Yüce Allah burada genel olarak tüm insanlara, fakat özellikle Kureyşlilere; yolculuk, savaş ve kazanç aracı olarak bahşetmiş olduğu bir araç olan atlara yemin etmekte ve Kureyşlilerin bu nimete nankörlük ettiklerini, malı-mülkü ölümüne sevmek şeklindeki davranış ve gidişatları ile bu nankörlüklerini açıkça ortaya koyduklarını vurgulamaktadır. Bu çerçevede sure şu soruyu sorar: Bu nankör insan, kıyamet günü gelip de bütün insanlar Allah'ın huzurunda hesaba çekilmek üzere toplandığında, yaptığı gizli açık bütün davranışlarının açığa çıkacağını bilmez mi?

1- İnsan rabbinin nimetine karşı çok nankördür

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا (1) فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا (2) فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا (3) فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعًا (4) فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا (5) إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ (6) وَإِنَّهُ عَلَى ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ (7) وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ (8)

Bismillahirrahmanirrahim

1-8: Hızlıca nefes alıp veren ve düşmana akın eden, toynaklarıyla taşlardan ateş çıkaran, sabah vakti düşmana baskın yapan, tozu dumana katan, düşmanın orta yerine aniden dalıveren atlara yemin olsun ki insan, rabbinin nimetlerine karşı çok nankördür ve (kıyamet günü geldiğinde, amelleri) bu haline şahitlik edecektir. Ayrıca o aşırı derecede mal tutkunudur.

2- Yeniden diriliş gerçekleştiğinde onların bütün amelleri ortaya çıkacaktır

اَفَلَا يَعْلَمُ اِذَا بُعْثِرَ مَا فِى الْقُبُوْرِ (9) وَحُصِّلَ مَا فِى الصُّدُوْرِ (10) اِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيْرٌ (11)

9-11: Oysa o insan bilmez mi ki kabirlerde ölü bulunan insanlar diriltilip çıkarıldığında (ve insanların içlerinde gizledikleri her türlü) niyetler ve ameller bir bir ortaya çıktığında, (evet işte o zaman) Rablerinin (onların her türlü amellerinden) haberdar olduğunu bileceklerdir.

Açıklama

Tefsirciler İbn Mesud, Cabir b. Zeyd, Ata b. Ebi Rebah, Hasan-ı Basri ve İkrime gibi sahabe ve tabiin âlimlerinin bu surenin Mekkî olduğunu söylediklerini, buna karşılık Enes b. Malik, İbn Abbas ve Katade gibi sahabe ve tabiin âlimlerinin ise bu surenin Medenî olduğunu söylediklerini ifade ederler. Medenî olduğunu söyleyenler muhtemelen, surenin başında geçen "atlara yemin" (cihad) ifadesine dikkat etmiş, fakat yeminin cevabı olan, "insan rabbine karşı nankördür" ifadesine dikkat etmemişlerdir. Bu yüzden bunlar söz konusu yemini Bedir Savaşı ile veya İbn Abbas'tan nakledilen şu rivayette söz edilen savaşla ilişkilendirmişlerdir:

> İbn Abbas şöyle demiştir: "Hz. Peygamber Kinane tarafında bir bölgeye bir ordu birliği (seriyye) gönderdi ve başlarına da el-Münzir b. Amr el-Ensarî'yi komutan tayin etti. Fakat aradan epey süre geçtiği halde bu birlikten bir haber gelmedi. Bunun üzerine münafıklar, "hepsi öldürüldüler" şeklinde yaygaralar yaymaya başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah onların durumlarını haber veren Adiyat suresini indirdi. Bu surenin başındaki atlar işte o mücahidlerin atlarıdır."

Sureye bir bütün olarak baktığımız, içerisinde yer aldığı bağlamı dikkate aldığımız ve söz konusu yemini (diğer bütün yeminler gibi) cevabıyla birlikte değerlendirdiğimiz zaman bu surenin ana konusunun "İnsan rabbine karşı çok nankördür" ayetinde ifade edildiğini görmekteyiz. Surenin geri kalan ayetlerinin, yani *"insan, rabbinin nimetlerine karşı çok nankördür ve kıyamet günü geldiğinde, amelleri bu haline şahitlik edecektir. Ayrıca o aşırı derecede mal tutkunudur. Oysa o insan bilmez mi ki kabirlerde ölü bulunan insanlar diriltilip çıkarıldığında ve insanların içlerinde gizledikleri her türlü niyetler ve ameller bir bir ortaya çıktığında, evet işte o zaman Rablerinin onların her türlü amellerinden haberdar olduğunu bileceklerdir"* ayetlerinin bu ifade üzerine bina edilmiş olduğunu görmekteyiz. Bu ise, Kureyşlilerin mal

sevgisi ve ahiret inkârını vurgulama noktasında bu sureyi önceki surelere bağlayan bir durumdur.

Geriye surenin bir bütün olarak hangi sebeple indirilmiş olduğunu incelemek kalıyor. Kur'ân'ın büyük kısmının herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın indirilmiş olması gerçeğinden hareketle her surenin veya ayetin bir iniş sebebini aramak zorunda olmadığımız doğru olmakla beraber, daha önceki surelere ilişkin olarak zikredilen sebeb-i nüzul rivayetlerinden yola çıkarak bu surenin de, Hz. Peygamber'e sürekli kötülük eden onunla alay eden ve mü'minleri fakir oldukları için küçümseyen Kureyşli zenginlerden biri hakkında indirilmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Dolayısıyla "İnsan rabbine karşı çok nankördür" ifadesinin ve devamının bu kişiyle alakalı olduğu düşünülebilir. Nitekim bir sonraki sure olan Kevser Suresinin indiriliş sebebi ile ilgili rivayet, bu görüşümüzü destekler mahiyettedir.

12- KEVSER SURESİ

سورة الكوثر

Kur'ân Hz. Peygamber'in gerek çocukluğunda yaşadığı gerek Kureyş'in inkâr ve alayları, kendisini mecnunlukla itham etmeleri karşısında hissettiği sıkıntıları gidermeye ve onu teselli etmeye çalıştığı gibi ona eziyet eden, onu küçümseyen ve çeşitli şekillerde suçlayan Kureyşlilere cevap vermeyi de ihmal etmemiştir. İncelemekte olduğumuz Kevser Suresi de bu duruma bir örnektir. Burada adı zikredilmeyen belli bir şahsa yönelik eleştiri söz konusudur.

Tefsir ve rivayet âlimleri bu surenin nerede indiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimileri surenin Medenî olduğunu ve Hudeybiye anlaşması çerçevesinde indirildiğini söylerken kimileri de Mekkî olduğunu söylemişlerdir. Mevcut nüzul sıralamasında Mekkî sureler içerisinde 15. sıraya konulmuştur. Önceki ve sonraki surelerle arasındaki benzerlik ve ilişki nedeniyle, biz de bu surenin Mekkî olduğunu söyleyen görüşü benimsedik, çünkü sure hem üslup ve amaç yönünden hem de dikkate aldığımız sebeb-i nüzul rivayetinin makullüğü yönünden bu surenin Mekkî olması daha tercihe şayandır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِنَّآ اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ (1) فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ (2) اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: Biz sana kevseri (çokça nimeti) verdik. Bu yüzden sen de Rabbin için namaz kıl, kurban kes (sadece Rabbine kulluk et.) Gerçek şu ki sana düşmanlık eden kimsenin kendisinin soyu kesilecek (ve zelil olacaktır.)

Açıklama

Bu sure bizi tekrar "nübüvvet" konusuna döndürmektedir. Burada Hz. Peygamber'i teselli ve hasımlarına cevap söz konusudur. Surenin Kureyşlilerin Hz. Peygamber'in erkek evlatlarının vefatı nedeniyle ona "soyu kesilecek" demeleri ile bir ilgisi olduğu doğruysa bu durum, Hz. Peygamber'in çocuklarından Abdullah'ın vefatı esnasında olmuş olmalıdır. Burada yeri gelmişken Hz. Peygamber'in çocukları hakkında kısa bilgi verelim:

Peygamberlikten önce Hz. Hatice'den olan ilk çocuğu Kasım idi. Nitekim bu çocuğu nedeniyle ona Ebu'l-Kasım (Kasım'ın Babası) lakabını vermişlerdi. Kasım'ın ne kadar yaşadığı ihtilaflıdır. İki yıl, bir buçuk yıl, yürüyecek yaşa gelinceye kadar, at binecek yaşa gelinceye kadar, yedi gece gibi değişik rivayetler vardır. Peygamberlik öncesi dönemde vefat eden ilk çocuğudur. Sonra kızları Zeynep, Rukiye, Fatıma ve Ümmü Gülsüm doğmuşlardır. Ancak bunların doğum tarihlerine göre sıralaması net değildir. Peygamberlikten sonra ise Abdullah dünyaya gelmiştir. Onun diğer isimleri Tayyib ve Tahir'dir. Tayyib ve Tahir'in Abdullah'ın diğer isimleri değil, peygamberlikten önce doğmuş ve yine peygamberlikten önce henüz süt emme çağındayken vefat etmiş ikiz kardeşler olduğu da söylenmiştir. Peygamberlikten sonra doğan Abdullah, Hz. Hatice'nin doğurduğu son çocuktur.

Abdullah vefat ettiğinde, Amr b. el-As'ın babası As b. Vail (bir rivayete göre Ebu Leheb) "soyu kesilecek" demiştir. Çünkü Araplarda kız evlatlar soydan sayılmaz, erkek evlatları ölen kişi soysuz sayılırdı. İşte bu söz üzerine Yüce Allah, "seni kınayanın kendisinin soyu kesik olacaktır" ayetini indirmiştir. Rivayete göre As b. Vail ve Hz. Peygamber Mescidin (Kâbe'nin) kapılarından birinin yanında karşılaşırlar ve bir süre konuşurlar. O sırada Kureyş'in ileri gelenleri Mescidin içinde oturmaktadırlar. As b. Vail mescide girince hemen ona "Muhammed'le ne konuşuyordun?" diye sorarlar. O ise, "Şu ebterle (soyu kesikle) mi?" der. Bu sözü ile Hz. Peygamber'i kast etmektedir. Zira o sıralar Hz. Peygamber'in bütün erkek çocukları vefat etmiştir. Bunun üzerine Kevser Suresi indirilir.

İbn Abbas ve diğer bazı kimseler, "*O dilediğine kız evlat verir*" ayeti ile sadece kız evlatları olan Lut peygamberin, "*Dilediğine erkek verir*" ayeti ile İbrahim peygamberin, "*ya da dilediğine erkek ve dişiyi birlikte verir*" ayeti ile de Hz. Muhammed'in kast edildiğini, "*dilediğine de çocuk vermez*" ayetinin ise Yahya ve İsa peygamberlere işaret ettiğini söylemişlerdir.[22]

22 İlgili ayetin tamamı şöyledir; "Göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir. Yahut o çocukları

Hicretin sekizinci senesinde Hz. Peygamber'in Kıptî asıllı Mâriye adlı eşinden İbrahim adlı çocuğu dünyaya gelmiştir.[23] İbrahim vefat ettiği gün Hz. Peygamber eve geldiğinde onun annesinin odasında cansız bedenini görmüş, kucağına almış ve "Ey İbrahim! Allah'ın takdirini senden alıkoyabilecek değiliz" demiş ve mübarek gözleri yaşarmıştır. Ardından şöyle buyurmuştur; "Ey İbrahim! Vallahi vefatın bizi çok üzdü!"

erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir." (Şura, 42/49-50)

23 Mâriye adlı eşini Hz. Peygambere Mısır patriği Mukavkıs hediye etmiştir. Hz. Peygamber'in Mukavkıs ile olan irtibatı konusunda Kur'ân'a Giriş adlı eserimizin "Muhammedî Davetin Dış İlişkileri" adlı bölümüne bakılabilir.

13- TEKASÜR SURESİ
سورة التكاثر

Tefsircilerin naklettiklerine göre bu surenin indiriliş sebebi şudur:

> "Kureyş'in Abd-i Menaf oğulları ve Sehm oğulları kabileleri rekabet içerisindeydiler. Birbirlerine karşı sayı çokluğu ile övünürlerdi. Her iki kabile de kendi ileri gelen kişilerinin çokluğu ile gurur duyardı. Neticede Abd-i Menaf oğullarının sayısı Sehm oğullarınınkinden fazla çıktı. Bunun üzerine "Ölülerimizi de hesaba katalım" dediler kabirleri saymaya başladılar. Bu sayımın sonucunda Sehm oğulları üç kişi fazla çıktı, çünkü cahiliye döneminin geçmiş devirlerinde Sehm oğullarının sayısı daha fazla idi."

Bu olay surenin indiriliş sebebi olabilir, ancak surenin içeriği doğrudan bu konu ile değil, daha önceki surelerde de temel konu olarak işlenmiş olan "ahiret" konusu ile ilgilidir. Kureyş'e seslenen sure adeta şöyle demektedir; "birbirinize karşı sayısal üstünlük sağlamak ve kibir sizi o kadar kuşattı ki neticede gidip kabirleri bile saymaya başladınız. Oysa kabirlere gittiğiniz halde ölüm hakkında düşünmediniz, ölümden sonrası hakkında tefekkür etmediniz! Yeniden dirilişe ve hesaba inanmıyorsunuz. Bu sebeple sadece dünya işlerine dalıyor ve ahireti umursamıyorsunuz! Fakat eğer ölümden sonraki hayatı ayan beyan görecek ve kesin olarak bilecek olsaydınız dünya hayatında böylesine sayı ve evlat çokluğu ile birbirinize karşı övünmezdiniz. Nübüvveti ve ahireti inkâr etmeniz nedeniyle sonunuz cehennem olacaktır. O gün bu hakikati gözlerinizle ve bütün duyularınızla müşahede edecek ve kabul etmek zorunda kalacaksınız. İşte cehennemle yüz yüze geleceğiniz o hesap gününde dünyada sahip olduğunuz her türlü nimetten hesaba çekilecek, bu nimetleri size verene karşı nankörlük etmiş olduğunuzu gayet iyi anlayacaksınız!"

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَلْهَىٰكُمُ التَّكَاثُرُ (1) حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ (2) كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (3) ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (4) كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ (5) لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ (6) ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ (7) ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ (8)

Bismillahirrahmanirrahim

1-8: Çokluk yarışı sizi öylesine kendinizden geçirdi ki gidip kabirleri saymaya başladınız. Hayır! Kesinlikle hayır! Yakında çok iyi bileceksiniz! Hayır! Eğer cehennemi açıkça göreceğinizi, inkâra yer kalmayacak şekilde ayan beyan göreceğinizi ve o hesap gününde bütün nimetlerden hesaba çekileceğinizi bir bilseniz!"

Açıklama

Açıkça görüldüğü üzere bu sure ahiret konusuyla ilgilidir, ancak önce, evvelki surelerde ana konu olan "nübüvvet" konusu ile irtibat kurulmaktadır. Bu aşamadaki surelerde bu iki ana konu hep bir arada yürümektedir. Gerek aynı sure içerisinde (Tekvir Suresinde olduğu gibi) gerek sureler arasında bu iki konu hep birbirini izlemektedir. Zaman zaman da (fakirler, yetimler ve kâfirlerin içinde yüzdükleri nimetler gibi) sosyal konular araya girmektedir. Bu sosyal temalar kâh bu surede olduğu gibi dolaylı olarak, kâh bir sonraki surede görüleceği gibi doğrudan işlenmektedir.

Not: Surede üç kez geçen "Kella/Hayır, asla!" ifadesi dikkat çekme ve reddiye amacıyla kullanılmıştır. İkinci kullanım birincinin te'kidi şeklindedir. Anlam, "Hayır, durum hiç de sizin düşündüğünüz gibi değil, hata ediyorsunuz ve öldükten sonraki gerçeği açıkça gördüğünüzde bu hatanızı anlayacaksınız" şeklindedir. Son kullanımda ise "Hayır, keşke bilseniz!" deniliyor. Burada bilinecek şey hazf edilmiş, yani zikredilmemiştir. Hazf edilen bölüm takdir edilerek cümle şöyle tamamlanabilir; "Eğer hakikati bilseydiniz böylesine çoklukla övünmezdiniz." Bu durumda devamında gelen "Cehennemi göreceksiniz" ifadesi ise yeni bir cümlenin başlangıcı olmaktadır.

14- MÂÛN SURESİ

سورة الماعون

Maun Suresi, lafızları ile anlamı arasındaki farklılık nedeniyle tefsircilerin açıklamasında çok ihtilaf ettikleri Kur'ân bölümlerinden biridir. Çünkü tefsirciler bu sureyi yorumlarken, metnin indiği dönemden çok daha sonraki dönemlere ait tasavvurların etkisi altında kalırlar. Burada metne, henüz ortada olmayan anlamlar yükleme durumu söz konusudur. Tefsircilerin çoğu her ne kadar sebeb-i nüzule, yani ayetlerin iniş sebeplerine itibar etse ve önem verseler de, her ayete bir iniş sebebi bulma çabası yüzünden zaman zaman ayetler arasındaki bağlantıyı gözden uzak tutmuşlar, aynı konudan bahseden bir pasajın her bir ayeti için ayrı ayrı iniş sebepleri bulma çabasına girişmişler ve bu sebeple de içinden çıkılması zor problemlere yol açan parçacı anlayışın tuzağına düşmüşlerdir. İşte Maun Suresinin tefsirinde de karşılaştığımız şey budur.

1- Yetimlere zulmeden ve yoksulları doyurmaya teşvik etmeyenler

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَرَاَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِۜ (1) فَذٰلِكَ الَّذِى يَدُعُّ الْيَتِيمَۙ (2) وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِۜ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: (Ey Muhammed!) Din gününe (Allah'ın insanlara iyilik ve kötülüklerine göre karşılık vereceğine) inanmayan ve O'nun emirlerine itaat etmeyen kimseyi görüyor musun? İşte yetimi itip kakan, (ona zulmeden) ve yoksulları doyurmaya teşvik etmeyen de odur.

2- Yazıklar olsun o namaz kılanlara. Onlar kıldıkları namazlardan gafildirler.

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ (4) الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ (5) الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ (6)
وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ (7)

4-7: Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar kıldıkları namazdan gafildirler. Gösteriş yaparlar ve yardıma engel olurlar.

Açıklama

Tefsircilerin çoğunluğu bu surede, özellikle de ikinci kısmında eleştirilen kimselerin münafıklar olduğunu söylerler. Buna göre "namazlarından gafil olanlar" ifadesiyle, namaz vakitlerine dikkat etmeyen, kıldıkları zaman da gösteriş için namaz kılan, insanlara Müslüman olduklarını ilan etmek üzere ibadet eden kimseler kast edilmektedir. Bunlar aynı zamanda kendilerine gelip yardım isteyen yoksulları, destek isteyen güçsüzleri geri çevirirler. İşte Kur'ân bu kimseleri, cehennemde bir vadinin adı olan "veyl"[24] kelimesi ile nitelemektedir.

Surenin Medine'de indiğini düşünmediğimiz sürece böyle bir yorumun kabul edilemez olduğu açıktır, çünkü burada sözü edilen, "namaz kılmamak", "riyakârlık" ve "cimrilik" gibi vasıflar münafıkların vasıflarıdır ve "münafıklık" olgusu Medine'de ortaya çıkmıştır. Oysa bu sure Mekkî'dir. Üslubu ve iniş sıralaması listesindeki yeri bunu göstermektedir. (sıralamadaki yeri 15 ila 17 arasındadır.) Yani şu anda incelemekte olduğumuz aşamaya aittir. Konu ve üslup açısından kendisinden önceki surelerle bütünlük arz etmektedir. Zira bu surede de, önceki surelerde işlenmekte olan (yetim ve fakirlerin durumu gibi) sosyal meseleler işlenmektedir.

Kimi tefsirciler "namaz kılanlara yazıklar olsun" ifadesinden Müslümanların kast edilmiş olmasını imkânsız gördükleri için surenin ilk kısmının Mekke'de, "namaz kılanlara yazıklar olsun" ayetinin dâhil olduğu ikinci kısmının ise Medine'de indirilmiş olduğunu söylemiş ve her iki kısım için ayrı ayrı nüzul sebepleri ihdas etmişlerdir. Buna göre birinci kısmın nüzul sebebi şudur:

> "Ebu Süfyan her hafta iki deve keserdi. Bir keresinde bir yetim gelip ondan et istedi, O ise elindeki asa ile yetimi uzaklaştırdı. Bunun üzerine surenin ilk bölümü indirildi."

Surenin ilk kısmıyla ilgili olarak bu rivayeti ortaya koyan müfessir-

24 Veyl aynı zamanda "yazıklar olsun" demektir.

ler, ikinci kısmın daha çok münafıklara uygun olduğunu söylemektedirler. Diğer bazı müfessirler ise Maun kelimesini farz olan zekât şeklinde tefsir etmişlerdir. (Bkz: Taberî, Kurtubî...)

Biz ise surenin bütüncül bir yapı arz ettiğini ve ikiye bölünemeyeceğini düşünüyoruz, çünkü "namaz kılanlara yazıklar olsun" cümlesinin başında, Arapçada bir cümlenin önceki cümlenin devamı olduğunu gösteren fa-i takibiyye (takip ifade eden fa edatı) bulunmaktadır. Bu edat devamlılık ifade ettiği gibi ortaklık ve sebeplilik de ifade eder. Örneğin "avcı kuşu vurdu ve onu öldürdü" (Rema es-Seyyadu et-Taire fekatelehu) cümlesinde "onu öldürdü" kısmının başında bu fa edatı bulunur ve kuşun ölümünün avcının vurması sebebiyle gerçekleştiğini, onun hemen ardından olduğunu bildirir. Diğer taraftan surede geçen "salât" kelimesini şer'i anlamdaki namaz olarak anlamak için hiçbir sebep yoktur. Hele de dini anlamda namaz ve zekât ibadetlerinin bu surenin indiği dönemde henüz bilinmiyor olduğunu düşündüğümüzde bu durum daha da açıklığa kavuşmaktadır.

Bu durum bizi, kelimelerin dilsel anlamlarını esas almaya sevk etmektedir.Yani zekat sadaka demektir. Burada geçen "salât" ise ya genel olarak dua veya ibadet anlamında ya da Mekke döneminde günde iki kez kılınan namaz anlamındadır ve "namaz kılanlara yazıklar olsun" cümlesi ibadetlerinde gaflet içinde olan kimseleri kast ediyor olmalıdır. Ancak buradaki gaflet, ibadeti zamanında yapmamak ya da vakitlerine doğru düzgün riayet etmemek değil, daha çok yetimlere iyi davranmak, yoksullara yedirmeye teşvik etmek, alçakgönüllü olmak, gösterişten ve insanlar nezdinde konum kazanma amacından uzak durmak gibi ibadetin sosyal yönlerini ihmal etmek demektir. Zira bilinmektedir ki Kur'ân'ın anlayışına göre "namaz insanı her türlü kötülük ve hayâsızlıktan uzaklaştırır." Nitekim Kur'ân bu hususta şöyle buyurur; "*Sana vahyedilen kitabı oku ve namazı kıl, çünkü namaz insanı her türlü kötülükten ve hayâsızlıktan uzaklaştırır. Allah'ı zikretmek ise en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı bilmektedir."(Ankebut, 29/45)* Şu halde, "onlar kıldıkları namazlardan gaflet içindedirler" cümlesindeki gaflet kelimesi, kötülükten ve hayâsızlıktan uzak durmamak şeklinde tefsir edilebilir. Daha ileriki bir aşamada inmiş olduğunu kabul edecek olsak bile bu sure muhakkak Mekkî'dir, çünkü Mekke döneminin, yani hicretten ve münafıkların ortaya çıkışından önceki dönemin "düşünülen konuları" (düşünsel meseleleri/müfekker fîh) içerisinde yer alır.

15- KÂFİRÛN SURESİ
سورة الكافرون

İbn İshak'ın "Siyer"inde anlattığına göre Hz. Peygamber Kâbe'de tavaf ederken müşriklerin önde gelenlerinden birkaçı karşısında dikilir ve şöyle derler;

> "Ey Muhammed! Gel seninle bir anlaşma yapalım. Biz senin ibadet ettiğine ibadet edelim, sen de bizim ibadet ettiğimize ibadet et. Böylece ortak bir nokta buluruz. Eğer senin ibadet ettiğin daha hayırlı ise biz de nasibimizi almış oluruz. Yok, eğer bizim ibadet ettiklerimiz daha hayırlı ise o zaman da sen nasiplenmiş olursun"

Bu rivayet, eğer sahih ise -ki sahih görünmektedir- hem önceki surelerin akışına hem de Kureyşlilerin ticari düşünce biçimlerine uygun düşmektedir. Çünkü Kureyşliler tüccar idiler ve dinlerini de ticaret aracı olarak kullanıyorlardı. Putların onlar için önemi, Arap kabilelerinin hac ibadeti nedeniyle Kâbe'ye gelmelerini sağlamaları ve gelen kabilelerin putlara hediyeler sunarak kendilerine ekonomik kazanç temin etmeleriydi. Hz. Peygamber bu durumun farkındaydı, yani Kureyş için önemli olanın ticari çıkarlar olduğunu ve putlardan bu çıkarı sağladıkları sürece şirkten vazgeçmeyeceklerini biliyordu. Bu yüzden de Medine'ye hicret ettikten sonra yaptığı seferlerde Kureyş'in bu ticari çıkarlarını hedef aldı.

Tefsircilerin surenin iniş sebebi olarak zikrettikleri bir başka rivayette ise Kureyşlilerin Hz. Peygamber'e yukarıdaki anlaşmayı teklif etmeden önce ona mal-mülk vb şeyler önerdikleri ifade edilir. Ne var ki bu rivayet, sureyi içine yerleştirdiğimiz bu aşamaya pek uygun düşmemektedir, çünkü rivayette müşriklerin bu teklife karşılık Hz. Peygamber'den putları eleştirmeyi bırakmasını istedikleri söylenir. Oysa Hz. Peygamber bu aşamada henüz putları eleştirmeye başlamamıştır. Tıpkı önceki sureler gibi bu sure de, putları eleştirme konusuna hiç girmemektedir. Bu tür eleştiriler sonraki aşamalarda başlayacaktır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ (1) لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ (2) وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (3) وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ (4) وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ (5) لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: Deki Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmıyorum, siz de benim ibadet ettiğime ibadet etmiyorsunuz. (Gelecekte de) ben sizin taptıklarınıza tapacak değilim, siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz. Aramızda ortak nokta yok, sizin dininiz size, benimki bana!"

Açıklama

Surenin Kureyş'in putlarına hiç değinmediği açıktır. Burada ifade edilen şey, Hz. Peygamber'in ne şimdi ne de gelecekte onların putlarına itibar etmeyeceği, onların da Hz. Peygamber'in çağrısına kulak vermeyecekleridir. Çünkü Kureyş'in önerdiği ortak zemin çözümü, gizli bir kumpastan ibarettir. Zira bu çözümün sonucunda sadece Kureyşliler kazançlı çıkacaklardır. Nitekim Hz. Peygamber onların tapındıkları putlara tapınmaya başladığında tevhid inancından çıkmış ve Allah'tan başka varlıkların ilahlığını kabul etmiş olacak, fakat Kureyşliler kendi putlarına ibadet etmeye devam ettikleri halde Allah'a da ibadet etmeye başladıklarında bir şey kaybetmeyeceklerdir. Çünkü onlar, putları zaten Allah katında şefaatçi olarak gördükleri için onlara tapınmaktadırlar ve bu çözüm planı uygulandığında bu durum yine devam etmiş olacaktır.

Kureyşliler bu ticari mantık sayesinde Hz. Peygamber'i kendi safları içerisinde eritmek ve fırsatçılıklarına alet etmek istemişlerdir. Nitekim onlar, "*Böylece orak bir nokta buluruz. Eğer senin ibadet ettiğin daha hayırlı ise biz de nasibimizi almış oluruz. Yok, eğer bizim ibadet ettiklerimiz daha hayırlı ise o zaman da sen nasiplenmiş olursun*" şeklinde teklif getirdiklerinde, tek amaçları dünyevi amaçlar için dini kullanmaya devam edebilmek idi. Bu yüzden de bu öneriye Kur'ân'ın cevabı çok kesin olmuş, şimdi de gelecekte de böyle bir şeyin söz konusu olamayacağı ifade edilmiştir. Hz. Peygamber de, -ilerde değineceğimiz gibi- amcası aracılığıyla kendisine mal-mülk teklif ettiklerinde Kureyş'in bu tür girişimlerini reddetmiştir. Ayrıca onu sıkıştırmak için, "ne istiyorsan söyle yapalım" diye söz cambazlığı yaptıklarında verdiği şu cevap ümitlerini büsbütün yıkmıştır; "*Sizden bir tek kelime istiyorum, onu söylediğinizde Araplara da Acemlere de hâkim olacaksınız: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir.*"

16- FİL SURESİ

سورة الفيل

Bu surenin önceki sure ile irtibatı şudur: Önceki surede Kureyş'in ileri gelenlerinin sırf ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla Hz. Peygamber'e "ortak bir çözüm yolu" teklif etmeleri söz konusu idi ve bu teklif reddedilmişti. Bu surede ise, henüz üzerinden çok zaman geçmemiş olan bir olay; yani sahip olduğu stratejik ve ekonomik önemden dolayı Habeşlilerin ele geçirmek istediği Mekke'nin putlar tarafından değil, fakat Allah'ın müdahalesi ile kurtarılmış olması olayı hatırlatılıyor.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ (1) اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ (2) وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَ (3) تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ (4) فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَاْكُولٍ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Görmedin mi Rabbin Fil sahiplerine ne yaptı? Onların tuzaklarını (Kâbe'yi yıkmak için yaptıkları planları) boşa çıkarmadı mı? (Her yönde üzerlerine gelen ve onlara) pişmiş çamurdan taşlar atan Ebabil kuşlarını göndermedi mi? Böylece onları çiğnenmiş ekine çevirmedi mi?

Açıklama: Ebrehe'nin Mekke'ye saldırısı

Sureyi daha iyi anlayabilmek için, Kureyşlilerin hafızalarında yer aldığı şekliyle "Fil olayı"nı kısaca hatırlamakta fayda vardır.

İslam öncesi dönemde Mekke, Arap yarımadasının en önemli dini merkezlerinden biri olmanın yanı sıra bölgesel ticaretin merkezi konumundaydı ve stratejik açıdan çok önemli bir mevkide bulunuyordu. Bu sebeple de zaman zaman büyük güçlerin saldırılarına hedef oluyordu. İşte

İslam'ın doğduğu yıllarda Mekke'lilerin zihninde, Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe tarafından yapılmış olan saldırının izleri hala capcanlı idi. Olay Hz. Peygamber'in doğduğu sene (M.S. 570) gerçekleşmişti. Aslında saldırı Mekke'nin Şam-Yemen arasındaki uluslar arası ticari gücünü yok etmek ve buraya akan ticaret kervanlarını Yemen'in, dolayısıyla Bizans'ın müttefiki olan Habeşistan'ın hâkimiyetine geçirmek üzere planlanmıştı. Ancak bu hedefin gerçekleştirilmesi için Mekke'nin dinî merkez olma özelliğinin sona erdirilmesi gerekiyordu. İşte bu sebeple Ebrehe, Yemen'de bir kilise yaptırdı ve Kâbe'ye giden Hacıları oraya yönlendirebilmek için Kâbe'yi yıkmaya yöneldi.

Ebrehe, fillerle donatılmış Habeşistan ordusu ile Mekke üzerine yürüdü ve şehrin yakınlarında karargâhını kurdu. Kureyşliler durumu öğrenince, dönemin Mekke lideri olan Abdülmuttalib (Hz. Peygamber'in dedesi) ile birlikte Beni Bekr ve Beni Hüzeyl kabilelerinin liderlerini anlaşma için Ebrehe'ye gönderdiler. Elçiler Ebrehe'ye saldırıdan vazgeçmesi ve Kâbe'yi yıkmaması karşılığında Tihame bölgesinin (Mekke-Yemen arasındaki sahil şeridi) gelirlerinin üçte birini vermeyi teklif ettiler, ancak Ebrehe bu öneriyi kabul etmedi. Bunun üzerine Abdulmuttalib şehre döndü ve insanlara evlerini terk edip dağlara çıkmalarını söyledi. Ertesi sabah Ebrehe ordusunu hazırladı ve saldırıyı başlatma emri verdi. Ancak saldırı başarısızlığa uğradı... Ebrehe yaralanmış, ordu dağılmıştı. Yemen'in başkenti San'a'ya döndüklerinde ise çok geçmeden Ebrehe öldü. Rivayetini özetlediğimiz İbn İshak şöyle demektedir; "Yakub b. Utbe Arap topraklarında kızamık ve çiçek hastalıklarının ilk kez o sene görülmeye başlandığını, üzerlik otu ve Ebucehil karpuzu gibi acı meyvelerin de o seneden itibaren ortaya çıktığını duyduğunu bana anlattı.

17- FELAK SURESİ

سورة الفلق

Rivayete göre Felak ve Nas Surelerinin (Muavvizeteyn Sureleri) iniş sebebi şöyledir;

> "Kureyşliler Nazar değdirmekle meşhur bir kişiden Hz. Peygamber'e nazar musallat etmesini istediler. Bunun üzerine bu iki sure indirildi."

Kureyşlilerin böyle bir girişimde bulundukları doğru ise bu girişim Hz. Peygamber'in onların çözüm önerilerini reddetmesine bir misilleme olmalıdır. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber bu sureleri okuyarak nazar vb şeylerin şerrinden Allah'a sığınmış olduğu için bunlara Muavvizeteyn (sığınma) Sureleri denilmiştir. Bazıları ise bu surelerin Medine'de Hz. Peygamber'e sihir yapılması nedeniyle indirildiğini söylerler. Bu düşünceye göre bu sureler Medine'de indirilmiştir ki bu çok uzak bir ihtimaldir, çünkü surelerin hacimleri ve üslupları Mekke'de indirilmiş olduklarını göstermektedir. Üstelik nüzul sırası listesinde de 19-20. sırada yer alırlar. Bu da bu surelerin ilk döneme ait olduklarını gösterir. Diğer taraftan meşhur bir rivayete göre Abdullah b. Mesud bu surelerin Kur'ân'dan olduğunu kabul etmemiş ve şöyle demiştir; *"Allah bunların Kur'ân'dan bir parça olduklarını bildirmemiştir. Aksine Hz. Peygamber'e bunları okuyarak kendisine sığınmasını emretmiştir."* Fakat bu rivayete, sahabilerin bu sureleri sadece birer dua olarak değil, aynı zamanda Kur'ân suresi olarak okumuş oldukları ve Hz. Peygamber'in de bunları "namazda" okuduğu şeklinde cevap verilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ (1) مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ (2) وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ (3) وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِۙ (4) وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: De ki; sabah aydınlığının rabbine sığınırım yarattığı şeylerin şerrinden, karardığı zaman gecenin şerrinden, bağladıkları ip düğümlerine üfleyerek sihir yapan sihirbazların şerrinden ve hasetçinin haset ettiği zamanki şerrinden!

Açıklama: Sihir

Burada çağdaş düşünce açısından sihrin gerçek olup olmadığı meselesine girmek yerine, sıkı sıkıya Ehl-i sünnet mezhebine bağlı olan ve yazdığı tefsir "Fıkhî Tefsir"ler arasında kabul edilen Kurtubî'nin tefsirinden konuyla ilgili fıkhî bakış açısını aktarmakla yetineceğiz. Kendisi şöyle demektedir;

"Sihrin aslının hile ve dümenlerle göz boyama olduğu söylenir. Buna göre sihirbaz bir takım hileler yaparak, tıpkı uzaktan su gördüğünü zanneden, fakat gördüğü şey sadece serap olan kişinin hali veya hareket eden bir gemiden kıyıya bakan kişinin kıyıdaki ağaçların ve taşların hareket ettiğini sanmasında olduğu gibi, varlıkları insanlara olduğundan daha farklı gösterebilir. Bir görüşe göre bu kelimenin anlamı "aldatmak"tır. "Çocuğu aldattım" demek için sihir kelimesi kullanılır. Kur'ân'da müşriklerin Peygamber'e, *"sen sihirlenmişlerdensin"(Şuara, 26/153)* dedikleri bildirilir. Buradaki sihirlenmiş ifadesinin "sihirli bir yaratılışa sahip kimse anlamına geldiği söylenmiştir. Bir başka görüşe göre ise bu kelime "muallel" anlamındadır, yani herkes gibi yiyip-içen insan demektir. Yine sihir kelimesinin kökünün gizlilik anlamını taşıdığı ve sihirbaz gizli saklı işler yaptığı için ona bu adın verildiği söylenir. Bir başka görüşe göre ise sihir, "alıkoymak" demektir. Araplar "Seni bu işten alıkoyan nedir?" şeklinde soru sorarken alıkoyma fiilini "sihir" ile ifade etmişlerdir. Buna göre sihir, aslında uzaklaştırılmış, gerçek halinden alıkonulmuş şey demektir. Diğer bir görüşe göre de sihrin aslı "meylettirmek"tir. Buna göre kişiyi kendisine meylettiren her şey onu sihirlemiş, büyülemiş demektir. Kur'ân'da geçen *"O zaman derlerdi ki bizim gözlerimiz kamaştırıldı. Belli ki biz sihirlenmiş bir toplum olduk" (Hicr, 15/15)* ayetindeki sihir kelimesinin yanıltmak anlamına geldiği, bu sözü söyleyen kişilerin, "bilgimiz yanıltıldı" demek istedikleri söylenmiştir. Sözlük yazarı Cevherî şöyle der: Sihir alıvermek, kapıvermektir. Kaynağı belli olmayan, nereden geldiği anlaşılamayan şeylere sihir denilir. Ayrıca bilge kişiye de sihirbaz denilir. Sihir kelimesinin aldatma anlamı da vardır. İbn Mesud şöyle demiştir: Cahiliye döneminde biz sihri aldatmaca, aşırı derecede yalan ve iftiracılık olarak adlandırırdık."

Sihrin gerçekliği konusunda ihtilaf edilmiştir. Hanefî âlimlerinden el-Gaznevî, Uyûnu'l-Meânî adlı eserinde, sihrin Mutezile âlimleri tarafından asılsız bir aldatmaca olarak görüldüğünü söyler. Şafiî'ye göre ise

sihir vesvese ve hastalıktır. Kendisi şöyle der; *"Bize göre sihrin aslı tılsımdır, gök cisimlerinin bazı hususiyetlerinden faydalanılarak yapılır. Örneğin Firavun'un sihirbazlarının asalarının içindeki civanın güneşin etkisiyle bazı şeyler yapması böyledir. Yine şeytanların zor bir işi bir kişiye kolaylaştırmaları da sihirdir."*

Ben de derim ki Ehli Sünnet'e göre sihir gerçektir, Allah dilediği şeyde onu yaratır. İlerde bu konu genişçe anlatılacaktır... Ehl-i Sünnet âlimleri sihrin sabit ve gerçek olduğu görüşündedirler. Mutezile âlimlerinin geneli ve Şafiîlerden Ebu İshak el-Esterâbâdî ise sihrin asılsız bir aldatmacadan ibaret olduğu, eşyayı olduğu halin aksine göstermeye dayanan bir tür şarlatanlık olduğu görüşündedirler. Bunlar Kur'ân'da geçen, *"Bir de baktı ki onların sopaları sanki hareket ediyormuş gibi görünüyor" (Taha, 20/66)* ve *"Sopalarını attılar ve insanların gözlerini büyülediler, onları dehşete düşürdüler. Büyük bir sihir yaptılar" (A'raf, 7/116)* ayetlerinde sihrin gerçek olmayıp göz boyaması olduğunun ifade edildiğini söyleyerek görüşlerini savunurlar. Ancak bu ayetlerde onların görüşlerine ilişkin bir delil söz konusu değildir, çünkü aldatmaca ve göz boyama da bir sihir türü olabilir. Fakat bunun da ötesinde birtakım sihirlerin varlığı söz konusudur ki bunlar hem aklen sabittirler hem de rivayetlerde yer alırlar. Örneğin Kur'ân sihrin öğretilen bir şey olduğunu söyler. Eğer gerçek olmasaydı öğretilemezdi ve Kur'ân da onun öğretildiğinden bahsetmezdi. Demek ki bir gerçekliği var. Nitekim *"Sopalarını attılar ve insanların gözlerini büyülediler, onları dehşete düşürdüler. Büyük bir sihir yaptılar" (A'raf, 7/116)* ayetinin sonundaki ifadede "büyük bir sihir yaptılar" deniliyor. Muteber âlimlerin görüşü ve ümmetin icması bu yöndedir. Mutezilenin lakırdılarının, "hakikat ehli"ne muhalefet etmelerinin bir kıymeti yoktur. Sihir oldukça yaygındır, öteden beri vardır, insanların dillerine dolanmış durumdadır ve sahabeden de tabiinden de sihrin gerçek olmadığına dair bir söz duyulmuş değildir. Süfyan-ı Sevrî Ebu'l-A'ver'den, o da İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şu sözü nakletmiştir; *"Sihir, Mısır'ın Ferema adlı bir köyünde öğretilmiştir. Kim sihri inkâr ederse kâfir olur; Allah'ı ve peygamberini inkâr etmiş, ayan beyan öğretildiği ortada olan bir gerçeği reddetmiş olur."*

Âlimlerimiz şöyle demişlerdir; "Sihirbazlar insanların güç yetiremeyecekleri bazı olağanüstü şeyler yapabilirler. Örneğin insanı hasta etmek, karı-kocayı ayırmak, insanın aklını gidermek, herhangi bir organı çarpıtıp ters çevirmek gibi normal insanların başaramayacakları işler yapabilirler. Sihirbaz, yaptığı sihir sayesinde bedenini saydamlaştırıp küçücük kapılardan, iğne deliğinden geçebilir, ince bir kamışın üzerinde durabilir, havada, su üzerinde ve incecik bir ipin üzerinde yürüyebilir, köpeğin sırtına binebilir ve benzeri şeyler yapabilir. Fakat bunların varlığını gerektiren, varlıklarına sebep olan ya da bu fiilleri yaratan şey sihir değildir. Sihirbaz bunları kendi başına yapamaz, ancak sihir eylemi yapıldığında Allah bu fiilleri yaratır. Nasıl ki yemek yenildiğinde doymayı, su

içince susuzluğun gitmesini Allah yaratıyor ise sihir durumunda da bu fiilleri yaratır. Süfyan-ı Sevrî'nin Ammar ez-Zehebî'den rivayet ettiğine göre, Velid b. Ukbe'nin yanında bir sihirbaz ip üzerinde yürümüş, eşeğin arkasından girip ağzından dışarı çıkmış, sonunda kılıcın üzerinde yürürken bir çekirge ona musallat olmuş ve öldürmüştür... Ayrıca müslümanlar sihirbazların peygamberler tarafından yapılan çekirge, bit ve kurbağa istilası, denizi yarmak, sopayı yılana çevirmek, ölüleri diriltmek, dilsizleri konuşturmak gibi büyük mucizeleri yapamayacakları konusunda icma etmişlerdir. Bu tür mucizeleri sırf sihirbaz istedi diye Allah'ın yaratmayacağına kesin olarak iman edilmelidir. Bakıllânî şöyle der; *"Aslında icma olmasaydı bunu caiz görürdük, ama icma bu yönde olduğu için bunu caiz görmüyoruz."*

Âlimlerimiz sihir ve mucize arasındaki fark konusunda şöyle demişlerdir. "Sihir sihirbaz olan tarafından da başkaları tarafından da yapılabilir. Bir grup insan aynı anda aynı sihirleri öğrenip aynı anda yapabilirler. Mucize ise özeldir, peygamberin gösterdiği mucizeyi bir başka kimsenin yapmasına Allah imkân vermez. Ayrıca sihirbaz peygamberlik iddiasında bulunmaz, bu yüzden onun yaptığı şey mucizeden ayrılır. Çünkü mucizenin bir şartı da peygamberlik iddiasının ve meydan okumanın ardından yapılmasıdır. Müslüman veya zimmî (müslüman ülkesinde yaşayan gayri müslim vatandaş-çev.-) bir kimsenin sihir yapması durumunda ne olacağı hususunda fıkıh âlimleri ihtilaf etmişlerdir. İmam Malik'e göre müslüman bir kimse, içerisinde küfrü gerektiren sözcüklerin yer aldığı bazı ifadeler kullanarak sihir yaparsa derhal öldürülür. Tevbe etmesi teklif edilmez ve etse bile kabul edilmez, çünkü böyle bir kişinin yaptığı şey, tıpkı zındık veya zinakar kimsenin yaptığı gibi memnuniyetle ve gizlice yapılan bir iştir. Ayrıca Yüce Allah şu ayette sihrin küfür olduğunu beyan etmiştir; *"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve özellikle de Babil'deki Hârût ve Mârût adlı iki meleğe ilham edilen sihri öğretmek suretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. Sihri caiz görüp de sakın küfre girme" demedikçe, kimseye sihir öğretmiyorlardı. Böylece insanlar onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. Onlar böyle yaparak kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!" (Bakara, 2/102)* Ayrıca Ahmed b. Hanbel, Ebu Sevr, İshak, Şafiî ve Ebu Hanife de sihirbazın öldürülmesi gerektiği şeklinde fetva vermişlerdir. Sahabeden Hz. Ömer, Hz. Osman, İbn Ömer, Hafsa, Übeyy b. Ka'b, Ebu Musa, Kays b. Sa'd gibi zatlardan ve tabiin âlimlerinden yedi kişiden de bu görüş rivayet edilmiştir. Tirmîzî'nin rivayet ettiği zayıf bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; *"Sihirbazın cezası kılıç darbesidir."*... İbnü'l-Münzir

şöyle der; *"Bir müslüman, küfür içeren bir söz ile sihir yaptığını itiraf eder veya böyle yaptığı şahitlerin beyanı ile sübut bulursa ve tevbe etmezse öldürülmesi gerekir. Ancak sihir yaparken kullandığı sözler küfrü gerektirmiyorsa öldürülmesi gerekmez. Eğer sihir yaptığı kişi ölürse, sihirbazın bunu kasten yapıp yapmadığına bakılır. Eğer kasten yapmışsa kendisine kısas cezası uygulanır. Eğer kısası gerektirmeyen bir zarar vermişse o zaman diyetini öder."* (Kurtubî, Bakara, 2/102 ayetinin tefsiri.)

Peki, bir taraftan sihrin varlığını reddedip sihirbazın öldürülmesi ile ilgili fıkhî fetvaları ortaya koyarken diğer taraftan sihrin varlığını kabul eden ve sihri reddedenlere saldıran Kurtubi'nin bu çelişkili tutumunu nasıl değerlendirmemiz gerekiyor?[25] Cevap şudur: Kurtubî ve diğer Eşarî âlimlerinin düştükleri bu çelişki, Mutezile âlimlerinin "kulların fiillerinin yaratılması" (Halku Ef'ali'l-İbâd) adını verdikleri bir meseleden kaynaklanmaktadır. Mutezile bu konuda, insanın kendi fiillerini kendi özgür iradesi ile ortaya koyduğunu savunur. Amaç ise "insan sorumluluğu"nu ve ona bağlı olarak ilahî ceza ve ödülü temellendirmektir. Bu konuları ileride yeri geldikçe genişçe ele alacağız.

25 Metin gayet açıktır. Görüleceği üzere Kurtubî sihrin varlığını reddeden hiçbir şey söylememektedir. Dolayısıyla herhangi bir çelişki söz konusu değildir. (Çev.)

18- NAS SURESİ

سورة الناس

Bir önceki surede "sabah aydınlığı"nın Rabbine sığınma söz konusu idi. Sabah aydınlığı gündüzün başlaması anlamına gelir; hakikat gündüzünün, hak ve adalet gündüzünün! Kendisinden sığınılan şey ise, "yaratılmışların şerri" idi; insanın şerri, şeytanın şerri, etrafı kaplayan karanlığın, ay tutulduğunda ortaya çıkan karanlığın şerri, sihirbazların ve hasetçilerin şerri... Demek ki o surenin üzerinde yoğunlaştığı konu, "kendisinden Allah'a sığınılan şeyler" idi. Bir kelime ile söyleyecek olursak, Felak Suresinin temel konusu; "Şer" idi. Burada, yani Nas Suresinde ise temel konu, "kendisine sığınılan"dır ki o da, "İnsanların Rabbi, İnsanların Melik'i, İnsanların İlahı"dır. Kendisinden sığınılan da, insan ve cin şeytanlarının "vesvesesi"dir. Felak Suresinde "Felak'ın" Rabbine, yani gecenin karanlığını yırtıp açan ve gündüzü getiren, nimet verdiği kullarına huzur ve rahatlık bahşeden, onları sıkıntıdan kurtaran, eğiten ve gözeten "Rabb"e sığınılıyordu. Burada ise "İnsanların Rabbi, İnsanların Melik'i, İnsanların İlahı"na sığınılmaktadır. Rab burada "Melik"tir, "İlah"tır, her şeye kadirdir; insanların ve şeytanların vesveselerini yok etmeye kadirdir.

Sureye, kendisinden önceki sureler ile birlikte teşkil ettiği bağlam çerçevesinde baktığımızda ortaya çıkan tablo budur. Ancak bu sureyi takip eden sureler çerçevesinde değerlendirdiğimizde ortaya farklı bir tablo çıkmaktadır: Çünkü hemen bir sonraki sureden itibaren, "Rabb"in başka bir ismi olarak "Allah" lafzı kullanılmaya başlanmaktadır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِۙ (1) مَلِكِ النَّاسِۙ (2) اِلٰهِ النَّاسِۙ (3) مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ
الْخَنَّاسِۙ (4) اَلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِۙ (5) مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: De ki, sığınırım insanların Rabbine, insanların Melik'ine, insanların İlah'ına; insanların göğüslerine vesvese yerleştiren sinsi cin ve insan vesvesecilerin şerlerinden!

Açıklama: Vesvese

Bir önceki surede temel konu "sihir" iken buradaki temel konu "vesvese"dir. Sihir konusunda yaptığımız gibi vesvese konusunda da, çağdaş düşüncenin yaklaşımları ile hareket etmeyeceğiz, fakat burada konuyla ilgili dinî/fıkhî hükümlerden de bahsetmeyeceğiz. Zira vesvese hakkında herhangi bir fıkhî hüküm yoktur, çünkü "vesvese" isteğe/iradeye bağlı bir eylem değil, insan doğasından kaynaklanan bir olgudur. Bu sebeple okuyucuyu, İslam-Arap medeniyetinin zirvede olduğu dönemlerde dinî-felsefî düşünce içerisinde bu konunun nasıl değerlendirildiği hususunda bilgilendirmenin daha uygun olacağını düşündük. Bu bağlamda Eşarî mezhebine bağlı iki kelam âliminin; Tefsir yazarı Fahreddin er-Râzî ve İhya-u Ulumi'd-Din yazarı Ebu Hamid el-Gazali'nin değerlendirmelerini aktaracağız.

Vesvese, Kur'ân tarafından şeytanın bir fiili olarak ifade edilir. Geriye kalan, şeytanın insana bu vesveseyi "nasıl" yaptığını konuşmak kalıyor. Fahreddin er-Râzî bu konuda şunları söyler;

> "Denildiğine göre Şeytan insanın içine girer ve başını onun kalbinin içine koyup vesveseyi ona atar. Bunu söyleyenler Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu sözü delil olarak sunarlar; *"İnsanların kalpleri şeytanlar tarafından kuşatılmamış olsaydı Allah'ın egemenliğini görürlerdi."*... Bazı kimseler bu tür rivayetlerin literal (lafzî/zahirî) bir şekilde anlaşılmasının mümkün olmadığını, dolayısıyla te'vil edilmeleri (yorumlanmaları) gerektiğini söyler ve bu görüşlerini birkaç delille desteklerler. Bu delilleri şöyle sıralayalım:
>
> 1: Şeytanların insanların içlerine nüfuz etmeleri imkânsızdır, çünkü böyle bir şey kabul edildiğinde şu iki durumdan biri muhakkak olacak demektir; ya şeytanın girdiği yer genişleyecek, ya da şeytanın bedeni ile insanın bedeni iç içe geçecektir.
>
> 2: Şeytan ile dindar insanlar arasında şiddetli bir düşmanlık söz konusudur. Eğer şeytanlar bu dindar insanların içlerine girebiliyorlarsa o zaman neden onlara çok daha fazla zarar vermiyorlar?
>
> 3: Kur'ân'da anlatıldığına göre Şeytan ateşten yaratılmıştır. Eğer insanın bedenine girecek olsa, sanki oraya ateş girmiş gibi olacaktır. Oysa kimsenin böyle bir şey hissetmediği malumdur.

4: Şeytanlar küfrün, günahın ve fasıklığın envai çeşidini severler. Bununla birlikte biz onlara en güçlü şekilde yalvarıp yakardığımız halde bu fasıklık türlerini açıkça bize göstermezler. Şeytanın bu konularda ne bir etkisi ne de faydası olur. Yani genel olarak onun ne dostluğundan fayda gelir, ne de düşmanlığından zarar gelir."

İşte şeytanın vesvesesini inkâr edenlerin delilleri bunlardır. Bunlara karşılık şeytanın vesvesesini kabul edenler sırasıyla şu cevapları vermişlerdir:

1: Şeytanların soyut varlıklar olduğunu, tıpkı hava ve ışık gibi saydam olduklarını söylediğimizde birinci itiraz geçersiz kalacaktır.

2: Şeytanın âlim insanlara zarar vermesinin Allah ve melekler tarafından engellendiğini söylersek ikinci itiraz geçersiz olur.

3: Yüce Allah ateşe, *"Ey ateş! İbrahim için serin ve selamet ol!"* (Enbiya, 21/69) buyurduğuna göre, şeytanın insanın içine girdiğinde onu yakmaması da pekâlâ mümkündür.

4: Şeytanlar kendi fiillerini kendi iradeleri ile yapan özgür varlıklardır. Bazı kötülükleri yapıp bazılarını yapmamaları mümkündür."

Râzî böylece konuyu rivayetler temelinde değerlendirdikten sonra "akıl" (re'y)çerçevesinde değerlendirmeye geçiyor ve önce Gazali'nin görüşlerini verip ardından kendi düşüncelerini ifade ediyor;

"Gazali şöyle demiştir; *"Kalp tıpkı bir kubbe gibidir. Birçok kapısı vardır ve değişik yönlerden birçok hal, bu kapılardan girmeye çalışır. Onu, her yönden oklara maruz kalan bir hedefe veya karşısından geçen birçok insanın görüntülerini aksettiren bir aynaya yahut çeşitli kanallardan su alan bir havuza da benzetebiliriz. Şunu bilesin ki, dışarıdan gelen bütün bu tesirler kalp üzerinde her an değişik bir etki bırakırlar. Bu tesirler kâh beş duyu organı tarafından iletilen zahiri/görünür tesirlerdir, kâh hayal, şehvet, öfke gibi insanın ahlakî vasıflarından gelen batınî/gizli tesirlerdir. İnsan beş duyu organından herhangi biri ile bir şeyi duyumsadığı zaman bunun kalp üzerinde bir etkisi olur. Eğer insanın dış dünyadan duyular vasıtasıyla herhangi bir şey algılaması ve onu düşünmesi engellenecek olsa bile iç dünyada bulunan hayaller yine de var olacak, düşünceler sürekli olarak bir şeyden diğerine geçiverecektir. İşte bu hayallerin bir şeyden diğerine geçmesi oranında kalp de bir halden diğerine geçecektir. Dolayısıyla kalp daima bunların etkisi altında olacaktır. Kalbi etkileyen şeyler içerisinde en özel olanı, duygular ve düşüncelerdir. Gerek tefekkür yoluyla gerek hatırlama yoluyla kalbe tesir eden bu düşünceler, akla ve kalbe ansızın gelirler. İradeyi harekete geçirir ve böylece iradenin organları hareket ettirmesine sebep olurlar. Tabii bu düşüncelerin bir kısmı insanı iyi davranışlara yönlendirirken diğer bir kısmı kötü davranışlara yönlendirir. Dolayısıyla bu iki grubun farklı isimlerle anılması gerekir. Bu yüzden de, insanı iyi şeylere yönlendiren düşüncelere "ilham", kötü şeylere*

yönlendiren düşüncelere ise "vesvese" denilmiştir. Ayrıca şunu bilmelisin ki bu düşünceler, hâdis/sonradan olma şeyler oldukları için, belli birtakım sebeplere dayanıyor olmalıdırlar. Bunlara sebep olan şey de bunlar gibi hâdis olacağı için, onun da bir sebebi olmalıdır. Böylece sebepler zincirinin sonsuza kadar uzayıp gitmesi ise imkânsızdır. O halde bütün bunların nihai sebebinin Yüce Allah olduğu kabul edilmelidir." İşte Gazali'nin ifadeleri özet olarak bundan ibarettir.

Râzî, Gazali'nin bu görüşlerini aktardıktan sonra, bu görüşler üzerinde tahlil ve değerlendirmeye başlıyor ve muhakkak dikkate alınması gereken altı temel kıstas belirledikten sonra bunlardan hâsıl olan neticeyi şöyle özetliyor;

"Bütün bunlardan sonra şunu bil ki Şeytan'ı ve vesveseyi reddedenler şöyle derler; *"Canlıların fiillerinin (veya insanların hayvanî fiillerinin) fiile en yakın kaynağı insanın kas ve tendonlarında mevcut olan kuvvettir. Fakat buradan hareketle, bu kuvvetin, irade olmaksızın, tek başına fiili ortaya çıkaramayacağı da sabit olur. Bu durumda ise iradenin, yapılması söz konusu olan fiilin haz mi yoksa acı mı vereceğine ilişkin bir şuurdan sonra ortaya çıkacağı sabit olur. Bu şuur gerçekleştiğinde ise, fiilin Allah tarafından yaratılmış olması gerektiği ortaya çıkar. Allah bu şuuru ya doğrudan yaratır ya da birtakım aşamalar aracılığıyla yaratır. İkinci durumda, aşamalardan her biri, yukarıda belirttiğimiz şekilde birbirini gerektirir. Buna göre insan, duyu organlarıyla bir şeyi algılayıp da onun kendi istediği gibi olduğunu öğrendiğinde ona meyleder. Bu meyil ortaya çıktığında da, kuvveti harekete geçer ve onu yapmak ister. İşte bu aşamalar gerçekleştiğinde fiil gerçekleşmiş olur. Eğer dış dünyada şeytan diye bir şeyin olduğunu ve vesvese yaptığını varsaysak bile, bu vesvese etkisiz olacaktır, çünkü şeytan ister vesvese vermiş olsun ister olmasın, burada sözünü ettiğimiz aşamalar gerçekleştiğinde fiil her halükarda ortaya çıkacaktır. Bu aşamaları gerçekleşmediğinde ise, şeytan ister vesvese vermiş olsun ister olmasın, fiil gerçekleşmeyecektir. Böylece şeytanın ve vesvesenin varlığının batıl bir düşünce olduğunu öğrenmiş olmaktayız. Aksine bu konuda söylenecek doğru söz şudur: Eğer bu aşamalar iyi ve faydalı bir yönden gerçekleşirse, buna ilham deriz, aksi istikamette gerçekleşirse buna da vesvese deriz. İşte bu konudaki problemi giderecek açıklama bundan ibarettir."* Şeytanın ve vesvesenin varlığını reddedenlerin görüşleri bunlardır.

Buna cevap olarak şunları söyleriz: söylediklerinizin tamamı doğrudur, ancak insanın herhangi bir şeyi unutmuş olması ve şeytanın etkisi ile onu hatırlaması ve bunun sonucunda ona meyletmesi, bu meyle bağlı olarak da fiilin ortaya çıkması mümkündür. Burada şeytanın rolü sadece hatırlatma olacaktır. Zaten İblis'in sözünü aktaran şu ayette de işaret edilen husus budur; *"Benim sizin üzerinizde herhangi bir otoritem yoktu. Ben sadece sizleri çağırdım, sizler de çağrıma icabet ettiniz!" (İbrahim, 14/22)* Bununla beraber bu görüşe şöyle bir itiraz gelmesi de mümkündür; "İnsan günah olan bir fiile ancak şeytanın hatırlatması sonucu

yönelir. Fakat eğer şeytan da insanı bu günaha yönlendirirken bir başka şeytanın hatırlatması ile harekete geçmişse bu durumda bu şeytanların birbirine hatırlatması sonsuza kadar sürüp gidecektir. Yok, eğer şeytanın insanı yönlendirmesi bir başka şeytanın hatırlatmasına dayanmıyorsa o zaman bu hatırlatma ilk şeytanın kalbinde bir düşünce olarak ortaya çıkmış demektir. Bu durumda da (sonradan ortaya çıkmış olan) bu düşüncenin bir sebebi olmalıdır. Bu sebep de Allah'tan başkası değildir. İşte bu durumda her şeyin en nihayetinde Allah'tan kaynaklandığı ortaya çıkmış olacaktır. İşte bu derin ve incelikli mevzuda söylenecek sözün özü bundan ibarettir."[26]

Burada şu hususa işaret etmek gerekmektedir; Râzî ve Gazali'nin yorumlarında söz konusu olan rivayetleri ve Kur'ân'dan delil olarak getirilen ayetleri istisna sayarsak, geriye kalan tüm düşünceler, Aristo ve Platon'un "Nefs Teorisi" konusundaki görüşlerine Farabi ve İbn Sina tarafından yapılan şerhlerden alınmış yorumlardır. Şu halde bütün bu yorumlardaki bilimsel temelin Aristo felsefesindeki psikoloji (İlmu'n-Nefs) ile ilgili malumata dayandığını, geri kalan tali hususların ise Farabi ve İbn Sina gibi şarihler ve diğer Müslüman tefsirciler tarafından eklendiğini söyleyebiliriz. Aristo, "bilgi" dışında bütün amaçlardan bağımsız olarak, yani sadece konuyu öğrenmek amacıyla insan nefsini tahlil etmiş, yaptığı tahlil çerçevesinde insan nefsinin güçlerini; şehvet, öfke, akıl, meyil... gibi kısımlara ayırmıştır ki, "Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı" ve "Arap Ahlakî Aklı" adlı eserlerimizde bu konuları genişçe işlemiştik.

26 Bkz: Fahreddin er-Râzî, Tefsir'in Fatiha Suresi bölümü.

19- İHLÂS SURESİ

سورة الإخلاص

Bu sure, Muhammedî Davet'in Yüce Allah'ın isimlerinden olan "Rab" isminin yanı sıra benimsediği bir diğer ismi, "Allah" ismini ortaya koymaktadır. Tabii ki "Rab" ismi bu sureden sonra da kullanılmaya devam edecektir.[27]

Surenin iniş sebebi ile ilgili olarak nakledilen rivayetlerin en meşhurunda şöyle denilir;

> "Kureyş'ten bazı kimseler Hz. Peygamber'e gelip "Bizlere Rabbini tanıt" dediler. Bunun üzerine İhlâs Suresi indirildi."

Bu rivayete göre sure Mekke'de indirilmiştir. Nitekim mevcut nüzul sırası listesinde 22. sıraya yerleştirilmiştir. (Biz ise, daha önce indirilmiş olan sureleri de ilgilendiren nedenlerle Fatiha, Kalem ve Müzzemmil surelerinin bundan sonra indirilmiş olması nedeniyle bu sureyi 19. sıraya yerleştirdik.)

Surenin Medine'de indirildiğini söyleyen rivayetler de vardır. Nitekim bu rivayetlerin birine göre Amir b. et-Tufeyl ve (meşhur şair Lebid'in kardeşi) Erbed b. Rebia Hz. Peygamber'in yanına gelirler. Amir şöyle der; "Ey Muhammed! Sen insanları neye çağırıyorsun?" Hz. Muhammed; "Allah'a"

---

27 "Bismillah" cümlesi, "Her şeye Allah'ı zikrederek, O'nun adını anarak başlarım" demektir. Nitekim Kur'ân'da çok yerde bu şekilde ifade edilmiştir. Örneğin; *"Eğer Allah'ın ayetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilmiş olanlardan yiyin"* (En'am, 7/118) ve *"Allah'ın adıyla o gemiye bininiz, ..."* (Hud, 11/41) ayetlerinde bu kullanım vardır. Allah'ın adını anmak bir teberrüktür. "İslam şeriatı her işe besmele ile başlamayı hoş görür. Yeme, içme, cinsel ilişki, abdest, temizlik, gemiye binme ve benzeri fiillere besmele ile başlanılır." (Kurtubî) Hadiste şöyle denilir; "Besmeleyle başlanmamış her kayda değer işin sonu kesiktir." Bismillahirrahmanirrahim cümlesinin Kur'ân'ın her suresinin başında bir ayet mi yoksa sadece Neml Suresi 30-31. Ayetlerinde bir ayet olarak, diğer yerlerde ise sureleri ayırmak için mi konulduğu konusu tartışılmıştır. Alak suresinin "Rabbinin adı ile Oku" şeklinde başlaması besmelenin her surenin başında ayet olmadığını söyleyen görüşü desteklemektedir. Çünkü eğer besmele Alak suresinin başında da ayet olsaydı, o zaman bir tekrar söz konusu olacaktı.

diye cevap verir. Amir ise, "Bize ondan bahset. Nasıl bir varlıktır, altından mıdır, gümüşten midir, demirden midir, yoksa tahtadan mı?" diye sorar. (Çünkü onlar putlarını bu malzemelerden yapmaktadırlar.) Bunun üzerine bu sure indirilir. Diğer bir rivayete göre ise Yahudiler Hz. Peygamber'e; "Tamam, diyelim ki her şeyi Allah yarattı, peki onu kim yarattı?" diye sorarlar ve bu soruya cevap olarak İhlâs Suresi indirilir. (Taberî)

Bize göre surenin Medine'de indirildiğini söyleyen rivayetler, Mekke'de indirilmiş olan surelerde "Allah" lafzının sayılamayacak kadar çok kez kullanılmış olması gerçeği ile uyuşmamaktadır. Zira bu kadar kullanıldıktan sonra Medine'de birilerinin çıkıp da "Bize Allah'ı tanıt" diye sormaları pek mümkün değil gibidir. Üstelik Araplar "Allah"ı biliyor ve ona inanıyorlardı. Onların inancı ile İslam'ın Allah inancı arasındaki fark ise tevhid noktasındadır, zira onlar melekleri ve putları Allah'a ortak koşmaktaydılar. Yahudilerin böyle bir soru sormaları ise tamamen imkânsızdır, çünkü vaktiyle bu sorunun cevabı onlara verilmiştir. Ayrıca "Allah'ı kim yarattı" sorusu aslında Yahudi olmayan kimseler tarafından sorulan bir sorudur.[28]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ اَحَدٌ (1) اَللَّهُ الصَّمَدُ (2) لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ (3) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4: De ki, Allah birdir, (ulûhiyette ortağı yoktur, sizin putlarınız gibi içi boş heykel değildir[29]), Samed'tir. (Arapların Allah'ın kızları diye iddia ettikleri putlar gibi değildir,) doğmamış ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'na denk değildir, (yarattığı hiçbir şey O'na benzer veya O'nun gibi olamaz.)

28 Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurur; "Gün gelecek, Allah'ı kim yarattı sorusu dâhil, her soruyu sorar olacaksınız." Ebu Hureyre şöyle der; "Allah'a yemin olsun ki bir gün ben oturmakta iken Irak'lı bir adam bana şöyle dedi; "Evet, bizi Allah yarattı, peki O'nu kim yarattı?" Bu soruyu duyunca hemen ellerimle kulaklarımı kapattım ve bağırarak; "Allah'ın peygamberinin sözü çıktı işte! Allah tektir, Samed'tir, doğmamış ve doğurulmamıştır, eşi benzeri yoktur" dedim. Hz. Aişe'nin de şöyle dediği rivayet edilir; "Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Şeytan sizlere yanaşır ve fısıldar. "Seni kim yarattı?" diye sorar, sonra da "Allah yarattı" diye cevap verir. "Yeri-göğü kim yarattı?" diye sorar ve "Allah yarattı" diye cevap verir. Ardında da "Allah'ı kim yarattı?" diye sorar. İşte şeytanın bu vesvesesini duyduğunuzda derhal, "Allah'a ve peygamberine iman ettim" deyiniz."

29 Araplar putlarını yaparlarken içlerini boş bırakırlar ve teberrük için onlara dua ettiklerinde içlerindeki boşluktan ses geldiğini iddia ederlerdi. Abdullah b. Saide el-Hüzelî'nin şu rivayetinde bu durum gözlenmektedir; "Suva' adlı bir put yapmıştık. Bir aralık benim koyunlarım uyuz hastalığına yakalanmışlardı. Ben de onları önüme katıp Suva' putunun huzuruna getirmiştim. Şifa ve bereket maksadıyla onları puta iyice yaklaştırdım ve o sırada putun içindeki boşluktan şöyle denildiğini duydum:..."

Açıklama

Tefsirciler bu surede geçen baştan sona bütün kelimeler üzerinde çok tartışmışlardır. Bu tartışmalarda ortaya atılan düşüncelerin çoğu birbirinin tekrarı niteliğindedir. Şimdi bunlardan birkaçına kısaca değinelim;

Surenin başında "Qul" (De ki) ifadesinin bulunup bulunmadığı tartışılmıştır. Übeyy b. Ka'b ve İbn Mesud'un bu ifadeyi okumadıkları rivayet edilmiştir.

Hz. Peygamber'in surenin başındaki "Qul Hüve" (De ki O,) ifadesini hazf edip doğrudan "Allah'u Ehad" şeklinde okumaya başladığı rivayet edilmiştir. Ayrıca "Ehad" kelimesini "Vahid" olarak okuyanlar da olmuştur. Yine "Ehad" kelimesinin sonunda tenvin bulunup bulunmadığı da ihtilaflıdır. Bu tartışma ile ilgili olarak Râzî şu değerlendirmeyi yapar;

> "Bil ki âlimler, "De ki Ey kâfirler" şeklinde başlayan Kafirun Suresinin başında "Qul" (De ki) ifadesinin muhakkak bulunduğu, buna karşılık Tebbet (Mesed) Suresinin başında bu ifadenin kesinlikle bulunmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak İhlâs Suresinin başında bu ifadenin bulunup bulunmadığı konusu ihtilaflıdır. Surenin başında "Qul" ifadesi vardır diyenler surenin nazım/söz dizimi konusunda Hz. Peygamber'in hiçbir tasarruf sahibi olmadığını, Allah'tan kendisine ne geldiyse onu okuduğunu ve surenin geri kalanının "denilmesi emredilen söz" durumunda olduğunu söylemişlerdir. Surenin başında "Qul" ifadesinin bulunmadığını söyleyenler ise, bu ifade surenin başında bulunduğunda sanki Hz. Peygamber Allah'ın bir olduğunu daha önce bilmiyormuş gibi bir yanlış anlama ortaya çıkabilir demişlerdir."

"Samed" kelimesinin anlamı konusunda da ihtilaf edilmiştir. Kelimeye verilen anlamlar arasında şunları sayabiliriz:

-Sıkıntı ve zorluk anlarında kendisine sığınılan seyyid/efendi

-Her zaman bakî kalan

-Efendilik ve üstünlük konusunda kendisinden ötesi bulunmayan

-Herkesten bağımsız, hiçbir şeye muhtaç olmayan, herkesin kendisine muhtaç olduğu kudret

-Kendisinden yardım dilenen, sıkıntılarda kendisine sığınılan

-Dilediğini yapan, istediği gibi hüküm veren

-Hiçbir eksiği ve kusuru bulunmayan, mükemmel

-Özünde hiçbir değişikliği kabul etmeyen

"Ehad"(bir / tek) kelimesinin anlamı da ihtilaflıdır. Kimine göre

"Ehad" ile "Vâhid" aynıdır. Kimisine göre Ehad sayma sayılarından değildir, oysa vâhid sayma sayılarındandır. Buna göre Vâhid demek, sayı olarak bir demektir, Ehad ise yegâne anlamındadır. Örneğin falanca adama kimse karşı koyamaz derken "Ehad" kullanılır. (Fulanun la yukavimuhu ehad) Oysa aynı cümlede vâhid kelimesi kullanılsaydı, "ona bir kişi karşı koyamaz" anlamına gelirdi.

"Lem yelid ve lem yûled" ifadesi genellikle, "O (Allah) Hıristiyanların iddia ettiklerinin aksine, ne bir çocuğun babasıdır, ne de bir babanın çocuğudur" şeklinde açıklanmıştır. "Lem yekun lehu küfüven ehad" ifadesi de "hiçbir şey onun gibi değildir" şeklinde açıklanmıştır.

Ancak biz surenin anlamının, nüzul dönemi Kureyş toplumunun Allah hakkındaki inançları çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Diğer bir deyişle biz bu sureyi şu noktadan hareketle anlamlandırmayı tercih ediyoruz: İslam dini Kureyşlilerin Allah tasavvurunu kabul etmiş, fakat bu tasavvura Kureyşliler tarafından ilave edilmiş olan tahrifatları temizlemiştir. Nitekim bu tahrifatlardan arındırılmış sahih "Allah" tasavvuru Kur'ân tarafından "Hanif" olarak nitelendirilmiştir; *"Yüzünü hanif bir şekilde dosdoğru dine dön ve sakın müşriklerden olayım deme!" (Yunus, 10/105)*

20- FATİHA SURESİ
سورة الفاتحة

Bu surenin değişik isimleri bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en meşhur olan isim elbette ki "Fatiha" ismidir. Bu isim, "kitab'ın mukaddimesi" şeklinde bir anlam içerir. Sureyi Kur'ân'ın baş tarafına yerleştiren ve ona bu ismi verenin bizzat Hz. Peygamber olduğu rivayet edilir. Yine Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerde bu sureye, Kur'ân'ın özü/özeti anlamında "Ümmü'l-kitap" ve "Ümmü'l-Kur'ân", namazda tekrarlanan yedi ayet anlamında "Seb'u'l-Mesanî"[30] gibi isimler de verilmiştir.

Surenin ne zaman indirildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Çoğunluk Mekke'de indirildiğini ve farz olan namazlarda Müslümanların bu sureyi okuduklarını söylerken bazıları Medine'de indirildiğini, bazıları da bir kez Mekke'de bir kez de Medine'de olmak üzere iki kez indirildiğini söylemişlerdir. Hatta Fatiha'nın Kur'ân'dan olmadığını söyleyenler de olmuştur. Nitekim Abdullah b.Mesud Fatiha ve Muavvizeteyni (Felak-Nas) Hz. Peygamber'e ait birer dua olarak görmüş ve mushafına almamıştır. Ancak çoğunluğa göre bu sure Mekke'de indirilmiştir. Mevcut nüzul sıralaması listesinde ve Cabir b. Zeyd'in listesinde beşinci, Zerkeşî'nin listesinde ise mushaftaki sıralamada kendisinden önce yer aldığı Bakara Suresinin hemen öncesinde, yani 86. sırada yer almıştır. Beyhakî ve İbnu'd-Dureys'in listelerinde ise yer almamıştır.

Biz sureyi, içeriğini göz önünde tutarak İhlâs Suresinin hemen ardına yerleştirdik, çünkü İhlâs Suresinin müşriklerin, "Rabbini bize tanıt" şeklindeki sorularına cevap olarak indirilmiş olduğu düşünüldüğünde, Fatiha Suresi bu tür bir soruya verilen cevabı tamamlama açısından en uygun içeriğe sahiptir. Zira bu sure de, tıpkı İhlâs suresi gibi, Rab isminin yanı sıra "Allah" ismini kullanmaktadır. Nitekim "*Hamd Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur*" ifadesi bu iki ismin aynı müsemmaya işaret ettiklerini

30 İleriki bir aşamada bu Seb'u'l-Mesanî konusuna tekrar döneceğiz.

açıkça ifade etmektedir. Bu sıralamada yer alması, surenin "kitabın açılışı" olma özelliğine de halel getirmez. Kaldı ki sureyi ilk aşamaya yerleştirmiş olmakla, onu kitabın açılışı olarak konumlandırmış da olmaktayız.

Kıraat ve tefsir âlimlerinin çoğunluğu bu surenin yedi ayetten müteşekkil olduğu görüşündedirler. Bu görüşün dışına çıkan Hasan-ı Basri surenin sekiz ayet, Hüseyn el-Cuafî altı ayet, diğer bazı âlimler de dokuz ayet olduğunu söylemişlerdir. Surenin yedi ayet olduğunu söyleyenler besmelenin bu sureden bir ayet olmadığını kabul etmek durumundadırlar. Besmeleyi ayet saydığı halde sureyi yedi ayet olarak görenler ise son iki ayeti tek bir ayet olarak değerlendirmişlerdir ki mevcut mushaflardaki durum budur.

Zemahşerî, fıkıh âlimlerinin konuyla ilgili görüşlerini şöyle özetlemektedir;

> "Medine, Basra ve Şam bölgesinin kıraat ve fıkıh âlimleri besmelenin Fatiha Suresinden ya da diğer surelerden bir ayet olmadığı, sureleri birbirinden ayırmak ve diğer her önemli işte olduğu gibi Kur'ân okumaya da Allah'ın adı ile başlamak üzere yazılmış olduğu görüşündedirler. Ebu Hanife ve öğrencilerinin görüşü de budur. Bu sebeple Hanefîlerde besmele namazda yüksek sesle (cehrî olarak) okunmaz. Diğer taraftan Mekke ve Kufe bölgelerinin kıraat ve fıkıh âlimleri ise besmelenin hem Fatiha hem de diğer bütün surelerin başında bir ayet olduğu görüşündedirler. İmam Şafiî ve onun mezhebinden olanların görüşü de budur. Bu yüzden Şafiîler namazda besmeleyi yüksek sesle (cehrî olarak) okurlar. Bu görüşte olanlar delil olarak şunu söylerler; Selef-i Salih, (Sahabe ve tabiin âlimleri-çev.-) besmeleyi mushafa yazmışlardı. Oysa onlar Kur'ân'dan olmayan her şeyi mushaflardan ayıklamaya özellikle özen gösterirlerdi. Nitekim bu titizliklerinin neticesi olarak, Fatiha'nın sonunda söylenen "Âmin" ifadesini dahi mushafa yazmamışlardı. Eğer besmele de Kur'ân'dan olmasaydı, onu da yazmazlardı."

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (1)

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ (2) اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِۙ (3) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِۜ (4) اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُۜ (5) اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَۙ (6) صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْۙ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (7)

1-7: Bismillahirrahmanirrahim Hamd, Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. (Her türlü âlemde var olan her türlü mahlûkun maliki, sahibi Allah'tır.) O, Rahman ve Rahim'dir. Din gününün sahibidir, (kıyamet gününde hüküm verecek olandır.) Yalnız Sana ibadet ederiz yalnız Senden yardım dileriz. Bizleri doğru yola ilet. Kendilerine nimet vermiş oldukları-

nın yoluna! Gazaba uğramış ve sapmış kimselerin yoluna değil! (Ravilerin çoğuna göre gazaba uğramışlar Yahudiler, sapmışlar ise Hıristiyanlardır.)[31]

Açıklama

Çoğu tefsirci, surelerin veya bazı ayetlerin faziletleri ile ilgili rivayetlere önem vermiş, bu çerçevede birçok rivayet nakletmiştir. Fatiha ve İhlâs Sureleri de fazileti hakkında birçok rivayetin aktarıldığı surelerdendir. Ne var ki bazı büyük âlimler Kur'ân'ın bazı surelerinin diğerlerinden daha faziletli görülmesini doğru bulmamışlardır. Aşağıda, bu görüşte olan kimselerin bakış açısını Kurtubî'nin ifadeleriyle aktaracağız;

"Bazı ayet veya surelerin ve Esma-i Hüsna'dan bazılarının diğerlerinden faziletli olması konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Kimileri böyle bir üstünlüğün olmadığını, çünkü Kur'ân'ın tümünün Allah kelamı olduğunu, Esma-i Hüsna'nın tamamının Allah'ın kelamı ve isimleri olduklarını söylemişlerdir. Ebu'l-Hasen el-Eşari, Bakıllanî, İbn Hıbban el-Büstî ve bir grup fıkıh âlimi bu görüşü savunmuşlardır.

İmam Malik'ten de bu manada rivayetler nakledilmiştir. Yahya b. Yahya Kur'ân'ın bir kısmının diğer bir kısmından daha faziletli olduğunu söylemenin hata olduğunu bildirmiştir. İmam Malik de sadece bir sureyi okumanın alışkanlık edinilmesini ve sürekli olarak onun okunmasını, diğerlerinin ihmal edilmesini hoş karşılamamıştır. Yine onun, *"Biz bir ayeti nesh eder veya unutturursak onun yerine daha hayırlısını veya dengini getiririz" (Bakara, 2/106)* ayetindeki üstünlüğün "muhkemlik, nesh edilmemişlik" olduğunu söylediği rivayet edilir. İbn Kenane de bütün bu görüşleri İmam Malik'ten rivayet etmiştir. Bütün bu âlimler görüşlerini şöyle delillendirmişlerdir; Bir şeyin daha faziletli olduğu söylendiğinde, sanki diğerinin daha az faziletli ve eksik olduğu ima edilmiş olur. Oysa zatı itibariyle Kur'ân'ın tümü aynıdır, tamamı Allah kelamıdır. Allah kelamında ise eksiklik olmaz."

31 Zemahşerî şöyle der; "Yahudilerin gazaba uğramış olmaları ile ilgili olarak "Allah'ın lanet ve gazabına uğrayanlar"(Maide, 5/60) ayetini, Hıristiyanların sapmışlar olması ile ilgili olarak da "Daha önce sapmışlardı...(Maide, 5/77) ayetini örnek gösterebiliriz. Allah'ın gazabı demek, isyankârlardan intikam alma ve onlara ceza verme iradesi demektir."

21- RAHMAN SURESİ

سورة الرحمن

Bu sure, mevcut nüzul sıralaması listesinde Medine dönemi sureleri içerisine yerleştirilmiştir. Tabi bu sıralamada, surenin Medine'de indiğini söyleyen görüş esas alınmıştır. Oysa bu görüş, surenin Mekke'de indirilmiş olduğunu söyleyen çok sayıda rivayete ters düşmektedir. Kaldı ki sahabe ve tabiinin çoğunluğu da bu surenin Mekke'de indirildiği görüşündedir. Nitekim Urve b. ez-Zübeyr'den gelen bir rivayette şöyle denilmektedir;

> "Mekke'de Hz. Peygamber'den sonra Kur'ân'ı müşriklerin karşısında açıktan açığa okuyan ilk kişi Abdullah b. Mesud idi. Sahabiler, "Kureyş şu Kur'ân'ı hala açıkça duymuş değil, çıkıp bunu açıkça onların karşısında okuyacak bir yiğit yok mudur?" dediler. İbn Mesud çıktı ve "ben okurum" dedi. Bunun üzerine sahabiler ona, "Senin için endişe ederiz. Arkasında kendisini koruyacak bir kabilesi olan biri çıkıp okusun[32]" dediler. Fakat İbn Mesud ısrar etti ve gidip Kâbe'nin yanında Makam-ı İbrahim'de Rahman Suresini okumaya başladı. Gittikçe sesini yükseltiyordu. O sırada Kureyşliler Harem içindeki mekânlarında oturuyorlardı. Bir süre dinlediler ve sonra, "Şu Ümmü Abd'ın oğlu ne diyor böyle" diye sordu içlerinden biri. Diğerleri, "Muhammed'in kendisine indirildiğini iddia ettiği şeyi okuyor" dediler. Sonra onu, yüzünü yaralayıncaya kadar dövdüler."

Bu rivayete paralel bir diğer rivayette de Hz. Ebubekir'in kızı Esma'nın şöyle dediği nakledilir;

> "İslam davetinin açıkça tebliğ edilmesinin emredilmesinden önceki dönemlerde Hz. Peygamber'in Kâbe'de müşriklerin dinlediği bir esnada Rahman Suresini okuduğunu duymuştum."

32 Abdullah b. Mesud Zühreoğullarının anlaşmalısı idi ve Hz. Ömer'in Müslüman oluşundan daha erken bir vakitte Müslüman olmuştu. Hatta ilk on Müslüman içerisinde yer almış olması da muhtemeldir. Her iki hicrette de bulunmuştur. Hem Bedir savaşına hem de Hz. Peygamber'in katıldığı diğer bütün savaşlara katılmıştır. Hz. Peygamber ona kendi terliğini hediye etmiştir. Namazda o terlikleri giydiği, teşehhüd esnasında onları koltuğunun altında tuttuğu rivayet edilir. Hicri 32 yılında, 62 yaşını aşmış iken vefat etmiştir.

Bir diğer rivayette ise bu surenin, müşriklerin, *"Muhammed'e bu sözleri Yemame'nin Rahman'ı olarak bilinen Müseyleme öğretiyor"* şeklindeki sözlerine cevap olarak indiği ifade edilmektedir.

Bütün bu verileri dikkate aldığımızda, gizli davet aşamasından açık davet aşamasına geçişin Rahman Suresi ile başladığını ve Mescid-i Haram'da Kureyş müşriklerinin karşısında ilk Kur'ân okuyan kişinin de Abdullah b. Mesud olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'da Kureyş müşriklerinin karşısında ilk okuduğu surenin Necm Suresi olduğunu, bu olayın Abdullah b. Mesud'un okuyuşundan sonra gerçekleştiğini ve Necm Suresinin nüzul sıralamasındaki yerinin 21 veya 23 olduğunu dikkate aldığımızda ise, Rahman Suresinin Necm Suresinden daha önce indirilmiş olduğunu kabul etmek gerekecektir. İşte bu yüzden biz de bu sureyi 21. sıraya yerleştirdik.

1- Mukaddime: Rahman... Kur'ân'ı öğretti... Beyan'ı öğretti!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلرَّحْمٰنُ (1) عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ (2) خَلَقَ الْاِنْسَانَ (3) عَلَّمَهُ الْبَيَانَ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4: Rahman olan Allah, (elçisi Muhammed'e) Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı ve ona beyanı; (konuşmayı ve kendini ifade etmeyi) öğretti.

2- Kâinat dengeli yaratılmıştır... Dengeyi bozmayın!

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ (5) وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ (6) وَالسَّمَاۤءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ (7) اَلَّا تَطْغَوْا فِى الْمِيزَانِ (8) وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ (9)

5-9: Güneş ve Ay (düzenli ve ahenkli bir şekilde) hareket ederler. (Gökteki bu iki varlık gibi yerde olan) çalılar ve ağaçlar da (rüzgârla birlikte eğilir ve) secde ederler. Allah gökyüzünü yükseltmiş ve yeryüzünü dengeli yaratmıştır. Siz de sakın ola, (alışverişlerinizde ve diğer işlerinizde) dengeyi, adaleti bozmayın. Ölçü ve adaleti tesis edin, (eksik-fazla alışverişten,) ölçüsüzlükten sakının.

3- Yeryüzü ve üzerinde yaratılmış olan her şey canlılar içindir. Bu nimete nankörlük mü edeceksiniz?

وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ (10) فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِ (11) وَالْحَبُّ

ذُوالْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ (12) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (13) خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ (14) وَخَلَقَ الْجَآنَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ (15) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (16) رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ (17) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (18)

10-18: Yeryüzü canlılar için yaratılmıştır. (nefs/hayat sahibi canlı varlıklar için[33].) Orada türlü meyveler yetişir. (Henüz olgunlaşmamış hurma tanelerinin tomurcukları yetişir.) Başaklar içinde taneler ve güzel kokulu bitkiler yetişir. (Bütün bunlar Rabbinizin nimetleridir.) Şimdi bunlardan hangisini yalanlayabilirsin ey insan![34] Allah İnsanı (Âdemi) pişmiş çamur gibi kuru bir topraktan, cinleri de ateş yoğunluklu bir karışımdan yarattı. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? O Güneş'in ve Ay'ın doğuş ve batışının Rabbidir. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız?

4- Denge sayesinde denizler sakin durur, inci-mercan oluşur ve gemiler hareket eder.

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ (19) بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ (20) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (21) يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ (22) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (23)

33 Ayette geçen "enam" kelimesi Latince ve Yunancada "nefs" veya "hayat kaynağı" gibi anlamlara gelen "anima" kelimesinin Arapçaya geçmiş hali olabilir. Bu kelime Avrupa dillerinde hâlâ kullanılmaktadır.

34 Bu surede defalarca geçen "Febieyyi âlâi Rabbikuma tükezziban" (şimdi siz ikiniz Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayacaksınız?" ifadesinde geçen "siz ikiniz" zamiri ile kimlerin kast edildiği tefsirciler arasında tartışılmıştır. Bazı tefsirciler bunların insanlar ve cinler olduğunu söylemişlerdir. Taberi bu çerçevede bu görüşleri aktarır. Bununla beraber bazıları buna karşı çıkmış ve Arapça'da (Ekelûnî el-Berâğîs -yediler beni sivrisinekler- ifadesinde olduğu gibi) bazı istisnalar dışında her zaman zamirden önce ismin zikredildiğini, istisna kullanımların fasih Arapça sayılmayacağını, buna karşılık Kur'ân'ın son derece fasih Arapça kullandığını söylemişlerdir. Bu sebeple buradaki "siz ikiniz" zamirinin, Arapçada çok kullanıldığı şekliyle, tek kişiye iki kişi zamiri ile seslenme tarzında olduğunu söylemişlerdir. Örneğin Araplar, aynı kişiye; "Sevdiğim, dostum, durunuz!" diye seslenirler. Taberî bu hususta şöyle eklemektedir; *"Aslında tek kişiden (insandan) söz edildiği halde sonradan "siz ikiniz" şeklinde zamir kullanılması, Arapların bu şekilde kullanımlarından dolayıdır. Görüleceği üzere surenin ayetleri "Rahman, Kur'ân, İnsan, Beyan,.. gibi hep "an" kafiyesi ile sona ermektedir. Bu sebeple de insana hitap edilirken de "tukezziban" denilmiş, kafiye uyumu için iki kişi ifade eden zamir kullanılmıştır. Eğer tekil zamir kullanılsa ve "tukezzib" denilseydi o zaman kafiye düzeni bozulacaktı. Özellikle de ayetin çokça tekrarlandığı düşünülürse bu kafiye uyumunun önemi daha iyi anlaşılır. Kaldı ki burada hitap "Kureyş" topluluğunadır. Zaten bir ayette, "Size de vakit ayıracağız ey iki topluluk" denilmiştir. Bu ayette "günah ve isyana dalmış, küfür ve şirke bulaşmış topluluk" denilmek istenmiştir..."* Şunu da eklemek gerekir ki Kur'ân'ın üslup özelliklerinden biri de; yer-gök, Güneş-Ay, Gece-Gündüz, Erkek-Dişi gibi çiftlerden söz etmesidir. Bu çiftlerin sadece bir tek tarafından söz etmesi çok nadirdir. Burada da insan tekinin diğeri, yani onu çift yapacak olan eşiti "cin"dir. İlerde bu konuya özel olarak eğileceğiz. Ancak Kur'ân'ın bu özelliği ile ilgili olarak şunu söyleyelim ki, insandan söz edilmesi, onun çifti olan "cin"den de söz etmeyi gerektirir, ama bu, buradaki hitabın cinlere yönelik olduğu anlamına gelmez. Aksine burada hitap Kureyşlilere yöneliktir.

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِۚ (24) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِۚ (25)

19-25: (Aralarına engel koymadan) iki denizi salıvermiş (fakat birbirine) karıştırmamıştır. (Bu iki deniz arasında bir mesafe vardır ki her ikisi de bu sınırı geçmez.[35]) Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Bu denizlerden inci-mercan çıkar. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Denizlerde devasa dağlar gibi yüzüp giden gemiler O'nundur. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız?

5- Dengenin bozulmasıyla kıyamet kopar ve her şey son bulur. Sadece Allah baki kalır.

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍۚ (26) وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُوالْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِۚ (27) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (28) يَسْـَٔلُهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِى شَاْنٍۚ (29) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (30) سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلَانِۚ (31) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (32) يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُواۜ لَا تَنْفُذُونَ اِلَّا بِسُلْطَانٍۚ (33) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (34) يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِۚ (35) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (36)

26-36: Kâinattaki herkes fanidir. Sadece İzzet ve Celal sahibi Rabbin baki kalacaktır.[36] Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Gökte ve yerde bulunanlar hep O'ndan isterler. O her gün bir başka iştedir.[37] Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Ey yerde ve gökte yaşayanlar![38] Size de zaman ayıracağız elbet! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Ey insan ve cin toplulukları! Yerin ve göğün

35 Burada Fırat nehrinden ve bu nehrin Arap körfezine döküldüğü yerden bahsediliyor olabilir. İleride inci-mercandan söz edilmesi bu ihtimali güçlendirmektedir.

36 Ayette lâfzen, "Rabbinin vechi/yüzü baki kalacaktır" deniliyor. Zemahşerî buradaki "Rabbinin vechi/yüzü" ifadesi hakkında şunları söyler; "Vech kelimesi ile bütün ve zat kast edilir. Mekkeli fakirlerin kullandıkları, "Beni şu zilletten kurtaracak kerem sahibi bir Arap vechi nerdedir?" sözü bunu gösterir." Bu konu, mutlak anlamda tenzihi savunan Mutezile mezhebi ile sıfatları kabul eden Ehl-i Sünnet ve antropomorfizm ve teşbih konusunda aşırı giden diğer bazı fırkalar arasında büyük tartışma konusu olmuştur. İlerde bu konuya özel bir başlık ayıracağız.

37 Zemahşerî şöyle der; "Hz. Peygamber bu ayeti okuduğunda kendisine, "bu iş nasıl bir iştir" diye sorulmuş, o da, "Mesela bir günahı affetmek, bir sıkıntıyı gidermek, bir milleti yükseltip diğer bir toplumu alçaltmak gibi" diye cevap vermiştir.

38 Burada çoğul ifade kullanılmaktadır. Bağlam bizim yorumumuzu destekler. İnsanlar ve cinler veya başka iki grup da kast edilmiş olabilir. Ancak ilerde gelen "ey insan ve cin toplulukları!" ifadesi bu iki gruba özel bir sesleniştir. Dolayısıyla bu ayette daha başka iki gruba sesleniliyor olmalıdır.

katmanlarını aşıp (Benim takdirimden kaçmayı başarabilirseniz) yapın bakalım! Hayır, elinizde güç olmadan bunu yapamazsınız? (Heyhat, böyle bir gücünüz tabi ki yoktur!) Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Çünkü sizin üzerinize ateş ve duman gönderilir ve asla kurtulamazsınız. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız?

6- İşte o zaman gök yarılır ve günahlar ortaya çıkar. Cennete ve cehenneme gidecekler belli olur.

فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ (37) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (38) فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْۢبِهٖٓ اِنْسٌ وَلَا جَآنٌّ (39) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (40) يُعْرَفُ الْمُجْرِمُوْنَ بِسِيْمٰهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِيْ وَالْاَقْدَامِ (41) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (42) هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِيْ يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُوْنَ (43) يَطُوْفُوْنَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيْمٍ اٰنٍ (44) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (45) وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ جَنَّتَانِ (46) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (47) ذَوَاتَآ اَفْنَانٍ (48) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (49) فِيْهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ (50) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (51) فِيْهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ زَوْجَانِ (52) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (53) مُتَّكِـِٕيْنَ عَلٰى فُرُشٍ بَطَآئِنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ (54) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (55) فِيْهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ (56) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (57) كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوْتُ وَالْمَرْجَانُ (58) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (59) هَلْ جَزَآءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ (60) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (61) وَمِنْ دُوْنِهِمَا جَنَّتَانِ (62) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (63) مُدْهَآمَّتَانِ (64) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (65) فِيْهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ (66) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (67) فِيْهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ (68) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (69) فِيْهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ (70) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (71) حُوْرٌ مَّقْصُوْرَاتٌ فِي الْخِيَامِ (72) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (73) لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ (74) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (75) مُتَّكِـِٕيْنَ عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَّعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ (76) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (77)

37-77: Gök yarılıp (kıyamet koptuğunda) (kıpkızıl) bir gül gibi olur. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? O gün hiçbir insana veya cine günahı sorulmaz bile! (Çünkü günahları zaten yazılmıştır.)

Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Günahkârlar yüzlerinden tanınır ve perçemlerinden (ve ayaklarından kavranılıp) yakalanırlar. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Onlara, "İşte siz günahkârların yalanladığınız cehennem budur" denilir. Cehennem ile kaynar su arasında döner dolaşırlar. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Rabbinin katında ceza almaktan korkan mü'minlere ise iki güzel bahçe verilir o gün. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? İkisinde de yoğun ağaçlar! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Akıl almaz güzelliktedirler. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Şarıl şarıl akan pınarlar! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Türlü türlü meyveler! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Astarları kalın ipekten döşeklere yaslanırlar. Diledikleri her meyve hemen başuçlarında hazırdır. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? O döşeklerde sadece eşlerine bakan ve daha önce hiçbir insan ve cinin dokunmadığı dilberler! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Adeta yakut mercan gibi! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? İşte dünyadaki iyiliğin karşılığı ahiretteki bu iyiliktir. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Bunların altında diğer iki bahçe! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Yeşil mi yeşil! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? İçlerinde gür akan pınarlar! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Hurma, nar ve her türlü meyve! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Güzel huylu, güzel yüzlü hanımlar! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Çadırlarda sadece kocalarına ait çekingen güzeller! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Daha önce kendilerine ne bir insan dokunmuştur ne bir cin! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız? Yeşil yastıklara ve güzel sergilere yaslanmışlar! Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız?

7- Sonuç: Rabbinin adı çok yüce ve mübarektir.

تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِى الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ (78)

78: (Rahman olan,) celal ve ikram sahibi Rabbinin adı çok yüce ve mübarektir.

Açıklama

Her şeyden önce bu sure ile Alak Suresinin ilk beş ayeti arasındaki benzerliğe dikkat çekmek istiyoruz. Nitekim ilk inen o ayetler hem "Yaratan Rabbinin adıyla oku!", hem de "o insana bilmediklerini öğretti" vurgularıyla başlıyordu. Rahman Suresi ise bu iki fikri başka bir şekilde vurgulamaktadır. Orada "kalemle öğretti" denilirken burada aynı şey,

"Rahman Kur'ân'ı öğretti" şeklinde ifade ediliyor. Orada "yaratan Rabbinin adı" denilirken burada "İnsanı yarattı ve ona Beyanı öğretti" deniliyor. Her ikisinde de "Muhammed'i yarattı ve ona bilmediklerini, yani Kur'ân'ı öğretti" denilmek isteniyor.

Bu sureden başlayarak, sureleri ayırdığımız bölümlere başlangıç ve sonuç bölümleri de ekleyeceğiz. Bu surede olduğu gibi birçok surede, sonuç bölümü mukaddimedeki düşünceyi tekrarlar. Burada mukaddimenin çok güçlü bir edebi üsluba sahip olduğu ortadadır. Ayetlerin "an" kafiyesi ile bitiyor oluşu ayrı bir edebi değer arz eder. Mukaddimeden sonra surenin temel amaçlarına geçilmektedir. Ancak önce şuna işaret edelim ki, surenin sonuç bölümünde, "Rabbinin adıyla oku" düşüncesi, "Rahman olan celal ve ikram sahibi Rabbinin adı çok yüce ve mübarektir" ifadesiyle, başka bir üslup içerisinde tekrarlanmış olmaktadır.

Bu surenin, Alak Suresinin ilk beş ayetine benzediği gibi İhlâs Suresine de benzediğini söyleyebiliriz. Çünkü İhlâs Suresi "De ki O Allah birdir" ifadesi ile Kureyşlilerin Allah hakkındaki sorularına cevap veriyordu ve o surenin indirilişinden itibaren Hz. Peygamber her yerde o sureyi okuyor ve müşriklere duyurmaya çalışıyordu. Bir keresinde dua ederken "Rahman" adını kullanmıştı ve bunu duyan müşrikler, "Rahman da nedir?" demişlerdi. İşte buna cevap olarak Rahman Suresi indirildi. Neticede Alak Suresinde yaratıcı ve öğretici olduğu bildirilen "Rab" ile bu surede yaratıcı ve öğretici olduğu bildirilen "Rahman"ın aynı müsemmaya delalet eden isimler olduğu ortaya konulmuş oldu.

Sure ardından "Rahman"ı detaylı olarak tanıtıyor. Buna göre Rahman; Doğada bulunan her şeyi; Güneşi, Ayı, ağacı bitkiyi... yaratandır, onları her biri diğerine hizmet edecek ve aralarında mükemmel bir düzen sergileyecek şekilde ahenkli hale getirendir, yeryüzünü ve üzerindeki her türlü nimeti insanın istifadesine sunandır. Buradan hareketle, Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr eden ve hep duydukları Allah isminin yanı sıra Rahman ismini kullanmasını yadırgayan Kureyşli müşriklere şu yadırgayıcı soru soruluyor; "Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlayacaksınız?" Bu ifade, ilahî nimetler sayılırken sık sık tekrarlanıyor. Ayrıca burada (ayetin Arapça metninde) iki kişiye işaret eden (tükezziban) zamirin kullanılması da, "Allah" ve "Rahman" isimlerinin aynı müsemmaya delalet ettiğini göstermektedir. Nitekim bir başka Kur'ân ayeti bu gerçeği açıkça vurgular; "De ki, ister "Allah" ismiyle dua edin ister "Rahman" ismiyle. Hangisi ile dua ederseniz edin, şu bir gerçek ki en güzel isimler O'nundur." (İsra, 17/110)

22- NECM SURESİ

سورة النجم

İniş sırasına göre, Hz. Peygamber'in doğrudan putları hedef almış olduğu ilk surenin bu sure olduğunu söylemek mümkündür. Sure, peygamberliğin beşinci senesinde ve mevcut sıralamaya göre 23. sırada indirilmiştir. Abdullah b. Mesud rivayetine göre Hz. Peygamber'in Kureyşlilere karşı Kâbe'de alenen okuduğu ilk suredir.

Bu sure sadece Hz. Peygamber tarafından Kureyşlilere karşı Kâbe'de alenen okunan ilk sure olmasıyla değil, aynı zamanda İslam inancının üç temel ilkesi olan Tevhid, Nübüvvet ve Ahiret esaslarını ortaya koyuyor olması ve Hz. Peygamber'den sonra (Ali-Muaviye çatışması esnasında) patlak verecek olan fitneler çerçevesinde ihtilaflara neden olan ve daha sonraki dönemlerde Kelam ilmi içerisinde birçok tartışmanın temelinde yer alan "ilahî irade/meşiet" konusunu doğrudan ele almasıyla da çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Nitekim adı geçen bu üç ilke, Mekke'nin fethedilişine kadar, Kureyşlilerin İslam'a karşı çıkışının temel sebebini teşkil etmiştir. İlahî irade meselesi ise Kelam ilminde Cebr ve İhtiyar başlığı altında tartışılmıştır ki ileride bu konuyu özel olarak ele alacağız.

Şu halde Necm Suresinin aşağıdaki dört konuyu ele aldığını söyleyebiliriz.

1-Hz. Muhammed'in Allah tarafından gönderilmiş peygamber olduğunun ve Kur'ân'ın ona Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla ve vahiy yoluyla gönderildiğinin vurgulanması ve inkârcılara reddiye.

2-Allah'ın birliğine vurgu ve şirkin reddi, putlara saldırı. Bu konu üç tema çerçevesinde işlenmiştir. İlk olarak Hz. Muhammed'in vahiy alırken Cebrail'i ufukta açıkça gördüğü söylenerek müşriklerin putlarında ilahlarını, yani ilah addettikleri ve şefaatlerini umdukları melekleri görüp

görmedikleri sorulmakta, ikinci olarak Allah izin vermedikçe kimsenin şefaat edemeyeceği belirtilmekte, üçüncü olarak ise kendileri kız çocuk sahibi olmaktan hoşlanmadıkları halde melekleri Allah'ın kızları olarak nitelemelerinin tutarsızlığı ortaya konulmaktadır.

3-Ölümden sonra başlayan ahiret hayatının, dünyadaki amellere bağlı olarak cennet ve cehennemin varlığının vurgulanması.

4-Yaşanan her şeyin Allah'ın iradesi ile gerçekleşiyor olduğunun vurgulanması ve geçmişte peygamberleri yalanlamış olan toplumların helak edilmiş olmasının anlatılması.

1- Mukaddime: Arkadaşınız ne saptı ne şaşırdı. İşte size vahyi alış sahnesi!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّجْمِ اِذَا هَوٰىۙ (1) مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوٰىۚ (2) وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰىۜ (3) اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰىۙ (4) عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوٰىۙ (5) ذُومِرَّةٍ فَاسْتَوٰىۙ (6) وَهُوَ بِالْاُفُقِ الْاَعْلٰىۜ (7) ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰىۙ (8) فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰىۚ (9) فَاَوْحٰٓى اِلٰى عَبْدِهٖ مَٓا اَوْحٰىۜ (10)

Bismillahirrahmanirrahim

1-10: (Gökyüzünde ufka doğru) ilerleyen yıldıza yemin olsun ki Arkadaşınız Muhammed (haktan) sapmamış ve şaşırmamıştır. (Kur'ân'ı kendi arzusundan uydurmamaktadır.) O, kendisine vahyedilen ilahi kelamdan başka bir şey değildir. O vahyi (Muhammed'e,) çok büyük güç sahibi olan Cebrail iletmişti. Nitekim (Cebrail) en yüce ufukta doğrulmuş ve sonra (Muhammed'e) doğru meyledip yaklaşmıştı. Aralarında bir veya en fazla iki karış mesafe kalmıştı. Böylece (Cebrail,) Allah'ın kendisine vahyettiği şeyi (Muhammed'e) bildirmişti.

2- İşte vahyin alınış sahnesi budur! Peki, sizler putlarınızda ne görüyorsunuz, söyleyin!

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَاٰىۜ (11) اَفَتُمَارُونَهُ عَلٰى مَا يَرٰى (12) وَلَقَدْ رَاٰهُ نَزْلَةً اُخْرٰىۙ (13) عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهٰى (14) عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَاْوٰىۜ (15) اِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشٰىۙ (16) مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰى (17) لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى (18) اَفَرَاَيْتُمُ اللّٰتَ وَالْعُزّٰىۙ (19) وَمَنٰوةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى (20) اَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ

الْأُنْثٰى (21) تِلْكَ اِذًا قِسْمَةٌ ضِيزٰى (22) اِنْ هِيَ اِلَّآ اَسْمَآءٌ سَمَّيْتُمُوهَآ اَنْتُمْ
وَاٰبَآؤُكُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْاَنْفُسُ
وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدٰى (23) اَمْ لِلْاِنْسَانِ مَا تَمَنّٰى (24) فَلِلّٰهِ الْاٰخِرَةُ
وَالْاُولٰى (25) وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِى السَّمٰوَاتِ لَا تُغْنِى شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا اِلَّا مِنْ
بَعْدِ اَنْ يَأْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَشَآءُ وَيَرْضٰى (26) اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ لَيُسَمُّونَ
الْمَلٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ الْاُنْثٰى (27) وَمَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنَّ الظَّنَّ
لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا (28)

11-28: (Muhammed) gördüğü şey(in gerçekliğin)den şüphe duymadı ve onu yalanlamadı. (Peki, şimdi siz onunla bu hususta tartışacak mısınız?) Kaldı ki o, (Cebrail'i) daha önce de görmüştü.)Yüce semada cennetin yanındakiki nur ağacı olan) sidretu'l-müntaha civarında. O sırada sidreyi (büsbütün nur) kaplamıştı ve (Muhammed'in) gözü yanılmamış, apaçık (Cebrail'i) görmüştü. Orada Rabbinin en büyük ayetlerinden birini görmüştü. (Peki, ey Kureyşliler! Söyleyin bakalım! Sizler şu Allah'ın kızı olarak gördüğünüz) Lat ve Uzza'da ne (görüyorsunuz?) Ya da üçüncüleri olan Menat'ta? Üstelik erkek çocukları sizin, kız çocuklar Allah'ın diye düşünüyorsunuz öyle mi? Bu hiç de adil bir paylaşım değil o zaman! Doğrusu sizin ilah olarak gördüğünüz bu varlıklar sadece birer isimden ibarettirler; sizin ve atalarınızın herhangi bir ilahî delile dayanmadan uydurduğunuz birer isimden! Doğrusu müşrikler sadece bazı tahminlere ve nefislerine uymaktadırlar. Oysa onlara Allah tarafından gönderilen Kur'ân ile hidayet gelmiş durumdadır. (Yoksa Kureyşliler putların gerçekten kendilerine şefaat edeceğini mi sanıyorlar?) Hayır, gerçek şu ki dünya da ahiret de Allah'ındır. Semada nice melekler bulunmaktadır ki, Allah kendisinden razı olduğu kimseler hakkında izin vermediği müddetçe şefaatleri bir fayda vermez. Ama ahirete iman etmeyen müşrikler Melekleri kız ismi ile adlandırmaktadırlar. Bu konuda herhangi bir bilgileri de yoktur. Ellerinde sadece bir takım tahminler vardır ve onlar bu tahminlerin peşinden giderler. Oysa tahmin, hakikat adına hiçbir şey ifade etmez.

3- İşte onların ilmî seviyeleri budur. Ama hesap günü hakikati öğreneceklerdir...

فَاَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ اِلَّا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا (29) ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ
مِنَ الْعِلْمِ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدٰى (30)
وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ لِيَجْزِىَ الَّذِينَ اَسَآؤُا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِىَ

الَّذِينَ اَحْسَنُوا بِالْحُسْنٰى (31) اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ اِلَّا اللَّمَمَ اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ اَعْلَمُ بِكُمْ اِذْ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاِذْ اَنْتُمْ اَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى (32)

29-32: Sen Bizim zikrimizden yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey peşinde olmayan kimseden yüz çevir. İşte onların ilmî seviyeleri budur. Oysa Allah, yolunu şaşıranları da, hidayete erenleri de en iyi bilendir. Gökte ve yerde olan her şey O'nundur. Böylece O, kötülük yapanları yaptıklarının karşılığı ile cezalandırır, iyilik yapanları ise en güzel şekilde ödüllendirir. Zira onlar büyük günah (olan küfürden) ve çirkin (zina fiilinden) uzak dururlar. Olsa olsa küçük hatalar yaparlar.[39] *Ama Rabbin çok geniş merhamet sahibidir. Sizi en iyi bilen O'dur. Annenizin karnında birer cenin iken bile sizden haberdar olan O'dur. O halde kendinizi temize çıkarmayın, Allah kimin takva sahibi olduğunu en iyi bilendir.*

4- Kimse kimsenin yükünü çekmez... İnsan için sadece çabasının karşılığı vardır...

اَفَرَاَيْتَ الَّذِى تَوَلّٰى (33) وَاَعْطٰى قَلِيلًا وَاَكْدٰى (34) اَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرٰى (35) اَمْ لَمْ يُنَبَّاْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسٰى (36) وَاِبْرٰهِيمَ الَّذِى وَفّٰى (37) اَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى (38) وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى (39) وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى (40) ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَآءَ الْاَوْفٰى (41) وَاَنَّ اِلٰى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى (42) وَاَنَّهُ هُوَ اَضْحَكَ وَاَبْكٰى (43) وَاَنَّهُ هُوَ اَمَاتَ وَاَحْيَا (44) وَاَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى (45) مِنْ نُطْفَةٍ اِذَا تُمْنٰى (46) وَاَنَّ عَلَيْهِ النَّشْاَةَ الْاُخْرٰى (47) وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى (48) وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى (49) وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰى (50) وَثَمُودَا فَمَآ اَبْقٰى (51) وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ اَظْلَمَ وَاَطْغٰى (52) وَالْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوٰى (53) فَغَشّٰيهَا مَا غَشّٰى (54) فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارٰى (55) هٰذَا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْاُولٰى (56) اَزِفَتِ الْاٰزِفَةُ (57) لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَاشِفَةٌ (58)

33-58: Gördün mü o yüz çevireni? Azıcık bir şey verip sonra yüz

39 Ayette geçen "lemem" kelimesi müfessirler tarafından, zinadan daha aşağı seviyedeki fiiller olarak anlaşılmıştır. Buhari ve Müslim'de geçen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurur; "Allah Âdemoğluna zinadan bir pay yazmıştır, muhakkak o payını alacaktır. Gözün zinası bakmak, dilin zinası konuşmaktır. Nefis arzular, uzuvlar da bu arzuyu uygular veya uygulamaz." Hadiste denilmek istenen şudur; Dünyada had cezasını, ahirette de büyük cezayı gerektiren şey, tam olarak işlenmiş olan zinadır. Bundan daha alt seviyedeki ahlaki zaaflar "günahtan bir pay"dır. (Kurtubî)

çevireni (vazgeçeni?)[40] *Sanki gaybı biliyor da ona göre mi düşünüyor? Yoksa Musa ve vefakâr İbrahim'in sahifelerinde olanlardan haberi yok mu? O sahifelerde kimsenin başkasının yükünü çekmeyeceği, insanın ancak çabasının sonucunu elde edeceği, bu çabasının karşılığını göreceği ve en titiz bir şekilde karşılığını alacağı ifade edilir. Yine orada denilir ki, en nihayetinde varış Rabbinedir. Güldüren de O'dur, ağlatan da! Hayat veren de O'dur, öldüren de! Bir parçacık meni nutfesinden kadını ve erkek çiftini yaratan ve tekrar dirilişi yapacak olan O'dur. Zenginlik ve mülk veren de O'dur. (Cahiliye Araplarının taptıkları) Şi'ra yıldızının Rabbi de O'dur. İlk dönem Âd kavmini*[41] *ve Semud kavmini de helak eden O'dur. Nitekim daha önce de Nuh kavmini helak etmiştir. Çünkü onlar son derece zalim ve azgın idiler. Lut kavmi de ahlaki sapkınlık içine girince O'nun tarafından helak edilmiştir. Yurtları başlarına geçirilmiştir. (Şimdi siz ey insanlar!) Rabbinizin hangi nimetinden kuşku duyabilirsiniz? Bu da önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır. Artık kıyamet yaklaşmıştır ve Allah'tan başka kimse onu bilmemektedir.*

5- Sonuç: Bu Kur'ân'a mı şaşırıyorsunuz?

أَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ (59) وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ (60) وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ (61) فَاسْجُدُوا لِلّٰهِ وَاعْبُدُوا (62)

59-62: Demek siz bu söze şaşırıyorsunuz, ağlamıyor da gülüyorsunuz, (gaflet içinde eğleniyorsunuz) öyle mi? Bu tutumunuzdan vazgeçin ve Allah'a secde edin, O'na kulluk edin!

Açıklama

Bu sure ile ilgili olarak tartışılan konulardan biri "Garanik"[42] meselesidir. İddiaya göre, surede Lat, Uzza ve Menat putlarına eleştiri yöneltilirken bu meseleye sebep olan sözler söylenmiştir. Müşrikler sözü edilen bu

40 Rivayete göre bu ayetler Velid b. Muğire hakkında indirilmiştir. Bu kişi önce Hz. Peygamber'e inanır ve Müslüman olur, bunun üzerine bazı müşrikler onu ayıplarlar ve eğer tekrar şirk dinine dönerse onun günahlarını yükleneceklerini, kendisine mal vereceklerini söylerler. O da dinden döner. Kendisine söz verenler ona bir süre mal verirler, fakat sonra bu malı keserler. Diğer bir rivayete göre bu ayetler Hz. Osman hakkında indirilmiştir. Buna göre Hz. Osman, sahip olduğu malı fakirlere sadaka olarak dağıtırken sütkardeşlerinden biri olan Abdullah b. Ebi Serh ona; "Sen ne yapıyorsun böyle? Bu gidişle beş parasız kalacaksın" der. Hz. Osman ise; "Ben birçok günah işledim. Sadaka vererek Allah'ın bu günahlarımı affetmesini umuyorum." der. Abdullah da ona; "Bana bir deve yükü mal ver, bütün günahlarını yükleneyim." der, Hz. Osman da ona bir deve yükü mal verir ve bundan başka sadaka vermemeye başlar.

41 İlk dönem Âd kavmi, helak edilen Âd kavmidir. Helak edilmeyenler, yani inananlar ise sonraki dönem Âd kavmi olarak bilinir.

42 Garanik, dilimizde Kuğu anlamına gelen "Gurnuk" kelimesinin çoğuludur.

üç putun Allah'ın kızları olduklarını düşünür ve şefaatlerini umarlardı. Garanik olayı Taberî ve İbn Sad gibi büyük tarihçiler başta olmak üzere birçok İslam tarihi kaynağında ve Taberî tefsirinde yer alır. Bütün bu kaynaklarda olayın anlatımı farklılık arz etse de içeriği hemen hemen aynıdır. İlgili rivayet şöyledir;

> Hz. Peygamber Mekkelilerin İslam'dan ısrarla yüz çevirdiklerini görüyor ve buna çok üzülüyordu. Allah'ın kendisi ile Mekkelileri uzlaştıracak bazı ayetler indirmesini temenni ediyordu. Kavmini çok seviyordu ve Allah'ın onların putlarına yönelik eleştirisini biraz hafifletmesini temenni ediyordu. Bir süre sonra Allah Necm Suresini indirdi. Hz. Peygamber bu sureyi müşriklerin karşısında okurken "Lat ve Uzza'yı ve üçüncüleri olan Menat'ı gördünüz mü?" ayetlerine geldiğinde, şeytan[43] o güne kadar içinde temenni olarak sakladığı şeyleri cümleler haline getirip şu ifadeleri söylemesini sağladı; "Bunlar yüce kuğulardır ve şefaatleri umulur.[44]" Kureyşliler bu ifadeleri duyunca çok sevindiler ve surenin sonunda mü'minlerle birlikte secde ettiler. Daha sonra mescitten dağıldılar ve sevinçle, "Muhammed ilahlarımızı gayet güzel bir şekilde andı" demeye başladılar.[45]

Tefsir ve Esbab-ı Nüzul âlimleri, bu olaydan sonra Hz. Peygamber'i kınayan şu ayetlerin indirildiğini zikrederler;

> *"Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını Bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer Biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra Bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın. (İsra, 17/73-75) Senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, ayetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah, şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar. Hiç şüphesiz ki o zalimler, derin bir ayrılık içindedirler. (Hac, 22/52-53)*

Fakat diğer bazı tefsir ve tarih âlimleri bu rivayetleri sahih kabul etmez, bu rivayetleri aktaran ravilerin güvenilmez olduklarını söylerler. Bize göre bu kıssa tamamen düzmecedir, çünkü bu hikâyenin anlatımı,

43 Selman Rüşdi'nin "Şeytan Ayetleri" iddiası işte rivayetteki bu şeytan meselesine dayanmaktadır.

44 Taberî, Hac Suresinin 52. ayetinin tefsirinde bu ifadenin değişik varyasyonlarına yer verir.

45 İbn Sa'd'ın aktardığı rivayette müşriklerin şöyle dedikleri ilave edilir; "Öldüren, diriltен, yaratan ve rızık verenin Allah olduğunu biliyoruz, fakat bizim ilahlarımız da bize Allah katında şefaat edeceklerdir. Eğer ilahlarımızın da hakkını kabul edersen seninle beraber oluruz."

surenin Habeşistan hicretinden sonra indirilmiş olmasına dayandırılmaktadır. Oysa Necm Suresi Habeşistan'a yapılan hicretten daha önce indirilmiştir. Zira Müslümanlar, Kur'ân'ın putları ağır bir şekilde eleştirmeye başlamasından sonra müşriklerin eziyetlerine maruz kalmış ve bu sebeple Habeşistan'a hicret etmişlerdir. Eğer bu sure, Habeşistan'a hicretten sonra indirilmiş olsaydı, bu sureden önce inmiş olan bazı surelerde putlara yönelik sert eleştirilerin başlamış olması gerekirdi ki böyle bir şey söz konusu değildir. Zira Necm Suresinden önce indirilmiş olan surelerde Kureyş'in putlarına yönelik herhangi bir eleştiri söz konusu değildir. Şu halde, Garanik kıssasını anlatan rivayetlerde bariz bir iç çelişki bulunmaktadır. Bundan da öte, Necm Suresi kendi içerisinde tam bir bütünlük arz etmektedir. Üslubu ve içeriği dikkate alındığında tam bir "kararlılık" tavrının söz konusu olduğu, herhangi bir "tavizkar tutum"a yer vermediği görülmektedir. Surede "putların şefaatleri"nden söz edilmiş olduğunu bir an için varsayacak olsak bile, bu söz ediş Kureyş müşriklerinin inançlarının alaycı bir üslupla eleştirilmesi şeklinde olmalıdır. Müşriklerin surenin sonunda mü'minlerle birlikte secde etmiş olmaları ise eğer gerçekten doğru ise bile, bu durum onların bu secdeyi Kur'ân'ı kabul ettikleri için yapmış olmaları anlamına gelmez. Aksine kendi putları için secde etmiş olabilirler. Kaldı ki surenin sonunda yer alan secde ayetine gelmeden önce putlara yönelik oldukça sert eleştiriler içeren ayetler bulunmaktadır. Şefaatleri reddedilmekte ve Kureyş'in bazı önemli şahsiyetlerine yönelik sert kınamalar yapılmaktadır. Bütün bunlar, müşriklerin Hz. Peygamber'i tasdik ederek secde etmiş olmalarını imkânsız kılmaktadır.

Bu kıssanın anlatımına sebep teşkil eden olay ise bazı Müslümanların Habeşistan'dan dönüşleridir. Rivayete göre Müslümanlar Kureyşliler ile Hz. Peygamber arasında uzlaşma sağlandığını öğrenmiş ve Mekke'ye geri dönmüşlerdir. Bize göre Habeşistan'daki Müslümanların dönüşünün bir başka sebebi olmalıdır. Zira oraya vardıktan henüz iki ay sonra Müslümanların böyle bir söylenti üzerine geri dönmeleri pek makul değildir. Kaldı ki Habeşistan'da oldukça rahat bir ortamda yaşamaktadırlar. Dolayısıyla iki ay sonra bu insanları Habeşistan'dan döndüren şey, böylesine bir söylentiden daha büyük bir olay olmalıdır. Kim bilir, belki Habeşistan'da Necaşî aleyhine yapılan darbe girişimlerinden korktukları için dönmüşlerdir, belki de bambaşka bir sebepten ötürü...

Yukarıda verdiğimiz İsra 17/73-75 ve Hac 22/52-53 ayetleri ise bizce bu sure ile hiç ilgili değildir. Kaldı ki Esbab-ı Nüzul rivayeti nakledenler bu ayetlerle ilgili başka birçok sebep de zikretmektedirler.

23- ABESE SURESİ

سورة عبس

Bu surenin Hz. Peygamber'den kendisine Kur'ân okumasını isteyen İbn Ümmi Mektum'a karşı tavrını kınamak üzere indirildiğini ifade eden birçok rivayet bulunmaktadır. Buna göre, Hz. Hatice'nin kuzeni olan bu kör zat, Hz. Peygamber Kureyş'in ileri gelenlerinden birisine İslam'ı anlatmakla meşgul iken onun yanına gelir ve kendisine Kur'ân okumasını ister, Hz. Peygamber ise ona ilgi göstermez ve diğer kişiye dönüp konuşmasına devam eder.

Her ayete illa ki bir iniş sebebi bulma sevdalısı olan Esbab-ı Nüzul ravileri, bu surede yer alan *"Kahrolası insan! Ne de nankördür!"* ayetinin, "Necm'in Rabbini inkâr ediyorum" diyen Utbe b. Ebi Leheb hakkında indirildiğini; *"O gün herkesin kendisini meşgul etmeye yeter işi vardır"* ayetinin ise, Hz. Aişe'nin "mahşerde çıplak olarak mı diriltileceğiz" sorusuna Hz. Peygamber'in "Evet" demesi üzerine onun, "Ne çirkin bir durum!" demesi nedeniyle indirildiğini söylerler.

Sıhhat derecesi ne olursa olsun bu rivayetler, Muhammedî davetin o dönemdeki durumunu ve Kureyş ile olan ilişkisini yansıtmaktadır. Görünüşe göre bu ilişkiler o dönemde henüz "barışçıl" düzeydedir. Ya taraflar birbirlerini kazanmaya çalışmakta, ya da çeşitli konularda hayret bildiren veya açıklama talep eden ifadelerle birbirlerine barışçıl tepkiler göstermekte idiler. Ancak bu tepkiler çoğunlukla herhangi bir "düşmanlık" içermiyordu, yani henüz taraflar arasında çatışma başlamamıştı, çünkü Hz. Peygamber henüz Kureyşlilerin putlarını sert bir dille eleştirmiyordu. Necm Surcsinde yer alan eleştiriler o kadar da sert değildi. Üstelik bu eleştiriler temelde "şirki yıkma" bağlamında değil, daha çok "nübüvveti ispat" bağlamında yapılmaktaydı. Burada özellikle şunu vurgulamak istiyoruz ki, bu dönemde Kur'ân, Muhammedî davetin gidişatına uygun bir şekilde;

Tevhid, Nübüvvet ve Ahiret gibi temel konuları daha hafif ve yumuşak bir üslupla ortaya koymuş, Kureyşlileri öfkelendirecek ve ileride göreceğimiz gibi Müslümanlarla ilişkilerini büsbütün kesmelerine sebep olacak derecede şiddetli bir eleştiri yapmamıştır. Her ne kadar bu sureden önce indirilmiş olan Rahman ve Necm gibi surelerde yer yer açık bir dille yer yer de üstü kapalı olarak Kureyşlilere yönelik iğneleyici eleştiriler yapılmış olsa da, bütün bu aşama boyunca yukarıda söz ettiğimiz üslubun kesintisiz bir şekilde sürdürüldüğünü ve sureler arasında bu hususta tam bir devamlılık bulunduğunu söylemek mümkündür. Abese Suresi de bu çerçeveye dâhildir. Bu surede aşağıdaki üç temanın yer aldığını görmekteyiz.

1-Sure, soru üslubu ile Hz. Peygamber'e yönelik bir ikaz yaparak başlıyor: Ona adeta; "Kureyşli zenginlerden birini İslam'a çekmek için yoksul kimseden yüz çevirdin, oysa onun küfürden arınmak istememesinin sana ne zararı var? Diğer taraftan gelip senden Kur'ân öğrenmek isteyen kimse ise Allah'tan korkmaktadır. Oysa sen zengin adamla meşgulsün diye onu ihmal ettin! Bir daha böyle bir şey yapma. Bu bir uyarıdır. Bu söylenenler sana ve diğer mü'minlere ders olsun! Bu uyarı, semada çok değerli olan sahifelerde yazılıdır, tertemiz melekler eliyle yazılmıştır."

2-Hz. Peygamber'e yönelik bu uyarıdan sonra sure, bu zengin, fakat iman etmeyen, malına güvenen kimsenin gerçekte ne olduğunu anlatıyor: Aslında o sıradan bir insandır. Allah onu ana rahminde bir nutfeden yaratmış, sonra o rahimden çıkışını sağlamış, büyümesine imkân vermiş ve kendisine mal ve evlatlar nasip etmiştir. Ancak onun da sonu "kabir" olacaktır. Ardından diriltilecek, fakat sicilinin kötü olduğunu, Allah'ın emrettiği sadaka, ihsan ve fakirlere yardım gibi güzel amellerden yoksun olduğunu görecektir. Bu insan Allah'ın kâinatta geçerli olan yasalarına hiç bakmaz mı? Tabiat olaylarının ve insan hayatının nasıl cereyan ettiğini görmez mi? Örneğin keyifle yediği lezzetli yiyeceklere bir baksın! Bu yiyecekler öylesine ortaya çıkmış değildir. Herhangi bir plan ve düzen olmadan kendiliğinden oluşmuş da değildir. Bunların oluşması için yağmurun yağması, yeryüzünün verimli hale gelmesi, bitkilerin ve ürünlerin yetişmesi, insanlar ve hayvanlar için gıda sağlayan ağaçların ve diğer yiyeceklerin yetişmesi gerekmiştir. Ayrıca bunlardan beslenen hayvanlar da insan için hem gıda, hem binek ve hem de ticaret aracı olarak birer nimettirler.

3-Ancak bütün bu dünyevi meşgaleler kıyametin kopuşu ilan edildiğinde önemini yitirecektir. O zaman herkes kendi derdine düşecek, anasını da evladını da düşünmez olacaktır. Dünyada kendisine hizmet eden-

leri de aklına getiremeyecektir. O gün insanlar iki gruba ayrılacaklardır: Birinci gruptakilerin yüzleri aydınlık içerisinde olacaktır. Bunlar mutlu ve mesut kimseler olacaklardır. İkinci gruptakilerin yüzleri ise kapkara olacaktır. İşte sen kendisini İslam'a davet ettiğin halde küfürde ısrar eden, inançsızlık ve zulmünü sürdürmeyi tercih eden yukarıdaki kimse bu ikinci gruptan olacaktır.

1- Mukaddime: Kör ve fakir kişiden yüz çeviriyor ve kendisini müstağni gören ile meşgul oluyorsun!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلّٰىٓ (1) اَنْ جَآءَهُ الْاَعْمٰىٓ (2) وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكّٰىٓ (3) اَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرٰى (4) اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰىٓ (5) فَاَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى (6) وَمَا عَلَيْكَ اَلَّا يَزَّكّٰى (7) وَاَمَّا مَنْ جَآءَكَ يَسْعٰى (8) وَهُوَ يَخْشٰى (9) فَاَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى (10)

Bismillahirrahmanirrahim

1-10: (Peygamber,) kör adam (din öğrenmek üzere) yanına geldi diye somurttu ve ondan yüz çevirdi. Ne biliyorsun, belki de o adam (küfrün günahından) arınmak veya öğüt almak istiyordur ve belki öğüt ona fayda verecektir. (Zenginlik sahibi) kimseye gelince, sen tutmuş ona söz anlatmaya çalışıyorsun. Müslüman olmuyorsa bundan sana bir zarar gelmez ki! (Senin görevin tebliğdir.) Ama sen, Allah korkusu ile koşarak sana gelen kimseyi dikkate almıyorsun!

2- Kendisini İslam'a çekmek istediğin o adam inatçı bir kâfirdir, Allah'ın kendisine verdiği nimetleri görmez!

كَلَّآ اِنَّهَا تَذْكِرَةٌ (11) فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهُ (12) فِى صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ (13) مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ (14) بِاَيْدِى سَفَرَةٍ (15) كِرَامٍ بَرَرَةٍ (16) قُتِلَ الْاِنْسَانُ مَآ اَكْفَرَهُ (17) مِنْ اَىِّ شَىْءٍ خَلَقَهُ (18) مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ (19) ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ (20) ثُمَّ اَمَاتَهُ فَاَقْبَرَهُ (21) ثُمَّ اِذَا شَآءَ اَنْشَرَهُ (22) كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَآ اَمَرَهُ (23) فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ اِلٰى طَعَامِهِ (24) اَنَّا صَبَبْنَا الْمَآءَ صَبًّا (25) ثُمَّ شَقَقْنَا الْاَرْضَ شَقًّا (26) فَاَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا (27) وَعِنَبًا وَقَضْبًا (28) وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا (29) وَحَدَآئِقَ غُلْبًا (30) وَفَاكِهَةً وَاَبًّا (31) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ (32)

11-32: Hayır, (bir daha asla bunu yapma!) Bu bir uyarıdır. Dileyen bu uyarıdan nasibini alır. Bu uyarı değerli semavi risaletlerde yer almak-

tadır. Tertemiz (ve yüce melekler) eliyle yazılmış ve peygamberlere iletilmiş vahiylerde! (Senin kendisini İslam'a çekmeye çalıştığın o kahrolası müşrik) ne kadar da (inatçı ve) nankördür! Oysa bakmaz mı? Allah onu neden yaratmıştır? Onu bir nutfeden yaratıp düzenlemiş sonra yola sevk etmiştir. Sonra canını alacak ve kabre girmesini sağlayacaktır. Sonra da dilediği vakit onu tekrar diriltecektir. Hayır, o kişi hayatı boyunca Allah'ın emirlerini ihmal etmiş, (şirki terk etmemiş ve ahirete inanmamıştır. Oysa hayatın aşamaları ahirete inanmayı gerektirmektedir.) Örneğin yediği yiyeceklere bir baksın! Ne aşamalardan geçmişler! Önce gökten yağmuru yağdırmışız, sonra yeryüzünü verimli hale getirmişiz ve oradan tohumların yetişmesini sağlamışız, orada tanelerin üzüm salkımlarının, zeytin ve hurmanın, sık ağaçlıkların türlü meyvelerin ve yaş bitkilerin yetişmesini sağlamışızdır. Bütün bunlar size ve hayvanlarınıza rızık olsun diye yaratılmıştır. Sonrasında ölüm ve yeniden diriliş gelecektir. Tıpkı tohumun topraktan çıktığı gibi siz de kabirlerinizden çıkacak ve hesap vermek üzere toplanacaksınız.

3- Sonuç: Kıyamet kopup hesap günü geldiğinde pişman olacaktır.

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ (33) يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ (34) وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ (35) وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ (36) لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ (37) وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ (38) ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ (39) وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ (40) تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ (41) أُولَئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ (42)

33-42: Kıyametin çığlığı koptuğu zaman, işte o gün insan kardeşinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. O gün herkesin kendine yetecek derdi vardır. Bazı yüzler o gün aydınlıktır. Müjde almış ve gülümsemektedirler. Bazı yüzler ise tozlu dumanlıdır, kapkaradır. Onlar kâfir ve facir olan kimselerdir.

Açıklama

Surenin konusu sadece davet değil, aynı zamanda "davetin ahlakiliği"dir. Buna göre Peygamber bu daveti bütün insanlara "en güzel şekilde" ulaştırmalıdır. İslam daveti insanları adalet ve eşitliğe çağırır, dolayısıyla Müslüman olan kişi herkese adil ve eşit davranmalı, zengin fakir ayrımı yapmamalıdır. Evet, zengin kimselerin Müslüman olmasının büyük etkileri olabilir, fakat eşitlik prensibi, ayrım yapmaksızın herkese eşit davranmayı gerektirir. Kaldı ki zengin kişinin İslam'ı tercih edeceğini de kimse garanti edemez. Diğer taraftan fakirlere karşı merhametli

davranmak İslam davetinin temel ilkelerindendir. Zenginlerin mallarında onların hakkı vardır. Çünkü zenginlerin malları kendi maharetleri ile yahut öylesine ortaya çıkmış değildir, aksine o malın ortaya çıkış sebeplerini hazırlayan Allah'tır. İnsanın bizzat kendi varlığı da buna örnektir: Allah onu bir nutfeden yaratmış, sonra hayat boyu tüm aşamalarda onu düzenlemiştir. Yolunu açmıştır. Fakat insanın unuttuğu şey, hayatın sonu, yani ölümdür, ölümden sonra dirilişin, hesabın, ödül ve cezanın varlığıdır.

İşte Abese Suresi bu örnek aracılığıyla İslam'ın üç temel ilkesini ortaya koyar. Zenginlik ve fakirlik konusu üzerinden Peygamberlik ilkesi adalet ve eşitlikle, yani sosyal sorumlulukla ilişkilendirilir, ardından zenginliği verenin Allah olduğu vurgulanarak Tevhid ilkesi ifade edilir ve nihayet surenin sonunda ahiret konusu ele alınır.

Böylece surenin nasıl bir bütünlük arz etmekte olduğu ortaya çıkar. Hz. Peygamber'e yapılan eleştiri, salt eleştiri maksatlı değildir, aksine bu eleştiri yoluyla İslam akidesi tesis edilmektedir: Kendini yeterli görme ve üstün görme yerilmekte, zayıf ve çaresiz insanlara önem verilmektedir. Bütün tabiatı insanın emrine veren Allah olduğu gibi zenginliğin sebeplerini yaratanın da Allah olduğu ifade edilir. Sonuçta ise diriliş ve hesap günü gelir: Hesabın sonunda ya saadet (cennet) vardır ya da bedbahtlık (cehennem).

24- ŞEMS SURESİ

سورة الشمس

Abese Suresinin kendisini müstağni görüp İslam davetini reddeden kişi ve koşarak peygamberi dinlemeye gelen kişi örnekleri üzerinden verdiği dersin ardından Şems Suresi aynı ikilemin tabiatta da yer aldığını vurgular: Gündüzün aydınlığı ve gecenin karanlığı, göğün yüksekliği ve yerin alçaklığı, facir/günahkâr nefis ve takva sahibi nefis, nefsini temizleyenin ulaşacağı huzur ve hevasına uyanın uğrayacağı bedbahtlık... Abese Suresinde İnsanın yaratılışından ve yaşam seyrinden dış dünyaya geçiş yapılıyor, tabiatın oluşum ve olgunlaşmasından söz ediliyordu. Burada ise, Tekvir Suresinde olduğu gibi, tabiat düzenindeki ikilikten tarihteki iniş çıkışlara geçiş yapılmaktadır. Tabiatta nasıl gece ve gündüz gibi karşıtlıklar var ise tarihte de peygamberler ve onları yalanlayan toplumlar vardır. Örneğin Semud kavmi azgınlık yapmıştır ve Salih peygamber onları hidayete iletmek üzere gönderilmiştir. Fakat onlar peygamberden bir alamet, bir mucize istemişlerdir. Peygamber ise onlara, "Kendisinden gıda edindiğiniz şu deve var ya, işte bu deveye suyunuzdan bir pay ayırın, bir gün suyu siz kullanın bir gün o kullansın. Bu durumda size yetecek kadar süt verecektir" demiştir. Ancak onlar peygamberi yalanlamışlardır. İçlerinden aşırı derecede bedbaht biri çıkmış ve herkesin rızasını da alarak deveyi kesmiştir. Sonuç ise hepsinin Allah tarafından helak edilmesi olmuştur. Burada artık peygamberin kınanacak bir yönü yoktur, çünkü onların başlarına gelen ceza, işledikleri günahın karşılığıdır. (Detaylar ileride başka bir surede anlatılacaktır.)

1- Tabiat düzenine yemin...

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۙ (1) وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَاۙ (2) وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۙ (3) وَالَّيْلِ اِذَا

يَغْشٰيهَآ (4) وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰيهَآ (5) وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَآ (6) وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَآ (7) فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَآ (8) قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَآ (9) وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَآ (10)

Bismillahirrahmanirrahim

1-10: Güneş'e ve aydınlandığı zaman, Ay'ın Güneş'i takip ettiği zamana, Gündüzün aydınlığına, Gecenin kapladığı zamana, gökyüzüne ve onu yükseltene, yeryüzüne ve onu yayana, nefse ve ona tabiatını verene, ona kötülüğünü ve takvasını ilham edene yemin olsun ki nefsini arındıran kurtuluşa ermiş, onu hevasına terk eden ise harap olmuştur.

2- Semud: Kutsal tarihin düzeni

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَآ (11) اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَآ (12) فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَا (13) فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَا (14) وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا (15)

11-15: Semud kavmi, azgınlığından dolayı (peygamberleri)yalanladı. Bir vakit o kavmin en bedbaht kişisi deveyi kesmeye kalkmıştı. Oysa Allah'ın peygamberi onlara; "Bakın bu deve Allah'ın devesidir, (bırakın otlasın.") demişti, ama onlar onu yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Bunun üzerinde Rableri onları bu günahlarından dolayı helak etti. Yerlerini yurtlarını silip süpürdü. İşte onların elçiyi yalanlamalarının sonu bu oldu ve bu durum peygamber için bir kınama sebebi değildi, (çünkü peygamber Salih onları uyarmıştı.)

Açıklama

İniş sıralamasına göre ilk kez bir peygamber kıssasına yer veren sure budur. Nitekim burada, daha önce (7. sırada inmiş olan) Fecr Suresinde gördüğümüz insanın tamahkârlığı konusunun yanı sıra ahiret ve hesap günü gibi konular anlatılırken Semud kıssasından bazı kesitlere yer verilmektedir. Her ne kadar bu surenin inişi ile ilgili bir rivayet bulunmasa da, başka bazı rivayetlerde bu hususa ışık tutacak birtakım ipuçları / karineler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden birinde Hz. Peygamber'e bu surede geçen, *"Bir vakit o kavmin en bedbaht kişisi deveyi kesmeye kalkmıştı"* ayeti hakkında soru sorulur, o da şöyle cevap verir; "Deveyi kesmeye kalkışan kişi kabilesinde oldukça güçlü ve saygın, Ebu Zemaâ gibi önder bir kişi idi" buyurur. Taberî'nin aktardığı bir diğer rivayete göre Kureyş içerisinde Hz. Peygamber ile alay eden beş kişi vardı. Bunlar kavimleri içerisinde

önemli mevki sahibi kimselerdi. Başlarında ise, Kusayy oğlu Abduluzza soyundan gelen Beni Esed kabilesinden el-Esved b. el-Muttalib Ebu Zemaâ bulunuyordu. Hz. Peygamber bu kişinin eziyetlerinden o kadar bıkmıştı ki, bir keresinde artık şöyle dua etmişti; "Allah'ım! Onun gözünü körelt, ona evlat acısı yaşat!"

Şu halde bir önceki sure olan Abese Suresinin sadece kör İbn Ümmi Mektum ile değil, aynı zamanda Hz. Peygamberin kendisini Müslümanlaştırmaya çalıştığı Kureyş'in önde gelen şahıslarından Utbe b. Ebi Leheb ile ilgili olması gibi Şems suresinin de yukarıda sözü geçen Kureyşli kişi ile ilgili olduğunu, dolayısıyla bu iki surenin hem içerik hem bağlam olarak bir bütünlük arz ettiklerini söyleyebiliriz.

Necm Suresi, şirk inancını yıkma hareketinin ön hazırlığı olarak, müşriklerin putlardan bekledikleri şefaat düşüncesini reddediyor, Abese Suresi de Hz. Peygamber'in zengin bir Kureyş önderini İslam'a çekme uğruna fakir bir kişiyi ihmal etmesini eleştirip ahiret ve hesap gününü hatırlatıyordu. Nihayet bu sure ise Hz. Peygamber'e ve arkadaşlarına karşı zorbalık yapan Kureyş'in önemli şahıslarından birini Semud halkının azgın bir kişisi ile benzeştirerek kinayeli bir eleştiri yapmakta ve Kureyşlilerin Şam bölgesine doğru yaptıkları ticaret yolculuklarında uğradıkları Semud harabelerini hatırlatmaktadır. Semud kıssası, Kur'ân'ın ilk anlattığı "Ehlu'l-Kura" kıssalarındandır. Arap topraklarında yaşamış toplumlarla ilgili olan bu kıssalar Tevrat'ta da İncil'de de yer almamakta, ancak Araplar arasında nesillerdir dilden dile anlatıla gelmektedir. Dolayısıyla bu kıssalar diğer kıssalara göre Arap toplumunun tarihsel ve güncel şuuruna, bilincine daha yakındır. Semud halkı, Hicr kentinde yaşamış olan toplumdur. İlerde göreceğimiz gibi bu şehrin adı aynı zamanda bir Kur'ân suresinin de adı olacaktır.

25- BURÛC SURESİ

سورة البروج

Şems Suresinin özet olarak aktardığı Arap yarımadasının kuzeyinde yaşamış olan Semud halkının kıssasından ve orada yaşanan "Allah'ın devesi" olayından sonra şimdi de Burûc Suresi bizi yarımadanın güneyine, "Ashabı- Uhdûd" kıssasına götürmektedir. Bu kıssa tefsirlerde değişik şekillerde anlatılmaktadır. Gerek surenin indiği dönemin şartlarına ve gerekse daha önceki iki surede sözünü ettiğimiz hususlara en uygun düşen anlatım, Taberî'nin Hz. Peygamber'e atfen aktardığı rivayettir ki oldukça manidar olan bu anlatımı değerlendirme bölümünde sunacağız.

Sure, anlatacağı kıssaya uygun bir girişle başlıyor: Burçlar sahibi gökyüzüne yemin ediliyor, gökyüzünün insanlar için sanki içerisinde kuyular ve hendekler bulunan bir yermiş gibi göründüğü ima ediliyor. Ayrıca girişte kıyamet gününden, insan veya melek cinsinden çeşitli şahitlerin mü'min-müşrik çeşitli kimselerle ilgili şahitlik yapacağı ve tıpkı semadaki burçların görünümünün farklılık arz etmesi gibi insanların konumlarının da farklılık arz edeceği hesap gününden söz edilmektedir. Ardından esas amaca geçilmekte, mü'minlere baskı yapan Kureyşli kâfirlerin sonlarının, tıpkı geçmişte aynı şeyi yapan kimseler gibi, cehennem olacağı, mü'minlerin ise, geçmişte eziyete uğrayan (Yemen Hıristiyanları) mü'minler gibi cennete gidecekleri bildirilmektedir. Burada Kur'ân'ın İslam'a inanan mü'minler ile Hıristiyanlığa inanan mü'minleri aynı gözle gördüğü, her iki grubu da "Allah'a iman edenler" olarak değerlendirdiği gayet açık bir şekilde görülmektedir. Zaten Kur'ân'da belirtilen hakikatlerin İbrahim ve Musa peygamberlerin sahifelerinde de mevcut olduğu daha önce de ifade edilmişti.

Sure son olarak, bu kıssanın müşrikler tarafından gayet iyi bilindiğini ve dolayısıyla yalanlanmasının mümkün olmadığını vurgulamaktadır.

1- Mukaddime: sahneye uygun bir yemin

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ (1) وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ (2) وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: Burçlar sahibi semaya, vaat edilmiş olan (kıyamet gününe,) şahitlik edecek ve edilecek olana yemin olsun

2- Mü'minleri yakıyor ve keyifle izliyorlardı

قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ (4) اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ (5) اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ (6) وَهُمْ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ (7) وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ اِلَّا اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (8) اَلَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (9)

4-9: İçi ateş dolu bir kuyu kazıp mü'minleri[46] onun içinde yakan ve çevresinde oturup yaptıkları bu işkenceyi keyifle izleyen Ashab-ı Uhdûd'a lanet olsun! Onlar o mü'minlere, sırf yerin ve göğün mülkünü elinde bulunduran izzet sahibi Allah'a iman ediyorlar diye bu zulmü reva görüyorlardı. Ama Allah her şeyi görmektedir.

3- İnadını sürdürenler için Rabbinin kavrayışı pek çetindir... Bunun dışındakiler için o affedicidir, sevgi doludur.

اِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ (10) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ (11) اِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ (12) اِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ (13) وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ (14) ذُوالْعَرْشِ الْمَجِيدُ (15) فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ (16)

10-16: Mü'min erkek ve kadınlara baskı yapan ve sonra da bu yaptıklarından tevbe etmeyenler için cehennem azabı, yakıcı ateş azabı vardır.[47] İman edip Salih amel işleyenler için ise içlerinde ırmakların çağıldadığı cennetler vardır. İşte büyük başarı budur. Gerçek şu ki Rabbinin (Kureyşlileri) kavrayıp cezalandırması pek şiddetli olacaktır. İlk yaratan

46 İlk kez Asr Suresinde "iman edenler" ifadesi kullanılmıştı. Burada ise ilk kez "mü'minler" ifadesi kullanılıyor.

47 Burada mü'minlere baskı yapan Kureyşlilere uyarı yapılmakta, geçmişte benzer şeyleri yapan ve tevbe etme fırsatı bulamadan helak edilen kimselerin sonlarına maruz kalacakları ifade edilmektedir. Onlara, iş işten geçmeden tevbe etme imkânlarının olduğu hatırlatılmakta ve tevbe ettikleri takdirde kabul edileceği, çünkü Allah'ın merhametli olduğu bildirilmektedir.

ve sonra diriltecek olan da O'dur. Tevbe edip arınanlar için O affedici ve sevgi doludur. Yüce Arşın sahibidir. Dilediğini yapar.

4- Sonuç: Geçmişte toplumlar peygamberleri yalanlamıştı, şimdi de Kureyş yalanlamaktadır! Allah her şeyi kaydetmektedir.

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ (17) فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ (18) بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى تَكْذِيبٍ (19) وَاللّٰهُ مِنْ وَرَآئِهِمْ مُحِيطٌ (20) بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ (21) فِى لَوْحٍ مَحْفُوظٍ (22)

17-22: (Allah'ın peygamberlerine karşı ordular hazırlayan) Firavun ve Semud halkı gibilerin haberleri sana ulaştı mı? Hayır, o zalimler yalanlamaktadırlar, ama Allah onları arkalarından kuşatır. (Geçmişte olduğu gibi bugün de kâfirler peygamberleri yalanlamaktadır. Allah'ın ilmi ise onları kuşatmıştır) Söylediklerinin aksine, bu kitap şerefli bir Kur'ân'dır, melekler tarafından muhafaza edilen levh-i Mahfuzdadır. (Kur'ân'ı ve Hz. Peygamber'i reddeden Kureyş müşriklerine doğrudan reddiye)

Açıklama

Bu kıssayı en güzel şekilde aktaran rivayet, Taberî'nin Hz. Peygamber'e atfederek aktardığı şu anlatımdır;

"Sizden önceki toplumların birinde bir kral vardı. Bu kralın bir de sihirbazı vardı. Sihirbaz bir gün kralın yanına geldi ve ona, "*Yaşım oldukça ilerledi, ecelim yaklaştı. Bana bir öğrenci ver de ona bildiğim sihir ilmini öğreteyim.*" dedi. Bunun üzerine kral sihirbaza bir öğrenci verdi. Sihirbaz da o öğrenciye sihir öğretmeye başladı. Ancak öğrenci hocasının yanına hep geç giderdi, çünkü yol üzerinde bir rahip var idi. Bu rahibin yanına gider ve onu dinlerdi, sözlerinden etkilenirdi. Ama böyle yaparak hocasının yanına gitmekte geç kaldığı için, gittiğinde "*Niye geç kaldın?*" şeklinde azarlanır ve dayak yerdi. Aynı şekilde ailesinin yanına gitmeye de geç kalır ve onlardan da dayak yerdi. Bir keresinde bu durumu Rahibe anlattı, halini ona arz etti. Rahip ise ona şöyle akıl verdi; "*Sihirbaz sana neden geç kaldığını sorduğunda ailenin yanında olduğunu, ailen neden geç kaldığını sorduğunda ise sihirbazın yanında olduğunu söyle.*" Bunun üzerine öğrenci böyle yapmaya başladı. Derken bir gün yolda yürürken dev cüsseli bir yaratığın yolu tıkamış olduğunu, insanların geçmelerine izin vermediğini gördü ve içinden; "*Şimdi Sihirbazın mı yoksa Rahibin mi Allah katında daha iyi işler yaptığını anlayacağız*" diye düşündü ve eline bir taş alıp "*Allah'ım! Bu taşı bu yaratığı öldürmek ve insanların yoldan geçmesini sağlamak için atıyorum. Eğer Rahibin yaptıkları senin rızana Sihirbazın yaptıklarından daha uygun ise yaptığımı başarıya ulaştır*" diye dua etti. Taşı attı ve yaratık öldü, insanlar yolu geçip gittiler. Bu durum bir süre sonra Rahibin kulağına gitti ve öğrenciye, "*Sen benden daha hayırlı bir kimsesin. Eğer*

kimden ders aldığını sorarlarsa sakın beni söyleme!" dedi. Bu öğrenci körleri ve alaca hastalarını ve sair hastalıkları iyileştirirdi. Kralın dostlarından biri kör olmuştu. Ona, *"Bir öğrenci var, körleri ve alaca hastalarını ve sair hastalıkları iyileştiriyor, onu huzurunuza getirtseniz"* denildi. Kralın dostu da çeşitli hediyeler hazırlattı ve öğrenciyi çağırttı, ona, *"Eğer beni iyileştirirsen bütün bu hediyeler senindir"* dedi. Öğrenci ise, *"Ben doktor değilim ki sana şifa vereyim. Şifayı veren Allah'tır. Eğer Allah'a iman edersen seni iyileştirmesi için ona dua ederim"* dedi. Kör adam da iman etti ve ardından öğrenci dua etti. Sonuçta adamın gözleri açıldı ve eskiden olduğu gibi kralın toplantılarına katılmaya başladı. Kral ona *"Sen kör değil miydin?"* diye sordu. O da *"Evet"* dedi. Kral, *"Peki seni kim iyileştirdi?"* dedi. O ise *"Rabbim iyileştirdi"* dedi. Bunun üzerine kral, *"Senin benden başka Rabbin mi var?"* dedi. Adam ise, *"Evet, benim de senin de Rabbimiz olan Allah var"* dedi. Bu cevap üzerine kral adama işkence ettirdi ve *"Bunları sana kimin öğrettiğini söyleyeceksin!"* dedi. Adam da öğrenciyi ele verdi. Bunun üzerine kral öğrenciyi yakalattırdı, ona *"Dininden dön!"* dedi. Öğrenci bunu reddedince ona işkence ettirdi ve *"Bunları sana kimin öğrettiğini söyleyeceksin!"* dedi. O da Rahib'i söyledi. Kral Rahibi yakalattırdı ve ona *"Dininden dön!"* dedi. O ise bunu reddetti. Bunun üzerine onu başından aşağı testere ile biçtirdi. Sonra kör iken iyileşmiş olan adamı tekrar sorguladı ve ona, *"Ya dininden dönersin ya da seni öldürürüm!"* dedi. O da bunu reddedince onu başından aşağı testere ile biçtirdi. Sonra öğrenciye *"Ya dininden dönersin ya da seni öldürürüm!"* dedi. Öğrenci bunu reddedince ordusuna emir verdi, onu bir dağın başına çıkarmalarını ve eğer dininden dönmezse oradan aşağı yuvarlamalarını söyledi. Adamlar onu dağın zirvesine çıkardıklarında hepsi birden ölüverdiler. Öğrenci şehre indi ve araya araya sarayı buldu ve Kralın yanına geldi. Kral, *"Adamlar nerede?"* diye sorunca ona, *"Allah hepsinin hakkından geldi"* diye cevap verdi. Sonra kral adamlarına onu bir gemiye bindirmelerini ve denizin ortasına götürdüklerinde, eğer dininden dönmezse onu boğmalarını söyledi. Adamlar da onu alıp götürdüler. Denizin ortasına vardıklarında öğrenci, *"Allah'ım! Beni onlardan koru!"* diye dua etti. Derken gemi battı ve hepsi öldü. Öğrenci kurtuldu ve tekrar araya araya sarayı bulup kralın karşısına çıktı. Kral, *"Adamlar nerede?"* diye sorunca ona, *"Allah'a dua ettim, O'da hepsinin hakkından geldi"* diye cevap verdi. Kral, *"Hiç şansın yok, seni öldüreceğim!"* dedi. Öğrenci ise, *"Ancak şu dediğimi yaparsan beni öldürebilirsin: İnsanları bir meydana topla, sonra beni çarmıha bağla, sonra benim kılıfımdan bir ok al ve "Bu öğrencinin inandığı Rabbin adıyla" diyerek fırlat. Böylece beni öldürebilirsin"* dedi. Kral da insanları meydana topladı, çocuğu çarmıha bağlattırdı, kılıfından bir ok aldı ve *"Çocuğun Rabbi adına"* diyerek okunu fırlattı. Ok çocuğun şakağına saplandı ve onu öldürdü. Bunun üzerine orada bulunan halk, *"Bu çocuğun Rabbine iman ettik"* dediler. Yanındakiler ise krala, *"Sen ne yaptın böyle! Kazdığın kuyuya düştün. Bak, herkes onun dinine girdi"* dediler. Kral da büyük kuyu-

lar kazılmasını, içlerinde ateş yakılmasını ve insanların demir zincirlere bağlanarak bu ateşin yanına getirilmesini emretti. Dediği gibi yapılınca da, *"Eğer dinlerinden dönmezlerse onları ateşe atın!"* emrini verdi. Böylece insanlar sırayla ateşe atılmaya başlanmıştı. Yanında küçük çocuğu olan bir kadın getirildi. Kadın ateşe yaklaştırılınca alevler yüzüne vurmaya başladı, o da yüzünü kapayıp kaçmaya yeltendi. O sırada çocuk şöyle dedi; *"Anneciğim! Sen doğru yoldasın. Geri dönme!"* bunun üzerine kadın ateşin içine dalıverdi.

26- TİN SURESİ

سورة التين

Bu surenin mana ve maksadını anlamak, ilk ayetlerde kendilerine yemin edilen şeylerin birbirleri ile olan ilişkilerini anlamaya bağlıdır: İncir, Zeytin, Sina Dağı ve Güvenli şehir.

Sorun iki noktada ortaya çıkmaktadır: İlki "İncir ve Zeytin"in ne olduğu, ikincisi ise bunların Tur Dağı ve Güvenli Şehir ile ilişkilerinin ne olduğu. Tur Dağının Sina yarımadasında bulunduğu ve Hz. Musa'nın Allah ile konuştuğu dağ olduğu bilinmektedir. Güvenli Şehir'in Mekke olduğu da bilinmektedir. Bütün bunlar, bu surenin indiği dönemde Araplar tarafından bilinen şeylerdir. Daha önce defalarca söylediğimiz gibi Kur'ân, Araplara sadece ve sadece onların anlayabileceği düzeyde hitap etmiştir, bunun aksi düşünülemez.

Geriye "İncir" ve "Zeytin" kalıyor. Bunların bilinen iki meyvenin isimleri olduğu Araplar tarafından elbette biliniyordu. Bilinmeyen, bunların birbirleri ile ve "Sina Dağı ve Güvenli Şehir" ile olan ilişkisiydi.

Tefsirciler bu konuda farklı görüşler ortaya atmışlardır. Bunlar içerisinde bağlama en yakın olanı; İncir'in Şam şehrinin üzerine kurulu olduğu dağ, Zeytin'in ise Kudüs şehrinin üzerine kurulu olduğu dağ anlamına geldiğini söyleyen görüştür. Daha da açıklayıcı olan ise, İncir ve Zeytin'in Kutsal Topraklarda bulunan iki dağı simgelediğini söyleyen görüştür. Bu görüşe göre Süryanicede bu dağlara İncir Dağı ve Zeytin Dağı denilir, çünkü bu dağlarda bu ikisi yetişir. Sanki yüce Allah bu surede peygamberlerin yetiştiği yerlere yemin etmektedir. İncir Dağı Filistin'de bulunur ve İsa peygamberi simgeler. Zeytin Dağı Şam civarındadır ki Şam, İsrailoğullarına birçok peygamberin gönderildiği bir bölgedir. Sina Dağı Musa Peygamberi, Güvenli Şehir ise Hz. Muhammed'i simgeler. Şu halde surede kendilerine yemin edilen bu dört şey İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed peygamberleri ve bunların mesajlarının birliğini simgelemektedir.

1- Peygamberlerin yurtlarına yemin olsun ki yeniden diriliş ve hesap haktır...

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ (1) وَطُورِ سِينِينَ (2) وَهَٰذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ (3) لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ (4) ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ (5) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: İncire ve Zeytine, Sina Dağına ve şu Güvenli Şehir'e yemin olsun ki biz insanı en güzel şekilde yarattık. Sonra da onun sonunu (cehennem) kıldık, ancak iman edenler ve Salih amel işleyenler müstesnadır. Onlara kesintisiz bir ödül vardır.

2- Artık insanın ahireti inkâr etmesine ne sebep olabilir ki!

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ (7) أَلَيْسَ اللهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ (8)

7-8: Artık onun hesap gününü inkâr etmesinin sebebi nedir? Allah hâkimler hâkimi değil midir?

Açıklama

Bu sure ile birlikte, içerdikleri akide esaslarını vurgulayacak şekilde tabiattaki olgulara yemin edilerek başlayan kısa sureler grubu sona eriyor. Daha önceki surelerde de ifade ettiğimiz gibi bu tür yeminleri anlamak için, yemin edilen şeylerin birbirleri ile olan ilişkilerini ve yeminin ne sebeple yapıldığını (yemin-cevap ilişkisini) iyi anlamak gerekmektedir. Nitekim yeminin ediliş amacı ile yemin edilen şey arasındaki ilişki anlaşılmadıkça, ister birkaç ayet olsun ister bütün sureyi kapsasın, yemin ile ilgili kısmı anlamak imkânsız olacaktır.

Bu surede geçen, "Sonra biz onu aşağıların aşağısına indirdik" ifadesi hakkında tefsirciler ihtilaf etmişlerdir. Kimileri "aşağıların aşağısı"nın yaşamın en zayıf dönemi (yaşlılık) olduğunu, kimileri de cehennem olduğunu söylemiştir. Her iki durumda da, "ancak iman edip Salih amel işleyenler müstesna" şeklindeki ifadenin açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç söz konusudur. Birinci yorum kabul edildiğinde, "iman edip Salih amel işleyenler yaşlılık çağına girmeyecekler mi?" diye bir soru akla gelmektedir. Eğer onlar da yaşlılık çağına ulaşacaklarsa o halde surenin söz ettiği

"kesintisiz ödül"ün sadece iman edenlere hasredilmiş olmasının anlamı nedir?

Bize göre bu tür sorunların kaynağında, surede geçen "insan" ifadesini "insan cinsi" olarak anlamak yatmaktadır. Bu ifadeyi, Şems ve Abese surelerinde yaptığımız gibi tahsis eder, yani "insan" ile hangi insanın kast edildiğini ortaya koyarsak sorun kalmayacaktır. Aslına bakılırsa ilk inen sure olan Alak Suresinden bu sureye kadar olan tüm surelerde "iniş ortamı" ve şartlar da aynıdır, muhataplar da. Ya Hz. Peygamber'e hitap edilmekte ve Kureyş müşriklerinin alaylarına karşı onu teselli etmek amaçlanmakta, ya Hz. Peygamber ile alay eden bu kimselere topluca yahut tek tek cevaplar verilmekte ya da Müslüman oldukları için çeşitli sıkıntılara katlanan ve fedakârlık gösteren kimseler methedilmektedir. Eleştiri de övgü de çoğunlukla içerisinde belli başlı bazı kimseler hakkında yapılmakta, fakat isim verilmemektedir. Öyleyse "İnsan"a yönelik ifadelerde eleştirilerin Kureyş'in önde gelen kimselerinden kime yöneltildiğini düşünmemiz gerekmektedir. Bu çerçevede akla gelen isimlerden biri Velid b. Muğîre'dir. Bu şahıs hakkında, ismi zikredilmeksizin birçok ayet indirilmiştir. Ayrıca Necm Suresinin ardından Hz. Peygamber ile birlikte secdeye vardığı söylenen müşrikler arasında da adı geçmektedir. Hatta yaşlı olduğu için secde edemediği ve eline bir avuç toprak alıp ona secde ettiği rivayet edilmektedir. İşte bu surede geçen "Biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların aşağısına indirdik" ayetindeki "aşağıların aşağısına" ifadesine "yaşlılık" anlamı verildiğinde, ayet tam da bu kişinin özelliğine uygun düşmektedir. Kaldı ki ayetteki "insan" lafzının müm'min-kâfir herkesi kapsadığı ve "aşağıların aşağısı"nın da cehennem olduğu, yani herkesin cehennemlik olduğu şeklinde bir yanlış anlamaya kimse düşmesin diye, ayetin devamında "ancak iman edip Salih amel işleyenler" şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Buna göre anlam şöyledir: "Yaşlanmadan önce veya yaşlılıklarında iman edip Salih amel işleyen kimselerin ödülleri, yaşlanıp da aklî ve fiziksel güçleri zayıflamış ve sorumluluk çerçevesinin dışına çıkmış oldukları için herhangi bir kesintiye uğramaz. Ancak Velid b. Muğire ve benzeri kimseler iman edip Salih amel işleyenlerden olmadıkları için bu istisnaya dâhil olamazlar. Dolayısıyla "aşağıların aşağısı" ifadesini "cehennem" olarak anlamak herhangi bir sorun teşkil etmez.

Diğer taraftan Kur'ân'ın tabiat varlıklarına ve benzeri şeylere yemin etmesi konusu da tefsirciler arasında tartışma konusu olmuştur. Zira Allah'ın yemin ettiği bir şeyin çok şerefli ve değerli olması gerektiği düşünülmüş ve "Allah nasıl olur da yarattığı şeylere, hatta bunlar içerisinde

zeytin, incir, gece, yıldız, at, vs. gibi herhangi bir şeref ve üstünlük sahibi olmayanlara yemin eder?" şeklinde sorular ortaya atılmıştır.

Doğrusu böyle bir sorunun ortaya çıkmasının sebebi, lafızların ötesine geçememiş olmaktır. Zira surelerin bağlamı, bizzat sözü edilen şeylerin kendilerine değil, onların da dâhil oldukları evrendeki ilahî düzene yemin edilmekte olduğunu göstermektedir. Çoğunlukla da evrendeki yaratılış ve işleyiş aşamalarından hareketle insan hayatının da nasıl ana rahminde başlayıp aşama aşama geliştiğine ve nihayetinde her varlığın bir sonunun bulunduğuna vurgu yapılmakta ve böylece "yoktan yaratma" ve "yeniden diriltme"nin imkânı ortaya konulmak istenmektedir. Bu yeminlerin ardındaki genel hedef, insan hayatındaki aşamaların tıpkı tabiattaki aşamalar gibi olduğunu ortaya koymaktır. Buna göre insan önce bir nutfeden yaratılmış ve bir çocuk olarak en güzel şekilde var edilmiştir. Bir çocuğun güzelliğinden ve temizliğinden daha öte ne olabilir ki? Sonrasında gençlik, yetişkinlik, yaşlılık ve pir-i fanilik gelir. Ardından da ölüm, diriliş ve hesap gelir. Hesaptan sonra kimileri cennete, kimileri cehenneme gider. İşte Âlemlerin Rabbinin Sünneti, yani hem tabiatta hem de bitkisinden hayvanına ve insanına kadar tüm canlılar dünyasında geçerli olan kanunu budur. Geriye bir soru kalıyor: Neden bu aşamalar? Hele insan söz konusu olduğunda bu soru daha bariz bir şekilde ortadadır, ancak ahirete mütealik bu sorunun cevabı ile ilgili detaylara girme vakti henüz gelmiş değildir.

27- KUREYŞ SURESİ

سورة قريش

Kur'ân, ilk kez bu surede "Kureyş"in adını bizzat anmaktadır. Peki, ne anlama geliyor "Kureyş"?

Lisanu'l-Arap sözlüğünde şu bilgiler yer alıyor;

> "Kureyş kelimesinin türediği Karş kelimesi, toplamak, kazanmak, şuradan buradan bir şeyler derlemek, birbirine iliştirmektir. Kureyş kabilesi Harem bölgesinin çevresine toplanmış insanlardan teşekkül ettiği ya da sağdan soldan mallar toplayıp sattıkları için bu adı almıştır."

Mu'cemu'l-Büldân adlı eserde de şu bilgi yer alıyor;

> "Kureyşliler çevre bölgelerden Mekke'ye gelip toplandıkları için bu adı almışlardır. Bir görüşe göre de Kureyşliler tarım ve hayvancılıkla değil de ticaret ile uğraştıkları için bu adı almışlardır."

Bu tanımlarda Kureyş'in iki özelliği söz konusudur:

1-Harem bölgesinin kalbi olan Mekke'ye yerleşmiş olmak: Öteden beri geçerli olan Arap geleneklerine göre Harem bölgesine saldırmak, orada savaşmak yahut herhangi bir şekilde zulüm ve kötülük yapmak yasaklanmıştır. Bu sebeple Kur'ân, bir önceki surede Mekke'yi "Güvenli Şehir" olarak adlandırmıştır.[48] Yine Mekke'de inen ayetlerde[49] Ümmü'l-Kurâ (Şehir-

48 Mekke'de güveni sağlayan faktörlerden biri de, Hz. Peygamber'in gençlik yıllarında katılmış olduğu "Hilfu'l-Fudûl"(Erdemliler Cemiyeti) idi. Bunun sebebi ise şu idi: Yemenli bir tüccar Mekke'ye gelmiş ve mallarını Sehm oğullarının lideri As b. Vail'e satmış, fakat uzun süre parasını alamamış, sonunda alacağından ümidini kesmişti. Gelip durumunu Kureyş'in ileri gelenlerine anlatmıştı. Bunun üzerine Haşimoğulları bu adama destek olmuşlardı. (Haşim'in karısı Medine'de yaşayan Yemen göçmeni Neccar oğullarından idi) Ayrıca Haşimoğullarının yanı sıra Muttaliboğulları, Zühreoğulları, Teymoğulları ve Haris b. Fihr oğulları da bu tüccara destek verdiler ve neticede bu kabileler bir araya gelip bir anlaşma yaptılar. İster Mekkeli olsun ister yabancı, Mekke'de bulunan ve herhangi bir şekilde haksızlığa uğrayan herkesin yanında yer alacaklarını, onların haklarını alıncaya kadar haksızlık edene karşı duracaklarını söyleyerek aralarında sözleştiler. Kureyşliler bu gruba "Erdemliler Cemiyeti" adını verdi. Bu ittifak, daha önce yapılmış olan "Mutayyibin" ittifakının daha gelişmiş hali idi. Mutayyibin ittifakı hakkında "İslam'da Siyasal Akıl" adlı eserimizin "Davetten Devlete" başlıklı bölümüne bakınız.

49 "İşte bu Kur'ân da, bereket kaynağı, kendinden önceki ilâhî kitapları tasdik eden ve şehirler anasını (Mekke'yi) ve çevresini uyarasın diye indirdiğimiz bir kitaptır." (En'am, 6/92)

lerin anası) olarak adlandırılmış, Medine döneminde de bir kez doğrudan Mekke adı ile[50] bir kez de "Bekke" adı ile[51] anılmıştır.

2-Ticaret: Gerçekten de Mekke toplumu Tarım ve Hayvancılık toplumu değil, Ticaret toplumu idi. Nitekim Kur'ân'ın Kureyşlilere hitap ederken birtakım ticari kavramlar kullanması da bu durumu açıkça göstermektedir. Örneğin Mekke'de inmiş bulunan şu ayetlerde böyle bir kullanım söz konusudur;

"Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun, namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a en güzel şekilde borç verin" (Müzzemmil, 73/20)

"Allah'ın kitabını okuyanlar, namaz kılanlar ve verdiğimiz rızıktan gizli-açık infak edenler asla zarar etmez bir ticaret ummaktadırlar." (Fatır, 35/29)

Aynı durum Medine'de inen ayetlerde de söz konusudur;

"Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size? Allah'a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır." (Saf, 61/10-11)

Kur'ân'ın söylem diline bu açıdan yaklaştığımızda, tefsircilerin Kureyş Suresini açıklamaya çalışırken düştükleri problemlerin ve karmaşaların çoğu ortadan kalkmış olacaktır.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ (1) إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ (2) فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ (3) الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4: Kureyşliler, (kendilerine kış mevsiminde Yemen tarafına, yaz mevsiminde de Şam tarafına ticaret yolculuğu yapma imkânını sağlayan) ve onları (ticaret sayesinde) açlıktan, (Kâbe'nin saygınlığı sayesinde) saldırı ve talandan muhafaza eden şu Kâbe'nin Rabbine kulluk etmelidirler.

Açıklama

Surenin başındaki "İlaf" kelimesinin başında bulunan "Lam" harfi ve "*Şu Kâbe'nin Rabbine kulluk etsinler*" ayetinin başındaki "Fa" harfi, müfes-

50 "O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendir" (Fetih, 48/24)

51 "Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Bekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur..."(Al-i İmran, 3/96-97)

sirleri epeyce zorlamıştır. Birçok tefsirci bu sureyi, Mushaf sıralamasında bir önceki sure olan Fil Suresinin sonu ile ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Zira -bazı rivayetlerde de ifade edildiği üzere- bu ikisinin bir sure olduğunu ya da Fil Suresinin sonunda *"onları (Ebrehe ordusunu) çiğnenmiş ekine çevirdi"* ayetini bu surenin ilk ayeti ile ilişkili görüp sanki bu iki sureyi konu bakımından ortakmış gibi değerlendirmişlerdir. Buna göre Fil Suresinin son ayetinin anlamı şöyle olmaktadır; "Kureyşliler kışın Yemen ve yazın Şam'a ticaret yolculuklarını rahatça yapabilsinler diye Rabbin Ebrehe ordusunu çiğnenmiş ekine çevirdi." Keşşaf tefsiri müellifi Zemahşerî şöyle demektedir;

> "Buna şiirde Tazmin üslubu denilir. Beytin anlamı, bir önceki beyit ile öylesine ilişkilendirilir ki bu ilişki dışında o beytin anlaşılması imkansız görülür. Bu durumda, "Şu Kâbe'nin Rabbine kulluk etsinler" ayetinin başındaki "Fa" harfi, şart edatı sayılır ve anlam şöyle olur: "Allah'ın onlar üzerindeki nimetleri sayısızdır. Madem diğer nimetlere şükür olsun diye kulluk etmiyorlar, bu büyük ve açık nimet için kulluk etsinler." (Keşşaf)

İki sureyi bir düşündüğümüzde[52] makul görünen bu yorumun yanı sıra çok daha zayıf birçok yorum da söz konusudur. Bunlardan birine göre, surenin başındaki "Lam" harfi hayret ifade eder...

Bizim tercih ettiğimiz yorum ise şöyledir; "Kureyş'e bu ticaret yolculuklarını yapma imkânı tanıdığımız için Kâbe'nin Rabbine kulluk etsinler." Bu durumda cümlenin yapısında Arapça açısından bir takdim-tehir söz konusudur, yani cümle devriktir. Bu tür cümleler Kur'ân'da çokça yer almaktadır. Neticede Kureyş'in Allah tarafından kendisine verilen nimetleri itiraf etmesi ve O'nun elçisine iman etmesi istenmektedir. Bu nimetler ise iki türlüdür. Birincisi güvenlik nimetidir. Zira onlar, İsa peygamberin yetiştiği İncir Dağı ve Allah'ın Musa peygamber ile konuştuğu Sina Dağı'ndan sonra üçüncü kutsal mekan olan Kâbe'nin (Beytullah'ın) varlığı nedeniyle son derece güvenli olan Mekke şehrinde korkudan emin bir şekilde yaşamaktadırlar. İkinci nimet ise Kureyşlilere bu güvenli Mekke şehrinde iki büyük ticaret yolculuğu yapma imkanı sağlanmış olmasıdır. Uluslar arası çaptaki bu ticaret yolculuklarının biri kış mevsiminde Yemen'e, diğeri de yaz mevsiminde Şam'a yapılmaktaydı. Böylece Allah Kureyşlileri açlık korkusundan da emin kılmış oluyordu.

52 Ne var ki bu iki sure sadece Mushaftaki sıralamada peş peşe gelmektedirler. İniş sıralamasında ise aralarında epeyce mesafe vardır. Fil Suresi 17 veya 19. sırada yer alırken Kureyş Suresi 28 veya 29. sırada yer alır. Bu durumda da yukarıdaki yorum isabetsiz olmaktadır.

Birinci Aşama Üzerine Genel Değerlendirme: Rab, Allah ve Rahman İsimleri

Üç değişik kaynaktan[53] yararlanarak yaptığımız iniş sıralaması listesine göre 27 sureyi geride bırakmış, Kur'ân'ın inişinin ve Muhammedî davetin gidişatının aşamalarından birincisini geçmiş bulunuyoruz.

Gelmiş olduğumuz noktada okuyucunun bu aşamanın önemini idrak etmesi için, incelemiş olduğumuz surelerdeki temaları hatırlatmaya gerek görmüyoruz, çünkü okuyucu bu sureleri henüz okumuş bulunmaktadır. Bu nedenle şimdi, henüz incelememiş olduğumuz surelerden bazı hususlara değinmek istiyoruz.

Okuyucu, en azından Müslüman okuyucu, İslam'ın dinî söylemine, fıkıh ve inanç sistemine dair önemli kavramlar hakkında, asgari düzeyde de olsa bir bilgi ve düşünceye sahiptir. Kur'ân'ın Mekke'de inen bölümleri temelde bir inanç ve ahlak kitabı teşkil ettiğinden ve şu anda Kur'ân'ın tedrici yönteme uygun bir şekilde inanç sistemini şekillendirmeye başladığı ilk aşamanın sonuna varmış buluyor olduğumuzdan dolayı, bu noktada ortaya atacağımız "varlık" ve "yokluk" ile ilgili soruların bu çerçeveyi aşacak türden olması icap etmektedir.[54]

Rab

Bu aşamadaki surelere başlamadan önceki sunuş bölümünde, ilk aşamada Kur'ân söyleminin üç temel odak noktası çerçevesinde şekillendiğini söylemiştik: Rab, Allah, Rahman. Şimdi ise bu aşamada "Müslümanlar" ve "mü'minler" isimlerinin henüz söylemde odak noktası teşkil edecek

53 Bu üç kaynak şunlar idi: 1-Mevcut nüzul sıralaması listesi. 2-Sureler veya içerisindeki bazı ayetler hakkında mevcut olan Esbab-ı Nüzul rivayetleri. 3-Surelerin kendi iç bağlamlarından ve birbirleri ile olan ilişkilerinden edindiğimiz fikirler.

54 Yani bu aşamada Kur'ân söyleminde nelerin var olduğunu ve nelerin var olmadığını değil, genel olarak Kur'ân söyleminde nelerin var olup olmadığını tespit etmenin yeri gelmiş demektir. (Çev.)

derecede "var" olmadıkları tespitini yapabiliriz. Fakat bu tespit, Kur'ân'ın iniş süreci ile Muhammedî davetin gidişatı arasındaki ilişki çerçevesinde şöyle bir soruyu da akla getirmektedir: Kur'ân, Muhammedî davete inanan kimseleri bu aşamada hangi isimle adlandırmıştır? Buraya kadar incelediğimiz surelere baktığımızda, Müslüman ve mü'min sözcükleri ile ifade edilmek istenen mananın bu surelerde "arınmış kişi" (men tezekkâ) sözcüğü ile ifade edildiğini görürüz. Bu surelerde çok defa geçen bu ifade, bir "isim" olarak değil, ama ismin yerine geçecek şekilde kullanılmaktadır. Benzer şekilde, inanmayan kişiler için kullanılan "bedbaht"(eşkâ) ifadesinin zıddı olarak "takva sahibi"(etkâ) ifadesi de kullanılmaktadır. Kâfirler kelimesi ise her ne kadar bir surenin ismi olarak kullanılmış olsa da, henüz "mü'minler"in zıttı olarak kullanılmış değildir.

Kelimelerle ilgili değerlendirmeleri biraz daha sürdürelim ve Rab, Allah ve Rahman isimlerinin kullanılışları üzerinde duralım.

Rab kelimesi sözlükte "sahip olmak, malik olmak" gibi anlamlara gelir. Kullar Allah'ın mülküdürler, yani onların sahibi Allah'tır. Arapçada "Rabebtül kavme" (topluma rablık ettim) ifadesi, toplumu yönettim anlamında kullanılır. Aynı şekilde insanın evladına veya bir başkasına güzelce bakması ve onu eğitmesi de, Rab kelimesinden türeyen "Terbiye" kelimesi ile ifade edilir. (Lisanu'l-Arap)

Kelimenin sözlük anlamı böyle. Kur'ân'da ise Rab kelimesi gerek peygamber kıssalarında gerek diğer bölümlerde çok kez kullanılmaktadır.[55] Rab kelimesi, fiilden türemiş bir sıfattır. Efendi, yönetici, malik, nimet veren gibi anlamlara gelir. "Her şeyin Rabbi" demek, "Her şeyin sahibi" demektir. Ev sahibine Rabbu'd-Dar denilir. Ancak bir başka kelimeye birleştirilmeden tek başına kullanımı sadece Allah için söz konusudur. Kelimenin müennes (dişil) formu Rabbe şeklindedir ve Sakîf kabilesi mensuplarının tapınmakta oldukları ve Sakif bölgesinde Kâbe'ye öykünerek yapılmış bir yapının içerisinde bulunan Lat adlı puta verilmiş isimdir. Bu putun ismi olan Lat kelimesinin aslı el-Lat'dır, ancak okunurken ses olarak "Allah" lafzına benzemesin diye, sonundaki te harfi üstün okunur ve "Ellate" şeklinde telaffuz edilir. Rab kelimesinin çoğulu "Erbab"tır ve her ne kadar Kur'ân'da geçmese de, hadislerde tefsir kitaplarında Allah'ın bir özel ismi olarak "Rabbü'l-Erbab" (Rablerin Rabbi) ismi kullanılır.

55 Bu çerçevede şu hususa işaret edelim ki Rab kelimesi Tevrat'ta, ilk olarak Tekvin'in dördüncü babında geçmektedir. Bundan önceki bölümlerde ise "Rab-İlah" şeklinde geçer. Bununla beraber Tevrat'ın uluslar arası tercümeleri ile Beyrut tercümesi arasında Rab kelimesinin kullanımına ilişkin farklar söz konusudur. İlerde, bu farklılıkların arka planında yer alan yaklaşımlardan söz edeceğiz.

Kur'ân'da ise Rabbu'l-Â'lâ (en yüce Rab) şeklinde kullanım vardır.[56]

Kur'ân'da bu kelimenin kullanılış kalıpları farklılık arz eder. Rabbin, Rabbim, Rabbiniz, Rabbi, Âlemlerin Rabbi... Bütün bu farklı şekillerde toplam 767 kez kullanılır. Fakat ilk dönem surelerinde bu ifade genelde Hz. Peygamber'e hitaben "Senin Rabbin" şeklinde kullanılır. Sanki bu kullanımda, "Senin öğreticin, eğiticin ve yöneticin" anlamı söz konusudur. Diğer bir ifadeyle bu kullanımlarda, Hz. Peygamber'in daha ilk başından beri hep Allah'ın koruması, gözetimi ve eğitimi altında olduğu, Rabbanî bir terbiyeye tabi olduğu vurgulanır.

Hz. Peygamber'in aldığı "Rabbanî terbiye" içerisinde vahiy alması, peygamber olmasının makbul olduğunun kendisine kabul ettirilmesi, kendisine gelen vahyin şiir, cin etkisi yahut şeytan vesvesesi olmadığının ve bazen Cebrail'in gelmeyişinin Allah'ın onu terk etmesi anlamına gelmediğinin iyice vurgulanması, yetim iken onu barındıran, fakir iken varlıklı hale getiren ve şaşkın halde iken ona vahiyle yol gösteren Allah'ın onu terk etmesinin söz konusu olmadığının ifade edilmesi ve bu şekilde gönlünün ferahlatılması gibi hususlar zikredilebilir. Nitekim bu tür "terbiye" söylemleri, gerek duyulan her seferde tekrar etmiştir. Kureyş'in kendisine ve diğer Müslümanlara yönelik alay ve baskıları karşısında onu sabra davet etmiş, birçok kez "zorluktan sonra kolaylık" olduğunu ve en nihayetinde zafere ulaşacağını vurgulamıştır.

İslam daveti genişlemeye, yeni ufuklara doğru açılmaya ve Müslümanların sayısı artmaya başlayınca Kur'ân Hz. Peygamber'in görevinin ehemmiyetine dikkat çekmiş ve onu en güzel bir şekilde sabretmeye davet etmiş, her daim Allah'ın kendisini koruyup gözeteceğini ifade etmiştir.[57] Diğer taraftan Rabbin söylemi giderek genişlemeye, Peygamber Muhammed ve inanan arkadaşlarına geçmişte yaşamış peygamberlerin ve toplumların kıssalarını anlatmaya başlamış ve peygamberleri inkâr eden o toplumların akıbetlerinden dersler çıkarmaya çağırmıştır. O güne kadar yavaş yavaş okunmak üzere parça parça inmekte olan Kur'ân, Peygamberler tarihine girmek suretiyle artık hem ümmîlere (Araplara) hem de Ehl-i Kitaba hitap eden bir "kitap" düzeyine doğru gelişmiş, ilerleme kaydetmiştir. Hz. Peygamber de bu devirde Rabbinden bu gelişimi açıkça hissettirecek bir söy-

56 "En Yüce Rabbinin adını an!" (A'lâ, 87/1), "Sadece en yüce Rabbinin rızasını kazanmak için..."(Leyl, 92/20). Ayrıca Firavun'un ağzından aktarılan şu ifade de Kur'ân'da yer alır, "Ben sizin en yüce Rabbinizim!" (Naziat, 79/24)

57 "Biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz"(Müzzemmil, 73/5), "Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen Bizim gözetimimizdesin. Kalktığın vakit Rabbinin adını an. Geceleyin ve sabaha doğru O'nu tesbih et." Tur, 52/47-49)

leme muhatap olmuştur. Davetin seyrinde yeni bir dönem başlatan bu söylem Hz. Peygamber'e, kendisine indirilen vahyin bir "kitap" olmasından herhangi bir sıkıntı ve endişe hissetmemesi gerektiğini de ifade etmiştir. Şu ayetlerde bu çağrı açıkça ortadadır;

> *"Elif lam mim sad. Bu sana indirdiğimiz bir "Kitap"tır. Artık bu kitap nedeniyle içinde bir sıkıntı olmasın. Biz onu, insanları uyarasın ve mü'minlere bir öğüt olsun diye indirmekteyiz. Rabbinizden size indirilene uyun, ondan başka dostlar edinmeyin. Ne kadar az düşünüyorsunuz!" (A'raf, 7/1-3)*

Nitekim bu ayetlerin yer aldığı A'raf Suresi, hemen bu ayetlerin ardından, Hz. Muhammed'e ve arkadaşlarına hitap eden "Rabb"in aynı zamanda diğer peygamberlerin de Rabbi" olduğu ifade edilmektedir. Devamında gelen diğer surelerde de, "başlangıçta Hz. Muhammed'e "Rabbinin adıyla oku!" şeklinde hitap eden "Rabb"in aslında *"Tüm İnsanların Rabbi", "Yer ve göklerin Rabbi", "Yüce Arşın Rabbi"* olduğu vurgulanmakta, Muhammed'i eğitip gözettiği gibi başka peygamberleri de eğitmiş olduğu bildirilmektedir. Nitekim Kur'ân, bu peygamberlerin bazılarının yaşamlarından ve tecrübelerinden örnekler anlatmış, bazılarından ise hiç bahsetmemiştir. Burada Hz. Peygamber ve arkadaşlarına şu mesaj verilmiştir; nasıl sizler inkârcıların alay ve baskılarından muzdarip iseniz sizden önceki peygamberler ve inananlar da aynı ıstırabı yaşamışlardır. Bu, Allah'ın, hem tabiatta hem de toplumların tarihinde geçerli olan sünnetidir;

> *"Allah'ın daha öncekiler için de geçerli olan sünnetidir bu! O'nun sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın!" (Fetih, 48/23)*

Hz. Peygamber'in de diğer herhangi bir insan gibi çeşitli duygu ve düşüncelere kapılması, halkının ve özellikle de Müslüman olmaları halinde arkalarından birçok insanı İslam'a çekebilecek ve davetin önündeki zorlukların aşılmasına ön ayak olabilecek olan ekonomik ve toplumsal (kabilevî) güç sahibi ileri gelenlerin ısrarlı inkârları karşısında üzüntü hissetmesi gayet doğaldır. İnsan, bazı kimseler zenginlik ve refah içerisindeyken diğer bazılarının sefalet içerisinde kıvrandığı bir toplumda yaşıyorsa bu duyguları yaşaması için son derece haklı sebeplere sahip demektir. İşte Hz. Peygamberin yaşadığı toplumdaki durum tam da bu idi. Kureyş'in bazı ileri gelenleri olanca zenginlikleri ile müreffeh bir hayat yaşarlarken geri kalanlar yaşam kavgası vermekteydiler. Bu tabloyu sürekli müşahede ediyor ve etkileniyordu. Tam bu noktada Kur'ân söylemi devreye giriyor; onu hem teselli etmek hem de mevcut durumun değişmesinin her şeyi bilen ve düzenleyen Allah tarafından takdir edilmiş bir karar olduğunu bildirmek

ve davetin hasımlarının sonunun tıpkı geçmişte benzer şeyleri yapanların sonları gibi helak olacağını bildirmek üzere şunları söylüyordu;

"Yurtlarında dolaşıp durdukları, kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmiş olmamız, müşrikler için yeterli ibret değil midir? Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır. Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir hüküm ve belirlenmiş bir süre olmasaydı, onlar da hemen cezalandırılırlardı. O hâlde, onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tesbih et. Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tesbih et ki hoşnut olasın. Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Sana da Biz rızık veriyoruz. Güzel sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınmanındır. (Taha, 20/128-132)

Ancak müşriklerin ısrarlı inkârları ve baskılarının devam etmesi ve ara sıra Hz. Peygambere getirdikleri sinsi tekliflerle onu tuzağa düşürmeye çalışmaları Hz. Peygamberi çok etkiliyordu. Halkının bir türlü iman etmemesine çok üzülüyor, hatta zaman zaman onları birtakım vaatlerle İslam'a çekmeyi denemeyi dahi düşünüyordu. Fakat yüce Allah hep onu uyarıyor, sebat ve kararlılık tavsiye ediyor, bazen de iğneli bir dille eleştiriyordu; *"Rabbinden sana vahyedilene uy ve Allah'ın hükmü gelinceye dek sabret. Allah en hayırlı hüküm verendir." (Yunus, 10/109)* Kureyşliler ondan çevresindeki yoksulları uzaklaştırmasını isteyip inanmak için bunu şart koştuklarında Kur'ân derhal müdahale ediyor ve şöyle diyordu;

"Rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zalimlerden olursun." (En'am, 6/52)

"Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının ziynetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme. De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." (Kehf, 18/28-29)

"Sabret. Şüphesiz, Allah'ın vaadi gerçektir. Kesin imana sahip olmayanlar sakın seni gevşekliğe ve tedirginliğe sürüklemesinler." (Rum, 30/60)

"Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme." (Nahl, 16/127)

Bu ayetlerden önce de, Abese Suresinde gördüğümüz üzere, Kureyş'in ileri gelenlerinden birine İslam'ı tebliğ etmeye çalıştığı esnada gelip kendi-

sinden Kur'ân dinlemek isteyen kör bir adama gösterdiği tavır nedeniyle benzer bir eleştiriye muhatap olmuş idi.

Kuşkusuz Hz. Peygamber, halkının ısrarlı inkârı karşısında bazen başarısızlık hissetmiş, pes etmeyi düşünmüştür. Böyle durumlarda da vahiy ona görevinin sınırlarını hatırlatmış, halkı imana zorlamakla mükellef olmadığını, görevinin sadece tebliğ olduğunu ifade etmiştir;

"Sen onlar üzerine zorba değilsin. Dolayısıyla ilahî uyarılardan korkan kimselere Kur'ân ile öğüt ver!" (Kaf, 50/45)

Müşrikler çağrıya büsbütün kulaklarını tıkayıp adeta ölü gibi davranmaya başladıklarında ise Kur'ân ona, ölülere söz işittirmek gibi bir görevinin olmadığını hatırlatmıştır;

"Yaşayanlar ile ölüler bir olmaz. Allah dilediğine işittirir, sen kabirlerde yatan ölülere söz işittiremezsin. Sen sadece bir uyarıcısın." (Fatır, 35/22-23)

Müşrikler hakikati görmeme ve duymama konusunda kör ve sağır gibi davrandıklarında Kur'ân ona, görevinin böylelerinden yüz çevirmek olduğunu bildirmiştir;

"Sen körleri şaşkınlıklarından uyandırıp doğru yola getirecek değilsin. Sen ancak ayetlerimize iman eden ve ilahî emre teslim olanlara söz dinletebilirsin." (Neml, 27/81)

Bu arada kimileri de onu dinler gibi yapıyor, fakat bir kulaklarından girip diğerinden çıkan mesajları hiç düşünmüyorlardı; *"Onlardan sana kulak verenler de vardır. Fakat sağırlara, hele akılları da ermiyorsa, sen mi işittireceksin? İçlerinden sana bakanlar da vardır. Fakat körlere, hele gerçeği görmüyorlarsa, sen mi doğru yolu göstereceksin?" (Yunus, 10/42-43)* Onların iman etmeleri için gösterdiği gayreti ve yüz çevirmelerinden duyduğu üzüntüyü teskin ediyor, kimseyi zorlama hakkı olmadığını bildiriyordu;

"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü'min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?" (Yunus, 10/99)

"Biz sana Kitab'ı insanlar için, hak olarak indirdik. Kim doğru yola girerse, kendisi için girmiş olur. Kim de saparsa, ancak kendi aleyhine sapar. Sen onlara vekil değilsin." (Zümer, 39/41)

"Artık sen öğüt ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin." (Ğaşiye, 88/21-22)

Kureyşliler Hz. Peygambere meydan okumuş, ona; *"Bize yerden pınarlar fışkırtmadıkça sana kesinlikle inanmayız, Ya da sana ait hurmalık-*

*lardan ve üzümlerden bir bahçe olup aralarından şarıl şarıl akan ırmaklar fışkırtmalısın"(İsra, 17/90-91)*demişlerdi. Bu tavır onu çok etkilemiş, çok üzmüştü. Çok geçmeden vahiy onu teselli ediyor ve şöyle diyordu;

> *"Demek sen, bu söze inanmıyorlar diye, arkalarından üzülerek âdeta kendini tüketeceksin! İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz Biz yeryüzündeki şeyleri ona bir ziynet yaptık. Biz, elbette (zamanı gelince) yeryüzündeki her şeyi bir kuru toprak hâline getireceğiz."(Kehf, 18/6-8)*

Bir keresinde Kureyşliler geceleyin Hz. Peygamberin yanına gelmiş ve sabaha kadar onunla konuşmuşlar, güzel sözlerle onu aldatmaya çalışmışlardı. Ona; "Sen bu zamana kadar kimsenin söyleyemediği sözler getirdin. Sen bizim efendimizsin." gibi gurur okşayıcı sözler söylemiş, uzun süre bu tarz konuşmalar yaparak onu kendi inançlarına yakınlaştırmak, ondan birtakım tavizler koparmak istemişlerdir. Neredeyse onu ikna edeceklerdi ki Allah bunu engelledi ve elçisini sebat ettirdi. Bu hususta inen ayetler şunlardır;

> *"Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını Bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer Biz sana sebat vermiş olmasaydık, neredeyse onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra Bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın."(İsra, 17/73-75)*

Onu Mekke'den çıkarmaya karar verdiklerinde Yüce Allah ona hicret etmesini emretmişti. Şu ayetlerin bu hususta indirildiği söylenir;

> *"Seni o yerden (Mekke'den) sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi, senin ardından orada pek az kalırlardı. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın.(İsra, 17/76-77)*

İşte, Abdullah oğlu Muhammed'in insanları İslam'a davet etme süreci boyunca Rabbinden aldığı "Rabbanî Terbiye" bu tür unsurlardan oluşuyordu. Bu, davet yükümlülüğünü sırtlanmış olan peygambere sürekli olarak yapıcı özeleştiri imkânı sağlayan bir terbiye/eğitim idi. Yüce Allah'ın Hz. Peygambere yönelik bu eğitimini ayrıcalıklı kılan şey, hiçbir şekilde şiddet içermeyen bir eğitim olmasıydı. Temel şiarı sabır, nefis muhasebesi ve Allah'ın öteden beri toplumlar üzerinde cereyan eden sünnetine uygun hareket etmek idi; *"Allah'ın sünnetinde hiçbir değişiklik bulamazsın."(Fatır, 35/43)* Netice itibariyle Rabbin söylemi tam bir ahlak ve barış söylemi idi.

Fakat Rabbin söylemi sadece Hz. Muhammed ile sınırlı kalmıyor,

davetin genişlemesiyle birlikte muhataplar da gitgide genişliyor, mü'min olsun olmasın bütün insanlığı kapsıyordu. İlk bakışta insan her ne kadar Rabbin söyleminin mü'minlere karşı sadece olumlu ve müjdeleyici, Kureyşli ve diğer inkarcılara karşı ise sadece olumsuz ve uyarıcı nitelikte olduğu izlenimine kapılsa da, Kur'ân'ın titizlikle incelenmesi, bu izlenimin yanlış olduğunu ortaya çıkaracaktır. Nitekim Kur'ân'da "Rab" kelimesinin kullanıldığı tüm ifadelerin, birkaç istisna dışında tamamen olumlu ve müjdeleyici anlam içerdiğini söylemek mümkündür. Söz konusu istisnalara şu örnekleri verebiliriz;

"Hayır, yeryüzü parça parça olup dağıldığı zaman, Rabbinin buyruğu ve saf saf dizilmiş olarak melekler geldiği ve o gün cehennem getirildiği zaman, işte o gün insan yaptıklarını birer birer hatırlar. Fakat bu hatırlamanın ona nasıl faydası olacak!?" (Fecr, 89/21-23), "Fakat onlar, onu yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Bunun üzerine Rableri, suçlarından dolayı onları helâk etti ve kendilerini yerle bir etti." (Şems, 91/14), "Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir"(Buruc,85/12), "Hûd, "Artık size Rabbinizden bir azap ve öfke inmiştir. Allah'ın, haklarında hiçbir delil indirmediği, yalnızca sizin ve babalarınızın uydurduğu birtakım isimler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Öyleyse başınıza geleceği bekleyin! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!" dedi." (Araf, 7/71)

Buradaki istisna durumlarında bile tehdit veya uyarıdan ziyade bir tür haber verme ve bildirme üslubunun söz konusu olduğunu söylemeye sanırım gerek bile yok.

Bazı ayetlerde "Rab" kelimesi olumlu ve müjdeleyici bir şekilde kullanılmış olmakla beraber, hemen peşinden gelen "Allah" ismi bir bakıma sertlik hissi uyandıran bir tutumu yansıtacak şekilde geçmektedir. Örneğin;

"Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, "Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?" derler. Allah onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır." (Bakara, 2/26), "Nereden yola çıkarsan çık, Mescid-i Haram'a doğru dön. Bu, elbette Rabbinden gelen gerçek bir emirdir. Allah, sizin işlediklerinizden asla habersiz değildir." (Bakara, 2/149), "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir." (Nisa, 4/1)

Bu istisnalar dışında Rab kelimesinin kullanımında mutlak anlamda olumlu bir üslup söz konusudur. Örneğin *"Rabbin geniş mağfiret sahibidir" (Necm, 53/23)* ve *"Kötülükleri işleyip de sonra ardından tevbe edenler ile imanlarında sebat edenlere gelince şüphe yok ki, Rabbin ondan sonra elbette çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" (Araf, 7/153)* ayetlerinde bu durum görülmektedir. Eğer hem sert hem de yumuşak bir tavrın takınılması gereken bir durum varsa, önce sert tutum, ardından yumuşak tutum gelmekte. Böylece esas ve nihai olanın yumuşak tutum olduğu gösterilmektedir. Bu durumu birçok ayette gözlemlemek mümkündür. Örneğin; *"Rabbin izzet sahibidir ve merhametlidir" (Şuara, 26/9), "Rabbin azabı çok çabuk verir ve o çok affedici ve bağışlayıcıdır" (A'raf, 7/167)* Dua anlamı içeren ayetlerde ise, herhangi bir istekte bulunan herkesin istekte bulunduğu makama karşı takındığı itiraf tavrı söz konusudur. Kul, Rabbine karşı günahlarını ve zayıflığını itiraf eder. Örnek olarak şu ayeti verebiliriz;

> *"Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâ'mızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et."(Bakara, 2/286)*

Buraya kadar söylediklerimizi birkaç kelimeyle özetleyecek olursak; "Rab" kelimesinin Yüce Allah'ın zatını değil, fiillerini yansıtan bir isim olduğunu ve gerek bu durumun gerekse kelimenin kök anlamının akla "eğitim" ile ilgili fiilleri getirdiğini söyleyebiliriz. Neticede Rab kelimesinin Kur'ân'daki manası, belli bir sertlik içeren kullanımlarda dahi, ilahî inayet, riayet, nimet, uyarı ve ikaz çerçevesinde seyretmektedir.

Allah...

Buraya kadar incelemiş olduğumuz surelerde geçen "Rab" isminin kullanışını ele aldık, bu ismin Yüce Allah'ın fiillerini ifade eden bir sıfat olduğunu ve bu sebeple "Alak" suresinin ilk ayetlerinde "yaratma" ve "öğretme" fiilleri ile ilişkili olarak kullanıldığını gördük. Şimdi ise "Allah" ismini inceleyeceğiz. Bu isim "ilah" kökünden türemiştir ve Yüce Allah'ın zatının isimlerindendir. Dilbilimciler bu kelimenin, tıpkı "Ünas"tan türetilen "Nas" (İnsanlar) kelimesi gibi başındaki hemzenin hazf edilmesi ve onun yerine "el takısı" getirilmesi şeklinde türetildiğini söylerler. Bu sebeple, Allah kelimesi, tıpkı ilah kelimesi gibi, nida cümlelerinde kullanıldığında başındaki hemze ile birlikte kullanılır.[58] İlah kelimesi, tıpkı

58 Örneğin Eyvallah kelimesinde bulunan Allah kelimsenin "A" harfi hazf edilmişken "Ya Allah" ifadesinde bu harf hazf edilmez. (Çev.)

"insan" ve "at" kelimeleri gibi cins isimdir, hak veya batıl her türlü mabud için kullanılır. Ancak, tıpkı her yıldız için kullanılan bir cins ismi olan "Necm" kelimesinin zamanla Süreyya yıldızı için kullanılmasının yerleşmesi gibi, ilah kelimesi de daha sonraları çoğunlukla, gerçek mabud olan Allah için kullanılmıştır. Benzer şekilde "sene" kelimesi cins isim olduğu halde daha çok "kıtlık senesi" için, beyt kelimesi daha çok "Kâbe" için, kitap kelimesi de daha çok "Sibeveyh'in Kitap adlı eseri" için kullanılmaya başlanmıştır. Zemahşerî şöyle demektedir;

> "Allah/İlah ismi sıfat alır, ama başka bir ismin sıfatı olmaz. Bu yönüyle "adam" kelimesine benzer. Örneğin "adam bir şey" denilmediği gibi "ilah bir şey" de denilmez. Ama "Kerem sahibi ve hayırlı adam" denildiği gibi "tek ilah", "samed ilah" denilir. Allah'ın sıfatları, bu sıfatları taşıyacak bir mevsuf'u gerektirir. Eğer bütün ilahi isimler sıfat olarak düşünülürse, o zaman bu sıfatların neyin (hangi ismin) sıfatı olduğu belirsiz olacaktır ki böyle bir şey muhaldir... İlah isminin türemiş olup olmadığını soracak olursan buna şöyle cevap veririm: Türemek (iştikak), iki veya daha fazla siganın (kipin) tek bir anlam oluşturmak üzere bir araya gelmesi demektir. İlah kelimesinin sigası "elihe" şeklindedir. Bu fiil şaşkınlık anlamına gelir. Benzer şekilde "delihe" ve "A'lihe" fiilleri de bu anlamdadır. Bu fiilleri bir arada toplayan ortak mana "şaşkınlık ve dehşet"tir. Nitekim insan aklı mabudu anlama konusunda hayrete düşer, nice zekâlar bu durum karşısında dehşete kapılır ve yolunu şaşırır. Böylece batıl yayılır, sahih bakış azalır. Ayrıca Allah/ilah kelimesinin "lam" harfi tefhim ile okunur mu? diye soracak olursan buna şöyle cevap veririm: Evet okunur, hatta Zeccac bunun sünnet olduğunu söylemektedir. Kaldı ki bütün Araplar bunu böyle okurlar. Bu okunuşun böylesine yaygın olması, dilin kullanımını belirleyen geçmiş nesillerden doğru bir şekilde tevarüs edilmiş olduğunu gösterir."

Allah lafzının kökü hakkında bundan başka görüşler de vardır. Kelimenin Arapça kökeni hakkında ortak bir kanaatin bulunmayışı, bazı dilbilimcileri yabancı köken aramaya sevk etmiştir. Kimine göre kelimenin kökü Süryanca'daki "Lâhâ" kelimesidir. Buna göre Süryanca'da Allah'ın özel ismi olan bu kelime Arapçaya transfer edilmiş ve başına bir elif ve lam eklenmiş, Lam harfini uzatan elif ise hazf edilmiştir. Kimilerine göre kelimenin aslı, İbranca'daki "Elohim" kelimesidir. Bu kelime "İl" veya "ilveh" kelimesinin çoğulu olup Yüce Allah'ın özel ismi olarak kullanılır. Merhum Muhammed Takiyyüddin el-Hilâlî bu görüşlere karşı çıkmış ve "Kur'ân'da yer alan yabancı kelimeler" adlı makalesinde şu değerlendirmeleri yapmıştır;

> "Bunlardan biri de Arap dili âlimlerinin "Allah" lafzının türemiş olup olmadığı konusunda tutuştukları kavgadır. Bu çerçevede Allah lafzının türemiş olup olmadığı, türemişse kökünün "elehe" mi, "vele-

> he" mi yoksa "Lahe" mi olduğu, türetilirken son şeklini alıncaya dek ne gibi hallerden geçtiği, hangi hazf ve idgam işlemlerinin uygulandığı gibi hususlar tartışılmıştır... Arapçanın kardeşi olan Sami dilleri hakkında azıcık bir şeyler bilen hiç kimse, bu tartışmaları okuduğunda hayrete düşmekten kendini alamaz. Zaten bu dillerle ilgili bilgi sahibi olan herkes, Allah lafzının bütün bu dillerde türetilmemiş bir özel isim olduğunu kesin olarak bilir. Nitekim Süryanca'daki Laha kelimesi Doğu Süryanileri tarafından Alaho şeklinde kullanılır. Asur dilinde de böyledir. Neticede Arapça, Süryanca ve Asurca da "A" harfi ile başlar. İbranca'da ise "Elohim" şeklindedir."[59]

Diğer taraftan İbranca'daki "Elohim" kelimesi üzerinde de birtakım tartışmalar mevcuttur. Kelime Tevrat'ta Elo ve çoğulu Elohim şeklinde geçer. Kimi Hıristiyan bilginler bu noktadan hareketle Teslis inancının sadece Hıristiyanlığa mahsus olmadığını, Tevrat'ta da bulunduğunu iddia etmişlerdir. Konunun uzmanlarına göre Tevrat'ta iki farklı ilah tasavvuru bulunmaktadır. Birincisi Elohim (İlah/Allah) olarak adlandırılırken ikincisi Yahve olarak adlandırılır. Elohim, tüm Sami milletlerinde var olan ulûhiyet anlamını ifade eder ve İsrailoğullarının ilahı ile diğer milletlerin ilahı arasındaki sürekliliği, irtibatı yansıtır. Rab, Musa'ya kendi adını ifşa ettiğinde, bu isim o zamana dek Fenikeliler ve diğer bazı milletler tarafından kullanılıyor olmakla beraber, Musa'nın Allah'la konuşması sayesinde ilahla yakınlık tecrübesi yaşamış olan İsrailoğulları için özel bir anlam ifade ediyordu. Rab, Musa ile konuşup ona İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarma görevini verdiğinde Musa Allah'a şöyle demişti;

> *"İsrailoğullarına gidip de Allah beni peygamber olarak seçti dediğimde bana, "O'nun ismi nedir?" diye sorarlarsa onlara ne cevap vereceğim? Bunun üzerine Allah ona şöyle cevap verdi; Benim adım Ehyeh, yani her daim var olandır. İsrailoğullarına böyle söyle. Beni O olan gönderdi de!" (Çıkış, 3/13-15)*

İşte "O olan" anlamındaki Yahve ismi buradan gelmektedir. "O olan" ise, İsrailoğullarının milli tanrısı demektir. Onlar saygı ve hürmetleri nedeniyle, havradaki ibadetleri esnasında bu ismi kullanmaz, bunun yerine, efendi ve Mevla anlamındaki Adonay (Seigneur) ve Elohim isimlerini kullanırlar. Bu kullanım Tevrat'ta özellikle böyledir. Rab ismi doğrudan Yahve isminden önce geldiğinde "er-Rab Yahve" şeklinde artık evrensel ilah anlamında kullanılır. Böylece Yahudilerde Yahve, -kelimenin kökeni itibarıyla- önce "varlık ve oluş", daha sonra ise "var edici ve yaratıcı" anlamını kazanır.

59 Muhammed Takiyyüddin el-Hilalî, "Kur'ân'da Yer Alan Yabancı Kelimeler", http://www.iu.edu.sa/Magazine/11/14.htm.

Tevrat'ın Arapça tercümelerinde "Elohim" kelimesi işte bu kapsamlı ve evrensel anlamda geçer. Uluslar arası tercümelerde ise "Rab ilah" şeklinde karşılanır. Bazen bunların yanına üçüncü bir isim daha eklendiği de olur. Aşağıdaki alıntılarda bu durumun örneğini görebiliyoruz;

"Bu, göklerin ve yerin, Rab İlah onları yarattığı günü ilk hallerinin vasfıdır" (Tekvin, 2/4)

"Rabbi de ona şöyle cevap verdi: Göklerin ve yerin yaratıcısı ve yüceler yücesi olan Rab İlah'a yemin ettim..." (Tekvin, 14/22)

"İbrahim Ant kuyusu (Bi'r Şeva) bölgesinde ılgın ağacı dikti ve orada sonsuzluk sahibi Rab ilah adına dua etti. Sonra İbrahim Filistinlilerin ülkesinde uzunca bir dönem kaldı." (Tekvin, 21/33-34)

"Çünkü Tanrınız RAB, tanrıların Tanrısı, rablerin Rabbi'dir. O kimseyi kayırmayan, ulu, güçlü, heybetli Tanrı'dır." (Tesniye, 10/17)

Kur'ân'da ise, Hz. Musa'nın isteğine Allah'ın verdiği cevap üç şekilde ifade edilir;

"Ben Allah'ım! Ben'den başka ilah yoktur!" (Taha, 20/14)

"Ben, Âlemlerin Rabbi olan Allah'ım!" (Kasas, 28/30)

"Ey Musa! Ben, aziz ve hikmetli olan Allah'ım!" Neml, 27/9)

Yahudilikteki ilah anlayışı özetle böyle. Hıristiyanlıkta ise durum daha farklıdır. Onlar teslise inanmakta, yani Allah'ı üç ilahtan biri olarak düşünmektedirler: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh. Onlara göre bu üç unsur (uknum), tek bir ilahın cevherine ait hususiyetlerdir. Bu unsurlar arasındaki birlik, ancak Allah'a iman ve teslimiyet yoluyla keşfedilebilecek bir sır olup insan idraki tarafından anlaşılamaz. Zaten yaratılmış olan, yaratanın zatını nasıl idrak edebilir ki? Buradan hareketle Hıristiyanlar Allah'ın hakikatinin ancak Allah tarafından kendilerine keşf gücü verilen kimseler tarafından bilinebileceğine inanırlar.

Rahman... Rahim

Rahman isminin Yüce Allah'ın kendisini isimlendirdiği üç isimden biri olduğunu daha önce söylemiş, bunlardan Rab ve Allah isimlerinin anlamlarını öğrenmiştik. Şimdi ise ilk kez Fatiha Suresinde geçen "Rahman" ismi üzerinde duralım.

İslam öncesi Araplar Allah lafzını biliyorlardı. Nitekim Kur'ân, *"Onlara yer ve gökleri kimin yarattığını sorsan, "Allah" diyeceklerdir" (Lokman, 31/25)* ayetinde bu gerçeği ifade etmektedir. Ancak Rahman isminin onların dini

literatüründe yer almadığını, en azından bu ismi Allah'ın bir ismi olarak kabul etmediklerini görmekteyiz. Birçok ayetten anlaşılan durum budur. Örnek olarak şu ayetleri verebiliriz;

> *"Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik ki, onlar Rahman'ı inkâr ederken sana vahyettiğimizi kendilerine okuyasın. De ki: "O, benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır." (Ra'd, 13/30)*

> *"Onlara, "Rahman'a secdeye kapanın denildiğinde "Rahman da nedir? Senin bize emrettiğine mi secde edeceğiz?" derler ve bu onların nefretini artırır." (Furkan, 25/60)*

Gerçi Kureyşlilerin Arapça bir kelime olarak bu ismin türeyişini ve anlamını bildiklerini varsaymak ve onların bu ismin Allah'ın bir vasfı olarak öne sürülmesine itiraz ettiklerini düşünmek mümkündür. Nitekim Kureyşlilere göre Hz. Peygamber'e vahiy gönderen ilah, Allah değildi. Bu sebeple ona vahyi verenin "Yemame Rahmanı" olduğunu söylemişlerdi. Yarımadanın doğusunda peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan ve Araplar arasında Yemame Rahmanı olarak bilinen Müseyleme el-Hanefi adlı birisi vardı ve "Rahman" adlı bir ilahın çağrısını yapıyordu. Kureyşliler ise, yarımadanın doğusunda yaşayan Rebia kabilesi ile batısında yaşayan Mudar kabilesi arasındaki tarihi rekabet nedeniyle, Yemame Rahmanına inanmıyorlardı. Taberî ve diğer birçok kaynağın aktardığı şu rivayet, bu görüşü destekler mahiyettedir;

> "Hz. Peygamber bir gece teheccüd namazı kılarken secdede "Ya Rahman, Ya Rahim!" diye dua etmişti. O sırada müşriklerden biri bu sesi duymuş ve sabah olunca, "Şu İbn Ebi Kebşe'nin (Muhammed'in)[60] söylediğine bakın! Dün gece Yemame'deki Rahmana dua ediyordu" diye konuşmaya başlamıştı."

Klasik dilbilimcilerden bazıları Rahman kelimesinin İbranca'dan geçmiş olduğunu söylerler. Nitekim Kurtubî, İbnu'l-Enbârî'den, ünlü dilbilimci Müberred'in Rahman kelimesinin Arapçaya İbranca'dan geçtiğini söylediğini nakleder. İfadesi şöyledir;

60 Hz. Peygamber'e İbn Ebi Kebşe lakabının veriliş sebebi ile ilgili birçok rivayet mevcuttur. Lisanu'l-Arap yazarı şu rivayeti aktarmaktadır; "Ebu Kebşe Huzaa kabilesinden bir kişi idi ve vaktiyle Kureyşlilerin putlarını reddetmiş, şi'ra yıldızına tapınmaya başlamıştı. İşte müşrikler, kendi putlarına tapmayan Hz. Peygamberi bu adama benzetmiş ve ona İbn Ebi Kebşe demişlerdi." Bir diğer rivayete göre, Hz. Peygamberin anne tarafından dedesi olan Vehb b. Abdimenaf'ın künyesi Ebu Kebşe idi. Hz. Peygamber sima olarak ona benzediği için ona da Ebu Kebşe'nin oğlu anlamında İbn Ebi Kebşe denildi. Bir başka rivayete göre ise Hz. Peygamberi emziren kadının kocasının adı Ebu Kebşe olduğu için ona bu lakap verilmiş idi.

"Aslında bu kelimedeki "h" harfi noktalı "hı" harfi idi, fakat Arapların kelimeleri Arapçaya geçirirken yaptıkları değişikliklerden biri olarak, bu harf noktasız "h" harfi ile değiştirildi. Çünkü kelimenin önceki harf ile olan şekli, Arapların çoğu tarafından kullanılmayan (mühmel) bir kelime idi."

Kurtubî şöyle ilave ediyor;

"Ebu İshak ez-Zeccac, Ahmed b. Yahya'nın şöyle dediğini nakleder: Rahim Arapça, Rahman ise İbrancadır. Bu yüzden Fatiha Suresinde her ikisi birden zikredilmiştir!"

Merhum Muhammed Takiyyüddin el-Hilâlî, yukarıda adı geçen makalesinde bu görüşü tartışmış ve şunları söylemiştir;

"Rahman, halis Arapça bir kelimedir, tıpkı Zam'an ve Atşan kelimelerinde olduğu gibi, kök kelimeye elif ve nun (an eki) eklenerek Rahmet kelimesinden türetilmiştir. Araplar bu kelimeyi kullanmakta ve anlamını bilmekteydiler. Nitekim yalancı peygamber Müseyleme'yi "Yemame Rahmanı" diye adlandırmışlardı. Bilmedikleri şey, bunun Allah'ın isimlerinden biri oluşu idi... Bazı dilbilimcilerin bu kelimenin İbranca'dan türetilmiş olduğunu, içerisindeki "h" harfinin aslında noktalı "hı" harfi olduğunu söylemeleri oldukça tuhaftır. Zira noktalı "hı" harfi İbranca'da bir harf olarak hiç yoktur. Sadece "k" harfinden önce bir hareke var ise, "hı" şeklinde okunur. Ayrıca Rahman kelimesinin Arapçadaki anlamı ile İbranca'daki anlamı aynıdır. Tek fark şudur ki, bu kelime İbranca'da Allah'ın özel ismi değil, içinde rahmet duygusu taşıyan herkese verilen bir isimdir. Demek ki bu kelime, İbranca ve Arapçanın ortak binlerce kelimesinden sadece biridir. Benzer şekilde Besmelede geçen dört kelimenin (İsim, Allah, Rahman, Rahim) dördü de ortak kelimelerdendir. İsim kelimesi İbranca'da Şemm şeklindedir. Allah, İbranca'da Elohim şeklinde söylenir. Rahman İbranca'da yine Rahman olarak söylenir, sadece başına bir belirlilik takısı getirilir. Rahim ise İbranca'da Harhum şeklinde söylenir. Her iki dilde ortak olan bu kelimeler bir dilden diğerine geçmiş değildirler, aksine her iki dilde de orijinaldirler."

Rahman ile Rahim arasındaki farka gelince, bütün tefsir âlimleri Rahman kelimesinin anlamının *"Rahmetim her şeyi kuşattı"(Araf, 7/156)* ayetinde ifade edildiği, her şeyi kuşatan rahmete sahip olmak sadece Allah'ın özelliği olabileceği için Rahman isminin Allah'tan başkasına verilemeyeceği konusunda görüş birliği içerisindedirler. Rahim kelimesi ise hem Allah için hem diğer varlıklar için kullanılabilir ve "çok merhametli" anlamına gelir. Nitekim Kur'ân, "Allah çok bağışlayıcı ve merhamet sahibidir" (Bakara, 2/182) gibi ayetlerde kendisini rahim sıfatı ile nitelerken şu ayette Hz. Peygamberi aynı sıfatla nitelemiştir;

"Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir(Rahimdir)."(Tevbe, 9/128)

Ayetler ışığında bütün bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra benim görüşüm Rahman isminin Yüce Allah'ın zatına ait bir isim, Rahim isminin ise fiillerine ait bir isim olduğu şeklindedir. Her ikisi de abartı bildiren mübalağa kipinde türetilmiş olsalar da, aralarında vezin farklılığı bulunmaktadır. Rahman kelimesi Fa'lan veznindedir ve bu vezinde baskınlık ve doluluk anlamı bulunur, yani bu vezinden türetilmiş bir kelime ile nitelenen kişi, o niteliği artık kendi kişisel özelliği sayabileceğimiz şekilde o nitelikle dolmuş demektir. Rahim isminin vezninde ise çokluk ve tekrar anlamı söz konusudur, rahmetin ve ikramın çokluğunu ve devamlılığını gösterir, yani fiilin özelliğini ifade eder.

Rahman zat ismidir ve Allah'a mahsustur. Öyleyse bu ismi, tıpkı kendisi gibi zat ismi olan "Allah" ismi ile mukayese ettiğimizde aralarında nasıl bir ilişki düzeni/hiyerarşi söz konusu olacaktır? Fahreddin er-Râzî, Rahman Suresinin tefsirine başlarken bu soruyu şöyle cevaplandırıyor;

"Allah ismi ile Rahman ismi arasındaki fark, bir kimsenin asıl ismi ile çok kullanıldığı için asıl gibi yerleşmiş olan ve temel özelliğini yansıtan sıfatı arasındaki fark gibidir. Mesela Hz. Ömer'e Faruk adının, Hz. Ali'ye Murtaza adının ve imam Musa Kazım'a Rıza adının verilmesi buna örnek sayılabilir. Bu ve benzeri örneklerde geçen ikinci isimler çok kullanıldıkları için adeta ilk isim gibi olmuşlardır. Hatta bu kimseler isimlerin anlamlarında ifade edilen özelliklere sahip olmasalar veya bu özellikleri sonradan yitirseler bile, artık bu onların özel isimleri olmuştur ve isim değişmez. İşte Rahman kelimesi de Allah'ın özel ismi durumundadır."

Rahman kelimesi Kur'ân'da 48 yerde geçer. Kimi yerlerde Rab-Allah anlamında ve tek başına kullanılırken kimi yerlerde Rahim kelimesi ile birlikte kullanılır. Aşağıdaki örnek ayetlerde kelimenin tek başına geçtiği kullanımlar görünmektedir;

"Sen ancak Kur'ân'a uyanı ve görmediği hâlde Rahman'dan korkan kimseyi uyarırsın... Onlar şöyle dediler: "Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahman, hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz... O'nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar... "Şöyle derler: "Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı? Bu, Rahman'ın vaat ettiği şeydir. Peygamberler doğru söylemişler."(Yasin, 36/11, 15, 23, 52)

Aşağıda ise kelimenin tıpkı besmele ve Fatiha'daki gibi, Rahim ile birlikte kullanıldığı örnekler görülmektedir,

"Ha-mim. Bu Kur'ân, Rahman ve Rahîm olan Allah'tan indirilmedir." (Fussilet, 41/1-2)

"O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. Gaybı da, görünen âlemi de bilendir. O, Rahman'dır, Rahîm'dir." (Haşr, 59/22)

Rahim ismi hiçbir ayette tek başına geçmez. Geçtiği her ayette mutlaka ondan önce Allah'ın bir diğer ismi veya sıfatı yer alır. Azizun Rahim, Ğafurun Rahim, Tevvabun Rahim... gibi. (Örnek olarak, Yasin, 36/5; Kasas, 35/16, Bakara, 2/37; Tur, 52/28; Sebe, 34/2)[61]

Rahmet...

Rahmet kelimesi sözlükte incelik ve şefkat gibi anlamlara gelir. Merhamet de rahmet ile aynı anlamı ifade eder. Rağıb el-İsfehanî bu kelimenin Kur'ân'daki anlamı hakkında şunları söylüyor;

"Rahmet, kendisine rahmet edilene ihsanda bulunmayı gerektiren bir inceliktir. Bazen sadece incelik, bazen de sadece ihsan anlamında kullanılır. Örneğin "Allah falancaya Rahmet etsin" derken sadece "ihsan etsin" anlamı kast edilir. Yüce Allah'ın vasfı olarak zikredildiğinde sadece ihsan anlamına gelir. Rivayet edildiğine göre Rahmet Allah'tan olunca nimet ve rızık anlamına, insanlardan olduğunda ise incelik ve şefkat anlamına gelir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; Yüce Allah şöyle diyor: Ben Allah'ım, ben Rahman'ım. Rahmeti (akrabalık bağlarını) yarattım, ismimden ona bir parça verdim. Akrabalık bağlarını sıkı tutarsa benimle irtibatı olur, kim de o bağları koparırsa benden kopar." Bu hadiste daha önce söylediğimiz hususa işaret edilmekte, rahmetin hem incelik hem ihsan anlamlarını içerdiği belirtilmekte, Yüce Allah'ın insan tabiatına incelik özelliğini verdiğini ve ihsan özelliğini ise sadece kendisine has kıldığını ifade etmektedir. Böylece Rahm (akrabalık bağı) sözcüğünün rahmetten türetilmesi vasıtasıyla; rahmetin insanlarda var olan şeklinin Allah'ta var olan şeklinden türetildiği gösterilmektedir. Böylece bu ikisi lafzen uyumlu oldukları gibi mana olarak da uyum sağlamaktadırlar. Yüce Allah Hz. Peygamberi nitelerken *"O sizin için şefkatlidir, Rahimdir"* (Tevbe, 9/128) buyurmaktadır. Yüce Allah'ın dünya'nın Rahmanı ahiretin Rahim'i olduğu söylenmiş-

61 Bunlar içerisinde sadece Sebe,34/2 ayetinde önce Rahim sıfatı, ardından diğer sıfat kullanılır. Diğer her yerde önce öbür sıfatlar kullanılmış, sonra Rahim sıfatı gelmiştir. Bu farka dikkat çeken tek müfessir Fahreddin er-Râzî olmuştur. Kendisi şöyle der; "Bu ayette önce Allah'ın yağdırdığı yağmur nimeti ve rahmeti anlatılmış, daha sonra ise ona yönelenlerin affedildiği belirtilmiştir. İşte bu sıralamaya uygun olarak önce Rahim ismi, ardından da Ğafur ismi geçmiştir. Yani O yağmuru yağdırmakla Rahim'dir, canlar ve ameller huzuruna çıktığında da Ğafur'dur."

tir, çünkü onun dünyadaki ihsanı mü'min-kafir herkesi kapsamakta iken, ahiretteki ihsanı mü'minlere mahsustur. İşte şu ayette tam da bu durum ifade edilmiştir; *"Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır, onu takva sahiplerine yazacağım"(Araf, 156)* Diğer bir ifadeyle Rahman, mahiyet ve varlık itibariyle Allah'ın zatına ait bir isimdir. Rahmet bu ismin ihsan ile ilgili yönüdür. Bu yön hem dünyada hem ahirette Rahman isminin içerisinde mevcuttur. Rahim ise yüce Allah'ın fiilleri ile ilgili bir isim olduğu için bir ödül olarak tecelli eder. Buna göre Allah mü'minlere dünyada da ahirette de rahimdir, böylece onları ödüllendirir, ancak kâfirlere ahirette rahim olmayacaktır, çünkü onlar dünyada imanı reddetmiş ve dolayısıyla imanın karşılığı olan ahiret rahmetinden mahrum kalmışlardır. İşte ayetteki istisnanın anlamı budur; *"Benim rahmetim her şeyi kuşatmıştır, onu takva sahiplerine yazacağım"(Araf, 156)* Yazacağım, yani bu rahmet muhakkak onlara yönelik olacaktır, çünkü onlar iman ve takvaları sayesinde bunu hak etmişlerdir. İman etmeyenler ise, imanı reddettikleri gibi mağfiret ve rahmeti de reddetmişlerdir.

Bu hususun hep göz önünde tutulması icap etmektedir, çünkü dünyada ve ahirette söz konusu olan ilahi cezaya anlamını veren şey budur. Allah, rahmetini kabul eden ve onu elde etmeye çalışanlar için Rahman ve Rahimdir. Ancak rahmetin gereklerini yerine getirmeyi reddeden, yani Allah'ın Rahman ve Rahim olduğuna iman etmeyen ve "yerdekilere rahmet edin ki gökteki de size rahmet etsin" prensibi uyarınca kendi seviyesindekilere rahmet etmeyen, dolayısıyla Allah'ın rahmeti ile hiçbir irtibat kurmayan kimseler bu rahmetten mahrum kalacaklardır. Bu noktada rahmet çekilir, çünkü gerekleri yerine getirilmemiştir. Geriye ise davranışların ve niyetlerin karşılığı olan ceza kalır. Rahmeti reddeden ve rahmet yolunu izlemeyenler için söz konusu olan ceza!

İşte tam bu noktada Rahmet sıfatının yerini başka sıfatlar alır: Yakalama, kuvvet ve intikam. Nitekim bundan sonraki aşamada, buraya kadar çokça tekrarlanan "Seven Rab", "Bağışlayan Rab", "Rahmet sahibi Rab" gibi ifadelerin yerine "Güçlü ve izzetli", "Azabı şiddetli", "İntikam sahibi", "Her şeye hâkim", "Sınırsız güç sahibi" gibi ifadeler tekrarlanmaya başlayacaktır.

İşte Muhammedî davetin bir sonraki aşamasında ilahî hitaba hâkim olacak kavramlar bunlardır, çünkü bu aşama müşriklere ret aşamasıdır. Onların alaylarına ve inkârlarına cevap verme, uyarı ve müjde, korkutma ve teşvik üslubunun kullanılacağı bir aşamadır.

İKİNCİ AŞAMA
DİRİLİŞ, HESAP VE KIYAMET SAHNELERİ

SUNUŞ

Bu aşamada Kur'ân, konu itibariyle Tevhid, Rububiyet ve Ulûhiyet odaklı bir söylemden Diriliş ve Hesap odaklı bir söyleme, üslup itibariyle ise Hz. Peygamberin peygamberliğini ve Allah'ın birliğini kanıtlama ve Peygamberin gönlünü rahatlatıp onu teselli etme, kâinattaki düzen üzerinde tevhid mesajları verme gibi yöntemlerden kıyamet sahnelerini anlatma, ahiretteki hesap ve onu takip eden ödül-ceza durumlarını canlandırma gibi yöntemlere geçmektedir. Buraya kadar olan surelerde daha çok Hz. Peygamber'e yönelik bir teselli ve tavsiye üslubu kullanılıyor ve Kureyşlilere yöneltilen eleştiriler "kızım sana söylüyorum gelinim sen anla" şeklinde imalı bir tarzda yapılıyordu. Burada ise artık doğrudan sorumluluk Kureyşlilere yüklenmekte, onlara tehdit, uyarı ve müjde içerikli mesajlar iletilmektedir.

Diğer bir deyişle Kur'ân'da Nübüvvet, Ulûhiyet, Rububiyet ve Ahiret gibi konular her aşamada söz konusu olmakla birlikte bu aşamada inen surelerde daha çok ön plana çıkan tema "ahiret" temasıdır. Bu konuya bu aşamada neden bu derece önem verildiği ise, bu aşamadaki sureleri incelerken açıklayacağımız bir husustur.

28- KARİA SURESİ
سورة القارعة

Rivayete göre Karia, Vakıa, Hâkkâ sure isimlerinin tümü "kıyamet" anlamına gelir. Bu sure ile ilgili olarak ise, iniş sıralamasındaki yerinin kimine göre 29 kimine göre de 30 olduğunu söyleyen bilgiler dışında herhangi bir rivayet mevcut değildir. İniş sıralaması ile ilgili görüşlerin her ikisine göre de bu sure Kureyş suresinden hemen sonra indirilmiştir. Sureye giriş olarak söylenebilecek tek şey, bu surenin kıyameti tanıtan, onun dehşetini ifade eden ve ardından gelecek olan hesap, cennet-cehennem gibi hususları zikreden bir içeriğe sahip olduğu ve bu yönüyle bu aşamaya "giriş" niteliğinde olduğudur.

1- Kıyametin kopuşu dehşet vericidir

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْقَارِعَةُ (1) مَا الْقَارِعَةُ (2) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْقَارِعَةُ (3) يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ (4) وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Kıyamet var ya kıyamet! Çok muazzam ve şiddetli bir şekilde gerçekleşecektir. O gün insanlar yayılan pervaneler gibi, dağlar ise didilmiş yün gibi olacaktır.

2- Bunun ardından ödül ve ceza gelecektir

فَاَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ (6) فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ (7) وَاَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ (8) فَاُمُّهُ هَاوِيَةٌ (9) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ (10) نَارٌ حَامِيَةٌ (11)

6-11: O gün iyilikleri ağır basanlar büyük bir hoşnutluk içerisinde yaşayacaklardır. İyilikleri hafif kalıp kötülükleri ağır basanlar ise cehen-

nemi boylayacaklardır. Nedir o cehennem biliyor musun? Kızışmış bir ateştir!

Açıklama

Bu surenin ayırıcı özelliği kıyameti anlatması, insanın o gün yaşayacağı dehşeti nereye gideceğini bilemeyen yayılmış pervanelere, dağların halini ise dağılmış ve iğdiş edilmiş yüne benzetmesidir. Bunun ardından sonun başlangıcı olan ana, yani hesap gününden sonra başlayacak olan sonsuz hayatın başlangıcına işaret edilir. Bundan sonra gelecek olan sureler bu surenin kısaca değindiği bu noktaları detaylı olarak anlatacaktır.

İnsanları kıyamet ve cehennem azabından korunma konusunda uyarmak ve ilahi ödül ile müjdelemek üzere gönderilmiş olan Hz. Peygamber, şu veciz ve son derece manidar benzetmeyle, kıyamet günündeki durumunu zihnimizde canlandırmaktadır;

> "Benim ve sizlerin durumu şuna benzer. Ateş yakan bir adam ve ateşin çevresinde dolaşıp alevlere üşüşen çekirgeler ve kelebekler düşününüz. Adam elinden geldiğince onları ateşten uzaklaştırmaya çalışır, onlar ise ateşe üşüşmeye devam ederler. İşte ben de sizleri cehennem ateşinden uzaklaştırmak için çalışıyorum, ama sizler yine de elimden kaçıp ateşe üşüşüyorsunuz!" (Müslim)

29- ZİLZAL SURESİ

سورة الزلزال

İniş sıralamasında bu sure 93. sıraya, Medenî sureler arasına yerleştirilmiştir. Oysa tefsirlerin ve diğer kaynakların çoğuna göre sure Mekke'de indirilmiştir. (İbn Abbas, İbn Mesud, Mücahid, Cabir, Ata, Dahhak... Beğavi, İbn Kesir, Nisabûrî... vb) konu ve içeriğini dikkate alarak biz de bu görüşü tercih ettik ve bir önceki sure ile büyük benzerlik arz etmesi nedeniyle bu sıraya yerleştirdik. Şu hususa tekrar işaret edelim ki, biz değişikliği zaruri kılan rivayetler mevcut olmadıkça mevcut iniş sıralaması listesinde herhangi bir değişiklikten kaçınıyoruz.

Bu tür değişiklikleri yapsak da yapmasak da surelerin iniş sırasındaki düzenli gidişat aynıdır. Neticede önceki aşamada ele aldığımız surelerden bu aşamadaki surelere ve bundan sonra da ilerdeki aşamalara geçiş ve her bir aşamanın kendine özel bazı odak noktaları etrafında yoğunlaşması gibi hususlar bütün iniş sırası listelerinde aynıdır.

Diğer bir deyişle okuyucu bizim yaptığımız listede mevcut listedekinden farklı bir iç mantık gördüyse şunu bilmelidir ki bu iç mantık örgüsü bizim kendi ürünümüz olmadığı gibi mevcut listedeki iç mantık da o listeyi yapanların ürünü değildir. Bunların hepsi, Kur'ân'ın olayların akışına göre parça parça indirilmiş olmasının bizzat kendi iç mantığıdır. Nitekim incelemekte olduğumuz surenin mantıken olması gereken yer Mekke surelerinin içi ve yaklaşık olarak bizim tespit ettiğimiz sıra olmasına rağmen mevcut listeyi yapanlar bu sureyi Medenî sureler içerisine yerleştirmişlerdir.

1- Kıyamet sahnesi

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِذَا زُلْزِلَتِ الْاَرْضُ زِلْزَالَهَا (1) وَاَخْرَجَتِ الْاَرْضُ اَثْقَالَهَا (2) وَقَالَ الْاِنْسَانُ مَا

لَهَاۤ (3) يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ اَخْبَارَهَاۤ (4) بِاَنَّ رَبَّكَ اَوْحٰى لَهَاؕ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Yer bir sarsıntıyla sarsıldığı, içerisindekileri (kabirdekileri) çıkardığında ve insan "neler oluyor" diye şaşırdığında, işte o gün yeryüzü haberlerini ifşa edecek, Rabbinin emri ile sarsıldığını ifade edecektir.

2- Ceza

يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ اَشْتَاتًا لِيُرَوْا اَعْمَالَهُمْؕ (6) فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهٗ (7) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهٗ (8)

6-8: O gün insanlar amellerini görüp hesaba çekilmek üzere bölük bölük çıkarlar. Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görür, her kim de zerre kadar şer işlemişse onu görür.

Açıklama

Son iki ayet çerçevesinde müfessirler büyük münakaşalara girmişler ve bu iki ayetin mü'min-kafir herkesi kapsayıp kapsamadığını tartışmışlardır. Örneğin mü'min kimsenin dünyada yaptığı her şeyden sorumlu olacağı söylendiğinde şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır; *"Mü'min, dünyadaki her küçük günahının cezasını çekecek midir?"* Diğer taraftan kâfirin en küçük amelinin karşılığını göreceğini düşündüğümüzde şu soru ortaya çıkmaktadır; *"Kafir insan dünyada yaptığı en küçük iyiliklerin karşılığını ahirette görecek midir?"* Kimileri şöyle demişlerdir;

> "Mü'min olsun kâfir olsun herkes yaptığı en ufak iyilik ve kötülüğün karşılığını Allah katında görecektir. Mü'min kimse hem iyiliklerini hem kötülüklerini görecek, fakat Allah onun kötülüklerini affedecektir. Kâfir kimse ise kötülükleri ile azaba uğrayacak, iyilikleri ise reddedilecektir."

Kimileri ise şu görüşü savunmuşlardır;

> "Kâfir kimse işlediği en küçük iyiliğin karşılığını dahi dünyada görecektir. Bu iyilik nedeniyle ya kendisi ya ailesi ya evlatları faydalanacaktır. Dünyadan çıktığında ise karşılığını almadığı bir iyiliği kalmamış olacaktır."

Bu hususta bir de Hadis rivayet edilir, bu hadiste anlatıldığına göre;

> Hz. Ebubekir bir keresinde Hz. Peygamber ile birlikte yemek yerken bu ayetler indirilmiş, bunun üzerine Hz. Ebubekir yemek yemeyi kesmiş ve "Ey Allah'ın elçisi! Şimdi ben en küçük kötülüğümün dahi cezasını görecek miyim?" diye sormuştur. Hz. Peygamber de ona şöyle

cevap vermiştir, "Ey Ebubekir! Dünyada başına gelen musibetler, yaptığın kötülüklerin cezasıdır. Kıyamet gününe kadar Allah iyiliklerini muhafaza eder."

Bunun anlamı şudur: Mü'minin kötülüklerine kısas olarak başına musibetler gelecektir, iyilikleri ise kıyamete kadar baki kalacaktır. Bir diğer rivayette Hz. Peygamberin cevabı şu şekildedir; "Sizler Allah'ın affedeceği hiçbir günah işlemez olsaydınız Allah sizi helak eder ve affedeceği günahlar işleyen başka bir toplum yaratırdı." Nitekim şu ayette de bu görüşü destekleyen bir delil olduğu düşünülmüştür; *"Başınıza her ne musibet gelse ellerinizle işlediklerinizdendir, Allah birçoğunu affeder."* (*Şura, 42/30)* Hz. Aişe'den de şöyle bir rivayet nakledilir; "Hz. Peygamber'e; 'Ey Allah'ın elçisi! İbn Cud'an cahiliye döneminde yaşamış, fakat akrabaları ile ilişkilerini sıkı tutan ve yoksullara yardım eden biriydi. Bu iyilikleri ahirette ona fayda edecek midir?' diye sordum, o ise, 'Hayır etmeyecektir, çünkü o hayatında hiç, Allah'ım benim günahlarımı ahirette bağışla diye dua etmemiştir' buyurdu."

Taberî bu rivayetler üzerine şöyle bir değerlendirme yapıyor;

"Hz. Peygamber'den aktarılan bu haberler bize şunu bildirmektedir ki mü'min insan kötülüklerinin cezasını dünyada, iyiliklerinin ödülünü ise ahirette görür. Kâfir insan ise iyiliklerinin ödülünü dünyada, kötülüklerinin cezasını ahirette görür. Dünyada kâfir olarak yapmış olduğu iyilikler ahirette kendisine fayda etmez."

Sorunu "Kâfirin iyilikleri küfrünü, mü'minin kötülükleri ise imanını azaltır" diyerek çözmeye çalışanlar da olmuştur. Bunlara göre bu durumda ayetin anlamındaki umumilik de zarar görmemiş olacaktır. Kimileri ise bu ayeti tahsis etmiş ve "cennetlik kimselerden kim zerre kadar hayır işlerse onu görecek, cehennemlik kimselerden kim bir kötülük işlerse onu görecektir" şeklinde kayıt koymuşlardır.

Bize göre ayetin bağlamına, içeriğine ve önceki surelerle olan ilişkisine en uygun olan rivayet, Mukatil b. Süleyman'ın naklettiği rivayettir. O rivayette şöyle bir bölüm geçmektedir;

"Adamın biri kendisine gelen dilenciye hurma, ceviz gibi şeyleri vermeyi küçümsüyor ve 'Bu kadarcık şey vermekle ödül/sevap alınmaz.' diyordu. Bir başka adam ise küçük günahları hafife alıyor ve 'Bu küçük günahlardan bir şey olmaz. Allah'ın uyarı ve tehditleri büyük günahları yapanlar içindir.' diyordu. Bunun üzerine, küçük de olsa her hayrın ve kötülüğün muhakkak karşılık bulacağını ifade etmek üzere bu ayet indirildi. Çünkü küçük hayırlar bir gün büyüyecektir. Küçük kötülükler de bir gün büyük günaha dönüşecektir. Bu sebeple Hz. Peygamber şöyle

buyurmuştur; küçük bir hurma parçası sadaka vermek suretiyle de olsa kendinizi cehennem ateşinden koruyunuz. Onu da bulamazsanız güzel bir söz ile kendinizi ateşten koruyunuz!"[62]

62 Ebu'l-Hasen Mukatil b. Süleyman(h. 80-150), Tefsîru Mukatil b. Süleyman, Thk: Abdullah Mahmud Şahhate, Kahire, 1979-1989

30- KIYAMET SURESİ

سورة القيامة

Tefsir ve Esbab-ı Nüzul yazarları bu suredeki bazı ayetlerle ilgili çok sayıda rivayet naklederler. Örneğin Vahıdî, "İnsan, kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanır?" ayetinin Hz. Peygambere kıyamet ve ahvali hakkında soru soran ve onu dinledikten sonra da "bunları gözümle görsem inanmam! Ne yani, Allah şu kemikleri tekrar bir araya mı getirecek?" diyen Amr b. Rebia hakkında indirildiğini zikreder. Taberî ve diğer bazı kaynaklarda yer alan bir rivayete göre ise bu suredeki "yazık sana yazık!" ayeti Ebu Cehil hakkında indirilmiştir. Bu rivayete göre Ebu Cehil çalımlı çalımlı yürürken bir keresinde Hz. Peygamber onu tutmuş ve "yazık sana yazık" demiştir. O ise buna cevaben "Ey Muhammed! Sen de Rabbin de bana hiçbir şey yapamazsınız! Ben şu Mekke'yi çevreleyen iki dağ arasında yürüyen en güçlü insanım!" demiştir. Rivayetler arasında ne kadar farklılık bulunursa bulunsun, şu husus kesindir ki bu surenin bağlamı, yine Kureyşli bazı ileri gelenler hakkında indirilmiş olan bir önceki surenin bağlamı ile irtibatlıdır.

1- Mukaddime: kıyamet günü (Biz insanın parmak uçlarını dahi düzenlemeye kadiriz)

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَآ اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيٰمَةِۙ (1) وَلَآ اُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ (2) اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَلَّنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُۜ (3) بَلٰى قَادِرِينَ عَلٰى اَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4: Kıyamet gününe ve insanın kınayan nefsine, (hesaba çeken vicdanına) yemin olsun! İnsan (yeniden dirilttiğimizde) onun kemiklerini toparlayamayacağımızı mı sanmaktadır? Hayır, aksine Biz onun parmak uçlarını dahi düzenlemeye kadiriz.

2- Bir başka kıyamet sahnesi

بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهٗ (5) يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ (6) فَاِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ (7) وَخَسَفَ الْقَمَرُ (8) وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ (9) يَقُولُ الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ اَيْنَ الْمَفَرُّ (10)

5-10: Ama insan (dirilişi inkâr edip zulüm ve haksızlığı sürdürerek) geleceğini karartmak ister, (alay dolu bir şekilde) "ne zamanmış kıyamet günü?" diye sorar. Gözler şimşek gibi çaktığında, ay tutulup güneşle birlikte söndürüldüğünde, evet işte o gün insan "Kaçacak bir yer var mı?" diye sormaya başlayacaktır.

3- Hesap kesinlikle olacaktır. İnkâr etmenin veya mazeretin faydası yoktur.

كَلَّا لَا وَزَرَ (11) اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ (12) يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَاَخَّرَ (13) بَلِ الْاِنْسَانُ عَلٰى نَفْسِهٖ بَصِيرَةٌ (14) وَلَوْ اَلْقٰى مَعَاذِيرَهٗ (15) لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖ (16) اِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ (17) فَاِذَا قَرَاْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهٗ (18) ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهٗ (19) كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ (20) وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ (21)

11-21: Hayır, asla! Kaçış yoktur. O gün kaçış sadece Rabbinedir. O gün insan yaptığından ve yapmadığından haberdar edilecektir. Zaten insan, her ne kadar mazeretler ileri sürse de, kendi nefsini gayet iyi bilmektedir. Şimdi boşuna dilini eveleyip geveleme! Yaptıklarını toplamak ve şimdi sana bir bir sayıp dökmek bizim işimizdir. Sana yaptıkların okunduğunda bahane uydurmayı bırak ve dinle! Şimdi sana açıklayacağız.[63]

63 16-19. Ayetler tefsircilerin çoğuna göre ara cümledir. Onlar, Hz. Peygamberin vahiy esnasında acele ettiğini, unutma korkusuyla vahyi hızlıca tekrarlamaya çalıştığını, hatta belki de bu surenin indirilişi esnasında da aynı şeyi yaptığını ve bunun üzerine bu ayetlerin ona acele etmemesi gerektiğini söylediğini ifade eden rivayetleri esas alır ve bu ayetleri ona göre yorumlarlar. Bu durumda bu cümleler ara cümle olmakta, bundan sonra tekrar konuya dönülmektedir. Ancak bizim "*Kur'ân'a Giriş*" adlı eserimizde de benimsemiş olduğumuz bu görüş pek sağlıklı değildir. Zira Hz. Peygamber kendisine indirilen ayetleri surelere yerleştiriyor, vahiy kâtiplerine bu yönde talimat veriyordu. Sonra da onları gözden geçiriyordu. Dolayısıyla ayetlerin yerlerinin değiştirilmesi, konuya uygun yere konulması mümkün idi. Eğer bu ayetler bu bağlamda indirilmiş olsaydı, Hz. Peygamber onları konuya uygun bir yere yerleştirirdi. Bu sebeple biz, Fahreddin er-Razi'nin Kaffal'den naklettiği görüşü tercih ediyoruz. Buna göre "dilini oynatma" ifadesi ile başlayan ayetler Hz. Peygamber'e değil, hesap gününde bahane üreten insana hitaptır. Kaffal bu yorumu verdikten sonra, "Bu güzel bir yorumdur. Rivayete dayanmasa da aklen bunu geçersiz kılacak bir şey yoktur" der. Biz bu yorumu sadece "ara cümle" yorumunun problemlerine çözüm olduğu için değil, aynı zamanda surenin baş ve son kısımları ile bütünlük arz ettiği için de tercih ediyoruz. Nitekim bu cümlelerin sonunda "şimdi sana açıklayacağız" deniliyor ve ardından açıklama olarak "sizler dünyayı seviyor, ahireti ihmal ediyorsunuz" deniliyor.

(Bu açıklamada ona şöyle denilir:) Hayır, sizler bu geçici dünya hayatını seviyor, fakat ahireti hiç umursamıyorsunuz!

4- Sevinçliler ve korkuya kapılanlar... Dünyadaki gidişatlarına uygun olarak

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ (22) اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (23) وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ (24) تَظُنُّ اَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ (25) كَلَّا اِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ (26) وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ (27) وَظَنَّ اَنَّهُ الْفِرَاقُ (28) وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (29) اِلٰى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ (30) فَلَا صَدَّقَ وَلَا صَلّٰى (31) وَلٰكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى (32) ثُمَّ ذَهَبَ اِلٰى اَهْلِهِ يَتَمَطّٰى (33) اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى (34) ثُمَّ اَوْلٰى لَكَ فَاَوْلٰى (35)

22-35: O gün kimi yüzler parlak olacak, Rablerine bakacaklardır.[64] *Kimi yüzler de asıktır, korkudan şekli değişmiştir. Kendisine bel kıran azabın uygulanacağını anlamıştır. Hayır, can boğaza dayandığında ve insan, "Yok mu bir sihir yapıp derdime çare olacak olan!" diye çaresiz feryat ettiğinde, artık dünyadan ayrılık vaktinin geldiğini anladığında, el ayak birbirine dolaştığında... İşte o gün insan Rabbinin huzurunda hesaba çıkacağını gayet iyi anlayacaktır. Hayır, o ne fakirlere yardım etti ne Allah'a kulluk etti! Aksine Kur'ân'ı yalanladı ve ona sırt çevirdi. Sonra da çalım satarak yandaşlarına gitti. Yazık sana çok yazık! Yazık ki ne yazık!*

5- Sonuç: Onu ilk kez yaratan öldükten sonra ona tekrar hayat verecektir

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى (36) اَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِنْ مَنِيٍّ يُمْنٰى (37) ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوّٰى (38) فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْاُنْثٰى (39) اَلَيْسَ ذٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى (40)

36-40: Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanıyor? Sanki o akan bir meni nutfesi değil miydi? Sonra bir kan pıhtısı idi de Allah onu tastamam bir insan olarak yarattı, kadın ve erkek çiftlerini ondan yarattı. (Şimdi bütün bu muazzam yaratılışı gerçekleştiren) Allah, ölüleri tekrar diriltmeye kadir değil midir?

Açıklama: Ru'yetullah meselesi

Bu surede geçen "Rablerine bakacaklardır" ayeti, Ehl-i Sünnet ile

64 Bu ayetin tefsiri hususunda Ehl-i Sünnet ile Mutezile arasında ihtilaf vardır. Aşağıdaki değerlendirmede bu konuyu ele alacağız.

Mutezile arasında tartışma konusu olmuştur. Mutezile'nin benimsediği tevhid ilkesi Allah'ın herhangi bir sıfata sahip olması düşüncesini reddetmeyi gerektirmekteydi. Bu ilke gereği onlar, Allah'ın zatına eklenmiş olan herhangi bir özellik kabul etmiyorlardı. Çünkü bu tür sıfatları kabul etmek, Allah'ın ezelden beri bu sıfatlara sahip olduğunu kabul etmeyi gerektirecekti, zira Allah'ın bu sıfatlara sonradan sahip olduğu, yani bir tür değişime uğradığı düşünülemezdi. Ancak bu sıfatların ezelden beri Allah'ta var olduğunu kabul etmek demek, onların da tıpkı Allah gibi ezelî varlıklar olduğu anlamına geliyordu, bu ise, "ezelden beri var olan" (kadîm) varlık sayısının birden çok olmasına, yani "şirk"e götüren bir durumdu. İşte bu sebeple Mutezile âlimleri Allah'ın sıfatlarının onun zatının aynısı olduğunu, zatının da cisim olmadığını, bu sebeple insan gözüyle görülemeyeceğini savundular. Buradan hareketle de "Rablerine bakacaklardır" ayetini "gözle görmek" anlamına gelmeyecek şekilde yorumladılar ve buradaki "bakma" fiilinin "beklemek" anlamına geldiğini ve bu ayette mü'minlerin Allah'ın ödülünü bekleyeceklerinin ifade edildiğini savundular. Bu tartışma Kelam ilminde "Ru'yetullah Meselesi" olarak bilinir. Kendisi bir Eş'arî kelamcısı olan Fahreddin er-Râzî bu konuyu genişçe ele almış, önce Mutezilenin delillerini sıralamış ve ardından bu delillere cevaplar vermiştir. Şimdi önce Râzî'nin söylediklerine özet olarak bakalım ve sonra kendi görüşümüzü ortaya koyalım. Râzî şöyle diyor;

> "Şunu bil ki Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunluğu bu ayeti, mü'minlerin kıyamet günü Allah'ı göreceklerine dair delil olarak ileri sürmüşlerdir. Mutezile âlimleri ise, bir kısmı dilsel bir kısmı ise yoruma dayalı delillerle bu görüşe itiraz etmişlerdir. Dilsel açıdan şunu söylemişlerdir: Nazar (bakmak) fiili "ilâ" harfi cerri (edatı) ile kullanıldığında, "bakmak" değil, "bakmak için gözü çevirmek" anlamına gelir. Gözün bir şeye bakması ile görmesi arasındaki fark, kalbin bir şeyi düşünmesi ile bilmek arasındaki farka ve kulak vermek ile duymak arasındaki farka benzer. Şöyle derler: Kur'ân'da geçen, *"onların sana baktığını görürsün, oysa onlar görmezler" (A'raf, 7/198)* ayeti, bakma ile görmenin aynı olmadığının delilidir. Burada görme olmaksızın bakmanın söz konusu olduğu ifade ediliyor. Nitekim dilde "kızgın bakış", "memnun bakış" gibi ifadeler vardır. Çünkü gözün hareketi kızgınlık veya memnuniyet gibi durumlara delalet edebilir. Oysa görmek bu sıfatlarla nitelenemez. Nitekim "kızgın görüş", "memnun görüş" denmez. Yine dilde, "bak ki göresin", "baktım bir de ne göreyim" gibi deyişler de bulunur. Bütün bunlar "görme"nin "bakma"nın sonucu ve amacı olduğunu gösterir. Bu ise, görme ve bakmanın ayrı şeyler olmalarını gerektirir. Dolayısıyla "Rablerine bakacaklardır" ayetinin anlamı; "onlar sadece Rablerine bakacaklar, başka şeye bakmayacaklardır" şeklindedir. Oysa onların kıyamet günü sayısız

şeye bakacakları malumdur. Nitekim o gün mü'minlerin *"hiçbir korku ve hüzün taşımayacakları"(Yunus, 10/62)*, yani her tarafa rahatça bakacakları belirtilmiştir. Ayet mü'minlerin sadece Allah'a bakacaklarına, akıl ise onların her şeye bakacaklarına delalet ettiğine göre, Allah'a bakmaktan maksadın "görmek" olmadığını anlamış bulunuyoruz. Zaten *"Allah o gün onlara bakmaz"(Al-i İmran, 3/77)* ayeti de bunu desteklemektedir. Çünkü burada "onları görmeyecek" deseydi yeterli olurdu. Madem ayet burada "görmeyecek" değil de "bakmayacak" demiştir, o zaman "görme" ve "bakma"nın ayrı şeyler olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bu yönlerden anlaşılan şudur ki, ayette söz edilen "bakma", görme değildir." İşte Mutezile âlimlerinin kendi görüşlerini savunmak için ileri sürdükleri deliller bunlardır.

Yoruma dayalı delilleri ise iki türlüdür. İlki "bakma"nın "beklemek" olduğu, yani bu kimselerin Rablerinin sevabını bekleyecekleri şeklindedir. Nitekim *"bekleyelim bakalım, elçiler ne haber getirecekler" (Neml, 27/35)* ve *"Eğer zor durumdaysa kolaylığa çıkıncaya kadar beklemek lazımdır" (Bakara, 2/280)* ayetlerinde beklemek fiili "nazar"(bakma) ile ifade edilmiştir. İkinci delil türü ise, ayette bir hazf olduğu şeklindedir. Buna göre ayette "Rablerinin sevabına bakacaklardır" denilmek istenmektedir, fakat sevap kelimesi hazf edilmiştir. Bir üçüncü tür ise, "Rablerine bakacaklardır" ifadesinin, "sadece ve sadece Rablerini isteyecekler, başka bir şey istemeyecekler" anlamında olmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber, "sanki Allah'ı görüyormuşçasına ona ibadet et" buyurmuştur. Kıyamet ehli de başka her şeyden umut kesmiş ve tamamen Allah'a yönelmiş olduklarından dolayı sanki ona bakar gibi olmuşlardır."

Râzî Mutezilenin bu delillerine şöyle cevap veriyor:

"Yüce Allah Musa peygamberin kendisini görmek istemesini anlatırken onun *"sana bakayım"(Araf, 7/143)* dediğini aktarmaktadır. Eğer bakmak gözü bir tarafa çevirmek olsaydı o Allah burada bakmayı iradeye bağlı bir fiil olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla bakmak iradeden sonra gelir. Oysa göz çevirmek iradeden sonra değildir. Üçüncü olarak, ayette geçen "bakma"nın gözü çevirmek olduğunu kabul etsek bile yine de "beklemek" anlamına değil, "görmek" anlamına daha yakın olacaktır. Çünkü bakmak görmeye sebep olur, beklemeye değil, burada da sebebin adını zikrederek sonucun kast edilmesi söz konusudur. Evet, Kur'ân'da "nazar/bakmak" kelimesi beklemek anlamında çok defa kullanılmıştır, ancak bunların hiçbirinde "ilâ" edatı bulunmaz. Hadid 57/13, Araf 7/53 ve Bakara 2/210 ayetleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bize göre "ilâ" edatı ile birlikte kullanılan nazar kelimesi sadece "görmek" veya görmeye sebep olacak fiil anlamına gelir. Bu sebeple de ayetteki nazar kelimesini beklemek anlamına çekmenin herhangi bir gerekçesi yoktur. Ayetten "Rablerinin sevabına bakarlar" anlamının kast edildiğini söylemek ise, sebepsiz yere ayeti zahir/açık anlamının dışına çekmek olacaktır."

İşte Mutezile ve Eşarilerin görüşleri böyle. Biz ise bütün bu tartışmaların ardında bağlamı dikkate almamanın yattığını düşünüyoruz, zira "*O gün kimi yüzler parlak olacak, Rablerine bakacaklardır*" ifadesi bağımsız bir cümle değil, devamında gelen "*Kimi yüzler de asıktır, korkudan şekli değişmiştir. Kendisine bel kıran azabın uygulanacağını anlamıştır*" ifadesi ile bağlantılıdır. Kimi yüzler "parlak" iken kimileri "asık" olacak, kimileri "azap korkusu yaşarken" kimileri de "nimet sevinci yaşayacaktır". Yani burada bir karşılaştırma söz konusudur, her kelime karşıtı ile birlikte anlaşılmalıdır. Bir tarafta ilahi azabı bekleyenler, diğer tarafta ilahi nimetlere bakanlar! Nitekim bazı Mutezile âlimleri "Rablerine bakacaklardır" cümlesindeki "ilâ" edatını nimet anlamına gelen "âlâ" şeklinde okumuşlardır, ancak o dönemde Arap yazısında noktalamanın bulunmayışı ve kıraat farklılıkları dikkate alındığında bile, ilâ edatının âlâ şeklinde okunmasının geçerli bir gerekçesi yoktur.

31- HÜMEZE SURESİ

سورة الهمزة

Tefsirciler bu surenin Kureyş ileri gelenlerinden bir ya da birkaçı hakkında indirildiğini ifade ederler. Bu kimseler Hz. Peygamber ve arkadaşlarına, günümüzün deyişiyle, psikolojik bir harekât yürütmekte, aralarında fesat çıkarmaya, içlerine şüphe düşürmeye çalışmakta idiler. Hatta surede bu işi yapan kimselerin eleştirilmesinin hemen ardından "mal"dan söz edilmesi, bu işi belli ücret karşılığı yapanların bile var olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Bu kişiler arasında zikredilenlerden biri Ümeyye b. Halef'tir. İbn İshak'ın Siyer'inde anlatıldığına göre bu şahıs Hz. Peygamber'i gördüğü vakit hemen onu eleştirmeye, kınamaya ve dedikodusunu etmeye koyulurmuş. Sonuçta bu durum karşısında onu eleştiren Hümeze Suresi indirilmiştir.

1- Davete karşı savaşanlara uyarı/tehdit

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ (1) اَلَّذِى جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ (2) يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ اَخْلَدَهُ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: İnsanların dedikodusunu yapan ve onları kınayıp ayıplayan kimselere yazıklar olsun. Böyle kimse durmadan mal biriktirip onun hesabını yapmakla meşguldür, sahip olduğu malın kendisini ebedileştireceğini zanneder.

2- Bir cehennem sahnesi

كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِى الْحُطَمَةِ (4) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْحُطَمَةُ (5) نَارُ اللهِ الْمُوقَدَةُ (6)
اَلَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ (7) اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ (8) فِى عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ (9)

4-9: Hayır, asla! (Kıyamet günü) o, son derece korkunç olan cehennem ateşine atılacaktır. O ateş Allah tarafından yaratılmış yakıcı kavurucu bir ateştir. Kalplere varıncaya kadar bütün cismi kuşatır. Onlar uzunca direklere bağlı kalacaklar ve ateş de onların üzerine kapatılacaktır.

Açıklama

Bu sureyi bu aşamada değerlendirmemizi gerektiren birçok özellik vardır. Bir kere bu sure, Hz. Peygamber'e eziyet eden bir kişiyi, "kim zerre kadar iyilik ederse ödülünü alacak, kim de zerre kadar kötülük yaparsa karşılığını bulacaktır" ilkesinden hareketle eleştirmektedir. Nitekim bu ilke ahiret gününde mutlak anlamda geçerli olacaktır. Dedikodu, alay ve ayıplama gibi fiiller ise kötülük kapsamına girerler, ancak "adam öldürme" gibi büyük günahlarla karşılaştırıldıklarında "zerre kadar" sayılırlar. Fakat bu fiiller her ne kadar zerre kadar olsalar da, Hz. Peygamber'e eziyet ve Muhammedî davete karşı savaş maksadıyla yapıldıkları için, faillerine yönelik ceza da bu düzeyde ağır olacaktır: Allah'ın tutuşturulmuş ateşi, yani cehennem!

32- MÜRSELÂT SURESİ

سورة المرسلات

Buharî ve diğer bazı kaynaklarda İbn Mesud'dan şöyle bir rivayet nakledilir:

> "Hz. Peygamber ile birlikte Mina tarafında bir mağara civarında idik. O sırada ona Mürselât Suresi indirildi. O sureyi okuyor, ben de onun mübarek ağzından bu sureyi öğreniyordum. Okurken ağzı nemlenmişti. Tam o sırada bir yılan çıkıverdi. Hz. Peygamber onu öldürmemizi emretti. Biz de peşine düştük, fakat yılan kaçıp deliğine saklandı. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "O sizin şerrinizden korundu siz de onun şerrinden korundunuz."

Bu rivayet her ne kadar surenin içeriği ile ilgili olmasa da İbn Mesud'un verdiği bilgilerden surenin nerede indirildiği anlaşılmaktadır. Buna göre Hz. Peygamber, arkadaşları ile Mina bölgesinde gizlice buluşmuş iken bu sure indirilmiş demektir. Bu durumda surenin, Kureyş'in baskılarının iyice arttığı bir dönemde indirildiğini söylemek mümkündür. Tefsircilerden kimileri bu suredeki bazı ayetlerin Medine'de indirildiğini söylerler. Örneğin Mukatil b. Süleyman'ın, bu surede yer alan "onlara rükû edin denildiğinde rükû etmezler" ayetinin Havazin seferinden sonra Müslüman olan ve Medine'ye gelen, Hz. Peygamber kendilerine "namaz kılın" dediğinde ise "biz öyle develerin çöktüğü gibi yerlere kapaklanmayız" diyen ve bunun üzerine Hz. Peygamberden "Rükû ve secdesiz dinde hayır yoktur" cevabını alan Sakif heyeti hakkında indirildiğini söylediği nakledilir. Ancak bu rivayetin surenin indirilişi ile ilgisi yoktur. Nitekim surede geçen rükû kelimesinden maksat sadece namazın bir rüknü olan rükû değil, namazın bütünüdür. Hz. Peygamber'in bu kimselere verdiği cevap ise, bu surenin indirilişinden apayrı bir olaydır. Dolayısıyla bu rivayet, surenin Mekke'de indirilmiş olması ile çelişmez. Yukarıdaki ayette geçen "onlar" ifadesi, Hz. Peygamberi yalanlayan müşrikleri ifade etmektedir.

1- Mukaddime: Size uyarısı yapılan şey kesinlikle gerçektir

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا (1) فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا (2) وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا (3) فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا (4) فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا (5) عُذْرًا اَوْ نُذْرًا (6) اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَوَاقِعٌ (7)

Bismillahirrahmanirrahim

1-7: Kanatlarını açıp (hızla) süzülen (ve insanlar arasında peygamberleri bulup onlara Vahyi taşıyan, Kur'ân'ı ileten,) ondaki uyarıları ve sebepleri bildiren meleklere yemin olsun ki sizlere yapılan hesap ve ahiret uyarıları gerçektir, muhakkak gerçekleşecektir.

2- Uyarısı yapılan kıyamet nasıl gerçekleşecektir?

فَاِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ (8) وَاِذَا السَّمَآءُ فُرِجَتْ (9) وَاِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ (10) وَاِذَا الرُّسُلُ اُقِّتَتْ (11) لِاَيِّ يَوْمٍ اُجِّلَتْ (12) لِيَوْمِ الْفَصْلِ (13) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ (14) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (15)

8-15: Yıldızlar söndürüldüğünde, gökyüzü parçalanıp dağıtıldığında, dağlar un ufak edildiğinde, elçilere (hesap günündeki şahitliklerini yapmaları için) verilen vakit dolduğunda, işte o gün ayrışma günü olacaktır. O ayrışma günü nedir nerden bileceksin? Vay haline yalanlayanların o gün!

3- Öncekilerin sonu olan helak Kureyş'in de sonu olacaktır

اَلَمْ نُهْلِكِ الْاَوَّلِينَ (16) ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْاٰخِرِينَ (17) كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ (18) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (19) اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَآءٍ مَهِينٍ (20) فَجَعَلْنَاهُ فِى قَرَارٍ مَكِينٍ (21) اِلٰى قَدَرٍ مَعْلُومٍ (22) فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ (23) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (24) اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ كِفَاتًا (25) اَحْيَآءً وَاَمْوَاتًا (26) وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِىَ شَامِخَاتٍ وَاَسْقَيْنَاكُمْ مَآءً فُرَاتًا (27) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (28)

16-28: Biz daha önce (elçileri) yalanlayanları helak etmedik mi? Ondan sonra gelenleri peşlerine yaratmadık mı? İşte (müşriklere de) yapacağımız budur! O gün vay haline yalanlayanların! Sizleri bir damlacık nutfeden yaratmadık mı? Sonra onu, belli bir süre kalacağı sağlam bir karar yeri olan ana rahmine düşürmedik mi? Böylece onun doğum vaktini belirlemedik mi? Biz en mükemmel takdir eden değil miyiz? O gün vay haline yalanlayanların! Biz yeryüzünü yaşayanlar ve ölmüşler için barınak yapmadık mı? Orada sabit dağlar yaratmadık mı? Sizlere lezzetli

sular sunmadık mı? (bütün bunlar Allah'ın varlığının delilleridir.) O gün vay haline yalanlayanların!

4- Vay hallerine cehennemi yalanlayanların!

اِنْطَلِقُوٓا اِلٰى مَا كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ (29) اِنْطَلِقُوٓا اِلٰى ظِلٍّ ذِى ثَلٰثِ شُعَبٍ (30) لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِى مِنَ اللَّهَبِ (31) اِنَّهَا تَرْمِى بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ (32) كَاَنَّهٗ جِمَالَتٌ صُفْرٌ (33) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (34) هٰذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ (35) وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ (36) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (37) هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْاَوَّلِينَ (38) فَاِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُونِ (39) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (40)

29-40: (Kıyamet koptuğunda o yalanlayanlara denilecektir ki;) şimdi gelin bakalım yalanladığınız ateşe, girin bakalım alevleri ve dumanları her tarafı kaplayan cehennem ateşindeki gölgelikler! Bu gölgelikler ne sıcaktan ne de yanıp kavrulmaktan korur sizi! Şüphesiz cehennem, her biri saray (cahiliye döneminde kesilen ve dayanak yapılan kütükler) büyüklüğünde kıvılcımlar saçar. Bunlar sanki birer kızıl devedir. O gün vay yalanlayanların hâline! Bugün (gördükleri karşısında) nutukları tutulacağı gündür. Onlara izin de verilmez ki, özür dilesinler. O gün vay yalanlayanların hâline! Bu, hüküm ve ayırma günüdür. Sizi ve öncekileri bir araya toplamışızdır. Kurtulmak için, bir planınız varsa, hiç durmayın, derhal uygulayın! O gün vay yalanlayanların hâline!

5- Vay hallerine cennet nimetlerini yalanlayanların

اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى ظِلَالٍ وَعُيُونٍ (41) وَفَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ (42) كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيٓـًٔا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (43) اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ (44) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (45)

41-45: Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, gölgeler içinde ve pınar başlarındadırlar. Canlarının çektiği meyveler içerisindedirler. Yapmakta olduğunuz şeylere karşılık afiyetle yiyin için. Şüphesiz biz iyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız. O gün vay bu (elçilerin bildirdiği) cennet nimetlerini yalanlayanların hâline!

6- Sonuç: Vay sizin halinize ey Muhammed'in peygamberliğini yalanlayanlar!

كُلُوا وَتَمَتَّعُوا قَلِيلًا اِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ (46) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (47) وَاِذَا قِيلَ

لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ (48) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (49) فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ (50)

46-50: Dünyada yiyin-için ve birazcık yararlanın! Şüphesiz sizler suçlularsınız. O gün vay yalanlayanların hâline! Onlara, "Rükû edin" dendiği zaman rükû etmezler. (Allah'ın emrine boyun eğmezler.) O gün vay yalanlayanların hâline! Onlar artık ondan (Kur'ân'dan) sonra hangi söze inanacaklar?

Açıklama

Her ne kadar sert bir üsluba sahip olsa ve sık sık "yalanlayanların vay haline" şeklinde tehdit ifadeleri kullansa da bu surenin de gerek içerik gerek bağlam itibariyle önceki surelerle ilişkili olduğu gayet açıktır. Ayrıca yeminle başlıyor olması da önceki surelerle ortak bir yöndür. Nitekim burada vahye ve onun gökten peygambere indirilişine yemin edilmekte, böylece, Mekke'li müşriklerin yalanlamakta oldukları ahiret ve hesap gününün muhakkak gerçekleşeceği vurgulanmaktadır. Bunun ardından kıyamet sahneleri canlandırılmakta, geçmişte peygamberleri yalanlayan toplumların başlarına gelen feci sonun Hz. Muhammed'in peygamberliğini yalanlayan müşrikleri de beklediği ifade edilmektedir. Bu noktada Allah'ın böyle bir cezalandırmaya muktedir olduğu vurgulanmakta, onun insanı yarattığı ve hayatının her aşamasında gözettiği, yeryüzünü yaratıp yaşayan ve ölmüş herkes için mesken kıldığı, dengesini sağlamak üzere orada dağlar yarattığı, canlıların hayatının devamı için tatlı su kaynakları var ettiği bildirilmekte ve kıyamet koptuğunda insanların ikiye ayrılacakları, bir kısmının cennete, diğer kısmının ise cehenneme doğru gidecekleri ifade edilmektedir.

Surenin başındaki yeminler konusunda tefsirciler arasında ihtilaflar söz konusu olmuştur. Bir grup müfessir, ilk beş ayette kendisine yemin edilen şeyin fiziksel bir varlık olduğunu düşünmüş ve bunun "rüzgâr" olduğunu söylemişlerken diğer bir grup müfessir bu yemine konu olan varlıkların melekler olduğunu söylemişlerdir. Biz de bu ikinci görüşü tercih ettik, çünkü "uyarı ve sebep bildirmek üzere Kur'ân'ı ileten" ifadesini meleklerden başka bir varlık olarak anlamak, zorlama olmaksızın pek mümkün değildir. İlk ayetteki "urfan" kelimesi ise kimi tefsirciler tarafından atların art arda gelişi, kimileri tarafından ise "ilahî emir ve yasaklar" olarak anlaşılmıştır. Urf kelimesi sözlükte bilgi anlamına geldiği için biz de ikinci görüşü tercih ettik. Buna göre, bu ayetlerde meleklerin bilgiyi, yani vahyi getiren varlıklar olmalarına yemin edilmektedir.

33- KÂF SURESİ

سورة ق

Surenin iniş sebebi ile ilgili herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. İçeriği ise aşağıdaki konuları kapsamaktadır: Kureyşlilerin yeniden dirilişi inkâr etmeleri, ölüp toprak olduktan sonra nasıl diriltiliriz demeleri anlatılır ve buna cevap olarak bedenin ne kadarının toprakta çürüdüğünü ve ne kadarının kaldığını Allah'ın çok iyi bildiği, bütün bunların Allah katında mahfuz olduğu vurgulanır, buna rağmen müşriklerin ısrarla inkâr etmeleri eleştirilir. Müşrikler Allah'ın varlığına, kendilerine ve tüm evreni yarattığına inandıkları halde şaşkın bir şekilde davranmakta, yaratıcı olduğunu kabul ettikleri Allah'ın kendilerini yeniden dirilteceğine inanmamaktadırlar.

Sure onlara, öldükten sonra tekrar diriltilmelerinin yer ve göklerin yaratılmasından, yağmurun yağdırılmasından, ektikleri ekinlerin ve meyvelerini topladıkları ağaçların bitirilmesinden daha zor olmadığını hatırlatır.

Bu aşamadaki surelerde ve genel olarak tüm Kur'ân'da olduğu gibi burada da hem evrendeki düzenden dersler anlatılır hem de bunu tamamlayacak şekilde tarihten dersler verilir. Allah nasıl tabiatı belli bir düzen içerisinde yaratmışsa beşeriyetin hayatı da belli bir düzen içerisinde seyreder. Allah insanı yaratmış, ona iyi ve kötü yolu göstermiş ve istediği yolu seçip ona göre davranma özgürlüğü vermiştir. Hesap günü gelinceye kadar insan bu seçimi yapmakta serbesttir. Ancak o gün insan diriltilecek ve amellerine göre karşılık alacaktır. Eğer iyi amelleri çok ise ödül alacak, kötü amelleri çok ise ceza alacaktır. Kendilerini arındırmak isteyen peygamberleri yalanlayan ve onlara tuzak kuranlar ise ahiret azabından önce dünya azabını yaşayacaklardır.

Ardından sure diriliş ve hesap gününe ilişkin sahnelere geçer. İnsan-

ların davranışlarının korunmuş sicillere kaydedildiğini ve kıyamet günü hesaba esas olmak üzere bu kayıtların ortaya çıkarılacağını ifade eder. Bu arada şeytanın fitnesinden söz eder. Herkesin başına musallat olan bir şeytan vardır, o şeytan o kişiye vesvese verir, dünya hayatı boyunca onu aldatmaya çalışır, fakat ahirette ondan yüz çevirir. Fakat insanın yanında bir de melek bulunur. Bu melek onun her yaptığını kaydeder ve hesap bu kayıtlara göre yapılır. Buna göre gideceği yer belli olur; ya önünde cennet kapıları açılır ya da cehenneme atılır.

Son olarak sure Hz. Peygambere hitap eder, ona sabır tavsiye eder ve Allah'ın hiçbir yorgunluk hissetmeksizin bütün evreni altı günde yaratmış olduğunu, elçinin de pes etmeden mücadeleye devam etmesi gerektiğini söyler. Bu çerçevede ona, yerin yarılıp da içerisindeki ölülerin diriltilmesinin yer ve göklerin ilk kez yaratılmasından daha kolay olduğunu, dolayısıyla elçinin sabır ve sebat ile mesajı tebliğ etmeye devam etmesi gerektiğini, kimseyi zorla imana getirme hakkı olmadığını, Kur'ân'a dayanarak görevini sürdürmesi, onun içerdiği müjde ve uyarıları insanlara iletmeye devam etmesi gerektiğini söyler.

1- Mukaddime: Kureyş dirilmeyi inkâr ediyor...

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِۚ (1) بَلْ عَجِبُوٓا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ (2) ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًاۚ ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3:Kâf! Şerefli Kur'ân'a yemin olsun ki (sizler diriltileceksiniz.) Ancak (Kureyşliler) kendilerine içlerinden bir uyarıcı gelmesine şaşırdılar ve "bu çok tuhaf bir şey" dediler. "Öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı dirilecekmişiz? Bu, imkânsız!" dediler.

2- Yer ve göklerin yaratılışına bakmazlar mı?

قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْاَرْضُ مِنْهُمْۚ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ (4) بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْ فَهُمْ فِٓى اَمْرٍ مَرِيجٍ (5) اَفَلَمْ يَنْظُرُٓوا اِلَى السَّمَٓاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ (6) وَالْاَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَاَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِىَ وَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍۙ (7) تَبْصِرَةً وَذِكْرٰى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ (8) وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً مُبَارَكًا فَاَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِۙ (9) وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ

لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ (10) رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَٰلِكَ الْخُرُوجُ (11)

4-11: Şüphesiz Biz, toprağın onlardan neleri eksiltiğini bilmekteyiz. Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır. Hatta gerçek (Kur'ân) kendilerine gelince onu yalanladılar. Artık onlar kararsız bir hâldedirler. Üstlerindeki göğe bakmazlar mı? Onu nasıl bina ettik, nasıl donattık! Onda hiçbir düzensizlik ve eksiklik yoktur. Yeryüzünü de yaydık ve orada sabit dağlar yerleştirdik. Orada her türden iç açıcı çift bitkiler bitirdik. Bütün bunlar, içtenlikle Allah'a yönelen her kulun gözünü açmak ve öğüt vermek içindir. Gökten de bereketli bir su indirip onunla kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek taneler, birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. İşte dirilip (kabirlerden) çıkış da böyledir.

3- Peygamberleri yalanlayan geçmişteki toplumlar azabı hak ettiler

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ (12) وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ (13) وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ (14) أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ (15)

12-15: Onlardan önce Nuh kavmi, (peygamberlerini bir kuyuya gömen) Ress halkı ve Semud kavmi, Âd ve Firavun, Lût'un kardeşleri, Eykeliler, Tübba'ın kavmi de yalanlamıştı. Bütün bunlar kendilerine gönderilen peygamberleri yalanladılar, böylece kendilerini uyardığım şey gerçekleşti. (sonları cehennem oldu) İlk yaratmada acizlik mi gösterdik ki yeniden yaratamayalım? Doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda şüphe içindedirler.

4- Bütün kâfir ve inatçıları, hayra engel olan, aşırı giden ve vahiyden kuşku duyanları atın cehenneme!

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ (16) إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ (17) مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ (18) وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ (19) وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ (20) وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ (21) لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ (22) وَقَالَ قَرِينُهُ هَٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ (23) أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ (24) مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُرِيبٍ (25) الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ

فِى الْعَذَابِ الشَّدِيدِ (26) قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَآ اَطْغَيْتُهُ وَلٰكِنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ (27) قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَىَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ اِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ (28) مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ وَمَآ اَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ (29) يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ (30) وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ (31) هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ اَوَّابٍ حَفِيظٍ (32) مَنْ خَشِىَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَآءَ بِقَلْبٍ مُنِيبٍ (33) اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ (34) لَهُمْ مَا يَشَآؤُنَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ (35) وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِى الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ (36) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ اَوْ اَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ (37)

16-37: Andolsun, insanı Biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de Biz biliriz. Çünkü Biz, ona şah damarından daha yakınız. Üstelik biri insanın sağ tarafında, biri sol tarafında oturmuş iki melek de onun yaptıklarını kaydetmektedir. İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında yaptıklarını gözetleyen ve kaydeden hazır bir melek bulunmasın. Ölüm sarhoşluğu bir hakikat olarak insana gelir de ona, "İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir" denir. Sûr'a üfürülecek (ve kıyamet kopacak.) İşte bu, tehdidin gerçekleşeceği gündür. Herkes beraberinde bir sevk edici şeytan, bir de şahitlik edici melek ile gelir. Ona "Andolsun ki sen bundan gaflette idin. Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün keskindir" denir. Beraberindeki şeytan şöyle der: "Bu hep benim yanımda hazır idi." Allah, şöyle der: "Atın cehenneme, inatçı, hayrı hep engelleyen, haddi aşan şüpheci her kâfiri! Allah ile beraber, başka bir ilâh edinen o kimseyi atın şiddetli azabın içine!" Arkadaşı olan (ve kendisini dalalete sürüklemiş olan) şeytan der ki: "Ey Rabbimiz! Onu ben azdırmadım, fakat kendisi derin bir sapıklık içinde idi." Allah, şöyle der: (Ey müşrikler) "Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü Ben bu uyarıyı size önceden yaptım. Benim katımda söz değiştirilmez ve Ben kullara zulmedici değilim." O gün Cehenneme, "Doldun mu?" deriz. O da; "Daha var mı?" der. Cennet, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara uzak olmayacak şekilde yaklaştırılacak. Onlara şöyle denir: "İşte bu, size vaat edilmiş olan şeydir. O, her tövbe eden, O'nun emrini gözeten için, görmediği hâlde Rahman'dan korkan ve O'na yönelmiş bir kalp ile gelen kimseler içindir. Haydi, selâmetle girin oraya, bugün artık ebediyet günüdür." Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha fazlası da vardır. Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helâk ettik de ülke ülke dolaşıp kaçacak delik aradılar. Kaçacak bir yer mi var? Şüphesiz bunda, aklı olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.

5- Sonuç: Allah gökleri yaratmış ve yorulmamıştır, öyleyse müşriklerin söyledikleri seni usandırmasın Ey Peygamber!

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُّغُوبٍ (38) فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ (39) وَمِنَ الَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَاَدْبَارَ السُّجُودِ (40) وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ (41) يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ (42) اِنَّا نَحْنُ نُحْيِ وَنُمِيتُ وَاِلَيْنَا الْمَصِيرُ (43) يَوْمَ تَشَقَّقُ الْاَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ (44) نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ (45)

38-45: Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı evrede yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı. O hâlde (Ey Muhammed) onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tespih et. Gecenin bir kısmında ve güneşin batışının ardından[65] da O'nu tespih et. Çağırıcının yakın bir yerden sesleneceği gün, o sese kulak ver. O kıyametin o korkunç çığlığını işitecekler-dir. İşte bu, kabirlerden çıkış günüdür. Şüphesiz Biz diriltir ve öldürürüz. Dönüş de ancak Bizedir. O gün yer, onların üzerinden süratle yarılıp açılır. Bu, hesap için bir toplamadır, Bize göre kolaydır. Biz onların ne dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen, onlara karşı bir zorba değilsin. O hâlde sen, Benim uyarımdan korkan kimselere Kur'ân ile öğüt ver.

Açıklama: Harflere yemin meselesi

Bu surenin başında "Şerefli Kur'ân'a" yemin edilmektedir. Surelere yemin ile başlama, Mekkî surelerin hususiyetlerinden biridir. Bazı sureler kuşluk, güneş, ay, gece, burçlar, yıldızlar gibi tabiattaki olgulara; bazıları zeytin, incir gibi ağaçlara; bazıları at vb hayvanlara; bazıları Kaf, Sad, Nun gibi alfabede yer alan harflere yemin ederek başlar. Ayrıca bazı surelerin başında, huruf-u mukattaa denilen harfler bulunur. Toplam on dört harfin kullanıldığı bu "harf ile başlayan" sureler 29 tanedir ve bunların çoğu Mekkî'dir. Bunlardan bazıları Kaf, Sad, Nun gibi tek bir harf ile başlarken bazıları Hamim, Tasin gibi iki harfle, bazıları Elif lam mim, Elif lam ra gibi üç harfle, bazıları Elif lam mim ra gibi dört harfle, bazıları da Kaf ha ya ayn sad gibi beş harfle başlamaktadır.

65 Denildiğine göre Mekke döneminde biri güneşin batışından önce (ikindi), diğeri de doğuşundan önce (sabah) olmak üzere iki vakit namaz kılınıyordu.

Tefsirciler surelerin başlarında geçen bu harflerin "esrarını" keşfetmek için harcanmadık çaba bırakmamışlardır. Kimileri bunların sadece surelerin açılış harfleri olduğunu söylemekle yetinirken kimileri ise bunların sadece Allah'ın bileceği birer "sır" olduğunu söylemiştir. Buna karşın birçok müfessirin bu harfleri birer sembol olarak değerlendirip sınırsız tahmin ve yorumların önünü açtıklarını görmekteyiz. Ne var ki, türü ne olursa olsun her tür "sembolik yorumlama", önünde sonunda fiyasko ile sonuçlanmaya mahkûmdur, çünkü bir ya da iki harfe uydurulabilecek bir yorumun başka yerde geçen üç ya da dört harfe uydurulması oldukça zor olacaktır. Diğer bir deyişle surelerin başında geçen bu harflerin hepsini yorumlamada geçerli olacak bir "genel kaide" mevcut değildir.

İlgili görüşler içerisinde muhtemelen en doğru olanı, bu harflerin dikkat çekmek üzere kullanıldıklarını, bu tarz bir kullanımın Araplar arasında yaygın olduğunu ifade eden görüştür. Nitekim sahabenin Kur'ân ile ilgili olarak Hz. Peygambere birçok soru sormuş olmalarına rağmen, Kur'ân'da o kadar sık tekrarlanan bu harflerle ilgili herhangi bir soru sorduklarının rivayet edilmemiş olması bu görüşü destekleyen bir husustur. Diğer taraftan harflerin bu şekilde kullanımı Arapların alışık oldukları bir adet olmasaydı müşrik muhataplar bunu yadırgayabilir, Kur'ân'ı eleştirmek üzere bir fırsat olarak kullanabilirlerdi, çünkü onlar bu amaçla kullanabilecekleri hiçbir fırsatı kaçırmazlardı. Bu bağlamda Ebubekir İbnu'l-Arabî şöyle demektedir;

> "Eğer Araplar bu harflerin böyle kullanılmalarının bildikleri bazı anlamlara delalet ettiğini bilmeselerdi bu hususta Hz. Peygamberi ilk yadırgayan onlar olurlardı. Oysa Hz. Peygamber onlara Hamim, Sad ve benzeri bir çok sureyi alenen okumuş, fakat onlar Hz. Peygamberin veya Kur'ân'ın en ufak bir zafiyetini yakalamaya can attıkları halde bu harflere hiçbir itirazda bulunmamışlardır."

34- BELED SURESİ

سورة البلد

Kıyamet'e, kınayan nefse ve şerefli Kur'ân'a yeminden "Mekke"ye yemine geçiliyor bu surede. Kaf suresi diriliş konusunu tafsilatlı bir şekilde ele almış ve belli şahısları değil, bir bütün olarak Kureyşli inkârcıları eleştirmişti. Bu sure ise, Hz. Peygamberin söz ettiği ahiret ve hesabın gerçek olmasından korkan ve yaptığı kötülükleri affettirmek için bazı iyilikler yapmaya karar veren, fakat bu arada samimiyet ve ihlâstan yoksun bir şekilde hareket eden zengin ve asil bir Kureyş önderini eleştirmektedir. Bu kişi aslında cimri olduğu halde ortalık yerde sadaka vererek gösteriş yapıyor, ahiret ve hesap korkusu ile mal-mülk sevdası arasında gidip geliyor, kararsızlık içerisinde bocalıyordu.

Doğrusu bu sure, ilk bakışta okuyucu için herhangi bir izaha gerek bırakmayacak denli açık ve anlaşılır görünmektedir. Ne var ki surenin bağlamı ve içerdiği anlamlar üzerinde biraz düşünüldüğünde, işin ilk bakışta sanıldığı kadar kolay olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz bu sureyi anlamak için tefsir kitaplarına başvuran okuyucu, orada hemen her ayetin her lafzı ile ilgili olarak ortaya atılan ve lafız ile anlam arasındaki irtibatı yakalamayı imkânsız hale getirecek kadar karmaşıklaşan farklı anlam ve yorumlar karşısında şaşkına dönecek, dehşete kapılacaktır.

İşte bu sebeple, bu sureyi "iniş sebebi" ile ilgili görüşler çerçevesinde "okumak" gerekmektedir. Evet, büyük tefsir âlimleri "iniş sebebi" ile ilgili rivayetlere önem vermişler ve bu rivayetleri derlemeye çalışmışlardır, fakat onların lafızların anlamlarını tıpkı bir sözlük yazarı gibi irdeleme merakları, her türlü yorum ve faraziyeyi sayıp dökme sevdaları ve hele hele kelam alanındaki mezhep eğilimleri çoğu zaman suredeki ayetleri ve lafızları kendi bağlamı içerisinde değerlendirmekten, mensup olduğu aşamadaki ortam içerisinde anlamlandırmaktan alıkoymuştur.

Diğer taraftan, daha önce ifade ettiğimiz gibi bu sure ile ilgili "sebeb-i nüzul" rivayetlerini okuyan okuyucu, bu rivayetlerin sırf belli başlı bazı cümle veya kelimeleri "tefsir" etmek maksadıyla anlatıla gelen rivayetler olup bir bakıma kendi doğruluklarından şüphe uyandırdıklarını hissedecektir. Örneğin bu rivayetlerin birine göre bu sure, "Beni Cumah" kabilesinden bir adam hakkında indirilmiştir. Ebu'l-Eşedeyn lakaplı bu kişi Ukaz bölgesinden bir kürek kemiği almış ve ayaklarının altına koyarak, "beni bu kemikten indirebilene ödül vereceğim" demiştir. Bunun üzerine on kişi onu çekip kemiğin üzerinden indirmeye çalışmışlar, ancak kemik kırılıp parçalanmasına rağmen onu indirememişlerdir. Rivayete göre bu adam Muhammedî davetin düşmanlarından biridir ve bu sure[deki "*insan kimsenin kendisine güç yetiremeyeceğini mi sanır*" ayeti][66] onun hakkında indirilmiştir. Bu rivayet başka surelerin iniş sebebi olarak da aktarılmaktadır. Bir başka rivayete göre bu sure, bütün malını İslam düşmanlığı için seferber ettiğini, insanları İslam'dan uzaklaştırmak için harcadığını söyleyen Eşed b. Kelde adlı bir kişi hakkında; diğer bir rivayete göre ise her günah işlediğinde Hz. Peygambere gelip o günahtan kurtulmak için ne yapması gerektiğini soran ve her seferinde bunun için keffaret ödemesi gerektiği cevabını alan, nihayetinde ödeyeceği kefaretler çoğalınca "*Muhammed'e uyduğum günden beri şu keffaretler yüzünden dünyanın malını heba ettim!*" diye yakınan bir kişi hakkında indirilmiştir.

"Keffaret"in henüz o dönemde belirlenmiş bir şey olmadığından hareketle bu son rivayeti eleştirmek mümkün olmakla beraber burada geçen keffaret kelimesini, Leyl Suresinde kullanıldığı anlamda, yani arınmak ve temizlenmek amacıyla mal vermek anlamında düşünmek de mümkündür. Bu durumda rivayetler içerisinde bizce en makul olanı bu rivayet olacaktır, çünkü bu rivayet surenin mantuk ve mefhumu ile (lafız ve manası ile) oldukça uyumludur. Sözü edilen kişi psikoloji olarak tam bir "meşakkat" içerisindedir, bir türlü kendisini toparlayıp günahlardan uzaklaştıramamaktadır. Bir taraftan da malı sayesinde çok güçlü ve kimsenin alt edemeyeceği bir insan olduğunu düşünmekte, günahları işleyip işleyip Hz. Peygamberden fetva istemekte, Hz. Peygamber de ona her seferinde keffaret ödemesini söylemektedir. Fakat bu kişi en sonunda peygamberi yalanlamakta ve yaptıklarının yanına kâr kalacağını sanmaktadır. Oysa hesap gününde bütün organları aleyhine şahitlik edecektir: gözü, dili, kendisine iyi ve kötüyü ayırt etme ayrıcalığı sağlayan aklı hep ona tanıklık edecektir. Peygamberi yalanlayarak şer yolunu seçmiş olduğuna bizzat aklı şehadet edecektir.

66 Köşeli parantez içindeki ifade bize aittir. (Çev.)

Bu kişi hem sürekli günah işlemekte, onlardan bir türlü kurtulamamakta, hem de tevbe edip tevbesine sadık kalamamaktadır. Hem günahlardan kurtulmak istemekte, hem de günahı yok edebilecek şeylere sarılmamaktadır. Bu durum Kur'ân'ın diliyle "sarp yokuş", günümüzün diliyle ise "psikolojik kriz" veya "iç çelişki" olarak adlandırılmaktadır. Bu durumu aşmanın tek yolu keffaret ödemektir. Bu tür günahları silecek tek şey, keffaret bedelidir. Burada keffaret ya köle azat etmek, ya yakın akrabalardan bir yetimi doyurmak, ya da çaresiz duruma düşmüş bir fakire yardım etmektir. Fakat sadece keffaret de yeterli değildir, çünkü keffaret ancak tevbe ile birlikte olunca, yani aynı günahları tekrar işlememek üzere söz verilince işe yarar. Ayrıca keffaret ödeyen kişinin mü'min olması, yani şehvetine boyun eğmeyen, nefsine karşı sabırlı ve dirayetli olan, mü'min kardeşlerine karşı yardımsever ve merhametli olan bir kimse olması da gerekir. İşte bu gibi kimselerin sonu cennettir, bu söylenenleri yapmayanların sonu ise, cehennemdir.

1- Mukaddime: İnsan meşakkat içindedir!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

لَآ أُقْسِمُ بِهٰذَا الْبَلَدِ (1) وَأَنْتَ حِلٌّ بِهٰذَا الْبَلَدِ (2) وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ (3) لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ (4) أَيَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ (5) يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا (6) أَيَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ (7) أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ (8) وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ (9) وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ (10)

Bismillahirrahmanirrahim

1-10: Sen bu içindeyken şu beldeye (Mekke'ye)[67] *, babaya ve ondan meydana gelen çocuğa*[68] *yemin ederim ki, Biz insanı bir sıkıntı ve zorluk*

67 Bazı tefsirciler bu ayette geçen "Hıll" kelimesinin helal anlamına geldiğini, dolayısıyla cümlenin anlamının, "Bu şehirde savaşmak ve esir almak sana helaldir" şeklinde olduğunu düşünmüşlerdir. Hatta buradan yola çıkarak surenin Medenî olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ne var ki sure Mekkî'dir ve henüz Mekke fethedilmeden önce orada savaşmanın helal kılınması pek makul değildir. Dolayısıyla anlam, "sen bu şehirde yaşıyorsun" şeklinde olmalıdır. Ancak ilk görüş sahipleri bu görüşe, Hill kelimesinin yerleşmek anlamına gelemeyeceğini, sadece helal anlamına geleceğini söyleyerek karşı çıkmışlardır. Bu itirazı kabul ettiğimiz takdirde bile ayete, "Mekke'de savaşmak ve esir almak sana helaldir" anlamını değil de, olsa olsa; "Sen bu şehirde güçsüzsün, müşrikler tarafından kanı helal görülen korumasız bir kişisin. Müşrikler zulmün haram/yasak olduğu bu beldede sana eziyet etmeyi helal görmektedirler" anlamını vermek daha uygundur.

68 Bazı tefsirciler "ma" edatını olumsuzluk edatı olarak düşünmüş ve bu ayete, "çocuk sahibi olan babaya ve çocuk sahibi olamayan kısır kimseye" şeklinde anlam vermişlerdir. Bizce ayete böyle bir anlamın verilmesinin haklı bir sebebi yoktur. Burada esas anlam zaten ilk akla gelen anlamdır, yani sürekli yenilenen bir yaratma şeklinde tezahür eden üreme olayı

içinde yarattık. İnsanoğlu, kendisine kimsenin güç yetiremeyeceğini mi sanıyor? "Yığınla mal harcadım" diyor. Kendisini kimsenin görmediğini mi sanıyor? Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu, (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?

2- Sarp yokuşu aşmak: Köle azadı

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ (11) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْعَقَبَةُ (12) فَكُّ رَقَبَةٍ (13) اَوْ اِطْعَامٌ فِى
يَوْمٍ ذِى مَسْغَبَةٍ (14) يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ (15) اَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ (16) ثُمَّ كَانَ مِنَ
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ (17)

11-17: Fakat o, sarp yokuşa atılmadı. Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin?[69] *O tutsak bir boynu çözmek, köle azat etmektir. Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır. Sonra da birbirlerine sabır ve merhamet tavsiye eden mü'minlerden olmaktır.*

3- Sonuç: Sağ ehli ve Sol ehli

اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (18) وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا هُمْ اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ
(19) عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤْصَدَةٌ (20)

18-20: İşte hesap defterleri sağ ellerine verilecek olanlar bunlardır. Ayetlerimizi tanımayanlar ise solun adamlarıdır (Kitabı solundan verilen uğursuz kişilerdir). Üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.

Açıklama

Gördüğümüz gibi sure sosyal meselelere ağırlık vermekte, son bölümde de ahiret konusuna değinmektedir. Belki de Kur'ân'da kölelik, fakirlik, yoksulluk gibi sosyal meselelere en çok yer veren sureler bu aşama sureleridir. Zira bu aşamada Müslümanların neredeyse tamamı bu kimselerden müteşekkildir. İşte bu sure de dünyada huzur içinde yaşamanın ve ahirette Allah'ın kendilerine vaat ettiği cennet nimetine mazhar olan mü'minlerin saflarında yer almanın, tek kelime ile ifade edersek "kurtuluşun", yani "sarp yokuşu aşmanın" tek yolunun, iman edip sabır ve merhamet sahibi olduktan sonra bu sosyal meselelere ehemmiyet vermek olduğunu göstermektedir.

anlatılmaktadır. Ayrıca burada "baba", bu şehri kurmuş olan Hz. İbrahim "oğul" ise İsmail peygamberden Hz. Muhammed'e kadar Mekke'de yaşamış olan İbrahim zürriyetidir.

69 Çoğu tefsirci sarp yokuşun kıyamet olduğunu söylemiştir. Oysa bu ifadeyi böylesine tevillere tabi tutmanın gereği yoktur, çünkü sarp yokuşun ne olduğu zaten bir sonraki ayette açıklanıyor: köle azat etmek, yetimi doyurmak,.. vs.

34- Alak Suresinin Devamı

Alak ve Müddessir surelerinin ilk bölümlerini daha önce incelemiş, geri kalan bölümlerini, indirildikleri aşamada ele alacağımızı söylemiştik. Sureleri bu şekilde ikiye bölmek onların iç bütünlüğünü parçalamak anlamına gelmez, çünkü âlimlerin çoğuna göre Kur'ân surelerinin içyapıları tevkîfî'dir, yani Hz. Peygamber tarafından düzenlenmiştir. Fakat bu, Kur'ân'ın parçalar halinde indirilmiş olduğu gerçeğini değiştirmez. Demek ki Kur'ân'ı anlama eyleminde bu hususiyetin daima göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu prensibi her surede tatbik etmek mümkün olmasa da bu iki surede tatbik etmek, yani bu surelerde ilk inen bölümler ile sonradan inen bölümleri ayırt edip her bir bölümü Muhammedî davetin seyri içerisindeki aşaması içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Biz burada surelerin bütünlüğünü de muhafaza etmek için, metnin tamamını verecek ve ilk bölümü kısaca değerlendireceğiz.

Bu surenin ilk beş ayetini incelerken iki temel konuyu vurgulamıştık: Bunlardan biri, orada ilahî hitabın "Rab" ismi ile yöneltilmesi (yaratan Rabbinin Adı ile oku!) idi. Nitekim Kureyşlilerin Hz. Peygamber'den "Rabbini tanıtması"nı istemesine cevap olarak inen İhlâs Suresine kadar sadece Rab ismi kullanılmıştır. İkincisi ise bu ilk beş ayetin "alak'tan yaratma" ve "kalemle öğretme" ifadeleri ile İslam inancının temellerini resmetmiş olmasıydı. İnsanın, yani Hz. Muhammed'in yaratılmasından maksat, peygambere bilmediklerini öğretenin, yani vahyi gönderenin onu yaratan Rabbi olduğunu ifade etmektir. Surenin ikinci kısmında ise İslam davetinin düşmanlarından birine seslenilmektedir. Buradaki üslup, Kureyşli inkârcılar karşısında takınılan cedel ve reddiye üslubudur.

A: İlk bölüm

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ (1) خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (2) اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ (3) اَلَّذِى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (4) عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak"tan yarattı. Oku... Çünkü senin Rabbindir nihayetsiz kerem sahibi olan. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir."

B: İkinci bölüm

1- Ebu Cehil'in azgınlığı

كَلَّآ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰٓى (6) اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى (7) اِنَّ اِلٰى رَبِّكَ الرُّجْعٰى (8) اَرَاَيْتَ الَّذِى يَنْهٰى (9) عَبْدًا اِذَا صَلّٰى (10) اَرَاَيْتَ اِنْ كَانَ عَلَى الْهُدٰٓى (11) اَوْ اَمَرَ بِالتَّقْوٰى (12)

6-12: "Hayır, insan (Ebu Cehil kendini servet sahibi ve) yeterli gördüğü için azgınlık eder. Oysa herkes eninde sonunda Rabbine dönecektir. (o, nihayetinde dönüşün Allah'a olacağını ve malının kendisine fayda etmeyeceğini unutmaktadır) Gördün mü, namaz kıldığı zaman peygamberi engelleyeni. Hiç düşündün mü o (Muhammed) doğru yolda mıdır, ya da takva sahibi midir? (salih ameli mi emretmektedir)

2- Ona itaat etme...

اَرَاَيْتَ اِنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى (13) اَلَمْ يَعْلَمْ بِاَنَّ اللّٰهَ يَرٰى (14) كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ (15) نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ (16) فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ (17) سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ (18) كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ (19)

13-19: (Ey Muhammed) Peki ya engelleyen kişi, (Ebu Cehil, Kur'ân'ı) yalanlamış ve davetten yüz çevirmişse!? Bilmez mi ki Allah her şeyi görür? (Yaptıkları kaydedilmektedir) Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, peygambere yaptığı eziyetlere son vermezse onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız. O zaman toplasın bakalım yandaşlarını! Biz de cehennem görevlisi melekleri çağıracağız. Hayır, Ey Muhammed! Sakın ona boyun eğme, Rabbine Secde et ve yakınlaş."

Açıklama

Surenin ilk beş ayeti ile geri kalanı arasında gerek üslup gerek içerik açısından büyük farklılık bulunduğu açıktır. İlk beş ayet ilk inen vahiydir ve Hz. Peygamber'e hitap etmektedir. İkinci kısımda ise Hz. Peygamberi yalanlayan ve ona düşmanlık edenlere seslenilmektedir. Müfessirler bu bölümde muhatabın Ebu Cehil olduğu konusunda ittifak ederler. Bu kişi Haşim oğullarının rakibi olan Mahzum oğullarının liderlerinden idi. Hz. Peygamberin Kâbe'de ibadet etmesine izin vermezdi. Hz. Peygamber ise bu azgın zalime karşı direnir ve ona Kur'ân okurdu. İlgili rivayetlerden birine göre Ebu Cehil bir gün arkadaşlarına şöyle der, "Muhammed gelip sizin gözünüzün önünde kendi ibadetini yapıyor öyle mi?" diye sorar. Onlar da "Evet" derler. Bunun üzerine, "Lat ve Uzza'ya yemin olsun ki onun gelip burada ibadet ettiğini görecek olursam yüzünü toprağa gömüp kafasını ezeceğim!" diye yemin eder. Bunun üzerine de "*Hayır, insan (Ebu Cehil) kendini servet sahibi ve yeterli gördüğü için azgınlık eder*" ayetleri indirilir. Diğer bir rivayette ise Hz. Peygamber namaz kılarken Ebu Cehil gelir ve ona engel olur. Bunun üzerine, "*Gördün mü, namaz kıldığı zaman peygamberi engelleyeni. Hiç düşündün mü o doğru yolda mıdır, ya da takva sahibi midir? Peki ya engelleyen kişi, Kur'ân'ı yalanlamış ve davetten yüz çevirmişse!? Bilmez mi ki Allah her şeyi görür? Hayır! Andolsun, eğer vazgeçmezse, peygambere yaptığı eziyetlere son vermezse onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yakalarız.*" ayetleri indirilir. Bir başka rivayette Hz. Peygamberi namaz kılarken gören Ebu Cehil, "Ben sana bunu yapma dememiş miydim?" der. Hz. Peygamber ise onu dinlemez ve uzaklaştırır. Ebu Cehil de şöyle der; "Biliyorsun ki şu Mekke vadisinde benden daha fazla yandaşı olan yoktur!" der. Bunun üzerine Yüce Allah, "*O zaman toplasın bakalım yandaşlarını! Biz de cehennem görevlisi melekleri çağıracağız*" ayetlerini indirir. Bütün bu rivayetlerin aslında tek bir olaydan söz ettikleri açıktır. Görünen o ki her rivayette olayın bir bölümü surenin bir ya da birkaç ayeti ile ilişkilendirilmiştir. Oysa surenin ikinci kısmının tamamı Ebu Cehil'e reddiye mahiyetindedir.

34- MÜDDESSİR SURESİNİN DEVAMI

Bu surenin ilk bölümü vahyin kesintiye uğraması ve buna bağlı olarak Hz. Peygamberin hüzne kapılması üzerine indirilmiş, onu teselli etmiş ve görevini sürdürmesini, insanları uyarmasını söylemişti. Surenin ikinci kısmı ise bambaşka bir sebeple indirilmiştir. İbn İshak şöyle diyor;

"Mahzum oğullarının lideri olan Velid b. Muğire Kureyş'in yaşlılarından biriydi. Arap kabilelerinin Mekke'ye akın ettiği panayır mevsiminde bir gün Kureyş'in ileri gelenleri onun çevresinde toplanmışlardı. Velid şöyle konuştu; *"Kureyşliler! İşte yine bir panayır mevsimi geldi. Bütün Araplar Mekke'ye akın edecekler. Yalnız şu Muhammed'in peygamberlik meselesini hepsi duymuşlardır. Şimdi gelin ortak bir karar alalım ve yabancılara karşı hep aynı şeyi anlatalım. Muhammed hakkında farklı farklı konuşup da birbirimizi yalanlamayalım."* Diğerleri de *"Tamam, ne diyeceğimize sen karar ver"* dediler. Ancak Velid, *"Hayır"* dedi, *"sizler görüş bildirin"*. Bunun üzerine oradakilerden bazıları ona kâhin demeyi önerdiler. Ancak Velid, *"hayır, o kâhin değil. O kadar kâhin tanıyoruz. Onun sözleri kâhinlerin secili sözlerine hiç benzemiyor"* dedi. *"Mecnun diyelim"* dediler, fakat onu da kabul etmedi, *"cinlerle irtibat kuranları tanıyoruz, onun hali onlara benzemiyor"* dedi. *"Şair diyelim"* dediler, ona da olmaz dedi. *"Recez'inden Hezec'ine, Karid'inden Makbud'una*[70] *şiirin her türlüsünü biliyoruz, Muhammed'in söyledikleri şiir de değil"* diye yanıt verdi. *"O zaman sihirbaz diyelim"* dediler. *"Hayır, sihirbazları biliyoruz. Bunun yaptığı şey sihirbazların efsunlarına ve üfürüklerine de benzemiyor"* dedi. Sonunda *"Peki ne diyelim sen söyle Ey Ebu Abdu Şems (Velid)"* dediler. Velid de şöyle dedi; *"Vallahi onun sözlerinde bir tatlılık var. Sanki sözlerinin kökü Hurma ağacı, devamı da o ağacın meyveleri gibi! Bu dediklerinizden hangisini söylerseniz söyleyin, yalan söylediğiniz ortaya çıkar. Bunların asılsız iftiralar olduğu derhal anlaşılır. Yine de onun hakkında söyleyebileceğimiz en mantıklı şey, onun bir sihirbaz olduğudur, çünkü sözlerinde sihir etkisi var. İnsanı karısından, çoluğundan çocuğundan, akrabalarından, aşiretinden ayıracak kadar güçlü bir sihir."* Velidin bu görüşü kabul gördü. Bu karar üzerine Kureyşliler Mekke'ye gelen her yabancıya Muhammed'in sihirbaz oldu-

70 Bu sayılanlar Arap şiirinin türlerindendir. (Çev.)

ğunu ve insanları ailelerinden, çoluk çocuklarından kopardığını söylemeye başladılar. Bunun üzerine Yüce Allah Velid b. Muğire hakkında, *"Kendisini yaratmış olduğum o kibirli müşrik'i bana bırak!...."* ayetlerini, (yani bu surenin ikinci bölümünü) indirdi.

A: İlk bölüm

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (1) قُمْ فَاَنْذِرْ (2) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ (3) وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (4) وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ (5) وَلَا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ (6) وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ (7) فَاِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ (8) فَذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ (9) عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ (10)

Bismillahirrahmanirrahim

1-10: "Ey örtüsüne bürünüp yatmakta olan Peygamber! Kalk ve sana vahyedilenleri tebliğ et! Rabbinin müşriklerin tapındığı putlardan yüce olduğunu haykır. Elbiseni temizle! İçindeki sıkıntı ve tasayı bir kenara bırak! Çektiğin sıkıntıyı o kadar büyütme, Rabbin için, Allah yolunda sabret, karşılaşacağın zorluklara dayan! Şunu bil ki sura üfürüldüğü kıyamet günü çok çetin bir gündür. O gün kâfirler için hiç kolay olmayacaktır."

B: İkinci bölüm

1- Kur'ân'a "nakledile gelen bir sihir" diyen Velid b. Muğire'ye cevap!

ذَرْنِى وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً (11) وَجَعَلْتُ لَهُ مَالاً مَمْدُوداً (12) وَبَنِينَ شُهُوداً (13) وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيداً (14) ثُمَّ يَطْمَعُ اَنْ اَزِيدَ (15) كَلَّآ اِنَّهُ كَانَ لِاٰيَاتِنَا عَنِيداً (16) سَاُرْهِقُهُ صَعُوداً (17) اِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (18) فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (19) ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ (20) ثُمَّ نَظَرَ (21) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (22) ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ (23) فَقَالَ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ (24) اِنْ هٰذَآ اِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (25) سَاُصْلِيهِ سَقَرَ (26) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا سَقَرُ (27) لَا تُبْقِى وَلَا تَذَرُ (28) لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ (29) عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ (30)

11-30: Kendisini (anne karnında çocuksuz ve servetsiz bir şekilde) yaratmış olduğum (daha sonra kendisine büyük servet verdiğim) o kibirli müşrik'i bana bırak! Hiçbir şey sahibi değilken Ben ona bol bol mal verdim, boy boy (on tane) evlatlar verdim, her türlü imkânı ve zamanı

tanıdım, ama şimdi o daha fazlasını istiyor. Hayır, o kesinlikle ayetlerimize karşı inatçılık etmektedir. Ben onu sarp bir yokuşa sardıracağım. Şüphe yok ki o, düşündü ve ölçtü biçti. Artık kahrolası, nasıl ölçtü biçti. Sonra kahrolası, nasıl ölçtü biçti. Sonra bakıverdi. Sonra kaşını çattı, suratını astı. Sonra gerisine döndü ve böbürlendi. Dedi ki: Bu, (sihirbazlardan) nakloluna gelen bir sihirden başka değildir. Bu (vahiy değil,) ancak insan lâkırdısıdır. (Sen sabret Ey Muhammed!) Onu cehenneme yaslayacağım. Bilir misin; cehennem nedir? O ne yaşatır, ne de ölüme terk eder, İnsan için çok yakıcıdır. Üzerinde on dokuz (görevli melek) vardır.

2- Cehennem görevlilerinin sayısı ile ilgili alaylarına cevap!

وَمَا جَعَلْنَآ اَصْحَابَ النَّارِ اِلَّا مَلٰٓئِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ اِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا
لِيَسْتَيْقِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزْدَادَ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ
اُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَآ
اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَآءُ وَمَا يَعْلَمُ
جُنُودَ رَبِّكَ اِلَّا هُوَ وَمَا هِىَ اِلَّا ذِكْرٰى لِلْبَشَرِ (31)

31: Biz, cehennemin görevlilerini ancak meleklerden kıldık. Onların sayısını inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve mü'minler şüpheye düşmesin, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile kâfirler, "Allah, örnek olarak bununla neyi anlatmak istedi" desinler. İşte böyle. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Rabbinin ordularını ancak Kendisi bilir. Bu, insanlar için ancak bir uyarıdır.[71]

3- Cehennemliklerin itirafları ve cezaları...

كَلَّا وَالْقَمَرِ (32) وَالَّيْلِ اِذْ اَدْبَرَ (33) وَالصُّبْحِ اِذَآ اَسْفَرَ (34) اِنَّهَا لَاِحْدَى الْكُبَرِ
(35) نَذِيرًا لِلْبَشَرِ (36) لِمَنْ شَآءَ مِنْكُمْ اَنْ يَتَقَدَّمَ اَوْ يَتَاَخَّرَ (37) كُلُّ نَفْسٍ بِمَا
كَسَبَتْ رَهِينَةٌ (38) اِلَّآ اَصْحَابَ الْيَمِينِ (39) فِى جَنَّاتٍ يَتَسَآءَلُونَ (40) عَنِ
الْمُجْرِمِينَ (41) مَا سَلَكَكُمْ فِى سَقَرَ (42) قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ (43) وَلَمْ

71 Bu uzun ayetin bir tür ara cümle olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen yukarıda geçen cehennem görevlisi meleklerin sayısı ile ilgili ifade müşriklerin alaylı tepkisini çekmiş, buna cevap olarak da bu ara cümle indirilmiştir. Bu cevabın ardından da tekrar yukarıdaki konuya dönülecektir. Hz. Peygamber de bu ara cümleyi tam da indirildiği ayetlerin arasındaki yerine koydurtmuştur. Bu durumda 35. ayette geçen "uyarıcı olarak elbette büyük bir şeydir" ifadesi, 26-27. ayette söz edilen cehennem ile ilgilidir.

نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ (44) وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ (45) وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ (46) حَتَّى أَتَيْنَا الْيَقِينُ (47) فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ (48)

32-48: Hayır, öğüt almazlar. Aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki o cehennem insan için; içinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için uyarıcı olarak elbette büyük bir şeydir. Herkes kazandığına karşılık bir rehindir. Ancak ahiret mutluluğuna eren kimseler başka. Onlar cennetlerdedirler. Birbirlerine suçlular hakkında sorular sorarlar ve dönüp onlara şöyle derler: "Sizi cehenneme ne soktu?" Onlar şöyle derler: "Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksula yedirmezdik. Batıla dalanlarla birlikte biz de dalardık. Ceza gününü de yalanlıyorduk. Nihayet ölüm bize gelip çattı." Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez.

فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضِينَ (49) كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ (50) فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ (51) بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنَشَّرَةً (52) كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ (53) كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ (54) فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ (55) وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ (56)

4- Sonuç: Neden Kur'ân'ı reddediyorlar? Yoksa her biri kendine ait bir Kur'ân mı istiyor?

49-56: Böyle iken onlara ne oluyor da, (senin verdiğin) öğütten yüz çeviriyorlar? Onlar sanki avcının oklarından kaçan yaban eşekleridirler. Hatta onlardan her bir kişi, kendisine açılmış sahifeler verilmesini istiyor. Hayır, hayır! Onlar ahiretten korkmuyorlar. Hayır, düşündükleri gibi değil! Şüphesiz bu (Kur'ân sihir değil) bir uyarıdır. Artık kim dilerse ondan öğüt alır. Ancak Allah'ın dilediği kimseler düşünüp öğüt alır. Korkulmaya değer olan da O'dur; bağışlamaya lâyık olan da O'dur."

Açıklama

Surenin bu ikinci bölümü dört paragraftan oluşuyor. Birinci paragrafta Kur'ân'a nakledile gelen sihir diyen Velid b. Muğire'ye cevap verilmekte, onun sonunun cehennem olduğu bildirilmektedir. İkinci paragrafta, cehennem meleklerinin sayısının birinci paragraf sonunda on dokuz olarak ifade edilmesini alaya alanlara cevap söz konusudur. Üçüncü paragraf ilk paragrafı tamamlamakta, cennet ve cehennem sahneleri sunmaktadır. Burada cehennemlikler dünyada iken namaz kılmadıklarını ve yoksula yardım etmediklerini, tam tersine ahiret ve hesap gününü yalanladıklarını

itiraf ederler. Dördüncü paragrafta ise "müşrikler niçin Kur'ân'dan yüz çeviriyorlar?" sorusuna cevap veriliyor, cevap olarak onların her birinin kendine özel Kur'ân indirilmesini istediği, ahirete inanmadıkları için böylesine alaycı isteklerde bulundukları, kendi istekleri ile sapkınlık ve inadı tercih etmiş oldukları, bu yüzden de Allah'ın onları İslam'a layık görmeyeceği bildirilmekte, Allah'ın Müslüman olmaya layık gördüklerinin ancak O'ndan bağışlanma dileyen takva sahibi kişiler olduğu ifade edilmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer husus da ikinci paragrafın, bir ve üçüncü paragraflar arasında bir ara cümle olarak yer almasıdır. Tefsircilerin dediklerine göre "Onun üzerinde on dokuz görevli melek vardır" ayeti indirilince Ebu Cehil Kureyşlilere şöyle demiştir; *"Ananız acınızı görsün emi! Şu İbn Ebi Kebşe (Muhammed) cehennemin bekçilerinin on dokuz kişi olduğunu söylüyor, siz de bakıyorsunuz! Siz daha kalabalık ve güçlüsünüz. Her on kişiniz onlardan birini alt edemeyecek mi yani?"* O sırada Ebu'l-Eşed b. Üseyd ortaya atıldı ve *"on yedisini ben hallederim, geriye ikisi kalıyor, onları da siz alt edersiniz"* dedi. Bunu duyan Müslümanlar onlara, *"Yazık sizlere! Sayıya ne bakıyorsunuz! Siz melekleri sıradan iki gardiyan sandınız herhalde, hiç meleklerle insanlar bir tutulur mu?"*[72] derler ve bu olay üzerine 31. ayet indirilir. Buna göre bu ayet başlı başına müstakil bir ara cümledir ve gerek üslubu gerek uzunluğu açısından öncesi ve sonrası ile uyumsuzdur. Yukarıda zikredilen olay üzerine indirilmiş ve daha sonradan Hz. Peygamber tarafından bu suredeki yerine yerleştirilmiş olmalıdır. Bu durumda birinci paragrafın devamı üçüncü paragraftır ve orada "o elbette büyük bir şeydir" ifadesi, birinci paragraftaki "sakar/cehennem" kelimesi ile ilgilidir.

72 "لا تقاس الملائكة بالحدادين". Bu söz daha sonradan, eşit olmayan iki şeyin mukayese edildiği durumlarda söylenen bir atasözü haline gelmiştir.

35- KALEM SURESİ

سورة القلم

Bu sure, mevcut nüzul sırası listesinde ikinci sıraya konulmuştur. Oysa müfessirler Alak Suresinden sonra indirilen ilk surenin Müddessir Suresi olduğu hususunda ittifak etmektedirler. Nitekim Müddessir Suresinin girişinde değindiğimiz gibi, Alak Suresinin ilk ayetlerinin ardından bir süre vahiy kesilmiş ve ondan sonra Müddessir Suresinin ilk ayetleri indirilmiştir. Bu hususta kaynak olarak Hz. Aişe'den gelen şu rivayet mevcuttur; *"Kur'ân'dan ilk nazil olan, Alak Suresinin ilk ayetleridir. Sonra vahiy kesilmiş ve ondan sonra da Müddessir Suresi indirilmiştir."* Bu rivayet, büyük sahabî Cabir b. Abdullah'ın, kendisine ilk vahyin hangisi olduğunu soran bir kişiye verdiği şu cevabı teyit etmektedir;

> "Sana ancak Hz. Peygamberden duyduğum şu sözleri nakledebilirim: Hira civarında dolaştıktan sonra oradan aşağı indim. İnerken yolda bir ses duydum. Sağ tarafa baktım, bir şey göremedim, arka tarafa baktım yine bir şey göremedim. Başımı kaldırdığımda bir şey gördüm ve Hatice'nin yanına gelip "beni örtün, üzerime soğuk su dökün" dedim. Bunun üzerine Müddessir Suresinin ilk ayetleri indirildi."

Bu rivayette vahyin kesilmesinden sonra yeniden gelişinden söz edildiği gayet açıktır. Kalem Suresinin ikinci yahut üçüncü sure olduğuna ilişkin bir rivayet ise bulunmamaktadır. İlgili rivayetlerde sadece, bu suredeki bazı ayetlerin Medine'de indirildiği söylenir. Ancak bu ayetlerin Medine'de indirilmiş olmasına gerekçe olabilecek tek şey, bunların Medine'de gerçekleşmiş bazı olaylara binaen inmiş olabileceği düşüncesidir. Nitekim Esbab-ı Nüzul yazarları her ayete illa da bir iniş sebebi bulmak amacıyla siret-i nebevideki olayları adeta taramışlardır. Kurtubî, Maverdî'den naklen, İbn Abbas ve Katade'nin şöyle dediklerini aktarır;

> "Kalem suresinin başından 16. ayetine kadar Mekke'de, 17-33 arasındaki ayetler Medine'de, 34-47 arası Mekke'de, 48-50 Medine'de ve 51 ve 52. ayetler Mekke'de indirilmiştir."

Sureyi Mekkî-Medenî şeklinde böyle parçalara ayırmak onun iç bütünlüğü ile uyumlu değildir. Nitekim ilerde bunu göreceğiz. el-İtkan yazarı Suyûtî, es-Sehavî'den şu sözü nakleder; "Bu sure içerisinde Medenî olan ayetler 17-33 ve 48-50 ayetleridir." Bu rivayette, Maverdî'nin İbn Abbas'tan aktardığı yukarıdaki rivayetin aksine, 34-47 ayetleri Medenî sayılmamıştır.

Biz ise surenin tamamının Mekke'de ve o kadar da erken sayılmayacak bir dönemde indirildiğini düşünmek için yeterli sebebin bulunduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle sureyi 35. sıraya yerleştirdik. Bunu yaparken aşağıdaki mülahazaları göz önünde bulundurduk:

1- Surelerin "Nun, Kaf vb" harflere yemin ile başlaması nispeten geç dönemde başlamış bir üsluptur. Nitekim Kaf suresi bizim sıralamamızda 33., diğer sıralamalarda ise 33 veya 34. sırada yer almaktadır. Bu durumda "*Nun! Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun*" ifadesinin ikinci veya üçüncü sure olarak indirilmiş olduğunu düşünmek zordur. Kaldı ki bu surenin ilk bölümü böyle bir yemin ile başlamanın yanı sıra, davetin yaygınlaştığı sırada Hz. Peygambere mecnun yakıştırmasını yapan müşriklere çok sert, hatta ilk aşamada yer alamayacak denli sert bir üslupla cevap vermektedir. Bu iki durum söz konusu olmasaydı bu ayetlerin ikinci sırada indirilmiş olduğu belki düşünülebilirdi.

2-İlk yedi ayetin ardından gelen kısım ise şu anda incelemekte olduğumuz aşamayla, özellikle de Hümeze Suresinden sonraki bölüm ile tamamen uyumludur. Nitekim bu bölümde, Hz. Peygambere sıkıntı çektiren birçok Kureyş ileri gelenine cevap verilmektedir. Tefsirciler surede "kötülükle damgalı, soysuz" ifadesi ile Zühre oğullarının anlaşmalısı olan Ahnes b. Şerik b. Amr b. Vebb es-Sekafî'nin, "mal ve evlatlar sahibi" ifadesi ile Velid b. Muğire'nin kast edildiğini söylerler. Daha da önemlisi bu sure, Hz. Peygamber ile Kureyş önderleri arasındaki havanın iyice gerilmeye başladığı bir döneme ait olmasıdır. Biliyoruz ki bu dönemlerde, Haşim oğullarının lideri olan Ebu Talib'in Hz. Peygamberi koruması olmasaydı Kureyşliler ona düşmanlıkta daha ileri gidebilirlerdi. Nitekim tam da bu dönemde onların Hz. Peygamberi davasından vazgeçirmek için kâh tehdit ederek, kâh kendisine uyacaklarını söyleyerek girişimlerde bulunmuşlar, Hz. Peygamberin kendilerine karşı biraz taviz vermesi karşılığında ona türlü şeyler teklif etmişlerdir. Fakat Kur'ân Hz. Peygamberi uyarmış, onlara karşı dik durmasını, yalancı vaatlerine kanmamasını söylemiştir.

Sure bu çerçevede iki kıssaya yer verir. Bunlardan birincisi "bahçe sahipleri" kıssasıdır. Bu kıssada Kureyş müşrikleri ile bahçe sahipleri

mukayese edilir ve onların sahip oldukları servetin sonunun da kıtlık, kuraklık ya da tıpkı bahçe sahiplerinin arazilerinin başına gelen felakette olduğu gibi, sabahleyin mahsulü toplamaya gittiklerinde geceleyin bir ateş ile yok edilmek olabileceği uyarısı yapılır. İkincisi ise Yunus kıssasıdır. Hz. Peygambere mesaj vermek üzere anlatılan bu kıssada Yunus peygamberin halkının ısrarlı inkârı karşısında sabrının tükenmesinden, halkının helak edilmesi için dua ettikten sonra ülkeyi terk edip bir gemiye binerek uzaklara gitmek istemesinden ve nihayetinde denizde bir balık tarafından yutulup kıyıya fırlatılmasından söz edilir.

Bu iki kıssa arasında ise, Muhammedî daveti reddeden Kureyş müşriklerine kıyamet ve hesap günü ile ilgili uyarılar yapılır.

1- Mukaddime: (Sen yüce bir ahlak üzeresin... Sen de göreceksin onlar da görecek)...

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ (1) مَآ اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ (2) وَاِنَّ لَكَ لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ (3) وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ (4) فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ (5) بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ (6) اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (7)

Bismillahirrahmanirrahim

1-7: Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki, sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin. Şüphesiz sana, (bu görevinin karşılığında) tükenmez bir mükâfat vardır. Sen elbette, (halkının sana "güvenilir" lakabı vermesini hak edecek kadar) yüce bir ahlâk üzeresin. Hanginizin deli olduğunu yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.[73] *Şüphesiz senin Rabbin, Kendi yolundan sapan kişiyi daha iyi bilir. O, hidayete erenleri de daha iyi bilir.*

2- Yalan yere yemin eden, işi gücü kınamak olan, hayra engel olan azgın günahkâr kimseye itaat etme

فَلَا تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ (8) وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ (9) وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ (10) هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ (11) مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ (12) عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ

73 Bu ayette geçen "meftun" kelimesinin anlamı müfessirler tarafından tartışılmıştır. Görüşler içerisinde en anlaşılır olanı, kelimenin buradaki kullanımda "deli/mecnun" anlamında olduğunu söyleyen görüştür.

(13) اَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ (14) اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (15) سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرْطُومِ (16)

8-16: O hâlde yalanlayanlara boyun eğme. İsterler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davransınlar. Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme. Ayetlerimiz kendisine okunduğu zaman, "Öncekilerin masalları!" der. Yakında Biz onun burnunu deve burnu gibi damgalayacağız.

3- Kimseye bir şey vermemek için sabah erken vakitte mahsul toplamak istediler, fakat ekinleri yakılıp kül edildi.

اِنَّا بَلَوْنَاهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ (17) وَلَا يَسْتَثْنُونَ (18) فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِنْ رَبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ (19) فَاَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ (20) فَتَنَادَوْا مُصْبِحِينَ (21) اَنِ اغْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَارِمِينَ (22) فَانْطَلَقُوا وَهُمْ يَتَخَافَتُونَ (23) اَنْ لَا يَدْخُلَنَّهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مِسْكِينٌ (24) وَغَدَوْا عَلٰى حَرْدٍ قَادِرِينَ (25) فَلَمَّا رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَالُّونَ (26) بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (27) قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ لَوْلَا تُسَبِّحُونَ (28) قَالُوا سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ (29) فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَلَاوَمُونَ (30) قَالُوا يَا وَيْلَنَا اِنَّا كُنَّا طَاغِينَ (31) عَسٰى رَبُّنَا اَنْ يُبْدِلَنَا خَيْرًا مِنْهَا اِنَّا اِلٰى رَبِّنَا رَاغِبُونَ (32) كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (33) اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ (34)

17-34: Şüphesiz Biz, vaktiyle "bahçe sahipleri"ne belâ verdiğimiz gibi, onlara (Mekkeli inkârcılara) da kıtlık ve açlık belâsı verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden, fakirler gelmeden bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi. Bunu tasarlarken "İnşallah" demiyorlardı. Nihayet onlar uykuda iken Rabbinden bir ateş bahçeyi sardı. Böylece bahçe, yakılmış toprağa döndü. Derken, sabahleyin birbirlerine, "Haydi, eğer ürününüzü devşirecekseniz erkenden gidin" diye seslendiler. Bunun üzerine, "Sakın, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın" diye fısıldaşarak yola koyuldular. Böyle söyleyerek erkenden yola çıktılar, ama bahçeyi o hâlde gördüklerinde, "Yolumuzu şaşırmış olmalıyız!" dediler. Gerçeği anlayınca da, "Hayır, meğer biz mahrum bırakılmışız!" dediler. Onların en akl-ı selim sahibi olanı, "Ben size 'Rabbinizi tespih etseydiniz ya!'

dememiş miydim?" dedi. Onlar, "Rabbimizi tesbih ederiz. Meğer biz zalim kimseler imişiz" dediler. Derken birbirlerini kınamaya başladılar. Şöyle dediler: "Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz! Umulur ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir, çünkü biz artık Rabbimizi arzulayanlarız." İşte böyledir azap! Ahiret azabı ise elbette daha büyüktür; ah bir bilselerdi! Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için Rableri katında nimet dolu cennetler vardır.

4- Müslümanları inkârcılarla bir mi tutacağız?

اَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ (35) مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (36) اَمْ لَكُمْ
كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ (37) اِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَمَا تَخَيَّرُونَ (38) اَمْ لَكُمْ اَيْمَانٌ عَلَيْنَا
بَالِغَةٌ اِلَى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اِنَّ لَكُمْ لَمَا تَحْكُمُونَ (39) سَلْهُمْ اَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌ (40)
اَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَأْتُوا بِشُرَكَائِهِمْ اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ (41) يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ
وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ (42) خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ وَقَدْ
كَانُوا يُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَالِمُونَ (43)

35-43: Biz hiç, Allah'a itaat ve teslimiyet gösterenleri (Muhammedî davete iman edenleri) suçlu kâfirlerle bir tutar mıyız?[74] Size ne oluyor, nasıl hüküm veriyorsunuz? Yoksa size ait (Allah'tan gelen) bir kitabınız var da ondan mı okuyorsunuz? Onda, "Seçip beğendiğiniz her şey mutlaka sizindir" diye mi yazılı? Yahut Bizden, her ne hükmederseniz mutlaka öyle olacağına dair Kıyamete kadar sürecek kesin sözler mi aldınız? Ey Muhammed, sor bakalım onlara: Hangisi bu iddianın doğruluğuna kefildir?" Yoksa onların Allah'a ortak koştukları şeylerin gerçekliği mi var? Doğru söyleyenler iseler, haydi getirsinler ortaklarını! İşlerin zorlaşacağı ve kâfirlerin secdeye çağrılıp da gözleri düşmüş ve kendilerini zillet kaplamış bir hâlde buna güç yetiremeyecekleri günü o zorlu Kıyamet gününü (vay hallerine onların) düşün. Hâlbuki onlar sağlıklarında secde etmeye çağrılıyorlar, fakat buna yanaşmıyorlardı.

5- Sonuç: Sabret... Balığın yuttuğu Yunus gibi olma!

فَذَرْنِي وَمَنْ يُكَذِّبُ بِهٰذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ (44)
وَاُمْلِي لَهُمْ اِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ (45) اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ (46) اَمْ
عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ (47) فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ

74 Denildiğine göre Kureyşliler ahiret konusunda müslümanlarla tartışır ve "eğer dediğiniz gibi bir ahiret varsa orada bizim sonumuz daha hayırlı olur" derlerdi. İşte bu ayet bu tür sözlere cevap olarak indirilmiştir.

اِذْ نَادٰى وَهُوَ مَكْظُومٌ (48) لَوْلَآ اَنْ تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهٖ لَنُبِذَ بِالْعَرَآءِ وَهُوَ
مَذْمُومٌ (49) فَاجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصّٰالِحِينَ (50) وَاِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَيُزْلِقُونَكَ بِاَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ اِنَّهُ لَمَجْنُونٌ (51) وَمَا هُوَ اِلَّا
ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (52)

44-52: O halde sen bu şerefli sözü, (Kur'ân'ı) yalan sayanı Bana bırak! Biz onları, bilmedikleri, farkına varmadıkları bir yerden, yavaş yavaş azaba yaklaştırırız. Ben onlara mühlet veriyorum! Doğrusu Ben'im düzenim, pek sağlamdır. Peki, neden inanmıyorlar? Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar bu yüzden ağır bir borç yükü altına mı girmişlerdir? Yahut gayb kendi yanlarında da geleceği mi biliyorlar? Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balığın yuttuğu (Yunus) gibi olma. Hani o, balığın karnında kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı. Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, o mutlaka kınanmış bir hâlde ıssız bir yere atılacaktı. Fakat böyle olmadı. Rabbi onu peygamber olarak seçti ve salih kimselerden kıldı. [75] *Şüphesiz inkâr edenler Kur'ân'ı duydukları zaman neredeyse seni gözleriyle devirecek oluyor ve "o bir delidir" diyorlar. Hâlbuki bu Kur'ân, âlemler için ancak bir öğüttür.*

---

75 Ne bu sure ne de Kur'ân'ın diğer sureleri, Yunus peygamber hakkında yukarıdakinden başka bilgiye yer verir. Kıssa Tevrat'ta anlatılır. Tevrat'ın Arapça baskısında Yunus'un adı Yunan'dır. Kurtubî Tevrat'taki kıssayı özetler ve şöyle der; *"Yunus kavmi Musul bölgesinde yaşıyor ve putlara tapıyordu. Allah da Yunus'u peygamber olarak seçti ve İslam'a davet etmesi için onlara gönderdi, ancak onlar Yunus'a inanmadılar. Yunus onların iman etmelerinden tamamen ümidi kesince şöyle dedi; 'Üç gün içinde ülkeniz yerle bir edilecek.' Bunun üzerine halktan bazıları; 'Bu Yunus doğru sözlüdür, onu gözetleyin. Eğer bizimle şehirde kalırsa tehlike yok demektir. Eğer çıkıp giderse demek ki azap geliyordur' dediler. Gece olunca Yunus hazırlık yaptı ve şehirden çıktı. Sabahleyin insanlar Yunus'u göremeyince azabın geleceğini anladılar ve tevbe ettiler, kendilerini bağışlaması için Allah'a dua ettiler. Yunus ise kaçmak için bir gemiye binmişti, ancak yolda gemi, içindekilerin ağırlığını çekemez oldu. Bunun üzerine gemidekiler yükü hafifletmek için içlerinden birini suya atmaya karar verdiler. Bunun için kura çektiler ve kura Yunus'a çıktı. Böylece onu denize attılar. Ardından büyük bir balık onu yuttu ve sonra ağzından attı. Derken dalgalar onu kıyıya vurdu. Yunus orada Allah'a dua etti ve Allah da onu tekrar putperest Ninova halkına peygamber olarak gönderdi. Yunus oraya vardığında halkın zaten müslüman olmuş olduğunu gördü. Bunun üzerine kızdı ve şöyle dedi; 'Allah'ım! Neden bunları ilk seferde müslüman yapmadın'...* Kıssanın devamı Tevrat'ta şöyle anlatılır: *"Ve Şimdi Ya Rab, niyaz ederim, canımı benden al; çünkü benim için ölmek yaşamaktan iyidir. Ve Rab dedi ki: Öfkelenmekle iyi mi ediyorsun? Ve Yunus şehirden çıktı ve ne olacağını görmek için şehrin doğusunda kendisine bir çardak yaptı ve altındaki gölgede oturdu. Ve Yunus'u kötü halinden kurtarmak üzere, başına gölge olsun diye, Rab Allah bir asma kabak fidanı hazır edip onun üzerine çıkardı. Yunus buna pek sevindi, fakat ertesi gün sabah olurken Allah bir kurt hazırladı ve kurt asma kabağını vurdu, o da kurudu. Ve vaki oldu ki, güneş doğunca Allah yakıcı şark yelini hazırladı. Ve güneş Yunus'un başına vurdu ve bayıldı, kendisi için ölümü dileyip dedi ki: Benim için ölmek yaşamaktan daha iyidir. Ve Allah Yunus'a dedi: Asma kabağından ötürü öfkelenmekle iyi mi ediyorsun? Ve dedi ki: Ölüme kadar öfkelenmekle iyi ediyorum ve Rab dedi ki: Sen emeğini çekmediğin, büyütmediğin, bir gecede çıkan ve bir gecede yok olan asma kabağına acıyorsun, peki ya ben? Ben Ninova için, o büyük şehir için acımayayım mı? Orada sağını solunu seçemeyen yüz yirmi binden fazla insan ve birçok hayvan var!"* (Kitab-ı Mukaddes, Yunus, 4/3-11)

Açıklama

Müslümanlar...

Öncelikle Kur'ân'ın ilk kez bu surede "Müslim" sözcüğünü kullandığına dikkat çekelim. Bu tespit karşısında; sure sıralamasını bizim yaptığımız ve bu surenin aslında İbn Abbas'tan gelen rivayetlere dayanılarak yapılan iniş sıralamasında ikinci sırada yer aldığı gibi itirazlar yapılabilir. Aslında bu durum, bizim yaptığımız iniş sıralamasının ne kadar isabetli olduğunu gösterir, çünkü Kalem Suresini sıralamada pek çok yere koymak mümkündür, fakat ikinci sıraya koymak mümkün değildir. Zira Kur'ân kendi kendisine tanıklık eder. Bizim tercihimizi Kur'ân'ın tanıklığının nasıl desteklediğini şöyle izah edebiliriz: Kalem Suresini saymazsak, "İslam", "Müslüman" ve Müslümanlar" kelimeleri ilk kez, 38 veya 39. sıradaki Araf Suresinin 126. ayetinde geçer.[76] Bunun ardından aynı sözcükler Cin, Neml ve Enam surelerinde geçer. Bütün bu sureler Kalem Suresinin bizim sıralamamızdaki yerinden daha sonra gelir. Kalem Suresini ikinci sıraya koyacak olsak bile, İslam kelimesinin kökü olan Esleme fiili ve türevlerinin yine ancak bu geç dönem surelerinde geçtiğini, bunlardan daha önceki surelerde geçmediğini görmekteyiz. İslam kelimesi ve bu kelime ile aynı kökten türeyen diğer kelimelerin neden ancak bu kadar geç dönemde inen surelerde kullanılmaya başladığını incelediğimizde, bunun gayet makul bir sebebe dayandığını görmekteyiz, zira "İslam" kelimesi boyun eğmek ve teslim olmak anlamına gelir ve Arap düşünce dünyasında, belli bir "toplumsal yapı"ya veya "devlet"e bağlanmayı, itaat etmeyi ifade eder. Dolayısıyla bu kelimenin Kur'ân surelerindeki kullanımı ancak Kureyşlilerin "Muhammed'in taraftarları" dedikleri İslam toplumunun hem belli bir reisin (peygamberin) çevresinde toplanmış müstakil bir grup haline gelmesi hem de Kureyş müşriklerinden ayrı bir toplumsal yapı oluşturmaya başlaması ile birlikte söz konusu olmuştur. Bu toplumsal yapının henüz teşekkül etmediği dönemlerde ise Muhammedî davete inananlara "arınan kimse" denilmiştir. Bu ifade bireysel bir davranışı ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygambere inananlar onun çevresinde zamanla birer birer toplanmaya başlamışlardır. Bir süre sonra, yani 10 veya 13. sıradaki Asr Suresinde bu kimseler "iman edenler" kelimesiyle, 25, 26 veya 27. sırada olan Buruc Suresinde ise "mü'minler" kelimesiyle isimlendirilmişlerdir. Bunlardan sonra "İslam" kelimesi kullanılmaya başlamış ve mü'minler topluluğunun önce Mekke'de manevi bir topluluk olarak ve ardından da

76 "Sizler bizden ancak Rabbimizin ayetleri geldiğinde onlara iman ettiğimiz için intikam alıyorsunuz. Rabbimiz, bize sabır ver ve canımızı müslümanlar olarak al!"

Medine'de bir devlet olarak genişlemesiyle birlikte giderek daha sık kullanılmıştır.

Kalem...

Gelelim "Kalem"e yemin edilmesi konusuna...

Kaf Suresinde harflere yemin meselesini ele almıştık. Burada ise "Kalem"e yemin konusunu ele alacağız. Burada "kalem" kelimesine yapılan yeminin "Nun" harfine yapılan yemin ile ilişkisi açısından da özel bir önemi bulunmaktadır. Gerçekten de müfessirler, surenin önceki surelerle olan ilişkisini göz ardı etmiş ve bu harflerin tefsirinde oldukça farklı görüşler ortaya atmışlardır. Kimileri "Nun" harfinin tıpkı "Kaf", "Sad", Ya Sin", "Taha" gibi Huruf-u mukattaadan sayılacağını söylemiş ve diğer surelerde yapıldığı gibi burada da bu harflerin sembolik anlamlarını çözmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu bağlamda kimileri buradaki "nun" harfinin "Rahman" kelimesindeki "nun" harfi olduğunu, kimileri "balık" anlamına geldiğini, kimileri "Yunus peygamberi yutan balık" olduğunu, kimileri bunun, Yüce Allah'ın yer ve gökleri sudan yarattığı sırada yeryüzünü sırtında taşıyan balık olduğunu, kimileri bunun "mürekkep" anlamına geldiğini ve nihayet kimileri de bu mürekkebin özel olarak, "olmuş olacak her şeyi yazan kalemin mürekkebi" olduğunu söylemişlerdir.

Kalem ise herkes tarafından "yazı aracı" şeklinde anlaşılmış olmakla beraber İbn Abbas ve ondan veya onun kaynaklarından nakil yapan çoğunluk, kalemin "Allah'ın ilk yarattığı şey" olduğunu düşünmüşlerdir. Bu yorum daha çok Hermesçi dinî/felsefî gelenek tarafından yaygınlaştırılmıştır. Bu gelenekte kalem, semavî akıllar silsilesinde ilk sırada yer alır. Onun ardından gelen akıl ise "levh-i mahfuz"dur. İbn Abbas'tan yapılan nakiller bu tasavvurla neredeyse tamamen örtüşmektedir. Nitekim kendisine şöyle bir söz atfedilmektedir;

> "Allah'ın yarattığı ilk şey "Kalem"dir. Kalem, olmuş olacak her şeyi yazmıştır. Sonra suyun buharı yükselmiş ve Allah ondan gökleri yaratmıştır. Ardından "Nun"u yaratmış ve yeryüzünü Nun'un (Balığın) sırtına yerleştirmiştir. Yeryüzü hareket edince uzamış ve sarsılmış, sonra da Allah dağları yaratarak yeryüzünü sabitlemiştir. Doğrusu dağlar bu özellikleri nedeniyle, yeryüzüne karşı övünürler."

Bu Hermesçi düşüncelerin yaygınlaşmasında, Ehl-i Sünnet ile Mutezile arasında patlak veren "Cebr ve İhtiyar" (kader) tartışmasının da rolü vardır, zira bu tartışmada Mutezile âlimleri, görüşlerini iki temel prensibe dayandırmışlardır: Adalet ve Tevhid. Adalet, yani "adl-i ilahî" (ilahî ada-

let) onlara göre; Allah'ın kıyamet günü mutlak adaleti sağlayacağı, dünyada söz verdiği ceza ve ödülü gerçekleştireceği ve bunları istisnasız olarak yapmasının zorunlu olduğu, çünkü bunların Kur'an'da bizzat Allah tarafından söz verilmiş şeyler oldukları anlamına gelir. Onları bu düşünceye sevk eden şey ise, halifeliği gasp eden ve yönetimi zorla ele geçiren Emevilerin kıyamet günü Allah tarafından affedilmeyi, cezalandırılmamayı ummaları olmuştur. Nitekim Emeviler, yaptıklarını haklı göstermek için, bütün bunların Allah tarafından takdir edilen kaza ve kader neticesinde gerçekleştiğini ve dolayısıyla kendilerinin sadece ezelde Allah tarafından belirlenmiş olan şeyleri yerine getirdiklerini söylemişlerdir.

İşte bu çerçevede kimileri bu surede geçen "Kalem"i, "kıyamet gününe kadar olacak her şeyi Allah'ın emri ile yazan kalem" olarak tefsir etmişlerdir. Ayrıca bu hususla ilgili olarak Hz. Peygambere de birçok söz atfedilmiştir. Anlamca birbirine yakın olan bu rivayetlerin en kısası şöyledir;

> "Rivayete göre Allah aklı yarattığı zaman ona "otur" der, o da oturur, sonra ona "kalk" der, o da kalkar, sonra ona "dön" der, o da döner, "gel" der, o da gelir, "bak" der bakar, "konuş" der konuşur, "sus" der susar, "dinle" der dinler, "anla" der anlar ve sonra şöyle buyurur; *"İzzetim, celalim, azametim, saltanatım ve yarattıklarım üzerindeki kudretim hakkı için! Yarattıklarım içerisinde Benim için senden daha sevimli, değerli ve üstün olan bir şey yoktur, çünkü Ben seninle bilinirim, senin sayende insanlar Bana ibadet ederler, seninle Bana hamd ederler, senden dolayı Ben insanları mükellef tutarım, seninle veririm, seninle cezalandırır ve ödüllendiririm."* [77]

Bu düşünce daha sonraları Bâtınilik mezhebine sirayet etmiş ve gerek onlar, gerek Şiiler (özellikle de İsmailî Şiiler) gerekse felsefî meselelere giren mutasavvıflar tarafından çeşitli şekillerde işlevselleştirilmiştir. Nitekim bu sözü geçen ekollerin tamamı Hermeşçi felsefeden ve kadim Gnostik akımlardan kendi siyasi amaçlarına, özellikle de "Cebr" konusu ile ilgili hedeflerine hizmet edecek her türlü malzemeyi almışlardır.[78]

Bütün bu ideolojik yorumları bir kenara bırakıyor ve buradaki "kalem"in bildiğimiz aracı olan ve nüzul çağı Arapları tarafından bilinen "kalem" olduğunu söyleyen görüşe katılıyoruz. Nun harfi ise bizce, tıpkı diğer bazı surelerin başında yer alan harfler gibi, Huruf-u Mukattaadandır. Bu harfler hakkındaki görüşümüzü ise Kaf suresini ele alırken ifade etmiştik.

---

77 Câbirî bu rivayetin bir kısmını vermiştir. Biz tamamını verdik. Bu rivayet Haris el-Muhasibî'nin, tarafımızdan "Nasihatler" adıyla tercüme edilen "en-Nesâih" adlı eserinde geçmektedir. (Çev.)

78 Bkz: Câbirî, İslam'da Siyasal Akıl, 7. Fasıl.

36- TARIK SURESİ

سورة الطارق

Ebu Talib, Hz. Peygambere gelir ve ona, ekmek ve süt ikram eder. Tam o bunları yerken, gökten bir yıldız kayar, önce su, sonra da ateşle dopdolu olur. Ebu Talib bundan son derece korkar ve "Bu ne?" diye sorunca, Hz. Peygamber, "Bu kendisiyle şeytanların taşlandığı bir yıldız olup, Allah'ın ayetlerinden bir ayettir" der. Ebu Talib buna şaşırınca, bu sûre nazil olur. Diğer bir rivayetten ise bu surenin Müddessir Suresinin ikinci kısmından sonra indiği anlaşılmaktadır. Bu surede yer alan *"İnsan neyden yaratıldığına bir baksın"* ayetinin, bir deve kemiğinin üzerine çıkıp *'beni bundan kimse indiremez'* diyen, cehennem görevlilerinin on dokuz melek olduğunu duyunca, *'Muhammed size cehennemin on dokuz bekçisi olduğunu söylüyor, ben on yedisini alt ederim, siz de geri kalan ikisini alt edersiniz!'* diyen Ebu'l-Eşed hakkında indirildiği söylenmiştir. Surenin Mekkî olduğu konusunda herkes ittifak etmiştir.

Halid b. Ebi Cebel el-Advânî'den şöyle bir rivayet de nakledilir;

> "Hz. Peygamberi, Sakif kabilesinin yardımını istemek üzere yanlarına geldiği zaman, Taif'in doğusunda, yay veya asaya dayanmış olduğu halde gördüm. Başından sonuna kadar okuduğu Tarık Sûresini, cahiliye devrinde, bir müşrik iken dinleyip ezberledim, sonra müslüman iken okumaya devam ettim."

Ancak bu rivayet, surenin o sırada indirilmiş olduğu anlamına gelmez. Hz. Peygamberin bu rivayette sözü edilen Taif ziyareti, peygamberliğin onuncu yılında, müşriklerin muhasarasından sonra gerçekleşmiştir. Hz. Peygamberin, çok daha önce, hatta müşriklerin kuşatmasından önce inmiş olan Tarık Suresini orada okumuş olması pekâlâ mümkündür. Nitekim surenin iniş sıralamasında 36. sırada yer alması da bu yorumu doğrular. Sure, ölümden sonra dirilme, hesap, ceza ve Hz. Muhammed'in peygamberliği gibi hususların ana tema olduğu bu aşama ile tamamen uyumludur, çünkü tam da bu konuları işlemektedir.

1- Mukaddime: Herkesi izleyen bir görevli vardır, yaptığı iyi kötü her şeyi kaydeder.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَآءِ وَالطَّارِقِ (1) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الطَّارِقُ (2) اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ (3) اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4: Yemin olsun göğe ve Tarık'a (gece vakti kapıyı çalana); Tarık'ın ne olduğunu nereden bileceksin? (O, karanlığı delen, oradan bilgi almak isteyenlere fırlatılan) yıldızdır.[79] İşte o Tarık'a yemin olsun ki herkesi, (tıpkı o yıldız gibi) izleyen bir görevli vardır.

2- İnsan neyden yaratıldığına bir baksın... Allah onu yeniden diriltmeye kadirdir

فَلْيَنْظُرِ الْاِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ (5) خُلِقَ مِنْ مَّآءٍ دَافِقٍ (6) يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَآئِبِ (7) اِنَّهُ عَلٰى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ (8) يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ (9) فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ (10)

5-10: (Dirilişi inkâr eden ve cehennem zebanilerinden kuvveti ile kurtulacağını zanneden) insan neden yaratıldığına bir baksın! Atılan bir sudan yaratıldı. O su sırt ile göğüs kafesi arasından çıkar.[80] İşte Allah başlangıçta bu şekilde yarattığı insanı tekrar yaratmaya da kadirdir. Gizlenenlerin ortaya döküldüğü günde[81] insan için ne bir güç ne de bir yar-

---

79 Şeytanların gökyüzünde meleklerin konuşmalarını dinleyip kulak hırsızlığı yaptıkları söylenmiştir. Müneccimler ve kâhinler de işte bu bilgilerden istifade ettiklerini iddia etmişlerdir. Hz. Peygamber geldikten sonra gökyüzü çok sıkı bir şekilde koruma altına alınmış, şeytanların her türlü kulak hırsızlığı girişimi, ok gibi atılan ateşli yıldızlarla savılmıştır. Bu anlatımdan maksat, Hz. Peygamberin gelişinden sonra artık her türlü kehanet ve müneccimliğin geçersiz kılınmış olması, Kureyşin Hz. Peygambere kâhin ve mecnun gibi yakıştırmalarda bulunmasının yanlışlığının ifade edilmesidir. Buna göre artık gökyüzü sıkı şekilde korunmaktadır, oradan vahiy dışında bir bilginin gelmesi mümkün değildir.

80 Bu bilgi muhtemelen Arapların o dönemdeki bilgi seviyelerine göre yapılmış bir değerlendirmedir, zira Kur'ân Arapların bilgi seviyelerini esas almaktadır. Klasik dönemdeki bilgiye göre; "sperm, sindirim işleminin dördüncü aşamasındaki atıklardan oluşur ve bütün vücuttan süzülür, böylece her uzvun özelliğini içinde barındırır ve tıpkı bu uzuvlar gibi yeni uzuvlara sahip olma kapasitesini taşır. Bu sebeple çok fazla cinsel ilişkiye giren kimsenin bütün vücut organlarında zayıflama görülür. Spermi oluşturan en önemli unsurlar beyinden gelir. Nitekim spermin beyin sıvısına benzemesi buna delildir. Yine çok cinsel ilişkide bulunan kişinin önce gözlerinde zayıflama görülmesi de bunu gösterir. Spermin bulunduğu yer ise, testislerde iç içe girmiş olan damar katmanlarıdır."

81 Müfessirlerin tamamı olmasa da büyük çoğunluğu buradaki "gizli şeyler"den maksadın "kalplerde gizlenen inanç ve niyetler, gizlice yapılan işler ve bunların cezası" olduğu gö-

dımcı vardır. (aşireti kendisini azaptan kurtaramayacaktır.)

3- Sonuç: Bu, hak ile batılı ayıran bir sözdür, boş söz değildir... Kâfirlere biraz daha süre ver!

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الرَّجْعِ (11) وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ (12) اِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ (13)
وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ (14) اِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا (15) وَاَكِيدُ كَيْدًا (16) فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ
اَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا (17)

11-17: (Yağmur) yağdıran göğe, (bitkilerle) yarılan yere yemin ederim ki O (Kur'an, hak ile batılı) ayıran bir sözdür. O, asla bir şaka değildir. Onlar (inkârcılar) bir tuzak kurarlar, Ben de bir tuzak kurarım. Kâfirlere mühlet ver, onları biraz kendi hallerine bırak.

Açıklama

Daha önce söylediğimiz gibi Kureyşliler yeniden dirilişi ve hesap gününü inkâr ederler, buna dayanak olarak ise, ölmüş insanların çürüyüp toprağa karıştıktan sonra tekrar diriltilmelerinin imkânsız olduğunu söylerlerdi. İşte bu sure bu iddianın aksini vurgulamaktadır. Bu bağlamda sure bir taraftan insanın bütün amellerinin yazıldığını, her insanın başında görevli olan bir melek tarafından kaydedildiğini ve bu kayıtlara göre kıyamet günü hesaba çekileceğini vurgularken diğer taraftan çürüyüp toprağa karışmış insanın dirilmesini imkânsız gören müşriklere cevap olarak, insanı "akıcı bir sıvı"dan yaratan Allah'ın kudretinin, onu kıyamet günü böyle bir sıvıya/meniye ihtiyaç duymadan yaratmaya yeteceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede sure, insanın cinsel ilişki sırasında dışarı attığı menide toplanan bütün fiziksel güç özelliklerinin kıyamet günü yeniden derleneceğini, o gün insanın, kendisini cezadan kurtarmaya yetecek kudreti ne kendisinde ne de akrabalarında bulamayacağını, çünkü cinsel hayatın ve üremenin gereği olan nesep bağlılıklarından uzak bir şekilde "tek başına" diriltileceğini belirtmektedir.

Bu kanıtlara ve dirilişe yönelik benzer diğer kanıtlara rağmen Kureyş-

rüşündedirler. Bu yorumun bağlama uygun olmadığı açıktır. Burada söz konusu olan şey, ayette bahsedilen ve gücüne güvenip övünen kişinin bedensel gücüdür. Nitekim bir sonraki ayetteki "onun için ne bir güç ne bir yardımcı vardır" cümlesi bunu desteklemektedir. Bu sebeple biz buradaki "gizli şeyler"in, el-Kamus el-Muhit adlı sözlüğün yazarı tarafından verilen şu anlamda kullanıldığını düşünüyoruz; "Gizli şeyler, cinsel ilişki zina, avret mahalli ve bunları açığa vurmak, ayın başı, ortası veya sonu, her şeyin içi ve özü, soyun en saf ve iyi olanı." Dolayısıyla burada kelimenin "cinsel ilişki, cinsel uzuv" gibi anlamları kast edilmiş olmalıdır. Böylece denilmek istenen şudur: İnsanı bir spermden yaratan Allah, kıyamette onu herhangi bir cinsel ilişki veya sperm olmaksızın da yaratabilir.

liler tutumlarında ısrar etmiş, Hz. Peygamberi yalanlamaya, alaya almaya ve ona tuzaklar kurmaya devam etmişlerdir. Nitekim surenin ikinci kısmı tam da bu hususa işaret etmektedir. Orada yağmur bulutlarına yemin edilmekte, bu yağmurların sertleşmiş toprağı yumuşatıp üretime elverişli hale getirdiği ve ardından yetişen bitkilere hayat verdiği, onların gelişimine imkân sağladığı ifade edilmekte, bütün bu olguların hep aynı şekilde tekrar ediyor olmasının ardında genel bir amaçlılığın var olduğu, bu amaçlılığın bütün varlıklara egemen olan "sünnetullah" olduğu ima edilmektedir. Buna göre, müşriklerin inkâr ettikleri "yeniden diriliş" ve "hesap" gibi hususlar, hasattan sonra tekrar yetişen ürünlerin durumundan çok da farklı değildir. Zira yağmur bulutlarının oluşması, yağmurun yağması, bitkilerin yetişmesi ve hasadın yapılması, ardından aynı şeylerin tekrar gerçekleşmesi, klasik ilim anlayışında "tabiat döngüsü" diye adlandırılırdı. Bu çerçevede sure, bütün bu olayların bir "boş söz" ve "şaka" değil, insanın bizzat yaşayarak müşahade ettiği ve hatta sayesinde yaşadığı gerçekler olduğu vurgulanmakta, benzer şekilde yeniden diriliş ve hesap gibi hususların da birer boş söz değil, aynı "tabiat döngüsüne" dâhil hakikatler oldukları ifade edilmektedir.

Sure, inkârcılara yönelik bir tehdit ile son bulur. Allah'ın kudretinin onların gücünden daha üstün olduğu ifade edilir ve bu dünyada Muhammedi davete verdikleri zarardan çok daha ağır cezayı kıyamet gününde görecekleri belirtilir. Hz. Peygamber'e sabır ve teenni tavsiye edilir, müşrikler için derhal ceza istememesi söylenir. Allah'ın onları yavaş yavaş azaba çektiği, aleyhlerine olan delillerin iyice belirginleşmesi için süre tanıdığı bildirilir.

İlk ayetlerde geçen yemin ile yeminin vurgulamak istediği şey arasındaki münasebet ise şudur: Nasıl semanın sırlarını izleyen yıldızlar varsa aynı şekilde her insanın amellerini kaydeden bir melek vardır.

İkinci yeminde ise yağmur getiren ve ekinleri sulayan bulutlara yemin ediliyor ve yeminin amacı "Kur'an hak ile batılı ayıran sözdür" deniliyor. " Buradaki münasebet de yukarıda açıkladığımız şekildedir. Bulut, yağmur, ekin döngüsünde olduğu gibi yeniden diriliş ve hesap konularının da ciddi meseleler olup oyun ve boş söz olmadığı vurgulanıyor.

37- KAMER SURESİ

سورة القمر

Bu surenin ilk ayetinde geçen "ayın yarılması" konusuna tefsirciler çok önem vermiş, ilgili rivayetleri titizlikle toplamışlardır. Çoğunluk bu olayın fiilen vuku bulduğu görüşünde iken bu olayın herkes tarafından görülen bir mucize olarak gerçekleşmediğini savunanlar da vardır. Bunlara göre sadece Mekke'de bazı insanların görmüş olmaları, böyle bir olayı ispat için yeterli değildir. Kimileri ise Kur'an'ın anlatımında "ayın yarılması" olayının bir tür kıyamet alameti olduğunu, kıyamet henüz kopmadığına göre ayetin, "kıyamet yaklaştı, ay yarılacaktır" şeklinde anlaşılması gerektiğini savunmuşlardır. Kimileri de sadece Mekkelilerin gördükleri bu olayın "ay tutulması"ndan ibaret olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar, İbn Abbas'tan gelen *"Hz. Peygamber devrinde ay tutulması oldu ve bunu gören müşrikler, "Muhammed sihir yaptı" dediler. Bunun üzerine Kamer suresi indirildi"* şeklindeki rivayeti delil olarak göstermişlerdir. Surede geçen, *"bu süregelen bir sihirdir dediler"* ayeti bu görüşü desteklemektedir.[82] Kureyşlilerin mucize isteklerine cevap olarak ayın yarıldığını söyleyen rivayet ise dikkate alınacak cinsten değildir. Çünkü Kur'an, bu tür mucizeleri göstermenin faydasız olduğunu, geçmişteki toplumların bunları yalanladığını ve Hz. Muhammed'in asıl mucizesinin Kur'an'ın bizzat kendisi olduğunu defalarca vurgulamaktadır. Nitekim bu surede de ifade edilen şey budur.

1- Kıyametin yaklaştığını yalanladılar... Bırak yalanlasınlar, nasılsa görecekler!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ (1) وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ

82 Mekkeliler ay tutulmasının "aya yapılmış sihir" olduğunu düşünmüş ve çocukların ellerine bakırdan tencereler verip dışarı çıkarmışlar, ayın başına gelen sihri çözmek için def çaldırmışlardır.

(2) وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَآءَهُمْ وَكُلُّ اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ (3) وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ (4) حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ (5) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ (6) خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ (7) مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ (8)

Bismillahirrahmanirrahim

1-8: Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar (kâinat) ayetlerinden hangisini görseler yüz çevirirler ve "Süregelen bir sihirdir" derler. (Peygamberi) yalanladılar, nefislerinin arzularına uydular. Yalanlamayı sürdürdüler. Andolsun, onlara (bu Kur'an'da,) içinde caydırıcı tehditlerin bulunduğu çok ibretli ve hikmetli haberler anlatıyoruz. Fakat uyarılar fayda vermiyor! O hâlde sen de onlardan yüz çevir. (Zira mucize fayda etmez.) Onlar, o davetçinin (İsrafil'in) benzeri görülmemiş bilinmedik bir şeye, kıyamete çağırdığı gün, gözleri düşmüş bir hâlde dağılmış çekirgeler gibi kabirlerden çıkarlar. Davetçiye doğru koşarlarken kâfirler, "Bu zor bir gün" derler.

2- Nuh kavminin Tufan ile boğulması

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ (9) فَدَعَا رَبَّهُ اَنِّى مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ (10) فَفَتَحْنَآ اَبْوَابَ السَّمَآءِ بِمَآءٍ مُنْهَمِرٍ (11) وَفَجَّرْنَا الْاَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَآءُ عَلٰى اَمْرٍ قَدْ قُدِرَ (12) وَحَمَلْنَاهُ عَلٰى ذَاتِ اَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ (13) تَجْرِى بِاَعْيُنِنَا جَزَآءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ (14) وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَآ اٰيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (15) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ (16) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (17)

9-17: Onlardan önce Nuh'un kavmi de yalanlamıştı. Onlar kulumuzu yalanlayıp "Bu bir delidir" dediler ve ona eziyet ettiler, tebliğ görevinden alıkoydular. O da Rabbine, "Ey Rabbim! Ben yenilgiye uğradım, yardım et" diye dua etti. Biz de göğün kapılarını dökülürcesine yağan bir yağmurla açtık. Yeryüzünü pınar pınar fışkırttık. Derken sular takdir edilmiş bir iş için birleşti. Biz Nûh'u çivilerle perçinli levhalardan oluşan gemiye bindirdik. Gemi, inkâr edilen kimseye bir mükâfat olarak gözetimimiz altında yüzüyordu. Andolsun, Biz tufan olayını bir ibret olarak bıraktık. Var mı düşünüp öğüt alan? Benim azabım ve uyarılarım nasılmış gördüler! Andolsun Biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?

3- Ad kavminin helak edilişi

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ (18) اِنَّآ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِى

يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ (19) تَنْزِعُ النَّاسَ كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ (20) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ (21) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (22)

18-22: Âd kavmi de (peygamberleri olan Hûd'u) yalanladı. Azabım ve uyarılarım nasılmış! Biz onların üstüne, uğursuzluğu sürekli bir günde gürültülü ve dondurucu bir rüzgâr gönderdik. İnsanları köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi kaldırıp atıyordu. Azabım ve uyarılarım nasılmış, gördüler! Andolsun Biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?

4- Semud kavminin helak edilişi

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ (23) فَقَالُوٓا اَبَشَرًا مِنَّا وَاحِدًا نَتَّبِعُهٗٓ اِنَّآ اِذًا لَفِى ضَلَالٍ وَسُعُرٍ (24) ءَاُلْقِىَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ اَشِرٌ (25) سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَنِ الْكَذَّابُ الْاَشِرُ (26) اِنَّا مُرْسِلُوا النَّاقَةِ فِتْنَةً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَاصْطَبِرْ (27) وَنَبِّئْهُمْ اَنَّ الْمَآءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ (28) فَنَادَوْا صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطٰى فَعَقَرَ (29) فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ (30) اِنَّآ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ (31) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (32)

23-32: Semûd kavmi de (peygamber Salih'i) yalanlamış ve şöyle demişlerdi: "İçimizden bir insana mı uyacağız? Asıl o takdirde biz apaçık bir sapıklık ve delilik içine düşmüş oluruz.""Bizim aramızdan vahiy ona mı verildi? Hayır, o, yalancının, şımarığın biridir." Onlar yarın bilecekler: Kimmiş yalancı, kimmiş şımarık! Salih'e şöyle demiştik: "Şüphesiz Biz, onlara bir imtihan olmak üzere, o dişi deveyi göndereceğiz. Şimdi onları gözetle ve sabret.""Onlara, suyun(deve ile kendileri arasında nöbetleşe paylaştırıldığını, bildir. Her su nöbetinde sahibi hazır bulunsun."Derken, kavmin en azgını olan arkadaşlarını çağırdılar. O da işe koyuldu ve deveyi kesti. Fakat azabım ve uyarılarım nasılmış! Şüphesiz Biz, onların üzerine tek bir korkunç ses gönderdik de, onlar, ağıldaki hayvanların çiğneyip ufaladıkları kuru çöpler gibi oldular. Andolsun Biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?

5- Lut kavminin helak edilişi

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ (33) اِنَّآ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا اِلَّآ اٰلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ (34) نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا كَذٰلِكَ نَجْزِى مَنْ شَكَرَ (35) وَلَقَدْ اَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا

فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ (36) وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنَآ اَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذَابِى وَنُذُرِ (37) وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ (38) فَذُوقُوا عَذَابِى وَنُذُرِ (39) وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (40) وَلَقَدْ جَآءَ اٰلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ (41) كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا كُلِّهَا فَاَخَذْنَاهُمْ اَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ (42)

33-42: Lût kavmi de (kendilerine gelen) uyarıcıları yalanladı. Biz de üzerlerine taşlar savuran bir rüzgâr gönderdik. Yalnız Lût'a (iman eden ve ona tabi olan) ailesi başka. Katımızdan bir nimet olarak bir seher vakti onları kurtardık. Şükredenleri işte böyle mükâfatlandırırız. Andolsun, Lût onları Bizim şiddetli azabımızla uyardı. Fakat onlar bu uyarıları kuşkuyla karşıladılar. Andolsun, onlar onun misafirlerinden nefislerindeki kötü arzuları tatmin etmek istediler. Biz de onların gözlerini silme kör ettik. "Haydi, azabımı ve uyarılarımı tadın!" dedik. Andolsun, onlara sabahleyin erkenden kalıcı bir azap geldi. "Haydi, azabımı ve uyarılarımı tadın!" dedik. Andolsun, Biz Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan? Andolsun, Firavun'un ailesine de uyarıcılar gelmişti.[83] *Bütün ayetlerimizi yalanladılar. Biz de onları mutlak güç ve iktidar sahibinin yakalaması gibi yakaladık.*

6- *Sonuç: Ey Kureyşliler! Sizin kâfirleriniz bu helak edilenlerden daha mı güçlüdür?*

اَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ اُولٰٓئِكُمْ اَمْ لَكُمْ بَرَآءَةٌ فِى الزُّبُرِ (43) اَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ (44) سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ (45) بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهٰى وَاَمَرُّ (46) اِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِى ضَلَالٍ وَسُعُرٍ (47) يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِى النَّارِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ (48) اِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ (49) وَمَآ اَمْرُنَآ اِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ (50) وَلَقَدْ اَهْلَكْنَآ اَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ (51) وَكُلُّ شَىْءٍ فَعَلُوهُ فِى الزُّبُرِ (52) وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ (53) اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ (54) فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (55)

43-55: (Ey Kureyşliler!) Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı? Yoksa sizin için kitaplarda bir berat mı var? Yoksa onlar, "Biz yardımlaşan güçlü bir topluluğuz" mu diyorlar? O topluluk (Kureyş topluluğu) yakında bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır. Hayır, kıyamet, onların görecekleri asıl azabın vaktidir. Kıyamet azabı ise daha müthiş ve

83 Kur'an bu aşamada henüz Musa-Firavun kıssasının detaylarına girmiyor. Bu hususların anlatımı Araf suresinden itibaren başlayacaktır.

daha acıdır. Şüphesiz suçlular müşrikler sapıklık ve ateşler içindedirler. Yüzüstü ateşe sürüklendikleri gün kendilerine, "Cehennemin dokunuşunu tadın!" denecek. Gerçekten Biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık. Emrimiz ancak bir tek emirdir. Göz kırpması gibidir. Andolsun, Biz sizin gibileri hep helâk ettik. Fakat var mı düşünüp öğüt alan? İşledikleri her şey ise kitaplarda kayıtlıdır. Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır. Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar. Muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler.

Açıklama

Bu surede dikkat çeken şey, Hz. Peygamber ve Kureyş arasındaki ilişkilerin gerilmiş olduğunu yansıtan bir üslup ve söylem içermesidir. Nitekim 4 ve 5. ayetlerdeki gibi, artık Kureyşlilere uyarı yapmanın bir fayda etmeyeceğine dair ifadeler bu hususu ortaya koymaktadır. Bu sureye kadar olan dönemde sadece belli şahıslar ağır bir şekilde eleştirilmiş ve onlardan yüz çevrilmesi gerektiği söylenmişti.[84] Burada ise ilk kez Kureyşlilerden genel olarak yüz çevirme söylemi söz konusu edilmiştir. Burada artık, tıpkı geçmişteki peygamberlerin durumu gibi, bir tür ümitsizlik ve beddua söylemi görülmektedir. Bu ifadeler Araf Suresinde geçen aşağıdaki ayetlerde daha net bir şekilde tekrarlanacaktır;

"Şu'ayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı. Şu'ayb'ı yalanlayanlar var ya, asıl ziyana uğrayanlar onlar oldu. Şu'ayb onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: "Ey kavmim! Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. Size nasihat de ettim. Şimdi ben, inkârcı bir topluluğa nasıl üzülürüm?" (A'raf, 7/92-63)

"Nihayet deveyi kestiler, Rablerinin emrine karşı geldiler ve "Ey Salih! Sen eğer dediğin gibi peygamberlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir" dediler. Derken, onları o kuvvetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar. Artık, Salih onlardan yüz çevirdi ve "Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size nasihatte bulundum. Fakat siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz" dedi." (A'raf, 7/77-79)

Gerçi geçmişteki peygamberlerin hepsi aynı tavrı takınmış değillerdir. Toplumlarına beddua eden ve onların helak olmasını isteyenler olduğu gibi iyimser tutumu sürdürenler de olmuştur. Kur'an, her iki tutuma da örnekler vermektedir. Nitekim Kamer Suresinden hemen sonra indirilen Sad Suresinde Hz. Peygamber'e sabır tavsiye edilmekte ve şöyle denilmektedir;

84 Örneğin Necm Suresi 29. ayet.

"Ey Muhammed! Onların söylediklerine karşı sabret. Güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla. O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi." (Sa'd, 38/17)

Bu ayetin öncesinde inen surelerde de sonrasında inen surelerde de söylemin esasını "sabır" teşkil eder, diğer tutumlar ise istisnadır. Kur'an parçalar halinde indirilmiş, dolayısıyla hem külli kaidelere hem de tikel durumlara riayet etmiştir. Hem genel kurallar, kaideler ortaya koymuş hem de istisnai durumlara değinmiştir. Zaten böyle olmasaydı nasıl her zaman ve mekân için geçerli bir söylem olabilirdi ki?

İkinci aşama üzerine genel değerlendirme: Ahiret inancı

1- Kur'an'da Cennet-Cehennem söylemi: Silah ve Ahlak

Kur'an'ın inişinin ve Muhammedî davetin gidişatının seyrindeki aşamalardan bir diğerini daha bitirdiğimiz bu değerlendirme bölümüne başlarken, geçen surelerin içerikleri hakkında genel bir özet yapacak olursak öncelikle bu aşamada ilk inen sureler ile son inen sureler arasındaki uyum ve gelişim seyrini özellikle vurgulamamız gerekecektir. Nitekim bu aşamanın daha ilk suresi olan Karia Suresinde, söylemin ağırlık merkezinin "*nübüvvet ve ulûhiyet*" noktasından "*ahiret ve hesap*" noktasına kaymış olduğunu bariz bir şekilde görmekteyiz. Surenin ismi de üslubu da bu kaymayı açıkça göstermektedir. "*Kapıyı çalan*" anlamına gelen ismi ile Karia Suresi adeta kulaklarımızın kapısını çalmakta ve "*yeni bir gün*"ü ilan etmekteydi: "*O gün insanlar yayılan pervaneler gibi, dağlar ise didilmiş yün gibi olacaktır.*"*(Karia, 4-5)* Devamında da benzer bir üslup ile bu "vaat edilen gün" (kıyamet) söylemini dinlemeye, beraberinde de Kureyşin ileri gelenlerinin tepkilerini hissetmeye başlamıştık. Aşamanın sonuna gelindiğinde ise Kamer Suresi bize yep yeni bir şeyi ilan ediyordu: "*Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı!*"*(Kamer, 1)*

Kureyş'in ileri gelenleri, tıpkı geçmişte yaşayan Nuh, Ad, Semud, Lut ve Firavun toplumları gibi, peygamberi inkâr etmekte ısrar ediyor, geçmişten ders çıkarmıyor ve "*Onlar, o davetçinin benzeri görülmemiş bilinmedik bir şeye, kıyamete çağırdığı gün, gözleri düşmüş bir hâlde dağılmış çekirgeler gibi kabirlerden çıkarlar*"*(Kamer, 6-7)* ifadesine muhatap oluyorlardı.

Bu aşamanın başlangıç surelerini ve bitiş surelerini ve hatta daha önceki aşamada yer alan sureleri incelerken izlediğimiz plan, rivayetlerde aktarılan iniş sıralamasını esas almaktan öte bir nitelik arz etmiyordu. Yaptığımız şey sadece, surelerin bağlamına ve iniş seyrine daha uygun düştüğünü düşündüğümüz bazı rivayetler temelinde, mevcut sıralamada ufak tefek bazı değişiklikler yapmaktan ibaretti.

Bu iki aşama (iki adım, iki durak, iki kapı ya da ne derseniz deyin), Kur'an'ın iniş seyri ile uyum içerisinde gelişen Muhammedî davetin gelişim seyrinin iki noktasını teşkil etmektedir. Birinci aşamanın değerlendirmesini yaparken o aşamadaki surelerde kullanılan Rab, Allah ve Rahman isimleri üzerine sadece Arap dili bilgilerine dayanan tahliller yapmakla yetinmemiş, doğduğu dönemde "İslam'ı" çevreleyen dini ortamı oluşturan tasavvurları da dikkate alan karşılaştırmalı tahliller yapmıştık. Benzer şekilde bu aşamayı değerlendirirken de karşılaştırmalı yöntem izleyecek, Kur'an'ın "Arap Ufku"[85]ndan çıkıp birçok dini geleneği kapsayacak denli evrensel bir kitap olmasını göz önünde tutacağız.

Öncelikle Muhammedî davetin ortaya çıktığı dönemde "Arap Ufku" içerisinde "yeniden diriliş", "cennet" ve "cehennem" gibi kavramların nasıl anlaşıldığına bakalım.

Bu noktada belki de ilk vurgulanması geren şey, Kur'an'ın "yeniden diriliş", "cennet" ve "cehennem" konularına verdiği büyük önem açısından Tevrat ve İncil'den, hatta diğer bütün büyük dinlerden farkı olacaktır.[86] Nitekim Kur'an'ın bu konulara vermiş olduğu önem, hem metnin

85 Arap Ufku, Arapların kültür, bilgi ve düşünce dünyaları anlamına gelir. (Çev.)

86 Tevrat'ın "yeniden diriliş", "cennet" ve "cehennem" konuları ile ilgili tutumu oldukça karışık, kapalı ve çelişkilidir. Dr. Abdulvahhab el-Mesîrî, *"Yahudiler, Yahudilik ve Siyonizm"* adlı ansiklopedisinde şunları söylemektedir: *"Eski Ahit'in ilk kitaplarında ölülerin diriltilmesi veya ebedi hayat ile ilgili herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Görünen o ki kadim İbranîler, yeniden dirilişe iman etmiyor, aksine insanın, ölümle son bulan bir cesetten ibaret olduğuna inanıyorlardı. Nitekim "Ruhun ölümsüzlüğü" düşüncesi ortaya çıktıktan sonra bile "yeniden diriliş", "iyilik-kötülük", "sevap-günah" gibi düşüncelerle ilişkili değildi. Ruhun ölümden sonra "Şeol" denen karanlık bir yere gittiğine ve sonsuza dek orada kaldığına inanılıyordu."* Dr. Mesîrî Yahudilerdeki "diriliş" ve "hesap" düşüncesinin, tarihlerinde söz konusu olan çalkantılarla irtibatlı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, gelecekte dünyanın dışında var olacak olan "öte dünya" anlayışı, Yahudi tarihindeki büyük trajedilerin ardından ortaya çıkmıştır. "Ahiret günü"nde söz konusu olacak bir tür "hesap" ile ilgili inancın yerleşmesi yönündeki ilk girişimler Daniel kitabının sonlarına doğru görülmektedir. Dr. Mesîrî şöyle devam ediyor: *"Bundan sonraki dönemlerde Yahudi düşüncesinde ahiret inancı gitgide kendini göstermeye başlamıştır. M.Ö. I. ve II. yüzyıllarda yeniden diriliş ve ahiret ile ilgili kitaplar (Tevrat bölümleri) ortaya çıkmaya başlamıştır. Yine o zamana kadar pek muğlâk olan "Şeol" kavramı da bu dönemde daha net olarak tanımlanmış ve "cehennem" kelimesi ile karşılanır olmuştur. Bu inanç sistemi içerisinde cehennemin karşısında ise, "cennet" kelimesi ile karşılanan "Aden bahçeleri" yer almıştır. Neticede bütün bunlar ölümden sonra diriliş, hesap ve öte dünya ile ilişkilendirilmiştir... Siyonist bakış açısına göre Yahudi tarihi Mısır'daki esaretten kurtulup vaat edilmiş topraklara girmekle başladığı için tarihin sonu da benzer şekilde Mısır'da, Rusya'da ya da başka herhangi bir sürgün ülkesinde yaşanan esaret döneminin bitip tekrar vaat edilmiş topraklara girmekle başlayacaktır... Kenan diyarına giriş sonucunda Buzağı heykeli inşa edilmiş ve ilahın yüceler yücesi kutsallığı ile halkın ortasında yer aldığı Kurban ibadeti gerçekleştirilmiş olduğuna göre, Yahudilerin modern dönemde Filistin topraklarına girişi sonucunda da, içerisinde ilahın yaşayacağı Siyonist devlet kurulacak ve bu devlet, dindar Yahudiler için kutsal olacaktır. Diğer taraftan bu devlet, dinsiz Yahudiler için de kutsal olacaktır, çünkü onların oraya girişleri ilahsız olarak ve vahdet-i vücutçu bir şekilde gerçekleşecektir."* Hıristiyanlar ise cennetin de cehennemin de fiziksel varlığını kabul etmezler. Onlara göre cennet, insan ruhunun, tıpkı meleklerin Allah ile yakınlığı gibi, Mesih ile yakın olmasıdır.

bizzat kendisinde hem de üslubunda açıkça kendini göstermektedir. Hatta Kureyşlilerin Kur'an karşısında en çok çaresiz kaldığı ve kendilerini aciz hissettikleri husus bu olmalıdır. Bu durum bir taraftan onların yeniden dirilişe ve öte dünyaya inanmıyor olmalarına bağlı olabilir, ancak esas mesele şudur ki, Kur'an bu hususta sadece Kureyşlilerin inkâr ettikleri yeniden dirilişi ve ahireti ispat etmekle kalmamış, Hz. Peygamber'in "sözün büyüleyiciliği vardır" ifadesini doğrulayacak derecede canlı bir şekilde ahiret sahnelerini somut olarak gözler önüne sermiştir.

Kureyşliler şairlerin kasidelerinden veya kâhinlerin büyülü sözlerinden çok daha üst düzeyde belagat seviyesine sahip Kur'an'ın bu yüksek edebi düzeyi karşısında şaşkına dönmüşler, onu nasıl tanımlayacaklarını bilememişlerdir. İnkâr ettikleri ve alaya aldıkları ahiret inancı Kur'an tarafından oldukça güçlü bir şekilde ortaya konulmuş; kıyamet, yeniden diriliş, cennet ve cehennem ile ilgili sahneler adeta somut birer nesnenin tasviri gibi capcanlı bir dille ifade edilmiştir. Bu anlatımda bazen cennetlikler ile cehennemliklerin diyalogları, bazen cehennemliklerin kendi aralarındaki tartışmalar, karşılıklı suçlamalar, bazen de cennetliklerin kendi aralarında ya da meleklerle yaptıkları sakin ve huzur dolu sohbetler, oldukça canlı bir şekilde aktarılmıştır.

Burada dikkati çeken hususlardan biri de, kıyamet günü söz konusu olacak olan azabın bu aşamada, aşırı mal biriktiren ve yetimlere, yoksullara yardımcı olmayan kimselere yönelik bir ceza olarak sunulmasıdır. Bu çerçevede Kur'an, Kureyş'in zenginlerini cehenneme götürecek şeyi şöyle açıklar; "*Hayır, doğrusu sizler yetime ikram etmiyor, yoksulları doyurma konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Yetimlerin mirasını tıka basa yiyor, malı ölesiye seviyorsunuz!*" *(Fecr,89/17-20)* Bu aşamadaki sureleri dikkatle inceleyen bir okuyucunun, "*İlahî vahiy, mal biriktiren, yetimlerin hakkını yiyen ve yoksullara yardım etmeyen zenginleri cehennem azabıyla uyarmak ve iman edip yoksullara yardım ederek salih amel işleyen mü'minlere cenneti müjdelemek üzere gelmiştir*" şeklinde bir sonuca ulaşabileceğini söyleyebiliriz. Kur'an, zengin ve inkârcı kimselerin sonlarının geçmişte peygamberleri inkâr edenlerin sonuyla aynı olacağını söyler ve bu acı sonu anlatırken geçmişi, şimdiyi ve geleceği bir potada yoğurarak, geçmiş toplumların acı sonları ile Kureyş'in başına gelecek sonu mukayese ederek bu dünyevi helak sahnelerini doğrudan ahiret sahnelerine bağlamak suretiyle müşah-

Cehennem ise sadece İsa'nın ulûhiyetine inanmayan kimseler için söz konusu olan sonsuz ölüm çukurudur. (Bkz: Abdulvahhab el-Mesîrî, *Yahudiler, Yahudilik ve Siyonizm*, (I-VIII), Darı'ş-Şurûk, Kahire, 1999)

has bir portre sunar. Bu sahneler aracılığıyla teşekkül eden dinî, sosyal ve siyasi şuuraltının geçmişte olanlar ile gelecekte olacakları eş zamanlı düşünmesi artık kaçınılmazdır. Artık "*ahiret*" cezası "*dünya*"da da beklenir olacaktır, çünkü dünya ile ahiret, birbirinden büsbütün ayrı değildir. İşte Muhammedî davetin bu aşamada dile getirdiği, "*ötekine, yani müşriklere yönelik ahiret azabı ve dünya hezimeti*" söylemi tam da buradan kaynaklanmaktadır. Bunun sebebi ise sadece onların şirk koşmaları değil, aynı zamanda serveti tekellerine alıp yoksullara yardım etmemeleridir. Haddizatında bu tekelciliğin kendisi bizzat "küfür"dür, nimete nankörlük ve servet üzerine kurulan bir tür diktadır. Dolayısıyla sahip oldukları dünya serveti müşrikleri nasıl ahiret azabından koruyamayacaksa, dünya hezimetinden de koruyamayacaktır.

İşte ahiret hayatının böylesine somut anlatımı, Muhammedî davetin, dinî-ticarî bir merkez olan Mekke'nin servetini tekellerine alan Kureyşin varlıklılarına karşı hem kendisini savunmak hem de onları bir taraftan cehennem azabıyla korkuturken diğer taraftan cennet nimetlerine özendirmek suretiyle manevî-psikolojik düzeyde baskı altına almak için kullandığı bir "silah" işlevi görmüştür. Nitekim Kureyşlilerin bu baskı karşısında hissettikleri psikolojik gerilim hali, Kur'an tarafından şöyle ifade edilmiştir; "*Muhakkak Biz insanı büyük bir meşakkat içinde yarattık" (Beled, 90/4)* Hz. Peygamber'e iman etmiş olan mü'minler ise, içerisinde huzura kavuşacakları, her türlü lezzeti tadacakları cennet nimetleri sayesinde, dünyada çektikleri sıkıntıları unutmaktadırlar. Bu sebeple müşriklerden onlara gıpta eden ve zamanla aralarına katılanlar olmaktadır. Kur'an'ın bu korkutma ve teşvik etme üslubunu birçok ayette gözlemlemek mümkündür. Örnek olarak aşağıdaki ayetleri verebiliriz;

> *"Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a, azabından korkarak ve rahmetini umarak dua edin. Şüphesiz, Allah'ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır."(Araf, 7/55-56)*

> *"Semud kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa Biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz. Hani sana, "Muhakkak Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lânetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, sadece onların büyük azgınlıklarını daha da artırdı." (İsra, 17/59-60)*

Evet, Kur'an'ın cennet-cehennem söylemi hem ahlak hem silah işlevi görüyor demiştik. Okuyucunun "davet dönemi" ile "okuma dönemi" ara-

sındaki farkı görebileceği kadar silah işlevini açıkladık. Okuma dönemi psikolojik bir süreçtir, uzun ya da kısa olabilir, ancak çekiç darbeleri gibi ardı ardına gelen büyük çalkantılara ve sarsıntılara sahne olmaz. Davet dönemi ise başlı başına sarsıntılar dönemidir, uzunluk ya da kısalıkla değil, sürekli tekrarlanan çalkantılarla ölçülür.

Kur'an'da cennet-cehennem söylemi, İslam'ın çağrısının yenilendiği her an, adeta bir slogan gibi yeniden devreye girer. Ancak Kur'an'daki tekrarları çekiç darbelerinden ya da sloganlardan ayıran şey, bu tekrarları duyan kişinin, bağlamdan yola çıkarak onları anlıyor olmasıdır. Çünkü bağlam, birbirinden kopuk ve ilgisiz gibi görünen bu tekrarları bir bütün olarak ortaya koymaktadır. Nitekim biz de elinizdeki çalışmada bu hususu özellikle göstermeye çalışmaktayız.

Gelelim konunun teorik yönüne: Kureyşliler "yeniden dirilişin aklen imkânsızlığı" olarak adlandırabileceğimiz iddialarını defalarca dile getirmiş, alaycı ve yadırgayıcı bir dille şu soruları sormuşlardı;

> *"Diyorlardı ki: "Biz öldükten, toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı, biz mi bir daha diriltilecekmişiz? Evvelki atalarımız da mı?" (Vakıa, 56/47-48)*

> *"Çürümüş kemikleri kim diriltecek?" (Yasin, 36/78)*

Kur'an ise bu sorulara gayet sade bir dil ile şu cevabı vermişti: "*Sizleri ilk kez yaratanın Allah olduğuna iman ediyorsunuz, o halde neden, ilk kez yarattığı gibi ikinci kez diriltebileceğine iman etmiyorsunuz? Kaldı ki bir şeyin ilk kez yapılmasının ikinci kez yapılmasından daha zor olduğunu da biliyorsunuz!*" Fakat Kureyşlileri "diriliş" inancını kabul etmekten alıkoyan şey, bu inancın mantıksal temelleri ya da delilleri değildi. Onlar içten içe, diriliş inancının ahlakî içeriğini reddediyorlardı, çünkü İslam'ın ortaya koyduğu "diriliş" inancının özü, amacı ve temel mantığı "hesap" konusu idi. Ahiret inancı esas olarak, herkes için bireysel sorumluluğun hesabını vermenin söz konusu olacağı "din günü", yani "hesap günü" anlamına geliyordu. Aşağıdaki ayetler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

> *"Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir." (Zilzal, 99, 7-8)*

> *"Hiçbir kimse başkasının günah yükünü çekemez. İnsan, emek ve gayretinin neticesinden başka şey elde edemez. Bu gayretinin semeresi de ileride ortaya çıkacaktır. Emeğinin karşılığı kendisine tam tamına ödenecektir." (Necm, 53/38-41)*

İşte Kureyşlileri asıl ürküten şey bu idi. Nitekim bazı ileri gelen Kureyşlilerin, günahlarından kurtulmak veya sorumluluğu başkalarına yüklemek için nasıl çabaladıklarını daha önce görmüştük. Ne var ki onların ticarî zekâları, ticaretin kar-zarar kuralının dışında kalan şeyleri görmekte aciz kalıyordu. Mekke'deki putları ziyaret etmek üzere akın eden hacılar ve bu sayede oluşan geniş pazar sayesinde büyük gelir elde ediyorlar, faiz ve kumar gibi yollarla servetlerini katlıyorlar ve yoksulların, yetimlerin mallarını kendi hesaplarına geçiriyorlardı. Dolayısıyla onlar için "diriliş" demek, hayatları boyunca yaptıkları tüm ahlaksızlıkların hesabını vermek demekti. Bu yüzden de bu inanca karşı çok kesin ve katı bir şekilde tavır aldılar.

İşte Kureyşlilerin, diğer birçok millette ve medeniyette gördüğümüz ruh-beden arasında, yani "ruhun dirilmesi" ve "cesedin dirilmesi" arasında ayrım yapmamasının sebebi buydu. Kadim çağlardan beri birçok dinî ve felsefî gelenekte"Yeniden diriliş" konusunun gündeme getirdiği çeşitli "kriz"leri aşmak için şöyle bir düşünceye sığınmışlardır: İnsanın özü ruhtur, beden ise bu özün taşıyıcısı, hapishanesi ya da maddesi olmaktan öte bir şey değildir. Dolayısıyla ahirette söz konusu olacak hesap, ödül ve ceza gibi şeyler sadece ruh için geçerli olacaktır. Beden ise sadece ruhun bir aracı, organıdır. Görüldüğü gibi bu düşünce, Kureyşlilerin "çürümüş kemikleri kim diriltecek" şeklindeki itirazlarını tamamen yersiz kılmaktadır.

Burada bu konuyu biraz derinleştirmemiz gerekiyor, çünkü bu konu, özellikle Gazzalî'nin cismanî haşir (bedensel dirilme) olarak bilinen meselede filozofları tekfir etmesinden sonra İslam felsefesinde epeyce yer tutmuş bulunmaktadır.

2- Farabî: Peygamber ve Filozof

Mutasavvıflar, İşrakîler ve benzeri grupları bir kenara bırakıp sadece Farabî ve İbn Sina gibi İslam felsefecileri üzerinden konuşacak olursak, "mead" (ahiret) konusunun bu filozoflar nezdinde, sudur teorisi üzerine bina edilmiş olduğunu, en azından bu teori üzerine bina edilen epistemoloji anlayışlarının uzantısı olduğunu söyleyebiliriz. Bu sistemde ilk akıl (dinî literatürdeki adıyla "Allah") semavî akıllar (dinî literatürdeki adıyla melekler) aracılığıyla ay altı âleme (yeryüzüne) feyz eder, taşar. Burada peygamber ile filozof arasındaki fark; ilahi hakikatleri filozofun faal akıldan (ay altı âlemden sorumlu akıldan, dinî literatürdeki adıyla Cebrail'den) kendi aklı ile almasına karşın peygamberin aynı hakikatleri faal akıldan (Cebrail'den) muhayyilesi aracılığıyla alıyor olmasıdır. Faal akıl gerek pey-

gambere gerek filozofa aktardığı bu bilgileri Allah'tan almaktadır. İnsan akıl ve muhayyile güçlerinin her ikisine de sahip olduğu için Allah, faal akıl yoluyla ona hem aklı (münfail/edilgen-alıcı aklı) aracılığıyla hem de muhayyilesi aracılığıyla bilgi aktarmaktadır. Böylece insan, münfail aklına feyz edilen bilgiler sayesinde aklını tam olarak kullanabilen bir filozof olurken muhayyilesine feyz edilen bilgiler sayesinde, geleceğe dair uyarılar yapan ve şimdiye dair tikel konularda haberler veren bir peygamber olabilir. Böylece insanlık mertebelerinin ve saadet basamaklarının zirvesine ulaşmış olur. Bu sebeple de peygamberler, Allah'tan almış oldukları hakikatleri insanlara anlatırken, onların bu hakikatleri daha iyi anlamaları için, örneklere, somutlaştırmalara ve hikâyelere başvururlar, çünkü insanların çoğu aklî nazar düzeyinde değildirler. Filozof ise aldığı bilgileri aklî olarak idrak eder, muhayyileye ihtiyaç duymaz. İşte Farabî, bu noktadan hareketle şöyle demektedir; "*Dinde bulunan hakikatler felsefede bulunan hakikatlerin sembolik halidir. Bu yüzden din ve felsefe arasında çelişki olmaz.*"

Diğer taraftan Farabî, tıpkı diğer kadim filozoflar gibi, saadet ile aklî bilgi arasında irtibat kurar. Buna göre insan nefsi bu bilgi sayesinde hakiki kemale ulaşır ve "akıl" olur. Böylece var olmak için maddeye ihtiyaç duymaz hale gelir. Artık o, maddeden bağımsız varlıklardan, yani idrak edilmek için (göz gibi) herhangi bir uzva yahut idrak edilmesi istenen suretin maddesi durumunda olacak herhangi bir cismanî şekle gerek duyulmayan varlıklardan biri olmuştur. Buna göre saadet, nefsin aklî bilgi sayesinde, maddeden bağımsız (mufarık) cevherlerden biri olmak ve sonsuza dek bu hal üzere kalmak demektir. Ne var ki bu durumda bile nefsin mertebesi faal akıldan daha aşağıdadır, çünkü faal akıl, doğası itibariyle ruhanî bir cevherdir. Nefis ise ruhanî cevher değildir, sahip olduğu özellikleri bilgi ve marifet aracılığıyla kazanmış durumdadır. "*Diğer taraftan nefis hakiki kemale ermediği ve kendisini kemale ulaştıracak aklî fiilleri icra etmediği sürece sadece varlıkların suretlerini kabul etmeye müsait bir kuvvet olmaktan ibaret bir güç olarak kalacaktır, tıpkı henüz herhangi bir şey görmemiş bir gözün durumu gibi.*"[87]

Farabî felsefesinde "saadet" (ya da dünya ve ahiret cenneti, aklî bilgi cenneti diyebiliriz) budur. Ona ulaşmanın yolu da, gördüğümüz gibi, nefsin nazarî bilgiyle, yani varlıkların ilkeleri, kâinatın düzeni, mufarık akıllar vb. hususlarda elde edeceği bilgiyle kendisini kemale erdirmesidir. İbn Sina ise saadeti, birazdan göreceğimiz üzere, nefsin bedenden kurtulup özgürleşmesi ile irtibatlandırır.

87 Farabî, *Kitabu's-Siyaseti'l-Medeniyye*, Beyrut, 1996, s.27

3- İbn Sina ve "Mead"

Lezzet ve acı

İbn Sina bir taraftan nefsin saadet ve mutsuzluğu olan ve burhanî kıyas ve akıl yoluyla idrak edilen "mead" ile şeriatın haber verdiği ve sadece peygamberin bildirmesi ile bilinebilecek olan bedensel "mead" arasında ayrım yaparken diğer taraftan saadeti, nefsin kendisine has mutlak kemale eriştiğinde yaşayacağı lezzet ile ilişkilendirir. Bu kemal noktasında nefis saf aklî bilgiye sahip olur, bütünün sureti kendisinde resm olur. Artık mutlak iyiliği, mutlak hayrı ve mutlak güzelliği müşahade edebilir ve bir şekilde bunlarla bir olur, ittihat haline girer. Henüz beden içerisinde yer alan nefis, söz konusu lezzetin yokluğunun veya kaybının acısını hissetmez, çünkü beden bu acının hissedilmesine engel olur. Ama bu engel ölümle ortadan kalktığında artık o lezzetin kaybını ve bundan neş'et eden acıyı hisseder. Onun bu durumu tıpkı herhangi bir organında ağrı bulunan, fakat ağrı kesici veya narkoz gibi bir sebepten ötürü bu acıyı hissetmeyen, ancak narkozun etkisi geçince ağrıyı hissetmeye başlayan kimsenin durumu gibidir. Demek ki beden burada iki rolü mükemmel bir şekilde yerine getirmektedir: Bir taraftan nefsin mükemmelliğe erişmesine ve üstün lezzetleri tatmasına engel olmakta, diğer taraftan ise bu lezzetin yokluğundan ortaya çıkacak acının hissedilmesine engel olmaktadır. İşte insan dünya hayatında bedeninden ve bedensel meşguliyetlerinden arınıp özgürleşebildiği zaman, özgürleşmesi oranında bu lezzetleri hissedebilecektir. Ancak bu özgürleşme gerçekleşmedikçe beden hem onun bu lezzetleri hissetmesine, hem de lezzetin kaybından kaynaklanan acıyı duymasına engel olacaktır. Neticede nefis ölüm anında bedeni terk edip ondan kurtulduğunda engel kalkmış olacak ve artık nefis, dünyada iken bedensel meşguliyetlerden özgürleşebilmesine orantılı olarak mutlak yahut eksik bir saadet yaşayacaktır. Benzer şekilde o durumda yaşayacağı sonsuz acı da, dünyada iken bedensel meşguliyetlerine kendisini kaptırması ile orantılı olacaktır.[88]

Ölümden sonra insanların ayrılacağı gruplar

Böylece nefisler ölümden sonra değişik gruplar halinde olacaklardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Âlim ve faziletli kimselerin nefisleri: Bunlar ölüm ile bedenlerinden ayrılmadan önce kendilerine has kemal derecesine ulaşmış; varlığın kendisi, ilkeleri, illetleri ve mertebeleri hakkında tam bilgiye sahip olmuş ve nihayet "*mutlak hakikati, mutlak hayrı ve mutlak güzelliği müşahade*

88 İbn Sina, *Necat*, Kahire, 1912, s. 326-328

edebilecek ve bütün âleme denk gelecek bir makul âlem haline gelmiş"[89] olan nefislerdir. Bunlar daha bedenlerinde iken bu hal üzere kalmaya devam ettikleri ve bedensel meşguliyetlere dalmadıkları sürece ölümden sonra da sonsuz lezzet halini yaşayacaklardır. Böylece dünyada bedenleri içerisinde yaşadıkları lezzetler ile ahirette bedenden ayrı yaşadıkları lezzetler bitişmiş olacak, tarifi imkânsız, başka bir şeyle kıyas edilemez bir saadete ulaşacaklardır. Çünkü bu saadeti kıyas edecek düzeyde bir başka saadet söz konusu değildir. Bu saadet kâmil saadettir ve kâmil, başkasıyla kıyas edilerek değil, ancak bizzat kendisi aracılığıyla bilinir.

2. Âlim olan, fakat fazilet sahibi olmayan kimselerin nefisleri: Bunlar bedenlerinde iken kemale ermenin farkına varan ve bu yönde çalışan, fakat tıpkı hastalığın iştah kesmesi ve bazı lezzetleri algılamaya engel olması gibi, bedensel meşguliyetlerinin alıkoyması nedeniyle bu hedefe ulaşamayan kimselerdir. Bu kimselerin nefisleri bedenlerinden ayrıldığında iki durumla karşı karşıya kalırlar: Birincisi, kemal ile ilgili bilginin getirdiği lezzet, ikincisi ise, dünyada elem çekmeyi gerektirecek şeylerle meşgul olmanın sonucu olarak bu lezzetin kaybının getireceği acı. Bu yüzden bu nefisler bedeni terk ettiklerinde şiddetli bir acı hissederler, çünkü o zamana kadar bu acıyı duymalarına engel olan beden artık aradan çekilmiştir. Söz konusu bu acı, tarif edilemez derecede şiddetlidir, fakat sonsuza kadar sürmez, aksine bu nefislerin temizlenmesine kadar devam eder ve sonunda sona erer. Yani bu nefisler sonsuza kadar acı çekmezler, aksine en nihayetinde saadete ulaşırlar.

3. Cevherî kemale ulaşma arzusunu kazandıracak bazı şeylerin varlığından haberdar olan, fakat bedenleri içerisinde, ölümden sonra o kemale ulaşmalarını sağlayacak şeyleri tahsil edemeyen nefisler. Bunlar bu eksik halleri ile bedenlerini terk ettiklerinde sonsuz bedbahtlığa maruz kalırlar. Çünkü ilmî melekenin ilkelerini elde etme imkânına sahip olmamışlardır ve artık iş işten geçmiştir. Zira bu ilkeler ancak nefis bedende iken kazanılabilir. İşte bu durumda olanlar ya insanî kemale ulaşmayı sağlayacak çabayı gösterme konusunda kusurlu davranmışlardır ya da inkâr, taassup ve bozuk görüşlere sahip olma gibi nedenlerle inatçı davranmışlardır. Bu durumda olanlar, yani inkârcı kimseler kusurlulara nazaran daha bedbaht halde olacaklardır.

4. Yaratılış hali üzere kalmış, kendilerini kemale ulaştıracak yoldan habersiz oldukları gibi çarpık ve yanlış inançlarla da kirlenmemiş olan nefisler. "Bunlar bedenden ayrılmış ruhların yaşayacağı haller (cennet

89 İbn Sina, *age*, 328

ve cehennem) hakkında bilgiler öğrendiklerinde hem iç yaralayıcı bir his duyacaklar, hem de gönül okşayıcı bir lezzet ve mutluluk yaşayacaklardır."[90] Özlemi salt kemale yönelik olanlar, yani bizzat kemali arzulayanlar ancak ona ulaşmakla bu özlemlerini giderebilecek ve büyük saadete ulaşabileceklerdir. Fakat başkalarıyla rekabet etmek veya övgü almak gibi başka sebeplerden dolayı kemale ulaşmayı arzulayanlar ise bu tür şeyleri elde etmekle amaçlarına ulaşmış olacaklardır.

5. Kemal özlemi duymayan, hatta kemalden habersiz olan "aptal insanlar"ın nefisleri. Bunlar bedenlerini terk ettiklerinde, bedenin bayağı hallerinden ayrılmış olacaklar ve bundan başka ellerine hiçbir şey de geçmeyecektir. İşte bu yüzden, bedeni terk edince büyük bir azaba maruz kalacaklardır, çünkü artık iş işten geçmiş ve kemal özlemi duyabilecekleri bedenleri de kalmamış durumdadır. Üstelik onlar hala bedensel şeylere bağımlı ahlaka sahip durumdadırlar.[91] İbn Sina bu nefislerle ilgili bir başka görüş daha dile getirir ve bu görüşü tercihe şayan bulur. Buna göre bu aptal insanların ruhları bedenlerini terk ettiğinde bedensel isteklerden başka bir şey bilmedikleri ve daha yüksek şeylerle ilişkileri olmadıkları için, semavî cisimler tarafından kullanılabilirler. Tabi o cisimlerin nefisleri veya yönlendiricileri olamazlar, fakat o cisimleri tarafından tahayyül amacıyla kullanılabilirler. Yani semavî cisimler bu nefisler aracılığıyla, dünyada ahiret hayatı hakkında söylenenleri tahayyül edebilirler. Böylece bu nefisler içerisinde iyi olanlar, yani dünyada iken hayırlı inançlara sahip olan ve öyle amel etmiş olanlar cenneti müşahede etme nimetine ererler. Diğer taraftan bu nefisler içerisinde kötü olanlar, yani dünyada iken kötü inançlara inanıp ona göre yaşayanlar ise cehennemi müşahede eder ve bu müşahede ile bedbaht olurlar. Bu durum birinci grup için hakiki saadet, ikinci grup için ise hakiki bedbahtlık mesabesindedir. Çünkü bu hayali suretler hissi/duyusal suretlerden daha az açık değildirler, aksine bunların etkileri, rüyalarda olduğu gibi hep artar, suretler gitgide daha ürkütücü hale gelir ve nefisler büyük bir elem yaşarlar.[92]

İşte İbn Sina'nın Mead görüşü böyle. Gördüğümüz gibi bu teori temelde "nefs" teorisine dayanmaktadır. Doğrusu İbn Sina'nın "nefs teorisi" sadece mead görüşü inşa etmekle kalmaz, aynı zamanda bazı nefislerin daha bedenlerini terk edip dünyadan ayrılmadan önce, yani bu dünyada iken ulaşacakları "saadet teorisi"ni de inşa eder. Burada bir tür "İbn Sina tasav-

90 İbn Sîna, el-İşarât ve't-Tenbîhât, 4/34
91 İbn Sina, age, 4/35, Necat, 329 vd.
92 Bkz: İbn Sina, Şerhi Esulucya, "Abdurrahman el-Bedevî, Aristo İnde'l-Arab, Kahire, 1947," içinde. Ayrıca bkz: İbn Sina, el-İşarât ve't-Tenbîhât, 4/35

vufu" ile ya da daha doğru ifadeyle "İbn Sinacı tasavvuf felsefesi" ile karşı karşıya bulunmaktayız, ancak bu tabii ki başka bir konudur.

4- İbn Rüşd'ün tavrı

Gazalî, felsefecilere -İbn Sina'ya- kendi mantıkları ile cevap vermek üzere meşhur eseri Tehafüt el-Felasife'yi yazmış, orada filozofların İslam'a aykırı görüşlerini yirmi başlık altında toplamıştı. Bunlardan sonuncusunu "cismanî haşir" konusu teşkil ediyordu. Nitekim bu konu aynı zamanda, onları tekfir ettiği üç başlıktan biriydi. İbn Rüşd ise Tehafüt et-Tehafüt adlı eserinde Gazalî'nin bu eleştirilerini sırasıyla ele alıp her birine cevap vermişti. İbn Rüşd bu cevaplarında, Gazzalî'nin her bir meselede "filozofların görüşü" diye lanse ettiği fikirlerin aslında Aristo'nun görüşleri olmadığını, aksine İbn Sina tarafından yapılmış Aristo yorumundan ibaret olduğunu söylemişti. Burada bizi ilgilendiren nokta, İbn Rüşd'ün "mead/cismanî haşr" konusunda verdiği cevaptır.[93]

Gazzalî şöyle demektedir;

> "Filozofların cismanî haşri, ruhların bedenlere tekrar dönüşünü, fiziksel ateşi, cenneti ve oradaki hurileri ve Allah'ın insanlara vaat ettiği diğer şeyleri inkâr etmeleri ve "bütün bunlar, cismanî azap ve sevaptan ve çok daha üst seviyede olan ruhâni sevap ve cezayı anlayabilmeleri için insanlara verilmiş örneklerdir" demeleri meselesi."

İbn Rüşd bu ifadeye şöyle karşılık verir:

> "Gazzalî on dokuzuncu meseleyi tartışmayı bitirdikten sonra şimdi filozofların bedenlerin dirilişini inkâr ettiklerini iddia etmektedir. Oysa böyle bir şey söz konusu değildir. Kadim filozofların herhangi birinden böyle bir söz sadır olmamıştır. Bedenlerin dirileceği görüşü bin seneden beri dini inançlar arasında yaygın olarak bilinmektedir. Görüşleri bize ulaşmış olan filozoflar ise bu kadar eski değildirler. Nitekim bedenlerin dirileceğini ilk söyleyenler, Hz. Musa'nın ardından İsrailoğullarına gönderilmiş olan peygamberlerdir. Bu durum Zebur'da ve Yahudilere ait birçok kitapta açıkça görülmektedir. Ayrıca İncil'de de bu inanç vardır ve Hz. İsa'nın bu yöndeki ifadeleri tevatür ile nakledilmektedir. Sabi dininden olanların görüşü de budur...
>
> Hem filozofların söylediklerine bakacak olursak onların dinlere herkesten daha çok tazim ve saygı gösterdiklerini ve inandıklarını görürüz. Çünkü onlar dinlerin insan nefsini tam da insana yaraşır şekilde eğittiklerini, onu kendine has saadet mertebesine ulaştırdıklarını düşünürler.

93 Daha önce İbn Rüşd'ün Faslu'l-Makal, el-Keşf an Menahici'l-Edille, Tehafüt ve el-külliyat fi't-Tıp adlı eserlerinin tahkik ve neşrini yapan bir heyete başkanlık yapmış ve bu eserlerin neşirlerini gerçekleştirmiştik.

Onlara göre insanın ahlakî faziletlere, ilmî sanatlara ve nazarî yüceliklere erişebilmesi için dinin varlığı zaruridir. Bu sebeple filozoflar insanın bu dünyadaki yaşamının ancak ilmî sanatlarla, ahiretteki yaşamının ise ancak nazarî yüceliklerle mümkün olduğunu ve bunların her ikisinin de ancak ahlakî faziletler var ise var olabileceklerini düşünürler. Yine onlara göre ahlakî faziletlere ulaşmak ancak Allah'ı bilmekle (marifetullah), O'nu tazim etmekle ve namaz, kurban, dua gibi çeşitli dinlerde Allah'ın kullar için vaz'ettiği ibadetleri yapmakla mümkün olur. Onlar genel anlamda şöyle düşünürler: Dinler (şeriatlar) kökenlerini akıl ve vahiyde bulan temel ve zaruri sanatlardır. Özellikle bütün şeriatların ortak olduğu hususlar için bu durum daha geçerlidir. Bu hususlarda dinler arasında ufak tefek farklar olsa da durum değişmez. Bu sebeple dinin tespit ettiği hususlarda ispat veya çürütme amaçlı sözler sarf etmenin anlamı yoktur. Örneğin Allah'a ibadet edilmeli midir, edilmemeli midir gibi veya daha da ileri gidilerek "Allah var mıdır, yok mudur?" gibi soruların sorulması yersizdir. Filozoflar, örneğin ahiret saadeti ve keyfiyeti gibi, dinin diğer ilkeleri hakkında da böyle düşünürler. Çünkü dinler, birtakım niteliklerinde ihtilaf etmiş olsalar da genel olarak uhrevî hayat konusunda ittifak etmektedirler. Yine Allah'ın zatı ve fiilleri ile ilgili bazı hususlarda ihtilaf olmasına rağmen onun varlığı, sıfatları ve fiilleri hakkında genel bir ittifak söz konusudur. Birkaç farklılığa rağmen ahiret saadetine ulaştıracak eylemler konusunda da ittifak vardır.

Şu halde dinler genel olarak ortak bir şekilde insanlığı ortak bir yol ile hikmete sevk ederler, bu yüzden de filozoflar açısından zaruri bir nitelik arz ederler. Çünkü felsefe, bazı insanların akıl yoluyla saadete ulaşma tariflerini içerir ki bunun temel özelliği de hikmetin, yani felsefenin öğrenilmesidir. Dinler ise kitlelerin eğitimini amaçlar. Bununla beraber hem hikmet sahibi insanlara has hükümleri hem de bütün insanların müşterek olarak muhatap olacağı hükümleri içeren hiçbir din yoktur.

Bilginler sınıfının var olması da saadeti elde etmesi de ancak kitlelerle ortak noktalarda birleşmekle mümkün olacağı için, bu sınıfın varlığı açısından da "umumî eğitim" zorunludur. Bir kere bilgin insan en azından çocukluk ve yetişme çağında kitlelerin sahip olduğu bilgileri öğrenerek işe başlar. Büyüyüp uzmanlaştığı dönemlerde ise, çocukluğunda öğrendiği şeyleri hafife almaması ve onları olabilecek en güzel şekilde yorumlaması, bu tür bilgilerin hususi insanlar için değil, kitle için olduğunu bilmesi onun faziletinin olmazsa olmaz bir kısmıdır. Yine bu durumda olan kişi şunu bilmelidir ki, yetiştiği inancın ilkeleri ile ilgili herhangi bir kuşku veya olmayacak tarzda bir yorum ortaya koyması peygamberlerin yolundan sapmak ve onlara ters düşmek olacaktır ki bu durumda o, kendisine "kâfir" denilmesini herkesten daha çok hak etmiş olacaktır. Bu durumda da kendisine, ilgili dinin küfür suçuna öngördüğü ceza uygulanacaktır. Bununla beraber filozof bütün dinleri hakikat olarak görse de, yaşadığı zamanda mevcut olan en faziletli dini seçmeli, bu dinin diğerle-

rini nesh ettiğini düşünmelidir. İşte bu nedenle, İskenderiye'de insanlara felsefe öğreten hikmet sahibi bilge insanlar İslam şeriatını duyar duymaz derhal iman etmişlerdir. Benzer şekilde vaktiyle Anadolu'da yaşayan filozoflar da İsa peygamberin mesajını duyduklarında onu kabul etmiş ve Hıristiyan olmuşlardır. Ayrıca İsrailoğulları içerisinde de çok sayıda filozofun varlığından hiç kimse şüphe etmez. Nitekim İsrailoğullarının Hz. Süleyman'a nispet ettikleri kitaplardan bu durum açıkça anlaşılmaktadır. Günümüzde de vahiy ehli insanlar arasında felsefe hala mevcuttur. Kaldı ki hikmet ehli filozofların başında peygamberler gelir. Bu sebeple bu konuda söylenecek en doğru şey şudur: her peygamber hikmet sahibi filozoftur, fakat her filozof peygamber değildir. Filozoflar, "peygamberlerin varisleri" oldukları söylenen âlimlerdir.

Matematik gibi burhanî sanatların temelinde bir takım postulalar (kanıtlanmamış kabuller) ve akıl yürütmeler bulunduğuna göre, akıl ve vahiy kaynaklı dinlerde bu tür kabullerin bulunmasından daha doğal ne olabilir ki? Bütün şeriatlar vahiy kaynaklıdır. Akıl sonradan işin içine karışmıştır. Tamamen akıl kaynaklı bir dinin varlığını kabul eden kişi, bu dinin hem akıl hem vahiy kaynaklı dinlerden aşağı bir mertebede olduğunu da kabul etmelidir. Herkes ibadetlerin taklit ve gelenek yoluyla öğrenildiği konusunda hem fikirdir. Zira dinin öngördüğü amellerin yapılmasının gerekliliğini burhan yoluyla kanıtlamanın yolu yoktur. Bunları kanıtlayacak tek şey, ahlakî ve ilmi faaliyetlerin insanda fazilet hâsıl ediyor oluşudur.

Bütün bunlardan açıkça anlaşılmıştır ki tüm filozoflar insanın dini konularda peygamberlere uyması gerektiğini düşünmüşlerdir. Onlara göre bu zaruri ilkelerin en güzel olanları, insanları faziletli amellere en çok sevk edenleridir. Nitekim bizim dinimizdeki namaz ibadeti böyledir. Zira Yüce Allah'ın buyurduğu gibi namaz, insanı kötülüklerden ve hayâsızlıklardan uzaklaştırır. Ayrıca bizim dinimizde mevcut olan namaz ibadeti, diğer dinlerdeki namaz benzeri ibadetlerden daha mükemmeldir. Çünkü bizim namaz ibadetimiz vakit, zikir, temizlik, abdest gibi birçok şartı kapsadığı gibi namazı bozacak söz ve fiilleri terk etmek şeklinde birçok yasakları da kapsamaktadır.

Ahiret inancı da böyledir. O da insanları faziletli amellere sevk etme hususunda oldukça etkilidir. Bu yüzden filozoflar ahiret hayatının ruhanî olarak anlatılmasındansa, "takva sahibi mü'minlere vaat edilen cennetin misali şudur: O'nun içinden ırmaklar çağıldar" (Ra'd, 35) ayetinde, Hz. Peygamber'in "Cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiç kimsenin aklının alamayacağı kadar muhteşem nimetler vardır" sözünde ve İbn Abbas'ın "ahiretteki nimetlerin dünyadakilere benzerliği sadece isimlerin benzerliğinden ibarettir" sözündeki gibi cismanî olarak anlatılmasını daha doğru bulurlar. Çünkü bu tür ifadeler ahiret hayatının bu hayattan daha güzel ve faziletli olduğunu orta-

ya koyarlar. Varlıkların çeşitli aşamalardan geçmekte olduğunu, örneğin cansız varlıkların suretlerinin gelişmesi sonucu, nihayetinde idrak edebilen aklî suretler haline geldiğini düşünen bir kişinin dahi ahiret ile ilgili bu ifadeleri inkâr etmesi için bir sebep yoktur.

Bu tür ifadeler hakkında kuşku duyan ve itirazlar serdeden kimselerin yegâne amaçları din ve fazilet düşmanlığı yapmaktır. Bunlar, insanın varoluşunun tek amacının lezzet ve haz olduğunu düşünen zındıklardır. Bu tespitimiz, kimsenin şüphe edemeyeceği bir tespittir. Bunlardan ele geçirilen kimselerin öldürülmesi konusunda hem peygamberler hem de hikmet ehli filozoflar hem fikirdirler. Böyle bir imkânın bulunmaması durumunda ise onlara karşı kullanılacak delillerin en mükemmelleri, kutsal kitabımızda var olan delillerdir.

Bu adamın (Gazzalî'nin) filozoflara karşı söylediği sözler gayet güzeldir. Onlara karşı çıkarken, akli ve şer'i delillerin gösterdiği gibi nefsin ölümsüz olduğunu göz önünde bulundurmak ve kıyametten sonra diriltilecek olan bedenlerin bu dünyadaki bedenlerin aynıları değil, benzerleri olacağını ortaya koymak gerekir. Çünkü Ebu Hamid'in (Gazzalî'nin) de ifade ettiği gibi, tekrar diriltilecek olan, bizzat yok olmuş olan beden değil, onun bir benzeri olacaktır.

Kendisi filozofları üç konuda tekfir etmektedir. Onlardan biri işte bu konudur. Felsefecilerin bu hususta neler düşündüğünü, bu konunun onlar nazarında teorik tartışmalar içeren bir konu olduğunu ortaya koymuş olduk. Gazzalî'nin filozofları tekfir ettiği ikinci mesele ise "Allah cüz'i/tikel şeyleri bilmez" şeklindeki sözleridir. Kitabımızda 13. mesele bahsinde bu cümlenin filozofların görüşlerini yansıtmadığını ortaya koymuştuk. Üçüncü mesele ise "âlemin ezeliliği" meselesidir. Kitabımızda birinci mesele bahsinde ortaya koyduğumuz üzere filozofların "ezeli" ifadesine yükledikleri anlam, kelamcıların onları tekfir ederken yükledikleri anlamdan farklıdır.

Gazzalî bu kitabında (tehafütte) hiçbir müslümanın ruhanî dirilişi savunmadığını söylemekte, fakat başka kitaplarında sufilerin bu görüşü savunduklarını ifade etmektedir. Bu durumda cismanî haşri kabul etmeyip ruhanî dirilişi savunanların tekfir edilmeleri gerektiğini söylemek Müslümanların görüş birliği ettikleri bir "icma" konusu değildir. Nitekim bazı eserlerinde kendisi de ruhani dirilişi savunmaktadır. Yine diğer kitaplarında bu tekfir iddiasını icmaya dayandırma ile ilgili sözlerinde çelişkiler mevcuttur. Bütün bunlar onun konuları birbirine karıştırdığını göstermektedir. Kuşku yok ki bu adam hem şeriatı yanlış anlamış hem de felsefeyi yanlış anlamıştır. Doğruya ileten ve dilediğini hakikate layık kılan Allah'tır.

ÜÇÜNCÜ AŞAMA
ŞİRK ELEŞTİRİSİ

SUNUŞ

İkinci aşamanın son suresi olan Kamer Suresine yaptığımız açıklamada, oradaki söylemin Hz. Peygamber ile Kureyş müşrikleri arasındaki ilişkilerde yaşanan gerginliği nasıl yansıttığını ortaya koymuştuk. Şimdi şu hususu da buna ilave edelim: Bu gerginlik, Kureyşlilerin, o dönemde Haşim oğullarının lideri konumunda olan Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talip nezdinde girişimde bulunmalarına sebep olmuştu. Ebu Talip çocukluğunda onu himayesine almış ve o güne kadar koruyup kollamaya, müşriklerin saldırıları karşısında onu müdafaa etmeye devam etmişti. Evet, Kureyşlilerin bu girişiminin o güne kadar yapılan ilk girişim olup olmadığını kesin olarak söyleyemiyoruz, çünkü ilgili rivayetler benzer girişimlerden söz etmektedir, fakat şimdi işleyeceğimiz surede ele alınan bu girişim, bundan sonraki sureleri ayrı bir aşama olarak, tefsir kitaplarındaki adıyla söyleyecek olursak "putlara saldırı aşaması" olarak adlandırmaya yetecek denli güçlü bir şekilde ele alınmıştır.

Bu surenin ayırıcı özelliği, Hz. Peygamber'in Kureyşli müşriklere karşı, putlar konusunda artık amansız bir mücadeleye başlamış olmasıdır. Bu mücadele neticesinde hem Hz. Peygamber'in kendisi hem de arkadaşlarından birçoğu çeşitli şekillerde baskı ve şiddete maruz kalmaya başlamışlardı. Nitekim buna bağlı olarak Müslümanların bir kısmı davetin beşinci ve altıncı yılları civarında, peygamberin emri ile Habeşistan'a hicret etmek durumunda kalmışlardı. Bu ilk hicretin ardından Müslüman gruplar ara ara hicret etmeye devam ettiler. Kureyşlilerin Hz. Peygamber ve ailesini Mekke yakınındaki Ebu Kubeys dağı bölgesinde bulunan Ebu Talip mahallesinde muhasara altına almasına kadar durum bu minval üzere devam etti. Bu muhasara ile birlikte ikinci hicret başladı ve Habeşistan'a hicret eden Müslümanların sayısı, kadınlı erkekli toplam seksen kişiyi aşar oldu. Yeri geldiğinde (dördüncü aşamada) bu hususla ilgili detayları göreceğiz. Şimdi yapmamız gereken şey, Muhammedî davetin ahiret vurgusun-

dan tevhid vurgusuna ve şirke karşı sert mücadele politikasına geçtiği bu üçüncü aşamayı daha yakından tanımak olacaktır.

Kuşkusuz bu aşama, davetin gidişatı açısından büyük yenilikler içermektedir. Bu sebeple bu aşamayı hem davetin seyri çerçevesinde hem de Kur'an'ın iniş süreci çerçevesinde değerlendirerek süreci daha iyi anlamaya çalışmamız gerekmektedir.

38- SAD SURESİ

سورة صاد

Bu ve bundan sonraki sure (A'raf) hem Kur'an'ın iniş süreci hem de Hz. Peygamber'in Kureyş önderleri ile olan ilişkileri açısından yepyeni bir aşamayı tescil etmektedirler.

Kur'an'ın iniş süreci açısından değerlendirdiğimizde bu surenin, kendisinden önceki surelerden şekil olarak farklılık arz ettiğini görmekteyiz. Bu zamana kadar inmiş olan sureler şairlerin kafiyeli dizelerinde olduğu gibi kısa ve etkili ifadelerden oluşuyordu. Geçen aşamalarda ağırlıklı olarak işlenen nübüvvet, diriliş, sosyal sorumluluk, peygamber kıssaları gibi hususlar bu aşamada da görülmekle birlikte artık bu sure ile başlayan aşamada uzun cümlelerin yanı sıra polemik ve tartışma üslubu da ortaya çıkmaktadır. İçerik açısından da artık bu aşamadaki surelerde tevhid vurgusunun ağırlıklı olarak yer aldığını, putlara saldırı ve putperestlerle alay söz konusudur. Kur'an ilimleri dalında eser yazmış müelliflerin tabiri ile söyleyecek olursak, bu sure ile birlikte, Kaf suresinden Nas suresine kadar devam eden "mufassal" sureler bitmekte ve Şuara suresinden Kaf suresine kadar devam eden "Mesanî"[94] sureleri başlamış olmaktadır.

Özellikle Hz. Peygamber ve Kureyş önderleri arasındaki ilişki olmak üzere Muhammedî davetin gidişatı açısından ise büyük tabakat eseri yazmış olan İbn Sa'd'ın aktardığı şu rivayetlerden yola çıkarak birtakım fikirler edinmek mümkündür.

1. Zührî'den şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber yıllarca insanları gizli ve açık olarak İslam'a davet etti. Bu ilahî çağrıya Allah'ın dilediği bir takım gençler ve zayıf insanlar iman ettiler. Neticede inananların sayısı giderek çoğaldı. Ancak bu aşamada Kureyşli kâfirler hala Hz.

94 Mesani tekrar eden demektir. Bu surelere mesani denilmesinin sebebinin kıssaların defalarca anlatılmış olması ile ilgili olduğu söylenmiştir. Yeri gelince konu ile ilgili görüşümüzü ifade edeceğiz. Mufassal ise birbirinden ayrı demektir. Bu sureler kısa oldukları ve sık sık besmele ile ayrıldıkları için onlara mufassal denilmiştir.

Peygamber'in söylediklerini pek yadırgamıyorlardı. Yanlarından geçtiği zaman onu işaret ediyorlar ve "Şu Abdülmuttalibin çocuğu gökyüzünden konuşuyor!" diyorlardı. Nihayet Allah Kur'an'da müşriklerin ilahlarını kınamaya ve onların ölmüş olan atalarının helak olduğunu söylemeye başlayınca Hz. Peygamber'e karşı tavırları değişti, ona kin duymaya ve düşmanlık etmeye başladılar."

2. Hz. Peygamber ve beraberindeki mü'minler insanları İslam'a davet etmeye başladılar ve bu davet git gide yaygınlaştı. Herkes bir taraftan gizlice İslam davetini yayıyordu. Hz. Ebubekir, Hz. Osman ve Said b. Zeyd gibi kimseler bir taraftan gizlice davet ederlerken Hz. Peygamberin amcası Hamza ve Ebu Ubeyde b. el-Cerrah gibi kimseler aleni olarak daveti sürdürüyorlardı. Bu durum Kureyşlilerin öfkesini çekti ve Hz. Peygamber'e karşı büyük bir kin ve düşmanlık beslemeye başladılar. Kimileri bu düşmanlığı açıkça ifade ediyor ve ona alenen düşmanlık ediyordu, kimileri ise gizlice ona karşı mücadele ediyordu. Ona açıkça düşmanlık edenler arasında Ebu Cehil, Ebu Leheb, el-Esved b. Abdı Yeğûs, Haris b. Kays b. Adiyy, Velid b. Muğîre, Halef oğullarından Ümeyye b. Halef ve Übey b. Halef, Ebu Kays b. el-Fakih b. el-Muğire, As b. Vaili-Nadr b. el-Haris, Münebbeh b. el-Haccac, Züheyr b. Ebi Ümeyye, Saib b. Sayfi b. Abid, el-Esved b. Abdülesed, As b. Said b. el-As, As b. Haşim, Ukbe b. Ebi Muayt, İbnu'l-Asda el-Hüzeli, Hakem b. Ebi'l-As, Adiy b. el-Hamra gibi kimseler vardı. Bunlar Hz. Peygamberin aynı zamanda komşuları idiler. Ancak düşmanlıkta en ileri gidenler Ebu Cehil, Ebu Leheb, Ukbe b. Ebi Muayt gibi kimseler idi. Rebia'nın oğulları Utbe ve Şeybe ve Ebu Süfyan da oldukça düşman olmalarına rağmen çok fazla ön plana çıkmıyorlar, Hz. Peygamber'i doğrudan karşılarına almıyorlar, bunun yerine bir nevi Kureyş'in yanında yer alıyorlardı. Bunlar içerisinde sadece Ebu Süfyan ve Hakem b. Ebi'l-As Müslüman olmuştur. Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "İki kötü komşu arasında kalmıştım: Ebu Leheb ve Ukbe b. Ebi Muayt. Bunlar ellerine dışkı alır ve getirip benim kapımın önüne yığarlardı." Hz. Aişe'nin anlattığına göre Hz. Peygamber bir keresinde bunları toplamış ve onların karşısına çıkıp, "Ey Abdimenaf oğulları, bu yaptığınız şey ne biçim komşuluktur!" diyerek sitem etmiş ve önlerine doğru fırlatmıştı.

3. Hz. Peygamber'in daveti yaygınlaştığında Kureyşliler değişik görüşler ortaya attılar ve Kâbe'nin çevresinde oturan Müslümanlara ne yapacaklarını bilemediler. Neticede Ebu Talib'in yanına vardılar ve ona şöyle dediler; "Sen bizim önderimizsin, en çok kıymet verdiğimiz kişisin. Şu ayak takımının yeğenine uyup ilahlarımızı terk ettiklerini, dinimize ve ilahlarımıza hakaretler edip bizi ayıpladıklarını görüyorsun. Bak sana Kureyş'in en yiğit, cesur, akıllı delikanlısı olan Umara b. Velid b. Muğireyi getirdik. Bu delikanlı senin hizmetinde çalışsın, sen de buna karşılık Muhammed'i bize ver, onu öldürelim. Böylece meseleyi çözmüş hem de aşiret kavgasına girmemiş oluruz." Ebu Talip buna şöyle cevap

verdi: "İnsafsızlık ediyorsunuz! Ben sizin evladınıza iyi bakacağım, ama siz benim yeğenimi öldüreceksiniz! Bana açıkça zavallı ve zelil muamelesi yapıyor, başımı ezmeye çalışıyorsunuz!". Kureyşliler bunun üzerine, "O zaman çağır Muhammed'i, ona insaflı bir teklifte bulunalım" dediler. Ebu Talip Hz. Muhammed'i çağırdı ve ona; "Bak yeğenim, bu adamlar toplumun ileri gelenleridirler ve sana makul bir teklifte bulunmak istiyorlar." dedi. Hz. Peygamber, "Sizi dinliyorum" dedi. Onlar, "İlahlarımıza ilişme, biz de senin dinine ilişmeyelim" dediler. Bunun üzerine Ebu Talip, "Yeğenim, bak bu gayet makul bir teklif! Kabul etmelisin." dedi. Hz. Peygamber ise, "Eğer bu teklifinizi kabul edersem bana sadece bir kelimeyi söyleme hususunda muvafakat eder misiniz? Üstelik bu kelimeyi söylediğiniz takdirde sizlere tüm Arapların ve Acemlerin hükümranlığını vaat ediyorum" dedi. Ebu Cehil buna cevaben, "Tamam, bu gayet kazançlı bir kelime imiş. Değil bir kelime, sana on kelime bile söyleriz" dedi. Hz. Peygamber, "Allah'tan başka ilah yoktur deyiniz, söyleyeceğiniz kelime budur" dedi. Bunun üzerine kızgınlıkla yerlerinden kalktılar ve "olacak şey değil, bunu dinlemeyin, ilahlarınıza olan inancınızı sürdürün" diye söylenerek çekip gittiler. Bir rivayete göre bu sözü Ukbe b. Ebi Muayt söylemiş, diğerleri de "Bir daha Muhammed'le görüşmeyiz. Tek çare onu öldürmek" dediler.

Akşam olunca Ebu Talip ve diğer amcaları Hz. Peygamber'in yanına geldiler, fakat onu evde bulamadılar. Bunun üzerine Ebu Talip, Haşimoğullarından ve Muttaliboğullarından birkaç genci topladı ve onlara şöyle dedi; "Hepiniz elinize keskin birer kılıç alın ve ben Kâbe'ye girdiğim sırada tetikte bekleyin. Biz Kureyş ileri gelenleri ile oturduğumuz zaman da her biriniz onlardan birinin yanına yaklaşıp otursun. Biriniz de muhakkak İbnu'l-Hanzaliye'nin (Ebu Cehil'in) yanına otursun. Çünkü eğer Muhammed öldürüldü ise Ebu Cehil mutlaka bu işin içindedir." Gençler Ebu Talibi dinlediler ve "tamam" dediler. O sırada Hz. Peygamber'in hizmetlisi olan Zeyd b. Harise çıkageldi ve Ebu Talib'in bu konuşmasına şahit oldu. Ebu Talip ona "yeğenimi gördün mü?" diye sordu. O da "Evet, biraz önce onunla beraberdim" dedi. Ancak Ebu Talip, "Onu görmeden eve gitmeyeceğim" dedi. Bunun üzerine Zeyd koşarak Hz. Peygamber'in yanına geldi ve durumu anlattı. O sırada Safa tepesi civarında bir müslümanın evinde arkadaşları ile konuşmakta olan Hz. Peygamber kalkıp Ebu Talib'in yanına geldi. Ebu Talip "Yeğenim, seni merak ettim, neredeydin? İyisin değil mi?" diye sordu, Hz. Peygamber ise "Evet iyiyim" dedi. Ebu Talip ona, "Şimdi evine git" dedi ve Hz. Peygamber de evine gitti. Sabah olunca Ebu Talip Hz. Peygamber'in elini tuttu ve önceki gün ayarlamış olduğu gençleri de yanına alarak Kureyş ileri gelenlerinin toplandığı meclise gitti ve "Beni dinleyin Kureyşliler! Dün Muhammed'i bulamayınca ne düşündüm biliyor musunuz?" dedi, ardından da planını anlattı. Sonra gençlere, "Kılıçlarınızı gösterin" dedi. Gençler keskin kılıçlarını çıkarınca şöyle dedi; "Yemin olsun, eğer

Muhammed'i öldürmüş olsaydınız birinizi bile sağ bırakmazdım, şunu bilin ki ona zarar verirseniz bu sizin de bizim de sonumuz olur." Ebu Talib bu kararlı çıkışı üzerine, başta Ebu Cehil olmak üzere tüm Kureyşliler yelkenleri indirdiler."

Bu olaydan itibaren Hz. Peygamber artık Ebu Talib'in himayesine girmiş oldu. Kureyşliler bu olaydan sonra da Hz. Peygamber'i ikna etmek için Ebu Talip nezdinde girişimde bulunmayı sürdürdüler, fakat hiçbiri sonuç vermedi.

1- Mukaddime: İlahları tek bir ilah mı yaptı?... Aramızda ine ine ona mı vahiy indi?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

صٓ وَالْقُرْاٰنِ ذِى الذِّكْرِ (1) بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ (2) كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَوْا وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ (3) وَعَجِبُٓوا اَنْ جَٓاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (4) اَجَعَلَ الْاٰلِهَةَ اِلٰهًا وَاحِدًا اِنَّ هٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ (5) وَانْطَلَقَ الْمَلَاُ مِنْهُمْ اَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلٰٓى اٰلِهَتِكُمْ اِنَّ هٰذَا لَشَىْءٌ يُرَادُ (6) مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى الْمِلَّةِ الْاٰخِرَةِ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا اخْتِلَاقٌ (7) ءَاُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ مِنْ ذِكْرِى بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذَابِ (8) اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَٓائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ (9) اَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِى الْاَسْبَابِ (10) جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْاَحْزَابِ (11)

Bismillahirrahmanirrahim

1-11: Sâd. Öğüt (ve ibret) dolu Kur'an'a andolsun. Fakat (kureyşli) inkâr edenler (Muhammedî davete karşı) bir büyüklenme ve inat içindedirler. Biz onlardan önce peygamberleri inkâr eden nice nesilleri helâk ettik. Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş zamanı değildi. İş işten geçmişti. (Kureyşliler,) kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaştılar ve şöyle dediler: "Bu, yalancı bir sihirbazdır." "İlâhları bir tek ilâh mı yaptı? Gerçekten bu çok tuhaf bir şey!" İçlerinden ileri gelenler, (Ebu Talib'in yanına gelen eşraf) "Gidin, ilâhlarınıza tapmaya devam edin. (Muhammed'in) bu yaptığı, ilahlarımıza karşı bir komplodur. Biz bunu son dinde (teslisi savunan Hıristiyanlıkta) duymadık. Bu ancak bir uydurmadır. Vahiy içimizden ona mı indirildi?" diyerek kalkıp gittiler. Hayır, onlar (Kur'an'ın ilahî kaynağından) şüphe içindedirler. Hayır, henüz azabımı tatmadılar. Yoksa mutlak güç sahibi ve çok bağışlayan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır ki bizim elçimize engel olup dilediklerini

göndersinler? Yoksa göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı onların mıdır? Öyle ise bir yolunu bularak yükselsinler bakalım! Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur. Nitekim (ilahî bilgilerden kulak hırsızlığı yapmaya çalışan İblis ve) orduları da hezimete uğramıştır.

2- Geçmişte peygamberleri yalanlamış ve cezalandırılmış toplumlar

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِ (12) وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَاَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ اُولٰٓئِكَ الْاَحْزَابُ (13) اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ عِقَابِ (14) وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَٓاءِ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً مَا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ (15) وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ (16)

12-16: Onlardan önce de Nûh kavmi, Âd kavmi, kazıklar sahibi Firavun, Semûd kavmi, Lût kavmi ve Eyke halkı da Peygamberleri yalanlamışlardı. İşte onlar da böyle gruplardı. O grupların her biri peygamberleri yalanladı da onları cezalandırmam hak oldu. (Müşrikler de) vakti gelince, asla geri kalmayacak korkunç bir ses bekliyorlar. Alay ederek şöyle diyorlar: "Ey Rabbimiz! Hesap gününden önce payımızı hemen ver!"

3- Sabret... Davud'un tecrübesinden örnek al!

اِصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْاَيْدِ اِنَّهُ اَوَّابٌ (17) اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ (18) وَالطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ اَوَّابٌ (19) وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَاٰتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ (20) وَهَلْ اَتٰيكَ نَبَؤُا الْخَصْمِ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ (21) اِذْ دَخَلُوا عَلٰى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَٓا اِلٰى سَوَٓاءِ الصِّرَاطِ (22) اِنَّ هٰذَٓا اَخِى لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِىَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ اَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِى فِى الْخِطَابِ (23) قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهِ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَٓاءِ لَيَبْغِى بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَاَنَابَ (24) فَغَفَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ وَاِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ (25) يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ اِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ

بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ (26) وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ (27) أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ (28) كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ (29)

17-29: Onların söylediklerine karşı sabret. Güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla. O, Allah'a çok yönelen, itaatkâr bir kimse idi. Kendisiyle birlikte tespih etsinler diye Biz, dağları ve toplanıp gelen kuşları Dâvûd'un emrine verdik. Hepsi ona itaat etmişlerdi. Biz Davud'un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz yeteneği verdik. Sana davacıların haberi geldi mi?[95] *Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi. (onlar Davudû ve gasp yoluyla evlendiği kadını temsil eden iki melek idi.)*[96] *Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, "Korkma! Biz, iki davacıyız. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet" dediler. İçlerinden biri şöyle dedi: "Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu (karısı) var. Benim ise bir tek koyunum (karım) var. Böyle iken 'Onu da bana ver' dedi ve tartışmada beni bastırdı." Davud dedi ki: "Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır." Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi (o kişinin karısını kendi hanımları arasında dâhil etmekle onu imtihan ettiğimizi) anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi. Biz de bunu ona bağışladık. Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır. Ona dedik ki: "Ey Dâvûd! Gerçekten Biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında*

95 Kıssanın özü, Râzî'nin anlatımıyla şöyledir; "Davud, Uriya'nın karısına âşık oldu ve onu öldürüp karısı ile evlenmek için çeşitli yöntemlere başvurdu. Sonunda Allah ona tıpkı kendi meselesine benzer bir meselede birbirine hasım olmuş insan kılığında iki melek gönderdi. Davud onların davasında öyle bir hüküm verdi ki bu hüküm uyarınca kendisi de suçlu sayılıyordu. Sonra bu durumu fark etti ve tevbe etti." Zemahşerî ise olayı şöyle anlatır; "Davud peygamberin döneminde insanlar birbirlerinden karısını boşayıp kendisine vermesini isterlerdi. Bu o zamanlar normal idi. Nitekim Ensar'ın da eşlerini boşayıp muhacirlerle evlendirdiği malumdur. İşte bu şekilde Davud peygamberin gözü bir keresinde, Uriya denen bir adamın karısına ilişmiş ve ondan hoşlanmıştı. Bunun üzerine o adamdan karısını boşayıp kendisine vermesini istedi. Adam da Davud peygamberi kıramadı ve kabul etti. Böylece Hz. Davud o kadınla evlendi. İşte Hz. Süleyman'ın annesi bu kadındır. Daha sonra ona şöyle denildi: O kadar üstün bir makamda, bol servet ve kadınlara sahip iken, sadece bir karısı olan bu adamın karısını istememeliydin. Arzularını yenmeli, bu imtihana karşı sabretmeliydin."

96 Kanaatimizce Câbirî'nin Hz. Davud kıssası ile ilgili yorumları hem mantıksal açıdan tutarlılığa sahip değildir, hem Hz. Peygamber'in sîreti ile olan ilişkilendirilmesinde büyük problemler mevcuttur, hem de bir peygambere yönelik haksız ve mesnetsiz ithamlar içermektedir. (Çev.)

hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlar için hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır." Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu (yaratılanların boş yere yaratıldığı iddiası) inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı vay inkâr edenlerin hâline! Yoksa Biz iman edip salih ameller işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi tutacağız? Yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanları yoldan çıkan arsızlar gibi mi tutacağız? Bu Kur'an, ayetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.

4- Süleyman'ın tecrübesinden ders al!

وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمٰنَ ۚ نِعْمَ الْعَبْدُ ۚ اِنَّهٗ اَوَّابٌ ۚ (30) اِذْ عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ
الصّٰفِنٰتُ الْجِيَادُ ۙ (31) فَقَالَ اِنِّيْٓ اَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّيْ ۚ حَتّٰى
تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (32) رُدُّوْهَا عَلَيَّ ۖ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوْقِ وَالْاَعْنَاقِ (33) وَلَقَدْ
فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ (34) قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ
وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَّا يَنْۢبَغِيْ لِاَحَدٍ مِّنْ بَعْدِيْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ (35) فَسَخَّرْنَا لَهُ
الرِّيْحَ تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖ رُخَآءً حَيْثُ اَصَابَ ۙ (36) وَالشَّيٰطِيْنَ كُلَّ بَنَّآءٍ وَّغَوَّاصٍ ۙ (37)
وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِي الْاَصْفَادِ (38) هٰذَا عَطَآؤُنَا فَامْنُنْ اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ
(39) وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ۚ (40)

30-40: Dâvûd'a Süleyman'ı bağışladık. O ne güzel kuldu! Şüphesiz o, Allah'a çok yönelen bir kimse idi. Hani ona akşamüstü bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerinde duran çalımlı ve soylu atlar sunulmuştu. Süleyman, "Gerçekten ben atları, (Rabbimi anmamı engelleyecek kadar) çok severim" dedi. Nihayet gözden kaybolup gittikleri zaman, "Onları bana geri getirin" dedi. Atlar gelince de bacaklarını ve boyunlarını kesmeye başladı. Andolsun, Biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset (put) bıraktık. Sonra tövbe edip Bize yöneldi.[97]

97 Tefsirciler bu olayla ilgili olarak, çoğu hurafe kabilinden birçok şey anlatırlar. Bunlar içerisinde bağlama en yakın olanında denilmek istenen şudur: "Süleyman bir kadınla evlendi, ona tutuldu ve onun yüzünden puta taptı. Allah da onun mülkünü elinden aldı, ülkesine ve krallığına bir şeytan musallat etti. Daha sonra Süleyman tevbe etti ve Allah'tan kendisine, affedildiğini göstermek üzere mülkünü geri vermesini istedi. Allah da ona bunları geri verdi." Kıssa Tevrat'ta şöyle anlatılır: "Kral Süleyman Firavun'un kızının yanı sıra Moavlı, Ammonlu, Edomlu, Saydalı ve Hititli birçok yabancı kadın sevdi. Bu kadınlar Rabbin İsrail halkına, "Ne siz onların arasına girin, ne de onlar sizin aranıza girsinler; çünkü onlar kesinlikle sizi kendi ilahlarının ardınca yürümek üzere saptıracaklardır" dediği uluslardandı. Buna karşın, Süleyman onlara sevgiyle bağlandı. Süleyman'ın kral kızlarından yedi yüz karısı ve üç yüz cariyesi vardı. Karıları onu yolundan saptırdılar... Saydalılar'ın tanrıçası Aştoret'e ve Ammonlular'ın iğrenç ilahı Molek'e taptı. Böylece Rabbin gözünde kötü olanı yaptı,

Süleyman, "Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye lâyık olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet! Şüphesiz Sen çok bahşedicisin!" dedi. Biz de rüzgârı onun buyruğuna verdik. Rüzgâr, onun emriyle dilediği yere hafif hafif eserdi. Bina ustası olan ve dalgıçlık yapan her bir şeytanı, bukağılara bağlı olarak diğerlerini de, onun emrine verdik. "İşte bu Bizim ihsanımızdır. Artık sen de (istediğine) hesapsızca ver yahut verme" dedik. Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır.[98]

5- Eyyub'un tecrübesinden ders al!

وَاذْكُرْ عَبْدَنَآ اَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ اَنِّى مَسَّنِىَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ (41)
اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ (42) وَوَهَبْنَا لَهٗٓ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ
رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرٰى لِاُولِى الْاَلْبَابِ (43) وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهٖ وَلَا تَحْنَثْ
اِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ اِنَّهٗٓ اَوَّابٌ (44)

41-44: Kulumuz Eyyûb'u da an. Hani o, Rabbine, "Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu, (malımı ve ailemi yok etti") diye seslenmişti. Biz de ona, "Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su" dedik. Biz ona tarafımızdan bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını bahşettik. Yaşadığı sıkıntıları giderdik. Şöyle dedik: "Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma." Gerçekten Biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi.

6- İbrahim, İshak ve Yakub'un tecrübelerinden ders al!

وَاذْكُرْ عِبَادَنَآ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ اُولِى الْاَيْدِى وَالْاَبْصَارِ (45) اِنَّآ
اَخْلَصْنٰهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ (46) وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ
(47) وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْاَخْيَارِ (48)

Rabbin yolunda yürüyen babası Davut gibi tam anlamıyla Rabbi izlemedi. Yeruşalim'in doğusundaki tepede Moavlılar'ın iğrenç ilahı Kemoş'a ve Ammonlular'ın iğrenç ilahı Molek'e tapmak için bir yer yaptırdı. İlahlarına buhur yakıp kurban kesen bütün yabancı karıları için de aynı şeyleri yaptı." (Kitab-ı Mukaddes, 1. Krallar, 11/1-3, 5-8)

98 Surenin Müşriklerin Hz. Peygamber'den taviz koparmaya çalışmalarına cevap olarak indirildiğini unutmayalım. İşte burada Davud ve Süleyman kıssalarında, onların çeşitli imtihanlardan geçirildikleri, tevbelerinin ardından bağışlandıkları ve Davud'un yeryüzünde halife olarak tayin edildiği, Süleyman'a ise istediği şeyin, yani bitmez tükenmez mülkün verildiği, kendisine rüzgâr vb. doğa olaylarının amade kılındığı anlatılır. Bu anlatımda Hz. Peygamber'e, Kureyş'in aldatmacalarına kapılmayıp sabrettiği takdirde büyük ödül kazanacağına ilişkin zımnen bir vaat söz konusudur.

45-48: (Beden ve akıl itibariyle) Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u da an. Şüphesiz Biz onlara dünyada hep adlarının anılması gibi bir özel nimet bahşettik. Şüphesiz onlar, Bizim katımızda hayırlı, seçkin kimselerdendir. Ey Muhammed! İsmail, el-Yesa' ve Zülkifl'i de an. Onların her biri iyi kimselerdi.

7- Azgınlar için varılacak yer çok kötüdür: Cehennem ateşine gireceklerdir

هٰذَا ذِكْرٌ ۗ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ (49) جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ (50)
مُتَّكِئِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ (51) وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ
أَتْرَابٌ (52) هٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ (53) إِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ نَفَادٍ
(54) هٰذَا ۚ وَإِنَّ لِلطَّاغِينَ لَشَرَّ مَآبٍ (55) جَهَنَّمَ ۖ يَصْلَوْنَهَا ۖ فَبِئْسَ الْمِهَادُ (56) هٰذَا ۚ
فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَغَسَّاقٌ (57) وَآخَرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ (58) هٰذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ ۖ
لَا مَرْحَبًا بِهِمْ ۚ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ (59) قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَا مَرْحَبًا بِكُمْ ۖ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ
لَنَا ۖ فَبِئْسَ الْقَرَارُ (60) قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ
(61) وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَىٰ رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ (62) أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًّا
أَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ الْأَبْصَارُ (63) إِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ (64)

49-64: Bu bir öğüttür. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için elbette güzel bir dönüş yeri, kapıları kendilerine açılmış olarak Adn cennetleri vardır. Onlar orada koltuklara yaslanmış olarak pek çok meyveler ve içecekler isterler. Yanlarında gözlerini kendilerinden ayırmayan yaşıt eşler vardır. İşte bunlar, hesap günü için size vaad edilenlerdir. İşte bu Bizim verdiğimiz rızıktır. Ona asla tükenme yoktur. İşte böyle! Şüphesiz azgınlar için elbette kötü bir dönüş yeri, cehennem vardır. Onlar oraya girerler. Orası ne kötü bir yataktır! İşte azap, onu tatsınlar: Bir kaynar su ve bir irin. O azaba benzer çeşit çeşit başka azaplar da vardır. Kendi aralarında şöyle derler: "İşte sizinle beraber cehenneme tıkılacak bir grup. Onlara rahat ve huzur olmasın! Şüphesiz onlar cehenneme gireceklerdir." O grup da, "Hayır, size rahat ve huzur olmasın. Cehennemlik olmaya götüren yolu bize siz açtınız. Orası ne kötü durak yeridir!" der. Şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Buraya girmemize kim sebep olduysa, cehennemde onun azabını bir kat daha artır." Yine şöyle derler: "Dünyada kendilerini kötü saydığımız adamları acaba neden göremiyoruz? Cehennemlik değillerdi de biz onları alaya mı almış olduk, yoksa buradalar da gözlerimizden mi kaçtılar?" Şüphesiz bu, cehennemliklerin birbirleriyle çekişmesi kesin bir gerçektir.

8- Ben sadece bir elçiyim... İblis'in isyanı ve Âdem'i kandırması!

قُلْ اِنَّمَآ اَنَا۠ مُنْذِرٌ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (65) رَبُّ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ (66) قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيمٌ (67) اَنْتُمْ عَنْهُ
مُعْرِضُونَ (68) مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَاِ الْاَعْلٰى اِذْ يَخْتَصِمُونَ (69) اِنْ يُوحٰٓى
اِلَيَّ اِلَّآ اَنَّمَآ اَنَا۠ نَذِيرٌ مُبِينٌ (70) اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ
(71) فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ (72) فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ
كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ (73) اِلَّآ اِبْلِيسَ اِسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (74) قَالَ يٰٓاِبْلِيسُ
مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ (75)
قَالَ اَنَا۠ خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (76) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا
فَاِنَّكَ رَجِيمٌ (77) وَاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ (78) قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِي اِلٰى
يَوْمِ يُبْعَثُونَ (79) قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (80) اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (81) قَالَ
فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ (82) اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (83) قَالَ فَالْحَقُّ
وَالْحَقَّ اَقُولُ (84) لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ اَجْمَعِينَ (85)

65-85: De ki: "Ben ancak bir uyarıcıyım. Her şey üzerinde mutlak otorite sahibi olan bir Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir. Mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır. Bu Kur'an, büyük bir haberdir. Siz ise ondan yüz çeviriyorsunuz. Aralarında tartıştıkları sırada, ileri gelen melekler topluluğuna dair benim hiçbir bilgim yoktu. Bana ancak, benim sadece bir uyarıcı olduğum vahyediliyor. Bana vahyedilenler arasında şunlar yer alıyor; Hani, Rabbin meleklere şöyle demişti: "Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin." Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler. Ancak İblis eğilmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu. Allah, "Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoydu? Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?" dedi. İblis, "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" dedi. Allah, şöyle dedi: "Öyle ise çık oradan, çünkü sen kovuldun. Şüphesiz benim lânetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerinedir." İblis, "Ey Rabbim! Öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. Allah, şöyle dedi: "Sen kıyamet gününe kadar mühlet verilenlerdensin." İblis, "Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım" dedi. Allah, şöyle dedi: "İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum: Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım."

9- *Sonuç: Haberini bir süre sonra öğreneceksiniz...*

قُلْ مَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ (86) اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (87) وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ (88)

86-88: (Ey Muhammed! Kureyşli müşriklere şöyle) de: "(Bana mal ve saltanat teklif ederken zannettiğinizin aksine ben, bu Kur'an'ı) tebliğ görevinden dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Ben görevine muhalefet etme sorumluluğunu yüklenecek değilim. Bu Kur'an, âlemler için ancak bir öğüttür. Onun haberlerinin doğruluğunu bir süre sonra mutlaka öğreneceksiniz."

Açıklama

Bu sure, Kur'an'ın iniş sürecinde yeni bir aşamayı başlatmaktadır. Bu yeni aşamanın temel konusu "tevhid" ve "putlara saldırı"dır. Sure Hz. Peygamber'in Kureyşlilerle işbirliği yapmayı reddetmesinin ardından onların peygamberliği yalanlama konusunda iyice ısrarcı hale geldiklerini kaydeder ve bu çerçevede güçlü bir şekilde tevhid çağrısı ve şirk eleştirisi yapar. Doğrusu Kureyş ileri gelenlerinin Ebu Talip aracılığıyla yaptıkları Hz. Peygamber'i ikna etmeye yönelik çalışmaların fayda vermemesi onları derinden etkilemişti. Gelinen noktada Allah'ın Kureyş soyluları içerisinden bir başkasını değil de özellikle Muhammed'i peygamber olarak seçmiş olmasını yadırgamaya, bunu kendilerine ve ilahlarına (değerlerine) yönelik bir komplo olarak değerlendirmeye, bu komplodan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardı. Durum onlar için zordu; Ebu Talip Hz. Peygamber'i himaye etmeye karar vermiş, onları ciddi bir iç savaş ile uyararak korkutmuş ve püskürtmüştü. Zira Haşimoğulları ile diğerleri arasında cereyan edecek böyle bir iç savaş en çok Kureyş ileri gelenlerine zarar verecekti. Çünkü böyle bir durumda onların Hac ve Ticaret gelirlerinden sağladıkları ekonomik çıkarları büyük yara alacaktı. Hz. Peygamber bu durumun gayet iyi farkındaydı ve bunun verdiği rahatlıkla Kureyşlilerin taviz isteklerine net bir şekilde karşı koyuyor, tevhid inancını ısrarla devam ettirmeyi ve müşriklerin akılsızlıklarını eleştirmeyi sürdürüyordu.

Sure yine bu çerçevede, Hz. Peygamber'e ve arkadaşlarına teselli verecek, içlerini ferahlatacak mesajlar iletmek üzere geçmişte yaşamış peygamberlerin kıssalarını verir. Nitekim geçmiş peygamberlerin yaşadıkları tecrübeler gerçekten de hem ders ve ibret hem de umut verici niteliktedir. Neticede Kureyş ileri gelenleri ile olan savaş devam ettiği sürece bu savaşta geçmiş peygamberlerin tecrübeleri, inkârcıların helak edilişleri ve

mü'minlerin zaferleri ile ilgili kıssalar, yani "tarih'in ders ve ibretleri", tıpkı cennet ve cehennem söylemi gibi, silah olarak işlev görmeye devam edecektir.

Sure geçmişte peygamberleri yalanlayan Nuh, Ad, Semud, Firavun, Lut ve Eyke halklarından, bu halkların maruz kaldıkları helak ve azaptan söz ediyor ve daha önceki surelerde de kısaca değinilmiş olan bu kıssalara ek olarak ilk kez Davud ve Süleyman peygamberlerin kıssalarına yer veriyor. Burada bu iki peygamberin başlarına gelen imtihanlardan, sıkıntılardan ve onların Allah'tan af dileyip tevbe etmelerinden ve neticede hevalarına uymaktan vazgeçip sabırlı davranmış oldukları için tevbelerinin kabul edilişinden, kendilerine benzersiz bir güç bahşedilmiş olduğundan söz ediliyor. Böylece zımnen Hz. Peygamber'e hitap edilmiş ve ona bu peygamberlere uyması, Kureyşlilerin aldatmacalarına kapılmaması söylenmiş oluyor.

Ardından sure yeni bir kıyamet sahnesi, cehennemliklerin birbirlerini suçladıkları bir sahne anlatıyor ve Kureyşlilere, önceki toplumlar gibi peygamberleri yalanlamaya devam ettikleri takdirde nasıl bir son ile karşılaşacaklarını resmediyor.

Son olarak İblis kıssasına yer veren sure onun Âdem'e saygı duymayı reddedişini anlatıyor ve buradan, bütün bu olaylar olurken Hz. Muhammed'in orada olmadığını, dolayısıyla bu tür bilgileri veren bir kitabın ancak ilahî vahiy kaynaklı olacağı sonucunu çıkarıyor ve peygamberin görevinin sadece bu Kur'an'ı, müşriklerin ısrarla yalanladıkları bu Kur'an'ı tebliğ etmek olduğunu, Kureyşlilerin ilerleyen günlerde bu kitabın ilahî kaynaktan gelmiş olduğunu anlayacaklarını ifade ediyor.

39- A'RAF SURESİ
سورة الأعراف

Bu sure, iniş sıralamasında kendisinden hemen önce yer alan Sad Suresi gibi başlamakta, fakat Muhammedî davetin bu aşamasına uygun yeni bir program ortaya koymaktadır. Nitekim daha ilk ayetlerde bu program kendisini göstermektedir;

> *Elif Lâm Mîm Sâd. Bu, sana, kendisiyle (insanları) uyarman için ve mü'minlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır. Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.*

Bu ayetlerde iki önemli husus dikkat çekmektedir:

Birincisi; Zemahşerî'nin ifade ettiği üzere "Kitap" isminin bu surenin sıfatı olarak kullanılmasıdır. Ona göre burada geçen kitap kelimesinden maksat bu suredir. Bu görüşte olanlar bu surenin kitap olarak isimlendirilmiş olmasının sebebinin, bu surenin Ehl-i Kitabın sahip olduğu kitaplar kadar uzun bir sure olması ve tek seferde indirilmesi olduğunu söylerler. Kimileri ise Kureyş müşriklerinin vahyin parça parça inişini eleştirmeleri ve Musa'ya gelen kitap gibi bir kitabın indirilmeyişini öne sürerek Hz. Peygamberi eleştirmelerine cevap olarak bu sureye "kitap" adının verildiğini söyler.

İkincisi ise; burada geçen, *"Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın"* ifadesidir. Eğer ayette geçen "kitap" kelimesini Kur'an olarak anlamlandıracak olursak, o zaman bu "sıkıntı"nın izah edilmesi mümkün değildir. Zira bu surenin indirildiği dönemde, Hz. Peygamber zaten senelerdir Kur'an'ı insanlara tebliğ etmekteydi ve herhangi bir sıkıntı duymuyordu. O halde bu surenin indirildiği dönemin şartları içerisinde, Hz. Peygamber'i sıkıntıya sokacak türden bir şeyler olmalıdır.

Kanaatimizce burada "sıkıntı" kelimesinin kullanılmasını izah edebilecek iki husus vardır. Birincisi; bu surenin indiği döneme kadar "Kitap" kelimesinin sadece "ehl-i kitabın kitapları/Tevrat-İncil" anlamında kul-

lanılıyor olmasına karşın bu surenin "kitap" olarak isimlendirilmesi, yani kendisini bu zamana kadar zikir, öğüt, söz vb isimlerle ifade eden Muhammedî vahyin bundan sonra artık "Kitap" ismini kullanmaya başlaması, hatta sadece bir sureyi dahi kitap olarak adlandırmasıdır. İkincisi ve konumuz itibariyle daha önemli olanı ise, o zamana kadar, şartların gelişimine göre parça parça indirilen sureleri tebliğ etmekle görevli olan ve buna uyum sağlamış olan Hz. Peygamber'in bundan sonra artık, tek seferde indirilmiş ve bir "kitap" uzunluğundaki bir sureyi tebliğ etmek durumunda kalacak olmasıdır.

Diğer taraftan bu sure, Kur'an kıssalarında yeni bir strateji ortaya koymaktadır. Bu döneme kadar anlatılan surelerde Lut, Medyen, Eyke, Tübba', Yunus, Firavun, Süleyman, Sebe gibi hep Arap toplumlarına veya Arap ülkelerinde yaşayan toplumlara gönderilmiş peygamberlerin kıssalarına yer veriliyor iken artık A'raf Suresinde yeni bir strateji geliştirilmiş ve bütün bu Arap peygamberlerinin yanı sıra, İsrailoğulları peygamberlerinin kıssalarına da yer verilmeye başlanmıştır.

Girişte Hz. Peygamber'e artık bir "Kitap hacminde sure"nin verildiği ve içinde bu nedenle bir sıkıntı olmaması gerektiği belirtildikten hemen sonra geçmişte peygamberleri yalanlamış oldukları için helak edilmiş olan toplumların sonları anlatılıyor ve Kureyşlilerden gelecek muhtemel bir itiraza cevap verircesine şöyle deniliyor;

> *"Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız. Peygamberlere de elbette soracağız. Böylece geçmişte yaşamış toplumların peygamberlerine neler yaptıklarını ortaya çıkaracağız. Andolsun, onlara yaptıklarını, uydurma hikâyeler anlatan yalancılarınki gibi değil, tam bir bilgi ile müşriklere anlatacağız. Çünkü Biz onlardan uzak değiliz. Aksine bütün bu olaylar Bizim bilgimiz dâhilinde gerçekleşmiştir. O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse, işte onlar ayetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır."*

Evet, A'raf Suresi Kur'an kıssalarında bir "tür geçişi" yapmaktadır; çünkü ilk kez bu sureyde, bütün unsurlarıyla birlikte "tam ve tafsilatlı" kıssalar anlatılmaktadır. Bundan böyle anlatılacak olan kıssalarda ya bu surede anlatılmış olan kıssaların detayları verilecek ya da şartlara göre bu kıssalar yeni bir üslup ile ifade edilecektir. Dolayısıyla bu surede karşımızda olan şeyin, Tevrat'ta anlatılan ve anlatılmayan birçok Kur'an kıssasının bir tür "program ve stratejisi"dir.[99]

99 Kur'an'da anlatıldığı halde Tevrat'ta adı geçmeyen peygamberler şunlardır: Şuayb, Zülkifl,

A'raf Suresinden önceki surelerde, İsrailoğulları peygamberlerinden önce yaşamış olan "Baide Arapları"na[100] gönderilmiş olan peygamberlerin kıssaları zamansal sıralamaya riayet edilmeksizin anlatılmışken bu surede kronolojiye riayet edilerek önce Âdem-İblis kıssası, ardından Nuh ve Tufan, daha sonra Âd, Semud, Lut/İbrahim, Şuayb[101] ve Musa-Firavun kıssaları anlatılmaktadır. Nitekim Musa-Firavun kıssasından hareketle Kur'an İsrailoğulları peygamberleri kıssalarına geçiş yapmaktadır. Ayrıca bu kıssanın anlatımından Hz. Peygamber-Kureyş çatışmasına dair dersler de çıkarılmaktadır ki bu husus, daha önce açıkladığımız gibi Kur'an kıssalarının temel amacıdır. Kaldı ki bu amaç, Kur'an kıssalarında gözetilen aşağıdaki üç strateji dikkate alındığında, daha da açık bir şekilde ortaya çıkacaktır:

1- Peygamberlerin kutsal tarihinin anlatımında "kronolojiye riayet".

2- Peygamber kıssalarını Kureyş müşriklerini uyarmak için işlevselleştirmek, onlara; geçmişte peygamberleri inkâr eden toplumlar gibi inkârda ısrar ettikleri takdirde benzer bir sona maruz kalacakları uyarısını yapmak; bütün peygamberlerin eziyet çekmiş olduklarını, fakat neticede zafere ulaştıklarını vurgulamak suretiyle Hz. Peygamber ve mü'minlerin morallerini, maneviyatlarını güçlendirmek.

3- Geçmişteki peygamberlerin toplumları ile olan mücadelelerini Hz. Peygamber'in Kureyş ile olan mücadelesini andıracak şekilde ifade etmek, peygamberlerin toplumlarına yaptıkları uyarıları Hz. Peygamber tarafından Kureyş'e yapılan uyarılar olarak ortaya koymak.

İşte bu çerçevede ve ilk kez bu surede, Muhammedî davetin mesajı ile Ehl-i Kitab'ın kitaplarında yer alan müjdenin ilişkisi ortaya konulmakta ve bu mesajın evrenselliği ifade edilmektedir;

> *Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resule, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram*

İdris, Hud, Salih, Lokman, İsmail. Ayrıca Tevrat'ta Tufan kıssasına ve Firavun'a da yer verilmez. Tufan ve Firavun haricindeki bu kıssaların geçtikleri yerler Arap yarımadası, özellikle günümüzde Ürdün-Filistin-Suriye civarındaki Mekke-Şam bölgeleridir. Tevrat ve İncil'de anlatılan peygamberlerden Kur'an'ın zikrettikleri ise şunlardır: Nuh, İbrahim, Zekeriya, Yakub (İsrail), Yusuf, Musa, Yunus, Eyyub, Davud, Süleyman, Yahya (Vaftizci Yahya) İsa Mesih.

100 Baide Arapları hakkında "*Kur'an'a Giriş*" kitabının kıssalar bölümünde (3. Bölüm) bilgi verilmektedir. (Çev.)

101 Taberî, Tarih'inde şöyle der: Şuayb peygamber İbrahim peygamberin değil, ona iman edip beraber Şam topraklarına hicret eden mü'minlerden birinin soyundan gelir. Lut peygamberin kızının torunudur."

kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

Hatta başlangıçta Kureyş müşrikleri ile sınırlı olan bu davet artık evrensel boyuta taşınmıştır, bütün insanlara yöneliktir;

Ey Muhammed! De ki: "Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O hâlde, Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resulüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız." (107-108)

Evrensel söyleme geçişin bir diğer göstergesi ise surede insanlığın maruz kaldığı sapkınlıkların Âdem'i ve soyunu saptırma sözü veren şeytan ile ilişkilendirilmesi ve bütün Âdemoğullarına hitap edilmesidir.

Genel olarak şunu söyleyebiliriz: bu sureye kadar kısaca anlatılmış veya sadece işaret edilmiş olan hususlar burada detaylandırılmaktadır. Buna hem geçmiş toplumlarla ilgili kıssalar hem de Hz. Peygamber'e veya Kureyş'e yönelik söylemler dâhildir. Ayrıca zayıf ve yoksul insanlarla kibirli ve kendini beğenmiş varlıklılar arasındaki mukayeseler, kıyamet ve cennet-cehennem sahneleri gibi hususlar da bu surede detaylandırılmaktadır.

Yine ilk olarak bu surede, Kureyşlilerin "Biz bu putlara tapınmayı atalarımızdan gördük, onlardan öğrendik" şeklindeki gerekçeleri de eleştirilmektedir.

Son olarak şunu da ekleyelim: Kur'an ilk kez bu surede helal-haram konusuna değinmekte, İslam öncesi Arapların Kâbe'yi tavaf ederlerken yaptıkları bir takım adetler yasaklanmakta, kötülük, hayâsızlık gibi şeyler eleştirilmektedir. Dolayısıyla bu sure, bu zamana kadar inen surelerde esas olan nübüvvet, tevhid ve ahiret gibi inanç eksenlerine bir başka ekseni, "ahlak" eksenini ilave etmektedir. Böylece bu sureden itibaren ahlak konusu Mekkî Kur'an'da yer alacak ve Medenî Kur'an'da ifade edilen İslam Şeriatındaki yerini yavaş yavaş almaya başlayacaktır. İlerde göreceğimiz gibi Kur'an, ahlakı şeriatın temeli olarak görmektedir, bunun tersi, yani şeriatın ahlakın temeli olması ise söz konusu değildir.

1- Mukaddime: Müşrikleri uyarasın ve mü'minlere öğüt veresin diye indirilen bir Kitap

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓصٓ (1) كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَىٰ

لِلْمُؤْمِنِينَ (2) اِتَّبِعُوا مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ۭ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ (3) وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا فَجَاۗءَهَا بَاْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَاۗىِٕلُونَ (4) فَمَا كَانَ دَعْوٰىهُمْ اِذْ جَاۗءَهُمْ بَاْسُنَآ اِلَّآ اَنْ قَالُوْٓا اِنَّا كُنَّا ظٰلِمِينَ (5) فَلَنَسْـَٔـلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔـلَنَّ الْمُرْسَلِينَ (6) فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَاۗىِٕبِينَ (7) وَالْوَزْنُ يَوْمَىِٕذِ ۨ الْحَقُّ ۚ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهٗ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (8) وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهٗ فَاُولٰۗىِٕكَ الَّذِينَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوْا بِاٰيٰتِنَا يَظْلِمُونَ (9) وَلَقَدْ مَكَّنّٰكُمْ فِى الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۭ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ (10)

Bismillahirrahmanirrahim

1-10: Elif Lâm Mîm Sâd. (Bu,) sana, kendisiyle insanları (müşrikleri) uyarman için ve mü'minlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır. Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın. Rabbinizden size indirilene uyun. Onu bırakıp başka dostlara uymayın, (putlara tapmayın.) Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz! Nice memleketleri helâk ettik. Onlara azabımız gece uykusuna dalmışken yahut gündüz istirahat hâlinde iken gelmişti. Azabımız kendilerine geldiğinde, "Biz bunu hak ettik, gerçekten biz zalimler olmuştuk" demekten başka söyleyecekleri kalmamıştı. Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız. Peygamberlere de elbette soracağız. Böylece geçmişte yaşamış toplumların peygamberlerine neler yaptıklarını ortaya çıkaracağız. Andolsun, onlara yaptıklarını, uydurma hikâyeler anlatan yalancılarınki gibi değil, tam bir bilgi ile (müşriklere) anlatacağız. Çünkü Biz onlardan uzak değiliz. Aksine bütün bu olaylar Bizim bilgimiz dâhilinde gerçekleşmiştir.[102] O gün amellerin tartılması da haktır.[103] Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse, işte onlar ayetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır. Andolsun, size yeryü-

102 Burada anlatım teselli için değil, Kureyşlileri uyarı ve kınama içindir.

103 Amellerin tartılmasının "hak" olduğunun söylenmesi, daha önce geçen ve kıyamette müşrikler tarafından söylenildiği ifade edilen "biz gerçekten zalimler imişiz" sözlerine gönderme olabileceği gibi Kur'an kıssaları ile diğer hikâyeler arasında mukayese yapan kimselerin sözü de olabilir. Bu durumda burada Nadr b. Haris adlı bir müşrik'in anlattığı hikâyelere gönderme söz konusudur. İbn İshak bu olayı şöyle anlatır: Nadr. b. Haris Kureyş'in cin fikirli adamlarından biriydi, ayrıca Hz. Peygamber'in azılı düşmanıydı. Hire'ye gitmiş, orada İranlıların Rüstem ve İsfendiyar gibi çeşitli efsanelerini öğrenmişti. Hz. Peygamber ne zaman bir yerde insanlarla oturup onlara geçmiş toplumların kıssalarından anlatmak suretiyle kendilerini şirk konusunda uyarmaya çalışsa hemen oraya gelir ve Hz. Peygamber gittikten sonra insanlara şöyle derdi; "Ben bu Muhammed'den daha iyi hikâyeler anlatırım, gelin de dinleyin." Sonra da onlara Hire'de öğrendiği hikâyeleri anlatır ve "Muhammed'in anlattığı hikâyelerin bunlardan neresi güzel?" derdi. Kur'an kıssalarına "eskilerin masalları" diyen ve "Ben de Allah'ın vahyettiği gibi vahyederim." diyen kişinin de bu adam olduğu söylenmiştir.

zünde imkân ve iktidar verdik. Sizin için orada birçok geçim imkânları da yarattık. Ama siz ne kadar az şükrediyorsunuz!

2- Kureyşin sapma sebebi: Âdem'in yaptığı gibi arzular peşinde koşmak!

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (11) قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ قَالَ اَنَا۠ خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ (12) قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ (13) قَالَ اَنْظِرْنِى اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (14) قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (15) قَالَ فَبِمَٓا اَغْوَيْتَنِى لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ (16) ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ (17) قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُمًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ اَجْمَعِينَ (18)

11-18: (Ey Âdemoğulları!) Sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı. Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. O da "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın" dedi. Allah, "Şimdi in aşağı oradan. Çünkü senin orada büyüklük taslamak haddine değil! Hemen çık! Çünkü sen aşağılıklardansın" dedi. Şeytan dedi ki: "Öyle ise bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver." Allah da, "Sen süre verilenlerdensin" dedi. Şeytan dedi ki: "Öyle ise beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım." "Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve Sen onların çoğunu şükreden kimseler bulamayacaksın." Allah, dedi ki: "Öfkeye maruz kalmış ve kovulmuş olarak çık oradan. Andolsun, onlardan sana kim uyarsa sizin, hepinizi cehenneme doldururum."

3- Âdem ve eşinin melek yahut ölümsüz olma arzuları!

وَيٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ (19) فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُۥرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ (20) وَقَاسَمَهُمَٓا اِنِّى لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ

(21) فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ ۚ وَنَادٰيهُمَا رَبُّهُمَآ اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَكُمَآ اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ (22) قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (23) قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ (24) قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ۚ (25)

19-25: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz." Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak[104] için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da sonsuz hayata ulaşamayasınız diye yasakladı. Ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti. Böylece onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi. Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz." Allah, dedi ki: "Birbirinizin düşmanı olarak inin oradan. Size yeryüzünde bir zamana kadar yerleşme ve yararlanma vardır." Allah, dedi ki: "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve (kıyamet koptuğunda) oradan çıkarılacaksınız."

4- Ey Âdem: Takva elbisesi daha hayırlıdır... Ey Kureyşliler! İşte benim takva yolum budur!

يَا بَنِىٓ اٰدَمَ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِى سَوْاٰتِكُمْ وَرِيشًا ۖ وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ

104 Burada fiziksel çıplaklık insan nefsinin Eflatun'dan beri kadim düşünürlerin taksimine göre üç unsurdan; yani şehvet, öfke ve akıl gücünden mürekkep doğasının açığa çıkmasını simgelemektedir. Çıplaklığa neden olan şehvet gücünün akıl gücüne baskın çıkması, şeytanın ayartması olarak ifade edilmiştir. İşte bu yüzden insanın sonu meleklerden farklı olacaktır. Çünkü melekler, nefislerinde çeşitlilik taşımayan ruhanî varlıklardır, ilahî âlemde yaşarlar ve sadece O'na tesbih ve ibadetle meşguldürler. İnsan ise şeytanın ayartması sonucunda onunla birlikte yeryüzüne indirilmiştir ve ömrünü burada geçirecektir. Burada gücü, yani aklı yettiği ölçüde imtihan edilecektir. Aklının öfke ve şehvetine hâkim olup olamayacağı sınanacaktır. Eceli geldiğinde de hesaba çekilecek ve ya meleklerle birlikte cennete ya da şeytanla birlikte cehenneme atılacaktır. İşte İblis-Âdem kıssasının anlatmak istediği mesaj, genel olarak budur. Kıssanın yapısı hemen tüm dinlerde ve felsefî geleneklerde (Yunan felsefesi ve ondan neş'et eden ve hakiki bilgiyi/ilahî bilgiyi dindeki ibadet ve takvanın yerine koyan İbn Sina-Farabî felsefesinde ve yine Yunan felsefesinden neş'et eden Gnostisizm ve Tasavvuf gibi akımlarda) aynıdır. İlerde bu hususlara biraz daha değineceğiz.

خَيْرٌ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ (26) يَا بَنِى اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا اِنَّهُ يَرٰيكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ (27) وَاِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا اٰبَاءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا قُلْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (28) قُلْ اَمَرَ رَبِّى بِالْقِسْطِ وَاَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ (29) فَرِيقًا هَدٰى وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ (30) يَا بَنِى اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ (31) قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِى اَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (32) قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْىَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (33) وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ فَاِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ (34) يَا بَنِى اٰدَمَ اِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِى فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (35) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا اُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (36) فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِ اُولٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ حَتّٰى اِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ (37) قَالَ ادْخُلُوا فِى اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِى النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَعَنَتْ اُخْتَهَا حَتّٰى اِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ لِاُولٰيهُمْ رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ (38) وَقَالَتْ اُولٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ (39) اِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُجْرِمِينَ (40) لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ

مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الظّٰلِمِينَ (41) وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (42) وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدٰينَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُٓوا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (43)

26-43: Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi daha hayırlıdır. Bu giysiler, Allah'ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar diye onları insanlara verdik. Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz Biz, şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır. Çirkin bir iş işledikleri vakit, "Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Şüphesiz, Allah çirkin işleri emretmez. Siz bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üzerine mi atıyorsunuz?" De ki: "Rabbim adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (O'na) doğrultun. Dini Allah'a has kılarak O'na ibadet edin. Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz." Allah, bir kısmına hidayet etti, bir kısmına da sapıklık lâyık oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları dost edinmişlerdi. Kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlardı. Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez. De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı ziyneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için ayetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz." De ki: "Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır." Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler. Ey Âdemoğulları! İçinizden size benim ayetlerimi anlatan Peygamberler gelir de her kim Allah'a karşı gelmekten sakınır ve hâlini düzeltirse, artık onlara korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir. Ayetlerimizi yalanlayanlar ve onlara uymayı kibirlerine yediremeyenlere gelince, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Kim, Allah'a karşı yalan uyduran veya O'nun ayetlerini yalanlayanlardan daha zalimdir? İşte onlara kitaptan (kendileri için yazılmış ömür ve rızıklardan) payları erişir. Sonunda kendilerine melek elçilerimiz, canlarını almak için geldiğinde, "Hani Allah'ı bırakıp tapınmakta olduğunuz şeyler nerede?" derler. Onlar da, "Bizi yüzüstü

bırakıp kayboldular" derler ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ederler. Allah, şöyle der: "Sizden önce gelip geçmiş cin ve insan toplulukları ile birlikte ateşe girin." Her topluluk (arkasından gidip sapıklığa düştüğü) yoldaşına lânet eder. Nihayet hepsi orada toplandığı zaman peşlerinden gidenler, kendilerine öncülük edenler için, "Ey Rabbimiz! Şunlar bizi saptırdılar. Onlara bir kat daha ateş azabı ver" derler. Allah, der ki: "Her biriniz için bir kat daha fazla azap vardır. Fakat bilmiyorsunuz." Öncekiler sonrakilere, "Sizin bize karşı bir üstünlüğünüz yoktur. Artık kazanmış olduğunuz şeylere karşılık, azabı tadın" derler. Ayetlerimizi yalanlayanlar ve o ayetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız. Onlar için cehennem ateşinden döşek, üstlerinde de cehennem ateşinden örtüler var. İşte Biz zalimleri böyle cezalandırırız. İman edip salih ameller işleyenlere gelince -ki Biz kişiye ancak gücünün yettiğini yükleriz,[105] *işte onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar. Biz onların kalplerinde kin namına ne varsa söküp attık. Altlarından da ırmaklar akar. "Hamd, bizi buna eriştiren Allah'a mahsustur. Eğer Allah'ın bizi eriştirmesi olmasaydı, biz hidayete ermiş olamazdık. Andolsun, Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişler" derler. Onlara, "İşte yaptığınız iyi işler sayesinde kendisine varis kılındığınız cennet!" diye seslenilir.*

6- Cehennemlikler (varlıklılar) cennetliklerden (fakirlerden) imdat dileyecekler

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا ۟ قَالُوا نَعَمْ ۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ ۢ بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظّٰلِمِينَ ۙ (44) اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كٰفِرُونَ ۟ (45) وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمٰهُمْ ۚ وَنَادَوْا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ (46) وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَآءَ اَصْحَابِ النَّارِ ۙ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ ۧ (47) وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰهُمْ قَالُوا مَآ اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ (48) اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ ۭ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ (49) وَنَادٰٓى

105 Bu bir ara cümledir. Denilmek istenen şudur: Biz iman edip salih amel işleyen ve böylece cennete girmeye hak kazanan mü'minlere ağır sorumluluklar yüklemedik, dolayısıyla bunların cennete girmelerine sebep olan şeyler, aslında cehennemliklerin de yapabilecekleri şeylerdi, fakat onlar bunları yapmadılar.

اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَآءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ (50) اَلَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسٰيهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَآءَ يَوْمِهِمْ هٰذَا وَمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ (51)

44-51: Cennetlikler cehennemliklere, "Rabbimizin bize va'dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin va'dettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenirler. Onlar, "Evet" derler. O zaman aralarında bir duyurucu, "Allah'ın lâneti zalimlere!" diye seslenir. Onlar Allah yolundan alıkoyan ve onu, eğri ve çelişkili göstermek isteyenlerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir. İkisi (cennet ve cehennem) arasında bir sur, A'râf üzerinde de birtakım adamlar vardır. Cennet ve cehennemliklerin hepsini yüzlerinde(ki korku ve sevinçte)n tanımaktadırlar. Cennetliklere, "Selâm olsun size!" diye seslenirler. Onlar henüz cennete girmemişlerdir, ama bunu ummaktadırlar. Gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman, "Ey Rabbimiz! Bizi zalim toplumla beraber kılma" derler. A'râftakiler, simalarından tanıdıkları birtakım adamlara da seslenir ve şöyle derler: "Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı!" "Sizin, 'Allah bunları rahmete erdirmez' diye yemin ettikleriniz şunlar mı?" Sonra cennetliklere dönerek, "Haydi, girin cennete. Size korku yok. Siz üzülecek de değilsiniz" derler. Cehennemlikler de cennetliklere, "Ne olur, sudan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin" diye yalvarırlar. Onlar ise, "Şüphesiz, Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır" derler. Sonra Allah şöyle buyurur: Onlar dinlerini oyun ve eğlence edinmişler ve dünya hayatı da kendilerini aldatmıştı. İşte onlar bu günlerine kavuşacaklarını nasıl unuttular ve ayetlerimizi nasıl inkâr edip durdularsa, Biz de onları bugün öyle unuturuz.

7- O'na korku ve ümit ile dua edin. O'nun rahmeti ihsan edenlere yakındır!

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (52) هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِى تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوا لَنَآ اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (53) اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهِ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ

وَالْاَمْرُ تَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (54) اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً اِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ (55) وَلَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا
اِنَّ رَحْمَتَ اللّٰهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (56) وَهُوَ الَّذِى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ
يَدَىْ رَحْمَتِهِ حَتّٰى اِذَا اَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ
فَاَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتٰى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (57)
وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِاِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِى خَبُثَ لَا يَخْرُجُ اِلَّا نَكِدًا كَذٰلِكَ
نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ (58)

52-58: Andolsun Biz onlara (Kureyşlilere,) bilerek açıkladığımız bu (Kur'an'ı) Kitabı, inanan bir toplum için bir yol gösterici ve rahmet olarak getirdik. Onlar ise ancak, Kur'an'ın bildirdiği sonucu bekliyorlar. Onun bildirdiği sonuç, yani kıyamet gelip çattığı gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: "Gerçekten Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim için şefaatçiler var mı ki bize şefaat etseler veya dünyaya döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak?" Gerçekten onlar kendilerine yazık etmişlerdir. İlâh diye uydurdukları putlar da onları yüzüstü bırakarak kaybolmuşlardır. Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini hızlıca takip eden gündüze katıp giydiren, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir. Rabbinize alçak gönüllüce ve için için, gösterişsiz olarak dua edin. Çünkü O, haddi aşanları, riyakârları sevmez. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a azabından korkarak ve rahmetini umarak dua edin. Şüphesiz, Allah'ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır. O, rüzgârları yağmurun habercisi olarak gönderendir. Nihayet rüzgârlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir beldeyi diriltmek için sevk ederiz ve oraya yağmur yağdırırız. Derken türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.[106] Toprağı iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar.[107] Toprağı kötü ve elverişsiz olandan ise, zor bela bitki çıkar. Şükredecek bir toplum için Biz ayetleri işte böyle değişik biçimlerde açıklıyoruz.

106 Nasıl ki rüzgâr bulutları sürüklüyor, yağmur yağdırıyor ve çorak toprak yeşeriyorsa dünya hayatı da tıpkı bu zincirlemede olduğu gibi devam edecek, ahirette insanlar topraktan çıkarılıp diriltileceklerdir. Böylece dirilişin imkânı benzerlik delili ile kanıtlanmaktadır.

107 Tıpkı bunun gibi sizden kimileri kabrinden güzellikle çıkacak ve cennete gidecek, kimileri ise kabrinden çirkin bir şekilde ve zorla çıkıp cehenneme gidecektir.

8- Nuh: İçinizden birinin peygamber olmasına mı şaşırdınız?

لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ اِنِّىٓ
اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (59) قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فِى ضَلَالٍ
مُبِينٍ (60) قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِى ضَلَالَةٌ وَلٰكِنِّى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (61)
اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّى وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (62) اَوَعَجِبْتُمْ
اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ
(63) فَكَذَّبُوهُ فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهٗ فِى الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ (64)

59-64: Andolsun, Nûh'u[108] kendi kavmine peygamber olarak gönderdik de, "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum" dedi. Kavminin ileri gelenleri, "Biz seni açıkça bir sapıklık içinde görüyoruz" dediler. Nûh onlara şöyle dedi: "Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yok. Aksine ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve size nasihat ediyorum. Sizin bilmediğiniz şeyleri de Allah tarafından gelen vahiy ile biliyorum. Sizi uyarması ve sizin de Allah'a karşı gelmekten sakınıp rahmete ulaşmanız için, içinizden bir adam aracılığı ile Rabbinizden size bir öğüt gelmesine şaştınız mı?" Neticede kavmi onu yalanladı. Biz de onu ve gemide onunla beraber bulunanları kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Çünkü onlar hakka karşı kör bir kavim idiler.

9- Hud: İçinizden birinin peygamber olmasına mı şaşırdınız?

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ اَفَلَا تَتَّقُونَ
(65) قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ فِى سَفَاهَةٍ وَاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ
الْكَاذِبِينَ (66) قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِى سَفَاهَةٌ وَلٰكِنِّى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ
(67) اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّى وَاَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ اَمِينٌ (68) اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ
مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَاذْكُرُوٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَٓاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ
نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِى الْخَلْقِ بَصْطَةً فَاذْكُرُوٓا اٰلَٓاءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (69) قَالُوٓا
اَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهٗ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُنَا فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ
مِنَ الصَّادِقِينَ (70) قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ اَتُجَادِلُونَنِى

108 Burada Nuh ve Âd kıssalarının anlatımı, surenin girişindeki hususları pekiştirmek içindir.

فِى اَسْمَآءٍ سَمَّيْتُمُوهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوٓا اِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (71) فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ (72)

65-72: Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u peygamber olarak gönderdik. Onlara, "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" dedi. Kavminin ileri gelenlerinden inkâr edenler dediler ki: "Bizce senin aklın kıt. Biz senin mutlaka yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz." Hûd, şöyle dedi: "Ey kavmim! Bende akıl kıtlığı yok. Aksine ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim. "Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim. Sizi uyarması için içinizden bir adam aracılığıyla Rabbinizden size bir öğüt gelmesine şaştınız mı? Hatırlayın ki, Allah sizi Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve sizi daha güçlü kıldı. Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz." Onlar, "Sen bize tek Allah'a ibadet edelim, atalarımızın ibadet ede geldiklerini bırakalım diye mi geldin? Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi tehdit ettiğin azabı getir" dediler. Hûd, "Artık size Rabbinizden bir azap ve öfke inmiştir. Allah'ın, haklarında hiçbir delil indirmediği, yalnızca sizin ve babalarınızın uydurduğu birtakım düzmece ilahlar (putlar) hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Öyleyse başınıza geleceği bekleyin bakalım! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!" dedi. Bunun üzerine Biz onu ve beraberindekileri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Ayetlerimizi yalanlayan ve iman etmemiş olanların ise kökünü kestik.

10- Semud halkı: Eğer gerçekten peygamber isen tehdit ettiğin azabı getir bakalım!

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَاْكُلْ فِى اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (73) وَاذْكُرُوٓا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَآءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّاَكُمْ فِى الْاَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوٓا اٰلَآءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ (74) قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُونَ اَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوٓا اِنَّا بِمَآ اُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ (75) قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا بِالَّذِى اٰمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ (76) فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا

صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (77) فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (78) فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ (79)

73-79: Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i Peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Gerçekten size Rabbinizden benim peygamber olduğumu gösterecek açık bir delil geldi. İşte size bir mucize olarak Allah'ın şu devesi. Bırakın onu da Allah'ın mülkünde yesin, içsin. Sakın ona bir kötülük etmeyin. Yoksa sizi elem dolu bir azap yakalar. Hatırlayın ki Allah Âd kavminden sonra, sizi onların yerine getirdi ve sizi yeryüzünde yerleştirdi. Yerin ovalarında köşkler kuruyor, dağları oyup evler yapıyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini anın da yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın." Kavminin büyüklük taslayan ileri gelenleri, küçük görülüp ezilen inanmışlara, "Siz, Salih'in, Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu sahiden biliyor musunuz?" dediler. Onlar da, "Biz şüphesiz onunla gönderilene inananlarız" dediler. Büyüklük taslayanlar, "biz hiç de sisin inandığınıza inanmıyoruz" dediler, deveyi kestiler, Rablerinin emrine karşı geldiler ve "Ey Salih! Sen eğer dediğin gibi peygamberlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir" dediler. Bunun üzerine onları o kuvvetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar. Artık, Salih onlardan yüz çevirdi ve "Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve nasihatte bulundum, siz nasihat edenleri sevmiyorsunuz" dedi.

11- Lut kavmi: Bunları kovun. Baksanıza bunlar güya tertemiz imişler!

وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَتَاْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ (80) اِنَّكُمْ لَتَاْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَآءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ (81) وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوا اَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (82) فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ (83) وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ (84)

80-84: Lût'u da Peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: "Sizden önce âlemlerden hiçbir kimsenin yapmadığı çirkin işi mi yapıyorsunuz?" "Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir toplumsunuz." Kavminin cevabı ise sadece, "Çıkarın bunları memleketinizden! (ölü deniz kıyısındaki Sodom'dan) Güya onlar kendilerini fazla temiz tutan insanlar!.." demek

oldu. Bunun üzerine Biz de onu ve karısı dışında aile fertlerini kurtardık. Karısı ise azap içinde kalanlardan oldu. Onların üstüne bir azap yağmuru yağdırdık." Bak, suçluların akıbeti nasıl oldu.

12- Şuayb kavmi: Ey Şuayb! Seni de sana inananları da bu ülkeden çıkaracağız!

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ قَدْ جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَآءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَاۗ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَۚ (85) وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًاۚ وَاذْكُرُوٓا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْۚ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (86) وَاِنْ كَانَ طَآئِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذِٓى اُرْسِلْتُ بِهٖ وَطَآئِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَاۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (87) قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَآ اَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَاۜ قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ (88) قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فِى مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰينَا اللّٰهُ مِنْهَاۜ وَمَا يَكُونُ لَنَآ اَنْ نَعُودَ فِيهَآ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَاۜ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًاۜ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَاۜ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ (89) وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذًا لَخَاسِرُونَ (90) فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَۚ (91) اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَاۚ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ (92) فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْۚ فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِرِينَۚ (93)

85-93: Medyen halkına da kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Rabbinizden size açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların mallarını eksiltmeyin. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin. İnananlar iseniz bunlar sizin için hayırlıdır." "Bir de, tehdit ederek Allah'ın yolundan O'na iman edenleri çevirmek, Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermek üzere her yol üstüne oturmayın. Hatırlayın ki, siz az ve güçsüz idiniz de O sizi çoğalttı. Bakın, bozguncuların sonu nasıl oldu!? Eğer içinizden bir kısmı benimle gönderilen gerçeğe inanmış, bir kısmı da inanmamışsa, artık Allah aramızda

hükmünü verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır." Şu'ayb'ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: "Ey Şu'ayb! Andolsun, ya kesinlikle bizim dinimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketimizden çıkarırız." Şu'ayb, "İstemesek de mi?" dedi ve şöyle ekledi; "Allah, bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer ona dönersek mutlaka Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah'ın dilemesi olmadıkça, sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimiz her şeyi ilmiyle kuşatmıştır. Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü Sen hükmedenlerin en hayırlısısın." Şu'ayb'ın kavminden inkâr eden ileri gelenler dediler ki: "Ey ahali! Andolsun ki eğer Şu'ayb'a uyarsanız, o takdirde mutlaka siz zarar edenler olursunuz." Derken, onları o korkunç sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar. Şu'ayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı. Şu'ayb'ı yalanlayanlar var ya, asıl ziyana uğrayanlar onlar oldu. Şu'ayb onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: "Ey kavmim! Andolsun, ben size Rabbimin vahyettiklerini ulaştırdım. Size nasihat de ettim. Şimdi ben, inkârcı bir topluluğa nasıl üzülürüm?"

13- Öncekilerin inanmadıklarına bunlar inanacak değildi... Sapkınlığı kendileri seçtiler

وَمَآ اَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّآ اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَأْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ (94) ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَآءَنَا الضَّرَّآءُ وَالسَّرَّآءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (95) وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (96) اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَآئِمُونَ (97) اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ (98) اَفَاَمِنُوا مَكْرَ اللّٰهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ (99) اَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَآ اَنْ لَوْ نَشَآءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (100) تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَآئِهَا وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ (101) وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَاِنْ وَجَدْنَآ اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ (102)

94-102: Biz hiçbir memlekete bir peygamber göndermedik ki karşı çıkmaktan vazgeçip yalvarıp yakarsınlar diye ora halkını yoksulluk ve sıkıntıya uğratmış olmayalım. Sonra sıkıntı ve darlığın yerine bolluk ve

genişliği getirdik. Nihayet çoğaldılar ve nankörlük edip: "Atalarımız da darlığa uğramış ve bolluğa kavuşmuşlardı. (Bu tabii bir şey, zaman zaman böyle şeyler olur, bunun bizim inanç veya davranışlarımızla ilgisi yoktur") dediler. Biz de, farkında değillerken onları ansızın yakaladık. Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapılarını açardık. Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı yakalayıverdik. Onlar (Kureyşliler) geceleyin uyurken kendilerine azabımızın gelmesinden emin midirler? Ya da o memleketlerin halkları kuşluk vakti gülüp oynarken kendilerine azabımızın gelmesinden? Yoksa Allah'ın tuzağından emin midirler? Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah'ın tuzağından emin olamaz. Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne varis olanlara şu gerçek apaçık belli olmadı mı ki, biz dileseydik onları da öncekiler gibi günahları yüzünden cezalandırırdık. Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar hakkı işitmezler. İşte memleketler! Onların haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Andolsun, peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişti. Fakat onlar daha önce yalanladıklarına inanacak değillerdi. Allah, kâfirlerin kalplerini işte bu yüzden mühürler.[109] *Biz onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulmadık. Ama gerçekten onların çoklarını yoldan çıkmış kimseler bulduk.*[110]

14- Firavun: Bu Musa sizi ülkenizden çıkarmak istiyor!

a- Mü'minler: Ey Musa! Senden önce de eziliyorduk, şimdi de eziliyoruz!

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَاِئِهٖ فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (103) وَقَالَ مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ اِنِّى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (104) حَقِيقٌ عَلٰٓى اَنْ لَآ اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِىَ بَنِٓى اِسْرَآئِيلَ (105) قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَاْتِ بِهَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (106) فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ (107) وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِىَ بَيْضَآءُ لِلنَّاظِرِينَ (108) قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ (109) يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ (110) قَالُٓوا اَرْجِهْ

109 Bu ayet hidayet-dalalet konusuna bir nebze açıklık getirmektedir. Buna göre onlar hidayet ve dalalet arasında serbest bırakılmışlar, fakat dalaleti tercih etmiş, kendilerini ona mahkûm hale getirmişlerdir. Artık geri dönemeyecek noktaya gelmişler ve sanki Allah tarafından kalplerine mühür vurulmuş gibi olmuşlardır.

110 Burada tıpkı Kamer suresinin ilk bölümünde olduğu gibi, Kureyşlilere imalı bir gönderme vardır.

وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَۙ (111) يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ (112) وَجَآءَ
السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ (113) قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ
لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (114) قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّآ اَنْ تُلْقِىَ وَاِمَّآ اَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ
(115) قَالَ اَلْقُوا۟ فَلَمَّآ اَلْقَوْا سَحَرُوٓا اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ
عَظِيمٍ (116) وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَۚ (117)
فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ (118) فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَۚ
(119) وَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَۚ (120) قَالُٓوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَۙ (121) رَبِّ مُوسٰى
وَهٰرُونَ (122) قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْۚ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِى
الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَآ اَهْلَهَاۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (123) لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ
مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِينَ (124) قَالُٓوا اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَۚ (125) وَمَا
تَنْقِمُ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَاۚ رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا
مُسْلِمِينَۚ (126) وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اَتَذَرُ مُوسٰى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِى
الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَۜ قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْىٖ نِسَآءَهُمْۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ
قَاهِرُونَ (127) قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوا۟ۚ اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِۙ يُورِثُهَا
مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖۚ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (128) قَالُٓوا اُوذِينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَأْتِيَنَا
وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَاۚ قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ
فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَۚ (129)

103-129: Sonra onların ardından Musa'yı, apaçık mucizelerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına peygamber olarak gönderdik de onları(mucizeleri inkâr ettiler. Bak, bozguncuların sonu nasıl oldu. Musa dedi ki: "Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Bana, Allah'a karşı sadece gerçeği söylemem yaraşır. Ben size Rabbinizden açık bir delil getirdim. Artık İsrailoğullarını benimle gönder. Firavun, "Eğer açık bir delil getirdiysen haydi göster onu bakalım" dedi. Bunun üzerine Musa, asasını yere attı. Bir de ne görsünler, apaçık bir ejderha. Elini koynundan çıkardı. Bir de ne görsünler, bembeyaz olmuş. Firavun'un kavminden ileri gelenler, dediler ki: "Şüphesiz bu adam usta bir sihirbazdır. Sizi yerinizden çıkarmak istiyor." Firavun, ileri gelenlere, "Öyle ise siz ne düşünüyorsunuz?" dedi. Onlar şöyle dediler: "Şimdilik haklarında bir işlem yapma ve şehirlere tellallar yolla. Bütün usta sihirbazları toplayıp sana getirsinler." Sihirbazlar Firavun'a geldiler. "Galip gelirsek bize bir mükâfat vardır, değil mi?" dediler. Firavun, "Evet.

Üstelik siz ücretle de kalmayacaksınız, benim en yakınlarımdan olacaksınız" dedi. Sihirbazlar, "Ey Musa! Ya önce sen at, ya da önce biz atalım" dediler. Musa, "Siz atın" dedi. Bunun üzerine onlar ellerindekini atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar. Biz de Musa'ya, "Elindeki değneğini at" diye vahyettik. Bir de ne görsünler o, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor. Böylece hak yerini buldu ve onların yapmış oldukları şeylerin hepsi boşa çıktı. Artık orada yenilmişler ve küçük düşmüşlerdi. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar. "Âlemlerin Rabbine iman ettik" dediler. "Musa ve Harun'un Rabbine." Firavun, "Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha!" dedi. "Şüphesiz bu, halkını çıkarmak için şehirde kurduğunuz bir tuzaktır. Göreceksiniz! "Mutlaka sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da ibret olsun diye sizin tümünüzü elbette asacağım." Dediler ki: "Rabbimize döneceğiz. Sen sırf, Rabbimizin ayetleri bize geldiğinde iman ettiğimiz için bize hınç duyuyorsun. Ey Rabbimiz! Bize sabır ver ve müslüman olarak canımızı al." Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: "Sen sihirbazları cezalandıracaksın da Musa'yı ve kavmini, bu ülkede fesat çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye bırakacak mısın?" Firavun, "Oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Üzerlerinde ezici bir güce sahibiz?" dedi. Musa, kavmine, "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. ZaferAllah'a karşı gelmekten sakınanlarındır" dedi. Dediler ki: "Sen bize gelmeden önce de bize işkence edildi, geldikten sonra da." Musa, "Umulur ki, Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve sizi Mısır'da egemen kılıp, nasıl davranacağınıza bakacaktır" dedi.

b- Ülkenin doğusunda ve batısında ezilenleri hakim kıldık

وَلَقَدْ اَخَذْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ (130)
فَاِذَا جَآءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهٖ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ
مَعَهٗ اَلَآ اِنَّمَا طَآئِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (131) وَقَالُوا مَهْمَا
تَأْتِنَا بِهٖ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (132) فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ
الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا
قَوْمًا مُجْرِمِينَ (133) وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا
عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِى اِسْرَآئِيلَ
(134) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰى اَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ (135)
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ

(136) وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا ۖ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِى اِسْرَآئِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ (137)

130-137: Andolsun Biz, Firavun ailesini, öğüt alsınlar diye yıllarca süren kıtlık ve ürün eksikliği ile cezalandırdık. Fakat onlara iyilik geldiği zaman, "Bu bizimdir, biz çalışıp kazandık" derler. Eğer başlarına bir kötülük gelirse, Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğuna yorarlardı. İyi bilin ki, onların uğursuzluk sebebi ancak Allah katında yazılıdır. Fakat çokları bilmezler. Dediler ki: "Bizi büyülemek için her ne getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz." Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, haşarat, kurbağalar ve kan gönderdik. Hiçbirinden ders almadılar. Büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular. Üzerlerine azap çökünce, "Ey Musa! Rabbinin sana verdiği söz uyarınca bizim için dua et. Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan sana inanacağız ve İsrailoğullarını seninle birlikte göndereceğiz" dediler. Fakat bir süreye kadar azabı üzerlerinden kaldırınca hemen yeminlerini bozarlar. Bu yüzden onlardan intikam aldık. Ayetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk. Hor görülüp ezilmekte olan İsrailoğullarını, toprağına bolluk ve bereket verdiğimiz yerin doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, onların sabretmeleri karşılığında gerçekleşti. Firavun ve kavminin yaptıklarını ve özenle kurup yükselttiklerini yerle bir ettik.

c- *Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimden uzak tutacağım*

وَجَاوَزْنَا بِبَنِى اِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلٰٓى اَصْنَامٍ لَهُمْ ۚ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ۚ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (138) اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (139) قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيكُمْ اِلٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (140) وَاِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ ۚ يُقَتِّلُونَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ۚ (141) وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِى فِى قَوْمِى وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ (142) وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهٗ ۚ قَالَ رَبِّ اَرِنِٓى اَنْظُرْ اِلَيْكَ ۚ قَالَ لَنْ تَرٰينِى وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهٗ فَسَوْفَ تَرٰينِى ۚ

فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ
تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ (143) قَالَ يَا مُوسٰٓى اِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ
بِرِسَالَاتِى وَبِكَلَامِىۖ فَخُذْ مَآ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ (144) وَكَتَبْنَا لَهُ فِى
الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَىْءٍ ۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ
يَأْخُذُوا بِاَحْسَنِهَاۚ سَاُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ (145) سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِىَ الَّذِينَ
يَتَكَبَّرُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ
الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًاۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًاۚ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ (146) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ
حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْۜ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (147)

138-147: İsrailoğullarını denizden geçirdik. Derken, kendilerine ait putlara tapan bir kavme rastladılar. İsrailoğulları, "Ey Musa! Onların kendilerine ait putları olduğu gibi sen de bize ait bir ilâh yapsana" dediler. Musa şöyle dedi: "Siz ne dediğinizi bilmiyorsunuz, bunların din diye inandıkları şey yok olmaya mahkûmdur. Yapmakta olduklarının hepsi batıldır. Sizi âlemlere üstün kılmış iken, Allah'tan başka ilâh mı araştırayım size?". Hani sizi Firavun ailesinden kurtarmıştık. Onlar size en kötü işkenceyi uyguluyorlardı. Oğullarınızı öldürüyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı. Musa'ya otuz gece süre belirledik, buna on gece daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı. Musa, kardeşi Harun'a, "Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma" dedi. Musa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana kendini göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni katiyen göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musa da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi. Allah "Ey Musa! Vahyimle seni insanlar üzerine seçkin kıldım. Öyleyse sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol" dedi. Musa için, Tevrat levhalarında her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir açıklamasını yazdık ve ona şöyle dedik: "Şimdi onları kuvvetle tut, kavmine de emret. Onları en güzeliyle uygulasınlar. Yakında size fasıkların yurdunu göstereceğim. Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar her ayeti görseler de ona iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görseler onu hemen yol edinirler. Bu, onların, ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan hep gafil olmaları sebebiyledir. Ayetlerimizi ve ahirete

kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar ancak yapmakta olduklarının cezasını çekerler.

d- İsrailoğulları buzağıya tapıyor... Musa onlar için af diliyor

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهٗ خُوَارٌ ۭ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهٗ
لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيْهِمْ سَبِيْلًا ۘ اِتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا ظٰلِمِيْنَ (148) وَلَمَّا سُقِطَ فِيْٓ
اَيْدِيْهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوْا ۙ قَالُوْا لَىِٕنْ لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُوْنَنَّ
مِنَ الْخٰسِرِيْنَ (149) وَلَمَّا رَجَعَ مُوْسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًا ۙ قَالَ بِئْسَمَا
خَلَفْتُمُوْنِيْ مِنْۢ بَعْدِيْ ۚ اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْ ۚ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ بِرَاْسِ اَخِيْهِ
يَجُرُّهٗٓ اِلَيْهِ ۭ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُوْنِيْ وَكَادُوْا يَقْتُلُوْنَنِيْ ۡ فَلَا تُشْمِتْ
بِيَ الْاَعْدَاۗءَ وَلَا تَجْعَلْنِيْ مَعَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ (150) قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَلِاَخِيْ
وَاَدْخِلْنَا فِيْ رَحْمَتِكَ ۡ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ۚ (151) اِنَّ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ
سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۭ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِيْنَ
(152) وَالَّذِيْنَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ ثُمَّ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِهَا وَاٰمَنُوْٓا ۙ اِنَّ رَبَّكَ مِنْۢ بَعْدِهَا
لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ (153) وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُّوْسَى الْغَضَبُ اَخَذَ الْاَلْوَاحَ ۠ وَفِيْ نُسْخَتِهَا
هُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّلَّذِيْنَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُوْنَ (154) وَاخْتَارَ مُوْسٰى قَوْمَهٗ سَبْعِيْنَ
رَجُلًا لِّمِيْقَاتِنَا ۚ فَلَمَّآ اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِّنْ قَبْلُ
وَاِيَّايَ ۭ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاۗءُ مِنَّا ۚ اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ ۭ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاۗءُ
وَتَهْدِيْ مَنْ تَشَاۗءُ ۭ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغٰفِرِيْنَ (155)

148-155: Musa'nın kavmi onun Tur'a gitmesinin ardından, ziynet eşyalarından, böğürmesi olan bir buzağı heykeli yaparak ilâh edindiler. Onun kendileriyle konuşmadığını ve onlara hiçbir yol göstermediğini görmediler mi? Böyle iken onu ilâh edindiler de zalim kimseler oldular. Yaptıklarına pişman olup, gerçekten sapmış olduklarını görünce, "Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa, mutlaka ziyana uğrayanlardan oluruz" dediler. Musa, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?" dedi. Öfkesinden levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. Kardeşi "Ey anam oğlu" dedi, "Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma." Musa, "Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Bizi kendi

rahmetine sok. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin" dedi. Buzağıyı ilâh edinenlere mutlaka ahirette Rablerinden bir gazab, dünya hayatında ise bir zillet erişecektir. İşte Biz iftiracıları böyle cezalandırırız. Kötülükleri işleyip de sonra ardından tövbe edenler ile imanlarında sebat edenlere gelince şüphe yok ki, Rabbin ondan tövbeden sonra elbette çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Musa'nın öfkesi dinince attığı levhaları aldı. Onların yazısında Rableri için korku duyanlara bir hidayet ve bir rahmet vardı. Musa, kavminden, belirlediğimiz yere gitmek için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca bayıldılar. Musa, "Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de bundan önce helâk ederdin. Şimdi içimizden birtakım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helâk mi edeceksin? Bu, sırf senin bir imtihanındır. Onunla dilediğin kimseyi saptırırsın, dilediğini de doğruya iletirsin. Sen, bizim velimizsin. Artık bizi bağışla ve bize acı. Sen, bağışlayanların en hayırlısısın" dedi...

e- Rahmetimi takva sahiplerine yazacağım, ümmi peygambere uyanlara!

وَاكْتُبْ لَنَا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَآ اِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِىٓ
اُصِيبُ بِهٖ مَنْ اَشَآءُ ۚ وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ ۚ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ۚ (156) اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِىَّ الْاُمِّىَّ
الَّذِى يَجِدُونَهٗ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ ۡ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ
اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهٖ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا
النُّورَ الَّذِى اُنْزِلَ مَعَهٗ ۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۚ (157) قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّى رَسُولُ
اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِى لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِى وَيُمِيتُ ۚ
فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِىِّ الْاُمِّىِّ الَّذِى يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِهٖ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَ (158)

155-158: ...Allah, şöyle dedi: "Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım." Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resule, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a)

uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ey Muhammed! De ki: "Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği peygamberiyim. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. O hâlde, Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Resulüne, o ümmî peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız."

f- İsrailoğullarını gruplara ayırdık

وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ (159) وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَىْ عَشْرَةَ
اَسْبَاطًا اُمَمًا ؕ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰىهُ قَوْمُهٗٓ اَنِ اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۚ
فَانْۢبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ؕ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ؕ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ
الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ؕ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ؕ وَمَا ظَلَمُوْنَا
وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ (160) وَاِذْ قِيْلَ لَهُمُ اسْكُنُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوْا مِنْهَا
حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُوْلُوْا حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيٰٓـتِكُمْ ؕ سَنَزِيْدُ
الْمُحْسِنِيْنَ (161) فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِىْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ (162) وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِىْ
كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ اِذْ يَعْدُوْنَ فِى السَّبْتِ اِذْ تَاْتِيْهِمْ حِيْتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ
شُرَّعًا وَّيَوْمَ لَا يَسْبِتُوْنَ ۙ لَا تَاْتِيْهِمْ ۛ كَذٰلِكَ نَبْلُوْهُمْ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ (163) وَاِذْ
قَالَتْ اُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُوْنَ قَوْمًا ۙ اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا ؕ قَالُوْا
مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ (164) فَلَمَّا نَسُوْا مَا ذُكِّرُوْا بِهٖٓ اَنْجَيْنَا الَّذِيْنَ
يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوْٓءِ وَاَخَذْنَا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا بِعَذَابٍۢ بَـِٔيْسٍ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ (165)
فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَّا نُهُوْا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُوْنُوْا قِرَدَةً خٰسِـِٔيْنَ (166) وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ
لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ يَّسُوْمُهُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ ؕ اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيْعُ
الْعِقَابِ ۚ وَاِنَّهٗ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ (167) وَقَطَّعْنٰهُمْ فِى الْاَرْضِ اُمَمًا ۚ مِنْهُمُ الصّٰلِحُوْنَ
وَمِنْهُمْ دُوْنَ ذٰلِكَ ۫ وَبَلَوْنٰهُمْ بِالْحَسَنٰتِ وَالسَّيِّاٰتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ (168) فَخَلَفَ
مِنْۢ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَّرِثُوا الْكِتٰبَ يَاْخُذُوْنَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى وَيَقُوْلُوْنَ سَيُغْفَرُ
لَنَا ۚ وَاِنْ يَّاْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهٗ يَاْخُذُوْهُ ؕ اَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِّيْثَاقُ الْكِتٰبِ اَنْ لَّا
يَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوْا مَا فِيْهِ ؕ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ ؕ
اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ (169) وَالَّذِيْنَ يُمَسِّكُوْنَ بِالْكِتٰبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ؕ اِنَّا لَا نُضِيْعُ اَجْرَ

الْمُصْلِحِينَ (170) وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (171)

159-171: Musa'nın kavminden insanları hak ile doğru yola ileten ve onunla adaletli davranan bir topluluk da vardı. Biz onları on iki kabile hâlinde topluluklara ayırdık. Tîh sahrasında susuzluktan sıkılan kavmi Musa'dan su istediğinde Biz ona, "Asânı taşa vur" diye vahyettik. Vurunca taştan on iki pınar fışkırdı. Herkes kendi su içeceği yeri bildi. Üzerlerine bulutu da gölgelik yaptık ve onlara kudret helvası ve bıldırcın indirdik. "Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiyin" dedik. Onlar bize zulmetmediler, fakat kendi nefislerine zulmediyorlardı. O zaman onlara denilmişti ki: "Şu memlekete (Beyt-i Makdis'e) yerleşin. Orada dilediğiniz gibi yiyin ve Ya Rabbi, bizi affet deyin. Kentin kapısından eğilerek tevazu ile girin ki Biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere daha da fazlasını vereceğiz." Onlardan zulmedenler hemen sözü, kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de zulmetmelerine karşılık üzerlerine gökten bir azab gönderdik. Ey Muhammed! Onlara, Kızıldeniz kıyısında bulunan İyla kenti halkının durumunu sor. Hani onlar Cumartesi yasağı[111] konusunda haddi aşıyorlardı. Zira tatil yaptıkları Cumartesi günü balıklar onlara akın akın geliyor, tatil yapmadıkları diğer günlerde ise gelmiyorlardı. İşte onları yoldan çıkmaları sebebiyle böyle imtihan ediyorduk. Hani onlardan bir topluluk demişti ki: "Siz, Allah'ın helâk edeceği veya şiddetli bir azaba uğratacağı bir kavme ne diye boş yere öğüt veriyorsunuz?" Onlar da, "Rabbinize bir mazeret beyan etmek için, bir de belki Allah'a karşı gelmekten sakınırlar diye öğüt veriyoruz" demişlerdi. Onlar kendilerine hatırlatılanı unutunca, biz de kötülükten alıkoymaya çalışanları kurtardık. Zulmedenleri yoldan çıkmaları sebebiyle, şiddetli bir azapla yakaladık. Yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeye yanaşmayınca da onlara "aşağılık maymunlar olun" dedik. Hani Rabbin, elbette kıyamet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü tattıracak kimseleri göndereceğini bildirmişti. Şüphesiz Rabbin, elbette cezayı

111 Denildiğine göre bu yasak esnasında Yahudilerden bazıları Cuma akşamı balık ağını bir ipe bağlayıp denize atar ve ipin ucunu da sağlam bir kazığa bağlarlar, Cumartesi günü ağa giren balıkları Pazar günü alırlardı. Bu alışkanlık yayılınca bir grup Yahudi bunu eleştirmeye başladı ve onlarla aynı şehirde yaşamak istemediklerini söylediler. Bunun üzerine şehir ikiye bölündü ve araya duvar örüldü. Bir gün bu olaya taraf olmayanların bölgesindekiler diğer taraftakilerden hiçbir ses çıkmadığını görünce merak ettiler ve duvarı tırmanıp diğer tarafı kontrol etmek istediler. Duvara çıktıklarında onların maymuna dönüşmüş olduklarını gördüler. Bunun üzerine kapıları açtılar ve onların yanlarına gittiler. Maymunlar insan akrabalarını tanıdı, ama insanlar maymun akrabalarını tanımadı. Maymunlar tanıdıkları akrabaları olan insanların yanına gelir, onların elbiselerini yüzlerine sürüp koklar ve ağlarlardı. İnsanlar onlara, "biz sizi uyarmamış mıydık" derler, onlar ise başlarını sallayarak evet cevabı verirlerdi. Bir diğer rivayete göre bu yasağı çiğneyen gençler maymuna, yaşlılar ise domuza çevrilmişti.

çabuk verendir. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Biz onları yeryüzünde parça parça topluluklara ayırdık. Onlardan iyi kimseler vardır. İçlerinden öyle olmayanları da vardı. Belki dönüş yaparlar diye de onları güzellikler ve kötülükler ile sınadık. Derken, onların ardından yerlerine Kitaba varis olan kötü bir nesil geldi. Şu geçici dünyanın değersiz malını alır ve "nasıl olsa biz bağışlanacağız" derlerdi. Kendilerine benzeri bir mal gelse onu da alırlardı.[112] *Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan Kitap'ta söz alınmamış mıydı? Onun içindekileri okumamışlar mıydı? Hâlbuki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmüyor musunuz? Kitaba sımsıkı sarılanlara ve namazı dosdoğru kılanlara gelince, şüphesiz biz, iyiliğe çalışan kimselerin mükâfatını zayi etmeyiz. Hani dağı sanki bir gölgelikmiş gibi onların üstüne kaldırmıştık da üzerlerine düşecek sanmışlardı. Onlara: "Size verdiğimiz Kitaba sımsıkı sarılın ve onun içindekileri hatırlayın ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız" demiştik.*

15- Ayetlerimizi inkâr eden Kureyşlileri hiç beklemedikleri yerden azaba çekeceğiz

وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِٓى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ
اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى شَهِدْنَا اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ
(172) اَوْ تَقُولُوٓا اِنَّمَآ اَشْرَكَ اٰبَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ اَفَتُهْلِكُنَا
بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ (173) وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (174)
وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذِٓى اٰتَيْنٰهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ
الْغَاوِينَ (175) وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ
فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ الْكَلْبِ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (176) سَآءَ مَثَلًا الْقَوْمُ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ (177) مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ
وَمَنْ يُضْلِلْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (178) وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ
وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا
يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (179) وَلِلّٰهِ
الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِٓى اَسْمَآئِهٖ سَيُجْزَوْنَ مَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ (180) وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ (181) وَالَّذِينَ

112 Rüşvet alırlar ve rüşveti verenin isteğine göre hüküm/fetva verirlerdi.

كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ (182) وَاُمْلِى لَهُمْ اِنَّ كَيْدِى
مَتِينٌ (183) اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ (184)
اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَىْءٍ وَاَنْ عَسٰٓى
اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِاَىِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ (185) مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ
فَلَا هَادِىَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (186) يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ
مُرْسٰىهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّى لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَٓا اِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ لَا تَاْتِيكُمْ اِلَّا بَغْتَةً يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِىٌّ عَنْهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ
اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (187) قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْسِى نَفْعًا وَلَا ضَرًّا اِلَّا
مَا شَٓاءَ اللّٰهُ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِىَ السُّٓوءُ
اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (188) هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ
وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ اِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ
بِهِ فَلَمَّٓا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (189)
فَلَمَّٓا اٰتٰيهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَٓاءَ فِيمَٓا اٰتٰيهُمَا فَتَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ
(190) اَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ (191) وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا
وَلَٓا اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ (192) وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَٓاءٌ عَلَيْكُمْ
اَدَعَوْتُمُوهُمْ اَمْ اَنْتُمْ صَامِتُونَ (193) اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ
فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (194) اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ اَمْ
لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ
ادْعُوا شُرَكَٓاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ (195) اِنَّ وَلِيِّىَ اللّٰهُ الَّذِى نَزَّلَ الْكِتَابَ
وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ (196) وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ
وَلَٓا اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ (197) وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ
اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (198)

172-198: Hani Rabbin ezelde Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış (yaratmış,) onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk ki Rabbimizsin" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik"[113] dememeniz (diyememeniz) içindir. Yahut "Bizden önce

113 Müfessirler bu ayeti kendi dönemlerindeki düşüncelere uyarlamak için oldukça ilginç şekillerde yorumlamışlar. Ancak bu yorumlar günümüz düşüncelerine pek uymamaktadır.

babalarımız Allah'a ortak koşmuşlar. Biz onlardan sonra gelen bir nesiliz. Şimdi batılcıların işlediği yüzünden bizi helâk mi edeceksin?" dememeniz içindir. Hakka dönsünler diye işte ayetleri böylece ayrı ayrı açıklıyoruz. Kendisine ayetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat. Dileseydik o ayetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpeğin durumu gibidir: Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte bu, ayetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler. Ayetlerimizi yalan sayan ve ancak kendilerine zulmeden bir kavmin durumu ne kötüdür! Allah, kimi doğru yola iletirse, odur doğru yolu bulan. Kimleri de saptırırsa, işte onlar, ziyana uğrayanların ta kendileridir. Andolsun Biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir. Birtakım putlar ihdas eder ve onların adları ile Allah'a dua ederler. Hâlbuki en güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır. Yarattıklarımızdan, hakka sarılarak doğru yolu gösteren ve hak ile adaleti gerçekleştiren bir topluluk vardır. Ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, Biz onları bilemeyecekleri bir yerden yavaş yavaş felakete götüreceğiz. Ben onlara mühlet veririm. Şüphesiz Benim tuzağım çetindir. Onlar düşünmediler mi ki çok iyi tanıdıkları, kendileriyle iç içe yaşamış olan arkadaşlarında (Peygamber'de) mecnunluktan eser yoktur. O, ancak apaçık bir uyarıcıdır. Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümranlık ve nizama, Allah'ın yarattığı her şeye, ecellerinin yaklaşmış olabileceğine hiç bakmadılar mı? Peki, bundan sonra artık hangi söze inanacaklar? Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek kimse yoktur. Allah, onları azgınlıkları içinde bırakır, bocalayıp dururlar. Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktinde ancak Allah ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O, size ancak ansızın gelecektir." Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar." De ki: "Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım, daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı.

Yorumlar içerisinde Kur'an metnine ve nüzul dönemi Araplarının ufuklarına en yakın olanı Zemahşerî'nin şu görüşüdür; "Bu ayette temsilî/sembolik anlatım vardır. Yani Allah'ın insanların akıllarına tevhid ve rububiyetin delillerini yerleştirmiş, onları dalalet ve hidayet arasında seçim yapabilecek düzeyde donatmış olduğu söylenmekte, bu durum onları kendilerine "şahit tutmak"mış gibi ifade edilmektedir.

Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim." Allah, sizi bir tek nefisten yaratan[114] *ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. İnsan eşiyle birleşince eşi gebe kalır ve bir müddet onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, "Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız" diye dua ederler. Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortaklar koşarlar.*[115] *Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir. Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılan şeyleri Allah'a ortak mı koşuyorlar? Hâlbuki edindikleri ilâhlar ne onlara yardım edebilirler, ne de kendilerine yardım edebilirler. Onları doğru yola çağırsanız size uymazlar. Onları çağırsanız da, sussanız da sizin için birdir, sonuç alamazsınız. Allah'ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi yaratılmış kullardır. Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi hemen onları çağırın da size cevap versinler. Onların yürüyecek ayakları mı var? Yahut tutacak elleri mi var? Veya görecek gözleri mi var, ya da işitecek kulakları mı var? De ki: "Haydi, çağırın ortaklarınızı, sonra bana tuzak kurun da bana göz açtırmayın bakalım!" Çünkü benim velim, Kitab/Kur'an'ı indiren Allah'tır. O, bütün salihlere velilik eder. Allah'tan başka taptıklarınızın ise size yardım etmeye güçleri yetmez. Onlar kendilerine de yardım edemezler. Eğer onları, doğru yola çağırırsanız işitmezler. Sen onların sana baktıklarını görürsün, hâlbuki onlar görmezler.*

16- Sonuç: Affedici ol, intikam peşine düşme!

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ (199) وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ
الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (200) إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ

114 Müfessirler "sizi tek nefisten yarattı "ayetini açıklarken İsrailiyata dayanmışlar ve Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını söylemişlerdir. Bu, Tevrat'ın ifadesidir, ancak Kur'an'da böyle bir şey söylenmemektedir. Konuyla ilgili ayetlerden anlaşılan, Âdem'in topraktan yaratılmış olduğudur, ancak bu ifadeler bize göre Âdem-Havva kıssası kapsamında değildir. Burada hitap Kureyş müşriklerine yöneliktir. Onlara adeta şöyle denilmektedir; her birinizi aynı özden yaratan Allah'tır. O öz de erkeğin menisidir. Bu özün, yani meninin kadınla buluşması sonucu yaratıldınız. Bu anlayış, Aristo kaynaklı olan ve dönemin tabipleri arasında kabul gören kadim ilim geleneğinin anlayışını yansıtır. Buna göre nefis (suret) erkeğin menisinden gelir. Kadın ise bu meni ile beslenen formdur. Örneğin bir mermer kendi başına sadece maddedir, herhangi bir şekli yoktur, kendisinden bir kadın veya erkek heykeli inşa edildiğinde kadın veya erkek heykeli haline gelmiş olur. İşte kadının menisi de, henüz hiçbir şey inşa edilmemiş saf mermer gibidir. Ona erkekten gelen meni erkek veya kadın sureti verir ve böylece çocuk erkek veya kız olur. Bu durumda "bu şekli veren kimdir?" sorusu cevapsız kalmaktadır. Yeni Eflatunculuğa göre bu şekli veren "Vahibu's-Suver" (şekli verici, yani ay altı âlemi idare eden onuncu akıl veya din dilindeki adıyla Cebrail)dir. Nitekim bu anlayış, "İffetini koruyan ve kendisine ruhumuzu (Cebrail'i) üflediğimiz İmran kızı Meryem"(Tahrim, 66/12) şeklindeki ayette ifade edilen şeye yakındır.

115 Muhtemelen müşriklerin çocuklarına "Abdü'l-Uzza", Abdü'l-Lat" gibi isimler vermeleri kast edilmektedir.

طَآئِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ (201) وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى
الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ (202) وَاِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ اِنَّمَا
اَتَّبِعُ مَا يُوحٰى اِلَىَّ مِنْ رَبِّى هٰذَا بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
(203) وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (204) وَاذْكُرْ رَبَّكَ
فِى نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ
الْغَافِلِينَ (205) اِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ
يَسْجُدُونَ (206)

199-206: Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir. Eğer şeytandan bir kışkırtma seni intikama sevk edecek olursa, hemen Allah'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Şüphe yok ki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman iyice düşünürler, sonra hemen gözlerini açarlar. Şeytanlara kardeş olan (müşriklere)[116] gelince, şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler, sonra da bundan hiç geri durmazlar. Ey Muhammed! Onlara istedikleri bir ayet getirmediğin zaman alay ederek derler ki: "Onu da bir yerlerden derleyip toplasaydın ya." De ki: "Ben ancak Rabbimden bana vahyedilene uymaktayım. Bu Kur'an ayetleri, Rabbinizden gelen basiretlerdir. İman edecek bir topluluk için bir hidayet kaynağı ve bir rahmettir." Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin. Rabbini, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam zikret ve gafillerden olma. Şüphesiz Rabbin katındaki melekler O'na ibadet etmekten büyüklenmezler. O'nu tespih ederler ve yalnız O'na secde ederler.

Açıklama

Bu sure tamamıyla, Ebu Talip nezdinde Hz. Peygamber'den taviz koparmaya çalışan Kureyşlilere cevaptır ve bu yönüyle Sad Suresinin devamı niteliğindedir. Kıssalar bu amaca yönelik anlatılmıştır. Bu kıssalardaki diyaloglar aslında Hz. Peygamber ile Kureyşliler arasındaki diyaloglara göndermedir.

Surenin başı ve sonu Sad Suresinin başı ve sonu ile oldukça irtibatlıdır. Tıpkı Sad Suresinde olduğu gibi burada da Kureyşlilerin Hz. Muhammed'in peygamberliği karşısındaki yadırgama ve inkârları eleştirilmekte ve yine tıpkı Sad Suresinde olduğu gibi burada da Kureyşlilerin bu tutumları Şeytanın Âdem'e karşı tutumu ile ilişkilendirilmektedir. Şu halde bu surenin

116 Ayete Ferra bu anlamı veriyor. Bkz: Ferra, Meâni'l-Kur'an

Sad Suresini tekrarlamak üzere değil, fakat onun anlattığı mesajları daha muntazam ve detaylı bir şekilde ortaya koymak üzere indirilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Yukarıda gördüğümüz gibi sure, Hz. Peygambere hitap ederek başlıyor, ona indirilen Kur'an'ın ilahî vahiy olduğunu vurguluyor, onu halkına anlatmakta herhangi bir sıkıntı yaşamaması gerektiğini, inkârcıları uyarması ve geçmişte helak edilen toplumlar gibi Allah'tan başka varlıkları ilah edinmemelerini söylemesini emrediyor. Sonra da bu sure boyunca geçmişte peygamberleri yalanlayan ve Allah'tan başka varlıkları ilahlaştıran toplumların helak edilişlerinin anlatılacağını, bu toplumlarla peygamberleri arasında cereyan eden tartışmaların aktarılacağını, bunları dinleyen muhataplarının akıl ve vicdanlarını kullanarak hidayet ve dalalet konusunda karar vermeleri gerektiğini ilan ediyor.

Ardından bir önceki surenin son kıssası olan Âdem-İblis kıssası anlatılıyor. Fakat burada önceki suredekinden daha fazla detaya yer veriliyor. Buna göre Allah'ın yeryüzünde yaşam imkânları verdiği insanların (Kureyşlilerin) varlık sahnesine çıkışları, Âdem'in Allah tarafından semada yaratılması ile başlamıştır. Allah onu yarattığı vakit meleklere ona saygı secdesi yapmalarını emretmiş, İblis dışında hepsi secde etmişlerdir. Allah İblis'e neden secde etmediğini sorduğunda ise İblis kendisinin Âdem'in yaratıldığı maddeden daha üstün bir maddeden yaratılmış olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. Allah'ın, "*Aramızda o kadar eşraf dururken vahiy Muhammed'e mi indirildi?*" şeklinde konuşan Kureyşlilerin tavrına benzeyen bu kibirli cevaba verdiği karşılık ise onu cennetten kovmak ve aşağı varlıklar arasındaki yerine geçmek üzere yeryüzüne göndermek olmuştur.[117] İblis bu noktada Allah'tan kendisini kıyamete kadar yaşatmasını istemiş, Allah da bunu kabul etmiştir. O zaman İblis, "*Madem benim cennetteki yerim bu Âdem nedeniyle elimden alındı, o halde ben de ondan intikam almak için savaşacağım, onun ve soyunun yeryüzündeki huzurlarını kaçıracağım*" demiştir. Buna karşılık Allah ona, "*Kınanmış olarak çık cennetten! Seni ve sana uyanları cehenneme dolduracağım*" buyurmuş ve Âdem'e hitaben "*Sen ve eşin cennete yerleşin, orada dilediğiniz her şeyden istediğiniz gibi yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz*" demiştir.

117 Tevrat'ta İblis adı geçmez. Orada Havva'yı yılanın aldattığı, Havva'nın da Âdem'i aldattığı söylenir. İncillerde ise İblis veya Şeytan bu yılanın bizzat kendisi olarak anlatılır. Fakat ben Tevrat'ta da İncillerde de meleklere Âdem'e secde etmelerinin emredilmesine ve İblis'in bu emre karşı gelip yukarıdaki gerekçeleri öne sürmesine ilişkin bir ifade bulamadım. Belki de Kureyşliler kendilerini Hz. Peygamber'e iman eden yoksullardan üstün gördükleri ve Hz. Peygamber'e iman etmek için, "zavallılar" diye adlandırdıkları bu kimseleri yanından kovmasını şart koştukları (bahane ettikleri) için Kur'an kıssanın bu yönüne de yer vermiştir.

Buradan itibaren kıssanın önceki surede anlatılmayan bölümü başlıyor. Buna göre İblis, Âdem ve eşini yasak ağaçtan yeme konusunda aldatıyor ve onlar bu ağaçtan yer yemez avret yerleri (yani melekler gibi nurdan değil de topraktan yaratılmış olmanın zayıflığı)ortaya çıkıyor ve derhal ağaç yapraklarına bürünerek örtünmeye çalışıyorlar. (bu ifade, insanın zaaflarını saklama eğiliminden kinayedir) Allah onların bu halini görünce kendilerini kınıyor ve cennetten çıkıp yeryüzüne inmelerini, orada topraksal tabiatlarına uygun olarak yaşamalarını emrediyor.[118]

Ardından sure bütün bu kıssanın hedefine geçiyor ve Âdemoğullarına seslenip onlara şeytanın (şehvetin) ataları Âdem'i aldatıp cennetten çıkardığı gibi onları da saptırmakta ısrarlı olduğunu ve Allah'ın şeytanları iman etmeyenlerin (Kureyş müşriklerinin) dostu yaptığını, şeytanların onlara gerçek dışı ümitler ve batıl fikirler aşılayarak yaptıkları kötülükleri güzel gösterdiğini, kendilerine asılsız deliller verdiğini ifade etmektedir.

Bunun ardından ilahî emir ve yasaklar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sevap ve günahlardan söz ediliyor, ahirette cennetlikler ve cehennemlikler arasında geçen diyaloglara yer veriliyor. İşte Kureyşlilere, "Onlar ilahî vaadin sonunu mu bekliyorlar?" diye tepki gösterilen son budur. Yani onlara şöyle denilmek isteniyor; *"Kıyametin kopmasını ve cennet nimetleriyle cehennem azabını bizzat gözleriyle görmek mi istiyorlar? Eğer gerçekten bunu istiyorlarsa bilsinler ki; "Onun bildirdiği sonuç, yani kıyamet gelip çattığı gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: "Gerçekten Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim için şefaatçiler var mı ki bize şefaat etseler veya dünyaya döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak?" Gerçekten onlar kendilerine yazık etmişlerdir." (A'raf, 53)*

Bundan sonra da geçmişteki toplumların peygamberlerine karşı takındıkları ve Kureyşlilerin Hz. Muhammed'e karşı tavırlarına çok benzeyen tutumları anlatılıyor. Bu çerçevede Âdem-İblis kıssasının ardından Nuh kıssasına geçiliyor ve benzer hususlar orada da vurgulanıyor. Burada Nuh ismini çıkarıp Muhammed ismini koymak, "kurtardık", "yardım ettik" gibi geçmiş zaman kipli fiilleri şimdiki zaman formunda düşünmek pekâlâ mümkündür, sonuçta kıssanın hedefi değişmeyecektir. Surenin Âdem-İblis kıssasından Nuh kıssasına geçiş şekli ise şöyledir; Önce Âdem-İblis kıssası anlatılıyor, sonra Âdemoğullarına ayıplarını örtecek elbise giyme-

118 Burada şu hususu zikretmek gerekiyor: Kur'an'a göre yasak ağaçtan yeme hatasını işleyen Havva değil, Âdem'dir. Dolayısıyla sorumluluk kadının veya Tevrat'ta anlatıldığı şekliyle yılanın değil, erkeğindir. Bu yüzden de Allah tevbeyi Havva'dan değil, Âdem'den istemiştir. Neticede Âdem tevbe edince günah affedilmiştir.

leri emrediliyor ve bu arada en hayırlı elbisenin "takva elbisesi" olduğu, çünkü bu elbisenin insanı şeytanın/şehvetin etkisinden koruyacağı, böylece ataları Âdem gibi şeytanın aldatmacasına kapılmayacağı ifade ediliyor. Cahiliye Arapları Kâbe'yi Allah'ın kendilerini yarattığı halde, yani çıplak tavaf etme alışkanlığına sahiptiler, böylece Allah'a karşı saygı duyduklarını, Âdem ve Havva'yı örtünmeye iten günahtan beri olduklarını düşünüyorlardı. Buna cevaben sure böyle bir fiile gerek olmadığını, mescide girerken elbiselerini giymeleri ve israfa kaçmaksızın yiyip içmeleri gerektiğini ifade etmektedir.

Ardından Âdemoğullarına seslenerek onlardan peygamberlere inanmalarını istemekte, cennetlikler-cehennemlikler diyalogu yoluyla, iman edip takva sahibi olanlarla kâfirlerin kıyamet günü ne halde olacaklarını göstermekte, Kureyşlilere de hidayet ve rahmet kaynağı bir kitap ve peygamber gönderildiğini hatırlatmaktadır. Allah'ın yeri-göğü insanların maslahatı için yaratıp düzenlemiş olduğu ifade edilmekte ve onun rüzgârları göndererek yağmur yüklü bulutları harekete geçirdiği, böylece yağmurun yağdığı, bu yağmur sayesinde nasıl kimi yerde güzel bitkiler kimi yerde de kötü bitkiler yetişiyorsa benzer şekilde peygamberler göndererek insanlara risalet rahmetini ulaştırdığında da onlardan bazılarının iyi, bazılarının ise kötü cevap verdiklerini, kötü cevap verenlerin inkârcılar olduklarını ve bu kimselerin öldükten sonra kabirlerinden çıkışlarının çok zorlu olacağını ve ağır bir hesaba çekileceklerini belirtiyor.

Devamında, Âdem'den sonra gelen ilk peygamber olması açısından Nuh peygamber kıssası ile başlayarak geçmişteki peygamberlerin toplumları ile olan ilişkilerinden söz ediliyor. Fakat burada, ilerideki surelerde olduğu gibi geniş bir anlatım değil, sadece Hz. Nuh'un halkı ile girdiği diyalogu yansıtan ve birçok ayette Hz. Peygamber ile Kureyş arasında cereyan ettiği ifade edilen diyaloga çok benzeyen kısa bir anlatım söz konusudur.[119] Kaldı ki bu anlatım şekli; Kur'an kıssalarının Kureyşlilere peygamberler tarihinden dersler sunma şeklindeki temel amacına da uygundur. Nitekim Kur'an, kıssaları bu amaçla anlattığı gibi kâinat ile ilgili hususları da aynı amaçla anlatmakta, her şeyin en nihayetinde insanın istifadesi için yaratılmış olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Nuh kıssasının kendisinden önceki ve sonraki bölümlerle son derece uyumlu olduğu fark edilmiş olur.

119 Bu çerçevede şuna işaret edelim ki Nuh halkının içlerinden biri olan Nuh'un peygamberliğini yadırgamaları ile Kureyş'in Hz. Peygamberi yadırgaması arasında büyük bir benzerlik söz konusudur.

Âdem-İblis ve Nuh kıssalarının amaçlarını tebarüz ettiren sure, "Ehlu'l-Kura" toplumlarının kıssalarına geçiyor, geniş bir anlatım yapıyor ve Musa kıssası öncesinde diğer bazı peygamberlerden de söz ediyor. Musa peygamber kıssasında putperest bir halk ve onları tevhide çağıran bir peygamber tablosu değil,[120] ülkede diktatörlük yapan ve İsrailoğullarını köleleştirip zor koşullar altında çalıştıran, hatta onların erkek evlatlarını öldürüp kız evlatlarını köleleştiren zalim Firavuna karşı Musa peygamberin İsrailoğullarını kurtarmak üzere verdiği mücadele söz konusudur.

Daha önceki kıssalarda peygamberler sadece toplumlarının "kardeşleri" ve "içlerinden biri" olarak tanıtılırken Hz. Musa'nın uzun uzun tanıtıldığını görmekteyiz. Buna karşılık Firavun çok fazla detaylı olarak anlatılmamakta, sadece azgınlığı ve ilahlık iddiası vurgulanmaktadır. Buradan hareketle bu kıssadaki Firavun'un, tarihsel anlamda Mısır Firavunlarından bir tanesi değil, azgınlık ve tuğyanın simgesi olduğunu, benzer özellikleri taşıyan herkesi kapsadığını çıkarabiliriz. Nitekim Hz. Yusuf döneminde Mısır Firavunu olan kişiyi Kur'ân'ın "Firavun" adıyla değil de "Melik" adıyla anması da bu görüşümüzü desteklemektedir.

Musa kıssası Mekke döneminde on kadar surede anlatılıyor olmakla beraber, bizim kaynak çerçevesi olarak tespit ettiğimiz A'raf Suresindeki anlatımının bu kıssanın esasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bu durum, kıssanın diğer surelerdeki anlatılışını elbette önemsizleştirmez. Çünkü bu anlatımlar hem kıssaya her defasında yeni unsurlar eklemekte, hem de kâh benzer kâh farklı birçok bağlam içerisinde geçen bu anlatımların her birinde kıssa hem amaç hem üslup açısından farklılık arz etmektedir.

A'raf Suresi Musa kıssasını Ehlu'l-Kura kıssaları ile ilişkilendirerek anlatmaya başlar. Demek ki bu kıssa da surenin başında ilan edilen ve içerisindeki bütün kıssaları kapsayan genel çerçeveye dâhildir. Kıssanın aşamalarını ise, surenin metnini başlıklandırırken tebarüz ettirdik.

Bu kıssanın ardından sure tekrar Kureyş'e dönmekte, uzunca devam eden sonuç bölümünde putlara sert eleştiriler yöneltmekte, onlara tapınanların akılsız oldukları vurgulanmakta ve toplumsal yapılarını bozan, çarklarına çomak sokan peygamber Muhammed'den kurtulmaktan söz ediyorlarsa bu putlarının yardımına başvurmaları söylenerek alaycı bir şekilde meydan okunmaktadır; *"De ki çağırın bütün tapındıklarınızı ve bana dilediğiniz tuzağı kurun, göz bile açtırmayın. Şu bir gerçek ki benim dostum ve yardımcım, salih insanların yar ve yardımcısı olan Allah'tır" (A'raf, 195-196)*

120 Musa kıssasının ilerleyen bölümlerinde putperestlik eleştirileri yer almakla birlikte kıssanın ana teması bu değildir.

40- CİN SURESİ

سورة الجن

İbn İshak'ın anlattığına göre bu sure Hz. Peygamber'in Mekke'de uzun yıllar baskı gördükten sonra Ebu Talib'in vefatının ardından, İslam'ı kabul etmeleri umuduyla Taif'e gidip onlardan yardım ve destek istemesi, fakat istediğini alamadan geri dönmesi sırasında indirilmiştir. Bilindiği üzere Taif'te yaşayan Sakif kabilesinin Hz. Peygamber'e tepkisi çok sert olmuştu. Çoluk çocuk yollara dökülüp onu taşa tutmuşlardı. Hz. Peygamber oradan geri dönerken, giderkenki halinden daha umutsuzdu.

İbn İshak'ın verdiği bilgiden hareket ettiğimizde surenin hicretten üç yıl önce indirilmiş olduğunu düşünmemiz gerekir ki bu durum, iniş sıralamasına pek uymaz. Zira 66. sırada, yani Hz. Peygamber'in Ebu Talip mahallesinde muhasara altına alınmasından ve dolayısıyla Taif yolculuğundan çok önce indirilmiş olan Ahkaf Suresinde bu sureye, yani Cin Suresine açık bir işaret bulunmaktadır.[121] Şu halde Ahkaf Suresinin henüz inmemiş bir sureye işaret etmesi imkânsızdır. Nitekim Ahkaf Suresinin en sonuncusu olduğu Ha-Mim sureleri peş peşe indirilmiştir ve ilerde açıklayacağımız üzere, bu surelerin iniş zamanı Hz. Peygamber'in muhasara altına alındığı dönemlere denk gelmektedir. İşte bu sebeple biz, Cin Suresinin iniş sıralaması listesinde ifade edilen yerde, yani 40. sırada olduğunu düşünüyoruz. Kaldı ki surenin üslup ve içeriği de bunu desteklemektedir, zira bu sure, birazdan göreceğimiz gibi, Araf Suresinin uzantısı gibidir.

Sure, gayet aşikâr olduğu üzere, iki kısma ayrılır. Birinci kısımda bazı cinlerin Kur'an dinledikleri ifade edilir ve tepkileri anlatılır. Buna göre

121 Bu ayetler şunlardır; "Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik. Onlar, onun huzuruna gelince birbirlerine, "Susun!" dediler. Kur'an'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler. Dediler ki: "Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir kitap dinledik." "Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun, ona iman edin ki, günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın." (Ahkaf, 46/29-31)

cinlerden bir grup Kur'an'ı dinlemiş ve iman etmişler, insan ve cin müşriklerden uzaklaşıp ayrılmışlardır. Zira müşriklerin Allah'a iftira ettiklerini anlamışlardır. Bunların ifadelerine göre Kureyş müşrikleri bazı cinlerin himayesine güvenmektedirler ve cinler daha önceleri gökten kulak hırsızlığı yaparak bazı gayb bilgilerini elde etmeye çalışmışlardır. Fakat artık durum değişmiş ve kulak hırsızlığı yapan cinler ateş topları ile kovulur olmuşlardır. Bunun sebebini araştırdıklarında ise, bütün âlemlere rahmet olarak yeni bir peygamberin, Muhammed'in gönderildiğini ve semânın kapılarının artık kendileri için kapandığını, ancak birtakım kehanet ve müneccimlikten öte bir şey yapamayacaklarını öğrenmişlerdir.[122] Sonra cinler içerisinde çeşitli grupların varlığından söz ederler. Buna göre onlardan bazıları mü'min iken diğer bazıları inkârcıdırlar ve Allah'a iftira ederler. Kur'an'ı dinleyen bu grup ise iman etmiş olan gruptur. Bunlar iman etmedikleri takdirde ilahî azaptan kurtulamayacaklarını anlamış, ister yerde saklansınlar ister göklere çıksınlar hiçbir şekilde Allah'ı aciz bırakamayacaklarını fark etmişlerdir. Bu yüzden de İslam'ı tercih etmişlerdir. Bu tercihlerinin karşılığında da kıyamet günü cennet ile ödüllendirileceklerdir. Müşriklerin sonu ise, yakıtı olacakları cehennemdir.

Surenin ikinci kısmı ise Kureyşlilere hitap eder. Onları cinlerin müslüman olmasından ders çıkarmaya çağırır. Zira eğer ilahî emre teslim olur ve dosdoğru yola girerlerse Allah da onlara rahmet edecek, yağmurla onları bereketlendirecektir. Nitekim o güne kadar kıtlık ve kuraklık içinde yaşamaktadırlar. Eğer gerçekten bunu istiyorlarsa o zaman mescidlerin sadece Allah'a ibadet edilen yerler olmasına izin vermeli, putlarını kırmalı ve Hz. Peygamber'e ibadet esnasında yaptıkları saldırıları tekrarlamamalıdırlar. Çünkü Hz. Peygamber herhangi bir suç işlemiş değildir. Tek yaptığı şey Allah'ın elçisi olmak ve onları şirkten sakındırmaya çalışıp kıyamette maruz kalacakları son hakkında uyarılar yapmaktır. Ayrıca müşrikler kıyametin ne zaman kopacağını sormaktadırlar ki bunun cevabı şudur: Kıyamet ile ilgili bilgi Allah katındadır ve peygamber bu konuda ondan herhangi bir bilgi almış değildir.

---

122 Müellifin bu görüşü kanaatimizce isabetsizdir. Zira Cin Suresi başta olmak üzere Kur'an'daki cinlerle ilgili bütün anlatımlarda temel hedef, Hz. Peygamber'in cinlerden bilgi aldığını iddia eden kimseler gibi olmadığını ispat etmektir. Bilindiği üzere müşrikler Hz. Peygamber'e, cinlerden bilgi alan kişi anlamında "mecnun", "kâhin" gibi yakıştırmalarda bulunmuşlardır. Eğer kâhinlik ve müneccimlik gibi şeylerin hakiki bir tarafı var ise, o zaman müşriklerin iddialarının tutar tarafı var demektir. Bu iddiaya karşılık Kur'an, semanın kapılarının kapalı olduğunu ve bu gibi şeylerin hakikat ifade etmediğini, semadan ancak vahyin gelebileceğini ifade eder. Nitekim Câbirî, biraz ilerde bu düşünceyi kendisi de ifade etmektedir. (Kur'an'da Cin başlıklı bölüm) (Çev.)

1- Bir grup cin Kur'ân'ı dinliyor ve müslüman oluyor

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ اُوحِيَ اِلَيَّ اَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِّ فَقَالُوا اِنَّا سَمِعْنَا قُرْاٰنًا عَجَبًا (1) يَهْدِي اِلَى الرُّشْدِ فَاٰمَنَّا بِهٖ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا اَحَدًا (2) وَاَنَّهُ تَعَالٰى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا (3) وَاَنَّهُ كَانَ يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللّٰهِ شَطَطًا (4) وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ تَقُولَ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا (5) وَاَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْاِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا (6) وَاَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ اَحَدًا (7) وَاَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا (8) وَاَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا (9) وَاَنَّا لَا نَدْرِي اَشَرٌّ اُرِيدَ بِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَمْ اَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا (10) وَاَنَّا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذٰلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قِدَدًا (11) وَاَنَّا ظَنَنَّا اَنْ لَنْ نُعْجِزَ اللّٰهَ فِي الْاَرْضِ وَلَنْ نُعْجِزَهُ هَرَبًا (12) وَاَنَّا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدٰى اٰمَنَّا بِهٖ فَمَنْ يُؤْمِنْ بِرَبِّهٖ فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا (13) وَاَنَّا مِنَّا الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ اَسْلَمَ فَاُولٰئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا (14) وَاَمَّا الْقَاسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا (15)

Bismillahirrahmanirrahim

1-15: Ey Muhammed! De ki: "Bana cinlerden bir topluluğun Kur'an'ı dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: "Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık, Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız. Doğrusu Rabbimizin şanı (makamı) çok yücedir; ne bir eş edinmiştir, ne de bir çocuk. Demek bizim beyinsiz olanımız, Allah hakkında doğruluktan uzak (onun oğlu ya da eşi olduğu şeklinde) sözler söylüyormuş. Şüphesiz biz, insanların ve cinlerin Allah hakkında asla yalan söylemeyeceklerini sanıyorduk. Doğrusu (Kureyşlilerden) bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınırlardı (bu bölgenin cinine sığınırım derlerdi)da, cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı. Gerçekten onlar da, sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi öldükten sonra tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı. Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı ışıklarla dolu bulduk. Hâlbuki biz, daha önce göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa, kendini gözetleyen yakıcı bir ışık bulur. Hakikaten biz bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü istendi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi? (Onlar Muhammed'e iman mı edecekler yoksa onu inkâr mı edecekler?) Doğrusu içimizde salih olanlar da var,

olmayanlar da. Ayrı ayrı yollar tutmuşuz. Muhakkak ki biz Allah'ı yeryüzünde âciz bırakamayacağımızı, kaçarak da onu âciz bırakamayacağımızı anladık. Gerçekten biz hidayet rehberi Kur'an'ı işitince ona inandık. Kim Rabbine inanırsa, artık ne hakkının eksik verilmesinden, ne de haksızlığa uğramaktan korkar." Kuşkusuz içimizde müslüman olanlar da var, hak yoldan sapanlar da var. Kim müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayıp bulmuşlardır. Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır."

2- Kureyşlilere hitap: Ben ancak Rabbime kulluk ederim, ona hiçbir şeyi ortak koşmam!

وَاَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَاَسْقَيْنَاهُمْ مَّاءً غَدَقًا (16) لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا (17) وَاَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلّٰهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللّٰهِ اَحَدًا (18) وَاَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللّٰهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا (19) قُلْ اِنَّمَا اَدْعُوا رَبِّى وَلَا اُشْرِكُ بِهِ اَحَدًا (20) قُلْ اِنِّى لَا اَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا (21) قُلْ اِنِّى لَنْ يُجِيرَنِى مِنَ اللّٰهِ اَحَدٌ وَلَنْ اَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا (22) اِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللّٰهِ وَرِسَالَاتِهِ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَاِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا (23) حَتّٰى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ اَضْعَفُ نَاصِرًا وَاَقَلُّ عَدَدًا (24) قُلْ اِنْ اَدْرِى اَقَرِيبٌ مَا تُوعَدُونَ اَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّى اَمَدًا (25) عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهِ اَحَدًا (26) اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا (27) لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَاَحْصٰى كُلَّ شَىْءٍ عَدَدًا (28)

16-28 (Yine de ki: "Bana şöyle de vahyedildi: 'Eğer Kureyş müşrikleri) yolda dosdoğru olurlarsa, mutlaka onlara bol yağmur yağdırırız ki bununla onları imtihan edelim. Kim Rabbinin zikrinden (Kur'an'dan) yüz çevirirse, Rabbi onu gittikçe yükselen bir azaba sokar. Şüphesiz mescitler, (Mescid-i Haram) Allah'ındır. O hâlde, Allah ile birlikte hiç kimseye kulluk etmeyin. Allah'ın kulu (Muhammed,) O'na ibadet etmek için kalktığında (Kureyş müşrikleri) neredeyse onu ibadetten alıkoymak için üzerine üşüşüyorlardı. (Ey Muhammed! Kureyşli müşriklere) de ki: "Şüphesiz ben ancak Rabbime ibadet ederim ve O'na hiç kimseyi ortak koşmam. Şüphesiz ben, size ne zarar verebilir ne de fayda sağlayabilirim. Gerçekten beni Allah'a karşı hiç kimse asla koruyamaz ve yine asla O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam. Ancak Allah'tan gelenleri tebliğ edebilirim ve O'nun vahiylerini açıklayabilirim. Kim Allah'a ve Resulüne

karşı gelirse, şüphesiz onlar için, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır. Nihayet uyarıldıkları şeyi gördüklerinde kimin yardımcısı daha zayıf, kimin sayısı daha azmış, bilecekler. (Onlar mı yoksa Müslümanlar mı?) De ki: "Sizin uyarıldığınız şey yakın mıdır, yoksa Rabbim ona uzun bir süre mi koyacaktır, bilemem. O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak seçtiği resuller başka.[123] *Fakat O, Resulün önünde ve arkasında gözetleyici melekler yürütür ki resullerin, Rablerinin vahiylerini tebliğ ettiklerini bilsin. Allah, onların her hâlini kuşatmış ve her şeyi inceden inceye sayıp dökmüştür. (Peygamberlerin vazifeleri ve onlara verilen tepkiler de buna dâhildir.)*

Açıklama: Cin ve Şeytan

1- Sözlük anlamı

Kur'an'da cin kelimesi (iniş sırasına göre) ilk kez Nas Suresinde geçer. Orada "insanların kalplerine vesvese veren insan ve cin şeytanlar"dan söz edilir. Buna göre vesvese cinlerden gelebildiği gibi insanlardan da gelebilmektedir. Rahman Suresinde de "insanlara ve cinlere" seslenilmektedir. Burada, yani "Cin" suresinde ise konu, "Cinlerin müslüman olması"dır. Raviler, tefsirciler, kıssa ve menkıbe yazarları cinler hakkında bitmez tükenmez şeyler anlatırlar. Bazıları da Kur'an'da geçen "cin" ifadesi ve bunun Hz. Peygamber'in davetinin gidişatı ile olan ilişkisi hakkında konuşmuşlardır. İşte bütün bu literatürü göz önüne alarak burada "Cin" konusunda özet ve seçici bir değerlendirme yapmayı gerekli gördük.

-Konuya girmeden önce "Cin", "İblis" ve "Şeytan" kelimelerinin anlamlarını netleştirelim:

İbn Fâris, ***Mekayisu'l-Luğa*** adlı sözlüğünde Cin kelimesi hakkında şunları söylüyor:

> C ve N harflerinden oluşan kelimeler gizleme ve örtme anlamı ifade ederler. Cennet, müslümanların ahirette varacakları yerdir, bugün için ***gizli*** olan bir ödüldür. Ayrıca cennet kelimesi bostan, bahçe anlamına da gelir. Çünkü ağaç yaprakları ve dalları orayı örter. Arapların uzun hurma ağaçlarından oluşan bahçeye cennet dedikleri söylenmiştir... Anne karnındaki bebeğe cenin denilir. Ayrıca kabre konulmuş olan şeye de canin denilir. Cenan ise kalp demektir. Düşmanın silahından korunmaya yarayan her türlü kalkana "cünne" denilir. İnsanın aklını örten delir-

123 Zemahşerî bu ayete yaptığı açıklamada şöyle der; "Burada gaybı ancak Hz. Peygamber'in bilebileceği, yoksa Allah'ın razı olduğu herkesin bilemeyeceği ifade ediliyor. Bu ifade keramet inancını çürütmektedir, çünkü kendilerine keramet atfedilen kimseler her ne kadar evliya zatlar olsalar da resul değildirler."

me haline cinnet denilir. "Gecenin cenanı" deyimi gecenin karanlığı, gizlemesi anlamında kullanılır. Mecenne de delilik demektir. Yılanın cân diye isimlendirilmesi de cin kelimesi ile ilgilidir. Cinlere "cin" denilmesi ise onların gözle görülemez olmalarından dolayıdır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur; "O ve akranları sizi, sizin onları göremediğiniz anda görürler" (A'raf, 7/27)

Diğer sözlüklerde verilen anlamlar da hemen hemen bunun tekrarı mahiyetindedir.

Şeytan kelimesi İbn Manzur'un ***Lisanu'l-Arap*** adlı sözlüğünde şöyle açıklanır;

Şeytan kötü görünüşlü şeydir. Şatın kelimesi pis, kötü demektir. Şeytan'ın anlamı malumdur. İnsan, cin veya diğer canlılar içerisinde azgın ve inatçı olanlara şeytan denir. İnsan şeytan gibi olduğunda, onun gibi davrandığında "şeytanlaştı" (teşeytana) denilir. Bir şey kötü ve çirkin hale geldiğinde şeytana benzetilir. Şeytan görülmez, fakat olabilecek en kötü varlık olduğu hissedilir. Görülecek olsaydı, olabilecek en kötü şekilde görünürdü. İnsanlar erkek ve kadın şeytanın nasıl görüneceğini temsili olarak anlatmaya çalışmış, bu hususta ciddiyetten uzak ve abartılı sözler sarf etmişlerdir. Araplar bazı yılanları şeytan diye adlandırırlar. Bunların kötü görünüşlü yılanlar olduğu söylenir.

Şeytan kelimesi hakkında söylenen bütün bu gereksiz açıklamalar ve kelimenin kökeni hakkında dilbilimcilerin ihtilaf etmiş olmaları, bu kelimenin aslında Arapça ile olan ilgisinin zayıf olduğunu göstermektedir. Bu ise, kelimenin Aramcadaki "Tzatanâ" kelimesinin Arapçaya çevrilmiş hali olduğu kanaatini doğurmaktadır. Sözcük İbrahimî dinler literatürüne ait kabul edilir, zira İbranca'da da karşılığı bulunmaktadır. Bu dilde, Yahudilerin Babil sürgünü esnasında, mahkemede kendilerini suçlayan savcıyı, yani düşmanı isimlendirmek üzere Keldanî dilinden devşirdikleri bir kelimedir. Hıristiyanlıkta ise Matta 4/10'da "satanas" şeklinde kullanılmış ve şeytanın özel ismi olarak yerleşmiştir. Ayrıca ona ölüm ve yıkım meleği Samuel'in de adı verilmiştir.[124]

İblis kelimesi ise İbn Manzur'un ***Lisanu'l-Arap*** adlı sözlüğünde şöyle açıklanır;

Eblese demek kökü kesildi demektir. Susma anlamına da gelir. Ayrıca pişman olmak ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmek gibi anlamları

124 Tevrat'ta geçen Samuel, Rafael, Mikail, Gabriel ve diğer melek isimleri aslında Keldanîlerin "küçük ilah"larının adlarıdır. Onlar bu meleklerin hem fiziksel hem ruhsal olarak var olduklarına, semada yaşadıklarına, fakat yerden bakınca görünmediklerine ve Rab Elohim'in izni ile yeryüzünde yürüdüklerine inanırlar. Muhtemelen Cahiliye dönemi inançları arasında da bunlar bulunmaktadır. İlerde bu hususu genişçe ele alacağız.

da vardır. Asıl ismi Azazil olan İblis de bu sebeple böyle isimlendirilmiştir. Rum Suresinin 12. ayetinde bu kelime "pişmanlık" anlamında kullanılmıştır. Ebu Ubeyde ***Mecazu'l-Kur'an*** adlı eserinde bu kelimenin yabancı dilden geçmiş olduğunu, bu nedenle de gayr-ı munsarıf (çekimsiz) olduğunu söyler. Diğer dilcilerin görüşü de böyledir.

Kelimenin yabancı kökenli olduğu doğru ise o zaman bu kelime ile Yunancada şeytan anlamına gelen "Diabolos" kelimesi arasında ilişki olduğunu düşünmek de doğru olacaktır.

Tefsirciler cinlerin bir varlık türü olduğunu düşünür ve onları iyiler ve kötüler olarak ikiye ayırırlar. Ayrıca "cin ve şeytan" hususunda bazı ihtilaflar da vardır. Şeytan ve cin türlerinin tıpkı insan ve at türleri gibi iki ayrı tür olduğunu söyleyenler de vardır, şeytanların cinler içerisinde kötü olanlar olduğunu söyleyenler de.

2- Arap Edebiyatında "Cin"

Burada Arapların kâh kendi oluşturdukları kâh çevre toplumlardan edindikleri cin" tasavvuru hakkında fazla detaya girmeye gerek duymuyoruz. Zira günümüz literatüründe bile, kadim devirlerde "Ahbaru'l-Cin" adı verilen cinlerle ilgili halk hikâyeleri tedavüldedir. Bunlar içerisinde müstakil olarak bu konuya ayrılmış olanlar bulunduğu gibi, farklı eserler içerisinde bir bölüm olarak yer alanlar da mevcuttur. Müstakil kitaplar içerisinde; İbnu'l-Kelbî'nin İslam öncesi Arap hayatından kesitler anlattığı ***Ahbaru'l-Cin ve Eş'aruhum*** adlı eserini ve Bedreddin Muhammed b. Abdullah eş-Şiblî'nin (öl. h. 769)cinlerle ilgili haberleri 140 başlık altında incelediği ***Âkâmu'l-Mercan fi Ahkami'l-Cân*** adlı eserini sadece iki örnek olarak sayabiliriz. İçerisinde bu konuya bir bölüm ayıran eserler arasında ise, h. 190 yılında vefat etmiş Kufe'li ravilerden Ebu Hilal Lakit b. Bükeyr el-Muharibî'nin eserini sayabiliriz. Bu edebi karakterli eserlerin yanı sıra, Kur'ân ve Hadislerde geçen cinlerle ilgili ifadeler üzerine yapılmış tefsir, te'vil, yorum ve haşiye tarzında birçok eser de bulunmaktadır ki yeri geldikçe bunlardan bazılarına değineceğiz.

Bu eserler halk arasında şifahi bir şekilde yüzyıllarca anlatıla gelmiştir. Bu hikâyelerde cinlerle insanların hayatları arasında zaman zaman çeşitli müdahalelerden söz edilir. Her ne kadar kültürlü-kültürsüz birçok insan bu hikâyelerin doğruluğundan kuşku duyuyor olsa da, içerdiklcri nükteclerden, tuhaflıklardan yahut kendilerine karşı beslenilen bir tür inançtan olsa gerek, herkes bu hikâyeleri zevkle dinlemektedir. Cinlerle insanların bu yeryüzünde birlikte yaşadıkları, fakat insanların cinleri göremedikleri,

bazen yılan, insan veya haşere kılığında göründükleri, insan bedenine nüfuz edip onu yönlendirme, gizleme veya herhangi bir organına zarar verme gibi güçlere sahip oldukları, erkek cinlerin sadece kadın insanlara, kadın cinlerin ise sadece erkek insanlara musallat oldukları şeklindeki kanaatler hem Arap mirasında hem de diğer milletlerin mirasında yaygındır.

Cinlerin varlığı ile ilgili inançlar, başta Sami ırkı olmak üzere tüm dünya milletleri arasında köklü bir geçmişe sahiptir. Kur'an'da yer aldığı gibi Tevrat'ta ve İncil'de de yer almaktadır. Kur'ân'ın inanç söyleminden söz ederken bizi ilgilendiren nokta, bu inanç söylemi içerisinde cinler ve şeytanlarla ilgili olarak şu veya bu surede anlatılan hususların hakikatinin ne olduğunu ortaya koymak olacaktır.

3- Kur'ân'da "Cin"

Kur'an'da İblis kelimesi 11 yerde geçer. Bunların dokuzu, İblis'in Âdem'e secde etmeyişinin anlatıldığı kıssalarda yer alır. Yani bu kıssaların dışında sadece iki yerde İblis'ten söz edilir. Biri *"Artık onlar ve o azgınlar ile İblis'in askerleri hepsi birden tepetaklak oraya atılırlar."(Şuara,26/94-95)* ayetinde, diğeri ise *"İblis, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı. İnananlardan bir grup dışında hepsi ona uydular" (Sebe, 34/20)* ayetinde yer alır.

Âdem kıssasındaki isyan ve inat durumunu istisna edersek, diğer bütün anlatımlarda İblis, Allah huzurunda verdiği sözü, yani Âdem ve soyunu yoldan çıkarmak için elinden gelen gayreti gösterme sözünü yerine getirmektedir. Bu diyalogda Allah ona cehennem sözü vermekte, kıyamet koptuğunda onu ve insanlardan ve cinlerden topladığı askerlerini, kurbanlarını cehenneme atacağını bildirmektedir. Nitekim İblis'in ilk kurbanları Âdem ve Havva olmuşlardır. Onları kandırıp yasak ağaçtan yemelerini sağlamış ve başarılı olmuştur; *"Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı."(A'raf, 7/20)*

Bu olaydan itibaren Kur'an söylemi içerisinde 63 kez tekil, 17 kez de çoğul olarak geçen "Şeytan" ismi artık "İblis" ismi ile eş anlamlı olarak kullanılır olmuştur. Şeytan lafzının bu kadar sık kullanılıyor olmasına karşın Cin kelimesi sadece 19 yerde geçer. Bu rakamlar Kur'an söyleminin, insanın apaçık düşmanı vasfına sahip olan "Şeytan"ın rolüne verdiği önemi göstermektedir.

Belki de Kur'an söylemi içerisinde Şeytan ve Cin arasındaki farkı gösteren en önemli unsur şudur; Şeytan insanın düşmanı olarak anlatılır, ona vesvese verir, onu saptırmaya çalışır, cin ise insan gibidir. İnsanlardan şeytanlar çıktığı gibi cinlerden de çıkar. *"İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar." (En'am, 6/112).* Çoğu zaman bu iki gruba birlikte seslenilir, aynı kınama ve cehennem uyarısı her ikisine birden yapılır; *"Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size ayetlerimi anlatan ve bu gününüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?" Onlar şöyle diyecekler: "Biz kendi aleyhimize şahitlik ederiz." Dünya hayatı onları aldattı ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler." (En'am, 6/130)*

Ahiret konularında olduğu gibi dünyada da cinler kâh insanlarla birlikte kâh ayrıca muhatap alınırlar ve bu hitap çoğunlukla bir tür meydan okuma şeklinde cereyan eder. Örnek olarak şu ayetleri verebiliriz;

> *"Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz. O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? Üstünüze ateşten yalın bir alevle kıpkızıl bir duman gönderilir de kendinizi koruyamazsınız."(Rahman, 55/33-35)*

Bu ve benzeri ayetlerde esas maksat, Arapların ve diğer milletlerin kâhinler ve müneccimler hakkında sahip oldukları yaygın kanaatlerin asılsız olduğunu ortaya koymaktır. Nitekim bu kanaate göre kâhinler ve müneccimler, kendilerine yardım eden ve semâdan kulak hırsızlığı yapan bazı şeytanların yardımıyla gelecekten haberdar olmaktadırlar. İşte Kur'an bu düşünceye karşılık olarak semanın korunmakta olduğunu, oradan kulak hırsızlığı yapmaya çalışan şeytanların ateş toplarıyla kovulacağını, semâdaki nizamın son derece muhkem olduğunu, göklerin ve yerin bu kadar muazzam ve muhkem bir şekilde yaratılmış olmasının Âdem'in topraktan yaratılmasına oranla çok daha mucizevî bir yaratılış olduğunu ifade eder.

Burada muhatap, ciniyle insanıyla, Muhammedî davetin hasımlarıdır. Kur'an bu çerçevede şu ifadelerle müşriklerin inançlarını eleştirir ve onlara meydan okur;

> *Bir de cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları O yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir." (En'am, 6/100)*

> *"Allah ile cinler arasında da nesep bağı kurdular. Oysa cinler de kendilerinin Allah'ın huzuruna getirileceklerini bilirler."(Saffat, 37/159)*

"De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler." (İsra, 17/88)

4- Tefsir literatüründe "cin hikâyeleri"

Bu çerçevede söz konusu rivayetleri aktaran ravilerin, cin konusu ve onların Müslümanlığı ile ilgili zengin materyaller üreten şuuraltı birikimlerinin, Kur'an ayetleri ile belli oranda uyumlu veya tamamen uyumsuz bir şekilde gelişim göstermesi son derece tabiiydi, çünkü bu konular, tümünde olmasa da Arap kültürü başta olmak üzere birçok kültürde oldukça popülerdirler. İslam söz konusu olduğunda ise bu hususla ilgili materyallerin bir şekilde "İslam'ın hizmetinde" işlevselleştirilmesi, yani bu tür anlatılara göz yummak bir yana, dini himaye etme ve onu yayma ideolojisi ile şekillenmiş akıl yapısının bu materyalleri hoş karşılaması dahi mümkün olmuştur. Yeter ki bunlar bir helali haram veya bir haramı helal yapmasın!

Konu kıssa, rivayet ve canlandırma olunca, hadis ve diğer ilim dallarında "uydurma" olarak damgalanan ve yerilen "asılsız rivayet aktarma" eylemi burada adeta sahibini ölümsüzleştiren bir sanat faaliyeti olarak görülmüştür. Bu durum sözlü kültür için olduğu kadar yazınsal edebi kültür için de geçerlidir. Artık rivayetlerin doğruluğu ne raviler ve üreticiler/uydurucular ne de "tüketiciler" tarafından önemsenir olmuştur. Bunların doğruluğunu ispatlamak için artık Kur'an'dan bazı ayetleri olmadık şekillerde te'vil etmeye de gerek kalmamıştır. Burada doğruluk ölçütü, rivayetin nihayetinde kendisine dayandığı şahıs olmuştur. Böylece kendisinden çok rivayet aktarılan şahıslar, her türlü ravinin kendi rivayetini/muallakasını (ister doğru olsun ister uydurma fark etmez) duvarına asabileceği, yani kendisinden destek bulacağı bir Kâbe haline gelmişlerdir.

Nitekim Sünnî tefsir ekolünün önemli simalarından Katade'nin; "*Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik*" (*Ahkaf, 46/29*) ayetiyle ilgili olarak verdiği şu bilgileri bu çerçevede değerlendirmek mümkündür;

> "Anlatıldığına göre bu cinler Ninova'dan gelmişlerdir. Hz. Peygamber sahabilere, "Şu cinlere Kur'an okumam emredildi, içinizden kim benimle gelir?" diye sormuş, fakat içlerinden kimse cevap vermemişti. Tekrar sorunca Abdullah b. Mesud cevap vermiş ve onunla cinlerin olduğu yere gitmişti. Birlikte Şa'bı Hacun denen bir yere gittiler. Orada Hz. Peygamber İbn Mesud'un çevresine bir çizgi çekmiş ve o çizginin dışına çıkmamasını istemişti. Sonra İbn Mesud der ki; o sırada yer sarsılıyor, adeta üzerime geliyordu. Kartalların gölgelerinin yerin çatlakları

içerisinde hareket ettiğini gördüm. Derken çok şiddetli bir çığlık duydum ve nihayet Hz. Peygamber'i göremez oldum. Sonra Kur'an okudu. Nihayet Hz. Peygamber geri dönünce ona, "Ey Allah'ın peygamberi! O duyduğum çığlık neydi? Diye sordum. Şöyle dedi; "Cinler içlerinden öldürülmüş birinin davasını görmek üzere yanıma geldiler. Aralarında adaletle hükmettim." Rivayete göre İbn Mesud Kufe'ye geldiğinde başında beyaz Hint kumaşından sarık bulunan yaşlı bir adam gördü. İnsanlar onun çevresinde toplanmışlardı. Bunun üzerine İbn Mesud, 'Bu adamlar kim?' diye sordu, ona, 'Bunlar acemlerden/yabancılardan oluşan bir grup' diye cevap verdiler. Bunun üzerine İbn Mesud, "Hz. Peygamber'in kendilerine Kur'an okuduğu cinlere bu kadar benzeyen başka kimse görmemiştim" dedi.

Yine "cinlerin tarihi" ile ilgili bu rivayetler arasında İbn Abbas'tan nakledilen şu sözleri de sayabiliriz:

İblis meleklerin bir kabilesine mensuptu, bu kabileye "cin" adı verilirdi. Melekler içerisinde sadece bunlar zehirli ateşten yaratılmışlardı. İblis'in adı Haris idi. Kendisi cennetin bekçilerindendi. Diğer melekler ise buradan yaratılmışlardı. Kur'an'da zikri geçen cinler alevli ateşten, yani ateşin iyice alevlendiği zaman ucunda çıkan kısmından yaratılmışlardır."

İblis o malum günahı işlemeden önce meleklerdendi ve adı da Azazil idi. yeryüzünde yaşardı. Melekler içerisinde ilim ve ictihad kapasitesi en yüksek olanlardandı, zaten onu kibirlenmeye sevk eden şey de bu oldu. Cin adı verilen bir melek kabilesine mensuptu.

Yeryüzünde ilk yaşayanlar cinlerdi ve orada fesat çıkarmış, kan dökmüşlerdi. Birbirlerini öldürüyorlardı. Bunun üzerine Allah onlara meleklerden oluşan ve İblis'in komutasında olan bir ordu gönderdi. İblis ve beraberindeki ordu onların hepsini katletti. Sonra onları denizlerdeki adalara ve dağların eteklerine gömdüler. Sonra da Allah Âdem'i yarattı ve yeryüzüne yerleştirdi. İşte bunun üzerine, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' buyurdu.

Buna göre ayetin anlamı, 'Ben cinlerden bir halife yaratacağım ve onlar yeryüzüne yerleşip orayı imar edecekler.' şeklinde olmaktadır. Bir diğer rivayette ise İbn Abbas şöyle der; Melekler arasında cinlerden bir kabile vardı ve İblis onlardandı. Yer ve gök arasında vesvese yapardı." (Taberi ve diğer kaynaklar)

Şihabuddin Ahmed en-Nûrî'nin ***Nihayetü'l-Ereb fî Fununi'l-Edeb*** adlı eserinde de İbn Mesud'dan aktarılan rivayetin Şa'bî ve Alkame kanalıyla gelen bir diğer versiyonu yer alır. Bu rivayet şöyledir;

Abdullah b. Mesud'a, 'Cinlerle görüştüğü gece Hz. Peygamber'in

yanınızda içinizden herhangi biri bulunuyor muydu?' diye sordum. Bunun üzerine şöyle dedi; hayır, "hiçbirimiz yanında değildik. Bir gece Mekke'de onu aradık, fakat göremedik. 'Acaba başına bir şey mi geldi, yoksa öldürüldü mü?' diye kendi kendimize konuşmaya başladık. O gece hayatımızın en kötü gecesini geçirmiştik. Sabah -yahut seher vakti- olunca baktık ki Hira tarafından geliyor. Hemen koştuk ve ne kadar endişelendiğimizi anlattık. Bize şöyle dedi: 'Cinlerden bir elçi gelip beni çağırdı, ben de gidip onlara Kur'an okudum.' Daha sonra bizi oraya götürdü ve izlerini, yaktıkları ateşin kalıntılarını gösterdi. Şa'bî der ki: Cinler Hz. Peygamber'den azık istediler. Onlar Yarımadada (Cezire'de) yaşayan cinlerdi. Hz. Peygamber de onlara, 'Allah'ın adıyla kesilmiş hayvan kemikleri sizlere, hayvan dışkıları ise hayvanlarınıza yiyecektir.' Daha sonra mü'minlere şöyle dedi; Bu sayılan şeyleri taharette kullanmayınız, üzerlerine pislemeyiniz, çünkü bunlar cin kardeşlerinizin azıklarıdır.' (Buhari ve Müslim) Hz. Peygamber'in onlara okuduğu sureler içerisinde Rahman Suresi de yer alıyordu.

Muhammed b. el-Mükedir'in Cabir b. Abdullah'tan naklettiği şu rivayet de bunu desteklemektedir;

Hz. Peygamber Rahman Suresini insanlara okuduğunda herkes susmuştu, kimse bir şey söylemiyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, 'Cinler bu sureyi dinlediklerinde sizden daha güzel cevap vermişlerdi. Onlara 'Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz' ayetini okuduğumda, 'Hayır, Rabbimizin hiçbir nimetini yalanlamıyoruz' demişlerdi.

Yine Abdullah b. Mesud'dan gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur;

Cinlerden birbirleriyle kardeş çocukları ve amca çocukları olan on beş kişilik bir grup bu gece bana geldiler, ben de onlara Kur'an okudum."

Bir diğer rivayette ise daha fazla sayıda oldukları söylenmektedir.

Yine bu anlatılanlar içerisinde cinlerin Hz. Peygamber'in gelişi konusunda, tıpkı Yahudi ve Hıristiyan din adamları gibi müjdeler verdiklerini anlatan rivayetler vardır. Denildiğine göre Hz. Peygamber'in gönderiliş zamanının yaklaşması ile ilgili olarak Medine'ye gelen ilk haber şuydu: Fatıma adında Yesrib'li bir kadının Cinlerden biri ile ilişkisi vardı. Bir gün cin onun yanına geldi, fakat duvarın üzerinde bekleye kaldı. Kadın ona, 'Niçin içeri gelmiyorsun?' dedi. O ise, 'Zina'yı haram edecek bir peygamber geliyor' dedi ve Hz. Peygamber'in gelişini kadına anlattı. Yine bu hususta aşağıdaki rivayet de aktarılır;

Şam'a gidiyordum, gece olunca bir vadiye girdim ve 'Ben bu vadinin büyüğünün konuğuyum' dedim. Vadi, cinler vadisiydi. Tam yatıp uyuyacağım sırada göremediğim biri şöyle dedi; 'Bir olan Allah'a sığın, çünkü

cinler Allah'ın takdirinden kimseyi koruyamazlar. Gerçek şu ki ümmilerin peygamberi gönderilmiş bulunuyor. Bizler Cuhun bölgesinde onun arkasında namaz kıldık, ona inandık ve tabi olduk, iman ettik ve tasdik ettik. Sen de müslüman ol ve kurtul."

5- "Kelam" ilminde "Cin"

İşte Kur'an ile ilgili olarak anlatılan cin hikâyelerinden birkaç örnek böyle. Bunların tefsir kitaplarını dolduran İsrailiyat rivayetlerinden olduğunu hatırlatmaya sanırım gerek dahi yoktur. 21. yüzyılın insanları olarak sahip olduğumuz çağdaş düşünce çerçevesi içerisinde ve çağımızın felsefî, ilmî ve düşünsel problematiklerinden hareketle bu rivayetleri ele alır ve birtakım sorular ortaya atarsak, bu sorular son derece anlamsız olacaktır. Çünkü ortaçağ düşüncesini bugünün düşüncesine dayanarak yargılamak doğru olmaz. Ancak gerek bu rivayetleri uyduranlar/üretenler, gerekse bir tür tarih anlatısı olarak aktaranlar açısından anlamlı olacak soru şudur: *"Bu tür rivayetlerin ve haberlerin genel söylem içerisindeki yeri neydi? Diğer bir ifadeyle, 'bu söylem cin meselesini ve şeytanın vesvesesi konusunu nasıl aklileştirmekteydi?"* Burada "aklileştirme" kelimesi ile dönemin genel düşüncesinin bu tür konuları, tabiat olgularını anlamaya ve belki de onlara egemen olmaya yönelik genel düşünsel çerçeve içerisine dâhil ediş biçimini kast ediyorum.

Fahreddin er-Râzî, dönemine kadar yaşamış düşünürlerin cin konusundaki görüşlerini oldukça başarılı bir şekilde özetlemektedir. Aşağıdaki satırları onun bu özetinden aktaracağız:

> "Kadim çağlardan beri insanlar cinlerin varlığı-yokluğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Filozofların çoğundan aktarılan görüşlerden onların cinlerin varlığını inkâr ettikleri açıkça anlaşılmaktadır. Zira Ebu Ali İbn Sina, varlıkların tanımları ile ilgili risalesinde (***Risale fî Hududi'l-Eşya***) şöyle demektedir: 'Cin, değişik şekillerden müteşekkil saydam bir canlıdır... Bu, onun isminin şerhidir.' İbn Sina'nın bu son sözü, buradaki tanımın sadece "cin" isminin açıklaması olduğunu ve cin denen varlığın dış dünyadaki gerçek varlığını kabul etmediğini göstermektedir. Peygamberlerin takipçisi olan din ehlinin çoğunluğu ise cinlerin varlığını kabul ederler. Ayrıca kadim filozoflardan ve maneviyat ehli kimselerden de oldukça büyük bir kısmı bunu kabul eder ve cinlere "süfli ruhlar" adını verirler. Onlara göre bu süfli ruhlar çok daha hızlı hareket edebilirler, fakat daha zayıftırlar, buna karşılık felek ruhları ise daha yavaş, fakat daha güçlüdürler."
>
> Cinlerin varlığını kabul edenler iki gruba ayrılırlar. Birinci grup cinlerin cisim veya cismin bir hali değil, kendi başlarına kaim olan cevherler

olduğunu kabul eder ve 'buradan onların Allah'a denk oldukları sonucu çıkmaz, çünkü onların cisim veya cismani varlık olmadıklarını söylemek sadece bu özellikleri onlardan nefyetmek demektir. İki varlığın bir özelliğin yokluğunda ortak olması demek, onların mahiyet olarak aynı olduklarını söylemek demek değildir. Sonra bunlar, arazlardaki mahiyet farklılıkları gibi kendi aralarında mahiyet farklılığı arz ederler. Dolayısıyla onların bazıları hayırlı iken bazıları şerlidir, bazıları kerem sahibidir, hayırlı işleri severler, bazıları ise kötüdürler ve şerri severler. Bu varlıkların ve türlerinin sayılarını ancak Allah bilir. Bunların soyut/mücerret varlıklar olmaları, haberle gelen ilimleri bilmelerine ve fiil işlemelerine engel değildir. Bunlar duyabilir, görebilir, haber alabilir ve kendilerine mahsus fiiller yapabilirler. Mahiyetlerinin farklılık arz ettiğini söylemiştik. Dolayısıyla içlerinden bazıları, insanların güç yetiremeyecekleri zor işleri yapabilirler. Yine onların bazı türlerinin diğer bazı türlerinin bizim dünyamızdaki bazı varlıklarla özel birtakım ilişkiler kurmaları da mümkündür. Yine tıbbi deliller göstermektedir ki, insanın kendisinden ibaret olduğu nefs-i natıka'nın ilk ilişki kurduğu şey bu ruhlardır. Bunlar kanın en akışkan bölümlerinden oluşan latif/saydam buharsı cisimlerdir. Kalbin sol tarafında oluşur ve nefsin kendisiyle ilişkiye girmesi sayesinde uzuvlarla da ilişki kurarlar. Böylece bütün uzuvlara ruh sirayet etmiş olur. İşte bu cinlerden her birinin de bu havanın bir bölümü ile ilişki içerisinde olması ve onların ilişkili oldukları bu hava parçasının, tam da ruhun ilk ilişkiye girdiği hava parçası olması hiç de imkânsız değildir. Sonra bu havanın başka, fakat yoğun/katı bir cisme sirayet etmesi vasıtasıyla bu ruhlar o yoğun/katı cisimler üzerinde tasarruf sahibi olabilirler.

Tabii ki bütün bunlar Yunanlılardan beri var olan kadim tıp ve anatomi ilimlerine ait teorilerdir ve modern bilim ile alakası yoktur. Râzî şöyle devam ediyor;

Bazıları ise cinler hakkında daha başka bir görüşe sahiptirler. Bunlar şöyle derler: İnsanların ruhları ve nefs-i natıkaları bedenden ayrıldıktan sonra ruhanî âlemdeki ruhanî sırların inkişafıyla daha da güçlenip kemale ererler ve ayrıldıkları bedene benzer bir başka bedene girdiklerinde, bu yeni bedenin fiillerinde ona yardımcı olurlar, onun işlerini düzenlerler. Zira cinsiyet birleştiricidir. Eğer bu durum hayırlı nefisler tarafından gerçekleşirse, söz konusu olan yardıma "ilham", yardımı yapan ruha da "melek" denilir, fakat eğer bu durum şerli nefisler tarafından gerçekleşirse o zaman da söz konusu yardıma "vesvese", yardımı yapana da "şeytan" denilir.

Cinlerle ilgili ikinci görüş ise, onların cisim oldukları şeklindedir. Bu görüşte olanlar iki gruba ayrılırlar. Birinci gruptakiler bu cisimlerin mahiyet itibariyle birbirinden farklılık arz ettiklerini söylerler. Onlara göre bunların ortak olan yönü, hepsinin zaman ve mekân içerisinde yer almaları ve uzunluk, genişlik ve derinlik gibi boyutlara sahip olmalarıdır.

Bütün bu ortaklıklar sıfatlarla ilgilidir, sıfatlardaki ortaklık ise bütünüyle mahiyet ortaklığını gerektirmez. Zira mahiyetleri bütünüyle aynı olmayan kimi varlıkların bazı sıfatlarda ortaklık arz ettikleri, sabit olan bir hususdur. Bu görüşte olanlar derler ki; Hiç kimse cisimlerin benzerliğinden yola çıkarak bir delil ortaya koyamaz, yani 'cisim, cisim olması itibariyle belli sınırlara sahiptir ve tek bir hakikati vardır, dolayısıyla cismin cisim olarak (bir başka cisimden) mahiyet farklılığı arz etmemesi gerekir. Eğer farklılık varsa, bu farklılık ziyade bir hususu nedeniyle olmalıdır' şeklinde bir itiraz geçersizdir. Aynı şekilde cismi saydam ve katı, ulvî ve süflî gibi ayrımlarla ikiye ayırmamız da mümkün değildir. Çünkü bu kısımlar arasında ayrıma neden olan hususlar hepsinde vardır, yani bütün bu kısımlar cisimlik konusunda ortaktırlar. Farklılıklar ise saydamlık, katılık, ulvilik, süflilik gibi sıfatlardan kaynaklanmaktadır. Yani neticede, görüşümüze karşı sunulabilecek bu iki delil de zayıftır."

Cisimlerin mahiyet itibariyle eşit olduklarını savunanlar da iki gruba ayrılırlar. Birinci gruptakiler (fiziksel)bünyenin yaşam için şart olmadığını iddia ederler. Eşarî'nin ve çoğu takipçisinin görüşü budur. Bunların bu hususdaki delilleri oldukça açık ve güçlüdür. Şöyle derler: Eğer yaşam için bünye şart olsaydı o zaman ya tek bir hayatın birçok cüzün hayatı olduğu ya da her bir cüzün ayrı hayatlara sahip olduğu söylenecekti. Bunlardan ilki imkânsızdır, çünkü tek bir arazın aynı anda birden çok yerde bulunması söz konusu olamaz. İkincisi de imkânsızdır, çünkü cismi oluşturan bütün parçalar birbirine eşittir ve onların her birini var eden hayat diğerini var eden hayata eşittir. Zira bir şeyle ilgili verilecek hüküm, onun dengi ile ilgili olarak da geçerlidir. Eğer bir cüzdeki hayatın varlığı bir diğer cüzdeki hayatın varlığına ihtiyaç duysaydı, o zaman kısır döngü ortaya çıkardı ki bu da imkânsızdır. Eğer bu ihtiyacın var olmadığı söylenecek olursa, o zaman bir cüzdeki hayatın varlığının diğer bir cüzdeki hayatın varlığına bağlı olmadığı sübut bulacaktı ve bu durumda da her bir cüzün kendi başına hayat, ilim, kudret, irade gibi sıfatlara sahip olduğu görüşü doğru olacak ve hayat için bünyenin şart olduğu yönündeki görüş çürümüş olacaktır. Mutezilenin bünyenin şart olduğuna dair delili ise tümevarıma dayanır. Bu delilin özeti şöyledir: Bünye/vücut bozulduğu zaman hayat da yok olmaktadır, vücut sağlıklı olduğu zaman ise hayat devam etmektedir. Demek ki hayat, bünyeye bağlıdır. Ancak bu delil sağlıklı değildir, çünkü tümevarım kesinlik arz etmez. Gözlemlenmeyen şeylerin durumunun gözlemlenmiş olan şeylerin durumu ile aynı olacağının delili yoktur. Ayrıca Mutezile'nin bu delili mucizeleri, harikulade olayları kabul etmeyen kimseler için geçerli olabilir, fakat mucizeyi kabul eden kimse bu delili kabul etmez. Zira mucizeyi kabul eden kişi bu tür tümevarımlarla ulaşılan sonucu "genel sonuç" (adet) olarak kabul ederken mucizeyi kabul etmeyenler bu sonucu "kural" olarak kabul ederler. Ne var ki tümevarımın sonucunu kural olarak kabul etmek, olanaksız bir şeyi dayatmaktan ibarettir. Bu yüz-

den de bünyenin hayat için şart olmadığı ortaya çıkmış olmaktadır. Bu durum sabit olduğuna göre, Allah'ın belli bir cevher-i ferd'de[125] birçok şeyi kapsayacak geniş bir ilim yahut çok zor işleri yapabilecek bir güç yaratması da imkânsız değildir. Bu durumda da, ister saydam ister katı olsunlar ya da oluştukları cüzler ister büyük ister küçük olsun, neticede cinlerin varlığını kabul etmek gerektiğini söyleyen görüş temellendirilmiş olur.

Buradaki karışıklığın sebebi şudur: Mutezile, her zaman olagelen sıradan şeylere bakarak bunların bazılarının zorunlu olduğunu, diğer bazılarının ise zorunlu olmadığını düşünmüşler, fakat bu hususta doğru düzgün bir kural, iki durumu birbirinden ayırt edecek bir ilke tespit edememişlerdir. Bu yüzden de karışıklığa düşmüşlerdir. Oysa yapmaları gereken şey, hepsini bir tutup ya filozoflar gibi tümünün zorunlu olduğunu söylemek ya da Eşarî'nin yaptığı gibi hiçbirinin zorunlu olmadığını söylemek idi. Bu noktada ille de bir ayrıma gitmeye çalışmak, gerçekten uzaklaşmak olmuştur. Bu durum sabit olduğuna göre, artık cinlerin varlığı ispatlanmış olmaktadır. Cisimleri her ne kadar katı olsa da, onları yanımızda iken dahi görmemiz mümkün değildir. Bu görüş Eşârî'ye aittir ve bu hususta söylenecek sözün en detaylı anlatımı bundan ibarettir.

Doğrusu ben Mutezilenin aynı zamanda hem Kur'an'da anlatılan melek ve cin ile ilgili bilgileri tasdik edip hem de nasıl bu görüşleri savunduklarına hayret ediyorum. Zira Kur'an, meleklerin ve cinlerin çok zor işleri yapabildiklerini açıkça söylemektedir. Bu tür bir kuvvetin ancak sert ve katı bir bedende bulunması mümkündür. O halde melekler ve cinlerin de katı birer fizik sahibi olmaları gerekmektedir. Ayrıca yazıcı ve koruyucu melekler her zaman yanımızdadırlar, ruhumuz alınırken de yanımızda olacaklardır. Hz. Peygamber vefat ettiğinde de onun yanındaydılar, fakat kimse onları göremiyordu. Can çekişmekte olan bir kişinin çevresinde kimseler ölüm meleğini göremezler. Eğer katı bir fiziksel yapıya sahip olan her şeyin görülmesi zorunlu idiyse o zaman bu melekleri neden göremiyoruz? Yok, eğer onları görmemiz ille de gerekli değilse, o zaman Mutezile'nin görüşü çürümüş olur. Diğer taraftan fiziksel varlıkları sert ve katı olmadığı halde bu derece güçlü oldukları kabul edilirse, o zaman da Mutezile'nin 'yapı hayat için şarttır' şeklindeki görüşü çürümüş olur. Eğer "onlar canlı ve saydam cisimlerdir ve zor işleri yapamazlar" diyecek olurlarsa, o zaman da Kur'an'ı açıkça inkâr etmiş olurlar. Velhasıl bir taraftan melek ve cinlerin varlığını kabul ederken diğer taraftan bu tür görüşleri savunmaları oldukça tuhaftır. Hani, görüşlerini adamakıllı kanıtlamak bir yana, şöyle yarım yamalak bir delil bari ortaya koyabilselerdi! İşte bu hususta söz konusu olan inceliklere ve müşkillere ilişkin dikkat çekilmesi gereken noktalar bunlardır.

Özet: İslam'ı anlama konusunda akılcı damarı temsil eden Mutezile'ye

125 Cevher-i Ferd, bölünemeyen en küçük parça demektir. (Çev.)

göre cinler, tıpkı melekler gibi, canlı ve saydam cisimler, yani organizmalardır. Bunlar son derece ince yapılıdırlar. Sahip oldukları canlılık ruhsal varlıklara benzer, fakat ağır işler yapamazlar. Eş'ârîler ise bu varlıkların birer cevher-i ferd, yani bölünemez parça (Substances Indivisibles) olduklarını ve hayat ve hareket gibi bütün arazları taşıdıklarını düşünürler. Ayrıca onlara göre Allah bu varlıklarda kolay veya zor işleri yapabilme gücü yaratır.

41- YASİN SURESİ

سورة يس

Bu surenin iniş sebebi ile ilgili olarak kayda değer bir şey yoktur. "*Şüphesiz Biz, ölüleri mutlaka diriltiriz. Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz, her şeyi Levh-i Mahfuz'da bir bir kaydetmişizdir*" ayeti ile ilgili olarak şöyle bir rivayet vardır:

> Ensar'dan bazı aileler evlerini mescidin yakınına taşımak istemişler ve bu konuyu Hz. Peygamber ile görüşmüşlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara bu ayeti okudu.

Ne var ki bu rivayet kabul edilemezdir. Çünkü söz konusu aile Medine'li bir aile iken bu sure Mekkî bir suredir. O halde söylenebilecek tek şey, ayetin bu olay üzerine indirilmediği, fakat Hz. Peygamber'in onlara, daha önce Mekke'de indirilmiş olan bu ayeti okumuş olabileceğidir.

1- Mukaddime: Çoğunun üzerine söz hak oldu... İster uyar ister uyarma inanmazlar!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يٰسٓ (1) وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ (2) اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (3) عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (4) تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ (5) لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اُنْذِرَ اٰبَآؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ (6) لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (7) اِنَّا جَعَلْنَا فِٓى اَعْنَاقِهِمْ اَغْلٰلًا فَهِىَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ (8) وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ (9) وَسَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (10) اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِىَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَاَجْرٍ كَرِيمٍ (11) اِنَّا نَحْنُ نُحْىِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَىْءٍ اَحْصَيْنَاهُ فِٓى اِمَامٍ مُّبِينٍ (12)

Bismillahirrahmanirrahim

1-12: Yâ Sîn.[126] *Ey Muhammed! Hikmet dolu Kur'an'a andolsun ki, sen elbette dosdoğru bir yol üzere peygamber gönderilenlerdensin. Bu (Kur'an,) ataları uyarılmamış, bu yüzden de gaflet içinde olan bir kavmi uyarman için mutlak güç sahibi, çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.*[127] *Andolsun, onların çoğu üzerine azap sözü hak olmuştur. Artık onlar iman etmezler. Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır. (Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır. Artık küfür kalıbına adeta hapsolmuşlardır.) Ve bu kalıp onların önlerine bir set, arkalarına da bir set olup gözlerini perdelemiştir. Bu yüzden onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar. Sen ancak (Kur'an'ın) çağrısına uyanı ve görmediği hâlde, delillerden ibret alarak*[128] *Rahman'dan korkan kimseyi uyarırsın. İşte onu bir bağışlanma ve güzel bir mükâfatla müjdele. Şüphesiz Biz, ölüleri mutlaka diriltiriz. Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) bir bir kaydetmişizdir. (Sevap ve ceza buna göre olacaktır.)*

2- Karye halkı: Elçileri yalanladılar ve çığlıkla helak edildiler

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا اَصْحَابَ الْقَرْيَةِ اِذْ جَآءَهَا الْمُرْسَلُوْنَ (13) اِذْ اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمُ
اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوٓا اِنَّآ اِلَيْكُمْ مُرْسَلُوْنَ (14) قَالُوا مَآ اَنْتُمْ
اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ۙ وَمَآ اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍ ۙ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَكْذِبُوْنَ (15) قَالُوا
رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّآ اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُوْنَ (16) وَمَا عَلَيْنَآ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِيْنُ (17) قَالُٓوا اِنَّا
تَطَيَّرْنَا بِكُمْ ۖ لَئِنْ لَّمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيْمٌ (18) قَالُوا
طَآئِرُكُمْ مَعَكُمْ ۗ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْ ۗ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُوْنَ (19) وَجَآءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِيْنَةِ
رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِيْنَ ۙ (20) اِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ
مُهْتَدُوْنَ (21) وَمَا لِيَ لَآ اَعْبُدُ الَّذِيْ فَطَرَنِيْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ (22) ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُوْنِهٖٓ

126 Yasin kelimesinin anlamı ile ilgili birçok görüş vardır. En meşhur görüşe göre burada Ya ve Sin şeklinde iki harf söz konusudur ve bu harfler tıpkı Ta Ha harfleri gibi huruf-u mukataa kapsamındadır.

127 Bu ayette gramerden kaynaklanan iki farklı yorum söz konusudur. Yukarıda verdiğimiz anlam bir görüş iken diğer bir görüşe göre ayetin anlamı, "daha önce ataları uyarılmış bir toplumu uyarasın" şeklindedir. Bizce ilk görüş doğrudur, zira Araplar ümmi, yani daha önce peygamber görmemiş bir toplumdur, şu ayet bunu gösteriyor; "Ümmilere, daha önce apaçık bir sapkınlık içerisinde oldukları halde kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek ve onları arındıracak bir peygamber gönderen O'dur." (Cuma, 62/2)

128 Yani görüneni görünmeyene kıyaslayarak, evrendeki düzenden yola çıkarak yaratıcının varlığına iman edenler. Allah'ı veya kıyameti görmeyi şart koşanlar ise küfre hapsolmuşlardır.

اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّى شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَّلَا يُنْقِذُوْنِ (23) اِنِّى
اِذًا لَّفِى ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ (24) اِنِّى اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُوْنِ (25) قِيْلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ
قَالَ يٰلَيْتَ قَوْمِى يَعْلَمُوْنَ (26) بِمَا غَفَرَ لِى رَبِّى وَجَعَلَنِى مِنَ الْمُكْرَمِيْنَ (27)
وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِهٖ مِنْ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِيْنَ (28) اِنْ
كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خَامِدُوْنَ (29) يٰحَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَاْتِيْهِمْ
مِّنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ (30)

13-30: Ey Muhammed! Onlara, o memleket[129] *halkını örnek ver. Hani oraya elçiler (İsa peygamberin elçileri) gelmişti. Hani Biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, "Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz" dediler. Onlar şöyle dediler: "Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahman, hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz." Elçiler ise şöyle dediler: "Bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor." "Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir. Dediler ki: "Sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz, sizi taşlar canınıza okuruz." Elçiler de, "Uğursuzluğunuz küfrünüzdendir. Size delillerle konuştuğumuz ve öğüt verildiği için mi uğursuzluğa uğradığınızı söylüyor ve bizi taşlıyorsunuz? Hayır, siz aşırı giden inatçı ve müşrik bir kavimsiniz" dediler. Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Bu elçilere uyun. Sizden hiçbir ücret istemeyen kimselere uyun, onlar hidayete erdirilmiş kimselerdir. Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca O'na döndürüleceksiniz. O'nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar. O takdirde ben mutlaka açık bir sapıklık içinde olurum. Şüphesiz ben sizin Rabbinize inandım. Gelin, beni dinleyin!" Ona kıyamet günü: "Cennete gir!" denilecek, o da, "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!" diyecektir. Kendisinden sonra kavmini cezalandırmak için gökten ordu indirmedik. İndirecek de değildik. Sadece korkunç bir ses oldu. Bir anda sönüp gittiler. Yazık o kullara! Kendilerine bir peygamber gelmezdi ki, onunla alay ediyor olmasınlar.*

3- İbret almadıkları ayet ve deliller

اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُوْنِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُوْنَ (31) وَاِنْ كُلٌّ لَّمَّا

129 Müfessirler bu memleketin Antakya olduğunda hemfikirdirler. Çoğu müfessir, sonradan bir üçüncüsü de gelen bu iki elçinin Hz. İsa tarafından oraya gönderilen elçiler olduğuna işaret etmiştir. Bu konuya Nahnu ve't-Turas (Felsefî Geleneğimiz ve Biz) adlı eserimizde değinmiştik. Oraya bakılabilir.

جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ (32) وَاٰيَةٌ لَهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ اَحْيَيْنَاهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا
حَبًّا فَمِنْهُ يَاْكُلُونَ (33) وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ
الْعُيُونِ (34) لِيَاْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدِيهِمْ اَفَلَا يَشْكُرُونَ (35) سُبْحَانَ
الَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ
(36) وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ (37) وَالشَّمْسُ تَجْرِى
لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (38) وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ
كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ (39) لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِى لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ
النَّهَارِ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ (40) وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى الْفُلْكِ
الْمَشْحُونِ (41) وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ (42) وَاِنْ نَشَاْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا
صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ (43) اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا اِلٰى حِينٍ (44) وَاِذَا قِيلَ
لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (45) وَمَا تَاْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ
مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ (46) وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ
اللّٰهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهُ اِنْ اَنْتُمْ
اِلَّا فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (47) وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (48) مَا
يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَاْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ (49) فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً
وَلَآ اِلٰى اَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ (50)

31-50: (Kureyşliler) kendilerinden önce nice nesilleri helâk ettiğimizi; onların artık kendilerine dönmeyeceklerini görmediler mi? Onların hepsi de mutlaka toplanıp hesap için huzurumuza çıkarılacaklardır. Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz, onu diriltir ve ondan taneler çıkarırız da onlardan yerler. Meyvelerinden yesinler diye Biz orada hurmalıklar, üzüm bağları var ettik ve içlerinde pınarlar fışkırttık. Bunları onların elleri yapmış değildir. Hâlâ şükretmeyecekler mi? Yerin bitirdiği şeylerden, insanların kendilerinden ve daha bilemedikleri nice şeylerden, bütün çiftleri yaratanın şanı yücedir. Gece de onlar için bir delildir. Gündüzü ondan çıkarırız, bir de bakarsın karanlık içinde kalmışlardır. Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri düzenlemesidir. Ayın dolaşımı için de konak yerleri belirledik. Nihayet o, eğrilmiş kuru hurma dalı gibi olur. Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzmektedir. Onların soylarını dolu gemide taşımamız da onlar için bir delildir., onlar için o gemi gibi binecekleri nice şeyler yarattık. Biz istesek onları suda boğarız da kendileri için ne

imdat çağrısı yapan olur, ne de kurtarılırlar. Ancak tarafımızdan bir rahmet olarak ve bir süreye kadar daha yaşasınlar diye kurtarılırlar. Onlara, "kesin inanmıyor olsanız bile ihtiyat olarak, elçimizin zaferinden ve ahiret azabından sakının ki size merhamet edilsin" denildiğinde yüz çevirirler. Onlara Rablerinin ayetlerinden bir ayet gelmez ki ondan yüz çeviriyor olmasınlar. Onlara, "Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden Allah yolunda harcayın" denildiği zaman, inkâr edenler iman edenlere, "Allah'ın, dilemiş olsa kendilerini doyurabileceği kimselere mi yedireceğiz? Siz ancak apaçık bir sapıklık içindesiniz" derler. Eğer doğru söyleyenlerseniz, bu tehdit ne zaman gelecek?" diyorlar. Onlar ancak, çekişip dururlarken kendilerini yakalayacak korkunç bir ses bekliyorlar. Artık ne birbirlerine tavsiyede bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler.

4- Kıyamet: Cennet nimetleri ve cehennem azabı

وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ (51) قَالُوا يَا وَيْلَنَا
مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ (52) اِنْ كَانَتْ اِلَّا
صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ (53) فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا
وَلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (54) اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَاكِهُونَ
(55) هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِى ظِلَالٍ عَلَى الْاَرَآئِكِ مُتَّكِؤُنَ (56) لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ
مَا يَدَّعُونَ (57) سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ (58) وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ
(59) اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِى اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
(60) وَاَنِ اعْبُدُونِى هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ (61) وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا
اَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ (62) هٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (63) اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا
كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (64) اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (65) وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلٰى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ
فَاَنّٰى يُبْصِرُونَ (66) وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلٰى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا
وَلَا يَرْجِعُونَ (67) وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ (68)

51-68: Sûra üfürülür. Bir de bakarsın, kabirlerden çıkmış, Rablerine doğru akın akın gitmektedirler. Şöyle derler: "Vay başımıza gelene! Kim bizi diriltip mezarımızdan çıkardı? Bu, Rahman'ın vaat ettiği şeydir. Peygamberler doğru söylemişler." Sadece korkunç bir ses olur. Bir de bakarsın, hepsi birden toplanıp huzurumuza çıkarılmışlardır. O gün kimseye, hiç mi hiç zulmedilmez. Size ancak işlemekte olduğunuz şeylerin karşılığı verilir. Şüphesiz cennetlikler o gün nimetlerle meşguldürler, zevk sürerler.

Onlar ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmaktadırlar. Onlar için orada meyveler vardır. Onlar için diledikleri her şey vardır. Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak kendilerine "Selâm" vardır. Allah, şöyle der: "Ey suçlular! Ayrılın bu gün! Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin, çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır, bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur, diye emretmedim mi? Andolsun, o sizden pek çok nesli saptırmıştı. Hiç düşünmüyor muydunuz? İşte bu, tehdit edildiğiniz cehennemdir. İnkâr ettiğinizden dolayı bugün girin oraya!" O gün Biz onların ağızlarını mühürleriz. Elleri Bize konuşur, ayakları da kazandıklarına şahitlik eder. Eğer dileseydik, onların gözlerini büsbütün kör ederdik de bu hâlde yola koyulmak için didişirlerdi. Fakat nasıl görecekler ki?! Yine eğer dileseydik, oldukları yerde başka yaratıklara dönüştürürdük de ne ileri gidebilirler, ne geri dönebilirlerdi. Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz. Hâlâ düşünmeyecekler mi?

5- Hayatları için gereken her şeyi biz yarattık, ama onlar yine de putlara tapıyorlar!

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ (69) لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ (70) أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ (71) وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ (72) وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ أَفَلَا يَشْكُرُونَ (73) وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ (74) لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ (75) فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ (76)

69-76: (İddia ettiğinizin aksine, bu Kur'ân şiir değildir) Biz, ona (Muhammed'e) şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da. Ona verdiğimiz ancak bir zikir/hatırlatma ve apaçık bir Kur'an'dır. Akıl sahiplerini (aklı ve basireti diri olan mü'minleri) uyarması ve kâfirler hakkındaki azabın gerçekleşmesi için Kur'an'ı indirdik. Görmediler mi ki, Biz onlar için, kudretimizin eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar. Biz, o hayvanları (develeri) kendilerine boyun eğdirdik. Onlardan bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler. Onlar için bu hayvanlarda daha pek çok yararlar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmeyecekler mi? Belki kendilerine yardım edilir diye Allah'ı bırakıp da ilâhlar edindiler. Onlar, ilâhlar için hizmete hazır asker oldukları hâlde, ilâhlar onlara yardım edemezler. Ey Muhammed! Artık onların sözleri seni üzmesin. Çünkü biz, onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da biliyoruz.

6- Sonuç: İnsanı Biz bir nutfeden yarattık, o ise kalkmış 'kemikleri kim diriltecek?' diyor!

اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ (77) وَضَرَبَ لَنَا
مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ (78) قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي اَنْشَاَهَا
اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ (79) اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَا
اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ (80) اَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ
يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ (81) اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ (82) فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (83)

77-83: İnsan, Bizim, kendisini az bir sudan yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir. Bir de kendi yaratılışını unutarak Bize bir örnek getirdi. Dedi ki: "Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?" De ki: "Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir."[130] O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir. Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir. Her şeyin hükümranlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir! Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz.

Açıklama

Bu sure, Mekkî Kur'ân'ın ana konuları olan Nübüvvet, Tevhid, Ahiret ve putları eleştirme konularının tamamını işlemektedir. Müfessirler bu surede daha çok 7-10 arasındaki ayetlere yoğunlaşmışlardır. Bu ayetler şunlardır:

Andolsun, onların çoğu üzerine azap sözü hak olmuştur. Artık onlar iman etmezler. Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır. Biz, onların önlerine bir set, arkalarına da bir set çekip gözlerini perdeledik. Küfür kalıbına hapsolunmuşlardır, artık görmezler. Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.

Bu ayetlerin zahirinden Allah'ın Kureyşlilerin inkâr etmelerini murad ettiği ve Hz. Peygamber onları ister davet etsin ister etmesin, onların iman

130 Denildiğine göre müşriklerden biri eline çürük bir kemik alır, gelip Hz. Peygamber'in karşısında onu ufalar ve "Ey Muhammed! Allah bu kemikleri çürüdükten sonra diriltecek öyle mi!?" der. Hz. Peygamber ise, "Evet, onları diriltecek, senin canını alacak, sonra seni de diriltecek ve cehenneme sokacak" diye cevap verir. Bu olay üzerine bu ayetler indirilir.

etmeyecekleri anlaşılmaktadır. Bu durum, en nihayetinde, insanın seçme özgürlüğünün bulunmadığı anlamına gelir. Diğer taraftan, düşünce sistemlerini "kulların kendi fiillerinin yaratıcıları oldukları" fikri üzerine inşa eden, yani Allah'ın insana seçme ve davranışlarını oluşturma iradesi vermiş olduğunu, dolayısıyla da insanın özgür ve sorumlu olduğunu, Allah'ın da bu sorumluluk neticesinde insana bildirdiği vaat ve tehditleri gerçekleştireceğini savunan Mutezile âlimlerinin bu ayetlere yaklaşımı doğal olarak farklı olmuştur. Ancak Ehl-i Sünnet ve özellikle de Eşari âlimleri bu konuda Mutezileye karşı çıkmışlar ve "özgür olan, seçme hürriyetine sahip olan tek varlık Allah'tır, o yaptığı hiçbir şeyden hesaba çekilemez, insanlar ise hesaba çekilirler" demişlerdir. Burada akla gelen soru şudur: *İnsanlar eğer fiillerini seçme konusunda özgür değillerse, o zaman nasıl oluyor da o fiillerden hesaba çekiliyorlar?* Eşari, kesb teorisini ortaya atarak bu sorudan kaçmaya çalışmıştır. Ancak bu teori, *"Eşari'nin kesbinden bile daha anlaşılmaz"* diye bir atasözünün ortaya çıkmasına sebep olacak kadar muğlâk ve müphemdir. Konu kelam ilminde "meşiet" bahsinde ele alınır ki ilerde bu noktaya özel olarak yer vereceğiz.

İşte bu farklılığa dayalı olarak, yukarıdaki ayetlerin yorumunda Zemahşerî, kendi mezhebinin bakış açısını yansıtarak şöyle demektedir:

> 7. ayetteki "azap sözü"nden maksat, Secde suresinin 13. ayetinde geçen, "cehennemi insanlar ve cinlerle dolduracağım" sözüdür. Onlar, Allah kendilerine cennetin ve cehennemin yollarını açıklamış olduğu halde küfürde ısrarcı oldukları, küfrü imana tercih etmiş bir şekilde can verdikleri için haklarında bu azap sözü yürürlüğe girmiştir.

Kurtubî ise ayeti Ehl-i Sünnetin bakış açısıyla şöyle yorumlar:

> Onların üzerine azap sözü hak oldu demek, "çoğunun üzerine azap gerekli oldu, çünkü Allah, Ümmü'l-Kitap'ta onların iman etmeyeceklerini, Hz. Peygamber'i doğrulamayacaklarını yazmış ve kalplerini mühürlemiştir" demektir.

Eşari mezhebine mensup âlimler, bir tür "orta yol" bularak bu katı cebriyeci anlayışı hafifletmeye çalışmışlardır. Bu çabaları Fahreddin Razî'nin tefsirinden özet olarak alıntılayalım;

> Kureyş müşriklerinin çoğu, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği tevhid, ahiret gibi inanç konularının doğruluğunu kanıtlayan delilleri dinlemiş ve anlamışlardı. Bununla beraber onların o anda veya ilerde iman etmeleri beklenemezdi. Zira insan tevhidi gösteren kanıtları dinlediği zaman bir süre duraksar ve düşünür. Bu süreye "düşünme ve değerlendirme süresi" denilir ve bu sürenin sonunda, düşünen kişinin bir karara varması beklenir. Kişi, bu süre geçtiği halde hala iman etmiyorsa bunun

anlamı, o kişinin iman etmemekte ısrarcı olduğudur. İşte Kureyşliler de bu "düşünme ve değerlendirme süresi"ni geçirdikleri halde iman etmemiş oldukları için, "inanmamakta ısrar edenler" sayılmışlar ve bu nedenle haklarında "azap sözü" yürürlüğe girmiştir. Eğer böyle yapmayıp da, "Allah'ı görmedikçe inanmayız" veya "kıyameti görmeden iman etmeyiz" şeklinde itiraz etselerdi, o zaman delili inkâr etmiş ve kanıtlanması gereken şeyi bizzat görmeyi istemiş olacaklardı. Fakat görmek istedikleri kıyamet gerçekleştiği zaman, artık ona inanmanın bir kıymeti kalmaz. Zira kıyametten sonra artık imtihan bitecek ve geriye sadece hesap kalacaktır.

Râzî'nin yaptığı bu yorumun amacı -dediğimiz gibi- Kureyşlilerin inanmamış olmalarının sebebini Allah'a atfetmekten kaçınma çabasıdır. Bize göre bu tür bir yorum, konunun anlaşılmasına değil, daha da karmaşıklaşmasına yol açmaktadır. Bizim metinde tercih ettiğimiz anlam ise, herkesin eşit şekilde anlayabileceği tarzdadır. Kaldı ki Râzî'nin savunduğu görüş tevbe anlayışına aykırıdır. Eğer tekrar tekrar bakıp daha sonra düşünme süresini inanmadan tamamlamayı kast ediyorsa, o zaman da devr ve teselsül, yani kısır döngü ve sonsuz geri gidiş söz konusu olacaktır ki bu ikisi de kelam âlimlerine göre muhaldirler.

Ayetlerin dirayet tefsiri çerçevesinde yorumu böyle. Rivayet olarak ise Kurtubî şunları nakletmektedir:

Bu ayetler bir rivayete göre Ebu Cehil ve Mahzumoğullarından bazı arkadaşları hakkında indirilmiştir. Ebu Cehil, Hz. Peygamber'i namaz kılarken görürse kafasını taşla ezeceğine yemin eder. Gördüğünde ise büyük bir taş alır ve ona doğru ilerler, fakat tam atmaya yeltendiği esnada eli boynuna dolanıverir ve taş da eline yapışır kalır. Bu rivayeti İbn Abbas, İkrime ve daha başkaları nakletmişlerdir. Buna göre ayette sözü edilen zincir, temsil kabilindendir. Ebu Cehil arkadaşlarının yanına döndüğünde onlara olan biteni anlatır. Bunun üzerine Velid b. Muğire aynı şeyi yapmaya koyulur, fakat tam taşı atacağı sırada Allah onun gözünü kör eder. Hz. Peygamber'in sesini duyduğu halde onu göremez olur. Döndüğünde arkadaşlarını da göremez. Neticede ona seslenirler ve böylece yerlerini bulur. Onlara şöyle der; Vallahi sesini duydum, ama onu göremedim. Bunun üzerine içlerinden bir üçüncüsü aynı şeyi yapmaya kalkışır. Tam taşı atacağı sırada onu birisi adeta tutup geri çeker ve kafasının üzerine düşüp bayılır. Kendisine "ne oldu" denildiğinde, "çok fena bir şey oldu, vallahi Muhammed'i görmüştüm ve tam ona yaklaşıyordum ki dev bir canavarın kuyruğu ile bana doğru saldırdığını gördüm. O güne kadar öylesine büyük bir hayvan görmemiştim. Lat ve Uzza'ya yemin olsun ki yaklaşacak olsam beni derhal yiyecekti. İşte bu olay üzerine Allah, "Boyunlarına halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine kadardır ve çeneleri yukarı kalkıktır" ayetini indirdi... Muhammed b. İshak ise şöyle

rivayet etmiştir; Bir gün Rabia'nın oğulları Utbe ve Şeybe ve onlarla beraber Ebu Cehil ve Ümeyye b. Halef oturmuş Hz. Peygamber'in namaz için çıkmasını gözlüyorlardı. Amaçları ona daha fazla eziyet etmekti. Hz. Peygamber Yasin Suresini okuyarak çıktı ve eline biraz toprak alıp onlara doğru serpti. O sırada da "Onların önlerine ve arkalarına set çektik, gözlerini perdeledik, artık göremezler" ayetini okuyordu. Bunun üzerine hepsinin gözleri kamaştı ve Hz. Peygamber yanlarından geçip gitti.

Bize göre böylesine olağanüstü olayların Kur'an'da herhangi bir dayanağı yoktur. Evet, Kur'an Musa ve İsa peygamberlerin olağanüstü mucizelerinden söz etmiştir, fakat buna karşın Hz. Muhammed'in mucizesini sadece Kur'an ile sınırlandırmıştır. Bu hususu ifade eden birçok ayet içerisinde, Mekke'de inen en son sure olan Ankebut Suresindeki şu ayetleri verebiliriz;

Dediler ki: "Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!" De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım." Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanları bilir. Batıla inanıp Allah'ı inkâr edenler var ya; işte onlar asıl ziyana uğrayanlardır." (Ankebut, 29/50-52)

Açıktır ki burada son peygamberin Kureyş'in talep ettiği türden bir mucize getirmesi yönündeki isteklere kapı tamamen kapatılmıştır. Bu ayetler Kur'an'ın bizzat kendisinin yeterli bir mucize olduğunu ifade etmiş ve Hz. Peygamber'e "Aramızda şahit olarak Allah yeter" demesi emredilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de, Sahih-i Müslim'de geçen şu hadisinde bu hususu açıkça ifade etmiştir; "Peygamberlerden tümüne, insanların iman etmelerine sebep olacak mucizeler verilmiştir. Bana verilen ise, ilahî vahiydir. Umuyorum ki kıyamet gününde, peygamberler içerisinde ümmeti en çok olan ben olurum."

42- FURKAN SURESİ

سورة الفرقان

Müfessirler ya da sebeb-i nüzul rivayetlerini derleyenler bu surenin tamamının inişi ile ilgili bir olay ya da sebepten söz etmezler. Ancak bu surede yer alan bazı ayetlerin tefsirinde yardımcı olabilecek bazı olaylar rivayet ederler ki bunlar sebeb-i nüzul rivayetleri değildir. Nitekim Hz. Peygamber'e bir soru sorulmuş yahut bir olay olmuş ve uzun veya kısa bir süre sonra bu olayı aydınlatan ayetler gelmiş ise buna sebeb-i nüzul rivayeti diyoruz. İşte bu sure ile ilgili böyle bir rivayet yoktur. Demek ki bu surenin veya bu suredeki bazı ayetlerin iniş tarihi ile ilgili bir bilgimiz yoktur. Ancak yine de surenin genel karakteri bu aşamaya, yani Kureyş'e ve putlarına reddiye aşamasına uygun düşmektedir. İlgili rivayetlerde bizi ilgilendiren husus, Hz. Peygamber ile Kureyş arasında cereyan eden karşılaşma ve kutuplaşmayı yansıtıyor ve bu çerçevede ona yöneltilen bazı sorulara yer veriyor olmalarıdır. Kuşkusuz bu rivayetlerde sözü edilen sorular, itirazlar veya tehditler bir kereye mahsus yaşanmış şeyler değildir, aksine bunlar değişik dönemlerde cereyan etmiş hadiselerdir. Kaldı ki ilgili rivayetlerin bazılarında, henüz indirilmemiş olan bazı ayetlere göndermeler bile bulunmaktadır. Bu sure öncesinde Hz. Peygamber ile Kureyşliler arasındaki ilişkilere hâkim olan "barışçıl" yönü daha iyi anlamak için bu rivayetlere burada yer vereceğiz. Söz konusu ilişkilerdeki (alay, baskı, düşmanlık gibi) olumsuz ve sert yönlere ise daha önce değinmiştik, yeri geldikçe yine değineceğiz.

İlgili rivayetlerden biri, "O gün zalim kimse parmaklarını ısırır" ayeti hakkındadır. Rivayet şöyledir:

> Übeyy b. Halef, iman etmediği halde Hz. Peygamber'in yanına gelir, onu dinlerdi. Bir aralık Ukbe b. Ebi Muayt bu hususta onu ayıpladı ve bu ayet indirildi.

Bir diğer rivayet şudur:

Ukbe, Ümeyye b. Halef'in dostu idi ve müslüman oldu. Ama Ümeyye ona şöyle dedi; "Eğer Muhammed'e inanırsan bir daha seninle görüşmem!" bunun üzerine Ukbe sırf Ümeyye'yi razı etmek için dinden döndü. İşte bu sebeple Allah bu ayeti indirdi.

Üçüncü bir rivayet şudur:

Übeyy b. Halef ve Ukbe b. Ebi Muayt sıkı dost idiler. Ukbe ne zaman bir yolculuktan dönecek olsa bir ziyafet hazırlar ve halkının eşrafını davet ederdi. Hz. Peygamber de onun bu davetlerine sıklıkla katılırdı. Yine bir seferinde bir yolculuktan dönmüş ve ziyafet vermişti. Davetliler arasında Hz. Peygamber de vardı. Ancak yemek zamanı gelince Hz. Peygamber, "Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim peygamber olduğuma iman etmezsen senin yemeğini yemem" dedi. Ukbe bunun üzerine "Allah'tan başka ilah olmadığına ve senin peygamber olduğuna iman ediyorum" dedi ve Hz. Peygamber de onun yemeğinden yedi. O sırada Übeyy b. Halef orada değildi. Daha sonra olanları öğrendiğinde Ukbe'ye, "Demek Sabiî oldun (halkının dinini terk ettin) ha Ukbe!" dedi. O ise, "Hayır ben sabiî falan olmadım, ama adam kendisine inanmadığım takdirde yemeğimi yemeyeceğini söyledi, ben de yemeğimi yemeden evimden çıkmasından utanacak olduğum için istediğini yaptım. O da yemeğimi yedi" dedi. Übeyy şöyle cevap verdi; "Vallahî gidip onun yüzüne tükürmedikçe ve boynunu ezmedikçe seni arkadaş saymam!" Bunu duyan Ukbe eline bir hayvan kemiği aldı ve gidip Hz. Peygamber'in omzuna vurdu. Hz. Peygamber de ona, "Seni Mekke'nin dışında bir yerde görecek olursam başını kılıçla keseceğim" dedi. ... Daha sonradan Ukbe, Bedir savaşında başı gövdesinden kılıçla ayrılarak can verdi.

"Allah'tan başka ilahlara dua etmeyenler..." ayeti ile ilgili olarak da şöyle bir rivayet vardır;

Müşriklerden bazıları çokça adam öldürmüşler, zina etmişler ve daha birçok günah işlemişlerdi. Daha sonra Hz. Peygamber'e geldiler ve "Söylediklerin çok güzel, ama bizim yaptığımız günahlardan dolayı çok ağır ceza alacağımızı da söylüyorsun" demişlerdi. (Demek ki cehennem ile ilgili ayetleri duymuş olmalılardır. Aksi takdirde cahiliye küfründe iken bu amellerin cezalarını nasıl bilebilirler ki?) İşte bu olay üzerine söz konusu ayetler indirildi.

Diğer bir rivayete göre; birisi Hz. Peygamber'e, "Hangi günah en büyüktür?" diye sorar, o da, "Seni yaratan Allah'a ortak koşman." der. Adam; "Sonra hangisi?" deyince de, "Rızkına ortak olacak diye evladını öldürmen" der. Daha sonra adam "Sonra?" diye sorar, Hz. Peygamber, "Komşunun hanımı ile zina etmen." der. Bunun üzerine Yüce Allah, Hz.

Peygamber'i tasdik etmek üzere bu ayetleri indirir.

Diğer bir rivayete göre "Vahşi" Mekkeli müşriklerden kaçar ve Kur'an dinlemek üzere Hz. Peygamber'e sığınır. Hz. Peygamber ona, "Seni böyle sığınmış olarak değil de daha başka türlü görmek isterdim. Ama madem bize sığındın, o zaman Kur'an dinleyinceye dek emin ellerdesin" der. O ise, "Ben daha önce şirk koştum, haksız yere adam öldürdüm, zina ettim. Allah bütün bunlardan tevbe etmemi kabul eder mi?" dedi. Hz. Peygamber sessiz kaldı ve bir süre düşündü. O sırada da bu ayetler indirildi. Hz. Peygamber bu ayetleri ona okuyunca şöyle dedi; "Bir şartım var, ben salih amel işleyemem. İyisi mi senin yanında emin olarak durayım da Kur'an dinleyeyim" dedi. Daha sonra "*Allah şirki affetmez, bunun dışındaki günahları dilediğinden affeder*" ayeti indi. Hz. Peygamber bu ayeti de ona okudu. Ama o, "Belki de ben dilediklerinden değilimdir. İyisi mi senin yanında emin olarak durayım da Kur'an dinleyeyim" dedi. Daha sonra ise, "*De ki ey kendilerine yazık etmiş kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz!*" ayeti indirildi. Hz. Peygamber bunu da ona okudu. Bu sefer o, "Tamam artık şartım yok" dedi ve müslüman oldu.

Bir başka rivayete göre Hz. Peygambere şöyle denilir; "İstersen sana, ahiretteki ödülünden hiç kısmaksızın, yerin hazinelerinin anahtarlarını verelim, istersen her ikisini de ahirette verelim" denilir. O da her ikisinin de ahirette verilmesini tercih eder. Bunun üzerine Furkan Suresinin ilk ayetleri indirilir. Başka bir rivayette ise müşrikler şöyle derler; "Madem Muhammed peygamber olduğunu iddia ediyor, o halde neden Rabbi ona bu kadar sıkıntı çektiriyor? Neden ayetler birer ikişer geliyor da tek seferde gelmiyor?" Bunun üzerine bu surede bu hususa cevap olan ayetler indirildi.

Bu surede yer alan, "Kâfirler dediler ki bu Kur'an Muhammed'in birilerinden yardım alarak uydurduğu bir iftiradır" ayetinde geçen birilerinin şunlar olduğu rivayet edilir;

> Huveytib b. Abduluzza'nın kölesi Addas, Amir İbnu'l-Hadramî'nin kölesi Yesar, Amir'in kölesi Cebr. Bu üç köle de Ehl-i Kitap idiler ve Tevrat okurlardı. Denildiğine göre Kureyş eşrafı bir seferinde Hz. Peygamber'i Kâbe'de sıkıştırıp ondan mucizeler isterler ve şöyle derler; "Eğer dediğimiz mucizeleri yapmazsan, yani atalarımızı diriltmez, çevredeki dağları yürütmez, Allah'ı ve melekleri getirmezsen, o zaman Rabbine dua et, senin peygamber olduğunu doğrulayan bir melek göndersin, sana saraylar, altından köşkler ve hazineler versin, şu muhtaç halden seni kurtarsın. Baksana çarşı pazar geziyor, geçimini sağlamaya çalışıyorsun. Eğer iddia ettiğin gibi gerçekten peygamber isen bunları yap ki senin bizden üstün olduğunu, Allah katında değerli olduğunu anlayalım." Hz. Peygamber ise bunlara şöyle cevap verdi; "Bunları yapamam."

1- Şirkin ve putperestliğin reddedilmesi

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِى نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهٖ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيراً (1) اَلَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيراً (2) وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعاً وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُوراً (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3 Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna (Muhammed'e) Furkan'ı indiren Allah'ın (rahmet ve bereketi çoktur,) şanı yücedir. O, göklerin ve yeryüzünün hükümranlığı kendisine ait olandır. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde hiçbir ortağı da yoktur. O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir. (Kureyşliler ise,) Allah'ı bırakıp hiçbir şey yaratmayan ve zaten kendileri yaratılmış olan, üstelik kendilerine fayda ve zararları dokunmayan, öldürmeye, yaşatmaya ve ölüleri diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilâhlar edindiler.

2- Hz. Peygamberin sıradan bir insan olmasının ayıplanması, Kur'an'ı uydurmuş olmakla suçlanması

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اِفْكٌ افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ فَقَدْ جَٓاؤُ ظُلْماً وَزُوراً (4) وَقَالُوٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِىَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلاً (5) قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ غَفُوراً رَحِيماً (6) وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِى فِى الْاَسْوَاقِ لَوْلَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذِيراً (7) اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلاً مَسْحُوراً (8) اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلاً (9) تَبَارَكَ الَّذِى اِنْ شَٓاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْراً مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُوراً (10)

4-10: İnkâr edenler, "Bu (Kur'an, Muhammed'in) uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir" dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. "Bu Kur'an, başkalarından yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır" dediler. Ey Muhammed! De ki: "O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağış-

layandır, çok merhamet edendir." Dediler ki: "Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de, bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya! Yahut kendisine bir hazine verilseydi veya ürününden yiyeceği bir bahçesi olsaydı ya!" Zalimler, inananlara: "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler. Ey Muhammed! Senin hakkında bak nasıl da temsiller getirdiler de haktan saptılar. Artık onlar doğru yolu bulamazlar. Dilerse sana bundan daha güzelini, içinden ırmaklar akan cennetleri verebilecek olan, sana saraylar kurabilecek olan Allah'ın şanı yücedir

3- Dirilişi inkâra cennet-cehennem sahneleri ile cevap

بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيراً (11) اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظاً وَزَفِيراً (12) وَاِذَآ اُلْقُوا مِنْهَا مَكَاناً ضَيِّقاً مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُوراً (13) لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً وَادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً (14) قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَآءً وَمَصِيراً (15) لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَآؤُنَ خَالِدِينَ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْداً مَسْؤُلاً (16) وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هٰؤُلَآءِ اَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ (17) قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِى لَنَآ اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ اَوْلِيَآءَ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْماً بُوراً (18) فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفاً وَلَا نَصْراً وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَاباً كَبِيراً (19) وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ اِلَّآ اِنَّهُمْ لَيَاْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِى الْاَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً اَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيراً (20) وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِى اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوّاً كَبِيراً (21) يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَا بُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ حِجْراً مَحْجُوراً (22) وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَآءً مَنْثُوراً (23) اَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرّاً وَاَحْسَنُ مَقِيلاً (24) وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيلاً (25) اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ وَكَانَ يَوْماً عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيراً (26) وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِى اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلاً (27) يَا وَيْلَتٰى لَيْتَنِى لَمْ اَتَّخِذْ فُلَاناً خَلِيلاً (28) لَقَدْ اَضَلَّنِى عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَآءَنِى وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولاً (29)

11-29: Hayır, onlar Kıyameti de yalanladılar. Biz ise o kıyameti yalanlayanlara çılgın bir cehennem ateşi hazırlamışızdır. Bu ateş onları uzak bir mesafeden görünce onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler. Elleri boyunlarına bağlanmış, zincirlenmiş olarak cehennemin daracık bir yerine atıldıkları zaman orada, yok olup gitmeyi isterler. Kendilerine "Bugün bir kere yok olmayı istemeyin, birçok kere yok olmayı isteyin!" denir. De ki: "Bu mu daha hayırlıdır, yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanlara va'dedilen ebedîlik cenneti mi?" Orası onlar için bir mükâfat ve varılacak bir yerdir. Ebedî olarak kalacakları orada onlar için dilekleri her şey vardır. Bu, Rabbinin uhdesine aldığı, yerine getirilmesi istenen bir va'didir. Rabbinin, onları ve Allah'ı bırakıp da taptıkları melekleri bir araya getireceği ve meleklere, "Siz mi saptırdınız benim şu kullarımı, yoksa onlar kendileri mi yoldan saptılar" diyeceği günü hatırla. Onlar, "Seni eksikliklerden uzak tutarız. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda seni anmayı unuttular ve helâke giden bir toplum oldular" derler. İlâh edindikleriniz söylediklerinizle konusunda sizi yalancı çıkardılar. Artık kendinizden azabı savmaya gücünüz yetmeyecek ve kendinize yardım da edemeyeceksiniz. Sizden kim de zulüm ve haksızlık ederse, ona büyük bir azap tattırırız. Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda gezerlerdi. Ey insanlar! Sizi birbiriniz için imtihan aracı kıldık. Bakalım sabredecek misiniz?[131] *Rabbin, hakkıyla görendir. Bize kavuşacaklarını ummayanlar, "Bize melekler indirilseydi yahut Rabbimizi görseydik ya!" dediler. Andolsun, onlar kendi benliklerinde büyüklük tasladılar ve büyük bir taşkınlık gösterdiler. Fakat melekleri görecekleri gün, işte o gün suçlulara hiçbir müjde yoktur. "Eyvah! Biz Allah'ın rahmetinden tamamen uzaklaştırılmışız" diyecekler.*[132] *Onların*

131 Taberî ve Zemahşerî bu ayeti farklı şekillerde yorumlamışlardır. Taberî'nin yorumu şöyledir; "Ey insanlar, Biz sizi imtihan ettik, içinizden birini peygamber seçtik ve onu risalete has kıldık. Kimilerini zengin kıldık, kimilerini fakir kıldık. Böylece fakiri sabrıyla, mülk sahibini peygambere verdiğimiz üstünlüğü kabul edip etmeyeceğiyle imtihan ettik. Herkes kendisine verilene razı olacak ve verilmeyen konusunda Rabbine itaat edecek mi diye imtihan ediyoruz. İşte bu sebeple Muhammed'e dünya zenginliği vermedik, onu çarşı Pazar gezip rızık arayan biri yaptık. Bunu sizi imtihan etmek ve Rabbinize itaat edip onun peygamberine inanma durumunuzu denemek için yaptık. Nitekim peygamber davası karşılığında sizden dünyalık bir şey istememektedir. Çünkü eğer Biz peygambere dünya zenginliği verseydik, birçoğunuz sırf dünya menfaati kazanmak için ona iman edecekti." Zemahşerî'nin yorumu ise şöyledir; "Ey İnsanlar, Benim sünnetim ve hikmetim sizleri birbirinizle imtihan etmek şeklinde cereyan etmektedir. Peygamberler kendilerine düşmanlık eden inkârcılar ile imtihan edilirler. Onların düşmanlıkları, türlü eziyetleri ve insafsızca iftiraları ile denenirler. Onlardan güzelce sabretmeleri istenmiştir."
Karşılaştırma yaptığımızda Taberî'nin ayetlerin bağlamını dikkate almadığı ve zenginlik-fakirlik gibi mevzuları çözmek üzere bir tür, "var olandan daha mükemmeli yoktur" anlayışını yerleştirmeye çalıştığını açıkça görebiliriz. Zemahşerî ise konuyu Hz. Peygamber-Kureyş çatışmasına hasretmektedir. Dolayısıyla ona göre ayet genel bir hükümden söz etmez, aksine, Hz. Peygamber'i sabra teşvik etmeyi hedefler.

132 Ayette hicran mahcura ifadesi geçiyor. Bu ifade Araplar tarafından, haram aylarda karşı tarafın saldırısını durdurmak üzere, o ayların haramlığını hatırlatmak üzere kullanılırdı.

yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik. O gün cennetliklerin kalacakları yer daha hayırlı, dinlenecekleri yer daha güzeldir. O gün gök bulutlarla yarılıp parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir. O gün gerçek hükümranlık Rahmân'ındır ve kâfirlere zorlu bir gün olacaktır. O gün zalim kimse, çaresizlik içinde ellerini ısırıp şöyle diyecektir: "Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım! Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim! Andolsun, Kur'an bana geldikten sonra beni ondan o saptırdı. Zaten şeytan insanı yardımcısız bırakıverir."

4- Peygamberin şikâyetine "Her peygamberin düşmanı olmuştur" cevabı

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا (30) وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا (31) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا (32) وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيرًا (33) اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ إِلٰى جَهَنَّمَ أُولٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ سَبِيلًا (34)

30-34: Peygamber, "Ey Rabbim! Kavmim şu Kur'an'ı yalanladılar" dedi. Biz, işte böyle, her peygamber için suçlulardan bir düşman yarattık. Yol gösterici ve yardım edici olarak Rabbin yeter. İnkâr edenler, "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk. Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki buna karşılık sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım. Yüzüstü cehenneme sürüklenecek olan o müşrikler var ya; işte (onların dünyadaki gidişatları nasıl kötü ise) ahiretteki (cehennemdeki) konumları da daha kötü olacaktır.

5- Peygamberleri inkâr eden geçmiş toplumların sonlarının hatırlatılması ve Kureyş'in hayvanlara benzetilmesi

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ اَخَاهُ هٰرُونَ وَزِيرًا (35) فَقُلْنَا اذْهَبَا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا (36) وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا اَلِيمًا (37) وَعَادًا وَثَمُودَا وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا (38) وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا (39) وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا (40) وَإِذَا رَاَوْكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا

اَهٰذَا الَّذِی بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولًا (41) اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَآ اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۭ وَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ حِيْنَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيْلًا (42) اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ ۭ اَفَاَنْتَ تَكُوْنُ عَلَيْهِ وَكِيْلًا ۙ (43) اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُوْنَ اَوْ يَعْقِلُوْنَ ۭ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ ۭ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيْلًا ۧ (44)

35-44: Andolsun, Biz, Mûsâ'ya Tevrat'ı verdik ve kardeşi Hârûn'u da ona yardımcı kıldık. Onlara, "Âyetlerimizi yalanlayan topluluğa gidin" dedik. Nihayet o kavmi denizde boğduk. Nûh kavmini de, Peygamberleri yalanladıkları vakit suda boğduk. Onları insanlara bir ibret yaptık ve zalimlere elem dolu bir azap hazırladık. Âd ve Semûd kavimlerini, Ress halkını ve bunların arasında pek çok nesilleri de helâk ettik. Bunların her birine misaller getirdik, öğüt almadıkları için hepsini kırıp geçirdik. Andolsun, senin kavmin, belâ yağmuruna tutularak yok edilen kente uğramışlardır.[133] Yoksa onu görmüyorlar mıydı ki ibret almadılar? Hayır! Görüyorlardı, fakat tekrar dirilmeyi ummuyorlardı. Onlar seni görünce ancak eğlenceye alırlar. "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği adam bu mu? Biz, ilâhlarımıza sımsıkı sarılmasaydık neredeyse bizi ilâhlarımızdan uzaklaştıracaktı" derler. Onlar yakında azabı gördükleri zaman, yolca kimin daha sapık olduğunu görecekler. Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın? Yoksa sen onların çoğunun söz dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar.

6- *Müşriklerin akıllarını kullanmadıklarını gösteren işaretler*

اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ۚ وَلَوْ شَاۗءَ لَجَعَلَهٗ سَاكِنًا ۚ ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيْلًا ۙ (45) ثُمَّ قَبَضْنٰهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَّسِيْرًا (46) وَهُوَ الَّذِیْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَّالنَّوْمَ سُبَاتًا وَّجَعَلَ النَّهَارَ نُشُوْرًا (47) وَهُوَ الَّذِیْٓ اَرْسَلَ الرِّيٰحَ بُشْرًۢا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاۗءِ مَاۗءً طَهُوْرًا ۙ (48) لِّنُحْيِۦَ بِهٖ بَلْدَةً مَّيْتًا وَّنُسْقِيَهٗ مِمَّا خَلَقْنَآ اَنْعَامًا وَّاَنَاسِيَّ كَثِيْرًا (49) وَلَقَدْ صَرَّفْنٰهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوْا ۡ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا (50) وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِيْ كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيْرًا ۙ (51) فَلَا تُطِعِ الْكٰفِرِيْنَ وَجَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيْرًا (52) وَهُوَ الَّذِیْ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَّهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ ۚ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَّحِجْرًا مَّحْجُوْرًا (53) وَهُوَ الَّذِیْ خَلَقَ مِنَ الْمَاۗءِ بَشَرًا فَجَعَلَهٗ نَسَبًا وَّصِهْرًا ۭ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيْرًا (54) وَيَعْبُدُوْنَ

133 Kureyşliler Şam ticaret yolunda bu helak edilen kentlerden Sodom kentine uğrayarak geçiyorlardı.

مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيرًا (55)

45-55: Rabbinin gölgeyi (sabahleyin) nasıl uzattığını görmez misin? İsteseydi onu sabit kılardı. Sonra Biz güneşin hareketini gölgeye delil kıldık. Sonra (öğlen vakti) onu Kendimize yavaş yavaş çektik. O, geceyi size bir örtü, uykuyu istirahat zamanı ve gündüzü de hareket ve çalışma vakti yapandır. O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderendir. Ölü toprağı canlandıralım, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten tertemiz bir su indirdik. Andolsun, Biz bunu insanlar arasında, düşünüp ibret alsınlar diye tekrar tekrar açıkladık. Fakat insanların çoğu nankörlükte direttiler. Dileseydik her memlekete bir uyarıcı gönderirdik. Öyle ise kâfirlere itaat etme, onlara karşı bu Kur'an'la büyük bir mücadele ver. O, birinin suyu lezzetli ve tatlı, diğerininki tuzlu ve acı olan iki suyu (nehirleri ve denizleri) salıverip aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir engel koyandır. O, sudan bir insan yaratıp ondan soy sop ve hısımlık meydana getirendir. Rabbin, her şeye hakkıyla gücü yetendir. Onlar, Allah'ı bırakıp, kendilerine ne faydası ne de zararı dokunan şeylere kulluk ederler. Kâfir, Rabbine karşı şeytana arka çıkandır.

7- De ki; yaptığım görev karşılığında istediğim tek ücret, iman etmenizdir.

وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (56) قُلْ مَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِلَّا مَنْ شَاۤءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلًا (57) وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِى لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبِيرًا (58) اَلَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِهٖ خَبِيرًا (59) وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا (60) تَبَارَكَ الَّذِى جَعَلَ فِى السَّمَاۤءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا (61) وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا (62)

56-62: Biz, seni ancak bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. De ki: "Ben buna karşılık sizden dileyen kimsenin, Rabbine giden yolu tutmasından başka herhangi bir ücret istemiyorum." Sen, o ölümsüz ve daima diri olana; Allah'a tevekkül et. O'nu her türlü övgüyle yücelterek tesbih et. Kullarının günahlarından hakkıyla haberdar olarak O yeter! Gökleri ve yeryüzünü ve ikisi arasındakileri altı gün içinde yaratan, sonra da Arş'a kurulan Rahman'dır. Sen bunu haberdar olana (Tevrat ve İncil ehli din bilginlerine) sor! Onlara, "Rahman'a secdeye kapanın denildiğin-

de "Rahman da nedir? Senin bize emrettiğine mi secde edeceğiz?" derler ve bu onların nefretini artırır. (Çünkü tarihi düşmanları olan Müseyleme de Rahman'a dua ettiğini söylemektedir) Göğe burçlar (yıldız konakları) yerleştiren, orada bir ışık kaynağı güneş ve aydınlatıcı bir ay yaratanın şanı çok yücedir. O, öğüt almak isteyen ve çok şükredici olmayı dileyen kimseler için geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirendir.

8- Sonuç: Onlar Rahman'a kulluk etmeyi reddediyorlar, Kur'an ise onlara Rahman'ın kullarının özelliklerini sıralıyor

وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا (63) وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا (64) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا (65) إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (66) وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا (67) وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللهِ إِلٰهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ أَثَامًا (68) يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا (69) إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا (70) وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللهِ مَتَابًا (71) وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا (72) وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا (73) وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا (74) أُولٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا (75) خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا (76) قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا (77)

63-77: Rahman'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der geçerler. Onlar, Rablerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir. Onlar, şöyle diyenlerdir: "Ey Rabbimiz! Bizden cehennem azabını uzaklaştır, gerçekten onun azabı sürekli bir helâktir! Şüphesiz, ne kötü bir durak ve ne kötü bir konaktır orası." Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır. Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar. Kıyamet günü onun azabı kat kat artı-

rılır ve horlanmış olarak orada ebedî kalır. Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Kim de tövbe eder ve salih amel işlerse işte o, Allah'a, tövbesi kabul edilmiş olarak döner. Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir. Onlar, kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman, onlara kör ve sağır kesilmezler. Onlar, "Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle" diyenlerdir. İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar ve orada esenlik dileği ve selâmla karşılanacaklardır. Orada ebedî kalırlar. Orası ne güzel bir durak ve ne güzel bir konaktır! Ey Muhammed! De ki: "Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise bu yalanlamanızın karşılığı olarak, azap yakanızı bırakmayacak."[134]

Açıklama

Bu sure Kureyşlilerin Hz. Peygamber'e yönelik itirazlarından bir kısmını zikretmekte ve güçlü, zaman zaman da keskin bir şekilde cevaplandırmaktadır. Bu cevaplarda, daha önceki surelerde de ele alınmış olan, tevhid, nübüvvet, kıyamet gibi bazı hususlara değinilmekte ve son olarak da, Kureyşlilerin Rahman ismine gösterdikleri tepkiye cevaben, "Rahman'ın kulları"nın özelliklerinden bahsedilmektedir. Daha önce ifade etitğimiz gibi Arap yarımadasının doğu tarafında ortaya çıkan Müseyleme el-Hanefî adlı bir kişi peygamberlik iddia etmiş ve tanrısının Rahman olduğunu öne sürmüştü. Kureyşlilerin Rahman ismine tepkileri ise, yarımadanın doğusundaki Mudar kabilesi ile batısındaki Rebia kabilesi arasında yaşanan bu tarihi düşmanlıktan kaynaklanmaktaydı. İşte Kur'an, Kureyşlilerin Allah tasavvuruna etki etmiş olan bu kabilevî etkiyi kırmak ve Rahman isminin Allah'ın isimlerinden biri olduğunu anlatmak üzere bu surede Rahman'ın kullarının özelliklerinden bahseder. Buna göre "Rahmanın kulları", coğrafi veya kabilevi bir tanımlama değil, aksine daha yüksek ahlaki özelliklerle ilgili bir tanımlamadır. Burada adeta İslam ahlakının ana hatları çizilir. Bu ahlaki özelliklerden bir kısmı İnsan-Allah ilişkisi ile ilgili iken diğer bir kısmı İnsan-İnsan ilişkisi ile ilgilidir.

Birinci kısımda üç husus yer alır. İlk olarak İbadet'in anlam ve hedefi

134 Müfessirler bu ayetin tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. Bize göre bu ifade Kureyş'e hitaptır ve anlamı şudur; "İşte bunlar Rahman'ın kullarının özellikleridir. Oysa siz müşrikler, eğer Allah'a iftira etmeseniz, ona evlatlar isnat etmeseniz, Allah size azap edecek değildir. Ama madem bunları yapıyorsunuz, o halde Rabbim sizi ne yapsın? Dolayısıyla bu yaptığınız için hesap kaçınılmazdır."

açıklanır. Rahman'ın kulları sadece Allah'a ibadet eder ve ona ortak koşmazlar. İkinci olarak bu kulların Allah'ın azabından korktukları ifade edilir ve üçüncü olarak da Allah'ın ayetlerini duyduklarında onları yalanlamadıkları söylenir.

İkinci kısımda ise dokuz özellik yer alır. 1-Tevazu,(yeryüzünde alçakgönüllü olarak dolaşırlar) 2-Hoşgörü (cahillerle karşılaştıklarında "selam" derler), 3-Orta halli bir yaşam tarzı, (İsraf etmezler, cimrilik etmezler), 4-Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler 5-Zina etmezler 6-Yalan yere şahitlik etmezler 7-Boş söz işittiklerinde dalaşmazlar 8-Hayırlı nesiller isterler, 9-Kendilerinin muttaki kimseler için örnek ve önder kılınmalarını talep ederler.

Bu hususları, daha önce Rab, Allah ve Rahman isimlerinin kullanılışları ile ilgili değerlendirme bölümünde söylediklerimizle birleştirecek olursak şu soru akla gelir; "*Bunlar Rahman'ın kullarının özellikleri ise, o zaman "Allah'ın kulları"nın özellikleri nelerdir?*"

Burada tekrar "kullar" ifadesine dönmek gerekiyor. Rağıb el-İsfehânî, el-Müfredât adlı eserinde şunları söyler:

> "Ubudiyyet, zilletin ortaya konulmasıdır. İbadet bunun en üst derecesidir, çünkü insanın Allah karşısındaki küçüklüğünün en son noktasıdır. İbadete sadece, üstünlüğün zirvesinde olan zat layıktır. O da Allah'tır... İbadet iki türlüdür:
>
> 1- İrade dışı ibadet: bu, bütün varlıklar için geçerlidir. Her varlığın ister istemez Allah'a ibadet etmesi, onların Allah tarafından yaratılmış olduklarının sessiz ve kesin delilidir. Nitekim "*Yerde ve gökte olan her canlı ve de melekler O'na secde ederler ve kibirlenmezler*" (Nahl, 16/49) ayeti bunu ifade eder."
>
> 2- İrade ile yapılan ibadet: Bu, sadece akıl sahipleri, yani insanlar için söz konusudur. İşte "Rabbinize ibadet edin" gibi ayetlerde emredilen ibadet budur.
>
> Kul dört türlüdür.
>
> 1- Yasal düzenleme ile köleleştirilmiş ve alınıp satılan kişi anlamıdır. "*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür)...*" (Bakara, 2/178) ve "*Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan (hür) bir kimseyi misal verir*"(Nahl, 16/75) ayetlerindeki kullanım bu anlamdadır.
>
> 2- Kişinin varoluşu itibariyle kul olmasıdır ki bu yalnız Allah'a yönelik olur. "*Göklerde ve yerde olan herkes istisnasız, kul olarak Rahmân'a gelecektir*"(Meryem, 19/93) ayetindeki kullanım ise bu anlamdadır.

3- İbadet ve hizmet etmek şeklinde yapılan kulluktur. Bu hususta insanlar iki kısımdır. Birinciler saf halisane niyetle Allah'a ibadet ve kulluk edenler, ikinciler ise dünyaya ve onun nimetlerine kul köle olanlardır. Birinciler için Kur'an'da; "*Kulumuz Eyyub'u da an.*"(Sâd, 38/41), "*Kuluna (Muhammed'e), Kitab'ı indirdi.*"(Kehf, 18/1), "*Kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur*"(Hicr, 15/42), "*Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine Kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: Allah'ı bırakıp bana kul olun!, demesi mümkün değildir. Bilakis şöyle demesi gerekir: Okutmakta ve öğretmekte olduğunuz Kitap uyarınca Rabbe hâlis kullar olunuz.*"(Âl-i İmrân, 3/79) "*Rahmân'ın kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler*"(Furkan, 25/63), "*Bu azaptan Ancak Allah'ın hâlis kulları istisnâ edilecek*"(Sâffât, 37/40), "*Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır*"(İnsan, 76/6) gibi ayetlerde kullanılan "Kul" kavramı örnek olarak zikredilebilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in "*Kahrolası Dirhem ve Dinar kulları!, Kahrolası Kaftan ve Kadife kulları!*"[135] sözü de dünyaya kul olanlar anlamındaki "Kul" kavramına örnek sayılabilir.

Buna göre her insan "Allah'ın kulu" değildir demek doğru olur. Çünkü bu ifadedeki "kul", kulluk eden kişi" anlamındadır. Oysa "kul" demek, "kulluk eden kişi" demekten daha kapsamlıdır. İnsanlar, hatta bütün varlıklar Allah'ın "kul"udurlar, kimileri iradeleriyle, kimileri iradeleri dışında. Köle anlamındaki "kul/abd" kelimesinin çoğulu "abîd"dir. Ama Allah'a kulluk eden kişi anlamındaki "kul"un çoğulu "ibâd"dır. Allah'ın kulları derken abîd kelimesi kullanılırsa, daha kapsamlı mana ifade eder. Örneğin "ben kullarıma -lil abîd- zulmetmem" (Kaf, 50/29) ayetinde "abîd" kelimesi kullanıldığı için, sadece mü'minleri değil, herkesi içine alır. Buna göre anlam şudur: Ben sadece mü'min kullarıma değil, aynı zamanda kendilerine Lat'ın kulu, Uzza'nın kulu gibi yakıştırmalarda bulunan müşrik kullarıma da zulmetmem"

Bu belirlemelerden özet olarak şu sonucu çıkarabiliriz: Allah'ın kulları ile Rahmanın kulları arasındaki fark, yaratıcı-yaratılan ilişkisi ile ilgilidir. Allah'ın kulları ifadesinde bu ilişki, yaratılandan yaratana doğrudur. Yaratılan yaratana kendi iradesi ile veya iradesi dışında kulluk etmektedir. Oysa Rahman'ın kulları ifadesinde bu ilişki, Rahman olan yaratıcıdan, rahmeti alan yaratılmışa doğrudur. Dolayısıyla Rahmanın kullarının Rahmanın özelliklerine uymaları, tıpkı onun gibi, yaratılmışlara merhamet etmeleri gerekir. Nitekim hadis-i şerifte, "sizler yeryüzündekilere merhamet ediniz ki Semâdaki de size merhamet etsin" buyurulmaktadır.

135 Buhârî, ***Cihad:*** 70, ***Rikâk:*** 10; İbn Mâce, ***Zühd:*** 8

43- FÂTIR SURESİ
سُورَةُ فَاطِرٍ

Bu sure ile ilgili bazı sebeb-i nüzul rivayetleri mevcuttur. Hz. Peygamber'in sosyal hayatı ile ilgili önemli bazı yönleri aksettirdikleri ve kendiliğinden ortaya çıkan bir takım sorulara neden oldukları için bu rivayetlere göz atacağız.

İbn Abbas'tan şöyle nakledilir;

Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse, ameli iyi olan kimse gibi mi olacaktır? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. Ey Muhammed! Onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helâk etme! Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını hakkıyla bilendir.

Bu ayet indirildiği zaman Hz. Peygamber şöyle dua etti: "Allah'ım! Bu dini Ömer b. el-Hattab veya Ebu Cehil b. Hişam ile güçlendir." Bunun üzerine Allah Hz. Ömer'e hidayet, Ebu Cehil'e ise dalalet verdi. İşte bu ayet o ikisi hakkındadır.

Bu rivayetten anlaşıldığına göre bu sure, Hz. Ömer'in müslüman olmasından önce, yani peygamberliğin beşinci senesinde indirilmiştir. Bir diğer rivayete göre ise adamın biri, "Ey Allah'ın peygamberi! Dünyada Allah bize uyku ile gözlerimizi dinlendirmeyi nasip etmiş, peki cennette de uyku olacak mı?" diye sorar. Hz. Peygamber, "Hayır, çünkü uyku ölümün ortağıdır, cennette ölüm yoktur" der. Adam, "Peki orada insanlar nasıl dinlenecekler?" diye sorar. Hz. Peygamber bu soruya kızar ve "orada yorucu bir şey yok ki, cennetliklerin her işleri dinlenme zaten" der. Bunun üzerine, "*Cennetlikler şöyle derler: "Hamd, bizden hüznü gideren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbimiz çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir. O, lütfuyla bizi kalıcı yurda yerleştirendir. Bize burada yorgunluk da yok usanma da*" (34-35) ayetleri indirilir.

Diğer taraftan denildiğine göre Kureyşliler, Hz. Muhammed peygamber olmadan önce, "Eğer Allah içimizden bir peygamber seçecek olsa biz-

ler yaratıcıya karşı en itaatkâr, söz dinleyen ve kitabı en iyi uygulayan kullar oluruz" derlerdi. İşte; "*Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, diğer ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi*" (42) ayeti bu hususu ifade eder. Bu ayette sözü edilen diğer ümmet Yahudilerdir. Zira Yahudiler son peygamberin gelip kendilerini Araplara karşı üstün kılacağını, kutsal kitaplarında böyle yazdığını söyleyerek Arapları tehdit etmekteydiler. İlgili ayet şöyle devam eder; "*fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı. Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için böyle davranıyorlardı. Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır.*"(42-43)

1- Mukaddime, Allah elçileri gönderir, O'nun açtığı rahmeti kimse tutamaz...

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُولِٓى اَجْنِحَةٍ مَّثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَا يَشَآءُ اِنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (1) مَا يَفْتَحِ اللهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1-2: Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter. Allah, insanlar için ne rahmet açarsa, artık onu tutacak yoktur. Neyi de tutarsa, bundan sonra onu gönderecek yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

2- Yaratma nimeti ve göklerden ve yerden rızık bahşetme nimeti

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ (3) وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَاِلَى اللهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ (4) يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللهِ الْغَرُورُ (5) اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا اِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ اَصْحَابِ السَّعِيرِ (6) اَلَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ (7)

أَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَاٰهُ حَسَنًا ۚ فَإِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۖ
فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍ ۚ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (8) وَاللّٰهُ الَّذِي
أَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَا ۚ كَذٰلِكَ النُّشُورُ (9) مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا ۚ إِلَيْهِ يَصْعَدُ
الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ۚ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ ۖ وَمَكْرُ أُولٰئِكَ هُوَ يَبُورُ (10) وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ
جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا ۚ وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ
وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ (11) وَمَا يَسْتَوِي
الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا
طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۚ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (12) يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ ۖ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ۚ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۚ وَالَّذِينَ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ (13) إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ ۖ
وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ
خَبِيرٍ (14)

3-14: Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı?[136] *O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz? Ey Muhammed! Eğer seni yalancı sayıyorlarsa bil ki, senden önce de nice peygamberler yalancı sayılmıştır. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür. Ey insanlar! Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Sakın çok aldatıcı şeytan, Allah hakkında sizi aldatmasın. Şüphesiz şeytan sizin için bir düşmandır. Öyle ise siz de onu düşman tanıyın. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşe girecek kimselerden olmaya çağırır. İnkâr edenler için çetin bir azap vardır. İman edip salih ameller işleyenler için ise bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse,*[137] *ameli iyi*

136 Râzî şöyle der: Allah'ın nimetleri sayısız olmakla beraber iki kısma ayrılabilir: Var etme nimeti ve Varlığı devam ettirme nimeti. Burada "Allah'tan başka yaratıcı var mıdır" ayetinde var etme nimetine işaret edilmektedir. "sizi gökten ve yerden rızıklandırır" ayetinde ise sonsuza dek rızık verme nimetine işaret edilir.

137 Burada anlam şudur: Hiç küfredenler ile iman edenler bir olur mu? Şeytanın kendilerine küfrü süslediği ve bu nedenle küfür yolunda yürüyen kimseler ile şeytana aldanmayan ve küfürden uzak duran kimseler bir olur mu? Nitekim şu ayet de bu anlama işaret eder;

olan kimse gibi mi olacaktır? Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir. Ey Muhammed! Onlar için duyduğun üzüntüler yüzünden kendini helâk etme! Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını hakkıyla bilendir. Allah, rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları hareket ettirir. Biz de bulutları ölü bir toprağa sürer ve onunla ölümünden sonra yeryüzünü diriltiriz. İşte ölümden sonra diriliş de böyledir. Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. Güzel sözler ancak O'na yükselir. Salih amel de insanın değerini yükseltir.[138] *Kötülükleri tuzak yapanlar var ya, onlar için çetin bir azap vardır. İşte onların tuzağı boşa çıkar. Allah, sizi önce topraktan (Âdem)*[139]*, sonra da az bir sudan (meniden) yarattı. Sonra sizi erkekli-dişili eşler yaptı. Allah'ın ilmine dayanmadan hiçbir dişi ne hamile kalır, ne de doğurur. Herhangi bir kimseye uzun ömür verilmez yahut ömrü kısaltılmaz ki bu bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı) olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a kolaydır. İki deniz aynı olmaz. Şu tatlıdır,*[140] *susuzluğu giderir, içimi kolaydır. Şu ise tuzludur, acıdır. Bununla beraber her birinden taze et (balık) yersiniz ve takınacağınız süs eşyası (inci) çıkarırsınız. Allah'ın lütfundan istemeniz ve şükretmeniz için gemilerin orada (ticaret için) suyu yara yara gittiğini görürsün. Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Güneşi ve Ay'ı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Her biri belirli bir vakte kadar akıp gitmektedir. İşte bu, Allah'tır, Rabbinizdir. Mülk yalnızca O'nundur. Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz (putlar), bir çekirdek zarına bile hükmedemezler. Eğer onları çağırsanız, çağrınızı duymazlar. Duysalar bile çağrınıza karşılık veremezler. Kıyamet günü de sizin ortak koştuğunuzu inkâr ederler. (sizin kendilerini ulûhiyette Allah'a ortak koşmanızdan beri olduklarını ifade ederler) Bunları sana hiç kimse, hakkıyla haberdar olan (Allah) gibi haber veremez.*

3- Kimse kimsenin günahını çekmez... Sen kabirdekilere işittiremezsin

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ (15) اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ (16) وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ (17) وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ

"Rabbinden gelen bir kanıt üzere olan ile kendisine kötü ameli süslü gösterilen kimse hiç bir olur mu?" (Muhammed, 47/14)

138 Mekkeli kâfirler "biz görmediğimiz ve uzak olduğumuz bir şeye ibadet etmeyiz, çünkü melikten uzaklık zillettir" demişlerdi. Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu: Sizler O'na ulaşamıyor olsanız da O sizi duymakta ve güzel sözlerinizi, davranışlarınızı kabul etmektedir. Sözü ve ameli kabul edilenler O'nun katında değerlidirler. Sözü reddedilenler ise zelildirler. Putlarınızın karşısında ise zelil ve aziz fark etmez, çünkü onların bir şeyden haberi yoktur, herkes onlara dokunabilir. (Râzî)

139 Topraktan yaratılış kadim ilim geleneğinde, bir kurtçuğun çamur ve toprakta oluşması şeklinde anlaşılmıştır.

140 Sözlükte deniz (bahr) kelimesi, içinde çok su barındıran büyük alan demektir. Nil ve Fırat gibi büyük nehirler de bu kapsama girer.

وِزْرَ اُخْرٰى وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى
اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا
يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهٖ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ (18) وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ (19) وَلَا
الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ (20) وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ (21) وَمَا يَسْتَوِى الْاَحْيَاءُ وَلَا
الْاَمْوَاتُ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَآءُ وَمَآ اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِى الْقُبُورِ (22) اِنْ
اَنْتَ اِلَّا نَذِيرٌ (23) اِنَّآ اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا
نَذِيرٌ (24) وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ (25) ثُمَّ اَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (26)
اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهٖ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهَا وَمِنَ
الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ (27) وَمِنَ النَّاسِ
وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ كَذٰلِكَ اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا
اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ (28) اِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ (29) لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ
مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّهٗ غَفُورٌ شَكُورٌ (30)

15-30: Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye hakkıyla lâyık olandır. Eğer Allah dilerse, sizi giderir ve yeni bir halk getirir. Bu, Allah'a göre zor bir şey değildir. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez. Günah yükü ağır olan kimse, bir başkasını, günahını yüklenmeye çağırırsa, ondan hiçbir şey yüklenilmez, çağırdığı kimse yakını da olsa. Sen ancak, görmedikleri hâlde Rablerinden için için korkanları ve namaz kılanları uyarırsın. Kim arınırsa ancak kendisi için arınmış olur. Dönüş ancak Allah'adır. Kör ile gören bir olmaz. Karanlıklar ile aydınlık (cennet ile cehennem) bir olmaz. Gölge ile sıcaklık bir olmaz. Diriler ile ölüler de bir olmaz. Allah, dilediğine işittirir. Sen, kabirde bulunanlara işittirecek değilsin. (Davetten yüz çeviren kâfirler ölüler gibidir, bu yüzden onların inkârlarına üzülme) Sen, ancak bir uyarıcısın. Şüphesiz Biz, seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Hiçbir ümmet yoktur ki, aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın. Eğer seni yalanlıyorlarsa bil ki, onlardan öncekiler de peygamberlerini yalanlamışlardı. Oysa peygamberleri onlara apaçık delilleri, sahifeleri (Musa'ya verilenler gibi) ve aydınlatıcı kitabı getirmişlerdi. Sonra Ben inkâr edenleri yakaladım. Beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu! Görmüyor musun ki, Allah gökten su indirdi. Biz onunla türlü türlü

ürünler çıkardık. Dağlardan da beyaz, kırmızı, birbirinden farklı çeşitli renklerde yollar var, simsiyah taşlar da var. İnsanlardan, yeryüzündeki diğer canlılardan ve hayvanlardan yine böyle çeşitli renklerde olanlar vardır. Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar (yaratılıştaki mükemmelliğe dair kevnî delilleri fark edenler) derin saygı duyarlar. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır. Şüphesiz, Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden, gizlice ve açıktan Allah yolunda harcayanlar, asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler. Allah, kendilerine mükâfatlarını tam olarak versin ve kendi lütfundan daha da artırsın diye böyle yaparlar. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir.

4- İnsanlar üç türlüdür: Umursamayan ve kusur içinde olanlar, orta yollular ve hayırda yarışanlar

وَالَّذِيٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِهٖ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ (31) ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ (32) جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ (33) وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيٓ اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ (34) اَلَّذِيٓ اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهٖ لَا يَمَسُّنَا فِيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ (35) وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذٰلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ (36) وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَآءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ (37) اِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّهٗ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (38) هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَآئِفَ فِي الْاَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهٗ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا (39)

31-39: Ey Muhammed! Sana vahyettiğimiz Kitap(Din), kendinden önceki (semavi din)leri tasdik eden hak kitaptır. Şüphesiz Allah kullarından hakkıyla haberdardır. Onları hakkıyla görür. Sonra Biz, o kitabı(bu son dini mesajın ulaştığı) seçilmiş kimselere miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler (buna riayet etmeyenler) vardır. Onlardan ortada olanlar (sadece zaruri görevleri/farzları yapanlar) vardır. Yine onlardan

Allah'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur. Onlar, Adn cennetlerine girerler. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri de ipektir. Şöyle derler: "Hamd, bizden hüznü gideren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbimiz çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir. O, lütfuyla bizi kalınacak yurda yerleştirendir. Bize orada bir yorgunluk dokunmaz. Bize orada usanç da gelmez." İnkâr edenler için ise cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler. Kendilerinden cehennem azabı da hafifletilmez. İşte Biz her nankörü böyle cezalandırırız. Onlar cehennemde, "Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar ki dünyada iken işlemekte olduğumuzdan başka ameller, salih ameller işleyelim" diye bağrışırlar. Onlara şöyle denilir: "Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Öyle ise tadın azabı. Çünkü zalimler için hiçbir yardımcı yoktur." Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını bilendir. Şüphesiz O, göğüslerin özünü kalplerde olanı hakkıyla bilendir. O, sizi yeryüzünde halifeler kılandır. Artık kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir. İnkârcıların inkârı, Rableri katında ancak uğrayacakları gazabı artırır. İnkârcıların inkârı, ancak ziyanlarını arttırır.

5- Ortak koştuklarınız ne yarattılar ki?

قُلْ اَرَاَيْتُمْ شُرَكَآءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ
اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِى السَّمٰوَاتِ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِنْهُ بَلْ اِنْ يَعِدُ
الظّٰلِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُورًا (40) اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ
تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَآ اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا (41)
وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِ
فَلَمَّا جَآءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُورًا (42) اِسْتِكْبَارًا فِى الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِ
وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ
لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيلًا (43) اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ
فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَىْءٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ اِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا (44)

40-44: De ki: "Allah'ı bırakıp da taptığınız ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana, onlar yerden ne yaratmışlardır?" Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı var? Yoksa kendilerine bir kitap verdik de, o kitaptan, açık bir delile mi sahip bulunuyorlar? Hayır, zalimler (müşrikler) birbirlerine, yalancı (şefaat) vaatleri ile aldatmadan başka hiçbir şey vaat

etmezler. Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye kurduğu düzende tutuyor. Andolsun, eğer onlar yörüngelerinden sapıp yok olur giderlerse, O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, halîmdir, hemen cezalandırmaz, mühlet verir, çok bağışlayandır. (Kureyşliler) eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı. Yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzak kurmak için böyle davranıyorlardı. Oysa kötü tuzak, ancak sahibini kuşatır. Onlar ancak öncekilere uygulanan kanunu bekliyorlar. Sen Allah'ın kanununda hiçbir değişiklik bulamazsın. Sen, Allah'ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın. Yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Oysa onlar kendilerinden daha da kuvvetli idiler. Göklerdeki ve yerdeki hiçbir şey, Allah'ı âciz bırakacak değildir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir.

6- Sonuç: Allah insanları yaptıklarından dolayı derhal cezalandırsaydı çoktan helak edilirlerdi.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ۚ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِهٖ بَصِيرًا (45)

Eğer Allah, insanları (ilk isyan eden Âdem'den beri bütün insanları) kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı. Ne var ki, onları belirli bir süreye kadar erteliyor. Nihayet süreleri gelince, (gerekeni yapar). Çünkü Allah, kullarını hakkıyla görmektedir. (tevbe edenin ve günahları ile sevapları eşit olanların) günahlarını bağışlar.)

Açıklama

Sure önce, merkezinde insanın yer aldığı "Allah-Evren ilişkisi"ni ele alıyor. Buna göre Allah, evrenin yaratıcısıdır ve tek ilahtır, âlemi idare eden O'dur. Semanın yüceliğinden melekleri gerekli sayıda göndererek vahyi ve başka şeyleri indirir. İnsana uygun gördüğü miktarda rahmetini açar. Rahmeti vahyi, ilmi, marifeti, hayatı ve onu oluşturan temelleri içerir.

Bu girişten hareketle sure diyalektik bir tarzda Kureyşlilere hitap ediyor, onlara şu iki nimeti vermiş olduğunu hatırlatıyor: Birincisi, onları yoktan yaratmış olması, işiten, gören, anlayan, başka varlıklardan üstün ve akıl sahibi varlıklar haline getirmiştir. İkincisi ise rızık nimetidir. Yaşamlarını sürdürmeleri için gerekli olan yiyecek, içecek, giyecek gibi nimetler vermiş,

birçok varlığı onların istifadesine sunmuştur. O halde bu nimetleri itiraf etmeleri, nankörlük yapmamaları gerekir. Akıllı insanların, kendi elleriyle yaptıklarını bildikleri, hiçbir güce sahip olmayan, iddia ettikleri gibi şefaat edemeyecek olan birtakım putlara tapınmaları yakışık almaz. Böylesine bir şirk ve nankörlük, insanın kendi kendisine yazık etmesi demektir. Nimetlere karşı nankörlüktür ve hesaba çekilmesi gerekir. İşte bu hesap da, onların zalimce inkâr ettikleri kıyamet gününden sonra gerçekleşecektir. Onlar Allah'ın bütün bu düzeni boş yere yaratmadığını, yaratılışın amacının imtihan olduğunu, kimsenin kimseye yarar sağlayamayacağı hesap gününde herkesi hesaba çekeceğini akıl edemezler mi?!

Sure bunun ardından Hz. Peygambere moral veriyor, onu teselli ediyor ve sabırla tebliğ görevini sürdürmesini istiyor. Kavminin kendisini yalanlamasının geçmişteki peygamberlerin de başına gelen doğal bir durum olduğunu, fakat en nihayetinde zaferin peygamberlerin olduğunu ifade ediyor. İnkârda ısrar eden ve peygamberleri öldürme planları yapacak kadar ileri gidenlerin ise Allah tarafından kâh doğal afetlerle kâh başka yöntemlerle helak edildiklerini, bunların dışında kalan ve salih amel işleyen mü'minlerin bazılarının kusurlu, bazılarının orta yol ehli ve nihayet bazılarının da hayırlı amellerde yarış eden kimseler olduklarını belirtiyor.

Sure, Muhammedî davetin düşmanlarının sıklıkla dile getirdikleri ve bir tür meydan okuma içeren; "Şu bizi tehdit edip durduğun ilahî azap nerede kaldı?" şeklindeki sorularına cevap veriyor. Cevap şu şekildedir: Her şey, Allah tarafından takdir edilmiş bir süreye bağlıdır, bunu sadece Allah bilir. Eğer Allah insanların yaptığı her fiilin karşılığını derhal verecek olsaydı o zaman yeryüzünde kimse kalmaz, hepsi helak edilirdi. İlk günah işleyen Âdem helak edilseydi, insanlık nesli var olmazdı. Fakat Allah böyle yapmamış, aksine ona tevbe etmeyi ilham etmiş, insan soyunun üreyip çoğalmasına imkân tanımıştır. Evrende var olan diğer bazı varlıklar da insanın istifadesine sunulmuş, Âdem'in hatasını tekrarlamadan ve onun ağırlığını taşımadan yaşayabilmeleri için onlara çeşitli imkânlar sunmuştur. Zira Âdem'in hatası tevbe ile silinmiştir, bunun gibi, diğer insanların hataları da tevbe ile silinir.

44- MERYEM SURESİ

سورة مريم

Rivayetlere göre Taha suresi Hz. Ömer'in müslüman olmasından önce indirilmiştir. Bu sure ise Taha Suresinden önce indirilmiştir. Hz. Ömer'in müslüman oluşu da peygamberliğin 5 veya 6. Yıllarında, yani Habeşistan'a hicret şartlarında gerçekleşmiştir. Bu şartlarda, Habeşistan'a hicret eden kafilenin başında bulunan Cafer b. Ebu Talib bu sureyi, yazılı olarak yahut ezber olarak, yanında götürmüş olabilir. Zira rivayetler onun bu sureyi, kendisine Kur'an'dan Meryem ve dolayısıyla İsa'nın tabiatı hakkındaki bölümleri okumasını istediğinde Habeş Kralı Necaşi'nin huzurunda okuduğunu belirtmektedirler.[141] Bununla beraber surede temelde tevhid inancını anlatan ve şirki eleştiren başka kıssalar da yer alır.

Burada sadece Mekkî Kur'an'da yer alan kıssalarla ilgilendiğimizi hatırlatmakta fayda var. Zira bu surede anlatılan kıssalardan bir kısmı Mekkî Kur'an kıssaları kapsamında iken diğer bir kısmı Medenî Kur'an kıssaları kapsamındadır. Daha önce dediğimiz gibi Kur'an kıssalarının kendine özel bir zaman dilimi söz konusudur ki bu, "davet zamanı"dır. Kıssaların kronolojik zamanları ise çoğunlukla göz önüne alınmaz, aksine, durumun gerektirdiği şekilde bu kıssalardan bölümler anlatılır. Haliyle Mekke'deki durumun gereği Medine'deki durumun gereğinden farklıdır. Zira "davet aşaması"na uygun düşen bir anlatım "devlet aşaması"na uygun düşmeyebilir. Bu surede Hz. Meryem ile ilgili olarak anlatılanlar sadece onun şahsı ile değil, aynı zamanda Hz. İsa ile de ilgilidir. Hatta tam olarak söylemek gerekirse, Meryem'in onu, kendisine bir erkek eli değmeden doğurması ile ilgilidir. Burada hedef, kıssanın bu mucizevî yönünü vurgulayarak şirke karşı tevhid inancını savunmaktır; hem İbrahim soyundan gelen Arapların putperestlik tarzındaki şirk inançlarına karşı, hem de tıpkı Allah'ın kızları olduğunu iddia eden ve meleklere tapınan Araplar gibi, Allah'ın çocuğu olduğunu iddia eden Hıristiyanların şirk inançlarına karşı.

141 Detay için "*Kur'an'a Giriş*" adlı eserimize bakılabilir.

1- Mukaddime: Karısı kısır, kendisi yaşlı Zekeriya bir evlat istiyor

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كٓهٰيٰعٓصٓ (1) ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّآ (2) اِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَآءً خَفِيًّا (3) قَالَ رَبِّ اِنِّى وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّى وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا (4) وَاِنِّى خِفْتُ الْمَوَالِىَ مِنْ وَرَآءِى وَكَانَتِ امْرَاَتِى عَاقِرًا فَهَبْ لِى مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا (5) يَرِثُنِى وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا (6) يَا زَكَرِيَّآ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا (7) قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِى عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا (8) قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـًٔا (9)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd. (Bu,) Rabbinin, Zekeriya kuluna olan merhametinin anılmasıdır.[142] *Hani o, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı. O, şöyle demişti: "Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi, sağlığım bozuldu, saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda cevapsız bırakılarak hiç mahrum olmadım. Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarımın (dini değiştirmelerinden) korkuyorum. Karım ise (gençliğinden beri) kısırdır. Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla ve onu hoşnutluğuna ulaşmış bir kimse kıl!"*

2- Allah Zekeriya'nın duasını kabul ediyor, ona peygamber olacak bir çocuk müjdeliyor

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِى اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا (10) فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا (11) يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (12) وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكٰوةً وَكَانَ تَقِيًّا (13) وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا (14) وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا (15)

7-15: (Allah, şöyle dedi:) "Ey Zekeriya! Haberin olsun ki Biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye verme-

142 Bu ifadenin anlamı şudur: Bu, Rabbinin Zekeriya kuluna özel nimetidir. Buradaki Zekeriya, Hz. Meryem'in teyzesinin kocasıdır. İsrailoğulları peygamberlerinden olmakla beraber Tevrat'ta onun adına bir kitap bulunmaz. Luka incilinde kıssası detaylıca anlatılır. O halde bu Zekeriya, M.Ö. altıncı yüzyılda yaşayan ve Tevrat'ta adına bir kitap olan I. Zekeriya değildir.

dik." Zekeriya, "Rabbim!" "Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?" dedi. Vahiy meleği dedi ki: Evet, öyle. Ancak Rabbin diyor ki: "Bu, bana göre kolaydır. Nitekim daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım." Zekeriya, "Rabbim, öyleyse bana çocuğumun olacağına bir işaret ver", dedi. Allah da, "Senin işaretin, sapasağlam olduğun hâlde insanlarla üç gün üç gece konuşamamandır" dedi. Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. Konuşmak istedi, konuşamadı ve onlara "Sabah akşam Allah'ı tespih edin" diye işaret etti. (Yahya, dünyaya gelip büyüyünce onu peygamber yaptık ve kendisine) "Ey Yahya, kitaba (Tevrat'a) sımsıkı sarıl" dedik. Biz, ona daha çocuk iken hikmet ve katımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği vermiştik. O, Allah'tan sakınan, anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi. Doğduğu gün, öleceği gün ve diriltileceği gün ona selâm olsun!

3- Meryem'e erkek eli değmeden bir çocuk veriliyor

وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ مَرْيَمَ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا (16) فَاتَّخَذَتْ
مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا (17) قَالَتْ اِنِّى
اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا (18) قَالَ اِنَّمَآ اَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِاَهَبَ لَكِ
غُلَامًا زَكِيًّا (19) قَالَتْ اَنّٰى يَكُونُ لِى غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا (20)
قَالَ كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَىَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهٗٓ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ اَمْرًا
مَقْضِيًّا (21) فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهٖ مَكَانًا قَصِيًّا (22) فَاَجَآءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى
جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا (23) فَنَادٰيهَا
مِنْ تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِى قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا (24) وَهُزِّى اِلَيْكِ بِجِذْعِ
النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا (25) فَكُلِى وَاشْرَبِى وَقَرِّى عَيْنًا فَاِمَّا تَرَيِنَّ
مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًا فَقُولِٓى اِنِّى نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا (26)
فَاَتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا (27) يَآ اُخْتَ هٰرُونَ
مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا (28) فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ
نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِى الْمَهْدِ صَبِيًّا (29) قَالَ اِنِّى عَبْدُ اللّٰهِ اٰتَانِىَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِى
نَبِيًّا (30) وَجَعَلَنِى مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ وَاَوْصَانِى بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ
حَيًّا (31) وَبَرًّا بِوَالِدَتِى وَلَمْ يَجْعَلْنِى جَبَّارًا شَقِيًّا (32) وَالسَّلَامُ عَلَىَّ يَوْمَ وُلِدْتُ
وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا (33)

16-33: Ey Muhammed! Kitap'ta Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve kendini onlardan uzak tutmak için onlarla arasında bir perde germişti. Biz, ona ruhumuzu (Cebrail'i) göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü. Meryem, "Senden, Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen bana kötülük etme" dedi. Cebrail, "Ben ancak Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim" dedi. Meryem, "Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi. Cebrail, "Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten ezelde hükme bağlanmış bir iştir" dedi. Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!" dedi. Bunun üzerine Cebrail ağacın altından ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı. Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün. Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini görecek olursan, "Şüphesiz ben Rahman'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım" de. Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: "Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın! Ey Harun'un[143] kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi." Bunun üzerine Meryem, ("çocukla konuşun" diye) ona işaret etti. "Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?" dediler. (Bebek -İsa- şöyle konuştu:) "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı verdi ve beni bir peygamber yaptı." Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti. Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana esenlik verilmiştir."

"4- İsa olayının aslı: Allah evlat edinmiş değildir

ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ (34) مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ
مِنْ وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ ۚ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (35) وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي

143 Bu Harun'un kim olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Musa'nın kardeşi olan Harun olması mümkün değildir, çünkü aralarında çok uzun bir tarihi mesafe vardır. Muğire b. Şu'be'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Hz. Peygamber beni Necranlılara gönderdi. Gittiğimde bana dediler ki, baksanıza şu okuduğunuz Kur'an'a! Musa İsa'dan o kadar zaman önce yaşadığı halde, Meryem'e Harun'un kız kardeşi diye hitap ediyor." Ben de bu söze cevap veremedim. Döndüğümde Hz. Peygamber'e sordum, o da dedi ki, "Onlar birbirlerini, daha önce yaşamış olan peygamberlerin ve salih insanların isimleriyle anarlardı, bunu Necranlılar bilmiyorlar mı?"
Şu halde, Şu'be'den gelen bu rivayete göre burada kast edilen Harun, Hz. Musa'nın kardeşi Harun'dur.

وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ (36) فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ (37) اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ يَوْمَ يَاْتُونَنَا لٰكِنِ
الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (38) وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ قُضِىَ الْاَمْرُ
وَهُمْ فِى غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (39) اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَاِلَيْنَا
يُرْجَعُونَ (40)

34-40: Hakkında şüpheye düştükleri hak söze göre Meryem oğlu İsa işte budur. Allah'ın çocuk edinmesi düşünülemez. O, bundan yücedir, uzaktır. Bir işe hükmettiği zaman ona sadece "ol!" der ve o da oluverir. Şüphesiz, Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse yalnız O'na kulluk edin. Bu, dosdoğru bir yoldur. Fakat Hıristiyan gruplar, aralarında ayrılığa düştüler. Büyük bir günü görüp yaşayacakları için vay kâfirlerin hâline! Bize gelecekleri gün gerçekleri ne iyi işitip ne iyi görecekler! Ama zalimler bugün apaçık bir sapıklık içindedirler. Onları, gaflet içinde bulunup iman etmezlerken işin bitirileceği o pişmanlık günüyle uyar. Şüphesiz yeryüzüne ve onun üzerindekilere Biz varis olacağız, Biz! Ancak Bize döndürülecekler.

5- İbrahim putlara tapmayı reddediyor ve Allah ona İshak'ı ve Yakub'u bahşediyor

وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ اِبْرٰهِيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (41) اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ
لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِى عَنْكَ شَيْئًا (42) يَا اَبَتِ اِنِّى قَدْ
جَاءَنِى مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَاْتِكَ فَاتَّبِعْنِى اَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (43) يَا اَبَتِ لَا
تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا (44) يَا اَبَتِ اِنِّى اَخَافُ اَنْ
يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا (45) قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ
اٰلِهَتِى يَا اِبْرٰهِيمُ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِى مَلِيًّا (46) قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ
سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّى اِنَّهُ كَانَ بِى حَفِيًّا (47) وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَاَدْعُوا رَبِّى عَسٰى اَلَّا اَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّى شَقِيًّا (48) فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا (49) وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ
رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا (50)

41-50: Kitap'ta İbrahim'i de an.[144] Gerçekten o, son derece dürüst

144 Sure Hıristiyan grupların İsa hakkındaki düşüncelerine cevap olarak tevhid konusunu işledikten sonra şimdi de Peygamberlerin atası İbrahim'i anlatarak şirk eleştirisine başlıyor.

bir kimse, bir peygamber idi. Hani babasına şöyle demişti: "Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy ki seni doğru yola ileteyim. Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahman'a isyankâr olmuştur. Babacığım! Doğrusu ben, sana, çok esirgeyici Rahman tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum." Babası, "Ey İbrahim! Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşa tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!" dedi. İbrahim, şöyle dedi: "Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır. Sizi ve Allah'tan başka taptıklarınızı terk ediyor ve Rabb'ime ibadet ediyorum. Rabbime ibadet etmekle de mutsuz olmayacağımı umuyorum." İbrahim, onları da onların taptıklarını da terk edince, ona İshak ile Yakub'u bağışladık ve her birini peygamber yaptık. Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk. Onların güzelce anılmalarını temin ettik.

6- Musa, Harun, İsmail ve İdris: Allah'ın peygamberleri

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسٰى اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (51) وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا (52) وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَآ اَخَاهُ هٰرُونَ نَبِيًّا (53) وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (54) وَكَانَ يَأْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا (55) وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِدْرِيسَ اِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا (56) وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا (57) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَآئِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا (58)

51-58: Kitap'ta, Mûsâ'yı da an. Şüphesiz o seçkin bir insan idi. Bir resûl, bir nebî idi. Ona, Tûr dağının sağ tarafından seslendik ve kendisi ile gizlice konuşmak için kendimize yaklaştırdık. Rahmetimiz sonucu kardeşi Hârûn'u bir nebî olarak kendisine bahşettik. Kitap'ta İsmail'i de an. Şüphesiz o, sözünde duran bir kimse idi. Bir resûl, bir nebî idi. Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi. Rabb'inin katında da hoşnutluğa ulaşmıştı. Kitap'ta İdris'i de an. Şüphesiz o, doğru sözlü bir kimse, bir nebî idi. Onu yüce bir makama yükselttik. İşte bunlar, Âdem'in ve Nûh ile beraber gemiye bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim'in, Yakub'un (İsrail'in) ve doğru yola iletip seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiz nebîlerdir. Kendilerine Rahman'ın ayetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.

7- Onlarda sonra gelen toplumlar: Küfredenler ve tevbe edip mü'min olanlar

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا (59) اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا (60) جَنّٰتِ عَدْنِ الَّتِى وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا (61) لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا اِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا (62) تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِى نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا (63)

59-63: Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır. Ancak tövbe edip inanan ve salih amel işleyenler başka. Onlar cennete, Rahman'ın, kullarına gıyaben vaat ettiği "Adn" cennetlerine girecekler ve hiçbir haksızlığa uğratılmayacaklardır. Şüphesiz O'nun va'di kesinlikle gerçekleşir. Orada boş söz işitmezler. Yalnızca meleklerin "selâm!" deyişini işitirler. Orada sabah akşam rızıkları da vardır. İşte bu, kullarımızdan Allah'a karşı gelmekten sakınanlara miras kılacağımız cennettir.

8- Vahiy, Allah'ın seçtiği kimselere iner. Ey Kureyşliler! Kıyamet muhakkak gelecektir!

وَمَا نَتَنَزَّلُ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ اَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا (64) رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا (65) وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا (66) اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا (67) فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا (68) ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا (69) ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا (70) وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا (71) ثُمَّ نُنَجِّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظّٰلِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا (72) وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَىُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا (73) وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَرِءْيًا (74) قُلْ مَنْ كَانَ فِى الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا حَتّٰٓى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضْعَفُ جُنْدًا (75) وَيَزِيدُ اللّٰهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ

الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا (76) اَفَرَاَيْتَ الَّذِى كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا (77) اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا (78) كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا (79) وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَاْتِينَا فَرْدًا (80)

64-80: (Cebrail, şöyle dedi:)[145] *"Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz. O, geçmişi ve geleceği bilir, unutkan değildir." Allah göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu hâlde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun? Kureyşli müşriklerden biri, "Öldüğümde gerçekten diri olarak topraktan çıkarılacak mıyım?" der. İnsan, daha önce hiçbir şey değil iken kendisini yarattığımızı düşünmez mi? Rabbine andolsun, onları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz. Sonra onları kesinlikle cehennemin çevresinde diz üstü hazır edeceğiz. Sonra her bir topluluktan, Rahman'a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız. Sonra, oraya girmeye en lâyık olanları muhakkak ki en iyi Biz biliriz. (Ey müşrikler!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir. (Çünkü müşrikler kendi istekleri ile şirki tercih etmişlerdir.) Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırız da zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakırız. Ayetlerimiz kendilerine apaçık bir şekilde okunduğu zaman, inkâr edenler, inananlara, "İki topluluktan hangisinin bulunduğu yer daha hayırlı meclis ve mahfili daha güzeldir?" dediler. Biz onlardan önce, mal-mülk ve görünümü daha güzel olan nice nesilleri helâk ettik. Ey Muhammed! De ki: "Kim sapıklık içinde ise Rahman onlara, istenildiği kadar süre versin! Nihayet kendilerine vaat olunan azabı, ya da kıyameti gördüklerinde kimin yeri daha kötüymüş, kimin taraftarları daha zayıfmış bilecekler. Allah, doğruya erenlerin hidayetini artırır. Kalıcı salih ameller, Rabbinin katında sevap bakımından da daha hayırlıdır, sonuç itibari ile de. Ayetlerimizi inkâr edip "Bana elbette mal ve evlat verilecek!" diyen (As b. Vail adlı müşrik) kimseyi gördün mü? Gaybı mı görüp bilmiş, yoksa Rahman'dan bir söz mü almış? Hayır! İş onun dediği gibi değil. Biz, onun söylediklerini yazacağız ve azabını arttırdıkça arttıracağız! Onun ahirette sahip olacağını söylediği şeylere Biz varis olacağız ve o Bize tek başına gelecek.*

9- Sizden önce de putlara tapan milletleri helak etmiştik, şimdi duyuluyor mu sesleri?

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا (81) كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ

145 Müfessirler bu ayet ile Kureyşlilerin Ashab-ı Kehf olayını sormalarından sonra bir süreliğine vahyin kesilmesi arasında irtibat kurarlar. Bize göre ayet, önceki ayetlerle irtibatlıdır. Nitekim sure, ilahî risalete mahsus kılınan peygamberlerden söz ettikten sonra, Cebrail'in diliyle şu mesajı veriyor: Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz, vahyi ancak onun emri ile getiririz, işte Kureyş'ten bir başkasına değil de sana vahiy getirmemiz de O'nun emri iledir.

وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا (82) اَلَمْ تَرَ اَنَّآ اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ
اَزًّا (83) فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا (84) يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى
الرَّحْمٰنِ وَفْدًا (85) وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ اِلٰى جَهَنَّمَ وِرْدًا (86) لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ
اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا (87) وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا (88) لَقَدْ جِئْتُمْ
شَيْـًٔا اِدًّا (89) تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا
(90) اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا (91) وَمَا يَنْبَغِى لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا (92) اِنْ كُلُّ
مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّآ اٰتِى الرَّحْمٰنِ عَبْدًا (93) لَقَدْ اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ
عَدًّا (94) وَكُلُّهُمْ اٰتِيهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا (95) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا (96)

81-96: Onlar, kendileri için (şefaatçi) olsunlar diye, Allah'tan başka ilâhlar edindiler. Hayır! İlâhları, onların ibadetlerini inkâr edecekler ve kendilerine düşman olacaklar. Kâfirlerin başına, onları durmadan günaha ve azgınlığa tahrik eden şeytanları gönderdiğimizi görmedin mi? Ey Muhammed! Şu hâlde, onların azaba uğramalarını istemekte acele etme. Biz onlar için ancak takdir ettiğimiz günleri sayıp durmaktayız. Allah'a karşı gelmekten sakınanları Rahman'ın huzurunda bir elçiler heyeti gibi toplayacağımız, suçluları da suya koşan susuz develer gibi cehenneme sevk edeceğimiz günü düşün! Rahman'ın katında söz almış (tevhid inancına iman etmiş) olanlardan başkaları şefaat hakkına sahip olmayacaklardır. Onlar, "Rahman, bir çocuk edindi" dediler. Andolsun, siz çok çirkin bir şey ortaya attınız. Rahman'a çocuk isnat etmelerinden dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir! Hâlbuki Rahman'a bir çocuk edinmek yakışmaz. Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahman'a kul olarak gelecektir. Andolsun, Allah onları ilmiyle kuşatmış ve tek tek saymıştır. Onların her biri kıyamet günü O'na tek başına gelecektir. İnanıp salih ameller işleyenler için Rahman, gönüllere bir sevgi koyacaktır.

10- Sonuç: Onu halkının diliyle, onların anlayacakları tarzda indirdik

فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا (97) وَكَمْ اَهْلَكْنَا
قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ اَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا (98)

97-98: Ey Muhammed! Biz, Allah'a karşı gelmekten sakınanları Kur'an ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile indirip kolaylaştırdık. Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Onlardan hiçbirini hissediyor yahut onların bir fısıltısını olsun işitiyor musun?

Açıklama

Bu surede tek temel konu vardır: Tevhid'in savunulması ve şirkin eleştirisi. Zekeriya, Meryem ve İsa kıssalarında, Allah'a evlat ve ortak isnat etmeyi içeren teslis inancı reddedilir. Yaşlı Zekeriya ve kısır karısına olağanüstü bir şekilde çocuk bahşeden de, erkek eli değmemiş Meryem'e çocuk veren de Allah'tır. Allah tıpkı Âdem'i topraktan yarattığı gibi insanları tekrar diriltecek ve hesaba çekecektir. Bu mucizevî güç, insan ve melek de dâhil olmak üzere hiçbir mahlûkta bulunmaz, taştan tahtadan yapılmış olan ve işitme, görme gibi şeylere dahi kadir olmayan zavallı putlarda hiç bulunmaz! Kureyşlilerin taptıkları putlara daha önce başka milletler de tapmışlardı ve Allah onları uyarmak üzere elçiler göndermişti. Bu elçiler putperestliğin yanlışlığını açık bir şekilde anlatmış, kanıtlamışlardı. Bunların başında İbrahim peygamber ve onun soyundan gelenler vardır. Bunlar arasında İsmail, İshak, İsa gibi Muhammed de yer alır. Bununla beraber Kureyşliler inat ve ısrarla putperestliği sürdürmekte, onların melekleri temsil ettiklerini ve kendilerine şefaat edeceklerini düşünmektedirler. Peygamberin onlar için acele etmesine gerek yok, çünkü onların sonları en nihayetinde cehennem olacaktır, tıpkı kendilerinden önce helak edilmiş, yerleri yurtları tarih olmuş toplumlar gibi!

Gerek geçmiş peygamberlerin kıssaları ve gerekse Kureyşlilerin putları Allah'ın kızları ve şefaatçiler olarak görmeleri hakkında söylenenler, Kureyşlilerin anlayacağı bir dil ve düşünce dünyası üzerinden anlatılmaktadır ki kolaylıkla anlayabilsinler ve artık bahaneleri kalmasın. Eğer hala inanmamakta ısrar ediyorlarsa peygamberin üzülmesine, endişe etmesine gerek yoktur, zira geçmişte de benzer şeyleri yapan toplumlar olmuştur, ama şimdi hiçbirinin sesi soluğu duyulmamaktadır.

45- TÂHÂ SURESİ

سورة طه

Bu sure ile ilgili olarak aktarılan rivayetlerde söz edilen hususlar içerisinde en önemlisi, sureyi Habeşistan'a hicret ve Hz. Ömer'in müslüman oluşu olaylarıyla ilgilendirmeleridir. İbn İshak şöyle anlatır:

> Habeşistan'a hicret eden müslüman kadınlardan biri, hicret hazırlığı yaparken, o sıralar müşrik olan ve müslümanlara eziyet eden Ömer gelir ve "Yolculuk nereye?" diye sorar. Kadın ise, "Evet, sizin baskınız ve zulmünüz yüzünden yurdumuzu terk ediyoruz. Allah bize nihayetinde bir çıkış yolu gösterene kadar gittiğimiz yerde kalacağız" der. Bunun üzerine Ömer, "Allah sizinle birlikte olsun" der. (Bu olay, nübüvvetin beşinci yılının ortalarında yaşanmıştır)

Diğer taraftan İbn İshak şunu da anlatır:

> "Bana ulaşan habere göre Hz. Ömer'in kız kardeşi Fatıma bt. Hattab, Said b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ile evliydi. Fatıma Müslüman olmuştu. Kocası Said b. Zeyd de Müslüman olmuştu. Bunlar, Müslümanlıklarını Ömer'den gizliyorlardı. Nuaym b. Abdullah en-Nahham, Adiyy oğullarındandı. O da Müslüman olmuş, ama Müslümanlığını gizlemişti. Habbab b. Eret, Fatıma'nın yanına gelip ona Kur'ân okuturdu. Bir gün Ömer kılıcını kuşanarak Hz. Peygamber'i ve sahabeden bir kaç kişiyi öldürmek üzere yola çıkmıştı. Kendisine, Hz. Peygamber ile kadın-erkek kırk kadar müslümanın Safa tepesi yanındaki bir evde toplanmış oldukları söylenmişti. O da, onları öldürmek niyetiyle o tarafa yönelmişti. Hz. Peygamber'in yanında amcası Hamza, Ebu Bekir b. Sıddık, Ali ve Habeşistan'a hicret etmeyip Mekke'de ikamete devam eden bir kaç Müslüman bulunuyordu. Yolda iken Ömer'e, Nuaym b. Abdullah rastladı ve şöyle sordu: "Nereye gidiyorsun ey Ömer?". Ömer buna, "Şu dinden çıkıp Kureyşlilerin düzenini bozan, akıllarını yenen, dinlerini kötüleyen, tanrılarına küfreden Muhammed'e gidiyorum. Onu öldüreceğim!" şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Nuaym; "Yazık sana ey Ömer! Sen, Muhammed'i Öldürürsün de Abdumenaf oğulları seni yaşatırlar mı sanıyorsun? Önce kendi ailene git de onların durumunu düzene sok!" dedi. Ömer; "Ailemden kim Müslüman olmuş ki?" dedi.

Nuaym; "Enişten ve amcan oğlu Said b. Zeyd ile kız kardeşin Fatıma! Allah'a andolsun ki bunların ikisi de Müslüman olup Muhammed'in dinine tâbi olmuşlardır. Sen, önce onlara git!"

Ömer, dönüp kız kardeşi Fatıma'nın evine gitti. Fatıma'nın yanında Habbab b. Eret de bulunuyordu. Habbab'ın elinde Tâ-Hâ sûresinin yazılı olduğu bir sayfa vardı. Bu sayfayı, Fatıma'ya okutuyordu. Ömer'in sesini duyduklarında Habbab, evin bir bölmesine gizlendi. Fatıma da sayfayı alıp elbisesi içine sakladı. Ama Ömer kapıya yaklaştığında, Habbab'ın Kur'ân okuyuşunu duymuştu. İçeriye girince sordu:

- Duyduğum o ses, neyin nesiydi?

- Bir şey duymuş değilsin.

- Hayır, vallahi ikinizin de Muhammed'in dinine tâbi olduğunuzu haber aldım!

Böyle dedikten sonra eniştesi Said b. Zeyd'in yakasına sarıldı. Kız kardeşi Fatıma, onu kocasının üzerinden itmek için araya girince Ömer onu tokatladı ve yüzünü yaraladı. Böyle yapması üzerine kız kardeşi ile eniştesi ona şöyle dediler:

- Evet, Müslüman olduk. Allah'a ve Hz. Peygamber'e iman ettik. Elinden ne gelirse yap!

Ömer, kız kardeşinin yüzündeki kanları görünce yaptığına pişman oldu ve geriledi. Sonra Fatıma'ya şöyle dedi:

- Az önce okumakta olduğunuz şu sahifeyi ver de Muhammed'e neler geldiğine bir bakayım.

Ömer, okur-yazar bir kimse idi. Böyle deyince kardeşi Fatıma "Onu yırtacağından endişe ediyoruz" dedi. Ömer ise "Korkma. Yemin ederim ki, okuduktan sonra geri vereceğim" dedi.

Bu söz üzerine Fatıma, onun İslâm'a gireceğini ümit etti ve şöyle dedi: "Sen müşrik olduğun için temiz değilsin. Oysa Kur'ân'a ancak temiz olan kimseler el sürebilirler." Fatıma'nın böyle demesi üzerine Ömer, kalkıp boy abdesti aldı. Fatıma da içinde Tâ-Hâ sûresinin yazılı olduğu sayfayı ona verdi. Ömer, Tâ-Hâ sûresinin baş kısmındaki ayetleri okuyunca: "Bunlar ne güzel sözler böyle!"dedi. Bunu duyan Habbab, gizlendiği yerden çıkıp şöyle dedi: "Öyle umuyorum ki Hz. Peygamber'in duası kabul edilmiştir, zira dün, Hz. Peygamber'in "Allah'ım, İslam'ı Ebu Cehil veya Ömer ile güçlendir!" dediğini duymuştum. Habbab'ın bu sözleri üzerine Ömer, "Beni Muhammed'e götür, Müslüman olayım" dedi. Habbab: "O, şu anda Safa tepesinin yanındaki bir evde bir kaç arkadaşı ile beraber" dedi. Ömer, kılıcını kuşandı. Sonra Hz. Peygamber'in bulunduğu eve yöneldi. Oraya varınca kapıyı çaldı. Sesini duyduklarında biri ayağa kalktı ve kapının deliğinden bakınca Ömer'in kılıcını kuşanmış vaziyette beklediğini gördü. Hemen Hz. Peygamber'in yanına döndü.

Korku içindeydi. " Ömer kılıcını kuşanmış geliyor" dedi.

Hamza: "İçeriye girmesine izin ver. Eğer iyi niyetle gelmişse ne âlâ, ama kötü niyetle gelmişse, onu kılıcıyla vururuz", dedi. Hz. Peygamber de: "İçeriye girmesine izin verin" dedi.

Adam, Ömer'in içeriye girmesine izin verdi. Hz. Peygamber de ayağa kalkıp yakasından şiddetli bir şekilde tutarak: "Ey Hattab oğlu! Seni buraya getiren nedir? Allah başına bir bela verene kadar şirki bırakmayacak mısın?" dedi. Ömer: "Allah'a, peygamberine ve Allah katından gelen hükümlere iman etmek için sana geldim" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber yüksek sesle tekbir getirdi. Evde bulunanlar da Ömer'in Müslüman olduğunu, bu tekbirden anladılar. Sahabiler de artık saklandıkları evden çıkıp gittiler. Ömer ile Hamza'nın Müslüman olmaları ile güçlenmiş ve bu iki güçlü şahsiyetin Hz. Peygamber'i koruyabileceğini, düşmanlarından da intikam alabileceğini anlamışlardı.

İbn İshak bunun Medine'lilerin rivayeti olduğunu, Mekke'lilerin rivayetinin ise şöyle olduğunu söyler:

Hz. Ömer, İslâm'a girişi hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: "Ben, İslâm'dan uzak bir kimse idim. Cahiliye devrinde içkiyi sever ve içerdim. Bir toplantı yerimiz vardı. Orada Kureyşli erkekler bir araya gelirdik. Bir gece arkadaşlarımın yanına gitmek üzere evden çıktım. Toplantı yerimize vardığımda, orada kimseyi bulamadım. Falan içkiciye gideyim de onun yanında belki biraz içki bulup içerim, dedim. Çıkıp onun yanına gittiğimde onu da yerinde bulamadım. Kâbe'ye gitsem de yedi ya da yetmiş kez tavaf etsem, dedim. Mescid-i Haram'a gittim. Baktım ki Hz. Peygamber orada namaz kılıyor. O, namaz kılarken Şam'a yönelir, Kâbe'yi kendisiyle Kudüs istikameti arasına alırdı. Hacer-i esved ile Rüknü Yemani arasında namaz kılardı. Onu gördüğümde: "Bu gece Muhammed'i dinleyecek ve onun söylediklerine kulak vereceğim, ama onu dinlemek için kendisine yaklaşırsam belki onu korkutabilirim." dedim. Bu sebeple Hatim tarafından Kâbe'ye yaklaştım. Kâbe örtüsünün altına girerek yavaşça ilerledim. Hz. Peygamber ayakta namaz kılıyor, Kur'an okuyordu. Tam karşısına geldim. Aramızda sadece Kâbe'nin örtüsü vardı. Okuduğu Kur'ân'ı duyunca kalbim yumuşadı. Ağlamaya başladım. İslam kalbime girmişti. Hz. Peygamber namazını tamamlayıncaya kadar yerimden ayrılmadım. Namazını tamamladıktan sonra yerinden ayrılıp gitti. İbn Ebi Hüseyn'in evine yöneldi. Evi Muaviye'nin mülkiyetinde bulunan alaca boyalı ev idi. Kendisini takibe başladım. Abbas'ın evi ile İbn Ezher'in evi arasındaki sokağa girince kendisine yetiştim. Sesimi duyunca, beni tanıdı. Kendisine saldırmak maksadıyla takip ettiğimi zannetti. Bana çıkıştı ve; "Ey Hattab'ın oğlu, bu saatte seni buraya getiren sebep ne?" diye sordu.

- Allah'a, peygambere ve Allah katından gelen şeylere iman etmek için geldim, dedim.

Hz. Peygamber Allah'a hamd ettikten sonra: "Ey Ömer, Allah seni doğru yola iletti." dedi. Göğsüme elini sürdü ve İslam'da sebat etmem için dua etti. Ben de oradan ayrıldım. Kendisi de evine girdi.

İbn İshak şöyle ekliyor;

"Abdullah b. Mesud şöyle derdi: Ömer müslüman oluncaya kadar bizler Kâbe'de namaz kılamazdık. O müslüman olunca Kâbe'de namaz kılarak Kureyşlilere meydan okudu ve biz de onunla birlikte onunla orada namaz kıldık. Gerçi onun müslüman olması, bazı müslümanların Habeşistan'a hicretinden sonra olmuştu."

Evet, görüldüğü gibi Hz. Ömer'in müslüman oluşu ile ilgili iki farklı rivayet söz konusu. Birinci rivayetin kahramanı, kız kardeşi Fatıma iken ikinci rivayette bizzat kahraman kendisidir. Birincisi Medine'lilerin, ikincisi ise Mekke'lilerin rivayeti ve her ikisini de nakleden İbn İshak. Peki, hangisi daha sağlıklı?

Öncelikle şu hususa dikkat çekelim: İkinci rivayet hakkında siret ve hadis âlimleri sessiz kalmaktadırlar. Kimileri bu rivayette meçhul bazı raviler olduğunu söyler, kimileri de başka şeyler söylerler. Biz ise her iki rivayetin de sağlıklı olduğunu düşünüyoruz, çünkü birinci rivayet zaten yeterince meşhurdur, ikincisi de onu tamamlayıcı niteliktedir. Zira Hz. Ömer'in Ta-Ha suresini ve bu surenin bir kısmını okuyup beğendikten sonra Hz. Peygamber'in evine gidip müslüman olmak niyeti ile yola çıktığı düşünülebilir. O dönemde içkiye pek düşkün olduğu ve Medine'de içkiyi kesin olarak yasaklayan ayetin indirilişine kadar içkiye devam ettiği düşünülürse, Kureyşlilerin kendisini öldürmek üzere gönderdikleri adama iman etmenin kendisine o anda yaşattığı inanç değişiminin sancısını hafifletmek üzere biraz içki içmek istediğini, bu sebeple içki aradığını, bulamayınca da Kâbe'de Hz. Peygamber'den biraz Kur'an dinleyip rahatlamak istediğini, onu orada bulamayınca da aynı günün akşamı kız kardeşinin evine gittiğini ve orada yaşanan olaylardan sonra gece yarısı dışarı çıkıp Mekke'nin boş sokaklarında dolaştığını ve sabaha yakın vakitlerde Hz. Peygamber'i Kâbe'de bulduğunu düşünmemiz pekâlâ mümkündür.

1- Mukaddime: Kur'an Allah'tan korkanlar için öğüttür... İnkârları ağrına gitmesin

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

طٰهٰ (1) مَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰى (2) اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰى (3) تَنْزِيلًا
مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى (4) اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (5) لَهُ

مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى (6) وَاِنْ تَجْهَرْ
بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفَى (7) اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى (8)

Bismillahirrahmanirrahim

1-8: Tâ Hâ. Biz, Kur'an'ı sana, (halkının inanmamasından dolayı) sıkıntı çekesin diye değil, ancak Allah'ın azabından korkacaklara bir öğüt olsun diye indirdik. O yüksek gökleri yaratanın katından peyderpey indirilmiştir. Rahman, Arş'a kurulmuştur.[146] *Göklerdeki, yerdeki bu ikisi arasındaki ve toprağın altındaki her şey, yalnızca O'nundur. Sen (halkının inanmaması yönündeki şikâyetlerini) açığa vursan da, gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. En güzel isimler O'nundur.*

2- Musa'nın risalet yolunda çektikleri

وَهَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى (9) اِذْ رَاٰ نَارًا فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوٓا اِنِّٓى اٰنَسْتُ نَارًا
لَعَلِّٓى اٰتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى (10) فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِىَ يَا
مُوسٰى (11) اِنِّٓى اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (12) وَاَنَا
اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى (13) اِنَّنِٓى اَنَا اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدْنِى وَاَقِمِ
الصَّلٰوةَ لِذِكْرِى (14) اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى
(15) فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى (16) وَمَا تِلْكَ
بِيَمِينِكَ يَا مُوسٰى (17) قَالَ هِىَ عَصَاىَ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمِى
وَلِىَ فِيهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى (18) قَالَ اَلْقِهَا يَا مُوسٰى (19) فَاَلْقٰيهَا فَاِذَا هِىَ حَيَّةٌ
تَسْعٰى (20) قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْاُولٰى (21) وَاضْمُمْ يَدَكَ
اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍ اٰيَةً اُخْرٰى (22) لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا
الْكُبْرَى (23) اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى (24) قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِى صَدْرِى (25)
وَيَسِّرْ لِٓى اَمْرِى (26) وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِى (27) يَفْقَهُوا قَوْلِى (28) وَاجْعَلْ لِى
وَزِيرًا مِنْ اَهْلِى (29) هٰرُونَ اَخِى (30) اُشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِى (31) وَاَشْرِكْهُ فِٓى اَمْرِى (32)

146 Bu ayet çerçevesinde, Allah'ı insana benzeten müşebbihe taraftarları ile karşıt taraftaki Mutezile ve Eşari âlimleri arasında tartışmalar yaşanmıştır. Müşebbihe taraftarları Allah'ın arşa/tahta, tıpkı krallar gibi oturduğunu söylerlerken karşıtları bu ifadeyi mecaz olarak anlamışlar ve "kurulma"yı yönetme/mülk olarak yorumlamışlardır. Bazı Ehl-i Sünnet âlimleri ise yorum yapmaktan çekinmişlerdir. İmam Malik'in şöyle dediği rivayet edilir; "İstiva/kurulmak malumdur, nasıl olduğu meçhuldür, bu konuda soru sormak ise bidattir."

كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا (33) وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا (34) اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا (35) قَالَ قَدْ
اُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسٰى (36) وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰى (37) اِذْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى
اُمِّكَ مَا يُوحٰى (38) اَنِ اقْذِفِيهِ فِى التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِى الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ
بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِى وَعَدُوٌّ لَهُ وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّى وَلِتُصْنَعَ عَلٰى
عَيْنِى (39) اِذْ تَمْشِى اُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ اِلٰى
اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا
فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِى اَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يَا مُوسٰى (40) وَاصْطَنَعْتُكَ
لِنَفْسِى (41) اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوكَ بِاٰيَاتِى وَلَا تَنِيَا فِى ذِكْرِى (42) اِذْهَبَآ اِلٰى
فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى (43) فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى (44) قَالَا رَبَّنَآ
اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَآ اَوْ اَنْ يَطْغٰى (45) قَالَ لَا تَخَافَآ اِنَّنِى مَعَكُمَآ اَسْمَعُ
وَاَرٰى (46) فَأْتِيَاهُ فَقُولَآ اِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِى اِسْرَآئِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ
قَدْ جِئْنَاكَ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى (47) اِنَّا قَدْ اُوحِىَ اِلَيْنَآ
اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى (48) قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى (49) قَالَ رَبُّنَا
الَّذِى اَعْطٰى كُلَّ شَىْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى (50) قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُولٰى (51) قَالَ
عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّى فِى كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّى وَلَا يَنْسَى (52) اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ
الْاَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجْنَا بِهِ
اَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى (53) كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُولِى
النُّهٰى (54) مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى (55)
وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى (56) قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا
بِسِحْرِكَ يَا مُوسٰى (57) فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا
نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَآ اَنْتَ مَكَانًا سُوًى (58) قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ
النَّاسُ ضُحًى (59) فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى (60) قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ
لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى (61) فَتَنَازَعُوٓا
اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى (62) قَالُٓوا اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ
يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى (63) فَاَجْمِعُوا
كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى (64) قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّآ اَنْ

تُلْقِىَ وَاِمَّآ اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى (65) قَالَ بَلْ اَلْقُوا فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ
يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى (66) فَاَوْجَسَ فِى نَفْسِهٖ خِيفَةً مُوسٰى (67)
قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى (68) وَاَلْقِ مَا فِى يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا اِنَّمَا
صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى (69) فَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا
قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسٰى (70) قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهٗ لَكَبِيرُكُمُ
الَّذِى عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ فِى
جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَآ اَشَدُّ عَذَابًا وَاَبْقٰى (71) قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا
جَآءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِى فَطَرَنَا فَاقْضِ مَآ اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْضِى هٰذِهِ الْحَيٰوةَ
الدُّنْيَا (72) اِنَّآ اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَآ اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ
وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى (73) اِنَّهٗ مَنْ يَأْتِ رَبَّهٗ مُجْرِمًا فَاِنَّ لَهٗ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا
يَحْيٰى (74) وَمَنْ يَأْتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰى
(75) جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى
(76) وَلَقَدْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِى فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِى الْبَحْرِ
يَبَسًا لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشٰى (77) فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهٖ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ
مَا غَشِيَهُمْ (78) وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهٗ وَمَا هَدٰى (79) يَا بَنِٓى اِسْرَآئِيلَ قَدْ اَنْجَيْنَاكُمْ
مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوٰعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى (80)
كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِى وَمَنْ يَحْلِلْ
عَلَيْهِ غَضَبِى فَقَدْ هَوٰى (81) وَاِنِّى لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ
اهْتَدٰى (82) وَمَآ اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى (83) قَالَ هُمْ اُولَآءِ عَلٰٓى اَثَرِى
وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى (84) قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ
السَّامِرِىُّ (85) فَرَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ
وَعْدًا حَسَنًا اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ
فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِى (86) قَالُوا مَآ اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا
مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِىُّ (87) فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا
لَهٗ خُوَارٌ فَقَالُوا هٰذَآ اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِىَ (88) اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ
قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا (89) وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ اِنَّمَا

فُتِنْتُمْ بِهٖ ۚ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُوْنِىْ وَاَطِيْعُوْٓا اَمْرِىْ (90) قَالُوْا لَنْ نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِيْنَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوْسٰى (91) قَالَ يٰهٰرُوْنُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوْٓا (92) اَلَّا تَتَّبِعَنِ ۖ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِىْ (93) قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَاْخُذْ بِلِحْيَتِىْ وَلَا بِرَاْسِىْ ۚ اِنِّىْ خَشِيْتُ اَنْ تَقُوْلَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِىْٓ اِسْرَآئِيْلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِىْ (94) قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يٰسَامِرِىُّ (95) قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوْا بِهٖ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ اَثَرِ الرَّسُوْلِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِىْ نَفْسِىْ (96) قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِى الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُوْلَ لَا مِسَاسَ ۖ وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تُخْلَفَهٗ ۚ وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذِىْ ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا ۖ لَّنُحَرِّقَنَّهٗ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهٗ فِى الْيَمِّ نَسْفًا (97) اِنَّمَآ اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِىْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا (98)

9-98: Mûsâ'nın haberini biliyorsun! Hani (Mısır'dan Medyen'e giderken soğuk bir kış gecesinde yolunu şaşırmıştı ve o sırada) bir ateş görmüştü de ailesine, "Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm. Umarım ondan size bir kor ateş getiririm yahut ateşin başında, (yol gösterecek) birini bulurum" demişti. Ateşin yanına varınca, ona şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Şüphe yok ki, Ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın. Ben seni peygamber olarak seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle. Şüphe yok ki Ben Allah'ım. Ben'den başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl. Kıyamet mutlaka gelecektir. Herkes işlediğinin karşılığını görsün diye, neredeyse geleceğinden hiç söz etmeyecektim. Buna inanmayan ve nefsinin arzusuna uyan kimseler, seni ona hazırlanmaktan sakın alıkoymasın, sonra helâk olursun! Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?" Mûsâ dedi ki: "O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla (kendimi savunmak gibi) başka işlerimi de görürüm." Allah, "Onu yere at!" dedi. Mûsâ da onu attı. Bir de ne görsün, hızlı hareket eden bir yılan olmuş! Allah, şöyle dedi: "Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz. Sana büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın. Firavun'a git, çünkü o azmıştır." Mûsâ, dedi ki: "Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden birini yardımcı yap, Kardeşim Hârûn'u. Onunla gücümü artır. Onu işime ortak et. Seni çok tespih edelim diye, Seni çok zikredelim diye. Çünkü Sen bizi hakkıyla görmektesin. Allah, şöyle dedi: "İstediğin sana verildi ey Mûsâ! Andolsun, Biz sana bir kere daha iyilikte bulunmuştuk. (Firavun İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürürken) annene: "Onu sandığın

içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem Bana düşman, hem de ona düşman olan Firavun alsın" diye ilham etmiştik. Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım. Hani kız kardeşin Firavun ailesine gidiyor ve "Size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?" diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. Sana baktı, büyüdün ve kazara bir cana kıydın da Biz seni kederden kurtardık, seni sıkı bir denemeden geçirdik ve kaçıp Medyen'e gittin. Medyen halkı içinde yıllarca kaldın, sonra peygamber olman için takdir edilmiş bir zamanda (Tûr'a) geldin ey Mûsâ! Ben seni kendim için seçtim. Sen ve kardeşin mucizelerim ile desteklenmiş olarak gidin ve Beni anmakta gevşeklik göstermeyin. Firavun'a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar." Mûsâ ve Hârûn, şöyle dediler: "Ey Rabbimiz! Şüphesiz biz, onun bize karşı aşırı davranmasından yahut azmasından korkuyoruz." Allah, şöyle dedi: "Korkmayın, çünkü Ben sizinle beraberim. İşitirim ve görürüm. Ona gidin ve şöyle deyin: 'Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını serbest bırak ve bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından mucize getirdik. Selâm, doğru yola uyanlara olsun.' Şüphesiz bize, azabın yalanlayan ve yüz çevirenlere olacağı vahyolundu." Onlar gidip bunları söylediklerinde Firavun, "Sizin Rabbiniz kim, ey Mûsâ?" dedi. Mûsâ, "Rabbimiz, her şeye yaratılış özelliklerini veren, sonra onlara yol gösterendir" dedi. Firavun, "Ya geçmiş nesillerin hâli ne olacak?" dedi. Mûsâ, şöyle dedi: "Onlar hakkındaki bilgi Rabbimin katında bir kitapta yazılıdır. Rabbim, yanılmaz ve unutmaz. Rabbim, yeryüzünü size beşik yapan, orada size yollar açan ve size gökten yağmur indirendir." Böylece onunla sizin için yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık. Yiyin, hayvanlarınızı yayın. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren deliller vardır. Ey insanlar! Sizi topraktan yarattık, ölümünüzle sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız. Andolsun, Biz Firavun'a bütün mucizelerimizi gösterdik de o bunları yalanladı ve reddetti. Şöyle dedi: "Ey Mûsâ! Sihrin ile bizi yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin? Biz de sana karşı onun benzeri sihir yapacağız. Bunun için aramızda; uygun bir yerde, senin de, bizim de caymayacağımız bir buluşma vakti belirle." Mûsâ, "Buluşma vaktimiz, bayram günü, insanların toplandığı kuşluk vaktidir" dedi. Bunun üzerine Firavun ayrılıp, hilesini kuracak sihirbazlarını topladı, sonra geldi. Mûsâ, onlara şöyle dedi: "Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır." Sihirbazlar, işlerini kendi aralarında tartıştılar ve gizli gizli konuştular. Şöyle dediler: "Şüphesiz bu ikisi, sihirleri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak ve en üstün olan dininizi ortadan kaldırmak isteyen birer sihirbazdırlar. Öyleyse, birbirinize destek olun, sonra

sıra hâlinde gelin. Bu gün üstün gelen muhakkak başarıya ulaşmıştır." Sihirbazlar: "Ey Mûsâ! Sen mi önce atacaksın biz mi?" dediler. Mûsâ: "Yok, önce siz atın" dedi. Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi görünüyor. Bunun üzerine Mûsâ, içinde bir korku hissetti. Şöyle dedik: "Korkma, çünkü sensin en üstün olan. Değneğini at ki, onların yaptıklarını yutsun. Şüphesiz yaptıkları bir sihirbaz hilesidir. Sihirbaz ise nereye varsa kurtuluşa eremez." Mûsâ'nın değneği, sihirbazların ipleriyle değneklerini yutunca sihirbazlar hemen secdeye kapandılar ve, "Hârûn ve Mûsâ'nın Rabbine inandık" dediler. Firavun, "Demek, ben size izin vermeden önce ona inandınız ha! Anlaşılan, o size sihri öğreten büyüğünüzdür. Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, hepinizi hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabı daha şiddetli ve daha kalıcıymış, göreceksiniz." Sihirbazlar şöyle dediler: "Bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana seni asla tercih etmeyeceğiz. Vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin. Biz; günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için, Rabbimize inandık. O'nun vereceği mükâfat daha hayırlı ve kalıcıdır. Rabbine kim günahkâr olarak varırsa, kesinlikle ona cehennem vardır, orada ne ölür, ne de güzel bir hayat yaşar. Her kim de O'na salih ameller işlemiş bir mü'min olarak varırsa, işte onlar için en yüksek dereceler, içinden ırmaklar akan, içinde ebediyen kalacakları Adn cennetleri vardır. İşte bu, (şirkten) temizlenenlerin mükâfatıdır." Firavun'un imana yanaşmaması üzerine Mûsâ'ya, "İsrailoğullarını geceleyin Mısır'dan çıkar. Yakalanmaktan korkmaksızın, onlara denizde kuru bir yol aç" diye vahyettik. Firavun askerleriyle birlikte onların peşine düştü de, deniz onları görülmedik bir şekilde kuşatıp yuttu. Firavun, halkını saptırdı, onlara doğru yolu göstermedi. Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık, Tûr'un sağ yanında size vahiy gönderdik, kudret helvası ile bıldırcın indirdik. Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz ve helâl olanlarından yiyin. Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner. Gazabım da kimin üzerine inerse, o muhakkak helâk olmuş demektir. Şüphe yok ki ben, tövbe edip inanan ve salih ameller işleyen, sonra da doğru yol üzere devam eden kimse için son derece affediciyim." (Mûsâ, Tûr'a varınca): "Seni, acele ile kavminden uzaklaştıran nedir, ey Mûsâ?" dedik. Mûsâ, şöyle dedi: "Onlar, benim izimdeler Rabbim! Sen hoşnut olasın diye, acele ederek sana geldim." Allah, "Şüphesiz, biz senden sonra halkını sınadık; Sâmirî onları saptırdı" dedi. Bunun üzerine Mûsâ, öfke dolu ve üzgün bir hâlde halkına döndü. "Ey kavmim! Rabbiniz, size güzel bir vaatte bulunmadı mı? Ayrılışımdan sonra çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz de bana verdiğiniz söze uymadınız ve buzağıya taptınız?" dedi. Şöyle dediler: "Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz. Fakat biz Mısır halkının mücevheratından yüklü miktarlarda

takınmıştık. İşte onları ateşe attık. Sâmirî de aynı şekilde attı." Böylece Sâmirî onlar için bir buzağı heykeli ortaya çıkardı. Sâmirî ve adamları "Bu sizin de ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır. Öyle iken Mûsâ, ilâhını burada unuttu da onu Tûr'da aramaya gitti" dediler. Onlar bu heykelin, sözlerine karşılık vermediğini, kendilerinden hiçbir zararı uzaklaştıramayacağını ve onlara hiçbir fayda sağlayamayacağını görmezler mi? Andolsun, Hârûn onlara daha önce şöyle demişti: "Ey kavmim! Siz bununla yalnızca imtihan edildiniz. Doğrusu sizin Rabbiniz ancak Rahman'dır. Öyleyse bana uyun ve emrime itaat edin." Onlar da, "Mûsâ bize dönünceye kadar buzağıya ibadet etmeye devam edeceğiz" dediler. Mûsâ, Tûr'dan dönünce şöyle dedi: "Ey Hârûn! Saptıklarını gördüğün zaman bana uymana ne engel oldu? Yoksa emrime karşı mı geldin?" Hârûn: "Ey anam oğlu! Saçımı sakalımı çekme. İsrailoğullarının arasını açtın, sözüme uymadın demenden korktum" dedi. Mûsâ, "Ya senin derdin neydi ey Sâmirî?" dedi. Sâmirî, şöyle dedi: "Ben onların görmediği şeyi gördüm. Elçinin izinden bir avuç avuçladım da onu attım. Böyle yapmayı bana nefsim güzel gösterdi." Mûsâ, "Çekil git! Artık sen hayatın boyunca "Bana dokunmak yok!" diyeceksin. Senin için, asla kaçamayacağın bir ceza daha var. Hele şu ibadet edip durduğun ilâhına bak! Biz onu yakacağız ve denize savuracağız. Sizin ilâhınız ancak kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.

3- Bunlar geçmiş peygamberlerin kıssaları... Sana da Kur'an'ı verdik, ilahî cezada acele etme!

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ اٰتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ۚ (99) مَنْ
اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ۙ (100) خَالِدِينَ فِيهِ ۖ وَسَآءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
حِمْلًا ۙ (101) يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ۚ (102) يَتَخَافَتُونَ
بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا (103) نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً
اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ۚ (104) وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّى نَسْفًا ۙ (105)
فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۙ (106) لَا تَرٰى فِيهَا عِوَجًا وَلَآ اَمْتًا (107) يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ
الدَّاعِىَ لَا عِوَجَ لَهُ ۚ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا تَسْمَعُ اِلَّا هَمْسًا (108)
يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِىَ لَهُ قَوْلًا (109) يَعْلَمُ
مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا (110) وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَىِّ
الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا (111) وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا (112) وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ

الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا (113) فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰٓى اِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى عِلْمًا (114)

99-114: Ey Muhammed! Sana geçmişin haberlerinden bir kısmını böylece anlatıyoruz. Şüphe yok ki sana katımızdan bir zikir verdik. Kim ondan yüz çevirirse şüphesiz ki o, kıyamet gününde ağır bir günah yükü yüklenecektir. Onlar o günahın cezası içinde ebediyen kalacaklardır. Sûra üfürüleceği gün, bu ağır yük onlar için ne kötü bir yüktür! O gün günahkârları, gözleri korkudan donup gömgök kesilmiş olarak haşredeceğiz. Aralarında birbirlerine "Dünya'da sadece on gün kaldınız" diye gizli gizli konuşacaklar. -Onların, hakkında konuşacakları şeyi Biz daha iyi biliriz.- O vakit içlerinden en aklı başında olanları, "Siz sadece bir gün kaldınız" diyecektir. Ey Muhammed! Sana dağların kıyamet günündeki hâlini soruyorlar. De ki: "Rabbim onları toz edip savuracak. Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan hâlinde bırakacaktır. Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin. O gün kendisinden yan çizmek mümkün olmayan davetçiye (İsrafil'e) uyarlar. Sesler, Rahman'ın azametinden dolayı kısılmıştır. Artık sadece fısıltı işitebilirsin. O gün, Rahman'ın izin verdiği ve sözünden (kelime-i şehadetinden) razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez. O, dünyadaki ve ahiretteki durumlarını bilir. Onların bilgisi ise Rahman'ı kuşatamaz. Bütün yüzler; diri, yaratıklarına hâkim ve onları koruyup gözeten Allah'a boyun eğmiştir. Zulüm yüklenen, mutlaka hüsrana uğramıştır. Kim de inanmış olarak salih ameller işlerse, o, ne zulme uğramaktan korkar, ne yoksun bırakılmaktan. İşte böylece Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar yahut onlara bir uyarı versin diye onda tehditleri teker teker sıraladık. Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Kur'an'ın vaadinin gerçekleşmesi hususunda acele etme[147] *ve "Rabbim! İlmimi arttır" de.*

4- Âdem şehvetine yenik düşüyor... Kureyşliler de! Kıyamette hesap sorulacaktır

وَلَقَدْ عَهِدْنَآ اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِىَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا (115) وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا اِلَّآ اِبْلِيسَ اَبٰى (116) فَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى (117) اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا

147 Müfessirler bu ayette ihtilaf etmişlerdir. Ayet Mekke'de indirildiği halde bazıları Medine'deki olaylarla irtibatlandırmış, bazıları da bağlamı tamamen göz ardı etmişlerdir. Bizce ayet bağlamı ile uyumludur. Nitekim önce; "*İşte böylece Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar yahut onlara bir uyarı versin diye onda tehditleri teker teker sıraladık*" denilmekte, onlar bu uyarıyı anlamadıkları ve kabul etmedikleri halde geçmişteki toplumlar gibi helak edilmedikleri için üzülmemesi, bunun Allah'ın güçsüzlüğünden kaynaklanmadığı söylenmekte, ona bu hususta acele etmemesi emredilmektedir. İşte "Kur'an'a acele etme" ifadesinin anlamı budur.

تَعْرٰى (118) وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى (119) فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ
يٰٓاٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلٰى (120) فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ
لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى
(121) ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى (122) قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنِّى هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَاىَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى
(123) وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِى فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى
(124) قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِى اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا (125) قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ
اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى (126) وَكَذٰلِكَ نَجْزِى مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ
بِاٰيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى (127)

115-127: Andolsun, bundan önce biz Âdem'e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme, diye) emrettik. O ise bunu unutuverdi. Biz onda bir kararlılık bulmadık. Hani meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de, İblis'ten başka melekler hemen saygı ile eğilmişler; İblis bundan kaçınmıştı. Biz de şöyle dedik: "Ey Âdem! Şüphesiz bu İblis, sen ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun. Şüphesiz senin için orada aç kalmak, çıplak kalmak yoktur. Orada ne susuzluk çekersin, ne de güneş altında kalırsın." Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: "Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?" Bunun üzerine onlar ağacın meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yaprağından üzerlerine örtmeye başladılar. Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı. Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi. Allah, şöyle dedi: "Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Eğer tarafımdan size bir yol gösterici kitap gelir de, kim benim yol göstericime uyarsa artık o, ne dünyada sapar ne de ahirette sıkıntı çeker. Her kim de zikrimden yüz çevirirse, ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak diriltiriz." O da şöyle der: "Rabbim! Dünyada gören bir kimse olduğum hâlde, niçin beni kör olarak haşrettin?" Allah, "Evet, öyle, ayetlerimiz sana geldi de sen onları unuttun. Aynı şekilde bugün de sen unutuluyorsun" der. Haddi aşan ve Rabbi'nin ayetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Şüphesiz ahiret azabı daha şiddetli ve daha kalıcıdır.

5- Sonuç: Söyledikleri karşısında sabret... Sahip olduklarına özenme!

اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَاكِنِهِمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِاُولِى النُّهٰى (128) وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى

(129) فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۚ وَمِنْ آنَاءِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى (130) وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقٰى (131) وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۚ لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا ۚ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى (132) وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ ۚ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولٰى (133) وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى (134) قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدٰى (135)

128-135: Yurtlarında dolaşıp durdukları, kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmiş olmamız, onların (Kureyşli müşriklerin) akıllarını başlarına getirmedi mi? Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır. Rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir hüküm ve belirlenmiş bir süre olmasaydı, onlar da hemen cezalandırılırlardı. O hâlde, onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tespih et. Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tespih et ki alacağın sevapla hoşnut olasın. Sen fakirlik çekerken onlardan bazılarına imtihan için verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Eşine namazı emret ve kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Sana da Biz rızık veriyoruz. Güzel sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınmanındır. İnanmayanlar, "Doğru söylediğine dair bize Rabbinden bir mucize getirse ya!" dediler. Önceki kitaplarda olanların apaçık delili olan Kur'an onlara gelmedi mi? Eğer Biz onları o Kur'an'dan önce bir azap ile helâk etseydik mutlaka, "Ey Rabbimiz! Keşke bize bir peygamber gönderseydin de alçalıp rezil olmadan önce ayetlerine uysaydık" derlerdi. (Ey Muhammed,) de ki: "Herkes beklemektedir, siz de bekleyin. Yakında kimin düz yolun sahipleri olduğunu, kimin doğru yolu bulduğunu bileceksiniz!"

Açıklama:

Sure Hz. Peygamber'i Kureyşlilerin inkârları karşısında teselli ederek, Kur'an'ın kendisine sıkıntı olsun veya Kureyş'e dayatma yapsın diye indirilmediğini, sadece Allah'tan korkanlara öğüt olarak indirildiğini belirterek ve inkârda ısrar edenlerin Allah katında gerekli cezayı göreceklerini hatırlatarak başlıyor ve bu teselliyi verirken de "kıssa anlatma" yoluna başvuruyor. Zaten kıssa anlatımı, dinleyicinin dikkatini kahramanlara ve olaylara çekerek mevcut durumdan uzaklaştırması yönüyle başlı başına "teselli

edici" bir özelliğe sahiptir. Kur'an kıssaları ise, kıssa anlatımının bu genel özelliğinin yanı sıra, Hz. Peygamber'in yaşadığı hale gayet uygun düşen iki teselli edici özellik daha barındırmaktadır. Bu kıssalarda bir taraftan tıpkı Hz. Peygamber gibi ilahî risaleti tebliğ etmekle yükümlü peygamberlerin, diğer taraftan ise o peygambere karşı çıkan ve eziyet eden inkârcı bir toplumun kahramanlığı söz konusudur. Ayrıca üçüncü bir teselli edici unsur da, bu kıssalarda peygamberlere ısrarla karşı çıkan inkârcıların ahirette çekecekleri azapla kalmayıp dünyada da cezalandırılmış olmalarıdır.

Bu surede Musa-Firavun kıssası anlatılıyor ki bu kıssanın özü, daha önce A'raf Suresinde anlatılmıştı. Burada ise kıssanın A'raf Suresinde anlatılan genel şemasının üzerine yeni bir takım unsurlar ilave edilmektedir. Bu unsurlar içerisinde Musa'nın çocukluk ve gençlik yıllarında yaşadığı tecrübeleri saymak mümkündür. Neticede kıssanın anlatımının ardından Hz. Peygamber'e şöyle hitap ediliyor; İşte geçmişteki peygamberlere verdiğimiz mucizeler bunlar! Sana ise Kur'an'ı verdik, senin mucizen odur, Rabbinin geçmişteki inkârcılara neler yaptığını ve Kureyşli inkârcılara yöneltilen tehditleri bu Kur'an'da okuyabilirsin ki bu tehditler kesinlikle gerçekleşecektir. Ancak bunun için acele etme, zira Allah onlara bir hikmetten dolayı süre tanımaktadır. Bu hikmet ise, içlerinden bazılarının iman etme ihtimallerinin değerlendirilmesidir. Ancak yine de inanmazlarsa, o zaman bahaneleri tükenecektir. Zaten senin kavmin hevasına uymaktadır. Onlar şu halleriyle, tıpkı ataları Âdem gibi, hevalarına esir olmuş durumdadırlar. Ancak Âdem insanlığın atası olarak günahından dolayı derhal cezalandırılmamış, insanın istifadesi için yaratılan evren düzeni boşa gitmemiş ve insanlık soyu daha beşikte iken yok edilmemiş, aksine kendisine tevbe etmesi ilham edilmiş ve tevbesi kabul edilmiştir. Onun hikâyesi, soyundan gelenlere ders olsun diye işte böylece anlatılmaktadır. Evet, Allah insanlara tevbe fırsatı sunmaktadır, ama bu fırsatın da bir süresi vardır ve bu süre hesap gününde dolmuş olacaktır. Bu sebeple Kureyşli inkârcıların sana yaptıkları suçlamalara, iftiralara aldırma, sahip oldukları zenginliklere imrenme! Zira bu zenginlik gelip geçicidir ve hesabı da sorulacaktır. Diğer taraftan sen de sana inanan mü'minler de, hiçbir mal ve evladın işe yaramadığı hesap gününde, ödülünüzü en güzel şekilde alacaksınız."

46- VAKIA SURESİ

سورة الواقعة

Rivayet edildiğine göre bu surenin "Onların çoğu öncekilerden, azı da sonrakilerdendir" ayetleri indirilince Hz. Ömer, "Ey Allah'ın peygamberi! Demek ilk müslüman olan grubun çoğu, fakat biz sonradan müslüman olanların az bir kısmı kurtulacak" der. Surenin geri kalan kısmı bir sene sonra iner ve orada "Bunların birçoğu öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir" denilir. Bunun üzerine Hz. Peygamber; "Ey Ömer! Bak Allah ne buyuruyor!" der

Eğer bu rivayet doğru ise, demek ki sure peygamberliğin altıncı yılı civarlarında indirilmiştir. Bu da bizim Ta-Ha Suresi ile ilgili olarak yaptığımız tespite, yani o surenin peygamberliğin beşinci yılının ikinci yarısında Habeşistan'a ilk hicret esnasında ve Vakıa Suresinden hemen önce indirildiği şeklindeki tespitimize uygun düşmektedir. Neticede bu rivayet bu iki surenin listede peş peşe yer almasını haklı çıkarmaktadır. Bir başka rivayete göre ise müslümanlar ağaç gölgelikleri ile dolu yeşil bir vadiye hayranlık duymuşlar, bunun üzerine, "*Ahiret mutluluğuna erenler, ne mutlu kimselerdir! Onlar, dikensiz sedir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında, yayılmış sürekli bir gölgede, çağlayan bir suyun başında, tükenmeyen ve yasaklanmayan çok çeşitli meyveler içinde ve yüksek döşekler üzerindedirler*" ayetleri indirilir.

1- Mukaddime: Kıyamette insanlar üç grup olacaklardır

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ (1) لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ (2) خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ (3) اِذَا رُجَّتِ
الْاَرْضُ رَجًّا (4) وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا (5) فَكَانَتْ هَبَآءً مُنْبَثًّا (6) وَكُنْتُمْ اَزْوَاجًا
ثَلٰثَةً (7) فَاَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَآ اَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ (8) وَاَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ مَآ

اَصْحَابُ الْمَشْـَٔمَةِ (9) وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ (10) اُولٰٓئِكَ الْمُقَرَّبُونَ (11) فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ (12)

Bismillahirrahmanirrahim

1-12: Kesin gerçekleşecek olan (Kıyamet koptuğu) zaman, onun kopuşunu yalanlayacak kimse olmayacaktır. Yeryüzü şiddetle sarsıldığı, dağlar parça parça dağılıp saçılmış toz olduğu ve siz de üç sınıf olduğunuz zaman, O, (kimini cennete yükseltir, kimini cehenneme alçaltır).[148] *Ahiret mutluluğuna erenler, amel defterleri sağ taraftan verilenler var ya; ne mutlu kimselerdir! Cehenneme gidenlere, amel defterleri soldan verilenlere gelince; ne mutsuz kimselerdir! (İman ve amelde) öne geçenler ise (Ahirette de) öne geçenlerdir. İşte onlar (kalplerini sürekli Allah ile meşgul ederek) Allah'a yaklaştırılmış kimselerdir. Onlar, Naîm cennetlerindedirler.*

2- Cennet nimetleri: Öncekiler ve Amel defteri sağdan verilenler

ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ (13) وَقَلِيلٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ (14) عَلٰى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ (15) مُتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ (16) يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ (17) بِاَكْوَابٍ وَاَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ (18) لَا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزِفُونَ (19) وَفَاكِهَةٍ مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ (20) وَلَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ (21) وَحُورٌ عِينٌ (22) كَاَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ (23) جَزَآءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (24) لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا (25) اِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا (26) وَاَصْحَابُ الْيَمِينِ مَآ اَصْحَابُ الْيَمِينِ (27) فِى سِدْرٍ مَخْضُودٍ (28) وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ (29) وَظِلٍّ مَمْدُودٍ (30) وَمَآءٍ مَسْكُوبٍ (31) وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ (32) لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ (33) وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ (34) اِنَّآ اَنْشَأْنَاهُنَّ اِنْشَآءً (35) فَجَعَلْنَاهُنَّ اَبْكَارًا (36) عُرُبًا اَتْرَابًا (37) لِاَصْحَابِ الْيَمِينِ (38) ثُلَّةٌ مِنَ الْاَوَّلِينَ (39) وَثُلَّةٌ مِنَ الْاٰخِرِينَ (40)

13-40: Onların çoğu öncekilerden, azı da sonrakilerdendir.[149] *Onlar, karşılıklı yaslanmış vaziyette mücevheratla işlenmiş tahtlar üzerindedirler. Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında; içmekle başlarının dönmeyeceği ve sarhoş olmayacakları, cennet pınarından doldurulmuş sürahile-*

148 Cehennemin yeri aşağıların en aşağısı, cennetin yeri ise semâların üzerinde, ilahî arşın altında "yüceler yücesinde" şeklinde tespit edilir.

149 Bu ayetin anlamı konusunda tefsir âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Kimine göre "çoğu öncekilerden" ifadesi İslam'a ilk giren ve büyük kısmı fakir kimselerden oluşan grubu kast eder, "azı sonrakilerden" ifadesi ise sonradan müslüman olanları. Bu mana, bağlama en uygun mana olduğu gibi girişte verdiğimiz rivayete de uygundur.

ri, ibrikleri ve kadehleri, beğendikleri meyveleri ve arzu ettikleri kuş etlerini dolaştırırlar. Onlar için saklı inciler gibi, iri gözlü huriler de vardır. Bütün bunlar işledikleri amellere karşılık bir mükâfat olarak verilir. Orada ne boş bir söz, ne de günaha sokan bir şey işitirler. Sadece "selâm!", "selâm!" sözünü işitirler. Ahiret mutluluğuna erenler, ne mutlu kimselerdir! Onlar, dikensiz sedir ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında, yayılmış sürekli bir gölgede, çağlayan bir suyun başında, tükenmeyen ve yasaklanmayan çok çeşitli meyveler içinde ve yüksek döşekler üzerindedirler. Biz onları üreme yoluyla doğum olmaksızın yarattık. Onları ahiret mutluluğuna erenler için, hep bir yaşta eşlerini çok seven gösterişli bakireler yaptık. Bunların birçoğu öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir.

3- Amel defteri soldan verilenler: Ahireti inkâr ettikleri için iliklere işleyen ateşe gireceklerdir

وَاَصْحَابُ الشِّمَالِ مَآ اَصْحَابُ الشِّمَالِ (41) فِى سَمُومٍ وَحَمِيمٍ (42) وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ (43) لَا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ (44) اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُتْرَفِينَ (45) وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ (46) وَكَانُوا يَقُولُونَ اَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ (47) اَوَاٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُونَ (48) قُلْ اِنَّ الْاَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ (49) لَمَجْمُوعُونَ اِلٰى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (50) ثُمَّ اِنَّكُمْ اَيُّهَا الضَّآلُّونَ الْمُكَذِّبُونَ (51) لَاٰكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ (52) فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا الْبُطُونَ (53) فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ (54) فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ (55) هٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ (56) نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ (57) اَفَرَاَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ (58) ءَاَنْتُمْ تَخْلُقُونَهٗٓ اَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ (59) نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ (60) عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ اَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ (61) وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْاَةَ الْاُولٰى فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ (62) اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ (63) ءَاَنْتُمْ تَزْرَعُونَهٗٓ اَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ (64) لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ (65) اِنَّا لَمُغْرَمُونَ (66) بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (67) اَفَرَاَيْتُمُ الْمَآءَ الَّذِى تَشْرَبُونَ (68) ءَاَنْتُمْ اَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ اَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ (69) لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنَاهُ اُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ (70) اَفَرَاَيْتُمُ النَّارَ الَّتِى تُورُونَ (71) ءَاَنْتُمْ اَنْشَاْتُمْ شَجَرَتَهَآ اَمْ نَحْنُ الْمُنْشِـُٔونَ (72) نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذْكِرَةً وَمَتَاعًا لِلْمُقْوِينَ (73) فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ (74)

41-74: Kötülüğe batanlar ise ne mutsuz kimselerdir! Onlar, iliklere işleyen bir ateş ve bir kaynar su içindedirler. Ne serin ve ne de yararlı olan

zifirî bir gölge içinde!. Çünkü onlar, bundan önce dünyada varlık içinde sefahate dalmış ve azgın kimselerdi. Şirkte ısrar ediyorlardı. Diyorlardı ki: "Biz öldükten, toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı, biz mi bir daha diriltilecekmişiz? Evvelki atalarımız da mı?" De ki: "Şüphesiz öncekiler ve sonrakiler, mutlaka belli bir günün belli bir vaktinde toplanacaklardır. Sonra siz ey haktan sapan yalanlayıcılar! Mutlaka cehennemde bir ağaçtan, zakkumdan yiyeceksiniz. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız. Üstüne de o kaynar sudan içeceksiniz. Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz. İşte bu hesap ve ceza gününde onlara ziyafetleridir. Sizi Biz yarattık. Hâlâ inanmayacak mısınız? Attığınız şu meniye ne dersiniz?! Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa Biz mi? Sizin yerinize benzerlerinizi getirmek ve sizi bilemeyeceğiniz bir şekilde yeniden yaratmak üzere aranızda ölümü Biz takdir ettik. Bu konuda Bizim önümüze geçilmez. Andolsun, birinci yaratılışınızı biliyorsunuz. O hâlde düşünseniz ya! Ektiğiniz tohuma ne dersiniz?! Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa Biz mi? Dileseydik, onu kuru bir çöp yapardık da şaşkınlık içinde şöyle geveleyip dururdunuz: "Muhakkak biz çok ziyandayız! Daha doğrusu büsbütün mahrumuz!" İçtiğiniz suya ne dersiniz?! Siz mi onu buluttan indirdiniz, yoksa Biz mi? Dileseydik onu acı bir su yapardık. O hâlde şükretseydiniz ya!. Tutuşturduğunuz ateşe ne dersiniz?! Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa Biz mi? Biz onu bir ibret ve ıssız yerlerde yaşayanlara bir yarar kaynağı kıldık. O hâlde, O yüce Rabbinin adını tesbih et.

4- Korunmuş kitapta değerli Kur'an

فَلَآ اُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ (75) وَاِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ (76) اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌ (77) فِى كِتَابٍ مَكْنُونٍ (78) لَا يَمَسُّهُٓ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (79) تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (80) اَفَبِهٰذَا الْحَدِيثِ اَنْتُمْ مُدْهِنُونَ (81) وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ اَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ (82) فَلَوْلَآ اِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ (83) وَاَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ (84) وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ (85) فَلَوْلَآ اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ (86) تَرْجِعُونَهَآ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (87)

75-87: Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, -eğer bilirseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir. O, elbette değerli bir Kur'an'dır. Korunmuş bir kitaptadır. (Levh-i Mahfuz'dadır) Ona, ancak tertemiz olanlar (melekler) dokunabilir. Âlemlerin Rabb'inden indirilmiştir. Şimdi siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz ve Allah'ın verdiği rızka (onun yağdırdığı yağmura)[150] O'nu yalanlayarak mı şükrediyorsunuz? Can boğaza geldiğinde, onu geri

150 Araplar yağmur, rüzgâr, sıcak ve soğuk gibi hava olaylarını kayan yıldızlara atfederlerdi.

döndürsenize! Oysa siz o zaman bakıp durursunuz. Biz ise ona sizden daha yakınız. Fakat siz göremezsiniz. Eğer hesaba çekilmeyecekseniz ve doğru söyleyenler iseniz, onu geri döndürsenize! Hayır, bu sizin gücünüzü aşar. Can bedenden alınınca işte bu üç gruptan biri içerisinde olur.

5- Sonuç: Üç grubun alacakları karşılıklar

فَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ (88) فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ (89) وَاَمَّآ اِنْ كَانَ
مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِ (90) فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ اَصْحَابِ الْيَمِينِ (91) وَاَمَّآ اِنْ كَانَ مِنَ
الْمُكَذِّبِينَ الضَّآلِّينَ (92) فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ (93) وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ (94) اِنَّ هٰذَا لَهُوَ
حَقُّ الْيَقِينِ (95) فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ (96)

88-96: Fakat ölen kişi Allah'a yakın kılınmışlardan (ilk müslümanlardan) ise, ona rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır. Eğer Ahiret mutluluğuna ermiş kişilerden ise, kendisine, "Selâm sana Ahiret mutluluğuna ermişlerden!" denir. Ama haktan sapan yalancılardan ise, işte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır. Bir de cehenneme atılma vardır. Şüphesiz bu, kesin gerçektir. Öyleyse yüce Rabbinin adını tesbih et, (O'nun zulmetmeyeceğini, herkese hak ettiğini vereceğini bildir.)

Açıklama

Sure ahiret konusunu ele alıyor, kıyamet gününde insanların ayrılacağı üç gruptan söz ediyor: İman ve amelleri ile Allah'a yakın olan, büyük-küçük her türlü günahtan sakınan kimseler, iyilikleri kötülüklerinden fazla olan cennetlik kimseler ve nihayet inkârcı cehennemlik kimseler. İkinci aşamanın değerlendirme bölümünde Kur'an'ın ahiret söylemini Muhammedî davetin gidişatı içinde hem Kureyşlilere karşı bir tür silah olarak hem de mahrumiyet ve korku içinde yaşayan mü'minleri teselli ve teşvik unsuru olarak kullandığını görmüştük. Ayrıca orada, Kur'an'ın bu korkutma-müjdeleme üslubunun, "*O'na korku ve ümitle dua ediniz*" (A'raf, 7/56) gibi birçok ayette açıkça ifade edildiğini de dile getirmiştik.

Bu surenin, şirk eleştirisi ağırlıklı üçüncü aşamada değil de ahiret ağırlıklı ikinci aşamada yer alması daha makul görünmektedir. Bu, gayet açık. Ancak mevcut iniş sırası listesinde böyle bir değişikliği yapmak için elimizde herhangi bir rivayet bulunmadığı için sureyi üçüncü aşamada, yani listedeki yerinde bıraktık. Diğer taraftan surenin bu aşamada yer almasını izah edecek bazı hususların bulunduğunu da düşünüyoruz. Nitekim bize göre bu surenin temel hedefi ahireti, cennet ve cehennemi vur-

gulamak değil, İslam'a ilk girenler ile daha sonra müslüman olanlar arasındaki derece farkını belirtmektir. Zira bu surenin indirildiği dönemde peygamberliğin üzerinden altı yıl, baskı ve eziyetle dolu altı yıl geçmiş, müslümanlar Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmışlardır. Burada işte bu zorlu yıllarda müslüman olan kimselerle, özellikle Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in müslüman oluşu ile bir nebze baskının hafiflediği yıllarda müslüman olanlar arasındaki fark vurgulanmaktadır. Nitekim girişte verdiğimiz rivayette Hz. Ömer'in söz ettiği şey de budur. Hatta bu surenin inişinden hemen önceki dönemlerde müslümanlar arasında "İslam'a ilk girenler" konusu pekâlâ gündeme gelmiş olabilir. Özellikle vaktiyle müslümanlara eziyet etmiş kimselerden bazılarının müslüman olması ile bu tür konuların konuşulmuş olması pek muhtemeldir. Nitekim Hz. Ömer'in müslüman olmadan hemen önce, kendisinden önce müslüman olmuş olan kız kardeşini dövmüş olduğunu görmüştük. Bütün bunlardan yola çıkarak bu surede Hz. Ömer'in müslüman olduğu dönemlerin havasının hâkim olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

47- ŞUARA SURESİ

سورة الشعراء

Bu sure ile ilgili rivayetlerde dikkat çeken iki önemli hususdan biri, "yakın akrabalarını uyar" ayeti ile ilgili olanlardır. Hz. Aişe'den nakledilen şu rivayet muhtemelen bunlar içerisinde en önemli olanıdır:

> Bu ayet indirildiğinde Hz. Peygamber şöyle dedi: Ey Abdulmüttalib kızı Safiyye, Ey Muhammed kızı Fatıma ve Ey bütün Abdulmüttalib oğulları! Ben Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizlerden savamam, malımdan istediğinizi ne varsa isteyin."

Bir diğer rivayete göre bu ayet indirildiği zaman Hz. Peygamber Kureyşlileri toplar ve şöyle konuşur;

> Ey Kureyşliler! Kendinizi Allah'ın azabından kurtarmak için çabalayın, zira ben sizlere bir fayda sağlayamam. Ey Abdimenaf oğulları, sizlere Allah karşısında bir fayda sağlayamam! Ey Abdulmuttalib oğlu Abbas, sana Allah karşısında bir fayda sağlayamam! Ey kızım Fatıma, sana Allah karşısında bir fayda sağlayamam! Benden mal mülk olarak ne dilersen dile, ama Allah karşısında sana bir faydam olmaz!"

Bir diğer rivayette ise Hz. Peygamber'in dağın tepesine tırmanıp şöyle seslendiği anlatılır;

> "Ey Abdimenaf ailesi, ey dostlarım, yakınlarım! Bakın ben sizler için bir uyarıcıyım, tıpkı yakınlarına saldırmak üzere olan düşmanın gelişini haber veren bir uyarıcı gibi sizin için endişeleniyorum"

Bir başka rivayete göre ise Hz. Peygamber Safa tepesine çıkar ve "Ey Fihr oğulları, Ey Adiyy oğulları,... şeklinde bütün Kureyş boylarını sayarak hepsini çağırır. İnsanlar toplanır, hatta gelemeyenler yerlerine bir vekil gönderir. Ebu Leheb de dâhil olmak üzere tüm Kureyşliler oradadır. Hz. Peygamber şöyle konuşur; "Size şu dağın ardında bulunan bir düşmanın saldırmak üzere olduğunu söylesem bana inanır mısınız?" İnsanlar, "Evet, senin yalanını duymadık bugüne kadar" derler. Bunun üzerine Hz. Pey-

gamber, "Ben Allah'ın peygamberiyim ve sizi yakında karşılaşacağınız şiddetli bir azap konusunda uyarıyorum" der. Ebu Leheb o sırada, "Yuh sana be! Bizi bunun için mi topladın?" der. Bunun üzerine Tebbet Suresi indirilir.

Bu rivayetleri Hz. Peygamberin Kureyşlilerle değişik zamanlarda yaptığı görüşmeler şeklinde değerlendirenler de vardır. Bu çerçevede şu görüşe de yer vermekte yarar vardır: "Önce akrabalarını uyar ayeti indirilince Hz. Peygamber yakın akrabalarını uyarmaya başladı, ancak bu durum diğer müslümanların ağrına gitti. Bunun üzerine, "Sana uyan mü'minlere kanadını ger" ayeti indirildi."

Diğer önemli husus ise surede geçen "Şairleri azgınlar takip eder" ayeti ile ilgilidir. Denildiğine göre içlerinde Nadr b. el-Haris ve Ebu Leheb'în karısı Avra bt. Harb'ın da bulunduğu bazı Mekkeli şairler Hz. Peygamber'i hicvetmekteydiler. İşte bu ayette kast edilen şairler bunlardır.

1- Mukaddime: Kureyş ve inkârda ısrar

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طٰسٓمٓ (1) تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (2) لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (3) اِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ (4) وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ اِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ (5) فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (6) اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ (7) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (8) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (9)

Bismillahirrahmanirrahim

1-9: Tâ Sîn Mîm. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir. (Kureyşliler) Mü'min olmuyorlar diye âdeta kendini helâk edeceksin! Biz dilesek, onlara gökten bir mucize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar. Rahman'dan kendilerine gelen her yeni öğütten mutlaka yüz çevirirler. Onlar Allah'ın ayetlerini yalanladılar, fakat alay ede geldikleri şeylerin haberleri başlarına gelecek. Yeryüzüne bakmazlar mı, orada her türden nice güzel ve yararlı bitkiler bitirdik. Şüphesiz bunlarda bir delil vardır, ama onların çoğu inanmamaktadırlar. Şüphesiz senin Rabbin, elbette mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.

2- Musa-Firavun kıssası

وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوسٰٓى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَۙ (10) قَوْمَ فِرْعَوْنَۜ اَلَا يَتَّقُونَ (11) قَالَ رَبِّ اِنِّٓى اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِۜ (12) وَيَضِيقُ صَدْرِى وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِى فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ (13) وَلَهُمْ عَلَىَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِۚ (14) قَالَ كَلَّاۚ فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ (15) فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَٓا اِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ (16) اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَۜ (17) قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ (18) وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِى فَعَلْتَ وَاَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ (19) قَالَ فَعَلْتُهَٓا اِذًا وَاَنَا مِنَ الضَّٓالِّينَۚ (20) فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِى رَبِّى حُكْمًا وَجَعَلَنِى مِنَ الْمُرْسَلِينَ (21) وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَىَّ اَنْ عَبَّدْتَ بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَۜ (22) قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ (23) قَالَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ (24) قَالَ لِمَنْ حَوْلَهٗٓ اَلَا تَسْتَمِعُونَ (25) قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلِينَ (26) قَالَ اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِٓى اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌۚ (27) قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ (28) قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرِى لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ (29) قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَىْءٍ مُبِينٍ (30) قَالَ فَأْتِ بِهٖٓ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (31) فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌۚ (32) وَنَزَعَ يَدَهٗ فَاِذَا هِىَ بَيْضَٓاءُ لِلنَّاظِرِينَۚ (33) قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهٗٓ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌۙ (34) يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ (35) قَالُٓوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِى الْمَدَٓائِنِ حَاشِرِينَۙ (36) يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ (37) فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍۙ (38) وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَۙ (39) لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ (40) فَلَمَّا جَٓاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ (41) قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (42) قَالَ لَهُمْ مُوسٰٓى اَلْقُوا مَٓا اَنْتُمْ مُلْقُونَ (43) فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ (44) فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَۚ (45) فَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَۙ (46) قَالُٓوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَۙ (47) رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ (48) قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهٗ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْۚ اِنَّهٗ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِى عَلَّمَكُمُ السِّحْرَۚ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَۜ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ

اَجْمَعِينَ (49) قَالُوا لَا ضَيْرَ ۖ اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ۚ (50) اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا
رَبُّنَا خَطَايَانَآ اَنْ كُنَّآ اَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ۚ (51) وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِى
اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ (52) فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ ۚ (53) اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَشِرْذِمَةٌ
قَلِيلُونَ ۚ (54) وَاِنَّهُمْ لَنَا لَغَآئِظُونَ ۚ (55) وَاِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ ۚ (56) فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ
جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۚ (57) وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۚ (58) كَذٰلِكَ ۖ وَاَوْرَثْنَاهَا بَنِٓى اِسْرَآئِيلَ ۚ (59)
فَاَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ (60) فَلَمَّا تَرَٰٓاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ اَصْحَابُ مُوسٰٓى اِنَّا لَمُدْرَكُونَ ۚ
(61) قَالَ كَلَّا ۚ اِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ (62) فَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ
الْبَحْرَ ۖ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ۚ (63) وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرِينَ ۚ (64)
وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ مَعَهٗٓ اَجْمَعِينَ ۚ (65) ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَ ۚ (66) اِنَّ فِى ذٰلِكَ
لَاٰيَةً ۖ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (67) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۚ (68)

10-68: Hani Rabbin, Mûsâ'ya; "Zalimler topluluğuna, Firavun'un kavmine git! Başlarına geleceklerden hâlâ korkmuyorlar mı?" diye seslenmişti. Mûsâ, şöyle dedi: "Ey Rabbim! Muhakkak ki ben, beni yalanlamalarından korkuyorum. Göğsüm daralır. Akıcı konuşamam. Onun için, Hârûn'a da peygamberlik ver ve onu bana yardımcı yap. Bir de onlara karşı ben suçlu durumundayım. (Vaktiyle bir Mısırlıyı/Kıptî'yi öldürmüştüm) Bu yüzden onların beni öldürmelerinden korkarım." Allah dedi ki, "Hayır, korkma! Mucizelerimizle gidin. Çünkü Biz sizinle beraberiz, her şeyi işitmekteyiz. Firavun'a gidin ve deyin: "Şüphesiz biz âlemlerin Rabbinin elçisiyiz, İsrailoğullarını bizimle beraber gönder." Firavun, şöyle dedi: "Seni biz küçük bir çocuk olarak alıp aramızda büyütmedik mi? Sen ömrünün nice yıllarını aramızda geçirdin. Böyle iken sen adam öldürdün. Sen nankörlerdensin." Mûsâ, şöyle dedi: "Ben onu, o vakit kendimi kaybetmiş bir hâlde iken istemeyerek yaptım. (Ona vurmamın ölümüne sebep olacağını.) Sizden korktuğum için de hemen aranızdan kaçtım. Derken, Rabbim bana hüküm ve hikmet bahşetti de beni peygamberlerden kıldı. Senin başıma kaktığın bu nimet gerçekte İsrailoğullarını köleleştirmenin neticesidir." Firavun, "Âlemlerin Rabbi de nedir?" dedi. Mûsâ, "O, göklerin ve yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir. Eğer gerçekten inanırsanız bu böyledir." Firavun, etrafındakilere alaycı bir ifade ile "Dinlemez misiniz?" dedi. Mûsâ, "O, sizin de Rabbiniz, geçmiş atalarınızın da Rabbidir" dedi. Firavun, "Bu size gönderilen peygamberiniz, şüphesiz delidir" dedi. Mûsâ, "O, doğunun da batının da ve ikisi arasındaki her şeyin de Rabbidir. Eğer düşünüyorsanız bu, böyledir" dedi. Firavun, "Eğer benden başka bir ilâh edinirsen, andolsun seni zindana atılanlardan ederim." Mûsâ, "Sana apaçık bir delil getirmiş olsam da mı?" dedi. Firavun,

"Doğru söyleyenlerden isen haydi getir onu," dedi. Bunun üzerine Mûsâ, asasını attı, bir de ne görsünler, asa açıkça kocaman bir yılan olmuş. Elini koynundan çıkardı, bir de ne görsünler, bakanlara bembeyaz olmuş. Firavun, çevresindeki ileri gelenlere, "Şüphesiz bu, bilgin bir sihirbazdır" dedi. "Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne dersiniz?" Dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcı adamlar gönder. Sana bütün usta sihirbazları getirsinler. Böylece sihirbazlar, belli bir günün belirlenen bir vaktinde bir araya getirildiler. İnsanlara da "Siz de toplanır mısınız?" denildi. "üstün gelirlerse sihirbazlara uyarız" dediler. Sihirbazlar gelince, Firavun'a, "Eğer biz üstün gelirsek, bir mükâfat var mı?" dediler. Firavun, "Evet, hem o takdirde bana yakın olacaksınız" dedi. Mûsâ onlara, "Hadi ortaya atacağınız şeyi atın" dedi. Bunun üzerine onlar iplerini ve değneklerini attılar ve "Firavun'un gücüyle üstün geleceğiz" dediler. Mûsâ da asasını attı. Bir de ne görsünler, asa onların düzdükleri sihir takımlarını yutuyor. Bunun üzerine sihirbazlar derhal secdeye kapandılar. "Âlemlerin Rabbine inandık" dediler. "Mûsâ'nın ve Hârûn'un Rabbi'ne." Firavun, "Ben size izin vermeden ona inandınız ha? Demek o, size sihri öğreten büyüğünüzmüş. Yakında göreceksiniz siz! Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım" dedi. Sihirbazlar şöyle dediler: "Zararı yok, nasıl olsa Rabbimize döneceğiz. Burada ilk inananlar biz olduğumuz için şüphesiz Rabbimizin, hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz." Biz Mûsâ'ya, "Kullarımı geceleyin yola çıkar, muhakkak ki takip edileceksiniz" diye vahyettik. Firavun da şehirlere asker toplayıcılar gönderdi. Dedi ki, "Bunlar pek az ve önemsiz bir topluluktur. Şüphesiz onlar bize öfke duyuyorlar. Ama biz uyanık ve tedbirli bir topluluğuz." Biz de Firavun'un kavmini bahçelerden, pınar başlarından, servetlerden ve iyi bir konumdan çıkardık. İşte böyle yaptık ve onlara, İsrailoğullarını mirasçı kıldık. Firavun ve adamları gün doğarken onları takibe koyuldular. İki topluluk birbirini görünce Mûsâ'nın arkadaşları, "Eyvah yakalandık" dediler. Mûsâ, "Hayır! Rabbim benimledir, bana yol gösterecektir" dedi. Bunun üzerine Mûsâ'ya, "Asan ile denize vur" diye vahyettik. Deniz derhal yarıldı. Her parçası koca bir dağ gibiydi. Ötekileri de oraya yaklaştırdık. Mûsâ'yı ve beraberindekilerin hepsini kurtardık. Sonra ötekileri suda boğduk.[151] *Bunda şüphesiz bir ibret vardır. Ama pek çokları iman etmiş değillerdi. Şüphesiz ki senin Rabbin elbette mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.*

3- İbrahim ve putperest kavmi

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهِيمَ (69) اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ (70) قَالُوا نَعْبُدُ
اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ (71) قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ اِذْ تَدْعُونَ (72) اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ

151 Diğer surelerde olduğu gibi burada Firavun'un boğulduğu söylenmiyor.

اَوْ يَضُرُّونَ (73) قَالُوا بَلْ وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ (74) قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ
تَعْبُدُونَ (75) اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمُ الْاَقْدَمُونَ (76) فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِّيٓ اِلَّا رَبَّ الْعَالَمِينَ
(77) اَلَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ (78) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ (79) وَاِذَا
مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (80) وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ (81) وَالَّذِي اَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ
لِي خَطِيٓـَٔتِي يَوْمَ الدِّينِ (82) رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ (83)
وَاجْعَلْ لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْاٰخِرِينَ (84) وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ (85)
وَاغْفِرْ لِاَبِي اِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّآلِّينَ (86) وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ (87) يَوْمَ لَا يَنْفَعُ
مَالٌ وَلَا بَنُونَ (88) اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (89) وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ
(90) وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ (91) وَقِيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ (92) مِنْ دُونِ
اللّٰهِ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُونَ (93) فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ (94) وَجُنُودُ
اِبْلِيسَ اَجْمَعُونَ (95) قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ (96) تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ (97) اِذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (98) وَمَا اَضَلَّنَآ اِلَّا الْمُجْرِمُونَ (99)
فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ (100) وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ (101) فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ (102) اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (103) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ
الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (104)

69-104: Ey Muhammed! Onlara İbrahim'in haberini de oku. Hani o, babasına ve kavmine, "Neye tapıyorsunuz?" demişti. "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz" demişlerdi. İbrahim, dedi ki: "Onlara yalvardığınızda sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda veya zararları dokunur mu?" "Hayır, ama biz babalarımızı böyle yaparken bulduk" dediler. İbrahim, şöyle dedi: "Sizin ve geçmiş atalarınızın taptığı şeyleri gördünüz mü? Şüphesiz onlar benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi olan Allah, dostumdur. Beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Bana yediren ve içirendir. Hastalandığımda da O bana şifa verir. O, benim canımı alacak ve sonra diriltecek olandır. Hesap gününde, hatalarımı bağışlayacağını umduğumdur. Ey Rabbim! Bana bir ilim bahşet ve beni salih kimseler arasına kat. Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl. Beni nimet cennetinin varislerinden eyle, Babamı da bağışla. Çünkü o gerçekten yolunu şaşıranlardandır, Kulların diriltilecekleri gün beni utandırma! O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka." Cennet, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yaklaştırılacak. Cehennem de azgınlara gösterilecek ve onlara, "Allah'ı bırakıp da tapmakta olduklarınız nerede? Size yardım ediyorlar mı veya kendileri-

ni kurtarabiliyorlar mı?" denilecek. Artık onlar ve o azgınlar ile İblis'in askerleri hepsi birden tepetakla oraya atılırlar. Orada onlar taptıklarıyla çekişerek şöyle derler: "Allah'a andolsun! Biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz, çünkü sizi, âlemlerin Rabbi ile bir tutuyorduk. Bizi ancak önderlerimiz olan suçlular saptırdı. İşte bu yüzden bizim şefaatçilerimiz yok. Candan bir dostumuz da yok. Keşke dünyaya dönebilsek de inananlardan olsak." Elbet bunda bir ibret vardır. Onların çoğu iman etmiş değillerdi. Şüphesiz senin Rabbin, mutlak güç sahibi olandır, çok merhametli olandır.

4- Nuh ve Tufan kıssası

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ (105) اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ نُوحٌ اَلَا تَتَّقُونَ (106) اِنِّى
لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ (107) فَاتَّقُوا اللهَ وَاَطِيعُونِ (108) وَمَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ
اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ (109) فَاتَّقُوا اللهَ وَاَطِيعُونِ (110) قَالُوا اَنُؤْمِنُ
لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَ (111) قَالَ وَمَا عِلْمِى بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (112) اِنْ حِسَابُهُمْ
اِلَّا عَلٰى رَبِّى لَوْ تَشْعُرُونَ (113) وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ (114) اِنْ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ
مُبِينٌ (115) قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ (116) قَالَ رَبِّ اِنَّ
قَوْمِى كَذَّبُونِ (117) فَافْتَحْ بَيْنِى وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِى وَمَنْ مَعِىَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
(118) فَاَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (119) ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ
(120) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (121) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ
الرَّحِيمُ (122)

105-122: Nûh'un kavmi de Peygamberleri yalanladı. Hani kardeşleri Nûh, onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. O hâlde, Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin!" Dediler ki: "Sana hep aşağılık kimseler uymuş iken, biz hiç sana inanır mıyız?" Nûh, şöyle dedi: "Onların yaptıklarına dair bilgim yok? Hesaplarını görmek Rabbime aittir. Bir anlayabilseniz! Ben inananları kovacak değilim. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım." Dediler ki: "Ey Nûh! Eğer vazgeçmezsen seni taşlarız!" Nûh, şöyle dedi: "Ey Rabbim! Kavmim beni yalanladı. Artık onlarla benim aramda Sen hükmet. Beni ve benimle birlikte olan mü'minleri kurtar." Derken Biz onu ve beraberindekileri dolu geminin içinde taşıyıp kurtardık. Sonra da geride kalanları suda boğduk. Şüphesiz

bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir. Rabbin mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir.

5- Ad kavmi ve acı sonu

كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِينَ (123) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ (124) إِنِّي
لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (125) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (126) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ
إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (127) أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ (128)
وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ (129) وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ (130)
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (131) وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ (132) أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ
وَبَنِينَ (133) وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (134) إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (135)
قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ (136) إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ
الْأَوَّلِينَ (137) وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ (138) فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً
وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (139) وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (140)

123-140: Âd kavmi de peygamberleri yalanladı. Hani kardeşleri Hûd, onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben, size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Öyle ise Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Siz her yüksek yere bir alamet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz? İçlerinde ebedî yaşama ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Zorbaca yapıyorsunuz. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bildiğiniz her şeyi size veren, size hayvanlar, oğullar, bahçeler ve pınarlar veren Allah'a karşı gelmekten sakının. Ben, sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum." Dediler ki: "Sen ister öğüt ver, ister verme, bize göre birdir. Bizim inancımız geçmişten gelmektedir. Biz azaba uğratılacak da değiliz." Böylece Hûd'u yalanladılar. Biz de bu yüzden onları helâk ettik. Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir. Şüphesiz senin Rabbin, mutlak güç sahibi ve çok merhametli olandır.

6- Semud kavmi ve acı sonu

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ (141) إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ (142) إِنِّي
لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ (143) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ (144) وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ

اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ (145) اَتُتْرَكُونَ فِي مَا هٰهُنَآ اٰمِنِينَ (146) فِي
جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (147) وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ (148) وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ
بُيُوتًا فَارِهِينَ (149) فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ (150) وَلَا تُطِيعُوٓا اَمْرَ الْمُسْرِفِينَ (151)
اَلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (152) قَالُٓوا اِنَّمَآ اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ
(153) مَآ اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَاْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (154) قَالَ هٰذِهٖ
نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ (155) وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُٓوءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابُ
يَوْمٍ عَظِيمٍ (156) فَعَقَرُوهَا فَاَصْبَحُوا نَادِمِينَ (157) فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ اِنَّ فِي ذٰلِكَ
لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (158) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (159)

141-159: Semûd kavmi de Peygamberleri yalanladı. Hani kardeşleri Salih, onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Öyle ise Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin! Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Siz buradaki bahçelerde, pınar başlarında, ekinlerde, meyveleri olgunlaşmış hurmalıklarda güven içinde bırakılacak mısınız? Bir de dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Yeryüzünde ıslaha çalışmayıp fesat çıkaran haddi aşmışların emrine itaat etmeyin." Dediler ki: "Sen delirmişsin. Sen de ancak bizim gibi bir beşersin. Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bize bir mucize getir." Salih, şöyle dedi: "İşte bir dişi deve! Onun belli bir gün su içme hakkı var, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır. Sakın ona bir kötülük dokundurmayın. Yoksa büyük bir günün azabı sizi yakalar." Derken onu kestiler, fakat pişman oldular. Böylece onları azap yakaladı. Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir. Şüphesiz senin Rabbin, mutlak güç sahibi ve çok merhametli olandır.

7- Lut kavmi ve acı sonu

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطِ الْمُرْسَلِينَ (160) اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا تَتَّقُونَ (161) اِنِّي
لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ (162) فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ (163) وَمَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ
اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ (164) اَتَاْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ (165)
وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ (166) قَالُوا لَئِنْ لَمْ
تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ (167) قَالَ اِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ (168)
رَبِّ نَجِّنِي وَاَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ (169) فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهٗٓ اَجْمَعِينَ (170) اِلَّا عَجُوزًا

فِى الْغَابِرِينَ (171) ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِينَ (172) وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ (173) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (174) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (175)

160-175: Lût'un kavmi de peygamberleri yalanladı. Hani kardeşleri Lût, onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Rabbinizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyor da insanlar arasından erkeklere mi yanaşıyorsunuz? Siz gerçekten haddi aşan bir topluluksunuz." Dediler ki: "Bak Lût! İşimize karışmaktan vazgeçmezsen seni kovarız buradan!" Lût, şöyle dedi: "Yaptığınız bu iş çok çirkindir. Ey Rabbim! Beni ve ailemi onların yaptıkları çirkin işten kurtar." Bunun üzerine Biz de onu ve geri kalanlar arasındaki yaşlı eşi hariç bütün ailesini kurtardık. Sonra diğerlerini helâk ettik. Onların üzerine yağmur gibi taş yağdırdık. Ne kadar da kötü idi! Şüphesiz bunda büyük bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir. Şüphesiz senin Rabbin, mutlak güç sahibi ve çok merhametli olandır.

8- Medyen ve acı sonu

كَذَّبَ اَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ (176) اِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُونَ (177) اِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ (178) فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ (179) وَمَا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَ (180) اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ (181) وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ (182) وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ (183) وَاتَّقُوا الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلِينَ (184) قَالُٓوا اِنَّمَآ اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ (185) وَمَآ اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَاِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (186) فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَآءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (187) قَالَ رَبِّى اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (188) فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ اِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (189) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (190) وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (191)

176-191: Eyke halkı da peygamberleri yalanladı. Hani Şu'ayb, onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık, Allah'a karşı gelmekten

sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Ölçüyü tam yapın. Eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Sizi ve önceki nesilleri yaratana karşı gelmekten sakının." Onlar şöyle dediler: "Sen ancak büyülenmişlerdensin. Sen sadece bizim gibi bir insansın. Biz senin yalancılardan olduğunu sanıyoruz. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi gökten üzerimize bir parça düşür." Şu'ayb, "Rabbim, yaptıklarınızı en iyi bilendir" dedi. Onlar Şu'ayb'ı yalanladılar. Derken gölge gününün azabı onları yakaladı. Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi. Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir. Şüphesiz senin Rabbin, mutlak güç sahibi ve çok merhametli olandır.

9- Sonuç: Nübüvvet vurgusu: Akrabalarını uyar

وَاِنَّهٗ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (192) نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ (193) عَلٰى قَلْبِكَ
لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ (194) بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (195) وَاِنَّهٗ لَفِى زُبُرِ الْاَوَّلِينَ
(196) اَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً اَنْ يَعْلَمَهٗ عُلَمٰٓؤُا بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ (197) وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ
عَلٰى بَعْضِ الْاَعْجَمِينَ (198) فَقَرَاَهٗ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ مُؤْمِنِينَ (199) كَذٰلِكَ
سَلَكْنَاهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ (200) لَا يُؤْمِنُونَ بِهٖ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ
(201) فَيَاْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (202) فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ (203)
اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ (204) اَفَرَاَيْتَ اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ (205) ثُمَّ جَٓاءَهُمْ مَا
كَانُوا يُوعَدُونَ (206) مَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ (207) وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ
اِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ (208) ذِكْرٰى وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ (209) وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ
(210) وَمَا يَنْبَغِى لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ (211) اِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ (212)
فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ (213) وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ
(214) وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (215) فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنِّى
بَرِٓىءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ (216) وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ (217) اَلَّذِى يَرٰيكَ حِينَ
تَقُومُ (218) وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ (219) اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (220) هَلْ
اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ (221) تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ (222) يُلْقُونَ
السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ (223) وَالشُّعَرَٓاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوٗنَ (224) اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِى
كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ (225) وَاَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ (226) اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا

الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللهَ كَثِيراً وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ (227)

192-227: Şüphesiz bu (Kur'an,) âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir. Uyarıcılardan olasın diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir. Şüphesiz bu (Kur'an'ın indirileceği, Tevrat ve İncil gibi) öncekilerin kitaplarında da vardı. İsrailoğulları bilginlerinin onu (Muhammed'in peygamber olarak geleceğini) bilmesi, onlar (Mekke müşrikleri) için bir delil değil midir? Biz onu Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik ve o da bunu kendilerine okusaydı, yine buna inanmazlardı. İşte böylece Biz onu (Kur'an'ı) suçluların kalbine soktuk. Onlar, farkında olmadan ansızın kendilerine gelecek olan elem dolu azabı görüp de, "Bize mühlet verilmez mi?" demedikçe, ona inanmazlar. Bizim azabımızın çabuklaşmasını mı istiyorlar? Ey Muhammed! Ne dersin; Biz onları yıllarca dünya nimetlerinden yararlandırsak, Sonra da kendilerine tehdit edildikleri şey gelse, hâlleri nice olurdu? Dünyada yararlandırıldıkları şeyler onlara fayda sağlamazdı. Biz, hiçbir memleketi uyarıcıları olmadıkça helâk etmedik. Bu, bir hatırlatmadır. Biz zalim değiliz. O Kur'an'ı şeytanlar indirmemiştir. Zaten bu onların harcı değildir, buna güçleri de yetmez. Çünkü onlar vahyi işitmekten uzaklaştırılmışlardır. Öyle ise sakın Allah ile beraber başka bir ilâha yalvarma, sonra azaba uğratılanlardan olursun! Önce en yakın akrabanı uyar. Mü'minlerden sana uyanlara kanatlarını indir.[152] *Eğer sana karşı gelirlerse, "Şüphesiz ben sizin yaptığınız şeylerden uzağım" de. Namaza kalktığında, seni ve secde edenler arasında dolaşmanı gören; mutlak güç sahibi, çok merhametli olan Allah'a tevekkül et. Şüphesiz O, işitendir, bilendir. Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi? Onlar, her günahkâr yalancıya inerler. Bunlar da şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu ise yalancıdır. Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler. Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çok anan ve zulme uğratıldıktan sonra*[153] *Peygambere ve Kur'ân'a destek olanlar başka. Zulmedenler hangi akıbete uğrayacaklarını göreceklerdir.*

152 "Mü'minlerden sana uyanları" deniliyor, acaba mü'minlerden peygambere uymayanlar da mı vardır? Bu husus müfessirler arasında tartışma konusu olmuştur. Diğer taraftan bir sonraki ayette "eğer sana karşı gelirlerse" deniliyor. Mü'minlerin peygambere karşı gelecekleri mi öngörülüyor? Ayetlerin bağlamı dikkate alınmadığında bu tür karmaşalar ortaya çıkmaktadır. Zemahşerî bağlama dikkat etmiş ve bütün pasajı göz önüne alarak şu anlamı vermiştir; "Halkını uyar, eğer inanırlarsa onlara şefkat kanatlarını ger, inanmazlarsa onlardan ve şirk inançlarından uzaklaş"

153 Mekke'de Nadr b. El-Haris ve Avra bt. Harb gibi bazı şairler Hz. Peygamber'i hicvederlerdi. Diğer taraftan bazı müslüman şairler de bunlara cevap verirlerdi. Bu ayette kast edilenler bu şairlerdir.

Açıklama

"Akrabalarını uyar" ayeti nedeniyle bu surenin özel bir önemi söz konusudur, çünkü bu, Muhammedî davetin seyrinde yeni bir aşamanın başlangıcı demektir. Bu aşama, gizli davetten aleni davete geçiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber bu ayetin emrini yerine getirmek üzere akrabalarını çağırdığında, onu dinlemeye kırk kişi gelmişti. Bunlar içerisinde daha önce onun mesajını dinlemiş ve inanmış olanlar da bulunuyordu. Bazı tarihçiler bu olayın peygamberliğin dört ya da beşinci yılında gerçekleştiğini söylerler. Ancak bu değerlendirme biraz su götürür niteliktedir. Zira Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in müslüman olmaları ve Habeşistan'a ilk hicret gibi olaylar beşinci yılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bu sure ise, bu olaylardan daha sonra indirilmiştir. Şu halde Hz. Peygamber'in akrabalarını toplamasının peygamberliğin altıncı yılından sonra gerçekleştiğini söylemek daha mantıklıdır.

Şu hususa da işaret etmek gerekiyor ki tefsir ve rivayet âlimleri daha çok surelerin mushaftaki sıralamasını dikkate almışlar, bu yüzden de Ebu Leheb'in bu toplantıda gösterdiği tepki ile Leheb Suresi'nin indirilişi arasında irtibat kurmuşlardır. Oysa Leheb Suresi ilk inen surelerdendir. Surenin Mushaf sırası ile iniş sırasını mukayese eden okuyucu; bu sure, Leheb Suresi ve içerisinde "*sana emredileni haykır*" ayetinin yer aldığı Hicr Suresi arasındaki zaman farkını görecektir. Nitekim müfessirler, "*sana emredileni haykır*" ayetinin "Akrabalarını uyar" ayetinden önce indirildiğini söylerler, oysa Hicr Suresi Şuara Suresinden sonra indirilmiştir. Bu üç surenin mushaf ve iniş sıralamaları şöyledir:

Sure	Mushaf sırası	İniş sırası
Hicr	15	54
Şuara	26	47
Leheb	111	6

Görüldüğü gibi iki sıralama birbirinin tam aksidir. Dolayısıyla hangisini dikkate alırsanız diğerini dikkate alan yorumcudan farklı bir sonuca ulaşırsınız. Bizim dikkate aldığımız iniş sıralamasında Şuara Suresi Hicr Suresinden önce gelir, dolayısıyla "akrabalarını uyar" emri, "sana emredileni haykır" ayetinden öncedir. Leheb Suresi ise bu ikisinden de bir hayli önce indirilmiştir.

Son olarak, surenin girişindeki "Kureyşliler mü'min olmuyorlar diye âdeta kendini helâk edeceksin!" ayeti ile son taraftaki "akrabalarını uyar" ayeti arasındaki ilişkiye değinelim. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, sure-

lerin başlangıç ve sonuç bölümleri arasındaki irtibat çok önemlidir. Zira surelerin girişinde konu tespit edilir, sure boyunca bu konu detaylandırılır ve sonuç bölümünde değerlendirme yapılır. Bu sebeple, bu sure ile ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Hz. Peygamber bu surenin indirildiği dönemde, Ebu Cehil ve Ebu Leheb gibi Kureyş ileri gelenlerinin inkârlarından ve kendisiyle her vesileyle mücadele etmelerinden rahatsızlık duymaktaydı. Bu sebeple Kur'an önce onu teselli etti, bu durumu kendisine çok fazla dert etmemesini, geçmiş peygamberlerin tecrübelerini unutmamasını söyledi ve surenin devamında bu tecrübelerden kısa kısa kesitler hatırlattı. Bu kesitlerin her birinin "Bu durum bir ibrettir, ancak müşrikler yine de inanmamaktadırlar. Ancak Rabbin inkârcılara karşı güçlü, mü'minlere karşı merhametlidir" gibi ifadelerle bitmesi de dikkat çekicidir. Bütün bu kıssaların özet olarak ardı ardına anlatılmasının Hz. Peygamber'i teselli etmeye, yani "Kureyşliler mü'min olmuyorlar diye âdeta kendini helâk edeceksin!" ayetini detaylandırmaya yönelik olduğu açıktır.

Sonuç bölümünde ise tekrar girişe dönülüyor ve Kureyşlilerin ilahî vahiy olduğunu inkâr ettikleri Kur'an'ın gerçekten de "âlemlerin Rabbi" olan Allah'tan indirildiği, Cebrail vasıtasıyla gönderildiği vurgulanıyor. Buna delil olarak da, Kur'an'ın anlattığı fikirlerin, öğretilerin ve kıssaların önceki kitaplarda da bulunduğu söyleniyor ve Kureyşlilerin bunu İsrailoğulları âlimlerine sorarak teyit edebilecekleri ifade ediliyor. Zira o kitaplarda hem bu bilgiler bulunmakta, hem de Hz. Muhammed'in gelişi müjdelenmektedir. Kur'an'ın önceki kitaplardan farkı, "değişikliğe uğramamış" olması ve muhatapları olan Arapların anlayabilmeleri için Arap dili ile indirilmiş olmasıdır.

Bunun ardından müşriklere uyarılar yapılıyor ve peygamberden "yakın akrabalarını uyarması" isteniyor. Sonra da Kur'an'ın şeytan vesvesesi yahut kâhin veya mecnun kehaneti olmadığı ifade ediliyor.

Böylece surenin sonunda üç husus vurgulanmış oluyor: 1- Hz. Peygamber'e tevhid inancında sebat etmesi emrediliyor. 2- Akrabalarını uyarması emrediliyor. 3- Allah'ın onu gördüğü belirtiliyor ve müşriklerin inkârlarına ve şairlerin hicivlerine aldırmaması isteniyor. *"Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar. Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve yapmadıkları şeyleri söylerler. Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çok anan ve haksızlığa uğratıldıktan sonra öçlerini alanlar başka. Zulmedenler hangi akıbete uğrayacaklarını göreceklerdir."*

Yani bütün sure aynı konu üzerinde, Hz. Peygamber'i teselli mevzusu etrafında dönüyor.

Geriye, surenin kendisine has "yapı"sından söz etmek kaldı. Bunu fark eden tek müfessir olan Zemahşerî şöyle der;

"Bu surede yer alan kıssaların her biri başlı başına bir ilahî kitap gibidir. Her bir kıssada, diğerlerinde yer almayan bazı ibretli noktalar bulunur. Ancak hepsi benzer şekilde sonuçlanır. Burada tekrarın insan zihnine ve kalbine yönelik etkisi söz konusudur. Vaktiyle inkârcı kulakların pasını gideren, katı kalpleri yumuşatan, inatları yumuşatıp insanları hakka yönlendiren bu etkili vaaz ve nasihatler burada ardı ardına tekrarlanıyor."

Zemahşerî'nin bu tespiti, bu sure ile başlayan ve ardı ardına gelen yedi sure için de geçerlidir. Bu noktaya ilerde tekrar döneceğiz.

48- NEML SURESİ

سورة النمل

Sure ile ilgili eldeki tek bilgi, Mekke'de indirilmiş olduğu hususunda ittifak edildiği ve birden çok isminin bulunduğudur. Nitekim Süleyman Suresi diye de isimlendirilmiştir. Kasas Suresi ile Şuara Suresi arasında indirilmiştir ki iniş sırası listesindeki yeri de budur. Belki de burada anlatılan kıssaların çoğu, önceki surelerdeki kıssaların tekrarı gibi olduğu için herhangi bir sebeb-i nüzul rivayeti aktarılmamıştır. Surenin kıssalar dışındaki kısmı ise müşriklere eleştiri şeklindedir. Yapısı itibariyle bir önceki sureyle benzerlik arz etmektedir.

1- Mukaddime: Sen bu Kur'an'ı hikmetli ve ilim sahibi Allah'tan almaktasın

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

طٰسٓ تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ (1) هُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ (2) اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ (3) اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ (4) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُٓوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ (5) وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: Tâ-Sîn. Bunlar Kur'an'ın, apaçık bir kitabın ayetleridir. Kur'an, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve ahirete de kesin olarak inanan mü'minler için bir hidayet rehberi ve bir müjdedir. Şüphesiz, ahiret hayatına inanmayanların işlerini Biz kendilerine güzel göstermişizdir de o yüzden bocalayıp dururlar. Onlar, azabın en kötüsü kendilerine has olan kimselerdir. Onlar ahirette en çok ziyana uğrayanlardır. Şüphesiz bu Kur'an sana, hüküm ve hikmet sahibi, hakkıyla bilen Allah tarafından verilmektedir.

2- Firavun... Bak bozguncuların sonu ne oldu?

اِذْ قَالَ مُوسٰى لِاَهْلِهٖٓ اِنِّٓى اٰنَسْتُ نَارًا سَاٰتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ اٰتِيكُمْ بِشِهَابٍ
قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ (7) فَلَمَّا جَٓاءَهَا نُودِىَ اَنْ بُورِكَ مَنْ فِى النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا
وَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (8) يَا مُوسٰٓى اِنَّهٗٓ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (9) وَاَلْقِ
عَصَاكَ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسٰى لَا تَخَفْ اِنِّى
لَا يَخَافُ لَدَىَّ الْمُرْسَلُونَ (10) اِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُٓوءٍ فَاِنِّى غَفُورٌ
رَحِيمٌ (11) وَاَدْخِلْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍ فِى تِسْعِ اٰيَاتٍ
اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (12) فَلَمَّا جَٓاءَتْهُمْ اٰيَاتُنَا مُبْصِرَةً
قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ (13) وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَٓا اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ (14)

7-14: Hani Mûsâ, ailesine, "Ben bir ateş gördüm, ondan size bir yol tarifi yahut ısınasınız diye bir kor ateş getireceğim" demişti. Mûsâ Ateşe varınca ona şöyle seslenildi: "Ateşin başındaki de çevresindekiler de kutlu olsun! Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden uzaktır. Ey Mûsâ! Gerçek şu ki, Ben mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ım. Deyneğini at." Mûsâ deyneğini attı. Onu yılanmış gibi hareket eder görünce, dönüp ardına bakmadan kaçtı. Allah, şöyle dedi: "Ey Mûsâ, korkma! Benim katımda peygamberler korkmazlar. Ancak kim zulmeder de sonra yaptığı kötülüğün yerine iyilik yaparsa bilsin ki şüphesiz Ben çok bağışlayıcıyım, çok merhamet edenim. Elini koynuna sok; Firavun'a ve onun kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak, kusursuz bembeyaz olarak çıksın.[154] *Çünkü onlar fasık bir kavimdir." Nitekim ayetlerimiz kendilerine gerçeği gösterecek biçimde gelince, "Bu apaçık bir sihirdir" dediler. Kendileri de bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri hâlde, sırf zalimliklerinden ve büyüklük taslamalarından ötürü onları inkâr ettiler. Ama bozguncuların sonunun nasıl olduğuna bir bak!"*

3- Belkıs... Krallar girdikleri ülkenin düzenini bozarlar

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى فَضَّلَنَا عَلٰى كَثِيرٍ مِنْ

154 Tevrat'ta Firavun'un İsrailoğullarına Mısır'dan çıkış izni vermeden önce Musa'nın Rabbinin ona ve kavmine on ayet gösterdiği anlatılır. Her bir belada Firavun Musa'ya müracaat eder, Rabbine yalvarmasını ister. Fakat bela geçer geçmez sözünden döner ve İsrailoğullarına izin vermeyi reddeder. Bu on felaket şöyledir; Nil nehrinin kana dönüşmesi, kurbağa salgını, sivrisinek salgını, atsineği felaketi, hayvanların ölümü, çıban felaketi, dolu felaketi, çekirge felaketi, karanlık felaketi, ilk doğam çocukların ve hayvanların ölümü. Bütün bunlardan sonra Firavun pes eder ve artık İsrailoğullarının çıkışı için izin verir. (Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 7-11)

عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ (15) وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ وَقَالَ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ
الطَّيْرِ وَاُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ (16) وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ
جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ (17) حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِ
قَالَتْ نَمْلَةٌ يٰٓاَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ
لَا يَشْعُرُونَ (18) فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِٓى اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ
الَّتِٓى اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنِى بِرَحْمَتِكَ
فِى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ (19) وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَٓا اَرَى الْهُدْهُدَ اَمْ كَانَ
مِنَ الْغَٓائِبِينَ (20) لَاُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا اَوْ لَاَاْذْبَحَنَّهُٓ اَوْ لَيَاْتِيَنِّى بِسُلْطَانٍ
مُبِينٍ (21) فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍ
بِنَبَاٍ يَقِينٍ (22) اِنِّى وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ
عَظِيمٌ (23) وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ
اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ (24) اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِى يُخْرِجُ
الْخَبْءَ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ (25) اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (26) قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ
(27) اِذْهَبْ بِكِتَابِى هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ (28)
قَالَتْ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنِّٓى اُلْقِىَ اِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ (29) اِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ
اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ (30) اَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَاْتُونِى مُسْلِمِينَ (31) قَالَتْ يٰٓاَيُّهَا
الْمَلَؤُا اَفْتُونِى فِٓى اَمْرِى مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْرًا حَتّٰى تَشْهَدُونِ (32) قَالُوا نَحْنُ
اُولُوا قُوَّةٍ وَاُولُوا بَاْسٍ شَدِيدٍ وَالْاَمْرُ اِلَيْكِ فَانْظُرِى مَاذَا تَاْمُرِينَ (33) قَالَتْ اِنَّ
الْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً اَفْسَدُوهَا وَجَعَلُٓوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَٓا اَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ (34)
وَاِنِّى مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ (35) فَلَمَّا جَٓاءَ سُلَيْمٰنَ
قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَٓا اٰتٰىنِىَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِمَّٓا اٰتٰيكُمْ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ
(36) اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَاْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَٓا اَذِلَّةً وَهُمْ
صَاغِرُونَ (37) قَالَ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَاْتِينِى بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَاْتُونِى مُسْلِمِينَ
(38) قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَاِنِّى عَلَيْهِ
لَقَوِيٌّ اَمِينٌ (39) قَالَ الَّذِى عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ اَنَا اٰتِيكَ بِهِ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ

اِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّى لِيَبْلُوَنِى ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبِّى غَنِىٌّ كَرِيمٌ (40) قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدِٓى اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ (41) فَلَمَّا جَٓاءَتْ قِيلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِ قَالَتْ كَاَنَّهُ هُوَ وَاُوتِينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ (42) وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ (43) قِيلَ لَهَا ادْخُلِى الصَّرْحَ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ اِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (44)

15-44: Andolsun! Biz Dâvûd'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar, "Hamd, bizi mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a mahsustur" dediler. Süleyman, Dâvûd'a varis oldu ve "Ey insanlar, bize kuşdili öğretildi ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lütuftur" dedi. Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı. Nihayet karınca vadisine[155] geldikleri vakit bir karınca, "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler" dedi. Süleyman, onun bu sözüne tebessüm ile gülerek dedi ki: "Ey Rabbim! Beni; bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın salih ameller işlemeye sevk et ve beni rahmetinle salih kullarının arasına kat!" Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: "Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Bana mazeretini gösteren apaçık bir delil getirmedikçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim." Derken Hüdhüd çok beklemedi, çıkageldi ve Süleyman'a şöyle dedi: "Senin bilmediğin bir şey öğrendim. Sebe'den sana sağlam bir haber getirdim. Ben, onlara hükümdarlık eden, kendisine her şeyden bolca verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadın gördüm. Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe taptıklarını gördüm. Şeytan, onlara yaptıklarını süslü göstermiş ve böylece onları yoldan çıkarmış. Bu yüzden de onlar doğru yolu bulamıyorlar. Göklerde ve yerde gizli olanı ortaya çıkaran, sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz şeyleri bilen Allah'a secde etmesinler diye şeytan onları yoldan çıkarmış." Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. Büyük Arş'ın Rabbidir. Süleyman, Hüdhüd'e şöyle dedi: "Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, göreceğiz. Benim şu mektubumu götür onlara at, sonra da yanlarından ayrıl ve ne sonuca varacaklarına bak." Sebe kraliçesi Belkıs dedi ki: "Ey ileri gelenler! Bana çok önemli bir mektup atıldı. Mektup, Süleyman'dan

155 Bu bölgenin Şam civarında olduğu söylenir.

gelmiştir. O, 'Bismillâhirrahmânirrahîm' diye başlamakta ve içinde 'Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin' denilmektedir. Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin. Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem." Dediler ki: "Biz güçlü kimseleriz ve çetin savaşçılarız. Emir senin. Ne emredeceğini düşün." Kraliçe Belkıs şöyle dedi: "Krallar bir memlekete girdi mi, orayı harap ederler ve halkının ileri gelenlerini zelil hâle getirirler. İşte onlar böyle yaparlar.[156] *Ben onlara bir hediye gönderip, elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım." Elçilerin sözcüsü Süleyman'ın huzuruna gelince, Süleyman ona şöyle dedi: "Siz beni mal ile etkilemek mi istiyorsunuz? Oysa Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Fakat hediyenizle ancak siz sevinirsiniz. Sen onlara dön. Andolsun, biz onlara, karşı koyamayacakları ordularla gelir ve onları oradan aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olarak çıkarırız." Süleyman, "Ey ileri gelenler! Onlar bana teslim olmadan önce hanginiz bana onun tahtını getirebilir?" Cinlerden bir ifrit, "Sen yerinden kalkmadan ben onu sana getiririm ve şüphesiz ben, buna güç yetirecek güvenilir biriyim" dedi. Kitaptan bilgisi olan biri, "Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm" dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce şöyle dedi: "Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse bilsin ki Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir." Süleyman, "Tahtını tanınmaz hâle getirin. Bakalım tanıyacak mı, yoksa tanımayacaklardan mı olacak?" dedi. Belkıs gelince, "Senin tahtın böyle mi?" denildi. O da, "Sanki o! Fakat zaten daha önce bize bilgi verilmişti ve biz teslimiyet göstermiştik" dedi. Daha önce Allah'tan başka taptığı şeyler ona engel olmuştu. Çünkü o inkâr eden bir kavimden idi. Ona "köşke gir" denildi. Köşkü görünce onun zeminini derin bir su sandı ve eteklerini topladı. Süleyman, ona "Bu, zemini billurdan döşenmiş bir köşktür" dedi. Belkıs, "Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsime zulmetmiştim. Şimdi ise Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum" dedi.*[157]

156 "İşte onlar böyle yaparlar" cümlesi Belkıs'ın sözünün devamı mıdır, yoksa Allah'ın sözü müdür, tartışılmıştır. Belkıs sarayda yetişmiş olduğu için bu tür şeyleri biliyor olabilir. İbn Abbas bu ifadenin Allah'ın sözü olduğunu, peygambere ve ümmete, kralların galip geldikleri zaman ne yapacaklarını öğretmek üzere söylediğini söylemiştir.

157 Kıssa ile ilgili tefsirlerde İsrailiyata dayalı bilgilerden geçilmez. Süleyman'ın Belkıs'la evlendiği ve benzeri birçok şey söylenir. Tevrat'ta ise olay şöyle anlatılır; *"Saba Kraliçesi, Rab'bin adından ötürü Süleyman'ın artan ününü duyunca, onu çetin sorularla sınamaya geldi. Çeşitli baharat, çok miktarda altın ve değerli taşlarla yüklü büyük bir kervan eşliğinde Yeruşalim'e gelen kraliçe, aklından geçen her şeyi Süleyman'la konuştu. Süleyman onun bütün sorularına karşılık verdi. Kralın ona yanıt bulmakta güçlük çektiği hiçbir konu olmadı. Süleyman'ın bilgeliğini, yaptırdığı sarayı, sofrasının zenginliğini, görevlilerinin oturup kalkışını, özel giyimli hizmetkârlarını, sakilerini ve Rab'bin Tapınağı'nda sunulan yakmalık sunuları gören Saba Kraliçesi hayranlık içinde kaldı. Krala, "Ülkemdeyken yaptıklarınla ve bilgeliğinle ilgili duyduklarım doğruymuş" dedi, Ama gelip kendi gözlerimle görünceye dek inanmamıştım. Bunların yarısı bile bana anla-*

4- Semud kavmi... Salih'i öldürmeye yemin ettiler, Ancak Allah yurtlarını başlarına geçirdi.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ (45) قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ ۖ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (46) قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ ۚ قَالَ طَآئِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ (47) وَكَانَ فِى الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ (48) قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهِ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (49) وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (50) فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ ۖ اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِينَ (51) فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا ۗ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (52) وَاَنْجَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (53)

45-53: Andolsun Biz, "Allah'a kulluk edin" diye uyarması için Semûd kavmine, kardeşleri Salih'i peygamber olarak göndermiştik. Bir de ne görsün, onlar birbiriyle çekişen iki grup olmuşlar. Salih, onlara "Ey kavmim! Niçin iyilikten önce kötülüğün acele gelmesini istiyorsunuz? Merhamet edilmeniz için Allah'tan bağışlanma dileseniz ya!" Onlar, "Sen ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa uğradık" dediler. Salih, "Sizin uğursuzluğunuzun sebebi Allah katında yazılıdır. Aslında siz imtihan edilmekte olan bir kavimsiniz" dedi. Şehirde dokuz kişilik bir çete vardı. Bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar ve ıslaha çalışmıyorlardı. Aralarında Allah adına and içerek şöyle dediler: "Mutlaka onu ve ailesini geceleyin öldüreceğiz, sonra da velisine; 'Biz onun ailesinin öldürülüşüne şahit

---

tılmadı. Bilgeliğin de, zenginliğin de duyduklarımdan kat kat fazla. Ne mutlu adamlarına! Ne mutlu sana hizmet eden görevlilere! Çünkü sürekli bilgeliğine tanık oluyorlar. Senden hoşnut kalan, seni İsrail tahtına oturtan Tanrın Rab'be övgüler olsun! Rab İsrail'e sonsuz sevgi duyduğundan, adaleti ve doğruluğu sağlaman için seni kral yaptı." Saba Kraliçesi krala yüz yirmi talant (4320kg) altın, çok büyük miktarda baharat ve değerli taşlar armağan etti. Saba Kraliçesi Kral Süleyman'a o kadar baharat armağan etti ki, bir daha hiçbir zaman bu kadar çok baharat görülmedi." (I. Krallar, 10/1-10) görüldüğü gibi Tevrat Süleyman'ın onunla evlendiği şeklinde anlaşılabilecek bir şey söylemiyor. Oysa Süleyman'ın başka kadınlarla evlenmesi şöyle anlatılıyor; *"Kral Süleyman firavunun kızının yanı sıra Moavlı, Ammonlu, Edomlu, Saydalı ve Hititli birçok yabancı kadın sevdi. Bu kadınlar Rab'bin İsrail halkına, "Ne siz onların arasına girin, ne de onlar sizin aranıza girsinler; çünkü onlar kesinlikle sizi kendi ilahlarının ardınca yürümek üzere saptıracaklardır" dediği uluslardandı. Buna karşın, Süleyman onlara sevgiyle bağlandı. Süleyman'ın kral kızlarından yedi yüz karısı ve üç yüz cariyesi vardı. Karıları onu, yolundan saptırdılar. Süleyman yaşlandıkça, karıları onu başka ilahların ardınca yürümek üzere saptırdılar. Böylece Süleyman bütün yüreğini Tanrısı Rab'be adayan babası Davut gibi yaşamadı. Saydalılar'ın tanrıçası Aştoret'e ve Ammonlular'ın iğrenç ilahı Molek'e taptı. Böylece Rab'bin gözünde kötü olanı yaptı, Rab'bin yolunda yürüyen babası Davut gibi tam anlamıyla Rab'bi izlemedi."* (I.Krallar, 11/1-6)

olmadık. Biz kesinlikle doğru söyleyenleriz', diyeceğiz." Onlar bir tuzak kurdular. Farkında değillerken Allah da bir tuzak kurdu. Bak, onların tuzaklarının sonucu nasıl oldu: Biz onları ve kavimlerini topyekûn helâk ettik. İşte zulümleri yüzünden harabeye dönmüş evleri! Şüphesiz bunda bilen bir kavim için bir ibret vardır. İman edip Allah'a karşı gelmekten sakınmakta olanları ise kurtardık.

5- Lut kavmi... İnananları sürgün edelim dediler, ama başlarına taş yağdırdık

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَأَنتُمْ تُبْصِرُونَ (54) أَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاء بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (55) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (56) فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ (57) وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (54) اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَآءِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ (55) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوٓا اَخْرِجُوٓا اٰلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ ۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (56) فَاَنْجَيْنٰهُ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ قَدَّرْنٰهَا مِنَ الْغَابِرِينَ (57) وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۚ فَسَآءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ۚ (58)

54-58: Lût'u da Peygamber olarak gönderdik. Hani o, kavmine şöyle demişti: "Göz göre göre, o çirkin işi mi yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere mi varıyorsunuz? Doğrusu siz ne yaptığını bilmez bir toplumsunuz." Bunun üzerine kavminin cevabı ancak şöyle demek oldu: "Lût'un ailesini memleketinizden çıkarın. Çünkü onlar temiz kalmak isteyen insanlarmış(!)"Biz de onu ve ailesini kurtardık. Ancak karısı başka. Onun geride kalıp helâk olmasını takdir ettik. Onların üzerine yağmur gibi taş yağdırdık. Başlarına gelecekler konusunda uyarılanların yağmuru ne kötüydü!

6- Allah mı hayırlıdır yoksa onların ortak koştukları mı?

قُلِ الْحَمْدُ لِلّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى آللّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ (59) أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنزَلَ لَكُم مِّنَ السَّمَاء مَاءً فَأَنبَتْنَا بِهِ حَدَآئِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنبِتُوا شَجَرَهَا أَإِلَهٌ مَّعَ اللّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ (60) أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَإِلَهٌ مَّعَ اللّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (61) أَمَّنْ يُجِيبُ

الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَآءَ الْاَرْضِ ۗ اَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ ۗ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ۝ (62) اَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِى ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهٖ ۗ اَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ ۗ تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝ (63) اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهٗ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ ۗ اَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ (64) قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ ۗ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ۝ (65) بَلِ ادّٰرَكَ عِلْمُهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ ۗ بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ مِنْهَا ۗ بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ۝ (66)

59-66: (Ey Muhammed!) De ki: ("Geçmişte inkârcıları helak ettiği için) Allah'a hamdolsun. Selâm O'nun seçtiği kullarına." Allah mı daha hayırlıdır, yoksa onların ortak koştukları mı? Yahut gökleri ve yeri yaratan ve size gökten yağmur indirip, onunla, ağaçlarını sizin yetiştiremeyeceğiniz gönül alıcı güzel bahçeler meydana getiren mi? Allah ile birlikte başka ilâh mı var!? Hayır, onlar Allah'a eş tutan bir kavimdir. Yahut yeryüzünü karar kılma yeri yapan, içinde nehirler akıtan, onun için oturaklı dağlar yapan ve iki denizin arasına bir engel koyan mı? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? Hayır, onların çoğu bilmiyor! Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren ve başa gelen kötülüğü kaldıran, sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah ile birlikte başka ilâh mı var!? Ne kadar az düşünüyorsunuz! Yahut karanın ve denizin karanlıklarında size yolunuzu gösteren ve rahmetinin önünden rüzgârları bir müjdeci olarak gönderen mi? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? Allah, onların ortak koştuklarından yücedir. Yoksa başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayan ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? De ki, "Eğer doğru söyleyenler iseniz kesin delilinizi getirin." De ki: "Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler." Ahiret (gününün gerçekleşeceği) hakkında bilgi peygamberler aracılığı ile onlara peş peşe gelmiştir. Fakat onlar bu konuda şüphe içindedirler. Daha doğrusu onlar ahiretten yana kördürler.

7- Üzülme, inkârlarını ve alaylarını dert etme!

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا وَاٰبَآؤُنَآ اَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ۝ (67) لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَآؤُنَا مِنْ قَبْلُ ۗ اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ۝ (68) قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ۝ (69) وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ۝ (70) وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ (71) قُلْ عَسٰٓى اَنْ

يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِى تَسْتَعْجِلُونَ (72) وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ (73) وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ
(74) وَمَا مِنْ غَآئِبَةٍ فِى السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ (75) اِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ
يَقُصُّ عَلٰى بَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ اَكْثَرَ الَّذِى هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (76) وَإِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ
لِلْمُؤْمِنِينَ (77) اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهٖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ (78) فَتَوَكَّلْ
عَلَى اللّٰهِ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ (79) اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ
الدُّعَآءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ (80) وَمَآ اَنْتَ بِهَادِى الْعُمْىِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ
اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ (81) وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَآبَّةً
مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ (82)

67-82: İnkâr edenler dediler ki: "Biz ve babalarımız toprak olmuş iken mi, gerçekten bizler mi diriltilip çıkarılacağız? Daha önce babalarımız da bununla tehdit edilmişti. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir." De ki: "Yeryüzünde dolaşın da suçluların sonunun nasıl olduğuna bir bakın." Onlardan yana üzülme. Kurdukları tuzaklardan ötürü de sıkıntıya düşme. Onlar, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar. De ki: "Belki de acele gelmesini istediğiniz şeyin bir kısmı size çok yaklaşmıştır." Şüphesiz senin Rabbin insanlara karşı lütuf sahibidir. Ancak onların çoğu şükretmezler. Şüphesiz senin Rabbin, onların kalplerinin gizlediği şeyleri de, açığa çıkardıklarını da mutlaka bilir. Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) olmasın. Şüphesiz bu Kur'an, İsrailoğullarına üzerinde ayrılığa düştükleri şeylerin çoğunu açıklıyor. Şüphesiz o, elbette mü'minler için bir hidayet ve bir rahmettir. Şüphesiz senin Rabbin, onların arasında hükmünü verecektir. O, mutlak güç sahibidir, hakkıyla bilendir. Öyle ise Allah'a tevekkül et. Çünkü sen apaçık bir hak üzere bulunuyorsun. Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın. Arkalarına dönüp kaçarlarken sağırlara da çağrıyı duyuramazsın. Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola getiremezsin. Ancak ayetlerimize inanıp da müslüman olmuş olanlara duyurabilirsin. Kıyametin kopacağına dair o söz başlarına gelince, onlar için yerden kendilerine bir dâbbe (canlı)[158] çıkarırız. O, onlara insanların

158 Buradaki dabbe kelimesi üzerinde müfessirler kadim ilmi geleneğin ve İsrailiyatın bilgilerini, Kur'an'ın üslubuna hiç uymayacak şekilde tefsirlere boca etmişlerdir. Buna göre "dabbe" kıyameti başlatacak olan canlıdır. Bu düşünce biçimi Kur'an'ın yöntemi ile hiç uyuşmaz. Bize göre ayeti bağlamı içerisinde değerlendirdiğimizde, bu tür saçmalık ve şaklabanlıklara (huza'belât) gerek kalmayacaktır. Nitekim Kur'an bu ayetlerde Kureyşlileri kör ve sağır olmakla suçluyor, onları laftan anlamayan hayvanlara benzetiyor. İşte ayeti bu çerçevede ele almak gerekiyor. Buna göre, içerisinde dabbe kelimesinin geçtiği ayetin anlamı şöyledir: "Onlar insanlar gibi laftan anlamazlar. Madem öyle, o zaman biz de hesap

ayetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler.

8- Kıyamet ve müşriklerin gireceği cehennem

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ (83) حَتّٰٓى اِذَا جَاۤؤُ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتِى وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (84) وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ (85) اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا الَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۭ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (86) وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَاۤءَ اللّٰهُ ۭ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ (87) وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ ۭ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِىٓ اَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ ۭ اِنَّهٗ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ (88) مَنْ جَاۤءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ خَيْرٌ مِنْهَا ۚ وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ (89) وَمَنْ جَاۤءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِى النَّارِ ۭ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (90)

83-90: Her ümmetten ayetlerimizi yalanlayanlarından bir grubu toplayacağımız ve bunların topluca hesap yerine sevk edilecekleri günü düşün. Hesap yerine geldiklerinde Allah şöyle der: "Siz Benim ayetlerimi, onları ilmen kavramamışken yalanladınız öyle mi? Yoksa ne yapıyordunuz ki?!" Zulümlerinden dolayı sözü edilen azap tepelerine iner de artık konuşamazlar. Onlar görmüyorlar mı ki, Biz geceyi içinde rahat etsinler diye, gündüzü de görüp (çalışma) diyede yarattık. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette deliller vardır. Sûr'a üfürüleceği ve Allah'ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla. Hepsi de boyunlarını bükerek O'na gelirler. Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allah yapmıştır. Şüphesiz O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Her kim iyi amel getirirse, ona ondan daha hayırlısı vardır. Onlar o gün korkudan emindirler. Kimler de kötü amel getirirse, yüzüstü ateşe atılırlar. Onlara, "Ancak yaptıklarınızın karşılığını görüyorsunuz" denir.

9- Sonuç: İman eden kazanır, inkâr eden ise bilsin ki ben sadece bir uyarıcıyım!

اِنَّمَآ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِى حَرَّمَهَا وَلَهٗ كُلُّ شَىْءٍ وَاُمِرْتُ اَنْ

---

gününde onlara bir hayvanı muhatap edeceğiz, dünyada Allah'ın ayetlerine iman eden kimselerin o gün kurtuluşa erdiklerini o hayvan onlara söyleyecek, çünkü onlar ancak bu dilden anlarlar."

أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (91) وَأَنْ أَتْلُوَا الْقُرْآنَ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنْذِرِينَ (92) وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (93)

91-93: De ki: "Bana ancak, Mekke'nin; onu mukaddes kılan[159] ve her şey kendisine ait olan Rabbine kulluk yapmam emredildi. Yine bana, müslümanlardan olmam ve Kur'an'ı okumam emredildi." Artık kim doğru yola girerse yalnız kendisi için girer. Kim de doğru yoldan saparsa, de ki: "Ben ancak uyarıcılardanım." De ki: "Hamd Allah'a mahsustur. O, ayetlerini size gösterecek ve siz de onları tanıyacaksınız. Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir."

Açıklama

Bu sure de tıpkı önceki sureler gibi, "bunlar kitabın ayetleridir" şeklinde bir ifade ile başlıyor. Ayetlerden maksat, peygamberlere verilmiş olan mucizelerdir ki bu surede bunlardan bazıları anlatılmıştır. Sonra bu haberlerin Hz. Peygamber'e Allah tarafından Cebrail aracılığıyla geldiği, yoksa müşriklerin iddia ettikleri gibi kâhin veya mecnun uydurması olmadığı vurgulanıyor.

Ardından bu mucizelere örnekler veriliyor. Allah'ın Musa ile konuşması, ona İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarma vazifesi vermesi anlatılıyor. Oradan Süleyman-Belkıs kıssasına geçiliyor ve çeşitli dersler veriliyor. Sonra Salih peygamber ve Semud kavmi kıssası anlatılıyor, bu kıssaya daha önceki surelerde anlatılmış olan kısımları üzerine ilaveler yapılıyor, Lut kıssasına değiniliyor ve Kureyşlilerin putperestlikleri eleştiriliyor, akıllarını kullanmaları ve kendilerine hiçbir fayda sağlamayacak olan işitmez görmez varlıklara tapınmamaları söyleniyor. Sonra Hz. Peygamber'e yönelik teselli ifadelerine yer veriliyor, "onlar inanmıyor diye üzülme, kurdukları tuzaklardan dolayı içini sıkma" deniliyor. Ardından da hesap günü ve ceza vurgusu yapılıyor, herkesin kıyamette hak ettiğini alacağı ifade ediliyor.

Son bölümde, mukaddimede Hz. Peygamber'e sadece Allah'a kulluk etmesi ve Kur'an okuması yönündeki emri ile ilişkili olarak şöyle deniliyor; "*Kim hidayete erer inanırsa kendi lehine olur, kim de sapıtır inkâr ederse deki, "Ben sadece bir uyarıcıyım."*

Bu surenin hem içerik, hem üslup ve hem de girişindeki huruf-u

159 Mekke'nin mukaddes ve haram belde kılınmış olması orada kan akıtılmaması, zulmedilmemesi, avlanılmaması ve ağaç kesilmemesi demektir.

mukattaa ifadeleri (bir önceki sure Ta-Sin Mim ile başlarken bu sure Ta-Sin ile başlar, bir sonraki ise yine Ta-Sin-Mim ile başlar)bakımından bir önceki sureye benzediği, adeta onu tekrarladığı düşünüldüğünde bu iki sureye "Tavasin" sureleri denilmiş olmasının gayet uygun olduğu anlaşılmış olacaktır.

49- KASAS SURESİ
سورة القصص

Müfessirler bu surede geçen "sen dilediğini hidayete erdiremezsin" ayetinin Ebu Talib hakkında indirildiğini söylerler. Rivayete göre Ebu Talib vefat edeceği sırada Hz. Peygamber ondan iman etmesini ister, ancak o bunu kabul etmez. Ölümü Hz. Peygamber'e çok ağır gelir. Bunun üzerine bazı müslümanlar ona, "Ebu Talib senin yakının olduğu için orada bu durum ona fayda etmez mi?" diye sorarlar. Buna şöyle cevap verir;

> "Hayır, nefsin elinde olan Allah'a yemin ederim ki kıyamet günü o, ayak bileklerine kadar gelen bir ateş nehrinin içinde olacak, ayaklarında da ateşten ayakkabılar olacak. Ateşin yakıcılığından adeta beyni kaynayacak. Ama cehennemde ondan daha hafif azap gören olmayacak. O, Allah'ın kendisi hakkında, "sen dilediğini hidayete erdiremezsin" buyurduğu kişidir." (Taberî)

Bizce Hz. Peygamber'in, kendisini çocukluğundan itibaren en güzel şekilde korumuş ve Kureyş müşriklerinin eziyetleri karşısında himaye etmiş olan amcası hakkında bu sözleri söylemiş olmasını kabul etmek oldukça zordur. Bu sebeple biz bu rivayetin pekâlâ uydurulmuş olabileceğini düşünüyoruz. Nitekim Ebu Talib Hz. Ali'nin babasıdır ve İslam tarihinin ilerleyen dönemlerinde Ali soyundan gelenler ile Abbas soyundan gelenler arasında malum hilafet kavgaları yaşanmıştır.

Bir diğer rivayet ise bunun tam aksini söyler. Buna göre Hz. Peygamber Ebu Talib'e, "Allah beni men etmedikçe senin için dua edeceğim" der. Kimileri bu rivayete şu ilaveyi yaparlar: "Hz. Peygamber ona böyle söyleyince Yüce Allah şu ayeti indirdi; "*Peygamberin veya mü'minlerin, akrabaları bile olsalar, müşrikler için dua etmeleri olmaz.*" Oysa bu ayet Tevbe Suresinde yer alır ve Medine'de indirilmiştir. "*Sen dilediğini hidayete erdiremezsin*" ayetinin yer aldığı Kasas Suresi ise 49. sırada, yani Ebu Talib'in vefatından iki ya da üç sene önce indirilmiştir. Ayrıca burada verdiğimiz

rivayetlerin zayıf olduklarını gösteren bir diğer husus da, bu ayetleri çok farklı şekillerde yorumlayan daha başka rivayetlerin de mevcut olmasıdır. (Detay için Taberî tefsirine bakılabilir.)

1- Mukaddime: Kitabın ayetleri

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

طٰسٓمٓ (1) تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (2) نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَاِ مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (3) اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِى الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَآئِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَآءَهُمْ وَيَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ اِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ (4) وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِى الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ (5) وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: Tâ-Sîn-Mîm. Bunlar apaçık Kitabın ayetleridir. İman eden bir kavim için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız. Şüphe yok ki, Firavun ülkesinde büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o, bozgunculardandı. Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olan İsrailoğullarına lütufta bulunalım, onları önderler ve varisler kılalım. Yeryüzünde onları kudret sahibi kılalım ve onların eliyle Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına, çekine geldikleri şeyleri gösterelim.

2- Ey Musa, yöneticiler her yerde seni arıyorlar, öldürecekler!

وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى اُمِّ مُوسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيهِ فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيهِ فِى الْيَمِّ وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِى اِنَّا رَآدُّوهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ (7) فَالْتَقَطَهُ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا اِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ (8) وَقَالَتِ امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِى وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَآ اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (9) وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغًا اِنْ كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِ لَوْلَآ اَنْ رَبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (10) وَقَالَتْ لِاُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (11) وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ

اَدُلُّكُمْ عَلٰٓى اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ (12) فَرَدَدْنَاهُ اِلٰٓى اُمِّهِ كَىْ
تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (13)
وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَاسْتَوٰٓى اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ (14)
وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلٰى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ
شِيعَتِهِ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِى مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِى مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ
مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ (15) قَالَ
رَبِّ اِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى فَاغْفِرْ لِى فَغَفَرَ لَهُ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (16) قَالَ رَبِّ
بِمَٓا اَنْعَمْتَ عَلَىَّ فَلَنْ اَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ (17) فَاَصْبَحَ فِى الْمَدِينَةِ خَآئِفًا
يَتَرَقَّبُ فَاِذَا الَّذِى اسْتَنْصَرَهُ بِالْاَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسٰٓى اِنَّكَ لَغَوِىٌّ
مُبِينٌ (18) فَلَمَّٓا اَنْ اَرَادَ اَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِى هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَا مُوسٰٓى اَتُرِيدُ
اَنْ تَقْتُلَنِى كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْاَمْسِ اِنْ تُرِيدُ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِى الْاَرْضِ
وَمَا تُرِيدُ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ (19) وَجَٓاءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعٰى
قَالَ يَا مُوسٰٓى اِنَّ الْمَلَاَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ اِنِّى لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ
(20) فَخَرَجَ مِنْهَا خَآئِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِى مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (21) وَلَمَّا
تَوَجَّهَ تِلْقَآءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبِّى اَنْ يَهْدِيَنِى سَوَٓاءَ السَّبِيلِ (22) وَلَمَّا وَرَدَ مَآءَ
مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ اُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَاَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ
مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِى حَتّٰى يُصْدِرَ الرِّعَآءُ وَاَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ (23) فَسَقٰى
لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنِّى لِمَٓا اَنْزَلْتَ اِلَىَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ (24)
فَجَآءَتْهُ اِحْدٰيهُمَا تَمْشِى عَلَى اسْتِحْيَآءٍ قَالَتْ اِنَّ اَبِى يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ اَجْرَ
مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَآءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ (25) قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَٓا اَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِىُّ
الْاَمِينُ (26) قَالَ اِنِّى اُرِيدُ اَنْ اُنْكِحَكَ اِحْدَى ابْنَتَىَّ هَاتَيْنِ عَلٰٓى اَنْ تَأْجُرَنِى
ثَمَانِىَ حِجَجٍ فَاِنْ اَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَآ اُرِيدُ اَنْ اَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِٓى
اِنْ شَآءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّالِحِينَ (27) قَالَ ذٰلِكَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ
فَلَا عُدْوَانَ عَلَىَّ وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (28)

7-28: Mûsâ'nın annesine, "Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korkarsan onu Nil'e bırak, korkma, üzülme. Çünkü Biz onu sana dön-

düreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız" diye ilham ettik. Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz Firavun, Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı. Firavun'un karısı şöyle dedi: "Bana da, sana da göz aydınlığı bir çocuk! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz." Oysaki onlar olacak şeylerin farkında değillerdi. Mûsâ'nın anasının kalbi bomboş kaldı. Eğer Biz çocuğu ile ilgili sözümüze inancını koruması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı. Annesi, Mûsâ'nın kız kardeşine, "Onu takip et" dedi. O da Mûsâ'yı, onlar farkına varmadan uzaktan gözledi. Biz, daha önce onun, sütanalarının sütünü emmemesini sağladık. Kız kardeşi, "Size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?" dedi. Böylece Biz, anasının gözü aydın olsun ve üzülmesin, Allah'ın va'dinin hak olduğunu bilsin diye onu anasına geri döndürdük. Fakat onların pek çoğu bunu bilmezler. Mûsâ, olgunluk çağına ulaşıp gelişimini tamamlayınca, Biz ona ilim ve hikmet verdik. Biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlandırırız. Mûsâ, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Mûsâ, "Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır" dedi. Mûsâ, "Rabbim! Kendime zulmettim. Beni affet" dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz O, çok bağışlayan, çok merhamet edendir. "Rabbim! Bana verdiğin bu nimet sayesinde artık asla suçlulara arka çıkmayacağım" dedi. Korkarak, etrafı gözetleyerek şehirde dolaşmaya başladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen yine feryat ederek ondan yardım istiyordu. Mûsâ da ona, "Belli ki sen azgın bir kimsesin" dedi. Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince adam, "Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de öldürmek mi istiyorsun. Sen yeryüzünde iyilik değil sadece 'zorbalık' yapmak istiyorsun"[160] dedi. Şehrin öbür yakasından koşarak bir adam geldi. "Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar. Şehirden hemen çık. Şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim" dedi. Mûsâ, korku içinde etrafı gözetleyerek şehirden çıktı ve "Ey Rabbim! Beni bu zalim kavimden kurtar" dedi. Şehirden çıkıp Medyen'e[161] doğru yöneldiğinde, "Umarım Rabbim beni doğru yola iletir" dedi. Medyen suyuna varınca, suyun başında hayvanlarını sulamakta olan bazı insanlar gördü. Bunların yanında da koyunlarını suya salmamak için uğraşan iki kız gördü. Mûsâ onlara, "Niye bekliyorsunuz?" dedi. Onlar, "Çobanlar sulayıp çekilinceye kadar biz koyunlarımızı sula-

160 Adamın bu suçlamasını duyan bir Mısırlı olayı hemen haber verir ve Firavun'un adamları Musa'nın peşine düşerler.

161 Medyen, İbrahim soyundan gelen bir diğer peygamber olan Şuayb peygamber'in yaşadığı şehirdir.

yamayız. Babamız ise çok yaşlı bir adamdır" dediler. Bunun üzerine Mûsâ onların koyunlarını (bir başka kuyundan) suladı. Sonra gölgeye çekilip, "Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım" dedi. Nihayet kızlardan biri utana sıkıla gelip, "Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor" dedi. Mûsâ, gelip başından geçenleri ona anlatınca Şu'ayb, "Korkma, o zalim kavimden kurtuldun" dedi. Kızlardan biri, "Babacığım, onu ücretle tut. Herhâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır" dedi. Şu'ayb, "Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmak da istemiyorum. İnşallah beni salih kimselerden bulacaksın" dedi. Mûsâ, şöyle dedi: "Bu, seninle benim aramda bir iş. İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husumet yok. Allah, söylediklerimize vekildir."

3- Firavun'u ve ordusunu suda boğduk. Gör bak zalimlerin sonu nasılmış?

فَلَمَّا قَضٰى مُوسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِهٖٓ اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا ۚ قَالَ لِاَهْلِهِ
امْكُثُوٓا اِنِّٓى اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلِّٓى اٰتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ
تَصْطَلُونَ (29) فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِىَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِى الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ
مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يَا مُوسٰٓى اِنِّٓى اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۙ (30) وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَلَمَّا
رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَآنٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ ۚ يَا مُوسٰٓى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ ۖ اِنَّكَ
مِنَ الْاٰمِنِينَ (31) اُسْلُكْ يَدَكَ فِى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُٓوٓءٍ ۖ وَاضْمُمْ
اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ ۖ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ ۚ اِنَّهُمْ
كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (32) قَالَ رَبِّ اِنِّى قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ (33)
وَاَخِى هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ مِنِّى لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِىَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِىٓ ۖ اِنِّٓى اَخَافُ اَنْ
يُكَذِّبُونِ (34) قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ
اِلَيْكُمَا ۚ بِاٰيَاتِنَآ ۚ اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ (35) فَلَمَّا جَآءَهُمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا
بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى اٰبَآئِنَا الْاَوَّلِينَ (36)
وَقَالَ مُوسٰى رَبِّٓى اَعْلَمُ بِمَنْ جَآءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِهٖ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۖ
اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ (37) وَقَالَ فِرْعَوْنُ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرِى ۚ فَاَوْقِدْ لِى يَا هَامَانُ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَلْ لِى صَرْحًا لَعَلِّٓى اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ

مُوسٰىۙ وَاِنِّى لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ (38) وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَظَنُّوٓا اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ (39) فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِى الْيَمِّۚ
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (40) وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِۚ وَيَوْمَ
الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُونَ (41) وَاَتْبَعْنَاهُمْ فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةًۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ هُمْ مِنَ
الْمَقْبُوحِينَۚ (42) وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُولٰى
بَصَٰٓائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (43)

29-43: Mûsâ, süreyi tamamlayıp Şuayb'ın kızı olan karısıyla birlikte yola çıkınca, Tûr tarafında bir ateş görmüş ve ailesine, "Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm. Umarım oradan size bir haber ya da ısınmanız için ateşten bir kor getiririm" dedi. Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan[162] şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Şüphesiz Ben, evet, Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım. Değneğini at." Mûsâ, değneğini attı ve onu bir yılanmış gibi süratle hareket eder görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçtı. Bu sefer şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın. Elini koynuna sok. Hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın. Korkudan açılan kolunu kendine çek. İşte bunlar, Firavun ve ileri gelen adamlarına göstermen için Rabbin tarafından sana verilen iki mucizedir. Çünkü onlar fasık bir kavimdirler." Mûsâ, şöyle dedi: "Ey Rabbim! Şüphesiz ben onlardan birisini öldürdüm. Onların da beni öldürmelerinden korkuyorum." "Kardeşim Hârûn'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum." Allah, "Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size bir iktidar vereceğiz de ayetlerimiz sayesinde size ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar, galip gelecek olanlardır" dedi. Mûsâ, onlara delillerimizi apaçık olarak getirince onlar, "Bu, ancak uydurulmuş bir sihirdir. Biz geçmiş atalarımızın zamanında böyle bir şeyin varlığını duymadık" dediler. Mûsâ, "Katından kimin hidayet getirdiğini ve bu yurdun sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir. Doğrusu zalimler kurtuluşa eremezler" dedi. Firavun, "Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Mûsâ'nın ilâhına çıkar bakarım(!) Şüphesiz ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum" dedi. O ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten Bize döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz de onu ve askerlerini yakaladık ve onları denize attık. Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bak! Biz onları,

162 Denildiğine göre ses ağacın içinden gelmiştir. Bu ağacın, içinden ateşi geçirdiği halde yanmayan bir tür sarmaşık olduğu söylenir.

ateşe çağıran öncüler kıldık. Kıyamet günü de kendilerine yardım edilmeyecektir. Bu dünyada onları lânete uğrattık. Kıyamet gününde de onlar iğrenç kılınmış kimselerden olacaklardır. Andolsun, ilk nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya -düşünüp ibret alsınlar diye- insanların kalp gözünü açan deliller ve bir hidayet rehberi, bir rahmet olarak Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik.

4- Biz Musa'ya vahyederken sen orada, Tur dağının batısında değildin

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَآ اِلٰى مُوسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَۙ (44) وَلٰكِنَّآ اَنْشَاْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُۚ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِٓى اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ (45) وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (46) وَلَوْلَآ اَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَآ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (47) فَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَآ اُوتِىَ مِثْلَ مَآ اُوتِىَ مُوسٰىۜ اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَآ اُوتِىَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُۚ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُٓوا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ (48) قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَآ اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (49) فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَآءَهُمْۜ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ (50)

44-50: (Ey Muhammed!) Mûsâ'ya o emri verdiğimiz, onu peygamber olarak görevlendirdiğimiz zaman sen vadinin batı tarafında değildin. O olayı görenlerden de değildin. Ama Biz ders olsun diye bunları anlatıyoruz. Doğrusu Mûsâ'dan sonra birçok nesiller meydana getirdik. Üzerlerinden uzun çağlar geçti. Sen Medyen halkı arasında yaşıyor değildin, ayetlerimizi onlardan okuyup öğreniyor da değildin. Fakat Biz bu haberi göndereniz. Yine Biz Mûsâ'ya seslendiğimiz zaman Tûr'un yan tarafında da değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmeyen bir kavmi, düşünüp öğüt alsınlar diye uyarman için o haberleri sana bildiriyoruz. Kendi yaptıkları sebebiyle başlarına bir musibet gelip de, "Ey Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de ayetlerine uysaydık ve mü'minlerden olsaydık" diyecek olmasalardı, seni peygamber olarak göndermezdik. Onlara katımızdan gerçek gelince, "Mûsâ'ya verildiği gibi (tek seferde inzal edilen bir kitap) niçin buna da verilmedi" dediler. Onlar daha önce Mûsâ'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? Onlar, "İki sihirbaz birbirlerine destek oluyor" dediler. "Biz hepsini

inkâr ediyoruz" dediler.[163] *De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah katından, doğruya Tevrat ve Kur'an'dan daha çok ulaştıran bir kitap getirin de, ben ona uyayım." Eğer bu konuda sana cevap veremezlerse, bil ki onlar sadece kendi nefislerinin arzularına uymaktadırlar. Kim, Allah'tan bir yol gösterme olmaksızın kendi nefsinin arzusuna uyandan daha sapıktır. Şüphesiz Allah, zalimler toplumunu doğruya iletmez.*

5- Tevhid ehli Hıristiyanlar aracılığıyla Biz bu peygamber kıssalarını Kureyş'e ulaştırmıştık

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (51) اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ يُؤْمِنُونَ (52) وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا بِهٖٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَآ اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِينَ (53) اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (54) وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ (55)

51-55: Andolsun, düşünüp öğüt alsınlar diye peygamber kıssalarını onlara ulaştırmıştık. Bu Kur'an'dan önce kendilerine kitap verdiklerimiz var ya, işte onlar ona da inanırlar.[164] *Kur'an kendilerine okunduğu zaman, "Ona inandık, şüphesiz o Rabbimizden gelen gerçektir. Şüphesiz biz ondan önce de müslümandık" derler. İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir. Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve "Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selâm olsun size. Biz cahilleri istemeyiz" derler.*

6- Sen dilediğini hidayete erdiremezsin

اِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (56) وَقَالُوا اِنْ نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا

163 Müfessirler bu sözü Kureyşlilerin söylediği görüşündedirler. Bu görüşü desteklemek üzere bir de sebeb-i nüzul rivayeti aktarırlar. Buna göre Mekkeliler bazı kişileri Yahudilere gönderir ve onlardan Hz. Muhammed'in gerçekten peygamber olup olmadığı konusunda bilgi isterler. Yahudilerden, "Evet biz onu ve özelliklerini Tevrat'ta aynen okuyoruz" diye cevap verince müşrikler buna kızar ve "biz de her iki kitabı da inkâr ediyoruz" derler.

164 Rivayete göre bazı Yahudiler Hz. Peygamber'in geleceğine iman etmekte ve onu beklemekteydiler. Şam bölgesinde yaşayan bazı Hıristiyan din adamları da böyleydi. İşte Yüce Allah bu ayetleri bu kimseler hakkında indirmiştir. Bu kimseler, tevhid inancını benimseyen Aryusî Hıristiyanlardandılar. Bkz: "*Kur'an'a Giriş*" adlı eserimizde "Üç Semavî Dinin Köken Birliği" ve "Muhammedî Davetin Dış İlişkileri" adlı başlıklar altında bu konuya genişçe incelemiştik.

اٰمِنًا يُجْبٰٓى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَىْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (57) وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا ۚ فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيلًا ۖ وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ (58) وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِٓى اُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا ۚ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِى الْقُرٰٓى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ (59) وَمَآ اُوتِيتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ۗ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (60) اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ (61) وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَآءِىَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (62) قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَا ۚ اَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا ۚ تَبَرَّاْنَآ اِلَيْكَ ۖ مَا كَانُٓوا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ (63) وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَآءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَاَوُا الْعَذَابَ ۚ لَوْ اَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ (64) وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَآ اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ (65) فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْۢبَآءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَآءَلُونَ (66) فَاَمَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰٓى اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ (67) وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُ ۗ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ۗ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ (68) وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ (69) وَهُوَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۖ لَهُ الْحَمْدُ فِى الْاُولٰى وَالْاٰخِرَةِ ۖ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (70) قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَآءٍ ۖ اَفَلَا تَسْمَعُونَ (71) قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ ۖ اَفَلَا تُبْصِرُونَ (72) وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (73) وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَآءِىَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (74) وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُٓوا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۚ (75)

56-75: Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin.[165] *Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. O, doğru yola gelecekleri daha iyi bilir. Onlar(Kureyşliler), "Sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız" dediler. Biz onları tarafımızdan bir rızık olarak, her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı, saygın*

165 Rivayete göre bu ayet Hz. Peygamber'in amcaları Ebu Cehil ve Ebu Talib hakkında indirilmiştir.

ve güvenlikli bir yere yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler. Biz nimetler içinde şımaran nice memleket halkını helâk etmişizdir. İşte kendilerinden sonra içlerinde pek az oturulmuş yurtları! Biz varis olduk, Biz. Rabbin, ülkelerin merkezî yerlerine, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe oraları helâk edici değildir. Zaten Biz, halkları zalim olmadıkça ülkeleri helâk etmeyiz. Dünyalık olarak size verilen her şey, dünya hayatının geçimliği ve süsüdür. Allah'ın katındaki ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? Kendisine güzel bir vaatte bulunduğumuz ve o vaat edilen şeye kavuşacak olan kimse, dünya hayatının geçimliklerinden yararlandırdığımız, sonra da kıyamet günü hesaba çekilmek için getirilecek kimse gibi midir? Allah'ın onlara seslenerek, "Hani Benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?" diyeceği günü düşün! Haklarında azap hükmü gerçekleşenler, "Ey Rabbimiz! İşte şunlar bizim azdırdıklarımızdır. Kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık. Şimdi de onlardan uzaklaşıp Sana döndük. Zaten gerçekte onlar bize tapmıyorlardı" diyeceklerdir. Onlara, "Haydi ortaklarınızı çağırın!" denir. Onlar da çağırırlar fakat ortakları onlara cevap veremez. Azabı görürler. Keşke onlar dünyada iken doğru yola gelselerdi. Allah'ın onlara seslenerek, "Peygamberlere ne cevap verdiniz?" diyeceği günü düşün." O gün onlara karşı bütün haberler kapanmıştır. Artık birbirlerine de soramazlar. Ama tövbe edip iman eden ve salih amel işleyen kimsenin kurtuluşa erenlerden olması umulur. Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir. Rabbin, onların sinelerinin gizlediğini de açığa vurduklarını da bilir. O, Allah'tır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dünyada da ahirette de hamd O'na mahsustur. Hüküm yalnızca O'nundur. Kesinlikle O'na döndürüleceksiniz. De ki: "Ne dersiniz? Allah, üzerinize geceyi kıyamete kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size bir aydınlık getirir? Hâlâ duymayacak mısınız?" De ki: "Ne dersiniz? Allah, üzerinize gündüzü kıyamete kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size içinde dinleneceğiniz bir gece getirebilir? Hâlâ görmeyecek misiniz?" Allah, rahmetinden ötürü geceyi içinde dinlenesiniz; gündüzü de, lütfundan isteyesiniz ve şükredesiniz diye sizin için yarattı. Allah'ın, onlara seslenerek, "Hani Benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?" diyeceği günü düşün. Her ümmetten bir şahit çıkarırız ve onlara, "delilinizi getirin" deriz. Onlar da gerçeğin Allah'a ait olduğunu bilirler ve Allah'a ortak diye uydurdukları şeyler kendilerini yüzüstü bırakıp kaybolup gitmişlerdir.

7- Karun ve ekonomik güce güvenmenin sonu

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ
لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

(76) وَابْتَغِ فِيمَآ اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ كَمَآ اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِى الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (77) قَالَ اِنَّمَآ اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِىٓ اَوَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَاَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ (78) فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ فِى زِينَتِهِۦ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يٰلَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَآ اُوتِىَ قَارُونُ اِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (79) وَقَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلَقّٰىهَآ اِلَّا الصَّابِرُونَ (80) فَخَسَفْنَا بِهِۦ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُۥ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُۥ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ (81) وَاَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُۥ بِالْاَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَاَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَوْلَآ اَنْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيْكَاَنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ (82) تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ (83) مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُۥ خَيْرٌ مِنْهَا وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (84)

76-84: Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını bile taşımak güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: "Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez. Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez." Kârûn, "Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir" dedi. O, Allah'ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz. Bu suçlulardan olan Kârûn, görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, "Keşke Kârûn'a verilen servet gibi bizim de servetimiz olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sahibidir" dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, "Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur" dediler. Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi! Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler, "Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve dilediğine kısarmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah

olmayacak" demeye başladılar. İşte ahiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır. Kim bir iyilik getirirse, ona bundan daha hayırlısı vardır. Kim de bir kötülük getirirse, bilsin ki, kötülük işleyenler ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar.

8- Sonuç: Sana Kur'an'ı indiren Allah, ödülünü elbet verecektir

اِنَّ الَّذِی فَرَضَ عَلَیْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَآدُّكَ اِلٰی مَعَادٍ قُلْ رَبِّیْٓ اَعْلَمُ مَنْ جَآءَ بِالْهُدٰی
وَمَنْ هُوَ فِیْ ضَلٰلٍ مُبِیْنٍ (85) وَمَا كُنْتَ تَرْجُوْٓا اَنْ یُّلْقٰٓی اِلَیْكَ الْكِتٰبُ اِلَّا
رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ ظَهِیْرًا لِّلْكٰفِرِیْنَ (86) وَلَا یَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰیٰتِ اللّٰهِ بَعْدَ
اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَیْكَ وَادْعُ اِلٰی رَبِّكَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِیْنَ (87) وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ
اِلٰهًا اٰخَرَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ كُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَیْهِ تُرْجَعُوْنَ (88)

85-88: Kur'an'ı sana farz kılan[166] Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere[167] döndürecektir. De ki: "Rabbim hidayetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir." Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o, Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyle ise kâfirlere sakın arka çıkma. (üzüntü ve ümitsizliğe kapılarak onları sevindirme) Allah'ın ayetleri sana indirildikten sonra, sakın seni onlardan çevirmesinler. Rabbine çağır ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma! Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.

Açıklama

Bu surede de tıpkı bir önceki sure gibi, önce konu belirleniyor, sure boyunca "hikmetli kitap"tan deliller ve ayetler getirileceği belirtiliyor. Bu hikmetli kitap ayetleri, tabiatta var olan ve aklını kullanan kimselere tevhid inancını gösteren delilleri kapsadığı gibi, peygamberler tarihindeki ders ve ibretleri de kapsamaktadır. İki sure önce geçen Şuara Suresinde maksat, davetinin başarısız olması endişesiyle neredeyse ölecek duruma gelen Hz. Peygamber'in yükünü hafifletmek, içini rahatlatmak ve ona

166 "Farz kılan" demek, "onu senin payın olarak veren" demektir. Nitekim miras paylarının dağıtılmasına, Farz kökünden türeyen "Feraiz" denilir.

167 "Dönülecek yer" konusunda tefsir âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Kimileri bu ayette Hz. Peygamber'in tekrar Mekke'ye döneceğinin müjdelendiğini, kimileri ise ona cennet müjdesi verildiğini söylemişlerdir. Bütün bu görüşler, kelimenin sözlük anlamı çerçevesinde dönüp durmaktadırlar. Bize göre burada dönülecek yer hesap günüdür. Yani Hz. Peygamber de her insan gibi hesaba çekilecektir ve herkes gibi müjde ve uyarıların muhatabıdır. Devamındaki ayetler bu durumu açıkça göstermektedir.

teselli vermek iken bir önceki surede aynı şey hem peygamber hem de diğer mü'minler için söz konusu olmuştur. Kur'an'ın ahirete inanan, namaz kılıp zekât veren mü'minler için hidayet kaynağı olduğunu ifade etmiş ve onlara cennet müjdelemiştir. Buna karşın iman etmeyen, arzu ve istekleri peşinde koşan ve hayatı sadece dünyadan ve şehvetlerini tatmin etmekten ibaret görenlere ahirette cehennem azabı tehdidi yapmıştır.

İncelemekte olduğumuz surenin konusu ise, Allah'ın yeryüzünde zayıf ve güçsüz konumda olan kimseleri nasıl güçlendirip ülkeye hâkim hale getirdiğini tarihten örneklerle açıklamaktır. İşte sure bu kıssanın detaylarını anlatarak başlıyor: Buna göre Firavun, o sene doğacak bir erkek çocuk tarafından ilerde yönetimine son verileceği şeklindeki bir söylentiden yola çıkarak, İsrailoğullarının bütün erkek çocuklarının öldürülmesi emrini veriyor. Allah da bu zorbalık döneminin bitmesi için, bu dönemi bitirecek olan Peygamber Musa'nın doğumuna uygun şartları hazırlıyor, annesi ve ablasının bizzat Firavun'un sarayında onu büyütmelerine imkân tanıyor. Musa orada büyüyüp delikanlılık çağına geliyor ve günün birinde (yine Allah'ın hazırladığı şartlar içerisinde) bir Mısırlıyı öldürüyor. Bunun üzerine yakalanma korkusu ile Mısır'ı tek edip Medyen'e doğru yola koyuluyor. Orada Allah'ın peygamber'i olan Şuayb ile karşılaşıyor, kızıyla evleniyor ve yanında on sene kalıyor. On sene sonra geri dönerken yolda Allah onunla konuşuyor ve onu, gidip Firavun'a ilahi mesajı anlatması, İsrailoğullarını onun zulmünden kurtarıp Yusuf peygamber zamanında terk ettikleri Filistin topraklarına götürmesi için görevlendiriyor. Firavun kendisinden başka tanrı bulunmadığına ve Musa'nın peygamber olmadığına inandığı için, onun mesajını reddediyor. Bu sebeple Allah Musa'ya, görevini tamamlamasında yardımcı olacak mucizeler veriyor. Neticede Musa İsrailoğullarını alıp Mısır'dan çıkarıyor. Firavun bunu öğrenince derhal ordusuyla birlikte onların peşine düşüyor, fakat Musa ve inananların sağ salim geçtikleri denizde ordusuyla birlikte boğulup tarihin bütün diktatörlerine ibret hale geliyor.

Bu kıssadan sonra sure tekrar Hz. Peygamber'e dönüyor ve kendisine anlatılan bütün bu kıssaların ilahî vahiy olduğunu, bu mesajın amacının Kureyşlileri şirk inancından döndürmek olduğunu yeniden vurguluyor. Ardından Musa ümmetinden olan Karun adlı zengin-şımarık bir kişinin kıssasını anlatıyor. Kıssaya göre Firavun nasıl mülk ve yönetim azgınlığı yapmışsa Karun da mal azgınlığı yapmıştır. Servetini saklamak için dev bir mahzen yaptırırken yıkılan enkazın altında kalmış, ne malı ne de o güne dek kendisine imrenen hayranları kendisini kurtaramamıştır; "*Daha dün*

onun yerinde olmayı arzu edenler, "Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve dilediğine kısarmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Demek ki kâfirler iflah olmayacak" demeye başladılar."

Nihayet sure, giriş konusuna dönerek, Hz. Peygamber'e yönelik şu ifadelerle sonlanıyor; "*Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o, Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyle ise kâfirlere sakın arka çıkma. (üzüntü ve ümitsizliğe kapılarak onları sevindirme) Allah'ın ayetleri sana indirildikten sonra, sakın zaafa ve umutsuzluğa düşüp de bu ayetlerden geri dönme!*"

50- YUNUS SURESİ

سورة يونس

Bu surede yer alan bazı ayetlerle ilgili sebeb-i nüzul rivayetleri aktarılmaktadır. Bu rivayetler, Hz. Peygamber ile Kureyş müşrikleri arasındaki ilişkilerin bazı yönlerine işaret etmeleri açısından önemlidir. İkinci ayet olan "*İçlerinden bir adama insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey midir?*" ifadesi hakkında İbn Abbas'tan şöyle bir rivayet nakledilir;

> Allah Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderdiğinde Araplar bunu yadırgadılar ve "Allah, elçisi bir insan olamayacak kadar büyüktür" dediler. Bunun üzerine Allah bu ayeti ve "*Biz senden önce sadece insanları peygamber olarak gönderdik*" ayetini indirdi. Kur'an onlara karşı bu tarz delilleri güçlü bir şekilde ve tekrar tekrar ortaya koyunca şöyle dediler; "Madem Allah bir beşeri peygamber seçiyor, o halde bu iş Muhammed'e mi kaldı? Ondan daha hayırlı kimseler de var? Şöyle Kureyşli Velid b. Muğire veya Taifli Amr es-Sekafî gibi güçlü ve itibarlı birini seçseydi ya." Bu söz üzerine Yüce Allah, "*Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edecekler sanki!*" ayetini indirdi.

Yine, "*Onlara ayetlerimiz okunduğunda derler ki bize başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir*" ayeti hakkında şu rivayet aktarılır:

> Müşriklerden beş kişi Hz. Peygamber'e geldiler ve ona, "Lat ve Uzza'ya ibadet etmemizi yasaklamayan bir Kur'an getir inanalım" dediler. Bunun üzerine bu ayet indirildi.

Başka bir rivayete göre bu ayet, müşriklerin aynı içerikteki alaylarına cevap olarak indirilmiştir.

Dikkati çeken hususlardan biri, bu rivayetlerin başka ayetler için de aktarılmış olmasıdır. Bu durum göstermektedir ki sebeb-i nüzul rivayetleri ayetleri belli bazı olaylarla irtibatlandırmayı hedefleyen birer içtihattırlar

ve bunların tefsirde belli faydaları söz konusudur. Bu sebeple de, bu rivayetleri Kur'an'ın inişi ve Muhammedî davetin seyri içerisinde birtakım yönleri daha iyi anlamaya yardımcı olmaktan daha öte bir noktada görmemek gerekir. Ayetlerin anlamını anlama işi ise üç şeye dayanmalıdır: Bağlam, Kur'an Kur'an'ı tefsir eder ilkesi ve Arap ufku

1- Mukaddime: İçlerinden birini peygamber göndermemiz onlara şaşırtıcı mı geldi?

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ (1) اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ مُبِينٌ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1-2: Elif, Lâm, Râ. Bunlar hikmet dolu Kitab'ın ayetleridir. İçlerinden bir adama insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey midir ki o kâfirler, "Bu elbette apaçık bir sihirbazdır" dediler?

2- Yarattığı gibi diriltecektir. Sonra hesap ve ceza vardır.

اِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ اِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْنِهٖ ذٰلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (3) اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللهِ حَقًّا اِنَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِىَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ (4) هُوَ الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَآءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (5) اِنَّ فِى اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَّقُونَ (6) اِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَاَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اٰيَاتِنَا غَافِلُونَ (7) اُولٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (8) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِاِيمَانِهِمْ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِ (9) دَعْوٰيهُمْ

فِيهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَاٰخِرُ دَعْوٰيهُمْ اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (10)

3-10: Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde yaratan, sonra da Arş'a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah'tır. O'nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaatçi olamaz. İşte O, Rabbiniz Allah'tır. O halde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz? Hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Allah, bunu bir gerçek olarak va'detmiştir. Şüphesiz O, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra, iman edip salih ameller işleyenleri adaletle mükâfatlandırmak için onu yeniden diriltir. Kâfirlere gelince, inkâr etmekte olduklarından dolayı, onlar için kaynar sudan bir içki ve elem dolu bir azap vardır. O, güneşi bir ışık, ayı da bir aydınlık kılan, yılların sayısını[168] *ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah, bunları boş yere değil, ancak gerçek ile yaratmıştır. O, ayetlerini, bilen bir topluma açıklamaktadır. Şüphesiz gece ve gündüzün ard arda değişmesinde, Allah'ın göklerde ve yeryüzünde yarattığı şeylerde, Allah'a karşı gelmekten sakınan bir toplum için pek çok deliller vardır. Şüphesiz Bize kavuşacağını ummayan ve dünya hayatına razı olup onunla yetinerek tatmin olan kimseler ile ayetlerimizden gafil olanlar var ya; işte onların kazanmakta oldukları günahlar yüzünden, varacakları yer ateştir. Fakat iman edip salih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları imanları sebebiyle, hidayete erdirir. Nimetlerle dolu cennetlerde altlarından ırmaklar akar. Bunların oradaki duaları, "Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım!", aralarındaki esenlik dilekleri, "selâm"; dualarının sonu ise, "Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" sözleridir.*

3- Sizi yeryüzünün halifeleri yaptık ki imtihan edelim

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِىَ اِلَيْهِمْ اَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (11) وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهٖٓ اَوْ قَاعِدًا اَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَآ اِلٰى ضُرٍّ مَسَّهُ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (12) وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ (13) ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِى الْاَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ (14)

11-14: Eğer Allah, insanlara onların hemen hayra kavuşmayı istedikleri gibi, şerri de acele verseydi, elbette onların ecellerine hükmolu-

168 Araplar ay takvimini kullanırlardı.

nurdu. İşte Biz, Bize kavuşmayı ummayanları, kendi azgınlıkları içinde bocalar hâlde bırakırız. İnsana bir sıkıntı dokundu mu, gerek yan üstü yatarken (hasta iken), gerek otururken, gerekse ayakta iken her hâlinde bu sıkıntıdan kurtulmak için Bize dua eder. Ama Biz onun bu sıkıntısını ondan kaldırdık mı, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için Bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider. İşte o haddi aşanlara, yapmakta oldukları şeyler, böylece süslenmiştir. (Ey kureyşliler) Andolsun, sizden önceki nice nesilleri peygamberleri, kendilerine apaçık deliller getirdikleri hâlde yalanlayıp zulmettikleri vakit helâk ettik. Onlar zaten inanacak değillerdi. İşte Biz suçlu toplumu böyle cezalandırırız. Sonra, nasıl davranacağınızı görelim diye, onların ardından yeryüzünde sizi onların yerine getirdik.

4- Ahirete inanmayanlar, "bize başka bir Kur'an getir" derler

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَآءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَآ اَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِّيٓ اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَآئِ نَفْسِيٓ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ اِنِّيٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (15) قُلْ لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَآ اَدْرٰيكُمْ بِهٖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِّنْ قَبْلِهٖ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (16) فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ (17)

15-17: Ayetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, öldükten sonra Bize kavuşmayı ummayanlar, "Ya bize bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir" dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım." De ki: "Eğer Allah dileseydi, ben size onu okumazdım, Allah da size onu bildirmezdi. Ben sizin aranızda bundan önce kırk yıllık bir ömür yaşadım. Hiç düşünmüyor musunuz?" Artık, Allah'a karşı yalan uydurandan veya O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir? Şüphe yok ki böyle suçlular asla kurtuluşa ermezler.

5- Putlardan şefaat bekler, peygamberden mucize isterler

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هٰٓؤُلَآءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ قُلْ اَتُنَبِّئُونَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي الْاَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ (18) وَمَا كَانَ النَّاسُ اِلَّآ اُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (19) وَيَقُولُونَ لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖ فَقُلْ اِنَّمَا الْغَيْبُ لِلّٰهِ فَانْتَظِرُوا اِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (20) وَاِذَآ اَذَقْنَا

النَّاسَ رَحْمَةً مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُمْ اِذَا لَهُمْ مَكْرٌ فِى اٰيَاتِنَا ۚ قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْرًا ۚ
اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ (21) هُوَ الَّذِى يُسَيِّرُكُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۖ حَتّٰٓى
اِذَا كُنْتُمْ فِى الْفُلْكِ ۚ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَآءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ
وَجَآءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اُحِيطَ بِهِمْ ۙ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ
الدِّينَ ۚ لَئِنْ اَنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهٖ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّٰكِرِينَ (22) فَلَمَّٓا اَنْجٰيهُمْ اِذَا هُمْ
يَبْغُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ ۙ مَتَاعَ
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (23)

18-23: Allah'ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve "İşte bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir" diyorlar. De ki: "Siz, Allah'a göklerde ve yerde O'nun bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz!? O, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir." Kureyşliler başlangıçta tevhit inancına bağlı tek bir ümmet idiler; sonra ayrılığa düştüler. Eğer azabın ertelenmesiyle ilgili olarak ezelde Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, ayrılığa düştükleri hususlarda aralarında derhal hüküm verilirdi.[169] "Ona Rabbinden bir mucize indirilse ya!" diyorlar. De ki: "Gayb ancak Allah'ındır. Bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim!" Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra, insanlara bir rahmet tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki ayetlerimiz hakkında onların bir tuzakları vardır.[170] De ki: "Allah, daha çabuk tuzak kurar." Şüphesiz elçilerimiz kurmakta olduğunuz tuzakları yazıyorlar. O, sizi karada ve denizde gezdirip dolaştırandır. Öyle ki gemilerle denize açıldığınız ve gemilerinizin içindekilerle birlikte uygun bir rüzgârla seyrettiği, yolcuların da bununla sevindikleri bir sırada ona şiddetli bir fırtına gelip çatar ve her taraftan dalgalar onlara hücum eder de çepeçevre kuşatıldıklarını anlayınca dini Allah'a has kılarak "Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan, mutlaka şükredenlerden olacağız" diye Allah'a yalvarırlar.

169 Müfessirler bu ayetin yorumunda ihtilaf etmişlerdir. Kimine göre burada insanlığın Hz. Âdem zamanında tek bir din üzere (kimilerine göre İslam, kimilerine göre küfür) olduklarından söz edilmekte iken kimilerine göre Nuh tufanından sonraki dönemden söz edilmektedir. Bizce burada Kureyşlilere hitap edildiği dikkate alınmalıdır. Burada Kureyşlilerin putlardan şefaat beklemeleri eleştirilmekte, vaktiyle İbrahim peygamber zamanında hepsinin tevhid inancına bağlı oldukları, fakat bu şirk âdetini sonradan çıkardıkları söylenmektedir. Hatta İbrahim soyundan kimileri Yahudi, kimileri Hıristiyan, kimileri de müşrik olmuştur. Allah dilese bunları derhal cezalandırırdı, ancak o, hesabı ahirete ertelemiştir ve o gün geldiğinde, putlara taparak ataları İbrahim'in tevhid inancından uzaklaşmış ve onu yakmaya çalışan putperestlerin inancına dönmüş olan müşrikler hüsrana uğrayacaklardır.

170 Bazı müfessirler bu ayeti, Kureyşlilerin maruz kaldıkları kıtlık yıllarını yıldızlara nispet etmeleri olarak açıklamışlardır. Oysa ayetin anlamı birçok yerde tekrar tekrar vurgulanan bir hususdur. (örneğin Zümer Suresi 8. ayet) o halde buradaki ayeti yağmurla tahdit etmenin anlamı yoktur.

Fakat onları kurtarınca, bir de bakarsın ki yeryüzünde haksız yere taşkınlık yapıyorlar. Ey İnsanlar! Sizin taşkınlığınız, sırf kendi aleyhinizedir. Bununla sadece dünya hayatının yararını elde edersiniz. Sonunda dönüşünüz Bizedir. Biz de bütün yaptıklarınızı size haber vereceğiz.

6- Azgınlığınız aleyhinizedir. Allah sizi barış yurduna çağırmaktadır

اِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ
مِمَّا يَاْكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ حَتّٰٓى اِذَآ اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ
اَهْلُهَآ اَنَّهُمْ قٰدِرُونَ عَلَيْهَآ اَتٰيهَآ اَمْرُنَا لَيْلًا اَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنٰهَا حَصِيدًا كَاَنْ لَمْ
تَغْنَ بِالْاَمْسِ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (24) وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلٰى دَارِ
السَّلٰمِ وَيَهْدِى مَنْ يَّشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (25) لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى
وَزِيَادَةٌ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ
(26) وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّـَٔاتِ جَزَآءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ
مِنْ عَاصِمٍ كَاَنَّمَآ اُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِّنَ الَّيْلِ مُظْلِمًا اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ (27) وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوا
مَكَانَكُمْ اَنْتُمْ وَشُرَكَآؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَآؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُونَ
(28) فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغٰفِلِينَ (29)
هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّآ اَسْلَفَتْ وَرُدُّٓوا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا
كَانُوا يَفْتَرُونَ (30)

23-30: Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü o bitkilerle süslendiği ve sahipleri de onun üzerine her türlü tasarrufa kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın afetimiz geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, ayetleri böyle açıklıyoruz. Allah, esenlik yurduna çağırır ve dilediğini doğru yola iletir. Güzel iş yapanlara karşılık olarak daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır. Kötü işler yapmış olanlara gelince, bir kötülüğün cezası misliyledir ve onları bir zillet kaplayacaktır. Onları Allah'ın azabından koruyacak hiçbir kimse de yoktur. Sanki yüzleri, karanlık geceden parçalarla örtülmüştür. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Onların hepsini bir araya toplayacağımız, sonra da Allah'a

ortak koşanlara, "Siz de, ortaklarınız da yerinizde bekleyin" diyeceğimiz günü düşün. Artık onların aralarını tamamen ayırırız ve ortak koştukları derler ki: "Siz bize ibadet etmiyordunuz. Şimdi ise sizin bize tapınmanızdan habersiz olduğumuza dair sizinle bizim aramızda şahit olarak Allah yeter." Orada herkes daha önce yaptığı şeyleri yoklayacak ve kendi akıbetini öğrenecek, hepsi de gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülecekler ve ilâh diye uydurdukları şeyler onları yüzüstü bırakıp gidecektir.

7- Putlar bir şey yaratamaz, o halde neden onlara tapıyorsunuz?

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ اللّٰهُ ۚ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ (31) فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۚ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ ۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ (32) كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوٓا اَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (33) قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ (34) قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَنْ يَهْدِٓى اِلَى الْحَقِّ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِى لِلْحَقِّ ۚ اَفَمَنْ يَهْدِٓى اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُتَّبَعَ اَمَّنْ لَا يَهِدِّٓى اِلَّآ اَنْ يُهْدٰى ۚ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (35) وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّا ۚ اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا ۚ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ (36)

31-36: De ki: "Sizi gökten ve yerden kim rızıklandırıyor? Ya da işitme ve görme yetisi üzerinde kim mutlak hâkimdir? Ölüden diriyi, diriden ölüyü kim çıkarıyor? İşleri kim yürütüyor?" "Allah" diyecekler. De ki: "O hâlde, Allah'a karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?" İşte O, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Hak'tan sonra sadece sapıklık vardır. O hâlde, nasıl oluyor da Hak'tan döndürülüyorsunuz? Rabbinin yoldan çıkanlar hakkındaki, "Onlar artık imana gelmezler" sözü, işte böylece gerçekleşmiştir. De ki: "Allah'a koştuğunuz ortaklarınızdan, başlangıçta yaratmayı yapacak, sonra onu tekrarlayacak kimse var mı?" De ki: "Allah, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrar eder. O hâlde, nasıl oluyor da haktan çevriliyorsunuz?" De ki: "Allah'a koştuğunuz ortaklarınızdan hakka iletecek olan bir kimse var mı?" De ki: "Hakka Allah iletir." Öyle ise, hakka ileten mi uyulmaya daha lâyıktır, yoksa iletilmedikçe doğru yolu bulamayan kimse mi? Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?" Onların çoğu ancak zannın ardından gider. Oysa zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilendir.

8- Kur'an'ı uydurdu diyorlar, o zaman siz de bir benzerini uydurun da görelim!

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُفْتَرٰى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (37) اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (38) بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ (39) وَمِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ (40) وَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِى عَمَلِى وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ اَنْتُمْ بَرِيٓؤُنَ مِمَّٓا اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِىٓءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ (41)

37-41: Bu Kur'an, Allah'tan indirilmiş olup başkası tarafından uydurulmamıştır. Fakat o, kendinden öncekileri doğrulayıcı ve Kitab'ı (Allah'ın Levh-i Mahfuz'daki yazısını) açıklayıcı olarak, indirilmiştir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. (O) âlemlerin Rabbi tarafındandır. Yoksa onu Muhammed kendisi uydurdu mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın. Hayır, öyle değil. Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve kendilerine yorumu gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Kendilerinden öncekiler de peygamberleri ve onlara indirilen kitapları böyle yalanlamışlardı. Bak, o zalimlerin sonu nasıl oldu. İçlerinden öylesi var ki ona inanır; yine onlardan öylesi de var ki ona inanmaz. Rabbin bozguncuları daha iyi bilendir. Eğer onlar seni yalanlarlarsa, de ki: "Benim işim bana aittir; sizin işiniz de size. Siz benim yaptığımdan uzaksınız; ben de sizin yapmakta olduğunuz şeylerden sorumlu değilim."

9- Allah zulmetmez, insanlar azaba müstahak olurlar

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ (42) وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ اِلَيْكَ اَفَاَنْتَ تَهْدِى الْعُمْىَ وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ (43) اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَلٰكِنَّ النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (44) وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَٓاءِ اللّٰهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (45) وَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا يَفْعَلُونَ (46) وَلِكُلِّ اُمَّةٍ رَسُولٌ فَاِذَا جَٓاءَ رَسُولُهُمْ قُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (47) وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ (48) قُلْ لَآ اَمْلِكُ لِنَفْسِى ضَرًّا وَلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ اِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ (49) قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ (50) اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُونَ (51) ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ (52) وَيَسْتَنْبِـُٔونَكَ اَحَقٌّ هُوَ قُلْ اِى وَرَبِّى اِنَّهُ لَحَقٌّ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (53) وَلَوْ اَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى الْاَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهٖ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (54) اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَلَآ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (55) هُوَ يُحْيٖ وَيُمِيتُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (56)

42-56: Onlardan sana kulak verenler de vardır. Fakat sağırlara, hele akılları da ermiyorsa, sen mi işittireceksin? İçlerinden sana bakanlar da vardır. Fakat körlere, hele gerçeği görmüyorlarsa, sen mi doğru yolu göstereceksin? Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler. Onları yeniden diriltip hepsini bir araya toplayacağı gün, sanki gündüzün bir saatinden başka kalmamışlar gibi, aralarında tanışırlar. Allah'a kavuşmayı yalan sayanlar, ziyana uğramış ve doğru yolu bulamamışlardır. Onları tehdit ettiğimiz şeylerin bir kısmını sana göstersek de, göstermeden seni vefat ettirsek de sonunda onların dönüşü Bizedir. Sonra, Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir. Her ümmetin bir peygamberi vardır. Onların peygamberi geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez. "Eğer doğru söyleyenler iseniz, söyleyin bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar. De ki: "Allah dilemedikçe, ben kendime bile ne bir zarar, ne de fayda verme gücüne sahibim. Her milletin bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler." De ki: "Söyleyin bakalım, O'nun azabı size geceleyin veya gündüzün ansızın gelecek olsa, suçlular bunun hangisini acele isterler?!" Bunların hiçbiri istenecek bir şey değildir. Onlara "Azap gerçekleştikten sonra mı O'na iman ettiniz? Şimdi mi!? Oysa siz onu acele istiyordunuz" denilecek. Sonra da zulmedenlere, "Ebedî azabı tadın! Siz ancak vaktiyle kazanmakta olduğunuzun cezasına çarptırılıyorsunuz" denilecektir. "O azap gerçek midir?" diye senden haber soruyorlar. De ki: "Evet, Rabbime andolsun ki o elbette gerçektir. Siz bu konuda Allah'ı aciz kılacak değilsiniz." O gün zulmetmiş olan herkes, eğer yeryüzündeki her şeye sahip olsa, kendini kurtarmak için onu fidye verir. Azabı gördüklerinde, için için derin bir pişmanlık duyarlar. Onlara zulmedilmeksizin aralarında adaletle hükmedilir. Bilesiniz ki, göklerdeki her şey, yerdeki her şey

Allah'ındır. Yine bilesiniz ki, Allah'ın va'di haktır. Fakat onların çoğu bunu bilmez. O, diriltir ve öldürür; ancak O'na döndürüleceksiniz.

10- Söyledikleri seni üzmesin. İzzet Allah'a aittir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ (57) قُلْ بِفَضْلِ اللهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ (58) قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللهِ تَفْتَرُونَ (59) وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ (60) وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ (61) أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (62) الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (63) لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (64) وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (65) أَلَا إِنَّ لِلهِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ (66) هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ (67) قَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (68) قُلْ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ (69) مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ (70)

57-70: Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet olan Kur'an geldi. De ki: "Ancak Allah'ın lütuf ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinsinler. Bu, onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır." De ki: "Allah'ın size indirdiği; sizin de, bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz?" De ki: "Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" Allah'a karşı yalan uyduranların, kıyamet günü hakkındaki zanları nedir? Şüphesiz Allah insanlara karşı çok lütufkârdır, fakat onların çoğu O'nun nimetlerine şükretmezler. Ey Muhammed! Sen

hangi işte bulunursan bulun, ona dair Kur'an'dan ne okursan oku ve ey insanlar, sizler de ne yaparsanız yapın, Biz sizi mutlaka görürüz. Ne yerde, ne de gökte, zerre ağırlığınca, (hatta) bu zerreden daha küçük veya daha büyük olsun, hiçbir şey Rabbinden uzak ve gizli olmaz; hepsi muhakkak apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı)dır. Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar iman etmiş ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. İşte bu büyük başarıdır. Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü bütün güç Allah'ındır. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Bilesiniz ki göklerde kim var, yerde kim varsa, hep Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar gerçekte Allah'a koştukları ortaklara tâbi olmuyorlar. Şüphesiz onlar ancak zanna uyuyorlar ve sadece yalan söylüyorlar. O, içinde dinlenesiniz diye geceyi sizin için (karanlık); gündüzü ise aydınlık kılandır. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır. "Allah, bir çocuk edindi" dediler. O, bundan uzaktır. O, her bakımdan sınırsız zengindir. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Bu konuda elinizde hiçbir delil de yoktur. Allah'a karşı bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz? De ki: "Allah hakkında yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler." Onlar için dünyada geçici bir yararlanma vardır. Sonra dönüşleri Bizedir. Sonra da, inkâr etmekte olduklarına karşılık onlara şiddetli azabı tattıracağız.

11- Nuh kıssasından dersler

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِى وَتَذْكِيرِى
بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ فَاَجْمِعُوٓا اَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرُكُمْ
عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوٓا اِلَىَّ وَلَا تُنْظِرُونِ (71) فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ
اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (72) فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَاهُ
وَمَنْ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَٰٓئِفَ وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ (73) ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهٖ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَآؤُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهٖ مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ نَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِ
الْمُعْتَدِينَ (74)

71-74: Nûh'un haberini onlara oku. Hani o, bir vakit kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim konumum ve Allah'ın ayetleriyle öğüt vermem size ağır geliyorsa, biliniz ki ben sadece Allah'a dayanıp güvenmişim. Artık siz de bana ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın ki, işiniz size dert olmasın! Bundan sonra bana hükmünüzü uygulayın;

bana mühlet de vermeyin! Eğer yüz çeviriyorsanız, sizden zaten hiçbir ücret istemedim. Benim ücretim, ancak Allah'a aittir. Bana müslümanlardan olmam emredildi." Onu yine de yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık ve onları ötekilerin yerine geçirdik. Ayetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Bak, uyarılan fakat söz anlamayanların sonu nasıl oldu! Sonra, onun ardından birçok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik. Onlara apaçık mucizeler getirdiler. Fakat onlar önceden yalanlamakta oldukları şeye inanacak değillerdi. İşte Biz haddi aşanların kalplerini böylece mühürleriz.

12- Firavun'un son anda ettiği, fakat işe yaramayan imanı

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى وَهٰرُونَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِ بِاٰيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ (75) فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُبِينٌ (76) قَالَ مُوسٰٓى اَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ اَسِحْرٌ هٰذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ (77) قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِيَآءُ فِى الْاَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ (78) وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِى بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ (79) فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمْ مُوسٰٓى اَلْقُوا مَآ اَنْتُمْ مُلْقُونَ (80) فَلَمَّآ اَلْقَوْا قَالَ مُوسٰى مَا جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ اِنَّ اللّٰهَ سَيُبْطِلُهُٓ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ (81) وَيُحِقُّ اللّٰهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ (82) فَمَآ اٰمَنَ لِمُوسٰٓى اِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلٰى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ اَنْ يَفْتِنَهُمْ وَاِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى الْاَرْضِ وَاِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ (83) وَقَالَ مُوسٰى يَا قَوْمِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوٓا اِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ (84) فَقَالُوا عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (85) وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (86) وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰى وَاَخِيهِ اَنْ تَبَوَّاٰ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (87) وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَآ اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهُ زِينَةً وَاَمْوَالًا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ (88) قَالَ قَدْ اُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (89) وَجَاوَزْنَا بِبَنِٓى اِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدْوًا حَتّٰٓى اِذَآ اَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ اٰمَنْتُ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا الَّذِٓى اٰمَنَتْ بِهِ بَنُٓوا اِسْرَآئِيلَ وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ (90) آٰلْـٰٔنَ

وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ (91) فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ
لِمَنْ خَلْفَكَ اٰيَةً وَإِنَّ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ عَنْ اٰيَاتِنَا لَغَافِلُونَ (92) وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي
إِسْرَآئِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتّٰى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ
إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (93)

75-93: Sonra bunların ardından Firavun ile ileri gelenlerine de Mûsâ ve Hârûn'u mucizelerimizle gönderdik. Ama büyüklük tasladılar ve suçlu bir toplum oldular. Katımızdan kendilerine mucize gelince, "Şüphesiz bu, apaçık bir sihirdir" dediler. Mûsâ: "Size hak gelince, onun hakkında böyle mi diyorsunuz? Bu bir sihir midir? Oysa sihirbazlar, iflah olmazlar!" dedi. Dediler ki: "Bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan döndüresin de yeryüzünde hâkimiyet ikinizin eline geçsin diye mi bize geldin? Biz ikinize de inanmıyoruz." Firavun, "Bütün usta sihirbazları bana getirin" dedi. Sihirbazlar gelince Mûsâ onlara, "hünerinizi ortaya koyun" dedi. Sihirbazlar atacaklarını atınca, Mûsâ dedi ki: "Sizin bu yaptığınız sihirdir. Allah, onu elbette boşa çıkaracaktır. Çünkü Allah, bozguncuların işini düzeltmez. Suçluların hoşuna gitmese de, Allah, hakkı sözleriyle gerçekleştirecektir." Firavun ve ileri gelenlerinin kötülük yapmaları korkusu ile kavminin küçük bir bölümünden başkası Mûsâ'ya iman etmedi. Çünkü Firavun, o yerde zorba bir kişi idi. O, gerçekten aşırı gidenlerdendi. Mûsâ, "Ey kavmim! Eğer siz gerçekten Allah'a iman etmişseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık sadece O'na tevekkül edin" dedi. Onlar da şöyle dediler: "Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz, bizi zalimler topluluğunun baskı ve şiddetine maruz bırakma!" Bizi rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar. Mûsâ'ya ve kardeşine, "Kavminiz için Mısır'da sığınak olarak evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü'minleri müjdele" diye vahyettik. Mûsâ, şöyle dedi: "Ey Rabbimiz! Gerçekten Sen Firavun'a ve onun ileri gelenlerine, dünya hayatında nice mallar verdin. Ey Rabbimiz, yolundan saptırsınlar diye mi? Ey Rabbimiz, Sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler." Allah da, "Her ikinizin de duası kabul edildi. Öyleyse dürüst olmakta devam edin ve sakın bilmeyenlerin yolunda gitmeyin" dedi. İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun da, askerleriyle birlikte zulmetmek ve saldırmak üzere, derhal onları takibe koyuldu. Nihayet boğulmak üzere iken, "İsrailoğullarının iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım" dedi. Şimdi mi?! Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun. Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için, kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu ayetlerimizden gerçekten habersizdir. Andolsun, Biz İsrailoğullarını çok

güzel bir yurda yerleştirdik ve onlara temiz rızıklar verdik. Kendilerine bilgi gelinceye kadar ayrılığa düşmediler. Şüphesiz ki, ayrılığa düşmüş oldukları şeyler hakkında Rabbin kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.

13- Yoksa davanda hala şüphen mi var?

فَاِنْ كُنْتَ فِى شَكٍّ مِمَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ۚ (94) وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ (95) اِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ۙ (96) وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ (97) فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ اٰمَنَتْ فَنَفَعَهَآ اِيمَانُهَآ اِلَّا قَوْمَ يُونُسَ ۖ لَمَّآ اٰمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ (98) وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَاٰمَنَ مَنْ فِى الْاَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (99) وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ (100) قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِى الْاٰيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ (101) فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ قُلْ فَانْتَظِرُوا اِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ (102) ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ ۚ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ (103)

94-103: (Ey Muhammed) Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen, senden önce Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak gelmiştir. O hâlde, sakın şüphe edenlerden olma! Sakın Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan da olma! Yoksa zarara uğrayanlardan olursun. Şüphesiz, haklarında Rabbinin sözü gerçekleşmiş olanlar, kendilerine bütün mucizeler gelse bile, elem dolu azabı görünceye kadar inanmazlar. Yunus'un kavminden başka, keşke azabı görmeden iman edip, imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı olsaydı! Yunus'un kavmi iman edince, dünya hayatında sürüklenebilecekleri rezillik azabını onlardan uzaklaştırmış ve onları belli bir zamana kadar yararlandırmıştık.[171] *Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette*

171 Evet, Firavun ve halkı dâhil olmak üzere, haklarında azap hükmü kesinleşmiş olan toplumlar içerisinde tek istisna Yunus kavmidir. Onlar azabı görmeden hemen önce iman etmişlerdir. Ancak ne bu sure ne de Kur'an'ın başka bir suresi, Yunus peygamberin toplumu hakkında detaylı bilgi vermez. Fakat müfessirler şu rivayete yer verirler: "Yunus peygamberin halkı Musul civarında Ninova şehrinde yaşar ve putlara taparlardı. Allah onlara şirki terk edip tevhide dönmeleri için Yunus'u peygamber olarak gönderdi, ancak onlar onu reddettiler. Rivayete göre Yunus peygamber onlara dokuz yıl tevhidi anlattı, fakat sonunda ümidini kesti ve onlara, "üç gün içinde başlarına azap geleceğini" söyledi.

topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü'min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın? Allah'ın izni olmadıkça, hiçbir kimse iman edemez. Allah, azabı akıllarını kullanmayanlara verir. De ki: "Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza." Fakat ayetler ve uyarılar, inanmayan bir topluma hiçbir fayda sağlamaz. Onlar sadece, kendilerinden önce gelip geçenlerin başlarına gelen azap dolu günlerin benzerini mi bekliyorlar? De ki: "Bekleyin bakalım, ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim." Sonra resullerimizi ve iman edenleri kurtarırız. Ey Muhammed! Aynı şekilde üzerimize bir hak olarak, inananları da kurtaracağız.

14- Sonuç: Allah bir şeyi engellerse kimse onu yapamaz...

قُلْ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِى شَكٍّ مِنْ دِينِى فَلَآ اَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ ۖ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۙ (104) وَاَنْ اَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (105) وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۚ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ (106) وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهٗٓ اِلَّا هُوَ ۚ وَاِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَآدَّ لِفَضْلِهٖ ۚ يُصِيبُ بِهٖ مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (107) قُلْ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ (108) وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (109)

104-109: De ki: "Ey insanlar, eğer benim dinimden herhangi bir şüphede iseniz, bilin ki ben, Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam, fakat sizin canınızı alacak olan Allah'a kulluk ederim. Bana mü'minlerden olmam emredildi." Yine bana şöyle emredildi: "Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Sakın Allah'a ortak koşanlardan olma. Allah'ı bırakıp da sana ne fayda ve ne de zarar verebilecek olan şeylere yalvarma. Eğer böyle yaparsan, şüphesiz ki sen zalimlerden olursun." Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O'ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. De ki: "Ey insanlar, size Rabbinizden gerçek (Kur'an) gelmiştir. Artık kim doğru yola girerse, ancak kendisi için girer.

İnsanlar bunun üzerine şöyle dediler: Yunus yalan söylemez. Onu gözetleyelim, eğer şehri terk ederse demek ki gerçekten azap geliyor." Yunus peygamber geceleyin hazırlık yaptı ve şehri terk etti. Sabah olduğunda insanlar onu göremeyince azabın geleceğini anladılar ve tevbe ettiler. (Kurtubî) Yunus kıssası Tevrat'ta ve Matta İncilinde de geçer.

Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizden sorumlu değilim." Ey Muhammed! Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.

Açıklama

Tavasin surelerinden sonra dört adet "Elif Lam Ra" suresi gelir. Bunlar Yunus, Hud, Yusuf ve Hicr sureleridir. Bu iki grup sure, birbirlerine yapısal olarak çok benzerler. Hepsinde önce "kitabın açık ayetleri"ne işaret edilir, sonra geçmişte yaşamış peygamberlerin mücadelelerinden örnekler verilir, Allah'ın peygamberleri nasıl düşmanlarının tuzaklarından koruduğu ve inkârcıları nasıl helak ettiği anlatılır ve bu arada Kureyş'e seslenilir. Kureyş'e yönelik hitap iki noktada yoğunlaşır. Birincisi şirk eleştirisi, ikincisi ise ahiret ve hesap günü konusudur. Sonra da bu surelerden her biri, giriş bölümündeki konuyu yeni bir şekilde ifade ederek tamamlanır.

Yunus suresi de böyledir. Baş tarafta "*İçlerinden bir adama insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey midir?*" denilir ve sonunda "*De ki: "Ey insanlar, eğer benim dinimden herhangi bir şüphede iseniz, bilin ki ben, Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam, fakat sizin canınızı alacak olan Allah'a kulluk ederim. Bana mü'minlerden olmam emredildi*" denilerek irtibat kurulur. Yine baş tarafta Hz. Peygamber'e yönelik serdedilen ifadeler son bölümde yeni bir şekilde şöyle geçer; "*Ey Muhammed! Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.*"

Bu sureyi diğer benzerlerinden ayıran en önemli şey ise, Kureyşlilerin meydan okuma ve tehditlerine, mucize isteklerine ve Kur'an'ı değiştirme taleplerine defalarca yer vermesidir. Ancak bütün bunlara verilen cevap çok nettir: "*Nûh'un haberini onlara oku. Hani o, bir vakit kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer benim konumum ve Allah'ın ayetleriyle öğüt vermem size ağır geliyorsa, biliniz ki ben sadece Allah'a dayanıp güvenmişim. Artık siz de bana ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın ki, işiniz size dert olmasın! Bundan sonra bana hükmünüzü uygulayın; bana mühlet de vermeyin!*" bu cevaptan anladığımız kadarıyla Kureyşliler Hz. Peygamber'e yönelik bir suikast planlamışlardır ve Hz. Peygamber de bundan haberdardır. Bu yüzden Kur'an onlara Nuh peygamberin diliyle cevap vermekte, meydan okumaktadır. Burada, eğer düşündükleri şeyi yaparlarsa, sonuç Nuh kavmine olandan pek farklı olmayacaktır şeklinde bir uyarı söz konusudur. Bunun ardından da, sonuçta boğularak helak olan Firavun ile Hz. Musa'nın kıssasına yer verilir.

Hz. Peygamber'in Kureyşlilerin inanmaları konusundaki ümidini büsbütün kaybetmemesi için de Yunus kıssasına yer verilir. Yunus kavmi, Nuh ve Firavun kavimlerinin maruz kaldıkları acı sona maruz kalmaktan son anda tevbe ederek kurtulmuşlardır. Çünkü son anda Yunus'un samimi ve doğru sözlü olduğuna inanmışlardır. Nitekim ümitsizliğe düşerek onları terk edip giden Yunus da bunun cezasını çekmiştir. Denize düşmüş ve balık tarafından yutulmuş, fakat orada samimi tevbesi nedeniyle Allah onu kurtarıp bir kıyıya ulaştırmıştır.

Yunus kıssasına yapılan bu değininin amacı, surenin sonunda bir kez daha vurgulanır. Nitekim son bölümde yüce Allah Hz. Peygamber'e hitaben şunları söyler; *"Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O'ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. De ki: "Ey insanlar, size Rabbinizden gerçek (Kur'an) gelmiştir. Artık kim doğru yola girerse, ancak kendisi için girer. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizden sorumlu değilim."*

Musa-Firavun kıssasının bu surede anlatılan bölümünde şu hususlar dikkat çekmektedir:

Musa, Firavun'dan İsrailoğullarını özgür bırakmasını, Filistin'e gitmelerine izin vermesini istemeden önce insanları tevhid inancına çağırmıştır. Oysa bundan önceki surelerdeki anlatımlarda Musa doğrudan Firavuna gider ve ondan İsrailoğullarını özgür bırakmasını isterdi. Burada ise, kıssanın sadece Musa-Firavun kavgası olmadığı, bütün peygamberlerin mesajlarında esas olan tevhid çağrısının odakta olduğu vurgulanır. Bu çerçevede Musa önce Firavun ve erkânını tevhide iman etmeye davet eder. Onlar ise, *"Bizi atalarımızın dininden döndürmeye mi geldin, amacın ülkede yönetimi ele geçirmek değil mi?"* der ve onu reddederler. Musa bu çağrıyı Firavun ve erkânına yapmakla kalmaz, kendi halkı olan İsrailoğullarına da yapar; *"Firavun ve ileri gelenlerinin kötülük yapmaları korkusu ile kavminin küçük bir bölümünden başkası Mûsâ'ya iman etmedi. Çünkü Firavun, o yerde zorba bir kişi idi. O, gerçekten aşırı gidenlerdendi. Mûsâ, "Ey kavmim! Eğer siz gerçekten Allah'a iman etmişseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık sadece O'na tevekkül edin" dedi. Onlar da şöyle dediler: "Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz, bizi zalimler topluluğunun baskı ve şiddetine maruz bırakma!" Bizi rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar. Mûsâ'ya ve kardeşine, "Kavminiz için Mısır'da sığınak olarak evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü'minleri müjdele" diye vahyettik."*

Böylece Musa'da, tıpkı Nuh ve diğer peygamberler gibi, toplumu tarafından yalanlananlar, inat ve inkâra maruz kalanlar kervanına katılmış olur. Bu yüzden de, Nuh peygamber gibi, onların helak edilmesi için dua eder; "*Ey Rabbimiz! Gerçekten Sen Firavun'a ve onun ileri gelenlerine, dünya hayatında nice mallar verdin. Ey Rabbimiz, yolundan saptırsınlar diye mi? Ey Rabbimiz, Sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler.*" Allah da, "*Her ikinizin de duası kabul edildi. Öyleyse dürüst olmakta devam edin ve sakın bilmeyenlerin yolunda gitmeyin*" *dedi.*" Duası kabul edilir ve Firavun ve arkasına saklandığı muhafız ordusu helak olur. Son anda ettiği imanı işe yaramaz; "*Nihayet boğulmak üzere iken, "İsrailoğullarının iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım" dedi. Şimdi mi?! Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun. Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için, kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu ayetlerimizden gerçekten habersizdir.*"

Vahyin Musa kıssasına verdiği bu yeni istikamet, bu surenin indiği dönemde Hz. Peygamber'in Kureyşliler tarafından ciddi ve ağır baskı altında olduğunu göstermektedir. İşte Kur'an bu durum karşısında peygamberi teselli eder, zafer vaadini tekrarlar ve şöyle der; "*Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen, senden önce Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyanlara sor. Andolsun ki, sana Rabbinden hak gelmiştir. O hâlde, sakın şüphe edenlerden olma! Sakın Allah'ın ayetlerini yalanlayanlardan da olma! Yoksa zarara uğrayanlardan olursun. Şüphesiz, haklarında Rabbinin sözü gerçekleşmiş olanlar, kendilerine bütün mucizeler gelse bile, elem dolu azabı görünceye kadar inanmazlar.*"

Tam bu noktada, yani haklarında kesinleşmiş ilahî söz bulunan kimselerin her türlü mucizeyi görseler de inanmayacaklarının söylenmesinin ardından Yunus kavminin durumu söze dâhil edilir. Bu kavim, daha önce gördüğümüz gibi, iman etmiş ve kesinleşen cezadan kurtulmuştur. O halde, geri dönüşü olmayan bir kesinlik yok demektir. Bu da demektir ki Kureyşlilerin helak edilmeleri kaçınılmaz değildir, aksine Muhammedî davetin başarıya ulaşma imkânı vardır.

51- HÛD SURESİ

سورة هود

Buharî, bu surede geçen, "İyi bilin ki onlar, O'ndan (Allah'tan) gizlenmek için kalplerindeki düşmanlığı gizliyorlar" ayeti hakkında İbn Abbas'tan şu rivayeti nakleder;

> Bu ayet, helâda soyununca avret mahallerinin açılıp, o manzaralarının semaya ulaşmasından, hanımlarıyla cinsi münasebet sırasında soyununca çıplak hallerinin semaya ulaşmasından korkup hayâ duyan, (bu yüzden kendilerine sıkıntı veren) kimseler hakkında nazil olmuştur."

Taberî'nin bir başka sahabeden aktardığı bir rivayette ise şöyle denilir; "*Onlar Hz. Peygamber'le karşılaştıklarında kendilerini gizleyen kimselerdir.*"

Bu rivayetler, daha önce ifade ettiğimiz üzere, ravilerin, ayeti sebe-i nüzul rivayeti ışığında anlamaya değil, her ayet için ille de bir sebeb-i nüzul rivayeti bulmaya gayret etmiş olmalarının ürünüdürler. Nitekim burada ayette neden söz edildiği gayet açıktır. Ayetteki "ondan" ifadesi, Taberî rivayetinde de belirtildiği gibi, "Allah'tan" anlamındadır.

Yine suredeki, "*Gündüzün iki ucunda ve gecenin karanlığında namaz kıl. Kuşkusuz iyilikler kötülükleri silerler*" ayeti hakkında İbn Mesud'dan gelen bir rivayete göre bir kadın bir adamı öpmüş, adam da gelip durumu Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Bunun üzerine ayet indirilmiştir. Adam, "Bu ayet benim için mi?"diye sormuş, Hz. Peygamber ise, "*bütün ümmetim için*" buyurmuştur.

Bir başka rivayette şöyle anlatılır:

> Ebu'l-Yüsr adlı bir adam şöyle der; "Ben hurma satarken bir kadın geldi ve hurma almak istedi. Ben de, "evde daha güzel hurmalar var" dedim. Kadın hurmalara bakmak için eve girince ona meylettim ve öptüm. Sonra pişman oldum ve Hz. Peygamber'e gidip durumu anlattım. O da, "Demek Allah yolunda gazaya çıkan birinin arkasından hanımına bunu yaptın ha!" dedi ve başını aşağı eğerek uzun süre bekledi.

Nihayet bu ayet nazil oldu.

Hadis ve Tefsir kitaplarında yer alan bu rivayete "Ebu'l-Yüsr Hadisi" denilir. İşin ilginç tarafı, bu Ebu'l-Yüsr adlı şahsın Ensar'dan olması, ayetin ise Mekke'de indirilmiş olmasıdır. Nitekim hadiste geçen "Allah yolunda gazaya çıkan biri" ifadesi, bu olayın Medine'de geçtiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu tür sebeb-i nüzul rivayetleri karşısında temkinli hareket etmek durumundayız. Evet, bu rivayetler siret-i nebevî'nin ve Kur'an'ın indiriliş sürecinin çeşitli yönlerini, detaylarını öğrenme açısından oldukça faydalıdırlar, ancak ayetleri anlama konusunda bu rivayetlere dayanmakta daha temkinli olmak gerekmektedir.

Şu halde, rivayetlerde bu sureyi daha iyi anlamamızı sağlayacak malzeme bulunmadığına göre, elimizdeki tek şey, surenin kendi iç bağlamı ve önceki-sonraki surelerle olan ilişkisi, irtibatı olacaktır.

1- Mukaddime: Kur'an önce muhkem kılınmış, sonra açıklanmıştır

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اُحْكِمَتْ اٰيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ (1) اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّا اللّٰهَ اِنَّنِى لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ (2) وَاَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ (3) اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (4) اَلَآ اِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ اَلَا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيَابَهُمْ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Elif Lâm Râ. (Ey Muhammed' de ki; Bu) kitap; ilahî varlığa ve kıyamete dair delilleri hikmet sahibi bulunan ve her şeyden hakkıyla haberdar olan Allah tarafından eksiksiz, sağlam ve açık bir şekilde ifade eden bir kitaptır.[172] *De ki: "Şüphesiz ben size O'nun tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim." Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra da O'na tövbe edin ki sizi belirlenmiş ömrünüzün sonuna kadar güzel*

172 Bu ayette geçen "ayet" ve "Fussilet" kelimelerinin anlamı konusunda ihtilaf vardır. Bizce buradaki ayet kelimesi Kur'an ayeti değil, Allah'ın evrendeki varlıkları insan aklını Allah'ın varlığına, onun kudretine ve yeniden dirilişe ikna edecek şekilde sunmasıdır. O halde ayetin anlamı şöyle olmalıdır: Bu kitap, Allah'ın varlığına ve yeniden dirilişe ilişkin deliller taşır. Zaten sure, devamında bu kanıtları kıssalarla ve Arap ufkunda yer alan benzer örneklerle detaylandırarak ortaya koymaktadır.

bir şekilde yararlandırsın ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum. Dönüşünüz ancak Allah'adır. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. Ne var ki onlar (müşrikler, Peygamber'den gizlenmek, onunla göz göze gelmemek için) gizleniyorlar. Yine iyi bilin ki, elbiselerine büründükleri zaman bile, Allah onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. Çünkü O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.

2- Yeri göğü, sizi imtihan etmek için yaratmıştır

وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِى كِتَابٍ مُبِينٍ (6) وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتَ اِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (7) وَلَئِنْ اَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِلٰى اُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ اَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (8) وَلَئِنْ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ اِنَّهُ لَيَؤُسٌ كَفُورٌ (9) وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّـَٔاتُ عَنِّى اِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ (10) اِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ كَبِيرٌ (11)

6-11: Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızkı Allah'a ait olmasın. Her birinin dünyada duracakları yeri de, öldükten sonra emaneten konulacakları yeri de O bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılıdır. O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde yaratandır. Böyle iken "Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz" desen, inkârcılar "Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür" derler. Andolsun, Biz onlardan azabı belirli bir süreye kadar geciktirsek, o zaman da mutlaka "Onu ne alıkoyuyor?" derler. İyi bilin ki, azap onlara geleceği gün, kendilerinden bir daha uzaklaştırılmaz ve alay etmekte oldukları şey, kendilerini çepeçevre kuşatmış olur. Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da, sonra bunu ondan çekip alırsak, şüphesiz o ümitsiz ve nankör oluverir. Ama kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona bir nimet tattırırsak mutlaka, "Kötülükler benden gitti" diyecektir. Çünkü o, şımarık ve böbürlenen biridir. Ancak sabredip salih amel işleyenler böyle değildir. İşte onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.

3- Madem Kur'an'a uydurma diyorsunuz, o halde siz de on sure uydurun görelim!

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحٰى اِلَيْكَ وَضَآئِقٌ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَقُولُوا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهُ مَلَكٌ اِنَّمَآ اَنْتَ نَذِيرٌ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (12) اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهٖ مُفْتَرَيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (13) فَاِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّمَآ اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (14) مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ (15) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (16) اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهٖ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهٖ كِتَابُ مُوسٰٓى اِمَامًا وَرَحْمَةً اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ مِنَ الْاَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهٗ فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِنْهُ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ (17) وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اُولٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلٰى رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْاَشْهَادُ هٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلٰى رَبِّهِمْ اَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَ (18) اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (19) اُولٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَآءَ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ (20) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (21) لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاَخْسَرُونَ (22) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَخْبَتُوٓا اِلٰى رَبِّهِمْ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (23) مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْاَعْمٰى وَالْاَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (24) وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖٓ اِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (25) اَنْ لَا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَ اِنِّٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ اَلِيمٍ (26) فَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ مَا نَرٰيكَ اِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرٰيكَ اتَّبَعَكَ اِلَّا الَّذِينَ هُمْ اَرَاذِلُنَا بَادِىَ الرَّأْىِ وَمَا نَرٰى لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ (27) قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّى وَاٰتٰىنِى رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهٖ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ اَنُلْزِمُكُمُوهَا وَاَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ (28) وَيَا قَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ

وَلٰكِنِّي اَرٰيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (29) وَيَا قَوْمِ مَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُهُمْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (30) وَلَآ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُولُ اِنِّي مَلَكٌ وَلَآ اَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي اَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا فِي اَنْفُسِهِمْ اِنِّي اِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ (31) قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَاَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (32) قَالَ اِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللّٰهُ اِنْ شَآءَ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (33) وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (34)

12-34: Ey Muhammed! Belki de sen, müşriklerin "Ona bir hazine indirilseydi veya beraberinde bir melek gelseydi ya!" demelerinden dolayı sana vahyolunanlardan bir kısmını göz ardı edeceksin ve o yüzden göğsün daralacak. Fakat sen, ancak bir uyarıcısın. Allah ise her şeye vekildir. Yoksa "onu (Kur'an'ı) uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de yardıma çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin." Eğer size bu konuda cevap veremedilerse, bilin ki Kur'an ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Hala ikna olmayacak mısınız? Kim yalnız dünya hayatını ve onun ziynetini isterse, Biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tastamam veririz. Orada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar. İşte onlar, kendileri için ahirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. Dünyada yaptıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da boş şeylerdir. Rabbi katından açık vahye dayanan peygamber, yalnız dünyalık isteyen kimse gibi midir? Kaldı ki, bu delili Kur'an ve bir de ondan önce rahmet olarak indirilmiş olan Tevrat da desteklemektedir. İşte bunlar (Musa, Muhammed ve Kur'an) Allah'a inanırlar. (İslam'a karşı düşman olan inkârcı) grupların varacakları yer cehennemdir. Ondan hiç şüphen olmasın. Şüphesiz o, Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir, fakat müşrikler bir türlü inanmazlar. Kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir? İşte bunlar, Rablerine arz edilecekler ve şahitler de, "Rablerine karşı yalan söyleyenler işte bunlardır" diyeceklerdir. Biliniz ki, Allah'ın lâneti zalimler üzerinedir. Onlar halkı Allah yolundan alıkoyan ve de ahireti inkâr eden kimselerdir. Ama Allah'ı aciz bırakabilecek değillerdir. Allah'tan başka sığınabilecekleri bir yardımcıları da yoktur. Azapları kat be kat artırılacaktır. Çünkü onlar gerçekleri işitmeğe tahammül edemiyorlar, hem de görmüyorlardı. İşte bunlar, kendilerini ziyana uğratan kimselerdir. Uydurmakta oldukları şeyler, yani ilahlar da hesap gününde kendilerini yüz üstü bırakacaktır. (Meleklerin Allah'ın kızları olduğu, putların onları temsil ettikleri ve kendilerine şefaatçi olacakları yönündeki iftiraları boşa

çıkacaktır.) Şüphesiz bunlar ahirette en çok ziyana uğrayanlardır. İman edip, salih ameller işleyen ve Rablerine gönülden bağlananlara gelince, işte onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? (Bir örnek olarak dahi eşit olabilirler mi?) Hâlâ düşünmez misiniz? Andolsun, biz Nûh'u kavmine peygamber olarak gönderdik. Onlara şöyle dedi: "Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allah'tan başkasına ibadet ve kulluk etmeyin. Doğrusu ben sizin adınıza elem dolu bir günün azabından korkuyorum. Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, "Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan (fakir ve kölelerden) ibaret olduğunu (düşünmeden sana tabi olduklarını) görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz" dediler. Nûh dedi ki: "Ey Kavmim! Söyleyin bakalım; şayet ben Rabbimden gelen apaçık bir delil üzerinde isem ve O, kendi katından bana bir rahmet vermiş de siz ona karşı kör kalmışsanız, onu istemediğiniz hâlde, biz sizi ona zorlayacak mıyız? Ey kavmim! Buna karşı ben sizden herhangi bir mal da istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben o iman edenleri sizin sözünüze uyarak kovacak da değilim. Zaten onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizin bilgisizce davranan bir toplum olduğunuzu görüyorum. Ey kavmim! Eğer ben onları kovarsam, beni Allah'tan kim koruyabilir? Hiç düşünmüyor musunuz?" Size ben, "Allah'ın hazineleri yanımdadır", demiyorum; gaybı da bilmem. "Ben bir meleğim" de demiyorum. Sizin hor gördüğünüz kimseler için, "Allah, onlara asla hiçbir hayır vermez" de diyemem. Allah, onların içlerindekini daha iyi bilir. Böyle bir şey söylersem, o zaman ben gerçekten zalimlerden olurum. Dediler ki: "Ey Nûh! Bizimle tartıştın ve tartışmayı uzattın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi kendisiyle bizi tehdit ettiğin azabı getir." Nûh dedi ki: "Onu size, dilerse ancak Allah getirir ve siz Allah'ı aciz bırakamazsınız." Ben size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz.

4- Ey Nuh! Artık iman etmeyecekleri anlaşılmıştır!

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيَّ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ (35)
وَأُوحِيَ إِلٰى نُوحٍ أَنَّهُ لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا
يَفْعَلُونَ (36) وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوٓا
إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ (37) وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ
إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ (38) فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ

عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (39) حَتّٰى إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (40) وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللهِ مَجْرٖيهَا وَمُرْسٰيهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (41) وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ (42) قَالَ سَآوِي إِلٰى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ (43) وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (44) وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ (45) قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ (46) قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ (47) قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلٰى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ (48) تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هٰذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ (49)

35-49: Ey Muhammed! Yoksa "Kur'an'ı kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu uydurmuşsam, suçum bana aittir. Ben de sizin işlemekte olduğunuz suçlardan (putlara tapınmanızdan) uzağım." Nûh'a vahyolundu ki: "Kavminden daha önce iman etmiş olanlardan başka, artık hiç kimse iman etmeyecek. O hâlde, onların yapmakta oldukları şeylerden dolayı üzülme. Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler için artık merhamet dileme, çünkü onlar suda boğulacaktır." Nûh gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz." Artık, geldiği kimseyi rezil eden azabın kime geleceğini, kimin üzerine sürekli bir azabın ineceğini ileride anlayacaksınız. Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nûh'a dedik ki: "Her cins canlıdan erkekli dişili birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki ailen ile iman edenleri ona yükle." Ama onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti. Nûh, "Binin ona. Onun yüzüp gitmesi

de durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." dedi. Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, "Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma" diye seslendi. O, "Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. Nûh, "Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur" dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu. "Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu" denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî dağına oturdu ve "Zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun!" denildi. Nûh, Rabbine seslenip şöyle dedi: "Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin va'din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin." Allah, "Ey Nûh! O, asla senin ailenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O hâlde, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben, sana cahillerden olmamanı öğütlerim" dedi. Nûh, "Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum" dedi. Ona denildi ki: "Ey Nûh! Sana ve seninle birlikte bulunanlardan birçok ümmete Bizden esenlik ve bereketlerle gemiden in. Daha birtakım ümmetler de olacak ki, Biz onları dünyada yararlandıracağız. Sonra da Bizden kendilerine elem dolu bir azap dokunacak." İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü iyi sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır.

5- Hud: Ben Allah'a güvenirim, elinizden geleni ardınıza komayın!

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُوداً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ اِنْ اَنْتُمْ
اِلَّا مُفْتَرُونَ (50) يَا قَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْراً اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي
اَفَلَا تَعْقِلُونَ (51) وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا اِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَٓاءَ عَلَيْكُمْ
مِدْرَاراً وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً اِلٰى قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ (52) قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا
بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي اٰلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ (53) اِنْ
نَقُولُ اِلَّا اعْتَرٰيكَ بَعْضُ اٰلِهَتِنَا بِسُوٓءٍ قَالَ اِنِّي اُشْهِدُ اللّٰهَ وَاشْهَدُوٓا اَنِّي بَرِٓيءٌ
مِمَّا تُشْرِكُونَ (54) مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعاً ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ (55) اِنِّي تَوَكَّلْتُ
عَلَى اللّٰهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّي عَلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ (56) فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ مَا اُرْسِلْتُ بِهِٓ اِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي
قَوْماً غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْـًٔا اِنَّ رَبِّي عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ (57) وَلَمَّا جَٓاءَ

اَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُوداً وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ (58) وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا اَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ (59) وَاُتْبِعُوا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَآ اِنَّ عَاداً كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْداً لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ (60)

50-60: Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Hûd, şöyle dedi: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. O'ndan başka sizin hiçbir ilâhınız yoktur. Siz, sadece iftira ediyorsunuz. Ey kavmim! Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yaratana aittir. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız? Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin ki, üzerinize bolca yağmur göndersin ve gücünüze güç katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin." Dediler ki: "Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedin. Biz de senin sözünle ilâhlarımızı bırakacak ya da sana iman edecek değiliz. Söyleyebileceğimiz şey şu ki seni, ilâhlarımızdan biri fena çarpmış." Hûd, dedi ki: "İşte ben Allah'ı şahit tutuyorum. Siz de şahit olun ki, ben sizin Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Haydi, hepiniz toptan bana tuzak kurun, sonra da bana göz açtırmayın. İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir. Eğer yüz çevirirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliğ ettim. Rabbim dilerse sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir ve siz O'na bir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir." Helâk emrimiz gelince, Hûd'u ve beraberindeki iman etmiş olanları, tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onları ağır bir azaptan kurtardık. İşte Âd kavmi! Rablerinin ayetlerini inkâr ettiler. O'nun peygamberlerine karşı geldiler ve inatçı her zorbanın emrine uydular! Onlar, hem bu dünyada, hem de kıyamet gününde lânete uğratıldılar. Biliniz ki Âd kavmi, Rablerini inkâr etti. Yine biliniz ki Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.

6- *Vakti gelince Salih ve inananları kurtardık*

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحاً قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا اِلَيْهِ اِنَّ رَبِّى قَرِيبٌ مُجِيبٌ (61) قَالُوا يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوّاً قَبْلَ هٰذَآ اَتَنْهٰينَآ اَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا وَاِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَآ اِلَيْهِ مُرِيبٍ (62) قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّى وَاٰتٰينِى مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِى مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُهُ

فَمَا تَزِيدُونَنِى غَيْرَ تَخْسِيرٍ (63) وَيَا قَوْمِ هٰذِهِ نَاقَةُ اللهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ
فِى اَرْضِ اللهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ (64) فَعَقَرُوهَا فَقَالَ
تَمَتَّعُوا فِى دَارِكُمْ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ ذٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ (65) فَلَمَّا جَٓاءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا
صَالِحًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِنْ خِزْيِ يَوْمِئِذٍ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِىُّ
الْعَزِيزُ (66) وَاَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ (67)
كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا اَلَآ اِنَّ ثَمُودَا كَفَرُوا رَبَّهُمْ اَلَا بُعْدًا لِثَمُودَ (68)

61-68: Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i peygamber gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok. O, sizi topraktan yarattı ve sizi oranın imarında görevli ve buna donanımlı kıldı. Öyle ise O'ndan bağışlanma dileyin; sonra da O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir. Onlar şöyle dediler: "Ey Salih! Bundan önce sen, aramızda ümit beslenen bir kimseydin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmamızı bize yasaklıyor musun? Şüphesiz, biz senin bizi çağırdığın şeyden derin bir şüphe içindeyiz." Salih, dedi ki: "Ey kavmim! Söyleyin bakayım, eğer ben Rabbim tarafından apaçık bir delil üzerinde isem ve bana tarafından bir rahmet (vahiy) vermişse, O'na karşı geldiğim takdirde beni Allah'tan kim koruyabilir? Demek ki, zarara uğratmaktan başka bana katkınız olmaz. Ey kavmim! İşte size mucize olarak Allah'ın dişi bir devesi. Bırakın onu, Allah'ın arzında yayılıp otlasın. Ona kötülük dokundurmayın, yoksa sizi yakın bir azap yakalar." Derken onu kestiler. Salih, dedi ki: "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. Sonra helâk olacaksınız. İşte bu, yalanlanamayacak bir tehdittir." Helâk emrimiz geldiğinde Salih'i ve beraberindeki iman etmiş olanları tarafımızdan bir rahmetle helâkten ve o günün rezilliğinden kurtardık. Şüphesiz Rabbin mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Zulmedenleri o korkunç uğultulu ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çöke kaldılar. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Biliniz ki Semûd kavmi Rablerini inkâr etti. Yine biliniz ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.

7- Lut halkı:

وَلَقَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُنَآ اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ جَٓاءَ
بِعِجْلٍ حَنِيذٍ (69) فَلَمَّا رَآ اَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ اِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً
قَالُوا لَا تَخَفْ اِنَّٓا اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمِ لُوطٍ (70) وَامْرَاَتُهُ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا
بِاِسْحٰقَ وَمِنْ وَرَآءِ اِسْحٰقَ يَعْقُوبَ (71) قَالَتْ يَا وَيْلَتٰى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا
بَعْلِى شَيْخًا اِنَّ هٰذَا لَشَىْءٌ عَجِيبٌ (72) قَالُٓوا اَتَعْجَبِينَ مِنْ اَمْرِ اللهِ رَحْمَتُ

اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِ اِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ (73) فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهِيمَ
الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ (74) اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَحَلِيمٌ اَوَّاهٌ مُنِيبٌ
(75) يَا اِبْرٰهِيمُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا اِنَّهُ قَدْ جَاءَ اَمْرُ رَبِّكَ وَاِنَّهُمْ اٰتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ
مَرْدُودٍ (76) وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِىءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ
عَصِيبٌ (77) وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ اِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا
قَوْمِ هٰؤُلَاءِ بَنَاتِى هُنَّ اَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ فِى ضَيْفِى اَلَيْسَ مِنْكُمْ
رَجُلٌ رَشِيدٌ (78) قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِى بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَاِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا
نُرِيدُ (79) قَالَ لَوْ اَنَّ لِى بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِى اِلٰى رُكْنٍ شَدِيدٍ (80) قَالُوا يَا لُوطُ اِنَّا
رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ
اَحَدٌ اِلَّا امْرَاَتَكَ اِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا اَصَابَهُمْ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ اَلَيْسَ الصُّبْحُ
بِقَرِيبٍ (81) فَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِنْ
سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ (82) مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِىَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ (83)

69-83: Andolsun, elçilerimiz (melekler,) İbrahim'e (evlat) müjde(si) getirip "Selâm sana!" dediler. O, "Size de selâm" dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içinde bir korku duydu. Dediler ki: "Korkma, çünkü biz Lût kavmine gönderildik." İbrahim'in karısı ayakta idi. Bu sözleri duyunca güldü. Ona da İshak'ı müjdeledik; İshak'ın arkasından da Yakûb'u. Karısı, "Vay başıma gelenler! Ben yaşlı bir kadın ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey!" dedi. Melekler, "Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey peygamber ocağının ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir." dediler. İbrahim'in korkusu gidip, kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında bizim elçilerimizle tartışmaya başladı. Çünkü İbrahim çok içli ve Allah'a yönelen bir kimseydi. Elçilerimiz, "Ey İbrahim bundan vazgeç! Çünkü Rabbinin emri kesin olarak gelmiştir. Şüphesiz onlara geri döndürülemeyecek bir azap gelecektir" dediler. Elçilerimiz Lût'a gelince onların yüzünden üzüldü, göğsü daraldı ve "Bu çok zor bir gün" dedi. Kavmi, konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere ona doğru koşarak geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lût, dedi ki: "Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç aklı başında bir adam yok mu?" (misafirlerin beşer olduğunu ve halkın kötülükleri-

nin onlara ulaşacağını düşünüyordu) Onlar, "İyi biliyorsun ki kızlarında bizim gözümüz yok. Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun" dediler. Lût da: "Keşke size karşı koyacak bir gücüm olsaydı, ya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim" dedi. Konukları şöyle dedi: "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Geceleyin bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna. Onu bırak, çünkü onların kavminin başına gelecek olan azap, onun başına da gelecektir. Onların azapla buluşma zamanı sabahtır. Sabah yakın değil midir?!" Azap emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zalimlerden uzak değildir.

8- Medyen

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ ۗ وَلَا
تَنْقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ اِنِّٓى اَرٰيكُمْ بِخَيْرٍ وَاِنِّٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
مُحِيطٍ (84) وَيَا قَوْمِ اَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ
اَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ (85) بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (86) قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ اَنْ نَتْرُكَ
مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَآ اَوْ اَنْ نَفْعَلَ فِٓى اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ۖ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ (87)
قَالَ يَا قَوْمِ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّى وَرَزَقَنِى مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۗ وَمَآ
اُرِيدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَآ اَنْهٰيكُمْ عَنْهُ ۚ اِنْ اُرِيدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۚ وَمَا
تَوْفِيقِى اِلَّا بِاللّٰهِ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيبُ (88) وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِى اَنْ
يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَآ اَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ اَوْ قَوْمَ هُودٍ اَوْ قَوْمَ صَالِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِنْكُمْ
بِبَعِيدٍ (89) وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِ ۚ اِنَّ رَبِّى رَحِيمٌ وَدُودٌ (90) قَالُوا
يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَاِنَّا لَنَرٰيكَ فِينَا ضَعِيفًا ۖ وَلَوْلَا رَهْطُكَ
لَرَجَمْنَاكَ ۖ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ (91) قَالَ يَا قَوْمِ اَرَهْطِى اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ ۖ
وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۖ اِنَّ رَبِّى بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (92) وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى
مَكَانَتِكُمْ اِنِّى عَامِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۙ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ۖ
وَارْتَقِبُٓوا اِنِّى مَعَكُمْ رَقِيبٌ (93) وَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
مَعَهٗ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَاَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ۙ
(94) كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ اَلَا بُعْدًا لِمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ (95)

84-95: Medyen halkına da kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber gönderdik. O, şöyle dedi: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Ben sizi bolluk içinde görüyorum. Ben sizin adınıza kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. İnsanların eşyalarını (mallarını ve haklarını) eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Eğer inanan kimselerseniz Allah'ın bıraktığı helâl kazanç sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin başınızda bir bekçi değilim." Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın." Şu'ayb, şöyle dedi: "Ey kavmim! Söyleyin bakayım, ya ben Rabbimden gelen açık bir delil üzere isem ve katından bana güzel bir rızık vermişse!. Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince sizi düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir. Ben sadece O'na tevekkül ettim ve sadece O'na yöneliyorum. Ey Kavmim! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nûh kavminin veya Hûd kavminin yahut Salih kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felaketi sakın sizin de başınıza getirmesin. Ve unutmayın ki Lût kavmi sizden uzak değildir. Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir." Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşa tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin." Şu'ayb, şöyle dedi: "Ey kavmim! Benim kabilem sizce Allah'tan daha itibarlı mı ki, O'na sırt çevirdiniz. Şüphesiz Rabbim sizin yaptıklarınızı kuşatmıştır. Ey Kavmim! Elinizden geleni yapın. Şüphesiz ben de elimden geleni yapacağım. Rezil edici azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu yakında bileceksiniz. Gözleyin. Şüphesiz ben de sizinle beraber gözlüyorum." Azap emrimiz gelince, Şu'ayb'ı ve onunla birlikte iman edenleri, katımızdan bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise o korkunç uğultulu ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çöke kaldılar. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Biliniz ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzaklaştığı gibi Medyen halkı da uzaklaştı.

9- *Firavun*

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ (96) اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ فَاتَّبَعُوٓا اَمْرَ فِرْعَوْنَ ۚ وَمَآ اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ (97) يَقْدُمُ قَوْمَهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَاَوْرَدَهُمُ النَّارَ ۭ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُوْدُ (98) وَاُتْبِعُوْا فِيْ هٰذِهٖ لَعْنَةً وَّيَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُوْدُ (99)

96-99: Andolsun, biz Mûsâ'yı ayetlerimizle ve apaçık bir mucize ile Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına peygamber gönderdik de ileri gelenler Firavun'un emrine uydular. Hâlbuki Firavun'un emri doğru değildi. Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir. Ne kötü varış yeridir orası! Onlar, hem bu dünyada, hem de kıyamet gününde lânete uğratıldılar. Ne kötü destektir onlara verilen destek!

10- İşte hikâyeleri... Biz onlara zulmetmedik!

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْقُرٰى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ (100) وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ
وَلٰكِنْ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ فَمَآ اَغْنَتْ عَنْهُمْ اٰلِهَتُهُمُ الَّتِى يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ
شَىْءٍ لَمَّا جَآءَ اَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ (101) وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَآ
اَخَذَ الْقُرٰى وَهِىَ ظَالِمَةٌ اِنَّ اَخْذَهُٓ اَلِيمٌ شَدِيدٌ (102) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِمَنْ خَافَ
عَذَابَ الْاٰخِرَةِ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ (103) وَمَا نُؤَخِّرُهُٓ
اِلَّا لِاَجَلٍ مَعْدُودٍ (104) يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ اِلَّا بِاِذْنِهِۦ فَمِنْهُمْ شَقِىٌّ وَسَعِيدٌ
(105) فَاَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَفِى النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ (106) خَالِدِينَ فِيهَا
مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ (107)
وَاَمَّا الَّذِينَ سُعِدُوا فَفِى الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اِلَّا
مَا شَآءَ رَبُّكَ عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ (108) فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَآءِ مَا
يَعْبُدُونَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ
(109) وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ
لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ (110) وَاِنَّ كُلًّا لَمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ
اَعْمَالَهُمْ اِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (111) فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا
تَطْغَوْا اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (112) وَلَا تَرْكَنُوٓا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ
النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ (113) وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَىِ
النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ اِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ ذٰلِكَ ذِكْرٰى لِلذَّاكِرِينَ
(114) وَاصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (115) فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ
قَبْلِكُمْ اُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِى الْاَرْضِ اِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ اَنْجَيْنَا مِنْهُمْ
وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَآ اُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ (116) وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ
الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ (117) وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ اُمَّةً وَاحِدَةً

وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ (118) إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ (119)

100-119: Ey Muhammed! Bunlar o memleketlerin haberlerinden bazılarıdır. Onları sana anlatıyoruz. Onlardan izleri hala var olanlar da var, kaybolup gidenler de. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin azap emri gelince, Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı. İlâhları onların sadece ziyanlarını artırdı. Zulme sapmış memleketlerin halkını yakaladığında, Rabbinin yakalaması işte böyledir! Şüphesiz O'nun yakalaması can yakıcı ve şiddetlidir. Şüphesiz, ahiret azabından korkanlar için bunda bir ibret vardır. Bu, insanların hesap ve ceza için toplanacakları bir gündür. Bu, herkesin toplanıp bir araya geleceği bir gündür. Biz onu ancak belirli bir zamana kadar erteliyoruz. O gün geldiği zaman Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse konuşamaz. Onlardan cehennemlik olanlar da vardır, cennetlik olanlar da. Mutsuz olanlara gelince; cehennemdedirler. Onların orada şiddetli bir soluyuşları vardır. Onlar, gökler ve yerler durdukça orada ebedî olarak kalacaklardır. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Şüphesiz Rabbin istediğini yapandır. Mutlu olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Bu, onlara ardı kesilmez bir lütuf olarak verilmiştir. Ey Muhammed! Şunların taptıkları şeylerin batıl olduğu konusunda şüpheye düşme. Onlar sadece, daha önce babalarının taptığı gibi tapıyorlar. Şüphesiz Biz onlara azaptan paylarını eksiksiz olarak tastamam vereceğiz. Andolsun, Biz Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) vermiştik de onun hakkında ayrılığa düşülmüştü. Eğer daha önce Rabbinin bir sözü geçmemiş olsaydı, elbette aralarında hüküm verilirdi. Müşrikler de o Kur'an hakkında derin bir şüphe içindedirler. Şüphesiz Rabbin onların her birine, yaptıklarının karşılığını tastamam verecektir. Şüphesiz Rabbin onların yaptıklarından hakkıyla haberdardır. Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür. Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez. Ey Muhammed! Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl.[173] Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için

173 Müfessirler burada farz namazların kast edildiği hususunda görüş birliği içerisindedirler. Ancak Medine'de vakitleri şekillenen beş vakit namaz ile birlikte değerlendirildiğinde, gündüzün iki tarafındaki namazların hangileri olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Rivayete göre bazı Hariciler bu ayetin zahirinden yola çıkarak sadece iki rekât farz namazı kabul etmişlerdir. Onlara göre "beş vakit" Kur'an'ın ifadesi değil, sahabe uygulamasıdır. Ancak bu görüş Ehl-i Sünnet âlimlerinin tamamı tarafından reddedilir. Rivayete göre Harici fırkalarından birinin lideri olan Nafi' b. El-Ezrak İbn Abbas'a, "Beş vakit namazı Kur'an'da görebiliyor musun?" diye sorunca İbn Abbas; "Evet görüyorum" der ve ona Rum Suresinin

bir öğüttür. Sabret! Çünkü Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez. Sizden önceki nesillerden aklı başında kimseler insanları yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan alıkoysalardı ya! Ancak içlerinden kendilerini kurtardığımız pek az kimse bunu yapmıştı. Zulmedenler ise içinde şımartıldıkları refahın ardına düştüler ve günahkâr kimseler oldular. Rabbin, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri zulmederek helâk etmez. Rabbin dileseydi, insanları aynı inanca bağlı tek bir ümmet yapardı. Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa devam edeceklerdir. Zaten onları bunun için yarattı. Rabbinin, "Andolsun ki cehennemi hem cinlerden, hem insanlardan suçlularla dolduracağım" sözü kesinleşti.

11- Sonuç: İşte bunları anlatıyoruz ki için rahatlasın

وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ ۚ وَجَاءَكَ فِي هَٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ (120) وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ ۖ إِنَّا عَامِلُونَ (121) وَانْتَظِرُوا ۖ إِنَّا مُنْتَظِرُونَ (122) وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (123)

120-123: Ey Muhammed! İşte bu surede Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir. İman etmeyenlere de ki: "Elinizden geleni yapın, Biz de yapacağız. Bekleyin, Biz de bekleyeceğiz." Göklerin ve yerin gaybını bilmek Allah'a mahsustur. Bütün işler O'na döndürülür. Öyle ise O'na kulluk et ve O'na tevekkül et. Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.

Açıklama

Açıkça görüldüğü üzere bu sure, Şuara Suresinden beri devam eden sure grubu içerisinde yer alır. Nitekim tıpkı o sureler gibi bu da önce surenin konusuna işaret eder, sonra akide ilkeleri olan tevhid, yaratılış, diriliş gibi hususları ortaya koyar. Ardından geçmiş toplumların yaşadıklarından kesitler anlatarak konuyu detaylandırır, giriştiği tartışmada tarihsel kanıtlar sunar. Örneğin Nuh kavminin helak edilmesi kıssasında şu noktaya özel vurgu yapar: Nuh kavmi, artık iman etmelerinden ümit kesilecek derece inkârda ısrar etmiştir. Bu yüzden de Nuh'a şöyle denilmiştir; "*Üzülme Ey Nuh! Anlaşılan senin kavminden artık hiç kimse sana iman etme-*

17-18. ayetlerini okur. (*Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tesbih edin. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tesbih edin*) Rum suresi Mekkî olmakla beraber kimilerine göre 17. ayet Medine'de indirilmiştir. Yeri geldiğinde bu konuya değineceğiz.

yecek." Ardından Hud peygamber'in Ad kavmi ile olan mücadelesine yer verilir. Bu mücadelenin sonunda Hud peygamber onlara şunu söylemektedir; "*Madem öyle, o halde bütün gücünüzü toplayın, tuzaklarınızı kurun ve elinizden geleni ardınıza koymayın! Ben Allah'a güveniyorum.*" Neticede Allah onu, tıpkı kendisinde sonra gelen Salih, Şuayb vb peygamberleri kurtardığı gibi kurtarmıştır. Halkını inkâra ve kendisi ile birlikte boğulmaya sürükleyen ve sadece kendisi Allah tarafından (bedensel olarak) kurtarılan Firavun ise, insanlara ibret olmuştur, halkını bu dünyada helake sürüklediği gibi kıyamet gününde de cehenneme giderken onlarla birlikte olacaktır.

Sure bunun ardından Hz. Peygamber'e şöyle hitap ediyor; "*Ey Muhammed! Bunlar o memleketlerin haberlerinden bazılarıdır. Onları sana anlatıyoruz. Onlardan izleri hala bulunanlar da var, kaybolup gidenler de. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin azap emri gelince, Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı.*"

Sonuç bölümünde ise, mukaddimedeki konu tekrarlanıyor ve surenin anlattığı konuların, kıssaların amacı, hedefi ifade ediliyor; "*Ey Muhammed! İşte bu surede Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir. İman etmeyenlere de ki: "Elinizden geleni yapın, Biz de yapacağız. Bekleyin, Biz de bekleyeceğiz."* Burada Hz. Peygamber'e yönelik teselli ve meclislerinde Hz. Peygamber'i öldürme planları yapan Kureyşlilere açık ve net bir uyarı söz konusudur. Bu iki tema, yani, teselli ve uyarı temaları, özellikle "önce yakın akrabalarını uyar" ayetinin geçtiği Şuara Suresi olmak üzere, bundan önce indirilmiş olan surelerde de defalarca vurgulanmıştır. Bu durum bize, Muhammedî davetin tam bu dönemlerde oldukça zor şartların içerisinden geçtiğini gösteriyor. Yakında bu zor şartlardan söz edeceğiz.

52- YUSUF SURESİ

سورة يوسف

Denildiğine göre Medine Yahudileri Kureyş önderlerine elçiler gönderir, onlardan Hz. Peygamber'e bazı sorular sormalarını isterler. Böylece onun gerçekten peygamber olup olmadığını anlamak istemişlerdir. Cevabını istedikleri soru şöyledir; "Şam civarında yaşayan bir peygamber vardı. Oğlu Mısır'a gitmişti. O peygamber ayrılık acısına dayanamadı ve ağlamaktan gözleri kör oldu. Bize bu kıssayı anlat."

İşte rivayete göre bu olay üzerine Yusuf Suresi tek seferde indirilmiştir ve bu surede Hz. Yusuf hakkında Tevrat'ta yer alan bilgilerden fazlası mevcuttur.

Diğer bir rivayette ise Sa'd b. Ebi Vakkas şöyle der; Sahabiler Hz. Peygamber'den kendilerine bir kıssa anlatmasını istediler, bunun üzerine; "*Elif Lâm Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir. Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersizdin. Hani Yusuf, babasına "Babacığım! Gerçekten ben rüyada on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı" demişti*" ayetleri indirildi.

Nitekim bu surenin sırf kıssa anlatılması isteğinden dolayı değil de, bir soruya cevap olarak indirildiğini söyleyen rivayeti destekler noktalar bulunmaktadır.

1- Mukaddime: Biz en güzel kıssayı anlatıyoruz..

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ (1) اِنَّآ اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (2) نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: Elif Lâm Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir. Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersizdin.

2- Yusuf'un rüyası... Kardeşlerinin komplosu ve Mısır'a köle olarak satılması

اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَآ اَبَتِ اِنِّى رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
رَاَيْتُهُمْ لِى سَاجِدِينَ (4) قَالَ يَا بُنَىَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلٰى اِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا
لَكَ كَيْدًا اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ (5) وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ
مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَآ اَتَمَّهَا عَلٰى
اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (6) لَقَدْ كَانَ فِى يُوسُفَ
وَاِخْوَتِهٖٓ اٰيَاتٌ لِلسَّآئِلِينَ (7) اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰٓى اَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ
عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (8) اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ
وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهٖ قَوْمًا صَالِحِينَ (9) قَالَ قَآئِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا
يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ فِى غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ
(10) قَالُوا يَآ اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ (11) اَرْسِلْهُ
مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (12) قَالَ اِنِّى لَيَحْزُنُنِىٓ اَنْ تَذْهَبُوا بِهٖ
وَاَخَافُ اَنْ يَاْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ (13) قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ
عُصْبَةٌ اِنَّآ اِذًا لَخَاسِرُونَ (14) فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُٓوا اَنْ يَجْعَلُوهُ فِى غَيَابَتِ
الْجُبِّ وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (15) وَجَآؤُٓ اَبَاهُمْ
عِشَآءً يَبْكُونَ (16) قَالُوا يَآ اَبَانَآ اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا
فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَآ اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ (17) وَجَآؤُ عَلٰى قَمِيصِهٖ
بِدَمٍ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ
عَلٰى مَا تَصِفُونَ (18) وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرٰى
هٰذَا غُلَامٌ وَاَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (19) وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ
دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ (20) وَقَالَ الَّذِى اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ
لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمِى مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَآ اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ

فِى الْاَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰى اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (21)

4-21: Hani Yûsuf, babasına "Babacığım! Gerçekten ben rüyada on bir yıldız(olarak kardeşlerimi), güneşi ve ay (olarak ebeveynimi) gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı" demişti. Babası, şöyle dedi: "Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır. (Rüyanı gizli tuttuğun takdirde) Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." Andolsun, Yûsuf ve kardeşlerinde hakikati arayanlar için ibretler vardır. Kardeşleri dediler ki: "Biz güçlü bir topluluk olduğumuz hâlde, Yûsuf ve (küçük) kardeşi (Bünyamin,) babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanılgı içindedir. Yûsuf'u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra salih kimseler olursunuz." Onlardan bir sözcü, "Yûsuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın" dedi. Babalarına şöyle dediler: "Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz. Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz."[174] Babaları, "Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurt yer, diye korkuyorum." Onlar da, "Andolsun biz kuvvetli bir topluluk iken onu kurt yerse o takdirde biz gerçekten hüsrana uğramış oluruz" dediler. Yûsuf'u götürüp kuyunun dibine bırakmaya karar verdikleri zaman Biz de ona, "Andolsun, (senin Yûsuf olduğunun) farkında değillerken onların bu işlerini sen kendilerine haber vereceksin" diye vahyettik. (Yûsuf'u kuyuya bırakıp) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. "Ey babamız! Biz yarışa girmiştik. Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Bir de ne görelim, onu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın" dediler. Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakub dedi ki: "Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır." Bir kervan gelmiş, sucularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca, "Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!" dedi. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar.[175] Oysa Allah,

174 Tevrat'ta anlatıldığına göre Yusuf'un kardeşleri koyun otlatırlarken Yakub Yusuf'u onlardan haber getirmesi için gönderir. Onun yanlarına doğru geldiğini gördüklerinden komplo kurarlar. Çünkü babaları onu daha çok sevmiş, hatta ona kırmızı bir gömlek almıştır...

175 Kardeşleri Yusuf'u tüccarların çıkardığını görünce koşup yetiştiler ve "o bizim kölemiz idi ve kaçtı" deyip düşük bir fiyata onu sattılar. Tevrat'ta şöyle denilir; "Yahuda, kardeşlerine,

onların yaptıklarını biliyordu. Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona değer vermiyorlardı. Onu satın alan Mısırlı kişi, hanımına dedi ki: "Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz." İşte böylece Biz Yûsuf'u Mısır'a yerleştirdik ve ona rüyadaki olayların yorumunu öğretelim diye böyle yaptık. Allah, işinde galiptir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

3- Aziz'in karısının Yusuf'a göz koyması... ve haberin yayılması

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗۤ اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَّعِلْمًا ؕ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ (22) وَرَاوَدَتْهُ
الَّتِىْ هُوَ فِىْ بَيْتِهَا عَنْ نَّفْسِهٖ وَغَلَّقَتِ الْاَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ؕ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ
اِنَّهٗ رَبِّىْۤ اَحْسَنَ مَثْوَاىَ ؕ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ (23) وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ ۚ وَهَمَّ بِهَا ۚ
لَوْلَاۤ اَنْ رَّاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖ ؕ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوْٓءَ وَالْفَحْشَآءَ ؕ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا
الْمُخْلَصِيْنَ (24) وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيْصَهٗ مِنْ دُبُرٍ وَّاَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا
الْبَابِ ؕ قَالَتْ مَا جَزَآءُ مَنْ اَرَادَ بِاَهْلِكَ سُوْٓءًا اِلَّاۤ اَنْ يُّسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ (25)
قَالَ هِىَ رَاوَدَتْنِىْ عَنْ نَّفْسِىْ ۚ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ اَهْلِهَا ۚ اِنْ كَانَ قَمِيْصُهٗ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ
فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ (26) وَاِنْ كَانَ قَمِيْصُهٗ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ
الصّٰدِقِيْنَ (27) فَلَمَّا رَاٰ قَمِيْصَهٗ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهٗ مِنْ كَيْدِكُنَّ ؕ اِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيْمٌ
(28) يُوْسُفُ اَعْرِضْ عَنْ هٰذَا ۚ وَاسْتَغْفِرِىْ لِذَنْۢبِكِ ۚ اِنَّكِ كُنْتِ مِنَ الْخٰطِـِٕيْنَ ۚ (29)
وَقَالَ نِسْوَةٌ فِى الْمَدِيْنَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيْزِ تُرَاوِدُ فَتٰىهَا عَنْ نَّفْسِهٖ ۚ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ؕ
اِنَّا لَنَرٰىهَا فِىْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ (30) فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ
لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا وَّاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّيْنًا وَّقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۚ فَلَمَّا رَاَيْنَهٗۤ
اَكْبَرْنَهٗ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًا ؕ اِنْ هٰذَاۤ اِلَّا مَلَكٌ كَرِيْمٌ (31)
قَالَتْ فَذٰلِكُنَّ الَّذِىْ لُمْتُنَّنِىْ فِيْهِ ؕ وَلَقَدْ رَاوَدْتُّهٗ عَنْ نَّفْسِهٖ فَاسْتَعْصَمَ ؕ وَلَئِنْ لَّمْ
يَفْعَلْ مَاۤ اٰمُرُهٗ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُوْنًا مِّنَ الصّٰغِرِيْنَ (32) قَالَ رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَىَّ
مِمَّا يَدْعُوْنَنِىْۤ اِلَيْهِ ۚ وَاِلَّا تَصْرِفْ عَنِّىْ كَيْدَهُنَّ اَصْبُ اِلَيْهِنَّ وَاَكُنْ مِّنَ الْجٰهِلِيْنَ
(33) فَاسْتَجَابَ لَهٗ رَبُّهٗ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ (34) ثُمَّ بَدَا
لَهُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا رَاَوُا الْاٰيٰتِ لَيَسْجُنُنَّهٗ حَتّٰى حِيْنٍ ۚ (35) وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ

"Kardeşimizi öldürür, suçumuzu gizlersek ne kazanırız? Gelin onu İsmailîler'e satalım. Böylece canına dokunmamış oluruz. Çünkü o kardeşimizdir, aynı kanı taşıyoruz." Kardeşleri kabul etti." (Yaratılış, 37/36-37)

فَتَيَانِۚ قَالَ اَحَدُهُمَآ اِنِّيٓ اَرٰينِيٓ اَعْصِرُ خَمْرًاۚ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّيٓ اَرٰينِيٓ اَحْمِلُ
فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُۜ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهٖۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (36)

22-36: Olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve peygamberlik verdik. İşte Biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız. Evinde bulunduğu kadın (Aziz'in karısı Züleyha[176]) gönlünü ona kaptırıp ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, "Haydi gelsene!" dedi. O ise, "Allah'a sığınırım, çünkü (kocan benim) efendim(dir,) bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler" dedi. Andolsun, kadın ona göz koyup istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı. İkisi de kapıya koştular. Kadın, Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar. Kadın dedi ki: "Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır." Yûsuf, "O, benden arzusunu elde etmek istedi" dedi. Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: "Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, o yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir" Kadının kocası Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce, dedi ki: "Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür. Ey Yûsuf! Sakın kimseye bahsetme. Ey Kadın, sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen günah işleyenlerdensin." Şehirde birtakım kadınlar, "Aziz'in karısı, hizmetçisi olan

176 Tevrat'ta şöyle anlatılır; "İsmailîler Yusuf'u Mısır'a götürmüştü. Firavun'un görevlisi, muhafız birliği komutanı Mısırlı Potifar onu İsmailîler'den satın almıştı. Rab Yusuf'la birlikteydi ve onu başarılı kılıyordu. Yusuf Mısırlı efendisinin evinde kalıyordu. Efendisi Rab'bin Yusuf'la birlikte olduğunu ve yaptığı her işte onu başarılı kıldığını gördü. Ondan hoşnut kalarak onu özel hizmetine aldı. Evinin ve sahip olduğu her şeyin sorumluluğunu ona verdi. Yusuf'u evinin ve sahip olduğu her şeyin sorumlusu atadığı andan itibaren Rab Yusuf sayesinde Potifar'ın evini kutsadı. Evini, tarlasını, kendisine ait her şeyi bereketli kıldı. Potifar sahip olduğu her şeyin sorumluluğunu Yusuf'a verdi; yediği yemek dışında, hiçbir şeyle ilgilenmedi. Yusuf güzel yapılı, yakışıklıydı. Bir süre sonra efendisinin karısı ona göz koyarak, "Benimle yat" dedi. Ama Yusuf reddetti. "Ben burada olduğum için efendim evdeki hiçbir şeyle ilgilenme gereğini duymuyor" dedi, "Sahip olduğu her şeyin yönetimini bana verdi. Bu evde ben de onun kadar yetkiliyim. Senin dışında hiçbir şeyi benden esirgemedi. Sen onun karısısın. Nasıl böyle bir kötülük yapar, Tanrı'ya karşı günah işlerim?" Potifar'ın karısı her gün kendisiyle yatması ya da birlikte olması için direttiyse de, Yusuf onun isteğini kabul etmedi. Bir gün Yusuf işlerini yapmak üzere eve gitti. İçerde ev halkından hiç kimse yoktu. Potifar'ın karısı Yusuf'un giysisini tutarak, "Benimle yat" dedi. Ama Yusuf giysisini onun elinde bırakıp evden dışarı kaçtı. Kadın Yusuf'un giysisini bırakıp kaçtığını görünce, hizmetkârlarını çağırdı. "Bakın şuna!" dedi, "Kocamın getirdiği bu İbrani bizi rezil etti. Yanıma geldi, benimle yatmak istedi. Ben de bağırdım. Bağırdığımı duyunca, giysisini yanımda bırakıp dışarı kaçtı." Efendisi eve gelinceye kadar Yusuf'un giysisini yanında alıkoydu. Ona da aynı şeyleri anlattı: "Buraya getirdiğin İbrani köle yanıma gelip beni aşağılamak istedi. Ama ben bağırınca giysisini yanımda bırakıp kaçtı." Karısının, "Senin kölen bana böyle yaptı" diyerek anlattıklarını duyunca, Yusuf'un efendisinin öfkesi tepesine çıktı. Yusuf'u yakalayıp zindana, kralın tutsaklarının bağlı olduğu yere attı. Ama Yusuf zindandayken Rab onunla birlikteydi."(Yaratılış 39/1-20)

delikanlısından murat almak istemiş. Ona olan aşkı yüreğine işlemiş. Şüphesiz biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz" dediler. Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. Ziyafet düzenleyip onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yûsuf'a, "Çık karşılarına" dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. "Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir" dediler. Bunun üzerine kadın onlara dedi ki: "İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir. Andolsun, ben ondan murat almak istedim. Fakat o, iffetinden dolayı bundan kaçındı. Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve zillete uğrayanlardan olacak." Yûsuf, "Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettiği şeyden daha sevimlidir. Onların tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum" dedi. Rabbi, onun duasını kabul etti ve kadınların tuzaklarını ondan uzaklaştırdı. Şüphesiz ki O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Sonra onlar, Yûsuf'un suçsuzluğunu ortaya koyan delilleri gördükten sonra yine de mutlaka onu bir süre zindana atmayı uygun buldular. Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi. Biri, "Ben rüyamda şaraplık üzüm sıktığımı gördüm" dedi. Diğeri, "Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bize bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz" dedi.

4- Yusuf, Kralın iki hizmetçisi ile birlikte hapiste

قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهٖٓ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهٖ قَبْلَ اَنْ يَأْتِيَكُمَا ذٰلِكُمَا مِمَّا
عَلَّمَنِى رَبِّىٓ اِنِّى تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ (37)
وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآءِىٓ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَآ اَنْ نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ
شَىْءٍ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ
(38) يَا صَاحِبَىِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (39) مَا
تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّآ اَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ
سُلْطَانٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّآ اِيَّاهُ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (40) يَا صَاحِبَىِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسْقِى رَبَّهٗ خَمْرًا وَاَمَّا
الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهٖ قُضِىَ الْاَمْرُ الَّذِى فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ (41)
وَقَالَ لِلَّذِى ظَنَّ اَنَّهٗ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِى عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰىهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهٖ
فَلَبِثَ فِى السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ (42)

37-42: Yûsuf dedi ki: "Sizin yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce,

onun ne olduğunu bildiririm. Bu, bana Rabbimin öğrettiklerindendir. Ben, Allah'a inanmayan ve ahireti inkâr eden bir milletin dinini bıraktım. Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Bizim, Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız söz konusu olamaz. Bu, bize ve insanlara Allah'ın bir lütfudur, fakat insanların çoğu şükretmezler. Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı? Siz Allah'ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlere, putlara tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ey zindan arkadaşlarım![177] Rüyanızın yorumuna gelince, biriniz efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak ve kuşlar başından yiyecektir. Yorumunu sorduğunuz iş böylece kesinleşmiştir." Yûsuf, onlardan kurtulacağını düşündüğü kişiye, "Efendinin yanında beni an, burada haksız yere tutulduğumu söyle", dedi. Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu da bu yüzden o, birkaç yıl daha zindanda kaldı.

5- Aziz'in rüyası, Yusuf'un tabiri ve kadının itirafı

وَقَالَ الْمَلِكُ اِنِّى اَرٰى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَّاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَّسَبْعَ سُنْۢبُلَاتٍ
خُضْرٍ وَّاُخَرَ يَابِسَاتٍ يٰٓاَيُّهَا الْمَلَاُ اَفْتُونِى فِى رُءْيَاىَ اِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ
(43) قَالُوٓا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ ۚ وَمَا نَحْنُ بِتَاْوِيلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِمِينَ (44) وَقَالَ الَّذِى نَجَا
مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ اَنَا اُنَبِّئُكُمْ بِتَاْوِيلِهٖ فَاَرْسِلُونِ (45) يُوسُفُ اَيُّهَا الصِّدِّيقُ
اَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَّاْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَّسَبْعِ سُنْۢبُلَاتٍ خُضْرٍ وَّاُخَرَ
يَابِسَاتٍ ۙ لَّعَلِّىٓ اَرْجِعُ اِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ (46) قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ
دَاَبًا ۚ فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِى سُنْۢبُلِهٖٓ اِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَاْكُلُونَ (47) ثُمَّ يَاْتِى مِنْ
بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَّاْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ (48) ثُمَّ
يَاْتِى مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ۧ (49) وَقَالَ الْمَلِكُ
ائْتُونِى بِهٖ ۖ فَلَمَّا جَٓاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلٰى رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰتِى
قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ ۚ اِنَّ رَبِّى بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ (50) قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ اِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ
عَنْ نَفْسِهٖ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُٓوءٍ ۚ قَالَتِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ الْـٰٔنَ
حَصْحَصَ الْحَقُّ ۖ اَنَا رَاوَدْتُّهُ عَنْ نَفْسِهٖ وَاِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِينَ (51) ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ
اَنِّى لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ الْخَٓائِنِينَ (52) وَمَٓا اُبَرِّئُ نَفْسِى ۚ اِنَّ

177 Tevrat'ta ellerini kesen kadınlardan ve Yusuf'un tevhid çağrısından söz edilmez. Devamındaki olaylar ise yaklaşık olarak Kur'an'daki gibi anlatılır.

النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوٓءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّىْ ۚ اِنَّ رَبِّى غَفُورٌ رَحِيمٌ (53)

43-53: (Mısır)Kral(ı)[178], "Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın" dedi. Dediler ki: "Bunlar karma karışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz." Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olanı, nice zamandan sonra Yûsuf'u hatırladı ve, "Ben size onun yorumunu haber veririm, hemen beni zindana gönderin" dedi. Zindana varınca, "Yûsuf! Ey doğru sözlü! Rüyada yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yemesi, bir de yedi yeşil başakla diğer yedi kuru başak hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki vereceğin bilgi ile insanlara dönerim de onlar da senin değerini bilirler" dedi. Yûsuf dedi ki: "Yedi yıl âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın. Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek, saklayacağınız az bir miktar hariç bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek. Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek. O zaman bol rızka kavuşup şıra ve yağ sıkacaklar." Kral, "Onu bana getirin" dedi. Elçi, Yûsuf'a gelince Yûsuf dedi ki: "Efendine dön de, ellerini kesen o kadınların derdi ne idi, diye sor. Şüphesiz Rabbim onların hilesini hakkıyla bilendir." Kral, kadınlara, "Yûsuf'tan murat almak istediğiniz zaman derdiniz ne idi?" dedi. Kadınlar, "Hâşâ! Allah için, biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz" dediler. Aziz'in karısı ise, "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ondan ben murat almak istedim. Şüphesiz Yûsuf doğru söyleyenlerdendir" dedi. Yûsuf; "Benim böyle yapmam, Aziz'in; yokluğunda, benim kendisine hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi" dedi. "Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" dedi.[179]

178 Kur'an bu kıssada Tevrat'ın aksine, Mısır hükümdarı için Firavun değil, Kral ifadesini kullanır. Bunu Kur'an'da Firavun isminin, Musa kıssasında olduğu gibi, azgınlık ve Tuğyan'ın sembolü olarak kullanılmış olması ile izah etmek mümkündür. Yusuf kıssasındaki hükümdar ise, Musa kıssasındaki Firavun gibi zalim değildir. Aksine, Yusuf'a iyi davranmış, ona ülke hazinelerini emanet edecek kadar güvenmiş ve kıssanın sonunda anlatıldığı üzere, ailesine ikramda bulunmuştur.

179 "Benim böyle yapmam, Aziz'in; yokluğunda, benim kendisine hainlik etmediğimi...." Bu ifadenin Hz. Yusuf'a mı, Aziz'e mi yoksa karısına mı ait olduğu tartışılmıştır. Müfessirlerin çoğunluğu bu ifadenin Aziz'in karısına, bazıları ise Yusuf'a ait olduğunu söylerler. Biz de Yusuf'a ait olduğu görüşünü tercih ettik. Zira hem bu görüşü savunan müfessirlerin de belirttikleri gibi Yusuf da kadına az da olsa meyletmiş, fakat sonradan pişmanlık duyup geri çekilmiştir, hem de ifadenin devamında, "Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder" ifadesi bu anlamı desteklemektedir. Ayrıca bu ifadelerin Aziz'in karısına ait olması imkânsızdır, çünkü o zaten suçunu itiraf etmiş ve Yusuf'un doğru söylediğini kabul etmiştir.

6- *Kardeşleri Mısır'a gelirler ve Yusuf onları tanır*

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ (54) قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ (55) وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (56) وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (57)

54-57: Kral, "Onu bana getirin, onu özel olarak yanıma alayım", dedi. Onunla konuşunca dedi ki: "Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin." Yûsuf, "Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim" dedi.[180] *Böylece Yûsuf'a, dilediği yerde oturmak üzere ülkede imkân ve iktidar verdik. Biz rahmetimizi istediğimize veririz ve iyi davrananların mükâfatını zayi etmeyiz. Elbette ki, ahiret mükâfatı, inananlar ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha iyidir.*

7- *Yusuf'un ailesi Mısır'a geliyor*

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ (58) وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (59) فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ (60) قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ (61) وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (62) فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

180 Tevrat'ta şöyle anlatılır; ""Şimdi Firavun'un akıllı, bilgili bir adam bulup onu Mısır'ın başına getirmesi gerekir. Ülke çapında adamlar görevlendirmeli, bunlar yedi bolluk yılı boyunca ürünlerin beşte birini toplamalı. Gelecek verimli yılların bütün yiyeceğini toplasınlar ve Firavun'un yönetimi altında kentlerde depolayıp korusunlar. Bu yiyecek, gelecek yedi kıtlık yılı boyunca, Mısır'da ihtiyat olarak kullanılacak ve ülke kıtlıktan kırılmayacak." Bu öneri Firavun'a ve görevlilerine iyi göründü. Firavun görevlilerine, "Bu adam gibi Tanrı Ruhu'na sahip birini bulabilir miyiz?" diye sordu. Sonra Yusuf'a, "Mademki Tanrı sana bütün bunları açıkladı, senden daha akıllı ve bilgili bir adam yoktur, sarayımın yönetimini sana vereceğim. Bütün halkım buyruklarına uyacak. Tahttan ötürü yalnız ben senin üzerinde olacağım. Seni bütün Mısır'a yönetici atıyorum." Sonra mührünü parmağından çıkarıp Yusuf'un parmağına taktı. Ona ince ketenden giysi giydirdi. Boynuna altın zincir taktı. Kendi yardımcısının arabasına bindirdi. Yusuf'un önünde, "Yol açın!" diye bağırdılar. Böylece Firavun ona bütün Mısır'ın yönetimini verdi. Firavun Yusuf'a, "Firavun benim" dedi, "Ama Mısır'da senden izinsiz kimse elini ayağını oynatmayacak." Yusuf'un adını Safnat-Paneah koydu. Heliopolis kâhini Potifera'nın kızı Asenat'ı da ona karı olarak verdi. Yusuf ülkeyi boydan boya dolaştı." (Yaratılış, 41/33-45)

(63) قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَآ اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا
وَهُوَ اَرْحَمُ الرّٰاحِمِينَ (64) وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ اِلَيْهِمْ
قَالُوا يٰٓاَبَانَا مَا نَبْغِى هٰذِهٖ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ اِلَيْنَا وَنَمِيرُ اَهْلَنَا وَنَحْفَظُ اَخَانَا
وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ (65) قَالَ لَنْ اُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتّٰى تُؤْتُونِ
مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ لَتَأْتُنَّنِى بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّآ اٰتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللّٰهُ عَلٰى
مَا نَقُولُ وَكِيلٌ (66) وَقَالَ يٰبَنِىَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ
مُتَفَرِّقَةٍ وَمَآ اُغْنِى عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ
وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ (67) وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ اَمَرَهُمْ اَبُوهُمْ مَا كَانَ
يُغْنِى عَنْهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا حَاجَةً فِى نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضٰيهَا وَاِنَّهُ لَذُو
عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (68) وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ
اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنِّى اَنَا اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (69) فَلَمَّا
جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِى رَحْلِ اَخِيهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ
لَسَارِقُونَ (70) قَالُوا وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ (71) قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ
وَلِمَنْ جَآءَ بِهٖ حِمْلُ بَعِيرٍ وَاَنَا بِهٖ زَعِيمٌ (72) قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا
لِنُفْسِدَ فِى الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ (73) قَالُوا فَمَا جَزَآؤُهٗٓ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ
(74) قَالُوا جَزَآؤُهٗ مَنْ وُجِدَ فِى رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَآؤُهٗ كَذٰلِكَ نَجْزِى الظّٰلِمِينَ (75)
فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَآءِ اَخِيهِ كَذٰلِكَ كِدْنَا
لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ فِى دِينِ الْمَلِكِ اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ
مَنْ نَشَآءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ (76) قَالُوا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهُ مِنْ
قَبْلُ فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهٖ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا وَاللّٰهُ اَعْلَمُ
بِمَا تَصِفُونَ (77) قَالُوا يٰٓاَيُّهَا الْعَزِيزُ اِنَّ لَهٗٓ اَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهٗٓ
اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (78) قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا
عِنْدَهٗٓ اِنَّآ اِذًا لَظَالِمُونَ (79) فَلَمَّا اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا قَالَ كَبِيرُهُمْ اَلَمْ
تَعْلَمُوٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِى يُوسُفَ
فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَأْذَنَ لِى اَبِى اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِى وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ (80)
اِرْجِعُوٓا اِلٰٓى اَبِيكُمْ فَقُولُوا يٰٓاَبَانَآ اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَآ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا

وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ (81) وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِى كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِى اَقْبَلْنَا
فِيهَاۜ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (82) قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًاۜ فَصَبْرٌ جَمِيلٌۜ عَسَى
اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَنِى بِهِمْ جَمِيعًاۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (83) وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ
يَآ اَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ (84) قَالُوا تَاللّٰهِ
تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ (85) قَالَ اِنَّمَآ
اَشْكُوا بَثِّى وَحُزْنِىٓ اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ (86) يَا بَنِىَّ اذْهَبُوا
فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَاَخِيهِ وَلَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِۜ اِنَّهُ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ
اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ (87) فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَآ اَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَاَهْلَنَا
الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجٰيةٍ فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَاۜ اِنَّ اللّٰهَ يَجْزِى
الْمُتَصَدِّقِينَ (88) قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ
(89) قَالُٓوا ءَاِنَّكَ لَاَنْتَ يُوسُفُۜ قَالَ اَنَا يُوسُفُ وَهٰذَآ اَخِىۜ قَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَاۜ اِنَّهُ
مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (90) قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ
عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِـِٔينَ (91) قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَۜ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْۖ وَهُوَ
اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (92) اِذْهَبُوا بِقَمِيصِى هٰذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِى يَأْتِ بَصِيرًاۚ
وَأْتُونِى بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِينَۧ (93) وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنِّى لَاَجِدُ رِيحَ
يُوسُفَ لَوْلَآ اَنْ تُفَنِّدُونِ (94) قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِى ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ (95) فَلَمَّآ اَنْ
جَآءَ الْبَشِيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًاۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنِّىٓ اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ (96) قَالُوا يَآ اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَآ اِنَّا كُنَّا خَاطِـِٔينَ (97) قَالَ
سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّىۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (98) فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ
اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَآءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَۜ (99) وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى
الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًاۚ وَقَالَ يَآ اَبَتِ هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَاىَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا
رَبِّى حَقًّاۖ وَقَدْ اَحْسَنَ بِّىٓ اِذْ اَخْرَجَنِى مِنَ السِّجْنِ وَجَآءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ
اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِى وَبَيْنَ اِخْوَتِىۜ اِنَّ رَبِّى لَطِيفٌ لِمَا يَشَآءُۚ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ
الْحَكِيمُ (100) رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِى مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِۚ فَاطِرَ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيِّۦ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِى
بِالصَّالِحِينَ (101)

58-101: Derken Yûsuf'un kardeşleri çıkageldiler ve yanına girdiler. Yûsuf onları tanıdı, onlar ise Yûsuf'u tanımıyorlardı. Yûsuf, onların yüklerini hazırlatınca dedi ki: "Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafir ağırlayanların en iyisiyim. Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek tek ölçek bile yoktur ve bir daha da bana yaklaşmayın." Dediler ki: "Onu babasından isteyeceğiz ve muhakkak bunu yaparız." Yûsuf, adamlarına dedi ki: "Onların ödedikleri zahire bedellerini yüklerinin içine koyun. Umulur ki ailelerine varınca onu anlarlar da belki yine dönüp gelirler." Onlar, babalarına döndüklerinde, "Ey babamız! Bize artık zahire verilmeyecek. Kardeşimiz Bünyamin'i bizimle gönder ki zahire alalım. Onu biz elbette koruruz" dediler. Yakub onlara, "Onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim! Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir" dedi. Yüklerini açıp zahire bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. "Ey babamız! Daha ne isteriz? İşte ödediğimiz bedeller de bize geri verilmiş. Onunla yine ailemize yiyecek getirir, kardeşimizi korur ve bir deve yükü zahire de fazladan alırız. Çünkü bu getirdiğimiz az bir zahiredir" dediler. Babaları, "Kuşatılıp çaresiz durumda kalmanız hariç, onu bana geri getireceğinize dair Allah adına sağlam bir söz vermedikçe, onu sizinle göndermeyeceğim" dedi. Ona güvencelerini verdiklerinde, "Allah söylediklerimize vekildir" dedi. Sonra da, "Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler" dedi. Babalarının emrettiği şekilde ayrı kapılardan girdiklerinde bile bu, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan uzaklaştıracak değildi. Sadece Yakub, içindeki bir dileği ortaya koymuş oldu. Şüphesiz o, Biz kendisine öğrettiğimiz için bilgi sahibidir. Fakat insanların çoğu bilmezler. Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde; o, kardeşi Bünyamin'i yanına bağrına bastı ve (gizlice) "Haberin olsun ben senin kardeşinim, artık onların yaptıklarına üzülme" dedi. Yûsuf, onların yüklerini hazırlatırken su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra da bir çağırıcı şöyle seslendi: "Ey kervancılar! Siz hırsızsınız." Yûsuf'un kardeşleri onlara dönerek, "Ne yitirdiniz?" dediler. Onlar, "Hükümdar'ın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Ben buna kefilim" dediler. Dediler ki: "Allah'a andolsun, siz de biliyorsunuz ki biz bu ülkede fesat çıkarmaya gelmedik, hırsız da değiliz." Onlar, "Eğer yalancı iseniz, hırsızlığın cezası nedir?" dediler. Onlar da: "Cezası, su kabı kimin yükünde bulunursa, o kimsenin kendisinin alıkonması onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız" dediler. Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte Biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik. Yoksa kralın kanunlarına göre kardeşini

alıkoyamazdı. Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır. Dediler ki: "Eğer o çalmışsa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı." Yûsuf, bunu içinde sakladı ve onlara belli etmedi. İçinden, "Siz kötü bir durumdasınız; anlattığınızı Allah çok daha iyi biliyor" dedi. Onlar, Yûsuf'a: "Ey güçlü vezir! Bunun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birini alıkoy. Şüphesiz biz senin iyilik edenlerden olduğunu görüyoruz" dediler. Yûsuf, "Malımızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını tutmaktan Allah'a sığınırız. Şüphesiz biz o takdirde zulmetmiş oluruz" dedi. Ondan ümitlerini kesince, kendi aralarında konuşmak üzere bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın Allah adına sizden söz aldığını, daha önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Artık babam bana izin verinceye veya Allah, hakkımda hükmedinceye kadar buradan asla ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır. Babanıza dönün ve deyin ki: "Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti, biz ancak bildiğimize şahitlik ettik. Sana söz verdiğimiz zaman oğlunun hırsızlık edeceğini bilemezdik. Bulunduğumuz kent halkına ve aralarında olduğumuz kervana da sor. Doğru söylüyoruz." Yakub, "Nefisleriniz sizi bir iş yapmağa sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir" dedi. Onlardan yüz çevirdi ve "Vah! Yûsuf'a vah!" dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu. Oğulları, "Allah'a yemin ederiz ki, sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun. Sonunda üzüntüden eriyip gideceksin veya helâk olacaksın" dediler. Yakub, "Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah'a arz ederim. Ben, Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim" dedi. "Ey oğullarım! Gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez." Bunun üzerine Mısır'a dönüp Yûsuf'un yanına girdiklerinde, "Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu. Değersiz bir sermaye ile geldik. Zahiremizi tam ölç, ayrıca bize sadaka ver. Şüphesiz Allah, sadaka verenleri mükâfatlandırır" dediler. Yûsuf dedi ki: "Siz henüz cahil kimseler iken Yûsuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?" Kardeşleri, "Yoksa sen, sen Yûsuf musun?" dediler. O da, "Ben Yûsuf'um, bu da kardeşim. Allah, bize iyilikte bulundu. Çünkü kim kötülükten sakınır ve sabrederse, şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını zayi etmez" dedi. Dediler ki: "Allah'a andolsun, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik." Yûsuf dedi ki: "Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir. Bu gömleğimi götürün de babamın yüzüne koyun ki, gözleri açılsın ve bütün ailenizi bana getirin" dedi. Kervan Mısır'dan ayrılınca babaları, "Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum" dedi. Onlar da, "Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ eski şaşkınlığındasın"

dediler. Müjdeci gelip gömleği Yakub'un yüzüne koyunca gözleri açılıverdi. Yakub, "Ben size, Allah tarafından, sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim demedim mi?" dedi. Oğulları, "Ey babamız! Allah'tan suçlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten suçlu idik" dediler. Yakub, "Rabbimden sizin bağışlanmanızı dileyeceğim. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" dedi. Mısır'a gidip Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde; Yûsuf ana babasını bağrına bastı ve "Allah'ın iradesi ile güven içinde Mısır'a girin" dedi. Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi Yûsuf'a saygı ile eğildiler. Yûsuf dedi ki: "Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra; Rabbim beni zindandan çıkararak ve sizi çölden getirerek bana çok iyilikte bulundu. Şüphesiz Rabbim, dilediği şeyde nice incelikler sergileyendir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve ahirette Sen benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat."[181]

8- Sonuç: Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberleridir.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ
يَمْكُرُونَ (102) وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ (103) وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ
عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۧ (104) وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ (105) وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا
وَهُمْ مُشْرِكُونَ (106) اَفَاَمِنُٓوا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ
بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (107) قُلْ هٰذِهٖ سَبِيلِى اَدْعُٓوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ اَنَا
وَمَنِ اتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (108) وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ
اِلَّا رِجَالًا نُوحِى اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى ۗ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا ۗ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (109)
حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَآءَهُمْ نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّىَ مَنْ
نَشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ (110) لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ
لِاُولِى الْاَلْبَابِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ
كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (111)

181 Kıssa Tevrat'ta devam eder, Yakuboğullarının Mısır'daki yaşamları, Yusuf'un ziraat alanındaki icraatları, Yakub'un ve ardından Yusuf'un vefatı anlatılır. Bu kıssa ile Tevrat'ın yaratılış bölümü sona erer, daha sonra Mısır'dan çıkış, yani Musa kıssası başlar.

102-111.(Ey Muhammed) İşte bu kıssa, gayb haberlerindendir. Onu sana Biz vahiy yolu ile bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların (Yusuf'un kardeşlerinin) yanında değildin. Sen ne kadar şiddetle arzu etsen de insanların çoğu inanacak değillerdir. Hâlbuki sen buna karşılık onlardan bir ücret de istemiyorsun. Kur'an âlemler içinde ancak bir öğüttür. Göklerde ve yerde (Allah'ın birliğine dair) nice deliller vardır ki yanlarına uğrarlar da onlardan yüzlerini çevirerek geçerler. Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar. (putlara tapar ve onların kendilerini Allah'a yakınlaştıracağına inanırlar) Yoksa Allah tarafından kendilerini kuşatacak bir azabın gelmeyeceğinden veya onlar farkında olmadan kıyametin ansızın gelip çatmayacağından emin mi oldular? De ki: "İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim." Biz senden önce de, memleketler halkından ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik, ama hepsi de toplumlarının yalanlamasına maruz kaldılar. Yeryüzünde dolaşıp da, kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Elbette ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? Nihayet peygamberler ümitlerini kesecek hâle gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi de, böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi. Azabımız ise, suçlular topluluğundan geri çevrilemez. Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden önceki kitapları tasdik eden, her şeyi açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir.

Açıklama

Yusuf Suresi hem içerik, hem üslup ve hem de başlangıç itibariyle, kendisinden önceki beş sure ile aynı gruptandır. Nitekim surenin girişinde, önceki iki suredeki gibi, "Elif-Lam-Ra" ifadesi yer alır. Üslup ve yöntem olarak, önce konuyu belirler.; Kur'an'ın Araplar için Arapça olarak indirilmiş bir kitap olduğunu ve hem tevhid ve diriliş inancına hem de Muhammed'in gerçekten Allah'ın peygamberi oluşuna delalet etmesi için delilleri sıraladığını söyleyerek başlar. Sorulan soruya cevap olarak anlatılan Yusuf ve kardeşleri kıssasında ise çeşitli dersler ve ibretler bulunduğunu kaydeder.

Bunun ardından kıssanın detaylarına geçilir. Yusuf'un kardeşleri onun babaları nezdindeki konumunu kıskanmışlar ve öldürmek üzere komplo kurmuşlardır. Ancak Allah Yusuf'u onların tuzaklarından kurtarmıştır. Nitekim onlar babalarından izin isteyerek onu kırlara götürmüş ve kuyuya atmışlar, sonra ağlayarak gelip, dalgınlıkları anında bir kurdun onu kap-

tığını söylemişlerdir. Ne var ki oradan geçen bir tüccar kafilesi Yusuf'u kuyudan çıkarmış ve sonuçta Yusuf, Mısır'ın önemli bir yöneticisinin konağına gelmiştir. Orada, söz konusu yöneticinin karısı Yusuf'a hayran kalmış, ondan murat almak istemiş, fakat Yusuf Allah efendisinin güvenine layık olacak şekilde hareket ederek kadının isteklerinden geri durmuştur. Bunun üzerine kadın Yusuf'a iftira atmış ve onu hapse attırmıştır. Bir süre sonra ise işin gerçeği anlaşılmıştır.

Yusuf hapiste iken rüyaları yorumlamış ve şanı saraya kadar ulaşmıştır. Bunun üzerine, gördüğü bir rüyayı yorumlayacak bilge bir kişi arayan Firavun/Kral onu çağırtmış ve böylece "rüya yorumlama gücü" sayesinde hapisten kurtulmuştur. Ardından da kendisini ülkede yönetici ilan eden Firavun/Kral ile teşrik-i mesaisi başlamıştır.

O yıllarda, Yakub ve oğullarının yaşamakta olduğu Kenan/Filistin topraklarında yaşanan bir kıtlık nedeniyle Yusuf'un kardeşleri erzak almak üzere Mısır'a gelmişler ve onları gören Yusuf derhal tanımış, ağızlarından laf arayarak babası ve diğer kardeşi (Bünyamin) ile ilgili haberleri öğrenmiş, ardından da, bir plan kurarak onları Mısır'a getirtmiştir.

Sure, Yusuf'un zindan arkadaşları ile konuşmalarını aktarırken kıssanın satır aralarında İbrahim'in dini olan tevhid inancına davet yapmayı ve şirki eleştirmeyi de sürdürür; "*Ben, Allah'a inanmayan ve ahireti inkâr eden bir milletin dinini bıraktım. Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Bizim, Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız söz konusu olamaz. Bu, bize ve insanlara Allah'ın bir lütfudur, fakat insanların çoğu şükretmezler. Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı? Siz Allah'ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlere, putlara tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.*"

Bir önceki surede (102-110 ayetleri arasında) vurgulanan Muhammedî davetin temelleri bu surede, kıssa münasebetiyle ve doğrudan bir hitap olarak ifade edilir, Hz. Peygamber'e, çektiği sıkıntıların kendisine mahsus olmadığı, aksine geçmişteki peygamberlerin de benzer sıkıntılar çektikleri, hatta neredeyse ümitlerini kaybedecek oldukları, fakat işte tam bu anda, yani ümidin en çok zayıfladığı anda ilahî yardımın ve zaferin geldiği ifade edilir; "*Biz senden önce de, memleketler halkından ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik, ama hepsi de toplumlarının yalanlamasına maruz kaldılar. Yeryüzünde dolaşıp da, kendilerinden önce*

gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Elbette ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? Nihayet peygamberler ümitlerini kesecek hâle gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi de, böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi. Azabımız ise, suçlular topluluğundan geri çevrilemez."

Yusuf ile ilgili soruya verilen cevap tamamlandıktan sonra ise surenin sonuç bölümü gelir ve orada, mukaddimede söz edilen konu tekrar edilir; *"Andolsun ki, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibret vardır. Kur'an, uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat kendinden önceki kitapları tasdik eden, her şeyi açıklayan ve inanan bir toplum için de bir yol gösterici ve bir rahmettir."*

Üçüncü Aşama Üzerine Genel Değerlendirme: Tevhid, Putlar ve Tasvir (Resim-Heykel)

Tevhid

Muhammedî davet, daha ilk aşamasında, "Yaratan Rabbinin adıyla oku" emri ile birlikte tevhid çağrısına başlamıştı. O andan itibaren Ulûhiyet konusunda yeni bir tasavvur geliştirdi ve Kureyşliler Hz. Peygamber'den "rabbini tanıtması"nı, yani kendi tapındıkları ilahlar silsilesi içerisindeki yerini belirtmesini istediklerinde bu ulûhiyet anlayışını çok süratli ve hiçbir karışıklığa yer bırakmayacak derecede net bir şekilde tanımladı. Bu tanımda müşriklere net olarak cevap veriliyor, İslam'ın ulûhiyet anlayışının Arapların putperest anlayışlarıyla hiçbir ilgisi olmadığı gibi bir taraftan tek bir ilaha inandıklarını söylerken diğer taraftan birtakım "nispet"lerle ilahî zata bir tür "çokluk" isnat eden Yahudi ve Hıristiyanlıkla da ilgisi olmadığı vurgulanıyordu. Zira Yahudilerin "ilah"ı kendilerine has "milli" bir ilahtı ve ona, varlık itibariyle olmasa da özel gözetim ve riayet açısından kavimlerinin "baba"sı gözüyle bakıyorlardı. Bu sebeple de onların "ilah"la ilişkileri, bir kabilenin kabile reisi ile olan ilişkisi gibiydi. Hatta bazı Yahudi gruplar, İsrailoğullarının önemli önderlerinden olan Üzeyir'i Allah'ın oğlu olarak kabul etmekteydiler. Hıristiyanlıkta ise ulûhiyet, üç unsur/uknum olarak anlaşılıyordu: Baba(Allah), Oğul(İsa) ve Kutsal Ruh(Meryem'in bakire olarak İsa'yı doğurmasını sağlayan Ruh, yani Cebrail). Kur'an'ın deyimiyle onlar Allah'a, "üçün üçüncüsü" olarak inanıyorlardı.

İşte Kureyşliler Hz. Peygamber'den "rabbini tanıtmasını" istediklerinde Muhammedî davet kendisini bütün bu "nesep" ve isnatlardan, maddi, manevi veya ruhî tüm şirk çeşitlerinden özenle ayırarak tanımlamıştı. Yüce Allah şöyle buyurmaktaydı; *"De ki Allah birdir, Samed'dir, doğmamış ve doğurulmamıştır, hiçbir şey onun benzeri ya da dengi değildir."* Bu tanım, o dönemde geçerli olan başta şirk olmak üzere tüm dini tasav-

vur biçimlerinden kesin bir şekilde ayrı idi. Diğer taraftan Kur'an, vaktiyle putperestlikle mücadele etmiş olan Yahudilik ve Hıristiyanlık ile olan ilişkilerini "tevhid" temelinde sürdürmüştü. Bu ise, bütün insanlığın ilahı olan tek bir yaratıcıya vurgu yapmak demekti. Nitekim İbrahim peygambere yapılan atıflar bu çerçevede idi. Allah'ın "âlemlerin rabbi" olduğu söyleniyor, insan yahut beşer bir evlat edinmediği vurgulanıyordu. Nüzul döneminde Mekke'de(birkaç köleyi ve ziyaret için gelen kimseyi ya da tüccarları istisna sayarsak) Yahudi ve Hıristiyanların herhangi bir varlıkları bulunmadığı için İslam'ın bu dinlerle ilişkisi "kitap" düzeyinde, yani İbrahim'in inancı temelinde kalmaya devam etmiş, farklı yorumlara girilmeye gerek görülmemişti. Bu sebeple onlarla olan ilişkiler "barışçıl" karakterliydi, en azından çatışma içermiyordu. Fakat Hz. Peygamber, öteden beri Yahudi kabilelerin yaşamakta olduğu Medine'ye hicret ettiğinde bu barışçıl ilişkiler zamanla bozulacak, farklılıklar ortaya çıkacak, ileriki aşamalarda göreceğimiz çatışmalar baş gösterecekti.

Öyleyse Muhammedî davetin bu üçüncü aşamasında Kur'an'ın yoğunlaştığı tevhid meselesi sadece "*şehirlerin anası Mekke ve çevresi*"ne has, yani sadece müşrik Araplara yöneltilmiş bir söylem idi. Kur'an, sahip oldukları ticari ve dini konum nedeniyle bütün Arap ülkesinin liderliğini elinde bulunduran Kureyş Araplarının dilleri ile inmiş ve onlara hitap etmekte olduğu için, bu tevhid söylemi de bu Araplara, yani Muhammedî daveti ticari çıkarları için tehlike olarak gören ve kâh alay ederek, kâh insanları ona karşı provoke ederek, kâh inananlara ekonomik ve fiziksel baskılar yaparak bu daveti yok etmeye çalışan müşriklere yönelik idi. Egemen sınıfların çıkarlarını korumaya çalıştıkları her tarihsel durumda olduğu gibi burada da müşrikler "savaş" yoluna başvurmuşlar, İslam'ı yok etmek için onunla savaşmışlardı. Fakat işler henüz savaş noktasına gelmeden önce yönetimi elinde bulunduran gruplar, kendi çıkarlarını savunmak için ustaca bir plan izler, bu çıkarları toplumun müşterek alanlarına çekerek sanki yönetilenlerle yönetenlerin ortak çıkarlarını savunuyormuş gibi yaparlar. Kendi çıkarlarını toplumun ortak çıkarı gibi gösterirler. İşte Mekke'de, ticaret gelirleri ve hac gelirleri sayesinde zenginleşmiş egemen kabileler ile zayıf kabileler arasında "din" dışında hiçbir ortak nokta kalmamış olduğu için, kendi çıkarlarını savunmaya çalışan egemen kabileler bunu bir din savaşına çevirdiler. Böylece egemen kabilelerin çıkarları artık toplumun dini değerleri haline gelmiş, bunları savunmak da ülkenin önderlerinin ve aklı başında şahsiyetlerinin yönettiği bir "milli vazife"ye dönüştürülmüştü.

Muhammedî davetin ortaya çıktığı şartlara bu hızlı bakışımız bu şartların değişmesi için ne kadar büyük bir çaba sarf edilmesi, bu uğurda başarıya ulaşmak için ne fedakârlıklar yapılması gerektiğini anlamamızı sağlayabilir. Siret-i Nebevî'yi takip edip de sayıları ancak onuncu yıl itibariyle yüze ulaşan ve çoğunluğu zaten Habeşistan'a göç etmiş bulunan müslümanların Kureyş müşrikleri tarafından nasıl türlü baskılar ve eziyetlere maruz bırakıldıklarını ve davetin bu ağır yükünün neredeyse sadece Hz. Peygamber'in omuzlarında olduğunu göreceklerdir. İşte bu tabloyu siret-i nebevî'den okuyan ve Kur'an surelerinin buna paralel olarak indirilişini takip eden bir araştırmacı; dinî, siyasî veya ideolojik mensubiyeti ne olursa olsun, şu gerçeği açık bir şekilde görmek ve itiraf etmek durumunda kalacaktır: Kahramanları tarih yaratıyor olsa da, burada tarihi yapan ve şekillendiren bizzat İslam Peygamberi Abdullah oğlu Muhammed olmuştur.

Bu kitabı başından beri okuyan ve bizimle aynı anlayış ufkunu paylaşan okurlar muhtemelen bu sonucun çıkarılmasının henüz erken olduğunu düşüneceklerdir. Ancak bunu daha şimdiden dile getirmek, Muhammedî davetin neticede ulaşmış olduğu pratik başarıya kavuşabilmek için ne ölçüde büyük gayretlerin sarf edilmiş olduğunun daha iyi anlaşılmasını ve takdir edilmesini sağlayacaktır.

İlk iki aşamada Muhammedî davetin Mekke'deki varlığı henüz silik ve etkisiz idi, toplumun gündemine daha yerleşmemişti, fakat üçüncü merhaleye gelindiğinde artık davetin hızlı bir şekilde boy gösterdiğini ve şehirde en önemli gündem maddesi haline geldiğini görmekteyiz.

Geriye, üzerinde o kadar kavganın yapıldığı "putlar" konusuna değinmek kalıyor. Burada müslüman tarihçilerin gözünde putperestliğin hakikatinin ne olduğuna ve İslam'ın putperestliğe karşı zafer kazanmasından ve buna bağlı olarak "göz ardı edilen tarih" kategorisinde dâhil edilen bir "öteki tarih/ötekinin tarihi" inşa edilmesinden sonra putperestliğe nasıl bir tarih yazıldığı konusunda göz atacağız. Kuşkusuz diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da, "tarihin unuttukları", bizzat "tarih"in kendisini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Putlar

a- Sözlük anlamı

Sözlüklerde "sanem/put" kelimesi, Allah dışında kendisine ibadet edilen varlık olarak tarif edilir. Tam olarak söylemek gerekirse "put", ibadet edilen varlığın insan şeklindeki heykeline veya resmine denir. Arapçadaki

"vesen" kelimesi ise, taş veya tahtadan yontularak yapılan putlara verilen isimdir. Tapınılan put, belli bir şekli olmayan bir taş ise, ona "nusab/nusub" denilmiştir. Denildiğine göre cahiliye döneminde her bölgede, adına falanca oğullarının kızı denilen ve kendisine ibadet edilen bir put mutlaka bulunurdu. Kâbe'nin çevresinde yer alan putlara ise kurbanlar kesilirdi. Rivayete göre kendi evine bir put alacak veya ibadet mekânı yapacak parası olmayanlar Kâbe'nin çevresine birkaç taş diker ve onların çevresinde tavaf ederlerdi. Yolculuğa çıkan biri yanına dört taş alır, bunlardan birine ibadet eder, diğer üçüyle ise yakacağı ocağı kurardı. Konakladığı yeri terk edeceği zaman taşları orada bırakır ve başka dört taş daha alarak yoluna devam ederdi.

Anlaşılan o ki "sanem" ve "vesen" kelimeleri, tıpkı Allah ve Rahman kelimeleri gibi, Sami dillerinin ortak kelimelerindendirler. Yani bu kelimeler Arapçaya dışarıdan gelmişlerdir. Sanem kelimesinin aslı İbranca'da suret, Aramca'da ise "gül tanrısı" anlamına gelen "Selem"dir. Vesen kelimesine ise Arap dilciler Arapçada bir kök bulmaya çalışmışlar ve "yerleşmek, kalmak" anlamına gelen "vesene" fiilinden türediğini söylemişlerdir.[182]

b- Kabe'deki putlar: İbrahim ve Meryem ikonaları

İslam'ın doğduğu dönemde Kâbe'de çok sayıda put vardı. Sahih-i Müslim'de yer alan bir rivayete göre Hz. Peygamber fetih günü Mekke'ye girdiğinde Kâbe'nin çevresinde 360 adet put vardı. Elindeki asası ile bunları teker teker yıkmaya başladı. O sırada şu ayeti okuyordu; *"Hak geldi, batıl zail oldu" (İsra, 17/81)*

Ezrakî'nin, ***Ahbaru Mekke*** adlı eserinde rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber fetih günü Mekke'ye girdiğinde Kâbe'nin içinde meleklerin ve daha başka şeylerin resimleri ve heykelleri de vardı. Bunlardan bir tanesi de Hz. İbrahim'in heykeli idi. Hz. Peygamber bu resme baktı ve "Allah müşrikleri kahretsin! Onu putların önünde fal oku çeken bir yaşlı gibi resmetmişler" dedi ve onu kırdı. Sonra Hz. Meryem resmini gördü, elini üzerine koydu ve "Bu resim dışında Kâbe'deki tüm resimleri silin" buyurdu. Diğer bir rivayette şöyle denilir; "Kureyşliler Kâbe'de birçok resim yapmışlardır. Bunlardan biri de İsa ve Meryem resmi idi. Gassan kabilesinden bir kadın, Araplarla beraber Kâbe'yi hac etmiş ve o sırada bu resmi görmüştü. Bunun üzerine şöyle demişti, "Anam babam sana feda olsun! Demek sen

182 Putlarla ilgili malumat veren kaynaklar çok fazladır. Tefsir kitapları, peygamberlerin hayatlarını anlatan eserler, tarih, edebiyat ve rivayet eserleri ve daha benzerleri. Bunlar içerisinde el-Kelbî'nin "Kitabu'l-Esnam (Putlar kitabı) ile Ezrakî'nin "Ahbaru Mekke" adlı kitabını örnek olarak gösterebiliriz.

Arapsın!" Neticede Hz. Peygamber İsa-Meryem resmi dışındaki bütün resim ve heykellerin yıkılıp temizlenmesini emretti." Kâbe'deki putlar kırılıp telef edildikten sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali, Halid b. Velid, Muğire b. Ebi Şu'be gibi bazı sahabileri çeşitli ordu birliklerinin başına komutan tayin etti ve onları Arap kabilelerinin taptıkları bütün putları yıkmaları için sefere gönderdi.

c- Putperestliğin kadim kökleri

Kadim dinlerde "Paganizm" adı verilmiş olan putperestlik, insanlık tarihi kadar eskidir. Doğrusu Arap yarımadasında bu geleneğin hangi çağda ortaya çıktığını tespit edebilmek oldukça zordur. Yarımadanın doğu-batı, kuzey-güney her yönden çeşitli kültür ve dinlerle sıkı iletişim içerisinde olması bu zorluğu daha da artırmaktadır. Kur'an Nuh peygamber devrinde putlara tapıldığını, Hz. İbrahim'in putları kırdığını, insanları tevhide çağırdığını ve oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi tevhid dininin merkezî mabedi olarak inşa ettiğini bildirmektedir.

Arap tarihçiler İsmail peygamberin Arapların Cürhüm kabilesinden bir kadınla evlendiğini ve daha sonralardan kızını bu kabileden Mudad b. Amr adlı birisi ile evlendirdiğini, böylece İsmailoğulları ile Cürhüm kabilesi arasında bir dini ortaklık ve kan bağı tesis edildiğini, zamanla bölgedeki egemenliğin Cürhüm kabilesinden İsmailoğullarına geçtiğini ve bunların da daha sonraları Mekke'de diktatör ve baskıcı bir yönetim kurduklarını kaydederler.

Yemen'de yaşanan ve Ma'reb seddini yıkan sel (bu seddin ilk olarak 542' de, daha sonra da MS 750 de tamamen yıkıldığı söylenir) nedeniyle, başında Huzaa lakaplı Harise b. Amr adlı birinin bulunduğu bir Yemen kabilesi kuzeye doğru göç eder, Mekke'yi ele geçirip Cürhüm kabilesini oradan çıkarırlar. Daha sonradan Huzaa'nın torunu Amr b. Luheyy, İsmailoğulları ile ittifak yapar ve Mekke'de lider konuma yükselir, Kâbe'nin örtüsünü yenileme görevi/şerefi ona ait olur. Derken Amr Kâbe'nin kâhini olur. Tarihçiler Cidde, Yemen, Şam gibi bölgelerden putların Kâbe'ye getirilmesini ve Kâbe'nin putperestliğin merkezi yapılmasını ona dayandırırlar. Denildiğine göre, Kâbe'nin en büyük putlarından olan "Hubel"i getiren de odur. Ondan sonra Mekke'nin yönetimi, akrabalarından Halil el-Huzaî'nin kızıyla evlenmiş olan ve Hz. Peygamber'in beşinci kuşaktan dedesi olan Kusayy b. Kilâb'a geçer.

Ezrakî, İbn İshak'tan naklen şu bilgiyi verir: Amr b. Luhey Mekke'nin aşağı tarafında Hulasa adlı bir put diker. Zamanla insanlar bu puta hedi-

yeler sunar, önüne arpa, buğday ve devekuşu yumurtaları gibi bir takım sunaklar bırakırlar. Üzerine süt döker, adına kurbanlar keserler. Safa Tepesi üzerine "Rüzgâr Tanrısı" adında, Merve tepesi üzerine de "Kuşların besleyicisi" adında bir put dikerler. Kızıldeniz kıyısında Kudeyde bölgesinde Menat adlı put dikilir. Bu, Ezd ve Gassan kabilelerinin putudur, onu ziyaret edip Hac yapar, ta'zim ederler. Kâbe'yi tavaf ettiklerinde, Arafat'tan ve Mina'dan indikten sonra Menat putunun yanına varmadan ihramdan çıkmazlar, ona kurbanlar adarlardı. Ona kurban kesen kişi Safa-Merve arasında say yapmaz, oradaki "Rüzgâr Tanrısı" ve "Kuşların Besleyicisi" adındaki putları tavaf etmezdi. Bunlar Menat'a kurban keserdi. Hac veya Umre yapmak üzere ihrama girdiklerinde, bu ibadetleri bitirinceye dek başlarını evlerine ya da herhangi bir damın altına sokmazlar, ihtiyaç anında evin duvarını tırmanıp bacadan içeri girerlerdi. Kapıdan girdiklerinde kapının tokmağının başlarına vuracağını düşünürlerdi. İslam bu âdete son verdi. Kur'an, *"Evlerinize arkalarından girmeniz iyilik değildir, asıl iyilik takva sahibi olan kimselerin yaptıkları davranışlardır" (Bakara, 2/189)* buyurur. ... Deniz kıyısında bulunan Menat adlı puta Medine'deki Ezd kabilesi, Gassan kabilesi, Evs ve Hazreç kabileleri ve Şamlılar tapınırlardı... Denildiğine göre Lat, Menat ve Uzza'nın birer şeytanları vardı, bunlar onlarla gizlice görüşür ve Kâbe'nin bakıcılarına bilgiler iletirlerdi."

Anlaşılan, Kâbe'ye hâkim olmak öteden beri (belki de bu sebeple) Yemen krallarının arzusu idi. Nitekim tarihçilerin anlattıklarına göre Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe'nin Fil yılındaki saldırısının yanı sıra Yemen'deki Tübba' kralları defalarca Mekke'ye saldırılar düzenlemişlerdi.

d- Yahudi ve Hıristiyanlıkta put/ikon

Semavî dinler içerisinde putperestliği eleştiren tek din İslam değildir. Nitekim Tevrat ve İncil'de de benzer eleştirileri bulmak mümkündür. Tevrat'ın Tesniye (yasanın tekrarı) kitabında anlatıldığına göre, Hz. Musa, Buzağı'ya tapınmış olan İsrailoğullarına şöyle seslenir;

> *Tanrınız Rab'bin sizinle yaptığı antlaşmayı unutmamaya, kendinize Tanrınız Rab'bin yasakladığı herhangi bir şeyin suretinde put yapmamaya dikkat edin. Çünkü Tanrınız Rab yakıp yok eden bir ateştir; kıskanç bir Tanrı'dır. Ülkede uzun zaman oturduktan, çocuk ve torun sahibi olduktan sonra yoldan sapar, kendinize herhangi bir şeyin suretinde put yapar, Tanrınız Rab'bin gözünde kötü olanı yaparak onu öfkelendirirseniz, bugün size karşı yeri göğü tanık gösteririm ki, mülk edinmek için Şeria Irmağı'ndan geçip gideceğiniz ülkede kesinlikle ve çabucak öleceksiniz. Orada uzun süre yaşamayacak, büsbütün yok olacaksınız. Rab sizi*

başka halkların arasına dağıtacak. Rab'bin sizi süreceği ulusların arasında sayıca az olacaksınız. Orada görmeyen, duymayan, yemeyen, koku almayan, insan eliyle yapılmış, ağaçtan, taştan tanrılara tapacaksınız. (Tesniye 4/23-28) "Tanrınız Rab mülk edinmek üzere gideceğiniz ülkeye sizi götürdüğünde, önünüzden birçok ulusu -Hititler'i, Girgaşlılar'ı, Amorlular'ı, Kenanlılar'ı, Perizliler'i, Hivliler'i, Yevuslular'ı, sizden daha büyük ve daha güçlü yedi ulusu- kovacak. Tanrınız Rab bu ulusları elinize teslim ettiğinde, onları bozguna uğrattığınızda, tümünü yok etmelisiniz. Bu uluslarla antlaşma yapmayacaksınız, onlara acımayacaksınız. Kız alıp vermeyeceksiniz. Kızlarınızı oğullarına vermeyeceksiniz; oğullarınıza da onlardan kız almayacaksınız. Çünkü onlar oğullarınızı beni izlemekten saptıracak, başka ilahlara tapmalarına neden olacaklardır. O zaman Rab size öfkelenecek ve sizi çabucak yok edecek. (Tesniye 7/1-4)

Yeşeya kitabında (M.Ö. 8. yy.) ise şunları okumaktayız:

Rab, İsrail'in Kralı ve Kurtarıcısı,
Her Şeye Egemen Rab diyor ki,
"İlk ve son benim,
Benden başka Tanrı yoktur.
Benim gibi olan var mı? Haber versin.
Ezeli halkımı var ettiğimden beri olup bitenleri,
Bundan sonra olacakları söyleyip sıralasın,
Evet, gelecek olayları bildirsin!
Yılmayın, korkmayın!
Size çok önceden beri söyleyip açıklamadım mı?
Tanıklarım sizsiniz.
Benden başka Tanrı var mı?
Hayır, başka Kaya yok;
Ben bir başkasını bilmiyorum."
Puta tapanlar Utanacak
Putlara biçim verenlerin hepsi boş insanlardır.
Değer verdikleri nesneler hiçbir işe yaramaz.
Putların tanıkları onlardır;
Ne bir şey görür ne de bir şey bilirler.
Bunun sonucunda utanç içinde kalacaklar.
(Yeşeya, 44/6-9)

Artakalan odundan kendine bir ilah,
Oyma put yapar;
Önünde yere kapanıp ona tapınır,
"Beni kurtar, çünkü ilahım sensin" diye yakarır.
Böyleleri anlamaz, bilmez.
Çünkü gözleri de zihinleri de öylesine kapalı ki,
Görmez, anlamazlar.
(Yeşeya, 44/17-18)

Benzer şekilde İncil'de, Elçilerin İşleri kitabında şöyle denilmektedir:

"Biliyoruz ki kâinatta put şeklinde bir ilah yoktur, sadece bir tek ilah vardır, eğer gökte ve yerde var olduklarını iddia ettikleri ilahlar gerçekten var olsalardı, ne kadar çok ilah bulunacaktı?! Bizler sadece tek ilaha inanıyoruz. O her şeyin kendisinden çıktığı "baba"dır, biz onun kullarıyız. Bir de tek Rab vardır, o da İsa Mesih'tir ki her şey onunla kaimdir, biz de onunla kaimiz... işte bu yüzden dostlarım, putperestlikten kaçınınız. Korkaklara, imansızlara, fesatçılara, katillere, zina edenlere, şeytanlarla ilişki kuranlara, putperestlere ve deccallara gelince, onların sonu, ateş ve kibrit ile alev alev dolu olan cehennemdir. Ve bu da ikinci ölümdür."

Burada, Yunan kültürünün, özellikle de çeşitli ikonaların (gökyüzünden yeryüzüne bakan tanrıların heykel ve resimlerinin) çokça tedavülde olduğu putperest Yunan halk inançlarının bölgede oldukça yaygın olduğuna işaret etmek gerekiyor. Nitekim İncil'in Elçilerin İşleri kitabında hedef alınan inançlar işte bunlardır. Hatta belki de İncil'de putperestliğin bu şekilde "hedef tahtasına oturtulması", Hıristiyan Bizans imparatorluğu ile Yunan kültürü arasında yaşanan çatışmaların dışavurumudur. Tarihte olan şey hep şudur: Mağlup kültürün herhangi bir adet veya geleneği galip kültürler tarafından yok edildiğinde bu adet bir başka şekilde tezahür ediverir ve galip kültüre karşı yapılmış bir "karşı fetih" olur. İşte Hıristiyan elçilerin Grek putperestlik inancına karşı geniş çaplı bir hamle başlattıkları dönemde, Yunan felsefesi tam da Hıristiyanlığın kalbinde bir tür "karşı fetih" hareketine girişmiş, *"Bir'den 'çok/luk' çıkar mı, çıkmaz mı?"* şeklinde kendi içinde yürüte geldiği felsefi tartışmaları dinî/felsefî bir form içinde Hıristiyanlığa enjekte etmiş ve bu tartışmalardan "teslis" inancının türemesini sağlamıştır. Nitekim "Kur'an'a Giriş" adlı eserimizde, Aziz Pavlos'un Yunan topraklarında ve putperestlikten etkilenen bölgelerde Hıristiyanlığı yaymaya çalıştığı sırada bu "teslis" dönüşümünün nasıl gerçekleştiğini anlatmıştık.[183]

Putlar ve İslam'da resim/heykel sanatının yeri

Bu aşamada gördüğümüz ve ileriki aşamalarda göreceğimiz üzere Kur'an, putperestliğe, putlara ve genel olarak "Allah'tan başkasına ibadet etmeye" karşı çok kapsamlı ve şiddetli bir şekilde saldırmıştır. Fakat putların veya daha başka şeylerin resimlerini yapanlardan hiç söz etmemiş, onları hiç eleştirmemiştir. Buradan anlaşılan o dur ki, Yüce Allah gerek Kâbe'den gerek diğer yerlerden putların temizlenmesini isterken, onların bir "ibadet nesnesi", bir mabud olarak benimsenmelerini engellemek iste-

183 Bkz: İlgili kitabın, "Üç Semavî Dinin Köken Birliği" adlı bölümü.

miştir, yoksa sadece birer resim veya heykel olarak onlarla bir alıp veremediği yoktur. Nitekim Hz. Peygamber'in, Kâbe'deki put ve resimlerin temizlendiği esnada İsa-Meryem resminin silinmesini istemediğini, buna karşın, hem İslam'da haram olan hem de Semavî dinlerin atası İbrahim'in dinine de uymayan fal bakma, fal oku çekme fiilini yapar halde resmedilmiş olan İbrahim resminin silinmesini emrettiğini daha önce işaret belirtmiştik.

Putlar peygamberin emri ile Mekke'den ve bütün Arap yarımadasından temizlenince bunu takip eden aşamada, insanların tekrar putperestliğe dönmemeleri için bu yöndeki temkini sürdürmek zorunluydu. Ardından müslümanların fetih devri başladı ve putperest insanların yaşadıkları birçok ülke fethedildi. Bunların kimileri doğrudan putlara tapıyor, kimileri de Allah'a ibadet ettikleri halde bazı melek ve peygamberlerin resimlerini de -ibadet maksadı taşımaksızın- yapıyorlardı. Bu ortamda müslümanların, yeni nesilleri şirkten korumak için putlara ve bu tür resimlere karşı sert tavır takınmaları gayet tabii idi. Bu çerçevede resim yapmayı yasaklayan hadisler rivayet edildi. Bunlardan en meşhur ikisi şöyledir;

"Kıyamet günü en şiddetli azabı görecek olan kimseler resim çizenlerdir."

"Şu resimleri çizenler kıyamet günü azaba uğrayacaklardır; onlara, "yaptığınız resimlere can verin bakalım!" denilecektir."

İbn Hacer ilk rivayetle ilgili olarak şunu söylüyor;

"Firavun ailesini en şiddetli azaba sokun"(Gafir,46) ayeti ile bu hadis arasında çelişki var gibidir. Zira ayete göre en şiddetli azabı görecek olanlar Firavun ailesi iken Hadise göre bunlar resim çizenlerdir. Taberî buna şöyle cevap verir; "Burada çizdiği resmin put olarak ibadet edilen bir varlık kabul edileceğini bilen ve bunu amaçlayan kimseler kast edilmiştir. Zira bu fiili nedeniyle o insan küfre girer. İşte o zaman da Firavun ailesinin girdiği en şiddetli azaba girmesi pekâlâ mümkün olur. Fakat resmini bu amaçla yapmayan kimse sadece günahkâr olmuş olur." Kurtubî ise şöyle cevap verir; "insanların en şiddetli azaba uğrayanı demek bütün insanların değil, bazı insanların en şiddetli azaba uğrayanı demektir. O bazı insanlar ise, ilgili ayetteki tehdide sebep olan fiile iştirak eden kimselerdir. Buna göre, ilahlık iddiasında bulunan Firavun en şiddetli azaba uğrar. Ona uyanlar içerisindeki kâfirler, fasıklardan daha şiddetli azaba uğrarlar. Bir canlı resmini kendisine ibadet edilecek bir put olması amacıyla çizen kişi, başka amaçla çizen kişiden daha şiddetli azaba uğrar."

Bu problemin konunun özü ile ilgili olmadığı, sadece "en şiddetli azap" meselesi üzerinde cereyan ettiği ve ayet-hadis arasındaki müşkili gidermeye yönelik olduğu açıktır. Neticede şiddetli ve şiddetsiz olsun herhangi

bir azap, sadece ibadet maksadıyla resim yapan kimse için söz konusudur, başkası için değil. Günümüzde, hele de müslüman ülkelerde hiç kimsenin, ibadet edilecek bir şey olması maksadıyla resim yapacağını sanmıyorum, bu resim ister canlı resmi olsun ister cansız varlık resmi fark etmez. Günümüzde ressamların, çizdikleri resimleri put olarak kullanma gibi bir niyetleri söz konusu değildir. Süs eşyaları, takılar, değişik şekillerdeki elbise ve ayakkabılar, sanat ve estetik amacıyla çizilen resimleri yapılan heykelleri çekilen fotoğraflar... bütün bunların bence din veya ibadet ile hiçbir alakası yoktur. Tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi burada da temel kıstas, "ameller niyetlere göredir" ilkesi olmalı, yani maksatlar esas alınmalıdır. Herhangi bir şekilde Allah'a şirk koşmak üzere yapılan her şey haramdır, ama sırf resim ya da heykel olduğu için değil, kendisi aracılığıyla Allah'a şirk koşulduğu için haramdır. Bunun dışındaki şeyler ise insanın duyusal, bedensel, düşünsel, ruhsal yönlerden rahatlamasını ve gelişimini sağlayan şeylerdir. Bunlardan kimileri yaşamın devamı için zorunlu iken kimleri yaşamı güzelleştiren tamamlayıcı unsurlar arasına girer. Kimileri ise süs ve ziinet kabilindendir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor;

> *De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı ziyneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?"... De ki: "Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır." (A'raf, 7/32-33)*

O halde yukarıda geçen hadisler, eğer Allah'a şirk koşmak üzere yapılan resim ve heykel ile ilgili ise, o zaman o hadislerin sahih olduğuna zaten Kur'an'ın bizzat kendisi tanıklık ediyor demektir. Zira bu husus, yukarıdaki ayette geçen "*herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı... haram kılmıştır*" ifadesinde zaten zikredilmiş olmaktadır. Ancak hadislerde sözü edilen resim, Allah'a şirk koşma amacı taşımadan yapılan resim ise, o zaman bu rivayetler, "*De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı ziyneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?*" ayetinin muhatabı olmak durumundadırlar. Kaldı ki bu ayet, Kâbe'yi tavaf ederlerken elbise giymeyi haram addeden cahiliye müşrikleri hakkında indirilmiştir. Taberî bu ayetin tefsirinde şunları söylemektedir;

> "Burada Yüce Allah elçisi Muhammed'e şunu söylüyor: Ey Muhammed! Kâbe'yi tavaf ederlerken elbiselerini çıkaran ve Allah'ın temiz ve helal saydığı rızıkları haram sayan şu cahil müşriklere de ki; "Allah'ın kulları için yarattığı, giyinip takınarak süslenmenizi istediği ziynetleri ve yeme-içmeniz için yarattığı helal rızıkları kim size haram kıldı!?"

Birinci cildin sonu

MUHAMMED ÂBİD
EL-CÂBİRÎ

SİYER EŞLİĞİNDE KUR'AN'I ANLAMAK

Fehmü'l Kur'an

NÜZUL SIRASINA GÖRE TEFSİR

2

mana
YAYINLARI

İLİMYURDU YAYINCILIK 64
TEMEL ESERLER 3

Kitabın Adı:
FEHMÜ'L KUR'AN
Nüzul Sırasına Göre Tefsir

Kitabın Özgün Adı:
FEHMÜ'L-KUR'ANİ'L HAKİM
et-Tefsirü'l Vadıh Hasebi Tertibi'n Nüzul

Yazan:
Muhammed Âbid el-CÂBİRÎ

Çeviri:
Muhammed COŞKUN

İç Düzen:
İlimyurdu Yayıncılık

Kapak Tasarımı:
Muzaffer Yılmaz

Baskı-Cilt
Enes Basın Yayın ve Matbaacılık Ltd.Şti.
Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No:12/212 Topkapı/İstanbul
Tel:(0212) 501 4 763 Fax:(0212) 501 08 40

İlimyurdu

Sofular Mh. Kıztaşı Cad. No:9/2 Fatih / İstanbul
Tel.:(0212) 533 05 35 **Faks:**(0212) 631 53 69
web:www.ilimyurdu.com
e-mail:info@ilimyurdu.com

2013 Bu kitabın Türkçe yayın hakları İlimyurdu Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti'ne aittir.

فهم القرآن الحكيم
التفسير الواضح حسب ترتيب النزول

FEHMÜ'L-KUR'ÂN

Nüzul Sırasına Göre
Hikmetli Kur'ân'ın Anlaşılır Tefsiri

II. CİLT

MUHAMMED ÂBİD
el-CÂBİRÎ

Çeviren
Muhammed COŞKUN

İÇİNDEKİLER

Giriş:
"Açık Davet" İle "Çağrının Haykırılması" Arasında 7

DÖRDÜNCÜ AŞAMA

Çağrıyı Haykırma ve Kabilelerle İletişim 23
Sunuş 25
53- Hicr Sûresi 29
54- En'am Sûresi 43
55- Saffat Sûresi 73
56- Lokman Sûresi 85
57- Sebe Sûresi 93
Dördüncü Aşama Üzerine Değerlendirme:
Muhammedî Davet Panayırlarda Arap Kabilelerine Açılıyor ... 103

BEŞİNCİ AŞAMA

Muhasara ve Habeşistan'a Hicret 105
Sunuş 107
58- Zümer Sûresi 111
59- Mü'min Sûresi 123
60- Fussilet Sûresi 137
61- Şûrâ Sûresi 147
62- Zuhruf Sûresi 163
63- Duhân Sûresi 175
64- Câsiye Sûresi 183
65- Ahkâf Sûresi 191
Beşinci Aşama Üzerine Değerlendirme:
Hidayet ve Dalalet Meselesi 201

ALTINCI AŞAMA

Muhasara Sonrası Kabilelerle İletişimin
Sürdürülmesi ve Hicret Hazırlıkları 223
Sunuş 225
66- Nuh Sûresi 231

67- Zariyat Sûresi 239
68- Ğaşiye Sûresi 245
69- İnsan Sûresi 249
70- Kehf Sûresi 253
71- Nahl Sûresi 275
72- İbrahim Sûresi 297
73- Enbiya Sûresi 311
74- Mü'minun Sûresi 325
75- Secde Sûresi 339
76- Tur Sûresi 345
77- Mülk Sûresi 351
78- Hakka Sûresi 355
79- Me'âric Sûresi 359
80- Nebe Sûresi 367
81- Nâzi'ât Sûresi 373
82- İnfitar Sûresi 381
83- İnşikak Sûresi 385
84- Müzzemmil Sûresi 401
85- Rad Sûresi 407
86- İsra Sûresi 419
87- Rum Sûresi 443
88- Ankebut Sûresi 457
89- Mutaffifîn Sûresi 471
90- Hac Sûresi 477
Altıncı Aşama Üzerine Değerlendirme:
Medine'ye Hicret 497
Mekke Dönemi Üzerine Genel Değerlendirme:
Yöntem ve Sonuçlar 501
Yöntemsel/Metodolojik Yenilik 503
İçerik ve Düşünce Açısından Yenilik 507
Mekkî Kur'an'da Ahlakî Söylem 513
Sonuç:
"Ahiret İçin Dünya" Değil, "Dünya İçin Ahiret" Anlayışı 533
Kaynaklar 535

GİRİŞ: "AÇIK DAVET" İLE "ÇAĞRININ HAYKIRILMASI" ARASINDA

1- Gizli ve açık davet aşamaları arasında Muhammedî Davet

Tefsir ve Siyer âlimlerinin çoğu, Hz. Peygamber'in, bizim yaptığımız sıralamaya göre 53. sırada inmiş olan Hicr Sûresindeki, *"sana emredileni açıkça haykır"(Hicr, 15/94)* ayeti ininceye kadar gizli davet yürüttüğünü bildiren bir rivayet nakleder ve gizli davetin ilk üç ya da dört yıl boyunca sürdüğünü, bu dönem içerisinde Müslüman olanların sayısının ise kırk civarında olduğunu ifade ederler. Bu görüş, Sîret'in akışına uygun değildir, çünkü birinci ciltte anlatmış olduğumuz üzere, Peygamberliğin başlangıcı olan *"Yaratan Rabbinin adıyla Oku!"* ayetinden itibaren Muhammedî davetin geçirmiş olduğu üç aşama,[1] toplam dört seneden fazla sürmüştür. Bu arada Kur'an'ın müşrikler karşısında açıkça okunması ilk kez Abdullah b. Mesud tarafından yapılmıştır. İbn Mesud, Kureyşin ileri gelenleri Mescid-i Haram'daki makamlarında (Daru'n-Nedve) otururlarken oraya varmış ve sesli bir şekilde Rahman Sûresini okumuştur. Daha sonra aynı yerde Hz. Peygamber de Necm Suresini okumuştur. Kaldı ki bu iki olayın öncesinde de sonrasında da Kureyşlilerin Hz. Peygamber'e yönelik sihirbaz, kâhin, mecnun vb. türden suçlama ve yakıştırmaları ve Kur'an'ın bu yakıştırmalara verdiği cevaplar söz konusudur. Bütün bunlar, Hz. Peygamber'in *"sana emredileni açıkça haykır"(Hicr, 15/94)* ayeti ininceye kadar gizli davet yürüttüğünü söyleyen görüşü kabul etmeyi imkânsızlaştırmaktadır. Çünkü Hicr Sûresi bizim yaptığımız sıralamada 53. sırada yer alırken, Hz. Peygamber'in daha önce Mescid-i Haram'da okumuş olduğu Necm Suresi 22. sırada yer almaktadır. Kaynaklar bu sûrenin, peygamberliğin üzerinden beş buçuk yıl geçtikten sonra, yani Habeşistan'a ilk hicretin yapıldığı, Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in Müslüman olduğu dönemde indirilmiş olduğunu bildirirler ki

1 Bu aşamalar şöyledir: 1: Nübüvvet-Rubûbiyet ve Ulûhiyet, 2: Yeniden diriliş, hesap ve Kıyamet sahneleri, 3: Şirk'in eleştirilmesi, putlara tapmanın kınanması

bu ikisinin Müslüman olması Muhammedî davetin düşmanlara karşı aleni tavır takınması anlamına geldiği gibi bir tür meydan okuma anlamına da gelmektedir.

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in İslam davetini gizlilikten aleniliğe taşıması emri olarak anlaşılmış olan *"Sana emredileni açıkça haykır, müşriklerden yüz çevir! Allah'tan başka varlıkları ilah edinen o alaycı müşriklerin hakkından Biz geliriz, onlara karşı sana Biz yeteriz. Yakında bunu bileceklerdir"(Hicr, 15/94-96)* ayetleri, aslında açık davetin zaten fiilen başlamış olduğunu göstermektedir, çünkü bu ayetlerin indiği dönemde henüz açık davetin başlamamış olduğunu düşünecek olursak, o zaman bir taraftan "daveti açıkça haykırmak" emredilirken diğer taraftan davetin kendilerine yöneltileceği müşriklerden "yüz çevirme"nin emredilmesinin ne anlamı olacaktır?

Bizce en doğru görüş, İbn İshak'ın aktardığı şu rivayette ifade bulmaktadır;

"Kureyşliler Hz. Peygamber'e karşı düşmanlıklarını ve alaylarını iyice artırınca Yüce Allah bu ayeti indirdi." Buna göre *"sana emredileni açıkça haykır"(Hicr, 15/94)* emri, açık davete geçişten daha geniş kapsamlı olmalıdır. Hatta burada davetin yeni bir aşamasına girişten söz ediliyor olmalıdır. Neticede bu haykırış, bu olayın peygamberliğin üçüncü/dördüncü yılında gerçekleştiğini söyleyen kimi tefsir ve siyer âlimlerinin savunduğu gibi Hz. Peygamber'in o güne dek gizliden gizliye davet yürüttüğü Daru'l-Erkam'dan çıkıp aleni davete başlamasından daha fazlasına işaret etmektedir.

Bunlara göre Hz. Peygamber Müddessir Sûresinin ilk ayetlerinin inmesinden sonra gizli davet aşamasını başlatmış ve Erkam'ın evini davetin merkezi olarak seçmiştir. Bu dönemden önce mü'minler namazlarını müşriklerden gizli saklı kılmaktaydılar. Müşrikler onları namaz kılarken gördüklerinde onları alaya alır, eziyet ederlerdi. Hatta bir keresinde böyle bir olay yüzünden Sa'd b. Ebi Vakkas ile bir müşrik arasında tartışma yaşanmış ve Sa'd b. Ebi Vakkas o müşrikin kafasını bir kemik ile kırmıştı. Bu olaydan sonra Hz. Peygamber ve arkadaşları, Safa tepesi civarında bulunan Erkam'ın evini mesken tutmuşlar ve orada namaz kılmaya başlamışlardı. Bu durum üç yılı aşkın bir süre devam etti ve bu süre zarfında Müslümanların sayısı elliye yaklaşmıştı.[2]

2 İbnü'l-Esir'in anlatımı şöyledir; "Hz. Peygamber ve Müslümanlar Erkam'ın evinde kırk kişi oluncaya, yani Hz. Ömer Müslüman oluncaya dek kaldılar. Onun Müslüman olmasıyla oradan çıktılar. İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir; "Ömer Müslüman olunca müşrikler,

Buraya kadar tamam, ama tam bu noktada kimileri şu ifadeyi eklerler; "o sırada Yüce Allah *"sana emredileni açıkça haykır"(Hicr, 15/94)* ayetini[3] indirdi ve Hz. Peygamber de Erkam'ın evinden çıkıp aleni davete başladı." İşte bu ilave bize göre, davetin aşamaları ile uyumlu değildir. Zira açık davet daha önce, yani Müddessir Suresinin ilk ayetlerinin hemen ardından fiilen başlamış durumdadır. O zamandan beri Hz. Peygamber aleni daveti yürütmekte ve başta Hz. Ebubekir olmak üzere İslam'a ilk giren sahabeler ona destek vermektedirler. Nitekim bu husus birçok rivayet tarafından desteklenmektedir.

2- Çağrının haykırılması açık davet sürecinin yeni bir aşamasıdır

Demek ki *"sana emredileni açıkça haykır"(Hicr, 15/94)* ayeti, Muhammedî davetin yeni bir aşamaya intikal etmesi anlamına gelmektedir. Bu ayetin yer aldığı pasajda "Biz alaycı müşriklerin hakkından geliriz" ve "müşriklerden yüz çevir" gibi ifadeler de yer almaktadır. Peki, görünüşte çelişik gibi görünen bu ifadeleri nasıl uzlaştıracağız?

Kur'an kendi kendisini açıklar, bunun yolu ise, ayetlerin yer aldığı siyakı, yani bağlamı dikkate almaktır. Kur'an'ın anlaşılmasında "bağlam", hususi ve umumi olmak üzere iki türlüdür. Birincisi metin içi bağlamdır, ikincisi ise tarihsel bağlamdır. Bu bağlamda belli bir sûredeki ya da çeşitli sûrelerdeki değişik ayetler birlikte değerlendirilir. İncelemekte olduğumuz ayetin bağlamı ise şu şekildedir;

Metnin iç bağlamı açısından baktığımızda, müfessirlerin tümünün, ayeti sadece lafızlarından yola çıkarak ve bütünlüğünden koparark ele aldıklarını görmekteyiz. Kimisi bu çerçevede uzun uzun değerlendirmeler yaparken kimisi kısa açıklamalarla yetinir. Ancak içlerinde, yukarıda verdiğimiz üç ifade arasındaki çelişkiyi, yani bir taraftan peygamberin

---

"bunlar bizim yarımızı aldılar" dediler."
Hz. Ömer peygamberliğin beşinci senesinin ortalarında Müslüman olmuştur. Daru'l Erkam'dan çıkışın iki yıl mı, üç yıl mı yoksa Hz. Ömer'in Müslüman oluşuna kadar mı (beş buçuk yıl) sürdüğü konusundaki bu ihtilafın sebebi, Hz. Peygamber'in peygamberlik görevine başlayış tarihi ile ilgili ihtilafa dayanır. Kimine göre peygamberlik Hz. Peygamber otuz sekiz yaşında iken Alak sûresinin ilk ayetleri ile başlamış, kimilerine göre kırk yaşında iken başlamıştır. Kimilerine göre ise vahyin kesildiği fetret döneminin ardından Müddessir Suresinin ilk ayetlerinin gelmesi ile başlamıştır. Buna göre Hz. Peygamber kırk iki yaşında peygamber olmuştur. Dolayısıyla tarihlerin tespitinde iki yıllık bir fark kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Geniş bilgi için *Kur'an'a Giriş* adlı eserimize bakılabilir.

3 Bazıları bu ayeti, bu sûreden daha önce indirilmiş olan (47. sıra) Şuara Suresindeki "önce yakın akrabalarını uyar" ayeti ile birlikte değerlendirirler. Bu durum, söz konusu müfessirlerin Mushaf tertibinin etkisinde kalmış olduklarını göstermektedir. Oysa Mushaf'taki sıralama, sûrelerin indirilişine değil hacimlerine göre yapılmıştır, dolayısıyla da ne vahyin inişiyle, ne de Muhammedî davetin seyri ile ilişkilidir.

müşriklerden yüz çevirmesini emreden, diğer taraftan ona daveti haykırmasını söyleyen ifadeler arasındaki çelişkiyi giderecek bir yorum yapmaya çalışan yoktur. Madem Allah; müşriklerin peygamberle ve onun daveti ile alay etmesine gerekli karşılığı verecek, onların hakkından gelecektir, o halde "daveti haykırma"nın ne anlamı vardır? Neden müşriklerden yüz çevirmesi emredilmektedir? Okuyucu tefsirleri okurken bazı müfessirlerin bu soruları fark ettiklerini, fakat sadece çoğu birbiri ile çelişkili olan rivayetlere dayandıkları ve parçacı bir şekilde, bağlamı dikkate almadan tefsir yapmaya alışık oldukları için bu tür sorulardan süratle kaçtıklarını hisseder.

Metnin genel veya tarihsel bağlamı açısından baktığımızda ise aşağıdaki hususların vurgulanması gerekmektedir;

1- "*Ey örtüsüne bürünen peygamber! Kalk ve uyar*" (Müddessir 1) ayeti indirildiğinde Hz. Peygamber daveti sadece bireysel düzeyde ve gizli olarak yürütmekteydi. Bu başlangıç döneminde davette en önemli rol, bireysel ilişkilere düşüyordu. Nitekim siyer ravileri bu bağlamda bize, bu dönemde bireysel ilişkileri vasıtasıyla daveti yayan ve onlara icabet eden kişilerin isimlerini dahi vermektedir. İşte davetin gizli aşaması bu dönemdir.

2- Bu dönemin ardından Hz. Peygamber Necm Suresini, Abdullah b. Mesud da Rahman Suresini Kâbe'de, müşriklerin gözleri önünde açıkça okudular. Böylece başlayan açık davet dönemi, Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'da alenen kıldığı namazlarda ve sair zamanlarda yüksek sesle icra ettiği Kur'an tilavetleri ile devam etti. Bu okuyuşlar esnasında Kureyşin ileri gelenleri onu dinliyor, kâh alay ediyor kâh çeşitli değerlendirmeler yapıyorlardı.

3- Kur'an vahyi ahiret, hesap günü, cennet-cehennem konularına yoğunlaşmaya başlayınca Kureyşlilerin tepkileri giderek sertleşmeye başladı. Özellikle toplumun zayıf kesimlerinin ve kölelerin giderek İslam davetine icabet ettiklerini gördüklerinde bu düşmanlıkları daha da şiddetleniyordu.

4- Nihayet vahiy şirki ve putperestliği sert bir dille eleştirmeye, kınamaya başlayınca müşrikler de köpürmeye ve tepkilerini genişletmeye başladılar. Ebu Talip nezdinde sürdürdükleri girişimleri sıklaştırdılar, orta yol bir çözüme yanaştıkları izlenimini vererek Hz. Peygamber'i ikna etmeye, ondan tavizler koparmaya çalıştılar. Hatta bu girişimleri bizzat Hz. Peygamber'in kendisi ile ilişki kurma noktasına kadar vardırdılar, onu defalarca ölümle tehdit ettiler, fakat sonuçta Hz. Peygamber sebatından ve tav-

rından hiç taviz vermedi. Bunun üzerine aradaki ipler iyice gerildi. Derken müşrikler, zayıf ve yoksul mü'minlere işkence etmeye başladılar. Güçlü kabilelere mensup mü'minler ise, kabileleri tarafından korunuyorlardı. Zamanla işkence ve baskı, orta kuvvetteki kabilelere mensup Müslümanlara kadar uzandı. Bu düşünsel ve maddi terör hareketi artık dayanılmaz bir noktaya vardığında Hz. Peygamber Müslümanlara, Habeşistan'a hicret etmelerini önerdi. (Hz. Peygamber ile Habeş Kralı Necaşi arasında daha önceden bir tanışıklık var idi.) Bu teklif üzerine, 11 erkek sahabe ve bazılarının hanımlarından oluşan bir grup, hicret etti. Böylece ilk Habeşistan hicreti gerçekleşmiş oldu. Bunun ardından Mekke'de Hz. Peygamber'le çok az sayıda Müslüman kalmış bulunuyordu.

Şartlar gerçekten çok zordu. Bu yüzden bu aşamada inen vahiy, Hz. Peygamber'i teselli etmeye, ona sabır ve metanet aşılamaya yöneliyor, bu çerçevede peygamber kıssalarına yer veriyordu. Yine bu çerçevede indirilen Taha Suresi şu ayetle başlıyordu; "Ta-Ha! Biz bu Kur'an'ı, kavmin inkâr ettiği için sıkıntıya düşesin diye indirmedik"

3- Davetin haykırılmasından önce, yakın akrabalara uyarı

Çağrının açıkça haykırılmasını emreden Hicr Suresinden önce indirilmiş olan Şuara Suresi, Hz. Peygamber'i teselli etme ve ona moral aşılama gibi konuların yoğun olarak işlendiği "tekrarlanan yedi" adlı sûrelerin başlangıcı sayılır. İşte bu Şuara Suresinin sonunda, "önce yakın akrabalarını uyar" şeklinde bir emrin yöneltildiğini görmekteyiz. O dönemi incelediğimizde Kureyşlilerin Muhammedî davet ile mücadelede "kabile" unsurunu silah olarak kullanmaya başladıklarını, her kabilenin kendi mensupları içerisinde Müslüman olanları gözetleyip baskı yapmaya başladığını görmekteyiz. İşte bu ortam nedeniyle Şuara Suresi Hz. Peygamber'i kendi kabilesini İslam'a davet etmeye yönlendiriyor, kabilesine sahip çıkmaya çağırıyordu.[4]

Hz. Peygamber'in kabilesi olan Haşimoğulları içerisinde ona acıyan, güvenen, kulak veren, fakat inanmayan kimseler de vardı. Tabi ki amcalarından biri olan Ebu Leheb böyle değildi. Bununla beraber onun kabilesinden olanların, atalarının şirk dinlerini takip ediyor olmakla beraber Hz.

4 İbn İshak şöyle demektedir; "Kureyşliler aralarında şöyle bir karar verdiler. Her kabile, Müslümanlardan kendi kabilesine mensup olanları ele geçirecek ve çeşitli baskılar yaparak dinden döndürmeye çalışacaktı. Bu ortamda Allah, Ebu Talip aracılığıyla elçisini muhafaza etti. Nitekim Kureyşlilerin bu yaptıklarını gören Ebu Talip, Haşimoğullarını ve Muttalipoğullarını topladı ve onları Muhammed'e sahip çıkmaya çağırdı. Bunun üzerine Ebu Leheb dışında kalan tüm Haşimoğulları Ebu Talib'in sözüne uydular ve Hz. Peygamber'i muhafaza ettiler.

Peygamber'i genel olarak koruyup kolladıklarını söylemek mümkündür. Nitekim amcası Hamza'nın Müslüman oluş kıssasında bu durum açıkça görünmektedir.[5] Buna bir de, onu her koşulda koruyan, ona zarar verdikleri takdirde Kureyşlilere iç savaş tehdidinde bulunan amcası Ebu Talib'in durumunu ilave ettiğimizde, söylediğimiz şey açıkça müdellel hale gelecektir.

O halde, 47. sırada indirilmiş olan ve tekrarlanan yedili adlı sûrelerin ilki olan Şuara Suresinin sonundaki "önce yakın akrabalarını uyar" emrinden sonra, 53. sırada inen ve tekrarlanan yedili adlı sûrelerin sonuncusu olan Hicr Suresinin sonunda "sana emredileni açıkça haykır" emrinin, yani müşriklerden yüz çevirme emrinin gelmesi ve diğer taraftan sadece yakın akrabaları uyarmakla yetinilmemiş olması sonucunda Muhammedî davet, Mekke dışındaki Arap kabilelerine yönelmekte, her sene Hac için Mekke'ye gelen bu kabilelere yönelmektedir. Bu sûrede yer alan, "Biz o alaycıların hakkından geleceğiz" ayeti ile de Kureyşlilerin artık eskisi gibi onu muhasara altına alamayacakları, onun davetini engelleyemeyecekleri ifade edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'i ve inananları muhasara altına alan ve onunla alay eden Kureyş önderlerinin önemli birkaçı, yakın aralıklarla ölmüşlerdir.

Hz. Peygamber'in kabilesinin bir bütün olarak İslam davetine ne ölçüde icabet ettiklerini ve Ebu Leheb'in olumsuz davranışına[6] ne ölçüde tepki verdiklerini kestirmek zor olmakla beraber, Hz. Peygamber ile alay eden bazı elebaşı kişilerin, çağrının haykırılması emrinin gelmesinden önce ani bir şekilde öldükleri hususunda neredeyse kaynaklar ittifak halindedir. Tabi adet olduğu üzere, raviler bu kişilerin sayısı ve ölüm sebepleri

5 Hz. Hamza'nın Müslüman oluşunu İbn İshak şöyle anlatır: Ebu Cehil Safa tepesi civarında Hz. Peygamber ile karşılaşır ve onu şiddetli bir şekilde eleştirir, inancını kınar, ona her türlü hakareti eder. Hz. Peygamber ise cevap vermez. O sırada Abdullah b. Cüdan'ın kölesi, evden konuşulanları işitir. Sonra Ebu Cehil gider ve Kureyşlilerin toplandığı yere varır, yanlarına oturur. Bir süre sonra Hamza avdan döner ve her zamanki âdeti üzere Kâbe'yi tavaf etmeye yönelir. Yine âdeti olduğu üzere tavaftan önce Kureyşlilerin oturduğu yere gider ve onlara selam verip sohbet eder. Hamza o günlerde Kureyşin en yaman delikanlılarındandır. Abdullah b. Cüdan'ın kölesi ile karşılaşınca köle ona olup biteni anlatır. Bunun üzerine Hamza kızgınlıkla yola çıkar. Hiç kimseyle konuşmadan doğru Ebu Cehil'i aramaya koyulur. Mescide girdiğinde onun karşı tarafta oturduğunu görür, yanı başına varır ve elindeki yay ile kafasına sertçe vurur ve kafasını yarar ve şöyle der; "Demek yeğenime hakaret ediyor ve ona vuruyorsun ha! İşte ben de onun dinindenim! (aslında henüz Müslüman olmamıştır). Şimdi gücün yetiyorsa kalk da bana da vur hadi! Bunun üzerine Mahzumoğullarından birkaç kişi Ebu Cehil'e yardım etmek üzere Hamza'ya doğru yönelirler. Fakat Ebu Cehil onları durdurur ve "yapmayın, doğrusu ben onun yeğenine çok kötü davranmıştım" der. Ardından Hamza Müslüman oldu ve Kureyşliler artık onun Hz. Peygamber'i koruyacağını anladılar, o zamana kadar yaptıkları eziyetleri hafiflettiler."

6 Birinci kısımda yer alan Şuara Suresinin giriş bölümüne bakınız.

konusunda da ihtilaf etmektedirler. Ancak en yaygın rivayete göre bunların sayısı beş kişi olup isimleri şöyledir: Velid b. Muğire, As b. Vail, Udeyy b. Kays, Esved b. Muttalip ve Esved b. Abd Yeğus.[7] Diğer taraftan bütün müfessirler bu kişilerin, "Biz seni alaya alanların hakkından geliriz" ayetinde kast edilenler olduğu konusunda hemfikirdirler.

İşte "sana emredileni açıkça haykır" ayetinin indiği tarihsel bağlam böyle! Gelgelelim buradaki çift yönlü emre; yani *emredilen* şeyin haykırılması *emrin*in ne demek olduğuna!

Ayetin lâfzî manasını metnin iç bağlamından, yani devamında gelen "müşriklerden yüz çevir" ifadesinden ayrı düşünmek yanlış olur. O halde hem müşriklerden uzak durup hem onlara çağrıyı haykırmak nasıl olacaktır? Başından beri bu çağrı zaten müşriklere yönelik değil midir? Müfessirler birçok görüş ileri sürmüş olsalar da, "müşriklerden yüz çevir" ifadesinin "onlara iltifat etme!"[8] dışında bir anlamı olduğuna işaret etmemişler, dolayısıyla Hz. Peygamber'in müşriklere değil de kime yöneleceği şeklindeki bir soruyu akıl edememişlerdir. Aradaki ilişkiye hiç değinmeden doğrudan "alaycıların hakkından Biz geliriz" ayetini açıklamaya geçmişlerdir.

Biz ise şöyle bir düşüncedeyiz: Kureyşliler Muhammedî davete katılmış yahut sempati duyan kabile mensuplarını muhasara altına almayı kararlaştırdığı vakit, bunu bütün kabilelerin ortak kararı ile yapmış ve sorumluluğu paylaşmışlardı. Bu durumda Muhammedî davet kabilelerin ortasında, kimsenin katılmaya cüret edemeyeceği bir davet olarak kalıvermişti. Bu durum Hicr Suresinde, "*İnkâr edenler keşke Müslüman olsaydık*

7 Rivayetlerin biri şöyle diyor: Velid b. Muğire'nin elbisesine bir ok saplanır, o sırada bir yere oturmaya çalışırken ayak bileği kesilir ve ölür. Esved b. Abd Yeğus bir demet yaprak ile gölgelenirken yaprakları yüzüne hafifçe vurur, bunun üzerine gözleri yüzüne doğru akmaya başlar. Şöyle der; Ben Muhammed'e beddua ettim, o da bana beddua etti. İkimizinki de kabul oldu. O benim kör olmamı dilemişti, işte oldum. Ben de onun Medine'de bir başına kalmasını istemiştim, o da oldu. As b. Vail ise bir dikenin üzerine düşer, hastalık kapar ve etleri kemiklerinden bir bir sıyrılmaya başlar. Bu şekilde ölür. Esved b. Muttalip geceleyin susadığı için kalkar ve kırbasından su içer, karnı şişer ve ölür. Udeyy b. Kays da bir yılan tarafından zehirlenerek can verir.

8 Örneğin Taberî bu ifadeyi şöyle tefsir eder: "Yüce Allah burada peygamberine şöyle buyuruyor: Sana vahyedileni halkına tebliğ et, onlarla savaş ve mücadeleyi bırak. Bu ifade müşriklerle savaş emri verilmeden önceki durumla ilgili olur Tevbe Suresindeki seyf ayeti ile nesh edilmiştir." Bence (Cabiri) Taberî'nin bu yorumu ayetin bağlamından son derece uzaktır. Burada tefsircilerin nesh kavramını zaman yahut bağlam unsurlarını hiç dikkate almaksızın kullandıkları onlarca örnekten biri ile karşı karşıyayız. Mekke'de ve savaşla veya şiddetle hiç ilgisi olmayan belli şartlar altında indirilmiş bir ayetin Medine'de ve savaş koşullarında indirilmiş bir ayet tarafından nesh edilmiş olması nasıl mümkün olabilir? Bu ayetler arasında en azından on sekiz yıllık zaman dilimi söz konusudur! İçerdikleri konular ise birbirinin tamamen zıddıdır. İlk ayet Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i insanlardan izole etme çabalarının sonucunda indirilmişken ikincisi (seyf ayeti) Medine'de inen son sûrede yer alır ve Kureyşin Mekke'nin fethi ile birlikte tamamen yok oluşundan iki sene sonrasının şartlarına aittir.

diye istiyorlardır (ama baştan inkâr etmiş ve küfrü tercih etmiş oldukları için artık bundan vazgeçememektedirler) bırak yesin içsin oyalansınlar! Boş umutlar peşine koşsunlar. Nasılsa yakında bilecekler"[9] şeklinde ifade edilmiştir. Surenin sonunda da onlardan yüz çevirme emri veriliyor ve Allah'ın bu alaycıların hakkından geleceği hususen belirtiliyor. Burada alaycılardan maksat, daveti yaymak için çarşı-pazar dolaşan Hz. Peygamber'in karşısına her yerde çıkan, adeta bu işi yürütmek için aralarında bir ekip oluşturan kimselerdir. Başlarında Velid b. Muğire'nin de bulunduğu şu ilginç bir şekilde ölen beş kişinin de bunlar arasında olduğu muhakkaktır.

Şu halde sûrede geçen "müşriklerden yüz çevir" emrinin anlamı, "artık Kureyşle uğraşma, onlarla zaman kaybetme!" şeklinde olmalıdır. Çünkü Kureyşliler, kabile önderlerinin muhasara politikaları nedeniyle, isteseler de iman edemezler. Ayrıca Peygamber'in her yerde karşısına çıkan ve onun yabancılara daveti ulaştırmasını engelleyen Kureyşli meşhur beş kişi ölmüş olduklarına göre artık davetin Kureyş dışında yaşayan kabilelere doğru yönelmesi gerekmektedir.

Bu durum, davetin gidişatında yeni bir aşama demektir. Siyer yazarları bu aşamayı "Hz. Peygamber kendisini kabilelere arz ediyor" başlığı ile anlatırlar. Fakat Hicr Suresi ile başlayan bu "kabilelere yönelme" aşaması, daha ortalarında iken bir kesintiye uğrayacaktır. Zira Kureyşliler Hz. Peygamber'in Mekke dışına açılma yönündeki bu çabasından endişe edecekler ve onu "öldürme"yi planlayacaklardır. Fakat Ebu Talib'in kararlı duruşu ve böyle bir şey yaptıkları takdirde Mekke'de iç savaş çıkaracağına dair tehdidi neticesinde bu planı uygulayamamışlardır.

Suikast planından vazgeçen Kureyşliler bu sefer de adına "sahife" dedikleri ve bağlayıcılığını vurgulamak üzere Kâbe'nin duvarına astıkları bir anlaşma metni uyarınca, Haşimoğulları ve Muttaliboğullarını dışlamışlar, bunlarla ilişkilerini kesmişlerdir. Bu hamle sonucunda Hz. Pey-

9 Bazı müfessirler bu ifadeleri müşriklerin kıyamette mü'minleri cennette gördükleri zamanki hallerinin tasviri olarak yorumlamışlardır. Kanaatimce bu yorumun bağlamla uyuşur tarafı yoktur. Zira bu ifadenin öncesinde kıyametten söz edilmiş değildir. Devamındaki ayetler de dünya ile ilgilidir (Bırak yesin içsinler) Bu yüzden bizim yorumumuz daha başka olacaktır. Bize göre burada ifade edilen şey, şu ayetlerde açığa çıkmaktadır: "Senden önceki toplumlara da elçiler gönderdik. Onlara ne zaman bir elçi gelse illaki onu alaya aldılar. İşte Biz bunu suçluların (Mekke müşriklerinin) kalbine böyle sevk ederiz de inanmazlar. Zira geçmiştekilerin izledikleri yol da budur." (Hicr, 10-13) Demek ki Allah, Mekke müşriklerinin iman etmeyeceklerine hükmetmiş bulunuyor. Şu halde yukarıdaki ayet onların, isteseler de iman edemeyeceklerini, inkâra mahkûm olduklarını, çünkü başta bunu seçmiş olduklarını ve geri dönme imkânları varken inkârda ısrar etmeyi tercih ettiklerini ifade etmektedir. İçlerinden iman etmeyi arzulayanlar olsa bile, artık bu imkânsızdır, zira onlar işin başında kendilerini adeta bir toplumsal inkâr kapanına kıstırmışlardır.

gamber ve aşireti, Mekke'nin yanı başında yer alan Kubeys dağı eteğindeki Ebu Talip mahallesinde mahsur kalmışlardı. Diğer Müslümanlar ise Peygamber'in tavsiyesi ile Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Bu, Habeşistan'a yapılan ikinci hicret idi ve böylece oradaki mü'minlerin sayısı, kadınlar ve çocuklar dâhil, toplam 83 kişi olmuştu. (İlk seferinde sadece 12 kişi idiler) Bu muhasara ve hicret hadiseleri, peygamberliğin yedinci senesinin başında, yani "sana emredileni açıkça haykır" emrinden bir buçuk sene sonra yaşanmıştı. Üç sene süren muhasaranın ardından, "muhasara sonrası" diye adlandıracağımız aşama başlamıştı.

Muhammedî davetin ilk üç aşamasını bu eserin ilk cildinde ele almıştık. Bu ciltte ise Mekke döneminin diğer aşamalarını, yani dört, beş ve altıncı aşamalarını ele alacağız. Medine dönemine ise üçüncü cildi tahsis edeceğiz.

4- Çağrının haykırılması aşamasının üç dönemi

Önceki üç aşamada Kur'an'ın söylemi Mekkelilere yönelikti. Tevhid akidesi ve unsurları açıklanmış, Kureyşlilerin inkârcılıkları eleştirilmiş ve onlara uyarılar yapılmıştı. Peki, Hikmetli Kur'an'ın, Kureyş dışındaki kabilelere yönelik söylemi nasıl olacaktı? İşte bu noktada üç dönüm noktasını tespit etmeyi öneriyoruz:

a- Çağrının Panayırlarda İlan Edilmesi

Kaynaklarımızın bildirdiğine göre "sana emredileni haykır" emrinden itibaren Hz. Peygamber Hac mevsiminde Mekke'ye gelen kabilelerin konakladığı bölgelere gidiyor ve her kabileyi tek tek dolaşarak onlara daveti sunuyordu. Mekke'de Hac mevsiminde üç konaklama yeri, üç panayır kuruluyordu. Bunlardan birincisi Ukaz panayırıydı. Hacılar önce orada konaklar ve Şevval ayı boyunca orada kalırlardı. Sonra Mecinne Panayırına gelir ve yirmi gün orada konaklarlardı. Ardından da Zü'l-Mecaz panayırına gelirler ve Hac günlerine dek orada kalırlardı. İşte Hz. Peygamber, Kureyşliler kendisini alıkoyuncaya dek, bu panayırları dolaşır ve kabilelere İslam'ı anlatırdı. Çadır çadır dolaşır ve *"Kureyşliler benim tebliğ ettiğim ilahî mesajı dinlemiyorlar. Ey insanlar! Allah sizlere sadece kendisine kulluk etmenizi ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı emrediyor"* diye konuşurdu. Ebu Leheb ise onu adım adım izler ve şöyle derdi; *"Ey İnsanlar! Bu adamdan uzak durun, çünkü size atalarınızın dinini terk etmenizi söylüyor."* Hatta ravilerden birinin anlattığına göre Hz. Peygamber panayırın birinde *"Ey insanlar, La ilahe illallah deyiniz ve kurtuluşa eriniz"* diyerek dolaşır-

ken Ebu Leheb *"Bu yalancıyı dinlemeyin"* diyerek arkasından onu taşlamış, hatta attığı taşlarla onun ayaklarını kanatmıştır. Bir başka rivayette de o Beni Süleym, Beni Muharib, Beni Nad, Gassan, Mürre, Azra ve Hadarime kabilelerinin çadırlarını ziyaret etmiş, fakat hiçbirinden olumlu cevap alamamıştı. Bu kabileler ona, *"seni bizden daha iyi tanıyan ailen ve aşiretin sana inanmıyor, biz nasıl inanalım"* diyorlardı. Rivayetlerde denildiğine göre ona en sert karşılığı veren kabile Beni Hanife kabilesi idi. Bunlar, peygamberlik iddiasında bulunan ve Hz. Peygamber'e *"ülkenin batısı senin doğusu benim olsun"* şeklinde teklifte bulunan Müseyleme'nin kabilesi idi.[10] Bu olay, Hz. Peygamber ve ailesinin Ebu Talip mahallesinde iki seneyi aşkın süre mahsur bırakıldıkları "muhasara" aşamasından sonra gelen ve bir buçuk seneden fazla süren "dördüncü aşama" esnasında yaşanmıştı.

b- Müttefik Arayışı

Muhasara bittikten ve kendisini Kureyş karşısında müdafaa eden amcası Ebu Talip vefat ettikten sonra Hz. Peygamber yeniden kabilelerle iletişim kurmaya çalışmış ve bunun üzerine Kureyşlilerin baskıları iyice artmıştı. Bu yüzden Hz. Peygamber kendisine destek bulmak amacıyla Taif'e gitti, ama onlar onu reddetmekle kalmadılar, aynı zamanda kendisine hakaretler de ettiler. Taif'ten döndüğünde Mekke'ye ancak, dedesi Abd-i Menaf aracılığıyla Haşimoğullarına akraba olan ve o gün henüz Müslüman olmamış olan Mut'im b. Adiy'in kendisine eman/güvence vermesi sayesinde girebildi. Fakat Mekke'liler bu güvenceyi kabul ederken Hz. Peygamber'in davete son verip evinde oturmasını şart koşmuşlardı. Bu nedenle de Hz. Peygamber davetini sürdürmek için, yukarıda söz ettiğimiz panayırlarda dolaşmaktan başka yol bulamaz olmuştu. Fakat bu sefer yeni bir strateji izlemeye karar vermişti. Daha önce bu panayırlara geldiğinde insanların karşısına geçip umumi olarak konuşuyor ve onları tevhid inancına çağırıyordu. Şimdi ise artık belli kabilelerle tek tek görüşüyor, onların bizzat evlerine, çadırlarına girip liderleriyle birebir konuşuyordu. Bu arada yanında Hz. Ebubekir ve Hz. Ali'yi de götürüyordu. Hz. Ebubekir kabileleri oldukça iyi tanıyordu. Bu sebeple çadırlara önce o giriyor, kabile liderleri ile hasbihal ediyor ve arada bir sıcak ortam oluşturuyor, ardından da Hz. Peygamber'i onlara tanıtıyordu. Nitekim bu yeni stratejinin çeşitli örneklerini siyer kaynakları bizlere sunmaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir;

– Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir ve Hz. Ali bir konak yerine varırlar. Hz. Ebubekir onlara kimlerden olduklarını sorar. Onlar, *"Rebia kabilesin-*

10 Müseyleme ve hareketi hakkında, *İslam'da Siyasal Akıl* adlı eserimize bakılabilir.

deniz" deyince, "*Rebia'nın hangi boyundan? Hamme mi yoksa Lehazim mi?*" diye sorar. Onlar, "*Büyük Hamme*" diye cevap verirler. Bu sefer Hz. Ebubekir, "*Büyük Hamme'nin hangi kolundan?*" diye sorunca, "Büyük Zühel kolundan" diye cevap verirler. Bu sefer Hz. Ebubekir onlara komşularını muhafaza etmesiyle meşhur bir zatın o kabileden olup olmadığını, kralları öldüren meşhur bir cengâverin kendilerinden olup olmadığını, benzersiz bir sarığı olan meşhur bir zatın o kabileye mensup olup olmadığını sorar. Onlar bu kişilerin kendi kabilelerinden olmadığını söyleyince de "*Hayır, siz 'Büyük Zühel'den değil, 'Küçük Zühel'densiniz*" der. Bunun üzerine içlerinden bir genç kalkar ve "*bize bu kadar soru soran kişiye biz de bir şeyler soralım: Sen kimdensin?*" diye sorar. Hz. Ebubekir Kureyş'ten olduğunu söyleyince delikanlı, "*Aa, demek şeref sahibi ve lider Kureyş'tensin ha!*" dedi ve ona Kusay, Haşim ve Abdulmuttalib'i sordu. Hz. Ebubekir devesinin yularını çekti ve dönüp Hz. Peygamber'e olanları anlattı. Hz. Peygamber bunu duyunca tebessüm etti. Hz. Ali de Hz. Ebubekir'e şöyle dedi; "*Dehanla adamı etkilemişsin!*"

– Bir başka seferinde ise Hz. Ebubekir önce girip kabile ehline selâm verdi ve onlara hangi kabileden olduklarını sordu. Onlar da şöyle cevap verdiler: "*Biz Beni Şeyban b. Sa'lebe kabilesindeniz!*" Bunun üzerine Hz. Ebubekir, Hz. Peygamber'e bakarak "*Anam babam sana feda olsun! Bunlar kendi kabilelerinin en azizleridir*" dedi. İçlerinde Mefruk b. Amr da bulunuyordu. Hz. Ebubekir ona "*Sayınız ne kadar?*" diye sorunca şöyle cevap verdi: "*Biz binden fazlayız. Bin kişi azlıktan dolayı yenilmez*" dedi. Hz. Ebu Bekir "*Birbirinizi nasıl korursunuz?*" diye sordu, o da "*Var gücümüzle koruruz. Bunun için illa da muzaffer olmamız gerekmez (yenilecek olsak da bizden olanı korumak için savaşırız)*" diye cevap verdi. Hz. Ebubekir "*Düşmanla savaşınız nasıldır?*" dedi. Mefruk "*Biz düşmanla karşılaştığımız zaman çok öfkeleniriz. Çok öfkelendiğimiz zaman da yaman bir şekilde çarpışırız. Biz süratli koşan atları çocuklara, silahları çok süt veren develere tercih ederiz... Sen Kureyş'in kardeşi (şu meşhur peygamber) olmalısın*" dedi. Hz. Ebubekir "*Eğer bu kulağınıza gelmişse işte Allah'ın Rasûlü şu zattır*" diye Hz. Peygamber'i gösterdi. Mefruk "*Kulağımıza geldiği gibi o "ben Allah'ın Rasûlüyüm" diyormuş*" dedi ve Rasûlullah'a dönüp sordu: "*Ey Kureyş'in kardeşi! Sen neye davet ediyorsun?*" Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi; "*Sizi Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim onun peygamberi olduğumu kabul etmeye, beni koruyup kollamanıza davet ediyorum. Çünkü Kureyş Allah'ın dinine karşı yardımlaşmakta bana savaş açmaktadırlar. Onlar beni yalanladılar. Hakkı bırakıp batıla sarıldılar. Ama Allah'ın onlara ihtiyacı yoktur, çünkü O,*

zengindir, kulluk edilmeye layıktır" buyurdu. Mefruk bunun üzerine, "daha başka?"diye sordu. Hz. Peygamber de ona En'am sûresinin şu ayetlerini okudu; *"De ki: Gelin size Rabbinizin neleri zorunlu/farz kıldığını okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, Anneye babaya iyi davranın, yoksulluk endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Çünkü sizin de onların da rızkını veren Biz'iz. Çirkin kötülüklerin, fuhşiyatın açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Allah'ın muhterem kıldığı cana haksız yere kıymayın. İşte bunları size emretti; umulur ki akıl erdirirsiniz. (En'am, 6/151)"* Mefruk yine sordu: *"Ey Kureyş'in kardeşi! Sen neye davet ediyorsun? Allah'a and içerim ki senin bu sözlerin yeryüzündeki kimselerin kelâmı değildir. Eğer onların sözlerinden olsaydı onu tanırdık"*. Bunun üzerine Hz. Peygamber Nahl Suresinin şu ayetini okudu; *"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."*[11] Mefruk *"Ey Kureyşli! Andolsun sen güzel ahlâka, güzel amellere davet ediyorsun. Seni yalanlayan bir kavim yalan söylemiştir. Senin aleyhinde sırt sırta gelen bir kavim yalan söylemiştir*" dedi. Sonra Mefruk Hâni b. Kabise'yi söze dâhil etmek istercesine şöyle dedi; *"İşte bu Hani b. Kabise'dir. Bizim önderimizdir, dinimizin sahibidir"*. Bunun üzerine Hani, Hz. Peygamber'e; *"Ey Kureyş'in kardeşi! Senin sözünü dinledim. Senin sözünü tasdik ettim. Ben şu kanaatteyim ki daha ilk buluşmamızda ve henüz senin hakkında yeterince düşünmeden, hemen dinimizi terk edip senin dinine inanıp sana tâbi olmamız bir çılgınlık, düşüncesizlik olur! Bu işler aceleye gelmez, üstelik bizim koskoca bir kavmimiz var, onlar adına söz veremeyiz. Sen dönüp memleketine git, biz de memleketimize gidelim. Bu konuyu hepimiz düşünelim*" dedi. Daha sonra Hani, söze Müsenna bin Halis'in dâhil olmasını istercesine *"İşte bu bizim büyüğümüzdür ve savaşta önderimizdir*" dedi. Müsenna, *"Ey Kureyş'in kardeşi! Sözünü dinledim ve benimsedim. Konuştukların hoşuma gitti. Cevabım, Hani b. Kabise'nin cevabıdır. Din değiştirmek kolay bir şey değildir. Eğer Dicle ve Fırat'ın berisindeki topraklarda seni savunmamızı, korumamızı istersen bunu yaparız. Ama Dicle ve Fırat'ın Fars topraklarına doğru olan kısmında seni koruyamayız. Çünkü Fars Kisrası ile bu bölgelerde olay çıkarmamak ve buralarda olay çıkaranı barındırmamak üzere anlaşma yapmış bulunuyoruz. Bana öyle geliyor ki senin bu söylediğin şeyler, Fars Kralı dâhil, kralların pek hoşuna gitmeyecek türden şeylerdir."*

Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Söylediklerin doğru, ama verdiğiniz karar çok kötü; şunu bilin ki Allah'ın dini ancak her yönüyle onu koruyanlarla ayakta durur. Allah'ın Farslıların topraklarını ve mallarını*

11 Aslında Nahl Suresi bu olaydan sonra indirilmiştir. Ravinin sözü muhtemelen anlamla ilgilidir. Yani Hz. Peygamber bu ayetin anlamına yakın sözler söylemiş olabilir.

sizlere vermesini, kızlarının sizin cariyeleriniz ve hanımlarınız olmasını ve buna karşılık Allah'ı tekbir ve tasdik etmeyi istemez misiniz?" Numan bin Şerik "*Sana bu sözü veriyoruz*" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Ahzab sûresinin şu ayetlerini okudu ve Hz. Ebubekir'in elini tuttu, "*Ey Peygamber, gerçekten biz seni bir şahid, bir müjde verici ve bir uyarıcı olarak, kendi izniyle Allah'a çağıran ve nur saçan bir çerağ olarak gönderdik.*"[12]

Kaynaklarımızın[13] eklediği bir diğer rivayete göre Bekr b. Vail Hac için Mekke'ye geldiğinde Hz. Peygamber, kendisini tanıtması için Hz. Ebubekir'i onlara gönderir. Hz. Ebubekir gidip onlara Hz. Peygamber'i tanıtır. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara kaç kişi olduklarını sorar, onlar da "*yıldızlar kadar çoğuz*" derler. Bu sefer onlara, kendilerinden olanı koruyup korumadıklarını sorar. Buna cevaben, "*biz Farslarla anlaşma yaptık, onlara karşı kimseyi korumayız*" derler. Hz. Peygamber ise, "*Eğer Allah'ın dinine girerseniz onun yardımıyla Farsların ülkesine sahip olacak, kadınları ile evlenecek, erkeklerini esir edeceksiniz. Bunun için yapmanız gereken otuz üç kez Allah'a hamd etmek, otuz üç kez onu tesbih etmek ve otuz üç kez onu tekbir etmektir. Buna ne dersiniz?*" diye sorar. Onlar, "*Peki sen de kimsin?*" derler. Hz. Peygamber de, "*Ben Allah'ın peygamberiyim*" der. O sırada Ebu Leheb gelir ve "*Bu adamı tanıyor musunuz?*" der. Onlar, "*Evet, biraz önce konuştuk, bize peygamber olduğunu söyledi*" derler. Ebu Leheb, "*Onun sözlerine itibar etmeyin, aklına geleni söyleyen, hezeyanlar saçan delinin tekidir o!*" der. Bunu duyan adamlar; "*Zaten demin Farslarla ilgili söylediklerinden bunu anlamıştık*" derler. Diğer bir rivayete göre de Hz. Peygamber onlara tebliğ yapınca ona, "*Liderimiz Harise gelmeden karar veremeyiz*" derler. Liderleri gelince şöyle konuşur; "*Sana inanmamıza engel olan şey, Farslarla yapmakta olduğumuz savaştır. Savaş bitince söylediklerini düşünürüz.*" Daha sonra bunlar Fars orduları ile karşılaşınca Harise yanındakilere, "*Şu peygamber olduğunu söyleyen adamın adı neydi?*" diye sorar. Onlar da "*Muhammed*" derler. Bunun üzerine Harise, "*Bu isim savaş boyunca parolamızdır*" der. Neticede savaşı kazanırlar. Bunu duyan Hz. Peygamber, "*Benim ismim sayesinde kazandılar*" buyurur. Kaynaklarımızın belirttiğine göre Hz. Peygamber bundan sonra da sürekli kabileleri dolaşıp İslam'ı anlatmaya devam etmiş ve şöyle demiştir; "*Kimseyi kınamıyorum, benim davetime inanan inanır, inanmayan inanmaz. Herkesin kendi bileceği şeydir bu. Benim istediğim, Rabbimin mesajını rahatlıkla tebliğ edebilmem için beni Kureyşlilerin öldürmesine karşı muhafaza etmenizdir.*" Fakat kimse bu çağrıya olumlu cevap vermemiştir. Genelde

12 Ahzab, 33/45-46. Aslında Ahzab Suresi Medine'de indirilmiştir. Burada da ravinin sözünü anlama hamletmek gerekir.

13 İbn İshak ve es-Siretü'l-Halebiyye

söyledikleri şu olmuştur; "*İnsanı en iyi tanıyan, onun kendi kavmidir. Kendi kavminde fesat çıkaran bir adam bizi nasıl ıslah eder?*"

c- İslam'ın Medine'de Yayılmaya Başlaması ve Akabe Biati

Peygamberliğin on birinci senesinde Hz. Peygamber, hep yaptığı gibi yine Hac mevsiminde gelen kabilelere daveti anlatıyordu. O sırada Yesrib (Medine)den gelen altı veya sekiz kişilik bir grupla karşılaştı. Onlarla Akabe[14] denilen yerde buluştu ve kendilerine kim olduklarını sordu. Onlar da Hazreç kabilesinden olduklarını söylediler. Hz. Peygamber onlara Yahudiler ile ittifak halinde olup olmadıklarını sordu. Onlar da "*evet*" dediler. Hz. Peygamber, "*Size söyleyeceklerim var. Oturmaz mısınız?*" dedi. Adamlar bunu kabul ettiler ve oturdular. O sırada Hz. Peygamber onların saçlarını traş ettiklerini gördü.[15] Onlara İslam'ı anlattı ve kendilerini bu dine davet etti. Bunun üzerine adamlar kendi aralarında şöyle konuştular; "*Belli ki bu adam, Yahudilerin bekleyip durdukları ve gelişiyle bizi tehdit ettikleri peygamberdir. Yahudilerden önce davranalım ve bu peygambere inanalım.*" Nitekim Yesrib Yahudileri Hazreç kabilesi ile çatışmaya girdiklerinde onlara şöyle derlerdi; "*Yakında bir peygamber gelecektir. O geldiği zaman bizler ona inanacak ve onun yardımıyla size galip geleceğiz.*" İşte bu yüzden Hazreçliler Hz. Peygamber'in çağrısına icabet edip Müslüman oldular ve şöyle dediler; "*Medine'de bizim aramızda bir anlaşmazlık var. Eğer bu anlaşmazlığı çözer ve bizi birleştirirsen aramızda senden daha üstün kimse olmaz. Bir dahaki sene burada buluşmak üzere sözleşelim.*" Hz. Peygamber buna razı oldu. Bu ilk görüşmede bulunanlar ona biat etmediler. Bu olay İslam'ın Ensar arasında ilk yayılmaya başlaması olarak adlandırılır. Kimileri buna ilk Akabe olayı da derler. (es-Siretü'l-Halebiyye)

Diğer taraftan bir başka rivayete göre aynı sene Hazreç kabilesinin hasmı olan Evs kabilesinden bir grup da, hasımlarına karşı Kureyş'ten müttefik aramak üzere Mekke'ye gelirler. Hz. Peygamber de gelip onlarla buluşur ve "*Aradığınız şeyden daha hayırlı bir şey ister misiniz?*" der. Onlar "*Nedir o?*" diye sorunca da onlara; "*Ben Allah'ın peygamberiyim, Allah beni kullarını tevhid inancına davet etmem için gönderdi ve bana kitap indirdi*" der ve Kur'an'dan ayetler okur. Bunun üzerine Evs kabilesi heyetinden bir genç şöyle konuşur; "*Ey Evsliler! Vallahi bu, bizim aradığımız şeyden daha hayırlıdır.*" Ama içlerinden biri bir avuç toprak alıp delikanlının yüzüne

14 Akabe, Mekke'ye gelen Hacıların konakladıkları yerlerden biriydi.
15 Bu, onların Hac için gelmiş olduklarını gösterir.

atar ve "*Bırak şimdi! Biz buraya başka bir şey için geldik*" der. Bunun üzerine delikanlı susar ve Hz. Peygamber de kalkıp gider. Bir başka rivayete göre de bu adamlar Kureyşlilerle anlaşma yaparlar, ama Kureyş'in lideri Ebu Cehil, anlaşma sırasında orada olmadığı için anlaşmayı tanımaz ve iptal eder. Onun bu davranışından dolayı Kureyş ile Evs arasındaki ipler kopar ve Hazreç heyetinin Medine'de Muhammedî daveti yaymasının önü açılmış olur. Nitekim onların çağrısına bizzat Evs kabilesinden bazı kimseler de icabet ederler.

Ertesi yıl, yani peygamberliğin on ikinci yılı Evs ve Hazreç kabilelerinin her ikisinden de mensupların katıldığı bir heyet Mekke'ye gelir ve Akabe bölgesinde Hz. Peygamber'le buluşup ona biat ederler. İbn İshak ve diğer siyer yazarlarının anlattıklarına göre Akabe biatinde Hz. Peygamber orada bulunan Ensar'a şöyle der; "*Kadınlarınızı ve çocuklarınızı müdafaa ettiğiniz gibi beni de müdafaa edeceğinizi söylerseniz sizden biat alırım.*" Onlar da bu şartı kabul eder ve biat ederler, ayrıca Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının Medine'ye gelmesini şart koşarlar. Bir diğer rivayete göre içlerinden biri Hz. Peygamber'in elini tutar ve "*Evet, seni hak ile gönderene yemin ederim ki kadınlarımızı ve çocuklarımızı nasıl koruyorsak seni de öyle koruyacağız. Doğrusu biz savaş konusunda son derece maharetliyizdir. Bu bizim geçmişlerimizden tevarüs ettiğimiz bir özelliğimizdir.*" Bir diğeri de şöyle der; "*Yahudilerle aramızda anlaşma var. Eğer sana uyar da bu anlaşmayı bozarsak ve sonra da sen Allah'ın yardımıyla artık bize ihtiyaç duymayacak olup da bizi bırakır geri dönersen ne yaparız.*" Hz. Peygamber buna tebessüm eder ve "*Hayır, sizin kanınız benim kanım, sizin hüsranınız benim hüsranımdır. Sizin zimmetiniz aynı zamanda benim de zimmetimdir. Yolum sizin yolunuzdur. Artık ben ve sizler birbirimizin parçasıyız. Savaştığınızla savaşır, barıştığınızla barışırım*" dedi ve şöyle ekledi; "*Aranızdan on iki gözlemci belirleyin, bunlar sizin temsilcileriniz olsun.*" Onlar da dokuzu Hazreç'ten üçü Evs'ten olmak üzere on iki kişi seçtiler. Hz. Peygamber onlara; "*Siz tıpkı Havarilerin Meryem oğlu İsa'ya kefil olmaları gibi halkımıza vekil olacaksınız, ben de halkıma (muhacirlere) vekil olacağım*" dedi.[16]

5- Medine'de İslam'ın yayılması ve Hicret

Rivayetlerin birçoğunda Hz. Peygamber'in, Kur'an öğretmek ve İslam'a davet etmek üzere onlarla birlikte İbn Ümmü Mektum ve Mus'ab

16 Bu kimselerin Ensar diye adlandırılması işte bu ifadeden kaynaklanmaktadır. Nitekim Al-i İmran Suresi 52. ayette ifade edildiği üzere Havariler Allah yolunda İsa Peygambere yardım edeceklerine söz vermişlerdir. (İsa, onların inkârlarını sezince, "Allah yolunda yardımcılarım kim?" dedi. Havariler, "Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah'a iman ettik. Şahit ol, biz Müslümanlarız" dediler. Al-i İmran, 3/52))

b. Umeyr'i gönderdiği ifade edilir.[17] Evs ve Hazreç kabilelerinden her biri, diğer kabileden bir imamı hoş karşılamadıkları için Mus'ab onlara imamlık yapmıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in Mekke'ye hicretinden ve daha sonra indirilen Cuma Suresinin indirilişinden önce kılınan ilk Cuma namazında onları toparlayan da o olmuştur. Cuma günü ile ilgili bir rivayette Ensar'ın, "*Yahudilerin de Hıristiyanların da toplandıkları bir günleri var. Biz de bir gün belirleyip toplanalım ve hep birlikte ibadet edelim*" dedikleri ve bunun üzerine Urube gününü tespit ettikleri söylenir.[18]

Böylece bu heyet Medine'ye döndüğünde açıkça İslam davetine başladılar. Ancak Kureyşliler bunu duyunca Hz. Peygamber ve arkadaşları üzerindeki baskıyı artırdılar. O zamana kadar yapmadıkları eziyet ve hakaretleri yapmaya başladılar. Müslümanlardan kimi onların şiddetli işkencelerine maruz kalıyor, kimi din değiştirmek zorunda kalıyor kimi de kaçıp Mekke'yi terk ediyordu. İçlerinden bazıları durumu Hz. Peygamber'e şikâyet edip hicret için izin istediler, fakat Hz. Peygamber günlerce izin vermedi. Ama sonunda bir gün sevinçle Müslümanların yanına varıp "*bana nereye hicret edeceğiniz haber verildi: Yesrib! Artık dileyen hicret edebilir, ama gizlice ve aralıklı gruplar halinde gidin*" dedi ve birazdan göreceğimiz üzere, yaklaşık iki buçuk ay sonra kendisi de hicret etti.

İşte peygamberliğin başlangıcından beş buçuk yıl geçtikten sonra indirilen "sana emredileni haykır" emrinden itibaren Muhammedî davetin geçirdiği aşamalar ve dönüm noktaları böyle idi. Bunları gördükten sonra şimdi bu aşamalar esnasında indirilmiş olan sûrelere geçebiliriz.

17 İbn Ümmü Mektum, hakkında Abese Suresinin ilk ayetlerinin indirildiği kişidir. Asıl ismi Amr veya Abdullah'tır. Hz. Hatice'nin teyzesinin oğludur. Mus'ab b. Umeyr ise ilk Müslümanlardan olup Habeşistan'a hicret etmiş, sonra geri dönmüştür.

18 Cuma kelimesinin Süryanice'den geldiği söylenir. Urube ise rahmet demektir. Denildiğine göre bu günü toplanma günü yapan ilk kişi, Kureyş'in atası olan Ka'b b. Lüeyy b. Fihr b. Galip'tir. Yine bu günü Cuma olarak isimlendirmenin de ilk kez onun tarafından yapıldığı söylenir. Rivayete göre Kureyşliler bu gün bir araya toplanırlardı ve Ka'b b. Lüeyy onlara konuşma yapardı... Ka'b Araplar arasında kadri kıymeti çok büyük olan biriydi. Bu yüzden Fil Vakasına kadar, onun ölüm tarihini tarihin/takvimin başlangıcı sayarlardı. Daha sonra Fil Vakasını takvim başlangıcı yaptılar. Nihayetinde Müslümanlar ise, takvim başlangıcı olarak Hicreti kabul etmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ AŞAMA
ÇAĞRIYI HAYKIRMA VE KABİLELERLE İLETİŞİM

SUNUŞ

Muhammedî davetin ve Kur'an'ın indiriliş sürecinin bir önceki aşaması (birinci ciltte işlenen üçüncü aşama) ağırlıklı olarak şirk eleştirisi üzerine yoğunlaşmıştı. Bu sebeple de Kureyşin ileri gelenleri Hz. Peygamber ile alay etme, onu delilik ve benzeri şeylerle itham etme gibi bir tavırla yetinmeyip onunla mücadele etmeye, hatta ona inananlar içerisindeki zayıf ve kimsesizlere işkence uygulamaya başlamışlardı. Taberî, Tarihu'l-Ümem adlı eserinde şöyle der;

> "Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan bir gün Urve b. ez-Zübeyr'e Kureyşlilerin Muhammedî davete karşı neden böylesine düşmanca tavır takındıklarını sordu. Urve de ona yazdığı risalede şöyle cevap verdi; Hz. Peygamber halkını, kendisinin gönderiliş sebebi olan İslam'ın nuruna davet edince ilk etapta ondan hemen uzaklaşmadılar, hatta neredeyse iman edeceklerdi. Ama Hz. Peygamber çok geçmeden onların putlarını eleştirmeye başladı. Taif'ten gelen bazı varlıklı kimseler Kureyşlileri bu konuda ayıpladılar. Bunun üzerine Kureyşliler Hz. Peygamber'e baskı yapmaya, ona inananlara eziyet etmeye başladılar. Bu umumi baskı karşısında Hz. Peygamber'in yanında bir avuç insandan başka kimse kalmadı."[19]

Rivayette anlatıldığı gibi Kureyşliler Müslümanlara karşı, ölüme varan ağır işkenceler uyguladılar. Özellikle köleler ve yoksullar bu işkencelerden daha çok pay alıyordu. Her kabile, kendisine mensup Müslümanı baskı altına alıyor ve işkence ederek dininden döndürmeye çalışıyordu. Bu sırada Hz. Peygamber ise amcası Ebu Talib'in himayesinde bulunuyordu.

İbn İshak şöyle ekliyor;

> "Hz. Peygamber Kureyşlilerin Müslümanlara böylesine işkence yaptıklarını görünce onlara Habeşistan'a hicret etmelerini emretti. O sırada Habeşistan'da adına Necaşî[20] dedikleri ve kimseye zulmedilmesine

19 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I/546
20 Bilindiği gibi Necaşî, tıpkı Kisra ve İmparator gibi bir unvandır.

izin vermeyen iyi bir kral vardı... Habeşistan Kureyşlilerin sık ticari ilişki kurmuş oldukları bir ülkeydi. Kureyşliler oraya oldukça kârlı ticaret yolculukları yaparlardı. İşte Müslümanlar Kureyşlilerin kahrından iyice bunalınca Hz. Peygamber onların dinden dönmelerinden endişe etti ve onlara bu ülkeye hicret etmelerini emretti."

Habeşistan'a ilk hicret eden grup on bir erkek ve dört kadından oluşuyordu. Gizlice yola çıkan ve bir kısmı binekli bir kısmı yaya olan Müslümanlar nihayet Şuayba Limanına[21] vardılar ve orada Habeşistan'a gitmek üzere olan iki ticaret gemisine rastladılar. Kişi başı yarım dinar vererek bu gemilere bindiler. Bu olay peygamberliğin altıncı yılının ortalarında yaşanmıştı. Ancak Kureyşliler hemen onların peşlerine düştüler ve limana geldiler, ama onlara yetişememişlerdi. Müslümanlar Habeşistan'a vardıklarında çok rahat ettiler. Bir süre sonra Hz. Peygamber'in amcasının oğlu Cafer b. Ebi Talib de, beraberinde Hz. Peygamber'in Necaşî'ye yazdığı bir mektupla birlikte onlara katıldı.[22]

Hz. Peygamber ise hicret etmemiş, Mekke'de kalmış ve senelerce Kureyşlilerin Müslümanlara yaptıkları baskılara şahit olmuştu. Aradan iki ay geçince Habeşistan'a gidenlerin çoğu, tam olarak bilemediğimiz sebeplerden ötürü,[23] ansızın dönüp Mekke'ye geldiler. Ama Mekkeliler onları şehre sokmak istemedi, bu yüzden her biri, kendisine eman verecek birilerini bulmak zorunda kaldılar. Muhammedî davete başından beri muhalif olanların başını çeken Velid b. Muğire'nin de dâhil olduğu ve Hz. Peygamber'le alay ettikleri Hicr Suresinde ifade edilen beş kişinin ölümünden sonra Kureyşin liderliği, yine Muhammedî davete karşı en şiddetli düşmanlığı yapan iki kişiye; Mahzumoğullarından Ebu Cehil ve hakkında Mesed Suresinin indirildiği Ebu Leheb'e kalmıştı.

Habeşistan'dan dönen Müslümanların iyice artan bir baskı ve şiddete maruz kaldıkları rivayet edilir. Hz. Peygamber ise amcası Ebu Talip ve onun isteği ile kendisine yardım eden aşiret mensupları tarafından korunmaktaydı. Kureyşliler ona ilişemeyeceklerini anlayınca, onu dinleyip de inanabilecek gibi görünen kimseleri takip etmeye ve engel olmaya koyuldular. Hz. Peygamber'in şahsına karşı yapabildikleri en şiddetli şeylerden biri şu rivayette anlatılmaktadır;

21 Yakut el-Hamevî'nin verdiği bilgiye göre bu liman Hicaz sahilinde yer alır ve Cidde limanından önce Mekkelilerin kullandıkları bir limandır.

22 Detaylar için "Kur'an'a Giriş" adlı eserimizin "Muhammedî Davetin Dış İlişkileri" bölümüne bakılabilir.

23 Bazı tarihçiler bu olayı Garanik Hadisesi ile ilişkilendirirler. Bu konudaki görüşümüzü, birinci ciltte Necm Suresinin tefsirinde belirtmiştik.

Rivayete göre Kureyşin ileri gelenleri bir gün Kâbe'de oturup Hz. Peygamber hakkında konuşuyorlardı. "Bu adama yeterince sabrettik, hatta fazlasıyla sabrettik! Dinimizle alay etti, atalarımıza hakaret etti, birliğimizi böldü, ilahlarımıza sövdü yine sabrettik. Bu kadar büyük şeylere rağmen yine de sabrettik" diyorlardı. Onlar böyle konuşurlarken Hz. Peygamber çıkageldi, Hacerü'l-Esved'i selamladı ve tavafa başladı. Yanlarından geçtiği sırada ona hakaretler ettiler. Canının sıkıntısı yüzünden belli oluyordu. Bir sonraki şavtta yeniden yanlarından geçince yine aynı şekilde hakaret ettiler. Bu sefer de sıkıntısı yüzünden okunuyordu. Ama her iki seferde de aldırmadan tavafına devam etti. Üçüncü seferde de aynı hakaretleri işitince durdu ve şöyle dedi; "Beni dinleyin Kureyşliler! Şu Muhammed'in nefsi kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki bu yaptığınız şeye karşılık canınıza okuyacağım!" Bu söz üzerine oradakiler süt dökmüş gibi susup kaldılar. Hatta o ana kadar ona en ağır hakaretleri edenleri dahi onu sakinleştirmeye çalışıyor ve şöyle diyordu; "Tamam Ey Ebu'l-Kasım! Sakin ol ve evine git! Sen sakin bir insansın!" Neticede Hz. Peygamber çıkıp gitti. Ertesi gün bu adamlar yine Kâbe'de toplandılar. İçlerinden biri şöyle dedi; "Dün Muhammed'in size neler söylediğini hatırlıyorsunuz değil mi? Adam size o ağır lafları söyleyince nasıl da yakasını bıraktınız." Derken bir süre sonra Hz. Peygamber geldi. Hemen başına üşüştüler ve "Demek sen dün bize şöyle şöyle söyledin" dediler. O da, "Evet, söyledim!" dedi. Bunun üzerine içlerinden biri onun yakasından tuttu. O sırada Hz. Ebubekir ortaya atıldı ve ağlayarak, "Nedir bu? Sırf Rabbim Allah'tır dediği için bir insanı mı öldüreceksiniz?" diye çıkıştı. Bu söz üzerine adamlar dağılıp gittiler.

Bir süre sonra Hac mevsimi geldi ve Kureyşin önde gelenlerinden bir grup Velid b. Muğire'nin yanına toplandılar. Velid şöyle dedi; "Kureyşliler! Hac mevsimi geldi, Arap kabilelerinden insanlar bu mevsimde Mekke'ye gelecekler. Hepsi Muhammed'in yaptıklarını duymuş durumdalar. Muhakkak bu konu hakkında size sorular soracaklar. Bu yüzden bu adam hakkında bir fikir birliğine varalım ve ağız birliği edip hepimiz aynı şeyi söyleyelim, birbirimizi yalanlamayalım." Bu öneri üzerine, sorulan sorulara karşılık şöyle cevap vermeyi kararlaştırdılar; "Bu adam sihirbazdır, insanı evlatlarından, kardeşinden, eşinden ve aşiretinden ayırır."

Anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde Velid ve onunla birlikte Hz. Peygamber'le alay eden bazı Kureyş ileri gelenleri ölmüşlerdi. Bunun üzerine Hicr Suresi indi. Surenin sonunda "Sana emredileni haykır ve müşriklerden yüz çevir. O alaycıların hakkından Biz geliriz" deniliyordu. Bu emir-

den sonra Hz. Peygamber davetini, Mekke'ye gelen kabilelere yönlendirdi. Ancak Kureyşliler onu adım adım izliyor ve engel oluyorlardı. Hatta gelen kabileler daha Mekke'ye varmadan yolları kesiyor ve kararlaştırdıkları şekilde aynı ağızdan konuşarak Hz. Peygamber'in tehlikeli bir sihirbaz olduğu konusunda onları uyarıyorlardı. Bütün bunlar sonucunda Hz. Peygamber ile ilgili haberler bütün Arap Yarımadasında bilinir hale gelmişti.

53- HİCR SÛRESİ

سورة الحجر

Bu sûrenin çeşitli ayetlerinin iniş sebebi hakkında bazı rivayetler bulunmakla beraber bunların neredeyse tamamı kurgusal niteliktedir. Bu rivayetlerde değinilen noktaları şöyle özetlemek mümkündür;

Denildiğine göre mescitte peygamberin arkasında kadınlar safının en sonunda güzel bir kadın namaz kılardı. Bazı kimseler kadını görmemek için en ön saflara ilerler, bazı kimseler ise erkekler safının en sonuna geçerlerdi. Böylece rükuya vardıkları zaman koltuk altından bakarak kadını görebilirlerdi. Bunun üzerine "İçinizden öne geçenleri de arkada kalanları da biliriz" ayeti indirildi. Bir başka rivayette ise bunun tam aksi bir şekilde şöyle denilir; Hz. Peygamber insanları ilk safta namaz kılmaya teşvik edince ön saflarda izdiham yaşanmaya başlandı. Evleri Mescidin uzağında olan Uzreoğulları, "Evlerimizi satıp Mescide yakın ev alalım, böylece biz de ilk saflara geçebiliriz" diye konuştular. Bunun üzerine bu ayet indirildi.

Dikkat edileceği üzere ilk rivayet, birazdan inceleyeceğimiz gibi, ayetin bağlamı ile hiç uyumlu değildir. İkincisi ise ayetin Medine'de indirilmiş olduğunu öngörür ki sûre Medine'de değil, Mekke'de indirilmiştir. Kaldı ki bu rivayet de bağlama uygun değildir.

"Onların kalplerindeki her tür kini çekip aldık, karşılıklı kardeşçe kurulup sohbet ederler" ayetinin Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali hakkında indirildiği rivayet edilmiştir. Rivayeti aktaran raviye bu üçü arasında ne tür bir kin olduğu sorulunca şu cevabı vermiştir; "Bu cahiliye kinidir. Nitekim cahiliye döneminde Ebubekirin kabilesi olan Temimoğulları, Ömer'in kabilesi olan Adiyoğulları ve Ali'nin kabilesi olan Haşimoğulları arasında kin vardı. Bunlar Müslüman olduklarında bir keresinde Ebubekirin eli kırılmıştı, Ali de onun elini tutup pansuman yaptı ve bu ayet bu olay üzerine indirildi." Bu rivayet Hz. Ali'nin torunu olan Ali'ye

nispet edilir ve muhtemelen, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin halife olması gerektiğini düşündükleri için, ondan önce halife olan Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e düşmanlık besleyen bazı Şiilerin düşmanlık duygularını hafifletmek maksadıyla uydurulmuş olmalıdır.

"Sana tekrarlanan yediyi verdik" ayeti hakkında şöyle bir rivayet nakledilir; "Busra ve Ezraat kentlerinden Kurayza ve Nadîroğulları Yahudilerine aynı gün içinde, çeşitli gıda maddeleri, deniz ürünleri ve mücevherler taşıyan kafileler gelmiştir. Müslümanlar bunları görünce şöyle dediler; "Keşke bu mallar bizim olsa da bunlarla güç kazansak ve Allah yolunda infak etsek!" Bunun üzerine bu ayet indirildi."

Bu rivayet ayete uygun değildir, çünkü ayetin Medine'de indirildiğini öngörmektedir, oysa ayet Mekke'de indirilmiştir.

Bir diğer rivayette Selman-ı Farisî'nin "onların hepsinin toplanacakları yer cehennemdir" ayetini duyunca aklının başından gittiği, şaşkın şaşkın üç gün boyunca dolaştığı ve Hz. Peygamber'in huzuruna getirildiğinde de, "Ey Allah'ın Elçisi! Bu ayet kalbimi yerinden çıkaracak neredeyse" dediği, bunun üzerine de, "Takva sahipleri cennetlerdedir" ayetinin indirildiği söylenir. Bu oldukça tuhaf bir rivayettir. Sanki Selman, "onların hepsinin toplanacakları yer cehennemdir" ifadesinde geçen "onların hepsi" ifadesinin, bir önceki cümlede geçen "azgınlar"dan bahsettiğini bilmiyormuş gibi bir iması vardır!

Bir rivayete göre Hz. Peygamber bir gün, gülüp eğlenen arkadaşlarını görür ve onlara, "gözünüzün önünde cennet ve cehennemle ilgili ayetler indirilirken gülüyorsunuz öyle mi?!" diye çıkışır. Bunun üzerine "Kullarıma Benim çok affedici ve merhametli olduğumu ve azabımın da çok çetin olduğunu haber ver" ayeti indirilir. Diğer bir rivayet bunun tam tersini söyler. Buna göre sahabeden biri şöyle der; "Hz. Peygamber bir gün Mescid-i Haram'a Şeybeoğullarının girdiği kapıdan girdi ve bize, "Bir daha güldüğünüzü görmeyeyim" dedi. Sonra gerisin geri dışarı çıktı ve tekrar geldiğinde şöyle dedi; "Çıkarken önce Hacerü'l-Esvedi'n yanında Cibril'i gördüm, bana dedi ki, Ey Muhammed! Allah sana neden kullarımı ümitsizleştiriyorsun, onlara benim çok affedici ve merhametli olduğumu ve azabımın da çok çetin olduğunu haber ver diye buyuruyor" dedi."

Görüldüğü gibi bütün bu rivayetler salt tahminden ibarettirler.

"Alaycıların hakkından Biz geliriz" ayeti hakkında şöyle bir rivayet aktarılır; "Hz. Peygamber bir gün Mekke'de bazı insanların alay ve saldırı-

larına maruz kaldı. Onun kafasına vuruyorlardı. O sırada yanında Cebrail vardı ve Hz. Peygamber'in kafasına parmağı ile hafifçe dokundu. Bunun üzerine onun kafasına vuranların bedenlerinde pençe izine benzer yaralar çıktı ve bu yaralar giderek irin dolmaya ve kokmaya başladı. Artık kimse onlara yaklaşamıyordu. İşte bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi. (Vahıdî, Esbabu'n-Nüzûl; Suyûtî, Lübabü'n-Nükûl)

Doğrusu bu rivayetler tefsir alanından ziyade günlük hayat ve avam kültürü düzeyine daha yakındır, çünkü bunlarda, ileride göreceğimiz gibi, sûrenin konusu ve ayetlerin bağlamı büsbütün göz ardı edilmektedir. Surenin metni adeta akşamüstü dedikodularına indirgenmektedir. Bununla beraber bu rivayetler, birinci ciltte birçok yerde ifade ettiğimiz gibi, büsbütün faydasız da değildirler, çünkü bize nüzul çağının ya da en azından rivayetlerin derlendiği çağın halk kültürünü yansıtmaktadırlar. Nitekim günümüzde hala kitlesel/popüler dini kültürde bu tür rivayetlerin büyük yeri söz konusudur.

1- Mukaddime: Kureyşliler İman etme imkânına sahip değildirler, bu yüzden küfrü tercih etmişlerdir

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبِينٍ (1) رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ (2) ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (3) وَمَآ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ (4) مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ (5) وَقَالُوا يَآ اَيُّهَا الَّذِى نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ اِنَّكَ لَمَجْنُونٌ (6) لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلٰٓئِكَةِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (7) مَا نُنَزِّلُ الْمَلٰٓئِكَةَ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُٓوا اِذًا مُنْظَرِينَ (8) اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ (9) وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِى شِيَعِ الْاَوَّلِينَ (10) وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (11) كَذٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ (12) لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ (13) وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَآءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ (14) لَقَالُٓوا اِنَّمَا سُكِّرَتْ اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ (15)

Bismillahirrahmanirrahim

1-15: Elif Lâm Râ. Bunlar, kitabın (Tevrat'ın) ve apaçık olan Kur'an'ın âyetleridir. Bu yüzden de inkâr edenler, "Keşke Müslüman olsaydık" diye çok arzu edeceklerdir. (Ama baştan inkâr etmiş oldukları için artık iman etmeleri mümkün değildir.[24] Öyleyse) bırak onları yesinler içsinler, yararlansınlar; emelleri onları oyalayadursun. (Zamanı geldiğinde,) sonlarının ne olduğunu bilecekler. Helâk ettiğimiz her memleketin mutlaka bilinen bir vakti vardır. Hiçbir toplum ecelini geçemez ve ondan geri de kalamaz. (Kureyşliler) dediler ki: "Ey kendisine vahiy verildiğini iddia eden (Muhammed!) Sen basbayağı delisin! Eğer doğru söyleyenlerden isen bize melekleri getirsene!"[25] (Allah buna şöyle cevap vermiştir:) Biz, melekleri ancak hak ve hikmete uygun olarak indiririz. O zaman da onlara mühlet verilmez.[26] Şüphesiz Kur'an'ı (Muhammed'e) Biz indirdik Biz! Onu (sizin söz ettiğiniz mecnunluktan) koruyacak olan da[27] elbette

24 Bazı müfessirler bu ifadeleri müşriklerin kıyamette mü'minleri cennette gördükleri zamanki hallerinin tasviri olarak yorumlamışlardır. Kanaatimce bu yorumun bağlamla uyuşur tarafı yoktur. Zira bu ifadenin öncesinde kıyametten söz edilmiş değildir. Devamındaki ayetler de dünya ile ilgilidir (Bırak yesin içsinler) Bu yüzden bizim yorumumuz daha başka olacaktır. Bize göre burada ifade edilen şey, şu ayetlerde açığa çıkmaktadır: "Senden önceki toplumlara da elçiler gönderdik. Onlara ne zaman bir elçi gelse illa ki onu alaya aldılar. İşte Biz bunu suçluların (Mekke müşriklerinin) kalbine böyle sevk ederiz de inanmazlar. Zira geçmiştekilerin izledikleri yol da budur." (Hicr, 10-13) Demek ki Allah, Mekke müşriklerinin iman etmeyeceklerine hükmetmiş bulunuyor. Şu halde yukarıdaki ayet onların, isteseler de iman edemeyeceklerini, inkâra mahkûm olduklarını, çünkü başta bunu seçmiş olduklarını ve geri dönme imkânları varken inkârda ısrar etmeyi tercih ettiklerini ifade etmektedir. İçlerinden iman etmeyi arzulayanlar olsa bile, artık bu imkânsızdır, zira onlar işin başında kendilerini adeta bir toplumsal inkâr kapanına kıstırmışlardır.

25 Hz. Peygamber henüz açık davete başlamamış olsa Kureyşlilerin ona bu sözü söylemeleri mümkün olmazdı. O halde açık davetin "sana emrolunanı haykır" ayetinden sonra başladığı şeklindeki görüş sağlıklı değildir.

26 Yani eğer inkâr nedeniyle melekleri indirmiş olsaydık hemen peşine helak gelirdi, o zaman da Kureyşliler bu zamana kadar yaşayamazlardı, zira onların inkârcılıkları oldukça eskidir.

27 İfadenin anlamı şudur; "Onların melek isteklerine yanıt olarak melekleri indirmek ve inkâr ettiklerinde de onları helak etmek gibi bir yol izlemek yerine, onları doğru yola sevk edecek olan Kur'an'ı indirme yolunu tercih ediyoruz." Müfessirlerin çoğu "onu koruyacağız" ifadesindeki "onu" zamirinin Kur'an'a raci olduğunu ve "Kur'an'ı Biz indirdik, Biz koruyacağız" anlamına geldiğini söylerler. Bazı dil âlimlerine göre ise bu zamir, cümlede daha önce geçen "kendisine zikir indirilen" ifadesine, yani peygambere racidir. Bu durumda anlam, şu ayetteki gibidir; "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir." Bu durumda denilmek istenen şudur: Kur'an Allah katından indirilmiştir, Peygamber de mecnun değildir. Biz onu mecnun olmaktan muhafaza ederiz. Râzî'nin ifadesine göre bu görüşü Ferrâ ve İbnü'l-Enbârî de savunmuşlardır. Bize göre bu yorum bağlama daha uygundur. Çünkü diğer yorumda bu ayet, öncesinden ve sonrasından kopuk kalmaktadır. Zira ayetin öncesinde ve sonrasında konu Hz. Peygamber'dir, Kur'an değil! Diğer taraftan bazı kimseler Kur'an'ın geçmişte olduğu gibi gelecekte de değiştirilemeyeceğini delillendirmek üzere bu ayete sarılırlar. Oysa üzerinden on beş asır geçtiği halde, indirildiği günkü gibi değiştirilmemiş olması bu konuda yeterli bir delil değil midir ki başka delile ihtiyaç duyalım! Doğrusu Kur'an'ı anlamaya yönelik çabalarımızda hâkim olan şey, başka korkular veya kaygılar değil, Kur'an metninin bizzat kendisi olmalıdır.

Biziz. (Ey Muhammed!) Andolsun, senden önceki topluluklara da peygamber gönderdik. Onlar kendilerine gelen her peygamberle alay ediyorlardı. Aynı şekilde onların tutumlarına uygun olarak Biz onu suçluların kalbine sokarız. Önceki milletlerin helâkine dair Allah'ın kanunu geçmiş iken onlar (Mekkeli müşrikler) bu Kur'an'a inanmazlar. Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıkmaya koyulsalar, yine "Gözlerimiz döndürüldü, biz herhâlde büyülenmiş bir toplumuz" derlerdi.[28]

2- Allah'ın yeri göğü yaratmış olmasının neye delalet ettiğinden habersizler

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ (16) وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ
شَيْطَانٍ رَجِيمٍ (17) إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ (18) وَالْأَرْضَ
مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ (19) وَجَعَلْنَا
لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ (20) وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ
وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (21) وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ (22) وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ
الْوَارِثُونَ (23) وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ (24)
وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (25)

16-25: Andolsun, Biz gökte burçlar[29] *yaptık ve onu, bakanlar için süsledik. Onu kovulmuş her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden olursa, onu da parlak bir ateş takip etmektedir. Yeri de yaydık, ona sabit dağlar yerleştirdik ve orada ölçülü bir biçimde her şeyi bitirdik. Orada hem sizin için, hem de sizin rızık vermediğiniz kimseler için geçimlikler meydana getirdik. Her şeyin hazinesi Bizdedir, sizde değil! Biz onu belli bir ölçüyle indiririz. Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderip yukarıdan su indirerek sizi onunla suladık. Onu toplayıp depolayan da siz değilsiniz, Biziz!. Hiç şüphesiz Biz diriltir, Biz öldürürüz ve Biz her şeye gerçek varisleriz. Andolsun Biz, sizden (ölüp) gidenleri de biliriz, sonra yaşayacak olanları da. Şüphesiz senin Rabbin onları diriltip bir araya getirecektir. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.*

---

28 Yani müşrikler inkâr konusunda o kadar inatçıdırlar ki Allah onlara gökten bir kapı açsa ve oradan yükselme imkânı tanısa, sonra oradan çıkıp Cebrail'in vahyi Allah'tan aldığını ve Muhammed'e getirdiğini görseler yine de inanmazlar ve Muhammed bizi büyüledi, bu yüzden asılsız hayaller gördük derler.

29 Kimilerine göre "burç" evre anlamında, kimilerine göre büyük gök cisimleri anlamında, kimilerine göre ise astrolojik burçlar anlamında kullanılmıştır. Bağlamdan anlaşılan odur ki burada burç kelimesi büyük gök cisimleri anlamında kullanılmıştır. Yeryüzündeki büyük dağlardan bahsedildiği gibi gökyüzünde de büyük gökcisimleri olduğu ifade edilmek istenmiştir.

3- Kureyş'in tavrı İblis'in tavrının devamıdır

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (26) وَالْجَآنَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ
قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ (27) وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّى خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ
مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (28) فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ
(29) فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ (30) اِلَّآ اِبْلِيسَ اَبٰٓى اَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ
(31) قَالَ يٰٓاِبْلِيسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ (32) قَالَ لَمْ اَكُنْ لِاَسْجُدَ
لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ (33) قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ
(34) وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ (35) قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِى اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ
(36) قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ (37) اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ (38) قَالَ رَبِّ بِمَآ
اَغْوَيْتَنِى لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَلَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ (39) اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ
الْمُخْلَصِينَ (40) قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَىَّ مُسْتَقِيمٌ (41) اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ
سُلْطَانٌ اِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ (42) وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ (43) لَهَا
سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (44) اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ
(45) اُدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ اٰمِنِينَ (46) وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى
سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ (47) لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ (48) نَبِّئْ
عِبَادِى اَنِّى اَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (49) وَاَنَّ عَذَابِى هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيمُ (50)

26-50: Andolsun, Biz insanı (siyah ve şekli değişmiş) çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık. Cinleri de (Âdem ve soyu yaratılmadan önce, dumansız) ateşten yaratmıştık. Hani Rabbin meleklere, "Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin" demişti. Bunun üzerine bütün melekler saygı ile eğildiler. Ancak İblis, saygı ile eğilenlerle beraber olmaktan kaçındı.[30] *Allah, "Ey İblis! Saygı ile eğilenlerle beraber olmamandaki maksadın ne?" dedi. İblis dedi ki: "Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattığın insan için saygı ile eğilemem." Allah, "Öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun.*

30 Burada İblis kıssası, birçok sûrede olduğu gibi, tekrar anlatılıyor. Burada amaç, şeytanın isyanının müşriklerin Hz. Peygamber'den yüz çevirmelerine temel teşkil etmiş olduğunu beyan etmektir. Buna göre şeytan nasıl isyan ve kibrini Âdem'in çamurdan kendisinin de ateşten yaratılmış olması ile gerekçelendirmek istiyorsa müşrikler de Hz. Peygamber'e inanmamalarını, ondan ve ona inananlardan daha üstün konumda olmaları ile gerekçelendirmişlerdir. Dolayısıyla Müslüman kölelerle ve sıradan insanlarla eşit olmayı asla kabul etmeyecekler ve inatlarından vazgeçmeyeceklerdir.

Şüphesiz hesap gününe kadar lânet senin üzerinedir" dedi. İblis: "Rabbim! Öyle ise onların tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver" dedi. Allah da, "tamam" dedi. İblis, "Rabbim! Beni azdırmana karşılık,[31] andolsun ki yeryüzünde kötülükleri onlara güzel göstereceğim, içlerinde ihlâsa erdirilmiş kulların hariç, onların hepsini azdıracağım" dedi. Allah, "İşte bu[32] bana ulaştıran dosdoğru yoldur. Azgınlardan sana uyanlar dışında, kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur" dedi. Şüphesiz cehennem, onların hepsinin buluşacağı yerdir. Onun yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır.[33] Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, cennetler içinde ve pınarlar başındadır. Onlara, "Girin oraya esenlikle, güven içinde" denilir. Biz, onların kalplerindeki dünyevi kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde, kardeşler olarak karşılıklı otururlar. Onlara orada hiçbir yorgunluk dokunmaz, onlar oradan çıkarılacak da değillerdir. Ey Muhammed! Kullarıma, Benim elbette çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu, azabımın da elem dolu azap olduğunu haber ver.

4- Kureyş'in tavrı Lut kavminin isyankâr ve ahlaksız tavrının da devamıdır

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ (51) اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ (52) قَالُوا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (53) قَالَ اَبَشَّرْتُمُونِى عَلٰى اَنْ مَسَّنِىَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ (54) قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ (55) قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّالُّونَ (56) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (57) قَالُوٓا اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَۙ (58) اِلَّآ اٰلَ لُوطٍ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَۙ (59) اِلَّا امْرَاَتَهُ قَدَّرْنَآ اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَۙ (60) فَلَمَّا جَآءَ اٰلَ لُوطِ الْمُرْسَلُونَۙ (61)

31 Tefsir âlimleri bu ifadeyi "beni saptırmana karşılık" şeklinde izah etmişlerdir. Sapkınlığın Allah'tan mı yoksa sapan kişinden mi kaynaklandığı tartışılmıştır. Muhtemelen en doğru görüş buradaki "saptırma"yı yanlış inanç olarak anlamaktır. Buna göre İblis yanlış bir inanca saplanmış ve kendisini Âdem'den üstün görmüştür. Dolayısıyla "beni saptırmana karşılık" demek, bu yanlış inancından dolayı bana bu hükmü vermene karşılık demektir. Nitekim bir başka sûrede geçen "Allah sizi saptırmak istiyorsa" ifadesi, "Allah sapkınlığa karşılık sizi cezalandırmak istiyorsa" diye tefsir edilmiştir.

32 Buradaki "bu" zamiri öncesine ve sonrasına racidir. Buna göre "samimi kullar üzerinde senin gücün yoktur, senin gücün ancak sana uyan azgınlara yeter" anlamı çıkar. Dolayısıyla ayette sözü edilen "samimi kullar", şeytana uymayan, yani onun aldatmalarına kendilerini kaptırmayan kimseler anlamına gelmektedir.

33 Yani her bir gruba bir kapı tayin edilir. Burada yedi ifadesi sayı anlamında değil, cehennemin kapılarının çokluğu, her tür azgın kimseleri alacak kadar çeşitli oluşu anlatılmak istenmektedir. Buna karşılık cennetin kapıları da çoktur. Ne var ki Allah cennetliklerin kalplerindeki kini söküp attığı için artık onlar tek bir sınıf gibi olmuşlardır. Dolayısıyla sûrenin girişinde değindiğimiz rivayetlerde Selman'ın yaşadıkları veya Ebubekir-Ömer-Ali arasındaki olay gibi anlatıların aslı esası yok demektir.

قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (62) قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ (63) وَاَتَيْنَاكَ
بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (64) فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا
يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ (65) وَقَضَيْنَا اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ
دَابِرَ هٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ (66) وَجَآءَ اَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (67) قَالَ اِنَّ
هٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ (68) وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ (69) قَالُوا اَوَلَمْ نَنْهَكَ
عَنِ الْعَالَمِينَ (70) قَالَ هٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِى اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (71) لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِى
سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ (72) فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ (73) فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا
وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ (74) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ (75)
وَاِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ (76) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ (77) وَاِنْ كَانَ اَصْحَابُ
الْاَيْكَةِ لَظَالِمِينَ (78) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَاِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُبِينٍ (79)

51-79: Onlara İbrahim'in misafirlerinden(meleklerden) de bahset. Hani misafirler İbrahim'in yanına girmiş ve "Selâm" vermişlerdi, ama o, onlardan korktuğunu söylemişti. Onlar, "Korkma, biz sana bilgin/peygamber bir oğul(İshak) müjdeliyoruz" dediler. İbrahim, "Bana yaşlılık gelip çatmış iken beni mi müjdeliyorsunuz? Bana neyi müjdeliyorsunuz?" dedi. "Biz sana gerçeği müjdeledik. Sakın ümitsizlerden olma" dediler. Dedi ki: "Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?" İbrahim, "Ey Elçiler! Göreviniz nedir?" dedi. Şöyle dediler: "Şüphesiz biz suçlu bir millete gönderildik. Lût'un ailesi başka (Onlar suçlu değillerdir). Lût'un karısı dışında onların hepsini kurtaracağız. Biz, onun geride kalanlardan(kadim kâfirlerden) olmasını takdir ettik. Elçiler Lût'un ailesine gelince, Lût onlara, "Siz yabancı olmalısınız!" dedi. Dediler ki: "Evet, fakat biz sana kavminin şüphe ettiği azabı getirdik. Biz, sana gerçeği getirdik. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz. Geceleyin aileni yola çıkar, sen de arkalarından git. Hiçbiriniz arkaya bakmasın. Emrolunduğunuz yere, Şam'a doğru gidin." Ona şöyle vahyettik: "Sabaha çıkarken onların kökü kesilmiş olacak." Şehir halkı (Sodomlular) çirkin füllerini yapacak olmanın iştahı ile sevinerek geldiler. Lût, dedi ki: "Bunlar benim misafirlerimdir. Ne olur beni rezil etmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının, beni utandırmayın" dedi. Onlar, "Biz sana kimseyi misafir etme dememiş miydik" dediler. Lût: "İşte kızlarım. Onlarla evlenebilirsiniz" dedi. ("Ey Muhammed!) Ömrüne andolsun ki onlar gözleri dönmüş hâlde, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı. Derken güneşin doğuşu sırasında, o korkunç uğultulu ses onları yakalayıverdi. Hemen onların altını üstüne getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık. Şüphesiz bunda düşünüp görebilen kimseler için ibretler vardır. (O şehrin kalıntıları

hâlâ Kureyş'in Şam ticaret yolu üstünde duruyor.) Şüphesiz bunda inananlar için bir ibret vardır. Şuayb peygamber'in halkı olan "Eyke" halkı da şüphesiz zalim idiler, çünkü Şuayb'ı inkâr etmişlerdi. Bu yüzden de onları cezalandırdık. Bunların her ikisi de (Lût kavminin yaşadığı Sodom ile Şuayb kavminin yaşadığı Eyke) Kureyş'in Şam ticaret yolu üzerinde bulunmaktadırlar.

5- Salih Peygamber'in halkı olan Semud kavminin durumu da aynı idi

وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ (80) وَاٰتَيْنَاهُمْ اٰيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا
مُعْرِضِينَ (81) وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا اٰمِنِينَ (82) فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ
مُصْبِحِينَ (83) فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (84)

80-84: Andolsun, (Mekke-Şam arasında bulunan) Hicr vadisinde yaşayan (ve Salih peygamber'in halkı olan) Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı. Biz, onlara âyetlerimizi vermiştik de onlardan yüz çevirmişlerdi. Onlar güven içinde dağlardan evler yontuyorlardı. Ama bir sabah ansızın o helak edici ses onları yakalayıverdi. Kazanmakta oldukları şeyler kendilerine bir fayda vermedi.

6- Sonuç: Sana Kur'an'ı ve tekrarlanan yediyi verdik, O halde emrolunduğun şeyi haykır!

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ
الصَّفْحَ الْجَمِيلَ (85) اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ (86) وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ
الْمَثَانِى وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ (87) لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ
وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ (88) وَقُلْ اِنِّى اَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ
(89) كَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ (90) اَلَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِضِينَ (91) فَوَرَبِّكَ
لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ (92) عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (93) فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ
الْمُشْرِكِينَ (94) اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِءِينَ (95) اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ
فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (96) وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ (97) فَسَبِّحْ
بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ (98) وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِينُ (99)

85-99: Biz, gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et (ve Kureyşlilerin inkâ-

rını önemseme!) Şüphesiz, Rabbin hakkıyla yaratan ve her şeyi bilendir.[34] *Andolsun, Biz sana tekrarlanan yedi âyeti*[35] *ve büyük Kur'an'ı verdik. Kâfirlerden bir kısmını faydalandırdığımız şeylerde sakın gözün kalmasın. Onlara üzülme*[36] *ve mü'minlere şefkat kanadını indir. De ki: "Gerçekten ben, apaçık bir uyarıcıyım." Nitekim Biz kendi kitaplarını parçalara ayı-*

34 Bu ifadenin benzeri Bakara Suresinin 109. ayetinde "Allah'ın emri gelinceye kadar onları affet ve hoşgörü göster" şeklinde geçer. Her iki ayetin anlamı aynıdır. Affetmek Allah'ın emri gelinceye kadar koşuluyla birlikte zikredilmiştir. Bu sûrede ise "kıyamet muhakkak gelecektir" ifadesi buna eşlik etmiştir. Dolayısıyla burada boş vermek ya da görmezden gelmek muhatapla değil, bizzat zat ile ilgilidir. Zemahşerî şöyle der; "Onlardan yüz çevir, onlardan gelen şeylere tahammül et, hilm ve sükûnet ile sabret." Bu anlam bağlama da uygundur. Yani burada söylenilmek istenen şudur: Hz. Peygamber'in endişeye kapılmaması, hüzünlenmemesi, halkının inkârı sebebiyle sıkıntıya girmemesi ve aynı zamanda onlara derhal azap indirilmesini de istememesi, aksine sabretmesi ve içini ferah tutması gerekmektedir. Yine onların ülkede varlıklı ve güçlü bir şekilde yaşıyor ve ticaret yapıp kazanç sağlıyor olmalarına iltifat etmemesi, panayırlarda davetini engellemek için her türlü faaliyeti yapmalarından tedirgin olmaması gerekmektedir.

35 Tekrarlanan yedinin ne olduğu konusunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Bir görüşe göre bu Fatiha sûresidir. Diğer bir görüşe göre ise Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, Enam, A'raf.. gibi yedi uzun sûredir. Bu sûrelerde hadler ve hükümler tekrar tekrar anlatıldığı için bunlara "tekrarlanan" denilmiştir. Ancak bir grup bu görüşe karşı çıkmış ve şöyle demiştir: Bu ayet Mekke'de indirilmiştir, oysa sözü edilen sûrelerin çoğunluğu Medine'de indirilmişlerdir. Bir diğer görüşe göre tekrarlanan yedi, Kur'an'da bulunan emir, nehiy, müjde, uyarı gibi yedi değişik hususdur. Bize göre ise tekrarlanan yedinin bu sûreden daha önce indirilmiş olması gerekmektedir. Çünkü burada "verdik" şeklinde geçmiş zaman kipi söz konusudur. Tekrarlanma ifadesi ise bildik anlamda yinelenmeyi değil, bu yedi şeyin bir bütünlük arz etmesini ifade eder. Bunlar bu sûreden önce indirilen yedi sûredir. Yani Şuara, Neml, Kasas, Yunus, Hud, Yusuf ve nihayet Hicr Sureleridir. Bu sûrelerin hem içerikleri, hem yapıları hem de başlarında yer alan Tasin- Tasin mim gibi ifadeler açısından benzerlikler arz etmektedir. Peki, bu sûreler ile Kur'an-ı Azim arasındaki fark nedir? Bu sûreler de Kur'an'ın parçası değil midir? O halde neden "Biz sana tekrarlanan yediyi ve Kur'an-ı Azim'i verdik" deniliyor? Kanaatimize göre bu yedi sûreden önce indirilen sureler Kur'an-ı Azim'i oluşturmaktadırlar. Bunlardan sonra indirilen sûreler de buna ilave edilmişlerdir. Dolayısıyla Kur'an-ı Azim ifadesinin bütün Kur'an anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Yaygın kanaate göre tekrarlanan yedi Fatiha Suresidir. Ancak bu görüşü izah etmek için söylenen, "Fatiha sûresi yedi ayettir ve namazın her rekâtında tekrarlanır" şeklindeki açıklama yeterli değildir. Zira bu açıklama Fatiha ile Kur'an'ın geri kalanı arasındaki farkı ortaya koymaya yetmez. Böyle bir açıklamanın tatminkâr olması için Fatiha'nın Kur'an dışında olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim Abdullah b. Mesud, Felak ve Nas Surelerinin yanı sıra bu sûreyi de dua kabul etmiş ve mushafına almamıştır. Diğer taraftan Fatiha'nın yedi ayet olduğu herkes tarafından kabul edilen kesin bir görüş değildir. Zira kimine göre Fatiha'nın ayet sayısı altı iken kimine göre de sekiz, hatta dokuzdur. (Birinci ciltte yer alan Fatiha Suresinin girişine bakılabilir) Ayrıca tekrarlanan (Mesaniye) sıfatı Zümer Suresi 23. ayette bütün Kur'an için de kullanılmıştır. Bu ayette Kur'an'ın müteşabih/birbirine benzer ve tekrar olma yönüne vurgu vardır. Kanaatimizce tekrarlanan yedili olduğunu düşündüğümüz sûrelerde bu benzerlik ve tekrarlanma en üst safhadadır ve yapısal birbirini andıran da sadece bu sûrelerdir. Nitekim bu durum Zemahşerî'nin de dikkatini çekmiş ve onun bu sûreleri, temel yapısal özelliklerini ifade eden sıfatlarla ifade etmesine sebep olmuştur.

36 Zemahşerî bu ifadeyi şöyle açıklar: onların mallarına heveslenme, inansalar onların gücü ile İslam güçlenir ve Müslümanlar rahat eder diye düşünüp de inanmamalarına üzülme. Beraberindeki fakir ve zayıf Müslümanlara kol kanat ger, tevazu ile davran. Zengin ve varlıklılara karşı dik dur, "ben sadece bir uyarıcıyım", sizleri başınıza gelecek ilahî azap konusunda uyarıyorum de!

ranlara[37] da (kitap) indirmiştik. Ki onlar, (bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr ederek) Kur'an'ı da parça parça edenlerdir. Rabbine andolsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız. Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme. Şüphesiz Biz, Allah ile beraber başka ilâh edinen alaycılara karşı sana yeteriz. İlerde bilecekler. Andolsun, onların söyledikleri şeylerden dolayı göğsünün daraldığını biliyoruz. O hâlde, Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

Açıklama

Bu sûre, değindiğimiz gibi, tekrarlanan yediden biri olup onların sonuncusudur. Birazdan incelemeye başlayacağımız En'am Suresi ile başlayan müteakip sûreler ise birbirlerinden yapısal olarak farklılık arz ederler. İncelemiş olduğumuz Hicr Suresinin, kendisinden önceki altı sûre ile benzer şekilde başladığını görüyoruz. (Elif Lam Ra....) Bu başlangıcın ardından doğrudan Kureyş'e hitap ediliyor ve ardından kıssalara geçiliyor. Bu tarzın bu sûrelerin genel yapısı olduğunu daha önce belirtmiştik. Kâh bir kıssa ile başlayıp ardından Kureyş'in müstahak olduğu cezaya değinir, kâh doğrudan Kureyş'e hitap edip eleştirilerini kıssalarla destekler. Diğer bir deyişle bu sûreler bir tür avukat tarzı izlerler: Bazen doğrudan davalıyı muhatap alarak konuşur ve sonra delilleri sıralar, bazen de önce delil sadedinde dava ile ilgili gerçeklere değinip sonra muhatabına yönelir.

Hicr Suresinin yöntemi önce gerçekleri ele almak şeklindedir: Kureyşlilerin çoğu Müslüman olmayı isterler; bunun sebebi kâh ikna olmuş olmaları kâh da ileride başarı yakaladığı takdirde davetten istifade etme düşüncesidir. Bu arada bazıları da Hz. Peygamber'in üstün ahlaki niteliklerinden etkilenmiş durumdadırlar. Ancak hepsinin ortak noktası kararsızlık ve şaşkınlıktır. Zira başlangıçta davete karşı son derece sert bir olumsuz tavır takınmış olmaları ellerini kollarını bağlamaktadır ve bu durumdan kurtulmaları pek de kolay değildir. Kureyşin ileri gelenleri ile hemhaldirler ve zamanında onlarla birlikte bu sert olumsuz tavrı takınmış bulunmaktadırlar. Üstelik baştan putperestliği kendileri için bir kimlik meselesi yapmışlar, atalarına ait bu dini geleneği terk edip İslam'a girmeyi ise bir tür

37 Anlam şudur: Panayırlardaki Arap kabilelerine şöyle de: Ben açık bir uyarıcıyım, bunu Mekkelilere de ilettim, ama onlar bu panayırlarda beni engellemek için aralarında görev taksimi yaptılar, çeşit çeşit şeyler söylediler. Bazıları; "Bu adam dışarıdan gelmedir, peygamberlik iddia ediyor, geleneğimizi bozuyor" derken kimisi mecnun, kimisi sihirbaz, kimisi şair, kimisi de kâhin demiştir. Bunların hepsi Kur'an'dan bazı yerleri bağlamından koparıp çarpıtmışlar ve bu sonuçlara varmışlardır.

"atalara ihanet" olarak yaftalamışlardır. Bu sebeple Kureyşin ileri gelenlerinden veya sıradan müntesiplerinden biri İslam'a meyledecek olsa derhal onun üzerine gitmekte ve her türlü maddi-manevi baskıyı yaparak onu vazgeçirmeye, tekrar atalarının dinine döndürmeye çalışmaktadırlar.

Diğer taraftan Kureyşlilerin başlangıçta davete böylesine şiddetli ve amansız bir şekilde karşı çıkmış olmaları artık onların bu konuda düşünmelerini ve davetin argümanlarına ikna olmalarını da engellemektedir. Zira bu yeni dine ikna olmaları için o zamana kadar pek dikkat etmedikleri bazı hususlar üzerine ciddi bir şekilde düşünmeleri, ya da bu düşüncelerden çeşitli sonuçlar çıkarmaları gerekmektedir. Uzun süredir kâinatın yaratıcı kudrete delaletini ve bütün evrenin insanın hizmetine sunulmuş olduğunu düşünmeden yaşamışlar, aklın, dinin ve ahlakın kabul etmeyeceği bir hayat tarzı sürdürmüşlerdi. Haram-helal gözetmemişler, yetim malı yemişler, fakiri yoksulu umursamamışlardı... Bütün bunlar bedel/ceza ödemeyi gerektiren şeylerdi ve dünyevi cezadan kurtulacak olsalar bile, yeni dinin vurguladığı ahiret hayatı insanın dünyada yaptıklarının karşılığı olmasını gerektiriyordu ve bu durum Kureyşlileri adeta sanık sandalyesine oturtuyor, haklarında ebedi cehennem cezasını öngörüyordu. Evet, yeni din, Müslüman olmanın geçmişi affettireceğini ve kendilerine henüz davetin ulaşmadığı kimselerin mazur görüleceklerini söylüyordu; fakat şimdi tam da Mekke'nin bağrında, Kureyşlilerin yuvasında haykırılmış olması itibariyle bu davet onları ilzam ediyor, mükellef tutuyordu. Dolayısıyla Kureyşlilerin yepyeni bir hayat tarzına geçiş yapmaları gerekiyordu. Bu yeni hayat tarzı, en azından ilk aşamada, onlardan putperestliği terk etmelerini ve bu şirk inancından neş'et eden her şeyi terk edip oradan gelen her türlü kazancı bırakmalarını istiyordu.

Uzun sözün kısası, Kureyşliler tam anlamıyla kapana kısılmışlardı ve bu kapandan çıkıp Müslüman olmaları hiç de kolay değildi. Çok isteseler de Müslüman olamayacaklardı, dolayısıyla artık onlarla vakit kaybetmenin anlamı kalmamıştı.

Bu neticeye vardıktan sonra Hicr Suresi bunu bir de peygamberler tarihinden örneklerle tekit etmeye koyulmaktadır. Buna göre Kureyşlilerin davetten yüz çevirmeleri İblis'in Âdem'e secdeden yüz çevirmesinin bir devamı niteliğindeydi. İblis kendini Âdem'den üstün görmüştü; ne de olsa kendisi ateşten, Âdem ise topraktan yaratılmıştı! Benzer şekilde Kureyşliler de kendilerini eşraf kabul etmekte ve kibirlenmekteydiler. Onlar varlıklı ve asil iken Muhammedî davete inananlar önemsiz kabilelere mensup kimseler ve köleler idiler. Diğer taraftan Kureyşlilerin davete karşı çıkış-

ları, geçmişte benzer şekilde peygamberlerine karşı çıkan Lut kavmi ve Semud kavminden farkı değildi. Kureyş'in sonu da işte İblis ve onun izinden giden bu toplumlardan farksız olacaktı.

Öyleyse yapılması gereken neydi? Peygamber görevi bırakıp pes mi etmeliydi? Asla! Çünkü onun elinde koskoca Kur'an'dan başka bir de geçmişte benzer şeyler yaşamış peygamberlerin konumlarını tekrar tekrar anlatan "tekrarlanan yedi" sûre bulunmaktaydı ve işte Hicr Suresi, bu yedi sûrenin yedincisiydi, yeni bir haftayı müjdeleyen yedinci gün gibiydi. Müjde, "*Sana emredileni haykır ve müşriklerden yüz çevir. O alaycıların hakkından Biz geliriz*" şeklinde ifade ediliyordu. Burada, daha önce çeşitli şekillerde ifade ettiğimiz gibi, Kureyşlileri bırakıp diğer Arap kabilelerine yönelme söz ediliyordu. Artık Muhammedî davet bu şekilde dünyaya açılmalıydı ki dünya da kendini davete açsın! Dolayısıyla burada artık Kureyşin kış ve yaz ticaret yolculuklarından değil, Arap kabilelerinin haram saydıkları hayvanlardan (En'am) söz etmek gerekecekti.

54- EN'AM SÛRESİ
سورة الأنعام

Bu sûrenin Mekke'de ve tek seferde indirildiği söylenir. Ayrıca Esbab-ı Nüzul yazarları bu sûrenin bazı ayetlerinin belli başlı birtakım şahıslar hakkında indirilmiş olduğuna dair çeşitli rivayetler de naklederler. Örneğin "*Sana bir kâğıt üzerine yazılı bir kitap indirseydik...*" ayetinin (6. ayet) Kureyşlilerin, "*Vallahî Allah'tan indirildiğine dair şahit olmak üzere dört meleğin beraberinde olduğu bir anda sana Allah'tan bir kitap indirilmedikçe inanmayız*" diyen bazı Kureyşlilere cevap olarak indirildiği söylenir. Yine "*Onlar hem kendileri uzaklaşır hem insanları uzaklaştırırlar*" ayetinin (26. ayet) Hz. Peygamber'i panayırlarda kabilelere daveti ulaştırmaktan alıkoymaya çalışan Mekkeliler hakkında indirildiğini söylemişlerdir.

"*Onların söylediklerinin seni üzdüğünü biliyoruz*" (33) ayetinin iniş sebebi olarak şu olay anlatılır: Kendisine Muhammed konusunda gerçekten ne düşündüğünü soran birine Ebu Cehil şöyle der; "*Vallahî Muhammed doğru söylüyor, fakat Kusayoğulları Hacıların bakımı, ağırlanması, Nedvenin liderliği gibi meziyetlerin üstüne bir de peygamberlik meziyetine sahip olurlarsa Kureyşin geri kalanına ne kalacak peki?!*" Yine bir keresinde Hz. Peygamber Ebu Cehil ve arkadaşları ile bir araya gelir. Ona şöyle derler; "*Ey Muhammed! Vallahî bizler seni yalanlamıyoruz, sen bizim gözümüzde doğru sözlü bir insansın, biz senin getirdiğin şeyi yalanlıyoruz.*" Bunun üzerine de "*Onlar aslında seni değil, Allah'ın ayetlerini yalanlıyorlar*" (33) ayeti indirilir.

Habbab b. Eret'ten gelen bir rivayette şöyle denilir; "Bizler birkaç fakir fukara insan olarak sabah akşam Hz. Peygamber'in yanında bulunurduk. Bize sürekli cehennemi hatırlatır, ölümden ve dirilişten bahsedip bizi uyarırdı. Bir gün Akra' b. Habis et-Temimî ve Uyeyn b. Hısn el-Fezarî geldiler ve "Bizler kavmimizin eşrafındanız, şu fakirlerin bizimle birlikte görülmesinden hoşlanmayız. Onları uzaklaştırırsan senin yanında otururuz" dediler. Hz. Peygamber buna "tamam" dedi. Daha sonra ise; "Bu konuda aramızda

yazılı bir sözleşme yapmadan razı olmayız" dediler. Bunun üzerine "*Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam yalvaranları kovma*" (52) ayeti indirildi.

Diğer bir rivayette İkrime şöyle diyor; "Abdi Menaf oğullarının eşrafından bazı müşrikler Ebu Talib'e gelip şöyle dediler; "Yeğenin Muhammed şu fakirleri ve köleleri yanından uzaklaştıracak olsa tarafımızdan daha fazla kabul görür. O zaman onu kabule daha yakın oluruz." Bunun üzerine Ebu Talib gelip bu teklifi Hz. Peygamber'e anlattı. Hz. Ömer Hz. Peygamber'e şöyle dedi; "Aslında dediklerini yapıp da nasıl davranacaklarına bir baksan fena olmaz." Bunun üzerine yukarıdaki ayet indirildi. Daha sonra Hz. Ömer geldi ve konuştuğu şey için Hz. Peygamber'den af diledi."

Eğer bu rivayet doğruysa sûre, Hz. Ömer'in Müslüman olduğu beşinci yılın ortaları ile kuşatmanın başladığı altıncı yılın başları arasında indirilmiş olmalıdır. Bu da bizim benimsediğimiz nüzul sıralamasını teyit edici niteliktedir.

"*Allah'tan başka tapındıkları şeylere sövmeyin, yoksa onlar da düşmanlığa kapılır ve Allah'a söverler*" (108) ayeti hakkında İbn Abbas şöyle der; "Dediler ki: Ey Muhammed! İlahlarımıza hakaret etmeyi bırakmazsan biz de senin Rabbine hakaret ederiz. Bunun üzerine Allah onların putlarına hakaret etmeyi yasakladı ki onlar da düşmanlıkla hareket edip Allah'a sövmesinler." Katade şöyle der: "Müslümanlar kâfirlerin putlarına söverlerdi, onlar da cevap olarak Allah'a söverlerdi. Bu yüzden Allah Müslümanlara, o cahilleri kızdırıp da Allah'a sövmelerine sebep olmalarını yasakladı."

"*Allah'ın adı anılmadan kesilenleri yemeyin*" (121) ayeti hakkında şunu zikrederler. "Müşrikler Hz. Peygamber'e gelir ve "Ey Muhammed! Bir koyun öldüğü zaman onu kim öldürmüş oluyor?" diye sorarlar. O da "Allah" der. Onlar ise, "Demek sen Allah'ın öldürdüğünün haram, senin ve arkadaşlarının öldürdüğünüzün helal olduğunu söylüyorsun" derler ve bunun üzerine bu ayet indirilir.

Surenin bütününün tek seferde indirildiği ittifakla kabul edildiğine göre bazı müstakil ayetlerin indirilişi ile ilgili olarak aktarılan bu rivayetlerin özel bir bağlamda değerlendirilmeleri gerekmektedir. Yani burada sözü edilen olaylar aslında sûrenin inişinden önce gerçekleşmişlerdir, fakat sûrede bunlar adeta "hatırlatılmıştır." Zira bu sûrede esas muhatap Kureyşliler değil, panayırlara gelen Arap kabileleridir. Muhammedî davetin düşmanları Hz. Peygamber'in peşini bırakmamakta, bu kabilelere davet yaparken de onu engellemeye çalışmaktadırlar; Kur'an da onlara cevap vermekte, Muhammedî davetin hakikatini vurgulamak amacıyla,

kabilelere Kuryeşlilerin bu davranışlarını hatırlatmaktadır. Bu kabilelerin dini-sosyal kültürleri ele alınmakta ve Kur'an'ın ahlaki dünyasına uygun olmayanlar üzerinde gerekli tadilatlar yapılmaktadır. Yani aslında bu sûrede ve bütün Hikmetli Kur'an'da tekrar gibi görünen hususlar aslında tekrar değildir, çünkü bu sûrede muhatap Kureyş değildir. Burada yapılan şey, vaktiyle Kureyşe yöneltilen hitabın, konumsal değişikliklerle birlikte Arap kabilelerine yöneltilmesidir.

1- Mukaddime: Yaratılış, yeniden dirilme, Kureyşin yalanlaması ve inkârcıların sonu

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (1) هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضٰى اَجَلاً وَاَجَلٌ مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُونَ (2) وَهُوَ اللهُ فِى السَّمٰوَاتِ وَفِى الْاَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ (3) وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ (4) فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (5) اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِى الْاَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَاَرْسَلْنَا السَّمَآءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَاراً وَجَعَلْنَا الْاَنْهَارَ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْناً اٰخَرِينَ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Bununla beraber inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar. O öyle bir Rab'dır ki, sizi çamurdan yaratmış, sonra her birinize ölümünüz için bir ecel tayin etmiştir. (Kıyametin kopması için,) belirlenmiş diğer bir ecel de O'nun katındadır. (Ey Kureyşli müşrikler! Siz ise hâlâ yeniden dirilişten şüphe ediyorsunuz.) Hâlbuki O, göklerde de Allah'tır, yerde de. Sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da. Sizin daha ne kazanacağınızı da bilir. Onlara ne kadar kanıt ve delil gelse de yüz çevirirler. Nitekim Kur'an gelince onu yalanladılar. Fakat alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine ilerde gelecektir.[38] *Onlardan önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık. Topraklarından nehirler akıttık. Sonra da günahları sebebiyle onları helâk ettik ve arkalarından başka bir nesil var ettik.*

38 Örneğin; "Ölüp de kemiklerimiz çürüdükten sonra tekrar mı diriltileceğiz?!" (Vakıa 47-48) derler.

2- Kureyşin inadı; şirkin reddedilmesi

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (7) وَقَالُوا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ اَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِىَ الْاَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ (8) وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ (9) وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (10) قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (11) قُلْ لِمَنْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ اَلَّذِينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (12) وَلَهُ مَا سَكَنَ فِى الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (13) قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ اِنِّى اُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (14) قُلْ اِنِّى اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (15) مَنْ يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ (16) وَاِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ اِلَّا هُوَ وَاِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (17) وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ (18) قُلْ اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَاُوحِىَ اِلَىَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِاُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ اَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ اَنَّ مَعَ اللّٰهِ اٰلِهَةً اُخْرٰى قُلْ لَآ اَشْهَدُ قُلْ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَاِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (19)

7-19: Ey Muhammed! Eğer sana kâğıda yazılı bir kitap[39] *indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı, yine o inkâr edenler, "Bu, apaçık büyüden başka bir şey değildir" diyeceklerdi. Bir de dediler ki: "Ona bir melek indirilse ya!" Eğer öyle bir melek indirseydik artık iş bitirilmiş olurdu, sonra da kendilerine göz açtırılmazdı. Eğer onu bir melek kılsaydık yine onu bir adam sûretinde yapardık ve onları yine içinde bulundukları karmaşaya düşürmüş olurduk.*[40] *Andolsun, senden önce de birçok peygamber alaya alınmıştı da onlarla alay edenleri, alay ettikleri azap kendilerini kuşatıp mahvetmişti. De ki: "Yeryüzünde gezin dolaşın da Peygamberleri yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün."*[41] *De ki: "Şu göklerdekiler*

39 Ayette geçen Kırtas kelimesi Latinceden Arapçaya geçmiş bir kelimedir. Krş: Carte

40 Eğer onlara melek gönderseydik yine çıkmaza girerlerdi. Çünkü onu görebilmeleri için insan şeklinde göndermemiz gerekecekti. O zaman nasıl işin içinden çıkacaklardı?!

41 Bu anlamda ayetler çok tekrar edilir. Amaç Kureyşlilerin dikkatini Şam ticaret yolu üzerinde bulunan Semud ve diğer kavimlerin kalıntılarından ders almalarını, peygamberleri inkâr edenlerin sonlarının nasıl olduğunu görmelerini sağlamaktır.

ve yerdekiler kimindir?" "Allah'ındır" de. O, merhamet etmeyi kendine gerekli kıldı. (Bu yüzden size dünyada azap etmemektedir, ama) kıyamet gününde sizi nesil nesil toplayacaktır. Bunda hiç şüphe yok. (Peygamberlere inanmayarak ilahi rahmeti geri çeviren ve böylece) kendilerini ziyana uğratanlar var ya, işte onlar inanmazlar. Gece ve gündüzde barınan her şey O'nundur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. De ki: "Göklerin ve yerin yaratıcısı olan, beslediği hâlde beslenmeye ihtiyacı olmayan Allah'tan başkasını mı dost edineceğim." De ki: "Bana, Allah'a teslim olanların öncüsü olmam emredildi. Rabbim bana "Sakın Allah'a ortak koşanlardan olma" buyurdu." De ki: "Ben Rabbime isyan edersem gerçekten, kıyamet gününün azabından korkarım." Doğrusu o günün azabı kimden savuşturulursa, gerçekten Allah ona merhamet etmiş demektir. İşte bu apaçık kurtuluştur. Şayet Allah sana bir zarar dokundursa, bunu O'ndan başka giderecek yoktur. Fakat sana bir hayır dokunduracak olsa onu da kimse gideremez. Bil ki O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. (Nimeti devam ettirmeye de yok etmeye de kadirdir.) O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden hakkıyla haberdardır. De ki: "Allah'tan daha büyük şahit mi vardır? Allah benimle sizin aranızda şahittir. İşte bu Kur'an bana, onunla sizi ve eriştiği herkesi uyarayım diye vahyolundu. (Ey Kureyşliler!) Şimdi siz Allah ile beraber başka ilâhlar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz? Hayır, ben buna şahitlik etmem. O, ancak tek bir ilâhtır ve şüphesiz ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."

3- Hesap günü sahneleri: Umutların boşa çıkışı

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَآءَهُمْ اَلَّذِينَ خَسِرُوٓا اَنْفُسَهُمْ
فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (20) وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهٖ اِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ (21) وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ اَشْرَكُوٓا اَيْنَ
شُرَكَآؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ (22) ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوا وَاللّٰهِ رَبِّنَا
مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ (23) اُنْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ (24) وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِٓى
اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتّٰٓى اِذَا جَآؤُكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ
الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (25) وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْـَٔوْنَ عَنْهُ
وَاِنْ يُهْلِكُونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ (26) وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا
يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِاٰيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (27) بَلْ بَدَا لَهُمْ مَا

كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (28) وَقَالُوا
إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ (29) وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى رَبِّهِمْ
قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ
(30) قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا
حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا
يَزِرُونَ (31) وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ (32)

20-32: Kitap verdiklerimiz (Yahudi ve Hıristiyanlar, Tevhid inancını) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar, Allah'tan başka ilah olmadığını bu kadar kesin bilirler. Kendilerini ziyana sokan (müşrikler) ise inanmazlar. Kim Allah'a ortak koşan ya da O'nun delillerini yalanlayandan daha zalimdir? Şüphesiz ki, böylesi zalimler kurtuluşa eremez. Gün gelecek, onları tümüyle mahşere toplayıp da Allah'a ortak koşanlara, "Nerede, ilâh olduklarını iddia ettiğiniz ortaklarınız?" diye soracağız! Sonunda onların manevraları, "Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz müşrik değildik" demelerinden başka bir şey olmayacaktır. Bak, kendilerine karşı nasıl yalan söylediler ve ortak koştukları ilâhları onları nasıl yüzüstü bırakıp kayboluverdi? İçlerinden, senin çağrını dinleyenler de var. Onu anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler, kulaklarına ağırlık koyarız. (Tevhide delalet eden) her türlü delili görseler de inanmazlar. Hatta tartışmak üzere sana geldiklerinde inkâr edenler, "Bu Kur'an'ın anlattıkları, evvelkilerin masallarından başka bir şey değil" derler. Onlar başkalarını ondan Kur'an'dan alıkoyarlar, hem de kendileri ondan uzak kalırlar. Farkına varmadan kendilerini helâk ediyorlar. Ateşin karşısında durdurulup da, "Ah, keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve mü'minlerden olsak" dedikleri vakit hâllerini bir görsen! Hayır, bu yakınmaları daha önce gizlemekte oldukları şeyler onlara göründü de ondandır. Eğer yeniden dünyaya gönderilecek olsalar kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancıdırlar. Derler ki: "Hayat ancak dünya hayatımızdır. Artık biz bir daha diriltilecek de değiliz." Rab'lerinin huzurunda durduruldukları vakit hâllerini bir görsen! O gün Allah onlara diyecek ki: "Nasıl, diriliş ve hesap gerçek değil miymiş?" Onlar, "Evet, Rabbimize andolsun ki, gerçekmiş" diyecekler. Bunun üzerine Allah, "Öyleyse inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı!" diyecek. Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramıştır. Nihayet onlara ansızın kıyamet gelip çatınca, bütün günahlarını sırtlarına yüklenerek, "Hayatta yaptığımız kusurlardan ötürü vay hâli-

mize!" diyecekler. Yüklendikleri günah yükü ne kötüdür! Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

4- Panayırlarda sana söylenenler seni üzmesin! Unutma ki ilk yalanlanan peygamber sen değilsin

قَدْ نَعْلَمُ اِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِى يَقُولُونَ فَاِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ (33) وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلٰى مَا كُذِّبُوا وَاُوذُوا حَتّٰى اَتٰيهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللّٰهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَاِئِ الْمُرْسَلِينَ (34) وَاِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ اِعْرَاضُهُمْ فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِىَ نَفَقًا فِى الْاَرْضِ اَوْ سُلَّمًا فِى السَّمَآءِ فَتَاْتِيَهُمْ بِاٰيَةٍ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدٰى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ (35) اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتٰى يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ ثُمَّ اِلَيْهِ يُرْجَعُونَ (36) وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِنْ رَبِّهٖ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰى اَنْ يُنَزِّلَ اٰيَةً وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (37) وَمَا مِنْ دَآبَّةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا طٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ اِلَّآ اُمَمٌ اَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِى الْكِتَابِ مِنْ شَىْءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ (38) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِى الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَاِ اللّٰهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (39) قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ اَوْ اَتَتْكُمُ السَّاعَةُ اَغَيْرَ اللّٰهِ تَدْعُونَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (40) بَلْ اِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَآءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ (41) وَلَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَخَذْنَاهُمْ بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ (42) فَلَوْلَآ اِذْ جَآءَهُمْ بَاْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (43) فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهٖ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ اَبْوَابَ كُلِّ شَىْءٍ حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوا بِمَآ اُوتُوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ (44) فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (45) قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَخَذَ اللّٰهُ سَمْعَكُمْ وَاَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ بِهٖ اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ (46) قُلْ اَرَاَيْتَكُمْ اِنْ اَتٰيكُمْ عَذَابُ اللّٰهِ بَغْتَةً اَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ (47)

33-47: (Ey Muhammed!) Biz çok iyi biliyoruz ki (sen kabileleri davet ederken Kureyşlilerin) peşine düşüp söyledikleri elbette seni inci-

tiyor. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar, (seni dürüst ve doğru sözlü olarak kabul ediyorlar;) fakat o zalimler Allah'ın onları yeniden diriltecceğine dair delilleri bile bile inkâr ediyorlar. Andolsun ki, senden önce de birçok peygamberler yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihayet kendilerine yardımımız yetişmişti. Allah'ın sünnetini değiştirebilecek bir güç yoktur. Dolayısıyla sen de nihayetinde zafere ulaşacaksın. Andolsun peygamberler ile ilgili haberlerin bir kısmı sana gelmiş bulunuyor. Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geldiyse; bir delik açıp yerin dibine inerek yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap! Eğer Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzere toplardı. O hâlde, sakın cahillerden olma. Davete, ancak bütün kalpleriyle kulak verenler uyar. Kalben ölüleri ise yalnızca Allah diriltir. Sonra da hepsi O'na döndürülürler. Dediler ki: "Ona Rabbinden bir mucize indirilse ya!" Ey Muhammed! De ki: "Şüphesiz Allah'ın, bir mucize indirmeğe gücü yeter. Fakat onların çoğu bilmiyor." Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve gökte uçan her tür kuş, sizin gibi birer türdürler. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda müşriklerin hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler.[42] *Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içerisindeki birtakım sağırlar ve dilsizlerdir. (Tıpkı hayvanlar gibi akıl nurundan yoksun davranmaktadırlar.) Allah, onlardan dilediğini şaşırtır, dilediğini de dosdoğru yol üzere kılar. Ey Muhammed! De ki: "Söyleyin bakalım. Acaba size Allah'ın azabı gelse veya size kıyamet saati gelip çatsa, sizi böyle bir durumdan kurtarması için Allah'tan başkasına mı dua edersiniz? Eğer putların size yararı dokunduğu iddianızda samimi iseniz haydi onları yardıma çağırın. Hayır! Bu durumda yalnız O'na dua edersiniz, O da dilerse kurtulmak için dua ettiğiniz sıkıntıyı giderir ve siz o an Allah'a ortak koştuklarınızı unutursunuz." Putlarınıza yönelmeyi unutursunuz, çünkü onların size hiçbir fayda sağlayamayacaklarını bilirsiniz. Andolsun, senden önce birtakım ümmetlere de peygamberler gönderdik. Peygamberlerini dinlemediler. Sonunda,*

42 Tefsircilerin tamamı bu cümleyi müstakil bir ifade olarak değerlendirirler. Bu durumda ifade, önceki ve sonraki cümlelerden koparılmış olmaktadır. Müfessirler ifadeyi bağlamından bu şekilde kopardıktan sonra, "toplanırlar/haşredilirler" kelimesi üzerine düşünmeye başlar ve hayvanların haşr edilip edilmeyeceği ya da onlar için hesap sormanın söz konusu olup olmayacağı gibi hususları tartışırlar. Sanki hayvanlar mükellef varlıklarmış gibi onların yaptıklarından sorumlu olup olmadığını tartışır ve Hz. Peygamber'den teşvik veya uyarı kabilinden rivayet edilen bazı sözleri kullanırlar. Yöntemleri son derece çarpıktır. İlgili hadisleri destekleyecek Kur'an ifadeleri arayacaklarına bu hadisleri kendi yorumlarına destek olarak kullanırlar. Biz ise bu ayetin öncesi ve sonrası ile irtibatının ancak bizim yaptığımız yorum çerçevesinde sağlanmış olduğu kanaatindeyiz. Buna göre "Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve gökte uçan her tür kuş, sizin gibi birer türdürler. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" ifadesi, "Allah her türlü delili göstermeye kadirdir, ama onların çoğu inanmazlar" ifadesinin izahı gibidir. Buradaki "onlar" zamiri hayvanlara değil, müşriklere, yani Allah'ın bu kudretini anlamayanlara racidir. Konuyla ilgili müfessirlerin görüşlerini İnşikak Suresinde vereceğiz. Ayrıca bölüm sonunda "hayvanların haşrı" başlığı altında bu konuya genişçe eğileceğiz.

yalvarsınlar da tevbe etsinler diye onları şiddetli yoksulluk ve darlıklarla sınadık. Hiç olmazsa onlara azabımız geldiği zaman yakarıp tevbe etselerdi ya.. Fakat tam aksine, kalpleri katılaştı. Şeytan da yapmakta olduklarını zaten onlara süslü göstermişti. Derken onlar elçilerimizin kendilerine hatırlattıklarını göz ardı ettiklerinde, önce üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Sonra kendilerine verilenle sevinip şımardıkları sırada, onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar. Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. De ki: "Ne dersiniz, eğer Allah sizin kulağınızı ve gözlerinizi alır, kalplerinizi de mühürlerse, Allah'tan başka bunları size geri verecek ilâh var mıdır?" Bak, Biz âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz, sonra onlar nasıl yüz çeviriyorlar? De ki: "Ne dersiniz, Allah'ın azabı size beklenmedik bir anda veya açıktan açığa gelse, zalimler toplumundan başkası mı helâk edilecek?"

5- Size bende hazineler var demiyorum: Yoksulları yanından kovma

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَۚ فَمَنْ اٰمَنَ وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (48) وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ
(49) قُلْ لَآ اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى خَزَآئِنُ اللهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُولُ لَكُمْ اِنِّى مَلَكٌ
اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَىَّۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُۚ اَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ (50)
وَاَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ اَنْ يُحْشَرُٓوا اِلٰى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِىٌّ وَلَا شَفِيعٌ
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ (51) وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِىِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۚ
مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَىْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَىْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ
فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ (52) وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُٓوا اَهٰٓؤُلَآءِ مَنَّ اللهُ
عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَاۜ اَلَيْسَ اللهُ بِاَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ (53) وَاِذَا جَآءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَۙ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ
سُٓوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (54) وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ
الْاٰيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَۚ (55) قُلْ اِنِّى نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللهِۜ قُلْ لَآ اَتَّبِعُ اَهْوَٓاءَكُمْۙ قَدْ ضَلَلْتُ اِذًا وَمَٓا اَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ (56)

48-56: Biz peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. İman edip salih amel işleyenlere korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir. Âyetlerimizi yalanlayanlara ise, yapmakta oldukları fasıklık sebebiyle azap dokunacaktır. De ki: "Ben size, 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır' demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size 'Ben bir

meleğim' de demiyorum. Ben sadece, bana gönderilen vahye uyuyorum." De ki: "Görmeyenle (sapkın ile) gören (mü'min) bir olur mu? Siz hiç düşünmez misiniz?" Kendileri için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir şefaatçi bulunmaksızın, Rab'lerinin huzurunda toplanmaktan korkanları, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye, Kur'an ile uyar. Rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zalimlerden olursun.[43] *Böylece o ileri gelen Kureyşlileri bu fakir insanlarla imtihan ediyoruz ki, "Allah, aramızdan şu adamları mı iman nimetine lâyık gördü?" desinler. Allah, şükreden kullarını daha iyi bilen değil mi? Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman, de ki: "Selâm olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. Şöyle ki: Sizden kim cahillikle bir kabahat işler de sonra peşinden tevbe eder, kendini düzeltirse bilmiş olun ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[44] *Suçluların yolu da açığa çıksın diye âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız. De ki: "Sizin, Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylere ibadet etmem bana kesinlikle yasaklandı. Ben sizin arzularınıza uymam. Aksi takdirde sapmış olurum, hidayete erenlerden olmam."*

6- Kıyameti ancak Allah bilir

قُلْ اِنِّى عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّى وَكَذَّبْتُمْ بِهٖ مَا عِنْدِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ اِنِ الْحُكْمُ
اِلَّا لِلّٰهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ (57) قُلْ لَوْ اَنَّ عِنْدِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهٖ
لَقُضِىَ الْاَمْرُ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالظّٰلِمِينَ (58) وَعِنْدَهٗ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ
لَا يَعْلَمُهَآ اِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ اِلَّا يَعْلَمُهَا
وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَاتِ الْاَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ (59)
وَهُوَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضٰٓى
اَجَلٌ مُسَمًّى ۚ ثُمَّ اِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (60) وَهُوَ الْقَاهِرُ
فَوْقَ عِبَادِهٖ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّٰٓى اِذَا جَآءَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا

43 Kureyşin ileri gelenleri inanmak için Hz. Peygamber'e, çevresindeki yoksulları ve köleleri uzaklaştırmasını şart koşmuşlardı. Adeta bu insanların inançları veya Peygamberin yanında bulunmaları konusunda kuşku uyandırmak istiyor, onları menfaatçilikle suçluyorlardı. Kur'an bu konuda Peygamberi uyarıyor ve Kureyşlilerin iddia ettikleri şeyin doğru olması durumunda bile bundan Peygamberin sorumlu olmayacağını, ama onları yanından kovduğu takdirde sorumlu olacağını ifade ediyor. Benzer konu Şuara Suresi 111-114 ayetlerinde Hz. Nuh ile ilgili olarak geçmektedir.

44 Raviler bu ayetin iniş sebebi hakkında çeşitli rivayetler naklederler. Bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla burada konu yine Kureyşin ileri gelenleri ile ilgilidir ve onların fakir mü'minlere yönelik tavrı eleştirilmektedir. Nitekim bunlardan bazıları (örneğin Ammar b. Yasir) maruz kaldıkları ağır işkence nedeniyle, inkâr ve küfür anlamına gelen kelimeler söylemek durumunda kalmışlardı.

وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ (61) ثُمَّ رُدُّوٓا اِلَى اللهِ مَوْلٰيهُمُ الْحَقِّ اَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ اَسْرَعُ
الْحَاسِبِينَ (62) قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً لَئِنْ اَنْجٰينَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ (63) قُلِ اللهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا
وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ اَنْتُمْ تُشْرِكُونَ (64) قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلٰٓى اَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا
مِنْ فَوْقِكُمْ اَوْ مِنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ
اُنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ (65) وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ
لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ (66) لِكُلِّ نَبَاٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (67)

57-67: De ki: "Şüphesiz ben, Rabbimden gelen kesin delile dayanıyorum. Siz ise onu yalanladınız. Sizin acele istediğiniz kıyamet benim elimde değil. Hüküm yalnızca Allah'a aittir. O, hakkı anlatır. O, hakkı batıldan ayırt edenlerin en hayırlısıdır." De ki: "Sizin acele istediğiniz azap şayet benim elimde olsaydı, benimle sizin aranızda iş elbette bitirilmiş olurdu." Allah, zalimleri daha iyi bilir. Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki Allah'ın bilgisi dâhilinde olmasın. O, geceleyin sizi ölü gibi kendinizden geçirip uyutan ve gündüzün yapıp ettiklerinizi bilen, sonra da belirlenmiş eceliniz tamamlanıncaya kadar gündüzleri sizi tekrar uyandırandır. Sonra ahirette dönüşünüz yalnız O'nadır ve O', işlemekte olduklarınızı size haber verecektir. O, kullarının üstünde mutlak hâkimiyet sahibidir. Üzerinize de koruyucu melekler gönderir. Nihayet birinize ölüm geldiği vakit görevli elçilerimiz/meleklerimiz onun canını alır ve onlar görevlerinde asla kusur etmezler. Sonra hepsi, gerçek sahipleri Allah'a döndürülürler. İyi bilin ki hüküm yalnız O'nundur. O, hesap görenlerin en çabuğudur. De ki: "Sizler, açıktan ve gizlice O'na 'Eğer bizi bundan kurtarırsa, elbette şükredenlerden olacağız' diye dua ederken, sizi karanın ve denizin karanlıklarındaki tehlikelerden kim kurtarır?" De ki: "Onlardan ve her türlü sıkıntıdan sizi Allah kurtarır. Ama siz yine de O'na ortak koşuyorsunuz." De ki: "O, size gökten veya yerden bir azap göndermeğe, ya da sizi birbirinize düşürmeğe kadirdir." Bak, anlasınlar diye, âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz. Bu Kur'an hak olduğu hâlde, kavmin onu yalanladı. De ki: "Ben sizden sorumlu değilim." Her haberin gerçekleşeceği bir zamanı vardır. İleride bileceksiniz.

7- Ayetlerimiz hakkında ileri geri konuşanlardan yüz çevir

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِٓى اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ

الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا
بِكَافِرِينَ (89) أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللهُ فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ
أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْعَالَمِينَ (90) وَمَا قَدَرُوا اللهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ
اللهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى
لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ
وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ (91)

74-91: Hani İbrahim, babası Âzer'e, "Sen putları ilâh mı ediniyorsun? Şüphesiz, ben seni de, kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" demişti. İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki hükümranlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun. Gece karanlığı çökünce bir yıldız gördü. "İşte Rabbim!" dedi. Yıldız batınca da, "Ben öyle batanları sevmem" dedi. Ay'ı doğarken görünce de, "İşte Rabbim!" dedi. Ay da batınca, "Andolsun ki, Rabbim bana doğru yolu göstermezse, mutlaka ben de sapıklardan olurum" dedi. Güneşi doğarken görünce de, "İşte benim Rabbim! Bu daha büyük" dedi. O da batınca, "Ey kavmim! Ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım" dedi. "Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim." Kavmi onunla tartışmaya girişti. Dedi ki: "Beni doğru yola iletmişken, Allah hakkında benimle tartışmaya mı kalkışıyorsunuz? Hem sizin O'na ortak koştuklarınızdan ben korkmam; ancak Rabbimin bir şey dilemiş olması başka. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? Allah'ın, size, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden ne diye korkayım? Öyle ise iki taraftan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır? Eğer biliyorsanız söyleyin." İman edip de imanlarına şirk bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır. İşte kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimiz.. Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki Rabbin hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir. Biz ona İshak'ı ve Yakub'u armağan ettik. Hepsini hidayete erdirdik. Daha önce Nûh'u da hidayete erdirmiştik. Zürriyetinden Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u da. İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız. Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı, İlyas'ı doğru yola erdirmiştik. Bunların hepsi salih kimselerden idi. İsmail'i, Elyasa'ı, Yûnus'u ve Lût'u da doğru yola erdirmiştik. Her birini âlemlere üstün kılmıştık. Babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bir kısmını da. Bütün bunları seçtik ve bunları dosdoğru bir yola ilettik. İşte bu, Allah'ın

hidayetidir ki, kullarından dilediğini buna iletip yöneltir. Eğer onlar da Allah'a ortak koşsalardı, bütün yaptıkları boşa gitmişti. Onlar kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer şunlar inanmayanlar bunları tanımayıp inkâr etseler de, Biz onları inkâr etmeyecek olan bir kavmi muhakkak yaratmışızdır.[47] *İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Ey Muhammed! Sen de onların tuttuğu yola uy. De ki: "Bu tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum. Bu Kur'an, bütün âlemler için bir uyarıdır." Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Çünkü "Allah, hiç kimseye hiçbir şey indirmedi" dediler.*[48] *De ki: "Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar hâline koyup ortaya çıkardığınız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; kendisiyle sizin de, babalarınızın da bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?" Ey Muhammed! "Allah" indirdi de, sonra bırak onları, içine daldıkları batakta oynayadursunlar.*

9- Yahudilere eleştiri: Muhammed ile ilgili bildiklerini gizliyorlar!

وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ
حَوْلَهَا ۗ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَهُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (92)
وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوحِىَ اِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَىْءٌ
وَمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ ۗ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الظّٰلِمُونَ فِى غَمَرَاتِ الْمَوْتِ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا اَيْدِيهِمْ ۚ اَخْرِجُوٓا اَنْفُسَكُمْ ۖ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا
كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيَاتِهٖ تَسْتَكْبِرُونَ (93) وَلَقَدْ
جِئْتُمُونَا فُرَادٰى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَٓاءَ ظُهُورِكُمْ ۚ وَمَا
نَرٰى مَعَكُمْ شُفَعَٓاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ اَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكٰٓؤُا ۚ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ
عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ۚ (94)

92-94: İşte bu (Kur'an) da, bereket kaynağı, kendinden önceki ilâhî kitapları (Tevrat ve İncil'i) tasdik eden ve şehirler anası (Mekke'yi) ve bütün çevresini uyarasın diye indirdiğimiz bir kitaptır. Ahirete iman eden-

47 Bu ifadenin tefsirinde ihtilaf edilmiştir. Anlam açıktır: İsrailoğullarından ve diğer milletlerden birçok peygamber gönderilmiştir. Bir grup inkâr ediyorsa her zaman diğer bir grup da iman etmiştir. İşte Muhammed'in ve arkadaşlarının da bu iman edenleri izlemeleri gerekmektedir. İnananlar ve inkâr edenler silsilesi devam etmektedir.

48 Tefsircilerin çoğu buradaki sözü Yahudilerin söylediği kanaatindedirler. Oysa bu yorum bağlama uymaz. Zira sûre Mekke'de indirilmiştir ve ayetin geçtiği yerde konu bütünlüğü hâkimdir. Dolayısıyla burada Kureyşlilerden başkasının kast edilmiş olduğu düşünülemez. Ayette geçen "parça parça kâğıtlar üzerinde okuduğunuz" ifadesi de Kureyşten söz ediyor olmalıdır. Nitekim Hz. Ömer bir keresinde elinde Tevrat sayfaları taşırken Hz. Peygamber onu görmüş ve kızgınlıkla, "Eğer Musa yaşasaydı bana iman ederdi" demiştir.

ler, ona da inanırlar. Onlar namazlarını vaktinde kılarlar. Allah'a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, "Bana vahyolundu" diyen,[49] ya da "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diye laf eden kimseden daha zalim kimdir? Zalimlerin şiddetli ölüm sancıları içinde çırpındığı; meleklerin, ellerini uzatmış, "Haydi canlarınızı kurtarın! Allah'a karşı doğru olmayanı söylediğiniz ve O'nun âyetlerinden kibirlenerek yüz çevirdiğiniz için bugün aşağılayıcı azap ile cezalandırılacaksınız" diyecekleri zaman hâllerini bir görsen! Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz. Size verdiğimiz dünyalık nimetleri de arkanızda bıraktınız. Hani hakkınızda Allah'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz şefaatçilerinizi de yanınızda görmüyoruz? Artık aranızdaki bağlar tamamen kopmuş ve Allah'ın ortağı olduklarını iddia ettikleriniz ilahlarınız sizi yüzüstü bırakıp kaybolmuşlardır.

10- Hayat veren ve diriltecek olan Allah'tır

إِنَّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ فَأَنّٰى تُؤْفَكُونَ (95) فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (96) وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (97) وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ (98) وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انْظُرُوا إِلٰى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (99) وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَصِفُونَ (100) بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنّٰى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (101) ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (102) لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (103)

95-103: Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir.

49 Rivayete göre bu ayet Yemameli yalancı peygamber Müseyleme hakkında indirilmiştir. Bu şahıs Hz. Peygamber ile pazarlığa girişmeye kalkışmış, kendisini ülkenin doğu (Bahreyn) tarafının peygamberi olarak görmüştür.

Ölüden diriyi çıkarır. Diriden de ölüyü çıkarandır. İşte budur Allah! Peki, O'na nasıl ortak koşuyorsunuz? O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilenin takdiridir. O, sayelerinde, kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Bilen bir toplum için âyetleri ayrı ayrı açıkladık. O, sizi bir tek candan yaratandır. Sizin bir karar kılma yeriniz (ana rahmi) bir de emanet bırakılma yeriniz var.[50] *Biz anlayan bir toplum için âyetleri ayrı ayrı açıklamışızdır. O, gökten su indirendir. İşte Biz onunla her türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş taneler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: Hepsi birbirine benzer ve aynı zamanda birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için ibretler vardır. Bir de cinleri Allah'a birtakım ortaklar yaptılar. Oysa onları O yarattı. Bilgisizce Allah'a oğullar ve kızlar da uydurdular. O, onların niteledikleri şeylerden uzaktır, yücedir. O, gökleri ve yeri örnekleri yokken yaratandır. O'nun bir eşi olmadığı hâlde, nasıl bir çocuğu olabilir? Hâlbuki her şeyi O yarattı. O, her şeyi hakkıyla bilendir. İşte sizin Rabbiniz Allah. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. O, her şeyi yöneten, görüp gözetendir. Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder." O, en gizli şeyleri bilendir, her şeyden hakkıyla haberdar olandır.*

11- İşte size ilahî ayetler gelmiştir... Ben sizin başınıza bekçi değilim

قَدْ جَآءَكُمْ بَصَآئِرُ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَمَنْ اَبْصَرَ فَلِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَآ اَنَا۠ عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ (104) وَكَذٰلِكَ نُصَرِّفُ الْاٰيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهٗ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (105) اِتَّبِعْ مَآ اُوحِىَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ (106) وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكُوا ۗ وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۚ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ (107) وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَسُبُّوا اللّٰهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ۪ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (108) وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۗ

50 Müfessirler bu ayette geçen "müstekar" ve müstevda'" kelimeleri hakkında değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak bu görüşler ayetin zahir anlamından ve bağlamından uzak olup daha çok bâtını tevillere benzemektedirler. Biz bu konudaki görüşümüzü A'raf sûresinde belirttik. Kanaatimizce yukarıda belirttiğimiz yorum ayete daha uygundur ve (Öldüren ve hayat veren O'dur, kadın ve erkek çiftlerini meni halindeki nutfeden yaratan da O'dur" şeklindeki Necm Suresi 44-46 ayetleri ile de uyumludur.

قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَا اِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ (109) وَنُقَلِّبُ اَفْـِٕدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٖٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (110) وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُٓوا اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ (111)

104-111: Rabbinizden size gerçekleri gösteren deliller geldi. Artık kim gözünü açar hakkı idrak ederse kendi yararına, kim de vahyin karşısında körlük ederse kendi zararınadır. Ben başınızda bekçi değilim. Onlar, "Sen iyi ders almışsın, başkaları bunu sana öğretmişler" desinler diye ve bir de bilen bir toplum için onu gösterelim diye âyetleri değişik biçimlerde işte böylece açıklıyoruz. Ey Muhammed! Sen, Rabbinden sana vahyedilene uy. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir. Allah dileseydi ortak koşmazlardı.[51] *Biz seni onların başına bekçi yapmadık. Sen onlara vekil onlardan sorumlu da değilsin. Onların, Allah'ı bırakıp tapındıkları ilahlarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler. Böylece her ümmete yaptıklarını süslü gösterdik. Sonra dönüşleri ancak Rablerinedir. O, yapmakta olduklarını kendilerine bildirecektir. Eğer kendilerine bir mucize gelirse, mutlaka ona inanacaklarına dair Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır. O mucizeler geldiği vakit de inanmayacaklarını siz ne bileceksiniz?" Biz onların kalplerini ve gözlerini ters döndürürüz de ilkin ona iman etmedikleri gibi mucize geldikten sonra da inanmazlar ve yine onları azgınlıkları içinde bırakırız da bocalar dururlar. Biz onlara melekleri de indirseydik, kendileriyle ölüler de konuşsaydı ve her şeyi karşılarında toplasaydık, Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.*

12- Biz her peygambere İnsan ve Cin şeytanlarından düşmanlar tayin ettik

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِىٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ (112) وَلِتَصْغٰٓى اِلَيْهِ اَفْـِٕدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ (113) اَفَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْتَغِى حَكَمًا وَهُوَ الَّذِٓى اَنْزَلَ اِلَيْكُمُ الْكِتَابَ

51 Zemahşerî bu ayetin tefsirinde Mu'tezile mezhebi uyarınca şöyle demektedir; Allah onları iman etmeye zorlamayı dileseydi onlar iman ederlerdi. Buna zorlama iradesi derler ve bu irade "seçme iradesi"nin karşısında yer alır. Buna göre ayetin anlamı şudur: "Allah onları iman etmeye zorlamamış, aksine onlara seçme hürriyeti tanımıştır."

مُفَصَّلًا ۚ وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ اَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (114) وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهٖ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (115) وَاِنْ تُطِعْ اَكْثَرَ مَنْ فِى الْاَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ اِنْ يَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ (116) اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهٖ ۚ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (117)

112-117: İşte böylece Biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. O hâlde, onları iftiralarıyla baş başa bırak. Bir de şeytanlar, ahirete inanmayanların gönülleri bu yaldızlı sözlere meyletsin, onlardan hoşlansınlar ve işleyecekleri günahları işlesinler diye böyle yaparlar. De ki; "Size Kitab'ı hak olarak indiren O iken ben Allah'tan başka bir hakem mi arayacağım?". Kendilerine Tevrat'ı verdiklerimiz de bu Kur'an'ın, Rabbin katından hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler. O hâlde, sakın şüphecilerden olma. Rabbinin kelimesi (Kur'an'da anlatılan vaatleri) tamamen doğrudur. Onun kelimelerini değiştirebilecek yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Eğer yeryüzündekilerin çoğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyuyorlar ve onlar sadece yalan uyduruyorlar. Şüphesiz senin Rabbin, yolundan sapanı çok iyi bilir ve yine O, doğru yolu bulanları en iyi bilendir.

13- Allah'ın adı anılmadan kesilenleri yemeyin

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ بِاٰيَاتِهٖ مُؤْمِنِينَ (118) وَمَا لَكُمْ اَلَّا تَاْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ ۗ وَاِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِاَهْوَآئِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ (119) وَذَرُوا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ ۚ اِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْاِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ (120) وَلَا تَاْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاِنَّهٗ لَفِسْقٌ ۗ وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلٰٓى اَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۚ وَاِنْ اَطَعْتُمُوهُمْ اِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ (121) اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُورًا يَمْشِى بِهٖ فِى النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهٗ فِى الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا ۗ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (122)

118-122: Artık, âyetlerine inanan kimseler iseniz üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilmiş hayvanlardan yiyin. Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken, üzerine

adının anıldığı hayvanları yememenizin sebebi nedir? Gerçekten birçokları nefislerinin arzularına uyarak bilmeden halkı saptırıyorlar.[52] *Şüphesiz senin Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilir. Günahın açığını da bırakın, gizlisini de. Çünkü günah kazananlar yaptıkları karşılığında cezalandırılacaklardır. Üzerine Allah adı anılmayan hayvanlardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır. Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz. Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu? İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir.*

14- Biz her beldede günahkâr şımarıklar yarattık

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِى كُلِّ قَرْيَةٍ اَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَاۜ وَمَا يَمْكُرُونَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ (123) وَاِذَا جَٓاءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَٓا اُوتِىَ رُسُلُ اللّٰهِۘ اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۥۜ سَيُصِيبُ الَّذِينَ اَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌۢ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ (124) فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِۚ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِى السَّمَٓاءِۜ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ (125) وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًاۜ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ (126) لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (127) وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًاۚ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْاِنْسِۚ وَقَالَ اَوْلِيَٓاؤُهُمْ مِنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَٓا اَجَلَنَا الَّذِٓى اَجَّلْتَ لَنَاۜ قَالَ النَّارُ مَثْوٰيكُمْ خَالِدِينَ فِيهَٓا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ اِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (128) وَكَذٰلِكَ نُوَلِّى بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَۚ (129) يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ

52 Daha önce haram kılınanlarla ilgili bir ayet geçmedi. Bazı müfessirlerin yaptıkları gibi bu ayeti Maide Suresindeki ayet ile irtibatlandırmanın da bir anlamı yoktur. Çünkü Maide Suresi Medine'de indirilmiştir, hatta son inen sûrelerdendir. En'am Suresinin Mekke'de indirildiği konusunda ise ittifak vardır. Ayette Yahudilerin muhatap alındığı hususu da uygun değildir, çünkü Yahudiler Medine'de yaşamaktadırlar. Bu ayeti ille de bir yerle irtibatlandırmak gerekiyorsa, bu ayet A'raf Suresinin 33. ayeti olmalıdır. Orada şöyle denilmektedir; "De ki; "Rabbim ancak çirkinliklerin açık ve gizli olanlarını, günahı, azgınlığı, haksızlığı ve hakkında hiçbir delil olmayan şeyleri Allah'a ortak koşmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemeyi haram kılmıştır." Bazı Arapların hayvan keserken Allah'ın adını değil de putların adını anmaları ile ilgili olan cümle, "hakkında hiçbir delil olmayan şeyleri Allah'a ortak koşmayı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemeyi haram kılmıştır" cümlesidir.

اٰيَاتِى وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ۚ قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰٓى اَنْفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ (130) ذٰلِكَ اَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ
مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا غَافِلُونَ (131) وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا ۭ وَمَا رَبُّكَ
بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ (132) وَرَبُّكَ الْغَنِىُّ ذُوالرَّحْمَةِ ۭ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ
مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَآءُ كَمَآ اَنْشَاَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ اٰخَرِينَ (133) اِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَاٰتٍ ۙ
وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ (134) قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّى عَامِلٌ ۚ فَسَوْفَ
تَعْلَمُونَ ۙ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۭ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ (135)

123-135: İşte böyle, her memlekette günahkârları oranın ileri gelenleri kıldık ki oralarda hilekârlık etsinler. Hâlbuki onlar hilekârlığı ancak kendilerine yaparlar. Ama farkında olmuyorlar. Onlara bir mucize geldiği zaman, "Allah elçilerine verilenin bir benzeri bize de verilinceye kadar asla inanmayacağız" derler. Allah, elçilik görevini kime vereceğini çok iyi bilir. Suç işleyenlere Allah katından bir aşağılık ve yapmakta oldukları hilekârlık sebebiyle çetin bir azap erişecektir. Allah, her kimi doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar. Allah, inanmayanlara azap ve sıkıntıyı işte böyle verir. Bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Şüphesiz düşünüp öğüt alacak bir toplum için âyetleri ayrı ayrı açıkladık. Rableri katında selâm yurdu olan cennet onlarındır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur. Onların hepsini bir araya toplayacağı gün şöyle diyecektir: "Ey cin topluluğu! İnsanlardan pek çoğunu saptırıp aranıza kattınız." Onların insanlardan olan dostları, "Ey Rabbimiz! Bizler birbirimizden yararlandık ve bize belirlediğin süremizin sonuna ulaştık" diyecekler. Allah da diyecek ki: "Allah'ın affettikleri hariç, içinde ebedî kalmak üzere duracağınız yer ateştir." Ey Muhammed! Şüphesiz senin Rabbin hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir. İşte Biz, kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına böyle musallat ederiz. O gün Allah, şöyle diyecektir: "Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden âyetlerimi anlatan ve bu gününüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?" Onlar şöyle diyecekler: "Biz kendi aleyhimize şahitlik ederiz." Dünya onları aldattı ve inkârcılıklarına bizzat kendileri şahitlik ettiler. Allah bu peygamberleri gönderiyor, çünkü O, peygamber gönderip uyarmadan kimseyi cezalandırmaz. Herkesin derecesi ameline göredir. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir. Rabbin zengindir, rahmet sahibidir. Sizi başka bir kavmin soyundan getirdiği gibi, dilerse sizi helak edip yerinize başkalarını yaratabilir. Şüphesiz size va'dedilen kıyamet mutlaka gelecektir. Bunun önüne geçemezsiniz. De ki: "Ey

kavmim! Elinizden geleni yapın. Ben de bu arada görevimi yapacağım. Ama gerçek hayat olan ahiret hayatında kazancın kimin olacağını yakında öğreneceksiniz. Şüphesiz, zalimler kurtuluşa eremezler.

15- Allah'ın yarattığı ekinlerden putlarına pay tanıyorlar

وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَاَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْاَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هٰذَا لِلّٰهِ بِزَعْمِهِمْ وَهٰذَا
لِشُرَكَآئِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ اِلَى اللّٰهِ ۚ وَمَا كَانَ لِلّٰهِ فَهُوَ يَصِلُ اِلٰى
شُرَكَآئِهِمْ ۗ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ (136) وَكَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ
اَوْلَادِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوهُ
فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ (137) وَقَالُوا هٰذِهٖٓ اَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ ۖ لَا يَطْعَمُهَآ اِلَّا مَنْ
نَشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَاَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَاَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا افْتِرَآءً
عَلَيْهِ ۚ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (138) وَقَالُوا مَا فِى بُطُونِ هٰذِهِ الْاَنْعَامِ خَالِصَةٌ
لِذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلٰٓى اَزْوَاجِنَا ۚ وَاِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَآءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ
اِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ (139) قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوٓا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا
مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ افْتِرَآءً عَلَى اللّٰهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ۚ (140)

136-140: Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, "Şu, Allah için, şu da bizim ortaklarımız için" dediler. Ortakları için olan Allah'ınkine eklenmiyor, Allah için olan ise ortaklarınkine ekleniyor.. Ne kötü hükmediyorlar![53] Yine bunun gibi, Allah'a ortak koşanların çoğuna, koştukları ortaklar, çocuklarını öldürmelerini güzel gösterdi ki; onları helâke sürüklesinler ve dinlerini karıştırıp onları yanıltsınlar. Eğer Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. Artık sen onları uydurdukları ile baş başa bırak. Bir de asılsız iddialarda bulunarak dediler ki: "Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. Şunlar da binilmesi ve yük yüklemesi haram olan hayvanlardır." Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. Bütün bunları Allah'a iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları sebebiyle Allah onları cezalandıracaktır. Bir de dediler ki: "Şu hayvanların karınlarındaki yavrular canlı olursa sırf erkeklerimize aittir. Karılarımıza ise haramdır." Eğer ölü olursa, o vakit onda hepsi ortak-

53 Hayvanların ve ekinlerin sadakasını iki kısma ayırıyorlar, birini Allah adına, diğerini putları adına adıyorlardı. Ayette eleştirilen şey budur. Nitekim putlar için ayrılan kısım az gelir veya putların bakıcıları tarafından alınırsa Allah'a ayırdıkları kısımdan onu telafi ediyorlar, eksiği tamamlıyorlardı. Ama aksi durumda putlarına ayırdıkları kısma hiç dokunmuyorlardı. Allah zengindir, bizim putlarımız ise fakirdirler diyorlardı. Burada eleştirilen kimselerin sadece Mekkeliler değil, Arap kabileleri olduğu açıktır.

tırlar. Allah, onların bu tür nitelemelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir. Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir.

16- Helaller ve Haramlar

وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَ جَنّٰتٍ مَعْرُوشٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشٰتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفاً
اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهاً وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ اِذَا اَثْمَرَ وَاٰتُوا
حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ (141) وَمِنَ الْاَنْعَامِ حَمُولَةً
وَفَرْشاً كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
(142) ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ مِنَ الضَّاْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ
الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ نَبِّؤُنِي بِعِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
(143) وَمِنَ الْاِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْاُنْثَيَيْنِ اَمَّا
اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاُنْثَيَيْنِ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ وَصّٰيكُمُ اللّٰهُ بِهٰذَا فَمَنْ
اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِباً لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ (144) قُلْ لَا اَجِدُ فِي مَا اُوحِيَ اِلَيَّ مُحَرَّماً عَلٰى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ اِلَّا
اَنْ يَكُونَ مَيْتَةً اَوْ دَماً مَسْفُوحاً اَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَاِنَّهُ رِجْسٌ اَوْ فِسْقاً اُهِلَّ لِغَيْرِ
اللّٰهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَاِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (145) وَعَلَى الَّذِينَ
هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا اِلَّا
مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا اَوِ الْحَوَايَا اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ
وَاِنَّا لَصَادِقُونَ (146) فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُهُ عَنِ
الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ (147) سَيَقُولُ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَا اٰبَاؤُنَا
وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَاْسَنَا قُلْ هَلْ
عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ (148)
قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ (149) قُلْ هَلُمَّ شُهَدَاءَكُمُ
الَّذِينَ يَشْهَدُونَ اَنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ هٰذَا فَاِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (150) قُلْ
تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناً وَلَا

تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ مِنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ ۚ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ ۚ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ۚ ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (151) وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۚ وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۚ وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوا ۚ ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۙ (152) وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهٖ ۚ ذٰلِكُمْ وَصّٰىكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (153)

141-153: O, bostanları ve yüksek ağaçlıklı bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı, her biri birbirine benzer ve her biri birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını verin, o gün gelip sadaka isteyenleri geri çevirmeyin, ama bunu yaparken israf ta etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez. Yine O, develerden kimini binek kimini et ve süt kaynağı olarak var edendir. Allah'ın size rızık olarak verdiğinden yiyin de şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır. O, hayvanlardan sekiz çift yaratmıştır: Erkek ve dişi olarak koyundan iki, keçiden de iki. Ey Muhammed! De ki: "Allah iki erkeği mi haram kıldı, yoksa iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı? Eğer doğru söyleyenler iseniz söyleyin bakalım! " Yine erkek ve dişi olarak deveden iki, sığırdan da iki. De ki: "İki erkeği mi haram kıldı, iki dişiyi mi? Yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı? Yoksa Allah size bunları haram ettiğinde, orada hazır mı idiniz!?" İnsanları bilgisizce saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduran kimseden daha zalim kimdir? Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez. De ki: "Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum.[54] Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir." Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir. Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise, sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlar, ya da kemiklerine karışanlar dışındaki içyağlarını onlara haram kıldık. İşte böyle, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık. Biz elbette doğruyu söyleriz. Eğer seni yalanlarlarsa, de ki: "Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. Bununla beraber suçlu bir toplumdan

54 Bunlar Mekke'de haram kılınanlardır, Medine'de bunlara ilaveten başka haramlar da bildirilmiştir. Yeri gelince onlara değineceğiz. Ayrıca bu ayet üzerinde tefsir ve fıkıh âlimlerinin uzun uzadıya görüşleri vardır ki Medine dönemine geldiğimizde bütün bu görüşlere yer vereceğiz.

O'nun azabı geri çevrilmez." Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: "Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de peygamberlerini böyle yalanlamışlardı da sonunda azabımızı tatmışlardı. De ki: "Sizin iddialarınızı ispat edecek bir belgeniz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz." De ki: "En üstün delil yalnızca Allah'ındır. O, dileseydi elbette sizin hepinizi doğru yola iletirdi." De ki: "Haydi, Allah şunu haram kıldı" diye tanıklık yapacak şahitlerinizi getirin. Onlar şahitlik etseler de sen onlarla beraber şahitlik etme. Âyetlerimizi yalanlayanların ve ahirete inanmayanların arzularına uyma. Onlar Rablerine, başka şeyleri denk tutuyorlar. Ey Muhammed! De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizin de onların da rızkını Biz veririz. Zina ve benzeri çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram dokunulmaz kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız." Yetişkin oluncaya kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. Birisi hakkında konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun. Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte bunları Allah size öğüt alasınız diye emretti. İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti.

17- Musa'ya kitap verilmişti: Siz de sadece onlara kitap verildi demeyesiniz diye işte size de kitap verildi

ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِىٓ اَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى
وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ (154) وَهٰذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ
وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (155) اَنْ تَقُولُٓوا اِنَّمَآ اُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ
قَبْلِنَا وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ (156) اَوْ تَقُولُوا لَوْ اَنَّآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ
لَكُنَّآ اَهْدٰى مِنْهُمْ فَقَدْ جَآءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ
كَذَّبَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِى الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ اٰيَاتِنَا سُٓوءَ الْعَذَابِ
بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ (157) هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّآ اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِىَ رَبُّكَ اَوْ
يَأْتِىَ بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِى بَعْضُ اٰيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيمَانُهَا لَمْ
تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِىٓ اِيمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَظِرُوٓا اِنَّا مُنْتَظِرُونَ (158)

154-158: Sonra iyilik yapanlara nimeti tamamlamak, her şeyi açıklamak, hidayet ve rahmete erdirmek için Mûsâ'ya Tevrat'ı verdik ki, Rablerinin huzuruna varacaklarına iman etsinler. Bu Kur'an da Bizim indirdiğimiz bereket kaynağı bir kitaptır. Artık ona uyun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin. Kitap, yalnız iki taifeye (Yahudilere ve Hıristiyanlara) indirildi. Biz onların okumalarından habersiz idik" demeyesiniz yahut "Eğer bize kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk" demeyesiniz, diye bu Kur'an'ı indirdik. İşte size Rabbinizden açıkça bir delil, bir hidayet ve bir rahmet geldi. Artık Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve insanları onlardan çeviren kimseden daha zalim kimdir!? İnsanları âyetlerimizden alıkoymaya kalkışanları, yapmakta oldukları engellemeden dolayı azabın en kötüsü ile cezalandıracağız. Ey Muhammed! Onlar iman etmek için ille de kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini ya da Rabbinin bazı âyetlerinin (kıyametin) gelmesini mi gözlüyorlar? Doğrusu kıyamet alametlerinden bazılarının geldiği gün, daha önce iman etmemiş veya imanında bir hayır kazanmamış olan bir kimseye o günkü imanı fayda vermez.[55] *De ki: "bekleyin bakalım, biz de bekliyoruz!"*

18- Sonuç: İbrahim'in dosdoğru tevhid inancı

اِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِى شَىْءٍ اِنَّمَا اَمْرُهُمْ اِلَى اللهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (159) مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى اِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (160) قُلْ اِنَّنِى هَدٰينِى رَبِّى اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (161) قُلْ اِنَّ صَلَاتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (162) لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ (163) قُلْ اَغَيْرَ اللهِ اَبْغِى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَىْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ اِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (164) وَهُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْاَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِى مَا اٰتٰيكُمْ اِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (165)

55 Yani kıyamet alametleri insanı iman etmeye zorlayacak nitelikte oldukları için, artık onların ortaya çıkışından sonra iman etmenin bir anlamı olmayacaktır. O zamana kadar iman etmemiş ya da iman ettiği halde hayırlı ameller işlememiş kimselerin o zaman yapacakları hiçbir şey fayda etmez. Görüldüğü gibi burada, geçmişte kâfir olanlarla Müslüman oldukları halde amel işlemeyenler bir tutulmaktadır. Demek ki Kur'an'ın çokça kullandığı "iman edenler ve salih amel işleyenler" ifadesindeki iman ve salih amel unsurları kolaylıkla birbirlerinden ayrılabilir şeyler değildirler. Salih amel olmadan iman işe yaramayacağı gibi iman olmadan da amel işe yaramaz.

159-165: Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişiğin yoktur.[56] *Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra O, yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir. Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez. De ki: "Şüphesiz Rabbim beni doğru bir yola, dosdoğru bir dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine iletti. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi." Ey Muhammed! De ki: "Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte bana emredilen budur. Ben Müslümanların öncüsüyüm. De ki: "Her şeyin Rabbi O iken ben başka bir Rab mi arayayım? Herkes günahı yalnız kendi aleyhine kazanır. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir. O size, ihtilaf etmekte olduğunuz şeyleri haber verecektir. O, sizi yeryüzüne hâkim kimseler yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*

Açıklama

Bu aşamanın başlangıcında yazdığımız giriş bölümünde, Hz. Peygamber'e verilen "daveti haykırma" emrinin, Kureyş müşriklerini daveti her yönden kuşatan ve Mekkelilere ulaşmasını tamamen engelleyen tutumlarının ardından bu davetin Arap kabilelerine yönlendirilmesi anlamına geldiğini düşündüğümüzü ifade etmiştik. İşte En'am sûresi, daha önceki sûrelerde işlenen söylemi bu yeni duruma uyarlamakta ve Hayvancılıkla (En'am) uğraşan söz konusu kabilelerin hayatları ile doğrudan ilgili olan başka hususlara da yer vermekteydi. Bu yüzden de bu sûrenin yapısı, önceki yedi sûreden tamamen ayrılmakta, hatta içerik itibariyle değerlendirildiğinde bütün Mekkî Surelerden farklılaşmaktadır.

Sûre, Muhammedî davetin üç temel itikadî dayanağını; yani tevhid, ahiret ve nübüvvet inançlarını vurgulayarak başlamakta, ardından Mekke müşriklerinin alaycı ve inkârcı tavırları hatırlatılmakta, şirkin eleştirilmesi ve gayri-akli oluşunun ortaya konulması sûretiyle onlara cevap verilmektedir. Bu amaçla İbrahim Peygamberin putperestlere karşı gerçekleştirdiği devrim hatırlatılmakta ve Mekke müşriklerine, geçmişte peygamberleri

56 Müfessirler bu ayette kimin kast edildiği konunda ihtilaf etmişlerdir. Kimilerine göre kast edilenler Yahudi ve Hıristiyanlar, kimilerine göre müşrikler, kimilerine göre ise bunların tümüdür. Bazıları ise dinin parçalanmasından maksadın, dindarların gruplara ayrılması değil, dinin kitabındaki şeylerin "bilinenler" ve "bilinmeyenler" olarak ayrılması olduğunu savunmuşlardır. Ancak ayette geçene "şiyaan" kelimesi bu anlamı olumsuzlamaktadır.

yalanlayan toplumların başlarına gelen azap ile korku verilmekte, hesap gününe özellikle vurgu yapılmakta ve nihayet Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i fakirleri yanından kovması yönündeki girişimlerini ısrarla geri çevirmektedir.

Sûre Ebu Cehil ve yandaşlarının Hz. Peygamber'in kabilelere yönelik davetini sabote etmek için giriştikleri çabalara işaret etmekte ve Hz. Peygamber'i teselli ve teşvik etmek üzere ona şöyle demektedir; "Onların söylediklerinin seni üzdüğünü biliyoruz, ama onlar seni değil, Allah'ın ayetlerini yalanlıyorlar"... "Senden önce de peygamberler yalanlanmışlardı, ama onlar buna karşı sabrettiler, eziyetlere katlandılar, neticede yardımımız yetişti. Allah'ın kelimelerinde değişiklik olmaz. Evet, sana geçmişteki peygamberlerin haberlerinden bir kısmı gelmiş bulunmaktadır."

Önceki sûrelerde de değinilmiş olan bu hususlardan sonra En'am sûresi yeni bir konuya, Mekke dışındaki kabilelerin yaşamları ile daha yakından ilgili olan bir konuya giriyor. Bu konu, hangi hayvanların etlerinin helal, hangilerinin haram olduğu konusudur: "Üzerine Allah'ın adı anılmayan hayvanları yemeyin", "ancak mecbur kalırsanız yiyin", "Şu ekinleri ve hayvanları ancak bizim dilediklerimiz yiyebilir dediler. Şu hayvanların sırtına binmek haramdır dediler ve bazı hayvanları da Allah'ın adını anmadan kestiler. Bütün bunları yaparak Allah'a iftira ettiler." "Dediler ki şu hayvanların karınlarında bulunan yavrular sadece erkeklere helal olup kadınlara haramdır. Eğer bunlar ölü doğarlarsa o zaman kadın-erkek herkese helal olur" İşte bu ifadelerde yer verilen adetler, tıpkı fakirlik ve ayıplanma korkusuyla evlat öldürme âdetinde olduğu gibi, çevredeki köylerde ve çölde yaşayan kabilelerin adetlerinden bazıları idi.

Bütün bu bedevi adetlerinin eleştirilip haram kılınmasından sonra sûre, Allah'ın haram kıldığı şeyleri ve insanlardan istediklerini ifade ediyor. Burada hitap özel olarak, bu aşamada davetin kendilerine yönelmiş olduğu Mekke dışı kabilelerin liderlerine yönelik olup genel anlamda bütün insanlığa seslenmektedir. Zaten bu özellik Kur'an söyleminin genel hususiyetlerindendir. Nitekim Kur'an üslubunda, hususi olan her şey bir umumi ilke ile ilişkilendirilir ve genelleştirilir.

İşte bu sûrede de helal ve haram konusunda ayrılan ayetler şunlardır (145-151-154-160-164)

1-Bu aşamada, mecbur kalmayan insanlara haram kılınan yiyecekler; leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen havyalardır.

2-Haram kılınan inanç ve fiiller; şirk, fakirlik korkusuyla evlat öldür-

mek, gizli-açık her türlü çirkinlik (yani zina), haksız yere adam öldürmek, yetimin malını onun aleyhine olacak şekilde kullanmak, tefrika ve çekişmedir.

3-Emredilen şeyler ise; ebeveyne iyi davranmak, ölçü ve tartıda adil olmak, şahitliği hakkıyla yapmak ve sözde durmaktır.

Bunları daha önce A'raf sûresinde Kureyş müşriklerine hitaben sayılan emir ve yasaklarla mukayese ettiğimizde sadece iki ortak unsur görmekteyiz: Şirkin ve gizli-açık her türlü çirkinliğin yasaklanması. Diğerleri ise çoğunlukla bedevi Arap kabilelerine mahsus şeylerdir. Bu durum bizim bu sûreyi, davetin "müşriklerden yüz çevir ve sana emredileni haykır" emrinden sonra Kureyş dışına çıkış aşamasına yerleştirmemizi haklı çıkarmaktadır. Bir sonraki sûrede bu konu ile ilgili daha fazla detay göreceğiz.

55- SAFFAT SÛRESİ

سورة الصافات

Bu sûre ile ilgili olarak rivayet edilen kayda değer tek şey, sûrenin Mekki oluşu ve iniş sıralamasındaki yerinin 53 ile 56 arasında değiştiği şeklindeki bilgidir. Buna göre sûre bazen En'am Suresinin ardına, bazen ondan bir önceki sûrenin ardına yerleştirilmektedir. Bunun dışında, sûredeki bazı ayetler hakkında özel bilgiler de aktarılır. Bunlardan en önemlileri kanaatimizce şunlardır;

"O, kökü cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır" ayetinin Ebu Cehil'in, "Muhammed cehennemde ağaç yetiştiğini iddia ediyor, oysa ateş ağacı yakar. Vallahi biz zakkum diye bir ağaç bilmeyiz, bizim bildiğimiz hurma ağacıdır" şeklindeki sözüne karşılık indiği rivayet edilmiştir.

"Onunla cinler arasında münasebet kurdular" ayetinin, Kureyşlilerin melekleri Allah'ın kızları olarak görmelerine itiraz sadedinde sorulan "peki anneleri kimdir?" sorusuna, "cinlerdir" şeklinde cevap vermelerine reddiye olarak indiği rivayet edilmiştir.

"Bizler saf saf duranlarız" ayetinin namazda dağınık halde durulması üzerine indiği ve bunun ardından herkesin namazda saf olduğu rivayet edilmiştir.

Nihayet "Demek bizim azabımızı acele ile istiyorlar?" ifadesinin de, Kureyşlilerin "Ey Muhammed! Şu bizi tehdit ettiğin azabı bir an önce getir de görelim" demeleri üzerine indiği söylenmiştir.

1- Mukaddime: Kâinattaki düzen aracılığıyla tevhid vurgusu

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالصَّٰٓفَّٰتِ صَفًّا ۝1 فَالزَّٰجِرَٰتِ زَجْرًا ۝2 فَالتَّٰلِيَٰتِ ذِكْرًا ۝3 إِنَّ إِلَٰهَكُمْ لَوَٰحِدٌ

(4) رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Saf bağlayıp duranlara[57], haykırarak sevk edenlere ve ilahî kelâmı okuyanlara andolsun ki, sizin ilâhınız gerçekten bir tek ilâhtır. O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir. Doğuların da Rabbidir.

2- Şeytanlara karşı korunmuş sema

اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ (6) وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ (7) لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ (8) دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ (9) اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ (10) فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمْ مَنْ خَلَقْنَا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَازِبٍ (11) بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ (12) وَاِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ (13) وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَسْتَسْخِرُونَ (14) وَقَالُوا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (15) ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ (16) اَوَاٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُونَ (17) قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَ (18) فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ (19)

6-19: Biz, en yakın göğü ziynetlerle, yıldızlarla donattık. Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk. Artık onlar, melekleri dinleyemezler, çünkü taşa tutulurlar. Onlar için sürekli bir azap da vardır. Ancak onlardan söz kapan olursa onları da delip geçen bir alev izler ve yok eder[58] .

57 Müfessirler "Saffat" kelimesinin anlamını tespit hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimileri bunların namaz için saf tutan melekler olduğunu söylerken kimileri Nur Suresinde geçen "saf saf kuşlar" ifadesinden yola çıkarak bu kelimenin kuşlar anlamına geldiğini söylemişlerdir. Daha sonraki tefsircilerden bazıları konuyu Arap ufkunun büsbütün dışına çıkarmış ve bu kelimeleri tamamen Abbasi döneminde İslam-Arap kültürüne sirayet eden hermetik-felsefî görüşlerle izah etmişlerdir. (Bkz: Câbirî, Arap Aklının Oluşumu ve Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı) Bize göre bu kelimenin Arap ufkuna en yakın tefsiri, kuşlar olarak anlamlandırılması olacaktır. Kur'an'ın özellikle sûre başlarında yer verdiği yeminler, kâinatta yer alan ve insanlar tarafından bilinen şeylerdirler. Nitekim Allah geceye, fecre, kuşluk vaktine, güneşe, atlara, kuşlara, rüzgârlara... yemin eder. Kanaatimizce burada amaç, evrendeki düzenliliğe işaret etmek ve bu muazzam evrenin ardında hikmetli bir yaratıcının bulunduğunu vurgulamaktır. Ayrıca kuşlara yapılan bu yeminin, çölde ve kırsalda yaşayan Arap kabilelerin ufukları ile uyumlu olduğuna da işaret etmek gerekiyor. Nitekim bu insanlar için kuşların yolculuklarının görünümü dikkat çekici bir manzara teşkil etmektedir.

58 Gezegenler, ışıkları ile gökyüzünü süslerler, yıldızlar da oradan kulak hırsızlığı yapıp meleklerin konuşmalarını dinlemek ve kâhinlere, müneccimlere ulaştırmak isteyen şeytanları kovar ve orayı muhafaza ederler. Bu yıldızlara "şihab" denir. Bu kelime, onların şeytanları takip edip yaktıkları anlamına gelir. İşte konunun Arap ufkundaki anlamı böyledir. Burada şuna işaret etmek gerekiyor; Kur'an'ın bu konuya temas etmesinin amacı, Allah'tan vahiy alan ve insanlara ileten Hz. Peygamber'in gelişi ile artık kehanet ve müneccimliğin sonunun geldiğini vurgulamaktır.

(Ey Muhammed!) Şimdi sen (Kureyşlilere) sor: "Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa yarattığımız diğer şeyleri yaratmak mı? Şüphesiz Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık. Hayır, sen (onların kendi yaratılışlarının göklerin yaratılışından daha kolay olmasına rağmen yine de dirilişi inkâr etmelerine) şaşırıyorsun, ama onlar senin bu şaşkınlığınla da alay ediyorlar. Kendilerine öğüt verildiği zaman öğüt almıyorlar. (İlahî fiillerden birini gördükleri zaman onu alaya alıyorlar.) Dediler ki: "Bu bir büyüden başka bir şey değildir. Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı, biz mi tekrar diriltileceğiz? Önceden gelip geçmiş atalarımız da mı? De ki: "Evet, hem de siz aşağılanmış kimseler olarak diriltileceksiniz." O bir çığlık şeklinde olacaktır ve bir de bakacaksın ki onlar (kıyameti) müşahede etmektedirler.

3- Kıyametle çığlığı ve müşriklerin cehennemdeki tartışmaları

وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدِّينِ (20) هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ (21)
اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ (22) مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ
إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ (23) وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ (24) مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ (25)
بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ (26) وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ (27) قَالُوا
إِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ (28) قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ (29) وَمَا كَانَ لَنَا
عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ (30) فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذَائِقُونَ
(31) فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ (32) فَإِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ (33) إِنَّا
كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ (34)

20-34: Şöyle diyecekler: ("Vay başımıza gelene!) Bu beklenen ceza günüdür." Onlara, "İşte bu, yalanlamakta olduğunuz hüküm ve ayırım günüdür" diye cevap verilir. (Allah, meleklere şöyle emreder:) "(Müşriklerin) elebaşlarını, onları takip eden diğer liderleri ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduklarını toplayın, onları cehennem yoluna sevk edin ve onları sırat noktasında bekletin. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir. Onlara, "Ne diye yardımlaşmıyorsunuz?" denir. Onlar ise cevap vermek yerine sessiz kalacaklardır. Birbirlerine yönelip tartışacaklardır. Takip edenler liderlere şöyle der: "Siz doğru söylediğinize dair bize yeminler ettiniz, haktan yana görünürdünüz." Diğerleri de onlara şöyle derler: "Hayır, siz zaten mü'min kimseler değildiniz. Bizim, sizin üzerinizde hiçbir hâkimiyetimiz yoktu. Hatta siz azgın bir kavimdiniz. Artık Rabbimizin azabı hepimiz hakkında gerçekleşti. Evet, biz sizi saptırdık. Çünkü biz de sapkın kimselerdik." Artık onlar o gün azapta ortaktırlar. İşte Biz suçlulara böyle yaparız.

4- Cennet-Cehennem manzaraları

اِنَّهُمْ كَانُوٓا اِذَا قِيلَ لَهُمْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَۙ (35) وَيَقُولُونَ اَئِنَّا لَتَارِكُوٓا اٰلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍۜ (36) بَلْ جَٓاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ (37) اِنَّكُمْ لَذَٓائِقُوا الْعَذَابِ الْاَلِيمِۚ (38) وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَۙ (39) اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ (40) اُولٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌۙ (41) فَوَاكِهُۚ وَهُمْ مُكْرَمُونَۙ (42) فِى جَنَّاتِ النَّعِيمِۙ (43) عَلٰى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ (44) يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍۙ (45) بَيْضَٓاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَۚ (46) لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ (47) وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌۙ (48) كَاَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ (49) فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَٓاءَلُونَ (50) قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ اِنِّى كَانَ لِى قَرِينٌۙ (51) يَقُولُ اَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ (52) ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَدِينُونَ (53) قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ (54) فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ فِى سَوَٓاءِ الْجَحِيمِ (55) قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْدِينِۙ (56) وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّى لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِينَ (57) اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَۙ (58) اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ (59) اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (60) لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ (61) اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ (62) اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ (63) اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِٓى اَصْلِ الْجَحِيمِۚ (64) طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ (65) فَاِنَّهُمْ لَاٰكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِـُٔونَ مِنْهَا الْبُطُونَۜ (66) ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَمِيمٍۚ (67) ثُمَّ اِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَاِلَى الْجَحِيمِ (68) اِنَّهُمْ اَلْفَوْا اٰبَٓاءَهُمْ ضَٓالِّينَۙ (69) فَهُمْ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ (70)

35-70: Çünkü onlar, kendilerine, "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur" denildiği zaman, inanmayıp büyüklük taslıyorlardı. Biz, deli bir şair için ilâhlarımızı mı terk edeceğiz?" diyorlardı. Hayır, öyle değil. O, ilahî vahyi getirmiş, önceki peygamberleri de tasdik etmiştir. Şüphesiz siz mutlaka elem dolu azabı tadacaksınız. Siz ancak işlediklerinizin karşılığı ile cezalandırılırsınız. Ancak sadece Allah'a kulluk eden halis kullar kurtuluşa ereceklerdir. İşte onlar için belli bir rızık, meyveler vardır. Onlar ikram gören kimselerdir. Onlar nimet dolu cennetlerdedirler. Koltuklar üzerinde karşılıklı olarak otururlar. Onların etrafında cennet pınarından doldurulmuş, berrak ve içenlere lezzet veren kadehler dolaştırılır. Onda baş döndürme özelliği yoktur. Onlar, onu içmekle sarhoş da olmazlar. Yanlarında bakışlarını yalnızca kendilerine çevirmiş iri gözlü eşler vardır. Sanki onlar gün yüzü görmemiş yumurtalardır. Derken birbirlerine yönelip sorarlar.

İçlerinden biri der ki: "Benim bir arkadaşım vardı. Sen de tekrar dirilmeyi tasdik edenlerden misin?" derdi. "Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı, biz mi hesaba çekileceğiz?" Konuşan o kimse, yanındakilere, "Bakar mısınız, hâli ne oldu?" der. Kendisi de bakar ve onu cehennemin ortasında görür. Ona şöyle der: "Allah'a andolsun, neredeyse beni de helâk edecektin. Rabbimin nimeti olmasaydı, ben de seninle birlikte cehenneme konulanlardan olurdum. Nasıl, ilk ölümümüzden başka ölmeyecek miymişiz? Bize azap edilmeyecek miymiş?" Şüphesiz bu cennetteki nimetlere ulaşmak büyük bir başarıdır. Amel edenler işte böylesi için amel etsinler! Ziyafet olarak bu mu daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı? Şüphesiz Biz o ağacı, (cehennemde ağaç mı olurmuş diyen müşrikler) zalimler için bir imtihan aracı kıldık. O, cehennemin dibinde biten bir ağaçtır. Onun meyveleri sanki şeytanların kafalarıdır. Cehennemlikler ondan yiyecekler ve onunla karınlarını dolduracaklardır. Sonra onlar için bunun üstüne kaynar sudan karışık bir içecek vardır. Sonra onların dönüşleri mutlaka cehennemedir. Çünkü onlar babalarını sapık kimseler olarak buldular. Kendileri de onların izinden koşa koşa gitmektedirler.

5- Öncekilerin çoğu gibi Kureyşliler de sapmıştırlar. Büyük başarı peygamberlerin olacaktır

وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ اَكْثَرُ الْاَوَّلِينَۙ (71) وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ (72) فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَۙ (73) اِلَّا عِبَادَ اللهِ الْمُخْلَصِينَۚ (74) وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ
فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَۚ (75) وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِۙ (76) وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ
هُمُ الْبَاقِينَۚ (77) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِينَۚ (78) سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ فِى الْعَالَمِينَ
(79) اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ (80) اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (81) ثُمَّ اَغْرَقْنَا
الْاٰخَرِينَ (82) وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَاِبْرٰهِيمَ (83) اِذْ جَٓاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (84) اِذْ قَالَ
لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَۚ (85) اَئِفْكًا اٰلِهَةً دُونَ اللهِ تُرِيدُونَۚ (86) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ
الْعَالَمِينَ (87) فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى النُّجُومِۙ (88) فَقَالَ اِنِّى سَقِيمٌۙ (89) فَتَوَلَّوْا عَنْهُ
مُدْبِرِينَ (90) فَرَاغَ اِلٰٓى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَاْكُلُونَۚ (91) مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ (92) فَرَاغَ
عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ (93) فَاَقْبَلُٓوا اِلَيْهِ يَزِفُّونَ (94) قَالَ اَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَۙ
(95) وَاللهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (96) قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَاَلْقُوهُ فِى الْجَحِيمِ (97)
فَاَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَسْفَلِينَ (98) وَقَالَ اِنِّى ذَاهِبٌ اِلٰى رَبِّى سَيَهْدِينِ
(99) رَبِّ هَبْ لِى مِنَ الصَّالِحِينَ (100) فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ (101) فَلَمَّا بَلَغَ

مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ اِنِّي اَرٰى فِي الْمَنَامِ اَنِّي اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرِينَ (102) فَلَمَّا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ (103) وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَا اِبْرٰهِيمُ (104) قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (105) اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰؤُا الْمُبِينُ (106) وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ (107) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ (108) سَلَامٌ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ (109) كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (110) اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (111) وَبَشَّرْنَاهُ بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (112) وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰى اِسْحٰقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ (113) وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ (114) وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (115) وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ (116) وَاٰتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ (117) وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (118) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْاٰخِرِينَ (119) سَلَامٌ عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ (120) اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (121) اِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (122) وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (123) اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اَلَا تَتَّقُونَ (124) اَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ اَحْسَنَ الْخَالِقِينَ (125) اَللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَائِكُمُ الْاَوَّلِينَ (126) فَكَذَّبُوهُ فَاِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (127) اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ (128) وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ (129) سَلَامٌ عَلٰى اِلْ يَاسِينَ (130) اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ (131) اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ (132) وَاِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (133) اِذْ نَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ اَجْمَعِينَ (134) اِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ (135) ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِينَ (136) وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ (137) وَبِاللَّيْلِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (138) وَاِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ (139) اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ (140) فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ (141) فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ (142) فَلَوْلَا اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ (143) لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (144) فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ (145) وَاَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ (146) وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَ (147) فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍ (148) فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ (149) اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰئِكَةَ اِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ (150) اَلَا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ (151) وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (152) اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ (153) مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (154) اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (155) اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ

مُبِينٌ (156) فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (157) وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ
نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ (158) سُبْحَانَ اللهِ عَمَّا يَصِفُونَ (159)
إِلَّا عِبَادَ اللهِ الْمُخْلَصِينَ (160) فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ (161) مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ
(162) إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ (163) وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ (164) وَإِنَّا
لَنَحْنُ الصَّافُّونَ (165) وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ (166) وَإِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ (167) لَوْ
أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْأَوَّلِينَ (168) لَكُنَّا عِبَادَ اللهِ الْمُخْلَصِينَ (169) فَكَفَرُوا بِهِ
فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (170) وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ (171) إِنَّهُمْ لَهُمُ
الْمَنْصُورُونَ (172) وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ (173)

71-173: Andolsun, onlardan önce, evvelkilerin çoğu da sapmıştı. Andolsun, Biz onlara da uyarıcılar göndermiştik. Bak, uyarılanların sonu nasıl oldu! Ancak sadece Allah'a kulluk eden kimseler müstesna! [59] *Andolsun, Nûh Bize dua edip seslenmişti. Biz de duasına en güzel şekilde icabet ettik, onu ve ailesini o büyük sıkıntıdan kurtardık. Sonradan gelenler arasında ona güzel bir ad bıraktık. Âlemler içinde Nûh'a selâm olsun! İşte Biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o, Bizim mü'min kullarımızdandı. Sonra Biz, diğerlerini suda boğduk. Şüphesiz İbrahim de O'nun yolundan gidenlerdendi. Hani o, Rabbine temiz bir kalple gelmişti. Hani babasına ve kavmine şöyle demişti: "Siz neye tapıyorsunuz? Allah'ı bırakıp da birtakım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz? O hâlde, âlemlerin Rabbi hakkında görüşünüz nedir?" İbrahim, yıldızlara baktı ve "Ben hastayım" dedi. Bunun üzerine arkalarını dönüp ondan uzaklaştılar. İbrahim, onların putlarının tarafına gizlice gitti ve alaycı bir şekilde şöyle dedi: "Yemez misiniz? Ne diye konuşmuyorsunuz?" Derken üzerlerine yürüyüp onlara güçlü bir darbe indirdi. Kavmi telaş içinde geldi. İbrahim, şöyle dedi: "Yonttuğunuz putlara mı tapıyorsunuz? Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır." Kavmi, "Onun için bir bina yapın, içinde ateş yakın ve onu ateşe atın" dedi. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de onu tuzaktan kurtardık ve onları bozguna uğrattık. İbrahim, şöyle dedi: "Ben Rabbimin emrettiği yere gideceğim. O, bana yol gösterecektir. Ey Rabbim! Bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla." Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik. Çocuk*[60] *kendisiyle birlikte koşup*

59 Buradan itibaren sûre, başka sûrelerde detaylıca anlatılan peygamber kıssalarını hızlıca özetleyecektir. Bu anlatımlara tekrar gözüyle bakılmamalıdır. Aksine bunlar, daha önce Kureyşlilere anlatılan şeylerin şimdi bedevi kabilelere anlatılmasıdır. Kanaatimizce Mekkî dönemin sonuna dek inen ileriki sûrelerde tekrar vehmi uyandıracak tarzda bu anlatımların yer alması, bu düşüncemizi doğrulamaktadır.

60 Müfessirlerin çoğuna göre bu çocuk İshak'tır. Anlaşılan müfessirler bu hususta İsrailiyat bilgilerini esas almışlardır. Nitekim Tevrat'ta bu çocuğun İshak olduğu söylenir. Ayetin geç-

yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi. Nihayet her ikisi de Allah'ın emrine boyun eğip, İbrahim de onu boğazlamak için yüz üstü yere yatırınca ona, şöyle seslendik: "Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin. Şüphesiz Biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Şüphesiz bu apaçık bir imtihandır." Biz, İbrahim'e büyük bir kurbanlık vererek onu kurtardık. Sonradan gelenler arasında ona güzel bir ad bıraktık. İbrahim'e selâm olsun. İyilik yapanları işte böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o mü'min kullarımızdandı. Biz onu salihlerden bir peygamber olarak İshak ile de müjdeledik. Onu da İshak'ı da uğurlu kıldık. Her ikisinin nesillerinden iyilik yapanlar da vardı, kendine apaçık zulmedenler de. Andolsun, Biz Mûsâ'ya ve Hârûn'a da lütufta bulunduk. Onları ve kavimlerini o büyük sıkıntıdan (Firavun'un zulmünden) kurtardık. Onlara yardım ettik de onlar galip gelenler oldular. Biz onlara hükümlerimizi açıklayan Tevrat'ı verdik. Onları doğru yola ilettik. Sonradan gelenler arasında onlara güzel birer ad bıraktık. Mûsâ'ya ve Hârûn'a selâm olsun. Şüphesiz Biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Çünkü onlar mü'min kullarımızdan idiler. Şüphesiz İlyas da[61] *peygamberlerden idi. Hani kavmine şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Yaratıcıların en güzelini, sizin ve geçmiş atalarınızın Rabbi olan Allah'ı bırakarak "Ba'l'e*[62] *(adı Ba'l olan puta) mi tapıyorsunuz?" Onu yalanladılar. Bu sebeple onlar cehenneme götürüleceklerdir. Ancak sadece Allah'a kulluk edenler müstesna! Sonradan gelenler içerisinde ona güzel bir ad bıraktık. İlyas'a ve ailesine (inananlarına) selâm olsun. Şüphesiz Biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o Bizim mü'min kullarımızdandı. Şüphesiz Lût da peygamberlerdendi. Hani Biz onu ve geride kalanlar arasındaki yaşlı bir kadın olan inkârcı eşi dışında bütün ailesini kurtarmıştık. Sonra da diğerlerini yok ettik. Şüphesiz siz ey Kureyşliler, yolculuklarınız sırasında onların harap olmuş yurt-*

---

tiği bağlamdan anlaşılan ise, bu çocuğun, İbrahim'in büyük oğlu İsmail olduğudur. Zira Kur'an İshak'ın doğumuna, bu kurban olayından sonra işaret eder. Bu da, kurbana konu olan çocuğun İsmail olduğunu gösterir. Burada bu konunun tarihsel gerçekliği ile ilgilenmek ise tamamen anlamsızdır. Çünkü burada esas olan şey, tarihsel gerçeklik değil, Kur'anî gerçekliktir. Nitekim Yahudiler için de bu, Tevrat gerçekliğine tekabül eder Bunların her ikisi de tarihçilerin "hakikat" kriterlerine indirgenecek şeyler değildir. Bkz: Câbiri, Kur'an'a Giriş, üçüncü bölümün giriş kısmı.

61 Müfessirler bu isim hakkında oldukça farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ağırlıklı olan görüşe göre bu, İsrailoğullarına gönderilmiş olan "İlya" peygamberdir.

62 Tevrat'ta şöyle deniliyor; "İsrailoğulları Şıttim'de ikamet ettiler. Erkekler Moablı kadınlarla zina etmeye başladılar. Bu kadınlar halkı kandırıyor ve ilahlarına kurban sunulan mabetlere getiriyorlar, orada onlara yediriyor ve ibadet ettiriyorlardı. Böylece İsrailoğulları Ba'l'e ibadet etmeye iştirak ettiler. Sonuçta Rabbin gazabına müstahak oldular. Rab Musa'ya şöyle dedi; Ba'le tapanların bütün ileri gelenlerini topla ve çarmıha ger, Rabbin karşısında Güneşin sıcağı altında onları bağla, böylece onun İsrailoğullarına olan gazabı hafiflesin."

larına uğruyorsunuz. Hâlâ düşünmeyecek misiniz? Şüphesiz Yûnus da peygamberlerdendi. Hani o kaçıp yüklü gemiye binmişti.[63] *Gemidekilerle kur'a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu. Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu. Eğer o, Allah'ı tespih edip yüceltenlerden olmasaydı, mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı. Derken Biz onu hasta bir hâlde sahile attık. Üzerine kendisini gölgeleyecek, geniş yapraklı bir ağaç bitirdik. Biz onu Irak-Musul bölgesinde, yüz bin, yahut daha fazla insana peygamber olarak gönderdik. Nihayet onlar iman ettiler. Biz de onları bir süreye kadar geçindirdik. Ey Muhammed! Onlara sor: Kız çocukları Rabbinin de, erkek çocukları onların mı? Yoksa Biz melekleri dişi olarak yaratmışız da onlar şahid mi olmuşlar? İyi bilin ki onlar kendi uydurmaları olarak, "Allah çocuk sahibi oldu" diyorlar. Onlar elbette yalan söylüyorlar. Yoksa Allah kızları erkeklere tercih mi etti? Neyiniz var? Nasıl hüküm veriyorsunuz! Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa elinizde vahiy mi var? Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz getirin kitabınızı! Allah ile melekler*[64] *arasında da nesep bağı kurdular. Oysa cinler de kendilerinin Allah'ın huzuruna (cehenneme) getirileceklerini bilirler. Allah, onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir. Ancak sadece Allah'a kulluk eden kullar cehenneme atılmayacaklardır, çünkü onların girecekleri yer cennettir. Ey müşrikler! Ne siz ve ne de taptıklarınız, cehenneme gireceklerden başkasını kandırıp Allah'ın yolundan saptırabilirsiniz. (Cebrail Peygambere şöyle der); "Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır. Şüphesiz biz orada saf duranlarız. Şüphesiz biz Allah'ı tespih edip yüceltenleriz." Müşrikler cehennemde şunu da söyleyeceklerdir: "Eğer yanımızda öncekilere verilen kitaplardan bir kitap olsaydı, elbette biz ihlâslı kullar olurduk." Fakat onu inkâr ettiler. Yakında sonlarının ne olacağını bilecekler. Andolsun, peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmişti: "Onlara mutlaka yardım edilecektir. Şüphesiz ordularımız galip gelecektir."*

6- Sonuç: Şimdilik onlara aldırma! Yakında görecekler!

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍ (174) وَأَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ (175) أَفَبِعَذَابِنَا
يَسْتَعْجِلُونَ (176) فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ (177) وَتَوَلَّ عَنْهُمْ
حَتّٰى حِينٍ (178) وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ (179) سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا
يَصِفُونَ (180) وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ (181) وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (182)

63 Kıssa Kalem Suresinde ve Yunus Suresinde de anlatılmıştı ve orada geniş dipnotlar eklemiştik. Onlara bakılabilir.

64 Arapların bazıları şöyle derlerdi; Allah cinlerin hanımefendilerine evlilik teklif etti, onlar da güzel kızlarından bazılarını ona verdiler. İşte melekler bunlardan doğdu." Diğer taraftan "cin" kelimesinin anlamı gizlilik demektir. Bu kelime, görünmeyen varlıkları işaret eder. Cin Suresinin sonunda cinler ve şeytan hakkında eklediğimiz bölüme bakınız.

174-182: O hâlde, bir süre onlardan yüz çevir. Gözetle onları, yakında görecekler. Yoksa onlar azabımızı acele mi istiyorlar? Fakat azabımız onların yurtlarına indiğinde, o uyarılmış olanların halleri perişan olacaktır! (Ey Muhammed!) Bir süre kadar onlardan yüz çevir. Bekle ve gör, yakında görecekler. Senin Rabbin; kudret ve şeref sahibi olan Rab, onların nitelendirdiği şeylerden uzaktır, yücedir. Peygamberlere selâm olsun. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Açıklama

Bu sûre, önceki sûrenin sonunda "*De ki benim namazım, orucum, hayatım ve ölümüm Âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir, O'nun ortağı yoktur, işte ben böyle emrolundum ve ben ilk Müslümanım*", "*De ki, Allah her şeyin Rabbi olduğu halde ben ondan başka Rab mi edineyim?*" gibi ayetlerde vurgulanan tevhid vurgusu ile başlamaktadır. Ardından tevhid inancını kâinattaki muazzam denge ile delillendirir. Buna göre putların veya müşriklerin tapındığı diğer şeylerin böyle bir düzeni yaratmaları imkânsızdır. İşte, içerdiği güzellik ve muazzamlığa dikkat çekmek üzere bu kâinattaki varlıklara yemin edilmekte, bu düzen içerisindeki her bir varlığın bütünle uyumlu bir şekilde vazifesini icra ettiği ifade edilmekte ve bu durumu örneklendirmek üzere, bizzat Arap ufkundan bir misal verilmekte, sıra sıra uçan kuşlara dikkat çekilmekte, bu kuşların içerisinde adeta safları kontrol edip düzenlemekle görevli bazı kuşların da bulunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Arap ufkunda mevcut anlayışa göre bu kuşlar arasında konuşanları da vardır. Nitekim Ebu'-A'la el-Maarrî, bir şiirinde, "*İşte bu kuşlar! Dağılan kanatlarına mı ağlamaktadırlar yoksa şarkı mı söylemektedirler?*" demektedir. Tıpkı dün olduğu gibi günümüzde de halk arasında bu kuşların "*Allah'ı zikrettiği*" söylenmektedir. İşte sûrenin başında "Allah'ı zikredenler" şeklindeki ifadenin göndermesi budur. Bütün bunlardan, kâinattaki varlıklara yönelik bütün bu yeminlerde maksat, "ilahınız tek bir ilahtır" vurgusunu yapmaktır. Nitekim sûre, yeminlerin ardından bu vurguyu doğrudan yapar: "Rabbiniz, göklerin, yerin ve arasındakilerin Rabbidir, doğuların Rabbidir." Bu ifade, sûrenin konusunun ele alınma şeklini de ortaya koymaktadır. Kur'an'ın kullandığı bu izah ve kanıt üslubu, özellikle müşriklerle tartışmaların yoğun olarak konu edildiği Mekkî sûrelerde çokça tekrarlanır ve onların dikkatleri böylece kâinattaki muazzam düzene çekilir, ondan başka ilah olmadığı anlatılır. Bir başka ilahın bulunması durumunda evrende düzensizliğin baş göstereceği, çatışma ve tenakuzun ortaya çıkacağı ifade edilir.

Bunun ardından sûre, yine Arap ufkunda ve dini kültüründe yer alan ve defalarca tekrarlanmış olan bir başka sahneyi anlatır. Bu, gökyüzünün Hz. Peygamberin gelişinden sonra korunmaya başlandığı ve bundan böyle müneccim ve kâhinlerin şeytanları kullanarak gökyüzündeki meleklerin konuşmalarından gayba dair bilgiler elde ettikleri şeklindeki iddiaların artık geçersiz ve imkânsız olduğu ifade edilir. Artık "kulak hırsızlığı" dönemi bitmiş, Cebrail'in Peygamber Muhammed'e ilahî bilgileri getirdiği "vahiy dönemi" başlamıştır, artık herkes bu ilahî vahye kulak vermelidir. Dolayısıyla gökyüzünün korunmasına dair bu haberlerin sıkça tekrarlanması ve böylece Arap insanının zihnine iyice yerleşmiş olan müneccim-kâhin söyleminin kökünün kazınması gerekmektedir. Zira vahiy hakikatinin yer bulması için bu söylentilerin temizlenmesi gerekmektedir.

Yeniden dirilişi inkâr eden müşriklere karşı bunun yeniden vurgulanması ve onların kıyamet çığlığı ile uyarılıp cehennemdeki perişan, pişman ve birbirlerini suçlayan hallerinin resmedilmesinin ardından sûre, peygamberlerin kutsal tarihine yöneliyor ve putperest-inkârcı düşmanlarına karşı verdikleri mücadeleleri hatırlatıyor. Bu çerçevede Nuh, İbrahim, Musa, Harun, İlyas, Lut ve Yunus peygamberlere değiniliyor. Ardından da bu örneklerin hülasası olarak söz Kureyş'e getiriliyor, onların sonlarının da geçmişteki inkârcılar gibi olacağı, Hz. Muhammed'in tıpkı geçmişteki peygamberler gibi muzaffer olacağı, zira Allah'ın böyle takdir ettiği ifade ediliyor; "Andolsun, peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmişti: "Onlara mutlaka yardım edilecektir. Şüphesiz ordularımız galip gelecektir."(171-173)

Sûre, Peygamber'e yönelik şu hitap ile bitiyor; "O hâlde, bir süre onlardan yüz çevir. Gözetle onları, yakında görecekler. Yoksa onlar azabımızı acele mi istiyorlar? Fakat azabımız onların yurtlarına indiğinde, o uyarılmış olanların halleri perişan olacaktır! Ey Muhammed! Bir süre kadar onlardan yüz çevir. Bekle ve gör, yakında görecekler." (174-179) Bu sabır tavsiyelerinin ardındaki sebebi anlayabilmek için Mekke dışındaki kabilelerin Hz. Peygamber'e karşı takındıkları olumsuz tavırları hatırlamakta fayda vardır ki, bu aşamanın başlangıç bölümünde bunlardan söz etmiştik.

56- LOKMAN SÛRESİ

سورة لقمان

Esbab-ı Nüzul ravileri bu sûrenin çeşitli ayetleri hakkında bazı rivayetler naklederler. Bunlardan bazıları şöyledir;

Sa'd b. Ebi Vakkas Müslüman olduğunda annesi ona, "Ey Sa'd! Duydum ki atalarının dinini terk edip sabii olmuşsun, Allah'a yemin ederim ki sen Muhammed'i inkâr etmedikçe eve girmeyecek ve hiçbir şey yiyip içmeyeceğim." Sa'd annesinin en sevgili oğludur. Ne var ki onun bu teklifini reddeder. Bunun üzerine annesi üç gün açlık grevi yapar ve eve girmez. Neticede Sa'd onun durumundan endişe eder ve durumu Hz. Peygambere anlatır. Bunun üzerine "Biz insana anne-babasına iyi davranmasını emrettik" şeklinde başlayan ve "Eğer seni şirke dönmeye zorlarlarsa onlara itaat edip de bilmediğin şeyleri bana ortak koşma" şeklinde biten ayetler indirilir. Bir başka rivayette ise bizzat Sa'd şöyle der; "Ben anneme çok iyi davranırdım. Müslüman olduğum zaman bana "Bu yeni girdiğin din neyin nesidir? Ya bunu terk edersin ya da ben ölünceye kadar yemeden içmeden kesilirim, sen de herkes tarafından kınanır ve ana katili olarak anılırsın" dedi. Ben ise, "Yapma anacığım! Ben bu dini hiçbir şey için terk etmem!" dedim. Bunun üzerine bir gün boyunca hiçbir şey yemedi ve bitkin düştü. Ertesi gün yine bir şey yemedi ve iyice bitkin düştü. Ben de ona, "Anneciğim, bilesin ki yüz canın olsa ve birer birer hepsini versen ben yine de dinimi terk etmem, ister ye ister yeme!" dedim. Bunu duyunca yemeye başladı. Daha sonra da "Eğer seni şirke zorlarlarsa onlara itaat etme!" ayeti indirildi.

Surede geçen "İnsanlardan bazıları Allah yolundan saptırmak üzere söz eğlencesi edinir" ayetini oldukça alakasız şekilde yorumlamış ve buradaki "söz eğlencesi"nin müzik olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca bu görüşü Hz. Peygamber'e nispet edilen bazı hadislerle desteklemişlerdir ki bu hadislerin birinde, "Şarkıcı kadın cariyeleri eğitmek veya alıp satmak helal

değildir, onlardan elde edilecek ücret haramdır" ifadesi geçer. Bu yorumu yapanlar şöyle bir sonuca ulaşırlar; "Şarkı söyleyen kişiye Allah iki şeytan musallat eder. Birisi onun sağ omzuna, diğeri de sol omzuna oturur ve o susana kadar ayaklarını vururlar." (Bkz: Vahıdî) Bazı hadis âlimleri bu rivayeti "garib" olarak nitelemişlerdir. İlerde göreceğimiz gibi bu rivayet, ayetin anlamından büsbütün uzaktır. Zira Allah şarkı söylemeyi ve müzik aletlerini haram kılmayı murat etseydi, tıpkı leş, kan, domuz eti ve içkinin haram kılınışında olduğu gibi sarih ifadeler kullanırdı. Buna rağmen bazı kimseler bu ayeti, söz konusu hadis rivayetini "doğrulamak" için kullanırlar, hâlbuki yapılması gereken şey Kur'an'dan yola çıkarak hadisi açıklamak değil, hadisten yola çıkarak Kur'an'ı açıklamaktır.

Bu ayetlerin siyakına en uygun rivayet ise, iniş sebebinin Nadr b. el-Haris olduğunu söyleyen rivayettir. Buna göre bu şahıs İranlıların Rüstem ve İsfendiyar gibi efsanevi kahramanlarına dair kitapları alır ve Mekke'de, insanlar ""Muhammed şöyle şöyle anlatıyor" gibi konuşmaya başladıklarında hemen bu hikâyeleri anlatarak Hz. Peygamber'i alaya alır, "Benim anlattıklarım onunkilerden daha güzel" derdi. Denildiğine göre bu şahıs ayrıca şarkıcı kadınlar tutmuştu ve İslam'a meyilli birini gördüğü zaman bu kadınları onun başına musallat eder, ona içki içirip eğlendirmelerini ve "Bu yaptıklarımız Muhammed'in dediklerinden, namazdan, oruçtan ve savaştan daha güzel değil mi?" diyerek onun aklını çelmelerini isterdi. Aşağıda göreceğimiz gibi, ayetin siyakı (bağlamı) bu rivayetin içeriğini doğrular niteliktedir.

1- Hikmetli Kitabın ayetleri Muhsinlere hidayettir

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ (1) تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ (2) هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَ (3) اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ (4) اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Elif Lâm Mîm. (Aşağıda anlatılacak olanlar,) hikmet[65] dolu Kitabın; iyilik yapanlara bir hidayet ve rahmet olarak indirilmiş âyetleridir. Onlar; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren kimselerdir. Onlar ahirete de kesin olarak inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir hidayet üzeredirler ve işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

65 Burada hikmet kelimesinin kullanılması, sûrede Lokman'ın hikmetlerinin anlatılması açısından gayet uygun bir üslup tarzıdır.

2- Boş sözlerle vahyi engellemeye çalışanlara cevap

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِى لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ (6) وَإِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَاَنَّ فِى اُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ (7) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ (8) خَالِدِينَ فِيهَا وَعْدَ اللهِ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (9) خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ (10) هٰذَا خَلْقُ اللهِ فَاَرُونِى مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (11)

6-11: Kimileri de insanları Allah yolundan saptırmak ve onu (Allah yolunu) alaya almak için, (faydasız) sözleri (kitapları)[66] *satın alır. İşte onlar için aşağılayıcı bir azap vardır. Ona (Fars hikâye kitaplarını alıp getiren kimseye) âyetlerimiz okunduğu zaman; onları hiç işitmemiş gibi, kulağında bir ağırlık var da büyüklenerek arkasını döner. Ona, elem dolu bir azabı müjdele. Şüphesiz, iman edip salih amel işleyenler için içlerinde ebedî kalacakları nimet dolu cennetler vardır. Allah'ın vaadi haktır. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah, gökleri görebileceğiniz direkler olmaksızın yarattı. Yeryüzüne de, sizi sarsmasın diye sabit dağlar yerleştirdi ve orada her türlü canlıyı yaydı. Gökten de yağmur indirip orada her türden güzel ve faydalı bitki bitirdik. İşte Allah'ın yarattıkları! Haydi, Allah'ı bırakıp da taptıklarınızın yarattığını bana gösterin! Hayır, zalimler açık bir sapıklık içindedirler.*

3- Lokman'ın hikmeti:

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ (12) وَإِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَىَّ لَا تُشْرِكْ بِاللهِ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (13) وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِى عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِى وَلِوَالِدَيْكَ اِلَىَّ الْمَصِيرُ (14) وَاِنْ

66 Tefsir ve fıkıh âlimlerinin çoğunluğu bu ifade ile "şarkı"nın kast edildiğini söyler ve bu nedenle "şarkı"nın haram olduğu sonucuna varırlar. Kanaatimizce ayetin anlamı bir sonraki ayet ile ilişkilidir ve girişte ifade ettiğimiz üzere, siyaka en uygun rivayet, Nadr b. el-Haris ile ilgili olan rivayettir. Kaldı ki burada helal-haram gibi konu mevzubahis değildir. Burada söz konusu olan şey, insanları ilahî vahiyden uzaklaştırmaya çalışan hikayecilerin anlattıkları ile, Lokman'ın hikmetleri gibi öğütler içeren hikmetli kitabın ayetlerinin farkını ortaya koymaktır.

جَاهَدَاكَ عَلَىٰٓ اَنْ تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَىَّ ۚ ثُمَّ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (15) يَا بُنَىَّ اِنَّهَآ اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِى صَخْرَةٍ اَوْ فِى السَّمٰوَاتِ اَوْ فِى الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ (16) يَا بُنَىَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَآ اَصَابَكَ ۖ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ۚ (17) وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحًا ۖ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۚ (18) وَاقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ۖ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ۚ (19)

12-19: Andolsun, biz Lokmân'a "Allah'a şükret" diye hikmet (isabetli söz söyleme gücü) verdik. Kim şükrederse, ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse, bilsin ki Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye lâyıktır. Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür." İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur. İşte bu yüzden insana şöyle emrettik: "Bana ve anne babana şükret. Dönüş Banadır. Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi Bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak Banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim." Lokmân, öğütlerine devam etti; "Yavrum! Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu ortaya çıkarır, çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, her şeyden haberdar olandır. Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir. Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüngeni sevmez. Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, eşeklerin sesidir!"

4- Onlara ilahî vahye uyun denilince, "Biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız" derler

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ (20) وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ۗ

اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ (21) وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهٗٓ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ (22) وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهٗ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوٓا اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (23) نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ غَلِيظٍ (24)

20-24: Göklerde, yerde ne varsa hepsini Allah'ın sizin hizmetinize verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmediniz mi? Yine de insanlar arasında, hiçbir bilgisi, yol göstericisi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışıp duranlar vardır. Kendilerine, "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiği zaman, "Hayır, biz babalarımızın yoluna uyarız" derler. Şeytan, kendilerini cehennem azabına çağırıyor olsa da mı? Kim iyilik yaparak kendini Allah'a teslim ederse, şüphesiz en sağlam ipe tutunmuş olur. İşlerin sonu ancak Allah'a varır. Kim inkâr ederse, onun inkârı seni üzmesin. Onların dönüşleri Bizedir. Biz de onlara yaptıklarının karşılığını veririz. Allah, kalplerde olanı bilir. Biz, onları üç günlük dünyada biraz nimetlendiririz, sonra da onları ağır bir azaba sürükleriz.

5- Allah'ın kelimeleri tükenmez: Yaratılışınız da diriltilişiniz de tek bir nefes kadardır

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (25) لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ (26) وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهٗ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (27) مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (28) اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى وَاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (29) ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ (30) اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ اٰيَاتِهٖ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (31) وَاِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَآ اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ (32)

25-32: Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka "Allah" derler. De ki: "Hamd, Allah'a mahsustur." Fakat

onların çoğu bilmezler. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Şüphesiz Allah, her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye lâyık olandır. Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Ey insanlar! Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra tekrar diriltilmeniz, ancak bir tek insanı yaratmak ve diriltmek gibidir. Şüphesiz Allah her şeyi işitendir, görendir. Görmedin mi ki, Allah, geceyi gündüzün içine ve gündüzü de gecenin içine sokuyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Her biri belli bir zamana kadar akar gider. Şüphesiz Allah, işlediklerinizden hakkıyla haberdardır. Bu böyledir. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir, onu bırakıp da taptıkları ise batıldır. Şüphesiz Allah yücedir, büyüktür. Görmedin mi ki, gemiler Allah'ın nimetiyle denizde akıp gitmektedir. Allah, bunu ayetlerinden bir kısmını size göstermek için yapmaktadır. Şüphesiz ki bunda sabreden, şükreden herkes için ibretler vardır. Onları, denizde bir dalga gölgelikler gibi kapladığında, dini Allah'a has kılarak O'na yalvarırlar. Allah, onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı kuşku içinde, iman ile küfrün arasında kalır. Bizim âyetlerimizi ise ancak nankörler inkâr eder.

6- Sonuç: Rabbinizden korkun; kimse nerede öleceğini bilemez!

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِى وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهٖ وَلَا مَوْلُوْدٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِهٖ شَيْـًٔا اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ (33) اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى الْاَرْحَامِ ۭ وَمَا تَدْرِىْ نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۭ وَمَا تَدْرِىْ نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوْتُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ (34)

33-34: Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Hiçbir babanın çocuğuna hiçbir yarar sağlayamayacağı, hiçbir çocuğun da babasına hiçbir yarar sağlayamayacağı günden korkun! Şüphesiz Allah'ın va'di gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. O aldatıcı şeytan da Allah hakkında sizi aldatmasın. Kıyametin ne zaman kopacağına dair bilgiyi yalnızca Allah bilir. O, yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.

Açıklama

Lokman Suresinin Nadr b. el-Haris'e cevap olarak indirildiğini söylemek mümkündür. Denildiğine göre bu kişi ticaret için İran'a gitmiş ve orada Farsların efsanelerini öğrenmişti. Döndüğünde de Kureyşlileri topluyor ve "*Muhammed size Âd ve Semud halklarının hikâyelerini anlatı-*

yor, ben de size Rüstem'in, İsfendiyar'ın ve Kisraların hikâyelerini anlatırım" diyordu. İnsanlar da Kur'an'ı dinlemeyi terk edip onun anlattıklarına yöneliyorlardı. İşte bu durum üzerine, "*Kimileri de insanları Allah yolundan saptırmak ve onu alaya almak için, faydasız sözleri (kitapları) satın alır*" ayeti indirildi. Surenin söyleminin Mekke dışındaki Arap kabilelerine yönelik olduğunu düşünürsek, bu ifadelerin hem Nadr b. el-Haris'i, hem de onun gibi diğer hikâyecileri hedef aldığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan bu sûre, İbn İshak'ın ifadesi ile "Hz. Peygamber'in kendini kabilelere arz etmeye başladığı" dönem ile de ilgilidir. Anlatıldığına göre Hz. Peygamber, kavmi arasında şiiri, nesebi, şerefi ve gücü nedeniyle "*kâmil*" lakabı ile tanınan Süveyd b. Samid adlı kişinin Hac veya Umre yapmak üzere Mekke'ye geldiğini öğrenir ve hemen yanına gidip kendisini İslam'a çağırır. Süveyd ise, "*Belki de senin söylediğin sözler benimkiler gibidir*" der. Hz. Peygamber onun sözlerinin ne olduğunu sorunca "*Lokman'ın hikmetleri*" cevabını alır. Bunun üzerine Hz. Peygamber ondan bu sözlerin birazını okumasını ister ve o da okur. Sonra Hz. Peygamber şöyle der; "*Bunlar çok güzel sözler. Bende de daha güzeli var; Allah'ın insanlara hidayet ve nur olarak indirdiği Kur'an var*" der ve ona Kur'an okuyup kendisini İslam'a davet eder. O ise, "*Bunlar güzel sözler*" der ve ayrılır.

Raviler Lokman'ın şahsiyeti hakkında çok fazla ihtilaf etmişlerdir. Kimi onun peygamber olduğunu söylerken kimi de , "*Biz Lokman'a hikmet verdik*" ifadesinden yola çıkarak onun hikmet sahibi bir zat olduğunu söylemiştir. Kimi onun salih bir insan olduğunu, kimi terzi, kimi marangoz, kimi de çoban olduğunu söylemiştir. Rivayete göre bir adam bir gün meclisinde ona, "*Sen vaktiyle falanca yerde benimle çobanlık yapmamış mıydın?*" diye sorar. O da "*evet*" der. Adam, "*Peki çobanlıktan sonra bu duruma nasıl ulaştın?*" diye sorunca Lokman şöyle cevap verir; "*Doğru sözlülük, emanetin hakkını verme ve beni ilgilendirmeyen konularda susma sayesinde.*"

Kimileri onun Tevrat'ta Sayılar bölümünde, Musa Peygamber zamanındaki Tih Çölü seyahati esnasında hikâyesi anlatılan Belam b. Baura[67] olduğunu ve Medyen halkına peygamber olarak gönderildiğini söyler. Ancak Lokman, İslam-Arap geleneğinde "hakîm" olarak tanınmıştır. Ancak Kur'an'da ona "hakîm" adı verildiği ve bu ad peygamber anlamına gelebileceği için, onun peygamber olduğunu söyleyenler de olmuştur. Nitekim örneğin "*Biz Davud'a hikmet verdik*" ayetinde olduğu gibi Kur'an'ın birçok yerinde, bu kelime peygamberlik anlamında kullanılmıştır. Ayrıca

67 İsrailoğulları Musa Peygamber önderliğinde Mısır'dan çıktıktan sonra Sina Çölünde kırk yıl, hedefsiz bir şekilde dolaşmışlardı.

"*Kime hikmet verilirse ona büyük bir hayır verilmiş demektir*" ifadesindeki "hikmet" kelimesi de peygamberliği kapsayacak şekilde yorumlanmıştır. Fakat bütün bunlar İbn Ömer'den gelen şu rivayet ile çelişmektedir; "*Lokman peygamber değildi, fakat çok tefekkür eden bir kul idi. Yakinî iman sahibi idi, Allah'ı sevmiş ve O'nun sevgisine nail olmuştu. Allah ona hikmeti lütfetmişti.*"

Birçok müfessir, Lokman'ın Davud Peygamber döneminde yaşadığını, Eyyub Peygamberin kız kardeşinin oğlu olduğunu söyler. Buna göre o, İsrailoğullarından biridir. İbn Kesir onun Davud Peygamber zamanında İsrailoğullarının kadısı olduğunu ifade eder. Müfessirlerin Davud-Lokman arasında kurdukları bu bağlantı, yukarıda anlattığımız Lokman-Bel'am eşleşmesi ile çelişmektedir, zira Bel'am Musa Peygamber zamanında yaşamıştır ve kendisi ile ilgili haberler Tih Çölü dönemine aittir.

Lokman'a nispet edilen birçok hikmetli söz bulunmakla beraber burada bizi ilgilendiren, onun oğluna verdiği öğütleridir. Bunlar Mekkî Kur'an'ın itikat ve ahlak konuları ile ilgili öğütler olup daha önce En'am Suresinde söylediklerimizle ve ileriki sûrelerde gelecek olan itikat-ahlak hususları ile irtibatlıdır. Bu hususlar; şirkten uzak durmak, ana-babaya her durumda iyi davranmak, şirke zorlamadıkları sürece onlara itaat etmek, mü'minlerin yolunu izlemek, namaz kılmak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, sıkıntılara sabretmek, kibirden, zorbalıktan kaçınmak, mutedil ve alçakgönüllü yürümek, sesi kısmak... gibi şeylerdir.

57- SEBE SÛRESİ
سورة سبأ

Rivayete göre Mekkeli iki ortaktan biri Şam'a giderken diğeri Mekke'de kalır. Hz. Peygamber davete başladığında Şam'daki ortak diğerine mektup yazar ve orada olan biteni sorar. Mekke'deki ortak ise cevabında Hz. Peygamber'e Mekke'de sadece birkaç baldırı çıplak yoksulun inandığını söyler. Bunun üzerine adam Şam'daki ticaretini bırakır ve Mekke'ye gelir. Arkadaşına, "*Bana Muhammed'i göster*" der. Daha önce bazı ilahî kitapları okumuş olan bu şahıs neticede Hz. Peygamber'e gelir ve "*Sen insanları neye davet ediyorsun?*" diye sorar. Hz. Peygamber ona davetin esaslarını anlatır. Adam, "*Senin Allah'ın peygamberi olduğuna şehadet ederim*" der. Hz. Peygamber, "*Peki, bunu nasıl anladın?*" diye sorunca şöyle der; "*Bütün peygamberlere toplumdaki yoksul ve zayıf insanlar iman etmişlerdir.*" Bunun üzerine, "*Biz hangi topluma bir peygamber gönderdiysek oradaki ileri gelenler "Biz size indirileni inkâr ediyoruz" dediler*" ayeti indirilir. Hz. Peygamber de ona, "*Allah senin söylediklerini tasdik etti*" mesajını gönderir. İlerde göreceğimiz gibi sûrede bu rivayetin doğruluğunu gösteren veriler bulunmaktadır.

Diğer taraftan Ahzab Suresinin sonunda yer alan "*Allah münafık erkek ve kadınlara azap etsin diye...*" şeklinde başlayan ayet indiğinde Ebu Süfyan'ın arkadaşlarına "Muhammed bize öldükten sonra azap tehdidinde bulunuyor; Lat ve Uzza'ya yemin olsun ki kıyamet asla gelmeyecektir" dediği ve bunun üzerine "*Kâfirler kıyamet asla gelmeyecektir dediler*" ayetinin indirildiği rivayet edilir ki bu rivayet son derece hatalıdır. Zira Sebe Suresi Mekkî iken Ahzab Suresi Medenî'dir. Bu ayeti ille de Ebu Süfyan ile irtibatlandırmak gerekiyorsa, onun bu sözü, Hz. Peygamber Arap kabilelerini İslam'a davet ederken, yani henüz Mekke döneminde söylediğini ifade etmek gerekecektir. Nitekim ayetin geçtiği bağlama bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir ve bu durumda, rivayetin içeriği ile ayetin irtibatı sağlanmış olacaktır.

1- Mukaddime: Allah yerin içine gireni de göğe yükseleni de bilir

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِى الْاٰخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ (1) يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1-2: Hamd, dünyada da ahirette de, göklerdeki ve yerdeki her şeye sahip olan Allah'a mahsustur. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır. Allah, yere gireni, yerden çıkanı; gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. O, çok merhamet edicidir, çok bağışlayıcıdır.

2- Muhammedî davetin düşmanlarına reddiye

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلٰى وَرَبِّى لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِى السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ وَلَآ اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْبَرُ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ (3) لِيَجْزِىَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (4) وَالَّذِينَ سَعَوْ فِى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ (5) وَيَرَى الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِى اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَيَهْدِى اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (6) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّكُمْ لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ (7) اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ فِى الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ (8) اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَآءِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ (9)

3-9: İnkâr edenler, "Kıyamet asla gelmeyecektir" dediler. De ki: "Hayır, gaybı bilen Rabbime andolsun ki, Kıyamet mutlaka gelecektir. Göklerde veya yerde zerre ağırlığında bir şey bile O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyük ne varsa, hepsi apaçık bir kitaptadır." Allah'ın, iman edip salih amel işleyenleri mükâfatlandırması için her şey o kitapta tespit edilmiştir. İşte onlar için bir bağışlanma ve bereketli bir rızık vardır. Âyetlerimizi geçersiz kılmak (ve insanları elçimizi dinlemekten alıkoymak) için yarışırcasına çaba harcayanlar var ya; işte onlar için elem

dolu, çok kötü bir azap vardır. Kendilerine ilim verilenler[68]*, Rabbinden sana indirilen Kur'an'ın gerçek olduğunu ve onun, mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık Allah'ın yoluna ilettiğini görürler. Yine (Peygamber'in kabilelere olan davetini engellemeye çalışan müşrikler) şöyle dediler: "Çürüyüp ufalandıktan sonra sizin yeniden diriltileceğinizi söyleyen bir adamı size gösterelim mi? "Allah'a karşı yalan mı uydurdu, yoksa onda delilik mi var?" Hayır, öyle değil! Ahirete inanmayanlar azap ve derin sapıklık içindedirler. Onlar, kendilerini dört bir yandan kuşatan göğe ve yere bakmazlar mı? Eğer dilersek onları yere geçirir veya gökten üzerlerine parçalar düşürürüz. Bunda, Rabbine yönelen her kul için bir ibret vardır. (Onun buna kudreti olduğunu gösteren şeylerden biri de, aşağıda anlatılacağı üzere, Davud ve Süleyman kullarına verdiği mucizelerdir.)*

3- Davut ve Süleyman'a çeşitli şeyleri müsahhar kıldık

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا ۖ يَا جِبَالُ اَوِّبِى مَعَهُ وَالطَّيْرَ ۚ وَاَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ ۟ (10)
اَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِى السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا ۖ اِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
(11) وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ ۚ وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ ۖ وَمِنَ
الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّهٖ ۖ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ
السَّعِيرِ (12) يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَآءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ
وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ ۚ اِعْمَلُوٓا اٰلَ دَاوُدَ شُكْرًا ۚ وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِىَ الشَّكُورُ (13) فَلَمَّا
قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَآبَّةُ الْاَرْضِ تَاْكُلُ مِنْسَاَتَهٗ ۚ فَلَمَّا
خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِى الْعَذَابِ الْمُهِينِ (14)

10-14: Andolsun, Davud'a tarafımızdan bir lütuf verdik. "Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin, (onun tasarrufunda olun") dedik ve "büyük zırhlar yap, (işçilikte askerlerin ölçülerini tuttur) diye demiri ona yumuşattık. "Salih amel işleyin. Çünkü Ben sizin yaptıklarınızı görürüm" diye vahyettik. Süleyman'ın emrine de, (sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir aylık yol olan rüzgârı) verdik. Erimiş bakır ocağını da ona sel gibi akıttık. Cinlerden de Rabbinin izniyle onun önünde çalışanlar vardı. İçlerinden kim bizim emrimizden çıkarsa, ona alevli ateş azabını tattırırız. Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz

68 İlim verilenler ifadesinden maksat, yukarıdaki rivayette değindiğimiz ve Hz. Peygamber'in "Allah seni tasdik etti" dediği kişi olabilir. Ancak müfessirlere göre bu ifade ile Ehl-i Kitap kast edilmektedir. Kimileri de ifadeyi genelleştirir ve "bütün Müslümanlar"ın kast edildiğini söylerler. Bizim tercih ettiğimiz görüş siyaka/bağlama en uygun olanıdır. Zira burada, sırf, "peygamberlere fakirler inanır" ilkesinden yola çıkarak iman eden bu "ilim sahibi" insan ile panayırlarda Hz. Peygamber'i adım adım izleyip engellemeye çalışan Ebu Süfyan ve benzerleri arasında bir karşıtlık söz konusudur.

gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı. Ey Davûd ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır. Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt gösterdi. Süleyman'ın cesedi yıkılınca cinler anladılar ki, eğer gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaklardı.

4- Sebelilerin cezaları

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِى مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ ۚ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ ۚ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ
وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ (15) فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ
وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَىْ اُكُلٍ خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَىْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ (16)
ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا ۚ وَهَلْ نُجَازِىٓ اِلَّا الْكَفُورَ (17) وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ
الْقُرَى الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ ۚ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِىَ
وَاَيَّامًا اٰمِنِينَ (18) فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ
اَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ ۚ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (19) وَلَقَدْ
صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (20) وَمَا كَانَ لَهُ
عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فِى شَكٍّ ۚ وَرَبُّكَ
عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ حَفِيظٌ (21)

15-21: Andolsun, Sebe'[69] *halkı için kendi yurtlarında bir ibret vardı: Biri sağda biri solda iki bahçe bulunuyordu. Onlara şöyle denilmişti: "Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin. Beldeniz güzel bir belde, Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rabdir." Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik. Nimetlere karşı nankörlük etmeleri sebebiyle onları işte böyle cezalandırdık. Biz bu şekilde sadece nankörleri cezalandırırız. Sebe' halkı ile bereketlendirdiğimiz kentler (Ticaret için gittikleri peygamberler diyarı Şam) arasına her biri diğerinden görülen kentler oluşturduk. Oralarda seyahati kolaylaştırdık ve onlara da şöyle dedik: "Oralarda gece gündüz güvenlik içinde dolaşın." Onlar ise, "Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssaları-*

69 Taberî'nin rivayetine göre bir adam Hz. Peygamber'e, "Ey Allah'ın Elçisi! Sebe neyin nesidir? Bunlar erkek mi, kadın mı, dağ mı, hayvan mıdır?" diye sorar. O da, "Sebe bir erkek idi, Arap asıllı idi ve on evladı vardı. Bunların altısı Yemen'e yerleşti, dördü de Şam'a. Yemen'e yerleşenlerden Kinde, Himyer, Ezd, Eşâri, Müzhic, Enmar ve bu sonuncudan da Hüs'am ve Buceyle kabileleri oluştu. Şam'a yerleşenlerden ise Amile, Cüzam, Lahm ve Gassan kabileleri neş'et etti" der.

na çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik.[70] *Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır. Şeytan, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı. İnananlardan bir grup dışında hepsi ona uydular. Oysa şeytanın onlar üzerinde hiçbir hâkimiyeti yoktu. Ancak ahirete inananları, onun hakkında şüphe içinde bulunanlardan ayırt edelim diye ona bu fırsatı verdik. Senin Rabbin her şey üzerinde hakiki bir koruyucudur.*

5- Yegâne yaratıcı Allah'tır, ama sizler O'na ortak koşuyorsunuz!

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ
وَلَا فِي الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ (22) وَلَا تَنْفَعُ
الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتّٰى إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا ۙ قَالَ رَبُّكُمْ ۖ
قَالُوا الْحَقَّ ۖ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ (23) قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ
قُلِ اللَّهُ ۙ وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ (24) قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا
أَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ (25) قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ ۚ
وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ (26) قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا ۖ بَلْ هُوَ اللَّهُ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (27) وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (28) وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (29) قُلْ لَكُمْ
مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ۚ (30)

22-30: (Ey Muhammed!) Davud ve Süleyman'a verdiğimiz bu kudretin ve Sebe halkına verdiğimiz cezanın ardından müşriklere de ki: "Allah'ı bırakıp da ilâh olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın. Göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip değillerdir. Onların yerde ve gökte hiçbir ortaklıkları yoktur. Allah'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur. Allah katında, O'nun izin verdiği meleklerden başkasının şefaati yarar sağlamaz. Nihayet o diriliş inkârcılarının kalplerinden korku giderilince kendilerine gelirler ve birbirlerine, "Rabbiniz ne söyledi?" diye sorarlar. Allah'ın kendilerine şefaat izini verdiği kimseler de "Gerçeği" diye cevap verirler. O, yücedir, büyüktür. De ki: "Size göklerden ve yerden kim rızık verir?" De ki: "Allah. O hâlde, ya biz hidayet veya apaçık bir sapıklık üzereyiz, ya da siz!" Buradan anlaşılan şudur ki sapkın olan sizlersiniz, çünkü siz hem Allah'ın yaratıcı ve rızık verici olduğunu kabul ediyor, hem de hiçbir şey yaratmayan ve rızık da vermeyen putlara tapıyorsunuz. De ki: "Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu tutulmazsınız. Sizin işlediklerinizden de

70 Bu kabileler darmadağın olmuşlardır. Gassan kabilesi Şam'a, Ensa kabilesi Yesrib'e, Huzaa kabilesi Tihame'ye, Ezd kabilesi ise Uman'a yerleşmiştir.

biz sorumlu tutulmayız." De ki: "Rabbimiz hepimizi kıyamet günü bir araya toplayacak, sonra da aramızda hak ile hüküm verecektir. O, gerçeği apaçık ortaya koyan, hakkıyla bilendir." De ki: "Allah'a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! Hiçbir şey Allah'a ortak olamaz. Aksine O, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tır." Biz, seni (kabileler de dâhil,) bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. (Fakat onlar senin sadece Kureyş'e[71] gönderildiğini zannederler.) "Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek" diyorlar. De ki: "Sizin için belirlenen bir gün vardır ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz."

6- Cehennemde ileri gelenler ile tebaanın birbirlerini kınama sahnesi

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ ۗ وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ
الظّٰلِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۛ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ الْقَوْلَ ۚ يَقُولُ الَّذِينَ
اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَآ اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ (31) قَالَ الَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُٓوا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى بَعْدَ اِذْ جَٓاءَكُمْ بَلْ
كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ (32) وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ
وَالنَّهَارِ اِذْ تَأْمُرُونَنَٓا اَنْ نَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهٗٓ اَنْدَادًا ۭ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا
الْعَذَابَ ۭ وَجَعَلْنَا الْاَغْلٰلَ فِٓى اَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ۭ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ (33) وَمَٓا اَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ ۙ اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ
بِهٖ كَافِرُونَ (34) وَقَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ۙ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ (35) قُلْ اِنَّ
رَبِّى يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَٓاءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (36) وَمَٓا
اَمْوَالُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ بِالَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰٓى اِلَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ۡ
فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَٓاءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِى الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ (37) وَالَّذِينَ
يَسْعَوْنَ فِٓى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰٓئِكَ فِى الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ (38) قُلْ اِنَّ رَبِّى
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهٗ ۭ وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهٗ ۚ
وَهُوَ خَيْرُ الرّٰزِقِينَ (39) وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُلَٓاءِ اِيَّاكُمْ
كَانُوا يَعْبُدُونَ (40) قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ ۚ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ

71 Taberî şöyle der; "Anlatıldığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; "Ben Arapların öncüsüyüm, Suheyb Rumların, Bilal Habeşlilerin, Selman ise Farsların öncüsüdür." Yani bunlardan her biri halkının İslam'a girişine öncülük etmiştir. Dolayısıyla İslam bütün kabilelere, tüm insanlığa yöneliktir.

الْجِنِّ ۖ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ (41) فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ (42)

31-42: İnkâr edenler (dünyada iken,) "Biz bu Kur'an'a da ondan önceki kitaplara da asla inanmayız" dediler. Zalimler, Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman hâllerini bir görsen! Birbirlerine laf çevirip dururlar. Zayıf ve güçsüz görülenler, büyüklük taslayanlara, "Siz olmasaydınız, biz mutlaka iman eden kimseler olurduk" derler. Büyüklük taslayanlar, zayıf ve güçsüz görülenlere, "Size hidayet geldikten sonra, biz mi sizi ondan alıkoyduk? Hayır, suçlu olanlar sizlerdiniz" derler. Zayıf ve güçsüz görülenler, büyüklük taslayanlara, "Hayır, bizi hidayetten saptıran gece ve gündüz kurduğunuz tuzaklardır. Çünkü siz bize Allah'ı inkâr etmemizi ve O'na eşler koşmamızı emrediyordunuz" derler. Azabı görünce de içten içe pişmanlık duyarlar, pişmanlıkları yüzlerinden okunur. Biz de inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar geçiririz. Onlar ancak yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir. Biz, hangi memlekete bir uyarıcı göndermişsek oranın şımarık zenginleri, "Biz, sizinle gönderileni inkâr ediyoruz" demişlerdir. Yine, "Bizim mallarımız ve çocuklarımız daha çoktur. Bize azap edilmeyecektir" demişlerdi. Ey Muhammed, de ki: "Şüphesiz, Rabbim rızkı dilediğine bol verir ve dilediğine kısar. Fakat insanların çoğu bilmezler." Ne mallarınız ne de çocuklarınız, sizi bizim katımıza daha çok yaklaştıran şeylerdir! Ancak iman edip salih amel işleyenler başka. İşte onlar için işlediklerine karşılık kat kat mükâfat vardır. Onlar cennet köşklerinde güven içindedirler. Âyetlerimizi geçersiz kılmak için yarışan (Nadr b. el-Haris ve Ebu Cehil gibileri) var ya, işte onlar azap için hazır bulundurulacaklar. Malları ve evlatları ile övünenlere de ki: "Şüphesiz, Rabbim rızkı kullarından dilediğine bol bol verir ve dilediğine kısar. Allah yolunda her ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır." Allah'ın, onları hep birden toplayacağı, sonra da meleklere, "Bunlar mı size ibadet ediyorlardı?" diyeceği günü bir hatırla! Melekler derler ki: "Seni eksikliklerden uzak tutarız. Onlar değil, sen bizim dostumuzsun. Hayır, onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Onların çoğu cinlere inanıyordu.[72]" İşte bugün birbirinize ne fayda ne de zarar verebilirsiniz. Zulmedenlere, "Yalanlamakta olduğunuz cehennem azabını tadın" deriz.

7- Sonuç: De ki Hak geldi, Batıl artık geri dönemez

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُكُمْ ۚ وَقَالُوا مَا هَٰذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرًى ۚ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ

72 Cinlere ibadet bedevi Araplar arasında yaygındı. Kureyşliler ise kendi putlarına taparlardı.

لَمَّا جَاءَهُمْ ۖ اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (43) وَمَآ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَآ
اَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ (44) وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۙ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ
مَآ اٰتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِى فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ۧ (45) قُلْ اِنَّمَآ اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ ۚ اَنْ
تَقُومُوا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ ۚ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ
لَكُمْ بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ (46) قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۚ اِنْ اَجْرِىَ اِلَّا
عَلَى اللّٰهِ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (47) قُلْ اِنَّ رَبِّى يَقْذِفُ بِالْحَقِّ ۚ عَلَّامُ الْغُيُوبِ
(48) قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ (49) قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَآ
اَضِلُّ عَلٰى نَفْسِى ۖ وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحِٓى اِلَىَّ رَبِّى ۚ اِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ (50) وَلَوْ
تَرٰٓى اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ۙ (51) وَقَالُٓوا اٰمَنَّا بِهِ ۚ وَاَنّٰى لَهُمُ
التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ۚ (52) وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ ۚ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ
مَكَانٍ بَعِيدٍ (53) وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ ۚ
اِنَّهُمْ كَانُوا فِى شَكٍّ مُرِيبٍ (54)

43-54: Âyetlerimiz apaçık bir şekilde (bu Arap kabilelerine) okunduğunda, (onun peşinden gezen Mekkeli müşrikler) "Bu sadece, atalarınızın tapmakta olduğu şeylerden sizi alıkoymak isteyen bir adamdır" dediler. Bir de, "Bu Kur'an, uydurulmuş bir yalandır" dediler. Yine hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler, "Bu, ancak apaçık bir büyüdür" dediler. Oysa Biz onlara okuyup inceleyecekleri kitaplar vermedik. Onlara senden önce hiçbir uyarıcı da göndermedik. Onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Hâlbuki bunlar onlara verdiğimiz şeylerin onda birine bile ulaşamamışlardır. Elçilerimi yalanladılar. Peki, Beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu! (Ey Muhammed! O kabile Araplarına) de ki: "Ben size ancak bir tek şeyi, Allah için ikişer ikişer, teker teker kalkıp düşünmenizi öğütlüyorum. Arkadaşınız Muhammed'de cinnetten eser yoktur. O, şiddetli bir azaptan önce sizin için ancak bir uyarıcıdır." De ki: "Sizden herhangi bir ücret istemişsem, o sizin olsun.[73] Benim ücretim ancak Allah'a aittir. O, her şeye hakkıyla şahittir." De ki: "Şüphesiz Rabbim gerçeği ortaya koyar. O, gaybleri hakkıyla bilendir." De ki: "Hak geldi. Artık batıl yeni bir şey ortaya çıkaramaz, eskiyi de geri getiremez." De ki: "Ben eğer sapmışsam, ancak

73 Burada ifade edilen fikir daha önceki sûrelerde de tekrarlanmıştır. Fakat burada ifade edilmesinden şöyle bir özel anlam çıkarabiliriz: "Ey kabile Arapları! Bu verdiğim öğütler karşılığında başkaları gibi sizden bir ücret istediğimi, bu panayırda size yardım eden diğerleri gibi karlılık beklediğimi düşünüyorsanız size şunu söyleyebilirim ki; verdiğim bu öğütlerin karşılığı sizlerin iman etmesidir. Eğer iman eder ve hesap gününde ilahî cezadan kurtulursanız bu hem sizin için hem de benim için ödül olur."

kendi aleyhime sapmış olurum. Eğer hidayete ermişsem, bu da Rabbimin bana vahyettiği sayesindedir. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, kuluna çok yakındır." Sen onları, dehşetli bir korkuya kapılıp da kaçıp kurtulamayacakları ve yakın bir yerden yakalanacakları zaman bir görsen! Azabı görünce, "ona inandık derler" ama onlar için, küfürde bu kadar ısrar ettikten sonra pişman olup iman etmek nasıl mümkün olur? Oysa daha önce onu inkâr etmişlerdi ve uzak bir yerden gayb hakkında atıp tutuyorlardı. Tıpkı daha önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzuladıkları arasına (iman etmeleri arasında) bir engel konmuştur. Çünkü onlar derin bir şüphe içindeydiler.

Açıklama

Burada anlatılan Sebe' kıssası daha önce anlatılmamıştı. Kıssa bu sûrenin büyük bir bölümünü teşkil etmektedir, hatta sûrenin bu kıssa üzerine bina edildiğini söylemek bile mümkündür. Daha önce Neml Suresinde Süleyman-Belkıs kıssasına değinilmiş, fakat Sebe' halkından ya da Arîm Seddinden söz edilmemişti. Görünen o ki bu sûrenin indirilişi ile davetin yeni aşaması, yani davetin Mekke dışına çıkıp Arap kabilelerine açılması arasında bir ilişki söz konusudur. Nitekim İbn İshak'ın verdiği şu bilgi, bu ihtimali güçlendirmektedir: "Kabileler arasında Hz. Peygamber ile ilk iletişim kuranlar Yemenli Kinde kabilesi idi.[74] Kendi rivayeti şöyledir; "İbn Şihab ez-Zührî şöyle aktarmıştır; "Hz. Peygamber panayırda Kindelilerin bulunduğu yere vardı. O sırada Kindelilerin aralarında, adı Müleyh olan liderleri de vardı. Hz. Peygamber onu İslam'a çağırdı, fakat onlar kabul etmediler."

Kanaatimizce bu olay bu sûrenin inişi ile ilişkilidir. Zira sûrede Yemen'lilerin geçmişte bolluk içinde yaşadıkları, sonra Arim Seddi'nin yıkılması ile durumlarının tersine döndüğü anlatılmaktadır. Nitekim müfessirlerin çokça rivayet ettikleri haberlerde de bu durum söz konusu edilir. Örneğin bunlardan biri şöyledir; "Belkıs kraliçe olduğu zaman halk Sebe Vadisindeki suyu paylaşamadıkları için birbirini öldürüyorlardı. Belkıs onları uzlaştırmaya çalıştı, ama sözünü dinletemedi. Bunun üzerine kraliçeliği bıraktı ve saraya kapandı. İnsanlar arasındaki bu anlaşmazlıklar iyice artınca Belkıs'a karşı takındıkları tavırdan dolayı pişman oldular ve gelip onu tekrar kraliçeliğe dönmesi için ikna etmeye çalıştılar, ama Belkıs buna yanaşmadı. Sonra ona şöyle dediler; "Ya dönersin, ya da seni öldü-

74 Bazı Arap soy bilimcilerinin dediklerine göre Kindelileri Sebe oğlu Kehlan oğlu Zeyd oğlu Ureyb oğlu Amr oğlu Humeysiğ oğlu Zeyd oğlu Eded oğlu Mürre oğlu Sevr soyundan gelmektedirler, yani Sebe soyunun devamıdırlar.

rürüz!" Belkıs ise, "Sizler akılsız insanlarsınız, bana itaat etmiyorsunuz" dedi. Bunun üzerine şöyle dediler; "Sana itaat edeceğiz, doğrusu aramızda senden sonra bu işi devr alacak akıllı biri yok" Nihayet Belkıs tekrar görevine döndü ve iki dağ arasında bir set inşa etti, böylece bir baraj yapmış oldu ve suyu depoladı, setin bazı bölümlerine üst üste kapaklar yaptı ve oradan çıkan suyun akacağı on iki ayrı oluk yaptı. Böyece yağmur suları ile dolan baraj suyunu halk arasında, kabilelere eşit ve dengeli bir şekilde paylaştırmaya başladı. Süleyman ile aralarında geçen kıssanın yaşandığı döneme kadar bu uygulama böyle devam etti." (Taberî)

Dördüncü Aşama Üzerine Değerlendirme: Muhammedî Davet Panayırlarda Arap Kabilelerine Açılıyor

Peki, Hz. Peygamber'in daveti panayırlardaki kabilelere anlatmakla geçirdiği bu iki senelik[75] çalışmanın sonucu ne olmuştur?

Kaynaklarımızın ifade ettiğine göre Hz. Peygamber her sene hac ve panayır mevsiminin gelişini gözler ve panayırlarda bütün kabileleri tek tek dolaşırdı. Bu panayırlar Ukaz, Mecinne ve Zu'l-Mecaz panayırları idi. Araplar Hac için geldiklerinde Şevval ayı boyunca Ukaz'da konaklar, sonra Mecinne'ye gelir ve yirmi gün boyunca orada kalırlardı. Ardından da Zu'l-Mecaz'a gelirler ve Hac günlerine dek orada konaklarlardı. Hz. Peygamber bu panayırları dolaşır ve Arap kabilelerinden, İslam davetini rahatça tebliğ edebilmesi için kendisini müdafaa etmelerini isterdi.

Bu süreçte yaşanan ve yer yer değindiğimiz bazı olumlu gelişmeler de söz konusu olmaktaydı. Örneğin Lokman'ın hikmetlerini bildiğini söyleyen Süveyd b. Samit ile karşılaşma bunlardan biri idi. Bir başka olumlu gelişme ise İbn İshak'ın anlattığı şu olay idi; "Yesrib'den (Medine'den) Ebu'l-Hayser Enes b. Rafi' adlı bir kişi, beraberinde İyas b. Muaz dâhil bir grup Abduleşhel kabilesinden genç ile birlikte Mekke'ye gelmişti Medine'de kabilesi Hazreçlilere karşı Kureyşlilerle ittifak yapmak istiyordu. Hz. Peygamber bunu duyunca onun yanına gitti ve "*Size aradığınızdan daha hayırlı bir şey vereyim mi?*" dedi. (devamı için bu aşamanın giriş bölümüne bakınız.)

Arap kabilelerinin Hz. Peygamber'e olumsuz yanıt vermesine rağmen olumlu olan bir şey vardı ki, bu da bu kabilelerin Hz. Peygamber'den

75 İki sene bizim tahminimizdir, bu tahmine varırken şöyle bir değerlendirmeden yola çıktık: Habeşistan'a ilk hicret peygamberliğin beşinci senesinin yarısından sonra gerçekleşmiştir. Rivayetlerin çoğu böyle demektedir. Hz. Peygamber ve ailesinin muhasara altına alınması olayı ise, İbn Sa'd'ın anlattığına göre, yedinci yılın başında gerçekleşmiştir. Bu durumda Hz. Peygamber'in kabilelere yönelik faaliyeti iki yıl, daha doğrusu iki hac ve panayır mevsimi sürmüş olmalıdır.

haberdar olmaları idi. Böylece kuşkusuz onun daveti hakkındaki bilgiler Arap Yarımadasının dört bir yanına yayılacaktı. Bundan en çok etkilenecek olan ise Yesrib şehri olacak ve birkaç yıl sonra bu şehir "Peygamber şehri"(Medinetu'r-Resûl) haline gelecekti. Ama elbette hemen değil, üç yıl süren kuşatmadan ve onun ardından geçen bir diğer üç yıldan sonra!

Burada şunu vurgulayalım ki, Hicr Suresinden Mekke döneminin sonuna kadar inen sûrelerdeki Kur'an söylemini bu "*Arap kabilelerine açılma*" ile ilişkilendirmek tamamen bizim görüşümüzdür. Bu görüşü dile getiren herhangi bir tefsire rastlamış değiliz. Bunun temel sebebi, bizim Kur'an'ı iniş sırasına göre incelemeye ve anlamaya çalışıyor olmamızdır. Nitekim okuyucu bu tarzın bir sonucu olarak ulaştığımız ve zaman zaman diğer bütün müfessirlere muhalefet ettiğimiz sonuçlardan hareketle bu durumu bizzat müşahede edecektir.

Elbette bunu bir orijinallik iddiası ve iftihar kaynağı olarak söylemiyoruz, aksine bu vurgunun sebebi, Mekkî Kur'an'da yer alan "tekrarlar" konusunu aydınlatma arzusudur. *Kur'an'a Giriş* adlı eserimizde söylediğimiz gibi Kur'an'ın söylemi, Arapların öteden beri bildikleri hitabet tarzına göre ilerler ki belagat âlimleri bu tarzı, "her makamın ayrı bir sözü vardır" şeklinde özetlemişlerdir. Kur'an'ı diğer Arap hitabetlerinden ayırt eden şey ise, bu söylemde sabit olan hususun "*söylenen şey*" olması, değişken hususun ise "*söylemin makamı/yeri*" olmasıdır. Mekkî Kur'an'ın "*söylenen şey*"i hep aynıdır; tevhid, nübüvvet ve ahiret konuları etrafında döner. Söylemin makamı/yeri ise bazen Kureyşlilerdi, bazen de bedevi Arap kabileleri.

BEŞİNCİ AŞAMA
MUHASARA VE HABEŞİSTAN'A HİCRET

SUNUŞ

Kur'an'ın iniş sürecinin ve Muhammedî davetin seyrinin bir önceki aşamasının sonundaki belirleyici olay, "*Müşriklerden yüz çevir ve sana emredileni açıkça haykır, alaycıların üstesinden Biz geliriz*" (Hicr, 94-95) ayetlerinin ardından Hz. Peygamber'in panayırlardaki Arap kabileleri ile irtibata geçmesi idi. Evet, kabileler bu çabalara pek olumlu yanıt vermediler, hatta yukarıda gördüğümüz gibi, neredeyse hiç olumlu yanıt vermediler; ama Hz. Peygamber'in bu Arap kabileleri arasında kendisine müttefik arayışına girmesi Kureyşlilerin bu davetin Mekke ile sınırlı kalmayıp o güne kadar hesapta olmayan yeni ufuklara doğru gelişeceğini anlamalarına ve bu yeni gelişmeye karşı birtakım tedbirler almalarına sebep olmuştu.

İbn İshak şöyle diyor; "Sonra Kureyşliler bir kez daha Ebu Talib'in yanına vardılar ve ona, "Ey Ebu Talib! Sen görmüş geçirmiş, gözümüzde şeref ve söz sahibi birisin. Sırf senin için yeğenini engellemekten bu zamana kadar geri durduk, ama o, bize karşı yaptıklarına son vermedi. Allah'a yemin olsun ki, onun atalarımıza sövmesine, dinimizi eleştirmesine, ilahlarımızı kınamasına artık sabredemeyeceğiz! Şunu bilesin ki ya Muhammed bu yaptıklarına son verir, ya da onu da seni de aynı konumda görür ve düşman belleriz, ya siz bizi alt edersiniz ya da biz sizi!" şeklinde sözler söylediler ve gittiler. Bu durum Ebu Talib'in çok ağrına gitti, ama yeğenini onların eline teslim etmeye de razı olmadı. Kureyşliler bu girişimden eli boş döndüler, ama Ebu Talib de Kureyşlilerin konuşma tarzlarından, yeğeninin durumunun artık eskisinden daha büyük bir tehdit arz ettiğini anlamış bulunmaktaydı. Bunun üzerine Haşimoğullarını ve Muttaliboğullarını topladı ve onları Hz. Peygamber'i korumaya davet etti, onlar da bu davete icabet ettiler. İçlerinden sadece Ebu Leheb buna yanaşmadı." (İbn İshak)

Hz. Peygamber'in aşiretinin onu koruma konusunda bu şekilde ağız birliği etmesinin hemen ardından Kureyşliler toplandılar ve Haşimoğulları

ile artık kız alış verişini (karşılıklı evlenmeyi), alışverişi ve diğer tüm ilişkileri kestiklerini ilan eden bir sözleşme yazıp imzaladılar. Böylece Haşimoğullarını Ebu Kubeys dağı civarındaki Ebu Talib Mahallesine hapsetmiş, orada muhasara altına almış oldular. Bu olay, Hz. Peygamber'in peygamberliğe başlamasının yedinci yılının Muharrem ayının Hilal gecesinde gerçekleşmişti. Abdülmuttalipoğulları da bu olayda Haşimoğullarının yanında yer aldılar ve Ebu Talip Mahallesine yerleştiler, sadece Ebu Lehep Kureyşlilerle ittifak yaptı ve kendi kabilesine ihanet etti. Kuşatma altındakilere dışarıdan hiçbir şey verilemiyordu. Bunlar sadece Hac mevsiminde mahallenin dışına çıkabiliyorlardı. Neticede içerideki çocukların açlıktan feryatları işitilmeye başlanmıştı. Kureyşlilerden bazıları bu durumu memnuniyetle karşılıyor, bazıları ise rahatsızlık hissediyorlardı. Nihayet bu hal üç yıl boyunca devam etti."

"Diğer Müslümanlar ise Hz. Peygamber'in izni ile ikinci kez Habeşistan'a hicret yoluna koyuldular. Bu son hicret en zorlu olanı olmuştu. Kureyşlilerden çok sert ve şiddetli tepki görmüşler, işkencelere maruz kalmışlardı. Neticede toplam seksen üç erkek on biri Kureyşli yedisi yabancı olmak üzere on sekiz kadından oluşan bir grup Habeşistan'a hicret etti. Habeşistan'da çok güzel karşılandılar ve rahat bir yaşam sürdüler. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiği haberini aldıklarında ise içlerinden otuz üç erkek ve sekiz kadından oluşan bir grubu Medine'ye döndüler." (İbn Sa'd ve İbn İshak)

İşte Muhammedî davetin bu beşinci aşamadaki, iki senenin bu "muhasara" aşamasındaki durumu bu idi. Son olarak şuna da işaret edelim; bazı rivayetlerde anlatıldığına göre Müslümanlar Habeşistan'a hicret eder etmez Kureyşliler Amr b. el-As ve Rabia b. el-Muğire adlı iki elçiyi birçok hediye ile birlikte Habeş kralı Necaşî'ye gönderirler, ona ve yanındaki din adamlarına hediyeler takdim eder ve oraya giden Müslümanları kendilerine teslim etmesini isterler. Fakat bu girişim başarısızlıkla sonuçlanır, eli boş bir şekilde geri dönerler" (Taberî; Tarih)

Rivayete göre Kureyşlilerin Necaşî'nin sarayındaki bu başarısızlıkları onların Müslümanlara Mekke'de daha fazla baskı yapmalarına sebep olmuş ve söz konusu muhasaraya sebep olmuştur, yani baskının artması ve muhasaranın yapılmasının ardında bu olay yatar. Ancak bu değerlendirme pek uygun değildir; zira Habeşistan'a ilk hicret peygamberliğin beşinci yılının Recep ayında gerçekleşmiş ve oraya gidenler üç ay sonra, meşhur Garanik kıssasında denildiği gibi, Hz. Peygamber ile Kureyşliler arasında barış yapıldığı haberini/yorumunu duyunca geri dönmüşlerdir. Kureyşlile-

rin Habeşistan'a hicret edenleri teslim almak üzere heyet göndermeleri ise, ikinci hicretten sonra olmalıdır, çünkü ilk hicrette oraya gidenler zaten kısa süre sonra dönmüşlerdir.

Gerçekten de Muhammedî davetin seyri bize, Kureyşlilerin söz konusu heyeti Necaşi'ye, Hz. Peygamber Ebu Talip Mahallesinde muhasara altına alındıktan sonra göndermiş olduklarını göstermektedir. Buna göre Hz. Peygamber bu muhasara girmeden hemen önce veya girdikten hemen sonra diğer Müslümanlara hicret izni vermiştir. Zira onların yaşamlarından endişe eder hale gelmiştir. Her halükarda Kur'an'da bu hicrete işaret sadece, birazdan inceleyeceğimiz Zümer Suresinde yer almaktadır. Bu nedenle de bu sûreyi, muhasara esnasında indirilen sûrelerin ilki olarak düşündük. Bununla beraber bu sûre, muhasaranın başlamasından kısa bir süre önce de indirilmiş olabilir.

58- ZÜMER SÛRESİ
سورة الزمر

Surenin iniş sebebi ile ilgili iki önemli rivayet vardır. Birincisi İbn Abbas'tan nakledilir ve "*De ki, Ey iman eden kullarım! Rabbinizden korkunuz!*" ayetinin Cafer b. Ebu Talib ve beraberinde Habeşistan'a hicret eden heyet hakkında indirildiğini ifade eder. Diğer rivayet ise, "*Allah'ın arzı geniştir*" ayetinin mü'minler Habeşistan'a hicret etmeden hemen önce indirildiğini ifade eder.

Surenin indirilişini belirli şahıslarla irtibatlandıran diğer rivayetler ise, daha önce söylediğimiz gibi, Kur'an'ın Mekke toplumundaki tesirini ortaya koyması açısından yararlıdırlar. Örneğin İbn Abbas'tan gelen bir rivayet, sûrenin üçüncü ayetinin Amir ve Selemeoğulları kabileleri hakkında indirildiğini, bu kimselerin putlara tapındıklarını ve melekleri Allah'ın kızları olarak gördüklerini ve "Biz bunlara bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" dediklerini ifade eder. Surenin 17. ayetinin ise Cahiliyye döneminde tevhid inancını benimseyen Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ebu Zerr el-Gıfari, Selman el-Farisi gibi kimseler hakkında indirildiği söylenmiştir. Yine sûrede geçen "*seni korkutuyorlar*" ifadesinin, Hz. Peygamber'i tehdit eden ve "İlahlarımızı eleştirmeyi bırak, yoksa perişan olursun" diyen Kureyşlilere cevap olarak indirildiği, ayrıca onlar "Ey Muhammed! Şimdi sen atalarının sapkın olduklarını mı söylüyorsun?" dedikleri zaman "*De ki, ne yani; bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?*" ayetinin indirildiği söylenmiştir. Yine "onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler" ayetinin Hz. Peygamber'e evrenin yaratılması konusunda sorular soran ve Allah hakkında olur olmaz konuşan bir Yahudi'ye cevap olarak indirildiği söylenir. Ayrıca aynı ayetin, "*Allah'ın kürsüsü arşı kaplamıştır*" ayetinin inişinden sonra, "Kürsüyü biliyoruz, peki arş nasıl bir şeydir?" diye soranlara cevaben indirildiği de söylenmiştir. Son olarak bazı müşriklerin vaktiyle adam öldürme ve zina gibi büyük günahları çokça işlemiş

oldukları ve sonunda Hz. Peygamber'e gelip, "Senin söylediklerin güzel şeyler, ama tabi bizim bütün bu yaptıklarımız için bir telafi yolu gösterirsen!" dedikleri ve bunun üzerine, "*De ki; ey kendilerine yazık eden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz*" ayetinin indirildiği söylenmiştir.

1- Kulluk sadece Allah'adır, putlar şefaat edemezler, fayda veremezler!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (1) اِنَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1-2: Bu Kitab'ın indirilmesi mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafındandır. Ey Muhammed! Şüphesiz Biz o Kitab'ı sana hak olarak indirdik. Öyle ise sen de dini Allah'a has kılarak O'na kulluk et. İyi bilin ki, halis din yalnız Allah'ındır....

2- Sizi tek bir özden yaratmıştır ve kimse kimsenin günahını yüklenmez

اَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَآءَ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ اِلَى اللهِ زُلْفٰى اِنَّ اللهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِى مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ اِنَّ اللهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ (3) لَوْ اَرَادَ اللهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (4) خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِاَجَلٍ مُسَمًّى اَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ (5) خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْاَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ اَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَاتٍ ثَلٰثٍ ذٰلِكُمُ اللهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُصْرَفُونَ (6) اِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ اللهَ غَنِىٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَاِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (7) وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِىَ مَا كَانَ يَدْعُٓوا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا اِنَّكَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ (8)

اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَاۤءَ الَّيْلِ سَاجِدًا وَّقَآئِمًا يَّحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهٖ ؕ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ ؕ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ۧ (9)

3-9: ...O'nu bırakıp da başka dostlar edinenler, "Biz onlara sadece, bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" diyorlar. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeyler konusunda aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz Allah, yalancı ve nankör olanları doğru yola iletmez. Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi, yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, bundan uzaktır, yücedir. O, bir ve her şey üzerinde mutlak otorite sahibi olan Allah'tır. Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır. O, sizi bir tek nefisten yarattı. Sonra ondan eşini var etti.[76] Sizin için hayvanlardan sekiz çift yarattı.[77] Sizi annelerinizin karnında bir yaratılıştan öbürüne geçirerek[78] üç karanlık içinde oluşturuyor.[79] İşte Rabbiniz olan Allah budur. Mülk yalnız O'nundur. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde, nasıl oluyor da Rabbinizden yüz çeviriyorsunuz? Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz ki Allah sizin iman etmenize muhtaç değildir. Ama kullarının inkâr etmesine razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizin için buna razı olur. Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinizedir. O da size yaptıklarınızı haber verir. Çünkü O, kalplerde olanı bilir. İnsana bir zarar dokunduğu zaman Rabbine yönelerek O'na yalvarır. Sonra kendi tarafından ona bir nimet verdiği zaman daha önce O'na yalvardığını unutur ve Allah'ın yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. De ki: "Küfrünle az bir süre yaşayıp geçin! Şüphesiz sen cehennemliklerdensin." Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür, yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve ayakta, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.

3- Allah'ın arzı geniştir: Habeşistan'a hicret

قُلْ يٰعِبَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوْا رَبَّكُمْ ؕ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا فِىْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ؕ

76 Bu konuyla ilgili değerlendirmemizi A'raf Suresinde yapmıştık. Oraya bakılabilir.

77 Deve, sığır, koyun ve keçinin her birinin erkek ve dişisi sekiz tane eder. Sekiz çift sözcüğü bu anlamdadır.

78 Bu yaratılış, Mü'minun Suresi 12-14 ayetlerinde daha tafsilatlı anlatılmaktadır.

79 Müfessirler üç karanlığı; anne karnı karanlığı, rahim karanlığı ve meşime/plasenta karanlığı olarak açıklarlar.

وَاَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ اِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُونَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (10) قُلْ اِنِّى
اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ (11) وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُونَ اَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ
(12) قُلْ اِنِّى اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (13) قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ مُخْلِصًا
لَهُ دِينِى (14) فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا
اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ (15) لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ
ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذٰلِكَ يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ (16)
وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ اَنْ يَعْبُدُوهَا وَاَنَابُوا اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى فَبَشِّرْ
عِبَادِ (17) الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ اَحْسَنَهُ اُولٰئِكَ الَّذِينَ هَدٰيهُمُ اللّٰهُ
وَاُولٰئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ (18) اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ
فِى النَّارِ (19) لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِهَا غُرَفٌ مَبْنِيَّةٌ تَجْرِى
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ الْمِيعَادَ (20) اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِى الْاَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ ثُمَّ
يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطَامًا اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُولِى الْاَلْبَابِ (21)
اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ
ذِكْرِ اللّٰهِ اُولٰئِكَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (22) اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا
مَثَانِىَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ اِلٰى
ذِكْرِ اللّٰهِ ذٰلِكَ هُدَى اللّٰهِ يَهْدِى بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (23)

10-22: (Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki: "Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için ahirette bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir.[80] *(Yerini yurdunu bırakıp Habeşistan'a hicret eden) sabırlı mü'minlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir." De ki: "Şüphesiz bana, dini Allah'a has kılarak O'na ibadet etmem emredildi. Bana, Müslümanların ilki olmam da emredildi." De ki: "Eğer ben Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım." De ki: "Ben dinimi Allah'a has kılarak sadece O'na ibadet ediyorum. Siz de Allah'tan başka dilediğiniz şeylere ibadet edin!" De ki: "Şüphesiz hüsrana uğrayanlar, kıyamet gününde*[81] *kendilerini ve*

80 Bazı müfessirler bu ayetin ilk Habeşistan hicretine delalet ettiğini söylerler. Nitekim İbn Abbas'tan nakledildiğine göre; "De ki, Ey iman eden kullarım! Rabbinizden korkunuz" ayeti Ca'fer b. Ebu Talib ve onunla beraber Habeşistan'a hicret edenler hakkında indirilmiştir. (Bkz: Taberî) O halde bu sûre, Habeşistan'a yapılan ikinci hicretten sonra, muhasara şartları altında indirilmiştir. Dolayısıyla bu şartlar altında indirilen ilk sûre olmaktadır.

81 Burada muhtemelen Habeşistan'a hicret edenlere işaret edilmekte ve onların ailelerini bı-

ailelerini hüsrana sokanlardır. İyi bilin ki bu, apaçık hüsranın ta kendisidir." Onlar için üstlerinde ateşten katmanlar, altlarında ateşten katmanlar vardır. İşte Allah, kullarını bununla korkutur.[82] *Ey kullarım, Bana karşı gelmekten sakının. Putlardan ve onlara kulluk etmekten kaçınan ve içtenlikle Allah'a yönelenler için müjde vardır. O hâlde, kullarımı müjdele! Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir. Hakkında azap hükmü gerçekleşip cehenneme atılanlar, hiç onlar gibi olur mu? Cehennemlikleri sen mi kurtaracaksın? Fakat Rabbine karşı gelmekten sakınanlar için cennette üst üste yapılmış ve altlarından ırmaklar akan köşkler vardır. Allah, gerçek bir vaadde bulunmuştur. Allah, va'dinden dönmez. Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı. Sonra onunla renkleri çeşit çeşit ekinler çıkarıyor. Sonra ekinler kuruyor da onları sapsarı kesilmiş görüyorsun. Sonra da Allah onları kurumuş çer çöp hâline getirir. Şüphesiz ki bunda akıl sahipleri için bir öğüt vardır. Allah'ın, göğsünü İslâm'a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir? Allah'ın zikrine karşı kalpleri katı olanların vay hâline! İşte onlar açık bir sapıklık içindedirler.*

4- Dosdoğru Arapça Kur'an:

اَفَمَنْ يَتَّقِى بِوَجْهِهٖ سُوۤءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَقِيْلَ لِلظّٰلِمِيْنَ ذُوْقُوْا مَا كُنْتُمْ
تَكْسِبُوْنَ (24) كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتٰىهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ
(25) فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْيَ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ ۘ لَوْ كَانُوْا
يَعْلَمُوْنَ (26) وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ۚ
(27) قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ (28) ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيْهِ
شُرَكَآءُ مُتَشٰكِسُوْنَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ ۭ هَلْ يَسْتَوِيٰنِ مَثَلًا ۭ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ۭ بَلْ

rakmış olmakla onları hüsrana terk etmiş olmadıkları, aksine kâfirlerin ebediyen ailelerinden ayrı kalacakları cehenneme girmekle hüsrana uğramış olacakları ifade edilmektedir. Dünyada ise kavuşma imkânı hep vardır. Ayrıca muhasara altında olan Hz. Peygamber'in davranışının "ailesini perişan etmek" sayılmayacağı da söyleniyor olabilir. Tabii ki bu yorumlar, ilgili ayetler muhasara koşullarında okunduğu zaman mümkündür. "apaçık kayıp" ise elbette ahirettedir ve müşrikler için söz konusudur. Zira orada herkes kendi yaptıklarının karşılığını alacaktır.

82 Bu ve benzeri ayetler, Kur'an'ın ahiret sahneleri olarak anlattığı şeylerin "korkutma" olarak nitelendirilmesi meselesinin özünü teşkil ederler. Burada tartışma şudur; Bu gibi ifadeler gerçek anlamda mı, yoksa mecaz anlamda mı kullanılmıştır. Her halükarda Kur'an'daki cennet-cehennem anlatılarının teşvik ve korkutma amaçlı olduğu, fakat daha öncelikli olarak insana dünyada neler yapması gerektiğini bildirmek ve sorumluluğunu üstlenmesini sağlamak gibi amaçlara matuf olduğu açıktır. Nitekim Kureyş'in ileri gelenlerinin kaçındıkları şey de budur. Aslında onların ahireti inkâr etmeleri de bu sorumluluktan kaçmaktır.

اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (29) اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ (30) ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ (31) فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ اِذْ جَاءَهُ اَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ (32) وَالَّذِى جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهٖ اُولٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ (33) لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ جَزٰؤُا الْمُحْسِنِينَ (34) لِيُكَفِّرَ اللّٰهُ عَنْهُمْ اَسْوَاَ الَّذِى عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ الَّذِى كَانُوا يَعْمَلُونَ (35) اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهٖ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (36) وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ اَلَيْسَ اللّٰهُ بِعَزِيزٍ ذِى انْتِقَامٍ (37) وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ قُلْ اَفَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَنِىَ اللّٰهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهٖ اَوْ اَرَادَنِى بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهٖ قُلْ حَسْبِىَ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ (38) قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّى عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (39) مَنْ يَاْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُقِيمٌ (40)

23-40: Allah, sözün en güzelini; ayetleri, birbirine benzeyen ve tekrarlanan[83] bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanlar ondan dolayı gerginleşir. Sonra vücutları da kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Kur'an Allah'ın hidayet rehberidir. Onunla dilediğini doğru yola iletir. Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur. Kıyamet günü kötü azaba karşı yüzüyle korunan kimse, o gün azaptan emin olan kimse gibi midir? Zalimlere, "Kazandıklarınızı tadın" denir. Onlardan öncekiler de yalanladılar ve azap kendilerine farkına varamadıkları bir yerden geldi. Böylece Allah dünya hayatında onlara zilleti tattırdı. Elbette ki ahiret azabı daha büyüktür. Keşke bilselerdi! Andolsun, öğüt alsınlar diye Biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali verdik. Biz onu, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Allah, birbiriyle çekişen ortak sahipleri bulunan bir köle adam ile yalnızca bir kişiye ait olan bir köle adamı örnek verdi. Bu iki adamın durumu hiç, bir olur mu? Hamd Allah'a mahsustur. Hayır, onların çoğu bilmiyorlar.[84] Ey Muhammed! Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz o Kureyşliler de öleceklerdir. Sonra şüphesiz siz kıyamet günü

83 Buradaki benzerlik, içerik ve üslup olarak benzerliktir. Tekrarlanma ise, kıssaların, öğütlerin, vaat ve uyarıların tekrarlanmasıdır.

84 Örneğin amacı açıktır; insanların tamamının cennetlik veya tamamının cehennemlik olması adalet değildir, zira dünyada insanlar birbirinden farklıdırlar. Zalim ve zorba olanlar da vardır, adil veya mustaz'af olanlar da. Benzer şekilde tek bir ilaha iman edenler ile birden fazla ilaha ibadet edenler de farklıdırlar. Allah bütün bunlar arasında adaletle hükmedecektir.

Rabbinizin huzurunda muhakeme edileceksiniz. Kim, Allah'a karşı yalan uyduran ve kendisine geldiğinde, doğruyu Kur'an'ı yalanlayandan daha zalimdir? Cehennemde kâfirler için kalacak bir yer mi yok!? Dosdoğru Kur'an'ı getiren peygamber ile onu tasdik eden mü'minler var ya, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır. Allah, işlediklerinin en kötüsünü örtmek ve onlara yaptıklarının en güzeli ile karşılık vermek için onları böyle mükâfatlandırdı. Allah, kuluna (peygambere) yetmez mi?[85] *Seni putlarıyla korkutmaya çalışıyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun için bir yol gösterici yoktur. Allah, kimi de doğru yola iletirse artık onu saptıracak hiç kimse yoktur. Allah mutlak güç sahibi, intikam sahibi değil midir? Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan elbette, "Allah", derler. De ki: "Peki söyleyin bakalım? Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz var ya; eğer Allah bana herhangi bir zarar dokundurmak isterse, onlar Allah'ın dokundurduğu zararı kaldırabilirler mi? Yahut Allah bana bir rahmet dilese, onlar O'nun rahmetini engelleyebilirler mi?" De ki: "Allah bana yeter. Tevekkül edenler ancak O'na tevekkül ederler." De ki: "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Ben de yapacağım. Kişiyi rezil edici azabın kime geleceğini ve sürekli azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz!"*

5- *Hidayete uyan kendi lehine, sapan da kendi aleyhine davranmış olur*

إِنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ ۖ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا
يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ (41) اَللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِى
لَمْ تَمُتْ فِى مَنَامِهَا ۖ فَيُمْسِكُ الَّتِى قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰٓ إِلَىٰٓ
أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (42) أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ
شُفَعَآءَ ۚ قُلْ أَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَعْقِلُونَ (43) قُل لِّلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا ۖ
لَّهُۥ مُلْكُ السَّمَٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (44) وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ
قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْءَاخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِن دُونِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
(45) قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَٰوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنتَ تَحْكُمُ
بَيْنَ عِبَادِكَ فِى مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (46) وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِى الْأَرْضِ
جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لَافْتَدَوْا بِهِۦ مِن سُوٓءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ ۚ وَبَدَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ

85 Rivayete göre Kureyşliler Hz. Peygamber'e, "Bizler ilahlarımızın seni perişan etmelerinden, onları kınaman nedeniyle sana zarar vermesinden endişe ediyoruz" demişler, onlara cevaben de bu ayet indirilmiştir.

مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ (47) وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (48) فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (49) قَدْ قَالَهَا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (50) فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ (51) أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (52)

41-52: (Ey Muhammed!) Biz sana Kur'an'ı insanlar için, hak olarak indirdik. Kim doğru yola girerse, kendisi için girmiş olur. Kim de saparsa, ancak kendi aleyhine sapar. Sen onlara vekil değilsin. Allah, ölen insanların ruhlarını öldüklerinde alır, hayatiyetlerini ve faaliyetlerini sonlandırır, ölmeyenlerin de uykularında faaliyetlerini durdurur. Ölümüne hükmettiklerinin ruhlarını tutar, diğerlerini belli bir süreye kadar bırakır.[86] *Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır. Yoksa Allah'tan başka şefaatçiler mi edindiler? De ki: "Hiçbir şeye güçleri yetmese ve düşünemiyor olsalar da mı?" De ki: "Şefaat tümüyle Allah'a aittir. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Sonra yalnız O'na döndürüleceksiniz." Allah, bir tek ilâh olarak anıldığında ahirete inanmayanların kalpleri daralır. Allah'tan başkaları, yani ilâhları anıldığında bakarsın sevinirler. De ki: "Ey göklerin ve yerin yaratıcısı olan, gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kulların arasında Sen hükmedersin." Eğer yeryüzünde bulunan her şey tümüyle ve onlarla beraber bir o kadarı da zulmedenlerin olsa, kıyamet günü kötü azaptan kurtulmak için elbette onları verirlerdi. Artık, hiç hesap etmedikleri şeyler Allah tarafından karşılarına çıkmıştır. Dünyada kazandıkları şeylerin kötülükleri karşılarına çıkmış, alay etmekte oldukları şey onları kuşatmıştır. İnsana bir zarar dokunduğunda Bize yalvarır. Sonra ona tarafımızdan bir nimet verdiğimizde, "Bu, bana ancak bilgim sayesinde verilmiştir" der. Hayır, o bir imtihandır. Fakat onların çoğu bilmezler. Bunu kendilerinden öncekiler de söylemişti ama kazandıkları şeyler onlara hiçbir yarar sağlamamıştı. Nihayet kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara isabet etmişti. Onlardan zulmedenler var ya, kazandıkları şeylerin kötülükleri onlara isabet edecektir. Onlar Allah'ı aciz bırakacak değillerdir. Bilmediler mi ki, Allah rızkı dilediğine bol bol verir ve dilediğine de kısar. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette ibretler vardır.*

86 Yani hayat demek, aklî, ruhî ve fiziksel aktivitenin varlığı demektir. Vefat ise bu aktivitenin durmasıdır. Bu durma ölüm anında gerçek anlamda, uykuda ise mecazen olur. Lisanu'l-Arab sözlüğünde şöyle denilir; "Uykudaki kişinin vefat ettiğinin söylenmesi onun aklının durması ve uyanıncaya dek kendisinden ayrılması anlamındadır."

6- İman'a teşvik: müjde ve uyarı

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (53) وَاَنِيبُوا اِلٰى رَبِّكُمْ وَاَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ (54) وَاتَّبِعُوا اَحْسَنَ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ بَغْتَةً وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ (55) اَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتٰى عَلٰى مَا فَرَّطْتُ فِى جَنْبِ اللّٰهِ وَاِنْ كُنْتُ لَمِنَ السَّاخِرِينَ (56) اَوْ تَقُولَ لَوْ اَنَّ اللّٰهَ هَدٰيِنى لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ (57) اَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ اَنَّ لِى كَرَّةً فَاَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ (58) بَلٰى قَدْ جَاءَتْكَ اٰيَاتِى فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ (59) وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللّٰهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّةٌ اَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ (60) وَيُنَجِّى اللّٰهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (61) اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ وَكِيلٌ (62) لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (63) قُلْ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَأْمُرُونِّى اَعْبُدُ اَيُّهَا الْجَاهِلُونَ (64) وَلَقَدْ اُوحِىَ اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ (65) بَلِ اللّٰهَ فَاعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ (66)

53-66: De ki: "Ey kendilerine yazık eden, (iman etmeyen) kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Eğer iman ederseniz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." Azap size gelmeden önce inadı bırakın, Rabbinize dönün ve O'na iman edin, teslim olun. Sonra size yardım edilmez. Farkında olmadan azap size ansızın gelmeden önce, Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun ki, kişi, "Allah'ın yanında, işlediğim kusurlardan dolayı vay hâlime! Gerçekten ben alay edenlerden idim" demesin. Yahut "Allah beni doğru yola iletseydi, elbette O'na karşı gelmekten sakınanlardan olurdum" demesin. Yahut azabı gördüğünde, "Keşke benim için dünyaya bir dönüş daha olsa da iyilik yapanlardan olsam" demesin. Allah, şöyle diyecek: "Hayır, öyle değil! Ayetlerim sana geldi de sen onları yalanladın, büyüklük tasladın ve inkârcılardan oldun." Kıyamet günü Allah'a karşı yalan söyleyenleri görürsün, yüzleri kapkara kesilmiştir. Büyüklük taslayanlar için cehennemde bir yer mi yok!? Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları başarıları sebebiyle kurtarır. Onlara kötülük dokunmaz. Onlar üzülmezler de. Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın ayetlerini inkâr edenler

var ya, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. De ki: "Ey cahiller! Siz bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz?" Andolsun, sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahyedildi: "Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun." Hayır, yalnız Allah'a ibadet et ve şükredenlerden ol.

7- Sonuç: Kıyamet sahneleri

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهٖ وَالْاَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوٰتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهٖ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ (67) وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ اِلَّا مَنْ شَآءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ اُخْرٰى فَاِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ (68) وَاَشْرَقَتِ الْاَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِآءَ بِالنَّبِيّٖنَ وَالشُّهَدَآءِ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (69) وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ اَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ (70) وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِلٰى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتّٰٓى اِذَا جَآؤُهَا فُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَآ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا قَالُوا بَلٰى وَلٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ (71) قِيلَ ادْخُلُوٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ (72) وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتّٰٓى اِذَا جَآؤُهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ (73) وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى صَدَقَنَا وَعْدَهٗ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ (74) وَتَرَى الْمَلٰٓئِكَةَ حَآفِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (75)

67-75: Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler, (onun kudret ve azametini takdir edemediler.) Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir. Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür. Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar. Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır. Amel defterleri ortaya konulur. Peygamberler ve onların görevlerini yaptığına şahitlik eden melekler getirilir ve haksızlığa uğratılmaksızın aralarında adaletle hüküm verilir. Herkese yaptığının karşılığı tam olarak verilir. Allah, onların yaptıklarını en iyi bilendir. İnkâr edenler gruplar halinde cehenneme sevk edilirler. Cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler: "Size içinizden, Rab-

binizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?" Onlar da, "Evet geldi" derler. Fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir. Onlara şöyle denir: "İçinde ebedî kalmak üzere cehennemin kapılarından girin. Büyüklük taslayanların kalacağı yer ne kötüdür!" Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da gruplar halinde cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: "Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi, ebedî kalmak üzere buraya girin." Onlar şöyle derler: "Hamd, bize olan vaadini gerçekleştiren ve bizi cennetten dilediğimiz yere konmak üzere bu yurda varis kılan Allah'a mahsustur. Salih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzelmiş!" Melekleri de, Rablerini hamd ile tesbih edip yücelterek Arş'ın etrafını kuşatmış hâlde görürsün. Artık kulların arasında adaletle hüküm verilmiş ve "Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur" denilmiştir.

Açıklama

Bu sûre, İslam itikadının iki önemli rüknü olan ve İslam'ı Arap putperestliğinden ayırt edici temel özellikler olan tevhid ve ahiret inançlarını konu edinir. İndiği şartlar içerisinde sûrenin bu iki konuya yoğunlaşmasının elbette belli bir amacı bulunmaktadır. Hz. Peygamber Ebu Talib Mahallesinde muhasara altındadır, fakat orada veya her nerede olursa olsun, ondan bu mesajı tebliğ etmesi istenmektedir. Nitekim onu bu görevde sebat etmeye ve taviz vermemeye teşvik eden birçok ayet bulunmaktadır.

Daha önce değindiğimiz gibi, Kur'an salt tevhid çağrısından müşriklerin ilahlarını eleştirmeye ve onların saçmalıklarını ortaya koymaya geçtiğinden beri Kureyşliler Hz. Peygamber'i durdurmak, putları eleştirmekten vazgeçirmek için her yolu denemişlerdi. Bu yönde attıkları adımlar, başvurdukları uzlaşma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca Müslümanlara işkence etmeye ve Muhammedî daveti engellemek amacıyla muhasara programı uygulamaya koyulmuşlardı. Kur'an'ın buna cevabı ise, "Önce yakın akrabalarını uyar, mü'minlere kol kanat ger. İnanmazlarsa da, "Ben sizin yaptıklarınızdan beriyim" de" (Şuara, 214-216) şeklinde olmuştu. Bu, aşiret içerisinden inananlara karşı kucak açmak, inanmayanlara karşı ise, "ben sizin yaptıklarınızdan beriyim" (yani inkârınızın sorumluluğu size aittir) ayetinde ifadesini bulduğu üzere, çatışmadan uzak bir ilişki kurmak demekti. Rivayetler, hakkında Mesed Suresinin indirilmiş olduğu Ebu Leheb'in tepkisi hakkında malumat vermekle yetinmekle beraber yine de Muhammedî davetin en sert hasımlarının dahi Hz. Peygamber'in sadakat

ve güvenilirliğine hayranlık duyduklarını ve gizli konuşmalar esnasında bunu itiraf ettiklerini aktarırlar. Zaten kısa bir süre sonra, "önce yakın akrabalarını uyar" emrinin Hz. Peygamber'in aşireti, yani Haşimoğulları ve Abdülmuttaliboğulları üzerindeki etkisi, Kureyşliler Hz. Peygamber'i öldürmeye kalkıştıklarında görülecektir. O olayda akrabaları Hz. Peygamber ile dayanışma içinde olacaklar ve Ebu Leheb dışında tümü onunla beraber Ebu Talip Mahallesinde muhasara altına gireceklerdir. Böylece hem onu her türlü tuzaktan korumuş hem de ona karşı yapılacak herhangi bir saldırı durumunda eli kolu bağlı durmayacakları mesajını iletmiş olmaktaydılar.

Bu verileri şu gerçeği tebarüz ettirmek için hatırlatıyoruz; Hz. Peygamber'in muhasara esnasındaki konumu, geçmişe nazaran daha da güçlenmiş durumdadır. Zira geçmişte Kureyş'e karşı tek başına mücadele eden ve onların alaylarına, küçümsemelerine ve baskılarına karşı kendisini koruyacak amcası Ebu Talip'ten (ki o da Müslüman olmamış, sadece Haşimoğullarının lideri olması sebebiyle ve bugünün deyimiyle 'din özgürlüğü' ilkesinden hareketle yeğenini korumuştur) başka kimsesi olmayan peygamber, muhasara ile artık akrabalarının yardımına kavuşmuştur. Diğer Müslümanlar ise Kureyşlilerin yoğun baskısına maruz kalmışlar ve nihayetinde Hz. Peygamber de onlara Habeşistan'a hicret etme kapısını açmıştır. Muhasaranın başlamasından bir buçuk yıl geçtikten sonra artık Müslümanların neredeyse tamamı, Habeşistan'a göç etmiş bulunmaktadır.

İşte bu nedenlerden dolayı Hz. Peygamber'in üzerindeki baskı, muhasara döneminde daha hafiflemiş durumdadır. Kendisi Ebu Talip Mahallesinde ve akrabalarının himayesindedir, mü'minler ise Habeşistan'da güvendedirler. Nitekim Hz. Peygamber'in eşlerinden olan ve o esnada Habeşistan'da olan Ümmü Seleme'nin şu sözü bu durumu ifade etmektedir; "Habeşistan'a vardığımızda orada çok iyi karşılandık, inançlarımıza kimse müdahale etmedi. Eziyet görmeden, hakaret işitmeden Allah'a kulluk ettik."

İşte muhasara döneminde ilk inen sûre olan bu sûrenin üslubundaki farklılığı izah eden şey, geçmişe göre koşulların daha rahat hale gelmiş olmasıdır. Sûre, daha önce ifade ettiğimiz gibi, tevhid ve ahiret konularına yoğunlaşmış, putların zarar vermesi şeklindeki Kureyş tehditlerine cevap verilmiş, tevhide çağrıda aklın kullanımı devreye sokulmuş, kıyamet ve hesap günü sahneleri anlatılmıştır. Sûre bu yönleriyle tam bir edebiyat şaheseri durumundadır.

59- MÜ'MİN SÛRESİ

سُورَةُ الْمُؤْمِنِ

Bu sûre "Gafir", "et-Tûl" ve "Mü'min" isimleri ile anılır. Mağripte daha çok ilki, maşrıkta ise ikincisi yaygın olarak bilinir. En az yaygın olanı ise üçüncüsüdür. Bu sûre, Ha-Mim harfleri ile başlayan yedi sûrenin ilkidir. Bunlar; Ğafir, Fussilet, Şûra, Zuhruf, Duhan, Casiye ve Ahkaf sûreleridir. Bu sûrelerin mümeyyiz vasfı, tıpkı mushaftaki sıralamada olduğu gibi nüzul sıralamasında da art arda gelmeleri, yani peş peşe indirilmiş olmalarıdır. Üstelik bunların iniş sırası konusunda herhangi bir ihtilaf da olmamıştır. Bu durum da, diğer sûreler için söz konusu olmayan özel bir durumdur. Bu sûrelerin bu şekilde peş peşe indirilmiş olmaları, indiriliş zamanının muhasara dönemi olduğuna ve hepsinin Hz. Peygamber'den söz ettiğine delalet etmektedir. Bu sûrelerin faziletleri hakkında da birçok rivayet vardır ve bunlardan bazıları bizzat Hz. Peygamber'e nispet edilmişlerdir. Örneğin bir rivayete göre Hz. Peygamber, "Hamim Sureleri Kur'an'ın dibacesidirler" buyurmuştur. Bir diğer rivayette, "her şeyin bir meyvesi vardır, Kur'an'ın meyvesi ise Hamim Sureleridir. Onlar güzel, verimli ve gür bahçelerdirler, kim cennetin bahçelerinde keyifle dolaşmak isterse bu sûreleri okusun" denilirken, Enes b. Malik'ten gelen bir diğer rivayette, "Hamim sûrelerinin Kur'an'daki yeri, ipek şalın diğer kıyafetler içindeki yeri gibidir" denilmektedir. Yine Enes b. Malik şöyle demektedir; "Hz. Peygamber'in şöyle dediğini duydum, 'Allah bana Tevrat'ın yerine yedi uzun sûreyi -Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, En'am, A'raf, Enfal- verdi, İncil'in yerine Elif Lam Ra sûrelerinden Tasin sûrelerine kadar olanları verdi, Zebur yerine Tasin sûreleri ile Hamim sûrelerine kadar olan sûreleri verdi, Hamimleri ve Kaf sûresinden Nas sûresine kadar olan sûreleri ise bana fazilet olarak verdi, bunları benden önce hiçbir peygamber okumuş değildir.' İbn Abbas'tan gelen bir rivayette de şöyle denilir; "Her şeyin bir özü vardır, Kur'an'ın

özü de Hamim Sureleridir", "Hamim sûreleri cennet bahçelerinden bir bahçedir."[87]

Burada şöyle bir soru sorulabilir; "Zümer ve devamında gelen diğer Hamim Sureleri neden "Seb'ul-Mesani/tekrarlanan yedili" olmasın?" Nitekim biz, *Kur'an'a Giriş* adlı eserde bunun mümkün olduğunu dile getirmiştik. Bunun ardında da, bu sûrelerin muhasara döneminde inmiş olması yatmaktaydı. Fakat daha sonra bunun böyle olmadığını gösteren iki hususu fark ettim. Bunlardan biri, "Biz sana Seb'ul-Mesani'yi ve Kur'an-ı Azim'i verdik" ifadesinin geçtiği Hicr Suresinin Zümer ve diğer Hamim sûrelerinden önce indirilmiş olması idi ki, bu durumda Seb'ul-Mesani'nin Hamim Sureleri olduğunu söylediğimizde, "sana verdik" ifadesini anlamlandırmak zor olacaktır. İkincisi ise Seb'ul-Mesani ile kast edilen şey Hamim Sureleri olacak olsa, bu sûrelerin fazileti ile ilgili olarak yukarıda verdiğimiz rivayetlerde bunun bir şekilde yer alması, Hz. Peygamber tarafından ifade edilmesi gerekirdi.

Müfessirler bu sûre ile bir önceki sûre arasındaki münasebete de dikkat çekmiş ve Zümer Suresinin kâfirlerin ve mü'minlerin sonlarından söz ederek sonlandığını, bu sûrenin ise kâfirleri iman etmeye teşvik edecek ifadelerle başlamış olduğunu söylemişlerdir. Yine Zümer sûresi ile diğer Hamim sûreleri arasında başka benzerlikler ve münasebetler olduğuna da dikkat çekmiş, bu meyanda bütün bu sûrelerin baş kısmında yer alan "tenzilu'l-kitab/kitabın indirilişi" ifadesinin ortak oluşunu ve diğer Hamim sûrelerinin Zümer'den sonra peş peşe indirildiğini zikretmişlerdir.

Bütün bu rivayetlerin sıhhati konusunu bir tarafa bırakarak, bu kadar çok ve farklı kanallardan aktarılan rivayetlerin varlığı bize, Hamim sûrelerinin çoğu kişi nazarında özel öneme sahip olduğunu göstermektedir. Her ne kadar biz Kur'an'ın tamamını aynı fazileti haiz olduğunu söyle-

87 Fatiha Suresinin ardından yaptığımız açıklama bölümünde, Kurtubî'den naklen, Kur'an'ın bazı sûrelerinin diğerlerine olan üstünlüğüne dair rivayetler hakkındaki görüşleri vermiştik. Burada bunları şöylece özetleyebiliriz: "Kimi sûrelerin, ayetlerin veya ilahî isimlerin diğerlerinden üstün tutulması konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Eş'arî, Bakıllanî, İbn Hıbban ve diğer bir grup fakih âlim buna karşı çıkmışlardır. Bu anlamda bir görüş İmam Malik'ten de rivayet edilmiştir. Yahya b. Yahya, "Kur'an'ın bazı bölümlerinin diğerlerinden üstün olduğunu söylemek hatadır" demiştir. İmam Malik de bazı sûrelerin okunmasının alışkanlık edilip diğerlerinin terk edilmesini mekruh görmüştür. Bakara Suresi 106. ayette geçen "onun bir dengi veya daha hayırlısı" ifadesi hakkında İmam Malik'in "Burada mensuh yerine muhkemin getirilmesi söz konusudur" dediği rivayet edilmiştir. Bütün bu görüşlerin benzerleri İbn Kinane tarafından İmam Malik'ten aktarılmıştır. Bu görüşte olanlar şu delili ortaya koymuşlardır; "Bir sûrenin diğerinden faziletli olduğunu söylemek, daha az faziletli olanın eksikliği anlamına gelir. Oysa hepsi ilahî zata aittir. Allah'ın kelamında bir eksiklik düşünülemez."

yen görüşü desteklesek de, bu sûrelerin muhasara koşullarında indirilmiş olmak gibi bir hususiyete sahip olduğunu da düşünmekteyiz. Yine Hz. Peygamber'in bu muhasara esnasında, arkadaşlarının Habeşistan'a hicret etmiş olmaları ve kendisinin de can güvenliğinin sağlanmış olması gibi sebeplerden dolayı, geçmişe göre daha iyi bir konuma gelmiş olduğunu düşünsek de, şu gerçeği ifade etmeliyiz ki Kureyş'in dayattığı bu üç yıllık muhasara dönemi, muhasara altında olanlar için dayanılmaz derecede zor bir durumun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

1- Mukaddime: Kureyş'in egemenliği seni üzmesin

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ (1) تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (2) غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِى الطَّوْلِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اِلَيْهِ الْمَصِيرُ (3) مَا يُجَادِلُ فِى اٰيَاتِ اللهِ اِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِى الْبِلَادِ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4: Hâ Mîm. Bu kitabın indirilmesi, mutlak güç sahibi, her şeyi bilen, günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı ağır olan, lütuf sahibi Allah tarafındandır. O'ndan başka ilâh yoktur. Dönüş O'nadır. Allah'ın ayetleri hakkında inkâr edenlerden başkası tartışmaya girişmez. Onların şehirlerde gezip dolaşmaları seni aldatmasın. (Sen muhasara altında iken onların Mekke'de rahat dolaşmaları seni üzmesin, zira geçmişte helak edilen kavimler de bu durumda idiler. Onlara sadece süre tanınmaktadır.)

2- Geçmişte peygamberlerini öldürmeye çalışanların sonunu biliyorsun!

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَالْاَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ اُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ وَجَادَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَاَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ (5) وَكَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ اَصْحَابُ النَّارِ (6) اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَىْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ (7) رَبَّنَا وَاَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنِ الَّتِى وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (8) وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ

تَقِ السَّيِّـَٔاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهٗ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (9) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادَوْنَ لَمَقْتُ اللّٰهِ اَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ اِذْ تُدْعَوْنَ اِلَى الْاِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ (10) قَالُوا رَبَّنَآ اَمَتَّنَا اثْنَتَيْنِ وَاَحْيَيْتَنَا اثْنَتَيْنِ فَاعْتَرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ اِلٰى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ (11) ذٰلِكُمْ بِاَنَّهٗٓ اِذَا دُعِىَ اللّٰهُ وَحْدَهٗ كَفَرْتُمْ وَاِنْ يُشْرَكْ بِهٖ تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ (12) هُوَ الَّذِى يُرِيكُمْ اٰيَاتِهٖ وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَآءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُنِيبُ (13) فَادْعُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (14) رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُوالْعَرْشِ يُلْقِى الرُّوحَ مِنْ اَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ (15) يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْهُمْ شَىْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (16) اَلْيَوْمَ تُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (17) وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْاٰزِفَةِ اِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ مَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ (18) يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْاَعْيُنِ وَمَا تُخْفِى الصُّدُورُ (19) وَاللّٰهُ يَقْضِى بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ لَا يَقْضُونَ بِشَىْءٍ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (20) اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِى الْاَرْضِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَاقٍ (21) ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانَتْ تَاْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ اِنَّهٗ قَوِىٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ (22) وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ (23) اِلٰى فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَقَارُونَ فَقَالُوا سَاحِرٌ كَذَّابٌ (24) فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوٓا اَبْنَآءَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهٗ وَاسْتَحْيُوا نِسَآءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ (25) وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِىٓ اَقْتُلْ مُوسٰى وَلْيَدْعُ رَبَّهٗٓ اِنِّىٓ اَخَافُ اَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ اَوْ اَنْ يُظْهِرَ فِى الْاَرْضِ الْفَسَادَ (26) وَقَالَ مُوسٰٓى اِنِّى عُذْتُ بِرَبِّى وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ (27) وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ اِيمَانَهٗٓ اَتَقْتُلُونَ رَجُلًا اَنْ يَقُولَ رَبِّىَ اللّٰهُ وَقَدْ جَآءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَاِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ وَاِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِى يَعِدُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ (28) يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِى الْاَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَاْسِ اللّٰهِ اِنْ جَآءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَآ اُرِيكُمْ اِلَّا مَآ اَرٰى

وَمَآ اَهْدِيكُمْ اِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ (29) وَقَالَ الَّذِى اٰمَنَ يَا قَوْمِ اِنِّى اَخَافُ عَلَيْكُمْ
مِثْلَ يَوْمِ الْاَحْزَابِ (30) مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا
اللّٰهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ (31) وَيَا قَوْمِ اِنِّى اَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ (32) يَوْمَ تُوَلُّونَ
مُدْبِرِينَ مَا لَكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (33) وَلَقَدْ
جَآءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِى شَكٍّ مِمَّا جَآءَكُمْ بِهِ حَتّٰى اِذَا
هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ
مُرْتَابٌ (34) اَلَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِى اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ اَتٰيهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ
اللّٰهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ اٰمَنُوا كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ (35) وَقَالَ
فِرْعَوْنُ يَا هَامَانُ ابْنِ لِى صَرْحًا لَعَلِّى اَبْلُغُ الْاَسْبَابَ (36) اَسْبَابَ السَّمٰوَاتِ
فَاَطَّلِعَ اِلٰى اِلٰهِ مُوسٰى وَاِنِّى لَاَظُنُّهُ كَاذِبًا وَكَذٰلِكَ زُيِّنَ لِفِرْعَوْنَ سُوٓءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ
عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ اِلَّا فِى تَبَابٍ (37) وَقَالَ الَّذِى اٰمَنَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُونِ
اَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ (38) يَا قَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِىَ
دَارُ الْقَرَارِ (39) مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزٰٓى اِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ
اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ (40) وَيَا
قَوْمِ مَا لِى اَدْعُوكُمْ اِلَى النَّجٰوةِ وَتَدْعُونَنِى اِلَى النَّارِ (41) تَدْعُونَنِى لِاَكْفُرَ بِاللّٰهِ
وَاُشْرِكَ بِهِ مَا لَيْسَ لِى بِهِ عِلْمٌ وَاَنَا اَدْعُوكُمْ اِلَى الْعَزِيزِ الْغَفَّارِ (42) لَا جَرَمَ اَنَّمَا
تَدْعُونَنِى اِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِى الدُّنْيَا وَلَا فِى الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ مَرَدَّنَآ اِلَى اللّٰهِ وَاَنَّ
الْمُسْرِفِينَ هُمْ اَصْحَابُ النَّارِ (43) فَسَتَذْكُرُونَ مَآ اَقُولُ لَكُمْ وَاُفَوِّضُ اَمْرِى اِلَى
اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (44) فَوَقٰيهُ اللّٰهُ سَيِّاٰتِ مَا مَكَرُوا وَحَاقَ بِاٰلِ فِرْعَوْنَ
سُوٓءُ الْعَذَابِ (45) اَلنَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوا
اٰلَ فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعَذَابِ (46) وَاِذْ يَتَحَآجُّونَ فِى النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ (47) قَالَ
الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا كُلٌّ فِيهَآ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ (48) وَقَالَ الَّذِينَ فِى
النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ (49) قَالُوٓا اَوَلَمْ
تَكُ تَاْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلٰى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دُعٰٓؤُا الْكَافِرِينَ اِلَّا
فِى ضَلَالٍ (50) اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ

الْأَشْهَادُ (51) يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ (52)

5-52: Onlardan önce Nûh'un kavmi ve onlardan sonra gelen topluluklar da yalanlamıştı. Her ümmet, (tıpkı Kureyşlilerin Peygamber'i muhasara altına alarak yapmaya çalıştıkları gibi,) kendi peygamberini yakalayıp cezalandırmaya azmetmişti. Hakkı yok etmek için batıl şeyler ileri sürerek tartışmışlardı. Bu yüzden onları kıskıvrak yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış, gördüler! (Kaldı ki bunu sen de biliyorsun!) Böylece Rabbinin, inkâr edenler hakkındaki, "Onlar cehennemliklerdir" sözü gerçekleşmiş oldu. Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunan melekler Rablerini hamd ederek tespih ederler, O'na inanırlar ve inananlar için şöyle diyerek bağışlanma dilerler: "Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. Tevbe eden ve Senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru. Ey Rabbimiz! Onları da, onların babalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olanları da, kendilerine vaat ettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz Sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin. Onları kötülüklerden koru. Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun. İşte bu büyük başarıdır.[88] *İnkâr edenler var ya, muhakkak onlara: ("Siz dünyada küfrederken) Allah'ın size olan gazabı, sizin azabı gördüğünüzde kendinize olan gazabınızdan daha büyüktür. Çünkü siz imana çağırılırdınız da inkâr ederdiniz" diye seslenilir. Onlar da şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa da dirilttin. Günahlarımızı kabulleniyoruz. Şimdi bu ateşten bir çıkış yolu var mı?*[89] *Bu, sizin tevhid çerçevesinde Allah'a çağrıldığında inkâr etmeniz, O'na ortak koşulduğunda ise inanmanız sebebiyledir. Artık hüküm yüce ve büyük Allah'a aittir." O, size ayetlerini gösteren, sizin için gökten bir rızık indirendir. Ancak O'na yönelen, düşünüp ibret alır. O hâlde, kâfirlerin hoşuna gitmese de, siz dini Allah'a has kılarak O'na ibadet edin. O, dereceleri hakkıyla yükseltendir, Arş'ın sahibidir. Buluşma günü hakkında uyarmak için, iradesiyle ilgili vahyi kullarından dilediğine, kendi indirir. O gün onlar ortaya çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün hükümranlık kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün asla zulüm yoktur. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir. Yaklaşmakta olan gün konusunda onları uyar. O gün yürekler gam ve tasa ile dolmuş, adeta gırtlaklara dayanmıştır. Zalimlerin ne bir dostu, ne de*

88 Meleklerin duasına mazhar olan bu mü'minler ile Habeşistan'a hicret edenler kast edilmiş olabilir. Zira bunlar ailelerini de yanlarına alıp, kendilerini her türlü ihtimalin beklediği bir ülkeye doğru yola çıkmışlardır. Bu yüzden de melekler onların kötülüklerden korunması için dua etmişlerdir. Burada dikkate değer noktalardan biri de, "onları kötülüklerden koru" ifadesinin Kur'an'da sadece burada geçiyor olmasıdır.

89 Araplar Allah'ın varlığını inkâr etmiyorlardı, aksine ona inanıyor ve ona ulaşmak için putları aracı kabul ediyorlardı.

sözü dinlenir bir şefaatçisi vardır. Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir. Allah, hak ve adaletle hükmeder. Allah'tan başka taptıkları ise hiçbir hükümde bulunamazlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar, kendilerinden daha güçlü ve yeryüzündeki eserleri daha üstündü. Böyle iken Allah, günahları sebebiyle onları yakaladı. Onları Allah'ın azabından koruyacak hiç kimse olmadı. Bunun sebebi şu idi: Peygamberleri onlara apaçık mucizeler getiriyorlardı da onlar inkâr ediyorlardı. Bu yüzden Allah da onları yakalayıverdi. Şüphesiz O, güçlüdür, cezası da çok şiddetlidir. Andolsun ki Biz Musa'yı mucizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun'a, veziri Hâmân'a ve (hazinecisi) Karun'a gönderdik. Onlar ise; "Bu yalancı bir sihirbazdır" dediler. Mûsâ onlara tarafımızdan gerçeği getirince, "Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınlarını ise (köleleştirmek) üzere sağ bırakın" dediler. Fakat kâfirlerin tuzağı hep boşa çıkmıştır. Firavun dedi ki: "Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim.[90] *Varsın Rabbini yardıma çağırsın! Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden yahut ülkede kargaşa çıkaracağından korkuyorum." Mûsâ da, "Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığınırım" dedi. Firavun ailesinden, imanını gizlemekte olan mü'min bir adam şöyle dedi: "Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz?*[91] *Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirdi. Eğer yalancı ise, yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir. Şüphesiz Allah, aşırı giden, yalancılık eden kimseyi doğru yola eriştirmez. Ey kavmim! Bugün yeryüzüne hâkim kimseler olarak iktidar ve saltanat sizindir. Ama başımıza geldiğinde bizi, Allah'ın azabından kim kurtarır?" Firavun, "Ben size ancak kendi görüşümü bildiriyorum (söz benim sözümdür) ve sizi ancak doğru yola götürüyorum" dedi. İman etmiş olan adam dedi ki: "Ey kavmim! Şüphesiz ben, Nûh kavmi, Âd kavmi, Semûd kavmi ve peygamberlere karşı toplanan diğer toplulukların başına gelen olayların sizin de başınıza gelmesinden korkuyorum. Allah, kullarına asla zulmetmek istemez. Ey kavmim! Gerçekten sizin için, o bağrışıp çağrışma gününden, arkanıza dönüp kaçmaya çalışacağınız günden korkuyorum. O gün sizi, Allah'ın azabından kurtaracak kimse yoktur. Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek de yoktur." Andolsun, daha önce Yûsuf da size apaçık deliller getirmişti de, onun size getirdikleri hakkında şüphe edip durmuştunuz. Daha sonra o ölünce de, "Allah, bir daha asla peygamber göndermez" demiştiniz. İşte Allah, aşırı giden şüphe-*

90 Firavun'un bu sözünün aktarıldığı tek ayet budur. Burada Firavun, muhasaradan önce Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs eden Ebu Cehil'dir.

91 Rivayete göre Hz. Peygamber Kâbe'de müşriklerin saldırısına uğradığında Hz. Ebubekir de bu sözü söylemiştir. Ancak bu olay ile ayetin ilişkilendirilmesi doğru değildir. Zira ayetteki kişi, Firavun ailesinden ve imanını gizleyen biridir. Belki de Hz. Peygamber'i savunan o kişi de Ebubekir değil, insaflı bir Kureyşlidir.

ci kimseleri böyle saptırır. Onlar kendilerine gelmiş hiçbir delil olmaksızın, Allah'ın ayetleri hakkında tartışan kimselerdir. Bu ise Allah katında ve iman edenler katında büyük öfke ve gazap gerektiren bir iştir. Allah, kibirli zorbaların kalbini işte böyle mühürler. Firavun dedi ki: "Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule yap, bakarsın göklerin yollarına erişirim de Musa'nın ilâhını görürüm(!) Çünkü ben, onun yalancı olduğuna inanıyorum." Böylece Firavun'a yaptığı kötü iş süslü gösterildi ve doğru yoldan saptırıldı. Firavun'un tuzağı, tamamen sonuçsuz kaldı. O inanan kimse dedi ki: "Ey kavmim! Bana uyun ki, sizi doğru yola ileteyim. Bu dünya hayatı geçicidir. Ahiret ise ebedî olarak kalınacak yerdir. Kim bir kötülük yaparsa, yaptığı kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, mü'min olarak salih bir amel işlerse, işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaklardır. Ey kavmim! Bu ne hâl? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hakkında hiçbir bilgim olmayan şeyleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi mutlak güç sahibine, çok bağışlayan Allah'a çağırıyorum. Sizin beni tapmaya çağırdığınız şeyin ne dünya ne de ahiret konusunda hiçbir faydası yoktur. Dönüşümüz Allah'adır. Aşırı gidenler cehennemliklerin ta kendileridir. Bakın bu söylediklerimi hatırlayacaksınız. Ben halimi Allah'a havale ediyorum. Allah, kullarını hakkıyla görür." Allah, onu, onların hilelerinin kötülüklerinden korudu. Firavun ailesini, beter bir azap sarıp sarmaladı; sabah-akşam girecekleri bir ateş! Kıyametin kopacağı günde de, "Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun" denilecektir. Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken, zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara, "Biz size uymuş kimselerdik. Şimdi şu ateşin bir kısmını üzerimizden kaldırabilir misiniz?" derler. Büyüklük taslayanlar ise şöyle derler: "hepimiz ateşin içindeyiz. Allah, kullar arasında böyle hüküm vermiştir." Ateşte olanlar meleklere, "Rabbinize yalvarın da hiç değilse bir gün bizden azabı hafifletsin" derler. Melekler derler ki: "Peygamberleriniz açık mucizeler getirmemiş miydi?" Onlar, "Evet, getirmişti" derler. Melekler, "Öyleyse kendiniz yalvarın" derler. Şüphesiz kâfirlerin duası boşunadır. Gerçek şu ki Biz, peygamberlerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz. O gün zalimlere, mazeretleri fayda vermez. Onlar ilahî rahmetten mahrum kalmış ve cehennemlik olmuşlardır.

3- Sabret, Allah'ın zafer vaadi gerçekleşecektir

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْهُدٰى وَاَوْرَثْنَا بَنِىٓ اِسْرَآئِيلَ الْكِتَابَ (53) هُدًى وَذِكْرٰى
لِاُولِى الْاَلْبَابِ (54) فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ (55) اِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِىٓ اٰيَاتِ اللّٰهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ
اَتٰيهُمْ اِنْ فِى صُدُورِهِمْ اِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ

الْبَصِيرُ (56) لَخَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (57) وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِىٓءُ قَلِيلًا مَا تَتَذَكَّرُونَ (58) اِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ (59) وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِىٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِى سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ (60) اَللّٰهُ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ (61) ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ (62) كَذٰلِكَ يُؤْفَكُ الَّذِينَ كَانُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ (63) اَللّٰهُ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَآءَ بِنَآءً وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (64) هُوَ الْحَىُّ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (65)

53-65: Andolsun, Biz Mûsâ'ya hidayet verdik ve İsrailoğullarına, akıl sahipleri için bir öğüt ve doğruluk rehberi olarak Tevrat'ı miras bıraktık. Ey Muhammed! Maruz kaldığın muhasaraya sabret. Allah'ın vaadi şüphesiz gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ederek tespih et. Allah'ın ayetleri hakkında, bir delilleri olmaksızın tartışanların kalplerinde kibir vardır. Onlar, tasladıkları büyüklüğe asla ulaşmazlar. Sen Allah'a sığın. Şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler. Kör ile gören, iman edip salih ameller işleyenler ile kötülük yapan bir değildir. Siz pek az düşünüyorsunuz. Kıyamet günü mutlaka gelecektir, bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar. Rabbiniz şöyle dedi: "Bana dua edin, duanıza cevap vereyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir." Allah, içinde rahat edesiniz diye geceyi ve gündüzü yaratandır. Şüphesiz Allah, insanlara karşı sonsuz iyilik sahibidir, fakat insanların çoğu şükretmezler. İşte her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Durum bu iken nasıl oluyor da tevhid inancından yüz çeviriyorsunuz? Allah'ın ayetlerini inkâr etmekte olanlar, işte böyle döndürülürler. Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma yeri, göğü de bina yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah! Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir! O, diridir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde sadece Allah'a ibadet edin. Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur.

4- Sizin tapındıklarınıza tapınmaktan nehyedildim

قُلْ اِنِّى نُهِيتُ اَنْ اَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَمَّا جَاءَنِىَ الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّى وَاُمِرْتُ اَنْ اُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (66) هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا اَجَلًا مُسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (67) هُوَ الَّذِى يُحْيِ وَيُمِيتُ فَاِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (68) اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِى اٰيَاتِ اللّٰهِ اَنّٰى يُصْرَفُونَ (69) اَلَّذِينَ كَذَّبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا اَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (70) اِذِ الْاَغْلَالُ فِى اَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ (71) فِى الْحَمِيمِ ثُمَّ فِى النَّارِ يُسْجَرُونَ (72) ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ (73) مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَيْئًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللّٰهُ الْكَافِرِينَ (74) ذٰلِكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ (75) اُدْخُلُوا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ (76)

66-76: De ki: "Rabbimden bana apaçık deliller gelince, Allah'ı bırakıp da taptıklarınıza tapmam bana yasaklandı ve bana, âlemlerin Rabbine teslim olmam emredildi." O, sizi önce topraktan, sonra az bir sudan, sonra "alaka"dan yaratan, sonra sizi çocuk olarak çıkaran, sonra olgunluk çağına ulaşmanız, sonra da ihtiyarlamanız için sizi yaşatandır. İçinizden önceden ölenler de vardır. Allah bunları, belli bir zamana erişmeniz ve düşünüp akıl erdirmeniz için yapar. O, yaşatan ve öldürendir. Bir şeye karar verdiğinde, ona sadece "ol" der, o da oluverir. Allah'ın ayetleri hakkında tartışanları görmedin mi? Nasıl da döndürülüyorlar? Onlar, Kur'an'ı ve elçilerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Onlar bilecekler. O zaman onlar, boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu hâlde kaynar suda sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır. Sonra onlara, "Allah'ı bırakıp da ortak koştuklarınız nerede?" denilir. Onlar da, "Bizden uzaklaştılar. Hayır, demek ki, bizim önceleri taptıklarımız bir hiçmiş" derler. İşte Allah, inkârcıları böyle saptırır. Bu, sizin yeryüzünde haksız yere şımarmanızdan ve böbürlenmenizden ötürüdür. Onlara, "Ebedî kalmak üzere cehennem kapılarından girin. Büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür!" denir.

5- Sonuç: Sabret, geçmişteki inkârcıların sonunu düşün ve müsterih ol!

فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَاِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِلَيْنَا

يُرْجَعُونَ (77) وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ
مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ يَأْتِيَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ فَاِذَا جَاءَ اَمْرُ
اللّٰهِ قُضِيَ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ (78) اَللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْاَنْعَامَ
لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ (79) وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً
فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ (80) وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ فَاَيَّ اٰيَاتِ اللّٰهِ
تُنْكِرُونَ (81) اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِهِمْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْهُمْ وَاَشَدَّ قُوَّةً وَاٰثَارًا فِي الْاَرْضِ فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ (82) فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِنَ الْعِلْمِ
وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (83) فَلَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَا قَالُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ
وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ (84) فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَأْسَنَا
سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ (85)

77-85: Sen sabret! Şüphesiz Allah'ın verdiği söz gerçektir. Onları tehdit ettiğimiz azabın bir kısmını sana göstersek de göstermeden önce seni vefat ettirsek de, sonunda onlar Bize döndürüleceklerdir. Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana anlattıklarımız da var, anlatmadıklarımız da var. Hiçbir peygamber, Allah'ın izni olmadan mucize getiremez. Allah'ın emri gelince de hak yerine getirilir. İşte o zaman bunu batıl sayanlar hüsrana uğrarlar. Allah, bir kısmına binesiniz, bir kısmını da yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır. Onlarda sizin için daha birçok faydalar da vardır. Gönüllerinizdeki ihtiyaçlara kendileri üzerinden ulaşasınız diye onları yaratmıştır. Onlarla ve gemilerle taşınırsınız. Allah, size ayetlerini gösteriyor. Allah'ın hangi ayetlerini inkâr edersiniz? Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha çok, daha güçlü ve onların yeryüzündeki eserleri daha üstündü. Fakat kazanmakta oldukları şeyler onlara bir fayda vermemişti. Peygamberleri onlara apaçık deliller getirince, sahip oldukları bilgi ile şımardılar ve onları alaya aldılar. Sonunda alaya almakta oldukları şey kendilerini sarıverdi. Azabımızı gördükleri zaman, "Yalnız Allah'a inandık; O'na ortak koşmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik" dediler. Fakat azabımızı gördükleri zaman inanmaları, kendilerine fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında eskiden beri yürürlükte olan kanunudur. İşte orada inkârcılar hüsrana uğradılar.

Açıklama

Bu sûre genel olarak muhasara durumundan söz eder ve günümüzün ifadesiyle söyleyecek olursak, ilgililere birkaç mesaj iletir:

İlk mesaj Mekke'lilere, özellikle de Hz. Peygamber'e karşı merhamet besleyen ve Ebu Cehil ve taraftarlarının yaptıkları baskılara, muhasaraya rıza göstermeyen insaf sahibi kimseleredir. Sûre bu kimselere Hz. Peygamber'i ve Muhammedî daveti açıkça desteklemelerini ve Allah'ın ayetleri ile mücadele edenleri terk etmelerini istemekte, bu durumda Allah'ın kendilerini affedeceğini, tevbelerini kabul edeceğini, çünkü O'nun merhametinin geniş olduğunu ifade etmekte, Allah'ın ayetleri ile mücadele edenlerin sonunun ise şiddetli bir azap olacağını belirtmektedir.

İkinci mesaj Peygamber'e yönelik olup onu teselli etmekte, maneviyatını güçlendirmeyi ve kararlılığını pekiştirmeyi hedeflemekte, ondan üzülmemesini, kendisini yalanlamakta ısrar eden, hatta kendisini öldürmek üzere komplolar kuran ve buna rağmen günlük hayatlarını kibirli bir şekilde sürdüren, ticaretlerine devam eden Mekkelilerin durumuna aldırmamasını, onların sonlarının tıpkı geçmişte peygamberleri inkâr eden ve onları öldürmeye çalışan kimseler gibi olacağını ifade etmektedir. Bu noktada peygamberler tarihinden iki örnek olarak Nuh kıssasından ve Musa-Firavun kıssasından kesitler anlatılmaktadır. Bu iki kesit, daha önce anlatılmamış kesitler olup burada tamamen muhasara şartlarına özel olarak anlatılmaktadırlar. Nitekim peygamberler tarihindeki diğer olaylara nazaran bu iki olay, muhasara şartlarına daha uygun konulardır. Aradaki benzerlik noktası, "her toplum kendisine gönderilen peygamberi kıskıvrak yakalamaya girişmiştir" mesajıdır.

İlk örnek çerçevesinde sûre Nuh peygamber aleyhinde cephe kuran düşmanlara işaret etmektedir. Bu kimselerin tavırları daha önceki sûrelerde de anlatılmıştır. Buna göre Nuh peygamber putlara karşı çıktığında tam bir protesto ile karşılaşmış, tavrından vazgeçmeyince de halkı tarafından yakılmaya çalışılmıştır. Bunun üzerine onların helak edilmesi için Allah'a dua etmiş ve inananlardan başkasının kurtulamadığı meşhur tufan olayı gerçekleşmiştir. Sûre tam bu noktada araya bir kıyamet sahnesi yerleştirir ve gelecek ile şimdiyi birlikte kompoze eder. Buna göre bu ilahî azabı hak eden kâfirler cehennem azabı içinde kıvranırlarken, ilahî arşı taşıyan melekler ve çevresindekiler mü'minler için şöyle dua ederler; "*Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. Tevbe eden ve Senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru. Ey Rabbimiz!*

Onları da, onların babalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olanları da, kendilerine vaat ettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz Sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin. Onları kötülüklerden koru. Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun. İşte bu büyük başarıdır"

O günün şartlarında bu duada sözü edilen kimselerin özellikleri tam da Habeşistan'a hicret etmiş mü'minlerin özellikleri ile örtüşmektedir ki bunlar, o günkü müslümanların hepsini olmasa da, büyük çoğunluğunu teşkil etmektedirler. Küfredenler ise söz konusu kıyamet sahnesinde meleklerin şu ifadelerine muhatap olurlar; "*Dünyada imana çağrılırken inkâr ettiğinizde Allah'ın size olan gazabı sizin şimdiki gazabınızdan daha büyüktü!*" Bu noktada kâfirler durumlarını itiraf eder ve tevbe edip mü'min olarak yaşamaları için kendilerine dünyaya bir daha dönme şansı verilmesini isterler. Melekler ise onlara, dünyada kendilerine yapılan daveti, onların reddedişini ve geçmişteki inkârcıların tavırlarının da aynı olduğunu hatırlatırlar.

Firavun'la ilgili olan ikinci örnek çerçevesinde ise sûre Musa-Firavun kıssasına yeni bir unsur daha ekler ki bu unsur bu kıssanın daha önceki anlatımlarında söz konusu edilmemiştir. Bu unsur şu ayette gayet açık bir şekilde dile getirilmektedir; "*Firavun dedi ki, bırakın da öldüreyim şu Musa'yı! Rabbine dua etsin bakalım! Korkarım bu adam sizin dininizi bozacak ülkede kargaşa yaratacak.*" Burada Firavun'un bu tutumunun, Hz. Peygamber'i öldürmeye çalışan, uzlaşma ve taviz koparma girişimleri başarısız olunca bu yönde defalarca görüş belirtmiş olan Ebu Cehil'in tutumunu yansıttığı açıktır. Bu noktada Firavun'un bu kararına karşı "Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir kişi"nin cevabına yer verilmektedir. Bu kişi Firavun erkânına şöyle der; "*Rabbim Allah'tır, dediği için bir adamı öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirdi. Eğer yalancı ise, yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelecektir.*" Bu sahnenin de Hz. Peygamber'in Mekke'deki durumunu yansıttığı gayet açıktır. Nitekim Muhammed de Musa gibi, "Rabbim Allah'tır" demekten başka bir suç işlemiş değildir. Burada imanını gizleyen kişinin sözleri güçlü bir nasihate dönüşür ve onlara geçmişte peygamberleri yalanlayan Nuh, Ad, Semud ve benzeri kavimlerin sonları hatırlatılır. Sonunda imanını gizleyen bu kişi, halkını Allah'a davet eden bir kişiye dönüşür ve çağrısı Muhammedî davet ile birebir örtüşür. Adeta Hz. Muhammed adına konuşur ve şöyle der; "*Ey kavmim! Bu ne hâl? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz beni Allah'ı inkâr etmeye ve hakkında hiçbir bilgim olmayan şeyleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Ben ise sizi mutlak güç sahibine, çok bağışlayan Allah'a çağırı-*

yorum. Sizin beni tapmaya çağırdığınız şeyin ne dünya ne de ahiret konusunda hiçbir faydası yoktur. Dönüşümüz Allah'adır. Aşırı gidenler cehennemliklerin ta kendileridir. Bakın bu söylediklerimi hatırlayacaksınız. Ben halimi Allah'a havale ediyorum. Allah, kullarını hakkıyla görür." Bunun ardından araya başka konular girer ve nihayet söz yine bu imanını gizleyen kişiye gelir, onun Allah tarafından korunduğu şöyle ifade edilir; "*Allah da onu onların kötü tuzaklarından korudu ve Firavun erkânına en acı azabı tattırdı.*" Ardından sûre tekrar Hz. Peygamber'e yönelir ve ona sabır-sebat tavsiye eder, Allah'ın vaadinin hak olduğunu vurgular, geçmişteki inkârcıların sonunun kendisi için teselli olacağını ifade eder.

60- FUSSİLET SÛRESİ

سورة فصلت

Bu sûre hakkında kayda değer bir bilgi aktaran rivayet bulunmamaktadır. Gerçi bu durum hemen bütün Hâ-mim sûreleri için söz konusudur. Bunlarla ilgili olarak zikredilen esbab-ı nüzul rivayetleri, bu kabilden sayılabilecek çeşitli açıklayıcı olayların zikredilmesinden ibarettir. Bu rivayetlerde çoğunlukla sûrelerin Mekkî veya Medenî oluşları hususunda bir karmaşa söz konusudur. Diğer taraftan bu sûrenin iniş sebebi ile ilgili rivayetlerin azlığının sebebi şu açıdan gayet açıktır; bu sûre Hz. Peygamber'in Kureyş tarafından muhasara altında tutulduğu ve inananların büyük çoğunluğunun Habeşistan'a hicret etmek durumunda bırakıldığı bir ortamda indirilmiştir. Bu durumun Hz. Peygamber'le olan ilişkilere, ona sorulan sorulara, ondan yapılan rivayetlere ve hareketlerinin izlenmesine dek birçok alanda önemli sonuçlar doğurması kaçınılmazdır.

1- Mukaddime: Arapça olarak tafsilatlı bir şekilde her şeyi açıklayan Kur'an!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ (1) تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ (2) كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (3) بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (4) وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِٓى اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَآ اِلَيْهِ وَفِٓى اٰذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا عَامِلُونَ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Hâ Mîm. Bu Kur'an, Rahman ve Rahîm olan Allah'tan indirilmedir. Bu, (Arap dilini) bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak ayetleri açıklanmış bir kitaptır. Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiş-

tir. Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir. Artık onlar işitmezler. Dediler ki: "Ey Muhammed! Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz örtüler içerisindedir. Kulaklarımızda bir zayıflık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır. O hâlde sen dinini yaşa, biz de dinimizi yaşayacağız."

2- Sizi Ad ve Semud'un helak edilişleri gibi bir helak ile uyarmış bulunuyorum

قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوٓا اِلَيْهِ
وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ (6) اَلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ
كَافِرُونَ (7) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ (8) قُلْ
اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْاَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهٗٓ اَنْدَادًا ذٰلِكَ رَبُّ
الْعَالَمِينَ (9) وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَآ اَقْوَاتَهَا فِي
اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَآءً لِلسَّآئِلِينَ (10) ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا
وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَآ اَتَيْنَا طَآئِعِينَ (11) فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ
فِي يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فِي كُلِّ سَمَآءٍ اَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا
ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (12) فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ
عَادٍ وَثَمُودَ (13) اِذْ جَآءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ اَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّا
اللّٰهُ قَالُوا لَوْ شَآءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ (14) فَاَمَّا عَادٌ
فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ
الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ (15) فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِيحًا صَرْصَرًا فِي اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا
وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ (16) وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا
الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (17)
وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ (18) وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَآءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ
يُوزَعُونَ (19) حَتّٰٓى اِذَا مَا جَآؤُهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ
بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (20) وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُٓوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ
الَّذِي اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (21) وَمَا كُنْتُمْ
تَسْتَتِرُونَ اَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَآ اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ
اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ (22) وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰيكُمْ

فَاصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ (23) فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا
فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ (24) وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ
كَانُوا خَاسِرِينَ (25)

6-25: De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay hâline!" Onlar zekâtı vermeyen, yoksullara yardım etmeyen kimselerdir. Onlar ahireti de inkâr ederler. Şüphesiz iman edip salih ameller işleyenler için ise kesintisiz bir mükâfat vardır. De ki: "Siz mi yeri iki günde yaratanı inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir." O, dört gün içinde, yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti. Sonra duman hâlinde bulunan, içerisinde herhangi bir yıldız veya ışık bulunmayan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, "İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. İkisi de, "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe kendi işini bildirdi. En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir. Eğer yüz çevirirlerse, onlara de ki: "Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım." Hani onlara peygamberler önlerinden ve arkalarından gelmiş, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" demişler, onlar da, "Eğer Rabbimiz dileseydi Peygamber olarak melekler indirirdi. Bu sebeple, biz sizinle gönderilenleri inkâr ediyoruz" demişlerdi. Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, "Bizden daha güçlü kim var?" demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar Bizim ayetlerimizi inkâr ediyorlardı. Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Ahiret azabı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez. Semûd kavmine gelince, Biz onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü hidayete tercih etmişler ve yaptıklarına karşılık, alçaltıcı azap yıldırımı onları çarpmıştı. İnananları ve Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtardık. Allah'ın düşmanlarının, toplanıp yığın yığın cehenneme sevk edilecekleri günü hatırla! Nihayet cehenneme vardıklarında, kulakları, gözleri ve derileri, yapmış oldukları işler hakkında, kendileri aleyhine şahitlik ederler. Onlar derilerine, "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" derler. Derileri de der ki; "Bizi her şeyi konuşturan Allah konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştı ve yine yalnızca O'na döndürülüyorsunuz." "Siz kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin, aley-

hinize şahitlik etmesinden sakınmıyordunuz. Ama yaptıklarınızın çoğunu Allah'ın bilmediğini sanıyordunuz." "İşte bu sizin, Rabbiniz hakkında beslediğiniz zannınızdır. O, sizi mahvetti de ziyana uğrayanlardan oldunuz." Şimdi eğer dayanabilirlerse, artık cehennem onların yeridir! Eğer Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işlemeye izin isteseler, onlara izin verilmez. Biz onların başına birtakım arkadaşlar sardık da bu arkadaşlar onlara geçmişlerini ve geleceklerini süslü gösterdiler. Böylece kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları ile ilgili o azap, onlar için de gerçekleşti. Çünkü onlar ziyana uğrayanlardı.

3- Bu Kur'an'ı dinlemeyin ve dinletmeyin dediler!

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ (26) فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَاَ الَّذِى كَانُوا يَعْمَلُونَ (27) ذٰلِكَ جَزَآءُ اَعْدَآءِ اللّٰهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَآءً بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ (28) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَآ اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْاَسْفَلِينَ (29) اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (30) نَحْنُ اَوْلِيَآؤُكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِى اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ (31) نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ (32)

26-32: İnkâr edenler dediler ki: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. (Baskın çıkmak için o okunurken) yaygara koparın." İnkâr edenlere mutlaka şiddetli bir azabı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsü ile cezalandıracağız. İşte böyle, Allah düşmanlarının cezası ateştir. Ayetlerimizi inkâr etmelerinin cezası olarak orada onlar için ebedîlik yurdu vardır. Ateşe giren inkârcılar şöyle derler: "Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de onları ayaklarımızın altına alalım ki en aşağılıklardan olsunlar." Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine melekler iner ve derler ki: "Korkmayın, üzülmeyin, size dünyada iken vaat edilmiş olan cennetle sevinin! Biz dünya hayatında da ahirette de sizin dostlarınızız. Çok bağışlayan ve çok merhametli olan Allah'tan bir ağırlama olarak, orada canlarınızın çektiği her şey var, istediğiniz her şey orada sizin için var."

4- İyilik ile kötülük bir olmaz; sen iyilik yolunu tut

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَآ اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ اِنَّنِى مِنَ الْمُسْلِمِينَ

(33) وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ (34) وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (35)

33-35: Allah'a çağıran, salih amel işleyen ve "Kuşkusuz ben Müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kimdir? İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. (kötülüğe kötülükle karşılık verme, daha iyisi ile karşılık ver, böylece neticede) Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak büyük payı olanlar kavuşturulur. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce (kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermekten seni vazgeçirmek için) seni dürtecek olur da, (seni intikama sevk edecek olursa) hemen Allah'a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.

5- Sana yapılan itirazlar, senden önceki peygamberlere yapılanın aynısıdır

وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (36) وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ (37) فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ (38) وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّكَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (39) إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (40) إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ (41) لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ (42) مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ (43) وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ (44) وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ (45)

37-45: Gece, gündüz, güneş ve ay Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneş'e ve Ay'a secde etmeyin. Eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin. Eğer onlar büyüklük taslarlarsa, bilsinler ki Rabbinin yanında bulunanlar (melekler), gece gündüz hiç usanmadan O'nu tespih ederler. Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Yeryüzünü kupkuru görürsün, ama üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarır. Şüphesiz ki, onu dirilten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz O, her şeye gücü hakkıyla yetendir. Ayetlerimizi yalanlamaya sapanlar Bize asla gizli kalmaz. O hâlde kıyamet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir? Dilediğinizi yapın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir. Kur'an kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler mutlaka cezalarını göreceklerdir. Şüphesiz o, çok değerli ve sağlam bir kitaptır. Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye lâyık olan Allah tarafından indirilmiştir. Sana ancak, senden önceki peygamberlere söylenenler söylenmektedir. Hiç şüphesiz senin Rabbin hem bağışlama sahibidir, hem de elem dolu bir azap sahibidir. Eğer Biz onu başka dilde bir Kur'an yapsaydık onlar mutlaka, "Onun ayetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?"[92] derlerdi. De ki: "O, inananlar için bir hidayet ve şifadır. İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. Sanki onlara uzak bir yerden sesleniliyor da anlamıyorlar."[93] Andolsun! Biz, Mûsâ'ya Tevrat'ı vermiştik de, onda ayrılığa düşmüşlerdi. Eğer azabın ertelenmesi ile ilgili olarak verilmiş hüküm olmasaydı, aralarında derhal hüküm verilirdi. Şüphesiz onlar Kur'an hakkında derin bir şüphe içindedirler.

6- Sonuç: Salih amel işleyen kendi lehine, aksine davranan da kendi aleyhine hareket etmiş olur

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهٖ وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ (46) اِلَيْهِ
يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ۗ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِّنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ اُنْثٰى وَلَا
تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖ ۗ وَيَوْمَ يُنَادِيْهِمْ اَيْنَ شُرَكَآءِيْ ۙ قَالُوْٓا اٰذَنّٰكَ ۗ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيْدٍ ۚ (47)
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَدْعُوْنَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوْا مَا لَهُمْ مِّنْ مَّحِيْصٍ (48) لَا يَسْـَٔمُ
الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَآءِ الْخَيْرِ ۖ وَاِنْ مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُسٌ قَنُوْطٌ (49) وَلَئِنْ اَذَقْنٰهُ رَحْمَةً
مِّنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُوْلَنَّ هٰذَا لِيْ ۙ وَمَآ اَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّجِعْتُ
اِلٰى رَبِّيْٓ اِنَّ لِيْ عِنْدَهٗ لَلْحُسْنٰى ۚ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِمَا عَمِلُوْا وَلَنُذِيْقَنَّهُمْ

92 Derler ki; Kur'an hem Arapça hem yabancı dilde indirilseydi de herkes onu anlasaydı ya! (açıklama kısmına bakınız.)

93 Ferrâ şöyle der; "Konuştuğun şeyi anlamayan kimseye, "uzaktan konuşuyorsun" denilir."

مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ (50) وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَا۟ بِجَانِبِهِۦ وَإِذَا مَسَّهُ
الشَّرُّ فَذُو دُعَآءٍ عَرِيضٍ (51) قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِۦ مَنْ
أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ (52) سَنُرِيهِمْ ءَايَاتِنَا فِى الْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ
حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (53)
أَلَآ إِنَّهُمْ فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآءِ رَبِّهِمْ ۗ أَلَآ إِنَّهُۥ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطٌ (54)

46-54: Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin, kullara zulmedici değildir. Kıyametin ne zaman kopacağına ilişkin bilgi O'na havale edilir. Meyveler tomurcuklarından ancak O'nun bilgisi altında çıkar, dişi ancak O'nun bilgisi altında hamile kalır ve doğurur. Allah onlara, "Nerede Bana ortak koştuğunuz putlarınız?" diye seslendiği gün şöyle derler: "Sana arz ederiz ki, Senin ortağın yoktur." Daha önce yalvardıkları putlar onları yüzüstü bırakıp uzaklaşmıştır. Kendileri için kaçacak bir yer olmadığını anlamışlardır. İnsan, mal, mülk istemekten usanmaz. Fakat başına bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer, yıkılır. Andolsun! Başına gelen bir zarardan sonra kendisine tarafımızdan bir rahmet tattırsak mutlaka "Bu benim hakkımdır, Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Andolsun, Rabbime döndürülürsem, şüphesiz O'nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır" der. Andolsun, Biz inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve andolsun, onlara mutlaka ağır azaptan tattıracağız. İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirir ve yan çizer. Başına bir kötülük gelince de yalvarmaya koyulur. De ki: "Ne dersiniz? Başınızdan musibeti savması için dua ettiğiniz o Allah, nimetlerine karşı nankörlük ettiğiniz Allah değil midir?! Şu sizin durumunuzdan daha sapık kim olabilir?"[94] Delillerimizi, ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o hayrın da şerrin de Allah'tan olduğu-

94 Bütün müfessirler 52. ayetteki "onu inkâr ettiniz" ifadesinde yer alan "onu" zamirinin, 41. ayette de sözü edilen "Kur'an'ı" işaret ettiğini söylerler ki bu durumda cümlenin anlamı düşük ve gereksiz tekrar içerikli olmaktadır. Zira bu durumda cümle, "Eğer inkâr ettiğiniz bu Kur'an Allah katından ise ve onu inkâr ettiyseniz" şeklinde olacaktır. Oysa tefsirde bu hususa dikkat etmek, ifadeleri totolojiye yer bırakmayacak şekilde yorumlamak gerekir. Diğer taraftan 52. ayetteki zamiri 41. ayetteki Kur'an ile ilişkilendirmek bağlama da uygun değildir. Zira iki cümle arasında bir ara cümle tarzında sayılabilecek bir ifade söz konusu değildir. Bu yüzden bize göre 52. ayetteki "onu inkâr ettiniz" ifadesinde yer alan "onu" zamiri, "ona bir şer dokunduğunda" ifadesinde sözü edilen "şer"i işaret etmektedir. Bu durumda cümlenin anlamı şöyledir; "Allah insana yağmur gibi bir nimet ihsan ettiğinde cimri kesilir ve şükretmez, kendisine bu nimeti ihsan eden Allah'ı düşünmez. Ama başına bir sıkıntı geldiğinde hemen Allah'a yönelir ve bütün gücüyle dua etmeye koyulur. İşte bu durumda şu soru sorulmaktadır: Peki, başınıza inen ve hemen kurtulmak için dua ettiğiniz bu musibetler, nimetlerini inkâr ettiğiniz Allah'tan geliyorsa! Bunu hiç düşünmez misiniz?! Bu durumda sizden daha sapkın kimse var mıdır? Çünkü siz O'nun yolundan uzaklaşmış durumdasınız, fakat aynı zamanda başınızdaki musibeti gidersin diye O'na dua ediyorsunuz!"

nu iyice anlasınlar.[95] *Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi? İyi bilin ki, onlar Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. İyi bilin ki, O, her şeyi kuşatandır.*

Açıklama

Bu sûreyi aşağıdaki gibi altı bölüme ayırabiliriz.

1- Mukaddime bölümü: Burada Kureyşlilerin, Arapça olmasına rağmen yine de Kur'an'dan yüz çevirmiş olmaları, onu dinlemeyi reddetmeleri, putperest inançlarında ısrar edip Hz. Peygamber'in çağrısını kabullenmemeleri ortaya konulmaktadır.

2- İkinci bölümde sûre onlara, Kur'an'dan yüz çevirmiş olmalarının, putperest inançlarında ısrar edip Hz. Peygamber'in çağrısını kabullenmemelerinin aslında, yeri-göğü yaratmış ve gecesinden gündüzüne ve bütün varlıkların rızıklarına kadar her bir bölümünü mükemmel şekilde tayin etmiş olan Allah'ı inkâr olduğu ifade edilmekte, müşriklerin bu tutumunun çok tehlikeli olduğu ve sonuçta başlarına, tıpkı geçmişte Ad, Semud vb. kavimlerin başına gelen türden bir helakin gelebileceği uyarısı yapılmaktadır. Bu kavimlerin kıssaları daha önce anlatılmış olduğu için burada sadece hatırlatma yapılmakla yetinilmektedir.

3-Üçüncü bölümde Kureyşlilerin Kur'an karşısında inkârdan öte bir tavırları, yani alaycılıkları ve çarpıtma, yaygara koparma tarzındaki girişimleri ele alınmaktadır. Onları bekleyen ahiretteki ceza ve iman edip dosdoğru olan mü'minleri bekleyen ödül hatırlatıldıktan sonra Kureyş'e "bu alaycı tavrın nedeni" sorulmaktadır. "Muhammed'in getirdiği bu Kur'an'dan daha güzel bir söz var mıdır?" diye sorulmakta ve bu Kur'an'ın insanları sadece Allah'a teslim olup boyun eğmeye, salih ameller işlemeye ve herkesle barış ve güvene dayalı ilişkiler kurmaya çağırdığı belirtilmektedir.

4- Bu bölümde barış stratejisini içeren ahlakî kaideler ortaya konulmaktadır. Buna göre;

a) "*İyilik ve kötülük bir olmaz*"; tek bir ilaha ibadet etmeye ve salih amel işlemeye çağıran Muhammed'în getirdiği bu güzel söz, Kureyşlilerin

95 Burada geçen "hak" ifadesi hakkında müfessirler dört görüş öne sürmüşlerdir. Birinci görüşe göre bu, Kur'an, ikinciye göre İslam'dır. Üçüncü görüşe göre hak, Allah'ın onlara gösterdiği ve yaptığı şeydir. Dördüncüye göre ise hak, Muhammed'dir. Açıktır ki bu ihtilafın kaynağı, "Eğer o Allah'tan başkasından ise" ifadesinde yer alan "o" zamirinin kime işaret ettiği konusundaki yanılgıdır. Bize göre bu zamirin işaret ettiği şey, "hayır ve şerrin Allah'tan oluşu"dur. Zira sûrenin geri kalanı bu anlamı desteklemektedir.

savundukları yaygara ve çığırtkanlıklarla bir tutulmaz. Bu, her şeyde böyledir: İyi olan kötü olan ile eş değildir. Bu durum fiiller için de, sözler için de geçerlidir.

b) "*Sen en güzel bir şekilde kötülüğü sav! Bakarsın ki aranızda düşmanlık olan kişi sıcak bir dost oluvermiş!*" Kötülüğe kötülükle karşılık verilmez, aksine o kötülük aşılır ve ona iyilikle cevap verilir. Netice ise, kötülük yapanın senin karşında küçülmesi ve sana olan kininin takdir ve sevgiye dönüşmesi olacaktır.

c) "*Bu neticeye ancak sabredenler ulaşır*"; Ancak kötülükleri aşan bu yüce ahlaka ulaşmak insan nefsi için pek kolay değildir. Bu yüzden nefsin sıkıntılara ve başkalarının kötülüklerine, kasıtlı-kasıtsız hatalarına tahammül edip sabırlı davranmaya alıştırılması gerekmektedir.

d) "*Şeytandan sana aksi bir dürtü gelirse derhal Allah'a sığın*"; Şeytanın (veya nefsin gazap gücünün, cahiliye hamiyetinin hortlamasının) tesiriyle, nefsin böyle bir durumda sabretmesi zorlaşırsa ve intikam duygusuna meylettiğini hissedersen hemen aklını başına devşir ve Allah'tan yardım dile, ona sığın, tekrar aklıselim haline dön.

5- Bu bölümde söz konusu barışçı stratejinin uygulaması yapılır ve insanları ilahî vahye davet etme eylemi deliller üzerine bina edilir. Muhatapların ikna edilmesi için örneğin, kulluk edilmeye layık olan varlığın, Arapların kabul ettikleri şekilde putlar veya yıldızlar değil, Allah olduğu ortaya konulur ve meleklerin de bunu kabul edip uyguladıkları, Güneş'e veya Ay'a değil, sadece Allah'a secde ettikleri ifade edilir.

İşte insanların diriliş konusunda da aynı bu strateji ile ikna edilmeleri gerekmektedir. Eğer öldükten sonra dirilmeyi tuhaf buluyor ve hatta alaya alıyorlarsa, o zaman onların dikkatini toprağın kuruyup çoraklaşmasına ve daha sonra Allah'ın yağmur yağdırmasıyla yeşerip canlanmasına çekmek ve ölülerin de işte bu şekilde diriltileceğini göstermek gerekmektedir. Bütün bu delillere kulak asmayanlar ise elbette Allah tarafından bilinmektedir ve kıyamet gününde gerekli şekilde cezalandırılacaklardır. Diğer taraftan onların alaya aldıkları ve okunduğunda yaygara koparmaya çalıştıkları Kur'an ise, Allah tarafından korunmaktadır ve kendisine herhangi bir şekilde batılın sirayet etmesi mümkün değildir.

Sûre Hz. Peygamber'e hitaben şöyle diyor; "*Sana denilenler senden önceki peygamberlere denilenlerden başka şeyler değil!*" Bunun anlamı şudur: Hz. Muhammed'i inkâr eden ve Kur'an'ı alaya alan inkârcılar aslında geçmişte peygamberleri yalanlayanlardan farksızdırlar. Diğer taraftan Kureyş

müşrikleri,"*Bu Kur'an neden Tevrat gibi eski kitapların dili ile gönderilmedi de Arapça gönderildi? Eğer öyle olsaydı onu herkes anlardı ve hem Araplara hem diğer insanlara hitap ederdi*" demektedirler. Verilen cevap ise şudur: "*Eğer Kur'an yabancı bir dilde indirilseydi o zaman da Arapça olmasını talep ederdiniz.*" Nitekim bu fikir şu ayette de ifade edilecektir; "*Biz bütün peygamberleri kendi toplumlarının dili ile gönderdik ki peygamberler onlara vahyi açıklasınlar. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de hidayete erdirir. O izzet ve hikmet sahibidir.*" (İbrahim 4) Yine Kur'an müşriklere, "vaktiyle Musa'ya da ilahî kitap verildiğini, fakat onun dilinin yeryüzünün dört bir yanına dağılmış olan bazı Yahudilerin dilinden farklı olması nedeniyle Yahudilerin ihtilafa düştüklerini" haber verir ve şöyle der; "*Siz de tıpkı Musa'nın kitabının başına gelen ihtilaf gibi, size gönderilen kitabın dil farklılığı nedeniyle böyle ihtilaflara konu olmasını mı istiyorsunuz?*"[96]

6-Sûre, İslam inanç sisteminin temel prensiplerinden biri olan "bireysel sorumluluk" ilkesinin "*kim salih amel işlerse kendi lehine, kim de kötü amel işlerse kendi aleyhine olur*" şeklinde ifadesi ile ve kıyametin ve hesap gününün muhakkak gerçekleşeceğine dair vurgu ile sonlanmaktadır. Bu vurgunun ardından tekrar insan doğasından söz edilmekte ve özellikle Kureyş'e ima ile şöyle denilmektedir; "*İnsana nimet verdiğimizde hemen yüz çevirir, ama başına bir sıkıntı geldiğinde başlar dua etmeye!*" Evet, bu karakter Kureyşlilerin iliklerine kadar işlemiş durumdadır, çünkü onların hayatları sürekli değişim halindedir. Bolluk ve kuraklığın sık sık yer değiştirmesine müsait bir çöl toprağında yaşamaktadırlar. Aynı şekilde ticaretleri de kazanç ve iflas arasında gidip gelmektedir. Bu ikircikli durum inançlarına da yansımıştır. Bir taraftan Allah'ın varlığına ve bütün kâinatı yarattığına iman ederler, ama diğer taraftan O'na ulaşmak için başka putlara tapınır, müneccimlik ve kehanet gibi şeylere inanırlar. Kuraklık, iflas ve benzeri bir durum sonucunda başları sıkışınca hemen Allah'a sığınır ve O'ndan yardım dilerler, başlarındaki sıkıntıyı gidermesi için dua ederlerdi. Ama yağmur yağıp bolluk geldiğinde, otlakları gürleşip hayvanları iyi beslendiğinde ve ticaretleri iyi gittiğinde bunu putlarına ve kâhinlerinin, müneccimlerinin doğru söylemiş olduklarına hamlederlerdi.

96 Araştırmacılar Hz. Musa'nın Allah'tan vahiy olarak aldığı Tevrat'ı İbranca mı yoksa başka bir dille mi yazdığı konusunda ihtilaf etmektedirler. Bu tartışmayı alevlendiren noktalardan biri de, Hz. Yusuf zamanından Hz. Musa zamanına kadar İsrailoğullarının Mısır'da yaklaşık dört yüz yıl kalmış ve bu süre içerisinde Mısır içinde ve dışında birçok kültürle ilişki kurmuş olmalarıdır. Bu durum bazı araştırmacıları Tevrat'ın önce Mısır Hiyeroglif yazısı ile yazılmış olduğu şeklinde bir kanaate sevk etmiştir.

61- ŞÛRÂ SÛRESİ

سورة الشورى

Bu sûre hakkında kayda değer bir bilgi aktaran rivayet bulunmamaktadır. İlgili rivayetlerin bazılarında söz edilen olaylar Medine'de yaşanmıştır, oysa bu ve diğer Hâ-mim sûrelerinin Mekkî olduklarında ittifak vardır. Bununla beraber Mukatil b. Süleyman'ın bazı ifadeleri bu sûrenin tam iniş tarihini tespit etmeye yarayacak niteliktedir. Kendisi bu sûrede Kureyşlilerin maruz kaldıkları kuraklık yıllarından söz edilmiş olmasına işaret eder ve sûrenin peygamberliğin sekizinci yılında indirilmiş olduğunu ifade eder. Bu ifade kanaatimizce doğruya oldukça yakındır, zira Hâ-mim sûrelerinin tamamı yedinci ve onuncu yıl arasında indirilmiştir.

1- Mukaddime: Allah, senden öncekilere vahyettiği gibi sana da vahyediyor

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ (1) عٓسٓقٓ (2) كَذٰلِكَ يُوحِي اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (3) لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ (4) تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِى الْاَرْضِ اَلَآ اِنَّ اللهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Hâ Mîm. Ayn Sîn Kâf Ey Muhammed! Mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.[97] *Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O, yücedir, büyüktür. Neredeyse gökler üstlerinden*[98] *çatlayacaklar. Melekler ise,*

97 Yani bu sûrede sana vahyedilen manalar diğer sûrelerde de vahyedilmiş ve önceki peygamberlere de verilmiştir. (Zemahşerî)

98 Zemahşerî şöyle der; "Allah'ın azamet ve yüceliğinden neredeyse çatlayacaklar..."

Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler. İyi bilin ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

2- Hiçbir şey O'nun gibi değildir; O işitendir, bilendir

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ (6) وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ (7) وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (8) أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (9) وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ (10) فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (11) لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (12)

6-12: Allah'tan başka dostlar, (putlar ve ortaklar) edinenlere gelince, Allah onları daima gözetlemektedir. Sen onlara vekil değilsin. Böylece Biz sana Arapça bir Kur'an vahyettik ki, şehirlerin anası (olan Mekke'de) ve çevresinde bulunanları[99] uyarasın. Hakkında asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları uyarasın. Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.

99 Râzî bu ayetin tefsirinde şöyle der; "Mekke'nin çevresindekiler demek, onun etrafında yaşayan bedeviler ve şehirlilerin tümü demektir. Burada şöyle bir soru sorulabilir; "Bu ayetin zahirine göre Allah vahyi sadece Mekke ve çevresindeki köyleri uyarmak için göndermiştir. Bu durumda Hz. Peygamber bütün âlemlere değil, sadece onlara gönderilmiş olur." Buna şöyle cevap veririz: "Mekke ve çevresinin özel olarak zikredilmesi onun dışında kalan yerlerin davete muhatap olmadıkları anlamına gelmez. Dolayısıyla bu ayet Hz. Peygamber'in bu bölgelere gönderildiğini özel olarak ifade etmekte, Sebe Suresinin 27. ayetindeki "Biz seni ancak bütün âlemlere gönderdik" ifadesi ise onun bütün âlemlere gönderildiğini belirtmektedir. Diğer taraftan onun Mekke ve çevresindekilere peygamber olduğu sübut bulduğunda, aynı zamanda onun sadık olduğu da sübut olmuş olur. Buna bir de, ondan mütevatir olarak gelen haberlerde kendisinin bütün âlemlere peygamber olarak gönderildiğini ifade ettiğini eklediğimizde, onun bu haberinin doğru olduğu, yani âlemlere peygamber olduğu ortaya çıkar. Çünkü sadık insan bir şey söyledi mi, onu tasdik etmek gerekir." Râzî'nin bu yorumları üzerine ben de şöyle derim; "Bu sûrede yeni olan şey, Mekke'nin sadece kendisine ilaveten çevredeki bedevi ve şehirlilerden de söz edilmesidir. Bu ifade daha önceki sûrelerde hiç geçmemiş olup, Hz. Peygamber'in Mekke dışındaki kabilelere yönelmesi ile birlikte ilk kez bu sûrede geçmiştir. Bu ifadeden yola çıkarak davetin sadece Mekke ve çevresindekilere has olduğunu söylemek metnin bağlamı ile uyuşmaz, zira hemen devamında, "toplanma günü konusunda uyarasın diye" ifadesi gelir. Toplanma günü, yani kıyamet ve mahşer günü ise bütün insanlar için geçerlidir ve aksi bir rivayet de söz konusu olmamıştır. Kaldı ki hesap gününün sadece Araplar için olduğunu düşünmek aklen de doğru değildir."

Allah dileseydi, onları cennette veya cehennemde bir araya toplardı. Fakat O, dilediğini, yani sadece kendisine ibadet eden ve bunu hak eden kimseleri rahmetine sokar. Zalimlerin ise bir dost ve yardımcısı yoktur, dolayısıyla varacakları yer cehennemdir. Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Hâlbuki gerçek dost Allah'tır. O, ölüleri diriltir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. Hakkında (kâfirlerle) ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şeyin hükmü Allah'a aittir. İşte bu, Rabbim Allah'tır. Yalnız O'na tevekkül ettim ve ancak O'na yöneliyorum. O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da kendilerine eşler yaratmıştır. Bu sûretle sizi nesil nesil çoğaltmaktadır. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, görendir.[100] *Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı bol verir ve dilediğine kısar. Şüphesiz O, her şeyi bilendir.*

3- Vaktiyle Nuh'a ve diğer peygamberlere vahyettiği mesajı size de din olarak vahyediyor

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوحًا وَّالَّذِيٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا
بِهٖٓ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسٰٓى اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى
الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِ اَللّٰهُ يَجْتَبِٓى اِلَيْهِ مَنْ يَّشَٓاءُ وَيَهْدِٓى اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيبُ
(13) وَمَا تَفَرَّقُٓوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ
مِنْ رَّبِّكَ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى لَّقُضِىَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّ الَّذِينَ اُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ
لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ (14) فَلِذٰلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَٓا اُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْ
وَقُلْ اٰمَنْتُ بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتَابٍ وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْ اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَآ
اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ

100 Bu ayet çevresinde Mu'tezile mezhebi ile Ehl-i Sünnetin, Eşari ve diğer kolları arasında bitmez tükenmez tartışmalar, kavgalar cereyan etmiştir. Mu'tezile "hiçbir şey onun gibi değildir" ifadesinden onun, diğer varlıklara çeşitli özelliklerden mürekkep olmaları nedeniyle benzemediğini anlamışlar ve Allah'ın herhangi bir sıfat sahibi olamayacağını, sıfat olarak ifade edilen şeylerin ilahî zatın aynısı olduklarını söylemişlerdir. Sıfatiyye diye adlandırdıkları hasımları ise Allah'ın sıfatlarını kabul etmişler, durumu görünür dünyaya (şahide) kıyaslamış ve herhangi bir sıfata sahip olmamanın yokluk olacağını söylemişlerdir. Buna göre örneğin elmanın hacim, şekil, renk, koku, vb tüm sıfatlarını yok sayarsak geriye ondan ne kalacaktır? Bu görüşte olanlar buradaki ayette bizzat Allah'ın "işiten ve bilen" olarak nitelendirilmesi ile sıfatlandırılmış olduğunu söyleyerek delil getirmişlerdir. Kanaatimizce bu Mu'tezile-Eş'ariye tartışmasının ortaya çıkmasına yol açan şey, taraflardan her ikisinin de ayeti bağlamından kopuk bir şekilde değerlendirmesi olmuştur. Burada konu, bütün mahlûkatın çiftler halinde yaratılmış olduğunu ve o şekilde üreyip çoğaldığını belirtmek ve buna karşılık Allah'ın herhangi bir eş veya ortak sahibi olmadığını vurgulamaktır. "Hiçbir şey O'nun gibi değildir" demek, O'nun eşi yoktur, dolayısıyla çocuğu veya babası da yoktur demektir. "O işiten ve bilendir" ifadesi ise "yerin ve göğün anahtarları O'nundur" ifadesi gibi bağımsız bir cümledir.

(15) وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ (16) اَللهُ الَّذِي اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ (17) يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ اَنَّهَا الْحَقُّ اَلَا اِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ (18) اَللهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ (19) مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (20) اَمْ لَهُمْ شُرَكَاؤُا شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَاِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (21) تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ (22)

13-22: Dini (tevhid akidesini) dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsa'ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırdığın (tevhid inancı ve putları terk etme konusu,) Allah'a ortak koşan müşriklere ağır geldi. Allah, dilediğini seçer ve arındırır, içtenlikle Kendine yönelenleri de O'na ulaştırır. (Geçmişteki peygamberlerin toplumları,) kendilerine bilgi geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlık ve çıkar çatışması yüzünden (itikadi konularda) ayrılığa düştüler. Eğer (kıyametin ve hesap gününün belli bir süreye kadar ertelenmesi ile ilgili) Rabbinin hükmü olmasaydı, aralarında hemen, (daha dünyada iken) hüküm verilirdi. Onlardan sonra Kitaba mirasçı kılınan (bu Kureyşliler de,)[101] *Kur'an hakkında, kendi-*

101 Müfessirlerin çoğuna göre "*onlardan sonra gelenler*" ifadesi ile Yahudiler kast edilmektedir. Bize göre bu yorum bağlamla da, sûrenin indirildiği şartlarla da uyumlu değildir. Bir kere bu sûre Mekke'de, Hz. Peygamber'in muhasara altında olduğu bir ortamda indirilmiştir ve bu şartlar içerisinde Hz. Peygamber ile Yahudiler arasında herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Bu tür bir tartışma ancak hicretten sonra başlayan Medine döneminde söz konusu olmuştur. Diğer taraftan ayette geçen "aranızda adil olmam emredildi" ifadesini Yahudilerle ilişkilendirmek imkânsızdır. Yahudilerin aralarında hüküm vermesi için Mekke'ye bir heyet göndermiş olduklarını düşünmek dışında, Mekke'deki Hz. Peygamber'in Medine'deki Yahudilerle herhangi bir ilişkisi söz konusu değildir. Böyle bir düşünce, yani Yahudilerin Mekke'ye heyet göndermiş olması ihtimali ise, bağlama uygun değildir. Zira şu ifadeler böyle bir ihtimale yer bırakmamaktadır; "Bizim amellerimiz bize, sizinkiler size. Artık aramızda bir delil yok. Bizleri hesap gününde Allah bir araya getirecektir." İşte bütün bunlardan dolayı, "onlardan sonra gelenler" (Kitaba varis olanlar) ifadesi ile Kureyşliler kast edilmiş olmalıdır. O dönemde Kureyş'in Hz. Peygamber'e uygulanan muhasara konusunda görüş ayrılığına düşmüş olduğunu, bir grup bunu desteklerken diğer bir grubun buna sıcak bakmadığını ve bu görüş ayrılığının sonucunda muhasaranın sona erdiğini göz önünde bulundurduğumuzda, artık burada kullandığımız "Kureyş" ifadesinden, muhasa-

lerini inkâra sürükleyen derin bir şüphe içindedirler. (Ey Muhammed!) Bundan dolayı sen (Kur'an'a) çağırmaya devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heva ve heveslerine uyma ve şöyle de: ("Ey aralarında anlaşmazlığa düşen Kureyşliler!) Ben, Allah'ın bana indirdiği kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işlediklerinizsizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur. Allah, hepimizi bir araya toplayacaktır. Dönüş de ancak O'nadır." Bir grup mü'min Allah'ın çağrısına uyup iman ettikten (ve Habeşistan'a hicret ettikten) sonra hâlâ (Muhammedî davet ile mücadele eden müşriklerin) delilleri Rableri katında batıldır. Onlara bir gazap vardır. Onlar için çetin bir azap vardır. Allah, hak olarak Kitabı ve mizanı indirendir. Sen nereden bileceksin belki de kıyametin kopması yakındır. Kıyamete inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler. İnananlar ise, ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, Kıyamet günü hakkında şüpheye düşenler derin bir sapıklık içindedirler. Allah, kullarına çok lütufkârdır, dilediğini rızıklandırır. O, kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. Kim ahiret kazancı uğrunda çalışmak isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur. Yoksa Allah'ın izin vermediği bir dini kendilerine tutulacak yol kılan ortakları mı var? Eğer kıyametin vaktine dair kesin hüküm olmasaydı, derhal aralarında hüküm bu dünyada verilirdi. Şüphesiz, zâlimler için elem dolu bir azap vardır. Sen, zalimlerin yaptıkları şeyler tepelerine inerken bu yüzden korku ile titrediklerini göreceksin. İnanıp yararlı işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. Onlar için Rableri katında dilediklerihersey vardır. İşte bu büyük lütuftur. İşte bu, Allah'ın, inanıp salih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir.

4- O tevbeleri kabul eden, günahları bağışlayandır

ذٰلِكَ الَّذِى يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَّآ اَسْـَٔلُكُمْ
عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰى وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا اِنَّ اللّٰهَ
غَفُورٌ شَكُورٌ (23) اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَاِنْ يَشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَ
وَيَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (24) وَهُوَ الَّذِى
يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ (25) وَيَسْتَجِيبُ
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ
شَدِيدٌ (26) وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا فِى الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا

raya destek veren ve ona karşı çıkan "her iki grubu" birlikte anlamak gerekecektir. Zaten ifadenin devamı da bu yorumu destekler mahiyettedir.

يَشَاۤءُ اِنَّهٗ بِعِبَادِهٖ خَبِيرٌ بَصِيرٌ (27) وَهُوَ الَّذِى يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا
وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهٗ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ (28) وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَآبَّةٍ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَاۤءُ قَدِيرٌ (29) وَمَآ اَصَابَكُمْ
مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ (30) وَمَآ اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ
فِى الْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (31) وَمِنْ اٰيَاتِهِ الْجَوَارِ فِى
الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ (32) اِنْ يَشَاْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖ اِنَّ فِى
ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (33) اَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ (34)
وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِى اٰيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ (35)

23-35: De ki: "Ben bu yaptığım tebliğ görevine karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden[102] *başka bir ücret istemiyorum." Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir. Yoksa "Yalan uydurup Allah'a iftira etti" mi diyorlar. Eğer Allah dilerse senin kalbini mühürler. Allah batılı yok eder, hakkı sözleriyle gerçekleştirir. Şüphesiz O, kalplerde olanları bilendir. O, kulla-*

102 Bu ifadenin anlamı konusunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayette bunun anlamının, " Benim akrabalık hukukumu gözetmenizi ve bu yüzden bana inanmanızı istiyorum" şeklinde olduğu ifade edilir. (Kurtubî) Kimilerine göre anlam, "Sizden ücret istemiyorum, sadece akrabalarıma sevgi duymanızı, ya da onların sizin de akrabalarınız olduğunu göz önünde bulundurmanızı ve kendilerine eziyet etmemenizi istiyorum" şeklindedir.(Zemahşerî) Bu son yorumdan hareketle "Hz. Peygamber'in akrabalarına sevgi" konusu ortaya atılmış ve birçok hadis rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden birinde Hz. Peygamber'e bu ayet hakkında şöyle sorulur; "Ey Allah'ın peygamberi! Kendilerini sevmemiz gereken bu akrabalarınız kimlerdir?". Buna cevabı şöyle olur; "Ali, Fatıma ve onların iki oğlu." Bir diğer hadiste Hz. Ali, "İnsanların bana olan hasetlerini peygambere şikâyet ettim, o da bana, 'ilk dört kişinin dördüncüsü olmaya razı olmaz mısın? Cennete girecek ilk kişiler ben, sen, Hasan, Hüseyin ve bu sayılanların eşleri, çoluk-çocukları ve zürriyetleri olacaktır" buyurdu" demektedir. Bir başka rivayette Hz. Peygamber'in, "Ehl-i Beytime zulmeden ve aileme kötü davranarak bana eziyet eden kimselere cennet haram kılınmıştır. Kim Abdülmuttalip oğullarından birine bir haksızlık eder de bunun cezasını görmezse yarın kıyamet gününde karşılaştığımızda onun cezasını ben veririm " dediği ifade edilir. (Benzer rivayetler için Zemahşerî'ye bakılabilir) Bize göre ise bu ayetin, indirildiği şartlar içerisinde anlaşılması gerekmektedir ki bu şartlar şöyledir; Hz. Peygamber ve tüm yakınları, akrabaları Kureyşliler tarafından muhasara altına alınmıştır ve iyice zor durumdadırlar. Dolayısıyla Hz. Peygamber müşriklerden, kendisi ile ilişkilerinde akrabalık hukukuna riayet etmelerini istemektedir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre burada Hz. Peygamber müşriklere şöyle demektedir; "Sizden mal istemiyorum, fakat aramızdaki akrabalık hukukunu gözetmenizi ve bana eziyet etmemenizi istiyorum. Sizler benim kavmimsiniz, bu yüzden de bana ilk iman etmesi gerekenlersiniz." Bu yorum, ayetin indirildiği muhasara şartları ile uyumludur. Dikkat çeken bir diğer nokta da, burada geçen "akrabalar/kurbâ" kelimesinin, bu ayeti istisna sayarsak, gerek Mekkî Kur'an'da gerek Medenî Kur'an'da, her zaman yetimler, yoksullar, yolcular... ile birlikte zikredilmiş olmasıdır. O halde Hz. Peygamber'in akrabalarının ve ailesinin konumu hakkında aktarılan rivayetlerin bu ayetin tefsiri ile herhangi bir alakası bulunmamaktadır.

rından tevbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir. Allah, iman edip salih ameller işleyenlerin dualarına karşılık verir; lütfundan onlara fazlasını da verir. Kâfirler için ise çetin bir azap vardır. Allah, kullarının tümüne birden rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızkı dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir. O, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır.[103] *O, dost olandır, övülmeye lâyık olandır. Gökleri, yeri ve bu ikisi içinde yaydığı canlıları yaratması, O'nun varlığının delillerindendir. O, dilediği zaman, onları bir araya getirmeye de gücü yetendir. Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder. O'nu hiçbir yerde aciz bırakamazsınız. Sizin için Allah'tan başka dost ve yardımcı yoktur. Denizde dağlar gibi yüzen gemiler, O'nun varlığının delillerindendir. O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde durakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır. Yahut içlerindekilerin yaptıklarından dolayı o gemileri batırır, dilerse onları kurtarır ve birçoğunu da affeder. Durum böyle olduğunda, o ana dek ayetlerimize muhalefet edenler, kaçacak bir yer olmadığını anlarlar.*

5- Ahlak... Şûra

فَمَآ اُوتِيتُمْ مِنْ شَىْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى لِلَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۚ (36) وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَآئِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا
مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ۚ (37) وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ۪ وَاَمْرُهُمْ
شُورٰى بَيْنَهُمْ ۪ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۚ (38) وَالَّذِينَ اِذَآ اَصَابَهُمُ الْبَغْىُ هُمْ
يَنْتَصِرُونَ (39) وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ۚ فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ ۚ اِنَّهُ
لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِينَ (40) وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ۚ
(41) اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ
اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (42) وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ۚ (43)

36-43: Dünyalık olarak (ticaret malı, arazi, denizler vs.)size her ne verilmişse, bu dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Bu mükâfat, inananlar ve Rablerine tevekkül edenler, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelendikleri zaman bağışlayanlar, Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûra ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcayanlar, fitne anında içlerinden biri

103 Denildiğine göre bu ifade, Kureyşlilerin kıtlığa maruz kalmaları ve yağmur duası için Hz. Peygamber'e müracaat etmeleri olayına işarettir.

öldürüldüğünde, aralarında yardımlaşan ve "kötülüğün karşılığı, onun gibi ona denk bir cezadır" kuralını uygulayanlardır. Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez. Zulme uğradıktan sonra, kendini savunup hakkını alan kimseye bir kınama ve ceza yoktur. Kınama ve ceza ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır. Her kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu elbette çok güzel bir davranıştır.

6- Yüz çevirirlerse aldırma! Seni onlara bekçi göndermedik!

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهٖ ۗ وَتَرَى الظّٰلِمِينَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَ
يَقُولُونَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ (44) وَتَرٰيهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ
الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ۗ وَقَالَ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوٓا
اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ اَلَآ اِنَّ الظّٰلِمِينَ فِى عَذَابٍ مُقِيمٍ (45) وَمَا كَانَ
لَهُمْ مِنْ اَوْلِيَآءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ۗ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ (46)
اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِىَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ ۗ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَإٍ
يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ (47) فَاِنْ اَعْرَضُوا فَمَآ اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۗ اِنْ
عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلَاغُ ۗ وَاِنَّآ اِذَآ اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا ۗ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ (48) لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۗ يَخْلُقُ
مَا يَشَآءُ ۗ يَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ اِنَاثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَآءُ الذُّكُورَ (49) اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا
وَاِنَاثًا ۗ وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَآءُ عَقِيمًا ۗ اِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ (50)

44-50: Allah, kimi saptırırsa artık bundan sonra onun hiçbir dostu yoktur. Azabı gördüklerinde zalimlerin, "Dünyaya dönmek için bir yol var mı?" dediklerini görürsün. Kıyamet günü ateşe sunulurken onların zilletten başlarını öne eğmiş, göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün. İnananlar da, "İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır" diyecekler. İyi bilin ki zalimler, sürekli bir azap içindedirler. Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek dostları da yoktur. Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir çıkar yol yoktur. Allah'tan, geri çevrilmesi imkânsız olan bir gün gelmeden önce, Rabbinizin çağrısına uyun. O gün sizin için ne sığınacak bir yer vardır, ne de günahlarınızı inkâr edebilirsiniz! Eğer yüz çevirirlerse, zaten Biz seni onlara bekçi göndermedik. Sana düşen, sadece tebliğdir. Gerçekten Biz insana katımızdan bir rahmet tattırdığımızda ona sevinir; ama elleriyle

yaptıkları işler yüzünden onlara bir kötülük dokunursa, o zaman da insan pek nankördür. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir. Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir.[104]

7- Sonuç: Sen daha önce din nedir, kitap nedir bilmezdin

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهٖ مَا يَشَآءُ اِنَّهٗ عَلِيٌّ حَكِيمٌ (51) وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاِيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهٖ مَنْ نَشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا وَاِنَّكَ لَتَهْدِٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (52) صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِي لَهٗ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ اَلَآ اِلَى اللّٰهِ تَصِيرُ الْاُمُورُ (53)

51-53: Allah, bir insanla ancak vahiyle yahut perde arkasından konuşur. Ya da bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini iletir. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir. İşte sana da, emrimizle, (Cebrail'i) gönderiyoruz. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat Biz Kur'an'ı, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. (Ey Muhammed!) Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah'ın yoluna. İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner.

Açıklama ve bir not:

I- Surenin bölümleri:

Sûre, bizim taksimimize göre yedi bölümden oluşmakta ve üç temel itikat ilkesini, yani tevhid, ahiret ve peygamberlik konularını ele almaktadır. Ancak bunlara bir de A'raf Suresinden itibaren işlenmeye başlanan ve Furkan, En'am, Lokman ve Fussilet sûrelerinde de devam edilen Ahlak konusunu ilave etmektedir.

1-Giriş bölümünde, diğer Hâ-mim sûrelerinde olduğu gibi, bu kitabın tıpkı daha önceki peygamberlere verilen kitaplar gibi ilahî bir kitap olduğu, Allah tarafından vahyedildiği, onu vahyeden Allah'ın yüceler yücesi olduğu, O'nun yüceliğinden ötürü adeta göklerin çatlayacak

104 49 ve 50. ayetlerin arasındaki irtibatı sağlayan ifade 48. ayettir. Araplar kız çocuklarını sevmez ve erkek çocuğun doğumunu kutlarlardı. Bu yüzden burada kuraklık, yağmur, erkek çocuk, kız çocuk, kısırlık gibi olayların tümünün Allah katından olduğu vurgulanmaktadır.

olduğu, meleklerin her daim O'nu ta'zim ve tesbih ettikleri ve yeryüzünde iman eden kullar için istiğfarda bulundukları ifade edilir.

2-Ardından gelen ikinci bölümde, sema ehlinin durumunun izahını müteakip yer ehlinin durumu ele alınır: Her daim Allah'ı tesbih eden ve yerdekiler için dua eden meleklere karşılık yeryüzündekiler arasında Allah'a ortak koşanlar bulunmaktadırlar. Bunlar daima Allah'ın gözetimi altındadırlar. Peygamber ise onların başına bekçi değildir. Onun görevi kendisine indirilen Kur'an'ı kavmine (Mekke ve çevresindekilere) tebliğ etmek, bu hayattan sonra bir ahiret hayatı olduğunu ve o hayatta herkesin diriltilip hesaba çekileceğini, bu hesap sonunda kimileri cennete gidecekken kimilerinin cehenneme gideceğini iyice anlamalarını sağlamaktır. Müşrikler Allah'tan başka varlıkları kendilerine ilah ve dost edinmişlerdir, bu yüzden onlara sadece Allah'ın gerçek dost ve ilah olacağını, hayatı verenin de alanın da O olduğunu tebliğ edecektir. Herhangi bir hususta ayrılığa düşüldüğünde Allah'ın hükmüne müracaat edilmelidir, zira O, göklerin, yerin ve insan dâhil tüm canlıların yaratıcısıdır ve bu canlıların belirli bir süre varlıklarını sürdürebilmeleri için onları çiftler halinde yaratmış ve üreyip nesillerini devam ettirmelerini sağlamış, dilediğine bol rızık verirken dilediğinin rızkını kısmıştır.

3-İşte Mekkelilere indirilen bu din aslında geçmişteki peygamberlere bildirilen dinin aynısıdır. Bu yüzden onların yapmaları gereken şey bunu kabul etmek ve geçmiştekiler gibi, çeşitli çıkarlar nedeniyle, din konusunda ayrılığa düşmemektir. İşte Muhammed'den istenen şey, insanları bu dosdoğru dine davet etmesidir. Bu din yayılmaya başladıktan sonra ona hâlâ karşı çıkan ve peygambere muhalefet edenler ise asla başarılı olamayacaklar ve kıyamet gününde cezalandırılacaklardır. O gün o zalimler cehenneme, mü'minler ise cennete girecektir. Zira kim iyilik yaparsa Allah onu ziyadesiyle ödüllendirir.

4-İşte bu durumda peygamber onlara şunu diyecektir: "Sizden hiçbir ücret istemiyorum, tek istediğim, aramızdaki akrabalık ve yakınlık durumunu gözetmeniz ve bunun gerektirdiği sevgiyi göstermenizdir." Yine peygamber onlara Allah'ın tevbeleri kabul edeceğini, kötülükleri affedeceğini, iman edip salih amel işleyenlerin dualarına icabet edeceğini hatırlatacaktır. Bu durumda Müslüman olduklarını ilan etmekten çekinen ve bir ileri iki geri gidip gelen kimselerin, iş işten geçmeden önce karar vermeleri gerekmektedir, nitekim kuraklığın ardından yağmuru yağdıran ve boğulmak üzere olan gemileri kurtaran Allah, çok bağışlayıcıdır, merhametlidir ve bu nedenle de birçok şeyi affeder.

5-Ardından beşinci bölüm gelir ve daha önce En'am ve Lokman sûrelerinde ifade edilmiş olan fazilet ve kemal hasletlerine ilave olarak mü'minlerin dünya hayatına tevessül etmemeleri, züht sahibi olmaları, Allah'a güvenmeleri, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak durmaları, öfke ile hareket etmemeleri, Allah'ın çağrısına icabet etmeleri, namaz kılmaları, işlerini şûra ile yapmaları, maktulün hakkını "kötülüğün karşılığı denk bir kötülüktür" ilkesi gereğince almaları, affedici olmaya öncelik tanımaları, zulüm ve azgınlıktan kaçınmaları, intikam almaktansa affetmeyi ve sabrı yeğlemeleri gibi pekiştirici ahlakî kuralları ortaya koyar. Peygamber'e düşen, insanları işte bu hasletlerle donanmaya çağırmaktır. Ancak inkârcılar bu çağrıdan yüz çevirdiklerinde artık onun bu inkârdan etkilenmemesi, sarsılmaması gerekir, çünkü Allah onu, onların başına bekçi olarak göndermemiştir, onun görevi sadece duyurmaktır. İnkârcıların hesabını verecek olan ise Allah'tır.

6-Adet olduğu üzere bu sûre de, mukaddimedeki konuyu tekrar ederek sona eriyor ve Allah'ın peygamberlere nasıl vahyettiğini şöyle açıklıyor; "Herhangi bir beşerin Allah ile konuşması olacak şey değildir; ancak Allah ya vahyeder, ya perde ardından konuşur yahut bir elçi gönderir ve izni ile dilediğini bildirir." Bu ifadenin anlamı şudur:

Allah'ın insanlarla konuşması sadece şu üç yoldan biri ile olur;

-Vahiy, ilham, kalbe bir bilgiyi yerleştirme veya rüya yolu ile olur ki Hz. Musa'nın annesine ve oğlunu kurban etme olayında Hz. İbrahim'e yapılan konuşma böyledir.

-Kelamını bir cisim üzerinde yaratarak sesini işittirir. Bu durumda dinleyici konuşmacıyı göremez, çünkü O, zatı itibariyle görünmezdir. Ayette geçen "perde arkasından" ifadesi, vahyi getiren meleğin, bazı özellikleri itibariyle İlahî Zat'ı idrak edememesi, O'nun sesini duyması, ama kendini görememesi demektir. Nitekim Musa'nın ve meleklerin Allah'la konuşması böyle olmuştur.

-Allah beşere meleklerden birini elçi olarak gönderir ve melek ona vahyi iletir. Musa dışındaki peygamberlere vahiy böyle gönderilmiştir. (Zemahşerî) Bu üç yolun dışında kalan müneccimlik, kâhinlik ve yalancı peygamberlik gibi durumlar ise büsbütün yalandır. Muhammed'e gelince; ona vahiy meleği Cebrail aracılığıyla vahyedilmektedir ve o bundan önce, insanları doğru yola sevk etmesini sağlayacak iman ya da kitap diye bir şey bilmemektedir.

II- Not: Ru'yetullah, Kelamullah ve Halku'l-Kur'an meseleleri

Surenin sonunda yer alan 51. ayet, değişik mezheplerden Kelam âlimleri tarafından, özellikle ru'yetullah ve kelamullah konularında, kendi görüşleri için destek olarak kullanılmıştır. Fahreddin Râzî bu konuyla ilgili olarak Mu'tezile ve Eş'arî mezheplerinin görüşlerini ortaya koymaktadır. Önce konuyu Râzî'nin kaleminden okuyalım, sonra kendi görüşümüzü ifade edelim. Râzî şöyle diyor;

> "Mu'tezile şöyle der; Bu ayet Allah'ın kıyamet günü görülmeyeceğine delalet eder, çünkü Allah burada vahyini söz konusu üç şekil ile sınırlandırmıştır. Eğer Allah'ın görüleceği şeklindeki görüş doğru olsaydı o zaman bu sınırlandırma söz konusu olmaz, Allah'ın kulları tarafından görülebileceği şekilde bir konuşma türünden de söz edilirdi ve bu üç kısma ilaveten bir dördüncü kısım da var olurdu. Oysa Allah böyle bir dördüncü kısmın varlığını nefyetmiş (olumsuzlamış), Allah ile konuşmanın ancak söz konusu üç şekil ile mümkün olacağını ifade etmiştir."

Râzî, kendisi de bir Eş'arî olduğu için, Mu'tezile'nin bu görüşlerine şöyle karşı çıkıyor;

> "Biz burada lafza bir kayıt ekler ve şöyle denildiğini düşünürüz; "*Allah ile bir beşerin (dünyada) konuşması ancak şu üç şekilde olur*" Bu durumda da Mu'tezile'nin söylediği şeyler geçersiz kalmış olur... Evet, buradaki "dünyada" ifadesini metne eklemek zahire aykırı bir durum olsa da, bu ayet ile Allah'ın kıyamet günü görülebileceğini ifade eden diğer ayetleri uzlaştırmak için bu yola başvurmak zorunludur."

Burada Râzî'nin, mezhebinin görüşünü haklı çıkarmak için Kur'an metnine bir kelime ilave etmeyi önerdiği gayet açık ortadadır ve bunun başka tarafa çekilecek bir yönü yoktur. Böyle bir ilave caiz olmadığı gibi kesinlikle doğru da değildir, çünkü onun Allah'ın kıyamet günü görüleceğine delalet eden ayet olarak ileri sürdüğü Kıyamet Suresi 22-23. ayetlerinde konu olan şey (daha önce ifade ettiğimiz üzere) kesinlikle ru'yetullah meselesi değildir.[105]

Râzî burada Kelamullah konusuna da girer ve şöyle der;

> "Allah'ın mütekellim olduğu hususunda ümmet icma etmiştir. Eş'arîler dışında kalanlar Allah'ın kelamının Kur'an'ı oluşturan harfler ve sesler olduğuna icma etmişlerdir. Eş'arîler ise Allah'ın kelamının ezeli bir sıfat olduğunu ve bu harflerin ve seslerin sadece o kelamı ifade ettiklerini ileri sürmüşlerdir. Birinci gruptakiler, yani Allah'ın kelamını sesler ve harfler olarak görenler ikiye ayrılırlar. Bunlardan birincisi, bu harflerin ve seslerin kadim/ezeli olduğunu söyleyen Hanbelîlerdirler ki bunlar, akıllı insanlar sınıfından sayılmayı ve haklarında konuşulmayı

105 Birinci ciltte Kıyamet Suresinde söz konusu ayete yaptığımız tefsire bakılabilir.

dahi hak etmezler... Bir keresinde Hanbelî'nin birine şöyle demiştim; Diyelim ki Allah bu harfler ve seslerle konuşmuştur. Bu durumda ya bu harfler ve seslerle tek seferde konuşmuş olmalı, ya da harfleri ardı ardına dizerek peş peşe konuşmuş olmalıdır. Birinci durum imkânsızdır, zira böyle bir durumda Kur'an'ın şu anda mevcut olan nazmının (söz diziminin) meydana gelmesi imkânsız olurdu, bu durumda da belli bir söz dizimine sahip olan Kur'an'ın Allah kelamı olmaması gerekirdi. İkinci durumda da imkânsızdır, çünkü böyle bir durumda da harfler ve sesler ardı ardına gelmiş olacağı için ezeli olmayacak, belli bir süre içinde ortaya çıkmış olacaklardır. Adam benim bu sözlerimi duyunca, "O halde biz yine bildiğimiz gibi inanmalı ve seleften gelen sözleri olduğu gibi kabul etmeliyiz" dedi. Ben de onun kalbinin bu kadar salim ve temiz olmasına şaşırmıştım. Aklı başında insanların görüşlerine gelince; bunlar Kur'an'ı oluşturan harf ve seslerin ezeli değil, sonradan var olduklarını kabul etmişler, fakat bunlara mahlûk/yaratılmış denilip denilemeyeceği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimileri bunların mahlûk olduğunu söylerken kimileri bunların ezeli kelamı ifade eden harf ve sesler olduklarını söylemekle yetinmiştir. Diğer taraftan bu harf ve seslerin Allah'ın zatı ile mi kaim oldukları yoksa Allah tarafından bir başka cisimde mi yaratıldıkları hususunda da ihtilaf etmişlerdir. Birinci görüşü Kerramiye mezhebi, ikinci görüşü de Mu'tezile mezhebi savunmuştur. Allah'ın kelamının ezeli bir sıfat olduğunu ve bu harf ve seslerin onları ifade eden şeyler olduklarını söyleyen Eş'arîler ise, "*hiçbir beşer Allah ile konuşamaz, ancak şu üç şekilde,..*" ayetinde söz edilen konuşma ve duymanın, peygamber veya melek tarafından bu harf ve seslerden münezzeh (soyut) kelamı bir perde ardından işitmesi olduğunu söylemiş ve şöyle demişlerdir; "Allah bir cisim olmadığı ve her hangi bir mekanda olmadığı halde görülmesi imkansız olmadığına göre, herhangi bir harf veya ses olmayan ilahî kelamın işitilmesi neden imkansız olsun ki?!" Semerkant'lı Ebu Mansur el-Maturidî ise ilahî zat ile kaim olan bu kelam sıfatının işitilmesinin mümkün olmadığını, işitilen şeyin Allah tarafından, Musa'ya yapılan konuşma esnasında olduğu gibi bir ağaçta yaratılan harfler ve sesler olduğunu söylemiştir ki bu görüş Mu'tezilenin görüşüne yakındır... Kadı[106] şöyle demiştir; "Bu ayet, birçok yönden Allah kelamının yaratılmış (muhdes) olduğuna delalet eder. Birincisi; ayette geçen "konuşması" ifadesinin başında yer alan "en" (mesi/ması" edatı, muzari fiil ile kullanıldığında gelecek zaman anlamı verir ki bu da, konuşmanın ilerde olacağı ve yaratılmış olduğu anlamına gelir. İkincisi, Kelam'ı "vahy" ile ifade etmesi onun yaratılmışlığını gösterir. Zira vahy kelimesi, sözün olabildiğinde hızlı iletilmesi anlamına gelir. Üçüncüsü; "ya da bir elçi gönderir ve izni ile dilediğini vahyeder" ifadesi, melek'in peygambere ilettiği "kelam" ile Allah'ın melek'e ilettiği "kelam"ın aynı olmasını

106 Muhtemelen Mu'tezilenin büyük âlimlerinden biri olan ve mezhebin görüşlerini "el-Muğnî" ve "Şerhu Usuli'l-Hamse" adlı kitaplarında derleyen Kadı Abdulcebbar el-Hemedânî'yi kast etmektedir.

gerektirir. Melek'in peygambere ilettiği kelam muhdes/yaratılmış olduğuna ve Allah'ın melek ile ilettiği kelam da onun aynısı olduğuna göre, onun da muhdes olması gerekir. Çünkü muhdesin aynısı olan şey de muhdestir. Dolayısıyla Melek'in Allah'tan işittiği kelamın muhdes olduğunu söylemek gerekir. Dördüncüsü; "Ya da bir elçi gönderir ve o elçi onu vahyeder" ifadesi, vahyetme eyleminin gönderme eyleminden sonra gerçekleştiğini gösterir. Bu durumda, bir başka şeyden sonra gerçekleşen bir şeyin muhdes olması kaçınılmazdır." Râzî bu itirazlara şöyle cevap verir; "Sizin bu söylediğiniz tüm deliller Allah kelamı ile değil, harfler ve sesler ile ilgilidir. Evet, Allah kelamının iletildiği harf ve seslerin muhdes olduklarını kabul ediyoruz ki bu durum aklın bedihi ilkeleri gereği apaçık ortadadır. O halde, Kur'an'ın zahiri ve aklın bedihi ilkeleri ile açık olan böyle bir durumu ispat etmek için ne diye uğraşıyorsunuz ki?!

Allah'ın kelamının (Kelamullahın) muhdes(yaratılmış) mi yoksa kadim (ezeli) mi olduğu konusunda, yani yukarıdaki ifadelerde kendisinden hiç söz edilmeden geçiştirilmiş olan "halku'l-kur'an" meselesi hususunda şunu söyleyelim: Bu konuyu ve siyasi arka planını "*el-musakkafun fi'l-Hadarati'l-Arabiyye: Mihnetu İbn Hanbel ve Nekbetu İbn Rüşd*" adlı eserimizde detaylıca incelemiştik. Dileyen oraya müracaat edebilir. Burada sadece kelamcıların konuyla ilgili "itikat" çerçevesindeki tartışmalarını özetlemekle yetineceğiz.

Abbasi döneminin başlarında kelamcılar arasında cereyan eden mücadele ve münakaşalarda merkezi bir yere sahip olan bu konu etrafında kelam âlimleri o kadar çok ihtilaf etmişler ve değişik görüşler ortaya atmışlardır ki, bu konu, ilgili tartışmalara katılan âlimlerin uğraştıkları ilim dalının isminin "kelam" olmasında sebep olmuştur. Nitekim bazı mezhepler tarihçilerinin ifadelerine göre "kelamcıların tartıştıkları, birbirlerini yedikleri en bariz mesele, "kelamullah" meselesi olmuştur."[107]

Buradaki itikadî sorun özet olarak şudur: Mu'tezile âlimleri bütün düşüncelerini "tevhid" esası üzerine bina etmişler ve Allah'ın herhangi bir yönden bir ortak sahibi olarak görülmesini reddetmişlerdir. Başlangıçta bu fikir, varlığın karanlık/şer ve aydınlık/hayr şeklinde iki temel aslının olduğunu savunan Maniheizme tepki olarak doğmuştu. Zira Mu'tezile âlimleri bu akıma karşı amansız bir fikir savaşına girişmişler ve bu çerçevede Allah'tan başka her şeyin yaratılmış olduğunu savunmaya başlamışlardı. Allah'ın zatı ile sıfatları arasındaki ilişki gündeme geldiğinde de; hayat, ilim, işitme vb sıfatların ilahî zat üzerine ilave edilmiş ve dolayısıyla onun

107 Bkz: Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristanî, el-Milel ve'n-Nihal (I-III), Thk: M. Seyyid Keylani, Kahire, 1967, I/92 vd.

gibi ezeli olan sıfatlar olarak görülmesini, dolayısıyla da Allah'tan başka ezeli varlıkların da düşünülmesini (taaddudi kudema) ve böylece tevhid düşüncesinin yıkılmasını önlemek için, bu sıfatların ilahî zatın aynısı olduklarını söylemişlerdi. İşte Kelam sıfatı da bu sıfatlar arasında bulunduğu ve Kur'an da kelam sıfatı olduğu için, onun da ezeli değil, yaratılmış olması kabul edilmeliydi, aksi takdirde Allah'la beraber başka bir ezeli varlık daha düşünülmüş ve böylece, tevhid fikrine aykırı düşülmüş olacaktı.

Kur'an'ın yaratılmış olduğunu söyleyen bu düşünceye cevaben Ehl-i Sünnet âlimleri tamamen ters bir tavır geliştirdiler ve Kur'an'ın yaratılmamış olduğunu savundular. Allah'ı bir beşer gibi düşünen aşırı Müşebbihe fırkası da bu gruptan sayılırlar. Bunlar Kur'an'ın kadim/ezeli olduğunu ve onu oluşturan harf ve seslerin de ezeli olduklarını söylemişlerdir. Bu görüşü delillendirmek üzere de Kur'an'ın Allah kelamı olduğunu, harf ve sesten bağımsız kelamın düşünülemeyeceğini söylemişlerdir. Yine bu çerçevede birçok rivayet de nakletmişlerdir ki bunlardan birinde Hz. Peygamber şöyle der; *"Allah Teâlâ kıyamette, evvelkilerin ve sonrakilerin tümünün duyacağı bir ses ile nida eder."* Yine bu meyanda aktardıkları bir diğer rivayete göre *"Hz. Musa Allah'ın kelamını tıpkı bir zincirin şakırdamasının işitildiği gibi işitmiştir."*[108]

Ehl-i Sünnetin selefi kanadı ise bu aşırı tecsim ve teşbihi (antropomorfizmi) reddetmiş ve "kelam" kavramı içerisinde iki farklı unsur arasında ayrım yapma yoluna gitmiştir. Buna göre kelamın içerdiği anlamlara "kelam-ı nefsi", onu dile getiren harf ve seslere ise "kelam-ı lafzi" denilmiştir. Bu ayrımdan sonra da "Kur'an yaratılmamıştır" ifadesi ile onun manalarının, yani kelam-ı nefsinin yaratılmamış olduğunun kast edildiği, lafızların ise yaratılmış olduğu söylenmiştir. Bu görüşü savunanlardan biri, tartışmalardan bir orta yol ile çıkmaya çalışan Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'dir. Eş'arî "Kur'an Allah kelamıdır" cümlesinin delaleti ile medlulü arasında ayrım yapmış ve Cebrail'in dilinden Hz. Peygamber'e aktarılan lafızların ve ibarelerin ezeli kelama "delalet" ettiklerini ve yaratılmış olduklarını; bunların delalet ettiği medlulün, yani mananın ise ezeli ve yaratılmamış olduğunu söylemiştir. Yine o, "okuma" ve "okunan şey" kavramları ile "zikir" ve "zikredilen şey" kavramları arasında benzerlik kurmuş, birincilerin yaratılmış, ikincilerin ise ezeli olduklarını söylemiştir.[109] Bu anlamda konuşan kişi, yani mütekellim, Mu'tezilenin dediği gibi "konuşma eylemini

108 a.g.e. 106
109 a.g.e.

yapan" değil, "konuşmanın/kelamın kendisi ile kaim olduğu zat"[110] anlamına gelmektedir.

Mu'tezile âlimleri ise "kelamullah" konusunu "fiili sıfatlar" başlığı altında incelerler. Onlara göre kelam bir fiildir, zira güzel ya da çirkin olabilir. Bu özellikteki şeyler de "adalet" ilkesi kapsamına girerler.[111] Nitekim Allah'ın, Peygamber'ine Kur'an'ı indirmesi O'nun adaletinin bir sonucudur. Zira böylece bu Kur'an onun peygamberliğinin delili ve nişanesi olacaktır. Diğer taraftan Allah bu Kur'an'ı, bize hükümleri gösteren bir kaynak kılmıştır ki bizler helal-haram konularında ona müracaat edelim. Bu anlamda Kur'an, "kılınmış" (kaynak olarak düzenlenmiş) bir şeydir, dolayısıyla da mahlûktur. İşte bu mahlûk olan şey, yani bugün elimizde okuduğumuz ve dinlediğimiz bu Kur'an, her ne kadar "Allah onu sonradan var etmiştir" cümlesini hakiki anlamda söylemesek de, sonuçta hakiki anlamda Allah'a nispet edilir. Burada durum tıpkı bugün okuduğumuz ve dinlediğimiz bazı şiirlerin İmru'l-Kays'a izafe edilmesi gibidir ki hakiki anlamda İmru'l-Kays bugün bu şiirlerin okunuşunu veya dinlenişini var etmemektedir.[112] Gerçi Mu'tezile içerisinde Kur'an'ın hem mana hem lafız olarak yaratılmış olduğunu, lafız olarak mahlûk olmasının harf ve ses gibi muhdes şeylerden mürekkep olması nedeniyle, anlam olarak mahlûk olmasının ise mahlûk muhataplara yönelik emirler, nehiyler ve haberler içermesi nedeniyle olduğunu söyleyenler de vardır. Diğer bir Mu'tezile grubu ise Allah'ın Kur'an'ı Levh-i Mahfuz'da yarattığını ve onun oradan bize nakledilmesinin caiz olmadığını, zira bir şeyin aynı anda iki yerde birden bulunamayacağını, dolayısıyla bizim bugün okuduğumuz ve işittiğimiz şeyin Levh-i Mahfuz'daki Kur'an'dan hikâye edilmiş Kur'an olduğunu ve dolayısıyla bu Kur'an'ın bizim fiilimiz ve yaratımımız olduğunu söylemişlerdir.[113]

Kur'an'ın mahlûk mu yoksa ezeli mi olduğu konusunda cereyan eden bu itikadî tartışmanın ardında aslında bir siyasi arka plan mevcuttur ki bütün bu tartışmaları ve nihayetinde varılan engizisyon (mihne) olayını anlamlandıran, anlaşılır kılan şey de bu siyasi arka plandır. Nitekim konunun bu boyutunun hacmi ve sonuçları, bu boyut ile ilgilenmeyen araştırmacıların tasavvur edemeyecekleri kadar önemlidir. (Detaylar için el-Müsekkafun" adlı eserimize bakılabilir.)

110 Yani konuşma eylemini gerçekleştiren kişi onu yaratan kişi değildir. Nitekim âlim kelimesi, ilim denen şeyi kendisinde yaratan kimseye değil, ilim sıfatına sahip olan kişiye denilir.

111 Bilindiği üzere Mu'tezile mezhebinin beş temel ilkesi vardır ve onlar hemen bütün kelamî meseleleri bu beş ilkeye irca ederek ele almışlardır. Adalet de bu ilkelerden biridir. Buradaki cümlede ifade edilmek istenen şey de bu olmalıdır. (Çev.)

112 Kadı Abdülcebbar, Şerhu Usuli'l-Hamse, Thk: Abdülkerim Osman, Kahire, 1965, s. 528

113 Şehristanî, a.g.e, s.70

62- ZUHRUF SÛRESİ
سورة الزخرف

Bu sûrenin bazı ayetleri hakkında bir takım görüşlerden ve itirazlardan söz eden çeşitli rivayetler nakledilmiştir. Bunlardan birinde Kureyşliler, "Muhammed'e inananların her birinin peşine bir adam takalım" derler ve Ebubekir'in peşine Talha'yı takarlar. Bir gün Talha Ebubekir'in peşinden takip ederken, kalabalık bir grup içine geldiklerinde Ebubekir döner ve "Benden ne istiyorsun?" diye sorar. O da, "Lat ve Uzza'ya ibadet etmeni istiyorum" der. Bunun üzerine Ebubekir "Lat nedir?" der. Talha "Rabbimiz" cevabını verir. Ebubekir, "Peki Uzza nedir?" der. O ise "Allah'ın kızlarıdır" der. Ebubekir buna "Peki onların anneleri kimdir?" diye karşılık verince Talha söyleyecek bir şey bulamaz ve arkadaşlarına dönüp, "Sorduğu soruya cevap verin" der. Ama kimse cevap veremez. Bunun üzerine Talha, "Kalk ey Ebubekir, şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed O'nun peygamberidir" der. Bu olay üzerine de, "Kim Rahman'ın zikrinden yüz çevirirse onun peşine bir şeytan takarız" ayeti indirilir.

Yine bu rivayetlerin birinde Hz. Peygamber Kureyşlilere, "Allah'tan başka tapınılan şeylerin hiçbirinde bir hayır yoktur" der. Onlar da, "Demek sen kendisine kulluk edilen, fakat bir peygamber ve salih bir insan olan İsa'nın da hayırsız olduğunu iddia ediyorsun!" derler. Bunun üzerine "Meryem oğlu İsa misal olarak verilince senin halkın ondan yüz çevirdi" ayeti indirilir. Yine bir diğer rivayete göre üç Kureyşli Kâbe'nin örtüsünün yanı başında iken biri, "Sizce Allah konuştuklarımızı duyar mı?" der. Diğerlerinden biri, "Sesli konuşursan duyar, ama kısık sesle konuşursan duymaz" der. Bunun üzerine, "Demek onlar bizim sırlarını ve fısıltılarını duymadığımızı sanıyorlar!" ayeti indirilir.

Diğer taraftan kimilerine göre bu sûrenin indiriliş tarihi, peygamberliğin sekiz veya dokuzuncu yılıdır. Bu, bizim Hâmim sûrelerini, yedinci

yıldan onuncu yıla kadar süren muhasara döneminde indirilmiş olarak değerlendirmemize de uygun düşmektedir.

1- Mukaddime: Bu kitabın aslı Ümmü'l-Kitaptadır

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ (1) وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ (2) اِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (3) وَاِنَّهُ فِى اُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4: Hâ Mîm. Apaçık Kitab'a andolsun ki, iyice anlayasınız diye Biz, onu Arapça bir Kur'an yaptık. Şüphesiz o, katımızdaki ana kitapta[114] *mevcuttur, (çok yüce bir makamdadır,) hikmetlerle doludur.*

2- O'nun yarattıklarını O'nun parçası saydılar ve Rahman istemeseydi bunlara tapınmazdık dediler

اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ (5) وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِى الْاَوَّلِينَ (6) وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (7) فَاَهْلَكْنَآ اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلِينَ (8) وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ (9) اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (10) وَالَّذِى نَزَّلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً بِقَدَرٍ فَاَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ (11) وَالَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْاَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ (12) لِتَسْتَوُا عَلٰى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ اِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِى سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ (13) وَاِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ (14) وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ (15) اَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَاَصْفٰيكُمْ بِالْبَنِينَ (16) وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ (17) اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِى الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ (18) وَجَعَلُوا الْمَلٰئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ (19) وَقَالُوا لَوْ شَآءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ

114 Ümmü'l-Kitabın Levh-i Mahfuz olduğu söylenmiştir. "*Kur'an'a Giriş*" adlı eserimizin sekizinci faslına bakınız.

(20) اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهٖ فَهُمْ بِهٖ مُسْتَمْسِكُونَ (21) بَلْ قَالُوٓا اِنَّا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ (22) وَكَذٰلِكَ مَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَآ اِنَّا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ (23) قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَآءَكُمْ قَالُوٓا اِنَّا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ (24) فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (25) وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهٖٓ اِنَّنِى بَرَٓاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ (26) اِلَّا الَّذِى فَطَرَنِى فَاِنَّهُ سَيَهْدِينِ (27) وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِى عَقِبِهٖ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (28) بَلْ مَتَّعْتُ هٰٓؤُلَآءِ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى جَآءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ (29) وَلَمَّا جَآءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ وَاِنَّا بِهٖ كَافِرُونَ (30)

5-30:İnanmıyorsunuz diye (Kur'an'ı indirmekten ve) sizi uyarmaktan geri mi duralım? Hâlbuki daha önceki toplumlara da nice peygamberler göndermiştik. Onlar da kendilerine gelen her peygamberle mutlaka alay ediyorlardı. Biz, (Kureyşlilerden) daha çetinlerini de helâk ettik. Daha önce onlardan söz etmiştik! Kaldı ki (Kureyşlilere,) "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka, "Onları mutlak güç sahibi, Allah yarattı" diyeceklerdir. O, yeryüzünü size beşik yapan ve gideceğiniz yere ulaşasınız diye sizin için orada yollar var edendir. O, gökten ihtiyacınıza göre yağmur indirendir. Biz yağmurla ölü araziyi canlandırdık. İşte siz de, kıyamet gününde böyle diriltileceksiniz. O, bütün çiftleri yaratan, üzerlerine kurulasınız, sonra da, kurulduğunuzda, Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve "Bunu hizmetimize veren Allah'ın şanı yücedir. Bunlara bizim gücümüz yetmezdi. Şüphesiz biz Rabbimize döneceğiz" diyesiniz diye sizin için bindiğiniz gemileri ve hayvanları yaratandır. Bütün bu delillere rağmen (Kureyşli müşrikler yine de "Melekler Allah'ın kızlarıdır" demek sûretiyle) kullarından bir kısmını O'nun parçası[115] saydılar. Şüphesiz insan apaçık bir nankördür. Yoksa Allah, yarattıklarından kendisine kızlar edindi de, sizler erkek evlatları tercih ediyorsunuz diye oğulları size mi seçip ayırdı?

115 Burada geçen "parça" kelimesinin anlamı konusunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Kimilerine göre "parça" Arap dilbilimcileri tarafından "kızlar" olarak anlamlandırılır. Lisanu'l-Arap sözlüğünün yazarı bu görüşe çekince ile yaklaşmış ve şöyle demiştir; "Ebu İshak, parça kelimesinin kızlar anlamına geldiğini gösteren bir şiirden söz etmiştir, fakat bu şiirin kadim bir şiir mi yoksa sonradan yazılmış bir şiir mi olduğunu bilmem." Ardından da bizim metin içerisinde tercih ettiğimiz anlamı tercih etmiştir. Zemahşerî ise şöyle der; "Eğer müşriklere gökleri ve yeri yaratanın kim olduğunu sorsan onları Allah'ın yarattığını itiraf ederler, fakat bu itirafa rağmen bazı kullara ilahî nitelik atfederler. Kullarından bazılarını ona parça yaparlar ifadesi, onların "Melekler Allah'ın kızlarıdır" ifadelerine göndermedir. Böylece, tıpkı çocuk babasının bir parçası görüldüğü gibi, melekleri Allah'ın bir parçası olarak görmüş olurlar. Bu arada "parça" kelimesinin Arap dilinde "kızlar" anlamına geldiğinin söylenmesi Araplara iftiradır ve tefsirde ortaya sonradan atılan bidatlerdendir."

Onlardan biri, Rahman'a isnat ettiği kız çocuğu ile müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü simsiyah kesilir. "Süs içerisinde yetiştirilen ve tartışmada delilini erkekler gibi açıklayamayanı evlat olarak ne yapayım"[116] *der. Onlar, Rahman'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular? (Kız mı erkek mi olduklarını nereden biliyorlar?*[117]*) Onların yalan şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır. "Eğer Rahman dileseydi, biz onlara kulluk etmezdik" dediler.*[118] *Bu konuda hiçbir bilgileri*

116 Müfessirler bu ifadeyi Allah'ın sözü olarak düşünmüş ve açıklamışlardır. Kimileri Allah'ın bu sözü müşrikleri yadırgayıcı bir soru üslubuyla söylediğini, kimileri de burada kast edilen kız çocuğunun müşriklerin tapındıkları ve altın, gümüş gibi takılarla süslenen putlar olduğunu söylerler. Oysa kanaatimize göre bu ifade, kız çocuğu müjdesini alan, fakat buna üzülen müşrik kişinin ağzından aktarılmaktadır. Müfessirlerin yorumunda kız çocuğunun tahkir edildiği ifadeler Allah'a isnat edilmekte, böylece kadının konumunun ve değerinin düşürülmesi söz konusu olmaktadır. Bizim yorumumuza göre ise bu ifade Kureyşlilere aittir. Nitekim bu ifade gerçekten de Kureyşli müşriklerin kadına bakışlarını dile getirmektedir.

117 Bilindiği gibi Arapçada Melek kelimesi tekil ve erkek formundadır. Melak kelimesi ise İbrancadır, hatta belki de Sami dillerinin ortak kelimelerinden biridir. Tevrat'ta "meleak" şeklinde geçer ve İslam'daki melek ile aynı anlamda kullanılır. Âdem'in cennetten kovuluşunun anlatıldığı bölümde şöyle denilir; "Böylece Rab Tanrı yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Âdem'i Aden bahçesinden çıkardı. Onu kovdu. Yaşam ağacının yolunu denetlemek için de Aden bahçesinin doğusuna Keruvlar ve her yana dönen alevli bir kılıç yerleştirdi." (Tekvin, 3/23-24) Keruvlar Allah'ın yanında bulunan ve dilediği yere gönderdiği kanatlı meleklerdir (mukarreb melekler) Yine Tevrat'ta Yakup Peygamberin ağırbaşlılığı hakkında şöyle denilir; "Düşte yeryüzüne bir merdiven dikildiğini, başının göklere eriştiğini gördü. Tanrı'nın melekleri merdivenden çıkıp iniyorlardı. Rab yanı başında durup, "Atan İbrahim'in, İshak'ın Tanrısı Rab benim" dedi." (Tekvin, 28/12-13) Ayrıca Kerubilerden başka, helak meleklerinden de söz edilir; (Bkz: Mezmurlar 5 ve 49) Yine İşaya da şöyle denilir; "Sirafim meleklerinin her biri altı kanatlıdır, ilahî huzurda bulunur ve O'nu tespih ederler." "Bu gün Rab gökteki sakıtin meleklerine ve yere düşenlere ceza veriyor"

118 Müfessirler, mezhep bağlılığı nedeniyle, bu ayetin tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. Örneğin Mu'tezilenin yaman düşmanı olan Kurtubî şöyle der; "Müşrikler alaycı bir tavırla, 'Eğer Rahman sizin iddia ettiğiniz gibi bizim şirk koşmamamızı dileseydi bizler şirk koşmazdık' demişlerdir. Bu, doğru bir sözün müşrikler tarafından yanlış bir amaçla kullanılmasıdır. Zira her şey Allah'ın iradesi ile gerçekleşir. İradesi ve ilmi her şeyde gereklidir ve bu söz ile delil getirilebilir." Zemahşerî ise bu görüşü reddeder ve bunun insan iradesini reddeden Cebriyecilerin görüşü olduğunu söyler. İfadeleri şöyledir; "Bazıları müşriklerin bunu alaycı bir şekilde söylemelerinin yanlış olduğunu, eğer ciddi bir şekilde söylemiş olsalar mü'min olacaklarını söylerler. Bu görüşe karşı ne dersin diyecek olursan şöyle derim; Onların bunu alaycı bir şekilde söylediklerine dair bir delil yoktur. Bu, temelsiz bir iddiadır. Kaldı ki Allah onların bu sözlerini kendilerini kınamak ve kâfirliklerini sergilemek üzere zikretmektedir. Buna göre onlar Allah'a parça isnat etmişler, onun kendisine kızları alıp müşriklere erkekleri verdiğini söylemişler, saygıdeğer melekleri kızlar olarak görmüşler, onlara tapınmışlar ve 'Eğer Allah dilemeseydi bunlara tapınmazdık' demişlerdir. Eğer bunu alaycı bir dille söylemiş olsalardı, o zaman bundan önce onlar hakkında söylenenler de alaycı bir şekilde söylenmiş sözler olmalıydı, dolayısıyla onlar aslında bütün bunları ciddi olarak söylememiş olmalıydılar. Böyle bir şey söz konusu olamayacağına göre, geriye onların bu sözleri ciddiyetle söylemiş olmaları kalmaktadır ve bütün bu söyledikleri, birer "küfür kelimesi"dir. Eğer önceki ifadelerin değil de sadece son ifadenin alay maksatlı söylendiğini iddia ederlerse onlara, 'Allah'ın kitabı ile böylesine oyunlar oynamak haddinize değildir, bu kitabın önünden veya ardından batıl ilişemez!' deriz. Kaldı ki eğer bu söz doğru olsa ve onlar bunu alaycı bir dille söylemiş olsalar, o zaman "Onların bildikleri bir şey yok, sadece uyduruyorlar" şeklinde gelen ayetin bir anlamı olmazdı. Zira alaycı bir yolla kelime-i tevhid sözünü söyleyene verilecek cevap, onun yalan söylediğini ifade etmek değil, alaycılığına

yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar. Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar? Hayır! Onlar sadece, "Şüphesiz biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz" dediler. İşte böyle, Biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı göndermedik ki, oranın zenginleri, "Şüphe yok ki biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz" demiş olmasınlar. Gönderilen uyarıcı, "Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?" dedi. Onlar, "Biz kesinlikle sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz" dediler. Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonu, bak nasıl oldu! Hani İbrahim, babasına ve kavmine şöyle demişti: "Şüphesiz ben sizin taptıklarınızdan uzağım, sadece beni yaratana taparım. O beni doğru yola iletecektir." İbrahim bunu, belki dönerler diye, ardından gelecekler arasında kalıcı bir söz yaptı. Doğrusu (Mekke müşriklerini) ve atalarını Kur'an ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar dünya nimetlerinden yararlandırdım, buna rağmen onlar kendilerine Kur'an gelince, "Bu bir büyüdür, biz onu kesinlikle inkâr ediyoruz" dediler.

3- Sana vahyedilene sımsıkı sarıl! Doğru yolda olan sensin!

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ (31) اَهُمْ يَقْسِمُونَ
رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ
فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا
يَجْمَعُونَ (32) وَلَوْلَآ اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ
لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ (33) وَلِبُيُوتِهِمْ اَبْوَابًا وَسُرُرًا
عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَ (34) وَزُخْرُفًا وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ
رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ (35) وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ
قَرِينٌ (36) وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ (37) حَتّٰٓى
اِذَا جَآءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ (38) وَلَنْ
يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِى الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ (39) اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ

cevap vermek olmalıdır. Zira konuşmacı doğru bir şey söylüyorsa, onu ister ciddiyetle söylesin ister alaycı olarak söylesin, söylediğini yalanlamak caiz değildir." Bence (zâid) ayetin anlamı gayet açıktır: Kur'an onların melekleri Allah'ın kızları olarak gördüklerini, fakat bu konuda hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını, aksine kehanet ve müneccim bilgileri ile bir şeyler uydurduklarını ifade ediyor. Dolayısıyla onlar bu ifadeleri alay için değil, atalarını taklit ettikleri için söylemektedirler. Aslında onların esas tutumları, "Biz atalarımızı böyle yapar bulduk" şeklindeki ifadelerinde ve Peygamber'e yönelik tıpkı geçmişteki toplumların söyledikleri gibi, "Size gönderileni inkâr ediyoruz" şeklindeki sözlerinde ifade edilmektedir.

اَوْ تَهْدِى الْعُمْىَ وَمَنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (40) فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ (41) اَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِى وَعَدْنَاهُمْ فَاِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ (42) فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِى اُوحِىَ اِلَيْكَ اِنَّكَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (43) وَاِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ (44) وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ (45)

31-45: (Kureyşliler) "Bu Kur'an, (Mekke veya Taif'ten) bir ileri gelen kişiye indirilseydi ya!" dediler. Rabbinin rahmetini, (yani nübüvveti) onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, çeşitli alanlarda kimini kimine üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır. Eğer bütün insanlar kâfirlere verdiğimiz nimetlere bakıp küfürde birleşen bir tek ümmet olacak olmasalardı, Rahman'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve merdivenler yapardık. Evlerine gümüşten kapılar ve üzerine yaslanacakları koltuklar ve altın süslemeler yapardık. Bütün bunlar, sadece dünya hayatının geçimliğidir. Rabbinin katında ahiret ise, O'na karşı gelmekten sakınanların, yani mü'minlerindir. Kim, Rahman'ın Zikri'ni görmezlikten gelir, onu inkâr ederse, Biz onun peşine bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar. Sonunda Bize geldiğinde, arkadaşına, "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!" der. (Ey Kureyşliler,) sizlere "Bu temenniniz bugün size asla fayda vermez. Çünkü zulmettiniz. Bugün şeytanlarınızla beraber azapta ortaksınız" denecektir. Sağırlara sen mi duyuracaksın yahut körleri ve apaçık bir sapıklık içinde olanları sen mi doğru yola ileteceksin? Ya Biz seni bu dünyadan alırız da onlardan (dünyada iken) intikam alırız yahut da, onlara yaptığımız tehdidi sana (sen hayatta iken) gösteririz ki, Bizim onlara gücümüz yeter. Öyle ise sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen doğru bir yol üzeresin. Şüphesiz bu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüt ve bir şereftir, ondan hesaba çekileceksiniz. Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor: Rahman'dan başka kulluk edilecek ilâhlar var etmiş miyiz?[119]

4- Firavun halkını küçümsedi, onlar da ona itaat ettiler

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ فَقَالَ اِنِّى رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (46) فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِاٰيَاتِنَآ اِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ (47) وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ اِلَّا هِىَ

119 Tevrat ve İncil'in putlar hakkındaki tavrı için, birinci ciltte üçüncü bölümün sonundaki değerlendirmemize bakınız.

اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَا وَاَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (48) وَقَالُوا يَآ اَيُّهَ السَّاحِرُ
ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ (49) فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِذَا
هُمْ يَنْكُثُونَ (50) وَنَادٰى فِرْعَوْنُ فِى قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ اَلَيْسَ لِى مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ
الْاَنْهَارُ تَجْرِى مِنْ تَحْتِىۚ اَفَلَا تُبْصِرُونَۙ (51) اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِنْ هٰذَا الَّذِى هُوَ مَهِينٌ
وَلَا يَكَادُ يُبِينُ (52) فَلَوْلَآ اُلْقِىَ عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ اَوْ جَآءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ
مُقْتَرِنِينَ (53) فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاَطَاعُوهُ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (54) فَلَمَّآ اٰسَفُونَا
انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَۚ (55) فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْاٰخِرِينَۚ (56)

46-56: Andolsun, Biz Musa'yı mucizelerimizle Firavun'a ve ileri gelen adamlarına göndermiştik de o, "Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim" demişti. Musa mucizelerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mucizelere gülüyorlar! Onlara gösterdiğimiz her bir mucize önceki benzerinden daha büyüktü. Doğru yola dönsünler diye, onları azaba uğrattık. Onlar azabı görünce "Ey büyücü! Sana verdiği söze dayanarak, bizim için Rabbine dua et. Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz" dediler. Fakat Biz onlardan azabı kaldırınca bir de bakmışsın sözlerinden dönüyorlar. Firavun, kavmine seslenerek dedi ki: "Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor Hâlâ görmüyor musunuz? Yoksa ben, şu zavallı, nerede ise maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim? Eğer doğru söylüyorsa ona altın bilezikler atılmalı yahut onunla beraber bulunmak üzere melekler gelmeli değil miydi?" Firavun, kavmini aptal yerine koydu, onlar da kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdu. Onlar Bizi bu şekilde öfkelendirince Biz de onlardan öç aldık, hepsini suda boğduk. Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık.

5- İsa'yı örnek gösterdi ve "Bizim ilahlarımız mı daha hayırlı, yoksa o mu?" dediler

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ (57) وَقَالُٓوا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ
هُوَۚ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًاۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ (58) اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا
عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِىٓ اِسْرَآئِيلَۚ (59) وَلَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلٰٓئِكَةً فِى
الْاَرْضِ يَخْلُفُونَ (60) وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِۚ هٰذَا صِرَاطٌ
مُسْتَقِيمٌ (61) وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُۚ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ (62) وَلَمَّا جَآءَ عِيسٰى
بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِى تَخْتَلِفُونَ فِيهِۚ

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ (63) اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ (64) فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ اَلِيمٍ (65) هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (66) اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ (67) يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَآ اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ (68) اَلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ (69) اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ (70) يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَاَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ وَاَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (71) وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِى اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (72) لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ (73) اِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِى عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ (74) لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ (75) وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ (76) وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ (77) لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ (78) اَمْ اَبْرَمُوا اَمْرًا فَاِنَّا مُبْرِمُونَ (79) اَمْ يَحْسَبُونَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ (80) قُلْ اِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَاَنَا اَوَّلُ الْعَابِدِينَ (81) سُبْحَانَ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ (82) فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِى يُوعَدُونَ (83)

57-83: Meryem oğlu İsa bir örnek olarak anlatılınca müşrikler hemen yaygaraya başladılar, "Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa İsa mı?" dediler. Maksatları sırf seni susturmaktı. Nitekim onlar sana kin kusmaktadırlar. İsa, sadece, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğullarına örnek kıldığımız bir kuldur, (yoksa Hıristiyanların iddia ettikleri gibi Allah'ın oğlu değildir.) Eğer dileseydik, içinizden yeryüzünde sizin yerinize geçecek melekler yaratırdık. Şüphesiz bu Kur'an size Kıyametin kopacağının bilgisini vermektedir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur. Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır. İsa, apaçık mucizeleri getirdiği zaman şöyle demişti: "Ben size hikmeti getirdim ve hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyle ise, Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin." Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk edin, işte bu doğru bir yoldur. Ama aralarından çıkan gruplar ayrılığa düştüler. Elem dolu bir günün azabından vay o zulmedenlerin hâline! Onlar bu tavırlarıyla, kıyamet gününün ansızın gelmesini beklemektedirler, hâlbuki bunun farkında değillerdir. O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman

olurlar. Allah, şöyle der: ("Ey ayetlerimize iman eden ve Müslüman olan kullarım!) Bugün size korku yoktur, siz üzülmeyeceksiniz de. Siz ve eşleriniz sevinç ve mutluluk içinde cennete giriniz." Onlar için altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. Siz orada ebedî olarak kalacaksınız. İşte bu, yapmakta olduklarınıza karşılık size bahşedilen cennettir. Orada sizin için bolca meyve var, onlardan yersiniz. Suçlular cehennem azabında devamlı kalacaklardır. Azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde ümitsizdirler. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar, kendileri zalim idiler. Görevli meleğe şöyle seslenirler:"Ey Mâlik, Ey cehennem görevlisi! Rabbin bizim işimizi bitirsin." O da, "Siz hep böyle kalacaksınız" der. Andolsun, size hakkı getirdik. Fakat çoğunuz haktan hoşlanmayanlarsınız. Demek onlar Elçimiz Muhammed'e tuzak kurma konusunda kesin karar verdiler! Doğrusu Biz de elçimizi koruma konusunda kararlıyız. Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar? Hayır, öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktadırlar. Ey Muhammed! De ki: "Eğer Rahman'ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurdum." Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın da Rabbi olan Allah, onların nitelendirmelerinden uzaktır. Bırak onları, tehdit edildikleri güne kavuşana kadar, oyalanadursunlar.

6- Sonuç: Peygamber, "Rabbim! Halkım inanmıyor!" diye yakındı, ona şöyle cevap verildi; "Bırak onları!"

وَهُوَ الَّذِى فِى السَّمَآءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (84) وَتَبَارَكَ
الَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَاِلَيْهِ
تُرْجَعُونَ (85) وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ (86) وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ (87) وَقِيلِهِ
يَا رَبِّ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ (88) فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (89)

84-89: O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh olandır. O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin hükümranlığı kendisine ait olan Allah yücedir! Kıyametin bilgisi de yalnız O'nun katındadır ve yalnızca O'na döndürüleceksiniz. O'nu bırakıp taptıkları şeyler şefaat edemezler.[120] Ancak bilerek hakka şahitlik edenler şefaat edebilirler. Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler. Öyleyken nasıl döndürülüyorlar? Onun (Muhammed'in), "Ya Rabbi!" demesine andolsun ki, şüphesiz bunlar

120 Rivayete göre Kureyşliler, "Eğer Muhammed'in söylediği diriliş doğruysa, biz zaten meleklere ibadet ediyoruz, dolayısıyla onlar bize haydi haydi şefaat ederler" demişler, buna cevap olarak da, "Melekler kıyametin ve yeniden dirilişin hak olduğuna iman eden ve ona göre yaşayan kimselerden başkasına şefaat edemezler" denilmiştir.

iman etmeyen bir kavimdir. Şimdilik sen onları bırak, tavırlarına üzülme ve "Size selâm olsun" de. Sen kendi yolunda devam et, zira onlar yakında bileceklerdir.

Açıklama

Bu sûrenin neredeyse tamamı, Kureyşlilerin İslam'ın en önemli ilkesi olan tevhid inancına yönelik itirazlarına cevap sadedindedir. Elbette ki onların bu itirazları hemen bu sûrenin inişinden önceye mahsus değildir, zira daha önceki sûrelerde de bu tür itirazlara verilen cevaplar söz konusu olmuştur. Konu umumidir. Kaldı ki Mekkî Kur'an'da Kureyşlilerin itirazlarına derhal cevap verilmesi oldukça nadir görülen bir durumdur. Burada ise konu itikad ile ilgilidir ve böyle bir konuda yapılan itirazlara verilecek cevaplar elbette ki bir kereye mahsus kalmayıp defalarca tekrarlanan bir tartışmaya dönüşmektedir. Hz. Peygamber bu aşamada muhasara altında olduğuna göre, bu esnada indirilmiş olan Hâ-mim sûrelerinde yer alan bu tekrarların onu teselli ve teşvik etmeye yönelik olduğunu söylememiz de mümkündür. Nitekim satır aralarında sık sık onun sabra davet edilmesinden ve ümitsizliğe kapılmamasının söylenmesinden bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

Denebilir ki bu ve benzeri sûreler, Kelam ilminin, ortaya çıkışından yaklaşık bir asır öncesinde Kureyşliler tarafından icra edilen tarzını da temsil etmektedirler. Bu çerçevede, yani "Kureyş Kelam İlmi" çerçevesinde değerlendirilebilecek örnekler arasında "Rahman dileseydi putlara tapmazdık" ifadesini gösterebiliriz. Bu ifade tam anlamıyla bir demagoji olup işin gerçek yüzünü, yani müşriklerin putlara tapınmalarının ardında atalarını taklit geleneğinin yattığını ve onların bu geleneksel hatadan kurtulamayışlarını örtmeyi hedeflemektedir. Nitekim Kur'an bu gerçeği şöyle açığa çıkarmaktadır; "Hayır, onlar dediler ki, bizler atalarımızı bir inanç üzere bulduk ve onların izinden gidiyoruz." Yine "Kureyş Kelam İlmi" çerçevesinde değerlendirilebilecek örnekler arasında "Bu Kur'an Taif veya Mekke'nin önde gelen şahsiyetlerinden birine indirilseydi ya!" şeklindeki itirazlarını sayabiliriz. Bu ifade ile onlar Hz. Peygamberin varlıklı olmamasını ima etmekte ve bu sebeple ona sadece fakirlerin, kölelerin ve zayıf kabile mensuplarının inandığını söylemektedirler. Kur'an'ın buna cevabı şudur; "Zenginlik ne zamandan beri peygamberlik sebebi oldu?! Aksine zenginlik ayrılık ve bölünme sebebidir, her zengin kendisinden daha az zengin olan ile alay eder, onu küçümser. Hiç diğer bütün zenginler tarafından sevilen ve peşinden gidilen bir zengin gördünüz mü? Zenginler ara-

sındaki ilişkiler tamamen menfaat ve rekabete dayalı değil midir? Oysa kendilerine verilmesini istedikleri peygamberlik, esas itibariyle bir rahmettir ve onlar zenginlikleri nedeniyle, böyle bir rahmet çerçevesinin dışında kalmaktadırlar." Yine Allah şöyle buyurmaktadır; "Rabbinin rahmetini, yani nübüvveti onlar mı taksim ediyorlar, oysa dünyada sahip oldukları malları onlara Biz taksim ettik, bazılarını diğerlerinden zengin kıldık da onlar kendilerinden fakirleri küçümsemektedirler. Ama Rabbinin verdiği rahmet onların sahip olduklarından çok daha hayırlıdır." Sûre bu mesajın ardından Hz. Peygamber'e yönelir ve insanların onu zımnen fakirlik ve zayıflıkla ayıplamalarına karşın onu şu sözlerle teselli eder, maneviyatını güçlendirir; "Sen sana vahyedilene sıkıca sarıl, zira sen dosdoğru yol üzeresin... Sana indirilen bu Kur'an, sana ve kavmine bir şereftir, ama o inkârcılar hesaba çekileceklerdir."

"Kureyş Kelam İlmi" çerçevesinde değerlendirilebilecek bir diğer örnek, şu sözleridir: Hıristiyanlar İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna inanır ve ona taparlarken bizim meleklere tapınmamızı, onların İsa'yı temsilen heykeller yapmaları gibi bizim de melekleri temsilen putlar yapmamızı neden eleştiriyorsunuz? Sûre onlara, bu ifadelerin gerçeği anlamak üzere değil, sırf polemik olsun diye söylenmiş birer demagoji olduğunu söyleyerek cevap vermekte, bunun sebebini de şöyle açıklamaktadır: İsa Peygamberin tebliğ ettiği din, Tevrat'ta geçtiği şekliyle İbrahim Peygamberin dininin tam da kendisidir. Ona verilen mucizeler ise, tıpkı Musa'ya verilen yedi mucize gibi, peygamberliği konusunda İsrailoğullarını inandırabilmesi içindir.

Surenin sonunda ise, adet olduğu üzere, mukaddimede ortaya atılan soru tekrarlanır: "Sizler inanmıyorsunuz, ulûhiyete yönelik delilleri görmüyor ve cedel peşinde koşuyorsunuz diye sizi uyarmaktan vaz mı geçelim?" Bu tavırlarınız sonucunda Peygamber'in, "Rabbim, bunlar iman etmeyecekler!" şeklinde bir sonuç çıkarmasına izin mi verelim? Hayır, bunu beklemeyin!

Bu cevabın ardından Kur'an, Hz. Peygamber'e şöyle der; "Onlarla tartışmaya girme ve kendilerine 'Selam' de sadece ve yoluna devam et! Zira yakında bileceklerdir."

63- DUHÂN SÛRESİ

سورة الدخان

Sûre ile ilgili tek kayda değer bilgiyi veren rivayet, müfessirlerin 10-12. ayetlerle ilgili aktardıklarıdır. Buharî'de geçen ve İbn Mesud'dan aktarılan rivayete göre Kureyşliler İslam'a girmedikleri için Hz. Peygamber onlar aleyhinde, "Allah'ım! Yusuf zamanındaki yedi kıtlık yılı gibi bir kıtlıkla bana Kureyş'e karşı yardım et!" diye dua etmiş, neticede kıtlık yılları başlamıştır. Durum o kadar kötüleşmiştir ki Kureyşliler cesetleri yemeye koyulmuşlar, açlıktan gökyüzünde dumanlar görmeye başlamışlardır. Sonunda Ebu Süfyan gelmiş ve "Ey Muhammed! Sen bize akrabalık haklarını gözetmeyi öğütlemiyor muydun? Bak, halkın perişan durumda. Rabbine dua et de yardım etsin!" demiştir. Bu olayı anlatan İbn Mes'ud, tam bu noktada, sûrenin 10-12. ayetlerini okur ve şöyle açıklar; "Peki ahiret azabı geldiğinde de geri çevrilir mi? Çevrilse bile onlar yine küfürlerine dönerler" Ardından 16. ayette geçen "Onları kuvvetli bir şekilde yakalayacağımız gün" ifadesinin Bedir günü olduğunu söyler. Bedir savaşının Medine'de gerçekleştiği, bu sûrenin ise Mekkî olduğu açıktır. Surenin bir kısmının Medine'de indirildiğini söyleyen görüş muteber değildir, zira açıklama bölümünde değineceğimiz üzere, sûrenin ana konusu tam da bu ayetler üzerine bina edilmiştir.

1- Mukaddime: Biz onu mübarek bir gecede indirdik

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ (1) وَالْكِتَابِ الْمُبِينِۙ (2) اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ (3) فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيمٌۖ (4) اَمْرًا مِنْ عِنْدِنَاۜ اِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَۚ (5) رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُۙ (6) رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۜ اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ (7) لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيِۦ وَيُمِيتُۜ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلِينَ (8)

Bismillahirrahmanirrahim

1-8: Hâ Mîm. Apaçık olan Kitab'a andolsun ki, Biz onu mübarek bir gecede indirdik.[121] Şüphesiz Biz insanları uyarmaktayız. Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir.[122] Eğer kesin olarak inanıyorsanız, Rabbinden; göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbinden bir rahmet olarak Biz peygamberler göndermekteyiz. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Yaşatır, öldürür. O, sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.

2- Gökyüzünün dumanla kaplanacağı günü bekle!

بَلْ هُمْ فِى شَكٍّ يَلْعَبُونَ (9) فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِى السَّمَآءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ (10) يَغْشَى
النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ اَلِيمٌ (11) رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُونَ (12) اَنّٰى
لَهُمُ الذِّكْرٰى وَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ (13) ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ
(14) اِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا اِنَّكُمْ عَآئِدُونَ (15) يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى
اِنَّا مُنْتَقِمُونَ (16)

9-16: Fakat onlar, şüphe içinde eğlenip duruyorlar, (ahiret uyarısı ile alay ediyorlar.) Göğün açık bir duman getireceği günü bekle. O duman, (kum fırtınası gibi insanları) bürür. Bu, elem dolu bir azaptır. İnsanlar, "Rabbimiz! Bu azabı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz" derler. Biz de onlara "Nerede onlarda öğüt almak?! (İsteklerini kabul etsek sanki sözlerinde duracaklar mı?" deriz.) Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir peygamber gelmişti. Sonra ondan yüz çevirdiler ve "Bu kendisine bir şeyler öğretilmiş biridir, bunun bir öğretmeni var, bu bir deli!" dediler. Biz bu azabı kısa bir süre kaldıracağız, siz de yine eski hâlinize döneceksiniz. Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız kıyamet günü halleri nice olacak! Şüphesiz Biz gerekli cezayı veririz.

3- Firavunu suda boğduk; ardından ne gök ağladı ne yer!

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَآءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ (17) اَنْ اَدُّوا اِلَىَّ عِبَادَ اللّٰهِ
اِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ (18) وَاَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللّٰهِ اِنِّى اٰتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (19)

121 Müfessirlerin çoğu, Bakara 185 ve Kadir 1 ayetlerine istinaden, bu gecenin Kadir gecesi olduğunu söylerler. Kadir sûresinin ise Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğunda ihtilaf edilmiştir. Biz Medenî olduğunu söyleyen görüşü tercih ettik. Yeri geldiğinde konuyla ilgili açıklamamızı yapacağız. Duhan sûresi ve yukarıdaki ayet ise Mekkî'dir, dolayısıyla buradaki mübarek gece, Hz. Peygamber'e Hira mağarasında ilk vahyin indirildiği gecedir.

122 Bu ifade, Kadir Suresinde geçen, "O gece melekler ve ruh, Rablerinin emri ile her iş için inerler" ifadesine benzemektedir.

وَاِنِّى عُذْتُ بِرَبِّى وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُونِ (20) وَاِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِى فَاعْتَزِلُونِ (21) فَدَعَا
رَبَّهٗٓ اَنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ (22) فَاَسْرِ بِعِبَادِى لَيْلًا اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ (23) وَاتْرُكِ
الْبَحْرَ رَهْوًا اِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ (24) كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (25) وَزُرُوعٍ
وَمَقَامٍ كَرِيمٍ (26) وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ (27) كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ
(28) فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ (29) وَلَقَدْ نَجَّيْنَا
بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ (30) مِنْ فِرْعَوْنَ اِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنَ الْمُسْرِفِينَ
(31) وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلٰى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَ (32) وَاٰتَيْنَاهُمْ مِنَ الْاٰيَاتِ مَا
فِيهِ بَلٰٓؤٌا مُبِينٌ (33)

17-33: Daha önce Firavun kavmini sınamıştık. Onlara değerli peygamber Musa gelmişti. O, şöyle demişti: "Allah'ın kullarını, yani esaretiniz altındaki İsrailoğullarını bana teslim edin. Çünkü ben güvenilir bir peygamberim. Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık mucize getiriyorum. Şüphesiz ki ben, beni taşlamanızdan, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım. Bana inanmadınızsa benden uzak durun." Sonra Musa, Rabbine, "Bunlar günahkâr bir toplumdur" diye seslendi. Allah da şöyle dedi: "O hâlde kullarımı geceleyin yola çıkar, çünkü takip edileceksiniz. Deniz kuru bir yol olarak açılacak, çünkü onlar boğulacak bir ordudur.[123] Onlar geride nice bahçeler, nice pınarlar bıraktılar. Nice ekinler, nice güzel konaklar! Zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler! İşte böyle! Onları başka bir topluma miras bıraktık. Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi. Andolsun, İsrailoğullarını o alçaltıcı azaptan; Firavun'dan kurtardık. Çünkü o, haddi aşanlardan bir zorba idi. Andolsun, onları, bir bilgi üzerine[124] dönemlerindeki toplumlara üstün kıldık. Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan mucizeler verdik.

123 Sure burada, çeşitli kesitlerini anlatarak Firavun kıssasını hatırlatıyor ki bu kıssa daha önce de anlatılmıştı. Burada geçen "Deniz kuru bir yol olarak açılacak" (denizi kuru bırak) ifadesi Şuara Suresi 63-66 ayetlerinde anlatılan noktaya göndermedir. Anlam şudur: Asanı denize vur, oradan kuru ve dağ gibi büyük bir yol açılacak, sen ve kavmin oradan geçeceksiniz. Ardınızdan yol kuru kalacak ki sizi takip eden Firavun ve ordusu da oraya girsin. Fakat sonra sular geri gelecek ve onlar boğulacaklar.

124 Bu ifade günümüzde, "ne yaptığımızın farkındayız" şeklindeki ifadeye denk düşer. Toplu anlam şöyledir; "Biz diğer ezilenleri değil de, İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarmayı seçtik, onları çeşitli mucizelerle desteklemeye bizzat niyetlendik. Şimdi onlar buna karşılık doğru yolda yürüyecek ve şükredecekler mi? Yoksa yoldan çıkıp sapacaklar mı? Bu ifadeler Kureyş'e yönelik bir hitap içerisinde yer aldığından dolayı, burada amacın onlara ibret vermek olduğu açıktır. Nitekim Allah Kureyşlileri de seçmiş, içlerinden birini peygamber olarak görevlendirmiş ve tıpkı İsrailoğulları gibi onları da kitap ehli kılmıştır.

4- Düşünsünler diye bu mesajı senin dilinle indirdik

اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ لَيَقُولُونَ (34) اِنْ هِىَ اِلَّا مَوْتَتُنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ (35) فَأْتُوا
بِاٰبَآئِنَآ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (36) اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ اَهْلَكْنَاهُمْ
اِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ (37) وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ
(38) مَا خَلَقْنَاهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (39) اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ
مِيقَاتُهُمْ اَجْمَعِينَ (40) يَوْمَ لَا يُغْنِى مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ
(41) اِلَّا مَنْ رَحِمَ اللّٰهُ اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (42) اِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ (43) طَعَامُ
الْاَثِيمِ (44) كَالْمُهْلِ يَغْلِى فِى الْبُطُونِ (45) كَغَلْىِ الْحَمِيمِ (46) خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ
اِلٰى سَوَآءِ الْجَحِيمِ (47) ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ (48) ذُقْ اِنَّكَ
اَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ (49) اِنَّ هٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ (50) اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى مَقَامٍ
اَمِينٍ (51) فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (52) يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ
(53) كَذٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ (54) يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنِينَ (55) لَا
يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ اِلَّا الْمَوْتَةَ الْاُولٰى وَوَقٰيهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ (56) فَضْلًا مِنْ
رَبِّكَ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (57) فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (58)
فَارْتَقِبْ اِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ (59)

34-57: (Bu Kureyşli müşrikler) diyorlar ki: "İlk ölümümüzden başka bir ölüm yoktur. Biz diriltilecek değiliz. Doğru söylüyorsanız atalarımızı getirin." Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba' kavmi[125] ile onlardan öncekiler mi? Onları helâk ettik. Çünkü onlar suçlu kimselerdi. Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, eğlenmek için yaratmadık. Biz onları ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık. Ama onların çoğu bilmiyorlar. Şüphesiz, hüküm günü, hepsinin bir arada buluşacağı zamandır. O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz. Kendilerine yardım da edilmez. Yalnız, Allah'ın yardım ettiği kimseler bunların dışındadır. Şüphesiz O, mutlak güç sahibidir, çok merhamet edendir. Şüphesiz, zakkum ağacı, günahkârların[126] yemeğidir. O, maden eriyiği gibidir. Kaynar suyun kay-

125 Bunlar Yemen krallarıdır. Tebabia diye adlandırılmışlardır. Tübba' ismi, tıpkı Farslardaki Kisra ismi gibi bir kral unvanıdır.

126 Müfessirler Zakkum ağacının Allah tarafından cehennemde yaratılan bir ağaç olduğunu söylemişlerdir. Cehennemlikler acıktıklarında ondan yerler, fakat karınlarında, tıpkı kaynar su gibi kaynamaya başlar. Karınlarındaki hali erimiş madene benzetilir. Burada, daha önce zakkum ağacı ile alay eden Ebu Cehil kast edilmektedir. Nitekim o, kendisini Mekke'deki en güçlü kişi olarak görmüş ve Zakkum ağacının bal ve hurma olduğunu söylemişti. Buna cevaben ona, "Tat bakalım, sen değil miydin aziz ve kerim olan!" denilecektir.

namazı gibi karınlarda kaynar. Allah, görevli meleklere şöyle der, "Tutun onu, cehennemin ortasına sürükleyin. Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün. Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?" İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir! Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ise güvenli bir yerdedirler. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. İnce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinerek karşılıklı otururlar. İşte böyle. Ayrıca onları iri siyah gözlü beyaz tenli hurilerle evlendirmişizdir. Orada güven içinde her türlü meyveyi isterler. Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Allah, onları cehennem azabından korumuştur. Bunlar, Rabbinden bir lütuf olarak verilmiştir. İşte bu büyük başarıdır.

5: Sonuç: Kur'ân'ı kolaylaştırdık ki öğüt alsınlar

38-59: Ey Muhammed! Biz onu (Kur'an'ı) senin dilinle kolaylaştırdık[127] *ki, düşünüp öğüt alsınlar. Artık sen onların başına gelecekleri bekle; onlar da beklemektedirler.*

Açıklama

Bu sûrenin, mukaddime bölümünden sonra ele aldığı yegâne konu "ahiret" konusudur. Mukaddime ise, nüzul sırası itibariyle düşünüldüğünde, ilk kez Kur'an'ın bir "gece" indirildiğinden söz etmiş, bu gecenin "mübarek" olduğunu ifade etmiş, fakat hangi gece olduğu konusunda tam bir tarih vermemiştir. Ayrıca bunun tek bir gece mi, yoksa her sene tekrarlanan bir gece mi olduğunu da açıklamamıştır. Müfessirlerden çoğu bu gecenin "kadir gecesi" olduğu kanaatini tercih etmişlerdir. Nitekim Kur'an'da "kadir" ismi ile özel olarak bir gece adlandırılmış ve bu gecede "meleklerin ve ruhun Rablerinin emri ile her iş için indikleri" ifade edilmiştir. Bu sûreden söz ederken müfessirlerin konu ile ilgili görüşlerine tekrar döneceğiz. Ancak biz o sûrenin (Kadir Suresinin) Medine'de indirildiğini söyleyen görüşü tercih ettik ve sûreyi Medenî Kur'an içerisinde sıraya koy-

127 Anlam şudur: "Burada anlattığımız cennet ve cehennem sahneleri ve uyarılar onların anlayacakları dil ve kültür ile onların kullandıkları örnekler ve benzetmelerle, mecaz, teşbih, teşhis gibi onların edebi ifadeleri ile anlatılmıştır ki konu onların zihinlerine yakınlaştırılsın." Demek ki burada anlatılan cennet nimetleri sadece gerçeğinin Arap ufkunun anlayacağı tarzdaki misali durumundadır, bunların bütün beşerin ufkundaki çeşitlemeleri de kapsayan gerçeği ise sadece Allah tarafından bilinir. Nitekim Şatıbî Allah'ın Araplara kendi bildikleri ile hitap ettiğini, bilmedikleri hususları konu etmediğini ifade eder. O, Kur'an'ın cennet nimetlerini anlatışı hakkında şu ifadelere yer verir: "Araplara Kur'an'da cennet ve onun nimetleri hakkındaki bilgiler yine Arapların dünya nimeti olarak bildikleri şeyler üzerinden anlatılmıştır. Ama dünyevi nimetlerin başına gelen afetlerin bu cennet nimetlerinin başına gelmeyeceği ifade edilmiştir. Örneğin Vakıa Suresinde Cennetin yiyecek ve içecekleri anlatılırken su, süt, üzüm suyu, bal, hurma, üzüm ve diğer bildikleri şeylerden söz edilmiş, ceviz, elma, armut gibi bilmedikleri şeylerden söz edilmemiştir. Bunlar "meyve" kelimesi mücmel olarak söylenmekle yetinilmiştir. Bkz: Ebu İshak İbrahim b. Musa eş-Şatıbî, el-Muvafakât, II/78

duk. Şimdi tekrar konumuza, yani Mekke döneminde bu geceyi "mübarek" olarak niteleyen Duhan Suresine dönelim: bu sûrede söz konusu gecede her türlü işin Allah'ın emri ile ve hikmetle dağıtıldığı söylenir ki buna, insanlara rahmet olarak peygamberlerin gönderilmesi de dâhildir. Nitekim mukaddime bölümü ayrıca tevhid inancını izah eder, Allah'ın bütün kâinatın Rabbi olduğu, hayatı veren ve alanın O olduğu ve O'nun geçmişte yaşayan büyüklerin ve ataların da Rabbi olduğu vurgulanır.

Bu mukaddimeden sonra sûre esas konuya, mukaddimenin sonunda söz edilen diriliş konusunda, Kureyşlilerin bu konudaki itirazlarına cevap konusunda geçiyor. Nitekim mukaddimenin sonunda "Allah'tan başka ilah yoktur, o hayat verir ve hayatı alır, sizin ve geçmiş atalarınızın Rabbidir" deniliyor. Bunun ardından sûrenin bölümleri düzenli bir tertip halinde bu konuyu işliyor. Bu sefer geçmişte peygamberleri yalanlayan toplumların sonlarını hatırlatmak yerine Kureyşlilerin izledikleri yolun sonunun, eğer bu tutumlarını sürdürür ve hem kendilerine hem bütün insanlara gönderilmiş olan peygamberi yalanlamaya, ona Allah tarafından indirilen Kur'an'ı alaya almaya devam ederlerse, helak olduğu ifade ediliyor, onların yaşayacakları kıyamet sahneleri (duman/toz) anlatılıyor.

Buna göre onların başına gelecek olan helak, kendi yaşamlarından biliyor oldukları doğal afetler cinsinden olacak, tıpkı Arap yarımadasını zaman zaman kaplayan ve tüm hayatı felç eden, onlara adeta kıyametin koptuğunu hissettiren kum fırtınaları gibi olacaktır. Nitekim onlar böylesi doğal afetler durumunda hemen günahlarından pişman olur ve başlarındaki sıkıntıyı gidermesi, bu ölümcül fırtınayı dindirmesi, kendilerine yeniden yaşam fırsatı vermesi için Allah'a dua etmeye koyulurlar, tıpkı kendilerine gönderilen peygamberin ve kitabın istediği gibi iman edip salih amel işlemeye başlarlar. Allah insanlara karşı çok merhametli olduğu ve peygamber göndermesi de bu merhametinin somutlaşması olduğu için onların başındaki bu azabı kaldıracaktır, ama O, bilmektedir ki fırtına dinip hayat normal koşullarına döndüğünde onlar tekrar eski hallerine dönecekler, peygamberi ve uyarılarını inkâr edip alaya almaya başlayacaklar, diriliş ve hesap günü inançları ile alay etmeye koyulacaklardır. İşte sapkınlığı tekrar tercih ettikleri ve eski alışkanlıklarına döndükleri tam bu noktada hikmetli Kur'an onlara şöyle seslenmektedir; "Evet, Biz azabı biraz kaldıracağız, ama kıyamet günü onları kuvvetle yakaladığımız zaman onlardan intikam alacağız, gerekli cezayı vereceğiz."

Sûre müşriklere Firavun ve erkânının, kendilerine gönderilen elçiyi reddettiklerini ve Allah tarafından başlarına gelen çeşitli afetlerin her

birinden sonra pişman olup yalvarmaları, fakat afet sona erince tekrar aynı duruma dönmeleri sonucunda sonlarının boğulma ve helak olduğu hatırlatıyor ve Allah'ın onların dualarına icabet edip kendilerine rahmet etmesini istismar etmemelerini, zira bu durumun onların kaçınılmaz helaklerini değiştirmeyeceğini bilmelerini, aksine kendilerine fırsat verilmiş olduğunu ve bu fırsatı değerlendirmeleri, tevbe edip salih amel işlemeleri gerektiğini belirtiyor. Daha sonra ve onların ahireti inkâr etmelerine ve mü'minlere karşı "madem doğru söylüyorsunuz, o halde atalarımızı diriltin bakalım" şeklindeki meydan okuyuşlarına son derece beliğ ifadelerle cevap veriyor. Bu noktada onlara verdiği cevabı iki delille pekiştiriyor. Birincisi bizzat kendi tarihlerinden, Arap tarihinden bir hatırlatmadır. Bu çerçevede onlara komşuları Yemen'de yaşamış olan Tübba' soyunun (Yemen kralların) ve onlardan önce Mekke'ye çeşitli akınlar yapmış olanların sonları hatırlatılıyor, bunların Mekkelilerden daha kuvvetli oldukları, fakat girişimlerinin Allah tarafından akim kılındığı, kendilerinin de helak edildiği ifade ediliyor. İkinci delil ise Allah'ın yer ve gökleri boşuna yaratmamış olduğunun, aslında akıllarını çalıştıracak olsalar yaratılışın amacı üzerine düşünebileceklerinin ifade edilmesidir Nitekim bunun cevabını Kur'an'da açık ve net olarak bulmaları mümkündür. Zira Kur'an'ın Âdem'in yaratılışını ve şeytanın onu kandırıp cennetten çıkarışını, yeryüzüne düşmesine sebep oluşunu anlatışından bu husus açıkça anlaşılmaktadır. Buna göre insanın dünyaya düşüşü, hayır-şer, sorumluluk-karşılık gibi kendisine öğretilmiş olan isimler hususunda imtihan edilmesine yöneliktir. Sûre burada sözü edilen karşılık türlerinden her ikisine, yani cennet ve cehenneme dair somut iki sahne sunduktan sonra, âdeti olduğu üzere son bölümde yine, mukaddimede değindiği konuya dönüyor ve mübarek gecede indirilmiş olan Kur'an'dan söz ederek şöyle diyor; "Biz onu senin dilinle kolaylaştırdık ki düşünüp öğüt alsınlar. Artık sen onları gözetle, zira onlar da gözetlemektedirler"

Bunun anlamı şudur: Sözü edilen ve Kureyşlilerin başına musallat edilecek olan toz/fırtına ve kendilerine resmedilmiş olan cennet-cehennem sahneleri Arap dili ile onların kullandıkları teşbih, misal, mecaz vb sanatlarla anlatılmıştır ki Araplar bunu kolaylıkla anlasınlar. Burada, kıyametten sonra olacak şeyler, "*Biz her peygamberi kendi kavminin dili ile gönderdik ki onlara açık seçik beyan etsinler*" ayetine uygun olarak; Arapların kültürel ve dilsel ufukları çerçevesindeki örneklerle beyan edilmiş, örneklendirilmiştir. Bildikleri misaller anlatılmıştır. Burada "lisan/dil" kelimesinin Arapçada oldukça geniş bir anlam alanına sahip olduğunu; dil, mesaj

anlamlarına geldiği gibi, "bir toplum adına konuşan kişi" anlamına da geldiğini özellikle ifade etmek gerekmektedir. Nitekim "falanca oğullarının lisanı" kelimesi, "onlar adına konuşan kişi" anlamına gelir ki bu durum günümüz dilinde kullanılan "sözcü" kelimesine denk düşer. Bilindiği gibi günümüz dilinde örneğin, hükümet adına konuşan kişi "hükümet sözcüsü" olarak adlandırılır. İşte buradaki "lisan" kelimesinde böyle bir anlam da söz konusudur.

64- CÂSİYE SÛRESİ
سورة الجاثية

Sûre ile ilgili kayda değer bilgi veren bir rivayet yoktur. İniş sebebi ile ilgili olarak aktarılan rivayetlerin tümünde, ravilerin sûrenin indiriliş yerini veya zamanını Medine olarak belirledikleri bir takım olaylar anlatılır. Oysa diğer Hâmim sûreleri gibi bu sûrenin de Mekke'de indirildiği hususunda ittifak vardır. Diğer taraftan sûrede yer alan ve Arapların cahiliye devrindeki bazı adetlerini reddeden iki ayet hakkında açıklayıcı mahiyette iki rivayet de söz konusudur. Bunların ilki Said b. Cübeyr'den gelen şu sözdür; "Kureyşliler belli bir taşa bir süre tapınırlar, sonra ondan daha iyi bir taş bulunca ilk taşı atar ve yenisine tapınırlardı. Bunun üzerine "Hevasını ilah edineni gördün mü?" ayeti indirildi." Bu rivayette anlatılan şey bilinmektedir ki biz de birinci ciltte, üçüncü aşamanın sonunda (Yusuf Suresinden sonra) putlar konusuna değinmiş ve orada bundan söz etmiştik. İkinci rivayet ise Ebu Hureyre'den gelen şu sözdür; "Cahiliye halkı kendilerini sadece gece ve gündüzün, yani zamanın geçmesinin helak edeceğini söylerlerdi. Bunun üzerine, "dediler ki hayat şu dünya hayatından ibarettir ve bizi ancak zaman helak eder" ayeti indirildi."

Bu rivayetlerin ikisinin de, esbab-ı nüzul kabilinden değil, tefsir kabilinden rivayetler olduğu açıktır. Çoğunluk tarafından Medine dönemine nispet edilen sûrenin iniş sebebine ilişkin biricik rivayet ise, sûrenin sonundaki açıklama bölümünde konumuz olacaktır.

1- Mukaddime: Allah'tan ve onun ayetlerinden sonra artık neye inanacaklar?!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ (1) تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (2) اِنَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

لَاٰيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ (3) وَفِى خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ مِنْ دَآبَّةٍ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ (4) وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَآ اَنْزَلَ اللهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ رِزْقٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ اٰيَاتٌ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (5) تِلْكَ اٰيَاتُ اللهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِاَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللهِ وَاٰيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: Hâ Mîm. Kitabın indirilişi, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafındandır. Şüphesiz, göklerde ve yerde, inananlar için nice deliller vardır. Sizin yaratılışınızda ve Allah'ın yarattığı her bir canlıda da inanan bir toplum için elbette nice deliller vardır. Geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde, Allah'ın gökten rızık sebebi olarak yağmur indirip, onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, rüzgârları evirip çevirmesinde aklını kullanan bir toplum için deliller vardır. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Artık Allah'tan ve O'nun ayetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?

2- Vay haline yalancının, Ayetlerimizi duyar da kibirlenip inkâr eder!

وَيْلٌ لِكُلِّ اَفَّاكٍ اَثِيمٍ (7) يَسْمَعُ اٰيَاتِ اللهِ تُتْلٰى عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ (8) وَاِذَا عَلِمَ مِنْ اٰيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ (9) مِنْ وَرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ وَلَا يُغْنِى عَنْهُمْ مَا كَسَبُوا شَيْئًا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللهِ اَوْلِيَآءَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (10) هٰذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَلِيمٌ (11) اَللهُ الَّذِى سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِىَ الْفُلْكُ فِيهِ بِاَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (12) وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (13) قُلْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ اَيَّامَ اللهِ لِيَجْزِىَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (14) مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَآءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ (15)

7-15: Günahkâr yalancıların vay hâline! Kendisine Allah'ın ayetlerinin okunduğunu işitir[128] de, sonra büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi direnir. İşte onu elem dolu bir azap ile müjdele! Ayetlerimizden bir şey öğrenince onu alaya alır. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır!

128 Bu kişinin kim olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Kimileri bunun Ebu Cehil olduğunu söylerken kimileri Haris b. Kelde olduğunu söyler. Daha başka görüşler de vardır.

Önlerinde kendilerini bekleyen cehennem vardır. Dünyada kazandıkları ve Allah'tan başka edindikleri dostlar onlara hiçbir fayda vermez. Onlar için elbette büyük bir azap vardır. İşte bu Kur'an bir hidayettir. Rablerinin ayetlerini inkâr edenlere ise elem dolu çok kötü bir azap vardır. Allah, içinde gemilerin, emriyle akıp gitmesi, O'nun lütfunu aramanız, ticaret yapmanız ve şükretmeniz için denizi sizin hizmetinize verendir. Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından bir nimet olarak sizin hizmetinize verendir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır. İnananlara söyle, Allah'ın ceza günlerinin geleceğini, (devranın dönüp başlarına bir inkılâbın gerçekleşeceğini) ummayanları şimdilik bağışlasınlar, (onlardan gördükleri eziyetlere sabretsinler) ki Allah her topluma kendi kazandığının karşılığını versin. Nitekim onların cezaları kıyamet günü verilecektir. Kim salih bir amel işlerse, kendi lehine işlemiş olur. Kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhine yapmış olur. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

3- Seni de ilahî bir şeriat sahibi kıldık, o halde ona uy!

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا بَنِٓى اِسْرَآئِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ۚ (16) وَاٰتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْاَمْرِ ۚ فَمَا اخْتَلَفُٓوا اِلَّا مِنْ
بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ ۢ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۗ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (17) ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلٰى شَرِيعَةٍ مِنَ الْاَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَ
الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (18) اِنَّهُمْ لَنْ يُغْنُوا عَنْكَ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ۗ وَاِنَّ الظّٰلِمِينَ بَعْضُهُمْ
اَوْلِيَٓاءُ بَعْضٍ ۚ وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُتَّقِينَ (19) هٰذَا بَصَٓائِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ
يُوقِنُونَ (20) اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّـَٔاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِ ۙ سَوَٓاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۗ سَٓاءَ مَا يَحْكُمُونَ ۚ (21) وَخَلَقَ اللّٰهُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (22)
اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ
وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَٰوَةً ۗ فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللّٰهِ ۗ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (23) وَقَالُوا مَا
هِىَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَٓا اِلَّا الدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ
عِلْمٍ ۚ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ (24) وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ اِلَّٓا
اَنْ قَالُوا ائْتُوا بِاٰبَآئِنَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (25)

16-26: Andolsun Biz, İsrailoğullarına kitap, hükümranlık ve peygamberlik verdik. Onları güzel ve temiz yiyeceklerle rızıklandırdık ve onları dönemlerindeki toplumlara üstün kıldık. Onlara (din işi konusunda) açık deliller verdik. Ama onlar ancak kendilerine bilgi geldikten sonra,

aralarındaki hasetten dolayı ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, hakkında ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kıyamet günü, aralarında hüküm verecektir. Sonra da seni din işi konusunda açık bir yola koyduk. Sen ona uy,[129] *(Kureyşli) cahillerin heva ve heveslerine uyma. Çünkü onlar, Allah'a karşı sana asla bir fayda sağlayamazlar. Şüphesiz zalimler birbirinin dostlarıdır. Allah ise kendisine karşı gelmekten sakınanların dostudur. Bu Kur'an, insanlar için bir nur, inanan bir toplum için de bir hidayet ve bir rahmettir. Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağını mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar! Allah, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak, herkese kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulüm edilmez. Nefsinin arzusunu ilâh edinen, (nefsinin isteğine uyup putlara, meleklere ya da cinlere ibadet eden) ve Allah'ın; bu sebeple kendisini saptırdığı ve kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız? Dediler ki: "Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder." Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar. Onlara ayetlerimiz açıkça okunduğu zaman onların delilleri ancak, "Doğru söyleyenler iseniz babalarımızı getirin" demek oldu. De ki: "Allah sizi yaşatıyor. Sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde şüphe olmayan Kıyamet gününde sizi bir araya getirecek, ama insanların çoğu bilmezler."*

4- Onlara, 'Siz nasıl bu günü unuttuysanız bu gün de Biz sizi unutacağız!' denilecek

قُلِ اللّٰهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (26) وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ الْمُبْطِلُونَ (27) وَتَرٰى كُلَّ اُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ اُمَّةٍ تُدْعٰى اِلٰى كِتَابِهَا

129 Ayetin bağlamının gerektirdiği anlam şöyledir; "Biz seni tevhid inancını tebliğ etmekle görevlendirdik, sen görevini yap ve cahil Kureyşlilere uyma." Bununla beraber müfessirlerin birçoğu bu ayeti fıkhî çerçevede (helal-haram çerçevesinde) değerlendirmiş ve geçmiş peygamberlerin şeriatları bizim için de geçerli midir, yoksa değil midir diye ihtilafa düşmüşlerdir. Ebubekir İbnu'l-Arabî şöyle der; "İlim ehli olduğunu düşünen bazı kimseler bu ayetin geçmiş şeriatların bizim için geçerli olmadığını söylediğini sanmışlar, ayette Allah'ın bu ayette şeriatı sadece Hz. Peygambere ve ümmetine has olarak zikretmesinden bu sonuca varmışlardır... Hz. Peygamber'in ve onun ümmetinin münferit bir şeriata sahip olduklarını inkâr edecek değiliz. İhtilaf noktası Hz. Peygamber'den geçmiş şeriatları zemmeden ve metheden rivayetlerden yola çıkarak, bu şeriatların bizim için geçerli olup olmadıklarını tespit konusudur." (Bkz: Kurtubî) Bizce burada bağlam tevhid ile ilgilidir, fıkıh ile ilgili değildir. Zaten bütünüyle Mekkî Kur'an, fıkıhla değil, akide ile ilgilidir, sadece geçmiş peygamberlerle ilgili kıssalar ve o peygamberlerin tevhid konusunda verdikleri mücadele hususunda Tevrat ve İncil'i tasdik eder.

اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (28) هٰذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ اِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (29) فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِى رَحْمَتِهٖ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ (30) وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا اَفَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتِى تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا مُجْرِمِينَ (31) وَاِذَا قِيلَ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُمْ مَا نَدْرِى مَا السَّاعَةُ اِنْ نَظُنُّ اِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ (32) وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ (33) وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسٰيكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (34) ذٰلِكُمْ بِاَنَّكُمُ اتَّخَذْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ (35)

27-35: Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Kıyamet kopacağı gün, işte o gün batıla sapan inkârcılar hüsrana uğrayacaklardır. O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır. Onlara şöyle denilir: "Bugün yalnızca yaptıklarınızın karşılığı verilecektir." İşte kitabımız, size karşı gerçeği söylüyor. Çünkü Biz yapmakta olduklarınızı kaydediyorduk. İnanıp salih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları rahmetine sokacaktır. İşte bu apaçık başarıdır. İnkâr edenlere gelince, onlara şöyle denir: "Ayetlerim size okunmuştu da sizler büyüklük taslamış ve günahkâr bir kavim olmuş değil miydiniz? Şüphesiz, Allah'ın vaadi gerçektir, kıyamet hakkında hiçbir şüphe yoktur" dendiği zaman ise; "Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz, sadece zannediyoruz. Biz bu konuda kesin kanaat sahibi değiliz" demiştiniz. Yaptıklarının kötülükleri karşılarına dikilmiş ve alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıvermiştir. Onlara şöyle denir: "Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi, bu gün Biz de sizi unutuyoruz. Barınağınız ateştir. Yardımcılarınız da yoktur. Bunun sebebi, Allah'ın ayetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır." Artık bugün ateşten çıkarılmazlar ve Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilmez.

5- Sonuç: Hamd Allah'adır, Yücelik ona aittir, O, İzzet ve hikmet sahibidir

فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَرَبِّ الْاَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (36) وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (37)

36-37: Hamd, göklerin Rabbi ve yerin Rabbi, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde ululuk O'na aittir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Açıklama

Bu sûre, konu bütünlüğü açısından temeyyüz eder; tıpkı diğer Hâmim sûreleri gibi daha mukaddimeden itibaren, Kur'an'ın izzet ve hikmet sahibi Allah tarafından indirildiğini vurgulamaya başlar ve devamında, Allah'ın izzet ve hikmet vasıflarını izah eder. Bu çerçevede, Kureyşlilerin iki farklı tutumunu eleştirir. Fakat her zaman olduğu gibi burada da, doğrudan kast ettiği kişilerin isimlerini vermez.[130] Mukaddime bölümünde göklerin ve yerin, insan ve diğer canlıların yaratılışından ve gece-gündüzün değişiminden, rüzgârların ve yağmurun hareket tarzından, toprağı bitkileri yetiştirmeye hazır hale getirilişinden... bahsederek Allah'ın varlığını kanıtlar ve "müşrikler artık Allah'ın varlığına yönelik bütün bu kanıtlara ikna olmadıktan sonra ne gibi bir kanıt istemektedirler" şeklinde bir soru ile konuyu noktalar.[131]

Bu noktada sûre, umumi ifade kullanmakla beraber belli bir şahsı zımnen işaret eder ve onun acı bir azap ile cezalandırılacağı uyarısında bulunur. Ayrıca bu şahsı günahkâr ve yalancı olarak niteler, "*Allah'ın ayetlerini duyduğu halde kibrinden dolayı duymazlıktan geldiğini*" hatta onu alaya aldığını ifade eder. Yine bu kişinin, Allah'ın ticaret için kullandıkları gemileri taşıyan denizleri ve hatta bütün kâinatı hem kendisinin hem bütün insanların istifadesine sunmuş olduğunu görmezden geldiğini ifade eder. İlahi nimetlere karşı nankörlük eden bu inkârcı kimseler aynı zamanda Müslümanlara eziyet de etmektedirler. Ama yapılması gereken şey onlarla uğraşmak veya kendilerine cevap yetiştirmeye çalışmak değildir. Aksine Müslümanların yapmaları gereken şey onların eziyet ve baskılarına sabretmek, aldırmamaktır. Çünkü o inkârcılar hiç hesaba çekilmeyeceklerini sanmakta, devranın hiç dönmeyeceğini düşünmektedirler. Bu yüzden de saltanatlarının bitip alaşağı edilecekleri zamanı fark dahi edemeyeceklerdir. Kıyamet günü alacakları ceza da cehennem olacaktır. Zira o gün hesap, "*Kim iyilik ederse kendisi lehine, kim de kötülük ederse kendi aleyhinedir*" prensibi uyarınca görülecektir.

---

130 Daha önce değindiğimiz gibi burada da, Kur'an'da isim verilerek eleştirilen tek kişinin Ebu Leheb olduğunu söyleyelim. Zira Kur'an'ın bu konulardaki üslubu, gerek övgü ve örnek gösterme hususunda gerekse eleştiri ve kınama hususlarında, şahıs ismi vermeden konuya yoğunlaşma üslubudur.

131 Câbirî burada müşriklerin *Allah'ın varlığını* inkâr ettiklerini varsayar gibi görünmekte ve Kur'an'ın da onlara karşı "*Allah'ın varlığını*" kanıtlamaya çalıştığını ifade etmektedir ki, gerek Kur'an'ın birçok ayetinde, gerekse cahiliye devrini anlatan bütün kaynaklarda açıkça ifade edildiği üzere, müşrikler Allah'ın varlığına inanmaktadırlar. Dolayısıyla Kur'an'ın onlara, zaten inandıkları bir şeyi ispat etmeye çalıştığını düşünmek, müellifin titiz çalışması içerisinde bir dikkatsizlik gibi görünmektedir. (Çev.)

Bu prensip geçmişteki peygamberler tarafından da ortaya konulmuştur. Özellikle tarihte Allah tarafından kendilerine kitap, hikmet ve hükümranlık verilmiş, fakat daha sonra birbirlerine haksızlık ederek ihtilafa düşmüş olan İsrailoğullarına gönderilen peygamberler tarafından ifade edilmiştir. Fakat bu ihtilafa düşen İsrailoğulları arasındaki hükmü kıyamet gününde Allah verecektir.

Ardından sûre Hz. Peygamber'e yöneliyor ve ona şunu söylüyor; "*Sonra seni bir şeriat üzere kıldık, seni tevhid mesajını tebliğ etmekle mükellef kıldık, bu yüzden sen ona uy, Kureyşli cahillere uyma!*" Nitekim bu zalim ve cahil kimseler, sûrenin ikinci bölümünde anlatılan kimselerin aynısı olmasalar da, onlarla aynı türden kimselerdir ki bunlar "kim iyilik ederse kendisi lehine, kim de kötülük ederse kendi aleyhinedir" prensibi uyarınca hesaba çekilecek ve karşılıklarını alacaklardır. Eğer bunlar ahirette sonlarının iman eden ve salih amel işleyenler gibi olacağını düşünüyorlarsa, yanılmaktadırlar. Çünkü bunlar hevalarına uymuşlar ve sapkınlığı tercih etmişlerdir. Putlara, gök cisimlerine, şeytanlara tapınmışlar, sonuçta karakterleri haline gelinceye dek küfürde ısrar etmişlerdir. Bu yüzden de Allah onları saptırmıştır. Zira onların sapkınlığı tercih ettiklerini ve asla geri dönmeyeceklerini iyi bilmektedir. Artık onların kulaklarını, gözlerini ve kalplerini mühürlemiştir. Dolayısıyla onlar sapkınlıklarından dönemez, Kur'an'ın hidayetine icabet edemez olmuşlardır. O halde peygamberin artık onların hidayetleri konusunda ümitli olmaması gerekir!

Onlar Allah'ın varlığını inkar etmektedirler, bu durumda nasıl hidayete ereceklerdir ki?! Artık kendilerine kim hidayet edebilecektir? Onlar "*Kim iyilik ederse kendisi lehine, kim de kötülük ederse kendi aleyhinedir*" prensibini ortaya koyan sorumluluk anlayışının temelindeki ahiret ve dirilişi inkâr etmektedirler, dolayısıyla artık cennet ümidiyle veya cehennem korkusu ile iman etmeleri nasıl ümit edilebilir ki?! Onlar açıkça, "Ölümden sonra cennet veya cehennem diye bir şey yoktur, hayat sadece dünyadan ibarettir, bizi ancak zaman helak eder" demektedirler. Oysa bunu nereden bilebilirler ki? Doğrusu onlar sadece zanna dayalı konuşmaktadırlar. Onlara bu bilginin Allah tarafından verildiğini, ahiretin Allah'ın vaadi olduğunu söyleyecek olsan alacağın cevap, "*Madem doğru söylüyorsunuz, o halde atalarımızı diriltin bakalım*" olacaktır. Onları diriltmenizi ve kendilerinden bu konuda bir şeyler duymayı isteyeceklerdir. Sûre onlara, kıyamet günü gerçekleşecek bir sahneyi canlandırarak cevap veriyor. Bu sahnede onlar öncelikle dünyada yaptıkları her şeyin kayıtlı olduğu bir kitap ile yüzleşirler, ölmeden önce bu hususların kendilerine haber veril-

miş olduğuna dair somut delillerle karşılaşırlar, bunun üzerine kendilerini acındırmak ve merhamet dilenmek üzere beyhude gayret sarf ederler. Ancak onlara şöyle denilir; "*Sizler nasıl dünyada bu günü unutmuş idiyseniz bugün de Biz sizi unutuyoruz. Varacağınız yer cehennemdir ve size yardım edecek kimse de yoktur.*"

65- AHKÂF SÛRESİ
سورة الاحقاف

Bu sûrenin bazı ayetleri hakkında çeşitli rivayetler söz konusudur. Bunlardan bazılarına değinelim:

> "Bana da size de ne yapılacağını bilmem" ayeti hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e iman edenler üzerindeki baskı artınca Hz. Peygamber rüyasında hurma bahçelerinin olduğu bir yere hicret ettiğini gördü ve bunu arkadaşlarına anlattı. Onlar da bunu bir müjde telakki ettiler ve sevindiler. Fakat aradan bir süre geçtikten sonra bu müjdenin gerçekleşmediğini görünce "Ey Allah'ın Resulü! Söylediğin yere ne zaman hicret edeceğiz?" dediler. Hz. Peygamber buna cevap vermedi. Bunun üzerine bu ayet indirildi. Bu ayet şunu demek istiyordu: rüyada gördüğüm yere gidip gidemeyeceğimi bilemem! Hz. Peygamber de bunun üzerine şu açıklamayı yaptı: Bu sadece bir rüya idi, ben sadece bana vahyedilene uyarım."

İleride göreceğimiz üzere bu rivayetin içeriği, ilgili ayetin bağlamı ile hiç uyumlu değildir.

Bazı rivayetler de vardır ki bunların siret bilgisi açısından faydaları söz konusudur. Şimdi ilgili bu rivayetlerde anlatılan şeylerin Medine'de gerçekleşmiş oluşunu göz ardı edecek ve Mekke'de gerçekleşmiş olması muhtemel hususlara değinen bölümlerinde söz edeceğiz. Zira sûrenin Mekke'de indirildiği konusunda ittifak vardır. Bu rivayetlerden birinde İbn Abbas, "Nihayet orta yaşa gelip kırk yaşına vardığında" ayeti hakkında şunu söyler:

> Bu ayet Ebubekir hakkında indirilmiştir. Zira Hz. Ebubekir 18 yaşında Hz. Peygamber ile arkadaş olmuştu ve o sırada Hz. Peygamber 20 yaşında idi. Arkadaşlıkları bir Şam yolculuğu esnasında başlamıştı. Ticaret için çıktıkları bu yolculukta, ağaçlıklı bir yerde konakladılar. Hz. Peygamber ağacın gölgesinde oturdu, Ebubekir de orada bulunan bir rahibin yanına varmış, onunla dini konularda sohbet ediyordu. Rahip ona

ağacın gölgesinde oturanın kim olduğunu sordu, o da, "O, Adulmuttalib'in oğlu Abdullah'ın oğlu Muhammed'dir" dedi. Bunun üzerine rahip, "Vallahi o adam peygamberdir, o ağacın gölgesinde Meryem oğlu İsa'dan beri kimse oturmuş değildir" dedi. Bu sözler üzerine Ebubekir'in kalbinde tasdik ve yakin oluştu ve o günden itibaren seferde veya şehirde, hiçbir zaman Hz. Peygamber'in yanından ayrılmaz oldu. Hz. Peygamber kırk yaşında peygamberliğe başladığında Ebubekir otuz sekiz yaşındaydı ve derhal ona iman edip Müslüman oldu. Kırk yaşına geldiğinde de "*Rabbim, bana olan nimetine şükretmemi nasip eyle*" diye dua etti."

İleride göreceğimiz üzere, ayetin bağlamı bu rivayette verilen yoruma imkân tanımamaktadır. Yine bir diğer rivayete göre Ömer b. el-Hattab'ın Zenin adlı bir cariyesi vardır ve kendisinden önce müslüman olur. Ömer onu usanıncaya kadar döver. Kureyşliler de, "*Eğer İslam'da bir hayır olsaydı şu cariye Zenin bizi bu konuda geçemezdi*" derler. Bunun üzerine "*Kâfirler mü'minlere dediler ki eğer inancınız hayırlı olsaydı bizi geçemezdiniz*" ayeti indirilir. İbn Mes'ud'dan rivayet edilen bir rivayette de kendisi şöyle der;

"Hz. Peygamber Mekke vadisinde Nahle denen yerde Kur'an okurken dokuz kişilik bir cin grubu yanına indiler. İçlerinden birinin adı Zevbaa idi. Kur'an'ı duyunca birbirlerine, 'sessiz olun' dediler. Bunun üzerine Allah, Ahkaf Suresindeki cinlerle ilgili ayetleri indirdi."

İlerde göreceğimiz üzere bütün bu rivayetlerin, ilgili oldukları ayetlerle birlikte düşünülmesi veya ilişkilendirilmesi mümkün değildir. Burada bunları zikretmemizin sebebi ise, bu rivayetler aracılığıyla siret-i nebeviye ilişkin çeşitli yönleri tanıma gibi bir faydanın hâsıl olması ihtimalidir. Zira bu rivayetlerde söz edilen şeylerden bazılarının, ilişkilendirildikleri ayetlerle irtibatı olmasa bile, gerçekten yaşanmış olaylar olması mümkündür.

1- Mukaddime: Bana daha önce indirilmiş bir kitap veya bir bilgi kırıntısı getirin!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ (1) تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (2) مَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّى ۟ وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّآ اُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: Hâ Mîm. Kitabın indirilişi, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafındandır. Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları

hak ve hikmete uygun olarak ve belirli bir süre için yarattık. İnkâr edenler ise, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.

2- De ki; ben önceden benzeri olmayan, türedi bir peygamber değilim ve bana dahi ne olacağını bilmiyorum!

قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَرُونِى مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ
فِى السَّمٰوَاتِ ائْتُونِى بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هٰذَآ اَوْ اَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
(4) وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهٗٓ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ وَهُمْ
عَنْ دُعَآئِهِمْ غَافِلُونَ (5) وَاِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ اَعْدَآءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ
كَافِرِينَ (6) وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ
هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ (7) اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ قُلْ اِنِ افْتَرَيْتُهٗ فَلَا تَمْلِكُونَ لِى مِنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا هُوَ اَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفٰى بِهٖ شَهِيدًا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ (8) قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ وَمَآ اَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ اِنْ
اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَىَّ وَمَآ اَنَا اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ (9) قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِ وَكَفَرْتُمْ بِهٖ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِى اِسْرَآئِيلَ عَلٰى مِثْلِهٖ فَاٰمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ (10) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا
مَا سَبَقُونَآ اِلَيْهِ وَاِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهٖ فَسَيَقُولُونَ هٰذَآ اِفْكٌ قَدِيمٌ (11) وَمِنْ قَبْلِهٖ
كِتَابُ مُوسٰٓى اِمَامًا وَرَحْمَةً وَهٰذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِسَانًا عَرَبِيًّا لِيُنْذِرَ الَّذِينَ
ظَلَمُوا وَبُشْرٰى لِلْمُحْسِنِينَ (12) اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (13) اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَآءً بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ (14)

4-14: De ki: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, yeryüzünden neyi yaratmışlardır? Yoksa göklerin yaratılışında onların bir ortaklığı mı var? Eğer doğru söyleyenler iseniz bundan önceki bir kitap (yahut önceki peygamberlere verilmiş olanlar gibi bir sahife, bir vahiy bölümü olsun) getirin bana!" Kim, Allah'ı bırakıp da, kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapıktır? Oysa onlar, bunların tapınmalarından habersizdirler. İnsanlar kıyamet günü toplandığında, o taptıkları putlar kendilerine düşman oluverir, onların kulluklarını yadırgarlar. Ayetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, o küfredenler kendilerine geldiğinde Kur'an için, düşünmeden "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler. Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? De

ki: "Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah'tan gelecek olan cezaya karşı siz benim için hiçbir şey yapamazsınız. O, sizin, hakkında düşüncesizce yaygara kopardığınız şeyi daha iyi bilir. Aramızda şahit olarak Allah yeter! O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." De ki: "Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem.[132] *Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım." De ki: "Ne dersiniz? Şayet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini Tevrat'ta görerek şahitlik edip inandığı hâlde, siz yine de büyüklük taslamışsanız haksızlık etmiş olmaz mısınız?. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez." İnkâr edenler, inananlar için, "Eğer o Kur'an iyi bir şey olsaydı, onlar onu kabulde, bizi geçemezlerdi" dediler.*[133] *Onunla doğru yolu bulamadıkları için; "Bu eski bir uydurmadır" diyecekler. Bundan önce bir rehber ve bir rahmet olarak Musa'nın kitabı da vardı. Bu ise, onu doğrulayan ve zulmedenleri uyarmak, iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır. "Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de. Onlar cennetliklerdir. Yapmakta olduklarına karşılık, orada sürekli kalacaklardır.*

3- İnsana anne-babasına iyi davranmasını emrettik

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا ۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۚ وَحَمْلُهُ
وَفِصَالُهُ ثَلٰثُونَ شَهْرًا ۚ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةً ۙ قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِٓى
اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِٓى اَنْعَمْتَ عَلَىَّ وَعَلٰى وَالِدَىَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ
وَاَصْلِحْ لِى فِى ذُرِّيَّتِى ۚ اِنِّى تُبْتُ اِلَيْكَ وَاِنِّى مِنَ الْمُسْلِمِينَ (15) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ
نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّـَٔاتِهِمْ فِٓى اَصْحَابِ الْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ
الصِّدْقِ الَّذِى كَانُوا يُوعَدُونَ (16) وَالَّذِى قَالَ لِوَالِدَيْهِ اُفٍّ لَكُمَآ اَتَعِدَانِنِٓى اَنْ
اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِى وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللّٰهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ
حَقٌّ ۖ فَيَقُولُ مَا هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (17) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ
فِٓى اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ ۖ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ (18) وَلِكُلٍّ
دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا ۚ وَلِيُوَفِّيَهُمْ اَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (19) وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ
كَفَرُوا عَلَى النَّارِ ۖ اَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِى حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا ۚ فَالْيَوْمَ

132 Bu ifade bağlamı içinde değerlendirildiğinde, az önce verdiğimiz İbn Abbas rivayetinin ayete uygun olmadığı görülür. Zira ayet, öncesi ve sonrası ile sımsıkı ilişki içindedir ve müşriklere hitap etmektedir.

133 Burada müşriklerin köleleri ve fakir Müslümanları kast ettikleri söylenir ki, açıklama bölümünde değineceğimiz üzere bu yorum, bağlama uygun değildir.

تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَفْسُقُونَ (20)

15-20: Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun anne karnında taşınması ve sütten kesilme süresi toplam olarak otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: "Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, Senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et.[134] *Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben Sana döndüm. Muhakkak ki ben Sana teslim olanlardanım." İşte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar. Bu, onlara öteden beri yapıla gelen doğru bir vaattir. Anne ve babasına, "Yuh size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken, beni tekrar diriltilecek olmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye, onlar Allah'a sığınarak, "Yazıklar olsun sana! İman et, Allah'ın vaadi gerçektir" diyorlar, o da, "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" diyordu. İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında azabın gerçekleştiği kimselerdir.*[135] *Şüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır. Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Bu da Allah'ın onlara yaptıklarının karşılığını tastamam vermesi içindir. Asla kendilerine haksızlık yapılmaz. İnkâr edenler ateşe sunuldukları gün, onlara şöyle denir: "Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı, alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız."*

4- Hud kıssası

وَاذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ (21) قَالُوا أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ آلِهَتِنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ (22) قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرَاكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ (23) فَلَمَّا رَأَوْهُ

134 Açıktır ki bu ifadeyi, rivayette denildiği gibi, Hz. Ebubekir'in demiş olması, ona hasredilmesi bağlama uygun değildir.

135 Rivayete göre pasajın baş tarafı, girişte aktardığımız gibi Hz. Ebubekir hakkında, devamı ise, onun iman etmemiş olan oğlu Abdurrahman hakkında indirilmiştir. Denildiğine göre Abdurrahman iman etmediği gibi babasının inancıyla, diriliş ile alay etmiştir. Oysa bu iki rivayetin bir araya getirilip ayetle irtibatlandırılması gerçekten çok şaşırtıcıdır. Bağlam kesinlikle buna uygun değildir. Anlaşılan o ki bu rivayetler tamamen ayetle ilgisizdirler ve Hz. Osman'ın katilinin kanını isteyen kimselerin uydurması gibidir. Nitekim Hz. Ebubekir'in aile fertlerinden bazıları bu olayla suçlanmışlardır. Kurtubî'nin sözleri de böyle bir ima içermektedir.

عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهٖ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ اَلِيمٌ (24) تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوا لَا يُرٰى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ (25) وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا اِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَاَبْصَارًا وَاَفْـِٔدَةً فَمَا اَغْنٰى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَآ اَبْصَارُهُمْ وَلَآ اَفْـِٔدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ اِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ (26) وَلَقَدْ اَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرٰى وَصَرَّفْنَا الْاٰيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (27) فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ قُرْبَانًا اٰلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذٰلِكَ اِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (28)

21-28: Kendisinden önce ve sonra uyarıcıların gelip geçmiş olan Âd kavminin kardeşi Hûd'u anlat. Hani Ahkâf'taki[136] *kavmini, "Ancak Allah'a ibadet edin, çünkü ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum" diye uyarmıştı. Onlar ise, "Sen bizi ilâhlarımızdan alıkoymak için mi geldin? Doğru söyleyenlerden isen bizi tehdit ettiğin şeyi başımıza getir" dediler. Hûd, "(Bu konudaki) bilgi ancak Allah katındadır. Ben size, benimle gönderileni tebliğ ediyorum. Fakat ben sizi cahillik eden bir kavim olarak görüyorum" dedi. O azabı vadilerine doğru yayılan bir bulut olarak gördüklerinde, "Bu, bize yağmur getiren bir buluttur" dediler. Hûd, "Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde elem dolu azabın bulunduğu bir rüzgârdır" dedi. "O, Rabbimin emriyle her şeyi yerle bir eder." Derken evlerinden başka hiçbir şeyleri görünmez hâle geldiler. İşte Biz, suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız. Andolsun, size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir yarar sağlamadı. Çünkü Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlardı. Alaya aldıkları şey onları kuşattı. Andolsun, Biz çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. (Doğru yola) dönsünler diye ayetleri tekrar tekrar açıkladık. Allah'ı bırakıp O'na yakınlık sağlamaları için edindikleri ilâhlar kendilerine yardım etseydi ya!? Aksine onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kayboldular. Bu, onların yalanı ve uydurmakta oldukları şeydir.*

5- Kur'an'ı dinleyen cinler

وَاِذْ صَرَفْنَآ اِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْاٰنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُٓوا اَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِىَ وَلَّوْا اِلٰى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ (29) قَالُوا يَا قَوْمَنَآ اِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا اُنْزِلَ

136 Ahkaf, uzun kum tepesi demektir. Burada sözü edilen kum tepelerinin Amman ve Hadramevt arasında olduğu ifade edilir. (Bkz: Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Büldan)

مِنْ بَعْدِ مُوسٰى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِى اِلَى الْحَقِّ وَاِلٰى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ (30) يَا قَوْمَنَآ اَجِيبُوا دَاعِىَ اللّٰهِ وَاٰمِنُوا بِهٖ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ (31) وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِىَ اللّٰهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِى الْاَرْضِ وَلَيْسَ لَهٗ مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَآءُ اُولٰٓئِكَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (32) اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْىَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يُحْيِىَ الْمَوْتٰى بَلٰٓى اِنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (33) وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ اَلَيْسَ هٰذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلٰى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (34)

29-34: Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik. Onlar, onun huzuruna gelince birbirlerine, "Susun!" dediler. Kur'an'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler. Dediler ki: "Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir kitap dinledik. Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun, ona iman edin ki, günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın. Kim Allah'ın davetçisine uymazsa, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler. Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücünün yeteceğini görmediler mi? Evet şüphesiz O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. İnkâr edenlere ateşe sunuldukları gün, "Bu gerçek değil miymiş?" denir. Onlar, "Evet, Rabbimize andolsun ki gerçekmiş" derler. Allah, "Öyle ise inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı azabı tadın!" der.

6- Sonuç: Azim sahibi peygamberler gibi sen de sabret!

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ اُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ اِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ (35)

(35: Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Kureyşlilerin azaba uğramaları için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir.

Açıklama

Önceki iki sûrenin tevhid ve ahiret ilkelerine tahsis edildiğini görmüştük. Bu sûre ise nübüvvet ilkesine tahsis edilmiştir. Bu sûreyi altı bölümde değerlendirebiliriz:

Mukaddime bölümü doğrudan, Kureyşlilerin Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı takındıkları tavra değinir; inkârcıların Kur'an'ın çağrısından yüz çevirme konusunda ısrarcı olduklarını, uyarıları yalanladıklarını vurgular ve şöyle sorar: *"Demek sizler putlara tapınıyor, onlara tevessül ediyorsunuz! Peki, yerin ve göklerin yaratılmasının ilahî kudrete delalet ettikleri gibi, onların size yardım edebilecek kudrette olduklarını gösterecek bir şey yaratmış mıdırlar? Göklerin yaratılmasında ve idaresinde Allah'a ortak mıdırlar? Eğer durum böyleyse, bunu destekleyecek bir ilahî kitap veya tabi bir delil getirin o zaman!"*

Gerçekten de Kureyşliler sapkın bir toplumdurlar; putlara tapınma ve dua etme konusunda ısrar etmektedirler. Ama kıyamete dek dua etseler de, putların onlara icabet edecekleri yoktur, çünkü onlar cansız ve donuk cisimlerdir, kendilerini fark bile etmezler, dualarından gafildirler. Kıyamet koptuğunda Allah onları konuşturacak ve onlar da müşriklerin ibadetlerinden beri olduklarını ifade edeceklerdir. İşte Mekke müşriklerinin putlara yaklaşımı ve bu yaklaşımın sonu budur.

Kur'an'a karşı tavırları ise bambaşka bir konudur: Allah'ın yaratıcılığına delalet eden ve sadece O'na kulluk etmeye davet eden ayetleri dinledikleri zaman bunun sihirden ibaret olduğunu ve Muhammed'in Allah'a iftira ettiğini söylerler. Sûre onlara Hz. Peygamberin diliyle şöyle cevap verir: *"Eğer dediğiniz gibi Kur'an bir iftira ise bunu ispat etmek için ne yapabilirsiniz? Bana attığınız bu iftirayı Allah biliyor ve aramızda şahit olarak o yeter. O benim sizlere gönderilmiş bir peygamber olduğumu biliyor. Kaldı ki sizler de geçmiş toplumlara peygamberler gönderilmiş olduğunu biliyorsunuz! Ben de işte onlardan biriyim, türedi biri değilim, peygamberler silsilesinin bir parçasıyım. Tek gerçek şu ki sizler bana inanmak istemiyorsunuz, ama ben de sizleri buna zorlayamam, zaten görevim de bu değil. Bu konuda yetki tamamen Allah'tadır. Size de bana da ne yapacağına dair bilgim yok! Benim görevim, aldığım vahye uymak ve onu size tebliğ etmekten ibarettir. Sizler ise beni inkârda ısrar etmek sûretiyle kendinizi bir açmaza sokuyorsunuz. Bir düşünün, ya söylediklerim gerçekse? Sonuçlarına razı olacak mısınız? Ehl-i Kitap olan Yahudi âlimlerinden birilerinin bunu dinleyip de tasdik etmesine, söylediklerimin kendi kitabında da bulunduğunu ve bunun gerçekten Allah tarafından geldiğini söylemesine ne dersiniz! O iman ederken sizler inkâr ediyorsunuz? Bu yaptığınız apaçık zulümdür, Allah zalimleri hidayete erdirmez!"* Mü'minlerin onlara, *"Ehli Kitap İsrailoğulları inandıkları halde siz niye inanmıyorsunuz? diye sorduklarında onlar; "Eğer bu Kur'an bizim dinimizden daha hayırlı olsaydı, onlar*

bizden önce ona inanmış olamazlardı"[137] diyecek ve "*bu bir iftiradır*" sözünü tekrarlayacaklardır. Oysa Kur'an'dan önce, Musa'ya verilen Tevrat gelmiştir ve ona inanan Yahudi âlimleri buna şehadet etmektedirler. Nitekim Kur'an'da Tevrat'ı Arapça olarak tasdik etmektedir. Arapça olmasının hikmeti ise, zalim müşriklerin anlaması, iyi niyetle yaklaşanların istifade etmesi ve "Rabbimiz Allah'tır deyip dosdoğru olanların" müjdelenmesidir. İşte bu mü'minler ahirette korkudan emin olacaklar ve yaptıklarının karşılığı olarak cennete girip sonsuza dek orada kalacaklardır.

Bunun ardından ikinci bölüm geliyor ve sanki ilk konuyla ilgisiz bir konuya giriyor. Ancak konu ilk konuyla ilgisiz değil, onun devamı mahiyetindedir. Nitekim birinci bölümün son ayetinde zalimler ile "*Rabbimiz Allah'tır*" diyenler arasında ayrım yapılmıştı, ikinci bölümde ise; kendisi için sıkıntılar çekmiş olan ailesine hürmet ve saygı besleyen, yetiştiğinde de "*Rabbim, bana ve ebeveynime verdiğin nimete şükretme imkânı ver, rızana uygun salih amel işlememi nasip et, soyumu ıslah et, sana tevbe ediyorum, ben Müslümanlardanım*" diyen kişiyi "*Rabbimiz Allah'tır*" diyenlere örnek olarak verirken, zalimlere örnek olarak da, kendisini Hz. Peygamber'e inanmaya çağıran ailesine tepki gösteren, inkârda ısrar eden ve onlara "öf be!" diye çıkışan, Kur'an'ın ahiret ve kıyamet uyarılarını alaya alıp "*Bunlar eskilerin masallarıdır*" diyen asi evlat örneğini veriyor.

Ardından peygamberlerin kutsal tarihinden ve kavimleri ile olan mücadelesinden bir örnek veriyor. Bu örnek, Kureyşlilerin hafızasında yer alan, bildikleri Ad kavmidir. Hud Peygamberi inkâr ettikten sonra maruz kaldıkları son hatırlatılıyor. Ardından da Kureyş'in yakın bölgelerinde yaşamış olan ve sonları helak olan diğer bazı toplumlar anlatılıyor. Böylece Kureyşlilerin de sonlarının helak olacağı ve tapındıkları putların kıyamet günü kendilerine hiçbir fayda sağlayamayacakları, hatta onlardan bir eser bile bulamayacakları ifade ediliyor. Geçmişte peygamberleri inkâr etmiş toplumların helak edilişlerinin hatırlatılmasına ilaveten sûre bir de, o çağa

137 Buradaki "onlar" ifadesi ile ilk müslümanlar arasındaki kölelerin ve fakirlerin kast edildiği söylenir. Ama bağlam, sanki Kur'an'ı dinlemiş ve Tevrat'ta da benzer şeylerin olduğuna şahit oldukları düşünülecek olan Yahudilerden söz ediyormuş izlenimi verir. Nitekim bazı müfessirler burada, Abdullah b. Selam ve diğer bazı mühtedi Yahudilere işaret edildiğini söylemişlerdir. Ama bu görüş doğru olamaz, çünkü bu kişiler hicretten sonra müslüman olmuşlardır, Sure ise Mekkî'dir. Burada bir tür polemik söz konusu olduğu için, ortada belli başlı şahısların var olmasına ihtiyaç yoktur. Sadece bağlam içerisinde bunların var oldukları farz edilmektedir. Dolayısıyla müfessirlerin, "onlar" ifadesi ile ilk müslümanlar arasındaki kölelerin ve fakirlerin kast edildiği şeklindeki sözlerinin de haklılığı yoktur. Burada müşriklerle bir tartışma söz konusudur ve onlar, Kur'an'ı tasdik eden Ehli Kitaba cevap vermekte, "Eğer Muhammed'in dedikleri doğru olsaydı bizden önce Yahudiler ona inanacak değillerdi ya!" demektedirler.

ait bir olaydan, bir önceki sûrede de söz edilmiş olan "cinlerin Kur'an dinleyip iman etmelerinden" söz ediyor.

Son bölümde Hz. Peygamber'e sabır tavsiye ediliyor ki, bu tavsiye hem daha önce geçen Hâmim sûrelerinde, hem de diğer sûrelerde sıkça tekrarlanmıştı. Burada farklı olan şey, Hz. Peygamber'e "ulu'l-azm/kararlılık sahibi peygamberleri örnek alması"nın tavsiye edilmesidir. Müfessirler bu peygamberlerin kimler oldukları konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bizce buradaki "azm" sözcüğü Hz. Âdem'e işaret eder. Nitekim Allah ona yasak ağaçtan yememesini emretmiş, o ise bunu unutmuş ve yemiştir. Kur'an bunu, *"Biz Âdem'den bir söz aldık, ama o bunu unuttu ve onu azim sahibi göremedik"* (Taha 115) diye ifade eder. Demek ki burada, kararlı ve sebat sahibi olup Nuh'un yaptığının aksine, halkları için derhal azap istemeyen ve Yunus'un yaptığının aksine tebliği bırakıp terk etmeyen ve Süleyman'ın yaptığının aksine, kadınlara kendini kaptırıp putlara yaklaşmayan azim sahibi peygamberleri örnek alması istenmektedir.[138]

Yine son bölümde, çok incelikli bir edebi sahneye de yer verilir: Müşrikler kıyamet günü, dünyadaki yaşamlarına, on yıllarca sürmüş o dünya hayatına bakar ve o hayatın günün çok kısa bir anından ibaret olduğunu görürler. Burada Hz. Muhammed'e şu mesaj veriliyor; Bütün dünya hayatı bu kadar kısa olduğuna göre, senin muhasara altında kaldığın dönem ne kadar uzun olabilir ki? Bunun üzerine ekliyor; "gün gelecek ve geride bıraktığın şu muhasara günlerini hatırlayıp bunların günün çok kısa bir anından ibaret olduğunu göreceksin!"

Gerçekten de bu ilandan sonra muhasara fiilen sona ermiştir. Öyleyse artık bir sonraki aşamaya, muhasara sonrası aşamaya geçebiliriz. Ama önce birkaç değerlendirme yapacağız.

138 Aslında müellif bu peygamberlerin söz konusu davranışları konusunda, peygamberlere en ufak bir ta'n etmemektedir. Ama bu cümlede muhtemelen, tefsir geleneğindeki mevcut algıyı esas almıştır. (Çev.)

Beşinci Aşama Üzerine Değerlendirme: Hidayet ve Dalalet Meselesi

1- Giriş

Kur'an'da hidayet ve dalalet ifadeleri sıklıkla yer alır. Henüz işlemiş olduğumuz Hamim sûrelerinde de bu ifadelerin sıklığı dikkat çekicidir. Bu sebeple de, İslam düşüncesinin geçmişinde olduğu gibi bu gününde de büyük yankıları olan; hatta bütün müslümanları Kaderciler ve Cebriyeciler olarak, yani hidayet ve dalaletin Allah'ın fiili olduğunu düşünenler ve bu iki şeyin insan iradesine bağlı olduğunu düşünenler şeklinde ikiye ayrılmasına neden olan bu kelamî meseleye bir nebze eğilmek istedik.

Râzî, tefsirinde tarafların görüşlerini ve birbirlerine verdikleri cevapları tafsilatlı bir şekilde derlemiş olduğu için, biz de oradan nakiller yapmayı tercih edeceğiz. Bir kelam ve felsefe âlimi olan İbnu'l-Hatib Fahreddin er-Râzî (h. 544-606), kelam ilminin Ehli Sünnet ve Mu'tezile âlimleri tarafından "*kıyasu'l-gaib ale'ş-şahid/bilinmeyenin bilinene kıyası*" ilkesi üzerine temellendirilen mutekaddimin usulünden çıkıp, Aristocu formel çıkarım (mantıksal akıl yürütme) ilkesi üzerine temellendirildiği ve bizzat Râzî'nin kendisinin en önemli kurucuları arasında yer aldığı müteahhirin usulüne yöneldiği bir dönemde yaşamıştır.

a- Nüzul çağında hidayet-dalalet meselesi

Râzî'den nakil yapmaya geçmeden önce, konunun nüzul çağında, yani konuyla ilgilenmemize neden olan bu sûrelerin indirilmiş olduğu dönemde nasıl görüldüğüne kısaca değinelim.

Öncelikle şunu ifade edelim ki, ilgili ayetler Mekke müşriklerine hitap olarak düşünüldüğünde, ortada bir problem kalmamaktadır. Çünkü dalaleti insana veya Allah'a izafe eden ayetler, değişik zamanlarda ve şartlara göre indirilmiş sözlerdir, dolayısıyla aralarında bir mantıksal tutarsızlık söz

konusu değildir. Bağlamı içerisinde, yani müşriklerle tartışma ortamında her biri tutarlıdır. Örneğin En'am Suresinin 148. ayetinde "*Müşrikler diyeceklerdir ki Allah dileseydi biz şirk koşmaz ve hiçbir şeyi haram kılmazdık*" ifadesi geçiyor. Kur'an buna yine aynı ayette şöyle cevap veriyor; "*Elinizde bir ilim mi var da onu söylüyorsunuz, yoksa sadece zanna uyup sırf yalan mı söylüyorsunuz?*" Böylece onların, "*Allah dileseydi şirk koşmazdık*" sözlerinin yalan olduğunu, Allah'ın onlar için şirki veya dalaleti istemesinin doğru olmadığını ifade etmiş oluyor. Bu durum, En'am Suresinin 106-107. ayetlerindeki şu ifadelerle açıkça çelişmektedir; "*Sana Rabbinden vahyedilene uy! O'ndan başka ilah yoktur ve müşriklerden yüz çevir. Allah dileseydi şirk koşamazlardı, ama biz seni onların başına bekçi kılmadık, onlardan sorumlu değilsin.*" Burada geçen "*Allah dileseydi şirk koşamazlardı*" ifadesi, Allah'ın onlar için imanı dilemediğini, onları müşrik olmaya terk ettiğini ifade eder.

Ancak son ayetin, halkı tarafından inkâr edilen, mecnun ve benzeri ithamlarla karşılaşan ve üzülmüş olan Hz. Peygamber'e moral vermek ve onun bir insan olduğunu, Kureyşlilerin aşırı ve ısrarlı inkârlarının onun başarısızlığı anlamına gelmediğini, bu sebeple halkının geçmişteki inkârcılar gibi azaba uğrayacak olmasından üzülmemesi gerektiğini ifade ettiğini düşündüğümüzde bütün çelişki ortadan kalkmaktadır. Yani bu ayetler ona moral vermek üzere inmiş olup şu mesajı taşımaktadır: Halkın bu daveti reddediyor ve şirkte ısrar ediyor diye üzülüp endişelenme! Senin görevin onları imana zorlamak değil, sadece tebliğ etmektir. İşte bu bağlamda "*Müşriklerden yüz çevir. Allah dileseydi şirk koşamazlardı, ama biz seni onların başına bekçi kılmadık, onlardan sorumlu değilsin*" ifadelerinin kullanılması şu anlamı ifade eder; müşriklerin ısrarla inkâr etmelerine aldırma, Allah dileseydi elbette şirk koşamazlardı, zaten sen de onların başında bekçi değilsin, Biz seni onların iradelerini yönetecek bir bekçi kılmış değiliz.

İlk ayet ise müşriklerin, putperestliğin akıl dışılığını ortaya koyan, kulluk edilecek yegâne kudretin ve haram-helal belirleyecek tek otoritenin Allah olduğunu gösteren Kur'an delilleri karşısında sığındıkları bir söz olarak "*Allah dilseydi şirk koşmazdık*" ifadesine yer veriyor. Burada müşriklerin atalarından tevarüs ettikleri şirk geleneğinden kurtulamadıkları için, durumdan kaçmak üzere böyle bir söze sığındıkları açıktır. Nitekim Kur'an buna, onların yalan söylediklerini ifade ederek cevap vermiş, geçmişteki toplumların da yalanladıklarını ifade etmiş ve Hz. Peygamber'den onlara şöyle demesini istemiştir; ""*Elinizde bir ilim mi var da onu söylüyorsunuz, yoksa sadece zanna uyup sırf yalan mı söylüyorsunuz?*" Buradaki "ilim"den maksat "ilahî vahiy"dir, çünkü "Allah dileseydi şirk koşmazdık" iddiası

ancak vahiyle ispatlanabilecek türden bir iddiadır, zira burada Allah'ın iradesi ile ilgili bir iddia söz konusudur. Bu konuda Allah'tan gelen bir bilgi olmadığına göre, müşriklerin sözlerinin herhangi bir temeli yok demektir. İşte bu yüzden Allah onlara şöyle seslenmektedir; "*Sizler sadece zanna uyup sırf yalan söylüyorsunuz... De ki, kesin kanıt Allah'ın elindedir, Ey Âdemoğulları! Allah dileseydi hepinizi hidayete erdirirdi!*" Yani hepinizi, tıpkı melekler gibi, daha başlangıçtan beri hidayet üzere yaratırdı.

Âdem kıssası anlatılırken Âdem'in nasıl arzularına yenilip şehvet ve şeytana uyduğu ve ilahî emre isyan ettiği, Allah'ın yaklaşmamasını emrettiği ağaçtan yediği anlatılmıştı. Yine orada denildiği gibi Allah onu affetmiş, hayatını sürdürmesi, imtihanını tamamlaması ve orayı imar etmesi için yeryüzüne indirilmiştir. Şimdi onun önündeki imtihan şu idi: İlahî öğütlere kulak verecek ve şeytanın harekete geçirdiği hevasından kurtulup özgürleşecek mi, yoksa ona esir olarak kalacak mı?

İşte "beşer fiiller"in ve bu fiillere bağlı olarak söz konusu olan irade ve kudretin Allah tarafından yaratılmış birer fiil mi, yoksa insana ait mi oldukları konusu ile ilgili olarak indirilmiş olan ayetlerin çizmiş olduğu çerçeve budur. Konu, nübüvvet çağında bu şekilde ortaya atılmış değildir, çünkü konunun muhatabı olan müşrikler ahrete, hesap gününe inanmamaktadırlar, bunlara karşı inkârcı ve alaycı tavır takınmaktadırlar. Dolayısıyla onlar bu konuyu ahiret sorumluluğu ile ilişkilendirmemektedirler. Bununla beraber, putlara tapınmak ve onlardan şefaat beklemek gibi bir takım akıl almaz davranışlar sergilemelerini de izah etmek durumundadırlar. İşte bu durumu izah etmek ve tutumlarını gerekçelendirmek için taklide başvurmaktan başka çare bulamamışlar ve "A*talarımızı bir din üzere bulduk ve onların izinden gidiyoruz*" (Zuhruf 23)demişlerdir. Ya da ahireti inkâr ederek sorumluluktan kaçmaya çalışmışlar ve "*Hayat sadece dünyada yaşadığımızdır, yaşarız ve ölürüz, bizi sadece dehr helak eder*" (Casiye 24) demişlerdir. Kur'an onlara yeniden dirilişi kanıtlayan deliller sunduğunda ise bu delillere aynı ağırlıkta delillerle cevap verememişler ve "*Madem doğru söylüyorsunuz, o halde atalarımızı diriltin bakalım!*" (Casiye, 25) diyerek ortaya atılmışlardır.

b- Büyük fitnenin (Sıffin Savaşının) ardından cebr ve ihtiyar tartışmaları: Cebriye-Kaderiye

İşte Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında cereyan eden ve sahabe ve tabiin neslinden birçok kişinin yaşamına mal olan Sıffin Savaşından, büyük fitneden sonra, nübüvvet asrında "fiillerin yaratılması" ve "cebr-ihtiyar" gibi

isimlerle anılan bu konunun arka planı budur. Söz konusu fitneden sonra ortaya hemen şöyle bir soru atılmıştır: Hilafeti Hz. Ali'den zorla alan ve baskı ve zorbalığa dayalı bir yönetim kuran Hz. Muaviye ve yandaşları, bu davranışlarının sorumluluğunu taşımakta mıdırlar? Yoksa onlar bütün bunları; Muaviye'nin bir hutbesinde söylediği gibi, bir kaza ve kader uyarınca mı yapmışlardır? Cevap birincisi ise, onlara karşı ayaklanmak gerekecek, dahası bu insanların kıyamet gününde cehenneme gideceklerini söylemek gerekecektir. Nitekim Muaviye ordusunun başında askerlere hitaben yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir; *"Allah'ın takdiri bizleri bu topraklara getirdi, bizimle Iraklıları karşılaştırdı. Hepimiz Allah'ın nazarı altındayız. Yüce Allah şöyle buyurmuştur; Allah dileseydi onlar savaşmazdı, ama Allah dilediğini yapar. (Bakara 253)"* Oğlu Yezid'i veliaht tayin ettiğinde de, *"Yezid'in halifeliği kaza ve kaderdir, kulların bu konuda bir seçim şansı yoktur"* demiştir.[139]

İşte siyasi-askeri fitnenin ardından yaşanan "büyük fikri fitne" budur. Bu fitnede Müslümanlar, yani âlimler ve düşünürler ikiye bölünmüşler ve bu bölünme bugüne kadar devam etmiştir.

Birinci gruba göre Kur'an *"Kim zerre kadar hayır işlerse karşılığını görür, kim de zerre kadar şer işlerse karşılığını görür"* (Zilzal 7-8) ve *"Kimse kimsenin yükünü yüklenmez, insan için sadece yaptığının karşılığı vardır ve yaptığının karşılığını görecek, cezasını alacaktır"*(Necm, 53/ 38-41) gibi birçok ayetinde insanın fiillerinin sorumluluğunu kendisine yüklemiştir. Dolayısıyla insanın kendi yaptığı ve ahirette karşılığını göreceği fiillerin kaza ve kadere, yani Allah'a nispet edilmesi mümkün değildir; aksine bunları insanın kendisine, onun irade ve ihtiyarına nispet etmek gerekmektedir.

İkinci gruptakiler ise; *"Allah kime hidayet ederse o mühtedidir, kimi de saptırırsa onlar perişandırlar"* (A'raf, 7/178) ve *"Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola koyar"* (En'am, 6/39) gibi ayetlere başvurmuşlar ve insanın fiillerinin kendi ihtiyarı ile olmadığını, insanın bu fiillere mecbur olduğunu söylemişlerdir.

Emeviler döneminde yürütülen bu tartışmalar Kelam İlmi'nin, yani itikadî konular etrafında münakaşaların yapıldığı epistemolojik çerçevenin temelini oluşturmuştur. İnsanın kendi fiillerini yapma kudretine sahip olduğunu ve dolayısıyla bu fiillerin sorumluluğunu taşıdığını söyleyen birinci gruptakilere "Kaderiye" adı verilmiş, Emeviler döneminin sonunda ise bu grup "Mu'tezile" adı ile anılmaya başlanmıştır. Bunların kendilerine

139 Detaylar için bkz: M. Âbid el-Câbirî, İslam'da Siyasal Akıl, dokuzuncu fasıl

verdikleri isim ise "*Ehlul adl/adalet ehli*" dir, çünkü bunlar ahiretteki hesap ve ceza işleminin "*adalet*" ilkesi gereğince yapılacağını, Allah'ın adaletinin hâkim olacağını, yani Allah'ın o gün, "*İnsanlar grup grup olacak ve amellerinin karşılıklarını göreceklerdir. Kim zerre kadar hayır işlerse karşılığını görür, kim de zerre kadar şer işlerse karşılığını görür*" (Zilzal 6-8) ayetinde ifade ettiği vaat ve uyarısını adil bir şekilde ve istisnasız herkes için uygulayacağını, dolayısıyla Ali-Muaviye savaşında müslümanları öldüren insanların, şiddet ve zulüm uygulayan Emevi yöneticilerinin ve benzerlerinin cehenneme gideceklerini söylerler. Hasımları ise Emevilere ve genel olarak tüm insanlara nispet edilen fiillerin aslında Allah'a ait olduğunu, bunların insanlara nispet edilmesinin mecaz olduğunu, gerçekte Allah'tan başka fail olmadığını, diğer bir deyişle insanın fiillerine mecbur olup herhangi bir irade sahibi olmadığını söylemişlerdir. Bu yüzden de Mu'tezile âlimleri bunlara "Cebriye" adını takmışlardır. İlerleyen dönemde "fiillerin yaratılması" ve "hidayet-dalalet" gibi isimlerle anılan bu mesele etrafında yürütülen tartışmalar, Kelam ilminde alevlenmiştir.

2- Râzî'nin aktarımı

Konunun tarihsel çerçevesi açısından yaptığımız bu girişten sonra Râzî'nin tefsirine geçelim. Diğer kitaplarında söylediklerine bakmadan, alıntıyı sadece tefsirinden yapacak ve üslubu okuyucunun, kelamcıların yöntemlerine aşinalık sağlamak için zihnini yormasını gerektirdiği için, içeriğinin anlaşılmasına yetecek genişlikte alıntı yapacağız.

a- Dalalete düşürme:

Râzî, Bakara sûresi 26. ayetin girişinde şunları söylüyor;

> " Biz, burada, bu manadaki bütün ayetler hususunda kendisine başvurulan bir asıl mesabesinde olduğu için, hidayet ve dalâlete düşürme meselesi üzerinde konuşmak istiyoruz. Önce dalalete düşürmeden (idlâl'den) bahsediyor ve diyoruz ki:
>
> Hemze bazen, geçişli olmayan bir fiili, geçişli yapmak için gelir. Meselâ (çıktı) fiili geçişli değildir, (çıkardı) dediğinde o fiili geçişli (meful/nesne alan) bir fiil yapmış olursun... Bu sabit olunca deriz ki: (Allah onu idlal etti, saptırdı) sözümüzü iki manaya hamledebiliriz. Birincisi, "*Allah onu sapık yaptı*"; ikincisi, "*Allah onu sapıtmış olarak buldu*". "*Allah onu sapık yaptı*" manasındaki birinci takdire gelince, ayetin lafzında, Allah Teâlâ'nın onu neyden saptırıp sapık yaptığını gösteren bir karine yoktur. Burada iki yorum vardır. Birincisi; "*Allah onu dinden saptırdı*", ikincisi ise; "*Allah onu cennetten saptırdı.*"

Allah'ın onu dinden saptırması manasına olan birinci şıkka gelince, lügatte, dinden saptırmanın ifade ettiği mana "*Dini terk etmeye çağırma ve dini o kimseye çirkin göstermek*"tir. Allah Teâlâ'nın İblis'e nispet ettiği idlâl (saptırma), bu manadaki saptırmadır. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "Hiç şüphesiz o (İblis), apaçık, saptıran bir düşmandır"(Kasas, 15); "*Andolsun ki (ben İblis), onları saptıracağım ve onları olmayacak kuruntulara boğacağım*"(Nisa, 119); "*O kâfirler: Ey Rabbimiz, cin ve insanlardan bizi saptıranları göster bize de onları ayaklarımızın altına alalım derler*" (Fussilet. 29); "*Şeytan onlara kötü amellerini güzel gösterdi de onları yoldan saptırdı*"(Neml, 24); "*İş olup bitince şeytan der ki: Şüphesiz Allah size hak vaatte bulundu. Ben de size vaatte bulundum, ancak vaadimde durmadım. Benim sizin üzerinizde hiçbir hükmüm (nüfuzum) yok. Ancak ben sizi çağırdım, siz de davetime icabet ettiniz.*" (İbrahim. 22). Yine Allah bu tür saptırmayı Firavun'a da nispet etmiş ve şöyle buyurmuştur: "*Firavun kavmini saptırdı, onları hidayete ulaştırmadı*"(Taha, 79). Ümmet, bu manada saptırmanın Allah Teâlâ hakkında caiz olmadığı hususunda icma etmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, ne küfre davet etmiş, ne de küfrü hoş göstermiştir. Aksine O, küfürden nehyetmiş, men etmiş ve küfre karşı büyük bir ceza tehdidinde bulunmuştur. İdlâl (saptırma)'in dildeki asli manası bu olunca ve bu mana da icma ile Allah hakkında caiz olmayınca, bu kelimeyi zahiri manası ile anlamanın caiz olamayacağı hususunda bir icmanın meydana geldiği sabit olur. O zaman cebr ve kader taraftarları, bu kelimeyi tevil etmeye ihtiyaç duymuşlardır.

-Cebriyenin "dalalete düşürme" kelimesini yorumu: Allah dalalet ve küfrü yaratır.

Cebriyeciler bu lafzı, "Allah Teâlâ'nın insanlarda sapıklık ve küfrü yarattığı, onları imandan alıkoyduğu ve böylece onlar ile iman arasına girmiş olduğu" şeklinde almışlardır. Onlar, "aslında bu lafzın dildeki hakiki manası budur. Çünkü nasıl ki ihraç ve idhâl, bir şeyi girdirmek ve çıkartmak manasına ise, idlâl de bir şeyi saptırmaktan ibarettir" demişlerdir.

-Mu'tezilenin görüşü: Dalalet insan işidir:

Mu'tezile, bu tevilin, ne kelimenin lügatteki hakiki manası itibari ile ne de akli deliller itibarı ile caiz olmadığını söylemiştir. Bunun dilsel açıklaması birkaç yönden olur;

1- Lügat itibarı ile, başkasını bir yola girmekten zorla ve cebren men eden kimseye "O onu idlâl etti" denilemez; aksine, "O, onu o yoldan menetti ve ondan geri çevirdi" denilir. Araplar, bir kimse, başkasına durumu karışık gösterip, onda yolu bulmasını zorlaştıracak şüpheler uyandırdığı, o kişi de yolunu bulamadığı zaman ancak "O onu yoldan idlâl etti (saptırdı)" derler.

2-Allah Teâlâ, Firavun ve İblis'i, saptırmış (mudil) kimseler olarak

nitelemiştir, oysa bunların kendilerine icabet edenlerin kalplerinde, sapıklığı yaratmamış olmadıkları konusunda Cebriye ve Kaderiye arasında icma vardır. Cebriye'nin görüşüne gelince, bunun sebebi, onlarca, kulların bir şey meydana getirmeye kadir olamamalarıdır. Kaderiye'nin görüşünün sebebi ise, kulun bu tür bir yaratmaya kadir olamamasıdır. Bi'l-itifak yaratıcılığı kuldan nefyetmekle beraber, "mudil" (saptıran) ismi hakikaten bulununca anlıyoruz ki "mudil", lügatte sapıklığı yaratanı ifade etmek için konulmamıştır.

3- İdlâl, hidayetin zıddıdır. "*Ona hidayet yollarını gösterdim, ama o hidayete ermedi*" denilebildiği gibi, aynı şekilde, "*Onu saptırmaya çalıştım ama o sapmadı*" da denilebilir. Bu böyle olunca saptırmak (idlâl) kelimesini, "*sapıklığı yaratmak*" manasına hamletmek imkânsız olur.

Bu tevilin akli deliller itibarıyla caiz olmaması ise birkaç yöndendir:

1- Eğer Allah kulda dalaleti yaratsa sonra onu iman etmekle mükellef tutsa, şüphesiz ona iki zıt şeyi bir araya getirmeyi emretmiş olurdu. Bu da akılsızlık ve zulümdür. Hâlbuki Allah: "*Rabbin kullarına zerrece zulmetmez* "(Fussilet, 46)

"*Allah hiç kimseyi gücü yetmeyeceği şeyle sorumlu tutmaz*"(Bakara. 286) ve "*Allah dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi*"(Hac, 78) buyurmuştur.

2- Eğer Allah Teâlâ cehaleti yaratsaydı ve mükellefler için durumu karışık yapsaydı, kulunu mükellef tuttuğu şeyi açıklamış olmazdı. Hâlbuki Ümmet-i Muhammed, Allah'ın açıklayıcı olduğunda ittifak etmişlerdir.

3-Allah kullarında dalaleti yaratsa ve onları imandan alıkoysaydı, onlara kitap indirmesinin ve peygamber göndermesinin bir faydası olmazdı. Çünkü elde edilmesi mümkün olmayan bir şeyi elde etmek için gayret göstermek, boşuna yorulma ve akılsızlık olurdu.[140]

4-İdlâli, "*dalaleti yaratma*" manasına almak, birçok ayet-i kerime ile de çelişki teşkil eder. Mesela: "*Onlara ne oluyor ki iman etmiyorlar*"(İnşikak, 20), "*Onlara ne oluyor da öğütten yüz çeviriyorlar* "(Müddessir, 49), "*İnsanların, kendilerine hidayet geldiği zaman, iman etmelerine "Allah bir insanı mı peygamber olarak gönderdi?" demelerinden başka bir şey mani olmadı*" (İsra, 94). Böylece Allah, onların iman etmelerine kesinlikle bir maninin bulunmadığını açıklamış oldu. Onların imandan yüz çevirmelerinin sebebi, Allah'ın insan peygamberler göndermiş olmasını inkâr etmeleridir. Allah bu hususta: "*İnsanlara hidayet geldiği zaman onların iman etmelerini ve Rablerinden mağfiret istemelerini...'den başka bir şey men etmedi* "(Kehf, 55); "*Siz ölüler iken sizi diriltiği halde Allah'ı nasıl inkâr*

140 Burada Râzî'nin, bir Eşari kelamcı olarak hasımların sözlerini olduğu gibi nakletmediğini, Allah hakkında kullanılmaması gereken sözleri onlara atfettiğini, onların görüşlerini kendi zaviyesinden aktardığını ifade edelim.

ediyorsunuz"(Bakara, 28); *(Hak'tan)nasıl döndürülüyorsunuz?*"'(Yunus, 32) ve "*(Hak'tan nasıl çevriliyorsunuz*"(Mü'min, 62) buyurmuştur. Eğer Allah onları dinden saptırmış ve imandan çevirmiş olsaydı, bu ayetler batıl olurdu.

5- Allah, İblis'i, askerlerini insanları dinden saptırma, haktan yüz çevirtme hususunda onun yolunca gidenleri kınamış ve kulları ile peygamberlerine şu ayetleri ile şeytandan Kendisine sığınmalarını emretmiştir. "*De ki; vesvese veren şeytanın şerrinden insanların Rabbi, Meliki ve Ma'budu olan Allah'a sığınırım*"(Nas, 14) "*De ki: Sabahın Rabbine sığınırım*"(Felak, 1); "*De ki: Rabbim, şeytanların vesveselerinden sana sığınırım*"(Mü'minûn. 97); "*Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın*"(Nahl,98) Şayet Allah, kullarını şeytanın saptırdığı gibi dinden saptırsaydı, şeytanın hak ettiği gibi O da bir kınanmayı hak eder, şeytandan isti'âzenin (sığınmanın) gerektiği gibi Allah'tan da sığınmak gerekirdi ve Allah kullarının çoğunu saptırmış olacağı için, O'nu düşman edinmek gerekirdi. Nitekim aynı sebepten dolayı İblis düşman kabul edilmiştir. Bu durumda, Allah'ın payı daha çoktur. Çünkü İblis'in saptırmasının (idlâlinin), dalaletin meydana gelmesi hususunda varlığı yokluğu birdir. Hâlbuki Allah'ın idlali böyle değildir. Çünkü Allah dalaletin meydana gelmesinde bizzat müessirdir. Bu sebeple böyle bir hükümden dolayı da İblis'i bütün kötülüklerden münezzeh kabul edip, kötülüklerin tamamını Allah'a vermek gerekir ki bu durumda kınama işi, İblis'ten tamamıyla uzaklaşıp Allah'a dönmüş olurdu. Allah ise zalim kimselerin bu tür görüşlerinden münezzehtir.

6- Allah, dinden saptırmayı kendisinden başkasına nispet etmiş ve onları bundan dolayı kınayarak şöyle demiştir: "*Firavun kavmini saptırdı ve onları hidayete ulaştırmadı*" (Taha, 79); "*Sâmiri onları saptırdı*"(Taha. 85) "*Eğer yeryüzündekilerin çoğuna itaat edersen, onlar seni Allah yolundan saptırırlar.*"(En'am, 115) "*Allah yolundan saptıranlara, hesap gününü unuttukları için, pek çetin bir azap vardır*"(Sad, 26); İblis'ten naklederek; "*Onları mutlaka saptıracağım, onları kuruntulara boğacağım ve onlara emredeceğim...* "(Nisa, 119)

İşte bunlar ya gerçekte dinden başkalarını saptırmışlardır veyahut Allah onları saptırmıştır. Ya da saptırma, müşterek olarak hem Allah, hem de bu ayetlerde bahsedilenler vasıtasıyla meydana gelmiştir. Bu durumda, eğer onlar değil de, Allah insanları saptırmış ise, Allah onlara iftira etmiş olur. Çünkü kendi işini, iftira edip onlara yüklemiş ve onları yapmadıkları işten dolayı itham edip kınamıştır. Hâlbuki Allah böyle yapmaktan münezzehtir. Eğer Allah bu idlalde onlarla ortak ise, kendisinin ortak olduğu ve onlarla eşit olduğu bir fiilden dolayı onları nasıl kınayabilir? Bu iki husus yanlış olunca, idlâli yaratmanın Allah'a nispet edilmemesinin doğru olduğu anlaşılır.

7- Aşağıda sayacağımız ayetlere göre, Allah, sapıklıktan bahsettiği birçok ayette, sapıklığı (idlâli) günahkârlara nispet etmiştir. "*Onunla ancak*

fasık olanları saptırır "(Bakara, 26); "*Allah zalim olanları saptırır*"(İbrahim, 27); "*Hiç şüphesiz Allah kâfirler grubuna hidayet etmez*"(Maide, 67); "*Allah, her haddi aşan şüpheci kimseyi böyle şaşırtır*"(Mümin. 34). "*Allah, her haddi aşan yalancı kimseyi böyle şaşırtır*"(Mümin, 28). Şayet Allah'a nispet edilen idlalden kasıt, o kimselerin üzerinde bulunduğu bu halleri yaratmak olsaydı, bu zaten bulunanı yeniden meydana getirmek olurdu ki bu imkânsızdır.

8- Allah, hakka iletmediklerinden dolayı, kâfirlerin taptıkları şeylerin ulûhiyetini nefyederek şöyle demiştir: "*O halde Hakk'a hidayet edecek olan mı kendisine uyulmaya layıktır, yoksa hidayet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı?*"(Yûnus 35). Böylece Allah, hakka iletemedikleri için, eşyanın Rab olmasını nefyetmiş; Hakk'a ilettiği için Kendisinin Rubûbiyyetini ispat etmiştir. Şayet Allah, haktan saptırmış olsaydı, bu durumda hem saptırmak hem de, kendisinden ötürü putlara uymayı nehyettiği şey hususunda o putlarla müşterek olmuş olurdu. Hatta onları geçerdi bile, çünkü putlar hakka götüremedikleri gibi, saptıramazlar da; hâlbuki Allah, hakka ileten ilah olduğu gibi saptırabilir de...

9- Allah Teâlâ, onların kötü fiillerine karşılık onları cezalandırmak ve onlara azab etmek için bu "dalâl" den bahsetmiştir. Eğer maksat, onların İçinde bulundukları sapıklık, dalâl olsaydı, bu da onların zaten kendisiyle içice oldukları ve kendisine yöneldikleri, kendisiyle lezzet duyup sevinç hissettikleri bir şey dolayısı ile azap ve tehdit olurdu.

Şayet böyle bir şey caiz olsaydı, bu durumda zinadan dolayı zina ile, içki içmekten dolayı içki ile azap etmek caiz olurdu ki bu caiz değildir.

10- "*Allah o darb-ı mesel ile fasıklardan başkasını şaşırtmaz. O fasıklar ki Allah'ın ahdini onu tekit de ettikten sonra bozarlar*"(Bakara, 26-27) ayeti, Allah'ın bu fiili ancak, kulun kendi iradesi ile Allah'ın ahdini bozan fasıklardan olmasından sonra, darb-ı mesel ile bu idlali meydana getirdiğini açıkça göstermektedir. Böylece, bu, kulun fasık olmasından ve ahdi bozmasından sonra meydana gelen idlalin, kulun fasıklığından ve ahdi bozmasından başka bir şey olduğunu göstermektedir.

11- Allah, kitabında kendisine nispet edilen idlâli ya ibtila ve imtihan olarak veya ceza ve ukubet olarak tefsir etmiştir. İbtila olan idlâl hakkında: "*Biz o cehennemin bekçiliklerine meleklerden başkasını memur etmedik. Onların sayılarını da kâfirler için, başka değil ancak bir yanı imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilenler sağlam bilgi edinsinler, iman edenlerin de imanları artsın. Hem kendilerine kitap verilen Ehl-i kitap, hem müminler şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık bulunan münafıklar ile kâfirler de 'Allah bu zebanilerin sayısı ile misal olarak neyi kastetmiştir?" desinler. İşte Allah kimi dilerse böylece şaşırtır, kimi de dilerse ona hidayet eder*"(Müddessir. 31) buyurarak, kulunu idlal etmesinin, kulun hakiki maksadını bilemediği müteşabih bir ayet veya müteşabih bir iş indirme şeklinde olduğunu beyan etmiştir. Bu müteşabih ile sapan kimse ise,

müteşabihten kastedilen şeye vakıf olmayan ve ondaki hikmetleri düşünemeyen, aksine batıl mücmelin izahı hususunda şüphelere sarılıp kalan kimsedir. Nitekim Allah: "*Kalplerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onu tevil etmek için Kur'an'ın müteşabih olan ayetlerine tabi olurlar*" (Ali İmran, 7) buyurmuştur.

Ukubet ve ceza olarak idlal etmesi hakkında da Allah şöyle buyurmuştur: "*Boyunlarında bukağılar, zincirler bulunduğu zaman, onlar bu vaziyette sıcak suyun içine sürüklenecekler, sonra ateşte yakılacaklar. Sonra onlara, "Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştuğunuz putlar nerede?" denilecek. Onlar da "Bizden uzaklaşıp gittiler. Daha doğrusu biz, daha evvel zaten hiçbir şeye tapmıyorduk" diyecekler. İşte Allah kâfirleri böyle şaşırtır*" {Mü'min, 71-74). Böylece Allah idlâlinin bu iki şeklin dışında olmayacağını açıklamıştır. İdlal bu iki vecihten biriyle açıklandığında, müşterekliği gidermek için, başka şeyle açıklanmamalıdır. Buna göre idlâlin, küfrü ve dalâleti yaratmaya hamledilemeyeceği sabit olmuştur.

-Mu'tezile: Dalal'in Allah'a nispet edilmesinin reddi hususunda akli deliller

Bunun böyle olduğu sabit olunca deriz ki: Biz, idlâlin, Arapçada "batıla çağırmak ve ona karşı teşvik etmek, batılın çirkinliğini gizlemeye gayret etmek" manasına geldiğini açıklamıştık. Bu mana ise Allah için caiz değildir. Bundan dolayı tevile gitmek gerekir.

Cebriye'nin tevilinin batıl olduğunu söylemiştik. Bu sebebe başka teviller yapmak gerekir:

1- İnsan, sapması hususunda herhangi bir tesiri olmayan bir şey meydana geldiğinde, kendi iradesi ile saptığında; o şey hakkında "*O, onu saptırdı*" denilir. Nitekim Allah putlar hakkında:

"*Ya Rabbi, o putlar, insanlardan çoğunu saptırdılar*" (İbrahim, 36), yani o insanlar, putlar sebebiyle saptılar.

"*Hele yeğüs, Ye'ûh ve Nesr adlı putlarınızdan vazgeçmeyin dediler. Hakikaten o putlar birçok kimseyi saptırdı*" (Nun, 23-24); yani insanlardan çoğu, o putlar sebebiyle kendileri saptılar.

"*Sana Rabbinden indirilen ayetlere andolsun ki onlardan çoğunun azgınlık ve küfrünü artırdı*" (Maide, 68);

"*Tebliğim onların sadece kaçışlarını artırdı*" (Nuh, 6); yani onlar, onları dine davetim sebebi ile, iyice uzaklaştılar.

"*Siz onları eğlence edindiniz. Sonunda bu Beni hatırlamayı size unutturdu*" (Müminim, 110) buyurmuştur. O alay ettikleri müslümanlar hakikatte onlara Allah'ı unutturmamışlardı, aksine onlar, kendilerine Allah'ı hatırlatmış ve onları Allah'a çağırmışlardı. Ne var ki kâfirlerin onlarla alay etmekle meşgul olmaları, unutmalarına sebep olduğu için, unutturma işi onlara nispet edilmiştir. Allah Tevbe sûresinde de: "*Bir*

sûre indirildiği zaman içlerinden bazıları, "Bu sûre hanginizin imanını artırdı?" der. İman etmiş olanlara gelince bu sûre daima onların İmanını artırır ve onlar birbiriyle müjdeleşirler. Fakat o sûreler kalplerinde maraz bulunanların küfürlerine küfür kattı..." (Tevbe, 124-125) buyurmuş ve böylece dini hükümleri ihtiva eden bir sûre, onların durumlarını ortaya koyacak şekilde indiğinde onlardan kimi ayetleri kabul edip ayetlerle imanı artan; kimi de ayetleri kabul etmeyip bu sebeple küfrü artan olunca, iman ve küfrü artırma sûreye nispet edilmiştir. Çünkü onlar sûre indiği için iman ettiler veya kâfir oldular. Aynen bunun gibi hidayet ve saptırma de Allah'a nispet edilmiştir. Çünkü bu hidayet ve dalaletin meydana gelmesi, Allah'ın onlara mesel getirmesi esnasında olmuştur. Yine Hak Teâlâ Müddessir sûresinde; "*O Zebanilerin sayılarını da kâfirler için imtihan vesilesi yaptık ki Ehl-i kitap kimseler sağlam bilgi edinsinler ve mü'minlerin de imanları artsın*"(Müddessir, 31) buyurmuş ve böylece cehennem bekçisi olan meleklerin sayısını zikretmesinin, inananlar şüphe edenlerden seçilsin diye, kullarını imtihan için olduğunu bildirmiştir. Sonuç olarak mü'minler ayetleri kabul etmişler, kâfirler ise kabul etmemişlerdir. Bundan dolayı Allah, imanın artmasını ve küfrü imtihan edilen kullara nispet ederek buyurmuştur. Bu ayetin peşi sıra "*Allah bu misal ile neyi kastetmiştir. İşte Allah böyle dilediğini saptırır, dilediğine de hidayet eder*" buyurarak, kullara her iki şeyi de nispet ettikten sonra, burada da onları saptırma ve hidayet etmeyi kendisine nispet etmiş, böylece saptırmanın bu imtihan ile açıklandığını beyan etmiştir. Nitekim şöyle deyimler vardır, "*Aşk beni hasta etti.*" "*Falanca kadın, falan adamın ahlâkını bozdu.*" Hâlbuki o kadın bunun farkında değil. Şair de şöyle demiştir: "Beni kınamaktan vazgeç, çünkü kınamak tahrik etmek demektir." Yani kınanan şahıs kınama sebebi ile tahrik edilmiş olur. "Kâfirler imtihan unsuru taşıyan ayetler sebebi ile sapıttılar" manasında idlâlin Allah'a nispet edilmesi caizdir.

Bu ayette (Bakara, 26) de, kâfirler, "Misal vermeye ne gerek var, bunun faydası nedir?" dedikleri ve bu imtihan onlara ağır geldiği için idlâlin Allah'a nispeti yerli yerinde olmuştur.

2- İdlâl birisini dalaletle isimlendirmektir. Buna göre dendiğinde, "*O, onu sapık diye adlandırdı ve onun sapık olduğuna hükmetti*" manası; dendiğinde de "Falanca falancayı kâfir diye adlandırdı" manası anlaşılır...

3- "İdlâl"in, serbest bırakma, cebirle ve zorla bir şeyden engelleme anlamına gelmesidir. Buna göre, birisi birisini sapıklığıyla baş başa bıraktığında denilir. Yine ulema şöyle demiştir: Bu sözün mecazi olarak kullanıldığı yerlerden birisi de, Arapların; baba, oğlunun terbiyesini uhdesine almadığı zaman, "Falanca oğlunu bozdu, onu helak etti ve onu mahvetti" demeleridir... Yine, kılıcını nemli toprakta bırakan, böylece de kılıcı bozulan ve paslanan kimseye "Kılıcını bozdun ve onu paslandırdın" derler.

4- "sapma" ve "saptırma", azap etmek anlamına gelir. Nitekim Allah'ın : *"Şüphesiz günahkârlar bir sapıklık ve çılgın ateşler içindedirler. O gün onlar, yüzleri üstü ateşte sürüklenirler. Onlara: "Tadın cehennemin dokunuşunu!"* denilir (Kamer, 47-46) ayeti buna delalet eder. Buna göre Allah onları, "kıyamet gününde bir sapıklık içinde bulunmak"la nitelemiştir ki, bu onlara azap etmek demektir. Yine: *"Boyunlarında laleler ve zincirler bulunduğu zaman ki, onlar kaynar sular içinde sürüklenecekler, sonra da ateşte tutuşturulacaklar... Sonra onlara, "Allah'ı bırakıp da şirk koştuğunuz şeyler nerede?" denilecek... Onlar da, "Bizden uzaklaşıp gittiler. Daha doğrusu, biz bundan önce hiçbir şeye tapmazdık" diyecekler. İşte Allah, kâfirleri böyle saptırır* "(Mümin, 71-74) buyurmuştur. Bu ayetteki saptırma, azap ile tefsir edilmiştir.

5- "İdlâl"in, helak etme ve geçersiz kılma manalarına hamledilmesidir. Meselâ: *"Allah, küfredip de Allah'ın yolundan yüz çevirenlerin amellerini boşa çıkarmıştır"* (Muhammed, 1) ayetinde olduğu gibi... Yani, amellerini iptal edip yok etti. Yine, bu kelimenin mecazî olarak kullanıldığı yerlerden birisi de Arapların şöyle demesidir: Su, süte iyice kaynaşıp, karıştığında, Su sütün içinde kayboldu" denilir. Yine, birisine bir şey yaptığında, onu, helak ederek âdeta yok ettiğinde, dersin. Ayni şekilde, insanlar ölüyü kabre koyup, onu artık görülmeyecek bir şekilde gizlediklerinde yani "sahipleri ölülerini örttüler" denir. Yine Allah, şu ayetle kâfirlerin şöyle dediklerini bildirir: *"Biz toprakta çürüyüp kaybolduğumuzda, yani defnolunup da, bedenlerimiz iyice bozulduğunda mı, yeniden yaratılacağız?..* Bu manaya göre, kelimenin manası, Allah onu helak eder, yok eder, demek olur. Buna göre izah tarzına göre "idlâl"i Allah'a nispet etmek caiz olur. "İdlâl' kelimesini, dinden saptırma manasına hamlettiğimizde, işte bu vecih söz konusudur.

6- "İdlâl"in, cennetten saptırma manasına alınmasıdır. Mu'tezile, bu anlamın tevil değil, hakikat olduğunu, yani lafzın zahiri olduğunu söyler. Çünkü ayet, Allah'ın onları idlâl ettiğine delalet etmekte, ama ayette Allah'ın onları herhangi şeyden idlâl ettiğine, saptırdığına dair bir delalet bulunmamaktadır. Bu yüzden biz ayeti, Allah'ın onları cennet yolundan saptırmış olduğuna hamlediyoruz" derler ve Kur'an-ı Kerim'de bu şekildeki bütün ayetleri aynı anlama hamlederler ki, bu Cübbâî'nin tercihidir. Nitekim Allah; *"Şeytanın aleyhinde şu yazılmıştır: Kim onu dost edinirse, şüphesiz şeytan onu saptırır ve onu ateşli bir azaba götürür"*(Hac, 4), yani onu cennetten ve cennet mükâfatlarından saptırır. Bütün bunlar "idlal" kelimesindeki hemzeyi, fiili geçişli yapan hemze olarak düşünmemize göredir.

7- "Hemze"yi bu meselenin başında izah edildiği gibi, "vicdan/bulmak" manasına hamletmemizdir. Buna göre *"Falanca devesini yitik buldu"* yani, devesi kayboldu... anlamına kullanılır ve Allah'ın onları saptırması (idlâl) demek onları sapmış olarak bulması demek olur.

8- İlgili ayetin, kâfirlerin sözünün nakledilmesi olarak düşünülmesidir. Buna göre kâfirler "Allah, kendisinde ne fayda bulunduğunu açıklamadığı bu meselle neyi kastetmiştir?" demiş ve sonra alay yoluyla, "*Bununla çoğu kimseyi saptırır, çoğu kimseye de (güya) hidayet eder!*" diye ilâve etmişlerdir. İşte buna göre bu, kâfirlerin sözlerindendir. Bunun peşi sıra Allah onlara cevap olmak üzere, "Allah bununla, ancak fasık olanları saptırır" buyurur.

Mu'tezile'nin görüşleri bundan ibarettir.

-Cebriye'nin cevabı

Cebriye ise Mu'tezileye cevaben şöyle demiştir: Sizin sözünüzü dinledik, meseleyi güzel ortaya koyduğunuzu, tertibinizin güzelliğini ve sözünüzün gücünü itiraf ediyoruz. Fakat biz ne yapalım, sizin bu güzel açıklamalarınızı ve ince delillerinizi bozan üç düşmanınız bulunmaktadır.

1- Bu, "yapmaya götüren sebep" meselesidir. Bu şu demektir: İlme ve cehle, hidayete ve saptırmaya kadir olan, niçin bunu değil de şunu yapmaktadır?

2- Allah'ın (Bakara, 7) ayetinin tefsirinde geçtiği gibi "ilim meselesi"dir. Bu iki meseleye cevap verme hususunda, güçlü ve derde deva olacak bir çare bulacağınızı sanmıyoruz. Bu zekânıza rağmen onların cevapları karşısında zayıf kaldığınızı da görüyorsunuzdur. Biz insaf edip, sözlerinizin güzel olduğunu itiraf ettiğimize göre siz de insaf edin ve bu iki meseleye cevap veremediğinizi itiraf edin. Çünkü bunu görmemek ve gafil davranmak akıllılara yakışmaz.

3- Kulun fiili, şayet, kendi yaratması ile olsaydı, o zaman ancak kulun yaratmayı istediği fiiller meydana gelirdi. Ne var ki herkes ilim tahsil etmek ve doğruyu bulmak ister; cahillik ve sapıklıktan tamamen kaçınır. Buna göre, maksadı sadece ilim tahsili ve doğruyu bulmak olan kul için cahillik ve sapıklık nasıl meydana geliyor? Eğer "Kul için, küfür ile iman, ilim ile cehalet karıştı da böylece cehaleti ilim sanıp, onu meydana getirmeye niyetlendi, bu sebepten de onun için cehalet meydana geldi" dersen, biz deriz ki, onun, cehaleti ilim sanması hatalı bir zandır. Eğer o kul, onu ilk önce tercih etmiş ise, kendi için cehaleti ve hatayı tercih etmiş demektir ki bu imkânsızdır.

Eğer biz, "daha önceki bir başka zannı sebebi ile karışıklık olmuş" dersek bu durumda, sonsuza kadar her zannın dayandığı bir başka zannın bulunması gerekir ki bu da imkânsızdır.

4- Tasavvurat kesbi (kulun kendi gayretinin sonucu) değildir. Bedihi olan tasdikat da kesbi değildir ve dolayısıyla tasdikatların hiçbiri kesbi değildir. İşte bunlar üç mukaddimedirler:[141]

141 Bu itirazın Ehl-i Sünnet tarafından yapılmış olması imkânsızdır. Çünkü itiraz mantık te-

Birinci Mukaddime: Tasavvuratın kesbi olmadığını izah hususundadır. Bu böyledir. Çünkü tasavvuratı elde etmeye uğraşan ya onu tasavvur etmiştir veya edememiştir. Eğer onu tasavvur ediyorsa, yeniden onun tasavvurunu meydana getirmeyi istemesi imkânsızdır. Çünkü hâsılı tahsil imkânsızdır. Eğer onu tasavvur edemiyorsa, zihninin ondan haberi yok demektir. Bir şeyden haberi olmayanın, o şeyi arzu etmesi imkânsızdır.[142]

İkinci Mukaddime: Bedihî olan tasdikatın kesbi olmadığını açıklama hakkındadır. Tasdikin her iki tarafının meydana gelmesi, bu, zihnin o tasdike kesinkes hükmetmesi hususunda ya yeterlidir veya yeterli değildir. Eğer birincisi olursa, bu tasdik, bu iki tasavvurla birlikte, müspet veya menfi yönden vücub ifade eder. Böyle olan şey ise kulun kudreti dâhilinde değildir. Eğer ikincisi ise, tasdik bedihi olmaz, aksine bu hususta kesin hüküm verilemez.[143]

Üçüncü Mukaddime: Bütün tasdikatın kesbi olmadığını açıklama

---

rimlerine dayalıdır ki bu terimlerin kullanımlarının yaygınlaşması ancak Gazali ve bizzat Râzî'den sonra söz konusu olmuştur. İfadede geçen "kesbî" kelimesi, Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin cebr durumundan kurtulmak için ortaya attığı kesb teorisine işaret eder. Kendi görüşü şöyledir; "Allah'ın sünneti, insanda yarattığı hadis kudretin harekete geçmesinin hemen ardından veya onunla birlikte ya da onun altında fiili yaratmak şeklinde cereyan eder. Böylece Allah, kulun bir fiil yapmaya yöneldiği, onu murat ettiği anda o fiili yaratır. Kulun bu iradesine de kesb denir. Böylece fiil Allah tarafından icat edilmiş, yaratılmış, kul tarafından ise, ilahî kudret altında kesb edilmiş olur." Cüveynî buna sıcak bakmamış ve herhangi bir tesiri olmayan bir kudretten söz etmenin, onu inkâr etmek anlamına geldiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Cüveynî, Bakıllanî'nin yaptığı gibi, kudreti bazı durumlarda kabul edip bazı durumlarda reddetmenin ise akla uygun olmadığını söyler. Çünkü bu görüşün de, kudretin tesirini reddetmekten bir farkı yoktur. Bu yüzden kulun kendi fiillerini yapma kudretine sahip olduğunu kabul etmek, ancak bu kudretin "yaratma" ve "ihdas" şeklinde olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Çünkü yaratma fiili mutlak bağımsızlığı ifade eder ve yoktan var etme anlamını taşır. Oysa insan, fiilleri yapmaya gücü olduğunu hissettiği kadar, bu fiilleri yaparken büsbütün bağımsız olmadığını da hisseder. Fiilin varlığı kudrete dayanır, kudretin varlığı da bir başka sebebe dayanır ki kudretin bu sebeple ilişkisi tıpkı aklın kudretle ilişkisi gibidir. Böylece sebepler birbirine bağlanır ve nihayetinde müsebbibu'l-esbab'a (Allah'a) varır. Sebepleri ve onların sonuçlarını yaratan O'dur." Bütün bunları aktaran Şehristânî şöyle ilave eder; "Cüveynî bu görüşü ilahiyat filozoflarından (Aristo'dan) almış ve kelam alanına taşımıştır." Bkz: Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal (I-III), Thk: M. Seyyid Keylani, Kahire, 1968, III/97

142 Bu da, safsata türünden bir delillendirmedir, zira burada delil, "zaruri ilim" diye adlandırılan şeye dayalıdır. Zaruri bilgiler, bizim irademiz olmaksızın duyularımızdan gelen bilgilerdir. Gözünü açıp bir ağaç gördüğünde ve ağacın sûreti zihninde yankılandığında, bu durum senin iradenden bağımsız olarak gerçekleşmiş olur, dolayısıyla "ağaç" tasavvuru senin fiilin ve kazanımın (kesbin) değildir, zorunlu olarak sende oluşmuştur. İşte "tasavvurlar kesbi değildir" ya da "duyusal bilgiler zaruridir" gibi ifadelerin anlamı budur.

143 "Tasdikat" hükümler, yani yargılardır. Tasdik, dilcilerin ifadesiyle özne ve yüklemden oluşur. Falanca adam hırsızdır veya "falanca adam hırsızlık yaptı" ifadeleri birer tasdiktir. Bu tür tasdikler kesbidir, yani insan bunları kendi fiilleri ile gerçekleştirir, kesbeder. Bedihi tasdikler ise fiile muhtaç değildirler, bu yüzden de kesbi değildirler. Örneğin "bütün parçadan büyüktür" ifadesi bir bedihi tasdiktir, zira salt akla dayalıdır, yani deneyden bağımsızdır ve burhana, kanıta ihtiyaç duymaz. Burada Râzî'nin demek istediği şudur: bedihiyyatın vasfı olan akli zorunluluk "insanın gücünün dışındadır", aklımıza yerleştirilmişlerdir, onları oraya yerleştiren ise, Allah'tır.

hakkındadır. Bu böyledir, çünkü bu nazari düşünceler, eğer kulun kudreti dâhilinde olmayan şu bedihi tasdikattan mecburen elde edilirlerse, bu nazari düşünceler de kulun kudreti dâhilinde olmazlar. Eğer bu nazari şeyler, şu bedihi tasdikattan mecburi olarak meydana gelmiyorlarsa, bu bedihi tasdikat nazari şeylere istidlal edilemez. Böylece de, nazari şeyler hakkında -meydana gelen bu inançlar ilim olmayıp, aksine mukallit için hâsıl olan inançlar olur ki konumuz bu değildir. Böylece (Ey Mutezililer!) hidayet ve dalaleti Allah'a isnat etmeme hususundaki sözünüzün, cevap verilemeyecek bu kesin akli izahlarla çatıştığı ortaya çıkmış olur."[144]

Râzî böylece Eşarilerin mutekaddim usulü üzere, yani gaibin şahide kıyası ilkesine göre verilecek cevapların zayıflığını itiraf ettikten sonra, konuyu müteahhrin usulüne göre ele almaya, hasmın görüşlerini Aristo mantığı çerçevesinde eleştirmeye başlar; zaruri olduğunu iddia ettiği mukaddimeler vaz' eder ve onlardan dilediği sonuçları çıkarmaya başlar! Şöyle diyor Râzî;

"Şimdi ise onların yaptıkları teviller üzerinde konuşalım:

Birinci tevile gelince, bu zayıftır; çünkü müteşabih ayetlerin indirilmesinin sebeplerin harekete geçirilmesinde bir etkisinin olup olmadığını bilmek lazımdır. Eğer etkisi varsa, sizin sözünüze göre, müteşabih ayetlerin indirilmesinin iki yönden takbih edilmesi (çirkin olduğunun söylenilmesi) gerekir:

a- Biz, (Bakara 7) ayetini tefsir ederken, bir tercih meydana geldiği zaman, mutlaka bir vücûbun olması gerektiğini ve her iki halin de caiz olması ile çelişmezlik arasında bir orta yol olmadığına delil getirmiştik. Bu müteşabih ayetlerin indirilmesi tercihte -müessir olup, her ne zaman bir tercih meydana gelse mutlaka bir vücubun olduğu sabit olunca, cebr söz konusu olur ve sizin dedikleriniz batıl olur.

b- Farz et ki bu tesir vücub noktasına varmaz, fakat yine de mükellefin önünden özür ve illetlerin kaldırılmış olması gerekir. Bu müteşabihatın, dalal tarafını hidayet tarafına tercih etmesinde bir etkisi olmakla beraber mükellefe böyle bir sorumluluğun yüklenmesi, onun itaate yönelmemesi hususunda bir özür gibi olur ki, o zaman da bunun

144 Kesbi tasidklerden maksat, istidlal (mantıksal akıl yürütme) olmadan ulaştığımız hükümler, yargılardır. Burada Râzî'nin destek aldığı Aristo mantığında istidlalin doğru sonuç vermesi için muhakkak doğru öncüllere dayanması gerekir. Öncüllerin doğru olmaları ise ancak bedihi olmaları ya da "bütün parçadan büyüktür" gibi bedihi önermelere dayanmaları durumunda mümkündür. Geometri nazariyelerinde durum böyledir. Bir önceki paragrafta "bedihi tasdikler"in kesbi olmadığını, yani bizim kesbimize, irademize bağlı olmadığını, aksine Allah tarafından zihnimize yerleştirilmiş olduğunu ortaya koymuş olduğu için burada haliyle şöyle bir sonuca varmaktadır: Bedihi tasdiklere dayalı olan teoriler, yani sahip olduğumuz ve istidlale dayanan bilgi ve inançlar da kesbi değillerdir. Dolayısıyla bunlar ya taklit, haber ve nakil ile kazanılmıştır -ki burada denilmek istenen bu değildir- ya da Allah tarafından aklımıza yerleştirilmiştir. Bu durum sabit olduğuna göre, artık saptırmanın da Allah tarafından gerçekleştiği, yani insanın sapmasının, dalalete düşmesinin kendi ihtiyarı ve kudreti dâhilinde olmadığı ortaya konulmuş olur.

Allah'tan olmasının kabih/çirkin görülmesi gerekir. Eğer mükellefin dalâl tarafını hidayet tarafına tercihe yönelmesinde bu müteşabih ayetlerin bir tesiri yoksa bu müteşabih ayetlerin onların sapmalarındaki tesiri, ancak bir kapı gıcırtısının veya karganın "gak!" demesinin böyle bir şeye tesiri kadar olur. Aynı şekilde, bu takdirde onların dalaletleri bu yabancı şeylere nispet edilemediği gibi, hiçbir sûrette müteşabihata da nispet edilemez. Bu durumda da, onların tevilleri geçersiz olur.

İkinci tevillerine gelince -ki bu idlâlin,"dalalet ismi ile adlandırma" ve "dalalete hükmetme" şeklinde anlaşılmasıdır- bu son derece zayıf bir yorum olmakla kalmaz, kabulü halinde de beraberinde birçok müşkilleri de doğurur. Çünkü Allah sapıtan kimseyi dalaletle adlandırmış ve onun hakkında bununla hüküm vermiştir. Eğer mükellef onu yapmamış olsaydı, Allah'ın doğru olan haberi yalana; ilmi ise cehle dönüşmüş olurdu.. Bütün bunlarsa muhaldir; muhale götüren şeyler ise, muhaldir. Böylece, mükellefin onu yapamaması imkânsız, yapması ise vacip olmuş olur. Bu ise, sizin kaçtığınız ve sonunda şeksiz şüphesiz kendisiyle yüz yüze geleceğiniz "cebr"in ta kendisidir. Burada konu, onların bu başlık altında vermiş oldukları meşhur iki cevaplarına varıp dayanır. Akıllı herkes, aklının apaçıklığıyla bunun kabul edilemeyeceğini bilir.

Üçüncü tevillerine gelince ki bu kişiyi kendi başına bırakıp engellememektir, bu da çocuğun babasına en uygun ve güzel olan şeyin, oğlunu bundan men etmesi olduğu, ama menetmediği zaman da buna "idlâl" (saptırma) denmesidir. Ama çocuk; babası onu bundan menettiği zaman da, menetmediği zaman düştüğü bu ilk zarardan daha büyük bir zarara düşebilir. Hâlbuki buna rağmen, hiç kimse bu durumda "Babası çocuğunu saptırdı ve ifsat etti" demez. Burada iş bunun hilafınadır. Çünkü Allah mükellefi zorla bu zarardan menetmiş olsaydı, birincisinden daha büyük bir zararın ortaya çıkması gerekirdi. Bu durumda da " Allah onu sapıklıktan menetmedi " manasında olmak üzere, nasıl olur da "Allah, mükellefi ifsat ve idlal etmiştir, zarara uğratmış ve saptırmıştır denilebilir?" Oysa Allah, eğer onu menetmiş olsaydı, bu zarar daha büyük olurdu.

Dördüncü tevillerine gelince, Kaffâl buna itiraz ederek şöyle demiştir: Dalaletin azap manasına geldiğini kabul etmiyoruz. "*Mücrimler dalalet ve çılgın ateş içindedirler*" (Kamer, 47) ayetine gelince, buradaki dalaletten muradın, dünyada iken haktan sapma; çılgın ateşten muradın ise ahiretteki cehennem azabında olmak şeklinde olması mümkündür. Mümin Suresi 71. ayetindeki ibaresinin manası "*Batıl oldular, yok oldular, şefaatlerini umduğumuz bu günde kendilerinden istifade edilemedi*" demektir. Ayet; "*Allah, onların amellerini böylece saptırır* "yani" *kıyamet günü boşa çıkarır*" manasınadır. Bunun manasının, "*Allah onları bu dünyada yardımsız bırakır ve onları hakkı kabul etmeye muvaffak kılmaz. Çünkü onlar batıla yakınlık duymuş ve tefekkürden yüz çevirmişlerdir. Allah, onlardan yardımını kesip, onlar kıyamette geldiklerinde, dünyada kendisinden faydalanmakta oldukları amelleri boşa çıkar*" şeklinde olması da muhtemeldir.

Beşinci tevilleri bu saptırmanın helak etmek manasına alınmasıdır, bu buraya uygun değildir, çünkü Allah'ın *"Bununla çoğu kimseye hidayet eder"* ifadesi, idlali "helak etmek" manasına almaya manidir.

Altıncı tevilleri bu, saptırmanın cennet yolundan saptırmak manasına alınmasıdır. Bu da zayıftır, çünkü Allah adeta, *"yani bu ayetleri dinleme sebebi ile saptırır"* buyurmuştur. Hâlbuki cennetin yolundan saptırmak bu ayetleri dinleme sebebiyle değildir. Aksine kulun kötülükleri yapması sebebiyledir. O halde saptırmayı/idlali, o manaya hamletmek nasıl olur?

Yedinci tevilleri bu ayetteki "yudilluhu" (onu saptırdı) lafzını *"onu saptırmış olarak buldu"* manasına almaktır. Bu manada kullanılışın dilde bir delili yoktur. Zira burada kelime "ba" harfi ceri ile kullanılmıştır, oysa vicdan (bulmak) manasına kullanılan idlal "bâ" harf-i cerri ile kullanılmaz.

Sekizinci tevillerine gelince bu, bu ayette nazımda kopukluğu gerektirir. Çünkü ayetin bir kısmı kâfirlerin sözünün aktarılması, sonra arada herhangi bir atıf olmadan gelen ifadeler Allah'ın sözü olması, cümlenin yapısal düzenini bozar. Sonra bu ayette bu yorumu kabul etsek bile, Müddessir süresindeki; "İşte böylece Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidayet eder" ayetinin böyle yorumlanması mümkün değildir.

İşte idlâl hakkında söylenecekler bundan ibarettir.

b- Hidayet

-Mu'tezilenin görüşü

Râzî devam ediyor; ""Hidayet'e gelince, bu birkaç manada kullanılmıştır:

1- Yol gösterme ve beyan (açıklama). Nitekim Allah, *"Bizim nicelerini helak etmemiz onlara bir şeyler açıklamadı mı?"*(Secde, 26) ve *"Size benden bir açıklama gelince kim benim açıklamama uyarsa..."* (Bakara, 38) buyurmuştur. Bu, ancak, hidayet açıklamadan ibaret olması halinde doğru olur. Yine Allah, *"Onlar sadece zanlarına ve nefislerinin arzularına uyarlar. Hâlbuki yemin olsun, kendilerine Rablerinden o açıklama (hidayet) gelmiştir"*(Necm, 53/23); *"Biz muhakkak ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör"* (Dehr, 3), yani ister şükreder, ister inkâr eder. Buna göre ona her iki halde de hidayet gelmiştir; *"Semûd'a gelince, Biz onlara yol gösterdik (hidayet ettik), hâlbuki onlar hidayete körlüğü tercih ettiler"*(Fussilet. 17) ve *"Sonra Biz, Musa 'ya, ihsan sahibi olana bir nimeti tamamlamak her şeyi açıklamak, bir hidayet ve rahmet olmak üzere kitap verdik. Umulur ki onlar Rablerine kavuşacaklarına inanırlar"*(En'am, 154) buyurmuştur. Bu mü'min hakkında söylenmez. Yine Allah, Hz. Davud'a gelen davacılardan naklederek: *"Aşırı gitme, bizi yolun ortasına hidayet et"*(Sad, 22) buyuruyor. Buradaki hidayet et kelimesi "ilet" anlamındadır.

Yine şu ayetlerde de hidayetin kullanımı böyledir; "*Hakikat, kendilerine hidayet besbelli olduktan sonra arkalarına dönenler yok mu şeytan onları aldatmıştır, onlara zamanı uzun göstermiştir*" (Muhammed, 25); "*O azap günü herkesin, işlediğim kusurlardan dolayı vay halime! Hakikaten ben din ile eğlenenlerdendim diyeceği yahut gerçekten de Allah bana hidayet verseydi muttakilerden olurdum diyeceği yahut azabı görürken, dünyaya bir daha dönebilseydim de iyi hareket edenlerden olsaydım diyeceği gündür. O gün Allah ona şöyle der, Hayır, sana ayetlerim gelmişti de sen onları yalan saymış, kibirlenmiştin*" (Zümer. 56-59) buyurmuş, böylece gönderdiği ayetlerle kâfire de yol gösterdiğini haber vermiştir. Yine Cenab-ı Hak: "*Yahut "Bize de kitap indirilseydi muhakkak onlardan daha fazla hidayete ererdik " demeneniz içindir. İşte size Rabbinizden apaçık bir hüccet, bir hidayet ve bir rahmet gelmiştir*"(En'am,157) buyurmuştur. Bu kâfirlere bir hitaptır.

2- Âlimler, Allah'ın "*Hiç şüphesiz sen sırat-ı müstakime hidayet edersin (şûra, 52) ve "Her kavmin bir hidayet edeni vardır.*"(Rad, 7) ayetlerindeki "hidayet"in de "dalalete yahut hidayete çağıran bir davetçi" manasına olduğunu söylemişlerdir.

3- Allah'ın imana bağlı lütuflara muvaffak kılmasıdır ki bu lütufları Allah, mü'minlerin imanlarına karşı bir mükâfat ve imana bir destek olması ve itaatlerini artırmaları için verir. Bu müminlere verilen sevaptır. Bunun karşısında da kâfirler için sevabın zıddı vardır. Bu da o kâfirlerden lütufları çekip almaktır ki, buna göre o zaman Allah, onlara hidayet etmediği için onları saptırmış olur. Bu izahın delili şu ayetlerdir: "*Hidayete erenlerin Allah hidayetini artırdı*"(Muhammed, 17) "*Allah hidayete erenlerin hidayetini artırır*" (Meryem, 76); "*Allah zalimler kavmine hidayet etmez*"(Bakara, 258), "*Allah iman edenleri, dünya ve ahirette sağlam bir sözle güçlendirir. Allah zalimleri ise saptırır*" (İbrahim, 27); "*İman ettikten, Resulün hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açıklamalar geldikten sonra yeniden küfre dönen bir kavme Allah nasıl hidayet eder? Allah zalimler kavmine hidayet etmez*"(Al-i İmran, 86). Allah kendilerine açıklamalar geldiği halde o kâfirlere hidayet etmeyeceğini haber vermektedir. Buna göre hidayet "beyan"dan (açıklamadan) başka bir şeydir. Yine şöyle buyurmuştur: "*Kim Allah'a iman ederse, Allah da onun kalbini hidayete erdirir*"(Teğabün, 11); "*İşte onların kalplerinde imanı yazmış ve onları kendisinden bir ruh ile desteklemiştir*"(Mücadele,22).

4- Cennet yoluna iletmek. Allah şöyle buyurmuştur: "*İşte Allah'a iman edip de O'na sarılanları Allah bir rahmetin ve lütfün içine sokacak ve onları kendisine varan sırat-ı müstakime götürecektir*"(Nisa, 175); "*Muhakkak ki size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir. Allah o kitapla, kendisinin rızasına tabi olanları kurtuluş yollarına iletir, onları, izniyle, karanlıklardan nura çıkarır ve onları dosdoğru yola hidayet eder*"(Maide, 15-16) ve: "*Allah yolunda öldürülenlerin amellerini Allah asla boşa çıkarmayacaktır. Onlara hidayet edecek, durumlarını düzeltecek ve onları cenne-*

te sokacaktır."(Muhammed, 4-6) Öldürüldükten sonraki hidayet ancak cennete hidayet (itetme)dir. Bir de Allah şöyle buyurmuştur; "*İman edip salih ameller işleyenlere muhakkak ki Rableri, imanları sebebi ile hidayet edecektir. Onların içinden ırmaklar akar*" (Yunus, 9). Bu Cübbâî'nin tevilidir.

5- Hidayetin, takdim etmek (öne geçirmek) manasına alınmasıdır. Mesela bir kimse birisini önüne geçirdi mi, "ona hidayet etti" denilir. Zaten hidayetin aslı, yol göstermek ifadesinden alınmıştır. Çünkü delil (yol gösteren), medlulden (yol gösterilmeden) öncedir.

6- "Hükmeder" manasına gelir. Çünkü müminin hidayete erdiğine ve onun bununla isimlendirildiğine hükmedilmiştir. Zira "O, ona hidayet etti" diyen kimsenin, bu sözünün hakiki manası "Ona muhtedi/hidayete ermiş) ismini verdi"dir. "Hidayet" lafzı bazen hükmetmek ve isim vermek manasında da kullanılır. Nitekim Allah: "*Allah Bahire'yi meşru kılmadı*"(Maide, 103) derken onu ne hükmetti ne meşru kıldı demek istemiştir. Yine, "*Hidayet ancak Allah'ın hidayetidir*"(Ali İmran, 73) yani "*Hidayet, Allah'ın! Hidayet olduğuna hükmettiği şeydir*" *ve; "Allah kime hidayet etmiş ise hidayete ermiş olan odur*" (Kehf. 17), yani "Allah'ın hidayete erdiğine hükmettiği kimse, muhtedi diye adlandırılmaya müstahaktır" buyurmuştur. İşte bütün bunlar Mu'tezile'nin zikrettiği görüşlerdir. Bunlardan daha önce de söz etmiştik.

-Cebriye'nin hidayet konusunda Mu'tezile'ye cevabı

Râzî devam ediyor; "Cebriye burada bir başka izah tarzının bulunduğunu söylemiştir. Bu da hidayetin, hidayeti ve ilmi yaratma manasına alınmasıdır. Nitekim Allah; "*Allah kurtuluş evine sizi çağırır ve dilediğini dosdoğru yola iletir*"(Yunus25) buyurmuştur.

Kaderiye (Mu'tezile) ise birkaç sebepten ötürü, bunun caiz olamayacağını söylemiştir.

a- Arapçada, zorla ve kerhen birisini bir yola sokmak isteyen kimse için "O, onu oraya iletti" denilmesi yerinde olmaz. Ancak böyle yapan için "O, onu sırat-ı müstakime zorladı, ona sevk etti ve onu oraya çekti" denir, ama "ona hidayet etti" denilmez.

b- Şayet hidayet Allah'ın yaratmasıyla meydana gelseydi, o zaman emir, nehiy, övgü, yerme, sevap ve ceza diye bir şey olmazdı. Şayet, "Allah hidayeti yaratmış olsa da, kul da onu kesb etmiştir" denilirse deriz ki bu kesb işi iki yönden reddedilir:

1- Kesbin meydana gelmesi ya Allah'ın yaratması iledir veya değildir. Eğer Allah'ın yaratmasıyla ise, Allah onu yarattığı zaman, kulun onu yapmaması imkânsızdır. Allah o kesbi yaratmadığı zaman da kulun onu yapması mümkün olmaz. Bu durumda da zikredilen bütün müşkiller ortaya çıkar. Eğer kesb, Allah'ın yaratmasıyla değil de kulun yaratmasıyla olursa, işte bu zaten Mu'tezile'nin görüşüdür.

2- Eğer bir fiil Allah'ın yaratması kulun da kesbi ise, şu üç ihtimalden biri söz konusudur; ya onu ilk önce Allah'ın yaratmış, sonra kul onu kazanmıştır (kesbi), veya kulun önce o fiili kesbetmesi, sonra Allah'ın onu yaratması söz konusudur veyahut da kesbin ve yaratmanın aynı anda olması söz konusudur. Eğer onu Allah önce yaratmışsa, kul onu kesbetmeye mecbur olur. Böylece de ilzam (cebr ve zorlama) meselesi geri gelir. Eğer kul o fiili Allah'ın yaratmasından önce kesbetmiş ise, Allah onu yaratmaya mecbur demektir. Eğer kesb ve yaratma aynı anda olmuş ise, bu işin meydana gelmesi ancak kul ile Allah'ın ittifakından sonra mümkündür. Fakat böyle bir ittifakı bilemeyiz. Bu sebeple, böyle bir ittifakın bulunmaması gerekir. Yine bu ittifakın, ancak başka bir ittifaka dayanması gerekmektedir. Çünkü bu kulun kesbi, Allah'ın yaratması iledir. Bu ise sonsuz ittifaklara götürür ki imkânsızdır. Mu'tezile'nin bu hususta sözü budur, yani Cebriye'nin Mu'tezile'ye karşı delilleri bunlardır.

Cebriye'nin görüşü: İnsanın fiillerinin yaratıcısı Allah'tır.

Cebriye ise şöyle demiştir: Biz, bu fiillerin dolaylı veya dolaysız yaratıcısının Allah olduğuna, herhangi bir ihtimal ve tevil götürmeyen, akli delillerle istidlal etmiştik. Sizin izah tarzlarınız ise, çeşitli ihtimalleri taşıyan nakli izahlardır. Hâlbuki kesin olan bir şeye, muhtemel olan şey karşı koyamaz. Bu nedenle bizim dediklerimizi kabul etmek gerekir. Muvaffakiyet Allah'tandır."

Gördüğümüz gibi hidayet-dalalet meselesi en nihayetinde dönüp dolaşıp "*insan fiillerinin yaratılması*" sorununa, "*Fiilleri insan mı yapar yoksa Allah mı?*" tartışmasına gelip dayanmaktadır. Bu da, cebr-ihtiyar meselesinin bir başka şekilde ifade ediliş biçimidir. Doğrusu bu mesele, hiçbir zaman kökünden halledilmesi mümkün olmayan meselelerden biridir. Zira insanın kendi iradesiyle yaptığı fiiller bulunduğu gibi, şansa, tabiat kanunlarına veya daha başka şeylere nispet edilen, yani insan iradesinin dışında gerçekleşen fiiller de mevcuttur.

İşte bu çerçevede İbn Teymiye de kısa bir risale yazmıştır. Ondan bir alıntı ile bu bahsi kapatalım;

İbn Teymiye: Kadere iman farzdır, fakat kaderle bir şeyi delillendirmek doğru değildir.

İbn Teymiye şöyle der;

Kaza ve kader insanoğlu için bir bahane teşkil etmez, aksine bu bir iman konusudur. Dolayısıyla kadere iman edilir ve bu husus başka şeylerin delili olarak kullanılmaz. Kaderi bir başka hususta delil olarak kullanan kimse hem çelişkiye düşer, hem de dini ve aklı fasit olmuş, bozulmuş

olur. Zira kader herhangi bir konuda delil olarak kullanıldığı zaman, artık kimsenin yaptığı şeylerden dolayı cezalandırılması diye bir şeyin olmaması gerekir. Bu durumda da, kaderi delil olarak kullanan kimse; malı, ırzı, saygınlığı veya canı ile ilgili bir haksızlığa uğradığı zaman, kendisine zulmeden kişiye karşı başkalarından yardım istememeli, zalime kızmamalı, onu kınamamalıdır. Oysa bu, hem tabii olarak imkân dışıdır, kimsenin yapabileceği bir şey değildir, hem de dinen haramdır.

Kader herhangi bir konuda delil olarak kullanılacak olursa, o zaman şeytan, Firavun, Ad kavmi, Semud kavmi ve diğer kâfir kavimleri kınamak veya cezalandırmak söz konusu olmaz, kâfirlere karşı cihat etmek, hırsızın elini kesmek, zina edeni celde veya recm ile cezalandırmak ve diğer had cezalarını uygulamak, katile kısas yapmak veya herhangi bir şekilde suç işleyene ceza vermek mümkün olmaz. Kaderi delil olarak kullanmak insan fıtratı ve aklı gereğince batıl olduğu için hiçbir toplum böyle bir şeye girişmemiştir. Aklı başında hiç kimse bu görüşü savunmamıştır. Bu görüşte dünyevi veya uhrevi hiçbir maslahat da yoktur. İki kişi arasında hiçbir hukuki kural söz konusu olmadıktan sonra, bunların kısa bir süre bile bir arada yaşamaları mümkün değildir. Oysa hukuk (şeriat) Allah'ın adaletidir, onun yeryüzünde kulları arasındaki nurudur. Ama hukuklar çeşit çeşittir; kimi Allah tarafından indirilmiş, peygamberler tarafından tebliğ edilmiştir, kimi de böyle değildir. Allah tarafından indirilenlerin de kimileri korunmuş, kimileri değiştirilmiştir. Nitekim Ehl-i kitap böyle yapmıştır. Bazen bu şeraitler değiştirilir, kaldırılır, bazen ilgili hükümlerde nesh söz konusu olur, bazen de olmaz."[145]

145 Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdulhalim b. Teymiye el-Harranî, Mecmuatu'r-Resail ve'l-Mesail (I-V), Tahirc, M. Reşid Rıza, Kahire, 1960, I/95

ALTINCI AŞAMA
MUHASARA SONRASI KABİLELERLE İLETİŞİMİN SÜRDÜRÜLMESİ VE HİCRET HAZIRLIKLARI

SUNUŞ

Hz. Peygamber, Haşimoğulları ve Abdulmüttaliboğullarından akrabaları ile birlikte muhasara altında üç yıl geçirdi. Çoğunluğun görüşüne göre muhasaranın süresi bu kadardır. Bu muhasaranın başlangıcı peygamberliğin yedinci yılında, bitişi ise onuncu yılında olmuştur. Bu süre zarfında Hz. Peygamber zaman zaman çok zor durumlar yaşasa da, muhasara çok sıkı olmamış ve her zaman aynı tavizsizlikle devam etmemiştir. Kabile mensupları yer yer muhasarayı delmişler, ihlal etmişlerdir. Zira Haşimoğullarının bazı akrabaları bu işe pek sıcak bakmamışlardır. Ayrıca Kureyş'e mensup kabilelerin uymak zorunda olduğu bu yazılı anlaşma, Kureyş dışındaki kabileler için herhangi bir bağlayıcılık arz etmemiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber, Ebu Cehil ve yandaşlarının bütün baskılarına rağmen, Haşimoğulları ve Abdulmüttaliboğullarından kimselerle panayırlara çıkmış, insan ilişkilerini sürdürmüştür.

Söz konusu muhasara belgesi kabile mantığı ile yazılmış olmakla beraber, kabile gerçeğinin dayandığı tek şey "mantık" değildir, işin içinde "vicdan" da bulunmaktadır. Dolayısıyla kabile mantığının, aklının verdiği bu kararı, yine kabile vicdanı bozacak, iptal edecektir. Nitekim Haşimoğullarından birinin anne tarafından yakını olan Haşim b. Amr adlı bir şahıs, muhasara altındakilere her gece yemek taşır ve daha sonra ona başkaları da katılır. Bunlar en nihayetinde bu muhasara sözleşmesini iptal etmeyi kararlaştırırlar ve peş peşe Kâbe'ye gelip anlaşmayı tanımadıklarını, zaten başından beri buna razı da olmadıklarını ilan ederler. Böylece sahife Kâbe'den çıkarılıp yırtılır ve muhasara sona erer. (İbn İshak)

Ebu Talip muhasaradan çıktıktan sonra ağır bir hastalığa yakalanır ve vefat eder. Rivayetlerden birinde denildiğine göre,[146] başta Ebu Cehil

146 Kureyşlilerin Ebu Talip ile diyaloglarını anlatan rivayetler hem kronolojik olarak karmaşıktır, hem de tekrarlarla doludur. Dolayısıyla biz, kronolojik olarak en uygun olan rivayetleri zikredeceğiz.

olmak üzere Kureyş'in bazı ileri gelenleri, "Muhammed konusu"nu tartışmak üzere toplanırlar ve "*Gidip Ebu Taliple konuşalım, o da elini vicdanına koysun ve bizi anlasın. Gidip yeğeni ile konuşsun ve onu ilahlarımızı eleştirmekten vazgeçirsin, biz de onun inancına karışmayalım. Zira yarın bir gün Ebu Talip ölür de biz Muhammed'e bir şey yaparsak Araplar bizi kınar ve 'amcası ölünceye kadar ona dokunamadınız, ama amcası ölünce hemen saldırdınız' derler*" diye konuşur ve içlerinden birini Ebu Talib'e gönderirler. Bu kişi Ebu Talib'e şöyle der; "*Sen bizim büyüğümüz, efendimizsin, bizi şu yeğeninden kurtar. Söyle ona, artık ilahlarımızı eleştirmekten vazgeçsin, biz de onun dinine karışmayalım!*" Rivayetlerin birine göre Ebu Talip bu noktada Hz. Peygamber'e haber gönderir ve Kureyşlilerin taleplerini bildirir. Ona, "*Bak yeğenim! Beni ve kendini zor durumda bırakma, bana taşıyamayacağım bir yük yükleme!*" der. Bunları duyan Hz. Peygamber amcasının artık kendisini savunmaktan vazgeçtiğini ve Kureyşlilere teslim edeceğini zanneder ve gözleri yaşlı bir şekilde; "*Amcacığım! Güneşi sağ elime, Ay'ı da sol elime koysalar yine de yolumdan dönmem. Ya bu dava muzaffer olur, ya da ben bu yolda ölürüm, ama asla davamı terk etmem*" der ve kalkıp gider. Daha sonra Ebu Talip onu geri çağırır ve "*Sevgili yeğenim! Git ve davanı sürdür, Allah'a yemin olsun ki seni bu şer insanlara asla teslim etmem!*" der.[147]

Aradan birkaç gün geçince Ebu Talip vefat eder ve onun hemen ardından da Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice vefat eder. (İkisinin vefatları arasında bir aylık bir süre bulunduğu söylenir.) Böylece Hz. Peygamber iki büyük üzüntüyü aynı anda yaşamak durumunda kalır, bir süre pek fazla evinden çıkmaz olur. Kureyşliler de bunu fırsat bilir ve onun üzerine daha fazla gitmeye başlarlar.[148] Olanlar o zaman kadar Muhammedî davetin en şiddetli düşmanlarından olan amcası Ebu Leheb'in kulağına gider. Bunun üzerine Ebu Leheb'in kabilecilik duyguları harekete geçer ve onun yanına gelip şöyle der; "*Ey Muhammed! Davanı sürdür! Ebu Talip yaşarken ne yapıyorduysan aynısını yapmaya devam et! Lat'a yemin olsun ki ben yaşadıkça sana zarar veremezler!*" Hatta bir keresinde Hz. Peygamber'e hakaret eden bir adamı hırpalar ve o adam ortalıkta dolaşıp "*Ey Kureyşliler! Ebu Leheb Muhammed'in dinine girdi!*" diye bağırır. Bunun üzerine Kureyşliler Ebu

147 Rivayetlerin birinde denildiğine göre Hz. Peygamber, amcası Ebu Talip'ten ısrarla müslüman olmasını ister, ama Ebu Talip şöyle diyerek bu isteği reddeder; "Arapların beni kınamalarından ve ölümden korktuğu için ona inandı demelerinden endişe ediyorum" der.

148 Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, babası Ebu Talib'in vefatından sonrası hakkında şöyle demiştir; "Kureyşliler Hz. Peygamber'in yakasına yapıştılar ve 'demek ilahlarımızı inkâr eden sensin ha!' diye onu hırpalamaya başladılar. Aramızdan Ebubekir'den başka hiç kimse müdahale edemedi. Sadece o koştu ve onlara müdahale etti, 'sadece Rabbim Allah'tır dediği için adamı öldürecek misiniz?' dedi."

Leheb'in karşısına dikilirler. O ise şu cevabı verir; "*Babam Abdulmüttalib'in dinini terk etmiş değilim, sadece yeğenimin yapmak istediği şeylerin engellenmesine mani oldum.*" Onlar da, "*güzel yapmışsın, akrabanı korumuşsun*" derler. Hz. Peygamber bu olaylardan sonra bir süre, kendisine kimse ilişmeden rahat hareket etme fırsatı bulur. Sonunda Ukbe b. Ebi Muayd ve Ebu Cehil, Ebu Leheb'in yanına gelir ve ona şöyle derler; "*Yeğenine babanın ölünce nereye gittiğini sor bakalım*" derler. O da "*Ey Muhammed! Babam şimdi nereye gitti?*" der. Hz. Peygamber buna, "*halkı ile birlikte*" cevabını verir. Ebu Leheb bunu arkadaşlarına bildirince onlar bu sözün anlamının onun cehenneme gittiği şeklinde olduğunu söylerler. Ebu Leheb de teyit etmek için "*Ey Muhammed! Babam Abdülmuttalib'in cehenneme gittiğini mi söylüyorsun?*" diye sorar. Hz. Peygamber, "*Evet, onun inancı üzere ölenler cehennemdedir*" diye cevap verir. Bunun üzerine Ebu Leheb, "*Demek babamın cehennemde olduğunu iddia ediyorsun! Vallahi bundan böyle, sonsuza dek senin düşmanın olacağım*" der. Ravinin aktardığına göre bundan sonra Kureyş'in Hz. Peygamber'e baskısı iyice şiddetlenir.

Bunun sonucunda Hz. Peygamber, destek bulmak ümidiyle Taif'e gider, oradaki Sakif kabilesinin ileri gelenleri ile görüşür, kendilerini İslam'a davet eder ve onlardan destek ister. İçlerinden biri, "*Allah senden başka peygamber yapacak adam mı bulamadı?*" derken bir diğeri, "*Vallahi bir daha seninle konuşmam; zira eğer iddia ettiğin gibi gerçekten peygambersen, seninle konuşmak zaten benim haddim olmaz; yok eğer yalan söylüyor ve Allah'a iftira ediyorsan o zaman zaten seninle konuşulmaz!*" der. Hz. Peygamber umutsuz bir şekilde yanlarından ayrılır, ancak Sakifliler ona karşı çok katı tutum sergilemiş ve serserileri üzerine kışkırtmışlardır. Onlar da Hz. Peygamber'in etrafından toplanıp ona hakaretler etmeye başlarlar. Neticede halk toplanır ve onu linç etmeye çalışır. Hz. Peygamber bir bahçeye sığınır ve kalabalık dağılınca bir üzüm asmasının dibine oturur ve dinlenir. Bu olay peygamberliğin onuncu yılında yaşanmıştır ve Taif'te toplam on gün geçirmiştir. Rivayete göre yanında Zeyd b. Harise de bulunmuştur.

Bunun üzerine, Sakiflilerden yardım istemiş olmasının, Sakif ile Kureyş arasında mevcut olan kabile rekabeti nedeniyle Kureyşlileri iyice kızdırıp kendisine karşı tahrik etmesinden ve Mekke'ye girmesine engel olmalarından veya Ebu Talib'in ölümünü ve Ebu Leheb'in sırt çevirmesini de fırsat bilerek kendisine iyice düşmanlık etmelerinden çekindiği için derhal Mekke'ye dönmüş, bazı kişilerden kendisini koruyup eman vermelerini istemiştir. Bunlardan ikisi bu isteği reddetmiş, üçüncüsü olan Mut'im b.

Adiyy bunu kabul etmiştir. Rivayete göre bu kişi, evlatlarını silahlandırmış ve toplayıp Kâbe'ye getirmiş, orada şöyle demiştir; "Ey Mekkeliler! Ben Muhammed'e şehirde güvenlik sağlıyorum, artık kimse ona dokunmasın!" Daha sonra Hz. Peygamber'e haber gönderip şehre girebileceğini bildirmiştir. O da şehre girmiş, Kâbe'ye varıp tavaf etmiş, namaz kılmış ve evine gitmiştir.[149]

***

Muhammedî davetin ve Kur'an'ın nüzulünün Mekke'deki bu altıncı aşaması, Hz. Peygamber'in muhasaradan çıkmasından, yani peygamberliğin onuncu yılından başlamış ve Medine'ye hicretin gerçekleştiği on dördüncü seneye kadar, toplam dört yıl sürmüştür. Aşağıda bu aşamanın değişik dönemleri hakkında, siyer bilgilerinden edinebildiğimiz bazı hususiyetlere değineceğiz.

-Peygamberliğin onuncu senesi; Ebu Talib ve Hz. Hatice'nin vefatları ve Hz. Peygamber'in Taif'ten tam bir hayal kırıklığı ile dönüp ancak müşriklerden birinin himayesiyle Mekke'ye girebilmiş olması gibi nedenlerden dolayı tam bir "hüzün yılı" olmuştu. Bu yılın sonunda, Hz. Hatice'den sonraki ilk eşi ile, Sevde bt. Zema' ile evlendi, o sıralar dokuz yaşında olan Hz. Aişe ile evlilik akdi yaptı. Ancak Hz. Aişe ile aile hayatı kurması Medine döneminde gerçekleşti.

Onuncu yılın sonu ve on birinci yılın başlarında, yeni bir strateji[150] ile tekrar panayırlarda daveti yaymaya başladı. O zamana kadar hatiplerin ve kıssa anlatıcıların yaptığı gibi, panayırları dolaşıyor ve toplu ilan şeklinde insanlara tevhid inancını anlatıyordu, ancak yeni strateji gereği artık böyle yapmak yerine, kabileleri iyi tanıyan Hz. Ebubekir'i de yanına alarak kabile liderleriyle birebir görüşmeler yapmaya başladı. Amaç, daveti benimseyip kendisini koruma altına alacak bir kabile bulmaktı. Bu strateji sonuç da verdi: Medine'den gelen Hazreç heyeti bu çağrıya icabet etmiş ve müslüman olmuş, bir sonraki yıl Kureyş'e karşı ittifak yapmak üzere tekrar geleceklerini söyleyerek Medine'ye dönüp orada İslam'ı yaymaya başlamıştı.[151]

149 İbn İshak; İbn Sa'd; es-Sîretu'l-Halebiyye

150 Bu strateji aslında muhasara başlamadan önce indirilen "Sana emredileni haykır" ayeti ile başlamıştı. Bu konuya dördüncü aşamada, 35. sıradaki Hicr Suresinin girişinde değinmiştik.

151 Olayın detayı şöyledir; "Yesrib'te iki Yemenli kabile, Evs ve Hazreç oturuyordu. Me'rib

Ertesi yılın, yani peygamberliğin on ikinci senesinin panayır mevsimi gelince, onlar içerisinden on iki kişilik bir heyet Mekke'ye geldi Akabe denen yerde Hz. Peygamber'le görüşüp Müslüman oldular, fakat onunla birlikte savaşacaklarına dair söz vermediler. Bu, Birinci Akabe Biatidir. Hz. Peygamber onlara Kur'an öğretmesi için Mus'ab b. Umeyr'i yanlarında gönderdi, zira Evsliler ve Hazreçliler, birbirlerinin imamlığını kabul edecek durumda değillerdi. İşte böylece İslam, Medine'de yayılmaya başlamış oldu.

Ertesi yıl, yani peygamberliğin on üçüncü senesinin hac mevsiminde, bu sefer yetmiş üç erkek ve iki kadından oluşan Yesrib heyeti Mekke'ye geldi ve Akabe bölgesinde Hz. Peygamber'le tekrar gizlice buluştu. Hz. Peygamber de oraya geldi. Yanında da amcası Abbas vardı. Abbas henüz müslüman olmamıştı, fakat yeğeninin böylesi önemli bir işinde onun yanında olmak, güvenliğini sağlamak istiyordu. Heyete şöyle dedi; "*Yeğenim Muhammed'in durumunu biliyorsunuz, kendisi Mekke'de tarafımızdan korunmaktadır. Burada güç ve kuvvet sahibidir. Ama o ille de sizinle Medine'ye*

Seddi'nin yıkılmasından sonra oraya gittikleri söylenir. Daha önce Yesrib'te Yahudi kabileleri vardı. Bunların en ünlüleri; Kurayza, Nadîr ve Kaynuka oğullarıydı. Sıkıştıklarında toplandıkları kaleler yapmışlardı. Evs ve Hazreç de oraya geldi. Onlar da evler ve hisarlar yaptırdı, ancak üstünlük ve yönetim Yahudilerindi. Daha sonra Yahudilerle Evs ve Hazreç arasında anlaşmazlık çıktı. Suriye'de yerleşmiş olan Yemenli amcalarından yardım istediler, onlar da yardım ettiler. Yahudilere üstün geldiler. Yönetimi ellerine aldılar. Zamanla Evs ve Hazreç arasında kabilevi kaynaşmalar oldu. Bunlar Eyyam savaşlarına kadar birbirini izleyen halkalar oluşturdu. Bu savaşlarda her taraf, öteki tarafa karşı Yahudilerle ittifak yapıyor, Yesrib dışından başka müttefikler arıyordu. Yaptıkları savaşlar arasında Yevmu Ma'bes ve Mudarres savaşları da vardı. Bu savaşta Evs, daha önce görülmemiş bir biçimde yenilgiye uğradı. Bir bölümü düşmanları Hazreç'le anlaşmak zorunda kalırken, ötekiler bunu reddettiler. Reddedenler Abdüleşhel oğullarıydı. Yalnızca öç alma hazırlığına niyetliydiler. Daha sonra Evs, Hazreç'e karşı Kureyşle ittifak yapmak için Mekke'ye gitti. Umre niyeti taşıdıklarını belirttiler. Mekke'de Hz. Peygamber'le görüştüler, o da onların amaçlarını öğrendi. Kendilerine, "Geldiğiniz amaçtan daha hayırlısı için ne düşünürsünüz?" dedi ve onlara İslam'ı anlattı, gayesini açıkladı. İçlerinden bir genç buna razı oldu ve "Yemin olsun ki bu, geliş amacımızdan daha iyi" dedi. Ama heyet başkanı onu azarladı ve "Sen işine bak, bizi kendi halimize bırak, bizim geliş amacımız bu değil" dedi. O da sustu. Evs heyeti daha sonra Kureyş ile ittifak yaptı, ama Ebu Cehil bu ittifakta yoktu, dönünce olanları öğrendi ve ittifakı bozdu. Daha sonra Evs ile Hazreç arasında başka bir anlaşmazlık çıktı. Evs, Kurayza ve Nadir oğulları Yahudileri ile ittifak yaptı. Bu, Evs'in zaferi ile biten Buâs günüydü. Ertesi yıl Hazreç'ten bir heyet, Hac ve umre için Mekke'ye geldi. Hz. Peygamber onlarla görüştü ve davetini anlattı. Yesrib'deki Yahudiler tartışma esnasında onlara şöyle demişlerdi; "Bir peygamber şimdi gönderilmiş bulunuyor, zamanı uzamıştı, onu arıyoruz. Onunla birlikte olacak ve sizi Ad ve İrem gibi öldüreceğiz" Hz. Peygamber onlarla konuşunca içlerinden biri şöyle dedi; "Bildiğiniz gibi bu, Yahudilerin sizi tehdit ettiği peygamberdir. Bu yüzden önce davranın ve iman edin." Bu nedenle onlar Hz. Peygamber'in davetine olumlu cevap verdiler. İslam'ı kabul ettiler ve şöyle dediler; "Kavmimizi terk ettik, aramızdaki kötülükler ve düşmanlıklar var. Belki Allah senin sayende bizi birleştirir. Gider ve onları bu dine çağırırız." Bkz: M. Abid el-Câbirî, İslam'da Siyasal Akıl, ikinci bölüm, dördüncü başlık.

gelmek istiyor. Eğer onun davetini kabul ediyor ve her türlü düşmanlıktan koruyacağınıza söz veriyorsanız onu götürebilirsiniz. Ama eğer yarın bir gün onu terk edip yüz üstü bırakacaksanız, şimdiden bu işten vazgeçin, çünkü o burada gayet güçlü ve güvendedir." Onlar da bunu kabul ettiler ve Hz. Peygamberin konuşmasını istediler. O da şöyle dedi; "*Kadınlarınızı ve çocuklarınızı neye karşı koruyorsanız beni de öyle koruyacağınıza dair söz verip biat etmenizi istiyorum.*" Onlar da kabul ettiler. İçlerinden biri şunu ekledi; "*Ey Allah'ınPeygamberi! Bizimle Yahudiler arasında bir anlaşma var, şimdi biz sana inanarak o anlaşmayı bozmuş oluyoruz. Peki ya sen Allah'ın izni ile ilerde galip gelir de bizi bırakıp Mekke'ye geri dönersen, o zaman biz ne yaparız?*" Hz. Peygamber buna; "*Hayır, sizin kanınız benim kanım, yıkımınız ve acınız benim yıkımım ve acımdır. Ben sizin bir parçanızım, siz de benim, savaştığınızla savaşır, barıştığınızla barışırım*" dedi ve içlerinden on iki temsilci seçmelerini istedi. Onlar da dokuzu Hazreç'ten, üçü Evs'ten olmak üzere on iki kişi seçtiler ve Hz. Peygamber'e biat ettiler. İşte bu İkinci Akabe Biat'ı olup bir tür "savaş biati"dir, yani savaşa dair bir anlaşma niteliğindedir. O senenin sonunda, Hac Suresindeki savaşa izin veren ayet indirildi ve Hz. Peygamber hicret hazırlıklarına başladı. Nitekim bu biat ile hicret arasında yaklaşık üç aylık bir zaman bulunduğu söylenir.

-On dördüncü senenin girişiyle birlikte Kureyşliler, Mekke'yi terk etmeden Hz. Peygamber'in canına kıymak için bir suikast düzenlediler, ama bu girişim başarısız oldu. O senenin Safer veya Rebiulevvel aylarında hicret gerçekleşti.

İşte muhasara sonrası dönemde Muhammedî davetin yaşadığı gelişmeler genel olarak bunlardı. Burada kitabın girişindeki bazı hususları tekrar ettik ki okuyucu da bizimle birlikte, nüzul sürecinin seyrine iştirak edebilsin. Nitekim içerisinde birçok "Kur'an'ın" (sûrenin) indirildiği bu aşamanın sûrelerini incelerken bu gelişmelerin detaylarını da ele alacağız.

66- NUH SÛRESİ

سورة نوح

Bu sûre ile ilgili olarak zikredilen tek şey, iniş sırlamasındaki yerinin 66 ile 73. sıra arasında olduğudur. İçeriğine, üslubuna ve ifade biçimlerine bakınca bunun muhasara sonrasında indirilen ilk sûre olmuş olabileceği kanaatine vardık. Biraz önceki sunuşta değindiğimiz gibi Hz. Peygamber, muhasaranın bittiği onuncu yılda, o seneyi "hüzün yılı" olarak adlandırmaya sebep olacak denli büyük sıkıntılar yaşamıştı. Kendisini Kureyş'e karşı koruyan amcası Ebu Talib ve eşi Hz. Hatice vefat etmiş, amcası Ebu Leheb ondan yüz çevirmiş ve böylece Kureyş'in okları doğrudan kendisine yönelmiş, destek için gittiği Taif'te gerçekten çok kötü bir tepki ile karşılaşmış, geri döndüğünde Mekke'ye girebilmek için müşriklerden birinden sığınma talebinde bulunmak zorunda kalmıştı... Bütün bunlar bize, Hz. Peygamber'in ancak o senenin sonunda tekrar davete başlayabildiğini göstermektedir.

Bu sebeple de, Cabir b. Zeyd'in yaptığı sıralamada Nuh Suresinin 66. sırada olması gayet yerindedir. Bazı raviler Hz. Peygamber'in Taif'te Tarık Suresini okuduğunu ifade ederler, ancak bu durum, bazı kaynaklarda geçtiği gibi o sûrenin o anda indirilmiş olduğu anlamına gelmez. Zira sûre daha önceden indirilmiş de olabilir. Nitekim bu durum, bizim Tarık Suresini 36. sıraya yerleştirmiş olmamızı destekler. Nuh Suresinin Nahl Suresindeki bazı ayetlerden sonra ve Tur sûresinden önce indirildiğini söyleyen rivayetleri esas alıp bu sûreyi Nahl Suresinden sonraya yerleştiren görüş ise, bize göre doğru değildir, zira Nuh ve Nahl Sureleri, dil, üslup ve diğer yönlerden tamamen müstakil birer sûredirler. Nitekim okuyucu bunu bizzat fark edecektir. Dolayısıyla bu sûrenin bu aşamanın ilk sûresi olduğu kanaatine vardık.

1- Mukaddime: Biz Nuh'u uyarıcı olarak gönderdik

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (1) قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (2) أَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُونِ (3) يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4 Şüphesiz biz Nûh'u, "kendilerine elem dolu bir azap gelmeden önce kavmini uyar"[152] diye peygamber olarak gönderdik. Nûh, şöyle dedi: "Ey kavmim! Şüphesiz, ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. "Sadece Allah'a ibadet edin. O'na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki sizin günahlarınızı bağışlasın ve ölümünüzü belli bir vakte kadar ertelesin. Şüphesiz, Allah'ın belirlediği vakit gelince ertelenmez. Keşke bilseydiniz."

2- Onlara ne kadar davet ettiysem de inanmadılar!

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا (5) فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا (6) وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصَرُّوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا (7) ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا (8) ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا (9) فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا (10) يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا (11) وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا (12) مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلهِ وَقَارًا (13) وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا (14) أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا (15) وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا (16) وَاللهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا (17) ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا (18) وَاللهُ جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ بِسَاطًا (19) لِتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا (20)

5-20 Nûh, şöyle dedi: "Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz davet ettim. Fakat bu onları iyice uzaklaştırdı. Sen onları bağışlayasın diye kendilerini

152 Burada Nuh peygamberin putperest halkına karşı verdiği mücadelenin anlatılmasındaki amacın, Hz. Peygamber ile Kureyş müşrikleri arasındaki mücadeleye bir örnek vermek olduğu açıktır. Buradan hareketle bütün sûre boyunca "Hz. Nuh-Hz. Muhammed" ve "Nuh kavmi-Kureyşliler" paralelliğini gözlemlemek mümkündür.

5-20: Nûh, şöyle dedi: "Rabbim! Ben kavmimi gece gündüz davet ettim. Fakat bu onları iyice uzaklaştırdı. Sen onları bağışlayasın diye kendilerini her davet edişimde beni duymamak için kulak tıkadılar, beni görmemek için yüzlerini örttüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler. Sonra ben onları açık açık davet ettim. Sonra, onlarla hem açıktan açığa, hem de gizli gizli konuştum. Dedim ki: 'Rabbinizden bağışlama dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır. Bağışlama dileyin ki, üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin.' Sizi mallarla, oğullarla desteklesin ve sizin için bahçeler var etsin, sizin için ırmaklar var etsin. Size ne oluyor da Allah'tan bir saygınlık ummuyorsunuz?[153] *Hâlbuki O, sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır. 'Görmediniz mi, Allah yedi göğü üst üste tabakalar halinde nasıl yaratmıştır? Onların içinde nasıl ayı, bir ışık, güneşi de bir kandil yapmıştır? 'Allah, sizi yerden bitki bitirir gibi bitirdi,*[154] *'Sonra*

153 Muhtemelen bu cümlenin en doğru anlamı, Zemahşerî'nin dediği gibi, "neden Allah'ın sizi tazim edeceği bir halde bulunmuyorsunuz?" şeklindedir.

154 Kadim düşünürler insanın topraktan yaratılışını, toprakta bir kurtçuğun yetişmesi gibi düşünmüş ve şöyle demişlerdir: Su ve toprağın karışımı sonucu oluşan çamur mayalanır, kurtçuk oluşur ve yaratılışın en basit derecesinde bir canlı varlık haline gelir. Sonra daha üst mertebede bir canlıya ve nihayet insana dönüşür. Bu ayette geçen "sizleri topraktan bitirir" ifadesi üzerine dil ve tefsir âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Zira burada kullanılan "bitirmek" kelimesi "bitki" kökü ile ilgilidir. Kimine göre "bitti" fiilinin mastar hali "bitki" ve "bitirmek" diye iki farklı şekilde olur. Kanaatimize göre "sizi yerden bitirir" ifadesi ile "oradan çıkarır" ifadesi birlikte düşünüldüğünde, arka planda özel bir vurgu içerir. Zira "çıkarma" sözcüğü müşriklerin dirilişi inkâr etmelerine göndermedir ve onları ilzam edici niteliktedir. Fakat müşrikler ilk yaratılışı inkâr etmedikleri için, o hususta daha hafif bir kelime kullanılmış, "bitirdi" sözcüğü ile yetinilmiştir. Burada kadim düşünürlerin varlık dereceleri arasındaki ilişkiler hakkındaki düşüncelerini görmek üzere, İbn Haldun'un Mukaddime'sinden bazı bölümler iktibas etmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Şöyle diyor; "Malum olsun ki, Allah bizi ve seni irşad etsin, biz içinde tüm mahlûkatla beraber bu âlemi tertip, mükemmellik ve muhkemlik açısından belli bir şekil üzere bulunduğunu, sebeplerin sonuçlara bağlandığını, varlıkların birbirleriyle ittisal halinde olduklarını, bazı varlıkların diğerlerine dönüştüğünü ve yaratılıştaki bu harikaların bitip tükenmek bilmediğini müşahede etmekteyiz. Bunu incelemeye önce mahsus-cismani âlemle başlayalım. Öncelikle müşahede edilen unsurların arzdan semaya sonra da havaya ve ateşe doğru birbirleri ile ittisal halinde nasıl yükseldiklerine bakalım. Bunlardan her biri, kendisinden bir üst ve alt mertebede olana dönüşmeye istidatlıdır ve bazen de dönüşür. Yükselip bir üst mertebeye dönüşen, kendisinden önceki mertebeden daha latif olur ve nihayetinde felek âlemine varılır ki orası en latif tabakadır. Bütün bu tabakalar, sadece birtakım hareketlerinin idrak edilebildiği, ancak tümünün duyularla algılanamadığı bir şekilde ittisal halindedir. Bazı âlimler bu feleklerin konumları ve hareketleri sayesinde çeşitli bilgiler sahibi olmuşlar ve feleklerden sonra gelen ve onlarda bahsedilen, tesirleri görülen zatların varlıkları hakkında malumat elde etmişlerdir. Sonra yaratılış ve oluş âlemine bakalım. Madenlerden bitkilere, oradan da hayvanlara doğru nasıl da muazzam bir sıralama ve yükseliş söz konusudur. Madenler âleminin sonu bitkiler âleminin başı ile irtibatlıdır. Örneğin madenlerin son noktasında olan madenler, bitkilerin en altındaki tohumsuz bitkilerle irtibatlıdır, bitkilerin en üstünde bulunan hurma ve asma gibi bitkiler, hayvanlar âleminin en altında bulunan salyangoz ve midye gibi canlılarla irtibatlıdır. Bu yüzden salyangoz ve sedefte sadece dokunma duyusu bulunmaktadır. Bu ittisalin anlamı şudur: Bir ufkun sonundaki şeyler, bir sonraki ufkun başındaki şeylere dönüşebilmek üzere güçlü (Câbirî burada güçlü kelimesini kullanıyor, ancak Mukaddime metninde "garip" kelimesi geçiyor. Güçlü anlamında çevirdiğimiz "Karib" kelimesi ile ğarib kelimeleri yakın oldukları için,

sizi yine oraya döndürecek ve kesinlikle sizi yeniden çıkaracaktır. Allah, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır ki, oradaki geniş yollarda yürüyesiniz."

3- Malı ve evlatlarına aldanıp iyice aldanan kimselere uydular!

قَالَ نُوحٌ رَبِّ اِنَّهُمْ عَصَوْنِى وَاتَّبَعُوا مَنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالُهُ وَوَلَدُهُ اِلَّا خَسَارًا (21)
وَمَكَرُوا مَكْرًا كُبَّارًا (22) وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ اٰلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا
وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا (23) وَقَدْ اَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ اِلَّا ضَلَالًا (24)

21-24: Nûh, dedi ki: "Rabbim! Gerçekten onlar bana karşı geldiler, malı ve çocuğu ancak kendi hüsranını artıran kimselere uydular. (Mekkeliler bana karşı geldiler ve ileri gelenlere tabii oldular) Bunlar da, çok büyük bir tuzak kurdular. Şöyle dediler: 'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd, Süvâ', Yeğûs, Ye'ûk ve Nesr'i hiç bırakmayın. Onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar. Rabbim! Sen de bu zalimlerin sadece sapıklıklarını artır.

4- Sonuç: Boğuldular ve cehenneme gittiler

مِمَّا خَطِيٓـَٔاتِهِمْ اُغْرِقُوا فَاُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللهِ اَنْصَارًا (25)
وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا (26) اِنَّكَ اِنْ تَذَرْهُمْ
يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُٓوا اِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا (27) رَبِّ اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِمَنْ

muhtemelen yazma nüsha farklılığından kaynaklanan bir karışıklık söz konusudur.-çev)) bir istidada sahiptirler. Böylece hayvanlar âlemi genişlemiş ve yükseliş nihayetinde, düşünce ve görüş sahibi olan insanlar âlemine varmıştır... (Câbirî burada bir bölüm atlamaktadır ki o bölümde İbn Haldun, insan olmanın ilk aşamasının maymun olduğunu ifade eder. Gerçi bazı nüshalarda maymun anlamına gelen "kırede" kelimesi "kudret" şeklinde yazılmıştır. Câbirî muhtemelen bu hususu göz önüne alarak söz konusu bölümü atlamış olmalıdır.-çev.) Oradan sonra insan âleminin ufku başlar. İşte varlık ve âlem hakkındaki müşahedemizin ulaştığı nokta budur. Sonra bizler âlemlerde, kendi farklılıklarına binaen çeşitli eserler görmekteyiz. Örneğin duyular âleminde unsurların ve feleklerin hareketleri türünden bazı eserler söz konusudur, tekvin âleminde idrak ve gelişim türünden eserler söz konusudur. Bütün bunlar, kendilerinin cismani olmayan bir müessir sahibi olduklarına şehadet ederler. İşte bu müessir ruhani olup mükevvinatla ittisal halindedir, çünkü âlemdeki ittisal onun varlığına bağlıdır. Bu, müdrike ve muharrike nefistir, idrak eden ve hareket veren nefistir. Bunun da ötesinde bir diğer varlığın bulunması zorunludur ki buna idrak ve hareket kuvvetini versin ve onunla ittisal kursun. İşte o melekler âlemi olup, varlığı salt idrak ve mahza akıldır. Buradan çıkan sonuç ise, nefsin, ruhaniyet ile zatını bilfiil mükemmelleştirdikten sonra beşeri istidadan yükselerek bir göz açıp kapatıncaya kadar bir süre içinde melek istidadına ulaşması ve bilfiil melek olmasının mümkün olduğudur... Nitekim nefis bazen beşeriyetten ve beşeriyete ait ruhaniyetten bütünüyle ayrılarak melekler âleminin en yüce ufkuna ulaşabilir. Ancak bu, nefsin kendi çabasının sonucunda değil, Allah'ın ona bahşettiği fıtrat ve karakter itibariyle gerçekleşir." İhvan-ı Safa, İsmaililik ve Bâtınilik gibi düşünce ekollerinde yaygın olan bu düşünce biçimi Aristo ve Platon'dan gelen psikoloji ilmine dair malumatların bir karışımından ibarettir.

دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا (28)

25-28: Hataları (zlümleri) yüzünden suda boğuldular ve cehenneme sokuldular[155] da kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar. Nûh, şöyle dedi: "Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma! Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar; sadece ahlâksız ve kâfir kimseler yetiştirirler.[156] Rabbim! Beni, ana babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla. Zalimlerin de ancak helâkini arttır.

Açıklama

Doğrusu bu sûrenin ayetlerini dil ve içerik olarak inceleyen bir okuyucu, iniş zamanının Hz. Peygamber'in çok zor şartlar içerisinde olduğu e Kureyş'in ağır baskılarına maruz kaldığı bir dönem olduğu sonucuna varır. Bu durum, sûreyi yerleştirdiğimiz sıralamayı doğrulayıcı niteliktedir. Kaldı ki sûrenin içinde de, bu sûrenin muhasara döneminin bittiği ve Hz. Peygamber'in yeniden Arap kabileleri ile iletişim kurmaya yöneldiği ve aynı zamanda da Kureyşlilerin bu Arap kabilelerini Hz. Peygamber'den soğutmaya ve onları putperest inançlarında sabit tutmaya yönelik yoğun girişimlerde bulunduğu bir dönede indirildiğine dair veriler bulunmaktadır. Kanaatimizce, hakkında daha önceki sûrelerde birçok bölüm anlatılmış olan Nuh Peygamber kıssasına özel bir sûre tahsis edilmesinin gerekçesi de budur. Burada dikkati çeken nokta, Nuh kıssasının ya da bu kıssaya ait birçok unsurun anlatıldığı önceki sûrelerin aksine bu sûrede, onun sadece halkının ısrarlı inkârı karşısında Allah'a yönelttiği dua ve şikâyetlere yer verilmekle yetinilmesi ve -önceki sûrelerde olmamakla beraber burada

155 Müfessirler bu ayetin tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. Burada problem, " boğuldular sonra ateşe atıldılar" ifadesinden kaynaklanmaktadır. Kimilerine göre burada onların öldürüldükten hemen sonra ateşe atıldıkları söylenmektedir ve cehennem/kıyamet henüz kopmadığına göre, bu ateş kabir azabı olmalıdır. Kabir azabının var olduğunu savunanlar işte bu yorum sayesinde bu ayeti delil olarak kullanmışlardır. Oysa bu yorumun zorlama olduğu açıktır, zira burada konu kabir azabı olsaydı, kıyamet ve ahretle ilgili birçok şeyi tafsilatlı olarak anlatan Kur'an'ın onu da tafsilatlı bir şekilde anlatması gerekirdi. Ayeti kabir azabına delil olacak şekilde yorumlayanların delili, "ateşe atıldılar" ifadesinin başında yer alan "fa" harfidir. Onlara göre bu "fa" harfi, ateşe atılma işleminin boğulmanın hemen ardından geldiğine delalet eder ve bu yüzden de ahiret azabına hamledilmesi doğru değildir. Aksi takdirde "fa" harfinin anlamı ortadan kalkmış olacaktır. Bununla beraber Mukatil b. Süleyman ve Kelbî gibi müfessirler bu ifadenin anlamının, onların ahiret günü cehennem ateşine girecekleri olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlara göre burada geçmiş zaman kipi kullanılmış olmasına rağmen gelecek zaman kast edilmiştir. Bu kullanımın nedeni ise, söz konusu şeyin kesinliğine delalet etmektir. Nitekim "cennet halkı seslendiler" (A'raf 50) ve "cennet halkı seslendiler" (A'raf 44) ayetlerinde de bu kullanım söz konusudur.

156 Bazı Harici gruplar bu ayetten yola çıkarak muhaliflerinin çocuklarının öldürülebileceğine hükmetmişlerdir.

yeni bir unsur olarak- müşrik ileri gelenlerin insanları Peygamber'den alıkoymaya ve putperestliği sürdürmeye yönelik gayretlerine değinilmesidir. Nuh kavminin putları konusunda tefsir âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Kimileri bunların Nuh kavmine has putlar olduklarını söylerlerken kimileri de bu putların daha sonra Araplar tarafından benimsenmiş olduklarını söylerler. Bu putlardan Vedd'in Devmetu'l-Cendel bölgesinde yaşayan Kelb kabilesine, Suva'nın Rayad bölgesindeki Hüzeyl kabilesine, Yeğus'un Sebe halkından Cüzf bölgesindeki Ğudayf oğullarının Murad boyuna, Yeuk'un Belha' bölgesinden Hemdan kabilesine, Nesr'in ise Himyer'deki Kila' kabilesine ait olduğunu söylemişlerdir. Yine bu putların Hz. Peygamber zamanında bilindikleri, bazılarının hala tapınılan putlar oldukları ve Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinden sonra bu putları yıkmak üzere çeşitli ordu birlikleri gönderdiği, örneğin Süva' putunu yıkmak üzere Amr b. el-As başkanlığında bir ordu birliği görevlendirdiği rivayet edilmiştir.

Surede geçen "*sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd, Süvâ', Yeğûs, Ye'ûk ve Nesr'i hiç bırakmayın*"[157] ifadeleri ile Nuh kavminin kast edildiğini ve bu sözün, Nuh kavminin ileri gelenleri tarafından, kendi sözlerini dinleyecek çevredeki alt kabilelere söylendiğini dikkate aldığımızda ve sûrenin indiriliş zamanında geçerli olan koşulları düşündüğümüzde, burada asıl kast edilen kişilerin, Muhammedî daveti engellemek için Arap kabileleri arasında kara propaganda yapan ve onların putlarına sadık kalmalarını sağlamaya çalışan Kureyş müşrikleri olduğunu anlayabiliriz. Yani burada "*kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla*" türünden bir durum söz konusudur. Nitekim benzer bir durum daha önce şu ayetlerde de geçmişti; "*Dediler ki ey Nuh, sana içimizden en zavallı kişiler tabii oluyorken sana nasıl inanalım? O da dedi ki, "Onların yaptıkları hakkında bilgim yok, hesaplarını görmek Rabbime düşer, ama sizler bunu fark etmiyorsunuz! Dolayısıyla ben sizin sözünüze itibar edip de mü'minleri yanımdan uzaklaştıracak değilim*" (Şuara, 111-114) Daha sonra da, önceden Nuh Peygamber'in dilinden söylenen bu sözler doğrudan Hz. Peygamber'e hitap olarak şöyle söylenmiştir; "*Sırf Allah rızası için sabah-akşam Rablerine ibadet eden mü'minleri sakın*

157 Burada şu hususu ifade etmek gerekmektedir; bu putların isimleri Kur'an'da ilk kez burada zikredilmektedir. Mu'cemu'l-Büldan yazarı (Yakut el-Hamevî), Kelbî'den naklen şöyle diyor; "Vedd, Suva', Yeğus, Yeuk ve Nesr adlı putlar Hz. Nuh ve Hz. İdris peygamberlerin gönderildikleri topluma ait putlar idiler. Daha sonra Amr b. Luheyy bunları aldı." (Bu kişinin putları Mekke'ye getiriş hikâyesine daha önce değinmiştik. Nitekim Amr b. Luheyye bu putları, tapınmak isteyen kimselere vermiştir. Örneğin Yeuk putunu Hemdan kabilesi istemiş, o da o putu onlara vermiştir. İbn Habib (el-Muhabber yazarı- çev.) şöyle der; Vedd putu Beni Vebre kabilesine ait idi ve Devmetu'l-Cendel bölgesinde idi. Bu putun korunması ve hizmetleri ile ilgili işleri Kelboğullarından İbnu'l-ahvas Ferafısa oğulları boyu üstlenmişti...

yanından uzaklaştırma! Onların yaptıklarından sen mesul olmadığın gibi senin yaptıklarından da onlar mesul değildirler. Buna rağmen onları uzaklaştırırsan zalimlerden olursun!"(En'am, 52)

67- ZARİYAT SÛRESİ

سورة الذاريات

Bu sûre ile ilgili aktarılan sadece iki haber söz konusudur. Birincisi sûredeki bir ayeti Medine'de yaşanmış bir olayla ilişkilendirir. Oysa sûrenin Mekke'de indirilmiş olduğu hususunda ittifak vardır. Bu sebeple bu rivayeti bir kenara bırakıyoruz. İkincisi ise Hz. Ali'den rivayet edilir ve özet olarak şunu ifade eder; "*Sen onlardan yüz çevir, sen kınanmış değilsin*" ayeti indirildiği zaman bazı sahabeler bu ayetten artık vahyin kesildiği ve Kureyş'in derhal helak edileceği şeklinde bir sonuç çıkarmışlardır. Ama "*Sen öğüt ver, zira öğüt mü'minlere fayda verir*" ayeti inince bu korkuları yatışmıştır. Bu rivayete göre ilk ayet ile ikinci ayetin indirilişi arasında bir zaman farkı olmalıdır. Oysa böyle bir şeyi kabul veya reddetmemiz mümkün değildir. Burada söyleyebileceğimiz tek şey, bu sûrenin bütününün, bir önceki sûre olan Nuh Suresi ile aynı çerçevede hareket ettiği, aynı bağlama oturduğudur. Nitekim birazdan göreceğimiz üzere bu sûre de, geçmişteki peygamberlerin halkları ile yaşadıkları tecrübeleri aktarmakta, peygamberleri yalanlayana toplumların sonlarının helak olduğuna vurgu yapmakta ve sayılan peygamberlerin kronolojik olarak ilki olmasına karşın Nuh Peygamberi en sonda zikredip şöyle demektedir; "*Daha öncesinde de Nuh kavmi vardı, onlar fasık bir toplum idiler.*" Sûre Nuh kavmine bu kadar işaret etmekle yetinmekte, adeta kıssanın anlatıldığı bir önceki sûre olan Nuh sûresine gönderme yapmaktadır. Buradan hareketle düşündüğümüz zaman, "*İşte böyle! Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemişti ki, "O bir büyücüdür" yahut "bir delidir" demiş olmasınlar. Onlar bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler ki hep aynı şeyleri söylüyorlar? Hayır, onlar azgın bir topluluktur. Onun için, onlardan yüz çevir. Artık kınanacak değilsin*" ayetlerinin bazı sahabeler tarafından peygamberlik döneminin bitişi ve tıpkı Nuh kavminde olduğu gibi, Kureyş'in helak edilme zamanının geldiği şeklinde anlaşılması gayet tabiidir.

Surenin indiriliş tarihi ile ilgili kayda değer bir rivayet yoktur, mevcut nüzul sıralamasındaki yeri 64-67 arasındadır. Biz de yaptığımız sıralama gereğince bu sûrenin 67. sırada olduğu yönündeki görüşü tercih ettik. Bu durumda bu sûrenin, muhasara sonrasında indirilen ilk sûreler arasında yer aldığını, yani onuncu yılın sonlarına doğru, Hz. Peygamber'in Arap kabilelerini panayırlarda yeninde ziyaret edip İslam'a davet etmeye başladığı dönemde indirilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Burada şu hususa da dikkat çekmekte yarar var ki, muhasara sonrasında indirilmiş olan sûrelerde temel olarak vurgulanan konu; yeniden diriliş, ahiret ve hesap meselesidir. Ancak elbette ki bu durum, bu sûrelerde, Muhammedî davetin Mekke döneminde ele aldığı temel hususlardan olan Nübüvvet ve tevhid gibi diğer ana konuların yer almadığı anlamına gelmez.

1- Mukaddime: Diriliş gerçekleşecek ve hesap günü muhakkak gelecektir

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا (1) فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا (2) فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا (3) فَالْمُقَسِّمَاتِ
اَمْرًا (4) اِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ (5) وَاِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: Tozutup savuran rüzgârlara, yağmur yüklenip taşıyan bulutlara, yağmur yüklü bulutları hareket ettiren rüzgârlara, bu bulutları ilahî emirle yağmur yağacak şekilde taksim eden rüzgârlara andolsun ki[158], size vaat edilen yeniden diriliş kesinlikle doğrudur. Hesap ve ceza mutlaka gerçekleşecektir.

158 Müfessirler burada ilk dört ayette yemine konu olan bu hususların tespitinde ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğa göre ilk iki ayette söz edilen şeyler bulutlar, üçüncü ayette yemine konu olan şey gemiler, dördüncü ayetteki yemine konu olan şey ise meleklerdir. Zemahşerî şöyle der; "Burada dört ayetin tamamında sadece rüzgârlar kast edilmiş de olabilir. Zira rüzgârlar bulutları oluşturur, hareket ettirip yönlendirir ve havada ilerletirler, onlar üzerindeki tasarrufları ile de yağmurları taksim ederler." Biz de Zemahşerî'nin bu görüşüne katılıyoruz, çünkü burada hem rüzgârlara hem meleklere yemin edildiğini düşünmenin gerekçesi yoktur. Kur'an tabiat olgularına yemin ederek onlardaki muhteşem düzen ve ahengi vurgular ve böylece bunların dünya hayatını takip eden bir ahiret hayatına ve dirilişe delalet ettiklerini ifade eder. Yemin edilen şeyler ile yeminin ediliş sebebi arasındaki ilişki ise şöyledir: Rüzgârlar bulutları ve dolayısıyla yağmurları belirli bir amaca yönelik olarak hareket ettirdikleri gibi dünya hayatı da ahiret hayatına doğru hareket etmektedir.

2- Gökte, yerde ve bizzat kendinizde nice ayetler vardır; görmez misiniz?

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْحُبُكِ (7) اِنَّكُمْ لَفِى قَوْلٍ مُخْتَلِفٍ (8) يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ اُفِكَ (9) قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ (10) اَلَّذِينَ هُمْ فِى غَمْرَةٍ سَاهُونَ (11) يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ (12) يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ (13) ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هٰذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ (14) اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ (15) اٰخِذِينَ مَآ اٰتٰيهُمْ رَبُّهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذٰلِكَ مُحْسِنِينَ (16) كَانُوا قَلِيلًا مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ (17) وَبِالْاَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (18) وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ (19) وَفِى الْاَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ (20) وَفِى اَنْفُسِكُمْ اَفَلَا تُبْصِرُونَ (21) وَفِى السَّمَآءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ (22) فَوَرَبِّ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَآ اَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ (23)

7-23: Yıldızların dolaştığı yollarla ayrılmış olan göğe andolsun ki, muhakkak siz (Ey Kureyşliler,) çelişkili sözler söylüyorsunuz.[159] (Sizin söylediklerinizin iman sahiplerinin itibar edeceği şeyler değildir.) (Sizin gibi) şaşkın şaşkın konuşan yalancılar kahrolsun! "Ceza günü ne zaman?" diye sorarlar. Ateş üzerinde azaba uğratılacakları gün görevli melekler onlara şöyle der: "Azabınızı tadın! İşte acele isteyip durduğunuz şey budur." Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, Rablerinin kendilerine verdiği şeyleri alarak cennetlerde ve pınar başlarında bulunurlar. Şüphesiz onlar bundan önce dünyada iyilik yapan kimselerdi. Geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde bağışlama dilerlerdi. Mallarında yardım isteyen ve iffetinden dolayı isteyemeyip mahrum olanlar için bir hak vardır. Kesin olarak inananlar için gökyüzünde olduğu gibi yeryüzünde ve kendi nefislerinizde de birçok alametler, (Muhammed'in çağrısının doğruluğuna delalet eden deliller) vardır. Hâlâ görmüyor musunuz? Gökte rızkınız ve size vaat edilen şeyler vardır. (Oradan yağan yağmur ve size rızık olarak verilen bitkiler gibi.) Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki o (Muhammed'in sizi davet ettiği şey) sizin konuşmanız gibi gerçektir.

3- Bunlar tabiattan ayetler idi; aşağıdakiler de peygamberler tarihinden ayetlerdir.

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ الْمُكْرَمِينَ (24) اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ (25) فَرَاغَ اِلٰى اَهْلِهِ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ (26) فَقَرَّبَهُ اِلَيْهِمْ

159 Yemin ile yemin sebebi arasındaki ilişki şudur: Allah tarafından yaratılmış olan muazzam semanın düzenine yemin ediliyor ve böylece, kıyameti bazen inkâr eden bazen de acele isteyen Kureyşlilerin düşüncelerindeki düzensizlik ve çelişki vurgulanıyor.

قَالَ اَلَا تَأْكُلُونَ (27) فَاَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ (28) فَاَقْبَلَتِ امْرَاَتُهُ فِى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ (29) قَالُوا كَذٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ اِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (30) قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (31) قَالُوا اِنَّا اُرْسِلْنَا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ (32) لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ (33) مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (34) فَاَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (35) فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (36) وَتَرَكْنَا فِيهَا اٰيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْاَلِيمَ (37) وَفِى مُوسٰى اِذْ اَرْسَلْنَاهُ اِلٰى فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (38) فَتَوَلّٰى بِرُكْنِهِ وَقَالَ سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ (39) فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ (40) وَفِى عَادٍ اِذْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ (41) مَا تَذَرُ مِنْ شَىْءٍ اَتَتْ عَلَيْهِ اِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ (42) وَفِى ثَمُودَ اِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتّٰى حِينٍ (43) فَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ (44) فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ (45) وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (46) وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِاَيْدٍ وَاِنَّا لَمُوسِعُونَ (47) وَالْاَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ (48) وَمِنْ كُلِّ شَىْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (49) فَفِرُّوا اِلَى اللّٰهِ اِنِّى لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ (50) وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ اِنِّى لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ (51)

24-51: Ey Muhammed! İbrahim'in değerli misafirleri (olan meleklerin) haberi sana geldi mi? Hani onlar, İbrahim'in yanına varmışlar ve "Selâm olsun sana!" demişlerdi. O da "Size de selâm olsun." demiş, "Bunlar yabancı kimseler" diye düşünmüştü. Hissettirmeden ailesinin yanına gidip, semiz bir buzağı getirdi. Onu önlerine koydu. "Yemez misiniz?" dedi. Yemediklerini görünce onlardan İbrahim'in içine bir korku düştü. Onlar, "korkma, biz Allah'ın melekleriyiz" dediler ve ona bilgin bir oğul (İshak) müjdesi verdiler. Bunun üzerine karısı bir çığlık koparark yönelip elini yüzüne vurdu. "Ben kısır ve yaşlı bir kadınım, nasıl çocuğum olabilir?" dedi. Onlar dediler ki: "Rabbin böyle buyurdu. Şüphesiz O, hüküm ve hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir." İbrahim, onlara: "O hâlde asıl işiniz nedir ey elçiler?" dedi. Onlar şöyle dediler: "Biz suçlu olan şu Lût kavmine, üzerlerine çamurdan, pişirilmiş ve Rabbinin katında haddi aşanlar için belirlenmiş taşlar yağdırmak için gönderildik." Orada bulunan mü'minleri çıkardık. Zaten orada bir ev halkından başka Müslüman bulamadık. Orada, elem dolu azaptan korkacaklar için bir ibret bıraktık. Mûsâ kıssa-

sında da ibret vardır. Hani Biz onu açık bir delil ile Firavun'a göndermiştik. O ise kuvvetine güvenerek yüz çevirdi ve "Bu bir büyücü veya delidir" dedi. Bunun üzerine Biz de kendisini ve ordularını yakalayıp denize attık. O ise pişman olmuş, kendini kınıyordu. Âd kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine köklerini kesen rüzgârı göndermiştik. Üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, mutlaka onu kül ediyordu. Semûd kavminde de ibretler vardır. Hani onlara, "Bir süreye kadar faydalanın bakalım" denmişti. Derken Rablerinin emrinden uzaklaşıp azmışlardı. Bu yüzden bakınıp dururken kendilerini yıldırım çarpıvermişti. Artık, ne yerlerinden kalkmaya güçleri yetti, ne de başkasından yardım görebildiler. Bunlardan önce de Nûh kavmini helâk etmiştik. Çünkü onlar fâsık bir toplum idiler. Göğü kudretimizle Biz kurduk ve şüphesiz Bizim her şeye gücümüz yeter. Yeri de Biz döşedik. Biz ne güzel döşeyiciyiz. Düşünüp ibret alasınız diye her şeyden erkekli dişili yarattık.[160] *O hâlde Allah'a koşun. Şüphesiz ben, size O'nun katından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım. Allah ile beraber başka bir ilâh edinmeyin. Gerçekten ben, size, Allah tarafından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım.*

4- Sonuç: Ne zaman bir peygamber gelse hep ona sihirbaz diyegelmişlerdir

كَذٰلِكَ مَآ اَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ اَوْ مَجْنُونٌ (52)
اَتَوَاصَوْا بِهٖ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ (53) فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَآ اَنْتَ بِمَلُومٍ (54) وَذَكِّرْ فَاِنَّ
الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ (55) وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ (56)
مَآ اُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَآ اُرِيدُ اَنْ يُطْعِمُونِ (57) اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُوالْقُوَّةِ
الْمَتِينُ (58) فَاِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا مِثْلَ ذَنُوبِ اَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ (59)
فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِى يُوعَدُونَ (60)

52-60: İşte böyle! Onlardan öncekilere hiçbir peygamber gelmemişti ki, "O bir büyücüdür" yahut "bir delidir" demiş olmasınlar. Onlar bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler ki hep aynı şeyleri söylüyorlar? Hayır, onlar azgın bir topluluktur. Onun için, onlardan yüz çevir (Ey Muhammed!) Artık kınanacak değilsin. Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir. Ben cinleri ve insanları, ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben, onlardan bir rızık istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum. Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir. Şüphesiz şu zulmeden (Mekkeli müşrikler) de önceki müşrik toplumların

160 Yani, her şeyi erkekli dişili çiftler halinde yaratmış olmamız size, bu dünya hayatının da bir çiftinin olacağını, hayatın ölüm gibi bir çiftinin bulunduğunu, dolayısıyla nasıl ki gündüzü gece takip ediyorsa hayatı da ölümün ve dirilişin takip etmesi gerektiğini anlamalısınız.

yolundan gitmektedirler.[161] *Artık azabımı acele istemesinler. Uyarıldıkları günlerinden dolayı vay o inkâr edenlerin hâline!*

Açıklama

Bu sûre de, adet olduğu üzere, yine ana konularını belirleyen bir giriş ile başlıyor ki burada ana konu, ahiret konusudur. Yeminlerle bu konunun, yani ahiretin gerçekliği ve kesinlikle geleceği vurgulanıyor. Sonra konuya geçiliyor ve muntazam bir düzen arz eden gökyüzüne ve yıldızların oradaki hareketlerine yemin edilerek dikkatler Kureyşlilerin hiç de muntazam olmayan çelişkili düşünce ve sözlerine çekiliyor. Nitekim Kureyşliler Hz. Peygamber'in ne olduğuna bir türlü karar verememişler; onu kâh mecnun olarak, kâh şair olarak nitelemişler, ahiret konusunda da kâh inkârcı, kâh aceleci davranmışlardır. Oysa gökyüzü gibi yeryüzü de, akıllıca inceleyenler için ayetlerle doludur. Burada üçüncü yemin "*Semanın Rabbine yemin olsun ki size vaat edilen diriliş, tıpkı sizin konuşmanız gibi gerçektir*"[162] deniliyor. Ardından peygamberlerin müşrik kavimleri ile olan mücadelelerinden sahneler anlatılıyor ve sonunda, en başta "*Size vaat edilen diriliş haktır, hesap kesinlikle gerçekleşecektir*"(5-6) şeklinde ifade edilmiş olan konuya dönülerek şöyle deniliyor ve "*Bu azabın gerçekleşmesi konusunda hiç acele etmeyin*" (59) deniliyor.

Ahiret inancına, hayattan sonraki varılacak yere yapılan bu vurgu, birinci ciltte, Nüzul sürecinin ikinci aşamasının son bölümünde de ifade ettiğimiz üzere, Muhammedî davetin bir silahıdır. Nitekim orada, cennet-cehennem söyleminin Kur'an'da hem bir ahlak tesis ettiğini hem de bir silah vazifesi gördüğünü açıklamıştık. Müşrikleri korkutma ve mü'minleri teşvik etme yönüyle silah vazifesi gördüğünü, insana sorumluluklarını yüklemesi ve onu "*Kim zerre kadar hayır işlerse karşılığını görür, kim de zerre kadar şer işlerse karşılığını görür*" (Zilzal 7-8) prensibi uyarınca salih ameller işlemeye sevk etmesi itibariyle de bir ahlak tesis ettiğini beyan etmiştik.

---

161 Burada günah anlamına gelen zenb kelimesi zunub olarak değil de zenub olarak çoğul yapılmıştır. Böylece kelimenin, kuyudan su çekmeye yarayan kova anlamı da ortaya çıkmıştır. Bu durumda anlam şöyle olur: Kureyş kâfirleri de tıpkı geçmişte peygamberleri yalanlayan toplumlarla aynı kuyudan su çekmektedirler.

162 Câbirî bu ayeti metnin içinde kıyamet ile değil, "Muhammed'in sizi davet ettiği şey" ifadesi ile tefsir etmişti. (Çev.)

68- ĞAŞİYE SÛRESİ
سورة الغاشية

Bu sûre ile ilgili olarak zikredilen tek şey, Taberî'nin aktardığı şu rivayettir;

> "Allah cennet nimetlerini anlatınca dalalet ehli buna hayret etti. Bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi; "Deveye bakmazlar mı; nasıl yaratılmıştır diye?!" Nitekim deve Arapların ve çevrede yaşayanların hayatlarının bir parçası idi.

Biz bu rivayete şöyle bir yorum ilave ediyoruz; Kureyşliler, daha önce kendilerine hitap eden sûrelerde defalarca zikredilmiş olan cennet-cehennem ifadelerini hiç de şaşkınlıkla karşılamış değillerdir. Bu hususa açıklama bölümünde yeniden döneceğiz.

Bunun dışında sûrenin indiriliş tarihi ile ilgili bir rivayet yoktur. Ancak Mekke'de indirilmiş olduğunda ittifak vardır. Bununla beraber bu sûrenin, bir önceki sûreyi tamamlayıcı nitelikte olduğu da gayet açık bir şekilde görünmektedir.

Nitekim bir önceki sûre yeniden diriliş konusunda yoğunlaşmış ve cennetliklerin alacakları nimetler ile cehennemliklerin karşılaşacakları azaba işaret etmişti. Bu sûre ise işte bu nimet ve azabın nasıl olacağını anlatmaktadır. O halde sûrenin nüzul sıralamasında 68. sıraya konulmuş olması, bir önceki sûre ile gayet münasiptir. Bir sonraki sûre ile münasebeti ise, daha sonra ele alacağımız bir konu olacaktır.

1- Kıyamet sahneleri: Cehennem azabı ve cennet nimetleri

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ (1) وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ (2) عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ (3) تَصْلٰى
نَارًا حَامِيَةً (4) تُسْقٰى مِنْ عَيْنٍ اٰنِيَةٍ (5) لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ اِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ (6) لَا

يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِى مِنْ جُوعٍ (7) وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ (8) لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ (9) فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ (10) لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً (11) فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ (12) فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ (13) وَاَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ (14) وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ (15) وَزَرَابِىُّ مَبْثُوثَةٌ (16)

Bismillahirrahmanirrahim

1-16: Dehşeti her şeyi kaplayacak olan kıyametin haberi sana geldi mi? O gün birtakım yüzler vardır ki zillete bürünmüşlerdir. Zincirlere vurulmuş, kızgın ateşe atılmışlardır. Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirler. Onlara, acı ve kötü kokulu bir dikenli bitkiden başka yiyecek yoktur. O, ne besler ne de açlıktan kurtarır. O gün birtakım yüzler vardır ki, nimet içinde mutludurlar. Yaptıklarından dolayı hoşnutturlar. Yüksek bir cennettedirler. Orada hiçbir boş söz işitmezler. Orada akan bir kaynak vardır. Orada yüksek tahtlar, konulmuş kadehler, sıra sıra yastıklar, serilmiş gösterişli yaygılar vardır.

2- Bakmazlar mı deveye, nasıl yaratılmıştır diye?!

اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ (17) وَاِلَى السَّمَآءِ كَيْفَ رُفِعَتْ (18) وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ (19) وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ (20) فَذَكِّرْ اِنَّمَآ اَنْتَ مُذَكِّرٌ (21) لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ (22) اِلَّا مَنْ تَوَلّٰى وَكَفَرَ (23) فَيُعَذِّبُهُ اللّٰهُ الْعَذَابَ الْاَكْبَرَ (24) اِنَّ اِلَيْنَآ اِيَابَهُمْ (25) ثُمَّ اِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ (26)

17-26: Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır! Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir! Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir! Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır! Artık sen onlara bu öğütleri ver! Sen ancak bir öğüt vericisin. Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin. Ancak, kim yüz çevirir, inkâr ederse, Allah onu en büyük azaba uğratır. Şüphesiz onların dönüşü ancak bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece bize aittir.

Açıklama

Daha önce geçen birçok sûrede de oldukça edebi bir şekilde cennet nimetleri anlatılmış, cennetliklerden söz edilmiş, hem cennetliklerin kendi aralarındaki diyaloglar hem de cennetliklerle cehennemlikler arasındaki diyaloglar konu edilmişti. Aynı konuyu ele alan daha başka sûreler ilerde de gelecektir. Nitekim biz de birinci ciltte, ana konusu ahiret olan ikinci aşamanın sonunda bu konuya bir değerlendirme bölümü tahsis etmiş ve orada, Kur'an'daki cennet-cehennem anlatılarının Muhammedî davet için

korkutucu ve teşvik edici açıdan etkin bir silah vazifesi gördüğünü ifade etmiş ve Tevrat ve İncil'de böyle bir silahın bulunmadığına işaret etmiştik.

Cennet nimetlerinin ve cehennem azabının bu sûredeki anlatılışında dikkati çeken şey, girişte verdiğimiz rivayette de değinildiği gibi, dalalet ehli kimselerin, kendilerine büyük bir huzur, rahat ve nimet dolu yaşamın çok canlı ve somut bir şekilde tasvir edildiği bu anlatımı hayretle karşılamış olmalarıdır. Rivayette bu kimselerin hayret anlamında ne gibi sözler söyledikleri aktarılmamış olsa da, bu kimselerin "dalalet ehli" olarak tanımlanmış olması, söz konusu ifadelerin bir tür itiraz ve alay içeriği taşıdıklarını anlamamıza yetecek niteliktedir. Nitekim daha önce Casiye Suresinde müşriklerin yeniden dirilişe olan bu inkârlarının bir süre sonra iyice çığırından çıkıp yaratıcıyı inkâr noktasına vardığına ve "*Hayat sadece şu dünyada yaşadığımızdır, bizi ancak zaman helak eder*", "*Eğer doğru söylüyorsanız atalarımızı diriltin de görelim*" (Casiye 24-25) şeklinde sözlerde ifade bulduğuna işaret etmiştik. Kur'an orada onlara cevap verdiği gibi burada, Ğaşiye Suresinde de cevap vermekte ve şöyle demektedir; Cennet nimetlerinden ve oradaki mutluluktan hayrete düşüyorsunuz da, size şu dünyada verilmiş olan, gayet iyi bilip tanıdığınız ve emrinize amade kılınmış bulunan nimetlere niye hayret etmiyorsunuz?! "*Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır! Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükseltilmiştir! Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir! Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır!*" (Ğaşiye- 18-20) Burada deve ve dağ gibi şeylere vurgu yapılması, ayetin muhataplarının, tıpkı bir önceki sûrede olduğu gibi, Arap kabileleri olduğunu ihsas ettirmektedir. Kanaatimizce bu durum, bir önceki sûrede geçen cennet-cehennem anlatılarını hayretle karşılayan "dalalet ehli" kimselerin tam olarak kim olduklarını açıklayıcı niteliktedir, çünkü daha önce Kureyşlilerde (en azından mevcut rivayetlerde aktarıldığı kadarıyla) bu yönde bir hayret ifadesi sadır olmuş değildir. Söz konusu hayret ilk kez bu Arap kabileleri tarafından dile getirilmiştir. O halde bu sûrede ve bu aşamaya ait diğer sûrelerde muhatap, hac ve ticaret mevsiminde Mekke'ye gelip panayırlarda yerleşen Arap kabileleridir.

69- İNSAN SÛRESİ
سورة الإنسان

Bu sûre, Medine'de indirilen sûreler arasında sayılır. Müfessirler ve Kur'an ilimlerine dair eser telif eden müellifler bu sûrenin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu hususunda ihtilaf olduğunu, kimine göre Mekkî, kimine göre de Medenî olduğunu kaydederler.

Mekkî olduğunu söyleyenler arasında İbn Abbas, İbn Ebi Talha, Katade, Mukatil ve İbn Mesud gibi kimseler bulunmaktadır. İbn Mesud bu sûreyi kendi mushafında Mekkî sûreler arasında tasnif etmiştir. Buna binaen de bazı müfessirler sûrenin Mekkî olduğu şeklindeki görüşü cumhura nispet etmişlerdir. Surenin Medenî olduğunu söyleyenler arasında ise Hasan-ı Basrî, İkrime ve Kelbî gibi âlimler bulunmaktadır. Ancak bunlar bazı ayetleri istisna edip onların Mekkî olduğunu söylerler. Konuyu derinlemesine inceleyen İbn Aşur şöyle der;

> "En sahih olan şudur ki bu sûre Mekkî'dir, zira sûrenin üslubu ve içeriği Mekkî sûrelere benzemektedir... Öyle zannediyorum ki bu sûrenin 8. ayetinde geçen "*sevdiği halde malını esire ve yoksula yedirir*" ifadesinin, malını bir gece bir miskine, bir başka gece bir yetime ve bir başka gece ise bir esire yediren Hz. Ali hakkında indirildiğini söyleyen rivayetler ve buradaki esir kelimesinin "savaş esiri" anlamına geldiği, Mekke'de Müslümanların esir sahibi olmadıkları, ayetlerin Ensar'dan Ebu'd-Dahdah hakkında indirildiği gibi mülahazalar, sûrenin Medine'de indirildiği şeklindeki bir kanaate yol açmıştır. Oysa âlimler çoğu zaman bir ayeti, anlam itibariyle benzerlik arz ettiği bir başka duruma misal olarak vermişler ve bu durumu "esbab-ı nüzul" kelimesi ile ifade etmişlerdir."

Biz de sûrenin Mekkî olduğunu söyleyen görüşü tercih ettik ve gerek içerik gerek üslup itibariyle benzerlik arz etmesinden yola çıkarak Zariyat ve Ğaşiye sûreleri ile birlikte olacağı bir sıraya yerleştirdik.

1- Mukaddime: İnsanı yarattık; ona yolu gösterdik; artık ya şükreder ya nankörlük!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا (1) اِنَّا خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ اَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا (2) اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: İnsan henüz anılır bir şey değilken üzerinden uzunca bir zaman geçti. Şüphesiz Biz insanı, karışım hâlindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu hayırla ve şerle imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu işitir ve görür kıldık. Şüphesiz Biz onu ömür boyu yürüyeceği yola koyduk, (hayrı ve şerri anlayacak kudrette yarattık.) O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.[163]

2- Sonuçta insan amellerine göre karşılık bulacaktır

اِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَاَغْلَالًا وَسَعِيرًا (4) اِنَّ الْاَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا (5) عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا (6) يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا (7) وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَاَسِيرًا (8) اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا (9) اِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا (10) فَوَقٰيهُمُ اللهُ شَرَّ ذٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا (11) وَجَزٰيهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا (12) مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْاَرَآئِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا (13) وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا (14) وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِاٰنِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَاَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا (15) قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا (16) وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا (17) عَيْنًا فِيهَا تُسَمّٰى سَلْسَبِيلًا (18) وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ اِذَا رَاَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنْثُورًا (19) وَاِذَا رَاَيْتَ ثَمَّ رَاَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا (20) عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَاِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا اَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقٰيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا (21) اِنَّ هٰذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا (22)

163 Bu ayetler yine "meşiet" "hidayet-dalalet" konusunu ortaya atmaktadır. Bir önceki aşamanın sonunda bu konuya genişçe değinmiştik.

4-22: Şüphesiz Biz, kâfirleri (cehennem ateşine çekip sürükleyecek) zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık. (Cennete girecek olan) hayırlı kimseler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. Bir pınar ki Allah'ın kulları ondan diledikleri zaman içerler. O kullar dünyada iken verdikleri sözleri yerine getirdiler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korktular. Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirdiler ve şöyle dediler: "Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz. Çünkü biz, çetin ve korkunç bir günün azabından dolayı Rabbimizden korkarız." Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir. Sabretmelerine karşılık da onları cennet ve ipekten giysiler ile mükâfatlandırır. Orada koltuklar üzerine kurulmuş olarak bulunurlar. Orada ne yakıcı sıcak görürler, ne de dondurucu soğuk. Üzerlerine cennetin gölgeleri sarkmış, cennetin meyveleri yakınlaştırılarak sunulmuştur. Etraflarında gümüş kaplar, şeffaf kadehler dolaştırılır. Gümüşten billur kaplar ki, tam da ihtiyaca göre düzenlemişlerdir. Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içecekle dolu bir kâseden içirilir. Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir. Çevrelerinde, gördüğünde saçılmış inciler sanacağın, hep aynı gençlik ve güzellikte kalacak hizmetçiler dolaşır. Orada, sonsuz nimetler ve büyük bir hükümranlık görürsün. Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüş bileziklerle süsleneceklerdir. Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir. Onlara şöyle denecektir: "Şüphesiz bu sizin için bir mükâfattır. Çalışma ve çabanız makbul görülmüştür."

3- Rabbinin hükmü gelinceye dek sabret!

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ تَنْزِيلًا ۚ (23) فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا
اَوْ كَفُورًا ۚ (24) وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَاَصِيلًا ۚ (25) وَمِنَ الَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ
لَيْلًا طَوِيلًا (26) اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَآءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا (27) نَحْنُ
خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَآ اَسْرَهُمْ ۚ وَاِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَآ اَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا (28)

23-28: Şüphe yok ki, Kur'an'ı sana elbette Biz indirdik Biz. O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. O nankör ve günahkâr (Mekke müşriklerinden) hiçbirine itaat etme. Sabah akşam Rabbinin adını an. Gecenin bir kısmında O'na secde et; geceleyin de O'nu uzun uzadıya tespih et. Bu inkârcılar dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü (kıyameti) umursamıyorlar. Onları Biz yarattık ve aralarındaki bağları Biz tesis ettik. Dilediğimizde onları yok eder, yerlerine benzerlerini getiririz.

4- Sonuç: Bu bir uyarıdır, öğüttür; artık dileyen öğüt alıp Rabbinin yolunu tutar

اِنَّ هٰذِهٖ تَذْكِرَةٌ ۚ فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلًا (29) وَمَا تَشَآؤُنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا (30) يُدْخِلُ مَنْ يَّشَآءُ فِىْ رَحْمَتِهٖ ۚ وَالظّٰلِمِيْنَ اَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا (31)

29-31: İşte bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine ulaştıran bir yol tutar. Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz.[164] *Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. O, dilediği kimseyi rahmetine sokar. Zalimlere ise elem dolu bir azap hazırlamıştır.*

Açıklama

Cennet nimetlerinin tafsilatına girmekle yetinmesi ve Arap kabilelerine hitap etmesi itibariyle bu sûre, önceki iki sûreyle aynı çerçevede yer alır, adet onları tamamlar. Buradan hareketle, bu sûrenin, daha önceki sûrelerde ifade edilmiş olan cennet-cehennem hususlarını tekrar ettiğini söylemek mümkündür. Doğrusu bu sûrelerin indirildiği dönemde, Kur'an sayfaları yazılı nüshalar halinde değildi ve her yerde, her zaman aynı ayetlerin insanlara dağıtılması gibi bir imkân yoktu. Dolayısıyla aynı hususların tekrar tekrar indirilmesi bir ihtiyaç idi. Kur'an sadece belli başlı birkaç vahiy kâtibi tarafından ancak yazılabiliyordu ve bu, onu yaymak veya öğretmek için yeterli değildir. Önceden inmiş olan sûreler Kureyşlilere hitap etmekteydi ve şimdi muhatap olan Arap kabileleri bu ayetlerden bir kısmını belki duymuş, belki hiçbirini duymamışlardı. Dolayısıyla Mekke'ye dışarıdan gelmiş olan Arap kabilelerine davetin anlatıldığı bu aşamada, temel hususların yeniden indirilmesi, hatırlatılması gerekmekteydi. Elbette bu sûrelerde, bu kabilelerin bildikleri hususlardan hareketle bu anlatımın yapılması, tanıdıkları çevredeki mucizevî ayetlere dikkatlerinin çekilmesi daha uygun olurdu. İşte bu sûre de, daha önce açıkladığımız üzere Muhammedî davetin birer silahı durumundaki cennet ve cehennem anlatılarını korkutma ve teşvik etme babından bir araya getirerek anlatmaktadır.

164 Zemahşerî şöyle diyor: Buradaki "bu bir öğüttür" ifadesi bu sûreye veya yakındaki ayetlere işaret eder. Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" ifadesi de şu anlama gelir: Allah sizi mecbur kılmadıkça sizler O'na itaat yolunu dileyecek değilsiniz.

70- KEHF SÛRESİ
سورة الكهف

Nüzul sürecinin dördüncü aşamasının giriş bölümünde ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber, davetini insanlara ulaştırma noktasında önce bireysel ilişkiler üzerinden hareket etmiş, daha sonra kabile ilişkilerini devreye sokmuş ve en nihayetinde de çevredeki Arap kabileleri ile iletişime geçmişti ve onun bu şekilde davet kapsamını genişletmesi Kureyşlileri endişelendirmiş, onu ve akrabalarını muhasara altına almaya sevk etmişti. Bu muhasara çözüldüğünde ise Hz. Peygamber daveti Kureyş dışında sürdürmek için çalışmalarına yeniden başlamış ve bu çerçevede Taif'e gitmişti. Orada çok sert ve olumsuz bir tepki ile karşılaşmış olmakla beraber, birkaç arkadaşı ile birlikte Taif dönüşünde Ukaz panayırına gitmiş ve orada daveti yaymaya çalışmıştır. Anlaşılan o ki, muhasaranın çözülmesi ve Hz. Peygamberin Taif dönüşünde Mut'im b. Adiyy'in himayesi ile Mekke'ye girmesi, Kureyşliler arasında bölünmelere yol açmış ve Muhammedî davetin daha iyi bir konuma ulaşmasına sebep olmuştu. Özellikle Mekke dışından bu davete icabet edenlerin sayısı artmaya başlamıştı. Bunlar içerisinde, Hac mevsiminde Mekke'ye dışarıdan gelen kabile mensupları da yer almaktaydı. Bu aşamada Kureyşlilerin tepkisi ise Yesrib'li Yahudilerle anlaşma yapmak ve onların Hz. Muhammed'in peygamberliğini yalanlayacak bir fetva/görüş beyan etmelerini sağlamak şeklinde olmuştu.

Kureyşlilerin bu amaçla Yahudilerle yaptıkları toplantıdan çıkan sonuç bu idi. Taberî'nin tefsirinde İbn Abbas'tan naklettiği rivayet başta olmak üzere ilgili nakillerin verdiği bilgi bu yöndedir. Nitekim Taberî rivayetinde şöyle denilmektedir;

> Kureyşliler Nadr b. el-Haris ve Ukbe b. Ebi Muayt'ı Medine Yahudilerine gönderdiler ve onlara şöyle dediler; "Yahudilere Muhammed'i anlatın, söylediklerini haber verin ve onun hakkında sorular sorun. Onlar Ehli Kitap kimselerdir ve peygamberlerle ilgili olarak bizim bil-

mediğimiz şeyleri bilirler." Bunun üzerine ikili heyet yola koyulup Medine'ye vardılar ve Yahudilere Hz. Peygamber'i anlatıp şöyle dediler; "Sizler Ehli Kitapsınız, Tevrat'ı bilirsiniz, bize Muhammed hakkında bilgi veresiniz diye geldik." Medine Yahudileri de onlara şöyle dediler; "Ona şimdi söyleyeceğimiz üç soruyu sorun. Eğer bunlara cevap verirse o bir peygamberdir, aksi takdirde yalancının tekidir, o zaman ona dilediğinizi yapabilirsiniz. Ona öncelikle eski zamanda çekip giden gençlerin sonunun ne olduğunu sorun, zira o gençlerin oldukça ilginç hikâyeleri vardır. İkinci olarak ona yeryüzünün doğusundan batısına kadar dolaşan adamı sorun. Üçüncü olarak ise Ruh'un ne olduğunu sorun. Eğer bunlara cevap verirse o bir peygamberdir ve kendisine tabii olmanız gerekir. Eğer cevap veremezse yalancının tekidir, dolayısıyla ona istediğinizi yapabilirsiniz."

Nadr b. el-Haris ve Ukbe b. Ebi Muayt bu haber üzerine dönüp Mekke'ye geldiler ve şöyle dediler; "Ey Kureyşliler! Muhammed'in ne olduğunu ortaya koyacak şeyler öğrendik. Yahudi âlimleri ona sormamız için bize birtakım sorular verdiler." Böylece Hz. Peygamber'in yanına geldiler ve bu soruları ona sordular. Hz. Peygamber de "Size yarın cevap veririm" dedi. Fakat bu sözünü "inşallah" diye kayıt altına almadı. Aradan on beş gün geçtiği halde Hz. Peygamber'e bu konularla ilgili vahiy gelmedi. Bunun üzerine Kureyşliler, "Muhammed bize yarın için söz vermişti, ama on beş gün oldu daha bir şey söylemedi" dediler. Bu durum Hz. Peygamber'i çok üzmüştü. Hem vahyin gecikmesine hem de Kureyşlilerin ileri geri konuşmalarına üzülüyordu. Nihayet Kehf Suresi indirildi ve bu sûrede hem ona, Kureyşlilerin söylediklerinden dolayı üzüldüğü için eleştiri yapılıyor hem de sorulardan ikisi, gençler ve dünyayı dolaşan adam hakkında bilgiler veriliyordu."[165]

Bunun dışında, bu sûrenin belli başlı ayetleri hakkında, hemen tamamı İbn Abbas'a nispet edilen daha başka rivayetler de söz konusudur, fakat burada onlardan söz etmenin bir faydası bulunmamaktadır. Zira bu tip rivayetler sûrenin bütünlüğünü bozmakta ve esbab-ı nüzul açısından da, sûrenin anlaşılması açısında da bir fayda sağlamamaktadırlar.

1- Mukaddime: İnanmıyorlar diye adeta kendini mahvedeceksin!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا (1) قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا (2) مَاكِثِينَ فِيهِ اَبَدًا (3) وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا (4) مَا

165 Ruh ile ilgili soru ise, ilerde gelecek olan İsra Suresinde cevaplanmaktadır.

لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمْ ۚ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ۚ اِنْ يَّقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا (5) فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوْا بِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَسَفًا (6) اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِيْنَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا (7) وَاِنَّا لَجٰعِلُوْنَ مَا عَلَيْهَا صَعِيْدًا جُرُزًا (8)

Bismillahirrahmanirrahim

1-8: Hamd, kuluna Kitab'ı indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah'a mahsustur. Allah onu, katından gelecek şiddetli bir azap ile inanmayanları uyarmak, salih ameller işleyen mü'minleri, içlerinde ebedî olarak kalacakları güzel bir cennet ile müjdelemek ve "Allah, bir çocuk edindi" diyen, Melekleri Allah'ın kızları olarak gören müşrikleri de uyarmak için dosdoğru bir kitap kıldı. Bu konuda ne kendilerinin, ne de atalarının hiçbir bilgisi yoktur. Ne büyük bir söz bu ağızlarından çıkan! Onlar ancak yalan söylüyorlar. Demek sen, Kur'an'a inanmazlarsa, arkalarından üzülerek âdeta kendini tüketeceksin! İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz Biz yeryüzündeki şeyleri ona bir ziynet yaptık. Biz, elbette zamanı gelince yeryüzündeki her şeyi bir kuru toprak hâline getireceğiz. [166]

2- Ashab-ı Kehf: Dirilişin delili

اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحٰبَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيْمِ كَانُوْا مِنْ اٰيٰتِنَا عَجَبًا (9) اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوْا رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا (10) فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ فِى الْكَهْفِ سِنِيْنَ عَدَدًا (11) ثُمَّ بَعَثْنٰهُمْ لِنَعْلَمَ اَىُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوْٓا اَمَدًا (12) نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ ۗ اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنٰهُمْ هُدًى (13) وَّرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اِذْ قَامُوْا فَقَالُوْا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَنْ نَّدْعُوَا مِنْ دُوْنِهٖٓ اِلٰهًا لَقَدْ قُلْنَآ اِذًا شَطَطًا

166 Bu ifadenin, önceki ifadelerle ilişkisi, birçok müfessirin de anlamış olduğu üzere, şöyledir; Ey Muhammed! Ben yeryüzünü ve üzerindeki güzellikleri, insanları imtihan etmek üzere yarattım. Oradan çıkan çeşitli bitkiler ve faydalı şeylerin yaratılmasındaki amaç da budur. Ama insanları küfür ve nankörlük ettikleri takdirde Ben yine de onların rızıklarını kesmiyorum. Senin de yapman gereken, onların küfretmeleri sebebiyle hüzne gark olmak ve onları sana emrettiğim tevhid dinine davet etmekten geri durmak değildir." Bize göre bu anlam, sûrenin indirildiği dönemin şartlarına, yani Hz. Peygamber ile Kureyşliler arasında özelikle muhasara sonrasında Ebu Talib'in ölümünden sonra şiddetlenen çatışma durumuna gayet uygundur. Bu çerçevede düşünüldüğünde bu sûre, gerçekten de muhasara sonrası dönemde indirilen ilk sûrelerden olmaktadır.

(14) هٰٓؤُلَآءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا (15) وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ فَأْوٗٓا اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ اَمْرِكُمْ مِرْفَقًا (16) وَتَرَى الشَّمْسَ اِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِى فَجْوَةٍ مِنْهُ ذٰلِكَ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مُرْشِدًا (17) وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا (18) وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَآءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَآئِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا (19) اِنَّهُمْ اِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ اَوْ يُعِيدُوكُمْ فِى مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُٓوا اِذًا اَبَدًا (20) وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُٓوا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَآ اِذْ يَتَنَازَعُونَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَسْجِدًا (21) سَيَقُولُونَ ثَلٰثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَبِّى اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ اِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا (22) وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّى فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا (23) اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّى لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا (24) وَلَبِثُوا فِى كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا (25) قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا لَهٗ غَيْبُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَبْصِرْ بِهٖ وَاَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهٖ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِى حُكْمِهٖٓ اَحَدًا (26)

9-26: Yoksa sen, sadece Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i mi[167] *Bizim*

167 Rakım'in onların kitapları veya köpekleri olduğu söylenir.

(anlaşılmaz) ve ibret verici delillerimizden sandın?[168] *Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, "Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır" demişlerdi.*[169] *Bunun üzerine Biz de nice yıllar onların kulaklarını dış dünyaya kapattık, onları uyuttuk. Sonra onları uyandırdık ki, iki zümreden (onlardan ve onları oraya sığınmaya zorlayan müşriklerden) hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini bilelim. Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz: Şüphesiz onlar Rablerine inanmış birkaç genç yiğitti. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık. Kalkıp da, "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. O'ndan başkasına asla ilâh demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, O'ndan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir?" dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik. Liderleri (veya Allah) şöyle dedi: "Mademki onlardan ve Allah'tan başkasına tapmakta olduklarından yüz çevirip ayrıldınız, o hâlde mağaraya çekilin ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve içinde bulunduğunuz durumda yararlanacağınız şeyler hazırlasın." Orada olsaydın güneş doğduğunda onun; mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün. Kendileri ise mağaranın geniş bir yerinde idiler. Bu, Allah'ın mucizelerindendir.*[170] *Allah, kime hidayet ederse işte o, doğru yolu bulandır. Kimi de şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın. Uykuda oldukları hâlde, sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış yatmakta idi. Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.*[171] *Böylece Biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: "Ne kadar kaldık"? dedi. "Bir gün, ya da bir günden az", dediler. Diğerleri de şöyle dediler: "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; hangi yiyecek daha temiz ve lezzetli ise ondan*

168 Yoksa Bizim ibret verici ayetlerimizin, sana sordukları Ashab-ı Kehf kıssasından ibaret olduğunu mu sandın? Hayır, doğrusu Bizim bütün ayetlerimiz ibret vericidir! Yeri ve göğü yaratan yüce kudret, yeryüzünü türlü bitki, hayvan ve madenlerle süslemeye, sonra da orayı boş ve çorak bir yere dönüştürmeye, mağaraya sığınan gençleri yüzlerce yıl muhafaza etmeye kadir değil midir? Birazdan bu anlama yine döneceğiz.

169 Yani bu gençler, müşrik bir toplum içerisinde tevhid inancına inanan muvahhid kimseler idiler ve mağaraya sığınmak zorunda kalmış, orada uykuya dalmışlardı.

170 Burada "mucize" ile kast edilen şey, mağaranın bu harikulade durumudur. Güneş, oraya bakan kişinin sağ tarafından doğar ve sol tarafından batar. Burada oraya bakan kişinin Mekke'de olduğu düşünülmüştür. Nitekim Mekke Kuzey yarımkürenin doğu tarafında yer alır ve Güneş ışınları sağ taraftan doğar ve dikey olmayan bir şekilde ilerleyip akşama kadar ilerler. Ayrıca mağaranın içinde hava da mutedil olacaktır. Gençler de mağaranın girişinde değil, derinliklerinde yer almaktadırlar. Bu mutedil hava aşırı sıcak veya soğuk olmadığı için, uyumaya elverişlidir.

171 Bu korkuyu açıklamak üzere, onların tırnaklarının ve saçlarının alışılmadık şekilde uzamış olduğunu söylemişlerdir.

getirsin. Ayrıca, çok dikkatli davransın, dikkat çekmesin ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin. Çünkü onlar sizi ele geçirirlerse ya taşlayarak öldürürler yahut kendi dinlerine döndürürler. O zaman da bir daha asla kurtuluşa eremezsiniz." Böylece Biz, insanları onların hâlinden haberdar ettik ki, Allah'ın vaadinin hak olduğunu ve kıyametin gerçekleşmesinde de hiçbir şüphe olmadığını bilsinler. Hani onlar aralarında onların durumunu tartışıyorlardı. Bazıları, "Onların üstüne bir bina yapın, Rableri onların hâlini daha iyi bilir" dediler. Sözü geçenler olanlar ise, "Üzerlerine bir mescit yapacağız" dediler. Ey Muhammed! Bazıları bilmedikleri şey hakkında atıp tutarak: "Onlar üç kişidirler, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. Yine, "Beş kişidirler, altıncıları köpekleridir" diyecekler. Şöyle de diyecekler: "Yedi kişidirler, sekizincileri köpekleridir." De ki: "Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Zaten onları pek az kimse bilir. O hâlde, onlar hakkında Kur'an'daki bilgiyi iletmekten başka tartışmaya girme ve bunlar hakkında onlardan hiçbirine bir şey sorma." Hiçbir şey hakkında sakın "Yarın şunu yapacağım" deme! Ancak, "Allah dilerse yapacağım" de.[172] *Unuttuğun zaman Rabbini an ve "Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır" de. Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler.*[173] *De ki: "Kaldıkları süreyi Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybını bilmek O'na aittir. O, ne güzel görür; O, ne güzel işitir! O'ndan daha iyi gören ve işiten yoktur. Onların, O'ndan başka hiçbir dostu da yoktur. O, hükmüne hiçbir kimseyi ortak etmez."*

3- Sana indirilene uy! Bu misalleri Kureyşliler ders alsın diye veriyoruz!

وَاتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ
مُلْتَحَدًا (27) وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ ۚ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا
قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا (28) وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَآءَ
فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ إِنَّآ أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا ۙ أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِنْ
يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَآءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ الشَّرَابُ ۖ وَسَآءَتْ مُرْتَفَقًا

172 Denildiğine göre bu ifade Hz. Peygamber'e yönelik bir eleştiridir. Zira o, kendisine sorulan soruların cevaplayacağını söylemiş, fakat "Allah dilerse" diye bir kayıt koymamıştır.

173 "Dokuz eklediler" ifadesinin manasını tespit noktasında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Burada onların düşüncelerine hâkim olan şey, İsrailiyat kaynaklı bilgilerdir. Metnin zahirine en uygun anlam, onların mağaradan çıktıktan sonra dokuz yıl daha yaşadıkları şeklindeki görüştür. Ancak devamında gelen "Deki ne kadar kaldıklarını en iyi Rabbim bilir" ifadesi, gerçek sürenin yine de belli olmadığı ve sadece Allah tarafından bilindiği anlamına gelir. Zira burada geçen dokuz ile gün veya ay kast edilmiş olabileceği gibi, dokuz bin yıl da kast edilmiş olabilir!

(29) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ مَنْ اَحْسَنَ عَمَلًا
(30) اُولٰٓئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ
مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَاِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى
الْاَرَآئِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا (31) وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا
لِاَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ اَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا (32)
كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ اُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْـًٔا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا (33)
وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَاَعَزُّ نَفَرًا (34)
وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖ قَالَ مَآ اَظُنُّ اَنْ تَبِيدَ هٰذِهٖٓ اَبَدًا (35) وَمَآ اَظُنُّ
السَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ اِلٰى رَبِّى لَاَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا (36) قَالَ لَهُ
صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ اَكَفَرْتَ بِالَّذِى خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰيكَ
رَجُلًا (37) لٰكِنَّا۠ هُوَ اللّٰهُ رَبِّى وَلَآ اُشْرِكُ بِرَبِّى اَحَدًا (38) وَلَوْلَآ اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ
قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ اِنْ تَرَنِ اَنَا اَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا (39) فَعَسٰى
رَبِّى اَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَآءِ فَتُصْبِحَ
صَعِيدًا زَلَقًا (40) اَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا (41) وَاُحِيطَ
بِثَمَرِهٖ فَاَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلٰى مَآ اَنْفَقَ فِيهَا وَهِىَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ
يَا لَيْتَنِى لَمْ اُشْرِكْ بِرَبِّى اَحَدًا (42) وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا (43) هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا (44)
وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ
الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ مُقْتَدِرًا (45)
اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا
وَخَيْرٌ اَمَلًا (46) وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ
مِنْهُمْ اَحَدًا (47) وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ اَوَّلَ
مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا (48) وَوُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ
مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا
كَبِيرَةً اِلَّآ اَحْصٰيهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا (49) وَاِذْ
قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّآ اِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ

رَبِّهٖ اَفَتَتَّخِذُونَهٗ وَذُرِّيَّتَهٗٓ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِى وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظّٰلِمِينَ بَدَلًا (50) مَّآ اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا (51) وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَآءِىَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا (52) وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا (53) وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَىْءٍ جَدَلًا (54) وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُٓوا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّآ اَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ اَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا (55) وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُٓوا اٰيَاتِى وَمَآ اُنْذِرُوا هُزُوًا (56) وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِىَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ اِنَّا جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِٓى اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُٓوا اِذًا اَبَدًا (57) وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُوالرَّحْمَةِ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهٖ مَوْئِلًا (58) وَتِلْكَ الْقُرٰٓى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا (59)

27-59: Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku. O'nun kelimelerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur. O'ndan başka asla bir sığınak da bulamazsın.[174] *Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle*

174 Taberî bu ifadeyi öncesinden ve sonrasından bağımsız bir şekilde ele alıp tefsir ettiği gibi, bir sonraki cümleyi de aynı şekilde tefsir eder. Kurtubî ise bunu Ashab-ı Kehf kıssasının devamı olarak sayar ve şöyle tefsir eder; "Kur'an'a uy, Allah'ın kelimelerinde ve Ashab-ı Kehf'in mağarada kaldıkları süre konusunda sana ilettiği bilgilerde bir değişiklik veya yanlışlık olmaz!" Râzî ise bir sonraki ayette gelen "sabah-akşam Rabbini ananlarla birlikte sabret" ifadesini şöyle tefsir eder; "Bu kıssa, öncekinden ayrıdır ve yeni bir anlatımdır." Zemahşerî ise önceki cümleyi müşriklerin "Bu Kur'an'ı değiştir ya da başka bir Kur'an getir" şeklindeki itirazlarına cevap olduğunu, bu itiraza reddiye olarak Hz. Peygamber'e "Onların değişiklik talebi şeklindeki hezeyanlarına kulak verme ve sana vahyedilene uy!" denildiğini; ikinci ayette ise, Hz. Peygamber'den Ammar, Suheyb, Habbab gibi fakir Müslümanları yanından uzaklaştırmasını isteyen müşriklere cevap verildiğini ve Hz. Peygamber'e "Bu mü'minlerle birlikte olmaya sabret" denildiğini ifade eder. Kanaatimizce bu müfessirler (ve bunlara tabii olan diğer bütün müfessirler) Ashab-ı Kehf kıssası ile Hz. Peygamber'e Kureyş müşriklerinin fakir mü'minleri kovma şeklindeki tekliflerini reddetmeyi emreden ve tam aksine bu mü'minlere şefkat gösterip onlarla birlikte dünya hayatının süsünden uzak bir şekilde yaşamayı öğütleyen ayetleri birbirlerinden koparak yorumlamaktadırlar. Oysa biz burada ayetlerin akışının bir bütünlük teşkil ettiğini, "Rabbinden sana vahyedilene uy" emri ile "sabah-akşam Rabbini ananlarla birlikte sabret" emrinin aynı bağlam içerisinde yer aldığını düşünüyoruz. Bu iki ayet, sûrenin mukaddimesinde ifade edilen "Onlar inanmıyorlar diye neredeyse kendini paralayacaksın" şeklindeki ifade ile bağlantılı olarak yeni bir bölümün başlangıcıdır. Böylece sûrenin başından buraya kadar anlatılanlar

birlikte ol. (Kureyşliler istedi diye) onları uzaklaştırma! Dünya hayatının ziynetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırıp da mal ve makam sahibi kimselere göz dikme. Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme. De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin." Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. Susuzluktan feryat edip yardım dilediklerinde, maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir! Cehennem ne korkunç bir yaslanacak yerdir. Gerçek şu ki, iman edip iyi işler yapanlara gelince, elbette Biz iyi iş yapanların ecrini zayi etmeyiz. İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir! (Fakir Müslümanlara karşı malları ile övünen o müşriklere) şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların çevresini hurmalarla donatmış, ikisinin arasına da bir ekinlik koymuştuk. Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı. Bu iki bağın arasından bir de nehir fışkırtmıştık. Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: "Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm." Derken kendine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: "Bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum. Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum." Arkadaşı, ona cevap vererek dedi ki: "Seni topraktan, sonra bir damla sudan yaratan, sonra da seni eksiksiz bir insan şeklinde düzenleyen Allah'ı inkâr mı ediyorsun? Fakat O Allah benim Rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam. Bağına girdiğinde 'Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya!. Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir. Ya da suyu çekiliverir de bırak bir daha bulmayı, artık onu arayamazsın bile." Derken bütün serveti helâk edildi. Yıkılmış çardakları üzerine çökmüş hâldeki bağına yaptığı harcamalar karşısında ellerini ovuşturuyor ve şöyle diyordu: "Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım." Onun, Allah'tan başka kendisine yardım edebilecek kimseleri yoktu. Kendi kendini kurtaracak güçte de değildi. İşte bu durumda himaye yalnızca hak olan Allah'a mahsustur. O'nun mükâfatı da daha hayırlıdır, vereceği sonuç da daha hayır-

---

şöyle bir ortak bağlam oluşturmaktadır: "Kureyşliler seni ve ahreti inkâr ediyorlar ve bu inkârda ısrar ediyorlar diye üzülme, meydan okumalarına aldırma. Onlar seni Yahudilerden öğrendikleri bu Ashab-ı Kehf kıssası ile imtihan etmek ve zor durumda bırakmak istemektedirler, ama biz onların bu çabalarına kendi başlarına sıkıntı haline getireceğiz." Detaylara açılama bölümünde gireceğiz.

lıdır. (Ey Muhammed! Kavmine) dünya hayatının örneğini ver: Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki, onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine karışırlar.[175] *Fakat bütün bu canlılık sonunda rüzgârın savurduğu kuru bir çer çöpe döner. Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir. Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır. Dağları yürüteceğimiz ve senin yeryüzünü çırılçıplak göreceğin günü bir hatırla. Biz onları mahşerde toplarız da içlerinden hiçbirini bırakmayız. Hepsi Rabbinin huzuruna çıkarılırlar. Onlara, "Andolsun, sizi ilk önce yarattığımız gibi Bize geldiniz. Oysa siz, sizin için hesaba çekileceğiniz bir zaman belirlemediğimizi sanmıştınız" denir. Kitap ortaya konulur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. "Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!" derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez. Hani Biz meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı, O'na itaatsizlik etti. Şimdi siz, Beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir! Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de kendilerinin yaratılışına şahit tuttum. Saptıranları da hiçbir zaman yardımcı edinmiş değilim ki onları bana ortak koşuyorsunuz! (Ey Muhammed!) Allah'ın, "Ortağım olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın" diyeceği, onların da çağıracakları, fakat kendilerine çağırdıklarının cevap vermeyecekleri ve Bizim de aralarına bir uçurum koyacağımız günü hatırla! Suçlular o gün ateşi görünce, onun içine düşeceklerini iyice anlayacaklar ve ondan kurtuluş yolu da bulamayacaklardır. Andolsun, Biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali değişik şekillerde açıkladık. Fakat insan tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür. İnsanlara hidayet geldikten sonra onların inanmalarına ve Rab'lerinden mağfiret dilemelerine, ancak, öncekilerin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesi, ya da kendilerine azabın göz göre göre gelmesi yönündeki beklentileri engel olmuştur.*[176] *Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. İnkâr edenler ise, hakkı batılla çürütmek için mücadele ederler. Âyetlerimizi ve kendilerine yapılan uyarıları alaya alırlar. Kim, kendisine Rabbinin ayetleri hatırlatılıp da onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını (hidayeti bırakıp dalaleti tercih ettiğini) unutandan daha zalimdir? Şüphesiz Biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidayete*

175 Dünya güzel bir bitki olarak yetişen, fakat sonradan kuruyup rüzgârda savrulan çerçöpe benzetiliyor. Böylece dünyada hiçbir şeyin kalıcı olmadığı ifade ediliyor.

176 Yani, müşriklerin, kendilerine bu Kur'an geldikten sonra artık bekledikleri şey, dünya hayatında tıpkı Firavun, Âd, Semud ve benzerleri gibi helak edilmek ya da kıyamet günü ahiret azabını ayan beyan görmekten başka bir şey olamaz.

çağırsan da artık ebediyen hidayet bulamazlar. Rabbin, çok bağışlayıcıdır, merhamet sahibidir. Eğer yaptıkları yüzünden onları dünyada cezaya çarptırsaydı, elbette azaplarını çarçabuk verirdi. Hayır, onlar için belirlenmiş bir gün vardır ki o gün gelince hiçbir kurtuluş çaresi bulamazlar. İşte zulmettiklerinde yok ettiğimiz memleketler.. Helâk edilmeleri için de belli bir zaman tayin etmiştik.

4- Musa ve Hızır

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰيهُ لَآ اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِىَ حُقُبًا (60)
فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ سَرَبًا (61) فَلَمَّا
جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا (62) قَالَ اَرَاَيْتَ
اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّى نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَآ اَنْسَانِيهُ اِلَّا الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُ
وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِى الْبَحْرِ عَجَبًا (63) قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا
قَصَصًا (64) فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَآ اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا
عِلْمًا (65) قَالَ لَهُ مُوسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا (66) قَالَ
اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا (67) وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا (68)
قَالَ سَتَجِدُنِٓى اِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَآ اَعْصِى لَكَ اَمْرًا (69) قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِى
فَلَا تَسْـَٔلْنِى عَنْ شَىْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا (70) فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا
فِى السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا (71) قَالَ
اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا (72) قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ وَلَا
تُرْهِقْنِى مِنْ اَمْرِى عُسْرًا (73) فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ اَقَتَلْتَ
نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا (74) قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ
تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا (75) قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَىْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِى قَدْ
بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّى عُذْرًا (76) فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَآ اَهْلَهَا
فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ
لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا (77) قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَبَيْنِكَ سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ
تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا (78) اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِى الْبَحْرِ
فَاَرَدْتُ اَنْ اَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُمْ مَلِكٌ يَاْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا (79) وَاَمَّا الْغُلَامُ

فَكَانَ اَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَآ اَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا (80) فَاَرَدْنَآ اَنْ يُبْدِلَهُمَا
رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكٰوةً وَاَقْرَبَ رُحْمًا (81) وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ
فِى الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًا فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَآ
اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى ذٰلِكَ تَأْوِيلُ
مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا (82)

60-82: Hani Musa, (beraberindeki hizmetçisi olan) gence[177] şöyle demişti: "İki denizin birleştiği yere[178] varıncaya kadar durmayacağım, ya da uzun zaman gideceğim." Onlar iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. Balık denizde yolunu tutup kayıp gitti. Oradan uzaklaştıklarında Musa beraberindeki gence, "Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük" dedi. Genç, "Gördün mü? Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum. Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu, balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti" dedi. Musa: "İşte aradığımız bu idi" dedi. Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisingeri döndüler. Derken kullarımızdan bir kulu (Hızır'ı) buldular[179] ki, Biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine

177 Konuyla ilgilenenler buradaki Hızır kıssasında adı geçen Musa'nın, Firavun'a gönderilmiş peygamber olan Musa mı, yoksa başka bir Musa mı olduğu konusunda öteden beri ihtilaf halindedirler. Buharî ve Müslim'de İbn Abbas'tan aktarılan bir hadiste, bu kıssada adı geçen Musa'nın Firavun'a gönderilen peygamber Musa olduğunu inkâr edenlere cevap verilir. Buna göre Musa Peygamber bir gün halkının içerisinde bir konuşma yapar ve konuşmasında kendisine "İnsanların en bilgilisi kimdir?" diye sorulur. O da "benim" der. Bunun üzerine Allah onu, mutlak ilmi Allah'a nispet etmediği için kınar ve kendisine şöyle vahyeder; "Hayır, en bilgili olan sen değilsin, Hızır kulumuz senden daha bilgilidir." Musa da Hızır'ın nerede olduğunu sorar. Allah ise, "iki denizin birleştiği yerde" cevabını verir. Musa ise, "Allah'ım! Orayı bulabileceğim bir ilim ver bana" der. Allah ise, "Yanına bir balık al, balığı kaybettiğin yer orasıdır" der. Ardından da hadiste kıssa, tıpkı Kur'an'daki gibi anlatılır. Her halükarda Musa-Hızır kıssasına, hayır-şer meselesi ekseninde bakmak mümkündür. (Açıklama bölümüne bakınız)

178 Müfessirler ve raviler burada söz edilen "iki denizin birleştiği yer"in neresi olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çağımız coğrafya bilgileri açısından en makul görüş, Yakut el-Hamevî'nin Mu'cemu'l-Büldan adlı eserinde, "iki denizin birleştiği yer" isminin, Basra ve Uman arasında bulunan Hind Denizinin sahilindeki şehirlerin ortak ismi olduğu şeklindeki görüşüdür. Bölgeyi kıssadan hareketle tespit etmeye çalışan İbn Aşur ise şöyle der; "Buranın Filistin toprakları içerisinde olduğu hususunda ihtilaf edilmemelidir. En bariz görüş şudur ki burası, Ürdün Nehrinin Taberiye Gölüne döküldüğü yerdir. Zira bu göl Musa Peygamberin ve halkının yaşadığı toprakların yakınında olan büyük bir su kaynağıdır. İsrailliler bunu "Bahr-ı Celil" olarak isimlendirmişlerdir. Musa Peygamberin buraya yaya olarak bir gün ve bir gecelik yolculuk sonucunda ulaştığı söylenir. Demek ki burası çok fazla uzak bir bölge değildir. Musa Peygamber buraya varmak istemiştir, çünkü Allah ona orada kendisinden daha bilgili olan kişiyi bulacağını vahyetmiş ve orayı buluşma yeri olarak tayin etmiştir."

179 Hızır'ın kim olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Belya adında İsrailoğullarının salih kullarından veya peygamberlerinden biri olduğu söylenmiştir. Bir görüşe göre o, Aysu b. İshak soyundan biridir. Kimileri onun St. Georges olduğunu söylemişlerdir. Diğer bir görüşe göre

tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Musa ona, "Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?" dedi. Adam, şöyle dedi: "Doğrusu sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?" Musa, "İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim" dedi. O da şöyle dedi: "O hâlde, eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın." Derken deniz kıyısı boyunca yola koyuldular. Nihayet, bir gemiye bindiklerinde Hızır gemiyi deldi. Musa, "içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın." dedi. Adam, "Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin, demedim mi?" dedi. Musa, "Unuttuğum için bana çıkışma ve bu işimde bana güçlük çıkarma!" dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında, adam onu öldürdü. Musa, "Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!" dedi. Adam, "Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?" dedi. Musa, "Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, bu son özür dileyişim" dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Musa, "İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın" dedi. Adam, "İşte bu ayrılmamız demektir" dedi. "Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım. O gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı. Çocuğa gelince, anası babası mü'min insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk. Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik. Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."

Şuayb Peygamberden sonra gönderilmiş bir peygamber olup Filistin'de doğmuş ve M.S. üçüncü asırda yaşamıştır. Bu görüş, onun Hz. Musa zamanında yaşadığı şeklindeki görüşle çelişir. Hızır'la ilgili, özellikle tarihsel açıdan birbirlerini tekzip eden çok sayıda hurafelerle dolu hikâye anlatılır. Genellikle bu kıssanın Yahudi asıllı olduğu, fakat Tevrat'ta geçmediği kabul edilir. Bu durum onun İsrailiyat hikâyelerinden biri olarak görülmesini zayıflatır ki bu husus Yahudi âlimleri arasında tartışmalara sebep olmuştur. Kimi Yahudi âlimleri bu kıssadaki Musa'nın Firavun'a gönderilen Musa Peygamber olduğu görüşünde iken diğer bazıları onun bir başka Musa olduğu kanaatindedirler. Müslüman Sufî geleneğinde ise Hızır büyük bir makam sahibi bir evliyadır. Hakkında birçok menkıbe, hikâye ve keramet anlatılır. Ancak bunların doğruluğuna dair Kur'an'da herhangi bir şey yoktur.

5- Zülkarneyn... Yecuc-Mecuc

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا (83) اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ
فِى الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا (84) فَاَتْبَعَ سَبَبًا (85) حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ
مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يَا ذَا
الْقَرْنَيْنِ اِمَّٓا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّٓا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا (86) قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ
نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا (87) وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ
جَزَٓاءً الْحُسْنٰى ۚ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًا (88) ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا (89) حَتّٰٓى اِذَا
بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا (90)
كَذٰلِكَ ۖ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا (91) ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا (92) حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ بَيْنَ
السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا (93) قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ
اِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ
بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا (94) قَالَ مَا مَكَّنِّى فِيهِ رَبِّى خَيْرٌ فَاَعِينُونِى بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا (95) اٰتُونِى زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ
انْفُخُوا ۖ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَارًا ۙ قَالَ اٰتُونِٓى اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا (96) فَمَا اسْطَاعُوا اَنْ
يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا (97) قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّى ۖ فَاِذَا جَٓاءَ وَعْدُ رَبِّى
جَعَلَهُ دَكَّٓاءَ ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّى حَقًّا (98) وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِى بَعْضٍ
وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا (99) وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا
(100) اَلَّذِينَ كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِى غِطَٓاءٍ عَنْ ذِكْرِى وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا
(101) اَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اَنْ يَتَّخِذُوا عِبَادِى مِنْ دُونِٓى اَوْلِيَٓاءَ ۚ اِنَّٓا اَعْتَدْنَا
جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا (102) قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْاَخْسَرِينَ اَعْمَالًا (103) اَلَّذِينَ
ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا (104) اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَٓائِهِ فَحَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَزْنًا (105) ذٰلِكَ جَزَٓاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُٓوا اٰيَاتِى وَرُسُلِى هُزُوًا (106)
اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا (107)
خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا (108)

83-108: Ey Muhammed! Bir de sana Zülkarneyn[180] hakkında soru

180 İbn İshak'ın Zülkarneyn ile ilgili olarak verdiği bazı bilgiler Makedonyalı İskender ile ör-

soruyorlar. De ki: "Size ondan bir anı okuyacağım." Biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık ve kendisine her konuda (amacına ulaşabileceği) bir yol verdik. O da fetihler yapmak üzere bir yol tuttu. Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde[181] batar buldu. Orada bir kavim gördü. "Ey Zülkarneyn! Eğer onlar (tevhid ehli olmayan kâfir bir) halk ise onları ya öldürür ya da esir edersin" dedik. Zülkarneyn, "Her kim zulmederse, biz onu cezalandıracağız. Sonra o Rabbine döndürülür. O da kendisini görülmedik bir azaba uğratır" dedi. "Her kim de iman eder ve salih amel işlerse, ona mükâfat olarak daha güzeli var. Üstelik ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz." Sonra yine doğuya doğru bir yol tuttu. Güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu kendileriyle güneş arasına örtü koymadığımız bir halk üzerine doğar buldu. İşte (İskenderin batıda olduğu gibi doğuda yaptığı da) böyle(dir). Şüphesiz Biz onun yanındakileri ilmimizle kuşatmışızdır. Sonra yine bir yol tuttu. İki dağ arasına ulaşınca, bunların önünde, dillerinin faklılığından dolayı anlaşma sağlayamayan, neredeyse hiçbir sözü anlamayan bir halk buldu. Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Ye'cüc ve Me'cüc adlı kavimler[182] yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?" Zülkarneyn, "Rabbimin bana verdiği imkân ve kudret, sizin vereceğiniz vergiden daha hayırlıdır. Şimdi siz bana gücünüzle yardım edin de, sizinle onların arasına sağlam bir engel yapayım" dedi. "Bana yeterince demir madeni getirin" dedi. İki yamacın arasındaki boşluğu dağlarla bir hizaya getirince, "körükleyin!" dedi. Demiri eritip kor gibi yapınca da, "Bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım" dedi. Artık onu ne aşabildiler, ne de delebildiler. Zülkarneyn, "Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaadi olan kıyametin kopma vakti gelince onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir" dedi. O gün Biz onları bırakırız, dalga dalga birbirlerine karışırlar. Sonra sûra üfürülür de onları toptan bir araya getiririz. O gün cehennemi; gözleri Kur'an'a karşı perdeli olan ve onu dinleme zahmetine dahi katlanamayan kâfirlerin karşısına bütün

---

tüşmektedir. Nitekim onun verdiği bilgilerde Zülkarneyn Yunan asıllıdır, dünyanın doğu ve batı bölgelerinde fetihler yapmıştır. İbn Hişam da şöyle der; "Onun adı İskender'dir, İskenderiye şehrini kuran da odur. Bu yüzden oraya İskenderiye denilmiştir." Kimileri de Zülkarneyn'i "Yunan asıllı Makedonya kralı" diye tanıtmışlardır. Ancak bunlar birer tahminden ibarettir. Ayetlerin verdiği bilgiler bunlara tarihi olarak uygun değildir.

181 Burada geçen "Hemie" kelimesinin okunuşunda ihtilaf vardır. İbn Mesud, Talha, İbn Ömer İbn Amr ve Hasan-ı Basri gibi sahabe-tabiin âlimleri Hamiye şeklinde okumuşlardır. İbn Abbas ise Hemie şeklinde okumuştur. Denildiğine göre İbn Abas Muaviye'nin bu ayeti "Hamiye" şeklinde okuduğunu duymuş ve "Hemie" diye düzeltmiştir. Muaviye de Abdullah b. Amr'a "Bu kelime nasıl okunur" diye sormuş, o da "Emiru'l-Mü'mininin okuduğu gibi" demiştir. Sonra Ka'b el-Ahbar'a dönmüş ve "Zülkarneyen Güneşi batarken nasıl buldu?" diye sormuştur. O da, "Suyun ve çamurun içine. (Yani "Hemie" okunuşundan çıkan anlamda denildiği gibi)Tevrat'ta okuduğumuz budur." diye cevap vermiştir.

182 Kadim Arap coğrafya âlimlerine göre Yecüc-Mecüc, Japonya ve Çin arasında yaşayan toplumlardır.

dehşetiyle dikeriz! Ey Kureyşli müşrikler! Beni bırakıp da kullarımı dost edineceğinizi mi sandınız? Şunu unutmayın ki Biz cehennemi sizin gibi kâfirlere konak olarak hazırladık. Ey Muhammed! De ki: "Amelce en çok ziyana uğrayan; iyi iş yaptıklarını sandıkları hâlde, dünya hayatındaki çabaları kaybolup giden kimseleri size haber verelim mi?" Onlar, Rab'lerinin ayetlerini ve O'na kavuşacaklarını inkâr eden, böylece amelleri boşa çıkan, o yüzden de kıyamet gününde amelleri için bir terazi kurmayacağımız kimselerdir. İşte böyle. İnkâr etmeleri, ayetlerimi ve Peygamberlerimi alay konusu yapmaları yüzünden onların cezası cehennemdir. Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara gelince, onlar için içlerinde ebedî kalacakları Firdevs cennetleri bir konaktır. Oradan ayrılmak istemezler.

6- Sonuç: Rabbinin huzuruna çıkacağına inanan Salih amel işlesin ve şirkten uzak dursun

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا (109) قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهٖ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهٖٓ اَحَدًا (110)

109-110: De ki: "Rabbimin (harikulade) ayetlerini, (mucizelerini) kaydetmek için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek; Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi." De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Ne var ki bana, 'Sizin ilâh'ınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."

Açıklama

Sûre, bizim tasnifimize göre, altı bölümden oluşuyor; bir mukaddime, Ashab-ı Kehf kıssası, Kureyş'in isteklerine reddiye ve onlar hakkında örnekler verme, Musa-Hızır kıssası, Zülkarneyn kıssası ve sonuç. Peki, bütün bu bölümleri tek bir bağlam çerçevesinde ve birbirleri ile uyumlu olarak nasıl anlamalı, nasıl yorumlamalıyız?

Öncelikle ifade edelim ki bu sûre, önceki üç sûrenin (Zariyat-Ğaşiye-İnsan) ele aldığı konularla aynı konuyu ele almakta, yani ahiret konusuna ağırlık vermekte, tam olarak söylemek gerekirse Kureyş müşriklerine ahiret inancı ile meydan okumakta ve o sûrelerle aynı çerçevede yer almaktadır. Dolayısıyla bu sûrenin oturduğu bağlam, Hz. Peygamber'in Kureyş müşriklerinden oldukça ağır eziyetler gördüğü o zor koşullara,

Muhammedî davetin en çetin yıllarına denk düşmektedir. Hz. Peygamber bu eziyetlere karşı herhangi bir şekilde şiddete başvurmamıştır ve Kur'an da onu sürekli olarak sabırlı olmaya çağırmıştır. Dolayısıyla burada Kur'an söyleminin Kureyşlilere, kıyamet ve hesap gününün muhakkak gerçekleşecek olmasını haykırarak meydan okuması ve onları tehdit etmesi, zalimlerin, yani Kureyş'in ileri gelenlerinin sonlarının cehennem ateşi olacağını ilan etmesi, söz konusu şartlar çerçevesinde son derece münasiptir.

O halde Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve Musa-Hızır kıssaları dâhil olmak üzere, sûredeki bütün bölümleri işte bu çerçevede okumak ve anlamak gerekmektedir. Bunlar dışında kalan üçüncü bölüm ise zaten doğrudan Kureyş'e hitap etmekte, tehdit ve örnek verme üslubu ile onları uyarmaktadır.

Mukaddime bölümünde Sûre önce Hz. Peygamber'e Allah tarafından verilen göreve vurgu yapıyor. Kur'an'ın bu görevi ifade etme noktasında en ufak bir sapma veya eğrilme göstermediğini ve açıkça ilan ettiğini vurguluyor. Buna göre Allah Hz. Peygamber'i müşrikleri "başlarına inecek şiddetli bir azap konusunda" uyarmakla görevlendirmiştir, dolayısıyla onlar iman etmiyorlar ve inkârda ısrar ediyorlar, dünya hayatına dalıyorlar diye Peygamber'in kendisini helak etmesine gerek yoktur, zira dünya hayatının süsleri ve güzellikleri Allah tarafından insanlara imtihan için sunulmuştur ve kıyamet günü bütün bu dünyanın güzellikleri yok olup gidecektir, işte o zaman herkes ameline göre karşılık bulacaktır; iman edip salih amel işleyenler cennete girecek, zalimler ise cehenneme atılacaktır.

Sûre Kureyşlilerin sordukları sorulara işte bu çerçeveden cevap veriyor ve önce, müşriklere akıl veren Yesrib Yahudilerinin ifadesiyle "geçmiş zamanda çekip giden genlerin ilginç hikâyesini" anlatarak başlıyor. Öncelikle Allah tarafından yaratılan ve ortaya konulan mucizelerin sadece bu gençlerin yaşadıkları ilginç şeylerden ibaret olmadığı, Allah'ın bütün ayetlerinin harikulade olduğu, bu gençlerin kıssasında ise ahiret vaadinin gerçek olduğuna dair bir delil bulunduğu vurgulanıyor. Buna göre bu gençler putperest toplumlarına muhalefet etmişler, tevhid inancına iman etmişler ve toplumlarının baskısı yüzünden bir mağaraya kaçıp gizlenmek zorunda kalmışlardır. Orada uyumuşlar, Allah da onların uykularını uzatmış, kendilerini adeta ölü gibi yapmış, fakat bedenlerinin çürümesine engel olup sağlam kalmalarını sağlamıştır. Zira kaldıkları mağaranın güneşin mağara ağzına sabah akşam vurarak geçmesini sağlayarak aşırı sıcaktan ve aşırı soğuktan korunmasını temin etmiş, içerisinin mutedil bir havada kalmasını sağlamıştır. Böylece gençler aynı hal üzere uzun bir süre, üç yüz

yılı aşkın bir zaman kalmışlardır. O sırada nesiller değişmiştir. Nihayetinde Allah onları, tıpkı uyudukları günkü hallerinde uyandırmıştır. Kendilerine yiyecek alması için içlerinden birini şehre gönderdiklerinde ise tanınmışlar ve haklarında insanlar ihtilafa düşmüşlerdir. Kureyşliler ise bu gençlerin ne kadar süre uykuda kaldıklarını merak etmektedirler. Herkes kendine göre bir süre tayin edecek ve ihtilaf ortaya çıkacaktır. Bu da, tıpkı önceki sûrelerde, ahirette müşriklerin dünyada ne kadar kaldıkları konusunda ihtilaf ettiklerinin anlatıldığı gibi, Kureyşliler için bir imtihan olacaktır.

Böylece Kureyşli müşriklerin Muhammed'in yalanını ortaya koymak için sordukları bu kıssa, kendileri aleyhine, dirilişin ve ahiretin doğruluğu hakkında somut bir delil olup çıkmıştır. Zira buradan anlaşıldığına göre Allah bu gençleri o kadar uzun bir uykunun ardından dirilttiği gibi, insanları da ölümden sonra diriltecektir. Dirilişi inkâr edenler kıyamet günü bunu kendi gözleri ile göreceklerdir. O halde Peygamber'in yapması gereken şey, inanmıyorlar diye halkı için üzülmek ya da onların "*Fakirleri yanından kovarsan sana inanırız, çünkü bizler kendi kölelerimizin arkasında veya onlarla yan yana oturamayız*" şeklindeki aldatmacalarına kanmak ya da onların sahip oldukları dünyevi mallara ve zenginliğe önem vermek değil, fakir mü'minlerle beraber olmak, onları asla terk etmemek ve onları tıpkı kıssada anlatılan gençler gibi "mağaralarına" sığınmak durumunda bırakmamaktır.

Bunun ardından sûre Kureyşlilere, dünyada hiçbir şeyin kalıcı olmadığına dair bir misal veriyor ve onları, şu iki kişinin örneği üzerinde düşünmeye davet ediyor: Bunların güzel iki bahçesi vardır; başlangıçta ikisi de aynı verimlilik ve güzellikte oldukları halde sonradan birisi kendi malı ile övünmeye ve diğerine "*Benim malım ve evlatlarım seninkinden çok*" demeye başlar. Sonra " *Bahçesine girer ve kendisine yazık ederek; bu bahçenin yok olacağını sanmam*" der. Bununla da kalmaz ve "*Kıyametin kopacağını da sanmam, kopup da Allah'ın huzuruna çıkarılacak olsam bile orada daha iyi bir ödül alırım*" der. Şartların kendi aleyhine döneceğini hiç aklına getirmez. Arkadaşı ise mütevazı davranır ve ona "Böbürlenme! Bakarsın Rabbim bana seninkinden daha güzel bahçe nasip eder ve senin bahçeni bir felaketle mahveder, suyunu yok eder" der. Sonuçta gerçekten de böyle olur, böbürlenen adaman bahçesi telef olur, hasatı yok olur. Adam sonunda pişman olur, ama başına gelecek musibetten kendisini kurtaracak bir dost bulamaz, keşke şirk koşmasaydım diye yakınır, ama çoktan iş işten geçmiştir!

Sonra sûre Kureyşlilere, sahip oldukları dünya hayatına ait zenginliklerin tıpkı bu adamın bahçesi gibi olduğunu, gökten inen yağmur ile yeşeren otların ansızın gelen bir felaket sonucu çer çöp haline gelmesi gibi olacağını hatırlatır, Allah'ın insanlar için tayin ettiği kıyamet ve hesap gününden söz eder; "İşte bugün, tıpkı sizleri yarattığımız günkü gibi geldiğiniz, oysa bunu inkâr etmiştiniz" der. O gün onların amellerinin kaydedildiği kitap ortaya çıkarılacak ve yaptıkları kendilerine gösterilecektir. O zaman verecekleri tepki, "vah bize, şu kitaba baksana! Büyük-küçük demeden her şeyi kaydetmiş" demek olacak ve yaptıkları her şeyin önlerinde hazır olduğunu görecekler. O gün Allah kimseye zulmetmeyecektir. Oysa onlar İblis'i dost edinmiş ve Allah'a şirk koşmuşlardır. İblis ise o gün onlardan beri olduğunu ilan edecektir. Allah da onlara, "Dünyada bana ortak koştuklarınızı çağırın bakalım!" diyecektir. Onlar ortaklarını çağıracaklar, fakat bir karşılık bulamayacaklar, nihayetinde cehenneme atılacaklardır.

Sûre bundan sonra Hz. Peygamber'e yöneliyor ve ona, sonları anlatılmış olan inkârcı toplumları hatırlatıyor. Bu toplumlar hidayete karşılık dalaleti tercih ettikleri ve dalalet adeta tabiatları oluncaya dek ısrar ettikleri için helak edilmişler ve kurtuluş yolu bulamamışlardır.

Sûre bu noktada Musa-Hızır kıssasına intikal ediyor. Kıssada Musa'ya, konuşmasında iddia ettiği gibi insanların en bilgilisi olmadığı, (hadiste ifade edildiği gibi) kendisinden daha bilgili kimseler bulunduğu vurgulanıyor. Demek ki bu kıssada ilk etapta ortaya atılan konu "bilgi" meselesidir, ancak bunun ardında yer alan derin amaç, genel anlamda bilgi sorunu değil, "hayır-şer" meselesi, yani neyin hayır neyin şer olduğuna, hayır veya şer olduğunu düşündüğümüz şeylerin gerçekten öyle olup olmadıklarına dair bilgi meselesidir.

Buradaki ayetler ve daha başka sûrelerde geçen ilgili ayetler, müşriklerin dünya hayatında sahip oldukları servet ve gücün geçici olduğunu, kıyamet gününde bunun hesabını vereceklerini ortaya koymaktadır. Doğrusu fakir Müslümanların zihninde, "*Bizler iman ettiğimiz halde neden fakir ve perişan durumdayız?*" şeklinde bir sorunun belirmiş olması mümkündür. Bu konu, evrendeki kötülük meselesi (teodise) hakkında yürütülen felsefi bir tartışmanın mevzusudur. Bize göre Musa-Hızır kıssasının tamda bu sûrenin bu noktasında anlatılmış olması, temsili ve beyani bir anlatım tarzı ile böyle bir sorunun bertaraf edilmesini amaçlamaktadır. Buna göre Allah'ın en büyük peygamberlerinden biri olan Musa Peygamber, normal bir insanın yaptığı birtakım zararlı ve kötü fiiller karşısında şaşkına dön-

mekte, fakat sonra kendisine bütün bu fiillerin ardında bir hayır bulunduğu açıklanmaktadır! Peki, o zaman hayır ve şerri nasıl tanıyacağız? Evrende şerrin varlığının faydası nedir?

Filozoflar burhan mantığı ile buna şöyle cevap vermişlerdir; Evrende bulunan kötülük, iyiliğe oranla azdır ve bu az olan kötülüğün bulunması, çok olan hayrın anlaşılması için zaruridir. Eğer kötülük olmasaydı iyilik de olmazdı, çünkü iyilik ancak kötülükle bilinir. Her şey zıddıyla tanınır... Hızır Musa'nın gözü önünde, insanların kötülük hanesinde sayacakları fiiller yapmıştır. Bunlar görünüşe göre kötülüktürler. Gemiyi delmek içindekileri ölümle burun buruna getirmek demektir. Herhangi bir suç işlememiş masum bir insanı öldürmek kötüdür. Kötülüğün iyilikle karşılanması iyi değildir. Ama Hızır, görünüşte kötü olan bu fiillerin ardındaki esrarı açıklayınca açıkça ortaya çıkmıştır ki, az olan şerrin gerisinde çok hayır bulunur. O halde Musa-Hızır kıssası bu sûrenin bütünlüğüne aykırı bir müdahale değil, sûrenin akışının bir parçasıdır. Bu kıssada Hz. Peygamber'in yanında yer alan ve müşrikler tarafından kovulmaları talep edilen fakir ve güçsüz mü'minlerin gönüllerinin rahatlatılması söz konusudur. Sûre onların yüreklerine su serpmekte; onların fakir olarak bulunmalarının dünyada bir takım zengin kimselerin varlığı açısından zorunlu olduğu ve ahirette kendilerinin cennete olmaları açısından o kâfirlerin cehennemde olmalarının sorunlu olacağı, yani işlerin tersine döneceği ifade edilerek bu mü'minlerin maneviyatları güçlendirilmektedir. Nitekim Kur'an bu hususa birçok yerde işaret etmektedir. Örnek olarak şu ayetleri verebiliriz; "*Allah dileseydi onları tek bir ümmet yapardı, ancak dilediğini rahmetine dâhil etmek için böyle yaptı. Zalimler için ise hiçbir yardımcı ve kurtarıcı yoktur*" (Şûra, 8); "*Rabbin dileseydi insanları tek bir ümmet yapardı, onlar hala ihtilaf üzeredirler. Ancak Rabbinin rahmet ettiği kimseler müstesna. Zaten onları bu yüzden yaratmıştır. Nihayetinde Rabbinin, 'Cehennemi insanlar ve cinlerle dolduracağım' sözü vuku bulacaktır*" (Hud, 118-119)

Musa-Hızır kıssası evrendeki kötülük meselesini izah eden bir örnektir; sûrenin şu iki ayette güzelce ifade edilen bağlamının ortaya koyduğu şey budur; "*Biz yeryüzündeki her şeyi, insanların hangisi daha güzel amel edecek diye bir imtihan vesilesi kıldık*" (7. ayet) ve "*Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Kureyşliler istedi diye onları uzaklaştırma! Dünya hayatının ziynetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırıp da mal ve makam sahibi kimselere göz dikme. Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.*" (28. ayet) Musa Peygamberin bir peygamber olarak sahip olduğu ilminin,

bir veli olan Hızır'ın sınırsız ilmine nispetle sınırlı olduğu şeklindeki değerlendirmelerin ise bu çerçevede bir temeli yoktur. Bunlar İslam öncesi ve sonrası dönemde "ariflerin" söyledikleri bazı sözlerle temellendirilirler.[183]

Zülkarneyn kıssası da sûrenin genel bağlamının dışında değildir. Kıssaya göre Allah Zülkarneyn'e Güneşin doğduğu ve battığı bölgelerdeki halklar üzerinde tasarrufta bulunma, onları öldürüp öldürmeme hakkı vermiştir. Zülkarneyn'in cevabı ise "Zulmedene azap ederiz, sonra Rabbinin huzuruna çıkar ve O da ona çok feci azap eder, ama iman edip salih amel işleyenler ise en güzel ödüle layık olurlar ve biz de ona kolaylıklar sağlarız" şeklinde olmuştur. Bunun anlamı şudur: Zalimin bu dünyadaki cezası geçicidir, nihai ceza değildir, aksine bu cezayı ahiret cezası takip edecektir. Aynı şekilde ihsan sahiplerinin ödülleri de böyledir. Dünyada bunların aldıkları ödül sınırlıdır, ahirette ise ebedi ve mükemmel ödülü alacaklardır. Bu, kıssanın bir yönüdür. Diğer yön ise Zülkarneyn'in kuzeye yönelmesi ve oradaki yerlilerin bir kısmının kendisinden komşu ve saldırgan bir halka karşı bir set inşa etmesini istemeleri ve onun da saldırganların aşamayacakları bir set yapmasıdır. Burada Zülkarneyn bu seddin düşman tarafından yıkılamayacağını, ama kıyamet gününün şiddetinden de kendilerini koruyamayacağını, aksine kıyamette seddin parçalanacağını ve onların da hesap günüde ilahî huzura çıkacaklarını, kâfilerin cehenneme atılacağını vurgular.

Burada insanların dünya hayatında kendi aralarına ikame ettikleri ve onları fakir-zengin, efendi-köle, güçlü-zayıf diye ayıran "setler"e işaret edilmekte, bütün bu setlerin kıyamet günü paramparça olacağı ve herkesin hesap gününde Allah'ın huzurunda eşit olarak bulunacağı vurgulanmaktadır.

Sonuç bölümünde Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i bu tür sorularla sıkıştırmaya çalışmalarının beyhude olduğu vurgulanmakta, ona vahiy veren Allah'ın sonsuz sınırsız ilme sahip olduğu ifade edilmektedir; *"De ki: "Rabbimin harikulade ayetlerini, mucizelerini kaydetmek için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek; Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi."* Sonra Hz. Peygamber'in Kur'an'ı kendisinin uydurmadığı, aksine Allah'tan vahiy olarak aldığı, dolayısıyla müşriklerin onu aciz bırakamayacakları bir kez daha tekrar edilmektedir; *"De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Ne var ki bana, 'Sizin ilâh'ınız ancak bir tek ilâhtır" diye vahyolunuyor. Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."*

183 Bu konuda bkz: M. Âbid el-Câbirî, Bünyetü'l-Akli'l-Arabî/Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı, (İrfan bölümünün Nübüvvet ve Velayet başlıklı dördüncü kısmı)

71- NAHL SÛRESİ

سورة النحل

Bu sûredeki bazı ayetler hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Ancak bunların çoğu ya sûredeki ayetleri hiç de makul olmayan bir şekilde parçalamaktadırlar ya da bu ayetleri Medine'de yaşanmış olaylarla ilişkilendirmektedirler, dolayısıyla da sûrenin tefsiri açısından uygun rivayetler değildirler.

Sûre bütünlüğünü, hatta ayet bütünlüğünü parçalayan rivayetlere örnek olarak İbn Abbas'a nispet edile şu sözü verebiliriz;

> "Allah'ın emri geldi" ayeti indirildiği zaman Hz. Peygamber'in arkadaşları buna çok sevindi ve zafer coşkusuna kapıldılar. Fakat ardından, "Onun acele gelmesini istemeyin" ayeti indirildi. Bunun üzerine mü'minler sustular.

Bir diğer rivayette ise Allah'ın emri geldi" ayeti indirildiği zaman Hz. Peygamber'in arkadaşlarının ayağa kalktıkları, ama hemen ardından "Onun acele gelmesini istemeyin" ayetinin indirildiği ifade edilir. Zemahşerî şöyle aktarıyor;

> "*Kıyamet yaklaştı*"(Kamer, 1) ayeti indirildiğinde müşrikler, "*Muhammed kıyametin kopacağını söylüyor, bazı davranışlarımızdan bir süreliğine uzak duralım, bakalım ne olacak*" dediler. Ama bir süre geçtiği halde kıyamet kopmayınca "*Hani, bir şey göremiyoruz*" dediler. Bunun üzerine "*İnsanlara hesap sorulması yaklaşmıştır*"(Enbiya, 1) ayeti indirildi. Bundan korktular ve kıyametin yakında geleceğini beklemeye başladılar. Ama bir süre sonra kıyamet kopmayınca "*Ey Muhammed! Bizi korkuttuğun şeylerin gerçekleştiğini göremiyoruz!*" dediler. Derken "*Allah'ın emri geldi!*" ayeti indirildi. Hz. Peygamber birden irkildi ve insanlar da başlarını kaldırıp çevrelerine bakınmaya başladılar. Sonra da "*Onun acele gelmesini istemeyin*" ayeti indirildi.

Bu teatral ve zorlama anlatım, söz edilen üç sûrenin Kamer-Enbiya-Nahl) arasındaki indiriliş zamanı farkını hiç göz önüne almamaktadır.

Kamer sûresi 37. sırada, peygamberliğin beşinci-altıncı yılı civarında indirilmiştir. Enbiya Suresi ise 83. sırada, şu an işlemekte olduğumuz Nahl Suresinden sonra indirilmiştir. Nahl ve Enbiya sûrelerinin indiriliş tarihleri peygamberliğin on birinci yılıdır. Yani bu iki sûre ile Kamer Suresi arasında yaklaşık altı yıllık bir süre söz konusudur. Bu durumda yukarıdaki rivayetin söylediği şey nasıl doğru olabilir ki?!

Diğer taraftan "Allah'ın emri geldi" ifadesinin, sûrenin diğer bölümlerinden ayrı olarak indirilmiş olma ihtimalini ve ardından rivayetlerde söz konusu edilen tepkilerin gösterildiğini ve onlara bir tür sakinleştirici olarak da "acele etmeyin" ayetinin gelmiş olduğunu da tasavvur edemiyoruz? Kanaatimizce bu cümle tek bir cümledir ve "Allah'ın emri kesinlikle gelecektir, artık onu acelece istemeyin" şeklindedir. Burada mazi/geçmiş zaman kipi, kesinlik anlamı vermek için kullanılmıştır ki Kur'an'da bu tür vurgu üslubu oldukça sık kullanılmıştır.

> Herhangi bir yeni bilgi ifade etmeyen rivayetlere örnek olarak da şunu verebiliriz; "Mü'minlerden birinin müşriklerden birinden alacağı vardı ve gelip onu istedi. O sırada mü'minin konuşması içinde, 'Umarım ölümden sonra şöyle şöyle olur' gibi bir cümle geçti. Bunun üzerine müşrik, "Demek sen ölümden sonra bir hayat olduğuna inanıyorsun?" dedi ve Allah adına yemin ederek "Allah ölmüş kimseyi diriltmez" diye ekledi. Bunun üzerine ayet indirildi.

Oysa bu ayetin anlamını ifade eden ayetler daha önceki sûrelerde de indirilmişti. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, geçen sûrelerde diriliş konusu temel tartışma konusu idi. Bu rivayette söz edilen olay gerçekten yaşanmış olabilir, ama bunu bu ayetin iniş sebebi olarak düşünmek ve onunla ilişkilendirmek oldukça zorlama olur. Yine bu meyandaki rivayetlerden biri de şudur;

> Bedevinin biri Hz. Peygamber'e gelir ve ona sorular sorar. Hz. Peygamber de ona, "Allah sizlere evlerinizden sükûnet ortamı yaratmıştır" ayetini okur. Bedevi "Evet, öyle" der. Sonra Hz. Peygamber "Allah size hayvanların derilerinden hafif evler/çadırlar yapma imkânı vermiştir ki onları yerleşim günlerinde de göç günlerinde de kullanırsınız" ayetini okur. Bedevi yine "Evet, öyle" der. Sonra Hz. Peygamber ona ilahî nimetleri sayan başka ayetler de okur, fakat Bedevi her bir ayetten sonra "Evet, öyle" der ve nihayet, "işte size böylece nimetlerini tastamam veriyor ki ona teslim olasınız" ayetini okuyunca çekip gider. Bunun üzerine, "Onlar Allah'ın nimetlerini itiraf eder, sonra da O'na nankörlük ederler" ayeti indirilir.

Bu rivayet, bir sebeb-i nüzul bilgisi olarak değil de, muhatabı tespit açısından faydalı bilgiler içermektedir, zira burada muhatabın bir bedevi

olduğu ifade edilmektedir ki, bu da bize, bu ayetleri Hz. Peygamber'in daveti Arap kabilelerine taşıdığı dönemle ilişkilendirme imkânı verir.

"Biz bir ayeti bir diğeri ile değiştirince..." ayetinin indiriliş sebebi olarak aktarılan rivayetlerden biri ise şudur:

> Müşrikler "Muhammed arkadaşlarını büyüledi, onlara bir gün bir şey emrediyor, ertesi gün aynı şeyi yasaklıyor ya da kolaylaştırıyor. Belli ki bu düpedüz iftiracıdır. Kur'an dediği şeyi kendiliğinden uyduruyor" derler. Bunun üzerine ayet indirilir.

"Onların o Kur'an'ı Muhammed'e bir beşer öğretiyor dediklerini biliyoruz" ayeti hakkında da şöyle bir rivayet aktarılır;

> Sahabeden biri şöyle demiştir; Mekke'de iki köle vardı, birinin adı Yesar, diğerinin adı Cebr idi. Bunlar kılıç yapma ustaları idiler ve Ehli Kitaba ati kitapları iyi bilir ve onları okurlardı. Hz. Peygamber arada bir onların yanlarına uğrar ve okuduklarını dinlerdi. Bunun üzerine müşrikler, "Muhammed söylediklerini bunlardan öğreniyor" dediler. Buna cevaben de bu ayet indirildi.

1- Mukaddime: Allah'ın emri geldi, acele etmeyin

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَتَىٰ أَمْرُ اللهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ (1) يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1-2: Allah'ın emri (vahyi) gelecektir.[184] *Artık onun acele gelmesi-*

184 Müfessirler bu ayetin anlamı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğa göre burada müşriklerin kıyametle ve helak ile tehdit edilmeleri, bunun yakın olduğunun ifade edilmesi söz konusudur. Kimileri de buradaki "emr"in "ilahî hükümler ve farzlar" olduğunu söylemişlerdir. Taberî birinci görüşü savunmuş ve "İlahî hükümleri ve farzları acele ile isteyen kimse yoktu" diyerek ikinci görüşe karşı çıkmıştır. Kimileri de burada Bedir savaşına işaret edildiğini söylemişlerdir. Bu da önceki görüşler gibi sûreye uygun değildir, zira sûre Mekkî'dir. Bize göre ayetin anlamı, bir sonraki ayette "Allah, "Benden başka ilâh yoktur. Öyle ise Bana karşı gelmekten sakının" diye insanları uyarmaları için emrini içeren vahiy ile melekleri (Cebrail'i) kullarından dilediğine indirir" ifadesi ile açıklanmıştır. Aradaki bağlantı ise, "Allah yücedir, onların ortak koştuklarından beridir" ifadesidir. Yani bu iki ayetin ortak konusu, ahiret inancı değil, tevhid inancıdır. Nitekim göreceğimiz gibi, sûrenin tamamının işlediği konu, tevhittir. O halde "Allah'ın emri gelecektir" ifadesinin anlamı, "Allah, emrini Cebrail ile dilediği kuluna vahyedecektir" şeklindedir. Burada kast edilen kişi elbette Hz. Peygamber'dir. Söz edilen vahyin içeriği ise, ayetin indiriliş ortamı dikkate alınarak tespit edilebilir. Nitekim bu ifadenin Hz. Peygamber'in on birinci senenin Hac mevsiminde Yesrib'den gelen heyet ile görüşmesi ile ilişkilendirilmesi mümkündür. Zira bu heyettekiler Müslüman olmuşlar ve Yesrib'e dönüp bu mesajı anlatacaklarını, Yesrib'lilerin Kureyşlileri değil de Hz. Muhammed'i müttefik edinmeleri konusunda onları teşvik edeceklerini söylemiş ve bir sonraki yıl sonucu bildirmek üzere buluşmak üzere sözleşmiş-

ni istemeyin. Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır, yücedir. Allah, "Benden başka ilâh yoktur. Öyle ise bana karşı gelmekten sakının" diye insanları uyarmaları için emrini içeren vahiy ile melekleri (Cebrail'i) kullarından dilediğine indirir.

2- Hayvanları ve diğer bütün tabiatı emrinize vermiştir

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ (3) خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ (4) وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ (5) وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ (6) وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ اِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (7) وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (8) وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ (9) هُوَ الَّذِى اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ (10) يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (11) وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِهِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (12) وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهُ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ (13) وَهُوَ الَّذِى سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَاْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (14) وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَاَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (15) وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (16) اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (17) وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (18) وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ (19)

3-19: (Bunun delili ise şudur:) Allah, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. O, müşriklerin ortak koştukları şeylerden yücedir. İnsanı bir damla sudan yarattı. Böyle iken bakarsın ki o, Rabbine açık bir hasım kesilmiştir. (Tevhid ve diriliş gibi konularda peygamberle müca-

lerdir. Bir sonraki yıl da sözlerinde durmuş ve gelmişler, Birinci Akabe Biatini gerçekleştirmişlerdir. (Detaylar için sunuş kısmına bakılabilir.) Buradan hareketle bu ayetin de Hz. Peygamber'e bir tür müttefik müjdesi olduğu ve ona sabır telkin ettiği yorumunu yapmak mümkündür. Ayrıca şunu da tasavvur edebiliriz: Bu sûreden itibaren Mekke döneminin sonuna kadar inecek olan bütün sûreler, Hz. Peygamber'in Yesriblilerle yaptığı görüşmelerle, hicret hazırlıkları ile ve Kureyş'in tepkisi ile ilgili olacaktır. Nitekim Kur'an'ın bu kısmı, peygamberlik tarihinin, siret-i nebevi'nin bu aşaması ile ilgilidir.

dele eder.) Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz. Onları akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken de sizin için bir güzellik vardır. Onlar ağırlıklarınızı, sizin ancak zorlukla varabileceğiniz beldelere taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok esirgeyicidir, çok merhametlidir. Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır. Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Yolun eğrisi de vardır, doğrusu da! Allah dileseydi, hepinizi doğru yola iletirdi. O, gökten sizin için su indirendir. İçilecek su ondandır. Hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler de onunla meydana gelir. Allah o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzümler ve her türlü meyvelerden bitirir. Elbette bunda düşünen bir kavim için bir ibret vardır. O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır. Sizin için yeryüzünde çeşitli renk ve biçimlerle yarattığı şeyleri de sizin hizmetinize verdi. Öğüt alan bir toplum için bunda ibretler vardır. O, taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir. Gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün. Bütün bunlar O'nun lütfundan nasip aramanız ve şükretmeniz içindir. Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağlar; yolunuzu bulmanız için de nehirler, yollar ve nice işaretler meydana getirdi. İnsanlar yıldızlarla da yollarını bulurlar. Şu hâlde yaratan, yaratamayan gibi olur mu? Artık siz düşünmez misiniz? Hâlbuki Allah'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah, gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir.

3- Ahirete inanmayanlar ilahî nimetlere nankörlük ediyorlar: Allah kıyamette onları rezil edecektir

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ (20) اَمْوَاتٌ غَيْرُ
اَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ (21) اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ (22) لَا جَرَمَ اَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ
وَمَا يُعْلِنُونَ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ (23) وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَآ اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا
اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (24) لِيَحْمِلُوا اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِينَ
يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ اَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ (25) قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى
اللهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ
حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ (26) ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ
تُشَاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوٓءَ عَلَى الْكَافِرِينَ

(27) اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِٓى اَنْفُسِهِمْ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُٓوءٍ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (28) فَادْخُلُوٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ (29) وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَٓا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ (30) جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَٓاؤُنَ كَذٰلِكَ يَجْزِى اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ (31) اَلَّذِينَ تَتَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَمٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (32) هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَأْتِىَ اَمْرُ رَبِّكَ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (33) فَاَصَابَهُمْ سَيِّـَٔاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (34) وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَىْءٍ نَحْنُ وَلَٓا اٰبَٓاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَىْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (35) وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِى كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (36) اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (37) وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (38) لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ (39) اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَىْءٍ اِذَٓا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (40)

20-40: (Müşriklerin) Allah'ı bırakıp da taptıkları şeyler, yaratılmış oldukları na göre hiçbir şey yaratamazlar. Onlar, diri olmayan cansız varlıklardır! Oysa (müşrikler) ne zaman dirileceklerinin de şuuruna varamazlar. Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. Ahirete inanmayanların kalpleri bunu inkâr etmekte, kendileri de büyüklük taslamaktadırlar. Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları hiç sevmez. Onlara "Rabbiniz ne indirdi?" denildiği zaman, "Öncekilerin masalları" dediler. Böylece kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak, bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarının da bir kısmını yüklenirler. Dikkat et, yüklendikleri ne kötüdür. Onlardan önceki ler de tuzak kurmuşlardı. Allah'ın azabı binalarını, temelinden gelip yıktı da tavanları başlarına çöküverdi ve azap kendilerine fark edemedikleri yerden geldi. Sonra kıyamet günü, Allah onları rezil edecek ve diyecek

ki: "Uğrunda mücadele ettiğiniz ortaklarım nerede?!" Kendilerine ilim verilenler ise şöyle derler: "Şüphesiz bugün rezillik, aşağılık ve kötülük kâfirlerin üzerinedir." O kâfirler, nefislerine zulmederlerken melekler onların canlarını alır da onlar teslim olup, "Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk" derler. Melekler de şöyle diyecekler: "Hayır! Allah sizin yapmakta olduklarınızı hakkıyla bilmektedir." "Haydi, içinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür!" Allah'a karşı gelmekten sakınan kimselere, "Rabbiniz ne indirdi?" denildiğinde, "Hayır indirdi" derler. Bu dünyada iyilik yapanlara bir iyilik vardır. Ahiret yurdu ise daha hayırlıdır. Allah'a karşı gelmekten sakınanların yurdu ne güzeldir. İçinden nehirler akan Adn cennetlerine gireceklerdir. Kendileri için orada diledikleri her şey vardır. Allah, Kendine karşı gelmekten sakınanları böyle mükâfatlandırır. Melekler, onların canlarını iyi kimseler olarak alırken, "Selâm size! Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete" derler. O kâfirler kendilerine ancak meleklerin veya senin Rabbinin helâk emrinin gelmesini bekliyorlar. Onlardan öncekiler de böyle yapmıştı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı. Bu sebeple işledikleri kötülüklerin cezası onlara ulaştı ve alay ettikleri şey kendilerini kuşattı. Allah'a ortak koşanlar, dediler ki: "Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık, O'nun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık."[185] Kendilerinden öncekiler de böyle yapmıştı. Peygamberlere düşen sadece apaçık bir tebliğdir. Andolsun Biz, her ümmete, "Allah'a kulluk edin, tâğûttan kaçının" diye peygamber gönderdik. Allah, onlardan kimini doğru yola iletti; onlardan kimine de kendi iradeleri sebebiyle sapıklık hak oldu.[186] Şimdi yeryüzünde dolaşın da peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün. Sen onların doğru yola erişmelerine aşırı istek göstersen de şüphesiz Allah saptırdığı[187] kimseyi doğru yola iletmez. Onların yardımcıları da yoktur. Onlar, "Allah, ölen bir kimseyi diriltmez" diye var güçleriyle Allah'a yemin ettiler. Hayır,

185 Eş'ariler derler ki, müşrikler bu sözü alay olsun diye söylemişlerdir. Eğer bunu ciddiyetle söyleselerdi mü'min, yani kaza ve kadere iman etmiş olurlardı. Mu'tezile ise bu sözü söyleyenlerin yalan söylemiş olduklarını, Allah'tan başka varlıklara kendi iradeleri ile taptıklarını, Kur'an'ın da "Allah kimseyi zorlamamıştır, hatta şirki kerih görmüş ve insanları bu konuda uyarmak için peygamberler göndermiştir' diyerek onları yalanladığını söylerler.

186 Zemahşerî, "Kimilerine Allah hidayet etti" ifadesini, "Onların ehli iman olduklarını bildiği için onlara lütfetti" diye tefsir eder. Mu'tezileye göre lütuf, muvaffak kılma anlamına gelir. Buna göre insan bilerek ve ısrarla hak karşısında inkârcı ve inatçı bir tutum sergilemezse lütuf ehli olur. Yani Allah'ın kendisine hidayet etmesini hak eder. Ama bilerek ve inatla inkâr eder ve ısrarcı olursa o zaman lütuf ehli olamaz ve ilahî hidayeti hak edemez. Böyle olan kimse, kendilerine dalalet sözünün hak olduğu kimselerden biri olur.

187 Yani sapkınlığı tercih eden kimseyi yola getirmez. Hz. Peygamber; Velid b. Muğire ve Ebu Cehil gibi Kureyş'in ileri gelenlerini İslam'a kazandırmak için çok çaba gösteriyordu. Bunlar Müslüman olurlarsa diğer insanlar da onların peşinden gelir diye ümit ediyordu. Fakat bu kimseler Muhammedî daveti itikadî temelinden reddediyorlardı. Burada kâh maddi çıkarları ön plana çıkıyor, kâh kabile taassubu etkili oluyordu. Ama neticede kesin olan şey, onların iman etmemeleriydi. Dolayısıyla, tıpkı duymayan veya duymak istemeyen kimseye seslenmek gibi, artık onların hidayeti için de ümit beslemeye gerek yoktu.

diriltecek! Bu, yerine getirilmesini Allah'ın üzerine aldığı bir vaattir. Fakat insanların çoğu bilmezler. Diriltecek ki ayrılığa düştükleri şeyi onlara anlatsın ve kâfir olanlar da kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler! Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece, ona, "ol" dememizdir. O da hemen oluverir.

4- Sakın iki ilah edinmeyin: Allah birdir

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (41) الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (42) وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (43) بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (44) أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ (45) أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ (46) أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (47) أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا خَلَقَ اللهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ (48) وَلِلهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلٰئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ (49) يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (50) وَقَالَ اللهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ (51) وَلَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًا أَفَغَيْرَ اللهِ تَتَّقُونَ (52) وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْئَرُونَ (53) ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ (54) لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (55) وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللهِ لَتُسْئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ (56) وَيَجْعَلُونَ لِلهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ (57) وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ (58) يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ (59) لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلهِ الْمَثَلُ الْأَعْلٰى وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (60) وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلٰى أَجَلٍ مُسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ (61) وَيَجْعَلُونَ لِلهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ

الْحُسْنٰىۚ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ (62)

41-62: Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda (Habeşistan'a) hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi. Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir. Senden önce de (müşriklerin dedikleri gibi melekleri değil,) sadece kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri (insanları) peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız ilim sahibi Yahudilere sorun. O peygamberleri apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da üzerinde düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik. Kötü işler yapmak için tuzak kuranlar, Allah'ın kendilerini yere geçirmesinden veya ansızın bilemeyecekleri bir yerden kendilerine azap gelmesinden emin mi oldular? Yahut onlar ticaret yolculuğu yaparlarken Allah'ın kendilerini yakalayıvermesinden emin mi oldular? Onlar, Allah'ı aciz bırakacak değillerdir. Yahut da, onları korku üzere iken yakalamayacağından güven içinde midirler? Şüphesiz Rabbiniz çok esirgeyicidir, çok merhametlidir. Allah'ın yarattığı şeyleri görmüyorlar mı? Onların gölgeleri Allah'a secde ederek ve tevazu ile boyun eğerek sağa ve sola dönmektedir. Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler (boyun eğerler). Üzerlerinde hâkim ve üstün olan Rablerinden korkarlar ve emrolundukları şeyleri yaparlar. Allah, şöyle dedi: "İki ilâh edinmeyin. O, ancak tek ilâhtır. O hâlde, yalnız Benden korkun." Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İtaat de daima O'na olmalıdır. Öyle iken siz Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz? Size ulaşan her nimet Allah'tandır. Sonra size bir sıkıntı ve zarar dokunduğu zaman yalnız O'na yalvarır yakarırsınız. Sonra sizden o sıkıntıyı giderince, bir de bakarsınız, içinizden bir kısmı Rablerine ortak koşar. Kendilerine verdiğimiz nimetlere karşı nankörlük etmek için böyle yaparlar. Bir süre daha faydalanın bakalım! Yakında bileceksiniz! Bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden mahiyetini bilmedikleri putlara pay ayırıyorlar. Allah'a andolsun ki, uydurmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz. Onlar, kızları Allah'a nispet ediyorlar -ki O, bundan uzaktır- kendilerine ise, canlarının istediğini. Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar! Kötü sıfatlar[188] *ahirete inanmayanlara aittir. En yüce sıfatlar ise Allah'ındır. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah, insanları zulümle-*

188 Kötü sıfat, erkek evlada muhtaç olup kız evlat istememek, geçim sıkıntısı kaygısıyla kız çocuklarını diri diri gömmek ve böylece cimrilik hususunda kendi aleyhine şahitlik yapmak gibi niteliklerdir.

ri yüzünden hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları belirli bir süreye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman ise ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler. Hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnat ederler. En güzel sonuç kendilerininmiş diye dilleri de yalan uyduruyor. Hiç şüphe yok ki onlara cehennem vardır ve onlar oraya en önde sokulacaklardır.

5- Allah bazılarınızı rızık olarak diğerlerinden üstün kılmıştır: siz de fakirlere haklarını verin

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ
الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (63) وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى
اخْتَلَفُوا فِيهِ ۙ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (64) وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۗ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ (65) وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ
لَعِبْرَةً ۖ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِلشَّارِبِينَ
(66) وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا ۗ اِنَّ فِى
ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (67) وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِى مِنَ الْجِبَالِ
بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ۙ (68) ثُمَّ كُلِى مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِى
سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ۚ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَآءٌ لِلنَّاسِ ۗ
اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (69) وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰيكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ
يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَىْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ۗ (70) وَاللّٰهُ
فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِى الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَآدِّى رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَآءٌ ۗ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ (71) وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ
اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ۚ
اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ۙ (72) وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا
يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ۖ (73) فَلَا تَضْرِبُوا
لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (74)

63-74: Allah'a andolsun, senden önceki ümmetlere peygamberler gönderdik. Fakat şeytan onlara işlerini güzel gösterdi. O, bugün de onların dostudur ve onlar için (ahirette) elem dolu bir azap vardır. Sana kitabı, ancak (din konusunda) ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklaman için ve iman eden bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik.

Allah, gökten su indirdi de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz bunda dinleyecek bir toplum için bir ibret vardır. (Nasıl ki yeryüzünü kuruduktan sonra diriltiyorsa, sizleri de öldükten sonra diriltebileceğine dair delil vardır.) Şüphesiz hayvanlarda da sizin için bir ibret vardır. Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından süzülen, içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz. Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edinirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır.[189] *Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: "Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları kovanlardan kendine evler edin. Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarına gir." Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için bir ibret vardır.*[190] *Allah, sizi yarattı. Sonra, gayet sağlıklı olduğunuz halde sizi öldürecek. İçinizden kimileri de, bilgili olduktan sonra hiçbir şeyi bilmesin diye ömrünün en düşkün çağına ulaştırılır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*[191] *Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı.*[192] *Üstün kılınanlar, rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah'ın nimetini mi inkâr ediyorlar?*[193] *Allah, size kendi cinsinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar verdi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı. Öyleyken onlar batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar? Allah'ı bırakıp da, kendilerine göklerden ve yerden hiçbir rızık sağlayamayan ve buna gücü de yetmeyen şeylere tapıyorlar. Artık Allah'ın şanına uymayan benzetmeler yapmaya kalkmayın.*[194] *Çünkü Allah bilir, siz bilmezsiniz.*

189 Ayetin anlamı şudur: Hayatınız sizler için yarattığımız gıdalara bağlıdır, acıktığınız zaman ölüme yaklaşırsınız, yediğiniz zaman ise hayat kuvvetine yeniden sahip olursunuz. İşte diriliş de böyledir.

190 Ayetin anlamı şudur: Hastalandığınızda bal yiyerek şifa bulursunuz. Bal ise Allah'ın yarattığı ve kendisine bal üretme imkânlarını kolaylaştırdığı Arı'nın ürünüdür. İşte diriliş de böyledir, ilahî tedbir silsilesinin sonudur.

191 Ayetin anlamı şudur: Sizler normal bir hayat sürdürme gücüne sahipken Allah canınızı alır. Kiminizin de canını almayıp uzun ömür bahşeder. Böyle kimse artık normal bir hayat sürme gücünü kaybeder, yaşlılığın sıkıntıları ile muzdarip olur. Hafızası ve öğrenme gücü zayıflar...

192 Mal ve rızık arasında ayrım yapılır. Mal servet anlamına gelir. Sahibi onu tüketir veya tüketmez. Rızık ise insanın geçimliğidir. Genel olarak rızık, sahibinin kullandığı şeydir. Nitekim askerin yiyeceğine "erzak" denilir.

193 Bu ayetin tefsirinde Zemahşerî şunu söylüyor; "Allah sizi rızık konusunda farklı kılmıştır; nitekim sizin rızkınız kölelerinizin rızkından daha iyidir, oysa onlar da insandırlar ve sizin kardeşinizdirler. Dolayısıyla sizin yapmanız gereken şey, ihtiyaç fazlası olanı onlara vermektir. Böylece onlar da sizin gibi giyinebilir ve yiyebilirler. Ebu Zer'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: Onlar sizin kardeşlerinizdir, dolayısıyla onları giydiklerinizden giydiriniz, yediklerinizden yediriniz."

194 Râzî şöyle diyor; Muhtemelen putperestler şöyle demişlerdir; Âlemin ilahı olan Allah, bizim kendisine ibadet edemeyeceğimiz kadar büyüktür, bu yüzden bizler gök cisimlerine ve putlara ibadet ederiz. Bu gök cisimleri ve putlar da zaten en yüce ilahın kullarıdırlar. Bunun delili ise örftür. Zira insanların en alt tabasındakiler, melikin huzurundaki ekâbir takımına hizmet ederler, bu ekâbir takımı da melike hizmet ederler. Burada da durum

8- Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya yardımı emreder

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَآئِ ذِى الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (90) وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ (91) وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِى نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًا ۚ تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِىَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ ۚ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهٖ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (92) وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَآءُ ۚ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (93) وَلَا تَتَّخِذُوا اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّٓوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ۖ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (94) وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (95) مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ ۗ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُٓوا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (96) مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (97)

90-97: Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, (zinayı), (aklen ve dinen kötü olan) her türlü fenalığı ve zulmü de yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor. Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın.[195] *Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha güçlü ve çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra tekrar çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah, bununla sizi ancak imtihan eder. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri kıyamet günü size elbette açıklayacaktır. Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yapmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çeki-*

195 Burada kullanılan "enkas" kelimesi "nekes" kelimesinin çoğuludur ve ahde vefa göstermemek demektir. Denildiğine göre Mekke'de sabahleyin belli bir ücret karşılığında bir giysi dokumak üzere anlaşır, ilerleyen saatlerde daha yüksek bir fiyata bir başkasına giysi dokumak üzere anlaşınca, o ana kadar dokuduğu ilk giysiyi söker, üçüncü biri gelince ikinciyi söker ve böylece bütün yaptığı iş, yaptıklarını sökmek olurmuş. İşinin ne kendine ne başkasına faydası dokunurmuş. Yine müşriklerin de bu tür bir âdeti varmış. Bir grupla ittifak sözleşmesi yaparlar, sonra daha güçlü bir grupla karşılaşınca ilk sözleşmeyi fesh edip o grupla ittifak yaparlarmış. Bu tutum çoğunlukla kabilelerde görülen bir davranıştır.

leceksiniz.[196] *Yeminlerinizi aranızda hile ve fesat sebebi yapmayın. Sonra sağlamca bastıktan sonra ayaklarınız kayar da Allah yolundan sapmanız sebebiyle kötü azabı tadarsınız. Ahirette de sizin için büyük bir azap vardır. Allah'a verdiğiniz sözü az bir karşılığa değişmeyin. Eğer bilirseniz, şüphesiz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır. Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır.*[197] *Elbette sabredenlere, yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz. Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.*

9- *Ona bunları biri öğretiyor dediklerini biliyoruz*

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (98) إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (99) إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ (100) وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ

196 Kimilerine göre "O dilediğini saptırır" ifadesinin anlamı; "Allah sapkınlığı isteyip tercih eden, örneğin belli bir puta tapınmayı seçen kişiyi saptırır" şeklindedir. Zemahşerî ise "Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı" ifadesini şöyle yorumlar: "Allah dileseydi sizleri zorla ve cebren hak yol üzere toplardı, o buna kadirdir. Ancak onun hikmeti, sadece dilediğini saptırmaktır. Bu ise, ezeli ilminde küfrü seçeceğini ve onda ısrar edeceğini bildiği kişiyi lütfundan mahrum bırakmasıdır. "Dilediğine hidayet eder" ifadesi ise, "imanı seçeceğini bildiği kişilere lütfeder" anlamındadır.

197 Râzî bu ayetin tefsirinde şöyle der; "Bil ki yüce Allah 91. ayette ahde vefasızlığı ve yeminleri bozmamayı genel olarak yasaklayınca bu ayette de "Yeminlerinizi aranızda fitne sebebi yapmayın" buyurmuştur. Burada maksat, genel anlamda yeminlere sadakat değildir, öyle olsaydı ayette faydasız bir tekrar bulunmuş olurdu. Aksine burada maksat, ayete muhatap olan kimselerin yaptıkları malum yeminleri bozmalarını yasaklamaktır. Bu anlamda müfessirler burada Hz. Peygamber'le biat sözleşmesi yapan kimselerin bu biati bozmalarının yasaklandığını ifade ederler. Zira buradaki "sabit olduktan sonra ayaklar kayar" ifadesi, daha önce söz edilmiş olan genel yeminlere uygun bir tehdit değildir. Bu tehdit ancak Hz. Peygamber'le yaptığı biat sözleşmesini bozan, yani ona ve şeriatına olan imanını nakzeden kimseler için uygundur. Esasen "sabit olduktan sonra ayaklar kayar" ifadesi, afiyet durumundan sonra belaya düşen herkes için umumidir. İslam nimetini bozan ise, yüksek derecelerden düşmüş ve böylesi bir büyük dalalete düşmüş sayılır. Devamında gelen "Allah'ın ahdini az bir pahaya satmayın" ifadesi de bu uyarının yeniden vurgulanmasıdır. Burada az pahadan maksat, miktarı çok da olsa, dünya malıdır. Zaten hemen devamında "Sizin yanınızda olanlar bitip tükenir, Allah'ın katındaki nimetler ise tükenmez" deniliyor. Yani burada şöyle denilmek isteniyor; sizler imanınızı bozma karşılığında birtakım dünyevi menfaatler kazanma durumu ile karşılaşınca bu dünya mallarına iltifat etmeyiniz! Çünkü İslam'da sebat ettiğiniz takdirde Allah'ın size vereceği nimetler, bulduğunuz bu dünya nimetlerinden çok daha büyük ve hayırlı olacaktır. Eğer dünya nimetleri ile ahiret nimetleri arasındaki bu büyük farkı bilirseniz bu nasihati dikkate alırsınız... Bunun ardında da "Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır" denilerek konuyla ilgili kesin delil ortaya konuluyor." Burada Râzî'nin söylediği en nihayetinde Allah katındaki nimetlerin ahiret nimetleri olduğu anlamına gelir ki bu yorum, sûrenin indirildiği dönemin şartlarını hiç göz önünde bulundurmamak demektir. Bize göre burada hitap, Yesrib'den gelen heyeti de kapsamaktadır ve onlara, Kureyşlilerin baskı ve tehdit dolu çabalarına aldanıp da Hz. Peygamber'le yaptıkları ahdi bozmamaları konusunda uyarı yapılmaktadır.

قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (101) قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ
مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ (102) وَلَقَدْ
نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُولُونَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِى يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ اَعْجَمِىٌّ وَهٰذَا
لِسَانٌ عَرَبِىٌّ مُبِينٌ (103) اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيمٌ (104) اِنَّمَا يَفْتَرِى الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الْكَاذِبُونَ (105) مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ
بِالْاِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ (106) ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى
الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ (107) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ (108) لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ (109) ثُمَّ اِنَّ
رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُٓوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ (110) يَوْمَ تَاْتِى كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا
عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (111)

98-111: Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur. Şeytanın hâkimiyeti, sadece onu dost edinenler ve Allah'a ortak koşanlar üzerindedir. Biz bir ayeti değiştirip yerine başka bir ayet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler. (Ey Muhammed!) De ki: "Ruhu'l-Kudüs (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, Müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur'an'ı Rabbinden hak olarak indirdi." Andolsun ki Biz onların, "Kur'an'ı ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir Arapçadır.[198] *Allah'ın ayetlerine inanmayanları, Allah elbette doğru yola iletmez. Onlar için elem dolu bir azap vardır. Yalanı, ancak Allah'ın ayetlerine inanmayanlar uydurur. İşte onlar, yalancıların ta kendileridir.*

198 İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilir: Hz. Peygamber Mekke'de Belam adlı bir demirciye din öğretiyordu. Bu kişinin dili Arapça değildir. Müşrikler Hz. Peygamber'in onun yanına girip çıktığını görmüşler ve "Muhammed'e bunları Belam öğretiyor" demeye başlamışlardı. Bunun üzerine de Allah bu ayeti indirdi." Abdullah b. Müslim el-Hadramî'nin şöyle dediği rivayet edilir; "Mekke'de iki köle vardı, birinin adı Yesar, diğerinin adı Cebr idi. Bunlar kılıç yapma ustaları idiler ve Ehli Kitaba ati kitapları iyi bilir ve onları okurlardı. Hz. Peygamber arada bir onların yanlarına uğrar ve okuduklarını dinlerdi. Bunun üzerine müşrikler, "Muhammed söylediklerini bunlardan öğreniyor" dediler."

Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç,[199] *inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır. Bu, onların dünya hayatını sevip ahirete tercih etmelerinden ve Allah'ın kâfirler topluluğunu asla doğru yola iletmeyeceğindendir. İşte onlar, Allah'ın; kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. İşte onlar gafillerin ta kendileridir. Hiç şüphesiz onlar, ahirette ziyana uğrayanların da ta kendileridir. Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*[200] *Herkesin nefsi için mücadele ederek geleceği, kendilerine zulmedilmeksizin herkese yaptığının karşılığının eksiksiz ödeneceği günü düşün.*

---

199 Rivayete göre Mekke'de bazı kimseler müslüman olmuşlar, fakat daha sonra işkence altında bu inançlarından vazgeçip irtidat etmişler, kalben inandıkları halde sadece dilleri ile inkâr ettiklerini söylemişlerdir. Bunlar arasında Ammar, ebeveyni Yasir ve Sümeyye, Suheyb, Bilal, Habab ve Salim sayılırlar. Sümeyye iki deveye bağlanmış ve kalbine mızrak saplanmıştır. Müşrikler ona, "Sen bu adamların yüzünden iman ettin, ama öldürüldün" demişlerdir. Yasir de onun gibi şehit edilmiştir. Bu ikisi İslam'ın ilk şehitlerdirler. Ammar ise onlara istediklerini sadece dili ile söyleyerek vermiştir. Bunun üzerine "Ey Allah'ın Peygamberi! Ammar küfretti" denilmiş, Hz. Peygamber ise, "Asla! Onun kalbi, hatta başından ayağına kadar her yeri imanla doludur; iman onun kanına ve etine karışmıştır" demiştir. Ammar da ağlayarak Hz. Peygamber'in yanına varmış ve Hz. Peygamber onun gözyaşlarını silip şöyle demiştir; "Üzülme, hatta aynı şeyi yaparlarsa yine aynı sözleri söyle." Bunlardan biri de Hadrami'nin kölesi Cebr'dir. O da efendisi tarafından baskıya maruz kalmış ve küfretmiştir. Daha sonra efendisi ile birlikte iman etmiş ve gayet samimi mü'minlerden olmuşlar ve birlikte hicret etmişlerdir. Kurtubi bu rivayeti İbn Abbas'tan nakleder ve bir takım önemli başka rivayetler daha ekleyip nihayetinde şu neticeye varır; Allah, böyle durumlarda kendisine küfredilmesine, yani şeriatın aslının inkâr edilmesine müsaade etmiş ve bundan insanı sorumlu tutmamıştır. Böyle olunca âlimler bunu, şeriatın furuatına da teşmil etmişlerdir. Buna göre insan baskı altında kalır da bunları inkâr ederse, bu inkâr üzerine herhangi bir hüküm bina edilmez. Nitekim bu manada şu meşhur hadis rivayet edilmiştir; "Ümmetimden hata, unutma ve zorlama sonucu yapılan fiillerin sorumluluğu kaldırılmıştır." Ardından Kurtubi bu prensinin belli başlı durumlardaki uygulanışını da anlatır.

200 Kurtubi şöyle der: Rivayete göre bu ayet İbn Ebi Serh hakkında indirilmiştir. Bu şahıs irtidat etmiş ve müşriklere iltihak etmiştir. Hz. Peygamber de fetih günü onun öldürülmesini emretmiştir. Ama o gidip Hz. Osman'dan sığınma talep etmiş, Hz. Peygamber de bunun üzerine bu talebi geçerli saymıştır... Bu anlatım, ancak ayetin Medine'de indirildiğini düşündüğümüz zaman mümkündür. Ancak bu ayetlerin Medine'de indirildiğini düşünmek de, sûrenin Mekki tabiatına uygun değildir. Ayeti Mekke'de indirilmiş olan Nahl Suresinin bağlamı içerisinde değerlendirdiğimizde ise burada kendilerine işaret edilen kimseler Habeşistan'a hicret edenler olacaktır. Ya da hicret edenler ifadesi, "Tıpkı Habeşistan'a hicret edenler gibi baskı altında kalan ve dinlerini terk etmek durumunda bırakılanlar" anlamına gelecektir. Nitekim "Eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimseler" ifadesi bu yorumu desteklemektedir. Buna göre baskıdan sonra hicret etmişler, yani dinden dönmüşler, ama tekrar İslam'a girmişler ve sonra da cihad edip müşriklerin eziyetlerine karşı sabretmişlerdir. Diğer taraftan burada, ilerde göreceğimiz üzere, Hz. Peygamber'den önce Medine'ye hicret etmiş mü'minler de kast edilmiş olabilir.

10- Haram kılınan yiyecekler

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَّأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (112) وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (113) فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَّاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ (114) اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (115) وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلَالٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ اِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ (116) مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (117) وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (118) ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُٓوا اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ (119) اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِّلّٰهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (120) شَاكِرًا لِّاَنْعُمِهِ اجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (121) وَاٰتَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (122) ثُمَّ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (123) اِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (124)

112-124: Allah, şöyle bir kenti misal verdi: Orası, (tıpkı Mekke gibi,) güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık, Allah onlara şiddetli açlık ve korku ıstırabını tattırdı. Andolsun, onlara içlerinden bir peygamber geldi de onu yalanladılar. Böylece zulmederlerken azap onları yakalayıverdi. Artık Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin. Eğer yalnız O'na ibadet ediyorsanız, Allah'ın nimetine şükredin. Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Dilleriniz yalana alışageldiğinden dolayı, Allah'a karşı yalan uydurmak için, "Şu helâldir", "Şu haramdır" demeyin.[201] Şüphesiz, Allah'a karşı yalan uyduranlar, kurtuluşa eremez-

201 Bilmediğiniz halde "Şu haramdır, bu helaldir" demeyin, kendi görüşlerinizi Allah'a nispet etmeyin, çünkü bu, Allah'a iftiradır. Burada hitap bedevi Araplara yöneliktir.

ler. Dünyada elde ettikleri az bir yararlanmadır. Hâlbuki ahirette onlara acıklı bir azap vardır. Daha önce sana anlattıklarımızı[202] *Yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz bununla onlara zulmetmedik, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı. Sonra, şüphesiz ki Rabbin; cahillik sebebiyle kötülük yapan, sonra bunun ardından tevbe eden ve durumunu düzeltenlerden yanadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da elbette çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Şüphesiz İbrahim, Allah'a itaat eden, hakka yönelen bir önder idi. Allah'a ortak koşanlardan değildi. O'nun nimetlerine şükreden bir önderdi. Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. Ona dünyada iyilik verdik. Şüphesiz o, ahirette de salihlerdendir. Sonra da sana, "Hakka yönelen İbrahim'in dinine uy. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi" diye vahyettik. Cumartesi gününe saygı, ancak onda görüş ayrılığına düşenlere farz kılındı. Şüphesiz Rabbin, ayrılığa düşmekte oldukları şeyler konusunda kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.*[203]

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ
اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (125) وَاِنْ عَاقَبْتُمْ
فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهٖ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ (126) وَاصْبِرْ وَمَا
صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ (127) اِنَّ اللّٰهَ
مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ (128)

202 Bunlar En'am Suresinde anlatılmıştı. Demek ki o sûre bundan önce indirilmiştir.

203 Bu ayetin iç uyumu açıktır; özellikle de burada hitabın Hac mevsiminde Mekke'ye gelen Arap kabilelerine yönelik olduğunu düşündüğümüzde bu durum daha da açıklık kazanmaktadır. Allah onlara önce Mekke müşriklerinin ilahî nimetlere (Hac ve ticaret sayesinde elde ettikleri gelirlere) karşı yaptıkları nankörlüğü, yani Hz. Peygamber'i yalanlamalarını anlatmış, sonra doğrudan kendilerine yönelerek şöyle demiştir; "Allah'ın sizlere verdiği temiz ve helal rızıklardan istifade ediniz ve sadece O'na kulluk ederek bu nimetlere şükrediniz." Ardından da onlara helal ve haram yiyecekleri açıklamıştır. Bu arada onlara, vaktiyle cumartesi yasağını çiğneyen Yahudilere daha ağır ve zor haramlar konulduğunu, çünkü onların kendilerine zulmettiklerini ifade etmiştir. Haram yiyecekleri yiyenlere ya da müslüman olmadan önce kendiliklerinden haramlar uyduran Araplara işaret ettikten sonra, onların bu tavırlarından dolayı hesaba çekilmeyeceklerini, çünkü bunu cehalet ile yaptıklarını ifade etmiş ve onlara Arapların atası İbrahim'i şöyle hatırlatmıştır; "İbrahim tek başına dosdoğru bir ümmet idi, hanif idi ve asla müşriklerden değildi." Yani bu tevhid dininin kökeni, peygamberlerin atası İbrahim'e dayanmaktadır. Zira her daim Allah'a kulluk etmiş, ona hiçbir şeyi ortak koşmamış, aksine putlarla ve putperestlerle mücadele etmiştir. Allah da Muhammed'e, İbrahim'in dinine uymasını emretmiştir. Muhtemelen Hz. Peygamber'e Yahudilerin cumartesi yasakları ile ilgili sorular sorulmuş olmalıdır ki onlara cevaben şöyle denilmiştir; Cumartesi günü Allah tarafından Yahudilere özel bir dini gün olarak tahsis edilmiş ve onların o gün daha fazla ibadet yapmaları emredilmişti. Onlar ise bu günü tanımlamak ve bu günde yaptıkları şeyleri haklı göstermek için çeşitli görüşlere ayrılıp ihtilaf etmişlerdir. Allah aralarında hüküm verecektir.

11- Sonuç: Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle davet et

125-128: (Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla (Hac mevsimi için gelen Arap kabileleri ile) en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir. Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.[204] *Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. (İman etmiyorlar diye Mekke müşriklerinden yana üzülme.) Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme. Şüphesiz Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir.*

Açıklama

Bu sûrenin daha önceki sûrelerde anlatılan hususları çokça tekrarladığı, okuyucunun dikkatinden kaçmamış olmalıdır... Kur'an'daki tekrarlarla ilgili olarak, bu tekrarların Kur'an'ın parçalar halinde ve yirmi küsur yıllık bir süre zarfında indirilmiş olmasının gereği olduğu şeklinde, daha önce söylemiş olduklarımıza ilaveten burada şunun altını özellikle çizmek gerekmektedir ki, bu sûrede muhatap, Mekke dışından gelmiş olan Arap kabileleridir. Bunlar davet ile yeni tanışmış kimselerdir. Kehf Suresinin girişinde de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber bu Arap kabilelerine daveti ulaştırmak üzere yeniden girişimde bulununca Kureyşliler buna tepki olarak Medine Yahudilerine başvurmuşlar ve onların gözünde Hz. Peygamber'i itibarsızlaştırmak için, Yahudilerden Peygamber aleyhine bir fetva çıkarmaya, Kur'an'ın Allah tarından değil de Muhammed tarafından irat edildiği yönünde bir görüş yaymaya çalışmışlardır. Yahudiler ise onlara bir takım sorular öğretmişler ve bu sorularla Peygamber'i sınamalarını istemişlerdi. Fakat Kur'an'ın bu sorulara verdiği cevaplar neticesinde durum Kureyşlilerin istediğinin tam aksi istikamette gelişmiş ve davetin yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Üstelik Yahudiler de Hz. Peygamber'in peygamberliğini onaylayacak türden cevaplar vermişlerdir.

Demek ki bir önceki sûrede adeta sihrin sihirbazın başına patlaması, ya da müşriklerin kazdıkları kuyuya düşmeleri gibi bir durum söz konusudur ki bu, Kur'an'da, "Onlar bir tuzak kuruyorlar, Ben de bir tuzak kuruyorum" şeklinde ifade edilmiştir. Bu sûrede ise hitap, yıllarca inkâr ve inat

204 Müfessirlerin çoğunluğu bu ayeti, Hicretten sonra yaşanmış bazı olaylarla tefsir ederler, oysa sûre Mekkî'dir. Bize göre bu tür bir tefsire gerek yoktur; sûre Mekke'de indirilmiştir ve ayetin konusu, öncesi ve sonrası ile gayet insicamlıdır. Burada hitap "Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır" ifadesinde bellidir. Diğer taraftan Müslümanlar ile müşrikler arasında ya da Müslümanlar ile Arap kabileleri arasında çeşitli tartışmaların yaşanmış olması ihtimali de mevcuttur.

ettikleri için artık davete icabet etmelerinden ümit kalmamış olan Mekke müşriklerine değil, kırsalda yaşayan "arı yetiştiricisi" Arap kabilelerine yöneliktir. Suredeki hitap sigalarından ve çeşitli kelimelerden bunu açıkça görmek mümkündür. Nitekim dinin üç temel inanç ilkesi olan tevhid, nübüvvet ve ahiret ilkelerinin anlatımında sûrenin başvurduğu örneklerin çok büyük çoğunluğu kırsal bölge yaşamına ait şeylerdir. Bunlar içerisinde "sizlere hayvanları musahhar kıldı", "atlar, katırlar ve eşekler...", "su ve ağaç" vb. ifade kalıplarını sayabiliriz ki bunlar sûrede defalarca tekrar edilmektedir.

Burada şuna da işaret etmekte fayda vardır ki, muhasara öncesinde indirilen ve bu Arap kabilelerine, içerisindeki "Sana emredileni haykır" ifadesi ile yönelmiş olan Hicr Suresinden hemen sonra indirilen sûrenin adı da "En'am" sûresidir. En'am ise "hayvanlar" demektir. O sûrede Arap kabilelerinin hayatları ile ilgili birçok hüküm yer almıştır. Şimdi ise, yani Hz. Peygamber'in muhasaradan sonra yeniden Arap kabilelerine yönelmesi ile birlikte, yine kırsal dünyaya ait bir isim olan "arı" ismini taşıyan ve daha önceki sûrelerde ifade edilmiş hükümleri (adalet, ihsan, kötülükten kaçınma, zulüm ve çirkin işlerden uzak durma, ilahî ahde vefa gösterme, yeminleri bozup oyuncak etmeme...) yeniden ele alan bu sûre indirilmiştir. Yine bu sûrede kırsal bölgeye mahsus meseleler de ele alınmıştır. Örneğin rızık eşitliği böyledir. Zira servetlerini Hac ve ticaret gelirlerinden kazanan, kölelere sahip olan Kureyş ileri gelenleri açısından "rızık eşitliği" diye bir durum söz konusu değildir. Nihayet bu sûrenin mümeyyiz vasıflarından biri de, son bölümünün kırsal bölge insanlarına yönelik davet açısından oldukça münasip bir üslup içermesidir; "*Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla (Hac mevsimi için gelen Arap kabileleri ile) en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir. Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.*" (125-126)

Bu son bölümde, girişteki mesele yeniden ele alınıyor Nitekim "*Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. İman etmiyorlar diye Mekke müşriklerinden yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme. Şüphesiz Allah, Kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir.*" (127-128) ifadesi, sûrenin başındaki "*Allah'ın emri (yani Yesrib heyetinin iman etmesi ile tecelli eden yardımı) muhakkak gelecektir, onda acele etmeyin*" ayetini hatırlatmaktadır. Yine işaret etmek gerekmektedir ki bu sûrede tam beş kez; (42, 96, 110 ve 127. ayetlerde) Hz. Peygamber'i sabra

davet söz konusudur. Bunun özel bir anlamı vardır: Yani artık zafer ışığı görünmektedir, dolayısıyla sabır gereklidir...

72- İBRAHİM SÛRESİ

سورة إبراهيم

Bu sûre ile ilgili olarak esbab-ı nüzul kabilinden aktarılan rivayetler, Taberî'nin *"Allah'ın nimetini değiştirip küfreden ve ülkelerini harap edenleri görmedin mi"* (28) ayeti hakkında aktardığı rivayetlerdir. Bunlardan birinde Hz. Ömer Halife iken kendisine bu ayet sorulur, o da şöyle cevap verir: Burada bahsedilen kimseler Kureyş'in en kötü iki koludur. Biri Muğireoğulları, diğeri ise Ümeyye oğullarıdır. Muğire oğulları Bedir savaşında cezalarını buldular, Ümeyye oğullarına ise biraz daha süre verildi." Yine Taberî'nin aktardığı bir rivayette benzer bir soru Hz. Ali'ye sorulur, o da aynı cevabı verir. Bu rivayetlere dayandıkları için aynı yorumu klasik âlimlerden Zemahşerî gibi birçokları ve son dönem âlimlerinden Âlusî gibi birçokları Taberî'den nakletmiş ve benimsemişlerdir.

Böyle bir yorumun açıkça siyasi boyutlu olduğu ortadadır, zira söz konusu rivayetler Ümeyye oğullarına yönelik tamamen siyasi amaçlı bir saldırı içermektedir. Ayetin tefsirinde böyle bir şeye itimat etmekse kesinlikle objektif bir tutum olmayacaktır. Çünkü bu sûre Mekkî'dir, sözü edilen Bedir savaşı ise Medine'de yaşanmıştır. Diğer taraftan henüz Ümeyye oğullarının (Emevilerin) Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra ortaya çıkan fitnelerde sahneye çıkması gibi durumlar vuku bulmamışken Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi sahabelerin onlar hakkında böylesine saldırgan bir dil kullanmaları, onları Mahzumoğulları ile bir tutmaları elbette akıl alır şey değildir.

Evet, Bedir savaşında öldürülen müşriklerin çoğunluğu, en azından en önemlileri gerçekten de Mahzumoğulları kabilesindendiler. Ümeyye oğullarının lideri olan Ebu Süfyan ise Kureyş ticaret kervanına liderlik ediyordu ve müslümanların hedefinde yer almaktaydı. Ancak o, kafileyi başka bir yoldan Mekke'ye götürdü ve Bedir'de müslümanların karşısına çıkmadı. Ayrıca burada bir başka husus daha vardır ki, o da Ebu Süfyan'ın

Muhammedî davete karşı olan tutumunun hiçbir zaman Ebu Cehil ve diğer Mahzumoğulları kadar kötü olmamasıdır. Nitekim daha önce Ebu Süfyan'ın, Hz. Peygamber'in kabilesi Haşimoğulları ile aynı koldan, yani Abdi Menaf oğullarından olması nedeniyle ona sahip çıktığını, onunla alay eden Ebu Cehil'e "Ne yani, Abdi Menaf oğullarından peygamber çıkamaz mı?" diye çıkıştığını ifade etmiştik.

Hz. Ömer'in o sözleri halife iken söylemiş olduğunu düşünmek ise hiç akla yatkın değildir. Çünkü kendisi, başta Şam valisi Muaviye olmak üzere Ümeyye oğullarından birçok kişiyi devletin üst makamlarında görevlendirmiştir. O halde Taberî'nin esas aldığı bu rivayetlerin asılsız olduğu kesindir. Anlaşılan bunlar Emeviler ve Abbasiler/Aleviler arasında çatışmaların yaşandığı ve birçok âlimin Abbasiler/Aleviler lehinde taraf tuttuğu sırada uydurulmuştur. Bu durumda Taberî'nin hem Hz. Ömer'den hem de Hz. Ali'den benzer Emevi karşıtı rivayetleri aktarması, içinde yaşadığı dönemin, yani Abbasi devrinin gereği olarak düşünüldüğünde gayet normaldir.

Biz ise bu sûrenin indirildiği ortamın, yani Arap kabilelerine daveti iletme ortamının sonucu olarak burada hitabın doğrudan Hz. Peygamber'e ve davete muhatap olan Arap kabilelerine yönelik olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Muhammedî davet Mekke'de muhasara altındayken hitap da sadece Kureyşlilere yönelik idi ve onları Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere şükredip O'na kulluk etmeye çağırıyordu. "*Kendilerini aç iken doyuran ve korkudan emin kılan şu Kâbe'nin Rabbine ibadet etsinler*" (Kureyş 3-4) Fakat Kureyşliler daveti reddedip inkârcı ve düşmanca tutumlarında ısrar edince ve Allah'ın kendilerine sağlamış olduğu rızık ve emniyet gibi nimetlere nankörlük edince, bu nimetler tersine dönmüş ve kıtlık yılları başlamıştı. Diğer taraftan İslam'ın Araplar arasında yavaş yavaş yayılması Kureyş'in gücünü ve heybetini giderek azaltıyordu. Böylece Kureyşliler ülkelerini helak yurdu, kesat ve kıtlık yurdu haline getirmiş oluyorlardı.

Taberî'nin verdiği rivayet üzerinde bu kadar durmamızın nedeni, tefsir ve hadis ilimlerinin birtakım siyasi çatışmaların tesiri altında kalmış olduklarına işaret etmek ve Kur'an'ın anlaşılmasının sadece müfessirlerin nüzul sırasını bırakıp mushaf sırasına itibar etmeleri nedeniyle değil, aynı zamanda kasıtlı veya kasıtsız bir şekilde bir takım tarafgir rivayet ve yorumların etkisi altında kalmış olmaları ve Hz. Peygamber döneminden oldukça uzak dönemlerin çatışma ve tartışmalarının etkisi altında tefsir yapmaları nedeniyle de, tersyüz olmuş bir işleme dönüştüğünü ortaya koymaktır.

1- Mukaddime: Biz her peygamberi kendi halkının diliyle gönderdik ki mesajı onlara açıklasın

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (1) اَللهِ الَّذِى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ (2) اَلَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا اُولٰٓئِكَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ (3) وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللهُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَٓاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1-4: Elif Lâm Râ. Bu (Kur'an,) Rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa,[205] mutlak güç sahibi ve övgüye lâyık, göklerdeki ve yerdeki her şey Kendisine ait olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır. Şiddetli azaptan dolayı vay kâfirlerin hâline! Dünya hayatını ahirete tercih edenler, insanları Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler. Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki,[206] onlara Allah'ın emirlerini iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.[207] O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

205 Burada geçen "nur" kelimesini açıklama bölümünde ele alacağız.

206 Yahudilerden "İseviyye" adlı bir grup, Hz. Muhammed'in Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğuna inanmışlar, fakat bu ayetten hareketle onun sadece Araplara gönderilmiş bir peygamber olduğunu söylemişlerdir. Bu grubun bu ayetten böyle bir anlam çıkarma noktasında yaptıkları yorum, şu iki hususa dayanır: İlk olarak Kur'an Arapça olarak indirildiği için, onun edebi ve dilsel mucizeliğini ancak Araplar anlayabilir, bu durumda da o, Arap olmayanlar için bir delil teşkil etmez. İkinci olarak da, "Biz her peygamberi muhakkak kendi kavminin dili ile gönderdik" (İbrahim 4) ayeti açıkça Arap diline gönderme yapmaktadır, bu ise Kur'ân'ın sadece Araplara has olduğu anlamına gelir. Bu konuyu gündeme getiren Râzî buna şöyle cevap verir; "Ayette geçen kavm kelimesi sadece Arapları değil de bütün muhatapları kapsayacak şekilde neden anlaşılmasın ki? Ayrıca onun davetinin umumi olduğunun bir delili de "De ki; "ey insanlar! Ben Allah tarafından siz bütün insanlara gönderilmiş bir elçiyim" (Araf 158) ayetidir. Hatta Hz. Peygamber insanların ve cinlerin tamamına gönderilmiştir. Zira İsra 88. Ayette "De ki insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini oluşturmak üzere toplanacak olsalar ve birbirlerine yardım edecek olsalar, yine de onun bir benzerini meydana getiremezler" denilmiştir.

207 Bu konuda Ehl-i Sünnet, Eşariler ve Mu'tezile arasında yaşanan ihtilaftan daha önce söz etmiştik. Bu tartışmalara binaen Zemahşerî bu ayetin tefsirinde şöyle diyor: "Allah asla iman etmeyeceğini bildiği kimselerden başkalarını saptırmaz, aynı şekilde O, kesinlikle iman edeceğini bildiği kimselerden başkasını hidayete erdirmez. O'nun saptırmasından maksat, kulu kendi haline bırakması ve lütfetmemesidir. Hidayetinden maksat ise onu muvaffak

2- Kâfiler peygamberlere, "Ya dininizden dönersiniz, ya da sizi kovarız" dediler

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَآ اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ
بِاَيَّامِ اللّٰهِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ (5) وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا
نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰيكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ
اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ وَفِى ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (6) وَاِذْ تَاَذَّنَ
رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِى لَشَدِيدٌ (7) وَقَالَ مُوسٰٓى
اِنْ تَكْفُرُوٓا اَنْتُمْ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ (8) اَلَمْ يَاْتِكُمْ
نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا
اللّٰهُ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فِٓى اَفْوَاهِهِمْ وَقَالُٓوا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ
اُرْسِلْتُمْ بِهِ وَاِنَّا لَفِى شَكٍّ مِمَّا تَدْعُونَنَآ اِلَيْهِ مُرِيبٍ (9) قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِى اللّٰهِ
شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰٓى
اَجَلٍ مُسَمًّى قَالُٓوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا تُرِيدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ
اٰبَآؤُنَا فَاْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ (10) قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِ وَمَا كَانَ لَنَآ اَنْ نَاْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ
اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (11) وَمَا لَنَآ اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ
وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَا وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَآ اٰذَيْتُمُونَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ
(12) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ اَرْضِنَآ اَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا
فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظّٰلِمِينَ (13) وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ
ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ (14) وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ
(15) مِنْ وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَّآءٍ صَدِيدٍ (16) يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ
وَيَاْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ وَرَآئِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ (17)

---

kılması ve ona lütfetmesidir. Bunlar küfür ve iman kelimelerinden kinayedirler." Biz ise bu ayetin, yani "*Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara Allah'ın emirlerini iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir*" ayetinin indirildiği şartların, yani Muhammedî davetin Hac mevsimi için Mekke'ye gelen Arap kabilelerine yöneldiği şartların buradaki muhatabın da bu Arap kabileleri olduğunu düşünmemize imkân tanıdığı kanaatindeyiz. Dolayısıyla burada anlam "Araplar içerisinde kim hidayeti diler veya kim sapmayı dilerse" şeklinde olacaktır. Yani, bir önceki ayette haklarında, "*Dünya hayatını ahirete tercih edenler, insanları Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler*" denilen Kureyşli müşriklerin inkârlarına karşılık Arap kabilelerinden kim iman etmeyi dilerse Allah ona hidayet eder.

5-17: Andolsun, Musa'yı da, "Kavmini (İsrailoğullarını) karanlıklardan aydınlığa[208] *çıkar ve onlara Allah'ın nimetler ve sıkıntılar yaşattığı günlerini hatırlat" diye ayetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır. Hani Mûsâ kavmine, "Allah'ın size olan nimetini anın. Hani O sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştı. Onlar sizi işkencenin en ağırına uğratıyorlar, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbinizden büyük bir imtihan vardır" demişti. Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: "Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir." Mûsâ, şöyle dedi: "Siz ve yeryüzünde bulunanların hepsi nankörlük etseniz de gerçek şu ki, Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övgüye lâyık olandır." Sizden önceki Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin -ki onları Allah'tan başkası bilmez- haberi size gelmedi mi? Onlara peygamberleri mucizeler getirdiler de onlar öfkeden parmaklarını ısırmak için ellerini ağızlarına götürüp, "Biz sizinle gönderileni inkâr ediyoruz. Bizi çağırdığınız şeyden de derin bir şüphe içindeyiz" dediler. Peygamberleri dedi ki: "Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Hâlbuki O, günahlarınızı bağışlamak ve sizi belli bir zamana kadar ertelemek için sizi imana çağırıyor. Onlar, "Siz de bizim gibi sadece birer insansınız. Bizi babalarımızın taptıklarından alıkoymak istiyorsunuz. Öyleyse bize apaçık bir delil getirin" dediler. Peygamberleri, onlara dedi ki: "Biz ancak sizin gibi birer insanız. Fakat Allah, kullarından dilediğine peygamberlik nimetini bahşeder. Allah'ın izni olmadıkça, bizim size bir delil getirmemiz haddimize değil. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler. Allah, bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye O'na tevekkül etmeyelim? Bize yaptığınız eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler." İnkâr edenler, peygamberlerine; "Andolsun, ya sizi yurdumuzdan çıkaracağız, ya da bizim dinimize dönersiniz" dediler. Rableri de onlara şöyle vahyetti: "Biz zalimleri mutlaka yok edeceğiz." "Onlardan sonra sizi elbette o yere yerleştireceğiz. Bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimseler içindir." Peygamberler, Allah'tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı. Hüsranın ardından da cehennem vardır. Orada kendisine irinli su içirilecektir. Onu yudumlamaya çalışacak fakat boğazından geçiremeyecektir. Ona her yönden ölüm gelecek fakat ölmeyecek, arkasından da şiddetli bir azap gelecektir.*

208 Burada şu noktaya dikkat edilmesi gerekmektedir ki bu sûre, Mekkî Kur'an'da Hz. Musa'nın halkına ilk kez bu şekilde hitap ettiğinin aktarıldığı sûredir. Burada Hz. Musa'nın hitabı tıpkı Hz. Peygamber'in Kureyşlilere hitabına benzemektedir. Bundan önceki sûrelerde Hz. Musa'nın hitabı doğrudan Firavun'a yönelik idi ve Allah'ın kendisine verdiği bu görev çerçevesindeydi. Doğrudan İsrailoğullarına yönelik bir hitap söz konusu değildir. Medine'deki sûrelerde ise, yeri gelince göreceğimiz üzere, durum tamamen farklıdır. Buradan hareketle diyebiliriz ki bu ayetlerin iniş sebebinin, Yahudilerin Mekke müşriklerine destek olmaları ve Hz. Peygamber'i sıkıştırmak üzere onlara sorular vermeleri ile ilgilidir.

3- Kâfilerin amelleri rüzgârda savrulan kül gibidir

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِى يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَىْءٍ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ (18) اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ (19) وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيزٍ (20) وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ اَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ قَالُوا لَوْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ اَجَزِعْنَآ اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ (21) وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِىَ الْاَمْرُ اِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَاَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّآ اَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِى فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُوٓا اَنْفُسَكُمْ مَآ اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ اَنْتُمْ بِمُصْرِخِىَّ اِنِّى كَفَرْتُ بِمَآ اَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ اِنَّ الظّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (22) وَاُدْخِلَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِ جَنّٰتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ (23)

18-23: Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. Dünyada kazandıkları hiçbir şeyin ahirette yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır. Allah'ın, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattığını görmedin mi? Dilerse sizi giderir ve yeni bir halk getirir. Bu, Allah'a hiç de güç gelmez. İnsanların hepsi Allah'ın huzuruna çıkacak ve güçsüzler büyüklük taslayanlara diyecek ki: "Şüphesiz bizler size uymuştuk; şimdi siz az bir şey olsun, Allah'ın azabından bizi koruyabilecek misiniz?" Onlar da, "Eğer Allah bizi doğru yola eriştirseydi, biz de sizi doğru yola eriştirirdik. Şimdi sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir. Artık bizim için hiçbir kurtuluş yoktur" derler. İş bitirilince şeytan da diyecek ki: "Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır." İnanan ve salih ameller işleyenler, Rablerinin izniyle, ebedî kalacakları ve içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Oradaki esenlik dilekleri "selâm"dır.

4- İlahi nimete nankörlük edip ülkelerini harabeye çeviren şu nankörlere bakar mısın?!

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا

فِى السَّمَآءِ (24) تُؤْتِى اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِاِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (25) وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ
الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ (26) يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِى الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِ وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ (27) اَلَمْ تَرَ اِلَى
الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَاَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ (28) جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا
وَبِئْسَ الْقَرَارُ (29) وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَاِنَّ
مَصِيرَكُمْ اِلَى النَّارِ (30) قُلْ لِعِبَادِىَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِىَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ (31) اَللّٰهُ الَّذِى
خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا
لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِىَ فِى الْبَحْرِ بِاَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهَارَ (32) وَسَخَّرَ
لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ (33) وَاٰتٰيكُمْ مِنْ كُلِّ مَا
سَاَلْتُمُوهُ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ (34)

24-34: Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal getirdi? Güzel bir söz, kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir. Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Allah dilediğini yapar. Allah'ın nimetini küfre değişenleri ve kavimlerini helâk ve kuraklık yurduna,[209] yaslanacakları cehenneme sürükleyenleri görmedin mi? O, ne kötü duraktır! Allah'ın yolundan saptırmak için O'na ortaklar koştular. De ki: "Bir süre daha faydalanın. Çünkü varışınız ateşedir." Sana yeni iman eden Arap kabilelerinden mü'min kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılsınlar, hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar. Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nehirleri de hizmetinize sunandır. O, âdetleri üzere hareket eden güneşi ve ayı sizin hizmetinize sunan, geceyi ve gündüzü sizin emrinize verendir. O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer

209 Bu ayetin ifadelerinde umum söz konusu olsa da bu umumun içine Kureyş müşriklerinin girmesine bir engel söz konusu değildir. Fakat ayeti ilerde Bedir'de öldürülecek olan Kureyş müşriklerine has kılmak hem lafız açısından hem de bağlam açısından haklılandırılabilecek bir tutum değildir. (Konuyla ilgili olarak sûrenin girişine bakınız)

Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.

5- İbrahim: Rabbim şu beldeyi emin kıl, beni evlatlarımı şirkten muhafaza et!

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنِى وَبَنِىَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ (35) رَبِّ اِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ ۚ فَمَنْ تَبِعَنِى فَاِنَّهُ مِنِّى ۖ وَمَنْ عَصَانِى فَاِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (36) رَبَّنَآ اِنِّى اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ۙ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْـِٔدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِى اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ (37) رَبَّنَآ اِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِى وَمَا نُعْلِنُ ۗ وَمَا يَخْفٰى عَلَى اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَٓاءِ (38) اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى وَهَبَ لِى عَلَى الْكِبَرِ اِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ ۚ اِنَّ رَبِّى لَسَمِيعُ الدُّعَٓاءِ (39) رَبِّ اجْعَلْنِى مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَٓاءِ (40) رَبَّنَا اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ (41)

35-41: Hani İbrahim demişti ki: "Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarsa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz Sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin.[210]

210 Müfessirler bu ayetin yorumunda ihtilaf etmişlerdir. Taberî şöyle demektedir; "Kim benim emrine muhalefet eder ve davetimi kabul etmez, Sana şirk koşarsa, doğrusu Sen hata eden günahkâr kullarına karşı fazl-ı kereminle çok affedicisin, kullarına karşı çok merhametlisin, onlardan dilediğini affedersin." Zemahşerî de şöyle demektedir; "Bana itaat etmeye karar verirlerse onların daha önce bana isyan etmiş olmalarını affet!" Bir yoruma göre burada, "şirk dışındaki konularda bana siyan eden" anlamı vardır. Kurtubî şöyle der; "Denilir ki, Allah, ölmeden önce günahlarından tevbe eden kimseler için merhametli ve affedicidir." Râzî de şöyle diyor; "Böylece sabit olur ki bu ayet, büyük günah işleyip de tevbe etmeden ölenlerin cezalarının düşmesi için şefaattir. Böyle bir şefaatin İbrahim Peygamber tarafından yapılacağı sabit olduğunda ise Hz. Muhammed tarafından yapılacağı da sabit olmuş olur." İbn Aşur da şöyle diyor; "Ayetin anlamı şöyledir: kim bana isyan ederse onu artık Senin rahmetine ve affediciliğine havale ediyorum. Burada isyankâr kimselerin affedilmesi için dua etmek kast edilmemektedir." Bize göre ise "Kim bana iman ederse o bendendir, kim de bana karşı gelirse Sen çok bağışlayıcısın" ayetinin indirildiği koşullar ve içinde yer aldığı bağlam/konu bütünlüğü dikkate alındığında; "bana inananlar" ifadesinden "Beni ve evlatlarımı şirkten uzak tut" ifadesindeki "evlatlar"ın kast edildiğini ve "Rabbim, onlar insanların birçoğunu yoldan çıkardılar" ifadesinin ise duaya dâhil olmayıp bir haber cümlesi olduğunu düşünmek mümkündür. Buna göre anlam şöyle olacaktır: "Evlatlarımdan ve soyumdan bana iman etmeyip de başkalarını taklit ederek cahilce putlara tapanlar (tıpkı Kureyş'ten veya diğer Arap kabilelerinden putlara tapanlar gibi) için Senin af ve merhamet kapın daima açıktır, yeter ki şirki bırakıp iman etsinler!" Burada husus ağırlıklı bir tefsir yöntemi takip ettik, zira hitap İbrahim Peygamberin dilinden ifade edilmekte ve onun soyundan gelen Arap kabileleri kast edilmektedir. Dolayısıyla bura-

Rabbimiz! Ben çocuklarımdan (İsmail'i ve eşim Hacer'i,) Senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için böyle yaptım. Sen de insanlardan bir kısmının (özellikle Arap kabilelerinin) gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır, umulur ki şükrederler. Rabbimiz! Şüphesiz Sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Hamd, iyice yaşlanmış iken bana İsmail'i ve İshak'ı veren Allah'a mahsustur. Şüphesiz Rabbim duayı işitendir. Rabbim! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabbimiz! Duamı kabul eyle. Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla."

6- *Allah'ın o zalimlerin yaptıklarından habersiz olduğunu sakın sanma!*

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظّٰلِمُونَ اِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْاَبْصَارُ (42) مُهْطِعِينَ مُقْنِعِى رُؤُسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ اِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَاَفْئِدَتُهُمْ هَوَآءٌ (43) وَاَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَآ اَخِّرْنَآ اِلٰى اَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ اَوَلَمْ تَكُونُوٓا اَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ (44) وَسَكَنْتُمْ فِى مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْاَمْثَالَ (45) وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ وَاِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ (46) فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ (47) يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ (48) وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِى الْاَصْفَادِ (49) سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشٰى وُجُوهَهُمُ النَّارُ (50) لِيَجْزِىَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ اِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (51)

42-51: Sakın, Allah'ı o zalim Mekkelilerin yaptıklarından habersiz sanma! Allah, onları ancak gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor. O gün başlarını dikerek çağırıldıkları yere doğru koşarlar. Gözleri kendilerine bile dönmez, kalpleri de bomboştur. (Ey Muhammed!) İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar. Zira o gün (Mekkeli müşrikler,) "Ey Rabbimiz! Yakın bir süreye kadar bizi ertele de Senin çağrına uyalım ve peygamberlerin izinden gidelim" diyecekler. Onlara şöyle denile-

da amaç, bu kabileleri Muhammedi daveti kabul etmeye teşvik etmektir. Burada bir tür terğib/teşvik sanatı söz konusudur. Dolayısıyla müfessirlerden yukarıda aktardığımız yorumlar bağlam çerçevesinin dışında kalmaktadır. Çünkü ayete eşlik eden bütün karineler, hususi anlama delalet etmektedirler, hatta buradan hareketle büyük günah veya şefaat gibi konuları gündeme getirmenin hiçbir haklı gerekçesi söz konusu değildir.

cek: "Daha önce siz, sonunuzun gelmeyeceğine yemin etmemiş miydiniz?" "Kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz.[211] *Onlara ne yaptığımız ise size belli olmuştu. Size misaller de vermiştik." Onlar gerçekten tuzaklarını kurmuşlardı. Tuzakları yüzünden dağlar yerinden oynayacak olsa bile, tuzakları Allah tarafından bilinir.*[212] *Sakın Allah'ın, peygamberlerine verdiği, onları düşmanlarının tuzaklarına karşı koruma sözünden cayacağını sanma! Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir. O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar olan Allah'ın huzuruna çıkarlar. O gün, suçluları zincirlere vurulmuş olarak görürsün. Gömlekleri katrandandır. Yüzlerini de ateş bürüyecektir. Allah, herkese kazandığının karşılığını vermek için böyle yapar. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.*

7- Sonuç: Bu, kabilelere bir çağrıdır, uyarıyı dikkate alsınlar!

هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِهٖ وَلِيَعْلَمُوٓا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ (52)

52: Bu Kur'an; kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak tek ilâh oldu-

211 Bütün müfessirleri burada "sükna" kelimesinden "oturmak/ikamet etmek" anlamını, "zulmedenler" ifadesinden ise Kureyşlilerin Şam ve Yemen taraflarına yolculuk yaparlarken kalıntılarının yanından geçtikleri Ad ve Semud kavimlerini anlarlar. Oysa bu yerleşim yerleri, ayete muhatap olan Arapların döneminde, içerisine yerleşilecek yerler değil, sadece birer kalıntıdan, harabeden ibaret idiler. İşte bu çelişkiyi gidermek amacıyla İbn Aşur, müşriklerin bu bölgelerde yolcukları esnasında dinlenmek üzere konakladıklarını söyler. Bizce bağlam ne müfessirlerin verdikleri anlamı desteklemektedir ne de İbn Aşur'un yorumunu! Çünkü burada "insanları azabın geleceği gün konusunda uyar" ayetinde muhatap Hz. Peygamber'dir. "İnsanlar"dan maksat ise Kureyşlilerdir. Ahirette Allah onlara şöyle diyecektir; "Ey Kureyşliler, daha önce gücünüzün yıkılmayacağına dair yeminler etmiyor muydunuz?" Yani yeniden dirilişi inkâr ediyor ve soyunuzun nesilden nesile üreme yoluyla sonsuza dek devam edeceğine inanıyordunuz, "Hayat bu dünya hayatından ibarettir, biz ölürüz evlatlarımız doğar" diyordunuz. Hem de kendilerine zulmedenlerin meskenlerinde yerleşmiştiniz!" Bizce bu son cümlenin anlamı şöyledir; "Sizden önceki inkârcılarla aynı tutumu benimsediniz!" Çünkü onlar dirilişi inkâr etmekle kalmıyor, "Bizi ancak zaman helak eder" diyerek Allah'ın varlığını da inkâr ediyorlardı. Dolayısıyla onlara şöyle deniliyor; Sz bu tutumunuzda ısrar ettiniz, oysa Biz daha önce benzer tutum sergileyenlere yaptıklarımızı size anlatmıştık! Onları şimşeklerle helak ettiğimizi ve artık nesilden nesile soylarının devam etmediğini anlatmış, onları bu dünyanın geçiciliğine dair birer darbı mesel olarak size bildirmiştik. Örneğin dünyanın, tıpkı bir gün muhakkak kuruyup çerçöp haline gelecek bir ot gibi olduğunu, toprağın önce kuruyup çoraklaştığını ve sonunda Allah'ın gönderdiği yağmurla eskisi gibi yeşerdiğini ve daha nice benzetmeleri size sunmuştuk!"

212 Yani adeta dağları titretecek kadar büyük tuzaklar kurdular denilmek isteniyor. Mekr kelimesi Kur'an'da hile ve benzeri anlamlarda kullanılır. Bu çerçevede Fars geleneğinden aktarılan meşhur bir hurafe anlatılır; Adamın biri bir tabutun içine girer ve bir kartal o tabutu gökyüzüne doğru çıkarır, bunun sonucunda dağlar titremeye başlar... Burada Araplar tarafından bilinen bu hurafeye işaret edilmekte; Kureyşlilerin Hz. Peygamber'i öldürmek üzere kurdukları tuzakların başarıya ulaşması, yani Hz. Peygamber'i öldürmeleri durumunda, tıpkı kartalların yükseklere uçurduğu bu tabut hikâyesindeki gibi büyük bir olay gerçekleşmiş olacağı söylenmektedir.

ğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara (Arap kabilelerine) bir bildiridir.

Açıklama

Bu sûrenin mukaddime bölümü üç ana fikri ortaya koymaktadır.

Birincisi; Kur'an'ın Allah tarafından indirilmiş bir kitap oluşu ve insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmayı hedeflemesidir.

İkincisi; dünya hayatını ahirete tercih eden ve insanları tevhid yolundan saptıran Kureyş müşriklerinin açık ve net bir sapkınlık içinde oldukları ve bu yüzden de karanlıklardan aydınlığa çıkmak istemediklerinin, çünkü bunun kendi çıkarlarına ters olduğunu düşündüklerinin ifade edilmesidir.

Üçüncüsü ise; Allah'ın bütün peygamberleri kendi halklarının konuştukları dil ile göndermiş olduğunun ve dalaleti tercih edenleri saptırıp hidayeti tercih edenlere hidayet ettiğinin vurgulanmasıdır.

İşte burada yapacağımız değerlendirme, bütüncül bir söylem yapısı arz eden bu üç ana fikir üzerine olacaktır:

Şunu tekrar ifade edelim ki -iniş sırasına göre- ilk kez bu sûrede yüce Allah Hz. Peygamber'e "*İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarasın diye*" şeklinde bir ifade ile hitap etmektedir. Daha önce "karanlıklar" ve "nur" kelimeleri defalarca geçmiş olmakla beraber, bütün o kullanımlarda bu kelimeler birbirinden ayrı ve anlamı gayet açıklayıcı bağlamlarda kullanılmışlardı. Çoğunlukla ilgili bağlama müracaat edildiğinde dilsel anlam ortaya çıkıyor ve "gece karanlığı-gündüz aydınlığı" ikilisinin ya da bunların mecaz kullanımı aracılığıyla, "cehalet-ilim", "iman-küfür" gibi ikili anlamların anlatıldığı anlaşılıyordu. Bu kelimelerin genel kullanımı bu şekildeydi. Ancak burada, incelemekte olduğumuz bu sûrede bu kelimelerin kullanımında yeni olan husus, muhatap Arap kabilelerinin "karanlık" bir konumda olduklarının ifade edilmesi ve Kur'an'ın görevinin de onları bu karanlıktan çıkarıp aydınlığa ulaştırmak olduğunun söylenmesidir. Peki, bu ayette söz edilen "karanlık" ve "nur" kelimelerini nasıl anlayacağız?

Bilindiği gibi insanlar, "*Kur'an Kur'an'ı tefsir eder*" sözünü dillerinden düşürmezler, nitekim biz de bu ifadeyi çok yerde kullandık, hatta anlama usulümüzün ve bakış açımızın temelini teşkil ettiğini ilan ettik. Peki, bu ayeti bu kaide esasınca nasıl yorumlayacağız? Müfessirlerin tamamı, bu ayette geçen "karanlık" kelimesini "küfür" ile, "nur" kelimesini ise "iman"

ile açıklamaktadırlar. Bu anlama ulaşmak için de, ayetteki anlatımı Arap dilinde mevcut olan mecazi anlatım sanatı ile ilişkilendirmekte, böylece "karanlıklar" ifadesinin dünyada dalalet ve sapkınlık içinde yaşama ve ahirette azaba uğrama, "nur" ifadesinin ise dünyada hidayet ve iman üzere yaşayıp ahirette nimetlere ulaşma anlamına geldiğini söylemektedirler. Bu anlam genel olarak, yani Kur'an'ın ortaya koyduğu temel bir inanç ilkesi olması itibariyle doğrudur, fakat "*Kur'an Kur'an'ı tefsir eder*" ilkesi, onun hep bu genel ilke üzerinde yürüdüğü anlamına da gelmez. Aksi takdirde "*Kur'an Kur'an'ı tefsir eder*" sözü, içi boş bir söyleme dönüşür, Kur'an lafızlarının salt bir tekrardan ibaret olduğu anlamına gelirdi. Hâlbuki "*Kur'an Kur'an'ı tefsir eder*" demek, Kur'an'ın genel bir anlam çerçevesinde ortaya konulmuş, ifade edilmiş lafızlar bütünü olduğunu, bütün tikel ifadelerin bu genel anlamdan mana kazandıklarını, yani her bir ifadenin bu genel anlamdan bir şeyler taşıdığını düşünmek demektir. Bu durum tıpkı tümel bir kavram olan "ağaç" kelimesinin hurma ağacı kelimesi ile olan ilişkisi gibidir. Burada hurma ağacı kelimesinin anlamını belirleyen şey "ağaç" tümelidir. Yani hurma kelimesinin "ağaç" tümelinin dışına çıkması ve örneğin "zürafa" anlamını ifade etmesi söz konusu değildir. Bu, işin sadece bir yönü. Ancak bir de diğer yönü var ki, o da şudur: Kur'an'ın söylemini ifade edenler dâhil olmak üzere bütün sözlerin müteşabih olanları (karşıt ikilisi) da vardır. Bu kelimede karşı karşıya olduğumuz durumda, her bir kelimenin hususi olarak ifade ettiği anlam, bir başka yerde bir başka hususi anlam şeklinde ifade edilmiş olabilir. Dolayısıyla "*Kur'an Kur'an'ı tefsir eder*" demek, Kur'an'ın bir yerindeki ifadenin anlamı, diğer bir yerinde açıklanır demektir. Aslında yüce Allah'ın Kur'an'ı "müteşabih ve mesani" diye adlandırmasının anlamı da budur, çünkü bu kitabın değişik yerleri birbirine benzer, birbirini tamamlar. Bir yerde bulunan bir kelimenin ikilisi bir başka yerde geçer.

İşte, incelemekte olduğumuz ayette de böylesine müteşabih-mesani şeklinde ifade edilmiş bir anlam söz konusudur. Surenin ilk ayetinde geçen "*İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarasın diye sana indirdiğimiz bir kitaptır bu*" ifadesinin ikilisi (müteşabih-mesani'si) beşinci ayette şöyle geçiyor; "*Halkını karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın nimet ve azap dolu günlerini hatırlat diye, Musa'yı ayetlerimizle gönderdik.*" Buradaki ayetlerden kast edilen şeyin, Musa Peygambere Firavun ile mücadelesi esnasında verilen dokuz mucize olduğu açıktır. Ayette geçen "karanlık"; o günlerde İsrailoğullarının Firavun'un zulmü ve diktatörlüğü altında yaşadıkları zorlu koşulları ifade ederken "nur", Hz. Musa'nın onları bu zulümden

kurtarıp Filistin topraklarına ulaştırmasını ifade etmektedir. Yani burada toplumun içinde bulunduğu belli başlı bazı maddi koşulların (fakirlik, ezilmişlik, baskı) değişip yerine daha iyi, fakat yine maddi koşulların (Firavun'un baskısından özgürlük, vaat edilmiş Filistin topraklarına ulaşma) geçmesi söz konusudur. Dikkat edilirse, karanlık ve nur kelimelerinin tümel ve bütüncül manaları burada yine bulunmaktadır, zira Firavun hem peygamberi inkâr ederek hem de nimetlere nankörlük ederek kâfirlik yapmaktadır, ancak Musa'nın görevi sadece Firavun'u imana davet etmek değildir. Evet, onun görevi sadece bu itikadî düzeyle sınırlı değildir, aksine bu görevin gayet belirli bir maddi yönü de vardır ki o da, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmaktır. Nitekim Allah Musa ve Harun'a Firavun'a gitmelerini emretmiş ve şöyle demiştir; "*Firavun'a gidiniz ve şöyle deyiniz; bizler âlemlerin Rabbi olan Allah'ın elçileriyiz, Allah bizi İsrailoğullarını bizimle birlikte göndermen için görevlendirdi*" (Şuara, 16-17)

Konunun bir başka yönü daha var; sûrenin ikinci paragrafının iç uyumunu sağlayan nokta, yani beşinci ayet; hem sûrenin ilk ayetiyle, hem "*Hani İbrahim; Rabbim, şu beldeyi güvenli kıl, beni ve evlatlarımı şirkten uzak tut*" ayetiyle başlayan dördüncü bölümle, hem de sonuç olarak adlandırdığımız bölümle, yani "*Bu Kur'an; kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye Arap kabilelerine bir bildiridir*" ayetiyle ilişkilendirilmedikçe anlaşılamayacaktır.

Özetle söylemek gerekirse bu sûrenin bütününün anlaşılması, "*İnsanları karanlıklardan aydınlığa çıkarasın diye sana indirdiğimiz bir kitaptır bu*" ayetinin anlamını ve hedefini anlamaya bağlıdır. Böyle bir ifadenin Kur'an'da ilk kez kullanıldığını daha önce söylemiştik. O halde bu ifadenin tam da indirilmiş olduğu dönemde indirilmiş olmasının makul bir gerekçesi olmalıdır. Bu ifadenin anlamının ancak, Hz. Musa'ya verilen görev kapsamında, yani İsrailoğullarını baskı altında yaşadıkları Firavun ülkesi Mısır'dan çıkarıp özgürleştirme görevi çerçevesinde kullanılan "ikilisi" ile birlikte anlaşılacağını da açıklamış ve bir başka unsuru daha ilave etmiştik ki, o da Arapların atası olan ve "*Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarsa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz Sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin. Rabbimiz! Ben çocuklarımdan İsmail'i ve eşim Hacer'i, Senin kutsal evinin (Kâbe'nin) yanında ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için böyle yaptım. Sen de insanlardan bir kısmının (özellikle Arap kabilelerinin) gönüllerini onlara meylettir, onları ürünlerden rızıklandır,*

umulur ki şükrederler. Rabbimiz! Şüphesiz Sen, gizlediğimizi de, açığa vurduğumuzu da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz" şeklinde duası nakledilen İbrahim Peygamber idi. O halde artık bütün bu verilere dayanarak şunu söylemek gerekmektedir; Mekkî Kur'an'ın bu altıncı aşamasının bütün sûrelerinde olduğu gibi bu sûrede de hitap, Mekke'ye hac mevsiminde gelen Arap kabilelerine yöneliktir. Bu kabileler bu aşamada, Kureyş'in kimliği itibariyle "öteki" konumundadırlar. Bu aşama öncesinde Kur'an hitabı Kureyşlilere, daha doğrusu sûrenin "*Dünya hayatını ahirete tercih edip insanları Allah yolundan alıkoyuyor ve saptırıyorlar*" dediği ileri gelenlere yönelik idi. Bu kimseler gerçekten de, Hac mevsiminde Mekke'ye gelen Arap kabilelerinin Hz. Peygamber'i dinlememeleri için ellerinden gelen gayreti göstermekteydiler. İşte Kureyşlilerin ısrarlı bir şekilde Muhammedî davetten yüz çevirmeleri ve gerek Peygamber'e gerek diğer mü'minlere eziyet etmeleri neticesinde davetin bu şekilde Arap kabilelerine yönelmesi; Hz. Peygamber'in "Sana emredileni haykır ve müşriklerden yüz çevir" emri gereğince Mekke müşriklerinden yüz çevirmesine ve Mekke'nin dini-siyasi-ticari konumunu fırsat bilen Kureyşlilerin dini ve itikadî açıdan tasallutu altında bulunan ve Hac mevsiminde Mekke'ye gelen çevre bölgelerdeki Arap kabilelerine yönelmesine sebep olmuştu. Evet, Kureyşliler Mekke'nin dini-ticari konumundan faydalanarak diğer kabileler üzerinde bir egemenlik kurmuşlardı, oysa Mekke'ye o konumu kazandıran Kâbe, sadece Kureyşlilerin değil, bütün Arapların atası olan Hz. İbrahim tarafından yapılmıştı. Nitekim Hz. İbrahim, ilk kez, ailesinden bir kısmını oraya yerleşmişti. Neticede davetin bu çevre Arap kabilelerine yönelmesi ve onları "karanlıklardan aydınlığa çıkaracağını" söylemesi, onları içinde bulundukları ikincil ve kötü konumdan kurtarıp daha iyi bir konuma getirme anlamı taşıyordu. Yani burada, vaktiyle Mısır'da kendisini ilah olarak tanıtan Firavun'un, Haman komutasındaki askeri gücün ve Mekke'deki Muğire'nin konumunda olan Karun'un elindeki maddi gücün baskısı altında ezilmekte olan İsrailoğullarının, yani İbrahim soyundan Arapların amcaoğulları olan Yahudilerin Hz. Musa tarafından bu zulümden kurtarılıp özgürleştirilmesi (karanlıklardan aydınlığa çıkarılması) gibi, şimdi de Mekke dışındaki Arap kabilelerinin Mekke'de gücü ve otoriteyi elinde bulunduran bu ileri gelenlerin baskısından kurtulmaları için davet başlatılmakta, Arap kabileleri adeta seferber edilmedir.

73- ENBİYA SÛRESİ
سورة الأنبياء

Vahıdî şöyle rivayet ediyor:

İbn Abbas şöyle demiştir; "Bir ayet var ki insanların onu bana neden sormadıklarını bilmiyorum; acaba bildikleri için mi sormuyorlar, yoksa hiç farkında olmadıkları için mi?" Bunun üzerine ona, "O ayet hangisidir?" diye sorulmuş; o da şöyle cevap vermiştir: "Sizler ve tapındıklarınız cehennemin yakıtı olacaksınız, evet sizler o ateşe gireceksiniz!" ayeti indirildiği zaman müşrikler "Muhammed bizim ilahlarımıza mı hakaret ediyor?" diye sordular. İbnu'z-Zeba'rî bu tartışmaları duyunca "Neler oluyor?" diye sordu, ona, "Muhammed bizim ilahlarımıza hakaret ediyor" dediler. O da, "Peki ne diyor" diye sorunca ona bu ayeti okudular. O ise, "Muhammed'i bana çağırın" dedi. Hz. Peygamber onun yanına gelince şöyle dedi; "Bu dediğin şey sadece bizim ilahlarımıza has bir durum mudur, yoksa Allah dışındaki bütün ilahlar için mi geçerlidir?" Hz. Peygamber ise, "Allah dışındaki bütün ilahlar cehenneme gideceklerdir" buyurdu. Bunun üzerine İbnu'z-Zeba'rî şöyle dedi; "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki büyük laf ettin! Sen meleklerin ve İsa'nın Allah'a ibadet eden salih kullar olduklarını söylemiyor muydun? İşte Muleyh oğullarını görüyorsun; meleklere ibadet ediyorlar! Hıristiyanları görüyorsun; İsa Peygambere ibadet ediyorlar! Yahudileri görüyorsun.; Üzeyir'e ibadet ediyorlar!" Onun bu sözü üzerine Mekkeliler adeta zafer çığlıkları atmaya başladılar. Derken Hz. Peygamber'e, "Kendilerine güzel vaat sözümüzün hak olduğu kimseler cehennemden uzak olacaklardır" ayeti indirildi.

Bu rivayet esas alınırsa, "Kendilerine güzel vaat sözümüzün hak olduğu kimseler cehennemden uzak olacaklardır" ayetinden başlayan ve 105. ayete kadar devam eden bölümün, müşriklerin bu itirazlarına cevap olması gerekir ki, ilgili ayetlerden böyle bir şey anlaşılmamaktadır.

1- Mukaddime; İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِى غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ (1) مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1-2: İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Hâlbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmekteler.. Rab'lerinden kendilerine yeni bir öğüt bir uyarı gelmez ki, onlar mutlaka onu alaya alarak, kalpleri de gaflette olarak dinlemesinler.

2- Kureyşliler panayırlarda Muhammedî davet aleyhine propaganda yapıyor

لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوَى اَلَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ اَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ (3) قَالَ رَبِّى يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِى السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (4) بَلْ قَالُوٓا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ بَلِ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَآ اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ (5) مَآ اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ (6) وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحِى اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (7) وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ (8) ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَآءُ وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ (9) لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (10) وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَاَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ (11) فَلَمَّآ اَحَسُّوا بَأْسَنَآ اِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ (12) لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوٓا اِلٰى مَآ اُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ (13) قَالُوا يَا وَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ (14) فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوٰيهُمْ حَتّٰى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ (15) وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ (16) لَوْ اَرَدْنَآ اَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ (17) بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ (18) وَلَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ (19) يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ (20)

2-20: O zalimler (Kureyşliler, panayırlardaki kabile liderlerine) gizlice şöyle konuştular: "Bu da (Muhammed de) ancak sizin gibi bir insan. Şimdi siz göz göre göre sihre mi kapılacaksınız?" Peygamber, onlara dedi ki: "Rabbim yerdeki ve gökteki her sözü bilir. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." Onlar, "Hayır, bunlar karma karışık yalancı düşlerdir. Hayır, onu kendisi uydurdu; hayır, o bir şairdir. Eğer böyle değilse, önceki peygamberlerin mucizelerle gönderildikleri gibi o da bize bir mucize getirsin" dediler. Onlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir memleket halkı iman etmedi de şimdi bunlar mı iman edecekler?[213] *Senden önce de melekleri değil, ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım insanları peygamber gönderdik. Eğer bilmiyorsanız, kitap ehli kimselere sorun. Biz, onları yemek yemez bir beden yapısında yaratmadık. Onlar ölümsüz de değillerdi. Sonra onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik. Kendilerini ve dilediğimiz kimseleri kurtardık. Haddi aşanları ise helâk ettik. Andolsun, size öyle bir kitap indirdik ki, size bir ilahî hitap olarak şeref ve şanınız ondadır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız? Biz zulmetmekte olan nice memleketleri kırıp geçirdik ve onlardan sonra başka toplumlar meydana getirdik. Onlar azabımızı hissedince, hemen oradan süratle kaçıyorlardı. Onlara, "Kaçmayın, o içinde şımartıldığınız bolluğa ve yurtlarınıza dönün. Çünkü sorulacaksınız" denildi. "Eyvah bizlere! Bizler gerçekten zalim kimseler idik" dediler. Biz onları biçilmiş ekin, sönmüş ateş gibi yapıncaya kadar bu feryatları devam etti. Biz yeri, göğü ve arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik. Yapacak olsaydık böyle yapardık. Hayır, biz hakkı batılın üzerine atarız da beynini parçalar. Bir de bakarsın yok olup gitmiş. Allah'a karşı yakıştırdığınız nitelemelerden ötürü yazıklar olsun size! Göklerde ve yerde kim varsa hep O'nundur. O'nun katındakiler, ne O'na ibadetten çekinir ve büyüklenir ne de yorgunluk ve bıkkınlık duyarlar. Hiç ara vermeksizin gece gündüz tespih ederler.*

3- Eğer birden fazla ilah olsaydı evren fesada uğrardı

اَمِ اتَّخَذُوٓا اٰلِهَةً مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ (21) لَوْ كَانَ فِيهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا
فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ (22) لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ
(23) اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ
قَبْلِي بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ (24) وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ

213 Ayetin anlamı şöyledir; Kureyşlilere istediklerini verecek olsak, geçmişte peygamberlerden mucizeler isteyen, fakat mucizeler geldikten sonra sözlerinden dönüp muhalefet eden ve bu yüzden de helak edilen kavimlerden daha kötü olacaklar, sözlerinde hiç durmayacaklardır.

مِنْ رَسُولٍ اِلَّا نُوحِی اِلَیْهِ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا۠ فَاعْبُدُونِ (25) وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ (26) لَا یَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهِ یَعْمَلُونَ (27) یَعْلَمُ مَا بَیْنَ اَیْدِیهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا یَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰی وَهُمْ مِنْ خَشْیَتِهِ مُشْفِقُونَ (28) وَمَنْ یَقُلْ مِنْهُمْ اِنِّی اِلٰهٌ مِنْ دُونِهِ فَذٰلِكَ نَجْزِیهِ جَهَنَّمَ كَذٰلِكَ نَجْزِی الظّٰلِمِینَ (29) اَوَلَمْ یَرَ الَّذِینَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَآءِ كُلَّ شَیْءٍ حَیٍّ اَفَلَا یُؤْمِنُونَ (30) وَجَعَلْنَا فِی الْاَرْضِ رَوَاسِیَ اَنْ تَمِیدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِیهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ یَهْتَدُونَ (31) وَجَعَلْنَا السَّمَآءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ اٰیَاتِهَا مُعْرِضُونَ (32) وَهُوَ الَّذِی خَلَقَ الَّیْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِی فَلَكٍ یَسْبَحُونَ (33) وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ اَفَاِئِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ (34) كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَیْرِ فِتْنَةً وَاِلَیْنَا تُرْجَعُونَ (35)

21-35: Yoksa[214] *taşlardan, ölüleri diriltebilecek birtakım ilâhlar mı edindiler? Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu. Demek ki, Arş'ın Rabbi Allah, onların nitelemelerinden uzaktır, yücedir. O, yaptığından dolayı sorgulanamaz, çünkü O yaratılmış değildir ve ortağı yoktur; fakat onlar sorgulanırlar. Yoksa O'ndan başka ilâhlar mı edindiler? De ki: "Haydi getirin delilinizi! İşte benimle beraber olanların kitabı ve işte benden öncekilerin kitabı; Hiçbirinde birden fazla ilâh olduğuna dair hiçbir delil yok. Şüphesiz çokları hakkı bilmezler de bu sebeple yüz çevirirler." Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere, "Şüphesiz, Benden başka hiçbir ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibadet edin" diye vahyetmişizdir. Böyle iken, "Rahman, çocuk edindi" dediler. O, böyle şeylerden uzaktır, yücedir. Hayır, evlat diye niteledikleri o melekler saygın kullardır. Onlar Allah'ın emri olmaksızın kendiliklerinden bir şey yapmazlar ve hep O'nun emriyle iş görürler. Allah,*

214 Bu ayetin başında yer alan "em" ifadesi hakkında dilbilimciler ihtilaf etmişlerdir. Kimilerine göre bu, "inkâr anlamında soru edatıdır" ve anlamı "Onlar ölüleri diriltebilecek bir ilah edinmiş değildirler" şeklindedir. Kimilerine göre bu edat soru edatıdır ve "Şimdi bu müşrikler ölüleri diriltebilecek ilahlar mı edindiler?" anlamı vardır. Bir diğer görüşe göre bu edat atıf edatıdır ve bu ayeti önceki ayete bağlar. Bu durumda anlam şöyle olacaktır; Biz yer ve gökleri boşuna mı yarattık, ya da bunları müşriklerin ortak koştukları ilahları mı yarattı da onlar da neye ibadet edeceklerini karıştırdılar? Yoksa edindikleri ilahlar ölüleri diriltiyor da bu yüzden mi akılları karıştı?" Bir diğer görüşe göre buradaki "em" edatı "aksine" anlamındadır. Bu görüşte olanlara göre diğer görüşlerde müşriklerin ilahlarının ölüleri diriltebilecekleri şeklinde bir kanaat ortaya çıkmaktadır. Ancak bir soru ifadesi takdir edilirse bu anlam düzelebilir. Bize göre ise bu edatın soru anlamında, yani inkâr türünden bir soru, yadırgayıcı soru anlamında olduğu açıktır.

onların yaptıklarını da yapacaklarını da bilir. Onlar, O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaat etmezler ve hepsi O'nun korkusuyla titrerler. İçlerinden her kim, "Allah'tan başka ben de şüphesiz bir ilâhım" derse, böylesini cehennemle cezalandırırız. İşte Biz zalimleri böyle cezalandırırız. İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, Bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı? Onları sarsmasın diye yere de sabit dağlar yerleştirdik ve varacakları yere yol bulabilsinler diye ondan geçitler, yollar meydana getirdik. Gökyüzünü de korunmuş bir tavan yaptık. Onlar ise oradaki delillerden yüz çevirmektedirler. O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedirler. Biz, senden önce de hiçbir beşere ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar?[215] *Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.*

4- Ayetlerimi sizlere göstereceğim; hiç acele etmeyin!

وَاِذَا رَاٰكَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُوًا اَهٰذَا الَّذِى يَذْكُرُ اٰلِهَتَكُمْ وَهُمْ
بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ (36) خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَاُرِيكُمْ اٰيَاتِى فَلَا
تَسْتَعْجِلُونِ (37) وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (38) لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ
كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ
(39) بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ (40) وَلَقَدِ
اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ
(41) قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ
(42) اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا
يُصْحَبُونَ (43) بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَآءِ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ اَفَلَا يَرَوْنَ
اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا اَفَهُمُ الْغَالِبُونَ (44) قُلْ اِنَّمَآ اُنْذِرُكُمْ
بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَآءَ اِذَا مَا يُنْذَرُونَ (45) وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ

215 Zemahşerî şöyle diyor: "Müşrikler Hz. Peygamber'in öleceğini ve onun ölümüyle bayram edeceklerini düşünüyorlardı. Allah da onların bu yaygaralarını kesmiş oldu. Yani burada şöyle deniliyor: Allah dünyada hiç kimsenin baki kalmamasını takdir etmiştir, sen de onlar da ölüme mahkûmsunuz. Durum bu olduğuna göre, sen öleceksin de sanki onlar ölmeyecek mi? Bu manada şöyle bir şiir de vardır:
Bizim ölümümüze sevinenlere de ki; çok sevinmeyin
Zira sevinenler de bizim yaşadığımız ölümü yaşayacaklar

عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَآ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ (46) وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ (47)

36-47. İnkâr edenler seni gördükleri zaman ancak alaya alırlar. "Bu mu ilâhlarınızı diline dolayan?" derler. Hâlbuki kendileri Rahman'ın kitabını inkâr ediyorlar. İnsan çok aceleci yaratılmıştır. Size yakında ayetlerimi göstereceğim. Şimdi acele etmeyin. Bir de "Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar. İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından ateşi savamayacakları ve hiçbir yardım da görmeyecekleri vakti bir bilseler! Şüphesiz o tehdit edildikleri azap onlara ansızın gelecek de kendilerini şaşkınlıktan dondurup bırakacak. Artık ne onu geri çevirmeye güçleri yetecek, ne de kendilerine göz açtırılacak. Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları şey kuşatıverdi. (Ey Muhammed!) De ki: "Size azap edecek olsa gece ve gündüz Rahman'ın azabından sizi kim koruyacak?" Öyle iken onlar Rablerinin zikrinden yüz çevirmekteler. Yoksa Bizim dışımızda onları koruyacak ilâhları mı var? O ilâh edindikleri nesneler kendilerine bile yardım edemezler. Zaten onlar Bizden de yardım görmezler. Evet, Biz onları da atalarını da, faydalandırdık. Öyle ki uzun süre yaşadılar. Ama artık görmüyorlar mı ki, Biz yeryüzünü çevresinden eksiltiyoruz? O hâlde, onlar mı galip gelecekler?[216] *De ki: "Ben sizi ancak vahiy ile uyarıyorum." Ama sağırlar uyarıldıkları vakit çağrıyı işitmezler. Andolsun, onlara Rabbinin azabından hafif bir esinti dokunsa, muhakkak "Eyvah bize! Gerçekten biz zalim kimselerdik" diyeceklerdir. Kıyamet günü için adalet terazileri kuracağız. Öyle ki hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmeyecek. Yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak Biz yeteriz.*

5- Allah, peygamberlerine inkârcılar karşısında nasıl da yardım etmiştir!

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ (48) الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ (49) وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ (50) وَلَقَدْ آتَيْنَآ إِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ (51) إِذْ قَالَ

216 Yani şirk ve küfrün Mekke dışındaki hareket alanını daraltıyoruz. Burada, davetin Hac mevsimi için gelen kabilelere yönelmesinden sonra İslam'ın Mekke dışındaki yayılımına işaret söz konusudur. Hatta burada, müslüman olan ve daveti şehirlerine taşıyan ilk Yesrib heyeti ile karşılaşmaya işaret edilmiş olması da büyük bir ihtimaldir. Bu olay, peygamberliğin on birinci yılında gerçekleşmiştir. Geniş bilgi için bu aşamanın sunuş bölümüne bakınız.

لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِى اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ (52) قَالُوا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا
لَهَا عَابِدِينَ (53) قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (54) قَالُوٓا اَجِئْتَنَا
بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ (55) قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذِى
فَطَرَهُنَّ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (56) وَتَاللّٰهِ لَاَكِيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ
تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ (57) فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ (58)
قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ (59) قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ
يُقَالُ لَهُٓ اِبْرٰهِيمُ (60) قَالُوا فَاْتُوا بِهِ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ (61) قَالُٓوا
ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَآ اِبْرٰهِيمُ (62) قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ
اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ (63) فَرَجَعُٓوا اِلٰٓى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُٓوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظَّالِمُونَ (64)
ثُمَّ نُكِسُوا عَلٰى رُؤُسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُلَآءِ يَنْطِقُونَ (65) قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ (66) اُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (67) قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُٓوا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ (68)
قُلْنَا يَا نَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ (69) وَاَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ
الْاَخْسَرِينَ (70) وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا اِلَى الْاَرْضِ الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ (71)
وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ (72) وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً
يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَاِقَامَ الصَّلٰوةِ وَاِيتَآءَ الزَّكٰوةِ وَكَانُوا
لَنَا عَابِدِينَ (73) وَلُوطًا اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِى كَانَتْ
تَعْمَلُ الْخَبَآئِثَ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ (74) وَاَدْخَلْنَاهُ فِى رَحْمَتِنَا اِنَّهُ
مِنَ الصَّالِحِينَ (75) وَنُوحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ
الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (76) وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ
سَوْءٍ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَ (77) وَدَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِى الْحَرْثِ اِذْ
نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ (78) فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ وَكُلًّا
اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوٗدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ
(79) وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ (80)
وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِى بِاَمْرِهِٓ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ
شَىْءٍ عَالِمِينَ (81) وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَ

وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ (82) وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗٓ اَنِّى مَسَّنِىَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ (83) فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ فَكَشَفْنَا مَا بِهٖ مِنْ ضُرٍّ وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ
مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعَابِدِينَ (84) وَاِسْمٰعِيلَ وَاِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ
كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ (85) وَاَدْخَلْنَاهُمْ فِى رَحْمَتِنَا اِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ (86) وَذَا
النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِى الظُّلُمَاتِ اَنْ لَآ اِلٰهَ
اِلَّآ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (87) فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ
الْغَمِّ وَكَذٰلِكَ نُنْجِى الْمُؤْمِنِينَ (88) وَزَكَرِيَّآ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗ رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا
وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ (89) فَاسْتَجَبْنَا لَهٗ وَوَهَبْنَا لَهٗ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهٗ زَوْجَهٗ
اِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِى الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ
(90) وَالَّتِى اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَآ اٰيَةً
لِلْعَالَمِينَ (91) اِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ (92) وَتَقَطَّعُوٓا
اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلٌّ اِلَيْنَا رَاجِعُونَ (93) فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا
كُفْرَانَ لِسَعْيِهٖ وَاِنَّا لَهٗ كَاتِبُونَ (94) وَحَرَامٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَآ اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ
(95) حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوجُ وَمَاْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ (96) وَاقْتَرَبَ
الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِىَ شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ
مِنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ (97) اِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ
اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ (98) لَوْ كَانَ هٰٓؤُلَآءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ (99)
لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ (100) اِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰٓى
اُولٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ (101) لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِى مَا اشْتَهَتْ اَنْفُسُهُمْ
خَالِدُونَ (102) لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ وَتَتَلَقّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِى
كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (103) يَوْمَ نَطْوِى السَّمَآءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَاْنَآ اَوَّلَ
خَلْقٍ نُعِيدُهٗ وَعْدًا عَلَيْنَا اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ (104)

48-104. Andolsun, Biz Mûsâ ile Harun'a, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için o Furkan'ı (Tevrat'ı) bir ışık ve öğüt olarak verdik. Onlar, görmedikleri hâlde Rablerinden içten içe korkarlar. Onlar kıyamet gününden de korkarlar. İşte bu Kur'an da Bizim indirdiğimiz mübarek bir öğüttür. Şimdi siz bunu mu inkâr ediyorsunuz?[217] *Andolsun,*

217 Bu kıssada geçen olaylar Hz. İbrahim'in yaşadığı Irak topraklarında gerçekleşmiştir. Hz. İbrahim bundan sonra yeğeni Haran b. Lut'u da alarak Kenen (Filistin) topraklarına göç

daha önce de İbrahim'e rüşdünü (aklî olgunluğu) verdik. Biz zaten onu biliyorduk. Hani o, babasına ve kavmine, "Ne bu tapınıp durduğunuz heykeller?"demişti. "Babalarımızı bunlara ibadet ediyor bulduk" dediler. İbrahim, "Andolsun, siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz" dedi. "Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen bizimle eğleniyor musun?" dediler. İbrahim, dedi ki: "Hayır! Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbidir. O, bunları yaratandır ve ben de buna şahitlik edenlerdenim." Allah'a yemin ederim ki, siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım. Derken İbrahim belki kendisine başvururlar diye içlerinden bir büyüğü bırakarak putları paramparça etti. Onlar, "Kim yaptı bunu tanrılarımıza! Muhakkak o zalimlerden biridir, İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığını duyduk" dediler. Bir kısmı da "O hâlde haydi, onu insanların gözü önüne getirin. Belki bu konuda şahitlik ederler" dediler. İbrahim gelince "Sen mi yaptın bunu ilâhlarımıza ey İbrahim" dediler. Dedi ki: "Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa, onlara sorun bakalım!" Bunun üzerine birbirlerine dönüp, "Hiç şüphesiz asıl zalimler sizsiniz siz" dediler. Sonra eski inanç ve inatlarına döndüler ve "Andolsun, bunların konuşmayacağını sen de bilirsin" dediler. İbrahim, şöyle dedi: "Öyle ise siz, hâlâ Allah'ı bırakıp da, size hiçbir fayda, hiçbir zarar veremeyecek şeylere mi tapacaksınız? Yazıklar olsun, size de; Allah'ı bırakıp tapmakta olduklarınıza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?" İçlerinden bazıları, "Eğer bir şey yapacaksanız, onu yakın da ilâhlarınıza yardım edin" dediler. "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik. Ona böyle bir tuzak kurmak istediler. Fakat Biz onları en çok zarar edenler durumuna düşürdük. Onu Lût ile beraber kurtarıp, içinde âlemler için bereketler kıldığımız yere ulaştırdık. Ona İshak'ı ve ayrıca da Yakub'u bağışladık ve her birini salih kimseler yaptık. Onları Bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece Bize ibadet eden kimselerdi. Biz, Lût'a da bir hikmet ve bir ilim verdik ve onu çirkin işler yapan memleketten kurtardık. Gerçekten onlar kötü bir toplum idiler, Allah'ın emrinden çıkan kimseler idiler. Onu rahmetimizin içine soktuk. Çünkü o, gerçekten salih kimselerdendi. Ey Muhammed! Nuh'u da hatırla. Hani o daha önce dua etmişti de Biz onun duasını kabul ederek, kendisini ve ailesini tufandan kurtarmıştık. Ayetlerimizi yalanlayanlara karşı ona yardım etmiştik. Şüphesiz onlar kötü bir toplumdu.

---

etmiştir. Tevrat'ta şöyle denilir; "Rab Avram'a, "*Ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git" dedi, "Seni büyük bir ulus yapacağım, seni kutsayacak, sana ün kazandıracağım, bereket kaynağı olacaksın. Seni kutsayanları kutsayacak, seni lanetleyeni lanetleyeceğim. Yeryüzündeki bütün halklar senin aracılığınla kutsanacak." Avram Rab'bin buyurduğu gibi yola çıktı. Lut da onunla birlikte gitti. Avram Harran'dan ayrıldığı zaman yetmiş beş yaşındaydı. Karısı Sara'yı, yeğeni Lut'u, Harran'da kazandıkları malları, edindikleri uşakları yanına alıp Kenan ülkesine doğru yola çıktı. Oraya vardılar.*" (Bkz: Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 12/1-5)

Bu yüzden Biz de onları topyekûn suda boğduk. Davut ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları[218] *o ekine girmişti. Biz de hükümlerine şahit olmuştuk. Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık. Zaten her birine hükümranlık ve ilim vermiştik. Davut ile birlikte, Allah'ı tespih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik. Bir de Davud'a, sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik ki, savaşlarınızda sizi korusun. Şimdi siz şükrediyor musunuz? Süleyman'ın hizmetine de güçlü esen rüzgârı verdik. Rüzgâr, onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere eser giderdi. Biz, her şeyi hakkıyla bileniz. Bir de şeytanlardan, Süleyman için dalgıçlık eden ve daha bundan başka işler yapanları da onun emrine verdik. Hep onları zapt eden Bizdik. Eyyûb'u da hatırla. Hani o Rabbine, "Şüphesiz ki ben derde uğradım, Sen ise merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyaz etmişti. Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik. İsmail'i, İdris'i ve Zülkifl'i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi. Onları da rahmetimizin içine soktuk. Şüphesiz onlar salih kimselerdendi. Zünnûn'u da hatırla. Hani öfkelenerek halkından ayrılıp gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Derken karanlıklar*[219] *içinde, "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak*

218 Rivayete göre iki adam Davud Peygamberin yanına gelirler. Bunların biri tarla sahibidir, diğerinin de sürüleri vardır. Tarla sahibi şöyle der; "Bu adamın sürüsü benim tarlama girdi ve hepsini yiyip bitirdi." Davud Peygamber de "O zaman sürü senindir" der. Adamlar çıkarlar ve Süleyman'ın yanına giderler. Süleyman onlara, "Davud aranızda nasıl hüküm verdi?" diye sorar, onlar da anlatırlar. Süleyman bunun üzerine; "Ben olsaydım daha farklı hüküm verirdim" der. Davud Peygamber bunu duyunca Süleyman'ı çağırtır ve "Sen olsaydın nasıl hüküm verirdin?" diye sorar. Süleyman, "Sürüyü tarla sahibine verirdim, böylece hayvanların sütleri, yünleri ve yavrularından faydalanır. Bir sonraki sene tarla eski durumuna gelince koyunları eski sahibine geri verir, tarlayı da sahibine iade ederdim."

219 Bu ayeti tefsir ederken müfessirler İbn Abbas'tan nakledilen şu kıssayı anlatırlar: Yunus Peygamber ve kavmi Filistin'de ikamet ederlerdi. Kral onları bir savaşa çıkardı ve savaş sonucunda dokuz buçuk boy esir düştü. Geriye sadece iki buçuk boy kalmıştı. Allah da Şuayb Peygambere, Kral Hezekile'e gidip, bir peygamberi komutan tayin etmesini söyledi ve böyle yapıldığı takdirde düşmanın kalbine, tutsak İsrailoğullarını serbest bırakmayı ilham edeceğini ifade etti. Şuayb Peygambere, Kral Hezekile'e bunları söyleyince o da ona, "Peki hangi peygamberi görevlendireyim?" dedi. O sıralar İsrailoğulları içinde beş tane peygamber vardı. O da Yunus b. Metta'yı görevlendirmesini, onun güçlü ve güvenilir olduğunu söyledi. Kral Yunus'u çağırdı ve ona, komutan olarak sefere çıkmasını emretti. Yunus da ona, "Bunu sana Allah mı emretti?" diye sorar. Kral "Hayır" der. Yunus, "Allah benim ismimi andı mı?" der. Kral yine "Hayır" der. Yunus ise, "Benden başka peygamberler de var" der ve hem krala hem halka kızgın bir şekilde ülkeyi terk eder. Akdeniz sahiline vardığında bir gemi yolculuğuna hazırlanan insanlar görür ve onlarla birlikte gemiye biner. Denize açıldıklarında ortada fırtına yokken gemi sarsılır ve neredeyse herkes boğulacak duruma gelir. Denizciler şöyle derler; "Bu gemide ya çok günahkâr biri var ya da firar etmiş bir köle! Yoksa bu gemi fırtına olmadan böyle sarsılmazdı. Kurallarımıza göre böyle bir sarsıntı olduğunda kura çekeriz ve kura kime çıkarsa onu denize atarız. Kaldı ki bir kişinin boğulması herkesin boğulmasından daha iyidir." Bunun ardından üç kez kura çekerler ve her birinde kura Yunus b. Metta'ya çıkar. Yunus da; "Günahkâr olan da, firari köle olan da

tutarım. Ben gerçekten nefsine zulmedenlerden oldum" diye dua etti. Biz de duasını kabul ettik ve kendisini kederden kurtardık. İşte Biz mü'minleri böyle kurtarırız. Zekeriya'yı da hatırla. Hani o, Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın" diye dua etmişti. Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı bağışladık. Eşini de kendisi için, doğurmaya elverişli kıldık. Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışırlar, rahmetimizi umarak ve azabımızdan korkarak Bize dua ederlerdi. Onlar Bize derin saygı duyan kimselerdi. İffetini korumuş olan Meryem'i de hatırla. Ona ruhumuzdan üflemiştik. Kendisini de, oğlunu da âlemlere kudretimizi gösteren birer delil yapmıştık. Şüphesiz bu İslâm, tek din olarak sizin dininizdir. Ben de Rabbinizim. Onun için sadece bana kulluk edin. İnsanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Hepsi de ancak Bize dönecekler. Şu hâlde, kim mü'min olarak bir salih amel işlerse, çalışması asla inkâr edilmez. Şüphesiz Biz onu yazmaktayız. Helâk ettiğimiz bir memleket halkının Bize dönmemeleri imkânsızdır. Nihayet Ye'cüc ve Me'cüc'ün önü açıldığı zaman[220] *her tepeden akın ederler. Kıyametin kopması yaklaşır, bir de bakarsın inkâr edenlerin gözleri açılıp donakalmıştır. "Eyvah bizlere! Doğrusu biz bundan gafildik. Hatta biz zalim kimselermişiz" derler. Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya varacaksınız. Eğer onlar ilâh olsalardı oraya varmazlardı. Hâlbuki hepsi orada ebedî kalacaklardır. (Eğer onların inandıkları gibi ilah olsalardı kendilerine şefaat ederlerdi. Ama onlar ilah değildirler. O halde onlar da ilahları da cehennemde sonsuza dek kalacaklardır.) Onların orada derin bir iç çekişleri vardır! Onlar orada hiçbir şey işitmezler. Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır. Onlar cehennemin hışıltısını bile duymazlar. Canlarının istediği nimetler içinde ebedî olarak kalırlar. En büyük korku bile onları tasalandırmaz ve melekler onları, "İşte bu, size vaat edilen mutlu gününüzdür" diyerek karşılarlar. Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün.*[221] *Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptıysak, -üzerimize aldığımız bir vaat olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız.*

---

benim" der ve kendini denize atar. O sırada bir balık gelir ve onu yutar. Allah da balığa, "O'nun kılına bile zarar verme, Ben onu senin karnına hapsettim, sana yem etmedim" diye vahyeder. Sonra onu balığın karnından kurtarınca, ıssız ve çorak bir sahile fırlatır. Orada altında gölgeleneceği bir ağaç yetiştirir. Yunus ağacın meyvesinden de yer. Ağaç kuruyunca da çok üzülür. Bunun üzerine ona şöyle vahyedilir; "Şimdi sen gidip kendilerini kurtarmadığın yüz binden fazla insan için üzülmedin de bir ağaç için mi üzüldün." Daha sonra Allah ona, o insanlara gitmesini emreder. Yunus da onların içlerine gider." Bu kıssa, Tevrat'taki Yunus kıssasına benzemektedir. Tevrat'taki kıssayı bu kitabın birinci cildinde, Kalem Suresinin ve Yunus Suresinin dipnotlarında aktarmıştık.

220 Konu ile ilgili olarak, Kehf Suresindeki Zülkarneyn kıssasına bakınız.

221 Bu ayet, Zümer Suresinin 67. ayetindeki şu ifadeye benzer; "Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler; Oysa kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun kabzasında, bütün gökler dürülmüş olarak O'nun elinde olacaktır."

6- Sonuç: Eğer yüz çevirirlerse deki, ben size olduğu gibi anlattım!

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ (105)
اِنَّ فِى هٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ (106) وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ (107)
قُلْ اِنَّمَا يُوحَى اِلَىَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (108) فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ
اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَآءٍ وَاِنْ اَدْرِى اَقَرِيبٌ اَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ (109) اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ
مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ (110) وَاِنْ اَدْرِى لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ
(111) قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ (112)

105-112. Andolsun, Zikr'den (Musa'ya verilen Tevrat'tan) sonra (Davud Peygambere verilen) Zebur'da da, "Yeryüzüne muhakkak Benim iyi kullarım varis olacaktır" diye yazmıştık. Şüphesiz bunda Allah'a kulluk eden bir toplum için yeterli bir mesaj vardır.[222] *(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. De ki: ("Ey Yesrib Yahudileri!) Bana ancak, ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık Müslüman oluyor musunuz?" Eğer yüz çevirirlerse, de ki: "Bana emredileni, ayırım yapmadan size eşit olarak bildirdim. (Artık şunu açıkça ilan ediyorum ki ben ve sizler arık savaş durumunda olacağız.) (Tehdit edildiğiniz bu savaş*[223]*) yakın mı yoksa uzak mı, bilmiyorum. Şüphesiz, Allah sözün açığa vurulanını da bilir, gizlediğinizi de bilir. Bilmem! Belki*

222 Burada Medine Yahudilerine açık bir mesaj söz konusudur. Anlam şöyledir; Allah, oğlu Süleyman'dan sonra devleti yıkılan Kral Davut Peygambere Zebur'da, "Yeryüzüne Benim salih kullarım varis olacak" diye buyurmuştur. O halde Musa Peygambere vaat edilen şeyler Davut ve Süleyman peygamberler vasıtasıyla gerçekleşmiş demektir. Artık "Yeryüzüne Benim salih kullarım varis olacak" fermanının muktezası, müslümanların hâkim olmasıdır. Demek ki Yesrib Yahudilerinin yapmaları gereken şey, bunu anlamak ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve Kur'an'ın da tıpkı Tevrat ve Zebur gibi bir ilahî kitap olduğunu kabul eden salih mü'minlere, yani Ensar ve Muhacir sahabelere katılmaktır. Bu mesaj, Medenî sûrelerde daha açık bir şekilde tekrarlanacaktır. Ancak bu mana, Taberî dâhil birçok müfessir tarafından gözden kaçırılmıştır. Nitekim bu müfessirler "Yeryüzüne Benim salih kullarım varis olacak" ayetini, muhatabı ve indiriliş şartlarını hiç dikkate almadan tefsir etmişler ve buradaki "arz/yeryüzü" ifadesinden "cennetin" kast edildiğini söylemişlerdir. Bu hususta Râzî şöyle demektedir: Ayetin anlamı şudur: Allah, peygamberlere indirdiği kitaplarda ve Levh-i Mahfuz'da, cenneti salih kullarına miras bırakacağını yazmıştır. Bu görüş İbn Abbas, Mücahid, Said b. Cübeyr, İkrime, Süddî ve Ebu'l-Aliye gibi âlimlerin de görüşüdür." Oysa bu görüş, ayette geçen "Tevrat'tan sonra Zebur'da da şöyle yazdık" şeklindeki kısmını nazar-ı itibara almamaktadır, dolayısıyla yanlıştır. Ayetin devamında gelen "Şüphesiz bunda ibadet ehli bir halk için açık bir mesaj vardır" ifadesi ise, vurguladığımız bağlam açısından düşünüldüğünde, Yahudilere hitap etmektedir. Oysa müfessirler bu ayeti, İslam'ın namaz, zekât vb. ibadetlerine hamlederek yorumlamışlardır.

223 Müfessirler önceki ayetleri olduğu gibi bu ayeti de Kureyşlilere hitap olarak düşünmüşlerdir. Bu çerçevede Kurtubî ayetin anlamı hakkında şöyle denildiğini aktarır: Ey Kureyşliler! Sizlere savaşı bildiriyorum, ancak sizinle savaşma konusunda bana ne zaman izin verileceğini bilmiyorum." Bize göre, yukarıda metnin içinde ifade ettiğimiz anlam, bağlama daha uygundur.

bu mühlet sizin için bir imtihan ve bir vakte kadar yararlanmadır." Peygamber, "Ey Rabbim! (Bu Yahudilerle benim aramda) Hak ile hüküm ver. Bizim Rabbimiz, sizin nitelemelerinize karşı yardımı istenecek olan Rahman'dır" dedi.

Açıklama

Bu sûredeki her şey, sûrenin Mekke'de inen son sûrelerden biri olduğunu gösteriyor. Nitekim dipnotlarda aktardığımız hususlar, sûrenin Hz. Peygamber'in Arap kabilelerinden heyetler ile görüşmelere yoğunlaştığı esnada indirilmiş olduğuna işaret etmektedir. Muhtemelen iniş zamanı, Hz. Peygamber'in Hazreç heyeti ile görüştüğü ve heyettekilerin müslüman olduğu, yani Birinci Akabe Biatinin yapıldığı hac mevsimidir. (Bu konuyla ilgili detaylı açıklamalar için, bu aşamanın başlangıcındaki sunuş bölümüne bakınız.)

Surede altı bölüm yer alıyor.

Mukaddime bölümünde hesap anının yaklaştığı ilan ediliyor. Ancak burada söz konusu olan hesap, müfessirlerin söyledikleri gibi ahretteki hesap günü değil, aksine Medine'de bir araya gelen Ensar ve Muhacir mü'minlerin ve Medinelilerin Hz. Peygamber'le görüşüp iman ettikleri ve arından İkinci Akabe Biatini gerçekleştirmek üzere sözleştikleri andan sonra iman edecek olanların Mekkeli müşriklere soracakları hesaptır.

İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde sûre, Kureyşlilerin Hac mevsimi için gelen Arap kabilelerini Hz. Peygamber'in davetinden soğutmak ve uzaklaştırmak için başvurdukları girişimlerden örnekler veriyor, onları eleştiriyor ve aynı zamanda şirke saldırarak İslam'ın üç temel ilkesi olan tevhid, nübüvvet, ahiret inançlarına vurgu yapıyor. Bu arada müşriklere uyarı yaparak, onlara vaat edilmiş olan kıyamet ve hesap gününün muhakkak geleceği ve onların bu konuda meydan okurcasına acele etmelerinin sadece kendi gaflet ve dalaletlerine işaret ettiğini; İslam'ın Mekke dışında günden güne yayıldığını ve buna karşılık şirkin hareket alanının giderek daraldığını, tevhid ve şirk arasındaki büyük karşılaşmanın yakında gerçekleşeceğini ifade ediyor.

Beşinci bölüm müşriklere ve mü'minlere, işte bu karşılaşmada zaferin Hz. Peygamber ve mü'minler tarafının olacağı müjdesini veriyor ve İbrahim'den Meryem'e kadar geçmişte yaşayan bütün peygamberlerin mücadelelerinde durumun bu olduğunu, peygamberlerin ilahî yardım sayesinde muzaffer olduklarını, onları yalanlayan zalimlerin ise her zaman ve her

yerde mağlup ve perişan olmaya mahkûm olduklarını, ayrıca kıyamette de varacakları yerin cehennem olduğunu bildiriyor.

Sonuç bölümü ise, her sûrede olduğu gibi, mukaddime bölümünü yineliyor, orada söylenen şeyleri ara bölümlerde tahlil, cedel ve burhan yöntemleriyle kanıtladıktan sonra, şimdi yüksek sesle haykırıyor. Neticede konu sadece "insanların hesap gününün yaklaştığını" ilan etmekle kalmıyor, dahası, bu sonuç bölümü, burada "insanlar" ifadesi ile kimin kast edildiğini beyan ediyor. Zira Allah'ın Tevrat'tan sonra Zebur'da da "Yeryüzüne Benim salih kullarım varis olacak" ilkesini ferman buyurduğunu ve Davud ve Süleyman peygamberlerden sonra da bu ilahî fermanın devam ettiğini, hatta bu vaadin sadece krallıkları Süleyman'dan sonra yıkılmış olan Yahudilere has olmadığını, Hz. Peygamber'e inanan Medine'deki mü'minlerin de, Musa'nın Tevrat'ında ifade edilen bu müjdeye muhatap olduklarını, bu ilahî vaadin öylesine bir haberden ibaret olmayıp "ibadet ehli bir toplum" için, (yani Yahudiler ve müslümanlar için) açık bir mesaj içerdiğini, dolayısıyla Yesrib Yahudilerinin bu uyarıyı dikkate almaları gerektiğini, aksi takdirde iş işten geçtikten sonra pişman olacaklarını belirtiyor. "*De ki bana ilahınızın tek bir ilah olduğu vahyediliyor, artık müslüman olacaksınız değil mi? Eğer yüz çevirirlerse de ki, ben size açıkça tebliğ ettim, artık günah benden gitti!*" (Bu ayetle ilgili açıklama için son iki dipnotumuza bakınız)

74- MÜ'MİNUN SÛRESİ

سورة المؤمنون

Bu sûre ile ilgili olarak kayda değer bir şey rivayet edilmiş değildir. Sadece şöyle bir şey aktarılır:

> Hz. Ömer şöyle demiştir: Dört yerde Rabbimin emrine önceden muvafakat etmiş bulundum. Bir keresinde "Ey Allah'ın Elçisi, şu Makam-ı İbrahim'in ardında namaz kılsak ne güzel olur!" demiştim ve bunun üzerine, "Makam-ı İbrahim'i namazgâh edinin" ayeti indirildi. Bir başka sefer "Ey Allah'ın Elçisi, eşlerine örtünmelerini emretsen diye düşünüyorum, çünkü hanenize her türlü insan girip çıkıyor" demiştim ve bunun üzerine, "Peygamber'in eşlerinden bir şey isteyeceğiniz zaman, kapıya asılan perdenin ardından seslenin" ayeti indirildi. Bir seferinde Hz. Peygamber'in hanımlarına şöyle demiştim; "Peygamber'e muhalefet etmeyi ve onunla inatlaşmayı bırakınız, aksi takdirde Allah ona sizlerden çok daha hayırlı başka hanımlar nasip eder" demiştim. Bunun üzerine şu ayet indirildi; "Ey peygamber hanımları! Eğer sizler ona itaat etmezseniz Allah da ona sizden daha hayırlı eşler nasip eder."

Görüldüğü gibi bunların tamamı Medine'de yaşanmış olaylardır ve bu sûre ile ilgileri yoktur. Hz. Ömer'in söz ettiği dördüncü ayet ise "*Biz insanı bir çamurdan, balçıktan yarattık*" diye başlayan ve "*Sonra onu başka bir yaratılış ile yarattık*" ayetine kadar devam eden ayetlerdir. Yukarıda aktardığımız rivayetin devamında denildiğine göre Hz. Ömer bu ayetler indirildiğinde, "*Yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir*" diye haykırmış, bunun üzerine tam da onun söylediği söz, ayetin devamı olarak indirilmiştir. Başka bir rivayette ise bir başka kişi bu ayeti Hz. Peygamber'in yanında yazmaktadır ve tam "Sonra onu başka bir yaratılış ile yarattık" ifadesine gelindiğine adam büyük bir hayranlık içinde "*Yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir*" diye haykırır. Hz. Peygamber de, "Evet, öyle yaz, çünkü ayetin devamı böyle!" der. Bunun üzerine adamın içine şüphe düşer ve "*Eğer Muhammed'in bunları vahiy ile aldığını söylemesi doğru ise, o*

zaman bana da ona vahyedildiği gibi vahyediliyor. Eğer yalan ise zaten onun dininde bir hayır olmaz" der ve dinden çıkar. Bu rivayetteki zayıf nokta, devamında gelen "Adam dinden döndü ve Mekke'ye kaçtı" ifadesidir. Zira bu ifade, olayın Medine'de yaşandığını gösterir, Oysa bu sûre Mekke'de indirilmiştir.

1- Mukaddime; Cennete girip sonsuza dek kalacak mü'minlerin hasletleri

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ (1) اَلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (2) وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ (3) وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكٰوةِ فَاعِلُونَ (4) وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ (5) اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ (6) فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ (7) وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ (8) وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (9) اُولٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ (10) اَلَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (11)

Bismillahirrahmanirrahim

1-11: Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki, zekâtı öderler. Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır. Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler. Onlar ki, namazlarını kılmağa devam ederler. İşte bunlar varis olanların ta kendileridir. Onlar Firdevs cennetlerine varis olurlar. Onlar orada ebedî kalacaklardır. [224]

2- Yaratan Biziz, kıyamette de diriltileceksiniz!

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ (12) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ

224 Bu ayetler müslüman toplumun artık kendilerini müşriklerden ayıracak birtakım ahlakî ve hukukî kuralları gerektirecek kadar gelişmeye başladığı izlenimi vermektedirler. Burada hitabın esasen Hac mevsimi için Mekke'ye gelen Arap kabilelerine yönelik olduğu dikkate alınmalıdır. Nitekim bu yüzden, daha önce Kureyş'e yönelik olarak söylenenlerin bu hitapta kısmen tekrar edildiklerini görmekteyiz. Tabii ki buradaki tekrar, salt lâfzî bir tekrar değil, vaktiyle Kureyş'e sunulmuş olan delillerin bu sefer kırsal dünyanın verileri üzerinden ve yeni bir anlatım tarzı ile sunulması şeklinde bir tekrardır. Yukarıda zaten bu durum açıkça görünmektedir.

(13) ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا
فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ ؕ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ؕ (14)
ثُمَّ اِنَّكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ لَمَيِّتُونَ ؕ (15) ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ (16) وَلَقَدْ خَلَقْنَا
فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ (17) وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً
بِقَدَرٍ فَاَسْكَنَّاهُ فِى الْاَرْضِ وَاِنَّا عَلٰى ذَهَابٍ بِهٖ لَقَادِرُونَ ؕ (18) فَاَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهٖ
جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۙ (19) وَشَجَرَةً
تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَآءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْاٰكِلِينَ (20) وَاِنَّ لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ
لَعِبْرَةً ؕ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِى بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ۙ (21)
وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ۙ (22)

12-22: Andolsun, Biz insanı, çamurdan yarattık. Sonra onu az bir su hâlinde ana rahmine yerleştirdik. Sonra bu az suyu "alaka" hâline getirdik. Onu da bir et parçası ve sonra da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir şekilde yaratarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir! Sonra siz bunun ardından muhakkak öleceksiniz. Sonra yine muhakkak siz, kıyamet gününde diriltileceksiniz. Andolsun, Biz sizin üzerinizde yedi yol (gök)[225] *yarattık. Biz yarattıklarımızdan habersiz değiliz.*[226] *Biz, gökten belli bir ölçüde su indirdik de faydalanmanız için onu yeryüzünde tuttuk. Bizim onu tamamen gidermeye de muhakkak gücümüz yeter. Onunla sizin için hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bu bağ ve bahçelerde sizin için pek çok meyveler vardır ve siz onlardan yiyorsunuz. Yine o su ile Sina dağında biten bir ağaç (zeytin ağacı) yarattık ki hem yağ, hem de yiyenlere katık verir. Hayvanlarda sizin için elbette bir ibret vardır. Onların içlerindeki sütten size içiririz. Onlarda sizin için daha birçok faydalar da vardır ve onlardan yersiniz de. Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.*

225 Buradaki yedi yolun yedi gök olduğunu söylemişlerdir. Göklere yol denilmesi, birbirinden ayrışmaları, yani üst üste olmaları nedeniyledir. Nitekim bir insan bir ayakkabısını ya da elbisesini diğerinin üzerine koyduğu zaman "onu diğerine yol yaptı" anlamında "tareke" fiilini kullanırlar. Diğer taraftan "yedi gök" kavramı o dönemde yaşayan Arapların bilgi ve kültür ufukları (ma'hudu'l-Arap) çerçevesi içinde yer alır. Zira o dönemde Batlamyus (M.S. sekizinci asırda İskenderiye'de yaşayan Yunan bilgini) tarafından geliştirilmiş olan kadim kozmoloji anlayışı hâkimdir. Bu anlayışa göre gökyüzünde yedi hareketli yıldız vardır ve yeryüzü bunların ortasındadır. Bu hareketli gezegenler şunlardır: Zühal, Müşteri, Mürîh, Güneş, Zühre, Utarit, Ay. Batlamyus'un bu teorisi on altıncı yüzyıla kadar geçerliliğini sürdürmüştür.

226 Burada geçen, "Yarattıklarımızdan gafil değiliz" ifadesi, onları faydasız yere yaratmadık, her birinin bir faydası vardır. Güneş, Ay, yıldızlar ve onların hareketleri ve o hareketlerden ortaya çıkan ışık, yağmur, mevsimler ve daha benzeri faydalar, yeryüzünde yaşamın sürebilmesi için zaruri şeylerdir. Devamındaki ayetler de buna işaret etmektedir. Dolayısıyla bazı müfessirlerin yaptıkları gibi, bağlamdan uzak yorumlara gitmenin gereği yoktur.

3- Nuh'un gemisi, imtihan dünyası ve hesap günü

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ اَفَلَا تَتَّقُونَ (23) فَقَالَ الْمَلَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ اَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَنْزَلَ مَلٰٓئِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى اٰبَآئِنَا الْاَوَّلِينَ (24) اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ بِهٖ جِنَّةٌ فَتَرَبَّصُوا بِهٖ حَتّٰى حِينٍ (25) قَالَ رَبِّ انْصُرْنِى بِمَا كَذَّبُونِ (26) فَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ اَنِ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَاِذَا جَآءَ اَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَاَهْلَكَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبْنِى فِى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ (27) فَاِذَا اسْتَوَيْتَ اَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِينَ (28) وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنِى مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ (29) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ وَاِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ (30)

23-30: Andolsun Biz, Nuh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik de, "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. Allah'a karşı gelmekten hâlâ sakınmaz mısınız?" dedi. Bunun üzerine kendi kavminden inkâr eden ileri gelenler şöyle dediler: "Bu sizin gibi bir beşerdir, size üstünlük taslamak istiyor. Eğer Allah dileseydi, bir melek gönderirdi. Biz önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık. Bu, ancak cinnet getirmiş bir adamdır. Öyle ise bir müddet onu gözetleyiniz. Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!" dedi. Bunun üzerine Nuh'a, "Bizim gözetimimiz altında ve vahyimize göre o gemiyi yap" diye vahyettik. "Bizim emrimiz gelip de tandır kaynamaya, sular coşup taşmaya başladığında Nuh'a dedik ki: "Her cins canlıdan erkekli dişili birer çift, bir de kendileri aleyhinde daha önce hüküm verilmiş olanlardan başka aileni gemiye al ve zulmeden kimseler hakkında Bana hiç yalvarma! Şüphesiz onlar suda boğulacaklardır." Sen ve beraberindeki kimseler, gemiye bindiğiniz zaman: "Bizi zalim kavmin elinden kurtaran Allah'a hamd olsun" de. Yine de ki: "Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur. Sen, konuk edenlerin en hayırlısısın." Şüphesiz bu olayda ibretler vardır. Biz gerçekten kullarımızı imtihan ederiz. Hayatınız sizler için bir imtihandır.

4- Hayat dünyadan ibarettir, ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helak eder

ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا اٰخَرِينَ (31) فَاَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ اَنِ اعْبُدُوا

اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ (32) وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
وَكَذَّبُوْا بِلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ وَاَتْرَفْنٰهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مَا هٰذَآ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ
يَاْكُلُ مِمَّا تَاْكُلُوْنَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُوْنَ (33) وَلَئِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ
اِنَّكُمْ اِذًا لَّخٰسِرُوْنَ (34) اَيَعِدُكُمْ اَنَّكُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَّعِظَامًا اَنَّكُمْ
مُّخْرَجُوْنَ (35) هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوْعَدُوْنَ (36) اِنْ هِىَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا
نَمُوْتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوْثِيْنَ (37) اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلُ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا
وَّمَا نَحْنُ لَهٗ بِمُؤْمِنِيْنَ (38) قَالَ رَبِّ انْصُرْنِى بِمَا كَذَّبُوْنِ (39) قَالَ عَمَّا قَلِيْلٍ
لَّيُصْبِحُنَّ نٰدِمِيْنَ (40) فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنٰهُمْ غُثَآءً فَبُعْدًا لِّلْقَوْمِ
الظّٰلِمِيْنَ (41) ثُمَّ اَنْشَاْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُوْنًا اٰخَرِيْنَ (42) مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا
وَمَا يَسْتَاْخِرُوْنَ (43) ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرَا كُلَّمَا جَآءَ اُمَّةً رَّسُوْلُهَا كَذَّبُوْهُ
فَاَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَّجَعَلْنٰهُمْ اَحَادِيْثَ فَبُعْدًا لِّقَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ (44)

31-44: Sonra onların ardından başka bir nesil yarattık. Onlara, kendilerinden, "Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur, hâlâ O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" diye öğüt veren bir peygamber gönderdik. O peygamberin kavminden, Allah'ı inkâr eden, ahireti yalanlayan ve Bizim dünya hayatında kendilerine bolca nimet verdiğimiz ileri gelenler şöyle dediler: "O da sizin gibi bir insandır. Sizin yediğiniz şeylerden yiyor, içtiğiniz şeylerden içiyor. Andolsun, kendiniz gibi bir beşere itaat ederseniz mutlaka ziyana uğrarsınız. O, öldüğünüz, toprak ve kemik hâline geldiğiniz zaman sizin tekrar mutlaka diriltilip çıkarılacağınızı mı vaat ediyor? Hâlbuki bu size vaat edilen şey, ne kadar da uzak! Hayat, bu dünya hayatından ibarettir. Ölürüz ve yaşarız. Biz tekrar diriltilecek değiliz. Bu, Allah'a karşı yalan uyduran bir kimseden başkası değildir. Biz ona inanmayız." O peygamber, "Ey Rabbim! Yalanlamalarına karşı bana yardım et!" dedi. Allah, "Yakın zamanda mutlaka pişman olacaklardır!" dedi. Derken onları o korkunç ses, kaçınılmaz olarak kıskıvrak yakalayıverdi de kendilerini çör çöp yığını hâline getirdik. Zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun! Sonra bunların arkalarından başka nesiller yarattık. Hiçbir ümmet, kendi ecelinin önüne geçemez, onu geciktiremez de. Sonra arka arkaya peygamberlerimizi gönderdik. Her ümmete kendi peygamberi geldikçe, onu yalanladılar. Biz de onları birbiri ardından helâk ettik ve onları birer ibretli hikâye yaptık. Artık inanmayan bir kavim, Allah'ın rahmetinden uzak olsun!

5- Peygamber aynı zincirin halkaları, mü'minler aynı ümmetin fertleridir

ثُمَّ اَرْسَلْنَا مُوسٰى وَاَخَاهُ هٰرُونَ بِاٰيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ (45) اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهٖ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ (46) فَقَالُوا اَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ (47) فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ (48) وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ (49) وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗٓ اٰيَةً وَاٰوَيْنَاهُمَآ اِلٰى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ (50) يٰٓاَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا اِنِّى بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (51) وَاِنَّ هٰذِهٖٓ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ (52) فَتَقَطَّعُوٓا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ (53) فَذَرْهُمْ فِى غَمْرَتِهِمْ حَتّٰى حِينٍ (54) اَيَحْسَبُونَ اَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهٖ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ (55) نُسَارِعُ لَهُمْ فِى الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ (56)

45- 56: Sonra Mûsâ ve kardeşi Harun'u mucizelerimizle ve apaçık bir delille Firavun ve ileri gelenlerine peygamber olarak gönderdik de onlar büyüklük tasladılar ve kendilerini büyük görüp böbürlenen bir topluluk oldular. Bu yüzden, "Kavimleri olan İsrailoğulları bize kul köle iken, bizim gibi iki insana mı inanacağız" dediler. Böylece ikisini de yalanladılar, bu yüzden de helâk edilenlerden oldular. Andolsun, hidayete ersinler diye Mûsâ'ya Kitabı (Tevrat'ı) verdik. Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de Şam bölgesinde, ikamete uygun, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik. Ey peygamberler![227] Temiz şeylerden yiyi-

227 Müfessirler bu ayetin tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. İhtilaf sebebi ise "muhatabın belirlenmesi" meselesidir. Fahreddin Râzî bu tartışmayı özetleyerek şöyle demiştir; *"Bil ki Furkan Suresinin 37. ayetinde geçen "onlar peygamberleri yalanladıklarında" ifadesi, görünüşe göre bütün peygamberleri içine alıyor görünmektedir. Ancak bu imkânsızdır, çünkü peygamberler değişik zamanlarda ve ayrı ayrı gönderilmişlerdir, dolayısıyla da bu hitabın onların tümünü birden kapsadığını düşünmek nasıl mümkün olabilir?! İşte bu problemden dolayı müfessirler bu ifadenin tefsirinde değişik görüşler ileri sürmüş ve ihtilaf etmişlerdir. Bu görüşlerden birincisine göre anlam, her bir peygamberin kendi zamanında bu ayetin anlamı ile muhatap kılındıkları şeklindedir. Böylece ayeti duyan kişiye buradaki emrin bütün peygamberlere verilmiş olduğunu, dolayısıyla titizlikle yerine getirilmeye layık bir emir olduğunu ihsas ettirmek söz konusu olmuştur. İkinci görüşe göre burada Hz. Muhammed kast edilmiştir, çünkü bu ifade, diğer bütün peygamberler gelip geçtikten sonra (Kur'an'da) ve her birinin kıssaları anlatıldıktan sonra zikredilmiştir. Çoğul kipi kullanılmasının sebebi ise, tek bir kişiye hitap ederken "Yeter artık! Bıktım sizin eziyetlerinizden!" gibi bir ifade kullanımını mümkün kılan dilsel hitap tarzıdır. Nitekim Al-i İmran sûresinde "insanlar kendilerinin dediklerinde" şeklinde bir ifade geçer ki, oradaki insanlar ifadesi ile sadece bir kişi, yani Naim b. Mesud kast edilmiştir. Burada Allah Hz. Peygamber'e bu şekilde hitap ederken, adeta şöyle demek istemektedir: Eğer bütün peygamberler şu anda yaşıyor olsalardı, ancak bu hitap ile muhatap olurlardı. Böylece bu ağır görevin sadece Hz. Muhammed'e mahsus olmadığı, aksine bütün peygamberlerin aynı görevi yaptıkları vurgulanmaktadır. Üçüncü görüşe göre ise burada İsa Peygamber kast edilmiştir. Bu görüş İbn Cerir et-Taberî'ye aittir. Ona göre*

niz ve iyi ameller işleyiniz. Doğrusu Ben, sizin yaptığınız şeyleri tamamen bilirim. Şüphesiz bu (İslâm), tek bir din olarak sizin dininizdir. Ben de Rabbinizim. Öyle ise Bana karşı gelmekten sakının. Ne var ki peygamberlerden sonra insanlar (Kureyş de dâhil) ise, din işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir. Ey Muhammed! Sen onları bir zamana kadar, gaflet ve şaşkınlıklarıyla baş başa bırak! Kendilerine bol bol verdiğimiz mal ve evlatla onların iyiliğine koştuğumuzu mu sanıyorlar? Hayır, yakında devran dönecektir, ama onlar farkına varmıyorlar!

6- Mü'minler salih amelde yarışırlar

اِنَّ الَّذِيْنَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُّشْفِقُوْنَ (57) وَالَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ (58) وَالَّذِيْنَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُوْنَ (59) وَالَّذِيْنَ يُؤْتُوْنَ مَا اٰتَوْا وَّقُلُوْبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رٰجِعُوْنَ (60) اُولٰٓئِكَ يُسَارِعُوْنَ فِى الْخَيْرٰتِ وَهُمْ لَهَا سٰبِقُوْنَ (61) وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتٰبٌ يَّنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ (62) بَلْ قُلُوْبُهُمْ فِى غَمْرَةٍ مِّنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِّنْ دُوْنِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُوْنَ (63)

57-63: Rablerinin azametinden korkup titreyenler, Rablerinin ayetlerine inananlar, Rablerine ortak koşmayanlar, Rablerine dönecekleri için verdiklerini kalpleri ürpererek verenler, işte bunlar hayır işlerine koşuşurlar[228] *ve o uğurda öne geçerler. Biz hiçbir kimseye gücünün yettiğinden*

burada Hz. İsa'nın kast edilmesi, bu ifadenin Hz. İsa ile ilgili yiyecek ve içeceklerden ve onun makamından bahsedildikten sonra gelmiş olmasından anlaşılmaktadır. Yine rivayete göre İsa Peygamber annesinin el emeği ile kazandığı şeylerle geçinmiştir. Bu görüşler içerisinde en doğru olan ilk görüştür, çünkü ayetin lafzına en uygun düşen görüş odur." Biz ise, ayetin bağlamını dikkate aldığımızda ortada herhangi bir problem olmadığı kanaatindeyiz. Ayetin bağlamı burada, Hac mevsimi için Mekke'ye gelmiş olan Araplara, daha önceki sûrelerde Kureyşlilere defalarca söylenmiş olan bir hususun söylenmesidir. Burada zaman-mekân farkı gözetmeksizin bütün peygamberlere hitap edilmektedir, çünkü öncelikle bütün bu peygamberlerin tecrübelerinden söz edilmiş, ardından da hepsinin aynı tecrübeyi paylaşmış olmasından hareketle hepsine aynı hitapla seslenilmiştir. Çünkü bütün bu peygamberlerin daveti aynıdır, hepsi insanları imana davet etmişlerdir. Zaten sûrenin ele aldığı ilk konu, mü'minleri övme konusudur. Ardından gelen konu ise tarih boyunca, Nuh Peygamberden Muhammed Peygambere kadar, mü'min toplumların nasıl oluştuklarının anlatılmasıdır. Burada peygamberlerin hepsinden şükür istenirken, adeta onlar tarih boyunca aynı görevi, yani tevhid davasını yayma görevini üstlenen bir ordunun neferleri addedilmişlerdir. Benzer şekilde onlara icabet eden mü'minler de tek bir ümmet, tek bir topluluk olarak addedilmişlerdir. Buna karşılık mü'min olmayanlar bölük pörçüktürler, aralarında bir bağlayıcı bütünlük yoktur, dolayısıyla onlara "ümmet" veya toplum adını vermek mümkün değildir. Zira onları bir araya getiren ortak bir gaye, ortak bir inanç, tek ilaha ibadet ülküsü yoktur.

228 Burada mü'minlerden söz eden ayetin ifade tarzı ile kâfirlerden söz eden ayetin ifade tarzı arasındaki farka dikkat edilmelidir. Kâfirlerden söz eden ayet "*Kendilerine bol bol verdiğimiz mal ve evlatla onların iyiliğine koştuğumuzu mu sanıyorlar?*" şeklinde onların bu sanılarının bir vehim, bir kuruntu olduğunu ifade ederken mü'minlerden söz eden ayet "Bunlar hayır işlerine koşuşurlar ve o uğurda öne geçerler" şeklinde bir övgü içermektedir. Ayrıca bu

fazla yük yüklemeyiz. Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır. Onlar zulme, haksızlığa uğratılmazlar.[229] *Ancak mü'minlerin kalpleri, sahip oldukları nimetleri sayıp dökmekle meşgul değildir. Zira onların bundan başka amaçları, hayırda yarışmak gibi bir hedefleri vardır. Onlar işte bunu yaparlar.*

7- Hiç ibret almazlar, geçmişten ders çıkarmazlar mı?!

حَتّٰٓى اِذَآ اَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ اِذَا هُمْ يَجْـَٔرُونَ (64) لَا تَجْـَٔرُوا الْيَوْمَ اِنَّكُمْ
مِنَّا لَا تُنْصَرُونَ (65) قَدْ كَانَتْ اٰيَاتِى تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ
(66) مُسْتَكْبِرِينَ بِهٖ سَامِرًا تَهْجُرُونَ (67) اَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ اَمْ جَآءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ
اٰبَآءَهُمُ الْاَوَّلِينَ (68) اَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ (69) اَمْ يَقُولُونَ بِهٖ جِنَّةٌ
بَلْ جَآءَهُمْ بِالْحَقِّ وَاَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ (70) وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْوَآءَهُمْ لَفَسَدَتِ
السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ
(71) اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (72)

64-72: Nihayet[230] *refah ve bolluk içinde olan (Mekke'nin şımarık müşriklerini) azapla kıskıvrak yakaladığımız zaman, bakmışsın ki feryat edip duruyorlar. Boşuna feryat edip durmayın bugün. Zira Bizden yardım görmeyeceksiniz. Dünyada servetinizle sağladığınız yardımı burada bulamayacaksınız, çünkü ayetlerim size (peygamber tarafından) okunurdu da siz ona icabet etmek yerine kendisine karşı büyüklük taslayarak arkanızı döner, geceleyin toplanıp hezeyanlar savururdunuz. Onlar bu Kur'an'ı hiç anlamazlar mı, yoksa kendilerine, önceki atalarına gelmeyen, (putperest atalarının inançlarına ters olan) tevhid inancı anlatıldı diye mi anlamak istemezler? Ya da onlar henüz kendi peygamberlerini tanımadılar da o yüzden mi onu inkâr ediyorlar? Yoksa "O cinnet getirmiş" mi diyorlar? Hayır, o, onlara tevhid inancını getirdi. Hâlbuki onların pek çoğu bu tevhid inancından hoşlanmamaktadırlar. Eğer hak onların arzularına uysa ve şirki kabul etseydi, gökler ile yer ve onlarda bulunanlar elbette bozulur*

---

ayet, hayra koşan kimselerin başkaları değil, özellikle mü'minler olduğunu vurgulayarak kâfirlere cevap vermekte, onların aksi yöndeki iddialarını reddetmektedir. Yine burada kâfirlere verilen hayırların Kur'an'ın terimiyle bir tür imtihan ve deneme olduğu ifade edilmektedir. Nitekim onlar iman etmedikleri için kıyamet günü hesaba çekileceklerdir. Hatta dünyada da hesaba çekilmeleri mümkündür.

229 Buradaki "onlar" ifadesinin ve diğer benzer zamirlerin mü'minleri mi yoksa kâfirleri mi kast ettiği hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Bize göre burada kast edilenler, yukarıda anlatılan "hayırda yarışan mü'minler"dir. Böylece sözün akışı daha bütüncül olmaktadır.

230 Zemahşerî şöyle diyor; "Buradaki "hatta" (Nihayet) kelimesi yeni bir cümlenin, şart cümlesinin başlangıcıdır."

giderdi. Hayır, Biz onlara Kur'an'ı getirdik. Onlar ise bu şereflerinden yüz çeviriyorlar. Ey Muhammed! Yoksa sen onlardan bir ücret mi istiyorsun da inanmıyorlar? Rabbinin ücreti, ödülü daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

8- Müşriklere reddiye ve kıyamet uyarısı

وَاِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (73) وَاِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ عَنِ
الصِّرَاطِ لَنَاكِبُونَ (74) وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِى طُغْيَانِهِمْ
يَعْمَهُونَ (75) وَلَقَدْ اَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ (76)
حَتّٰٓى اِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ اِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ (77) وَهُوَ
الَّذِى اَنْشَاَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ (78) وَهُوَ الَّذِى
ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (79) وَهُوَ الَّذِى يُحْيٖ وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ
الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (80) بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْاَوَّلُونَ (81) قَالُٓوا ءَاِذَا
مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ (82) لَقَدْ وُعِدْنَا نَحْنُ وَاٰبَآؤُنَا هٰذَا مِنْ
قَبْلُ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (83) قُلْ لِمَنِ الْاَرْضُ وَمَنْ فِيهَٓا اِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ (84) سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ (85) قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ
وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (86) سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا تَتَّقُونَ (87) قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ
كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (88) سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ فَاَنّٰى
تُسْحَرُونَ (89) بَلْ اَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (90) مَا اتَّخَذَ اللّٰهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا
كَانَ مَعَهُ مِنْ اِلٰهٍ اِذًا لَذَهَبَ كُلُّ اِلٰهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ سُبْحَانَ
اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ (91) عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ (92) قُلْ رَبِّ
اِمَّا تُرِيَنِّى مَا يُوعَدُونَ (93) رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِى فِى الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (94) وَاِنَّا عَلٰٓى
اَنْ نُرِيَكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ (95) اِدْفَعْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ اَعْلَمُ
بِمَا يَصِفُونَ (96) وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ (97) وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ
اَنْ يَحْضُرُونِ (98) حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ (99) لَعَلِّى
اَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا اِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَآئِلُهَا وَمِنْ وَرَآئِهِمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ
يُبْعَثُونَ (100) فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَآ اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَآءَلُونَ
(101) فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (102) وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ
فَاُولٰٓئِكَ الَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ فِى جَهَنَّمَ خَالِدُونَ (103) تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ

وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ (104) اَلَمْ تَكُنْ اٰيَاتِى تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ (105) قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ (106) رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْهَا فَاِنْ عُدْنَا فَاِنَّا ظَالِمُونَ (107) قَالَ اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ (108) اِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِى يَقُولُونَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ (109) فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتّٰٓى اَنْسَوْكُمْ ذِكْرِى وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ (110) اِنِّى جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوٓا اَنَّهُمْ هُمُ الْفَآئِزُونَ (111) قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِى الْاَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ (112) قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْـَٔلِ الْعَآدِّينَ (113) قَالَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا لَوْ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (114) اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَاَنَّكُمْ اِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ (115)

73-115: Şüphesiz sen onları doğru bir yola çağırıyorsun. Fakat ahirete inanmayanlar, ısrarla bu yoldan çıkmaktadırlar. Biz onlara merhamet edip başlarına gelen zararı giderseydik, yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlardı. Andolsun, Biz onları azap ile kıskıvrak yakaladık da yine Rablerine boyun eğmediler ve O'na yalvarıp yakarmadılar. Sonunda onlara şiddetli bir azap kapısı açtığımızda bir de bakarsın onun içinde ümitsizliğe düşüvereceklerdir. Hâlbuki O, sizin için kulakları, gözleri ve gönülleri yaratandır. Ne kadar az şükrediyorsunuz! O, sizi yeryüzünde yaratıp türetendir. Sadece O'nun huzurunda toplanacaksınız. O, diriltendir, öldürendir. Gece ile gündüzün birbirini takip etmesi de O'na aittir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? Hayır, onlar, öncekilerin söyledikleri sözler gibi sözler ettiler. Dediler ki: "Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı tekrar diriltileceğiz? Biz de bizden önce atalarımız da bununla tehdit edildik. Bu, öncekilerin uydurduğu masallardan başka bir şey değildir." De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin: Yer ve yerde bulunanlar kime aittir?" "Allah'ındır" diyecekler. "Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?" de. De ki: "Yedi kat göklerin Rabbi, büyük Arş'ın Rabbi kimdir?" "Allah'ındır" diyecekler. "Öyle ise O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" de. De ki: "Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin hükümranlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı korunulamaz olan kimdir?" "Allah'ındır" diyecekler. "Öyle ise nasıl aldanıyorsunuz?" de. Hayır, Biz onlara gerçeği getirdik, fakat onlar kesinlikle yalancıdırlar. Allah, hiçbir çocuk edinmemiştir. O'nunla birlikte başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle olsaydı, her ilâh kendi yarattığını alır götürür ve mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı. Gaybı da, görülen âlemi de bilen Allah, onların yakıştırdığı nitelemelerden uzaktır. Onların koştukları ortaklardan çok yücedir. De ki: "Ey Rabbim! (Onlara yöneltilen tehditleri

bana mutlaka göstereceksen,) beni o zalim milletin içinde bulundurma." Bizim onlara yönelttiğimiz tehditleri sana göstermeye elbette gücümüz yeter. Kötülüğü, en güzel olan şeyle uzaklaştır. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyleri daha iyi biliriz. De ki: "Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım. Ey Rabbim! Onların benim yanımda bulunmalarından da Sana sığınırım." Nihayet onlardan birine ölüm gelince, "Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım" der. Hayır! Bu, sadece onun söylediği boş bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar devam edecek, dönmelerine engel bir perde vardır. Sur'a üfürüldüğü zaman, işte o gün ne aralarında soy-sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır. Artık kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, işte onlar da kendilerini ziyana uğratanların ta kendileridir. Onlar cehennemde ebedî kalacaklardır. Ateş yüzlerini yalar ve onlar orada sırıtır kalırlar. Allah, "Ayetlerim size okunuyordu da siz onları yalanlıyordunuz, değil mi?" der. Onlar da şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Biz azgınlığımıza yenik düştük ve sapık bir toplum olduk." Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar. Eğer tekrar günaha dönersek şüphesiz kendimize zulmetmiş oluruz." Allah, "Aşağılık içinde kalın orada, artık Benimle konuşmayın!" der. Kullarımdan, "Ey Rabbimiz! Biz inandık, bizi bağışla, bize merhamet et, Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın" diyen bir grup var idi. Siz ise onlarla alay ediyordunuz. O kadar ki onlar size Beni anmayı unutturdu. Onlara hep gülüyordunuz. Sabretmiş olmaları sebebiyle, bugün Ben onları mükâfatlandırdım. Şüphesiz onlar başarıya erenlerin ta kendileridir. Allah, inkârcılara "Yeryüzünde kaç sene kaldınız?" diye sorar. Onlar, "Bir gün, ya da bir günden daha az bir süre kaldık. Hesap tutanlara sor" derler. Allah, şöyle der: "Çok az bir zaman kaldınız. Keşke bunu daha önce bilmiş olsaydınız. Sizi boşuna yarattığımızı ve Bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"

9- Sonuç: İnanmayanlar Allah'a hesap vereceklerdir

فَتَعَالَى اللهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۖ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ (116) وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللهِ اِلٰهًا اٰخَرَ ۙ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهٖ ۙ فَاِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهٖ ۭ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ (117) وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاَنْتَ خَيْرُ الرّٰحِمِينَ (118)

116-118: Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. O'ndan başka hiç ilâh yoktur. O, şerefli ve yüce Arş'ın Rabbidir. Kim, hakkında hiçbir delili olmadığı hâlde Allah ile birlikte başka bir ilâha taparsa, onun hesabı ancak Rabbi katındadır. Şüphesiz kâfirler asla kurtuluşa eremezler. De ki: "Rabbim! Bağışla, merhamet et. Çünkü Sen merhamet edenlerin en hayırlısısın!"

Açıklama

Önceki sûrelerde hitabın temel konusu, Kureyş müşriklerinin Hac mevsimi için Mekke'ye gelmiş olan Arpları Hz. Peygamber'den ve tevhid inancından uzaklaştırmak üzere ortaya attıkları iddiaları çürütmek ve kara propagandalarına cevap vermekti. Bu çerçevede bu sûreler, Kur'an'ın, Muhammedî davete karşı Mekke müşriklerinin o aşamaya kadar yaptıkları itirazlara verdiği cevapları içermekteydi. Hz. Peygamber müşrikler tarafından muhasara altına alınınca, bu sefer Muhammedî davetin muzaffer olacağına yönelik vurgulara ağırlık verilmeye başlandı ve bu çerçevede, peygamberlerin her zaman muarızlarına karşı muzaffer olduklarını gösteren tarihi delillere yer verildi. Diğer taraftan mevcut durumdan, yani Mekke dışından kabilelerin yavaş yavaş Muhammedî davete icabet etmeye başlamasından ve müşriklerin hareket alanının giderek daralmasından, Mekke dışındaki kabileler üzerinde kurmuş oldukları ekonomik-manevi tasallutun giderek zayıflamaya başlamasından hareketle, Muhammedî davetin zaferinin kesin olduğu vurgulanmaya başlandı.

İşte bu sûrede Kur'an'ın söylemi şöyle bir merkez değişikliği göstermektedir; gönderildikleri toplumların farklılığına bağlı olarak dilleri farklı olsa da, bütün peygamberler aynı mesajı, tevhid mesajını taşımışlar, temsil etmişlerdir. Çünkü bunların tamamını, dil farklılığının çok üzerinde olan mesaj birliği bir araya getirmektedir. Farklılık arz eden dil, sadece mesajı iletme aracıdır; buna karşılık birlik sağlayan husus ise mesajın kendisi, yani tevhid ve ahiret sorumluluğudur. İşte bu sûre, bütün zamanlardaki mü'minlerin, aynı mesaja iman eden "tek bir ümmet" olduklarını beyan etmek istemektedir.

Mukaddime bölümünde önce mü'min'in tanımı yapılıyor; onu mü'min olmayan kimseden ayıran hasletler sayılıyor. Bu hasletler temelde iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta kulun Allah ile olan ilişkisine dair hasletler yer almaktadır. Bunlar ibadetlerdir ki bu ayetlerde mü'minin namazında huşu sahibi olduğu ve ona devam ettiği vurgulanıyor. İkinci grupta yer alan hasletler ise insanın insan ile olan ilişkisine dair olanlardır. Bunlar ahlakî hasletler olup, bu ayetlerde boş sözden yüz çevirme, sadaka verme, zinadan uzak durma, emanete riayet etme şeklinde sıralanmaktadır. Bunun ardından ikinci bölümde mü'minin tanımı daha üst bir düzeyde ele alınıyor. Burada mü'minin "Allah'a iman eden kişi" olmasına ve Allah'ın yeri göğü yaratmış, insanın hizmetine sunmuş olduğuna dikkat çekiliyor. Bu esnada, vaktiyle Kureyş'e ticaret gibi daha medeni olduklarından hareketle anlatılmış olan bu ilahî nimetler, şimdi Arap kabilelerine daha kırsal motiflerle anlatılıyor.

Ardından kutsal tarihten, peygamberler tarihinden örnekler veriliyor. İlk olarak Nuh kıssası seçiliyor ve burada, aynı kıssanın daha önce Kureyş'e anlatıldığı bölümlerde yer almayan bazı hususlara vurgu yapılıyor. Nitekim bu anlatımda Nuh kavmi peygambere "Bu da sizin gibi bir insandır sadece! Peygamber olduğunu iddia ederek üzerinizde otorite kurmak istiyor" şeklinde itiraz etmektedirler. Buradaki hitabın, Kureyş'in dilinden Arap kabilelerine, Hz. Peygamber'i kötülemek amacıyla kullanılan ifadelere gönderme yaptığı açıktır ve Kureyşlilerin bu kara çalmalarına şöyle cevap veriliyor: Nuh kavminin bu davranışları, onların en nihayetinde hidayete karşılık sapkınlığı tercih etmiş olmalarına delalet etmektedir ve bu davranışları artık ilahî iradenin olaya müdahale etmesini gerekli kılmış, dolayısıyla tufan olayı gerçekleşmiş ve onlar helak edilmişlerdir.

Nuh'dan sonra da peygamberler ardı ardına gönderilmişler ve inkârcılar da bütün o peygamberlere karşı hep aynı tavrı sergilemişlerdir. Neticede bütün peygamberler, toplumlarının inkârcılıkları ile muhatap olmak durumunda kalmışlardır. Ancak inkârcıların helak edilişleri de aynı şekilde süregelmiştir; "*Sonra arka arkaya peygamberlerimizi gönderdik. Her ümmete kendi peygamberi geldikçe, onu yalanladılar. Biz de onları birbiri ardından helâk ettik ve onları birer ibretli hikâye yaptık. Artık inanmayan bir kavim, Allah'ın rahmetinden uzak olsun!*" Burada hitap Arap kabilelerine ve Mekke dışından yeni müslüman olan kimselere, özellikle de Yesrib'ten gelip müslüman olanlara yöneliktir.

Nuh, Âd, Semud vb. toplumlara işaret edildikten sonra neticeye geliniyor; "Ey peygamberler! İşte ortak dininiz budur, Ben de sizin Rabbinizim" deniliyor. Onları inkâr eden toplumların ise "aralarında bölük pörçük oldukları ve her grubun kendisiyle övündüğü" ifade ediliyor. Bu noktada, Hz. Peygamber'i inkâr eden Kureyşlilere yönelik olarak şöyle deniliyor; "*Sen onları bir zamana kadar, gaflet ve şaşkınlıklarıyla baş başa bırak! Kendilerine bol bol verdiğimiz mal ve evlatla onların iyiliğine koştuğumuzu mu sanıyorlar? Hayır, yakında devran dönecektir, ama onlar farkına varmıyorlar!*"

Ardından sûre, aralarında gruplara ayrılmış ve bölük pörçük olmuş müşriklerin aksine tek bir ümmet teşkil eden mü'minlerin hasletlerinden bahsediyor; onların hayırda yarıştıkları ifade ediliyor. Bu hitap, yeni müslüman olanlara yöneliktir. Kureyşlilerin ise saptıkları, kibirlendikleri ve bunun hesabını kıyamet gününde verecekleri ifade ediliyor. Sonra onların cehennemdeki hallerini, orada hesaba çekildiklerini ve dünyada yaptıklarını hatırladıkları anı resmeden sahneler anlatıyor ve bu çerçevede onların söylediklerine cevap olarak (ve tabii ki Arap kabilelerine sözü işittirerek)

şöyle deniliyor; "Hani bazı kullarım 'Rabbimiz, bizler iman ettik, Sen de bize merhamet et ve bizi bağışla' diye dua ediyorlardı."

Bu çerçevede cehennemliklerin (yani Kureyşli müşriklerin) Kıyamet günündeki hallerini anlatırken şu ifadelere yer veriliyor; "*Onlar dünya hayatında tıpkı geçmişteki ataları gibi konuşmuşlar ve 'Ne yani! Biz şimdi ölüp de toprak olduğumuzda kemiklerimiz yeniden dirilecek öyle mi?! Bunu biz de duymuştuk, daha önce atalarımız da! Ama bu eskilerin masallarından başka bir şey değil!' demişlerdi.*" Ama cehenneme atıldıklarında şöyle diyeceklerdir; "*Rabbimiz! Bizler bedbahtlığımızın kurbanı olduk ve sapıttık, ne olur bizi bu cehennemden çıkar ve bir şans daha ver. Bu sefer de aynı şeyi yaparsak gerçekten zalim kimseler oluruz.*"

Surenin sonuç bölümü mukaddimedeki hususu yineliyor; fakat mukaddimede mü'minlerin hasletlerine yapılan övgü burada onların birer inanç/itikat ilkesi olarak vurgulanıyor. Zira söz konusu hasletlerin varlığı kendi başına yeterli değildir, çünkü bu hasletlere mü'min bir kimse sahip olabileceği gibi, mü'min olmayan bir kimse de sahip olabilir. O halde burada esas olan şey "inanç"tır, akidedir. İşte bu husus, tevhid ve ahiret inançlarının vurgulandığı şu cümlede dile getiriliyor; "*Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. O'ndan başka hiç ilâh yoktur. O, şerefli ve yüce Arş'ın Rabbidir. Kim, hakkında hiçbir delili olmadığı hâlde Allah ile birlikte başka bir ilâha taparsa, onun hesabı ancak Rabbi katındadır. Şüphesiz kâfirler asla kurtuluşa eremezler.*" Burada da hitap, yine Arap kabilelerine yöneliktir.

75- SECDE SÛRESİ

سورة السجدة

Bu sûrenin indiriliş sebebi olarak birçok rivayet aktartılır ki bunların büyük çoğunluğu ne sûrenin bağlamına, ne Mekkî oluşuna ve ne de indiriliş koşullarına uygun değildir. Bununla beraber, hep yaptığımız gibi yine de, siret hakkında faydası olacağından dolayı bunlardan birkaçını zikredeceğiz.

> Buharî'nin zikrettiğine göre bir kişi Kâbe'nin örtüsüne sarılmış halde iken, yanına ikisi Sakif kabilesinden biri Kureyş kabilesinden, ya da ikisi Kureyş kabilesinden biri Sakif kabilesinden üç kişi gelir. Bunlar iri cüsseli, fakat aklı kıt kimselerdir. Aralarında bir şeyler konuşurlar, fakat Kâbe'nin örtüsüne sarılmış olan şahıs, onların konuşmalarından pek bir şey anlamadığını, ama konuşmalarının arasında şöyle bir diyalog geçtiğini aktarır: Biri şöyle der; *Sizce Allah şu konuştuklarımızı duyuyor mudur?* Diğeri; "*Yüksek sesle konuşursak duyar, ama kısık sesle konuşursak duymaz*" der. Üçüncüsü ise, "*Eğer bir kısmını duyuyorsa hepsini duyar*" der. Bu olay Hz. Peygamber'in yanında anlatıldığı zaman da, "*Sizler kulaklarınızın, gözlerinizin ve de derilerinizin aleyhine şahitlik yapmasından saklanamazsınız*" ifadesi ile başlayan ve "*Sonunda perişan olacaksınız*" ifadesine kadar devam eden ayetler indirilir.

"*Allah kullarına rızkı genişçe verseydi onlar yeryüzünde azgınlık yaparlardı*" ayeti hakkında şöyle denilmiştir;

Bu ayet, aralarında Habbab b. Eret'in de bulunduğu bir grup Suffe ehli (bunlar Hz. Peygamber tarafından, hicretten sonra Medine'de mescidin yakınında bir yere yerleştirilen fakir Müslümanlardır) hakkında indirilmiştir. Nitekim Habbab b. Eret şöyle demiştir;

> "Bu ayet bizim hakkımızda indirildi, çünkü bizler bir aralık Kurayza ve Nadîr oğulları Yahudilerinin mallarına özenmiş ve onlar gibi mal sahibi olmayı temenni etmiştik, bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi."

Bu rivayetin ayetin iniş sebebi olamayacağı açıktır, çünkü sûre Mekke'de indirilmiştir.

1- Daha önce uyarılmamış bir toplumu uyarasın diye!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ (1) تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (2) اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَّآ اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: Elif Lâm Mîm. Kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bu Kitab'ın indirilişi, âlemlerin Rabbi tarafındandır. Yoksa "Onu Muhammed uydurdu" mu diyorlar? Hayır, o, kendilerine senden önce hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için, doğru yolu bulsunlar diye Rabbin tarafından indirilmiş gerçektir.

2- Allah; yarattığı her şeyi mükemmel yaratan kudrettir...

اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ (4) يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ (5) ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (6) اَلَّذِى اَحْسَنَ كُلَّ شَىْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ (7) ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَّآءٍ مَهِينٍ (8) ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ (9)

4-9: Allah, gökleri ve yeri, ikisi arasındakileri altı gün içinde (altı evrede) yaratan sonra da Arş'a kurulandır. Sizin için O'ndan başka hiçbir dost, hiçbir şefaatçi (yardımcı) yoktur. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız? Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür. Sonra bu işler, süresi sizin hesabınızla bin yıl olan bir günde[231] O'na yükselir. İşte Allah,

231 Müfessirler bu ayetin tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. Kimine göre bunun anlamı "İlahî emrin Sema'dan yeryüzüne inmesi ve yeryüzünden Sema'ya çıkması bir gün sürer, bu günün uzunluğu ise dünya günlerinden bin yıla denktir" şeklindedir. Beş yüz yılı emrin inişi, beş yüz yılı ise çıkışıdır. Kimine göre ise Allah gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır ve bu günlerin her biri, dünya günlerinin bin yılına denktir. Başkaları ise şöyle demişlerdir; "Sema'dan yeryüzüne ilahî emri melekler ile icra eder, onları yeryüzüne gönderir, sonra melekler ona yükselirler. Bu iş, dünya günleri ile bin yıla denk olan bir günde gerçekleşir, yani yer ile gök arasında bin yıllık mesafe vardır." Bütün bu görüşleri sıralayan Taberî, ayetin zahirine ve Kur'an'ın manasına en uygun olanı olduğunu söylediği ilk yorumu tercih eder. Oysa bu yorum "Melekler ona, miktarı sizin saydıklarınızla elli bin yıla denk olan bir günde ona yükselirler" (Mearic 4) ayeti ile uyuşmaz. İşte bu işkali/problemi çözmek üzere Râzî şöyle der; "Bu ayet, ilahî emrin nüfuzunun ne kadar büyük olduğunun anlatımıdır. Çünkü sözü bir veya iki gün geçerli olup sonra geçersizleşen kişinin gücü, sözü uzun yıllar geçerli

gaybı da görünen âlemi de bilendir, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir. O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı. Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

3- Biz elbette ki o günahkârları cezalandıracağız!

وَقَالُوٓا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِى الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۜ بَلْ هُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ (10) قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ (11) وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۜ رَبَّنَآ اَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوقِنُونَ (12) وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّى لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ (13) فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ۖ اِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (14) اِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا الَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ (15) تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا ۖ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (16) فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ اُخْفِىَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ ۚ جَزَآءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (17) اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا ۚ لَا يَسْتَوُۥنَ (18) اَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوٰى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (19) وَاَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ ۖ كُلَّمَآ اَرَادُٓوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَآ اُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِى كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ (20) وَلَنُذِيقَنَّهُمْ

---

olanın gücü gibi değildir. Burada Allah'ın, sadece bir günü bizim bin yılımıza denk düşecek bir zaman boyunca emrinin nüfuzundan söz edilir. Bunun bir günü bizim bin yılımıza denk olduğuna göre, haftasının, ayının veya yılının, hatta "genel olarak zaman"ının ne kadar olduğunu bir düşünün! Bu durumda bu ayette binyıl ifadesinin geçmesi ile Mearic sûresinde elli binyıl ifadesinin geçmesi bir tezat teşkil etmez, çünkü burada maksat, ilahî emrin nüfuzundan bahsetmektir. Aradaki tek fark, elli bin yıl ifadesinin biraz daha güçlü mübalağa vurgusu taşımasıdır. Ancak maksat iki ifadede de hâsıl olur." Zemahşerî ise şöyle der; "Bir yoruma göre Allah dünyanın işlerine Sema'dan yere kadar, kıyamet gününe değin düzenler, sonra bütün bu işler O'na rücu eder, yani mutlak hüküm O'na ait olur ki o günün süresi bin yıldır. İşte o gün, kıyamet günüdür." Bize göre böyle bir şeyin tespitine çalışmanın yararı yoktur, zira burada maksat, bu takdirin, sürenin bizzat kendisi değil, ifade ettiği şeydir ki, bu sürenin ifade ettiği şey, ulûhiyet âleminin beşeriyet âlemi ile mukayese edilemeyeceği hususudur. Nitekim "altı gün" kavramı konusunda da düşüncemiz budur. Diğer bir tartışmalı ifade olan "o arşa istiva etti" ifadesinden anlaşılan şey ise, ilahî hükümranlıktır. Kaldı ki Allah'ın isimleri arasında melik ve müheymin gibi, bu anlama delalet edenler de mevcuttur. Yani Allah'ın yarattıklarına olan nispeti, kralın halkına olan nispeti gibidir, dolayısıyla ifade edilen anlam hükümranlık, egemenlik ve hükümdür.

مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (21) وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ
ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَا ؕ اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ (22) وَلَقَدْ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِى مِرْيَةٍ مِنْ لِقَآئِهٖ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِى اِسْرَآئِيلَ (23)
وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ؕ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يُوقِنُونَ (24) اِنَّ
رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (25) اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ
كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَاكِنِهِمْ ؕ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ ؕ اَفَلَا
يَسْمَعُونَ (26) اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَآءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا
تَاْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْ ؕ اَفَلَا يُبْصِرُونَ (27)

10-27: (Mekke müşrikleri) dediler ki: "Biz toprakta yok olduktan sonra mı, biz mi yeniden yaratılacakmışız? Hayır, onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler. De ki: "Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz." Suçlular, Rablerinin huzurunda boyunlarını büküp, "Rabbimiz! Gerçeği gördük ve işittik. Artık şimdi bizi dünyaya döndür ki, salih amel işleyelim. Biz artık kesin olarak inanmaktayız" dedikleri vakit, onları bir görsen! Eğer dileseydik, herkese hidayetini verirdik.[232] *Fakat Benim, "Andolsun, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım" sözüm gerçekleşecektir. Onlara şöyle denilecek: "O hâlde, bu gününüze kavuşmayı unutmanıza karşılık azabı tadın. Biz de sizi unuttuk. Yapmakta olduklarınıza karşılık ebedî azabı tadın." Bizim ayetlerimize ancak, kendilerine bu ayetlerle öğüt verildiği zaman secdeye kapanan, kibirlenmeksizin Rablerine hamd ederek tespih edenler inanırlar. Onlar, korkarak ve ümit ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar. Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez. Hiç mü'min, fasık gibi olur mu? Bunlar elbette eşit olmazlar. İman edip salih amel işleyenlere gelin-*

232 Zemahşerî şöyle demektedir; "*Herkese hidayetini verirdik*" demek, "*Onu zorla hidayete erdirirdik, fakat onları zorlamak yerine her şeyi kendilerine açıkladık ve seçim yapmalarını sağladık, onlar ise hidayete karşı kör kesilmeyi tercih ettiler, dolayısıyla bu hidayete karşı körleşenler ilahî azaba müstahak oldular*" demektir. Nitekim ayetin devamında, "Bu günü unutmuş olmanızın karşılığında azabı tadın" denilmekte, azabın sebebi olarak onların o günü unutmuş olmaları zikredilmektedir. Burada "unutmak"tan maksat, onu düşünmemek ve gerekli hazırlıkları yapmamak, şehvetlere dalmaktır. Nitekim böyle yapmaları onlara ahreti unutturmuştur. Buna karşılık da Allah "Biz de sizi unuttuk" buyurmaktadır. Yani, unutmanıza karşılık sizi cezalandırdık demek istemektedir. Bir diğer görüşe göre burada unutmak, terk etmek anlamındadır ve son ifadenin anlamı; siz ahreti terk edince Biz de size olan rahmetimizi terk ettik şeklindedir. Cümlenin "inna" edatı ile başlaması vurgu ifade eder. Böylece onlardan alınan intikamın şiddeti belirtilmiş olur. Anlam şöyledir: Madem sizler yüz çevirdiniz, alay ettiniz, o halde şimdi bütün bu isyankârlığınız ve büyük günahlarınız nedeniyle sonsuza dek cehennem azabını tadın bakalım!

ce, onlar için, yapmakta olduklarına karşılık bir mükâfat olarak cennet yurdu vardır. Fasıklık edenlere gelince, onların barınağı ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde, oraya döndürülürler ve onlara, "Yalanlamakta olduğunuz ateş azabını tadın" denir. Andolsun, dönsünler diye Biz onlara ahiretteki en büyük azaptan önce dünyadaki yakın azabı elbette tattıracağız.[233] Kim, Rabbinin ayetleri kendisine hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zalimdir? Şüphesiz ki Biz suçlulardan intikam alıcıyız. Andolsun, Biz Musa'ya Kitabı (Tevrat'ı) vermiştik. Sen de Musa'nın Allah'la konuşmuş ve ondan levhaları (Tevrat'ı) almış olmasından sakın şüphe içinde olma. Onu İsrailoğullarına bir yol gösterici kılmıştık. Sabredip ayetlerimize kesin olarak inandıkları zaman, içlerinden emrimizle doğru yola ileten önderler çıkardık. Şüphesiz Rabbin kıyamet günü, üzerinde ayrılığa düşmekte oldukları şeyler konusunda onlar arasında hüküm verecektir. Şam tarafında ticaret yaparlarken yolda yurtlarını gördükleri nice nesilleri helâk etmiş olmamız, (o Kureyşliler için) yol gösterici olmadı mı? Şüphesiz bunda ibretler vardır. Hâlâ duymayacaklar mı? Görmediler mi ki, Biz yağmuru çorak ve kupkuru yere gönderip onunla hayvanlarının ve kendilerinin yiyeceği ekinler çıkarırız. Hâlâ görmeyecekler mi, dirilişin hak olduğunu anlamayacaklar mı?

4- Sonuç: Onlardan yüz çevir ve bekle; onlar da bekliyorlar!

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (28) قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ (29) فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ (30)

28-30: "Madem doğru söylediğinizi iddia ediyorsunuz, o zaman söyleyin bakalım, şu başımıza gelecek azap[234] ne zamanmış?" diyorlar. De ki:

233 Buradaki "yakın azap" konusunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Büyük azabın cehennem olduğu hususunda ise ittifak etmişlerdir. Kurtubî konuyla ilgili görüşleri derlemiş ve şöyle demiştir; "Bu ayet hakkında Hasan-ı Basri, Ebu'l-Aliye, Dahhak, Übeyy b. Ka'b ve İbrahim en-Nehâî gibi âlimler "yakın azap"ın kulların tevbe etmeleri için tattırılan dünya musibetleri olduğunu söylemişlerdir. İbn Abbas da bu görüşü savunuştur. Ayrıca ondan yakın azabın had cezaları olduğu şeklinde bir görüş de nakledilmiştir..Abdullah b. Mesud, Hüseyin b. Ali ve Abdullah b. el-Haris gibi alimler ise yakın azabın Bedir günü müşriklerin kılıçtan geçirilmeleri olduğunu söylemişlerdir. Aynı görüşü Berâ b. Âzib de söylemiştir. Yine bu âlimler büyük azabın kıyamet günü azabı olduğunu ifade etmişlerdir. Kuşeyrî bunun "kabir azabı" olduğu şeklinde bir görüş de aktarmıştır. Ancak bu görüş biraz tartışmalıdır. (fîhî nazar) Çünkü ayetin devamında gelen "belki dönerler" ifadesi, bunun kabir azabı anlamına gelemeyeceğine delalet eder. Yakın azabın kılıçtan geçirilme anlamına geldiğini söyleyenler ise "belki dönerler" ifadesini, kılıçtan geçirilmekten kurtulanlar için düşünmüşlerdir. Her halükarda büyük azabın cehennem azabı olduğu konusunda ihtilaf yoktur." Bize göre ayetin indirildiği şartlar dikkate alındığı zaman, ifadenin anlamı, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret hazırlıkları ile ilgili olmalıdır. Zira artık ilerde müşriklerle çatışmaya, hatta silahlı savaşa girişilecektir. Nitekim devamında gelen "Bizler suçlulardan intikam alcağız" ifadesi ve sûrenin son kısmı bunu göstermektedir.

234 Bazı müfessirler burada Mekke'nin fethine işaret edildiğini, diğer bazı müfessirler ise Kı-

"Başınıza ilahî cezanın geleceği fetih günü, inkâr edenlere iman etmeleri fayda vermeyecektir. Onlara göz de açtırılmayacaktır." Şimdi sen onlardan yüz çevir ve bekle. Şüphesiz onlar da bekliyorlar.

Açıklama

Bu sûre, bu aşamadaki sûrelerin tamamının içerisinde hareket ettiği genel çerçeve dâhilinde, kendisine has iki hususiyete de sahiptir.

Birincisi; Kureyş müşriklerini bekleyen kıyamet azabından daha yakın bir dünyevi azabın varlığının vurgulanmasıdır. Nitekim müşrikler ahiret ve kıyamet uyarılarına karşı defalarca kafa tutmuş ve "*Madem doğru söylüyorsunuz, o zaman söyleyin, ne zamanmış bu kıyamet!*" şeklinde meydan okudukları gibi şimdi de dünyevi ceza uyarısına karşı aynı tavrı takınmakta ve "*Madem doğru söylediğinizi iddia ediyorsunuz, o zaman söyleyin bakalım, şu başımıza gelecek azap ne zamanmış?*" demektedirler. Buna cevap olarak ise "*Bekle bakalım, onlar da bekliyorlar!*" denilmektedir. Demek ki onlar Hz. Peygamber'in Medinelilerle olan ilişkilerinden haberdar idiler. Bu sûrenin, daha önce indirilen Nahl, İbrahim, Enbiya, Mü'minun sûreleri gibi, Birinci Akabe Biatinin ardından, yani peygamberliğin on ikinci senesinde indirilmiş olması da imkânsız değildir.

İkincisi ise; Hz. Peygamber'in hicret etmek üzere olduğunu ve İslam'ın Medine'de yayılmaya başlayacağını gören ve buna içerlenen Medine Yahudilerine yönelik bir barış mesajı olarak İsrailoğulları kıssalarının sûrede yer almasıdır. Bu çerçevede şu ayetlere yer verilmiştir; "*Andolsun, Biz Musa'ya Kitabı (Tevrat'ı) vermiştik. Sen de Musa'nın Allah'la konuşmuş ve ondan levhaları (Tevrat'ı) almış olmasından sakın şüphe içinde olma. Onu İsrailoğullarına bir yol gösterici kılmıştık. Sabredip ayetlerimize kesin olarak inandıkları zaman, içlerinden emrimizle doğru yola ileten önderler çıkardık.*" Musa ve İsrailoğullarına bu şekilde işarette bulunulmasını, Hz. Peygamber'in davet ettiği dinin Medine'deki Yahudilerle bir barış ve karşılıklı hoşgörü içerisinde yaşamak istediği şeklinde yorumlamak mümkündür. Böylece bu sûre, Allah'ın Hz. Musa'ya vaat ettiği şeylerin gerçekleşmiş olduğunu, Allah'ın Zebur'da (Davut Peygambere verilen kitapta) yeryüzünün bütün salih kulları için miras olacağına dair vaatte bulunduğunu ifade eden Enbiya sûresindeki vurguları tamamlamış olmaktadır.

---

yamet gününe işaret edildiğini düşünmüşlerdir. Bize göre, yukarıdaki ayette "yakın azap" diye ifade edilen şeyin kendisidir. Ayrıca fetih kelimesinin kullanılması bunun dünyevi bir zafer olduğunu da gösterir. Üstelik ayetin indirildiği dönemde Mekke'nin fethi kimsenin aklına gelen bir şey değildir. Dolayısıyla bu yorum uzaktır. Daha yakın olan ise, Hz. Peygamber'in Medinelilerle kurmuş olduğu ittifakın Kureyşlilere karşı zafere ulaşmasıdır.

76- TUR SÛRESİ

سورة الطور

Taberî'nin İbn Abbas'tan naklettiği bir rivayete göre Kureyşliler Daru'n-Nedve'de Hz. Peygamber hakkında görüşmek üzere toplandıklarında, içlerinden biri, "onu hapsedip sağlamca bağlayın, sonra da, tıpkı daha önceki şairlerden Züheyr ve Nabiğa gibi, başına bir felaket gelip ölmesini bekleyin, çünkü en nihayetinde o da onlardan biridir" demiştir. Bunun üzerine de, "*Yoksa onlar 'Muhammed bir şairdir, onun da önceki şairler gibi başına bir kötülük gelip ölmesini bekliyoruz' mu diyorlar?*" ayeti indirilmiştir.

Aslında bu rivayet, İbn İshak tarafından aktarılan daha uzun bir rivayetin bir bölümüdür. O uzun rivayette Kureyşlilerin toplanıp Hz. Peygamber'in canına kıymaya yönelik planları, bu planı uygulamaya yönelik çabaları ve aynı gece Hz. Peygamber'in bütün bunlardan haberdar oluşu, geldiklerinde onu uyuduğu yerde bulamayışları, onun yerinde Hz. Ali'yi bulmaları, Hz. Peygamber'in müşrikleri şaşırtmak için Hz. Ali'ye böyle yapmasını söylediği ve Mekke'yi terk edip Medine'ye hicret ettiği ve fiili olarak müşriklerin saldırılarından kurtulmuş olduğu anlatılır. Bu rivayet esas alındığı zaman, bu olaydan söz eden Tur Suresinin Mekke'de indirilen son sûre olması icap eder. Ancak böyle bir sonuç hem sûrenin nüzul sıralamasındaki yerine, hem de içeriğine uygun düşmemektedir.

Kanaatimizce İbn İshak'ın söz ettiği toplantı, Müslümanlara Medine'ye hicret yolunu açan İkinci Akabe Biatinden sonra yapılmış olmalıdır. "*Yoksa onlar 'Muhammed bir şairdir, onun da önceki şairler gibi başına bir kötülük gelip ölmesini bekliyoruz' mu diyorlar?*" ayeti ise Kureyşlilerin Hz. Peygamber'e suikast konusunda nihai bir karara varamamaları ve şaşkınlık içinde olmalarını ifade etmektedir. Muhtemelen '*Muhammed bir şairdir, onun da önceki şairler gibi başına bir kötülük gelip ölmesini bekliyoruz*' sözü, onlar tarafından daha önce söylenmiş bir sözdür.

1- Mukaddime: Rabbinin azabı muhakkak gerçekleşecektir

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالطُّورِ (1) وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ (2) فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ (3) وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ (4) وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ (5) وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ (6) إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ (7) مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ (8)

Bismillahirrahmanirrahim

1-8: (Allah'ın Musa ile konuştuğu dağ olan) Tûr'a, yayılmış ince deri sayfalara düzenle yazılmış kitaba (Kur'an'a), "Beyt-i Ma'mur"a (Kâbe'ye), yükseltilmiş göğe, cehennemin içinde kabarıp kaynayan denize andolsun ki, şüphesiz Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir. Onu geri çevirecek hiçbir şey yoktur.

2- İnkârcıların ve mü'minlerin ahiretteki akıbetleri

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا (9) وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا (10) فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (11) الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ (12) يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَى نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا (13) هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ (14) أَفَسِحْرٌ هَذَا أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ (15) اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (16) إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ (17) فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ (18) كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (19) مُتَّكِئِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ (20) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ (21) وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ (22) يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ (23) وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَكْنُونٌ (24) وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ (25) قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ (26) فَمَنَّ اللهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَذَابَ السَّمُومِ (27) إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ (28)

9-28: O gün gök şiddetle sallanıp çalkalanır. Dağlar yürüdükçe yürür. İşte o gün, içine daldıkları dünya zevki içinde eğlenip oyalanan yalanlayıcıların vay hâline! Cehennem ateşine itilip atılacakları gün onlara, "İşte bu yalanlamakta olduğunuz ateştir" denilir. "Bu Kur'an mı bir büyü imiş, yoksa siz mi gerçeği göremiyormuşsunuz? Girin oraya. İster dayanın, ister

dayanmayın, sizin için birdir. Size ancak yapmakta olduğunuzun karşılığı veriliyor." Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar Rablerinin, kendilerine verdiği şeylerle zevk ve mutluluk duyarak cennetlerde ve nimetler içinde bulunurlar. Rableri onları cehennem azabından korumuştur. Onlara, "Dünya'da yapmakta olduklarınızın karşılığında, sıra sıra dizilmiş koltuklara dayanarak afiyetle yiyin için" denir. Biz, onlara, iri gözlü güzel hurileri eş olarak vermişizdir. İman eden ve nesilleri de iman konusunda kendilerinin yoluna uyanlar var ya, Biz onların nesillerini[235] kendilerine kattık. Bununla beraber onların amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz. Herkes kazandığı karşılığında rehindir. Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik. Orada, boş söz söyletmeyen, günah işletmeyen dolu bir kadehi elden ele dolaştırırlar. Hizmetlerine verilmiş, kabuğunda saklı inci gibi gençler etraflarında dönüp dolaşırlar. Birbirlerine dönüp "Ne iyilik yaptınız da bu nimetlere ulaştınız?" diye sorarlar. Derler ki: "Şüphesiz daha önce biz, ailemiz içinde yaşarken Allah'a isyandan korkardık. Allah da bize lütfetti ve bizi iliklere işleyen cehennem azabından korudu. Gerçekten biz bundan önce O'na yalvarıyorduk. Şüphesiz O, iyilik edendir, çok merhametlidir."

3- Sen görevine devam et; zira Rabbinin nimeti sayesinde sen ne şairsin ne mecnun!

فَذَكِّرْ فَمَآ اَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٌ (29) اَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ
بِهٖ رَيْبَ الْمَنُونِ (30) قُلْ تَرَبَّصُوا فَاِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ (31) اَمْ تَأْمُرُهُمْ
اَحْلَامُهُمْ بِهٰذَآ اَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ (32) اَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهٗ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ (33) فَلْيَأْتُوا
بِحَدِيثٍ مِثْلِهٖٓ اِنْ كَانُوا صَادِقِينَ (34) اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَىْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ
(35) اَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بَلْ لَا يُوقِنُونَ (36) اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ
اَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ (37) اَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ
مُبِينٍ (38) اَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ (39) اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ
مُثْقَلُونَ (40) اَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ (41) اَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا
هُمُ الْمَكِيدُونَ (42) اَمْ لَهُمْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ (43) وَاِنْ يَرَوْا
كِسْفًا مِنَ السَّمَآءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ (44) فَذَرْهُمْ حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ
الَّذِى فِيهِ يُصْعَقُونَ (45) يَوْمَ لَا يُغْنِى عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ (46)

235 Zemahşerî şöyle demektedir; "Allah o gün onlara kendi nefislerinde onları mutlu ve mesut edecek bütün sebepleri hâsıl edip bir araya getirecektir, ayrıca onları hurilerle bir araya getirecek ve mü'min kardeşleriyle buluşturacak, evlatları ve nesilleri ile kavuşturacaktır."

وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (47)

29-47: Ey Muhammed! O hâlde, sen öğüt ver. Rabbinin nimeti sayesinde,[236] sen ne bir kâhinsin, ne de bir deli. Yoksa onlar, "O bir şairdir; onun, zamanın felaketlerine uğramasını bekliyoruz" mu diyorlar? Onlara de ki: "Bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim." Bunu kendilerine akılları mı emrediyor, yoksa onlar azgın bir topluluk mudur? Yoksa "O Kur'an'ı kendisi uydurup söyledi" mi diyorlar? Hayır, sırf inatlarından dolayı iman etmiyorlar. Eğer doğru söyleyenler iseler, haydi onun gibi bir söz getirsinler! Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin olarak inanmıyorlar. Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Ya da her şeye hâkim olan kendileri midir? Yoksa onların, kendisi vasıtasıyla göğe yükselip ilâhî vahyi dinleyecekleri bir merdivenleri mi var? Eğer varsa dinleyenleri, açık bir delil getirsin! Yoksa kızlar Allah'a da oğullar size mi? Yoksa sen onlardan tebliğ görevine karşılık bir ücret istiyorsun da onlar, borçtan ağır bir yük altında mı kalmışlardır? Yoksa gayb ilmi onların yanında da ondan mı yazıyorlar? Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Asıl, inkâr edenler tuzağa düşecek olanlardır. Yoksa onların Allah'tan başka bir ilâhı mı var? Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır. Gökten düşmekte olan parçalar görseler, "Bunlar, üst üste yığılmış bulutlardır" derler. Artık sen çarpılacakları günlerine kadar onları kendi hâllerine bırak. O gün tuzakları kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir ve kendilerine yardım da edilmeyecektir. Şüphesiz zulmedenlere bundan başka (bundan önce)[237] bir azap daha var. Fakat onların çoğu bilmezler. (Medine'ye hicretten sonra başlarına gelecek olan şeyi bilmezler)

4- Rabbinin hükmüne sabret, sen Bizim gözetimimizdesin!

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ (48) وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ (49)

48-49: Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, (gözetimimizdesin) kalktığında Rabbini hamd ile tespih et. Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında O'nu tespih et.

236 Buradaki "Rabbinin nimeti ile" ifadesinin bir yemin olduğu da söylenmiştir. Diğer bir yorum göre bu ifade "Allah'a hamdolsun ki sen şair veya kâhin değilsin" anlamına gelmektedir.

237 Burada bir önceki sûrede (Secde Suresi 21. ayet) "yakın azap" diye ifade edilen şeyden söz edildiği gayet açıktır. Yani burada Müslümanların artık yavaş yavaş başladıkları Medine'ye hicretin sonucunda güç kazanacakları ve onlara üstün gelecekleri ifade edilmektedir. Kur'an'ın yirmi küsur yıl içinde şartlara bağlı olarak parça parça indirilmiş olması gerçeğinden hareketle şunu söyleyebiliriz: Bu sûrenin indirilmiş olduğu "durum", Müslümanların Mekke'de Birinci Akabe Biati ile İkinci Akabe Biati arasındaki süre içinde, yani peygamberliğin on ikinci senesi ile on üçüncü senesi arasındaki durumlarıdır.

Açıklama

Bu sûre ve ardından gelecek olan yedi sûre, üç hususiyetle temayüz etmektedirler. Bir taraftan bu sûreler, birçok nüzul sıralaması listesinde art arda gelmekte olan bu sûreler diğer taraftan, aralarında ufak farklılıklar bulunmakla beraber, kısa hacimlidirler ve nihayet bunların hepsi, merkezi olarak aynı konunun; diriliş konusunun etrafında dönerler. Bu sûrelerde hitap Kureyş'e yöneliktir ve kullanılan üslup çoğunlukla cedel/tartışma üslubudur.

Bu sûrelerin nüzul sıralamasındaki yerlerinin Kur'an'ın iniş sürecine uygun düştüğü, bizzat bu sûrelerde yer alan bazı kanıtlarla ortadadır ki yeri geldiğinde hepsine temas edilecektir. (Daha önce "*Yoksa onlar 'Muhammed bir şairdir, onun da önceki şairler gibi başına bir kötülük gelip ölmesini bekliyoruz' mu diyorlar?*" ayeti ile ilgili rivayete değinmiş ve bu rivayetin bu ayetin Kur'an'ın Mekke'de inen son ayetlerden olduğu izlenimini verdiğini belirtmiştik.) Bununla beraber bu sûrelerin tam da bu özellikleriyle neden bu aşamada yer aldıklarına yönelik açıklama, şu ana kadar yeterli düzeyde yapılmış değildir. Bu çerçevede söyleyebileceğimiz tek şey, bu sekiz sûrenin sonrasında indirilen sûrelerin, öncesinde indirilen sûrelerle şekil ve içerik itibariyle aynı oldukları ve dolayısıyla bu sekiz sûrenin bu sûreler içerisinde adeta bir "ara söz" mesabesinde olduklarıdır.

Bu sûre, baş tarafında yer alan yemin vasıtasıyla, müşriklerin sonunun cehennem olacağını ve bu sonun onlar için kesin ve kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak başlamaktadır. Ardından hem kıyamet sahnelerini resmetmekte, hem de inkârcı kâfirlerin cehennemde karşılaşacakları azabı anlatan tablolar çizmektedir. Diğer taraftan Peygamber'e iman eden takva sahibi mü'minlerin alacakları cennet nimetlerinin de anlatımına yer vermektedir. Bundan sonra ise Hz. Peygamber'e hitap etmekte ve ondan tebliğ görevine devam etmesi, müşriklerin kendisi hakkında ortaya attıkları "şair", "mecnun" ve benzeri iftiralara aldırmaması istenmekte, bu çerçevede Kureyşlilerle mücadele ve tartışma başlatmakta ve bu tartışma çerçevesinde, onların Hz. Peygamber'den kurtulmak için giriştikleri çabalar, "*Onu zamana bırakalım, zira zaman onun başına kötülükler getirecektir, kendisinden önceki şairler gibi o da helak olup gidecektir*" türünden sözlerine yer vermekte ve bu iddialara adeta meydan okurcasına şöyle cevap vermektedir; "De ki bekleyin bakalım, ben de sizinle beraber bekliyorum!"

Sûre bunun ardından onlarla tartışma ve mücadeleyi sürdürmekte ve nihayet Hz. Peygamber'e dönüp şöyle demektedir; "*Artık sen çarpılacakları*

günlerine kadar onları kendi hâllerine bırak. O gün tuzakları kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir ve kendilerine yardım da edilmeyecektir. Şüphesiz zulmedenlere bundan başka (bundan önce) bir azap daha var. Fakat onların çoğu bilmezler.(Medine'ye hicretten sonra başlarına gelecek olan şeyi bilmezler)" Bu ayetlerde müşriklerin ahiretteki azaptan önce dünyada karşılaşacakları azaba işaret edilmekte, onlar bu kadar ısrarlı bir şekilde alay ve inkâra devam ettikleri takdirde Muhammedî davetin çok yakın zamanda onlarla savaşa tutuşacağı kinaye yolu ile bildirilmektedir. Ardından da Hz. Peygamber'in sabırlı ve kararlı olması çağrısı yapılarak sûre sona ermektedir. Bu çerçevede onun Allah'ın koruması ve gözetimi altında olduğu, dolayısıyla ona asla zarar veremeyecekleri şöyle ifade edilmektedir; "*Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, (gözetimimizdesin) kalktığında Rabbini hamd ile tespih et. Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında O'nu tespih et.*"

77- MÜLK SÛRESİ

سورة الملك

Bu sûre hakkında kayda değer herhangi bir rivayet zikredilmemektedir. Bunun tek istisnası, sûrenin Mekke'de indirilmiş olduğu konusunda ittifak olduğunu bildiren rivayetler ve "*Sözlerinizi ister gizli söyleyin ister açıktan açığa, neticede Allah kalplerde gizli olanları bilmektedir*" ayetinin (İbn Abbas'tan aktarıldığına göre), Kureyşlilerin Hz. Peygamber'den kurtulmak amcayla toplantı yaptıkları sırada içlerinden bazılarının "*Biraz kısık sesle konuşalım da Muhammed'in ilahı bizi duymasın*" şeklinde konuşmaları üzerine indirildiğini söyleyen rivayettir.

1- Mukaddime: ölümü ve hayatı Allah yaratmıştır ve böylece hanginizin daha güzel amel işleyeceğini görmek üzere sizleri imtihan etmektedir.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِى بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (1) اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1-2: Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.

2- Rahman'ın yaratmasında hiçbir uyumsuzluk göremezsin!

اَلَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ (3) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ (4) وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَاَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ (5)

3-5: O, yedi göğü tabakalar halinde yaratandır. Rahman'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak ve düzensizlik görüyor musun? Sonra tekrar bak; bakışların aradığı çatlak ve düzensizliği bulamayıp aciz ve bitkin hâlde sana dönecektir. Andolsun Biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve ahirette de onlara alevli ateş azabını hazırladık.

3- Sözlerinizi ister gizli söyleyin ister açıktan açığa, neticede Allah kalplerde gizli olanları bilmektedir.

وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (6) إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا
شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ (7) تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا
أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ (8) قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ
إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ (9) وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ
السَّعِيرِ (10) فَاعْتَرَفُوا بِذَنْبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ (11) إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ
رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ (12) وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ
بِذَاتِ الصُّدُورِ (13) أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (14)

6-14:Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü varılacak yerdir orası! Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı korkunç uğultuyu işitirler. Neredeyse cehennem öfkeden çatlayacaktır! Oraya her bir topluluk atıldıkça onun bekçileri onlara, "Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?" diye sorarlar. Onlar da şöyle derler: "Evet, bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanlamış ve 'Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz' demiştik." Yine şöyle derler: "Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu alevli ateştekilerden olmazdık." İşte böylece günahlarını itiraf ederler. Artık alevli ateştekiler Allah'ın rahmetinden uzak olsun! Gayben[238] Rablerinden korkanlar için bir bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. Sözünüzü gizleyin yahut açığa vurun;[239] fark etmez. Şüphesiz Allah, kalplerde olanı bilir. Yaratan bilmez mi? O, en gizli şeyleri bilir, her şeyden haberdardır.

4- Gökte olan kudretin yeri başınıza geçirmeyeceğinden emin misiniz?!

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ

238 Daha önce ifade ettiğimiz üzere "gayben iman etmek" Allah'a, Kureyşlilerin Hz. Peygamber'den istedikleri türden herhangi bir hissi/somut mucize olmaksızın inanmak demektir.

239 İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu ayet, Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmak üzere toplandıkları sırada aralarında, "Sessiz konuşalım da Muhammed'in ilahı bizi duymasın" şeklinde konuşan Kureyş müşrikleri hakkında indirilmiştir.

النُّشُورُ (15) ءَاَمِنتُم مَّن فِى السَّمَآءِ اَن يَخْسِفَ بِكُمُ الْاَرْضَ فَاِذَا هِىَ تَمُورُ (16)
اَمْ اَمِنتُم مَّن فِى السَّمَآءِ اَن يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا فَسَتَعْلَمُونَ كَيْفَ نَذِيرِ (17)
وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (18) اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ
صَآفَّاتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا الرَّحْمَنُ اِنَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ بَصِيرٌ (19) اَمَّنْ هَذَا
الَّذِى هُوَ جُندٌ لَّكُمْ يَنصُرُكُم مِّن دُونِ الرَّحْمَنِ اِنِ الْكَافِرُونَ اِلَّا فِى غُرُورٍ (20)
اَمَّنْ هَذَا الَّذِى يَرْزُقُكُمْ اِنْ اَمْسَكَ رِزْقَهُ بَل لَّجُّوا فِى عُتُوٍّ وَنُفُورٍ (21) اَفَمَن
يَمْشِى مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ اَهْدَى اَمَّن يَمْشِى سَوِيًّا عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ (22)

15-22: O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi, onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak O'nadır. Göktekinin sizi yere geçirivermeyeceğinden emin mi oldunuz? O zaman bir de bakarsınız yeryüzü şiddetle çalkalanıyor. Yahut göktekinin, üzerinize taş yağdıran rüzgâr göndermeyeceğinden mi emin oldunuz? O zaman, uyarım nasılmış bileceksiniz! Andolsun, onlardan öncekiler de yalanlamıştı. Beni inkâr etmenin sonucu nasıl oldu!? Üstlerinde kanat çırparak uçan kuşlara bakmazlar mı? Onları havada ancak Rahman tutuyor. Şüphesiz O, her şeyi görendir. Yahut Rahman'dan başka size yardım edecek şu taraftarlarınız kimlerdir? İnkârcılar ancak bir aldanış içindedirler. Peki, Allah rızkını keserse, kimdir size rızık verecek olan? Hayır, onlar azgınlık ve nefretle direnip durdular. Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?

5- "Madem doğru söylüyorsunuz, o halde bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar.

قُلْ هُوَ الَّذِى اَنشَاَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ
(23) قُلْ هُوَ الَّذِى ذَرَاَكُمْ فِى الْاَرْضِ وَاِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (24) وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا
الْوَعْدُ اِن كُنتُمْ صَادِقِينَ (25) قُلْ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِندَ اللَّهِ وَاِنَّمَآ اَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ (26)
فَلَمَّا رَاَوْهُ زُلْفَةً سِيٓـَٔتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِى كُنتُم بِهِ تَدَّعُونَ (27)

23-27: De ki: "O, sizi yaratan ve size kulaklar, gözler ve kalpler verendir. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!" De ki: "O, sizi yeryüzünde yaratıp çoğaltandır. Ancak O'nun huzurunda toplanacaksınız. Madem doğru söylüyorsunuz, o halde bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" diyorlar. De ki: "O bilgi, ancak Allah katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım." Azabı yakından gördükleri zaman inkâr edenlerin yüzleri kötüleşir ve onlara, "İşte bu, alaylı bir biçimde isteyip durduğunuz şeydir" denir.

6- De ki: "Söyleyin bakalım: Diyelim ki Allah beni ve beraberimdekileri helâk etti...

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَهْلَكَنِىَ اللّٰهُ وَمَنْ مَعِىَ اَوْ رَحِمَنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ (28) قُلْ هُوَ الرَّحْمٰنُ اٰمَنَّا بِهٖ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (29) قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ اَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ (30)

28-30: De ki: "Söyleyin bakalım: Diyelim ki Allah beni ve beraberimdekileri helâk etti yahut bize acıdı. Peki, ya siz inkârcıları elem dolu bir azaptan kim koruyacak?" De ki: "O, Rahman'dır. O'na iman ettik, yalnızca O'na tevekkül ettik. Siz, kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz!" De ki: "Söyleyin bakalım: Suyunuz çekiliverse, size kim temiz bir akarsu getirir?"

Açıklama

Bu sûrenin içeriğinde açıkça anlaşılmaktadır ki sûre, bu aşamada indirilmiş olan sûrelerin hepsinin hareket alanı olan temel çerçeve içerisinde hareket etmektedir. Nitekim burada dirilişten söz edilmekte, cehennem azabı ve cennet nimetleri konu edilmektedir. Buradaki tehdit söylemi esasen Kureyş müşriklerine yönelik olmakla birlikte, sûrede arz edilen deliller Mekke dışındaki Arap kabilelerinin yaşadıkları çevreye ait hususlardan seçilmiştir. Bu da, burada davetin hitabının Mekke dışındaki Arap kabilelerine yönelik olduğu anlamına gelir. Nitekim "tabakaları halinde yaratılmış gökler", "gökyüzünü süsleyen yıldızlar", "insanların hizmetine sunulmuş (boyun eğdirilmiş) yeryüzü", "yeryüzünün dağlık bölgelerinde yürümek", "gökyüzünde düşmeden saf saf dizilip uçan kuşlar" gibi, Mekke dışındaki Arap kabilelerinin yaşamlarından ve çevrelerinden unsurlara yer verilmiştir. Buna ilaveten bir de sûrede (giriş ve sonuç bölümlerinde)

Kureyş müşriklerinin Hz. Peygamber'den kurtulmak üzere yaptıkları planlara işaret edilmekte, onlara cevap verilmektedir.

78- HAKKA SÛRESİ

سورة الحاقة

Bu sûre hakkında kayda değer herhangi bir rivayet zikredilmemiştir. Sadece Mekke'de indirilmiş olduğuna dair ittifaktan ve nüzul sıralamasındaki yerinin 75 ila 77 arasında olduğundan söz edilmiştir.

1- Mukaddime: Gerçekleşecek olan kıyamet! Nedir o gerçekleşecek olan kıyamet!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَآقَّةُ (1) مَا الْحَآقَّةُ (2) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا الْحَآقَّةُ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: Gerçekleşecek olan kıyamet! Nedir o gerçekleşecek olan kıyamet? Gerçekleşecek olan kıyametin ne olduğunu sen ne bileceksin?

2- Semud, Âd, Firavun, Lut kavmi... Müşrikleri uyarıcı işaretler

كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ (4) فَاَمَّا ثَمُودُ فَاُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ (5) وَاَمَّا عَادٌ فَاُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ (6) سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ اَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعٰى كَاَنَّهُمْ اَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ (7) فَهَلْ تَرٰى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ (8) وَجَآءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ (9) فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَاَخَذَهُمْ اَخْذَةً رَابِيَةً (10) اِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَآءُ حَمَلْنَاكُمْ فِى الْجَارِيَةِ (11) لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَآ اُذُنٌ وَاعِيَةٌ (12)

4-12: Semûd ve Âd kavimleri, yüreklerini hoplatacak olan büyük felaketi (Kıyameti) yalanladılar. Semûd kavmi korkunç bir sarsıntı ile helâk edildi. Âd kavmine gelince, onlar da uğultulu ve dondurucu şid-

detli bir rüzgârla helâk edildi. Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki eğer orada olsaydın, o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş hâlde görürdün. Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun? Firavun, ondan öncekiler ve yerle bir olan şehirlerin halkı olan Lût kavmi hep o suçu işlediler. Öyle ki Rablerinin elçilerine karşı geldiler. Bunun üzerine Allah da onları gittikçe artan bir azap ile yakaladı. Şüphesiz, Nûh zamanında su bastığı vakit, sizi (siz onların sulbünde iken atalarınızı) gemide Biz taşıdık ki, bu olayı sizin için bir uyarı yapalım ve belleyecek kulaklar da onu bellesin.

3- Kıyamet, hesap ve cennet-cehennem sahneleri

فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ (13) وَحُمِلَتِ الْاَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً (14) فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ (15) وَانْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَهِىَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ (16) وَالْمَلَكُ عَلٰٓى اَرْجَآئِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ (17) يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفٰى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ (18) فَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَآؤُمُ اقْرَؤُا كِتَابِيَهْ (19) اِنِّى ظَنَنْتُ اَنِّى مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ (20) فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ (21) فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ (22) قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ (23) كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيٓـًٔا بِمَآ اَسْلَفْتُمْ فِى الْاَيَّامِ الْخَالِيَةِ (24) وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِى لَمْ اُوتَ كِتَابِيَهْ (25) وَلَمْ اَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ (26) يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ (27) مَآ اَغْنٰى عَنِّى مَالِيَهْ (28) هَلَكَ عَنِّى سُلْطَانِيَهْ (29) خُذُوهُ فَغُلُّوهُ (30) ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ (31) ثُمَّ فِى سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ (32) اِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ (33) وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ (34) فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هٰهُنَا حَمِيمٌ (35) وَلَا طَعَامٌ اِلَّا مِنْ غِسْلِينٍ (36) لَا يَاْكُلُهُٓ اِلَّا الْخَاطِـُٔونَ (37)

13-37: Sûr'a bir defa üfürülünce, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine bir çarptırılınca, işte o gün olacak olmuş, kıyamet kopmuştur. Gök de yarılmış ve artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur. Melekler onun kıyılarındadır. O gün Rabbinin Arş'ını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı melek taşır. O gün hesap için Allah'a arz olunursunuz. Hiçbir sırrınız gizli kalmaz. İşte o vakit, kitabı kendisine sağından verilen kimse der ki: "Gelin, (alın) kitabımı okuyun! Çünkü ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum." Artık o, hoşnut bir hayat içindedir. Yüksek bir cennettedir. Onun meyveleri kolaylıkla devşirilebilir. Onlara şöyle denir: "Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık, afiyetle yiyin, için. Kitabı kendisine sol tarafından verilen ise şöyle der: "Keşke kitabım bana verilmeseydi.

Hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim. Keşke ölüm her şeyi bitirseydi. Malım bana hiçbir yarar sağlamadı. Saltanatım da yok olup gitti." Allah, şöyle der: "Onu yakalayıp bağlayın. Sonra onu cehenneme atın. Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu. Çünkü o, azamet sahibi Allah'a iman etmiyordu. Yoksulu doyurmağa teşvik etmiyordu. Bu sebeple, bugün burada onun samimi bir dostu yoktur. Kanlı irinden başka bir yiyeceği de yoktur. Onu dünyada hidayet yolundan sapan günahkârlardan başkası yemez.

4- Sonuç: Bu Kur'an yüce bir elçinin aktardığı ilahî vahiydir

فَلَآ اُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَۙ (38) وَمَا لَا تُبْصِرُونَۙ (39) اِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍۚ (40) وَمَا
هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍۜ قَلِيلًا مَا تُؤْمِنُونَۙ (41) وَلَا بِقَوْلِ كَاهِنٍۜ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَۜ (42)
تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ (43) وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِۙ (44) لَاَخَذْنَا مِنْهُ
بِالْيَمِينِۙ (45) ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَۚ (46) فَمَا مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ (47)
وَاِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ (48) وَاِنَّا لَنَعْلَمُ اَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ (49) وَاِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى
الْكَافِرِينَ (50) وَاِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ (51) فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ (52)

38-52: Görebildiklerinize ve göremediklerinize yemin ederim ki, bu Kur'an, hiç şüphesiz çok şerefli bir elçinin Allah'tan alıp tebliğ ettiği sözüdür. O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir. Eğer Peygamber bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı. Şüphesiz Kur'an, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir öğüttür. Şüphesiz Biz, içinizden yalanlayanların olduğunu elbette biliyoruz. Şüphesiz Kur'an, kâfirler için mutlaka bir pişmanlık sebebidir. Şüphesiz Kur'an, gerçek kesin bilgidir. O hâlde sen, yüce Rabbinin adıyla tespih et.

Açıklama

Hesap ve ahiret gününe yoğunlaşması itibariyle bu sûre de, içerik bakımından bu aşamadaki sûrelerin kapsamına dâhildir. Ama bu kısa sûreyi şekil ve içerik bakımından bu aşamadaki diğer sûrelerden ayırt eden mümeyyiz vasıf, tıpkı (birinci ciltte ele aldığımız) ikinci aşamadaki sûreler gibi ahiret ve kıyamet sahnelerine yoğunlaşmış olmasıdır. Daha önceki bir değerlendirme notumuzda da ifade ettiğimiz gibi, bu sûrelerde söz konusu

olan tekrar, muhatap farklılığına dayanmaktadır. Zira peygamberliğin dördüncü ve beşinci yıllarını kapsayan ikinci aşamada Kur'an hitabının muhatapları Kureyş müşrikleri idiler ve Kur'an onlara kıyamet ve hesap günü sahnelerini anlatarak hitap etmişlerdi. Şimdi, yani peygamberliğin onuncu yılından on dördüncü yılına kadar süren dört senelik bu altıncı aşamada ise artık Kur'an hitabının muhatabı sadece Kureyş müşrikleri değil, onlara ilaveten Mekke dışındaki Arap kabileleri ve Medine'de yeni Müslüman olmuş kimselerdirler. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, iletişim ve yayın araçlarının mevcut olmadığı o dönemlerde daveti yaymanın tek mümkün yolu, daha önce indirilmiş olan aynı hususların tekrar edilmesi idi. Birinci ve ikinci aşamada Kur'an'ın nüzulüne şahit olmuş ve o aşamaları yaşamış olan ilk Müslümanların büyük bölümü Habeşistan'a hicret etmişlerdi ve Hz. Peygamber'in yanında Ebubekir, Ömer, Ali gibi sayılı birkaç kişi kalmıştı. Bu sebeple de muhasaradan sonra Muhammedî davetin Arap kabilelerine yönelik olarak yeniden başlaması, davete bir tür "tekrar" tabiatı kazandırmıştı. Bununla beraber davetin temel prensipleri yine aynı idi: Tevhid, nübüvvet, diriliş. Bu aşamada anlatılan kıssalar ise, Arap geleneğinden, özellikle de Mekke dışındaki Arap kabilelerinin geleneklerinde tevarüs edilen kıssalardan oluşmaktaydı. Yani bu aşamada anlatılan kıssalar, bu kabilelerin çokça duymuş oldukları Ad, Semud ve Firavun kıssaları olacaktı. Bu kıssalar bu aşamada, durumun gereği olarak merkezi bir yoğunlukta yer bulacaktı.

79- ME'ÂRİC SÛRESİ

سورة المعارج

Bu sûrenin indiriliş sebebi olarak zikredilen tek rivayet; sûrenin ilk ayetinin, *"Allah'ım! Eğer bu Muhammed'in söyledikleri doğru ise, başımıza gökten taş yağdır"* şeklinde dua eden Nadr b. el-Haris hakkında indirildiğini söyleyen rivayettir. Bir diğer rivayette ise özet olarak, bu sûrenin 38-39. ayetlerinde yer alan *"Onlardan her biri nimet dolu cennetlere gireceğini mi sanıyor"* ifadelerinin, Hz. Peygamber'in çevresinde Kur'an dinleyen ve cennete girmeyi arzulayan mü'minlere bakıp da "Eğer bu adamlar cennete girecek olursalar biz onlardan çok daha önce gireriz" diyen Kureyşli müşriklere cevap olarak indirildiği söylenir.

Daha önce defalarca ifade ettiğimiz gibi, belli bir sebep hakkında indirilmiş olduğu söylenen ayetlerin çoğunluğunun gerçekten de o sebep hakkında indirildiğini kanıtlayacak herhangi bir şey yoktur. Bunu tescil edecek herhangi bir şey söz konusu değildir. Aksine, bu hususta elde olan ve söylenebilecek olan tek şey, daha sonraki yüzyıllarda Kur'an'ı anlamak isteyen kimselerin sahabe veya tabiin âlimlerine bu konuda, yani bu ayetlerin indirilmiş olabilecekleri olaylar hakkında sorular sorduklarını tespit etmektir. Bu çerçevede bu kimselerin, "falan ayet falan olay hakkında indirildi" şeklindeki ifadeleri, işin kesinlikle o şekilde olduğunu zorunlu olarak ifade etmez. Buradan anlaşılabilecek yegâne şey, Kur'an'ın parçalar halinde ve yaşanan olaylara göre indirilmiş olmasına binaen, o ayetin o olay ışığında anlaşılabileceğinden ibarettir. Nitekim bugün elimizde mushaf olarak okuduğumuz Kur'an birçok sûreden oluşmaktadır ve birçok konuyu ele almaktadır. Ayrıca bu kitabın anlattığı konular birbiri üzerine mebnidir, yani bir bölümde anlatılmış olan bir konu, kendine has bir bağlamı olan bir başka bölümdeki konu ile irtibatlıdır. Dolayısıyla ayetlerin veya bazı ayet parçalarının belli bir olay hakkında indirilmiş olduğu söylendiğinde, aslında o ayetlerin belli bir bağlam içerisinde yer aldığı

unutulmamalıdır ki çoğunlukla ayetleri o bağlamdan ayırmak ve ilişkilendirildikleri sebeb-i nüzul rivayeti ile irtibatlandırmak mümkün değildir. Bu sebeple Kur'an'ı anlama noktasında esas olan şey, "bağlam"dır. Sebeb-i nüzul olarak aktarılan rivayetlerin faydası ise, bu rivayetlerin bize siret-i nebevinin hangi aşamasında, hangi noktasında indirilmiş olduklarını anlama hususunda yardımcı olmalarıdır. Surelerin indirilişi ile ilgili olarak ise işin başında ve sonunda itimat edilecek temel kaynak, bağlamdır.[240]

1- Birisi, gökyüzünün hâkimi olan Allah tarafından kâfirlere kesinlikle inecek olan ve hiç kimsenin uzaklaştıramayacağı azabı sordu

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ (1) لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ (2) مِنَ اللهِ ذِي الْمَعَارِجِ (3) تَعْرُجُ الْمَلَئِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ (4) فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا (5) إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا (6) وَنَرَيهُ قَرِيبًا (7)

Bismillahirrahmanirrahim

1-7: Soran birisi, gökyüzünün hâkimi olan Allah tarafından kâfirlere kesinlikle inecek olan ve hiç kimsenin uzaklaştıramayacağı azabı sordu. Melekler ve Ruh (Cebrail) ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir. (İlahi makamın yüceliğinden kinaye) (Ey Muhammed!) Sen (halkının eziyetlerine ve kıyameti inkâr etmelerine) güzel bir şekilde sabret. Şüphesiz onlar o azabı uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz.

2- O gün günahkâr olan kişi kurtulmak için oğullarını, karısını, ... fidye olarak versin de, kendisini kurtarsın.

يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ (8) وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ (9) وَلَا يَسْئَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا (10) يُبَصَّرُونَهُمْ يَوَدُّ الْمُجْرِمُ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بِبَنِيهِ (11) وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ (12) وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُئْوِيهِ (13) وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ (14) كَلَّا إِنَّهَا لَظَى (15) نَزَّاعَةً لِلشَّوَى (16) تَدْعُوا مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى (17) وَجَمَعَ فَأَوْعَى (18)

8-18: Göğün, erimiş maden gibi ve dağların atılmış renkli yün gibi olacağı günü hatırla. O gün hiçbir samimi dost, dostunu sormaz. Birbirlerine gösterilirler. Günahkâr kimse ister ki, o günün azabından kurtulmak

240 Bu söylediğimiz, özellikle Mekkî Kur'an için daha çok geçerlidir. Esbab-ı Nüzul'ün Medenî Kur'an ile ilişkisini ise yeri geldiğinde ele alacağız.

için oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde bulunanların hepsini fidye olarak versin de, kendisini kurtarsın. Hayır, ne mümkün! Şüphesiz cehennem, derileri kavurup çıkaran alevli ateştir. O, hakka sırt çevireni ve imandan yüz çevireni; servet toplayıp yığanı kendine çağırır.

3- Mü'minin hasletleri... Kıyamet sahnesi

اِنَّ الْاِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا (19) اِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا (20) وَاِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ
مَنُوعًا (21) اِلَّا الْمُصَلِّينَ (22) اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَآئِمُونَ (23) وَالَّذِينَ
فِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ (24) لِلسَّآئِلِ وَالْمَحْرُومِ (25) وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ
الدِّينِ (26) وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ (27) اِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ
مَأْمُونٍ (28) وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ (29) اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ (30) فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَآءَ ذٰلِكَ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ
(31) وَالَّذِينَ هُمْ لِاَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ (32) وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَاتِهِمْ قَآئِمُونَ
(33) وَالَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (34) اُولٰئِكَ فِى جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ (35)

19-35: Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanır. Ona bir hayır dokunduğunda da eli sıkıdır. Ancak, namaz kılanlar başka. Onlar, namazlarına devam eden kimselerdir. Onlar, mallarında; isteyenler ve isteyemeyip mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir. Onlar, ceza gününü tasdik eden kimselerdir. Onlar, Rablerinin azabından korkan kimselerdir. Çünkü Rablerinin azabından emin olunamaz.[241] Onlar, mahrem yerlerini koruyan kimselerdir. Ancak eşleri yahut sahip oldukları cariyeleri başka! Çünkü onlar eşleri ve cariyeleri ile olan ilişkileri konusunda kınanmazlar. Kim bunun ötesini isterse, işte onlar sınırı aşan kimselerdir. Onlar, emanetlerini ve verdikleri sözü gözeten kimselerdir. Onlar, şahitliklerini dosdoğru yapan kimselerdir. Onlar, namazlarını titizlikle koruyan kimselerdir. İşte onlar cennetlerde ikram göreceklerdir.

4- Yoksa onların her biri nimet dolu cennetlere gireceklerini mi ümit ediyorlar

فَمَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا قِبَلَكَ مُهْطِعِينَ (36) عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ (37)

241 Yani onlar Allah'ın azabından her daim korkarlar, çünkü sözü edilen şeyleri yapmak onları azaptan nihai olarak kurtaracak şeyler değildir. Bu sebeple de, bu güzel davranışları yaptıktan sonra, kendilerini azaba müstahak kılacak diğer bazı davranışları yapacak olmaktan çekinir, böyle bir şeyden her zaman korkarlar.

اَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ اَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ (38) كَلَّآ اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ (39) فَلَآ اُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشَارِقِ وَالْمَغَارِبِ اِنَّا لَقَادِرُونَ (40) عَلٰٓى اَنْ نُبَدِّلَ خَيْرًا مِنْهُمْ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ (41)

36-41: Şimdi, inkâr edenlere ne oluyor ki, boyunlarını uzatarak (bakışlarını sana doğru yönlendirerek) alay etmek için sağdan soldan gruplar hâlinde sana doğru koşuyorlar? Onlardan her biri nimet cennetine sokulacağını mı umuyor? Hayır, ne mümkün! Şüphesiz Biz onları kendilerinin de bildikleri şeyden, bir damla sudan yarattık. Doğuların ve Batıların[242] Rabbine yemin ederim ki, şüphesiz onların yerine daha iyilerini getirmeye Bizim gücümüz yeter. Bizim önümüze geçilemez.

5- Sonuç: Bırak, uyarıldıkları güne kadar eğlenip oyalansınlar

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِى يُوعَدُونَ (42) يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ سِرَاعًا كَاَنَّهُمْ اِلٰى نُصُبٍ يُوفِضُونَ (43) خَاشِعَةً اَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِى كَانُوا يُوعَدُونَ (44)

42-44: Sen onları bırak, uyarıldıkları günlerine kavuşuncaya kadar batıl inançlarına dalsınlar ve oynasınlar. Dikili putlara akın akın gidercesine, gözleri inmiş, kendilerini zillet kaplamış bir hâlde mezarlarından süratle çıkacakları o günü hatırla! İşte o, uyarıldıkları gündür.

Açıklama

Mekke'de bulunan Muhammedî davetin düşmanları, bu davetin tevhid, nübüvvet ve yeniden diriliş olarak ifade edebileceğimiz üç ana prensip üzerine dayanan akide/inanç sistemine itiraz etmekteydiler.

Hz. Muhammed'in peygamberliğine yönelik itirazları, kendilerince birkaç delile dayanıyordu. Bunlardan ilki Hz. Muhammed'in kendileri gibi yiyip içen bir beşer olması, Musa, İsa vb. önceki peygamberlerin yaptığı gibi onlara mucizeler getirmemesiydi. Ancak bu deliller Kur'an'ın onları akıllarını kullanmaya, kendi yaratılışları ve kâinatın mükemmel düzeni üzerinde kafa yormaya yönelik çağrısı karşısında zayıf kalıyordu. Bu zayıflığa rağmen onlar yine de Hz. Peygamber'e inanmayıp onu Kur'an'ı uydu-

242 Güneş her gün ufukta kendine has bir noktadan doğar ve kendine has bir noktadan batar, doğudan batıya doğru görünür bir şekilde hareket eder. Burada doğuların ve batıların Rabbine yemin edilmesi konu açısından gayet münasiptir. Zira Allah'ın insanları yeniden diriltmeye olan kudreti, tıpkı O'nun güneşi her gün doğurup sonra tekrar batırması ve tekrar doğurmasına kudretinin yetmesi gibidir.

rup Allah'a iftira olarak isnat etmekle suçlama noktasında ısrar etmeleri üzerine Kur'an da onlara, içerdiği sûrelerin bir benzerini getirmeleri, hatta bir tek sûre ortaya koymaları şeklinde meydan okudu, fakat onlar bu meydan okumaya cevap veremedi ve aciz kaldılar.

Müşriklerin tevhid inancına, yani Allah'a herhangi bir ortak koşmanın reddedilmesine yönelik itirazları ise, Hz. Muhammed'in onca ilahı reddedip onların yerine tek bir ilaha kulluk etme çağrısında bulunmasına şaşırmak ve bunu yadırgamak şeklindeydi. Bu noktada da Kur'an'ın onlara cevabı çok net idi ve cevap olarak söyleyebildikleri tek şey, atalarının izinde yürüdükleri olmuştu.

Üçüncü ilke olan diriliş, hesap ve ceza ilkesine itirazları ise iki şekildeydi. Birincisi, çürümüş kemiklerin tekrar diriltilmesinin imkânsız olduğunu söylemeleri idi. Bilindiği gibi bir şeyin imkânsız olduğunu söylemek, ancak elde bir tecrübe ya da ortada açık bir çelişki varsa, delil teşkil edebilir. İkinci itiraz noktaları ise, Hz. Peygamber'den davasını ispat etmek üzere, iddia ettiği şeyi gerçekleştirmesini, yani ölmüş insanları diriltmesini istemeleriydi. Akli cedelde böyle bir şey doğru değildir, çünkü iddia sahibi, iddiasının aklen mümkün olduğunu ispat etmekle yükümlüdür, onu somut bir şekilde ortaya koymak ya da gerçekleştirmekle değil! İddianın karşıtlarının yapmaları gereken şey ise, bu iddiayı çürütecek veya zayıf düşürecek akli deliller sunmalarıdır. Kureyşliler böyle bir cevap verememiş oldukları için, kimsenin yerine getiremeyeceğini bildikleri şeyleri istemeye sarıldılar ve Hz. Peygamber'e "kıyametin ne zaman kopacağını, dirilişin ne zaman olacağını" sormaya başladılar. Bu sorular bazen de meydan okuyucu bir şekle bürünüyor, "kıyametin derhal kopmasını isteyen bir dile" dönüşüyordu. Oysa kıyamet denen şey sadece belli bir olaydan ibaret olmayıp, burada asıl fikir, hesap ve ceza fikri, yani insanın kendi davranışlarının sorumluluğunu taşıması düşüncesi idi. Dolayısıyla dirilişi inkâr edenler aslında yaptıkları kötü davranışların sorumluluğundan kaçmakta, kötülüklerini telafi edecek iyi ameller yapmaya yanaşmamaktaydılar.

İşte bu nedenle Muhammedî davet ile hasımları arasında diriliş ve ahiret konusunda cereyan eden tartışma oldukça ateşliydi ve konu sadece metafizikle değil, aynı zamanda dünya ile de ilgiliydi. Kur'an'ın bu aşamada indirilen sûrelere göre daha kısa hacimli olan bu gruptaki sûrelerindeki söylemin merkezini işte bu tartışma teşkil etmektedir.

Şimdi bu noktadan hareketle, incelemekte olduğumuz sûreyi ele alalım:

1-Sûre önce, Allah'ın müşriklere vaat ettiği azabın kıyamet gününde gerçekleşmesinin kaçınılmaz ve kesin olduğunu vurgulayarak başlıyor. Onların kıyamet gününü, yani dünyadaki düzenin bozulmasını acele bir şekilde istemeleri ise, dünyadaki düzenin bozulmasının, yani dünya zamanının tükenmesinin beşeri ölçülere göre değerlendirilebileceği şeklindeki temelsiz inanç ve düşüncelerinden kaynaklanmaktaydı. Sûre onların bu durumlarını örneklendirmek için, emirleri ülkesinin dört bir yanında geçerli olan bir kral misalini veriyor. Kralın ülkesi alabildiğince geniş olunca, onun emirlerini ülkenin dört bir yanına ulaştıran görevlilerin de (o günkü iletişim araçları ile düşünüldüğünde) uzun bir zamana ihtiyaç duyacakları ortadadır. İşte kralın emirlerini ülkenin dört bir yanına ulaştıran bu görevlileri meleklere benzetecek olursak, o zaman meleklerin ilahî âleme yükselmeleri, dünya günleri ile hesaplandığında elli bin seneye denk gelecek uzunlukta bir gün boyunca sürüyor olmalıdır. Bu benzetmeden ortaya çıkmaktadır ki Allah tarafından karara bağlanmış ve gerçekleşeceği bildirilmiş olan kıyamet olayının melekler tarafından yapılması da, gerçekten uzun bir zamanı gerektirmektedir.[243] Bu durumda Peygamber'in Kureyşlilerin meydan okuyucu mantıklarına boyun eğmemesi, kıyametin tarihini öğrenmeye yönelik taleplerini dikkate almaması gerekmektedir. Yapması gereken şey güzelce sabretmektir. Muhammedî davetin hasımları kıyametle aralarındaki zamansal mesafeyi kendi beşeri ölçüleri ile mukayese ediyorlar ve bu sürenin gerçekten çok uzun olduğunu düşünüyorlardı. Bu nedenle de, tıpkı kanatın yaratılışının oldukça uzak bir ufukta belli belirsiz bir şey olması gibi kıyametin de diğer bir ufukta kaybolan belli belirsiz bir şey olduğunu düşünüyorlardı.

2- Kıyamet günü, zaman da dâhil olmak üzere tüm âlemin yok oluşunun ardından dirilişin gerçekleşeceği gündür. Bu yok oluşa dair Kur'an'ın anlattığı sahnelerden bazıları şöyledir; Gökyüzünü bir arada tutan çekim gücü yok olur ve bütün Sema paramparça olur. Dağlar sert ve güçlü yapılarını, özelliklerini kaybederler ve çırpılıp dağıtılmış yün gibi uçuşurlar. İnsanlar ise müthiş bir dehşete kapılırlar. Kimse kendisine yol gösterecek veya kendisini rahatlatacak, kurtaracak bir yakın ya da eş-dost, yardımcı bulamaz. Kendisini korkunç bir azabın beklediği günahkâr kimse o gün akrabalarını ve arkadaşlarını görmez olur; hatta elinden gelse eşini, dos-

243 Câbirî'nin burada yaptığı yorum gerçekten metnin doğasına ve iniş ortamına çok yabancı ve son derece romantiktir. Burada onun söylediklerinden, adeta Allah'ın müşriklere, "*Kıyametin acele kopmasını istiyorsunuz, ama bu işler biraz zaman alıyor*" gibi bir hitapta bulunduğu anlaşılmaktadır ki, kanaatimizce bunun, ayetin anlattığı konu ile uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Birçok ayette yaptığı benzer tarzdaki yorumlara katılmadığımız halde, buradaki yorumuna böyle bir not düşmekten kendimizi alamadık. (Çev.)

tunu, evlatlarını, yeryüzündeki herkesi feda edip buna karşılık kendini o azaptan kurtarmak ister. Ama heyhat! Cehennem ateşi onu beklemektedir; o ve onun gibi Muhammedî davete düşmanlık eden, bütün malını servetini bu davete düşmanlık uğrunda seferber eden bu kimseler alınlarından tutulacak ve o cehennem ateşine atılacaklardır.

3- İşte insanın, Allah tarafından kendisine nakşedilmiş olan tabiatı/yaratılışı budur; başına bir kötülük gelince hemen feryadı basar, figan eder ve korkar, ama başına bir hayır, bolluk ve bereket geldiğinde ise pinti kesilir, zayıfları ve muhtaçları görmez, umursamaz olur. Müşriklerin hayat tarzı ve gidişatları işte budur. Her daim Allah'a kulluğa devam eden, muhtaç ve yoksullara sadaka veren mü'minlerin hayat tarzları ve gidişatları ise böyle değildir. Onlar sahip oldukları mallarla övünmezler, birbirilerine üstünlük taslamaz ve zayıf, yoksul kimselere minnet etmezler. Aksine onlar sadakaları şöyle bir şuur ve bilinç ile yaparlar: Mallarında isteyene ve isteyemediği için mahrum kalan garibana hak vardır, ahiret gününe ve hesaba iman ederler, Allah'ın azabına maruz kalmaktan korkar, endişe ederler, kulluk vazifelerinde herhangi bir kusur etmekten ve bu kusur nedeniyle cezaya maruz kalmaktan korkarlar. Sadece bununla da kalmazlar, buna ilaveten bu mü'minlerin şöyle hasletleri de vardır: Onlar zina etmezler, yaptıkları ahitleri, sözleşmeleri bozmazlar, emanete ihanet etmezler, hakka şahitlik etmekten asla kaçınmazlar, namazlarında asla gevşeklik göstermezler. İşte bu mü'minlerin varacakları yer cennettir ve onlar orada büyük bir izzet-i ikam içinde konaklayacaklardır.

4- O halde kâfirler neden Hz. Peygamber'in çevresinde oturmakta ve o kendilerine Allah'tan vahyedilen ayetleri okurken gözlerini ona dikip bakmaktadırlar? Yoksa onların her biri cennete girmeyi mi arzulamaktadırlar? Oysa bu nasıl olur?! Ne hakla böyle bir şeye tamah edebilirler?! Sırf mü'minler gibi, ana rahmindeki bir damla sudan yaratılmış olmaları nedeniyle cennet nimetlerinde de onlara ortak olmaları mümkün müdür? Yoksa onlar kendilerini mü'minlerden daha asil ve daha yüce konumda mı görmektedirler? Hayır, durum kesinlikle onların zannettikleri gibi değildir! Cennete gitmek salih ameller işlemeye bağlı bir sonuçtur. Yoksa müşrikler, dünyanın bekası için kendi varlıklarının zorunlu olduğunu mu düşünmektedirler?! Kendilerini vazgeçilmez kimseler olarak mı görmektedirler?! Hayır, doğrusu onların varlıkları hiç de zorunlu ve vazgeçilmez değildir! Dolayısıyla herhangi bir salih amel işlemeden cennete girmeyi arzulamak ve beklemek gibi bir hakları da söz konusu değildir. Allah onları helak edip yerlerine onlardan daha hayırlı kimseler yaratmaya pekâlâ kadirdir!

5- Bu müşrikler kendilerini dünyaya kaptırmış ve ona aldanmış kimselerdir. O yüzden Peygamber onları bu oyun ve eğlenceleri ile baş başa bırakmalıdır; kendilerine vaat edilen kıyamet ve diriliş günü, kabirlerinden diriltilip çıkacakları ve korkuyla birbirleri ile yarışır vaziyette hesap yerine koşturacakları, gözleri fal taşı gibi açılmış ve yüzleri zillet içerisinde olacakları o hesap gününe dek bu oyalanmalarına devam etsinler! İşte onlara vaat edilen o kıyamet ve hesap günü böyle bir gün olacaktır!

80- NEBE SÛRESİ
سورة النبأ

Bu sûre ile ilgili olarak aktarılan yegâne şey, sûrenin Mekkî olduğu ve nüzul sıralamasındaki yerinin 72 ila 80 arasında olduğudur. Bu sûreyi ve buna yakın diğer sûreleri peygamberliğin başlangıcındaki yıllara nispet eden rivayetler ise, bu sûrelerin o dönemde indirilen sûrelerle içerik olarak arz ettikleri bazı benzerlik noktaları dışında hiçbir haklılık payına sahip değildirler. Daha önce açıkladığımız üzere bu benzerlik hususunda mutlaka göz önünde bulundurmamız gereken şey, söz konusu sûrelerin muhataplarının farklı olmasıdır. Bu rivayetlerden birinde İbn Abbas şöyle demektedir;

"Kur'an ayetleri indirildiği zaman Kureyşliler otururlar ve aralarında konuşurlardı; içlerinden bazıları Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'i doğrularken diğer bazıları bunları yalanlardır. Bunun üzerine de "*Birbirlerine neyi soruyorlar?!*" ayeti indirildi.

Bu rivayette geçen "Kureyşlilerin oturup Kur'an hakkında konuşuyor olmaları" hususu, bu sûrelerin tam da bu sebeple indirilmiş olduğuna dair delil teşkil etmez. Zira Kureyşlilerin Hz. Peygamber ve Kur'an hakkında konuşmaları ve diğer benzer konularda yaptıkları konuşma ve tartışmalar onların temel özellikleri arasında olup, Hz. Peygamber'in peygamberlik görevine başlamasından Mekke'nin fethedilmesine kadar devam eden genel bir tutumdur.

1- Mukaddime: Büyük haberi soruyorlar!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ (1) عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ (2) اَلَّذِى هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ (3) كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (4) ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Birbirlerine neyi soruyorlar? Üzerinde anlaşmazlığa düştükleri büyük haberi (Kıyametin kopmasını)[244] *mi? Hayır, ileride bilecekler. Yine hayır; ileride bilecekler.*

2- Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı?

اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًا (6) وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا (7) وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجًا (8) وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا (9) وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا (10) وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا (11) وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا (12) وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا (13) وَاَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَآءً ثَجَّاجًا (14) لِنُخْرِجَ بِهٖ حَبًّا وَنَبَاتًا (15) وَجَنَّاتٍ اَلْفَافًا (16) اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا (17)

6-17: Biz, yeryüzünü adeta bir döşek, dağları da birer kazık gibi yapmadık mı? Sizleri erkekli-dişili eşler hâlinde yarattık. Uykunuzu bir dinlenme ve rahat sebebi kıldık. Geceyi sizi örten bir elbise yaptık. Gündüzü de geçimi temini için çalışma zamanı kıldık. Üstünüze, zamanın tesirlerinden etkilenmeyen yedi sağlam gök bina ettik. Alev alev yanan aydınlatıcı ve ısıtıcı bir kandil olarak Güneş'i yarattık. Taneler, bitkiler, sık ağaçlıklı bostanlar, sarmaş dolaş bahçeler çıkaralım diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan bardaktan boşanırcasına şarıl şarıl yağmur yağdırdık. Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir. (Surenin başında sorulan soruların cevabı işte budur!)

3- Cehennem azabı ve cennet nimetleri

يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَتَاْتُونَ اَفْوَاجًا (18) وَفُتِحَتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا (19) وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا (20) اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا (21) لِلطَّاغِينَ مَاٰبًا (22) لّٰبِثِينَ فِيهَآ اَحْقَابًا (23) لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا (24) اِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا (25) جَزَآءً وِفَاقًا (26) اِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا (27) وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا

244 Bazı müfessirler burada geçen "büyük haber" ifadesini "peygamberlik" olarak tefsir etmişlerdir. Bu durumda ayetin anlamı şöyle olur: "Kureyşliler Hz. Muhammed'in gerçekten peygamber olup olmadığı hususunda mı birbirlerine sorular soruyorlar?!" Oysa ayetin bağlamı buradaki konunun "diriliş" konusu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira "onlar ilerde bilecekler" ifadesi buna delalet etmektedir. Burada şöyle denilmektedir; "Hayır, onlar kesinlikle sordukları, vukuunu bekledikleri o olayın, kıyamet olayının ne olduğunu yakında çok iyi bilecekler!" Bu konuda ihtilaf etmeleri hususu ise, içlerinden bazılarının kıyameti kesin olarak inkâr etmeleri, diğer bazılarının ise bu konuda tereddüt veya şüphe içinde olmaları anlamına gelmektedir. Nitekim Kureyşlilerin bu hususdaki şaşkınlıklarına daha önce de işaret edilmişti. Kaldı ki devamında gelen ayetler ayrışma gününden söz etmekte ve o günün bir mîkât, yani belirlenmiş bir vaat günü olduğunu ifade etmektedirler.

كِذَّابًا (28) وَكُلَّ شَيْءٍ اَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا (29) فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ اِلَّا عَذَابًا (30) اِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا (31) حَدَآئِقَ وَاَعْنَابًا (32) وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًا (33) وَكَأْسًا دِهَاقًا (34) لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا (35) جَزَآءً مِنْ رَبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا (36) رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا (37) يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا (38)

18-38: Bu, sûra üfürüleceği gün gerçekleşir ve siz bölük bölük gelirsiniz. Gök açılır ve kapı kapı olur. Dağlar yürütülür, serap gibi hızlı hareket eder hâle gelir. Şüphesiz işte o gün cehennem, bir gözetleme yeridir; azgınlar için, içinde çağlar boyu kalacakları bir dönüş yeridir. Orada ne bir serinlik ve ne de içecek bir şey tadacaklar! Ancak, uygun bir ceza olarak kaynar su ve irin içecekler. Çünkü onlar hesaba çekilmeyi ummuyorlardı. Âyetlerimizi de alabildiğine yalanlamışlardı. Biz ise, her şeyi bir kitapta (Levh-i Mahfız'da/İlahî ilimde) tamamıyla sayıp tespit ettik. Kâfirlere şöyle denilir: "Şimdi tadın. Artık bundan sonra yalnızca azabınızı artıracağız." Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir kurtuluş, bahçeler, üzümler, kendileriyle bir yaşta, göğüsleri çıkmış genç kızlar ve dolu dolu kadehler vardır. Orada ne bir boş söz işitirler, ne de bir yalan. Bunlar kendilerine; Rabbinden, göklerin ve yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbinden, Rahman'dan bir mükâfat, yeterli bir ihsan olarak verilmiştir. Onlar, Ruh'un (Cebrail'in) ve meleklerin saf duracakları gün Allah'a hitap edemeyeceklerdir. Sadece Rahman'ın izin vereceği ve doğru söyleyecek olan kimseler konuşabilecektir. Başka kimse o gün Allah'ın huzurunda onunla konuşmaya cüret edemeyecektir.

4- Sonuç: Sizi yakın bir azap konusunda uyarmış bulunuyoruz

ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ اِلٰى رَبِّهٖ مَاٰبًا (39) اِنَّآ اَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِى كُنْتُ تُرَابًا (40)

39-40: İşte bu, hak olan gündür. Artık dileyen kimse Rabbine ulaşturan bir yol tutar. Şüphesiz Biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve sizin gibi inkârcı kimselerin, "Keşke toprak olsaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık.

Açıklama

1- Bu sûrenin konusu, bizzat mukaddime bölümündeki ifadelerinin açıkça beyan ettiği üzere, "diriliş" konusudur. Daha önceki sûreler, dirilişi inkâr eden ve meydan okurcasına bu dirilişin bir an önce gerçekleştiril-

mesini isteyen müşriklere cevaplar vermiş ve bu şekilde dirilişi inkâr eden kimselerin sonlarının cehennem olacağını, buna karşılık mü'minlerin sonlarının ise cennet olacağını haber vermişlerdi. Ayrıca o sûreler, cennete girmenin gerektirdiği hasletleri ve diğer şeyleri de sayıp dökmüşlerdi. Bu sûre ise, dirilişi imkân açısından ele alan bu açıdan onu inkâr eden, yani mümkün görmeyen inkârcılara, Allah'ın şu dünyada yapmış olduğu bütün fiillerin, O'nun muazzam yaratıcılığının bu inkârcıların gözlerinin önünde olduğunu ve bütün bunların dirilişin imkânını kanıtlayan deliller olduğunu beyan etmektedir.

2- Yeryüzünden gökyüzüne, gecesinden gündüzüne, nehrinden dağına ve ovasına, yağmurundan bulutuna ve daha nice nice şeylere varıncaya dek şu muazzam kâinatta var olan bütün parçalar Allah tarafından yaratılmışlardır ve Allah bütün bunları belli bir gayeye matuf olarak muhteşem bir düzen ve irtibat halinde yaratmıştır. Peki, bütün bunları gören ve kabul eden müşrikler neden Allah'ın bu evrenin sonlanması ve içindeki insanların yeniden dirilmeleri için belirli bir süre tayin etmiş olmasını, mü'min ile müşrik arasında, zalim ile mazlum arasında hesabın görüleceği ve hükmün verileceği, bütün insanların dünyadaki amellerine göre hesaba çekilecekleri bir başka dünya/âlem kurulacak olmasını kabul etmezler?! Kaldı ki böyle bir hesap ve hüküm günü olmaz ise, bu dünya hayatı tamamen anlamsız olacaktır: Çünkü böyle bir durumda dünyada hak ile batıl arasında bir fark kalmayacak, ikisi birbirine eşit olacaktır!

3- O hüküm ve hesap günü geldiğinde sura üfürülür ve kıyamet kopar, bütün âlem yok olur. Yer yarılır ve insanlar kabirlerinden gruplar halinde çıkarlar. Gökyüzü yarılıp açılır ve kapılar, gedikler haline gelir. Mekke'yi çevreleyen dağlar da dâhil olmak üzere bütün dağlar harekete geçer ve hızlıca hareket ederler. İşte o zaman cehennem, kendisini bekleyen azgınlar için kapılarını açar ki o kimseler dünyada yaptıklarının cezasını orada çeksinler. Aynı şekilde cennet de, kendileri için hazırlanmış olduğu mü'minlere kapılarını açar ve böylece mü'minler orada ödüllerini alırlar. Herkes cennette ve cehennemdeki hak ettiği yerini alır. Hiç kimse kendisine haksızlık yapıldığını iddia edemez, tartışmaya giremez, aksine o gün herkes sus pus olacaktır! Kimse Allah'la konuşma cüretinde bulunamayacaktır. Evet, bu sahnede Cebrail ve diğer bütün melekler ilahî huzurda saf saf dururlar ve Allah'ın kendilerine konuşma izni verdiği kimselerden başkası konuşamaz. Böyle bir izne bağlı olarak konuşanların sözleri ise doğru olur.

4- İşte Kur'an'ın uyarısını yaptığı "büyük haber" budur. Dolayısıyla

artık müşriklerden dileyen Allah'a doğru yola koyulur. İnkârda ısrar eden kâfirler ise, yaptıklarından dolayı hesaba çekilecekleri gün pişman olacaklar ve keşke dünyada bir toprak parçası olsaydık diye temenni edeceklerdir.

81- NÂZİ'ÂT SÛRESİ

سورة النازعات

Bu sûrede yer alan bazı ayetlerle ilgili olarak aktarılan rivayetler içerisinden bir tanesi şöyledir:

Bu sûrenin 10. ayetinde yer alan "*Biz gerçekten gerisingeriye eski hâlimize mi döndürüleceğiz?*" ifadesi indirildiği zaman Kureyşli kâfirler şöyle dediler; "*Eğer ölümden sonra hayat varsa o zaman gerçekten hüsrana uğrarız*". Bunun üzerine de sûrenin 12. ayetinde yer alan "*Öyle ise bu hüsran dolu bir dönüştür*" *dediler*" ifadesi indirildi.

Bir diğer rivayette anlatıldığına göre ise, Hz. Peygamber'e kıyamet hakkında müşrikler birtakım sorular sorarlar ve bunun üzerine Yüce Allah tarafından, bu sûrenin 42-44. ayetlerinde yer almakta olan şu ifadeler indirilir; "*Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. Onu bilip söylemek nerede, sen nerede? Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine aittir.*"

Diğer taraftan nüzul sıralamasında bu sûrenin yeri 72 ila 81 arasında bulunurken, sûrenin Mekke'de indirilmiş olduğunda da ittifak vardır. Aynı zamanda bu sûre, Mekke'de indirilmiş olan son sûreler içerisinde yer almaktadır.

1- Kıyametin kopuş sahnesi: Sura birinci üfleniş ve ikinci üfleniş!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا (1) وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا (2) وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا (3) فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا (4) فَالْمُدَبِّرَاتِ اَمْرًا (5) يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ (6) تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ (7)

Bismillahirrahmanirrahim

1-7: (Gökyüzünün bir ufkundan diğer ufkuna) hareket edip (kaybolunceya kadar) süzülen yıldızlara, (sürekli hareket eden gök cisimlerine,)

semada yüzen yıldızlara, birbirinin önüne geçen bulutlara, doğan, batan (ve buna bağlı olarak gecenin, gündüzün, farklı mevsimlerin ve daha birçok kâinat hadisesinin meydana gelmesine sebep olan) yıldızlara yemin olsun ki[245] *sura ilk üflenip âlem yok olduğunda onu ikinci kez sura üfürülmesi takip edecek ve böylece sizler kabirlerinizden diriltilip çıkarılacak ve hesaba çekileceksiniz.*[246]

2- Şöyle derler: "Ne yani, biz şimdi cehennem çukuruna mı atılacağız?!"

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ (8) اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ (9) يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى الْحَافِرَةِ (10) ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً (11) قَالُوا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ (12) فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (13) فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ (14)

8-14: İşte o ikinci sura üfürüldüğü gün (müşriklerin) kalpleri endişe ve korku içinde şiddetle çarpacaktır. Onların gözleri zillet ve korku içinde aşağı dönecektir. Nitekim bu (müşrikler:) "Ne yani, biz şimdi cehennem çukuruna[247] *mı atılacağız?!" Hem de çürümüş kemiklere döndükten son-*

245 Müfessirlerin çoğunluğu buradaki yemin ifadelerinin, bizim de tercih ettiğimiz gibi, yıldızlara işaret etmelerinin muhtemel olduğunu ifade etmekte, fakat yine de bu yeminlerden maksadın melekler olduğu şeklindeki görüşe meyletmektedirler. Bu görüşün ağır basması esasen, İslam akidesinde meleklerin teşkil ettiği önemli yer ile ilişkilidir. Ancak biz birinci ihtimali tercih ettik, çünkü bu ayetler Kureyşlilere hitap etmektedir ve onlara, kendi dünyalarından, ufuklarından birtakım unsurlarla hitap etmektedir. Daha önce Yüce Allah'ın Güneş, gece, kuşluk vakti, fecr vakti ve benzeri kâinat olaylarına nasıl yeminler etmiş olduğunu görmüştük. Dikkat edilmesi gereken nokta, bu yemin edilen şeylerin o günün muhatap toplumu tarafından biliniyor olmaları ve Kur'an'ın bunlara yüklediği vasıfların o insanlar tarafından kabul ediliyor olmasıdır. Burada hedef, bir inanç ilkesi tesis etmek değil, hasmın tartışma açmayacağı ortak kabullerden deliller getirerek itikadı delillendirmektir ki, bu delil türü, gaibin şahide, yani bilinmeyenin bilinene kıyas edilmesi türünden bir delillendirmedir.

246 Müfessirler ve dil/nahiv âlimleri buradaki yemin ifadelerinin cevap kısmının hangi cümle olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Taberî konuyla ilgili görüşlerden bir kısmını derleyerek nakletmiş ve nihayetinde şöyle demiştir; "Bu konuda bize göre doğru olan görüş şudur: Burada yemin ifadesinin cevabı sözün akışından yeterince açık bir şekilde anlaşılıyor olduğu için zikredilmemiş, hazf edilmiştir." Yani yeminin ne olduğu bağlamdan, sözün akışından anlaşılmaktadır, dolayısıyla cevabı takdir etme (varsayma) kapısı açık bırakılmıştır. Biz ise yemin ifadesinin cevabının hazf edilmediğini, aksine zikredilmiş olduğunu ve bu cevabın "Sura ilk üflenip âlem yok olduğunda onu ikinci kez sura üfürülmesi takip edecek ve böylece sizler kabirlerinizden diriltilip çıkarılacak ve hesaba çekileceksiniz" (6 ve 7. ayetler) cümlesi olduğu kanaatindeyiz. Bu durumda burada gökyüzünün bir ufkundan diğer ufkuna hareket edip kayboluncaya kadar süzülen ve daha birçok özellikleri zikredilen yıldızlara yemin edilmiş olmakta ve bu yemin ile de, insanların sura üflenip kıyamet koptuktan sonra ikinci bir sura üflenme olayı ile yeniden diriltilip hesaba çekilecekleri vurgulanmaktadır. Yani burada yemin, diriliş gerçeğinin vurgulanması için yapılmıştır.

247 Müfessirler buradaki "hafire" kelimesini "hayat" olarak izah etmiş ve bu tür bir izahı İbn Abbas ve diğer birtakım âlimlere nispet etmişlerdir. Bu durumda anlam şöyle olmaktadır: Kureyşli bu yeniden diriliş inkârcıları, kendileri bu gün hayatta iken, "öldükten sonra diriltileceksiniz" denildiği zaman şöyle derler; Ne yani, bizler öldükten sonra tekrar eski ha-

ra, öyle mi? Öyle ise, ölümden sonraki bu yeniden diriliş, hüsran dolu bir dönüştür" dediler. Hâlbuki o, bir haykırıştan, sûr'a ikince kez üfürülmesinden ibarettir. Birdenbire kendilerini diriltilmiş olarak mahşerde buluverirler.

3- Firavun yalanladı ve isyan etti, Allah da onu dünya ve ahiret cezasıyla cezalandırdı

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى (15) اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (16) اِذْهَبْ
اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى (17) فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰٓى اَنْ تَزَكّٰى (18) وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ
فَتَخْشٰى (19) فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى (20) فَكَذَّبَ وَعَصٰى (21) ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى (22)
فَحَشَرَ فَنَادٰى (23) فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى (24) فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى
(25) اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى (26)

15-26: Musa'nın haberi sana gelmiş bulunmaktadır. Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde şöyle seslenmişti: "Haydi Firavun'a git! Çünkü o azmıştır. Ona de ki: İster misin küfür ve isyanından temizlenesin? Seni Rabbinin vahyine yönlendireyim de O'na karşı derinden saygı duyup korkasın!" Derken Musa ona en büyük mucizeyi (asasını) gösterdi. Fakat o, Musa'yı yalanladı ve ona karşı çıktı. Sonra sırt dönüp koşarak gitti. Hemen adamlarını (sihirbazlarını) topladı ve halkının huzurunda şöyle konuştu: "Ben, sizin en yüce Rabbinizim!" dedi. Allah onu, ibret verici şekilde hem bu sözüne, yani kendini ilah görmesine hem de Musa'yı yalanlamasına karşılık olarak cezalandırdı. Şüphesiz bunda Allah'tan sakınıp korkan kimseler için büyük bir ibret vardır.

4- Ey Mekkeliler! Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur.

ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَٓاءُ بَنٰيهَا (27) رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا (28) وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا
وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا (29) وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا (30) اَخْرَجَ مِنْهَا مَٓاءَهَا وَمَرْعٰيهَا

limize, yani ölümden önceki halimize, şu anda dünyadaki mevcut durumumuzdaki gibi bir duruma mı döneceğiz?" Nitekim Arap dilindeki kullanıma göre bir kişi gitmiş olduğu bir yerden geri geldiğinde "gerisin geri döndü" anlamında "ala hafiretihi" kelimesi kullanılır." Oysa bizim kanaatimize göre burada ayetin bağlamı, müşriklerin bu ifadelerinin, sura üfürüldüğü zaman içine düştükleri dehşet ve korku anında, kendilerini karşısında buldukları hesap ve cehennem sahnesi karşısında verilmiş bir tepki olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Demek ki bu ifade alaycı bir soru değil, dirilişten sonra gerçekleşen şeyler karşısında şaşkına dönmüş ve şoka girmiş olduklarını ve cehennem çukuruna (hafire) atılmak üzere olduklarını ifade eden bir cümledir. Burada hafire kelimesi kabir çukuru ile de ilgilidir. Cehennem çukuru onlar için, içinden henüz çıktıkları kabir çukurunun ardından ikinci bir çukur olacaktır, ama bu ilk çukur gibi değil, ateşten bir çukur olacaktır. Nitekim Tevrat'ta cehennemden kinaye olarak "çukur" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.

(31) وَالْجِبَالَ اَرْسٰىهَاۙ (32) مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْۜ (33)

27-33: (Ey Mekkeli müşrikler!) Sizi yaratmak mı daha zor, yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur. Onu yükseltmiş ve ona düzen ve ahenk vermiştir. O geceyi karanlık yaptı, ışığını da çıkardı. Ardından yeri düzenleyip döşedi. Ondan suyunu ve merasını çıkardı. Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi. Bütün bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir yarar kaynağı yaptı.

5- Hesap: Cennet ve Cehennem

فَاِذَا جَٓاءَتِ الطَّٓامَّةُ الْكُبْرٰى (34) يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰىۙ (35) وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرٰى (36) فَاَمَّا مَنْ طَغٰىۙ (37) وَاٰثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۙ (38) فَاِنَّ الْجَحِيمَ هِىَ الْمَأْوٰىۜ (39) وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰىۙ (40) فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِىَ الْمَأْوٰىۜ (41)

34-41: En büyük felaket (sura ikinci kez üfleniş) gerçekleştiği zaman, o gün, işte o hesap günü insan yaptıklarını hatırlar. Cehennem, görenler için apaçık bir şekilde gösterilir. Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır. Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsini arzularından alıkoyarsa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.

6- Sonuç: Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar! Oysa sen nereden onu bileceksin?!

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَاۜ (42) فِيمَ اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰىهَاۜ (43) اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰىهَاۜ (44) اِنَّمَٓا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰىهَاۜ (45) كَاَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُٓوا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰىهَا (46)

42-46: Sana, kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. (Onu bilip söylemek nerede, sen nerede?) Onun nihai bilgisi yalnız Rabbine aittir. Sen, ancak ondan korkanları uyarıcısın. Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada (ya da kabirlerinde) sadece bir akşam yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibi zannederler.

Açıklama

Mekkeli müşrikler yeniden dirilişi inkâr konusunu iyice adet edinmiş durumdaydılar. Daha önce açıklamış olduğumuz üzere İslam'ın inanç

sisteminde (akidesinde) yeniden diriliş ilkesi "sorumluluk" ilkesi üzerine kuruludur. Yani insanlar ahirette, dünyada yapmış oldukları fiillerden dolayı hesaba çekileceklerdir. Bu ilke, insanları dini ve ahlaki olarak frenleyen, kontrol altında tutan muazzam bir ilkedir. Amaç insanların zulüm ve benzeri kötü fiillerden uzaklaştırılması ve hayırlı davranışlara yönlendirilmesidir. Bu ise, Mekke'de kabile ve mal gücünü, otoritesini elinde bulunduran Kureyş müşriklerinin pek de işlerine gelmeyen bir durum arz etmektedir. İşte bu nedenle de, bu çift yönlü (kabilevî ve ekonomik) otoritelerini muhafaza edebilmek maksadıyla, İslam'ın ahiret ve yeniden diriliş inancını reddetmişler ve bu hususta delil olarak da; "İnsanın öldükten sonra toprakta çürümüş kemik yığınına dönüşeceğini, bütün bedeninin toprak olup gideceğini" söylemişler ve bu sözü adeta slogan haline getirip dillerine dolamışlardır. Yeniden dirilişi inkâr edenlerin İslam'dan önce ve sonraki temsilcilerine cevap olarak Fahreddin Râzî tefsirinde geniş cevaplar vermiş ve bu cevaplarında, "İnsan kıyamet günü yeniden diriltilecektir" ifadesinde "insan" kelimesinin anlamına yoğunlaşmıştır. Konuyla ilgili bir Eş'arî kelamcı ve filozofun görüşlerinin okuyucu tarafından bilinmesi açısından Râzî'den aşağıdaki satırları iktibas edeceğiz:

> Bil ki ayette kâfirlerin ileri sürdüğü bu şüphenin (İnsanın öldükten sonra çürümüş kemiklere dönüştüğü şeklindeki şüphenin) neticesi şuna varıp dayanmaktadır: Herkesin, "ben" diye işaret ettiği şey, şu görünen bünyedeki maddî varlıktır. Binaenaleyh insan öldüğü zaman, terkibi-dağılır-bozulur, dolayısıyla da, kâfire göre, şu sebeplerden ötürü, onu yeniden inşa etmek, iade etmek imkânsızdır:
>
> a) Bu yeniden dönen, var edilen insan, ancak ilk terkibine girdiği zaman, yeniden varlık âlemine gelen o ilk insan olur. Bunun olabileceğini söylemek ise, daha önce yok olan şeyin aynının iade edileceğini söylemek olur. Hâlbuki bu imkânsızdır. Çünkü yok olan bir şeyin, aynısı diye bir şey kalmaz. Binaenaleyh varlık âlemine, başka bir şey girdiğinde, "Bu giren, o yok olanın aynı mı, değil mi?" demek imkânsız olur.
>
> b) insanın bütün cüzleri toprak olmuş, dağılmış ve yeryüzündeki bütün sulara, havaya ve her şeye karışmıştır. Dolayısıyla bu cüzleri-parçaları, bu şeylerden seçip ayırmak imkânsızdır.
>
> c) Topraksal parçalar soğuk, kuru ve serttir.[248] Binaenaleyh mizacı gereği sıcak ve nemli olan insanın, bu topraksal parçalardan meydana gelmesi imkânsızdır. İşte öldükten sonra dirilişin olmayacağına, "Biz, çürüyüp dağılmış kemikler olduğumuz vakit mi diriltileceğiz" diyerek istidlalde bulunanların iddialarının izahı bunlardan ibarettir.

248 Kadim ilmi gelenekte kuruluk, soğukluk ve sertlik, cisimleri oluşturan dört unsurun, yani toprak, su, hava ve ateşin hususiyetlerindendirler.

Bunların bu şüphelerine şu şekillerde cevap verebiliriz:

1) En güçlü izaha göre biz, herkesin, "Ben" diye işaret ettiği şeyin, şu görünen bedeninden (cesedinden) ibaret olduğunu kabul etmiyoruz. Bunun yanlış olduğunun delili şu iki şeydir:

Birincisi, bu görünen insan heykelinin (bünyesinin) parçaları, her gün erimekte, yıpranmakta ve değişmektedir. Binaenaleyh her insanın "ben" diye işaret ettiği şey ise değişmemektedir. Değişen, değişmeyen şeyden başkadır.

İkincisi insan, zahirî ve batini unsurlarından gafil olduğu halde, kendisinin işte bu olduğu, insan olduğunu bilir. Hâlbuki hissedilen-bilinen şey, hissedilmeyen, bilinmeyen, gafil olunan şeyden başka bir şeydir. Aksi halde, aynı şey üzerinde, hem olumsuzluk, hem de olumluluk (yani hem bilme hem bilmeme) birleşmiş olur ki bu imkânsızdır. Binaenaleyh her insanın, "ben" diye işaret ettiği şeyin, insanın şu görünen heykeli olmadığı sabit olmuş olur. Şimdi burada şöyle üç ihtimal vardır:

a) Felsefecilerden ve Müslümanlardan büyük bir kesimin[249] benimsediği fikre göre, "insan" denilen şey, (nefis) kendi zatıyla kaim olan bir şeydir, ama ne maddedir, ne maddeye mensup bir şeydir.

b) "insan" denen şey, çözülebilen ve bozulabilen maddelere mahiyeti itibariyle ters olan bir şeydir ve madde içerisinde, tıpkı ateşin kömürde; yağın susamda; gülsuyunun da gülde bulunuşu gibi saklıdır. Binaenaleyh bu heykel (bünye) bozulduğunda, o cüzler, ya mutsuzluk yahut da mutluluk içerisinde canlı, akıllı ve müdrik bir şekilde ayrılır ve yaşamaya devam eder.

c) "Bu da, mahiyetleri açısından, o maddi cüzlere denk bir maddedir. Fakat bu, Allah'ın, varlık âleminde vücut bulduğu andan ömrünün sonuna kadar, hiç bir şeyini kaybetmeden bekasını ve devamını sağladığı şeydir. Ama diğer değişen cüzler, azan artarak, bazen noksanlaşarak değişir. Dolayısıyla bunlar, "ben" sözüyle işaret edilen şeye dâhil değillerdir. Bu sebeple ölüm hadisesi meydana geldiğinde, o esas cüz ayrılır, ya mutluluk yahut da mutsuzluk içerisinde yaşamaya devam eder" de denilebilir.

Bu ihtimaller söz konusu olduğu sürece, bedenin bozulması ve parçalarının ayrılmasından, gerçek manada "insan" denen şeyin bozulduğu manası çıkmayacağı sabit olur. İşte bu, öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlerin bütün şüphelerine son verecek güçte, güzel bir izahtır. Durumun böyle olması halinde, kemiklerin çürümesinin, darmadağınık olmasının, haşir ve neşri bir tarafa itmede, inkârda kesinlikle bir tesiri ve delaleti yoktur.

249 Bu görüşte olanlar yeniden dirilişin cesetler (bedenler) için değil, sadece ruhlar için söz konusu olduğunu ve Allah'ın bu konuyu Arapların anlayacakları şekilde anlatmış olduğunu, yani onların "insan" denilince kendisine işaret edilen fiziksel bünyeyi anlamalarını esas aldığını savunurlar.

Buradan açıkça anlaşılmaktadır ki, bir Eş'arî kelamcı olan Fahreddin Râzî dirilişin cesetler (bedenler) için değil, ruhlar için söz konusu olduğu görüşündedir ki bu görüş daha önce Râzî'nin üstatlarından olan Eş'ari Gazali tarafından, *Tehafütü'l-Felasife* adlı kitapta özellikle İbn Sina başta olmak üzere felsefecilere atfedilmiş ve bu sebeple de bu kimseler tekfir edilmişti.

Burada; "*Sûra ilk üflenip âlem yok olduğunda onu ikinci kez sûra üfürülmesi takip edecek ve böylece sizler kabirlerinizden diriltilip çıkarılacak ve hesaba çekileceksiniz*" ayeti çerçevesinde ortaya çıkan bir başka mesele daha söz konusudur. Bu ayetler "kabir azabı" denen bir şeyi savunmaya yer bırakmamaktadırlar. Zira burada sadece sûra iki kez üfürüleceğinden söz edilmektedir. Buna göre sûra ilk üfürüldüğünde, insan da dâhil olmak üzere bütün âlem son bulacak, sonra sûra ikinci kez üfürülecek ve bu üfürülüşle birlikte yeniden diriliş gerçekleşecektir. Kabirde gerçekleşecek olan sorgu-sula ve kabir azabı hakkında aktarılan rivayetlere ve hadislere gelince, doğrusu Kur'an bunları destekleyecek herhangi bir şey söylememektedir. Konuyla ilgili olarak tefsirlerde yer alan ifadeler ise zorlama yorumlardır. Yukarıda Râzî'nin de ifade ettiği gibi âlimler, kıyamet günü azap görecek olanın cesetler/bedenler değil, ruhlar olduğunu ifade etmişlerdir.

İbn Hazm kabir azabı konusuna genişçe yer ayırır[250] ve orada aşağıdaki ifadelere yer verir; "Mu'tezile'den, Haricilerden ve diğer gruplardan bazı kimseler, konuyla ilgili Kur'an'da açık bir nas bulunmamasından hareket ederek, kabir azabını inkâr etmişlerdir. Kur'an'da bu konuyla ilgili delil teşkil edecek ayetler bulunduğunu söyleyenlerin gösterdikleri ayetler, ancak yorumlama sonucu o anlama delalet ederler. Kabir azabını inkâr edenlerin öne sürdükleri delillerden akli olanlar içerisinde, vahşi havyalar tarafından cesedi yenilmiş veya denizde boğulup balıklara yem olmuş ya da cesedi yakıp kül eden bir yangında can vermiş kimselerin durumlarının problemli olması da yer alır." İbn Hazm bu tür itirazları cevaplandırırken, ölümden sonraki azabın cesetlere/bedenlere değil, ruhlara yönelik olacağını, bedenlerin ise his/duyu gücünü ölümle birlikte kaybedeceklerini ifade eder. Zira ona göre ölüm, ruhun bedenden çıkması olup bu olaydan sonra beden sadece kuru bir cüsseden ibaret kalır ve sonra da bozulup gider. İbn Hazm bu noktada sahabe âlimlerinden, ölümden sonraki azabın

250 Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm, kitabu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal (I-V), Kahire, el-Matbaatü'l-Edebiyye, 1317-1321 (1899-1903) C. I (Şefaat, Mizan, Havz, Katip melekler ve Kabir azabı hakkında bölüm)

bedensel değil, ruhsal olduğunu gösteren birçok rivayet nakleder. Ruhların bedenden ayrıldıktan sonra nerede olacakları ise yine ihtilaflı bir meseledir. Konuyla ilgili geniş açıklama için Nuh Suresinden sonra yapmış olduğumuz açıklamaya ve birinci ciltte, ikinci aşamanın sonunda yazmış olduğumuz değerlendirme bölümüne bakılabilir.

82- İNFİTAR SÛRESİ

سورة الانفطار

Bu sûre ile ilgili olarak sadece sûrenin Mekkî olduğu hususunda ittifak edildiği bilgisi aktarılmaktadır. Sûre, nüzul sıralamasında 72 ila 84 arasında yer almaktadır.

1- Mukaddime: Kıyametin kopuşu

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ (1) وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ (2) وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ (3) وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ (4) عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَاَخَّرَتْ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Gök yarıldığı zaman, yıldızlar saçıldığı zaman, denizler kaynayıp fışkırtıldığı zaman, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, herkes yaptığı ve yapmadığı şeyleri bilecek.

2- Diriliş, hesap, cennet ve cehennem...

يَآ اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ (6) اَلَّذِى خَلَقَكَ فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ (7) فِى اَىِّ صُورَةٍ مَا شَآءَ رَكَّبَكَ (8) كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ (9) وَاِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ (10) كِرَامًا كَاتِبِينَ (11) يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ (12) اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ (13) وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِى جَحِيمٍ (14) يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ (15) وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِينَ (16) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ (17) ثُمَّ مَآ اَدْرٰيكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ (18) يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا وَالْاَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ (19)

6-19: Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, dilediği bir

biçimde seni oluşturan[251] cömert Rabbine karşı seni ne aldattı (da onun emirlerine önem vermez oldun?[252]) Hayır, hayır! Siz hesap ve cezayı yalanlıyorsunuz. Hâlbuki üzerinizde muhakkak bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler. Şüphesiz, iyiler nimet dolu cennetlerdedirler. Şüphesiz, günahkârlar da cehennemdedirler. Hesap ve ceza günü oraya gireceklerdir. Onlar oradan kaybolup kurtulacak da değillerdir. Hesap ve ceza gününün ne olduğunu sen ne bileceksin? Evet, hesap ve ceza gününün ne olduğunu sen ne bileceksin? O gün kimse kimseye hiçbir fayda sağlayamayacaktır

Açıklama

Müfessirlerden bazıları Kur'an'ın nazmı/söz dizimi hakkında kelamcıların usulleri üzerinden konuşmuşlar, çeşitli varsayımlar ortaya atmış, bu varsayımları delillendirmeye girişmiş ve bu şekilde polemikler, cedeller yapmışlardır. Daha önce Râzî'den yaptığımız çeşitli iktibaslarda bu durumu müşahede etmiştik. Şimdi yine ondan benzer bir nakilde bulunacağız.

Eş'ari mezhebine mensup kelam ve felsefe âlimi Fahreddin er-Râzî, bu sûrenin altıncı ayetindeki, "*Ey insan! Cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?!*" ayetinin tefsirinde şunları söylemektedir;

> Bil ki Hak Teâlâ önceki ayetlerde haşrın ve neşrin meydana geleceğinden bahsedince, bu ayetinde de, bunların aklen mümkün oluşlarına veya bil-fiil vuku bulacaklarına delil olacak şeyleri zikretmiştir. Bu, şu iki yöndendir.
>
> 1) Keremi (cömertliği) gereği, günahkârlardan bile, nimet saflarını kesmeyen o Kerim İlahın, zulme uğramış kimselerin haklarını, zulmedenlerden almasını, O'nun keremi açısından nasıl düşünülebilir?
>
> 2) İnsanın önce bu bünyesini yaratıp, sonra da onu düzene koyan, dengeleyen O yüce Kadir'in, bu bünyeyi, ya bir hikmetle yahut hikmetsiz olarak yarattığı söylenebilir. Eğer O, bu bünyeyi, hikmetsiz olarak yaratmış ise, bu abes olur ve hakîm bir zata yakışmaz. Eğer O, bu bünyeyi bir

251 Bazı müfessirler bu ayetteki "ma" harfinin zaid (yani anlama katkısız) olduğunu söylemişler ve cümlenin anlamının şöyle olduğunu dile getirmişlerdir; "Rabbin seni hikmetinin ve meşietinin gerektirdiği gibi, güzellik ve çirkinlik açısından değişik şekillerde yaratmıştır." (Bkz: Zemahşerî) Diğer bazı âlimlere göre ise bu "ma" harfi sıla (Türkçede bir nevi bağlaç işlevi gören bir gramer ifadesi) olabileceği gibi şart edatı da olabilir. Sıla olması durumunda anlam, "Seni dilediği gibi yarattı" anlamına gelir. Şart edatı olması durumunda ise anlam, "Dileseydi seni maymun, eşek veya domuz gibi bir başka şekilde de yaratabilirdi" şeklinde olur. (Bkz: Kurtubî)

252 Yani; Rabbinin emrine icabet etme ve çağrısına uyma konusunda gevşek ve duyarsız davranmanın sebebi nedir? Bir rivayete göre Hz. Peygamber, "İnsanoğlunu cehaleti aldatmıştır" buyurmuştur.

hikmetten ötürü yaratmış ise, bu hikmet ya Allah'a (Kendisine) yöneliktir yahut da kula yöneliktir. Birinci ihtimal olamaz. Çünkü Allah'ın, başka şeylerle Kendisini tamamlaması düşünülemez. O, başka şeylerden istifade etmekten münezzehtir. Şu halde ikinci ihtimal kesinleşmiş olur ki bu da, O'nun yarattığı şeyleri, kula yönelik bir hikmetten ötürü yaratmış olmasıdır. Şimdi bu hikmet, ya dünyada, ya da dünyadan başka bir yurtta ortaya çıkar. Birinci ihtimal olamaz. Çünkü dünya, aslında bir istifade ve mükâfat yurdu değil, aksine bir bela ve imtihan yurdudur. Bütün bunlar batıl olunca, bu dünyadan sonra bir başka hayatın mutlaka bulunması gerektiği sabit olur. Böylece, yaratmaya, düzene koymaya ve şekil vermeye kadir, kerim bir ilahın varlığını kabullenmenin, aktı olan için, Allah'ın ölüleri, yeniden diriltip, onları hasredeceğine kesin hüküm vermeyi yüklediği sabit olur. Bu da, haşrın ve neşrin olmamasını kabullenmeye manidir. İşte bu istidlal, Allah'ın, Tin Suresindeki istidlalin aynısıdır. Çünkü Hak Teâlâ, "Andolsun ki Biz, insanı en güzel bir biçimde yarattık... Artık bundan sonra seni, din gününü yalanlamaya sevk eden şey nedir?" (Tin, 4-7) buyurmuştur. İşte bu, bir yaratıcıyı kabullenen, ama öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden müşrik Araplara karşı getirilen en uygun delil olduğu gibi, ilk yaratılışı ve yeniden yaratılışı inkâr edenlere de uygun olan bir istidlaldir. Çünkü nizam ve itidal ile yaratma işi, bir yaratıcının varlığına delildir. Bu sayede bu, haşrın ve neşrin olabileceğine delalet etmiş olur. Buna göre şayet, "Bu istidlal Allah'ın "Hâkim" oluşuna dayanır. Bundan dolayı, Allah, Tin Suresindeki o istidlalinin peşinden, "Allah, ahkemü'l-hâkimin değil midir?" (Tin, 8) buyurmuştur. Bu sûrede de, "O Hakîm Rabbine karşı seni aldatan ne?" demesi gerekmez miydi? Cevap: "Kerim'in, Hakîm olması gerekir. Çünkü bir başkasına nimet verme işi, şayet hikmet sebebine dayalı olmazsa, bu kerem değil, saçıp savurma olur. Ama hikmet sebebine dayalı ise, işte bu durumda bu, kerem adını alır. Bunun böyle olduğu sabit olduğuna göre, şimdi biz diyoruz ki, Allah'ın Kerim olması, az önce de anlattığımız gibi o iki bakımdan haşirin vukuuna delalet eder. Ama Allah'ın Hakîm olması ise, haşrın vukuuna o ikinci bakımdan delalet eder. Binaenaleyh burada, (tefsirini yaptığımız bu ayette) "kerim" kelimesinin zikredilmesi, "hakîm" sözünün zikredilmesinden daha evla olmuş olur. Buradaki ifadelerin (ayetlerin) münasebetleri (iç düzenleri/söz dizimleri) hususunda sözümüzün tamamı bundan ibarettir.

Görüldüğü gibi bu alıntıda, azımsanmayacak ölçüde, kelamcılara özgü safsata ifadeleri yer almaktadır. Zira "Allah, ahkemü'l-hâkimin değil midir?" ifadesi, ahiret, diriliş ve hesap inancını yalanlayan inkârcılara cevap sadedinde söylenmiş bir sözdür ve burada reddiye şu esasa dayandırılmıştır: Allah insanı en mükemmel bir şekilde yaratmıştır, sonra da bu ikramına karşı gaflet içinde olanları aşağıların aşağısına düşürmüş, mü'minlerin sonlarını ise cennet kılmıştır. Dolayısıyla "Allah, ahke-

mü'l-hâkimin değil midir?" sorusu burada gayet münasiptir, çünkü konu ceza ile, yani iki grup insanın amellerinin karşılığı ile ilgilidir ki bu iki grup insandan birincisi, kendisini en güzel şekilde yaratarak büyük bir lütuf ve ikramda bulunmuş olan Allah'ın nimetine karşı nankörlük edip inkar eden ve iman etmeyen kişilerden, ikincisi ise Allah'ın nimetlerini itiraf eden ve iman eden mü'min kişilerden oluşmaktadır. Allah birinci gruba ceza, ikinci gruba ise ödül vermeye hükmetmiştir ki bu hüküm mutlak bir şekilde adil olup herhangi bir haksızlık içermez, zaten bu hüküm "ahkemü'l-hâkimin" den, yani hüküm vericiler içerisinde en hikmetli ve adaletli olan Yüce Allah'tan sadır olmuştur.

İncelemekte olduğumuz sûrede yer alan "*Ey insan! Cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?!*" ayetinde ise "hakîm" (hikmetli) ifadesi yerine "kerim" (cömert/ikramı bol) ifadesi kullanılmıştır. Bu kullanım gayet yerindedir, çünkü burada konu, Allah'ın ikramı ile ilgilidir. Nitekim Allah'ın insana olan bu ikramı "Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, dilediği bir biçimde seni oluşturan" ifadeleri ile dile getirilmiştir. Kaldı ki Allah'ın insana olan bu muazzam ikramı, onun cansız varlıklarla, bitkilerle ve hayvanlarla mukayese edilmesi sonucunda açık bir şekilde ortaya çıkacak, insanın mahlûkat içerisinde en mükemmel sûrette yaratılmış olduğu görülecektir.

83- İNŞİKAK SÛRESİ
سورة الانشقاق

Bu sûre ile ilgili olarak aktarılan yegâne şey, sûrenin Mekkî olduğu ve nüzul sıralamasındaki yerinin 79 ila 84 arasında olduğudur. Bazı ayetleri ile ilgili çeşitli rivayetler aktarılmıştır ki bunlara dipnotlarda yer vereceğiz. Bu rivayetlerden bazıları bu sûrenin Medine'ye hicret yolunda indirildiğini ifade ederler. Bu durum ise bizim sûreyi yerleştirdiğimiz sıranın doğruluğuna delalet etmektedir.

1- Mukaddime: kıyametin kopuşu

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ (1) وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ (2) وَاِذَا الْاَرْضُ مُدَّتْ (3) وَاَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ (4) وَاَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Gök yarıldığı ve Rabbinin emrine boyun eğdiği zaman -ki ona yaraşan budur-, yer kıyamet sarsıntısı ile uzatılıp dümdüz edildiği ve içindeki ölüleri atıp adeta onlardan kurtulduğu zaman, Rabbinin emrini dinlediği zaman -ki ona yaraşan da budur- (işte o gün kıyamet günü gerçekleşmiş demektir!)

2- Hesap: Sağ'dan verilen kitaplar ve arkadan verilen kitaplar!

يَآ اَيُّهَا الْاِنْسَانُ اِنَّكَ كَادِحٌ اِلٰى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ (6) فَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ (7) فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا (8) وَيَنْقَلِبُ اِلٰٓى اَهْلِهِ مَسْرُورًا (9) وَاَمَّا مَنْ اُوتِىَ كِتَابَهُ وَرَآءَ ظَهْرِهِ (10) فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا (11) وَيَصْلٰى سَعِيرًا (12) اِنَّهُ كَانَ فِى اَهْلِهِ مَسْرُورًا (13) اِنَّهُ ظَنَّ اَنْ لَنْ يَحُورَ (14) بَلٰى اِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ

بَصِيرًا (15) فَلَآ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ (16) وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ (17) وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ (18) لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ (19)

6-19: Ey insan! Şüphesiz, sen en nihayetinde (kıyamet günü) Rabbinin huzuruna çıkacak ve çabalarının karşılığına kavuşacaksın. Kime kitabı sağından verilirse, Hesabı çok kolay bir şekilde görülecek, (amelleri kendisine arz edilecek ve amelleri içerisinde cezayı gerektirecek bir şey olmadığını görecek,) böylece sevinçli olarak ailesine dönecektir.[253] Fakat kime kitabı arkasından verilirse, "Helâk!" diye bağıracak ve alevli ateşe girecektir. Çünkü o, dünyada iken ailesi içinde sevinçli idi.[254] Çünkü o hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanırdı. Hayır! Sandığı gibi değil! Şüphesiz Rabbi onu görüyordu. Yemin ederim şafağa, geceye ve içinde topladıklarına, Dolunay hâlindeki aya ki, şüphesiz siz hâlden hâle geçeceksiniz.[255]

3- Neden hala inanmıyorlar da Kur'an kendilerine okunduğu zaman secdeye kapanmıyorlar?!

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (20) وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ (21) بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ (22) وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ (23) فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (24) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ (25)

20-25: Böyleyken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar? Kendilerine Kur'an okunduğu zaman secde etmiyorlar.[256] Daha doğrusu, inkâr edenler Kur'an'ı yalanlıyorlar. Hâlbuki Allah, içlerinde ne sakladıklarını çok iyi bilir. Öyle ise sen onlara elem dolu bir azabı müjdele! Ancak iman edip de salih ameller işleyenler başka. Onlar için, bitmez tükenmez bir mükâfat vardır.[257]

---

253 Rivayete göre bu ayet, Mekke'den Medine'ye ilk hicret eden müslüman olan Abdullah b. Abdulesed Ebu Seleme hakkında indirilmiştir. (Kurtubî; es-Sîretü'l-Halebiyye) Bu da, sûrenin nüzul sıralamasındaki yerini doğrular nitelikte bir haberdir.

254 Rivayete göre bu ayet, el-Esved b. Abdülesed el-Mahzumî hakkında indirilmiştir. Bu kişi, yukarıda sözü edilen Abdullah b. Abdulesed Ebu Seleme'nin kardeşidir. Denildiğine göre çok kötü ahlaklı birisi olup Hz. Peygamber'e aşırı derecede düşmanlık edermiş. Bu nedenle de, nasıl kardeşi kitabı sağ taraftan alacakların ilki olacaksa bunun da kitabı arka taraftan alacakların ilki olacağı söylenmiştir. (es-Siretü'l-Halebiyye)

255 Bir başka kıraatte buradaki "leterkebünne" ifadesi "leterkebenne" şeklinde okunmuş ve "Ey Muhammed! İlerde halden hale geçeceksin!" şeklinde tefsir edilmiştir.

256 Denildiğine göre Hz. Peygamber Necm Suresinin sonundaki "öyleyse secde et ve yakınlaş" ayetini okuduğunda, kendisi ve beraberindeki mü'minler secde etmişler, müşrikler ise onların tepelerinde dikilerek ıslık çalmaya başlamışlardır. Bunun üzerine bu ayet indirilmiştir.

257 Bazı dilbilimciler buradaki "Ancak iman edip de salih ameller işleyenler başka" ifadesinin istisna değil, atıf olduğunu söylemişlerdir. (Bkz: Kurtubî) Bu görüşte olanların bu tercihlerinin sebebi ise, ifadenin öncesinde, kendisinde istisna yapılacak bir ifadenin geçmemiş olmasıdır.

Açıklama

Bu sûrenin konusu, tıpkı kendisinden önceki yedi benzer sûre gibi, haşir ve neşir (diriliş ve hesap günü) konusudur. Surede geçen haberlerden açıkça anlaşılmaktadır ki bazı ayetler Mekke müşrikleri içerisinden, İslam'ın gitgide yayıldığını ve özellikle de Yesrib'de kabul gördüğünü anlayan ve bu sebeple de Müslümanlara karşı iyice aşırı bir şekilde eziyet eden bazı müşrikler hakkında indirilmişlerdir. Daha önce ifade etmiş olduğumuz gibi Kur'an'ın kullandığı tehdit/uyarı ve korkutma ifadeleri ve ahiret inancına, diriliş ve hesap gününe dair ifadeler, Mekke müşriklerinin şiddet politikasına karşı misilleme yapmak yerine sabır, sükûnet ve teni ile hareket etme kararlılığını her halükarda muhafaza eden Muhammedî davet için adeta bir silah vazifesi görmüştür. Nitekim Kur'an mü'minleri bu dönemde sürekli olarak sabra davet etmiş ve Mekke müşriklerinden gördükleri şiddet karşılığında onlara cennet müjdesi vermiştir. Müşriklere yönelik bu tehdit ve uyarı ifadeleri çoğu zaman çeşitli cehennem sahnelerinin anlatımı ile birlikte yer almakta olduğu için, bu ifadelere karşılık müşrikler de, içlerine sinen korkuyu dışa vurmamak, belli etmemek ve bastırmak üzere hırçınlaşmış ve meydan okumaya başlamışlar, "Ne zaman kopacak bu kıyamet?!" şeklindeki alaycı ve meydan okuyucu sorularını giderek sıklaştırmışlardır. Ahiret gününü kabul etmeye yanaşmamışlar, bu konuda mü'minlerle tartışmalara girmişler ve hatta onlardan, iddialarını ispatı olarak, atalarını diriltmelerini istemişlerdir. Kur'an ise onlara, birçok sûrede gördüğümüz gibi, çeşitli ayetlerde cevaplar vermiştir.

İşte hemen hepsinin konusu yeniden diriliş ve hesap günü uyarılar ekseninde olan bu sekiz sûrenin sonuncusu üzerine değerlendirme yapıyor olma vesilesiyle burada tefsir ve kelam âlimlerinin haşir, neşir, ebedilik ve hayvanların haşiri gibi konulardaki görüşlerine kısaca değinmekte fayda görüyoruz.

1- Cennet ve cehennemde sonsuza dek kalıp kalmama meselesi

Diriliş konusunda kelam âlimlerinin giriştikleri tartışmalardan biri, cennet ve cehennemin şu anda yaratılmış olup olmadığı meseledir. Mu'tezile mezhebinin kurucu düşünürlerinden olan Ebu'l-Huzeyl el-Allâf bu konuda şunları söylemektedir;

"Cennet ve cehennem ehlinin hareketleri ilelebet devam etmeyip bir gün kesilecek ve onlar daimi bir durgunluğa varacaklardır. Bu sükûn halinde cennet ehli için bütün lezzetler bir arada bulunuyorken cehennem ehli için de bütün acılar bir arada bulunuyor olacaktır."

Şehristânî ise şöyle demektedir;

> Ebu'l-Hüzeyl'in bu görüşe sarılmasının sebebi, âlemin hudûsü (yaratılmışlığı) meselesinde şu görüşe sarılmış olmasıdır: Başlangıcı olmayan (kadim)hadisler (yaratılmışlar), sonu olmayan (ebedi) hadisler (yaratılmışlar) gibidirler. Çünkü bunların hepsi sonsuzdurlar.[258] Kendisi şöyle demiştir: Ben en başlangıç itibariyle sonsuz olan hareketleri savunmadığım gibi nihayetinde sonsuz olan hareketleri de savunmuyorum, aksine benim görüşüme göre cennet ve cehennem ehli kimseler daimi bir sükûn haline geçerler."

Şehristânî bu ifadeler üzerine şöyle yorum yapıyor;

Ebu'l-Huzeyl burada, sanki bir şeyin hareket durumunda zorunlu olarak sahip olacağı vasfa, sükûn durumunda da sahip olması gerektiğini düşünmüş olmalıdır.

Yani o, "sonsuz sükûn'u savunmak sonsuz hareketi savunmak gibidir" şeklinde düşünmüştür. Buna göre sükûnun sonsuzluğu da, tıpkı hareketin sonsuzluğu gibidir. Bazı görüşlerinde Mu'tezileye yakınlık arz eden büyük kelamcılardan biri olan Cehm b. Safvan'ın görüşü ise şöyledir;

> Cennet ve cehennemde sonsuza dek kalacak olanların hareketleri sonsuz değildir. Cennet ve cehennem, cennetlikler ve cehennemlikler oraya girdikten sonra yok olacaklardır; buna bağlı olarak cennetliklerin cennet nimetlerinden faydalanmaları ve cehennemliklerin cehennem azabından acı çekmeleri de son bulacaktır. Zira başlangıcı olmayan ezeli bir hareketin varlığını tasavvur etmek mümkün olmadığı gibi, sonsuza dek devam eden namütenahi bir hareketin varlığının tasavvur edilmesi de mümkün değildir. Dolayısıyla Kur'an'da geçen "orada sonsuza dek kalacaklardır" ifadeleri, gerçek anlamda anlaşılmamalı, o kimselerin orada sonsuza dek kalacaklarının ifade edildiği düşünülmemeli, aksine bu ifadeler mübalağa ve tekit ifadeleri olarak değerlendirilmelidir. Nitekim Arap dilinde "Allah falancanın mülkünü ebedi kılsın" (halledellahu) ifadesi kullanılır. Ayrıca "Onlar orada, Allah'ın dilemesi hariç, yer ve gök daim oldukça sonsuza dek kalacaklardır" ayeti de buna delildir. Zira burada onların orada sonsuza dek kalmaları, yer ve göklerin baki kalışı şartına bağlanmış ve onlar baki kalsalar bile, durum Allah'ın dilemesine de bağlı kılınmıştır. Oysa sonsuza dek kalma düşüncesi herhangi bir şart veya istisna kabul etmez.

---

258 Bu mesele esas itibariyle âlemin kadimliği/ezeliliği ve hudûsü/yaratılmışlığı konusu ile ilgilidir. Alemin hudûsünü inkâr edenler, yani onun başlangıçsız olduğunu söyleyenler şöyle derler; "Eğer cennetin ve cehennemin ve içindekilerin sonsuz olduklarını ve orada sonsuza dek kalacaklarını, yani hareketlerinin sonsuz olduğunu söylersek, o zaman aynı şeyi neden alemin hareketi konusunda söylemeyelim, yani alemin başlangıcı olmadığını kabul etmeyelim ki?! Zira sonu olmayan/sonsuz hareketlerin aynı zamanda başlangıçlarının da olmaması gerekir." İslam'ı müdafaa etmeye çalışan ve bir mü'min olarak âlemin Allah tarafından yaratıldığına iman eden Ebu'l-Huzeyl, işte bu açmazdan kurtulmak için yukarıdaki görüşleri ifade etmiştir.

Şehristânî, Mu'tezile'den sayılan âlimlerden biri olan Ebubekir el-Esamm'ın şöyle dediğini nakleder;

> Cennet ve cehennem şu anda yaratılmış değillerdir; zira şu anda onların var olmalarının herhangi bir faydası söz konusu değildir; zira onlar şu anda, kendilerinden faydalanacak veya zarar görecek kimseleri içlerinde barındırmamaktadırlar!

2- Kimler cennette veya cehennemde sonsuza dek kalacaklardır?

-Mu'tezile'nin görüşü

Mu'tezile mezhebi, beş temel üzerine kuruludur: Bunlar; tevhid, adalet, vaat ve vaid (müjde ve tehdit), menzile beyne'l-menzileteyn ve emri bil maruf-nehyi ani'l-münker ilkeleridir. Burada bizi vaat ve vaid (müjde ve tehdit) ilkesi, yani onların cennet-cehennem ve bu ikisinde sonsuza dek kalma meselesi hakkındaki görüşleri ilgilendirmektedir. Mu'tezile âlimleri, ilahî adalet olarak anladıkları "adalet" ilkesinden hareketle şöyle demişlerdir;

> İman, tasdikten ibarettir; büyük günah işleyen ve tevbe etmeden ölen kimse, işlemiş olduğu bu büyük günahın karşılığında ceza görür. Cezası bitince de cehennemden çıkması gerekir. Onu bir kâfir ile eş tutup sonsuza dek cehennemde bırakmak ilahî adalete uymaz.

Kimi Mu'tezile âlimleri de şöyle demişlerdir;

> Bir müslüman, işlemiş olduğu bir büyük günahtan tevbe etmeden ölürse, sonsuza dek cehennemde kalmaya müstahak olur, ama onun orada alacağı ceza, kâfirlerin alacakları cezadan daha hafif olur.

Kendisine has görüşlere sahip olan Mu'tezile âlimi Cahız'ın da şöyle dediği söylenir;

> Allah kimseyi cehenneme sokmaz, cehennemlikleri tabiatlarından anlayıp kendisine çeken ve sonsuza dek içinde tutacak olan, bizzat ateşin kendisidir. (Şehristânî)

Aşırı görüşleri ile tanınan Mu'tezile âlimi İbrahim b. Seyyar en-Nazzâm'a da şöyle bir görüş atfedilir;

> Dinin hükümleri konusunda cahil olan kimse kâfirdir; elinde bir delil olmaksızın kasten hakka muhalefet eden kimse münafık ve kâfirdir, fasık ve günahkârdır. Hem münafık ve kâfir kimseler, hem de fasık ve günahkâr kimseler sonsuza dek cehennemde kalacaklardır.

Burada Nazzâm'ın cehennemde sonsuza dek kalacaklar listesine, Hz. Osman ve Hz. Ali devirlerindeki iç savaşlara katılan sahabeler de girerler.[259]

259 Okuyucunun yanlış bir kanaate varmaması için dikkat çekelim: Yukarıdaki görüş Câ-

-Ehl-i Sünnet'in görüşü: Sonsuza dek kalış ve kabir azabı...

Ehl-i Sünnet âlimleri ise şöyle demişlerdir;

> Cehennemde sonsuza dek kalmak; oraya her girenin sonsuza dek kalacağını söyleyen Haricilerin ve Kaderiyenin (Mu'tezilenin) söylediklerinin aksine, sadece kâfirler için söz konusudur.

Fakat bir taraftan bunu söyleyen Ehl-i Sünnet âlimleri diğer taraftan Haricileri ve Mu'tezileyi kâfirler listesine dâhil etmişler ve şöyle demişlerdir;

> Bunlar cehennemde sonsuza dek kalacaklar ve oradan çıkamayacaklardır. Zira Allah, kendisinin cehenneme giren kimseleri affedemeyeceğini söyleyen kimseleri nasıl affeder ki?!

Ehl-i Sünnet âlimleri kabirde meleklerin sorgu-sual yapacaklarını ve cehennemlikler için kabir azabının var olduğunu savunmuşlar ve kabir azabını inkâr edenlerin kabre girdiklerinde bu azaba maruz kalacaklarını söylemişlerdir. Ayrıca cennette Hz. Peygamber'in başında bulunacağı havuzu, sırat ve mizanı da savunmuşlar ve bunları inkâr eden kimsenin o havuzdan içemeyeceğini, sırat köprüsünde ayaklarının kayıp cehenneme yuvarlanacağını söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in ve ümmet içerisinden salih kimselerin, müslümanların günahkâr olanlarına ve kalbinde zerre kadar iman taşıyan kimselere şefaat edeceklerini savunmuşlar ve şefaati inkâr edenlerin ondan istifade edemeyeceklerini söylemişlerdir.

Bunlar tartışmalı konulardır. Kur'an'da cennet ve cehennem hakkında ve bu ikisine girecekler hakkında oldukça tafsilatlı bilgiler yer aldığı halde kabirdeki sorgu sual ve azap hakkında herhangi bir şey söylenmemektedir. (Naziat Suresindeki değerlendirme bölümüne bakınız) Kur'an'da sadece, sûr'a ikinci kez üflendikten sonra, yani dirilişten sonra gerçekleşecek olan bir tek hesaptan söz edilmektedir. Ayrıca "sûra ilk üfleniş" hadisesi de kâinat düzeninin yok oluş sahneleri ile anlatılmaktadır.

3- Genel olarak "Haşir ve Neşir"

Fahreddin Râzî, tefsirinde bu konuya önem vermiş ve En'am Suresinin 38. ayetindeki "*Yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı, kanatları ile uçan hiçbir kuş yoktur ki sizler gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar Rablerinin huzuruna haşredilirler*" ifadesinden hareketle şunları yazmaktadır;[260]

birî'nin kendi görüşü değil, Nazzâm'ın görüşüdür ve Câbirî bu görüşü aktarırken, desteklemek bir yana, ifadenin akışı dikkatle okunduğunda anlaşılacağı üzere, hayıflanırcasına bir üslup kullanmaktadır. (Çev.)

260 Râzî bunları Bakara Suresinin 25. ayetinin tefsirinde yazmıştır, çünkü o da, diğer müfessirler gibi, tefsirinde Mushaf sıralamasını esas almıştır. Dolayısıyla bu konuyu da, Fatiha'dan

Bil ki haşir ve neşir meselesi dinde önemli meselelerdendir. Bu meseleden bahsetmek ya haşir ve neşrin mümkün olduğundan veyahut da bizzat meydana gelmesinden bahsetmek şeklinde olur. Mümkün olduğu hususunu bazen akıl, bazen da nakil ile ispat etmek caizdir. Meydana gelmesini bilmenin yolu ise sadece nakildir. Şüphesiz Allah, kitabında bu iki meseleyi zikretmiş ve bunlar hakkındaki gerçeği birkaç yönden izah etmiştir:

1) Çoğu kez Allah, münkirlerin haşir ve neşri inkâr ettiklerini nakletmiş, sonra bu hususta bir delil zikretmeksizin haşir ve neşrin olacağını kesin bir şekilde beyan etmiştir. Bunun böyle beyan edilmesi gayet makuldür. Çünkü Hz. Peygamber'in peygamberliğinin sıhhatine dayanak olmayan her şeyin nakli delille (Kur'an ve Hadis)[261] ispatı mümkündür. Haşr ve Neşir meselesi de böyledir. Bu sebeple bu meselenin nakil ile ispat edilmesi caiz olmuştur. Bunun misali, Allah'ın burada kâfirlere cehennem, mü'minlere de cennet karşılığını vereceğine hükmedip bu hususa bir delil getirmemesi, sırf bu hükmü bildirmekle yetinmesidir. Ama yaratıcıyı ve nübüvvet meselesini ispat hususunda sırf bu şekilde durum bildiren ifadelerle deliller de getirmiştir. Bu farkın sebebi ise, yukarıda söz ettiğimiz hususlar. Allah Nahl sûresinde: "*Onlar, ölen kimseyi Allah diriltmez diye olanca güçleriyle Allah adına yeminler ettiler. Hayır, gerçek onların söylediği gibi değildir, aksine diriliş, Allah'ın kesinlikle yerine getireceği bir vaadidir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler*"(Nahl, 16/38) ve Teğabün Suresinde de "*O kâfirler, öldükten sonra kesinlikle diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: Hayır, öyle değil; Rabbime yemin olsun ki siz mutlaka diriltileceksiniz. Sonra de yaptığınız şeyler mutlaka size haber verilecektir.*"(Teğabün, 7) buyurmuştur.

2) Allah, haşir ve neşrin mümkün olduğunu, haşire ve neşre benzer birçok işlere kadir olduğuna dayandırarak ispat etmiştir... Sonra Allah, haşirin mümkün olacağına, bazı hususları delil olarak getirmiştir. Bunlardan birkaçını zikredelim;

a) "Yaratıldığınız bir damla suyu görüyor musunuz? Söyleyin bakalım, o bir damla su nedir? Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa Biz mi?"(Vakıa, 58-59) ayeti ile şu şekilde istidlal edilmektedir: Menî, ancak dört aşamalı sindirimden, kanın fazlasından meydana gelir.[262] O, tıpkı uzuvların her köşesine saçılmış çiğ taneleri gibidir. Bundan dolayı, meninin bütün azalardan çözülüp gelmesi sebebiyle cinsi temasta bütün uzuvlar müştereken lezzet duyar. Sonra Allah şehvet kuvvetini, bu fazlası olan meniye

---

hemen sonra gelen Bakara Suresinde (ilgili ifadeler mushaf sıralamasında ilk kez burada geçtiği için) ele almak durumunda kalmıştır.

261 Yani Hz. Peygamber'in peygamberliği sabit olunca, onun getirdiği her şey, yani Kur'an ve hadis de kabul edilmelidir. Burada nakil derken kast edilen budur.

262 Kadim tıp ilmine göre besinlerin sindirilmesi dört aşamada gerçekleşir: Midede sindirim, karaciğerde sindirim, damarlarda ve kanda sindirim ve her bir organın içindeki hususi sindirim.

bağlamıştır. Böylece o, bütün uzuvlardaki çiğ tanelerini bir araya toplar.[263] Netice olarak, meniyi meydana getiren parçalar, başlangıçta, dünyanın her tarafına dağılmıştı. Sonra Allah bu parçaları bu canlının bedeninde topladı. Meni taneleri de, bu canlının bütün uzuvlarına dağılmışken, Allah Teâlâ onları meni kesesinde topladı. Sonra o meniyi, ana rahmine fışkıran bir su olarak, meni kesesinden çıkardı. Bu parçalar dağınıkken, Allah onları toplayıp, onlardan böyle bir insan meydana getirdi. Bu parçalar ölümden dolayı daha sonra dağılırlarsa, Allah'ın onları tekrar bir araya getirmesi nasıl imkânsız olur? İşte bu ayeti, haşir ve neşre delil getirmenin izahı budur.

Şüphesiz Allah, bu tarz delillendirmeyi Kur'an'ın birçok yerinde zikretmiştir.[264] Mesela Hac Suresinde: "Eğer siz öldükten sonra dirilmek hususunda şüphe içinde iseniz şu muhakkaktır ki Biz sizi topraktan, sonra insan suyundan, sonra rahme yapışan bir canlı, daha sonra da hilkati belli belirsiz bir lokma etten yarattık. Ve bunları size kudretimizi apaçık gösterelim diye yaptık. Sizi dileyeceğimiz muayyen bir vakte kadar rahimlerde durduruyoruz, sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyoruz, daha sonra da kuvvetinize ermeniz için büyütüyoruz. Kiminiz gençken öldürülüyor, kiminiz de bilgisinden sonra, hiçbir şey bilemeyecek şekilde ileri derece ihtiyarlığa götürülüyorsunuz. Yeryüzünü kupkuru ve ölü görürsün..."(Hac, 5)[265] buyurmuş ve sonra da; "Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. Gerçekten, ölüleri O diriltecektir. O, şüphesiz her şeye kadir-

263 Râzî burada çağındaki ilmi verileri devreye sokmaktadır. Bu tutum günümüzde nasıl faydasız ve gereksiz görünüyorsa, bugün çağdaş ilmin verilerini tefsirde kullanmak da ilerde öyle görünecektir. Kur'an'ın bilimsel verilerle tefsir edilmesi tamamen bir saptırma ve bulanıklaştırmadan ibarettir. Vaktiyle bunu, İsmailîler siyasi ve ideolojik amaçları için yapmışlardı. Tantâvî Cevherî ise, fıkıh âlimlerinin din ilimlerinin dışında kalan "bilim"leri haram kabul ettikleri bir dönemde böyle bir şeye girişti. Dolayısıyla Tantâvî Cevherî'nin hedefi, tabii ilimlerin Kur'an ile çelişmediğini ortaya koymaktı.

264 Kur'an'da, ilmi bir değeri bulunmayan ölü detaylar yer almaz. Nitekim Kur'an'da Allah'ın, insanı yaratmış olduğu meninin zerrelerini bir araya getireceğine dair bir şey de yoktur. Bu varsayım bizzat Râzî'nin kendisinin birçok başka yerde ifade ettiği "dirilişin cesetler için değil, ruhlar için söz konusu olacağı" görüşüne de terstir. (Naziat Suresindeki açıklama bölümüne bakınız) Buradan hareketle "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri" denilen şeyin Kur'an hakkında asılsız konuşmak olduğunu söyleyebiliriz. Zira Kur'an Râzî'ye göre, mevcut durumdaki bilimsel verilere uygun şeyler söylüyor gibi görünse de, bilimsel ilerlemeler onun yorumlarının Kur'an hakkında asılsız konuşmalar olduğunu göstermiştir. Kur'an, herkesin çıplak gözle ve duyularıyla kâinattan edindiği temel bilgilerle anlayabileceği şekilde indirilmiştir. Nitekim Râzî'nin yorumları nüzul çağındaki insanlara söylenecek olsaydı, onlar bunu asla kabul etmezlerdi. Çünkü bunlar onların bildikleri şeyler değildirler.

265 Ayetten Râzî'nin söylediği gibi hazım ve meninin oluşması gibi şeylerin anlaşılmasının imkânsız olduğu açıktır. "Allah insanı topraktan yaratmıştır" ifadesinde maksat Âdem'dir. Diğer insanları ise erkek ve kadının spermlerinin karışımından yaratmıştır. Bu, bitkilerde ve hayvanlarda söz konusu olan "aşılama" olayına dâhil edilebilecek bir yaratmadır. Diriliş olayının mümkün olduğunun insanlar tarafından anlaşılmasını sağlamanın en iyi yolu, bitkilerden örnek vermektir: Nitekim bitki önce yeşerir, sonra solar ve ardından kuruyup toprağa karışır. Sonra ise yeniden biter. Kur'an, diriliş konusunu anlatmak için bu örneği defalarca kullanmıştır. Yukarıdaki ayet de bu örneklerden biridir.

dir ve kıyamet elbette gelecektir. Muhakkak Allah kabirlerdekileri de diriltecektir"(Hac, 6-7) diye devam etmiştir...

b) Bir diğer delil ise; "Şimdi bana ekmekte olduğunuz tohumu haber verin. Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa Biz mi? Dileseydik onu tohumsuz bir ot parçası yapardık da siz de şaşa kalır ve şöyle derdiniz..." (Vakıa,63-67)ayetidir. Bu ayetle şu şekilde istidlal edilmektedir: Tane ve onun, arpa, pirinç gibi uzun yuvarlak, üçgen, kare ve değişik şekillerde olan başka kısımları nemli toprağa atılıp üzerini su ve toprak örtünce, bunun bozulması ve çürümesi gerekir.(?) Çünkü su ve topraktan sadece biri bile çürümenin gerçekleşmesi için yeterlidir.(?) İkisi bir araya gelince çürüme haydi haydi olur.(?) Hâlbuki görüyoruz ki çürümüyor, aksine sapasağlam kalıyor. Sonra rutubet fazlalaşınca tohum ikiye ayrılıyor, ondan iki filiz çıkıyor. Uzun olan tanenin tepesinden bir delik açılıyor, ekinde olduğu gibi, uzun filiz oradan ortaya çıkıyor. Çekirdeğe gelince, onun kabuğu öylesine serttir ki, bu sertliği sebebi ile çoğu insan onu ikiye ayıramaz. O, nemli toprağa düştüğünde, Allah'ın izniyle yarılır. Hurma çekirdeği, üzerindeki yarıktan yarılarak, çekirdek ikiye bölünür. Bir parçadan toprağın üstüne bir filiz yükselir, diğer parçadan da toprağın derinliklerine bir filiz dalar. Yükselen filiz yükseldikçe yükselir. Dalan filiz ise, derinlere gittikçe gider. Velhasıl, küçük bir çekirdekten iki ağaç çıkar. Aynı elemanlardan meydana gelmiş, çekirdeğin, suyu, havanın ve toprağın özelliğinin de aynı olmuş olmasına rağmen, bunlardan biri hafif diğeri ise ağır olmuştur. Bu tam bir kudrete ve şümullü bir hikmete delalet etmez mi?[266] Böyle bir kudrete sahip olan "kadir", cüzleri bir araya getirmekten ve uzuvları tekrar birleştirmekten nasıl aciz olur? Nitekim Yüce Allah Hac Suresinde bu anlamda; "Yeryüzünü kupkuru ve adeta ölü gibi görürsün, fakat Biz onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman o harekete geçer, kabarır ve canlanır..."(Hac, 5) buyurmuştur.

c) Bir diğer delil ise; "Şimdi içmekte olduğunuz suyu söyleyin bana? Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa Biz mi"(Vakıa, 68-69) ayetidir. Bu ayetteki istidlalin takdiri şöyledir: Tabiatı icabı su ağırdır. Ağır cismin, tabiatı aksine, yükselmesi, onun tabiatına galip gelen, özelliğini boşa çıkaran ve tabiatı icabı aşağı inen bir şeyi yükselten kahir bir kudretin bulunmasını gerektiren bir iştir. [267]

266 Mü'min insan her zaman "Allah kadirdir" diyecek ve bu tür karışık tafsilatlara gerek duymayacaktır. Ayet, bu tür yorumlar yapılmadan önce çok daha açık ve anlaşılırdır. "Hurma çekirdeği, üzerindeki yarıktan yarılarak, çekirdek ikiye bölünür. Bir parçadan toprağın üstüne bir filiz yükselir, diğer parçadan da toprağın derinliklerine bir filiz dalar" ifadesi ise vakıaya terstir. Zira sadece yukarıya doğru büyüyen hurma söz konusudur. Aşağıya doğru gelişen kökler ise derinlerde değildir!

267 Burada aslında yükselmenin yeri yoktur. Zira su, hava yoğunlaşmasının ve buhardan yükselen nemin etkisiyle oluşan bulutlardan aşağıya iner/yağar. İşin garibi şudur ki Râzî burada, kadim ilim geleneğinin kavramlarından olan "tabiat" kavramını kullanmaktadır. Oysa gerek Eş'ari gerek Mutezili birçok kelam âlimi bu kavrama karşı çıkmışlardır, çünkü

d) Bir diğer delil ise; "Yeşil ağaçtan yakmakta olduğunuz ateşi söyleyin! Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa Biz mi?"(A'raf. 71-72) ayetidir. Bu ayetteki istidlal şekli şudur: Ateş yükselir, ağaç ise aşağı doğru iner; Keza ateş latiftir, ağaç ise kesiftir; ateş aydınlatıcıdır, ağaç ise gölgeleyicidir; ateş yakıcı ve kurudur, ağaç ise soğuk ve nemlidir. Allah ağacın içinde bu nurani ateş parçalarını tuttuğuna göre, O'nun kudreti bu birbirine zıt iki şeyi birleştirmiş demektir.[268] Allah bundan aciz olmadığına göre, canlıları terkip edip bir araya getirmekten nasıl aciz olur? Allah Teâlâ bu delili Yasin Suresinde şu şekilde zikretmiştir: "O, yeşil ağaçtan sizin için ateş yaratandır" (Yasin, 80)"[269]

Burada Râzî'nin sunduğu bu kadar tafsilatlı delilden daha güçlü olan delilin, birçok ayette zikredilen, Kureyş müşriklerinin Allah'ın yaratıcılığını itiraf etmelerdir. Bu durumda onlara sorulan soru; ilk kez yaratılışı kabul ediyorsunuz da, yeniden yaratılışa kudretinin yeteceğini neden inkâr ediyorsunuz?

Râzî'nin çağındaki ilimlerden istifade ederek, haşir ve neşrin imkânını ortaya koymak üzere serdettiği delillerin özeti böyle. Râzî bu delilleri ortaya koyarken, mensubu olduğu Eş'ari mezhebinin prensiplerinden hareket etmektedir. Nitekim Eş'ari mezhebinin kurucusu olan Ebu'l-Hasen el-Eş'ari bu tür gayb konularındaki tutumunu çok net bir şekilde şöyle belirlemektedir;

Kur'an ve Hadislerde haber verilen kalem, levh, arş, kürsi, cennet-cehennem gibi hususlar zahirine hamledilerek anlaşılması ve nasıl ifade ediliyorsa öylece iman edilmelidir, çünkü bunları ispat etmek imkânsızdır. (Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal)

Böylece aklın bu tür meselelerde söyleyebileceği tek şey şu olmaktadır; Bunların vukuunun imkânsız olduğunu kanıtlamak mümkün olmadığı

onlara göre bu kavram, mucizeye ve ilahî iradenin müdahalesine yer bırakmamaktadır. Dolayısıyla kelam âlimleri "Ateşin tabiatı, yakmaktır" gibi bir ifade kullanmazlar, bunun yerine, "Ateşin pamukla temas ettiğinde onu yaktığını sürekli olarak görmekteyiz" (adet) şeklinde bir ifade kullanırlar. Buna göre yakmak ateşin fiili değil, kendisinden başka fail bulunmayan Allah'ın fiilidir. Böylece kelamcılar, ateşe atıldığı halde yanmayan İbrahim Peygamberin mucizesi gibi mucizelerin imkânına kapı araladıklarını düşünmüşlerdir. Râzî ise burada kendi mezhebinin (Eş'ariliğin) prensiplerini ihlal etmekte ve "tabiat" teorisini kabul etmektedir, çünkü böylece, varlıkları seçim yapmaya zorlayacak bir kudretin bulunmasının kaçınılmaz olduğunu söyleme imkânı bulabilecektir. Ancak bu durumda şöyle bir soru da sorulabilir: Kahir gücün zorladığı bu tabiatları yaratan kimdir? Birazdan göreceğimiz gibi Râzî tekrar, tıpkı diğer Eş'ariler gibi, bu tabiat teorisini reddedecektir.

268 Kuru, nemli, sıcak, soğuk, vb bu tasnifler kadim ilim geleneğine ait tasniflerdir. "Ağacın içinde nurani ateş parçalarının bulunması ise, kadim dönemde Kümun nazariyesi sahiplerinin görüşüdür. Bu nazariye, âlemdeki bütün her şeyin birbirinin parçası olduğu görüşüne dayanır ve yaratılış görüşüne terstir.

269 Ayet, o günkü insanların gayet iyi bildikleri ve gördükleri bir vakıadan, yani ağacın ateşle temas ettiği zaman tutuşmasından söz etmektedir. Kur'an, delillerini varlıkların mahiyetlerine değil, görünüşlerine dayandırır.

gibi, mümkün olduğunu kanıtlamak da mümkün değildir. Sonuç ise ya kararsız kalmak ya da iman etmektir.

4- Hayvanların diriltilmesi

Fahreddin Râzî; "*Yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı ve kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi ümmet olmasınlar. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır, sonra diriltilip Rabbinizin huzuruna çıkacaksınız*" (En'am 38) ayetinden hareketle kıyamet günü hayvanların da diriltileceği görüşünü savunur ve bu ayetten yola çıkarak, kelamcıların âdeti olduğu üzere, konuyla ilgili problemleri şöyle arz eder;

Hayvanlar, ya yeryüzünde hareket ederler, ya da havada uçarlar. Binaenaleyh, Allah'ın yaratmış olduğu bütün canlılar, bu iki vasıftan hâlî değildirler. Yani onlar, ya yeryüzünde hareket ederler veya havada uçarlar. Ayet hakkında birkaç soru vardır:

Birinci soru: Hayvanlar, meselâ denizdeki balıklar veya suda yüzüp orada yaşayan başka canlılar gibi, bu iki kısmın hükmüne dâhil olmayanlar da vardır:

Cevap: Suda hareket etmeleri bakımından "dâbbe" (kımıldayan, debelenen); suda yüzmeleri bakımından da "uçan..." diye tavsif edilmeleri uzak bir ihtimal değildir. Çünkü kuşun havada yüzmesi gibi, o da suda yüzer. Ancak ne var ki, bu hayvanları "kımıldama, debelenme..." ile tavsif etmek, dil açısından, onları uçmakla tavsif etmekten daha makuldür.

İkinci soru: "Kımıldanan, debelenen" kelimesini, yeryüzünde olmakla kayıtlamanın anlamı nedir?

Buna şu iki yönden cevap verilebilir:

a) Daha açık ve net olanla istidlalde bulunmak için, Allah gökte olanı değil de, özellikle yerde olanı zikretmiştir. Çünkü gökte olan da, her ne kadar bizim gibi mahlûk, yaratık olsalar da bu açık değildir.

b) Bu sözü zikretmekten maksat şudur: Allah'ın inayeti, bu canlılar hakkında da söz konusu olunca, bu kesin ve kahir mucizeleri izhar etmek bir fayda temin etseydi, O bunları izhar etmekten geri durmazdı. Bu maksat ise ancak, derece bakımından insandan daha yüce olanı zikretmekle değil, ondan daha aşağıda olanı zikretmekle tamamlanır. İşte bu anlamdan dolayı, Allah, "ed-dâbbe" (kımıldayan, debelenen) kelimesini, yeryüzünde olmakla kayıtlamıştır.

Üçüncü soru: Her uçan iki kanadıyla uçtuğu halde, Allah'ın "İki kanadıyla uçan" demesindeki hikmet ve fayda nedir?

Cevap: Buna birkaç yönden cevap veririz:

a) Bu nitelik, Arapların tıpkı "dişi koyun"; "Onunla, ağzımla konuştum" ve "Ona, iki ayağımla gittim..." tabirlerinde olduğu gibi, tekit için getirilmiştir.

b) Bu, bir kimsenin kölesine, çok hızlı biçimde yapmasını murat ederek, "Haydi uç, göreyim seni!" demesi gibidir. Bu takdire göre uçmak, kanatsız olabilir...

c) Allah melekleri nitelerken, "...melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan..." (Fâtır. 1) buyurmuştur. Böylece burada da, melekler dışta kalsınlar diye, "...iki kanadıyla uçan hiçbir kuş olmamak üzere..." buyrulmuştur. Binaenaleyh biz, bu sözün maksadının, derece bakımından insandan daha yüce olanının zikredilmesiyle değil, daha düşük olanının zikredilmesiyle tamamlanacağını beyan ettik.

Dördüncü soru: "Dabbe" ve "kuş" kelimeleri tekil olduğu halde, Allah niçin "ümmetler" kelimesini çoğul kullanmıştır?

Cevap: Allah'ın, "Yerde yürüyen hiçbir canlı ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş hariç olmamak üzere..." tabirleri "istiğrak" (kapsamlılık) manasına delâlet ettiği için, "yerde yürüyen canlılar ve kuşlar hariç olmamak üzere..." şeklinde çoğul kullanmaya gerek kalmamış ve, "sizin gibi ümmettirler" ifadesi manaya atfedilmiş oldu.

Beşinci soru: "hepsi sizin gibi ümmetlerdir" buyruğu hakkında Ferrâ şöyle demiştir: "Her çeşit canlı, başlı başına bir ümmettir.[270] Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde, "Şayet köpekler bir ümmet olmasaydı, onların öldürülmelerini emrederdim" buyurmuş, böylece de köpeklerin bir ümmet olduğunu beyan etmiştir.

Bu sabit olunca biz de itiraz olarak deriz ki: Bu ayet, yerde yürüyen canlılar ile kuşların da bizler gibi olduğuna delâlet etmektedir. Ancak ayette, bu benzerliğin hangi manalarda olduğu hususuna delâlet eden bir açıklama yoktur. Bunu açıklar mısınız?

Cevap: Vahidî, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: " Allah, bu ayetle, "Onlar Beni tanıyor, Beni birliyor (tevhîd), Beni tesbih ediyor ve Bana hamdediyorlar..." manasını kastetmiştir. Müfessirlerden büyük bir grup bu görüşü benimseyerek, "Bu canlılar Allah'ı tanıyor, O'na hamdediyor, O'nu birliyor ve O'nu tesbih ediyorlar..." demişler ve bu görüşlerine "Hiçbir şey hariç olmamak üzere, hepsi O'na hamd ile teşbih eder..." (İsra, 44) ayetiyle; yine hayvanların vasıfları hakkındaki, "Her biri duasını da, tesbihini de muhakkak bilmiştir" (Nur, 4) ayetini ve keza Allah'ın, karıncaya ve hüdhüd'e hitap etmesini delil getirmişlerdir... Ebu'd-Derdâ'nın da şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hayvanların akılları, şu dört şey müstesna, her şeyden uzaktır, anlayamazlar; Marifetullah, (Allah'ı tanımak), rızık peşinde koşmak, erkek ve dişinin birbirini tanıması ve onlardan her birinin diğeri için hazırlanması..." Yine,

270 Burada "ümmet" kelimesi tür veya sınıf anlamındadır.

Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Kim bir serçeyi boş yere öldürürse, o serçe Kıyamet gününde, seslenerek Allah'a gelir ve şöyle der: "Ya Rabbi, bu beni boş yere öldürdü. Benden istifade etmediği gibi, yeryüzünün otlarından yememe de müsaade etmedi"

İkinci görüş: Bu ayetten "Onlar, tıpkı insanlar gibi, birbirlerine benzemeleri, birbirleriyle ünsiyet edip birbirlerini sevmeleri ve birbirlerinden doğmaları bakımından birer ümmet, birer cemaat ve mahlûk olmaları hususunda sizin gibi ümmetlerdir" manası murat edilmiştir. Ne var ki, bu görüşe karşı şöyle bir soru sorulabilir; "Ayeti bu manaya hamletmek, nazar-ı dikkate alınacak bir fayda temin etmez. Çünkü bütün canlıların bu nitelikleri taşıdığı, herkes için malumdur. Binaenaleyh, bunların böyle olduğunu bildirmede herhangi bir fayda yoktur."

Üçüncü görüş: Bu ifadeden, "Onlar, Allah'ın onların işlerini tedbir edip, onları yaratması ve rızıklarını üstlenip temin etmesi hususunda bizim gibidirler.." manası murat edilmiştir. Bu görüş, varlığı zarurî olarak bilinen şeyleri haber verme hususunda, ikinci görüşe daha yakındır.

Dördüncü görüş: Bunların bizim gibi olmaları, kıyamet gününde haşredilip haklarını alacakları anlamındadır. Nitekim Hz. Peygamber'den şöyle bir söz rivayet edilmiştir; "Kısas yapılarak boynuzludan boynuzsuzların hakkı alınır"

Beşinci görüş: Ayetin, nazmı (söz dizimi) itibariyle bizim tercih ettiğimiz görüştür. Bu görüş şudur: Kâfirler, Hz. Peygamber'den kesin, açık ve net bir mucize getirmesini talep etmişlerdi. Böylece Allah da, yardımının insanlara ulaşması gibi, bütün canlılara da ulaşıp yetiştiğini beyan buyurmuştur. Rahmeti ve lütfu, hayvanlara dahi cimrilik yapmayacak bir dereceye ulaşmış olan bir zat, bu rahmeti hususunda, insanlara haydi haydi cimri davranmaz.. Böylece, Allah'ın kesin mucizeleri izhar etmekten geri durması, bu mucizelerin izhar edilmesinin, o soranlar için bir fayda temin etmediğine ve o mucizelerin, onların taleplerine uygun bir biçimde izhar edilmesinin, onlara çok büyük bir zarar isabet etmesine yol açacağına delâlet etmiştir.

Altıncı görüş: Ebu Selmân el-Hattabî'nın, Süfyan İbn Uyeyne'den rivayet etmiş olduğu şu hususdur: Bu ayeti okuyunca Süfyan İbn Uyeyne şöyle demiştir: "Her insanda, hayvanî bir yön vardır. Meselâ insanlardan kimisi, aslanın saldırması gibi saldırır; bir kısmı kurdun koşması gibi koşar; bir kısmı köpek gibi havlar; bir kısmı, tavus kuşu gibi bezenir süslenir; bir kısmı da domuza benzer. Çünkü bakıcısı domuza güzel bir yiyecek getirdiğinde o onu yemez; adam onun çöplüğünden ayrılır ayrılmaz, domuz kendi çöplüğünü ve pisliğini yemeye başlar. İşte bunun gibi öyle insanlar vardır ki, elli tane hikmetli söz duyar da, onlardan bir tanesini bile bellemez, ama sen bir defa hata etsen, onu hemen kafasına kor, her mecliste onu anlatır..." Daha sonra Süfyan, sözüne devamla şöyle demiştir: "Kardeşim, bil ki sen, ancak yırtıcı canlılar ve hayvanlarla haşir neşir

olmaktasın. Binaenaleyh, onlardan iyice sakın ve kendini koru..." İşte bu konuda söylenenlerin tamamı bundan ibarettir.

Bütün bu görüşleri burada zikretmemizin amacı; tıpkı İsmailî Bâtıniliğin ve mutasavvıfların yaptıkları gibi "Kur'an'ı anlama" çabasının, belli bir döneme ait bir ilmin hizmetinde nasıl konuşlandırılmış olduğuna dair bir örnek sunmaktı. Buradaki "anlama", müfessirin, incelemekte olduğu metne tam da kendi istediği anlamları yüklemeyi garanti altına alma çabasıdır.

Râzî'nin, çağındaki ilimleri sağlama alma noktasında "Kur'an'ı anlama" faaliyetini konuşlandırmaya yönelik bu eğilimi, bu davranışın Kur'an'ın amaçlarına hizmet edecek olduğuna dair kanaatinden kaynaklanmaktadır. Bu kanaat onun gözünü kör etmiş, Kur'an'ı bizzat kendi dünyasına daha yakın bir yöntemle, yani mecaz ve temsil yöntemiyle anlamaya çalışmış birçok müfessirin yorumlarını görmesine engel olmuştur. Örneğin burada incelemiş olduğumuz "hayvanların diriltilmesi" ile ilgili ayetin tefsirinde Kurtubî şunları söylemektedir;

Bir grup şöyle demiştir: ayette sözü edilen bu dirilme/haşir olayı kâfirlerle ilgilidir, cümlenin sonundaki "haşredilirler" ifadesinin öznesi "hayvanlar" değil, kâfirlerdir. Aradaki cümle ise bir tür ara söz ve kanıtlayıcı ifadedir.[271] Konuyla ilgili olarak rivayet edilen hadis ise, hesap ve kısas olayının önemini göstermek üzere bir tür temsili anlatım olmalıdır. Muhtemelen maksat herkesin hakkını alacağının ve kimsenin bundan kaçamayacağının ifade edilmesidir. Nitekim bu görüşte olanlar, bu hadisin sahih olmayan bazı varyantlarında ravi tarafından eklenmiş olan "taş da, üzerine çıkandan hakkını alacaktır" ifadesini delil olarak göstermişlerdir. Şöyle demişlerdir; "Bu ilaveden anlaşılmaktadır ki burada olayın azametini ve ciddiyetini ifade etmek üzere temsili bir anlatım yapılmıştır, çünkü cansız varlıklar kendilerine yapılan hitabı akıl edemeyecekleri gibi ceza ve ödülü de akıl edemezler. Zaten aklı başında hiç kimse de bu görüşü savunmaz. Bu ifadeyi anlamak için, aklı başında olmayan sefih kimseleri göz önüne getirmek yeterlidir. Böyle kimselerden kalem (sorumluluk) kaldırılmış olduğu için, bunların hesaba çekilmeleri söz konusu değildir."[272]

5- Tenasüh'ü savunanlar

Ardından Râzî tenasühü savunanların (ki bunlar Müslümanların dışında bir mezheptir) görüşlerini şöyle aktarıyor;

Tenasühü savunanlar beşeri ruhların, eğer Allah'a itaatkâr ve mesut iseler melekler âlemine karışmış olarak baki kalacaklarını, isyankâr ve

271 Yani bağlamı dikkate almak burada "haşredilirler" ifadesindeki öznenin "kâfirler" olmasını gerektirir. Cümlenin başından "haşredilirler" ifadesine kadar olan kısım ise bir tür ara cümledir ve delillerin zikredilmesidir.

272 Bu ayetle ilgili yorumumuz için, 54. sırada yer alan En'am Suresinin 38. ayetine bakınız.

bedbaht iseler hayvanların bedenlerine intikal edeceklerini savunurlar. Buna göre bu ruhlar daha bedbaht olur ve daha ağır azabı hak edecek şekilde yaşarlarsa, daha aşağı bir hayvanın bedenine intikal ederler ve daha fazla eziyet çekip daha fazla yorulurlar. Bu görüşte olanlar, görüşlerine delil olmak üzere bu ayeti kullanmışlar ve şöyle demişlerdir; ayetin açık ifadesi göstermektedir ki bütün kuşlar ve canlılar bizler gibidirler. Buradaki benzerlik ifadesi, zata ait bütün niteliklerde eşitlik anlamına gelir. Zata ait olmayan arızi niteliklerdeki farklılıklar ise bu noktada nazar-ı itibara alınmaz, benzerliği bozmazlar. Yine bu görüşü savunanlar şöyle derler; Buradan anlaşılıyor ki bütün hayvanların ruhları Rablerini bilmektedirler ve kendi başlarına gelen ve gelecek olan saadet ve bedbahtlıktan haberdardırlar. Ayrıca buradan anlaşılıyor ki Allah, bütün cinslere, kendi cinslerinden birer elçi göndermiştir. Zira bu ayetten anlaşılmaktadır ki, kuşlar ve canlılar da birer ümmettirler. Yine bir başka ayette "hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelmemiş olsun" (Fatır, 24) denilmektedir. Bu ayet, bütün hayvan türlerine Allah tarafından elçi gönderildiğini sarahatle ifade etmektedir. Sonra bu görüşte olanlar, iddialarını desteklemek için hüdhüd, karınca ve Kur'an'da anlatılan diğer benzer kıssaları delil ve örnek olarak göstermişlerdir.

84- MÜZZEMMİL SÛRESİ

سورة المزمل

Bu sûrenin indiriliş tarihi ile ilgili birçok görüş vardır. Kimine göre sûrenin tamamı Mekkî iken kimine göre tamamı Medenî'dir. Kimileri de sadece son ayetin Medenî olduğu kanaatindedirler. Son ayetin indirilişi ile sûrenin geri kalanının indirilişi arasındaki sürenin bir yıl olduğunu söyleyenler de vardır, iki yıl olduğunu söyleyenler de; hatta bu son ayetin Medenî olduğunu ve arada on yıl sûre bulunduğunu söyleyen bir rivayet de bulunmaktadır.

Surenin Medenî olduğunu söyleyenlerin dayandıkları delillerden biri, Hz. Aişe'den rivayet edilen şu sözdür;

> Hz. Peygamber'in "Ey örtüsüne bürünen peygamber!" sözüne muhatap olduğunda bürünmüş olduğu örtü dört zira' (yaklaşıl üç metre) uzunluğunda yün bir örtü idi; ben uyurken bir kısmı benim üzerimde örtülü olur idi, diğer kısmı ise o sırada namaz kılmakta olan Hz. Peygamber'in üstünde olurdu.

Kurtubî Hz. Aişe'den aktarılan bu rivayeti yorumlarken şunu söylüyor;

> Bu rivayet, sûrenin Medenî olduğuna delalet eder, çünkü Hz. Peygamber Hz. Aişe ile ancak Medine'de iken aynı odayı paylaşmaya başlamıştır. Mekke'de böyle bir şey söz konusu olmamıştır.

Bize göre bu rivayet, sûrenin Medenî oluşuna delil teşkil etmez, çünkü Hz. Peygamber Hz. Aişe ile Mekke'de iken, hicretten üç yıl önce evlilik yapmış, fakat onunla karı/koca münasebetine Medine'de iken girmiştir. Fakat bu durum, Mekke'de Hz. Aişe'nin onun yanında uyumuş olmasına mani değildir.

> Surenin Mekke döneminin sonlarında indirildiğini vurgulayan rivayetler de bulunmaktadır. Bunlardan birinde Said b. Cübeyr şöyle demektedir; "Hz. Peygamber ve sahabeler tam on sene gece namazına kalktılar. On sene sonra bu sûrenin son ayeti indirildi ve böylece Allah onların üzerinden bu yükü hafifletmiş oldu."

Bunun anlamı, bu ayetin hicretten yaklaşık bir yıl önce indirilmiş olduğu şeklindedir ki biz de bu görüşe katılıyoruz.[273]

Doğrudan sûreye baktığımızda da görüşümüzü destekleyecek şeyler görmekteyiz. Örneğin beşinci ayette "Biz sana ağır bir söz indireceğiz" deniliyor. Müfessirler buradaki "ağır söz"ün ne anlama geldiği hususunda birçok görüş zikretmişlerdir, ancak bütün bu görüşler birer tahmin olmanın ötesinde bir dayanak sahibi değildirler. Nitekim kimileri bu ağır sözün "namazın farz kılınması", kimileri "helaller-haramlar", kimileri de hükümler, emirler gibi Medine'de söz konusu olan daha başka şeyler olduğunu söylemişlerdir. Bu ifadenin maksadının Kur'an'ın bizzat kendisi olduğunu söyleyerek görüşleri bir araya toplayanlar da vardır. Biz ise bu sûrenin Mekke döneminin sonlarında indirilmiş olmasının, Hz. Peygamber'e iletileceği bildirilen "ağır söz" ifadesi ile daha önce ona indirilmemiş bir şeyin kast edilmiş olması gerektiği kanaatindeyiz. Bu sûrenin indirildiği sırada davetin seyri ve Kur'an'ın nüzul süreci açısından "yeni" olan şey ise, hicret ve savaş iznidir. İşte "ağır söz"den maksat budur. Nitekim sûrenin 20. ayetinde geçen "*Allah, içinizde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir*" ifadesi de buna işaret etmektedir. Buna binaen biz de sûreyi, Mekke döneminin son aşamasına yerleştirdik, çünkü bu sûrenin hemen öncesinde ve sonrasında yer alan bazı sûreler, hicretten bir ya da iki yıl öncesinde, yani peygamberliğin on ikinci ve on üçüncü yıllarında indirilmişlerdir.

1- Mukaddime: Biz sana ağır bir söz indireceğiz

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ (1) قُمِ الَّيْلَ اِلَّا قَلِيلاً (2) نِصْفَهٗٓ اَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً (3) اَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلاً (4) اِنَّا سَنُلْقِى عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً (5) اِنَّ نَاشِئَةَ الَّيْلِ هِىَ اَشَدُّ وَطْئًا وَاَقْوَمُ قِيلاً (6) اِنَّ لَكَ فِى النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلاً (7) وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ اِلَيْهِ تَبْتِيلاً (8) رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلاً (9) وَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلاً (10)

Bismillahirrahmanirrahim

1-10: Ey örtünüp bürünen (Peygamber!) Kalk, birazı hariç olmak

273 Birinci ciltte 2 numaralı sûre olan Müddessir Suresinin girişinde söylediklerimize ve Kur'an'a Giriş adlı eserimizde 10. fasılın ikinci başlığına bakınız.

üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt.[274] *Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku. Şüphesiz Biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece, Kur'an okumak için ve ibadet için daha uygundur. Çünkü gündüzün senin birçok meşguliyetin olacaktır. Rabbinin adını an ve bütün benliğinle sadece O'na yönel. O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle ise O'nu vekil edin. Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl, onlara aldırma!*

2- Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları Bana bırak

وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهِّلْهُمْ قَلِيلًا (11) إِنَّ لَدَيْنَا أَنْكَالًا وَجَحِيمًا (12) وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا (13) يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلًا (14) إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا (15) فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا (16) فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا (17) السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا (18) إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا (19)

11-19: Nimet içinde yüzen o yalanlayıcıları Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver. Çünkü Bizim katımızda kâfirler için bukağılar vardır, cehennem vardır, boğazdan zor geçen yiyecekler vardır ve elem dolu bir azap vardır. Yerin ve dağların sarsılacağı ve dağların akıp giden kum yığını olacağı günü kıyameti hatırlat. O gün onlara şöyle denilecektir: (Ey inkârcılar!) Şüphesiz Biz size üzerinize şahitlik edecek bir peygamber gönderdik. Nitekim Firavun'a da bir peygamber göndermiştik. Ama Firavun o peygambere isyan etti, Biz de onu ağır ve çetin bir şekilde yakalayıverdik. Hâl böyle iken inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek olan kıyametten nasıl korunursunuz? O günle gök bile yarılır, Allah'ın vaadi gerçekleşir. Şüphesiz bunlar bir öğüttür. Kim dilerse Rabbine ulaştıran bir yol tutar.

3- Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ

274 Burada gece namazının vaktinin belirlenmesi söz konusu değildir, aksine Hz. Peygamber muhayyer bırakılmaktadır.

مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاٰخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرًا وَاَعْظَمَ اَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (20)

20: Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah, gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna gücünüzün yetmeyeceğini bildi ve yükünüzü hafifletti. Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun.

4- Sonuç: İçinizden hastalar ve Allah yolunda sefere çıkıp savaşanlar olacaktır

20 (Devamı): Allah, içinizde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir. O hâlde, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz. Allah'tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Açıklama

İlk bölümde, yani mukaddimede sûre Hz. Peygamber'i geceyi ya da bir kısmını ibadetle geçirmeye çağırıyor. Bundan hedef ise onun ilerde yükleneceği çok önemli bir göreve; hicret ve savaş görevine manevi olarak hazırlanmasıdır. Bu arada ona Kureyş'in ileri gelenlerine aldırmaması, onların tavırlarına sabretmesi de öğütleniyor.

İkinci bölümde bu inkârcılardan yüz çevirmenin zarureti vurgulandığı gibi onların ahiretteki sonları da vurgulanıyor: Buna göre onların sonları, tıpkı dünyada hezimete uğrayan ve ahirette cehennem ateşine giren Firavun'un sonu gibi olacaktır.

Üçüncü bölümde yeniden "geceyi ibadetle geçirme" meselesine dönülüyor ve Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarından bir grubun geceleyin veya da gecenin büyük bölümünde ibadet ettiklerinin Allah tarafından bilindiği vurgulanıyor. Onları bekleyen çok çetin bir görev bulunduğundan dolayı bu gece ibadet biraz hafifletiliyor ve Kur'an'dan kolay bir yerin okunmasının yeterli olacağı bildiriliyor.

Dördüncü bölüm, yani sonuç bölümü ise, "ağır söz"den, ya da onları bekleyen büyük ve zor görevden kast edilen şeyin ne olduğunu beyan ediyor, kapalılığı gideriyor. Buna göre mü'minler hicret edecekler, içlerinden bazıları hastalanacaklar, diğer bazıları geçimlerini temin etmeye çalışacaklar ve diğerleri de Allah yolunda savaşacaklardır.

Böylece, davetin silahı olan "tehdit ve uyarı" temasını ağırlıklı olarak işleyen ve Hz. Peygamber'in Birinci Akabe Biatinden önce Arap kabilelerine daveti yöneltmesi esnasında indirilmiş olduklarını düşündüğümüz sûrelerden, yani Tur Suresinden İnşikak Suresine kadar olan sekiz sûreden sonra şimdi bu sûre Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının bakışlarını geleceğe, yani Yesriblilerle yapılan görüşmelerin sonucuna ve buna bağlı olarak gerçekleşecek hicret olayına ve yeni bir hayat tarzına intikal edişe yöneltiyor.

Dolayısıyla bu sûrenin başındaki "müzzemmil" ifadesinin, daha önce indirilmiş olan "müddessir" ifadesini bir başka açıdan tekrarladığını söyleyebiliriz. "*Ey örtüsüne bürünen peygamber! Kalk ve uyar, Rabbinin adını yücelt*" emrinden, "*Ey örtüsüne bürünen peygamber! Gecenin bir kısmında kalk ve ibadet et... çünkü Biz sana ağır bir söz ileteceğiz*" emrine geçiliyor ve bu geçişle Mekke'de Muhammedî davetin görevini başarıya ulaştırma zamanı yaklaşmış oluyor. Bu sebeple artık davetin Medine'de kendisini bekleyen aşamaya, devlete dönüş aşamasına hazırlanması gerekmektedir. Bir sonraki sûre, şu veya bu şekilde de olsa, işte bu hicret hazırlıklarından söz etmektedir.

85- RAD SÛRESİ

سورة الرعد

Bu sûrenin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas'tan gelen iki rivayetten biri sûrenin Mekkî olduğunu vurguluyor. Rivayet edildiğine göre Saîd b. Cübeyr'e bu sûrenin son ayetinde geçen " ve kitap ilmine sahip olan kimse..." ifadesi ile -Yahudilikten İslam'a geçmiş olan- Abdullah b. Selam'ın kast edilip edilmediği sorulmuş, o ise, "*Nasıl o kast edilmiş olabilir ki, bu sûre Mekke'de indirilmiştir?! (Oysa Abdullah b. Selam Medine'de müslüman olmuştur)*" şeklinde cevap vermiştir. Kurtubî bu sûrenin Mekkî olduğu şeklindeki görüşün Hasan-ı Basri, İkrime, Ata ve Câbir gibi âlimler tarafından dile getirildiğini söyler. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an* yazarı Suyûtî ise konuyla ilgili sözlerini şöyle tamamlar; "bu farklı görüşleri uzlaştıracak olan görüş, bu sûrenin Mekkî olduğunu, fakat içinden bazı ayetlerin Medenî olduğunu söylemektir."

Surenin bütünüyle ilgili görüşler böyle. İçinde yer alan bazı ayetler hakkında aktarılan rivayetlere gelince; Vahıdî'nin Enes'ten ve daha başka kimselerden rivayet ettiğine göre, bu sûrenin sekizinci ayetinde geçen "Allah her dişinin neye hamile olduğunu bilir" ifadesinden 13. ayetindeki "O, azabı çok şiddetli olandır" ifadesine kadar olan kısmın, Erbed b. Kays ve Amir b. et-Tufeyl ile ilgili olay hakkında indirilmiştir. Çeşitli kaynaklarda yer almış olan bu olay, Vahıdî'nin aktardığına göre şöyledir; Erbed b. Rabia ve Amir b. et-Tufeyl Medine'ye gelip Hz. Peygamber'in yanına doğru ilerlerler. O sırada birisi, "Ey Allah'ın Elçisi! Bak Amir b. et-Tufeyl sana doğru geliyor!" der. O ise, "Bırak gelsin, eğer iyilik düşünüyorsa Allah da ona hidayet eder" der. Amir b. et-Tufeyl gelir ve Hz. Peygamber'in karşısında dikilip, "Ey Muhammed! Müslüman olursam kazancım ne olacak?" der. Hz. Peygamber de, "Diğer müslümanların hakları ve görevleri ne ise, kazançları ve kayıpları ne ise seninki de o olacak" der. Bunun üzerine Amir b. et-Tufeyl, "Senden sonra bu işi yürütmeyi bana bırakırsan müslü-

man olurum" der. Hz. Peygamber, "Hayır, böyle bir yetkim yok, bu sadece Allah'ın bileceği bir şey, dilediğine bahşeder" der. Amir b. et-Tufeyl, "o zaman sen şehirleri idare et, bedevilerin idaresini bana bırak" der. Hz. Peygamber bunu da kabul etmez. Amir b. et-Tufeyl ise, "Peki bana ne vereceksin o zaman?" der. Hz. Peygamber, "Süvari komutanı olur sefere çıkarsın" der. O ise, "Bunu zaten bu zamana kadar yapmıyor muyum ki?!" der. Rivayete göre Amir b. et-Tufeyl, arkadaşı Erbed b. Rabia'ya şöyle der; "Ben Muhammed'le konuşurken sen arkasından dolaş ve bir kılıç darbesiyle onu öldür." Ama bu komplo başarısız olur. Amir b. et-Tufeyl, Beni Selim kabilesi ile birlikte Necid bölgesinde yaşayan Beni Amir kabilesinin reisi olup Medine'ye gelişi oldukça uzun bir hikâye şeklinde anlatılır. Burada önemli olan, ilgili ayetlerin bu kişi hakkında indirildiği şeklindeki rivayetin, sûrenin Medenî olduğunu söyleyenler tarafından delil olarak gösterilmiş olmasıdır. Ancak bu görüşte olanlar azdır. Biz ise bu ayetlerin, Kureyşliler tarafından Mekke'de Hz. Peygamber'e yönelik olarak düzenlenmesi planlanan bir komplo ile ilgili olduğu düşüncesindeyiz.

Diğer taraftan Mekkelilerin Hz. Peygamber'e; "Mekke'nin dağlarını yürüt de ova genişlersin, biz de tarımla uğraşalım, ya da Süleyman'ın rüzgârla yeri yardığı gibi sen de yeri yar, ya da İsa gibi sen de ölüleri dirilt" dediklerini ve sûrenin 31. ayetinin buna cevaben indiğini; ayrıca onların bu sûrenin 38. ayetinde geçen *"Peygamber'in Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmesi mümkün değildir"* ifade indirildiğinde; "Ey Muhammed! Görüyoruz ki sen hiçbir şeye sahip değilsin, anlaşılan senin işin bitmiş durumdadır" dedikleri ve bunun üzerine de, bu sûrenin 40. ayetindeki *"Allah dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır"*[275] ifadesinin indirildiği söylenir. Bu rivayetlere ve dipnotlarda yaptığımız açıklamalara dayanarak biz de bu sûrenin Mekkî olduğu görüşünü tercih ettik. İçeriğine bakarak da 85. sıraya yerleştirdik. Nitekim dipnotlarda ve açıklama bölümünde bu hususu daha da açıklığa kavuşturacağız.

1- Sana Rabbinden indirilen şey "hak"tır.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓرٰ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِىٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ (1)

275 Burada, Kureyşlilerin istedikleri türden mucizelerden söz edildiği açıktır.

Bismillahirrahmanirrahim

1:Elif Lâm Mîm Râ. İşte bunlar Kitabın ayetleridir.[276] Sana Rabbinden indirilen gerçektir, fakat insanların çoğu inanmazlar.

2- "Rabbinden ona mucizeler indirilse ya!" diyorlar; oysa sen sadece bir uyarıcısın!

اَللّٰهُ الَّذِی رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی الْعَرْشِ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ كُلٌّ یَجْرِی لِاَجَلٍ مُسَمًّی ؕ یُدَبِّرُ الْاَمْرَ یُفَصِّلُ الْاٰیَاتِ لَعَلَّكُمْ
بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ (2) وَهُوَ الَّذِی مَدَّ الْاَرْضَ وَجَعَلَ فِیهَا رَوَاسِیَ وَاَنْهٰرًا ؕ وَمِنْ
كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِیهَا زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ یُغْشِی الَّیْلَ النَّهَارَ ؕ اِنَّ فِی ذٰلِكَ لَاٰیَاتٍ
لِقَوْمٍ یَتَفَكَّرُونَ (3) وَفِی الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجٰوِرَاتٌ وَجَنّٰتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ
وَنَخِیلٌ صِنْوَانٌ وَغَیْرُ صِنْوَانٍ یُسْقٰی بِمَآءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰی بَعْضٍ فِی
الْاُكُلِ ؕ اِنَّ فِی ذٰلِكَ لَاٰیَاتٍ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ (4) وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَاِذَا كُنَّا
تُرَابًا ءَاِنَّا لَفِی خَلْقٍ جَدِیدٍ ؕ اُولٰٓئِكَ الَّذِینَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ الْاَغْلٰلُ فِی
اَعْنَاقِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِیهَا خَالِدُونَ (5) وَیَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّیِّئَةِ
قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ؕ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلٰی
ظُلْمِهِمْ ۚ وَاِنَّ رَبَّكَ لَشَدِیدُ الْعِقَابِ (6) وَیَقُولُ الَّذِینَ كَفَرُوا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَیْهِ اٰیَةٌ
مِنْ رَبِّهٖ ؕ اِنَّمَآ اَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ۟ (7)

2-7: Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir direk olmadan yükselten, sonra Arş'a kurulan, güneşi ve ayı buyruğu altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. O, her işi düzenler, yürütür, ayetleri açıklar ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız. O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden tatlı-ekşi, kuru-yaş olarak çiftler yaratandır. O, geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için deliller vardır. Yeryüzünde kimi yerleşime elverişli kimi de elverişsiz kara parçaları, üzüm bağları, ekinler; bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır. Ama Biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir kavim için deliller vardır. (Ey Muhammed!) Eğer şaşacaksan, asıl şaşılacak olan onların, "Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacakmışız?" demeleridir.

276 Yani bu sûrede "Gökleri görebileceğiniz direkler olmadan yükseltmiştir" gibi ifadelerle zikredilen mucizeler ve deliller kitabın ayetleridir. Yoksa Kureyşli müşriklerin istedikleri türden ayetler/mucizeler verilmeyecektir.

İşte bunlar Rablerini inkâr edenlerdir. İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Bir de üstelik ilahi af ve mağfireti isteyeceklerine kıyameti ve azabı istiyorlar. Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir. Şüphesiz Rabbin, insanların zulümlerine rağmen, tevbe edecek Arap kabileleri için bağışlayıcıdır. Bununla beraber Rabbinin azabı, şirkte ısrar edenler için pek şiddetlidir. İnkâr edenler, "Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!" diyorlar. Oysa sen yaratıcı değil, ancak bir uyarıcısın. Her kavim için de bir yol gösteren vardır (ve sen de Arapların yol göstericisisin.)

3- Bir toplum kendini değiştirmedikçe Allah o toplumu değiştirmez

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ (8) عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ (9) سَوَآءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ (10)

8-10: Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, (rahimlerin erken doğurduğunu, geç doğurduğunu ve düşük yaptığını) bilir. Her şey O'nun katında bir ölçü iledir. O, gaybı da görülen âlemi de bilendir, çok büyüktür, çok yücedir. O'na göre içinizden Peygamber'e yaptığı komployu gizleyen ile açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüz ortaya çıkan eşittir. Onu (Peygamber'i)[277] önünden ve ardından (her yönden) takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar. Şüphesiz ki, bir kavim azgınlık yaparak kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.[278]

4- Köpük yok olur gider, faydalı olan ise kalıcı olur

لَهٗ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ يَحْفَظُونَهٗ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاِذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهٗ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهٖ مِنْ وَالٍ (11) هُوَ الَّذِى يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ (12) وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيفَتِهٖ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا

277 Buradaki "onu" ifadesinden ve devamında gelen "önünden ve ardından onu takip eden" ifadesinden kimin kast edildiği konusunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Kimine göre bütün bu zamirler, yukarıda geçen "yaptığı komployu gizleyen ile açığa vuran" kişiye işaret eder, kimi ise bunu yönetici ve güç sahipleri olarak anlar. Buna göre Allah yöneticileri, aleyhlerinde düzenlenen komplolar karşısında korumaktadır! Bize göre bu paragrafta da, önceki ve sonraki paragrafta da Hz. Peygamber'den söz edilmektedir, bu yüzden biz de, buradaki zamirin Hz. Peygamber'e işaret ettiğini söyleyen görüşü tercih ettik. Buna göre melekler onu, komplolardan korumuşlardır.

278 Yani, onlar isyan ve fesada dalmadıkça Allah da onlara verdiği nimetleri kesip kendilerini cezalandırmaz.

مَنْ يَشَآءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِى اللّٰهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ (13) لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ
يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَىْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ
فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَآءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ (14) وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِى
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ (15) قُلْ مَنْ رَبُّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ قُلِ اللّٰهُ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ
نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ اَمْ هَلْ تَسْتَوِى الظُّلُمَاتُ
وَالنُّورُ اَمْ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ
كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ (16) اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا
فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِى النَّارِ ابْتِغَآءَ حِلْيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ
زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَاَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً وَاَمَّا
مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِى الْاَرْضِ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ (17) لِلَّذِينَ
اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنٰى وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِى الْاَرْضِ
جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ سُوٓءُ الْحِسَابِ وَمَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ
الْمِهَادُ (18)

10-18: Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur. Örneğin O, korku ve ümit vermek için size şimşeği gösterendir, yağmur yüklü bulutları meydana getirendir. Gök gürlemesi O'na hamd ederek tespih eder. Melekler de O'nun korkusundan tespih ederler. O, yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Onlar ise Allah hakkında mücadele ediyorlar. Hâlbuki O, delilleri çok sağlam olandır. Gerçek kulluk ancak O'nadır. (Kureyşli müşriklerin) O'ndan başka yalvardıkları putlar ise onların isteklerine ancak, ağzına ulaşmayacağı hâlde, ulaşsın diye avuçlarını suya uzatan kimsenin isteğine suyun cevap verdiği kadar cevap verirler. Kâfirlerin duası daima boşa çıkar. Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam[279] Allah'a boyun eğer. De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" "Allah'tır" de. De ki: "O'nu bırakıp da kendilerine bile bir faydası ve zararı olmayan dostlar mı edindiniz?" De ki: "Kör ile gören bir olur mu? Ya da karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah'ın

279 Zemahşerî bu ayeti şöyle açıklıyor; "Bütün bu varlıklar Allah'ın kendilerinde ihdas edeceği fiillere boyun eğiş durumdadırlar. İsteseler de istemeseler de durum budur. Engelleyemezler, yine onun iradesine göre artıp azalma gibi şeylere de boyun eğerler." Zemahşerî'nin bu söyledikleri, kâinatın yaratılış düzeni olan "sünnetullah" düşüncesine yakındır.

yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?" De ki: "Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, birdir, mutlak hâkimiyet sahibidir."O, gökten su indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü. Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur. İşte Allah, hak ile batıla böyle misal getirir. Köpüğe gelince yok olur gider. İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır. İşte Allah, böyle misaller verir. Rablerinin emrine uyanlar için mükâfatın en güzeli vardır. Ona uymayanlar ise, yeryüzünde olan her şey ve onun yanında bir katı daha kendilerinin olsa, kurtulmak için hepsini kurtuluş fidyesi olarak verirlerdi. İşte hesabın kötüsü bunlar içindir. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır!

5- Ancak akıl sahipleri öğüt alır

اَفَمَنْ يَعْلَمُ اَنَّمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰىؕ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِۙ (19) اَلَّذِيْنَ يُوْفُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُوْنَ الْمِيْثَاقَۙ (20) وَالَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُوْنَ سُوْٓءَ الْحِسَابِۙ (21) وَالَّذِيْنَ صَبَرُوا ابْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً وَّيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِۙ (22) جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُوْنَ عَلَيْهِمْ مِّنْ كُلِّ بَابٍۚ (23) سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِۙ (24) وَالَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ وَيَقْطَعُوْنَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ وَيُفْسِدُوْنَ فِى الْاَرْضِۙ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوْٓءُ الدَّارِ (25) اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُۚ وَفَرِحُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَاؕ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ (26) وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖۚ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِىٓ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَۚ (27) اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِۗ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُۙ (28) اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ طُوْبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ (29)

19-29: Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse, onu bilemeyen kör gibi olur mu? Bunu ancak akıl sahipleri anlar. Onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır.[280]

280 Kurtubî şöyle der; "Burada misak türünün tümü kat edilmiş olabilir; yani 'onlar Allah'a itaat sözü verdiklerinde bunu bozmazlar' anlamı kast edilmiş olabilir." Katade şöyle demiştir: Allah kullarına önce ahdi bozma konusunu hatırlatmış ve yirmi küsur ayette bunu

Onlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği haklara riayet eden, Rablerine saygı besleyen ve kötü hesaptan korkanlardır. Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır. Bu sonuç da Adn cennetleridir. Atalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber oraya girerler. Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler ve şöyle derler: "Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Dünya yurdunun sonucu olan cennet ne güzeldir!" Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozanlar, (yani peygamberleri yaptıkları sözleşmeyi bozacak olan Medineliler) Allah'ın korunmasını emrettiği şeyleri koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya; işte lânet onlara, yurdun kötüsü cehennem de onlaradır. Allah, rızkı dilediğine bol verir, dilediğine de kısar. Onlar ise dünya hayatı ile sevinmektedirler. Hâlbuki dünya hayatı, ahiretin yanında çok az bir yararlanmadan ibarettir. İnkâr edenler diyorlar ki: "Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!" De ki: "Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir." Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur. İnanan ve salih amel işleyenler için, mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır.

6- Seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik ki, sana vahyettiğimizi kendilerine okuyasın.

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ فِى اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ اُمَمٌ لِتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِىٓ اَوْحَيْنَآ
اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمٰنِ قُلْ هُوَ رَبِّى لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ
مَتَابِ (30) وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ
الْمَوْتٰى بَلْ لِلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيعًا اَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنْ لَوْ يَشَآءُ اللّٰهُ لَهَدَى
النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا
مِنْ دَارِهِمْ حَتّٰى يَأْتِىَ وَعْدُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ (31) وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ
بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ (32)
اَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ اَمْ
تُنَبِّـُٔونَهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

yasaklamıştır. Burada Allah'ın Âdem'i yaratıp sırtından soyunu çıkardığı zaman aldığı misak/söz de kast edilmiş olabilir. Kaffâl şöyle demiştir; "Burada misak ile maksat, insanların aklına yerleştirilmiş olan tevhid ve nübüvvet delilleridir. Biz ise şöyle düşünüyoruz: burada bağlam, sözlerinde duranların "övülmesi"dir. Böyle olduğu için de burada, ilk Akabe Biatinde Hz. Peygamber'le sözleşme yapan Yesriblilere övgüde bulunmak kast edilmiş olmalıdır. Nitekim sûre, tam da bu zamanda indirilmiştir.

مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ (33) لَهُمْ عَذَابٌ فِى
الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللهِ مِنْ وَاقٍ (34) مَثَلُ الْجَنَّةِ
الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ اُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى
الَّذِينَ اتَّقَوْا وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ (35) وَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ
بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمِنَ الْاَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ اِنَّمَآ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللهَ
وَلَآ اُشْرِكَ بِهِ اِلَيْهِ اَدْعُوا وَاِلَيْهِ مَاٰبِ (36) وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا وَلَئِنِ
اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ (37)
وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ اَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ اَنْ
يَأْتِىَ بِاٰيَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللهِ لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ (38) يَمْحُوا اللهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ
اُمُّ الْكِتَابِ (39) وَاِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِى نَعِدُهُمْ اَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَاِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ (40) اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا
وَاللهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (41)

30-41: Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik ki, onlar Rahman'ı inkâr ederken sana vahyettiğimizi kendilerine okuyasın. De ki: "O, benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır." Kendisiyle dağların yürütüleceği veya yeryüzünün parçalanacağı, ya da ölülerin konuşturulacağı bir Kur'an olacak olsaydı (o yine bu kitap olurdu). Fakat bütün emir yalnız Allah'ındır. Mü'minler Allah'ın dileyecek olsa herkesi hidayete erdireceğini düşünüp de artık (Kureyşlilerin) davete icabet etmelerinden ümitlerini kesemezler mi?!.[281] *Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar, inkâr edenlere yaptıkları işler sebebiyle devamlı olarak, ya büyük bir felaket gelecek veya o felaket yurtlarının yakınına inecektir. Şüphesiz Allah, verdiği sözden dönmez. Andolsun, senden önce de nice peygamberler alaya alındı da Ben inkâr edenlere bir süre verdim, sonra da onları yakalayıverdim. Benim cezalandırmam nasılmış! Herkesin kazandığını görüp gözeten Allah inkâr edilir mi? Hâlbuki onlar, Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Onların isimlerini açıklayın.*

281 Müfessirler ayetin bu bölümünün tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğa göre burada geçen "yey'es" fiili anlamak anlamındadır. Kimileri de bu ifadenin İbn Abbas'a sorulduğunu ve onun da, "Zannedersem mushafı yazan kişi burada biraz uyuklamış, bu kelime aslında "ye'se" idi, fakat kâtip oraya bir y harfi daha ekledi, böylece yey'es oldu" dediğini söylerler. Bize göre ayetin anlamı şu şekildedir; "Mü'minler Allah'ın dileyecek olsa herkesi hidayete erdireceğini düşünüp de arık Kureşlilerin davete icabet etmelerinden ümitlerini kesemezler mi?!" Fakat Allah'ın hikmeti, başka birçok yerde açıklandığı üzere, bunun yapılmamasını gerektirmiştir.

Yoksa siz bununla O'na yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber vermiş olacaksınız, yoksa boş söz mü etmiş olacaksınız?" Hayır, inkâr edenlere hileleri güzel gösterildi ve onlar doğru yoldan saptırıldılar. Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur. Onlara dünya hayatında bir azap vardır. Ahiret azabı ise daha ağırdır ve onları Allah'ın azabından koruyacak kimse de yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakınanlara vaat edilen cennetin durumu şudur: Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgeleri devamlıdır. İşte bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanların sonudur. İnkâr edenlerin sonu ise ateştir. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, (Şam ve Habeşistan civarından gelip seni ziyaret eden Hıristiyan grubu) sana indirilen Kur'an ile sevinirler. Fakat (senin aleyhinde olan ve teslis inancını savunan Hıristiyan) gruplardan onun bir kısmını inkâr edenler de vardır. De ki: "Ben ancak Allah'a kulluk etmek ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüşüm de yalnız O'nadır." Böylece Biz onu (Kur'an'ı) Arapça bir hüküm olarak, Arapların anlayacakları dünya içinde bir hikmet ve irşad olarak indirdik. Sana gelen bu ilimden sonra eğer sen onların heva ve heveslerine uyarsan, Allah tarafından senin için ne bir dost vardır, ne de bir koruyucu. Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik.[282] *Onlar da senin gibi birer insan idiler, melek değildiler. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır. Allah, dilediği mucizeyi (Musa'nın asası gibi) siler, dilediğini de (İsa'ya verdiği mucizeler gibilerini) sabit kılıp bırakır. Herşeyin kayıtlı olduğu ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır. Kureyşlilere vaat ettiğimiz azabın bir kısmını sana göstersek de, (göstermeden) senin ruhunu alsak da senin görevin sadece tebliğ etmektir. Hesap görmek ise Bize aittir. Onlar, Bizim yeryüzüne (kudretimizle) gelip onu etrafından eksiltiğimizi görmediler mi? (Burada İslam'ın Mekke dışında yayılmasına işaret söz konusudur)*[283] *Allah, hükmeder. O'nun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur. O, hesabı çabuk görendir.*

7- Sonuç: Kâfirler ahiret yurdunun kimin olacağını bilecekler

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ
وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ (42) وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ

282 Rivayete göre bu ayet, Yahudiler Hz. Peygamber'i "Bu adamın bütün işi gücü kadınlar; eğer gerçekten peygamber olsaydı, peygamberlik görevi onu bu işlerden alıkoyardı" şeklinde kınamaları üzerine indirilmiştir. Bu rivayete göre sûre Medenî olmaktadır, çünkü Mekke'de Hz. Peygamber'in tek eşi Hz. Hatice idi ve ondan sonra da sadece Hz. Aişe ile evlilik sözleşmesi yapmış, aynı eve bile girmemişti. Kanaatimizce bağlam, bu rivayeti doğrulamamaktadır.

283 Bu ayetin anlamını teyit eden ayetler daha önce de geçmişti. Buradan hareketle bu ayetin/sûrenin, İslam'ın Mekke dışında yayılmaya başlaması sırasında indirildiğini anlayabiliriz.

كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ (43)

42-43: Onlardan öncekiler de, (tıpkı Kureyşlilerin yaptıkları gibi,) tuzak kurmuşlardı. Bütün tuzaklar Allah'a aittir. O, her nefsin kazandığını bilir. İnkâr edenler de dünya yurdunun sonunun (galibiyetin) kime ait olduğunu bileceklerdir. İnkâr edenler, "Sen peygamber değilsin" diyorlar. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında Kur'an bilgisi bulunanlar (ellerindeki kitapta peygamberden söz edilmiş olan Ehl-i Kitap kimseler) yeter."

Açıklama

Sureyi incelerken, hem konu hem de şekil itibariyle Mekkî olduğu açıkça ortaya çıkmış oldu, nitekim biz de, 40-41. ayetlerden ve sûrenin son bölümü gibi ilgili işaretlerden yola çıkarak sûreyi Mekke döneminin son aşamasına yerleştirdik. Yine ikinci bölümde müslüman kişi ile gayri müslim kişi arasındaki tartışma da, bu işaretlerdendir, nitekim bu ahlakî yöne Mekke döneminde ağırlık verilmiştir ki bu ağırlık merkezinin bir kısmı da, Mekke döneminin son aşamasıdır.

Surede yer alan şu ayet müfessirlerin kafasını karıştırmıştır; "*Şüphesiz ki, bir kavim azgınlık yaparak kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur.*" Onlara göre ayetin baş tarafında insan iradesine ve seçimine atıf yapılırken son tarafında bunun aksi söz konusudur. Doğrusu ayeti böyle anlamanın sebebi, bağlamı dikkate almamaktır. Zira bu ayetin bir başlangıç tarafı vardır ve tam metni şöyledir; "*Onu (Peygamberi) önünden ve ardından (her yönden) takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar. Şüphesiz ki, bir kavim azgınlık yaparak kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez. Allah, bir kavme kötülük diledi mi, artık o geri çevrilemez. Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı da yoktur.*" Açıklaması ise devamında gelmektedir; "*Bu, Allah'ın daha önceki toplumlarda geçerli olmuş sünnetidir.*" Buradan konunun, evrende geçerli olan bir ilahî sünnet ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Böylece Hz. Peygamber'e hitap eden ve ona indirilen kitabın hak olduğunu, fakat çoğu insanın bunu bilmediğini vurgulayan mukaddime bölümünden sonra ikinci bölümde bu kimselerin nasıl olup da, Peygamber'e iletilen vahyin ilahî kaynaklı olduğunu anlamamış olmaları açıklanmaktadır. Buna göre bu kimseler Güneş'ten Ay'a ve çiftler halinde yaratılmış

bitkilere kadar evrende yer alan onca ilahî ayete ibret nazarı ile bakmamaktadırlar. Zira bütün bu mahlûkat, hesap ve cezanın olacağı, cennet ve cehennemin söz konusu olacağı bir ahiret hayatına delalet etmektedirler. Şu halde ahiret hayatını gösteren bunca delili görmezden gelen ve "Toprak olduktan sonra yeniden mi diriltileceğiz?!" diyen Kureyşlilerin tutumu gerçekten çok şaşırtıcıdır!

Daha da şaşırtıcı ve yadırgatıcı olan ise, İslam'a girip tevbe etmek ve Peygamber'in vaat ettiği ilahî mağfirete ulaşmaya çalışmak dururken onların ısrarla, hesaplarını görüleceği bu kıyameti acele bir şekilde istemeleridir. Nitekim onlar Peygamber'i yalanlamakta ısrar etmekte, ona adeta meydan okurcasına kendisinden mucizeler istemektedirler. O halde Peygamber'in onlarla meşgul olmaması gerekir, zira onlara İslam'ı dayatmak gibi bir hakkı yoktur. O sadece bir uyarıcıdır ve diğer peygamberler gibi onun da görevi, insanlara delilleri sunmak ve onlara doğru yolu göstermektir. Onlar Peygamber'in canına kast etmek için komplolar kurmaktadırlar, ancak Allah onların bu tuzaklarını bilmektedir, çünkü o, rahimlerde gizli olanı da, kalplerde gizli olanı da bilir. Görüneni ve görünmeyeni bilir. Gecenin gizli saatlerinde ya da gündüz vakitlerinde Peygamber'e tuzak kurmak için yaptıkları gizli konuşmalardan haberdardır. Onlar asla Peygamber'e zarar veremeyeceklerdir, zira Allah, onu muhafaza eden, onu adım adım takip eden melekler görevlendirmiştir. Bu melekler onu müşriklerin tuzaklarından koruyacaklardır. Eğer böyle bir şeye fiilen girişirlerse sonları çok şiddetli bir azap olacaktır. Ama Allah, onlar böyle bir şeye girişmeden önce kendilerini cezalandırmak istememektedir; çünkü O'nun geçmişte peygamberlere düşmanlık eden toplumlara yönelik sünneti hep böyle olmuştur. Peygamber'i yalanlayan ve ona tuzak kuran Mekke müşriklerine karşı tavrı da böyle olacaktır. Onlar isyan ve inkârda ısrar etmedikleri sürece Allah da onlara vermiş olduğu nimetleri kısmayacak ve kendilerini cezalandırmayacaktır. Çünkü aslında Allah insanı en güzel şekil ve hal üzere yaratmış, bütün kâinatı onun emrine vermiştir. Böylece onu imtihan etmektedir. Ama o zulüm ve fesada yönelirse cezayı hak eder. İşte o zaman, yani sapkınlığı ve fesadı tercih ettikleri zaman Allah'ın cezasına müstahak olurlar. Bu durumda da Allah'ın cezası karşısında onları koruyacak hiçbir güç söz konusu olamaz.

86- İSRA SÛRESİ

سورة الإسراء

İsra olayı hakkında birçok rivayet vardır, bunlardan en meşhur olanı; Ebu Talib'in kızı, yani Hz. Ali'nin kız kardeşi olan Ümmü Hani'nin rivayet ettiğidir. İbn İshak'ın anlattığına göre Ümmü Hani şöyle demiştir;

> Hz. Peygamber İsra olayını yaşadığında benim evimdeydi, gece yatsı namazını kılıp evimde uyumuştu. Sabah namazında önce de bizleri uyandırmıştı. Onunla birlikte namaz kılmıştık. Sonra şöyle dedi: Ey Ümmü Hani! Senin de gördüğün gibi ben şu mahallede, (bu evde) sizinle birlikte yatsı namazını kılmıştım, sonra Beyt-i Makdis'e gittim ve orada namaz kıldım, sonra da, işte gördüğün gibi sabah namazını sizinle birlikte kıldım. Sonra çıkmak üzere kalktı, bunun üzerine elbisesinden tuttum. O sırada karnı açıldı, sanki dürülmüş bir sayfa gibiydi. Dedim ki: Ey Allah'ın Elçisi! Bunu insanlara anlatma, çünkü inanmaz ve sana eziyet ederler. O ise, Vallahi onlara bunu kesinlikle anlatacağım dedi.

İbn Sa'd, Tabakat'ında İbn Abbas'tan şöyle nakleder;

Denildiğine göre Hz. Peygamber hicretten bir sene öncesinde, Rebiülevvel ayının on yedinci gecesinde İsra olayını yaşamıştır. (Yani peygamberliğin on üçüncü senesinde) İbn Hazm'ın bunu kesin olarak savunduğu, hatta bu konuda icma olduğunu söylediği kaydedilir. Olayın tarihini peygamberliğin on dördüncü veya on beşinci yılı olarak belirleyen rivayetler de vardır. Kimi rivayetlere göre de olay bundan daha önce yaşanmıştır. Bu son ihtimale dayanarak sûre, 47 ila 50. sıra arasına yerleştirilmiştir. Biz ise daha önceki rivayetleri ve bu aşamada (muhasara sonrası aşamasında) indirildiğini gösteren işaretleri dikkate alarak sûreyi 86. sıraya koyduk. Ayrıca bu sûrede İsra olayından sadece bir ayette söz edilir ve mirac olayına değinilmez. Diğer taraftan bu sûre, içinde çokça İsrailoğullarından söz edilmesi nedeniyle, Beni İsrail sûresi olarak da adlandırılmıştır.

Suredeki kimi ayetler hakkında aktarılan rivayetler içersinde en önemlisi İbn Abbas'tan nakledilen şu rivayettir;

Hz. Peygamber Mekke'de idi, sonra ona hicret etmesi emredildi ve bu sûrenin 80. ayetindeki şu ifade indirildi; "De ki Rabbim; sadakatle girmemi ve çıkmamı nasip et ve katından bana yardımcı olacak bir güç bahşet."

Bu rivayet, sûrenin hicretten bir yıl önce indirildiği görüşünü destekler. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, Ebu Cehil başta olmak üzere Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grup, toplanıp Hz. Peygamber'in yanına gelir ve ona, "*Ey Muhammed! Senin şu halkın içine soktuğun bu şeyi bir başka Arabın yaptığını bilmiyoruz; atalarımıza sövdün, dinimizi ayıpladın, inançlarımızı küçümsedin, ilahlarımıza hakaret ettin, birliğimizi bozdun; aramızda ortaya çıkmadık kötülük bırakmadın! Eğer bütün bunları mal için yapıyorsan senin için mal toplayalım, en zenginimiz ol! Şeref peşindeysen seni lider yapalım; eğer bir hastalık yaşıyorsan seni tedavi ettirmek için gayret gösterelim!*" derler. Hz. Peygamber ise onlara; "*Söylediklerinizin hiçbirinin peşinde değilim, Allah beni sizlere peygamber olarak gönderdi ve bana kitap indirdi, sizlere uyarıcı ve müjdeleyici olmamı emretti*" der. Onlar ise, "*Madem teklifimizi reddediyorsun, o zaman şunu bir düşün: Civarda bizden daha yoksul olan ve böyle dağların arasına sıkışmış bir toplum yoktur. O halde Rabbinden iste de şu dağları açıp ovayı genişletsin, Şam'ın ve Irak'ın nehirleri gibi bizim topraklarımızdan da nehirler geçsin, ölen atalarımızı diriltip bize geri versin. Bunları yapamıyorsan madem dua et de Rabbin seni tasdik edecek bir melek indirsin, bizlere bahçeler, altın-gümüş saraylar nasip etsin, bunları gördükten sonra biz de sana inanıp istediğin desteği verelim. Ama görüyoruz ki sen de bizim gibi çarşı pazar dolaşıp geçim derdine düşüyorsun. Hadi bunu da yapamadın, o zaman bari Rabbinin tehdit ettiği şu gökten gelecek azabı getir. Bunları yapmadan sana inanacak değiliz!*" der. Hz. Peygamber kalkar ve gitmeye koyulur. O sırada Abdullah b. Ebu Ümeyye de kalkar ve "*Ey Muhammed! Bu insanlar sana tekliflerini sundular, ama sen kabul etmedin, sonra senin Allah katındaki konumunu anlamak için bazı isteklerini söylediler, onları da yapmadın, sonra tehdit ettiğin azabı getirmeni istediler! Vallahi artık sen göğe yükselip oradan gözümüzün önünde bir yazılı nüsha getirmedikçe ve sana şahitlik edecek dört melek yanında olmadıkça sana inanmayacağım*" der. Hz. Peygamber de hüzünlü bir şekilde oradan ayrılır. İşte Allah da, bu sûrede, Abdullah b. Ebu Ümeyye'nin bu sözlerine cevap olarak 90-95. ayetlerini indirir.[284]

284 Ayetler şöyledir: "Dediler ki: "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe yahut altından bir evin olmadıkça; ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz." De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resûl olarak gönderilen

Muhtemelen bu olay Hz. Peygamber ile Kureyşliler arasındaki son toplantıdır ve bunun ardından onlar Hz. Peygamber'e suikast planlarına başlamıştırlar.

1- Mukaddime: İsra...

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِى بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (1) وَاٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِى اِسْرَآئِيلَ اَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِى وَكِيلًا (2) ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ اِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1-3: Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulu (Muhammed'i) bir gece (Mekke'deki) Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz[285] *Mescid-i Aksa'ya (Kudüs'e) götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. Musa'ya Tevrat'ı verdik ve onu, "Benden başkasını vekil edinmeyin" diyerek, İsrailoğullarına bir rehber yaptık. Ey kendilerini Nuh ile birlikte gemide taşıdığımız kimselerin çocukları! Gerçek şu ki, o çok şükreden bir kuldu.*[286]

2- Medine Yahudilerine mesaj: Aynı şeyleri yaparsanız aynı cezayı veririz

وَقَضَيْنَآ اِلٰى بَنِى اِسْرَآئِيلَ فِى الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِى الْاَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا (4) فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ اُولٰيهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَنَآ اُولِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا (5) ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَاَمْدَدْنَاكُمْ بِاَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ اَكْثَرَ نَفِيرًا (6) اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَا فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُۥٓؤُا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا (7) عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ

bir beşerim." İnsanlara hidayet (Kur'an) geldikten sonra onların iman etmelerine ancak, "Allah, bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?" demeleri engel olmuştur. De ki: "Eğer yeryüzünde, insanlar yerine melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik."

285 Taberî İsra olayının rüya olduğunu, Hz. Peygamber'in fiziksel olarak hareket etmediğini, ruhen bu olayı yaşadığını zikreder ki bu görüş Hz. Aişe ve Hz. Muaviye'den de rivayet edilir.

286 Yani Allah kulu Muhammed'e Kur'an'ı indirdikten sonra, tıpkı Musa'yı Sina dağında huzuruna çıkardığı ve kendisine Tevrat'ı verdiği gibi, ona da İsra olayını yaşattı.

يَرْحَمَكُمْ ۚ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا (8)

4-8: Biz, (Tevrat'ta) İsrailoğullarına, ("Filistin ve Şam bölgelerinde) iki defa bozgunculuk yapacaksınız (ve büyük bir kibre kapılarak böbürlenecek ve hezimetler yaşayacaksınız")[287] diye hükmettik. Nihayet bu iki bozgunculuktan ilkinin zamanı gelince[288] sizi cezalandırmak için üzerinize, pek güçlü olan birtakım kullarımızı gönderdik. Onlar evlerinizin arasına kadar sokuldular, ülkenize girip sizi öldürdüler. Bu, herhâlde yerine gelmesi gereken bir vaat idi. Sonra onlara karşı size tekrar egemenlik verdik. Mallar ve çocuklarla sizi güçlendirdik; sayınızı daha da çoğalttık. İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz. İkinci bozgunculuğun zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, sizi iyice esir edip kırsınlar, daha önce girdikleri gibi yine mescide (Beyt-i Makdis'e) girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yerle bir etsinler diye üzerinize yine düşmanlarınızı gönderdik. Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder.[289] Eğer yine eski duruma dönerseniz, Biz de cezaya döneriz. Biz cehennemi kâfirlere bir zindan yapmışızdır.

3- Hidayete eren kendi lehine, sapıtan da kendi aleyhine hareket etmiş olur

إِنَّ هٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ

287 Burada İsrailoğulları tarihindeki Babil saldırısından söz ediliyor. Babilliler İsrailoğullarına saldırmışlar ve onları Filistin topraklarında kuşatmışlar, birçoğunu esir edip Babil'e götürmüşlerdir. Daha sonra Babilliler ile Farslar arasında savaş çıkmış ve bu savaşta Yahudiler farsları desteklemişlerdir. Sonuçta Babilliler yenilmişler ve Fars kralı da İsrailoğullarının esirlerini salıvermiştir. Böylece onlar tekrar Filistin topraklarına dönmüşlerdir. Bu Babil saldırısı onlar için, bölünmüşlüklerine ve Tevrat'ın öğretilerine karşı gelmelerine yönelik bir ilahi ceza şeklinde gerçekleşmiştir (algılanmıştır.) Surenin indirildiği dönemde ise Hz. Peygamber, halkının bir kısmı müslüman olmuş olan Medine'ye hicret etmeye hazırlanmaktadır. Dolayısıyla Yahudilerin kendi tarihlerinden ders almaları gerekmektedir. Eğer yine aynı şekilde ilahî öğretiye karşı çıkarlarsa geçmişte olduğu gibi cezalandırılacaklardır. İşte ayette geçen "Eğer yine eski duruma dönerseniz, biz de cezaya döneriz" ifadesinin anlamı budur.

288 M. Ö. 722 yılında Asurlular İsrail topraklarının kuzeyine saldırmışlar ve o bölgeyi harap etmişlerdir. Bundan yaklaşık bir buçuk asır sonra, yani M.Ö. 586 yılında da Babil ordusu Buhtunnasır (Nabukadnezar) komutasında, Yahudi topraklarının güney kısmına saldırmış ve orayı ele geçirip İsrailoğullarını esir etmiştir. (Tevrat, İkinci Krallar) Fars Kralı Koreş zamanında Babillilerle Farslar arasında çıkan ve Farsların galibiyeti ile biten savaşa kadar İsrailoğulları Babillilerin esiri olarak kalmışlardır. Bundan yaklaşık otuz yıl sonra, Daryus krallığı döneminde, yani M. Ö. 568 yılında Farslar Babil krallığını tamamen fethetmişlerdir. Yahudi esirler Farslara yardım etmişler, o da M.S 530 yılında onlara, ülkeleri Yeruşalem'e dönme izni vermiştir. (İşaya 10-12, Eremya 25-29)

289 Yahudi tarihinin bu noktasına Kur'an ilk kez işaret etmektedir. Benzer şekilde Secde Suresinin 23-25 ayetlerindeki hususlar da bir ilktir. (Orada yaptığımız değerlendirmeye bakınız) Orada söylediklerimiz bu ayetler için de geçerlidir, yani burada Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret hazırlıkları ile ilgili bir mesaj söz konusudur.

الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبِيرًا (9) وَاَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ
عَذَابًا اَلِيمًا (10) وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا
(11) وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً
لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ
تَفْصِيلًا (12) وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِى عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا
يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا (13) اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا (14) مَنِ
اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ
اُخْرٰى وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا (15) وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً
اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا (16) وَكَمْ
اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا (17)
مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ
يَصْلٰيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا (18) وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا (19) كُلًّا نُمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ وَمَا
كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا (20) اُنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَلَلْاٰخِرَةُ
اَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَاَكْبَرُ تَفْضِيلًا (21) لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا
مَخْذُولًا (22)

9-22: Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür ve iyi işler yapan mü'minler için büyük bir mükâfat olduğunu ve (Kureyş müşrikleri gibi) ahirete inanmayanlar için elem dolu bir azap hazırladığımızı müjdeler. (Kureyşli müşrikler) hayra dua eder gibi şerre dua edeler, (Peygamber'den safa ve Merve tepelerini altına çevirmesini isterler. Bunlar Allah'ın kendilerine derhal mucize göndermesini veya kıyameti isterler. Oysa bu gerçekleştiği zaman onlar helak olacaklardır.[290]) Biz geceyi ve

290 Taberî bu ayetin tefsirinde (kendisinden sonraki birçok müfessirin de kendisini takip ettiği) şu ifadelere yer vermektedir; "İnsan kendisi, evlatları ve malı için şer ister, kızdığı zaman: Allah'ım onu helak et diye dua eder. Tıpkı Allah'a, kendisine ve evlatlarına afiyet, sağlık, rızık, selamet ve malı için beka isteyerek hayır dua ettiği gibi şer dua (beddua) da eder. Eğer hayır dualarına icabet edildiği gibi şer dualarına da icabet edilecek olsaydı helak olurdu. Fakat Allah, lütfu ile bu beddualara icabet etmemektedir." Bize göre Taberî'nin bu yorumu bağlama uygun değildir; zira ayette "İyi işler yapan mü'minler için büyük bir mükâfat olduğunu ve Kureyş müşrikleri gibi ahirete inanmayanlar için elem dolu bir azap hazırladığımızı müjdeler" ifadesi de geçmektedir. Bize göre, bağlam, bu ifade ile o ifadelerin birbiriyle bağlantılı olarak okunmasını gerektirmektedir. Nitekim devamında gelen "Biz geceyi ve gündüzü iki ayet kıldık" şeklinde başlayan ayet de, görüşümüzü teyit etmektedir. İlgili dipnota da bakılabilir.

gündüzü iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık.[291] *İşte Biz her şeyi açıkça anlattık. Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız. "Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter" denilecektir. Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtmışsa kendi aleyhine sapıtmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz. Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına emrederiz de*[292] *onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz tahakkuk eder ve oranın altını üstüne getiririz. Nuh'tan sonra da nice nesilleri helâk ettik. Kullarının günahlarını en iyi şekilde bilen ve gören Rabbinin görmesi yeter. Kim bu fani dünyayı isterse orada ona istediğini veririz; evet dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz. Sonra da cehennemi ona mekân yaparız. O, buraya perişan ve Allah'ın rahmetinden mahrum olarak girer. Kim de mü'min olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gerekeni yaparsa çalışmalarının karşılığı verilir. Rabbinin lütfundan her birine; onlara da, bunlara da veririz. Rabbinin lütfu herkese açıktır. Bak nasıl, kimini kimine üstün kıldık. Elbette ahiretteki dereceler daha büyüktür, üstünlükler daha büyüktür. Sakın Allah ile birlikte başka bir tanrı edinme, yoksa kınanmış ve perişan olursun.*

4- Ebeveyne iyilik, yakına akrabaya hakkını vermek... On öğüt

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًاۗ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ
اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

291 Bu ayet, öncekilerle bağlantılıdır: yukarıda Allah mü'minlere cennet müjdesi vermiş, kâfirlere ise cehennem uyarısı yapmıştır, yani hayatı gece ve gündüz diye ikiye ayırdığı gibi kâfirlerin cezasını ve mü'minlerin ödülünü de ayırmıştır. Eğer Kureyşlilerin gece/helak isteklerine icabet edecek olsaydı, onlar perişan olurlardı ve o zaman hayatın ve hayattaki imtihanın anlamı kalmazdı. Bu yüzden ilahî hikmet gece karanlığının gitmesi ve insanın hayatını sürdürebileceği gündüz aydınlığının gelmesi şeklinde tecelli etmiştir. Kıyamet koptuğunda insana amel defteri sunulacak ve kendisi bu defteri okuyacaktır. Ardından da yaptıklarının karşılığını alacaktır, eğer iyi şeyler yapmışsa ödül alacak, kötü şeyler yapmışsa ceza alacaktır. Herkes kendi sorumluluğunu yüklenecek, "Kimse kimsenin yükünü taşımayacaktır."

292 Buradaki "emerna" ifadesi "emmerna" şeklinde de okunmuştur. İlkine göre emrederiz anlamı, ikincisine göre ise "amir kılarız" anlamı ortaya çıkıyor. Kurtubî şöyle diyor; "Ebu Osman en-Nehdî, Ebu Reca, Ebu'l-Aliye, Rebî', Mücahid ve Hasan-ı Basri bu ifadeyi "emmerna" şeklinde okumuşlardır. Bu okuyuş Hz. Ali'nin okuyuşudur. Buna göre anlam, 'Oranın şerlilerini oraya hâkim kılarız ve onlar orada isyan ederler, böyle yaptıklarında da onları helak ederiz' şeklinde olmaktadır. Nitekim Ebu Osman en-Nehdî ve İbn Üzeyr, "emmerna" şeklindeki kıraati böyle açıklamışlardır." Bu ve sonrasındaki ayet, önceki ayetlerle irtibatlıdır, buna göre hitap Kureyşlilere yöneliktir ki bu, açıkça ortadadır.

(23) وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى صَغِيراً (24) رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِى نُفُوسِكُمْ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُوراً (25) وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيراً (26) اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُوراً (27) وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلاً مَيْسُوراً (28) وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً (29) اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيراً بَصِيراً (30) وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئاً كَبِيراً (31) وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً (32) وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَاناً فَلَا يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُوراً (33) وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلاً (34) وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلاً (35) وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلاً (36) وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحاً اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولاً (37) كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهاً (38)

23-38: Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: "Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı." Rabbiniz, içinizde olanı en iyi bilendir. Eğer siz iyi kişiler olursanız, şunu bilin ki Allah tevbeye yönelenleri çok bağışlayandır. Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış kişiye haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir. Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle. Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın. Şüphesiz Rabbin, dilediğine rızkı bolca verir ve dilediğine de kısar. Çünkü O, gerçekten kullarından haberdardır ve onları görmektedir. Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de Biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten

büyük bir günahtır. Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur. Haklı bir sebep olmadıkça,[293] *Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, Biz onun velisine, katilin öldürülmesini talep etme hakkı vermişizdir. Ancak o da bu hakkı kullanma konusunda meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiş, hakkı muhafaza edilmiştir. Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz veren, sözünden sorumludur. Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Böylesi daha hayırlı ve güzeldir. Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin katında kötü şeylerdir.*[294]

293 Taberî şöyle demektedir; "Öldürülmeyi hak ettiren sebepler; müslüman olduktan sonra küfre girmek, evlendikten sonra zina etmek ya da cana kıymaktır. Öldürülen kişi kâfir olsa, daha önce müslümanlıktan dönmüş olmamak (mürted olmamak) şartıyla, onun da kısası olur. Daha önce bir ahit ve eman sözleşmesi olmasa bile böyledir." Açıktır ki bu yorum, ayetin iniş zamanı ile uyumlu değildir, çünkü ayet, herhangi bir şekilde zina cezasının henüz uygulanmadığı, kâfirlerden herhangi bir kimseye eman ve sözleşme verilmediği Mekke döneminde indirilmiştir ve ayetin öncesindeki ifadeler bu suça bir ceza tayin etmeyip sadece "çirkin" olarak nitelemekle yetinmiştir. Diğer taraftan Taberî'nin yorumunda söz edilen ve gerek bu ayetin gerek başka ayetlerin tefsiri olarak kullanılan bu hükümler, Mekke dönemine uygun değildir, bu dönemde müslümanların yaşadığı konum açısından anlamlı değildir. Rivayete göre müşrikler Hz. Peygamber'in arkadaşlarını öldürmeye başlamışlardı, bu yüzden de yüce Allah burada şöyle demek istedi: "Müşriklerden birileri sizden birilerini öldürürse, sakın onun babasını, kardeşini veya aşiretinden birilerini öldürerek öç almaya kalkışmayın, bu kimseler müşrik bile olsalar böyle yapmayın, öldürecekseniz sadece katil olanı öldürün." Kanaatimizce bu rivayet, ayetin anlamını daha iyi yansıtmaktadır.

294 Râzî şöyle diyor; "Bu ayette zikredilen hükümler, bütün dinlerde kabul edilmiş temel kurallar olup neshedilmeleri veya iptal edilmeleri söz konusu değildir. Bunlar muhkem kurallardır. İbn Abbas bu ayetlerin Hz. Musa'ya verilen levhalarda da bulunduğunu ve baş tarafında da "Allah'la beraber başka ilah edinme!" emrinin yer aldığını söylemiştir. Nitekim Allah Araf Suresi 145. ayette, "Biz Musa'ya levhalarda her şeyin tafsilatını ve öğütleri yazdık" buyrulmaktadır." Bizce de burada Tevrat'taki on emre işaret söz konusudur. Tevrat'taki metin şöyledir; "*Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın Yahve Benim. Benden başka tanrın olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü Ben, Tanrın Rab, kıskanç bir Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği günahın hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım. Ama Beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm. Tanrın Yahve'nin adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü Yahve, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır. Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün Bana, Tanrın Rabbe Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancı hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü Ben, Rab yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal kıldım. Annene, babana saygı göstereceksin ki, Tanrın Rabbinin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun. Adam öldürmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Çalmayacaksın. Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin. Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.*" (Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 20/2-17) Bu sûrede de bu on emrin yer almasını bir taraftan Mekke ve çevresinde giderek büyüyen ve son olarak Hz. Peygamber'in hicret etmesiyle tamamlanacak hicret sürecinin başladığı

5- *Kureyşle tartışma, şirkin eleştirisi ve Tevhid*

ذٰلِكَ مِمَّآ اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى
فِى جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا (39) اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ
اِنَاثًا ۗ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا عَظِيْمًا (40) وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ۗ وَمَا
يَزِيْدُهُمْ اِلَّا نُفُوْرًا (41) قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا اِلٰى ذِى
الْعَرْشِ سَبِيْلًا (42) سُبْحَانَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا (43) تُسَبِّحُ لَهُ
السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ۗ وَاِنْ مِّنْ شَىْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ
لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ۗ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا (44) وَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا
بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُوْرًا ۙ (45) وَجَعَلْنَا عَلٰى
قُلُوْبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَّفْقَهُوْهُ وَفِىٓ اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۗ وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى الْقُرْاٰنِ وَحْدَهٗ
وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ نُفُوْرًا (46) نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُوْنَ بِهٖٓ اِذْ يَسْتَمِعُوْنَ اِلَيْكَ
وَاِذْ هُمْ نَجْوٰٓى اِذْ يَقُوْلُ الظّٰلِمُوْنَ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا (47) اُنْظُرْ كَيْفَ
ضَرَبُوْا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَبِيْلًا (48) وَقَالُٓوْا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا
وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا جَدِيْدًا (49) قُلْ كُوْنُوْا حِجَارَةً اَوْ حَدِيْدًا ۙ (50) اَوْ
خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِى صُدُوْرِكُمْ ۚ فَسَيَقُوْلُوْنَ مَنْ يُّعِيْدُنَا ۗ قُلِ الَّذِىْ فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ
فَسَيُنْغِضُوْنَ اِلَيْكَ رُءُوْسَهُمْ وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هُوَ ۗ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنَ قَرِيْبًا (51) يَوْمَ
يَدْعُوْكُمْ فَتَسْتَجِيْبُوْنَ بِحَمْدِهٖ وَتَظُنُّوْنَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيْلًا ۗ (52) وَقُلْ لِّعِبَادِىْ
يَقُوْلُوا الَّتِىْ هِىَ اَحْسَنُ ۗ اِنَّ الشَّيْطٰنَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ ۗ اِنَّ الشَّيْطٰنَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ
عَدُوًّا مُّبِيْنًا (53) رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ ۗ اِنْ يَّشَاْ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَّشَاْ يُعَذِّبْكُمْ ۗ وَمَآ
اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ وَكِيْلًا (54) وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِمَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَلَقَدْ
فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيّٖنَ عَلٰى بَعْضٍ وَّاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُوْرًا (55) قُلِ ادْعُوا الَّذِيْنَ
زَعَمْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ فَلَا يَمْلِكُوْنَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيْلًا (56) اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ
يَدْعُوْنَ يَبْتَغُوْنَ اِلٰى رَبِّهِمُ الْوَسِيْلَةَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ وَيَرْجُوْنَ رَحْمَتَهٗ وَيَخَافُوْنَ عَذَابَهٗ

Medine'de de yayılmaya başlayan mü'min toplumun uyması gereken bir ahlakî kurallar bütünü olarak görmek mümkündür. Diğer taraftan bu ayetleri, Müslümanlarla gayri Müslimler arasında, özellikle de Medine'deki müslümanlar ile Yahudiler arasındaki ilişkileri hakkında bir düzenlenme olarak görmek mümkündür. Bu on emir burada Tevrat'takine uygun bir tarzda sıralanmış ve böylece Yahudilere, yeni dinin Tevrat'ı doğruladığı, dolayısıyla ortak ata İbrahim Peygamberin dini olduğu hatırlatılmış olmaktadır.

اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا (57) وَاِنْ مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذٰلِكَ فِى الْكِتَابِ مَسْطُورًا (58) وَمَا مَنَعَنَآ اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّآ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفًا (59) وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِى اَرَيْنَاكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِى الْقُرْاٰنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا (60)

39-60: Bunlar, Rabbinin sana vahyettiği bazı hikmetlerdir.[295] *Allah ile birlikte başka ilâh edinme. Sonra kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak cehenneme atılırsın. Ey Kureyşliler! Rabbiniz erkek çocukları size seçip-ayırdı da kendisine meleklerden kız çocukları mı edindi? Gerçekten çok büyük bir söz söylüyorsunuz. Andolsun Biz, onlar düşünüp öğüt alsınlar diye hakikati bu Kur'an'da türlü şekillerde açıkladık. Fakat bu, onların ancak kaçışlarını artırdı. De ki: "Eğer onların iddia ettiği gibi, Allah'la beraber başka ilâhlar olsaydı, o zaman o ilâhlar da Arş'ın sahibine ulaşmak için elbette bir yol ararlardı. Allah, her türlü eksiklikten uzaktır, onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir. Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, hemen cezalandırmaz, mühlet verir, çok bağışlayandır. Kur'an okuduğunda, seninle ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz. Kur'an'ı anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler, kulaklarına da duymalarını önleyecek engeller koyarız. Kur'an'da, kulluk edilmeye lâyık yegâne ilâh olarak Rabbini andığın, tevhid inancını ifade ettiğin zaman arkalarına dönüp kaçarlar. Onlar seni dinlerlerken hangi maksatla dinlediklerini, kendi aralarında konuşurlarken de o zalimlerin, "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz"*[296] *dediklerini çok iyi biliyoruz. Bak, senin için ne türlü benzetmeler yaptılar da saptılar. Artık doğru yolu bulamazlar. Dediler ki: "Biz bir yığın kemik, bir yığın olduğumuz zaman mı yeniden bir yaratılışla diriltilecekmişiz, biz mi?" De ki: "Şüphe mi var? İster taş olun ister demir! Yahut aklınızca, diriltilmesi daha da imkânsız olan başka bir varlık olun, yine de diriltileceksiniz." Diyecekler ki: "Peki bizi hayata tekrar kim döndürecek?" De ki: "Sizi ilk defa yaratan." Bunun üzerine*

295 Burada "hikmet", yukarıda sayılmış olan emir ve yasaklar ölçüsünde hareket etmek demektir. Burada Lokman'ın hikmeti ile, yani emri bil maruf ve nehyi anil mükner esasına dayalı ahlaki öğütleri ile mukayese yapılabilir.

296 Rivayete göre bu ayet, Hz. Ali'nin Kureyş eşrafını yemeğe çağırması ve Hz. Peygamber'in orada Kur'an okuyup onları tevhide davet etmesi esnasında onlar kendi aralarında "Bu Muhammed büyülenmiş" şeklinde fısıldaşmaları üzerine Yüce Allah, "Biz onların aralarında neler konuştuklarını biliyoruz" ayetini indirmiştir.

başlarını sana alaylı bir tarzda sallayacaklar ve "Ne zamanmış o?" diyecekler. De ki: "Yakın olsa gerek!" Allah'ın sizi kabirlerinizden çağıracağı, sizin de O'na hamd ederek emrine hemen uyacağınız ve kabirlerinizde pek az kaldığınızı sanacağınız günü düşünün! Kullarıma söyle: İnsanlara karşı en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır. Rabbiniz sizi daha iyi bilir. Durumunuza göre dilerse size merhamet eder, dilerse azap eder. Seni de onlara vekil olarak göndermedik. Hem Rabbin göklerde ve yerde kim varsa daha iyi bilir. Andolsun, peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. Davud'a da Zebur'u verdik. De ki: "Onu bırakıp da ilâh diye ileri sürdüklerinizi çağırın. Onlar, başınızdaki sıkıntıyı ne kaldırabilirler ne de değiştirebilirler." Onların kendilerini Allah'a yaklaştırsın diye yalvardıkları bu varlıklar, "hangimiz daha yakın olacağız" diye Rablerine vesile ararlar. O'nun rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur. Ne kadar memleket varsa hepsini kıyamet gününden önce ya tıpkı Ad ve Semud'u helak ettiğimiz gibi helâk edeceğiz, ya da şiddetli bir azapla cezalandıracağız. (Kureyşlilere de böyle bir ceza gelecektir.) İşte bu, ilahî ilimde yazılmış bulunuyor. Bizi, müşriklerin istediği mucizeleri göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoydu. Nitekim Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa Biz mucizeleri sırf insanları korkutmak ve iman etmelerini sağlamak için göndeririz. Hani sana, "Muhakkak Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır" demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, (İsra rüyasını) Kur'an'da lânetlenmiş bulunan o ağacı da (zakkum ağacı)[297] sırf insanları sınamak için vesile yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, sadece onların büyük azgınlıklarını daha da artırdı.

6- İblis kıssası

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ قَالَ ءَاَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ
طِينًا ۝61 قَالَ اَرَاَيْتَكَ هٰذَا الَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ اَخَّرْتَنِ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ
لَاَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهٓ اِلَّا قَلِيلًا ۝62 قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَاِنَّ جَهَنَّمَ
جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَوْفُورًا ۝63 وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ

297 Bu ifade de takdim-tehir vardır. (ifade çeviride verdiğimiz gibidir) Müfessirler buradaki rüya ile neyin kast edilmiş olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğa göre bu rüya, İsra olayıdır. Ancak bunun gözle görülen bir "görme" mi, yoksa uykuda görülen bir rüya mı olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Yani İsra olayı Hz. Peygamber uykuda iken mi, yoksa uyanıkken mi gerçekleşmiştir, meselesi ihtilaflıdır. Her görüşün kendini desteklemek için ortaya koyduğu rivayetler ve deliller mevcuttur. Hz. Peygamber'in çağdaşı olan müşrikler ise bu durumla alay etmişlerdir. Ayrıca yeni müslüman olan bazı kimseler de bunu kabul edememiş ve dinden dönmüşlerdir. Lanetli ağaç ise, Saffat Suresi 62-67 ayetlerinde anlatılan zakkum ağacıdır. Müşrikler buna, "Ağaç ateşte yanar, orada nasıl ağaç yetişir?" demişlerdir. Bu da onlar için bir fitne, yani şaşırtıcı bir durum olmuştur.

عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا (64) اِنَّ عِبَادِى لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ۚ وَكَفٰى بِرَبِّكَ وَكِيلًا (65) رَبُّكُمُ الَّذِى يُزْجِى لَكُمُ الْفُلْكَ فِى الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ ۚ اِنَّهٗ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا (66) وَاِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِى الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ اِلَّا اِيَّاهُ ۚ فَلَمَّا نَجّٰيكُمْ اِلَى الْبَرِّ اَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْاِنْسَانُ كَفُورًا (67) اَفَاَمِنْتُمْ اَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ اَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا (68) اَمْ اَمِنْتُمْ اَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً اُخْرٰى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهٖ تَبِيعًا (69)

61-69: *Hani meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik, onlar da saygı ile eğilmişlerdi. Yalnız İblis saygı ile eğilmemiş, "Hiç ben, çamur hâlinde yarattığın kimse için saygı ile eğilir miyim?" demişti. Yine demişti ki: "Benden üstün tuttuğun kişi bu mu, söyler misin? Andolsun eğer beni kıyamete kadar ertelersen, onun soyunu, pek azı hariç, azdırarak kontrolüm altına alacağım." Allah, şöyle dedi: "Çekil, git." Onlardan kim sana uyarsa, kuşkusuz cehennem tam bir karşılık olarak hepinizin cezası olacaktır. Haydi, onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağrınla kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara vaatlerde bulun." Hâlbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey vaat etmez. "Şüphesiz, gerçek kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin olmayacaktır. Vekil olarak Rabbin yeter!" Rabbiniz, lütfundan nasip arayasınız diye sizin için denizde gemiler yürütendir. Şüphesiz O, size karşı çok merhametlidir. Denizde size bir sıkıntı dokunduğunda bütün taptıklarınız sizi yüzüstü bırakıp kaybolur, yalnız Allah kalır. Fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür. Peki, karada sizi yere geçirmesinden yahut üzerinize taşlar savuran kasırga göndermesinden, sonra da kendinize bir vekil bulamamaktan güvende misiniz? Yahut sizi tekrar denize döndürüp üstünüze, kasıp kavuran bir fırtına yollayarak nankörlüğünüz sebebiyle sizi boğmasından, sonra da bize karşı kendiniz için arka çıkacak bir yardımcı bulamama durumundan güvende misiniz?*

7- İnsanın saygınlığı

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِٓى اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِى الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا (70) يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْ ۚ فَمَنْ اُوتِىَ كِتَابَهٗ بِيَمِينِهٖ فَاُولٰٓئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا (71) وَمَنْ كَانَ

فِی هٰذِهٖٓ اَعْمٰی فَهُوَ فِی الْاٰخِرَةِ اَعْمٰی وَاَضَلُّ سَبِیلًا (72) وَاِنْ كَادُوا لَیَفْتِنُونَكَ
عَنِ الَّذِیٓ اَوْحَیْنَآ اِلَیْكَ لِتَفْتَرِیَ عَلَیْنَا غَیْرَهُ وَاِذًا لَّاتَّخَذُوكَ خَلِیلًا (73) وَلَوْلَآ
اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَّ تَرْكَنُ اِلَیْهِمْ شَیْـًٔا قَلِیلًا (74) اِذًا لَّاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَیٰوةِ
وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَیْنَا نَصِیرًا (75) وَاِنْ كَادُوا لَیَسْتَفِزُّونَكَ
مِنَ الْاَرْضِ لِیُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَّا یَلْبَثُونَ خِلَافَكَ اِلَّا قَلِیلًا (76) سُنَّةَ مَنْ
قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِیلًا (77) اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ
الشَّمْسِ اِلٰی غَسَقِ الَّیْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا (78) وَمِنَ
الَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ عَسٰٓی اَنْ یَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا (79) وَقُلْ رَّبِّ
اَدْخِلْنِی مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِی مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّی مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطَانًا
نَّصِیرًا (80) وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا (81) وَنُنَزِّلُ مِنَ
الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِینَ وَلَا یَزِیدُ الظّٰلِمِینَ اِلَّا خَسَارًا (82) وَاِذَآ
اَنْعَمْنَا عَلَی الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ یَـُٔوسًا (83) قُلْ كُلٌّ
یَّعْمَلُ عَلٰی شَاكِلَتِهٖ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰی سَبِیلًا (84) وَیَسْـَٔلُونَكَ عَنِ
الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّی وَمَآ اُوتِیتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِیلًا (85)

70-85: Andolsun, Biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık. Bütün insanları kendi önderleriyle birlikte çağıracağımız günü hatırla. O gün her kime kitabı sağından verilirse, işte onlar kitaplarını okurlar ve kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar. Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır. Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını Bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. Eğer böyle yapabilselerdi işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer Biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin.[298] *İşte o zaman sana,*

298 Bu konuyla ilgili olarak, değişik mekânlarda ve zamanlarda gerçekleşmiş birçok olay anlatılır. Burada konu, Kureyşlilerin Hz. Peygamber'den putları ile ilgili ufak bir taviz koparmaya çalışmaları, böyle olduğu takdirde iman edeceklerini söylemelerdir. Hz. Peygamber de bir aralık bu teklifleri düşünecek olmuş, fakat derhal vazgeçmiştir. İlgili rivayetlerden birinde şöyle deniliyor; "*Sakif kabilesinden bir heyet Hz. Peygamber'e gelip şöyle dediler: Lat bize bir yıl bereket verdi, şimdi ise Mekke gibi bizim şehrimiz de (Taif) kuraklık yaşıyor. Diğer taraftan Araplar bizim üstünlüğümüzü kabul etsinler istiyoruz. (Bu yüzden Lat putunu bırakmadan müslüman olmamızı kabul et) Eğer diğerlerinin de benzer şeyler istemesinden endişe ederse, onlara, "bunu bana Allah emretti" dersin, olur biter.*" Rivayete göre Sakifliler bu teklifi ısrarla Hz. Peygamber'e kabul ettirmeye çalışmışlar, Hz. Peygamber ise her defasında geri çevirmiş, fakat bir aralık onlara istediklerini vermeyi aklından geçirmiştir. Bunun üzerine de bu ayet indirilmiştir.

hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra Bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın. Seni Mekke'den sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi, senin ardından orada pek az kalırlardı.[299] *Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın. Güneşin batışından gecenin karanlığına kadar belli vakitlerde namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir. Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere namaz kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın. De ki: "Rabbim! Gireceğim yere doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. Çıkacağım yerden de beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver." De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur." Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur'an, ancak zararını artırır. İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirip yan çizer. Kendisine şer dokununca da umutsuzluğa düşer. De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir." Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir."*

8- Kur'an'da gerekli her şeyi açıklıyoruz

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِىٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكِيلًا (86)
اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا (87) قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ
وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ
ظَهِيرًا (88) وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِى هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ
اِلَّا كُفُورًا (89) وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا (90)
اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا (91) اَوْ
تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَأْتِىَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلًا (92) اَوْ
يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِى السَّمَآءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ
عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهٗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّى هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا (93) وَمَا مَنَعَ
النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُٓوا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰٓى اِلَّآ اَنْ قَالُٓوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا (94)
قُلْ لَوْ كَانَ فِى الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَآءِ

299 Denildiğine göre Mekkeliler Hz. Peygamber'i, hicretten önce Mekke'den sürmeye karar vermiş, fakat bunu uygulamamışlardır. Ayet bu hususa değiniyor ve "eğer böyle yapsalardı onlar da orada pek kalamazlardı, zira Allah, tıpkı geçmiştekileri helak ettiği gibi onları da helak ederdi" diyor.

مَلَكًا رَسُولًا (95) قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا (96) وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا (97) ذٰلِكَ جَزَآؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا وَقَالُوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا (98) اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ فَاَبَى الظّٰلِمُونَ اِلَّا كُفُورًا (99) قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّى اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا (100) وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْـَٔلْ بَنِى اِسْرَآئِيلَ اِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنِّى لَاَظُنُّكَ يَا مُوسٰى مَسْحُورًا (101) قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ اَنْزَلَ هٰٓؤُلَآءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَآئِرَ وَاِنِّى لَاَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا (102) فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا (103) وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِى اِسْرَآئِيلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا (104)

86-104: Andolsun, dileseydik Biz sana vahyettiğimizi tamamen ortadan kaldırır, (Kur,'an'ı yok ederdik;) sonra bu konuda Bize karşı kendine hiçbir yardımcı da bulamazdın. Ancak Rabbinden bir rahmet olarak böyle yapmadık. Çünkü O'nun sana olan lütfu büyüktür. De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."[300] *Andolsun, Biz bu Kur'an'da insanlara her türlü misali değişik şekillerde açıkladık. Yine de insanların çoğu ancak inkârda direttiler. Dediler ki: "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça düşürmedikçe yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe yahut altından bir evin olmadıkça; ya da göğe çıkmadıkça sana asla inanmayacağız. Bize gökten okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göğe çıktığına da inanacak değiliz." De ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben ancak resul olarak gönderilen bir beşerim." İnsanlara Kur'an geldikten sonra onların iman etmelerine ancak, "Allah, bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi?" demeleri engel olmuştur. De ki: "Eğer yeryüzünde, insanlar yerine melekler olsay-*

300 Bu cümleyi öncesiyle birlikte değerlendirmek ve onların Hz. Peygamber'i sürme girişimlerine ve "ruh" hakkında meydan okuyucu sorular sormalarına cevap olarak düşünmek mümkündür.

dı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik." De ki: "Sizinle benim aramda şahit olarak Allah yeter. Çünkü O, kullarından hakkıyla haberdardır, onları hakkıyla görendir." Allah, kimi doğru yola iletirse işte o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, böyleleri için O'nun dışında dostlar bulamazsın. Onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzüstü dirilteceğiz. Varacakları yer cehennemdir. Cehennemin ateşi dindikçe, onlara çılgın ateşi artırırız. Bu, onların cezasıdır. Çünkü onlar ayetlerimizi inkâr ettiler ve "Biz bir yığın kemik olduktan sonra mı yeniden biz diriltilecekmişiz?" dediler. Onlar, gökleri ve yeri yaratan Allah'ın kendileri gibilerini yaratmaya kadir olduğunu görmediler mi? Allah onlar için, hakkında hiçbir şüphe bulunmayan bir ecel belirlemiştir. Fakat zalimler ancak inkârda direttiler. De ki: "Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz. Zaten insan çok cimridir." Andolsun, Biz Mûsâ'ya apaçık dokuz mucize verdik.[301] *İsrailoğullarına sor da anlatsınlar: Hani Mûsâ onlara gelmiş ve Firavun da ona, "Ben senin kesinlikle büyülendiğini zannediyorum ey Mûsâ!" demişti. Mûsâ ise, "İyi biliyorsun ki, bunları ancak, göklerin ve yerin Rabbi apaçık deliller olarak indirmiştir. Ey Firavun, ben de seni kesinlikle helâk olmuş bir kişi olarak görüyorum" demişti. Bunun üzerine Firavun işkence etmek ve öldürmek sûretiyle onların kökünü kazımak istedi.*[302] *Biz de onu ve beraberindekileri hep birden suda boğduk. Bunun ardından İsrailoğullarına şöyle dedik: "Bu topraklarda oturun, ahiret vaadi olan kıyamet gelince hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz ve herkes ameline göre hesaba çekilecektir."*

301 Denildiğine göre bunlar; beyaz el, asa, tufan, çekirge, bit, kurbağa, kan, seneler ve kıtlık yıllarıdır. Bunlar Musa Peygamberin mucizeleri arasındadırlar.

302 Buradaki "istifzaz" kelimesine müfessirlerin çoğunluğu "çıkarmak" anlamını verirler. Oysa bu anlam doğru değildir, çünkü Musa Peygamber zaten İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmak için gelmiştir, Firavun ise buna karşı çıkmıştır. Dolayısıyla kıssayı esas aldığımızda anlam, Musa'nın İsrailoğulları ile birlikte çıktığı, Firavun'un ise onları yakalayıp öldürmek istediği şeklindedir. Nitekim Allah da bu yüzden onu boğmuştur. Burada istifzaz kelimesi öldürmek, kurtulmak anlamındadır. Ama korkutma, maddi olarak zorlama, sürgün gibi maddi anlamların yanı sıra, manevi olarak aklını başından alma gibi anlamlara da gelebilir. Burada Firavun'un ve bütün ordusunun boğulduğu söyleniyor. Bir diğer ayette ise onun canlı kaldığı ifade ediliyor. Dolayısıyla "boğulma" ifadesini de, onun bütün gücünü kaybedenler arasına girmesi şeklinde anlamak mümkündür. (*Çevirmen notu: Müellifin kanaatimizce yanlış olan yorumlarına genellikle değinmemekle birlikte, burada araya girip kısa bir not düşmeyi faydalı buluyoruz: Câbirî burada muhtemelen, Firavun'un cesedinin kurtarıldığını ifade eden Yunus Suresi 92. ayetine atıfta bulunmakta ve Firavun'un boğulmasıyla ilgili bu yorumu yapmaktadır. Kanaatimizce bu yorum ilgili kıssayla da, Kur'an'ın anlatımıyla da uyuşmamaktadır. Doğrusu Firavun'un cesedinin kurtarılması ve sonrakilere (peşindekilere) bir ibret kılınması, genelde zannedildiğinin aksine, yüzyıllar boyunca insanlara ibret olsun diye çürümekten muhafaza edilmesi değil, onu ilah olarak gören ve dolayısıyla ölebileceğine inanmayan Mısırlıların görmeleri için cesedinin kıyıya vurmasıdır. Nitekim Zemahşerî, Râzî, Sa'dî ve Hicazî gibi bazı müfessirler bu inceliğe dikkat etmişlerdir. Ayrıca Taberî'nin Katade ve İbn Cüreyc'den naklettiği rivayetlerde İsrailoğullarının Firavun'un ölümüne inanmadıkları, cesedin bu sebeple Allah tarafından kıyıya vurulduğu ifade edilmektedir. Doğrusunu Allah bilir.*)

9- Sonuç: Kur'an hak olarak indirilmiştir ve Biz seni sadece müjdeci-uyarıcı olarak gönderdik

وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (105) وَقُرْاٰنًا
فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا (106) قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا
تُؤْمِنُوا اِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا
(107) وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَآ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا (108) وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ
يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا (109) قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ
الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا
(110) وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ وَلَمْ
يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا (111)

105-111: Biz onu (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ve o da hak ile indi. Seni de ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye ayet ayet ayırdık ve onu peyderpey indirdik. (Mekke müşriklerine) de ki: "Ona ister inanın, ister inanmayın. Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur'an kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.[303] *Rabbimizin şanı yücedir. Rabbimizin vaadi mutlaka gerçekleşecektir" derler. Onlar ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar. Bu da onların derin saygısını artırır. De ki: "Rabbinize ister Allah adıyla dua edin, ister Rahman adıyla. Hangisiyle dua ederseniz*

303 Müfessirler burada kimin kastedildiğini belirleme konusunda adeta şaşkına dönmüşlerdir. Kimileri bunların, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl ve Varak b. Nevfel gibi, Hz. Peygamber'in gönderilişine kadar tevhid dinine bağlı kalan İsmail evlatları olduğunu söylemişlerdir. Buna göre burada kendilerine ilahî kitap ilmi verilenler değil, din ilmi verilenler kast edilmiş olmaktadır. Hasan-ı Basri ilim verilenlerin ümmet-i Muhammed olduğunu, Mücahid ise Yahudilerden bir grup olduğunu ifade etmiştir. Kurtubî de bu görüşü desteklemiş ve şöyle demiştir; "ayette geçen "ondan önce" ifadesin nedeniyle bu görüş daha doğrudur." Bize göre burada Habeşistan'dan gene Hıristiyan heyete işaret edildiği açıktır. İbn İshak, Siyer'inde bu hususta şunları söylemektedir; "Hz. Peygamber Mekke'de iken, onun haberini duyan Habeşistanlılardan yirmi kişiye yakın bir Hıristiyan grup geldiler ve onu mescitte buldular. Yanına oturdular, onunla konuştular ve kendisine sorular sordular. O sırada Kureyşliler de mekânlarında oturmuş izliyorlardı. Onlar soracaklarını sorup bitirdikleri zaman Hz. Peygamber onları İslam'a davet etti ve kendilerine Kur'an okudu. Kur'an'ı dinlediklerinde gözleri yaşla dolu ve daveti kabul ettiler, ona iman edip kendisini tasdik ettiler. Kitaplarında anlatılan peygamberlik özelliklerini onda gördüler. Kalkıp gitmeye koyulduklarında Ebu Cehil ve bir grup Kureyşli karşılarına dikildi ve onlara, "Allah çabanızı boşa çıkarsın, sizler ne biçim ziyaretçilersiniz! Halkınız sizi bu adam hakkında bilgi edinesiniz diye gönderiyor, siz de daha onunla oturup iki kelam eder etmez hemen dininiz terk edip ona inanıyorsunuz! Doğrusu sizden daha aptal ziyaretçiler görmüş değiliz" dediler. Onlar ise, "Selam olsun sizlere, sizin cehaletinizin seviyesine düşecek değiliz, biz kendi bildiğimize inanalım, siz de kendi bildiğinize! Merak etmeyin, biz neyin hayrımıza olduğunu biliriz" dediler. Bir rivayete göre bunlar Habeşistan değil, Şam heyetiydi.

edin, nihayet en güzel isimler O'nundur. Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut.[304] *Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, zillet ve acizliğin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur" de ve O'nu tekbir ile yücelt.*

Açıklama

Bu sûreyi sekiz bölüme ayırdık ve dipnotlarda ilgili konular arasındaki irtibata değindik. Ayrıca metin içindeki açıklamalarımızda (Bu açıklamalar ayet çevirilerine yansıtılmıştır-çev-) ayetleri nasıl anladığımız ifade edilmiştir. Tekrara düşmemek için bu açıklama bölümünde, sûreden geçen "ruh" meselesini ele alacağız. Daha önce Kehf Suresinde işaret ettiğimiz gibi rivayetlerde, Medine Yahudilerinin Kureyşlilere üç soru verdikleri ve böylece Hz. Peygamber'in gerçek bir peygamber olup olmadığını ortaya çıkarmaya çalıştıkları anlatılmaktadır. Bu sorulardan biri Ashab-ı Kehf hakkında, diğeri Zülkarneyn hakkında, üçüncüsü ise ruh hakkındaydı. Kehf Suresinde ilk iki soruya cevap verilmiş, fakat ruh konusuna girilmemişti.

Tefsir âlimleri ruh konusunun İsra Suresinde ele alındığını görünce, işte o üç sorudan üçüncüsünün cevabının burada verildiğini düşünmüşlerdir. Fakat İsra Suresinin indiriliş tarihi ihtilaflı olduğu ve haliyle İsra olayından sonra olması gerektiği, fakat onlar bu sûreyi baştan 50. sıraya, yani Kehf Suresinden önceye koymuş oldukları için büyük bir açmazın içinde düşüvermişlerdir. Surenin girişinde verdiğimiz birçok muteber rivayet bu sûrenin hicretten bir yıl önce, yani Mekke'nin sonlarında indirildiğini ifade ediyor olmakla beraber müfessirler farkında olarak ya da olmayarak, Keh Suresinde ruh konusuna cevap verilmeyişi hususunu cevaplayabilmek için ille de, Yahudilerin sordukları soruları anlatan rivayeti esas almayı tercih etmişlerdir. Bu çerçevede ifade edilen bazı rivayetlerde Medine Yahudileri Kureyş heyetine, "Eğer Muhammed ruh hakkındaki soruya cevap verirse peygamber değil demektir, eğer cevap vermezse peygamberdir" derler. Bazı rivayetler de bu soruların üç değil, iki tane olduğu ifade edilir. Kimileri de Hz. Peygamber'e ruh hakkında soru sorulması olayının bu konu ile ilgili olmadığını, Yahudiler tarafından daha sonra bu sorunun sorulduğunu ve bu sûrede buna cevap verildiğini söylerler. Her halükarda Hz. Peygam-

304 Daha önce dediğimiz gibi bu ayetin indiriliş sebebi şudur: Hz. Peygamber secdede iken "Ya Rahman, Ya Rahim!" şeklinde dua ederdi, Kureyşliler bunu duyunca şöyle dediler; "Muhammed bu zamana kadar Allah'a dua ediyordu, şimdi Yemame'nin Rahmanına dua ediyor" Bunun üzerine bu ayet indirildi ve Allah'ın Rahman olduğunu ifade etti. Ayrıca ayet Hz. Peygamber'den dua ederken sesini çok yükseltmemesini istemiştir. Çünkü Muhammedî davetin hasımları bu duaları duyduklarında ona ve Allah'a hakaret etmekteydiler.

ber'e böyle bir sorunun sorulmuş olduğu konusunda kimse şüphe edemez, çünkü ayet açıkça, "sana ruh hakkında soruyorlar" demektedir.

Konunun kısaca bu tarihsel boyutuna değindikten sonra şunu ifade edelim: "Sana ruh hakkında soruyorlar" ayeti, Kureyşlilerin itirazlarına cevap verilen bir pasajın içinde yer almaktadır ki sûrenin genel konusu zaten budur. Bununla beraber bir yine de "ruh" hakkında soru sormanın Kureyşlilerin düşünsel ilgi alanları (*mecâlü'l-müfekker fîh*) içerisinde olduğu kanaatinde değiliz. Zira bu sorunun içerdiği problematik hususlar temelde Yahudi düşüncesi içerisinde tartışma konusu olmuştur. Dolayısıyla bu sorunun, Ashab-ı Kefh ve Zülkarneyn soruları ile birlikte ya da onlardan ayrı olarak, ama her halükarda Yahudileri tarafından sorulmuş olma ihtimali daha yüksektir. Bu görüşümüzün dayanaklarına ilerde değineceğiz. Burada şimdilik önemli olan; "De ki ruh, Rabbimin emrindendir" ifadesini nasıl anlayacağımızdır.

Buna cevap vermeden önce, "Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri" ilkesini uygulayarak Kur'an'da ruh lafzının kullanımına bakmamız yerinde olacaktır.

1- Kur'an'da "Ruh" kavramı

Kur'an'da "Ruh" kelimesi aşağıdaki ayetlerde geçmektedir;

- Ruhullah anlamında:

Bu anlamda Hz. Âdem hakkında kullanılmıştır; "*Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin.*" (Sad 72, Hicr 29, Secde 9); Hz. Meryem ile ilgili olarak kullanılmıştır; "*Onlarla kendisi arasına bir perde gerdi. Biz de ona Ruhumuzu gönderdik de, ona kusursuz, mükemmel bir insan şeklinde görünüverdi.*" (Meryem 17); "*İffet ve namusunu gerektiği gibi koruyan Meryem'i de an. Biz ona ruhumuzdan üfledik, hem onu, hem oğlunu cümle âlem için bir ibret yaptık.*" (Enbiya 91, Tahrim 12); "*Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendisinden bir ruhtur.*" (Nisa 171); "*İşte Allah onların kalplerine imanı yazmış ve onları kendi katından bir ruh ile desteklemiştir.*" (Mücadele 22)

- Allah'ın emrinden bir ruh:

Bu şekilde şu ayetlerde kullanılmıştır; "*Kullarından dilediğine emrini tebliğ için ruhu indirir.*" (Ğafir 15); "*Kullarından dilediklerine, melekleri emrinden olan ruh ile indirir: Benden başka ilah yoktur, şu halde Benden korkup sakının, diye uyarın.*" (Nahl,16/2); "*Sana ruh hakkında soruyorlar, de ki ruh, Rabbimin emrindendir.*" (İsra 85); "*İşte sana da, emrimizden bir ruh vahyettik.*" (Şûra 52)

-Ruhu'l-Kudüs:

Bu şekilde kullanım iki yerde geçer; "*Kur'ân'ı, Rabbin tarafından gerçek olarak getiren, Ruhu'l-Kudüstür.*" (Nahl, 16/102); "*Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik.*" (Bakara 87); "*Hani seni Ruhu'l-Kudüs ile desteklemişti.*" (Maide 110); "*Uyarıcılardan olasın diye onu güvenilir Ruh senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir.*" (Şuara 193-195)

- Melekler ve Ruh

"*Melekler ve Ruh ona yükselir.*" (Mearic 4); "*O gün Ruh ve melekler saf saf sıralanır. Rahman'ın izin verdiklerinin dışında, asla konuşmazlar. Konuşan da yerli yerinde söz söyler.*" (Nebe 38); "*O gece Rab'lerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner...*" (Kadir 4)

Öncelikle aşağıdaki hususlara dikkat çekmek gerekmektedir:

a- Burada "insan ruhu" şeklinde bir kullanım bulunmamaktadır; bu ise İsra sûresindeki sorunun ve cevabın "insan ruhu" anlamında olmasını imkânsız kılmaktadır.

b- Ruhu'l-Kudüs ve Ruhu'l-Emin ifadeleri, Cebrail anlamına gelmektedir. Nitekim yukarıdaki ayetlerde bu, açıktır.

c- "Ruh ve Melekler" terkibi içerisinde geçen "ruh" da Cebrail yahut bir diğer melek anlamındadır, çünkü burada meleklerden söz edilmektedir.

d- "Ona ruhumuzdan üfledik" gibi ifadeler, ruh ile "nefes" arasındaki ilişkiyi, dolayısıyla "ruh-nefs ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Buradan hareketle burada maddi olmayan bir şeyden söz edildiğini söyleyebiliriz. Bilindiği gibi "nefs"in nefes almakla, teneffüs ile ilişkisi bulunmaktadır, nitekim nefes alamamak ölüme yol açar ki buna "nefsin çıkması" veya ruhun bedenden çıkması denilir. Üflemek, nefes almak-vermek gibi bir güç çıkarmak olduğuna göre, "ona ruhumuzdan üfledik" demek, "ona, içerisinde ruhun varlığının alameti olan "nefes alma" kudretini verdik" anlamına gelir.

e- "Ruhullah", "onun ruhundan" gibi ifadelerle Cebrail kast edilmiştir. "Bizim Ruhumuz" ifadesi "Bizim elçimiz" anlamındadır.

f- "Allah'ın emrinden ruh": Burada Allah'ın emir ile Allah'ın kelimesi benzer anlamdadır. Nitekim İsa Peygamber için aynı ayette hem "onun kelimesi" ve "ondan bir ruh" denmiştir. Yani onun emriyle yaratılmış varlık anlamındadır. Nitekim Yasin 82. ayette "*Bizim bir şeyin olmasını istediğimiz zamanki emrimiz, ona ol demektir, o da olur*" ifadesi; "Allah bir şeyin olmasını murat edince ona olmasını emreder ve o da olur" anlamına gelir.

Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki; "*Sana ruh hakkında soruyorlar, de ki ruh, Rabbimin emrindendir.*" ayetindeki ruhtan maksat Cebrail'dir. Kaldı ki bağlamın karinesi de yorumumuzu desteklemektedir. Zira bu sorunun hemen ardından gelen ifadede, konunun Kur'an olduğu açıktır. Ayetler şöyledir; "Andolsun, dileseydik Biz sana vahyettiğimizi tamamen ortadan kaldırır, Kur,'an'ı yok ederdik; sonra bu konuda Bize karşı kendine hiçbir yardımcı da bulamazdın. Ancak Rabbinden bir rahmet olarak böyle yapmadık. Çünkü O'nun sana olan lütfu büyüktür. De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."

"Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir. Andolsun, dileseydik Biz sana vahyettiğimizi tamamen ortadan kaldırır, Kur,'an'ı yok ederdik; sonra bu konuda Bize karşı kendine hiçbir yardımcı da bulamazdın. Ancak Rabbinden bir rahmet olarak böyle yapmadık. Çünkü O'nun sana olan lütfu büyüktür. De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."

Burada müşrikler adeta, "Kur'an'ı sana getiren kimdir?" diye sormaktadırlar ve onlara, "onu Ruhu'l-Kudüs" indirmektedir denilmekte, "Peki, Ruh nedir?" dediklerinde de bu cevap verilmektedir.

Kelimenin Kur'an'daki kullanımını ele aldığımız bu açıklamadan sonra, konunun sözlükler ve Tevrat ve İncil'de nasıl olduğuna bakalım.

2- Arapça sözlüklerde "Ruh" kavramı

Mekayisu'l-Lüğa adlı sözlükte şöyle deniliyor;

"Ruh ve Ravh kelimesi aynı asıldan türemişlerdir. Ruh, nefsin ismidir, çünkü nefs, ruhun bir kısmıdır. Burada bir türün, o türü kapsayan cinsin adı ile anılması kuralı işletilmiştir. İnsana "hayvan/canlı" isminin verilmesi de bu türden bir isimlendirmedir. Burada kelime, ona hayat ve hareket kazandıran, fayda sağlama ve zararı def etme gücü veren şeyin ismi olarak kullanılmıştır."

Sözlük yazarı bu bilgileri verdikten sonra, yukarıda verdiğimiz ayetleri delil olarak kullanmıştır. (sanki ayetlerdeki ruh kelimesi bu anlamda kullanılmış gibi!) Sonra da şöyle devam etmiştir:

> Ruh aynı zamanda, "teneffüs/nefes alma" anlamına gelir. İnsan nefes aldığı zaman ona "erahe/nefes aldı/ruh aldı" denilir."

Lisanu'l-Arap sözlüğünde ise şöyle deniliyor;

Arapçada "Ruh", nefha/üfleme demektir. Buna, ruhtan çıkan bir esinti olduğu için "ruh" denilmiştir.

3- Tevrat ve İncil'de "Ruh"

Görünen o ki "Ruh" kelimesi Sami dillerinin, en azından Arapça ve İbranca'nın orak kelimelerindedir Tevrat'ta bu kelime, daha ilk bölümde şöyle geçer;

> Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı, "Işık olsun" diye buyurdu ve ışık oldu. (Tekvin, 1/1-3)

Daha sonra birbirine yakın anlamlarda sıkça kullanılır. Tufandan sonra insanlar çoğalıp şehvetlerine yenik düşünce, Rab onlara " Ruhum insanın içinde ebediyete kadar çabalamayacaktır, insan beşeri ve fanidir" der. Firavun'un Yusuf'u övmesini anlatırken onun kölelerine; "Şu Yusuf gibi, içinde Allah'ın Ruhunu taşıyan birini daha gördünüz mü?" diye sorar ve "İçlerinden yetmiş lideri çadırın çevresinde toplar, Rab de bir bulut içinde oraya iner ve onunla konuşur, onun içinde bulunan ruhu alır ve yetmiş reise yerleştirir. Ruh kendilerine ilka edilince bu yetmiş kişi peygamber olur ve muvaffak olurlar."

> "Yeşu b. Nun, Musa kendisinin üzerine elini koyup da içine Rabbin ruhunu yerleştirince, içi hikmet ruhu ile dolar ve İsrail'in kadısı olur... Rabbin ruhu ona hulul eder, o da bir aslanı ele geçirir..."

Rahmet ve hayır sahibi bu Rabbin ruhunun karşısında bir de kötü ruh vardır;

> "Rabbin ruhu Şavul'u terk etti ve Rabbin katından bir kötü ruh ona hücum edip kendisine azap etti. Adamları ona, "Rabbin katından bir kötü ruh sana azap etti" dediler.
>
> "İnsan'da bulunan Ruh ve Kadir'in nefesi insana anlayış verir", genç adam, "Hikmetli olanlar sadece yaşlılar değildir, hakkı sadece yaşlılar idrak edecek değiller. Bende cevap verecek ve görüşümü belirteceğim, çünkü ben de kelam feyz edebiliriz, içindeki ruh beni tahrik ediyor... Beni oluşturan Allah'ın ruhu, bana hayat veren Rabbin nefesi" der.
>
> "Ey Allah'ım! Bende tertemiz bir kalp yarat, içimde dosdoğru bir ruh tazele, beni huzurundan kovma, içimden Ruhu'l-Kudüs'ünü çekip alma"... "Ruhunu çekip alırsın ve ölür, toprağına döner, ruhunu gönderir ve onu ikinci kez yaratırsın, yerin yüzünü tecdit edersin"

Tevrat'ta böyle söyleniyor, İncil'de ise şunları okuyoruz;

> "İsa Mesih işte böyle doğmuştur, Ammesi Meryem Yusuf ile nişan-

lanmıştır, onlar birleşmeden önce Ruhu'l-Kudüs'ten hamile kalmıştır..." Mesih görevine kast edince, sudan hale yükseldi, baktı ki Sema'nın kapıları ona açılmış ve Allah'ın Ruhu adeta bir güvercin gibi ona doğru yukarıdan aşağıya doğru iniyor"... "Sizler değilsiniz konuşanlar, babanızın ruhudur sizin içinizde konuşan."

Hıristiyan düşünce ile Yunan Felsefesi arasında karşılıklı etkileşim başlayınca, Grekçeden geçen ve nefis ve fikir anlamına gelen "pneuma" kelimesi, İbranca'daki ruh/ruah kelimesini karşılamak üzere, Tevrat'ın Yunanca tercümelerinde kullanılır olmuştur. Grekçeden geçen"pneuma" kelimesi rüzgâr, hava, nefes alma gibi anlamlara geldiği gibi, nefs, hayat, kalp, ruh gibi anlamlara da gelir. Aynı zamanda bu kelime, Yahve'nin ruhunu ifade eden "ham" anlamında da kullanılır. Bu kullanımın ifade ettiği anlam ise, ilahî kudretin tabiattaki ve tarihteki fiilidir. Allah'tan sadır olan bir ruhi kuvvet mesabesindedir. Tevrat bu ilahî fiili, Allah'tan gelen bir ilham ve tevcih olarak takdim eder, buna göre bu, insanda yerleşen ve onda ilahî iradeyi gerçekleştiren bir kuvvettir, Allah'la nefsini hem dem olmuş iradedir.

İşte Ahd-ı Cedit'in (İncil) Allah'ın ruhu ile İsa'nın risaletini tabiatüstü aşkın bir mesaj olarak veren kuvvet arasındaki ilişkiyi bu şekilde tasavvur etmeye başlamıştır. Böylece kendi nefsinde mutlak olan "ruh" hakkında, yani salt ruh hakkında konuşulmaya başlanmıştır. Bu ise, tecessüd (tanrının ete kemiğe bürünmesi) düşüncesinin önündeki kapıyı açmıştır. Neticede Havarilerden Yuhanna, Mesih'i, ilahî ruhun daimi olmak üzere Sema'dan kendisine indiği bir şahıs olarak takdim etmektedir. Bundan sonra artık M. S. 325 tarihindeki İznik Konsilinde Baba-Oğul-Kutsal Ruh şeklinde belirlenen teslis inancının bir ayağı olan "ruhu'l-mukaddes" (kutsal ruh/Saint-Esprit) düşüncesi ortaya çıkacaktır.

87- RUM SÛRESİ

سورة الروم

Klasik dönemde olduğu gibi modern dönemde de bu sûre hakkında çok şey söylenmiş, çok görüş ortaya atılmıştır. Buna, sûrenin giriş kısmında, Hz. Peygamber döneminde yaşanan Bizans-İran savaşından söz eden ayetler öncelikle dâhildir. Bu hususta tartışma özet olarak şöyledir;

1- Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önce gerçekleşen ilk Bizans-İran savaşında, sûreden "yakın bir yer" olarak ifade edilen bir yerde İranlılar galip gelmişlerdir. Bu "yakın bir yer" ifadesini bütün müfessirler, Mekke'ye en yakın bölge olan güney Şam civarındaki Busra ve Ezriat bölgesi olarak tefsir etmişlerdir. Tefsir kitaplarının çoğunda yer bulmuş olan en meşhur rivayet şöyle der;

> Bizans'ın yenilgisi haberleri Hz. Peygamber ve arkadaşlarına ulaşınca üzüldüler. Hz. Peygamber, Ehl-i Kitap olmayan (ümmî) Farsların Ehl-i Kitap olan Bizanslılara galip gelmesinden hoşlanmamıştı. Müşrikler ise bu habere sevinmiş ve sahabelere meydan okurcasına şöyle dediler: Sizler de Bizanslılar gibi Ehl-i Kitapsınız, ama bakın, bizim ümmi kardeşlerimiz onlara galip geldi. Eğer siz de bizimle savaşacak olursanız biz de size galip geliriz. Bunun üzerine de Allah bu sûrenin ilk ayetlerini indirdi.

Burada dikkat çeken husus, rivayette geçen ve Kureyşliler tarafından söylenen,"*Eğer siz de bizimle savaşacak olursanız biz de size galip geliriz*" ifadesidir. Eğer bu ifade gerçekten kullanılmışsa, o zaman demek ki Kureyşliler yakında mü'minlerle aralarında bir savaş cereyan edeceğinin hesabı içerisindedirler. Bu durum, Hz. Peygamber'in İkinci Akabe Biatinde müslüman olan Medinelilerle sözleşme yapmasından önce, tahayyül bile edilemezdi. O halde buradan, bu sûrenin, söz konusu biatin gerçekleştiği on üçüncü senede indirilmiş olduğunu çıkarabiliriz. Bu da demektir ki sûre, hicretten yaklaşık bir sene önce indirilmiştir.

2- İlgili rivayet şöyle devam ediyor;

Kureyş'ten bazı kimseler Hz. Ebubekir'e şöyle dediler; Muhammed Bizanslıların birkaç sene içinde galip geleceklerini iddia ediyor, bu konuda iddiaya girmeye ne dersin? Hz. Ebubekir bunu kabul etti ve "birkaç sene" ifadesini, ifadede geçen "birkaç" kelimesinin Arapçada üç ila dokuz arasında bir rakam anlamına gelmesi nedeniyle, "altı yıl" olarak belirlediler. Fakat Bizans galip gelmeden altı yıl geçti ve müşrikler iddiayı kazandılar.

Müfessirler Hz. Ebubekir ile iddialaşan kişinin Übeyy b. Halef olduğunu ve bu olay yaşandığı sırada daha, iddialaşmanın haram kılınmadığını ifade ederler. Yine onlar iddia miktarının beş genç ve dişi deve olduğunu söylerler. Bir diğer rivayet ise iddianın arından süreyi değiştirip dokuz yıl[305] yaptıklarını ve miktarı da artırdıklarını ve Hz. Ebubekir hicret etmek istediği zaman Übeyy b. Halef'in onun yakasına yapıtlığını ve "İddia konusunda bir kefil bırak" dediğini, onun da oğlu Abdurrahman'ı kefil bıraktığını ifade eder. Aynı rivayete göre, aradan yedi yıl geçince Bizanslılar galip gelirler ve Hz. Ebubekir iddiayı kazanır, meblağı Übeyy b. Halef'in oğlundan alır. Rivayetler Kur'an'ın vaat ettiği bu Bizans galibiyetinin, bu sûrenin indirilişinden yedi yıl sonra gerçekleştiği hususunda ittifak ederler.

3- Çağdaş araştırmacıların birçoğu ayetteki "birkaç sene" ifadesinin kaç yıl olduğunu ve Bizansın galibiyetinin ne zaman gerçekleştiğini tespit etme noktasında çok gayret göstermişlerdir. Farsların galip geldiği ilk savaşın M.S 615 yılında, Bizansın galip geldiği ikinci savaşın ise M.S 624-625 yıllarında, Bedir savaşının yapıldığı sene gerçekleşmiş olduğu hususunda neredeyse tam bir görüş birliği ortaya çıkmıştır. Buna göre "birkaç sene" ifadesi, dokuz yıla denk gelmektedir. Ancak kimileri Bizansın galibiyetinin M.S 627-628 yılında, Hudeybiye anlaşmasının olduğu sene gerçekleştiğini ifade ederler. Buna göre de "birkaç sene" ifadesi "yedi yıl" olmaktadır. Bunun dokuz olarak yazılması, kâtip hatasıdır. Nitekim İbn Abbas'tan gelen rivayet bunu doğrulamaktadır. Biz de bu son hesaplamayı tercih ediyoruz, zira sûrenin iniş tarihi açısından bu, daha makuldür, çünkü sûre, M.S 621 yılında, yani hicretten bir sene önce indirilmiştir.

Bu görüşü tercih ettiğimizde, Bizans galibiyetinin hicri altıncı yılda, yani Hudeybiye anlaşması ve Rıdvan biatinin gerçekleştiği senede (M.S 627-628) gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu tercihin sebebi ise şu üç hususdur;

305 Müfessirlerin ve konuyla ilgilenenlerin bazıları buradaki sayının "dokuz" değil, "yedi" olması gerektiğini, bunun nasih/kâtip tarafından yanlış yazılmış olabileceğini söylerler. Bu görüşün ardında, Bizanslıların galibiyete ulaşacakları müjdesinin Bedir savaşı ile aynı yıl gerçekleştiğini ortaya koyma düşüncesi vardır ki bu durum, Ebu Said el-Hudrî'den gelen rivayette şöyle ifade edilmiştir; "Bedir savaşının olduğu gün Rumlar/Bizanslılar galip oldular ve Müslümanlar da buna çok sevindiler."

Birincisi; Rumların yenildiği ilk savaşın M.S 615'te, yani Habeşistan'a ilk hicretin yapıldığı sene olduğunu düşünmek, bu sûrenin, nüzul sıralamasındaki yerinden daha önce indirilmiş olduğunu düşünmeye sebep olacaktır ki rivayetlerde bu sûrenin indiriliş tarihi, hicretten bir yıl öncesi olarak vurgulanmaktadır. Nitekim bunu, ilerde daha açık bir şekilde göreceğiz.

İkincisi; Surenin bu konuyla başlaması ve bu konuyla doğrudan ilgili olmayan bir konu ile devam etmesi, bu konunun özellikle ve belli bir amaçla zikredildiği anlamına gelir. Bu savaşın M.S 615'te yaşandığını düşündüğümüzde, aradan sekiz yıl geçtikten sonra inen bu sûrenin ne gibi bir sebepten dolayı bu olaydan bahsettiğini izah etmek güçleşecektir.

Üçüncüsü ise; Bizans-İran savaşları Hz. Peygamber'den önceki dönemlerde yüzyıllarca devam etmişti ve bu iki gücün neredeyse bütün ilişkileri savaşa dayalı olmuştu. Peygamberliğin başladığı seneden bu sûrenin indirildiği on üçüncü yıla kadar bu iki güç arasında başka savaşlar da olmuştu, fakat Kur'an onlara hiç değinmemişti. Evet, Kur'an bir tarih kitabı değildir ve olayları kronolojik sıraya göre ele almaz, Kur'an'ın kendine has bir zaman anlayışı vardır, onun söz ettiği tarihsel hakikat -örneğin peygamber kıssaları-, mekân ve zaman açısından tarihsel hakikatler değil, Kur'anî hakikatlerdir. O halde bu ayetler üzerine düşünmemiz bizi tarihsel bir hakikate ya da bir başka şeye değil, Kur'anî bir hakikate götürmelidir. Burada söz konusu olan zafer müjdesinin ardındaki Kur'anî hakikat, şu ayetlerde ifade edilmektedir; "*O gün Allah'ın zafer vermesiyle mü'minler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir. Allah bir vaatte bulunmuştur. Allah, vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler.*" Gerçek şu ki bu ayetlerin indirildiği dönemlerde mü'minler yıllardır müşriklerin baskısı ve eziyetlerine maruz kalmışlar, Habeşistan'a hicret etmek durumunda kalmışlar, Hz. Peygamber ve akrabaları muhasara altına alınmış ve daha nice sıkıntılar yaşamışlardır. Surenin indirildiği dönemde ise ufukta bir ışık görünmüş, Medinelilerle İkinci Akabe Biati yapılmıştır ki bazı tarihçiler bunu "savaş biati" diye adlandırırlar. Müslümanlar yavaş yavaş Mekke'yi terk edip Medine'ye göçmeye başlamışlardır. Geriye sadece Hz. Peygamber'e hicret ve savaş izni verilmesi kalmıştır. İşte bu durumda Bizans'ın yenilgisi vesilesiyle; hayatın deveran içinde olduğu, yer-gök, gece-gündüz, zafer-hezimet arasında hep bir ikililik bulunduğu, "işlerin eninde sonunda Allah'a ait olduğu", hicret vaktinin yaklaştığı ve ülkelerinden zorla çıkarılan bu mü'minlerin Medine'de dirilecekleri, güçlenecekleri, zalimden hesap soracakları, Bizanslılar gibi onların da galip gelecekleri gibi hususlar vurgulanmıştır. Buna göre hayat hep karşıtlıklarla

doludur, her şey çifterli olarak yaratılmıştı, İranlıların aynı galibiyeti bir daha yaşamaları mümkün değildir, bundan sonra Bizanslılar İranlılara, mü'minler de müşriklere karşı galip geleceklerdir. İşte mü'minler de bu iki zaferle sevineceklerdir; ". *Allah bir vaatte bulunmuştur. Allah, vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler.*"

1- Mukaddime: Bizansın galibiyeti

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ (1) غُلِبَتِ الرُّومُۙ (2) فِيٓ اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَۙ (3) فِي بِضْعِ سِنِينَۜ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُۜ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَۙ (4) بِنَصْرِ اللّٰهِۜ يَنْصُرُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (5) وَعْدَ اللّٰهِۜ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (6) يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ (7)

Bismillahirrahmanirrahim

1-7: Elif Lâm Mîm. Rumlar, (Farslarla girdikleri savaşta) yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle mü'minler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir. Allah, onlara zafer konusunda bir vaatte bulunmuştur. Allah, vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu (Kureyşliler) bilmezler. Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler.

2- Hiç akıllarını kullanıp düşünmezler mi; Allah şu kâinatı nasıl da muazzam yaratmıştır...

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِيٓ اَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ وَاَجَلٍ مُسَمًّىۜ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَآئِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ (8) اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ كَانُٓوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَاَثَارُوا الْاَرْضَ وَعَمَرُوهَآ اَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِۜ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَۜ (9) ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ اَسَٓاؤُا السُّوٓآٰى اَنْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤُنَۜ (10) اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (11) وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ (12)

وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَآئِهِمْ شُفَعٰٓؤُا وَكَانُوا بِشُرَكَآئِهِمْ كَافِرِينَ (13) وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ (14) فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِى رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ (15) وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَآئِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰٓئِكَ فِى الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ (16)

8-16: (Kureyşliler) Hiç (akıllarını kullanıp) düşünmezler mi;? Hem Allah, gökler ile yeri ve ikisi arasındakileri ancak (belirli bir düzen içinde ve) fani olarak yaratmıştır. Şüphesiz insanların birçoğu Rablerine kavuşacaklarını inkâr ediyorlar. Yine onlar, yeryüzünde dolaşıp kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğuna bakmadılar mı? Onlar kendilerinden daha kuvvetli idiler. Toprağı işleyip ihya etmişler ve orayı kendilerinin imar ettiğinden daha çok imar etmişlerdi. Onlara da peygamberleri apaçık deliller getirmişlerdi. Allah, onlara asla zulmediyor değildi. Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı. Sonra, Allah'ın ayetlerini yalanladıkları ve onlarla alay etmekte oldukları için, kötülük işleyenin sonu daha da kötü oldu. Allah, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrar eder. Sonra da yalnız O'na döndürüleceksiniz. Kıyametin kopacağı günde, suçlular hayal kırıklığı içinde ümitsizliğe düşeceklerdir. Onların, Allah'a koştukları ortaklardan kendileri için şefaatçiler da olmayacaktır. Artık onlar ortak koştukları şeyleri de inkâr ederler. Kıyametin kopacağı gün, işte o gün mü'minler ve kâfirler birbirinden ayrılacaklardır. İman edip salih ameller işleyenlere gelince, işte onlar cennet bahçelerinde sevindirilirler. İnkâr edip ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince, işte onlar azabın içine atılacaklardır.

3- Her daim Allah yücedir

فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ (17) وَلَهُ الْحَمْدُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ (18) يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَىِّ وَيُحْىِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ (19) وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَآ اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ (20) وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (21) وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِمِينَ (22) وَمِنْ اٰيَاتِهٖ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَآؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ (23) وَمِنْ اٰيَاتِهٖ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَيُحْىِ بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا اِنَّ فِى

ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (24) وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ تَقُومَ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِهٖ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْاَرْضِ اِذَٓا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ (25) وَلَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ (26) وَهُوَ الَّذِى يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (27) ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَٓاءَ فِى مَا رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ فِيهِ سَوَٓاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ اَنْفُسَكُمْ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ (28) بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدِى مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (29)

17-29: Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih ve tenzih ediniz. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde[306] *Allah'ı tespih edin. Allah, diriyi ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarır. Ölümünden sonra diriliş gününde yeryüzünü diriltir. Siz de işte böyle çıkarılacaksınız. Sizi topraktan yaratması, O'nun kudretinin delillerindendir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş çoğalıp yayılıyorsunuz. Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun kudretinin delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır. Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun kudretinin delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır. Geceleyin uyumanız ve gündüzün O'nun lütfundan istemeniz de O'nun kudretinin delillerindendir. Şüphesiz bunda işiten bir toplum için ibretler vardır. Korku ve ümit kaynağı olarak şimşeği size göstermesi, gökten yağmur indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesi, O'nun kudretinin delille-*

306 Beş vakit namaz hakkında (vakitleri hakkında) açık bir ayet bulunmadığı malumdur. Mekke döneminde namaz, iki rekât idi ve sabah-akşam kılınıyordu. Medine'de ise sünnet-i nebevi ile beş vakit oldu. Müfessirler "beş vakit" namazı Kur'an'da bulmak için çok çaba sarf etmişlerdir. Buldukları en meşhur ayetler bunlardır. Taberî şöyle demektedir; Müfessirler bu ayetlerin beş vakit namaz ile irtibatı hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas'tan şöyle nakledilir: Bu ayetler beş vakit namazı ifade eder. "Akşama girdiğinizde" ifadesi Akşam ve Yatsı namazlarını, "sabaha girdiğinizde" ifadesi Sabah namazını, "gündüzün sonu" ifadesi İkindi namazını ve "öğlen vakti" ifadesi de Öğlen namazını ifade eder. Katade de aynı şekilde, fakat sadece Yatsı namazını zikretmeden bu yorumu yapmıştır. İbn Zeyd ise "Akşama girdiğinizde" ifadesi Akşam namazını, sabaha girdiğinizde" ifadesi Sabah namazını, "gündüzün sonu" ifadesi İkindi namazını ve "öğlen vakti" ifadesi de Öğlen namazını ifade eder, demiş ve yatsı namazını zikretmemiştir. Râzî ise şöyle demektedir; "Kimileri de buradaki tesbih kelimesi ile tenzihin kast edildiğini, yani, "onu noksan sıfatlardan tenzih ediniz, kemal sıfatları ile anınız" denildiğini söylemişlerdi ki bu, en doğru görüştür, bunu kabul etmek daha evladır." Demek ki Râzî de, tesbih kelimesinin namaz değil de tenzih anlamına geldiğini söyleyen görüşü desteklemektedir.

rindendir. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir toplum için elbette ibretler vardır. Emriyle göğün ve yerin düzen içinde ve direksiz bir şekilde durması da O'nun kudretinin delillerindendir. Sonra sizi bir çağırdı mı, bir de bakarsınız ki kabirlerinizden dirilmiş çıkıyorsunuz. Göklerde ve yerde kim varsa yalnızca O'na aittir. Hepsi O'na boyun eğmektedirler. O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O'na göre ilk yaratmadan daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah, size kendinizden şöyle bir örnek getirdi: Kölelerinizden, verdiğimiz rızıklarda sizinle eşit haklara sahip olan ve birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekindiğiniz ortaklarınız olmasını kabul eder misiniz?[307] *Düşünen bir topluluk için ayetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz. Fakat zulmedenler bilgisizce nefislerinin arzularına uydular. Allah'ın bu şekilde saptırdığı kimseleri kim doğru yola iletir? Onların hiçbir yardımcıları yoktur.*

4- Dosdoğru hanif dine; fıtrata yönel

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ
اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ (30) مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ (31) مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا
شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ (32) وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ
مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ (33)
لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ ۚ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ (34) أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا
فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ (35) وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا ۖ وَإِنْ
تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ (36) أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (37)

30-37: Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir. Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata[308] *sımsıkı tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur. İşte bu dosdoğru dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler. Allah'a yönelmiş kimseler olarak yüzünüzü hak dine çevirin, O'na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden; dinleri-*

307 Zemahşerî bu ayetin tefsirinde şöyle demektedir; "Sizler gibi birer beşer olan kölelerinizin, sahip olduklarınıza ortak olmasını ister misiniz? Bu tasarrufu kölelerinize bırakmaya yanaşmazsınız değil mi?! Nasıl ki bir başka hür kimseye malınızı hibe etmiyorsanız bir köleyi de kendinize ortak etmezsiniz! Peki, nasıl olur da efendiler efendisi, Rabler Rabbi olan Allah'ın, kendi kullarının ilah olarak kabul edilmesine razı olursunuz?!

308 Fıtrat dini sadelik dini demektir; yani araya herhangi bir aracı koymadan, doğrudan Allah'a yönelme dini.

ni darmadağınık edip grup grup olan kimselerden olmayın. Ki onlardan her bir grup kendi dinî anlayışı ile sevinip böbürlenmektedir. İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman, Rablerine yönelerek O'na dua ederler. Sonra Allah, onlara kendinden bir rahmet tattırınca da, bir bakarsın ki içlerinden bir grup, Rablerine ortak koşuyorlar. Kendilerine verdiğimiz nimetleri inkâr etsinler bakalım! Haydi, şimdilik yararlanın, ama yakında bileceksiniz. Yoksa Biz kendilerine bir delil mi indirdik de o, Allah'a ortak koşmaları konusunda isabetli olduklarını söylüyor? İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinirler. Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler. Allah'ın, rızkı dilediğine bol verdiğini ve dilediğine kıstığını görmediler mi? Bunda inanan bir toplum için elbette ibretler vardır.

5- Akrabaya, fakire,... hakkını ver

فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَابْنَ السَّبِيْلِ ذٰلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِيْنَ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ (38) وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ رِّبًا لِّيَرْبُوَا۟ فِيْٓ اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوْا عِنْدَ اللّٰهِ ۚ وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِّنْ زَكٰوةٍ تُرِيْدُوْنَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُوْنَ (39) اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ۗ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِّنْ شَيْءٍ ۗ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ (40) ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيْقَهُمْ بَعْضَ الَّذِيْ عَمِلُوْا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ (41) قُلْ سِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلُ ۚ كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُّشْرِكِيْنَ (42) فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّيْنِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَّصَّدَّعُوْنَ (43) مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهٗ ۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُوْنَ ۙ (44) لِيَجْزِيَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ مِنْ فَضْلِهٖ ۗ اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِيْنَ (45)

38-45: Öyle ise akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak isteyenler için daha hayırlıdır. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir. İnsanların malları içinde artsın diye faizle verdikleriniz, (bugün bir verip yarın iki almaya çalışmak gibi) Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek zekât verirseniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır. Allah, sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldürecek ve daha sonra da diriltecek olandır. Allah'a koştuğunuz ortaklardan, bunlardan herhangi bir şeyi yapabilen var mı? O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir. İnsanların kendi işledikleri kötülükler (peygamberlerini yalanlayanların davranışları) sebe-

biyle (çevrenizde) karada ve denizde[309] *bozulma (helak edilen toplumların kalıntıları) ortaya çıkmıştır (mevcuttur). Kalıntıları hala bakidir. (Mekkeli müşriklerin onlara bakıp da ders almaları için Allah, yaptıklarının bazı kötü sonuçlarını dünyada onlara tattırmıştır.) De ki: "Yeryüzünde dolaşın da önceki milletlerin sonlarının nasıl olduğuna bakın." Onların çoğu Allah'a ortak koşan kimselerdi. Allah tarafından, geri çevrilmesi olmayan bir gün gelmeden önce yüzünü dosdoğru dine çevir. O gün insanlar bölük bölük ayrılacaklardır. (Kimileri cennete, kimileri de cehenneme gideceklerdir.) Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhinedir. Kimler de salih amel işlerse, ancak kendileri için cennette yer hazırlarlar. Bu hazırlığı Allah'ın; iman edip salih amel işleyenleri kendi lütfundan mükâfatlandırması için yaparlar. Şüphesiz O, inkâr edenleri sevmez.*

6- O körleri sen hidayete erdirecek değilsin

وَمِنْ اٰيَاتِهٖٓ اَنْ يُّرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَّلِيُذِيقَكُمْ مِّنْ رَّحْمَتِهٖ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ
بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (46) وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا
اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَآؤُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ اَجْرَمُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا
نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ (47) اَللّٰهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَآءِ
كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهٖ فَاِذَآ اَصَابَ بِهٖ مَنْ
يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ (48) وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِّنْ
قَبْلِهٖ لَمُبْلِسِينَ (49) فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰى وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (50) وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَاَوْهُ
مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا مِنْ بَعْدِهٖ يَكْفُرُونَ (51) فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ
الدُّعَآءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ (52) وَمَآ اَنْتَ بِهٰدِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا
مَنْ يُّؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُّسْلِمُونَ (53) اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ
بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَّشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ
الْقَدِيرُ (54) وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذٰلِكَ
كَانُوا يُؤْفَكُونَ (55) وَقَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ وَالْاِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللّٰهِ

309 Buradaki "deniz" kelimesi ile neyin kast edildiği hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğa göre "kara" kelimesi ile iç bölgeler, "deniz" kelimesi ile ise kıyı şeritleri kast edilmiştir. Yine buradaki "fesat/bozulma" kelimesinin anlamı konusunda da ciddi ihtilaf çıkmıştır. Fakat her iki tartışmada da ortaya atmış oldukları görüşler, ayetin, öncesi ve sonrasıyla olan ilişkisini dikkate almadan, bağlama bakılmadan yapılmış yorumlardır. Biz ise, görüşümüzü ayetin içinde, parantez ifadelerinde belirttik.

اِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (56) فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ (57)

46-57: Rüzgârları, yağmurun müjdecileri olarak göndermesi, Allah'ın delillerindendir. O, bunu, size rahmetinden tattırmak, emriyle gemilerin yol alması, O'nun lütfundan rızkınızı aramanız ve şükretmeniz için yapar. Andolsun, senden önce Biz nice peygamberleri kendi kavimlerine göndermedik. Peygamberler onlara apaçık mucizeler getirdiler. Biz de suç işleyenlerden intikam aldık. Mü'minlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır. Allah, rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları harekete geçirir. Allah, onları dilediği gibi, bazen yayar ve bazen yoğunlaştırır. Nihayet yağmurun onların arasından çıktığını görürsün. Onu kullarından dilediklerine uğrattığı zaman bir de bakarsın sevinirler. Oysa onlar daha önce kendilerine yağmur yağdırılmadan evvel kesin bir ümitsizliğe kapılmışlardı. Allah'ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphe yok ki O, ölüleri de elbette diriltecektir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. Andolsun, eğer ekinlerine zararlı bir rüzgâr göndersek de o ekini sararmış görseler, ardından mutlaka nankörlük etmeye başlarlar. Şüphesiz, sen ölülere işittiremezsin. Dönüp gittikleri zaman çağrıyı sağırlara da işittiremezsin. Sen, körleri sapkınlıklarından çıkarıp doğru yola iletemezsin. Sen, çağrını ancak ayetlerimize inananlara işittirebilirsin. Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir güç veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir. O, dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir. Kıyametin kopacağı gün suçlular, dünyada bir andan fazla kalmadıklarına yemin ederler. Onlar dünyada haktan işte böyle döndürülüyorlardı. Kendilerine ilim ve iman verilmiş olanlar ise onlara şöyle diyeceklerdir: "Andolsun, siz, Allah'ın kitabına[310] göre, yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bu yeniden dirilme günüdür. Fakat siz bilmiyordunuz." O gün zulmedenlere mazeretleri fayda sağlamaz, Allah'ı razı edecek amelleri işleme istekleri de kabul edilmez.

Sonuç: sabret, Allah'ın vaadi haktır

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُونَ (58) كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (59) فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ (60)

58-60: Andolsun, Biz bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik.

310 Yani, tam da Allah'ın kitabında ifade edildiği gibi oldu.

Andolsun, eğer sen onlara bir ayet getirsen, inkâr edenler mutlaka, "Siz ancak asılsız şeyler uyduranlarsınız" derler. Allah, bilmeyenlerin kalplerini işte böyle mühürler. Sabret. Şüphesiz, Allah'ın vaadi gerçektir. Kesin imana sahip olmayanlar sakın seni paniğe ve yanlışa sürüklemesinler. (Seni etkileyip de henüz karar vermediğin konularda acele etmene sebep olabilirler, bu hususta dikkatli ol.)

Açıklama

Sureyi yedi bölüme ayırdık: Birinci bölüm mukaddimedir ve Bizans-İran savaşına değinip Bizanslıların birkaç yıl sonra zafer kazanacaklarını ve o zaman da Allah'ın verdiği bu zaferle mü'minlerin sevineceklerini ifade etmektedir. Rivayetlerin de dedikleri gibi Mekkeli müşrikler, tıpkı mü'minler gibi ilahî bir kitaba inanan Bizanslılara karşılık, kendileri gibi "Ehl-i Kitap dışı" olan İranlıların galibiyetine sevinmişler, kendilerini onlara yakın hissetmişlerdir.

Ne var ki bu noktada tefsir âlimlerinin ve rivayetleri aktaranların hiç değinmeden geçiverdikleri önemli bir husus söz konusudur: Kur'an'ın bu ayetlerde Bizanslılara yakınlık göstermesi ve onların zafer kazanacağını müjdelemesi, sadece müşriklerle İranlıların yakınlığına, duygudaşlığına bir zıtlık, karşıtlık olmanın çok ötesinde bir anlam taşımaktadır. Zira Bizans İmparatorluğu'na tabii olan bölgelerden gelen Hıristiyan heyetler içinde Muhammedî davete ilgi gösteren, iman eden kimseler çıkmıştır. Örneğin Şam'dan gelen Hıristiyan heyet Hz. Peygamber'e iman etmiş, onun gerçek bir peygamber olduğunu kabul etmiş ve Kur'an'da da ifade edildiği gibi onu dinleyince gözyaşlarına hâkim olamamışlardır. Yine bu çerçevede, Hz. Peygamber'in tavsiyesi ile ülkesine sığınan mü'minlere kapı açan ve onları teslim etmesi için kendisine hediyeler gönderen Kureyş heyetini reddeden Habeşistan kralı Necaşî'yi de unutmamak gerekir. Bilindiği gibi Necaşî o dönemde Bizans'a bağlıdır. Neticede sûrenin Bizans'a gösterdiği yakınlık, sadece onların "Ehl-i Kitap" olmalarına ve İranlıların Mecusî olmalarına bağlı değildir. Aksine, onların zaferini mü'minlerin zaferi olarak görecek derecede büyük olan bu yakınlığın gösterilmesinde, saydığımız sebeplerin; yani Bizans'a bağlı Şam Hıristiyanlarının ve Habeşistanlıların olumlu tutumlarının da payı söz konusudur. Benzer şekilde, Hudeybiye anlaşmasından sonra Hz. Peygamber'in kendilerine davet mektupları gönderdiği Heraklius, İskenderiye Patriği Mukavkıs ve Necaşî'nin olumlu tepkilerini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.[311]

311 Bu sayılanların ortak özelliği, hepsinin Aryusîlerden beslenmiş olmalarıdır. Bilgi için Kur'an'a Giriş adlı eserimizin ilgili bölümüne bakınız.

İşte sûrenin kendine özgü ve müstakil olan giriş bölümünün derin boyutlarını anlayabilmek için bütün bu verileri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu giriş bölümü, sûrede ele alınan konulara bir tür giriş yapılan bir bölüm değil, başlı başına "maksat" olan bir giriş bölümüdür. Bu sebeple, bu bölüm ile sûrenin ileriki bölümleri arasındaki ilişki çok ince bir ipliğe bağlı olup, araştırmacının bu bağlantıyı her daim dikkatle ve titizlikle göz önünde bulundurması ve muhafaza etmesi gerekir ki, burada Bizanslıların bir sonraki savaşta galip geleceklerine dair müjdenin ifade etmiş olduğu esas içeriğe nüfuz edebilsin! Aslında bu "esas içerik", sûrenin sonuç bölümünde sarahatle ifade edilmektedir. Daha önce de söylemiş olduğumuz gibi, Hikmetli Kur'an'ın sûrelerinin sonuç bölümleri, girişte anlatılan içeriği tekrarlayıp daha üst bir düzeye taşımak gibi bir niteliğe sahiptirler. Nitekim bu sûrenin sonunda da şu ifadeler yer almaktadır; *"Andolsun, Biz bu Kur'an'da insanlara her türlü misali verdik. Andolsun, eğer sen onlara bir ayet getirsen, inkâr edenler mutlaka, "Siz ancak asılsız şeyler uyduranlarsınız" derler. Allah, bilmeyenlerin kalplerini işte böyle mühürler. Sabret. Şüphesiz, Allah'ın vaadi gerçektir. Kesin imana sahip olmayanlar sakın seni paniğe ve yanlışa sürüklemesinler."*

Surede Allah'ın müşriklerin önüne serdiği misaller çoktur; bunların biri, hatta en önemlisi, hezimete uğramış olan Bizanslıların bir sonraki savaşta galip geleceklerinin bildirilmesidir. Kanaatimizce bu örnek, sadece müşriklere değil, aynı zamanda mü'minlere de bir mesaj iletmektedir. Burada onlara, "zorluktan sonra kolaylık vardır" denilmekte; kendilerine her türlü baskıyı reva gören ve Medine'deki "Ensar" kardeşlerine katılmak üzere hicret etmekten başka seçenek bırakmayan müşriklerin baskısından kurtulacaklarını ve "birkaç sene" sonra Allah'ın vaadinin gerçekleşeceğini, zafere ulaşacaklarını müjdelemektedir. Son bölümde ise Peygamber'e hitap etmekte ve Kureyşlilerin baskılarından etkilenmemesini, karar alırken bu etki altında hareket etmemesini, uygun zaman gelmeden önce hicret etmek için acele etmemesini söylemektedir.

Giriş ve sonuç bölümlerini böylece gördükten sonra diğer bölümlerine geçebiliriz. Mukaddime bölümü ile ikici bölüm arasındaki bağlantıyı, Bizanslıların "birkaç sene" içinde muzaffer olacaklarını söyleyen ayetin hemen devamındaki; *"Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir. Allah, onlara zafer konusunda bir vaatte bulunmuştur. Allah, vaadinden dönmez. Fakat Kureyşliler bilmezler. Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler"* ayetlerinde bulabiliriz. Zira burada bir ilahi vaat vardır ve Kureyşlilerden

beklenen, bu zaman kadar hep yaptıkları gibi, bu vaadi de inkâr etmeleridir. Ancak Kur'an genel ilkelere, ana inanç umdelerine önem verdiği için, siyasi hadiseler gibi zamana bağlı tikel olaylar üzerinde fazla durmamakta, onları hızlıca anlatıp, hatta sadece işaret etmekle yetinip geçmekte, genel ilkelere vurgu yapmaktadır. Burada da Kureyşlilere verilen cevap, Bizanslıların galibiyet ya da bu müjdenin yalanlanması gibi tikel olaylar üzerinden değil, genel ilkeler üzerinden, yani itikat ilkeleri üzerinden verilmektedir. Bu nedenle de işte şu ifadeler kullanılmıştır; "*Allah, onlara zafer konusunda bir vaatte bulunmuştur. Allah, vaadinden dönmez. Fakat Kureyşliler bilmezler. Onlar dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler.*" Evet, Kureyşliler sevinci, hüznü ve inkârı tamamen dünya hayatının zahirine göre yaparlar ve dolayısıyla meselenin görünmeyen yönünün, insan hayatının en büyük bilinmezi olan "geleceği" hesaba katmazlar ki bu "gelecek", Kur'an da, dünyadaki gelecek ve ahiretteki gelecek (hesap günü) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.

Görüldüğü gibi Kur'an burada siyasetten itikada geçiş yapmaktadır. Kaldı ki Bizanslıların galibiyeti ile ilgili siyasi ifadeler de zaten başlı başına maksat değildir. Yani bunlar salt Kureyş'in mucize isteklerine cevap olsun diye indirilmiş ifadeler değildirler. Zira Kur'an, müşriklerin bu mucize taleplerini zaten çok net bir şekilde reddetmiş, o konuyu kesin bir dille kapatmıştır. Peygamber'in onların istedikleri mucizeleri getirmek gibi bir görevi olmadığını ve mucize olarak Kur'an'ın yeterli olduğunu söylemiştir. İnkârcıları kâinattaki muazzam düzeni incelemeye, oradaki muhteşem düzenlilik ve amaçlılıktan hareketle tevhid ve ahiret inancını anlamaya çağırmıştır. Aslında bu itikat, ahlakîdir. Nitekim tevhid inancının amacı, evrenin düzeninin bozulmayacağını, çünkü yegâne ilah olan tek bir kudret tarafından idare edildiğini vurgulayarak mü'mine itminan verir. Bunun yanı sıra, insanın fiillerinin bir karşılığı olacağını bildiren ahiret inancı da, sorumluluk yükleyici ahlakî bir öğretidir. Giriş ile sonuç bölümleri arasında sûrenin ortaya koyduğu, fakat dünya hayatının sadece zahirine bakan Kureyşlilerin kavramadıkları en büyük ders şudur: Allah bütün mahlûkatı işler halinde, ikili düzende yaratmıştır. Gök-yer, gece-gündüz, yaz-kış, zor-kolay, hayat-ölüm, ölüm-diriliş...

Bu büyük ikililik düzeni aslında insanın bireysel ve toplumsal hayatında elzem olan birçok ibret ve delil içerir, ne var ki müşrikler bu ibretlerden gafildirler. Kur'an bu noktada onlara şunu demektedir; Allah sizi kuru ve hareketsiz bir topraktan yarattı, ama şimdi capcanlı bir insan olarak hareket ediyor ve ürüyorsunuz. Ayrıca size kendi cinslerinizden eşler

yarattı ki onlarla huzur bulasınız. Aranızda sevgi bağını kurdu, üreyip çoğalmanın gerçekleşmesi için sizi tabii olarak birbirinize meyilli yarattı. Karşılıklı merhamet ve sevgi bağı içerisinde aile kurup evlat yetiştirmeniz için gerekli duygusal özellikleri bahşetti. Sizleri değişik ırklar ve renklerde yarattı. Uyuyup dinlenmeniz için geceyi, çalışıp kazanmanız için gündüzü var etti. Ara sıra şimşekler ve yıldırımlar sizleri yağmur beklentisine sokmakta, yağan yağmur çorak topraklara hayat vermektedir. Sizleri hayat sahibi yapan O olduğu gibi canınızı alacak olan da O'dur. İlk kez ve yoktan yaratan yüce kudret, sonra yeniden diriltecektir ki bu ikincisi daha koyladır. Günü geldiğinde dirilmeniz için emir verecek ve diriliş günü başlayacaktır. Sizlere her şeyi misallerle anlatmaktadır ki düşünüp ibret alasınız! Malikiniz, sahibiniz O'dur, sizler O'nun kullarısınız. Bir düşünün, kölelerinizin sizin sahip olduklarınıza ortak olmasını ister misiniz? Evet, elbette ki istemezsiniz! O halde Allah'a şirk koşmayı; melekleri putları ve şeytanı O'na ortak koşmayı nasıl aklınıza sığdırabiliyorsunuz?!

Surenin Kureyş müşriklerine ve henüz mü'min olmamış kabile mensuplarına yönelik hitabı böyledir. Artık bireysel birer fert olmaktan çıkmış ve topluluk haline gelmiş olan mü'minlere yönelik hitap ise, önceki sûrelerdeki gibi sadece sabır ve kararlılık mesajlarından ibaret olmakla kalmamakta, aynı zamanda toplumsal hayatlarının temelinde yer alması gereken esasları beyan etmektedir. İlk esas, kâinattaki büyük ikililik ilkesidir. Buna göre dünya çalışma yeri, ahiret ise karşılık alma yeridir. *Müfessirler ve diğer âlimler bu noktada dünyayı sadece ahretin bineği gibi görseler de, aslında bu durum meselenin sadece bir yönünü teşkil etmektedir. Madalyonun bir de öteki yüzü vardır ki, önemi bu yüzünden hiç de az değildir! Bu yön şudur: Dünya ahiret için olduğu gibi, ahiret de dünya içindir! Yani ahiret uyarıları insanları korku ve ümit vasıtasıyla dünyada salih amel işlemeye sevk etmek içindir. Nihayetinde ahiret bir gaye değildir, esas gaye dünyada salih amel işlemektir. Bu yüzden de Kur'an'da salih amel kavramı hep iman kelimesi ile birlikte kullanılmıştır.*[312]

İşte sûrenin dördüncü ve beşinci bölümlerinde yer verilen ahlakî emirleri bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim hanif dine uymak, fıtrat dinine tabi olmak, namaz kılmak, dinde ayrışmadan kaçınmak, yakınlara-fakirlere ve yolda kalmış Tanrı misafirlerine yardım etmek ve zinadan kaçınmak gibi birçok benzer emir, daha önceki sûrelerde de yer almıştı.

312 Buradaki yazım vurgusu tarafımızdan yapılmıştır. (Çev.)

88- ANKEBUT SÛRESİ
سورة العنكبوت

Bu sûreye nüzul sıralamasında 77 ila 85 arasında yer verilir. İndirildiği yer hakkında ihtilaf edilmiştir. Hasan-ı Basri, İkrime, Ata, Cabir gibi âlimlere göre tamamı Mekke'de; İbn Abbas'tan gelen bir rivayete ve Katade'nin görüşüne göre tamamı Medine'de; yine İbn Abbas ve Katade'den aktarılan diğer bir görüşe göre başındaki on ayet (bu on ayetin Medine döneminde, Mekke'de kalmış mü'minler hakkında indirildiği söylenir) dışında kalan bölümleri Mekke'de indirilmiştir.(Bkz: Kurtubî) kimilerinin sûreye Medenî demelerine sebep olan ayetler, anlam olarak ilk ayete yakındırlar. İlk ayet şöyledir; "İnsanlar, "İnandık" demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler." Kimilerine göre bu ifadede geçen "insanlar" kelimesi Mekke'de bulunan ve müşriklerin ağır baskı ve işkenceleri altında yaşayan bir grup mü'min anlamına gelir. Medine'deki mü'minler bu kimselere haber göndermişler ve bu ayetlerin onlar hakkında indirildiğini söyleyerek kendilerini hicret etmeye teşvik etmişlerdir. Bu da demektir ki bu ayetler Medine'de indirilmiştir. Ayetlerin Mekke'de indirildiğini söyleyenler ise burada müşriklerin baskısından dolayı inançlarını değiştirip değiştirmeme konusunda kararsız kalan, içleri sıkışan, hatta Allah'ın kâfirlere böylesine imkânlar verip de kendilerini ezdirmesini yadırgayan kimselerden söz edilmektedir. Ayetler bu kimseleri teselli etmeyi, onlara bu durumun ilahî sünnetin ve imtihanın gereği olduğunu anlatmayı amaçlamaktadır. Biz de bu görüşü tercih ediyoruz, çünkü sûrenin 10 ve 11. ayetleri bu görüşü doğrulamakta ve burada sözü edilen kişileri "münafıklar"[313] olarak, "Yani henüz tam iman etmemiş, yeni mü'min-

313 Kur'an'da bu kelimenin (münafık kelimesinin) kullanıldığı ilk yer (iniş sırasına göre) burasıdır. Bu kelime Medine'de, görünüşte müslüman gibi davranan, fakat gizliden gizliye İslam düşmanları ile işbirliği yapan sinsileri kast edecek şekilde kullanılacaktır. Kanaatimizce bu ayetlerde sözü edilen kişilere "münafık" denilmesi pek de uygun düşmemektedir. (ilerde bir dipnotta daha buna değineceğiz)

ler" olarak nitelemektedir. Diğer taraftan müfessirler bu sûrenin Mekke'de indirilen son sûrelerden olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Biz de sûrenin İkinci Akabe Biatinden sonra, yani Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesinden sadece birkaç hafta önce indirilmiş olduğunu ifade eden görüşü tercih etmekteyiz.

Suredeki bazı ayetler hakkında aktarılan rivayetlerden biri şöyledir;

> Kureyşliler; "Ey Muhammed! Senin dinine girmesine gireriz, ama civardakilerin bize saldırıp bizi öldürmelerinden korkarız, bedeviler bizden daha kalabalıklar. Senin dinine girdiğimizi duyarlarsa hepimizi yem gibi avlarlar" dediler. Bunun üzerine de Allah; "Bilmezler mi ki biz Mekke'yi güvenli bir şehir kıldık" şeklinde başlayan ayetleri indirdi.

Bağlamı dikkate aldığımızda bu ayetin, kendisinden önceki ayetlerle ilişkili olduğunu, böylesi rivayetlerin zorlamalarına gerek olmadığını açıkça görürüz.

1- Mukaddime: Baskıya uğrayan müslümanlar

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ (1) اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوٓا اَنْ يَقُولُوٓا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ (2) وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ (3) اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ اَنْ يَسْبِقُونَاۜ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ (4) مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَآءَ اللهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللهِ لَاٰتٍۜ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1-5: Elif Lâm Mîm. İnsanlar, "İnandık" demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler. Andolsun, Biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah, doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir. Yoksa kötülük yapanlar, Bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar. Ne kötü hükmediyorlar! Her kim Allah'a kavuşmayı umar (ve ölümden korkmazsa,) bilsin ki Allah'ın tayin ettiği o vakit elbette gelecektir. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.

2- Gayret eden, baskılara karşı sabreden kendi lehine eder; Allah'ın kimseye ihtiyacı yoktur

وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهٖۜ اِنَّ اللهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (6) وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَحْسَنَ الَّذِى كَانُوا

يَعْمَلُونَ (7) وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا ۖ وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۚ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (8) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ (9) وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ ۚ أَوَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ (10) وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ (11) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (12) وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَالِهِمْ ۖ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ (13)

6-13: Her kim cihad ederse, ancak kendisi için cihad etmiş olur. (Kim Muhammed'e iman etmiş olduğu için karşılaştığı eziyetlere ve sıkıntılara sabrederse, bunun sevabını da sadece kendisi alacaktır) Şüphesiz Allah, âlemlere muhtaç değildir. (Varlığı ve kemali itibariyle hiç kimsenin ibadetine muhtaç değildir.) İman edip salih amel işleyenlerin kötülüklerini elbette affımızla örteceğiz. Onları işlediklerinin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız. Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Şayet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa, bu takdirde onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak Bana olacaktır ve Ben yapmakta olduklarınızı size haber vereceğim.[314] *İman edip de salih amel işleyenler var ya, Biz onları mutlaka salihler arasına sokacağız. İnsanlardan öyleleri vardır ki, "Allah'a inandık" derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka,*

314 Sa'd b. Ebi Vakkas'ın şöyle dediği rivayet edilir; "Müslüman olmadan önce de anneme karşı çok iyi davranırdım. Müslüman olduğumda bana dedi ki; ya bu dini terk edersin ya da ben ölünceye kadar yeme içmeden kesilirim. Ondan sonra da seni ana katili diye anar ve ayıplarlar. Bir gün hiçbir şey yemedi, ertesi gün yine aynısını yaptı. Sonunda ben de ona şöyle dedim; Anneciğim! Yüz canın olsa ve her birini teker teker versen ben yine de dinimi terk etmem. İster ye ister yeme, değişen bir şey olmaz! Bunu duyunca yemeye başladı." Biz bu sûrenin inişinden yaklaşık on yıl önce müslüman olmuş olan Sa'd b. Ebi Vakkas'ın yaşadığı bu olayı bu ayetlerin indiriliş sebebi olarak düşünme taraftarı değiliz. Bu rivayeti özetleyen bir diğer rivayet de şöyledir; "Sa'd b. Ebi Vakkas şöyle demiştir; Annem dedi ki; oğlum! Allah sana iyiliği emretmiyor mu? Bak, sen dinden dönmedikçe ölünceye kadar hiçbir şey yiyip içmeyeceğim! Bunun üzerine "Biz insana ana babasına karşı iyiliği emrettik, ama onlar seni şirke çağırırlarsa onlara uyma!" ayeti indirildi. Bir üçüncü rivayet daha vardır ki o, hem sûrenin bağlamına hem de nüzul ortamına daha uygundur. Bu rivayette şöyle deniliyor; Bu ayet, Sa'd b. Ebi Vakkas hicret ettiği zaman indirildi. Annesi ona, sen geri dönünceye kadar eve girmeyeceğim demişti. Bunun üzerine yüce Allah bu ayeti indirdi. (Taberî) Sa'd b. Ebi Vakkas, Hz. Peygamber'in emri ile Medine'ye ilk hicret eden sahabelerden biridir.

"Biz de sizinle beraberdik" derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir? Allah, elbette kendisine iman edenleri de bilir ve elbette münafıkları da bilir.[315] *İnkâr edenler iman edenlere, "Yolumuza uyun da sizin günahlarınızı yüklenelim" derler.*[316] *Hâlbuki onların günahlarından hiçbir şey yüklenecek değillerdir. Şüphesiz onlar kesinlikle yalancılardır. Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini (günahlarını) ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri (işledikleri zulümlerin günahlarını) yüklenneceklerdir. Uydurmakta oldukları şeylerden de kıyamet günü şüphesiz, sorguya çekileceklerdir.*

3- Nuh'un örnek sabrı... İbrahim'in örnek mücadelesi

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِهٖ فَلَبِثَ فِيهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ (14) فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ (15) وَاِبْرٰهِيمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (16) اِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ اِفْكًا اِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهٗ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (17) وَاِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (18) اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهٗ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ (19) قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (20) يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ (21) وَمَا اَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَاۤءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (22) وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَلِقَاۤئِهٖٓ اُولٰۤئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَتِى وَاُولٰۤئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (23) فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّا اَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ

315 Bu anlam, daha önce "münafık" kelimesi hakkında söylediklerimizi doğrulamaktadır. Zira bu kelimenin ıstılahî/terim manası ancak Medine'de ortaya çıkmıştır. Kelime hakkında çeşitli şeyler söylenmiştir. Kimine göre nifak, dine bir kapıdan girip ötekinden çıkmaktır. Rağıb el-İsfehânî bu anlamı vermiştir. Diğer bir görüşe göre kişinin görünüşte müslüman iken iç dünyasında başka olmasıdır. Hadis-i Şerif'te şöyle deniliyor; "Münafığın alameti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünü tutmaz, kendisine bir şey emanet edilince ona ihanet eder." Münafıklık olgusu Medine'de yaygınlık kazanmış olduğu için, bu ayetlerin de Medine'de indirildiğini söyleyenler olmuştur. Ancak bu, bir delil değildir. Zira ayetin ifade ettiği türden bir münafıklığın Mekke'nin son yıllarında ortaya çıkmış olmasına mani olacak bir durum söz konusu değildir. Zira o dönemde Müslümanların sayısı artmış ve Medine'ye hicret başlamıştır.

316 Bu ayet, yukarıdaki ayetin ve benzerlerinin Mekke'de indirildiğini, hatta sûrenin tamamının Mekkî olduğunu söyleyen görüşü destekler.

لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (24) وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللهِ اَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ
فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا
وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (25) فَاٰمَنَ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ اِنِّى مُهَاجِرٌ اِلٰى
رَبِّىٓ اِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (26) وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِ
النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِى الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ (27)

14-27: Andolsun, Biz, Nuh'u[317] *kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tufan kendilerini yakalayıverdi. Biz de onu ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret kıldık. İbrahim'i de peygamber olarak gönderdik. Hani o, kavmine şöyle demişti: "Allah'a kulluk edin, O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Siz, Allah'ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah'ı bırakarak taptıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızkı Allah'ın katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz. Eğer siz yalanlarsanız bilin ki, sizden önce geçen birtakım ümmetler de yalanlamışlardı. Peygamber'e düşen apaçık tebliğden başka bir şey değildir." Onlar, Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığını, sonra onu nasıl tekrarladığını görmüyorlar mı? Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. De ki: "Yeryüzünde dolaşın da Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın. Sonra Allah aynı şekilde sonraki yaratmayı da yapacaktır. Kıyametten sonra her şeyi tekrar yaratacaktır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter." O, dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder.*[318] *Ancak O'na döndürüleceksiniz.*

317 Önceki bölüm ile bu bölüm ve bu bölüm ile sonraki bölüm arasındaki ilişki; "*İnsanlardan öyleleri vardır ki, "Allah'a inandık" derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azabı gibi tutar*" ayetinde ortaya çıkmaktadır. Bu ayet Hz. Peygamber'i ve mü'minleri desteklemek ve onların kalplerini mutmain kılmak istemektedir. Bu çerçevede onlara geçmişteki peygamberlerin başlarına gelen şeyler hatırlatılmakta, o peygamberlerin ve mü'minlerin, müşriklerin eziyetlerine karşı uzun yıllar nasıl sabır gösterdikleri ve nihayet onların zafere ulaştığı, buna karşılık hasımlarının hezimete uğradıkları hatırlatılır.

318 Zemahşerî şöyle demektedir; "Azabını isteyene azap eder, merhametini isteyene de merhamet eder. Bu iki "isteme"nin kim tarafından olduğu Kur'an'ın birçok yerinde açıklanmıştır. Bu durum, kâfir ve fasık kimsenin ilahî azaba müstahak olacak şeyler yapması anlamına gelir. Yani Allah, insanlardan ilahî azabı isteyene azap eder, çünkü böyle kimseler iman yerine küfrü tercih etmişlerdir." Zemahşerî burada, Kehf Suresinin 29. ayetindeki, "De ki hak Rabbindendir, artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin" ifadesine atıfta bulunmaktadır. Kurtubî ise şöyle der; " Dilediğine adaleti ile azap eder, dilediğini de merhameti ile affeder." Buna göre azap, Allah'tan bir adalettir, çünkü azaba uğrayan kişi ona müstahak olmuştur. Rahmet ise Allah'ın, dilediği kuluna bahşettiği bir ihsandır. Bu konuda Mu'tezile ve Eş'ariler arasındaki tartışma, daha önce açıkladığımız üzere, tarafların dayandıkları usullerin farklılığından kaynaklanmaktadır. Mu'tezile âlimleri şöyle derler; Allah çirkin iş yapmaz, zulmetmeyi kendisi için haram kılmıştır. O sadece kullarının iyiliğine olan şeyleri

Siz, yerde de gökte de Allah'ı aciz bırakacak değilsiniz. Sizin Allah'tan başka ne bir dostunuz, ne de bir yardımcınız vardır. Allah'ın ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler var ya; işte onlar Benim rahmetimden ümit kesmişlerdir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır. Kavminin cevabı, "Onu öldürün veya yakın" demekten ibaret oldu. Allah da onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır. İbrahim, onlara dedi ki: "Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kiminize lânet edecektir. Barınağınız cehennem olacaktır. Yardımcılarınız da olmayacaktır." Bunun üzerine Lut, O'na iman etti. İbrahim, "Ben, Rabbime gitmemi emrettiği yere hicret edeceğim. Şüphesiz O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir" dedi. Ona İshak'ı ve Yakub'u bahşettik. Onun soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verdik. Ayrıca ona dünyada mükâfatını da verdik. Şüphesiz o, ahirette de salih kimselerdendir.

4- Bir diğer örnek: Lut ve halkı

وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الْفَاحِشَةَ ۖ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعٰلَمِيْنَ (28) اَئِنَّكُمْ لَتَاْتُوْنَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُوْنَ السَّبِيْلَ ۙ وَتَاْتُوْنَ فِىْ نَادِيْكُمُ الْمُنْكَرَ ۗ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهٖٓ اِلَّآ اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ (29) قَالَ رَبِّ انْصُرْنِىْ عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِيْنَ ۚ (30) وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَآ اِبْرٰهِيْمَ بِالْبُشْرٰى ۙ قَالُوْٓا اِنَّا مُهْلِكُوْٓا اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ ۚ اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ۚ (31) قَالَ اِنَّ فِيْهَا لُوْطًا ۗ قَالُوْا نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَنْ فِيْهَا ۗ لَنُنَجِّيَنَّهٗ وَاَهْلَهٗٓ اِلَّا امْرَاَتَهٗ ۖ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ (32) وَلَمَّآ اَنْ جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوْطًا سِىْٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوْا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ ۖ اِنَّا مُنَجُّوْكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ كَانَتْ مِنَ الْغٰبِرِيْنَ (33) اِنَّا مُنْزِلُوْنَ عَلٰٓى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ (34) وَلَقَدْ تَّرَكْنَا مِنْهَآ اٰيَةًۢ بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ (35)

28-35: Lût'u da peygamber olarak gönderdik. Hani o, kavmine şöyle demişti: "Gerçekten siz, sizden önce dünyada hiçbir toplumun yapmadığı bir hayâsızlığı işliyorsunuz. Siz hâlâ erkeklere yanaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlik yapacak mısınız?" Kavminin cevabı, "Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi Allah'ın azabını getir bize" demeden iba-

yapar. Diğer taraftan O, mü'minlere cennet vaat etmiş, kâfirleri de cehennemle tehdit etmiştir. Bu sûrenin altıncı ayetinde de belirtildiği gibi, Allah vaadinden dönmez. Aynı zamanda tehdidinden de dönmez." Eş'ariler ise Allah'ın, dilediğini yapmakta hür olduğunu, günahkârı cezalandırma veya affetme konusunda istediği gibi davranabileceğini söylerler.

ret oldu. Lût "Ey Rabbim! Şu bozguncu kavme karşı bana yardım et" dedi. Elçilerimiz İbrahim'e müjdeyi (Yahya adlı evlat müjdesini)getirdiklerinde, "Biz, şu Lut halkını helâk edeceğiz, çünkü oranın ahalisi zalim kimselerdir" dediler. İbrahim, "Ama orada Lût var" dedi. Onlar, "Orada kimin bulunduğunu Biz daha iyi biliriz. Biz, onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Ancak karısı başka; çünkü o helâk edilenlerden olacaktır." Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde, Lût, onlar yüzünden tasalandı, halkının onlarla kötülük edeceğinden endişelendi, çaresizlik içine düştü. Elçiler ona, "Korkma, üzülme. Biz, seni ve aileni kurtaracağız. Ancak karın başka. O, geride kalıp helâk edilenlerden olacaktır." Şüphesiz Biz, bu memleket halkı üzerine, fasıklık ettiklerinden dolayı gökten bir azap indireceğiz. Andolsun Biz, aklını kullanacak bir kavim için o memleketten ibret alınacak apaçık bir delil bırakık.

5- Diğer peygamberlerden örnekler

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ (36) فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ (37) وَعَادًا وَثَمُودَا وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ (38) وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِى الْاَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ (39) فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (40) مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اِتَّخَذَتْ بَيْتًا وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (41) اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَىْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (42) وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا اِلَّا الْعَالِمُونَ (43) خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ (44) اُتْلُ مَا اُوحِىَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ (45)

36: 45: Medyen'e de kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber olarak gönderdik. Şu'ayb, "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Ahiret gününe ümit besleyin ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın" dedi. Kavmi, onu yalanladı. Bunun üzerine kendilerini o malum sarsıntı yakaladı

da yurtlarında diz üstü çöke kaldılar. Âd ve Semûd kavimlerini de helâk ettik. Bunu, onların harap olmuş yurtlarından (Semud Hicr kentinde, Ad ise Hadramevt kentinde yaşamıştı) görebilirsiniz. Şeytan, onlara işlerini süslemiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Hâlbuki onlar gözü açık kimselerdi. Kârûn'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da helâk ettik. Andolsun, Mûsâ kendilerine apaçık mucizeler getirmişti de yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Oysa bunu yapan ilk onlar değillerdi. Bunların her birini kendi günahları yüzünden yakaladık. Onlardan taş yağmuruna tuttuklarımız var. Onlardan o korkunç sesin yakaladığı kimseler var. Onlardan yerin dibine geçirdiklerimiz var. Onlardan suda boğduklarımız var. Allah, onlara zulmediyor değildi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı. Allah'tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi! Şüphesiz Allah, onların, kendini bırakıp da başka ne tür şeylere taptıklarını biliyor. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. İşte bu temsilleri Biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar. Allah, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. İşte bunda inananlar için bir ibret vardır. Ey Muhammed! Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor.[319]

6- *Kitap Ehli ile güzellikle tartışın*

وَلَا تُجَادِلُوٓا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ اِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوٓا
اٰمَنَّا بِالَّذِىٓ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ
(46) وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ ۚ وَمِنْ
هٰٓؤُلَآءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَآ اِلَّا الْكَافِرُونَ (47) وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ
قَبْلِهٖ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ اِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ (48) بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ
بَيِّنَاتٌ فِى صُدُورِ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ ۚ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَآ اِلَّا الظَّالِمُونَ (49)

46-49: İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve onlara şöyle deyin: "Biz, bize indirilene de, size

319 Bu ayetin öncesiyle irtibatı şöyledir; "Kavminin ısrarlı inkârı karşısında üzülüyorsan, o zaman Kitaptan sana vahyolunanı oku. Zira geçmişte senin gibi sıkıntılara maruz kalan peygamberlerin kıssalarında seni teskin edecek şeyler vardır." Bir sonraki ayetle irtibatı ise şöyledir; önceki bölümler müşriklere, geçmişteki peygamberleri inkâr edenler örnek gösteriliyor ve kendileri imana teşvik ediliyordu. İlahî emirlere iman eden Yahudi ve Hıristiyanların durumları ise farklılık arz etmektedirler. Dolayısıyla onlarla, hicret öncesinde ve sonrasında, "en güzel şekilde" tartışılması gerekmektedir. Tabii ki zulmedenleri müstesnadır. Bunlarla olan ilişkiler, Müslümanlara karşı tutumlarına göre belirlenecektir. (Medine döneminde bu durum açıklanacaktır)

indirilene de inandık. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir. Biz sadece O'na teslim olmuş kimseleriz."[320] *İşte böylece (bu emirle) Biz sana kitabı indirdik. Kendilerine kitap verdiklerimiz (Yahudi ve Hıristiyanlar) ona inanırlar, (Tevhid inancına iman ederler). Kitap ehlinden de ona (Kur'an'a) inananlar vardır. Bizim (tevhid ve ahirete delalet eden) ayetlerimizi ancak kâfirler (seni Kur'an'ı uydurmak ya da Mekke'deki kölelerden öğrenmekle suçlayan inkârcı Kureyşliler) inkâr ederler.*[321] *Sen şu Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. Eğer Tevrat'ı veya İncil'i okuyan ve oradan bir şeyler yazan kimselerden olsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi. Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin (Yahudilerin ve Hıristiyanların) kalplerindeki apaçık ayetlerdir. Bizim ayetlerimizi ancak zalimler inkâr eder.*[322]

7- *"Ona mucizeler verilmeli değil mi?" dediler!*

وَقَالُوا لَوْلَآ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهٖ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاِنَّمَآ اَنَا نَذِيرٌ
مُبِينٌ (50) اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ
لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (51) قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ
مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِ اُولٰٓئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ (52) وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَآ اَجَلٌ مُسَمًّى لَجَآءَهُمُ الْعَذَابُ

320 Bazılarının dediği gibi bu ayetin Medine'de indirilmiş olduğunu düşünmek zorunlu değildir, zira Mekke'de Hz. Peygamber'in Medineli gruplarla görüşmesinin ardından indirilmiş de olabilir. Nitekim bu kişiler Medine'de İslam davetçileri olmuşlardır. Bu kişilerin Hz. Peygamber'e, Medine'deki Yahudilerle nasıl ilişki kurmaları konusunda soru sormuş olmaları da pekâlâ mümkündür.

321 Müfessirler bu ayeti açıklama hususunda ihtilaf etmişlerdir. Çoğunluğa göre buradaki "Kitap ehlinden" ifadesi ile, Yahudiler içinden müslüman Abdullah b. Selam ve benzeri kişiler kast edilmiştir. Bu kişiler Medine'de müslüman olmuşlardır, oysa sûre Mekke'de indirilmiştir. Dolayısıyla bu yorum sağlıklı değildir. Râzî bu sorunu aşmaya çalışırken önce ilgili görüşleri aktarmakta, ardından şunları söylemektedir; Burada bir başka yorum ihtimali daha vardır ki akla ve nakle bu yorum daha yakındır. Bu yorum şöyledir: "Ehli-i Kitap (kendilerine kitap verilenler) ile kast edilenler peygamberlerdir. Çünkü aslında Yahudi ve Hıristiyanlara ilahî kitabı getiren kimseler peygamberlerdir. Allah kitabı elbette ki sadece peygamberlere vermiştir." Bizce Râzî'nin yaptığı bu genelleştirme ayetin içeriğini boşaltmakta, onu öncesiyle ve sonrasıyla bağlayan siyaktan koparmaktadır. Bizim görüşümüz, metnin içinde verdiğimiz şekildedir.

322 Müfessirler bu ayetin anlamı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimileri "o ayettir" ifadesindeki "o" zamirinin Hz. Peygamber'e işaret ettiğini söylerler. Bu durumda anlam şöyle olmaktadır; Allah Tevrat ve İncil'de Muhammed hakkında bilgiler indirmiştir ve bunlar, kendilerine ilim verilenlerin hafızalarında yer almaktadır." Kimileri ise zamirin Kur'an'a işaret ettiğini söylerler. Buna göre anlam şöyle olmaktadır; "Bu Kur'an, Muhammed'e iman eden ve kendilerine ilim verilmiş olan mü'minlerin hafızalarındadır." (Taberî) Biz zamirin Kur'an'a işaret ettiği şeklindeki görüşü tercih ediyoruz, zira açık ayetler şeklinde sıkça tekrarlanan bir hususdur. Ancak bize göre, "kendilerine ilim verilenler" den maksat "Ehl- Kitap" tır. Zira bu kimseler Kur'an'ın açık ayetler olduğunu inkâr edemezler.

وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ (53) يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ (54) يَوْمَ يَغْشَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (55)

50-55: (Kureyşliler) dediler ki: "Ona Rabbinden mucizeler indirilseydi ya!" De ki: "Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım." Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanları bilir. Batıla inanıp Allah'ı inkâr edenler var ya; işte onlar asıl ziyana uğrayanlardır." Senden azabın çabucak gelmesini istiyorlar. Belirlenmiş süre olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi. Onlar farkında değillerken kendilerine ansızın elbette gelecektir. Senden azabın çabucak gelmesini istiyorlar.[323] *Oysa azap kâfirleri üstlerinden ve ayaklarının altından bürüyeceği gün, şüphesiz cehennem onları mutlaka kuşatmış olacaktır. Azapla görevli melek, onlara, "Yapmakta olduklarınızın cezasını tadın" diyecektir.*

8- Sonuç: Ey kullarım; yeryüzü geniştir; hicret edin ve sadece Bana kulluk edin!

يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ (56) كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ (57) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ (58) الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (59) وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (60) وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ (61) اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (62) وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (63) وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (64) فَإِذَا رَكِبُوا فِي

323 Burada aynı ifade tekrar edilmektedir. Peki, bunu nasıl anlayacağız? Müfessirler buradaki "azap" ifadesinin her iki ayette de aynı anlamda olup cehenneme işaret ettiğini söyler, arından da iki ifade arasında ayrım yapmaya çalışırlar. Biz ise ilk ayetteki "azap"ın müşriklerin bekledikleri ve hicretten sonra Müslümanlarla aralarında çıkacağını düşündükleri savaş olduğunu düşünüyoruz. Nitekim sûrenin altıncı ayetinde ve yukarıdaki "Belirlenmiş süre olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi" ifadede bu hususa işaret edilmektedir.

الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ۙ (65) لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ ۖ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (66) أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ ۚ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ (67) وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ (68) وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ وَإِنَّ اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ (69)

56-69: Ey iman eden kullarım! Şüphesiz ki yeryüzü geniştir. O hâlde, ancak Bana kulluk edin.[324] *Her can ölümü tadacaktır. Sonra Bize döndürüleceksiniz. İman edip salih amel işleyenler var ya, onları içinden ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir! Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir. Nice canlılar vardır ki, yiyecek biriktirmezler. Onları da sizi de Allah rızıklandırır. O, işiten ve bilendir.*[325] *Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?" diye soracak olsan mutlaka, "Allah" diyeceklerdir. O hâlde nasıl döndürülüyorlar? Allah, kullarından dilediğine bol verir ve dilediğine kısar. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir. Andolsun, eğer onlara, "Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti?" diye soracak olsan, mutlaka, "Allah" diyeceklerdir. De ki: "Hamd Allah'a mahsustur." Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar. Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek*

324 Burada İslam'ın Mekke dışında, Medine'de ve Arap kabilelerinde yayılmış olduğuna işaret edilmektedir. Aynı zamanda Medine'ye hicrete de bir işaret söz konusudur. Benzer bir işaret de, Müslümanlar Habeşistan'a hicret edecekleri zaman, Zümer Suresinde şu ayette yapılmıştı; "*Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için ahirette bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir. Yerini yurdunu bırakıp Habeşistan'a hicret eden sabırlı mü'minlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.*" Kurtubî Mukatil ve Kelbî gibi âlimlerin görüşüne göre bu ayetin, Mekke'de hicret etme hazırlığında olan mü'minleri yüreklendirmek için indirildiğini, onlara yeryüzünün genişliğini bildirdiğini ve kâfirlerin eziyetlerine maruz kaldıkları topraklarda kalmalarının doğru olmadığını, aksine doğru olanın, Allah'ın geniş arzında (yeryüzünde) O'nun kulları ile birlikte özgürce ibadet edecekleri yerler aramaları olduğunu ifade ettiğini söyler. Buna göre ayet onlara; "Eğer burada imanınızı yaşamakta zorlanıyorsanız, tevhid inancını galip gelmesi için Medine'ye hicret ediniz, orada sizin için geniş imkânlar olacaktır" demektedir.

325 Bu ayette ve bir önceki ifadede zımnen, hicrete hazırlanan Müslümanlara hitap edilmektedir. Burada onların Medine'deki malsız-mülksüz yaşama koşullarına işaret edilmektedir. Bilindiği gibi Kureyşliler, Müslümanların Medine'ye hicret etmelerini engelliyorlar, zayıflara eziyet ediyorlar, diğerlerini de Mekke'yi terk ettikleri takdirde, başta geçim sıkıntısı ve ailesiz bir yabancı yerde yaşama zorluğu olmak üzere karşılaşacakları zorlukları anlatarak ikna etmeye çalışıyorlardı. Bu ve devamındaki ayetlerin işte bu duruma bir cevap olmaları pekâlâ mümkündür. Denildiğine göre Hz. Peygamber mü'minlere Medine'ye hicret emri verdiği zaman ona, "geçinemeyeceğimiz bir yere nasıl gidelim" denişler, bunun üzerine de bu ayet indirilmiştir.

hayat odur.[326] *Keşke bilselerdi! Gemiye bindikleri zaman dini Allah'a has kılarak O'na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar. Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler ve bir süre daha faydalansınlar bakalım! İleride bilecekler. Çevrelerindeki insanlar kapılıp götürülürken, Bizim, onların yurtlarını saygın ve güvenlikli bir yer kıldığımızı görmediler mi? Onlar hâlâ batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar? Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine geldiğinde, gerçeği yalanlayandan daha zalim kimdir? Cehennemde kâfirler için (onların müstahak oldukları) bir yer mi yok? Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, Biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.*

Açıklama

Bu sûre üç konuyu ele almaktadır. Bunların üçü de, Mekke döneminin sonlarına, hatta son birkaç ayına özgü meselelerdir.

Birinci konu; bazı müslümanların hicret etme isteği karşısında müşriklerden gördükleri baskıdan duydukları rahatsızlığın ifadesi ile ilgilidir. Muhtemelen bunlar yeni müslüman olmuş kimselerdir ve Kureyş'in baskıları karşısında yeterince dirayetli değildirler. İçleri bu baskılar karşısında daralmış, hatta Allah'ın kâfirlere böyle fırsat vermesini yadırgar olmuşlardır. Surenin girişinde bu durum "fitne/baskı" kelimesi ile ifade edilmişti. İkinci bölümde bu baskıya karşı ciddi bir cevap veriliyor ve şöyle deniliyordu; *"Kim gayret eder ve baskılar karşısında sabrederse kendi lehine hareket etmiş olur, zira Allah'ın kimsenin ibadetine ihtiyacı yoktur."* Bu arada elbette iman edip salih amel işleyen kimselerin günahlarının affedileceği, amellerinin karşılıklarının verileceği de ifade ediliyordu. Bu çerçevede sûre, mü'minleri hicret etmekten alıkoyma konusunda devreye giren aileler ve diğer kimselere de işaret ediyor, ayrıca müslüman olmayı isteyen, fakat bunun gerektirdiği bedelleri ödemeye, baskılara katlanmaya hazır olmayan kimselerden de söz ediyor, bu yeni tipleri ilk kez "münafık" diye adlandırıyordu. Çünkü bunlar o güne dek olmayan, yeni ortaya çıkmış bir gruptular. Bunun ardından gelen üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde, geçmiş dönemlerde yaşamış peygamberlerin çektikleri sıkıntılar anlatılıyor ve bu yeni müslüman olan kimselerin bunlardan ders almaları, sabrın sonunda zaferin geleceğini görmeleri isteniyordu. Nitekim o kıssalarda anlatıldığına göre Allah, nihayetinde inkârcıları helak etmiş, peygamberleri muzaffer kılmıştı.

326 Müfessirlerin dediklerine göre, bu ayette geçen "hayvan/hayevan" kelimesi hayat kelimesinin mübalağalı anlatım kipidir ve burada anlatılan konu gereği kullanımı gayet münasiptir.

İkinci konu; Yahudiler dışındaki halkının bir kısmı müslüman olan Medine'ye hicret etmeye başlamış ve orada daveti yaymaya koyulmuş olan mü'minlerin orada Yahudilerle nasıl ilişki kuracakları ile ilgilidir. Burada sûre bu ilişkinin barışçı olmasını, diyalog ve konuşmaya dayanmasını istemekte ve mü'minlerin Tevrat ve İncil'e ve diğer bütün kitaplara iman etmiş olmalarının, Kur'an'ın da Tevrat ve İncil gibi ilahi bir kitap olmasının ve bütün bu ilahi mesajların temelinde tevhid inancının yer almasının bu diyalogun temelinde yer aldığını ifade etmektedir. "*İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve onlara şöyle deyin: Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir. Biz sadece O'na teslim olmuş kimseleriz.*"

İşte bu ilkeye dayalı olarak şunu söylemek mümkündür ki, Muhammed b. Abdullah'a indirilen şeyin ilahî vahiy olduğunu ancak bütün ilahî kitapları inkâr edenler yalanlayabilirler. Burada sözü edilen Ehl-i Kitap kimselerden Mekke'de birkaç kişi bulunuyordu ve Hz. Peygamber onlarla konuştuğu için, "Kur'an'ı onlardan öğreniyor" şeklinde bir ithamla karşılaşmıştı. Bu ithama sûre şöyle cevap veriyor; "Bu bir iftiradır, çünkü Muhammed daha önce bu kitaplardan hiçbir şey öğrenmiş ya da nakletmiş değildir, bunu yapacak olsaydı en başta hasımları bilirlerdi. Zira onlar onun peygamberlik iddiasını çürütmek için hiçbir gayreti esirgemezlerdi. Çaresiz kaldıklarında diyebildikleri tek söz ise, "Ona Rabbinden mucizeler inmeli değil mi?" idi. Kur'an bu isteğe defalarca cevap vermişti, burada ise, bu zamana kadar geçen on küsur yıl boyunca indirilmiş olan Kur'an ayetlerinin yeterli bir mucize teşkil ettiği ifade edilmektedir. Nitekim Kur'an onlara meydan okuduğunda, bir benzerini yerine getirememişlerdir. "*Yoksa onu uydurdu mu diyorlar; de ki haydi, siz de onun bir sûresi gibisini uydurun ve bunun için Allah dışında bütün ibadet ettiklerinizi yardıma çağırın.*" (Yunus 38); "*Yoksa onu uydurdu mu diyorlar; de ki haydi, siz de onun on sûresi gibi uydurma(!) sûreler uydurun ve bunun için Allah dışında bütün ibadet ettiklerinizi yardıma çağırın.*" (Hud 13) Artık bu meydan okumalardan sonra Kureyşlilerin yapacakları tek şey kalmaktaydı; o da Kur'an'ın vaat ettiği dünyevi hezimetin ve ahiretteki cehennem azabının bir an önce gelmesini istemekti. Sûre dünya azabının (yani mü'minlerin zaferinin) kesinlikle geleceğini, fakat bir süresi olduğunu, fakat ansızın gelebileceğini ifade etmektedir. Burada onların, hicretten sonra aniden müslümanların saldırıları ile karşılaşacakları kast edilmektedir. Ahiret azabı ise cehennemdir ve sadece onlara özgü olmayıp her zaman ve her yerdeki inkârcıları kapsayan, kimsenin kurtulamayacağı bir cezadır. "*Cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır*"

Bunun ardından sûre, mukaddimedeki konuya dönüyor ve müşriklerin baskılarından şikâyet eden kimselere hitap ediyor. Kureyşlilerin mü'minlerin hicret yönündeki gayretlerini sekteye uğratmak için ortaya koydukları çabaları eleştiriyor. İşte bu da, üçüncü konudur. Burada sûre, müşriklerin baskılarından şikâyet eden kimselere, hicret kapısının açık olduğunu, Allah'ın arzının geniş olduğunu, Kureyşlilerin takibinden korkmaya gerek olmadığını, kaldı ki onların bazı muhacirleri yakalayıp öldürmeleri durumunda bile unutulmaması gereken şeyin "her nefsin ölümü muhakkak tadacağı" gerçeği olduğunu, ölümün anlamının ilahî ödülü almak olduğunu ifade ediyor; "*İman edip salih amel işleyenler var ya, onları içinden ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir! Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir.*" Müşriklerin müslümanları korkutmak ve yıldırmak için, hicret edecekleri yerde ailelerinin olmayacağı ve çeşitli sıkıntılar çekecekleri şeklinde sözler sarf etmeleri ise asılsız bir korkudur; zira "*Nice canlılar vardır ki kendi rızıklarını kazanmazlar, ama Allah onarlın da sizin de rızkınızı verir.*" Kureyşliler de bunu gayet iyi bilmektedirler. Çünkü onlar Allah'ın yeri ve gökleri yaratıp Güneşi ve Ay'ı insanın emrine vermiş olduğuna inanmakta ve "Allah'ın rızkı dilediğine genişçe, dilediğine de kısarak verdiğini" bilmektedirler. Yine onlar çorak toprağa yağmur yağdırıp orayı canlandıran ve oradan kendileri için türlü rızıkların çıkmasına imkân veren kudretin de Allah olduğunu bilirler. Yaşadıkları Mekke'yi güvenli bir kutsal şehir yapan ve çevredeki bölgelerde insanlar derdest edilip götürülürken Mekke'nin huzur içinde yaşamasını sağlayan kudretin de Allah olduğunu itiraf ederler. Evet, bütün bunları bilirler, ama içlerinden birçoğu yine de ilahî nimetlere karşı nankörlük ederler. Bu yüzden de varacakları yer cehennemdir. "*Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, Biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.*"

89- MUTAFFİFÎN SÛRESİ

سورة المطففين

Bu da, Mekke'de mi yoksa Medine'de mi indirildiği hususunda ihtilaf bulunan bir sûredir. Mekke'de indirildiğini söyleyenler şu rivayete dayanırlar;

> Ebu Leheb Mekke'ye gelen ticaret kervanlarından yiyecek bir şeyler satın almak isteyen müslümanları görünce hemen kervan sahiplerinin yanına gider ve "Muhammed'in arkadaşlarına fiyatları yükseltin de bir şey alamasınlar, birlisiniz ki ben vefakâr bir insanım" derdi ve kervan sahipleri fiyatları kat be kat artırırlardı. Durum öyle kötü bir hale gelmişti ki mü'minlerin çocukları açlıktan ağlamaya başlamışlardı ve onları oyalamak için bile ellerinde bir şey yoktu.

Surenin Medenî olduğunu söyleyenler ise şu rivayete dayanırlar;

> Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman baktı ki oradaki tüccarlar son derece hileli tartı işlemleri yapıyorlardı. Bunu üzerine Allah da "Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline" ayetini indirdi.

Diğer bir rivayette şöyle deniliyor;

> Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman orada Ebu Cüheyne adlı bir tüccar vardı. Bu adamın iki ayrı ölçeği vardı, alırken birini, satarken diğerini kullanırdı. Ayet bu kişi hakkında indirildi.

Biz sûrenin Mekke'de indirildiğini söyleyen görüşü tercih ediyoruz, çünkü konusu bütünüyle Mekke sûrelerinin konuları içerisinde yer almaktadır. Mukaddime bölümündeki "hile yapanlar" konusu da buna dâhildir. Bu konu, kıyamet ve hesap konusuyla, yani son dönem Mekke sûrelerinin merkezi konusuyla doğrudan irtibatlıdır. Üstelik yukarıda verdiğimiz rivayetlerin ilki, sûrenin Mekkî olduğunu ifade etmektedir. Nüzul sırası listelerinde ise bu sûre, Mekke'de indirilen son sûre olarak sıralanmıştır.

1- Mukaddime: Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ (1) اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ (2) وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ (3) اَلَا يَظُنُّ اُولٰئِكَ اَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ (4) لِيَوْمٍ عَظِيمٍ (5) يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1-6: Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar insanlardan bir şey ölçüp satın aldıkları zaman, tam ölçerler, (fazla kazanmak isterler.) Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp sattıkları zaman eksik ölçüp tartarlar. Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı? (bilmiyorlar mı?)

2- Sadakat sahibi mü'minlerin ve kötülerin amel defterleri

كَلَّا اِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ (7) وَمَا اَدْرٰيكَ مَا سِجِّينٌ (8) كِتَابٌ مَرْقُومٌ (9) وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ (10) اَلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ (11) وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖ اِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ (12) اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (13) كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (14) كَلَّا اِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ (15) ثُمَّ اِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ (16) ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِى كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ (17) كَلَّا اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ (18) وَمَا اَدْرٰيكَ مَا عِلِّيُّونَ (19) كِتَابٌ مَرْقُومٌ (20) يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ (21) اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِى نَعِيمٍ (22) عَلَى الْاَرَائِكِ يَنْظُرُونَ (23) تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ (24) يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ (25) خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِى ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ (26) وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ (27) عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ (28)

7-28: Kötülerin amel defteri "onların amellerinin kayıtlı olduğu Siccîn"dedir. "Siccîn"in ne olduğunu sen ne bileceksin. O, kapalı bir kitaptır. O gün yalanlayanların; hesap ve ceza gününü yalanlayanların vay hâline! Onu, ancak her azgın, günahkâr kimse inkâr eder. Ona ayetlerimiz okununca, "Eskilerin masalları" der. Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları günahlar kalplerini ele geçirmiştir. Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerinden perdeleneceklerdir. Sonra cehenneme

gireceklerdir. Sonra da onlara, "Yalanlamakta olduğunuz işte budur" denecektir. Hayır, sandıkları gibi değil! Aksine sadakat sahibi mü'minlerin amel defteri "İlliyyûn"dadır. "İlliyyûn"un ne olduğunu sen ne bileceksin. O, kapalı bir kitaptır. Ona, Allah'a yakın olan melekler şahit olur. Şüphesiz sadakat sahibi mü'minler, nimet cennetindedirler. Koltuklar üzerinde, etrafı seyrederler. Onların yüzlerinde, nimetlerin sevincini görürsün. Onlara, mühürlü el değmemiş saf bir içecekten içirilir. Onun son yudumu misktir. İşte yarışanlar, bu nimetlere ulaşmak için yarışsınlar. O içeceğin katkısı (yukarıdan dökülen bir) tesnimdir. Bir pınar ki, Allah'a yakın olanlar ondan içerler.

3- Dünya ve ahirette mü'minler ve kâfirler

اِنَّ الَّذِينَ اَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا يَضْحَكُونَ (29) وَاِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ (30) وَاِذَا انْقَلَبُوا اِلٰى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ (31) وَاِذَا رَاَوْهُمْ قَالُوا اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَضَالُّونَ (32) وَمَٓا اُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ (33) فَالْيَوْمَ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ (34) عَلَى الْاَرَٓائِكِ يَنْظُرُونَ (35) هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ (36)

29-36: Şüphesiz günahkârlar, dünyada iman edenlere gülüyorlardı. Mü'minler yanlarından geçtiğinde, birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı. Ailelerine dönerken zevk ve neşe içinde gülerek dönüyorlardı. Mü'minleri gördükleri vakit, "Hiç şüphe yok, şunlar sapık kimselerdir" diyorlardı. (Hâlbuki onlar, mü'minlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi ki onların sapık olup olmadıklarına karar versinler!) İşte bugün de (kıyamet günü) mü'minler kâfirlere gülerler. Koltuklar üzerinde etrafı seyrederler. Nasıl, kâfirler yapmakta olduklarının karşılığını buldular mı?

Açıklama

Müfessirlerin bu sûre ile ilgili olarak tartıştıkları en önemli mesele, muhtemelen "hicap/perde" meselesidir. Surede geçen ve müşrikler hakkında söylenen "o gün onlar Rablerinden perdeleneceklerdir" ifadesindeki "hicap/perde" kelimesi hakkındaki tartılma, Ehl-i Sünnet/Eş'ariler, Mu'tezile ve diğer mezhepler arasında bir tür kelam tartışmasına dönüşmüştür. Çünkü konu, Kelam ilminde tartışılan en can alıcı meselelerden biri olan "Ru'yetullah" meselesi ile ilişkilendirilmiştir. Birinci ciltte bu tartışmadan bahsetmiş, bu ciltte de Şûra Suresinin açıklama bölümünde konuya diğer bazı kelam problemleri çerçevesinde kısaca değinmiştik. Burada konuyu daha geniş çerçevede değerlendirebilmek için, gerek Eş'arilerin gerek Mu'tezilenin görüşlerini derleyen Fahreddin Râzî'den bazı alıntılar yapmakta yarar vardır. Şöyle diyor;

Ehl-i Sünnet/Eş'ariler (ashabuna) bu ayeti, Allah'ın ahirette mü'minler tarafından görüleceğine dair delil olarak gösterip şöyle demişlerdir; "Eğer Allah kıyamet günü görünmeyecek olsaydı, o zaman müşriklerin ondan perdelendiğini söylemenin, yani bu perdelenme durumunu onlarla sınırlı tutmanın bir anlamı olmazdı. Ayrıca Allah bu ifadeyi, yani perdeleneceklerine dair sözü müşriklere yönelik bir tehdit ve uyarı olarak söylemiştir. Böyle bir konumdaki bir sözün, aksi durumda olan mü'minler için tam aksi anlam ifade etmesi, yani onlar için perdelenmenin söz konusu olmaması gerekir"... Mu'tezile âlimleri bu görüşe birkaç yönden cevap vermişlerdir.

İlk olarak Cübbaî şöyle demiştir; "Burada maksat, müşriklerin Allah'ın rahmetinden perdelenmiş, yani alıkonulmuş olduklarını söylemektir. Nitekim Miras hukukunda bu kelime, "kardeşler annenin üçte bir payını engellerler" şeklinde kullanılır. Yine kapıda duran ve giriş engelleyen kimseye "hacip" denir.

İkincisi Ebu Müslim'in açıklamasıdır. Ona göre bu kelimenin anlamı "yaklaşamazlar" şeklindedir. Yine ona göre hicap, ret anlamına gelir. Bu durumda ayetin anlamı, "Bu dirilişi inkâr eden müşrikler Allah katında makbul kimseler değildirler" şeklindedir. Nitekim Al-i İmran Suresinin 77. ayetinde, "O gün Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları arındırmayacaktır. Onlara acı bir azap vardır" buyurmaktadır."

Üçüncüsü Kadı Abdülcebbar'ın itirazıdır. Ona göre hicap, görmeme anlamına gelmez. Nitekim "falan adam sultanın yanına yaklaşmaktan alıkonuldu" denilirken hacebe fiili kullanılır. İlgili kişi sultanı uzaktan görse bile, yine durum bu fiil ile ifade edilir. Hicap kelimesi "görmeme" anlamına gelmeyince de, bu ayeti ru'yetullah konusunda delil getirmek geçersiz olur. Aksine ifadenin, onların Allah'ın rahmetinden uzak kılınacakları anlamına gelecek şekilde yorumlanması gerekir.

Dördüncüsü, Keşşaf tefsirinin yazarı Zemahşerî'nin açıklamasıdır: Ona göre müşriklerin perdelenmiş olmaları, onların Allah katındaki değersizliklerini anlatan bir temsili ifade biçimidir. Nitekim kralların yanına sadece kendilerine değer verilen kimseler girer ve onların yanına girmekten de sadece değersiz, hakir kimseler alıkonulurlar.

Cevap (Râzî'nin kaleminden Mu'tezile'ye atfedilen bu görüşlere Eş'ari bakış açısından verilebilecek cevap) ise şudur: kuşkusuz bir şeyi görmekten men edilen kişiye "perdelendi" denilir. Kralın yanına girmekten alıkonana da aynı şey denilir. Miras hukukunda "kardeşler nedeniyle annenin üçte birlik payı engellendi" denilirken de bu kelime kullanılır. Kelime bütün bu anlamlarda kullanıldığına göre, bütün bu anlamlar arasında ortak olan bir anlama hamledilmelidir ki, çok anlamlı kelime olarak kalmasın. Bu ortak anlam da "alıkoyma" dır. Birinci durumda alıkonulan şey; görme, ikinci durumda alıkonulan şey, kralın yanına yaklaşma; üçüncü durumda alıkonulan şey ise, mirastan üçte bir

pay almadır. Bu durumda ayetin anlamı şöyle olur: "Onlar o gün Rablerinden alıkonulacaklardır." Allah'tan kulun alıkonulması ise ya O'nu görmekten ya da O'nu bilmekten alıkonulması şeklinde olur. Burada O'nu bilmekten alıkonulmanın kast edilmiş olması mümkün değildir. Çünkü kâfirin de onu bildiği herkes tarafından kabul edilir. O halde kelimenin görme anlamında yorumlanması gerekir. Rahmetten uzaklaştırılma anlamına gelmesi ise, gereksiz yere zahir anlamı terk edip mecaza hamletmek olur. Keşşaf tefsirinin yazarı Zemahşerî'nin yorumu da, lafzın zahir/açık anlamını herhangi bir delile dayanmadan (!) terk edip onu temsili anlatım olarak görmek olur. Ayrıca müfessirlerin açıklamaları da bizim yorumumuzu desteklemektedir. Örneğin Mukatil b. Süleyman, "Onlar hesap işleminden sonra Rablerini göremeyecekler, mü'minler ise göreceklerdir" demiştir. Kelbî ise, "Onlar o gün Allah'a bakmaktan perdeleneceklerdir. Mü'min ise Rabbini görmekten perdelenmeyecektir" demiştir. Bu ayet Malik b. Enes'e sorulduğunda şöyle demiştir; "Allah düşmanları perdelenip de onu göremeyince onun Allah dostları için tecelli etmesi ve onların da Rablerini görecek olmaları gerekir." İmam Şafii'nin de şöyle dediği nakledilir; "Bazı kimseler ilahî gazaba maruz kaldıkları için perdelendiklerine göre, bu durum, diğer bazı kimselerin ilahî rızaya nail oldukları için onu göreceklerine delalet eder."

Mu'tezile âlimlerinin kıyamet günü Allah'ın görülemeyeceğini söylemeleri, mezhebin beş temel ilkesinden biri olan "tevhid" ilkesinin, yani Allah'ın mahlûkata her türlü benzerlikten tenzih edilmesi ilkesinin gereğidir. Onlar bu ilkeye bağlı kalmak için bu yorumu yapmışlardır. Zira mahlûkat olan insanlar, ancak fiziksel ve duyusal şeyleri görebilirler. Allah ise bundan münezzehtir. Bu yüzden onlar, Kur'an'da somutlaştırma, tecsim/cisimleştirme (teşbih/antropomorfizm) anlamı ifade edebilecek kelimeleri buna benzer şekilde yorumlamak onlara göre zorunludur. İşte Allah'ın kıyamet günü müşriklerden perdeleneceğini ifade eden bu ayette de aynı şekilde hareket emişlerdir. Onların mezhep esaslarına göre Allah bir cisim değildir, dolayısıyla da mü'min olsun kâfir olsun hiçbir beşerin gözünde bir "görme nesnesi" olamaz. Nitekim En'am sûresi 13. ayette, "Gözler onu idrak edemez, o gözleri idrak eder" buyrulmaktadır. Buna göre Mu'tezile buradaki "perdelenmiş" ifadesinden "ilahî rahmetten mahrum kalmış" şeklinde bir anlam çıkarırlar ve o gün bu kimselerin ilahî rahmetten ve lütuftan mahrum olacaklarını söylerler.

90- HAC SÛRESİ

سورة الحج

Bu sûrenin Mekke de mi yoksa Medine'de mi indirildiği konusu büyük tartışma konusudur. Mekke'de indirildiğini söyleyenler sûrede geçen bazı ayetlerin istisna olabileceğini, bunların Medine'de yaşanmış bazı olaylar hakkında indirildiğini söylerler. Bu çerçevede kimileri dört ayetin, kimileri de beş ayetin Medine'de indirildiğini söylemişlerdir. Kimileri ise durumu tamamen tersine çevirir ve sûrenin Medine'de indirildiğini, fakat sadece dört ayetin Mekke'de indirildiğini söylerler... Genellikle bu tür ihtilaflı rivayetleri uzlaştırmaya çalışan âlimler ise, hangi ayetin nerede indirildiğini belirlemeye çalışmaksızın bu sûrenin Mekkî ve Medenî olduğunu söylerler. Biz sûrenin Mekke'de indirilmiş olduğunu söyleyen görüşü tercih ediyoruz, çünkü burada Hz. Peygamber'e "hicret ve savaş" izni verilmiştir. Bu durum, sûrenin Mekke'de indirilmiş olmasını gerektirir. Nitekim sûrede bununla çelişecek bir durum olmadığını da göreceğiz. Tam olarak ne zaman indirildiği konusuna gelince; ağırlıklı görüşe göre peygamberliğin on dördüncü senesinin Hac mevsimi şartlarında indirilmiştir. Nitekim o senenin safer veya rebiülevvel ayında hicret etmiştir. O zaman demek ki sûrenin indirilişi ile hicret arasında sadece birkaç haftalık bir zaman söz konusudur. Hatta sûrenin hicret yolculuğu esnasında indirildiğini söyleyenler de vardır. Bu durumda gerçekten de sûrenin Mekke döneminin son sûresi olma ihtimali çok güçlenmektedir. Nitekim yeri geldiğinde, bazı ayetlerin bu görüşü doğruladığına işaret edeceğiz.

Diğer taraftan sûrenin isminin, İslam'ın beş rüknünden biri olan "Hac İbadeti" ile alakası yoktur, zira Hac İbadeti Medine döneminde ve Bakara ve Al-i İmran Surelerinde farz kılınmıştır. Ancak bu ibadetin İslam'dan çok önceki zamanlardan beri uygulandığı da bilinmektedir. Surenin 27. ayeti, bu ibadetin başlangıcını Hz. İbrahim'e kadar geri götürmektedir.

1- Kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ (1) يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Çünkü kıyamet sarsıntısı çok büyük bir şeydir. 2. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan geçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün; hâlbuki onlar sarhoş değillerdir. Ne var ki Allah'ın azabı çok şiddetlidir.

2- Kıyamet muhakkak gelecektir ve Allah'ın Muhammed'e yardım etmeyeceğini zanneden hata etmektedir

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ (3) كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ (4) يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِى الْاَرْحَامِ مَا نَشَآءُ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَآءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ (5) ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتٰى وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (6) وَاَنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَاَنَّ اللّٰهَ يَبْعَثُ مَنْ فِى الْقُبُورِ (7) وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِى اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ (8) ثَانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ لَهُ فِى الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ (9) ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ (10) وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ عَلٰى حَرْفٍ فَاِنْ اَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَاَنَّ بِهِ وَاِنْ اَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلٰى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ (11) يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ (12) يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ اَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلٰى وَلَبِئْسَ

الْعَشِيرُ (13) إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ (14) مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ (15)

3. İnsanlardan kimi vardır ki, hiçbir bilgisi olmadığı hâlde, Allah hakkında tartışmaya girer, (diriliş hakkında şüpheye düşer ve) her azgın şeytanın ardına düşer. 4. Şeytan hakkında, "Her kim onu dost edinirse, mutlaka o kimseyi saptırır ve onu cehennem azabına sürükler" diye yazılmıştır. 5. Ey insanlar! (Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz şunu bilin ki sizin varlığınız onun vukuuna delildir.) Nitekim Biz sizi topraktan, sonra az bir sudan, sonra bir "alaka"dan, sonra da küçücük bir et parçasından yarattık ki size kudretimizi apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da tam gücünüze ulaşmanız için sizi kemale erdiriyoruz. İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz, onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir. 6. Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. Şüphesiz O, ölüleri diriltir ve O, her şeye hakkıyla kadirdir. 7. Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur ve şüphesiz Allah, kabirlerdeki kimseleri diriltecektir. 8,9. İnsanlardan öylesi de vardır ki,[327] bir ilmi, bir yol göstericisi, aydınlatıcı bir kitabı olmadığı hâlde kibirlenerek insanları Allah'ın yolundan saptırmak için, Allah hakkında tartışmaya kalkar. Ona dünyada bir rezillik vardır. Ona kıyamet gününde de yangın azabını tattıracağız. 10. Ona, "İşte bu kendi ellerinin önceden işledikleri yüzündendir. Allah, kesinlikle kullara zulmedici değildir" denilir. 11. İnsanlardan öylesi de vardır ki, (Allah'a br vecihle) kıyıdan kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur. Şayet başına bir kötülük gelirse, gerisingeri küfre dönüverir.[328] O dünyayı da kaybetmiştir, ahireti de. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir. 12. O, Allah'ı bırakır da kendine ne zarar, ne de fayda veren şeylere tapar. Bu da derin sapıklığın ta kendisidir. 13. Zararı faydasından daha yakın olana tapar. O taptığı ne kötü yardımcı, ne fena yoldaştır! 14. Muhakkak ki Allah, iman edip salih ameller işleyenleri içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Şüphesiz

327 Bu ayette ve bir sonraki ayette kastedilen kişinin Nadr b. el-Haris olduğu söylenir. Bu kişinin Muhammedî, davetin azılı düşmanlarından olduğunu, Fars edebiyatından bazı hikâyeler okuyarak insanları İslam inancından uzaklaştırmaya çalıştığını daha önce söylemiştik.

328 Bu, Ankebut Suresinde kendilerinden "münafık" diye söz edilen kimselere uygun düşen bir ifadedir.

Allah, dilediğini yapar. 15. Her kim (Muhammed'e) Allah'ın dünyada ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa hemen tavana bir ip çeksin, sonra kendini assın da bir baksın; başvurduğu bu yol, öfkelendiği şeyi giderecek mi?

3- Dinlerin çokluğu bir vakıadır, fakat Allah aralarında kıyamet günü hükmünü verecektir

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَاَنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يُرِيدُ (16) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِـِٔينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا اِنَّ اللّٰهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (17) اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَآبُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ اِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ (18) هٰذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِى رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُسِهِمُ الْحَمِيمُ (19) يُصْهَرُ بِهِ مَا فِى بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ (20) وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ (21) كُلَّمَآ اَرَادُٓوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ اُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (22) اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ (23) وَهُدُٓوا اِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُٓوا اِلٰى صِرَاطِ الْحَمِيدِ (24)

16. Böylece Biz (Kur'an'ı) apaçık ayetler hâlinde indirdik. Şüphesiz Allah, dilediğini doğru yola iletir. 17. Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, (yıldızları ilahlaştıran ve onları Allah'la aralarında birer vasıta kılan) Sâbiîler, Hıristiyanlar, (karanlık ve ışık diye iki ilkeye inanan) Mecûsiler ve Allah'a ortak koşan (Mekkeli) müşrikler var ya; Allah, kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah, her şeye şahittir. 18. Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar[329] ve insanların birçoğu Allah'a

329 Taberî şöyle demektedir; "Bunların secdeleri; Güneş doğduğu zaman ve zeval vaktinde bunların gölgelerinin hareket etmesidir." Burada İslam, Hıristiyanlık, Yahudilik, sabilik, şirk ve Mecusilik gibi, dinlerin çokluğunun doğal bir durum olduğuna, her bir dinin kendine özel bir yol ile Allah'a ibadet ettiğine ve kendisinin doğru olduğunu iddia ettiğine değinilir ve kıyamet günü Allah'ın, aralarında hüküm vereceği söylenir. Bu, bütün bu dinlerin tabii bir vakıa olarak kabul edilmesidir. Aralarındaki ayrım başka yerde yapılacaktır. Nitekim Medine döneminde indirilen Bakara sûresinde şöyle deniliyor; "Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, (yıldızları ilahlaştıran ve onları Allah'la aralarında birer vasıta kılan) Sâbiîler, Hıristiyanlar; işte bunlardan Allah'a ve ahiret gününe iman edip salih amel işle-

secde etmektedir. Ona ibadet etmeyen birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah, kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz Allah, dilediğini yapar. 19. İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için, tıpkı zırhlar gibi, ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür. 20. Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir. 21. Onlar için bir de demirden topuzlar vardır. 22. Her ne zaman cehennemden, o ıstıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, "Tadın yangın azabını" denilir. 23. Şüphesiz Allah, iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir. 24. Onlar hem sözün hoş olanına ulaştırılmışlar, hem de övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna iletilmişlerdir.

4- İbrahim'den beri Hac İbadeti

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِى جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَآءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِاِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ (25) وَاِذْ بَوَّأْنَا لِاِبْرٰهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ اَنْ لَا تُشْرِكْ بِى شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْقَآئِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (26) وَاَذِّنْ فِى النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ (27) لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فِى اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَآئِسَ الْفَقِيرَ (28) ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ (29) ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ (30) حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِى بِهِ الرِّيحُ فِى مَكَانٍ سَحِيقٍ (31) ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَآئِرَ اللهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ (32) لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَآ اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ (33) وَلِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ فَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ اَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ (34) اَلَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلٰى مَآ اَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِى

yenler Rableri katında ödüllerini alacaklar ve herhangi bir korku ya da hüzün yaşamayacaklardır." Bu tavır daha sonra da devam edecek ve benzer bir ifade, son inen sûrelerden olan Maide Suresi 69. ayette de geçecektir. Burada diğer dinlerin tanınması sadece Allah inancına değil, aynı zamanda salih amel şartına da bağlanmıştır...

الصَّلٰوةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (35) وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَآفَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (36) لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَآؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ (37)

25. İnkâr edenler ile Allah'ın yolundan ve içinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan[330] alıkoyanlar azabı hak etmişlerdir. Kim de orada şirk koşarak haktan sapmak isterse, Biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız. 26. Hani Biz İbrahim'e, Kâbe'nin yerini, "Bana hiçbir şeyi ortak koşma; evimi, tavaf edenler, namaz kılanlar, rükû ve secde edenler için temizle" diye belirlemiştik. 27. Ey İbrahim! İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. 28. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin. 29. Sonra kirlerini gidersinler,[331] adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler. 30. Bu böyle.[332] Kim Allah'ın hükümlerine (Hac İbadetinin şiarlarına) saygı gösterirse, bu, Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size bildirilenlerin[333] dışında bütün hayvanlar helâl kılındı.

330 Bu ifade, sûrenin Mekkî olduğuna delildir, çünkü burada Mekkeli müşriklere hitap edilmekte ve eğer bu tutumu sürdürür ve yerli-yabancı herkese açık olması gereken Allah'ın evini tekellerinde tutmakta ısrar ederlerse karşılaşacakları ceza ile onları uyarmaktadır. Burada Mescid-i Haram'da engellendiği söylenen kimseler, Arap kabilelerinden müslüman olanlardır. Diğer taraftan ayette, bazı müfessirlerin dedikleri gibi, müşriklerin Hz. Peygamber'i Umre yapmak üzere çıktığı Mekke yolculuğundan alıkoymaları gibi bir olaya işaret söz konusu değildir. Söz konusu olan Hudeybiye anlaşması ile sonuçlanmıştır. Kaldı ki ayette kullanılan "alıkoyuyorlar" şeklindeki şimdiki zaman kipi, söz konusu davranışın devam ettiğini göstermektedir. Diğer taraftan "yerli ve yabancı" kimselerden söz edilmesi de bizim tercihimizi desteklemektedir. Ayrıca hem bağlamın bütünlüğü hem de birazdan İbrahim Peygamberin bütün Müslümanların atası olduğuna ve müşriklerin Kâbe'de şirki sürdürmelerine izin verilmeyeceğine, acı bir azaba maruz kalacaklarına yönelik ifadeler de bu anlamı destekler mahiyettedirler. Yine İbrahim'e yönelik hitabı gösteren ifadeler arasında şu ayetler de yer almaktadır; "İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın adını ansınlar."

331 Burada tıraş olmak, tırnak kesmek, taş atmak gibi hac menasikine işaret edilmektedir.

332 Zemahşerî şöyle der; "Buradaki zalik ifadesi, gizli bir yüklemin öznesidir, anlam "işte bu böyledir" şeklindedir. Nitekim yazar bir konuda yeterli açıklama yapıp bir başka konuya geçmek istediğinde bu ifadeyi kullanır." Buna göre, bu ifadeden önceki ayetler İbrahim Peygambere yönelik hitaptır, devamındaki ifadeler ise zaman sınırı olmaksızın bütün Müslümanlara yönelik hitaptır.

333 İlgili haramlar En'am ve Nahl sûrelerinde geçmişti. Medenî sûrelerde daha başka haramlar

Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının. 31. Allah'a yönelen, O'na ortak koşmayan kimseler olun. Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir. 32. Bu böyle. Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasındandır. 33. Sizin için onlarda belli bir zamana kadar birtakım yararlar vardır. Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Kâbe'dir, şu kadim yapıdır. 34. Her ümmet için, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini ansınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık. İşte sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. Şu hâlde yalnız O'na teslim olun. Alçak gönüllüleri müjdele! 35. Onlar, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperen, başlarına gelen musibetlere sabreden, namazı dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayan kimselerdir. 36. Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Onları kurban edeceğinizde üzerlerine Allah'ın adını anın. Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin. Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik. 37. Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sizin takvanız ulaşır. Böylece onları sizin hizmetinize verdi ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız. İyilik edenleri müjdele.

5- Allah iman edenleri savunur

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ (38) أُذِنَ لِلَّذِينَ
يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ (39) الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ
دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ
اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (40) الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا
الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ (41)

38. Şüphesiz, Allah inananları savunur. Doğrusu Allah hiçbir haini, nankörü sevmez.[334] *39. Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme*

---

da zikredilecektir.

334 Mukatil bu ayetin tefsirinde şunları söylemektedir; Allah mü'minleri kâfirlerle savaşmaktan men etmek sûretiyle Mekke'de onları mü'minlerin saldırısından korumuştur. Nitekim o sıralar mü'minler bazı müşrikleri gizlice öldürmek istemiş ve Hz. Peygamber'den izin istemişler, fakat Hz. Peygamber buna izin vermemiştir." Taberî de şöyle der; "Allah, iman edenleri müşriklerin hıyanetlerinden ve kötülüklerinden muhafaza eder ve o, kendi emirlerine muhalefet eden, O'na değil de şeytana itaat eden hainleri ve verdiği onca nimete nankörlük edenleri sevmez... Bir görüşe göre de burada müşriklerin mü'minlerden

uğramaları sebebiyle savaş izni verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter.[335] *40. Onlar, haksız yere, sırf, "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı*[336] *yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan*[337] *manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah, çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. 41. Onlar öyle kimselerdir ki, şayet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin akıbeti Allah'a aittir.*

6- Acele bir şekilde azap istiyorlar, ama Allah asla sözünden dönmez!

وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ (42) وَقَوْمُ اِبْرٰهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ (43) وَاَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسٰى فَاَمْلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ اَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ (44) فَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ (45) اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا اَوْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَاِنَّهَا لَا تَعْمَى الْاَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ (46) وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَاِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَاَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ (47) وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ اَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ اَخَذْتُهَا وَاِلَيَّ الْمَصِيرُ (48)

42. Ey Muhammed! Eğer seni yalanlarlarsa bil ki,[338] *onlardan önce Nûh, Âd ve Semûd kavimleri de peygamberlerini yalanlamışlardı. 43,44. İbrahim'in kavmi ile Lût'un kavmi ve Medyen halkı da elçileri yalanlamışlardı. Mûsâ da yalanlandı ve nihayet o inkârcılara mühlet verdim, sonra da onları yakalayıverdim. Beni inkâr etmek nasılmış, gördüler. 45. Halkı*

korunduğu kast edilmiştir." Kanaatimizce bağlam bu anlamı desteklemektedir. Açıklama bölümüne bakınız.

335 Zemahşerî şöyle der; "Yetmiş küsur ayette savaş yasaklandıktan sonra ilk kez bu ayette izin verilmiştir."

336 Müslümanların çoğu hicret etmişlerdi. Mekke'de sadece Hz. Peygamber'le birlikte birkaç mü'min kalmıştı.

337 "Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi" demek, nefsi müdafaa hakkı demektir. Zira bu hak verilmemiş olsaydı ibadethaneler bile ayakta kalmazdı. Çünkü saldırgana karşı konulmazdı. Buradan anlaşılan şudur ki, aslolan, izin verilmedikçe "öldürmek sûretiyle tepki" göstermemektir ki bu tür izinler canın, malın, ülkenin korunması gibi durumlarda verilmiştir.

338 Yani Allah'ın sana verdiği zafer vaadine inanmıyorlarsa bil ki Allah geçmişteki peygamberlere de zafer vaat etmiş ve bu vaadini gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla sen hicret et, hatta mü'minlerin bir an önce hicret etmelerini sağla!

zulmetmekteyken helâk ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır! (Burada Ad ve Semud kavimlerine işaret edilmektedir.) 46. Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? Dolaştılar, ama ibret almadılar, çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler kör olur. 47. Bir de senden acele azap istiyorlar.[339] *Hâlbuki Allah asla vaadinden caymaz. Şüphesiz Rabbinin nezdinde bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir. (Bu yüzden sabredin ve ümidinizi esmeyin) 48. Zalim oldukları hâlde, mühlet verdiğim, sonra da kendilerini cezalandırdığım nice memleket halkları vardır. Dönüş yalnız Banadır.*

7- Senden önce gönderdiğimiz hiçbir peygamber yoktur ki, bir şey düşünsün de...

قُلْ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَآ اَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (49) فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (50) وَالَّذِينَ سَعَوْا فِى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ
اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ (51) وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّآ
اِذَا تَمَنّٰى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فِى اُمْنِيَّتِهٖ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ
اللّٰهُ اٰيَاتِهٖ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (52) لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِى
قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ (53) وَلِيَعْلَمَ
الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهٖ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَاِنَّ اللّٰهَ
لَهَادِ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (54) وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى مِرْيَةٍ مِنْهُ
حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً اَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَقِيمٍ (55) اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ لِلّٰهِ
يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِى جَنّٰتِ النَّعِيمِ (56) وَالَّذِينَ
كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ (57) وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِى سَبِيلِ
اللّٰهِ ثُمَّ قُتِلُوٓا اَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللّٰهُ رِزْقًا حَسَنًا وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (58)
لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ (59) ذٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ
مَا عُوقِبَ بِهٖ ثُمَّ بُغِىَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ (60) ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ
يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (61) ذٰلِكَ
بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ هُوَ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ

339 Buradaki azap sadece ahiret azabı değildir, aynı zamanda Müslümanlarla savaştıklarında yaşayacakları dünyevi azap da kast edilmektedir. Nitekim geçmişte "dünyada" helak edilmiş olan toplumların hatırlatılması da bu çerçevededir.

(62) اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَتُصْبِحُ الْاَرْضُ مُخْضَرَّةً ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ (63) لَهُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ (64) اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ ۗ وَيُمْسِكُ السَّمَآءَ اَنْ تَقَعَ عَلَى الْاَرْضِ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ۗ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ (65) وَهُوَ الَّذِى اَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ۗ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ (66)

49. De ki: "Ey insanlar! Ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım." 50. Artık iman edip salih ameller işleyenler var ya, işte onlar için bir bağışlama güzel bir cennet vardır. 51. Ayetlerimizi geçersiz kılmak için çaba gösterenler var ya, işte onlar cehennemliklerdir. 52. Senden önce hiçbir resul ve nebi[340] *göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, ayetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*[341] *53. Allah, şeytanın verdiği bu vesveseyi, kalplerinde hastalık bulunanlar ile kalpleri katı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için böyle yapar. Hiç şüphesiz ki o zalimler, derin bir ayrılık içindedirler. 54. Bir de kendilerine ilim verilmiş olanlar onun, Rab'binden gelen hak olduğunu bilsinler, böylece O'na iman etsinler ve sonuçta da kalpleri O'na saygı duysun diye Allah böyle yapar. Hiç şüphe yok ki Allah, iman edenleri doğru yola iletir. 55. İnkâr edenler, kendilerine kıyamet ansızın gelinceye yahut da onlara kısır bir günün azabı gelip çatıncaya dek o Kur'an'dan bir şüphe içinde kalırlar. 56. İşte o gün hükümranlık Allah'ındır. O, insanların arasında hükmünü verir. Artık iman edip salih ameller işlemiş olanlar nimet cennetlerindedirler. 57. İnkâr edip ayetlerimizi yalanlamış olanlara gelince, onlar için de alçaltıcı bir azap vardır. 58. Allah yolunda hicret edip de sonra öldürülmüş veya ölmüş olanlara gelince, Allah onlara muhakkak güzel bir rızık verecektir. Şüphe yok ki Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır. 59. Elbette onları hoşnut olacakları bir yere sokacaktır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir). 60. Bu böyle. Bir de kim kendisine verilen eziyetin dengiyle karşılık verir de sonra yine kendisine zulmedilirse,*

340 Resul ve Nebi arasındaki farklar ihtilaflı bir meseledir. Genelde Resul'ün kendisine açıkça Cebrail'in gönderilmesiyle peygamber kılınan kimse, Nebi'nin ise peygamberliği ya ilham şeklinde ya da rüyada alınan vahiy şeklinde olur. Buna göre her resul nebidir, ama her nebi resul değildir. Ancak bu ayet nebilerin aynı zamanda resul olduklarını gösterir. Kimileri nebilerin içinde bazılarının resul olduklarını, diğer bazılarının ise olmadıklarını söylerler. Kimileri ise resul olmadan nebi olunamayacağını ve nebinin, Allah'tan haber getiren kişi olduğunu, bunun ise resul ile aynı şey olduğunu söylerler.

341 Bazı müfessirler bu ayeti Garanik olayı ile ilişkilendirmişlerdir ki biz bu görüşe katılmıyoruz. Konuyla ilgili görüşümüz için birinci ciltte Necm Suresindeki ilgili ayet hakkında yaptığımız yoruma bakılabilir. Kaldı ki bu ayeti, hemen bir önceki ayetle birlikte düşündüğümüzde de, konun Garanik hadisesi ile ilgisi olmadığı anlaşılacaktır. Açıklama bölümüne bakınız.

elbette Allah ona yardım eder. Hiç şüphesiz ki Allah çok affedendir, çok bağışlayandır. 61. Bu böyle. Çünkü Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Şüphesiz ki Allah hakkıyla işiten, hakkıyla görendir. 62. Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O'nu bırakıp da taptıkları ise batılın ta kendisidir. Şüphesiz ki Allah yücedir, büyüktür.[342] *63. Allah'ın gökten yağmur indirdiği, böylece yeryüzünün yemyeşil olduğunu görmedin mi? Şüphesiz Allah, çok lütufkârdır, hakkıyla haberdardır. 64. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Şüphesiz ki Allah elbette zengindir, elbette övgüye lâyıktır. 65. Görmüyor musun ki, Allah bütün yerdekileri ve emri uyarınca denizde akıp gitmekte olan gemileri sizin hizmetinize vermiştir. İzni olmaksızın yerin üzerine düşmesin diye göğü O tutuyor. Şüphesiz ki Allah, insanlara karşı çok esirgeyici, çok merhametlidir. 66. O, size hayat veren, sonra sizi öldürecek, daha sonra da diriltecek olandır. Şüphesiz, insan çok nankördür.*[343]

8- Her ümmetin kendine has bir yolu ve yöntemi vardır, bu yüzden seninle tartışmasınlar!

لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِى الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ
اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَقِيمٍ (67) وَاِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ (68) اَللّٰهُ
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (69) اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا
فِى السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اِنَّ ذٰلِكَ فِى كِتَابٍ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ (70) وَيَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ
نَصِيرٍ (71) وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ تَعْرِفُ فِى وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا

342 Nitekim "Kötülüğün cezası misli bir kötülüktür, ama kim affeder ve ıslah yolunu seçerse onun ödülünü vermek Allah'a kalmıştır. Doğrusu Allah zalimleri sevmez" (Şura, 40) ayeti de buradaki ayetle benzer bir hususu dile getirmektedir. Burada, Hz. Peygamber'in hicretinin hemen öncesinde hicret etmek üzere olan, fakat Kureyş'in baskı ve engellemelerine maruz kalan ve onların saldırılarına benzer şekilde karşılık veren, sonra da Kureyş'in kendilerine karşı iyice saldırganlaştığı kimselerden söz edilmektedir. Burada onlardan, kendi amaçları olan hicret konusuna yoğunlaşmaları istenmektedir. Çünkü müşriklerle böylesi çatışmalara girmek, bitmek tükenmek bilmez bir sürece sebep olabilir ve bu durum onları esas hedeflerinden, Medine'ye hicret etmekten ve böylece Kureyş ile denk bir şekilde savaşmaktan alıkoyabilir. Fakat bu durum, Allah'ın onların yaptıklarını yanlarına bırakacağı anlamına gelmez, aksine Müslümanların onlara galip gelmelerine imkân verecektir. Müslümanlardan Mekke'de gasp edilen haklar, Medine'de onlara tekrar iade edilecektir. Taberî'nin şu sözleri de tamamen bu anlama gelir: Gündüzden eksiltip geceye katar, bir şeyi eksiltip diğerini artırır. Bu kudreti ile de, Mekke'de saldırıya uğramış ve yurtlarından çıkarılmış olan Muhammed'e ve ashabına yardım edecektir." Yani Kureyş ile olan mücadeledeki kar-zarar hesabı çok daha kapsamlı ve geniş bir bakış açısı ile yapılmalıdır, buna göre Müslümanların Mekke'de kendilerini savunurken uğradıkları her türlü haksızlığın hesabı, Medine döneminde zafer yoluyla sorulacaktır.

343 Bu ifadeler, Taberî'nin bir önceki dipnotta aktardığımız yorumunu doğrulamaktadır.

الْمُنْكَرَ يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا قُلْ اَفَاُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذٰلِكُمُ النَّارُ وَعَدَهَا اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (72) يَا اَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ (73) مَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ (74) اَللّٰهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (75) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ (76)

67. Biz her ümmet için uygulayacağı bir yol ve yöntem verdik. O hâlde, (Kureyşliler senin bu şeriatın ve yöntemim hususunda[344]) seninle asla çekişmesinler. Sen Rabbine davet et, çünkü sen hiç şüphesiz hakka götüren dosdoğru bir yol üzerindesin. 68. Eğer seninle tartışmayı sürdürürlerse, de ki: "Allah, yapmakta olduğunuzu daha iyi bilmektedir." 69. Hakkında ayrılığa düşüp durduğunuz şeyler konusunda, kıyamet günü Allah aranızda hüküm verecektir. 70. Bilmez misin ki, kuşkusuz Allah gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir. Kuşkusuz bunların hepsi Levh-i Mahfuz'dadır. Şüphesiz bu, Allah'a göre çok kolaydır. 71. Onlar, Allah'ı bırakıp, hakkında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, kendilerinin de hakkında hiçbir bilgilerinin bulunmadığı şeylere kulluk ederler. Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur. 72. Kendilerine ayetlerimiz okunduğu zaman, o kâfirlerin yüz ifadelerinden inkârlarını anlarsın. Neredeyse, kendilerine ayetlerimizi okuyanlara hışımla saldıracaklar. De ki: "Şimdi size bu durumdan daha beterini haber vereyim mi: Ateş.. Allah, onu kâfirlere vaat etti. Ne kötü varış yeridir orası!" 73. Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah'tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de aciz, istenen de. 74. Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. 75. Allah, meleklerden de resuller seçer, insanlardan da. Şüphesiz Allah, işiten ve görendir. 76. Onların yaptıklarını da, yapacaklarını da bilir. Bütün işler hep Allah'a döndürülür.

9- Sonuç: Allah yolunda hakkıyla cihad edin

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ

344 Rivayet edildiğine göre bu ayet, müşriklerin kurban konusunda Müslümanlarla tartışmaya girmeleri ve onlara, "kendi kestiğiniz hayvanları yiyorsunuz, fakat Allah tarafından canları alınanları yemiyorsunuz, oysa onlar yenilmeye daha layıktırlar" demeleri üzerine indirilmiştir.

تُفْلِحُونَ (77) وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي
الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَٰذَا
لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ (78)

77. Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. 78. Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine uyun. Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur'an'da Müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit) olsun, siz de insanlara şahit olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!

Açıklama

Kuşkusuz bu sûreyi okuyan okuyucu da tıpkı bizim gibi, Mekke'de indirildiğine dair güçlü işaretler veren birçok husus içerdiğini ve müfessirler tarafından Medine'de indirildikleri söylenen ayetlerin de pekâlâ Mekke döneminin sonlarında indirilmiş olabileceğini fark etmiştir.

Surenin ele aldığı konular şöyledir;

Mukaddime, birinci bölüm ve ikinci bölümün konusu, diriliştir. Zaten bu konu, bu aşamada indirilmiş olan tüm sûrelerde söz konusu olmuştur. Sûre, kıyametin kopuşunun dehşetini anlatan ve muhatabın hayal gücüne seslenen giriş ifadelerinden yola çıkarak, kıyametin kopacağı konusunda kuşkucu veya inkârcı tavır takınanlara karşı akli deliller ortaya koyuyor. Önce kıyametin dehşetinin detaylarını ele alıyor; buna göre o gün, süt emzirmekte olan kadın çocuğunu bırakır, hamile kadın bebeğini düşürür. Bu iki sahne, Allah'ın insanın dünyadaki hayatı için belirlediği iki aşamayı temsil etmektedirler. Kıyametin kopacağından şüphe edenler, bu konuyu tek başına değil, bir silsilenin parçası olarak düşünmelidirler; zira Allah önce Âdem'i topraktan yaratmış, ondan ve eşinden de soyunu bir silsile halinde yaratmıştır. Bu yaratılışta erkeğin menisi kadının rahminde bir nutfe olarak önce rahme yapışan bir katı ve cansız parça olur, sonra bu yapışkan parça giderek büyür ve bir et parçası büyüklüğüne ulaşır ve derken bu parça bir insan sûretine bürünür. Ardından Allah onu erkek veya dişi olarak tayin eder. Belli bir süre geçtikten sonra da anne, karnında taşıdığı bu çocuğu doğurur ve emzirmeye başlar. Derken çocuk

büyür; genç, yetişkin ve ardında yaşlı olur. "*İçinizden kimi ölür, kimi de yaşlanıncaya (ömrün en zayıf zamanına) kadar yaşar.*" Yeryüzündeki gelişim de insanın bu gelişim aşamaları gibidir; kupkuru ve hareketsiz iken, Allah onun üzerine birden yağmur yağdırıverir, bunun üzerine canlanır, kabarır ve türlü bitkilerden çıkarmaya başlar. Peki, bütün bunlar neye delalet etmektedirler? Elbette ki yaratıcının yüce Allah olduğuna! O'nun kıyamet günü "ölüleri dirilteceğine", "kıyametin muhakkak kopacağına"! Çünkü kıyamet, bütün bu silsilenin bir halkasıdır ve dirilişin anlamı, hesap ve karşılık görmektir.

Bazı insanlar Allah'ın varlığı veya yeniden diriltme kudreti konusunda kuşku duyarlar ve başkalarını Allah'a ve ahirete imandan alıkoymak için kendilerini seferber ederler. Böylelerinin sonları dünyada hazin olacağı gibi ahirette de cehennem azabı olacaktır. Bir başka grup daha vardır ki, bunlar da Allah'a "bir harf" üzere, yani tek yönlü kulluk ederler. Başlarına hayırlı şeyler gelince mutmain olurlar, ama kötü şeyler gelince gerisin geri dönerler.[345] Hemen geçmişteki gibi, kendilerine fayda veya zarar vermekten aciz şeylere kulluk etmeye dönerler.[346] İşte bütün bu kimseler hem dünyada hem de ahirette kaybedecek, hüsrana uğrayacaklardır. Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve salih amel işleyenler ise, karşılık olarak cennete gireceklerdir. Kimileri Muhammed'in başarısız olup hezimete uğrayacağını, Allah'ın kendisine bildirdiği zafer vaadinin gerçekleşmeyeceğini düşünüyor olabilirler; fakat Allah'ın vaadi kesinlikle gerçekleşecektir, Sema'da böylece yazılmıştır. Bu zaferi engellemek istiyorlarsa, kendilerini gökyüzüne ulaştıracak ve bu zaferi engelleyecek bir yol arasınlar ve bu çabalarının içlerindeki kin ve öfkeyi dindirip dindirmeyeceğine bir baksınlar!

Sûre Kureyşli bir grubun Allah'a ve ahirete iman konusundaki bu tavırlarını ifade ettikten ve Allah'ın Muhammed'e vaat ettiği zaferin muhakkak gerçekleşeceğini vurguladıktan sonra, insanları inançlarına göre tasnif etmeye koyuluyor. Önce Kur'an'ın bütün insanlara hitap eden açık seçik ayetler getirdiğini ve Allah'ın dilediğine hidayet edeceğini vurguluyor, arından da din açısından insan türlerinin şunlar olduğunu söylüyor: Kur'an'a iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar, Sabiiler, Mecusiler

345 Bu durum, bu kimselere Ankebut Suresinde "münafık" adının verilmesine uygun düşmektedir.

346 Çevirmen notu: Câbirî bu ayetin tefsirinde, kanaatimizce "bağlam" tespitinde yanılmakta ve yerleşik ve yaygın dikkatsizliğe kendini kaptırmaktadır. Bu sûrenin 11. ayetinde geçen "*Ala Harfin*" ifadesi hakkında, bağlam ekseninde yapılabilecek bir başka yorum, tarafımızdan "*Allah'a bir harf üzere ibadet etmek ne demektir?*" başlıklı bir makalede ele alınmıştır. Makale için bkz: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 42. Sayı.

ve müşrikler.[347] Bütün bu gruplar arasında Allah'ın kıyamet günü gerekli tafsilatı yapıp hükmü vereceğini bildiren sûre, ardından evrende buluna her şeyin, Güneş'in, Ay'ın, yıldızların, ağaçların ve hayvanların her birinin kendi yaratılışları icabında Allah'a boyun eğip secde ettiklerini vurguluyor ve tekrar dini gruplara yönelip Allah hakkında tartışmaya giren iki grup arasında ayrım yapıyor. Buna göre ilk grup inkârcılardır ve bunların sonu cehennemdir, ikinci grup ise iman edip salih amel işleyenlerdir ve bunların sonu da cennettir.

Bir sonraki (dördüncü) bölümde bu iki grubun, sûrenin indirildiği dönemde kimlere tekabül ettikleri açıklanıyor. Buna köre kâfilerden maksat, insanları Allah'ın dininden uzaklaştıran, mü'minleri Allah'ın yerli-yabancı herkes için mabet kıldığı Mescid-i Haram'a girip orada ibadet etmekten alıkoyan kimselerdir. Mescid-i Haram'da şirk inancını sürdürmek isteyen kimselerin sonları cehennem azabı olacaktır. Çünkü bu mabet Allah tarafından İbrahim Peygambere, sadece Allah'a kulluk etmenin, yani tevhid inancının sembolü olarak yaptırılmış ve orada asla şirk koşulmaması emredilmiştir. İnsanlar buraya her yerden gelip tevhid esasınca ibadet ederler.

Bu açıklamalardan sonra sûre, Hac İbadetinin İbrahim Peygamberden beri devam eden şiarlarını ortaya koymaktadır.

Beşinci bölümde mü'minlere, bütün bu haksızlıklar, baskılar, engellemeler karşısında kendilerini savunmak için savaşma izni veriliyor. Nitekim müşriklerin onları Mescid-i Haram'da ibadet etmekten alıkoymaları, bu baskıların sadece bir tanesidir. Bundan başka onlar mü'minlere her türlü baskı ve saldırıyı yapmakta, onların Medine'ye hicret edip oradaki mü'min kardeşlerine katılmalarına engel olmaktadırlar. O zamana kadar Kur'an onları sabra ve kararlılığa davet etmiş, müşriklere karşı aynı tür tepki vermekten ya da suikast gibi gayri meşru yollara başvurmaktan men etmişti, çünkü henüz müşriklerle yüz yüze çarpışacak güce sahip değillerdi. Şimdi ise artık mü'minlerin sayıları artmış, Medine'de din kardeşleri olmuş ve önlerinde geniş bir alan açılmıştır, bu yüzden de Allah onlara, kendilerini savunmak için savaşma iznini vermiştir. Şu ayet bunu açıkça ifade etmektedir; "*Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle savaş izni verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü*

347 Bu dinlerin Arap yarımadasına veya bu yarımada ile ilişki içerisindeki bölgelerde yaygın olan dinler oldukları açıktır. Budizm, Konfuçyanizm gibi diğer dinler o günkü şartlar içinde İslam ile hiçbir şekilde ilişkide olmadıkları için ayette zikredilmemiştir. Ayrıca bu tür dinlerin çoğunluğunu "müşrikler" grubuna dâhil etmek mümkündür.

yeter."[348] Sûre, Allah'ın mü'minlere olan zafer vaadinin bu şekilde tekit ettikten sonra ve kendilerini savunmak için savaşmaları gerektiği zaman sabırlı ve kararlı olmaları gerektiğini vurguladıktan sonra Hz. Peygamber'e yöneliyor ve ona Kureyşlilerin alay ve meydan okumalarından etkilenmemesini ve onlara, karşılaşacakları ağır azabı gösteren şu ayeti okumasını emrediyor; "*Senden acele bir şekilde azap istiyorlar! Şunu bilsinler ki Allah asla sözünden dönmez; ancak Rabbinin katında bir gün, sizin hesabınızla bin yıl kadardır.*" Burada Hz. Peygamber'e şöyle denilmiş olmaktadır: Hicret konusunda acele etme, ilahî vaadin zamanını beşeri zaman ölçüleri ile mukayese etme! Allah'tan sana hicret emri gelinceye kadar sabret! Nitekim hicret ettikten sonra müşriklerle savaşmak için gerekli olan hazırlıkları, savaşta zafere ulaşman için gerekli olan şeyleri yapacaksın! Üstelik zafer sadece Bedir'le sınırla kalmayacak, Mekke'nin fethi ile de devam edecektir. Zira buradaki ayetlerde sözü edilen mücadele, belli bir savaşı kazanmakla değil, geçmişteki peygamberlerin tecrübelerinde örneklendirildiği gibi, nihai zaferle ilgilidir.

Yedinci bölümde müfessirlerin tamamının, bağlamdan kopuk bir şekilde Garanik kıssasıyla ilişkilendirerek yorumladıkları şu meşhur ayete gelelim. Öncelikle söyleyelim ki bu Garanik kıssasının, peygamberliğin beşinci yılında olduğu söylenmektedir ve ilgili rivayetlerin sıhhati şüphelidir. Bize göre bu sûrenin konusu ve indiriliş dönemi, buradaki ayeti, geriye dönük bir yorum ile o kıssayla ilişkilendirmeye müsait değildir. Necm Suresi yaklaşık olarak, peygamberliğin beşinci senesinde indirilmiştir ve içerisinde Lat, Menat ve Uzza adlı putlardan söz edilmiştir. Surenin sadece dış yapısı (kafiye/seci yapısı -çev-), rivayetlerde geçen "bunların şefaatleri

348 Kurtubî şöyle der; "Bu ayet şunun için indirildi: Mü'minler Mekke'de çoğalmışlardı ve müşrikler onlara eziyet ediyorlardı. İmkân bulanlar Habeşistan'a hicret ettiler. Bu sırada bazı mü'minler, ele geçirebildikleri Mekkeli müşrikleri gizlice ve arkadan saldırarak öldürmek istediler, bunun üzerine bu ayet indirildi ve Allah'ın böylesine hainceye davrananları sevmediğini ifade etti. Kâfirlere karşı mü'minlerin zafere ulaşacakları müjdesini verdi ve hıyanet ve suikastı en açık bir şekilde yasakladı. Enfal Suresinde bu tür yasaklar daha sert bir dille ortaya konulacaktır. Rivayete göre hıyanet eden kimsenin mahşerde yanına, hıyaneti kadar bir sancak konulacak ve "işte bu, bu adamın hıyanetidir" denilecektir." Bize göre ayetin içeriğini Habeşistan hicretinden sonra müslümanların sayılarının azalması ile ilişkilendirmek zorunlu değildir. Zira ayetin indirildiği tarih itibariyle bu hicretin üzerinden yedi sene geçmiş bulunmaktaydı. Artık Medine'ye hicret zamanı gelmişti ve Kureyşlilerin bu konuda Müslümanları engellemeleri söz konusu idi. Dolayısıyla bu iki hicreti birlikte düşünmek zorunda değiliz. Habeşistan'a hicret, kurtuluş için yapılan bir sığınma, bir iltica idi, oysa Medine'ye yapılan hicret, müşriklerle kozların paylaşılacağı bir savaşın hazırlığı şeklindeydi. Bu hicret, daha önce dediğimiz gibi, bir tür "savaş biati" olan İkinci Akabe Biatinin uygulamaya konulması sayılırdı. Bu nedenle, Kurtubî'nin yukarıdaki görüşündeki gibi "hicret"i; "geçmiş"e yönelik olarak düşünüp de Habeşistan'a hicret şeklinde anlamak değil, "şimdi"ye ve "gelecek"e yönelik olarak düşünmek, yani Medine'ye hicret olarak anlamak gerekir.

umulur" ifadesini kaldırabilecek türden olmakla birlikte, aslında içerdiği anlam bunun tamamen tersidir. Zira Necm Suresinin bütünü, Lat, Menat, Uzza gibi putların hiçbir şekilde şefaat güçlerinin olmadığını vurgulamak üzere indirilmiştir. Hatta sûrede bu putlar, sadece Kureyşlilerin ataların-dan tevarüs ettikleri birer isim olarak nitelendirilmekte, onların görmeyen, duymayan, şefaat edemeyecek olan... birer şekilden ibaret olduğu vurgulanmaktadır.

O halde şimdi incelemekte olduğumuz sûrede yer alan bir ayeti, içinde yer aldığı bağlamdan ve indiriliş ortamından tamamen koparıp da Garanik kıssası ile ilişkilendirmenin hiçbir anlamı yoktur. Doğrusu, bu sûrede geçen ve Garanik kıssası ile ilişkilendirilen "temenni" ayeti,[349] sadece Kureyşlilere değil, aynı zamanda Mekke'ye dışarıdan Hac mevsimi için gelen Arap kabilelerine de hitap eden "Ey İnsanlar! Ben sizler için gönderilmiş açık bir uyarıcıyım" ayeti ile başlayan bir paragraf içerisinde yer almaktadır. Bu ifadenin ardından; iman eden ve salih amel işleyen, dolayısıyla da ödülleri ilahî mağfiret ve dünyada da ahirette de mükemmel bir rızık olan mü'minlerle, inkâr eden ve Peygamber'den tıpkı geçmişteki peygamberlerin gösterdikleri gibi mucizeler isteyen, cehennemlik kimseler arasında ayrım yapılmaktadır. Ayetlerin anlattığına göre bu tür kimseler geçmişte de peygamberlere benzer ifadelerle meydan okumuşlardır. Bütün nebiler ve resuller, diğer insanların yaşadıkları sıkıntıları yaşamışlar, bu tür meydan okuyucu ifadelerin baskısı altında kalmışlardır. Bu baskı altında bazen bir takım mucizeler göstererek muhataplarını susturmak ya da Allah'ın kavimlerini imana zorlaması gibi şeyler düşünmüşler, ya da bu tür şeyleri kendi inananlarına vaat ettikten sonra Allah tarafından gerçekleştirilmesi gecikince zor durumda kalmışlardır. Nitekim Kureyşliler Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn hakkında sorular sordukları zaman, benzer bir durum Hz. Peygamber'in de başına gelmiştir.

Müfessirler bu ayeti türlü türlü yorumlamışlar, bu tür müşkül ifadelerin yorumunda hep yaptıkları gibi burada da bağlamdan büsbütün uzaklaşmışlardır. Oysa burada konu, "Ayetlerimize karşı Bizi aciz bırakmak istercesine çaba gösterenler cehennemliktirler" ifadesi ile başlamaktadır. Bu ifadede kast edilenler, Hz. Peygamber'den sürekli olarak, Musa ve İsa peygamberlerinkine benzer mucizeler göstermesini yahut Safa tepesini altına çevirmesini, Mekke'nin çevresindeki dağları uzaklaştırıp ovayı genişletmesini ve benzeri şeyleri isteyen müşriklerdir. Doğrusu bütün peygamberler (nebiler ve resuller) buna benzer isteklerle karşılamıştırlar ve

349 Selman Rüşdî, hikâyesinde bu ayete "Şeytan Ayeti" demektedir.

bu aşırı istek karşısında çaresiz kalmaktansa, hasımlarını susturacak bir mucize göstermek istemişlerdir. Bu isteğin arkasında kimi zaman, muhatapları ikna etme düşüncesi bulunurken kimi zaman da şeytanın vesveseleri bulunmuştur. Ancak ilahî irade hep araya girmiş ve bu vesveselere son vermiştir. Böylece ilahî ayetler, yani fiili olarak Allah'ın elinde olan mucizeler muhkem olarak kalmışlardır. Kanaatimizce burada, Hz. Peygamber'e atfedilen ve Kur'an'a dayalı herhangi bir aslı esası olmayan "mucize rivayetlerine" de bir gönderme söz konusudur. Zira Kur'an, Hz. Peygamber'in mucizesi olarak sadece kendisini, yani "Kur'an'ı" gösterir, bundan başka mucizenin ise herhangi bir aslı yoktur. Ayetle ilgili görüşleri derleyen Râzî, şöyle demektedir;

> Hâsıl-ı kelam, bu ayetten maksat, Allah tarafından gönderilmiş olan peygamberlerin, kasıtlı hatalardan korunmuş olmakla birlikte küçük yanılgılardan ve şeytanın vesveselerinden korunmamış olduklarını, bu konuda diğer insanlardan bir farklarının bulunmadığını ifade etmektir. O halde peygamberler, sadece kasten yapmış oldukları şeylerde örnek alınırlar, işte muhkem olan budur.

Konuyla ilgili olarak hemen bütün tefsirlerde yer verilen, Bedir savaşı ile ilgili şu hususun da üzerinde düşünülmesi gerekmektedir: Rivayete göre Hz. Peygamber eline üç taş alır; birini düşman ordusunun sağ kanadına, diğerini sol kanadına, üçüncüsünü de ortasına doğru atar ve "yüzleri kararasıcalar!" der, bunun üzerine düşman ordusu hezimete uğrar. Ancak bir süre sonra "Attığın zaman sen atmadın, Allah attı" ayeti iner ve adeta Hz. Peygamber'e "Onların yenilmesi senin taşları atarak gerçekleştirdiğini bir mucize sonucu değil, ilahî iradenin sonucu olarak gerçekleşmiştir" denilir.

Ayeti ille de bir takım rivayetlere dayandırmak gerekirse, bunun için en uygun rivayet, İbn Sa'd'ın Hz. Aişe'den aktardığı şu sözdür;

> İkinci Akabe Biatinde Hz. Peygamber'e söz verip müslüman olan Medineliler şehirlerine döndüklerinde Hz. Peygamber'in içi rahatlamıştı. Nihayet Allah ona, kendisini savunacak güçlü kuvvetli inananlar nasip etmişti. Fakat müşrikler Müslümanların Medine'ye hicret edeceklerini anlayınca, baskıyı daha da artırmaya başladılar, o güne kadar yapmadıkları ölçüde eziyet ve baskı yapmaya başladılar. Arkadaşları bu durumdan yakınıp Hz. Peygamber'den hicret izni isteyince Hz. Peygamber onlara; "*Hicret yurdunuz bana gösterildi, orası ki kayalık arasında hurmalık bir alandır, eğer Serat hurmalık bir yer olsaydı, gösterilen yerin orası olduğunu söylerdim*" dedi. Aradan birkaç gün geçince sevinçle ashabının yanına geldi ve "*Bana hicret diyarınız haber verildi, orası Yesrib'tir. Hicret etmek isteyen edebilir*" dedi. Böylece arkadaşları hazırlık yapmaya ve gizli bir şekilde gruplar halinde şehirden çıkıp hicret etmeye başladılar."

İşte ayetin söylediği şeyin tamamı tam da böyle bir ortamda gerçekleşmiş olmalıdır. Bu çerçevede şu ayeti de bu konuyla ilgili olarak göz önünde tutmak gereklidir; "*De ki ben örneği olmayan, türedi bir peygamber değilim, bana da size de ne olacağını bilmiyorum, ben sadece bana vahyedilene uyuyorum ve açık bir uyarıcıdan başka bir şey değilim.*" (Ahkaf, 9)

Surenin sekizinci bölümü metinde verdiğimiz dipnotlarla yeterince açıklanmış olduğu için, doğrudan, Medine'ye doğru yola çıkan Müslümanlara bir tür veda mesajı içeren sonuç bölümüne geçelim; "*Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine uyun. Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur'an'da Müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit) olsun, siz de insanlara şahit olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!*"

Burada dikkat çeken ifade, "*Babanız İbrahim'in dinine uyun*" ifadesidir. Bu, Mekkî Kur'an'da İbrahim Peygambere açık bir şekilde ve Arapların atası olma vasfı ile vurgu yapılan ikinci yerdir. Bundan önce Hz. İbrahim'den (İsrailoğulları tarihini anlatan kıssalarda ve putperestliğe karşı mücadelesi açısından) onlarca defa söz edilmiş, fakat Arapların atası olduğuna sadece, 72. sıradaki İbrahim Suresinin 35-41 ayetlerinde ve bu sûrede değinilmiştir.

İbrahim Suresinde hitap, Mekke'ye hac mevsimi için gelen Arap kabilelerine yönelikti ve onlara; Mekke'yi mesken seçen ve Allah'tan burayı güvenli bir belde kılmasını niyaz eden, burada Kâbe'yi inşa eden İbrahim Peygamberin evlatları olduklarını hatırlatıyordu. Bu hatırlatmanın amacı, Kâbe'nin ve Mekke'nin aslında bütün Arapların ortak mirası olduğunu ve dolayısıyla Kureyşlilerin ya da başkalarının, orayı tekellerinde tutmak gibi bir hakka sahip olmadıklarını ifade etmekti. İbrahim Peygambere "Arapların atası" olması vasfıyla ikinci kez işaret edilen bu sûrede ise, içlerinde Mekkelilerin ve Arap kabilelerinden kimselerin bulunduğu ve Medine'ye hicret hazırlığında olan mü'minlere hitap edilmekte ve onlardan, kimliklerini iyi hatırlamalarını istemekte; bu kimliğin sadece "İbrahim soyundan gelmek"le sınırlı olmadığını (nitekim Yahudiler de İbrahim soyundan gelirler), aksine bu kimliği belirleyen en önemli şeyin, Allah tarafından "Müslümanlar" olarak isimlendirilmek olduğunun farkında olmalarını istemektedir. Aslında bu vurgu, Arapların tamamının müslüman olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü onlar hem İbrahim'in soyundan gelmekte ve hem de onun izinden gittiklerini söylemektedirler. O halde onun

dini olan tevhid dininin gereklerini yerine getirmelidirler ki bu din, fıtrat dini olan dosdoğru dindir. Yine Arapların, kendilerini İbrahim'e bağlayan kökene iyice sarılarak birlik içinde olmaları, onun dini etrafında bütünleşmeleri gerekmektedir. *Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine uyun. Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur'an'da Müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit) olsun, siz de insanlara şahit olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. O, sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!*"

İşte Arapları/müslümanları birleştiren temel budur; Medenî Kur'an'da ise, Medine'de Peygamber devletinin kuruluşunda rol oynayan diğer unsurları göreceğiz.

ALTINCI AŞAMA ÜZERİNE DEĞERLENDİRME MEDİNE'YE HİCRET

Kaynaklarımızın ifade ettiklerine göre Kureyşliler, Medineli bazı kimselerin müslüman oldukları ve Hz. Peygamber ve arkadaşlarını şehirlerine davet ettikleri, onunla beraber savaşıp kendisine destek vereceklerine dair söz verdikleri İkinci Akabe Biatinden haberdar olunca, Müslümanlar üzerindeki baskılarını o güne kadar olan şiddetinin iyice üzerine çıkardılar. Durum Müslümanlar için öylesine ağırlaşmıştı ki, kimileri dininden dönüyor, kimileri işkence altında can veriyor, kimileri şehirden kaçarak canını kurtarıyordu. Derken Müslümanlar Hz. Peygamber'e gelip durumlarını arz ettiler ve hicret için izin istediler. Fakat Hz. Peygamber birkaç gün boyunca onlara izin vermedi, ardından şöyle dedi; "Hicret diyarınız bana gösterildi." Fakat nereye hicret edeceklerini henüz belirlemiş değildi... Aradan birkaç gün daha geçince sevinçle onların yanına geldi ve "Hicret diyarınızın Yesrib olduğu bana haber verildi, artık dileyen hicret edebilir" diyerek onlara izin verdi. Bunun üzerine Müslümanlar gruplar halinde ve gizlice şehri tek edip hicret etmeye başladılar.

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber hicretten önce arkadaşlarını toplamış ve onlar arasında kardeşlik tesis etmiştir. Bu çerçevede Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'i, Hz. Hamza ile Zeyd b. Harise'yi, Hz. Osman ile Abdurrahman b. Avf'ı Zübeyr ile İbn Mesud'u, Ubade b. el-Haris ile Bilal'i, Mus'ab b. Umeyr ile Sa'd b. Ebi Vakkas'ı, Ebu Ubeyde b. Cerrah ile Ebu Huzeyfe'nin hizmetlisi Salim'i, Said b. Zeyd ile Talha b. Übeydullah'ı ve Hz. Ali ile de kendisini kardeş ilan etmişti. Kimilerine göre bu kardeşlik tesisinin amacı, muhacirler arasındaki zengin-fakir farkını kaldırmaktı; nitekim bu kardeşlik çerçevesinde her bir zengin, bir fakirle kardeş kılınmıştı ve zengin olanın fakir olana destek vermesi sağlanmıştı.

Bir diğer rivayette şöyle denilir;

İkinci Akabe Biatinden sonra Hz. Peygamber'in ashabı, gruplar

halinde Medine'ye hicret ettiler ve Ensar'ın evlerine yerleştiler. Medineli Ensar Müslümanlar onları bağırlarına basıp çok iyi bir şekilde karşıladılar. Sonra Hz. Ömer ve Ayaş b. Ebi Rebia, yirmi kişilik binekli bir grubu Medine'ye getirdiler. Hişam b. el-As, Hz. Ömer'le birlikte hicret edeceğine söz vermişti ve buluşmak üzere bir yer belirleyip sözleşmişlerdi. Ancak Haşim, kabilesinin mensupları tarafından yakalandı ve alıkonuldu. Hz. Ali'nin şöyle dediği rivayet edilir;

> Ömer b. Hattab dışında hiç kimsenin aleni bir şekilde hicret ettiğini bilmiyorum. Ömer hicret etmeye karar verdiği zaman kılıcını kuşandı, okunu-yayını ve diğer savaş aletlerini aldı ve Kâbe'nin yanına vardı. Kureyş'in ileri gelenleri Kâbe'nin avlusunda idiler. Ömer önce yedi şavt tavaf yaptı, sonra Makam-ı İbrahim'e gelip iki rekât namaz kıldı ve Kureyş ileri gelenlerinin olduğu gruba doğru gidip her birinin karşısına dikilerek şu sözleri söyledi; *"Sizi yüzleri kararasıcalar! Allah'ın cezası ile burunları sürtülesiceler! İçinizden anasını evlatsız, evlatlarını yetim ve karısını dul bırakmak isteyen varsa benimle şu vadinin arkasına gelsin, orada karşıma çıkıp çarpışsın!"* ancak müşriklerden hiçbiri ona karşılık veremedi. Bunu üzerine o da yoluna devam etti.

Bir diğer rivayete göre Suheyb Medine'ye hicret etmek istediğinde Kureyş'in ileri gelenleri ona şöyle dediler; "Mekke'ye geldiğinde karnın aç, ayağın çıplak idi, demek şimdi biraz varlık sahibi oldun da malını mülkünü toplayıp çekip gitmek istiyorsun ha! Vallahi buna izin veremeyiz!" Bunun üzerine Suheyb onlara, "Peki, malımı size bırakıp gitmeme izin verir misiniz?" diye sordu, onlar da bunu kabul ettiler. Suheyb de "Tamam, malım sizin olsun" dedi. Hz. Peygamber bunu duyunca, "Suheyb karşı bir iş yaptı, kazançlı çıktı" buyurdu.

Yine kaynaklarımızın ilave ettiğine göre Hz. Peygamber, diğer Müslümanlar hicret ettikten sonra Mekke'de bir süre daha kaldı ve kendisine de hicret izni verilmesini bekledi. O sıra Mekke'de sadece müşrikler tarafından engellenen Müslümanlar ve bir de Hz. Ali ve Hz. Ebubekir kalmışlardı. Denildiğine göre o süre zarfı içinde Hz. Ebubekir sık sık Hz. Peygamber'den hicret için izin isterdi, fakat Hz. Peygamber de ona, "Acele etme, belki Allah sana bir yol arkadaşı nasip eder, birlikte yola çıkarsınız" derdi. Hz. Ebubekir ise bu yol arkadaşının Hz. Peygamber olmasını arzu ediyordu.

Kureyşliler artık Hz. Peygamber'in de hicret etmesinin yakın olduğunu sezince bir toplantı yaptılar ve Haşimoğullarının düşmanlığı kimsenin üzerinde çekilmeden onu nasıl öldürebilecekleri üzerine tartışmaya başladılar. Herkes görüşünü söyledi, en sonunda Ebu Cehil'in şu önerisinde karar kıldılar; "Her kabileden güçlü kuvvetli bir genç seçilecek ve ellerine

keskin birer kılıç verilecekti. Sonra bu gençler topluca ona saldıracaklar, fakat onu sadece bir kişi öldürmüş gibi, tek bir darbeyle öldürecekler, böylece hem ondan kurtulacaklar, hem de kan bedelinin kabileler arasında paylaşılması sayesinde Abdimenaf oğullarının[350] düşmanlığından, bütün bu kabilelere karşı tek başına savaşmasından korunmuş olacaklardı. Neticede Abdimenaf oğulları ister istemez diyete razı olacaktı ve onlar da diyeti ödeyeceklerdi.

Rivayete göre Kureyşlilerin bu komplo planı hakkında, Medine'de Enfal Suresindeki şu ayet indirilmiştir; *"Hani vaktiyle inkâr edenler seni hicretten alıkoymayı, öldürmeyi veya sürgün etmeyi planlıyorlardı; onlar tuzaklar kuruyorlardı, ama Allah onların tuzaklarını boşa çıkarıyordu. Nitekim Allah tuzakları boşa çıkarmada sonsuz kudret sahibidir."* (Enfal 30)

Hz. Peygamber, kendisine karşı düzenlenen bu komplonun detaylarını öğrenince hemen hicret kararı aldı, Hz. Ebubekir'in yanına vardı ve durumu ona bildirdi. O da yolculuk için iki binek hazırladı ve yol güzergâhını iyi bilen bir rehber kiraladı. Üç gece sonra rehberle Sevr mağarasında buluşmak üzere anlaştılar.[351] Diğer taraftan Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir de, geceleyin Mekke dışında buluşup yola koyulmak üzere anlaştılar. Tam da o gece, Kureyşlilerin Hz. Peygamber'le ilgili komplo planını uygulamak istedikleri geceydi. Hz. Peygamber, amcasının oğlu Ali'ye gece kendi yatağında yatmasını söylemişti. Suikast grubu geceleyin eve geldiklerinde, kapıdaki deliklerden içeriyi gözlediler ve içerde, yatakta yatmakta olan birinin olduğunu gördüler. Onun Hz. Peygamber olduğunu sandılar ve planı uygulamak istediler. Ama tam o sırada, yataktaki kişinin Hz. Ali olduğunu fark edince büyük bir hayal kırıklığına uğradılar. Bunun üzerine Kureyş'in ileri gelenleri Hz. Peygamber'i bulmak için gruplar görevlendirdiler. Bu gruplardan biri Sevr mağarasının girişine kadar gelmiştir. İçerde Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir bulunuyordu. Fakat gruptakiler mağara önünde herhangi bir ayak izi bulamadılar ve geri döndüler. Rivayete göre onlar gelmeden biraz önce bir çoban, sürüsünü oradan geçirmişti ve hayvanlar ayak izlerini tamamen kaybetmişlerdi.

Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir mağarada üç gün kaldılar. O sırada Hz. Ebubekir, Kureyşlilerin yerlerini tespit etmelerinden endişe ediyordu. Denildiğine göre şu ayet bu olaya işaret etmektedir; *"Eğer Siz Peygambere yardımcı olmazsanız, Allah vaktiyle ona yardım ettiği gibi yine yardım eder.*

350 Abdimenaf'ın dört oğlu vardı: Haşim, Abduşems, Muttalib ve Nevfel. Haşim'in oğlu olan Abdülmuttalib'in oğullarından dördü şunlardı: Abbas, Hamza, Ebu Talib ve Hz. Peygamber'in babası Abdullah. Abduşems'in oğullarından biri ise, Emevilerin atası olan Ümeyye b. Abdüşems idi.

351 Mekke'yi çevreleyen dağlarda birçok mağara bulunmaktadır. Bunlardan biri de Sevr Mağarasıdır. Bu Mağara, şehrin yakınında, Medine yolu üzerindedir.

Hani kâfirler onu Mekke'den çıkardıklarında, iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına: "Hiç tasalanma, zira Allah bizimle beraberdir." diyordu. Derken Allah onun üzerine sekinetini, huzur ve güven duygusunu indirdi ve onu, görmediğiniz ordularla destekledi. Kâfirlerin davasını alçalttı. Allah'ın dini ise zaten yücedir. Çünkü Allah azizdir, hakîmdir." (Tevbe, 40)[352]

Üç gün sonra, anlaşmış oldukları rehber mağaraya geldi ve üç kişilik ekip, sahil yolunu takip ederek Yesrib'e doğru yola koyuldular. Hz. Peygamber Rebiülevvel ayının ikisinde (20 Eylül 622, M.S.) Medine'ye vardığında, şehrin yakınında Kuba adlı bir köyde birkaç gece kaldı. Burada Kuba mescidi inşa edilmiştir. Ardından Medine'ye yöneldi. Şehre girdiğinde Ensar ve Muhacir sahabeler kılıçlarını çıkarıp onun etrafında halkalanarak sevinç gösterileri yapıyorlar, kadınlar ve çocuklar şu tarihi nağmeleri söylüyorlardı;

"Veda tepelerinde Ay doğdu üzerimize; Bu peygamber bizleri Allah'a çağırdıkça artık şükretmek boynumuzun borcu oldu; Ey aramızdan seçilip gönderilen peygamber! Doğrusu sen, itaat edilecek bir ilahî emirle gelmiş bulunuyorsun!"

İnsanlar Hz. Peygamber'in arkasından binekli-yaya demeden yürüyorlar, onun devesinin yularını tutup kendi bahçelerine çöktürmek ve Hz. Peygamber'i konuk etme şerefine nail olmak için yarışıyorlardı.

Bazı raviler Müslümanların hicret etmeye başlaması ile Hz. Peygamber'in hicreti arasında bir buçuk- iki ay gibi bir süre bulunduğunu ifade ederler. Neticede onun Medine'ye varmasıyla hem sîretin gidişatında hem de Kur'an'ın nüzulünde tamamen yeni bir aşama başlayacaktır. Bu olay müslümanlar için takvim başlangıcı olarak kabul edilecektir.[353] Biz de kitabımızın üçüncü cildine tam da bu noktadan hareketle başlayacağız.

352 Bu ayet, Hz. Peygamber'in Rumlarla savaş için Tebük seferi hazırlıkları yaparken verdiği emre uymayan, savaştan geri kalan kimselere hitap etmektedir. Ayet, Kur'an'ın son sûresi olan, Hz. Peygamber'in vefatından önce indirilmiş olan Tevbe Suresinde yer alır. Üçüncü ciltte bu konuları genişçe ele alacağız.

353 Rivayetlerin ittifak ettiğine göre ilk kez hicret esaslı takvim Hz. Ömer zamanında, hicri 16. yılın Rebiülevvel ayında başlamıştır. Araplar senenin başını Muharrem ayı olarak kabul ettikleri için, hicri tarihin de başlangıcı tam hicret zamanı değil, iki ay öncesi olarak belirlenmiştir. Zira Hz. Peygamber'in hicreti Rebiülevvel ayı içerisinde gerçekleşmiştir. Rivayete göre Ebu Musa el-Eşari Hz. Ömer'e şöyle bir mektup yazmıştır; "Mü'minlerin Emirinden bize bir emri geldi ama nasıl uygulayacağımızı bilemiyoruz, yılın başını nasıl başlatacağımıza karar veremiyoruz." Hz. Ömer de önce yılın başlangıcı olarak Ramazan ayını düşündü, ama böyle yapıldığı takdirde haram ayların iki yıla bölüneceğini gördü, bunun üzerine Haram ayların sonuncusu olan Muharrem ayı ile başlattı. Rivayetlere göre Araplar daha önceleri Ka'b b. Lüey'in ölüm tarihini takvim başlangıcı kabul ederlerdi. Bu zat, Hz. Peygamber'in sekizinci kuşaktan dedesiydi. Denildiğine göre bu zat Urube günü (Cuma/Rahmet günü) insanları toplayıp onlara vaaz ve nasihatler eder, peygamberin geleceğini müjdeler ve onun kendi soyundan olacağını bildirirdi. Fil Vakası gerçekleşinceye kadar, bu şahsın ölüm tarihi takvim başlangıcı idi. Daha sonra ise Fil Vakası başlangıç kabul edildi.

MEKKE DÖNEMİ ÜZERİNE GENEL DEĞERLENDİRME: YÖNTEM VE SONUÇLAR

Hikmetli Kur'an'ın büyük kısmını teşkil eden ve "*Davet Kur'an'ı*" olan Mekkî Kur'an üzerinde durup bütün bu çalışmayı yaptıktan sonra, Medenî Kur'an'a, yani "*Devlet Kur'an'ı*"na geçmeden önce, buraya kadar yaptığımız çalışmaya başından itibaren bir göz atmak; takip ettiğimiz yöntem, benimsediğimiz bakış açısı ve ulaşmış olduğumuz sonuçlar üzerine şöyle bir genel değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Bu amaçla, bu başlık altında iki hususa temas edeceğiz: Öncelikle bu iki cildin esas özelliği sayılabilecek olan yöntemsel ve fikirsel yenilikleri konuşacak, daha sonra da Mekkî Kur'an'ın, yani "Davet Kur'an'ı"nın ahlak söylemi üzerinde duracağız.

Önce yöntem konusuyla başlayalım:

YÖNTEMSEL/METODOLOJİK YENİLİK

Övünüp böbürlenmeye ya da sahte bir tevazu maskesine bürünmeye gerek görmeden şunu söyleyebilirim; elinizdeki eserle ilk kez, Kur'an metninin bütüncül bir bakış açısıyla, nüzul sürecinin gidişatı eşliğinde ve insan mantığını ikna edecek bir tutarlılık içersinde tefsir edilmesi mümkün olmuştur. Bu ise, geçmiş tefsirlerin hiçbirinde uygulanmamış olan birtakım yöntemsel adımların atılması ile mümkün olmuştur. Bunları şöyle sıralayabiliriz;

1- Nüzul Süreci ile Sîretin gidişatı arasındaki uyumun dikkate alınması

Bu yöntem çerçevesinde Hikmetli Kur'an'ın, daha vahyin ilk inmeye başladığı andan itibaren ve on üç yıllık Mekke döneminde bu vahyin bir "Kitap" ve "Kur'an" haline dönüşmesi aşamaları eşliğinde okunmasını ve anlaşılmasını sağlamıştır. Bu süreçte sûrelerin iniş sırlarını tespit etme hususunda, mütedavil olan sıralamalara dayanmakla beraber bir bütün olarak "Kur'an'ın anlaşılmasını" şu ya da bu listenin sıralamasına tabii kılmadık, bütün sıralama listelerinden istifade ettik ve Esbab-ı Nüzul kabilinden aktarılan rivayetleri olabildiğince toplamaya ve hepsinden istifade etmeye çalıştık. Ancak her halükarda son sözü metnin iç bağlamına bırakmaya özenle gayret ettik. Bu sayede mevcut nüzul sıralaması listelerinde birtakım ufak tadilatlar yapmak durumunda kaldık. Örneğin esasında Mekke'de indirilmiş olduğu hakkında ittifak edildiği veya çoğunluğun görüşünün bu yönde olduğu halde sıralamada Medenî sûreler arasına konan kimi sûreleri, Mekkî Kur'an'daki yerlerine koyduk, Medine'de indirildiği söylenen birçok ayetin konusunun Mekke ile ilgili olduğunu vurguladık. Tabii bütün bunları yaparken her zaman siyer bilgilerine ve sûrelerin iç bağlamına dayandık. Böylece Kur'an ilimleri alanında eser yazan müellifleri ve tefsir âlimlerini epey uğraştırmış olan ve "Mekkî sûre-

ler içinde yer alan Medenî ayetler" gibi bir anlayıştan kaynaklanan problemleri kolaylıkla aşma imkânı bulduk.[354] Neticede sûrelerin veya içerisindeki bazı ayetlerin "indiriliş sebebi" olduğu varsayılan birtakım rivayetleri esas almaktansa, sûrenin iç bütünlüğü üzerinden hareket ettik.

2- Sûre bütünlüğünün dikkate alınması

Kur'an ile bu tarz bir ilişki kurmak, yani sûrelerin iç bütünlüğünü göz önünde bulundurmak ve Esbab-ı nüzul kabilinden aktarılan çok çeşitli ve çelişkili rivayetlere itimat etmemek bize, her sûrenin kendine has ve müstakil bir söylem yapısının bulunduğunu; her sûrenin ele alacağı konuyu ortaya koyan bir giriş bölümü ile başlayıp bu konuyu daha üst bir düzeyde tekrarlayan bir sonuç bölümü ile sonlandığını göstermiş oldu. Kendi başlarına çok kısa bir bölüm olan ve içerisinde farklı bölümler içermeyen, vahyin daha ilk yıllarında tek bir konu (rububiyet/ulûhiyet) ve belli muhataplar ekseninde hareket eden ilk aşama sûrelerini ve "diriliş" konusunda bahseden bazı ikinci aşama sûrelerini istisna sayarsak, bu söylediğimiz şey bütün sûreler için geçerlidir ve nitekim biz de bunu her sûrede özellikle vurguladık. Nitekim istisna saydıklarımızın dışında kalan sûrelerde genellikle üç ana bölüm; mukaddime, ana bölüm ve sonuç bölümleri yer almaktaydı.

Kur'an her ne kadar parçalar halinde ve şartlara göre indirilmiş olsa da, yine de -en azından Mekkî sûrelerde- sûrenin içinde bir tür düzen ve ahenk söz konusudur ki bu durum, okuyucunun sadece klasik şiirdeki (özellikle Muallakât-ı Seb'a'daki) kaside/kafiye uyumunu değil, aynı zamanda mantıksal bir şekilde düzene konulmuş olan ifade biçimlerinin söz dizimsel yapısındaki uyumu da hissetmesini sağlamaktaydı. Nitekim buradan hareketle klasik dönemde Bakıllânî'den Cürcânî'ye birçok belagat âlimi Kur'an'ın mantıksal ve söz dizimsel (nazım) icazı üzerinde ısrar etmişlerdir.

Peki, Hikmetli Kur'an'ın bu hususiyetini nasıl anlamalıyız?

Burada hemen bütün tefsir ve Kur'an ilimleri müelliflerinin; sûrelerin içindeki ayet sıralamasının "tevkîfî", yani Hz. Peygamber'den öğrenilmiş olduğu, hatta onun bu sıralamayı her sene Cebrail ile gerçekleştirdiği "arza"da gözden geçirdiği hususunda ittifak ettiklerini ifade edelim. Nitekim Buharî'nin İbn Abbas'tan naklettiğine göre Hz. Peygamber her sene Ramazan ayının her gecesi Cebrail ile buluşurdu ve birlikte Kur'an'ı tedris

354 Nitekim her sûrenin baş tarafında, o sûre ile ilgili olarak aktarılan bu tür rivayetlerin çelişkili olduklarını gördük.

ederlerdi. Ebu Hureyre ve Hz. Fatıma'nın naklettiklerine göre ise Cebrail Hz. Peygamber'e Kur'an'ı okur ve ondan dinlerdi, yani bütün inen sûreleri onunla birlikte okur, mukabele yapardı (arza). Dolayısıyla sûrelerin içindeki ayet tertibi Hz. Peygamber'in ve Cebrail'in yaptığı bir tertiptir. Bunun anlamı ise, her sürenin kendi başına bir bütünlük arz etmesi demektir. Surelerin sıralaması ise Hz. Osman döneminde Kur'an'ın çoğaltılması esnasında ve "uzunluk-kısalık" ölçüsüne göre yapılmıştır. Bu ölçütün ise, sûrelerin indiriliş sıralaması ile herhangi bir alakası yoktur. Gerçi bu sıralamanın Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra yapılmış olması da mümkün olmakla beraber Hz. Peygamber'in Cebrail ile mukabeleyi bu sıralamaya göre yapmış olduğunu söylemek pek mantıklı değildir. Kaldı ki Mushaf sıralamasında başta yer alan sûreler Medenî sûrelerdir. Hz. Peygamber'in bu mukabeleyi indiriliş sırasına göre yapmış olduğunu düşünmek daha akla yatkındır, nitekim yukarıdaki hadiste de geçtiği üzere, bu mukabele eyleminin, Kur'an'ın nüzul süreci içerisinde yıllarca tekrarlanmış olduğu malumdur.

Elimizdeki nüzul sırası listelerini yapanların hangi kaynakları kullandıklarını, nelere itimat ettiklerini gösteren herhangi bir veriye sahip olmamakla beraber, bu listelerin tamamının İbn Abbas'tan yahut onun çevresinde yetişmiş kimselerden sadır olmuş olmaları pek muhtemeldir. İbn Abbas'ın bunu nereden öğrendiği ise titizlikle tespit edilebilmiş değildir... Bununla beraber bu listeleri makul ve muteber kılan şey, kaynakları değil, siret-i nebevinin gidişatına çoğunlukla uygunluk arz etmeleridir. Diğer bir ifadeyle söyleyecek olursak, Kur'an sûrelerini birbirine bağlayan "iç mantık" ancak indiriliş sırası ile birlikte kavranabilmektedir ki biz de söz konusu nüzul listelerinde bazı tadilatlar yaparken işte bu "iç mantık"ı esas aldık.

3- Mekkî Kur'an'ın iki faklı kısmı...

Böylece nüzul süreci ile siretin gidişatını paralel düşünüp her bir sûreye müstakil bir bütünlük olarak bakınca, Mekkî Kur'an'ı altı aşamaya ayırdık ve bu aşamaların her birine başlarken mümeyyiz vasıflarını vurguladık. Şimdi geriye, birçok okuyucunun aklına gelmiş olması muhtemel şu soruyu cevaplamak kalıyor: Mekkî Kur'an'ı neden daha az ya da daha çok değil de, iki cilt halinde ele aldık? Bu soruya, bölümlerin ebadı açısından daha önce cevap vermiş ve Mekkî Kur'an'ı tek cilt halinde yayınlamanın çok büyük bir cildin ortaya çıkmasına ve okuyucu için pahalı olmasına sebep olacağını söylemiştik. Nitekim Arapça metni 800 sayfa (mevcut

halinin iki katı) olan bir cildin fiyatı da son derece yüksek olacaktı. Bundan da önemlisi, bu durumda o kitabın kullanışlılığı azalacak, kısa bir kullanım sonunda parçalanmaya yüz tutacaktı. Zira Kur'an'ın anlaşılması konusunda yazılmış bir kitap, elbette ki sadece bir kez okunup rafa kaldırılacak türden bir kitap olmayacak, aksine defalarca incelenip etüt edilen ve sürekli kullanımda olan, sık sık başvurulan bir kitap olacaktır.

Ancak kitabın fiziksel özelliklerini esas alarak verdiğimiz bu cevap, yukarıdaki sorunun içerdiği bütün hususları karşılamamaktadır! Doğrusu bir kitabın nasıl bölümlere ve kısımlara ayrılacağını belirlemek, öncelikle her bölümün nereden başlayıp nerede biteceğini belirlemekle ilgili bir şeydir. Yukarıda saydığımız bütün o fiziksel gerekçeleri görmezden gelebilir ve Mekkî Kur'an'ın tamamını büyükçe bir cilt halinde yayımlayabilirdik. Ya da tam tersini yapıp her aşamayı ayrı bir kitap haline getirerek bu bölümü altı ciltlik bir seriye de çıkarabilirdik; fakat bütün bu seçenekleri tercih etmek için ne Kur'an'ın iniş süreci çerçevesinde ne de Muhammedî davetin gidişatı içerisinde bize gerekçe olacak bir dayanak bulamadık. Bu yüzden kanaatimizce, bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, tercih ettiğimiz tasnif seçeneği, bu her iki açıdan da mümkün olan tek seçenek idi.

İÇERİK VE DÜŞÜNCE AÇISINDAN YENİLİK

1- Mekkî Kur'an'ın oluşum ve oluşturma aşamaları

Çalışmamızın içerik olarak yeniliği, sîret-i nebi bilgileri ışığında Mekkî-Medenî ayrımıyla ve Mekke dönemini altı aşamaya ayırmakla değil, aynı zamanda Mekke döneminin altı aşamasından ilk üçü ile sonraki üçü arasında da bir "birleşme ve ayrışma" işaretinin (/) bulunduğuna dikkat çekmekle, dolayısıyla da Mekke Kur'an'ının bir bütün olarak birbiriyle ilişkili, fakat birbirinden farklı iki bölüm olarak değerlendirmekle temayüz etmektedir.

İlk üş aşamada vahiy, İslam akidesini oluşturan üç ana konu üzerine yoğunlaşıyordu: Nübüvvet, Tevhid ve Ahiret. Bu aşamada söylemin muhatabı ise Mekke müşrikleri, özellikle de zengin ve şımarık ileri gelenleri idi. Bunu takip eden ve 35. sıradaki Hicr Suresinden başlayan ikinci üç aşamada ise artık muhatap değişmişti. Müslümanların bir kısmı Kureyşlilerin gafil bir anından faydalanıp Habeşistan'a hicret etmeyi başarmışlardı ve Kureyşlilerin onları geri almak için Habeşistan Kralı Necaşî nezdinde yaptıkları girişimler başarısız olmuştu. Bu sebeple de Muhammedî davete karşı iyice hırs bilemişler ve bütün müslüman gençleri kendi kabileleri yakın markaja almışlardır. Artık Mekke'de daveti gizli bir şekilde sürdürmenin bile imkânı kalmamıştı. İşte bu ortamda ilahî emir Hz. Peygamber'i, Mekke'ye dışarıdan Hac için gelen Arap kabilelerine yönlendirdi. İşte Hicr sûresinin 94-95. ayetlerindeki, "*Sana emredileni açıkça haykır, müşriklerden yüz çevir, Biz o alaycıların hakkından geliriz*" ifadeleri bu anlama geliyordu. Bu ayetlerin geçtiği yerde konuyu genişçe ele almış ve burada Hz. Peygamber'e, müşriklerden yüz çevirip daveti Mekke dışından gelen Araplara yöneltmesi ve Mekke'de akrabaları ve arkadaşları birebir ikna etme çabasındansa artık bu panayırlarda insanların arasına katılıp aleni bir şekilde daveti sürdürmesinin emredildiğini görmüştük.

2- "Kalk ve Uyar" emrinden "Sana emredileni haykır" emrine: İnanç/akide söyleminin tekâmülü...

Yukarıda ortaya çıkan soru işte tam da bu konuyla ilgilidir! Zira Mekkî Kur'an, bu ayetin indirilişinden önceki dönemde Mekke müşriklerine hitap ederken itikadi amaçlarını yeterince ortaya koymuş bulunmaktaydı. Nübüvvet, ulûhiyet ve ahiret gibi inançlar ispat edilmiş, şirk ve putperestlik sıkı bir şekilde eleştirilmiş, yeniden diriliş ve hesap gibi inançlar ifade edilmişti ki bunlar, İslam itikadını tesis eden üç ana ilkeyi teşkil etmekteydiler. Kur'an bunları gayet açıkça beyan etmiş, Arapların bilgi ve kültür dünyalarından derlenmiş çeşitli akli delillerle kanıtlamıştı. Kısacası Mekkî Kur'an, amaçlarını ifade etmiş, meramını anlatmıştı, çünkü "*Sana emredileni açıkça haykır, müşriklerden yüz çevir, Biz o alaycıların hakkından geliriz*" ayeti indirildiğine henüz davet aşamasından devlet aşamasına geçilmemişti. Peki, söylemin, çağrının haykırılması, temelde Kureyş müşriklerine yönelik olarak geliştirilmiş olan bu söylemin, davetle ilgili hemen hiçbir şeyden haberleri olamayan, sadece birkaç kulaktan duyma bilgiye sahip olan başka bir topluluğa karşı haykırılması nasıl olacaktı?! Bu yeni haykırış, daha önce Mekke ve çevresindekileri uyarmak üzere gönderilmiş uyarıları, hac panayırlarındaki bütün insanlara nasıl yönlendirecekti?! Diğer bir ifadeyle söyleyecek olursak; davetin temelleri açıklanmış olduğuna göre, tevhid, nübüvvet ve ahiret inançları Arap dili ile açıkça ifade edilmiş olduğuna göre, şimdi davette herhangi bir yenilik yapılacak mıydı?!

3- Bir başka açıdan Yusuf kıssası

İşte bu sorular ve bu sorulara vereceğimiz cevaplar, bu kitabın ilk cildinin neden Yusuf Suresi ile bitmiş olduğunu da izah edecektir. Yusuf Suresi, peygamber kıssaları ile (kutsal tarih yazımı ile) daha önce bazı sûrelerde ifade edilen ve Arap kültüründe diline tabiat öğelerinden derlenen delillerin (tabiat kitabının) ifade ettiği hususların desteklenmeye ve ispatlanmaya çalışıldığı bir dizi sûrenin sonuncusudur. Bazı aşırı Harici gruplar bu sûrede Züleyha ile Yusuf Peygamber arasında yaşandığı anlatılan malum olayları Kur'an'a yakıştıramamışlar (!) ve bu sûrenin Kur'an'dan olmadığını iddia etmişlerdir. Doğrusu bu uzun ve tafsilatlı kıssanın ve dolayısıyla sûrenin tam da bu aşamada indirilmiş olması, kıssanın İsrailoğulları tarihi içerisinde ifade ettiğinden daha öte bir anlam ifade etmektedir. Sûre, Muhammedî davetin zor günlerinin bitmek üzere olduğunu ihsas ettiren ifadelerle sonlanmaktadır. Kardeşleri tarafından babası nezdindeki değeri

kıskanılan ve kendisine komplo düzenlenip kuyuya atılan ve daha sonra da başından kıssada anlatılan malum olaylar geçen) "çocuk Yusuf"un büyümesi ve Mısır kralının güvenini kazanan "doğru sözlü Yusuf"a dönüşmesi anlatılır. Yusuf orada idari yürütmenin başına gelir ve daha sonra kardeşlerini Mısır'da saygın bir şekilde yaşamaları için yanına çağırır. İşte sûrenin sonunda geçen; "*Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de melek değil, bölge halkı içerisinde birtakım insanlardı. ... Ne zaman ki peygamberler, toplumlarının imana gelmelerinden ve kendilerine destek vermelerinden büsbütün ümitlerini kesecek raddeye gelirler, işte o zaman onlara yardımımız ulaşır, inkârcılar helâk olur, dilediğimiz kimseler kurtulur. Çünkü cezamız, suçlu toplumlardan hiçbir sûrette geri çevrilmez.*" İfadelerinde söz konusu olan "zorluklardan sonra kolaylık" mesajı, tamda bu Yusuf kıssasının anlatmak istediği temel hedeftir. Nitekim bu ifadelerin ardından indirilen Hicr Suresi Kureyşlilerin küfür ve inkârda ısrarcı olmaları nedeniyle artık geri dönme ve iman etme imkânlarının kalmadığını ifade etmektedir!

O halde yapılacak şey nedir? Geçmiş toplumlar gibi onları da bir ilahî ceza kıskıvrak yakalayıp helak mi edecektir? Böylece Ümmî peygamberin mesajını anlatmasının önündeki engel kaldırılmış mı olacaktır? Hayır, kesinlikle böyle olmayacaktır! Zira Peygamber'in elinde, "yüce Kur'an"a ilaveten bir de peygamberliğini, tevhid inancını ve dirilişi kanıtlayan birer delil olan ve yedi kez benzer hususları tekrarlayarak anlatmış olan yedi sûre daha vardır! İşte Şuara Suresi ile başlayan ve Hicr Suresine kadar devam eden bu yedi sûre, ona yeni bir haftanın başlangıcını göstermektedir! Ona, "*Sana emredileni açıkça haykır, müşriklerden yüz çevir, Biz o alaycıların hakkından geliriz*" demektedir. Burada artık Hac panayırlarındaki Araplara ve onlar üzerinden bütün insanlığa seslenme durumu söz konusudur ve bütün âlemin yeni davete kapılarını açması amaçlanmaktadır!

Hicr Suresinden önceki sûrelerle sonrakiler arasında bir "ayırma-birleştirme" işareti (/) koymak, işte bu mantıktan hareketle kanaatimizce makuldür. Şimdi geriye, Kur'an'ın bu yeni muhataplara aynı inanç ilkelerini, yani daha önce beş yıl boyunca Kureyş müşriklerine anlattığı tevhid, ahiret ve nübüvvet ilkelerini anlatırken nasıl bir yol izlediğine bakmak kalmaktadır!

4- Tekrar değil, değişik konumlarda ve yeni muhataplara aynı söylemin iletilmesi!

Yusuf Suresinden sonraki Mekkî sûreleri (Hicr Suresi ile başlayan bölümü) hızlıca gözden geçiren bir okuyucu, burada daha önceki sûrelerde

konu edilen şeylerin tekrarlandığı yargısına ulaşır. Gerek Hz. Muhammed'in nübüvvetinin vurgulanması, gerek tevhid ve Allah'ın varlığı ve gerekse dirilişin imkânı konularında daha önceki sûrelerde anlatılan şeylerin burada da tekrarlandığı kanısına varır. Fakat incelemesini biraz daha yoğun ve dikkatli yapan okuyucu, Yusuf Suresi ile başlayan bu yeni bölümde hem Kur'an'ın nüzulü hem de sîret-i nebevinin gidişatı açısından üç yeni unsur görecektir.

a- Peygamberliğin beşinci yılının üzerinden biraz geçtikten sonra başlayan ve yedinci yılın başına kadar devam eden süre içerisinde Hz. Peygamber, Hac panayırlarında kalabalıkların arasına girmiş ve daveti yaymaya çalışmıştır. Bu dönemde indirilen sûrelerin mümeyyiz vasfı, Mekke müşriklerine karşı daha önceki sûrelerde ifade edilmiş olan hususları bu sefer yeni bir dille, Arap kabilelerinin mensup oldukları bedevi dünyanın ve hayatın diliyle ifade etmeleridir. Zira artık muhatap değişmiştir, dolayısıyla söylemin de muhatapların kültür ve düşünce ufukları içerisinde olması, delillerin onların dünyalarından örnekler ve kavramlar ile ifade edilmesi gerekmektedir. Nitekim bu durumu, bu dönemde indirilmiş olan En'am, Saffât, Lokman, Sebe gibi sûreleri incelerken vurgulamıştık.

b- Hz. Peygamber'in Ebu Talip mahallesinde müşrikler tarafından muhasara altında tutulduğu altıncı yılın başından onuncu yılın başına kadarki sürede ise fiilen vahyin muhatabı olacak kimse bulunmuyordu, çünkü müslümanların büyük çoğunluğu Habeşistan'a hicret etmişlerdi ve Hz. Peygamber'in yanında sadece aile efradından birkaç kişi kalmıştı. Bu dönemde indirilen sûreler[355] ise, hem içerik itibariyle hem de söylemin yapısı itibariyle yeni bir karakter arz etmekteydiler. Bu sûrelerde konular değişik bir üslupla ve özet olarak anlatılmakta ve içeriğe ilave olarak yer yer Hz. Peygamber'e yönelik sabır ve kararlılık mesajları eklenmekte, onu teselli edecek ifadeler kullanılmakta, yolun sonunda zaferin kendisinin olacağı vurgulanmaktadır.

c- Hz. Peygamber, bu muhasaradan çıkmasından ve gerek eşi Hz. Hatice'nin gerek hamisi Ebu Talib'in vefatları nedeniyle yaşadığı hüzün yılının geçmesinden sonra tekrar Hac panayırlarına gelen Arap kabilelerine yönelmiştir, fakat bu sefer ortalık yerde alenice anlatarak davet etmek üzere değil, kabile reisleri ile özel ve ikili görüşmeler yapmak ve kendisine destek verip iman edecek müttefik aramak üzere hareket etmiştir. Nitekim bu çabaların sonucu olumlu olmuş, Yesrib heyeti ona inanmış ve ortak

355 Hamim sûreleri olarak bilinen Ğafir, Fussilet, Şura, Zuhruf, Duhan, Casiye ve Ahkaf sûreleri bu dönemde indirilmiştir.

savunma sözleşmesi şeklinde Akabe Biati gerçekleşmiştir. Bundan sonra da hicret hazırlıkları başlamıştır. İşte bu dönemde gelen Kur'an ayetlerinde söylem, kendi içinde çeşitlilik arz etmektedir:

Bu sûrelerde öncelikle ahiret konusuna ağırlık verilmekte ve Hz. Peygamber daha muhasaradan çıkar çıkmaz en sert baskıyı uygulamaya başlayan ve Arap kabilelerini bu dinden uzaklaştırmak için ellerinden geleni yapan Kureyşlilerin karşısında mü'minlerin daha sabırlı ve dayanıklı olmaları hedeflenmektedir. Diğer taraftan bu sûrelerde Kureyş müşriklerinin mantıklarının tutarsızlıklarına ve inançlarının yanlışlığına ilişkin birtakım hususlara da yer verilmektedir.

İkinci olarak ise, yeni bir hitap şeklide, gitgide Arap kabileleri arasında çoğalmaya başlayan ve Mekke dışında her geçen gün genişleyen müslüman topluma yönelik birtakım ahlakî düzenlemelerden söz edilmekte, "Rahman'ın kulları"nın uymaları gereken davranışlar, bireysel ve toplumsal hayatlarında yapmaları ve uzak durmaları gereken şeyler dile getirilmektedir. Buna göre mü'minler artık değişik yerlerde küçük gruplar oluşturabilmektedirler ve dolayısıyla onlara artık bu ahlaki ilkelerin (faziletli davranışları yapmak ve kötülüklerden kaçınmak) sadece akidenin bir sonucu/meyvesi değil, aynı zamanda başlı başına amaç olduğunu da vurgulamak gerekmektedir.

MEKKÎ KUR'AN'DA AHLAKÎ SÖYLEM

Her inancın ilk adımının "iman" olduğu malumdur; ancak İslam'da iman sadece teslim olmak ve boyun eğmek değil, aynı zamanda insanı ahlaki bir yaşama götüren şeylerle birinci dereceden bağlantılı bir davranıştır. Nitekim Kur'an'da iman kelimesinin kullanıldığı yerleri taradığımızda, bu kelimenin her zaman (kâh açık ifadeyle kâh zımnen) salih amel ile (faziletli davranışlarla) ve takva (kötülüklerden kaçınma) ile birlikte kullanıldığını görürüz. Ayrıca iman kavramı her zaman ahiret kazancı için değil, bazen de dünya kazancından söz edilen yerlerde kullanılır. Örnek olarak şu ayetleri verebiliriz;

Eğer o ülkelerin ahalisi iman edip Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette Biz üzerlerine gökten, yerden nice bereket ve bolluk kapılarını açardık. Fakat onlar peygamberleri yalancı saydılar, Biz de işledikleri kötülükler sebebiyle kendilerini cezaya çarptırdık. (A'raf 69)

Ahiretteki sevapla ilgili olarak şöyle bir kullanım vardır;

Şüphesiz, iman edip salih amel işleyenler için içlerinde ebedî kalacakları nimet cennetleri vardır. Allah, bu konuda gerçek bir vaatte bulunmuştur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (Lokman 8-9)

Bazen Allah'a yakınlık takva ve ihsan şartına bağlanır;

"Allah takva ve ihsan sahipleri ile beraberdir" (Nahl, 16/128),

Fakat bunların sayılarının az olduğuna dikkat çekilir;

"Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır." (Sad, 24)

Buna karşılık insanların çoğunluğu ise azgın kimselerdir. Peki, Allah'ın bunları bir tutması akla yatkın mıdır?

"Yoksa Biz iman edip salih ameller işleyenleri, yeryüzünde fesat çıkaranlar gibi mi tutacağız? Yoksa Allah'a karşı gelmekten sakınanları yoldan çıkanlar gibi mi tutacağız?" (Sa'd 28)

Bu, hem Mekkî hem Medenî Kur'an'da bir genel prensip olarak tekrarlanır. Bu genel prensip çerçevesinde Kur'an'ın güzel ahlakla donanma ve çirkinliklerden uzak durma çağrısında çeşitli yönler arasında ayrım yapmak mümkündür. Zira Kur'an, daha önce vurguladığımız gibi, parçalar halinde ve şartlara göre indirilmiştir. Bu şartların başında da, Hz. Peygamber'in ve diğer Müslümanların Mekke dönemi boyunca yaşadıkları sıkıntılı koşullar gelmektedir. Bu dönemde indirilen ahlakî kurallar bir tür devlet (kanun) fonksiyonunu icra ediyorlardı, bu nedenle de şeriat ve ahlak arasında ya da iman ile salih amel arsıda herhangi bir ayrım söz konusu değildi. Bu nedenle de, Mekke döneminde, itikadî söylem esasına göre ayırdığımız aşamalar aslında ahlakî söylemi de kapsamaktadırlar. Her ne kadar bu söylemin ahlakî yönüne vurgu yapmış ve bütün sûrelerde bu durumu dikkate almış olsak da, burada yine de Mekkî Kur'an'ın ifade ettiği genel ahlakî değerler sistemini, muhatap çeşitliliğine dayanarak ortaya koymakta yarar görüyoruz. Böylece okuyucu, bu ahlakî değerler sisteminin bütün içerik ve varoluş sebebini Muhammedî davet ile olan irtibatından edinmekte olduğunu açıkça görecektir.

1- Hz. Peygambere ve ona iman eden mü'minlere yönelik ahlakî emirler

a- Sabır

Mekkî Kur'an'ın ahlakî söylemi öncelikle Hz. Peygamber'e ve ona iman edenlere yönelik olup onlardan, davetin her aşamada gerektirdiği bir dizi ahlakî niteliklere sahip olmalarını ister. Bunların başında ise "sabır" gelmektedir. Öncelikli bir ahlakî değer olarak sabır vurgusu dört şekilde yer almaktadır. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber'in, kendisini ve peygamberliğini yalanlayan inkârcılara karşı sabretmesi çağrısı; ikincisi, davete ilk iman eden mü'minlerin Kureyşli müşriklerin baskıları karşısında donanacakları bir vasıf olarak sabır çağrısı; üçüncüsü, geçmişte yaşamış peygamberlerin inkârcılar karşısında gösterdikleri ve ibret alınması istenen sabırlı tutuma işaret; dördüncüsü ise İslamî bir toplum kurma yolunda ilerleyen mü'minlerin genel bir özelliği olarak sabır.

Hz. Peygamber'e "sabır" çağrısı

Hz. Peygamber'i sabra davet eden ilk ayet, ikinci sırada indirilmiş olan Müddessir Suresinde geçen "*Rabbin için sabret*" ifadesidir. Nitekim Allah onu, kısa bir vahiy kesintisi döneminin ardından tevhid inancını tebliğe davet edip kendisine, "*Ey örtüsüne bürünen, kalk ve uyar...*" diye emretmiş,

o da bu görevi yapmaya koyulmuş ve müşrikler tarafından alay, hakaret ve inkâr ile karşılaşmış, bunun zorluğunu yüklenmiştir. Vahiy yeniden gelmeye başlayıp davet yeniden yoluna devam edince Kureyşlilerin ona yönelik "mecnun", "sihirbaz", "şair" gibi itham ve suçlamaları iyice artmış ve bunun üzerine de Allah ona şu ayetlerde sabrı emretmiştir;

O hâlde onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan önce de, batışından önce de Rabbini hamd ederek tespih et (Kaf, 39;) Ey Muhammed! Onların söylediklerine karşı sabret. Güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırlat. O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi. (Sa'd 17;) O hâlde, onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tespih et. Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tespih et ki hoşnut olasın. Taha 130)

Aynı çerçevede ve Hz. Peygamber'i Kur'an'ı uydurmakla suçlayan inkârcılara cevap sadedinde, önce geçmiş kavimler içinde peygamberleri yalanlayan kimselerin başlarına gelen akıbetleri anlattıktan sonra şöyle demektedir;

Ey Muhammed! Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır. (Yunus 109); İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü (iyi) sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır. (Hud, 49)

Nitekim bunu takip eden ayetlerde sabırlı olmaya yönelik övgüler devam etmektedir;

Sabret! Çünkü Allah iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez. (Hud, 115); Gerçek şu ki kim sabreder ve takvalı olursa, Allah da iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez. (Yusuf 90)

Hz. Peygamber'e, daha önce kendilerine yaptığı davetten sonuç alamamış olduğu ve Hac mevsimi için Mekke'ye gelen Arap kabilelerine daveti haykırması emredildiğinde de ona sabır tavsiye edilmekteydi;

Andolsun ki, senden önce de birçok peygamberler yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihayet kendilerine yardımımız yetişmişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek bir güç de yoktur. Andolsun peygamberler ile ilgili haberlerin bir kısmı sana gelmiş bulunuyor. (En'am 34); Sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir (Lokman, 17)

Kureyşlilerin ona kuşatma uygulayıp kendisini dış dünyadan tecrit ettikleri muhasara döneminde inen şu ayetler de ona sabrı öğütlüyor ve Kureyşli müşriklerin kesinlikle cezalarını alacaklarını, o ölmeden veya öldükten sonra, ama her halükarda bunun muhakkak gerçekleşeceğini vurguluyordu;

Sen sabret! Şüphesiz Allah'ın verdiği söz gerçektir. Onları tehdit ettiğimiz azabın bir kısmını sana göstersek de (ya da göstermeden önce) seni vefat ettirsek de, sonunda onlar Bize döndürüleceklerdir. (Ğafir, 77)

Muhasara çözülmeye yüz tuttuğunda ise vahiy yine sabır telkin ediyor ve muhasaranın bitmek üzere olduğunu müjdeliyordu;

(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir. (Ahkaf 35)

Muhasara bitip de Hz. Hatice'nin ve Ebu Talib'in vefatlarından sonra Kureyş'in baskıları şiddetlenince, Yüce Allah ona şöyle hitap ediyordu;

O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nankör itaat etme. (İnsan 24)

Kureyşliler Medine Yahudilerine bir heyet göndermişler ve Muhammed'in gerçekten peygamber olup olmadığını anlamaları için kendilerine birtakım sınayıcı sorular öğretmelerini istemişler, onlar ise Kureyşlilere Ashab-ı Kehf kıssasını (tevhid inancına inandıkları için kavimlerinin baskısı altında kalan ve bir mağaraya saklanan, orada üç yüz küsur yıl uykuya dalan gençlerin kıssasını) sormalarını istemişlerdi. Kur'an da bu kıssayı anlatmış, ardından da Hz. Peygamber'in dikkatini, müşriklerin yanından kovmasını istedikleri yoksul ve güçsüz mü'minlere çekerek şöyle hitap etmişti;

Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının ziynetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini Bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme. (Kehf 28); Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbini hamd ile tespih et. (Tur, 48)

"Güzel bir şekilde sabır" ifadesi Kur'an'da çokça tekrar edilmiştir; şu ayet bir örnektir;

Sen güzel bir şekilde sabret. Şüphesiz onlar o azabı uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz. (Mearic 5-7)

Burada "güzel bir şekilde sabır"dan maksat; ilahî vaadin gerçekleşmesi konusunda acele etmemek, kesinlikle geleceğinden kuşku duymamaktır. Bu çerçevede bu azabın, inkârcıların tahmin ettiklerinden çok daha yakında gerçekleşeceği vurgulanmakta, fakat ilahî zaman ölçüsünü beşeri zaman ölçüsü ile mukayese etmemeleri istenmektedir;

Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl. (Müzzemmil 10)

Yani, "görevine yoğunlaş ve onlara aldırma" denilmek istenmektedir. Zira bu ayetin indirildiği dönemde Hz. Peygamber hicret hazırlıkları yapmaktadır. Bu çerçevede şu ayet de indirilmiştir;

Sabret. Şüphesiz, Allah'ın vaadi gerçektir. Kesin imana sahip olmayanlar sakın seni gevşekliğe ve tedirginliğe sürüklemesinler. (Rum 60)

Yani, "onların tesirleri altında kalıp da uygun vakit gelmeden önce acele bir şekilde hicret etme!" denilmek istenmektedir.

Mü'minlere sabır çağrısı

Mekkî Kur'an'da mü'minlere yönelik sabır çağrısı ise birçok şekilde gelmektedir. Bunlar içerisinde karşılıklı sabır tavsiyesini ilk olarak zikredebiliriz. Bu ifade ilk olarak Asr sûresinde geçmektedir;

Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değillerdir. (Asr, 1-3)

Ardından da insanın kendisini cehennem ateşine götürecek kötülüklerden gönüllü bir şekilde uzak durması anlamına gelen "sarp yokuşu tırmanma"nın anlatıldığı Beled Suresinde şöyle denilmektedir;

Sonra da iman eden ve birbirlerine sabrı öneren, merhameti öneren kişilerden olmaktır o. (Beled 17)

İşte insan, bu haslete sahip olduğu zaman, alacağı ödül, şu ayetlerde ifade edildiği gibi muazzam olacaktır;

İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar ve orada esenlik dileği ve selâmla karşılanacaklardır. (Furkan 75); Ancak sabredip salih amel işleyenler böyle değildir. İşte onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. (Hud 11); Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak büyük payı olanlar kavuşturulur. (Fussilet 35); Her kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu elbette azmedilecek işlerdendir. (Şûra 43)

Geçmiş peygamberlerin kıssalarında da sabır hasletiyle donanmanın örnekleri anlatılır. Örneğin Musa Peygambere iman ettikleri için Firavun'un ölüm tehdidi ile karşılaşan sihirbazların dilinden şöyle aktarılır;

Onlar şöyle cevap verdiler: "Biz elbette Rabbimize döneceğiz. Senin bize kızman da sırf Rabbimizin bize gelen ayetlerine iman etmemizden! Biz de O'na yönelerek deriz ki: "Ey bizim büyük Rabbimiz! Sabır kuvvetiyle doldur kalbimizi, yağmur gibi sabır yağdır üzerimize ve sana teslimiyette sebat eden kulların olarak canımızı teslim al!" (A'raf 125-126); Mûsâ, kavmine, "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Ona,

kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır" dedi. (A'raf, 128); Hor görülüp ezilmekte olan kavmi (İsrailoğullarını), toprağına bolluk ve bereket verdiğimiz yerin doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, onların sabretmeleri karşılığında gerçekleşti. Firavun ve kavminin yaptıklarını ve (özenle kurup) yükselttiklerini yerle bir ettik. (A'raf, 138)

Mü'minlere Medine'ye hicret emri verildiği zor şartlar içerisinde sabır tavsiyesi şöyle gelmektedir;

Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, elbette onları dünyada güzel bir şekilde yerleştiririz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilselerdi. Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir. (Nahl, 16/41-42)

Benzer şekilde, bir nevi Akabe Biatinde Hz. Peygamber'le sözleşen mü'minlere hitaben şöyle denilmektedir;

Allah'a verdiğiniz sözü az bir karşılığa değişmeyin. Eğer bilirseniz, şüphesiz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır. Sizin elinizdekiler tükenir, ama Allah'ın elinde olanlar bakidir. Biz sabredenleri, işledikleri en güzel işleri esas alarak ödüllendirecek, kötülüklerini bağışlayacağız. (Nahl, 16/95-96); Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (Nahl, 16/110)

Yine Kureyşliler tarafından Medine'ye hicret etmeleri engellenen ve ardından öldürülen kardeşleri için öfkelenen ve intikam almak isteyen mü'minlere hitaben şöyle deniliyor;

Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme. (Nahl, 16/126-127)

Peygamberlerin inkârcı kavimlerine cevabı olarak şu sözler aktarılıyor;

"Allah, bize yollarımızı dosdoğru göstermişken, biz ne diye O'na tevekkül etmeyelim? Bize yaptığınız eziyete elbette katlanacağız. Tevekkül edenler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler." (İbrahim 12)

Cennete giren mü'minlere Allah'ın hitabı olarak şöyle aktarılıyor;

Sabretmiş olmaları sebebiyle, bugün Ben onları mükâfatlandırdım. Şüphesiz onlar başarıya erenlerin ta kendileridir. (Mü'minun 111)

Mü'min olan ve Mekke'den gelen kardeşlerine kucak açıp onları bağırlarına basan Medineli Müslümanlar hakkında şöyle deniliyor;

Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan,

kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır. O güzel akıbet Adn cennetleri olup, onlar babalarından, eşlerinden ve nesillerinden iyi olanlarla birlikte o cennetlere girerler. Öyle ki melekler de her kapıdan yanlarına varıp: "Sabretmenize karşılık size selamlar, selâmetler! Dünya diyarının ne güzel akıbetidir bu!" diyecekler. (Ra'd 22-24); Her can ölümü tadacaktır. Sonra Bize döndürüleceksiniz. İman edip salih amel işleyenler var ya, onları içinden ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennet köşklerine yerleştireceğiz. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir! Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir. (Ankebut 57-59)

Peygamber kıssalarından sabır dersleri

Hz. Peygamber'e ve mü'minlere ya da Kureyş müşriklerine yönelik doğrudan sabır ifadelerinin yanı sıra, Mekkî Kur'an, müşriklerle olan mücadelesinde geçmiş peygamberlerin kıssalarını devreye sokmakta ve Hz. Peygamber'in Kureyşli müşriklerden gördüğü inkâr, baskı ve alay gibi tavırların geçmişte peygamberlere de uygulanmış olduğunu, fakat onların sabır ve kararlılıkla davet görevine devam ettikleri ve nihayetinde muzaffer olduklarını vurgular. Bu çerçevede Sa'd Suresinden itibaren Kur'an söylemi yeni bir tür kıssa anlatım tarzına yönelmektedir. Zira Kur'an söylemi tek bir mihver etrafında hareket etmektedir. Bu mihver, peygamberleri inkâr eden şehir halklarının helak edilmiş olmalarıdır. Mekkî Kur'an'ın iniş sürecinde yeni bir aşama (şirk eleştirisi aşaması) başlatan Sa'd ve A'raf Surelerinden itibaren ise hikmetli Kur'an'ın ahlakî söylemi, Hz. Peygamber'i ve müslümanları geçmiş peygamberlerin ve özellikle de Tevrat'ta kıssaları anlatılmış olan peygamberlerin tecrübelerinden dersler çıkarmaya yöneltmektedir. Dolayısıyla sabır daveti sadece salt bir emir olmakla kalmamakta, aksine geçmiş tecrübelere de işaret ederek aslında sabrın, düşmanın eziyetlerine karşı dirençli olma ve zafere ulaşma konusunda oldukça etkin bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede Sa'd Suresi Hz. Peygamber'in ve diğer mü'minlerin önüne Davut Peygamber tecrübesini koymakta; ona dağları musahhar kıldığını, kendisine mülk, hikmet ve etkili konuşma gücü verdiğini ifade etmekte ve Allah'tan kendilerine böyle bir destek gelinceye kadar sabretmemeleri için hiçbir neden bulunmadığını ifade etmektedir. Hz. Peygamber'e hitaben şöyle demektedir;

Ey Muhammed! Onların söylediklerine karşı sabret. Güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla. O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi. (Sa'd 17)

Ardından da A'raf Suresinde Musa Peygamberin mü'minlere sabır tavsiyesi ve zafer vaadi aktarılmaktadır;

Mûsâ, kavmine, "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır" dedi. (A'raf, 128); Hor görülüp ezilmekte olan kavmi İsrailoğullarını, toprağına bolluk ve bereket verdiğimiz yerin doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, onların sabretmeleri karşılığında gerçekleşti. Firavun ve kavminin yaptıklarını ve kurup yükselttiklerini yerle bir ettik. (A'raf, 138); "Sabırlı davrandıklar için onlar içerisinden hidayet önderi imamlar çıkardık. Evet, onlar ayetlerimize iman eden kimselerdi" (Secde, 24)

Ardından gelen sûreler de yine benzer şekilde peygamber kıssalarına yer yer atıfta bulunarak aynı dersleri aktarmaktadır ki burada artık onları detaylıca anlatmaya gerek yoktur.

b- Yetimlere, fakirlere ve gariplere karşı inayet ve yardım teşviki

Hikmetli Kur'an'ın başından beri vurguladığı ikinci ahlaki değer ise fakir, yetim ve diğer bütün zayıf düşmüş kimselere el uzatma konusudur. Bu kimselerle ilgili meselelerin ilk olarak dile getirildiği sûre, Leyl Suresidir. Orada insanların davranışları (amelleri), bütün çeşitliliği, farklılığı ve çokluğuna rağmen, iki ana gruba ayrılmakta ve şöyle denmektedir;

Şüphesiz sizin çabalarınız elbette çeşit çeşittir. Onun için kim elinde bulunandan verir, Allah'a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) tasdik ederse, Biz onu en kolay olana kolayca iletiriz. Fakat kim cimrilik eder, kendini Allah'a muhtaç görmez ve en güzel sözü (kelime-i tevhidi) yalanlarsa, Biz de onu en zor olana kolayca iletiriz. Cehenneme yuvarlandığı zaman, malı ona fayda vermez. (Leyl 4-11)

Aynı konuyu, yani fakirlere ihsanda bulunma konusunu Fecr Suresi de ele alır ve yetimlere özen göstermenin, fakirlerle ilgilenmenin, cimrilik ve mal peşinde koşmaktan kaçınmanın zaruretini ifade eder. Bu çerçevede sûre, insan tabiatında, daha doğrusu Kureyşli müşriklerin tabiatlarında var olan "çirkin" bir özelliğe işaret eder. Buna göre onlar bolluk içindeyken şımarır ve "Allah bize bol nimetler verdi" diyerek övünürler, ama darlık içine girince hemen nankörlük eder ve Allah bizi mağdur etti derler. Sûre, durumun gerçekte öyle olmadığını, aksine onların amellerine göre karşılık aldıklarını; nitekim yetimleri, yoksulları doyurmadıklarını, onların miras haklarını gasp ettiklerini, servet biriktirme konusunda son derece bencil olduklarını ifade eder;

İnsan ise; Rabbi onu deneyip de kendisine ikramda bulunduğunda, ona

bol bol nimetler verdiğinde, "Rabbim bana ikram etti" der. Ama onu deneyip rızkını daraltınca da, "Rabbim beni aşağıladı" der. Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Haram helâl demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz. Malı da pek çok seviyorsunuz. (Fecr 15-20)

Kısa bir süre vahiy kesildiği zaman hemen yaygara koparan ve "Rabbin seni terk etti" gibi sözlerle onu üzen müşriklere cevap olarak Duha Suresi indirilmiş ve oradaki ifadelerle Hz. Peygamber'in gönlü ferahlatılmıştır. Allah'ın onu terk etmediği, yalnız bırakmadığı vurgulanmış, daha küçükken annesini ve babasını kaybettiğinde ona amcası Ebu Talib'in yanında himaye sağladığını, dedesi Abdülmuttalib'in evini bulamadığı zaman ona yol gösterdiğini, büyüdüğü zaman da eşi Hatice'nin malı ile onu zenginleştirdiğini hatırlatmaktadır. Nasıl çocukluğunda yaşadığı sıkıntılar nasıl sadece kendisine özgü sıkıntılar olmadığına ve onun gibi daha nice fakirler, yetimler ve yoksullar bulunduğuna göre, artık onun yapması geren şey ders çıkarıp ibret almaktır;

Öyleyse sakın yetimi ezme! Sakın isteyeni azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat. (Duha 9-11)

Bu sûredeki mesajları tamamlamak üzere İnşirah Suresi indirilmiş ve onun üzerinden, vahiy kesilmesi sonucu üzerine çöken ağırlığın kaldırıldığını, yeniden vahiy göndermek sûretiyle Kureyşlilerin yaygaraları sonucu içine düştüğü karamsarlığın giderildiğini, dolayısıyla başı dik bir şekilde o alaycıların karşısına geçip davete yeniden başlaması gerektiğini ifade etmiştir;

Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı? Senin şânını yükseltmedik mi? Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. (İnşirah 1-6)

Asr Suresi, buradaki kolaylık-zorluk konusunu özel düzlemden genele taşımaktadır. Bundan önce sabır söylemi sadece vahiy tecrübesine ve bu tecrübe esnasında Hz. Peygamber'in yaşadığı sıkıntıya özel bir vurgu iken artık Asr Suresi ile birlikte bu vurgu genelleşmiş, herhangi bir tayin yapılmaksızın "insan"dan söz edilmiştir;

Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de salih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değillerdir. (Asr, 1-3)

Bunun anlamı şudur: Sadece sabır yeterli değildir, çünkü sadece sabırla yetinmek, sabrı olumsuz bir niteliğe, yani mevcut duruma teslim

olmaya dönüştürecektir. Sabrın olumlu bir ahlakî değere ve mevcut durumun olumsuzluklarına karşı zafer vesilesine dönüşmesi ve dolayısıyla "zorluktan sonra kolaylığın" gelebilmesi için daha başka değerler de gerekmektedir. Bu çerçevede, bir sonraki ayette dört haslet sayılmaktadır: İman, salih amel, hakkı tavsiye (ilkelere bağlılık ve kararlılık) ve sabrı tavsiye (ilkelere bağlılığın sonuçlarına tahammül etme.) Burada söylem, münasebeti ve sözün akışı itibariyle umumi olmakla beraber, içerik hususidir; çünkü burada Hz. Peygamber'e iman eden ilk mü'minlere hitap edilmektedir. Onun peygamberliğine iman etmiş bu kimseler arasında fakirler ve zayıflar da bulunmaktadır ve bunlar Kureyşlilerin maddi-manevi baskıları altında yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bunların bu "zor" şartları aşabilmeleri için salih ameller işlemeleri gerekmektedir. Buradaki salih amelin kapsamına yardımlaşma ve dayanışma gibi hususlar da girmektedir. Onların yapmaları gereken şey, birbirlerine hakkı tavsiye etmek (burada hak; Muhammedî davetin akidesine bağlılık demektir) ve Kureyşlilerin eziyetlerine karşı sabır tavsiyesinde bulunmaktır.

Asr Suresi iman ile (başta fakirleri ve yetimleri doyurmak gibi) salih amelleri irtibatlandırdığı gibi, Maun Suresi de dini yalanlamakla yetimlere ve yoksullara karşı cimrilik yapmayı irtibatlandırır. Dahası sûre, dini lisanları ile yalanlamadıkları halde, kıldıkları namazın hedeflerinden ders almayan, özünü kavramayan, riya için namaz kılan, cimrilik eden ve yetime-yoksula bakmayan kimseler olduklarını ifade etmektedir;

> *Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar namazlarıyla gösteriş yaparlar. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.*

2- Müşriklere yönelik ahlak söylemi

a- Zanna karşı Hakikat

Kur'an söyleminin ilk aşamasında hâkim ahlakî değer budur. Bu aşamada söylem neredeyse sadece Hz. Peygamber'e hitap etmekte, onun gerçekten Allah'ın peygamberi olduğunu vurgulamakta, bu uğurda karşılaştığı eziyetlere sabretmesi için onu manevi olarak desteklemektedir. Bu dönemde Hz. Peygamber'e iman etmiş olanların büyük çoğunluğu fakir ve yetim kimselerdi ve bu nedenle de Kur'an söylemi bu konuya önem verip fakirlerin ve yetimlerin gözetilmesi konusunda mü'minleri teşvik etti.

Bu dönemde Kur'an'ın Kureyş müşriklerine yönelik çağrısı ise hem iman hem de alışageldiklerinin dışında bir ahlakî değerler silsilesine

davet idi. Evet, bazı müşriklerin birtakım güzel ahlak sayılacak davranışları vardı, ama putlara tapmak ve "*Atalarımızın dinin uyarız*" gibi bir söz dışında hiçbir gerekçesi olmayan asılsız inançları benimsemiş olmak, bu güzel ahlak özelliklerini de gözden düşürüyor, değersizleştiriyordu. Nitekim Hz. Peygamber'in ilk kez Kâbe'de müşriklerin karşısında alenen okuduğu sûre olan Necm Suresinde doğrudan müşriklere hitap edilmekte ve bir takım ahlaki değerler vurgulanmaktadır. Bunların en bariz olanı ise "zan ve tahmin karşısında hak ve hakikat" değeridir. Zira Kureyşliler Lat, Menat, Uzza gibi putları Allah'ın ortakları kabul ediyorlar, onların kendilerini Allah'a yakınlaştıracaklarına ve Allah katında kendileri için şefaatçi olacaklarına inanıyorlardı. Oysa onlar sadece birer isimden ibaretti ve müşriklerin bu inançlarının ardında, zandan başka bir şey bulunmuyordu;

Onlar ancak sizin ve atalarınızın (ilâh edindiğiniz şeylere) taktığınız isimlerdir. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar (putperestler) yalnız zanna ve nefislerin arzusuna tâbi oluyorlar. Andolsun ki, kendilerine, Rableri katından yol gösterici gelmiştir. (Necm, 53/ 23)

Yine onların melekleri Allah'ın kızları olarak görmeleri ve onlara dişi isimleri vermeleri de "zan"dan başka bir şeye dayanmıyordu;

Şüphesiz ahirete iman etmeyenler, meleklere dişi isimleri veriyorlar. Hâlbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyuyorlar. Şüphesiz zan, hakikat namına hiçbir şey ifade etmez. (Necm, 53/ 27-28)

b- Ceza ve sorumluluğun bireyselliği

Ardından sûre, hesap ve ceza konusunu ele alıyor; buna göre Allah kıyamet günü

Kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandıracak, iyilik edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandıracaktır.

Ardından da, ihsan eden kimseler şöyle vasfediliyor;

Onlar, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir.

Kötülük edenlere örnek olarak ise bir Kureyşli zenginin durumu gösteriliyor; bu kişi bir başka kişi ile bir anlaşma yapıyor ve yaşadığı sürece kendisine belli bir meblağ mal ödemesi durumunda, onun ahiretteki cezasını çekeceğini söylüyor. Ama sonradan cimrilik ediyor ve belirlenen meblağı ödemiyor. İşte bu örnek çerçevesinde sûre, cezanın ve sorumluluğun bireyselliğini gündeme getirmektedir ki, bu konu Kur'an'da defalarca tekrarlanan önemli bir yasal ve ahlaki değerdir. Konuyla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyuruyor;

olmaya dönüştürecektir. Sabrın olumlu bir ahlakî değere ve mevcut durumun olumsuzluklarına karşı zafer vesilesine dönüşmesi ve dolayısıyla "zorluktan sonra kolaylığın" gelebilmesi için daha başka değerler de gerekmektedir. Bu çerçevede, bir sonraki ayette dört haslet sayılmaktadır: İman, salih amel, hakkı tavsiye (ilkelere bağlılık ve kararlılık) ve sabrı tavsiye (ilkelere bağlılığın sonuçlarına tahammül etme.) Burada söylem, münasebeti ve sözün akışı itibariyle umumi olmakla beraber, içerik hususidir; çünkü burada Hz. Peygamber'e iman eden ilk mü'minlere hitap edilmektedir. Onun peygamberliğine iman etmiş bu kimseler arasında fakirler ve zayıflar da bulunmaktadır ve bunlar Kureyşlilerin maddi-manevi baskıları altında yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bunların bu "zor" şartları aşabilmeleri için salih ameller işlemeleri gerekmektedir. Buradaki salih amelin kapsamına yardımlaşma ve dayanışma gibi hususlar da girmektedir. Onların yapmaları gereken şey, birbirlerine hakkı tavsiye etmek (burada hak; Muhammedî davetin akidesine bağlılık demektir) ve Kureyşlilerin eziyetlerine karşı sabır tavsiyesinde bulunmaktır.

Asr Suresi iman ile (başta fakirleri ve yetimleri doyurmak gibi) salih amelleri irtibatlandırdığı gibi, Maun Suresi de dini yalanlamakla yetimlere ve yoksullara karşı cimrilik yapmayı irtibatlandırır. Dahası sûre, dini lisanları ile yalanlamadıkları halde, kıldıkları namazın hedeflerinden ders almayan, özünü kavramayan, riya için namaz kılan, cimrilik eden ve yetime-yoksula bakmayan kimseler olduklarını ifade etmektedir;

> *Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar namazlarıyla gösteriş yaparlar. Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.*

2- Müşriklere yönelik ahlak söylemi

a- Zanna karşı Hakikat

Kur'an söyleminin ilk aşamasında hâkim ahlakî değer budur. Bu aşamada söylem neredeyse sadece Hz. Peygamber'e hitap etmekte, onun gerçekten Allah'ın peygamberi olduğunu vurgulamakta, bu uğurda karşılaştığı eziyetlere sabretmesi için onu manevi olarak desteklemektedir. Bu dönemde Hz. Peygamber'e iman etmiş olanların büyük çoğunluğu fakir ve yetim kimselerdi ve bu nedenle de Kur'an söylemi bu konuya önem verip fakirlerin ve yetimlerin gözetilmesi konusunda mü'minleri teşvik etti.

Bu dönemde Kur'an'ın Kureyş müşriklerine yönelik çağrısı ise hem iman hem de alışageldiklerinin dışında bir ahlakî değerler silsilesine

davet idi. Evet, bazı müşriklerin birtakım güzel ahlak sayılacak davranışları vardı, ama putlara tapmak ve "*Atalarımızın dinin uyarız*" gibi bir söz dışında hiçbir gerekçesi olmayan asılsız inançları benimsemiş olmak, bu güzel ahlak özelliklerini de gözden düşürüyor, değersizleştiriyordu. Nitekim Hz. Peygamber'in ilk kez Kâbe'de müşriklerin karşısında alenen okuduğu sûre olan Necm Suresinde doğrudan müşriklere hitap edilmekte ve bir takım ahlaki değerler vurgulanmaktadır. Bunların en bariz olanı ise "zan ve tahmin karşısında hak ve hakikat" değeridir. Zira Kureyşliler Lat, Menat, Uzza gibi putları Allah'ın ortakları kabul ediyorlar, onların kendilerini Allah'a yakınlaştıracaklarına ve Allah katında kendileri için şefaatçi olacaklarına inanıyorlardı. Oysa onlar sadece birer isimden ibaretti ve müşriklerin bu inançlarının ardında, zandan başka bir şey bulunmuyordu;

Onlar ancak sizin ve atalarınızın (ilâh edindiğiniz şeylere) taktığınız isimlerdir. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar (putperestler) yalnız zanna ve nefislerin arzusuna tâbi oluyorlar. Andolsun ki, kendilerine, Rableri katından yol gösterici gelmiştir. (Necm, 53/ 23)

Yine onların melekleri Allah'ın kızları olarak görmeleri ve onlara dişi isimleri vermeleri de "zan"dan başka bir şeye dayanmıyordu;

Şüphesiz ahirete iman etmeyenler, meleklere dişi isimleri veriyorlar. Hâlbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyuyorlar. Şüphesiz zan, hakikat namına hiçbir şey ifade etmez. (Necm, 53/ 27-28)

b- Ceza ve sorumluluğun bireyselliği

Ardından sûre, hesap ve ceza konusunu ele alıyor; buna göre Allah kıyamet günü

Kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandıracak, iyilik edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandıracaktır.

Ardından da, ihsan eden kimseler şöyle vasfediliyor;

Onlar, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir.

Kötülük edenlere örnek olarak ise bir Kureyşli zenginin durumu gösteriliyor; bu kişi bir başka kişi ile bir anlaşma yapıyor ve yaşadığı sürece kendisine belli bir meblağ mal ödemesi durumunda, onun ahiretteki cezasını çekeceğini söylüyor. Ama sonradan cimrilik ediyor ve belirlenen meblağı ödemiyor. İşte bu örnek çerçevesinde sûre, cezanın ve sorumluluğun bireyselliğini gündeme getirmektedir ki, bu konu Kur'an'da defalarca tekrarlanan önemli bir yasal ve ahlaki değerdir. Konuyla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyuruyor;

Şimdi yüz çevireni; pek az verip de kaskatı cimrileşeni gördün mü? Gayb'ın ilmi kendi yanında da o gerçeği mi görüyor? Yoksa Musa'nın ve Allah'ın emirlerini bütünüyle yerine getiren İbrahim'in sahifelerindeki şu hakikatler kendisine haber verilmedi mi? Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez. İnsan için ancak çalıştığı vardır. Şüphesiz onun çalışması ileride görülecektir. Sonra çalışmasının karşılığı kendisine tastamam verilecektir. (Necm, 53/ 33-41)

c- Kurtuluş yolu: Köle azat etmek, fakiri doyurmak, yetine ikram etmek...

Beled Suresi bu sarp yokuşu, hesap yokuşunu aşmanın ve cehenneme düşmekten kurtulmanın yolunu açıklıyor. Bu yol öncelikle birçok şartı içermektedir ki bunların başında ahlaki ve yasal bir değer olan "köle azat etmek" gelir. Bunun ahlakiliği, genel ve evrensel insani değer olmasından, kanuniliği ise, İslam inancı gereği bazı günahları silmesinden kaynaklanmaktadır. Bu değer, insanın kendisi üzerinde tasarruf sahibi olma hakkını ve bedende harcadığı çabanın hâsılatına sahip olma hakkını ifade eder. İşte "sarp yokuşu" aşmanın ilk şartı budur. Azat edilecek bir kölenin bulunmaması durumunda bu şartın yerine geçecek şey ise, zor zamanda, kıtlık/açlık dönenimde yetim ve yoksulu doyurmaktır. Bunun ardından ikinci şart gelmektedir ki bu şarta, daha önce, toplumsal ilişkileri muhkemleştirmesi itibariyle vurgu yapılmıştı. Bu, Muhammedî risalete, yani Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman etmek ve karşılıklı olarak sabır ve merhamet tavsiyesinde bulunmaktır;

Fakat o, sarp yokuşa atılmadı. Sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? O tutsak bir boynu çözmek, köle azat etmektir. Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır. Sonra da iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden, birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar var ya, işte onlar Ahiret mutluluğuna erenlerdir. Ayetlerimizi inkâr edenler ise; kötülüğe batmış kimselerdir. Üzerlerinde etrafı sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır. (Beled, 90/ 11-20)

3- Mekkî Kur'an'da müslüman topluma yönelik ahlakî söylem

Doğrusu "sabır" her zaman istenen bir ahlaki erdem olunca, Mekkî Kur'an'da yer alan sabır çağrılarının da özel bir anlam içerdiğini düşünmek ister istemez insanın aklına gelmektedir. Bu özel anlam, Mekke müşriklerinin öldürme ve fiziksel işkenceye kadar varan baskılarına ve eziyetlerine karşı koyabilmek ve bütün bunlar karşısında ne şekilde ve ne ölçüde olursa olsun, şiddete başvurmamaktır. Kaynaklarımızın ifade ettiğine göre müslümanlar o dönemde Hz. Peygamber'den sık sık, Kureyşlilerin bu düş-

manlıklarına karşı koyabilmek için kendilerine bir takım sert önlemler alma izni vermesini istemişler, böylece Kureyşlileri caydırmayı düşünmüşlerdir. Dolayısıyla Mekkî Kur'an'ın sabır söylemi çoğunlukla, Kureyşlilerin işte bu eziyetleri karşısında dayanıklı olma ve şiddete başvurmadan barışçı bir şekilde daveti sürdürme emri şeklindedir. Bu da, özellikle zayıf Müslümanları öldürmüş olan bazı Kureyş ileri gelenlerini suikastla öldürmeyi planlayan bazı sahabelere yönelik bir uyarıdır. Kur'an bu davranışın mü'minlerin ve "Rahman'ın kullarının" hasletleri içerisinde yer almadığını beyan etmektedir.

Rahman'ın kullarının hasletleri

Hz. Peygamber müşriklerle şirki ortadan kaldırmak üzere çetin bir mücadeleye girişip de onların ağır baskı ve eziyetlerine maruz kalınca, Furkan Suresi indirilmiş ve müşriklere, kulluk edilmeye layık kudretin görmeyen ve işitmeyen putlar değil de, Rahman olan Allah olduğunu söylemiştir. Onların buna cevabı ise, Rahman'ı tanımadıklarını söylemek olmuştur;

> *Onlara, "Rahman'a secdeye kapanın denildiğinde "Rahman da nedir? Senin bize emrettiğine mi secde edeceğiz?" derler ve bu onların nefretini artırır. (Furkan, 25/60)*

Kur'an onların bu itirazlarına, "Rahman'ın, şüphe edebileceklerinden çok daha yüce ve münezzeh olduğunu, onların nefret ve yadırgamalarından yüce olduğunu" ifade ederek cevap vermiştir;

> *Göğe burçlar yerleştiren, orada bir ışık kaynağı ve aydınlatıcı bir ay yaratanın şanı çok yücedir. O, öğüt almak isteyen ve çok şükredici olmayı dileyen kimseler için geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirendir. (Furkan, 25/61-62)*

Buna göre eğer müşrikler Rahman'ı tanımak istiyorlarsa, kâinatta bulunan şu muazzam düzene bakmaları ve Allah'ın emri ile mü'min kulların nasıl güzel hasletlere sahip olduğunu görmeleri yeterlidir. Bütün bunların bir başka ilahtan sadır olması hiç mümkün müdür?! Nitekim Yüce Allah bu durumu şöyle ifade etmektedir;

> *-Rahman'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" derler.*
>
> *-Onlar, Rablerine secde ederek ve kıyamda durarak gecelerler. Onlar; "Ey Rabbimiz! Bizden cehennem azabını uzaklaştır, gerçekten onun azabı sürekli bir helâktir! Şüphesiz, ne kötü bir durak ve ne kötü bir konaktır orası" derler.*
>
> *-Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.*

-Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar. Kıyamet günü onun azabı kat kat artırılır ve horlanmış olarak orada ebedî kalır. Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Kim de tövbe eder ve salih amel işlerse işte o, Allah'a, tövbesi kabul edilmiş olarak döner.

-Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.

-Onlar, kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman, onlara kör ve sağır kesilmezler.

-Onlar, "Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle" diyenlerdir. İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar ve orada esenlik dileği ve selâmla karşılanacaklardır. Orada ebedî kalırlar. Orası ne güzel bir durak ve ne güzel bir konaktır!

De ki: "Allah'a şirk koşmasanız, Rabbim size ne diye azap etsin! Siz yalanladınız. Öyle ise azaba müstahak oldunuz." (Furkan, 25/63-77)

Temiz rızıklar ve çirkin işler

Hz. Peygamber daveti Mekke'ye dışarıdan Hac mevsimi için gelen Arap kabilelerine yönlendirdiği zaman Kur'an hitabı da onlara yönelmeye başladı ve onların içinde yaşadıkları ahvalin, hayat şartlarının ve genel olarak bildikleri kültürel ve düşünsel dünya üzerinden konuşmaya başlamış, Rahman'ın kullarına yakışmayacak tarzdaki adet ve hasletlerini ortaya koymuştur. Nitekim adı dahi onların yaşam şartlarına işaret eden En'am Suresinde şu ayetleri okuyoruz;

Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, "Şu, Allah için, şu da bizim putlarımız için" dediler. Ortakları için olan Allah'ınkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarınkine ekleniyor. Ne kötü hükmediyorlar! Yine bunun gibi, Allah'a ortak koşanların çoğuna, koştukları ortaklar, çocuklarını öldürmelerini güzel gösterdi ki; onları helâke sürüklesinler ve dinlerini karıştırıp onları yanıltsınlar. Eğer Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. Artık sen onları uydurdukları ile baş başa bırak. Bir de asılsız iddialarda bulunarak dediler ki: "Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. Şunlar da sırtlarına binilmesi ve yük yüklemesi haram edilmiş hayvanlardır." Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. Bütün bunları Allah'a iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları sebebiyle Allah onları cezalandıracaktır. Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine

verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir. (En'am, 6/136-140)

Sûre onların haram-helal adetleri hakkında bu tür tahlilleri yapıp onların tutumlarını reddettikten sonra Hz. Peygamber'e, onlara Allah'ın haram kıldığı şeyleri bildirmesini söylemektedir. Böylece onların bu haramlardan uzak durmaları ve Rahman'ın kulları zümresine dâhil olmaları mümkün olacaktır. Nitekim ilgili sûrede Yüce Allah, Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyurmaktadır;

Ey Muhammed! De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım:

-O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın.

-Anaya babaya iyi davranın.

-Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da Biz rızıklandırırız.

-Zina ve benzeri çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın.

-Meşru bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin.

- İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız."

-Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın.

-Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız.

-Birisi hakkında konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun.

-Allah'a verdiğiniz sözü tutun.

-İşte bunları Allah size öğüt alasınız diye emretti.

-İşte bu, Benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır.

-İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti. (En'am, 6/151-153)

Bu tavsiyelerin tamamını değilse de çoğunluğunun, aksi davranan kimselere bir uyarı olduğu, dünyada ve ahirette bir ceza tehdidi içerdiği açıktır. Ancak yine de Kur'an'ın davet metodu, insanlarla kızgınlık ve şiddet kullanımı şeklinde ilişki kuran metotlardan çok farklılık arz eder. Davet toplumuna egemen olan şey, Ahlakın egemenliğidir, suç ve cezanın değil, "vicdanın" egemenliğidir.

-Onlar, Allah ile beraber başka bir ilâha kulluk etmeyen, haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar. Kıyamet günü onun azabı kat kat artırılır ve horlanmış olarak orada ebedî kalır. Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Kim de tövbe eder ve salih amel işlerse işte o, Allah'a, tövbesi kabul edilmiş olarak döner.

-Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.

-Onlar, kendilerine Rablerinin ayetleri hatırlatıldığı zaman, onlara kör ve sağır kesilmezler.

-Onlar, "Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle" diyenlerdir. İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar ve orada esenlik dileği ve selâmla karşılanacaklardır. Orada ebedî kalırlar. Orası ne güzel bir durak ve ne güzel bir konaktır!

De ki: "Allah'a şirk koşmasanız, Rabbim size ne diye azap etsin! Siz yalanladınız. Öyle ise azaba müstahak oldunuz." (Furkan, 25/63-77)

Temiz rızıklar ve çirkin işler

Hz. Peygamber daveti Mekke'ye dışarıdan Hac mevsimi için gelen Arap kabilelerine yönlendirdiği zaman Kur'an hitabı da onlara yönelmeye başladı ve onların içinde yaşadıkları ahvalin, hayat şartlarının ve genel olarak bildikleri kültürel ve düşünsel dünya üzerinden konuşmaya başlamış, Rahman'ın kullarına yakışmayacak tarzdaki adet ve hasletlerini ortaya koymuştur. Nitekim adı dahi onların yaşam şartlarına işaret eden En'am Suresinde şu ayetleri okuyoruz;

Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan O'na bir pay ayırdılar ve akıllarınca, "Şu, Allah için, şu da bizim putlarımız için" dediler. Ortakları için olan Allah'ınkine eklenmiyor. Allah için olan ise ortaklarınkine ekleniyor. Ne kötü hükmediyorlar! Yine bunun gibi, Allah'a ortak koşanların çoğuna, koştukları ortaklar, çocuklarını öldürmelerini güzel gösterdi ki; onları helâke sürüklesinler ve dinlerini karıştırıp onları yanıltsınlar. Eğer Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. Artık sen onları uydurdukları ile baş başa bırak. Bir de asılsız iddialarda bulunarak dediler ki: "Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. Şunlar da sırtlarına binilmesi ve yük yüklemesi haram edilmiş hayvanlardır." Bir kısım hayvanları da keserken üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. Bütün bunları Allah'a iftira ederek yaparlar. Bu iftiraları sebebiyle Allah onları cezalandıracaktır. Beyinsizlikleri yüzünden bilgisizce çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine

verdiği rızkı -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar, mutlaka ziyan etmişlerdir. Gerçekten onlar sapmışlardır. Doğru yolu bulmuş da değillerdir. (En'am, 6/136-140)

Sûre onların haram-helal adetleri hakkında bu tür tahlilleri yapıp onların tutumlarını reddettikten sonra Hz. Peygamber'e, onlara Allah'ın haram kıldığı şeyleri bildirmesini söylemektedir. Böylece onların bu haramlardan uzak durmaları ve Rahman'ın kulları zümresine dâhil olmaları mümkün olacaktır. Nitekim ilgili sûrede Yüce Allah, Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyurmaktadır;

Ey Muhammed! De ki: "Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım:

-O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın.

-Anaya babaya iyi davranın.

-Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da Biz rızıklandırırız.

-Zina ve benzeri çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın.

-Meşru bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin.

- İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız."

-Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın.

-Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız.

-Birisi hakkında konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun.

-Allah'a verdiğiniz sözü tutun.

-İşte bunları Allah size öğüt alasınız diye emretti.

-İşte bu, Benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır.

-İşte size bunları Allah sakınasınız diye emretti. (En'am, 6/151-153)

Bu tavsiyelerin tamamını değilse de çoğunluğunun, aksi davranan kimselere bir uyarı olduğu, dünyada ve ahirette bir ceza tehdidi içerdiği açıktır. Ancak yine de Kur'an'ın davet metodu, insanlarla kızgınlık ve şiddet kullanımı şeklinde ilişki kuran metotlardan çok farklılık arz eder. Davet toplumuna egemen olan şey, Ahlakın egemenliğidir, suç ve cezanın değil, "vicdanın" egemenliğidir.

Davet metodu: Hoşgörü ve Şûra

Kureyşlilerin Hz. Peygamber'e Ebu Talib Mahallesinde uyguladıkları muhasara dönemi başladığında Hz. Peygamber, kendisine yapılan bu davranışın büyük bir haksızlık olduğunu düşünmüş ve gayet insani bir düşünceye kapılarak, her ne olursa olsun bir şeyler yapmayı, en basit çözüm olarak da, yer değiştirmeyi, hicret etmeyi düşünmüştü. Fakat tam o sırada indirilen Fussilet Suresi ona manevi açıdan destek veriyor, inkârcıların hazin sonlarını ve mü'minlerin güzel akıbetlerini bildiriyor, aralarında mukayese yapmasını isteyip şöyle soruyordu;

Allah'a çağıran, salih amel işleyen ve "Kuşkusuz ben Müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kimdir?

Bu ifadenin hemen ardından, en yüce ahlaki değeri şöyle ifade ediyordu;

İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak büyük payı olanlar kavuşturulur. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. (Fussilet, 41/33-36)

Ardından gelen Şûra Suresi, aynı ahlaki emri daha geniş ve kapsamlı olarak şöyle ifade ediyordu;

De ki: "Ben bu yaptığım tebliğ görevine karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum." Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir. (Şûra, 42/23) (Dünyalık olarak) size her ne verilmişse, bu dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Bu mükâfat, inananlar ve Rablerine tevekkül edenler, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelendikleri zaman bağışlayanlar, Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûrâ ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcayanlar, bir saldırıya uğradıkları zaman, aralarında yardımlaşanlar içindir. (Şûra, 42/36-39)

Devamında Şûra Suresi mü'minlerin sıfatlarını sayıyor, onlara Hz. Peygamber'in muhasara altında bulunduğu süre içinde hoşgörülü olmalarını emrediyordu;

Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür ona denk bir cezadır. Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez. Zulme uğradıktan sonra, kendini savunup hakkını alan kimseye ceza vermek için bir yol yoktur. Ceza yolu ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. İşte onlar için elem

dolu bir azap vardır. Her kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu elbette azmedilecek işlerdendir. (Şûra, 42/40-43)

Burada yasal ilke, *"kötülüğe karşılık denk bir kötülük"* şeklindedir, ancak ahlaki ilke bağışlama ve hoşgörüye, sabır ve merhamete dayanır; *"Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez."*

Ahde vefa; hikmetle ve güzel konuşmayla davet

Muhasara sona erer, Hz. Peygamber eşi Hz. Hatice'nin ve amcası Ebu Talib'in vefatları üzerine "hüzün senesi" yaşar, ardından destek bulmak için gittiği Taif kentinin ileri gelenlerinin son derece kötü tavırları nedeniyle hayal kırıklığı yaşar. Bu zor şartları atlatır atlatmaz derhal daveti yeniden sürdürmeye koyulur ve ikince kez, Mekke'ye Hac için gelen Arap kabilelerine yönelir; fakat bu sefer panayırlarda aleni bir şekilde davet yürütmektense, daha sakin ve sessiz bir şekilde kabile liderleriyle ve ileri gelenlerle ikili ilişkiler kurar, görüşmeler yapar. Bu girişimler süratle sonuç verir: Yesrib'ten Hac için gelen ve Kureyş'ten kendisine müttefik bulmak isteyen Hazreç heyeti ile görüşme yapar, onlara davetini anlatır ve onlar da olumlu yanıt verir, müslüman olur ve Medine'de bu daveti yayacaklarına dair söz verirler. Böylece Muhammedî davetin önünde Medine yolu açılmış olur ve Müslümanlar oraya hicret etmeye başlarlar. Yapılan biat uyarınca orada müslüman cemaat teşekkül etmeye başlar. Bu aşamada Hz. Peygamber'e gereken zorunlu desteği sağlamak üzere Nahl Suresi indirilir ve Akabe Biatlerindeki taraflara seslenir. Esasen bu sûrede muhatap, söz konusu biatteki Medineliler tarafıdır. Yüce Allah şöyle demektedir;

Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı bilir. Bir topluluk diğer bir topluluktan daha güçlü ve çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra tekrar çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah, bununla sizi ancak imtihan eder. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri kıyamet günü size elbette açıklayacaktır. Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yapmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz. Yeminlerinizi aranızda hile ve fesat sebebi yapmayın. Sonra sağlamca bastıktan sonra ayaklarınız kayar da Allah yolundan sapmanız sebebiyle kötü azabı tadarsınız. Ahirette de sizin için büyük bir azap vardır. Allah'a verdiğiniz sözü az bir karşılığa değişmeyin. Eğer bilirseniz, şüphesiz Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır. Sizin elinizdekiler tükenir, ama Allah'ın elinde olanlar bakidir. Biz sabredenleri, işledikleri en güzel işleri esas alarak ödüllendirecek, kötülüklerini

bağışlayacağız. Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz. (Nahl, 16/ 91-97);

Sûre, Hz. Peygamber'e ve mü'minlere yönelik şu ifadelerle sona erer;

Ey Muhammed! Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir. Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır. Sabret! Senin sabrın ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan yana üzülme. Tuzak kurmalarından dolayı da sıkıntıya düşme. (Nahl, 16/125-127)

Kesin kanıt ortaya koyan hikmetli emir ve nehiyler

Hz. Peygamber'in, nüfusunun büyük çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu Medine'ye hicret zamanı yaklaşınca, kendilerinden uzunca söz etmesi nedeniyle "İsrailoğulları Suresi" olarak da isimlendirilen İsra Suresi indirilir. Sûre onlara vaktiyle Asurluların saldırılarını, Beyt-i Makdis'i istila edişlerini, onları esir edip Babil'e sürgün edişlerini hatırlatır ve bütün bunların ardından onların ilahî emirlere muhalefet etmiş olmalarının yattığını ifade eder. Ardından da, şeriatlarının temeli olması için Musa Peygambere bildirilen on emir hatırlatılır. Sûre bu emirlerin içeriğini tekrar anlatır ki esasında bunlar, daha önceki sûrelerde, Mekkî Kur'an'ın ahlakî söylemi çerçevesinde anlatılmıştı;

-Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi,

-Anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı. Rabbiniz, içinizde olanı en iyi bilendir. Eğer siz iyi kişiler olursanız, şunu bilin ki Allah tövbeye yönelenleri çok bağışlayandır.

-Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir. Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle. Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın. Şüphesiz Rabbin, dilediğine rızkı bol bol verir ve dilediğine kısar. Çünkü O, gerçekten kullarından haberdardır ve onları görmektedir.

-Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de Biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır.

-Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.

-Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, Biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da kısas yoluyla öldürmede meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiştir.

-Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın,

-verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz veren sözünden sorumludur.

-Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir. Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.

-Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin. Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin katında sevimsiz şeylerdir.

- Bunlar, Rabbinin sana vahyettiği bazı hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme. Sonra kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak cehenneme atılırsın. (İsra, 17/33-39)

Rum Suresi de akrabaların, fakirlerin, yolda kalmışların haklarını yeniden anlatır ve faizin malı arındırmayacağı gibi cimriliğin de malı artırmayacağını, malı artırıp arındıracak şeyin fakirlere ve garibanlara infak etmek olduğunu ifade eder;

Öyle ise akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak isteyenler için daha hayırlıdır. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir. İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirseniz, Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirseniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır. (Rum, 30/38-39)

Ehl-i Kitapla ilişkiler

Yaptığımız sıralamaya göre Mekke'de indirilmiş son sûre olan Hac Suresinde (ki bu sûre indirildiğinde Hz. Peygamber hicret hazırlıkları yapmaktadır, hatta belki de hicret yoluna koyulmuş durumdadır) şöyle denilmektedir;

Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sâbîler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya; Allah, kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah, her şeye şahittir. (Hac, 22/17) [356]

356 Bu ayet, Medenî Kur'an'da, bazı ifade farklılıklarıyla birlikte iki kez tekrar edilecektir. Yeri geldiğinde orada gerekli açıklamaları yapacağız.

Açıktır ki bu ayet, Hz. Peygamber döneminde veya o dönemin biraz öncesini ve sonrasını kapsayan süre içerisinde Arap yarımadasında mevcut olan, yani Müslümanlarla ilişkiye girmeleri mümkün olan dinleri saymaktadır.[357] Bunlar o dönemde, varlıkları kabul görmüş dinler idiler ve görmezden gelinmeleri mümkün değildi. Ayrıca bunların tamamı, öyle ya da böyle, İbrahim Peygamberin dini ile ilişki içindeydiler, zira bütün bu dinlerin müntesipleri Allah'ın varlığına iman etmekteydiler. Ancak bazıları O'na ortak koşuyorlar, bazıları biri hayır ilahı diğeri şer ilahı olmak üzere iki ilaha inanıyorlardı. Bütün bunların arasındaki tafsilatlı hükmü Allah, kıyamet gününde verecek, hangisinin hak olduğunu ortaya koyacaktır. Dünyada ise hepsinin varlık hakları bulunmaktadır; çünkü;

Allah dileseydi, onları (aynı dine mensup) bir tek ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine sokar. Zalimlerin ise bir dost ve yardımcısı yoktur. (Şûra, 42/8)

Diğer dinlerin bu şekilde itiraf ve kabul görmeleri, Çağdaş Avrupa düşüncesindeki hoşgörü kavramının kurucu düşüncelerinden biridir. Kur'an'da ise bu durum sadece çoğulculuk, çeşitlilik ve başkalarını itiraf etme ilkesinin bir sonucudur. Yüce Allah şöyle demektedir;

Rabbin dileseydi, insanları (aynı inanca bağlı) tek bir ümmet yapardı. Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa devam edeceklerdir. Zaten onları bunun için yarattı. (Hud, 11/118)

Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun delillerindendir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır. (Rum, 30/22)

357 Bunların dışında kalan ve Arap coğrafyasından uzak olan dinler ise, o dönemde Arapların düşünsel dünyaları içerisinde yer almamaktaydılar.

SONUÇ: "AHİRET İÇİN DÜNYA" DEĞİL, "DÜNYA İÇİN AHİRET" ANLAYIŞI

Buraya kadar anlattıklarımızdan sonuç mahiyetinde bir şeyler çıkaracaksak, hiç tereddüt etmeden, daha önce ifade ettiğimiz şu hususu vurgulayabiliriz: Kur'an'da inanç/itikat ve Ahlak, ayrılmaz bir bütün teşkil ederler, hatta daha da ileri giderek şunu sarahatle vurgulayabiliriz: *Mekkî Kur'an'da itikadı, inancı tesis eden şey, Ahlak'tır.* İslam dinini diğerlerinden ayırt eden şey de işte budur. Daha önce, Kur'an'ın inanç sisteminin tevhid, nübüvvet ve ahiret ilkeleri üzerine bina edilmiş olduğunu defalarca ifade etmiş, Kur'an'ı Tevrat ve İncil'den ayırt eden şeyin ise, bu ilkelerden üçüncüsüne, yani ahiret inancına merkezi bir yer vermesi olduğunu söylemiştik. Zira tevhid ve nübüvvet inançlarının ispat ve ifade edilmesi gibi konular Tevrat ve İncil'de de, Kur'an'daki kadar yer bulmaktayken bu iki kitabın ahiret, diriliş ve hesap gibi konulara verdiği yer ve önem, Kur'an'ınki ile mukayese edildiğinde son derece zayıf, muğlâk ve belirsizdir.

Burada daha önce defalarca tekrarladığımız bir hususa daha işaret etmek gerekiyor; Mekkî Kur'an'da söz konusu olan cennet-cehennem söylemi aynı zamanda hem silah hem de ahlak vazifesi görmüştür. Müşrikleri cehennem azabı ile korkutarak ve cennete özendirerek bir tür silah görevi görürken; mü'minlere, imanın tek başına yeterli olmayacağı, onun yanı sıra takva, yani kötülüklerden uzak durmak ve salih amel, yani faziletli işler yapmak gibi ahlaki erdemlerin de gerekli olduğunu hatırlatmak sûretiyle de ahlak vazifesi görmüştür.

Buradan hareketle şu soruyu sormak gerekmektedir: âliminden avamına ilk asırlardan beri bütün Müslümanların yaptıkları gibi, Kur'an adına konuşup da dünyanın ahiret için, yani cennete veya cehenneme girmek için bir araç olduğunu söylemek mi daha doğrudur; yoksa durumun tam ters istikamette olduğunu, yani ahiretin (cennet-cehennemin) esasen

dünya için, dünyada adaletin, hoşgörünün, barışın, sabrın, merhametin yerleşmesi için bir araç olduğunu söylemek mi?!

Gerçek şu ki Kureyşli müşrikler Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği ahiret, diriliş ve hesap inancına şiddetli, sürekli ve sistematik bir şekilde muhalefet etmişlerdir, çünkü bu inanç, dünyada yapılanların bir karşılığı olduğu anlamına geliyor, "sorumluluk" ifade ediyordu. Dolayısıyla onlar için dirilişe inanmak demek, toplumsal, iktisadi... hayatlarında öteden beri alışageldikleri türden sorumsuz ve gayri meşru yaşam tarzlarını değiştirmek demektir. Kur'an'da cennet, dünyada kötülüklerin terk edilmesinin ödül alanı, cehennem ise yine dünyada yapılan kötülüklerin cezalandırılma alanıdır. İnsanın dünyadaki davranışları olmasaydı cennet ve cehennem söz konusu olmazlardı. Daha genel ifadeyle söyleyecek olursak, dünya olmasaydı ahiret de olmazdı. Öyleyse doğru ve geçerli olan anlayış, "ahiret için dünya" anlayışı değil, "dünya için ahiret" anlayışıdır.

İşte anlamaya, kavramaya ve nihayet anlatmaya gayret ettiğimiz Mekkî Kur'an'ın konuyla ilgili tavrının böyle olduğu kanaatindeyiz. Burada bu noktayı sadece Mekkî Kur'an adına söylememiz, şöyle bir temel sebebe dayanmaktadır; Mekkî Kur'an'da hitabın muhatabı Hz. Peygamber, ona inananlar ve müşriklerdir. Hz. Peygamber'e ve mü'minlere vaatler, müşriklere ise uyarılar söz konusudur. Hz. Peygamber'e veya mü'minlere yönelik bir dünyevi ödülden ya da müşriklere veya düşmanlara yönelik dünyevi bir cezadan söz edilmemektedir. Medine'de ise bu durum değişecektir. Orada muhataplar çoğalacaktır. Nitekim Mekke fethedilinceye kadar müşrikler ve Medine'den sürülünceye kadar Yahudiler Kur'an söyleminin muhatapları olacakları gibi, münafıklar, savaştan geri duran mü'minler, cihada katılanlar, Hz. Peygamber'in mescidinde geçim sağlayan Ashab-ı Suffe, ganimet derdinde olanlar, zayıf ve yoksullar, bolluk içinde yaşayanlar... ve daha birçokları bu söylemin muhatabı olacaklardır. Burada akla gelen soru şudur: Peki muhatapların bu kadar farklılaşması neticesinde, Kur'an söylemindeki dünya-ahiret ilişkisi de değişecek midir?

Bu sorunun cevabını verebilmemiz ancak, üçüncü cildi tamamlayınca mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Cabirî, Muhammed Âbid, *Bünyetü'l-Akli'l-Arabî,* (Merkezu Dirasati'l-Vahdeti'l-Arabiyye/MDVA), Beyrut, 1986

—*Tekvînu'l-Akli'l-Arabî*, MDVA, Beyrut, 1984

—*el-Aklu's-Siyasiyyu'l-Arabî*, MDVA, Beyrut, 2007

—*Medhal ile'l-Kur'ani'l-Kerim*, MDVA, Beyrut, 2006

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *Kitabu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal, (I-V)* Kahire, 1899-1903

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem, *Lisanu'l-Arab*

İbn Teymiye, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdulhalim el-Harranî, *Mecmuatu'r-Resail ve'l-Mesail (I-V),* Tahirc, M. Reşid Rıza, Kahire, 1960

Kadı Abdülcebbar, Ebu'l-Hasen b. Muhammed, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Thk: Abdülkerim Osman, Kahire, 1965

eş-Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât*

eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal (I-III),* Thk: M. Seyyid Keylani, Kahire, 1968,

et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Tarîhu't-Taberî: *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*

el-Kurtubî, Ebu Abdullah MÖuhammed b. Ahmed, *Tefsîru'l-Kurtubî*

Yakut el-Hmaevî, Şihabuddîn Ebu Abdullah b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Büldân*

Zemahşerî, Ebu'l-Kasim Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf*

MUHAMMED ÂBİD
EL-CÂBİRÎ

SİYER EŞLİĞİNDE KUR'AN'I ANLAMAK

Fehmü'l Kur'an

NÜZUL SIRASINA GÖRE TEFSİR

3

mana
YAYINLARI

İLİMYURDU YAYINCILIK 65
TEMEL ESERLER 4

Kitabın Adı:
FEHMÜ'L KUR'AN
Nüzul Sırasına Göre Tefsir

Kitabın Özgün Adı:
FEHMÜ'L-KUR'ANİ'L HAKİM
et-Tefsirü'l Vadıh Hasebi Tertibi'n Nüzul

Yazan:
Muhammed Âbid el-CÂBİRÎ

Çeviri:
Muhammed COŞKUN

İç Düzen:
İlimyurdu Yayıncılık

KapakTasarımı:
Muzaffer Yılmaz

Baskı-Cilt
Enes Basın Yayın ve Matbaacılık Ltd.Şti.
Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No:12/212 Topkapı/İstanbul
Tel:(0212) 501 4 763 Fax:(0212) 501 08 40

İlimyurdu

Sofular Mh. Kıztaşı Cad. No:9/2 Fatih / İstanbul
Tel.:(0212) 533 05 35 **Faks:**(0212) 631 53 69
web:www.ilimyurdu.com
e-mail:info@ilimyurdu.com

2013 Bu kitabın Türkçe yayın hakları İlimyurdu Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti'ne aittir.

فهم القرآن الحكيم
التفسير الواضح حسب ترتيب النزول

FEHMÜ'L-KUR'ÂN

Nüzul Sırasına Göre
Hikmetli Kur'ân'ın Anlaşılır Tefsiri

III. CİLT

MUHAMMED ÂBİD
el-CÂBİRÎ

Çeviren
Muhammed COŞKUN

İÇİNDEKİLER

Giriş:
Hz. Peygamber Medine'de 7
Sunuş 39

91- Bakara Sûresi 43
Kur'ân'da Nesh Meselesi 115
92- Kadir Sûresi 135
93- Enfal Sûresi 141
94- Âl-i İmran Sûresi 165
Muhkem-Müteşabih 209
95- Ahzab Sûresi 229
Hz. Peygamber'in Hanımları 249
96- Mümtehine Sûresi 257
97- Nisa Sûresi 265
Mut'a Nikâhı 319
98- Hadid Sûresi 325
99- Muhammed Sûresi 335
100- Talak Sûresi 343
101- Beyyine Sûresi 349
102- Haşr Sûresi 353
103- Nur Sûresi 363
İfk Olayı 379
104- Münafıkûn Sûresi 383
Münafıklarla İlgili Rivâyetler 387
105- Mücadele Sûresi 395
106- Hucurat Sûresi 403
107- Tahrim Sûresi 409
108- Teğabün Sûresi 417
109- Saf Sûresi 423
110- Cuma Sûresi 429
111- Fetih Sûresi 435

112- Maide Sûresi 447
Esbâb-ı Nüzûl - İçki Yasağı Örneği 475
113- Tevbe Sûresi 489
114- Nasr Sûresi 531

KAYNAKLAR 535

GİRİŞ: HZ. PEYGAMBER MEDİNE'DE

Öncelikle şunu ifade edelim ki, bu giriş bölümünde, 1990 yılında ilk baskısı yayımlanmış olan *"İslam'da Siyasal Akıl"* adlı eserimizde söz ettiğimiz bazı hususları tekrar edeceğiz. Vaktiyle o kitabı yazarken tefsir, siyer ve tarih kaynaklarını taramış, genel anlamda Kur'ân'ın nüzûl sürecini ve Muhammedî davetin gidişatını göz önünde bulundurmuştuk. Bununla beraber o kitabı okumuş olan okuyucunun burada aynı şeyleri tekrar okuması bir problem teşkil etmeyecektir, zira hem burada o kitapta yazmış olduklarımıza çeşitli ilaveler ve yorumlar ekledik, hem de ilk iki ciltte takip etmiş olduğumuz yöntem, yani Kur'ân'ın nüzûl sürecini ve Muhammedî davetin gidişatını birlikte düşünme yöntemi ancak bu ikisi arasındaki mutabakatı ortaya koyacak bir genel giriş olmadan tebarüz etmeyecektir.

Mekkî Kur'ân'da hitap bazen Hz. Peygambere, bazen müşriklere, bazen de mü'minlere yönelik idi. Ancak söylemin ana muhatapları Hz. Peygamber ve müşriklerdi. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, o dönemi, bizim yaptığımız gibi altı aşamada değerlendirmek mümkün ve oldukça makuldü.

Medenî Kur'ân ise, sadece tek bir aşama teşkil etmektedir. Bu aşama içerisinde çeşitli merhaleler ve dönemler hem Kur'ân'ın nüzûl süreci hem de artık bir devlet kurma yolunda olan Muhammedî davetin gidişatı açısından iç içe geçmiş durumdadır. Muhataplar çoğalmış; Hz. Peygamberin yanı sıra müşriklere, Yahudi ve Hıristiyanlara, yeni Müslüman olan ve Kur'ân tarafından "münafıklar" diye adlandırılan gruba, bedevi Araplara, sadakat sahibi gerçek mü'minlere de hitap edilmektedir. Bu hitaplar kimi zaman mü'minleri savaşa teşvik etmekte, kimi zaman bağışlama ve hoşgörü çağrısı yapmaktadır. Bunların dışında, savaştan geri kalan Müslümanlara yönelik hitaplar bulunduğu gibi kadınlara özel hitaplar ve Hz. Peygamberin eşlerine yönelik hitaplar da bulunmaktadır.

Hitap/söylem düzeyindeki bu çeşitlilik ve iç içelik, Muhammedî davetin gidişatı açısından çok daha kapsamlı ve karmaşık bir durum arz etmektedir. Zira Hz. Peygamber, Mekke'de peygamberlik yaptığı on üç yıl boyunca kâh hür ve tek başına yaşamış, kâh davetini ve ibadetini (Daru'l-Erkam'da) gizlice yürütmek durumunda kalmıştır. Gün gelmiş amcası Ebu Talib'in himayesi altında yaşamış, gün gelmiş müşrikler tarafından muhasara altında tutulmuş, gün gelmiş davetini yaymak için, Mekke'ye Hac için gelen Arap kabilelerine yönelmiştir... Vefatından önceki on yılını geçirdiği Medine'deki hayatı da türlü olaylarla dolu geçmiştir. Bu olaylar o kadar çok ve çeşitlidir ki, bazen onun yaşamının gidişatı ile Kur'ân'ın nüzûl süreci arasında uygunluk kurmak gerçekten zorlaşmaktadır. Nitekim Medine'de inen bazı sûrelerin içerisinde, çok çeşitli zamanlarda indirilmiş âyetler yer almaktadır. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre Medine'de herhangi bir âyet indirildiği zaman Hz. Peygamber vahiy kâtiplerine, "bunu falanca sûreye yazın" diye talimat verirdi. Bu rivâyete dayanarak bazı müfessirler (özellikle İbn Aşur) Kur'ân sûrelerinin, özellikle de uzun olanların, açık/tamamlanmamış bir şekilde uzun bir süre boyunca kaldıklarını ve yeni âyetler geldikçe bunlara ilave edildiğini, hatta kendisinden önce indirilen sûrelerden bile geç tamamlanmış olanların bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu görüşte olanlar değişik sûrelerde yer alan âyetler arasındaki ihtilafı, çelişkiyi makul bir şekilde izah edebilme peşindedirler. Nesh görüşünü kabul edenler ise, bu teoride oldukça geniş imkânlar bulmuşlar ve kimi âyetleri nasih/neshedici, kimilerini de mensuh/neshedilmiş kabul ederek bu tür sorunlara çözüm bulduklarını düşünmüşler, hatta bunu yer yer, metnin bütünlüğünü ve âyetler arasındaki irtibatı göz ardı edecek derecede abartmışlardır.

Herhangi bir tarihsel hakikate değil de, açıkça tahmine dayalı oldukları görünen bu rivâyetlerin abartısı sonucunda ortaya çıkan karmaşıklıkları ve çözümsüzlükleri giderebilmek için, Medenî Kur'ân'a girmeden önce, Hz. Peygamberin Medine'deki yaşamını ve bu dönemi genel olarak görmenin zorunlu olduğunu düşünüyoruz.

1- Hz. Peygamber Medine'de: İlk Hutbe, İlk Mesele: Muhacirlerin Geçimleri

İkinci cildin son sayfalarında (Hac Sûresinin açıklama bölümünün sonunda) Hz. Peygamberi, Ensar ve Muhacirlerden oluşan mü'minlerin büyük sevgi gösterileri içinde Medine'ye girerken bırakmıştık. O şartlar altında Medine nüfusunun büyük çoğunluğunu teşkil eden Yahudilerin Hz. Peygamberin gelişi ile ilgili tepkilerinin nasıl olduğuna dair kaynak-

larımızda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Her halükarda kesin olan şudur ki, Hz. Peygamberin Medine'de karşılaştığı ve çözmek durumunda kaldığı ilk sorun, kendisinden önce ya da sonra Mekke'yi ve oradaki bütün mal varlıklarını terk edip hicret etmiş mü'minlerin Medine'de nasıl geçim sağlayacakları sorunu olmuştu. İşte Hz. Peygamber şehre varır varmaz verdiği ilk hutbede sadece bu konuya değinmiştir. Hutbe şöyledir;

> "...Ey insanlar, dünyada, size ahirette yararlı olacak şeyleri yapınız. Vallahi şunu iyi biliniz ki, her biriniz can verdiğinde dünyadaki davar sürülerini çobansız bırakacak ve sonra da Rabbi ona, arada herhangi bir tercüman veya perde olmaksızın doğrudan şöyle diyecektir; "*Peygamberim sana gelip de tebliğ etmedi mi? Sana mal vermiş, çok şey lütfetmiştim, peki sen bugünün için ne yaptın?.*" İşte o zaman sağına soluna bakacak, fakat hiçbir şey göremeyecek, sonra ayaklarına doğru bakacak, fakat sadece cehennemi görecektir. O halde içinizden kim kendini bu ateşten kurtarabiliyorsa şimdiden kurtarsın, bir yarım hurma tanesi infak ederek dahi olsa kendini kurtarsın, onu da bulamıyorsa, kardeşlerine güzel bir söz söyleyerek kendini kurtarmaya baksın! Zira bu tür güzel ameller on katından yedi yüz katına kadar mükâfatlandırılacaklardır. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun."[1]

Görüldüğü gibi bu konuşma, Ensar ve Muhacir tüm Müslümanlar arasında açık bir yardımlaşma ve dayanışma çağrısıdır. Muhacirler bu dönemde Medine'deki Ensar mü'minlerin, din kardeşlerinin evlerine yerleşmişlerdi. Hz. Peygamber bu daveti bariz bir toplumsal gerçeklik şeklinde somutlaştırmak için "kardeşlik" düzenlemesi yaptı, muhacirleri kendi aralarında ve onları Ensar mü'minlerle kardeş yaptı. Bu kardeşlikte esas olan şey, hak ve eşitlik ölçüsü idi.[2] Buna miras hakkı bile dâhildi, buna göre herkes, kardeş olarak anlaştığı kişi ile karşılıklı tevarüs bağına da sahip olacaktı, bu kişi onun akrabası olmasa dahi durum buydu. Burada din kardeşliği nesep kardeşliğinin yerine geçiyor, "ümmet" ve "din", "kabile" ve "aşiret"in yerini alıyordu.

Bununla beraber "kabile"nin büsbütün aşıldığını söylemek de mümkün değildi. Zira "ümmet" anlayışına çağrı henüz çok yeniydi, bu yüzden de "kabile" anlayışının bir şekilde etkili olması kaçınılmazdı. Nitekim kabile mensubu olan muhacirler kendileri gibi kabile mensubu olan Ensar'ın evlerine yerleşmişlerdi. Bunlar arasında daha önceden bir akrabalık yahut arkadaşlık söz konusu idi. Kabile mensubu olmayan ve kendilerinden Mekke döneminde "mustaza'flar/garibanlar" adıyla söz ettiğimiz ve çoğunluğu Kureyşlilerin kölesi olan fakir mü'minler ise Hz.

1 İbn İshak, *Sîret*, I/500-501
2 İbn Sa'd, Kitabu't-Tabakâtil'l-Kebîr, I/238

Peygamberin izni ile Mescidin örtülü avlusuna yerleşmişlerdi. Bunların geçimlerini Hz. Peygamberin bizzat kendisi ve bazı varlıklı sahabeler üstleniyorlardı. Bu kimseler daha sonraları "ashab-ı suffe" adıyla tanındılar ki bunlar arasında Ebu Zer el-Ğıfarî, Ammar b. Yasir, Mikdad, Ebu Huzeyfe b. el-Yeman gibi kimseler de bulunuyordu.[3]

2- Birlikte yaşama sorunu: Yeni Bir Toplumsal Sözleşme...

Muhacirlerin geçimleri konusu böyleydi; Hz. Peygamberin çözmesi gereken ikinci mesele ise, Medine'ye yerleşmiş bulunan ve orada yaşayan değişik grupların bir arada yaşamalarının sağlanması idi. Zira bu grupların barış ve hatta dayanışma içinde birlikte yaşamalarını sağlayacak bir sistem olmaksızın, Hz. Peygamberin Medine'ye hicret etme amacının (İslam'ı tebliğ hedefinin) gerçekleşmesi mümkün değildi. İşte Hz. Peygamberin Medine'de yaşayan Ensar, Muhacirler ve Yahudiler arasında bir ittifak sözleşmesi olarak yazdığı "sahifeyi" (Medine Sözleşmesini) bu çerçevede ve bu bakış açısından hareketle yorumlamak gerekmektedir, aksi takdirde çağdaş Arap ve müsteşrik yazarların birçoğunun yaptığı gibi, bu "sahifeyi" o gün kimsenin aklına gelmeyecek bir çerçevede yorumlamak gibi durumlara düşülebilir. Bu sahife hakkında yapılabilecek en doğru tanım, İbn İshak'ın şu tanımıdır;

> Hz. Peygamber muhacirler ve Ensar arasında bir anlaşma yazdı ve bu anlaşmada Yahudiler de taraf oldular. Bu çerçevede Yahudilere dinî ve mali haklar tanındı, onlara birtakım şartlar koşuldu ve onların koştukları birtakım şartlar kabul edildi.[4]

Demek ki bu "sahife" siyasî açıdan Hz. Peygamber ile Yahudiler arasında yapılmış bir sözleşme olmakla birlikte, genel içeriği itibariyle bütün Medine halkının katıldığı "toplumsal bir sözleşme" mahiyetindeydi. Aşağıda bu sahifenin metnini, konularına göre başlıklara ayırarak vereceğiz;

a- Sahife, anlaşmaya taraf olan ilk tarafın kimliğini tespit edip tanımlayarak başlar;

> *"Bismillahirrahmanirrahim. Bu kitap, Peygamber Muhammed ile Kureyşli ve Medineli mü'minlerin ve Müslümanların ve onlarla tabii olan kimselerin, onlara katılan ve onlarla beraber cihat eden kimselerin diğer herkes karşısında tek bir ümmet olduklarını ifade eder."*

Böylece anlaşmanın ilk tarafının iki grup olduğu ifade ediliyor. Bu iki grup, (Kureyşli, Medineli ve onlara katılacak olan) "mü'minler" ve Müs-

3 İbn İshak, *a.g.e*, I/255-256
4 İbn İshak, *a.g.e*, I/105

lümanlardır. Medine'nin daha ilk döneminde "mü'min" ile "Müslüman" arasında böyle bir ayrım yapılmasının özel bir anlamı bulunmaktadır ki bunu, daha sonra indirilecek olan şu âyetler izah etmektedir;

> *Bedevîler "İman ettik" dediler. De ki: İman etmediniz. Öyle ise, iman ettik demeyin. Fakat boyun eğdik deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi. Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. İman edenler ancak, Allah'a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir. (Hucurât, 49/14-15)*

Son ifadede mü'min olan kimseler tanımlanıyor; buna karşılık sadece "Müslüman" olan kişi, İslam'a teslim olmuş kimse demektir ve içi ile dışı bir olmayabilir. Günümüzün diliyle söyleyecek olursak mü'min, itikadî olarak iman etmiş kimsedir, dolayısıyla itikada dayalı olarak kurulmuş olan "ümmet"in "Vatandaşı"dır. Sadece "Müslüman" olan kişinin inancı ise siyasîdir. Yaptığı şey, yeni dini ve onun devlet egemenliğini kabul etmekten ibarettir. Medine'de böyle bir ayrım yapmayı gerektiren şeyler mevcut idi: Ensar ve Muhacirlerden gerçek ve sadakat sahibi mü'minler bulunduğu gibi, görünüşte İslam'ı kabul eden fakat içten içe Hz. Peygambere ve arkadaşlarına karşı kin ve düşmanlık besleyen bazı Medineli kimseler, "münafıklar" da bulunuyordu. Bunlar "İslam"ı kabul ettiklerini "ilan" etmiş oldukları için, muhacir ve Ensar mü'minlerle birlikte aynı ismi paylaşıyor, İslam'ın ümmet çatısı altında yer alıyorlardı. Bu çatı altındakilerin karşısında ise, ileride göreceğimiz üzere müşrikler ve Yahudiler yer alıyordu.

b- Sahife, anlaşmanın ilk tarafının kimliğini tespit edip tanımladıktan sonra, bu yeni toplumu oluşturacak grupların bağlı olacakları "iç düzen"i açıklamaktadır. Buna göre Ensardan, muhacirlerden ve yeni katılacak Medinelilerden bütün mü'min ve Müslümanlar; diyet, esirlere iyi davranma, esirleri fidye ile bağışlama konusunda adaletli davranma gibi hususlarda, İslam öncesinde geçerli olan "örf"e (adet ve geleneğe) göre hareket edeceklerdir.

> Kureyşli muhacirler, kendi aralarındaki cinâyet olaylarında diyet belirleme konusunda kendi adetlerini uygulayacaklardır. Esirlerini fidye karşılığı serbest bırakacakları zaman güzellikle ve mü'minler arasında adaleti gözeterek hareket edeceklerdir. Beni Avf kabilesinden olanlar, kendi aralarındaki cinâyet olaylarında diyet belirleme konusunda kendi adetlerini uygulayacaklardır. Her grup esirlerini fidye karşılığı serbest bırakacakları zaman güzellikle ve mü'minler arasında adaleti gözeterek hareket edecektir. Beni Saide de..

Bu şekilde sahife Medine'deki grupları tek tek saymaktadır. Ardından mü'minlerin kendi aralarındaki yardımlaşma ve dayanışmayı kurala bağlamaktadır;

> Mü'min/ler, kendi aralarında ağır mali mesuliyetler altında bulunan hiç kimseyi bu durumda bırakmayacaklar. Kurtuluş fidyelerini veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esaslara göre vereceklerdir. Hiçbir mü'min diğer mü'minin anlaşmış ve kardeşlik kurmuş olduğu kimse ile onun aleyhine olacak bir anlaşma yapmayacaktır. Takva sahibi mü'minler, kendi aralarında, mütecavize, haksız bir fiili tasarlayana, bir cürüme veya bir hakka tecavüze ya da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma amacını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa, hepsi onun karşısına dikileceklerdir. Hiçbir mü'min, bir kâfir için, bir mümini öldüremez ve mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez. Allah'ın himaye ve teminatı tektir. Dolayısıyla mü'minlerin en yoksul ve güçsüzlerinden birinin himayesi dahi, bütün mü'minler için bağlayıcı bir hüküm ifade eder. Zira mü'minler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin dostu durumundadır. Yahudilerden bize tabi olup Müslüman olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara karşıt olanlarla yardımlaşmazlarsa, yardım ve desteğimize hak kazanacaklardır. Sulh mü'minler arasında bir tektir. Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir savaşta, diğer mü'minleri hariç tutarak, bir barış anlaşması yapamaz. (kimse düşmanla tek başına anlaşma yapamaz, anlaşmayı Müslüman toplum yapar. Bu iş, fertlerin değil, toplumun işidir.) Bu sulh ancak mü'minler arasında genellik ve adalet esasları üzere yapılacaktır. Bizimle beraber savaşa katılan bütün askeri birlikler, birbirleriyle nöbetleşeceklerdir. (Savaşa veya sefere çıkmak kabileler arasında nöbetleşe yapılacaktır) Mü'minler birbirlerinin Allah yolunda akıtılan kanlarının intikamını alacaklardır. (güçlü-zayıf ayrımı olmaksızın bütün mü'minlerin kanları eşittir) Takva sahibi mü'minler en iyi ve en doğru yolda bulunurlar... Herhangi bir kimsenin bir mü'minin ölümüne sebep olduğu kesinleşirse, maktulün velisi rıza göstermezse, kısas hükümleri gereğince katil onun cezası olarak öldürülür. Bu halde, bütün mü'minler ona karşı olurlar. Mü'minlere bu konuda helal olacak tek davranış, ona karşı çıkmaktır. Bu yazının/sahifenin içinde yer alanları kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir mü'minin bir katile yardım etmesi (onu kısastan koruması) ve ona sığınak temin etmesi helal değildir. Ona yardım ve yataklık eden, kıyamet günü Allah'ın lanet ve gazabına uğrayacaktır. O zaman artık kendisinden ne bir para ve ne de bir taviz kabul edilecektir.

c- Bu maddeler sözleşmenin ilk tarafı ile ilgili olanlardı. Diğer taraf olan Yahudiler hakkında ise sahifede şöyle denilmektedir;

> Yahudiler, mü'minler gibi savaş sürdüğü sürece savaş masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler. (mü'minlerle ittifak halinde giriş-

tikleri savaşların masraflarını karşılayacaklardır) Beni Avf Yahudileri mü'minlerle birlikte bir ümmet (toplum) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna, Mevlaları da dâhildir. Yalnız, kim haksız bir fiil irtikâp ederse veya bir cürüm işlerse, o sadece kendine ve aile efradına zarar vermiş olacaktır. Beni Neccar Yahudileri de Beni Avf Yahudileri gibi aynı haklara sahiptirler." Bu şekilde bütün Yahudi grupları zikredildikten sonra; "Yahudilerden hiç kimse Muhammed'in izni olmadan, Müslümanlarla birlikte bir askeri sefere çıkamayacaktır. Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilmeyecektir. Biri bir adam öldürecek olursa neticede kendini ve aile efradını mesuliyet altına sokar. Aksi halde haksızlık olacaktır. Allah bu yazıya en iyi riâyet edenlerle beraberdir. Bir savaş vukuunda Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve Müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Bu sahifede gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar birbirleriyle yardımlaşacaklardır. Onlar arasında iyi davranma olacaktır. Kaidelere mutlaka riâyet edilecek, bunlara aykırı davranış olmayacaktır. Hiç kimse müttefiklerine karşı bir cürüm işleyemez. Zulmedilene mutlaka yardım edilecektir. Yahudiler Müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri sürece masrafta bulunacaklardır."

d- Sonra sahife, Medine'de savaşı yasaklamakta, şehri ortak savunma ilkesini kararlaştırmaktadır. Bir taraftan;

"Bu sahifenin gösterdiği kimseler için Medine, vadisi dâhil mukaddes bir yerdir. Himaye altındaki kimse, bizzat himaye eden kimse gibidir. Ne zulmedilir ne de kendisi zulmedebilir. Himaye verme hakkına sahip olanların dışında hiç kimse himaye veremez" denilirken

Diğer taraftan;

"Bu sahifede taraf olan kimseler Medine'ye saldıracaklara karşı yardımlaşacaklardır. Şâyet; Yahudiler, Müslümanlar tarafından bir sulh yapmaya veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şâyet Yahudiler, Müslümanlara aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır. Din konusunda girişilen harp vakaları müstesnadır. Her zümre, kendine ait mıntıkadan sorumludur" denilmektedir.

e- Sahife, Medine halkından olan Yahudilerin veya müşriklerin Kureyşli-lere destek olmalarının söz konusu olamayacağını da ifade etmektedir; diğer bir deyişle sözleşmenin birinci tarafı, diğer tarafına, Kureyş ile girişilen bir savaş durumunda kesinlikle ikinci tarafın Kureyşlilere yardım etmemelerini şart koşmaktadır.

Medine ehlinden hiçbir müşrik, Kureyşli müşriklerden hiçbirine mali ya da şahsi destek veremez, işlediği suçtan dolayı onu koruyamaz.

> Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himaye altına alınmayacaklardır.

f- Sahife, gerek Müslümanlar arasında gerek Müslümanlarla Yahudiler arasında ortaya çıkacak ihtilaf durumlarında karar merciinin Hz. Muhammed olacağını ifade etmektedir;

> Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir, selam O'na olsun... Bu sahifede gösterilen kimseler, arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münazaa vakalarını Allah'a ve onun elçisi Muhammed'e götürmeleri gerekir. Allah, sahifeye en kuvvetli ve en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

g- Sahife son olarak, Yesrib'deki/Medine'deki ilişkilerin güven ve iyi niyet üzerine kurulması gerektiğini ifade etmektedir;

> Kurallara mutlaka riâyet edilecek, bunlara aykırı hareket edilmeyecektir. Haksız yollarla kazanç temin edenler, sadece kendilerine zarar ermiş olurlar. Allah, bu sahifede gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riâyet edenlerle beraberdir. Bu yazı, bir haksız fiil veya cürüm işleyenin ceza görmesine engel olamaz. Harbe çıkan da Medine'de kalan da emniyet içindedir. Haksız bir fiil işlemek müstesnadır. Allah ve Resulü Muhammed himayelerini, bu sahifeyi tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza edenler üzerinde tutacaklardır.

İşte Medine'de özelde Müslümanlar ve mü'minler arasında cinâyet ve savaş konularında bir tür "iç düzenleme" olan, ama daha da geniş çerçevede Hz. Peygamber ile Yahudiler arasında ki konularda bir tür "savaş/barış sözleşmesi" olan meşhur Medine Sözleşmesi budur. Medine'de Yahudilerin ilerde karşılaşmış oldukları sonu iyi anlamak için bu sözleşmenin ikinci kısmını, yani Hz. Peygamber ile Yahudiler arasındaki ilişkileri düzenleyen bölümünü dikkatle okumak gerekmektedir. Burada şuna özenle dikkat çekmek istiyoruz ki, Muhammedî davetin Medine'de tesis etmiş olduğu bu "toplumsal sözleşme", esasında bir tür "savaş sözleşmesi"dir. Medine'ye yapılan hicretin temel amacının, Muhammedî davetin barışçı yöntemini reddeden ve mü'minleri Mekke'den çıkmaya zorlayan Kureyş müşriklerine karşı bir tür savaş taktiği olduğu ve Allah tarafından verilen hicret izni ile savaş izninin birlikte zikredildiği düşünüldüğünde, bu sözleşmenin bir "savaş sözleşmesi" olması da gâyet normaldir. Nitekim bu durumu ikinci ciltte yeterince açıklamıştık. İşte bu nedenden dolayı, Kureyşe galip gelme yolundaki çalışmalar, önceliklerin başında yer alıyordu.

Önceki bölümde Hz. Peygamberin Medine'ye hicret etmeden önce, oradan gelmiş olan temsilcilerle akabe biatinde bir "ortak savunma" söz-

leşmesi yapmış ve orada, "savaşta ve barışta, her türlü zorlukta birlikte olunacağına" dair söz almıştı. Daha önce vurgulamış olduğumuz gibi, bu anlaşmanın yapıldığı dönem, tam da Hz. Peygambere, o zamana kadar yetmiş küsur âyette sabır tavsiye edilmişken, hicret ve savaş izninin verildiği döneme denk gelmiştir. Savaş, Hz. Peygamberin ve Kur'ân'ın stratejisinde bizatihi hedef değil, Muhammedî davetin Kureyşin ticari maslahatlarına darbe vurması ve onları Müslüman olmaya zorlaması için bir araç idi. Zira Kureyşin Müslüman olması, diğer Arap kabilelerinin Müslüman olmaları için zorunluydu, çünkü onların diğer kabileler içerisinde bir tür liderlikleri söz konusuydu.

Fiilen vuku bulan şey de böyle olmuştu; savaş, başından beri, Kureyşin ticarî çıkarlarını hedef almıştı. Hz. Peygamber ve arkadaşları Kureyşlilerin, tapındıkları ilahları veya dinlerini değil, ticarî çıkarlarını önemsediklerinin farkındaydılar, bu yüzden de, açık harp vasıtalarını kullanarak son derece açık bir siyasî strateji uyguladılar: Kureyşin Şam istikametine giden ticarî kafilelerinin yolunu kestiler. Bilindiği gibi Medine, Mekke ve Şam şehirleri arasında yer almaktadır ve dolayısıyla bu ticaret kafilelerinin yollarına hâkim bir stratejik konuma sahiptir. Bunun yanı sıra, kadim dünyanın ticaret yolları itibariyle Medine'nin tarihsel bir önemi de söz konusudur. Bundan dolayı Hz. Peygamber ve mü'minler Medine'ye yerleşir yerleşmez, peygamberin görevlendirdiği komutanlar liderliğinde ya da bizzat kendi liderliğinde çeşitli seferler ve askeri harekâtlar düzenlenmeye başlandı. Bu harekâtların hedefi ise, haliyle, Şam tarafından Mekke'ye gelen Kureyş ticaret kafilelerinin önünü kesmekti.

Hz. Peygamberin Medine'ye varışının daha yedinci ayında, amcası Hamza'nın komutasında, Şam'dan gelen ve Ebu Cehil liderliğinde hareket eden bir Kureyş ticaret kafilesine yönelik bir sefer düzenlemesi, fakat her iki grubun da müttefiki olan bir kabilenin araya girip savaşı engellemesi oldukça dikkat çekici bir olaydır. Bu olaydan sonra Ebu Cehil kafilesi Mekke'ye dönerken Hz. Peygamber bir ay sonra, Ubeyde b. el-Haris komutasındaki bir askeri birliği, Ebu Süfyan liderliğindeki iki yüz kişinin refakat ettiği bir kervana saldırmak üzere Rabiğ bölgesine gönderir. Orada taraflar arasında karşılıklı ok atmalar ve ufak çarpışmalar yaşanır, sonra ayrılırlar. Bir ay sonra, yani hicretin dokuzuncu ayında Hz. Peygamber, Sa'd b. Ebi Vakkas komutasındaki bir askeri birlik hazırlar ve istihbarat toplamak üzere bölgeye gönderir. Ancak bu birlik, daha iki gün önce kendileri ile karşılaşılmış olan bir kafileyle karşılaşır.[5] Hicri

5 Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, I/10-12

ikinci yılın üçüncü ayında Hz. Peygamberin bizzat kendisi, Ebva denilen bölgeye bir sefere çıkar ve Kureyş kervanlarını gözetlemek üzere orada on beş gece bekler, daha sonra Medine'ye döner ve iki yüz kişilik bir askeri grup ile, Ümeyye b. Halef liderliğindeki 100 kişilik kervana saldırmak üzere Buvat denilen bölgeye hareket eder. Bu kervanda bin beş yüz deve bulunmaktadır. Ancak herhangi bir çarpışma gerçekleşmez. O ay yine Kureyşin Şam'dan gelen bir başka kafilesinin önünü kesmek için Zatu'l-Aşîre adlı bir sefer daha düzenler. Böylece hicretin on üçüncü ayına gelindiğinde, tamamı Kureyş ticaret kervanlarını hedef alan toplam yedi askeri harekât düzenlenmiş olur.

Bu askeri operasyonlar bir taraftan Kureyşlilerin gerçekten de ne kadar büyük ve geniş bir ticarî kapasiteye sahip olduklarını ve daha önce de ifade etmiş olduğumuz gibi, Mekke'nin ne kadar büyük ve önemli bir dinî-ticarî merkez olduğunu gösterirken diğer taraftan Hz. Peygamberin, Kureyşe karşı yürütülebilecek en akıllıca mücadelenin onların ticaret kervanlarını rahatsız etmek ve onları ticarî çıkarlarının tehdit altında olduğu düşüncesine sevk etmekten geçtiğini gâyet iyi fark etmiş olduğunu gösterir.

Hz. Peygamber Kureyşlilerin bu tehdidin her an ciddi bir tehlikeye dönüşüp kendilerini Mekke'ye hapsedebileceğini hissetmelerini istiyordu. Bunu sağlamak için de, hicri ikinci senenin Recep ayında Abdullah b. Cahş komutasında küçük bir muhacir grubu, Mekke-Taif arasında seyreden Kureyş kervanlarını gözetlemek üzere istihbarat amacıyla görevlendirdi. Kureyşlilerin ticaretlerine sadece Mekke-Şam arasında değil, Mekke-Taif arasında da engel olabileceğini göstermek istiyordu. Görevlendirdiği birlik görevini yaptı ve bir kafileyi ele geçirdi, kafiledeki iki kişiyi alıp Medine'ye getirdi. Ancak bu olay Recep ayında, yani haram aylarda cereyan etmişti. Fakat Hz. Peygamber bu grubu savaşmak için değil, haber toplamak için göndermişti. Bu olay üzerine Müslümanlar arasında bir tartışma başladı: Haram aylarda savaşmak doğru mudur, değil midir? Herkes bu konuda Kureyşlilerin kendilerine yönelteceği eleştirilerden ve kınamalardan çekiniyordu. Bunun üzerine aşağıdaki âyetler indirildi;

> *Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: "O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahtır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. (Bakara, 2/217)*

4- Kıblenin değişmesi... Büyük Bedir Savaşı

Bundan bir ay sonra, aynı çerçevede iki tarihi olay yaşandı: Bunlardan biri, kıblenin Mekke yönüne çevrilmesi, ikincisi ise büyük Bedir Savaşıdır. Hz. Peygamber hicret öncesinde, Kureyşlilere ve onların putlarına muhalefet etmek için, Beyt-i Makdis'e doğru dönerek namaz kılıyordu. Hicret ettikten sonra da iki ay boyunca buna devam etti. Ancak iki ay sonra bu konuyu düşünmeye başladı. Muhtemelen, Kureyşlilere ve putlarına muhalefet için Kâbe'yi bırakıp Beyt-i Makdis'e yönelme tutumunu sürdürüp sürdürmeme konusunu yeniden düşünmesine sebep olan birkaç şey yaşanmışı. Bunlardan biri, müşriklerin "Muhammed atalarının kıblesini bırakıp Yahudilerin kıblesine döndü" şeklindeki söylentiler idi. Hz. Peygamber'in Beyt-i Makdis'e yönelmeyi terk etmesi, Medine'de birçok iç çatışmayı tahrik etmelerine rağmen yine de kendileri ile çatışmamak için azami gayret gösterdiği Yahudilerle arasında bir tür kopuş anlamına gelecekti. Bununla beraber Kâbe'nin Müslümanlar için kıble olarak belirlenmesinin önemi, Yahudilerin tepkisi ile mukayese edilemeyecek kadar büyüktü, çünkü hem Müslümanlar ve Araplar Kâbe'ye, Hz. İbrahim'den kalan bir milli miras gözüyle bakıyorlardı, hem de kıblenin Kâbe olarak değiştirilmesi müşriklerin ticari mantıkları tarafından iki farklı şekilde değerlendirilebilecekti. İlk değerlendirmeye göre onlar için bu tutum, Hz. Peygamberin sadece Kureyşin ticari kafilelerine saldırıp onlara egemen olmayı değil, aynı zamanda Mekke'ye hâkim olmayı da istediğini gösterecekti, zira kıble olarak belirlenen bir yerin müşriklerin elinde bırakılması mümkün olamazdı. İkinci değerlendirmeye göre ise onlar bu durumdan, İslam'ın Mekke'nin mevcut dini konumunu muhafaza edeceğine, dolayısıyla Müslüman oldukları takdirde Mekkelilerin bu konumdan elde ettikleri iktisadi çıkarların devam edeceğine, bu durumda herkesi tek bir ilaha ibadet edip namaz ve Hac için Kâbe'ye yönelmeye devam edeceğine kanaat getireceklerdi. Bütün bu düşünceler Kureyşlilerin bireysel ve toplumsal şuurlarında değişik yankılar oluşturuyordu. İlk değerlendirmeyi yapanlar Muhammed'den daha bir korkmaya başlıyorlar, ikinci değerlendirmeyi yapanlar ise yaşanan değişmelerin kendi çıkarları lehine olmasını arzu ediyorlardı.

Hz. Peygamber bütün Müslümanlar için en uygun kıblenin neresi olacağına dair bu konuları düşünüp dururken gelen şu âyetler konuyu açıklığa kavuşturuyordu;

Birtakım kendini bilmezler, "Onları eski kıblelerinden çeviren ne-

dir?" diyecekler. De ki: "Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir." (Bakara, 2/142)[6]

Anlaşılan o ki burada, çok boyutlu yönleri ve amaçları olan tarihi bir karar söz konusudur. Nitekim Kâbe'nin kıble olarak belirlenmesini tabii olarak takip edecek olan şey, Hac ve Umre için oraya doğru yola koyulmak olacaktır ki, ileride göreceğimiz gibi fiilen vuku bulan şey, tam da budur.

5- Bedir Savaşı: Mekke Liderliğinin Haşim oğullarının Amcaoğulları Olan Ümeyye Oğullarına Geçmesi

Kıblenin Mekke istikametine çevrilmesinden sadece bir ay sonra Büyük Bedir savaşı yaşanmış, böylece bu kararın tarihi boyutu ortaya çıkmıştır. Bu savaşta Müslümanlar Kureyşlilerin gücünü, ilelebet eski haline dönmemek üzere kırmışlardır. Olayın gelişimi şöyledir; Ebu Süfyan, Kureyşin değişik kabilelerinden yaklaşık yetmiş kişilik bir atlı birliğin eşliğinde Şam'dan bir ticaret kervanı getiriyordu. Hz. Peygamber bunu duyunca arkadaşlarına durumu anlattı, kervanda çok mal olduğunu ve muhafız sayısının az olduğunu söyledi ve bu yetmiş kişilik grubu

6 *es-Sîretü'l-Halebiyye*'de şöyle bir olay anlatılır; "Ka'b b. Malik şöyle demiştir: Kabilemizin müşrik hacıları ile birlikte hac yolculuğuna çıktık, büyüğümüz ve liderimiz olan Bera b. Ma'rur da aramızda idi... Medine'den ayrıldığımızda Bera şöyle dedi: "Aklımda bir düşünce var, ama bilmem bana onay verir misiniz?" Biz de , "Nedir?" diye sorduk. Şöyle dedi; "Ben derim ki şu Kâbe'yi terk etmeyelim, ona sırtımız dönmeyelim, ona doğru dönüp ibadet edelim." Biz de şöyle dedik; "Vallahi duyduğumuza göre peygamberimiz Şam tarafına dönerek namaz kılmaktadır, biz de ona muhalefet etmek istemiyoruz." Buna karşılık Bera, "Ben Kâbe'ye doğru namaz kılacağım" dedi, biz de , "ama biz öyle yapmayacağız" dedik. Sonuçta yolculuğumuz boyunca nerede namaz kılsak bizler Kâbe'yi arkamıza alıp Şam tarafına dönüyorduk, Bera ise tam ters istikamete dönüp Kâbe'ye doğru namaz kılıyordu. Kendisini onca eleştirmemize ve ayıplamamıza rağmen davranışında ısrar ediyordu. Nihâyet Mekke'ye geldiğimizde bana şöyle dedi; "Yeğenim, gel, gidip peygambere bunu soralım, çünkü sizin onca muhalefetiniz sonucunda benim de aklıma şüphe düştü" dedi. Ancak Hz. Peygamberi daha önce hiç görmemiştik, dolayısıyla onu tanımıyorduk. Yolda bir adam gördük ve ona sorduk. o da bize, "Peygamberi tanımıyor musunuz?" dedi. Hayır, dedik, bunun üzerine, "Peki, amcası Abbas'ı tanıyor musunuz?" dedi. Evet, dedik. Abbas'ı tanıyorduk, çünkü o ticaret için bize çok gelir giderdi. O da, "Mescide girdiğinizde Abbas'ı bulun, peygamber hemen onun yanındadır dedi. Mescide girdik, baktık ki Hz. Peygamber onun yanında oturuyor. Onlara selam verdik, Hz. Peygamber Abbas'a döndü ve "Ey Ebu'l-Fadl! Bunları tanıyor musun?" dedi. Abbas ise, "Evet, şu, Bera'dır, kabilesinin lideridir, şu da Ka'b b. Malik'tir" dedi. Ka'b şöyle diyor; "Vallahi Hz. Peygamber'in benim adımı duyduğunda "şair Ka'b mı?" dediğini hiç unutmam." Daha sonra Bera şöyle dedi; "Ey Allah'ın peygamberi! Ben bu sefere çıkmadan önce Allah bana İslam'ı nasip etti. Ben de namaz kılarken şu Kâbe'den başka yere yönelmemek istedim. Ancak arkadaşlarım bu konuda bana muhalefet ettiler, ben de şüpheye düştüm. Bu konuda ne dersin" dedi. Hz. Peygamber ise, "Ben bir kıble belirlemiştim, sen de ona uysaydın ya!" buyurdu. Bundan sonra Bera Hz. Peygamberin kıblesine yöneldi ki, o kıble Beyti Makdis'tir. Yani Hz. Peygamber ona, Kâbe'ye yönelerek kılmış olduğu namazları yeniden kılmasını emretmedi ve bundan sonra Beyti Makdis'e yönelerek namaz kılmasının gerekli olduğunu beyan etti. Bkz: Abdullah el-Hafâcî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, Beyrut, ts. (Hz. Peygamberin kendini kabilelere arz etmesi bölümü)

dağıtıp kervanı ganimet olarak ele geçirmek üzere yola çıktılar.[7] Ebu Süfyan durumu haber alınca hemen Mekke'ye haber gönderdi ve yardım istedi. Kureyşliler de bu isteğe cevap verdiler ve o günün Mahzumoğulları kabilesinin lideri olan Ebu Cehil b. Hişam komutasında 950 kişilik bir ordu hazırladılar. Ancak Ebu Süfyan bir güzergâh değişikliği yapıp deniz tarafına yöneldi ve Müslümanları atlatmayı başarıp Mekke'ye vardı. Daha sonra da Ebu Cehil ve ordusuna kafilenin güvende olduğuna dair haber gönderdi. Haberi alan ordudan kimileri Müslümanlarla savaşmak istemeyip Mekke'ye dönmeyi tercih ederlerken Ebu Cehil de Bedir kuyularına gidip savaş konusunda ısrarlıydı. O sıralar Arapların çeşitli kabilelerinin toplanıp kendi meziyetlerini anlatmak ve kendilerini tanıtmak istedikleri panayırlar düzenleniyordu ve Ebu Cehil de orada anlatılacak bir zafer peşindeydi. Diğer taraftan sayısı 314 olan Müslüman orduda da benzer bir tartışma yaşanmış, fakat sonunda, bölünmüş olan Kureyş ordusu ile savaşma konusunda görüş birliği çıkmıştı. Kureyş ordusunda, kafilenin sağ salim Mekke'ye vardığı duyulunca Zühre oğulları Mekke'ye geri dönmüşlerdi. Böylece savaş fiilen Müslümanlar ile Mahzumoğulları arasında yaşanacaktı. Bu savaşta Müslümanlar galip geldiler ve başta Ebu Cehil ve 23 kabile savaşçısı olmak üzere toplan 70 müşrik öldürüldü. Buna karşılık altısı muhacirlerden ve sekizi Ensar'dan olmak üzere toplam 14 Müslüman şehit düşmüştü.[8]

Bu olayın Muhammedî davet ile Kureyş arasındaki mücadeleyi etkileyen çok öneli sonuçları olmuştu. Mahzumoğullarının otoritesi kırılmış ve Mekke liderliği Ebu Süfyan'a geçmişti. Ebu Süfyan ise Haşim oğullarının amcaoğulları olan Ümeyye oğullarındandı. Bu durum, amcaoğulları arasında hep olduğu gibi olumlu bir havayı başlatmış ve "kabile" faktörünün davet sürecinde olumlu rol oynamasına ve istenilen sonuca en az zararla ulaşılmasına katkı sağlamıştı. Nitekim bu sonucu, Kureyşin Bedir Savaşının intikamını almaya geldiği Uhud savaşında açıkça gözlemlemek mümkündür. O savaşta Mekke ordusunun komutası Ebu Süfyandaydı ve Müslümanlardan intikam alma hususunda daha aşırı gidip iğrençlikler yapma imkânına sahip olmasına rağmen Ebu Süfyan, intikamın denk olması gerektiğini düşünmüş, "savaş karşılıklıdır, ölüme karşılık ölüm" demişti. Savaşın sonucunda Müslümanlara, "Bu savaşın rövanşını bir yıl sonra yaparız"[9] diyerek Mekke'ye dönmüştü.

7 Bkz: Taberî, *a.g.e*, II/20 (Urve'nin Abdulmelik b. Mervan'a Bedir Savaşı ile ilgili olarak yazdığı Risale'den)
8 İbn İshak, *a.g.e*, I/708/715
9 *a.g.e*, II/93-94

Bedir Savaşının sonuçlarından biri de Müslümanların, Mekke'den göç eden muhacirlerin geçim sıkıntılarına çare olacak maddi imkânlara kavuşmaları olmuştu. Her ne kadar Hz. Peygamber, tesis ettiği kardeşlik ile onların sıkıntılarına çare bulmaya çalışmışsa da, sorun yine de bütün yönleriyle tamamen çözülmüş değildi. İşte Bedir de kazanılan bu ganimetler, kardeşlik anlaşmasına olan ihtiyacı ortadan kaldırmış bulunuyordu, nitekim bu olaydan sonra indirilen âyetler, bu kardeşliğe dayalı miras ilişkisini iptal ediyor ve mirasın yine eskisi gibi soy/aile bağlarına göre dağıtımını buyuruyordu;

> *İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihat edenler ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler var ya; işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır. Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihat edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir. (Enfal, 8/74-75)*

Burada şu hususa da işaret etmek gerekir ki, bu âyetlerin yer aldığı Enfal sûresi Bedir savaşından hemen sonra indirilmiş ve savaşın ardından ganimetlerin dağıtımında yaşanan sıkıntıları çözmüştür. Nitekim ilerde göreceğimiz gibi, Hz. Peygamber bu savaşın ardından ganimetleri, bütün tartışmalara rağmen, savaşa iştirak eden mü'minler arasında eşit bir şekilde paylaştırmış, ardından indirilen Enfal Sûresi de bu dağıtımı yasalaştırmıştı.

6- "Ganimet"in Çift Yönlü İşlevi...

Hz. Peygamber, Kureyş ticaret kervanlarının önünü keserken sadece ganimet elde etmeyi değil, aynı zamanda ve esasen Kureyşlilerin İslam'a girmelerini sağlamayı amaçlıyordu. Kaldı ki vaktiyle Kureyşlilerin, daveti bırakması karşılığında kendisine teklif ettikleri büyük mali imkânları reddetmişti. Dolayısıyla Medine'de iken de Kureyşlilerin, kafilelerine saldırmaması için kendisine teklif edecekleri her türlü maddi karşılığı reddedecekti. Çünkü o, birtakım dünyevi ve maddi arzular peşinde koşan biri değil, ilahî risaleti tebliğ etmeyi hedefleyen bir peygamberdi. Bu uğurda karşılaştığı ve karşılaşacağı her türlü baskı ve ayartmalara karşı büyük bir kararlılıkla direnmeyi ilke edinmiş ve her zaman davetini daha ileri noktalara taşımayı hedeflemişti. Ancak beşeri hayatın tabiatı, başarılı olmak ve bu hedefe ulaşmak için bazı şeyleri gerektiriyordu. Bunların başında da orduları düzenleyip tesis etmek için gerekli olan "mal" yer alıyordu. Bu nedenle de Müslüman toplumun maddi yapısının oluşumunda temel bir unsur olarak "ganimet" olgusunun yer alması kaçınılmaz idi.

Ne var ki "ganimet"in, ilahî mesajın tebliğ edilmesi hedefine hizmet amacıyla da olsa, Müslüman toplumun bünyesine dâhil olması, bazı kişilerin -siyasi ve ekonomik- düşüncelerine müdahale eden bir durum haline de geliyordu. Böylece "ganimet" -en azından- bazı kimselerin temel hareket amacı haline geliyordu. Bu çerçevede bazı yeni Müslüman olmuş kimselerin henüz ilahî risaletin ruhundan yeterince beslenmemiş olduklarına da dikkat etmek gerekmektedir. İşte bu kimseleri "ganimet" bazen adeta bir hırs gibi bürüyüp yönlendirebiliyordu. Örneğin sahabelerden bir kaçı bir seferinde Selem oğullarından koyun güden bir adama uğramışlar ve ona selam vermişlerdi. Adam da onların selamına karşılık vermişti. Fakat onlar, "bu adam sırf bizden kendini korumak için selam verdi" diye düşünerek onu öldürmüş ve koyunlarını ganimet olarak almışlardı. Bunun üzerine de şu âyetler indirilmişti;

> *Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, "Sen mü'min değilsin" demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu ve Müslüman oldunuz. Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. (Nisa, 4/94)*

Hz. Peygamber Medine'ye hicretinden sonra ilk kez Umre yapmak üzere Mekke yoluna koyulduğu zaman bazı Bedevi Araplar bu fikre sıcak bakmamışlar ve Mekkelilerin onları engellemesi ya da bir savaş çıkması ihtimalinden çekinerek çeşitli bahaneler uydurmuş, ailemiz ve bağımız-bahçemiz var gibi sebepler öne sürerek bu sefere katılmamışlardı. Hz. Peygamber sağ salim döndüğünde ise Hudeybiye anlaşması yapmış ve mü'minlere, Mekke ganimetlerinin yerine Hayber ganimetlerini vaat etmişti. Bunun üzerine Hayber ganimetlerinden faydalanmak isteyen söz konusu Bedeviler gelip Hz. Peygambere çeşitli bahaneler ileri sürmüşlerdi. Aşağıdaki âyetler bu durumdan söz etmektedir;

> *Bedevîlerin savaştan geri kalanları sana, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler... Savaştan geri kalanlar, siz Hayber ganimetlerini almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim" diyeceklerdir... Bedevîlerin savaştan geri kalanlarına de ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratır."*

Burada Kur'ân, Hudeybiyede Hz. Peygambere canları ve malları pahasına sadakat sözü veren mü'minleri övmekte ve geri döndükleri

zaman onlara çok daha fazla başka ganimetler nasip edeceğini vaat etmektedir;

> *Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken (Hudeybiyedeki Rıdvan biatinde) inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (Fetih, 48/11-19)*

Böylece Hz. Peygamberin savaşlarında ve seriyelerinde (küçük çaplı askeri birlik sevkiyatlarında) "ganimet" olgusu hep mevcut olmuş, bu ganimetleri Müslümanların alması hem savaş için ordu düzenlenmesinde hem de insanların cihada teşvikinde işlev görmüştür. Bu dönemde ticaret kafilelerinin sürekli denetim altında tutulmasının her an hareket halinde askeri birlikleri gerekli kıldığı da göz önünde tutulmalıdır. Nitekim fiili olarak vuku bulan şey de böyle olmuştur, zira Hz. Peygamber Bedir'den döndükten sonra daha yedi gün geçer geçmez, Medine yakınlarında ordu topladıklarını duyduğu Gatafan ve Beni Süleym kabilelerinin üzerine yürümüş, belki de onlara saldırıyı planlamıştır. Fakat gittiğinde onların ayrılmış olduklarını öğrenmiş ve peşlerine bir birlik göndermiştir. Gönderilen bu birlik onların develerine el koyup ganimet olarak getirmeyi başarmıştır. Hz. Peygamber bu ganimetlerin beşte birini almış ve geri kalanı, kendisi ile birlikte bu sefere çıkanlara dağıtmıştır. Dağıtım sonunda kişi başına yedi deve düşmüştür.

7- Yahudilerle Çatışma

Savaş veya ganimetle sonuçlanmayan bazı küçük seferlerin ardından, Bedir Savaşının üzerinden bir ya da birkaç ay geçince Hz. Peygamber, Müslümanlara düşmanlık ettikleri ve "sahife"deki ilgili maddeleri ihlal ettikleri ortaya çıkan Kaynuka oğulları Yahudilerinin üzerine yürüyüp onları muhasara altına almıştır. On beş gün süren muhasaranın ardından Yahudiler teslim olmuşlardır. Hz. Peygamber de onları Medine'den sürgün edip Şam tarafına göndermiş, "Allah onların sahip oldukları malları Hz. Peygambere ve mü'minlere ganimet olarak nasip etmiştir. Bu Yahudilerin arazileri bulunmuyordu, çünkü Yahudilerin çoğunluğu kuyumcu idiler. Bu yüzden onlardan kalan mallardan Hz. Peygamber birçok silah ve savaş malzemesi satın aldı. Denildiğine göre Hz. Peygamberin beşte bir pay aldığı ilk ganimet budur. Hz. Peygamber bu ganimetlerin "safiye" denen kısmını[10] ve beşte birini almış, geri kalan beşte dördünü sahabele-

10 Safiye, reisin ganimet içerisinden, paylaşımdan önce seçtiği kısımdır. Genellikle bir kılıç, cariye ya da benzer bir şey olurdu. Arapların bu geleneği öteden beri bu şekilde uygulanmaktaydı.

re dağıtmıştır.[11] Bedirden altı ay sonra, Zi'l-Karad savaşı oldu. Kureyşliler Hz. Peygamberin ticaret yollarına hâkim olmasından endişe duymuşlar ve durumu tartışmaya başlamışlardı. Ebu Süfyan ve Safvan b. Ümeyye; "böyle giderse kendi sermayemizi tüketmeye başlayacağız" dediler. Çöl yollarını bilen bir rehber, çöl yolunu kullanarak Irak tarafına ticaret kervanı gönderilmesi teklifinde bulundu ve bu teklif uygulamaya geçirildi. Birçok ticaret malının yanı sıra bir de değerli gümüş çanağın bulunduğu bu ticaret kervanı Ebu Süfyan liderliğinde yola koyuldu. Muhtemelen Hz. Peygamberin Mekke'deki istihbaratı çok güçlüydü ve çok geçmeden bu durum Hz. Peygamber tarafından öğrenildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Zeyd b. Harise komutasında bir birliği bu kervanın üzerine gönderdi ve birlik, birçok deve yükü mal ile geri döndü. Ganimetin sadece beşte birlik bölümü yirmi bin (dinar) idi. Bunu Hz. Peygamber aldı ve geri kalan beşte dörtlük kısmı, birliktekilere dağıttı.[12]

Müslümanların yenilgiye uğradıkları Uhud savaşının ardından Hz. Peygamber, bu yenilgiyi fırsat bilip Müslümanlara zarar vermek isteyen çevredeki bedevilerin iştahlarını kesmek maksadıyla civar bölgelere askeri birlikler sevk etti. Bu sevkiyatlarda herhangi bir çatışma yaşanmadığı için ganimet de elde edilemedi, ancak yenilgi psikolojileri dağılmış olan Müslümanlar sonrası manevi açıdan kendilerini toparlamış oldular. Ardından Nadîroğulları Yahudilerinin Medine'den sürülmeleri hadisesi yaşandı. Bunlar, bir Yahudi'nin eman/güvence vermesine rağmen, bunu bilmeyen bir Müslüman tarafından öldürülen bir şahsın diyet meselesini görüşmek üzere mahallelerine gelen Hz. Peygambere önce muvafakat etmiş, anlaşmaya yatkın davranmışlar, fakat sonradan ona suikast girişiminde bulunmuşlardı Hz. Peygamber bunu fark etmiş ve derhal Medine'ye dönüp onlarla savaşmak üzere hazırlıklar yapmış, onları altı gün boyunca kalelerinde kuşatma altına almıştı. Kuşatma sırasında Hz. Peygamber onların hurmalıklarının kesilmesini ve yakılmasını emretmişti. Neticede Allah onların kalplerine korku salmış, onlarda Hz. Peygamberden kendilerini şehir dışına çıkarmasını, fakat canlarını bağışlamasını istemişler, anlaşma gereği develerine yükleyebileceği kadar (silah dışındaki) malı götürmeyi talep etmişlerdi. Hz. Peygamber de bunu kabul etmiş ve onları bu şartlar çerçevesinde sürgün etmişti. Onlar da Medine'den çıktıktan sonra bir kısmı Hayber'e, diğer bir kısmı da Şam tarafına gitmişlerdi.[13] Giderlerken bütün mal varlıklarını geride

11 Bkz: Taberî, Târîhu't-Taberî: Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk, II/49
12 *a.g.e*, II/55
13 İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II/191

bırakmışlardı. (Savaşsız ele geçirilmiş olduğu için) bu mallar Hz. Peygambere kalmıştı, bütün tasarruf yetkisi ondaydı. O da bu ganimetleri sadece ilk hicret eden Mekkeli Müslümanlara dağıttı. Haşr Sûresinin tamamı bu olay hakkında indirilmiştir. Bu sûrede Fe'y adı verilen bu tür ganimetlerin, yani Müslümanların savaşsız kazandıkları ganimetlerin nasıl dağıtılacağı anlatılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber de Nadîr oğulları Yahudilerinden elde edilen bu ganimetleri "fe'y" statüsünde değerlendirmiş ve ona göre dağıtmıştır. Bütün ganimeti beşe bölmüş, birini kendisi ve yakın akrabaları için, diğerlerini de (yukarıdaki âyetlerde de sözü edilen fakirlik ve ihtiyaç sebebiyle) muhacir Müslümanlar arasında paylaştırmıştı.

Nadîr oğulları ve Kaynuka oğulları Yahudileri Hz. Peygamberden intikam almak istemiş ve bu amaçla, Müslümanların aleyhine Kureyşlileri, Gatafanlıları ve Beni Süleym kabilesini müttefik güçler olarak toplamaya çalışmışlardı. Ebu Süfyan bu ittifakın başı olarak Medine'ye gelip Kurayza oğulları Yahudilerini de saflarına çekmeye çalışmış ve nihâyet müttefik güçler (ahzab) Medine'ye saldırmışlardı. Müslümanlar bu saldırıdan korunmak için şehrin çevresine hendekler kazmışlardı. İşte bu nedenle bu savaş "ahzab savaşı" veya "hendek savaşı" isimleri ile anılır. Neticede Müslümanlar düşmanın ittifakı arasına ihtilaf sokmayı ve grubu bölmeyi başarmışlar, sonunda çıkan şiddetli bir fırtına da düşman kuvvetlerini iyice perişan etmiş, askerler arasında kargaşaya sebep olmuştu. Bütün bunlardan sonra müttefikler kuşatmaya son verip Medine'yi terk etmişlerdi. Ancak onların Medine'yi terk edişlerinden hemen önce Müslümanlar, bir grup münafığın ikiyüzlü ve tavizkar tutumları nedeniyle hezimet ile burun buruna gelmişlerdi. Bu çerçevede indirilen Ahzab Sûresinin şu âyetlerinde münafıkların bu davranışları eleştirilmekte ve sadakat sahibi mü'minler övülmektedir;

> *İşte orada mü›minler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar. Hani onlardan bir grup, «Ey Medineliler! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi, geri dönün» demişti. Onlardan bir başka grup da, «Evlerimiz korumasız» diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri korumasız değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı. Eğer Medine›nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi. (Ahzab, 33/11-14)*
>
> *Andolsun, Allah'ın peygamberinde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır. Mü'minler, düşman birliklerini görünce, "İşte bu, Allah'ın*

ve peygamberinin bize vaat ettiği şeydir. Allah ve peygamberi doğru söylemişlerdir" dediler. Bu, onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır. Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sadık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiş, şehit olmuştur. Bir kısmı da sözlerini yerine getirmeye hazır, şehit olmayı beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir. (Ahzab, 33/21-23)

Kurayza oğulları Yahudileri de müttefiklere katılarak sahifeyi bozmuş, ihlal etmiş oldukları için Hz. Peygamber onların da üzerine yürümüş ve kendilerini muhasara altına almıştı. Bunun üzerine çok şiddetli bir korkuya kapılmışlar ve kadim müttefikleri olan Araplardan birinin hakem olup aralarında karar vermesini istemişlerdi. Hakem de kabiledeki bütün erkeklerin öldürülmeleri, kadın ve çocukların esir edilmeleri şeklinde hüküm vermişti. Sayıları 600 ila 900 arasında olan erkekler hakkındaki hüküm Hz. Peygamber tarafından uygulandı. Sonra Hz. Peygamber onların mallarını ve kadınları Müslümanlara paylaştırdı. Her atlıya üç pay veriliyordu, iki pay atı için bir pay da sahibi için veriliyordu. Atı olmayanlar ise tek pay alıyorlardı.[14]

8- Müttefik Güçlerin (Ahzab) Hezimeti ve Hudeybiye Anlaşması: Mekke'nin Teslim Olmasına Giden Yol

İttifak güçlerinin hezimete uğramasından sonra Kureyşliler yeniden durum değerlendirmesi yapıp hesaplarını gözden geçirdiler. Bu çerçevede Amr b. el-Âs, Hendek savaşında Kureyş saflarında yer aldığını, hezimetten sonra Mekke'ye dönünce birkaç arkadaşını toplayıp onlara, *"Vallahi görüyorsunuz ki Muhammed'in durumu gittikçe iyileşiyor, bizden üstün hale geliyor. Ben derim ki gidip Necaşî'ye sığınalım, eğer Muhammed galip gelirse güvende oluruz, aksi takdirde zaten sorun yaşamayız, olan biteni haber alır döneriz"* dediğini, sonra hep beraber bir takım hediyelerle birlikte Necâşî'ye gittiklerini, fakat –kendi ifadesiyle- Necaşî'nin onu Müslüman yaptığını, bunun ardından da Müslüman olmak üzere yola koyulup Medine'ye geldiğini, yolda Halid b. Velid'i gördüğünü ve onun da "Vallahi artık doğru yolu anlamış bulunuyorum" dediğini, böylece ikisi birlikte Medine'ye gelip Müslüman olduklarını anlatır.

Doğrusu, sayıları on bini bulan müttefik kuvvetlerin (Kureyş, Gatafan ve Beni Süleym kabilelerinin) aldıkları bu yenilgi, Müslümanlar için Bedir zaferi dışında hiçbir şeyle mukayese edilemeyecek kadar büyük bir zafer sayılırdı. Bu hezimetten sonra müttefikler artık Hz. Muhammedi ve ashabını yok edemeyeceklerini iyice anlamış bulunuyorlardı. Zira

14 *a.g.e*, II/4

artık Müslümanların hatırı sayılır güçleri, maddi imkânları, gittikçe artan nüfuzları, Arap kabileleri arasında ve Medine dışında günden güne yayılan bir dinleri vardı. Yani Kureyşlilerin, Şam istikametine yaptıkları ticareti tamamen Müslümanların kontrolü altında olan yollardan yapılmak durumundaydı ve Müslümanlar bu denetim konusunda oldukça ciddi ve ısrarlıydılar. Nitekim Hz. Peygamber, daha müttefiklerin kuşatmasından altı ay önce, (hicretin beşinci yılında), Medine'nin yaklaşık beş yüz kilometre kuzeyinde bulunan Devmetu'l-Cendel (Dumetu'l-Cendel) bölgesine bir sefer düzenlemiş ve Hicaz tarafına ticari sevkiyat yapan Kuzaa ve Gassan kabilelerini engelleyip Medine-Şam arasındaki iletişim güzergâhlarındaki hâkimiyeti pekiştirmişti. Yani Müslümanlar Kureyşlilerin ticaret yollarını sadece Medine ve çevresinde kesmekle yetinmiyorlar, aynı zamanda hâkimiyet alanlarını kuzeye doğru genişletip, Ebu Süfyan'ın Irak'a giderken kullanmayı düşündüğü sahil yolu da dâhil olmak üzere bütün alternatif yollara da hâkimiyet sağlıyorlardı. Bütün bu gelişmeler karşısında Kureyşlilerin yapabilecekleri tek şey, hesaplarını gözden geçirmek idi. Kaldı ki liderleri Ebu Süfyan, ticarî hesaplar ile siyasî hesapları bir arada yürütme konusunda son derece mahir bir liderdi.

Müslümanlar ise haliyle bu güçlerinin farkında idiler ve Kureyşe barışçı yollar dâhil bütün vesilelerle baskı uyguluyorlardı. Nitekim Bedir savaşının ardından indirilen şu âyetler onlara hem silah gücünü hem de barış gücünü kullanmalarını emrediyordu;

"Onlara karşı mümkün mertebe güç hazırlayın, atlar besleyin..." (Enfal, 8/60)

"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş" (Enfal, 8/61)

Gerçekten de Hz. Peygamber, hicretin altıncı yılında gerçekleşen Hudeybiye anlaşmasında bu iki seçeneği de kullanmıştı. O sene Mekke'ye doğru yola koyulmuş, fakat savaş değil, hac için gittiğini ilan etmiş ve yanında yetmiş deveyi kurban kesip Mekke ahalisine sunmak üzere[15] götürmüştü. Beraberinde yedi yüz kişi vardı. Kureyşliler bunu duyunca onu Mekke'ye sokmamak için hazırlık yaptılar. Hz. Peygamber onların tavırlarını öğrendiğinde şöyle dedi; *"Yazıklar olsun Kureyşe! Savaş hırsı gözlerini bürümüş durumda! Oysa beni diğer Arap kabileleri ile baş başa bıraksalar daha kazançlı çıkarlar; zira o kabileler beni reddedip yenecek olurlarsa bu zaten Kureyşin istediği sonuç olacaktır. Eğer Allah beni onlara*

15 Hacıların Kâbe için kestikleri ve adına "hedy" (hediye) denen kurban, aslında o dönemde bu işlevi görürdü. Kesilen kurbanlardan Mekke ahalisi ve civardan Hac için gelen muhtaç kimseler istifade ederlerdi. (Çev.)

muzaffer kılacak olursa gruplar halinde İslam'a girerler, üstün gelemezsem de benimle savaşırlar ki o zaman beni yenecek gücü bulurlar."[16] Kuşkusuz bu sözler Kureyşe bir mesaj idi ve onlar muhakkak bu mesajı almışlardı. Artık hedef Kureyşin ileri gelenleri değildi, zira onların işleri bitmişti veya bitmek üzereydi, dolayısıyla şimdiki hedef, "diğer Araplar" idi. Mesele Kureyşin ileri gelenlerinin dışındakilerin neden İslam'a girmedikleri ve bütün Arapların kendi komutaları altında bu dine girmelerine öncülük etmedikleriydi!

Kureyşin bu mesajın içeriğine derhal olumlu cevap vermesi elbette beklenebilecek bir şey değildi. Zira siyasî çözümlemeler her zaman belirli aşamalar aracılığıyla gerçekleşir. Buradaki aracılık da önce, (Yemen bölgesinde yaşayan ve Kureyşlillerin kadim müttefiki olan) Huzaa kabilesi ile başladı. Bunlar Hz. Peygambere geldiler ve ona Hudeybiye'ye niçin geldiğini sordular. O ise savaş için gelmediğini, amacının Kâbe'yi ziyaret etmek, ona tazim ve hürmette bulunmak olduğunu ifade etti. Zaten Kureyşin de, kendi ticarî bakış açısından, Kabe'nin tazim ve hürmetinden öte bir amacı mı vardı ki?! Müslümanların ve ilerde bütün Arapların Mekke'ye gelip Kâbe'yi haccetmeleri demek, Kureyşlilerin bu ibadet vasıtasıyla elde ettikleri gelirlerin hiçbir şekilde zarara uğramayacağı, aksine daha da artacağı anlamına gelmez miydi?!.. Ebu Süfyanın zihninden geçenler muhtemelen işte bütün bu düşüncelerdi! Ama yinede, teslim olmadan önce birtakım şartlar ileri sürmek gerekiyordu! Hiç olmazsa zevahiri kurtarmak, görünüşte bir anlaşma yapmak gerekiyordu! Fiilen de böyle oldu; Huzaa kabilesinden gelen aracılar Mekke'ye döndüler ve Kureyşlilere şöyle dediler; "Ey Kureyşliler! Sizler Muhammed konusunda acele karar veriyorsunuz, doğrusu o buraya savaş için değil, Kâbe'yi ziyaret etmek, ona tazim ve hürmette bulunmak için gelmiştir." Kureyşlilerin cevabı ise şöyleydi; "*Savaş için gelmemiş olsa bile, vallahi öyle şehrimize baskın yapar gibi giremez, Arapların hakkımızda sürekli bunu konuşmasını istemeyiz.*" Bunun anlamı şuydu: "Bir şekilde anlaşma ve uzlaşma sağlanmalıydı."

Kureyşliler elçilerini gönderdiler, Hz. Peygamber de, Ümeyye oğullarından olan Osman b. Affan'ı elçi olarak gönderdi. Sonra Kureyşliler bir elçi daha gönderdiler ve ona, "*Muhammed'e git ve anlaşma sağla, ama ne olursa olsun, onu bu sene Mekke'ye sokma!*" dediler. Gerçekten de böyle oldu, elçi Mekke'ye yakın Hudeybiye bölgesinde Hz. Peygamberle anlaşma yaptı ve bu anlaşma bu yerin ismiyle anılır oldu. Anlaşmaya göre dileyen Muhammed'in tarafında yer almakta, dileyen de Kureyşin

16 *a.g.e*, II/309

tarafında yer almakta özgürdü. Hz. Peygamber o sene Mekke'ye girmeden geri dönecek ve bir sonraki sene gelecekti. O zaman Kureyşliler üç günlüğüne şehri boşaltacaklar ve Müslümanlar kılıç dışında silah taşımaksızın şehre girecek ve ibadet edeceklerdi.[17]

Bu anlaşma Hz. Peygamberin Kureyşliler tarafından açıkça tanınması ve onların barışa yanaşması anlamına geliyordu. Artık bundan sonrası kendiliğinden gelecekti; Nitekim Hudeybiye anlaşmasından sonra Hz. Peygamber hemen siyasî faaliyetlere koyuldu. Önce kabile ilişkileri düzeyinde bir siyasî adım attı: Ebu Süfyan'ın kızı olan ve kocası daha önce Habeşistan hicretinde orada vefat etmiş olan Ümmü Habibe ile evlenmek için Habeşistan'a haber gönderdi. Kur'ân bu girişimi şu ifade ile mübarek kılmıştır; "*Ola ki Allah sizinle, içlerinden düşman olduğunuz kimseler arasına bir sevgi ve yakınlık koyar.*" (Mümtehine, 60/7) Neticede Hz. Peygamber Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile evlendi, böylece Ebu Süfyan'ın İslam'a ve Hz. Peygambere karşı düşmanlığı ve hırsı azalmış oldu. Nitekim olayı duyduğu zaman Ebu Süfyan'ın Hz. Peygamber hakkında şöyle dediği anlatılır; "*O, reddedilemeyecek bir adamdır.*"[18]

Daha sonra Hudeybiye'den dönüş esnasında Fetih Sûresi indirildi ve Müslümanlara Mekke'nin fethini müjdeledi. Olay, gelecekte gerçekleşeceği halde geçmiş zaman ifadeleriyle anlatılıyor ve kesinliği vurgulanıyordu. Böylece Mekke'nin fethinin artık sadece an meselesi olduğuna işaret edilmiş oluyordu;

> *"Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin." (Fetih, 48/1-3)*

Hudeybiye anlaşması ile Mekke'nin fethi arasında iki yıl geçti. Bu sırada Hz. Peygamber (hicretin yedinci yılında) anlaşmada belirtilen Umreyi yaptı, Mekke'de üç gün kaldı ve sonra Medine'ye döndü. Yine bu iki sene içerisinde en az on yedi küçük çaplı savaş ve askeri birlik sevkiyatı (sefer) gerçekleştirdi. Bunlardan başka bir de Hayber savaşı yaşandı. Küçük çaplı seferlerin tümü bedevi Arap kabilelerine yönelikti ve kâh onların kontrol altına alınması, kâh İslam'a girmeleri, kâh Medine-Şam ticaret yolunun güvenliğinin sağlanması ve İslam'ın nüfuz alanının genişletilmesi hedeflenmişti. Hayber ise Medine dışında, Yahudilerin yerleştiği kalelerden oluşan bir yerdi. Buradaki Yahudilerin Müslüman-

17 *a.g.e*, II/317-318
18 Bkz: Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/91

larla olan ilişkileri istikrarlı ve iyi niyete dayalı değildi, bu yüzden de Hz. Peygamber onlarla yaşanan sorunlara nokta koymak istedi. Bu amaçla, hicretin yedinci yılının Muharrem ayında, Hudeybiye'den döner dönmez Hayber kalelerine yöneldi ve kuşatma altına aldıktan sonra bu kaleleri birer birer fethetti. Kalelerdeki Yahudiler canlarının bağışlanmasını ve sürgün edilmeyi teklif ettiler, Hz. Peygamber de bunu kabul etti. Mallarının tamamı kalelerinden toplanmış ve hepsine el konulmuştu. Bu durumu haber alan Fedek Yahudileri, aynı şeyin ilerde kendi başlarına da gelebileceğini düşünerek Hz. Peygambere haber gönderdiler ve kendilerini sürgün etmesini, ancak mallarını da bağışlamasını talep ettiler. Hz. Peygamber de bunu kabul etti. Ancak bu sefer Hayber Yahudileri bu durumu öğrendiler ve hiç olmazsa arazilerinin yarısını geri vermesini istediler. "Biz ziraat işlerini daha iyi yaparız" dediler. Hz. Peygamber de bunu kabul etti ve "*dilediğimiz zaman sizi çıkarmak şartıyla*" diye şart koştu. Fedek Yahudileri de benzer şartlarda anlaşmayı kabul ettiler. Sonuçta Hayber'den elde edilen ganimetler Müslümanlar arasında dağıtıldı, Fedek ganimeti ise Hz. Peygambere ait (fe'y) oldu, çünkü bu ganimetin elde edilmesi için Müslümanlar savaşmış değillerdi.[19] Hayber ganimetleri, savaşçılara ve atlara paylaştırılmak üzere toplam 1800 paya ayrılmıştı. Hz. Peygamber bunu akrabaları, eşleri, mü'minlerin fakir olanları ve mü'min kadınların fakir olanları arasında ihtiyaç nispetinde taksim etti. Arpa, buğday, hurma ve daha ne varsa hepsi dağıtıldı. Herkese ihtiyacı kadar veriliyordu. En muhtaç durumda olanlar Abdulmüttalib oğulları idiler, dolayısıyla onların payı en çok olmuştu.[20]

9- Mekke'ye Giden Yol

O esnada (Hudeybiye sonrasındaki barış döneminde), anlaşma gereği Müslümanların tarafında yer alan Huzaa kabilesi, aynı anlaşma gereği Kureyşlilerin tarafında yer alan Beni Bekr kabilesinin saldırısına uğramış ve Kureyşlilerden destek görmüştü. Huzaalılar da Müslümanları yardıma çağırmışlardı. Bunun üzerine Kureyşlileri Hz. Peygamberin bunu anlaşmanın ihlali olarak görüp Mekke'ye hücum etmesinden endişe ettiler ve artık Hz. Peygamberin akrabası (kayınpederi) olan Ebu Süfyan, Kureyş adına özür dilemek ve durumu konuşup anlaşmayı yenilemek üzere Medine'ye geldi. Önce kızı Ümmü Habibe'nin yanına uğrayıp Hz. Peygamberle konuştu, amacına ulaşamayınca sırasıyla Hz. Ebubekir'e, Hz. Ömer'e ve Hz. Ali'ye müracaat edip kendisi için Hz. Peygamber

19 İbn İshak, *a.g.e*, II/337
20 *a.g.e*, II/352

nezdinde aracılık yapmalarını istedi. Sonunda eli boş olarak Mekke'ye döndü. Bu sırada Hz. Peygamber on bin kişilik Müslüman orduya hazırlık emri vermişti. Müslüman ordu Mekke'ye yaklaşınca, o güne kadar sadece Bedir Savaşı için Mekke'den ayrılmış olan ve o savaşta da esir düşüp fidye karşılığı serbest kalan ve Mekke'ye dönüp Müslümanlığını gizleyerek ticaretine devam eden Hz. Abbas (Hz. Peygamberin amcası), Müslümanları karşılamak üzere şehir dışına çıktı. Kureyş lideri Ebu Süfyan da gözcüleri ile birlikte haber toplamak için şehir dışına çıkmışlardı ve o sırada Hz. Abbas'ın Hz. Peygamberin bineği ile Mekke'ye doğru döndüğünü gördüler. Adeta sözleşmiş gibi karşılaştılar,[21] Ebu Süfyan da Hz. Abbas'la birlikte Hz. Peygamberin bineğine bindi ve beraberce Hz. Peygambere geldiler. Ebu Süfyan orada Müslümanlığını ilan etti. Hz. Abbas da şöyle dedi; "*Ey Allah'ın elçisi, bu Ebu Süfyan lider olduğu için övülmeyi sever, ona biraz hürmet göstermek lazım.*" Hz. Peygamber de bunu kabul etti ve "*Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvendedir, kim mescide girerse güvendedir, kim evine girip kapısını kapatırsa güvendedir*" buyurdu.

Sonra Hz. Peygamber Müslüman ordunun bölükler halinde düzene girmesini istedi ve her bölük sırayla Ebu Süfyan'ın önünden geçerek adeta geçit töreni yaptılar. Ordunun ihtişamını gören Ebu Süfyan, yanındaki Hz. Abbas'a döndü ve "Ey Ebu'l-Fadl! Gerçekten bugün yeğeninin mülkü çok büyük!" dedi. Hz. Abbas ise, "bu peygamberliktir" dedi. Ebu Süfyan buna, "Evet, öyle olsun" diye cevap verdi. Sonra Hz. Abbas ona, "Derhal kavmine git ve olanları anlat" dedi. Ebu Süfyan doğruca Mekke'ye gitti ve olanca sesiyle, "Ey Mekkeliler! Muhammed asla karşı koyamayacağınız bir güç ile geliyor. Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvende olacaktır" dedi. Babası Bedir'de Müslümanlar tarafından öldürülmüş olan Hind bunu duyunca hemen yakasına yapıştı, saçını sakalını çekiştirmeye başladı ve "öldürün şu kocamış hayırsız adamı, şu kara alçağı!" diye bağırmaya başladı. Ebu Süfyan ise, "Sakın bu kadına aldanıp da galeyana gelmeyin. Muhammed asla karşı koyamayacağınız bir güç ile geliyor. Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvende olacaktır" dedi. Kureyşliler, "Yuh sana Ebu Süfyan, hangi birimiz senin evine sığacağız ki?" dediler. Bunun üzerine, "Kim evine girip kapısını kapatırsa güvende olacaktır, kim mescide girerse güvende olacaktır" dedi ve insanlar evlerine

21 Hz. Abbas ile Ebu Süfyan'ın bu karşılaşması tesadüf değil de, planlı bir karşılaşma olabilir. Ayrıca Hz. Abbas'ın Hz. Peygamberin bineği ile geri dönmesi de, bir anlaşmanın sembolü olabilir. Sanki Hz. Abbas, Ebu Süfyan'la birlikte Mekke'ye Hz. Peygamber adına girecek ve şehrin savaşsız teslim olmasını sağlayacaklardı. Nitekim Hz. Peygamber tellalların Mekke'de "Ebu Süfyan'ın evine giren güvendedir" şeklinde bağırmalarını istemiştir.

dağıldılar. Bir grup insan ise mescide girdi.[22] Sonunda Hz. Peygamber ve ordusu Mekke'ye girdiler ve fetih gerçekleşti. Mekkeliler Hz. Peygamberin çevresinde toplandılar ve o da onlara konuşma yaptı, "bugün size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?" dedi. "Sen değerli bir kardeşsin, değerli bir kardeşin oğlusun" dediler. Bunun üzerine, "Gidin, hepiniz özgürsünüz" buyurdu. Sonra putların kırılmasını emretti ve Müslümanlar da bu emri yerine getirdiler. Mekke ehlinin ve mallarının dokunulmazlığını ilan ettiği için ordusu ganimetten mahrum kalmıştı, bunu telafi etmek üzere tüccarlardan mal aldı ve ordudaki fakirlere dağıttı.

10- Huneyn Günü... Zayıf Noktaların Ortaya Çıkışı

Ardından Hz. Peygamber Mekke çevresindeki bölgeleri İslam'a davet etmek üzere birlikler gönderdi. Taif kentinde yaşayan Sakif ve Havazin kabileleri Mekke'ye yakında saldırmak üzere ordu hazırlıyorlar, ticaretteki ezeli rakipleri Kureyşten sonra ortaya çıkan boşluğu doldurmak istiyorlardı. Hz. Peygamber, aralarında Ebu Süfyan'ın da bulunduğu iki bin Kureyşliyi de ordusuna dâhil ederek, hicretin sekizinci senesinde Taif üzerine yürüdü ve Mekke-Taif arasında Huneyn denen bir bölgede düşman ordu ile karşılaştı. Savaşın ilk anlarında düşman ordusu galip gelmek üzereyken Müslümanlar sonradan toparlandılar ve zafere ulaştılar. Hz. Peygamber ganimetlerin toplanmasını emretti ve kaçan düşman birliklerinin yakalanmasına kadar ganimet dağıtımını erteledi. Ganimetlerin miktarı gerçekten çok fazlaydı; çok sayıda kadın ve köle, altı bin deve ve sayısız koyun. Hz. Peygamber düşmanı evlatları ve kadınlarını seçmekle mallarını seçmek arasında serbest bıraktı, onlar da evlatlarını ve kadınlarını seçtiler. Hz. Peygamber de onların evlatlarını ve kadınlarını serbest bıraktı. Malları ise taksim etti. Kişi başına dört deve ve kırk koyun düşmüştü. Atı olanlar bir o kadar daha alıyordu. Ayrıca Hz. Peygambere ayrılan beşte birlik kısım bunun dışındaydı.[23]

Burada, bütün bu gelişmelerden, özellikle de ganimetlerin çoğalması ve geniş kitlelerin İslam'a katılması gibi hadiselerden sonra Müslümanların saflarında beliren bazı zaaflara da dikkat çekmek gerekmektedir. Olayların hızlı gelişmesi nedeniyle, yeni Müslüman olan kimselerin "*Siyasî Müslümanlık*"tan "*İtikadî Müslümanlık*"a ve "gerçek imana" geçmesi için yeterli vakit yoktu. Bu zaaf noktalarından biri şöyle anlatılır. Hz. Peygamber Huneyn esirlerini iade ettikten sonra bineğine biner ve o sırada bir grup insan onun peşine düşüp "bizim de payımızı ver" gibi-

22 *a.g.e*, II/389-405
23 Taberî, *a.g.e*, II/173

sinden ısrarlarda bulunmaya başlarlar. Hz. Peygamberin o kadar üzerine gelirler ki, bir ağacın altına sığınır ve elbisesi ağaca takılarak yırtılır. Bunun üzerine şöyle der; "Elbisemi çekiştirmeyi bırakın! Vallahi şu Tihame arazisindeki ağaçlar kadar ganimet ele geçirmiş olsaydım bile, hepsini size paylaştırırdım. (Ganimet malını kendime saklayacak halim yok) Dolayısıyla hiçbirinizin bana cimri veya yalancı demeye hakkı yoktur[24]" buyurdu.[25] Ganimetleri dağıtmış ve çoğunlukla yeni Müslüman olan "kalpleri ısındırılacak kimselere" (müellefe-i kulûb) mal vermişti. Abbas b. Mirdas es-Sülemî adlı bir kişi sadece birkaç deve aldığı için kızmış ve bir şiir söyleyerek Hz. Peygamberi eleştirmiştir. Hz. Peygamber de "şunun dilini kesin" buyurdu. Sahabeler de ona biraz daha mal verip kendisini susturdular. Hz. Peygamberin "dilini kesin" ifadesinden kastı buydu.[26] Sonra Hz. Peygamber kendi payına düşen beşte birlik bölümden Arapların eşrafı olan ve yeni Müslüman olan kimselere hediyeler takdim etti. Ebu Süfyan'a yüz deve (bir rivâyete göre üç yüz deve) verdi. Oğlu Yezid'e ve onun oğlu Muaviye'ye de yüzer deve verdi ve bu şekilde bin deveyi müellefe-i kulub arasında paylaştırdı.

Yine rivâyete göre Temim oğullarından Zu'l-Huvaysıra denen (tarihçiler tarafından ilk harici olarak nitelenen) bir şahıs, ganimet dağıtılırken Hz. Peygamberin karşısında dikilmiş ve "Ey Muhammed! Bugün yaptığın işi görüyor musun?" demiş, Hz. Peygamber de, "Evet, ne varmış yaptığımda?" deyince, "Bence adil değilsin" demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Yazık sana! Ben de adil değilsem daha kim adildir?!" buyurmuştur. Hz. Ömer, "Ey Allah'ın elçisi! Onu öldüreyim mi?" demiş, fakat Hz. Peygamber, "Hayır, bırak gitsin, onun öyle taraftarları olacak ki, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklar" buyurmuştur.[27] Bu çerçevede şu rivâyete de yer verilir; "Hz. Peygamber bu ganimetleri Kureyşlilere ve diğer Arap kabilelerine dağıtıp da Ensar'a bir şey vermeyince, Ensar'dan bazıları yakışıksız sözler söylemeye başladılar. Hatta içlerinden biri, "Peygamber kendi kavmini buldu, bizi unuttu" dedi. Bunu duyan Ensar'ın lideri Sa'd b. Ubade Hz. Peygamberin yanına geldi ve şikâyetleri anlattı. Hz. Peygamber de ona, bu şikâyetlere katılıp katılmadığını sordu. O da katıldığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona, bu konuyu

24 Bu hadis-i şerif, çeşitli yerlerde daha farklı şekillerde tercüme edilmiştir. Örneğin "sizin Tihame bölgesindeki ağaç sayısınca hayvanlarınız olsa bile yine ganimet malını size dağıtırdım. Sonra siz bana asla cimri, korkak ve yalancı olarak rastlamazdınız" şeklinde hem anlamsız hem de yanlış çeviriler söz konusudur. (Çev.)

25 Bkz: *a.g.e*, II/175; Buharî, IV/204

26 Taberî, *a.g.e*, II/175

27 *a.g.e*, II/175; İbn İshak, *a.g.e*, II/496, Buharî, *a.g.e*, IV/189

görüşmesi için bütün Ensar'ı toplamasını söyledi. Toplandıklarında Hz. Peygamber onlara bir konuşma yaptı, onların İslam'ı ilk kabul edişlerinden ve faziletlerinden bahsetti. Sonra şöyle dedi; "Ey Ensar topluluğu! Ben sizin sadakat ve samimiyetle müslüman olduğunuza itimat ettim ve bu yüzden yeni Müslüman olanların kalplerini kazanmak için şu dünya mallarını onlara verdim; şimdi siz bunu mesele mi ettiniz?! Onlar develeri, koyunları alıp giderlerken sizler yanınızda Allah'ın peygamberini alıp da Medine'ye dönmeye razı olmaz mısınız?!..." Bu sözler üzerine hepsi, "Ey Allah'ın elçisi! Payımıza sen düştükten sonra elbette razı oluruz" dediler. Sonra Hz. Peygamber oradan ayrıldı ve onlar da dağıldılar.[28] Hz. Peygamber Ensar ile birlikte Medine'ye döndü ve onlar da bu duruma razı olup sustular, ancak yine de içlerinde bir şeyler kalmıştı. Nitekim içlerinde ukde olarak kalan bu şey, Hz. Peygamber vefat eder etmez kendini tekrar göstermişti ve o zaman da Ensar, halife olarak kendi liderleri olan Sa'd b. Ubade'nin seçilmesi için Beni Saide avlusunda mücadele vermişlerdi, ancak o zaman da başarılı olamamışlardı ve Hz. Ebubekir üzerinde ittifak sağlanmıştı.

11- Tebük Yenilgisi... Münafıkları Perişan Eden Tevbe Sûresi

İşte bunlar, Huneyn ganimetleri ile ortaya çıkan zaafın belirtilerinden bazıları idi. Bu durum; savaşın olumsuzluklarının -her savaşın, hatta her zaferin bir olumsuz yönü de vardır- yeterince silinebilmesi ve kılıçla ya da korkuyla Müslüman olan bu kitlelerin gönülden iman edip sadık mü'minler olması için; henüz oluşum döneminde olan ümmet ve inanç olgularının "kabile" ve "ganimet" olgularına galip gelmesi, bu ümmetin bireyleri arasında yeterli sosyal uyum ve kaynaşmanın sağlanması için henüz yeterli vaktin geçmemiş olduğu böyle bir toplum açısından gâyet tabii idi. Gerçek şu ki, Mekke'de İslam'a giren ilk Müslümanlardan (Es-Sabikun el-Evvelun) ve hicretten sonra Medine'deki ilk Müslümanlardan (Ensar) teşekkül eden "inanç topluluğu" (itikat ümmeti), özellikle Mekke'nin fethi ile genişlemiş ve başta Medineli münafıklar olmak üzere birçok yeni simayı da içerir hale gelmişti. Artık bu topluluğun içinde şüpheci, tereddüt içinde ve münafık kimselerin yanı sıra, Müslümanlıkları "siyasi bağlılık"tan öteye geçmeyen bedeviler de bulunuyordu. Dolayısıyla bazı zaaf noktalarının ortaya çıkması da kaçınılmazdı. Bu çerçevede savaşlar sadece "itikat" etkeniyle değil, aynı zamanda, çoğunluğunun olmasa da yeni birtakım Müslümanların gözünde "ganimet" ve "kabile" gibi etkenlerle yapılmaktaydı. Nitekim Hendek savaşında

28 İbn İshak, *a.g.e*, II/449; Buharî, *a.g.e*, IV/203

cereyan eden şey buydu ve tıpkı Huneyn'de olduğu gibi orada da Kur'ân bu tavrı çok ciddi şekilde eleştirmişti.

Bu tür beşeri zaafların daha öncekilerden daha güçlü bir şekilde ortaya çıktığı diğer bir sahne de Tebük savaşı idi. Bu sefer bir iç savaş, bir kabile savaşı ya da bir şehrin fethedilmesi, kalenin kuşatılması değil, büyük bir devletin, Bizans İmparatorluğunun karşısına çıkılması gibi bir durum söz konusuydu. Zira Mekke'nin fethi, Arap yarımadasında kabileler arasında cereyan eden rutin olaylardan biri değil, uluslar arası boyutta etkileri olan önemli bir olaydı. Çünkü Mekke uluslar arası platformda hem dinî açıdan hem de ticarî açıdan önemli bir merkez konumundaydı ve artık Muhammedî davet, sadece bir davet olmanın ötesine geçmiş ve "devlet" haline gelmişti. Oluşan yeni durumda uluslar arası ticaret yolları, çok önemli ana kavşaklarının birinde tehdit altına girmiş bulunuyordu. Dolayısıyla da, Mekke'ye ticarî olarak çok büyük önem atfeden Rumların/Bizanslıların bu duruma tepki vermeleri de gâyet tabii idi. Nitekim İmparator Herakl, Şam-Filistin gibi kuzey bölgelerinde yaşayan Arap kabilelerinin de desteğini alarak büyük bir ordu hazırlamış ve Medine'ye saldırıp bu yeni dini daha doğduğu yerde, beşiğinde yok etmeyi planlamıştı.

Hz. Peygamber durumu haber aldığında Müslüman ordu Huneynden döneli henüz birkaç ay geçmişti, ancak o hemen girişimde bulunmaya ve Rumlardan önce davranıp onlara saldırmaya karar verdi. Fakat bu durum insanlara ağır gelmişti. Mevsim yazdı ve tam da hurma toplama dönemiydi. İnsanlar hurma bahçelerinde vakit geçirmek, dinlenmek istiyorlar, tekrar savaş meydanlarına dönmek istemiyorlardı.[29] Bunlara ilaveten bir de Arapların öteden beri Rumlara ve Farslara yönelik bir korkuları vardı ve Mute yenilgisinin hatıraları zihinlerde hala canlıydı. (Hz. Peygamber vaktiyle Herakl'e elçi göndermiş, Şam'daki kabile reislerinden biri bu elçiyi öldürmüştü ve Hz. Peygamber de buna karşılık üç bin kişilik bir ordu hazırlamış ve sefere göndermişti. Ne var ki ordu karşısında birden Herakl'in dev ordusunu bulmuştu. Müslümanlar çareyi Mute adlı bir köye sığınmakta bulmuşlar ve yaşanan çarpışmada çok sayıda şehit vermişlerdi. Zeyd b. Harise, Ca'fer b. Ebi Talib ve Abdullah b. Revaha sırasıyla orduya komuta etmişler, fakat hepsi şehit düşmüşlerdi. Sonunda Halid b. Velid komutayı almış ve askeri dehasını kullanarak Müslüman orduyu bütünüyle yok olmaktan kurtarıp çöle çekmiş, ardından Medine'ye getirmeyi başarmıştı.)

29 İbn İshak, *a.g.e*, II/516

İşte Hz. Peygamber insanlara Rumlara karşı savaş hazırlığı emri verdiği zaman, bu yenilginin hatıraları zihinlerde hala capcanlıydı. Bu durum çoğu kişinin işi ağırdan almasına ve savaştan geri durmasına sebep oldu. Ancak Hz. Peygamber kararında ısrar etti, hazırlıkları sürdürdü ve ilk nesil Müslümanlardan maddi katkıda bulunmalarını istedi. Nitekim bu Müslümanlar da ganimet ve ticaret aracılığıyla epeyce varlıklı hale gelmişlerdi. Hz. Ebubekir dört bin dirhem bağışladı, Hz. Ömer bütün malının yarısını verdi, Hz. Osman ordunun üçte birinin nafakasını üstlendi ki onun infak ettiği malın bin dinar (on bin dirhemden fazla) olduğu söylenir.[30] Hz. Peygamber sonunda büyük sıkıntılarla hazır hale getirdiği bu ordunun başında harekete geçti ki bu sıkıntılar nedeniyle bu orduya "zorluklar ordusu" adı verilmiştir. Rivâyete göre orduda otuz bin piyade savaşçı ve on bin atlı bulunuyordu.[31] Ancak Hz. Peygamber Şam yakınlarındaki Tebük mevkiine doğru yola koyulduğunda, ordudaki bazı kimseler Rumların kuvvetine dair söylentilerin etkisiyle saflardan ayrılmaya başlamışlardı. Tebük'e geldiğinde ise Herakl'in orayı terk edip Humus'a geri dönmüş olduğunu gördü. Bölgede yaşayan kabilelerden bazıları gelip Hz. Peygamberle anlaşma imzaladılar ve cizye vermeyi kabul ettiler. Hz. Peygamber Halid b. Velid'i civar bölgelere bir ordu birliği ile gönderdi ve o bölgelerdeki kabileler de benzer şekilde cizye karşılığında anlaşmayı kabul ettiler. Sonra da Hz. Peygamber Medine'ye geri döndü. Hicretin dokuzuncu senesinde gerçekleşen bu sefer Hz. Peygamberin çıktığı son sefer olmuştu.

Hz. Peygamberin bu seferin hazırlıkları esnasında çektiği sıkıntıları, o esnada ve ordu hareket ettikten sonra yaşananları, yeni davetin/devletin o günkü şartlarını ortaya koyan bazı tasarruf ve hareket tarzlarını iyi anlamak isteyen kimse, Tevbe Sûresine müracaat etmelidir. Bu sûrenin tamamı –rivâyete göre tek seferde- Hz. Peygamberin bu seferden dönüşünde indirilmiş ve tabiri caizse, davetin son rötuşlarını yapmıştır. Sûre, Hz. Peygamberin vefatından birkaç ay önce indirilmiş olup muteber rivâyetlerin ifadesine göre Kur'ân'ın son indirilen sûresidir.[32] Sûre davet devletinin içinde bulunduğu şartlara yönelik çok sert ve şiddetli eleştiriler getirmektedir. Zaaf noktalarını tespit etmekte, sorumlulukları açıkça ortaya koymaktadır. Fakat sûrenin dili, zaaf ve yumuşaklığa değil, şiddet ve sertliğe bürünmüş durumdadır. Belki de Kur'ân'da "besmele"

30 *a.g.e*, II/517; el-Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, III/199
31 el-Vâkıdî, *a.g.e*, II/102
32 Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 10; Buharî, *a.g.e*, VI/123; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II/723

ile başlamayıp doğrudan konuya giren tek sûrenin bu sûre olması da bu yüzdendir. Zemahşerî şöyle demektedir;

> Tevbe Sûresinin birçok ismi vardır; Bunlardan bazıları şöyledir; Berae, Mukaşkışa, Muba'sıra, Müşerride, Muhziye, Fadıha, Musîre, Hafize, Musekkile, Müdemdime, Azap Sûresi.[33] Bu isimlerin verilmesinin sebeplerine gelince; Sûrede mü'minlere yönelik tevbe ifadeleri bulunduğu için Tevbe ismi; insanları münafıklıktan uzaklaştırıp tebevri ettiği için Mukaşkışa ismi, münafıkların gizli yönlerini ortaya saçtığı için Muba'sıra ismi, onları orta yere serip açıkça rezil rüsva ettiği için Fadıha ismi, onları perişan edip pişman ettiği ve alçalttığı için de Musîre, Hafize, Musekkile, Müdemdime isimleri uygun görülmüştür. Hz. Huzeyfe'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Sizler bu sûreye Tevbe Sûresi diyorsunuz, oysa bu sûre Azap Sûresidir. Vallahi ondan nasibini almayan kalmamıştır."
>
> "Sûreye diğer sûrelerde olduğu gibi besmeleyle başlanmamasının sebebi nedir?" diye soracak olursan buna şöyle cevap veririm: Bu sûre İbn Uyeyne'ye de sorulmuş ve o da şöyle demiştir; "Allah'ın ismi selam ve eman ifade eder, bu yüzden de anlaşmaların fesh edilip savaş ilanının yapıldığı yere yazılmaz."[34]

Tevbe Sûresinin tefsirine geldiğimizde, giriş bölümünde ve açıklama kısmında bu hususlara detaylıca gireceğiz.

***

Medine döneminde Siret-i Nebevî'nin şahit olduğu olaylar hakkında yaptığımız bu hızlı turu atmakla, Kur'ân'ın nüzûl sürecinin kendisiyle mutabakat içerisinde seyredeceği genel sîret süreci hakkında yaklaşık bir kanaat edinmeyi amaçladık. Burada "tam bir kanaat" ifadesi yerine "yaklaşık bir kanaat" ifadesini kullanmamızın sebebi, bu aşamayla ilgili olarak ulaştığımız rivâyet ve haberlerin gerek siretin gidişatı açısından gerek Kur'ân'ın nüzûlü açısından boşluklarla ve abartılarla dolu olması ve hatta rivâyet/tedvin dönemlerinden günümüze dek süren bir taraf-girliğin bu haberlerde kendini göstermesidir. İşte bu nedenle de, Medenî Kur'ân'ı yorumlayan bütün tefsirlerin büyük bir dikkatle ve bitmek tükenmek bilmez bir eleştirel titizlikle ele alınmaları gerekmektedir. Zira Hz. Peygamberin vefatından günümüze kadar süren "Kur'ân'ı anlama" çabalarının tamamına eşlik eden rivâyet ve yorumların hiçbiri, oldukça tuhaf ve sonradan sokuşturulmuş müdahalelerden, en azından "fazla da

33 İsimlerin her birini çevirmeye gerek duymadık, zira yakın anlamlar söz konusudur. Ancak bütün bu isimlerde son derece sert ve ağır bir eleştiri havası söz konusudur. (Çev.)

34 Zemahşerî, *a.g.e*, II/171

eksik gibidir" deyişinde ifadesini bulan ilavelerden arî değildir. Nitekim herhangi bir şeyin bir şekilde bir eksikliğe uğraması, ancak onun belli yönlerinde eksiltme yapmak sûretiyle gerçekleştirilir ve bu eksiltmeye mukabil olarak diğer yönlerinde doğrudan veya dolaylı ilaveler yapılır. Bu nedenle de her ilave, bir başka yönden yapılmış bir eksiltme anlamına gelir.[35]

Buraya kadar anlattıklarımız bize, Siret-i Nebevî'nin Medine döneminin ne kadar yoğun ve karmaşık olaylarla dolu olduğunu göstermiş bulunmaktadır. Kur'ân'ın inişi bütün bu olayların seyrindeki iniş çıkışları birebir takip etmiş olmamakla beraber, yine de bütün bu süreci doğrudan veya dolaylı olarak kapsayacak, davet sürecinin gerektirdiği ve insanların ortaya attığı sorulara/sorunlara bigane kalmayacak şekilde seyretmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında Kur'ân'ın bu sorulara/sorunlara verdiği cevapların, yaşanılmakta olan mevcut durumla ilişkili olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla hüküm, emir, haber, örnek vb. tüm çeşitleriyle bütün bu cevapları anlama çabasının sadece Esbab-ı Nüzûl adı verilen rivâyetlerle sınırlı kalmaması, nüzûl döneminde hakim olan şartlarında göz önünde tutulması gerekmektedir. Bu şartların göz önünde tutulması ise; özellikle tedvin asrından beri geliştirilmiş olan Kur'ân'ı anlama usullerinin ve kalıplaşmış yaklaşımların titizlikle gözden geçirilmesini gerektirecektir. Demek ki Kur'ân metninin adeta cansız bir bünye gibi düşünülüp kendisine uydurulduğu ve anlama çabasının bu çerçevede geliştiği klasik kavram ve söylemlerden (muhkem-müteşabih, nasih-mensuh, Mekkî-Medenî vb) kurtulmak gerekmektedir. Çünkü yapılması gereken şey, Kur'ân'ı bu tür söylemlere uydurmaya çalışmak değil, metni ve metnin iç hareketini bütün bu söylemlerden bağımsız olarak ele almak ve bu söylemleri metne uydurmak, gerekirse bunları tamamen bir kenara bırakabilmektir. Zira bütün bu kavram ve söylemler Kur'ân'a dayatıldığında, hikmetli Kur'ân'ın yirmi küsur yıllık bir süre zarfı içinde ve parçalar halinde indirilmiş olmasının hikmeti kalmamaktadır. Nitekim nesh tartışmalarında ortaya çıkan durum, bunun bir örneğidir. Yeri geldikçe bütün bu kavram ve söylemlerle ilgili görüşlerimizi açıklayacağız.

Bütün amacım, önerdiğimiz yorum biçiminin Hikmetli Kur'ân'ın mantukuna (gerçek anlamda ifade ettiği şeye) mümkün mertebe az ilave ve eksiltme yapmış olmasıdır. Muvaffakiyet Allah'tandır.

35 Son cümle, meramın daha iyi anlaşılması için tarafımızdan ilave edilmiştir. (Çev.)

SUNUŞ

Medenî Kur'ân, Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinden sonra indirilmiş olan sûreleri kapsar. Bu dönem içerisinde coğrafi olarak Medine sınırları dışında indirilmiş olan sûreler de buna dâhildir. Buna karşılık Mekkî Kur'ân ise, hicret öncesinde indirilen sûrelerden müteşekkildir. Bu iki dönemde indirilen Kur'ân sûrelerinin toplamı 114'tür. Bunların tam olarak hangilerinin Mekkî hangilerinin Medenî olduklarını tespit etme sûreleri indiriliş sırasına göre sıralama hususunda oldukça geniş çaplı ihtilaflar söz konusudur. Birçok sûre kimileri tarafından Mekkî, kimileri tarafından Medenî kabul edilmektedir. Bu nedenle de, Mekke'de kaç sûre, Medine'de kaç sûre indirilmiş olduğu hususu da ihtilaflı konulardan biri olmuştur. Burada İbn Abbas'tan rivâyet edilen şu söze işaret etmek yeterince açıklayıcı olabilir;

> "Hem vahiy kâtiplerinden hem de Hz. Peygamberin vefatından sonra Kur'ân'ın derlenmesi görevini üstlenenlerden biri olan Übeyy b. Ka'b'a Medine'de indirilen sûreleri sordum, o da şöyle dedi: Medine'de yirmi yedi sûre indirilmiştir. Diğerleri ise Mekke'de indirilmiştir.

Diğer taraftan, başka görüşte olanlar da vardır ve bunlar da yirmi sûrenin Medenî olduğunda ittifak olduğunu, on iki sûrenin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğunun tartışmalı olduğunu, geri kalanların ise Mekkî olduğunda ittifak bulunduğunu vurgularlar. Celaleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde bu konu ile ilgili hemen bütün görüşleri, yaş-kuru demeden bütün rivâyetleri derlemiş, yoğun bir malzeme ortaya koymuştur. Onun çalışmasından belli bir neticeye varmak oldukça zordur. Bu karışıklığa bakıldığında söylenebilecek olan tek şey, en azından üç tane "iniş sırası listesinin" mevcut olduğudur. Üstelik bunların üçü de tam liste değildir. Bunlar içerisinde ilk liste Cabir b. Zeyd'e atfedilir, ikincisi Beyhakî tarafından İkrime'ye ve Hüseyn b. el-Hasen'e atfedilir, üçüncüsü ise İbnu'd-Dureys tarafından İbn Abbas'a atfedilir.

Suyûtî'nin eserinin de kaynağı olan *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserin müellifi Zerkeşî ise, "güvenilir" olduklarını söyledikleri bazı kimselere atfettiği "tam" bir liste sunmaktadır. el-Ezher uleması da dahil olmak üzere, müteahhir (sonraki) dönemde birçok kimsenin itimat ettiği "nüzûl sırası listesi" ise, Ebu'l-Kasım Ömer b. Muhammed b. Abdulkafî'nin (vf. h. 450)[36] "*A'dedu Suveri'l-Kur'ân ve Ayâtihi ve Kelimatihi ve Hurûfihi ve Telhîsu Mekkîhi min Medenîhi*" adlı eserinde verilmiş olan listedir.

Aslında, Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu hususunda ihtilaf edilen birkaç sûreyi istisna sayacak olursak, bütün bu listeler arasındaki farklılıklar o kadar da fazla değildir ve çoğunlukla bu farklılıklar, ilgili listeyi yapan kimselerin sûreler arasındaki yakınlık-uzaklık hakkında veya sûrelerin içerdikleri üslubun veya konuların Medine veya Mekke sûrelerine benzerliği gibi konularda yapmış oldukları mülahazalardan kaynaklanmaktadır.

Biz de yaptığımız listede bütün bunları dikkate aldık, davetin seyri ile nüzûl süreci arasındaki irtibata dikkat ettik, sûrelerin iç bütünlüklerini muhafaza etmeye gayret gösterdik, Mekkî sûrelerde Medenî âyetler ya da Medenî sûrelerde Mekkî âyetler bulunduğunu söyleyen görüşler gibi, salt tahmine dayalı bir takım tasniflere kendimizi kaptırmadık, her bir âyetin bir ravi tarafından ille de bir sebeb-i nüzûl rivâyeti ile ilişkilendirilmesine yönelik çabaları nazarı itibara almadık; nasih-mensuh, muhkem-muteşabih... vb gibi Kur'ân kavramlarının anlamlarında söz konusu olan genişlemelerin farkında olduk ve Kur'ân'ın anlaşılmasına olduğu kadar anlaşılmamasına da katkıda bulunabilecek bu tür tasniflerden ve çerçevelerden/kalıplardan uzak durmaya titizlikle özen gösterdik.

Neticede Mekke'de indirilmiş olan sûrelerin 90 tane olduğunda karar kıldık ve bunları ilk iki ciltte inceledik. Bu sûreleri incelerken tefsirlerde ve konu ile ilgili kaynaklarda yer alan, özellikle sûrelerin indiriliş sebebine dair bilgi ve rivâyetler hakkında değerlendirme yaptık, her bir sûreye geçmeden önce o sûre ilgili olarak aktarılan bu tür verilere göz attık.

Geriye kalan diğer 24 sûreyi ise Medenî Kur'ân kapsamına dâhil ettik. Bu sûreler uzunluk-kısalık itibariyle farklılık arz ettikleri gibi, çoğunlukla şartlara bağlı olarak indirilen çok çeşitli konuları içermektedirler.

36 Bu eserin yazma nüshasına şu internet adresinden ulaşmak mümkündür: http://www.nquran.com/index.php?group=viewg&gid=51. Ayrıca bu eser Halid Hasan Ebu'l-Cûd tarafından tahkik edilmiş ve Mektebetü'l-İmam Buhârî tarafından h.1431 tarihinde basılmıştır. Geniş bilgi için bkz: http://www.tafsir.net/vb/tafsir23706/

Yani bu sûreler, günümüzün deyimiyle söyleyecek olursak, "dönemsel sorunları" da konu edinmektedirler. Dolayısıyla da sıralamaları da, o dönemde yaşanmış tarihsel olayların sıralaması ile paralel olmaktadır. Medine döneminde yaşanan hadiselerin tarihleri konusunda çeşitli kaynaklarda yer yer farklı bilgiler bulunuyor olmakla birlikte, genel anlamda bu malumatlar Kur'ân'ın bu dönemdeki indiriliş sürecinin olayların seyrine paralel ilerlediğini göstermekte ve sûrelerin indiriliş tarihlerini tespit noktasında yardımcı olmaktadır. Bu ise, "umum-husus" kavramları ile ifade edilen konuyu daha iyi kavrayabilmemizin önünü açmaktadır. Buna göre "umum" demek, örneğin "Ey İman edenler!" ifadesi gibi umumî bir hitap sigasıyla (kipiyle) ve genele hitap eden ifadeler demek değildir. Zira bu tür ifadeler birçok yerde belli başlı bazı şahısları kast ederek de kullanılmışlardır. Benzer şekilde, "Savaş sizlere farz kılındı" veya "onları bulduğunuz yerde yakalayınız ve öldürünüz" gibi ifadelerde, Hz. Peygamber döneminde Mekke müşrikleri ile savaş ilan edildiği esnada yaşamakta olan Müslümanlara (sahabelere) hitap edilmektedir, dolayısıyla bu ifadelerdeki "umum" kipi (sigası), âyetlerin indiriliş zamanı ve sebebi ile sınırlandırılmış ve daraltılmış bir şekilde anlam ifade eder. Bu yüzden de, bu ve benzeri âyetlerin, savaş koşullarının dışındaki koşullarda yaşayan Müslümanlara hitap eden diğer bazı âyetleri "nesh ettiğini" (içerdikleri hükümleri yürürlükten kaldırdığını) iddia etmenin makul bir yanı yoktur.

Bu "nesh" konusuna, yeri geldiğinde tafsilatlı olarak gireceğiz; burada ise sadece, daha önce de defalarca tekrar etmiş olduğumuz şu noktaya/ilkeye dikkat çekmek istiyoruz; Okunan metnin hem kendisiyle, hem de bizimle çağdaş hale getirilerek yorumlanması gerekir.

- Metnin kendisiyle çağdaş hale getirilmesi demek; onu kendi ortaya çıkış zamanındaki çerçevesi içinde, ilgili muhatapların düşünce ve kültür dünyaları içerisinde anlamaya çalışmak demektir. "Kur'ân'ı anlamak" söz konusu olduğunda bu, nüzûl döneminin şartlarını aktaran rivâyetlerin tefsir esnasında muhakkak göz önünde bulundurulması, olabildiğince doğru rivâyetlerin tespit edilmeye çalışılması ve Kur'ân'ın nüzûl süreci ile Muhammedî davetin seyri arasındaki uyumun ve paralelliğin dikkate alınması anlamına gelmektedir.

- Metnin bizimle çağdaş olması ise, bu yöntemle metinden anladığımız şeyin itikat ve şeriat (inanç ve hukuk) alanlarında "mutlak, genel geçer ve genel" olan yönleri ile "sınırlandırılmış, özel anlam içeren hususları" arasında ayrım yapmak, çağımızda uygulamak üzere "mutlak,

genel geçer ve genel" olan yönleri esas almak; "sınırlandırılmış, özel anlam içeren hususları" ise ibret almak, ahlakî öğüt ve nasihat edinmek ve problemlerimize çözüm bulma hususunda ilham kaynağı edinmek üzere devreye sokmak demektir.[37]

37 Vaktiyle "Nahnu ve't-Türâs; Kırâât Mua'sıra fî Türâsina el-Felsefî" (Biz ve Gelenek) adlı eserimizin giriş bölümünde bu hususu şöyle ifade etmiştik: "Bu yorumlar bir taraftan metni hem problematik itibariyle hem de epistemolojik ve ideolojik içerik itibariyle kendisi ile çağdaş olarak okumayı, dolayısıyla kendi özel çerçevesi içindeki özel anlamını tespit etmeyi; diğer taraftan ise metni sadece anlama ve ma'kûliyet düzleminde bizimle çağdaş hale getirmeyi, yani bizim için ne ifade ettiğini tespit etmeyi öngörmekte, buna gayret etmektedir. Doğrusu okuyucunun metne ma'kûliyet katması demek, onu kendi "öncelikler alanı" içerisine nakletmesi, kendisi için anlamlı kılması demektir ki bu da, metnin okuyucu tarafından, kendi benliğini kurması ve hatta yapısal yenilenmesini gerçekleştirmesi gibi hususlarda rol üstlenecek şekilde işlevsel hale getirilmesini mümkün kılacaktır..." Açıktır ki "dinî metinler" felsefî metinlerden farklıdırlar. Dinî metinler hakkında konuştuğumuz zaman, "metne ma'kûliyet katmak" ve onu işlevselleştirmek gibi ifadelerimiz, yukarıda yaptığımız gibi, itikat ve şeriat alanlarını kapsamayacak şekilde anlaşılmalıdır.

91- BAKARA SÛRESİ
سورة البقرة

Bu sûrenin Medine'de indirilmiş olduğu hususunda ittifak vardır. Yaygın görüşe göre Medine'de indirilen ilk sûredir. Ancak kimileri, Mutaffifîn Sûresinin daha önce indirildiğini söylerler ki, bu konuyu ikinci ciltte tartışmış ve Mutaffifîn Sûresini, Mekke'de indirilen son sûre olarak düşündüğümüz Hac Sûresinin hemen öncesinde, 89. sıraya yerleştirmiştik. Bir başka görüşe göre ise Medine'de indirilen ilk sûre, Mekke'de indirilen sûreler arasında tasnif edilen Kadir Sûresidir. Biz ise Kadir Sûresinin Medenî olduğunu söyleyenlerin görüşünü tercih ettik. Sebeplerini ilerde açıklayacağız.

Bakara Sûresinin Medenî olduğu hususunda ittifak olmakla beraber, indiriliş senesi hususunda geniş çaplı ihtilaf bulunmaktadır. Kurtubî'ye göre sûre, hicri ikinci yıldan başlayarak uzun bir süre içerisinde indirilmiştir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre de, Kur'ân'ın son indirilen âyeti, bu sûrenin 281. âyeti olan "*Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah'a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır*" ifadesidir ki aslında bu âyet Bakara Sûresinin son âyeti değildir. Zira Bakara Sûresi 286 âyetten müteşekkildir.

İbn Aşur bu sûrenin indiriliş zamanını (ya da zamanlarını) tespit etmeye çalışmış ve şöyle bir değerlendirme yapmıştır; "Bu sûrede, hicretin ilk yılında "Aşura Orucu" farz kılınmıştır. Sonra hicretin ikinci yılında Ramazan Orucu farz kılınmıştır." İbn Aşur bu görüşüne gerekçe olarak, Hz. Peygamberin toplam yedi sene Ramazan orucu tuttuğunu, bunun ilkinin ise hicretin ikinci yılı olduğunu ifade etmiştir. Şöyle der;

> Buna göre Bakara Sûresi hicretin ilk yılının sonlarından ya da ikinci yılının başlarından itibaren indirilmeye başlanmıştır. Buharî'nin rivâyet ettiğine göre Hz. Aişe, "Bakara Sûresi Hz. Peygambere, ben

onun yanında iken indirildi, başka zaman değil!" demiştir. Hz. Peygamberin Hz. Aişe ile evlenmesi ise hicretin ilk yılının Şevval ayında gerçekleşmiştir. Bir başka rivâyete göre ise bu evlilik, hicretin ikinci yılının başında olmuştur. Hz. Aişe'den Hz. Peygamberle birlikte dokuz yıl geçirdiğine ve Hz. Peygamberin vefatı esnasında onun on sekiz yaşında olduğuna dair rivâyetler nakledilmiştir. Buna göre onun Hz. Peygamberle evlendiği zamanki yaşı, dokuz olmalıdır. Bir başka görüşe göre ise onun Hz. Peygamberle evlenmesi Mekke'de ve dokuz yaşındayken gerçekleşmiştir. Dünya evine girmeleri ise Medine'de ve Hz. Aişe 10-12 yaşlarında iken olmuştur.

Diğer taraftan İbn Aşur Bakara Sûresinin Hac, Umre, Müşriklerle savaş, Haram Aylar, Haram Belde gibi hususlarla ilgili hükümler içermesinin, onun indirilişinin hicretin beşinci yılına kadar devam ettiğine delalet ettiğini ifade eder ve şöyle ekler; "*Sûrenin indirilişi hicretin sekizinci yılının sonrasına kadar devam etmiş de olabilir. Nitekim sûrenin 197-203 arasındaki Hac ile ilgili âyetler bunu göstermektedir.*" İbn Aşur bütün bunlardan hareketle; bazı Kur'ân sûrelerinin uzun bir dönem boyunca "açık sûre" olarak kaldıklarını, bu süre içinde bu sûrelere âyetler ilave edilmeye devam ettiğini ve bu arada ondan sonra indirilmiş başka sûrelerin tamamlanmış olabileceğini ifade eder. Bu ifadeler bize İbn Abbas'tan rivâyet edilen şu sözü hatırlatmaktadır; Hz. Peygambere âyetler indirildiğinde vahiy kâtiplerini çağırır ve onu şu ya da bu sûreye koymalarını isterdi.

Bütün bu görüşler, Medenî Kur'ân'da sûrelerin bütünlüğü meselesini gündeme getirmektedir. Kanaatimize göre Mekkî Kur'ân'ın tamamı, sûre bütünlüğü esasına dayanır, yani Mekke'de indirilen sûrelerin tamamı, kendi içlerinde bütünlük arz ederler. Bu kitabın sonunda bu konuya yeniden döneceğiz. Şimdilik şunu vurgulayalım ki; Bakara Sûresinin âyetlerinin indiriliş tarihlerinden anlaşıldığına göre bu sûrenin âyetlerinin indirilişleri, hicri ilk yılın sonu ile ikinci yılın sonu arasındadır. Sûrenin içerdiği konular ise, birazdan göreceğimiz gibi oldukça çeşitlidir. Burada münafıklarla ve Yahudilerle olan tartışmalar, 286 âyetin 120'sini oluşturmaktadır. Geri kalanların büyük çoğunluğu ise savaş ve şahsi hukuk ile ilgili hükümlerdir.

1- Mukaddime: Kur'ân, gayba iman eden mü'minler için hidâyettir, kâfirler ise ona inanmazlar

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ (1) ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ (2) الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ

وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَۙ (3) وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ
وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَۚ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ (4) اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (5) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ
تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (6) خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْۜ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ
غِشَاوَةٌۜ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌۜ (7)

Bismillahirrahmanirrahim

1-Elif Lâm Mîm. 2- Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. (Bu kitap) takva sahipleri için hidayettir. 3- Onlar gayba[38] inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar. 4- Onlar sana indirilene de, senden önce indirilenlere de inanırlar. Ahirete de kesin olarak inanırlar. 5- İşte onlar Rab'lerinden gelen bir doğru yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır. 6- Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar. 7- Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir.[39] Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.

2- Münafıklar: İnanmadıkları halde "inandık" derler

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَۘ (8) يُخَادِعُونَ
اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُواۚ وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَۜ (9) فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌۙ
فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًاۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (10) وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِۙ قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ (11) اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ
وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ (12) وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ
كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُۜ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ (13) وَاِذَا لَقُوا
الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّاۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْۙ قَالُٓوا اِنَّا مَعَكُمْۙ اِنَّمَا نَحْنُ

38 Gayba inanırlar demek; Kur'ân'ın bildirdiği ve insan aklının ya da duyularının alanı dışında kalan ulûhiyet, cennet-cehennem ve geçmiş toplumların kıssaları gibi hususlara iman ederler demektir.

39 Allah'ın onların kalplerini mühürlemesinin ne anlama geldiğini daha önce açıklamıştık. Buna göre müşrikler başından beri Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve davetini toptan ve peşinen reddetmişler ve giderek bu tavırlarının esiri olmuşlardır. Dolayısıyla da artık iman etmeleri kendi ellerinde değildir. Bu yüzden onların uyarılıp uyarılmamaları artık bir şeyi değiştirmez. (*Çevirmen notu: Câbirî'nin buradaki yorumu kanaatimizce zayıftır, zira o burada, bu âyet indirildiğinde Mekke'nin azılı müşrikleri olan birçok kişinin sonraki yıllarda müslüman olduklarını hesaba katmıyor görünmektedir.*)

مُسْتَهْزِؤُنَ (14) اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ (15) اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ (16)
مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ
وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ (17) صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ (18) اَوْ
كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِى اٰذَانِهِمْ
مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ (19) يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
اَبْصَارَهُمْ كُلَّمَآ اَضَآءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ
لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (20)

8- İnsanlardan, inanmadıkları hâlde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler de vardır. (bunlar münafıklardır)9- Bunlar, (içlerindekinin aksini dışa vurarak) Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da (sadece kendilerine zarar verirler) farkında değillerdir. 10- Kalplerinde (münafıklıktan kaynaklanan ve kendilerini açıkça iman yahut küfür ilanından alıkoyan bir şüphe,) bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır. 11- Bunlara, "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslah edicileriz!" derler. 12- İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir. 13- Onlara, "İnsanların inandıkları gibi siz de inanın" denildiğinde ise, "Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?" derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler. 14- İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler. Fakat şeytanlarıyla yalnız kaldıkları zaman, "Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz" derler. 15- Gerçekte Allah alaylarından dolayı onları cezalandırır; azgınlıkları (sapkınlıkları) içinde bocalayıp dururlarken onlara mühlet verir. 16- İşte onlar, hidâyete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve sonuçta doğru yolu bulamamışlardır. 17- Onların (yani sadece dil ile iman etmiş olmalarının) durumu, geceleyin ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakıverir. (tekrar şek ve şşakınlık durumuna dönerler) 18- Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık hakka (karanlıktan aydınlığa) dönmezler. 19- Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak hâlinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa

Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. 20- Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. (Yani, işlerine gelen şeyler duydukları zaman inanırlar, hoşlarına gitmeyen şeyler duyduklarında ise kalakalırlar) Allah dileseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir.

3- Müşrikler: uyarı ve korkutma: İsyanları İblis'in isyanın türündendir

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (21) اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَآءَ بِنَآءً وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (22) وَاِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖ وَادْعُوا شُهَدَآءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (23) فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِى وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ (24) وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَآ اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (25) اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهٖ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهٖ كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ اِلَّا الْفَاسِقِينَ (26) اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهٖ وَيَقْطَعُونَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (27) كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (28) هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (29) وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا اَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ اِنِّى اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (30) وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ

اَنْبِؤُنِى بِاَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (31) قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ اِلَّا
مَا عَلَّمْتَنَآ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (32) قَالَ يَآ اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ فَلَمَّآ
اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنِّى اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ
مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ (33) وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا
اِلَّآ اِبْلِيسَ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (34) وَقُلْنَا يَآ اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ
وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا
مِنَ الظَّالِمِينَ (35) فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا
اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ (36)
فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (37) قُلْنَا
اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنِّى هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَاىَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (38) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (39)

21 Ey insanlar![40] Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız. 22- O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah'a ortaklar koşmayın. 23- Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'ân hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın ve bunu ispat edin. 24- Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.[41] O ateş kâfirler için hazırlanmıştır. 25- İman edip salih ameller işleyenlere, kendileri için; içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Cennetlerin meyvelerinden kendilerine her rızık verilişinde, "Bu tıpkı daha önce dünyada iken bize verilen rızık (türündendir!)" diyecekler. Hâlbuki bu, (tadı aynı olmakla beraber şekli ve rengi değişik olan) benzer bir rızıktır.[42] Onlar için ora-

40 Mekkî Kur'ân'da olduğu gibi burada da hitap Mekke müşriklerinedir. Nitekim burada geçen "insan" ifadesinin müşrikler olarak sınırlandırılması, bu kimselerden "Kur'ân gibi" bir kitap getirmeleri istenmiş olmasından anlaşılmaktadır.

41 Kimilerine göre buradaki "taş"tan maksat, kibrit taşıdır, çünkü bu taş çabuk tutuşur.

42 Bazı müfessirler buradaki "benzerlik"in, tat benzerliği değil, şekil ve renk benzerliği olduğunu söylerler. Biz ise buradaki "benzerlik"in ihtilaf anlamına geldiği kanaatindeyiz. Buna göre cevherin aynılığı, fakat arazların (görünüşlerin) farklılığı kast edilmektedir. Tat aynıdır, değişmez, Kur'ân'ın ifadesi ile "muhkem"dir, renk ve şekil ise değişken, yani "müteşabih"tirler.

da tertemiz eşler de vardır. Onlar orada ebedî kalacaklardır. 26- Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez.[43] *İman edenler onun, Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, "Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?" derler. Allah onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.*[44] *27- Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. 28- Siz henüz ölü (yok) iken sizi dünyaya getiren Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, sonra yine diriltecektir. En sonunda O'na döndürüleceksiniz. 29- O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi bilendir. 30- Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife*[45] *yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler. Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti. 31- Allah, Âdem'e, (kendisini yarattıktan sonra yaratmış olduğu) bütün varlıkların isimlerini öğretti.*[46] *Sonra onları (bu varlıkları) meleklere göstererek,*

43 Bu âyetin önceki âyetlerle irtibatı şu şekildedir; Önceki âyetlerde ifade edilen cennet nimetleri, Allah'ın insanlara vermiş olduğu örneklerdir. Bunlar delalet itibariyle eşit olup kanıt ve açıklama amacı ile verilmiş misallerdir; dolayısıyla örnek olarak verilen şeyin bir sinek, sivrisinek, örümcek yahut daha büyük varlıklar, örneğin dağlar, yıldızlar, kâinat düzeni, kıyamet sahneleri, cennet ve cehennemin vasıfları, cennetliklerle cehennemliklerin konuşmaları, karşılaştıkları nimetler veya azaplar olması fark etmez. Bu âyette de, önceki âyetlerde cennetliklerin yiyecekleri ve cehennemliklerin azapları ile anlatılmış olan aynı konu işlenmektedir. Örnek olarak verilen şeyin kendisi değil, örnek teşkil ettiği husus dikkate alınmalıdır. Kur'ân'ın verdiği bütün misallerin amacı ibrettir, teşvik veya sakındırmadır.

44 Fasık kelimesi hakkında bazı dilbilimciler şöyle demişlerdir; Arapçada bu kelime insanlar hakkında kullanılmaz, yaş hurma kabuğundan çıktığında fesaka ifadesi kullanılır. Burada olsa olsa şu söylenebilir: Fasık kişi, şeriatın hükümlerini kabul edip onaylayan, sonra da bu hükümlerin hepsini veya bir kısmını ihlal eden kişidir. Büsbütün kâfir olan, hiç iman etmemiş kişiye "fasık" denildiği zaman, onun aklın ve sağlam fıtratın gerektirdiği hükümden çıkmış, onu ihlal etmiş olması kast edilir. İşte bu âyette de bu anlam kast edilmektedir. Bu fasıklığın alametleri de ilerdeki âyetlerde sayılmaktadır.

45 Buradaki "halife" kelimesinin ne anlama geldiği ve bu halifenin kimin halifesi olduğu hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Kimilerine göre Allah Hz. Âdem'i meleklerin halifesi (ardılı) olarak yaratmıştır. Zira melekler, daha önce yaşamış olan cinlerin ardından yeryüzüne yerleşmiştirler. Bazıları ise Âdem'in ve onun soyundan gelenlerin Allah tarafından, içinde yaşamak ve orayı imar etmek üzere yeryüzünde Allah'ın halifesi tayin edildiklerini söylerler. Diğer bazıları ise Allah'ın bu durumu meleklere haber verdiği zaman meleklerin nasıl olup da "orada kan dökecek birini mi yaratacaksın" dediklerini soruştururlar. Zira bu sözün söylendiği sırada Âdem de onun soyu da yaratılmış değildir ki melekler onların kan dökeceklerini bilsinler! Kanaatimize göre bütün bu yorumlar gereksizdir, çünkü Kur'ân kıssaları misal mesabesindedir, simgesel maksatları itibariyle ele alınması gereken "Kur'ânî hakikatler"dir.

46 Müfessirlerin bu çerçevede söyledikleri Tevrat'taki bilgilerle uyuşmaz. Oysa Tevrat'ın söyledikleri Kur'ân'la uyuşur, müfessirlerinki ile çelişir. Zira müfessirler bu konuyla ilgili olarak İsrailiyat kaynaklarından derleme bir yığın çelişkili bilgiyi naklederler. Bu bilgiler Yahudi

"Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. 32- Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler. 33- Allah, şöyle dedi: "Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle." Âdem, meleklere onların isimlerini bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?" dedi. 34- Hani meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis bundan kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu. 35- Dedik ki: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." 36- Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırdı. Onları içinde bulundukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, "Birbirinize (bir taraftan şeytan, diğer taraftan Âdem ve eşi)[47] *düşman olarak inin. Sizin için yeryü-*

---

halkına gelen malumat yığınından ibarettir. (Detaylar için Taberî'ye bakılabilir) Tevrat'ta ise olay şöyle anlatılmaktadır; *"Göğün ve yerin yaratılış öyküsü: Rab Tanrı göğü ve yeri yarattığında, yeryüzünde yabanıl bir fidan, bir ot bile bitmemişti. Çünkü Rab Tanrı henüz yeryüzüne yağmur göndermemişti. Toprağı işleyecek insan da yoktu. Yerden yükselen buhar bütün toprakları suluyordu. Rab Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu. Rab Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Adem'i oraya koydu. Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetiştirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacı ile iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı. Aden'den bir ırmak doğuyor, bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu. İlk ırmağın adı Pişon'dur. Altın kaynakları olan Havila sınırları boyunca akar. Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur. İkinci ırmağın adı Gihon'dur. Kûş sınırları boyunca akar. Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir. Asur'un doğusundan akar. Dördüncü ırmak ise Fırat'tır. Rab Tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi için Adem'i oraya koydu. Ve ona, "Bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin" diye buyurdu, "Ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün." Sonra, "Adem'in yalnız kalması iyi değil" dedi, "Ona uygun bir yardımcı yaratacağım." Rab Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların, hepsini topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Adem'e getirdi. Adem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı."* (Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 2/4-19)

47 Kur'ân'da Âdem'in eşi olan Havva'nın nasıl yaratıldığına ilişkin bilgi yoktur, ancak müfessirlerin neredeyse tamamı, kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmış olduğunu söylerler. Bu görüş İsrailiyat kaynaklıdır. Tevrat'ta, bir önceki dipnottaki ifadelerin hemen devamında şöyle deniliyor; *"Âdem bütün evcil ve yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara ad koydu. Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulunmadı. Rab Tanrı Âdem'e derin bir uyku verdi. Âdem uyurken, Rab Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini alıp yerini etle kapadı. Âdem'den aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaratarak onu Âdem'e getirdi."* (Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 2/20-22) Diğer taraftan Kur'ân'da, yasak meyveyi yemeye teşebbüs edenin Âdem olduğunu ima eden bir şey de söz konusu değildir. Oysa Tevrat konuyu açıklar ve sorumluluğun Âdem'in eşine ait olduğunu ifade eder. Yukarıdaki ifadenin hemen biraz sonrasında şöyle denilir; *"Rab Tanrı'nın yarattığı yabanıl hayvanların en kurnazı yılandı. Yılan kadına, "Tanrı gerçekten, 'Bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin' dedi mi?" diye sordu. Kadın, "Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz" diye yanıtladı, "Ama Tanrı, 'Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz' dedi." Yılan, "Kesinlikle ölmezsiniz" dedi, "Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız." Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi. Kocası da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar."* (Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 3/1-7)

zünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" dedik. 37- Derken, Âdem Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da) bunun üzerine tevbesini kabul etti.[48] *Şüphesiz O, tevbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır. 38- "İnin oradan hepiniz. Bundan böyle tarafımdan size bir yol gösterici peygamber gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir" dedik. 39- İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.*

4- Medine Yahudilerinin eleştirisi

يَا بَنِى اِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْدِى اُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّاىَ فَارْهَبُونِ (40) وَاٰمِنُوا بِمَآ اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُٓوا اَوَّلَ كَافِرٍ بِهٖ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا وَاِيَّاىَ فَاتَّقُونِ (41) وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (42) وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ (43) اَتَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ (44) وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ (45) اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ (46) يَا بَنِى اِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (47) وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ (48) وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ اَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ وَفِى ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ (49) وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (50) وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ (51) ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (52) وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (53)

48 Kur'ân, Hz. Âdem'in tevbe etmiş olduğunu açıkça ifade etmekte ve böylece sorumlu olanın da o olduğunu vurgulamaktadır. Allah ona bu tevbeyi ilham etmiş, sonra da onu bağışlamıştır. Oysa Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta bu günah, Âdemin bütün soyuna intikal etmiştir ki onlar buna "aslî günah/ilk günah" derler. Kur'ân ise aslî günah söylemini kabul etmez, "kimse kimsenin günahını yüklenmez" der.

مِنْهَآ اَوْ مِثْلِهَاۗ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (106) اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (107) اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ (108) وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًاۚ حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّۚ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَأْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (109) وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِۗ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (110) وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰىۗ تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (111) بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهٗٓ اَجْرُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَۚ (112) وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَىْءٍۖ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَىْءٍۙ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَۗ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْۚ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (113) وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهٗ وَسَعٰى فِى خَرَابِهَاۗ اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَآ اِلَّا خَآئِفِينَۚ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (114) وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِۗ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (115) وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًاۗ سُبْحَانَهٗۚ بَلْ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ كُلٌّ لَهٗ قَانِتُونَ (116) بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۗ وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهٗ كُنْ فَيَكُونُ (117) وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَأْتِينَآ اٰيَةٌۗ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْۘ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْۗ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ (118) اِنَّآ اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًاۙ وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ (119) وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْۗ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰىۗ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ

الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (120) اَلَّذِينَ
اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ فَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ (121) يَا بَنِي اِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَاَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ (122) وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ
شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ (123)

40- Ey İsrailoğulları![49] Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun. 41- Elinizdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur'ân'a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin (liderliğinizi korumak için Tevrat'ı tahrif etmeyin) ve bana karşı gelmekten sakının. 42- Hakkı batılla karıştırıp da bile bile (Muhammed'in peygamber olduğunu bildiğiniz halde) hakkı (Tevrat'ta Muhammed'in müjdelenmiş olduğu gerçeğini) gizlemeyin. 43- Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin. (Müslüman olun ve İslam'ın rükünlerini yerine getirin) 44- Siz Kitab'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi (İslam'ı mı) emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz? 45- Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dilemek, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir. 46- Onlar, Rablerine kavuşacaklarını ve gerçekten O'na döneceklerini çok iyi bilirler. 47- Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve bir zamanlar sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın. 48- Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaat kabul olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez. 49- Hani, sizi (atalarınızı) azabın en kötüsüne uğratan, kadınlarınızı (kendilerine hizmetçiler doğurmaları için) sağ bırakıp, oğullarınızı boğazlayan Firavun ailesinden[50] (Musa'yı peygamber olarak göndermek sûretiyle) kurtarmıştık. Bunda, size Rabbinizden gelen büyük bir

49 Burada Kur'ân'ın Medine Yahudilerine yönelik söylemi, hicret öncesinde Mekke'de yönelttiği söylemle uyumludur. Söylem barış, bir arada yaşama ve orijinal Tevrat ile Kur'ân arasında herhangi bir zıtlık olmaması ilkeleri üzerine kuruludur. Bu da göstermektedir ki, bu âyetin devamında gelen ifadeler, Medine'de müslümanlar ile Yahudiler arasında henüz tartışmalar çıkmadan önce indirilmiştir. Özellikle 41-46 arasındaki âyetlerden bu durum anlaşılmaktadır. Bu âyetlerden sonra ise sûre onlara, geçmişte atalarının ilahî emirlere ne kadar muhalefet etmiş ve Hz. Musa'ya karşı defalarca neler yapmış olduklarını anlatmaktadır. Yahudilerin atalarına yönelik bu umumî eleştiriler Medine Yahudilerinin Kur'ân'ın davetine icabet etmemiş olduklarını ve onlarla müslümanlar arasındaki ilişkilerin giderek bir krize dönüştüğünü göstermektedir.

50 Burada eleştirilen İsrailoğulları ile ilgili detaylar için "*Kur'ân'a Giriş*" adlı eserimizin Medenî Kur'ân'da kıssalar adlı bölümüne bakılabilir.

imtihan vardı. 50- Hani, sizin için denizi yarmış, sizi kurtarmış, gözlerinizin önünde Firavun ailesini suda boğmuştuk. 51- Hani, biz Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik. (sonrasında Allah ile buluşmak ve vahyi alamk üzere gitmişti) Sizler ise Allah'ın size Musa'yı peygamber olarak göndermesinin ardından kendinize zulmederek bir buzağıyı (altınlardan yapılmış buzağı heykelini) tanrı edinmiştiniz. 52- Sonra bunun ardından şükredesiniz diye sizi affetmiştik. 53- Hani, doğru yolu tutasınız diye Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) ve Furkan'ı (mucizeleri sayesinde hakkı batıldan ayırma kudretini) vermiştik. 54- Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler, buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün (nefs-i levvâmeyi hakem kılın ve tevbe edin). Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Onlar bunu yaptıklarında Allah da onların tevbesini kabul etti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhametlidir." 55- Hani siz (halkınız adına tevbe edip özür dilemek üzere Tur dağına Musa ile gelenler), "Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız" demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım çarpmıştı. 56- Sonra, şükredesiniz diye ölümünüzün ardından sizi tekrar dirilttik. 57- Bulutu üstünüze gölge yaptık. Size, kudret helvası ile bıldırcın[51] indirdik. "Verdiğimiz rızıkların iyi ve güzel olanlarından yiyin" (dedik). Onlar (verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle) bize zulmetmediler, fakat kendilerine zulmediyorlardı. 58- Hani, "Şu memlekete (Sina civarındaki bir köye)girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve "hıtta!" (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz" demiştik. 59- Derken, onların içindeki zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de haktan ayrılmaları sebebiyle, o zalimlere gökten bir azap indirdik. 60- Hani, Mûsâ kavmi için su dilemişti. Biz de, "Asanı kayaya vur" demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti. "Allah'ın rızkından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın" demiştik. 61- Hani, "Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe (Kudret helvası ve Bıldırcına) asla katlanamayız. O hâlde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin" demiştiniz. O da size, "İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?

51 Tevrat'ta Kudret helvası (Menn/Man) hakkında şunlar söyleniyor; "Man kişniş tohumuna benzerdi, görünüşü de reçine gibiydi. Halk çıkıp onu toplar, değirmende öğütür ya da havanda döverdi. Çömlekte haşlayıp pide yaparlardı. Tadı zeytinyağında pişirilmiş yiyeceklere benzerdi. Gece ordugâha çiy düşerken, man da birlikte düşerdi." (Kitab-ı Mukaddes, Sayılar, 11/7-9) Bıldırcın hakkında ise şu ifadeler kullanılıyor; "*Rab denizden bıldırcın getiren bir rüzgâr gönderdi. Rüzgâr bıldırcınları ordugâhın her yönünden bir günlük yol kadar uzaklığa, yerden iki arşın[0,9 mt] yüksekliğe indirdi. Halk bütün gün, bütün gece ve ertesi gün durmadan bıldırcın topladı. Kimse on homerden[yaklaşık 2200 litre] az toplamadı. Bıldırcınları ordugâhın çevresine serdiler.*" (Kitab-ı Mukaddes, Sayılar, 11/31-32)

Öyle ise inin şehre! (Filistin yolundaki köylerden birinde konaklayın) İstedikleriniz orada var" demişti. Böylece (konakladıkları şehirde) zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor (öldürenleri destekliyor)[52] *olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı. 62- Şüphesiz, (Kur'ân'a) inananlar ile Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden (yıldızları Allah'la aralarına vasıta kılanlar*[53]*) (yani herkes içinden) "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır." 63- Hani, (Tevrat ile amel edeceğinize dair) sizden sağlam bir söz almış, Tûr dağını (bulutlarla, şimşeklerle kuşatılmış Sina dağını*[54]*) tepenize dikmiş ve "Sakınasınız diye, size verdiğimiz şeyi*[55] *sıkı tu-*

52 Müfessirler bu âyetin anlamı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kimilerine göre bu kimseler fiilen peygamberleri öldürmüşlerdir. Bu görüşte olanlar, öldürülen peygamberlerin adlarını da sayarlar. Kimileri ile bunların peygamberleri öldürmelerinin gerçek anlamda olmadığını, onlara haksızlık etmelerinden mecaz olduğunu ve burada bu zulmün öldürmek kadar çirkin olduğunun vurgulandığını ifade ederler. Biz de görüşler içerisinde en mutedil olanı tercih ettik.

53 Bir yoruma göre bunlar, Irak bölgesinde yaşayan tevhid ehli Sabiilerdir. Bir diğer yoruma göre Sabii, Hz. İbrahim'e indirilen sahifelere sahip olan kimselerdir.

54 Tevrat'ta bu konuda şu ifadeler yer alır; "Rab Musa'ya, «Sana koyu bir bulut içinde geleceğim» dedi, «Öyle ki, seninle konuşurken halk işitsin ve her zaman sana güvensin.» Musa halkın söylediklerini Rabbe iletti. Rab Musa'ya, «Git, bugün ve yarın halkı arındır» dedi, «Giysilerini yıkasınlar. Üçüncü güne hazır olsunlar. Çünkü üçüncü gün bütün halkın gözü önünde ben, Rab Sina Dağı'na ineceğim. Dağın çevresine sınır çiz ve halka de ki: "Sakın dağa çıkmayın, dağın eteğine de yaklaşmayın! Kim dağa dokunursa, kesinlikle öldürülecektir. Ya taşlanacak, ya da okla vurulacak; ona insan eli değmeyecek. İster hayvan olsun ister insan, yaşamasına izin verilmeyecek." Ancak boru uzun uzun çalınınca dağa çıkabilirler.» Sonra Musa dağdan halkın yanına inip onları arındırdı. Herkes giysilerini yıkadı. Musa halka, «Üçüncü güne hazır olun» dedi, «Bu süre içinde cinsel ilişkide bulunmayın.» Üçüncü günün sabahı gök gürledi, şimşekler çaktı. Dağın üzerinde koyu bir bulut vardı. Derken, çok güçlü bir boru sesi duyuldu. Ordugâhta herkes titremeye başladı. Musa halkın Tanrı'yla görüşmek üzere ordugâhtan çıkmasına öncülük etti. Dağın eteğinde durdular. Sina Dağı'nın her yanından duman tütüyordu. Çünkü Rab dağın üstüne ateş içinde inmişti. Dağdan ocak dumanı gibi duman çıkıyor, bütün dağ şiddetle sarsılıyordu. Boru sesi gitgide yükselince, Musa konuştu ve Tanrı gök gürlemeleriyle ona yanıt verdi. Rab Sina Dağı'nın üzerine indi, Musa'yı dağın tepesine çağırdı. Musa tepeye çıktı. Rab, «Aşağı inip halkı uyar» dedi, «Sakın beni görmek için sınırı geçmesinler, yoksa birçoğu ölür. Bana yaklaşan kâhinler de kendilerini arıtsınlar, yoksa onları şiddetle cezalandırırım.» Musa, «Halk Sina Dağı'na çıkamaz» diye karşılık verdi, «Çünkü sen, 'Dağın çevresine sınır çiz, onu kutsal kıl' diyerek bizi uyardın.» Rab, «Aşağı inip Harun'u getir» dedi, «Ama kâhinlerle halk huzuruma gelmek için sınırı geçmesinler. Yoksa onları şiddetle cezalandırırım.» Bunun üzerine Musa aşağı inip durumu halka anlattı" (Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 19/9-25)

55 Burada on emir kastedilmektedir. Bu emirler Tevrat'ta şöyle geçmektedir; "Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın Yahve benim. Benden başka tanrın olmayacak. Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın RAB, kıskanç bir Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği günahın hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım. Ama beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm. Tanrın Yahve'nin

tun, onun içindekileri düşünün" demiştik. 64- Bundan sonra yine yüz çevirdiniz. Allah'ın bol nimeti ve merhameti olmasaydı, herhâlde ziyana uğrayanlardan olurdunuz. 65- Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz. Biz onlara, "Aşağılık maymunlar olun" demiştik.[56] *66- Biz bu cezayı, hem o dönemde hem geçmişte yaptıklarının cezası olarak ibret verici bir ceza kıldık, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara da bir öğüt kıldık. 67- Hani Mûsâ kavmine, "Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor*[57]*" demişti. Onlar da, "Sen bizimle eğleniyor musun?" demişlerdi. Mûsâ, "Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti. 68- "Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın." dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki: O, ne yaşlı, ne körpe, ikisi arası bir sığırdır. Haydi, emrolunduğunuz işi yapın." 69- Onlar, "Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın" dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, bakanların içini açan bir sığırdır" dedi. 70- "Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar, bizce, birbirlerine benzemektedir. Ama Allah dilerse elbet buluruz" dediler. 71- Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki; o, çift sürmek, ekin sulamak için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan bir sığırdır." Onlar, "İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin" dediler. Nihâyet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı. 72- Hani, bir kimseyi öldürmüştünüz de suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı. 73- "Sığırın bir parçası ile öldürülene vurun" dedik. Denileni yaptılar ve ölü dirildi. İşte, Allah ölüleri böyle diriltir, düşünesiniz diye mucizelerini de size böyle gösterir.*[58] *74- Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılır da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla yerin-*

---

adını boş yere ağzına almayacaksın. Çünkü Yahve, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır. Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Tanrın Rabbe Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancı hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, Rab yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal kıldım. Annene, babana saygı göstereceksin ki, Tanrın Rabbin sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun. Adam öldürmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Çalmayacaksın. Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyecksin. Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin.» (Kitab-ı Mukaddes, Çıkış, 20/2-17)

56 Rivâyete göre Kızıldeniz sahilindeki İyla kentinde yaşayan Yahudilerden bazıları, balık avlamanın yasak olduğu cumartesi yasağını ihlal etmek üzere hile yapmış ve bir tür ağ yaparak cumartesi günü ağa takılan balıkları Pazar günü yakalama yoluna gitmişlerdi. Diğer bir rivâyete göre de bu olan Hz. Süleyman döneminde yaşanmıştır. Geniş bilgi için birinci ciltte A'raf sûresindeki ilgili bölümde yazdığımız dipnota bakılabilir.

57 İlerde görüleceği gibi, sığır kesme emri, daha önce işledikleri bir cinâyetin kefareti idi.

58 Paragrafta takdim-tehir söz konusudur. Anlam şöyledir: Bir kişiyi öldürmüş ve ihtilafa düşmüştünüz, herkes kendini suçsuz görüyordu. Allah da sizi bu zor durumdan kurtarmak için sizden bir sığır kesmenizi ve onun bir parçası ile maktule vurmanızı istedi. Böylece maktul dirilecek ve katili haber verecekti.

den kopup düşer. Allah, yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir. 75- (Ey peygamber ve ey mü'minler!) Şimdi, bunların size (Kur'ân'a) inanacaklarını mı umuyorsunuz?[59] *Oysa o Yahudilerin içlerinden birtakımı, Allah'ın kelamını dinler, iyice anladıktan sonra, onu bile bile tahrif ederlerdi. 76- Onlar iman edenlerle karşılaşınca, "İman ettik" derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: "Rabbinizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah'ın Tevrat'ta size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? Bu kadarcık şeye akıl erdiremiyor musunuz?" 77- Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizli tuttuklarını da bilir, açığa vurduklarını da. 78- Bu Medine Yahudilerinin bir de ümmî takımı vardır; Tevrat'ı bilmezler. Onların bütün bildikleri bir takım iddia ve kuruntulardır. Onlar sadece zanda bulunurlar. 79- Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab'ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değişmek için, "Bu, Allah'ın katındandır" derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hâline! Vay kazandıklarından dolayı onların hâline! 80- Bir de dediler ki: "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır."*[60] *Sen onlara de ki: "Siz bunun için Allah'tan söz mü aldınız? -Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez-. Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" 81- Evet, kötülük işleyip suçu benliğini kaplamış ve böylece şirke düşmüş olan kimseler var ya, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. 82- İman edip salih ameller işleyenler ise cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. 83- Hani, biz İsrailoğulları'ndan, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz. 84- Hani, "Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacaksınız" diye de sizden kesin söz almıştık. Sonra bunu böylece kabul etmiştiniz. Kendiniz de buna hâlâ şahitlik etmektesiniz. 85- Ama siz, birbirinizi öldüren,*[61] *içinizden bir kesime karşı kötülük ve zulümde yardımlaşarak;*

---

59 Rivâyete göre Ensar (Medineli sahabiler), daha önce yapmış oldukları anlaşma ve komşulukları nedeniyle, Yahudilerin müslüman olmasını çok arzu etmekteydiler.

60 İbn Abbas'tan şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman Yahudiler dünyanın ömrünün yedi bin sene olduğunu ve Allah'ın kendilerine her bin yıl için bir gün azap edeceğini, sonra azabın sona ereceğini söylüyorlardı.

61 Sûre burada Medine Yahudileri arasında cereyan etmiş olan savaşı hatırlatmaktadır. Hicretten beş sene önce gerçekleşen ve *Yevmu Bua's* adı verilen bu savaşta Kureyza ve Nadîr oğulları Yahudileri Evs kabilesiyle, Kaynuka oğulları Yahudileri ise Hazreç kabilesi ile ittifak kurmuşlardı. Savaş sonunda galip gelen Yahudiler mağlup olanları sürgün ve esir etmişlerdi. Savaş sonunda da Evs ve Hazreç tarafına esir düşen Yahudilerin fidyelerini vermişlerdi. Araplar bu duruma oldukça şaşırmış ve "onlarla dün savaştınız, bugün ise fidyelerini veriyorsunuz?" demişlerdi. Yahudiler de buna şöyle cevap vermişlerdi; "Allah bize aramızda savaşmayı haram kılmıştır, ama müttefiklerimizi yüz üstü bırakmaktan utandık ve savaştık, şimdi ise Allah bize onların fidyelerini vermemizi emrediyor." Kur'ân onların bu sözlerine şöyle cevap vermektedir; "yoksa siz kitabın bir bölümüne inanıp diğer bölümünü inkâr mı ediyorsunuz?!"

size haram olduğu hâlde onları yurtlarından çıkaran, size esir olarak geldiklerinde ise, fidye verip kendilerini kurtaran kimselersiniz. Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir. 86- Onlar, ahireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Artık bunlardan azap hiç hafifletilmez. Onlara yardım da edilmez. 87- Andolsun, Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. Ondan sonra ard arda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) ile destekledik. Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey getirdikçe, kibirlenip onların bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi? 88- "Kalplerimiz muhafazalıdır" dediler. Öyle değil. İnkârları sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler. 89- Kendilerine ellerindeki Tevrat'ı tasdik eden bir kitap (Kur'ân) gelince onu inkâr ettiler. Oysa daha önce bu kitabı getirecek peygamber ile inkârcılara karşı yardım istiyorlardı.[62] *(Tevrat'tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince ise onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti inkârcıların üzerine olsun. 90- Karşılığında nefislerini sattıkları şeyi kıskançlıkları sebebiyle Allah'ın, kullarından dilediğine lütfuyla indirdiği vahyi inkâr etmeleri ne kötüdür! Bu yüzden (Muhammed'in peygamberliğini inkâr etmeleri yüzünden) gazap üstüne gazaba uğradılar. (daha önce de İsa'nın peygamberliğini inkâr ettikleri ve buzağıya tapındıkları için gazaba uğramışlardı) İnkâr edenlere alçaltıcı bir azap vardır. 91- Onlara, "Allah'ın indirdiğine (Kur'ân'a) iman edin" denilince, "Biz sadece bize indirilene (Tevrat'a) inanırız" deyip, ondan sonra geleni, yani Kur'ân'ı inkâr ederler. Hâlbuki o, ellerinde bulunan Tevrat'ı tasdik eden hak bir kitaptır. De ki: "Eğer inanan kimseler idiyseniz, daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?" 92- Andolsun, Mûsâ size açık mucizeler getirmişti de, arkasından sizler nefislerinize zulüm ederek buzağıyı ilâh edinmiştiniz. 93- Hani, Tûr'u tepenize dikerek sizden söz almıştık, "Size verdiğimiz Kitaba sımsıkı sarılın; ona kulak verin" demiştik. Onlar, "Dinledik, karşı geldik" demişlerdi. İnkârları yüzünden buzağı (sevgisi) onların kalplerine sindirilmişti. Onlara de ki: Tevrat'a beslediğiniz iddia ettiğiniz imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür, eğer inanan kimselerseniz! 94- De ki: "Eğer iddia ettiğiniz gibi Allah katındaki ahiret yurdu diğer insanlar için değil de, yalnız sizinse ve doğru söyleyenler iseniz haydi ölümü temenni edin!" 95- Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah, o zalimleri bilendir. 96- Andolsun, sen onların, yaşamaya, bütün insanlardan; hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha düşkün*

62 Yahudiler Muhammedî davetin öncesindeki dönemlerde düşmanları olan Arapları, yakında ortaya çıkacak olan bir peygamberle ittifak kurarak yenmekle tehdit ediyorlardı.

olduklarını görürsün. Onların (Yahudilerden) her biri bin yıl yaşamak ister. Hâlbuki uzun yaşamak, onları azaptan kurtaracak değildir. Allah, onların bütün işlediklerini görür. 97- De ki: "Her kim Cebrail'e düşman ise,[63] *bilsin ki o, Allah'ın izni ile Kur'ân'ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidâyet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir." 98- Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mîkâil'e düşman olursa bilsin ki, Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır. 99- Andolsun, biz sana apaçık âyetler indirdik. Bunları ancak fasıklar inkâr eder. 100- Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, içlerinden birtakımı o antlaşmayı bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez. 101- Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitabı doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitabı'nı arkalarına attılar. 102- "Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurdukları yalanların ardına düştüler. Oysa Süleyman (büyü yaparak) küfre girmedi. Fakat şeytanlar, insanlara sihri ve özellikle de Babil'deki Hârût ve Mârût*[64] *adlı iki meleğe ilham edilen sihri öğretmek sûretiyle küfre girdiler. Hâlbuki o iki melek, "Biz ancak imtihan için gönderilmiş birer meleğiz. Sakın küfre girme" demedikçe, kimseye sihir öğretmiyorlardı. Böylece insanlar onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Hâlbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. Onlar böyle yaparak kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, (sihre inananın) ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi! 103- Eğer onlar iman edip Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmış olsalardı, Allah katında kazanacakları sevap kendileri için daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi! 104- Ey*

63 Tevrat'ta anlatıldığına göre Daniel peygamber bir rüya görür ve rüyayı Cebrail şöyle tabir eder: Yeruşalem yakında harap olacaktır. Bu yüzden de Yahudiler Hz. Peygamber'e vahiy getiren Cebrail'in uğursuz olduğuna inanır ve onu düşman bellerler. Bkz: Kitab-ı Mukaddes, Daniel, 8-9

64 Müfessirler Harut ve Marut isimlerinin anlamı hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda genelde İsrailiyata dayalı hurafe hikâyelere yer vermişlerdir. İbn Aşur bu durumu tenkit ederek şöyle demektedir; "Harut ve Marut, âyette geçen "iki melek" ifadesinin bedelidir. Bu iki isim Keldanicedir, Arapçaya nakledilirken bazı değişikliklere uğramışlardır. Harut, Haruka isminin Arapçasıdır. Haruka Keldanice'de Ay'ın ismidir. Marut ise Marudah'ın Arapçasıdır ve Keldanice'de Müşteri yıldızının adıdır. Keldaniler hareketli gök cisimlerine tapınırlardı. Onların ilahlarının yanı sıra, gök cisimleri de kutsal mabudlar idiler. Özellikle Ay, onlara göre yedi büyük gezegenin en üstünü ve dünyaya etkisi en fazla olanı idi. Yine onlara göre Ay, dişiliğin simgesi idi. Müşteri de yedi gök cisminin en şereflisi idi ve tıpkı Kenanlılarda ve Fenikelilerde olduğu gibi, muhtemelen onlarda da Müşteri, erkeğin simgesiydi. Onların gök cisimlerine böyle kutsallık atfetmelerinin ardında, bu cisimlerin salih kullar olduğu inancı yatmaktaydı. Onlara göre bu salih kullar, öldükten sonra semaya yükseltilmişler ve gök cismi şeklini almışlardı. Haruka ve Marudah ise onların kadim âlimlerinden, salih yöneticilerinden idiler. Sihiri bunlar icat etmişlerdi. (Bkz: Muhammed Tahir b. Aşur, et-Tahrir ve't-Tenvîr, Tunus, 1997)

iman edenler! "Râ'inâ (bizi gözet)[65]*" demeyin, "unzurnâ (bize bak)" deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır. 105- Ne Kitab ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler. Oysa Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah, büyük lütuf sahibidir. 106- Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur ya da ertelersek, yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye yettiğini bilmez misin?*[66] *107- Bilmez misin ki, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır. 108- Yoksa daha önce Mûsâ'nın sorguya çekildiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim imanı küfre değişirse, o artık doğru yoldan sapmış olur. 109- Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye yetendir. 110- Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür. 111- Bir de; "Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler. Bu, onların kuruntuları! De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz delilinizi getirin." 112-*

65 Rivâyete göre bu âyetin indiriliş sebebi şudur: Vahiy indiği zaman Müslümanlar Hz. Peygamberin vahyi acele okumamasını, öğrenmeleri için biraz yavaş okumasını istiyorlar ve bizi gözet, halimizden anla, acele etme anlamında "raina" diyorlardı. Ancak bu kelime Yahudiler tarafından Hz. Peygamberi kınamak için de kullanılıyordu. Dolayısıyla bu âyet Müslümanlardan, Yahudilerin kullandığı bu hakaret ifadesini kullanmamalarını istemiş oluyordu.

66 Kanaatimizce buradaki "âyet" kelimesi ile "Kur'ân âyeti" değil, Allah'ın birliğine ve peygamberlere indirilen ilahî kitaplara delil olan kanıtlar kast edilmektedir. Buna peygamberlerin mucizeleri de dâhildir. Buna göre Allah Müslümanlara, Yahudilerin kendilerini kıskandıklarını ve Hz. Peygambere karşı kınayıcı ifadeler kullandıklarını, Müslümanların ise bu kelimelerin anlamlarından habersiz olduğunu bildirdikten ve "müşriklerden ve Ehl-i Kitaptan olan kâfirler mü'minlere rablerinden bir hayır gelmesini istemezler" dedikten sonra şunu vurgulamaktadır: Allah'ın sildiği, ertelediği ya da insanlar tarafından unutulan hiçbir ilahî delil yoktur ki Allah onun bir benzerini ya da daha üstününü getirmesin! Nitekim Musa asa mucizesi ile desteklenmiş, fakat bir süre sonra bu mucize terk edilmiştir. İsa ondan daha üstün mucize olan "ölüleri diriltme" ile desteklenmişti. Ardından Muhammed de, bütün bunların ve daha fazlasının haberini ihtiva eden Kur'ân ile desteklenmiştir. Âyet bu noktada, "Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin" demekte ve şunu vurgulamak istemektedir: Bu konuda daha fazla açıklamaya gerek duymuyoruz, zira biliyorsun ki Allah her şeye kadirdir, yerin-göğün hükümranlığı ona aittir ve bu durum Kur'ân'da açıkça beyan edilmiştir. Bir sonraki âyette ise, Hz. Peygambere "bizi gözet" diyen ve böylece Yahudileri taklit etmiş olan Müslümanlara hitaben şöyle denilmektedir; "Yoksa siz de vaktiyle Musa'nın sorguya çekildiği gibi peygamberi sorguya mı çekmek istiyorsunuz?!" Bütün bunlardan anlaşılan şudur ki bu âyetin yasama ile ilgisi yoktur, âyet itikat ile ilgilidir. Bağlamdan bu durum açıkça anlaşılmaktadır. Müfessirlerin ve fıkıh âlimlerinin "nesh âyeti" adını verdikleri ve öncesinden sonrasından koparark anladıkları bu âyeti, metinsel bütünlüğü içinde değerlendirdiğimiz zaman, aslında âyetin Yahudilerle tartışma çerçevesinde söylenmiş olduğunu, genel bağlam itibariyle ise "ilahî kudrete iman ve onun gösterdiği mucizelere inanma" bağlamında yer aldığını görmekteyiz. Nesh konusunda daha fazla detay için sûrenin sonundaki değerlendirme bölümüne bakınız.

Hayır, öyle değil! Kim "ihsan" derecesine yükselerek özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin katındadır. Artık onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir. 113- Yahudiler, "Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller" (yani inanç ve itikatları doğru değildir) dediler. Hıristiyanlar da, "Yahudiler bir temel üzerinde değiller" dediler. Oysa hepsi Kitabı okuyorlar. (hepsi aynı kaynağa müracat edip aynı Tevratı okudukları halde birbirlerine bunları söylerler) Kitabı bilmeyenler de tıpkı bunların söyledikleri gibi demişti. Artık onların aralarında uyuşamadıkları davada, kıyamet gününde hükmü Allah verecektir. 114- Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir.[67] *Böyleleri oralara (mescitlere) eğer girerlerse ancak korka korka girebilmelidirler. Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır. 115- Doğu da, Batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır.* [68]*Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, bilendir. 116- (Yahudi ve Hıristiyanlar) "Allah, çocuk edindi" dediler. O, bundan uzaktır. Hayır! Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ındır. Hepsi O'na boyun eğmiştir. 117- O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir. 118- Bilmeyenler, "Allah bizimle konuşsa, ya da bize senin doğru söylediğini gösterecek bir mucize gelse ya!" derler. Bunlardan öncekiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti. Onların kalpleri birbirine benziyor. Biz âyetleri, kesin olarak inanacak bir top-*

67 Âyette kime işaret edildiği konusunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Taberî'nin tercihi şöyledir: "Bunlar Hıristiyanlardır, çünkü onlar Beyt-i Makdis'i yıkmaya çalışmışlar, bu konuda Buhtunnasır'a yardım etmişlerdir. Yine onlar, Buhtunnasır gittikten sonra da, İsrailoğullarının mü'minlerini orada namaz kılmaktan men etmişlerdir." İbn Aşur ise İbn Abbas'tan nakledilen şu görüşü tercih eder; "Âyet Müşrik Araplar hakkında indirilmiştir... Mekkeli müşriklerin Medineli müslümanları Mekke'ye girmekten men etmelerinden söz etmektedir. Nitekim rivâyete göre Sa'd b. Muza Hudeybiye'den Mekke'ye gizlice girmiş ve Ebu Cehil ona şöyle demiştir: Hem Mekke'nin dinini terk ediyorsun, hem de Kâbe'yi güven içinde tavaf edeceğini mi sanıyorsun?!" İbn Aşurun yorumuna göre sûrenin 105. Âyetinde geçen "müşriklerden ve Ehl-i Kitaptan olan kâfirler mü'minlere rablerinden bir hayır gelmesini istemezler" ifadesinin Kureyş müşriklerinin Kur'ân'ın indirilmesini hoş karşılamamalarını açıklayıcı bir cümle olduğu şeklindeki yoruma dayanmaktadır. Buna göre âyet onların bu konudaki zulümlerinin başka hiçbir zulüm ile kıyaslanamayacak denli büyük olduğunu beyan etmektedir. Çünkü onlar hem Allah'ın mescitlerine girişi yasaklamışlar, hem de insanların hidâyet yoluna girmesine engel olmuşlardır.... İbn Aşur böyle dese de, âyetin bağlamı ve maksadı öncelikle "ehli kitap içinden küfredenler"le ilgilidir. Zira bağlam Ehli kitapla tartışma ve onların Tevrat'ın öğretilerine muhalefet etmelerini eleştirme konusudur. Bu nedenle de Taberî'nin tercih ettiği yorum, bağlama ve metnin bütünlüğüne daha uygundur.

68 Rivâyete göre bu âyet, yolculukta iken sisten dolayı kıbleyi şaşıran ve değişik yönlere doğru namaz kılan, sis açılınca da yanlış yöne kıldıklarını anlayan ve bu durumu Hz. Peygambere soran bir grup sahabe hakkında indirilmiştir. Buna göre âyette geçen "Allah'ın yüzü oradadır" ifadesi, "kıble o taraftadır" anlamına gelmektedir. (Vahidî) Bu durumda âyetin kıblenin değiştirilmesinden önce indirilmiş olması gerekmektedir. Fakat bağlam bu rivâyete gerek bırakmamaktadır, çünkü ifade, öncesi ile irtibatlıdır ve burada hitap, Kudüs'teki mescide girişi yasaklayan Hıristiyanlara yönelik olup onlara cevaben, Allah'ın belli bir tarafta değil, her yerde olduğunu ifade etmektedir.

lum için açıkladık. 119- Şüphesiz biz seni hak ile; müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemlik olanlardan sorumlu tutulacak değilsin. 120- Sen dinlerine uymadıkça, ne Yahudiler ve ne de Hıristiyanlar asla senden razı olmazlar. De ki: "Allah'ın yolu asıl doğru yoldur." Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır. 121- Kendilerine kitab verdiğimiz kimseler, onu gereği gibi okurlar. İşte bunlar ona inanırlar. Onu inkâr edenlere gelince, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. 122- Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve bir zamanlar sizi cümle âleme üstün tuttuğumu hatırlayın. 123- Kimsenin kimse namına bir şey ödemeyeceği, hiç kimseden fidye alınmayacağı, kimseye şefaatin yarar sağlamayacağı ve hiç kimsenin hiçbir taraftan yardım göremeyeceği günden sakının.[69]

5- Arapların atası İbrahim'e ve dinin aslına müracaat

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ اِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ۖ قَالَ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِى ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ (124) وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً
لِلنَّاسِ وَاَمْنًا ۖ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ (125) وَاِذْ
قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ
مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۖ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهٓ اِلٰى عَذَابِ
النَّارِ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (126) وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ ۖ
رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۖ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (127) رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ ۖ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ
الرَّحِيمُ (128) رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۚ (129) وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ
مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ۚ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا ۖ وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ
لَمِنَ الصَّالِحِينَ (130) اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ (131)

69 Buraya kadar Yahudilerle sürdürülen diyalog eleştiri ve kınama tarzındadır. Fakat son âyet bu tür eleştirinin fayda etmeyeceğini ve onların İslam'a girmemekte ısrar edeceklerini, hatta Müslümanların kendilerine katılmalarını bekleyeceklerini ima etmektedir. Nitekim devamındaki bölüm bunu göstermektedir.

وَوَصّٰى بِهَآ اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا
تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (132) اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَآءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ
قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَآئِكَ اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (133) تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ
لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (134) وَقَالُوا
كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ (135) قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَآ اُوتِيَ
النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (136) فَاِنْ اٰمَنُوا
بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ
اللّٰهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (137) صِبْغَةَ اللّٰهِ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ
لَهُ عَابِدُونَ (138) قُلْ اَتُحَآجُّونَنَا فِي اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
اَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ (139) اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ وَمَنْ اَظْلَمُ
مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (140) تِلْكَ اُمَّةٌ
قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ
(141) سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا
قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (142)
وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ
عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ
الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى
اللّٰهُ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (143) قَدْ نَرٰى
تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَآءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ

اِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (174) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَآ اَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ (175) ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِى الْكِتَابِ لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ (176)

124: (Şunu da hatırla ki Ey Muhammed); bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmişti. (Bu kelimeler şunlardı:) "(Allah) Ben seni insanlara önder yapacağım." (İbrahim de,) "Soyumdan da önderler yap, ya Rabbi!" demişti. Bunun üzerine Rabbi, "Benim sana verdiğim söz zalimleri kapsamaz" demişti. 125- Hani, biz Kâbe'yi insanlara toplantı ve güven yeri, Hac mekânı kılmış ve onlara, Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namaz yeri edinin demiştik.[70] *İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: "Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun." 126- Hani İbrahim, "Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir kıl. Halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri her türlü ürünle rızıklandır" demişti. Allah da, "İnkâr edeni bile az bir süre, bu geçici kısa hayatta rızıklandırır; sonra onu cehennem azabına girmek zorunda bırakırım. Ne kötü varılacak yerdir orası!" demişti. 127- Hani İbrahim, İsmail ile birlikte Kâbe'nin temellerini yükseltiyor, "Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen işitensin, bilensin" diyorlardı. 128- "Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da (Araplardan) sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tevbemizi kabul et. Çünkü sen, tevbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın." 129- "Rabbimiz! İçlerinden onlara (soyumuz olan Araplara) bir peygamber gönder; onlara âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin."*[71] *130- Kendini bilmeyenden (Yahudilerden) başka İbrahim'in*

70 Makam-ı İbrahim, İbrahim peygamberin ayak bastığı yerdir. Kur'ân'a Giriş adlı eserimizde bu âyetle ilgili olarak söylemiş olduklarımızı burada tekrarlayalım; "İbrahim kıssası Mekke döneminde, bütün anlatım çeşitleriyle birlikte Mekkî Kur'ân'ın ("davet Kur'ân'ı"nın) kıssası idi. Bunlar, Kureyşlileri önceki peygamberleri yalanlayan toplumların başına gelen şeylerden ders almaya çağıran ve Allah'ın peygamberlerine tahsis ettiği mucizeleri ve bu mucizeler [Allah'ın yardımı -Çev.] sayesinde, kendilerine yapılan her türlü komplodan kurtulup eninde sonunda başarılı olacaklarını anlatan kıssalardır. Oysa burada, yani Yahudilerle Müslümanlar arasındaki gerilim ve çatışmanın günden güne arttığı Medine'de durum farklıdır. Bu durumun bir gereği olarak, hem Arapların ve hem de Yahudilerin atası ve peygamberlerin büyüğü olan Hz. İbrahim'in devreye sokulması, kıblenin değiştirilmesi işlemine tarihi dayanak olacak şekilde dede-torun (İbrahim ve Araplar) ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi kaçınılmaz olmuştu."

71 Tevrat'ta da benzer bir kıssa şu şekilde anlatılır; "Rab Abram'a, «Ülkeni, halkını, babanın evini bırak, sana göstereceğim topraklara git» dedi, seni büyük bir ulus yapacağım,

dininden (Hanif dinden, İslam'dan) kim yüz çevirir? Andolsun, biz İbrahim'i bu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o ahirette de iyilerdendir. 131- Rabbi ona "Teslim ol" dediğinde, "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" demişti. 132- İbrahim, bunu kendi oğullarına da vasiyet etti, Yakub da öyle: "Oğullarım! Allah, sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti. Siz de ancak müslümanlar olarak ölün" dedi. 133- Yoksa siz Yakub'un, ölüm döşeğinde iken çocuklarına, "Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?" dediği, onların da, "Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek bir ilâha ibadet edeceğiz; bizler O'na boyun eğmiş müslümanlarız." dedikleri zaman orada hazır mı bulunuyordunuz? 134- Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz. 135- Yahudiler "Yahudi olun" ve Hıristiyanlar da "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler. (Ey Muhammed! Yahudilere) De ki: "Hayır, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyarız. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi." 136- Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakuboğullarına indirilene, Mûsâ ve İsa'ya verilen Tevrat ve İncil ile bütün diğer peygamberlere Rab'lerinden verilene iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz." 137- Eğer onlar böyle sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, gerçekten doğru yolu bulmuş olurlar; yüz çevirirlerse onlar elbette derin bir ayrılığa düşmüş olurlar. Allah, onlara karşı seni koruyacaktır. O, işitendir, bilendir. 138- "Hep birlikte Allah'ın boyasıyla boyanın, (İbrahim'in dini, fıtrat dini olan İslam'a girin.) Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz" deyin. 139- Ey Muhammed! Onlara de ki: "Allah hakkında mı bizimle tartışıp duruyorsunuz? Hâlbuki O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işlediklerinize aittir. Biz O'na gönülden bağlanmış kimseleriz." 140- Yoksa siz, "İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub ile Yakuboğulları da Yahudi, ya da Hıristiyan idiler" mi diyorsunuz? (Oysa onlar Tevrat ve İncil'in indirilmesinden önce yaşamışlardı!) De ki: "Sizler mi daha iyi bilirsiniz, yoksa (onların müslüman olduğunu haber veren) Allah mı?" (Tıpkı siz Ehl-i Kitabın Tevrat ve İncil'deki

---

seni kutsayacak, sana ün kazandıracağım. Bereket kaynağı olacaksın. Seni kutsayanları kutsayacağım. Seni lanetleyeni lanetleyeceğim. Yeryüzündeki halkların hepsi senin aracılığınla kutsanacak.» Abram Rabbin buyurduğu gibi yola çıktı. Lut da onunla birlikte gitti. Abram Harran'dan ayrıldığı zaman yetmiş beş yaşındaydı. Karısı Sara'yı, yeğeni Lut'u, Harran'da kazandıkları malları, edindikleri uşakları yanına alıp Kenan ülkesine doğru yola çıktı. Oraya vardılar. Abram ülke boyunca Şekem'deki More meşesine kadar ilerledi. O günlerde orada Kenanlılar yaşıyordu. Rab Abram'a görünerek, «Bu toprakları senin soyuna vereceğim» dedi. Abram kendisine görünen Rabbe orada bir sunak yaptı. Oradan Beyt-El'in doğusundaki dağlık bölgeye doğru gitti. Çadırını batıya düşen Beyt-El'le doğuya düşen Ay Kenti'nin arasına kurdu. Orada Rabbe bir sunak yaptı ve Rabbe yakardı. Sonra kona göçe Negev'e doğru ilerledi. Ülkedeki şiddetli kıtlık yüzünden Abram geçici bir süre için Mısır'a gitti." (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 12/1-10)

Muhammed'in peygamberliğine dair müjdeleri gizlediğiniz gibi) Allah tarafından kendisine ulaşan bir gerçeği gizleyen kimseden daha zalim kimdir? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir. 141- (Ey Yahudiler! İşte bunlar sizin geçmişteki atalarınız idiler.) Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz. 142- Birtakım kendini bilmez insanlar (Yahudiler ve onlarla ittifak kuran münafıklar), "müslümanları yönelmekte oldukları kıbleden (Beyt-i Makdis'ten)[72] çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir." 143- Böylece, sizler insanlara birer önder olasınız ve Peygamber de size önder olsun diye (Kıbleyi Kâbe'ye çevrimek sûretiyle) sizi (Muhammed'e inananları) orta bir ümmet yaptık.[73] Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına[74] ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kıble yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir. 144- Ey Muhammed! Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz. Elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. Bundan böyle, yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. Ey Müslümanlar! Siz de nerede olursanız olun, namazda yüzünüzü hep onun yönüne

72 Kıblenin değiştirilme tarihi konusunda birkaç görüş vardır. Kimine göre hicretten on altı ay sonra, kimine göre on sekiz ay sonradır. Kimileri ise bu olayın Bedir savaşından iki ay önce, yani hicretin ikinci yılının recep ayında gerçekleştiğini söylerler. Bir diğer gruba göre ise Müslümanlar Medine'de Beyt-i Makdise doğru tamı tamına on yedi ay ve üç gün namaz kılmışlardır. Buna göre Hz. Peygamberin Medine'ye gelişi Rebiulevvel ayının on üçüncü gününde, pazartesi günü gerçekleşmiştir. Kıblenin Kâbe'ye doğru çevrilmesi yönündeki ilahî emir ise Şaban ayının ortasında Çarşamba günü olmuştur. (Kurtubî) İbn İshak şöyle anlatıyor; "Kıble Şam yönünden Kâbe yönüne çevrildiğinde, Hz. Peygamberin hicretinin üzerinden tam on altı ay geçmişti ve on yedinci ayın başıydı. Kıble değişince Yahudiler geldiler ve: Ey Muhammed! Neden kıbleni değiştirdin? Oysa sen İbrahim dinini sürdürdüğünü iddia etmiyor muydun? Eski kıblene dön, sana inanalım!' dediler. Bu sözlerle Hz. Peygamberi aldatmak istiyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyetleri indirdi.

73 Mekke coğrafi olarak ortadadır. Yahudiler Mekke'nin kuzey batısındaki Beyt-i Makdis'e, Hıristiyanlar ise doğuya doğru dönerlerdi. Müslümanlar Mekke'ye dönmekle orta yolda olmuş oldular. Bu durumda âyetteki "orta ümmet"in anlamı "coğrafi olarak ortada olan ümmet" şeklindedir. Nitekim "İnsanlara önder olasınız diye" ifadesi de bunu destekler. Zira Mekke, hem kuzeye yönelen Yahudilerin hem de doğuya yönelen Hıristiyanların orta noktasıdır. (Çevirmen Notu: Doğrusu Câbirî'nin bu âyetteki yorumu oldukça ilginçtir ve aslına bakılırsa, kendi tefsir anlayışı ve formasyonu itibari ile dahi, tebessüm ettirecek türdendir. Kanaatimizce burada, âyetin indiriliş döneminde yaşanan tartışmalar göz ardı edildiği gibi, metnin bütünlüğü de göz ardı edilmiştir. Zira âyette geçen "peygamber size şahit/önder olsun diye" ifadesinin Mekke'nin coğrafi/stratejik konumu ile ilişkisini kurmak imkânsızdır.)

74 Anlam şöyledir: Kıblenin değiştirilmesi, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerin dışındakiler için çok ağır ve kabulü zor bir durum olmuştur. Rivâyete göre kıble değiştirildiğinde Müslümanlardan bir kısmı dinden dönmüş, bir kısmı da münafıklaşmıştır. Diğer taraftan hicretten önce de Medineli bazı Müslümanlar Beyt-i Makdis'e yönelmek yerine Kâbe'ye yönelmişler, Hz. Peygamber de bu duruma sessiz kalmış ve onlardan namazlarını yeniden kılmalarını istememiştir.

çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden gelen bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir. 145- Andolsun, sen kendilerine kitap verilenlere her türlü mucizeyi getirsen (İbrahim'in inşa ettiği Kâbe'nin onun soyu için en uygun kıble olduğunu kanıtlasan da), onlar yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kıblesine de uymazlar. Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, o takdirde sen de mutlaka zalimlerden olursun. 146- Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Muhammed'in peygamber olduğunu) oğullarını tanıdıkları gibi bilirler. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler. 147- Hak ancak Rabbindendir. Artık, sakın (sana vahyedilenden ve peygamberliğinden) şüpheye düşenlerden olma! 148- Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın! (Size emredilen kıbleye yönelin ve bundan neşet edecek hayırlara koşun) Nerede olsanız Allah hepinizi (Kâbe'ye döndürmek sûretiyle) bir araya getirir.[75] *Şüphesiz, Allah'ın gücü her şeye yeter. 149- Ey Muhammed! Nereden yola çıkarsan çık, namazda Mescid-i Haram'a doğru dön. Bu, elbette Rabbinden gelen gerçek bir emirdir. Allah, sizin işlediklerinizden asla habersiz değildir. 150- Ey Muhammed! Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Ey mü'minler! Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü Mescid-i Haram'a doğru çevirin ki, zalimlerin dışındaki insanların elinde size karşı bir koz olmasın. Zalimlerden korkmayın, benden korkun.*[76] *Böylece size nimetlerimi tamamlayayım ve doğru yolu bulasınız. 151- Nitekim kendi aranızdan, size âyetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti öğreten, ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber gönderdik. 152- Öyleyse yalnız beni anın (size olan nimetlerimi takdir edin) ki ben de sizi anayım (nimetlerimi artırayım.) Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin.*[77] *153- Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir. 154- Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" de-*

75 Müfessirlerin çoğunluğu bu âyetin anlamının, " Allah sizi hesap gününde bir araya getirir" şeklinde olduğu görüşüne meylederler. Bize göre buradaki konu ahiretle ilgili değildir. Konu, Kâbe'ye yönelme meselesidir. Dolayısıyla bizim tercih ettiğimiz anlam daha evladır.

76 Rivâyete göre Yahudiler; "Muhammed kıblesini şaşırdı, bizi nasıl hidâyete erdirecek?!" ve "Hem bizim dinimize muhalefet ediyor, hem kıblemize dönüyor" şeklinde konuşarak müslüman halkın kafasını karıştırmak istiyorlardı. Kıble değişince bu yaygaralarının sonu kesildi. Âyette geçen "ancak zulmedenler hariç" ifadesi ile müşrikler kast edilmektedir. Zira kıble değişince onlar şöyle demeye başladılar; "Muhammed bizim kıblemize döndü, bizim daha doğru yolda olduğumuzu anladı." Neticede Kur'ân bütün bu iddiaları batıl olarak nitelemekte ve "onlardan korkmayın" demektedir. "Onlar" ifadesinden maksat müşriklerdir. Yani, size karşı düşmanlık eden ve yaygara koparan müşriklerden korkmayın, emrime uyun ve Kâbe'ye yönelin denilmek istenmektedir.

77 Küfür hem şirk ve peygamberi yalanlamak manasına hem de ilahî nimetleri inkâr etmek manasına gelir. Burada maksat ikincisidir, muhatap da müminlerdir.

meyin. Hayır, onlar diridirler.[78] *Ancak siz bunu bilemezsiniz. 155- Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. 156- Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz her şeyimizle Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler.*[79] *157- İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlaradır. Doğru yola ulaştırılmış olanlar da işte bunlardır. 158- Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın dininin nişanelerindendir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah onu bilir, karşılığını verir.*[80] *159- İndirdiğimiz apaçık*

78 İbn Abbas şöyle demektedir: Bu âyet Bedir şehitleri hakkında indirildi. Onlar on dört kişiydiler. Altısı muhacirlerden, sekizi de Ensar'dandı. Bir diğer rivâyete göre bu âyet, "bu Müslümanlar Muhammedi razı etmek için boşu boşuna kendi canlarını feda ediyorlar" diye konuşan Yahudilere ve münafıklara cevap olarak indirilmiştir. Biz de bu son görüşü tercih ediyoruz, zira bu görüş, konuyla daha uyumludur. Şehitlerin ölü değil de diri olmaları konusunda ise müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Kanaatimizce, "Kur'ân Kur'ân'ı tefsir eder" ilkesi gereğince, bu âyeti anlamaya çalışırken İnfitar 13-14, Kehf 29, Nisa 145, Hac 56 örneklerinde olduğu gibi, geçmiş ve şimdiki zaman kiplerinin gelecek zaman anlamında kullanılması hususunu dikkate almak gerekmektedir. Verdiğimiz âyetlerde olduğu gibi buradaki âyette de şehitlerin ahirette nimetler içinde yaşayacaklarından söz edilmektedir. Bazı müfessirler bu âyeti Kabir azabına delil olarak kullanmaktadırlar. Kur'ân ahiret hayatına ait birçok detayı genişçe ve defalarca anlattığı halde kabir azabına hiç değinmediği için, bu müfessirler Kur'ân'a yabancı olan "kabir azabı" düşüncesini Kur'ân'a desteklettirmek için âyeti adeta istedikleri gibi konuşturmaktadırlar. Artık âyetin kendi söylediği değil, ona söylettirilen şey ön plana geçmektedir. Buna göre şehitlerin "diri" olmalarından maksat, "şu anda yaşıyor olmaları"dır. Buradan hareketle de şöyle demektedirler: Allah kıyametten önce şehitleri diri tutup nimetlendirdiğine göre, inkârcıları da diri tutup azaplandırabilir. Bu da kabir azabına delil olur. Bu görüşler, istedikleri düşünceleri Kur'ân'a söyleten ve ardından da "o da caizdir, bu da caizdir, şu da caizdir..." diyen mantığın ürünüdür. Oysa Kur'ân'ın bütünü muhkemdir, müteşabih olanlar muhkemlere hamledilerek yorumlanırlar ve ortada müteşabih diye bir şey kalmaz. Geçmiş zaman ve şimdiki zaman ifade eden kelimelerin gelecek zaman anlamında kullanılması, Kur'ân'da oldukça sık görülen bir durumdur ve bu kullanımın maksadı, ilerde olacak olan şeyin kesinliğini vurgulamaktır. Kabir azabı ve onunla ilgili olarak ortaya atılan "münker-nekir" konusu ise, Kur'ân temelli bir düşünce değildir. Bu düşünceler İslam öncesi toplumlardan tevarüs edilmişlerdir. İlgili hadislerin büyük çoğunluğu ise, terhib-terğib (teşvik-sakındırma) kabilinden rivâyetlerdir ki bu tür rivâyetlerin aktarımında hadis âlimlerinin biraz gevşek davrandıkları malumdur.

79 Görüldüğü gibi burada da "kıblenin değiştirilmesi" konusu devam etmektedir. Dolayısıyla "şehitlerin ölmediği" ile ilgili âyetin İbn Abbas rivâyetinde olduğu gibi, Bedir şehitleri ile ilgili olması uygun değildir. Bu kişilerin hicret esnasında veya ona yakın dönemlerde çeşitli sebeplerle ya da Bedir öncesi Hz. Peygamberin gönderdiği seriyyelerden birinde Allah yolunda can veren mü'minlerden söz ettiğini düşünmek daha uygundur. Diğer taraftan hem sabra davet etmek hem de "açlıkla imtihan"dan söz etmek, büyük bir zafer ve sevinç durumu olan Bedir olayı ile ilgili olamaz. Bütün bu nedenlerden dolayı biz bu âyetlerin Bedir savaşından önce, Hz. Peygamberin ve Müslümanların ciddi geçim sıkıntıları çektikleri bir dönemde, yani Medine'ye hicretin ilk dönemlerinde indirilmiş olduğu kanaatindeyiz. Nitekim bu dönemde Hz. Peygamberin karnına açlıktan dolayı taş bağladığı, bir keresinde evinden çıktığında Hz. Ebubekir'i gördüğü ve ona, "nereye gidiyorsun?" diye sorduğu, onun da, "açlıktan dolayı dışarı çıktım, belki bir şeyler bulurum" dediği, bunun üzerine Hz. Peygamberin "ben de aynı sebeple çıktım" dediği rivâyet edilir.

80 Safa ve Merve, bu isimlerle tanınan tepelerdir. İslam öncesi dönemde Araplar bu tepelere iki put yerleştirmişlerdi ve onları tavaf ediyorlardı. Oysa bu tepelerde tavaf etmek, diğer

delilleri ve hidâyeti[81] *Kitap'ta açıklamamızdan sonra onları gizleyenler (Yahudiler) var ya, işte onlara hem Allah lânet eder, hem de bütün lânet etme konumunda olanlar lânet eder. 160- Ancak tevbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar lânetlenmekten kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların tevbelerini kabul ederim. Zira ben tevbeleri çok kabul edenim, çok merhamet edenim. 161- Fakat âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üstünedir. 162- Onlar ebedî olarak lânet içinde kalırlar. Artık ne kendilerinden azap hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır. 163- Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir. 164- Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır. 165- İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da (Ruhbanları ve din adamlarını) O'na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler.*[82] *Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir. Zulmedenler (ruhbanlar ve hahamlar)*[83] *azaba uğrayacakları zaman bütün*

---

hac menasiki gibi, Hz. İbrahim'in dininden gelmektedir. Bu yüzden de Allah mü'minlere, "kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur" buyurarak Müslümanların İbrahim'in dinine uymalarını emretmiştir. Yani Müslümanların, müşriklerin oralara putlar yerleştirmiş olmasına bakıp da tavaftan geri durmayı düşünmemelerini istemekte, bu tepeleri tavaf etmenin (sa'y yapmanın) İbrahim dininin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Müfessirler ve fıkıhçılar bu tavafın (sa'y'in) hükmü hususunda, yani âyetten anlaşıldığı şekliyle bu ibadet bir nafile mi yoksa Hz. Peygamberin uygulaması nedeniyle vacip mi olduğu noktasında ihtilaf etmişlerdir.

81 Müfessirlerin çoğunluğu bu âyeti; "Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamberi müjdeleyen ifadeleri gizleyenler" şeklinde anlarlar. Bize göre bu yorum, önceki ve sonraki âyetlerle irtibat açısından düşünüldüğünde çok zayıftır. Yahudilerin gizledikleri şey, önceki âyette ifade edilen "safa-merve" olayı ile ilgili olmalıdır. Buna göre onlar bu tepeler arasında sa'y yapmanın İbrahim dininin bir parçası olup Tevrat'ta yer aldığını bildikleri halde bunu gizlemişlerdir. Âyette denilmek istenen şey, Arapların bu ibadeti aslında Yahudilerden öğrendikleri, fakat işin içine putları karıştırmak sûretiyle tahrif ettikleridir. Yahudiler aslında, müslümanları "içinde putlar olan bir mabede yönelmek ve putların konulduğu tepelerde sa'y yapmak"la suçlama imkânı buldukları için bu gerçeği gizlemekte ve çarpıtmaktadırlar. Bu yaygara ile de, daha önce Menat putuna (Mekke dışındaki bir put) tapınan Medineli müslümanları kandırmaya, onlara adeta, "Muhammed eski putlarına (Lat ve Uzza'ya) geri döndü, siz de Menat'a dönün" demektedirler. Nitekim İbn Abbas'ın rivâyetine göre Ensar'dan bazı kimseler Yahudilere bazı sorular (muhtemelen Tevrat'ta bu konu ile ilgili neler bulunduğunu) sormuşlar, fakat Yahudiler onlardan gerçeği gizlemişlerdi. Bunun üzerine de bu âyet indirilmişti.

82 Müfessirlerin birçoğu buradaki "ortak" kelimesini putlar diye yorumlamıştır. Ancak bu yorum bağlama uymaz. Zira putlar semboliktirler, dolayısıyla onların "mü'minlerin Allah'ı sevmeleri gibi" sevilmeleri söz konusu değildir. Ayrıca put-putperest ilişkisini tabi olan ve tabi olunan ilişkisi diye düşünmek de yanlıştır. Burada "tabi olunan"dan maksadın "ruhbanlar, hahamlar, din adamları" olduğu açıktır. İlerdeki âyetlerde bu yorumumuzu destekleyecek şeyler gelecektir.

83 Âyetin bu cümlesi, Ankebut Sûresinde "Zulmedenleri dışında Ehl-i Kitapla güzellikle tartışın" âyetini hatırlatmaktadır. Burada "zulmedenler"in kim olduğu ortaya konuluyor.

kuvvetin Allah'ın olduğunu ve Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu bir bilselerdi! 166-Kendilerine uyulanlar o gün azabı görünce, kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklar, aralarındaki bütün bağlar kopacaktır. 167- Uyanlar şöyle derler: "Keşke dünyaya bir dönüşümüz olsaydı da onların şimdi bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık." Böylece Allah, onlara işledikleri fiilleri pişmanlık kaynağı olarak gösterir. Onlar ateşten çıkacak da değillerdir. 168- Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.[84] *169- O, size ancak kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder. 170- Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde, "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız!" derler. Peki, ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı onların yoluna uyacaklar? 171- İnkâr edenleri imana çağıran peygamber ile inkâr edenlerin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen çoban ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar.*[85] *172- Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin. 173- Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın (dine karşı meydan okuma ya da düşmanlık amacı gütmeden) yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 174- Allah'ın indirdiği kitaptan bir kısmını gizleyip onu az bir bedel (dünyevi liderlik) ile değişenler var ya;*[86] *işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Kıyamet günü Allah, onlarla ne konuşacak, ne de onları arıtacaktır. Onlar için elem dolu bir azap vardır. 175- İşte bunlar hidâyeti verip sapıklığı, bağışlanmayı verip azabı satın alanlardır. Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıdırlar(!) 176- Bu azap da, Allah'ın, Kitabı hak olarak indirmiş olması ve onların bunu inkâr etmesi sebebiyledir. Kitap konusunda anlaşmazlığa düşenler ise derin bir ayrılık içindedirler.*

84 Kurtubî şöyle der; "Rivâyete göre bu âyet, bazı hayvanları haram sayan Sakîf, Huzâa' ve Beni Müdlic kabileleri hakkında indirilmiştir."

85 Müfessirle şöyle derler: Allah burada, kâfirlere nasihatte bulunan Hz. Peygamberi, sürünün arkasından bağıran bir çobana benzetmektedir. Çoban var gücüyle bağırmakta, ama sürü onun sadece sesini duymakta, fakat ne dediğin anlamamaktadır.

86 Müfessirlerin çoğunluğuna göre burada, Hz. Peygamberle ilgili müjdeleri saklayan Yahudi âlimleri kast edilmektedir. Bu yorum bize göre bağlama uymaz. Önceki âyet bazı yiyeceklerin haram kılındığından bahsetmekte, sonraki âyette ise "karınlarına ateş doldurmak"tan söz edilmektedir. Bu iki ifade arasında yer alan "gizleme" ise, söz konusu haram yiyeceklerle ilgili olmalıdır. Dolayısıyla âyetin, bazı hayvanları haram sayan Sakîf, Huzâa' ve Beni Müdlic kabileleri hakkında indirilmiş olduğunu söyleyen rivâyeti esas almak daha uygundur. Belki de bu kabilelerden bazıları haram yiyecekler konusunda Yahudilere danışmışlar, kendi haramları konusunda onlardan fikir sormuşlar, Yahudiler de onlara cevap vermemiş, gerçeği söylememiştir. Bilindiği gibi aslında Tevrat birçok yiyeceği haram kılmıştır.

6- *Gerçek Dindarlık: İnanç ve yaşam*

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّٓائِلِينَ وَفِى الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ
الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا ۚ وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَأْسَٓاءِ
وَالضَّرَّٓاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ۗ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ (177) يَٓا
اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلَى ۗ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ
بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى ۚ فَمَنْ عُفِىَ لَهٗ مِنْ اَخِيهِ شَىْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ
وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ۗ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ۗ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ
فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيمٌ (178) وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ (179) كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۚ اَلْوَصِيَّةُ
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ۗ (180) فَمَنْ بَدَّلَهٗ بَعْدَ مَا
سَمِعَهٗ فَاِنَّمَٓا اِثْمُهٗ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهٗ ۚ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۗ (181) فَمَنْ خَافَ
مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۗ
(182) يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ
قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۙ (183) اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ ۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى
سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ ۚ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهٗ فِدْيَةٌ ۚ طَعَامُ مِسْكِينٍ ۗ فَمَنْ
تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهٗ ۚ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (184) شَهْرُ
رَمَضَانَ الَّذِى اُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ ۚ
فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ
اَيَّامٍ اُخَرَ ۗ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ۖ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ
وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (185) وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِى
عَنِّى فَاِنِّى قَرِيبٌ ۗ اُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِى وَلْيُؤْمِنُوا بِى

تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِاٰخِذِيهِ اِلَّٓا اَنْ تُغْمِضُوا فِيهِۜ وَاعْلَمُٓوا
اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ (267) اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَٓاءِۚ وَاللّٰهُ
يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًاۗ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌۚ (268) يُؤْتِى الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَٓاءُۚ
وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِىَ خَيْرًا كَثِيرًاۗ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّٓا اُولُوا الْاَلْبَابِ (269)
وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُۥ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ
اَنْصَارٍ (270) اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِىَۚ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَٓاءَ
فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّـَٔاتِكُمْۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (271) لَيْسَ
عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِى مَنْ يَشَٓاءُۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْۜ
وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ اللّٰهِۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ
لَا تُظْلَمُونَ (272) لِلْفُقَرَٓاءِ الَّذِينَ اُحْصِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ
ضَرْبًا فِى الْاَرْضِۖ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَٓاءَ مِنَ التَّعَفُّفِۚ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمٰيهُمْۚ
لَا يَسْـَٔلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًاۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌۚ (273) اَلَّذِينَ
يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (274) اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا
يَقُومُ الَّذِى يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُٓوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ
الرِّبٰواۘ وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰواۜ فَمَنْ جَٓاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهٰى فَلَهُ
مَا سَلَفَۜ وَاَمْرُهُٓۥ اِلَى اللّٰهِۜ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
(275) يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِى الصَّدَقَاتِۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيمٍ (276)
اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (277) يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا
اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِىَ مِنَ الرِّبٰٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (278) فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا
بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ اَمْوَالِكُمْۚ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا
تُظْلَمُونَ (279) وَاِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍۜ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (280) وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ اِلَى اللهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ
مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (281) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰى
اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ
يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِى عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللهَ رَبَّهُ وَلَا
يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَاِنْ كَانَ الَّذِى عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا اَوْ ضَعِيفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ
اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَاِنْ لَمْ
يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا
فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْـَٔمُوٓا اَنْ
تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا اَوْ كَبِيرًا اِلٰى اَجَلِهِ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ
وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُٓوا اِلَّآ اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ
جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا وَاَشْهِدُوٓا اِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَاِنْ
تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللهُ وَاللهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (282)
وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَاِنْ اَمِنَ بَعْضُكُمْ
بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِى اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ
يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ اٰثِمٌ قَلْبُهُ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (283) لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا
فِى الْاَرْضِ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِٓى اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ
يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (284)

177: İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (belli bir kıbleye bağlanmak) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, ihtiyacından dolayı isteyene ve özgürlükleri için kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.[87] *178- Ey iman edenler! Öl-*

87 İyilik; bütün hayırlı işleri kapsayan genel bir isimdir. Kelimenin kökü genişlik anlamına gelir. Nitekim geniş toprak parçalarına "berr" (kara) denilmiştir.

dürülenler hakkında size kısas farz kılındı.[88] *Hürse hür, köleyse köle, kadınsa kadın kısas edilir. Ancak (öldüren kimse) maktul vârisi tarafından affedilirse, maruf bir yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir.*[89] *Bundan sonra tecavüzde bulunana (diyet aldığı halde katili öldürerek zülmedene) elem dolu bir azap vardır. 179- Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki bu hükme uyarak korunursunuz.*[90] *180- Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir mal bırakmışsa, anaya, babaya*

88 Rivâyete göre âyet, Hz. Hamza'nın şehit edilişi ile ilgili olarak indirilmiştir. Bir diğer rivâyete göre ise âyet, Tevrat'ın emirlerini hiçe sayıp Araplar gibi düşmanlık içinde giren Kurayza ve Nadîr oğulları Yahudileri hakkında indirilmiştir. Arapların tutumlarını özetleyen Râzî şöyle demektedir; "*Kısas hususunda Yahudiler sadece öldürmeyi, Hıristiyanlar da sadece diyet alıp affetmeyi gerekli görüyorlardı. Araplar ise bazen kısas olarak öldürmeyi, bazen da diyeti gerekli görürlerdi. Fakat bunlar, her iki hüküm hususunda da açıkça haddi aşıyorlardı. Öldürme hususunda haddi aşıyorlardı; çünkü kabilesi daha güçlü olan bir kişi ile zayıf bir kabileden bir kişi arasında öldürme meydana geldiğinde, güçlü olanlar, "Bizden köle olana karşı, onlardan hür olan birisini; kadınımıza karşı onların erkeğini, erkeğimize karşı da onların iki erkeğini öldürürüz" diyorlardı ve kendilerinden yaralananlara karşılık, karşı tarafa fazlası ile yara açarak kısas yapıyorlardı. Hatta çoğu kez, bu kadarla da kalmıyordu. Rivâyet edildiğine göre birisi, eşraftan sayılan birisini öldürdüğü zaman, katilin akrabaları maktulün babasının yanında toplanıyor ve "Ne istersin?" diyorlardı. O da, "üç şeyden birini...?" diyordu. Onlar da "üç şey nedir?" diye soruyorlardı. O, "Ya çocuğumu diriltirsiniz veya göğün yıldızlarıyla evimi doldurursunuz veyahut da bana, öldürmem için bütün kavminizi verirsiniz. Sonra ben bir diyet kabul edeceğimi sanmıyorum" derdi. Diyet hususundaki haddi aşmalarına gelince, onlar çoğu kez eşraftan olanın diyetini, eşraftan sayılmayan kimsenin diyetinin birkaç katı sayıyorlardı. Allah, Hz. Peygamber'i peygamber olarak gönderince, adalete riâyeti vacip kılmış, kısas hususunda kulları arasında eşitliği sağlamış ve bu âyeti indirmiştir... Taberî bir takım ravilerden, onlar da Hz. Ali ve Hasan el-Basrî'den şunu rivâyet etmişlerdir: Bu âyetten maksat, iki hür, iki köle, iki erkek ve iki kadın arasında kısas yapılabileceğini ve sadece bunun kâfi geleceğini beyan etmektir. Köleyi öldüren hür veya hürü öldüren köle olduğu zaman, kısas ile beraber "terâcû" adı verilen bir şey daha gerekirdi. Buna göre hür bir kimse bir köleyi öldürdüğü zaman, bu hür kimseye, köleye mukabil kısas tatbik edilir. Eğer kölenin efendisi, hürü öldürmelerini isterse, hürün diyetinden kölenin bedelinin düşürülmesi ve diyetin geriye kalan kısmının hürün velilerine verilmesi şartıyla, hür kimseyi öldürürlerdi. Eğer köle hürü öldürürse, köle de hüre mukabil kısas edilir. Bu durumda hürün velileri, isterlerse köleyi öldürür ve hürün diyetinden kölenin diyetini düşürür ve onlar da diyetin geriye kalan kısmını hürün velilerine öderler. İsterlerse, diyetin tamamını alır, köleye ise kısas uygulamazlar. Eğer erkek kadını öldürürse, erkek de kadın mukabilinde kısas edilir. Bu durumda eğer kadının velileri isterlerse, o erkeği öldürür ve diyetin yarısını öderler. Eğer kadın erkeği öldürürse, bu durumda kadın da erkeğe mukabil kısas edilir. Böylece erkeğin velileri isterlerse, o kadını öldürür, diyetin yarısını alırlar, yine isterlerse diyetin tamamı onlara verilir ve kadın da kısas edilmez... İşte bundan ötürü Allah, iki hür, iki köle, iki dişi ve iki erkek arasında kısas ile yetinmenin meşru olduğunu; cinsler farklı olduğu zaman kısas ile yetinmenin meşru olmadığını beyan etmek için bu âyeti indirmiştir.*" Râzî'nin bu ifadelerinde kullandığı "meşru olmayan" ifadesi, âyete göre meşru olmayanı değil, Arapların İslam öncesi adetlerine göre meşru olmayanı ifade eder.

89 Buradaki "hafifletme"nin anlamını şöyle açıklarlar: "Tevrat'ta sadece kısas cezası öngörülmüş, diyete yer verilmemişti, İncil'de ise sadece affetmeye yer verilmiş, diyete ya da kısasa yer verilmemişti. Allah hem kısas hem diyet imkânı vererek bu ümmete böylece rahmet etmiş oldu. Buna göre artık dileyen kısası uygular, dileyen diyet alır, dileyen de affeder."

90 "Katilin öldürülmesi" ilkesi, cinâyet işlemeyi planlayan kimseyi caydıracağı için, hayat kurtarıcı bir ilkedir. Hem cinâyeti işleyecek kişinin hayatı, hem de cinâyete maruz kalacak kişinin hayatı bu ilke sayesinde kurtulmuş olur. Âyette denilmek istenen şudur: Ey akıl sahibi insanlar! Kısas cezasından ders alın da cinâyet suçundan uzak durun!

ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.[91] *181- Her kim işittikten sonra (vasiyeti) değiştirirse, günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir. 182- Vasiyet edenin hataya meyletmesinden, (akrabaları içinde fakirler varken başka zenginlere miras bırakmasından) ve haksızlık yapmasından korkan bir kimse, haksızlığı düzeltirse ona hiçbir günah yoktur.*[92] *Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 183- Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.*[93] *184- Oruç, sayılı günlerdedir.*[94] *Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler (hastalar ve yolcular) ise, (Oruç tutmadıkları takdirde) bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. (Ey hasta ve yolcular)Eğer bilirseniz oruç tutmanız (gücünüz yetiyorsa) sizin için daha hayırlıdır.*[95] *185- (O sayılı*

91 Denildiğine göre Cahiliye Arapları sırf gösteriş yapmak için, akrabaları dışındaki kimselere mallarını miras bırakırlar ve fakir akrabalarını mağdur ederlerdi. İşte bu âyet bu hususta indirilmiştir. Yine bu âyetin miras ahkâmı ile ilgili âyetlerin indirilmesinden önce indirildiği de söylenmiştir. Önceki âyetlerle irtibatı ise, burada kastedilen kimsenin, yukarıdaki cinâyet suçunu işlemiş ve kısas olarak öldürülmüş kimse olduğu ve bu kimsenin, hakkında kısas cezası uygulanmadan önce vasiyet etme hakkı bulunduğu şeklinde kurulmuştur.

92 Maksat şudur: Burada sözü edilen "ıslah edici" kimse vasiyet sahibinin bir tür cehalet sonucunda vasiyette haksızlık ettiğini gördüğü zaman, vasiyet uygulanmaya konulmadan önce bu haksızlıkları giderir. Çünkü daha başından bu tür haksızlıkları düzeltmek daha kolaydır.

93 Sözlükte sıyam/oruç, bir şeyi terk etmek, ondan uzaklaşmak demektir. Konuşmamaya da sıyam denilir. Fıkıh terminolojisinde ise "tan yerinin ağarmasından gün batımın kadar yeme içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak"tır.

94 Buradaki "sayılı günler" ifadesinin anlamı hususunda, yani bu günlerin Ramazan mı yoksa başka bir zaman mı olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bir grup bu günlerin Ramazan dışında olduğunu savunmuş, fakat sayısında ihtilaf etmiştir. Bunlardan kimileri, bu günlerin her ayın üç günü olduğunu söylemiştir. Bir görüşe göre bu günlere Aşura günü de ilavedir. Yine bu orucun önceleri nafile iken sonradan mı farz kılındığı, yoksa baştan beri farz mı olduğu hususunda da ihtilaf edilmiştir. Ama bu orucun Ramazan orucu ile nesh edildiği hususunda ittifak edilmiştir. Çoğunluğa göre ise "sayılı günler" bizzat Ramazanın kendisidir. Bunlara göre bir sonraki âyette Ramazan ayı hakkında verilen bilgiler bu ifadenin açıklaması mahiyetindedir. Bu durumda Ramazan ayı dışında Müslümanlara farz olan bir oruç bulunmamaktadır. İlk görüştekilerin Hz. Peygamber'in "Ramazan orucu bütün oruçları nesh etmiştir" sözüne istinat etmelerine ise, geçmiş şeriatlardaki oruçların kast edildiği şeklinden cevap verilmiştir. Bu, Hz. Muhammed'in şeriatının kendi içinde nesh bulunmadığını fakat onun önceki şeriatları nesh ettiğini söyleyenlerin görüşüdür.

95 Bu âyet hakkında oldukça fazla görüş ve yorum mevcuttur. Taberî bunların çoğunu zikretmektedir ki bütün bu görüşlerin hiçbiri, karışıklıktan beri değildir. Biz burada sadece âyet hakkında en açıklayıcı olduğunu düşündüğümüz yorumu zikredeceğiz: Buradaki karmaşa tamamen, "yutikunehu" fiilinden kaynaklanmaktadır. Bu da kanaatimizce, fiilin başında yer alan "ellezine" ism-i mevsulünü umumi anlayıp fiili "oruca güç yetiremeyen herkes" şeklinde değerlendirmekten kaynaklanmaktadır. Biz ise bu ism-i mevsulün umumî değil, belirli kimseleri kast ettiğini, hasta ve yolcular anlamına geldiğini düşünüyoruz. Bu durumda âyetin anlamı şöyledir; "*İçinizden hasta veya yolcu olup oruç tutmayanlar başka günler tutarlar. Hasta veya yolcu olduğu olup da orucu meşakkatsiz bir şekilde tutabilecek olanlar ise,*

günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'ân'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya (memleketinde iken) girerse onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun.[96] *Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız (hasta veya yolcu iken tutamadığınız oruçları tutmanız) ve sağladığı bu kolaylığa karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir. 186- Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben onlara çok yakınım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.*[97] *187- Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah, Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşmayarak kendinizi zora koştuğunuzu bildi de tevbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte mescitlerde itikâfa girdiğiniz zaman*[98] *eşlerinize yaklaş-*

---

eğer tutmazlarsa fidye verirler. Eğer daha fazla fakiri doyururlarsa bu onlar için daha hayırlıdır. Ama yine de oruç tutmaları daha hayırlı olur. Çünkü onlar oruç tutmayıp fidye vermekle, çok da muhtaç olmadıkları bir ruhsatı kullanmış olmaktadırlar." Yani burada hasta ve yolcunun oruç tutmaması, ihtiyaç durumunda bir tür ruhsat olarak değerlendirilmekte, fakat hastalık ve yolculukta kimin ne kadar meşakkat çektiğini ve oruca dayanamayacağını belirlemenin zorluğu nedeniyle, dayansın dayanmasın bütün hasta ve yolculara bu ruhsat verilmiş, buna karşılık dayananlara fidye şartı getirilmiştir. Bu bir tür kefarettir. Bu arada müfessirlerin çoğunluğu, âyetteki "güç yetirenler" ifadesinin "güç yetiremeyenler" anlamına geldiğini söylerler. Hatta bazıları yutikune fiilini yutevvikune şeklinde okumuşlardır ki bu tür zorlamalara hiç gerek yoktur. Yukarıda açıkladığımız gibi anlam gâyet açıktır.

96 Şu durumu gözümüzün önüne getirmeliyiz: Bu âyetlerin indirildiği dönemlerde insanlar günlerce, hatta aylarca yollarda zaman geçirebiliyorlardı. Hastalıklar da çok uzun sürüyordu, zira günümüzdeki ilaçlar ve ağrı kesiciler, gelişmiş tedavi yöntemleri mevcut değildi. Diğer taraftan bazı müfessirler bu âyette "güç yetiremeyenler" ifadesinin geçmemiş olmasına bakarak, bu âyetin öncekini nesh ettiğini düşünmüşlerdir ki bu düşünce, kanaatimizce hem Kur'ân'ın üslup özelliklerini bilmemekten, hem de akıllara gem vuracak denli "nesh" teorisine takılıp kalmaktan neşet etmektedir. Zira yukarıdaki âyette oruçtan söz ediliyor ve "ona güç yetirmek"ten bahsediliyor. Oysa burada Ramazan ayından söz edilmektedir ve dolayısıyla "güç yetiremeyenler" ifadesinin kullanılması mümkün değildir, çünkü "ramazana güç yetirmek" diye bir şey söz konusu olamaz. Kanaatimizce burada nesh diye bir şey söz konusu değildir, her iki âyet de muhkemdir ve anlamları gâyet açıktır.

97 Müfessirler bu âyetin nüzûl sebebi olarak birtakım rivâyetler aktarırlar. Bize göre bu âyet, öncekilerin devamı ve konunun bir parçası olup ayrıca bir nüzûl sebebinin bulunması gerekmez. Rivâyetlerin birinde adamın biri, "Ey Muhammed! Rabbimiz yakın mıdır, ona münacat edelim! Yoksa uzak mıdır?!" diye sormuş, bunun üzerine bu âyet indirilmiştir. Bağlam dikkate alınırsa burada Allah'ın, Ramazan orucu tutamayan hasta ve yolculara yakın olduğu, hastalık ve yolculukta tehlikelerle karşılaşan bu insanların Allah'a sığınmaları, O'ndan yardım dilemeleri, çünkü Allah'ın zayıfların ve muhtaçların yanında olduğu, dolayısıyla onların çağrılarına icabet edeceği ifade edilmektedir. Bu bağlamın içine ille de bir nüzûl sebebi sokuşturmak, âyeti bağlamından ve bütünlüğünden koparacaktır. Oysa yukarıdan beri gelen âyetler tek bir konu etrafında birbirleriyle ilişkilidirler.

98 Fıkıh âlimleri itikâfı şöyle tanımlarlar: Hususi bir vakitte, hususi bir ibadeti, hususi bir yer-

mayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın.[99] *Allah, kendine karşı gelmekten sakınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar. 188- Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere rüşvet olarak vermeyin.*[100] *189- Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi insanın davranışıdır. Evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz. 190- Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak (sizi yurdunuzdan çıkaran Mekke müşrikleri dışındaki kimselerle de savaşmak sûretiyle) aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.*[101] *191- Onları nerede yakalarsanız öldürün.*[102]

---

de v e hususi bir şekilde yapmak. İtikâfın farz olmadığı, bir tür Allah'a yakınlaşma aracı ve nafile ibadet olduğu hususunda icma vardır. Hz. Peygamber, ezvac-ı tahirat ve sahabeler bunu yapmışlardır. İtikâfa girip de hakkını veremeyecek kimsenin böyle bir şeye kalkışması mekruh görülmüştür. İtikâf sadece mescidde yapılır. (Kurtubî)

99 Bu hükümlere Allah'ın sınırları denmesinin amacı, bunların içine başka bir şey dâhil etmenin ya da bunlardan bir şeyi çıkarmanın imkânsızlığını ifade etmektir. Bu nedenle, belli günahlara verilen cezalara da had cezası denilmiştir, çünkü bu cezalar o günahları işleyen kimselere hadlerini bildirir ve bir daha aynı günaha dönmemelerini sağlar. (Kurtubî)

100 Denildiğine göre borçlu, alacaklının borcu kanıtlayacak bir belgeye sahip olmaması durumunda, borcunu inkâr eder ve kadıya gidip kendini haklı çıkarırdı. Oysa haksız olduğunu da bilirdi. İşte burada, bu gibi kimselerin günahkâr oldukları, haram yedikleri ifade edilmektedir.

101 Bazı müfessirler bu âyetin savaşla ilgili olarak indirilen ilk âyet olduğunu, bundan sonra Hz. Peygamber'in sadece kendisi ile savaşanlara karşılık verdiğini, nihâyet Tevbe Sûresinin 5. âyeti gelince herkesle savaştığını söylerler. Oysa bu âyetin savaş konusunda ilk âyet olması sadece Mushaf tertibine göredir. İniş sırasına göre bundan daha önce olan Hac sûresinde de, "zulme uğradıkları için mü'minlere savaş izni verildi" denilmektedir. (Bkz: Hac, 39) Hac Sûresi Mekke'de indirilen son sûredir ve hicretin hemen öncesinde indirilmiştir. Bu durumda Bakara Sûresindeki bu âyet de, aynı konudan bahsediyor olmalıdır. Bilindiği gibi Hz. Peygamber Medine'de birtakım seriyyeler (askeri birlik sevkiyatları)düzenlemiş, bunlardan bazılarına bizzat komuta etmiş, bu seriyyeler aracılığıyla Mekkelilerim Şam'dan dönen ticaret kervanlarını rahatsız etmek istemiştir. Örneğin Hicri ikinci senenin başında Abdullah b. Cahş komutasındaki küçük bir muhacir birliğini, Mekke-Taif arasındaki kervanlarla ilgili istihbarat toplamak üzere sevk etmiştir. Bu birlik görevini yaparken bir de çatışmaya girmiş ve iki esirle birlikte bir miktar ganimeti Medine'ye getirmiştir. Bu olay, haram aylardan olan Recep ayında yaşanmıştır. Hz. Peygamberin onlara savaş emri vermemiş olmasına rağmen, yaşanan bu hadise nedeniyle sahabeler arasında, haram aylarda savaş olur mu olmaz mı, şeklinde tartışmalar cereyan etmiştir. Kureyşlilerin bu konudaki eleştirilerinden çekinen Müslümanları teskin etmek üzere bu sûrenin 217. âyetinde geçen "*Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: "O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'in ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahtır*" ifadeleri indirilmiştir. Yani bu sûrenin 190. âyetinden 218. âyetine kadar olan bölümde bir konu bütünlüğü söz konusudur; savaş şartlarından, Abdullah b. Cahş seriyyesinden ve onun hemen bir-iki ay sonrasında gerçekleşen Bedir savaşından söz edilmektedir. O halde bazı müfessirlerin yaptıkları gibi, bu âyetleri, hicri altıncı yılda gerçekleşen Hudeybiye anlaşması ile irtibatlandırmanın anlamı yoktur Sûrenin bütünlüğüne dikkat etmek gerekir. Aksi takdirde Hz. Peygamberin her Ramazan ayında Cebrail ile Kur'ân'ı okumuş olmasını nasıl anlayacağız? Bu âyetlerin Tevbe Sûresindeki âyet ile nesh edilmesi konusuna ise, yeri gelince değineceğiz.

102 Bazı kimseler bu âyetin anlamını genelleştirmektedirler. Oysa âyet hususi bir takım şart-

Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır.[103] *Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşırlarsa siz de onlarla savaşın. Kâfirlerin cezası böyledir. 192- Eğer onlar savaştan ve küfürden vazgeçerlerse, şunu iyi bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 193- Hiçbir zulüm ve baskı kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Onlar savaşmaya son verecek olurlarsa, artık düşmanlık yalnız zalimlere karşıdır. 194- Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler kısas kuralına tabidir.*[104] *O hâlde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, fakat ileri gitmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir. 195- Mallarınızı Allah yolunda harcayın.*[105] *Kendi elinizle kendinizi tehlikeye*[106] *atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever. 196- Haccın da, umrenin de (bütün rükünlerini) Allah için tamamlayın.*[107] *Eğer (düşman, hastalık, yağmur ve benzer sebeplerle) engellenir (ve Haccı ya da Umreyi tamamlayamazsanız) artık size kolay gelen kurbanı göndermeniz gerekir. Bu kurban, yerine varıncaya (Mekke'de kesilinceye, ya da muhasara altında kaldığınız yerde kesilinceye) kadar başlarınızı tıraş etmeyin, ihramdan çıkmayın. İçinizden her kim hastalanır veya başından rahatsız olur da tıraş olmak zorunda kalırsa fidye olarak ya (üç gün) oruç tutması, ya (altı kişiyi doyuracak) sadaka vermesi, ya da kurban kesmesi gerekir. Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse,*[108] *kolayına gelen kurbanı keser. Kurban bulamayan kimse üçü*

---

lardan söz etmektedir, nitekim devamında gelen "sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın" ifadesi bunu göstermektedir. Burada Mekke ve Mescid-i Haram kast edilmektedir. Kanaatimizce önceki bir zamanda gerçekleşen hususi bir olayı, daha sonraki olaylara kaynak addetmek için, bu ikisi arasında özel benzerliklerin bulunması, hükmün konuluşundaki maksatlar açısından iki olayın benzer olmaları gerekir.

103 Yani müşriklerin mü'minlere Mekke'de türlü baskılar uygulamaları ve onları oradan çıkmaya zorlamaları, savaştan daha kötüdür. Bu yüzden de Abdullah b. Cahş seriyyesinin onlarla savaşması aslında bir saldırı değil, onların saldırılarına, Müslümanlara uyguladıkları baskılara (fitneye) mukabeledir. (Bkz: Mukaddime bölümü)

104 Hürmet, çiğnenmemesi gereken şey demektir. Kısas ise eşitlik demektir. Yani müslümanların haram aylara saygı göstermeleri şeran, Mekkeli müşriklerin buna riâyet etmeleri ise örfen gerekir. Fakat Mekkeli müşrikler bu örfü çiğnemiş ve haram aylarda Müslümanlara eziyet etmişlerdir; o halde müslümanların onlara mukabele edip savaşmalarını neden kınamaktadırlar?!

105 Rivâyete göre önceki âyetler indirildiğinde bazı kimseler Hz. Peygamber'e gelmiş ve "bizler fakiriz, kimse de bize yardım etmiyor!" demişlerdir. Bunun üzerine bu âyet indirilmiştir. Âyet Müslümanları, seriye ve gazalarda cihada kayılan mücahitlere yardım etmeye çağırmakta, onları teşvik etmektedir.

106 Kendinizi bir daha sadaka veremeyecek ya da müdafaa edemeyecek kadar fakir duruma düşürme ölçüsünde infak etmeyin.

107 Yani Hac ve Umre ibadetlerini yaparken Kâbe'yi aşmayın, başka yeri haccetmeyin. Bir başka kıraate göre ise, "Haccı ve Umreyi Kâbe'ye yapın." Bu kıraat İbn Abbas'a atfedilmiştir.

108 Buradaki faydalanma (temettü) şöyledir; Hac aylarında Umre için ihrama girilir; Şevval

hacda, yedisi de döndüğünüz zaman olmak üzere tam on gün oruç tutar. Bu durum, ailesi Mescid-i Haram civarında olmayanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu bilin. 197- Hac ayları, bilinen aylardır (Şevval, Zilkade ve Zilhiccenin dokuz günü). Kim (İhrama girip telbiye getirmek sûretiyle) o aylarda hacca başlarsa, artık ona hacda cinsel ilişki, günaha sapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. Ahiret için azık toplayın.[109] *Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takvadır. Ey akıl sahipleri, bana karşı gelmekten sakının. 198- Hac mevsiminde (ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp Müzdelife'ye akın ettiğinizde, Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırmışlardan idiniz. 199- Sonra insanların akın ettiği yerden*[110] *siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 200- Hac ibadetinizi bitirdiğinizde, artık atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. İnsanlardan, "Ey Rabbimiz! Bize vereceğini bu dünyada ver" diyenler vardır. Bunların ahirette bir nasibi yoktur.*[111] *201- Onlardan, "Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru" diyenler de vardır. 202- İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir. 203- Sayılı günlerde Allah'ı anın. Kim iki gün içinde acele edip Mina'dan Mekke'ye dönerse, ona günah yoktur. Kim üçüncü güne kalırsa, ona da günah yoktur. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve onun huzurunda toplanacağınızı bilin. 204- İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (peygamberi sevdiğine)Allah'ı şahit tu-*

---

ayının hilali göründükten sonra ihrama girilmişse, o zaman temettü haccı olur. Mekke'ye geldiği zaman Tavaf edip Sa'y yapar ve tıraş olup ihramdan çıkar. Vacip olan kurbanını keser. Sonra Mina'ya gideceği zaman ya da daha öncesinde, Hac için yeniden ihrama girer, fakat bu sefer ihrama girerken mîkat sınırlarına dönmesi gerekmez. Böylece iki ihram arasında bir süre ihramsız bulunmuş olur. Buna da temettü denilir. Zira Araplar Hac aylarında Umre yapmazlardı, İslam buna izin vermiştir.

109 Denildiğine göre burada, azıksız hac yapan ve "bizler tevekkül ehliyiz" diyen, sonra da insanlara el açan, hatta yer yer onların mallarını haksızca gasp eden kimseler kast edilmektedir. Âyette Allah bu kimselere, takvayı ihlal etmemeleri için, azık hazırlamalarını emretmektedir.

110 Yani Kureyş dışındaki tüm Arapların akın ettiği yerden. Zira Kureyşliler Arafat'a çıkmazlar, Müzdelife'de vakfe yaparlar ve "biz Allah'ın hareminin halkıyız, oradan çıkmayız" derlerdi. Bundan dolayı Allah Müslümanlara, diğer Araplar gibi Arafat'ta vakfe yapmalarını ve onlarla birlikte inmelerini emretmiştir.

111 Anlam şöyledir: Size emrettiğim Hac ibadetlerini yaptıktan sonra, atalarınızı andığınız gibi Allah'ı anın. Araplar Hac yaptıktan sonra atalarının kahramanlıklarını anlatır ve birbirlerine karşı övünürlerdi. Bu yüzden Allah Müslümanlara, ondan daha şiddetli bir şekilde Allah'ı anmalarını emretmiştir. Müşrikler dualarında mal, deve ve koyun isterler, ahiret nasibi istemezlerdi. Çünkü ahirete inanmazlardı. Allah da Müslümanlara hem dünyada hem ahirette iyilik talep etmelerini emretti.

tar. Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olandır. 205- O, senin yanından ayrılınca yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez. 206- Ona "Allah'tan kork" denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler. Artık böylesinin hakkından cehennem gelir. O ne kötü yataktır! 207- İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah, kullarına çok şefkatlidir. 208- Ey iman edenler! Bütün erkânına iman etmek ve hepsini uygulama üzere İslâm'a giriniz.[112] *Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır. 209- Size Kur'ân'ın apaçık delilleri (haram ve helalleri) geldikten sonra, (eğer yine böyle yapmaya devam ederseniz,) bilin ki Allah, gerçekten mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 210- Onlar böyle davranmakla, tıpkı Musa'ya; Allah'ı görmeden sana inanmayız diyen İsrailoğulları gibi, bulut gölgeleri içinde Allah'ın azabının ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Hâlbuki bütün işler Allah'a döndürülür. 211- İsrailoğullarına sor; biz onlara nice açık mucizeler verdik. Kendisine geldikten sonra kim Allah'ın nimetini değiştirirse, bilsin ki şüphesiz Allah, cezası pek çetin olandır. 212- Bu Yahudi liderlerine dünya hayatı süslü gösterildi. Onlar bu yüzden fakir muhacirlerle alay etmektedirler. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ise, kıyamet günü bunların üstündedir. Allah, dilediğine hesapsız rızık verir. 213- İnsanlar küfür üzere tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri inançlar ve ameller konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi. Kendilerine apaçık âyetler geldikten sonra o konuda ancak; kitap verilenler, aralarındaki kıskançlık yüzünden anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenleri, kendi izniyle, onların hakkında ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti. Allah, dilediğini doğru yola iletir. 214- (Ey bütün mal varlıklarını bırakıp hicret ettikleri için maddi zorluklar çeken muhacirler!) Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, "Allah'ın yardımı ne zaman?"*[113] *diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır. 215- Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu bilir."*[114] *216- Savaş, (meşakkat ve tehlikelerinden dolayı) hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki,*

112 Denildiğine göre bu âyet, Yahudilikten İslam'a gireni fakat Cumartesi yasağına hala ta'zim gösteren Abdullah b. Selam ve benzeri kimseler hakkında indirilmiştir.

113 Bu âyetleri Ankebut Sûresinin baş tarafı ve orada yaptığımız yorumlarla karşılaştırınız.

114 Denildiğine göre bu âyet Hz. Peygambere ,"malımızı nereye infak edelim?" diye soran Medineli bir zengin hakkında indirilmiştir.

bir şey sizin için hayırlı iken, (örneğin hem ahirette sevabı hem de dünyada ganimetleri olan cihad ibadeti) siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz. 217- Sana haram ayda (recep ayında)savaşmayı soruyorlar.[115] *De ki: "O ayda savaşmak (ve savaşı helal görmek) büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahtır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.*[116] *218- İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler (Abdullah b. Cahş seriyesindeki mü'minler); şüphesiz bunlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*[117] *219- Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için yararlar vardır. Ama günahları çıkarlarından büyüktür."*[118] *Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan arta kalanı." Allah, size âyetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz. 220- Dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz, diye böyle yapıyor. Bir de sana yetimleri, (onların malları üzerinde nasıl tasarrufta bulunacaklarını) soruyorlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek,(mallarının yönetimi ile ilgilenmek hayırlıdır.) Eğer onlara mallarınızı karıştırıp (çalışmanızın ücretini alırsanız bunda bir sakınca olmaz, zira onlar) sizin kardeşlerinizdirler. 8Kardeş kardeşin yardımcısıdır) Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah, dileseydi sizi zora sokardı.*[119] *Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 221- İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de; iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir er-*

115 Recep ayında bazı Kureyşlileri öldürmüş olan Abdullah b. Cahş seriyyesi hakkında indirilmiştir. Daha önce bu seriyyeden söz etmiştik.

116 Açıktır ki bu âyet, dinden dönenlerle ilgili herhangi bir dünyevî cezadan söz etmemekte, sadece yaptıkları salih amellerin boşa gideceğini, ahirette de sonlarının cehennem olacağını ifade etmektedir.

117 Bu seriyyeye katılan mü'minler, haram ayda savaşmış olmalarının gayri meşru olmasından ve getirdikleri ganimetten mahrum kalmaktan korkuyorlardı. İşte bu âyet bunun hakkında indirilmiştir.

118 Denilmiştir ki içkinin günahı sarhoş edip eziyete sebep olmasından, kumarın günahı haksızlık ve zulümden dolayıdır. İçkinin faydası lezzetinde ve kazandırdığı parada, kumarın faydası ise, kumar ile kazanılan maldadır."

119 Denilmiştir ki, Araplar cahiliye döneminde yetimlere çok titiz davranırlar, onların mallarını asla yemezler, onların giysilerini kullananları kınarlardı. İslam gelince insanlar bu durumu Hz. Peygambere sordular, bunun üzerine bu âyet indirildi.

kekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler. 222- Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: "O bir rahatsızlıktır. Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever." 223- Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir, (evlatlarınızı doğuranlardır.) Onlara dilediğiniz biçimde varın.[120] *Kendiniz için güzel davranışlar takdim edin. (odrduğunuz sorulara verilen cevapları uygulayın) Allah'a karşı gelmekten sakının ve her hâlde onun huzuruna varacağınızı bilin. Mü'minleri müjdele. 224- İyilik etmemek, takvaya sarılmamak, insanlar arasını ıslah etmemek yolundaki yeminlerinize Allah'ı siper yapmayın. (Yeminlerinizi yerine getirmemek ve iyilik yapmamak için Allah'ı bahane etmeyin, yeminleri bozun, kefaret ödeyin o yeminlerle kendinize haram ettiğiniz iyilikleri yapmaya devam edin) Allah, işitendir, bilendir. 225- Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz, fakat sizi bile bile yaptığınız kasıtlı yeminlerden sorumlu tutar. Allah, çok bağışlayandır, halîmdir. 226- (Bu yeminler çerçevesinde) Eşlerine yaklaşmamağa yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer bu süre içinde dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 227- Eğer yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını boşamaya karar verirlerse ayrılırlar. Biliniz ki, Allah işitendir, bilendir. 228- (Kendileri ile kilişki kurulmuş, fakat hamile kalmamış, ondan sonra da) boşanmış olan kadınlar, (başkasıyla evlenmeden önce,) kendi kendilerine üç hayız dönemi beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri, (kocanın vazgeçme hakkını yok etmek için) hamileliklerini saklamaları onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin, (ödedikleri mehir nedeniyle), kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 229- (Dönüş yapılabilecek) boşama*

120 Denildiğine göre bu âyet Yahudilere cevaben indirilmiştir. Müslümanlar Yahudilere, "biz kadınlara her yönden yaklaşırız, yaklaştığımız yer aynı olduktan sonra yönü fark etmez" demişler, Yahudiler ise şöyle demişlerdir; "sizler hayvanlar gibisiniz. Biz kadınlara bir yönden yaklaşırız. Tevrat'ta kadınlara önden yaklaşma dışındaki her türlü yaklaşmanın Allah nezdinde pislik olduğu yazılıdır." İbn Abbas ise şöyle demiştir; "Mekkeliler kadınlara her yönden yaklaşırlardı, Medine'ye hicret edip oradaki kadınlarla evlenince aynı şeyi yapmak istediler, ama kadınlar bunu hoş karşılamadı. "bu bizim daha önce yapmadığımız bir şeydir" dediler. Bu tür konuşmalar yayıldı ve Hz. Peygamberin kulağına vardı. Bunun üzerine de Allah bu âyeti indirdi. Burada geçen "dilediğiniz yerden" ifadesi, kadınların doğurma organı anlamındadır." Diğer taraftan Abdullah b. Ömer'e birçok ravi tarafından nispet edilen bir söze göre o, bu âyetteki "dilediğiniz yerden" ifadesinden hareketle kadınlara tenasül uzvu dışındaki organlardan da yaklaşılabileceğini söylemiştir. (Bkz: Taberî, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, C. VIII)

iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. Evlilikte tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri[121] *dışında kadınlara verdiğiniz (mehir ücretlerinden boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. (Ey ilahî hükümleri uygulama makamında olanlar!) Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının boşanmak için bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir. 230- Eğer erkek karısını üçüncü defa boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz. Bu koca da onu boşadığı takdirde, onlar Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir. 231- Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun (şahitler huzurunda yeniden nikâhlanarak onlara dönün) yahut iyilikle bırakın(iddet sürelerini beklemeleri için onları rahat bırakın). Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın (sırf onlara zarar vermek amacıyla onlara dönmeyin). Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitabı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi bilendir. 232- Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle yeniden evlenmelerine engel olmayın. Bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere öğüt verilmektedir. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz. 233- Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların yiyeceğini ve giyeceğini örfe uygun olarak karşılamak ise babaya aittir. Hiç kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. (çocuk, kendisini emzirmeye razı olan annesinden ayrılmamalı, kadın da kendisine alışmış olan çocuğunu, sırf babasını üzmek için reddetmemelidir) Baba ölmüşse mirasçı da aynı şeyle sorumludur.*[122] *Eğer anne ve baba kendi aralarında danışıp anlaşarak iki yıl dolmadan çocuğu sütten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı bir sütanneye emzirtmek isterseniz, örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah, yapmakta olduklarınızı görendir. 234- İçiniz-*

121 Kadın, kocasını sevememesi nedeniyle onunla ilgili konularda Allah'a isyan etmekten, koca da karısının itaatsizliği durumunda ona aşırı davranmaktan korkarsa, o zaman koca karısından gerekli durumlarda bu fidyeyi (boşanma bedelini) alabilir.

122 Babası varlıklı bir şekilde öldüğü zaman çocuğun velâyetini alan kimse, baba hayatta iken çocuğa yaptığı harcamaların aynını yapmalıdır.

den ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, (eğer hamile değillerse, yeniden evlenmeleri mubah olmadan önce) kendi kendilerine dört ay on gün iddet beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 235- İddeti beklemekte olan kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi (üstü kapalı olarak) anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara bunu er geç mutlaka söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin. Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki, Allah içinizden geçeni bilir. Onun için Allah'a karşı gelmekten sakının ve yine şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır, halîmdir. 236- Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. Bu durumda eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere onlara, maruf ölçüde bir şeyler verin. Bu, iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur. 237- Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunanın vazgeçmesi müstesna. Bununla birlikte, sizin vazgeçmeniz takvaya daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görendir. 238- Namazlara ve orta namaza[123] devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.[124] 239- Eğer (düşman, yırtıcı hayvan ve benzeri bir tehlikeden) korkarsanız, namazı yaya olarak veya binek üzerinde kılın. Güvenliğe kavuşunca da, Allah'ı, daha önce bilmediğiniz ve onun size öğrettiği şekilde anın. 240- İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler.[125] Ama onlar kendiliklerinden çı-

123 Bu namazın hangisi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Meşhur olan görüşe göre ikindi namazıdır. Bu âyet ve bir sonraki âyet sanki bir ara söz gibidir. Çünkü bu iki âyetin önceki ve sonraki âyetlerle çok açık bir ilişkisi görünmemektedir. Konular tamamen farklıdır.

124 Denildiğine göre bu âyet indirilinceye kadar müslümanlar namaz esnasında birbirleriyle konuşurlardı.

125 Müfessirlerin çoğunluğu bu âyette söz edilen vasiyetin 234. âyet ile nesh edilmiş olduğu görüşündedirler. Önce gelmiş bir âyetin daha sonra gelecek bir âyeti nesh etmesinin mümkün olmadığı söylendiği zaman ise, bu âyetin nüzûl itibariyle önce, fakat tilavet itibariyle sonra olduğunu söylerler ki bu, son derece tuhaf bir yaklaşımdır. Zira bu mantığı başka âyetlere de uygulayacak olsak, dinin temeli yıkılır. Burada bağlama uyan görüş, Mücahid tarafından söylenen ve Taberî tarafından da benimsenen şu görüştür; Bu âyet muhkemdir, nesh edilmemiştir, iddet süresi dört ay on gün olarak belirlenmiş, sonra da Allah, kadınlar lehine bir hüküm olmak üzere yedi ay yirmi günlük bir süreyi de vasiyet olarak tespit etmiştir. Kadın bu süre içinde dilerse bu vasiyetten faydalanır, vefat etmiş kocasının evinde kalır, dilerse çıkar." Bu görüş Râzî ve İbn Aşur tarafından da desteklenmiştir. (Detaylar ve tartışmalar için bu tefsirlere bakılabilir.) Bize göre iki âyet arasında herhangi bir çelişki söz konusu değildir, zira 234. âyetin konusu ile 240. âyetin konusu birbirinden farklıdır. İlk âyette nesep karışıklığı ve ona bağlı tartışmalardan kaçınmak için belirlenen iddet süresinden söz edilir. Bu sürenin dört ay on gün olarak tayini ise, gebeliğin öğrenilmesinin ancak bu süre zarfında mümkün olmasına dayanır. Günümüzde

karlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işledikle-rinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 241- Boşanmış kadınların örfe göre geçimlerinin sağlanması onların hakkıdır. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir borçtur. 242- Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklamaktadır. 243- Binlerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah, onlara "ölün" dedi, sonra da onları diriltti. Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir.[126] *Ama insanların çoğu şükretmezler. 244- Allah yolunda sa-vaşın ve bilin ki, şüphesiz Allah işitendir ve bilendir. 245- Allah'a güzel*

---

artık kadının gebe olup olmadığı her an tespit edilmektedir ve böyle bir süreye gerek yoktur. İkinci âyetin konusu ise, kocası ölmüş olan kadının nafakasıdır. Burada kadının, başka biriyle evlenmeden önce zor durumda kalmaması için ona nafaka tayin edilmiştir. Bu durumdaki kadına nafaka ödemek o gün için de, bugün için de zorunludur. Belir-lenen süre içinde evlenmiş olan kadının bu nafakada hakkı kalmaz, çünkü artık onun nafakasını karşılamak yeni kocasının görevi olacaktır. Âyetin Nisa Sûresi 11. âyet ile nesh edildiğini söyleyenlerin delilleri de doğru değildir. Zira Nisa sûresi 11. âyette "vasi-yetler ve borçlar düşüldükten sonra" şeklinde bir kayıt vardır. O halde bu âyette kocanın karısı için bulunacağı vasiyeti de bu kayıt kapsamında düşünmeye bir engel söz konusu değildir. "Varisler için vasiyet olmaz" hadisi ise ahâd bir rivâyettir ve ravileri tartışmalı kimselerdir. Her halükarda böyle bir hadis ile, başta Bakara 180-181 olmak üzere bir çok âyeti iptal etmek mümkün değildir.

126 Büyük ihtimalle burada Allah'ın İsrailoğullarını, şirk koşmaları, ölümden korkup düş-manla savaştan geri durmaları gibi sebeplerle cezalandırması, onları öldürüp çürümüş kemik haline getirmesi ve sonra da diriltmesi şeklinde Tevrat'ta yer alan anlatımlara işaret söz konusudur. Nitekim Tevrat'ta Hezekiel peygamber şöyle demektedir; "*Rabbin eli üzerimdeydi, Ruhu'yla beni dışarı çıkardı, kemiklerle dolu bir ovanın ortasına koydu. Beni onların arasında her yöne dolaştırdı. Ovada her yere yayılmış, tamamen kurumuş pek çok kemik vardı. Rab, "İnsanoğlu, bu kemikler canlanabilir mi?" diye sordu. Ben, "Sen bilirsin, ya Rab Yahve" diye yanıtladım. Bunun üzerine, "Bu kemikler üzerine peygamberlik et" dedi, "Onlara de ki, 'Kuru kemikler, Rabbin sözünü dinleyin! Rab Yahve bu kemiklere şöyle diyor: İçinize ruh koyacağım, canlanacaksınız. Size kaslar verecek, üzerinizde et oluşturacağım, sizi deriyle kaplayacağım. İçinize ruh koyacağım, canlanacaksınız. O zaman benim Rab olduğumu anlayacaksınız.'" Böylece bana verilen buyruk uyarınca peygamberlik ettim. Ben peygamberlik ederken bir gürültü oldu, bir takırtı duyuldu. Kemikler birbirleriyle birleşiyordu. Baktım, işte üzerlerinde kaslar, etler oluşuyor, üstlerini deri kaplıyordu. Ama onlarda ruh yoktu. Sonra bana şöyle dedi: "Rüzgâra peygamberlik et, insanoğlu, peygamberlik et ve de ki, 'Rab Yahve şöyle diyor: Ey rüzgâr, gel dört yandan es. Bu öldürülmüşlerin üzerine üfle ki canlansınlar!'" Böylece bana verilen buyruk uyarınca peygamberlik ettim. Onların içine soluk girince canlanıp ayaklarının üzerinde durdular. Çok, çok büyük bir kalabalık oluşturuyorlardı. Sonra bana, "İnsanoğlu, bu kemikler bütün İsrail halkını simgeliyor" dedi, "Onlar, 'Kemiklerimiz kurudu, umudumuz yok oldu, bittik' diyorlar. Bu yüzden peygamberlik et ve onlara de ki: 'Rab Yahve şöyle diyor: Ey halkım, mezarlarınızı açıp sizi oradan çıkaracak, İsrail ülkesine geri getireceğim. Mezarlarınızı açıp sizi çıkardığım zaman benim Rab olduğumu anlayacaksın, ey halkım. Ruhumu içinize koyacağım, canlanacaksınız. Sizi kendi ülkenize yerleştireceğim. O zaman, bunu söyleyenin ve yapanın ben Rab olduğumu anlayacaksınız.'" Böyle diyor Rab. Rab bana şöyle seslendi: "İnsanoğlu, bir değnek al, üzerine 'Yahuda ve dostları İsrailliler için' diye yaz. Sonra başka bir değnek al, üzerine 'Yusuf'la dostları İsrailliler için Efrayim'in değneği' diye yaz. İki değneği yan yana getirerek birleştir. Öyle ki, elinde bir değnek gibi olsun.*" (Kitab-ı Mukad-des, Hezekiel, 37/1-17) Burada bu kıssayı hatırlatmak oldukça münasiptir, çünkü burada hitap, Müslümanların sorularına konu olan özel hayata ilişkin meselelerden, putperest müşriklere karşı cihada teşvik konusuna intikal edecek, Musa'ya "git ve rabbinle birlikte savaş" diyenlerin kıssasına geçilecektir.

bir borç verecek kimseye Allah da o borcu kat kat öder. Rızkı Allah daraltır ve genişletir. Ancak O'na döndürüleceksiniz. 246- Mûsâ'dan sonra İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Hani, peygamberlerinden birine (I. Samuel'e), "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım" demişlerdi. O, "Ya üzerinize savaş farz kılındığı hâlde, savaşmayacak olursanız?" demişti. Onlar, "Yurdumuzdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış[127] *olduğumuz hâlde Allah yolunda niye savaşmayalım" diye cevap vermişlerdi. Ama onlara savaş farz kılınınca içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allah, zalimleri bilendir. 247- Peygamberleri onlara, "Allah, size Tâlût'u (Şavul) hükümdar olarak gönderdi" dedi. Onlar, "O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız. Ona zenginlik de verilmemiştir" dediler. Peygamberleri şöyle dedi: "Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize hükümdar seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı." Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, bilendir. 248- Peygamberleri onlara şöyle dedi: "Onun hükümdarlığının alameti, size o sandığın*[128] *gelmesidir. Onda Rabbinizden bir güven duygusu ve huzur ile Mûsâ ailesinin, Hârûn ailesinin geriye bıraktığından kalıntılar vardır. Onu melekler taşımaktadır. Eğer inanmış kimselerseniz, bunda şüphesiz sizin için kesin bir delil vardır." 249- Tâlût, ordu ile hareket edince, "Şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla (Ürdün nehri) imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim onu tatmazsa işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka." dedi. İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve onunla beraber iman edenler ırmağı geçince, geride kalanlar "Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok." dediler. Allah'a kavuşacaklarını kesin olarak bilenler ise şu cevabı verdiler: "Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah, sabredenlerle beraberdir." 250- Tâlût'un askerleri Câlût ve askerleriyle karşı karşıya gelince şöyle dediler: "Ey Rabbimiz! Üzeri-*

127 Bu kıssa, tıpkı Bakara kıssası gibi, Mekkî Kur'ân'da yer almamaktadır. Tevrat'ta, Kur'ân'ın Talut-Calut kıssasına en yakın kıssa, I. Samuel bölümünde anlatılır. İsrailoğulları Musa'nın vefatının ardından, aralarında Samuel'in de bulunduğu bazı hâkimlerin yönetiminde iken büyük savaşlara girerler. Bu esnada I. Samuel'den kendilerini Filistinlilere karşı idare edecek bir komutan belirlemesini isterler. O da, Kur'ân'da Talut olarak adlandırılan Şavul'u görevlendirir. Şavul, Filistinliler karşısında yenilgiler almış İsrail ordusuna komuta eder. Bu çarpışmalarda Filistin ordusuna, Kur'ân'da Calut olarak adlandırılan Golyat liderlik eder. Golyat İsrail ordusunun karşısına çıkar ve düello için bir rakip isteyerek defalarca meydan okur. Nihâyetinde genç Davud onun karşısına çıkar ve onu yener. Tevrat'ta şöyle deniliyor; "*Golyat saldırmak amacıyla Davut'a doğru ilerledi. Davut da onunla dövüşmek üzere hemen Filistin cephesine doğru koştu. Elini dağarcığına sokup bir taş çıkardı, sapanla fırlattı. Taş Filistinlinin alnına çarpıp saplandı. Filistinli yüzükoyun yere düştü.*" (Kitab-ı Mukaddes, I. Samuel, 17/48-49)

128 Bu sandık, içinde Tevrat nüshalarının ve bazı levhaların ve Musa ailesinden kalma buna benzer bazı eşyaların bulunduğu bir sandıktır. Yahudiler savaşlarda bu sandığı teberrüken yanlarında taşırlardı. Bir savaşta Filistinliler karşısında ağır bir yenilgiye uğramış ve sandığı onlara kaptırmışlardı. Sonra onu yeniden geri almışlardı.

mize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et." 251- Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud, Câlût'u öldürdü. Allah, Davud'a hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir. 252- İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Biz onları sana hak olarak okuyoruz. Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin. 253- İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah'ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya ise açık deliller verdik ve onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, bunların arkasından gelen milletler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, birbirlerini öldürmezlerdi. Ne var ki ayrılığa düştüler. İçlerinde inananlar da vardı, inkâr edenler de. Allah dileseydi, birbirlerini öldürmezlerdi. Allah dilediğini yapar.254- Ey iman edenler! Hiçbir alışveriş, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir. 255- Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur (bütün kâinatı idare edendir). O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür. 256- Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır[129]. O hâlde, kim tâğûtu (putları ve şeytanı) tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, işitendir, bilendir. 257- Allah, iman edenlerin dostudur.[130] Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâğûttur. O da onları aydınlıktan karanlıklara sürükleyip çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar. 258- Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye şımarıp böbürlenerek Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı (Nemrud'u) görmedin mi? Hani İbrahim, "Benim Rabbim diriltir, öldürür." demiş; o da, "Ben de diriltir, öl-

129 Önceki âyet, âyetel kürsî diye bilinir ve İslam'da, Kur'ân'ın en önemli âyeti olarak kabul edilir. Bu âyetin hemen ardından "dinde zorlama yoktur" ifadesinin gelmesinin ise özel bir önemi vardır. Dolayısıyla Kur'ân'da savaşla ilgili olarak geçen bütün âyetler bu genel kuralın çerçevesinde değerlendirilmelidir, çünkü bu âyetin muhkem ve mutlak olduğu konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Yani savaşla ilgili tüm âyetler belli şartlarla kayıtlıdırlar ve bu genel çerçeveye dâhildirler.

130 Denildiğine göre Yahudi ve Hıristiyanlar putlara tapmamakta, aksine Allah'a ibadet etmektedirler. Dolayısıyla onları müslüman olmaya zorlamak doğru değildir. Nitekim Hz. Peygamber'in Medine çevresindeki Ehli Kitabın müslüman olmasını çok istediği ve bunun için Allah'a dua ettiği söylenir.

dürürüm" demişti. Bunun üzerine İbrahim, "Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir" deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez. 259- Yahut altı üstüne gelmiş ıpıssız duran bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, "Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek acaba?" demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: "Ne kadar ölü kaldın?" O, "Bir gün veya bir günden daha az kaldım" diye cevap verdi. Allah, şöyle dedi: "Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! Böyle yapmamız seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. Eşeğin kemiklerine de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?" Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: "Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye yeter." 260- Hani İbrahim, "Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster" demişti. Allah ona "İnanmıyor musun?" deyince, "Hayır inandım ancak kalbimin tatmin olması için" demişti. "Öyleyse, dört kuş tut. Onları kendine alıştır. Sonra onları kesip her bir parçasını bir dağın üzerine bırak. Sonra da onları çağır. Sana uçarak gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." 261- Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, bilendir. 262- Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden bunları başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. 263- Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, halîmdir. 264- Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak sûretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmez. 265- Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı görendir. 266- Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun; himayeye muhtaç çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çatsın; derken bağı ateşli (yıldırımlı) bir kasırga vursun da orası yanıversin? Allah, düşünesiniz diye size âyetlerini böyle açıklıyor. 267- Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda

harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır. 268- Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet va'dediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, bilendir. 269- Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar. 270- Allah yolunda her ne harcar veya her ne adarsanız, şüphesiz Allah onu bilir. Zulmedenlerin yardımcıları yoktur. 271- Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da kefaret olur. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 272- Onları hidâyete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah, dilediğini hidâyete erdirir. Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir. Zaten siz ancak Allah'ın rızasını kazanmak için harcarsınız. Hayır olarak her ne harcarsanız -hiç hakkınız yenmeden- karşılığı size tastamam ödenir. 273- Sadakalar, kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler (hicret etmiş olan ve suff'dan başka barınakları olmayan fakir muhacirler) içindir. El açıp dilenmedikleri için, bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca bir şey istemezler. Siz hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir. 274- Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir. 275- Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Alışveriş de faiz gibidir" (alışverişten kazanılan mal ile faizden kazanılan mal aynıdır) demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de o öğüte uyarak faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır. 276- Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır. Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez. 277- Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır. 278- Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. 279- Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tevbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur. 280- Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilirseniz, borcu sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır. 281- Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah'a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verile-

cek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır.[131] *282- Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, her şeyi olduğu gibi dosdoğru yazsın. Üzerinde hak olan borçlu da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin. Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. Bu işleme şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman gelmekten kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi bilendir. 283- Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini borcunu ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın. Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı bilendir. 284- Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye yeter.*

7- Sonuç: Allah kimseye gücünün üstünde bir şey yüklemez; herkes ödül ya da cezasını yaptıklarından alacaktır

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ۭ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰۗىِٕكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ

131 Birçok varyantla aktarılan rivâyetlere göre bu âyet, Kur'ân'ın son indirilen âyetidir. Hatta kimileri, bu âyetin indirilişinden sonra Hz. Peygamberin dokuz gece daha yaşadığını söyleyerek âyetin indiriliş tarihini de tespit ederler. Kimilerine göre ise Hz. Peygamber bu âyetin indirilişinden sonra yedi gece yaşamıştır. Bir başka rivâyete göre bu süre, üç gecedir. Yine bu son rivâyete göre Hz. Peygamber bu âyetin faiz âyeti ile müdayene âyeti (Bakara 282) arasında konulmasını emretmiştir. Bir diğer rivâyette şöyle denilir; "Cebrail Hz. Peygambere, bu âyeti Bakara Sûresinin 280. âyeti olarak belirlemesini söylemiştir." Bir başka rivâyette şu tafsilata yer verilir; Hz. Peygamber Hac yaptığı zaman ona, Nisa sûresinin son âyeti, yani kelale hakkındaki âyet indirildi. Arafatta vakfe yaparken de, "Bu gün size dininizi tamamladım" şeklindeki Maide, 5/3 âyeti indirildi. Ardından da bu âyet indirildi. Ve Cebrail ona bu âyeti Bakara Sûresinin 280. âyetinden sonraya koymasını söyledi. Bundan sonra Hz. Peygamber 81 gün yaşadı. Bir başka görüşe göre bu süre 21 gün, bir başkasına göre 7 gün, bir diğerine göre ise üç saattir. Biz ise, son inen âyet hakkındaki bu kadar çok görüş içerisinde, vahiy kâtibi Übeyy b. Ka'b'ın görüşünü tercih ediyoruz. O, son inen âyetin Tevbe Sûresinin sonundaki âyet olduğunu söylemiştir. İlerde açıklayacağımız gibi bu görüş, davetin gidişatına ve bağlama daha uygundur.

وَرُسُلِهٖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا
وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ (285) لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا
اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَسِينَآ اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا
كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ وَاعْفُ
عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (286)

285- Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de iman ettiler. Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır." 286- Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır. Şöyle diyerek dua ediniz: "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yükler, sorumluluklar yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et."

Açıklama

Bu sûre, Kur'ân'ın en uzun sûresi ve en zengin sûresi olarak kabul edilir. Kuşkusuz tefsir tecrübesi ve birikimi olmayan okuyucu bu sûreyi okuduğu zaman, sûrenin başından sonuna kadar bütünlüklü bir şekilde anlaşılmasının oldukça zor olacağı kanaatine varacaktır. Kurtubî, İbnu'l-Arabî'nin şöyle dediğini aktarmaktadır; "*Bazı hocalarımın, Bakara sûresinde bin emir, bin yasak, bin haber ve bin hikmet vardır dediklerini duymuştum.*" Sûre ile ilgili birçok rivâyet aktarılmaktadır. Bunlardan birinde, "*her şeyin bir zirvesi vardır, Kur'ân'ın zirvesi de Bakara Sûresidir*" denilmektedir. Bu rivâyetlerin birçoğunu hakiki anlamda anlamak mümkün olmamakla beraber, bunların mecaza hamledilmesi de, bu sûrenin uzunluğunun ve konu-üslup çeşitliliğinin insanları oldukça etkilemiş olduğunu gösterir. Zaten bu nedenle birçok müfessir sûrenin bütünü ile ilgilenmek yerine, onu parçalara ayırmışlar ve parçalar halinde anlamaya çalışmışlardır. Bu çerçevede bu sûrenin indirilişinin nerdeyse bütün Medine dönemini kapsayacak kadar uzun olduğu anlayışı ortaya çıkmıştır. Nitekim sûrenin bazı âyetlerinin Hicretin ilk yılında indirildiği, diğer bazı âyetlerinin ise Hz. Peygamberin son yılında indirildiği ifade

edilmiştir. Hatta Kur'ân'ın son indirilen âyetinin de bu sûrede yer aldığı söylenmiştir. Sûredeki bazı âyetlerin diğer bazılarını nesh ettiği söylenmiş, hatta âyet tertibinin tevkîfî olduğu şeklindeki icma nedeniyle hâsıl olan sûre içi tertibe riâyet ilkesi bile bu çerçevede ihlal edilmiş, sıralamada önce gelen bir âyetin, daha sonra gelen bir âyeti nesh ettiği bile ifade edilmiştir. Bu yaklaşımı temellendirmek için de, "*tilavet itibariyle önce olan, fakat nüzûl itibariyle sonra olan âyetler*" diye bir kategori ihdas edilmiştir. Doğrusu bu kural bütün Kur'ân âyetleri için işletilecek olsa, o zaman Kur'ân tamamen yorumcunun istediği şeyi konuşur hale gelecek, Batınîlerin aşırı yorumlarını aratacak yaklaşımlar ortaya çıkabilecektir.

Kanaatimizce sûreyi aktarırken yaptığımız bölümlendirme ve tasnifi dikkate alarak ve okuduğu metne ihtimam göstererek bu sûreyi okuyan herkes, bu sûrenin, bundan önceki iki ciltte ele alıp incelediğimiz sûrelerden yapısal olarak çok farklı olmadığını, onlar gibi bir giriş bölümü ile başlayıp bir sonuç bölümüyle sona erdiğini, giriş bölümünde ana konunun ortaya konulduğunu, sonuç bölümünde de aynı konunun daha üst bir düzeyde ifade edildiğini, giriş ile sonuç arasındaki bölümlerde ise bir dizi tahlillerin yer aldığı ve kâh uyarı-teşvik üslubunun, kâh cedelikna üslubunun, kâh (kimisi muhatapların bizzat kültürüne, kimisi de onların sosyo-fiziksel çevrelerine ait) darb-ı mesellerin kullanıldığını, geçmiş peygamber kıssalarının anlatıldığını görecektir. Neticede sûreyi giriş, tahlil ve sonuç şeklinde tasnif ettiğimiz zaman iç bütünlüğünü tebarüz ettirme ve değişik paragrafların, pasajların birbiriyle irtibatını anlama imkânı buluruz. Böylece, düşünceyi donuklaştıran ve kayıt altına alan, diyalektik düşünme kudretini (kabul ve ret kudretini) zayıflatan ezber fikirlerden, epistemolojik engellerden kurtulmuş oluruz. Bunun neticesinde de, taklitten ve donukluktan azade bir şekilde, kendi sınırlarını ve kayıtlarını belirleyen gelişmiş bir göreceliğin kapılarını aralar, önceki tür kabulleri daha üst bir düzeyde olumlamayı başlatmış oluruz.

Sûrenin içeriğini burada gözden geçirmek, nispeten daha kısa olan sûrelerde yaptığımız gibi sûrelerin yapısına ilişkin kendi yaklaşımımız çerçevesinde bir özetini sunmak oldukça uzun sürecektir. Çünkü bu sûre gerçekten çok uzundur ve konuları çok çeşitlidir. Ancak yapacağımız çok kısa bir özet sayesinde okuyucunun da bizimle birlikte sûrenin iç bütünlüğünü kavrayabileceğine inanıyoruz.

Sûreyi yedi[132] ana başlığa ayırmıştık. Bu cildin başında Hz.

132 Metinde altı kelimesi kullanılıyor, ama sûre yedi bölüme ayrılmıştır. Nitekim birazdan müellifin kendisi de bunu ifade edecektir.

Peygamber'in Medine'de, Mekke'dekinden tamamen farklı bir durumla karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştuk. Nitekim Mekke'de Muhammedî davetin hasmı belli idi ve tek yönlü idi. Bunlar, davete düşmanlıklarını açıkça izhar eden müşriklerdi. Diğer tarafta ise Hz. Peygamber ve ona iman eden Mekkeli bazı fakir ve köle kimselerle küçük kabilelere mensup bazı şahıslar bulunuyordu. Mekkî Kur'ân işte bütünüyle bu iki tarafa hitap etmekteydi. Bir taraftan Hz. Peygambere ve onun risaletine iman eden mü'minlere, diğer taraftan da onu inkâr eden müşriklere! Medine'de ise Muhammedî davetin bir şekilde muhatap olduğu taraflar çoğalmıştı. Bakara sûresi, Medine'deki taraflar arasında imzalanmış olan sözleşmenin tarafları arasındaki işte bu tecrübenin bir yıllık birikiminden sonra indirilmiş ve taraflardan her birinin sözleşme açısından gösterdikleri seyri ve ona olan muvafakatlerini ortaya koymuştu. Bu nedenle bu sûreyi, her biri müstakil bir mevzuyu ele alan alt bölümlerden müteşekkil yedi ayrı bölüm halinde inceledik.

Aşağıda bu bölümlerin kısa bir özetini sunacağız:

1- Sûre kısa bir giriş ile başlıyordu. Bu girişte Kur'ân'dan söz ediliyor, onun gayba (Allah'a ve meleklere kalplerinin hisleri ve akıllarının delaleti ile inanıp Kureyşlilerin istediği gibi fiziksel mucizeler ya da meleklerin eşliğini talep etmeden) iman eden, Hz. Muhammed'e ve ondan önceki peygamberlere indirilen kitaplara inanan, mallarından Allah yolunda, yani Kureyş ticari kafilelerinin yolunu kesen mücahitlerin teçhizi uğrunda infak eden, ahirete ve oradaki hesaba iman eden mü'minlere hidâyet rehberi olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre bu kimseler rablerinden gelmiş bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa ereceklerdir. Bunlar Mekke'den hicret etmiş muhacirler, Hz. Peygamber henüz Mekke'de iken ona biat etmiş ve daveti yayma çabasında ona yardım etmeye, onu korumaya ve gerekirse bu uğurda savaşmaya söz vermiş Medineli müslümanlar idiler. Kâfirler ise bu kimselerin inandıklarına inanmazlar, dolayısıyla da ilahî hidâyet üzere yürümezler. İnkâr etmiş ve davetten yüz çevirmişlerdir, küfürlerine adeta mahkûm olmuşlardır, dolayısıyla artık geri dönmeleri mümkün değildir. Bunlar hakkında, "onları uyarsan da uyarmasan da birdir" denilmektedir.

2- Bu girişten sonra sûre, sadakat sahibi gerçek mü'minler ile iman etmelerinden ümit kesilmiş olan inatçı ve sapkın kimseleri ayırt ediyor. Bu bölüm, Kur'ân'ın "münafıklar" adını verdiği kimselere tahsis edilmiştir. Bunlar görünüşte Hz. Peygamberin risaletine inanmakla beraber içten içe ona kin ve düşmanlık besleyen, görevi içerden imha olan "be-

şinci tabur" işlevini yerine getiren kimselerdi. Başlarında da, Hazreç kabilesinin lideri olan Abdullah b. Selul bulunuyordu. Bu kişi tam Medine liderliğine hazırlanırken Hz. Peygamberin oraya hicreti ve Medine'deki çeşitli kesimlerle yaptığı sözleşme neticesinde bu amacına ulaşamamıştı. Bu yüzden, çevresindeki bir grupla birlikte, görünüşte İslam'ı kabul etmekle beraber gizlice düşmanlık yapmaya devam ettiler. Bazen gizlice, bazen de açıkça Yahudilerle yardımlaştılar. Hatta siyer ve tefsir müellifleri onun, Uhud savaşında müslüman orduyu terk etmek ve yenilgiye sebep olmak gibi birçok ihaneti de işlediğini kaydederler. Yine rivâyette, Münafıkun Sûresindeki, "*Medine'ye döndüğümüzde güçlü olanımız zayıf olanı oradan çıkaracaktır*" sözünün de ona ait olduğu ve bu sözü Hz. Peygamberin orduyla birlikte Beni Mustalık seferinden dönüşü esnasında söylediği anlatılır. Gerçi bu şahsın Uhud savaşındaki tutumu, birazdan göreceğimiz gibi, Bakara Sûresinin indirilişinden sonra gerçekleşmiş olsa da, onun Hz. Peygambere ve onun davetine karşı olan düşmanlığı daha hicretin ilk yılında tezahür etmişti. Bu yüzden de bu sûrede onun bu tavırları ve münafıklığı teşhir edilmiş, hakkında, "*insanlardan kimileri de vardır ki, inanmadıkları halde Allah'a ve ahiret gününe inandıklarını söylerler; güya Allah ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa farkında olmasalar da onlar ancak kendilerine zarar vermektedirler. Kalplerinde hastalık ve zafiyet vardır, bu yüzden de kâfirliklerini veya Müslümanlıklarını açıkça ifade edemezler. Allah da onların hastalığını artırmıştır*" ifadeleri kullanılmıştır. Kur'ân her ne kadar bu kimselerin iman etmeyeceklerini söylese ve "onları uyarsan da uyarmasan da birdir" dese de, yine de Hz. Peygamberi onlara tebliğ yapmaktan alıkoymamıştır. Aksine onlar açıktan iman ettiklerini söyledikleri müddetçe, aradaki ipi bağlı tutmuş, böylece onların kabilelerinin cahiliye tarafgirliğine kapılmalarını önlemiştir. Zira eğer bunu önlememiş olsaydı Medine, kabile taraftarlığına bağlı olarak ikiye bölünebilirdi ve Abdullah b. Selul önderliğindeki kimseler, Evs kabilesinden ve Hazreç kabilesinin bir kısmından müteşekkil olan Müslümanlara sayıca üstün gelebilirlerdi.

3- Medine'deki münafıkların yanı sıra, Mekke'de de, akabe biatinden itibaren davetin Medine'ye sirâyet etmesinin tehlikesini fark eden ve buna karşı Yahudilerle ve münafıklarla ittifak kuran müşrikler bulunmaktaydı. Dolayısıyla sûrenin onları tenkit etmesi, çirkefliklerini ortaya koyması gerekiyordu. Nitekim sûrenin üç ana bölümünden birinin bu konuya ayrılmış oluğunu görmekteyiz. Burada sûre onları önce tevhid inancına çağırmakta, kendilerini yaratmış ve yeryüzünü adeta bir döşek gibi, semayı bir tavan gibi yaratıp hizmetlerine sunmuş, gökten yağmur-

lar yağdırıp türlü bitkileri rızık olarak onlara çıkarmış olan Allah'a kulluk etmeye, hiçbir şeye akıl erdiremeyen varlıkları Allah'a ortak koşmayı reddetmeye davet etmektedir. Sonra eğer bu Kur'ân'ın Allah katından indirildiği hususunda bir şüpheleri varsa, onun sûrelerinden bir tanesinin benzerini getirmelerini isteyerek meydan okumakta, onlara bu konuda gerekirse putlarından da yardım almalarını söylemekte, fakat hiçbir şekilde bunu yapamayacaklarını, dolayısıyla bu durumdan ders alıp Muhammed'in peygamberliğini inkârda ısrar etmekten vazgeçmeleri ve böylece kendilerini cehennem azabından korumaları, mü'minler için hazırlanmış cennete dâhil olmak üzere onlara iltihak etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada kıssalar devreye girmekte ve ilk olarak Âdem kıssasına yer verilmektedir. Burada şeytanın Allah'ın emrine karşı gelip meleklerle birlikte Âdem'e secde etmemesi, bunda ısrar etmesi, kibre kapılıp kendini ondan üstün görmesi söz konusu edilmektedir. Âdem'in topraktan yaratılmış olmasına karşılık kendisinin ateşten yaratılmış olmasını kibir vesilesi yapan şeytanın bu tutumu, Kureyşin Hz. Peygamber karşısında takındığı kibirli tutuma benzemektedir. Nitekim Âdem'i cennette kandıran ve onu ilahî emirlere uymaktan alıkoyup yasak ağaçtan yemesine sebep olan şeytan, Kureyş müşriklerini yoldan çıkaran ve onları putlara tapınmaya sürükleyen şeytanın aynısıdır. Diğer taraftan Allah nasıl bütün melekler ve diğer varlıklar arasından Âdemi seçmiş ve ona bütün isimleri öğretmiş ise, benzer şekilde Mekkeliler arasında da Muhammedi seçmiş ve kendisine kitap indirilmiştir. Nasıl melekler bütün varlıkların isimlerini bilememişlerse, Kureyşliler de Kur'ân sûrelerine benzer bir sûre ortaya koyamayacaklar, bu meydan okuma karşısında aciz kalacaklardır.

Sûre müşriklerin sonlarının kaçınılmaz bir şekilde cehennem olduğunu ifade etmekle beraber, Âdem'in tevbesini anlatmak sûretiyle onlara, tevbe kapısının henüz bütünüyle kapanmadığını da bildirmiş olmaktadır. Kıssaya göre Allah Âdem'e tevbe etmeyi ilham etmiş, tevbe ettiğinde de onu bağışlamış, hatasını silmiştir. Dolayısıyla onun hatası zürriyetine intikal etmiş değildir. Allah Âdem ve eşine ve onların yanı sıra İblis'e yeryüzüne inmelerini emretmiş, orada peygamberler göndereceğini ve bu peygamberlere iman edip onların taşıdıkları ilahî mesaja tabi olanların hiçbir korku ve hüzün yaşamayacaklarını, Allah'a nankörlük edip peygamberleri yalanlayanların ise cehenneme girip sonsuza dek orada kalacaklarını haber vermiştir. Bakara Sûresi, Hz. Peygambere müşriklerden yüz çevirmesini ve dışarıdan gelen Arap kabilelerine yönelmesini emreden Hicr Sûresi gibi, müşriklere kapıyı tamamen kapatmamaktadır.

Çünkü şartlar değişmiş, Mekke'de müşriklerden yüz çevirip Arap kabilelerine yönelme stratejisi başarılı olmuştur. Bu strateji neticesinde birçok Medineli insan müslüman olmuş ve nihâyetinde oraya hicret gerçekleşmiş, oradan da Mekke müşriklerinin ticari kafilelerinin önünü kesmek ve onların ekonomilerini baltalamak sûretiyle kendilerine baskı yapma dönemi başlamıştır. Artık bu noktada atılacak hikmetli adım, baskıyı sürdürmek ve sonuç almayı beklemek olacaktır.

4- Mevcut durumda Kureyşliler Medine'deki Yahudilerle ittifak kurmaya ve onları Hz. Peygamber aleyhine kışkırtmaya çalışarak Medine'deki konuma müdahil olmak istemekteydiler. Bu yüzden de Müslümanlarla Yahudiler arasındaki defterlerin ortaya serilmesi, hesapların görülmesi zorunlu olmuştu. İşte bu nedenle Bakara Sûresi Medine Yahudilerine uzun bir bölüm (4. Bölüm) ayırır ve onları Kur'ân'a inanmamış olmaları, Hz. Peygambere eziyet etmeleri, Mekke müşrikleri ile ve Medineli münafıklarla birlik olmaları nedeniyle tenkit eder.

Bu bölümde sûre şu meselelerden söz eder;

a- Geçmiş dönemde İsrailoğullarına verilmiş olan nimetler ve onların bu nimetlere karşılık peygamberlere gösterdikleri inat ve düşmanlıklar hatırlatılır.

b- Hz. Musa'nın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarıp Filistin'e doğru sevk ederken çektiği sıkıntılar, zorluklar anlatılır.

c- Atalarından bazı kimselerin Allah'a verdikleri sözü bozmuş ve kendilerine hususi olarak indirilen şeriata uymamış oldukları anlatılır.

d- Aralarında bazı din adamlarının kitaptan (Tevrat'tan) pek bir şey bilmedikleri, yani ümmi oldukları, insanlardan rüşvet alarak kendi kafalarına göre fetva verdikleri hatırlatılır.

e- Verdikleri söze hürmet göstermedikleri; kitabın bir bölümüne inanırken diğer bir bölümünü inkar ettikleri vurgulanır.

f- Kendilerine ne zaman bir peygamber gelip de onlara işlerine gelmeyen şeyler söylese derhal kibirlendikleri ve onu inkar ettikleri vurgulanır.

g- Ardından bir özet yapar ve bütün bu anlatılanların neticesini ortaya koyar. Sonra Hz. Peygambere yönelir ve onu Ehli Kitabın gerçek yüzü, gerçek tutumu ile yüz yüze getirir. Kur'ân'ın Tevrat ve İncil'deki mesajları tekit ediyor oluşundan hareketle onları İslam'a çağırma çabalarının sonuç vermeyeceğini; Mekke'den hicret edilmeden önce bizzat Kur'ân'ın önerdiği ve bu çerçevede, "*Ehli kitabın zulmedenleri dışındaki-*

lerle en güzel şekilde mücadele edin ve deyin ki, bizler bize indirilene ve size indirilene iman ettik. İlahımız birdir ve bizler ona teslim olmuş bulunmaktayız." (Ankebut, 46) âyetiyle ifade ettiği iyi ilişkiler politikası sonuç vermemiş ve şu hakikat açıkça ortaya çıkmıştır; "*Yahudiler ve Hıristiyanlar, sen onların dinlerine tabi olmadıkça asla senden hoşnut olmayacaklardır.*" (Bakara, 120)

Durum böyle olunca geriye, "*bizler bize indirilene ve size indirilene iman ettik. İlahımız birdir ve bizler ona teslim olmuş bulunmaktayız*" (Ankebut, 46) stratejisini aşmaktan başka seçenek kalmamıştır.

h- Bu stratejinin aşılması, daha üst düzey bir stratejiyi gerektirmektedir ki, bu da, "İbrahim dinine müracaat" stratejisidir. *İşte beşinci bölümün başından itibaren ele alınan konu budur. Allah, Peygamberlerin atası Hz. İbrahim'e iki evlat bahşeder. Bunlardan biri, Arapların atası olan İsmail, diğeri de İsrailoğullarının atası olan Yakub (İsrail)'tur. Allah Tevrat'ı, İsrail neslinden Musa'ya indirmiş ve orada, Meryem oğlu Mesih'ten sonra gelecek olan peygamberin, İsmail soyundan, yani Araplardan çıkacak olan Muhammed b. Abdullah olacağını haber vermiştir. Yahudi din adamları bu durumu bildikleri halde gizlemişler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve mesajını tasdik ve itiraf etmemişlerdir. Bu durumda yapılacak şey, ne Yahudi ne Hıristiyan olan, aksine Al-i İmran Sûresinde de ifade edileceği üzere hanif bir müslüman olan İbrahim peygambere müracaat etmekten başka seçenek kalmamıştır. Nitekim Al-i İmran Sûresinde şöyle denilmektedir;*

> *İnsanlar içerisinde İbrahim'e en layık olanlar, ona tabii olanlar ve şu peygamber ile ona iman edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur. (Al-i İmran, 3/68)*

Bu çerçevede sûre, Hz. İbrahim'in Allah tarafından "imam/önder" olarak seçilmesinin ardından ikisi arasında geçen diyaloglara yer verilmekte, böylece Allah'ın İbrahim'e ve oğlu İsmail'e Kâbe'yi inşa etme emri verdiği ve bu Kâbe'yi, her ücra diyardan insanların derin vadileri aşarak gelecekleri Hac mekânı olarak tayin etmesi anlatılmaktadır.

*İbrahim dinine dönüş öncelikle Yahudilerin kıblesi olan Beyt-i Makdis'e yönelmeyi terk edip İbrahim ve oğlu İsmail tarafından Müslümanlara has kıble olarak Mekke'de inşa edilmiş olan Kâbe'ye yönelme*yi gerektirmektedir. Bu çerçevede kökleri İbrahim peygambere kadar uzanan Hac ibadetinin menasiki açıklanmakta ve bunlara müşrikler tarafından ilave edilen şeyler arındırılmakta, "atalarımızı böyle yaparlarken bulduk" söyleminden başka hiçbir temeli olmayan bu tür taklit ürünü izlerin temizlenmesi hedeflenmektedir.

ı- Bunun ardından, İbrahim nesli Müslüman toplumun bu yeni konum içerisinde karşılaştıkları bazı yeni meseleler ve bu meselelerle ilgili şer'i hükümler, Muhammedî-İbrahimî şeriata uygun hükümler açıklanıyor. Bu çerçevede ele alınan on beş mesele içerisinde cinâyetler, medeni hukuk meseleleri, ibadetler ve ahlakî yaşamla ilgili konular da yer almaktadır. Bunlar içerisinde kısas, vasiyet, savaş, haram aylar, Hac, Umre, İslamî öğretilere uyma, sadaka, nafaka, nefsi müdafaa, içki, kumar, yetimler, müşrik erkek ve kadınlarla evlilik, yemin, boşanma, emzirme, boşanmış (dul) kadınların hakları, savaşa teşvik, Talut-Calut kıssası, dinde zorlama yoktur prensibi, nafakaya teşvik ve gösterişten ve başa kakmadan sakındırma, faiz yasağı, borç alışverişlerinin yazılması zorunluluğu, şahitliği eda etmenin gerekliliği... gibi başlıkları saymak mümkündür.

i- Bundan sonra sûrenin sonuç bölümü geliyor ve bu bölümde, mukaddime bölümünde ele alınan konu yeni bir şekilde ifade ediliyor.

Sûre Kur'ân'ın Allah'tan indirildiğini, bu hususta kuşku olmadığını, onun Muhammed'e indirilene ve ondan önceki peygamberlere indirilene iman eden, namaz kılan ve ahirete inanan kimselere hidâyet kaynağı olduğunu, bu kimselerin kurtuluşa ereceklerini, kâfirlerin ise Kur'ân'dan hidâyet bulamayacaklarını, çünkü onların küfürde ısrar ettiklerini ve bunun neticesinde kulaklarında ve gözlerinde perdeler oluştuğunu, kalplerine de mühür vurulduğunu, dolayısıyla artık onları uyarmanın bir faydası olmayacağını vurguluyordu. Mukaddimede veciz bir şekilde özetlenen bu durumu uzun uzun açıklayan ve müşriklerin ve münafıkların düşmanca tutumlarına değinip Hz. Peygamberin nübüvvetini inkâr eden, onun tek bir ilaha ibadet edip İslam'ın sancağı altında ve tek bir din etrafında bütünleşme çağrısını reddeden Yahudilerin tutumlarına uzunca yer veren sûre, *bütün bu anlatı*lanlardan çıkardığı sonuç olarak Yahudileri ve Arapları, hem Arapların hem Yahudilerin atası olan ve Kâbe'yi inşa etmiş, putperestliğe karşı çıkmış olan İbrahim peygamberin dininde birleşmeye çağırmaktadır ki *Müslümanlar da, onun dinine müntesip olmakla "Müslüman" diye adlandırılmışlardır. İşte sûre önce Hz. Peygamberin o döneme kadar Medine'de karşılaşmış olduğu sorunları bu dinin penceresinden cevaplandırmakta ve sonuç bölümünde de; peygamberin ve mü'minlerin gerek bu sûrede gerek diğer sûrelerde Allah tarafından indirilmiş olan şeylere inandıklarını; her birinin Allah'a, meleklere, kitaplara, peygambere inanıp o peygamberler arasında ayrım yapmadıklarını, "işittik ve itaat ettik, rabbimiz bizleri bağışla, dönüş sanadır" dediklerini, Allah'ın* kimseye gücünün üstünde yük yüklemeyeceğine iman ettiklerini ve ona şu şekilde dua ettiklerini vurgular;

"Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yükler, sorumluluklar yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! Bizi affet, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et."

İşte, Kur'ân'ın zirvesi olan Bakara Sûresi budur. Görüldüğü gibi sûre başından sonuna tam bir bütünlük arz etmekte; herhangi bir şekilde nasih-mensuh, takdim-tehir veya tekrar içermemektedir. Yapısal ve bağlamsal olarak tamamen muhkem bir sûredir. Biçim ve içerik itibariyle birbirini tamamlamaktadır. Kanaatimizce müfessirlerin büyük çoğunluğunun aksine, bu sûrenin, günler veya haftalar süren bir ardışık zaman dilimi içerisinde tek seferde (araya başka bir şey girmeksizin –çev.-) indirilmiş olduğunu söylersek, hakikatten uzaklaşmış sayılmayız.

KUR'ÂN'DA NESH MESELESİ

1- Nasih-Mensuh konusunun tartışmalı karakteri

Nasih-Mensuh konusu; Fıkıh, Usul-i Fıkıh, Kur'ân İlimleri ve Tefsir disiplinleri çerçevesinde en çok ehemmiyet verilen konular arasındadır. Bunun sebebi konunun başta Fıkıh olmak üzere tüm dini ilimler araştırmacıları için arz ettiği zorunluluktan ibaret değildir; aksine bu konuya verilen önemin ardında, konunun değişik düşüncelere, içtihatlara, ihtilaf ve tartışmalara elverişli bir zemin oluşturması da yatmaktadır.

İslam âlimlerinin diğer din âlimlerine nazaran bu konuya daha fazla önem verdiklerini söyleyebiliriz. Bunun sebebi olarak ise, İslam'ın temel yasama kaynağı olan Kur'ân'ın yirmi üç yıllık bir süre zarfında peyderpey indirilmiş olması ve bunun sonucu olarak da, değişik münasebetlerle ilgili birçok hükmü ihtiva etmesi, bu münasebetlere bağlı olarak konuların çeşitlilik göstermesi, özellikle emir-yasak alanına giren konularda sonradan vaki olan bir olayın (hükmün) bir öncekini belirleyici ve yürürlükten kaldırıcı karakter kazanması gibi hususlar zikredilebilir. İşte bu durum, Kur'ân'ın karşısındaki müçtehit, müfessir, fıkıhçı veya kelamcının, aynı anda birden fazla hükmü ihtiva eden âyetlerle karşılaşması gibi bir sonuç doğurmaktadır ki bu durumun içinden çıkmanın da, nasih-mensuh konusunu bilmekten başka yolu yoktur. Diğer taraftan bu nasih-mensuh konusu sadece hukuki alanı ilgilendiren bir konudur. İtikadî alanda buna paralel olan konu ise, ilerde ele alacağımız muhkem-müteşabih konusudur.

O halde şimdi sadece nesh meselesine yoğunlaşalım ve öncelikle şunu soralım; Nesh ne demektir?

Sözlüklerde bu kelimenin iki anlamı veriliyor. Birincisi "bir yazıyı bir kitaptan bir başka kitaba geçirmek, kopya etmek", diğeri ise, "bir şeyi iptal edip yerine bir başka şeyi geçirmek" şeklindedir. Kur'ân'da

nesh konusu ele alınırken tefsir ve fıkıh âlimlerinin kast ettikleri anlam, ikinci anlamdır. Bu durumda bir âyetin diğerini nesh etmesi demek, ilk hükmün ortadan kaldırılması ve yerine yeni bir hükmün ikame edilmesi demektir. Bu Eş'arîlerin görüşüdür. Mu'tezile ise ilk hükmün mislinin iptal edildiğini, yani gelecekte uygulanmayacak olduğunu, bunun yerine ikinci hükmün getirildiğini söyler. Mu'tezile âlimlerinin burada özellikle "hükmün misli" ifadesini kullanmalarının ardındaki sebep, ilk hükmün de "güzel" olması ve böyle olduğu için Allah tarafından murat edilmiş olmasıdır. Mu'tezile âlimlerine göre "güzellik" varlığın zatî/özsel niteliklerindendir, dolayısıyla kaldırılan hükmün güzelliği ortadan kalkmaz, sadece yürürlüğü sona erer. Neticede hem Eş'arîler hem Mutezile, neshin sadece emir ve yasaklarda ve emir/talep ifade eden haberlerde söz konusu olacağı, talep ifade etmeyen haberlerde ise neshin söz konusu olamayacağı hususunda müttefiktirler.

Neshin bu şekilde sadece emir ve yasak konuları ile sınırlandırılmasının amacı, nesih ile "bedâ" arasında ayrım yapmaktır. (Bedâ; Allah'ın önce bir hüküm vermesi, sonradan aklına başka bir hükmün gelmesi ve ilk hükmü değiştirmesi demektir.) Nitekim Yahudiler bedâ endişesinden dolayı neshi inkâr etmişlerdir. Onlar Hz. Musa'nın şeriatının sonraki şeriatlar tarafından nesh edildiğini söyleyenlere karşı koymak için şöyle demişlerdir; Şeriat bir tanedir, Musa peygamber ile başlamış ve onunla sona ermiştir. Ondan önceki dönemlerde şeriat değil, sadece maslahata dayalı birtakım aklî hükümler bulunmaktaydı. Musa peygamberden sonra şeriatta nesh olmaz, çünkü emirlerin nesh edilmesi bedâ anlamına gelir. Bedâ ise Allah hakkında düşünülecek bir şey değildir.

Bununla beraber Yahudiler haberlerde neshin imkânını kabul ederler. İslam âlimleri ise bu hususta akla gelen şüpheleri izale etmek için nesh ile bedâ arasında ayrım yapmış ve şöyle demişlerdir; Haberlerde nesh olmaz, çünkü haberler Allah'ın ilmi ile ilgilidir ve O'nun ilminde değişiklik olmaz. Nesih sadece hükümlerde olur, çünkü hükümler insanların değişken halleri ile ilgilidir, dolayısıyla hükümler zamana ve mekâna bağlı olan bu hallerin değişmesine göre değişirler. Bu değişim ise Allah'ın ezeli ilminde mevcuttur.

Kelam ilmi ile ilgili bu tartışmayı bir tarafa bırakıp neshin sadece hükümlerle ilgili olduğunu düşündüğümüzde, konuyla ilgili olarak yazılan ve ortaya konulan söylemlerin birçoğunun eleştiriye açık hususlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu hususların başında, nesh söyleminin zorlama denecek kadar çok kullanılmış olması gelmektedir. Ayrıca çoğu zaman

nesh ile umum-husus, mutlak-mukayyed, mücmel-mübeyyen, müphem-muayyen gibi kavramlar da birbirine karıştırılmaktadır. Çoğu zaman mutlak, umumî, mücmel veya müphem olan birtakım âyetler başka âyetler tarafından hususileştirilmiş, kayıtlanmış, beyan edilmiş veya muayyen kılınmış; ancak bu durumlarda âlimler ikinci âyetin ilkini nesh ettiğini düşünmüşlerdir. Bu durum da birçok aşırılığa kapı aralamıştır. Zira Umum, mutlak, müphem ve mücmel gibi ifadeler, küllî/tümel yahut cinse tekabül eden lafzî/dilsel formlardır; husus, mukayyet, mufassal ise, tikel yahut müfrede tekabül eden formlardır. Tikel olan tümel olanı, müfret olan cins olanı nesh edemez. Bu hususlar dikkate alındığı zaman, nasih-mensuh alanının oldukça daralacağı görülecektir.

Ne var ki nesh söyleminin yol açtığı problem sadece bu abartı ile sınırlı değildir, aksine problem, neshin imkânı konusu ile de ilgilidir. Kimileri herhangi bir kayıt koymaksızın neshin imkânını savunurlarken kimileri bunu tamamen reddetmişlerdir. Diğer taraftan kimileri neshin Kur'ân'da fiilen var olduğunu savunurlarken kimileri de bunu reddetmişlerdir.

a- Neshin kayıtsız şartsız olarak var olduğunu savunanların delilleri şöyledir;

> Hz. Peygamber'in nübüvvetine delalet eden delillerin sahih olmaları ancak onun kendisinden önceki şeriatları nesh ettiğini düşünmekle birlikte mümkündür, bu nedenle de neshin kesin olarak kabulü vacip olmaktadır.

Neshi inkâr edenler buna şöyle cevap vermişlerdir;

> Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatının sadece neshi kabul ederek mümkün olduğu doğru değildir; çünkü şöyle de denilebilir: Hz. Musa ve Hz. İsa insanlara, Hz. Muhammed'in ortaya çıkacağı döneme kadar kendi şeriatlarına uymalarını, Hz. Muhammed'in ortaya çıktığı zaman ise bu şeriati terk edip onun şeriatına uymalarını emretmiştirler. Böylece Hz. Muhammed ortaya çıktığında, önceki peygamberler şeriatı ile mükelleflik sona ermiş ve Hz. Muhammed'in şeriatı ile mükelleflik başlamıştır. Fakat bu durum bir nesh değildir. Bu durum, "*siyah iplik beyaz iplikten ayrılıncaya kadar yiyip içiniz*" (Bakara, 2/187) emrinde olduğu gibi belirli bir süreye kadar verilmiş bir emrin, süresi gelince yürürlükten kalkmasıdır. Nitekim Hz. Musa ve Hz. İsa'nın Tevrat ve İncil'de insanlara Hz. Muhammed'in zuhurunu haber verdikleri Kur'ân'da anlatılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Muhammed ortaya çıktığında artık ona tabi olmak gerekmektedir. Durum böyle olduğuna göre, bu ihtimal nedeniyle artık neshin kesinlikle vuku bulduğunu söyleme imkânı kalmamaktadır.

b- Neshin imkanı konusundaki bu tartışmanın yanı sıra, bir de fiilen Kur'ân'da bulunup bulunmadığı konusunda tartışma söz konusudur. Müslüman âlimlerin büyük çoğunluğu bunu kabul ederlerken, kabul etmeyenler de olmuştur. Kabul edenler birkaç âyeti delil olarak ileri sürmektedirler ki bunların içinde en önde geleni; "*biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak onun yerine onun bir benzerini veya daha iyisini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir*" (Bakara, 2/106) âyetidir. Neshi inkâr edenler ise buna birkaç yönden cevap vermişlerdir. Bu cevaplardan biri şöyledir;

> Nesh edilen âyetlerden maksat, önceki kitaplarda, yani Tevrat ve İncil'de mevcut olan şeriatlardır.

Bir başka cevap ise şöyledir;

> Allah, Kur'ân'ı, "önünden ve arkasından batılın yaklaşamayacağı kitap" olarak nitelemiştir. Eğer bu kitapta nesh bulunsaydı, o zaman ona batıl (iptal) sirâyet etmiş olurdu.

Bir başka grup ise İslam'ın diğer dinleri nesh ettiğini, dolayısıyla bu dinin içinde birbirini nesh eden şeylerin bulunmasının imkânsız olduğunu söylemiştir.

Neshi kabul edenlere göre bu cevap sadece soyut düzlemde neshin imkânı ile ilgilidir; vakıa düzleminde ise nasih-mensuh meselesi, meşruiyetini doğrudan Kur'ân'dan, onun değişik zaman ve mekânlarda ve değişik münasebetlerle indirilmiş olmasından almaktadır.

Konuyla ilgili detaylardan biri de Kur'ân'ın, sünnetin ve icmanın birbirlerini nesh edip edemeyecekleri meselesidir. Kimilerine göre Kur'ân ancak Kur'ân ile nesh edilir. Bunlar"*biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak onun yerine onun bir benzerini veya daha iyisini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir*" (Bakara, 2/106) âyetini delil olarak sunmakta ve Kur'ân'ın bir benzeri veya ondan daha iyisi, ancak Kur'ân olabilir demektedirler. Kimileri Kur'ân'ın sünnetle nesh edilebileceğini, çünkü "O kendi hevasından konuşmaz" (Necm, 3) âyeti gereğince sünnetin de Allah tarafından geldiğini söylerler. Diğer bir grup ise vahiy yoluyla gelen sünnetin Kur'ân'ı nesh edebileceğini, içtihat yoluyla gelen sünnetin ise nesh edemeyeceğini söylerler. İmam Şafiî Kur'ân ve sünnet arasındaki muvafakati ısrarla vurgulamış ve şöyle demiştir;

> "Kur'ân'ın sünnet ile nesh edildiği durumlarda, bunu destekleyen bir Kur'ân âyeti muhakkak bulunur; sünnetin Kur'ân ile nesh edildiği durumlarda da bunu destekleyecek bir sünnet bulunur."

İcmanın Kur'ân'ı nesh edip edemeyeceği hususunda da ihtilaf edil-

miştir. Kimileri bunun mümkün olduğunu söylemiş bazı âyetleri örnek göstermişlerdir.

2- Tasnifler, detaylar... tahrifler

Kur'ân'da neshin var olduğunu savunanlar, uygulanması oldukça zor, afâki görüşler ortaya atmışlar, salt içi boş mantıksal formlar şeklinde birtakım tasnifler yapmışlar, sonra bu tasniflerin içini doldurmak üzere malzeme aramaya koyulmuşlardır. Bu durum ise onları Kur'ân âyetlerini iyice bölük pörçük etmeye, sonuçta İslam fıkhının belini bükecek kadar devasa bir yük oluşturmaktan başka hiçbir sonuç üretmeyen bir sürü faraziyeler ve yapmacık söylemler inşa etmeye sevk etmiştir.

Buna örnek olarak neshi şu üç başlık altında sınıflandırmalarını gösterebiliriz;

Birinci kısımda "hükmü ve tilaveti birlikte nesh edilenler" yer alır. Bu kategori kabul edildiği takdirde ortaya çıkacak sonuç, mevcut mushafta içerik ve metin itibariyle bazı "boşluklar"ın var olduğunu öne sürmekten başka bir şey olmayacaktır. Bu görüşü savunanlardan bazıları bu tehlikeden kaçınmaya çalışmış olsalar da, çabaları beyhudedir. Neticede bu türün, yani hükmü ve tilaveti birlikte nesh edilmiş âyetlerin Kur'ân'da fiilen bulunmadığını söylemişlerdir.

İkinci kısımda "tilaveti baki kalıp hükmü nesh edilenler" yer alır. Nesh konusu açıldığında kastedilen şey çoğunlukla bu türdür. Neshi savunanlara göre bu türü destekleyen birtakım âyetler bulunmaktadır ki bu iddiayı ilerde ele alacağız. Şimdilik şunu söylemekle yetinelim ki Kur'ân'da tilaveti baki kaldığı halde hükmü nesh edilmiş olan âyetlerin var olduğunu söylemek, çözümü imkânsız bazı sorunlara yol açacaktır. Zira herhangi bir hüküm ifade etmeksizin sırf tilavet için var olan, fakat bu arada kendi içinde açık ve anlaşılır anlamlar barındıran birtakım âyetlerin bulunduğunu iddia etmek nasıl mümkün olabilir?! Kanaatimize göre Kur'ân âyetleri içerisinde "sadece tilavet için" olan âyetler, sûrelerin başında bulunan "kâf", "nûn", sâd" gibi huruf-u mukattaa denen harflerdir. Bunun dışında kalan âyetler ise, kâh mecaz kâh gerçek, ama her halükarda açık ve net anlamlar taşıyan muhkem ve geçerli âyetlerdir. Bu âyetlerde ifade edilen hükümlerin herhangi bir kayıt olmaksızın yürürlükte mi oldukları, yoksa çeşitli sebeplerden dolayı bu hükümlerin belirli bir süreye kadar geçerli olmak üzere mi indirildikleri konusu ise başka bir konudur ve içtihat alanına girer.

Üçüncü kısımda da, "hükmü bakî kalıp tilaveti nesh edilen âyetler"

yer alır. Bunlar artık Kur'ân sayılmazlar. Bu görüşü savunanlar bazı sahabîlerin, Kur'ân'ın bazı âyetlerinin mevcut mushafta yer almadıkları şeklindeki sözlerini delil olarak göstermektedirler ki, bu iddiaları Kur'âna Giriş adlı eserimizde incelemiş ve sözü edilen o ifadelerin Kur'ân sayılmasının mümkün olmadığını beyan etmiştik. Çünkü bugün Kur'ân diye bir şeyden söz ettiğimiz zaman, Hz. Osman zamanında derlenmiş olan "mushaf"tan bahsetmekteyiz. Bunun dışında kalan ve Kur'ân'ın nüzûl aşamaları ile ilgili olan hususlar ise Kur'ân metninin anlaşılması ile değil, tarih alanı ile, yani Kur'ân'ın tanımlanması konusu ile ilgilidir.

Neshi savunanların aşırlılıklarından biri de, Kur'ân sûrelerini, içinde nasih veya mensuh âyetlerin bulunup bulunmaması açısından aşağıdaki gibi dört grup halinde tasnif etmeleridir.

-Hem nasih hem mensuh âyetler içeren sûreler: Bakara, Al-i İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl, Tevbe, İbrahim, Nahl, Meryem, Enbiya, Hac, Nur, Furkan, Şuara, Ahzab, Sebe, Şûra, Zâriyât, Tûr, Mücadele, Müzzemmil, Tekvîr, Asr.

-Sadece mensuh âyet barındıran sûreler: En'am, A'raf, Yunus, Hud, Ra'd, Hicr, İsra, Kehf, Taha, Mü'minun, Neml, Kasas, Ankebut, Rum, Lokman, Secde, Melaike (Fatır), Saffat, Sâd, Zümer, Zuhruf, Duhan, Casiye, Ahkaf, Muhammed, Kaf, Necm, Kamer, Mumtehine, Nun, Mearic, Müddessir, Kıyamet, İnsan, Abese, Tarık, Ğaşiye, Tin, Kafirun.

-Sadece nasih barındıran sûreler; bunların altı tane olduğu söylenmiştir: Fetih, Haşr, Münafıkun, Teğabün, Talak, A'lâ

-Nasih veya mensuh âyet barındırmayan sûreler: Fatiha, Yusuf, Yasin, Hucurat, Rahman, Hadid, Saf, Cuma, Tahrim, Mülk, Hakka, Nuh, Cin, Mürselat, Nebe, Naziat, İnfitar, Mutaffifin, İnşikak, Buruc, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duha, İnşirah, Kalem, Kadir, Beyyine, Zilzal, Adiyat, Karia, Tekasür, Hümeze, Fil, Kureyş, Kafirun, Kevser, Nasr, Mesed, İhlâs, Felak ve Nas.

Nesh teorisinin vardığı bu aşırılık karşısında bazı âlimler bu işe çeki düzen vermeye çalışmış, nesh konusunu sınırlandırma gayreti göstermişlerdir. Bunlardan biri, "*Nevasihu'l-Kur'ân*" adlı bir eser yazan ve bu eserde konuyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapan İbnü'l-Cevzî'dir;

> Derim ki; nasih-mensuh konusu iyice tahkik edildiğinde anlaşılmaktadır ki, bu sınırlama, sınırlamayı yapanların bir tahrifinden başka bir şey değildir.

Ardından İbnü'l-Cevzî, nesh edildiği söylenen âyetleri sırasıyla

ele almakta ve çok az sayıda âyetin nesh edildiğini, geri kalanların ise umum-husus ve benzeri kavramlarla izah edileceğini ifade etmektedir.

Nesh teorisine kapıyı tamamen kapatmamakla beraber Şatıbî de, nesh edildiği söylenen âyetlerin nadir denecek kadar az olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede Şatıbî aşağıdaki değerlendirmeleri yapmaktadır;

-Nesh edildiği iddia edilen âyetlerin büyük çoğunluğu, dikkatle incelendiğinde bunların aslında nesh edilmiş olduklarını söylemenin oldukça tartışmalı olduğu; bu âyetlerin umum-husus, mücmel-mübeyyen ve benzeri araçlarla telif edilip yorumlanabileceği görülecektir. Böylece nesh edildiği söylenen âyet de, onu nesh ettiği söylenen âyet de muhkem olarak kalacaktır.

-Başlangıçta (asli olarak) mübah olan bir şeyin daha sonra haram kılınması nesh kapsamına girmez. Örneğin içki ve kumarın yasaklanması buna örnektir. Benzer şekilde İslam'ın ilk dönemlerinde Müslümanların namazda konuşuyor olmaları ve daha sonra "Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun" (Bakara, 2/238) âyeti indirilince buna son vermişlerdir. Yine "onlar namazlarında huşu içindedirler (Mü'minun, 2) âyeti indirilinceye kadar namazda sağa sola dönmüşlerdir. Müfessir ve usulcüler burada mevcut durumun, yani âyetler inmeden önce mevcut olan uygulamanın nesh edilmiş olduğunu, Kur'ân'ın büyük çoğunluğunun bu şekilde olduğunu söylemişlerdir. Bunun anlamı şudur: Bu âyetler indirilmeden önce bu hususlar, aslî olarak mubah sayılıyordu. Dolayısıyla şeriatın bu şekilde cahiliye hükümlerini iptal etmesi nesh sayılmaz. Şatıbî şöyle ilave etmektedir;

> Bütün bu hususları dikkate alır ve kitap ve sünnetin delillerini incelersen, mensuh âyetlerin son derece nadir olduklarını görürsün.

Diğer taraftan Şeriatın küllî kaideleri olan zaruriyyat, haciyyat ve tahsiniyyat kaidelerinde neshin söz konusu olmayacağını, neshin sadece tikel konularda ve tümevarım delili ile mümkün olacağını ifade eder. Beş temel şeyi, yani aklı, canı, nesli, malı ve dini muhafaza etmeye yönelik şeyler sabittirler, bunlarla ilgili tikel hükümlerden birinin değiştiğini varsayacak olsak bile, bu değişim (nesh), söz konusu hususların bir başka şekilde muhafazasını sağlamaya yönelik olacaktır. Yine bu hususların bazı cüzlerinin tamamen nesh edilmiş olması söz konusu olsa bile, bu beş şeyin muhafazası devam ediyor olacaktır, çünkü parçanın nesh edilmesi bütünün nesh edilmesi anlamına gelmez.

Suyûtî mensuh olduğı söylenen beş yüzden fazla âyeti incelemiş ve nihâyetinde bunların sadece yirmi bir tanesinin mensuh olduğunu söylemiştir. Son dönemin bazı çağdaş araştırmacıları da Suyûtî'nin mensuh saydığı bu yirmi bir âyeti incelemişler ve bunların içinden sadece beş tanesinin mensuh olduğunu söylemişlerdir. Hatta onların da mensuh olmadığını söyleyenler olmuştur.

Ancak nesh edildiği söylenen âyetlerin sayısını sıfıra kadar indiren bütün bu görüş ve değerlendirmelerde, Kur'ân'da nesh denen şeyin varlığı zımnen ve prensip olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu değerlendirmelerde, başkalarının mensuh dediği bazı âyetlerin aslında mensuh olmadığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Açıktır ki mensuh olduğu söylenen bir âyeti başka bir şekilde yorumlamak, o âyeti mensuh sayacak diğer yorumların önünü kapatmayacaktır. Gerçek şudur ki, bizzat Kur'ân'ın kendisinden hareket edilmediği sürece nesh konusunun halledilmesi mümkün değildir. Kur'ân'da neshin varlığına delalet eden herhangi bir şey bulunmadığını ortaya koyabildiğimiz takdirde sorunu kökünden çözme imkânını elde etmiş olacağız.

3- Kur'ân'da neshin bulunduğuna delalet eden herhangi bir âyet yoktur

a- "Âyet" kelimesi üzerine

Neshin varlığını veya yokluğunu kanıtlamaya çalışmanın başlangıç noktası, "âyet" kelimesinin anlamını belirlemek olmalıdır. Çünkü tartışmanın taraflarının her ikisi de, bazı "âyet"lerin diğer bazı "âyet"leri nesh ettiğini ya da etmediğini iddia etmektedirler. Dolayısıyla önce âyet kelimesinin anlamını öğrenmek gerekmektedir.

Dilbilimciler kelimenin kökü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Kimine göre kelimenin kök kalıbı "fa'le" vezninden "ayye" şeklinde, kimine göre "faele" vezninden "ayeye" şeklinde, kimine göre de "faile" veznindedir. Ancak hepsi kelimenin anlamının alamet, ibret ve mucize olduğu hususunda görüş birliği içindedirler. Kelimenin dilsel anlamı hakkında söylenecek şey böyledir.

Kelimenin "Kur'ân âyeti" şeklindeki terim anlamı konusunda ise, Ca'berî tarafından yapılan şu tanım meşhurdur; "Belli bir sûre içerisinde yer alan, başı ve sonu belli olan, takdiri olarak bile olsa bir cümle olan Kur'ân parçası." Bir diğer tanım ise daha kısa olup, "Kur'ân parçası" şeklindedir. Gerçek şu ki "Kur'ân âyeti"nin tanımını yapmak neredey-

se imkânsızdır, çünkü bazı âyetler birden fazla kelimeden müteşekkildir, fakat dilbilimde ifade edildiği şekilde bir cümle olacak şekilde değildir. Buna karşılık bazı âyetler ise birden çok cümleden müteşekkil olup yarım sayfa veya daha uzun tutabilmektedir.

Kur'ân'a müracaat ettiğimizde görmekteyiz ki orada "âyet" kelimesi, bütün geçtiği yerlerde alamet (ya da Allah'ın varlığını ve kudretini gösteren mucize) anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki âyetleri örnek olarak verebiliriz;

"Ne zaman bir âyet görseler yüz çevirir ve bu devam ede gelen bir sihirdir derler" (Kamer, 2)

Biz onu (Nuh'un gemisini) bir âyet olarak bıraktık, yok mudur öğüt olan?" (Kamer, 15)

Firavun dedi ki, getirdiğin bir âyet varsa, doğru sözlüysen göster bakalım şu âyeti!" (A'raf, 106)

Dediler ki, ona rabbinden âyet indirilmeli değil miydi? (Yunus, 20)

"Bunlar kitabın âyetleridir" şeklinde geçen ifadelerdeki âyet kelimesi de bu anlamda, yani tevhidin, nübüvvetin ve dirilişin hak olduğunu gösteren delillev anlamındadır. Bir başka örnekte şöyle denilmektedir;

Biz geceyi ve gündüzü birer âyet kıldık, gece âyetini giderip gündüz âyetini gösterici kıldık (İsra, 12)

İşte Kur'ân'ın her yerine "âyet" kelimesi ile kast edilen şey budur. Hatta "okuma, tilavet etme" gibi fiillerle birlikte zikredilen âyet kelimelerinin bile anlamı budur. Bu tür ifadelerde geçen "âyetlerin okunması"ndan maksat, yazılı bir metnin telaffuz edilmesi değil, Allah'ın yaratıcılığının ve kudretinin haber verilmesidir. Nitekim ilgili âyetlerin bağlamlarına bakıldığında bu durum açıkça görülecektir.

Buna göre Kur'ân'da neshten söz etmenin tek anlamlı yolu, neshin bir peygambere verilen mucizenin bir diğer peygamber tarafından değiştirilmesi olarak anlaşılması olduğu açıktır. Buna göre bir peygamber, peygamberliğinin delili olarak bir mucize gösterir, daha sonra gelen peygamber ise bir başka mucize gösterir. Bu tür nesih, bir şeyin yerine başka bir şeyi koyma şeklindedir. Kur'ân'da âyet kelimesi, terimsel anlamında olduğu gibi "Kur'ân parçası" anlamında kullanılmış değildir. Bunun aksine sûre kelimesi terimsel anlamında kullanılır. "*De ki siz de onun benzeri bir sûre getirin*" (Yunus, 38), "*De ki siz de onun on sûresi gibisini yapın bakalım*" (Hud, 13) gibi âyetlerde kullanım böyledir. Çok kez kullanılan ve tamamında mucize, alamet gibi anlamlara gelen âyet kelimesinin ise

tekil kullanımlarında da, çoğul kullanımlarında da kesinlikle terimsel anlam söz konusu değildir.

O halde şu soruyu sormak durumundayız: Kur'ân, herhangi bir cümlesine veya lafzına âyet adını vermiyorsa, o zaman bu âyet terimi nereden çıkmıştır?

Kaynaklarımız bu soruya kesin bir cevap vermemektedir. Rivâyetlerde ifade edilen şey, Hz. Peygamber'in Kur'ân okurken durakladığı yerlerin daha sonradan bir terim ile ifade edilmiş olduğudur. Rivâyete göre Ümmü Seleme şöyle demiştir; "Hz. Peygamber Kur'ân okurken duraksardı. Elhamdu lillahi rabbil âlemin dedikten sonra durur, sonra errahmanirrahim der, sonra yine dururdu." Bu rivâyet dokuz hadis kitabı içerisinde sadece Tirmizî'de geçmektedir. Rivâyetin başka kaynaklardaki halinde âyet kelimesi geçiyor olmakla beraber, bu ifade muhtemelen ravinin ilavesidir. Bu rivâyetlerin ifade ettiği şey, Hz. Peygamberin Kur'ân okurken duraksadığı aralıkların adının âyet olduğudur. Bu bölümlerin başlı başına bir cümle olup olmaması dikkate alınmış değildir, dolayısıyla bu bölümlerin nasih veya mensuh olabilmeleri söz konusu değildir.

Âyet teriminin tarihsel olarak ne zaman ortaya çıktığı ve âyetlerin ne zaman rakamlarla numaralandırıldığı ise, rivâyetlerde rastlayabildiğimiz bir husus değildir. Ancak anlaşılan o dur ki, bu, Hz. Peygamberden sonraki dönemlerde yapılmıştır. Nitekim Ümmü Seleme rivâyetinde "Hz. Peygamber duraksardı" denilmiş, geçmiş zaman kipi kullanılmış, yani daha önceki bir zamanda böyle olduğu ifade edilmiştir. Buna ilaveten bir de Medine, Basra ve Kufe âlimlerinin bazı sûrelerdeki âyet sayıları ve bir bütün olarak Kur'ân'ın toplam âyet sayısı hakkında ihtilaf etmiş olmaları da, bu görüşümüzü desteklemektedir.

b- Tekrarlanan Yedi

Hz. Peygambere hitaben, "*biz sana tekrarlanan yediyi ve Kur'ân'ı verdik*" (Hicr, 87) şeklinde kullanılan hitapta geçen tekrarlanan yedinin Fatiha Sûresi olduğu söylenmiştir. Bunu söyleyenler Fatiha Sûresinin yedi âyet oluşunu delil göstermişlerdir. Ancak buradaki tekrarlanan (mesânî) ifadesi ile âyetlerin kast edildiğini gösteren herhangi bir şey yoktur. Burada metinden anlaşılan tek şey, "tekrarlanabilir cinsten" yedi şeyin verilmiş olduğudur. (Râzî) Fatiha Sûresinin âyet sayısının yedi mi, sekiz mi, yoksa dokuz mu olduğu konusunda âlimler arasında ihtilaf bulunduğunu dikkate aldığımızda, tekrarlanan yedi ifadesinin Fatiha Sûresi olduğunu ve bunun delilinin de Fatiha Sûresinin yedi âyet olması olduğunu söyle-

menin anlamı kalmayacak, böyle bir iddia, eleştiriler karşısında ayakta duramayacaktır. Diğer taraftan hâkim görüşe göre zaten Kur'ân'ın bir parçası olan Fatiha Sûresinin neden ondan ayrı bir şeymiş gibi zikredildiğini de anlamak güçtür.

4- Kur'ân metni değişimin, tadilatın ve neshin alanı değildir

Kur'ân'da neshin var olduğunu savunanların ileri sürdükleri beş âyet bulunmaktadır. Bunları indiriliş sırasına göre ele alacak ve Kur'ân Kur'ân'ı tefsir eder ilkesini de göz önünde bulundurarak, bağlaları içerisinde değerlendireceğiz. Âyetlerin sebeb-i nüzûlleri ile ilgili olarak ise şunu söyleyelim ki, sebeb-i nüzûl konusunu ilerde özel olarak ele alacağız, bu noktaya tutunanlar o zamana kadar biraz daha tutunsunlar bakalım.

a-Bir âyeti bir başka âyetin yerine geçirdiğimizde...

İlk âyet, nüzûl sırasına göre 70. sırada yer alan Nahl Sûresinin 101. âyetidir. âyet şöyledir;

> *Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.*

Vahıdî Esbabu'n-Nüzûl adlı eserinde şöyle der;

> Bu âyet Müşriklerin şu sözleri üzerine indirildi; Muhammed arkadaşlarını büyüledi; onlara bugün bir şey emrediyor, ertesi gün onu yasaklıyor ya da onu hafifletiyor. Bu Muhammed, kendi kafasından bir şeyler uyduran bir iftiracıdan başka bir şey değil. İşte müşrikler bu sözleri söyleyince Yüce Allah da bu âyeti indirdi.

Bu rivâyeti hem Vahıdî hem de başka Esbab-ı Nüzûl yazarları, neshi savunanların delil olarak kullandıkları başka âyetlerle ilgili olarak da aktarırlar. Bu durum, rivâyeti zayıflatmaktadır, çünkü indiriliş sebebi dediğin, âyete özel olur, aksi takdirde o olayın, o âyetin indiriliş sebebi olduğunu söylemek doğru olmaz.

Muhtemelen bu sebeple Kurtubî bu rivâyetlere itibar etmez ve âyeti başka şekilde yorumlayıp şöyle der; "*bu âyetin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Biz bir şeriatı bir başka şeriatın yerine geçirdiğimizde...*" Kanaatimizce Kurtubî'nin zikrettiği bu yorum, âyetin bağlamına da uygundur. Çünkü âyetin hemen devamında gelen ifade şöyledir;

> *Ey Muhammed! De ki: "Ruhu'l-Kudüs (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur'ân'ı Rabbinden hak olarak indirdi."*

Ancak buradaki "âyet" kelimesini Kurtubî'nin yaptığı gibi şeriat, ya da Musa'nın şeriatı anlamına hamletmek mümkün olduğu gibi, alamet ve mucize anlamına hamletmek de mümkündür ki kelimenin Kur'ân'da geçtiği yerlerde çoğunlukla kullanıldığı anlam budur. Bu durumda "biz bir âyetin yerine başkasını geçirdiğimizde..." ifadesinin anlamı şöyle olacaktır;

> Yılana dönüşen âsâyı Musa'nın peygamberliğine delil olarak vermiş olsak da, İsa peygamberin nübüvvetine delil olarak bu mucizeyi değil, bunun yerine bir başka mucizeyi, beşikte konuşma ve benzeri mucizeleri verdik.

Kanaatimizce âyeti bu şekilde yorumladığımızda anlam daha kuvvetli olacaktır. Özellikle burada hitabın yasama ile ilgili olmayıp Mekke müşriklerine cevap sadedinde olduğunu dikkate aldığımızda, bu durum daha da belirginleşmektedir.

b-Âyetlerimizi geçersiz kılmak isteyenler var ya!

Kur'ân'da neshin var olduğunu kanıtlamak için delil gösterdikleri ikinci âyet ise Hac Sûresinde yer alır. Bu sûre Medenî Kur'ân içerisinde tasnif edilmiştir. Müfessirler ve sebeb-i nüzûl yazarları arasında sûrenin Mekkî olduğunu söyleyenler de vardır. Bizim ilgilendiğimiz âyet ise şöyle bir bağlam içerisinde yer almaktadır;

> *De ki: "Ey insanlar! Ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım." Artık iman edip salih ameller işleyenler var ya, işte onlar için bir bağışlama güzel bir nimet (cennet) vardır. Âyetlerimizi geçersiz kılmak için çaba gösterenler var ya, işte onlar cehennemliklerdir. (Hac, 22/49-51)*

Buradaki "âyetlerimiz" ifadesi ile Kur'ân parçalarının kast edilmediği açıktır. Zira Kur'ân Kureyşlilere Kur'ân'ın bir parçası gibi bir şey ortaya koymaları için meydan okumuş, ama onlar bunu yapmaktan aciz kalmışlardır. Dolayısıyla bize göre burada maksat, Allah'ın kudretine ve muhteşem yaratıcılığına delalet eden ve üzerinde düşünen kimseleri iman ve salih amele sevk eden, ilahî mağfiret ve ödüle ulaştıran alametlerdir. Buna karşılık "ilahlarımızı tek bir ilaha mı indirdi, bu çok şaşılacak bir şey!" (Sad, 5), "Ne yani? Bizler ölüp toprak olduktan sonra yeniden mi diriltileceğiz?!" (Mü'minun, 82) gibi kuşku dolu sözler söyleyen ve Allah'ın birliğini, âlemi yaratmış olduğunu ve dirilişi inkâr etme hususunda ısrar ve inat eden kimseler ise, bu kurtuluşa ulaşamayacaklardır.

c-Allah şeytanın ilkâ ettiğini nesheder, sonra âyetlerini tahkim eder.

Hac Sûresinde yukarıda işlediğimiz âyetlerin hemen ardından şu âyet geliyor;

Hem biz senden evvel ne bir Resul ve ne bir Nebi göndermedik ki bir temenni kurduğu vakit Şeytan onun temennisine bir ilka yapmış olmasın, bunun üzerine Allah Şeytanın ilka ettiğini derhal nesheder de sonra Allah, âyetlerini muhkemler ve Allah, alîmdir, hakîmdir. (Hac, 25/52)

Burada geçen nesh kelimesini, nesh konusunun tartışıldığı bağlamdaki anlamıyla yorumlamanın imkânı yoktur, çünkü burada "nesheder" kelimesi, siler, yok eder anlamına gelir. Burada Hz. Peygamberin halkının iman etmesi için zaman zaman aklından geçen şevk ve isteğin sebep olduğu düşüncelerin silinmesi, yok edilmesi söz konusudur. Bağlam açıkça göstermektedir ki, Hz. Peygamber zaman zaman Kureyşlilerin bazı isteklerine olumlu cevap vermeyi ve böylece onları İslam'a ısındırmayı düşünmüştür. Kureyşlilerin bu tür girişimlerinden daha önceki sûrelerde söz etmiştik. Ayrıca konuyla ilgili olarak orada şu âyetler de geçmişti;

Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. Eğer böyle yapabilselerdi işte o zaman seni dost edinirlerdi. Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatın da, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın. Seni Mekke'den çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi, senin ardından orada pek az kalırlardı. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın. (İsra, 17/73-77)

Açıkça anlaşılmaktadır ki Hac Sûresindeki "Şeytan onun temennisine bir ilka yapmış olmasın, bunun üzerine Allah Şeytanın ilka ettiğini derhal nesheder de sonra Allah, âyetlerini muhkemler" ifadeleri, yukarıda İsra Sûresinden aktardığımız âyetler tarafından açıklanmaktadır. Buna göre Allah, Kureyşlileri imana çekebilmek için zaman zaman Hz. Peygamberin aklına gelen işbirliği ve taviz düşüncelerini silmiştir. Şeytan eseri olan fitneye sürükleyebilecek bu tür düşüncelerin silinmesi ile işler tabiatına dönmüş, davet seyri eskisi gibi devam etmiş, daha önceki sûrelerde vuzuha kavuşturulmuş olan muhkem gidişatını sürdürmüştür. Dolayısıyla bu silme işlemi davetin yönteminin, delillerinin ve maksatlarının yeniden muhkemleştirilmesi olmuştur. Buradaki nesh ve ihkam (muhkemleştirme) Kur'ân'ın bu veya başka âyetleri ile değil, Muhammedî davetin muhkem kitapta kararlaştırılmış şekildeki gidişatı ile ilgilidir.

d-Allah dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır

Kur'ân'da neshin var olduğunu savunanların delil olarak kullandıkları üçüncü âyet ise şunlardır;

Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. Her ecelin (vadenin) bir yazısı vardır. Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır. (Ra'd, 13/38-39)

Bu âyet üzerinde uzun uzun durmaya ihtiyacımız yoktur, çünkü bağlamdan anlaşılmaktadır ki bu ifadeler, Kureyşlilerin Hz. Peygamber'den yanında bir hazine veya melek indirilmesi şeklindeki mucize taleplerine cevaptır. Nitekim Ra'd Sûresinde geçen, "İnkâr edenler dediler ki, ona rabbinden bir âyet indirilmeli değil mi?!" (Ra'd, 7) âyetinde bu istekler ifade edilmiş, yine aynı âyette buna, "Sen ancak bir elçisin, her halkın bir hidâyet rehberi vardır" şeklinde cevap verilmiştir. Bunun ardından da yukarıdaki iki âyet gelmektedir. Bu âyetler Allah'ın, Hz. Muhammed'den önce de peygamberler gönderdiğini, bu peygamberlerin de melek yahut olağanüstü kimseler olmadıklarını, hepsinin normal birer insan olduğu, eş ve evlat sahibi olduklarını, Allah'ın daha önceden belirlenmiş bir izni olmaksızın herhangi bir mucize gerçekleştirme kudretine sahip olmadıkları, peygamberlerin halklarını ikna etmek için gösterdikleri mucizelerin bir kısmının Allah tarafından Hz. Peygambere kıssalar yoluyla anlatıldığı, bazılarının ise anlatılmadığı, Allah'ın her iki tür mucizeyi de bildiği, her şeyin Ümmü'l-Kitap'ta, yani Levh-i Mahfuz'da kayıtlı olduğu vurgulanmaktadır.

Böylece anlaşılmaktadır ki burada geçen "siler" ifadesi Kur'ân ile yahut onun bazı âyetlerinin nesh edilmesi ile ilgili değildir. Neshi savunanlardan bazıları buradaki silme/mahv kelimesini nesh anlamında anlasalar da, müfessirlerin büyük çoğunluğu bizim görüşümüze yakın bir görüş ortaya koymuşlardır. (Bkz: Taberî) Biz kanaatimizin doğruluğundan eminiz, çünkü bizzat Kur'ân, bir başka âyette buna tanıklık etmektedir;

Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana anlattıklarımız da var, anlatmadıklarımız da var. Hiçbir peygamber, Allah'ın izni olmadan bir mûcize getiremez. Allah'ın emri gelince de hak yerine getirilir. İşte o zaman bunu batıl sayanlar hüsrana uğrarlar. (Mü'min, 40/78)

e-Bir âyeti nesheder veya unutturursak...

Kur'ân'da neshin varlığını savunanların en çok kullandıkları âyet, bizzat bu sûrede yer alan şu âyettir ki, biz de bu âyet vesilesi ile bu nesh konusunu açmış bulunduk;

Biz herhangi bir âyeti nesheder veya onu unutturursak yerine daha

hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye yettiğini bilmez misin? (Bakara, 2/106)

Kurtubî bu âyetin tefsirinde birtakım dilsel açıklamalar yaptıktan sonra söze, âyetin indiriliş sebebi olduğu düşünülen şu olaya işaret ederek başlıyor: Yahudiler Müslümanların Kâbe'ye yönelerek namaz kılmalarını haset etmiş, bu sebeple Müslümanlara eleştiriler yöneltmiş, 'Muhammed arkadaşlarına önce bir şeyi emrediyor, sonra onu yasaklıyor, demek ki bu Kur'ân da onun kendi sözleridir, çünkü birbiri ile çelişiyor' demişlerdi. Bunun üzerine de Yüce Allah bu âyeti indirdi.

Kurtubî'nin bu sözlerinde şu iki açıdan, büyük hatalar söz konusudur;

Öncelikle bu âyetin veya öncesindeki ve sonrasındaki âyetlerin, kıblenin Beyti Makdis'ten Kâbe'ye doğru değişmesi konusu ile ilgisi yoktur. Bu konu ile ilgili âyetler sûrenin 140. âyetinden başlamakta ve ayrı bir konu teşkil etmekte ve belki de ayrı bir sebeple indirilmiş bulunmaktadır. Zira kıblenin değişmesi hicretin ikinci yılında (yaklaşık olarak hicretten on sekiz ay sonra) gerçekleşmiştir. Konumuzla ilgili olan âyet ise sûrenin ilk yarısında yer almakta ve çoğunlukla Yahudilerle tartışma temaları içermektedir. Müfessirlerin yaygın kanaatine göre bu kısım, kıblenin değiştirilmesinden önce indirilmiştir.

İkinci olarak Kurtubî ve diğer bazı müfessirlerin düştükleri hata, Medine'de indirilmiş olan bu âyetle, Mekke'de indirilmiş olan Nahl 101. âyeti[133] birlikte değerlendirmeleri ve her iki âyeti hicretten sonra gerçekleşmiş olan kıblenin değişmesi olayı ile irtibatlandırmalarıdır. Vahıdî de bu iki âyeti aynı bağlama yerleştirerek aynı hataya düşmüştür. Nitekim Esbabı-ı Nüzûl yazarlarının düştükleri benzer hatalara daha önce de dikkat çekmiştik.

Bundan daha hayret verici olan ise, bazı Esbab-ı Nüzûl ravilerinin bazı âyetleri tefsir ederlerken bağlamı tamamen göz ardı etmiş olmalarıdır. Örneğin Vahıdî bu "nesh âyeti" hakkında söylediklerinin ardından, bu âyet ile doğrudan irtibatlı olan bir sonraki âyete[134] geçiyor ve o âyete, nesh âyetinden tamamen farklı bir sebebi nüzûl rivâyeti aktarıyor. Kendi ifadeleri şöyledir;

133 Âyet şöyledir; "Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler." (Nahl, 16/101)

134 Âyet şöyledir; "Yoksa daha önce Mûsâ'nın sorguya çekildiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim imanı küfre değişirse, o artık doğru yoldan sapmış olur." (Bakara, 2/108)

> İbn Abbas der ki, bu âyet Abdullah b. Übey, Ka'b ve bir grup Kureyşli müşrik hakkında indirilmiştir. Bunlar Hz. Peygambere gelmiş ve "safa tepesini bizim için altına çevir, Mekke ovasını genişlet, içinden ovalar çıkar ki sana inanalım" demişlerdir.

Kanaatimize göre bu durumun bu âyetin indiriliş sebebi olması pek mümkün değildir. Zira Kureyşlilerin böyle talepleri hicretten önce gerçekleşmiş olmalıdır, oysa bahis mevzusu olan âyet Medine'de indirilmiştir.

Diğer taraftan "nesh âyeti"ni çevreleyen bağlam da, "Yahudilerle tartışma" bağlamının bir parçasıdır ki, bu konu, sûrenin 104. âyetinden, yani "*Ey iman edenler! "Râ'inâ (bizi gözet)" demeyin, "unzurnâ (bize bak)" deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır*" ifadesinden başlar ve 109. âyetine kadar, yani, "*Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye yetendir*" âyetine kadar devam eder.

Müfessirlerin de işaret ettikleri üzere bu âyetlerdeki mesaj şudur: Yahudiler Hz. Peygamberle tartışırlarken ona, "bizi gözet" derler. Bu söz onların bu kullanımları neticesinde Müslümanların da diline dolanır ve her yeni vahiy geldiğinde Hz. Peygamber gelen âyetleri süratle Müslümanlara okuduğu zaman, ona biraz yavaş okumasını söyleyecekleri zaman bu ifadeyi kullanmaya başlarlar. Bunun üzerine Kur'ân onları bu davranıştan men eder ve "bizi gözet demeyin, bizi bekle deyin" der. Çünkü burada gözet anlamına gelen "raina" kelimesi Yahudi dilinde bir tür hakaret anlamı içerir ve onların bu kelimeyi Hz. Peygambere karşı kullanmaktaki maksatları da budur. Zira onlar da tıpkı müşrikler gibi, Hz. Peygamberin ve Müslümanların varlıklarından memnun değillerdir ki âyet Müslümanların sahip oldukları bu yeni dini "hayır" olarak ifade etmiştir. İşte bu yeni din, kadim dinleri nesh etmiştir. Sonra âyet şöyle devam eder; Allah (peygamberlik için) dilediğini seçer." Yani bu görev için daha önce Yahudi ve Hıristiyanlar seçildiği gibi şimdi de Müslümanlar seçilmişlerdir.

İşte nesh âyeti diye meşhur olan "*biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak onun yerine daha iyisini veya mislini getiririz*" ifadesi, tam da bu ifadelerin ardından gelmektedir. Bu ifadede geçen "âyet" kelimesi kanaatimizce, bağlam açısından düşünüldüğünde, Yahudi soyunda olan peygamberlik, yani Tevrat anlamındadır. Unutturmak ise bize göre, Âd ve Semud gibi Arap kavimlerin (Ehlu'l-Kurâ) gönderilmiş ve aradan geçen

uzun zaman sonucunda unutulmuş olan peygamberlere işarettir. İfadedeki "ondan daha iyisini veya mislini getiririz" cümlesi ise İslam peygamberine işarettir. Nitekim Maide Sûresinin 48. âyetinde Hz. Muhammed'in kendinden önceki kitapları tasdik eden, yani onların dengi olan, fakat aynı zamanda onlardan daha hayırlı olan bir kitap getirdiği ifade edilerek bu husus açıklanmıştır. Âyet şöyledir;

(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'ân'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. (Maide, 5/48)

Buradan anlaşıldığına göre Hz. Muhammed'in peygamberliği önceki peygamberliklerden daha hayırlıdır, çünkü onları gözeticidir, onları nesh etmiştir.

Nesh âyetinin sonunda şöyle deniliyor;

Allah'ın gücünün her şeye yettiğini bilmez misin? Bilmez misin ki, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır. (Bakara, 2/106-107)

Burada şuna işaret edelim ki, nesh olayı ile ilahî kudret vurgusunu irtibatlandırmak, sadece kelamî âyetlerle değil, aynı zamanda fiilî ve olgusal âyetlerle de münasiptir ki esas maksat da budur. Çünkü buradaki âyeti, harfler veya sözler olarak anladığımız zaman âyetin anlamı bozulmaktadır, hatta bağlamdan yola çıkarak şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, buradaki "âyet" kelimesinden maksat, Allah'ın insanlar üzerindeki şeriat, alamet, delil ve hüccetlerinin kudreti ve bunların yeni olanlarının eskilerinin yerini almasıdır.

Nesh âyetinin yer aldığı bağlamda hitap, daha önce ifade ettiğimiz üzere, Hz. Peygambere "bizi gözet" diyen Müslümanlara bir tür kınamada bulunarak devam etmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır;

Yoksa daha önce Mûsâ'nın sorguya çekildiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim imanı küfre değişirse, o artık doğru yoldan sapmış olur. (Bakara, 2/108)

Bu âyetin anlamı şudur: Sizler de vaktiyle Musa peygamberin halkının yaptığını mı yapmak istiyorsunuz? Onlar Musa'ya karşı hep sızlanmışlar, sürekli ondan bir şeyler istemişler, neticede küfrü imana, sapkınlığı hidâyete tercih etmişlerdi.

Devamında ise konunun başına dönülüyor ve baş tarafta ifade edilen; "*Ne Kitap ehlinden inkâr edenler ve ne de Allah'a ortak koşanlar, Rabbinizden size bir iyilik gelmesini isterler*" (Bakara, 2/105) ifadesi ile; "*Kitap ehlinden birçoğu, hak kendilerine belirdikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlık-*

tan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler"(Bakara, 2/109) ifadesi irtibatlandırılıyor.

Böylece bu bağlam içerisinde "nesh âyeti"nin söylediği şey anlaşılmış, nesh edilen şeyin Kur'ân'ın lafızları değil, önceki şeriatlar olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamberin son peygamber oluşu da bu itibarladır. Onun peygamberliği ile nübüvvet kapanmış ve Allah'ın geçmişteki peygamberlere hususi olarak verdiği harikulade şeyler (mucizeler) nesh edilmiştir. Yani Allah artık mucizeleri nesh etmiş ve tabiattaki düzen (adet) istikrar bulmuştur. Bundan böyle tabiattaki düzen, bütün insanların ibret alması gereken umumi bir mucize olarak sunulmuştur. Nitekim "nesh âyeti"nin ikinci kısmı bunu ifade eder. Bu kısım şöyledir;

> *Allah'ın gücünün her şeye yettiğini bilmez misin? Bilmez misin ki, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır. (Bakara, 2/106-107)*

***

Buraya kadar anlattıklarımızdan açıkça anlaşılan odur ki Kur'ân'da fıkhî anlamda neshin varlığına delalet eden herhangi bir şey bulunmamaktadır ve neshi savunanların delil olarak öne sürdükleri beş âyette, bu âyetler bağlamlarından koparılıp yorumcunun istediği bağlama yerleştirilmedikleri müddetçe, onlara delil olacak bir nokta yoktur. Bu, yani âyetleri bağlamlarından koparmak ise caiz değildir, çünkü Kur'ân, şartlara uygun olarak parça parça indirilmiştir ve bundan dolayı da âyetlerin kendilerine özel bağlamları ve indiriliş sebepleri vardır. İndiriliş sebeplerini dikkate almak, âyetlerin bağlamlarını, metinsel bütünlüklerini aşmamalıdır. Esbab-ı nüzûl denen şey en nihâyetinde birtakım âhâd[135] rivâyetlerden ibarettir ve bunların çoğu da zan ve tahmin şeklindedir. Bağlam ise bizzat Kur'ân'ın verdiği bir şeydir ve ilahîdir, çünkü Kur'ân âyetlerinin sûrelerin içindeki sıralamaları tevkîfî, yani ilahîdir. Bu sıralamanın değiştirilmesi caiz olmadığına göre, ihmal edilmesi de caiz değildir. Kur'ân Kur'ân'ı tefsir eder, fakat bu tefsir birebir kelimelerin ve lafızların açıklanması şeklinde değil, anlamların ve bağlamın tespit edilmesi şeklindedir.

Kur'ân'da fıkhî anlamda nesh yoktur şeklindeki kanaatimizin doğal sonucu, ellimizdeki mushafta mensuh herhangi bir âyetin bulunmadığı

135 Hadis Usûlünde âhad rivâyet, mütevatir rivâyetlerin dışında kalan bütün rivâyetlere denilir. (Çev.)

şeklindedir. Evet, Kur'ân'da kesinlikle nasih ya da mensuh bulunmamaktadır, bu çerçevede orada bulunan tek şey, hükümlerdeki tedriciliktir. Umum-husus, mutlak-mukayyed, mücmel-mübeyyen, müphem-muayyen gibi hususlar tedricilik ifade eder. Kaldı ki Kur'ân âyetleri şartlara göre indirilmiştir. Örneğin Müslümanların zayıf durumda oldukları bir dönemde, bu şartlara uygun âyetler indirilmiş, şartlar düzeldiğinde ise bu hükümlerde tadilatlar yapılmış ve yeni şartlara uyarlanmıştır. Bu, ilk hükmün ortadan kaldırılması ya da tamamen iptal edilmesi anlamına değil, şartlara uyarlanması anlamına gelir.

Yani bazı âyetler diğer bazı âyetleri umumileştirebilir, tahsis edebilir, kayıtlandırabilir, tadil edebilir, erteleyebilir veya ertelenmişliği sonlandırabilir; bunu inkâr etmiyoruz. Kur'ân şartların değişimine, umumi hayat içerisindeki ihtiyaçların değişkenliğine paralel olarak inmişken bunu nasıl inkâr edebiliriz ki? O halde bizim söylemek istediğimiz şey, bir âyetin bir diğerini tamamen iptal ettiğini ifade eden, sanki nesh edilmiş olan âyet bir hata imiş veya ilahî iradede bir değişiklik olmuş gibi düşünen nasih-mensuh söylemini bir kenara bırakmaktır. Çünkü Kur'ân'ın bütün hükümleri ebediyen geçerlidir, bu hükümlerde herhangi bir çelişki, değişim, yenilenme söz konusu değildir. Çelişki, değişim ve yenilenme şartlarda ve olaylarda bulunur. İnsana düşen görev ise, değişen şartlara göre anlayışını değiştirmek ve hükümleri yeni şartlara göre anlayabilmektir.

Kur'ân'ın yirmi küsur senede parça parça olarak indirilmesinin sebebi de, hayatın akışına uyum sağlamaktır. Dolayısıyla bu kitabın genelinde nasih veya mensuh söz konusu değildir. "*Bu kitabın âyetleri hikmet sahibi ve her şeyden haberdar Allah tarafından, külli bir manzume halinde ihkam edilmiş, sonra da şartlara göre tafsil edilmiştir.*" (Hud, 1) Kur'ân'ın geneli ile özeli, bütünü ile parçaları arasında ihtilaf olmaz, "*onun önünden veya arkasından batıl sirâyet edemez, o hikmet sahibi ve hamde layık Allah tarafından indirilmiştir.*" (Fussilet, 42) Yüce Allah Kur'ân'ı parçalara ayıranları, bir kısmını alıp diğer bir kısmını terk edenleri kınamıştır. (Bkz: Hicr, 90-91) Bu kınama sadece amel ve uygulama açısından değil, Kur'ân'la kurulan bütün ilişki türleri açısından geçerlidir ki bunların başında da Kur'ân'ı anlama çabası gelir. Dolayısıyla Kur'ân'ın bağlamını ve bütünlüğünü dikkate almayan, tekil âyetleri tümevarım yoluyla Kur'ân'ın geneli ile bütünleştirmeyen her yorum, "Namaz kılmayınız!" ifadesini okuyan, fakat devamındaki "içkili olduğunuz zaman" ifadesini okumayan Bektaşî okuyuşu gibi olacaktır.[136]

136 Cabirî burada Bektaşî okuyuşunu zikretmemekte, ancak "vay o namaz kılanların haline!" âyetini örnek vermektedir. Çeviride Anadolu'da yaygın olan örneği kullandık. (Çev.)

Kur'ân'da neshin varlığını kabul edenlerin tamamı "Kur'ân'ı parçalara ayıranlar" kategorisine dâhil olmasalar da, onların bazılarının kasıtlı veya kasıtsız olarak Kur'ân âyetlerinin bütünlüklerini ihmal etmeleri, onun bütünlüğüne ilişkin kaideye muhalif bir tasarruftur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "Onlar Kur'ân'ı hiç düşünmezler mi? Eğer Allah'tan başka biri tarafından indirilmiş olsaydı onda birçok ihtilaf bulurlardı!" (Nisa, 82) Bu âyetten anlaşılmaktadır ki Kur'ân Allah katındandır ve içerisinde herhangi bir ihtilaf ya da nasih-mensuh yoktur. Bizzat Kur'ân, kendi içinde muhkem ve müteşabihlerin varlığından söz ediyor olmakla beraber, bunun nasih-mensuh ile ilgisi yoktur. Nasih ile muhkem, mensuh ile müteşabih, ilerde açıklayacağımız üzere, aynı şey değillerdir.

92- KADİR SÛRESİ
سورة القدر

Bu sûrenin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. İbn Abbas'tan her iki görüş de rivâyet edilmiştir. Kurtubî ve Ebu Hayyan sûrenin Medenî olduğu şeklindeki görüşün çoğunluğun görüşü olduğunu ifade ederler. Vakıdî ise bu sûrenin Medine'de indirilen ilk sûre olduğunu belirtir. Bu, sûrenin Bakara Sûresinin inişi esnasında veya ondan hemen sonra, Ramazan orucunun farz kılınmasının ardından indirilmiş olmasını gerektirir, çünkü sûre Ramazan ayı ile ilgilidir.

Rivâyete göre adamın biri Hasan-ı Basrî'ye, "Kadir gecesi her Ramazan ayında bulunur mu?" diye sormuş, o da , "Evet, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki o gece kadir gecesidir ve her Ramazan ayında bulunur. Bütün hikmetli işler o gece belirlenir, Allah o gece bütün amelleri ve rızıkları belirler" der.

İbn Abbas'ın şöyle dediği rivâyet edilir,

> "Kur'ân Ramazan ayında, Kadir gecesinde, mübarek bir gecede, Allah katından, Levhî Mahfuz'dan dünya semasındaki değerli yazıcı sefere meleklerine tek parça halinde indirilmiş, sefere melekleri Cebrail'e onu yirmi küsur yılda parçalar halinde indirmişlerdir. Cebrail de onu Hz. Peygambere yirmi küsur yılda parçalar halinde getirmiştir."

Ebubekir İbnu'l-Arabî şöyle demiştir;

> İbn Abbas'tan aktarılan bu görüş batıldır, çünkü Cebrail ile Allah arasında ve Cebrail ile Hz. Peygamber arasında herhangi bir vasıta yoktur. (Kurtubî)

Kadir Gecesi ifadesinin "hüküm gecesi" anlamına geldiği ifade edilmiştir. Kurtubî şöyle ilave etmektedir;

> Takdir gecesi anlamındadır. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi ise, Allah'ın o gecede, bir sonraki senenin o gecesine kadar olmasını

dilediği her işi takdir etmesidir ki ölüm, yaşam, rızık ve diğer bütün her şey buna dâhildir. Bunları takdir ettikten sonra işleri tedbir eden dört meleğe, yani İsrafil, Mikail, Azrail ve Cebrail'e teslim eder."

İbn Abbas'tan şöyle rivâyet edilmiştir;

Ümmü'l-Kitapta bir sonraki seneye kadar gerçekleşecek olan rızık, yağmur, hayat, ölüm, hatta hacılara varana kadar her şey yazılır.

İkrime şöyle demiştir;

Beytullahı Haccedecek kimselerin isimleri ve babalarının isimleri o gece yazılır, hiçbiri geri kalmaz, hepsi mutlaka hacca gider, onlardan başka biri ise gidemez.

Benzer bir ifade Said b. Cübeyr'den de rivâyet edilmiştir. İbn Abbas'tan ayrıca şu da rivâyet edilmiştir;

Allah kaza ve kader işlerini Şa'ban ayının on beşinci gecesinde takdir eder ve kadir gecesinde de onları ilgililere teslim eder.

Bir başka görüşe göre de kadir gecesi ismi, bu gecenin azametinden, değerinden ve şerefinden dolayı verilmiştir. (Kurtubî)

Diğer taraftan ilk dönem âlimleri birtakım meseleler hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bunlardan biri Kadir Gecesinin tespitidir. Çoğunluğa göre bu gece, Ramazan ayının yirmi yedinci gecesidir. Kimilerine göre ise son on gün içerisinde herhangi bir gecedir. Bu gecenin senenin herhangi bir gecesi olabileceğini söyleyenler de olmuştur. Bazı âlimler bu ihtilaflara birtakım fikhî mevzuları da ilişkilendirmişlerdir. Buna göre örneğin bir kimse eşinin boşanmasını veya kölesinin azad edilmesini bu gece ile ilişkilendirse, yeminin üzerinden bir sene geçinceye kadar boşanma veya azatlık gerçekleşmez. Çünkü boşanmanın şüphe durumunda gerçekleşmesi caiz değildir. Kadir Gecesinin ise hususen belli bir vakitte olduğu sabit olmuş değildir. Bu görüş, yani Kadir Gecesinin yılın herhangi bir gecesinde olabileceği görüşü Ebu Hanife tarafından savunulmuştur. Kurtubî Ebu Hanife'nin, "Kadir Gecesinin bir defaya mahsus olduğu ve artık olmadığı" şeklinde bir görüş savunduğunu ifade eder. Rivâyet edildiğine göre İbn Mes'ud şöyle demiştir; "Kadir Gecesi her sene başka bir gece olur." Bazıları da Kadir Gecesi ile Bedir Gecesini ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Nitekim Bedir Gecesi ile ilgili âyette şöyle denilmektedir;

Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, yani iki ordunun Bedir'de karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız bunu böyle bilin. Allah, her şeye gücü yetendir. (Enfal, 8/41)

Anlaşılan o ki Kadir Gecesinin zamanını tespit etme konusundaki ihtilaf Hz. Peygamber zamanında dahi yaşanmıştır, çünkü bu konuda Hz. Peygambere isnat edilen birçok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin bazılarında Kadir Gecesi Ramazanın yirmi birinci gecesi, bazılarında yirmi üçüncü gecesi, bazılarında yirmi beşinci ve bazılarında yirmi yedinci gecesi olarak ifade edilmektedir. Yirmi dokuzuncu gece olduğu da söylenmiştir. O gecenin sabahında Güneşin bembeyaz ve ışınsız olarak doğacağı söylenmiştir. Bu konuda bir sözü Hz. Peygambere nispet etmişlerdir. Benzer şekilde İbn Abbas kanalıyla şöyle bir hadis de rivâyet edilmiştir; Kadir Gecesi olduğu zaman Cebrail'in de aralarında bulunduğu sidretü'l-müntehâ melekleri sancaklarla inerler, bir sancağı benim kabrime, birini Beyt-i Makdis'e, birini Mescid-i Haram'a ve bir diğerini de Tur-i Sinâ'ya dikerler. İçki içen, domuz yiyen ve zağferan kullanan kimseler dışında kadın erkek bütün mü'minlere selam verirler." (Kurtubî)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِنَّآ اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةِ الْقَدْرِ (1) وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ (2) لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ (3) تَنَزَّلُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ اَمْرٍ (4) سَلَامٌ هِىَ حَتّٰى مَطْلَعِ الْفَجْرِ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Şüphesiz, biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik. 2. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin! (o çokönemli ve yücedir) 3. Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır.[137] 4. Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için[138] iner de iner. 5. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.[139]

Açıklama

Bu sûreden çıkarılabilecek yegâne şey, Kur'ân'ın bu gece ve Ramazan ayında indirilmiş olduğu, dolayısıyla da bu gecenin Ramazan ayında

137 Denilmiştir ki, Kadir Gecesi, içinde Kadir Gecesi bulunmayan bin geceden daha hayırlıdır.

138 Âyetin anlamı hakkında ihtilaf edilmiştir. Kimileri burada geçen Ruh'un Cebrail olduğunu, rablerinin izni ile inmelerini ise rızık, ecel ve diğer işler anlamına geldiğini söylemişlerdir.

139 Kimine göre bu ifade, Kadir Gecesinin başından sonuna kadar şerrin olmayacağı, bu gecenin selamet gecesi olduğu şeklinde anlaşılmıştır. Bir yoruma göre de buradaki selam, meleklerin gün batımından güneşin doğumuna kadar bütün gece boyunca mescitlerdeki insanlara selam vermeleri, her mü'minin yanından geçmeleri ve "selam sana ey mü'min!" demeleridir. Bir başka görüşe göre ise meleklerin selamı, birbirlerine selam vermeleri şeklindedir.

bulunduğudur. Gecenin tam zamanının tespiti ve o gece Kur'ân'ın indirilişinin nasıl olduğu konusunda ise, Kur'ân'da herhangi bir bilgi yoktur. Bununla beraber Kur'ân'ın yirmi küsur yılda indirildiği bilinmektedir. Burada Kur'ân'ın indirilişi ile, "onun indirilmeye başlanması"nın kast edilmiş olduğu düşünülebilir, ancak bu düşünce doğru değildir, çünkü Kur'ân'ın indirilmeye başlaması Ramazandan ya da Ramazan ayının oruç ayı olarak tayininden önce gerçekleşmiştir. Dolayısıyla söylenebilecek tek şey şudur: Allah bu geceyi, bu gecenin Ramazan ile ve Kur'ân ile olan ilişkisini gizlemiştir.

Buradan hareketle kimileri bu gecenin vaktinin gizlenmiş olmasının hikmetlerini tespit etmeye çalışmışlardır. Bunlardan biri Fahreddin Râzî'dir. Râzî şöyle demektedir;

> Yüce Allah, şu sebeplerden dolayı, bu geceyi gizli tutmuştur: 1- Allah diğer şeyleri gizli tuttuğu gibi, bunu da gizlemiştir, çünkü O, bütün kulları ibadetlere ve itaate yönelsin diye rızasını ibadetlerde gizlemiş; kullar günahlardan uzak dursunlar diye gazabını günahlarda gizlemiş; kendilerine saygı ve hürmet duyulsun diye dostlarını insanlar arasında gizlemiş; dualarda alabildiğine çaba sarf etsinler diye, kabul ve icabetini, bütün dualarda gizlemiş; ilahî isimlerin tamamına ta'zimde bulunsunlar diye ism-i a'zamını Esma-i İlahiyye içerisinde gizlemiş; namaza titizlikle riâyet etsinler diye "salât-ı vüstâ"yı diğer namazlar arasında gizlemiş; her çeşit tevbeye devam etsinler diye tevbenin kabulünü gizlemiş ve bütün kullar takvalı olsunlar diye ölüm vaktini gizlemiştir. İşte bütün bu gizlilikler gibi, kullar Ramazan'ın tüm gecelerini tazim etsinler diye de, Kadir Gecesini de gizlemiştir. 2- Yüce Allah sanki şöyle demek istemiştir: "Ben sizin günahlara karşı ne kadar cüretkâr olduğunuzu bildiğim için, Kadir gecesini belirli bir gece olarak tayin etseydim o zaman sizin bu geceye olan güveniniz, sizi, çoğu kez günah işlemeye sevk edebilirdi ve böylece de sizler günah işlemiş olurdunuz. Oysa bilerek günah işlemeniz, bilmeyerek işlemenizden daha ağırdır. İşte bundan dolayı bu geceyi gizledim... Kadir gecesini bilip de, onda itaat ve ibadet edersen, bin aylık mükâfat elde etmiş olursun. Eğer, o gece günah işlersen, bin ayın cezasını hak etmiş olursun. İşte bunun için onu gizledim... Çünkü cezayı savuşturmak, mükâfatı çekmekten daha önceliklidir." 3- Yüce Allah adeta; "mükellef, o geceyi tespit etmek üzere içtihat etsin ve bu içtihadına mukabil sevap kazansın diye bu geceyi gizledim" demektedir. 4- Kul, Kadir gecesinin hangi gece olduğunu kesin olarak bilmediği zaman, içinde bulunduğu gecenin Kadir gecesi olabileceği ümidiyle Ramazan'ın her gecesinde ibadet eder. Böylece de Yüce Allah bu gibi kullarıyla meleklerine karşı övünür ve "kullarımın yer yüzünü fesada bulayıp kan dökeceklerini söylüyordunuz, ama, zamanı belli olmayan bir gece için gösterdikleri gayrete bakınız! Peki, ben o geceyi onlara bildirmiş olsaydım, o zaman gayretleri nasıl

olurdu?!.." der. Bu durumda da, Allah'ın, *"Ben, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum"* (Bakara, 2/30) âyetinin sırrı zuhur etmiş olur."

Kadir Gecesi elbette ki siyasi istismardan da nasibini alacaktır. Râzî şöyle devam ediyor;

> Kasım ibn Fadl, İsa ibn Mazin'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Hasan b. Ali'ye. "Ey mü'minlerin yüzünü karartan kişi! Sen,), bu adama (Muaviye'ye) yöneldin de, ona biat ettin" dedim. Bunun üzerine Hasan şöyle dedi: "Allah'ın Resulü, rüyasında, Ümeyve oğullarının peygamberin minberine teker teker ayak bastıklarını, bir rivâyette de, minber üzerine, maymunların sıçrayışı gibi sıçradıklarını gördü de, bu ona ağır geldi. İşte bunun üzerine Yüce Allah, Bu sûrenin *"Bin aydan hayırlıdır"* âyetine kadar olan kısmını indirdi." Yani, Cenâb-ı Hak, bu "bin ay" tabiriyle, Ümeyye oğullarının krallık süresini kastetmiştir. Bunun üzerine Kasım, "Ümeyye oğullarının (Emevîlerin) krallık süresini hesapladık, bir de ne görelim, bin aymış" dedi. Kadî (Abdülcebbar) bu izahları tenkit eder ve "Bu bin ayın, Ümeyye oğullarının yönetimi anlamına gelecek şekilde yorumlanması ihtimal dışıdır, çünkü Allah Kadir Gecesinin faziletini, kınanmış bin ayı zikrederek anlatmaz. Oysa Emevilerin idarede oldukları dönemler kötü dönemlerdir" der.

Râzî şöyle ilave ediyor;

> Bil ki, bu tenkit tutarsızdır, zira Ümeyye oğullarının idarede bulunduğu bu günler, dünyevi saadetler açısından gâyet kıymetli günlerdir. Bu yüzden de Allah'ın, "Ben sana bir gece verdim ki, bu gece, dini mutluluklar açısından o dünyevi mutluluklardan daha üstündür" demiş olması imkânsız değildir

Velhasıl Kadir Gecesi ile ilgili olarak bütün bu anlatılanlar bana bir halk deyişini hatırlatıyor; "bakıyoruz bakıyoruz, ama göremiyoruz!" Evet, herkes ondan söz ediyor, ama kimsenin onu gördüğü yok!

Burada Kur'ân'ın söylediği şudur: Kadir Gecesi önemli bir gecedir, bin aydan daha hayırlıdır, çünkü o gece melekler ve Cebrail ilahî risaleti ve emirleri insanlara bildirirler ki Hz. Muhammed'in risaleti de bu kapsamdadır. İşte bu öneminden dolayı Allah bu geceyi, fecr vaktine kadar "selam" olarak nitelemiştir. İşte Kur'ân'da anlatılanlar bundan ibarettir. Anlaşılan o ki bu konu, itikat ve muamelat alanına değil, ibadetler alanına dâhildir. Yukarıda alıntı yaptığımız türden yorumlar ise, sadece sahibini bağlayan sözlerden, gereksiz, yersiz ve tahmini laflardan, faraziyelerden ibarettir. Hiçbir dinde ibadet alanına akıl girmez. İbadeti diğer şeylerden ayıran hususiyet, akla değil, nakle dayanmasıdır. Gazalî'nin de ifade ettiği gibi insan önce peygambere iman eder, sonra teslim eder ve ibadetleri de bu teslim olmuş, atıl kalmış aklı ile (el-Aklu'l-Müstakîl) öğrenir.

93- ENFAL SÛRESİ
سورة الأنفال

Bu sûre üzerine konuşulabilecek konular, Bedir Savaşı ve sûrenin bağlamı ile ilgilidir. Denildiğine göre sûre, Müslüman ordunun Bedir'den ayrılmasından önce indirilmeye başlanmıştır. Bedir Savaşı hicretin ikinci senesinin ortasında, kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye çevrilmesinden iki ay sonra gerçekleşmiştir. Bunun özel bir anlamı vardır: Zira kıblenin Mekke'ye çevrilmesi, somut bir uygulamaya dönüşmedikten sonra sadece dinî bir düzenleme olarak kalacaktır. Bu yüzden Hz. Peygamber Kureyş ticaret kafilesinin Şam istikametine çıktığını ve bu kafilenin o güne kadar yola çıkan en büyük kafile olduğunu, Mekke'deki tüm Kureyşlilerin ellerindeki son kuruşa kadar tüm varlıklarını bu kervana verdiklerini, kervanın başında da Ebu Süfyan liderliğinde yirmi küsur kişilik bir grubun bulunduğunu haber alır almaz kafileyi karşılamak üzere yüz elli kişilik muhacir grubu ile birlikte yola çıktı. Olay hicretin ikinci senesinin cemaziyelevvel ayında yaşanmıştı. Ancak Hz. Peygamber ve ordusu bir süre yol alınca, kafilenin karşılaşmayı umdukları yeri geçmiş ve Şam istikametine yönelmiş olduğunu fark ettiler. (Bu olay küçük Bedir Gazası olarak bilinir.) Bunun üzerine Hz. Peygamber Medine'ye döndü ve kervanın Şam'dan dönüşünü beklemeye başladı. Bu bekleme esnasında, yani o yılın recep ayında, Abdullah b. Cahş komutasındaki sekiz kişilik bir grubu Kureyş hakkında haber toplamak üzere seferber etti ki bu kişilerin haram aylarda giriştikleri savaş, Bakara Sûresinde konu edilmişti.

Hz. Peygamber Ebu Süfyan kafilesinin dönüş yoluna koyulduğunu öğrenince arkadaşlarını topladı ve "İşte Kureyş kervanı geliyor; çıkın ve onun yolunu kesin. Belki Allah size o kervanı ganimet olarak nasip eder" diyerek onların görüşlerini sordu. Arkadaşlarından bazıları buna olumlu cevap verirken bazıları olumsuz cevap verdiler. Neticede Hz. Peygamber Ramazanın üç gecesi geçtikten sonra üç yüz on üç kişilik bir ordu ile

yola çıktı. Ordunun iki yüz kırk küsuru Ensar'dan, geri kalanı Muhacirlerdendi. İki at ve yetmiş deve de orduyu takip ediyordu. Ebu Süfyan, gözcülerinin haber vermesi neticesinde olayı öğrendi ve durumu haber vermek üzere Kureyşe adam gönderdi, onlardan kendilerini ve mallarını korumalarını istedi. Kureyşliler de kafilelerine yardım etmek için derhal harekete geçtiler. Yerine Muğireoğullarından birini vekil tayin eden Ebu Leheb dışında tüm Kureyş liderleri orduya katıldılar. Gerçi birkaçı geri kalmaya çalışmışlardı, ama Ebu Cehil ve bazı arkadaşlarının baskısı sonucu hepsi orduya katıldılar.

Hz. Peygamber Medineli Müslümanların kendisi ile birlikte savaşa çıkacağına dair güvence alınca (zira yapmış oldukları sözleşme, Medine dışında onunla beraber savaşmalarını kapsamıyordu) Kureyşlilerle karşılaşmak ya da kafilelerini istila etmek üzere yola koyuldu. Ancak Ebu Süfyan, yaptığı istihbarat çalışmaları sayesinde Hz. Peygamberin çıkışını ve güzergâhını öğrenmiş ve alışıla gelen ticaret yolundan sapıp sahil yoluna girmiş ve oradan Mekke'ye doğru yönelmişti. Mekke bölgesine girdiğinde Kureyş ordusuna kendisinin ve kafilesinin kurtulduğu haberini gönderdi ve onlardan artık geri dönmelerini istedi. Ancak Ebu Cehil geri dönmeye taraftar olmadığı gibi yola devam edip savaşmak ve bunu büyük bir panayıra çevirerek (Bedir zaten Arapların panayır yeri idi) bütün Araplara Kureyşin şanını duyurmak, onların içlerine korku salmak istediğini söyledi, geri dönmemekte ısrar etti. Bununla beraber iki Kureyş kabilesi Ebu Cehil'i dinlemediler ve ordudan ayrılıp geri döndüler. Bu ayrılış Mekke ordusunun saflarında bir bölünmeye neden olmuştu.

Hz. Peygamber, ordusu Bedir'e yaklaşınca Hz. Ali ve Zübeyr'i haber toplamak üzere gönderdi; onlar da Kureyş ordusunun su taşıyan çocuklarını buldu ve Hz. Peygambere getirdiler. Hz. Peygamber onlardan Kureyş ordusunun yakında olduğunu, bir gün dokuz diğer gün on deve kestiklerini öğrendi ve bu bilgiden, ordunun sayısının dokuz yüz ile bin arasında olduğu sonucuna ulaştı. Sonra onlara orduda bulunan Kureyş eşrafını sordu, onlar da eşraftan birçok insanın adını saydılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber arkadaşlarına döndü ve "İşte Mekke, evlatlarını önünüze sürüyor!" buyurdu.

Hz. Peygamberin ordusu Bedir'de vadinin Medine tarafında, su pınarlarının uzağında ve tuzlu toprakla kaplı bir bölgeye konuşlandı. Bir süre sonra Müslüman orduda susuzluk baş gösterdi ve düşmana kolayca yem olma endişesi herkesi kaplamaya başladı. Ancak yağan yağmur durumu tamamen değiştirdi. Vadi dolusu yağan yağmurdan Müslümanlar

kana kana su içtiler, kaplarını doldurdular. Buna karşılık vadinin uzak tarafında konuşlanmış olan müşrik ordu için yağmur hiç de iyi olmamış, bulundukları yeri bataklığa çevirmişti. Artık yerlerinden ayrılmaya da imkânları kalmamıştı. İşte sûrenin on birinci âyetinde bu duruma şöyle işaret edilmektedir;

Hani Allah kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu.(Enfal, 11)

Diğer taraftan Hz. Peygamber rüyasında az sayıdaki Kureyş ordusu ile savaştığını görmüştü. Müslümanlar bunu bir zafer müjdesi olarak karşıladı ve sevindiler. Şu âyet de buna işaret etmektedir;

Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah sizi bunlardan kurtardı. Çünkü O, kalplerde olanı bilir. Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki Allah, olacak bir işi gerçekleştirsin. Bütün işler Allah'a döndürülür. (Enfal, 43-44)

Hz. Peygamber ordusunu teftiş etti, safları tek tek dolaşıp düzenledi ve şöyle dedi; "Benden emir almadan harekete geçmeyin. Düşman çevrenizi sarmaya çalışırsa onları ok ile püskürtünüz, onlar üzerinize iyice yaklaşmadıkça kılıçlarınızı çekmeyiniz!" Sonra onlara sabır ve sebat sahibi olmalarını tavsiye etti ve karargâhına döndü. Karargâhta yanında arkadaşı Hz. Ebubekir ve kapıda da kılıcını kuşanmış bir şekilde Sa'd b. Muaz bulunuyordu.

Sonunda iki ordu karşı karşıya geldi ve şiddetli bir çarpışma yaşandı, Kureyş ordusu hezimete uğradı ve Müslümanlar onların peşlerine düşüp bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir aldılar. Öldürülenler yetmiş kişiydi ve içlerinde başta Ebu Cehil olmak üzere, eşraftan birçok kimse de vardı. Esirlerin sayısı da yetmiş idi. Sûrede savaşın bazı anlarına, olaylarına işaret edilecek olduğu için o noktalara şimdi değinmeyelim.

Hz. Peygamber ordusunu toplayıp geri dönmeye koyulunca, ganimet meselesi yüzünden ordu içinde bir kargaşa çıktı. Ubade b. es-Sâmit bu olayı şöyle anlatıyor;

Hz. Peygamber ordusu ile birlikte Bedir'e çıktı ve düşmanla karşı karşıya geldi. Allah düşmanı hezimete uğratınca, düşmanı takip eden mücahitler döndüler ve '*ganimetler bize aittir, biz düşmanın peşine düştük ve Allah onları bizim elimizle mağlup etti*' dediler. Bunun üzerine Hz. Pey-

gamberi muhafaza edenler söze girdiler ve '*esas bizler ganimeti hak ediyoruz, çünkü biz peygamberi koruduk*' dediler. Karargâhı ve malzemeleri muhafaza edenler de aynı şeyi söylediler. Bunun üzerine Yüce Allah Enfal Sûresini indirdi.

Her ne kadar Müslümanların bu savaşta kazanmış oldukları zafer, onların maneviyatlarını güçlendirmek ve Araplar nezdindeki konumlarını yükseltmek için yeterli bir sebep olsa da, buna ilaveten savaşta Mahzumoğullarından olan ve Mekke'nin önemli liderlerinden biri sayılan Ebu Cehil'in[140] ölmesi ve Ebu Süfyanın dehası ile kurtulması sonucunda, Hz. Peygamberin Kureyş ile olan ilişkilerinde dengeler tamamen değişmiş oldu. Çünkü Mahzumoğulları Hz. Peygamberin ve Müslümanların karşısında en azılı düşman idiler ve Hz. Peygamberin de mensup olduğu Abd-i Menaf kabilesi ile aralarında düşmanlık ve rekabet nedeniyle bu düşmanlık iyice artmaktaydı. Daha önce başka bir münasebetle Ebu Süfyan'ın, peygamberliğin ilk yıllarında Hz. Peygamber ile alay eden Ebu Cehil'e nasıl tepki gösterdiğine değinmiştik. Bu tepkinin tek sebebi, kabile asabiyeti idi. Rivâyet edildiğine göre Mekke'de Hz. Peygamber, Ebu Cehil ve Ebu Süfyan'ın bulunduğu bir yerden geçer ve o sırada Ebu Cehil gülerek, "bakın, Abd-i Menaf'ın peygamberi geliyor!" der. Ebu Süfyan buna kızar (ki o zaman hala Muhammedî davetin düşmanıdır) ve "ne yani! Abd-i Menaf'ın bir peygamberi olamaz mı?!" der. İlerde de göreceğimiz gibi en nihâyetinde Hz. Peygamber ile Ebu Süfyan arasında, amcası Abbas aracılığıyla anlaşma sağlanacak ve savaşsız bir şekilde Mekke fethedilecektir. Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye, Hz. Peygamberin vahiy kâtiplerinden olmuş, sonra Şam valisi olmuş, Hz. Ali ile savaşıp hilafeti ondan aldıktan sonra da Emevî devletinin kurucusu olmuştur.

Burada şuna da işaret etmek gerekir ki, bu sûreye hâkim olan tema zaferin gurur ve ufuklarından ziyade, ganimet nedeniyle Hz. Peygamberin ordusunda baş gösteren kargaşa ve çatışma olmuştur. Bu nedenle de sûrede sık sık Müslümanlara yönelik tenkitler yapılmış, savaşa katılmaktan geri duranlar zikredilmiştir.

---

140 Ebu Cehil, Abd-i Menaf oğullarının rakibi olan Mahzumoğullarının önemli liderlerindendir. Abd-i Menaf oğulları ise Haşimoğulları ve Ümeyye oğulları kabilelerinden oluşmaktadır. Ebu Cehil'in lakabı "Ebu'l-Hakem", ismi ise Amr b. Hişam b. el-Muğîre'dir. Muhammedî davete yönelik aşırı düşmanlığı nedeniyle kendisine Ebu Cehil denilmiştir. O dönemde Mahzumoğullarının lideri ve Kureyşin önde gelenlerinden biri olan Velid b. Muğîre'nin yeğenidir. Ancak Velid b. Muğîre'nin Muhammedî davet karşısındaki düşmanlığı Ebu Cehil kadar sert değildir. Ebu Süfyan ise, Hz. Peygamberin amcaoğulları sayılan Ümeyye oğullarının lideridir ve Muhammedî davetin düşmanlarındandır. Ebu Talib'in vefatından sonra Kureyşin lideri olmuştur.

1- Mukaddime: Bedir Ganimetleri

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهٗٓ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (1) اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ (2) اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (3) اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Ey Muhammed! Sana ganimetleri(n[141] kime verileceğini) soruyorlar. De ki: "Ganimetler, Allah'a ve Resûlüne aittir. (O, onları dilediği şekilde dağıtacaktır.) O hâlde, eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, (eskisi gibi kardeş olun,) Allah ve Rasûlüne itaat edin, (onun yaptığına razı olun.") 2. Mü'minler o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir, korkarlar ve emre itaat ederler. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler. 3. Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir. 4. İşte onlar gerçekten mü'minlerdir. Onlara, Rableri katında yüksek mertebeler, bağışlanma ve cömertçe verilmiş rızık vardır.

2- Savaşa katılmayan ve savaştan korkanlara eleştiri

كَمَٓا اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ (5) يُجَادِلُونَكَ فِى الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَاَنَّمَا يُسَاقُونَ اِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ (6) وَاِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّٓائِفَتَيْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ اَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ (7) لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ (8) اِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّى مُمِدُّكُمْ بِاَلْفٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِينَ (9) وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى

141 Burada geçen Enfal kelimesi "nefel" kelimesinin çoğuludur, nefel ise ganimet demektir. Ganimet, Müslümanların savaş yolu ile düşmandan zapt ettikleri şeylerdir.

وَلِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۚ (10)
اِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ
وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ ۗ (11)
اِذْ يُوحِى رَبُّكَ اِلَى الْمَلٰٓئِكَةِ اَنِّى مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا ۗ سَاُلْقِى فِى قُلُوبِ
الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْاَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ۗ (12)
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ ۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ
(13) ذٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَاَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ (14)

5. (Ey Muhammed! Onlar hoşlanmasalar da, sen ganimetler konusunda Allah'ın emrini uygula!) Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (Kureyş kafilesini karşılamak üzere) Medine'de evinden çıkarmıştı. Mü'minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. 6. (Gerçeğin onların istediği gibi sadece ticaret kafilesinin önünü kesmek değil, müşriklerle savaş olduğu apaçık ortaya çıktıktan sonra,) sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı. 7. Hani Allah size iki taifeden birini, (kafile veya düşman ordusu) o sizindir diye va'dediyordu. Siz de güçsüz olanın (kafilenin) sizin olmasını (karşınıza çıkmasını) istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kâfirlerin ardını kesmek istiyordu. 8. Bu, suçlular hoşlanmasa da Allah'ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı (müşrik liderleri) ortadan kaldırması içindi. 9. Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum" diye cevap vermişti. 10. Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa yardım ancak Allah katındandır. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 11. Hani Allah kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor; sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu. 12. Hani Rabbin meleklere, "Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün el ve ayaklarına" diye vahyediyordu. 13. Bu, onların Allah'a ve Resûlüne karşı gelmelerindendir. Her kim de Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezası şiddetlidir. 14. Ey kâfirler! İşte şimdi bu dünyada siz tadın bu ölümü! Kâfirlere bir de cehennem azabı vardır.

3- Sadece zulmedenlere değil, herkese isabet edecek fitneden sakının

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْاَدْبَارَۚ (15) وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهٗٓ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَٓاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُۜ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (16) فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْۚ وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰىۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَٓاءً حَسَنًاۚ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (17) ذٰلِكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ (18) اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَٓاءَكُمُ الْفَتْحُۚ وَاِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْۚ وَاِنْ تَعُودُوا نَعُدْۚ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَلَوْ كَثُرَتْۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَۚ (19) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَاَنْتُمْ تَسْمَعُونَۚ (20) وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ (21) اِنَّ شَرَّ الدَّوَٓابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ (22) وَلَوْ عَلِمَ اللّٰهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَاَسْمَعَهُمْۜ وَلَوْ اَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ (23) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْۚ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهٖ وَاَنَّهٗٓ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (24) وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَآصَّةًۚ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (25) وَاذْكُرُٓوا اِذْ اَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْاَرْضِ تَخَافُونَ اَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَاٰوٰيكُمْ وَاَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهٖ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (26) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَخُونُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُٓوٓا اَمَانَاتِكُمْ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (27) وَاعْلَمُٓوا اَنَّمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌۙ وَاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيمٌۚ (28) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيمِ (29)

15. Ey iman edenler. Savaş düzeninde iken kâfirlerle savaş durumunda karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın). 16. -Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme, ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun

varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası![142] 17. Savaşta onları siz, kendiliğinizden öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. (Sizleri savaşa teşvik etti, kalplerinizi cesaretlendirdi.) Ey Muhammed! Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.[143] Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir. 18. İşte durum bu: Allah, mü'minleri güzel bir şekilde imtihan eder. Bir de Allah, kâfirlerin tuzağını zayıf düşürendir. 19. (Ey müşrikler!) Demek zafer istiyordunuz, işte size zafer! (Gördüğünüz gibi zafer, sizin sandığınızın aksine, hidâyet üzere olanlara nasip oldu.) Eğer peygambere karşı gelmekten vazgeçerseniz, sizin için daha hayırlı olur. Yok, eğer tekrar savaşa dönerseniz biz de döneriz. Çok olsa bile topluluğunuz size hiç fayda vermez. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir. 20. Ey iman edenler! Allah'a ve Resûlüne itaat edin ve (Bedir günü olup bitenleri dinlediğiniz hâlde tekrar) peygamberin emrinden yüz çevirmeyin. 21. İşitmedikleri hâlde, "işittik" diyenler gibi de olmayın. 22. Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan sağırlar, dilsizlerdir.23. Allah, onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Onlara işittirseydi dahi mutlaka yine yüz çevirerek dönüp giderlerdi. 24. Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere (Cihada) sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. (Allah cihadı emreder, ama bazıları evde rahat rahat oturmayı tercih eder.) Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız. 25. Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayıp hepinizin başına gelecek olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah, azabı çetin olandır. 26. (Ey Muhacirler!)[144] hatırlayın ki siz yeryüzünde (Mekke'de) güçsüz ve zayıf idiniz. Dışarı çıktığınızda müşriklerin sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Derken Allah sizi (Medine'de) barındırdı, (Ensar'ın biati şeklindeki) yardımıyla destekledi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı ki şükredesiniz. 27. (Ey Bedir savaşına katılmayıp geride kalan mü'minler!) Allah'a ve Peygamber'e hainlik etmeyin. Bile bile aranızdaki emanetlerinize de hainlik etmeyin. 28. Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır. 29. Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız; O, sizin mal ve evlat kaybetme korkusunu giderir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar. Allah, büyük lütuf sahibidir.

142 Bu tehdidin sadece Bedir Savaşından kaçanlara mahsus olduğu söylenmiştir. Çünkü orada Hz. Peygamberin hayatı söz konusu olmuştur. Diğer savaşlardan kaçanlar için bu uyarı ve tehditler söz konusu değildir.

143 Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber eline bir miktar çakıl taşı almış ve düşmanın yüzüne doğru atmıştır. Bu küçük kum taneleri bütün müşriklerin gözlerine girmiştir. Bu da onların hezimetine sebep olmuştur. İşte "sen atmadın, Allah attı" âyeti buna işaret eder. Yani burada denilmek istenen şey şudur: Bir avuç kum, o kadar büyük bir ordunun gözlerini doldurmaz, fakat Allah bunları onların gözlerine ulaştırıp sokma işini üstlenmiştir. (Tefsiru'l-Vâhidî)

144 Muhacirlerden bazıları da ganimet tartışmasına girmişti

4- Kureyşin Hz. Peygambere yönelik tuzaklarını hatırlatma

وَاِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ اَوْ يَقْتُلُوكَ اَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (30) وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هٰذَٓا اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (31) وَاِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَٓاءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ (32) وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللّٰهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (33) وَمَا لَهُمْ اَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللّٰهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُٓوا اَوْلِيَٓاءَهُٓ اِنْ اَوْلِيَٓاؤُهُٓ اِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (34) وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ اِلَّا مُكَٓاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (35) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُٓوا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ (36) لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلٰى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِى جَهَنَّمَ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (37) قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُٓوا اِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَاِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْاَوَّلِينَ (38) وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (39) وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ مَوْلٰيكُمْ نِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ (40)

30. (Ey Muhammed! Hem sen hatırla, hem de mü'minlere hatırlat;) hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlardı, Allah da seni muzaffer kılmanın planını yapıyordu. Allah, plan yapanların en hayırlısıdır. 31. Onlara (Mekke müşriklerine) âyetlerimiz okunduğu zaman, "Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" dediler. (Fars hikâyelerini bulup okuyan Nadr b. el-Haris'in dediği gibi) 32. Hani onlar, "Ey Allah'ım, eğer şu Kur'ân senin katından inmiş hak kitap ise hemen üzerimize gökten taş yağdır veya bize elem dolu bir azap getir" demişlerdi. 33. Oysa sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir. 34. Ama bu güne gelince; onlar Mescid-i Haram'dan mü'minleri alıkoyarken ve onların bakımına

ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin? Oranın bakımına ehil olanlar ancak Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat onların çoğu bilmez. 35. Onların, Kâ'be'nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpmaktan ibarettir. Öyle ise ey müşrikler! İnkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın şimdi (Bedirde) azabı. 36. Şüphe yok ki, inkâr edenler mallarını insanları Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir. 37. Allah, pis olanı temizden ayırmak, pis olanların hepsini birbiri üstüne koyup yığarak cehenneme koymak için böyle yapar. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. 38. (Ey Muhammed! Kureyş müşriklerine söyle:) Eğer iman edip, düşmanlık ve savaştan vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır. Eğer düşmanlık ve savaşa dönerlerse, öncekilere uygulanan ilâhî kanun devam etmiş olacaktır. 39. Fitne (küfre dönüş) kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer küfürden vazgeçerlerse, bilsinler ki Allah onların yaptıklarını görür. 40. Eğer yüz çevirirlerse, bilin ki Allah sizin dostunuzdur. O, ne güzel dosttur; O, ne güzel yardımcıdır!

5- Bedir ganimetlerinin dağıtımı ve savaştaki bazı hadiseler

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى
وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰى
عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (41) اِذْ اَنْتُمْ
بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوٰى وَالرَّكْبُ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ
لَاخْتَلَفْتُمْ فِى الْمِيعَادِ وَلٰكِنْ لِيَقْضِىَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ
عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيٰى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ (42) اِذْ يُرِيكَهُمُ اللّٰهُ
فِى مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ اَرٰيكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ
سَلَّمَ اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (43) وَاِذْ يُرِيكُمُوهُمْ اِذِ الْتَقَيْتُمْ فِى اَعْيُنِكُمْ
قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِى اَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِىَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ
الْاُمُورُ (44) يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (45) وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ
رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ (46) وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ

دِيَارِهِمْ بَطَرًا وَرِئَآءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (47) وَاِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنِّى جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَآءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ اِنِّى بَرِىٓءٌ مِنْكُمْ اِنِّى اَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ اِنِّى اَخَافُ اللّٰهَ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ (48) اِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هٰٓؤُلَآءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (49) وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (50) ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ (51) كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ قَوِىٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ (52) ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاَنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (53) كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ (54) اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (55) اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِى كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ (56) فَاِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِى الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ (57)

41. Bilin ki, ganimet olarak aldığınız her şeyin beşte birinin beşte birlik kısmı Allah'a, Peygamber'e, diğer kısmı ise onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. (Toplam ganimetin beşte dördü ise, ganimeti elde edenlere aittir.)[145] *Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, yani iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız bunu böyle bilin. Allah, her şeye gücü yetendir. 42. Hani siz vadinin (Medine'ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağınızdaydı. Onların sayıca fazlalığı ve sizin azlığınız nedeniyle, şâyet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız durumu fark edince sözleşmeden döner, savaşa yanaşmazdınız. Fakat*

145 Diğer bir deyişle, savaş ganimetlerinin beşte dördü, ganimetleri elde eden savaşçılara verilir. Geri kalan beşte birlik bölümü de beşe ayrılır. Bunun beşte biri Hz. Peygambere, geri kalanı ise âyette sayılan kimselere verilir. Bu âyet ile sûrenin girişindeki âyet arasındaki irtibat hakkında ihtilaf söz konusudur. Bir gruba göre bu âyet onu nesh etmiştir. Kimileri tam tersini söylemektedir. Bazıları da bu âyetin ilk âyetten önce indirildiği görüşündedir. Benzer fıkhî ihtilaflar çoktur. Detay için Kurtubî tefsirine bakılabilir.

Allah, olacak bir işi gerçekleştirmek için böyle yaptı ki, ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın. Allah işitendir, bilendir. 43. Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları çok gösterseydi gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah sizi bunlardan kurtardı. Çünkü O, kalplerde olanı dahî bilendir. 44. Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki Allah, olacak bir işi gerçekleştirsin. Bütün işler Allah'a döndürülür. 45. Ey iman edenler! Savaş için bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz. 46. Allah'a ve Resûl'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. 47. Şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak ve halkı Allah yolundan alıkoymak için yurtlarından çıkanlar (Mekke müşrikleri) gibi olmayın. Allah, onların yaptıklarını kuşatıcıdır. 48. Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve "Bu gün artık insanlardan size galip gelecek kimse yok, ben de size yardımcıyım." demişti. Fakat iki taraf karşı karşıya gelince dönüp, "Ben sizden uzağım, çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Allah, cezası çetin olandır" demişti.[146] *49. Hani münafıklar ve kalplerinde haset*[147] *bulunan kimseler, "Bunları dinleri aldatmış" diyorlardı. Hâlbuki kim Allah'a tevekkül ederse, hiç şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 50. Melekler, (Bedir'deki) bu münafıkların (mü'minlere döndüklerinde) yüzlerine ve (müşriklere döndüklerinde) artlarına vura vura ve "haydi tadın yangın azabını" diyerek canlarını alırken bir görseydin. 51. (Ey kâfirler!) Bu, sizin ellerinizin önceden yaptığının karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına zulmedici değildir. 52. Bunların durumu tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr etmişler, Allah da kendilerini günahları sebebiyle hemen yakalamıştı. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, azabı çetin olandır.*

146 Rivâyete göre Kureyşliler, ticaret kafilesinin Ebu Süfyan tarafından sahil yolundan sağ salim Mekke'ye ulaştığını öğrenmelerine rağmen savaşta ısrar edip Bedir'e doğru ilerlemeye karar verince, Kinane ve Benî Müdlic kabileleri ile olan anlaşmazlıklarından dolayı başlarına bu kabileler tarafından tuzak kurulmasından korkmuşlardı. O sırada şeytan onlara bir grup orduyla birlikte, Kinane ve Benî Müdlic kabilelerine mensup olan Sürakâ b. Malik b. Ca'şem kılığında göründü. Ona, "Bizler Muhammed ile savaşmak istiyoruz, ama senin kabilenden korkuyoruz" dediler. Sürakâ ise onlara, "ben sizin yandaşınızım, sizi kabilemin gazabından korurum" dedi. Neticede müşrikler buradan cesaret alarak yollarına devam ettiler. Savaş başladığında ise Süraka dönüp kaçtı. O sırada müşrikler ona, "Ey Süraka! Savaşmadan kaçıyorsun öyle mi?!" dediler. O ise, "Ben sizin görmediğinizi görüyorum" dedi. Zira o, o sırada yanındaki diğer meleklerle mü'minlere yardıma gelen Cebrail'i görmüştü. "Allah'tan korkarım" ifadesi ise, burada Allah'ın melekleri tarafından helak edilenlerden olmaktan korkarım anlamına gelir.

147 Denildiğine göre bunlar Mekke'de Müslüman olan, fakat hicret etmeyen bir gruptur. Kureyşliler Bedir'e doğru yola çıkınca onlara katılmışlar ve "kim daha kalabalık ise ona katılırız" demişlerdir. Müslümanların azlığını gördüklerinde ise, "bunları dinleri aldatmış", yani sayıları az olmalarına rağmen savaşa çıkıp güçlü bir orduyla savaşmak istiyorlar demişlerdi. Sonra bu kimselerin tamamı müşriklerle birlikte öldürülmüştür.

53. Bunun sebebi şudur: Bir toplum (Kureyş) kendilerinde bulunan iyi davranışları değiştirmedikçe, (peygamberi inkâr etmedikçe) Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah işitendir, bilendir. 54. Bunların durumu, tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumu gibidir. Onlar Rablerinin âyetlerini yalanlamışlar, biz de onları günahları sebebiyle helâk etmiştik ve Firavun ailesini de suda boğmuştuk. Hepsi de zalim kimselerdi. 55. Şüphesiz Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir. Artık onlar iman etmezler. 56. Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra da her defasında antlaşmalarını hiç çekinmeden bozan kimselerdir. 57. Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlara vereceğin ceza ile arkalarındakileri de (Medine dışındaki bedevileri) dağıt ki ibret alsınlar.

6- Barışa yanaşırlarsa sende yanaş ve Allah'a tevekkül et!

وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَاۗىِٕنِيْنَ (58) وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَبَقُوْا ۭ اِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُوْنَ (59) وَاَعِدُّوْا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ وَّمِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُوْنَ بِهٖ عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرِيْنَ مِنْ دُوْنِهِمْ ۚ لَا تَعْلَمُوْنَهُمْ ۚ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ ۭ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ (60) وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۭ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ (61) وَاِنْ يُّرِيْدُوْٓا اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ ۭ هُوَ الَّذِيْٓ اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَبِالْمُؤْمِنِيْنَ ۙ (62) وَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِهِمْ ۭ لَوْ اَنْفَقْتَ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا مَّآ اَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوْبِهِمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۭ اِنَّهٗ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ (63) يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللّٰهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۧ (64) يٰٓاَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِيْنَ عَلَى الْقِتَالِ ۭ اِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ عِشْرُوْنَ صٰبِرُوْنَ يَغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفًا مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُوْنَ (65) اَلْـٰٔنَ خَفَّفَ اللّٰهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ اَنَّ فِيْكُمْ ضَعْفًا ۭ فَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَّغْلِبُوْا مِائَتَيْنِ ۚ وَاِنْ يَّكُنْ مِّنْكُمْ اَلْفٌ يَّغْلِبُوْٓا اَلْفَيْنِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ (66) مَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗٓ اَسْرٰى حَتّٰى يُثْخِنَ فِي الْاَرْضِ ۭ تُرِيْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْيَا ۡ وَاللّٰهُ يُرِيْدُ الْاٰخِرَةَ ۭ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ (67) لَوْلَا كِتٰبٌ مِّنَ اللّٰهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ

فِيمَآ اَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (68) فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا ۟ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۟ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (69) يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِمَنْ فِى اَيْدِيكُمْ مِنَ الْاَسْرٰٓى ۙ اِنْ يَعْلَمِ اللّٰهُ فِى قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّآ اُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۟ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (70) وَاِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ فَاَمْكَنَ مِنْهُمْ ۟ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (71) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُٓوا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۟ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَىْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا ۚ وَاِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِى الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ اِلَّا عَلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ ۟ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (72) وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۟ اِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِى الْاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ۟ (73)

58. Antlaşma yaptığın bir grubun hainlik edeceğini öğrenirsen, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez. 59. İnkâr edenler(den olup da Bedir'de) ölmeyenler, asla yakayı kurtardıklarını zannetmesinler. Çünkü onlar sizi âciz bırakamazlar. 60. Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez. 61. Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş[148] *ve (Hudeybiye'de olacağı gibi) Allah'a tevekkül et. Çünkü O, işitendir, bilendir. 62-63. Eğer (barışa çağırmak sûretiyle) seni aldatmak isterlerse bilki sana yetecek Allah'tır. O, seni bizzat kendi yardımıyla ve mü'minlerle destekleyen ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şâyet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz O, mutlak*

148 Müfessirlerin çoğu bu âyetin Tevbe Sûresinin 29. âyeti ile nesh edildiğini söylerler, oysa bu görüş yanlıştır, çünkü Bedir Savaşının şartları ile Tevbe Sûresinin indirildiği dönemin şartları aynı değildir. Tevbe Sûresi son indirilen sûredir. Eğer âyetlerin indirildikleri dönemin şartlarını dikkate almayacaksak, o zaman Kur'ân'ın parça parça indirilmiş olmasının ne gibi bir hikmeti kalır ki?! Kur'ân'ı son sûresinden başlayarak anlamaya çalışacaksak, o zaman onun parça parça indirilmiş olduğu hakikatinin ne faydası olacaktır ki?! Kanaatimize göre eğer nasih-mensuh söylemi doğru olsaydı Hz. Peygamber Kur'ân'ı gözden geçirir ve mensuh olduğu söylenen âyetleri hazf ederdi. Gerçi bu âyetlerin tilavetinin değil, sadece hükmünün mensuh olduğunu söylemektedirler, ama o zaman da, şu anda hükmü bulunmayan birçok âyeti okuyoruz demektir. Bu durumda Kur'ân ile birçok hükmü kaldırılan Tevrat arasında ne fark kalmaktadır?!

güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 64. Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü'minlere Allah yeter. 65. Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir. 66. Şimdi ise, Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde sabırlı bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah, sabredenlerle beraberdir. 67. Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe,[149] hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti kazanmanızı istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 68. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü (ganimetlerin size helal olduğuna dair hükmü) olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size büyük bir azap dokunurdu. 69. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 70. Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: Eğer Allah, kalplerinizde (İslam'a girme meyli gibi) bir hayır olduğunu bilirse, sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 71. Eğer sana hainlik etmek isterlerse, bil ki onlar daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de Allah onlara karşı sana imkân vermişti. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 72. İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velâyetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah, yaptıklarınızı görür. 73. İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız, yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur.[150]

---

149 Rivâyete göre bu âyet Bedir esirleri hakkında indirilmiştir. Müslümanlar bu esirleri dört bin dinar karşılığında serbest bırakmışlardır. Allah da Hz. Peygamberi bu nedenle tenkit etmiş ve adeta şöyle demiştir: Bir peygamberin savaşta düşmanı iyice perişan etmediği müddetçe, bir kâfire galip gelip de sırf fidye için onu hapsetmesi ve salıvermesi olmaz. Savaşın maksadı, sizinle savaşan düşmanlarla savaşmaktır, esirler ise teslim olmuş kimselerdir, dolayısıyla öldürülmeleri caiz değildir. Bunlar mal ile serbest bırakılır ki mal da dünyalık bir amaçtan başka bir şey değildir. Oysa Allah sizler için ahireti ister, sizlerin cihad etmenizi ve cennete girmenizi diler."

150 Bu âyetin miras ile ilgili olarak indirildiğini söylemişlerdir. Buna göre İslam'ın ilk dönemlerinde hicret ve İslam'a yardım esasına göre mirasçılık olmaktaydı, Müslüman olan ve hicret etmeyen kimse, din kardeşine varis olamıyordu. İman edip hicret edenlerin, yani Muhacirlerin ve onlara barınak sağlayıp yardım eden Ensar'ın birbirlerinin velileri ve varisleri oldukları ifade edilmekte, iman edip de hicret etmeyenlere dair Müslümanların bir tevarüs ilişkisi olmadığı açıklanmaktadır. Bunlar hicret edinceye kadar Müslümanlardan yardım göremezler, ancak dinlerinden dolayı baskı görürlerse bu müstesnadır. Bu

Sonuç: Gerçek mü'minler: Muhacirler ve Ensar

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوٓا اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ (74) وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَاُولٰٓئِكَ مِنْكُمْ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِى كِتَابِ اللهِ اِنَّ اللهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (75)

74. İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihad edenler ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler var ya; işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır. 75. (Hicretten) sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine daha lâyıktırlar.[151] Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

Açıklama

Sûrenin başında da ifade ettiğimiz gibi, bu sûrede konu Bedir Savaşıdır. Sûreyi yedi ana bölümde inceledik. Bunları sırasıyla görelim:

a- Birinci bölüm, yani mukaddime bölümü doğrudan ve hatta biraz acele bir şekilde, Bedir ganimetleri konusunu ortaya atmakta, açık bir soru ve açık bir cevap ifade etmektedir; "Sana ganimetleri (kime verileceğini) soruyorlar!"

Sûre, bu savaş sürecinin en sonunda cereyan eden olaydan, Hz. Peygamberin ordusunda ortaya çıkan ganimet tartışmasından başlıyor. Bu tartışmada her grup ganimetin kendisine ait olduğunu, ya da onda hak sahibi olduğunu düşünmüştür. Sûrenin buna cevabı, tartışmaya son noktayı koyacak türdendir; "De ki, ganimetler Allah ve Resulünündür." Yani, Allah tarafından gönderilmiş olan peygamber, ganimetleri dilediği gibi dağıtacaktır. Dolayısıyla bu konuda ayrılığa düşmenize gerek yoktur. Ayrıca yapmanız gereken şey ilahî emirleri uygulamak ve O'nun gaza-

---

durumda da Müslümanlarla aralarında anlaşma olan bir topluma karşı onlara yardım edilmez. Kâfirler de birbirlerinin dostlarıdırlar, dolayısıyla Müslüman ile kâfir arasında dostluk ve tevarüs olmaz. Bu hükümlere uyulmadığı takdirde fesat çıkacak, şirk yaygınlaşacaktır. Zira Müslümanlar kâfir akrabaları ile miras alışverişine devam ettikleri takdirde, kâfirlerin rahatları bozulmayacak ve onlar küfürlerinde devam edeceklerdir. Ama onlardan uzaklaşırlarsa, bu durum onlar için caydırıcı olacak ve Müslüman olmalarına vesile olabilecektir. İman eden, cihad eden, hicret eden ve mü'minleri bağrına basıp yardım eden mü'minler ise gerçek mü'minlerdir.

151 Nesep yakınlığı diğer bütün yakınlıklardan üstündür. Denildiğine göre o dönemde insanlardan bazıları arkadaşları ile sözleşme yapıyor ve birbirlerine mirasçı oluyorlardı, bu âyet de bunun terk edilmesi için indirildi.

bından sakınmaktır; bu yüzden ayrılığa düşmeyiniz, çatışma ve kavgaya sebep olacak türden davranışlarınızı gözden geçiriniz ve eğer gerçekten mü'minler iseniz, olması gerektiği gibi Allah'a ve peygambere itaat eden kardeşler olunuz.

Ardından sûre, mü'minlerin özelliklerini şu ifadelerle hatırlatıyor;

Mü'minler o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir, korkarlar ve emre itaat ederler. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler. Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir. İşte onlar gerçekten mü'minlerdir. Onlara, Rableri katında yüksek mertebeler, bağışlanma ve cömertçe verilmiş rızık vardır. (Enfal, 2-4)

b- Bazı tefsir ve fıkıh âlimlerinin düşündüklerinin aksine ikinci adım kesinlikle ganimetlerin paylaşımı ile ilgili detayların anlatılması olmayacaktır. Fıkıh ve tefsir âlimlerinin ihtisas alanları hep böyle bir şey beklese de, âyetlerin ikinci adımı, muhataplarının dikkatini daha önemli olan bir hususa, yani müşriklerle çatışma ve Muhammedî daveti sürdürme düzeyine çekme şeklinde devam edecektir. Bu şekilde sûre Hz. Peygambere hitap etmekte (fakat aslında burada hitap, davetin ilk zafer kazandığı savaşta ganimet kavgasına giren kimseleredir) ve bu kimselere, Hz. Peygamber kendilerini Ebu Süfyan kafilesini karşılamaya çıkma çağrısı yaptığı zaman gösterdikleri zafiyeti vurgulamakta, o anda acaba ticaret kafilesi ile mi karşılaşacağız yoksa müşriklerle savaşa mı gireceğiz şeklinde düşüncelere dalmış olduklarını hatırlatmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber onları bu tartışmaya dalmış halde bırakmış ve evine girip silahını kuşanmış ve bu seferin sadece ticari kafileyi karşılamakla ilgili olmadığını, işin ucunda müşriklerle savaşında bulunduğunu herkese göstermiştir. Hz. Peygamberin kılıç kuşanmış olduğunu görenlerden bazıları savaşa girişmeyi kabul etmekte zorlanmışlar ve sanki göre göre ölüme gidermiş gibi bir hale girmişlerdir. Büyük bir gayretle Allah'a dua etmeye, yardım talep etmeye başlamışlardır. İşte bu noktada sûre onlara, Allah'ın kendilerine fiilen yardım etmiş olduğunu, kendilerini susuzluktan kurtaran yağmuru ve yüreklerini cesaretlendiren melekleri gönderdiğini, buna karşılık yağan yağmur sonucunda konuşlandıkları yerin bataklığa dönüştüğünü gören düşmanın yüreğine de korku saldığını, bu durumun ise Müslümanların hazırlanmalar ve düşmanı yenmeleri için uygun ortam sağladığını, bu sayede müşriklerden birçoğunu öldürdüklerini, müşriklerin bu savaşta öldürülmelerinin kendileri için bir dünyevî ceza olduğunu, ahirette ise sonlarının cehennem olacağını ifade etmektedir.

c- Üçüncü bölümde sûre Müslümanların düşmanla savaş durumunda nasıl hareket etmeleri gerektiğine değinmekte, düşman karşısında birlik içinde ve sımsıkı bir saf olarak durulmasının zaruretini vurgulamakta; vur-kaç taktiği veya diğer bir gruba iltihak etme manevrası gibi durumlar dışında düşmana arkayı dönüp kaçmamak gerektiğini, böyle bir gerekçe olmaksızın Müslümanların saflarını terk edenlerin böyle yapmakla hiçbir şey kazanamayacaklarını, Allah'ın gazabına maruz kalacaklarını ve kıyamet gününde yegane sonlarının cehennem olacağını bildirmektedir. Ardından, her biri ganimette pay sahibi olduğunu iddia ederek çekişen Bedir savaşçılarına yönelik olarak, bu zaferin sadece kendi kazanımları olmadığını, gerçekte onları cesaretlendirmek ve düşmanın yüreğine korku salıp tuzaklarını boşa çıkarmak sûretiyle zaferi tahakkuk ettirenin Allah olduğunu ifade eden sûre, bu konudaki hitabın herkesi kapsaması ve ikna edici olması için doğrudan Hz. Peygambere hitap ederek, "attığın zaman sen atmadın, Allah attı" buyurmaktadır. Bundan sonra kâfirlere yönelmekte ve onlara, eğer Bedir'e zafer için gelmişlerse işte zaferin gerçekleşmiş olduğunu, fakat onlar için değil, mü'minler için bu zaferin tahakkuk ettiğini belirtmekte, iman ettikleri takdirde kendileri için daha hayırlı olacağını, fakat eğer tekrar gelir ve savaşmakta ısrar ederlerse, sayısal çokluklarının bir işe yaramayacağını bildirmektedir.

Aynı bölümde sûre mü'minlere bir tür kınama ve eleştiri yapıyor, onlara peygamberin emrine muhalefet etmemeleri ve işitmedikleri halde "işittik" diyen kimseler gibi davranmamaları gerektiğini bildiriyor. Bu kimseler mü'minlerle birlikte Bedir savaşına katılmaktan geri duran kimselerdi ki sûre bunların bu yaptıklarının aslında mü'minler için iyi olduğunu, çünkü savaşa katıldıkları takdirde zaten sabredemeyip kaçacaklarını ve mü'minlerin de saflarını bozacaklarını bildiriyor. Buna göre herkes, peygamberin düşmanla savaş çağrısı karşısında tam bir teslimiyetle cevap vermeli, kimse savaştan geri kalarak kendini kurtaracağını düşünmemelidir, çünkü savaşa katılmamak bir fitneye sebep olabilir ve böyle bir fitne baş gösterdiğinde, sadece o fitneyi ortaya çıkaranların değil, herkesin başına musallat olur. Sûrenin hitabı bu noktada şu şekilde devam etmektedir; Savaştan geri kalanlar ailelerini ve çoluk çocuklarını bahane ediyorlarsa şunu bilsinler ki, böyle durumlarda aile ve mal insanı fitneye sürükler, görevini yapmamasına sebep olur ve bunun sonucu ise çok daha kötü olur.

d- Sûre tekrar Hz. Peygambere yöneliyor ve ondan arkadaşlarına, Mekke'de neler çektiklerini ve bu zafere kadar nasıl sabretmiş olduk-

larını hatırlatmasını istiyor. Böylece onlara Mekke'de (Başta Ebu Cehil olmak üzere) Kureyş liderlerinin bizzat peygamberi öldürmek veya Mekke'den sürmek üzere nasıl planlar kurduklarını, fakat bu planların Allah tarafından nasıl boşa çıkarıldığını hatırlatıyor. Bu arada sûre; Kur'ân'ın eskilerin masalları olduğu ve peygamberin onu Mekke'deki bazı Ehli Kitap kimselerden öğrendiği şeklindeki iddiaları ortaya atan ve peygamberden kendisini doğrulamak üzere mucizeler göstermesini yahut geçmiş toplumlara uygulandığı gibi başlarına şimşekler göndermesini talep eden Mekke müşriklerine Kur'ân sûrelerinin bir tanesinin bir benzerini getirmeleri konusunda meydan okumuş olduğunu ve onların bu meydan okuma karşısında aciz kaldıklarını ifade ediyor. Müşriklerin mucize ve azap isteklerine cevap ise şu şekilde veriliyor; Peygamber ve mü'minler orada iken Allah Mekke'ye azap göndermez. Böylesi bir meydan okumaya cevap vermek için peygamber ve mü'minler helak edilecek, öldürülecek değillerdir elbette! Madem Kureyşliler ahiret gelmeden önce dünyevî azap istemektedirler, işte o azap onlara Bedir savaşında gelmiştir, hem de kendileri zafer ve fetih isterlerken! Bu ceza onlara mü'minleri Mescid-i Haram'dan uzaklaştırmaları ve asında oranın ehli olmadıkları halde öyleymiş gibi yaparak, el çırpıp ıslık çalmak sûretiyle orada ibadet ettiklerini sanmaları nedeniyle verilmiştir. Nitekim onlar muzaffer olmak ve böylece Mescid-i Haram'ın yönetimini tekellerinde tutmaya devam etmek ümidiyle mallarını Bedir savaşı için harcamışlardır. Ama bu çabaları nafiledir, çünkü sonuç onlar için dünyada hezimet, ahirette ise cehennem olacaktır. Vakit geçmeden tevbe ederlerse Allah onları bağışlayacaktır, fakat Bedir hezimetinin ardından yine aynı şeylere dönerlerse, bu sefer artık sonları, peygamberlere karşı inatta ısrar eden geçmiş toplumlar gibi olacaktır. Bu durumda onlara karşı yapılması gereken şey, başka fitnelere sebep olmamaları için onlarla savaşmaktır. Eğer yola gelirlerse ne âlâ! Aksi takdirde Allah mü'minlere yardım edecek ve onları muzaffer kılacaktır. *"O ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır."*

e- Beşinci bölümde sûre savaştan söz ediyor ve ganimetler konusu ile başlıyor, onların nasıl dağıtılacağını anlatıp ardından savaş sahnelerine geçiyor.

Ganimet; Müslümanların düşmandan, kanlı ve ölümlü bir savaş esnasında kuvvet yoluyla aldıkları şeylerdir. Bunlar beş bölüme ayrılmalıdır. Beşte biri Allah'a ve Peygambere verilir. Peygamber bu bölümün beşte birinde dilediği gibi tasarruf eder. Geri kalan beşte dördü ise peygamberin yakınlarına (muhacir fakirlere) yetimlere, miskinlere, yolda

kalmış yolculara dağıtılır. Toplam ganimetin beşte dördü ise ganimeti elde edenlere dağıtılır.[152]

Sûre savaşın cereyan ediş keyfiyeti ve oradan çıkarılması gereken dersler konusunda ise şunları söylüyor: Önce Hz. Peygamberin ordusunun vadinin kuzey tarafında, Medine'ye yakın olan bölgede, müşrik ordunun güneyde ve Medine'ye uzak bölgede konuşlandığını, Ebu Süfyan'ın ticaret kafilesinin ise sahil tarafında kaldığını, böylece Müslümanların sanki savaş için buluşma noktasını önceden seçip ayarlamış gibi avantajlı bir konumda olduklarını ifade ediyor ve onlara, "eğer sizler bu buluşmayı ayarlamış olsaydınız riâyet etmezdiniz, çünkü onların sayıca fazla olduğunu görür ve vazgeçerdiniz, fakat Allah, karar verdiği bir işi gerçekleştirmek ve yaşayanın da ölenin de bilerek yaşayıp ölmesini temin etmek için bunu böyle düzenlemiştir" diyor. Bu noktada sûre Hz. Peygambere, kendisine düşman ordusunun sayıca az gösterildiği rüyayı hatırlatıyor ve "eğer onları sana çok gösterseydi o zaman korkar ve ayrılığa düşerdiniz" buyuruyor. Nitekim Hz. Peygamberin rüyasındaki "sayısı az düşman görüntüsü" Müslüman ordunun zihninde yerleşmiş ve onları cesaretlendirmiştir. Ardından şu ifadelerle mü'minlere, bu rüyanın gösterilmesindeki amacın onları cesaretlendirmek olduğu bildiriliyor;

> *Ey iman edenler! Savaş için bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz. Allah'a ve Resûl'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. (Enfal, 45-46)*

Sonra onlara, riyadan ve gösterişten uzak durmalarını, bu amaçla yola çıkan ve önemli liderlerini kaybedip hezimet almış bir şekilde gerisin geri dönen müşrikler gibi olmamalarını tavsiye ediyor. Müslümanların yenilmesini bekleyen Yahudiler, münafıklar ve diğer kimseler, Müslümanlar savaşa çıktıkları zaman, "bunları dinleri hepten aldatmış"

152 Bu âyet ile sûrenin ilk âyeti arasındaki ilişki konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir gruba göre bu âyet onu nesh etmiştir. Kimileri tam tersini söylemektedir. Bazıları da bu âyetin ilk âyetten önce indirildiği görüşündedir. Gerçekte bu iki âyet arasında herhangi bir çelişki ya da tenakuz söz konusu değildir, zira ilk âyet daha savaş biter bitmez mü'minler arasında çıkan ganimet tartışmasına karşın indirilmiş ve ganimetlerin Allah'a ve peygambere ait olduğu ifade edilerek ilk anda talan edilmesine engel olunmuş, ganimetler korumaya alınmış, ihtilaflar susturulmuştur. İkinci âyet ise, ihtilaf eden bu gruplara yönelik kınamalar yapıldıktan ve mü'minlerin ahlaki özellikleri vurgulandıktan sonra, dağıtımın nasıl yapılacağını anlatmakta, bu âyetlerin Hz. Peygambere iki ordunun karşılaştığı gün indirildiği ifade edilmekte ve böylece bu âyetin ilk âyette bildirilen hususu açıklayıcı nitelikte olduğu söylenmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki ilk âyet, Bedir savaşının hemen sonrasında ve tartışmalara nokta koymak üzere indirilmiş, ikinci âyet ise Hz. Peygamberin Medine'ye dönüşünden sonra indirilmiştir.

demişlerdi. Allah da kendilerini üstün gören bu şımarıkların perişan bir şekilde hezimete uğramalarını takdir buyurmuş, malları ve evlatları ile kuvvet gösterisi yapan bu hallerinin zayıflık ve zillete dönüşmesini sağlamıştır. Zira Allah, ticaret ve diğer vesilelerle çok nimetler sağladığı bir kavmi (Kureyşi), nimetlere nankörlük edip peygamberi yalanlamadıkları sürece cezalandıracak değildir.

Sûre bundan sonra Hz. Peygambere, anlaşma yapmış olduğu, fakat her seferinde anlaşmayı bozan kimselere (Medineli bedevi Araplara) savaş halinde göz açtırmamasını, görünüşte barış yanlısı oldukları halde içlerinde ihanet besleyen Yahudilere karşı da, anlaşmayı fesh ilanı yapmasını, böyle yapmadan saldırıya geçmemesini, onların kendisini ihanetle suçlamalarına fırsat vermemesini emretmektedir.

f- Bedir savaşında hezimete uğrayan ve kaçarak ölümden kurtulduklarını zannederek Mekke'ye, ailelerinin yanına koşan Mekke müşriklerine gelince; mü'minler bu kimselerin kendilerini nihai olarak kurtarmış olduklarını asla sanmamalıdırlar. Çünkü onlar böyle yapmakla, yani Bedir'de canlarını kurtarmış olmakla Allah'ı asla aciz bırakamazlar, sıra elbette onlara da gelecektir. Dolayısıyla mü'minlerin hemen hazırlıklara başlamaları gerekmektedir. İşte bu noktada Kur'ân mü'minlere, "*onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın, onları (ve Yahudiler, bedeviler ve onlar gibi olan diğer düşmanlarınızı) korkutacağınız atlar besleyin (ki sizin gücünüzü görsünler ve sizinle savaşacak oldukları takdirde hezimete uğrayacaklarını anlasınlar)*" buyurmakta ve ardından adeta şöyle demek istemektedir: Ey mü'minler! Bu ordu hazırlıkları için malınızı infak etme konusunda cimri davranmayınız, zira biliniz ki Allah, yaptığınız bu infaklarınızın karşılığını verecektir. Kaldı ki tam hazır olmanız onların size saldırmalarını ya da zulmetmelerini de engelleyecektir. Fakat eğer onlar sizinle barış yapmaya meyleder ve sizden bu konuda anlaşma talebinde bulunurlarsa, o zaman bu talebe olumlu cevap vermemek için hiç bir nedeniniz yoktur. "*Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş*[153] *ve Allah'a*

153 Müfessirlerin çoğu bu âyetin Tevbe Sûresinin 29. âyeti ile nesh edildiğini söylerler, oysa bu görüş yanlıştır, çünkü Bedir Savaşının şartları ile Tevbe Sûresinin indirildiği dönemin şartları aynı değildir. Tevbe Sûresi son indirilen sûredir. Eğer âyetlerin indirildikleri dönemin şartlarını dikkate almayacaksak, o zaman Kur'ân'ın parça parça indirilmiş olmasının ne gibi bir hikmeti kalır ki?! Kur'ân'ı son sûresinden başlayarak anlamaya çalışacaksak, o zaman onun parça parça indirilmiş olduğuna dair hakikatinin ne faydası olacak, ne anlamı kalacaktır ki?! Taberî bu görüşte olan bazı kimselerin görüşlerini verdikten sonra şöyle demektedir; "*Katade "Barışa yanaşırlarsa sen de yanaş" âyeti hakkında şöyle demiştir. Bu âyet Tevbe Sûresinden öncedir. O sıralar Hz. Peygamber insanlara süre tanımaktaydı ve onlara Müslüman olmak veya savaşmak arasında seçim yapmalarını söylemekteydi. Daha sonra Tevbe Sûresindeki "müşrikleri bulduğunuz yerde öldürünüz" âyeti ile bu durum nesh edildi ve kendileri ile anlaşma yapılmış bütün müşriklerin anlaşmaları ve süreleri iptal edildi.*

tevekkül et. Allah işitendir, bilendir." (Enfal, 61) Eğer barış çağrısı ile seni aldatmak isterlerse bil ki, Bedir'de seni muhafaza etmeyi ve muzaffer kılmayı üstlenen Allah sana yeter. Diğer taraftan Allah her ne kadar Bedir savaşı için mü'minlerin kalplerini pekiştirmiş ve gönüllerini birleştirmiş olsa da, bu durum Peygamberin onların kalplerini bir arada tutma çabasını sürdürmesini gereksiz kılmamaktadır. Mü'minler bilmelidirler ki, içlerinden kalpleri sımsıkı kenetlenmiş, kararlı ve sabırlı yirmi kişi, düşmandan iki yüz kişiyi mağlup edebilir. Fakat artık Bedir savaşından sonra tekrar kuvvet toplamak için yeterli vakit geçmemiş olduğu için mü'minlerde bir zayıflık baş göstermiştir ve bu yüzden de, oluşan yeni durumda mü'minlerden yirmi değil, fakat ancak yüz tane sabırlı kişi, düşmandan iki yüz kişiyi mağlup edebilirler.

Bundan sonra sûre esirler konusuna geçiyor ve fidye konusunda aşırı giden Müslüman orduya eleştiriler yöneltiyor. "*Düşmanı iyice perişan etmeden bir peygamberin esir sahibi olması yaraşmaz;*[154] *sizler dünya menfaati*

Böylece Allah ona, müşriklerle tevhid inancına inanıp teslim olmalarına kadar savaşmayı ve bundan başka bir seçeneği kabul etmemeyi emretti. Bu sûrede ve diğer sûrelerde verilen bütün süreler ve Müslümanların müşriklerle yapmış oldukları bütün anlaşmalar Tevbe Sûresi ile nesh edilmiş, geçersiz kılınmış, onlar tevhid inancına iman edip "La ilahe illallah" deyinceye kadar her halükarda onlara savaş emredilmiş oldu." Taberî bu görüş hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır; "*Katade'nin ve onun gibi düşünenlerin bu âyetin mensuh olduğunu söylemeleri ise, kitaptan, sünnetten ya da fıtrî akıldan desteklenmiş, delillendirilmiş bir söz değildir. Bu kitabımızın birçok yerinde ve diğer bazı kitaplarımızda ortaya koymuştuk ki, nasih olan âyet mensuh olan âyetin hükmünü bütün yönleri ile ortadan kaldırır. Bunun dışında kalanlar ise nasih sayılmazlar. Tevbe Sûresinde geçen "müşrikleri bulduğunuz yerde öldürünüz" âyeti, "onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş" hükmünü geçersiz kılmamaktadır. Çünkü burada "onlar barışa yanaşırlarsa" diye bir şart vardır ve bu şartla kast edilen kimseler Kurayza oğulları Yahudileridir. Allah bu Yahudilerle sulh yapmaya ve cizye karşılığında onlarla savaşı bırakmaya izin vermiştir. "Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün" âyeti ise, kendilerinden cizyenin kabul edilmesinin caiz olmadığı putperest müşrik Araplardır. Dolayısıyla iki âyetten birinin diğerinin hükmünü kaldırması söz konusu değildir. Aksine bu iki âyetten her biri, indirilmiş oldukları konuda muhkemdir.*" Ben de (Câbirî) bu ifadeler üzerine şöyle bir değerlendirme yapıyorum: Taberî'nin bu cevabı görünüşte gâyet kuvvetli olsa da, bağlam itibariyle zayıftır, çünkü "eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş" âyetindeki hitabın Bedir savaşından kaçıp kurtulan Mekke müşrikleri ile ilgili olduğu gâyet açıktır. Nitekim "onlara karşı kuvvet hazırlayın" ifadesindeki "onlar" zamiri de bu müşriklere işaret etmektedir. Gerçi âyette geçen "ve diğerleri" ifadesinin kapsamına Yahudiler, münafıklar ve bedeviler de girebilirler. Taberî, "onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş" âyetinin Kurayza oğulları Yahudilerine has olduğunu düşünüyorsa da, bizce onun bu görüşü, âyetin zahirine aykırıdır, bunda daha zahir ve bariz olan görüş ise, burada kast edilen kimselerin, Allah tarafından açık ve net olarak takdis edilen Hudeybiye barış anlaşmasının muhatapları olduğu şeklindeki görüştür. Kuşkusuz Hz. Peygamberin Hudeybiyede Mekke müşrikleri ile barış görüşmelerine girmesi, "onlar barışa yanaşırlarsa sen de yanaş" şeklindeki ilahî emre icabettir. Yine açıktır ki Tevbe Sûresinde geçen ve Hudeybiye anlaşmasından iki yıl sonra indirilmiş olan "savaş âyeti", Hz. Peygamberin barışa meyletmesini nesh edecek değildir. Zira Allah onu barışa meyletmiş olduğu için kınamamış, tam tersine kutlamıştır. Tevbe Sûresinin indirildiği ortamda inen âyetler ise, bambaşka bir ortamla ilgilidir ki, yeri geldiğinde bunda değineceğiz.

154 Rivâyete göre bu âyet, Bedir savaşında alınan esirler hakkında indirilmiştir. Müslüman-

istiyorsunuz, oysa Allah sizler için ahireti murat etmektedir." Ardından onlara, kendilerini bu seferlik affettiğini, ganimetleri helal kılmaya karar verdiğini bildiriyor ve Hz. Peygamberden, kendilerinden fidye alınan esirlere seçenek sunmasını, Müslüman oldukları takdirde Allah'ın kendilerinden alınan fidyeden daha hayırlı şeyleri onlara bahşedeceğini ve geçmiş günahlarını bağışlayacağını, fakat aksi davranıp içlerinde hıyanet gizlemeye devam ederlerse Allah'ın Bedir savaşında onları mü'minler karşısında mağlup etmesinde olduğu gibi gelecekte de Müslümanların onlara galip gelmesini sağlayacağını bildirmesini istemektedir.[155]

Sadakatle İslam'ı seçen esirlerden bir kısmı Medine'de kalıp muhacir olmaktansa Mekke'ye gidip orada ikamet etmeyi tercih etmişlerdir. Böyle olduğu için de bu kimseler, Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerden ve onlara yardım eden Ensar'dan farklı bir konuma sahip olmuşlar, muhacirler ve Ensar arasında tevarüs ilişkisini de kapsayan ve Hz. Peygamber tarafından tesis edilen kardeşlik ilişkisinin dışında kalmışlardır. İlgili âyetler şöyle demektedir;

> *İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir.*[156] *İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velâyetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah, yaptıklarınızı*

---

lar bu esirleri dört bin dinar fidye miktarı karşılığında serbest bırakmışlardır. Allah da Hz. Peygamberi bu nedenle tenkit etmiş ve ona adeta şöyle demiştir: "Bir peygamberin, savaşta düşmanı iyice perişan etmediği müddetçe, bir kâfire galip gelip de sırf fidye için onu hapsetmesi ve salıvermesi olmaz. Savaşın maksadı, sizinle savaşan düşmanlarla savaşmaktır, esirler ise teslim olmuş kimselerdir, dolayısıyla öldürülmeleri caiz değildir. Bunlar mal ile serbest bırakılır ki mal da dünyalık bir amaçtan başka bir şey değildir. Oysa Allah sizler için ahireti ister, sizlerin cihad etmenizi ve cennete girmenizi diler." Bir rivâyete göre fidye ile serbest bırakılanlar arasında Hz. Peygamberin amcası Abbas da yer almıştır. Abbas, o zaman henüz Müslüman olmadığı için Bedir'de müşrik ordu ile birlikte savaşa katılmıştır. Bununla ilgili olarak bir sonraki dipnota bakınız.

155 Rivâyete göre burada kast edilen kimseler, içlerinde Hz. Peygamberin amcası Abbas'ın da bulunduğu bir grup esirdir. Hz. Abbas o sıralar henüz iman etmemişti ve Mekke'de bulunuyordu. Bedir savaşında müşrik ordusuna katılmış ve esir edilmişti. Sonra da kırk okka altın fidye vererek serbest kalmıştı. Rivâyete göre Hz. Abbas ve beraberindeki bir grup esir Hz. Peygambere şöyle demişlerdir; "Bizler senin getirdiğine iman ettik, senin Allah'ın resulü olduğuna şehadet ettik, halkımıza senin iyiliklerini anlatacağız." Rivâyete göre "Eğer Allah kalplerinizde bir hayır bilirse size, sizden alınan fidyeden daha hayırlısını verir" âyeti bu kimseler hakkında indirilmiştir. Hz. Abbas bu olaydan sonra Mekke'ye dönmüş, ticaretine devam etmiştir. Zaten kendisinin Mekke'de belirli bir konumu vardır. Anlaşılan o ki, oradan Hz. Peygambere Kureyşle ilgili haberler sızdırma görevi yapmıştır. İlerde onun nasıl Mekke'nin teslim edilmesi hususunda Ebu Süfyan ile yapılan görüşmelere katıldığını göreceğiz.

156 Müfessirlerin çoğuna göre bu ifade, onların miras konusunda birbirlerine mirasçı olacakları anlamına gelir.

görendir. İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir. Eğer siz bunların gereğini yapmazsanız, yeryüzünde bir karışıklık ve büyük bir bozulma olur. (Enfal, 72-73)

g-Sûrenin sonuç bölümü, mukaddime bölümünde ifade edilen konuyu yeni bir şekilde ifade etmektedir. Sûre hızlı bir şekilde ganimetler konusuna girmiş, "sana ganimetlerin kime verileceğini soruyorlar; deki onlar Allah ve resulünündür" (peygamber onları dilediği yerde harcar) şeklinde başlamıştı. Sonra ganimet tartışması yapanlardan Hz. Peygambere itaat etmelerini istemiş, "eğer mü'minseniz böyle yapınız" diye eklemişti. Ardından da, ganimet derdine düşmeyen kimselerin gerçek imanlarının nasıl olacağını şu şekilde açıklamıştı;

Mü'minler o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir, korkarlar ve emre itaat ederler. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler. Onlar namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir. (Enfal, 2-3)

Sonuç bölümü bu hakikate şunu da eklemiştir: Bir açıdan gerçek mü'minler yukarıdaki âyetlerde ifade edildikleri gibidirler, bir başka açıdan, yani Bedir savaşı tecrübesi açısından ise mü'minler şöyledirler;

İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihad edenler ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler var ya; işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır. (Enfal, 74)

Hicretten sonra iman eden ve Medine'deki muhacir ve Ensar kardeşlerine iltihak edip onlarla birlikte cihad eden kimseler de onlardandırlar, fakat onlar Hz. Peygamberin tesis ettiği ve karşılıklı tevarüsü de kapsayan kardeşlik çerçevesine dâhil değildirler. Dolayısıyla bu kimseler arasındaki tevarüs meselesi, "Allah'ın kitabında akrabalar birbirlerine daha yakındır" âyetine göre işleyecektir. Diğer taraftan müfessirlerin çoğuna göre bu âyet, bir önceki âyette vurgulanan kardeşlik düzenini nesh etmiştir; ancak bu görüş doğru değildir, çünkü bu iki âyette konu da, bağlam da aynıdır. Bir ifade, aynı paragraf içerisinde kendisinden hemen önce gelen ve aynı konuyla ilgili olan bir başka ifadeyi nasıl nesh eder ki?! Kanaatimizce bu iki ifadenin bahsettikleri şey aynı değildir. Birinde Hz. Peygamber tarafından Ensar ve Muhacir arasında tesis edilen ve din kardeşliği esasına göre karşılıklı tevarüsü kapsayan kardeşlik düzeni konu edilmekte; diğerinde ise hicretten sonra Müslüman olan ve Medine'ye iltihak eden diğer Müslümanların durumu ele alınmaktadır ki bu kimseler o kardeşlik düzenine zaten dâhil değildirler. Dolayısıyla bunların tevarüs ilişkilerinde akrabalık ve nesep ilişkileri dikkate alınacaktır.

94- ÂL-İ İMRAN SÛRESİ
سورة آل عمران

İbn Âşur şöyle demektedir;

> Bu sûrenin Âl-i İmran Sûresi olarak isimlendirilmesinin sebebi, içerisinde İmran ailesinin faziletlerinden söz ediliyor olmasıdır. Bu şahıs, Hz. Meryem'in babası İmran b. Mâtân'dır, "ailesi" ifadesi ile de karısı Hanne ve kardeşi, yani Zekeriya peygamberin hanımı kast edilmektedir. Zekeriya peygamber Hz. Meryem'in bakımını üstlenen kişidir, çünkü babası İmran, o henüz anne karnında iken vefat etmiştir."

İbn İshak'ın anlattığına göre Necran Hıristiyanlarının ileri gelenlerinden bir heyet, İslam'ın Hz. İsa hakkında söylediklerini ilk elden öğrenmek maksadıyla Medine'ye gelmişlerdir. Bu kimseler İsa peygamberin ulûhiyetine inanmaktadırlar. Buna delil olarak ise şöyle demektedirler: "*İsa, bilinen bir babası olmadığı için Allah'ın evladıdır, beşikte iken konuşmuştur; bu, kendisinden önce hiçbir insanoğlunun (Âdemoğlunun) yapamadığı bir şeydir.*" Yine bu kimseler İsa peygamberin üç ilahtan biri olduğu şeklindeki görüşlerine delil olarak da, Allah'ın "biz yaptık", "biz yarattık" gibi çoğul kipli ifadeler kullanmasını göstermişler ve "*Eğer Allah tek olsaydı böyle demez, aksine 'ben yaptım' derdi, demek ki O'nunla beraber İsa ve Meryem de ilahtırlar*" demişlerdir. Bu heyettekiler Medine'ye gelip Hz. Peygamberle Mescid-i Nebevî'de görüşmüşler ve Hz. Peygamber onları İslam'a davet etmiştir. Onlarsa bu çağrıya, "biz senden önce Müslüman olduk" demiştir. Hz. Peygamber buna cevaben, "yalan söylüyorsunuz, Allah'ın evladı olduğunu söylemeniz Müslüman olmanıza engeldir" demiş, onlar da, "Peki İsa'nın babası kimdir Ey Muhammed?!" diye sormuşlardır. Bu soru karşısında Hz. Peygamber sessiz kalmış, bunun üzerine de Âl-i İmran Sûresinin başından seksen küsur âyetlik bölüm indirilmiştir. (aslında bu bölüm ilk 123 âyettir: Câbirî)

İndiriliş senesi genel kabule göre hicretin üçüncü senesinin Şevval ayıdır ve Enfal Sûresinden sonra indirilmiştir. Nitekim sûrede, hicretin ikinci yılında cereyan eden Bedir Savaşına işaret edilmiş olması ve ikinci kısmın tamamen, hicretin üçüncü yılında cereyan eden Uhud Savaşına hasredilmesi bu kabulü desteklemektedir. Aşağıda, sûrenin ikinci kısmının iyi anlaşılması için dikkatlice tahlil edilmesi gereken Uhud Savaşından ana hatları ile bahsedeceğiz.

Uhud Savaşı hicretin üçüncü senesinde cereyan etmiştir. Kureyşliler Bedir'de verdikleri kayıpların intikamını almak istemişler ve Bedir'de ölen liderlerden geriye kalan liderleri, ticaret kafilesini sağ salim Mekke'ye ulaştıran Ebu Süfyan liderliğinde toplanmışlar ve yaklaşık üç bin kişilik bir ordu toplayıp yine Ebu Süfyan liderliğinde Medine'ye doğru ilerlemiş, şehrin yakınlarında Zülhuleyfe denen yerde konuşlanmışlardı. Bu ordunun haberi Hz. Peygambere ulaşmış, o da arkadaşlarını toplayıp durumu görüşmüştü. O görüşmede arkadaşlarından (içlerinde münafıkların lideri Abdullah b. Übeyy'in de bulunduğu) bazıları şehirde kalmayı ve içeri giren düşmana aniden ve her yönden saldırmayı teklif etmiş, diğer bir grup ise şehirden çıkıp düşmanı dışarıda karşılamayı teklif etmişlerdi. Hz. Peygamber ikinci görüşe taraftar olmuş ve neticede orduyu hazırlayıp şehir dışına çıkarmıştı. Ancak çok geçmeden Abdullah b. Übeyy, "*Peygamber benim görüşümü değil, çoluk çocuğun görüşünü kabul etti, ne diye kendimizi düşmana öldürtelim ki?!*" diyerek üç yüz civarında arkadaşı ile birlikte ordudan ayrılıp Medine'ye geri dönmüştü. O esnada Müslümanlardan iki grup da bu söylentiye kulak vermiş ve dönmeye yeltenmişler, ancak nihâyetinde kalmaktan yana karar kılmışlardı. Savaş kızışmış ve müşriklerin sancağını taşıyan kişi öldürülmüştü. Kimse sancağı almaya yanaşmıyordu. Bunun üzerine müşrik ordu dağılmış ve kaçmaya başlamıştı. Müslümanlar ise onları kovalamaya ve ganimetleri toplamaya koyulmuşlardı. O sırada Hz. Peygamberin, düşman ordusunun arkadan dolaşıp saldırmasını engellemek için yamaca yerleştirdiği okçu birliğindeki askerler bu tabloyu görünce görev yerlerini terk etmiş ve ganimet toplamak için savaş alanına koşmuşlardı. O esnada henüz Müslüman olmamış ve müşrik ordunun atlı birliğinin komutanı olan Halid b. Velid okçuların görev yerlerini terk ettiklerini görünce, birliğiyle birlikte arkadan dolaşmış ve görev yerinde kalmaya devam eden az sayıdaki okçuyu öldürdükten sonra, ganimet toplamakla meşgul olan Müslümanlara arkadan saldırmış ve büyük bir paniğe sebep olmuştu. Müslümanlar şaşkına dönmüş ve neredeyse birbirlerini vuracak hale gelmişlerdi. Hz. Peygamber ise yerinde sabit durmaktaydı ve etrafındaki

bir grup okçu onu savunuyordu. Bu okçular düşmanın saldırılarına karşı cesurca direniyorlardı. Hz. Peygamber o büyük saldırıdan sağ kurtulmuş olmakla beraber çok yara almış; dizleri, eklem yerleri ve yanaklarından yaralanmıştı. Müslümanlar yetmiş şehit vermişlerdi. Ebu Süfyan Kureyşin Bedir intikamını almış olduğunu görünce olanca sesiyle; "*Harp karşılıklıdır, bir siz kazanırsınız, bir biz! Önümüzdeki sene Bedir'de görüşürüz!*" diye bağırmış ve ordusu ile birlikte Mekke'ye geri dönmüştü.

1- Mukaddime: Sana kitabı hak olarak indirdi... Daha önce de Tevrat ve İncil'i indirdi

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ (1) اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ (2) نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ (3) مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللهُ عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Elif Lâm Mîm. 2. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. (Necran heyetine reddiye) Diridir, (oysa İsa ölmüştür) kayyumdur (mahlûkat üzerine egemendir, oysa İsa bu dünyadan gitmiştir). 3,4. (Ey Muhammed!) O, sana Kitabı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidâyet olarak indirmişti. Furkan'ı da (Yahudi ve Hıristiyanların ihtilafa düştükleri hakikatleri anlatan Kur'ân'ı) indirdi. Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.

2- ...Onda muhkem âyetler vardır ki onlar kitabın anasıdır; diğer bazı âyetler de müteşabihtir

اِنَّ اللهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَآءِ (5) هُوَ الَّذِى يُصَوِّرُكُمْ فِى الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَآءُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (6) هُوَ الَّذِى اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ اٰيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتَابِ وَاُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَاَمَّا الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ اِلَّا اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ يَقُولُونَ اٰمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ

رَبَّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ (7) رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ (8) رَبَّنَآ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ (9)

5. Şüphesiz yerde ve gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. 6. O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir (İsa da buna dâhildir, öyleyse nasıl ilah olabilir ki?). O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 7. O, sana Kitabı indirendir. Onun Kur'ân'ın bazı âyetleri muhkemdir (açık ve nettir), onlar kitabın anasıdır(itikadın temel sabiteleridir). Diğerleri de müteşabihtir (aralarındaki benzerlik ve delaletlerinde değişiklik nedeniyle zahiren karmaşık gibi görünürler).[157] *Kalplerinde bir eğrilik olanlar (Hıristiyanlar), fitne çıkarmak (insanları kuşkuya sevk etmek) ve onun olmadık yorumlarını yapmak için (İsa konusundaki) müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. (Lügat*[158] *ve din açısından)*[159] *İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona (Kitaba) inandık, (muhkemiyle müteşabihiyle) hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar. 8. İşte bu akıl sahipleri şöyle yakarırlar: "Rabbimiz! Bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin." 9. "Rabbimiz! Şüphesiz inanıyoruz ki sen, hakkında şüphe olmayan bir günde insanları toplayacaksın. Şüphesiz Allah vaadinden dönmez." (ki onun vaadinde insanların varacakları son anlatılır. Bu son da şöyledir)*

3- Medine Yahudilerine müşriklerin Bedir hezimetinin hatırlatılması

اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَاُولٰٓئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ (10) كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ (11) قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ اِلٰى جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (12) قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ

157 Muhkem-müteşabih meselesine bu sûrenin sonunda özel bir bölüm ayıracağız.

158 Âyetin indirildiği dönemde "dilbilgisi veya dil ilimlerinde derinlik" gibi bir şey söz konusu değildir. Câbirî'nin ilimde rusûh kelimesini, niceliksel bilgi çokluğu olarak anlaması, kendi yöntemine ve nüzûl ortamının reel şartlarına uygun değildir. (Çev.)

159 Ehli Sünnet müfessirlerinin ekserisine göre buradaki "ilimde derinleşenler" ifadesi cümle başıdır. Mutezile âlimleri ise bunun önceki cümleye atıf olduğu görüşündedirler.

يَشَآءُ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُولِى الْاَبْصَارِ (13) زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ
النِّسَآءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ
وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ (14) قُلْ
اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذٰلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَاَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ
(15) اَلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (16)
اَلصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْاَسْحَارِ (17)

10. Şüphesiz, inkâr edenlere, (Medine Yahudilerine) ne malları, ne de evlatları Allah'a karşı hiçbir fayda sağlar. Onlar ateşin yakıtıdırlar. 11. (Onların durumu) Firavun ailesinin ve onlardan öncekilerin durumu gibidir: Âyetlerimizi yalanladılar. Allah da onları günahlarıyla yakaladı. Allah, azabı çok şiddetli olandır. 12. İnkâr edenlere de ki: "Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. Orası ne fena yataktır!" 13. Şüphesiz, (Bedir günü) karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. Onları göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Basireti olanlar (gördüklerinden dersler çıkaran akıllılar) için bunda elbette ibret vardır. 14. Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır. 15. De ki: "Size, onlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için Rableri katında, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır." Allah, kullarını görendir. 16,17. Bunlar, "Rabbimiz, biz iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla. Bizi ateş azabından koru" diyenler, sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar, Allah yolunda harcayanlar ve seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir.

4- Allah katında din, İslam'dır

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا
هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (18) اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اُوتُوا
الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَاِنَّ

اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (19) فَاِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ وَقُلْ لِلَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ ۚ فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۗ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ (20) اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ۙ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ (21) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (22) اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ (23) ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّٓا اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ (24) فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ ۖ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (25) قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُ ۖ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُ ۖ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (26) تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ۖ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ ۖ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (27) لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِي شَيْءٍ اِلَّٓا اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ ۗ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ (28) قُلْ اِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ اَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ ۗ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (29) يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا ۚ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُٓوءٍ ۚ تَوَدُّ لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ اَمَدًا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللّٰهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ (30) قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (31) قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ ۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ (32)

18. Allah, melekler ve ilim sahipleri (peygamberler ve âlimler), O'ndan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler (Allah beyan edip kanıtladı, diğerleri de iman ettiler). O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 19. Şüphesiz Allah katında

din (Muhammed'e gönderilen ve İbrahim ve zürriyetinin inancı olan) İslâm'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim (Tevrat ve İncil) geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir. 20. Seninle tartışmaya girişirlerse, de ki: "Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah'a teslim ettim." Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere (Araplara) de ki: "Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?" (kabul ediniz!) Eğer İslâm'a girerlerse hidâyete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah, kullarını görür. 21. Allah'ın âyetlerini (delillerini) inkâr edenler, Peygamberleri haksız yere öldürenler, insanlardan adaleti emredenleri öldürenler (Yahudiler) var ya, onları elem dolu bir azap ile müjdele. 22. Onlar, amelleri, dünyada da, ahirette de boşa gitmiş kimselerdir. Onların hiç yardımcıları da yoktur. 23. Kendilerine Kitap'tan bir pay verilenleri (Medine Yahudilerini) görmüyor musun; aralarında hüküm vermesi için Allah'ın Kitabına çağrılıyorlar da sonra içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidiyor.[160] *24. Bunun sebebi, onların, "Bize, ateş sadece sayılı günlerde dokunacaktır." demeleridir. (onlar böyle diyerek, Tevrat'ı uygulamamış olmalarına bahane uydururlar) Uydura geldikleri şeyler dinleri konusunda kendilerini aldatmıştır. 25. Bakalım, kendilerini o geleceğinde hiç şüphe olmayan gün için bir araya topladığımız ve hiç kimseye haksızlık edilmeden herkese kazandığı tamamen ödendiği vakit, hâlleri nice olacaktır. 26. De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini (Bedir'de olduğu gibi) zelil edersin. Hayır, senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye kadirsin." 27. "Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriyi çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsin." 28. Mü'minler, mü'minleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişiği kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah, asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah'adır. 29. De ki: "İçinizdekini gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir.*[161] *Göklerdeki her şeyi, yerdeki her şeyi de bilir. Allah, her şeye gücü yetendir." 30. Herkesin yaptığı iyiliği ve yaptığı kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bu-*

160 Denildiğine göre Medine Yahudileri Hz. Peygambere, evli kadınların zina ettikleri zaman hangi cezayı alacaklarını sormuşlar, Hz. Peygamber de recm hükmü vermiş, bunun üzerine, "haksızlık ediyorsun Ey Muhammed!" demişlerdir. Hz. Peygamber ise, "aramızda Tevrat hakemdir" buyurmuştur. Sonra İbn Surya adlı bir Yahudi âlimi çağrılmış ve Tevrat'ı okumuştur. Tam recm âyetine geldiğinde eliyle o âyeti kapatıp gizlemeye çalışmış, o sırada (önceden Yahudi iken Müslüman olan) Abdullah b. Selam ayağa kalkmış ve onun elini kaldırmış, oradaki âyeti Hz. Peygambere ve Yahudilere okumuştur. Hz. Peygamber Yahudilerin bu yaptıklarına çok kızmış, onlarda çekip gitmişlerdir.

161 Denildiğine göre bu âyet, Ensar'dan, Yahudilerle dostluk kuran ve onlarla birlikte oturup kalkan bir gruba işaret etmektedir.

lunmasını ister. Yine Allah, sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Allah, kullarını çok esirgeyicidir. 31. De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." 32. De ki: "Allah'a ve Peygamber'e itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kâfirleri sevmez.

5- Meryem, İsa ve Necran heyetine reddiye

اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَّاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَۙ (33) ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍۗ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌۚ (34) اِذْ قَالَتِ امْرَاَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ اِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىۚ اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (35) فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ اِنِّى وَضَعْتُهَآ اُنْثٰىۜ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْۜ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْاُنْثٰىۚ وَاِنِّى سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَاِنِّٓى اُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ (36) فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَاَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًاۙ وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّاۜ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَۙ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًاۚ قَالَ يَا مَرْيَمُ اَنّٰى لَكِ هٰذَاۜ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (37) هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهٗۚ قَالَ رَبِّ هَبْ لِى مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةًۚ اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَٓاءِ (38) فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَآئِمٌ يُصَلِّى فِى الْمِحْرَابِۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ (39) قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِىَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِى عَاقِرٌۜ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ (40) قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّٓى اٰيَةًۜ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًاۜ وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِىِّ وَالْاِبْكَارِ (41) وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى نِسَٓاءِ الْعَالَمِينَ (42) يَا مَرْيَمُ اقْنُتِى لِرَبِّكِ وَاسْجُدِى وَارْكَعِى مَعَ الرَّاكِعِينَ (43) ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ (44) اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ

الْمُقَرَّبِينَ (45) وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ (46) قَالَتْ
رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرٌ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ
اِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (47) وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ (48) وَرَسُولًا اِلٰى بَنِى اِسْرَآئِيلَ اَنِّى قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ
رَبِّكُمْ اَنِّى اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِ
اللّٰهِ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُونَ وَمَا
تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (49) وَمُصَدِّقًا
لِمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِى حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ
مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ (50) اِنَّ اللّٰهَ رَبِّى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ
مُسْتَقِيمٌ (51) فَلَمَّا اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِى اِلَى اللّٰهِ قَالَ
الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ (52) رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ
اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ (53) وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُ وَاللّٰهُ
خَيْرُ الْمَاكِرِينَ (54) اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسٰى اِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ اِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ
مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ
اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (55) فَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا
فَاُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (56) وَاَمَّا
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ اُجُورَهُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ
(57) ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ (58) اِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ
اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (59) اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ
فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ (60) فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ
تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَآءَنَا وَاَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ
فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ (61) اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا
اللّٰهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (62) فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ (63)

33,34. Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah, her şeyi işitendir, bilendir. 35. Hani, İmran'ın karısı, "Rabbim! Karnımdaki çocuğu sırf sana hizmet etmek üzere[162] *adadım. Benden kabul et. Şüphesiz sen işitensin, bilensin" demişti. 36. Onu doğurunca, "Rabbim!" dedi, "Onu kız doğurdum." -Oysa Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bilir- "(Onun ve o günün insanlarının gözünde) Erkek, kız gibi değildir.*[163] *Ona Meryem adını verdim. Onu ve soyunu kovulmuş şeytandan senin korumana bırakıyorum." 37. Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem! Bu sana nereden geldi?" derdi. O da "Bu, Allah katından" diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir. 38. Orada Zekeriya Rabbine dua etti: "Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı işitensin" dedi. 39. Zekeriya mabedde namaz kılarken melekler ona, "Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı, efendi, nefsine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler" diye seslendiler. 40. Zekeriya, "Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım da kısır iken benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi. Allah, "Öyledir, ama Allah dilediğini yapar" dedi. 41. Zekeriya, "Rabbim! Çocuğum olacağına dair bana bir alâmet ver" dedi. Allah da şöyle dedi: "Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir.*[164] *Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tespih et." 42. Hani melekler, "Ey Meryem! Allah, seni seçti. Seni tertemiz yaptı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı." 43. "Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O'nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et" demişlerdi. 44. Ey Muhammed! Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için)*[165] *atarlarken sen yanlarında değildin. Bu konuda tartışırlarken*

---

162 "Karnımdaki bebeğin sırf sana ibadet eden, kilisede hizmet eden bir insan olmasına söz verdim." Geleneğe göre çocuklar, ailelerinin bu tür adaklarına uymak zorunda idiler; İmran'ın karısı doğacak çocuğunu Beyt-i Makdis'e adamış, doğan çocuk da bu adağa sadakat göstermişti.

163 Bu ifade hakkında şöyle yorum yapılmıştır: "İmran'ın karısı kız çocuğu doğurunca, adağını yerine getirememiş olmaktan dolayı mazeret beyan etmiştir. Çünkü kadınlar hayız ve adet hallerinden dolayı mabet hizmeti yapamamaktadırlar." Kanaatimce bu yorum gereksiz bir zorlamadır, ancak kadının düşüklüğü fikrinin iyice yerleşmiş olduğu bir zihnin ürünüdür. Zira Allah'ın onun kız olduğunu bildiği kesindir ve burada kızların mabette hizmet edemeyeceğine dair bir delil de yoktur.

164 Kendisi yaşlı, karısı da kısır olduğu halde çocuğu olacağına dair bir alamet istemiştir, Allah da bu alametin, üç gün boyunca konuşamaması, sadece işaretlerle anlaşması olduğunu haber vermiştir.

165 Meryem doğduğunda annesi onu Beyt-i Makdis'in hizmetçilerine götürmüş ve "bu adağı önünüze koyuyorum" demişti. Onlar da onu almak için birbirleri ile tartışmışlar ve en sonunda kura çekmişlerdi. Kurada da Zekeriya çıkmıştı.

de yanlarında değildin. 45. Hani melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile (Onun emri ile doğacak bir çocuk ile) müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir.[166] *Dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'a çok yakın olanlardandır. 46."O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak, salihlerden olacaktır." 47. Meryem, "Ey Rabbim! Bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur?" dedi. Allah, "Öyle, ama Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin olmasını dilediğinde ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir" dedi. 48. Ve Allah ona kitabı (okuma yazmayı)*[167]*, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecek. 49. Allah, onu İsrailoğullarına bir Peygamber olarak gönderecek (ve o da onlara şöyle diyecek): "Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mucize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen kuş oluverir.*[168] *Doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer mü'minler iseniz bunda sizin için elbette bir ibret vardır." 50. "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için*[169] *gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mucize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin." 51. "Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur." 52. İsa, onların inkârlarını (kendisini öldürmeye kararlı olduklarını) sezince, "Allah'ın dininin yolunda yardımcılarım kim?" dedi. Havariler*[170]*, "Biziz Allah'ın dininin yardımcıları. Allah'a iman ettik. Şahit ol, biz müslümanlarız" dediler. 53. "Rabbimiz! Senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi (peygamberlere) şahitlik edenlerle beraber yaz." 54. (Havarilerin dışındaki Yahudiler ise İsa'yı öldürmek*

166 Bu kelime Süryanîcedeki Meşiha kelimesinin Arapçaya geçmiş halidir. İnsanların başlarını zeytinyağı ile mesh eden kimse anlamındadır. Hastalara şifa olan bu "Mukaddes Yağ"ın sırrı hususunda kiliseler arasında ihtilaf vardır.

167 Câbirî'nin buradaki "kitap" kelimesine "okuma-yazma" anlamını vermesi, kendisinin Kur'ân'a Giriş adlı eserinde ve bu tefsirinde benimsediği genel yaklaşım ile taban tabana zıttır. Nüzûl çağında okur-yazarlık denen şeyin hemen hemen hiçbir karşılığı yoktur ve Allah'ın bir peygambere okuma yazma öğrettiğinin söylenmesi, Câbirî'nin tefsirdeki derinliği ile pek uyuşmamaktadır. Bu arada şunu ifade edeyim ki; sık sık araya girip müellifin görüşlerine müdahil olmayı doğru bulmuyor olmakla beraber, bu ve benzeri birkaç yerde, oldukça tuhaf ve tutarsız gördüğüm hususlara işaret etmekten kendimi alamadım. (Çev.)

168 Burada Allah'ın Âdem'i topraktan yaratıp ona ruh üflemesine işaret söz konusudur. Anlatılmak istenen şudur: İsa'da bir ana karnında bir et parçası olarak yaratılmış ve Allah kendisine, ruhundan üflemiş, böylece canlı bir varlık haline gelmiştir. Unutulmamalıdır ki buradaki ifadenin akışı (siyakı), İsa konusunda Medine'de Hz. Peygamberle tartışan Necran heyetine cevap konusu dâhilindedir. Dolayısıyla buradaki esas işaret Allah'ın tıpkı Âdem'i anasız ve babasız yarattığı gibi, İsa'yı da babasız yaratmış olduğunadır.

169 Denildiğine göre İsa peygamber İsrailoğullarına deve eti, bazı balık ve kuş türleri, bağırsak yağları gibi Musa peygamberin şeriatında haram olan bazı şeyleri helal kılmıştır.

170 Denildiğine göre bu kimseler beyaz giyinen kimselerdir ve içlerinden bazıları İsa peygambere iman etmişlerdir. Yahudiler onu öldürmeye karar verdiklerinde ise ona yardım etmeye yönelmişler ve böylece "onun yardımcıları" (Ensar) olarak anılmışlardır.

üzere) tuzak kurdular. Allah da tuzaklarını bozdu. Allah, tuzakları bozanların en hayırlısıdır. 55. Hani Allah şöyle buyurmuştu: "Ey İsa! Şüphesiz, seni (öldürmeden alacağım,) kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz yalnızca banadır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim." 56. "İnkâr edenlere gelince, onlara dünyada da, ahirette de şiddetli bir şekilde azab edeceğim. Onların hiç yardımcıları da olmayacaktır." 57. "İman edip salih ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını tastamam verecektir. Allah, zalimleri sevmez." 58. (Ey Muhammed!) Bütün bu bildirdiklerimizi sana hikmet dolu Kur'ân'dan okuyoruz. 59. Şüphesiz Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi. 60. Hak Rabbindendir. O hâlde, sakın şüphe edenlerden olma. 61. Sana bilgi geldikten sonra artık kim bu konuda seninle tartışacak olursa, de ki: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım. Biz de siz de toplanalım. Sonra gönülden dua edelim de, Allah'ın lânetini aramızdan yalan söyleyenlerin üstüne atalım.[171]" 62. Şüphesiz bu İsa hakkındaki gerçek kıssadır. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 63. Eğer yüz çevirirlerse, şüphesiz ki Allah fesat çıkaranları çok iyi bilir.

6- İbrahim Yahudi veya Hıristiyan değil, tevhid ehli Müslüman idi

قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْـًٔا وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ (64) يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَآجُّوْنَ فِىْ اِبْرٰهِيْمَ وَمَآ اُنْزِلَتِ التَّوْرٰيةُ وَالْاِنْجِيْلُ اِلَّا مِنْ بَعْدِهٖ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ (65) هَآ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ حَاجَجْتُمْ فِيْمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّوْنَ فِيْمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ (66) مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيْفًا مُّسْلِمًا وَّمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ (67) اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيْمَ لَلَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ وَهٰذَا النَّبِىُّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَاللّٰهُ وَلِىُّ الْمُؤْمِنِيْنَ (68) وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ

171 Rivâyet edildiğine göre bu âyet indirildiği zaman Hz. Peygamber Necran heyetini lanetleşmeye çağırmış ve "gelin bütün içtenliğimizle dua edelim ve Allah'ın yalancılara lanet etmesini niyaz edelim" demiştir. Ancak Hıristiyanlar lanete uğramaktan korkmuş ve buna yanaşmamışlardır.

وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ (69) يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ (70) يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ۟ (71) وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا بِالَّذِٓى اُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ۟ (72) وَلَا تُؤْمِنُٓوا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ۟ قُلْ اِنَّ الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ۟ اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَآ اُوتِيتُمْ اَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ۟ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ۟ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ۟ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ۟ (73) يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَشَآءُ۟ وَاللّٰهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيمِ (74) وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَ۟ وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهٖٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِمًا۟ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِى الْاُمِّيّٖنَ سَبِيلٌ۟ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (75) بَلٰى مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ (76) اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ۟ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (77) وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوٗنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ۟ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ۟ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (78) مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِى مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيّٖنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ۟ (79) وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ اَرْبَابًا۟ اَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ۟ (80) وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَآ اٰتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهٗ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرِى قَالُٓوا اَقْرَرْنَا۟ قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (81) فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (82) اَفَغَيْرَ دِينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ (83) قُلْ اٰمَنَّا

بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (84)

64. De ki: "Ey kitap ehli! (Medine Yahudileri ve Necran Hıristiyanları!) Aramızdaki ortak söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin." Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz müslümanlarız." 65. Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?[172] *66. İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey (Kutsal kitapta anlatılan Meryem ve İsa kıssaları gibi) hakkında tartıştınız. Ya hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? (İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan olduğu şeklindeki iddianız herhangi bir bilgiye dayanmamaktadır!) Allah bilir, siz bilmezsiniz. 67. İbrahim, ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan. Fakat o, hanif*[173] *(Allah'ı bir tanıyan, hakka yönelen) bir müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi. 68. Şüphesiz, insanların İbrahim'e en yakın olanı, elbette ona uyanlar, bir de bu peygamber Muhammed ve ona iman eden mü'minlerdir. Allah da mü'minlerin dostudur. 69. Kitap ehlinden (Medine Yahudilerinden) bir grup sizi saptırabilmeyi çok arzu etti. Oysa sadece kendilerini saptırıyorlar, fakat farkına varmıyorlar. 70. Ey Kitap ehli! Gerçeğe şahit olduğunuz hâlde, (Tevrat'ta yazıyor olduğu halde) niçin Allah'ın âyetlerini (Kur'an'ı) inkâr ediyorsunuz? 71. Ey Kitap ehli! Niçin hakkı batılla karıştırıyor ve bile bile gerçeği (Muhammed'in Tevrat'ta haber verildiğini) gizliyorsunuz? 72. Kitap ehlinden bir grup, "Mü'minlere indirilene günün başlangıcında inanın, sonunda da inkâr edin, belki onlar size bakarak dönerler" dedi.*[174] *73. "Sizin dininize uyandan başkasına*

172 Yahudi ve Hıristiyanlar Hz. Peygamberle İbrahim konusunda tartışırlardı. Yahudiler onun Yahudi olduğunu, Hıristiyanlar da Hıristiyan olduğunu söylerlerdi. Kur'ân onlara cevap vermekte ve Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinin kitapları olan Tevrat ve İncil İbrahim'den uzun bir süre sonra indirildiği halde onun nasıl Yahudi veya Hıristiyan olabileceğini sorarak bu iddialarını reddetmektedir.

173 Araplara göre İbrahim peygamberin dinini sürdüren kimselere hanif denilmiştir. Cahiliye döneminde müşrikler, "bizler İbrahim dinini sürdüren hanifleriz" derlerdi. İslam gelince de Müslümanlar hanif olarak isimlendirildi. Cahiliye döneminde sünnet olup Hac ibadeti yapana hanif denilirdi, çünkü İbrahim peygamberin dininden bu iki şey dışında bir şey kalmamıştı. Hanif kelimesinin sözlükteki anlamı ise "eğilmek" demektir. Bu kelime ile İbrahim peygamberin hakka meyletmiş, İslam'a yönelmiş olduğu kast edilmiştir.

174 Denildiğine göre bir grup Yahudi, kendi aralarında şöyle konuşmuşlardır: "Günün ilk saatlerinde Muhammed'e ve Kur'ân'a inanmış gibi yapalım, akşama doğru da onu inkâr edelim. Sonra da arkadaşlarına diyelim ki, sizin kitabınızı inceledik, fakat Muhammed'in peygamber olmadığı kanaatine vardık. Eğer böyle dersek onlar da şüpheye düşer ve dinlerinden ayrılırlar."

inanmayın" dediler. De ki: "Şüphesiz hidâyet, Allah'ın hidâyetidir.[175] *Ey mü'minler! Onların sizin sahip olduğunuz peygamberlik, hikmet ve diğer ilahî nimetlere sahip oldukları şeklindeki iddialarına ya da sizinle Allah huzurunda tartışabileceklerine inanmayınız! Çünkü sizin deliliniz çok daha kuvvetlidir! De ki: "Lütuf Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, bilendir." 74. O, rahmetini dilediğine has kılar. Allah, büyük lütuf sahibidir. 75. "Kitap ehlinden öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana eksiksiz iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmîlere (müşrik Araplara) karşı yaptıklarımızdan bize vebal yoktur" demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler. 76. Hayır! Gerçek, onların dediği değil. Kim sözünü yerine getirir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, şüphesiz Allah da sakınanları sever. 77. Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır. 78. Onlardan bir grup var ki, Kitab'dan olmadığı hâlde Kitab'dan sanasınız diye okudukları Kitap'tanmış gibi dillerini eğip bükerler ve "Bu, Allah katındandır" derler. Hâlbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler. 79. Allah'ın, kendisine Kitab'ı, hükmü ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, "Allah'ı bırakıp bana kullar olun" demesi düşünülemez. Fakat şöyle öğüt verir: "Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler olun." 80. Onun size, "Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edinin." diye emretmesi de düşünülemez. Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç inkârı emreder mi?*[176] *81. Hani, Allah peygamberlerden, (İsrailoğulları peygamberlerinden Tevrat'ta) "Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan (Muhammed gibi) bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz" diye söz almış ve "Bunu kabul ettiniz mi; verdiğim bu ağır görevi üstlendiniz mi?" demişti. Onlar, "Kabul ettik" demişlerdi. Allah da, "Öyleyse şahid olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım" demişti. 82. Artık bundan sonra kim yüz çevirirse, işte onlar (Medine Yahudileri) yoldan çıkmışların ta kendileridir. 83. Göklerdeki ve yerdeki herkes ister istemez O'na*

175 Bu bir ara cümledir.

176 Rivâyete göre Yahudiler İbrahim dininden olduklarını söylemişler, Allah da onları yalanlamış, bunun üzerine onlar kızmışlar ve "Seni Rab edinmedikçe bizden razı olmayacaksın Muhammed!" demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara şöyle cevap vermiştir; "Maazallah! Ben nasıl Allah'tan başkasına ibadeti emrederim! Biz peygamberler sizlere ancak Allah'a ibadet etmeyi ve sahip olduğunuz ilmi insanlara öğretmenizi, onlara Tevrat'ta olanları anlatmanızı emrederiz. Ben sizlere tıpkı Hıristiyanların ve Sabiilerin yaptıkları gibi, melekleri ya da peygamberleri ilahlaştırın demiyorum. Sizler Tevrat'ın hükümlerine iman edip mü'min olmuşken biz hiç size küfrü emreder miyiz?!"

boyun eğmişken, O'na döndürülüp götürülecekken ve bütün bu sözlerden sonra onlar hâlâ Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? 84. De ki: "Allah'a, bize indirilen Kur'ân'a; İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve Yakuboğullarına indirilene, Mûsâ'ya, İsa'ya ve peygamberlere Rablerinden verilene inandık. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz. Biz O'na teslim olanlarız."

7- İman ettikten sonra küfredenler bilsinler ki Allah âlemlerden müstağnidir.

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُۚ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ (85) كَيْفَ يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ وَشَهِدُٓوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَٓاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُۜ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (86) اُولٰٓئِكَ جَزَٓاؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَۙ (87) خَالِدِينَ فِيهَاۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَۙ (88) اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (89) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الضَّٓالُّونَ (90) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى بِهِۦٓ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَۜ (91) لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَىْءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ (92) كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ اِسْرَٓائِيلُ عَلٰى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰيةُۜ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰيةِ فَاتْلُوهَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (93) فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (94) قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًاۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (95) اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِى بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَۚ (96) فِيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهِيمَۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًاۗ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًاۗ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (97) قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُونَ (98) قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ شُهَدَٓاءُۗ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ (99)

85. Kim İslâm'dan (yani Allah'ın indirmiş olduğu tevhid dininden) başka bir din ararsa, bilsin ki o din ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır.[177] *86. İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir?*[178] *Allah, zalim*

177 Bu âyetle ilgili olarak önce büyük müfessirlerin söylediklerine bakalım. Taberî şöyle diyor; "Kim İslam dininden başka bir dini din olarak seçerse, Allah ondan bunu kabul etmeyecektir. Rivâyetlere göre bu âyetin indirildiği dönemde her din mensubu kendisini Müslüman olarak nitelemekteydi; Allah da onlara Haccı emretti ve eğer doğru söylüyorlarsa bu emre uymalarını istedi, çünkü Hac, İslam dininin sünnetlerindendir. Ancak onlar buna yanaşmadılar, böylece Allah onların iddialarını çürütmüş oldu." Taberî'nin bu görüşü doğru değildir, konu hakkında söylenecek başka şeyler de vardır; çünkü Hac farizasını emreden âyet 96. âyet iken bu âyet 85. âyettir ve iki âyet arasında bir konu/bağlam bütünlüğü de söz konusu değildir. Bu iki âyeti birbirine bağlayan ne dilsel ne de yoruma dayalı bir karine mevcut değildir. Taberî bu yorumunun ardından İbn Abbas'tan bir rivâyet daha aktarır ki, o rivâyette İbn Abbas, Bakara Sûresinin 62. âyetinde geçen *"iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabilerden kim Allah'a ve ahiret gününe iman ederse..."* âyetinin ardından *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki o din ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır"* âyetinin indirildiğini ifade etmektedir. Ancak Taberî ne kendisi bu konuda bir yorum yapmakta, ne de farklı iki sûrede ve bağlamda yer alan iki âyeti birleştiren bu rivâyetle neyin kastedildiğine dair bir görüş aktarmaktadır. el-Hakim en-Neysâbûrî gibi birçok müfessir ise bu âyeti tefsir etmeden atlamışlar ve okuyucuyu âyetin umumî anlamlı zahiri ile baş başa bırakmışlardır. Zemahşerî âyeti bir önceki âyette geçen "Peygamberlerden hiçbiri arasında ayrım yapmayız, biz bütün peygamberlere indirilene teslim olmuş kimseleriz" ifadesi ile irtibatlandırmakta ve "kim İslam'dan başka din ararsa" ifadesindeki "İslam" kelimesini tevhid ve ihlâs olarak yorumlamaktadır. Kurtubî ise Ensar'dan bir kimsenin, beraberindeki on iki kişi ile birlikte dinden döndüklerini ve kâfir olarak Mekke'ye iltihak ettiklerini, bunun üzerine de bu âyetin indirildiğini, sonra da bu adamın kardeşine bir haber gönderip tevbe etmek istediğini ilettiğini söylemektedir. Kurtubî buna ilaveten şöyle demektedir, "Bu rivâyet İbn Abbas ve başka kimselerden aktarılmıştır. İbn Abbas bu kişinin bu âyetlerin indirilmesinden sonra tekrar Müslüman olduğunu ifade etmiştir." İbn Kesir de şöyle demektedir; "Kim İslam'dan başka bir din ararsa demek, kim Allah'ın koyduğu şeriattan ve dinden başkasını isterse, o kabul edilmeyecektir." Kanaatimizce İbn Kesir'in ifadeleri umumu itibariyle ele alındığında, âyetteki İslam kelimesini tevhid dini olarak yorumlayan Zemahşerî'nin görüşüne paraleldir. Bu doğrultuda bizim tercih ettiğimiz yorum şöyledir; Kim Allah'ın indirdiği tevhid dininden başka bir din isterse, ondan kabul edilmeyecektir. Yani İbrahim peygamberin dininden sapanın dini kabul görmeyecektir. Bağlamın ve vakıanın delalet edip desteklediği yorum budur. Nitekim İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlığı itiraf etmiş, bu dinlerin mensuplarına zekât'a muadil olarak cizyeyi şart koşmuştur. Tabi bu durum Kurtubî'nin zikrettiği rivâyeti göz ardı etmemize sebep teşkil etmez. Zira rivâyette işaret edilen ve irtidat edip Mekke'ye kaçan o şahıstan elbette ki şirk dini kabul edilmeyecektir. Ancak bu rivâyet, âyetin tefsiri için uygun değildir, çünkü böyle bir durumda âyet hâsılı tahsil etmiş, malumu ilam etmiş olacaktır. Kurtubî'nin rivâyeti, müfessirlerin birçoğunun işaret ettiği üzere, bu âyetin değil, bir sonraki âyetin tefsiri için uygundur.

178 Müfessirler bu âyetle ilgili olarak iki ihtimalden söz etmektedirler. Birincisi Kurtubî'nin aktardığı ve bir önceki dipnotta verdiğimiz rivâyettir. İkincisine göre ise burada kast edilenler Yahudi ve Hıristiyanlardır. Buna göre bunlar Hz. Peygamberin vasıflarını kendi kutsal kitaplarında görmüşler, Hz. Muhammed'in o peygamber olduğunu kabul etmişler, fakat kendi kavimlerinden olmadığı için, Araplara haset etmiş ve onu inkâr etmişlerdir. Taberî bu iki rivâyeti uzlaştırmak üzere şöyle söyler; "Bu âyetin kapsamına; gönderilişinden önce Hz. Peygambere iman eden, fakat gönderildikten sonra onu inkâr edenler girecektir gibi onun döneminde kâfir iken Müslüman olup sonra irtidat edenler de girer. Bu

toplumu doğru yola iletmez. 87. İşte onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetinin üzerlerine olmasıdır. 88. Onun içinde ebedî kalacaklardır. Onların azabı hafifletilmez, onlara göz açtırılmaz. 89. Ancak bundan sonra tevbe edip kendilerini düzeltenler müstesnadır. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 90. Şüphesiz iman ettikten sonra inkâr eden, sonra da inkârda ileri gidenlerin (Tevrat'tan bir peygamberin yakında geleceğini öğrenip iman eden, ama o peygamber geldiğinde onu inkâr edip Medine'de Müslümanlar arasında fitne tohumları ekmeye çalışan) tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. İşte onlar sapıkların ta kendileridir. 91. Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, dünya dolusu altını fidye verseler bile bu, hiçbirisinden asla kabul edilmeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır. Onların hiçbir yardımcıları da yoktur. 92. (Ey Yahudiler!) Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe (tevbeye ve cennete) asla erişemezsiniz. (Ne var ki sizler böyle yapmıyorsunuz!) Her ne harcarsanız Allah onu bilir.[179] *93. (Sizler bazı şeyleri haram sayıyor ve bunu Tevrat'a nispet ediyor, sonra da bunu sadaka vermemenin bahanesi sayıyorsunuz. Oysa bu yalandır; hakikat şudur ki) Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in*

---

durumda âyette bu iki sınıf insan ve buna benzer diğer insanlar kast edilmiş olurlar." Biz ise ikinci rivâyeti tercih ediyoruz, çünkü âyet, Yahudilere hitap çerçevesinde yer almaktadır. Zira bu hitap içerisinde "*İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir?*" ifadesi geçmektedir ve buradaki "*Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra*" ifadesi, muhatabın Yahudiler olmasını gerektirir, çünkü kitaplarında Muhammed'in müjdelenen peygamber olduğunu gören ve buna şahit olan kimseler onlardır ve Kur'ân'da da onlara, Muhammed'in hak peygamber olduğuna dair beyanlar gelmiştir. Burada "beyan"dan maksat, Kur'ân'ın onların tarihlerine dair verdiği bilgilerdir. Bu durum dikkate alındığında, buradaki âyetlerden 98. âyete kadar olan bölümde muhatabın Yahudiler olduğu anlaşılmaktadır.

179 Bu âyetin önceki ve sonraki âyetlerle ilişkisi bir müşkildir. Önceki âyetler kâfirlere hitaptır ve önceki dipnotta da ifade ettiğimiz gibi genel bağlam Yahudilere yöneliktir. Devamındaki âyetlerin de Yahudilere hitap ettiği açıktır. Peki, o zaman, "*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe (tevbeye ve cennete) asla erişemezsiniz*" ifadesini nasıl anlayacağız? Daha doğrusu, bu ifadenin muhatabı kimdir? Müfessirlerin tamamı bu ifadenin muhatabının Müslümanlar olduğunu söylerler. Bu yorum, âyeti öncesinden ve sonrasından koparmaktadır. Nitekim İbn Aşur bu durumu fark etmiş ve bu cümlenin bir ara cümle olduğunu söylemiştir. Oysa kanaatimizce ara cümleler, önceki ve sonraki cümlelerden büsbütün ilgisiz olmazlar. Böylesine ayrık, öncesi ve sonrası ile ilgisiz ve adeta yetim gibi bir cümle, Kur'ân'ın edebi akıcılığına uymaz. Bu noktada Kur'ân'ın parça parça indirilmiş olduğunu söylemek de bir şeyi değiştirmeyecektir, çünkü parça parça indirilmiş olması, metin ibareleri arasında hiçbir bütünlüğün bulunmamasını gerektirmez. Buna binaen biz bu âyette hitabın Yahudilere yönelik olduğu kanaatindeyiz. Bu durumda bu âyet hem sonraki âyet ile, yani "İsrailoğullarına her türlü yiyecek helal idi" şeklinde başlayan ifade ile, hem de Yahudilerin ahirette kendilerini kurtarmak için bütün dünya dolusu altın dahi verseler kurtulamayacaklarını ifade eden âyet ile irtibatlı olacaktır. Buna göre onlara söylenen şu olmaktadır: Tevbe ve cennet, onların infak etme kapasiteleri ve güçlerine değil, dünyada iken fiilen ne kadar infak etmiş olduklarına bağlıdır. Kurtubî şöyle demektedir; "Din ve takva şerefine erişmeniz ancak dünyada ve hayatta iken, fakirlik endişesi çekip hayat umudu taşıyorken sadaka vermeniz halinde mümkündür." Kanaatimizce Yahudilere böyle denilmiş olması son derece makuldür.

kendisine haram kıldığı dışında, yiyeceklerin hepsi İsrailoğullarına helâl idi. De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Tevrat'ı getirip okuyun (da görelim bakalım söylediklerinizde doğrumuymuş?!" 94. Artık bundan sonra (bu haram iddialarınızın Tevrat'ta bulunmadığı ortaya çıktıktan sonra) Allah'a karşı kim yalan uydurursa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir. 95. Ey Muhammed! De ki: "Allah, doğru söylemiştir (Haram olduğunu söylediğiniz şeyler Tevrat'ta yer almamaktadır!) Ey Ehli Kitap! Öyle ise hakka yönelen İbrahim'in dinine uyun. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi." 96. Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidâyet kaynağı olarak kurulan mübarek[180] Kâ'be'dir. 97. Onda apaçık deliller, Makam-ı İbrahim vardır. Oraya kim girerse, güven içinde olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın (Yahudi ve Hıristiyanlar dâhil olmak üzere) insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse (bu hakkı tanımazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey O'na muhtaçtır.) 98. De ki: "Ey kitab ehli! Allah, yaptıklarınızı görüp dururken Allah'ın âyetlerini (şeriatını ve delillerini) niçin inkâr ediyorsunuz?" 99. De ki: "Ey kitab ehli! Gerçeği görüp bildiğiniz hâlde, niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeğe yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir."

8- Kendilerine açık deliller geldikten sonra ihtilafa düşenler gibi olmayın!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ
اِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ (100) وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ وَفِيكُمْ
رَسُولُهُۥ وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِىَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (101) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (102) وَاعْتَصِمُوا
بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً
فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ

180 Bu ifade günümüzdeki Tevrat'ta geçen ve İbrahim peygamberin Ur şehrinden (Keldânî diyarından) hicret edip Filistin'e geldiğinde yaptığı mabedin Kenan diyarında yer aldığını söyleyen ifadelere reddiye mahiyetindedir. Tevrat'ta şöyle geçmektedir; "Abram ülkede dolaşmaya başladı, sonunda Şekim'deki More meşesine kadar ilerledi. O günlerde orada Kenanlılar yaşıyordu. Rab Abram'a görünerek, "Bu toprakları senin soyuna vereceğim" dedi. Abram kendisine görünen Rabbe orada bir sunak yaptı. Oradan Beyt-El'in doğusundaki dağlık bölgeye doğru gitti. Çadırını batıya düşen Beyt-El ile doğuya düşen Ay kenti arasına kurdu. Orada Rabbe bir sunak yaptı ve Rabbe yakardı. Sonra kona göçe Negev'e doğru ilerledi. " (Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 12/6-9)

النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (103) وَلْتَكُنْ
مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ (104) وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ
الْبَيِّنَاتُ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (105) يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَاَمَّا
الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ
تَكْفُرُونَ (106) وَاَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِى رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
(107) تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللّٰهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ (108)
وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ (109)

100. Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba (Aranızda, yani Evs ve Hazreç arasında fitne tohumları ekmek isteyen Medine Yahudilerine) uyarsanız, imanınızdan sonra sizi döndürüp kâfir yaparlar (ve İslam'dan önceki gibi birbirinizle savaşmaya başlarsınız!). 101. Size Allah'ın âyetleri okunup dururken ve Allah'ın Resûlü de aranızda iken dönüp nasıl (Yahudilerin fitne ve fesatlıklarına kulak verirsiniz?) Kim Allah'a sımsıkı bağlanırsa, kesinlikle o, doğru yola iletilmiştir. 102. Ey (Evs ve Hazreçli) iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak müslümanlar olarak (işlerini Allah'ın ve peygamberin emrine teslim etmiş kimseler olarak) ölün. 103. Hep birlikte Allah'ın ipine (Ona verdiğiniz söze) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz (Akabe'de biat edip Müslüman olmadan hemen önce neredeyse birbirinizle savaşacak durumda idiniz) de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz. 104. Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır. 105. (Tıpkı peygamberlerden sonra Yahudiler ve Hıristiyanların yaptıkları gibi) Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır. 106. O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, "İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın" denilir. 107. Yüzleri ağaranlar ise Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır. 108. İşte bunlar Allah'ın, sana hak olarak okuduğumuz âyetleridir. Allah, âlemlere hiç zulüm etmek istemez. 109. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür.

9- Ehli Kitap kimseler iman edecek olsalardı kendileri için daha hayırlı olurdu...

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَوْ اٰمَنَ اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ (110) لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّا اَذًى وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ (111) ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ اَيْنَ مَا ثُقِفُوٓا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ (112) لَيْسُوا سَوَٓاءً مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اُمَّةٌ قَٓائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللّٰهِ اٰنَٓاءَ الَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ (113) يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِى الْخَيْرَاتِ وَاُولٰٓئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ (114) وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ (115) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِىَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (116) مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِى هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (117)

110. (Ey Ensar!)[181] Siz, (Medine'de) insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz. Kitap ehli de (sizler gibi) inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan (Abdullah b. Selam ve arkadaşları gibi) iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir. 111. Bu fasık kimseler sizinle karşılaştıklarında size zarar veremezler, ancak sizi incitecek sözler söyleyebilirler. Eğer sizinle savaşmaya kalkışsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez. 112. Onlar (tarihleri boyunca) nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Allah'ın ve mü'min insanların güvencesine sığınmadıkça kendilerini zillet kaplamıştır. Onlar Allah'ın

181 Müfessirlerin büyük çoğunluğu burada muhacirlerin kast edildiği kanaatindedirler, ancak bu yorum âyetin akışına, bağlamına uymaz, çünkü burada konu, Akabe biatinde Müslüman olan ve Medine'ye dönüp İslam'ı yayan Evs ve Hazreç ile ilgilidir. Devamında gelen âyet ise Yahudilere hitap etmektedir. Yani burada hitap bütünüyle Medinelileredir.

gazabına uğradılar ve yoksulluk onları kapladı. Bunun sebebi onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor ve peygamberleri haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmekte ve Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemekte oluşları idi. 113. Onların hepsi küfürde eşit derecede değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır.114. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar salihlerdendir. 115. Onlar ne hayır işlerlerse karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir. 116. İnkâr edenlerin ne malları ne evlatları, onlara Allah'a karşı bir yarar sağlar. İşte onlar cehennemliktirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır. 117. Onların bu dünya hayatında harcadıkları malların durumu, kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerini vurup mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgârın durumu gibidir. Allah, onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlar.

10- Münafıklara uyarı... Bedir'den Uhud'a!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ (118) هَآ اَنْتُمْ اُولَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهٖ وَاِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا اٰمَنَّا وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (119) اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ (120) وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (121) اِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَا وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (122) وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (123) اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِينَ (124) بَلٰٓى اِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلَافٍ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِينَ (125) وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ

بِهٖ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (126) لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ (127) لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَاِنَّهُمْ ظَالِمُونَ (128) وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (129)

118. Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan (Yahudilerden) hiçbir dost edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten, aranıza fitne sokmaya çalışmaktan asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi, dininizden dönmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık. 119. (Ey Yahudilerle dostluğu kesmeyen Medine'li Müslümanlar!) İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz hâlde, sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: "Öfkenizden ölün!" Şüphesiz Allah, kalplerde olanı bilir. 120. Size bir iyilik (zafer veya ganimet) dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük (hezimet) gelse, ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır. 121. Ey Muhammed! Hani sen mü'minleri Uhud'da savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken ailenden ayrılmıştın. Allah, işitendir, bilendir. 122. Hani sizden (biri Evs kabilesinden diğeri Hazreç kabilesinden olan) iki grup paniğe kapılarak çözülmeye (savaş alanını terk etmeye) yüz tutmuştu. Hâlbuki Allah onların yardımcısı (zayıflıklarının gidericisi) idi. Mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler. 123. Andolsun, siz son derece güçsüz (az sayıda) iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O hâlde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız. 124. Ey Muhammed! Hani sen mü'minlere, "Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?" diyor (ve onları teşvik ediyordun).[182] *125. Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melekle size yardım eder. 126. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katın-*

182 Bedir Savaşında melekler fiilen Müslümanlara yardım etmiş olduğu için müfessirlerin çoğu bu âyetin Bedir savaşı ile ilgili olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak bu yorum bağlama uymaz, zira burada konu Uhud savaşıdır. Hz. Peygamberin mü'minlere Uhud savaşı öncesi böyle bir müjde vermiş olması pekâlâ mümkündür. Üstelik Enfal Sûresinde Bedir'deki meleklerden "bin melek" diye söz edilirken burada "üç bin ve beş bin melek"ten söz edilmektedir ki, bu da bu âyetlerin Uhud savaşı ile ilgili olduğu yorumunu çok güçlendirmektedir.

dadır. 127. Bir de Allah bunu, inkâr edenlerden bir kısmını helâk etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı. 128. Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur.[183] *Allah, ya tevbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder. 129. Göklerdeki her şey ve yerdeki her şey Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*

11- Uhud sonrası teselli ve hesap sorma

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ (130) وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِى اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ (131) وَاَطِيعُوا اللّٰهَ
وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (132) وَسَارِعُوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا
السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (133) اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِى السَّرَّاءِ
وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ
(134) وَالَّذِينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا
لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلَّا اللّٰهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ
(135) اُولٰئِكَ جَزَآؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ
خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ (136) قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا
فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ (137) هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ
وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ (138) وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ (139) اِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ
نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَآءَ وَاللّٰهُ لَا
يُحِبُّ الظَّالِمِينَ (140) وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ (141) اَمْ
حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ
الصَّابِرِينَ (142) وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ
وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ (143) وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ اَفَائِنْ

183 İbn İshak şöyle demektedir: Bu âyet Uhud günü Hz. Peygamberin dizlerinden, yüzünden yara aldığı, kanların yüzünden aşağı aktığı ve "peygamberlerinin yüzünü kana bulayan bir kavim nasıl iflah olur?" dediği zaman indirilmiştir."

مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللّٰهَ
شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى اللّٰهُ الشّٰكِرِينَ (144) وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ
كِتَابًا مُؤَجَّلًا ۗ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا ۚ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ
مِنْهَا ۚ وَسَنَجْزِى الشّٰكِرِينَ (145) وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ ۙ مَعَهٗ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ ۚ فَمَا
وَهَنُوا لِمَٓا اَصَابَهُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ
الصّٰبِرِينَ (146) وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا
فِٓى اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (147) فَاٰتٰيهُمُ اللّٰهُ
ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ ۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۚ (148) يٰٓا اَيُّهَا
الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا
خَاسِرِينَ (149) بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰيكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ النّٰصِرِينَ (150) سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ
الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَٓا اَشْرَكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَانًا ۚ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُ ۖ
وَبِئْسَ مَثْوَى الظّٰلِمِينَ (151) وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعْدَهٗٓ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهٖ ۚ
حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِى الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۜ
مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْاٰخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ
وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللّٰهُ ذُوفَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (152) اِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُۥنَ
عَلٰٓى اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِٓى اُخْرٰيكُمْ فَاَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا
عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (153) ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ
مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ ۙ وَطَٓائِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ
يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ ۜ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَىْءٍ ۗ قُلْ
اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهٗ لِلّٰهِ ۗ يُخْفُونَ فِٓى اَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۚ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ
الْاَمْرِ شَىْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَا ۗ قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ ۚ وَلِيَبْتَلِىَ اللّٰهُ مَا فِى صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِى
قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (154) اِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى

الْجَمْعَانِۙ اِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا۬ وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ (155) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا فِى الْاَرْضِ اَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا۬ لِيَجْعَلَ اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً فِى قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ يُحْيِۦ وَيُمِيتُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (156) وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ (157) وَلَئِنْ مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ (158) فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ۬ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ۪ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِى الْاَمْرِ۪ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ (159) اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ۪ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِى يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِۦ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (160) وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ اَنْ يَغُلَّ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ۪ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ (161) اَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ بَآءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ۬ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (162) هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ۬ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ۬ (163) لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ۪ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (164) اَوَلَمَّآ اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ اَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا۠ قُلْتُمْ اَنّٰى هٰذَا۬ قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِكُمْ۬ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (165) وَمَآ اَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ۪ (166) وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا۬ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَوِ ادْفَعُوا۬ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ۬ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ اَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْاِيمَانِ۪ يَقُولُونَ بِاَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ۬ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ۬ (167) اَلَّذِينَ قَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ اَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا۬ قُلْ فَادْرَؤُا عَنْ اَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (168) وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا۬ بَلْ

اَحْيَٓاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (169) فَرِحِينَ بِمَٓا اٰتيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَيَسْتَبْشِرُونَ
بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (170)
يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ (171)
اَلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا
مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظِيمٌ (172) اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا
لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ اِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (173)
فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوٓءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ
ذُوفَضْلٍ عَظِيمٍ (174) اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ اَوْلِيَٓاءَهٗ فَلَا تَخَافُوهُمْ
وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (175) وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ اِنَّهُمْ
لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا يُرِيدُ اللّٰهُ اَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِى الْاٰخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ (176) اِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللّٰهَ شَيْـًٔا وَلَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيمٌ (177) وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُٓوا اَنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ خَيْرٌ لِاَنْفُسِهِمْ
اِنَّمَا نُمْلِى لَهُمْ لِيَزْدَادُٓوا اِثْمًا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ (178) مَا كَانَ اللّٰهُ لِيَذَرَ
الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِى مِنْ رُسُلِهٖ مَنْ يَشَٓاءُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ
وَرُسُلِهٖ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ اَجْرٌ عَظِيمٌ (179) وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ
بِمَٓا اٰتيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهٖ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (180)
لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ اَغْنِيَٓاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا
وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (181) ذٰلِكَ بِمَا
قَدَّمَتْ اَيْدِيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ (182) اَلَّذِينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ
اِلَيْنَٓا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَٓاءَكُمْ رُسُلٌ
مِنْ قَبْلِى بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (183) فَاِنْ

كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جَآؤُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ (184) كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ (185) لَتُبْلَوُنَّ فِى أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ (186) وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ (187) لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (188)

130. Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin.[184]

184 Faizin kat kat yenmesi şöyle olur: Bir kimsenin bir başkasında belli bir süreliğine verilmiş alacağı olur, süresi gelince alacağını ister, fakat borçlu olan kimse, 'bana biraz daha süre ver, ben de borcu artırayım' der ve ikisi böylece anlaşırlar. Müfessirlerin büyük çoğunluğu bu âyetin önceki âyetlerle irtibatını göz ardı etmişlerdir. Oysa hem bu âyet hem de önceki âyet aynı konu ile ilgili olup her ikisi de Uhud savaşından söz etmektedir. İbn Aşur bu konuya dikkat çekmiş ve "bir sûre indirilmeye başlandıktan sonra uzun bir zaman açık kalabilir, o sırada başka sûreler de inebilir ve o sûre zamanla tamamlanmış olabilir" şeklindeki genel kanaatine dayanarak bu meseleyi çözmeye çalışmakta ve "dolayısıyla âyetler arasında münasebet aramaya gerek yoktur" demektedir. Diğer taraftan İbn Aşur, Bakara Sûresinde geçen faizle ilgili âyetlerden sonra bu konunun burada tekrar ele alınmış olması meselesine de değinir ve şöyle der; "Zahir olan şudur ki, bu âyet Bakara Sûresindeki faizle ilgili âyetlerden önce indirilmiş ve onlara bir tür giriş yapmış olmalıdır. Çünkü bu âyetlerde faiz yasağı Bakara Sûresindeki âyetlerdeki kadar açık ve net değildir." İbn Aşur'un bu söyledikleri, âyetlerin sûre içerisindeki sıralanışının tevkîfî/ilahî oluşunu anlamsızlaştırmakta ve bu sıralamanın rastgele olduğu anlamına gelmektedir. Ancak İbn Aşur bir başka ihtimalden daha söz eder ve şöyle der; "Uhud savaşından sonra Müslümanların bazılarının birbirlerine faizli borç vermiş olmaları ve bu savaş ile ilgili olayların anlatıldığı bölümde bu konu ile ilgili bir âyetin de indirilmiş olması da muhtemeldir." Kanaatimizce bu ihtimal gâyet makuldür ki bu sayede âyet, Uhud savaşı ile ilgili bağlama daha iyi oturmaktadır. Ayrıca bu şekilde âyet, özel bağlama, yani Uhud sonrası Müslümanlara hitap eden, onları teselli eden, imanlarını sabitleştirmeye yönelen bağlama da uygun olacaktır. Nitekim bu teselli, tam da bu faiz âyeti ile bağlamaktadır. Burada dikkati çeken bir başka nokta da şudur: Bakara Sûresinde faizi yasaklayan âyetin ifade biçimi ve içeriği son derece sert ve faiz kapısını tamamen kapatır iken buradaki âyet sadece "kat kat faiz" yemeyi yasaklamaktadır. Bizim tercihimize göre, Uhud savaşına katılmış olanların bazıları hem bu savaş için çok mal harcamış, hem de savaş sonrası ganimet elde edememiş oldukları için, faizcilerden borç alarak ihtiyaçlarını gidermek durumunda kalmış olabilirler. Onların muhtaç durumunu bilen bu kimseler ise, borcun süresi dolunca üzerine kat kat faiz koymuşlardır. Dikkat edilirse bu âyette ve bir sonraki âyette üslup gâyet yumuşaktır ve bu davranışı yapanların, "davranışlarında ısrarcı olmadıkları takdirde" affedileceklerini söylemektedir. O halde bu âyetlerden birinin nesh edildiğini ya da tilavetinin önce, hükmünün sonra indiğini veya tersini söylemeye gerek yoktur,

Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz 131. Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının. 132. Allah'a ve Peygambere itaat edin ki size merhamet edilsin. 133. Rabbinizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun. 134. Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, (hezimetten kaynaklanan) öfkelerini yenenler, (ganimete koşan) insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever. 135. Yine onlar, (savaşa katılmamak, ganimet peşine düşmek, faiz yemek gibi) çirkin bir iş yaptıkları yahut nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını isteyenler -ki Allah'tan başka günahları kim bağışlar- ve bile bile işledikleri günah üzerinde ısrar etmeyenlerdir. 136. İşte onların mükâfatı Rab'leri tarafından bağışlanma ve içinden ırmaklar akan cennetlerdir ki orada ebedî kalacaklardır. Allah yolunda çalışanların mükâfatı ne güzeldir! 137. Sizden önceki milletlerin başından nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezin dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir görün. 138. Bu (açıklananlar,) insanlar için bir açıklama, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir hidâyet ve bir öğüttür. 139. (Uhud'da yaşananlar nedeniyle) Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer gerçekten iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz. 140. Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz müşrikler de (Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte iyi veya kötü günleri insanlar arasında böyle döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez. 141. Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar. 142. Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri sınayıp ayırt etmeden ve yine sabredenleri sınayıp ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? 143. Andolsun, siz ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.[185] *144. Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisingeriye eski dininize mi döneceksiniz? Kim gerisingeriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez.*[186] *Allah, şükredenleri mükâfatlan-*

---

her bir âyeti bir taraftan özel bağlamına, diğer taraftan da genel bağlamına yerleştirerek okumak ve hususiyeti sadece âyetlerin ilgili oldukları fertler bazında değil, aynı zamanda zaman, mekân ve hal şartları bazında da değerlendirmek yeterli olacaktır

185 Taberî bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir; "Bedir'e katılmayan bazı sahabiler, Uhud savaşından önce, Bedir gibi bir savaş daha yaşanmasını ve ona katılmayı, böylece Bedir ehlinin aldıkları sevabı almayı arzu ediyorlardı. Uhud savaşı gelince bunlardan bazıları savaştan kaçtı, bazıları ise sabredip savaşa katıldı. Allah da kaçanları kınamak, sabredenleri övmek üzere bu âyeti indirdi."

186 Bu âyet, Uhud savaşında Müslümanların içine düştükleri keşmekeşe işaret etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber savaş esnasında müşriklerin kazdıkları bir çukura düşüp baygınlık geçirmiş ve Hz. Ali ve diğer bazı sahabiler tarafından çıkarılmıştı. O sırada öldüğüne dair haberler yayılmıştı. Bu haberler üzerine bazı sahabiler sebatla savaşmaya devam

dıracaktır. 145. Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız. 146. Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. 147. Onların sözleri ancak, "Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve yolunda ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et" demekten ibaretti. 148. Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah, güzel davrananları sever. 149. Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarsanız sizi gerisingeriye küfre çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız. 150. Hayır! Yalnız Allah yardımcınızdır. O, yardımcıların en hayırlısıdır. 151. Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı; inkâr edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin kalacakları yer ne kötüdür. 152. Andolsun, Allah, izniyle, müşrikleri kırıp geçirdiğiniz sırada size olan va'dini gerçekleştirdi. Nihâyet sevdiğiniz zaferi size gösterdikten sonra, za'f gösterdiniz. Peygamber'in verdiği emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi. Kaçıp hezimete uğradınız. Buna rağmen sizi bağışladı. Allah, mü'minlere karşı çok lütufkârdır. 153. Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan (dağa) yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, (hezimetin ve peygamberin feryadının üzüntüsü gibi) size keder üstüne keder verdi ki, bu durumlara alışasınız ve daha sonra elinizden gidene ve başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 154. Sonra o kederin ardından Allah üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; "Bu işte bizim görüşümüz alınmadı" diyorlardı. De ki: "Bütün iş, Allah'ındır." Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: "Bu konuda bizim görüşümüz alınsaydı ve Medine'de kalıp savunma savaşı yapsaydık burada öldürülmezdik." De ki: "Medine'de kalıp savunma savaşı yapıyor dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka öldürülecekleri yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah, kalplerde olanı bilir." 155. İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak

---

ederlerken, başta münafıklar ve onlarla ilişki içinde olanlar olmak üzere, yeni Müslüman olan bazı kimseler dinden döndüklerini ilan etmişlerdi. Yukarıdaki âyetlerin bu olaydan söz ettiği açıktır.

istemişti. Ama yine de Allah onları affetti. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, halîmdir hemen cezalandırmaz, mühlet verir. 156. Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, "Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi" diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah, bu düşünceyi onların kalplerine bir hasret yarası olarak koydu. Allah, yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir. 157. Andolsun, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti onların topladıkları dünyalıklarından daha hayırlıdır. 158. Andolsun, ölseniz de öldürülseniz de, Allah'ın huzurunda toplanacaksınız. 159. Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara (Uhud'da yenilgiye sebep olanlara) karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et (zafer veya hezimet işini O'na bırak!) Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever. 160. Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler, ancak Allah'a tevekkül etsinler. 161. Hiçbir peygamberin hıyanet etmesi (veya hıyanete uğraması)[187] *düşünülemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir. 162. Allah'ın rızasına uyan kimse, Allah'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan kimse gibi midir? O, ne kötü varılacak yerdir! 163. Onlar Allah'ın katında derece derecedirler. Allah, onların yaptıklarını görmektedir. 164. Andolsun, Allah, mü'minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler. 165. Müşriklerin başına (Bedir'de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud'da) sizin başınıza geldiğinde, "(bizler inandığımız ve paygamber başımızda olduğu halde) bu, nereden başımıza geldi?" dediniz, öyle mi? De ki: "O musibet, kendinizden (yerlerinizi terk etenizden) dir." Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye yeter. 166,167. İki ordunun karşı-*

187 Buradaki kelime hıyanet etmek anlamına gelecek şekilde (en yeğulle) okunduğu gibi, hıyanete uğramak anlamına gelecek şekilde (en yuğelle) de okunmuştur. İkincisi bağlama daha uygundur, zira bu durumda Uhud savaşında ganimet derdine düşen kimseler tenkit edilmektedir. Bir sonraki âyet de bu anlamı teyit etmektedir. Zemahşerî şöyle demektedir; "Bu âyet, görev yerlerini bırakıp ganimet peşine düşen okçular hakkında indirilmiştir. Bu kimseler ganimet peşine koşarken şöyle düşünmüşlerdir: Belki de Hz. Peygamber 'herkes aldığı ganimetin sahibidir' diye hüküm verirse biz hiç ganimet kazanamayız." Ancak Hz. Peygamber savaştan sonra onlara, "ben size, benden emir almadan yerinizi terk etmeyin dememiş miydim?" diye sorar, onlar da, "bazı arkadaşlarımızı görev yerinde bırakıp öyle ayrıldık" derler. Fakat Hz. Peygamber onlara, "hayır, sizler benim size ihanet edeceğimi, pay vermeyeceğini zannettiniz" buyurur." Zemahşerî'nin aktardığı bu rivâyet, her iki kıraate de uygun düşen bir yorum vermektedir.

laştığı günde başınıza gelen musibet Allah'ın izniyledir. Bu da mü'minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanların (zaferin peygambere itaat ile, hezimetin ise ona muhalefet ile olduğunu) anlamaları içindi. O münafıklara, "Gelin, Allah yolunda savaşın veya (sırf düşmana karşı sayısal güç gösterebilmemiz için yanımızda durun)" denildi de onlar, "Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik" dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir. 168. Onlar, kendileri oturup kaldıkları hâlde kardeşleri için, "Eğer bize uysalardı, öldürülmezlerdi" diyen kimselerdir. De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz kendinizden ölümü savın." 169,170. Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.[188] *Henüz şehit olmamış kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler. 171. Şehitler Allah'ın nimetine, keremine ve Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler. 172. Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır.*[189] *173. Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, "İnsanlar (Ebu Süfyan ve arkadaşları) size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun" dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" dediler. 174. Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve lütufla ken-*

188 Fahreddin Râzî bu âyetin tefsirinde şu yorumu yapmaktadır; "Bil ki bu âyetin zahiri, öldürülmüş olan bu kimselerin aslında hayatta olduklarına delalet etmektedir. Bundan maksadın hakikat mi yoksa mecaz mı olduğu konusunda ise şunu söyleyebiliriz: Eğer bu ifade hakiki anlamda kullanılmışsa ya bu kimselerin ahirette hayatta olacakları kast edilmektedir ya da şu anda hayatta oldukları kast edilmiştir. İkinci ihtimal durumunda bu hayat ya ruhanî bir hayattır ya cismanî hayattır. İşte bu âyetle ilgili olarak ortaya çıkan ihtimaller bunlardır." Bu ifadelerin ardından Râzî bu ihtimaller üzerinde genişçe durmakta, hatta sözü öylesine uzatmaktadır ki, okuyucunun bütün o anlatılanlardan bir neticeye varması neredeyse imkânsızdır. Kanaatimize göre Kur'ân âyetlerini doğru anlamanın önündeki en büyük engel, onları bölük pörçük ele almak ve metin bütünlüğünü göz ardı etmektir. Nitekim bu âyette geçen "aksine onlar hayattadırlar" ifadesinin tek başına ele alınması doğru değildir, zira ifadenin hemen ardından "Rablerinin katında" kaydı gelmektedir. Buna göre onlar "Allah katında yaşamaktadırlar." Allah katındaki hayatlarının nasıl olduğuna, orada nasıl yaşadıklarına gelince, bu sadece Allah'ın bileceği bir konudur. Burada anlam, "Allah'ın ilminde hayattadırlar", "Allah'ın katında melekler gibi yaşamaktadırlar" ya da ilahî takdirde yaşamaktadırlar şeklinde de olabilir. Devamındaki âyetler de bu şekilde yorumlanabilir.

189 Burada, müşriklerin lideri Ebu Süfyan'ın, beraberindeki bir grup ile Hz. Peygamberin canına kast edeceğine yönelik duyumlar alındıktan sonra Hz. Peygamberin emri ile Ebu Süfyan'ı takip eden bir grup Müslüman'a işaret edilmektedir. Bir diğer rivâyete göre ise Hz. Peygamber Uhud savaşının ardından Medine'ye döndüğünde Ebu Süfyan'ın ordusunun Medine'ye geleceğinden ve orayı işgal edeceğinden endişe etmiş, bu duruma bir tedbir olarak derhal ordu hazırlamış ve Ebu Süfyan'ı karşılamak üzere konuşlandırmıştır. Ordu Hamrau'l-Esed denen yere vardığında kimseyi bulamamıştır, çünkü Ebu Süfyan ordusunu toplayıp Mekke'ye götürmüştür. Bu olay Hamrau'l-Esed gazası olarak anılmaktadır.

dilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir.[190] *175. O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor (müşrikleri size güçlü gösteriyor) Onlardan korkmayın, eğer mü'min iseniz, benden korkun. 176. Küfürde yarışanlar (münafıklar) seni üzmesin. Onlar, Allah'a hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah, onlara ahirette bir pay vermemek istiyor. Onlar için büyük azap vardır. 177. İman karşılığında küfrü satın alanlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elem verici bir azap vardır. 178. İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz, onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.179. Allah, pisi temizden (hakiki mü'mini münafıktan) ayırıncaya kadar mü'minleri içinde bulunduğunuz şu durumda (mü'min-münafık birlikte) bırakacak değildir. Allah, size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer. O hâlde, Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır. 180. Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 181. Allah; "Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz" (çünkü o borç istiyor; borcu ancak fakirler ister!) diyenlerin sözünü elbette duydu. Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve, "Tadın yangın azabını!" diyeceğiz. 182. "Bu, kendi yaptıklarınızın karşılığıdır." Allah, kullara asla zulmedici değildir. 183. Onlar, "Allah, bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" dediler. De ki: "Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?" 184. Eğer seni yalanladılarsa, senden önce açık delilleri, hikmetli sayfaları ve aydınlatıcı kitabı (Tevrat'ı) getiren peygamberler de yalanlanmıştı. 185. Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete sokulursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı*

190 Bazı rivâyetlerde bu âyetin indirilişi, öncesi ve sonrasındaki âyetlerden ayrı olarak gösterilmekte ve bu olay ikinci Bedir gazası ile ilişkilendirilmektedir. Buna göre Uhud savaşının sonunda Ebu Süfyan Müslümanlara dönmüş ve "önümüzdeki sene Bedir'de görüşürüz" diye bağırarak meydan okumuştur. Ertesi yıl Bedir'de panayır zamanı geldiğinde Hz. Peygamber Ebu Süfyan'ın karşısına çıkarmak üzere bir ordu hazırlamıştır. Ebu Süfyan ise Mekke'deki kuraklık yüzünden ordu hazırlayamamış, fakat panayırda tellallar dolaştırıp "Ebu Süfyan büyük bir ordu hazırladı ve Bedir randevusu için geliyor!" diye ilan yaptırmış, böylece Müslümanların korkmalarını ve oraya gelmekten vazgeçmelerini sağlamak istemişti. Ancak Hz. Peygamber ordusunu hazırlamış ve oraya gelmiş, fakat Ebu Süfyan'ı görememişlerdi. Bunun üzerine Müslümanlar da panayırda alışveriş yapmış ve geri dönmüşlerdi. Bu olay "Küçük Bedir Gazası" olarak bilinir.

metadan başka bir şey değildir. 186. Andolsun, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a ortak koşanlardan üzücü birçok söz işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bunlar azmi gerektiren işlerdendir. 187. Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu (Muhammed ile ilgili bilgileri) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alışveriş ne kadar kötüdür! 188. Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin (Yahudilerin), sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır.

12- Sonuç: Ey İman edenler! Sabredin, sabırda yarışın...

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (189) اِنَّ فِى خَلْقِ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيَاتٍ لِاُولِى الْاَلْبَابِ (190)
اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ
(191) رَبَّنَآ اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ (192)
رَبَّنَآ اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْاِيمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ
لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ (193) رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا
عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ (194) فَاسْتَجَابَ
لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّى لَآ اُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى بَعْضُكُمْ مِنْ
بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَاُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاُوذُوا فِى سَبِيلِى وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا
لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ
عِنْدِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (195) لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى
الْبِلَادِ (196) مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ (197) لٰكِنِ الَّذِينَ
اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ
اللّٰهِ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِلْاَبْرَارِ (198) وَاِنَّ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ
اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلّٰهِ لَا يَشْتَرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

أُولَٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (199) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (200)

189. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Allah, her şeye kadirdir. 190. Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. 191. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. "Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru" derler. 192. "Rabbimiz! Sen kimi cehennem ateşine sokarsan, onu rezil etmişsindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur." 193. "Rabbimiz! Biz, 'Rabbinize iman edin' diye imana çağıran bir davetçi (Muhammed'i) işittik, hemen iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle beraber al." 194. "Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığı ile bize vaat ettiklerini ver bize. Kıyamet günü bizi rezil etme. Şüphesiz sen, vaadinden dönmezsin." 195. Rableri, onlara şu karşılığı verdi: "Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenlerin de andolsun, günahlarını elbette örteceğim. Allah katından bir mükâfat olmak üzere, onları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır." 196. Kâfirlerin refah içinde diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın. 197. Onların bu refahı az bir yararlanmadır. Sonra onların barınağı cehennemdir. Ne kötü bir yataktır orası! 198. Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah katından bir konaklama yeri olarak, içinde ebedî kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Allah katında olan şeyler iyiler için daha hayırlıdır. 199. Kitap ehlinden öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, Allah'a derinden saygı duyarak inanırlar. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. Onlar var ya, işte onların, Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir. 200. Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. Cihat için hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.

Açıklama

Bu sûre, bütün uzunluğuna rağmen iki ana konu etrafında dönmektedir. Bunlardan ilki Medine Yahudileri ve Necran'dan gelen Hıristiyan heyet ile tartışmalar, ikincisi ise Müslümanların yenilgiye uğradıkları Uhud savaşıdır. Bunlara ilaveten bir de, yine bu konularla ilgili olan mukaddime ve sonuç bölümleri mevcuttur. Bu iki konunun, yani Necran

heyeti olayının ve Uhud savaşının tek ortak noktası ise, kronolojik olarak hicretin üçüncü yılında gerçekleşmiş olmalarıdır.

Sûrenin mukaddimesi ilk konuya uygun bir girişle başlıyor ki bu durumda, Hıristiyanlarla ve Yahudilerle yaşanan bu tartışmaların Uhud savaşından önce gerçekleşmiş olduğu sonucu çıkarılabilir. Zaten hem bazı rivâyetler Necran heyetinin Medine'ye gelişinin hicretin ikinci yılında (veya belki ikinci yılın sonlarında) gerçekleştiğini söylemektedir, hem de bu heyet ile Hz. Peygamber arasında yaşanan tartışmalarda Bedir savaşı da konu edilmiştir. Dolayısıyla Müslümanların kazandıkları Bedir zaferinin, Habeşistan ve diğer bazı yollarla Muhammedî davetten haberdar olmuş Necran Hıristiyanlarının harekete geçmesine sebep teşkil etmiş olması pek muhtemeldir.

Mukaddime bölümü oldukça güçlü ifadelerle İslam'ın ulûhiyet inancını ortaya koymaktadır. Nitekim Necran heyetinin gelişinin temel amacı da zaten bu konuları, yani İslam'ın teslis inancı ve özellikle İsa'nın ulûhiyeti konusundaki tavrını öğrenip tartışmaktır. İşte bu bağlamda sûrenin mukaddimesi, ulûhiyetin sadece Allah'a mahsus olduğunu, Allah'ın Muhammed b. Abdullah'a vahyettiği bu Kur'ân'da bildirilen bu hususların hak inancın tam kendisi olduğunu, bu inancın Tevrat ve İncil'deki inançla çelişmediğini, Kur'ân'da bu ilahî kitaplardaki ilahî vahiy ile onlara sonradan karıştırılmış fazlalıkların ve eksikliklerin tespit edilip ayrıştırılmasını sağlayacak Furkan özelliğinin bulunduğunu vurgulamaktadır.

İslam itikadının özünün bu şekilde kısaca anlatılmasının ardından sûre Necran Hıristiyanlarının ortaya attıkları şüphelere geçiyor ve Allah'ın İsa'nın hakikatini çok iyi bildiğini, erkek eli değmemiş Meryem'in rahminde yaratılan İsa da dâhil olmak üzere tüm "insanları ana rahminde dilediği gibi yaratanın" Allah olduğunu, bu özel yaratılışa rağmen İsa'nın yine de bir beşer olarak kalmaya devam ettiğini, Necran heyetindekilerin ve diğer insanların bu konularda ortaya attıkları şüphelerin ardında ise Allah'ın insanları ikna etmek için gönderdiği mucize ve âyetlerin muhkemleri ile müteşabihleri arasında ayrım yapamamanın yattığını vurgulamaktadır. Buna göre insanlar bu muhkem-müteşabih konusunda iki kısma ayrılmaktadırlar: Birinci kısımdakiler muhkemin ve müteşabihin ne olduğunu iyi bilir, muhkemlere uyar ve müteşabihleri muhkemler ışığında anlarlar, diğer kısımdakilerin ise, kalplerinde eğrilik vardır ve müteşabihleri esas alır ve onları muhkemlere irca etmezler. Amaçları ise akıllarda fitne ve şüpheler uyandırmak ve böylece insanları

kendi istedikleri yöne doğru çekmektir. Oysa müteşabihlerin ardındaki hakikati ancak Allah ve ilimde derinleşmiş âlimler bilir. Bunlar (ilimde derinleşenler) ise Kur'ân'ın Allah'tan gelen vahiy olduğuna inananlardır. Bu kimseler muhkemi de müteşabihi de yerli yerine koyarlar ve hepsinin Allah'tan geldiğini söylerler.

Bu bölüm, Necran heyeti ile İsa Mesih'in hakikati konusunda yaşanan tartışmaya bir tür giriş mahiyetindedir.

Üçüncü bölümde aynı şey Yahudilere karşı yapılır ve onların Müslümanların Bedir'de kazandıkları zaferden gerekli dersi çıkarmaları sağlanmaya çalışılır. Hz. Peygamber Yahudileri toplamış ve Müslümanların Mekke müşriklerine karşı Bedir'de kazanmış oldukları zafere dikkat çekerek onlardan iş işten geçmeden önce Müslümanların saflarına katılmalarını talep etmişti. Onlar ise tehdide varacak derecede alaycı bir dille konuşmuşlar, Arapların savaşmayı bilmediğini, kendileri ile savaşırsa savaşçılığın nasıl olduğunu göreceğini söylemişlerdi. İşte Kur'ân onların bu kibirli tavırlarına cevap vermekte ve eğer Müslümanlarla savaşırlarsa mallarının ya da evlatlarının kendilerine fayda etmeyeceğini, tıpkı Firavun'un Allah tarafından sularda boğulması gibi kendilerinin de hezimete uğrayacaklarını ve ahirette de sonlarının cehennem olacağını bildirmekte, sonra da onları Bedir savaşından ibret almaya çağırmaktadır. Nitekim bu savaşta sayıca az olan mü'minler sayıca çok olan Ebu Cehil komutasındaki müşrikleri yenmişlerdi. Müslümanlar cihad gönüllüsü mücahidler iken Yahudiler "kadın, evlat, kantar kantar altınlar ve gümüşler, atlar, hayvanlar ve ekinlere sevdalı" idiler. Ardından sûre onlara Müslümanların saflarına iltihak etme tavsiyesinde bulunmakta, böyle yaptıkları takdirde ahirette "içlerinden ırmakların aktığı cennetlere girip orada sonsuza dek kalacaklarını, orada tertemiz eşler ve Allah'ın rızasına nail olacaklarını" müjdelemektedir.

Ardından sûrenin dördüncü bölümü Yahudilerle tartışmayı başlatmakta; Allah'ın gönderdiği dinin İslam dini, yani İbrahim'in dini olduğunu, Tevrat ve İncil'de bulunan dinin de bu olduğunu, Yahudi ve Hıristiyanların sonradan ortaya çıkardıkları ihtilafların ise kendi aralarındaki hasetliklerin sonucu olduğunu, Kur'ân'ın bu tartışmalardan etkilenmeksizin Tevrat ve İncil'i tasdik ettiğini, bu iki kitaba bulaşmış olan tahrifleri temizlediğini ifade etmektedir. Bundan sonra da Hz. Peygambere bu gerçeği Mekke müşrikleri dâhil olmak üzere herkese tebliğ etmesini emretmekte, onların Kur'ân'da anlatılan tevhid dinine iman etmeleri durumunda ilahî hidâyet üzere Müslümanlar olacaklarını, aksi takdirde

ise peygamberin görevinin sadece tebliğ olduğunu bildirmektedir. Bunun ardından sûre Yahudilerin geçmişlerinde ilahî âyetleri inkâr eden ve peygamberleri ve salih insanları öldüren kimselerin yaptığı kötülükleri sayıp dökerek onları kınamakta, kendilerine kitaptan pay verilmiş olan Medine Yahudilerinin de, işlerine gelmediği zaman kitabı uygulamadıklarını söylemektedir. Nitekim Yahudilerin Hz. Peygamber ile yapmış oldukları anlaşma onlara kendi meselelerini halletme imkânı sunduğu halde, aralarında bir mesele çıktığı zaman olayı Hz. Peygambere getirmişler, Hz. Peygamber de Tevrat'a göre aralarında hüküm verince buna razı olmayıp dönüp gitmişler ve rüşvet karşılığında kendilerine istedikleri fetvaları verecek olan din adamlarının hükmünü tercih etmişlerdi. Bunu yaparken de Tevrat'ın hükümlerini ve bu hükümlere uymayanlara verilecek ilahî cezayı umursamamış, kendi dinlerine iftira atarak uydurdukları "ateş bize sadece sayılı birkaç gün dokunur" şeklindeki sözlerine sığınmışlardı.

Ardından sûre Yahudilerle dostluk kuran, onlarla sıkı fıkı olan Medinelilere yönelmekte, Müslümanlara Bedir'de nasip edilen büyük zaferi hatırlatmakta, Müslümanların Yahudileri veya diğer kâfirleri dost edinmemelerini söyleyerek bu konuda uyarılar yapmakta, eğer gerçekten Allah'ı seviyorlarsa O'nun peygamberine uymaları çağrısında bulunmaktadır.

Beşinci bölümde sûre tekrar Hıristiyanlarla İsa peygamber konusunda tartışmaya dönüyor ve Allah'ın gönderdiği peygamberler silsilesinin Âdem ile başlayıp Nuh, İbrahim, İsmail, İshak ve sonra da Meryem'in ailesi olan İmran ailesine uzandığını ifade ediyor. Ardından Meryem'in kıssasını anlatıyor, kendisine insan eli değmeden nasıl hamile kaldığını, karnındaki çocuğun, "herhangi bir şeyi dilediği zaman sadece ona ol demesiyle olan" Allah'ın yarattığı bir çocuk olduğunu bildiriyor. Yine buradaki anlatıma göre İsa peygamber büyüyüp peygamberlik görevine başlayınca Yahudiler ona muhalefet etmişler, kendisini öldürmek için tuzaklar kurmuşlar, fakat Allah onu kendi katına yükselterek onların tuzaklarını boşa çıkarmıştır. Hıristiyanlar Kur'ân'ın da İsa'nın Meryem'in rahmine Allah tarafından üflendiğini söylediğini söyleyerek bu durumdan kendi iddialarına mesnet bulmaya çalışınca Kur'ân onlara cevap vermiş, kendilerini şüpheye düşüren bu "üfleme" olayının aslında topraktan yaratılan Âdem'e ruh üflenmesinden farksız olduğunu ifade etmiştir. "Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir, Allah onu topraktan yaratmış, sonra ona ol demiş, o da oluvermiştir."

Altıncı bölümde İsa peygamberin tabiatı ile ilgili tartışmalar bir kenara bırakılıyor ve hem Hıristiyanlara hem Yahudilere İbrahim peygamberin dinine dönme ve şirk koşmaksızın Allah'a ibadet etme ilkesi üzerine kurulmuş tek bir ümmet olma çağrısı yapılıyor. "İbrahim ne Yahudi ne Hıristiyan idi, o dosdoğru hanif bir Müslüman idi ve müşriklerden de değildi!" Yahudi ve Hıristiyanların İbrahim'in kendi dinlerinden olduğuna dair iddiaları ise bizzat tarih tarafından yalanlanmaktadır, çünkü İbrahim hem İncil'in İsa peygambere indirilmesinden hem de Tevrat'ın Musa peygambere indirilmesinden önce yaşamıştı, dolayısıyla ona en layık kimseler ona tabi olanlardır ki Hz. Muhammed ve ona iman eden mü'minler işte bunlardır.

Ardından sûre onları yeniden İslam'a, bütün peygamberleri kabul eden bu dine girmeye çağırmaktadır;

> *De ki: "Allah'a, bize indirilen Kur'ân'a; İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve Yakuboğullarına indirilene, Mûsâ'ya, İsa'ya ve peygamberlere Rablerinden verilene inandık. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz. Biz O'na teslim olanlarız."*

Bütün peygamberleri kabul eden bu açık davetten sonra sûre, "*İslam'dan başka bir din arayanın bu arayışının kabul görmeyeceğini*" ifade ediyor. Burada muhatap yine Yahudilerdir, yani onlara yönelik hitap devam etmektedir. Sonra da Yahudilerin işte bu manadaki "İslam"dan çıkmış olmalarının sebebi açıklanmakta, onların kendilerine İslam'ı tebliğ eden Hz. Muhammed'e önceden (peygamberliğinden önce) Tevrat'taki bilgilere dayanarak inanırlarken sonra onu inkâr ettikleri, böylece hem onu inkâr etmek hem de Tevrat'ı gizlemek gibi iki önemli konuda kendilerine zulmettikleri ifade edilmektedir. Bu yüzden de onların cezalarının cehennem olduğu ifade edilmekte, "*ancak tevbe edip mü'min olan ve salih amel işleyenler için Allah'ın çok bağışlayıcı ve merhametli olduğu*" bildirilmekte, buna karşılık tevbe etmeyen ve sapkınlıklarında iyice dibe dalan, küfürde ileri giden, Medine'de mü'minler arasına fitne sokmaya çalışanların ise "*tevbelerinin asla kabul edilmeyeceği*" ve bunların sapkın kimseler oldukları söylenmektedir.

Sonra sûre Yahudilerin zenginlikleri nedeniyle kendilerine güvenmeleri ve kibirlenmeleri konusunu ele alıyor ve şöyle diyor; "*Sevdiğiniz şeylerden bizzat bu dünyada infak etmedikçe cennete veya tevbeye erişemezsiniz!*"[191]

191 Müfessirlerin tamamı bu ifadenin muhatabının Müslümanlar olduğunu söylerler. Bu yorum, âyeti öncesinden ve sonrasından koparmaktadır. Nitekim İbn Aşur bu durumu fark etmiş ve bu cümlenin bir ara cümle olduğunu söylemiştir. Oysa kanaatimizce ara cümleler, önceki ve sonraki cümlelerden büsbütün ilgisiz olmazlar. Böylesine ayrık, öncesi

Oysa sizler böyle yapmamaktasınız! Bazı yiyecekleri haram kılmakta ve bunu Tevrat'a atfetmekte, sonra da bunu sadaka vermemenin bahanesi haline getirmektesiniz! Bu yalandır, zira hakikat şudur ki "İsrail'in kendine bazı şeyleri haram kılması hariç, Tevrat indirilmeden önce İsrailoğullarına bütün yiyecekler helal idi." Eğer bu iddialarında ısrar ederlerse onlara de ki, "getirin Tevrat'ı da görelim!" İddialarınız doğru muymuş, değil miymiş ortaya çıksın! Haram olduğunu söylediğiniz şeyler gerçekten haram mıymış anlaşılsın! Hayır, durum sizin iddia ettiğiniz gibi değil! Ey Muhammed! Onlara de ki; "*Allah doğru söylemiştir! o halde hanif olan İbrahim'in dinine uyunuz! O müşriklerden değildi!*"

Hemen aynı bağlamda sûre doğrudan onlara, Hz. Peygamber kendi kıblelerini terk etti diye yaptıkları eleştiriler nedeniyle cevap veriyor ve Tevrat'ta bulunan şu hususu tashih ediyor; "*İnsanlar için ilk ikame edilen ibadet mekânı Mekke'deki mübarek Kâbe'dir, orası âlemlere hidâyettir, orada açık seçik âyetler ve İbrahim'in makamı bulunmaktadır!*" Sonra da Yahudi ve Hıristiyanlar dâhil herkesi orayı haccetmeye çağırıyor ve bunu "gücü yeten" her müslümanın üzerine farz kılıyor. Yahudiler veya başkaları haccetmeyi reddederlerse de, Allah'ın âlemlerden müstağni olduğu bildiriliyor; "*De ki: "Ey kitab ehli! Allah, yaptıklarınızı görüp dururken Allah'ın âyetlerini (şeriatını ve delillerini) niçin inkâr ediyorsunuz?" De ki: "Ey kitab ehli! Gerçeği görüp bildiğiniz hâlde, niçin Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermeğe yeltenerek inananları Allah'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.*"

Sekizinci bölümde sûre, Medine'de Müslüman olduklarını ilan ettikleri halde hala Yahudilerle ilişki içinde olan münafıklara yöneliyor ve Evs-Hazreç arasına fitne sokmaya çalışan Yahudilere kulak verdikleri takdirde imanlarından olup kâfirleşeceklerini, İslam'dan önceki gibi birbirlerini öldüreceklerini bildiriyor ve onları Allah'ın ipine sarılmaya çağırıyor; "*Hep birlikte Allah'ın ipine (O'na verdiğiniz söze) sımsıkı sarılın.*

---

ve sonrası ile ilgisiz ve adeta yetim gibi bir cümle, Kur'ân'ın edebi akıcılığına uymaz. Bu noktada Kur'ân'ın parça parça indirilmiş olduğunu söylemek de bir şeyi değiştirmeyecektir, çünkü parça parça indirilmiş olması, metin ibareleri arasında hiçbir bütünlüğün bulunmamasını gerektirmez. Buna binaen biz bu âyette hitabın Yahudilere yönelik olduğu kanaatindeyiz. Bu durumda bu âyet hem sonraki âyet ile, yani "İsrailoğullarına her türlü yiyecek helal idi" şeklinde başlayan ifade ile, hem de Yahudilerin ahirette kendilerini kurtarmak için bütün dünya dolusu altın dahi verseler kurtulamayacaklarını ifade eden âyet ile irtibatlı olacaktır. Buna göre onlara söylenen şu olmaktadır: Tevbe ve cennet, onların infak etme kapasiteleri ve güçlerine değil, dünyada iken fiilen ne kadar infak etmiş olduklarına bağlıdır. Kurtubî şöyle demektedir; "Din ve takva şerefine erişmeniz ancak dünyada ve hayatta iken, fakirlik endişesi çekip hayat umudu taşıyorken sadaka vermeniz halinde mümkündür." Kanaatimizce Yahudilere böyle denilmiş olması son derece makuldür.

Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz (Akabe'de biat edip Müslüman olmadan hemen önce neredeyse birbirinizle savaşacak durumda idiniz) de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz. Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır. (Tıpkı peygamberlerden sonra Yahudiler ve Hıristiyanların yaptıkları gibi) Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır."

Sûre Medineli bu kimselere nasihatlerini sürdürmeye devam ediyor ve onların[192] akabe biatinden ve Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinden sonra, "*insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet*" olduklarını, "*iyiliği emredip kötülükten men ettiklerini ve Allah'a iman ettiklerini*", İslam'ın yayılmasına gayret ettiklerini ifade ediyor. Sonra da şöyle ekliyor; "*Kitap ehli de (sizler gibi) inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu.*" Fakat sûrenin dediği gibi Kitap ehli iman etmemiş, içlerinde küçük bir azınlık dışında, çoğu inkâr etmiştir. Ancak sûre bu inkârcıların halinin mü'minlere zarar veremeyeceğini, sadece sözlü sıkıntıya sebep olabileceklerini, bir savaş çıkması durumunda kaçacaklarını ve kendilerine yardım edecek kimse bulamayacaklarını ifade ediyor. Nitekim onlar tam da bu sebeple tarihleri boyunca bölüp pörçük ve hakir yaşamışlar, ancak Allah'ın veya mü'minlerin sözlerine sadakat gösterdikleri zaman izzet yüzü görmüşlerdir. İşte şimdi de Medine'de Hz. Peygamber ile yaptıkları anlaşma sayesinde haklarını muhafaza etmektedirler. Ancak onların içlerinde doğru gidişat sahipleri de bulunmaktadır; "*Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar salihlerdendir.*" Buna karşın içlerinden bazıları da kâfirdir; "*İnkâr edenlerin ne malları ne evlatları, onlara Allah'a karşı bir yarar sağlar. İşte onlar cehennemliktirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır.*"

Onuncu bölümde sûre son ana konusuna, nerdeyse Bedir zaferini gölgeleyecek Uhud hezimetine geçiyor. Konu ile ilgili birçok detaya giriyor ve (hezimette çok büyük payları olan) münafıklara, Müslümanlar aleyhine Yahudileri dost edinmeleri sebebiyle uyarılarda bulunuyor ki bu uyarının bu bağlam içerisinde özel bir anlamı söz konusudur: Şöyle ki; münafıkların Uhud savaşındaki problemli tutumları aslında Yahudilerin

192 Müfessirlerin büyük çoğunluğu burada muhacirlerin kast edildiği kanaatindedirler, ancak bu yorum âyetin akışına, bağlamına uymaz, çünkü burada konu, Akabe biatinde Müslüman olan ve Medine'ye dönüp İslam'ı yayan Evs ve Hazreç ile ilgilidir. Devamında gelen âyet ise Yahudilere hitap etmektedir. Yani burada hitap bütünüyle Medinelileredir.

tesiri ile ortaya çıkmıştı. Dipnotlarda ifade ettiğimiz gibi savaşa çıkmayı reddetmişler ve ordunun bir kısmının kendilerine uyması için gayret sarf etmişlerdi. Onlar ordudan ayrılıp geri döndüklerinde, Müslüman orduda bir sıkıntı baş göstermiş ve savaşın iyiye gitmeye başladığı anda bazı Müslüman askerler hemen ganimete koşmaya başlamış, ardından da diğer askerler aynı şeyi yapmışlardı. Sonuç ise, malum kargaşa ve hezimetti.

On birinci bölümde sûre önce bu yenilginin ardından büyük üzüntü yaşayan Müslümanları teselli ediyor ve sonra da, savaş harcamaları nedeniyle zor duruma düştükleri için borç almak durumunda kalanlara faizle borç veren kimseleri tenkit edip bu davranışı yasaklıyor, onları takva sahibi olmaya, Allah'a ve resulüne itaat etmeye, Allah'ın af ve mağfiretine koşmaya, "*genişliği yer ve gök kadar olan ve zor kolay demeden her durumda infak eden, öfkelerine hâkim olan ve insanları affeden takva sahibi mü'minler için hazırlanmış olan*" cennete girmeye çalışmaya çağırıyor. Yine savaşa katılmamak ve faizli alışveriş yapmak gibi kötülükleri işleyerek kendilerine zulmeden kimseleri de Allah'tan mağfiret talebinde bulunmaya çağırıyor ve Allah'ın, günahlarında bilerek ısrarcı olmayanları affedeceğini ifade buyuruyor. Mü'minlere sabır telkininde bulunuyor, onların düşmandan üstün olduklarını, Uhud'da verdikleri kayıpların düşmanın Bedir'deki kayıplarından az olduğunu, zafer ve hezimet günlerinin bu şekilde deveran ettiğini ifade ediyor ve açık bir şekilde şöyle söylüyor;

> *Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri sınayıp ayırt etmeden ve yine sabredenleri sınayıp ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Andolsun, siz ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz.*

Sûre sonra Uhud'da cereyan eden olaylara geçiyor; savaş esnasında Hz. Peygamberin öldüğüne dair haberlerin yayılmasına değiniyor ve Muhammed'in sadece bir peygamber olduğunu, ondan önce de birçok peygamberin gönderilmiş olduğunu, o öldüğü veya öldürüldüğü takdirde dinlerinden dönmemeleri gerektiğini ifade ediyor ve onları bu konuda uyarıyor. Savaşı terk edip ganimete koşan ve böylece hezimete sebep olan kimseleri de kınıyor.

Ardından yine savaşın bazı tafsilatlarına yer veriyor, mü'minlerin saflarında oluşan gediklere ve münafıkların yaygaralarına değiniyor ve nihâyet sonuç bölümüne geldiğinde, mukaddimede ifade edilen husus yeniden ele alınıyor. Hatırlanacağı üzere mukaddime bölümünde Allah'ın tek ilah olduğu, hayy ve kayyum (diri ve her şeye hakîm) ol-

duğu, kitabı hak olarak indirdiği ifade edilmiş, başta Kureyş müşrikleri olmak üzere tüm inkârcılara kıyamet günü çok şiddetli bir azap uyarısı yapılmış, Allah'ın yerde ve gökte bulunan her şeyin sahibi olduğu, her şeye kadir olduğu ve intikam sahibi olduğu ifade edilmiş, verdiği sözden dönmeyeceği bildirilmişti. Burada da şöyle deniliyor; "*Benim yolumda hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, savaşanlar ve can verenler bilsinler ki ben onların günahlarını bağışlayacağım, kendilerini içlerinden ırmaklar akan cennetlere yerleştireceğim. İşte bu Allah'ın ödülüdür ve elbette Allah en güzel ödül sahibidir.*" Kâfirlerin ise dünya hayatında bolluk içinde gezip dolaşmalarına müsaade edildiği, fakat ahirette varacakları yerin cehennem olacağı bildiriliyor ve en sonunda da, Uhud savaşından çıkarılması gereken dersi şu veciz ifadelerle dile getiriyor;"

> *Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. Cihat için hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.*

MUHKEM-MÜTEŞABİH

1- Kur'ân söylemi ve yorumun/te'vilin başlangıcı

Muhkem-müteşabih ve nasih-mensuh konuları tefsir, fıkıh, kelam ve usul ilimlerinde geçmişten günümüze en çok tartışılan konuların başında gelir, hatta İslam tarihince ortaya çıkmış olan dinî-siyasî grupların (hepsi değilse de) çoğu, şu veya bu şekilde muhkem addettikleri bazı âyetlere dayandıklarını söylemiş; görüşlerini, yaklaşımlarını ve geleneklerini bu âyetlerle meşrulaştırmaya çalışmış, karşıt grupları ise "müteşabih" âyetlere sarılmakla suçlamışlardır.

Çoğunlukla sahiplerinin dinî-siyasî eğilimlerini yansıtan tanımları burada sayıp dökerek okuyucuyu daha işin başında bu tanımlar arasında boğmaktansa, konumuzla ilgili kavramların ortaya çıkışındaki reel duruma, yani Muhammedî davetin sosyal-kültürel koşullarına bakmak ve oradan hareket etmek niyetindeyiz. Tabii burada bu koşulların bizi ilgilendiren yönü, muhkem-müteşabih konusu ile ilgili olay yönüdür ki, bu yön de "itikat" alanına girmektedir.

Kur'ân söylemi Araplara kendi dilleri, ifade biçimleri, üslupları ve kültürel ufukları (ma'hud) içerisinde hitap etmiş, onlara yepyeni bir itikat getirmiş, taştan tahtadan yapılan birçok puta tapılan çok tanrılı bir dönemde onlara tek bir ilahtan ve onun ortağı olmadığından söz etmişti.

Kur'ân Araplara Allah'ın zatından, sıfatlarından ve fiillerinden söz ederken zorunlu olarak yine onların kullanmakta oldukları bazı kelimeleri, ifadeleri, dilsel kalıpları kullanmak durumunda kalıyordu ve bu durum onların akıllarında herhangi bir müşkile, probleme sebep teşkil etmiyordu. Örneğin "*Rahman arşa istiva etti*" (Taha, 5), "*Yeryüzündeki herkes fanidir, sadece Celal ve İkram sahibi rabbinin vechi bakidir*" (Rahman, 26-27), "*O gün bazı yüzler parıldayacak, rablerine nazar edecektir*" (Kıya-

met, 22-23), "*Allah dileseydi onları tek bir ümmet yapardı, ama o dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirir. Hepinize yaptıklarınızı soracağız*" (Nahl, 93), "*Biz insanı bir yola hidâyet ettik, artık ister şükreden olur ister küfreden!*" (İnsan, 3).... gibi âyetler Arapların mecazî anlatım sanatına uygun kullanımlardı ve Muhammedî davetin taraftarlarını bırakınız, karşıtlarının akıllarında bile daha sonraki yüzyıllarda, Emevî asrının sonlarında, İslam coğrafyası birçok din ve mezhebin çatışma alanına dönüştüğünde ortaya çıkan kelam tartışmalarında taraf olan kimselerin akıllarına gelen şüpheleri uyandırmıyordu. Zira mezhepler arasındaki çatışma bu tür ihtilaflara zemin hazırlamış, değişik bağlamlarda değişik görüşleri haklı çıkarabilecek olan ifadelerin bu şekilde farklı yorumlara tabi tutulmasına ve çelişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. İşte yorum süreci böylece ortaya çıkmış bulunuyordu.

2- Yorum: Üç Mercî

İslam tarihince bu tür problemlerin ortaya çıkış tarihini incelediğimizde, bu işin başlangıcının Hz. Peygamber dönemine kadar uzandığını görürüz. Zira bu türden sorunlar bizzat Hz. Peygamber döneminde Medine'de ortaya çıkmış, Medine Yahudileri bu nedenle Kur'ân'ı eleştirmişler, sıkıştırmak, zorda bırakmak ve şüpheye düşürmek gibi maksatlarla Müslümanlara bu tür sorular yöneltmişler, çelişki veya kapalılık olarak gördükleri bu hususları tebarüz ettirmek için Tevrat'a dayalı dinî geleneklerinden istifade etmişler, böylece Kur'ân'ın Allah katından gelmiş bir kitap olduğu hususunda kuşkular ihdas etmeye çalışmışlardır. Hz. Peygamber döneminden sonra ise Müslümanlar arasında Kur'ân ile "epistemolojik" türden ilişkiler[193] kurulmaya başlanmış ve bu ilişkilerde tefsir ve te'vil eğilimleri ortaya çıkmıştır.[194] Bu noktada Emevî döneminin başlarından itibaren üç temel dayanak (merci) söz konusu olmuştur. Bunlardan birincisi dil, ikincisi İslamî gelenek (Hadisler, sahabe sözleri), üçüncüsü ise "kadim gelenek", özellikle de İsrailiyat[195] adı verilen bilgilerdir. Açıktır ki bu üç kaynağın tabiat, ufuk ve eğilimlerinin çeşitliliği

193 Kur'ân ile epistemolojik ilişkiden kastımız, Kur'ân âyetlerini anlamaya ve gerek mescitlerde vaaz ve irşat için, gerekse siyasî ve mezhebî eğilimler için onu işlevselleştirmeye yönelik girişimlerdir.

194 Tefsir ile Te'vil arasındaki fark konusunda değişik görüşler mevcuttur. Kimine göre tefsir, lafzın hakiki mi yoksa mecazî olarak mı kullanıldığının beyan edilmesi, te'vil ise lafzın vaz edilmesinden elde edilen manaların beyan edilmesidir. Tefsir çoğunlukla rivâyetle, te'vil ise dirâyetle ilişkilendirilmiştir. Diğer bir deyişle tefsir, lafzın konuşandan bağımsız bir şekilde, doğrudan dilde ifade ettiği anlam, te'vil ise konuşanın kastına müracaat edilerek elde edilen anlamdır.

195 İsrailiyat; Yahudi kültürüne ait yorumlar bütünüdür, sahabe döneminden beri tefsir ve hadis alanında oldukça etkili olmuştur.

itibariyle birbirlerinden farklılık arz etmesinin İslam âlimlerinin ve müfessirlerin Kur'ân'ı anlamalarında büyük bir tesiri olmuştur. Burada ele almakta olduğumuz ve özellikle itikat alanında İslam düşüncesinin tanık olduğu tartışmalara damga vurmuş olan muhkem-müteşabih konusu özelinde söyleyecek olursak, söz konusu tartışmalarda değişik grupların kendi söylem ve yaklaşımlarını yorum düzeyinde meşrulaştırmak için dayandıkları âyet, Yüce Allah'ın Hz. Peygambere hitaben söylediği şu sözler olmuştur;

> *O, sana Kitabı indirendir. Onun Kur'ân'ın bazı âyetleri muhkemdir (açık ve nettir), onlar kitabın anasıdır(itikadın temel sabiteleridir). Diğerleri de müteşabihtir (aralarındaki benzerlik ve delaletlerinde değişiklik nedeniyle zahiren karmaşık gibi görünürler). Kalplerinde bir eğrilik olanlar (Hıristiyanlar), fitne çıkarmak (insanları kuşkuya sevk etmek) ve onun olmadık yorumlarını yapmak için (İsa konusundaki) müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona (Kitaba) inandık, (muhkemiyle müteşabihiyle) hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar. (Âl-i İmran, 7)*

İhtilaf bizzat bu âyetin anlaşılmasından başlamaktadır. Âyette geçen "muhkem", "müteşabih", "ümmü'l-kitap (kitabın anası)", "te'vil", "ilimde derinleşenler" gibi kavramların neye delalet ettikleri, hangi âyetlerin muhkem, hangilerinin müteşabih olduğu, ilimde derinleşenlerin kimler oldukları gibi hususlar hep tartışma konusu olmuştur.

Kelamcılar ve Esbabı- Nüzûl ravileri genellikle bu âyeti metin içindeki bağlamına ya da iniş sıralamasındaki yerine oturtmaksızın, bütün bağlamlarından koparark ele almışlar ve böylece meseleyi iyice içinden çıkılmaz hale getirmişlerdir. Yine bu kimseler bu âyeti, müteşabihten söz eden diğer âyetlerden de koparmışlar, bunlar arasında bir ilişki olduğunu düşünenler ise varsayımdan öte geçmeyecek birtakım görüşler ileri sürmüşlerdir.

Daha vahim olanı ise, bu kimselerin bütün bu tartışmalarda "âyet" kelimesini "Kur'ân cümlesi" olarak anlamış olmalarıdır. Oysa daha önce de ifade ettiğimiz üzere mushafta yer alan "Kur'ân âyeti", bazen bir cümleden daha kısa olabilmektedir. Sûrelerin başında yer alan harfleri ve "er-Rahman" gibi tek kelimeden ya da "müdhammetan" gibi iki kelimeden veya dilbilimsel anlamıyla tek anlamı (tek yargılı) bir cümle oluşturmayacak birçok ifadeden, uzun ibarelerden müteşekkil cümleler de birer "Kur'ân âyeti"dirler. Buna karşılık dilbilimsel anlamıyla tek anlamı (tek yargılı) bir cümle oluşturabilecek birçok ifadeden müteşekkil uzun

âyetler de bulunmaktadır. Örneğin Bakara Sûresinin 182. âyeti tam 133 kelimeden müteşekkildir.

Nasih-mensuh konusunu incelerken ifade ettiğimiz gibi, Kur'ân'da geçen "âyet" kelimesinin "Kur'ân cümlesi", "Kur'ân parçası" gibi bir anlama geldiğini düşünmüyoruz. Aksine biz, Kur'ân'da geçen bütün "âyet" kelimesi ve türevlerinin alamet, hüccet, delil, olağan ve olağan dışı kanıtlar anlamına geldiği kanaatindeyiz. Bize göre "âyet" lafzının alamet ve benzeri anlamlarla sınırlandırılması zaruridir, çünkü bu lafzın anlam çerçevesinin genişlemesi konusunda gösterilecek gevşeklik, böyle bir gevşekliğin gösterilmemesi ile pekâlâ engellenebilecek olan birçok görüşe kapı aralayacaktır. Bu görüşlere örnek olarak, "*âyetleri muhkem kitap*" (Hud, 1) ifadesinden yola çıkarak Kur'ân'ın tamamının muhkem olduğunu ya da aksi şekilde, "*Allah sözlerin en güzelini müteşabih kitap olarak indirir*" (Zümer, 23) ifadesinden yola çıkarak Kur'ân'ın tamamının müteşabih olduğunu veya çoğunluğun kanaatinde olduğu gibi "*onda muhkem âyetler vardır ki onlar kitabın anasıdır, diğerleri de müteşabihtir*" (Al-i İmran, 7) ifadesinden yola çıkarak Kur'ân'ın bir kısmının muhkem, diğer bir kısmının müteşabih olduğunu söyleyen görüşleri zikredebiliriz.

3- Âl-i İmran Sûresi 7. âyetin (muhkem-müteşabih âyetinin) anlamını belirleyen bağlam

Âyet kelimesinin "Kur'ân cümlesi" anlamında (ne zaman başladığını bilmesek de) kullanılmasının yaygın olması nedeniyle, daha önce söylediğimiz, "âyet kelimesi Kur'ân'da hiçbir yerde Kur'ân parçası/cümlesi anlamına gelmez" şeklindeki tespitimizi bir süreliğine göz ardı edip bu kelimeyi kullanmak durumundayız. Çünkü bunun yerine konulabilecek, yani "Kur'ân cümlelerine" verilebilecek alternatif bir kavram bulunmamaktadır. Bu yüzden biz de herkes gibi, "muhkem ve müteşabih âyeti" ifadesini kullanarak Âl-i İmran Sûresinin yedinci âyetini kast edeceğiz. Dahası biz bu âyetin bağlamını da oluşturan aşağıdaki âyetleri, Muhkem-müteşabih âyetleri olarak adlandıracağız;

> *Elif Lâm Mîm. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. (Necran heyetine reddiye) Diridir, (oysa İsa ölmüştür) kayyumdur (mahlûkat üzerine egemendir, oysa İsa bu dünyadan gitmiştir). Ey Muhammed! O, sana Kitabı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidâyet olarak indirmişti. Furkan'ı da (Yahudi ve Hıristiyanların ihtilafa düştükleri hakikatleri anlatan Kur'ân'ı) indirdi. Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam*

sahibidir. Şüphesiz yerde ve gökte Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. O, sizi rahimlerde, dilediği gibi şekillendirendir (İsa da buna dâhildir, öyleyse nasıl ilah olabilir ki?). O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. O, sana Kitabı indirendir. Onun Kur'ân'ın bazı âyetleri muhkemdir (açık ve nettir), onlar kitabın anasıdır(itikadın temel sabiteleridir). Diğerleri de müteşabihtir (aralarındaki benzerlik ve delaletlerinde değişiklik nedeniyle zahiren karmaşık gibi görünürler). Kalplerinde bir eğrilik olanlar (Hıristiyanlar), fitne çıkarmak (insanları kuşkuya sevk etmek) ve onun olmadık yorumlarını yapmak için (İsa konusundaki) müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona (Kitaba) inandık, (muhkemiyle müteşabihiyle) hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar."

Muhkem ve müteşabihten söz eden ifadenin anlaşılması için bu yedi âyetin hepsinin göz önüne alınması zaruridir, çünkü bu âyetlerin toplamı, cüzlerin, yani içindeki her bir âyetin anlamlarını çevreleyen bir bütün teşkil etmektedir. Nitekim biz Kur'ân'ın herhangi bir âyetinin anlaşılmasında bağlamın etkisinden söz ettiğimiz zaman işte tam da bunu kast etmekteyiz. Bu noktaya oldukça önem veriyoruz, çünkü herhangi bir âyetin bağlamından koparılması çoğunlukla "özgür!" yorumların ve tahminlerin önünü açmakta, böyle yorum yapan kimseler de bu yorumlara dayanak olarak bir takım hadisler veya sahabe sözleri aramaya koyulmaktadır. Oysa öncelikle muhkem-müteşabih âyetinin bağlamı dikkate alınıp neyden söz ettiği tespit edildiği zaman, bağlamın aşağıdaki hususları vurguladığı açıkça ortaya çıkacaktır;

-Allah'tan başka ilah yoktur,

-Kur'ân'ın getirdikleri haktır ve daha önce gelmiş olan Tevrat ve İncil'i tasdik etmektedir,

-Kur'ân'ın getirdiği ve ifade ettiği hakikat şudur; "Her canlıyı ana rahminde dilediği gibi yaratıp şekillendiren kudret Allah'tır",

-Kur'ân'da muhkem ve müteşabih âyetler bulunmaktadır,

-Kalplerinde eğrilik bulunanlar fitne peşine düşmekte ve müteşabih âyetlere sarılmaktadırlar,

-Oysa onların te'villerini ancak Allah bilir. İlimde derinleşenler ise "bunların hepsi rabbimizdendir, hepsine inandık" derler,

-Ve bu kimseler şöyle dua ederler, "Rabbimiz! Bize hidâyet ettikten sonra kalbimizi kaydırma!"

Bu yedi hususun anlaşılması ise şu sorunun cevaplandırılmasına bağlıdır;

"Bütün bu hususları aynı bağlamda toplayan şey nedir?"

Bağlamı çevreleyen alametler

Bağlamı çevreleyen ilk dört alamet, buradaki konunun şeriat (fıkıh) alanında değil, öncelikle itikat alanına girdiğine ve buradaki söylemin kelamcıların deyimiyle "muhaliflere reddiye" kategorisine dâhil olduğuna işaret etmektedir.

Burada Tevrat ve İncil'den söz edildiği halde, kendilerine cevap verilen muhaliflerin kim olduğu açıkça zikredilmemektedir. Fakat Tevrat ve İncil'den söz edilmesinden yola çıkarak, kendilerine cevap verilen muhaliflerin bu iki kutsal kitaba iman eden, fakat İslam'ın itikat sistemine karşı çıkan ve Müslümanlar arasında fitne ve kargaşa çıkarmak isteyen kimseler olduğu sonucuna varabiliriz. Ancak bu sonucu tekit etmek üzere, âyetlerin indirildiği ortama müracaat etmemiz gerekmektedir. Söz konusu ortamın biliniyor olması bu açıdan bizim için büyük bir şanstır. Bu ortam birçok tarih ve siyer yazarı tarafından aktarılmaktadır ki bunların başında da, aşağıdaki rivâyeti aktaran İbn İshak gelmektedir;[196]

4- Necran Heyetinin Hz. Peygamberle tartışması: Muhkem-Müteşabih

İbn İshak'ın es-Siretu'n-Nebeviyye adlı eserinde anlattığına göre Yemen'de Necran bölgesinin ileri gelenlerinden oluşan bir heyet, İslam'ın

196 Taberî bu âyetin indiriliş sebebi hakkında başka rivâyetler aktarmakta ve şöyle demektedir; "Başkaları da şöyle demişlerdir: Bu âyet Ebu Yasi b. Ahtab ve kardeşi Huyey b. Ahtab ile Hz. Peygamberin karşısına çıkıp onun ve ümmetinin süresi konusunda tartışan ve bunu huruf-u mukattaa yoluyla çıkarmak isteyen kimseler hakkında indirilmiştir. Yüce Allah bunlar hakkında "kalplerinde eğrilik bulunanlar" ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeyle, kalpleri hidâyet ve haktan ayrı olan bu Yahudileri kast etmiştir. "Ondaki müteşabihlerin peşine düşerler" ifadesi ile de, fitne çıkarmak maksadıyla onları huruf-u mukattaa'ya farklı teviller getirmelerini kast etmiştir. Bir diğer grup ise şöyle demiştir: Yüce Allah bu ifade ile dinde, Hz. Peygamberin gönderildiği hakikate muhalif bidatler çıkarmaya çalışan bütün bidatçileri kast etmiş ve Allah'ın bu müteşabih âyetleri ya kitabından bazı muhkem âyetlerle ya da peygamberinin dilinden ifadelerle muhkemleştirmiştir." Diğer taraftan Hadisçilerin birçoğu bu âyeti Haricilerin kökeni ile ilişkilendirmiştir. Örneğin Katade, "Kalplerinde eğrilik bulunanlar" ifadesini okuduğunda, "Eğer bu kimseler Haruriyye ve Sebeiyye fırkası değilse, kimdir bilemem?!" demiştir." Ardından Taberî bu kimselerin görüşlerini desteklemek için ortaya koydukları delilleri zikretmektedir ki bu deliller Hz. Peygambere nispet edilen bir grup hadistir. Bu hadislerde Harici grubun ortaya çıkışı haber verilmekte, özellikleri anlatılmakta ve onlarla ilgili uyarılar yapılmaktadır. Ancak bu rivâyetler yukarıda İbn İshak'tan aktardığımız rivâyete göre oldukça zayıf rivâyetlerdir. Nitekim Al-i İmran Sûresinin ilk seksen âyetinin bağlamı buna delalet etmektedir. Diğer rivâyetlerin bağlam dışı oldukları açıktır ve bu rivâyetlerde bir "uydurma" kokusu söz konusudur.

Hz. İsa'nın tabiatı hakkındaki tutumunu tartışmak üzere Medine'ye gelirler. Bunlar İsa peygamberin ilahlığını savunan bir grupturlar. Bilindiği gibi Kur'ân, en başından beri, İsa peygamberin normal bir beşer olduğunu, ilah ya da ilahın oğlu olmadığını özellikle vurgulamıştır. Rivâyete göre heyettekiler İsa peygamberin bilinen bir babasının olmaması, beşikte iken konuşması gibi özelliklerinin onun ilahlığına delalet ettiğini ve bu özelliklerin hiçbir Âdemoğlunda mevcut olmadığını söylemişlerdir. Yine onun "üç ilahtan üçüncüsü" olduğu şeklindeki iddialarına delil olarak da, Kur'ân'da, Tevrat'ta ve İncil'de çoğul zamirleri kullanılarak biz yaptık, biz emrettik, biz yarattık gibi kalıpların yer almasını göstermiş ve "eğer Allah tek olsaydı böyle demez, aksine ben yaptım, ben yarattım derdi" demişlerdir. Hz. Peygamber onlara İsa peygamberin bir beşer olduğunu ve Allah'ın oğlu olmasının mümkün olmadığını söylediğinde ise ona, "o zaman onun babası kimdir Ey Muhammed?!" demişlerdir. Ayrıca ona, "Sen de İsa'nın Allah'ın ruhu ve kelimesi olduğunu söylemiyor musun?" demişlerdir. Rivâyete göre Hz. Peygamber bu sözler karşısında sessiz kalmış, bunun üzerine onların bu itiraz ve sorularına cevap olarak Al-i İmran Sûresinin başından seksen küsur âyet indirilmiştir.

İbn İshak'ın anlattıklarından açıkça anlaşılmaktadır ki, "muhkem-müteşabih" âyetinin bağlamı, bizim söz ettiğimiz ilk yedi âyetten daha geniş olup seksen küsur âyeti (tam olarak 123 âyeti) kapsamaktadır ki bu âyetlerin büyük çoğunluğu genel olarak Ehli kitaba, özel olarak ise Hıristiyanlara cevap sadedindedir. Burada Necran heyetinin iddialarına cevaplar verilmekte ve nihâyetinde onlara "karşılıklı lanetleşme"ye davet şeklinde meydan okunmaktadır.[197]

Burada bizim için önemli olan husus, bağlamın açıkça "müteşabih âyet" denen şeyin Necran heyetinin Hz. Peygambere karşı söyledikleri, "Sen de İsa'nın Allah'ın ruhu ve kelimesi olduğunu söylemiyor musun?" şeklindeki sözler olduğuna işaret etmektedir. Zira Necran heyetindekiler bu soru ile "*Biz Meryem'e ruhumuzu*[198] *gönderdik ve ona bir beşer şeklinde*

197 Lanetleşme, herhangi bir konuda ihtilafa düşen tarafların bir araya gelip, "hangimiz haksızlık yapıyorsak Allah'ın laneti onun üzerine olsun" diye hep birlikte yemin etmeleridir. Yani her grup, eğer yalancı ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olması için dua etmektedir. Rivâyete göre Necran heyetinin ileri gelenlerinden biri Hz. Muhammed'in İncil'de müjdelenen peygamber olduğuna iman etmiş, arkadaşlarını yalan yere yemin etmemeleri için uyarmıştır. Bunun üzerine onlar da lanetleşmekten korkmuşlar, Hz. Peygambere beraberlerinde kendisini temsil edecek birini göndermesini teklif etmişler ve bir tür cizye vermeyi kabul etmişlerdir. (Detaylar için Kur'ân'a Giriş adlı eserimize bakılabilir.) Lanetleşme ile ilgili ifadeler, eşine ihanet suçlamasında bulunan ve şahidi bulunmayan koca hakkında indirilmiş olup Nur Sûresinin 6 ve 7. âyetleridir.

198 Müfessirlerin çoğuna göre buradaki ruh kelimesinden maksat, Cebrail'dir.

göründü" (Meryem, 17), "*Ve iffetini koruyan Meryem ki biz ona ruhumuzdan üflemiştik*" (Tahrim, 12), "*Meryem oğlu İsa'ya açık kanıtlar verdik ve onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik*" (Bakara, 253) gibi âyetlere[199] işaret etmişler, bu âyetlerde İsa peygamberin Allah tarafından üflenen bir ruh olarak anlatılmasının, onun Allah ile olan ilişkisinin baba-evlat ilişkisi şeklinde olmasını gerektirdiğini iddia etmişlerdir. İşte burada müteşabih olan şey budur. Bu benzetmede (teşabüh/teşbih) Hıristiyanların yaptıkları mukayese yanlıştır, çünkü ilahın davranışı ile insanın davranışı arasında mukayese yapılmaktadır, oysa bu ikisi aynı tabiatta değillerdir.[200] Doğru kıyas iki denk şey arasında, yani İsa ile Âdem arasında yapılmalıdır. Çünkü bu ikisi aynı tabiata sahiptirler. Allah tıpkı toprağa üfleyerek Âdemi yarattığı gibi Meryem'in rahmine üfleyerek de İsa'yı yaratmıştır. Bu iki üflemenin anlamı da, var etmeyi ortaya çıkaran "kelime"dir ki bu da, Yüce Allah'ın "ol" hitabıdır. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır; "*İsa'nın durumu Allah katında tıpkı Âdem'in durumu gibidir, onu topraktan yaratmış, sonra ona ol demiş ve o da olmuştur.*" (Al-i İmran, 59)

Âdem'in yaratılışında söz konusu olan ilahî nefha (üfleme) ile İsa'nın yaratılmasında söz konusu olan ilahî nefha aynıdır. Bu çerçevede "*Ve iffetini koruyan Meryem ki biz ona ruhumuzdan üflemiştik*" (Tahrim, 12) âyeti, "*hani rabbin meleklere, ben çamurdan bir beşer yaratacağım, onu yaratıp kendisine ruhumdan üflediğim zaman ona secde edin demişti*" (Sad, 71-72) âyeti tarafından açıklanmaktadır. Bu çerçevede Necran heyetinin "Peki, İsa'nın babası kimdir Ey Muhammed?!" şeklindeki sorularına Kur'ân'ın cevabı şöyle olmaktadır; "Allah nasıl ki Âdem'i anasız ve babasız yaratmış ise (ki buna hem Yahudiler hem Hıristiyanlar inanmaktadırlar), aynı şekilde İsa'yı da babasız yaratmıştır. Nasıl ki babasız yaratılmış olması Âdem'i Allah'ın oğlu yapmıyorsa, aynı şekilde İsa'yı da yapmaz. Bu yaratılışın nasıl olduğu ise, Hz. Meryem'e evlat müjdesi vermek üzere gelen Cebrail'in dilinden açıklanmaktadır; "*Meryem dedi ki, 'Rabbim! Bana hiçbir beşer eli değmemişken nasıl çocuğum olur!' Ona cevaben, 'Evet, sana bir beşer değmemiş olduğu halde çocuğun olacak, zira Allah dilediğini*

199 Bu âyetlere ilaveten Hz. Peygamberin Rum din adamlarından birine gönderdiği mektupta, "Meryem oğlu İsa Allah'ın ruhu ve Meryem'e üflediği kelimesidir" sözü de bu bağlamdadır.

200 Teşabüh, müteşabih kelimesi Kur'ân'da birkaç yerde geçiyor olmakla beraber, bunlar arasında herhangi bir anlam mutabakatı yoktur. Örneğin Zümer Sûresinin 23. âyetinde geçen "Allah sözlerin en güzelini müteşabih bir kitap olarak indirir" ifadesindeki müteşabih kelimesi, Kur'ân'da geçen kıssaların ve ibretlerin birbirlerinin tekrarı ve aynısı değil, benzeri olduğu anlamına gelir. Yine En'am Sûresinin 99. âyetinde geçen "... Zeytinin ve Narın birbirine benzeyen ve benzemeyen meyveleri..." ifadesindeki müteşabih kelimesi de böyledir.

yaratır, onun emri, bir şeyi dilediği zaman ona ol demektir ki o zaman o da oluverir." (Âl-i İmran, 47)

Bu konu gerek Mekkî gerek Medenî birçok sûrede değişik şekillerde anlatılmaktadır. Şu üç âyet buna örnektir;

O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir. (Bakara, 117)

Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, yaratandır, bilendir. Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir. (Yasin, 81-82)

O, yaşatan ve öldürendir. Bir şeye karar verdiğinde, ona sadece "ol" der, o da oluverir.(Ğafir, 68)

İşte "muhkem âyetler" tabirinin anlamı buradan hareketle açıklığa kavuşmaktadır. Buna göre "muhkem âyetler"den maksat; Allah'ın varlığına, birliğine ve kudretine delalet eden ilahî fiillerdir. Bunlar yerlerin ve göklerin yaratılması, Âdem'in topraktan yaratılması, Meleklerin nurdan yaratılmaları ve İsa'nın ana rahminde yaratılmasıdır. Bu sebeple, İsa'nın Allah'ın oğlu olduğuna ve annesinin de ilahî tabiat sahibi olduğuna ya da Allah'la ulûhiyete ortak olduğuna inanmak demek, hakikatten uzaklaşıp dinde haddi aşmak demektir. Bu durum şu âyette ifade edilmektedir;

Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah, ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Vekil olarak Allah yeter. (Nisa, 171)

Muhkem âyetler, Allah'ın bir olduğunu gösteren kâinattaki deliller, olgular ve alametlerdir. Bunlar kitabın anasıdırlar.[201] Yani bunlar diğer detayların anlaşılmasında merci/dayanak olacak sabiteler, asıllardır. Tıpkı Arap kabilelerinin Hac ve diğer dini ibadetleri yerine getirmek için ziyaret ettikleri Mekke, yani Ümmü'l-Kura (Şehirlerin anası) gibi. Müteşabihler ise Allah tarafından, peygamberlerinin doğrulukları halkları tarafından anlaşılsın ve kabul edilsin diye onlara vermiş olduğu özel mucizeler, harikulade olaylardır. İsa'nın babasız doğması, çamurdan kuş

201 Ümmü'l-Kitap (Kitabın anası) ifadesi başka âyetlerde de geçmektedir ki hepsinde bu anlam, yani asıl ve kaynak anlamı söz konusudur. Bazı müfessirler bu ifadeye "Levh-i Mahfuz" anlamını vermişlerdir.

sûreti yapıp ona üflemesi sonucunda bu sûretin Allah'ın izniyle kuş olup uçması gibi şeyler buna örnektir.[202]

Buradan anlıyoruz ki müteşabih kavramının Kur'ân'daki anlamı, "anlaşılması zor olan, anlamı kapalı âyet" şeklinde değildir. Çünkü Kur'ân apaçık Arapça olarak indirilmiştir, bu sebeple de, onun lafızlarında ya da ibarelerinde bir kapalılığın, anlaşılmazlığın bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Zaten böyle bir şey olsaydı buna herkesten önce Kureyşliler itiraz ederlerdi. Kureyşin bu manada sadece iki itirazı kaydedilmiştir ki, bunlarda da itiraza konu olan hususlar, bizim açıkladığımız türden müteşabih meselelerdir. Bunlardan birincisi, cehennem üzerinde bulunduğu ifade edilen "on dokuz görevli melek" ile ilgilidir ki bu husus Müddessir Sûresinin 30. âyetinde ifade edilmektedir. İkincisi de, Kur'ân'da cehennemde yetişen bir ağaç olarak anlatılan "Zakkum ağacı" meselesidir.[203]

Birinci itiraza cevap olarak Kur'ân, cehennem meleklerinin sayısının

202 Müfessirler muhkem-müteşabih konusunda birçok görüş öne sürmüşlerdir. Bu görüşlerin ilgili âyetlerin bağlamları ile ilgisi olmadığı gibi, Kur'ân âyetlerini fıkıh anlayışı ile yorumlayan mantıktan başka bir dayanak da yoktur. Örneğin muhkem âyetlerin kendileri ile amel edilen âyetler, yani hükümleri sabit olanlar olduğunu, bunların nasih âyetler olduğunu; buna karşılık müteşabihlerin ise kendileri ile amel edilmeyen mensuh âyetler olduğunu söylemişlerdir. Kimileri de biraz daha tafsilata girmiş ve muhkem âyetlerin içine nasihlerin, helal-haram ifade edenlerin, farzları, cezaları, yeminleri, iman ilkelerini ve amel edilecek şeyleri içeren âyetlerin dâhil olduğunu söylemişlerdir. Kimileri de muhkemlerin sadece tek bir şekilde anlaşılabilecek ifadeler olduğunu, müteşabihlerin ise birden çok yoruma müsait ifadeler olduğunu söylemişlerdir. Bir başka görüşe göre ise muhkem, Allah tarafından geçmiş milletlere gönderilen peygamberler ve onların kıssaları hakkında anlatılan tafsilatlı beyanlar, müteşabih ise bu kıssaların anlatımında benzer ifadelerin kullanılmış olmasıdır. Nitekim bazı kıssalar aynı lafızlarla, fakat farklı anlamlarla anlatılırken diğer bazıları farklı lafızlarla, fakat aynı anlamda anlatılmıştır. Bazıları da muhkem âyetlerin âlimler tarafından anlaşılan âyetler, müteşabih âyetlerin ise kimse tarafından anlaşılmayan ve anlamı sadece Allah tarafından bilinen âyetler olduğunu söylemişlerdir. Bunlar müteşabihlere örnek olarak İsa'nın geliş vakti, güneşin batıdan doğma zamanı, kıyametin vakti, dünyanın yok olacağı zaman gibi sadece Allah'ın bileceği şeyleri zikretmişlerdir. (Taberî)

203 İlk âyetle ilgili olarak, Muhammedî davetin hasımları 19 sayısına anlam verememişler, cehennemi on dokuz meleğin korumasını küçümsemişlerdir. Hatta müşriklerden birinin "ben o meleklerin şu kadarını hallederim, gerisini de siz halledersiniz" dediği rivâyet edilmiştir. Zakkum ağacına ise, "Ateş dolu olan cehennemde ağaç mı yetişir, ateş ağacı yiyip bitirir" şeklinde itiraz etmişlerdir. Müfessirler bu iki konuda da birçok görüş ileri sürmektedirler ki bize göre bunlar birer tahminden ibarettir. Çünkü bu görüşleri temellendirecek ya da izah edecek Kur'ânî bir destek mevcut değildir. Kanaatimizce Kur'ân'da geçen cennet-cehennem tasvirleri bir tür darb-ı mesel cinsindendir, cennet anlatımları teşvik, cehennem anlatımları ise korkutma amacını taşır. Kıssalarla ilgili hususlar da cennet-cehennem konuları gibi metafizik alana aittirler. İster peygamberler tarihine, isterse kıyamet olaylarına ve zamanına ilişkin hususlar olsun, bunların hepsi aynı kategoridedir. Örneğin "din gününün ne olduğunu nereden bilirsin, o gün hiçbir nefis bir başka nefis için herhangi bir şeye malik olmayacaktır. O gün bütün işler Allah'a aittir" (İnfitar, 17-19) âyetleri buna örnektir. (Geniş bilgi için Kur'ân'a Giriş adlı eserimize bakınız.)

on dokuz olarak belirlenmesinin bir tür darb-ı mesel olduğu ve kâfirleri tuzağa, fitneye düşürmeyi hedeflediğini ifade eder. Kur'ân'a göre bu durum, ahirete iman eden Ehli Kitabın inancının gücünü, mü'minlerin imanını, kâfirlerin ise hayretini artıracaktır. İlgili âyet şöyledir;

Biz, cehennemin görevlilerini ancak meleklerden kıldık. Onların sayısını inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve mü'minler şüpheye düşmesin, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile kâfirler, "Allah, örnek olarak bununla neyi anlatmak istedi" desinler. İşte böyle. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir. Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir. (Müddessir, 31)

Demek ki burada konu dünyevi bir hakikatle ilgili değildir, dolayısıyla itirazlar yersizdir. Zira konu ahiretle ilgili olup insanın mantık alanının dışındadır. Kur'ân bu tür şeylerden bahsettiği zaman, bunların salt literal olarak anlaşılmasını değil, dünya hayatından sonra bir ahiret hayatının var olduğunun vurgulanmasını ister ve insanların buna iman edip salih amel işlemelerini, istikamet üzere olup zulmetmemelerini hedefler.

On dokuz sayısı gibi "zakkum ağacı" örneğinde de aynı maksat söz konusudur. Burada bu ifade, Allah'ın, cehennem ateşi içinde bir ağaç yaratabileceğine dair kudretinden[204] söz etmek için değil, kâfirleri korkutmak ve fitneye düşürmek için, yani onları denemek için kullanılmıştır. Hatta onların şaşkınlıklarını artırmak için bu ağacın vasıfları anlatılmış ve daha çok korkmaları hedeflenmiştir. İlgili âyetler şöyledir;

Şüphesiz biz o ağacı, cehennemde ağaç mı olurmuş diyen müşrikler zalimler için bir imtihan aracı kıldık. O, cehennemin dibinde biten bir ağaçtır. Onun meyveleri sanki şeytanların kafalarıdır. Cehennemlikler ondan yiyecekler ve onunla karınlarını dolduracaklardır. Sonra onlar için bunun üstüne kaynar sudan karışık bir içecek vardır. Sonra onların dönüşleri mutlaka cehennemedir. Çünkü onlar babalarını sapık kimseler olarak buldular. Kendileri de onların izinden koşa koşa gitmektedirler. (Sâffât Sûresi, 63-70)

Kur'ân'da müteşabih konusunu açıklamak üzere söz ettiğimiz bu iki örnekten sonra artık şunu söyleyebiliriz: "Kur'ân terminolojisinde müteşabih demek, anlamı kapalı veya karışık ifade demek değildir. Aksine müteşabih, Arapların bilmedikleri konulardan sayılan cennet-cehennem, peygamberler tarihi, tabiat meseleleri gibi konulardan söz eden ve bunları Arapların bildiği bazı kelimelerle ifade eden âyetlerdir.

204 Nitekim ilahî kudretten söz eden pek çok âyet bulunmaktadır. Örnek olarak Ğaşiye Sûresi 17/20 ve Ta-ha Sûresi 53-54'ü gösterebiliriz.

Burada sadece isim ve kelime benzerliği söz konusudur. (Örneğin on dokuz ve ağaç kelimeleri Araplar tarafından bilinir) Bu tür müteşabihlerin maksadı öğüt vermek, dikkat çekmektir. "*Sen öğüt ver, zira öğüt mü'minlere fayda verir.*" (Zariyat, 55)

5- Te'vîl'in anlamı

O halde konuyla ilgili esas kabul edilen âyetin bağlamından yola çıkarak muhkem-müteşabihin bu şekilde olduğu sonucuna varabiliriz. Şimdi âyetin ikinci kısmında, yani "kalplerinde eğrilik bulunanlar ise onun müteşabih âyetlerinin peşine düşerler..." ifadesinde ele alındığı şekliyle "te'vil" kavramını inceleyelim.

Öncelikle tefsir ile te'vil arasındaki farka değinelim. Sözlüklerde tefsir, "müşkil bir lafızdan neyin murat edildiğini ortaya çıkarmak" şeklinde tanımlanır. Te'vil ise, "lafzın muhtemel iki anlamından birini, lafzın zahirine uygun olana irca etmek" şeklinde tanımlanır. İkisi arasındaki fark nerdeyse belli belirsizdir. Zira müşkil olan lafız, içinde bir karışıklık olan kelimedir ve birden fazla anlam ihtimalini içerir, dolayısıyla onun muradını tespit etmekle muhtemel manaları zahire uygun olana irca etmek aslında aynı şeydir.

Bu kavramların terminolojik anlamları arasında en belirgin fark ise, "tefsirin alanının fıkıh, te'vilin alanının ise itikat, yani Kelam" olduğunu söyleyen görüş tarafından ifade edilmiştir. Ne var ki bu bariz fark, te'vil ve tefsir ile ilgilenen kimseler arasındaki ihtilafı engellemiş değildir, zira ihtilafın kaynağı, sadece te'vil ya da tefsir düzeyinde lafzın anlamını elde etme kudretinde değil, aynı zamanda şu ya da bu fıkhî veya kelamî mezhebe bağlı olmakta ve bu bağlılığın derecesinde de gizlidir.

Keşfu'z-Zunûn 'an Es'âmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn müellifi Mustafa b. Abdullah Hacı Halife, aşırı derecede mezhep taassubu ile ortaya konulan görüşlerden mümkün mertebe uzak durmaya çalışarak ve olabildiğince nesnel ve tarafsız davranmaya gayret ederek şu satırları yazmaktadır;

> Tefsir ilmi; beşer takatinin yettiği ölçüde ve Arap dilinin kuralları uyarınca Kur'ân'ın nazmının anlamlarını inceleyen bir ilimdir. Bu ilmin ilkeleri şunlardır: Arapça dil ilimleri, Kelam, Usûl-i Fıkıh, Cedel,... Bu ilmin faydası ise, doğru bir şekilde şer'i hükümleri istinbat etme kudretini elde etmektir.

Hacı Halife'nin koyduğu bu sınırlar, ona, tefsiri bir ilim olarak vasfetme imkânı sağlamıştır. Ancak burada "ilim" kelimesi Beyanî anlamdadır, yani bu ilim, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat nezdinde muteber ilimlerden biri

olarak vasfedilmektedir. Te'vil hakkında ise yine aynı eserinde şunları yazmaktadır;

> Te'vil'in kökü e-v-l harfleridir, bu harfler de rucû/dönüş manasına gelir. Te'vil eden kimse sanki âyeti, muhtemel âyetlerden birine döndürmüş, irca etmiş olmaktadır. Bir başka görüşe göre ise te'vil iyale kökünden türemiştir ki bu kökün anlamı, siyaset demektir. Buna göre de te'vil yapan kimse sözü sevk etmiş, anlamı yerli yerine oturtmuş olmaktadır.

Ardından Râğıb el-İsfehânî'den tefsir-te'vil farkı ile ilgili şöyle bir nakilde bulunur;

> Tefsir te'vilden daha kapsamlıdır. Tefsir daha çok lafızlar ve kelimelerle, te'vil ise anlamlar ve cümlelerle ilgilidir. Te'vil daha ziyade ilahî kitaplarda söz konusu olur. Ebu Talib et-Tağlebî şöyle demiştir: Tefsir, hakikat veya mecaz olarak, lafzın vazedilişini açıklamaktır, te'vil ise lafzın batınını tefsir etmek demektir. Bu kelime e-v-l den türemiştir, bunun anlamı da, işin sonuna dönüştür.

Burada tefsir ilminin sağladığı "zahir ilmi" ile te'vil ilminin sağladığı "batın ilmi" arasında devasa bir ayrım karşısında olduğumuz açıktır.[205] Ancak Hacı Halife detaylara girmemekte ve konuyla ilgili Sünnî tavrı ve seçimi vurgulamaktadır;

> Beğâvî ve Kevâşî'nin de aralarında bulunduğu bir grup âlim şöyle demişlerdir; Te'vil, âyetin muhtemil olduğu manalar içerisinden, öncesi ve sonrası ile uyumlu ve Kitap ve Sünnete aykırı olmayan birine istinbat yoluyla hamledilmesi demektir.

Bütün bunlar, incelemekte olduğumuz âyette geçen "te'vil" kavramı hakkında etraflı bilgi olarak yeterli olsa da, kelimenin âyette kullanılışının ardındaki ilahî maksadı anlamak için yeterli değildir. Bu maksada yakınlaşabilmek için, "Kur'ân Kur'ân'ı tefsir eder" prensibini kullanmalı, tefsir, te'vil ve bu ikisi arasındaki fark konusunda bizzat Kur'ân'ın kendisine müracaat etmeliyiz. Doğrusu Kur'ân'a müracaat ettiğimizde, bu iki kelimenin çok farklı anlamlarda kullanılmış olduğunu göreceğiz.

-Furkan Sûresinin 32-33. âyetlerinde[206] geçen tefsir kelimesinin, geçtiği bağlam içerisinde anlaşılan manası şöyledir: Kureyşliler Kur'ân'ın Allah katından olduğu konusunda kuşku duymuşlar ve "neden Tevrat'ın Musa'ya bir defada indirildiği gibi Kur'ân da Muhammed'e tek seferde

205 Geniş bilgi için Bünyetü'l-Akli'l-Arabî (Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı) adlı eserimizin Beyan bölümünün ilk iki kısmı ile İrfan bölümünün ilk iki kısmına bakılabilir.

206 "İnkâr edenler, "Kur'ân ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz, Kur'ân'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk. Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki buna karşılık sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım"

indirilmiyor" diyerek kendilerince onu zor durumda bırakmaya çalışmışlardır. Kur'ân da işte bu itiraza cevaben Hz. Peygamber'e hitap ederek bu ifadeleri kullanmıştır. Nitekim Kur'ân bundan önce başka âyetlerde Hz. Peygamber'in halkının Kur'ân'a yönelik inkârlarından şikâyet ettiğini şöyle bildirmektedir; "*Peygamber dedi ki, Rabbim! Şu halkın bu Kur'ân'ı terk ediyorlar!*" İşte bu çerçevede Kur'ân, Furkan Sûresinin 32-33. âyetlerinde müşriklerin bu tavırlarına cevap vermekte, Kur'ân'ın parça parça indirilmesinin sebebinin Hz. Peygamber'in kalbini pekiştirmek ve insanlara onun yavaş yavaş okunmasını, böylece daha tesirli olmasını sağlama olduğunu bildirmektedir. Adeta şöyle denmektedir; "Madem onlar seni Musa örneğini vererek zor duruma düşürmek istiyorlar, biz de buna karşılık en güzel açıklamayı yapıyor ve Kur'ân'ı parça parça indirmemizin sebebini izah ediyoruz." Neticede burada kullanılan "tefsir" kelimesi sadece kelimenin manasının açıklanması ya da müşkil lafız üzerindeki kapalılığın giderilmesi değil, bunun da ötesinde, Kur'ân'ın nazmının, yani bizzat Kur'ân'ın bir başka yerde ifade ettiği ve buradaki bağlamın da ortaya koyduğu mananın ortaya konulmasıdır.

-İsra Sûresinin 35. âyetinde geçen te'vil kelimesi ise,[207] açıktır ki, "işin sonunun açıklanması" anlamına gelmektedir. Yani tartının tam yapılması ve adaletin sağlanması hem müşterinin fahiş fiyattan ve aldatılmadan muhafazası açısından, hem de satıcının dünya ve ahiret sonu açısından daha hayırlıdır denilmek istenmektedir.

Bu mana aşağıdaki A'raf Sûresi âyetlerinde, bağlam itibariyle bir başka anlama yer bırakmayacak açıklıkta ortaya çıkmaktadır.

> *Andolsun biz Kureyşlilere, bilerek açıkladığımız bu Kur'ân'ı/Kitabı, inanan bir toplum için bir yol gösterici ve rahmet olarak getirdik. Onlar ise ancak, Kur'ân'ın bildirdiği sonucu bekliyorlar. Onun bildirdiği sonuç, yani kıyamet gelip çattığı gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: "Gerçekten Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmişler. Şimdi bizim için şefaatçiler var mı ki bize şefaat etseler veya dünyaya döndürülsek de yaptıklarımızdan başkasını yapsak?" Gerçekten onlar kendilerine yazık etmişlerdir. İlâh diye uydurdukları putlar da onları yüzüstü bırakarak kaybolmuşlardır. (A'raf, 6/52-53)*

6- Te'vîl... Kalplerinde eğrilik bulunanlar...

Gerçek şu ki, te'vil kelimesinin geçtiği âyetlerin hepsinde bu kelime, "işin sonu" anlamını taşımaktadır. Yunus Sûresi 38-39. âyetlerindeki[208]

207 "Tarttığınız zaman adilce tartın ve dosdoğru ölçü kullanın, bu daha hayırlı ve sonuç itibariyle daha güzeldir"

208 Yoksa onu Muhammed kendisi uydurdu mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz,

te'vil kelimesinin muhtemel tek anlamı, "onlar Kur'ân'ın nüzûlü henüz tamamlanmamışken ve işin sonunu bilmiyorlarken Kur'ân'ı ve onun haber verdiği müjde ve uyarıları, henüz gerçekleşmemişken kıyameti yalanlamaktadırlar" şeklindedir. Yine Nisa Sûresinin 59. âyetinde geçen "te'vil" kelimesinin anlamı da böyledir. Bu âyette de mü'minler arasında çıkan ihtilaf ve tartışmaların Kur'ân ve Sünnet'e irca edilmesi, ihtilaf hususlarında mütehassıs kimselere müracaat edilmesi emredilmekte ve bunun sonuç olarak daha iyi olacağı ifade edilmektedir. Yusuf Sûresinde geçen "işte rabbin böylece seni seçmiş ve sana olayların yorumunu öğretmiştir" (Yusuf, 12/6) âyetinde de, rüya yorumundan maksat, geleceğe ilişkin gizemlerin keşfedilmesi, rüyaların ihtiva ettiği geleceğe dair işaret ve sembollerin çözülmesi, yani işin sonunun nereye varacağıdır.

Açıktır ki Kur'ân'da geçen "te'vil" kelimesinin bu şekilde anlaşılması, kıyametin zamanı, dünyanın sonu ve benzeri insan aklının alanının dışında kalan ve nihâyetinde Allah'a ve ahirete imana dayanan meselelerden bahseden âyetler karşısında insan aklını kuşatan örtüyü de kaldıracaktır. Nitekim bu imanın neticede hedeflediği maksatlar da Kur'ân tarafından birçok başka âyette zikredilmiştir. Bu gayb alanına bazı sûrelerin başında yer alan mukattaa harfleri de dâhildirler. Yine İsa peygamberin Hz. Meryem'in rahmine bir ruh olarak ilka edilmesi olayı da bu kapsamdadır. Zira İsa peygamber "kelime" olarak vasfedilmektedir ki bu da bir ilahî fiildir ve bütün ilahi fiiller neticede şu âyete ircâ edilebilirler; "O bir şeyi dilediği zaman ona emri sadece "ol" demektir ve o hemen oluverir." (Yasin, 82)

Te'vil kelimesi ile ilgili bu açıklamalardan sonra, Âl-i İmrân Sûresindeki şu âyete gelelim,

> *Kalplerinde bir eğrilik olanlar (Hıristiyanlar), fitne çıkarmak (insanları kuşkuya sevk etmek) ve onun olmadık yorumlarını yapmak için (İsa konusundaki) müteşabih âyetlerin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona (Kitaba) inandık, (muhkemiyle müteşabihiyle) hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.*

Âyetin nüzûl sebebini, yani İsâ'nın tabiatı konusunda Necran heyeti ile yaşanan tartışmayı göz önünde bulundurduğumuzda, burada "kalplerinde eğrilik bulunanlar" ifadesi ile Necran heyetindekilerin kast edilmiş

---

haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın. Hayır, öyle değil. Onlar, ilmini kavrayamadıkları ve kendilerine yorumu gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Kendilerinden öncekiler de peygamberleri ve onlara indirilen kitapları böyle yalanlamışlardı. Bak, o zalimlerin sonu nasıl oldu.

olduğunu kolaylıkla anlayabiliriz. Nitekim bu kimseler Allah'ın İsa peygamber ve annesi hakkındaki, "*o kadın ki namusunu muhafaza etmişti ve biz ona ruhumuzdan ilkâ etmiştik ve onu ve oğlunu âlemlere bir âyet kılmıştık*" (Enbiya, 21/91) sözünün maksadını çarpıtmışlar ve hem Meryem'in hem de İsa'nın ulûhiyetine inanmış, sırf Müslümanların arasında fitne uyandırmak maksadını taşıyan çeşitli sorular sormak ve "peki, İsa'nın babası kimdir Ey Muhammed!" gibi sözlerle kafa karıştırmak istemişlerdir. Oysa bu kimseler İslam dininin fıtrat ve tevhid dini olduğunu ve gerçek İbrahim dinini ifade ettiğini gâyet iyi bilmekteydiler.

İşte âyette geçen "fitne peşinde koşmak"tan maksat budur. "Te'vili peşinde koşmak" ifadesi ise, Meryem'e ilkâ edilen ruh konusunu, Meryem'in İsâ'ya hamile kalması şeklinde doğru anlamak dururken bunu bir kadının normal koşullarda bir erkekten hamile kalması ile kıyas ederek çarpıtmalarıdır.[209] Onların bu yorumu yanlıştır ve kendilerini bu yanlışa sürükleyen şey, "kıyasu'l-gaib ale'ş-şahid" (bilinmeyenin bilinene kıyaslanması) yöntemidir. Bu yöntem uyarınca onlar ilahî nefha olayını kadın-erkek çiftleşmesine kıyas etmişlerdir, oysa bu kıyas geçersizdir, çünkü burada birbirine kıyas edilen iki şey aynı tabiata sahip değildirler. Meryem'in rahmine ilahî nefhanın nasıl üflendiği, yani Meryem'in nasıl hamile kaldığı konusu ise, "te'vilini sadece Allah'ın bileceği bir şeydir ve ilimde derinleşmiş olanlar bunun Allah katından olduğunu bilir, hepsi rabbimizdendir, hepsine iman ettik derler."

7- İlimde derinleşenler... Kalplerinde eğrilik bulunanlar

Müfessirler bu âyetin tefsirinde, burada te'vil yetkisinin sadece Allah'a mı ait olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Te'vil yetkisinin sadece Allah'a ait olması durumunda "ilimde derinleşenler" ifadesi yeni bir cümlenin başlangıcı olmakta ve bu kimselerin işin te'vilini bilmedikleri, sadece "inandık" demekle yetindikleri anlaşılmaktadır. Diğer durumda, yani te'vil yetkisinin sadece Allah'a has kılınmaması durumunda

209 Âyete bizim verdiğimiz anlamın doğruluğunu bizzat Kur'ân'ın şu âyetleri teyit etmektedir; "Allah, melekler ve ilim sahipleri (peygamberler ve âlimler), O'ndan başka ilâh olmadığına adaletle şâhitlik ettiler (Allah beyan edip kanıtladı, diğerleri de iman ettiler). O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Şüphesiz Allah katında din (Muhammed'e gönderilen ve İbrahim ve zürriyetinin inancı olan) İslâm'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim (Tevrat ve İncil) geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir. Seninle tartışmaya girişirlerse, de ki: "Ben, bana uyanlarla birlikte kendi özümü Allah'a teslim ettim." Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere (Araplara) de ki: "Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?" (kabul ediniz!) Eğer İslâm'a girerlerse hidâyete ermiş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse sana düşen şey ancak tebliğ etmektir. Allah, kullarını görendir." (Âl-i İmran, 3/18-20)

ise ilimde derinleşenlerin te'vili bildikleri anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda âyette, "ilimde derinleşenler kelimesi, Allah lafzına atıf olmakta, böylece anlam, "onun te'vilini Allah ve ilimde derinleşenler bilir" şeklinde olmaktadır.

Biz ilimde derinleşenlerin te'vili bidiklerini savunan görüşe meyilliyiz. Zira eğer aksi söz konusu olsaydı, bu kimselerin "ilimde derinleşmiş" olduklarının vurgulanmasının bir anlamı kalmazdı. Tabii ki bu kimselerin "ilimde derinleşmiş" olmaları, Allah ile eşit bir ilme sahip olmaları anlamına gelmez, bu ifade sadece onların Meryem'in Hz. İsa'ya nasıl hamile kaldığını bildikleri anlamına gelir. Bu bilgi de, İsa'yı diğer insanlarla kıyas etmek sûretiyle ve şu âyeti dikkate almakla ortaya çıkmaktadır;

> *O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı. Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz! (Secde, 7-9)*

Bu durumda ilimde derinleşenlerin "hepsi rabbimizdendir, hepsine iman ettik" demeleri, bu olayın te'viline iman ettik, yani Allah'ın Meryem'e ruh ilka etme ve diğer konularda söylediği hakikate, bütün bunların ilahî emir ile cereyan ettiğine inandık anlamına gelir. Diğer bir deyişle "ilimde derinleşenler" demek, "nefha" olayının bir ilahî fiil olduğunu anlamış olanlar demektir.

Te'vili ilimde derinleşenlerin bilmediğini söyleyen görüş ise çelişkilidir. Gerçi İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu bu görüşü savunmuşlardır, fakat bu durum onların anlayışlarının kusurlu olmasından değil, bu konunun Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet arasında bir tartışma konusu olmasından ve başlangıçta Mu'tezilenin "ilimde derinleşenler te'vili bilirler" görüşünü savunmuş olmasından, bu görüşten kendi mezheplerince birtakım sonuçlar çıkarmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Eş'arî mezhebine mensup âlimler onların bu görüşlerine karşı çıkarlarken, bu konudaki yaklaşımlarına da karşı çıkmak durumunda kalmışlardır.

Biz ise geçmişin tartışmalarının içinde yaşamadığımız ve o ortamdan uzak olduğumuz için, bu konuda şunu söylemekten kendimizi alamıyoruz; "İlimde derinleşenler" ifadesi çok güçlü bir ilim vurgusudur, dolayısıyla bu vasıfla nitelenmiş kimselerin te'vili bilmiyor olduklarını söylemek mümkün değildir. Burada konu muhkem-müteşabih meselesi olduğuna göre, bu kimselerin derinleşmiş oldukları ilim de, muhkem ile müteşabihi birbirinden ayırt etme ilmi olmalıdır. Bu kimseler müteşabihleri fitne çıkarmak maksadıyla te'vil etmezler, kalplerindeki eğrilik-

ten dolayı müteşabih âyetlerin peşine düşmezler, maksatları fitne değil, bilgidir. Onlar müteşabihe, muhkem ile çelişen bir şey olarak değil, dış sebeplerden ya da bilgi eksikliğinden dolayı bazen akla karmaşık gelebilen meseleler olarak bakarlar.

8- Müteşabihlerin muhkemlere hamledilmesi ve zât-sıfat meselesi

Müfessirler ve değişik mezheplere mensup kelam âlimleri, muhkem-müteşabih konusunun yegâne çözümünün, müteşabihlerin muhkemlere hamledilmesi şeklinde olacağı hususunda görüş birliği içindedirler. Ancak esas sorun, neyin muhkem neyin müteşabih olduğunun tespit edilmesi noktasındadır. Hangi âyetlerin muhkem olduğu tespit edilmelidir ki, müteşabih olanlar onlara hamledilebilsin! Bu noktada muhkemi, "tek bir anlama gelebilen lafız", müteşabihi de birden çok anlam ihtimalini barındıran ifade" olarak tanımlamak yeterli olmayacaktır, çünkü bu sadece dilsel bir tanımdır. "Kalplerinde eğrilik bulunan" kimselerin, yani amaçları sadece bilgi olmayan kimselerin dinî, siyasî, ideolojik, mezhebî veya daha başka yaklaşımlarla bazı âyetleri muhkem, diğer bazılarını müteşabih saymalarının önünde herhangi bir engel yoktur.

Nitekim Mu'tezile âlimleri "Hiçbir şey O'nun benzeri değildir" âyetini muhkem kabul edip konuyla ilgili diğer âyetleri müteşabih kabul ederken tam da bu durum yaşanmıştır. Onlar bu âyeti muhkem kabul etmişler ve ilahî zat hakkındaki tasavvurlarımızın bu âyete dayanması gerektiğini, dolayısıyla da Allah'a sıfat atfetmememiz gerektiğini, çünkü sıfatların onun zatına zait/ilave şeyler olacağını ve bunun da taaddud-i kudemâ (ezelilik vasfına sahip birden çok varlık kabul etmek) anlamına geleceğini söylemişlerdir. Neticede onlar Allah'ın zatı itibariyle âlim ve canlı olduğunu, yoksa zatından ayrı olan bir ilim ya da hayat sıfatına sahip olmadığını söylemişlerdir.

Hasımları olan Ehl-i Sünnet âlimleri ise Allah'ın sıfatlarını kabul etmişler; ilim, kudret, irade, işitme, görme, kelam, celal, ikram, cömertlik, nimet verme, izzet, azamet gibi ezeli sıfatlarının var olduğunu söylemişlerdir. Onlar zata ait sıfatlar ile fiilî sıfatlar arasında bir ayrım da yapmamışlar, hepsini aynı kategoride değerlendirmişlerdir. Yine rivâyetlerde ve âyetlerde yer verilen el, yüz gibi "haberî" sıfatları da kabul etmişler, fakat bunları yorumlamamışlar, bunlar şeriat tarafından bildirilmiş olduğu için "haberî sıfat" olarak kabul edilmeleri gerektiğini söylemişlerdir. Bu sebeple de bu âlimlere "sıfâtiyye" denilmiştir. Mu'tezile âlimleri ise kendilerini "ehl-i tevhid" olarak isimlendirmişlerdir. Bu şekilde kendilerinin

Allah'ı her halükarda birlediklerini vurgulamak istemişlerdir. Buna karşılık Ehl-i Sünnet âlimleri, sıfatları reddetmeleri nedeniyle Mu'tezile'ye "muattıla" ismini vermişlerdir.

9- Bağlama ve Esbâb-ı Nüzûl'e müracaat

İnsan her ne kadar ilahî zata ilişkin tasavvur konusundaki bu ihtilaf ile Arap/İslam kültürüne dışarıdan intikal etmiş olan kültürel mirasa ait görüş ve teoriler[210] arasında irtibat kurabilse de, bu konuyu âyetlerin indiriliş sebepleri ile sınırlandırdığımızda, meselenin önce Emeviler sonra da Abbasiler tarafından siyasi olarak işlevselleştirilen cebr-ihtiyar ve zat-sıfat konusuyla ilgili olduğunu görmekteyiz.[211] Dinî düşüncemize hala hükmetmeye devam eden[212] bu tür "eğri" yorumlardan kurtulmanın tek yolu, kanaatimizce, akla karışık gelen mevzulardan bahseden bütün âyetleri bağlamına ve nüzûl sebebine irca etmek, "Kur'ân Kur'ân'ı tefsir eder" ilkesi gereğince doğru anlamı bizzat Kur'ân'ın kendisinde aramaktır. İşte bize göre sadece Allah'ın "küllî" ilmi ile bileceği ve ilimde derinleşenlerin de Kur'ân âyetlerini istikrâ (tümevarım) yoluyla incelemek, bağlama müracaat etmek ve nüzûl sebeplerini bilmek yoluyla anlamaya çalışacakları "te'vil" budur.

---

210 Hermesçi teoloji, gnostik tasavvuf ve Neo Platonizm akımlarının hepsinde, tanımlanamaz ve vasfedilemez aşkın tanrı fikri mevcuttur. Buna karşılık diğer bazı düşünce akımları da ilahî vasfa sıfatlar atfetmişlerdir. Hatta onun cisim olduğunu söyleyenler bile olmuştur. Geniş bilgi için Arap Aklının Oluşumu adlı eserimizin 10 ve 11. bölümlerine bakılabilir.

211 Bkz: Câbirî, İslam'da Siyasal Akıl, 7. ve 9. böümler.

212 Nitekim günümüzde bile birçok ortamda Mutezil'den bahsedilirken tahkir edici ifadeler kullanılmaktadır.

95- AHZAB SÛRESİ
سورة الأحزاب

Sûre hicretin dördüncü yılında indirilmiştir. Bu sene "Ahzab senesi" ya da "Hendek senesi" olarak bilinir. Müslümanlar o sene, değişik güçlerin ittifakı ile oluşan müttefik güçlerin (ahzab) Medine'ye saldırmaları nedeniyle, şehrin çevresine hendek kazdıkları için bu isimler kullanılmıştır. Hz. Peygamber Uhud hezimetinin ardından Medine dışına bir takım ordu birlikleri göndermiş ve bu hezimetten sonra düşmanın Müslümanlara gözünü dikmelerini engellemek, heveslerini kursaklarında bırakmak istemiştir. Bu askeri sevkiyatlar esnasında herhangi bir çatışma yaşanmamış, fakat Müslümanlar hem psikolojik olarak hezimet duygusundan çıkmışlar hem de ganimet kazanmışlardır. Bir süre sonra, hicretin ardından yapılan anlaşma uyarınca, bir Yahudi ile bir Müslüman arasında cereyan eden bir cinâyet olayını çözmek üzere Hz. Peygamber Medine'deki Nadîroğulları Yahudilerinin bölgesine gitmiş ve kendisine orada suikast girişiminde bulunulmuş, bunun üzerine Hz. Peygamber Medine'ye dönüp ordusunu hazırlamış ve onları kuşatma altına almış, kuşatma sonucu yapılan anlaşmada Yahudilerin sadece develeri ile taşıyabildikleri kadar mal alıp Medine'den çıkmalarına karar verilmiş, bunun sonucunda da Nadîroğulları Yahudileri Medine'yi terk ederek Şam ve benzeri bölgelere göç etmişlerdir.

Aradan bir süre geçtikten sonra, Nadîroğullarından bazı ileri gelenler bu olayın intikamını almak ve tekrar Medine'ye dönebilmek için girişim başlatmış ve müttefik aramak üzere Mekke'ye gitmişlerdir. Orada Mekkelileri savaşa kışkırtmışlar ve civardaki kabileleri de toplayacaklarına söz vermişlerdir. Kureyşliler bu görüşe sıcak bakınca Nadîroğulları heyeti hemen çalışmalara başlamış ve kabilelerle görüşmeler yapmışlardır. Bu görüşmeler sonucunda Gatafan, Beni Mürre, Beni Eşcâ', Beni Selîm ve Beni Esed kabilelerini ikna etmeyi başarmışlar ve yaklaşık on

bin askerden oluşan büyük bir müttefik ordu hazırlamışlardır. Ordunun başına da Mekke lideri Ebu Süfyan geçmiştir.

Hz. Peygamber bu hazırlıkları öğrenince arkadaşları ile istişare edip durum değerlendirmesi yaptı ve Selmân-ı Fârisî'nin herkes tarafından kabul edilen önerisi ile Medine'nin kuzey sınırına hendekler kazılmaya başlandı. Müttefik ordu geldiğinde karşısında hendeği buldu hendeğin ardından Müslümanların tarafına ok yağdırmaya başladılar. Münafıklar her zamanki gibi bahane uydurdular, "evimiz barkımız sahipsiz kaldı" diyerek cepheyi terk ettiler. Bu durum Müslüman ordunun saflarında bir gerilime sebep olmuştu. Medine'de bulunan Kurayza Yahudilerinin de Nadîroğulları Yahudilerinin kışkırtmaları sonucu anlaşmayı bozup ihanet ettikleri ve düşmana destek verdiklerinin öğrenilmesi moralleri iyice bozmuştu, fakat bütün bunlara rağmen Müslümanlar sıkı bir şekilde cephede direnmeye devam ettiler. Bazı Müslümanlar düşman safları arasında anlaşmazlıklar çıkarmak üzere çeşitli diplomatik çalışmalar yaptılar ve neticede Arap kabileleri ile Yahudiler arasında bir güvensizlik ortamının oluşmasını başardılar. Durum bu merkezde iken bir gece vakti güçlü bir fırtına esti ve o gece müşriklerin içine, Yahudilerin Müslümanlarla bir olup kendilerine saldırmaları korkusu düşüverdi. Bunun üzerine sabah olmadan alanı terk edip geri dönmeye karar verdiler. Dönüş çağrısını ilk yapan da Ebu Süfyan olmuştu. Ancak çevresindekiler onun bu tutumunu ayıplamaya başlayınca geri döndü ve orduyu cephede toparlamaya çalıştı. Bu olay Ebu Süfyan'ın Müslümanlarla çatışma pozisyonunda iken "yolun ortasında" bir pozisyon izlediği üçüncü olaydı. Daha önce, başında olduğu kafile sağ salim Mekke'ye ulaştığı için, Bedir'de Müslümanlara karşı savaş konusunda Ebu Cehil'e karşı çıkmış ve Bedir'de ölmekten kurtulmuştu. Daha sonra, Ebu Cehil'in Bedir'de öldürülmesinin ardından Kureyşin tek lideri olmuş ve Uhud savaşında müşrik ordu galip gelmesine rağmen, "savaş karşılıklıdır, Bedir'in intikamını aldık" diyerek ordusunun Müslümanları takip edip hepsini öldürme girişimlerini engellemişti. O şartlar altında müşrik ordunun, Hz. Peygamber dâhil bütün Müslümanları öldürebilme imkânı mevcut iken Ebu Süfyan işin bu noktaya varmasına engel olmuştu. Şimdi de, farkında olması imkânsız olsa da, Müslümanları büyük bir sıkıntıdan kurtarmakta, Hendek savaşında sahneye çıkıp sırf gece vakti bir fırtına çıktı diye ordusunu toplayıp geri döndürmektedir.

Hz. Peygamber savaşın ardından Medine'ye dönünce arkadaşlarına, anlaşmayı bozup ihanet eden Kurayza Yahudilerine yönelik harekât

emri vermişti. Yirmi beş gün boyunca Kurayza oğulları Yahudileri, kalelerinde kuşatıldı. Kuşatma şiddetlendiğinde Kurayza Yahudileri Hz. Peygamber'den Nadîroğulları Yahudileri ile yapılan türden bir anlaşma talep ettiler. Ancak Hz. Peygamber bunu kabul etmedi ve onlara yargılanmaktan başka bir seçenek olmadığını bildirdi. Sonra Hz. Peygamber, konunun bir hakem tayin edilerek çözülmesi taraftarı olan Evs kabilesi ile istişare etti ve bu istişare sonucunda Evs kabilesinden, içlerinden birini hakem olarak belirlemelerini istedi. Onlar da, Hendek kuşatma esnasında bir ok yarası almış olan liderlerini hakem tayin ettiler. Hakem "erkeklerin öldürülmesi, kadın ve çocukların esir edilmesi" şeklinde hüküm verdi. Hz. Peygamber bu hüküm karşısında, "onlar hakkında Allah'ın hükmünü verdin Ey Sa'd!" diye görüş bildirdi. Çünkü Yahudiler ihanet etmişler, Müslümanlara arkadan saldırmışlardı. Dolayısıyla haklarında verilen bu hüküm uygulandı, çok miktardaki malları ganimet olarak alındı. İşte bu savaşla ilgili verilebilecek bilgiler genel olarak bundan ibarettir ve konuyla ilgili olarak vahyedilen sûrenin iyi anlaşılması için bu bilginin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu sûrenin tek konusu Ahzab savaşı değildir, aksine sûrede işlenen başka konular da bulunmaktadır. Bunların başında Hz. Peygamber'in eşleri ile ilgili konular vardır ki bu konuyla ilgili âyetlerin sayısı 73 iken, Ahzab savaşından bahseden âyetlerin sayısı dokuzdur. Sûrenin sonunda bu konuya özel bir bölüm tahsis edeceğimiz için, burada (ilerde dipnotlarla açıklığa kavuşturacağımız) sûrenin temel hareket noktasına işaret etmekle yetinelim.

Birçok kanaldan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber'in, o gün için sayıları dokuz olan eşleri, kendisinden nafaka miktarını artırmasını istemişler, o da buna kızmış ve kendilerinden bir ay boyunca ayrı kalmaya karar vermiştir. Hz. Peygamber'in hicretin ikinci ve üçüncü yıllarında ardı ardına yapılan savaşlar neticesinde ekonomik anlamda bir sıkıntı içinde olması muhtemeldir. Bunun yanı sıra, bu savaşlar esnasında eşleri şehit düşen bazı hanımlarla evlenmiş olduğunu ve bu hanımlardan bazılarının çocuklarının bulunduğunu da hesaba katmak gerekmektedir. Her halükarda böyle bir sorun ortaya çıkmış ve sorunun çözümü için, her ikisi de Hz. Peygamber'in eşlerinden birilerinin babası olan Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer devreye girmişlerdi. Aradan bir ay geçince Hz. Peygamber eşlerini topladı ve onlardan kendisi ile birlikte kalmak ve boşanmak arasında seçim yapmalarını istedi. Hepsi Hz. Peygamber'in eşi olarak kalmayı tercih ettiler, ama bu tercih artık, sûrede ve sûre sonunda detaylarını göreceğimiz gibi, yeni bir temele dayanıyordu.

Diğer taraftan müfessirlerin bu sûreyle ilgili birtakım mülahazaları da söz konusudur. Bunlardan birine göre bu sûre Hz. Peygamber zamanında, Hz. Osman döneminde yapılan derleme öncesine kadar Bakara Sûresi hacminde idi. Bu konuyla ilgili detayları Kur'ân'a Giriş adlı eserimizin "Kur'ân'ın toplanması ve Eksik-Fazla meselesi" başlıklı bölümünde ele almıştık. Bu detaylar için oraya bakılabilir.

1- Mukaddime: Allah yerin içine gireni de göğe yükseleni de bilir

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا (1) وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (2) وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Ey Peygamber! (Allah'a ve ondan sana vahyedilene güven, Allah'tan başka kimsenin memnuniyetsizliğinden korkma!) Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 2. Rabbinden sana vahyolunana uy. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 3. Allah'a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter.

2- Allah kimseye iki kalp vermiş değildir... Evlat edinme yasağı...

مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِى جَوْفِهٖ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓئِى تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَآءَكُمْ اَبْنَآءَكُمْ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبِيلَ (4) اُدْعُوهُمْ لِاٰبَآئِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ فَاِنْ لَمْ تَعْلَمُٓوا اٰبَآءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِى الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَآ اَخْطَاْتُمْ بِهٖ وَلٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا (5) اَلنَّبِىُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهٗٓ اُمَّهَاتُهُمْ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِى كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّآ اَنْ تَفْعَلُٓوا اِلٰٓى اَوْلِيَآئِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذٰلِكَ فِى الْكِتَابِ مَسْطُورًا (6) وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا

غَلِيظًا (7) لِيَسْـَٔلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ ۚ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا (8)

4. Allah, hiç kimsenin içine (biriyle bir şeyi, diğeriyle bir diğer şeyi seveceği)[213] *iki kalp koymamıştır. Kendilerine zıhâr yaptığınız (sen benim annem gibisin diyerek onları kendinize mahrem saydığınız) eşlerinizi de anneleriniz yapmamıştır. (Sırf siz öyle söylediniz diye onlar sizin anneleriniz olmaz.)*[214] *Yine evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu, sizin ağızlarınızla söylediğiniz sözlerdir.*[215] *Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir. 5. Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu, Allah katında daha adaletlidir. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Hata ile bu tür ifadeler kullanmanızda bir günah yoktur. Fakat kasten yaptığınız şeylerde size günah vardır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 6. Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. (onun emrine itaat etmek, nefislerinin istediğini yapmaktan daha önceliklidir.) Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır. (Anneleriyle evlenmeleri haram olduğu gibi peygamber eşleriyle evlenmeleri de haramdır.) Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın hükmüne göre, birbirleri için mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu hüküm Kitap'ta yazılıdır. 7. Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh'tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa'dan da. Evet, biz, onlardan (vahyi tebliğ edeceklerine ve birbirlerini tasdik edeceklerine dair) sağlam bir söz almıştık. 8. Allah, bunu doğru kimseleri*

213 Müfessirler bu âyetin kendisi hakkında indirildiği şahıslarla ilgili birçok rivâyete yer verirler. Bunlardan en meşhuruna göre, ilgili şahsın iki kalbi bulunduğu iddia edilmekteydi. Bize göre âyetin anlamı, bağlamdan açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim devamında gelen âyetler bunu açıkça ortaya koymaktadır. Eşine "artık sen benim için annem gibisin" diyen kimse onun kendisi için tıpkı annesi gibi mahrem olduğunu söylemiş olmaktadır. Oysa insanın kalbinde hem eşine karşı böyle bir tepki hem de ona karşı anne sevgisi gibi bir sevgi beslemesi mümkün değildir. Böylesi iki zıt şey aynı kalpte yer almaz. Maksat böylesi ifadelerin kullanılmasını yasaklamaktır. Aynı durum Hz. Peygamber'in Zeyd b. Harise'yi evlat edinmesi meselesi için de geçerlidir. İnsan iki kalbi varmış gibi hem kendi evlatlarına hem de evlat edindiği kimselere kendisini ayıramaz.

214 Mücadele sûresinde bu konuyu ayrıca ele alacağız.

215 Müfessirler burada anlamın Zeyd b. Harise ile ilgili olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Rivâyete göre Zeyd b. Harise Şam'dan köle olarak getirilmişti ve Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice'nin yeğeni onu satın alıp Hz. Hatice'ye hediye etmişti, Hz. Hatice de onu (peygamberlikten önce) Hz. Peygamber'e hediye etmişti. Zeyd bir süre Hz. Peygamber'in yanında yaşadı, sonra onu arayan babası ve amcası gelip ücretini ödeyerek onu almak istediler. Hz. Peygamber de onlara, "Bırakın Zeyd karar versin, eğer sizin yanınızda dönmek isterse ondan bunun için ücret istemem" demiştir. Ancak Zeyd özgürlüğüne kavuşup ülkesine dönmektense Hz. Peygamber'in yanında kalmayı tercih etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Mekke sokaklarında dolaşarak, "Ey Kureyşliler! Tanıklık ediniz, Zeyd bundan böyle benim oğlum ve varisimdir" buyurmuştur. Bundan sonra da babası ve amcası durumdan razı olmuş ve dönüp gitmişlerdir. Rivâyete göre Abdullah b. Ömer şöyle demiştir; "Bizler onu Zeyd b. Harise olarak değil, Zeyd b. Muhammed olarak isimlendirirdik." Bu da göstermektedir ki evlat edinme olayı cahiliye döneminde meşru idi ve bu âyetler tarafından haram edilinceye kadar İslam'da da meşru olarak kalmıştı.

doğruluklarından hesaba çekmek için yapmıştır. Kâfirlere de elem dolu bir azap hazırlamıştır.

3- Ahzab Savaşı: Mü'minler orada çok şiddetli bir imtihana tabi tutulmuş ve şiddetle sarsılmışlardı...

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا (9) اِذْ جَآؤُكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللهِ الظُّنُونَا (10) هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا (11) وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللهُ وَرَسُولُهٗٓ اِلَّا غُرُورًا (12) وَاِذْ قَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِنْهُمْ يَآ اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنْ يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا (13) وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَآ اِلَّا يَسِيرًا (14) وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللهِ مَسْؤُلًا (15) قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَا تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَلِيلًا (16) قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (17) قَدْ يَعْلَمُ اللهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَآئِلِينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ اِلَّا قَلِيلًا (18) اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَاِذَا جَآءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللهُ اَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرًا (19) يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْاَعْرَابِ يَسْئَلُونَ عَنْ اَنْبَآئِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا اِلَّا قَلِيلًا (20) لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللهَ كَثِيرًا (21) وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللهُ وَرَسُولُهٗ

وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّآ اِيمَانًا وَتَسْلِيمًا (22) مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ
صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا
بَدَّلُوا تَبْدِيلًا (23) لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ اِنْ شَآءَ
اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (24) وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ
لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيزًا (25) وَاَنْزَلَ
الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ
فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا (26) وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا
لَمْ تَطَؤُهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا (27)

9. Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (Kureyş, Gatafan, Kurayza ve Ndiroğullarından müteşekkil müttefik düşman) orduları üzerinize gelmişti de biz onların üzerine (çadırlarını yıkan) bir rüzgâr ve (meleklerden müteşekkil) göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah, yaptıklarınızı görmektedir. 10. Hani onlar (Kurayza ve Nadîr oğulları) size üst tarafınızdan, (Kureyşliler de) aşağı taraftan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve korkudan yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. 11. İşte orada mü'minler denendiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar. 12. Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık (iman zafiyeti) olanlar, "Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaatte bulunmuşlar" diyorlardı. 13. Hani onlardan bir grup, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmakla kazanacağınız bir şey yok. Haydi, geri dönün" demişti. Onlardan bir başka grup da, "Evlerimiz açık (korumasız)" diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri korumasız değildi. İstedikleri sadece kaçmaktı. 14. Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelinse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi. 15. Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir. 16. De ki: "Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde bile (hayattan) pek az yararlandırılırsınız." 17. De ki: "Eğer Allah size bir kötülük dilese, sizi Allah'tan koruyacak kimdir? Yahut size bir rahmet dilese, buna engel olacak kimdir?" Onlar kendilerine Allah'tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar. 18,19. Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, "Bize gelin" diyenleri biliyor. Size katkıda cimri davranarak savaşa pek az gelirler. Korku geldiğinde ise, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün.

Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler. İşte onlar iman etmediler. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu, Allah'a kolaydır. 20. Düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar. Düşman birlikleri tekrar gelecek olsa, isterler ki, çölde bedevilerin arasında bulunsunlar da size dair haberleri uzaktan sorup öğrensinler. İçinizde bulunsalardı da pek az savaşırlardı. 21. Andolsun, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır. 22. Mü'minler, düşman birliklerini görünce, "İşte bu, Allah'ın ve Resûlünün bize vaat ettiği şeydir. Allah ve Resûlü doğru söylemişlerdir" dediler. Bu, onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır. 23. Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (Hendek savaşında şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir. 24. Bunun böyle olması Allah'ın, doğruları, doğrulukları sebebiyle mükâfatlandırması, dilerse münafıklara azap etmesi yahut onların tevbesini kabul etmesi içindir. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 25. Allah, inkâr edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi. Allah, savaşta (rüzgâr ve melekleri göndermek sûretiyle) mü'minlere kâfi geldi. Allah, kuvvetlidir, güç sahibidir. 26. Allah, kitap ehlinden olup müşriklere yardım edenleri (Kurayza oğulları Yahudilerini) kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını (savaşan erkekleri) öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz. 27. Allah, sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı. Allah, her şeye gücü yetendir.

4- Hz. Peygamber'in hanımları ve Hz. Peygamber'in, hizmetçisi Zeyd'in eski eşi ile evlenmesi

يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا (28) وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ
الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيمًا (29) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ
مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ
عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا (30) وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا
اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا (31) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ
مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ
وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا (32) وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى

وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً (33) وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِى بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطِيفاً خَبِيراً (34) اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّٓائِمِينَ وَالصَّٓائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيراً وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْراً عَظِيماً (35) وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهٗٓ اَمْراً اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً مُبِيناً (36) وَاِذْ تَقُولُ لِلَّذِى اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِى فِى نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَراً زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِى اَزْوَاجِ اَدْعِيَٓائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَراً وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولاً (37) مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهٗ سُنَّةَ اللّٰهِ فِى الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَراً مَقْدُوراً (38) اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهٗ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَداً اِلَّا اللّٰهَ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيباً (39) مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَٓا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّنَ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيماً (40) يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْراً كَثِيراً (41) وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلاً (42) هُوَ الَّذِى يُصَلِّى عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهٗ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيماً (43) تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهٗ سَلَامٌ وَاَعَدَّ لَهُمْ اَجْراً كَرِيماً (44) يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً (45) وَدَاعِياً اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهٖ وَسِرَاجاً مُنِيراً (46) وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَضْلاً كَبِيراً (47) وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلاً (48)

28. Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size dünya malı vereyim ve sizi güzelce bırakayım." (Hz. Peygamber'in hanımları nafakalarının artırılmasını istediklerinde nazil olmuştur) 29. "Eğer Allah'ı, Resûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır." 30. Ey Peygamber'in hanımları! İçinizden kim apaçık bir günah işlerse, onun cezası iki kat verilir. Bu, Allah'a göre kolaydır. 31. İçinizden kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder ve salih bir amel işlerse, ona mükâfatını iki kat veririz. Biz, ona bereketli bir rızık hazırlamışızdır. 32. Ey Peygamber'in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık olan (münafık) kimse ümide kapılmasın. Maruf (Dine uygun) şeyler söyleyin. 33. Evlerinizde vakar ile oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. (Erkeklerin dikkatini çekmeye yönelik şeyler yapmayın) Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! (Peygamber'in hanımları!) Allah, sizden ancak her türlü hoş olmayan davranışın kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. 34. Siz evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, haberdardır. 35. Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkeklerle, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır. 36. Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.[216] *37. Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (köle iken azat ederek) iyilikte bulunduğun kimseye, "Eşini nikâhında*

216 Rivâyete göre bu âyet Abdullah b. Cahş'ın kız kardeşi olan Zeynep bt. Cahş hakkında indirilmiştir. Hz. Peygamber, onu kardeşi Abdullah'tan, hizmetçisi Zeyd için istemiş, o da Hz. Peygamber'in kendisi ile evlenmek istediğini sanmıştır. Fakat onu Zeyd ile evlendirmek istediğini anlayınca çok şaşırmış, fakat neticede Hz. Peygamber'in isteğini kırmayıp Zeyd ile evlenmiştir. Onun Zeyd ile evli olduğu günlerden bir gün Hz. Peygamber onların evine gelmiş, o sırada Zeynep'i ev kıyafetiyle görmüş ve sanki içine bir duygu düşecek olmuş, bunun üzerine, "Ey Allah'ım! Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım! Sen çok yücesin, sana sığınırım" şeklinde dua etmiştir. Zeynep de onun bu duasını duymuştur. Zeyd eve geldiğinde Zeynep ona olanları anlatmış, Zeyd ise, (Hz. Peygamber'e olan hürmetinden dolayı) artık Zeynep'i eş olarak düşünmekten hoşlanmaz olmuş ve onunla boşanmak istemiştir. Durumu Hz. Peygamber'e gelip anlatmış ve "Ben Zeynep'ten boşanmak istiyorum, o sürekli olarak sözleriyle bana eziyet ediyor" demiştir.

tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi (Zeynep'le evlenme isteğini) gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekinmene Allah daha lâyıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü'minlere bir zorluk olmasın. Allah'ın emri mutlaka yerine getirilmiştir. 38. Allah'ın, kendisine helal kıldığı şeyleri yerine getirmesi konusunda peygambere bir darlık yoktur. Daha önce gelip geçen (Davud ve Süleyman gibi çok eşli) peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın emri, kesinleşmiş bir hükümdür. 39. Daha önce gelip geçen o peygamberler, Allah'ın vahiylerini tebliğ eden, Allah'tan korkan, başka hiç kimseden korkmayan kimselerdir. Allah, hesap görücü olarak yeter. 40. Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. (Dolayısıyla kimsenin, "Muhammed oğlunun eski eşiyle evlendi" deme hakkı yoktur) Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi bilendir. 41. Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin. 42. O'nu sabah akşam tespih edin. 43. O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir. Allah, mü'minlere çok merhamet edendir. 44. Allah'a kavuşacakları gün mü'minlere yönelik esenlik dileği "Selâm"dır. Allah, onlara bol bir mükâfat hazırlamıştır. 45,46. Ey Peygamber! Biz seni (halkına risaleti tebliğ eden) bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik. 47. Mü'minlere kendileri için Allah'tan büyük bir lütuf olduğunu müjdele. 48. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme! Onların eziyetlerine aldırma (Allah'ın emri gelinceye kadar onları cezalandırma) ve Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter.

5- Peygambere helal olan eşler

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ
تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا ۚ فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا
جَمِيلًا (49) يَآ اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّآ اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰتِى اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ وَمَا
مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ
خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الّٰتِى هَاجَرْنَ مَعَكَ ۖ وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا
لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۗ قَدْ عَلِمْنَا
مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِى اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ

وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوراً رَحِيماً (50) تُرْجِي مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِي اِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَآ اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِى قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيماً حَلِيماً (51) لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَآءُ مِنْ بَعْدُ وَلَآ اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ رَقِيباً (52)

49. Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (karı-koca münasebetine girmeden) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a (hakları olan mehrin yarısına ilaveten gönüllerini razı edecek şeyler de) verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın. 50. Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık. Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz, velisiz ve şahitsiz[217] olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da helâl kıldık. Mü'minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir.[218] Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. 51. Ey Muhammed! Hanımlarından dilediğini geri bırakırsın, dilediğini ileri alırsın. Uzak durduklarından dilediklerini yanına almanda da sana bir günah yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olması, üzülmemeleri ve hepsinin de kendilerine verdiğine razı olmaları için daha uygundur. Allah, kalplerinizdekini bilir. Allah, bilendir, halîmdir.[219] 52. Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile (bu

217 Anlam şöyledir; Sana bundan sonra sadece şu kadınlarla evlenmen helaldir: Amcakızları, teyzekızları, dayıkızları, halakızları ya da kendini sana hibe eden kadınlar içerisinden seninle birlikte hicret etmiş olanlar. Burada, "kendini hibe eden kadın" ifadesinden neyin kast edilmiş olduğu hususunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Kimileri burada Meymune bt. el-Haris'in, kimileri Ümmü Şerîk'in, kimileri Zeynep bt. Huzeyme'nin, kimileri de Havle bt. Hakîm b. el-Evkas'ın kast edildiğini söylemiştir. Rivâyete göre bu âyetin indirilmesinden önce Hz. Peygamber'in hangi kadınlarla evlenebileceğine dair bir sınırlama yoktu, bu sebeple de eşleri bu durumdan rahatsız idi. Bu âyet inip de sayılan kadınlardan başkası haram kılınınca bu durum eşlerinin hoşuna gitti. (Taberî)

218 Anlam şöyledir; Peygamber'den başkası için sadece dört hanımla evlenmek helaldir ve evlilik veli izni ve iki şahit huzurunda yapılır. Bu âyette söylenen şeyden anlaşılmaktadır ki burada söylenen "zorluk", sayılan kadınlarla evlenmekle ilgilidir.

219 Rivâyete göre Hz. Peygamber'in hanımları, onun kendilerini boşamasından çekindikleri zaman "Ey Allah'ın peygamberi! Bize malından ve zamanından dilediğin gibi verebilirsin" demişlerdir. Hz. Peygamber'in öncelik verdikleri içinde Hz. Aişe, Hz. Ümmü Seleme, Hz. Hafsa ve Hz. Zeynep; erteledikleri içinde ise Hz. Sevde bt. Züm'a, Hz. Cüveyriye, Hz. Safiyye, Hz. Ümmü Habibe ve Hz. Meymune vardı. (Taberî)

sayılan kadınlardan) başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir.[220]

6- Sahabe'nin Hz. Peygamber'in evi ile olan ilişkilerinin düzenlenmesi ve peygamber eşlerine örtü emri

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّآ اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِى النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيٖ مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيٖ مِنَ الْحَقِّ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ وَرَآءِ حِجَابٍ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَآ اَنْ تَنْكِحُوٓا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهٖٓ اَبَدًا اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمًا (53) اِنْ تُبْدُوا شَيْـًٔا اَوْ تُخْفُوهُ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا (54) لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِٓى اٰبَآئِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ وَاتَّقِينَ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا (55) اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا (56) اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا (57) وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا (58) يَآ اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَآءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا (59) لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِى الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ اِلَّا قَلِيلًا (60) مَلْعُونِينَ اَيْنَمَا ثُقِفُٓوا اُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا (61) سُنَّةَ اللّٰهِ فِى الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا (62) يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ

220 Hz. Peygamber, eşlerinden ayrılmak ya da kendisiyle kalmak konusunda seçim yapmalarını istediğinde onlar Hz. Peygamber'le kalmayı seçmiş ve ona razı olmuşlardı. Bunun üzerine de Allah artık Hz. Peygamber'in eşlerinden boşanıp başkalarıyla evlenmesini yasaklamış ve onları mü'minlerin anneleri olarak nitelemiştir.

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا (63) اِنَّ اللهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا (64) خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (65) يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِى النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا اَطَعْنَا اللهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُولَا (66) وَقَالُوا رَبَّنَا اِنَّا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبِيلَا (67) رَبَّنَا اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا (68)

53. Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (davetsiz bir şekilde) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez.[221] *Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah'ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlamanız asla söz konusu olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır.*[222] *54. Siz bir şeyi açığa vursanız da gizleseniz de, biliniz ki Allah her şeyi bilendir. 55. Peygamberin hanımlarına, babalarından, oğullarından, erkek kardeşlerinden, erkek kardeşlerinin oğullarından, kız kardeşlerinin oğullarından, mü'min kadınlardan ve sahip oldukları cariyelerden ötürü bir günah yoktur. Ey Peygamber hanımları! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, her şeye şahittir. 56. Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin. 57. Şüphesiz Allah ve Resûlünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lânet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır. 58. Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir. 59. Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. 60,61. Andolsun, eğer münafıklar, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve Medine'de kötü haberler yayıp ortalığı karıştıranlar bu davranışlarından vazgeçmezlerse, elbette seni onların üzerine gitmeye teşvik edeceğiz. Onlar da Medine'de lânete uğramış kimseler olarak ancak birkaç gün kalabilecek, ondan sonra da orayı terk etmek durumunda kalacaklardır. Nerede bulunurlarsa, ya-*

221 Rivâyete göre bu âyet Hz. Peygamber'in evine yemekten uzun süre önce gelen, yemek vaktine kadar orada sohbet eden ve yemekten sonra da bir türlü ayrılmayan bazı kimselere uyarı olarak indirilmiştir.

222 Rivâyete göre Ensar'dan bir sahabî "Hz. Peygamber vefat edecek olursa ben Aişe ile evlenirim" demiş, bunun üzerine bu âyet indirilmiştir.

kalanırlar ve yaman bir şekilde öldürülürler. 62. Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Allah'ın kanununda asla değişme bulamazsın. 63. İnsanlar sana kıyamet hakkında soruyorlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allah katındadır." Ne bilirsin, belki de kıyamet yakında gerçekleşir. 64. Şüphesiz Allah, kâfirlere lânet etmiş ve onlara alevli bir ateş hazırlamıştır. 65. Onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır. Orada hiçbir dost ve yardımcı bulamayacaklardır. 66. Yüzlerinin ateşte bir yandan bir yana döndürüleceği gün, "Keşke Allah'a ve Resûl'e itaat edeydik" diyecekler. 67. Yine şöyle diyecekler: "Ey Rabbimiz! Biz önderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik de bizi yoldan saptırdılar." 68. "Ey Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânete uğrat."

7- Sonuç: Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ اٰذَوْا مُوسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيهًا (69) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا (70) يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا (71) اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا (72) لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا (73)

69. Ey iman edenler! Siz Mûsâ'ya eziyet eden (derisinde lekeler var diye ona iftira atan) kimseler gibi olmayın. Nihâyet Allah onu onların dediklerinden temize çıkarmıştı. Mûsâ, Allah katında itibarlı bir kimse idi. 70,71. Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru (güzel) söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat ederse, muhakkak büyük bir başarıya ulaşmıştır. 72. Şüphesiz biz emaneti (hürriyet ve sorumluluğu) göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.[223] 73. Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a

223 Rivâyete göre İbn Abbas bu âyetteki "emanet" kelimesinin itaat anlamına geldiğini, Allah'ın bu emaneti Âdem'den önce yer ve göklere arz ettiğini, fakat onların buna güç yetiremediklerini, bunun üzerine Allah'ın Âdem'e, "Ey Âdem! Ben emaneti yer ve göklere ve dağlara arz ettim, ama onlar buna güç yetiremediler, sen bunu alır mısın?" dediğini ve onun da, "Rabbim! Bu emanette ne vardır?" diye sorduğunu, Allah'ın da, "eğer iyilik yaparsan ödülünü alırsın, kötülük yaparsan cezalandırılırsın" dediğini ve neticede Âdem'in bunu kabul ettiğini söylemiştir. (Taberî)

ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek; mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların da tevbelerini kabul etmek için insana emaneti yüklemiştir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Açıklama

Girişte de söylediğimiz gibi bu sûre, içindeki yedi bölümünde iki ana konudan bahsetmektedir; Uhud savaşı[224] ve Hz. Peygamber'le eşleri arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi ve yeniden düzenlenmesi, umûmî olarak mü'min kadınların nasıl davranmaları gerektiği.

Diğer sûreler gibi bu sûre de bir mukaddime bölümüyle başlamakta ve yine bir sonuç bölümü ile bitmektedir.

1-Genelde olduğu gibi bu sûrede de mukaddime bölümü gâyet kısa ve özlüdür ve sûrenin konularına bir şekilde işaret edilmektedir. Bu sûrenin mukaddimesinde de önce Hz. Peygamber'e yönelik umûmî bazı tevcihatlarla konu başlamakta, onu takvaya ve münafıklara-kâfirlere itaat etmemeye davet etmektedir. Okuyucunun da fark edeceği üzere bu genel hitap, sûrenin devamında gelen ana konuları, yani evlat edinme, zıhar, eşler arası meseleler gibi konuları kaplayan bir durumdur.

2-Sûre ikinci bölümünü, psikoloji ve sosyal bir gerçeğe tahsis etmektedir: "Allah hiç kimsenin içinde iki kalp yaratmamıştır." Buna göre, İslam öncesindeki âdete uyarak, eşine "sen artık benim annem gibisin" diyerek aralarına mahremiyet koymak isteyen kimselerin söyledikleri şeyler makul değildir, zira sırf böyle söylemekle kimsenin eşi annesi olmaz. Ayrıca insan kalbinde aynı kişiye karşı hem anne hem eş gözüyle bakma duygularını taşıyamaz. Bu sözü söyleyen insan, eşine olan memnuniyetsizliğini ifade etmektedir, fakat diğer taraftan bu sözüyle onu annesine benzetmekte, annesi nasıl kendisine mahremse eşinin de o şekilde mahrem olmasını istemektedir. Burada âyetin maksadı, eşler arasındaki ilişkinin "kadını erkeğe bağlayan" sevgi ve karşılıklı anlaşma üzerine dayalı bir ilişki olduğunu vurgulamaktır. Bu çerçevede insanın annesi ile olan ilişkileri başka tür bir ilişkidir, organik bir bağdır, merhamete dayalıdır ve eşler arasındaki ilişkilerde olduğu gibi karşılıklı anlaşma söz konusu değildir. Çocuklarla babalar arasındaki ilişki de böyledir, dolayısıyla baba-oğul ilişkisi, insanın evlatlığı ile olan ilişkisi gibi değildir. Bu sebeple de bu ilişki türleri birbirine karıştırılmamalıdır.

224 Sûrede konu Hendek savaşıdır, muhtemelen müellif sehven "Uhud" ifadesini kullanmıştır. (Çev.)

Evlatlık ilişkisi bir tür karşılıklı anlaşma ilişkisidir ve bu ilişkide taraflar kendi şahsiyetlerini muhafaza ederler. Ayrıca evlat edinilen kimse esas itibariyle hizmetçi (köle)dir. Oysa Allah insanları, bazıları diğerlerine köle olsunlar diye yaratmış değildir, aksine O, insanları bir tarağın dişleri gibi eşit yaratmıştır. Bu yüzden âyet şöyle demektedir; "*evlatlık edindiğiniz kimseleri sizin evlatlarınız kılmış değildir, bu sadece sizin kendi ağızlarınızla söylediğiniz bir sözden ibarettir. Onları gerçek babalarının isimleri ile çağırın, böylesi Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, onlar sizin kardeşinizdir, onları kardeş olarak belleyin*"

Miras ilişkilerinde de durum böyledir. Her ne kadar Hz. Peygamber hicretten sonra Ensar ile Muhacir sahabileri kardeş ilan etmiş olsa da, bu durum o dönemde yeni teşekkül etmekte olan toplumun yapısı için söz konusu olan bir zaruretin ürünü idi. Bu kardeşlik sisteminin (birçok bedevi ve başka kimseler tarafından) karşılıklı miras alışverişi gibi anlaşmalara konu edilmesi ise caiz değildir. Zira böyle bir durumda, aralarında kardeşlik ilişkisi sonucunda birbirlerine mirasçı olmak üzere anlaşan iki kişiden birinin, diğerine mirasçı olmak için onu öldürmeyi, zehirlemeyi planlamasına herhangi bir engel kalmayacaktır! Bu ise, kardeşlik ilişkisinin tesis edilmesindeki amacı ters yüz edecek bir durumdur. Diğer taraftan artık Medine'de durum değişmiş ve Muhacirler kendi kazançlarını sağlamaya başlamışlardır, dolayısıyla işlerin tabii mecrasına dönmesi gerekmektedir. O tabii mecra da, mirasın kan bağı ile oluşan akrabalar arasında söz konusu olmasıdır. Zira kan bağı, dayanışmayı, yardımlaşmayı, karşılıklı merhamet ve desteği içgüdüsel ve doğal olarak sağlayan bir bağdır. Bu sebeple de, "*Aralarında kan bağı olanlar birbirlerine Allah'ın kitabına göre daha evladırlar*" denilmiştir.

3- Bu konunun ardından sûre Ahzab savaşına geçmekte, münafıkların ve Kurayza oğulları Yahudilerinin bu savaş esnasındaki çirkin tutumlarını ortaya koyup eleştirmekte, kendilerine verilen cezadan söz etmektedir. Yine sûrede, Uhud savaşında çirkin bir tutum izleyen münafıkların davranışlarına da değinen sûre, sabırla cihad eden mü'minlerin davranışlarını övmekte ve kendilerine cennet vaadini tekrarlamaktadır. Sonra Ahzab savaşının detaylarına biraz girilmekte, Müslümanlara karşı ittifak kuran düşmanın bir ara zafere yaklaştıklarını ve o sırada Müslümanları bir endişenin kapladığını, ancak geceleyin esen fırtına neticesinde düşmanın içine korkunun düştüğünü ve mevzilerini terk edip gerisin geriye döndüklerini ifade etmektedir. Bunun ardından da, "Allah mü'minlere savaş konusunda yeter" denilmektedir.

4-5- Dördüncü bölümde sûre Hz. Peygamber'in Zeyd b. Harise'yi evlat edinmesi ve Zeyd'in Zeynep'ten boşanması, sonra Hz. Peygamber'in Zeynep ile evlenmesi konularına değinmektedir. Ardından büyük bir açıklıkla Hz. Peygamber ve eşleri arasındaki ilişkilerin gerginleştiğine dikkat çekmekte ve sonuçta Hz. Peygamber'in onları boşanma veya kendisi ile kalma hususunda serbest bırakmasından söz etmektedir. Hz. Peygamber'in bu tavrı, eşlerine kendisiyle evli kalmaya devam ettikleri takdirde tartışma ve çekişmelere son vermeleri şartını da içermekteydi. Bu "seçim sizin" teklifi her iki tarafa yönelik insaflı bir teklifti.

Çünkü bir taraftan Hz. Peygamber'in eşlerinin husûsî özelliklerine vurgu yapılıyor ve her türlü şüpheden uzak bir hayat yaşamaları emrediliyordu; "*Ey Peygamber'in hanımları! İçinizden kim apaçık bir günah işlerse, onun cezası iki kat verilir. Bu, Allah'a göre kolaydır. İçinizden kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder ve salih bir amel işlerse, ona mükâfatını iki kat veririz. Biz, ona bereketli bir rızık hazırlamışızdır. Ey Peygamber'in hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer Allah'a karşı gelmekten sakınıyorsanız (erkeklerle konuşurken) sözü yumuşak bir eda ile söylemeyin ki kalbinde hastalık (münafık) olan kimse ümide kapılmasın. Dine uygun şeyler söyleyin. Evlerinizde vakar ile oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. (Erkeklerin dikkatini çekmeye yönelik şeyler yapmayın) Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! (Peygamber'in hanımları!) Allah, sizden ancak her türlü hoş olmayan davranışın kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Siz evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, haberdardır.*" Bu çerçevede sûre münafıkların Hz. Peygamber'e ve mü'minlere yönelik incitici davranışlarına da değinmekte ve onları eleştirmektedir.

Diğer taraftan sûre Hz. Peygamber'in eş sayısını dokuz ile sınırlandırmaktadır ki bu sayı, "seçim sizin" teklifi esnasında kendisiyle evli olan hanımların sayısıdır. Artık onlardan başka biriyle evlenmesi ya da onlardan birini boşaması yasaklanmakta, buna karşılık içlerinden dilediğine aile hayatınca öncelik vermesi serbest bırakılmaktadır.

6-Altıncı bölümde sûre sahabîlerin Hz. Peygamber'in hanesi ve hanımları ile olan ilişkilerinin hangi temeller üzerine kurulması gerektiğini ortaya koymak üzere şöyle demektedir;

> *Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (davetsiz bir şekilde) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin.*

Buna ilaveten mü'minlerin peygamber eşleri ile evlenmeleri ilelebet yasaklanmakta ve peygamber eşlerine, belli başlı yakınlarının yanında oldukları durumlar haricinde, örtü emri verilmektedir.

Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur.

Sonra sûre münafıkların Hz. Peygamber'e ve mü'minlere yönelik can sıkıcı ve eziyet verici davranışlarını tenkit etmekte, kendilerini uyarıp tehdit etmektedir;

Andolsun, eğer münafıklar, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve Medine'de kötü haberler yayıp ortalığı karıştıranlar bu davranışlarından vazgeçmezlerse, elbette seni onların üzerine gitmeye teşvik edeceğiz. Onlar da Medine'de lânete uğramış kimseler olarak ancak birkaç gün kalabilecek, ondan sonra da orayı terk etmek durumunda kalacaklardır. Nerede bulunurlarsa, yakalanırlar ve yaman bir şekilde öldürülürler.

7- Surenin sonuç bölümünde de, mukaddimede Hz. Peygamber'e yöneltilen çağrıya işaret edilmekte, sahabîlere, Musa peygambere eziyet edenler gibi olup da peygambere sıkıntı yaşatmamaları, güzel sözler söylemeleri emredilmektedir. Bu çerçevede onlara, bütün söz ve davranışlarından sorumlu oldukları hatırlatılmakta ve bunun onları diğer mahlûkattan ayırt eden husus olduğu ifade edilmektedir. Bu sorumluluk, dağlara, göklere ve yere arz edilen, fakat onlar tarafından reddedilen "emanet"tir ve sevap da günah da buna dayanmaktadır.

Allah, münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek; mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların da tevbelerini kabul etmek için insana emaneti yüklemiştir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

HZ. PEYGAMBER'İN HANIMLARI

Bu bölümde, Ahzab Sûresinde söylediklerimize ilave olarak, Hz. Peygamber'in eşleri konusunu ele alacak ve öncelikle İbn ishak'ın ve es-Sîretü'l-Halebiyye'nin ve daha sonra da diğer bazı kaynakların verdikleri malumatlara değineceğiz.

Öncelikle Hz. Peygamber'in eşlerinin kimler olduğunu ifade edecek, sonra da Ahzab Sûresinde de konu edinilen, Hz. Peygamber ile eşleri arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi konusuna değineceğiz.

1- Eşlerinin sayısı

İbn İshak şöyle demektedir;

Hz. Peygamber'in kendileri ile evlenmiş olduğu hanımların toplam sayısı on üçtür:

1- Hatice bt. Huveylid: Hz. Peygamber'in ilk eşidir. Daha önce iki kez evlenmiş dul bir kadın iken Hz. Peygamber'le evlenmiş ve Hz. Peygamber kendisine mehir bedeli olarak, henüz binek olarak kullanılmamış yirmi genç deve sunmuştur. Hz. Peygamber'in İbrahim dışındaki bütün evlatlarının annesidir.

2- Aişe: Hz. Ebu Bekir'in kızıdır, Hz. Peygamber'le Mekke'de, yedi yaşında iken evlenmiştir. Ancak aralarında karı-koca ilişkisi Medine'de, dokuz veya on yaşında iken başlamıştır. Hz. Peygamber'in hanımları içinde, dul olmayan tek kişidir. Hz. Peygamber kendisine dört yüz dirhem mehir bedeli vermiştir. Hz. Peygamber'in peygamberliğinden sonra (İslam döneminde) dünyaya gelmiştir. Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'dan sekiz yaş küçüktür. "Kendimi bildim bileli annem de babam da müslümandır" demiştir. Beyaz tenli ve güzel bir hanım idi, bu sebeple ona "Hümeyrâ" lakabı verilmişti. Hz. Peygamber onu sevdiği kadar kimseyi sevmemiştir. İslam ümmeti içinde de, tüm insanlık içinde de ondan daha âlim bir kadın olmamıştır. Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği hadislerin sayısı 2210'dur. Bu hadislerin 174 tanesini Buhârî ve Müslim, ittifakla rivâyet etmiştir. Ayrıca sadece Buhârî'nin

rivâyet ettiği 54 hadis, Müslim'in rivâyet ettiği 69 hadis vardır. (Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*)

3- Sevde: Züm'a b. Kays b. Abdu Şems'in kızıdır. Mekke'de hicretten önce kocası ölmüş ve dul kalmış, sonra Hz. Peygamber'le evlenmiştir.

4- Zeynep bt. Cahş: Hz. Peygamber kendisine dört yüz dirhem mehir vermiştir. Daha önce hizmetçisi Zeyd b. Harise ile evliydi. Ahzab Sûresinin 38. âyeti onun hakkında nazil olmuştur.

5- Ümmü Seleme: Asıl adı Hind'tir. Mahzumoğullarından Ümeyye b. Muğire'nin kızıdır. Daha önce, Habeşistan'a hicret eden Müslümanlardan biri olan Ebu Seleme Abdullah'ın eşi idi. Ebu Seleme vefat edince Hz. Peygamber ona, "Allah'a dua et, sana daha hayırlı bir eş nasip etsin" demiş, o da, "kim Ebu Seleme'den daha hayırlı olabilir ki?" demiştir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer, ayrı zamanlarda kendisine evlenme teklifinde bulunmuşlar, fakat ikisini de reddetmiştir. Hz. Peygamber'in teklifini getiren elçiye de özür beyan etmiş ve şöyle demiştir; "Ben yaşlı bir kadınım, dört yetimim var, çok kıskanç biriyim ve beni evlendirecek bir velim de yok." Bunun üzerine Hz. Peygamber bizzat yanına gelmiş ve söylediklerinin hepsine kefil olduğunu söylemiştir. O da oğluna, "beni peygamberle evlendirir misin?" demiş ve on dirhemlik (bir başka rivâyete göre kırk dirhemlik) bazı eşyaları mehir alarak evlenmiştir. Kendisi şöyle demiştir; "Hz. Peygamber benimle evlendikten sonra beni, miskinlerin anası olarak bilinen vefat etmiş Zeynep'in odasına yerleştirdi. Baktım ki odada biraz arpa, bir kavanoz, bir döven, bir tencere ve biraz ekmek katığı var. Ben de arpayı dövüp un yaptım ve ekmeği katık ettim, işte Hz. Peygamber'in o günkü yemeği buydu."

6- Hafsa: Hz. Ömer'in kızıdır, Hz. Peygamber kendisine mehir olarak dört yüz dirhem vermiştir. Daha önce Abdu Huneys b. Huzafe es-Sehmî ile evli idi. Hz. Peygamber'le aralarında bir sorun çıkmıştır ve denildiğine göre bu olay nedeniyle boşanmıştır. Olay şöyledir: Hz. Peygamber'den babasını -ya da çok iyi arkadaş olduğu Hz. Aişe'yi- ziyaret etmek için izin istemiş Hz. Peygamber de ona izin vermiştir. O gittiğinde Hz. Peygamber, Mukavkıs tarafından kendisine hediye edilmiş olan eşi Mariye ile Hafsa'nın odasında birlikte olmuş, o sırada Hafsa gelmiş ve onlar içerdeyken dışarıda beklemiş, Hz. Peygamber çıkınca da, "Ey Allah'ın peygamberi! Diğer hanımlarından hiçbirine yapmamış olduğun bir şeyi bana yaptın! Bugün bana zaman ayıracakken benim odamda ve benim yatağımda bir başka eşin var!" demiş, Hz. Peygamber de onun yüzünde kıskançlık belirtisi görünce kendisini yatıştırmak için, "istersen Mariye ile bir daha birlikte olmam, ona bir daha yaklaşmam" demiştir. Hafsa da buna razı olmuştur. (ilerde Tahrim Sûresinde bu konuyla ilgili âyetler nazil olacaktır.) Hz. Peygamber Hafsa'ya bu ola-

yı kimseye söylememesini tembihlemiş, ama o kısa bir süre sonra Hz. Aişe'nin yanına gitmiş ve "Allah bizi Mariye'den kurtardı, peygamber onu kendine haram kıldı" demiştir. Hz. Peygamber de bunu duyunca onu boşamış, fakat daha sonra Hz. Ömer'in hatırı için onunla yeniden evlenmiştir. Bir diğer görüşe göre de onunla boşanmayı düşünmüş, fakat sonra bundan vazgeçmiştir. (es-Sîretü'l-Halebiyye)

7- Ümmü Habibe: Adı Zümle'dir, Ebu Süfyan'ın kızıdır. Hz. Osman'ın üvey çocuğu olarak büyümüştür ve Abdullah b. Cahş ile evlenmiştir. Kocası ile birlikte Habeşistan'a hicret etmişler, kocası orada Hıristiyan olmuş, fakat kendisi Müslüman olarak kalmıştır. Sonra Hz. Peygamber onunla Halid b. Said b. el-Âs aracılığıyla evlenmiş ve Necâşî Hz. Peygamber adına ona dört yüz dinar mehir vermiştir. Ebu Süfyan kızının Hz. Peygamber ile evlendiğini duyunca, "Muhammed çok büyük bir adam, artık sırtı yere gelmez" yorumunu yapmıştır. Bu evlilikten sonra Ebu Süfyan'ın Hz. Peygamber'e karşı düşmanlığı azaldığı gibi İslam'a karşı düşmanlığı da hafiflemiştir.[225]

8- Cüveyriye: Huzaa oğullarından Haris b. Ebi Dırar'ın kızıdır. Huzaa kabilesi ile yapılan Beni Mustalık savaşında alınan esirler arasındadır. Ganimet dağıtımı esnasında Ensar'dan Sabit b. Kays b. eş-Şemmâs'ın payına düşmüştür. Ancak Sabit onunla mükatebe, yani para karşılığı özgürlük sözleşmesi yapmış, o da Hz. Peygamber'e gelerek ondan mali yardım istemiş, Hz. Peygamber de ona, "daha iyisini ister misin?" diye sormuş ve onunla evlenmiştir. Rivâyete göre Hz. Aişe onun hakkında şöyle demiştir; "Cüveyriye çok alımlı bir kadın idi, gören herkesin aklı onda kalırdı. O sıralar yirmi yaşındaydı."

9- Safiyye: Huyey b. Ahtab'ın kızıdır. Hz. Peygamber onu Hayber savaşında esir olarak almış, kendi payına ayırmıştır. Ondan önce Kinane b. Ebi'r-Rabî' b. Ebi'l-Hukayk'ın eşi idi.

10- Meymûne: el-Haris b. Hazn b. Bahîr b. Hüzem'in kızıdır. Onu Hz. Peygamber'le evlendiren kişi, Hz. Peygamber'in amcası Abbas'tır. Abbas ona dört yüz dirhem mehir bedeli ödemiştir. Daha önce Ebu Rühm b. Abdüluzza b. Übeyy'in eşi idi. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber'in kendisine evlenme teklifi haberi gönderdiği zaman devesinin üzerindeydi ve haberi duyunca, "deve ve üzerindeki Allah'a ve peygamberine aittir" demiştir. Bunun üzerine Allah onun hakkında, "kendini peygambere hibe eden kadın..." (Ahzab 50) âyetini indirmiştir. Bir başka rivâyete göre de kendini peygambere hibe eden kadın başka bir kadındır.

11- Zeyneb bt. Huzeyme: Haris b. Abdullah'ın kızıdır. Fakirlere olan merhamet ve yardımseverliği nedeniyle kendisine Ümmü'l-Mesakin (gariban anası) lakabı verilmiştir. Hz. Peygamber kendisine dört yüz dirhem mehir vermiştir. Daha önce Ubeyde b. Haris b. Ab-

225 Zemahşerî, el-Keşşâf, IV/91

dülmuttalib b. Abdi Menaf'ın eşi idi. Ondan önce de, amcaoğlu olan Cehm b. Amr b. el-Haris'in eşi idi.

İşte bu on bir kişi, Hz. Peygamber'in kendileri ile evlenip aile hayatı yaşamış olduğu hanımlardır. Bunların ikisi, Hz. Hatice ile Zeynep bt. Huzeyme Hz. Peygamber'den önce vefat etmişlerdir. Diğer dokuzu da ondan sonra vefat etmişlerdir. Bunların dışında iki hanımı daha evlenmiş, ancak kendileri ile karı-koca münasebetine girmemiştir. Bunların ilki Esma bt. Nu'man el-Kindiyye'dir. Hz. Peygamber onunla evlendikten sonra kendisinin hasta olduğunu fark etmiş ve kendisine mali bedel ödeyerek ailesine göndermiştir. İkincisi ise Umre bt. Yezid el-Kilabiyye'dir. Bu hanım Hz. Peygamber ile evlendiğinde henüz yeni Müslüman olmuştu ve onunla birlikte olmak istememiş, Allah'a sığındığını söylemiştir. Hz. Peygamber de ona, "çekiniyor ve Allah'a sığınıyorsan tamam" demiş ve kendisini ailesine göndermiştir. Rivâyete göre ona bu şekilde Allah'a sığınmasını Hz. Peygamber'in diğer bazı eşleri tavsiye etmişler ve onun bundan hoşlanacağını söylemişlerdi. Bir rivâyete göre ise Allah'a sığınan o değil, Esma bt. Nu'man'ın amcakızı Kindiye idi ve Hz. Peygamber kendisine yaklaşmak isteyip çağırdığı zaman, "bizler sadece alan, fakat hiç vermeyen bir toplumuz" diyerek geri durmuştur. Hz. Peygamber de onu ailesine geri göndermiştir. Bir başka rivâyete göre de Nadîr oğullarından ya da Kurayza oğullarından esir olarak alınan Yahudi asıllı Reyhane bt. Yezid, ganimet olarak Hz. Peygamber'in payı olmuş, Hz. Peygamber ona kendi dininde kalmakla Müslüman olmak arasında seçim yapma şansı tanımış, o da Müslüman olmuştu. Hz. Peygamber de onu azat etmiş ve kendisiyle evlenmiştir. Bir başka rivâyete göre de bu hanım Hz. Peygamber'in eşi değil, cariyesidir.

Cariyeleri ise dört tanedir: oğlu İbrahim'in annesi olan Mariye, Reyhane, Zeyneb bt. Cahş'ın hediyesi olan bir cariye ve Züleyha adlı bir başka cariye.

Velhasıl Hz. Peygamber'in bir şekilde kendileri ile münasebette bulunduğu hanımların sayısı otuzdur. Bunların bazılarıyla nikâh kıyma aşamasına gelmiş, bazılarıyla gelmemiştir. Nikâh kıydıklarının bazıları ile karı-koca münasebeti kurmuş, bazıları ile de kurmamıştır.

Bir başka rivâyete göre kendileri ile münasebette bulunduğu hanımların sayısı yirmi üç olup bunlar içerisinde bazıları ile nikâh kıymış, bazıları ile kıymamıştır. Nikâh kıydıkları içinde kendileri ile karı-koca münasebeti kurmuş oldukları on iki kişidir. Kendileri ile karı koca münasebeti kurmamış oldukları ise şunlardır; 1-Ümmü Şerik el Amiriyye; Hz. Peygamber bu hanımla evlendiği halde henüz birlikte olmadan önce onu boşamış ve tekrar evlenmemiştir. 2-Ümmü Şerik Havle; 3- Ümmü Şerik el-Ğifariyye; 4-Ümmü Şerik el-Ensariyye, 5-Dihye el-Kelbî'nin kızkardeşi, 6-Sevde el-Kureşiyye. Bu sonuncusu ile evlenmek

için Hz. Peygamber teklif göndermiş, fakat o mazeret beyan ederek bunu kabul etmemiştir.

2-Eşleri ile ilişkilerinde yaşadığı gerginlik

es-Sîretü'l-Halebiyye ve diğer bazı kaynaklarda şu rivâyet yer almaktadır,

> Hz. Aişe şöyle anlatmıştır; Hz. Peygamber'in hanımları, kızı Fatıma ile konuşup şikâyetlerini arz etmek üzere onu gönderdiler. O da gelip izin istedi ve içeri girdi. O sırada ben de oradaydım. Fatıma şöyle dedi; "Ey Allah'ın peygamberi! Hanımların beni elçi olarak seçip sana gönderdiler ve senin kendileri ile Ebu Kuhafe'nin kızı (Hz. Ebu Bekirin kızı/Hz. Aişe) arasında adil davranmanı istiyorlar." Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi; "Kızım! Sen benim sevdiğimi sevmez misin?!" O da, "Elbette severim" dedi. Hz. Peygamber de beni kast ederek, "o zaman bunu da sev" dedi. Bu cevap üzerine Fatıma kalktı ve dışarı çıktı, diğer hanımların yanına gitti ve olan biteni anlattı. Onlar da, "görüşmenin bize bir faydası olmamış, git tekrar görüş" dediler. Fatıma ise, "Vallahi bu konuda babamla bir daha konuşmam" dedi.
>
> Bunun üzerine Hz. Peygamber'in eşleri Zeynep bt. Cahş'ı elçi seçip gönderdiler. Hz. Peygamber Hz. Aişe'nin odasında iken Zeynep geldi ve izin isteyip içeri girdi, "Ey Allah'ın peygamberi! Eşlerin beni elçi olarak seçip sana gönderdiler, senin kendileri ile Ebu Kuhafe'nin kızı (Hz. Ebu Bekirin kızı/Hz. Aişe) arasında adil davranmanı istiyorlar" dedi. Ardından da benim hakkımda kötü sözler söyledi. O benim hakkımda konuşurken ben de bana cevap izni vermesini istercesine Hz. Peygamber'in yüzüne baktım. Hz. Peygamber'in benim Zeynep'e cevap verip onu susturmamı kötü karşılamayacağını anlayınca hemen cevap verdim ve Zeynep'in duymak istemeyeceği sözler söyledim. Hz. Peygamber tebessüm etti ve "O Ebu Bekir'in kızı" dedi.

Bir başka rivâyete göre eşlerinin Hz. Aişe ile kendileri arasında adalet gözetmesini istemelerinin sebebi, Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'nin odasında kaldığı günlerde çok miktarda hediyelerin gelmesi ve bu hediyelerin Hz. Aişe'ye kalması nedeniyle olmuştur.

Tefsir âlimleri Ahzab sûresinin 28. âyetinde geçen, "*Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım*" ifadesinin nüzûl sebebi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bir rivâyete göre eşleri kendisinden nafaka artırımı istediklerinde Hz. Peygamber onlardan bir ay uzaklaşmış, sonra da bu âyet ile kendisine, hanımlarına kendisi ile birlikte kalma ya da ayrılma seçenekleri sunması emredilmiştir. Bir rivâyete göre Hz. Ebu Bekir bir defasında Hz. Peygamber'in evine gelir, insanların kapı önünde

oturduklarını ve içeri girmek için izin sırası beklediklerini görür. Kendisine içeri girme izni verilir ve içeri girer. Sonra Hz. Ömer gelip izin ister ve ona da izin verilir. Bu ikisi içeri girdiklerinde Hz. Peygamberin odasında oturduğunu, çevresinde toplanmış olan eşlerinin de ondan nafaka talep ettiklerini, fakat onun sessizce oturup hiçbir şey söylemediğini görürler. Hz. Ömer o sırada Hz. Peygamber'in neşesini yerine getirecek bir şeyler söylemek ister ve şöyle der; "Ey Allah'ın peygamberi! Benim eşimin halini bir görseydiniz! Bir defasında benden fazla nafaka istedi, ben de kalkıp ensesini kavradım." Hz. Peygamber tebessüm eder ve "gördüğün gibi etrafıma toplanmış nafakalarını artırmamı istiyorlar" der. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir kalkıp kızı Hz. Aişe'nin, Hz. Ömer de kalkıp kızı Hz. Hafsâ'nın ensesini kavrar ve her ikisi de kızlarına, "demek peygamberden sahip olmadığı bir şeyi size vermesi için ısrar ediyorsunuz!" derler. Sonra Hz. Peygamber hanımlarından bir ay boyunca ayrı kalacağına dair yemin eder. Bir diğer rivâyete göre Hz. Ömer "eşlerini boşadın mı Ey Allah'ın peygamberi!?" diye sorar, fakat o başını kaldırıp "hayır" der. Bunun üzerine Hz. Ömer "Allahu Ekber" diye sevincini ifade eder ve şöyle der; "Biz Kureyşliler Mekke'de iken kadınlarımıza sözümüzü geçirirdik, sonra Medine'ye geldiğimizde baktık ki Medine'li kadınlar kocalarına sözlerini geçiriyorlar. Sonunda bizim kadınlarımızda onlardan bu davranışı öğrendiler. Günün birinde eşime bir şey söyledim, baktım ki bana laf çeviriyor. Bunu yadırgadığımda ise bana, "demek sen benim sana karşı konuşmamı yadırgıyorsun! Vallahi Hz. Peygamber'in eşleri ona karşı cevap veriyorlar ve hatta onun isteğini bir gün sonrasına erteliyorlar!" dedi. Ben de, "bunu yapan kişi kendini perişan eder. Onlar kocalarını (peygamberi) kızdırmanın neticesi olarak Allah'ın gazabına maruz kalmaktan korkmazlar mı hiç?!" dedim. Bu söz üzerine Hz. Peygamber tebessüm eder. Hz. Ömer şöyle anlatmaktadır; "Ben de bunun üzerine kızım Hafsâ'nın yanına gittim ve ona, "sen de peygambere karşı laf mı söylüyorsun?" dedim, o da, "evet, bazen bizden biri onun isteğini bir gün sonraya erteliyor" dedi. Ben de, "Peki, siz kocanızı (peygamberi) kızdırmanın neticesi olarak Allah'ın gazabına maruz kalmaktan korkmaz mısınız hiç?! Sakın peygamberin sözüne cevap yetiştirme! Ondan bu tür şeyler isteme, bir isteğin olursa benden iste, Aişe'nin daha çok seviliyor olması sakın seni bir yanlışa sürüklemesin!" dedim. Hz. Peygamber benim bu sözüme yine tebessüm etti. Ben de "içiniz rahat etti mi, Ey Allah'ın peygamberi!" dedim, "evet" dedi. Sonra şöyle dedim; "Ey Allah'ın peygamberi! Üzerinde yattığınız hasırın izi vücudunuza çıkmış, oysa Fars ve Rum kralları Allah'a kulluk etmedikleri halde bol rızık

içinde yaşıyorlar!" O da yattığı yerden biraz doğrulup oturdu ve "Yoksa içinde bir şüphe mi var Ey Ömer!, Onlar Allah tarafından verilen rızıklarını bu dünyada almış, fakat ahirette mahrum olacak kimselerdir" dedi. Ben de, "Allah'a tevbe ederim Ey Allah'ın peygamberi!" dedim. Sonra aradan yirmi dokuz gün geçince Yüce Allah Ahzab Sûresinin 28. âyetinde geçen, "*Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım*" ifadesini indirdi. Hz. Peygamber de Aişe'nin yanına gitti. Aişe ona, "bir ay yanımıza gelmeyeceğine söz vermiştin, ama yirmi dokuz gün oldu. Gün be gün sayıyorum" dedi. Hz. Peygamber de, "ay yirmi dokuz gün de sürer" dedi ve sonra şöyle ekledi; "Ey Aişe! şimdi sana bir şey söyleyeceğim, ama anne-babana danışmadan önce bana aceleyle cevap verme" dedi ve ona Ahzab Sûresinin 28. âyeti ile başlayan bölümü okudu. O da, "bu konuda mı anne-babama danışacağım! Elbette ki Allah, peygamberi ve ahiret diyarını tercih ediyorum!" dedi ve bunu diğer hanımlarına söylememesini rica etti. Hz. Peygamber de onlara da aynı şeyi sunacağını söyledi ve "Allah beni işleri zora sokucu olarak değil, öğretici ve müjdeleyici olarak göndermiştir" buyurdu. Sonra diğer eşleri ile de konuştu ve hepsi Hz. Aişe'nin verdiği gibi cevap verdiler.

96- MÜMTEHİNE SÛRESİ
سورة الممتحنة

Bu sûrenin Medine'de indirilmiş olduğu hususunda ittifak vardır. Mümtehane (imtihan edilen kadın) şeklindeki ismi de meşhurdur. İçerisinde, Mekke'den gelip Müslüman olduğunu söyleyen bir kadının imtihan edilmesi meselesi yer aldığı için bu ismi aldığı söylenmiştir. Bir başka rivâyete göre ise imtihan edilen kadından maksat, casusluk yapıp Hz. Peygamber'in savaş planlarını Mekke müşriklerine sızdırmak üzere bir adamın yazdığı mektubu Mekke'ye götürürken yakalanan ve sorguya çekilen bir kadındır. Hz. Peygamber olayı öğrenince bir grup sahabiyi göndermiş ve kadını yakalatıp Medine'ye getirtmiştir. Hz. Ali'den bu konuda şöyle bir rivâyet aktarılır;

> Hz. Peygamber bir grup muhacir ile birlikte beni gönderdi ve "Mekke-Medine arasında Hah bahçesi denilen yere kadar gidiniz, orada bir kadın var ve onda bir mektup var, o mektubu ondan alınız!" buyurdu. Biz de atlarımızı çok süratli bir şekilde koşturarak oraya vardık ve kadını bulduk. Kendisine mektubu vermesini söyledik. "Bende mektup yok" dedi. Bunun üzerine "ya mektubu verirsin, ya da seni aramak için elbiseni çıkarmak durumunda kalırız" dedik. Böyle söyleyince kadın saçlarının örgülerinin arasından mektubu çıkardı ve biz de onu Hz. Peygamber'e getirdik. Baktık ki mektubun içinde Hatıb b. Ebi Beltaa tarafından Mekke müşriklerine Hz. Peygamber'in bazı faaliyetleri hakkında bilgiler yazılmış. Hz. Peygamber, "Ey Hatıb! Nedir bu böyle?" diye sordu. Hatıb da, "Ey Allah'ın peygamberi! Ne olur hakkımda acele karar verme. Ben bu işi İslam'dan döndüğüm içim, dinden çıktığım için ya da size ihanet ettiğim için yapmadım. Doğrusu Müslümanların pek çoğunun Mekke'de akrabaları ve aşiretleri var. Benim ise oradaki ailemi koruyacak kimsem yok. Bu yüzden Mekkeliler aileme zarar vermesinler diye onlara bir jest yapmak istedim." Hz. Peygamber "doğru söylüyor" dedi. Ömer kalktı ve "Ey Allah'ın peygamberi! İzin ver de şu münafığın boynunu vurayım" dedi. Fakat Hz. Peygamber şöyle dedi;

"O Bedir savaşına katılmıştır. Ne bilirsin, belki Allah Bedir ehline bakmış ve "dilediğinizi yapın, ben sizleri bağışladım" buyurmuştur" dedi.

Bir rivâyete göre bu sûrenin ilk âyeti işte bu olay hakkında indirilmiştir.

Yukarıda aktardığımız rivâyetten anlaşılmaktadır ki, ilgili mektup Hz. Peygamber'in Hudeybiye hazırlıkları ile ilgilidir. Bir rivâyette şöyle denilmektedir;

Hz. Peygamber Mekke'ye gitmek istediği zaman, güzergâhının Hayber istikametine doğru olduğu şeklinde bir haber yaydı, fakat aralarında Bedir savaşına katılmış Hatıb b. Ebi Beltaa'nın da bulunduğu bazı sahabilerine, gerçek amacının Mekke'ye gitmek, yani umre yapmak olduğunu gizlice söylemişti.

Bu olayda Hz. Peygamber'in Mekke'ye gidiş amacı, fetih değil, umredir. Zira Hayber Mekke'nin fethinden önce fethedilmiştir. Hicretin altıncı senesinde yapılan Hudeybiye anlaşmasını dikkate aldığımızda, bu sûrenin de bu olayla aynı senede indirilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

1- Mukaddime: Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَآءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِى سَبِيلِى وَابْتِغَآءَ مَرْضَاتِى تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَآ اَخْفَيْتُمْ وَمَآ اَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ (1) اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَآءً وَيَبْسُطُوٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّٓوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ (2) لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları (Kueyşlileri) dost edinmeyin. Siz onlara sevgi gösteriyorsunuz. (Onlara peygamberin faaliyetlerini bildiriyorsunuz) Hâlbuki onlar size gelen hakkı (Kur'ân'ı) inkâr ettiler. Rabbiniz olan Allah'a inandınız

diye Resûlü ve sizi yurdunuzdan (Mekke'den) çıkarıyorlar. Eğer rızamı kazanmak üzere benim yolumda cihad etmek için çıktıysanız böyle yapmayın.[226] *Onlara gizlice sevgi besliyorsunuz. Oysa ben sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa, doğru yoldan sapmış demektir. 2. Onlar sizi ele geçirirlerse, size düşman olurlar, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve inkâr etmenizi arzu ederler. 3. Kureyşten olan yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermeyecektir. Kıyamet günü Allah aranızı ayıracaktır. Allah, yaptıklarınızı görendir.*

2- İbrahim örneğine uyma çağrısı

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِى اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهٗ اِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا
مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ
وَالْبَغْضَاءُ اَبَدًا حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗٓ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ
لَكَ وَمَآ اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ
الْمَصِيرُ (4) رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَآ اِنَّكَ اَنْتَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (5) لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ
وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ (6) عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَاللّٰهُ قَدِيرٌ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (7) لَا
يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ
تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُٓوا اِلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (8) اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ
الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِى الدِّينِ وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ
اَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (9)

4. İbrahim'de ve onunla birlikte bulunanlarda sizin için güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine, "Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir" demişlerdi. Yalnız İbrahim'in, babasına, "Senin için mutlaka bağışlama

226 Taberî şöyle demektedir; Âyetin anlamı şöyledir; "Ey iman edenler! Benim rızamı gözeterek cihada çıkıyorsanız, size gelmiş olan hakkı inkâr etmiş, olan benim ve sizin düşmanlarınızı dost edinmeyin! Onlar siz Allah'a iman ettiniz diye sizi ve peygamberi yurdunuzdan çıkaran kimselerdir."

dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" (sözünü örnek almayınız. Nitekim İbrahim Rabbine şöyle dua etmiştir;) "Ey Rabbimiz! Ancak sana dayandık, içtenlikle yalnız sana yöneldik. Dönüş de ancak sanadır." 5. "Ey Rabbimiz! Bizi, inkâr edenlerin zulmüne uğratma. (Bizi onlara mağlup ettirip de böylece onların doğru yolda oldukları kanaatine varmalarını sağlama) Bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin." 6. Andolsun, onlarda (İbrahim ve beraberindekilerde) sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır. (Ümmü Habibe'nin Habeşistan'da Hıristiyan olan kocası gibi) kim de yüz çevirirse bilsin ki, Allah'ın ona ihtiyacı yoktur, övülmeye lâyıktır. 7. Ola ki Allah sizinle, içlerinden düşman olduğunuz kimseler arasına bir sevgi (ve yakınlık) koyar. (Kızı Ümmü Habibe'nin peygamberle evlendiği Ebu Süfyan gibi) Allah, gücü yetendir. Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir. 8. Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere (böyle olan Mekkelilere) iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever. 9. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.[227]

3- Mü'minlere iltihak eden kadınlar ve müşriklere iltihak eden kadınlar.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا جَآءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّ فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَاٰتُوهُمْ مَآ اَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْـَٔلُوا مَآ اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَآ اَنْفَقُوا ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (10) وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَآ اَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِٓى اَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ (11) يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ اِذَا جَآءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰٓى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ

227 Anlam şöyledir: Allah sizin Mekke'de sizinle savaşmamış olan akrabalarınızla yardımlaşmanızı yasaklamaz, ancak Kureyşin sizinle savaşan ve sizi yurdunuzdan çıkaran ileri gelenlerine casusluk yapmanızı yasaklar.

وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (12)

10. Ey iman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak (Mekke'den) size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin.[228] *Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. (zira onlar müşriktirler, yine aynı sebepten) Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (müşrik kocalarına geri) verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik olup Mekke'ye gitmiş olan karılarınızın nikâhlarına da tutunmayın. (Çünkü artık bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.) Onlara harcadığınız mehri, evlendikleri kâfir kocalarından isteyin. Kâfirler de İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına harcamış oldukları mehri sizden istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 11. Eğer eşlerinizden biri kâfirlere kaçar ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız, eşleri önceden dinden dönüp gitmiş olanlara, sarf ettikleri mehir kadarını verin ve inandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının. 12. Ey Peygamber! Mü'min kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, zina ile çocuk peydahlayıp da kocalarına isnat etmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, bu esaslara göre onların biatlerini kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*

4- Sonuç: Ey İman edenler! Allah'ın gazabına uğramış kimseleri dost edinmeyin!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ (13)

228 Rivâyete göre bu âyet Hudeybiye anlaşmasından sonra indirilmiştir. Anlaşmaya göre Mekke'den gelenler geri gönderileceklerdi. Ancak bu rivâyet, sûrenin Hudeybiye'den önce indirilmiş olması ile bağdaşmaz. Nitekim sûrenin başında da belirtilen mektubun içeriği, bu âyetin o kadın hakkında indirildiğini açıkça göstermektedir, dolayısıyla sûrenin tamamı Hudeybiye'den önce indirilmiş demektir. Kaldı ki bizim bu görüşümüzü savunmanın bir sakıncası da yoktur, zira sadece bazı âyetlerle uyumlu olan ve başka bir mesnedi olmayan böylesi rivâyetleri esas almaktansa, sûrelerin iç bütünlüklerini dikkate almak daha evladır. Bu konuda esas aldığımız kaide şudur: Esbab-ı nüzûl olarak bilinen rivâyetler, daha önce indirilmiş olan âyetlerle uygun düşecek bir takım kurgulardan ibarettir. Sûrenin indirilmesinden öncesine dair, sonrasına dair şerh ve izah çabalarıdır. Ancak sûrenin başında yer verdiğimiz rivâyet gibi, vahyin lafızları tarafından tasdik edilen rivâyetler bunun istisnasıdır.

13. Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği, kabirlerdekilerden ümit keser gibi tamamen ahiretten ümitlerini kesmiş bir toplumu (Kureyş müşriklerini) dost edinmeyin.

Açıklama

Bu sûreyi diğer birçok sûreden ayırt eden belirgin özellik, sûrenin içindeki konu bütünlüğüdür. Bu konu da, Medine'deki Müslümanlar ile Mekke'deki müşrikler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi konusudur. İki taraf arasında yaşanan başta Bedir, Uhud ve Hendek gibi büyük savaşlar ve diğer birtakım küçük çarpışmalar sonunda bu konu artık iyice gündeme gelmiş durumdaydı. Zira bu olaylar neticesinde taraflar arasındaki mevcut ilişkiler iyice artmıştı. Hac, Umre ve ticaret yapılan ziyaretler ve yolculukların yanı sıra, artık her iki tarafta da savaşlarda kocalarını kaybetmiş ve bulundukları şehirde sahipsiz, birçok yetim çocuğa tek başına bakmak durumunda kalan kadınlar ortaya çıkmıştı. Kabile bağlarının ve birçok başka faktörün etkisiyle, bu kadınların karşılıklı olarak değiştirilmesi gibi bir talep ortaya çıkmıştı. Kureyşten bazı kimseler Medine'deki bazı kadınlarla evlenmek istiyor, buna karşılık bazı Müslümanlar da Mekke'deki bazı kadınlarla evlenmek istiyorlardı. Tabii böyle bir ortamda casusluk faaliyetleri de zuhur etmişti. Taraflar kadınları kullanarak karşı tarafa dair haberleri öğrenmeye çalışıyorlardı. Ayrıca aynı ortam içinde, savaşlar nedeniyle parçalanmış olan bazı ailelerin birleşmesi gibi bir durum da gelişmişti. İşte bu sûre, savaşların zorunlu kıldığı bu ilişkinin düzenlenmesi konusunu ele almaktadır.

a- Sûrenin giriş bölümünde Müslümanlara, düşmanı, yani Mekke müşriklerini dost edinmeme, onlara Hz. Peygamber'in faaliyetlerini sızdırmama uyarısı yapılıyor. Bu bölümde, girişte anlattığımız rivâyette Mekke'ye haber gönderen şahsa gönderme yapılmaktadır.

b- İkinci bölümde sûre, Medine'deki Müslümanlara; kavimlerine, "Biz sizden ve Allah'ı bırakıp taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve nefret belirmiştir" diyen İbrahim ve beraberindekileri örnek almaları çağrısı yapılıyor, fakat Müslümanlarla savaşmamış ve düşmanlık etmemiş olan Mekkeliler bu durumun istisnası sayılıyor, onlara iyilik yapmakta bir sakınca olmadığı ifade ediliyor.

c- Üçüncü bölümde, özellikle muhacirler arasında belirginleşen eş ve akraba ilişkileri problemleri ele alınıyor. Şöyle ki, bazı muhacir erkekler Mekke'de hanımlarını, bazı muhacir hanımlar ise kocalarını bı-

rakıp hicret etmişlerdi. Bu gibi olayların hicretten sonra daha da arttığı anlaşılmaktadır. Müslüman olup Mekke'den Medine'ye giden ve henüz Müslüman olmamış hanımını Mekke'de bırakan adamların yanı sıra, aynı şeyi yapan hanımlar da vardı. Bu hanımlar kocalarını Mekke'de bırakıp gruplar halinde Medine'ye geliyor ve Hz. Peygamber'e biat etmek istiyorlardı. Buna ilaveten bir de Medine'den Mekke'ye dönen Müslüman kadın ve erkekler de vardı. Bunlardan bazıları Müslüman olarak kalmaya devam ederken bazıları dinden dönüyorlardı. İşte bu bölümde bu şartlar altında gelişen ilişkilerin nasıl düzenleneceği açıklanmaktadır. Burada dinden dönen erkek veya kadınlara yönelik "öldürme" hükmü söz konusu değildir. Aynı şekilde ister Mekke'den Medine'ye intikal durumu, ister tam tersi söz konusu olsun, erkeklerin de hanımların da mehir hakları saklı tutulmakta, kimse bu hakkından mahrum bırakılmamaktadır. Âyetler bu konuda gâyet açık ve nettir.

Sûrenin mehir konusundaki tavrı, Arap kabile toplumunda mehir bedelinin toplumsal ve iktisadi açıdan önemine dair açık bir fikir verecek niteliktedir. Kur'ân burada olduğu gibi diğer birçok sûrede bu mehir bedelini "ücret" olarak isimlendirmektedir. Bir kadınla evlenmek adeta bir ticari alışverişe benzetilmektedir. Arap toplumunda (hala olduğu gibi) o dönemde hem kadının değeri ve aile içindeki konumu, hem de kadının ailesinin toplum içindeki konumu, evlendiği sırada aldığı mehir ücreti ile belirleniyordu. Ayrıca mehir kabileler arasında bir iktisadi alışveriş şekli olup kâh para ile kâh deve veya ticari eşya ile yerine getiriliyordu.

d- Sûrenin sonuç bölümü, her zaman olduğu gibi, mukaddime bölümündeki konuya dönüyor, kafirleri dost edinip onlara güvenmeyi yasaklıyor, onların Allah'ın gazabına uğradıkları ve bunun sebebinin de kıyameti ve hesap gününü inkar edip ilahi uyarı ve müjdeleri dikkate almıyor olmaları olduğunu ifade ediyor.

97- NİSA SÛRESİ
سورة النساء

Buraya kadar gelen sûrelerin sıralamasından anlaşılan o dur ki, Nisa Sûresi de, konu itibariyle bu sûrelerden biridir. Yine sûrenin söz ettiği veya işaret ettiği olayları dikkate aldığımızda, indiriliş zamanı ve nüzûl sırasındaki yeri konusunda bizim tespit ve tasarrufumuzun yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu sûrenin ikinci âyetinde yer alan "yetimlere haklarını veriniz" ifadesi, sûrenin Ahzab Sûresinden sonra indirilmiş olduğunu gösterir. Zira bu âyetin Gatafan kabilesinden bir kişi hakkında indirildiği rivâyet edilir ki, Gatafan kabilesi, hicretin beşinci yılında cereyan eden Hendek (Ahzab) savaşından sonra Müslüman olmuştur. Yine aynı sene indirildiği rivâyet edilen "teyemmüm âyeti" de bu görüşümüzü desteklemektedir. Diğer taraftan bu sûrenin, kendisinden önceki iki sûrede ele alınan konuları yeniden ele aldığını ve kadınlarla ilgili konuları bir başka açıdan detaylandırdığını da mülahaza etmek mümkündür. Bütün bunlar da bu sûrenin hicretin altıncı senesinin başlarında indirildiğini göstermektedir.

1- Mukaddime:

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَآءً وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِ وَالْاَرْحَامَ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً (1)

Bismillahirrahmanirrahim

1-Ey insanlar![229] Sizi bir tek nefisten (Âdem) yaratan ve ondan da eşini yaratan;[230] ikisinden birçok erkek ve kadın meydana getirip yayan

229 "Ey İnsanlar!" şeklinde başlaması nedeniyle bazı müfessirler bu sûrenin Mekkî olduğunu söylemişlerdir. Zira onlara göre "Ey İnsanlar" ifadesi Mekkî sûrelerde, "Ey İman edenler!" ifadesi ise Medenî sûrelerde yer alır. Ancak bunun her zaman geçerli bir kural olduğunu söylemek zordur. Zira "insanlar" kelimesi umum ifade eder ve Müslümanları da içerir.

230 Müfessirler bu âyet hakkında birçok yorum yapmışlardır. Ancak bütün bu yorumlar Tevrat'ta yer alan Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı şeklindeki ifadeye dayanmaktadır. Müfessirler bu konuda adeta Tevrat'ta geçen yasak elma ile ilgili günah fikrini savunmaktadırlar. Oysa Kur'ân bu konuda suçu hiçbir zaman kadına yüklememektedir. Aksine bu konudaki bütün âyetler, suçu işleyenin Âdem olduğunu, kadının ise onu takip ettiğini ifade ederler. Okuyucunun bu konuda Tevrat ve Kur'ân arasındaki farkı görebilmesi açısından, Tevrat'ın ilgili bölümünü aktarmayı uygun buluyoruz. Tekvin bölümünde Allah'ın yeri, göğü, canlıları ve insanı kendi sûretinde yarattığının ifade edilmesinden sonra şöyle denilmektedir; "Rab tanrı Aden bahçesine bakması, onu işlemesi içim Âdem'i oraya koydu ve ona, "bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin" diye buyurdu. "Ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün" Sonra, "Âdem'in yalnız kalması iyi değil, ona uygun bir yardımcı yaratacağım" dedi. Rab tanrı yerdeki hayvanların gökteki kuşların hepsini topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Âdem'e getirdi. Âdem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı. Âdem bütün evcil ve yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara ad koydu. Ama kendisi için uygun bir yardımcı bulamadı.... Rab Tanrı'nın yarattığı yabani hayvanların en kurnazı yılandı. Yılan kadına, "Tanrı gerçekten bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin mi dedi?" diye sordu. Kadın, "Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz" diye yanıtladı. Ama tanrı, "Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın, yoksa ölürsünüz" dedi. Yılan kesinlikle ölmezsiniz, çünkü tanrı biliyor ki o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız" dedi. Kadın ağacın güzel meyvesinin yenmek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi, yanındaki kocasına verdi, kocası da yedi. İkisinin de gözleri açıldı, çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yapraklarını dikip kendilerine önlük yaptılar. Derken günün serinliğinde bahçede yürüyen Rab Tanrı'nın sesini duydular. O'ndan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. Rab Tanrı Âdem'e, "neredesin?" diye seslendi. Âdem, "Bahçede sesini duyunca korktum, çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim" dedi. Rab Tanrı, "çıplak olduğunu sana kim söyledi, sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?" dedi. Âdem, "yanıma koyduğum kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim" dedi. Rab Tanrı kadına, "Nedir bu yaptığın?" diye sordu. Kadın, "yılan beni aldattı, o yüzden yedim" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Rab Tanrı yılana şöyle dedi: "Bu yaptığından ötürü bütün yabani ve evcil hayvanların en lanetlisi olacaksın. Karnın üzerinde sürünecek ve yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim, onun soyu senin başını ezecek, sen de onun topuğuna saldıracaksın." (Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 2/15-25; 3/1-15) Açıktır ki, Tevrat'ın söz ettiği ufuk ile Kur'ân'ın ufku aynı değildir. Kur'ân insanın hatasının sebebinin heva (şeytan ve vesvese) olduğunu açıkça ifade eder ve kadından erkeğinin takipçisi (ve adeta kurbanı) olarak söz eder. Ondan ısıran bir yılan olarak bahsetmez. Tevrat şerhlerinde söylenildiği gibi "yılan" simgesinin şeytanın sembolü olduğunu söylemek mümkün olmakla beraber, yine de –en azından dilsel ifade olarak- kadının aşağılanması ve erkeğin onun kurbanı olarak gösterilmiş olması devam ediyor olacaktır. Kur'ân ise bunun tamamen aksini söyler. Bu âyette geçen "ve ondan eşini yarattı" ifadesine gelince, buradan kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığına dair en ufak bir şeyin anlaşılması söz konusu değildir. Kur'ân'ın mantığına en uygun anlayış (Kur'ân Kur'ân'ı tefsir eder anlayışı) şu görüşü destekler: Burada geçen "nefs" ifadesinden maksat "cins"tir. Nitekim Nahl 72, Al-i İmran 164 ve Tevbe 128 gibi âyetlerde nefs kelimesi bu anlamda kullanılmıştır. İnsan türü Kur'ân'da genellikle

Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten (onun indirdiği hükümlere uymamaktan) ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir.

2- Yetimlere mallarını verin, onların iyi mallarını kendi kötü mallarınızla değiştirmeyin...

وَاٰتُوا الْيَتَامٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى
اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا (2) وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا
مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً
اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُوا (3) وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً
فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَىْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَرِيٓـًٔا (4) وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ
اَمْوَالَكُمُ الَّتِى جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا
مَعْرُوفًا (5) وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا
فَادْفَعُٓوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَآ اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا
فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ
فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا (6)

2. (Velisi olduğunuz) yetimlere, buluğ çağına erip rüştlerini ispatladıklarında, mallarını verin. Temizi pis olanla (onların mallarını helâl malınıza katarak haram işlemek sûretiyle) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır. 3. Eğer velisi olduğunuz yetim kızlar ile evlenip onlar hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, onları değil, size helâl olan başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, bir tane alın veya sahip olduğunuz cariyeler ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.[231] 4. Kadınla-

"Âdemoğulları" şeklinde ifade edilir. Âdem nasıl topraktan yaratıldı ise Havva da topraktan yaratılmış olmalıdır, çünkü onların her ikisi de aynı türdür, aynı nefstir.

231 Burada öncelikle, sûrenin girişinde de ifade ettiğimiz üzere, Müslümanlar ve müşrikler arasında yaşanan savaşlar neticesinde Mekke ve Medine'de ve civar bölgelerde birçok yetim ve dul insanın ortaya çıkmış olduğuna ve bu durumu cinsel ya da iktisadi yönden fırsat gören kimselerin ortaya çıkmış olmasının kaçınılmaz olduğuna işaret etmek gerekmektedir. Bu hususa işaret ettikten sonra, Taberî'nin konuyla ilgili olarak verdiği görüşleri şöylece özetleyebiliriz; "İlk görüş Hz. Aişe'den gelen rivâyete dayalıdır. Kendisine bu konu sorulduğunda şöyle demiştir: O yetim kızdır, velisinin evinde büyür, onun malına

ra mehirlerini (bir fariza olarak) gönül hoşluğuyla verin.[232] *Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin. 5. Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere*[233] *vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin. 6. Yetimleri (akıllarının yeterince olgunlaşmış olup olmadığı konusunda) deneyin. Buluğa erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyüp de mallarını geri alacaklar diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin. Zengin olan yetim malından yemeye tenezzül etmesin. Fakir olan ise, hizmetinin karşılığı kadar, ölçülü olarak yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.*

---

ortak olur ve velisi de onun malına ve güzelliğine göz koyar, kendisine başka bir kadına vereceği gibi doğru düzgün mehir vermeden evlenmek ister. İşte âyet bu gibi kimseleri bundan men etmekte, onlarla evlenmek istiyorlarsa mehirlerini adilce vermelerini, aksi takdirde başka kadınlarla evlenmelerini emretmektedir." Tabii ki dördü geçmemek koşuluyla bu izin verilmiştir. İkinci görüş ise şöyledir: "dörtten fazla kadınla evlenmenin yasaklanması, velilerin yetim kızlara ait malları harcaması endişesine dayalıdır. Zira Kureyşliler içinde on kadınla evlenen bile olurdu. Hatta bundan daha fazla sayıda evlenen de vardı. Bu durumda malı tükenince, velisi bulunduğu yetimin malına göz diker, onun malını kullanır ya da onunla evlenirdi. İşte yasaklanan budur." Üçüncü görüş şöyledir; "İnsanlar velisi bulundukları yetimlerin malları konusunda adaletli davranamama endişesi içindeyken, sahip oldukları eşler arasında adalet endişesi içinde değildiler. Bu yüzden onlara, nasıl ki yetimler arasında adalet gözetiyorsanız eşleriniz arasında da adalet gözetiniz, dörtten fazla evlenmeyiniz, birden fazla evlendiğiniz takdirde adalet sağlayamayacaksanız o zaman cariyelerinizle yetininiz denildi." Dördüncü görüş şöyledir; "Nasıl ki yetimlerin mallarını yemekten korkuyorsanız zinadan da korkunuz ve helal bir şekilde nikâhlanınız." Sonuçta Taberî şu görüşü tercih eder; "Yetimlere adaletsizlik etmekten korktuğunuz gibi kadınlar hakkında adaletsizlik etmekten de korkunuz, ancak adaleti sağlayabileceğinize inandığınız kadar kadınla evleniniz. Tek kadına karşı adaleti sağlayamayacağınızı düşünüyorsanız onunla da evlenmeyip cariyelerinizle yetininiz, çünkü cariyeler sizin malınızdır ve onların hür kadınlar gibi hakları bulunmamaktadır. Böylece günaha girmemiş olursunuz." Burada "haksızlık" ile neyin kast edildiği konusu kapalı kalmıştır. Bu haksızlık sadece mal ile mi ilgilidir, yoksa diğer muameleleri, karı koca ilişkileri, sevgi, aldatmama gibi konuları da kapsar mı? Ayrıca Taberî'nin dediği gibi, cariyelere haksızlık edilebilir mi? Savaş esiri olmaktan nasıl cariye haline getirildiği konusu bir tarafa, onlara yapılan haksızlık önemli değil midir? İslam'da esirlerin hakları yok mudur?

232 Burada şu soru önemlidir: Bu hitap kime yapılmaktadır? Kocaya mı, veliye mi? Kimine göre hitap kocayadır, buna göre koca, evlenmek istediği kimseye miktarı belirlenmiş olan mehir bedelini ödemelidir. Bir başka görüşe göre hitap kız yetimlerin velilerinedir. Zira bu kimseler onların mehirlerini kendileri almaktaydılar. Uzun süre evlenmemiş dul bir kadını evlendiren velisi onun mehir bedelini kendisi alırdı. Bir görüşe göre de bir kimse kendi kız kardeşini bir başkasına çok düşük bir mehir ile evlendirebiliyordu ve burada hitap böyle kimselere yöneliktir.

233 Burada geçen sefihler kelimesinin anlamı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimileri bunun kadınlar ve küçük çocuklar olduğunu, kimileri sadece küçük çocuklar olduğunu, kimileri de sadece kadınlar olduğunu söylemişlerdir. Bir başka görüş ise kadınların en aklı ermez kimseler olduklarını söylemiştir. Taberî bu görüşlere şöyle karşı çıkar; "Bu konuda bize göre doğru olan görüş şudur: Yüce Allah bu âyette mallarınızı aklı ermezlere vermeyiniz demiş ve herhangi bir tahsis yapmamıştır. Dolayısıyla kimse malını herhangi bir aklı ermeze veremez. Bu kişinin çocuk, kadın, büyük erkek olması fark etmez." Sözlükte sefih, aklı hafif ve cahil kimse demektir.

3- Miras... Vasiyet

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ نَصِيباً مَفْرُوضاً (7) وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلاً مَعْرُوفاً (8) وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافاً خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلاً سَدِيداً (9) اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْماً اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَاراً وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً (10) يُوصِيكُمُ اللهُ فِى اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ فَاِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَا اَوْ دَيْنٍ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعاً فَرِيضَةً مِنَ اللهِ اِنَّ اللهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً (11) وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا اَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا اَوْ دَيْنٍ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَاِنْ كَانُوا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِى الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَا اَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللهِ وَاللهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ (12) تِلْكَ حُدُودُ اللهِ وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (13) وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ (14)

7. (Vefat etmiş olan) ana, baba ve akrabaların miras olarak bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır (ve bu paylar sahiplerine teslim edilmelidir.) Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz

kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.[234] *8. (Ey varisler!) Miras taksiminde akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da taksimden önce maldan bir şeyler verin*[235] *ve onlara güzel söz söyleyin (ey veliler, eğer varisler küçük çocuk iseler, onlara, "sizler henüz küçüksünüz, mirasta tasarruf edemezsiniz" diyerek açıklamada bulunun.) 9. Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, yetimler hakkında da Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.*[236] *10. Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler,*[237] *karınlarına ateş doldurmuş olurlar. Onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir. 11. Allah, size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında, başka mirasçının olmadığı durumda,*[238] *erkeğe iki kadının payı kadarını emreder. Çocuklar sadece ikiden fazla kız iseler, mirasın üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir tane ise mirasın yarısı onundur. Ölenin erkek ya da kız çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da yalnız ana babası varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer.*[239] *Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. Bu paylaştırma, ölenin yapacağı vasiyetten ya da*

234 Miras âyetinin sebeb-i nüzûlü olarak şöyle bir rivâyet nakledilir: Cabir b. Abdullah'ın anlattığına göre Sa'd b. er-Rebî'in karısı Hz. Peygamber'e gelmiş ve "Ey Allah'ın peygamberi! Sa'd vefat etti ve geride iki kızı ve bir kardeşi kaldı. Şimdi kardeşi onun malını aldı, bize bir şey kalmadı. Oysa bildiğiniz gibi erkekler kadınlarla, mallarından dolayı evlenirler. (şimdi benimle kim evlenir?!)." Bu son ifade mehirin önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'ın kadına mehir hakkı tanımasının o günün toplumunda ne derece önemli bir şey olduğu da anlaşılmaktadır. Çok eşlilik konusu da bu çerçevede değerlendirilecek bir konudur.

235 Buradaki husus kimine göre bir emir, kimine göre ise tavsiyedir.

236 Anlam şöyledir; ölüm döşeğinde olan kimsenin başında bulunan ve kendi çocuklarının kendilerinden sonra perişan olmalarından haliyle endişe eden yakınları, ölüm döşeğinde olan kimsenin yetimlere, fakirlere ve mirasçısı olmayan yakınlarına vasiyette bulunurken abartılı olarak mal vermesi ve böylece kendi mirasçılarını maldan mahrum bırakması gibi bir durumdan endişe etsinler, kendilerinin ölüm döşeğinde ve o anda ölüm döşeğinde olan kişinin de kendilerinin yerinde olduğunu düşünsünler. Böyle düşünsün ve ölüm döşeğinde olanlara, o durumda kendi yapacaklarını tavsiye etsinler. Kendi çocuklarının fakirliklerinden endişe edecekleri zamanı düşünsünler. Nitekim vasiyetteki mübalağa ihtimalini telafi etmek üzere, bir sonraki âyette vasiyet mirasın üçte biri ile sınırlandırılacaktır.

237 Bu kimselerin müşrikler oldukları söylenmiştir, zira onlar çocukları mirastan mahrum bırakır ve mallarını yerlerdi.

238 Denilmiştir ki İslam'dan önce Araplar mirası sadece düşmanla savaşan erkek yetişkinlere verir, kadın ve çocuklara vermezlerdi. Payı da büyükten küçüğe doğru azaltırlardı. İşte bu miras âyetleri indirildiği zaman bazı kimseler bu taksimden memnun olmadılar ve "neden kadına dörtte bir ya da sekizde bir pay verelim, kız çocuğa yarım pay, küçük erkek çocuğa bir pay verelim ki, bunların hiçbiri savaşa katılmıyor, ganimet kazanmıyor?!" dediler. Sonra da bu kimseler, "bu âyetleri pek okumayıp geçiştirelim, belki Hz. Peygamber de bunları unutur" dediler. Bazı kimseler de Hz. Peygamber'e gelip, "Ey Allah'ın peygamberi! Kadın at binip düşmanla savaşmadığı halde neden ona miras verelim, çocuk bizim bir işimize yaramadığı halde neden pay verelim" dediler. Bir başka görüşe göre ise bu âyetlerin iniş sebebi, mirasta malın sadece evlatlara has kılınıp ana babanın sadece vasiyet ile mal sahibi olmalarının söz konusu olmasıdır.

239 Hadis-i Şerif'te şöyle buyrulur, "İnsan öldüğü zaman, mirasından gerekli paylar dağıtıldıktan sonra, kalan mirasa en çok, en yakın akrabaları layıktır."

borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 12. Eğer çocukları yoksa karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Bu taksim, ölen karılarınızın yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Bu taksim yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa, ona altıda bir düşer. Kardeşler birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaktırlar. Bu taksim varislere zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. Bunlar Allah'ın emridir. Allah, bilendir, halîmdir.[240] *13. İşte bunlar Allah'ın koyduğu*

240 Miras dağıtımı konusunda Kurtubî şunları söylemektedir; "Âlimlerin icma ettiklerine göre çocukların beraberlerinde mirastan pay sahibi olan biri varsa, ona payı verilir, malın kalanından ise erkeğe bir kadına yarım düşecek şekilde taksim yapılır. Zira Hz. Peygamber "Allah'ın kitabında belirtilen payları sahiplerine veriniz" buyurmuştur. Bu paylar (ferâiz) altı tanedir; yarım, çeyrek, sekizde bir, üçte iki, üçte bir ve altıda bir. Yarım pay beş kişinin payıdır; öz kız çocuk, erkek çocuğun kızı, kız kardeş, baba bir kız kardeş ve eş. Tabi bunların bu payları almaları için, kendilerini bu paydan alıkoyacak bir hususun (çocukların) olmaması gerekir. Çeyrek pay, herhangi bir engel (mirasa ortak diğer çocuklar) olması durumunda kocanın ve engel olmaması durumunda eş veya eşlerin payıdır. Sekizde bir, herhangi bir engel (mirasa ortak diğer çocuklar) olması durumunda eş veya eşlerin payıdır. Üçte ikilik pay dört kişinin payıdır; iki veya daha fazla öz kız bulunması, erkek çocuğun kızları, kız kardeşler ve baba. Bunlar, engel (mirasa ortak diğer çocuklar) bulunmaması durumunda üçte iki payı alırlar. Üçte bir iki tür kimsenin payıdır; çocuğu olmayan anne ve erkek çocuğun oğlu. Yine kız veya erkek kardeşlerin ikiden fazla olmaları durumunda üçte bir pay alırlar. Yine iki ve daha fazla çocuk ile annenin bulunması durumunda çocukların payı da üçte bir olur. Bu, malın tamamının üçte biridir. Geri kalan malın üçte biri ise, sadece karı koca ve ebeveynin bulunması durumunda annenin payıdır. Yine kardeşlerin bulunması durumunda dedenin payı da budur. Altıda bir pay yedi kişinindir; Bunlar ebeveyn, dede, çocuk, torun, nineler bir arada bulunduklarında; erkek çocuğun kızları öz kızlarla birlikte olduğunda; baba bir kız kardeşler anne bir kız kardeşlerle bir arada olduğunda ve nihâyet erkek veya kız üvey evlat tek başına kaldığında söz konusu olur. Bütün bu paylar Allah'ın kitabında vardır, sadece dede ve ninenin payları sünnetten alınmıştır. Bu paylara sebep olan üç şey vardır: Birincisi sabit nesep, ikincisi nikâh akdi, üçüncüsü ise velâyet bağıdır. Bu üç sebep bazen aynı kişide birleşebilir. Örneğin bir adam aynı zamanda bir kadının kocası, azatlı kölesi ve amcasının oğlu olabilir. Böylece her iki açıdan varis olur ve eğer tek varis ise bütün malı alır. Yarısını koca olarak, yarısını da velâyet ya da nesep bağı nedeniyle alır. Yine bir kadın bir adamın hem kızı, hem efendisi olabilir ve tek varis olması durumunda malın tamamını alır. Yarısını nesep yoluyla yarısını da velâyet yoluyla alır. Miras ancak borçların ödenmesinden ve vasiyetin yerine getirilmesinden sonra dağıtılabilir. İnsan vefat ettiği zaman, bu muayyen haklar onun bıraktığı maldan (terike) çıkarılır, kefen ve defin işlemleri için gereken para ayrılır, sırasına göre borçlar ödenir, üçte birlik bölümünden vasiyet ödemeleri yapılır ve benzer şekilde işlemler sıraya göre devam ettirilir. Geri kalan mal ise varisler arasında paylaştırılacak miras olur. Varislerin toplamı on yedidir, bunların onu erkektir. Erkek çocuk, erkek çocuğun oğlu, baba, dede, kardeş, kardeş oğlu, amca, amcaoğlu, koca ve azatlı köle. Kadınlardan ise yedi mirasçı vardır: kız, kızın kızı, anne,

sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır. 14. Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve O'nun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedî kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.

4- Kadınların hakları ve yükümlülükleri; Zina konusunda ilk hüküm

وَالّٰتِى يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِى الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا (15) وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا ۚ فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا (16) اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَاُولٰٓئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (17) وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ ۚ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّى تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ اُولٰٓئِكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا (18)

15. Kadınlarınızdan (sıkça) zina edenlere karşı içinizden dört şahit getirin.[241] *Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürün-*

---

nine, kız kardeş, hanım ve azatlı cariye.

241 Kurtubî şöyle demektedir; Allah hususi olarak zina suçu işleyenler için dört şahit istemiştir. Bunun sebebi hem zina suçlamasında bulunan kişiyi ciddiyete zorlamak, hem de kulların halini gizli tutmaktır. Dört şahit Tevrat, İncil ve Kur'ân'ın ortak hükmüdür. Ebu Davud, Cabir b. Abdullah'tan şöyle rivâyet eder; "Yahudiler zina etmiş bir erkek ve kadını Hz. Peygamber'e getirdiler. O da, bana içinizden en bilgili iki kişiyi getirin dedi. Onlar da Surya denen adamın oğullarını getirdiler. Hz. Peygamber onlara yemin ettirdi ve şöyle sordu; "Bu zina edenler hakkında Tevrat'ın hükmü nedir?" Onlar da, "Tevrat'a göre dört şahit onların zina yaptıklarını bütün açıklığıyla görmüş iseler, o zaman recmedilirler" dediler. Hz. Peygamber de, "öyleyse neden recm etmiyorsunuz?" dedi. Onlar, "Biz saltanatımızı kaybettiğimizden beri ölüm cezalarını uygulamak istemiyoruz" dediler. Hz. Peygamber şahitleri çağırdı, onlar şahitlik ettiler ve Hz. Peygamber de zina etmiş olanların recm edilmelerini emretti." Tevrat'ta zina ve boşanma ile ilgili olarak şu ifadeler yer alır; "Eğer bir adam başka birinin karısıyla yatarken yakalanırsa, hem kadınla yatan adam hem kadın, ikisi de öldürülecek. İsrail'den kötülüğü atacaksınız. Eğer bir adam kentte başka biriyle nişanlı erden bir kızla karşılaşır ve onunla yatarsa, ikisini de kentin kapısına götürecek, taşlayarak öldüreceksiniz. Çünkü kız kentte olduğu halde yardım istemek için bağırmadı; adam da komşusunun karısıyla ilişki kurdu. Aranızdaki kötülüğü içinizden atacaksınız. Eğer bir adam kırda nişanlı bir kızla karşılaşır, onu yakalayıp tecavüz ederse, yalnız tecavüz eden adam öldürülecek. Kıza hiçbir şey yapmayacaksınız. Çünkü kızın ölümü hak edecek bir günahı yoktur. Bu, komşusuna saldırıp onu öldüren adamın davasına benzer. Adam kızı kırda gördüğünde nişanlı kız bağırmışsa da onu kur-

ceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya (işledikleri kötülükten onları kurtarıncaya)[242] *kadar kendilerini evlerde tutun (hapsedin).*[243] *16. Sizlerden zina yapanların (kadın veya erkek) her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tevbe edip ıslah olurlarsa, onları incitip kınamaktan vazgeçin.*[244] *Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir. 17. Allah katında tevbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden (yaptıklarının günah olduğunu öğrenir öğrenmez) tevbe edenlerin tevbesidir. İşte Allah, bunların tevbelerini kabul buyurur. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 18. Yoksa tevbe, günahları işleyip de kendisine ölüm gelip çatınca, "İşte ben şimdi tevbe ettim" diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerinki değildir. Bunlar için ahirette elem dolu bir azap hazırlamışızdır.*

5- Kadınları sıkıştırıp zor durumda bırakma meselesi

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا

taran olmamıştır. Eğer bir adam nişanlı olmayan erden bir kızla karşılaşır, onunla yatarsa ve bu ortaya çıkarsa, kızla yatan adam kızın babasına elli gümüş verecek. Kıza tecavüz ettiği için onu karı olarak alacak ve yaşamı boyunca onu boşamayacaktır. Kimse babasının karısını almayacak, babasının evlilik yatağına leke sürmeyecektir… Eğer bir adam evlendiği kadında yakışıksız bir şey bulur, bundan ötürü ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp ona verir ve onu evinden gönderirse, kadın adamın evinden ayrıldıktan sonra başka biriyle evlenirse, ikinci kocası da ondan hoşlanmaz, boşanma belgesi yazıp verir, onu evine gönderirse ya da ikinci adam ölürse, kadını boşayan ilk kocası onunla yeniden evlenemez. Çünkü kadın kirlenmiştir. Bu rabbin gözünde iğrençtir. Tanrınız rabbin size miras olarak vereceği ülkeyi günaha sürüklemeyin. Yeni evli bir adam savaşa gitmeyecek, ona herhangi bir görev verilmeyecek. Bir yıl özgürce evinde kalıp karısını mutlu edecek." (Kitab-ı Mukaddes, Tesniye, 22/22-30; 24/1-5)

242 Şöyle denilmiştir; Bu âyetin inişinden öncesine kadar (ve İslam'dan önce) kadınlar zina ettiklerinde, ömür boyunca evde hapsedilirlerdi. Öldüklerinde kocaları mehirlerine el koyardı. Sonra Allah onlara bir yol belirledi. Evli kadının çıkış yolu önce yüz sopa idi, sonra recm oldu. Mehri de miras kaldı. Evli olmayan kimsenin yolu ise yüz sopa ve bir yıl sürgün oldu. Bu konuda şöyle bir hadis rivâyet edilmektedir; "Allah onlara yol belirlemiştir, evli olan yüz sopa ve recm cezası, bekâr olan ise yüz sopa ve sürgün cezası alır." Bu anlam daha sonra Kur'ân'da da yer alacaktır. Sünnet Kur'ân'ı nesh eder görüşünde olup da bu hadisin âyeti nesh ettiğini söyleyenlerin görüşü ise müsellem değildir.

243 Evlerinizde, evlerinde, kocalarının evlerinde ya da ailelerinin evlerinde gibi iyelik ifadeleri kullanılmamış, sadece "evlerde tutun" denilmiştir. Acaba "evler" kelimesinin bu şekilde kullanımı "hapis" anlamına mı gelir? İbn Aşur ifadeyi böyle anlamakta, fakat yeterli açıklık getirmemektedir. Her ne kadar "buyût/evler" kelimesinin hapis anlamında kullanıldığına dair bir kayıt bulamamış olsak da, kelimenin Arapçadaki sayısız kullanımı bu anlama imkân verecek niteliktedir. Ayrıca hapsin belli bir evin içinde (kocanın evi, ailenin evi…) olması da mümkündür.

244 Bu âyetlerde geçen "iki kadın" ve iki erkek" ifadeleri hakkında ihtilaf edilmiştir. Kimine göre ilk âyet evli ve bekâr tüm kadınlar hakkında, ikinci âyet ise, erkekler hakkındadır. Kadınların cezası hapis, erkeklerin cezası eziyettir. Bu görüş, lafzın da gerektirdiği bir görüştür, âyetin metni her türlü zina edeni kapsayacak şekildedir. Nitekim ilk âyette "kadınlarınızdan", ikinci âyette de "sizden" ifadeleri bu görüşü teyit eder. (Kurtubî) Kanaatimize göre bu görüş doğru değildir ve "ellâtî" ve "ellezâni" ifadeleri arasındaki farkı ortadan kaldırmaz. Bize göre doğru olan görüş, yukarıda metin içinde belirttiğimiz görüştür. Açıklama bölümünde bu konuyu detaylıca ele alacağız.

بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّآ اَنْ يَّأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَّيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا (19) وَاِنْ اَرَدْتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ ۙ وَّاٰتَيْتُمْ اِحْدٰىهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ اَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِينًا (20) وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَّاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِّيثَاقًا غَلِيظًا (21)

19. Ey iman edenler! (Vefat edenin mirasçıları!) Kadınlara (vefat edenlerin eşlerini, rızaları dışında) zorla mirasçı olmanız size helâl değildir.[245] *Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında,*[246] *kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, (hemen boşanmakta acele etmeyin) olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur. 20. Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, (herhangi bir geçerli sebep olmadan, sırf istediğiniz için bir eşi boşamak isterseniz) öbürüne mehir olarak yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız? 21. Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl geri alırsınız?*

245 Onları zorlamanız, sizinle veya başkasıyla evlenmeleri konusunda zora koşmanız ya da vefat eden kocalarından kalan miraslarını zorla almanız helal değildir. Şöyle demişlerdir; Araplarda insan, akrabalarından ölen kimsenin eşinin mirasına el koyar, onun, ölünceye kadar, başkasıyla evlenmesine engel olurdu. Allah işte bunu yasaklamıştır. Bir başka görüş şöyledir; Adam öldüğü zaman büyük oğlu eğer kadının da oğlu değilse ve istiyorsa, onun eşi ile evlenir ya da onu kardeşiyle, kardeşinin oğluyla ya da istediği kişi ile evlendirirdi. Bir diğer görüşe göre cahiliye döneminde erkeğin babası, kardeşi ya da oğlu öldüğü zaman, gider onun karısının üzerine elbisesini atardı. Kim önce elbisesini atarsa evlenmeyi ve mehri almayı o hak ederdi ya da onu başkasıyla evlendirebilirdi. Bir başka görüşe göre Araplar eşleri ölen kadınları ölünceye kadar evlilikten mahrum ederlerdi". Açıktır ki bu görüşlerdeki farklılıklar, Arap kabilelerinin adetlerindeki farklılıkları yansıtmaktadır.

246 Müfessirler bu âyet hakkında ikiye bölünmüşlerdir. Bir grup buradaki "fahişe" kelimesini zina olarak değerlendirmiş ve özet olarak şöyle demiştir; "Erkek eşinin zina ettiğini öğrenirse onu zorlayabilir isterse boşayabilir ve mehrinin bir kısmını geri alabilir. Çünkü kadın bu durumda aile huzurunu bozmuş ve kocasını yeni bir eş aramaya zorlamış olmaktadır. Kocaya mehrin tamamını alma izninin verilmemesinin sebebi ise, kadının korunma süresi boyunca nafaka imkânından mahrum kalmaması isteğidir. Kimileri buna şöyle bir mülahaza ilave etmiştir; "Bu hüküm zina cezası ve mülaane hükümleri ile nesh edilmiştir, böylece kadına zarar vermek ve mehrin bir kısmını almak haram kılınmıştır." İkinci gruba göre buradaki "fahişe" kelimesi serkeşlik ve nüşûz, yani kadının kocasını beğenmemesi, ondan nefret etmesi anlamındadır. Bu görüşte olanlar şöyle demişlerdir; "Kadın bu şekilde davrandığında erkeğin ona zor kullanma hakkı vardır." Bize göre bu iki âyet arasında bir çelişki yoktur, buradaki mesele şundan ibarettir: Bu âyetin indirildiği ortamdaki şartlar, âyette söz konusu olan hafifletmeyi gerekli kılmıştır. Burada söz konusu olan hüküm, ilerde içki konusunda görüleceği gibi, bir tür ilk etap hükmüdür.

6- Evlenilmesi haram olan kadınlar... Mut'a nikâhı... Kölelerin evlendirilmesi

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا ۟ وَسَآءَ سَبِيْلًا ۟ (22) حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهٰتُكُمْ وَبَنٰتُكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ وَعَمّٰتُكُمْ وَخٰلٰتُكُمْ وَبَنٰتُ الْاَخِ وَبَنٰتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِيْٓ اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوٰتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِيْ فِيْ حُجُوْرِكُمْ مِنْ نِّسَآئِكُمُ الّٰتِيْ دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ۫ فَاِنْ لَّمْ تَكُوْنُوْا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ۠ وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِيْنَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ ۙ وَاَنْ تَجْمَعُوْا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ۟ (23) وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۚ كِتٰبَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوْا بِاَمْوَالِكُمْ مُّحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ ۭ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ۭ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ بِهٖ مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا (24) وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ۭ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيْمَانِكُمْ ۭ بَعْضُكُمْ مِّنْۢ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوْهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ مُحْصَنٰتٍ غَيْرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخْدَانٍ ۚ فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَي الْمُحْصَنٰتِ مِنَ الْعَذَابِ ۭ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ۭ وَاَنْ تَصْبِرُوْا خَيْرٌ لَّكُمْ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۚ (25) يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوْبَ عَلَيْكُمْ ۭ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ (26) وَاللّٰهُ يُرِيْدُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيْدُ الَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ الشَّهَوٰتِ اَنْ تَمِيْلُوْا مَيْلًا عَظِيْمًا (27) يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيْفًا (28)

22. Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlilik (onların yaptığı türden evlilikler) yapmayın[247]*. Çünkü bu bir*

247 Burada akıllı varlıklar için kullanılan "men" zamiri değil, akılsız varlıklar için kullanılan "ma" harfi kullanılmıştır. Dolayısıyla ifadenin, "daha önce babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin" anlamına gelmesi zordur. İfadenin maksadı, "daha önce babalarınızın yaptığı türden haram evlilikler yapmayın" şeklindedir.

hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur. 23. Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile ilişkiye girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşle aynı anda evlenmeniz de haramdır. Ancak önceden yapılan bu tür evlilikler başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. 24. Cariyeleriniz hariç, evli kadınlar da haram kılındı.[248] *Bunlar üzerinize Allah'ın emri olarak yazılmıştır. Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla mehirlerini verip istemeniz size helâl kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık*[249] *sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur.*[250] *Şüphesiz ki Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 25. Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye mali açıdan gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç cariyelerinizden alsın. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde, sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin. Evlendikten ya da Müslüman olduktan sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır.*[251] *Bu izin, içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*[252] *26.*

---

248 Kimine göre bunlar, kocaları olan hür kadınlardır. Ellerin sahip olduklarından kasıt ise, köle oldukları için eski kocalarından ayrılmış olan cariyelerdir. Bunlar cariyesi oldukları kişiye helal sayılırlar ve önceki kocalarından boşanmaları şartı aranmaz. Bir başka görüşe göre ise burada bütün evli kadınlar söz konusudur. Ancak para ile alınan cariye, sahibi için helal olur. Kanaatimize göre bu mesele ve buradan kaynaklanan diğer meselelerin, köleliğin kaldırılmış olduğu günümüz koşullarında bir anlamı yoktur. İslam her ne kadar köleliği yasaklamamış olsa da, hükümleri, maksatları ve ahlak kuralları tamamen kölelikten kurtulmaya yöneliktir.

249 Bu noktada mut'a nikâhı meselesinde müfessirler arasında derin tartışmalar vardır. Sûrenin sonunda bu konuya özel bir bölüm açacağız.

250 Önceki ifadeye verilen anlama bağlı olarak bu ifadenin anlamı konusunda da müfessirler arasında ihtilaf söz konusudur. Bir gruba göre anlam şöyledir; "Ey kocalar! Eşlerinize mehir ödemeyi taahhüt ettikten sonra bunu ödemede bir zorluk yaşarsanız, aranızda anlaştığınız bir bedeli ödeme konusunda size bir sıkıntı yoktur." Diğer bir gruba göre ise anlam şöyledir; "Ey insanlar! Belirli bir süreye kadar kendilerinden faydalandığınız kadınlarla belirlediğiniz bedel konusunda bir sıkıntı yoktur. Belirlediğiniz süre bittiğinde süreyi ve ücreti artırabilirsiniz."

251 Yani elli sopa ve altı ay sürgün. Çünkü özgür kadın zina ettiğinde, cezası yüz sopa ve bir yıl sürgündür.

252 Âyette geçen "mali güç/imkân" (tavl) ifadesinin sevgi şeklindeki yorumuna göre farklı bir tefsiri de söz konusudur. Buna göre âyette, "kim bir cariyesini severse, iffetli olmak ve zina etmemek koşuluyla onunla evlenebilir" denilmektedir. Bazı müfessirler bu görüşe şiddetle karşı çıkmışlardır. Bunların başında da Taberî gelir. Nitekim Taberî tefsirinde şöyle demektedir; "Ebu Cafer şöyle der; Bu iki görüş içinde bize göre en doğru olanı,

Allah, size hükümlerini açıklamak, size, sizden önceki semavi dinlerin yollarını göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 27. Allah, sizin tevbenizi kabul etmek istiyor. Şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi istiyorlar. 28. Allah, sizin yükümlülüklerinizi hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.

7- Kadınlar, yaptıkları harcamalardan dolayı, erkekler üzerinde "kavvâm"dırlar...

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا (29) وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا (30) اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا (31) وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَٓاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ اللّٰهَ

---

buradaki "tavl" kelimesinin anlamının mali güç ve imkân olduğunu söyleyen görüştür. Zira herkes şu konuda icma etmektedir ki Yüce Allah, hür kadınla evlenme imkânı olan kimseye cariye ile evlenmeyi yasaklamak dışında bir şeyi yasaklamış değildir. Öyleyse cariyesi ile evlenmek istedi diye, hür kadınla evlenme gücü olan bir insana bu izni vermek, onun şehvetini tatmin etmek demektir, ancak burada, nefsin helak olmasına sebep olacak türden bir zaruri durum da söz konusu değildir. Allah hiçbir kula, bir lezzeti tatsın veya şehvetini gidersin diye, bir haramı ihlal etme ruhsatı vermiş değildir. Herkesin icma etmiş olduğu üzere bir kimse bir hür kadına ya da cariyeye tutuldu diye, o kadın ona nikâh ya da cariye satın alma işlemi olmadan helal olmaz. Bu da, buradaki tavl kelimesinin anlamının "sevgi" olduğunu söyleyen görüşün yanlışlığını ortaya koyar. O halde âyetin anlamı şöyledir; "içinizden hür kadınlarla evlenecek maddi imkâna sahip olmayan kimse cariyeleriniz ile evlensin." Taberî böyle söylüyor olmakla beraber, bazı sahabe âlimleri ve müfessirler cariye ile evlenmeyi caiz görmüşlerdir. Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilir, "Bir cariye ile evlendikten sonra bir de hür kadınla evlenirsen, cariyeye bir gün, hür kadına iki gün ayır." Rivâyeti aktaran kişi Hz. Ali'nin bunda bir sakınca görmediğini de ekler. Tabiin âlimlerinden Mücahid'in şöyle dediği rivâyet edilir; "Allah bu ümmetin varlıklı insanlarına bile, cariye ve Hıristiyan kadınlarla evlenme izni vermiştir." Bu rivâyetlere yer veren Kurtubî şöyle ilave eder; "Ebu Hanife'nin görüşü de bu yöndedir." İmam Malik'in de, hür kadınla evlenmeye güç yetirdiği halde cariye ile evlenen kişiye cevaz verdiği rivâyet edilmiştir. Malikiler şöyle demişlerdir; "Bir cariye ile evlenmek için gerekli olan imkân ile hür kadınla evlenmek için gerekli olan imkân aynıdır. Dolayısıyla bu âyet, cariye ile evlenme konusunda mutlak iznin temelidir." Bu detayları vermiş olmakla beraber şunu da ifade edelim ki, başka detaylar da mevcuttur. Burada bu detayları vermemizin sebebi ise, klasik müfessirlerin bu konulardaki düşünme biçimini anlamamıza yardımcı olmasıdır. Bu düşünce biçimi, eski çağlarda kabul gören "kölelik" sistemi çerçevesi ile sınırlıdır. Günümüzde ise kölelik uluslar arası hukuk tarafından yasaklanmıştır. Kaldı ki Kur'ân nasları da öteden beri bu cihettedir. Öyleyse kölelikle ilgili hukuki mevzuat geçmişe aittir ve öyle olmalıdır.

كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا (32) وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۚ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ۗ (33) اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ ۚ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ ۚ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ۖ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا (34) وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا ۚ إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا (35)

29. Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda (faiz, kumar vb. gibi) batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan (alış verişle) ticaretle olursa başka. Birbirinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir. 30. Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa, onu cehennem ateşine atacağız. Bu, Allah'a pek kolaydır. 31. Eğer günahların büyüklerinden kaçınırsanız,[253] sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız. 32. Allah'ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri[254] arzu edip durmayın. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir. 33. Erkek ve kadından her birini ana-babanın ve akrabanın varisler kıldık. Miras konusunda sözleştiğiniz kimselere de kendi hisselerini verin.[255] Şüphesiz Al-

253 Büyük günahların sayısı ve neler olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Kimine göre bunlar, bu sûrenin başından itibaren buraya kadar sayılan günahlardır. Kimine göre büyük günahlar yedi tanedir. Bunlar Hz. Ali'nin Kufe mescidindeki bir hutbesinden şu alıntıyı yaparlar; "Büyük günahlar yedi tanedir: şirk koşmak, Allah'ın haram kıldığı cana kıymak, iffetli kadına iftira atmak, yetim malı yemek, faiz yemek, cihaddan kaçmak, hicretten sonra cihad yükümlülüğünü kabul etmeyip geri dönmek." Bir rivâyete göre yedi büyük günah İbn Abbas'a sorulmuş, o da şöyle demiştir; "Büyük günahlar yediden ziyade yedi yüze yakındır, ancak tevbe ile birlikte büyük günah, ısrar ile birlikte küçük günah yoktur." Taberî şöyle bir rivâyet aktarır; "Enes b. Malik Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Büyük günahlar şirk koşmak, adam öldürmek, ana babaya isyan etmektir. Size en büyük günah nedir söyleyeyim mi? Yalancı şahitliktir."

254 Rivâyete göre Hz. Peygamber'in hanımlarından Ümmü Seleme şöyle demiştir; "Ey Allah'ın peygamberi! Biz kadınlar mirasta erkeğin yarısını alıyoruz, Allah yolunda cihada çıkıp da şehit olmaktan mahrum kalıyoruz." Bunun üzerine bu âyet indirilmiştir.

255 Şöyle demişlerdir; "Cahiliye döneminde insanlar arkadaşları ile sözleşir ve "benim kanım senin kanındır, ben sana varisim sen de bana" derlerdi. İslam'dan sonra da bazı kimseler böyle yapmaya devam ettiler. Allah bunlara önce mirastaki nasiplerini vermeyi emretti ki bu nasip altıda birdir. Daha sonra "akrabalar mirasta birbirlerine daha layıktırlar" âyeti ile bu uygulama ilga edildi." Ayrıca bu âyetin bir nesih değil, eski örfün yerine yeni bir hükmün getirilmesi olduğunu da söylemişlerdir.

lah her şeye şahittir. 34. Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamaktadırlar.[256] *İyi kadınlar, (Allah'ın emirlerine) itaatkârdırlar. Allah'ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da kocalarının sırlarını korurlar.*[257] *Nüşuzlarından (size karşı hoşnutsuzluklarından, sizden uzak durmalarından) sıkıntı çektiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın, son olarak onları hafifçe, yaralamayacak şekilde*[258] *(şefkatle) dövün. Eğer itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın.*[259] *Şüphesiz Allah, çok yücedir, çok büyüktür. 35. Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf arayı düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır.*[260] *Şüphesiz Allah, bilendir, haberdardır.*

256 Taberî bu âyeti şöyle tefsir etmiştir; "Erkekler kadınların elinden tutmak ve onların te'dibini üstlenmek konularında, Allah'ın kendileri lehine ve kadınlar aleyhine belirlediği işleri yapmaya ehildirler. Yani Allah erkekleri, kadınlara verdikleri mehir ve harcadıkları mal, yüklendikleri sorumluluk nedeniyle kadınlara üstün kılmıştır. Bu yüzden de erkekler kadınlar üzerinde, Allah'ın belirlediği hususlarda, söz sahibidirler." Taberî böyle söylese de, âyette Allah'ın erkekleri kadınları te'dip etmek üzere ehil kıldığına dair bir husus yoktur. Te'dip dövmeyi de kapsayan bir şeydir. Taberî ve bu te'dib görüşünü savunan diğer kimseler bu görüşü desteklemek üzere bir rivâyet aktarırlar. Buna göre Hz. Peygamber, kocası tarafından dövülen ve şikâyet için gelen bir kadına, kocasına vurması hükmünü verir, fakat bu olay üzerine bu âyet indirilir. Bunun üzerine bu âyet indirilir. Kanaatimizce bu tür sebeb-i nüzûl rivâyetlerine itimat etmek; âyetleri bağlamlarından ve metin içindeki bütünlüklerinden koparmak olacaktır ki bu bütünlüğün tevkifî, yani ilahî olduğu bilinmektedir. Kaldı ki aynı olay nedeniyle "Kur'ân'ın indirilmesi tamamlanmadan önce acele etme" (Taha, 114) âyetinin de indirilmiş olduğu şeklindeki rivâyet, bu rivâyeti zayıflatan bir hususdur. Zira Taha sûresindeki bu âyet Mekke'de indirilmiştir.

257 Taberî şöyle der; "Kadınlar böyle olduklarında siz de onlara karşı barışçı olun." Kanaatimize göre bu, âyetin ifadelerinin gereği olamaz, zira âyetteki "ıyi kadınlar" ifadesi özne, "itaatkârdırlar" ifadesi ise yüklemdir ve devamında gelen cümle yeni bir cümledir.

258 İbn Abbas'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir; "Ona yatağında itaat edinceye kadar onu döver, itaat ettikten sonra artık onu dövme hakkı yoktur." Diğer taraftan bu konuyla ilgili birtakım hadisler de rivâyet edilmiştir. Bunlardan birinde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır; "Kadınları sadece yataklarında yalnız bırakınız ve onlara vurduğunuzda yaralayıcı vurmayınız." Yaralayıcı olmayan vurmanın bir misvak ve benzeri bir şeyle vurmak olduğu ifade edilmiştir. Bu görüş İbn Abbas'tan da nakledilmiştir. Lisanu'l-Arab sözlüğünde şöyle denilir, "Sivak, dişlerin fırçalandığı küçük ağaç parçasıdır. Ayrıca sivak ve tesâvuk kelimeleri yavaş yürüme anlamına gelir." Ezherî şöyle der; "Araplar şöyle derler: Koyunlar perişan vaziyette, yalpalayarak (tetesavek) geldiler." Demek ki buradaki dövmek ya da vurmak, kadını korkutacak cinsten değil, dişleri fırçalama darbeleri türündendir. Şimdi bunu yatakta insanın eşini hafifçe dürtmesi, onu cinsel ilişkiye çağıracak hareketler yapması anlamına gelmez mi? Değişik senetlerle ifade edilen bir hadiste şöyle denilmektedir; "Hz. Peygamber bir hutbe okudu, sonra kadınlardan söz etti, onlar hakkında erkeklere nasihat etti ve şöyle dedi; "nasıl olur da içinizden biri, belki de daha dün aynı yastığa baş koyduğu karısına köleye vurur gibi vurabilir? Neden eşlerinize acımasızca vuruyorsunuz, sonra onlarla birlikte olmuyor musunuz?"

259 Şöyle demişlerdir; "Kadın erkeğe itaat ettiğinde artık erkeğin onu zorlamaya, kendisini sevmesini istemeye hakkı yoktur. Çünkü bu onun elinde değildir. Dolayısıyla erkek karısına, sen beni seviyorsun diyerek onu dövemez ya da ona eziyet edemez."

260 Hangi konularda hakem tayin edileceği, hakemlerin ne gibi yetkileri olacağı ve nasıl tayin edilecekleri konusunda ihtilaflar vardır.

8- Ana-babaya iyilik, fakirlere yardım

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَبِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى
وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ
السَّبِيلِ ۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ۙ (36)
اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۗ
وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ۚ (37) وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا
يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهٗ قَرِينًا فَسَٓاءَ قَرِينًا (38)
وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ
بِهِمْ عَلِيمًا (39) اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۖ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ
مِنْ لَدُنْهُ اَجْرًا عَظِيمًا (40) فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ
عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ۗ (41) يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ
الْاَرْضُ ۗ وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا ۗ (42)

36. Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yol arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez. 37. Bunlar cimrilik eden, insanlara da cimriliği emreden ve Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimeti gizleyen[261] kimselerdir. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. 38. Bunlar, mallarını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe de inanmayan kimselerdir. Şeytan kimin arkadaşı olursa, o ne kötü arkadaştır. 39. Bunlar, Allah'a ve ahiret gününe iman etselerdi ve Allah'ın verdiği rızıktan harcasalardı, kendilerine ne zarar gelirdi? Allah, onları en iyi bilendir. 40. Allah zerre kadar zulüm etmez. Küçük bir iyilik de olsa onun sevabını kat kat arttırır ve kendi katından büyük bir mükâfat verir. 41. Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, bakalım onların hâli nice olacak! 42. O kıyamet günü, inkârcılar, yer yarılıp içine girmiş olmayı isterler ve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler.

261 Bazı müfessirler bu kimselerin Yahudiler olduğunu söylerler, ancak metinde bu tahsisi haklı çıkaracak bir husus yoktur. Bize göre burada bütün kendini beğenmiş ve cimri kimseler, Allah'a ve insanlara karşı böbürlenenler söz konusu edilmektedir.

9- Sarhoşken namaza yaklaşmayın! ... Allah şirki affetmez!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ
وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا۟ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ
اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا (43) اَلَمْ
تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ اَنْ تَضِلُّوا
السَّبِيلَ۟ (44) وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَآئِكُمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيرًا (45)
مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ
غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّينِ۟ وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا
وَاَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَقْوَمَ۟ وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا
يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا (46) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا
لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَآ اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا
لَعَنَّآ اَصْحَابَ السَّبْتِ۟ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا (47) اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ
بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُ۟ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰٓى اِثْمًا عَظِيمًا
(48) اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ۟ بَلِ اللّٰهُ يُزَكِّى مَنْ يَشَٓاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ
فَتِيلًا (49) اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ۟ وَكَفٰى بِهِٓ اِثْمًا مُبِينًا۟ (50) اَلَمْ
تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ
لِلَّذِينَ كَفَرُوا هٰٓؤُلَآءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا سَبِيلًا (51) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ
اللّٰهُ۟ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا۟ (52) اَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ۟ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذًا لَا
يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا۟ (53) اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَآ اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ۟ فَقَدْ
اٰتَيْنَآ اٰلَ اِبْرٰهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا (54) فَمِنْهُمْ مَنْ
اٰمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ۟ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا (55) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا
سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا۟ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا

الْعَذَابُ إِنَّ اللهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا (56) وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا (57)

43. Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar,[262] bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken (yıkanıncaya kadar) namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız ya da biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprakla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. 44. Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olan (Medine Yahudilerini) görmüyor musun? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar.[263] 45. Allah, sizin düşmanlarınızı çok daha iyi bilir. Allah, dost olarak yeter. Allah, yardımcı olarak da yeter. 46. Yahudilerden öyleleri var ki, sözü tahrif ederek anlamından uzaklaştırırlar. Dillerini eğip bükerek ve dine saldırarak "İşittik, karşı geldik", "İşit, işitmez olası!" "Râ'inâ" derler. Hâlbuki onlar, "İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize bak" deselerdi, bu kendileri için daha hayırlı olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini lânetlemiştir. Bu yüzden pek az iman ederler. 47. Ey kendilerine kitap verilenler! Birtakım yüzleri silip de tersine çevirmeden ya da cumartesi halkını lânetlediğimiz gibi[264] onları lânetlemeden,

262 Kur'ân'da içki ile ilgili ilk yasak Bakara sûresinde yer alır, yani Medine'ye hicretten sonra indirilmiştir. O da Hz. Peygamber'e sorulan sorular çerçevesinde ele alınmıştır. (Bakara, 219) Bir rivâyete göre insanlar, "Ey Allah'ın peygamberi! Bırak da Allah'ın söz ettiği şekilde ondan faydalanalım" demişler, o da sessiz kalmıştır. Ancak onlar bunu yaparlarken içkinin kötü yönlerinden sakınmamışlardır. Bu yüzden de yukarıdaki âyet nazil olmuştur. Ebu Davud, Tirmizi, Nesâi ve Hakîm'in aktardıkları bir rivâyette Hz. Ali şöyle demiştir; "Abdurrahman b. Avf bir ziyafet verdi ve bize içki içirdi, sarhoş olduk. Namaz vakti geldi ve imamlık yapayım diye beni öne geçirdiler. Ben de namazda Kafirun Sûresini, anlamını ters çevirecek şekilde okudum. Bunun üzerine bu âyet indirildi. Bu âyetten sonra insanlar, "Ey Allah'ın peygamberi! Namaz vakti yaklaşınca içmeyip diğer zamanlarda içsek olur mu?" dediler, o da sessiz kaldı. (Taberî) Daha sonra içkiden nihai olarak uzak durulmasını emreden âyet nazil olacaktır.

263 İbn İshak şöyle demektedir; "Hz. Peygamber beraberindeki bir grup ile birlikte Medine Yahudilerinin okullarına girdi ve onlara İslam'ı tebliğ etti. Onlar da kendisine, "Ey Muhammed! Sen hangi dindensin?" dediler. O ise, "İbrahim dinindenim" dedi. Bunun üzerine Yahudiler, "Ama İbrahim Yahudi idi" dediler. Hz. Peygamber ise, "madem öyle diyorsunuz, o halde getirin Tevrat'ı da bakalım! Aramızda Tevrat hakem olsun!" dedi, fakat onlar buna yanaşmadılar. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi."

264 Yani Cumartesi yasağını ihlal eden kimseler. Rivâyete göre bu yasağı ihlal edenler Cuma akşamından denize bir ağ atarlar ve ağın bir tarafını bir kazığa bağlarlar ve Pazar günü ağı toplarlardı. Bu alışkanlıkla balık avlama yöntemi gderek yaygınlaşmıştı. Bunun üzerine İsrailoğulları içinden bir grup buna karşı çıktı ve onları uyardı. Onlara, "biz sizinle aynı yerde yaşamayız" dediler ve şehri bir duvar ile ikiye böldüler. Bir gün duvarın arkasında hiçbir ses ve hareket olmadığını fark edince bunda bir gariplik var, bu adamlara bir şey olmuş olmalı diye düşündüler, duvarı tırmanıp baktılar ve öbür taraftakilerin maymuna dönüşmüş olduğunu gördüler. Kapıları açıp yanlarına gittiler. Maymunlar insanlardan

yanınızda buluna Tevrat'ı doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu Kur'ân'a iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir. 48. Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan günahları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur. 49. Kendilerini temize çıkaranları (Allah'ın seçkin ırkı olarak görenleri) görmedin mi? Hayır! Allah, dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar zulmedilmez. 50. Bak, Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar. Apaçık bir günah olarak bu yeter. 51. Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar "cibt"e ve "tâğût"a (putlara) inanıyorlar. İnkâr edenler (Kureyşliler) için de, "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar. 52. Onlar, Allah'ın lânet ettiği kimselerdir. Allah, kime lânet ederse, artık ona asla bir yardımcı bulamazsın. 53. Yoksa onların hükümranlıkta bir payı mı var? Öyle olsa, insanlara (peygambere ve mü'minlere) bir zerre bile vermezler. 54. Yoksa insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey (peygamberlik ve akabe biatı ile Medine sözleşmesi sonucunda gerçekleşen Medine liderliği) dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap (Tevrat) ve hikmet (hikmet dolu kitaplar) vermişizdir. Onlara (Süleyman ve Davud dönemlerinde) büyük bir hükümranlık da vermiştik. 55. Böylece onlardan kimi ona iman etti, kimi de sırt çevirdi. O iman etmeyenlere çılgın ateş olarak cehennem yeter. 56. Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri biz ateşe atacağız. Derileri yanıp döküldükçe, azabı tatmaları için onların derilerini yenileyeceğiz. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 57. İman edip salih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız.

10- Münafıkların çirkinliklerinin ortaya konulması

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ
تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا (58)
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ
تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا (59) أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ

akrabalarını tanıdılar, ama insanlar maymuna dönüşmüş olan akrabalarını tanıyamaz, seçemez oldular. Her bir maymun, akrabası ılan insanın yanına yaklaşıyor, onun elbisesini kokluyor ve ağlıyordu, insan ise, "biz size bunu yapmamanızı söylememiş miydik?" diyordu. Maymun da başı ile "evet" işareti yapıyordu. Bir diğer rivâyete göre gençler maymuna, yaşlılar da domuza dönüşmüştü. Sadece onları bu davranıştan uzak tutmaya çalışanlar kurtulmuştu.

58. Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah, işitendir, görendir. 59. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.[265] *60. (Ey Muhammed!) Sana indirilen*

265 Bu âyetin nüzûl sebebi olarak şöyle denilmiştir; "âyet Mekke'nin fethedildiği gün indirilmiştir. Kâbe'nin bakımını yapan kimse o zamanlar Osman b. Ebu Talha ve Abdüddar oğulları kabilesiydi. Osman b. Ebu Talha Kâbe'nin anahtarlarını Hz. Peygamber'e teslim etti. Hz. Abbas da bu anahtarları ondan istedi, böylece o güne kadar hacılara su dağıtma görevini üstlenmiş olan Haşim oğulları kabilesinin bundan sonra Kâbe hizmetlerini de üstlenmesini sağlamak istemişti. Ancak Hz. Peygamber anahtarları ona vermedi ve Osman b. Ebu Talha ile amca oğlu Şeybe'yi çağırdı, anahtarları onlara verdi ve bu âyeti okudu." Kanaatimizce bu rivâyetin bu âyetin nüzûl sebebi olması uygun değildir, çünkü bu sûre Mekke'nin fethinden önce indirilmiştir, üstelik bu rivâyetin senedi de zayıftır. Dolayısıyla bu âyetin Mekke'nin fethinde indirildiğini, fakat sonradan bu sûreye dâhil edildiğini söylemeyi gerektirecek bir durumda söz konusu değildir. Müfessirlerin tamamı bu rivâyete yer veriyor olmakla birlikte bu âyetin Müslüman yöneticiler hakkında indirildiğini de ifade ederler. Nitekim Taberî'nin tercihi de bu yöndedir. Kendisi şöyle demektedir; "Bu görüşler içerisinde bize göre en doğru olanı şudur: Bu emir yüce Allah'ın Müslüman yöneticilere hitabıdır ve onlara, ganimet ve hak paylaşımında emaneti sahibine vermelerini, kendilerine tevdi edilen hukuk işlerinde adaleti sağlamalarını, insanlar arasında eşit bir taksim yapmalarını emretmektedir. Nitekim bir sonraki âyette Müslüman halka yönelik olarak, "Allah'a, peygambere ve içinizden olan yöneticilere itaat ediniz" emri buna delalet etmektedir. Böylece Allah yöneticilere halk konusunda, halka da yöneticiler konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır." Nitekim buradaki "emanet" kelimesini kimi müfessirler bu manada yorumlamış ve şöyle demişlerdir; "Emanet, yöneticilere paylaşımı tevdi edilen ganimetler ve toplanması da paylaşımı da onların sorumluluğuna verilen zekât mallarıdır." Açıktır ki bu yorum, Muhammedî mesajın ruhu ile çelişmemektedir ve diğer birçok sûrede yer alan âyetler tarafından da teyit edilmektedir. Bununla beraber bu yorumlar müfessirin kendi zamanının ve Hz. Peygamber dönemi sonrasının şartları tarafından zihne gelen yorumlar olup Kur'ân'ın iniş süreci ile Muhammedî davetin seyir süreci arasındaki ilişkiyi koparır niteliktedir. Zira âyetlerin indirilmiş olduğu Muhammedî davetin şartları içerisinde bu tür anlamlar taşımaları mümkün değildir, çünkü o dönemde Müslümanların, fetihlerden sonraki dönemlerde bilinen anlamıyla bir "yöneticisi" bulunmamaktadır. O günlerde Muhammedî davetin seyri Hz. Peygamber'in üç tür düşman ile olan mücadelesi ile çevrelenmektedir: Kureyş müşrikleri, Medine Yahudileri ve münafıklar. O günlerde Müslümanların başında ne valiler, ne sultanlar bulunmaktadır. Üstelik bu âyetler Mekke'nin fethinden önce indirilmişlerdir. Dolayısıyla âyeti, yönetici olsun yönetilen olsun bütün Müslümanlara yönelik ebedî bir hitap olarak anlamak daha uygundur. Âyette geçen "emanet" kelimesini Ahzab sûresinin son âyetindeki gibi "sorumluluk" olarak anlarsak anlam şöyle olacaktır; "hepiniz sorumluluğunuzu bilin ve taşıyın." Nitekim "insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedin" âyeti de bu anlamı desteklemektedir. Âyetin anlamını, yöneticinin itaati hak etmek için sahip olması gereken sıfatlarla açık bir şekilde ilişkilendiren tek müfessir her halde Zemahşerî'dir. Kendisi Keşşâf adlı tefsirinde şöyle demektedir; "Yöneticilere emaneti eda etmeleri ve adaletle hükmetmelerini emredince insanlara da onlara itaat etmelerini, verdikleri hükümlere razı olmalarını emretmiştir. Sizden olan yöneticiler ifadesinden maksat, hakkı ikame eden kimselerdir. Zira Allah ve peygamber, haksızlık yapan kimselerden beridirler, bu sebeple, Allah ve peygabere itaat etme emrine atfen zalim yöneticilere itaat emri atfedilmiş olamaz. Allah ve pey-

gamber gibi itaati hak edecek olan yöneticiler ancak adaleti tercih eden, hakkı ikame eden bunların zıtlarını ortadan kaldıran yöneticilerdir. Raşid halifeler ve onları güzelce izleyen yöneticiler böyledir. Nitekim bu halifeler her zaman, "adaletli olduğum sürece bana itaat ediniz, adalete muhalefet edersem bana itaat etmeyiniz" demişlerdir. İbn Hazim'den rivâyet edildiğine göre Mesleme b. Abdülmelik ona, "Allah'ın 'sizden olan yöneticilere itaat ediniz' emri ile kast ettiği kimseler sizler değil misiniz?" diye sormuş ve "herhangi bir şeyde ihtilafa düşerseniz onu Allah'a ve pegambere havale ediniz" emri ile sizden hakka muhalefet ettiğiniz takdirde bu salahiyeti almış değil midir?" demiştir." Zemahşerî bu görüşü aktardıktan sonra bir başka görüş daha vermektedir. O görüşün özeti şöyledir: "Burada maksat Hz. Peygamber'in ordu birliklerine tayin ettiği komutanlardır. Nitekim kendisi, "kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş, bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kim de benim tayin ettiğim emirlere itaat ederse bana itaat etmiş, onlara isyan ederse bana isyan etmiş olur" buyurmuştur." Zemahşerî şöyle devam etmektedir; "Bir başka görüşe göre burada, insanlara dini öğreten ve onlara din konularında iyiliği emreden âlimler kast edilmiştir. Herhangi bir konuda ihtilafa düşerseniz ifadesinin anlamı ise, yöneticilerinizle herhangi bir dinî konuda ihtilaf ederseniz, problem olan bu konuyu Kur'ân ve sünnete havale ediniz şeklindedir... Ancak zalim yöneticiler emaneti eda etmez, adaletle hükmetmez, hiçbir şeyi kitap ve sünnete irca etmez, kendi istek ve arzularına göre hareket ederler. Onlar Allah ve peygamber katında "emir sahibi" olma vasıflarını kaybetmiş, hırsız ve mütegallibe vasfına sahip olmuşlardır." Âyette geçen "bu daha hayırlıdır ve sonuç olarak daha iyidir" ifadesinde olayı Kitap ve Sünnet'e götürmeye işaret edilmektedir. Bir görüşe göre ise bu ifade, Müslümanların yöneticilerinin hükümlerinin hayırlı olduğuna işarettir. Ancak bu yorumlardan, kanaatimizce âyeti Muhammedî davetin seyri ile ilişkilendirdiğimizde, âyeti Zemahşerî'nin verdiği hadis doğrultusunda (onları Hz. Peygamber'in tayin ettiği komutanlar olarak) anlamak daha uygundur. Diğer taraftan bu âyette ve bir önceki âyette muhatap münafıklardır. Yine bundan sonraki (60.) âyette de muhatap münafıklardır. Zira onlar tağutun hükmüne gitmekte ve kendilerine Allah'ın indirdiğine gelin denildiğinde dönmektedirler. Bir önceki bölümde muhatap Yahudiler idi, burada ise onların müttefikleri şolan münafıklardır. Taberî bu âyetlerin, Yahudi bir adamla yaiadığı husumeti Hz. Peygamber dururken bir kâhine götüren bir münafık hakkında indiğini söylemektedir. Zemahşerî ise bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir; "Sizden olan yöneticiler ifadesinden maksat, hakkı ikame eden kimselerdir. Zira Allah ve peygamber, haksızlık yapan kimselerden beridirler, bu sebeple, Allah ve peygambere itaat etme emrine atfen zalim yöneticilere itaat emri atfedilmiş olamaz. Allah ve peygamber gibi itaati hak edecek olan yöneticiler ancak adaleti tercih eden, hakkı ikame eden bunların zıtlarını ortadan kaldıran yöneticilerdir. Raşid halifeler ve onları güzelce izleyen yöneticiler böyledir. Nitekim bu halifeler her zaman, "adaletli olduğum sürece bana itaat ediniz, adalete muhalefet edersem bana itaat etmeyiniz" demişlerdir. İbn Hazim'den rivâyet edildiğine göre Mesleme b. Abdülmelik ona, "Allah'ın 'sizden olan yöneticilere itaat ediniz' emri ile kast ettiği kimseler sizler değil misiniz?" diye sormuş ve "herhangi bir şeyde ihtilafa düşerseniz onu Allah'a ve pegambere havale mükerrer ediniz" emri ile sizden hakka muhalefet ettiğiniz takdirde bu salahiyeti almış değil midir?" Bir başka görüşe göre burada maksat Hz. Peygamber'in ordu birliklerine tayin ettiği komutanlardır. Nitekim kendisi, "kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiş, bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kim de benim tayin ettiğim emirlere itaat ederse bana itaat etmiş, onlara isyan ederse bana isyan etmiş olur. Bir başka görüşe göre burada, insanlara dini öğreten ve onlara din konularında iyiliği emreden âlimler kast edilmiştir. Herhangi bir konuda ihtilafa düşerseniz ifadesinin anlamı ise, yöneticilerinizle herhangi bir dinî konuda ihtilaf ederseniz, problem olan bu konuyu Kur'ân ve sünnete havale ediniz şeklindedir. Ancak zalim yöneticilere itaat nasıl şart olabilir?! Allah yöneticiye itaati hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde emretmiştir, ancak bu yöneticilere öncelikle emaneti eda etmelerini ve adaletle hükmetmelerini emretmiş, sonra da müşkil olan meselelere kitap ve sünnete müracaat etmelerini emretmiştir. Ancak zalim yöneticiler emaneti eda etmez, adaletle hükmetmez, hiçbir şeyi kitap ve sünnete irca etmez, kendi istek ve arzularına göre hareket ederler. Onlar Allah ve peygamber katında "emir sahibi" olma vasıflarını kaybetmiş, hırsız ve

Kur'ân'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri (münafıkları) görmüyor musun? Tâğût'u (azgın kimseyi) tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor. 61. Münafıklara, "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin" dendiği zaman, onların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün. 62. Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musibet geldiği, sonra da "Biz iyilik etmek ve uzlaştırmaktan başka bir şey istememiştik" diye Allah'a yemin ederek sana geldikleri zaman hâlleri nasıl olur? 63. Onlar, Allah'ın kalplerindekini bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle. 64. Biz her peygamberi sırf, Allah'ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ı tevbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı. 65. Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, (münafıklar) aralarında çıkan tartışmalarda seni hakem yapıp verdiğin hükme, gönülden boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.[266] *66. Eğer biz onlara, "Hayatlarınızı feda edin*[267] *veya yurtlarınızdan çı-*

---

mütegallibe vasfına sahip olmuşlardır." Ancak en önce gelen rivâyetler bu kimselerin ordu komutanları olduklarını, yani mücahitlerin liderleri olduklarını ifade etmektedir. İmam Şafiî, er-Risâle adı eserinde şöyle demiştir; "İlim ehli bazı kimseler buradaki emir sahiplerinin Hz. Peygamberin görevlendirdiği seriyye komutanları olduğunu söylemişlerdir. Doğrusunu Allah bilir. Böyle bir rivâyet de bize nakledilmiştir. O rivâyette de buna benzer ifadeler vardır. Doğrusunu Allah bilir. Zira Mekke çevresinde yaşayan Araplar o güne kadar emir ve yöneticinin ne olduğunu bilmezlerdi, bir insanın bir başkasına emir ve yönetici olarak itaat etmesinden hoşlanmazlardı. Araplar Hz. Peygamber'e itaat etmişlerse de, bunun ondan başkası için mümkün olmadığını düşünmüşlerdi. İşte bu yüzden Allah onlara, peygamberin tayin ettiği komutanlara da itaat etmelerini emretmiştir. Fakat bu itaat sınırsız, koşulsuz bir itaat değil, insanların lehlerine olan konularla sınırlı bir itaattir. Bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve peygambere havale ediniz ifadesi ise, ihtilaf durumuna işaret eder. Burada –Allah'u a'lem- mü'minler ile yöneticilerin ihtilafa düşmeleri durumundan söz edilmektedir. Allah ve peygamberden maksat ise, Allah'ın ve peygamberin söyledikleridir. Eğer peygamberin ne söylediğini bilmiyorsanız kendisine sorarsınız, ona ulaşamışsanız, ulaşmış olanlara sorarsınız denilmiştir." İmam Şafiî'nin bu görüşü Buharî'nin İbn Abbas'tan aktardığı rivâyet tarafından da teyit edilmektedir. Bu rivâyette İbn Abbas, "Allah'a, peygambere ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin" âyetinin, Hz. Peygamber tarafından bir ordu birliğinin başına komutan tayin edilen Huzafe b. Kays b. Adiyy hakkında indirilmiş olduğunu ifade etmiştir.

266 Burada konunun münafıklarla ilişkili olduğu açıktır. Âyet, önceki âyetlerle irtibatlıdır, konu devam etmektedir. Bununla beraber şöyle bir rivâyet de nakledilir; "Hz. Peygamber'in akrabalarından olan Zübeyr ile Ensar'dan bir kişi tarla sulama konusunda tartışırlar ve Hz. Peygamber'e gelirler, o da Zübeyr'in lehine hüküm verir. Ancak Ensar'dan olan kişi buna kızar ve "Akraban olmasına bakma, adaletli ol" der. Bu âyet de buna cevaben indirilir. Kanaatimize göre âyeti kendi bağlamından koparmak ve yaşandığı anda kaydedilmemiş olan, bu âyetle de ilgili olup olmadığı bilinmeyen böyle bir olayla ilişkilendirmek zorunlu değildir. Nitekim bir sonraki âyet doğrudan münafıklardan söz etmektedir.

267 "Eğer bu tağuta müracaat edip onun hükmünü isteyen münafıklara, Musa'nın arkadaşlarına emrettiğimiz gibi, hançerlerle kendilerini öldürmelerini emretseydik, bunu yapmazlardı." Bu ifade, bu münafıkların Yahudilerle ilişkili olduklarına dair bir göndermedir.

kın" diye yazmış olsaydık, içlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı. Eğer kendilerine verilen öğütleri tutsalardı, haklarında hem daha hayırlı, hem de imanlarını daha çok pekiştirici olurdu. 67. O zaman kendilerine elbette katımızdan büyük bir mükâfat verirdik. 68. Onları elbette doğru yola iletirdik. 69. Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birliktedirler. Bunlar ne güzel arkadaştır. 70. Bu lütuf Allah'tandır. Allah'ın bilmesi yeter. 71. Ey iman edenler! Tedbirinizi alıp, küçük birlikler hâlinde sıra sıra veya peygamberle birlikte topluca savaşa gidin. 72. Şüphesiz, aranızda ağırdan alacak olan (münafıkalar) da olacaktır. Eğer başınıza bir musibet gelirse, "Allah, bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım" der. 73. Eğer Allah'tan size bir lütuf erişse, bu sefer de; sizinle kendisi arasında hiç tanışıklık yokmuş gibi şöyle der: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da ganimete ulaşsaydım." 74. O hâlde, dünya hayatını ahiret hayatı karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz. 75. Size ne oluyor da, Allah yolunda ve, "Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zalim olan şu memleketten (Mekke'den) çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver" diye yalvarıp duran zayıf ve zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşa çıkmıyorsunuz? 76. İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de tâğût yolunda (Putperest Kureyşin azgınları ile birlikte) savaşırlar. O hâlde, siz şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır. 77. Daha önce kendilerine, "savaşmaktan ellerinizi çekin, namazı kılın, zekâtı verin" denilenleri (Mekke'de peygamberden savaş izni isteyen ve ısrar eden kimseleri) görmedin mi? Savaş emri verilince, insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hatta daha çok korkarlar ve "Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın? Ölümümüzü yakın bir zamana kadar[268] erteleseydin ya!" derler. De ki: "Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır. Size kıl kadar haksızlık edilmez." 78. Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır. Onlara bir iyilik gelirse, "Bu, Allah'tandır" derler. Onlara bir kötülük

268 Taberî'nin İbn Abbas'tan aktardığı bir rivâyete göre bu âyet Abdurrahman b. Avf ve bir grup arkadaşına işaret etmektedir. Bunlar Hz. Peygamber'e gelmişler ve "Ey Allah'ın peygamberi! Bizler Müslüman olmadan önce Mekke'de izzet içinde yaşıyorduk, iman ettikten sonra perişanlık içinde yaşamaya başladık" derler. Hz. Peygamber ise, "ben affedici olmakla emrolundum, savaşmayınız" der. Allah onları Medine'ye yönlendirince de kendilerine savaşı emreder, fakat bu insanlar savaştan geri dururlar." (Çevirmen notu: Hemen her yerde rivâyetleri siretin gidişatı ve Kur'ân'ın nüzûlü ile uyuşmadığı için eleştiren Câbirî'nin burada Abdurrahman b. Avf'a ta'n edici bir rivâyeti tenkide tabi tutmadan vermesi hayret vericidir. Hâlbuki bu rivâyette sanki Müslümanlar Mekke'de müşriklerle savaşacak güce ve imkâna sahipmişler de Hz. Peygamber buna izin vermiyormuş ya da onun affediciliği Medine'ye hicret edinceye kadar geçerliymiş gibi bir ima söz konusudur.)

gelirse, "Bu, senin yüzündendir" derler. De ki: "Hepsi Allah'tandır." Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar! 79. Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindendir. Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter. 80. Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse bilsin ki, biz seni onlara bekçi göndermedik. 81. Sana "biz Allah'a ve peygambere itaat ediyoruz" derler. Fakat senin yanından çıktıklarında, içlerinden bazıları senin söylediklerinin aksini söylerler. Allah, onların söylediklerini yazmaktadır. Sen onlara aldırma. Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter. 82. Senin söylediklerini çarpıtan bu kimseler hâlâ Kur'ân'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, onda çok çelişki bulurlardı. 83. Kendilerine henüz gerçekleşmemiş bir savaş veya sefer ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Hâlbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu değerlendirip yayılmasının doğru olup olmadığını anlayabilecek kimseler onu anlarlardı. Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, çoğunuz şeytana uyardınız. 84. Ey Muhammed! Artık Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun![269] Mü'minleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah inkâr edenlerin gücünü kırar. Allah'ın gücü daha üstündür, cezası daha şiddetlidir. 85. Kim güzel bir şefaat ederse (Savaşta Müslümanlara güzel bir şekilde destek verirse, ganimetlerden) pay sahibi olur. Kim de kötü şefaat ederse (düşmana yardım ederse,) ona da bu yaptığının günahı vardır. Allah'ın her şeye gücü yeter. 86. Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha güzeliyle veya aynı selâmla karşılık verin.[270] Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını gereği gibi yapandır. 87. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Andolsun, sizi kıyamet gününde mutlaka bir araya toplayacaktır. Bunda asla şüphe yoktur. Kimdir sözü Allah'ınkinden daha doğru olan?

269 Taberî bu ifadeyi açıklarken şöyle demektedir; "Ey Muhammed! Allah düşmanla savaş konusunda seni ancak kendi sorumluluğunla mesul tutacak, başkasının yaptığı ile mesul tutmayacaktır." Zemahşerî ise ifadeyi şöyle tefsir etmektedir; "Allah şöyle buyurmaktadır: Ey Muhammed! Onlar seni yalnız bırakacak olsalar da, sen yine de savaş, nitekim sen sadece kendi yaptığından mükellefsin! Allah düşmana değil, sana zafer verecektir, seni çevrende mü'minler varken zafere erdirebileceği gibi, dilerse tek başına olduğun zaman da zafere erdirebilir." Rivâyete göre Hz. Peygamber küçük Bedir savaşında insanları savaşa çıkmak için çağırmıştı. Ebu Süfyan bu savaşta karşılaşmak üzere Hz. Peygamber'le sözleşmişti. Bazı insanlar bu savaşa çıkmak istemediler, bunun üzerine bu âyet indirildi." Kanaatimize göre en uygun yorum şöyledir; Bundan önceki âyetlerin tamamı, ilerde yapılacak olan savaşlar için hazırlık ve teşvik mahiyetindedir, Hudeybiye yolculuğu da buna dâhildir. Nitekim "mü'minleri savaşa teşvik et, umulur ki Allah kafirlerin kötülüklerinden sizi emin kılar" ifadesi bu yorumu teyit etmektedir.

270 Müfessirlerin büyük bir kısmı bu âyeti bağlamından koparıp umumi olarak yorumlamaktadırlar. Oysa bir önceki âyet Müslümanların düşmanla karşılaşmaları esnasında taraflara yardım etme konusunu ele almaktadır, bu âyet ise Müslümanları destekleyenlerin o derece veya daha fazla bir memnuniyet ile karşılanmaları gerektiğini ifade etmektedir. (Çevirmen notu: Câbirî'nin kendi görüşü neredeyse tamamen Râzî'den alınmış gibidir. Böyle bir noktada müfessirlerin büyük bir bölümünü eleştirirken Râzî'ye hiç değinmemiş olması, bilimsel bir tavır değildir.)

11- Mekke'den hicret etmemiş olan Müslümanlar... Taammüden öldürme ve hatayla öldürme.

فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا
مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلاً (88) وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا
كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِى سَبِيلِ
اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا
وَلَا نَصِيرًا (89) اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَآؤُكُمْ
حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ
عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا
جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلاً (90) سَتَجِدُونَ اٰخَرِينَ يُرِيدُونَ اَنْ يَاْمَنُوكُمْ
وَيَاْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّوا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فِيهَا فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا
اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاُولٰئِكُمْ
جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا (91) وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا
خَطَـًٔا وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهِ
اِلَّا اَنْ يَصَّدَّقُوا فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ
وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ
مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا
حَكِيمًا (92) وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا (93) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِى
سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ
عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ
عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (94) لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ
فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ

الْحُسْنٰى وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا عَظِيمًا (95) دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا (96) اِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِٓى اَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى الْاَرْضِ قَالُٓوا اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَاُولٰٓئِكَ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا (97) اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَٓاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا (98) فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُورًا (99) وَمَنْ يُهَاجِرْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِى الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا (100)

88. Size ne oluyor da (Medine'de hala bir grubu bulunan) münafıklar hakkında ihtilaf ediyorsunuz? Allah, onları yaptıkları işlerden dolayı baş aşağı ederek eski konumlarına döndürmüştür. Allah'ın saptırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah kimi saptırırsa, sen onun için asla bir çıkış yolu bulamazsın. 89. Arzu ederler ki kendilerinin küfre saptıkları gibi siz de sapasınız da beraber olasınız. Bu sebeple, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin. Eğer bundan yüz çevirirlerse, onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost edinin, ne de bir yardımcı. 90. Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar ya da ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp[271] gelenler başka. Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir. (onlarla savaşmanız için hiçbir haklı sebebiniz yoktur) 91. Diğer birtakım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin. Bunlar küfre her döndürüldüklerinde ona atılırlar. Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik. 92. Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka![272]

271 Bu âyette kimlerin kast edildiği konusunda çeşitli rivâyetler mevcuttur. Bunlardan birinde bu kimselerin Hz. Peygamber'e gelip riyakârca Müslüman olduklarını söyleyen, fakat sonradan Kureyş'e gidip putperestliğe devam eden, böylece her iki taraftan da kendilerini güvene almak isteyen kimselerdir. Allah bu kimselerle, tarafsızlığı bırakıp düşmanlığa başladıkları anda savaşmayı emretmiştir.

272 Âyetin önceki ile ilişkisi açıktır. Yukarıdaki âyetlerde komplocu, ikiyüzlü ve içten pazar-

Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse, bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir.[273] *Öldürülen kimse mü'min olur ve düşmanınız olan bir toplulukta bulunursa, mü'min bir köle azad etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azat etmek gerekir. Bunlara imkân bulamayanın, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay art arda oruç tutması gerekir. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 93. Kim bir mü'mini kasten öldürürse, (kısas cezasına ek olarak ahiretteki) cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır. 94. Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, "Sen Müslüman değilsin" demeyin. Allah katında pek çok ganimet*[274] *vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu da müslüman oldunuz. Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 95,96. Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın cihada katılmayıp oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) va'detmiştir. Ama mücahitleri büyük bir mükâfat ile kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 97. Kendilerine zulmetmekteler iken (peygamberle birlikte Medine'ye hicret etmeyip Mekke'de kalan) meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: "Niçin hicret etmediniz?" Onlar da, "Biz zayıftık" (Mekke müşriklerinden korkmuştuk) derler. Melekler, "Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!" derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir. 98. Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır. 99. Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. 100. Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de. Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine*

---

lıkçı münafıkların öldürülmesine dair emirlerin tamamı, nefsi müdafaa şartına bağlıdır. Bu şartlar gerçekleşmeden onların öldürülmesi, git gide kızışan bir tepkiler yumağına ve ardı ardına gelen cinâyetlere sebep olabilir. Bu sebeple de burada kasten öldürme ile hatayla öldürme arasında ayrım yapılmalıdır. Münafıklar iman ettiklerini söylediklerine göre, kasten öldürülmeleri doğru olmaz.

273 Rivâyete göre bazı insanlar Müslüman olmuş, sonra da müşrik olan kabilelerine geri dönüp onların içinde yaşamaya başlamışlardı. Bir süre sonra o kabilelere Hz. Peygamber'in ordusu gelmiş, savaş yaşanmış ve o Müslümanlar da arada öldürülmüşlerdi. İşte bunları öldürenler br köle azat etmiş ve diyet ödememişlerdir.

274 Rivâyete göre bu âyet, Müslüman olduğu anlaşıldığı halde üzerindeki ganimete göz dikilen ve bir seriyye tarafından öldürülen bir kişi hakkında indirilmiştir.

ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.

12- Savaş esnasında namaz...

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا (101) وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ ۚ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَنْ تَضَعُوا اَسْلِحَتَكُمْ ۚ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا (102) فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ ۚ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ ۚ اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا (103) وَلَا تَهِنُوا فِى ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ ۚ اِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۚ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (104) اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَآ اَرٰيكَ اللّٰهُ ۚ وَلَا تَكُنْ لِلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا (105) وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (106) وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيمًا (107) يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا (108) هَآ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا (109) وَمَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَحِيمًا (110) وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهٖ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (111) وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيٓئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا (112) وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ

طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَىْءٍ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا (113) لَا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا (114) وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَآءَتْ مَصِيرًا (115) اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا (116) اِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ اِلَّآ اِنَاثًا وَاِنْ يَدْعُونَ اِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا (117) لَعَنَهُ اللّٰهُ وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا (118) وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا (119) يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا (120) اُولٰٓئِكَ مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا (121) وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلًا (122) لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (123) وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا (124) وَمَنْ اَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا (125) وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطًا (126)

101. Sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü[275] *size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır. 102. Ey Muhammed! Cephede sen*

275 Namazın kısaltılması ve ne kadar kısaltılacağı konusunda ihtilaf edilmiştir. Çoğunluğa göre yolculuk yapan kimse dört rekât namazı iki rekât olarak kısaltır, savaş durumunda ise Müslümanlar iki gruba ayrılırlar ve bir grup nöbet tutarken diğer grup namaz kılar, sonra yer değiştirirler.

de mü'minlerin arasında olup onlara namaz kıldırdığın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında arkanıza geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar. İnkâr edenler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil olsanız da size ani bir baskın yapsalar. Yağmurdan zahmet çekerseniz, ya da hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda size bir beis yoktur. Bununla birlikte tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, inkârcılara alçaltıcı bir azap hazırlamıştır. 103. Namazı kıldıktan sonra gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır. 104. Düşman topluluğunu izlemekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı duyuyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar. Üstelik siz Allah'tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 105. Ey Muhammed! Biz sana Kur'ân'ı hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hüküm verdiğin kimselerden birinin tarafı veya düşmanı olma, adaletle hüküm ver. 106. Allah'tan bağışlanma dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 107. Kendilerini hain haline getirenleri savunma. Zira Allah, hiçbir haini, günahkârı sevmez. 108. Bunlar, insanlardan gizlenmeye çalışırlar da Allah'tan gizlenmezler. Hâlbuki Allah, geceleyin, razı olmayacağı sözleri kurarlarken onlarla beraberdir. Allah, onların yaptıklarını kuşatmıştır. 109. Hadi onları dünya hayatında savundunuz. Peki, kıyamet günü onları Allah'a karşı kim savunacak, onlara kim onlara vekil olacak?[276] *110. Kim bir kötülük yapar yahut kendine zulmeder, sonra da Allah'tan bağışlanma dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur. 111. Kim bir günah kazanırsa, onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Allah, her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 112. Kim bir hata işler veya bir günah kazanır da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur. 113. Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah, sana kitabı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür. 114. Bir sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona*

276 Denildiğine göre 105. âyetten buraya kadar olan kısım, Tu'me b. Übeyrik adlı bir kişi hakkında indirilmiştir. Bu şahıs bir demir zırh çalmış, fakat dostları Hz. Peygamber'e gelip onu temize çıkarmasını istemişler, suçu da bir yahudinin üzerine atmışlardı. Detaylar için Taberî tefsirine bakılabilir.

büyük bir mükâfat vereceğiz. 115. Kim, kendisine hidâyet belli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız (kendisine yardımcı olarak, bir şeye yaramaz olan putlarını bırakırız)[277] ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir. 116. Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür.[278] 117. Onlar, Allah'ı bırakıp ancak dişilere(cansız varlıklara)[279] tapıyorlar. Hâlbuki azgın (Allah'a karşı isyankâr olan ve insanları günaha sevk eden) bir şeytana tapmaktadırlar. 118. Allah, o şeytana lânet etti ve o da, "Andolsun ki senin kullarından elbette belirli bir pay alacağım" dedi. 119. "Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları kuruntulara sokacağım ve onlara emredeceğim de putlara adamak için hayvanların kulaklarını yaracaklar[280]. Yine onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler." Kim Allah'ı bırakıp da şeytanı dost edinirse, şüphesiz o apaçık bir hüsrana düşmüştür. 120. Şeytan onlara vaadde bulunur ve onları kuruntulara sürükler. Oysa şeytan, ancak aldatmak için onlara vaadde bulunuyor. 121. İşte onların barınağı cehennemdir. Ondan bir kaçış yolu bulamazlar. 122. İman edip salih ameller işleyenleri de ebedî olarak kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah, gerçek bir vaadde bulunmuştur. Kimdir sözü Allah'ınkinden daha doğru olan? 123. Cennet ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır. O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir. 124. Mü'min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar. 125. Kimin dini, iyilik yaparak kendini Allah'a teslim eden ve hakka yönelen İbrahim'in dinine tabi olan kimsenin dininden daha güzeldir? Allah, İbrahim'i dost edindi. 126. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi kuşatıcıdır.

---

277 Konu hala yukarıda söz edilen Tu'me gibi hainler hakkındadır. Tu'me tevbe etmek yerine kaçıp müşriklere sığınmış ve dinden dönmüştür.

278 Taberî bu âyette şöyle demiştir; "Tu'me Allah'a şirk koşup o halde ölürse Allah onu affetmeyecektir, ondan başka diğer insanlar da aynı şeyi yaparlarsa onları da affetmeyecektir. Şirkin dışındaki diğer günahları ise affeder."

279 Buradaki "inas/dişi" kelimesi cansız anlamındadır, kuru ağaç ve taş buna dâhildir. Br görüşe göre de bu kelime ile müşriklerin dişi isimleri verdikleri Lat, Uzza gibi putları kast edilmiştir.

280 Bahira ve Saibe denen hayvanların kulakları yarılırdı. Bu iş putlar için yapılırdı. Deve veya koyun on batın doğurduğu zaman onu Bahira olarak adlandırır kırlara bırakır, öldüğünde etinin yenmesini kadınlara haram sayarlardı. Erkekler ise etinden yiyebilirdi. Ya da başıboş, çobansız bir şekilde salıverirlerdi. Yine beşincisi erkek olmak üzere beş batın doğuran deveyi de Bahira sayarlardı, ancak onun etinden kadınlar da erkekler de yerlerdi, eğer beşinci batında doğan yavru dişi ise, o zaman Bahira olan devenin kulağını keser ve etini, sütünü haram sayıp üzerine de binmezlerdi. Öldüğünde eti sade kadınlara helal olurdu.

13- Kendi aleyhinize bile olsa adaleti ayakta tutan şahitler olunuz!

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَآءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ
فِى يَتَامَى النِّسَآءِ الّٰتِى لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ
خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا (127) وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ
اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ
الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (128)
وَلَنْ تَسْتَطِيعُوٓا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ
فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (129)
وَاِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيمًا (130) وَلِلّٰهِ مَا
فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ
وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيدًا (131) وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ
وَكِيلًا (132) اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرِينَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ
قَدِيرًا (133) مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَكَانَ
اللّٰهُ سَمِيعًا بَصِيرًا (134) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ
لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى
بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُوا وَاِنْ تَلْوٗٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرًا (135) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِى نَزَّلَ عَلٰى
رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِٓى اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيدًا (136) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا
ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا (137)
بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا (138) اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَآءَ

مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۚ اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا ۟ (139) وَقَدْ
نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا
تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهٖ ۚ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ
الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا ۙ (140) اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ ۖ فَاِنْ كَانَ
لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُوا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ۖ وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ ۙ قَالُوا اَلَمْ
نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۗ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَلَنْ
يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ۟ (141) اِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ
اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ وَاِذَا قَامُوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى ۙ يُرَآؤُنَ النَّاسَ وَلَا
يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا ۙ (142) مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ وَلَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ ۚ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا (143) يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
الْكَافِرِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ۗ اَتُرِيدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا
مُبِينًا (144) اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ۚ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ۙ
(145) اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ
مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۗ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْرًا عَظِيمًا (146) مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ
بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيمًا (147) لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ
بِالسُّٓوءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا عَلِيمًا (148) اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا
اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُٓوءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا (149) اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ
بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ
بِبَعْضٍ ۙ وَيُرِيدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا ۙ (150) اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا ۚ
وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا (151) وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوا
بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۟ (152)

127. Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor." Kitapta, (özellikle fetvaların yer aldığı bu sûrede) kendilerine farz kılınan mirası vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere âdil davranmanıza

dair, size okunmakta olan âyetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir. 128. Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından veya yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır.[281] *Nefisler ise (özellikle kadın nefsi) kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve (boşanmaktan) sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 129. Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (yeni evlendiğiniz kadına) büsbütün gönül verip ötekini askıda kalmış kadın gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir. 130. Eğer ayrılırlarsa, Allah bol lütuf ve nimetiyle onların her birini zengin kılar. Allah, lütfu geniş olandır. O, hüküm ve hikmet sahibidir. 131. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size de "Allah'a karşı gelmekten sakının" diye tavsiye ettik. Eğer inkâr ederseniz, göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah, zengindir, övülmeye lâyıktır. 132. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter. 133. Ey insanlar! Allah dilerse sizi yok eder ve başkalarını getirir. Allah, buna gücü yetendir. 134. Kim dünya sevabı istiyorsa bilsin ki, dünya sevabı da, ahiret sevabı da Allah katındadır. Allah, işitendir, görendir. 135. Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. Şahitlik ettikleriniz zengin veya fakir de olsalar adaletten ayrılmayın. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer gerçeği çarpıtırsanız veya şahitlikten çekinirseniz bilin ki şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 136. Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur. 137. İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkâr eden, sonra da inkârlarında ileri gidenler var ya; Allah, onları bağışlayacak da değildir, doğru yola iletecek de değildir. 138. Münafıklara, kendileri için elem dolu bir azap olduğunu müjdele. 139. Onlar, mü'minleri bırakıp kâfirleri dost edinen kimselerdir. Onların yanında izzet ve şeref mi arıyorlar? Hâlbuki bütün izzet ve şeref Allah'a aittir. 140. Oysa Allah size Kur'ân'da "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz*

281 Taberî şöyle demiştir; "İbn Abbas bu âyette sözü edilen kadının yaşlanmış olan ve kocasının başkasıyla evlenmek istediği kadındır. Adam kadınlar arasında sulh yapar, birine bir gün, diğerine iki ya da üç gün tahsis eder." Müfessirlerin büyük kısmı bu görüşü savunmuşlardır. Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivâyet edilir; "Burada ifade edilen kadın, yaşı belki ilerlememiş, fakat çocuk sahibi de olmayan kadındır. Kocası bir başkasıyla evlenmek istediğinde kadın şöyle der; beni boşama, başkasıyla evlenebilirsin."

de onlar gibi olursunuz" diye hüküm indirmiştir. Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır. 141. Onlar sizi gözetleyip duran kimselerdir. Eğer Allah tarafından size bir fetih nasip olursa, "Biz sizinle beraber değil miydik?" derler. Şâyet kâfirlerin bir payı olursa, "Size üstünlük sağlayıp sizi mü'minlerden korumadık mı?" derler. Allah, kıyamet günü aranızda hükmünü verecektir. Allah, mü'minlerin aleyhine kâfirlere hiçbir yol vermeyecektir. 142. Münafıklar, Allah'ı aldatmaya çalışırlar. Allah da onların bu çabalarını başlarına geçirir. Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar. 143. Onlar küfür ile iman arasında bocalayıp dururlar. Ne mü'minlere ne de kâfirlere bağlanırlar. Allah, kimi saptırırsa ona asla bir çıkar yol bulamazsın. 144. Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Kendi aleyhinize Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz? 145. Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı da bulamazsın. 146. Ancak tevbe edenler, durumlarını düzeltenler, Allah'ın kitabına sarılanlar ve dinlerini Allah'a has kılanlar müstesnadır. Bunlar mü'minlerle beraberdirler. Allah, mü'minlere büyük bir mükâfat verecektir. 147. Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azab etsin ki? Allah, şükrün karşılığını verendir, bilendir. 148. Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez. Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir. 149. Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz ya da bir kötülüğü affederseniz biliniz ki, Allah da çok affedicidir, her şeye gücü yetendir. 150,151. Şüphesiz, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah'a inanıp peygamberlerine inanmayarak ayrım yapmak isteyenler, "Peygamberlerin kimine inanırız, kimini inkâr ederiz" diyenler ve böylece bu ikisinin arasında bir yol tutmak isteyenler var ya; işte onlar gerçekten kâfirlerdir. Biz de kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. 152. Allah'a ve peygamberlerine iman edenler ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara gelince, işte onlara Allah mükâfatlarını verecektir. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.

14- Ehl-i Kitap, gökten üzerlerine bir kitap indirilmesini istiyor!

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَآءِ فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى
اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُٓوا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا
الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ ۚ وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا
مُبِينًا (153) وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِى السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (154) فَبِمَا نَقْضِهِمْ

مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ اللهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلاً (155) وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا (156) وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا (157) بَلْ رَفَعَهُ اللهُ اِلَيْهِ وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (158) وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا (159) فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ كَثِيرًا (160) وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا (161) لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ اَجْرًا عَظِيمًا (162) اِنَّآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ كَمَآ اَوْحَيْنَآ اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَعِيسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ وَاٰتَيْنَا دَاوٗدَ زَبُورًا (163) وَرُسُلاً قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلاً لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللهُ مُوسٰى تَكْلِيمًا (164) رُسُلاً مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (165) لٰكِنِ اللهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ وَكَفٰى بِاللهِ شَهِيدًا (166) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالاً بَعِيدًا (167) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا (168) اِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرًا (169)

153. Kitap ehli, (Medine Yahudileri) senden kendilerine gökten (senin peygamberliğini ispatlayacak) bir kitap indirmeni istiyorlar. Mûsâ'dan, bundan daha büyüğünü istemişler ve "Allah'ı bize açıkça göster" demişlerdi. Böylece zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarptı. Sonra

kendilerine apaçık deliller gelmesinin ardından buzağıyı tanrı edindiler. Biz bunu da affettik ve Mûsâ'ya apaçık bir güç ve yetki verdik. 154. Verdikleri sağlam sözü yerine getirmemeleri sebebiyle "Tûr"u üzerlerine kaldırdık ve onlara, "Tevazu ile kapıdan girin" dedik. Yine onlara, "Cumartesi yasakları konusunda haddi aşmayın" dedik ve onlardan sağlam bir söz aldık. 155. Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve "kalplerimiz muhafazalıdır" demelerinden dolayı başlarına türlü belâlar verdik. Onların kalpleri muhafazalı değildir, tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık onlar inanmazlar. 156,157. Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından ve "Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler. 158. Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir. 159. Kitab ehlinden hiç kimse yoktur ki ölümünden önce, (beklenen Mesih olarak) ona iman edecek olmasın. Kıyamet günü, İsa onların aleyhine şahit olacaktır. 160,161. Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları,[282] insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere (bu dünyevi

282 Tevrat'ta şöyle denilmektedir; "Diyelim ki, adil ve doğru olanı yapan doğru bir adam var. Dağlarda putlara sunulan kurbandan yemez, İsrail halkının putlarına bel bağlamaz. Komşusunun karısını kirletmez, adet gören kadına yaklaşmaz. Kimseye haksızlık etmez, rehin olarak aldığını geri verir, soygunculuk etmez, aç olana ekmeğini verir, çıplağı giydirir. Faizle para vermez, aşırı kâr gütmez. Elini kötülükten çeker, iki kişi arasında doğrulukla yargılar. Kurallarımı izler, ilkelerimi özenle uygular. İşte böyle biri doğru kişidir. O yaşayacaktır. Egemen Rab böyle diyor. Diyelim ki, bu adamın zorba, kan döken, kardeşine bunlardan birini yapan bir oğlu var. Babası bunlardan hiçbirini yapmazken, oğul dağlarda putlara sunulan kurbandan yer, komşusunun karısını kirletir. Düşküne, yoksula haksızlık eder, soygunculuk eder, rehini geri vermez. Putlara bel bağlar, iğrenç şeyler yapar. Faizle para verir, aşırı kâr güder. Böyle biri yaşayacak mı? Hayır, yaşamayacak! Bütün bu iğrençlikleri yapmıştır, öldürülecektir. Onun kanından kendisi sorumlu olacaktır. Diyelim ki, bu oğulun da bir oğlu olur ve babasının işlediği bütün günahları görür, ama hiçbirini yapmaz; dağlarda putlara sunulan kurbandan yemez, İsrail halkının putlarına bel bağlamaz, komşusunun karısını kirletmez; kimseye haksızlık etmez, rehin almaz, soygunculuk etmez, aç olana ekmeğini verir, çıplağı giydirir. Böyle biri elini kötülükten el çeker, faiz almaz, aşırı kâr gütmez, kurallarımı izler, ilkelerimi uygularsa, babasının günahı yüzünden ölmeyecek, kesinlikle yaşayacaktır. Ama babası kendi günahı yüzünden ölecektir. Çünkü zorbalık etti, kardeşini soydu, halkı arasında iyi olmayanı yaptı. Ama siz, 'Oğul neden babasının işlediği suçlardan sorumlu tutulmasın?' dersiniz. Bu oğul adil ve doğru olanı yapmış, bütün kurallarımı dikkatle izlemiştir. Böyle biri kesinlikle yaşayacaktır. Ölecek olan günah işleyen kişidir. Oğul babasının suçundan sorumlu tutulamaz, baba da oğlunun suçundan sorumlu tutulamaz. Doğru kişi doğruluğunun, kötü kişi kötülüğünün karşılığını alacaktır" " (Kitab-ı Mukaddes, Hezekiel, 18/5-20)

azaba ilave olarak bir de) acı bir azap hazırladık. 162. Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve (Allah'a, meleklere, peygamberlere ve ahirete iman eden) mü'minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar,[283] zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz. 163. Biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyüb'e, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Davûd'a da Zebûr vermiştik. 164. Daha önce kıssalarını sana anlattığımız peygamberler gönderdik. Anlatmadığımız (nice) peygamberler de gönderdik. Allah, Mûsa ile de doğrudan konuştu. 165. Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 166. Fakat Allah, sana indirdiğini kendi ilmiyle indirmiş olduğuna şahitlik eder. Melekler de buna şahitlik eder. Şahit olarak Allah yeter. 167. Şüphesiz inkâr edenler, insanları Allah yolundan alıkoyanlar derin bir sapıklığa düşmüşlerdir. 168. Şüphesiz inkâr edenler ve zulmedenler (var ya), Allah onları asla bağışlayacak ve doğru yola iletecek değildir.169. (Allah onları) ancak içinde ebedî kalacakları cehennemin yoluna iletir. Bu ise Allah'a çok kolaydır.

15- Sonuç: Rabbinizden size burhan gelmiştir...

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَاٰمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (170) يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهٗ اَلْقٰيهَآ اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهٗٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا (171) لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيعًا (172) فَاَمَّا الَّذِينَ

283 Burada geçen "mukîmîne's-salât" ifadesinin gramer kurallarından biraz farklı kullanılması konusunda müfessirlerin ve dil âlimlerinin pek çok yorumu bulunmaktadır. Kanaatimize göre müfessirlerin bu ifadenin Kur'ân'da yer alışına yönelik yorumlarında dilbilgisine haksızlık yapılmaktadır. Zira dilbilgisi denilen nahiv kuralları doğal dil yetisi dışında ve Kur'ân'ın nüzûlünden sonraki çağlarda inşa edilmiştir. Doğal dil yetisi ise dilbilgisi bakımından hata değil, nahivcilerin doğru-yanlış kuralları dile girmeden önceki dönemlerde "dil"in tam da kendisidir.

اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِۦ وَأَمَّا الَّذِينَ
اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللهِ وَلِيًّا
وَلَا نَصِيرًا (173) يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ
نُورًا مُبِينًا (174) فَأَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللهِ وَاعْتَصَمُوا بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ
مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (175)

170. Ey insanlar! Peygamber size Rabbinizden hakkı getirdi. O hâlde, kendi iyiliğiniz için iman edin. Eğer inkâr ederseniz bilin ki, göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 171. Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, "Allah üçtür" demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah, ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Vekil olarak Allah yeter. 172. Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır. 173. İman edip salih ameller işleyenlere gelince, Allah onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan onlara daha da fazlasını verecektir. Allah'a kulluk etmekten çekinenlere ve büyüklük taslayanlara gelince; Allah onları elem dolu bir azaba uğratacaktır ve onlar kendilerine Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamayacaklardır. 174. Ey insanlar! Size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik. 175. Allah'a iman edip ona sımsıkı sarılanları ise Allah, kendisinden bir rahmet ve lütfa kavuşturacak ve onları kendisine varan doğru bir yola iletecektir.

Kelale meselesi

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُۥٓ أُخْتٌ
فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَآ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا
الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوٓا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ
يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (176)

176. Senden fetva istiyorlar. De ki: "Allah, size "kelâle" (babasız ve çocuksuz kimse)nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olma-

yan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur. Eğer kız kardeşi ölür ve çocuğu da bulunmazsa, erkek kardeş ona varis olur. Eğer kız kardeşler iki iseler, erkek kardeşin bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kardeşler erkekli kızlı iseler, o zaman (bir) erkeğe, iki kızın hissesi kadar pay vardır. Sapmayasınız diye Allah size hükmünü açıklıyor. Allah, her şeyi bilendir.[284]

Açıklama: Kadınlar; hakları ve sorumlulukları

Bu sûre toplam onüç bölümden müteşekkildir. Buna bir de "kelale" bölümü diye ilave ettiğimiz bölüm eklenebilir. Mukaddime ve onu takip eden beş bölüm ile sûrenin sonundaki bu ilave bölüm, daha önceki sûrelerde aile hayatı, evlilik ilişkileri, miras gibi konularda işlenmiş olan konuların devamı niteliğindedir. Sûrenin ele almış olduğu konuları gerek metin içinde gerek dipnotlarda ele almış olduğumuz için, bu açıklama bölümünde sadece kadınların hakları ve yükümlülükleri ile ilgili konulara değineceğiz.

Bu sûreden ve diğer Medenî sûrelerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Hz. Peygamber'in Medine'sinde kadın, belirli bir konuma sahiptir. Nitekim Hz. Peygamber'in hanımlarının yer yer kendisine itiraz ettiklerini söylemiş olmalarından ve Hz. Ömer'in *"biz Kureyşliler, vaktiyle Mekke'de kadınlarımıza söz geçirirdik, Medine'ye geldiğimizde ise kadınların kocalarına söz geçiriyor olduğunu gördük. Giderek bizim hanımlarımız da Medine'li kadınlardan bu huyu öğendiler. Günün birinde eşime bir şey söyledim, baktım ki bana laf çeviriyor. Bunu yadırgadığımda ise bana, "demek sen benim sana karşı konuşmamı yadırgıyorsun! Vallahi Hz. Peygamber'in eşlerin ona karşı cevap veriyorlar ve hatta onun isteğini bir gün sonrasına erteliyorlar!" dedi. Ben de, "bunu yapan kişi kendini perişan eder. Onlar kocalarını (peygamberi) kızdırmanın neticesi olarak Allah'ın gazabına maruz kalmaktan korkmazlar mı hiç?!" dedim"* şeklindeki sözlerinden bu durum açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Hz. Ömer'in söz ettiği bu olay esnasında Hz. Peygamber'in eşleri kendisinden nafaka artırımı istemişler ve o da onları bir ay boyunca terk etmiştir. Sonunda gelen âyetler neticesinde Hz. Peygamber onları boşanmak veya kalmak konusunda seçim yapmalarını istemiş, onlar da kalmayı seçmişlerdi. Böylece âyet tarafların hak ve yükümlülüklerini belirlemiş olmaktaydı. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in eş sayısı da dokuz ile, yani o günkü sayı ile sınırlandırılmış olmaktaydı. Artık ona bunlara ilaveten başkasıyla evlenmek yasaklanmıştı. Buna

284 Rivâyete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur, "Kelale, öldüğünde ana-babası veya çocuğu bulunmayan kimsedir."

karşılık eşlerine de, örtü başta olmak üzere, birtakım şartlar ve sınırlamalar getirilmişti. İncelemekte olduğumuz Nisa Sûresi ise, işte bu talimat ve düzenlemelerin tekmili mahiyetindedir. Sûrenin başında yetim çocuklarla evlenme ve onların malları ile ilgili hükümler, yetim çocukların dul annelerinin durumları ele alınmış, başta Kureyş olmak üzere tüm Arap kabilelerinde hâkim olan erkek egemen düzen içerisinde yaygın olan çok evlilik konusu ile ilgili düzenlemeler de yapılmıştı.

1- Sûrenin giriş bölümünde önce bütün insanlığın (Âdemoğullarının) tek bir nefisten yaratılmış olduğu ifade edilmektedir. Bu, kadın-erkek tüm insanlar arasındaki eşitliğin kabul edildiği temel bir ilkedir. Âdem'in nefsinden, eşi Havva yaratılmıştır, ancak bunun anlamı, Âdem'in eşinin, onun vücudundan yaratılmış olduğu değildir, aksine her ikisi de ortak bir kökenden yaratılmışlardır, o da topraktır. Nitekim bu asıldan Allah birçok erkek ve kadın yaratmıştır. Kur'ân'da çiftliğin anlamı konusunda daha önce açıklama yapmış,[285] bütün mahlûkatın çiftler halinde yaratıldığını ve bu çiftler içerisinde hiçbirinin diğerine üstün olmadığını, bütün imtiyazın sadece takvaya bağlı olduğunu ifade etmiştik. İşte bu mukaddime bölümü, "Allah'tan ve akrabalık bağlarınızdan sakının" ifadesiyle bu hususu ifade etmekte, her ikisini de birlikte zikretmektedir. Nitekim Araplar akrabalık bağlarına çok önem vermekte, onun üzerine yemin etmekteydiler. İşte Allah'ın insanı ve eşini yarattığı nefse yönelik işareti, Araplar tarafından böylesine tazim edilen akrabalık bağlarına yemin edilerek zikredilmiştir. Bu da, sûrenin ana konusunun bir taraftan eşler, diğer taraftan akrabalık/miras ilişkileri olduğunu göstermektedir.

2- Mukaddimenin ardından ikinci bölümde önce yetim malını ko-ru-maya yönelik teşvikler yapılmakta, bu çerçevede yetimlerin velilerine hitap edilerek onlardan, yetim malına dokunmamaları istenmekte, bu malın bir emanet olduğu, yetim çocuklar büyüdüklerinde bu malın kendilerine teslim edileceği ifade edilmektedir. Bu sûrenin indirildiği dönem, Hz. Peygamber komutasındaki mü'minler ile Kureyş müşrikleri arasında savaşların yaşandığı bir dönemdir ve Arapların gelenekleri arasında, savaşlarda ölenlerin çocuklarını korumak maksadıyla onların eşleriyle evlenme geleneği bulunmaktadır. Ölen kimselerin hatırı sayılır mal bırakmaları durumunda bu tür davranışlar daha da sıklaşmaktadır. İşte bu durumun İslamî ahlak düzeni çerçevesinde yeniden ele alınması ve tanzim edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu sûrenin ilk bölümü

285 Allah bütün mahlukatı çiftler halinde yaratmıştır; yer-gök, gece-gündüz, yaz-kış, kolay-zor, dişi-erkek, hayat-ölüm, ölüm-diriliş... (Bkz: Fehmu'l-Kur'ân, C. II, Rum Sûresinin açıklama bölümü.)

işte bu âdeti ortadan kaldırmak değil, zımnen de olsa (zira Hz. Peygamber ve Kureyş arasında cereyan eden savaş nedeniyle dul ve yetim kalan birçok kadın bulunmaktadır) teşvik etmek ve taraflar arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemek, İslam'ın adalet ve insan ilkeleri uyarınca tanzim etmek üzere bazı ilkeler belirlemektedir. Bu ortamda bazı sahabilerin, bu şekilde dul kalmış olan bazı kadınlarla evlenmek istememiş olmaları, onlara ya da yetim çocuklarına bir şekilde zarar vermiş olmaktan çekinmiş olmaları mümkündür. Bununla beraber, Ahzab Sûresinin sonundaki değerlendirmemizde de ifade ettiğimiz üzere, bizzat Hz. Peygamber'in kendisi, savaşlarda eşlerini kaybetmiş ve yaşı ilerlemiş bazı dul kadınlarla evlenmiştir. İşte, "*Eğer yetimler konusunda adil olamayacağınızdan korkarsanız helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder evlenin. Eğer onlar arasında adil olmayacağınızdan korkarsanız o zaman bir kadınla evlenin ya da cariyelerinizle yetinin. Böylesi adalete daha yakındır*" âyetinin indirildiği tarihsel, sosyal ve ahlakî arkaplan böyledir. Âyetin lafızları buradaki hitabın umumî olduğu izlenimi verse ve çok evlilik İslam öncesi Arap toplumunda yaygın olsa da, buradaki hitabın hususî olduğunu, özellikle yetim çocuklara bakamayacaklarını düşünen sahabilere özel bir hitap olduğunu düşünmemize bir engel yoktur. Nitekim Kur'ân onlara defalarca yetim malını korumayı emretmiş, bu malı yiyenleri şiddetle uyarmıştır. Şu âyet buna bir örnektir; "*Yetim malına yaklaşmayın, ancak onu en güzel şekilde, yetime en yararlı olacak şekilde değerlendirin, yetim büyüyünceye kadar böyle yapın. Ahde vefa gösterin, çünkü ahd etmiş olduğunuz şeylerden sorumlu olacaksınız*" (İsra, 34) Böyle bakıldığı zaman, müfessirleri zora sokan problem, yani bir taraftan yetimlere bakma durumu varken diğer taraftan çok evliliğe izin verilmiş olması problemi çözülmüş olacaktır.

3- Üçüncü bölümde miras dağıtımı, fıkıh terminolojisindeki adıyla "feraiz" konusu ele alınmaktadır. Bu konuda bizim iki temel mülahazamız olacaktır. Birincisi şudur: Kur'ân'ın bu konudaki tutumu, mevcut Arap geleneğindeki tutumun tam tersi olmasa da, ona muhalif, ondan farklı bir tutumdur. Bilindiği gibi Kur'ân bu döneme dair birçok adet ve geleneği, İslamî ahlaka yakınlığına ya da uzaklığına göre yer yer birtakım tadilatlara tabi tutarak, bazen de hiçbir tadilat yapmadan muhafaza etmiştir. Ceza hukuku ve Hac ibadeti ile ilgili hükümler bunun başında yer alır. Burada, yani miras meselesinde durum tamamen farklıdır. Her ne kadar Kur'ân'ın miras dağıtımı da "kabile", "akrabalık" ilişkileri çerçevesinde olsa da, bu durum gâyet normaldir, çünkü miras, ölen kişinin malının varislere intikal etmesi meselesidir. Kur'ân'ın burada mevcut geleneğe ilave ettiği şey, kadını da mirasçılar içine dâhil etmektir. Bu-

nun sebeplerinden biri, kadınların Medine'de, Mekke'de sahip olduklarından daha fazla konuma sahip olmaları, buna karşılık erkek egemen yapının Medine'de daha hafif olması olsa da, bu durum Kur'ân'ın Mekke döneminde de kadın erkek eşitliğini vurgulamış olduğunu gözden uzak tutmayı gerektirmez. "*Şüphesiz mü'min erkeklerle mü'min kadınlara işkence edip, sonra da tevbe etmeyenlere; cehennem azabı ve yangın azabı vardır.* " (Burûc, 85/10) "*Rabbim! Beni, ana babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla. Zalimlerin de ancak helâkini arttır.*" (Nuh, 71/28) "*Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, mü'min olarak salih bir amel işlerse, işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaklardır.*" (Mü'min, 40/40) Üstelik Kur'ân'da kadının değerini düşürecek herhangi bir şeyin bulunması asla söz konusu değildir. Bütün bunlarla beraber, bu sûrede Kur'ân'ın belirlediği miras sisteminin (şuursuzca kadının değerini düşürmeye çalışan bazı fıkıh âlimlerinin yorumlarını bir tarafa bırakacak olursak), o dönemde Arap/Kureyş kabile yapısında bulunan ve Mekke'den göç eden muhacirlerle birlikte Medine'ye intikal etmiş olan erkek egemen anlayış ile Medine'de kadınların sahip oldukları kuvvet ve yeri geldiğinde kocalarına ve akrabalarından olan erkeklere karşı gelme salahiyeti arasında bir uzlaşma yolu izlediği görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber ile eşleri arasında yaşanan gerilimlerde de bu insaflı ve orta yollu tutumun izlendiğini görmekteyiz. İşte Kur'ân bu şekilde kadına daha önce sahip olmadığı miras payını vermekte, nafaka ve iskân gibi sorumlulukları erkeğe yüklemekte, kadının sadece kendisine has bir mali bütçeye sahip olma hakkını da muhafaza etmektedir.

İşte Nisa Sûresinin ortaya koyduğu ilk prensip budur; "*Vefat etmiş olan ana, baba ve akrabaların miras olarak bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır ve bu paylar sahiplerine teslim edilmelidir. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.*" Bu pay da şu şekilde belirlenmiştir; "*Allah, size, çocuklarınızın alacağı miras hakkında, başka mirasçının olmadığı durumda, erkeğe iki kadının payı kadarını emreder. Çocuklar sadece ikiden fazla kız iseler, mirasın üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir tane ise mirasın yarısı onundur. Ölenin erkek ya da kız çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da yalnız ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. Bu paylaştırma, ölenin yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından*

farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." Böylece miras, erkeğe iki, kadına bir ilkesi uyarınca altıya bölünür; yarım, çeyrek, sekizde bir, üçte iki, üçte bir ve altıda bir. Örneğin yarım pay beş kişinindir; öz erkek çocuk, erkek çocuğun oğlu, tek kalan ana-baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş ve eş.

Sûrenin ortaya koyduğu ikinci prensip de, "mirasa engel durum" prensibidir. Bu prensip bazı varislerin miras hakkını yok eden veya azaltan bir durumdur. Fıkıh âlimleri bu engel durumlarını şöyle özetlemişlerdir: Ana-baba bir öz kardeş baba bir üvey kardeşin payını engeller. İlki varken ikincisi alamaz. Baba bir üvey kardeş, öz kardeşin oğullarının paylarını engellerler. Ana-baba bir öz kardeşin çocukları baba bir üvey kardeşin çocuklarını engellerler. Baba bir kardeşlerden birinin oğulları, diğer baba bir veya ana bir kardeşin torunlarını engellerler, mirasa onlardan daha evladırlar. Baba bir kardeşin oğulları amcadan önceliklidirler. Babanın ana-baba bir kardeşi olan öz amca, babanın baba bir kardeşi olan üvey amcanın oğullarından önceliklidir. Bunların arasında hiyerarşik bir engelleme de vardır. Bir kişinin payını engelleyen, onun engellediklerinin de paylarını engeller. Arap toplumu gibi bir kabile toplumunda miras sisteminin kabile içinde en yakın akarabadan başlayarak paylaştırıldığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Örneğin karı ve koca, ya aynı kabileye mensup iki taraftırlar ya da farklı iki kabileye mensupturlar. Bir kabile içinde ya da iki farklı kabile arasında eş alış verişleri (kız alıp vermeler) her zaman bu kabileler arasındaki miras yoluyla mal intikaline paralel olarak cereyan eder. Nitekim daha önce Hz. Peygamber'in yanına gelen ve ölmüş kocasının malını gelip gasp edip çocukları mirastan mahrum bırakmış kayınbiraderini şikâyet eden, "kadınla ancak malı için evlenilir" diyen bir kadının durumundan söz etmiştik. Burada kadının söz ettiği "kadının malı" elbette ki, kadının mehir malı ve babasından kalan mirastır. Evlenmemiş kadının tek mali kaynağı mirastır. Miras kadın için nasıl çekici ise mehir de öyledir. Dolayısıyla karı-koca ilişkileri iktisadi ilişkilerle ve kabile ilişkileri ile iç içedir. Bu, aynı zamanda bir tür siyasi ilişki biçimidir. Zira kabile toplumlarındaki toplumsal ve siyasal ilişkilerin temelinde yer alan ilkelerden biri de, "kırma" sistemidir. Buna göre iki farklı kabileye ya da aynı kabilenin iki farklı koluna mensup iki kişi arasında bir problem çıktığı zaman, kabilelerden birinin lideri, kendi kabilesinden olan tarafa stratejik bir teklif yapar ve onun, karşı kabileden biri ile evlenmesini, böylece aradaki düşmanlığı kırıp dostluğa çevirmesini ister.

Örnek olarak, Bedir savaşında Ebu Cehil'in öldürülmesiyle Kureyş'in liderliğini üstlenen ve Haşim oğulları ile liderlik kavgasında olan Ümeyye oğullarının da reisi olan Ebu Süfyan'ın, kızının Hz. Peygamber ile evlenmesinden sonra düşmanlığının hafiflemesini ve Hz. Peygamber hakkında "*O, reddedilemeyecek bir adamdır.*"[286] demesini zikredebiliriz. Nitekim Kur'ân da Hz. Peygamber'in bu hamlesini onaylamış ve "umulur ki Allah, aranızda düşmanlık bulunan kimselerle aranızda bir sevgi oluşturur" (Mümtehine, 7) buyurmuştur. Kaldı ki bu olaydan kısa bir süre sonra Ebu Süfyan liderliğindeki Kureyş, Hudeybiye'de Hz. Peygamber'le anlaşmayı kabul etmiş, bu anlaşmanın dönüşünde Hz. Peygamber'e gelen vahiy, geçmiş zaman kipi kullanarak, "Allah size fetih nasip etmiştir" demiştir. (Bkz: Fetih, 1-3) Daha önce Ebu Süfyan'ın tavrında Bedir'den Uhud'a ve Hendek savaşına kadar gözlenen değişimlerden söz etmiştik. (Ahzab Sûresinin giriş bölümüne bakınız.) Mekke'de kalıp hicret etmeyen ve oradaki bazı kimselerle ticaretini sürdüren, aynı zamanda Ebu Süfyan ile arkadaşlığını sürdüren, Hz. Peygamber'e istihbari bilgi sağlayan ve bu nedenle de, Bedir savaşında esir edildiğinde serbest bırakılan, Mekke'nin fethedildiği gün Ebu Süfyan ile Hz. Peygamber adına görüşme yapan kişinin Abbas (Hz. Peygamber'in amcası) olduğu ve Mekke'nin bizzat Ebu Süfyan tarafından teslim edildiğini, buna karşılık Hz. Peygamber'in de "kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvendedir" dediğini göz önüne alır ve buna oğlu Muaviye'nin vahiy kâtibi olarak görevlendirildiği, daha sonra Şam valisi olarak tayin edildiğini ilave ettiğimizde, İslam'ın kurduğu en büyük devlet olan iki devletin, yani Ümeyye oğulları (Emevi) devleti ile Abbas oğulları (Abbasiler) devletlerinin temellerinin Hz. Peygamber ile Ebu Süfyanın kızı Ümmü Habibe arasındaki evlilik ile atılmış olduğunu da anlamış oluruz.

4- Miras ve vasiyet konularını ele alan üçüncü bölüm üzerindeki değerlendirmelerimizi bu şekilde noktalayıp evlilik ilişkilerine ve özellikle zina konusuna eğilen dördüncü bölüme geçelim. Burada Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "*Kadınlarınızdan sıkça zina edenlere karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya (işledikleri kötülükten onları kurtarıncaya) kadar kendilerini evlerde tutun (hapsedin). Sizlerden zina yapanların (kadın veya erkek) her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tevbe edip ıslah olurlarsa, onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah, tevbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir.*" Bu âyetleri metin içinde dipnotlarla yeterince açıklamıştık. Burada müfessirlerin yorumlarından

286 Bkz: Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/91

uzak ve azade bir şekilde âyete yönelik geliştirdiğimiz yaklaşımımızı biraz daha detaylandırmak istiyoruz. Burada "Kadınlarınızdan zina edenler" ifadesi ile Medine'de gizli yahut açık bir şekilde sıklıkla zina eden kimseler kast edilmektedir. Bunların cezalandırılması için dört şahit bulunması istenmektedir. Ceza ise hapis cezasıdır ve bu kimseler için gâyet uygun bir cezadır. Bu âyetlerin teşri/yasama döneminin henüz başlangıç aşamasında indirilmiş olduğunu, Mekke, Taif ve Medine şehirlerinde o dönemlerde bu tür kimselerin yaygın olduklarını unutmamak gerekmektedir. "Erkeklerinizden zina edenler" ifadesi ise aslında kadın erkek her müslümanı kapsar. Burada, zinayı adeta meslek edinmiş olan kimseler içinden olmayıp da zina eden müslüman kadın ve erkeğe eziyet edilmesi emredilmekte, fakat bu eziyetin ne tür olacağı açıklanmamaktadır. Kanaatimizce bu aşamada bu kimselerin sadece sözlü olarak kınanmaları yeterli olmaktadır. Bu, ilk aşamada içki içenlere uygulanan hükme benzemektedir. Nitekim âyetin sonunda, "eğer tevbe edip durumlarını düzeltirlerse onlara eziyet etmeyi bırakın" denilmektedir.

5- Beşinci bölümde kadınların evlenmeye veya evlenmemeye zorlanmaları konusu ele alınmaktadır. Bu bölümde yer alan âyetlere ilişkin yorumlarımızı metin içerisinde dipnotlarla vermiştik. Burada âyette kullanılan kelimeleri inceleyerek yorumumuza nasıl ulaştığımızı ortaya koymak istiyoruz. Âyetteki "Ey İman edenler!" ifadesi, vefat eden kimsenin varislerini kast etmektedir. "Kadınları zorlamanız helal değildir" ifadesinden maksat, "kocaları ölmüş olan eşlerin kocalarından kalan mirası almalarına ya da başka kimselerle evlenmelerine engel olmayın" demektir. "Onlarla maruf ölçüsünde ilişki kurun" ifadesi, "onların kötü davranışlarına hemen tepki göstererek bu davranışların daha da artmasına sebebiyet vermeyin" demektir. Demek ki bu âyet iki kısımdan müteşekkildir. Birinci kısım, "kadınların miraslarına zorla el koymanız helal değildir" ifadesi, ikincisi ise, "onlar açık bir fuhuş işlemedikleri sürece, kendilerine verdiğiniz mehrin bir kısmını almak için onları zorlamayın" ifadesidir. Dipnotlarla da açıklamış olduğumuz gibi, birinci kısımda eşleri vefat etmiş olan kadınların mirasına konmak için yapılan hileler yasaklanmaktadır. İkinci kısımda ise henüz hayatta olan kocaların, eşlerinin birtakım davranışlarından yola çıkarak onları hemen boşamaları ve mehir mallarına el koymaları yasaklanmaktadır.

6- Sûrenin altıncı bölümü müslüman bir insanın evlenmesi helal olan ve olmayan kadınları açıklıyor. Burada üç tür evlilikten söz ediliyor.

-İlk grupta şerî/yasal şartlara uygun, meşru evlilik ele alınıyor, önceden gerçekleşenler dışında, babaların evlenmiş olduğu kadınlarla evlenmek yasaklanıyor, bundan sonra da evlenilmesi yasak olan kadınlar sıralanıyor.

-ikinci grupta mut'a nikâhı ele alınıyor. "Onlarla faydalandığınız sürece ücretlerini verin" ifadesi ile bu durum ifade edilmektedir. Mut'a nikâhı süreli bir nikâhtır ve bu nikâhta, süre içinde yapılan nikâhın belirlenmiş mehir bedelinin ödenmesi gerekmektedir. Sûre bu evliliğin süresinin ve mehir miktarının artırılabileceğini de ifade etmektedir. Bir görüşe göre bunun azaltılması da mümkündür. İleride bu konuya özel olarak eğileceğimiz için, şimdilik bu kadarını söylemekle yetinelim.

-üçüncü grupta, hür kadınlarla evlencek mali imkâna sahip olmayanlar için cariyelerle evlenme durumu söz konusudur. Burada cariyenin Müslüman ve iffet sahibi olması, az da olsa bir mehir bedeli ödenmesi ve aile rızası gibi şartlar koşulmakta, evlenmiş olan cariyenin dost tutmak ya da zina etmek gibi fiillerden uzak durması emredilmektedir. Böyle bir şey yaptıklarında hür kadınların alacağı cezanın yarısını alacakları ifade edilmektedir. Bununla birlikte Müslümanların cariye ile evlenmekten se sabretmelerinin daha hayırlı olduğu da bildirilmektedir. Yaşadığımız çağın köleliğin kaldırılmış olduğu ve Müslüman ülkelerde bir takım gizli saklı uygulamalar dışında kölelik uygulaması bulunmadığı dikkate alındığında, köleliğin uygulandığı bir çağda belirtilmiş olan bu hükmün, köleliğin uygulanmadığı bir çağda ancak zaruri durumlarda uygulanacak bir hüküm olarak algılanması gerekmektedir.

7- Yedinci bölümde sûre kadın konusuna devam ediyor, kadınlar arasında eşitlik meselesine değiniyor. Bu hususta özellikle Hz. Peygamber'in eşlerinin "erkeğe kadınınkinin iki katı pay"[287] ilkesi ve "kadınlar erkek-

287 Rivâyet edildiğine göre bu âyet indirildiği zaman bazı kadınlar, "erkekler nasıl mirastan iki kat pay alıyorlarsa günahtan da iki kat pay alsınlar", "bizim payımız da onların ki gibi olsaydı ya!" demişler, buna karşılık erkeklerin de, "nasıl dünyada miras bakımından kadınlara üstün isek ahiretteki paylarımızın da üstün olmasını dileriz" demişlerdir. Bunun üzerine, "erkeklere kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır" âyeti indirilmiştir. Buna göre erkekler gibi kadınlar da, iyiliklerinin on katı ödül alacaklardır. Bir görüşe göre burada iyilikler değil, miras payları konu edilmektedir. Ancak Taberî bu görüşe katılmaz ve "miras insanın kazandığı bir şey değildir, kazanç insanın amelleridir" diyerek karşı çıkar. İslam'ın getirdiği miras paylaşımı, cahiliye döneminde, en azından o dönemdeki bazı kabilelerde mevcut olan paylaşımın tersidir. Nitekim o dönemde iki kişi birbiri ile karşılık mirasçı olma anlaşması yapabiliyordı. İslam bunu kaldırdı ve bu şekilde sözleşmiş son kimselere de altıda bir pay verilmesini emretti. Bunun ardından da "akrabalar Allah'ın kitabında miras konusunda daha evladırlar" âyeti ile bu hususa son nokta konuldu. Bu âyetin mevcut örfü nesh ettiği söylenmiştir. Oysa burada nesh değil, mevcut uygulamanın ilgası ve yeni bir hükmün konulması söz konusudur.

ler üzerinde kavvamdırlar" ilkesi hakkındaki soruları ele alınmaktadır. Bu ilkeler zahiren ele alındıklarında, yeni dinin kadını erkekten daha aşağıda bir mertebede değerlendirdiği gibi bir kanaat ortaya çıkabilir. Kadınların bu konudaki soruları gerek aile gerek toplum düzeyinde "erk" (sulta) konusu ile ilgili olup siyasi egemenlikle ilgili değildi, çünkü o dönemde Hz. Peygamber hayatta olduğu için, ondan başka (kadın-erkek) hiç kimse için bir egemenlik söz konusu değildir. Kadınların bu yöndeki sorularının ardındaki saiklerden biri de, ekonomik haklar konusu idi. Bu noktada, Medine'deki kadınların toplum içindeki durumunun Mekke'deki kadınlara nispeten daha güçlü olduğunu hatırlatmak gerekmektedir.[288]

Bu bölümde sûre konuya bir başka açıdan yaklaşıyor ve Müslümanlara, "aranızda mallarınızı haksız yollarla yemeyiniz" şeklinde bir yasakla, gayr meşru muameleleri yasaklıyor; tartışma, anlaşmazlık ve ifadenin genel kipinden anlaşılan diğer olumsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olan baskının, aldatmanın ve faizin olmadığı meşru muameleleri açıklıyor.

Sûre bundan sonra bu emri umumileştiriyor, konuyu kadın-erkek ilişkilerine de teşmil ediyor. Bu çerçevede kadınlar ve erkeklere hitaben, "Allah'ın içinizden bazılarına nasip ettiklerini diğerleriniz istemesin, erkeklere de kadınlara da, kazandıklarından bir pay vardır"[289] deniliyor. İşte bu alanda, yani çalışma ve meşru yollardan kazanma alanlarında kadın ve erkek arasında hiçbir fark yoktur. Ne kadın erkeğin kazancına el koyabilir ne de erkek kadının. Bunlar ancak mehir ya da karşılıklı rıza ile olabilecek şeylerdir. Bununla beraber kocanın, eşinin nafakasını ve himayesini sağlamak gibi bir yükümlülüğü de vardır. İşte erkeklerin kadınlara yönelik bu tür nafaka ve himaye sorumluluğuna kavvamlık denilir ve "Allah'ın kendilerine verdiği üstünlük ve harcadıkları mal nedeniyle erkekler kadınlar üzerinde kavvamdırlar" âyetinin anlamı budur.

---

288 Bu noktada Hz. Ömer'in; "Biz Kureyşliler Mekke'de iken kadınlarımıza sözümüzü geçirirdik, sonra Medine'ye geldiğimizde baktık ki Medine'li kadınlar kocalarına sözlerini geçiriyorlar. Sonunda bizim kadınlarımızda onlardan bu davranışı öğrendiler" şeklindeki ifadelerini ve Hz. Peygamber'in nikâhlandığı bir kadının, "biz sadece alan, fakat vermeyen bir toplumuz" şeklinde bir ifade kullandığını ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in de onu evine gönderdiğini hatırlatalım.

289 Rivâyete göre Hz. Peygamber'in eşlerinden ve Ümeyye b. el-Muğire'nin kızı olan Ümmü Seleme, "Ey Allah'ın peygamberi! Biz kadınlar mirastan sadece erkeklerin yarısı kadar pay alıyoruz, Allah yolunda cihada katılıp da şehitlik şansı elde edemiyoruz" demiş, bunun üzerine bu âyet indirilmiştir. Gerçi âyetin yer aldığı bağlam, böyle bir rivâyete gerek bırakmamaktadır. Yine de bu rivâyetin içeriği, biraz önce değindiğimiz, kadınların eşitlik taleplerine uymaktadır.

Taberî bu âyeti şöyle tefsir etmiştir; "Erkekler kadınların elinden tutmak ve onların te'dibini üstlenmek konularında, Allah'ın kendileri lehine ve kadınlar aleyhine belirlediği işleri yapmaya ehildirler. Yani Allah erkekleri, kadınlara verdikleri mehir ve harcadıkları mal, yüklendikleri sorumluluk nedeniyle kadınlara üstün kılmıştır. Bu yüzden de erkekler kadınlar üzerinde, Allah'ın belirlediği hususlarda, söz sahibidirler." Taberî böyle söylese de, âyette Allah'ın erkekleri kadınları te'dip etmek üzere ehil kıldığına dair bir husus yoktur. Te'dip dövmeyi de kapsayan bir şeydir. Taberî ve bu te'dib görüşünü savunan diğer kimseler bu görüşü desteklemek üzere bir rivâyet aktarırlar. Buna göre Hz. Peygamber, kocası tarafından dövülen ve şikâyet için gelen bir kadına, kocasına vurması hükmünü verir, fakat bu olay üzerine bu âyet indirilir. Bunun üzerine bu âyet indirilir. Kanaatimizce bu tür sebeb-i nüzûl rivâyetlerine itimat etmek; âyetleri bağlamlarından ve metin içindeki bütünlüklerinden koparmak olacaktır ki bu bütünlüğün tevkifî, yani ilahî olduğu bilinmektedir. Kaldı ki aynı olay nedeniyle "Kur'ân'ın indirilmesi tamamlanmadan önce acele etme" (Taha, 114) âyetinin de indirilmiş olduğu şeklindeki rivâyet, bu rivâyeti zayıflatan bir husustur. Zira Taha sûresindeki bu âyet Mekke'de indirilmiştir.

Ancak kadın-erkek ilişkileri sadece miras ve kazanç alanları ile sınırlı olmayıp görünürdeki ilişkilerin ötesinde daha sıcak ve içten aile ilişkilerini de kapsar. Kur'ân bu ilişkide eşitlik olması gerektiğini, kadının erkeğin cinsel ihtiyaçlarını karşılaması gerektiği gibi erkeğin de aynı şeyle mükellef olduğunu ifade eder. Karı koca ilişkileri temelde karşılıklı rıza ve duygusal bağlılığa dayalıdır. Ancak herhangi bir sebepten ötürü bu duygusal bağlılık zayıflayıp ortadan kalkabilir ve yerini soğukluğa, istememezliğe bırakabilir. İşte sûrenin bu bölümü bu konuyu açıklıkla ele almakta, konuya eşitlik temelinde çözümler getirmektedir. İlgili âyetlerin açıklama dipnotlarında yorumumuzu ifade etmiş olmakla beraber, burada özellikle, bu âyet çerçevesinde "kadına şiddet" konusuna vurgu yapmak istiyoruz: Klasik ve çağdaş müfessirlerin birçoğu buradaki "vurma" ifadesini, hem bağlamından hem de ilgili rivâyet verilerinden uzaklaştırarak yorumlamışlar ve karşılıklı kavga esnasında yapılan darbe olarak anlamışlardır. Oysa burada sözü edilen "vurma", husumet ve düşmanlık esnasında gösterilen "şiddet" anlamına gelmez. Böyle bir şiddetin Kur'ân'da yeri yoktur. Kur'ân'ın söz ettiği "vurma" böyle bir şiddet türü değil, aksine, kadının yatakta erkeğe karşı isteksizliğini hafifletecek bir "hamle"dir. Buna göre âyet şöyle demektedir; "*Size karşı gelen, eş olarak sizi beğenmeyen, yatağınızda size icabet etmeyen kadınlarınıza, yatağınıza*

dönmeleri için nasihatte bulunun, eğer kabul etmezlerse, bu durumda onları yatakta yalnız bırakın (kendilerini kuvvet yoluyla zorlamayın) ve yatakta kendilerine acıtmayacak bir şekilde dokunun." Burada "yaralamayacak darbe" ifadesi kullanılır ki birçok hadiste bunun anlamı açıklanmıştır. Bir hadiste Hz. Peygambere bunun anlamı sorulduğunda, "yaralamayacak darbe bir misvak ve benzeri bir şey ile vurmaktır" demiştir. Benzer bir söz İbn Abbas'a da nispet edilmiştir. Lisanu'l-Arap'ta, "misvak, dişleri fırçalamaya yarayan çubuktur, sivak ve tesavük kelimeleri çok zayıf bir şekilde seyretmeye de denilir" şeklinde bir açıklama yer almaktadır. Araplar "sürü perişan bir halde yalpalayarak geldi" derler ve bu ifadede tesavük kelimesini kullanırlar. Değişik senetlerle ifade edilen bir hadiste şöyle denilmektedir; "Hz. Peygamber bir hutbe okudu, sonra kadınlardan söz etti, onlar hakkında erkeklere nasihat etti ve şöyle dedi; "nasıl olur da içinizden biri, belki de daha dün aynı yastığa baş koyduğu karısına köleye vurur gibi vurabilir? Neden eşlerinize acımasızca vuruyorsunuz, sonra onlarla birlikte olmuyor musunuz?" Demek ki buradaki dövmek ya da vurmak, kadını korkutacak cinsten değil, dişleri fırçalama darbeleri türündendir. Şimdi bunu yatakta insanın eşini hafifçe dürtmesi, onu cinsel ilişkiye çağıracak hareketler yapması anlamına gelmez mi?

Âyeti bu şekilde anlamanın bağlam içerisinde gerekçesi tamamen sağlamdır. Zira âyette vurma kelimesi nasihat kelimesinden sonra gelmiş ve "size itaat ederlerse" ifadesiyle devam edilmiştir. Burada erkeğin kadını cinsel yönden uyaracak şeyler yapması ve onun kendi isteğine itaat etmesinin sağlanması kast edilmektedir. Bu durumda da onlardan bundan öte bir şey, yani gönülden bağlılık beklememeyi istemektedir. Çünkü böyle bir şey insanın iradesine bağlı tasarrufları dâhilinde değildir. Ancak bu yöntemler fayda vermez ve iş boşanma noktasına varırsa, o zaman da taraflar her iki aileden birer hakem tayin etmeli ve barış girişiminde bulunmalıdırlar. Eğer barışa gönüllü olurlarsa, Allah'ın onları muvaffak kılacağı da ifade edilmektedir.

Sûrenin kadınlara tahsis edilmiş olan kısmı burada sona ermekte, devamındaki sekizinci bölümden onbeşinci bölüme kadar olan kısımlarda ana-babaya iyilik, yoksullara yardım, namaz vakti içki içmenin yasaklanması, şirkin affedilmeyeceği, münafıkların teşhir ve eleştirisi, Mekke'de kalıp hicret etmeyen Müslümanlarla ilgili meseleler, bu çerçevede kasten ya da hatayla adam öldürme konuları, düşmanla fiili çatışma esnasında namaz, şahitlik konusunda adalet, peygamberden gökten bir kitap indirmesini isteyen Yahudilere cevap gibi konular işlenmekte,

son bölümde de insanlardan Allah'ın Hz. Peygamber'e indirdiğine iman etmeleri, takva sahibi olmaları istenmektedir. Bu çağrı hem gönülden iman eden kadın-erkek bütün Müslümanları, hem münafıkları hem de Yahudi ve Hıristiyanları içine alan genel bir çağrıdır.

MUT'A NİKÂHI

Burada muhtemelen tefsir ve fıkıh âlimleri arasında evlilik konusunda en çok tartışma ve ihtilaf konusu olan iki konuya; mut'a nikâhı ve cariyelerle evlilik konusuna yer vereceğiz. İlgili âyetlerin dipnotlarında birçok açıklama yapmış olmakla birlikte, burada o açıklamaları toplu olarak vermeyi ve böylece görüşümüzü net olarak ortaya koymayı uygun bulduk.

Önce mut'a nikâhı ile ilgili âyeti hatırlayalım; Yüce Allah evlenilmesi yasak olan kadınları saydıktan sonra şöyle buyuruyor;

> *"Bu sayılan kadınların dışında, mallarınızla dilediğiniz kadınla iffetli bir şekilde, zinaya bulaşmadan evlenmeniz helaldir. Onlardan faydalandığınız sürece kendilerine mehir bedellerini bir fariza olarak veriniz. Karşılıklı rıza ile anlaştığınız süreyi artırmanızda bir günah yoktur."*

Kadınların mal ile istenmesi ya süresiz bir şekilde, mehir verip tam anlamıyla nikâhlanmak sûretiyle olmakta ya da mehi verip belirli bir süre için mut'a nikâhı yapmak sûretiyle olmaktadır.

Şimdi mut'a nikâhı konusunda Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşlerine yer vereceğiz. Şia ise bu nikâhı zaten uygulamakta ve bu konuda Hz. Ali'den nakledilen bir rivâyete dayanmaktadır. Biz burada Hz. Ali'den Sünni kaynakların naklettikleri rivâyetleri de aktaracağız.

Faydalanma ve mut'a nikâhı konusundaki görüşler

İlgili âyette geçen "faydalanma" ve ücret konusunda Kurtubî şöyle demektedir:

> Faydalanma, lezzet almak, ücret ise mehirdir. Mehrin ücret olarak isimlendirilmesinin sebebi, bu bedelin faydalanma ücreti olmasındandır. Bu âyet, mehir bedelinin ücret olarak isimlendirilebileceği konusunda nastır (açık bir şer'î beyandır.) Bu da, ücretin bir meta karşılığında olduğuna delildir. Zira belli bir menfaat karşılığı verilen bedele

ücret denilir. Nikâhta sözleşmeye konu olan şeyin kadının bedeni mi, metadan faydalanma mı, yoksa kadının erkek için helal olması mı olduğu hususunda ihtilaf edilmiş ve bu üç görüşten her biri savunulmuştur. Zahir olan ise, bu üç hususun da nikâhta konu olduğu şeklindeki görüştür. Zira nikâh akdi bu üçünü de kapsar.

Faydalanma ve ücret konusunda yapılan dilbilimsel açıklama böyle. Ancak âyette geçen "faydalanma" kelimesinden neyin kast edildiği konusunda büyük bir ihtilaf söz konusudur. Kimine göre bu kelime nikâh ve cinsel ilişki anlamına gelir. Bilindiği gibi Arapçada nikâh kelimesi hem evlilik sözleşmesi hem de cinsel ilişki anlamına gelir. İşte bu nikâh çerçevesinde gerçekleşen faydalanma, daha önceki âyetlerde karı-koca arasındaki aile ilişkileri ile ilgili olarak geçmişti. Burada âyetin bu şekilde anlaşılması, yani faydalanma kelimesinin nikahlanma olarak anlaşılması doğru değildir, çünkü buradaki faydalanmaktan, velinin izni, şahitlerin şehadeti ve mehir bedeli ile yapılan yasal bir nikâhın değil de, lezzet alma şeklinde bir faydalanmanın kast edilmiş olduğu yönünde deliller mevcuttur. Bu ikinci tür faydalanmaya mut'a nikâhı denilir ve hakkında çokça tartışmalar yapılmış, karşıt görüşler ileri sürülmüştür.

Taberî, Ehl-i Sünnet nezdinde büyük tefsir otoritelerinden kabul edilen Süddî'den bu âyetin kıraatinde "ila ecelin müsemma" (belli bir süreye kadar) ifadesini ilave ettiği şeklinde bir rivâyet nakleder ve şöyle der;

İşte bu, mut'adır. Erkek kadınla şartlı olarak ve belli bir süreliğine evlenir. Bu evlilikte iki şahit bulunur, kadının velisinin izni alınır. Süre bittiğinde erkeğin kadın üzerinde hakkı kalmaz ve kadın da erkekten azade olmuş olur. Bu durumda kadın, iddet süresi beklemelidir. Aralarında miras ilişkisi olmaz.

Rivâyete göre Übeyy b. Ka'b'ın kişisel mushafında, ilgili âyette "ila ecelin müsemma" (belli bir süreye kadar) ilavesi yer almaktadır. Bu ilave İbn Abbas'tan da rivâyet edilmiştir. Aynı okuyuşun Said b. Cübeyr tarafından da okunduğu rivâyet edilmiştir. Hz. Ali'nin de şöyle söylediği nakledilir; "Ömer mut'a nikâhını yasaklamamış olsaydı, bedbaht kimselerden başkası zina etmezdi." Yine İbn Abbas'tan şu söz nakledilir; "Mut'a Allah'ın kullarına ihsan ettiği bir rahmet idi, Ömer onu yasaklamasaydı bedbaht kimselerden başkası zina etmezdi."

Mut'a nikâhına cevaz veren bu görüşlerin karşısında, aksini söyleyen görüşler de mevcuttur. Kurtubî şöyle demektedir;

Cumhura göre âyette, İslam'ın ilk dönemlerinde söz konusu olan mut'a nikâhı kast edilmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber bu nikâhı ya-

saklamıştır. Said b. el-Müseyyib şöyle demiştir; "bu âyet miras âyeti tarafından nesh edilmiştir, çünkü mut'a nikâhında miras söz konusu değildir." Yine, "onlar iffetlerine, namuslarına sahip çıkarlar, ancak eşleri ve cariyeleri karşısındaki halleri istisnadır" (Mü'minun, 5-6) âyetine dayanarak Hz. Aişe ve diğer bazı sahabilerin mut'a nikâhının haram olduğu yönünde görüş belirttikleri, mut'anın evlilik ya da cariyelik olmadığını söyledikleri nakledilir. Yine Hz. Ali'nin şöyle dediği nakledilir; "Hz. Peygamber mut'a nikâhını yasaklamıştır. Zaten bu nikâh, imkân bulamayanlar için serbest bırakılmıştı. Nikâh, boşanma, iddet ve eşler arasındaki miras ile ilgili âyetler indirilince, bu hüküm nesh edilmiş oldu." Yine şu söz de Hz. Ali'ye nispet edilir; "Ramazan orucu diğer oruçları, zekât diğer sadakaları, boşanma, iddet ve miras hükümleri de mut'ayı nesh etmiştir. Kurban bayramında kesilen kurban da diğer kurbanları nesh etmiştir." İbn Mesud'un da, "mut'a nesh edilmiştir, onu nesh eden şey de boşanma, iddet ve miras ile ilgili hükümlerdir" dediği rivâyet edilmiştir... Mut'a'nın kaç kez helal kılındığı ve kaç kez nesh edildiği konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Sahih-i Müslim'de yer alan bir rivâyette Abdullah şöyle der; "Bizler vaktiyle Hz. Peygamberle birlikte cihada katılıyorduk ve yanımızda hanımlarımız yoktu. Kendimizi hadım etmek istedik, fakat böyle yapmamız yasaklandı. Sonra bize kadınlarla bir elbise karşılığında süreli nikâh yapma ruhsatı verildi." Ebu Hatim el-Büstî'nin sahihinde şöyle denilir; "sahabilerin kendilerini hadım etmek için izin istemeleri, faydalanma ile ilgili âyetten önce mut'a nikâhının yasak olduğuna delalet eder. Çünkü yasak olmasaydı böyle bir isteğin anlamı kalmazdı. Sonra onlara sefer sırasında, bir elbise karşılığında kadınlarla geçici nikâh yapma ruhsatı verilmiş, ardından Hayber yılında bu ruhsat kaldırılmış, sonra Mekke'nin fethi yılında yeniden ruhsat verilmiş, üç gün sonra da tekrar yasaklanmıştır. Artık kıyamete kadar bu nikâh türü haramdır." (Acaba bu bir tür, geri dönüşü olmayan boşama mıdır? Öyle ise nasıldır? Esasında burada söylenen söz, mesnetsiz ve zorlama bir yorumdur.)

Ebubekir İbnü'l-Arabî şöyle demektedir;

> Mut'a nikâhı şeriatın gâyet garip hallerindendir, çünkü İslam'ın ilk dönemlerinde mubah kılınmış, Hayber yılında yasaklanmış, Evtas gazasında tekrar mubah kılınmış, ardından tekrar haram kılınmış ve nihâyet haram olarak kalmıştır."

İlgili hadislerin varyantlarını derleyen bazı âlimler de, "mut'a nikâhı toplam yedi kez helal kılınmış, yedi kez de haram kılınmıştır" demişlerdir.

Esasen mut'a nikâhının önce serbest bırakılıp sonra nesh edildiği, sonra tekrar serbest bırakılıp ardından yine nesh edildiği ve bunun aşağı yukarı yedi kez tekrar ettiği şeklindeki ifadeler, nesh denilen şeyin anlamsız ve asılsız olduğunun delilidir. Bir âyetin hükmünün önce nesh

edilmesi, ardından da nesheden hükmün nesh edilip eski hükmün geri gelmesi ve sonra tekrar başa dönülmesi nasıl mümkün olabilir? Kaldı ki biz, Hz. Peygamberin ve sahabilerin "neshedildi" kelimesini bu meselede bu kadar sık ve böylesine uluorta kullanmış oldukları konusunda kuşkuluyuz. Zira nesh konusunun temel örnekleri ile ilgili rivâyetlerde bile bu kelimenin bu kadar sık kullanıldığı nakledilmemiştir. Diğer taraftan anlaşılan odur ki nesh söyleminin böylesine revaç bulması daha sonraki dönemlerin işidir ve bunun arkasında da mezhep kaygıları vardır. Zira Şiiler bu nikâhı benimsemiş ve savunmuşlardır. Bize göre ise (ki ilgili görüşlerin toplamından da anladığımız budur) mut'a nikâhı belli özel şartlar altında serbest bırakılmış ve bu şartların ortadan kalkmasıyla ilga edilmiş bir hükümdür. Aynı şartlar tekerrür ettiğinde hüküm yine uygulanabilir.

Buna binaen Râzî'nin bu konudaki tutumunu biz de destekliyoruz. Kendisine bu soru defalarca sorulmuş, o da mutlak olarak mubahtır cevabını vermiştir. Sonraları kendisine bunun bir zina mı yoksa nikâh mı olduğu sorulduğunda, "ne zina ne nikâh" demiştir. Bir başka seferinde kendisine, "mut'a yapan kadın iddet bekler mi?" diye sorulmuş, o da "evet, onun iddeti hayızdır" demiştir. Bir diğer sefer, "mut'a nikâhı yapanlar birbirlerine varis olurlar mı?" diye sorulmuş, o da, "hayır" demiştir. Sonunda insanlar onun bu çeşitli cevaplarını yadırgamışlar ve hatta bazı kimseler onun hakkında bazı hicivli şiirler söylemişlerdir. O da bunlara cevaben şöyle demiştir; "Allah onları kahretsin; ben mut'anın mutlak olarak mubah olduğu şeklinde fetva vermedim ki! Ben sadece şöyle dedim: Nasıl ki darda kalan kimseye leş, kan ve domuz eti helal ise, mut'a nikâhı da darda kalana helaldir."

Bize göre günümüzde de mut'a nikâhının darda kalan kimseler için helal olduğunu söylemeyi gerektirecek sebepler mevcuttur. Günümüzde evlenmek için gerekli olan ekonomik şartlar oldukça sıkıdır. Gençlerin birçoğu doğru düzgün bir iş, gelir ve ev sahibi olamadıkları için evlenememekte ve bu nedenle de ya zinaya ya da "geleneksel evlilik" adı verilen türden şeylere tevessül etmektedirler. Bütün bunlar da, "zorunlu durumda helal" olabilecek bu uygulamaya dönmeyi haklı çıkarabilir.

İmkân bulamayanlar

Kanaatimizce, mut'a nikâhı ile ilgili âyetin hemen ardından gelen âyet, bizim görüşümüzü haklı çıkaracak bir mukayese imkânı ortaya koymaktadır. Âyette şöyle denilmektedir; "

Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye mali açıdan gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min genç cariyelerinizden alsın. Allah, sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları hâlinde, sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin.

Kur'ân'ın ana yönelimi ve temel ilkesi kölelerin ve cariyelerin hürleştirilmesi olsa da (ki köle azat etmek birçok şeyin kefareti ve kurtuluş yolu olarak sayılmıştır) hür kadınlarla evlenemeyen kimse için cariye ile evlenme izni de vermiştir ve bu izin bir anlamda köle azat etme kapsamına da girmektedir. Günümüzde köleliğin uluslar arası hukuk tarafından yasaklanmış olması Kur'ân'ın yönlendirmeleri ile uyumlu bir gelişmedir, bununla beraber, köleliğin kaldırılması sonucunda, maddi imkân bulamayan kimseler için cariyelerle evlenmek gibi bir ruhsat kullanma imkânı da kalmamıştır. Kanaatimizce, mut'a nikâhı için kapatılmış olan bu kapı yeniden açılmalıdır, aksi takdirde "beyaz cariye"lerle yapılan zina için kapı açıktır ve bu kapı hem birçok zinakarın hem de birçok "beyaz cariye"nin ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

98- HADİD SÛRESİ
سورة الحديد

Bu sûrenin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu konusunda büyük bir ihtilaf söz konusudur, ancak çoğunluğa göre sûre Medenî'dir. Bazı rivâyetlerden anlaşıldığına göre hicretin beşinci ya da altıncı yılında indirilmiş olma ihtimali yüksektir. Nüzûl sıralamasındaki yeri, Zilzal ve Nisa sûrelerinin ardından 94. sıra olarak belirlenmiştir. Biz Zilzal sûresinin Mekke'de indirilmiş olduğu kanaatinde olduğumuz için bu sûreye Nisa sûresinin hemen sonrasında yer verdik.

Önce sûrenin metnini inceleyecek, ardından da sûre ile ilgili rivâyetleri genişçe ele alacağız.

1- Mukaddime: Nerede olursanız olun Allah sizinle beraberdir!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (1) لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۚ يُحْيِ وَيُمِيتُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (2) هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (3) هُوَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۖ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا ۚ وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۗ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (4) لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَاِلَى اللهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ (5) يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ ۖ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (6)

Bismillahirrahmanirrahim

1- Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tespih etmektedir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 2.Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnızca O'nundur. Hayat verir ve alır, her şeye gücü yeter. 3.O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır.[290] *O, her şeyi bilendir. 4.O, gökleri ve yeri altı günde yaratmış, sonra Arş'a istiva etmiştir. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni, oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah, bütün yaptıklarınızı görendir. 5.Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Bütün işler ancak O'na döndürülür. 6.Geceyi gündüze sokar, gündüzü de geceye sokar. O, kalplerde olanı bilendir.*[291]

2- Allah'a ve O'nun peygamberine iman edin, size bahşettiği maldan infak edin!

اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَاَنْفَقُوا لَهُمْ اَجْرٌ كَبِيرٌ (7) وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ اَخَذَ مِيثَاقَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (8) هُوَ الَّذِى يُنَزِّلُ عَلٰى عَبْدِهٖٓ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ وَاِنَّ اللّٰهَ بِكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (9) وَمَا لَكُمْ اَلَّا تُنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ لَا يَسْتَوِى مِنْكُمْ مَنْ اَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ اُولٰٓئِكَ اَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ اَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (10) مَنْ ذَا الَّذِى يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ اَجْرٌ كَرِيمٌ (11) يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعٰى نُورُهُمْ بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ بُشْرٰيكُمُ الْيَوْمَ

290 Taberî bu âyeti şöyle tefsir etmektedir; "O, her şeyden önce olan ve herhangi bir sınırı olmayan evveldir... Her şeyden sonra olan ve herhangi bir sonu olmayan ahirdir. Bunun bu şekilde söylenmesinin sebebi, Allah'ın hiçbir şey yok iken var olması ve her şey fena bulduktan sonra da var olacak olması, her şeyden üstün olması, hiçbir şeyin kendisinden üstünde olmamasıdır. Yine o her şeyin içinde batındır, herhangi bir şeye O'ndan daha yakın olan yoktur. Nitekim kendisi, "biz ona şah damarından daha yakınız" buyurmuştur." Taberî'nin bu görüşü, bu konuda Ehli Sünnetin müsamaha edebileceği son çizgiyi, kırmızı çizgileri ifade etmektedir. Ancak onun burada söyledikleri mutasavvıflara, Şia'ya ve değişik Bâtını mezheplere göre sadece âyetin zahir manasıdır. Onlara göre sadece kendilerinin bildikleri bâtını mana bunun ötesindedir. Nitekim bu âyeti onlar, bâtını te'vilin meşruiyetine delil olarak gösterirler. Konuyla ilgili geniş bilgi için Arap-İslam Kültürünün akıl Yapısı adlı eserimizin İrfan bölümüne bakılabilir.

291 Sûrenin Mekkî olduğunu söyleyenler, içerik ve üslup itibariyle Mekkî sûrelere benzeyen bu mukaddime bölümüne istinat ederler. Ancak Mekkî ve Medenî sûrelerde mukaddime bölümlerinin çoğunlukla bir dua sigasıyla ya da itikat ilkelerini vurgulama ifadeleriyle devam ettiğini göz önüne aldığımız zaman, bu sûrenin Mekkî olduğu şeklindeki görüşü kolaylıkla bir kenara bırakabiliriz. Detaylı değerlendirme için açıklama bölümüne bakınız.

جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۚ (12)
يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ
قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا ۚ فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ
الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ (13) يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ
وَلَٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ
اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ (14) فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ
مَأْوَاكُمُ النَّارُ ۖ هِيَ مَوْلَاكُمْ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (15)

7.Allah'a ve Resûlüne iman edin ve size bahşettiği maldan,[292] infak edin. İçinizden iman edip de Allah yolunda harcayanlar için büyük bir mükâfat vardır. 8.Peygamber, sizi, Rabbinize iman etmeniz için davet edip dururken siz neden Allah'a iman etmiyorsunuz? Hâlbuki Allah sizden sağlam bir söz de almıştı. Eğer inanacak kimselerseniz bu sözünüzü tutun.[293] 9. O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna

292 Taberî şöyle demektedir; "Bu ifadenin anlamı şöyledir; Allah'ın, kendi yolunda cihad etmeniz için sizlere sizden öncekilerden tevarüsen bahşettiği mallardan infak ediniz." Zemahşerî ise şöyle demektedir; "elinizde bulunan mallar aslında Allah'ın yaratmış ve sizlere bahşetmiş olduğu mallardır ve bunları sizlere bahşetmiş olmasının, sizleri bunlardan faydalandırmasının nedeni, sizin bu malların sahibi olmanız değildir. Sizler sadece bu malların üzerinde vekil konumundasınız, bu sebeple o mallarda Allah hakkı olanı infak ediniz, nasıl ki size emanet edilmiş bir maldan, sahibinin izni doğrultusunda harcamak kolay geliyorsa, bu mallardan infak etmek de kolay gelmelidir." Zemahşerî bu ifadelerden sonra Taberî'nin zikrettiği manaya da yer verir. Biz bu âyetlerdeki infak teşvikinin Hz. Peygamber tarafından hazırlanan orduların techizi için yapılması istenen yardımlar olarak anlıyoruz. Çünkü âyetin indirildiği şartlar, birazdan açıkça ortaya çıkacağı üzere, Kureyş müşrikleri ile silahlı çatışmaların yaşandığı şartlardır. Bu paragrafın mukaddime ile olan ilişkisi ise açıktır. Mukaddimede her şeyin Allah'ı tespih ettiğinin ve O'nun her şeyi bildiğinin ifade edilmesi, sûrenin konusunun Allah yolunda çalışmak ve o yolda inanç ve iman temelinde infakta bulunmak olduğunu göstermektedir. Adeta şöyle denilmektedir: Allah yerde ve gökte kendisini tespih edenlerin tespihini duyduğu gibi sadakatle infak edenlerin sadakatini ve riya ile davrananların riyasını görmekte, infak etmemek için yalan bahaneler uyduranların da iç dünyalarını bilmektedir. Bütün bunlar önceki sûrelerde de geçmişti ve bu sûrede başka ifadelerle yine geçecektir.

293 Zemahşerî şöyle demektedir; "Allah bundan önce sizden iman sözü almıştı. Vaktiyle size aklı verirken ve delilleri önünüze koyup sizlere bu delillere nazar etme imkânı verirken ve önünüzdeki illetleri, engelleri kaldırırken sizden söz almış bulunuyordu. Artık akıl sahibi olduğunuz ve peygamberler size açıklamalar yaptığı ve önünüzde herhangi bir engel kalmadığı halde, eğer herhangi bir şeye inanacaksanız neden Allah'a inanmıyorsunuz." Taberî ise şöyle demektedir; "Rabbiniz sizden Âdem'in sulbunde iken söz almış, Allah'tan başka ilah olmadığına dair ikrarınızı almıştı." Bize göre burada "eğer mü'minseniz sizden söz almıştı" ifadesi, Medine'deki Müslüman topluma, tam olarak söylemek gerekirse, münafıklara ya da Akabe biatine veya Hz. Peygamber ile Medineliler arasında yapılmış olan sözleşmeye uymayıp kendi isteklerine göre hareket eden kimselere göndermedir. Nitekim bu sözleşmeye göre Medinede yaşayan Müslüman olsun Yahudi olsun herkes, bir saldırı durumunda ittifak halinde şehri savunacaklardı. Şimdi ise Medi-

(Muhammed'e) apaçık âyetler indirendir. Şüphesiz Allah, size karşı çok esirgeyici, çok merhametlidir. 10.Neden Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? Hâlbuki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. (sizler infak ediniz ki Allah size hem cenneti hem de zafer sonunda elde edeceğiniz ganimetleri bahşetsin) İçinizden, fetihten[294] önce harcayanlar ve savaşanlar, diğerleri ile bir değildir. Onların dünya ve ahiretteki dereceleri, sonradan harcayan ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah, hepsine de en güzel olanı (cenneti) va'detmiştir. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır. 11.Kim Allah'a güzel bir borç verecek ki, Allah da onu kendisine kat kat ödesin. Ona çok değerli bir mükâfat da vardır. 12. Nitekim kıyamet gününde mü'min erkek ve kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu göreceğin zaman kendilerine şöyle denir: "Bugün size müjdelenen şey içlerinden ırmaklar akan ve içinde ebedî olarak kalacağınız cennetlerdir." İşte bu büyük başarıdır. 13.Münafık erkeklerle münafık kadınların, iman edenlere, "Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım" diyecekleri gün kendilerine, "Arkanıza dönün de bir ışık arayın" denilecektir. Derken aralarına kapısı olan bir sur çekilir. Bunun iç tarafında rahmet,(müminlerin makamı) onların tarafındaki dış cihetinde ise azap (cehennem) vardır. 14. (Münafıklar) şöyle derler: "Biz de dünyada sizinle beraber değil miydik?" Mü'minler ise, "Evet, fakat siz kendinizi yaktınız. Başımıza musibetler gelmesini gözlediniz, şüphe ettiniz. Allah'ın emri gelinceye kadar kuruntular sizi aldattı. O aldatıcı şeytan Allah hakkında da sizi aldattı" derler. 15.Bugün artık ne sizden, ne de inkâr edenlerden bir fidye alınır. Barınağınız ateştir. Size yaraşan odur. Orası gidilecek ne kötü yerdir!

3- Allah cimrileri ve insanlara cimriliği emredenleri sevmez

اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ ۙ وَلَا يَكُونُوا
كَالَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ۜ وَكَثِيرٌ
مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (16) اِعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ
الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (17) اِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَاَقْرَضُوا اللّٰهَ قَرْضًا

ne Kureyşlilerin ve onların müttefiklerinin saldırıları ile tehdit edilmekteydi. Dolayısıyla bu âyetin Mekke'de indirildiğini söylemek, içerik ile uyumlu olmaz. Burada Medinedeki münafıklara yönelik bir tariz ve kınama söz konusudur. Devamındaki âyetler bunu teyit etmektedir.

294 Müfessirlerin çoğuna göre buradaki fetihten maksat Mekke fethidir. Kimine göre ise maksat Hudeybiye anlaşmasıdır. Oysa bu sûre, bu iki olaydan da önce indirilmiştir. O halde buradaki "fetih" kelimesini umumi olarak, yani "zafer" şeklinde anlamak dururken, olayları ve zamanları birbirine karıştırmanın ne anlamı vardır?! Bilindiği gibi o dönemlerde Hz. Peygamber Mekke müşrikleri ile sürekli mücadele içindeydi ve her zaman Müslümanları bu yolda infak etmeye çağırıyordu.

حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ اَجْرٌ كَرِيمٌ (18) وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖٓ اُولٰٓئِكَ
هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَآءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ اَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ (19) اِعْلَمُوٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ
اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرٰيهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِى الْاٰخِرَةِ
عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ
(20) سَابِقُوٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ
اُعِدَّتْ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِيمِ (21) مَآ اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِٓى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فِى كِتَابٍ
مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَآ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ (22) لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ
وَلَا تَفْرَحُوا بِمَآ اٰتٰيكُمْ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ (23) اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ
وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ (24)

16.İman eden, (fakat henüz zahiri imanlarını hakiki ve içsel imana dönüştürmeyen münafıkların) Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilip de, üzerinden uzun zaman geçen, böylece kalpleri katılaşanlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fasık kimselerdir. 17.Bilin ki Allah, yeryüzünü ölümünden sonra diriltmektedir. Düşünesiniz diye gerçekten, size âyetleri açıkladık. 18.Şüphesiz ki Kur'ân'ı ve peygamberi hem dilleri hem kalpleri ile tasdik eden erkek ve kadınlar ve Allah'a güzel bir borç verenler, (savaş hazırlıkları için mallarını infak edenler) ödüllerini kat kat alırlar. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır. 19.Allah'a ve Peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar Allah katında sıddîklar ve şehitlerdir. Onların mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir. 20. Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Ahirette ise kâfirler için çetin bir azap ve mü'minler içinde Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldanış metaından başka bir şey değildir. 21.Rabbinizden bir bağışlanmaya ve genişliği

yer-gök arası kadar olan, Allah'a ve Resûlüne inananlar için hazırlanan cennete yarışırcasına koşun. İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir. 22.Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır. 23.Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız diye böyle söylüyoruz. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez. 24.Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emreden kimselerdir. Kim yüz çevirirse bilsin ki şüphesiz Allah ganîdir, zengindir, övülmeye lâyıktır.

4- Biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik.

لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ (25) وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا وَاِبْرٰهِيمَ وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (26) ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِى قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَاٰتَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْهُمْ اَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ (27)

25. Biz elçilerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde kitabı ve mizanı (akıl ölçüsünü) indirdik ki, insanlar adaleti yerine getirsinler. (Kureyşliler gibi azgınlık yapmasınlar) Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan (savaş için kılıç ve tarım için aletler yapılan) demiri yarattık ki Allah kendisine ve Resûllerine gayba inanarak (Musa'ya inanan Yahudiler gibi O'nu görmek istemeyip deliller ile yetinerek) yardım edecekleri bilsin. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. 26.Andolsun, biz Nûh'u ve İbrahim'i peygamber olarak gönderdik. Peygamberliği ve kitabı onların soylarına da verdik. Onlardan kimi doğru yola ermiştir, ama içlerinden birçoğu da fasık kimselerdir. 27.Sonra bunların peşinden ard arda peygamberlerimizi gönderdik. Onların arkasından da Meryem oğlu İsa'yı gönderdik, ona İncil'i verdik ve kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk. Kendiliklerinden ihdas ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz

kılmamıştık. Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar. Biz de içlerinden iman edenlere mükâfatlarını verdik. Fakat onlardan birçoğu da fasık kimselerdir.

5- Sonuç: Ey İman edenler! Allah'tan korkun ve O'nun peygamberine iman edin!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَاٰمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (28) لِئَلَّا يَعْلَمَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَلَّا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللهِ وَاَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيمِ (29)

28.Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve peygamberine iman edin ki, size rahmetinden iki kat (dünyada ganimet ve zafer, ahirette de cennet) pay versin, size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. 29. Bunları açıkladık ki, kitap ehli (Medine Yahudileri), Allah'ın lütfundan hiçbir şeyi kendilerine has kılmaya güçlerinin yetmeyeceğini ve lütfun, Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediği kimseye vereceğini bilsinler. Allah, büyük lütuf sahibidir.

Açıklama

Muhtemelen bu sûreyi okuyan her okuyucu, sûrenin başından sonuna tamamen Medenî olduğu konusunda bize katılacaktır. Çünkü sûrede Mekke müşriklerini yenmek için hazırlanan orduların düzenlenmesi için infak çağrıları yer almaktadır. Dolayısıyla sûrenin Medenî olduğundan şüphe etmeyi gerektirecek hiçbir şey yoktur. Bu münasebetle burada, sûrenin bazı bölümlerinin Mekkî olduğunu ifade eden rivâyetleri ele almak istiyoruz.

İbn Aşur bu sûrenin girişinde; "bu sûrenin Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu konusunda, başka bir sûrede olmamış ölçüde büyük bir ihtilaf vardır" demektedir. Burada onun derlediği rivâyetleri eleştirel bir gözle ele alacağız. Nitekim kendisi diğer müfessirlerin izlediği yola benzer şekilde, Kur'ân âyetlerinin bağlamına çok fazla önem vermeden sadece lafızlara önem vermiştir. Kaldı ki müfessirler her süreyi bir bütün olarak da ele almayıp sadece lafızların çağrışımlarını dikkate almışlar, bunun neticesinde sûrelerin iç bütünlüklerini, konu bütünlüklerini ve yapısal özelliklerini göz ardı etmişlerdir. Burada İbn Aşur'un bu sûrenin

iniş sebebi ve iniş tarihi hakkında verdiği rivâyetleri, sûredeki âyetlerin bir kısmının Mekkî diğer kısmının Medenî olduğuna dair iddiaları verip bunları kendi yöntemimizle mukayese edelim.

İbn Aşur şöyle demektedir;

> Cumhur bu sûrenin Medenî olduğunu söylemiştir. İbn Atiyye en-Nakkaş'tan bu sûrenin Medenî olduğuna dair görüşün müfessirlerin icması olduğunu nakletmiştir. Sahih-i Müslim, Nesâi ve İbn Mace'nin Abdullah b. Mesud'dan rivâyet ettikleri bir hadiste, "bizim Müslüman olmamız ile Allah'ın bizi "iman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikri ile yumuşama vakti gelmedi mi?" şeklinde uyarması arasında sadece dört sene geçmişti" denilmektedir. Abdullah b. Mesud ilk İslam'a girenlerdendir. Demek ki sûre Mekkî'dir... Ancak bu rivâyet İbn Müdeveyh'in Enes ve İbn Abbas'tan rivâyet ettiği, "bu âyetin indirilişi Kur'ân'ın vahyedilmeye başlamasından on üç veya on dört sene sonra olmuştur" sözü ile çelişmektedir. Bu durumda bu iki rivâyet arasında bir şekilde uzlaştırma veya tercih yapmak gerekmektedir. Müslim ve diğer kaynakların İbn Mesud'dan aktardıkları rivâyet senet itibariyle daha sıhhatlidir. Ayrıca İbn Mesud'un sözü Enes ve İbn Abbas'ın sözüne tercih edilir, çünkü o daha önce Müslüman olmuştur ve Kur'ân'ın nüzûlünü daha iyi bilir. Daha önce ifade ettiğimiz üzere bu sûrenin giriş bölümü, Hz. Ömer Müslüman olmadan önceki dönemlerde de okunmaktaydı. İbn Atiyye şöyle demiştir: "sûrenin girişi sanki Mekkî gibidir, Allah'u a'lem. Ancak bu sûrede Medenî âyetler olduğu konusunda ihtilaf yoktur." Bir rivâyete göre bu sûre Salı günü indirilmiştir. Bu rivâyet Taberânî tarafından İbn Ömer'den ve Deylemî tarafından Cabir b. Abdullah'tan zayıf bir senetle aktarılmıştır. Bana kalırsa, İbn Atiyye'nin dediği gibi, sûrenin giriş bölümü Mekkî'dir ve bu bölüm 9. âyete kadar devam etmektedir. Bundan sonraki bölümlerin ise bazı kısımları, anlamlarının da gerektirdiği gibi Medenî'dirler. Nitekim münafıkların sözlerinin anlatıldığı bölümler böyledir. Ancak bu kısımlarda, Sahih-i Müslim hadisinde ifade edilen âyetteki gibi Mekkî âyetler de yer alır. Sûrenin son bölümü Medenî olmalıdır. Sonundaki âyet Hz. Peygamber tarafından tevkîfî olarak bu sûreye dâhil edilmiştir. Sûrede yer alan "*içinizden fetihten önce infak edenlerle sonra infak edenler bir değildir*" âyeti de, ister Mekke'nin fethini kast etmiş olsun, ister Hudeybiye'yi, Medenî'dir. Zira her ikisine de fetih adı verilir. Bu nedenle bu sûreye fetih sûresi adı da verilmiştir. Dolayısıyla sûrenin büyük bölümünün Medenî olduğu konusunda ihtilaf olmamalıdır. Sûrenin Medenî olduğunu söyleyen cumhurun görüşüne göre bu sûre, nüzûl sıralamasında doksan beşinci sırada yer alır. Bunlar bu sûrenin Zilzal sûresinden sonra, Muhammed (kıtal) sûresinden önce indirildiğini söylerler. Ancak İbn Mesud'dan rivâyet edilen ve sûrenin bi'setten dört yıl sonra indirildiğini söyleyen bilgi ile Hz. Ömer'in Müslüman olmasına Hadid sûresinin ilk âyetlerini okumasının sebep olduğu yönündeki rivâyet,

bu sûrenin doksan beşinci sırada indirilmiş olduğu şeklindeki görüş ile uyuşmaz. Çünkü bir sûrenin nüzûl sıralamasındaki yerini tespit ederken onun son âyetlerinin değil, ilk âyetlerinin ne zaman indirildiği dikkate alınır. İbn Mesud'un rivâyetine göre sûrenin indirilmeye başlanması, dördüncü yılın sonudur. Buna göre sûre, ilk dönem sûrelerinden olup Ğafir sûresinden sonra, Taha ve Hicr sûrelerinden önce indirilmiştir. Ancak anlaşılan o dur ki âyetlerinin çoğunluğu Zilzal sûresinden sonra indirilmiştir.

İşte İbn Aşur'un klasik tefsirden derlediği görüş ve rivâyetler bu şekildedir. Kendi görüşü ise, klasik müfessirlerin çatışan iki rivâyet bulunması durumunda izledikleri yol, yani çatışan rivâyetler arasında köprü vazifesi görecek üçüncü bir rivâyete dayanarak bu rivâyetleri uzlaştırma yoludur.

Bize göre bütün bu görüşler birer tahminden ibarettir. Kanaatimce bu görüşleri bilmenin elbette faydası vardır, fakat insanın kendini bunlara kaptırıp büsbütün angaje olmaması gerekir. Bu noktada bu rivâyetlerin sahih olup olmadıklarını tartışmanın da anlamı yoktur. Burada temel alınacak olan şey, senetler değil, sûrenin kendi metnidir. Sûrenin ya da içindeki bazı âyetlerin metnini bu rivâyetlerin söylediklerine uydurmaya çalışmak doğru değildir. Aksine yapılması gereken şey tam tersidir. Kaldı ki Kur'ân'ı böylesine derin ihtilaflardan tenzih etmek icap etmektedir. Nitekim yüce Allah, "Eğer Allah'tan başkası tarafından olsaydı onda çok çelişkiler bulurlardı" (Nisa, 82) buyurmaktadır.

Doğrusu Kur'ân'ın sadece rivâyetlerle değil, fakat akılla ve özellikle de eleştirel akılla okunması bizi şöyle bir sonuca götürür: Müfessirlerin Mekkî olarak adlandırdıkları "sûre girişi" bölümünü bir sûrenin mukaddimesi olarak adlandırıyoruz. Daha önce ifade etmiş olduğumuz üzere Kur'ân'ın (birkaç kısa sûresi hariç) bütün sûrelerinde tek bir yapısal bütünlük vardır. Önce bir mukaddime bölümü gelir, sonra oradaki hususlar tahlil edilir, ardından bu konular tafsil edilir ve daha sonra sonuç bölümüne geçilir. Mukaddime bölümü itikadi esaslar (Hz. Muhammed'in peygamberliği, Kur'ân, tevhid, ahiret) çerçevesinde sûrenin konusunu kısaca ortaya koyar. Bu vurgu bazen doğrudan ve çok güçlü ifadelerle yapılır ki Mekkî sûrelerin konuları ifade tarzı böyledir, bazen de konuya gönderme yapılarak veya temsil ile değinilir. Sûredeki konular ne kadar çeşitli olursa olsun, mukaddime bölümü ile tahlil ve tafsil bölümleri arasındaki ilişki her zaman organik bir ilişki olur. Ardından sonuç bölümü gelir ve mukaddime bölümündeki konu, tahlilin sonucunda yeni bir şekilde ele alınır, bazen de bir sonraki sûrenin konusuna bir giriş şeklinde

ifadelere yer verilir. İşte sûreleri bu şekilde mukaddime, tahlil ve sonuç bölümleri olan yapısal bütünlükler şeklinde incelemek, çoğu zaman bu sûrelerle ilgili rivâyetleri yersiz ve gereksiz kılacaktır. Bu sûrede de olan şey budur.

99- MUHAMMED SÛRESİ
سورة محمد

Bu sûre de, Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu konusunda ihtilaf edilen sûrelerdendir. Oysa sûrenin ikinci ismi (kıtal/savaş) başta olmak üzere sûreye dair hemen her şey, Medenî olduğunu göstermektedir. Nüzûl sıralaması listelerinde ise sûrenin yeri genellikle Hadid Sûresinden sonradır ki bu sıralama bizce de gâyet yerindedir.

1- Mukaddime: Allah, inkâr edenlerin ve Allah yolundan alıkoyanların yaptıklarını boşa çıkarmıştır

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ اَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ (1) وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاٰمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَاَصْلَحَ بَالَهُمْ (2) ذٰلِكَ بِاَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اتَّبَعُوا الْبَاطِلَ وَاَنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللهُ لِلنَّاسِ اَمْثَالَهُمْ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Allah, inkâr eden ve Allah yolundan alıkoyan kimselerin (Kureyş müşriklerinin) yaptıklarını boşa çıkarmıştır. 2.İnanıp salih ameller işleyenlerin ve Muhammed'e Rablerinden hak olarak indirilene iman edenlerin Allah günahlarını örtüp durumlarını düzeltmiştir. 3.Bu, inkâr edenlerin batıla uymaları ve inananların Rablerinden gelen gerçeğe uymalarından dolayıdır. İşte Allah, onların hallerini (mümin ve kafir olarak tasniflerini) insanlara böyle anlatır.

2- Ey İman edenler! Sizler Allah'ın dinine yardım ederseniz o da size yardım eder.

فَاِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتّٰى اِذَٓا اَثْخَنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَاِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَاِمَّا فِدَٓاءً حَتّٰى تَضَعَ الْحَرْبُ اَوْزَارَهَا ۚ ذٰلِكَ وَلَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَا بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَنْ يُضِلَّ اَعْمَالَهُمْ (4) سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ (5) وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَّفَهَا لَهُمْ (6) يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ (7) وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَهُمْ وَاَضَلَّ اَعْمَالَهُمْ (8) ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَرِهُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ (9) اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۖ دَمَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۖ وَلِلْكَافِرِينَ اَمْثَالُهَا (10) ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَاَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلٰى لَهُمْ ۚ (11) اِنَّ اللّٰهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَاْكُلُونَ كَمَا تَاْكُلُ الْاَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ (12) وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِىَ اَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِى اَخْرَجَتْكَ ۚ اَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ (13) اَفَمَنْ كَانَ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُٓوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ (14) مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ فِيهَٓا اَنْهَارٌ مِنْ مَٓاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ ۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ ۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ۚ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى ۖ وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِى النَّارِ وَسُقُوا مَٓاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ اَمْعَٓاءَهُمْ (15)

4. (Kendileriyle savaşta olduğunuz) kâfirlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun (onlarla vuruşun) Nihâyet onları etkisiz hâle getirdiğinizde (ve savaş bittiğinde sağ kalanlarını) sıkıca bağlayıp esir alın (ki sonradan sizi gafil avlayıp saldırmasınlar.) Artık bundan sonra esirleri ya karşılıksız ya da fidye karşılığında[295] salıverin. Savaş sona erinceye

295 Bazı müfessirlere göre bu âyet başka âyetler tarafından nesh edilmiştir. Taberî ise bu görüşe karşı çıkar ve şöyle der; "Bize göre doğru olan görüş şudur: Bu âyet muhkem olup mensuh değildir. Zira bir başka eserimizde belirttiğimiz üzere nasih ve mensuhun hükümlerinin aynı durumda mevcut olmaları ya da biri diğerinin hükmünü nesh ettiğine dair delil bulunmadıkça nesh söz konusu olmaz. Burada Hz. Peygambere ondan sonra yönetici olacak kimselere fidye, salıverme ve öldürme yetkilerinin verilmesi ve kendisine

kadar (hüküm budur.) Eğer Allah dileseydi, onlardan öç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır. 5.Onları doğruya ve güzele erdirecek ve durumlarını düzeltecektir. 6.Onları, kendilerine tanıttığı cennete koyacaktır. 7.Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz (onun yolunda savaşırsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır. 8.İnkâr edenlere gelince, yıkım onlara! Allah, onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. 9.Çünkü onlar Allah'ın indirdiğini beğenmemişler ve bu sebeple Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. 10.Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna bakmadılar mı? Allah, onları yerle bir etmiştir. Mekkeli müşriklere de bunun bir benzeri vardır. 11.Zira Allah inananların yardımcısıdır inkâr edenlerin ise yardımcısı yoktur. 12.Şüphesiz Allah, inanıp salih ameller işleyenleri, içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İnkâr edenler ise dünya hayatında zevkü sefa içinde yaşar ve hayvanlar gibi yerler. Varacakları yer ateştir. 13. Ey Muhammed! Seni Mekke'den hicret etmeye zorlayan o müşriklerden daha güçlü niceleri vardı ki, biz onları helâk ettik. Onların hiçbir yardımcısı da olmadı. 14.Rabbinin katından açık bir belgesi olan kimse (Muhammed), kötü işleri kendisine güzel gösterilen ve nefislerinin arzularına uyan kimseler (Mekke müşrikleri) gibi midir? 15.Allah'a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin örneği[296] şöyledir: Orada bozulmayan sudan ırmak-

---

seçim hakkı bırakılmış olması mümkündür. Gerçi öldürme izni bu âyette yer almamakta, fakat bir başka âyette zikredilmektedir. O da, "müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün" âyetidir. Hatta bunun böyle olmasının asıl sebebi, Hz. Peygamberin, elinegeçen esirlerine bunu yapmış olmasıdır. Kimini öldürmüş, kimini fidye karşılığı bırakmış, kimini de fidye almadan bırakmıştır. Örneğin Bedir savaşı sonrasında esir olarak getirilen Ukbe b. Ebi Muayt'ı, Sad b. Muaz'ın hükmüne razı olup teslim olup barış yapan Kurayza oğullarını öldürmüştür. Oysa onlardan fidye almaya veya fidyesiz bir şekilde kendilerini bırakmaya da kadir idi. Yine Bedir'de esir edilen bazı müşrikleri fidye karşılığı serbest bırakmış, Semame b. Esal el-Hanefi'yi de fidyesiz olarak serbest bırakmıştır. Hayatının sonuna kadar bu şekilde hareket etmeye devam etmiştir. Yüce Allah'ın bu âyette esirlerin fidye karşılığı ya da fidyesiz serbest bırakılmasını hususen zikredip öldürme ile ilgili hükmü zikretmemiş olmasının sebebi ise, Kur'ân âyetlerinde bu hususu defalarca zikretmiş olmasıdır." Kurtubî ise şöyle ilave etmektedir; "Diğerleri ise bu âyetin muhkem olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre imam her halükarda bu seçimler arasında muhayyerdir. Tercih edilen görüş budur. Çünkü Hz. Peygamber ve raşid halifeler böyle yapmışlardır." Bütün bunlardan burada nasih ya da mensuh diye bir şeyin söz konusu olmadığu sonucunu çıkarabiliriz. Benzer ya da uyumlu durumlarda indirilmiş hükümlerden birini tercih edip diğerlerini almama konusunda imam, tıpkı Hz. Peygamber'in yaptığı gibi, muhayyerdir.

296 Buradaki "meselü'l-cenneti" ifadesi cennetin sıfatı şeklinde anlaşılmıştır. Oysa mesel kelimesi Kur'ân'da çoğunlukla örnek ve benzer anlamında kullanılmıştır. Nitekim Allah mesel veriyor şeklinde kullanılan çokça ifade Kur'ân'da yer almaktadır. Bunun anlamı, "Allah konuyu açıklayacak örnek veriyor" şeklindedir. Bir şeyin insanların zihnine yakınlaştırılması için ona benzer şeyler zikredilir. Buna göre cennet aslında nehirler ve ağaçlar değildir, bunlar sadece nimetlerden faydalanmanın ve saadetin sembolleridir. Ateş de azap ve bedbahtlığın sembolüdür. Konunun detayı için birinci ciltte Kamer sûresinin sonundaki ilgili bölüme bakılabilir. Yine ikinci cildin sonunda yer alan, "ahiret için dünya değil, dünya için ahiret anlayışı" başlıklı bölüme de bakılabilir.

lar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, lezzetli şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?

3- İçinizden kimlerin cihat ettiğini ve sabrettiğini ortaya çıkarmak üzere sizleri imtihan edeceğiz.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ اِلَيْكَ ۚ حَتّٰٓى اِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ اُوتُوا
الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ اٰنِفًا ۜ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُٓوا اَهْوَٓاءَهُمْ (16)
وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادَهُمْ هُدًى وَاٰتٰيهُمْ تَقْوٰيهُمْ (17) فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ
تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً ۚ فَقَدْ جَٓاءَ اَشْرَاطُهَا ۚ فَاَنّٰى لَهُمْ اِذَا جَٓاءَتْهُمْ ذِكْرٰيهُمْ (18) فَاعْلَمْ اَنَّهُ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ
وَمَثْوٰيكُمْ ۚ (19) وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ ۚ فَاِذَٓا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ
وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ ۙ رَاَيْتَ الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ
عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَاَوْلٰى لَهُمْ ۚ (20) طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ ۚ فَاِذَا عَزَمَ الْاَمْرُ ۚ فَلَوْ
صَدَقُوا اللّٰهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۚ (21) فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ
وَتُقَطِّعُٓوا اَرْحَامَكُمْ (22) اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فَاَصَمَّهُمْ وَاَعْمٰٓى اَبْصَارَهُمْ
(23) اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا (24) اِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلٰٓى
اَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى ۙ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ ۚ وَاَمْلٰى لَهُمْ (25)
ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَّلَ اللّٰهُ سَنُطِيعُكُمْ فِى بَعْضِ الْاَمْرِ ۖ وَاللّٰهُ
يَعْلَمُ اِسْرَارَهُمْ (26) فَكَيْفَ اِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَاَدْبَارَهُمْ
(27) ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَٓا اَسْخَطَ اللّٰهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَاَحْبَطَ اَعْمَالَهُمْ ۚ
(28) اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللّٰهُ اَضْغَانَهُمْ (29) وَلَوْ
نَشَٓاءُ لَاَرَيْنَاكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ ۚ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِى لَحْنِ الْقَوْلِ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ
اَعْمَالَكُمْ (30) وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتّٰى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّابِرِينَ ۙ وَنَبْلُوَا

اَخْبَارَكُمْ (31) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدٰىۙ لَنْ يَضُرُّوا اللهَ شَيْـًٔا وَسَيُحْبِطُ اَعْمَالَهُمْ (32)

16.Onlardan (münafıklardan) bazıları seni dinlerler, ama senin yanından çıktıkları zaman alaycı bir şekilde, kendilerine ilim verilmiş olanlara, "Az önce ne dedi?" derler. Bunlar, Allah'ın, kalplerini mühürlediği ve nefislerinin arzularına uyan kimselerdir. 17.Hidâyet ehli mü'minlere gelince, Allah onların hidâyetini artırır. Onların Allah'a karşı gelmekten sakınmalarını sağlar. 18.Onlar kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka ne bekliyorlar ki?! Doğrusu onun alametleri gelmiştir, ama kıyamet gelince artık öğüdün de faydası olmayacaktır. 19. Bil ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile! Allah, gezip dolaştığınız yeri de, içinde kalacağınız yeri de bilir. 20. İnananlar, "Keşke savaşı emreden bir sûre indirilse!" derler. Fakat hükmü apaçık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince; kalplerinde hastalık olan münafıkların, ölüm baygınlığına girmiş kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün. O da onlara pek yakındır. 21. İtaat ve güzel bir söz onlar için daha hayırlıdır. İş ciddileşince Allah'a verdikleri söze bağlı kalsalardı, elbette kendileri için daha iyi olurdu. 22. (Kimbilir) Demek, yüz çevirdiğinizde (savaş emrinden geri durduğunuzda) yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve akrabalık bağlarını koparacaksınız, öyle mi? 23. İşte bunlar, Allah'ın lânetleyip, kulaklarını sağır, gözlerini kör ettiği kimselerdir. 24. (O münafıklar) Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Ondan ibret almıyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var? 25. Kendileri için hidâyet yolu belli olduktan sonra gerisingeri dönenleri, şeytan aldatıp peşinden sürüklemiş ve kendilerini boş ümitlere düşürmüştür. 26. Bu, münafıkların, Allah'ın indirdiğini beğenmeyen kimselere, "Bazı işlerde size itaat edeceğiz" demelerindendir. Allah, onların gizlice konuşmalarını bilir. 27.Melekler, onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken hâlleri nasıl olacak? 28.Bu, Allah'ı gazaplandıran şeylere uydukları ve O'nun hoşnut olduğu şeyleri beğenmedikleri içindir. Allah da onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. 29.Yoksa kalplerinde hastalık olanlar Allah'ın, kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar? 30.Biz dileseydik, onları sana gösterirdik de, sen onları yüzlerinden (hallerinden anlaşılan münafıklık alametlerinden) tanırdın. Ancak onları tereddütlü ve eğri büğrü konuşma tarzlarından da tanırsın. Allah, yaptıklarınızı bilir. 31. (Ey mü'minler!) İçinizden, cihad edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizleri savaş emri ile imtihan edeceğiz. 32.İnkâr edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine hidâyet yolu belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler hiçbir şekilde Allah'a zarar veremezler. Allah, onların amellerini boşa çıkaracaktır.

4- Sonuç: İşte size Allah yolunda infak çağrısı yapılıyor, ama içinizden cimrilik edenler de olacaktır!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوٓا اَعْمَالَكُمْ (33) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ (34) فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُٓوا اِلَى السَّلْمِ وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ وَاللّٰهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتِرَكُمْ اَعْمَالَكُمْ (35) اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَاِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ اُجُورَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ اَمْوَالَكُمْ (36) اِنْ يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا وَيُخْرِجْ اَضْغَانَكُمْ (37) هَآ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخَلُ وَمَنْ يَبْخَلْ فَاِنَّمَا يَبْخَلُ عَنْ نَفْسِهٖ وَاللّٰهُ الْغَنِىُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُٓوا اَمْثَالَكُمْ (38)

33.Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi(n sevabını şek ve tereddüt ile) boşa çıkarmayın. 34. İnkâr eden, Allah yolundan alıkoyan, sonra da inkârcılar olarak ölenler var ya, Allah onları asla bağışlamayacaktır. 35. Sakın zayıflık göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir. 36.Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Eğer inanır ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, O size mükâfatınızı verir ve sizden mallarınızı istemez. 37. Eğer onları sizden isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik ederdiniz, O da kinlerinizi (nefislerinizde olanın hakikatini) ortaya çıkarırdı. 38. İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz. Ama içinizden cimrilik yapanlar var. Kim cimrilik yaparsa ancak kendi zararına cimrilik yapmış olur. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer O'ndan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.

Açıklama

Bu sûre bir önceki sûreyi tamamlayıcı niteliktedir, yani o sûrede işlenen konuyu devam ettirir. Esasen bu ve bir önceki sûrenin her ikisi de, Nisa sûresinin son bölümündeki konuyu, yani münafıkların çirkefliklerinin ortaya konulması ve Kureyş müşrikleri ile savaş konusunu devam ettirmektedirler. Tabi bu konunun Hendek savaşını da içerdiğini unutmamak gerekir. Bu savaşta Mekke müşrikleri müttefikleri ile birlikte

Medine'ye saldırmışlar, Müslümanlar da geceleyin esen güçlü bir rüzgâr sonucunda müttefik güçlerin dağılıp savaşa girmeden geri dönmeleri sonucu muzaffer olmuşlardı. Bu şartlarda muhtemelen Hz. Peygamber müttefik güçlerin tekrar geri dönme ihtimali üzerinde düşünmüş ve ani bir saldırı için hazırlık çalışmalarına başlamış olmalıdır. Özellikle Enfal sûresinde Müslümanlara, düşmana karşı kuvvet hazırlamaları yönündeki emirden sonra bu düşünce güçlenmiş olmalıdır. *"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez." (Enfal, 60)*

Enfal sûresinde geçen bu âyet üç şeye dikkat çekmektedir;

a-Kureyş müşrikleri ile savaş,

b-Müslümanların safında yer alan, fakat tamamen düşman safına geçmemeleri için Hz. Peygamber'in kendilerine kesin tavır koymadığı münafıkların çirkefliklerinin ortaya konulması,

c-Askeri hazırlıklar için maddi infakta bulunmaya teşvik.

İşte bu sûrede ve bir önceki sûrede ele alınan ana konular da bu üçüdür.

Bu sûre, dört bölümden oluşur. Mukaddime, iki ara bölüm ve sonuç.

1-Mukaddime bölümünde sûre, başta Hendek olmak üzere, geçmiş savaşlarda müşriklerin başlarına gelenleri hatırlatıyor. Bu savaşlarda Allah müşriklerin yaptıklarını boşa çıkarmış, hamlelerinin neticesiz kalmasını sağlamıştır. Mü'minler ise her ne kadar tam bir zafer elde edememiş olsalar da, Allah onların günahlarını bağışlamış, Uhud savaşındaki hatalarını telafi etmiş ve hem maddi hem manevi açıdan durumlarını düzeltmiştir.

2-İkinci bölümde açıkça mü'minlere, "Eğer Allah'a yardım ederseniz o da size yardım eder ve ayaklarınızı sabitler" şeklinde seslenilmektedir. Yani eğer müşriklere karşı hazırlanan ordunun techizi için maddi infakta bulunursanız Allah da sizin ayaklarınızı sabitleştirecek ve size açık bir zafer bahşedecektir. Hz. Peygamber'e ve onun ardından mü'minlere hitap ederek onlara, Allah'ın daha önce Mekkelilerden daha güçlü toplumları helak etmiş olduğunu, Mekkelilerin de sonlarının böyle olacağını, onların da hezimete uğrayıp yenileceklerini, çünkü rabbinden bir kanıt üzere

olan ile hata üzere olduğu halde kendini hak üzere sanıp hevasına uyan kimsenin bir olmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir.

3-Üçüncü bölümde münafıkların çirkeflikleri ortaya konulmakta, Muhammedî davetin düşmanları olan Kureyş müşrikleri ile savaşmak ya da Yahudilerin meydan okuma ve ihanetlerine son vermek üzere çağrıldıkları her zaman ikiyüzlü tutum içerisindeki yakınmaları eleştirilmektedir.

4-Ardından sonuç bölümü gelir ve mukaddime bölümündeki konu yeniden ve daha üst bir düzeyde ele alınır; "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizin sevabını şek ve tereddüt ile boşa çıkarmayın. İnkâr eden, Allah yolundan alıkoyan, sonra da inkârcılar olarak ölenler var ya, Allah onları asla bağışlamayacaktır.*"

100- TALAK SÛRESİ
سورة الطلاق

Sahih-i Müslim'de yer alan bir rivâyete göre Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber devrinde eşini hayızlı iken boşamış, durumu Hz. Peygamber'e sormuş, o da eşine geri dönmesini istemiş ve o da geri dönmüştür. Sonra Hz. Peygamber, "eşin hayız halinden temizlenince karar ver, ya boşa ya evliliğini sürdür" der. İbn Ömer şöyle demiştir; "O sırada Hz. Peygamber şu âyeti okudu; "*Ey Peygamber! Kadınlarınızı boşadığınız zaman onları iddet sürelerini dikkate alarak boşayın*" (Talak, 1)

Bir görüşe göre de bu âyet, Hz. Peygamber'in, eşlerinden Hafsa'yı boşaması nedeniyle indirilmiştir. Bu görüşte olanlar, "*Ey Peygamber! Kadınlarınızı boşadığınız zaman onları iddet sürelerini dikkate alarak boşayın*" (Talak, 1) âyetini delil olarak göstermişlerdir. Ebubekir İbnü'l-Arabî bu görüşlerden ve rivâyetlerden hiçbirinin sahih olmadığını, âyetin yeni bir teşri belirlemek üzere indirildiğini söylemiştir.

1- Mukaddime: Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak boşayın

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَۚ وَاتَّقُوا اللهَ رَبَّكُمْۚ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ اِلَّآ اَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللهِۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُۚ لَا تَدْرِى لَعَلَّ اللهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِكَ اَمْرًا (1)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (hayızları sona erdiğinde) boşayın ve iddeti (boşandığınız gün itibariyle) sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında[297] *onları evlerinden çıkarmayın, (boşandığınız zamana kadar iskân ettirdiğiniz evlerinizde iddet süresi içinde beklemelerine izin verin) kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.*[298]

2- Hamilelik, boşanma ve emzirme

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ
عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

297 Buradaki "hayâsızlık" kelimesinin anlamı konusunda ihtilaf edilmiştir. Kimine göre bu kelimenin anlamı "zina"dır. Bu görüşte olanlar bu anlam üzerine birtakım hükümler de bina etmişlerdir. Bunlardan birine göre bu âyet, daha önce zina ile ilgili olarak indirilen hükümleri nesh etmiştir. Kimilerine göre buradaki "hayâsızlık" kelimesi, kocasının ailesine karşı saygısızlık anlamındadır. Başkaları ise bu kelimenin her hangi bir tür günah anlamına geldiğini söylemişlerdir. Taberî de ilgili görüşleri verdikten sonra son görüşü tercih etmiştir. Kendisi şöyle demektedir; "Bu konuda bence doğru olan görüş, bu kelime ile burada günahın kast edildiğini söyleyen görüştür. Zira "fahişe/hayâsızlık" kelimesi haddi aşan her türlü kötülük anlamına gelir. Zina da, hırsızlık da, kadının kalması gereken evden çıkması da bu kapsama dâhildir. İddet süresi içindeki kadın bunlardan hangisini yaparsa yapsın, kocasının onu çıkarma hakkı olur, çünkü bu durumda kadın, hayâsızlık yapmış demektir." Kurtubî de şöyle demektedir; "Darekutnî'nin naklettiği bir rivâyette İbn Abbas şöyle demiştir; boşanma dört şekildedir, bunların ikisi helal, ikisi de haramdır. Helal olan şekiller, erkeğin kadını hayızlı değilken ya da hamile olduğu anlaşılmış olduktan sonra boşamasıdır. Haram olan boşama şekli ise, kadını hayızlı iken ya da yeni ilişki kurduktan sonra, onun hamile olup olmadığı belli değilken boşamasıdır."... kim eşini hayızlı değilken ve o halinde kendisiyle ilişkiye girmemişken boşarsa, sünnete uymuş olur. Hayızlı iken boşadığı zaman ise, boşaması geçerli olmakla beraber, davranışı sünnete aykırı olur. Said b. el-Müseyyib şöyle demiştir; "Hayızlı kadının boşanması durumunda, boşama geçerli olmaz, çünkü bu, sünnete aykırıdır." Şia'nın görüşü de budur. Sahihayn'de yer alan ve lafızları Darekutnî'ye ait olan bir rivâyette Abdullah b. Ömer şöyle demiştir; "Eşimi hayızlı iken boşamıştım, babam Ömer de bu durumu Hz. Peygamber'e bildirmişti. Hz. Peygamber buna kızmış ve "hemen karısına dönsün, bu hayız halinden sonra gelen hayız hali bitinceye kadar beklesin, ondan sonra hala boşamak istiyorsa, hayızlı değilken onu boşasın, fakat hayızlı değilken ona yaklaşmadan boşasın, işte Allah'ın iddeti göz önüne alarak boşamak şeklindeki emri budur." buyurdu. Abdullah b. Ömer de karısını tek boşamayla boşamış olduğu için geri döndü ve Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi yaptı.

298 Kurtubî şöyle demektedir; "Bütün müfessirler burada boşayan kimsenin geri dönmesinin teşvik edilmesinin murat edildiğini söylemişlerdir. Buna göre âyetin manası, üç talakla boşamayı yasaklamak ve zorunlu durumlarda tek boşama ile boşamaya teşvik etmektir. Çünkü insan karısını üç talakla boşadığı zaman, pişmanlık durumunda kendine zarar vermiş olur ve geri dönüş yolu bulamaz. Mukatil burada, "bundan sonra" ifadesinin bir veya iki boşamadan sonra anlamında olduğunu, yeni durumun ise evliliğe geri dönüş olduğunu söylemiştir.

الْاٰخِرِ ۗ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مَخْرَجًا ۙ (2) وَّيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۗ وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ ۗ اِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ اَمْرِهٖ ۗ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا (3) وَالّٰٓـِٔيْ يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيْضِ مِنْ نِّسَآئِكُمْ اِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلٰثَةُ اَشْهُرٍ ۙ وَّالّٰٓـِٔيْ لَمْ يَحِضْنَ ۗ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَّضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۗ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مِنْ اَمْرِهٖ يُسْرًا (4) ذٰلِكَ اَمْرُ اللّٰهِ اَنْزَلَهٗٓ اِلَيْكُمْ ۗ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّاٰتِهٖ وَيُعْظِمْ لَهٗٓ اَجْرًا (5) اَسْكِنُوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِّنْ وُّجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوْهُنَّ لِتُضَيِّقُوْا عَلَيْهِنَّ ۗ وَاِنْ كُنَّ اُولَاتِ حَمْلٍ فَاَنْفِقُوْا عَلَيْهِنَّ حَتّٰى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ فَاِنْ اَرْضَعْنَ لَكُمْ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ ۚ وَاْتَمِرُوْا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوْفٍ ۚ وَاِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهٗٓ اُخْرٰى (6) لِيُنْفِقْ ذُوْ سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهٖ ۗ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهٗ فَلْيُنْفِقْ مِمَّآ اٰتٰىهُ اللّٰهُ ۗ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا مَآ اٰتٰىهَا ۗ سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُّسْرًا ۗ (7)

2.Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca, onları güzelce tutun ya da güzelce ayrılın. (iddeti uzatmak ya da kısaltmak gibi kadınlara zarar verecek şeyler yapmayın) İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. (bu şahitler tarafların boşanmış olduklarına ya da vazgeçmiş olduklarına şahitlik etsinler)[299] *Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bununla Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona (her zorluktan) bir çıkış yolu açar. 3.Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şeye bir ölçü koymuştur. 4.Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır.*[300] *Hamile olanların bekleme süresi ise,*

299 Şöyle demişlerdir; "şahit tutmanın faydası, tarafların inkârını engellemek ve erkeğin kadını tutması nedeniyle töhmet altına girmemesi, taraflardan birinin ölmesi durumunda diğerinin evliliğin devam ettiğini iddia edip mirasa ortak olmaya çalışmamasıdır." Boşanmadan sonra geri dönme konusunda da şöyle demişlerdir; "Erkek karısını öper ya da şehvetle dokunursa bu geri dönüş sayılır. Cinsel ilişki her halükarda bu anlama gelir. İster bunu kast etmiş olsun ister olmasın."

300 Şüpheli durumda iddet süresinin ne kadar olacağı konusunda ihtilaf edilmiştir. Kimine göre bu durumda iddet süresi senelerce devam eder! Çünkü kadının hamilelikten temizlenmiş olduğunu anlamak mümkün değildir. Günümüzde bu konu artık problem olmaktan çıkmıştır. Bir doktor bundan daha fazlasını da tespit edebilmektedir. (Çevirenin notu: Burada sadece hamilelik tespiti ile ilgili bir durum mu söz konusudur, yoksa henüz boşanmış tarafların yaşadıkları, özellikle kadının yaşadığı ruhî/manevî hal de dikkate alınmalı mıdır? Kanaatimizce konunun bu yönünün dikkate alınmaması doğru olmaz.)

doğum yapmalarıyla sona erer. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir. 5. İşte bu, Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah onun kötülüklerini örter ve onun mükâfatını büyütür. 6. Onları iddetleri süresince gücünüz nispetinde, evinizin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir. 7. Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğinden harcasın. Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.

3- Allah sizlere, ilahî âyetleri okuyan bir elçi ve öğüt göndermiştir

وَكَاَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ اَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهٖ فَحَاسَبْنَاهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكْرًا (8) فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا خُسْرًا (9) اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَا اُولِى الْاَلْبَابِ ۚ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا ۚ قَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ اِلَيْكُمْ ذِكْرًا ۙ (10) رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ مُبَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ ۚ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا ۚ قَدْ اَحْسَنَ اللّٰهُ لَهُ رِزْقًا (11)

8. Nice kentlerin halkı Rablerinin ve O'nun elçilerinin emrinden uzaklaşıp azdılar. Bu yüzden kendilerini çetin bir hesaba çektik ve görülmedik bir azaba çarptırdık. 9.Böylece yaptıklarının cezasını tattılar ve işlerinin sonu tam bir hüsran oldu. 10. Allah, ahirette onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır. O hâlde, ey iman etmiş olan akıl sahipleri, Allah'a karşı gelmekten sakının! Allah, size bir zikir indirdi. 11. İman edip salih amel işleyenleri, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size Allah'ın âyetlerini (şeriatını) okuyan bir peygamber gönderdi. Kim Allah'a inanır ve salih bir amel işlerse, Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. Allah, gerçekten ona güzel bir rızık vermiştir.

4- Sonuç: Allah her şeyi ilmiyle kuşatır.

اَللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ ۚ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوٓا

اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَىْءٍ عِلْمًا (12)

12.Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.

Açıklama

Boşanma konsunda Kurtubî şunları söylemiştir;

Sa'lebî İbn Ömer'den şöyle rivâyet etmiştir; "Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "Allah'ın en hoşlanmadığı helal, boşanmaktır."

Hz. Ali'nin rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; "Evleniniz, boşanmayınız, boşanma öylesine kötü bir şeydir ki, arşı titretir."

Ebu Musa Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet eder; "Kadınlarınızı sadece bir iffetsizlik durumunda boşayınız, aksi durumda boşamayınız, zira Allah zevk peşinde koşan erkek ve kadınları sevmez."

Enes Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir; "Boşanma meselesi üzerine yemini ancak münafık kimse eder."

Darekutnî'nin rivâyet ettiğine göre Muaz b. Cebel, Hz. Peygamber'in kendisine şöyle dediğini söylemiştir; "Ey Muaz! Allah'ın en sevdiği şey köle azat etmek, en sevmediği şey ise boşanmaktır. İnsan kölesine "inşallah sen hürsün" derse köle hür olur, çünkü Allah böyle bir şeyi elbette ister. Ama adam karısına "inşallah/Allah dilerse sen boşsun" derse karısı boşanmış olmaz, çünkü Allah bunu istemez."

Bir başka hadiste Hz. Peygamber, "Allah boşanma kadar hiçbir helale buğz etmemiştir" buyurmuştur.

101- BEYYİNE SÛRESİ
سورة البينة

Sûrenin Mekke'de mi yoksa Medine'de mi indirildiği konusunda ve indiriliş tarihinde ihtilaf vardır. İniş sıralaması listesindeki yeri, Medenî sûreler arasında 101. sıradır. Göreceğimiz gibi sûrenin içeriği, Medenî olduğunu kesin olarak göstermektedir.

1- Mukaddime: Beyyine

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ (1) رَسُولٌ مِنَ اللهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً (2) فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Kitap ehlinden (Medine Yahudilerinden) inkâr edenler ile Allah'a ortak koşanlar, kendilerine (vaat edilen peygamber) apaçık delil gelinceye kadar kendi dinlerinden ayrılmayacaklarını söylemekteydiler. 2. Bu delil, tertemiz sahifeleri okuyan, Allah tarafından gönderilen bir peygamberdir. 3. O sahifelerde dosdoğru metinler (Kur'ân) vardır. [301]

2- Kendilerine delil gelince bölündüler, varacakları yer cehennemdir!

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ (4) وَمَآ اُمِرُوٓا

301 Bu ifadenin tefsirinde ihtilaf edilmiştir. Biz, kelimelerin delaletine en uygun olduğunu düşündüğümüz için, Zemahşerî'nin görüşünü tercih ettik. Kendisi şöyle demektedir; "Ehli Kitap ve müşrik kâfirler Hz. Peygamber'in gönderilmesinden önceki dönemde şöyle derlerdi; Tevrat ve İncil'de vaat edilen peygamber gönderilinceye kadar mevcut dinimizde sebat edeceğiz. O peygamber de Hz. Muhammed idi. İşte Allah onların bu sözlerini hatırlatmakta ve onların hepsinin peygamber geldiğinde hak üzere olma iddiasında olduklarını, ama peygamber gelince de hepsinin derhal ihtilafa düştüklerini ifade etmektedir."

اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ (5) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَآ اُولٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ (6)

4.Kendilerine kitap verilenler (Medine Yahudileri), ancak kendilerine o apaçık delil (Tevrat'ın müjdesine rağmen inkâr ettikleri peygamber) geldikten sonra ayrılığa düştüler. 5.Hâlbuki onlara (Tevrat'ta), ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir. 6.Şüphesiz, inkâr eden kitap ehli ile Allah'a ortak koşanlar, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşindedirler. İşte onlar mahlûkatın en kötüsüdürler.

3- İman edip salih amel işleyenler en hayırlı mahlûkturlar.

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ (7) جَزَآؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُ (8)

7. İman edip, salih ameller işleyenler mahlûkatın en hayırlısıdırlar. 8. Rableri katında onların mükâfatı, içlerinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat Rablerinden korkanlara mahsustur.

Açıklama

Zemahşerî bu sûrenin tefsirinde şunları söylemektedir;

Ehli Kitap ve müşrik kâfirler Hz. Peygamber'in gönderilmesinden önceki dönemde şöyle derlerdi; Tevrat ve İncil'de vaat edilen peygamber gönderilinceye kadar mevcut dinimizde sebat edeceğiz. O peygamber de Hz. Muhammed idi. İşte Allah onların bu sözlerini hatırlatmakta ve onların hepsinin peygamber geldiğinde hak üzere olma iddiasında olduklarını, ama peygamber gelince de hepsinin derhal ihtilafa düştüklerini ifade etmektedir. Bu durumda âyetin anlamı şöyledir; Onlar dinlerinde sabittiler ve ancak beyyine geldiğinde onu terk edecek oldular. Buradaki Resul kelimesi, beyyine kelimesinin bedelidir. Suhuf kelimesi sayfalar anlamındadır. Mutahhar kelimesi ise batıldan arınmış, temiz anlamına gelir. Onda kıymetli kitaplar vardır cümlesi de, hakkı söyleyen ve adaleti emreden kitap vardır anlamındadır. On-

ların ihtilafa düşmelerinden maksat, haktan uzaklaşmaları ve ona karşı gelmeleridir. Ya da bölünmeleri ve kimileri iman ederken kimilerinin inkâr etmesi ve Hz. Muhammed'in vaat edilen peygamber olmadığını söylemesi, kimilerinin de onu tanıdığı halde inat etmesidir. Burada neden önce Ehli kitap kâfirleri ile müşriklerin birlikte zikredilip de sonra özellikle Ehli kitap kâfirlerinin tek başına zikredilmiş olduğunu soracak olursan buna şöyle cevap veririm; Ehli kitap kâfirleri Hz. Peygamber'i daha iyi tanıyorlardı, çünkü kendi kitaplarında onunla ilgili bilgiler bulunmaktaydı. Onlar hakka karşı gelip ihtilafa düşmekle nitelendikleri vakit, ilahî kitap sahibi olmayan müşrikler bu nitelemeye daha öncelikli olarak dâhil olurlar. Âyette geçen "onlara emredilmemişti" ifadesi de "Tevrat ve İncil'de sadece hanif dine uymaları emredilmişti", ama onlar onu tahrif ettiler anlamına gelir. ed-Dinu'l-kayyım ifadesi, doğru din anlamına gelir. Eğer, "Onlara sadece Allah'a kulluk etmeleri emredilmişti" ifadesinin anlamı nedir diye soracak olursan şöyle derim; Bu cümlenin anlamı, "onlara Tevrat'ta ve İncil'de sadece Allah'a ibadet etmeleri emredilmişti" şeklindedir. Nitekim İbn Mesud'un kıraati bu anlamdadır.

Okuyucunun Zemahşerî'nin söylediklerini anlayıp anlamadığından doğrusu pek emin değilim! Kelamcı ve filozof müfessir Râzî ise âyetin tefsirine şöyle başlamaktadır;

Birinci mesele: Vahidî, Kitâbu'l-Basît'inde, şöyle der: "Bu âyet, Kur'ân'da âyetlerinin gerek nazım gerek tefsir bakımından en zor olanlarından biri olup tefsirinde büyük âlimler bile zorlanmışlardır." Ancak Vahidî merhum, âyetteki zorluğun nasıl olduğu konusunda bir şey söylememiştir. Bu yüzden ben şöyle derim; âyetteki zorluğun sebebi şudur; Âyetin takdiri, "Ehli kitaptan ve müşriklerden olan kâfirler, kendilerine o beyyine, yani peygamber gelinceye kadar ayrılığa düşmediler" şeklindedir. Yüce Allah acaba bu kâfirlerin neyden ayrılmadıklarını söylemektedir? İşte bu husus âyette zikredilmemiştir. Ancak bu husus malumdur, zira burada kastedilen şey, bu kâfirlerin öteden beri içinde oldukları küfürleridir. Bu durumda âyetin takdiri, " Ehli kitaptan ve müşriklerden olan kâfirler, kendilerine "beyyine", yani o peygamber gelinceye kadar, küfürlerinden ayrılmadılar" şeklinde olur. Âyette kullanılan "Hattâ" kelimesi, belirli sürenin sonu anlamını katar. Bu durumda da onların, Hz. Peygamber gelince, küfürlerinden ayrılmış olmaları gibi bir anlam ortaya çıkar. Bundan sonra Allah, "Ehli kitap kâfirler ancak, kendilerine açık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler" buyuruyor. Bu da, onların küfürlerinin, Hz. Peygamber gelince daha da artmış olması anlamına gelmektedir. Bu durumda iki âyet arasında açık bir çelişki varmış gibi görünmektedir. Kanaatimce buradaki müşkil bundan ibarettir.

Bize göre âyetin indirildiği şartları dikkate almak, Zemahşerî, Vahıdî,

Râzî ve diğerlerinin söyledikleri bu tür şeyleri yersiz kılacaktır. Âyetin indiği ortam, Hz. Peygamber'in hem Mekke müşrikleri ile hem de Medine Yahudileri ile çatışma içinde olduğu bir ortamdır. Hendek savaşında bu iki grup Hz. Peygamber'e karşı ittifak kurmuşlar, sonra da dağılmışlardır. Sonra Yahudiler kendi aralarında bölünmüşlerdir. Yani bu savaş, bu kimseler arasındaki ittifak ve ihtilaf konularında ana geçiş noktası olmuştur. Konuyla ilgili bakış açımızı biraz daha gerilere giderek genişletmemiz mümkündür;

1-Sûrenin mukaddimesi, Mekke müşriklerinin ve Medine Yahudilerinin, hicretten önce irtibat halinde olduklarını, müşriklerin Yahudilere Hz. Peygamber'i Mekke'den çıkarmaları için yeterli sebep olacak bilgileri almak üzere elçi gönderdiklerini, Yahudilerin de onlara mağara arkadaşları, Zülkarneyn ve ruh gibi konularda sorular sormak sûretiyle peygamberi sıkıntıya sokmalarını önerdiklerini ifade etmektedir. Ancak müşrikler ve Yahudiler arasındaki bu irtibat ve ittifak devam etmemiştir. Kur'ân ilgili sorulara açıklıkla cevap vermiş ve Yahudilere; Muhammed'in getirdiği Kur'ân'ın Tevrat'ı tasidk ettiğini beyan etmiş, dahası, Tevrat'ın Hz. Muhammed ile ilgili müjdesini gizlemeleri nedeniyle onları kınamıştır.

2-Birinci bölümde müşrikler ile Yahudiler arasındaki ilişkilerin nasıl koptuğunu anlattıktan sonra, ikinci bölümde, müşriklerle yaşanan kopukluğun Yahudilerin kendi içlerinde de yaşandığını ortaya koymuştur. Gerçekten de Kur'ân'ın kendilerine hitapları ve gerek Allah'a gerek Hz. Musa'ya isyanlarla dolu tarihlerini açıklaması neticesinde Yahudiler, Kur'ân'ın kendilerine müşriklerle ittifak yapmayı değil, İbrahim'in hanif dinine sarılıp sadece Allah'a kulluk etmeyi emrettiğini ve bunun da dosdoğru fıtrat dini olduğunu idrak etmişlerdir. Buna göre artık ehli kitaptan küfredenler, peygamberlerinin ataları olan İbrahim'in dinine ittiba etmeyenlerdirler ve onlar artık Mekke müşrikleri ile eşittirler, hepsinin sonu cehennemdir ve orada sonsuza dek kalacaklardır. İşte bunlar mahlûkatın en şerlileridir.

3-Sûrenin son bölümü ise şu hususu ifade eder; "*İman edip, salih amel-ler işleyenler mahlûkatın en hayırlısıdırlar. Rableri katında onların mükâfatı, içlerinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat Rablerinden korkanlara mahsustur.*"

102- HAŞR SÛRESİ
سورة الحشر

Bu sûrenin Haşr diye isimlendirilmesinin sebebi, içerisinde Nadîr oğulları Yahudilerinin Hicretin dördüncü yılında, Medine yakınındaki Zehre isimli yerleşim yerlerinden Hz. Peygamber tarafından sürülüp çıkarılmaları ve ondan sonra da bir kısmının Hayber tarafına bir kısmının ise Hire tarafına gitmesinin anlatılmasıdır. Aynı sebeple bu sûreye "Benî Nadîr/Nadîr oğulları sûresi" adı da verilmiştir. Olay şöyledir;

Müslümanların yenilgiye uğradıkları Uhud savaşından sonra Hz. Peygamber, Medine dışındaki bedevilerin bu yenilgi sonrasında kabaran iştahlarını bastırmak ve Müslümanlara yönelik muhtemel saldırı girişimlerini önlemek üzere birkaç sefer düzenlemişti. Bu seferlerde çatışma yaşanmamış, ancak Müslümanlar hem moral olarak toparlanmışlar hem de ganimet elde etmişlerdi. Sonra Nadîr oğulları Yahudileri şehirden kovuldu. Bunlar Hz. Peygamber'i mahallelerine çağırmışlar ve Medine sözleşmesi gereği, Müslümanlardan birinin bir yahudiyi öldürmesi olayında hakemlik etmesini istemişlerdi. Hz. Peygamber oraya gittiğinde önce ona muvafakat etmişler, fakat daha sonra ona suikast girişiminde bulunmuşlardı.

İbn İshak şöyle anlatmaktadır;

> Sonra Hz. Peygamber, Amiroğullarından öldürülen iki kişinin diyet meselesinde onlara yardım etmek üzere Nadîr oğulları yurduna gitti. Bu kimseleri Amr b. Ümeyye ed-Damrî öldürmüştü. Öldürülen kimseler Hz. Peygamber ile sözleşme yapmış kabiledendiler. Hz. Peygamber oraya vardığında onlar, "tamam ey Ebu'l-Kasım! Sana bu konuda destek vereceğiz" dediler, sonra baş başa kaldılar ve aralarında, "bu adamı bir daha bu şekilde yalnız bulamazsınız, biri duvarın üstüne çıksın da onun üzerine bir taş atsın ve böylece ondan kurtulalım" dediler. O sırada Hz. Peygamber bir duvarın dibinde ayakta durmaktaydı. İçlerinden

Amr b. Cuhaş b. Kab adlı biri bu işe gönüllü oldu ve taşı atmak üzere duvara çıktı. Ancak bu girişim başarısız oldu.

İbn İshak şöyle devam ediyor;

O sırada Hz. Peygamber, arkadaşlarıyla beraber, uzun süredir o duvarın dibinde beklemiş bulunuyordu. Derken Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer Hz. Peygamber'i merak ettiler, Medine'den gelen bir adam buldular ve ona sordular. O da, "onu Medine'de gördüm"dedi. Bunun üzerine sahabiler Hz. Peygamber'in yanına vardılar. O da Yahudilerin suikast girişimlerini haber verdi ve onlarla savaş için emir verdi. Bunun üzerine Yahudiler kalelerine sığındılar. Hz. Peygamber kalelerin dışındaki hurmalıkların kesilip yakılmasını emretti. Onlar da kalelerden, "Ey Muhammed! Bizi fesad çıkarmaktan men ediyordun, bu tür şeyler yapanları kınıyordun, şimdi bu ağaçları kesip de yakmak neyin nesidir?" diye sesleniyorlardı. O sırada Hazrec'in Beni Avf kolundan Allah düşmanı Übeyy b. Selul, Malik b. Ebi Kavkal, Vedia, Süveyd ve Dais gibi kimselerden oluşan bir grup Nadîr oğullarının yanına gitmişler ve "dayanın, sizi onlara teslim etmeyiz, onlar sizinle savaşırsa biz de sizin safınızda savaşa katılırız, sizi şehirden çıkaracak olsalar biz de çıkarız" dediler ve böylece Yahudilerin muzaffer olmasını planladılar, ama onlar bunu yapamadı, çünkü Allah kalplerine korku salmıştı. Gelip Hz. Peygamber'den canlarını bağışlayıp kendilerini şehirden çıkarmasını, develerinin taşıyacağı kadar yükü almalarına izin vermesini istediler. Hz. Peygamber de bunu kabul etti. Evlerine kadar yıkıp kapılarını bile develerine yüklemeye başladılar ve Hayber'e doğru yola çıktılar. Kimileri Şam istikametine yöneldi. İçlerinden sadece iki kişi Müslüman olmuş ve malları ile birlikte Medine'de kalmışlardı. Bunlar, Yamin b. Umeyr Ebu Ka'b b. Amr b. Cuhaş ve Ebu Sa'd b. Vehb idi.

1- Mukaddime: İntikamında güçlü, tasarrufunda hikmetli Allah!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (1)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tespih etmektedir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. (Nadîr oğullarından intikam alma konusunda güçlü, onları öldürmeyip sadece sürgün emri vermekle de hikmetlidir)

2- Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki Allah'ın azabı çok şiddetlidir

هُوَ الَّذِى اَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِاَوَّلِ الْحَشْرِ ۚ مَا

ظَنَنْتُمْ اَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا اَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَاَتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِاَيْدِيهِمْ وَاَيْدِى الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَآ اُولِى الْاَبْصَارِ (2) وَلَوْلَآ اَنْ كَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمْ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ (3) ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ شَآقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَآقِّ اللّٰهَ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (4)

2.O, kitap ehlinden inkâr edenleri (Nadîr oğulları Yahudilerini) ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri, ibret alın. 3.Eğer Allah, onlar hakkında sürülmeye hükmetmemiş olsaydı, muhakkak kendilerine dünyada (ölüm ve kölelik şeklinde) azap edecekti.(Ama böyle yapmadı ve cezalarının sadece sürgün olmasını takdir etti)[302] *Ahirette ise, onlar için cehennem azabı vardır. 4.Bu, onların Allah'a ve Resûlüne ihanet etmeleri, (diyetleri ödemekle ilgili sözleşmeye uymamaları) sebebiyledir. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki, Allah'ın azabı şiddetlidir.*

3- Zenginler arasında dönüp dolaşan bir devlete dönüşmesin!

مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ اَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَآئِمَةً عَلٰٓى اُصُولِهَا فَبِاِذْنِ اللّٰهِ وَلِيُخْزِىَ الْفَاسِقِينَ (5) وَمَآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَآ اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (6) مَّآ اَفَآءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى فَلِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَىْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْاَغْنِيَآءِ مِنْكُمْ وَمَآ اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (7) لِلْفُقَرَآءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَاَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ

302 İbn Abbas'ın şöyle dediği rivâyet edilir; "Hz. Peygamber onları kuşatmış ve onların bütün yollarını kapatmıştı. Sonunda onlar Hz. Peygamber'in isteğini kabul ettiler, o da onlarla canlarını bağışlamak ve kendilerini sürgün etmek üzere anlaştı. Onlar da bunun üzerine Şam istikametine doğru yola koyuldular. İçlerinden her üç kişiye bir deve verilmişti." Kudret sahibi olmasına rağmen onları öldürmemişti, bu da gâyet hikmetli bir tasarruftu.

اللّٰهِ وَرِضْوَانًا وَّيَنْصُرُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ ۚ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصّٰدِقُونَ ۚ (8) وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ
الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ
حَاجَةً مِّمَّآ اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ
نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۚ (9) وَالَّذِينَ جَآءُ مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ
لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا
رَبَّنَآ اِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۚ (10)

5. Hurma ağaçlarından kestiklerinizin ve kesmediklerinizin hepsi Allah'ın izniyledir. Bu da fasıkları rezil etmesi içindir.[303] *6.Onların (Nadîr oğullarının) mallarından Allah'ın, savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş veya savaşmış değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini, dilediği kimselerin (Nadîr oğullarının) üzerine salıp onlara üstün kılar. Allah'ın her şeye gücü yeter. 7.Allah'ın, fethedilen memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı (bu ve bunun gibi) mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan (ve onları git gide daha da zenginleştiren) bir servet hâline gelmesin diye Allah böyle hükmetmiştir. Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. (Bu ifade, bu ganimetin herkese dağıtılmasını isteyenlere reddiyedir) Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir. 8. Yine bu mallar özellikle, Allah'tan bir lütuf ve hoşnudluk ararken ve Allah'ın dinine ve peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir. 9.Onlardan önce Medine'ye yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri ihtiyaç içindeyken bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. 10.Onlardan sonra gelenler ise şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi ve biz-*

303 Burada geçen "lîne" kelimesi, Medine çevresindeki en kaliteli hurma ağacıdır. Rivâyete göre bu âyet, kuşatma esnasında Hz. Peygamber'in emri ile bazı hurma ağaçlarının kesilmesi konusunda yaşanan tartışmalara göndermedir. Anlatıldığına göre Hz. Peygamber o ağaçları kestirdiğinde Nadîr oğulları Yahudileri, "Ey Muhammed! Bizi fesad çıkarmaktan men ediyordun, bu tür şeyler yapanları kınıyordun, şimdi bu ağaçları kesip de yakmak neyin nesidir?" demişler, bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirerek onlara Hz. Peygamber'in bu davranışının Allah'ın emri olduğunu ifade etmiştir. Bir başka görüşe göre bu âyet, aynı olay esnasında Müslümanlar arasında ihtilaf çıkması nedeniyle indirilmiştir. (Taberî) Bize göre bu iki rivâyeti bir arada değerlendirmek mümkündür, çünkü biri diğerinin tamamlayıcısıdır.

den önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."

4- Onları birlik zannedersin, oysa kalpleri bölük pörçüktür

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِاِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ
اُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ اَحَدًا اَبَدًا وَاِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ
وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (11) لَئِنْ اُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا
يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ (12) لَاَنْتُمْ اَشَدُّ رَهْبَةً
فِى صُدُورِهِمْ مِنَ اللّٰهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ (13) لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا
اِلَّا فِى قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَآءِ جُدُرٍ بَاْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا
وَقُلُوبُهُمْ شَتّٰى ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ (14) كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا
ذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (15) كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ اِذْ قَالَ لِلْاِنْسَانِ
اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ اِنِّى بَرِىٓءٌ مِنْكَ اِنِّى اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (16) فَكَانَ
عَاقِبَتَهُمَآ اَنَّهُمَا فِى النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَ (17)

11.Kitap ehlinden o inkâr eden kardeşlerine,(Nadîr oğullarına) "Yemin ederiz ki, siz Medine'den çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız, sizin meselenizde kimseye boyun eğmeyiz, size karşı savaşılırsa yardım ederiz" diyerek münafıklık yapanlara[304] bakmaz mısın? Hâlbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder. 12.Andolsun, eğer (kardeşleri Medine'den) çıkarılırsa, onlarla beraber çıkmazlar. Kendilerine karşı savaşılırsa, onlara yardım etmezler. Yardım edecek olsalar bile andolsun mutlaka arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez. 13. Onların kalplerinde size karşı duydukları korku, Allah'a karşı duydukları korkudan daha baskındır. Bu, onların ilahî kudreti anlamaz bir toplum olmaları sebebiyledir. 14.Onlar müstahkem kaleler içinde veya kalelerinin duvarları arkasında olmadan sizinle toplu hâlde savaşmazlar. Kendi aralarındaki çekişmeleri şiddet-

304 Rivâyete göre bunlar Abdullah b. Übey b. Selül, Vedia b. Nevfel, Malik b. Nevfel, Süveyd ve Dais adlı kişilerdir. Bunlar Nadîr oğullarının yanına gitmişler ve "dayanın, sizi onlara teslim etmeyiz, onlar sizinle savaşırsa biz de sizin safınızda savaşa katılırız, sizi şehirden çıkaracak olsalar biz de çıkarız" demişler ve böylece Yahudilerin muzaffer olmasını planlamışlar, ama onlar bunu yapamamış, çünkü Allah kalplerine korku salmıştı. Gelip Hz. Peygamber'den canlarını bağışlayıp kendilerini şehirden çıkarmasını, develerinin taşıyacağı kadar yükü almalarına izin vermesini istediler.

lidir. Sen onları toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağınıktır. Bu, onların akılları ermez bir topluluk olmalarındandır. 15.Onların durumu, kendilerinden bir süre önce hezimete uğrayan (Kaynuka oğullarının) [305] *durumu gibidir. Onlar da yaptıklarının cezasını tatmışlardır. Onlara ahirette de elem dolu bir azap vardır. 16. Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, "İnkâr et" der; insan inkâr edince de, "Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" der. 17. Nihâyet ikisinin de akıbeti, ebediyen ateşte kalmaları olmuştur. İşte zalimlerin cezası budur.*

5- Sonuç: Allah'ı unutan ve Allah'ın kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۚ اِنَّ اللّٰهَ
خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (18) وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللّٰهَ فَاَنْسٰيهُمْ اَنْفُسَهُمْ ۚ اُولٰٓئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ (19) لَا يَسْتَوِٓى اَصْحَابُ النَّارِ وَاَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۚ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ
هُمُ الْفَآئِزُونَ (20) لَوْ اَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَاَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا
مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ۚ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ (21)

18. Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının (münafıklar gibi olmayın) ve herkes, yarın için (hesap günü için) önceden ne göndermiş olduğuna baksın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan (gizli olanlarından bile) haberdardır. 19. Allah'ı unutan ve bu yüzden Allah'ın da kendilerine kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar fasık kimselerin ta kendileridir. 20. Cehennemliklerle cennetlikler bir olmaz. Cennetlikler kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. 21. Eğer biz, bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz.

هُوَ اللّٰهُ الَّذِى لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ (22)
هُوَ اللّٰهُ الَّذِى لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ
الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ (23) هُوَ اللّٰهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ
الْمُصَوِّرُ لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ۚ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (24)

305 Hz. Peygamber'in Medine Yahudileri ile olan mücadelesi hakkındaki detaylar için bu cildin baş tarafına bakınız.

Açıklama

Bu sûre beş bölümden müteşekkildir[306] ve bütün bölümler Nadîr oğullarının Medine'den sürülmesi ve onlardan alınmış olan fey (savaşsız elde edilen ganimet) mallarının dağıtımı konularını ele almaktadır.

1-Mukaddime bölümü Allah'ın, Hz. Peygamber'e suikast düzenleyen Nadîr oğullarından intikam kudretinin büyük olduğunu, fakat onları öldürmeyerek, kadınlarını ve çocuklarını esir etmeyerek onlara merhametli davrandığını, sadece sürgüne göndererek hikmetle muamele ettiğini, böylece onların Hz. Peygamber'e tekrar aynı suikasti yapmalarına engel olduğunu vurguluyor.

2-Surenin ikinci bölümünde, bu sürgünün Allah'a ve peygambere düşmanlık eden herkesin sonu olacağı ifade ediliyor. Burada hitap, ilerdeki sûrelerde de açıkça görüleceği üzere, Medine'de kalmış bulunan diğer Yahudi kabilelerinedir.

3-Üçüncü bölümde Nadîr oğullarından alınmış olan malların dağıtımından söz ediliyor. Bu dağıtım esnasında bazı Müslümanlar, ganimetin herkese dağıtılmasını istemişlerdi. Kur'ân buna açık bir şekilde cevap veriyor;

> *Allah'ın, fethedilen memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı (bu ve bunun gibi) mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan ve onları git gide daha da zenginleştiren bir servet hâline gelmesin diye Allah böyle hükmetmiştir. Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. (Bu ifade, bu ganimetin herkese dağıtılmasını isteyenlere reddiyedir)*

Müfessirler bu âyetin yorumuna geniş yer vermiş ve Nadîr oğullarından alınan ganimetin nasıl sadece Hz. Peygamber'in tasarrufuna bırakılmış olduğunu izah etmişlerdir. Hz. Peygamber bu malı muhacirler arasında dağıtmıştır. Vakıdî şöyle demektedir; "*İbn Vehb'in Malik'ten rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber bu mallardan Ensar'a vermemiş, içlerinden sadece iki fakir kişiye pay vermiştir.*"

Sahih-i Müslim'de yer alan bir rivâyette Hz. Ömer şöyle demektedir; "Nadîr oğullarından alınan mallar, Müslümanların at binip kılıç kuşanmadan, savaşmadan sırf Allah'ın peygambere bahşetmesi sûretiyle ele geçirilmiş mallardı, bu yüzden bu mallar sadece Hz. Peygamber'in tasar-

306 Câbirî sûrenin sonunda yer alan ve Allah'ın sıfatlarından bahseden üç âyeti (her nedense) değerlendirmeye almamıştır. (Çev.)

rufuna bırakılmıştı. O da ailesinin bir yıllık nafakasını buradan aldı, geri kalanı cihad için silah ve malzeme temini için kullandı." Bazı kimseler bu ganimetlerin paylaşımında bazı sahabilerin pay istemelerinden yola çıkarak, bu olayda Nadîr oğulları ile bir çatışma yaşanmış olduğunu, kuşatmanın günlerce sürdüğünü ve iki taraftan da ölenler olduğunu, sonra anlaşma yapıldığını söylemişlerdir. Ancak Allah bu malların ganimet değil, fey olduğunu söylemiştir. Burada tam olarak bir savaş yaşanmamıştır, yaşanan sadece bir kuşatmadır.

"*Zenginler arasında dönüp dolaşan bir servet olmasın*" sözünün anlamı şudur: Bu fey malı fakir fukaranın hakkıdır, onların geçimliğidir, zenginlerin servetlerine servet katacak bir kaynak değildir ya da cahiliye devleti değildir. Cahiliye devletinin manası şudur: Cahiliye döneminde ganimet sadece liderler arasında bölüştürülüyor ve onların güç, liderlik ve devlet sahibi oldukları söyleniyordu.

Âyette geçen "akrabalar" kelimesinden Hz. Peygamber'in akrabalarının kast edildiği söylenmiştir. Onlar da Haşim oğulları ve Abdulmuttalip oğullarıdır. Çünkü Hz. Peygamber sadece bunlara pay vermiş, diğer akrabaları olan Abdü Şems soyuna vermemiştir. Yine Hz. Osman da onun soyundandır. Nitekim Hz. Peygamber iki parmağını birleştirmiş ve "biz ve Muttalip oğulları aynı şeyiz" demiştir. Bu rivâyet Buharî'de yer almaktadır. Buna göre Hz. Peygamber onların cahiliye döneminde ve İslam'da, kendisine destek noktasında Haşimoğullarından ayrılmadıklarını ifade etmek istemiştir. Sanki onların çok sıkı birlikteliklerini ve adeta tek yürek olduklarını ifade etmek üzere, akrabalar şeklinde çoğul ifade değil, akraba şeklinde tekil ifade kullanılmıştır. Rivâyete göre Hz. Ömer şöyle demiştir; "*Kim Kur'ân tefsiri hakkında bir şey sormak istiyorsa Übeyy b. Ka'b'a sorsun; kim feraiz (miras taksimi) hakkında bir şey sormak istiyorsa Zeyd b. Sabit'e sorsun; kim fıkıh hakkında bir şey sormak istiyorsa Muaz b. Cebel'e sorsun; kim de mal hakkında bir şey sormak istiyorsa bana sorsun. Zira Allah beni malın muhafızı ve taksimcisi kılmıştır. Biliniz ki, Hz. Peygamber'in hanımlarına bile malı ben dağıtırdım. Sonra Kur'ân'da geçen ilk muhacirlerden maksat da ben ve arkadaşlarımdır. Zira bizler Mekke'den, yurdumuzdan çıkarıldık, mallarımızdan mahrum edildik.*"

4-Dördüncü bölümde sûre münafıkların Nadîr oğulları Yahudileri konusundaki tutumlarını eleştiriyor. Nitekim onlar Yahudilere, eğer peygamber kendilerini Medine'den çıkarırsa kendilerinin de çıkacağını ve onlarla beraber savaşacaklarını vaat etmişler, fakat bunların hiçbirini yerine getirememişlerdir. Benzer bir tavrı daha önce Kaynuka oğulları Yahudileri hakkında da takınmışlardı.

5-Sûrenin son bölümü Müslümanlara bütün bu olaylardan ibret almalarını ve "Allah hakkını unutan ve bu nedenle de Allah'ın kendilerine kendi haklarını unutturduğu", bunun sonucunda kendilerine faydalı olan şeyleri dinlemez olan kimseler gibi olmamalarını öğütlemektedir. Buradaki "onlara kendilerini unutturdu" ifadesi, kıyamet günü onlara kendilerini unutturacak bir azabı gösterecek anlamındadır. Benzer ifadeler İbrahim sûresinin 43. ve Hac Sûresinin 2. âyetlerinde de geçmektedir.

103- NUR SÛRESİ
سورة النور

Bu sûre, diğer sûrelerde olmayan bir özelliğe sahiptir. Bu özellik, sûrenin giriş bölümündeki ilk ifadenin "sûre" kelimesi olmasıdır. Kelimenin başına "bu" zamiri takdir edilir ve devamında gelen "indirdik" ifadesi cümlenin haberi/yüklemi sayılır. Bir sonraki kelime olan "faraznaha" ifadesinde kıraat farklılıkları mevcuttur. Taberî şöyle der; "*Faraznaha kelimesinde kıraat imamları ihtilaf etmişlerdir. Bazı Hicaz ve Basra kıraat imamları faraznaha şeklinde okumuş ve anlam vermişlerdir. Buna göre kelime, "bu sûreyi tafsil ettik ve içinde çeşitli farzlar açıkladık" anlamına gelir.*" Bundan maksat ise, sûrenin içinde itikadi ve hukuki hükümlerin yer almasıdır. Kurtubî şöyle demektedir; "*Ebu Amr bu kelimeyi "farraznaha" şeklinde şeddeli okumuştur. Buna göre anlam, bu sûreyi parça parça indirdik" şeklindedir. Nitekim farz kelimesi kesmek anlamına gelir. Miras dağıtımındaki paylara feraiz denilmesi de bu sebeptendir*." Zemahşerî şöyle demektedir; "*Kelimenin şeddeli okunması, anlamdaki olumluluğa mübalağa ve tekit katar, ya da sûrede çeşitli farzların bulunuyor olduğunu ifade eder.*" Taberî'ye göre bu ikisi de meşhur kıraatlerdir ve büyük kıraat imamları tarafından okunmuşlardır. İnsan bunların hangisini okursa okusun doğru okumuş sayılır. Şöyle der; "*Zira Allah bu sûreyi tafsil etmiş, içinde çeşitli hükümler bildirmiş, çeşitli şeyleri yasaklamış, kullarına bazı farzlar bildirmiştir. Dolayısıyla sûrede her iki kıraati de karşılayacak hususlar, anlamlar mevcuttur. Bu yüzden de insanın bunların hangisini okursa okusun doğru okumuş sayılacağını söyledik*."

Biz şeddeli okuyuşu tercih ediyoruz, çünkü bu durumda kelime, sûrenin içeriğine daha uygun olacaktır. Zira sûre itikat, şeriat ve ahlak alanlarında çeşitli hükümler içermekte, fakat kendi içinde de bir bütünlük arz etmektedir.

Sûrenin değişik dönemlerde parçalar halinde indirilmiş olduğunu söylemenin dikkate alınır bir yanı yoktur; zira bu sûrenin tamamının "bir sûre" olduğunun ve "içinde farzlar bildirilen bir sûre olarak indirildiğinin" bildirilmesi, sûrenin tek seferde indirildiğine dair nas sayılır. Sûre kelimesi diğer bazı sûrelerde geçmiş olmakla beraber, sûrenin ismi olarak geçmemiştir. Kelimenin sûre başında geçmesi sadece bu sûreye özgü bir durumdur. Bu da, bu sûrenin farklı konular içeriyor olmasına rağmen kendi içinde bir bütünlük arz ediyor oluşunu tekit eder. Sûrenin iniş tarihini ise ifk olayından yola çıkarak tespit etmek mümkündür. Bu sûrede değinilen ifk hadisesi, hicretin altıncı senesinde yapılan Beni Mustalık seferi esnasında yaşanmıştır. Demek ki bu sûre de bu senenin sonunda ve Hudeybiye anlaşmasından önce indirilmiştir.

1- Mukaddime: Farz kıldığımız bir sûre...

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سُورَةٌ اَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَاَنْزَلْنَا فِيهَآ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (1)

Bismillahirrahmanirrahim

1. (Bu, bizim) indirdiğimiz ve öğüt almanız için (açık hükümler) bildirdiğimiz (farz kıldığımız) bir sûredir.

2- Hıyanet ve iftira... Aile hayatında

اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِى فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِى دِينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَآئِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (2) اَلزَّانِى لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَآ اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (3) وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (4) اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (5) وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّآ اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (6) وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (7) وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ

شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الْكَاذِبِيْنَ ۙ (8) وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَآ اِنْ كَانَ
مِنَ الصَّادِقِيْنَ (9) وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهٗ وَاَنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ حَكِيْمٌ ۧ (10)

2. (Bu hükümlerden biri şudur:) Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız,[307] *Allah'ın dini konusunda onlara gevşek davranmayın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun. 3. Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır. 4.Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir. 5.Ancak tevbe edip bundan sonra ıslah olanlar bunun dışındadır, çünkü Allah, bağışlayan ve merhamet edendir. 6,7.Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir. 8,9.Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır. 10.Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı ve Allah tevbeleri kabul eden, hüküm ve hikmet sahibi olmasaydı, hâliniz nice olurdu?*

3- İfk olayı

اِنَّ الَّذِيْنَ جَآءُوْ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ ۭ لَا تَحْسَبُوْهُ شَرًّا لَّكُمْ ۭ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۭ لِكُلِّ

307 Şöyle denilmiştir; "sopa cezası deriden yapılma bir kamçı ile uygulanır. Kamçı orta yumuşaklıkta olur ve darbeler sırta vurulur." Zemahşerî şöyle der; "buradaki celd(cilt) kelimesinden, darbelerin derinin altındaki ete sirâyet etmemesi gerektiğine işaret eder." Şöyle denilmiştir; "Vuran kişi kolunu gövdesinden ayırmadan vurmalı, bedene zarar vermemelidir. Bu uygulamayı ancak imam yerine getirebilir. (devlette yargı organı uygular)"... Recm konusunda ise farklı görüşler vardır. Kimine göre Allah'ın kitabında recm yoktur. Kimileri ise recmin Hz. Peygamber zamanında sübut bulduğunu ve evli kimsenin zina ettiğinde recm edileceğini söylemişlerdir. Gerçekten de Hz. Peygamber, kendisine başvurulan bir olayda, Tevrat'ın hükmü uyarınca bir yahudiyi recm etmiştir. Başvuruyu yapanlar recm uygulaması olmamasını ümit etmişler, fakat Hz. Peygamber onlardan Tevrat'ın hükmünü söylemelerini istemiş, bu hükmün recm olduğu anlaşılınca da hükmü uygulamıştır. İlerde bu konunun detaylarına gireceğiz. Kur'ân'da recmden bahsedilmediği halde bu olaydan yola çıkarak recmin varlığını savunan fıkıh âlimleri, Hz. Peygamber'in bu uygulamasının Nur sûresindeki hükmü nesh ettiğini söylemişlerdir. Bu ise, sünnetin Kur'ân'ı nesh edebileceği görüşünde olanlar açısından geçerli bir yaklaşımdır, fakat bu görüş de kabul edilir değildir.

امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ ۚ وَالَّذِى تَوَلّٰى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ (11) لَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا ۙ وَقَالُوا هٰذَآ اِفْكٌ مُبِينٌ (12) لَوْلَا جَآءُو عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ ۚ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَآءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ (13) وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِى مَآ اَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۚ (14) اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ (15) وَلَوْلَآ اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَآ اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَا سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ (16) يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهٖٓ اَبَدًا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۚ (17) وَيُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ ۚ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (18) اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِى الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ۙ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (19) وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَاَنَّ اللّٰهَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ۚ (20) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ فَاِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ ۚ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ اَبَدًا ۙ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يُزَكِّى مَنْ يَشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (21) وَلَا يَأْتَلِ اُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُٓوا اُولِى الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا ۗ اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (22) اِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۙ (23) يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (24) يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللّٰهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ (25) اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ ۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ ۚ اُولٰٓئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ ۖ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۚ (26)

11. O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir gruptur.[308] *Bunu*

308 İfk, yalan ve iftira demektir. Taberî İbn Abbas"tan şunu rivâyet eder; "Bu âyette Hz.

kendiniz için şer zannetmeyin, aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden iftirayı ortaya atarak o günahın büyüğünü üstlenen (Abdullah b. Übeyy) için ise ağır bir azap vardır. 12. Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendileri hakkında iyi zan besleyip de, "Bu, apaçık bir iftiradır" deselerdi ya! 13. O iftiracılar bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Şahit getirmediklerine göre demek ki onlar Allah yanında yalancıların ta kendileridir. 14. Eğer dünya ve ahirette Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, içine daldığınız bu iftiradan dolayı size büyük bir azap dokunurdu! 15. Nitekim o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Oysa bu, Allah katında büyük bir günahtır. 16. Bu iftirayı işittiğiniz vakit, "Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu, çok büyük bir iftiradır" deseydiniz ya! 17. Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor. 18. Allah, size âyetleri açıklıyor. Allah, her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. 19. İnananlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. 20. Allah'ın lütfu ve rahmeti sizin üzerinize olmasaydı ve Allah çok esirgeyici ve çok merhametli olmasaydı, hâliniz nice olurdu? 21. Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın size lütfu ve merhameti olmasaydı, sizden hiçbiriniz asla temize çıkamazdı. Fakat Allah, dilediği kimseyi tertemiz kılar. Allah, işitendir, bilendir. 22. İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere sadaka vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar.[309] *Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 23,24. İffetli ve masum mü'min kadınlara zina isnat edenler, gerçekten dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir. İşlemiş oldukları günahtan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik edecekleri günde onlara çok büyük bir azap vardır. 25. O gün Allah, onlara kesinleşmiş cezalarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın apaçık bir gerçek oldu-*

Aişe'ye iftira atanlar kast edilmektedir. Bunların başında da Abdullah b. Übeyy gelir. Bu kimseler Hz. Peygamber'in eşi Hz. Aişe'nin Beni Mustalık seferinin dönüşünde Safvan b. Muattal ile baş başa kalıp zina ettiğini iddia etmişler ve bunu Medine'de yaygara haline getirerek Hz. Peygamber'i çok derinden üzmüşlerdir. Sonunda yukarıdaki âyetler indirilmiş ve hem Hz. Aişe'nın bu iddialardan beri olduğunu ortaya koymuş hem de bu konuyu dillerine dolayan mü'minleri kınamıştır." İfk kıssasının Hz. Aişe'nin dilinden anlatımı için bu sûrenin sonundaki ilgili bölüme bakılabilir.

309 Taberî şöyle demektedir; "burada Hz. Ebubekir kast edilmektedir. Kendisi akrabası olan Mıstah'a bir daha infak etmeme yemini etmişti. Zira Mıstah ifk olayını yayanlardan biri idi. Fakir ve muhtaç olup Hz. Ebubekir tarafından desteklenen biri idi. Ayrıca ilk muhacirlerden olup Bedir savaşına katılmıştı.

ğunu bileceklerdir. 26. Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır.

4- Mü'min erkek ve kadınlara söyle, bakışlarını kıssınlar

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَاۚ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (27) فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَآ اَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْۚ وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْۚ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (28) لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ (29) قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْۜ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ (30) وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلٰى جُيُوبِهِنَّۖ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اَوْ اٰبَآئِهِنَّ اَوْ اٰبَآءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اَبْنَآئِهِنَّ اَوْ اَبْنَآءِ بُعُولَتِهِنَّ اَوْ اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِٓى اِخْوَانِهِنَّ اَوْ بَنِٓى اَخَوَاتِهِنَّ اَوْ نِسَآئِهِنَّ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّ اَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ اُولِى الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ اَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلٰى عَوْرَاتِ النِّسَآءِۖ وَلَا يَضْرِبْنَ بِاَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّۜ وَتُوبُٓوا اِلَى اللّٰهِ جَمِيعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (31) وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَآئِكُمْۜ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (32) وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتّٰى يُغْنِيَهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِۜ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ اِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَاٰتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللّٰهِ الَّذِٓى اٰتٰىكُمْۜ وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَآءِ اِنْ اَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَمَنْ يُكْرِهْهُنَّ فَاِنَّ اللّٰهَ مِنْ بَعْدِ اِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ (33)

27. Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi

hissettirip (izin alıp)[310] *ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor. 28. Eğer evde (size izin verecek) kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, "Geri dönün" denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı bilendir. 29. İçinde size ait bir eşya olan,*[311] *oturanı bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir. 30. Mü'min erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar,*[312] *ırzlarını (zinadan) korusunlar. Bu davranış onlar için daha nezihtir. Şüphe yok ki, Allah onların yaptıklarından haberdardır. 31. Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (örf icabı)*[313] *görünen kısımlar müstesna, zînet yerlerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar.*[314] *Zinetlerini, kocalarından, babalarından, kocalarının babalarından, oğullarından, üvey oğullarından, erkek kardeşlerinden, erkek kardeşlerinin oğullarından,*[315] *kız kardeşlerinin oğullarından,*

310 İbn Abbas ve diğer bazıları bu ifadenin aslında "teste'zinu" şeklinde olduğunu, fakat vahiy yazan kâtibin bir yanlışlık yaparak bunu teste'nisu şeklinde yazdığını söylemişlerdir. Başkaları ise bu kelimenin anlamının, "öksürerek ya da benzeri bir hareketle, ev halkına kendinizi fark ettirin" şeklinde olduğunu söylemişlerdir.

311 Denildiğine göre bu evler Medine yolundaydı ve yolcular oraya eşyalarını bırakırlardı.

312 Müfessirlerin ve fıkıh âlimlerinin örtü hakkında söyledikleri her şeyin ardından "bakışları kısma" ifadesi yer alır. Ancak onlar sadece kadını dikkate almış ve onu "fitnenin kaynağı" olarak görmüşlerdir. Her alanda olduğu gibi bu alanda da şeriatın tatbikinde, her iki cinsi de kapsayan hükümlerin uygulanması esnasında kadın ve erkek arasında eşitlik gözetilmelidir. Burada erkeğin, kadında fitne olarak nitelenen şeyi görmemesi için, bakışını haramdan sakınması ve kadını fitneye düşürecek şekilde kendini açmaması gerekir. Ne var ki müfessirler ve fıkıh âlimleri âyeti sanki sadece kadınlara hasmış gibi ele alırlar, oysa buradaki konunun temelinde, "mü'min erkeklere söyle, bakışlarını haramdan sakınsınlar" ifadesi yer alır ve "mü'min kadınlara söyle, bakışlarını haramdan sakınsınlar" ifadesi bundan sonra gelir. Diğer taraftan gerek kadının gerek erkeğin bakışını haramdan sakınması, iffetin muhafazası ile birlikte zikredilmiştir ki esas maksat budur. Peki, sürekli olarak örtüden bahsedilmesinin, fakat iffetin korunması hususunda pek bir şey söylenmemesinin sebebi nedir? Bunu söylerken elbette ki "erkek fıkıh alimleri"nin niyetlerine ta'n etmek istemiyoruz, söylemek istediğimiz şey şudur: Örtü meselesi bölgeden bölgeye, örfe bağlı olarak değişebilir iken "iffetin korunması" sabit olup değişmezdir.

313 Râzî şöyle demiştir; "Zaruret nedeniyle açılması gerekmeyen yerlerin örtülmesi emredilmiş, açılması adet olmuş ve zaruret haline gelmiş yerlerin açılmasına ruhsat verilmiştir. Yine "görünen kısımlar müstesna, zînet yerlerini göstermesinler" ifadesinin sadece hür kadınlara hitap ettiği konusunda ittifak vardır. Burada anlam açıktır. Buna göre cariye bir maldır ve alınıp satılması konusunda ihtiyatlı olmak gerekir. Bu ise ona detaylı bir şekilde bakmakla mümkündür"!

314 Müfessirler şöyle demişlerdir; "Cahiliye kadınları başörtülerini arkadan bağlıyorlar ve boğaz kısımlarını açık bırakıyorlardı. Bu âyette kadınların örtüleri ile ön kısımlarını da örtmeleri emredildi. Gerdan ve boyun bölgesi ve bu bölgede bulunan takıların gösterilmesi haram kılındı."

315 Râzî şöyle demiştir; "Bu kimselerin kadınların zinetlerine bakmalarında sakınca görülmemiştir, çünkü bu kimseler kadınlarla içli-dışlı olmak durumunda olan kimselerdir. Ayrıca bunlardan bir fitnenin suduru nadir görülür. İnsanın tabiatında yabancılarla oturup-kalkmaya yönelik bir isteksizlik vardır, kadın da sefer esnasında bineğe biner ve inerken bu erkeklerin yardımına ve yoldaşlığına muhtaçtır." Bu durum günümüzde

müslüman kadınlardan, sahip oldukları kölelerden, erkekliği kalmamış hizmetçilerden, henüz kadınların mahrem yerlerini bilmeyen erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zinetler fark edilsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz! 32. İçinizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, bilendir. 33. Evlenmeye güçleri yetmeyenler de, Allah kendilerini lütfuyla zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Sahip olduğunuz kölelerden "mükâtebe" yapmak (özgürlüğünü elde etmek üzere mali bedel ödeme sözleşmesi yapmak) isteyenlere gelince, eğer onlarda bir hayır görürseniz onlarla mükâtebe yapın.[316] *Allah'ın size verdiği maldan onlara verin. (mükatebe bedelinde indirim yapın) Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanmasından sonra Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.*

5- Allah gökerin ve yerin nurudur...

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً
لِلْمُتَّقِينَ (34) اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهٖ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ
اَلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ
زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِىٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلٰى
نُورٍ يَهْدِى اللّٰهُ لِنُورِهٖ مَنْ يَشَآءُ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ
عَلِيمٌ (35) فِى بُيُوتٍ اَذِنَ اللّٰهُ اَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهٗ يُسَبِّحُ لَهٗ فِيهَا بِالْغُدُوِّ
وَالْاٰصَالِ (36) رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ
وَاِيتَآءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ (37) لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ
اَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ (38)
وَالَّذِينَ كَفَرُوٓا اَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ مَآءً حَتّٰٓى اِذَا جَآءَهُ
لَمْ يَجِدْهُ شَيْـًٔا وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهُ فَوَفّٰيهُ حِسَابَهٗ وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (39) اَوْ

kadınlar için haydi haydi geçerlidir; kadınlar eğitim görmekte, çalışmakta, çarşı-pazara çıkmaktadırlar.

316 Bu yazışmada kişi kölesine ödemesi gereken bedeli belirler ve bunu kaç taksit halinde ödeyeceğini belirtir, sonra da, "bunları ödediğin zaman sen hürsün" derdi. Ya da buna kalben niyet ederdi ve kölesi de bunu kabul ederdi.

كَظُلُمَاتٍ فِى بَحْرٍ لُجِّيٍّ يَغْشٰيهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهٖ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ
بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ اِذَآ اَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرٰيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللّٰهُ لَهُ نُورًا فَمَا
لَهُ مِنْ نُورٍ (40) اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُسَبِّحُ لَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالطَّيْرُ
صَافَّاتٍ كُلٌّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ وَتَسْبِيحَهُ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ (41) وَلِلّٰهِ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ (42) اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُزْجِى سَحَابًا ثُمَّ
يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهٖ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَآءِ
مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهٖ مَنْ يَشَآءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَآءُ يَكَادُ سَنَا
بَرْقِهٖ يَذْهَبُ بِالْاَبْصَارِ (43) يُقَلِّبُ اللّٰهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُولِى
الْاَبْصَارِ (44) وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَآبَّةٍ مِنْ مَآءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِى عَلٰى بَطْنِهٖ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَمْشِى عَلٰى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِى عَلٰٓى اَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَآءُ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (45) لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اٰيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللّٰهُ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ
اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (46)

34. Biz size (Allah'ın yaratıcılığını gösteren kevnî) âyetler, geçmiş toplumlardan ibretler ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için öğütler sunuyoruz ki sizleri hidâyete erdirelim, karanlıklardan aydınlığa çıkaralım. 35. Allah, göklerin ve yerin nurudur, (onlarda yaşayanlara hidâyet veren ve onlara dair işleri çekip çevirendir.)[317] *O'nun nurunun (insana ve diğer tüm mahlûkata yönelik hidâyet ve tedbirinin) temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, (vahiy) kandil de bir cam fânûs (Kur'ân) içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. (Kur'ân parlak bir yıldız gibi açıklayıcıdır) Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya (ne Hıristiyanlığa ne de Yahudiliğe) ait olan zeytin ağacından (ilahî ilimden) tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile (peygamber olmasa bile, sadece akılla) neredeyse aydınlatacak gibidir. Nur üstüne nur! (Akıl nuru üzerine risalet ve vahiy nuru!) Allah, dilediği*

317 Mutasavvıflar genellikle bu âyet ile öncekini ayırırlar ve böylece "Allah göklerin ve yerin nurudur" ifadesine özel bir anlam verme imkânına sahip olurlar. Buna göre nur, "zat-ı ilahî'nin hakikati" olmaktadır. Oysa Kur'ân nur kelimesini, Araplar ve diğer milletler tarafından bilinen yaygın anlamında, yani cehalet ve karanlığın karşısında bilgi ve imkân anlamında kullanır. "Sizleri karanlıklardan aydınlığa çıkarır" ifadesi bu anlamdadır. Zat-ı ilahî'nin hakikati ise Kur'ân'da "hiçbir şey O'nun misli değildir, O işiten ve bilendir", "De ki Allah birdir, samed'dir, ... Hiçbir şey onun dengi değildir"şeklinde ifade edilir. Gazalî, nihâyetinde vahdet-i vucûd anlayışını savunduğu Mişkâtü'l-Envâr adlı eserinde bu nur âyetini tasavvufî-işrâkî bir tarzda aşırı yoruma tabi tutmuştur.

kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi bilendir. 36,37. Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar. 38. Allah, kendilerini yaptıklarının en güzeli ile mükâfatlandırsın ve lütfundan onlara daha da fazlasını versin diye yaparlar. Allah, dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır. 39. İnkâr edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. Yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz. Ancak Allah'ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam görür. Allah, hesabı çabuk görendir. 40. Ya da onların halleri derin bir denizdeki karanlıklar gibidir, onu dalga üstüne dalga kaplıyor, üstünde de bulutlar var. Karanlıklar üstüne karanlıklar. İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez. Kime Allah nur vermezse, onun için nur diye bir şey yoktur. 41. Göklerde ve yerde bulunan kimselerle, sıra sıra kuşların Allah'ı tespih ettiğini görmez misin? Her biri duasını ve tesbihini bilmektedir. Allah, onların yapmakta olduğu şeyleri bilir. 42. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş de ancak Allah'adır. 43. Görmez misin, Allah bulutları sevk eder. Sonra, onları kaynaştırıp üst üste yığar. Nihâyet yağmurun, onların arasından yağdığını görürsün. O, gökten, oradaki dağ (gibi bulut)lardan dolu indirir de onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de geri çevirir. Bu bulutların şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alacak. 44. Allah, geceyi ve gündüzü döndürüp duruyor. Şüphesiz bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır. 45. Allah, bütün canlıları sudan yarattı. İşte bunlardan bir kısmı karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimisi dört ayak üzerinde yürür. Allah, dilediğini yaratır. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir. 46. Biz size (Allah'ın yaratıcılığını gösteren kevnî) âyetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola iletir.

6- Allah'a ve peygambere inandık ve itaat ettik derler, sonra da içlerinden bir grup yüz çevirir...

وَيَقُولُونَ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالرَّسُولِ وَاَطَعْنَا ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ
وَمَآ اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (47) وَاِذَا دُعُوٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اِذَا
فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ (48) وَاِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوٓا اِلَيْهِ مُذْعِنِينَ (49) اَفِى
قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ اَمِ ارْتَابُٓوا اَمْ يَخَافُونَ اَنْ يَحِيفَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهٗ بَلْ اُولٰٓئِكَ
هُمُ الظّٰلِمُونَ (50) اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ اِذَا دُعُوٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ لِيَحْكُمَ

بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَاۜ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (51) وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ وَيَخْشَ اللّٰهَ وَيَتَّقْهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَٓائِزُونَ (52) وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ
اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّۜ قُلْ لَا تُقْسِمُواۚ طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌۜ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ
بِمَا تَعْمَلُونَ (53) قُلْ اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَۚ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْهِ مَا
حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْۜ وَاِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُواۜ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ
الْمُبِينُ (54) وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ
فِى الْاَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۜ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِى
ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ اَمْنًاۜ يَعْبُدُونَنِى لَا يُشْرِكُونَ بِى شَيْـًٔاۜ
وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (55) وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (56) لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِى
الْاَرْضِۚ وَمَاْوٰيهُمُ النَّارُۜ وَلَبِئْسَ الْمَصِيرُۜ (57)

47. (Henüz tam hidâyete ermemiş olan münâfıklar), "Allah'a ve peygambere inandık ve itaat ettik" derler. Sonra da onların bir kısmı bunun ardından yüz çevirir ve sözünde durmazlar. Hâlbuki onlar inanmış değillerdir. 48. Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve peygambere çağırıldıkları zaman, bir de bakarsın ki içlerinden bir grup yüz çevirmektedir. 49. Hüküm lehlerinde ise, boyun eğerek ona gelirler. 50. Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe ve tereddüde mi düştüler? Yoksa Allah ve Resûlünün kendilerine karşı haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, işte onlar asıl zalimlerdir. 51. Aralarında hüküm vermek için Allah'a ve Resûlüne davet edildiklerinde, mü'minlerin söyleyeceği söz ancak, "işittik ve iman ettik" demeleridir. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. 52. Kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'tan korkar ve O'na karşı gelmekten sakınırsa, işte onlar başarıyı elde edenlerin ta kendileridir. 53. Münâfıklar, sen emrettiğin takdirde kesinlikle savaşa çıkacaklarına dair Allah'a yemin ettiler. De ki: "Yemin etmeyin. Sizden istenen samimice itaat etmektir. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." 54. "Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin" de. Eğer yüz çevirirseniz bilin ki ona yüklenen sorumluluğu ancak ona ait; size yüklenen görevin sorumluluğu da yalnızca size aittir. Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz. Peygambere düşen ancak apaçık bir tebliğdir. 55. Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzünde

mutlaka hâkim kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir. 56. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Resûle itaat edin ki size merhamet edilsin. 57. İnkâr edenlerin (kendilerini dünyada azaba uğratmak istediği takdirde Allah'ı) âciz bırakacaklarını sanma! Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varış yeridir o!

7- Sonuç: Âdâb-ı muaşeret...

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَآءِ ثَلٰثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَعْضٍ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (58) وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (59) وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَآءِ الّٰتِى لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ اَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَاَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (60) لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَنْ تَاْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اٰبَآئِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اُمَّهَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اِخْوَانِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخَوَاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَعْمَامِكُمْ اَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ اَوْ بُيُوتِ اَخْوَالِكُمْ اَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ اَوْ مَا مَلَكْتُمْ مَفَاتِحَهٗٓ اَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَاْكُلُوا جَمِيعًا اَوْ اَشْتَاتًا فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (61) اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَاِذَا كَانُوا مَعَهٗ عَلٰٓى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتّٰى يَسْتَاْذِنُوهُ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَاْذِنُونَكَ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ فَاِذَا اسْتَاْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَاْنِهِمْ فَاْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ

اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (62) لَا تَجْعَلُوا دُعَآءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَآءِ بَعْضِكُمْ
بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ
اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (63) اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَآ اَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ اِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللّٰهُ
بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (64)

58. Ey iman edenler! Köleleriniz ve bulûğ çağına ermemiş çocuklarınız, sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra yanınıza girecekleri zaman sizden izin istesinler. Çünkü bu üç vakit sizin elbiselerinizi çıkarıp istirahate çekildiğiniz, eşlerinizle baş başa kaldığınız vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında ne size, ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah, bilendir, hikmet sahibidir. 59. Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler. İşte Allah âyetlerini size böyle açıklar. Allah, bilendir, hikmet sahibidir. 60. Hayızdan kesilmiş yaşlı kadınların zinetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır. Allah işitendir, bilendir. 61. Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya da güçlük yoktur. Kendi evlerinizde, babalarınızın evlerinde, annelerinizin evlerinde, erkek kardeşlerinizin evlerinde, kız kardeşlerinizin evlerinde, amcalarınızın evlerinde, halalarınızın evlerinde, dayılarınızın evlerinde, teyzelerinizin evlerinde, anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde bir sakınca yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur. Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin. İşte Allah, düşünesiniz diye âyetleri size böyle açıklar. 62. Mü'minler ancak Allah'a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. O hâlde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 63. Peygamberle konuşmayı aranızda birbirinizle konuşmak gibi görmeyin. İçinizden gizlice sıvışıp gidenleri Allah bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar. 64. Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. O, içinde bulunduğunuz durumu gerçekten bilir. Allah'a döndürüleceklerı ve yaptıklarını Allah'ın onlara haber vereceği gün her şeyin hesabını soracaktır. Allah, her şeyi bilendir.

Açıklama

Bu sûre de, önceki sûreler gibi, bir mukaddime, sonra ana konuyu tahlil eden bölümler ve bir de sonuç bölümünden müteşekkildir.

-Mukaddime bölümleri genellikle sûrenin konusunun bir özetini verir, sonra aynı konu sûre içinde tahlil ve tafsil edilir. Bu sûrede ise mukaddime bölümü, diğer sûrelerden farklıdır, konulara girmektense sadece sûreyi tanıtır. Sûrenin başlangıçta tanıtıldığı ilk sûre budur. "Bu da diğerleri gibi indirdiğimiz, ancak aynı zamanda içinde itikat, şeriat ve ahlaka dair çeşitli hükümler farz kıldığımız bir sûredir."

-Bu çerçevede ikinci bölüm zina konusunu ele alır. Bu konu daha önce Nisa sûresinde ele alınmış ve profesyonel anlamda zina yapan Medine'li kadınların ömür boyu ev hapsine maruz bırakılması gerektiği ifade edilmişti. Diğer taraftan Nisa sûresinde zina eden mü'min erkek ve kadınlara eziyet edilmesi söylenmişti. İşte bu sûrede bu eziyetin (cezanın) türü, yüz sopa olarak belirlenmektedir. Zina eden kadın veya erkeklerle evlenilip evlenilemeyeceği konusu ise, Hz. Peygamber'e yöneltilen bir soru üzerine bu sûrede yer almış ve mü'minler için böyle bir şeyin caiz olmayacağı hükmü verilmiştir. Rivâyete göre Müslümanlardan biri, Ümmü Mehzul adlı bir kadınla evlenmek için Hz. Peygamber'den izin istemiştir. Bu kadın o adam ile zina eder ve ona mal verirdi. Sonunda adam Hz. Peygamber'den onunla evlenmek için izin istedi, Hz. Peygamber ise, "zina eden kimseyle ancak bir diğer zina eden kimse ya da bir müşrik evlenir" âyetini okur.

-Bunun ardından üçüncü bölüm gelmekte ve ifk konusu ele alınmaktadır. Hz. Aişe'nin iftiraya uğradığı bu konuyu birazdan ele alacağız. Sûrede bu konu, teşri ile ilgili âyetlerin arasında yer almıştır. Dikkat çekici olan noktalardan biri şudur: Hz. Peygamber'in eşleri ile olan ilişkilerindeki gerginlik, kadınların hak ve sorumluluklarının bildirildiği bir sûrede ve böyle bir bağlam içinde olanca ihtişamıyla zikredilmiştir. Burada da ifk hadisesi, zina suçunun ve cezasının konu edildiği bir âyet grubu içinde zikredilmiş ve erkeğin kadına karşı, kadının da erkeğe karşı bakışlarını kısması konusu bütün haşmeti ile ifade edilmiş, buna ilave olarak kadınların göğüs/boyun bölgelerini örtmeleri, mahrem kimselere zinetlerini göstermemeleri emredilmiştir.

-Beşinci bölümde sûre, bir önceki konuyla ilgili bir konuya temas ediyor. Bu noktaya kadar sûrede mü'minlere yönelik bir takım hükümler beyan edilmiş, onlara bireysel ve toplumsal ilişkiler düzeyinde doğru

yolu gösterecek rehberlik yapılmıştı. Sûrenin muradı, hidâyetin yol ve sebeplerini beyan etmekti. Buna göre, nasıl ki Allah yerin, göklerin ve bu ikisi arasında yaşayanların yaratıcısı ise, bütün mahlûkatın işlerini tedbir eden, yani onlara hidâyet yolunu gösteren de O'dur ve buna, insanların hayatlarını ve kadın-erkek ilişkileri başta olmak üzere tüm ilişki biçimlerini yoluna koyacak emir ve yasakları iletmesi de dâhildir. Bu ilahî hidâyetin nasıl gerçekleştiğini beyan etmek üzere sûre, cam fanus içinde bir kandil ve o kandilden yayılan ışık örneğini vermektedir. Bu ışık, nübüvvet (vahiy, Kur'ân) ışığıdır, akıl ışığıdır ki o da, parlak bir yıldıza benzer...

-Altıncı bölüm münafıkların çirkefliklerini eleştirir, Müslümanlarla beraber cihada çağrıldıkları zaman sadece ganimet derdinde olduklarını ortaya koyar ve onlar düşman müşriklere karşı savaş için yapılan bu çağrıya ister cevap versinler ister vermesinler, Allah'ın sonunda mü'minlere olan vaadini gerçekleştireceğini bildirir; "*Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka hâkim kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar.*"

-Sonuç bölümü aile içinde ve toplumsal hayatta, özellikle Hz. Peygamber'in mü'minlerle yeni gelişmeleri istişare ettiği meclislerinde uyulması gereken muaşeret kuralları üzerinde yoğunlaşır.

İFK OLAYI

Buhârî, Taberî ve diğer bazı kaynaklar, ifk olayı ile ilgili birbirini tamamlayan çeşitli rivâyetler aktarırlar. Bunlardan en meşhur olanı Zührî'ye ait şu rivâyettir;

> Hz. Aişe'nin şöyle anlattığı söylenmiştir: Hz. Peygamber bir sefere çıkmak istediğinde hanımları arasında kura çekerdi. Kurada kimin adı çıkarsa, sefere onu yanında götürürdü. Benî Mustalık seferine[318] çıkarken de aynı şekilde aramızda kura çekti. Kurada benim adım çıktı ve ben de Hz. Peygamber'le birlikte bu sefere gittim. Bu olay, tesettür âyeti indirildikten sonra olmuştu. Bu sebeple beni devenin üzerindeki hevdecin içine koydular. Hz. Peygamber savaştan dönüp Medine'ye yaklaştığında, ordu bir noktada konakladı. Bir süre sonra molanın bittiği ve hareket zamanının geldiği çağrısı yapıldı. Ben de o sırada yerimden kalkmış, ihtiyaç gidermek üzere yürüyerek konak yerinin dışına çıkmıştım. İhtiyacımı giderdikten sonra yerime dönerken, göğsümü yokladım ve baktım ki boncuktan yapma değerli kolyem kopmuş. Hemen dönüp aramaya başladım. Uzun bir süre aradım ve bulunca geri döndüm. O sırada hevdecimi taşıyan askerler gelip hevdecimi deveye yüklemişler ve çok hafif olduğum için benim hevdecin içinde olmadığımı fark etmemişler. O dönemlerde kadınlar çok hafif olurlardı, hafif yemekler yerlerdi. Zaten ben de küçük yaştaydım. (14

318 Beni Mustalık seferi hicretin altıncı senesinde yapılmıştır. O sırada Hz. Aişe'nin yaşı on dördü geçmiş değildir. Uhud'da müşriklere yardım eden Mustalık oğullarının lideri Haris b. Ebi Dırar, Müslümanlara karşı ordu toplamaya başlamıştı. Hz. Peygamber de, içinde münafıkların da yer aldığı büyük bir ordu ile harekete geçmişti. Müslümanların savaş için geldiğini öğrenince hem Haris hem de ordusu korkuya kapıldı ve çözülmeler başladı. Müslümanlar Müreysi' denilen bölgeye geldiklerinde iki ordu savaş düzeninde karşılıklı konuşlandı. Müslümanlar onlara karşı tek yürek saldırıya geçtiler ve düşman kaçmaya dahi fırsat bulamadı. Birçoğu öldürüldü, kadınlar ve çocuklar esir edildi, develer ve sürüler ganimet olarak alındı. Rivâyete göre ganimetler içerisinde iki bin deve ve beş bin koyun bulunuyordu. Esir alınan kadınlar içinde liderleri Haris'in kızı Berre de vardı. Hz. Peygamber onunla evlendi ve adını Cüveyriye olarak değiştirdi. Bunun üzerine Müslümanlar, "peygamberin akrabaları bizim elimizde esir olmamalı" dediler ve esirleri karşılıksız olarak serbest bıraktılar. Bundan sonra da Mustalık oğulları halkı Müslüman oldular. O güne kadar İslam'ın düşmanı iken ondan sonra dostu oldular. İşte bu seferden dönüş sırasında ifk olayı yaşandı.

yaşında) Neticede benim hevdecin içinde olduğumu sanmış ve devemin yularından çekip yola koyulmuşlar. Ben ise kolyemi bulmuş ve dönmüştüm. Geri döndüğümde herkesin gitmiş olduğunu gördüm. Olduğum yerde oturdum ve muhtemelen beni aramak için geri dönerler diye beklemeye başladım. O sırada uyuyakalmışım. Safvan b. Muattal ordunun gerisinden gelir ve unutulan eşyalarını toplayıp karargâha götürürdü. Benim olduğum yerde uyuyan bir insan karaltısı görünce yaklaştı ve tanıdı. Tesettür âyeti indirilmeden önce beni görmüşlüğü vardı. Devesini çökertince ben de sese uyandım, geri çekildi ve ben de devenin üstüne çıktım. Devenin yularından tuttu ve çekip, götürdü. Bir sonraki konaklama yerine gelindiğinde ordudakilere yetiştik. O sırada ifk hadisesi ortaya çıkmış ve helak olanlar helak olmuştu. İşin elebaşı da Abdullah b. Übeyy b. Selül idi. Sonunda Medine'ye vardık ve ben hastalandım. O zamana kadar hastalandığımda Hz. Peygamber bana çok lütufkâr davranırdı. Ama bu sefer onu farklı gördüm. Evimize geliyor ve yanımdakilere "O nasıl?" diye soruyordu. Ben ise iyileşinceye kadar, iftira olayından haberdar değildim, bu yüzden Hz. Peygamber'in davranışına şaşırıyordum. Bir gece Mıstah'ın annesiyle birlikte, ihtiyaç gidermek için dışarı çıktık. Def-i hacet için geceden geceye dışarı çıkardık. O sıralar henüz evlerimiz yakınında tuvaletlerimiz yoktu ve Arapların bedevi dönemlerindeki gibi ihtiyaç gidermek için biraz uzak yerlere gidiyorduk. Neticede işimiz bitince geri döndük, yolda Mıstah'ın annesinin ayağı tökezledi ve gayri ihtiyari, "kahrolası Mıstah!" deyiverdi. Buna şaşırdım ve "Ne kadar kötü bir söz bu böyle! Bedir'e katılmış birine beddua mı ediyorsun?" dedim. O ise, "olanlardan haberin yok mu?" dedi. Ben, "hayır, ne oldu?" dedim. O'da bana olup bitenleri anlattı. Bu durum benim hastalığımı iyice artırdı. Eve döndüğümde Hz. Peygamber yanıma gelip "o nasıl?" diye sorunca ben de, "bana izin ver, anne-babama gideyim" dedim. (olayları onlardan duymak ve konuşulanlardan emin olmak istiyordum) İzin verdi ve ben de onların evine gittim. "Anacığım, insanlar neler söylüyorlar?" dedim. O da, "üzülme evladım, Allah'a yemin ederim ki, kendisini seven bir erkeğin güzel bir kadını olur ve onun bir de kumaları bulunursa, bu durumda o kadın hakkında ileri geri konuşulmaması çok enderdir" Ben de, "sübhanallah! Demek insanlar bunları konuşuyorlar?!" dedim ve ağlamaya başladım. Bütün gece ağladım ve gözüme uyku girmedi. Sabah olduğunda Hz. Peygamber, bu konuda henüz bir vahiy gelmediği için, benimle boşanıp boşanmama hususunda istişare etmek üzere Ali ve Üsâme b. Zeyd'i çağırmıştı. Üsâme, "Ey Allah'ın peygamberi! O senin ailendir. Biz, onun hakkında sadece hayır biliriz" demiş, Ali ise, "Allah sana darlık vermiş değildir, evlenebileceğin birçok kadın var. Cariyene sorarsan sana doğruyu söyler" demiş. Hz. Peygamber de Berire'ye benim hakkımda şüphe uyandıracak bir şey bilip bilmediğini sormuş, Berire, "Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, ben onda hiçbir kusur görmedim. Gördüğüm tek kusuru yaşının küçüklüğü. Bu

yüzden hamurun başında uyuyakalıyor ve hamuru tavuklara yediriyor. Bundan başka bir şeyini görmedim." Bunun üzerine Hz. Peygamber mescidde ayağa kalktı ve Abdullah b. Übeyy'i kastederek; "Ey Müslümanlar! Eziyetini aileme kadar vardıran bir kişiden kim hakkımı alır? Allah'a yemin olsun ki ben hanımım hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. İftiraya konu ettikleri adam hakkında da sadece hayır bilirim. O kişi bizim ailemizin yanına girip çıkacak kadar bilip güvendiğimiz biridir" dedi. Bunun üzerine Sa'd b. Muaz kalktı ve "Ey Allah'ın Peygamberi! Vallahi biz senin hakkını o kişiden alırız, eğer Evs kabilesinden ise derhal başını vururuz. Eğer Hazreçli kardeşlerimizin kabilesinden ise, senin emrin ne ise onu yaparız" dedi. Ondan sonra Sa'd b. Ubade (kendisi Hazreç'in lideri idi ve o zamana kadar salih bir kimse idi) ayağa kalktı ve kabile taassubuna kapılıp Sa'd İbn Muaz'a, "Yalan söylüyorsun, Allah'a yemin ederim ki, sen onu öldüremezsin!" dedi. Buna karşılık Sa'd İbn Muaz'ın amcasının oğlu olan Üseyd b. Hudayr kalktı ve "asıl sen yalan söylüyorsun, vallahi öldürürüz. Sen ise münafıkları savunan bir münafıksın" dedi. Bu olay üzerine Evs ve Hazrec kabileleri nerdeyse birbirlerine girecek oldular. O sırada Hz. Peygamber minberin üzerinde duruyordu. Onları yatıştırmaya devam etti ve nihâyet yatıştılar. Ben ise iki gün ve bir geceyi ağlayarak geçirmiştim. Ağlamaktan ciğerimin parçalanacağını sanmıştım. Bir gün annem babam yanımdayken ağlamaya devam ediyordum, o sırada bir kadın izin isteyip yanımıza vardı ve oturup yanımda ağlamaya başladı. Biz bu şekilde ağlarken yanımıza Hz. Peygamber geldi, selâm verip oturdu. Bu olayın başından beri ilk kez yanıma oturuyordu. Bu konuda bir vahiy inmeden bir ay işte böyle geçti. Sonra Hz. Peygamber oturdu ve şöyle dedi; "*Ey Âişe! Senin hakkında bana, şöyle şöyle haberler ulaştı. Şâyet günahsız ve masum isen, Allah senin suçsuzluğunu ortaya koyacaktır. Fakat eğer, bir günah işlediysen Allah'dan af dile ve tevbe et! Çünkü kul günahını itiraf edip tevbe ettiğinde Allah onun tevbesini kabul buyurur*" dedi. Hz. Peygamber bu sözlerini tamamlayınca gözlerim yaşla dolup taştı ve artık akan yaşları hissedemez oldum. Babama dönüp, "benim yerime sen cevap ver!" dedim. O, "Vallahi ona ne söyleyeceğimi bilemiyorum" dedi. Ben de anneme dönüp, "benim yerime sen cevap ver!" dedim, o ise, "Vallahi ben de ne söyleyeceğimi bilemiyorum" diye cevap verdi. Ben henüz küçük yaşta bir kızdım ve çok fazla Kur'ân okumuş değildim. Ama şöyle dedim; "*Vallahi biliyorum ki sizler insanların söylediklerini duydunuz ve bunlar sizi etkiledi, gönüllerinizde yer etti, inandınız. Şimdi ben size masum olduğumu söylesem de bana inanmazsınız. Buna karşılık Allah benim masum olduğumu bilirken ben size herhangi bir şeyi itiraf edecek olsam, bana inanırsınız. Vallahî halime örnek olarak Yusuf'un babasının "Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak olan Allah'dır" sözünden başka bir şey bulamıyorum.*" Sonra da döndüm ve yatağıma yattım. Ben, Allah'ın suçsuzluğumu ortaya koyacağını biliyordum, ama hakkımda doğrudan Kur'an vahyi indire-

ceğini tahmin etmiyordum Çünkü ben kendimi ve yaşadığım durumu, hakkında vahiy inecek kadar önemli görmüyordum. Hz. Peygamber'e gösterilecek bir rüya ile halimin ortaya konulacağını düşünüyordum. Allah'a yemin ederim ki, Hz. Peygamber daha oturduğu yerden kalkmamış, o sırada evde bulunanlardan hiç kimse de dışarı çıkmamıştı ki, Allah peygamberine vahyini inzal buyurdu.

Derken, onu kendisine vahiy geldiğinde sarmalayan ve kış soğuğunda bile onu boncuk boncuk terleten hal geliverdi. Hz. Peygamberin vahiy alma hali sona erince gülümsedi ve ilk sözü, "Ey Aişe! Allah'a hamd et, Allah senin suçsuzluğunu bildirdi" dedi. Annem, "*hadi kalk, peygamberin yanına git*" dedi. Ben de, "*Hayır, vallahi ona yönelmem. Suçsuzluğumu bildiren Allah'dan başka kimseye de hamd etmem*" dedim. İşte, bunun üzerine Allah, "O iftirayı getirenler içinizden bir zümredir..." âyetlerini indirdi. Sonra babam Ebu Bekir, "*Allah'a yemin olsun, bundan sonra, Mıstah'a infak etmeyeceğim*" dedi. Hem akrabası hem de fakir olmasından dolayı, Mıstah'a yardım ederdi. Fakat onun bu sözü üzerine Allah; "*Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar, akrabasına, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere infakta kusur etmesinler, affetsinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz...*"(Nûr, 22) âyetini indirdi. Hz. Ebu Bekir de, "*Evet, elbette ben Allah'ın beni bağışlamasını arzu ederim!*" dedi ve Mıstah'a nafaka vermeye devam etti. Hz. Peygamber bu iftiranın yayıldığı günlerde benim halimi Zeynep bt. Cahş'a sormuş, o da, "ben onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmem" demiştir. O benim hakkımda böyle samimi davranmış, Allah da onu vera sahibi kılarak korumuştur.

İşte Buharî'nin Zührî'den naklen anlatımıyla ifk olayı budur.

104- MÜNAFIKÛN SÛRESİ
سورة المنافقون

Hz. Peygamber'in savaşlarını anlatan müellifler ve bazı müfessirlere göre bu sûre, Benî Mustalık savaşında Abdullah b. Übeyy b. Selül'ün, "*Medine'ye vardığımızda güçlü olan güçsüz olanı çıkaracak*" şeklindeki sözlerine cevaben indirilmiştir. Taberî bu konuya dair farklı lafızlarla bir çok rivâyet aktarır. Bunlardan biri şöyledir;

Zeyd b. Erkâm şöyle anlatmıştır;

Bir defasında biz sefer esnasında iken, muhacirlerden bir kişi Ensar'ın müttefiki olan Cüheyn kabilesinden bir kişiye bir tekme vurdu. Bunun üzerine Cüheyn'den olan adam Ensar'ı yardıma çağırmak üzere, "yetişin ey Ensar!" diye bağırdı. Diğeri ise, "yetişin Ey Muhacirler!" diyerek muhacirleri yardıma çağırdı. Hz. Peygamber bu sesleri duyunca, "bu cahiliye çağrıları da nedir böyle?!" dedi. Kendisine olup biteni anlattıklarında da, "böyle cahiliye çağrıları yapmayın, bunlar çok çirkin şeylerdir" buyurdu. Bir süre sonra münafıkların lideri Abdullah b. Übeyy bu olayı duydu ve "demek gerçekten böyle yaptı! Vallahî Medineye döndüğümüzde güçlü olan güçsüz olanı oradan çıkaracaktır" dedi. Sonra da arkadaşlarına, "peygamberin yanında olan kimselere maddi yardımda bulunmayın ki onun yanından dağılsınlar" dedi. Ben de bu sözleri duydum ve olayı amcama anlattım. O da Hz. Peygamber'e anlattı. Hz. Peygamber beni çağırdı ve ben de duyduklarımı ona anlattım. Sonra Hz. Peygamber, Abdullah b. Übeyy'e bir adam gönderdi ve ona böyle söyleyip söylemediğini sordu. Abdullah b. Übeyy ve arkadaşları böyle söylemediklerine dair yeminler ettiler. Neticede Hz. Peygamber bana değil, onlara inandı. Bu durum beni, daha önce yaşamadığım ölçüde üzdü. Amcam da bana, "durduk yere kendini peygamber tarafından yalanlattın" dedi. Sabah olunca Hz. Peygamber Münafıkun Sûresini okudu ve bana, "Allah seni doğruladı" dedi.

1- Mukaddime: Alah şahittir ki münafıklar yalancıdırlar

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِذَا جَآءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ (1)

Bismillahirrahmanirrahim

1.Ey Muhammed! Münafıklar sana geldiklerinde, (sadece dilleri ile) "Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz" derler. Allah senin, kendisinin gerçekten de peygamberi olduğunu biliyor. Ama Allah, o münafıkların kesinlikle yalancı olduklarına da şahitlik eder.

2- Onlar, "peygamberin yanındakilere infak etmeyin ki yanından dağılsınlar" diyenlerin ta kendileridir.

اِتَّخَذُوا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللهِ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (2) ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ (3) وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ (4) وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَرَاَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ (5) سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ اِنَّ اللهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (6) هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلٰى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ حَتّٰى يَنْفَضُّوا وَلِلّٰهِ خَزَآئِنُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ (7) يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَآ اِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ (8)

2.Yeminlerini (kalplerindeki küfrü gizlemek için) kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirirler. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür! 3.Bu, onların önce iman edip sonra inkâr etmeleri, bu yüzden de kalplerine mühür vurulması (artık imana dönme imkânları kalmaması) sebebiyledir. Artık onlar anlamazlar. (Hak ile batılı ayırt edemezler) 4.Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. (görünüşlerinde bir kusurları yoktur) Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. (sözleri normal

insanların sözleri gibidir, fakat gerçekte onlar akılsız birer şekilden ibarettirler) Onlar sanki elbise giydirilmiş (insan sûretine sokulmuş) kereste gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar. (ne zaman Müslümanların sözlerini duysalar kendilerine tehdit olarak anlarlar; peygamber ve mü'minler hakkında hep kötü düşünürler) Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! (rezil etsin!) Nasıl da çevriliyorlar! (nereye kaçacaklar sanki!) 5.O münafıklara, "Gelin, Allah'ın Resûlü sizin için bağışlama dilesin" denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün. 6.Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez. 7.Onlar arkadaşlarına, "Allah Resûlü'nün yanında bulunanlara (muhacirlere) bir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler" diyenlerdir. Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar (bunu) anlamazlar. 8.Onlar, "Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır" diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar bilmezler. (ikinci bölüm, münafıkların Hz. Peygamber'in çevresindekilere infak etmeme çağrılarına cevap vermektedir.)

3- Sonuç: Ey İman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi helake sürüklemesin!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ (9) وَاَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ اَخَّرْتَنِي اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيبٍ ۙ فَاَصَّدَّقَ وَاَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ (10) وَلَنْ يُؤَخِّرَ اللّٰهُ نَفْسًا اِذَا جَآءَ اَجَلُهَا ۗ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (11)

9.Ey iman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. 10.Herhangi birinize ölüm gelip de, "Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam!" demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın. 11. Allah, eceli gelen hiç kimseyi ertelemez. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

Açıklama

Münafıklar hakkında husûsî bir sûrenin indirilmiş olması, onların Hz. Peygamber ile olan muharebelerinin zirveye çıkmış, açıktan açığa bir karşı davete dönüşmüş olduğunu gösterir. Nitekim bu durum bizzat bu sûrede ifade edilmiştir.

-Mukaddime bölümünde onların Hz. Peygamber'e inandıklarını söylemeleri açıkça yalanlanmaktadır.

-İkinci bölüm onların Hz. Peygamber'e inandıklarını söyleyerek kendilerini Müslüman göstermelerini ve bu durumu onunla içerden savaşmak için bir kalkan yapmalarını eleştirmektedir. Nitekim onlar bir tarafan Müslümanlarla alay etmekte, bir taraftan onları tehdit edip insanların Hz. Peygamber'in ordu hazırlıklarına yardım etmesine engel olmakta, aynı zamanda görünüşte savaşlara katılır gibi yaparak yenilgiden mesul değilmiş gibi davranmakta ya da savaşın Müslümanların lehine gittiği durumlarda ganimetten pay almak için, en ön safta savaşır gibi yapmaktadırlar.

-Sonuç bölümü olan üçüncü bölümde sûre, münafıkların tutumlarını ve hedeflerini eleştirdikten sonra, mü'minlere Hz. Peygamber'in İslam'ı yaymak ve müşriklerle savaşmak maksadıyla düzenlediği ordulaların hazırlıklarına yardım etmek sûretiyle münafıkların çabalarına cevap vermeleri çağrısında bulunmaktadır.

Münafıkların kim olduklarını, sayılarını, Medine'deki nüfuzlarını ve Yahudilerle olan irtibatlarını daha iyi anlayabilmek için, İbn İshak'ın onlarla ilgili olarak derlemiş olduğu rivâyetleri vereceğiz.

MÜNAFIKLARLA İLGİLİ RİVÂYETLER

1- Münafıkların iki lideri

İbn İshak şöyle demektedir;

Hz. Peygamber Medine'ye geldiği zaman, Medine'nin lideri Abdullah b. Übeyy b. Selül el-Ûfî idi... Kimse onun kavmi içindeki şeref ve konumuna muhalefet etmezdi. Evs ve Hazreç kabileleri ondan önce hiç kimsenin liderliği üzerinde ittifak etmiş değillerdi. İslam gelinceye kadar ondan sonra başka biri üzerinde de ittifak etmediler. Onunla birlikte Evs kabilesinden Ebu Amir Abdu Amr b Sayfî b. en-Numam da itaat edilen bir lider idi. Bu zat cahiliye döneminde Hıristiyan olup rahip hayatı yaşamıştı. Kendisine rahip denirdi. Bu iki kişi, konum ve şereflerine aldanarak yoldan çıktı ve bedbaht oldular.

Abdullah b. Übeyy tam kavmi tarafından lider tayin edilecekken Hz. Peygamber şehre geldi. Kavmi Müslüman olunca Abdullah b. Übeyy bu duruma içlendi ve Hz. Peygamber'in kendi mülkünü, saltanatını aldığını düşündü. Ancak kavminin her halukarda İslam'a girmiş olduklarını görünce istemeyerek de olsa İslam'a girdi, fakat kin ve nifak tavrında ısrar etti. Ebu Amir de, kavmi İslam'a girince onlardan ayrıldı ve küfür ve nifakta ısrar etti. Yanına on küsur kişiyi de alarak Mekke'ye gitti. Böylece İslam'ı ve Hz. Peygamber'i terk ettiğini ilan ediyordu. Hz. Peygamber de, "*onun için rahip değil, fasık deyiniz*" buyurdu.

Yine İbn İshak şöyle devam eder.

Ebu Amir, hicretten hemen sonra, arkadaşları ile Mekke'ye gitmeden önce Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve "*senin bu getirdiğin din nedir?*" diye sormuş, Hz. Peygamber de, "*İbrahim'in dini olan hanif dinidir*" demiş; Ebu Amir, "*ben zaten o dindenim*" deyince Hz. Peygamber, "*Hayır*" cevabını vermiştir. Ebu Amir, "*evet, o dindenim. Ey Muhammed! Sen hanif dinine, o dinde olmayan şeyler soktun*" demiş, Hz. Peygamber de, "*hayır, ben öyle bir şey yapmadım. Ter temiz ve bozulmamış bir şekilde hanif dinini getirdim*" demiştir. Bunun üzerine Ebu Amir, "*Allah yalancıyı vatanından uzakta tek başına öldürsün*" diyerek Hz. Peygamber'in yalan-

cı olduğunu ima etmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber ise, "*Öyle olsun, kim yalan söylüyorsa Allah bunu yapsın*" buyurmuş ve neticede Allah düşmanı Ebu Amir Mekke'ye gitmiş, Hz. Peygamber Mekke'yi fethettiğinde oradan Taif'e gitmiş, Taif fethedildiğinde de oradan çıkıp Şam'a gitmiş ve orada, vatanından uzak bir şekilde yalnız başına ölmüştür.

Abdullah b. Übeyy Medine'yi terk etmemiş, kavmi içindeki konumunu muhafaza etmeye çalışmış, istemeyerek Müslüman olmuştur.

Üsame b. Zeyd b. Harise şöyle demiştir; Bir defasında Hz. Peygamber, üzerine fedek işi kadife kaplı semer vurulmuş bir merkebe binmiş, liften bir yular ile merkebi sürerek Sa'd b. Ubade'nin evine hasta ziyareti için gitmişti. Beni de bineğinin terkisine almıştı. Yolda, koyu bir gölgelik yerde Abdullah b. Übeyy'e rastladı. Yanında da adamları vardı. Hz. Peygamber onların yanına binek üstünde gitmekten hayâ etti ve bineğinden indi. Yanlarına varınca da selam verip oturdu ve biraz Kur'ân okudu, sonra Allah'a dua etti, insanlara nasihatte bulundu, onlara müjdeler ve uyarılar iletti. O sırada Abdullah b. Übeyy hiç konuşmuyordu. Hz. Peygamber sözlerini bitirince de şöyle dedi; "*bana bak; söylediğin şeyler çok güzel, ama bunlar hak söz bile olsalar sen evinde otur ve yanına gelen kimselere bunları anlat. Yanına gelmeyen kimselerin yakasına yapışıp da bunları anlatma. İnsanların oturdukları yere gelip de onların hoşlanmayacağı şeyler konuşma.*" Bunun üzerine Abdullah b. Revaha, beraberindeki bir grup Müslüman ile birlikte ayağa kalktı ve "*Hayır, sen onu dinleme Ey Allah'ın peygamberi! Akşam vakti bize buyur, meclislerimizin ve evlerimizin kapısı sana her zaman açıktır, Vallahî biz bunu çok istiyoruz, Allah bize seninle hidâyet etmiş ve ikramda bulunmuştur*" dedi. Abdullah b. Übey kendi kavminden insanların bu tepkisini görünce sustu. Hz. Peygamber kalktı ve Sa'd b. Ubade'nin evine gitti. O sırada yüzünde biraz önceki olayın üzüntüsü belli oluyordu. Sa'd ona, "*Ey Allah'ın Peygamberi! Yüzünüzde değişik bir hal görüyorum, sanki birileri size hoş olmayan şeyler söylemiş gibi*" dedi. Hz. Peygamber ona olanları anlatınca Sa'd; "*Ey Allah'ın Peygamberi! Onu anlayışla karşıla, çünkü Allah bize seni bahşetmeden önce biz neredeyse onu lider olarak seçmek üzereydik. Bu yüzden de senin onun elinden saltanatını aldığını düşünüyor*" dedi.

2- Medinedeki münafıkların isimleri

İbn İshak şöyle demektedir;

Evs ve Hazreç kabilelerinden Yahudilerin saflarına katılan münafıklar içerisinde isimlerini bildiklerimiz şunlardır;

-Evs kabilesinin Beni Amr b. Avf b. Malik boyundan Züveyy b. el-Haris,

-Beni Hubeyb b. Amr b. Avf boyundan Cülas b. Süveyd b. es-Samit ve kardeşi el-Haris b. Süveyd. Cülas b. Süveyd b. es-Samit, Te-

bük savaşında ordudan geri kalanlar arasındaydı. O sırada "Eğer bu Muhammed doğru söylüyorsa o zaman bizler eşeklerden daha şerliyiz demektir" demişti. Bu sözü arkadaşlarından Umeyr b. Sa'd duymuş, Cülas da onun bunları Hz. Peygamber'e söylememesi için annesinin ve babasının üzerine yeminler etmiş ama Umeyr ona şöyle demiştir; "Ey Cülas! Vallahi sen benim için bu dünyada en sevimli ve en minnet duyduğum insandın, senin başına bir şey gelmesi beni her şeyden çok üzer. Ama öyle bir söz söyledin ki, bu sözü gidip peygambere söylesem sen rezil rüsva olacaksın, söylemesem dinim tehlikeye girecek. Bunların ilki ikincisinde göre daha kolaydır." Bunları söyledikten sonra Umeyr Hz. Peygamber'e gelmiş ve Cülas'ın sözlerini anlatmıştır. Ama Cülas Hz. Peygamber'in huzurunda yeminler etmiş ve "Umeyr yalan söylüyor, ben öyle bir şey demedim" demiştir. Bunun üzerine de şu âyetler indirilmiştir; "*O sözleri söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözlerini söylediler ve müslüman olduktan sonra inkâr ettiler. Ayrıca ulaşamadıkları bir şeye de yeltendiler. Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar. Tevbe ederlerse, kendileri için hayırlı olur. Ama eğer yüz çevirirlerse, Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba çarptıracaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.*" (Tevbe, 9/74)

İbn İshak şöyle eklemektedir;

Rivâyete göre Cülas daha sonra samimiyetle tevbe etmiş ve çok ihlâslı bir Müslüman olmuştur.

Kardeşi el-Haris b. Süveyd ise Uhud savaşına Müslüman ordu ile birlikte çıkmış, mücezzir b. Ziyad el-Belva ve Kays b. Zeyd'i öldürmüştür. Savaş esnasında iki ordu karşı karşıya gelince derhal bu iki kişiye saldırmış, onları öldürmüş ve sonra da Kureyş'e sığınmıştır. Hz. Peygamber de Hz. Ömer'e, onu ele geçirdiğinde öldürmesini emretmiş, fakat Hz. Ömer onu elinden kaçırmıştır. Sonra Mekke'den kardeşi Cülas'a haber göndermiş ve tevbe etmek istediğini bildirmiştir. İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre şu âyet onun hakkında indirilmiştir; "*İman ettikten, Peygamberin hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra inkâr eden bir toplumu Allah nasıl doğru yola eriştirir? Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez.*" *(Âl-i İmrân, 3/86)*

-Benî Subey'a b. Zeyd b. Malik b. Avf b. Amr b. Avf boyundan Bicad b. Osman b. Amir,

-Benî Levzan b. Amr b. Avf boyundan Nebtel b. el-Haris,

Rivâyete göre Hz. Peygamber bu şahıs hakkında şöyle demiştir; "Kim şeytanı görmek istiyorsa, Nebtel b. el-Haris'e baksın!" Bu şahıs iri cüsseli, büyük dudaklı, dik saçlı, kızıl gözlü, koyu kızıl yanaklı bir kişiydi. Ara sıra Hz. Peygamber'in yanına gelir, onun söylediklerini dinler ve gidip münafıklara haber verirdi. Hz. Peygamber hakkında "o

bir kulaktır, kim ne söylerse inanır" diyen kişi budur. Böyle söylediği için de yüce Allah onun hakkında şu âyeti indirmiştir; "*içlerinden peygamberi inciten ve "O her söyleneni dinleyip kabul eden bir kulaktır" diyen kimseler de vardır. De ki: "O, sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah'a inanır, mü'minlere güvenir. İnananlar için rahmettir. Allah'ın Resûlünü incitenler için ise elem dolu bir azap vardır.*" (Tevbe, 9/61)

-Yine Benî Subey'a'dan Ebu Habibe b. el-Ez'ar da münafıklardandır. Bu kişi, Mescid-i Dırar'ı yapanlardan biridir. Sa'lebe b. Hatıb ve Muattib b. Kuşeyr de bu boyun münafıklarındandırlar. Bunlar, "Allah bize ihsan ederse sadakat sahibi olacağız" diye söz veren fakat bu sözlerinde durmayan kimselerdir. Muattib Uhud savaşında, "Eğer bizim görüşümüze de başvurulsaydı burada böyle öldürülmezdik" demiştir. Allah da bu söz üzerine şu âyeti indirmiştir; "*Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zanını gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; "Bu işte neden bizim sözümüz yok" diyorlardı. De ki: "Bütün iş, Allah'ındır." Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: "Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik.*" (Âl-i İmran, 3/154) Yine bu şahıs Ahzab/Hendek savaşının zorlu günlerinde, "Muhammed bize Fars ve Rum hazinelerini vaat ediyordu, ama şimdi tuvalete bile gitmekten korkar olduk" demiştir. Allah da bu söz üzerine şu âyeti indirmiştir; "*Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, "Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaatte bulunmuş" diyorlardı" (Ahzab, 33/12)*

İbn İshak şöyle devam ediyor;

Yine aynı boydan Sehl b. Huneyf'in kardeşi Abbad b. Huneyf ve Bahrec de münafıklardandı. Bunlar da Mescid-i Dırar'ı yapanlar arasındaydılar.[319] Yine Amr b. Hizam, Abdullah b. Nebtel de bunlar arasındaydı. Benî Sa'lebe b. Amr b. Avf boyundan Cariye b. Amr b. el-Attâf, oğulları Zeyd ve Mücemma' da hem münafıklardandılar hem de Mescid-i Dırar'ı yapanlar arasındaydılar. Mücemma' genç bir delikanlı idi ve Kur'ân'ın çoğunu ezberlemişti. Namazlarında ezberindeki âyetleri okurdu. Mescid-i Nebevî Hz. Ömer zamanında yıkıldığı zaman insanlar Benî Amr b. Avf mescidinde namaz kılmaya başladılar. O sıralar Mücemma'nın namaz kıldırmasını isteyenler oldu. Hz. Ömer bunu kabul etmedi ve "*Mescid-i Dırar'da münafıklara imamlık yapan Mücemma' mı namaz kıldıracak?!*" dedi. Mücemma' ise Hz. Ömer'e şöyle dedi; "*Ey Mü'minlerin Emiri! Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki, ben Mescid-i Dırar'da toplanan kimselerin ne yaptıkları ve niyetleri hakkında hiçbir şey bilmiyordum. O günlerde delikanlı idim ve Kur'ân okumayı biliyordum. O mesciddekiler içinde Kur'ân bilen kimse olmadığı için beni öne geçirdiler ve onlara namaz kıldırdım. Yoksa ben onların gerçek düşüncelerini bilmiyordum, bildiğim şey sadece güzel güzel konuşmalarıydı.*"

319 Mescid-i Dırar münafıklar tarafından, Hz. Peygamber ve Müslümanlar aleyhinde komplolar tertip etmek üzere inşa edilmiş bir yerdir.

Rivâyete göre bu sözleri duyan Hz. Ömer, onun Benî Avf mescidinde namaz kıldırmasına izin vermiştir.

-Benî Ümeyye b. Zeyd b. Malik boyundan münafık olarak bilinen kişi, Vedîa b. Sabit'tir. Bu kişi de Mescid-i Dırar'ı yapanlar arasında olup, "*bizler sadece oyun ve eğlence içindeydik*" diye konuşan kişidir. Yüce Allah onun bu sözü hakkında şu âyeti indirmiştir; "*Onlara niçin alay ettiklerini sorsan, "Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk", derler. De ki: "Allah'la, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?" (Tevbe, 9/65)*

-Benî Ubeyd b. Malik boyundan münafıklar, Hizam b. Halid, Bişr b. Zeyd ve Rafî' b. Zeyd idi. Hizam, evini Mescid-i Dırar olarak yapan kişiydi.

-Benî et-Teyyit boyundan Amr b. Malik b. el-Evs münafık idi.

-Benî Harise boyundan Mirba' b. Kayzî de münafıklardandı. Hz. Peygamber Uhud'a giderken onun bostanından geçmiş, o da Hz. Peygamber'e şöyle demişti: "*Ey Muhammed! Eğer sen peygambersen ben de sana hakkımı helal etmiyorum. Eğer senden başkasına isabet etmeyeceğini bilsem, şu toprağı alıp başına çalardım.*" Bu sözleri duyan Müslümanlar onu öldürmek üzere harekete geçmişler, fakat Hz. Peygamber, "*bırakın, onun hem kalbi, hem gözleri hem basireti körelmiştir.*" Sonradan Sa'd b. Zeyd onu okla vurmuş ve yaralamıştır. Yine onun kardeşi Evs b. Kayzî de münafıklardandı. Hendek savaşında Hz. Peygamber'e, "evlerimiz savunmasız kaldı" diye mazeret uyduran kişi odur. Hakkında yüce Allah şöyle buyurmuştur; "*Evlerimiz korumasız diyerek peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri korumasız değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı.*" *(Ahzab, 33/13)*

-Benî Zafer[320] boyundan Hatıb b. Ümeyye b. Rafi' münafık idi. Bu kişi cahiliye döneminde yaşlanmış, iri yarı bir adamdı. Oğlu Yezid b. Hatıb, çok salih sahabilerden biriydi. Uhud savaşında artık kalkamayacak derecede ağır yaralar almış ve Benî Zafer bölgesine taşınarak getirilmişti. Asım b. Ömer b. Katade şöyle demiştir; "Yezid b. Hatıb yaralı olarak ölüm döşeğindeyken Müslümanlar çevresinde toplanmışlar ve (şehit olduğu için) kendisini cennetle müjdelemişler, ama tam o sırada babasının münafıklığı ortaya çıkmış ve "*demek cennet ha! Üzerlik cenneti herhalde! Şu genç çocuğu kandırıp canından ettiniz!*" demiştir.

-Yine iki zırh çalan ve hakkında Nisa Sûresinin 108. âyetinin indirildiği Büşeyr b. Umeyrik Tu'me ve bu boyun müttefiklerinden Kuzman da münafıklar arasındaydı. Amr b. Katade'nin söylediğine göre Hz. Peygamber onun cehennemlik olduğunu ifade etmiştir. Bu şahıs Uhud savaşında kahramanca savaşmış, çok sayıda müşrik öldürmüş ve çok fazla yara almıştı. Yaralı halde evine getirildiğinde Müslümanlar

320 Bu boya ismini veren Zafer adlı kişinin asıl adı Ka'b b. el-Haris b. el-Hazreç'tir.

kendisine, "müjdeler olsun ey Kuzman! Zira bugün büyük bir imtihan verdin ve şehadete yaklaştın" dediler. O da, "neyin müjdesinden bahsediyorsunuz?! Ben sadece kavmimi korumak için savaştım" demiştir. Yaralarının ağrısı artınca bir ok almış ve damarına saplayarak intihar etmiştir.

-Benî Abdi'l-Eşhel boyundan kadın ya da erkek, münafıklığı ile bilinen kimse yoktur. Ancak Benî Ka'b boyundan Dahhak b. Sabit münafıklıkla ve Yahudileri sevmekle itham edilmiştir. Ayrıca (tevbesinden önce) Cülas b. Süveyd, Muattib b. Kuşeyr, Rafi' b. Zeyd ve Bişr gibi kimseler, yaşadıkları bir anlaşmazlıkta, Müslümanlar tarafından Hz. Peygamberin hakemliğine başvurmaya çağrılmışlar, fakat münafıklar onların cahiliye dönemindeki kâhinlere başvurmaları çağrısında bulunmuşlardır. Bu konuda yüce Allah şöyle buyurmuştur; "Sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâğût'u tanımamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor."(Nisa, 4/60)

-Hazreç kabilesinden münafıklar ise şunlardı;

-Benî Neccar boyundan Rafi' b. Vedîa, Zeyd b. Amr, Amr b. Kays, Kays b. Amr b. Sehl;

-Benî Seleme boyundan Cedd b. Kays. Bu şahıs Hz. Peygamber'den izin almak için, "bana izin ver, Rum kadınlarını görünce kendimi kaptırabilirim, beni fitneye düşürme" demiştir ve hakkında Tevbe Sûresinin 49. âyeti indirilmiştir.

-Benî Avf boyundan Abdullah b. Übeyy b. Selül münafık idi ve bu şahıs münafıkların reisi idi. Benî Mustalık savaşında, "Medine'ye döndüğümüzde güçlü olan güçsüz olanı çıkaracak" diyen odur. Nitekim münafıkun sûresi onun bu sözüne cevaben indirilmiştir. Yine bu sûrenin inişine sebep olan ve Abdullah b. Übeyy'in dostları olan kimseler, Vedîa, Malik b. Ebi Kavkal, Süveyd, Dais idiler. Bunlar Abdullah b. Übeyy'in grubu idiler ve Hz. Peygamber'in kuşatması sırasında Nadîr oğullarının kalelerine gidip onlara, "sebat edin, vallahî eğer sizler Medine'den çıkarılacak olursanız biz de sizinle birlikte çıkarız, size karşı kimseye itaat etmeyiz, sizinle savaşılırsa sizin tarafınızda savaşırız" demişlerdir. Bunlar hakkında yüce Allah şu âyetleri indirmiştir; *"Kitap ehlinden o inkâr eden kardeşlerine, "Eğer Medine'den çıkarılacak olursanız biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin hakkınızda asla kimseye boyun eğmeyiz. Eğer size karşı savaşılırsa, size mutlaka yardım ederiz" diyerek münafıklık yapanlara bakmaz mısın? Hâlbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder." (Haşr, 59/11)* Onlarla ilgili âyetler şu âyete kadar devam eder; *"Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, "İnkâr et" der; insan inkâr edince de, "Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" der." (Haşr, 59/16)*

3- Yahudi âlimlerinden münafıklar

İbn İshak şöyle demektedir;

Müslümanlardanmış gibi görünen, fakat münafıklık yapan Yahudiler de vardı. Bunlardan bazıları şu kimselerdir;

Kaynuka oğullarından Sa'd b. Huneyf, Zeyd b. el-Luseyt, Nu'man b. Evfa b. Amr, Osman b. Evfa.

Zeyd b. el-Luseyt, Hz. Peygamber'in devesi kaybolduğu zaman, "*Muhammed gökten haber aldığını söylüyor, ama devesinin bile nerede olduğunu bilmiyor*" demiş, yüce Allah bu durumu Hz. Peygamber'e haber verince, o da şöyle demiştir; "*adamın biri Muhammed gökten haber aldığını söylüyor, ama devesinin bile nerede olduğunu bilmiyor" demiş, vallahi ben Rabbimin bana bildirdiğinden başkasını bilmem. Şimdi Allah bana devemin yerini bildirmiştir. Devem şu mahallededir ve boynundaki gemi bir ağaca takıldığı için orada kalakalmıştır.*" Bu söz üzerine Müslümanlar oraya gitmişler ve devenin orada olduğunu görmüşlerdir. İşte bu Zeyd b. el-Luseyt, sonunda Hz. Ömer tarafından Benî Kaynuka çarşısında öldürülmüştür.

Yine bu boydan Rafi' b. Hureymele de münafıklardandı. Öldüğünde Hz. Peygamber, "*bugün münafıkların ileri gelenlerinden biri öldü*" buyurmuştur. Yine bir başka münafık da Rufaâ b. Zeyd b. et-Tabut'tur. Bu kişi öleceği zaman Hz. Peygamber Benî Mustalık savaşından dönüyordu ve o esnasında şiddetli bir fırtına kopmuştu. Müslümanlar biraz tedirgin olduklarında Hz. Peygamber şöyle demişti; "korkmayın, bu fırtına, büyük bir kâfirin ölümünden dolayı esmektedir." Medine'ye vardıklarında, tam da o rüzgârın estiği gün Rufaâ b. Zeyd b. et-Tabut'un öldüğünü öğrendiler. Yine Yahudi münafıklar içerisinde Silsile b. Birham ve Kinane b. Suriya da bulunuyordu.

4- Münafıkların mescitten kovulmaları

Bu münafıklar Mescid-i Nebevî'ye gelir ve Müslümanların konuşmalarını dinlerler, onların inançları ile alay ederlerdi. Bir gün yine mescitte bir grup insan toplanmış konuşuyorlardı. Hz. Peygamber onların birbirlerine iyice sokulup fısıltıyla bir şeyler konuştuklarını görünce mecitten çıkarılmalarını emretti ve Müslümanlar da onları yaka paça dışarı attılar. Ebu Eyyub (el-Ensârî) Hz. Peygamber'in emrini duyunca derhal kalktı ve cahiliye döneminde ilahların sahibi olarak bilinen Amr b. Kays'ın ayağından tuttu ve onu sürükleyerek mescitten çıkardı. O sırada Amr, "*Ey Ebu Eyyub! Demek beni, Sa'lebe oğullarının yerinden kovuyorsun*" diyordu. Sonra Ebu Eyyub, Rafi' b. Vedîa'ya doğru yürüdü, elbisesinden kavradı, şiddetli bir şekilde sarstı, yüzünü tokatlardı ve mescitten dışarı çıkardı. O sırada ona, "*yuh olsun sana pis münafık! Seni Allah'ın peygamberinin mescidinden kovuyorum!*" diyordu.

İbn İshak şöyle devam etmektedir;

Sonra Benî Neccar'dan, Bedir savaşına katılmış Ebu Muhammed Mesud b. Evs b. Zeyd b. Esram b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ğanem b. Malik b. en-Neccâr kalktı ve Kays b. Amr b. Sehl'e doğru yürüdü. Kays münafıklar içinde tek genç olan kişiydi. Ebu Muhammed onun kafasına vurmaya başladı ve onu mescitten çıkardı. Hazreç'ten Ebu Said el-Hudrî'nin yakınlarından Abdullah b. el-Haris kalktı Haris b. Amr'ın yakasına yapıştı, onu yerde sertçe sürükleyerek dışarı çıkardı. Adam, "*çok kaba davranıyorsun*" diyor, fakat Abdullah b. el-Haris ona, "*sen buna layıksın, Ey Allah düşmanı! Sen bir pisliksin, Allah senin hakkında hükmünü bildirdi, artık peygamberin mescidine yaklaşayım deme!*" diyordu. Yine Benî Amr b. Avf boyundan bir Müslüman da kalktı ve kardeşi Züveyy b. el-Haris'i yaka paça dışarı attı. Onu dışarı sürüklerken de, "yazıklar olsun sana, şeytan sana galip geldi" diyordu.

İşte bunlar o gün mescide gelmiş olan münafıklardı ve Hz. Peygamber de onların mescitten çıkarılmalarını istemişti.

105- MÜCADELE SÛRESİ
سورة المجادلة

Bu sûrenin Medine'de ve Münafıkun Sûresinden sonra indirilmiş olduğu hususunda ittifak vardır. İniş sebebi hakkında ise çeşitli rivâyetler bulunmaktadır. Taberî'nin zikrettiği bu rivâyetlerin içeriği aynıdır. Bunlardan biri, İbn Abbas'tan nakledilen şu rivâyettir;

> Ensar kadınlarından Havle bt. Samit'in kocası kendisine zıhar yapmış, "sen benim için annemin sırtı gibisin" demişti. O da Hz. Peygamber'e gelmiş ve "Ey Allah'ın peygamberi! Kocam benimle genç yaşımda evlenmişti, şimdi yaşlandığımda ise bana 'sen benim annemin sırtı gibisin' dedi ve beni bir başıma bıraktı. Beni ondan ayıracak bir ruhsat yok mudur?" dedi. Hz. Peygamber ise, "şu ana kadar bu konuda bana bir şey vahyedilmedi, sen şimdi evine git. Eğer bana bir ilahî emir verilirse onu sana inşallah bildiririm" demişti. Bunun üzerine kadın evine gitti ve bir süre sonra yüce Allah bu sûrenin ilk dört âyetini indirdi. Hz. Peygamber de o kadının kocasına haber gönderip çağırttı. Adam geldiğinde ona; "Ne üzerine yemin ettin?" diye sordu. O da, "ettiğim yeminin kefareti var mıdır?" dedi. Hz. Peygamber, "bir köle azat edebilir misin?" diye sorunca adam, "o takdirde elimde ne varsa gitmiş olur, köle fiyatları çok pahalı ve ben fakir bir adamım" dedi. Hz. Peygamber, "peki, iki ay peş peşe oruç tutabilir misin?" diye sordu. O, "Vallahî tutamam, günde üç kez yemek yemezsem gözlerim körelir" dedi. Hz. Peygamber, "altmış fakiri doyurabilir misin?" diye sordu. Adam, "Hayır, ama bana yardım ve dua edersen olabilir" dedi. Hz. Peygamber de, "sana on beş ölçek ürün vereceğim ve bereketi için dua edeceğim" buyurdu ve böylece onların arasını ıslah etti.

Bu rivâyetin sûrenin iniş sebebi doğru olsa bile, sûrede işlenen tek konu bu değildir, birazdan görüleceği üzere bu sûrede başka konular da ele alınmaktadır.

1- Mukaddime: Allah kocası hakkında seninle tartışan kadını duymuştur...

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِى تُجَادِلُكَ فِى زَوْجِهَا وَتَشْتَكِى اِلَى اللهِ وَاللهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا اِنَّ اللهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ (1)

Bismillahirrahmanirrahim

1.Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı işitmekteydi. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

2- Zıhar'ın hükmü...

اَلَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَآئِهِمْ مَا هُنَّ اُمَّهَاتِهِمْ اِنْ اُمَّهَاتُهُمْ اِلَّا الّٰئِى وَلَدْنَهُمْ وَاِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَاِنَّ اللهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ (2) وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَآسَّا ذٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهٖ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (3) فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَتَمَآسَّا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهٖ وَتِلْكَ حُدُودُ اللهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ اَلِيمٌ (4) اِنَّ الَّذِينَ يُحَآدُّونَ اللهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ اَنْزَلْنَآ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ (5) يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا اَحْصٰيهُ اللهُ وَنَسُوهُ وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (6)

2.İçinizden kadınlarına zıhar yapanlar (tek bir söz ile onları kendilerine haram kılanlar) bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin ve yalan bir söz söylüyorlar. Allah affedici ve bağışlayıcıdır. 3.Kadınlarından zıhar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek(eşlerine dönmek isteyecek) olanlar, (kefaret olarak) eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 4.Kim (köle veya cariye azat etme imkânı) bulamazsa, eşine dokunmadan önce ard arda iki ay oruç tutmalıdır. Kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri

doyurmalıdır. Bunlar, Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz, diyedir. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kâfirler için elem dolu bir azap vardır. 5. Allah'a ve Resûlüne (onların hükümlerine) düşmanlık edenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır. Oysa biz apaçık âyetler indirdik. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır. 6.Allah'ın onları hep birden diriltip yaptıklarını kendilerine haber vereceği günü hatırla. Allah onları sayıp zaptetmiş, onlarsa bunları unutmuşlardır. Allah, her şeye şahittir.

3- Yahudiler arasında, peygamber hakkında gizlice kötü şeyler konuşmak, münafıkların mü'minleri üzmek için düzenledikleri şeytanî bir plandır, ama bunlar Allah'ın izniyle, mü'minlere zarar veremez...

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ
اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَآ اَدْنٰى مِنْ ذٰلِكَ وَلَآ اَكْثَرَ اِلَّا هُوَ
مَعَهُمْ اَيْنَ مَا كَانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ
(7) اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوٰى ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَيَتَنَاجَوْنَ
بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَاِذَا جَآؤُكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللّٰهُ
وَيَقُولُونَ فِى اَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللّٰهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ
الْمَصِيرُ (8) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
(9) اِنَّمَا النَّجْوٰى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيْسَ بِضَآرِّهِمْ شَيْـًٔا اِلَّا
بِاِذْنِ اللّٰهِ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (10)

7.Göklerdeki ve yerdeki her şeyi Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az veya çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir. Sonra onlara yaptıklarını Kıyamet günü haber verecektir. Allah, her şeyi bilir. 8.(Yahudiler arasında, peygamber hakkında kötü şeyleri) Gizlice konuşmaktan menedilip de, menedildikleri şeyi işleyen ve günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşanları görmedin mi? Sana geldiklerinde Allah'ın seni selâmlamadığı selâmla selâmlıyorlar. İçlerinden de, "Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap etse ya!" diyorlar. Cehennem onlara yeter! Oraya girecekler. Ne kötü varış yeridir orası! 9.Ey iman

edenler! Siz baş başa gizlice konuştuğunuz zaman, günah, düşmanlık ve peygambere isyanı konuşmayın. İyilik ve takvayı konuşun ve huzuruna toplanacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının. 10.(Yahudiler ve münafıklar arasındaki) o kötü fısıltılar iman edenleri üzmek için ancak şeytandan kaynaklanmaktadır. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, mü'minlere hiçbir zarar verebilecek değildir. Öyle ise mü'minler ancak Allah'a tevekkül etsinler.

4- Ey İman edenler! Sizlere, peygamberin meclisinde izdiham yapmayın, yer açın denildiği zaman emre itaat edin!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِى الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللّٰهُ لَكُمْ ۚ وَاِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ ۙ وَالَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ۚ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (11) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً ۚ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَاَطْهَرُ ۚ فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (12) ءَاَشْفَقْتُمْ اَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَىْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَاتٍ ۚ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ (13)

11.Ey iman edenler! (Peygamberin) meclisine geldiğiniz zaman size, yer açın denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, (savaşa, namaza veya hayırlı bir işe) "Kalkın" (veya peygamberin meclisinden dağılın) denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 12.Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, (onun huzuruna girip) baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.[321] *13.Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermek size zor mu geldi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.*

321 İbn Abbas'tan şöyle bir rivâyet nakledilir; "Müslümanlar Hz. Peygamber'e çok soru sormuşlar ve onu bunaltmışlardı. Allah da peygamberinin yükünü hafifletmek istedi ve bu âyeti indirdi. Bunun üzerine birçok Müslüman sabretti ve soru sormaktan geri durdular. Daha sonra da bir sonraki âyet indirildi ve soru sorma izni verildi. Böylece Allah Müslümanların işlerini kolaylaştırdı.

5- Münafıklar Yahudileri dost ve müttefik edinirler

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۚ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ ۙ وَيَحْلِفُونَ
عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ (14) اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ (15) اِتَّخَذُوٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ
(16) لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَٓا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا ۚ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ
النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ (17) يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ
لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ ۚ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ (18) اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ
الشَّيْطَانُ فَاَنْسٰيهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ ۚ اُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطَانِ ۚ اَلَٓا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ
هُمُ الْخَاسِرُونَ (19) اِنَّ الَّذِينَ يُحَآدُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُٓ اُولٰٓئِكَ فِي الْاَذَلِّينَ (20)

14.Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri (Peygamber ve Müslümanların aleyhine Yahudilerle dostluk kuran münafıkları) görmez misin? Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan. Onlar bile bile yalan yere yemin ederler. 15.Allah, onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür! 16.Onlar yeminlerini kalkan yapıp insanları Allah'ın dininden alıkoydular. Bunun için onlara alçaltıcı bir azap vardır. 17.Onların malları da, evlatları da Allah'a karşı kendilerine bir yarar sağlamayacaktır. Onlar, cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. 18.Allah'ın onları hep birden dirilteceği, onların da kendilerini kurtaracak bir iş üzerinde olduklarını sanarak size yemin ettikleri gibi Allah'a da yemin edecekleri günü düşün! İyi bilin ki, onlar yalancıların ta kendileridir. 19.Şeytan onları hâkimiyeti altına alıp kendilerine Allah'ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar şeytanın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, şeytanın tarafında olanlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. 20. Allah'a ve peygamberine düşman olanlar (ona muhalefet edip emirlerinin aksini yapanlar) var ya, işte onlar, haklarında zillet ve perişanlık yazılmış kimseler arasındadırlar.

6- Sonuç: Allah, "ben ve peygamberlerim galip geleceğiz" diye yazmıştır...

كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا۠ وَرُسُلِي ۚ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ (21) لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ
وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُٓوا اٰبَآءَهُمْ اَوْ اَبْنَآءَهُمْ اَوْ
اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۚ اُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ

وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (22)

21.Allah, "Şüphesiz ben ve peygamberlerim galip geleceğiz" diye yazmıştır. Şüphe yok ki, Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir. 22. Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri veya kendi akrabaları olsalar bile, Allah'a ve peygamberine düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine imanı yazmış ve onları kendi katından bir ruh ile desteklemiştir. (ve onlar sadakat sahibi gerçek mü'minlerdir) Onları, içlerinden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacakları cennetlere sokacaktır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, Allah'ın tarafında olanlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

Açıklama

Bu sûre de, önceki sûreler gibi, Hz. Peygamber döneminin Medine'sinde günlük hayata ilişkin bazı meseleleri ele almaktadır. Bu meselelerin hemen tamamı bireysel ve toplumsal ilişkiler, Yahudi ve münafıkların ilişkileri ve Hz. Peygamber'in meclisindeki edep ile ilgilidir.

1-Mukaddime bölümünde Hz. Peygamber'e durumunu arz edip şikâyetçi olan kadının meselesine değinilmiştir.

2-İkinci bölümde bu kadının kocası ve benzeri kimselerin, cahiliye döneminden kalan zıhar âdetini sürdürmeleri ele alınmıştır. Bu âdete göre insanlar karılarına, "sen benim annemin sırtı gibisin" derler ve böylece onları boşamak isterlerdi. Bu durum Ahzab Sûresinin 4. âyetinde, "*Allah, zıhar yaptığınız eşlerinizi anneleriniz kılmış değildir*" şeklinde ifade edilmekte, fakat bu uygulamanın haram kılınması ya da keffarete tabi tutulması söz konusu edilmemekteydi. Orada sadece bu sözü söyleyen kimsenin eşinin, onun annesi hükmünde olmayacağı ifade edilmişti. Gerçi Ahzab Sûresindeki bu ifadede de bir tür nehiy anlamı bulunmaktaydı, ama burada, yani Mücadele Sûresinde bu uygulamanın haram olduğunu ve zıhardan dönmek isteyen kimsenin kefaret ödemesi gerektiğini bildiren açık bir nas söz konusudur.[322] O halde bu âyetin Ahzab

322 Çevirmen notu: Câbirî'nin bu âyet ile ilgili yorumu, kendi tefsir prensibi olan siret-nüzûl ilişkisi açısından olduğu gibi, klasik tefsir açısından da yetersizdir. Zira Süfyân-ı Sevrî tarafından savunulan, İbn Kuteybe tarafından da desteklenen bir görüşe göre burada zıhar sözünü söylemiş olmak, ilgili cezayı almak için yeterlidir, sonradan bu sözden dönmek ise tevbe kapsamındadır. Oysa Câbirî'nin fıkıh âlimlerinin geneli ile uyumlu olan görüşüne göre, insan zıhar yapar ve bu zıharından dönmezse, herhangi bir keffaret ödemesi gerek-

Sûresindeki âyetten önce indirildiğini söylemenin anlamı yoktur, zira doğru olan, tam aksidir. Çünkü buradaki âyet, haram kılma ve kefaret belirleme hususunda açıktır, buna karşılık Ahzab Sûresindeki âyette aynı konu, Hz. Peygamber'in Zeyd b. Harise'yi evlat edinmesi meselesi ile ilgili bir örnek olarak zikredilmiştir.

3-Üçüncü bölümde sûre, Yahudilerin Hz. Peygamber'i gördükleri her yerde aralarında gizlice fısıldaşmaya başlamalarını ve böylece onun hakkında konuşuyor izlenimini vererek ona eziyet etmek istemelerini eleştirmekte, onların bu tavırlarının çirkin olduğunu ve istedikleri kadar az ya da çok olsunlar, aralarındaki bütün gizli konuşmaların Allah tarafından bilindiğini ifade etmektedir.

4-Dördüncü bölümde sûre, Hz. Peygamber'in meclisinde onu ziyaret eden, ona sorular soran, yer yer onu bunaltan kimselere sesleniyor; onlardan peygamberin çağrısına uymalarını, kendilerinden yer açılması istendiğinde açmalarını istemektedir. Hz. Peygamber, kendisine bir şey sormak için gelenlerden, önce fakir Müslümanlara sadaka vermelerini istiyordu. Bu, izdihamın önlenmesi için bir tür tedbir idi. Rivâyetlerden anlaşıldığına göre bu sadaka isteği, birçok kimsenin mescide gelmemesine sebep olmuştur. İşte bu sûrede bu sadaka zorunluluğu kaldırılmakta ve buna karşılık onlardan, farzları yerine getirme konusunda gevşeklik göstermemeleri istenmektedir. "*Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.*" (Mücadele, 13)

5-Beşinci bölümde sûre, Müslümanlara karşı Yahudilerle ittifak kuran münafıklara yöneliyor, onların mü'min sıfatını taşıyamayacaklarını ifade ediyor ve kendilerine kıyamet gününde cehennem azabı uyarısı yapıyor. Müslümanları da, onlara güven konusunda uyarıyor; "*Onların malları da, evlatları da Allah'a karşı kendilerine bir yarar sağlamayacaktır. Onlar, cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Allah'ın onları hep birden dirilteceği, onların da kendilerini kurtaracak bir iş üzerinde olduklarını*

---

mez. Bu durumda, cahiliye döneminde geçerli olan zıhar uygulaması, İslamî dönemde de hukuki geçerliliğini sürdürmüş olacaktır. Yani insan eşine, "sen benim annem gibisin" der ve bu sözünden dönmezse, keffaret ödemesine gerek kalmaz ve eşler boşanmış olurlar. Bu durumda da, âyetin başında söylenen, "*insanın annesi, onu doğuran kadındır, onlar ise çirkin ve boş bir söz söylüyorlar*" ifadesinin herhangi bir karşılığı kalmamış olur. Fıkıh âlimlerinin ekserisinin gözünden kaçan, fakat Süfyân-ı Sevrî gibi âlimler tarafından incelikle tespit edilen bu husus, Câbirî'nin de gözünden kaçmıştır. İlgili görüşler için İbn Kuteybe'nin Garîbu'l-Kur'ân adlı eserine ve Fahreddin Râzî'nin tefsirinde ilgili âyete bakılabilir. Ayrıca İmam Maturidî'nin "*Te'vîlâtu'l-Kur'ân*" adlı tefsirinde de yer verilen bu görüş, Zemahşerî tefsirine "*el-İntisâf fî Sahibi'l-Keşşâf*" adlı bir şerh yazmış olan maliki âlimlerinden İbnü'l-Müneyyir (vf. h. 683) tarafından, tabiin alimlerinden Mücahid'e atfedilmiştir. Doğrusunu Allah bilir.

sanarak size yemin ettikleri gibi Allah'a da yemin edecekleri günü düşün! İyi bilin ki, onlar yalancıların ta kendileridir." (Mücadele, 17-18)

6-Son bölümde sûre, galibiyet ve zaferin önünde sonunda Allah'a, peygambere ait olacağını, mü'minlerin bunu bildiklerini ve dolayısıyla da babaları, kardeşleri, aşiretleri bile olsalar, kâfir ve münafık kimseleri dost edinmeyeceklerini ifade ediyor.

106- HUCURAT SÛRESİ
سورة الحجرات

Bu sûrenin Medine'de indirilmiş olduğu konusunda ittifak vardır. Nüzûl sıralamasındaki yeri, listelerin çoğunda 106'dır. Mücadele Sûresinden sonra, Tahrim Sûresinden önce indirilmiştir. Konusu, mü'minlerin Hz. Peygamber'le olan ilişkilerinde, onun meclisinde ve O'na karşı ifadelerinde sahip olmaları gereken edeptir. Nüzûl sebebi olarak altı rivâyet aktarılır. Ancak bunların birini diğerlerine tercih etmeyi gerektirecek bir sebep yoktur. Bu hususta şu değerlendimeyi yapmak yeterli olacaktır:

Âlimler şöyle demişlerdir; "Araplar içinden bazıları, Hz. Peygamber'le konuşurlarken kaba ve görgüsüz davranırlar, insanlara lakaplar takarlardı. Dolayısıyla bu sûre, güzel ahlak ve edep konusunda emirler içerir." Bu tespit, özellikle Müslümanların Hendek ve Benî Mustalık savaşlarındaki zaferlerinden ve Hz. Peygamber'in çevre kabilelere yönelik ardı ardına gönderdiği ordu birliklerinden sonra İslam'a giren bedevi Arapların Medine'ye akın etmeye başlaması düşünüldüğünde, oldukça doğrudur.

1- Mukaddime: Hz. Peygamber'le ilişkilerde edep

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِهٖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (1) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَرْفَعُوٓا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهٗ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ (2) اِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ

لِلتَّقْوٰىؕ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ (3) اِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَآءِ الْحُجُرَاتِ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (4) وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْؕ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (5)

Bismillahirrahmanirrahim

1.Ey iman edenler! Allah'ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. (Ondan önce davranıp da bir konuda hüküm vermeyin)[323] *Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah işitendir, bilendir. 2.Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin.*[324] *Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işlediklerinizin boşa gider. 3.Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, Allah'ın, gönüllerini takvâ konusunda imtihan ettiği kimselerdir. Onlar için af ve büyük mükâfat vardır. 4. Odaların arkasından sana bağıranların çoğu aklı ermeyen kimselerdir.*[325] *5.Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah, çok bağışlayan ve merhamet edendir.*

2- ... Allah katında en üstününüz, en takvalı olanınızdır!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُٓوا اَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ (6) وَاعْلَمُٓوا اَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِؕ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِى كَثِيرٍ مِنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِى قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَۙ (7) فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةًؕ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (8) وَاِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا

323 Taberî şöyle demektedir; "Âyetin anlamı şöyledir: Harp konusunda veya dini bir meselede Allah ve peygamber bir hüküm bildirmeden önce karar vermeyin, böyle yaparsanız Allah'ın ve peygamberinemrinemuhalifdavranmışolursunuz. Başkalarıda âyetinanlamının şöyle olduğunu söylemişlerdir: Peygamberin emrinden önce hüküm vermeyin."

324 Taberî şöyle demektedir; "Rivâyete göre bir bedevi Hz. Peygamber'in hanesinin arka tarafına gelmiş ve 'Ey Muhammed! Ey Muhammed!' diye bağırmıştır. Hz. Peygamber de çıkmış ve 'Ne var! Ne var!' demiştir. Bunun üzerine bedevi, 'bilesin ki benim methim çok yamandır, ama yergim de öyledir' demiştir. Hz. Peygamber de, 'Asıl Allah öyledir' demiş ve bu âyet indirilmiştir."

325 Bazı bedeviler Hz. Peygamber'e gelmişler ve aralarında, "gidip şu adamı görelim, eğer peygamber ise, ona inanmakla en mesut insanlar oluruz, eğer bir kral ise biz de gölgesinde nasipleniriz" şeklinde konuşmuşlardı. Sonra sahabeden Zeyd bunu Hz. Peygamber'e haber vermiştir. Ardından o kimseler Hz. Peygamber'in hanesinin yanına varmışlar ve 'Ey Muhammed!' diye bağırmışlardır. Allah da bu âyeti indirmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Zeyd'in kulaklarını tutup şefkatle çekmiş ve "Allah senin sözünü tasdik etti ey Zeyd!" demiştir.

فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَاۚ فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰيهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِى تَبْغِى حَتّٰى
تَفِيۤءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِۚ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَاَقْسِطُوٓاۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ (9) اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَۚ (10) يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُونُوا خَيْرًا
مِنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِنْ نِسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّۚ وَلَا تَلْمِزُٓوا اَنْفُسَكُمْ وَلَا
تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِۜ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاِيمَانِۚ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الظَّالِمُونَ (11) يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِنَ الظَّنِّۖ اِنَّ بَعْضَ
الظَّنِّ اِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًاۜ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَاْكُلَ
لَحْمَ اَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ (12) يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ
اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓاۚ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ
عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (13)

6.Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın. 7.Bilin ki, aranızda Allah'ın elçisi bulunmaktadır. Eğer o size uysaydı, birçok konuda sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve ilahî emirlere karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir. İşte bunlar doğru yolda olanlardır. 8.Allah, kendi katından bir lütuf ve nimet olarak böyle yaptı. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir 9.Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa, sizler onların aralarını düzeltiniz. Eğer gruplardan biri ötekine karşı haddi aşarsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar o gruba karşı savaşın. Eğer o grup yaptığına son verir ve Allah'ın emrine dönerse, artık aralarını adaletle düzeltiniz, nitekim Allah, adaletli davrananları sever. 10.Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin. 11.Ey iman edenler! İçinizden kimileri diğerlerini alaya almasın. Belki alaya alınanlar, alaya alanlardan daha iyidirler. Aynı şey kadınlar için de geçerlidir. Belki alaya alınan kadınlar, alaycı kadınlardan daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (fasık, günahkâr gibi) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tevbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir. 12.Ey iman edenler! Zannın birçoğundan (mü'minler hakkında kötü zandan) sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusur-

larını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini (yanınızda olsa hoşuna gitmeyecek şeyleri onların arkasından söylemek gibi davranışları[326]) yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tevbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir. 13.Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere[327] ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, haberdar olandır.

3- Bedeviler "iman ettik" diyorlar, deki, "hayır, iman etmediniz! Ama teslim olduk deyiniz!"

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا ؕ قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُوْلُوْٓا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمَانُ فِىْ قُلُوْبِكُمْ ؕ وَاِنْ تُطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ (14) اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوْا وَجٰهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الصّٰدِقُوْنَ (15) قُلْ اَتُعَلِّمُوْنَ اللّٰهَ بِدِيْنِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ (16) يَمُنُّوْنَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوْا ؕ قُلْ لَّا تَمُنُّوْا عَلَىَّ اِسْلَامَكُمْ ۚ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰىكُمْ لِلْاِيْمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ (17) اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ بِمَا تَعْمَلُوْنَ (18)

14.Bedevîler "İman ettik" dediler. De ki: "İman etmediniz. O halde "iman ettik" demek yerine, teslim olduk, boyun eğdik (ölüm ve esaret korkusundan dolayı teslim olduk) deyin.[328] Nitekim henüz iman kalp-

326 Hadis-i Şerif'te Hz. Peygamber, "biliyor musunuz, gıybet nedir?" diye sorar, sahabiler, "Allah ve peygamberi daha iyi bilir" derler, bunun üzerine Hz. Peygamber de şöyle buyurur; "Kardeşini, sahip olmadığı bir vasıf ile zikretmendir." Sahabilerden biri, "peki ya kardeşimin sahip olduğu bir özelliği zikredersem yine gıybet olur mu?" diye sorunca da şöyle buyurur; "Eğer söylediğin şey kardeşinde varsa, o zaman senin söylemen gıybet olur, eğer o şey kardeşinde yok ise, o zaman senin onu söylemen iftira olur."

327 Arapların kabile sisteminde altı aşamalı bir hiyerarşi vardır. En altta "fasile" denen küçük gruplar vardır. Fasilelerden oluşan bir üst grup "fahz"dır. Fahzlardan oluşan üst grup "batın"dır. Batınlardan oluşan üst grup "imare"dir. İmarelerden oluşan üst grup "kabile"dir. Kabilelerden oluşan üst grup da "şa'b"dır. (Şa'b kelimesi, kabilelerin kendisinden ayrıldığı üst grup olduğu için, dilimizde "millet" kelimesi ile karşılanabilir.)

328 Buradaki "Müslüman olduk" kelimesinin anlamı; "barışa girdik, lailahe illallah dedik ve Müslümanlarla savaşmayı bıraktık" şeklindedir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; "İnsanlar la ilahe illallah deyinceye kadar onlarla savaşmam emredildi. Bunu söylediklerinde kanları ve malları mahfuz olur. Ancak ölümü gerektiren bir suç işlerlerse

lerinize girmiş değildir. Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." 15.İman edenler ancak, Allah'a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir. 16. De ki: "Sizler 'iman ettik' demek sûretiyle, Allah'a dininizi mi öğretmeye kalkışıyorsunuz? Oysa Allah, göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. Allah, her şeyi bilendir." 17.Müslüman olmalarını bir lütufta bulunmuş gibi sana hatırlatıyorlar. De ki: "Müslüman olmanızı bir lütuf gibi bana hatırlatıp durmayın. Tam tersine eğer doğru kimselerseniz sizi imana erdirmesinden dolayı Allah size lütufta bulunmuş oluyor."[329] 18.Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. Allah, yaptıklarınızı görür.

Açıklama

Bu sûre ve bir önceki sûre, Hendek savaşından sonra Medine'de tebarüz etmeye başlayan yeni bir durumu yansıtmaktadır. Bu yeni durum, Hz. Peygamber'i dinlemek ya da Müslüman olduklarını ilan etmek üzere akın akın Medine'ye gelen bedevilerin durumudur. Bilindiği gibi Medine toplumu o günlerde yerleşik hayat sürmekte olup bir tür "medenî" hayat yaşamaktaydı. Karşılıklı saygı, insanlara konumlarına göre davranmak gibi medenî sosyal ilişkiler toplumsal hayata hâkimdi. Bazı münafıkların sergiledikleri davranışlar bu duruma aykırı olsa da, şehrin genel durumu buydu. Bedevilerin yaşam tarzları ise, haliyle biraz kaba ve sertti, İbn Haldun'un ifadesiyle söyleyecek olursak, bedevî kabalığı ve hoyratlığı söz konusuydu. İşte bu sûre neredeyse bu konuya, yani dışarıdan gelen bu bedevilere adab-ı muaşeret kurallarını, özellikle hem şehrin lideri hem de Allah'ın elçisi, davetin sahibi olan Hz. Peygamber ile olan ilişkilerinde edepli olmayı öğretmeye tahsis edilmiştir.

1-Mukaddime bölümünde sûre, sahabilere ve dışarıdan meclise gelenlere, daha Hz. Peygamber'i dinlemeden hemen söze girip konuşmamaları gerektiğini söylemekte, böyle yapmayı yasaklamakta, peygamberin vahiy aldığını ve onu tebliğ ettiğini ya da şehirdeki ileri gelenlere yönelik birtakım emirler vermek üzere olduğunu hatırlatmaktadır. Yani burada, Hz. Peygamber'in meclisine has bir diyalog ve istişare adabı söz konusudur.

---

cezasını görürler. Diğer konularda hesapları Allah'a kalmıştır." Bu görüşe göre İslam söz, İman ise amel demektir.

329 Rivâyete göre bu âyet, Müslüman olmalarından dolayı Hz. Peygamber'i minnet altında bırakmaya çalışan, "bizler başkaları gibi seninle savaşmadık, kendiliğimizden Müslüman olduk" diyen Esed oğullarından bazı kimseler hakkında indirilmiştir.

2-İkinci bölümde sûre, Medine'deki bu yeni toplum içinde toplumsal ilişkilerin nasıl olacağını açıklamaktadır. Allah insanları bir kadın ve bir erkekten yaratmıştır, dolayısıyla insanlar eşittirler. Ne var ki insanlar, nesepleri itibariyle birbirlerinden farklılık arz etmektedirler. İslam öncesi arap toplumunda insanlar, neseplerine göre konum sahibi olur ve ona göre itibar görürlerdi. Bu çerçevede bu sûre, nesep bağlılığının sadece, insanların uzak ve yakın akrabalarının belli olmasına yaradığını; insanlar ve gruplar arasındaki üstünlük ve erdemin ise sadece takvaya, yani dosdoğru bir hayat yaşayıp salih ameller işlemeye bağlı olduğunu bildirmekte, "Allah katında en üstün olanınız en takvalı olanınızdır" demektedir. Buna göre Müslümanların bu esasa göre hareket etmeleri, bireysel ve toplumsal hayatlarında her zaman zalimin karşısında ve mazlumun yanında yer almaları, adalet ve insan ölçülerine göre hareket etmeleri gerekmektedir. Daha sonra sûre, toplumdaki problemlere sebep olan alaycılık, gıybet, kötü lakap takma, kötü zanda bulunma gibi davranışları yasaklamakta ve Müslümanların her zaman birbirlerine karşı iyi zan (hüsnüzan) beslemeleri gerektiğini ifade etmektedir.

3-Üçüncü bölümde sûre, bedevi Araplara İslam, yani Müslümanların egemenliğine girmiş olmak ile İman, yani içsel inanma ve bireysel meyil arasındaki farkı öğretmektedir. Nitekim bazı bedeviler Müslümanlarla savaş yapmadan Müslüman oldukları için İslam toplumunda özel bir yere sahip olmaları, savaş sonucunda Müslüman olan kimselerden daha üstün tutulmaları gerektiği kanaatini taşımışlardır. İşte bu sûre da onlara, İslam toplumu içindeki hiyerarşinin ve konumun korku ya da tamah güdüsüyle teslim olmak sûretiyle değil, iman ile elde edileceğini söyleyerek cevap vermektedir. Buna göre mü'min, sadece teslim olduğunu ilan eden kişi değildir, aksine gerçek *"mü'minler ancak, Allah'a ve Peygamberine inanan, sonra şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir."*

107- TAHRİM SÛRESİ
سورة التحريم

Buharî'nin Hz. Aişe'den naklettiği rivâyete göre bu sûrenin iniş sebebi şöyledir;

> Hz. Peygamber bir gün, hanımlarından biri olan Zeynep bt. Cahş'ın odasında bal şerbeti içer. Bilindiği gibi Zeynep bt. Cahş daha önceleri, Hz. Peygamber'in azatlı kölesi olan Zeyd b. Harise'nin hanımıdır. Bu olayı öğrenen (Hz. Ebu Bekir'in kızı) Hz. Aişe ve (Hz. Ömer'in kızı) Hz. Hafsa (ki bu ikisi onun en güçlü hanımlarıdırlar), aralarında anlaşırlar ve Hz. Peygamber'in yanına hangisi girerse ondan meğafir (kötü kokulu bir ağaç) kokusu geldiğini söylemek üzere sözleşirler. Hz. Peygamber de kendisinden insanlara kötü bir koku gelmesini istememektedir. Denildiğine göre bu iki hanımı, Hz. Peygamber'in Hz.Zeynep'in yanında bal şerbeti içecek kadar uzun kalmış olmasını kıskandıkları için böyle yapmışlardır. Neticede Hz. Peygamber Hz. Hafsa'nın yanına vardığında, o hemen Hz. Peygamberden meğafir kokusu geldiğini söylemiş, fakat Hz. Peygamber, "hayır, ben Zeynep'in yanında bal şerbeti içtim, ama rahatsız olduysanız bir daha asla içmem" demiş ve bu konuda Hz.Hafsa'yı razı etmek istemiş, ayrıca ondan bu durumu Hz.Aişe'ye haber vermemesini rica etmiştir. Ancak bu ricaya rağmen Hz.Hafsa, olanları Hz.Aişe'ye anlatmıştır. Bunun üzerine de, bu sûredeki âyetler indirilmiştir.

Bu rivâyetin zayıf yönü, sûredeki âyetlerle tamamen uyuşmuyor olmasıdır.

Diğer taraftan Taberî'nin yer verdiği rivâyetlere göre konu bal şerbeti değil, Hz. Peygamber'in, eşi Hafsa'nın odasında bir cariyesi ile birlikte olmasıdır. Bu rivâyetlerden biri şöyledir;

> Bu cariye, Kıpti olan Mariye'dir. Bu olay nedeniyle Hz. Peygamber, eşi Hafsa'yı memnun etmek için, bir daha Mariye'ye yaklaşmayacağını söylemiş, onu kendine haram etmiştir. Çünkü Hafsa, Hz. Peygamber'in kendi odasında ve kendi gününde onunla birlikte olmasını kıskanmıştır."

Bu rivâyet de tarihsel olarak doğru değildir, çünkü bu sûre Hudeybiye anlaşmasından önce indirilmiştir, kıptî olan Mariye ise, bir başka cariye ile birlikte, İskenderiye patriği Mukavkıs tarafından, Hz. Peygamber'in İslam'a çağrı mektubuna cevaben gönderilen hediyeler içerisinde gönderilmiştir ve bu olay da Hudeybiye anlaşmasından sonra gerçekleşmiştir.

Bir başka rivâyette şöyle denilir;

Hz. Peygamber bir cariyesi ile birlikte iken Hafsa onları görür. O gün Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'nin yanında olacağı gündür, yanı onun sırasıdır. Hz. Peygamber de Hz. Hafsa'ya, "bu olayı gizli tut, Aişe'ye söyleme" diye ricada bulunur. Fakat Hz. Aişe ve Hz. Hafsa sıkı dostturlar, bu yüzden de olanları ona anlatır. Hz. Aişe bu olaya çok kızar ve Hz. Peygamber'e çok tepki gösterir. Hz. Peygamber de bir daha o cariyeye yaklaşmayacağına yemin eder. Bunun üzerine bu âyetler indirilir ve Allah Hz. Peygamber'e yemin kefareti ödemesini ve cariyesine yaklaşmasını emretmiş olur.

İbn Abbas'tan gelen bir diğer rivâyette de şöyle denilir;

> Hafsa ve Aişe, Hz. Peygamber'in iki hanımı ve birbirlerinin de sıkı dostlarıydılar. Bir gün Hafsa babasının yanına gitti. Hz. Peygamber de cariyesi ile Hafsa'nın odasında bir süre vakit geçirdi. O gün, Aişe'nin sırası olan gündü. Hafsa döndüğünde onların içerde olduğunu fark etti, çıkmalarını bekledi ve bu arada çok kıskandı. Sonunda Hz. Peygamber cariyesini dışarı gönderdi ve Hafsa içeri girdi. Ona, "içeride yanında kimin olduğunu gördüm ve bu beni çok üzdü" dedi. Hz. Peygamber de, "sana sır vereyim, sen de bu sırrı koru" dedi. Hafsa bu sırrın ne olduğunu sorunca, "şahit ol ki sırf seni razı etmek için bu cariyeyi kendime haram kılıyorum" dedi. Hafsa ve Aişe, Hz. Peygamber'in diğer eşlerine karşı dayanışma içindeydiler, bu yüzden Hafsa gidip olanları Aişe'ye anlattı, "Hz. Peygamber cariyesini kendine haram kıldı, müjde sana!" dedi. Hz. Peygamber bu olayı öğrendi bu sûrenin başındaki âyetler indirildi.

Bu rivâyet, âyetlerle en uyumlu olan rivâyettir.

1- Mukaddime: Ey peygamber! Neden Allah'ın helal kıldığını kendine haram ediyorsun...?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ اَزْوَاجِكَ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (1)

قَدْ فَرَضَ اللّٰهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ اَيْمَانِكُمْ وَاللّٰهُ مَوْلٰيكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 2.Allah yeminlerinizi bozmayı meşru kılmıştır.[330] *Allah, sizin yardımcınızdır. O, bilendir, hikmet sahibidir.*

2- Ey Peygamber eşleri! O sizi boşarsa, Rabbi ona sizden daha hayırlı eşler nasip eder...

وَاِذْ اَسَرَّ النَّبِیُّ اِلٰی بَعْضِ اَزْوَاجِهٖ حَدِیثًا فَلَمَّا نَبَّاَتْ بِهٖ وَاَظْهَرَهُ اللّٰهُ عَلَیْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَاَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّاَهَا بِهٖ قَالَتْ مَنْ اَنْبَاَكَ هٰذَا قَالَ نَبَّاَنِیَ الْعَلِیْمُ الْخَبِیْرُ (3) اِنْ تَتُوْبَآ اِلَی اللّٰهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوْبُكُمَا وَاِنْ تَظَاهَرَا عَلَیْهِ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ مَوْلٰیهُ وَجِبْرِیْلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِیْرٌ (4) عَسٰی رَبُّهٗٓ اِنْ طَلَّقَكُنَّ اَنْ یُّبْدِلَهٗٓ اَزْوَاجًا خَیْرًا مِّنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قٰنِتَاتٍ تٰٓئِبَاتٍ عٰبِدَاتٍ سٰٓئِحَاتٍ ثَیِّبَاتٍ وَّاَبْكَارًا (5)

3.Hani peygamber eşlerinden birine, (Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'ya) gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (Hz.Ebu Bekir'in kızı Hz. Aişe'ye) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını (eşi Hafsa'ya) bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bu durumu ona (Hafsa'ya) haber verince o, "Bunu sana kim bildirdi?" dedi. Peygamber, "Bunu bana, herşeyi bilen ve herşeyden haberdar olan Allah haber verdi" dedi. 4. (Ey peygamber'in eşleri! Eğer siz ikiniz Allah'a tevbe ederseniz, bu sizin için hayırlı olur. Çünkü kalpleriniz kaydı. Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah da O'nun yardımcısıdır, Cebrail de, salih mü'minler de! Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar. 5.Eğer o sizi boşarsa, Rabbi O'na, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.

3- Mü'minlere uyarı ve müjde... kâfirlere ve münafıklara tehdit...

یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا قُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِیْكُمْ نَارًا وَّقُوْدُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

330 Âyetin manası şudur: "Ey Peygamber! Neden yemin edip de, Allah'ın helal kıldığı bir şeyi, cariyene yaklaşmayı kendine haram kılıyorsun? Eşlerini razı etmek için neden bunu yapıyorsun?" Böylece Allah ona yeminini bozmasını emretmiş ve ona bir eleştiri yapmıştır. Rivâyete göre Hz. Peygamber de bu âyet üzerine kefaret ödemiş ve cariyesine yeniden yaklaşmıştır.

عَلَيْهَا مَلٰٓئِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ اَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ (6) يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَذِرُوا الْيَوْمَ اِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (7) يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُٓوا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِىَّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَبِاَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَآ اَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (8) يٰٓاَيُّهَا النَّبِىُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (9)

6.Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gâyet katı, çetin, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır. (öyleyse sizler de peygamberin namusuna dil uzatmaktan ve aile hayatı hususunda ona eziyet edecek sözler söylemekten kaçınınız)7.Ey inkâr edenler! (Sizler bu gün bunları yapıyorsunuz, ama ahirette size denilecek ki;) bu gün özür dilemeyin! Siz ancak yapmakta olduklarınızın karşılığını görüyorsunuz. 8.Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tevbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. "Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye gücün yeter" derler. 9.Ey Peygamber! Kâfirlere karşı (kılıçla)ve münafıklara da (sözle) cihad et, onlara karşı sert davran (onları sertçe uyar). Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!

4- Salih ve mü'min eşler ile kâfir eşlere örnek

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ (10) وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا امْرَاَتَ فِرْعَوْنَ اِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِى عِنْدَكَ بَيْتًا فِى الْجَنَّةِ وَنَجِّنِى مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِى مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (11) وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرٰنَ الَّتِى اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُوحِنَا وَصَدَّقَتْ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ (12)

10.Allah, inkâr edenlere, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını örnek gösterdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında bulunuyorlardı. Derken onlara hainlik ettiler de kocaları, Allah'ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara (kıyamet gününde), "Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!" denilir. 11.Allah, iman edenlere ise, Firavun'un karısını örnek gösterdi. Hani o, "Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun yaptığı işlerden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar!" demişti. 12.Allah, bir de iffetini sapasağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem'i de inanan kadınlara örnek gösterdi. O itaat edenlerdendi.

Açıklama

Bu sûrenin beşinci âyeti ile Ahzab Sûresinin 28. âyeti arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır.

"Ey peygamber'in eşleri! Eğer o sizi boşarsa, Rabbi O'na, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir." (Tahrim, 5)

Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size dünyalık isteğinizi vereyim ve sizi güzelce bırakayım. (Ahzab, 28)

Bu benzerlik, bu iki âyet arasındaki ilişkiyi dikkate almamızı gerektirmektedir. Daha önce açıkladığımız üzere Nisa Sûresinin yirmi sekizinci âyeti, Hz. Peygamber'in hanımlarına boşanma veya onunla kalma seçenekleri sunuyordu ve bu âyet, onların özellikle Hz. Peygamber'in Nadîr oğulları ve Kurayza oğulları ganimetlerini almasından sonra, ondan nafakalarını artırmasını istemesine cevap teşkil ediyordu. Hz. Peygamber onları bir ay boyunca terk etmiş, sonra hem Hz. Ebubekir hem de Hz. Ömer olaya müdahale etmişlerdi. Ardından da ilgili âyet indirilmişti. Yine konuyla ilgili olarak indirilen bir diğer âyet de, Hz. Peygamber ile eşleri arasındaki ilişkileri, Ahzab sûresinde izah ettiğimiz şekilde yeniden düzenlemekteydi.

Burada, yani Tahrim Sûresinde ise konu, Hz. Peygamber'in eşlerinin fazla nafaka istemeleri değil, eşlerin birbirini kıskanması ve Hz. Peygamber'in cariyesi ile olan ilişkisinden memnuniyetsizlikleridir.

Hz. Peygamber'in eşlerinin birbirlerini kıskanmaları ve onun cariyesi ile olan ilişkisinden memnuniyetsizlik duymaları konusunda insanın daima göz önünde bulundurması gereken önemli husus, Hz. Peygamber'in

evliliklerinin hiçbirinin cinsel ilişki veya şehvet üzerine kurulu olmaması, bu sebeplerden dolayı yapılmış olmamasıdır. Aksine onun evlilikleri çoğunlukla, evlilik yolu ile kurulan akrabalık bağları vesilesiyle bir grubu İslam'a çekmek ya da savaşlarda kocası şehit olmuş bir kadının çocukları ile birlikte perişan olmasını önlemek gibi sebeplerle yapılmıştır.

Bu çerçevede aşağıdaki verileri yeniden hatırlatmakta yarar görüyoruz;

1-Hz. Peygamber Mekke döneminde tek eşli olarak kalmış, Hz. Hatice'den başkası ile evlenmemiştir. Hz. Hatice ile olan evliliği peygamberlikten önce başlamıştır ve evlendiklerinde Hz. Haticenin yaşı yaklaşık kırk beş, Hz. Peygamber'in yaşı da yaklaşık yirmiş beştir. Hz. Hatice, peygamberliğin onuncu yılında, altmış beşi aşkın bir yaşta vefat etmiştir.

2-Hz. Hatice'nin vefatının ardından Hz. Peygamber, kendi çevresinden, Hz. Ebubekir'in kızı Hz. Aişe ile evlenmek istemiştir. Hz. Aişe o sıralar yedi veya dokuz yaşlarında bir çocuktur. Rivâyetlere göre o sıralar Hz. Aişe, yakınlarından bir başka delikanlı tarafından istenmiştir ya da istenmek üzeredir. Ancak ailesi buna pek taraftar değildir. İşte tam o sırada Hz. Aişe'yi Hz. Peygamber için istemeye gelen aracı kadının teklifi, onlar için de bir çıkış yolu olur. Bu kadın, Hz. Hatice'nin vefatından sonra Hz. Peygamber'in evlenmesi tavsiyesinde bulunur ve henüz evlenme yaşına gelmemiş küçük bir kız olan Aişe'yi önerir. Bu kadın muhtemelen Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Aişe'yi önceki taliplere vermek istemediğini bilmekte ve bilinçli bir şekilde onu Hz. Peygamber'e tavsiye etmekteydi. En azından o yıllarda küçük Aişe'nin henüz evlenme çağında olmadığını biliyordu.

3-Yaklaşık aynı dönemlerde aynı aracı kadın Hz. Peygamber için bir başka hanım buldu. Bu hanım, Sevde bt. Züm'a idi. Sevde daha önce amcasının oğlu ile evli idi ve birlikte Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Sonra birlikte Mekke'ye döndüler ve adam vefat etti. Sevde'nin iddet süresi bitince aracı kadın ona gitti ve teklifi iletti. Kocası ile birlikte Kureyşin baskısı nedeniyle Habeşistan'a gidip dönmüş ve yeni kocasını kaybetmiş bir dul kadın olan Sevde, ilerlemiş yaşında Hz. Peygamber ile evlendi ve onunla birlikte Medine'ye hicret etti. Hz. Aişe'nin yaşı büyüyünce Hz. Peygamber onunla evlendi ve o sırada Sevde ile boşanmak istedi. Ancak Sevde Hz. Peygamber'den, kendisini boşamamasını istedi ve kendi günlerini Aişe'ye vermeyi kabul ettiğini söyledi. Çünkü yaşı ilerlemişti, gidecek başka kapısı, yeni bir evlilik için ümidi yoktu.

4-Sonra Hz. Peygamber, Hz. Ömer'in kızı Hafsa ile evlendi. O sırada Hafsa genç değildi. Kocası Huneys b. Huzafe es-Sühemî bir rivâyete göre Bedir savaşında, bir başka rivâyete göre ise Uhud savaşında şehit düşmüştü. Hz. Peygamber'in onunla evlenmesinin iki sebebi vardı: Birincisi, onun babası, Hz. Ebubekirden sonra, İslam davetinin ikinci adamı olan Hz. Ömer idi, ikincisi de, o da tıpkı Sevde gibi, kocasını İslam'ın zaferi uğruna şehit vermiş ve bunun sonucunda dul kalmıştı. Evlendikten sonra da Hz. Aişe ile sıkı dost oldular ki bu gâyet anlaşılır bir durumdur.

5-Hz. Peygamber aynı çerçevede, Benî Amir b. Sa'sa'a boyundan Zeynep bt. Huzeyme ile evlendi. Zeynep, fakirlere olan yardımseverliğinden dolayı "gariban anası" olarak isimlendirilmiştir. Daha önce Abdullah b. Cahş'ın hanımı idi. Abdullah Uhud savaşında şehit düşünce, Hz. Peygamber de Zeynep ile evlendi.

6-Bundan sonra Hz. Peygamber Ümmü Seleme ile evlendi. Bu hanım daha önce Ebu Seleme ile evli idi ve ondan çocukları vardı. Ebu Seleme Habeşistan'da vefat etti. Ayrıca bu hanım, İslam'ın en şiddetli düşmanlarından olan Mahzumoğulları kabilesinden idi ve bu kabilenin lideri olan Ebu Cehil, Bedir savaşında öldürülmüştü. Bu evlilik, İslam ile Mahzumoğulları ilişkilerinin düzelmesine vesile oldu.

7- Daha sonra Hz. Peygamber Zeynep bt. Cahş ile evlendi. Bu hanım daha önce Hz. Peygamber'in azatlı kölesi olan Zeyd b. Harise ile evli idi. Bu evliliğe daha önce değinmiştik.

8-Sonra Hz. Peygamber, Huzaa kabilesinin Benî Mustalık boyunun lideri olan Haris'in kızı Cüveyriye ile evlendi. Bu hanım Benî Mustalık savaşında esir alınanlar arasındaydı ve Sabit b. Kays b. Şemmas'ın hissesine düşmüştü. Sabit de onunla bedelli özgürlük sözleşmesi yapmıştı. Hz. Peygamber onun özgürlük bedelini ödemiş, hürriyetine kavuşturmuş ve kendisi ile evlenmişti. Böylece Benî Mustalık boyu, Hz. Peygamber'e akraba olmakla övünmeye başlamış ve müslümanlar da bu boydan olan yüz civarında esirlerini, "Hz. Peygamber'in akrabalarını esir tutmak yakışmaz" diyerek serbest bırakmışlardı.

9-Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe, önceden Ubeydullah b. Cahş ile evli idi, ondan Habibe adlı çocuğu doğmuş ve Ümmü Habibe (Habibe'nin annesi) diye adlandırılmıştı. Kocası ile birlikte Habeşistan'a hicret etmişti. Ancak kocası orada dinden dönmüş ve Hıristiyan olmuştu. Sonra da orada vefat etmişti. Ümmü Habibe İslam'da sebat etmiş ve

kocasından ayrılmıştı. Hz. Peygamber hicretin yedinci senesinde Amr b. Ümeyye ile Necaşî'ye mektup gönderdiğinde, Ümmü Habibe, Hz. Peygamber ile evlenmek istediğini bildirdi. Evlendiler ve böylece Hz. Peygamber Ebu Süfyan ile akraba oldu. .. artık gerisi kolay olacaktı.

İşte Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin vefatından sonra evlendiği on hanımdan sekizi bunlardır. Görüldüğü gibi bütün evlilikleri İslam davetinin genişletilmesi, bu uğurda ittifaklar kurulması gibi amaçlara matuftur. Eşlerinin hepsi de farklı kabilelere, farklı sosyal konum ve mevkilere sahip insanlardır.

108- TEĞABÜN SÛRESİ
سورة التغابن

Çoğunluğun görüşüne göre bu sûre Medine'de indirilmiştir. İbn Abbas'tan nakledilen bir rivâyete göre bu sûrenin 14 ve 15. âyetleri, Mekke'de müslüman olan, fakat eşlerinin rızasını alamadıkları için hicret edip Hz. Peygamber'in yanına gelemeyen birkaç kişi hakkında indirilmiştir.

1- Mukaddime: Kâfir olanınız da var, mü'min olanınız da! Allah gizlediklerinizi de bilir, açığa vurduklarınızı da!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (1) هُوَ الَّذِى خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (2) خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ (3) يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1.Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tespih eder. (O'na kulluk eder, onun iradesine boyun eğerler) Mülk yalnızca O'nundur, hamd de O'na mahsustur. O, her şeye gücü yetendir. 2.O, sizi yaratandır. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mü'mindir. Allah, yaptıklarınızı görendir. 3.Gökleri ve yeri hak ile (düzenini ve hareketleri muhafaza edecek şekilde) yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş yalnız O'nadır. 4.Göklerdeki ve yerdeki her şeyi bilir. Gizlediklerinizi de açığa vurduklarınızı da bilir. Allah, kalplerde ve niyetlerde olanı bilendir.

2- Geçmişteki inkârcıların cezası işte buydu... O halde siz de Allah'a ve peygamberine iman edin...

اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ اَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (5) ذٰلِكَ بِاَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوا اَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَاسْتَغْنَى اللّٰهُ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ (6) زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلٰى وَرَبِّى لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ وَذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ (7) فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِى اَنْزَلْنَا وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ (8) يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذٰلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (9) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اُولٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (10)

5.Daha önce inkâr edip de inkârlarının cezasını tadanların haberi size gelmedi mi? Onlar için elem dolu bir azap da vardır. 6.Bu, peygamberlerinin, onlara apaçık mucizeler getirmeleri ve onların da, "Bir beşer bizi doğru yola iletecekmiş?" deyip de inkâr etmeleri ve yüz çevirmeleri sebebiyledir. Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını göstermiştir. Allah, her bakımdan sınırsız zengindir, övgüye lâyıktır. 7.İnkâr edenler, kesinlikle, öldükten sonra diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. De ki: "Hiç de öyle değil, Rabbime and olsun, mutlaka diriltileceksiniz, sonra da yaptıklarınız size elbette haber verilecektir. Bu, Allah'a kolaydır." 8.Artık siz Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz nûra (Kur'ân'a) iman edin. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 9.Toplanma(dirilme) vakti için Allah'ın sizi toplayacağı günü düşün. O gün aldanışın (cehennemliklerin cennetlikler karşısında kaybetmiş olduklarının) ortaya çıkacağı gündür. Kim Allah'a inanır ve salih amel işlerse, Allah onun kötülüklerini örter ve onu içinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır. 10.İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar, içinde ebedî kalmak üzere cehennemliklerdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!

3- Ey İman edenler! Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşman olacaklar vardır, dikkat ediniz!

مَا اَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ

عَلِيمٌ (11) وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاِنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا
الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (12) اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (13)
يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَاِنْ
تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (14) اِنَّمَآ اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ
فِتْنَةٌ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ (15)

11.Allah'ın izni (takdiri) olmaksızın hiçbir musibet başa gelmez. Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini (yakîne)[331] iletir. Allah, her şeyi bilendir. 12.Allah'a itaat edin, peygambere de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki elçimize düşen sadece apaçık bir tebliğdir. 13.Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler. 14.Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görür ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.[332] 15.Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır; Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.

4- Sonuç: Kim nefsinin cimriliğinden kendini korursa, işte onlar kurtuluşa ereceklerdir.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَاَطِيعُوا وَاَنْفِقُوا خَيْرًا لِاَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقَ
شُحَّ نَفْسِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (16) اِنْ تُقْرِضُوا اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ
لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللّٰهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ (17) عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ (18)

16.O hâlde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimri-

331 Burada, Müslümanların, müşriklerle ilişkilerinde yaşadıkları musibetler söz konusudur. Allah onları teselli edecek ifadelere yer vermekte, başlarına gelen şeylerden haberdar olduğunu bildirmektedir. Kurtubî şöyle demektedir; "Âyetin sebeb-i nüzûlü hakkında şöyle denilmiştir: Kâfirler, 'eğer Müslümanların yolu doğru olsaydı Allah onları korurdu' demişler, buna cevaben de bu âyet indirilmiştir."

332 Bu âyetin tefsirinde Taberî, İbn Abbas'tan şu rivâyeti nakleder; Mekke'den Medine'ye hicret etmek isteyen bazı kimseler vardı, fakat aileleri (eş ve çocukları) kendilerini alıkoyuyorlardı. Allah da onları hicretten men etmek isteyen bu akrabaların Allah düşmanı olduklarını, dolayısıyla Müslümanların onları değil Allah'ı dinleyip itaat etmeleri emredilmiştir. Bunun ardından, eş ve çocukları tarafından hicretleri engellenen Müslümanlar, ailelerinin yanına vardılar ve hem hicret edeceklerine hem de ailelerini cezalandıracaklarına dair yemin ettiler. Bunun üzerine de yüce Allah, "eğer affederseniz, bu sizin için daha iyi olur" buyurdu.

liğinden (içindeki cimrilik eğiliminden) korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. 17.Eğer siz Allah'a güzel bir borç verirseniz, (Onun yolunda infak ederseniz) Allah onu size, kat kat öder ve sizi bağışlar. Allah, şükrün karşılığını verendir, halîmdir. 18.O, gaybı da görünen âlemi de bilendir, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Açıklama

Bu sûre özel bir konuyu, Mekke'de kalıp Medine'ye hicret etmeyen Müslümanlar konusunu ele almaktadır.

1- Mukaddime bölümünde, Mekke'de müşriklerin arasında kalmak zorunda kalmış olan Müslümanlara yönelik bir tesellide bulunuluyor, onların meseleleri bireysel düzeyden umûmî düzeye çıkarılıyor. Yerde ve gökte bulunan her şeyin, evrende oluşan küçük büyük bütün hareketlerin, insan için kolay ya da zor bütün olayların tamamının Allah'ın tedbir ve tasarrufu dâhilinde olduğu ifade ediliyor. Allah'ın insanları kadın-erkek olarak, çiftler halinde yarattığı, buna karşılık kimi insanların mü'min, kimilerinin de kâfir oldukları ifade edilmiş, Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yani içindeki düzeni muhafaza edecek, yıldızından gezegenine bütün unsurların uyum içinde hareket etmesini sağlayacak şekilde yarattığı, bunun sonucunda da evrenin olabilecek en güzel şekilde yaratılmış olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Allah'ın insanı yarattığı, onu en güzel bir şekilde tasvir edip şekillendirdiği, herkesin gizli açık bütün davranışlarını bildiği ve herkesin dönüşünün O'na olacağı da ifade edilmiştir.

2- İkinci bölümde fizik ve fizik ötesinden tarih ve tarih ötesine geçilmektetir. Geçmişte peygamberleri yalanlayan ve kendilerine zulmeden, sonuçta da dünyada şimşeklerle helak edilerek bunun cezasını çeken, ahirette ise cehenneme girecek olan toplumlar anlatılmaktadır. Mekke müşrikleri ahireti inkâr ediyorlarsa büyük bir yanılgı içindedirler; zira iman edenler gibi onlar da ahirette diriltilecekler ve herkesin toplandığı o diriliş gününde mü'minlerin cennete koştuklarını, kendilerinin ise cehenneme sevk edildiklerini gördüklerinde, aldanmış olduklarını anlayacaklardır.

3- Giriş mahiyetindeki bu iki bölümün ardından üçüncü bölüm konu-ya doğrudan girmekte, Mekke'de müşriklerin arasında ve baskının içinde kalıp da hicret etmeyen Müslümanlara şöyle hitap etmektedir; "*Allah'ın izni (takdiri) olmaksızın hiçbir musibet başa gelmez. Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini (yakîne) iletir.*" O halde bu mü'minlerin du-

rumları istisna değil, tamamıyla ilahî takdir ve tedbire bağlı olan kevnî nizamın bir parçasıdır. Bu durumda yapmaları gereken şey, bu hususu göz önünde bulundurarak sıkıntıları göğüslemek, içinde bulundukları durumu işte bu yakîn ile ele almaktır. Ailelerinden, eşlerinden ve coçuklarından bazıları iman etmemiş, hicret etmemiş ve dolayısıyla da Mekke müşriklerinin baskısından kurtulamamış, onlar üzerinden kendilerine şantaj yapılmasına vesile olmuş olsalar da, bu gibi mü'minler, bu tür baskılar karşısında dikkatli olmalı ve şartlara teslim olmamalıdırlar. Hemen olumsuz tepki vermemeli, Mekke müşriklerinin kendilerine baskı yapmak için kullandıkları akrabalarını affetmeli, onlara karşı hoşgörülü olmalıdırlar. Zira mal ve evlat neticede bir imtihandır, insanın şu ya da bu istikamette kesin ve aşırı kararlar almasına sebep olabilecek şeylerdir; işte Müslümanlar buna dikkat etmeli, bu tuzağa düşmemelidirler.

4-Sûre sonuç bölümünde genel anlamda bütün mü'minlere hitap ediyor, onları mal ve evlat fitnesi (imtihanı) karşısında dikkatli olmaya çağırıyor; "*O hâlde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden (içindeki cimrilik eğiliminden) korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"

109- SAF SÛRESİ
سورة الصف

Çoğunluğa göre bu sûre Medine'de, Uhud savaşından sonra indirilmiştir. Değişik kanallardan rivâyet edildiğine göre bir grup sahabi, "*keşke Allah nezdinde hangi amelin daha hayırlı olduğunu bilseydik de onu yapsaydık*" diye düşünmüşler, bunun üzerine de bu sûrenin ilk âyetleri indirilmiştir. Hz. Peygamber de onlara bu âyetleri okumuştur. Bir diğer rivâyette Hz. Peygamber'in onlara bu sûrenin tamamını okuduğu ilave edilir. Bir başka rivâyette ise cihadın farz kılınmasından önce bazı Müslümanlar, "*keşke Allah nezdinde hangi amelin daha hayırlı olduğunu bilseydik de onu yapsaydık*" demişler, bunun üzerine onlara, Allah'ın en sevdiği amelin Allah'a inanmak ve imana muhalefet eden inkârcı günahkârlarla savaşmak olduğunu bildirmiştir. Ancak cihad bu şekilde farz kılınınca bu kimselerden bazılarına ağır gelmiştir. Bunun üzerine de, "*Ey İman edenler! Neden yapamayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?*" âyeti indirilmiştir. Nihâyet bir diğer rivâyette yine bazı Müslümanların "*keşke Allah nezdinde hangi amelin daha hayırlı olduğunu bilseydik de onu yapsaydık*" dedikleri, bunun üzerine onlara, "*size, sizleri acı azaptan kurtaracak ameli söyleyeyim mi...*" şeklinde başlayan âyetlerle bu amellerin haber verildiği, sonra bu kimselerin Uhud savaşında imtihana çekildikleri ve kendilerine, "*Ey İman edenler! Neden yapamayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?*" denildiği ifade edilmiştir.

1- Mukaddime: Ey İman edenler! Yapamayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (1) يَآ اَيُّهَا

الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ (2) كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ (3) اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِهٖ صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1. Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tespih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 2.Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? 3.Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında çok kötü bir davranıştır. 4.Allah, kendi yolunda, kenetlenmiş bir bina gibi saf tutup çarpışanları sever.

2- Musa ümmeti ve İsa ümmeti içinden peygamberleri yalanlayanlar... İman ve cihad edenlere ilahî vaat...

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِى وَقَدْ تَعْلَمُونَ اَنِّى رَسُولُ اللهِ اِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا اَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ وَاللهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (5) وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِى اِسْرَآئِيلَ اِنِّى رَسُولُ اللهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَىَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِى مِنْ بَعْدِى اسْمُهٗ اَحْمَدُ فَلَمَّا جَآءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ (6) وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰى اِلَى الْاِسْلَامِ وَاللهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (7) يُرِيدُونَ لِيُطْفِؤُا نُورَ اللهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللهُ مُتِمُّ نُورِهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (8) هُوَ الَّذِى اَرْسَلَ رَسُولَهٗ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّينِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (9) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ (10) تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَرَسُولِهٖ وَتُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (11) يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّاتِ عَدْنٍ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (12) وَاُخْرٰى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (13)

5.Hani Mûsâ kavmine, "Ey kavmim! Allah'ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bildiğiniz halde, niçin bana eziyet ediyorsunuz?" de-

mişti. Onlar yoldan sapınca, (Musa'yı tasdik etmekten ayrılınca) Allah da kalplerini (hak yoldan) saptırdı. Allah, fasıklar topluluğunu hidâyete erdirmez. 6.Hani, Meryem oğlu İsa, "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah'ın size, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici olarak gönderdiği peygamberiyim" demişti. Fakat (İsa) onlara apaçık mucizeleri getirince, "Bu, apaçık bir sihirdir" dediler. 7.Kim, İslâm'a davet olunduğu hâlde, Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir? Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez. 8.Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.[333] *9. O, kendisine ortak koşanlar hoşlanmasa da, dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderendir. 10.Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size?*[334] *11. Allah'a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır. 12. Eğer böyle yaparsanız Allah, günahlarınızı bağışlar, sizi içinden ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte bu büyük başarıdır. 13.Seveceğiniz (ve size dünyada vereceği) başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri müjdele!*

3- Sonuç: Ey İman edenler! Allah'ın yardımcıları olunuz!

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا كُوْنُوْٓا اَنْصَارَ اللّٰهِ كَمَا قَالَ عِيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيّٖنَ مَنْ اَنْصَارِيْٓ اِلَى اللّٰهِ ۭ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ فَاٰمَنَتْ طَّاۗىِٕفَةٌ مِّنْ بَنِيْٓ اِسْرَاۗءِيْلَ وَكَفَرَتْ طَّاۗىِٕفَةٌ ۚ فَاَيَّدْنَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا عَلٰي عَدُوِّهِمْ فَاَصْبَحُوْا ظٰهِرِيْنَ (14)

14.Ey iman edenler! Nasıl ki Meryem oğlu İsa da havarilere, "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?" demişti ve havariler de, "Biz

333 Atâ b. Ebi Rebah'ın İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre bu âyetin indiriliş sebebi şudur: Hz. Peygamber'e kırk gün boyunca vahiy gelmemiş, bunun üzerine Ka'b b. el-Eşref şöyle demiştir; "Müjdeler olsun Ey Yahudiler! Allah Muhammed'e indirdiği şeyi kesti, demek ki onun davetini tamamlamayacak." Bu sözler Hz. Peygamber'i çok üzdü. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyetleri indirdi ve vahiy gelmeye devam etti.

334 Mukâtil b. Süleyman şöyle der; "Bu âyet Osman b. Ma'zûn hakkında indirilmiştir. Kendisi Hz. Peygamber'e, "bana izin ver eşim Havle'yi boşayıp kendimi hadım edip ruhban hayatı yaşayayım; et yemeyi, gece uykusunu ve gündüz yemeğini terk edip bütün günlerimi oruçlu, bütün gecelerimi ibadetle geçireyim" demiş, Hz. Peygamber de, "nikâh benim sünnetimdir, İslam'da ruhbanlık yoktur; ümmetimin ruhbanlığı Allah yolunda cihad, ümmetimin kendini hadım etmesi oruçtur. Allah'ın size helal kıldığı şeyleri haram kılmayınız. Benim sünnetimde gece ibadet etmek de vardır, oruç tutmak ta vardır, tutmamak da! Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." Osman b. Ma'zûn, "Ey Allah'ın Peygamberi! İsterdim ki Allah nezdinde hangi ticaretin kazançlı olduğunu bileyim de o ticareti yapayım!" deyince Yüce Allah, "Ey İman edenler! Size, sizleri acı azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?" âyetini indirmiştir.

Allah'ın yardımcılarıyız" demişlerdi ise, siz de aynı şekilde Allah'ın yardımcıları olunuz! Nitekim bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesim inanmış, bir kesim de inkâr etmişti. Nihâyet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün (galip, muzaffer) oldular.[335]

Açıklama

Bu sûreyi öncekilerden ayıran şey, Müslümanlardan doğrudan, infak ve hazırlık isteyen bir iş için hazırlanmalarını istemesi, onları böyle bir mesuliyetle mükellef tutmasıdır.

1-Mukaddime bölümünde mü'minlere yönelik, "*neden yapamayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?*" şeklinde bir kınama hitabı yöneltilmektedir. Burada maksat, onların sadece sözlü olarak bir takım ahitlerde bulunmaları, müşriklerle karşılaştıkları takdirde onlarla savaşacaklarını, onların karşısında sapasağlam duracaklarını, onlara sıkı bir şekilde saldıracaklarını ve kaçmalarına ya da manevra yapmalarına fırsat vermeyeceklerini söylemeleridir. Sûre bu sözleri söyleyenlerin hallerinden şüphe etmekte, Müslümanları sadece sözlü olarak değil, fiili olarak düşman karşısında tek vücut olarak saf tutup savaşmaya çağırmaktadır; "*Allah, kendi yolunda, kenetlenmiş bir bina gibi saf tutup çarpışanları sever.*"

2-İkinci bölümde sûre onlara hem Yahudilerin Hz. Musa'ya hem de Hıristiyanların Hz. İsa'ya karşı takındıkları ikiyüzlü tutumu hatırlatmakta, böylece onlara şu hususu vurgulamaktadır; Allah, Muhammed'i hak peygamber olarak göndermiş ve bu dini diğer bütün inançlara karşı muzaffer kılmayı amaçlamıştır, dolayısıyla Muhammedî davet bu yolda yürüyecek, uzun soluklu olacaktır. Eğer mü'minler gerçekten de kendilerini kıyamet gününün acı azabından korumak istiyorlarsa, yapacakları şey açıktır; "*Allah'a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için çok hayırlıdır.*" Sûre bu noktada, dünyevî karşılıktan da söz eder; "*Seveceğiniz (ve size dünyada vereceği) başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri müjdele!*" Buradaki "yakın bir fetih", Hudeybiye anlaşmasıdır. Bu anlaşma, Mekke'nin teslim olmasının yolunu açmıştır. Bundan sonra gelecek olan Fetih Sûresi de, artık bir reel hakikat ve kesin bir müjde haline gelecek olan bu "yakın fetih"ten söz edecektir.

3-Sûreri, İsa peygamber'in, havarilerine, "Allah yolunda yardımcılarım kimlerdir?" şeklindeki sorusu ve onların da "Bizler Allah yolunda senin yardımcılarınız" şeklindeki cevabı ile son buluyor. Aynı soru, aynı

335 Bu âyetle ilgili izahları, Kur'ân'a Giriş adlı eserimizde yapmıştık.

istek, Muhammed'in peygamberliğine iman edenler için de tekrarlanıyor; "*Ey iman edenler! Nasıl ki Meryem oğlu İsa da havarilere, "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?" demişti ve havariler de, "Biz Allah'ın yardımcılarıyız" demişlerdi ise, siz de aynı şekilde Allah'ın yardımcıları olunuz!*" Bunun ardından, Hz. Muhammed'e muhatap olanların, tıpkı İsrailoğullarının İsa'nın daveti karşısında inanan ve inkâr edenler olarak ikiye bölündükleri gibi ikiye bölüneceklerini, neticede Allah'ın, elçisi Muhammed'e inananları destekleyeceğini ve onların da zafere ulaşacağını, nitekim İsa'ya inananları desteklemiş olduğunu ve onların da muzaffer olduklarını ifade etmektedir.

110- CUMA SÛRESİ
سورة الجمعة

Bu sûrenin Medine'de indirilmiş olduğu hususunda ittifak vardır. İlgili rivâyetlerin büyük çoğunluğu, sûrenin ismi, yani "cum'a" kelimesinin anlamı ve Cum'a Namazı hakkındadır. Burada Cum'a kelimesinin anlamı üzerinde duracak, açıklama bölümünde ise Cum'a Namazı konusuna değineceğiz. Hz. Peygamber'in soykütüğü ile ilgili rivâyetlerde anlatıldığına göre, onun yedinci kuşaktan dedesi olan, Kureyş lakaplı Ka'b b. Lüey b. Galip b. Fihr,[336] halkı "Urûbe" günü, yani rahmet günü adını verdikleri bir günde toplardı ve o gün, Cum'a günü idi.

Yine onun bu güne ilk kez Cum'a ismini veren kişi olduğu ve bunun sebebinin de, o günde Kureyşlilerin bir araya toplanması olduğu söylenir. Denildiğine göre onunla Hz. Peygamber'in peygamberlik tarihi arasında 560 yıl bulunmaktadır. Arapların konuşmalarında kullanmayı adet haline getirdikleri

> "İmdî" (Emma ba'd) ifadesini ilk kullanan kişinin o olduğu, bir konuşmasında şöyle dediği anlatılır; "İmdî; dinleyin, anlayın, öğrenin ve amel edin! Kapkara gece, aydınlık gündüz, yeryüzü bir döşek gök bir tavan, dağlar kazık, yıldızlar pusula, renkler de diğerleri gibi! O halde sizler akrabalık bağlarını gözetiniz, evlilikten doğan yakınlıklarınızı muhafaza ediniz, mallarınızı meyvelendiriniz, diyar önünüzdedir!"

Hz. Peygamber'in dedesi olan bu Ka'b'ın ismi de, yücelik anlamına gelir. Zaten toplum içindeki yüce konumundan dolayı, Araplar onun ölümünü takvim başlangıcı olarak referans kabul etmişler ve Fil olayına

336 Hz. Peygamber'in nesebi şöyledir; Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalip (Şeybe) b. Haşim (Amr) b. Abd-i Menaf (Muğire) b. Kusay b. Kilab b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy b. Galip b. Fihr (Kureyş) b. Malik b. Nadr b. Kinane b. Huzeyme b. Müdrike (Amir) b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Ma'd b. Adnan b. Üdd (Üded) b. Mukavvim b. Nahur b. Tayrah b. Ya'rub b. Yeşcub b. Nabit b. İsmail b. İbrahim

kadar bu tarihi kullanmışlardır. Fil olayından sonra da, Abdülmuttalib'in ölümünü takvim başlangıcı olarak kabul etmişlerdir.

1- Mukaddime: Ümmîler içinde, kendierine âyetlerini okuyacak bir peygamber gönderen O'dur...

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ (1) هُوَ الَّذِى بَعَثَ فِى الْاُمِّيّٖنَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهٖ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِى ضَلَالٍ مُبِينٍ (2) وَاٰخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (3) ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَٓاءُ وَاللهُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِيمِ (4)

Bismillahirrahmanirrahim

1.1- Göklerdeki ve yerdeki her şey, mülkün sahibi, mukaddes, (müşriklerin yakıştırdıkları her türlü nitelemeden uzak ve yüce) mutlak güç sahibi, hikmet sahibi olan Allah'ı tespih eder. 2. O, ümmîlere, (ilahî kitap sahibi olmayan Araplara)[337] *içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı (Kur'ân'ı) ve hikmeti (güzel anlayış ve tasarrufu) öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, (ümmî Araplar)bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler. 3. (Allah, o peygamberi) onlardan henüz kendilerine (İslam'a) katılmayan başkalarına da (Ümmî Araplar dışındaki insanlara da) göndermiştir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 4. İşte bu, (peygamber gönderme nimeti) Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.*[338]

---

337 Kurtubî İbn Abbas'ın şöyle dediğini ifade eder; "Ümmîler ifadesi bütün Arapları kast eder, yazıyı bilenleri de bilmeyenleri de buna dâhildir. Çünkü Araplar kitap sahibi değildirler."

338 Şöyle denilmiştir; "Allah peygamberini Araplar arasından seçmiş ve onun mesajı bütün insanlığa ulaştırmasını istemiştir. Onun risaletinin evrenselliğinin Kur'ân'dan delilleri içerisinde, A'raf Sûresinde geçen "De ki, Ey İnsanlar! Ben hepinize gönderilmiş Allah elçisiyim" âyeti, Sebe' Sûresindeki "Biz seni ancak bütün insanlar için uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderdik" âyeti sayılabilir. Rivâyete göre Ebu Hureyre şöyle demiştir; "Bir defasında Hz. Peygamber'le birlikte otururken ona Cum'a Sûresi indirildi, o da sûreyi bize okudu; "henüz onlara katılmamış diğerleri" âyetine gelince dinleyenlerden biri, "onlar kimdir Ey Allah'ın peygamberi?" diye sordu. Hz. Peygamber ona cevap vermedi. Adam soruyu üç kez tekrarladı. Hz. Peygamber yine cevap vermedi. O sırada Selman-ı Farisî de aramızdaydı. Hz. Peygamber elini Selman'ın omuzuna koydu ve "iman Süreyya yıldızında da olsaydı, bunun kavminden birileri ona ulaşırdı" buyurdu." Ebu Hureyre'den gelen bu rivâyetin, "henüz onlara katılmamış diğerleri" âyetinin tefsiri kabilinden olduğu

2- Tevrat'ı yüklenip de onunla amel etmeyenler, kitap yüklü merkep gibidirler.

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا ۟ بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ۟ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ (5) قُلْ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوٓا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَآءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (6) وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُٓ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ ۟ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظّٰلِمِينَ (7) قُلْ اِنَّ الْمَوْتَ الَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَاِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۠ (8)

5.Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin (kendilerinden olmayanları, kitap sahibi olmadıkları için "ümmî" diye niteleyen Yahudilerin) durumu, kitap taşıyan, (fakat taşıdığı kitabın içeriğini bilmeyen ve ondan istifade edemeyen) merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli (merkebe benzemeleri) ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez. 6.De ki: "Ey Yahudi akidesini benimseyenler! Bütün insanlar değil de, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız, samimi iseniz haydi ölümü (ölüp de bir an önce cennete gitmeyi) isteyin!" 7.Ama onlar, daha evvel yaptıklarından (ilahî emirler emuhalefet etmelerinden) dolayı asla ölümü istemezler. Allah, zalimleri bilir. 8.De ki: "Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır. Sonra gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'a döndürüleceksiniz de, O size yapmakta olduklarınızı haber verecektir."

3- Sonuç: De ki, "Allah katında olan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır"

يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نُودِىَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ۟ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (9) فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِى الْاَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (10) وَاِذَا رَاَوْا تِجَارَةً اَوْ لَهْوًا انْفَضُّوٓا اِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَآئِمًا ۟ قُلْ مَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ ۟ وَاللّٰهُ خَيْرُ الرّٰزِقِينَ (11)

---

söylenmiştir.

9.Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. (sizleri Tevrat ile amel etmeyen Yahudilerden ayıracak şey budur) 10.Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi (çalışarak ve ticaret yaparak) arayın. Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz. 11.(Durum böyle iken) onlar bir ticaret veya bir eğlence[339] gördükleri zaman hemen dağılıp ona koştular ve seni öylece ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Açıklama

Bu sûre üç bölümden müteşekkildir;

1- Birinci bölümde, yani mukaddimede Yüce Allah, ümmîler (Araplar) içerisinden bir peygamber seçmiş olduğunu, bu peygamberin onlara, kendilerini kitapsız bir toplum olma durumundan kurtarıp kitap sahibi olma konumuna yükseltecek bir kitap getirdiğini, onların dil ve kültürleri ile kendilerine hitap ettiğini ilan etmektedir.

2-İkinci bölümde, kitap sahibi olan Yahudilere seslenmekte, nasıl da kitabı bilmez ve içindekileri uygulamaz hale geldiklerini, sonuçta da ciltler dolusu kitabı taşıyan merkep gibi olduklarını belirtmektedir.

Bu bölüm ile bir önceki bölüm arasında şöyle bir irtibat söz konusudur;

Her iki bölümde de, Tevrat'ta Hz. Muhammed hakkında yer alan müjdeyi gizleyen ve Tevrat'ın emir ve nehiylerini uygulamayan Medine Yahudilerine cevap ve ret söz konusudur. Nitekim Yahudiler Tevrat'ı uygulamakla mükellef oldukları halde bu mükellefiyetlerini yerine getirmemişler ve bu nedenle de, taşıdıkları kitapların içeriklerini ve kıymetini bilmeyen merkepler durumuna düşmüşlerdir.

339 Kurtubî, Katade'den aktarılan şu rivâyeti zikreder; "Hz. Peygamber Cum'a günü hutbe okurken bir anda insanlar gizlice mescitten çıkmaya başladılar. Sonunda çok az sayıda insan kaldı. O da, "kaç kişi kaldınız?" dedi. Saydılar ve on iki erkek ve bir kadının kalmış olduğunu gördüler. Sonra Hz. Peygamber ikinci Cuma'da hutbe için kalktı. Ancak o insanlara vaaz ve nasihat ederken insanlar yine kalkıp gittiler. Tekrar sayıldı ve yine on iki erkek ve bir kadının kaldığı görüldü. Ardından Hz. Peygamber üçüncü Cum'a'da hutbe için kalktı. Ancak o insanlara vaaz ve nasihat ederken insanlar yine kalkıp gittiler. Tekrar sayıldı ve yine on iki erkek ve bir kadının kaldığı görüldü. Bunun üzerine şöyle buyurdu", Nefsim kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki, eğer burada kalanlar da diğerlerine uyup gitselerdi, şu vadi ateş olup üzerinize gelir ve size azap ederdi." Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi." Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediği rivâyet edilir; "Cariyeler nikâhlandığında sokaklarda çalgı çalınır ve eğlence yapılırdı. Hz. Peygamber'in yanında mescitte bulunanlar da bu sesleri duyup oraya gitmişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirdi."

3-Sonuç bölümünde, Hz. Peygamber'in ashabı olan mü'minlere, dinlerine hürmet göstermeleri, onu uygulamaları, Cum'a Namazı'nın sonuna kadar peygamberin yanından ayrılmamaları çağrısı yapılmakta; bir ticari kafilenin geliş gürültüsünü ya da bir düğün sesini işitir işitmez namazı bırakıp oraya koşan, Hz. Peygamber'i bir avuç mü'min ile orada terk eden kimselerin davranışları tenkit edilmektedir.

Cum'a Namazı ile ilgili olarak aşağıdaki rivâyetleri aktarmakta yarar görüyoruz;

Medineli Müslümanların, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden önce de Cum'a Namazı kıldıkları sabittir. Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde bu namazı devam ettirmiştir. İbn Sîrîn'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber'in hicretinden önce Medineli Müslümanlar (Ensar) Cum'a günü toplanmış ve şöyle demişlerdir; "Yahudiler ve Hıristiyanların, kendilerine ait belli bir toplanma günleri var, gelin biz de bir gün belirleyelim ve o gün toplanıp Allah'ı zikredelim, namaz kılalım." Bu görüş kabul gördükten sonra şöyle demişlerdir; "Yahudiler Cumartesi günü, Hıristiyanlar da Pazar günü toplanıyorlar; o halde biz de Urûbe günü toplanalım." Daha sonra o gün Es'ad b. Zürare'nin yanında toplandılar ve o da onlara iki rekât namaz kıldırdı, sonra da onlara nasihat etti. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde bu uygulamayı devam ettirdi. Böylece Cum'a namazı sözlü ve fiili sünnet ile farz olmuş oldu.

Buharî'de Cabir b. Abdullah'tan gelen bir rivâyette şöyle denilir; "Bir Cum'a günü bizler Hz. Peygamber'in hutbesini dinlerken, Şam tarafından bir erzâk kafilesi geldi. İnsanlar hutbeyi bırakıp oraya yöneldiler, Hz. Peygamber'in yanında sadece on iki kişi kaldı. Ben de o on iki kişiden biriydim." Bir başka rivâyette buna şu ifade ilave edilmektedir; "Hz. Peygamber'in yanında kalanlar içinde Ebubekir ve Ömer de vardı, bu olay üzerine Allah Cum'a Sûresindeki âyetleri indirdi."

Bir diğer rivâyette şöyle denilir;

> Hz. Peygamber Cum'a hutbesi okuyordu, o sırada Dıhye b. Halife el-Kelbî bir ticaret kervanı ile Medine'ye geldi. İnsanlar onu def çalarak karşıladılar ve hutbe dinleyenler de oraya yöneldiler.

Bir rivâyette de şöyle denilir;

> Medine halkı kıtlık, açlık ve pahalılık içinde yaşamaktaydılar. O sırada Dıhye, Şam'dan yağ, yiyecek ve benzeri şeylerin olduğu bir erzak kafilesi getirdi. İnsanlar oradan bir şey alamadan erzak tükenir korkusu ile mescitten çıkıp hızlıca kafileye doğru koştular.

Diğer taraftan Cabir b. Abdullah şöyle demiştir;

> Medine'de cariyeler (genç kızlar) evlendiklerinde düğünde davul çalınır, eğlence yapılırdı. İnsanlar bu eğlence sesini duydular ve oraya yöneldiler. Bu sebeple Yüce Allah, "onlar bir ticaret veya eğlence görünce seni hutbe okurken ayakta bırakıp oraya yönelirler" buyurdu.

Bu olayın üç kez tekrar ettiği de söylenmiştir. Bu üç olayın kiminde, insanların Cuma'dan çıkmalarına sebep olan şey erzak kafilesinin gelişi, kiminde de eğlenceye katılmak olmalıdır.

111- FETİH SÛRESİ
سورة الفتح

Bu sûrenin Hz. Peygamber'in, hicretin altıncı senesinde Hudeybiye anlaşmasından dönüşü esnasında indirildiği konusunda ittifak vardır. Hudeybiye, Cidde yolu üzerinde, Mekke'den 22 mil batı yönündedir. Aşağıda çeşitli kaynakların aktardığı şekliyle bu önemli tarihî olayı anlatacağız.

Hz. Peygamber, Müslümanlara, Mekke'ye gidip Umre yapmak istediğini söylemiş, fakat Medine çevresindeki bedeviler, sözde Kureyşlilerin umreye engel olacaklarını düşündükleri için, gerçekte ise onların saldırısına uğramaktan çekindikleri için Hz. Peygamber'e bu yolculukta katılmak istememişler, "bağımız bahçemiz var, ailemizi yalnız bırakmak istemeyiz, bizler için Allah'a dua et" gibi bahanelerle ondan izin istemişlerdi. Hz. Peygamber de, beraberindeki yaklaşık bin beşyüz muhacir ve ensar Müslüman ile yola çıkmış, Mekke'ye savaş için değil de umre için gittiğini göstermek üzere de yanına kurbanlık koyunlar almıştı. Sahabilerin ellerinde sadece yakın savunma aracı olan kılıç vardı, bundan başka silah taşımıyorlardı. Hz. Peygamber ve arkadaşları yolda ilerlerken, önceden gönderilen gözcüler Kureyşlilerin Müslümanları Mekke'ye sokmamaya ve kendileri ile savaşmaya karar verdiklerini haber verdiler. Hz. Peygamber de sefer güzergâhını değiştirdi ve Mekke'ye üst taraftan yaklaştı. Bu manevra sonucunda Müslümanlar olası bir savaş durumunda daha avantajlı hale gelmişlerdi. Ancak Hz. Peygamber, Mekke'de yaşayan ve Müslüman olduğunu gizleyen kimselerin zarar görmesini istemediği için, Mekkelilerle sıcak çarpışmaya girmeyi tercih etmemiş, Hudeybiye'de konaklama emri vermişti. Müslümanlar orada konaklarken Kureyş heyeti gelmiş ve onlara geliş sebeplerini sormuştu, Hz. Peygamber de savaş değil, umre yapmak istediğini ifade etmişti. Kureyş heyeti geri dönüp durumu Mekke'dekilere anlattı, ancak Mekkeliler Hz. Peygamber'in

umre için geldiğine dair haber konusunda hala şüpheliydiler, çünkü heyetteki kişi Hz. Peygamber'in kabilesine düşman bir kabileye mensup idi. Sonra ikinci bir elçi gönderdiler, o da Hz. Peygamber'in umre için geldiği haberini doğruladı. Daha sonra üçüncü elçi olarak Taif liderini elçi olarak gönderdiler, o da gidip durumu öğürendi ve dönüp Kureyşlilere haber verdi, Müslümanların umre için geldiğini söyledi ve onlara tuzak kurmamaları konusunda nasihat verdi. Ama onlar, "Muhammed'i bu sene geri göndeririz, umre istiyorsa bir sonraki sene gelsin" dediler. Hz. Peygamber de mesajını iletmek üzere Hz. Osman'ı elçi olarak Mekke'ye gönderdi. Zira orada onun akrabaları vardı. Hz. Osman Mekke'ye gitti ve Emevilerin ileri gelenlerinden birinin konuğu oldu. Kureyşlilere Hz. Peygamber'in mesajını iletti. Ancak onlar Hz. Osman'a sert tepki gösterdiler, hatta onu hapsettiler. Müslümanlar arasında onun öldürüldüğüne dair bir haber yayıldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber savaş kararı aldı ve beraberindekilere savaş konusunda kendisine biat etme çağrısı yaptı. Onlar da, daha sonraları "Rıdvan ağacı" denilecek olan ağacın altında Hz. Peygamber'e biat ettiler. Bu olay Kureyşliler arasında "Rıdvan biati" olarak duyuldu ve içlerine bir korku düştü. Müslümanları denemek için küçük bir askeri birlik gönderdiler, ancak bu birlik Müslümanlar tarafından esir edildi.

Bunun üzerine Kureyşliler anlaşmaya razı oldular ve anlaşma imzalamak üzere bir elçiyi şu şartlar çerçevesinde gönderdiler;

-Esirler karşılıklı serbest bırakılacak,

-Müslümanlar ve Kureyş arasında on yıl savaş yapılmayacak,

-Kureyşten ayrılıp Müslümanların yanına gelen kimse geri verilecek, buna karşılık Müslümanlardan ayrılıp Mekke'ye giden kimse geri verilmeyecek,

-Hz. Peygamber bu sene umre yapmadan geri dönecek, bir sonraki sene Kureyşliler Mekke'yi boşaltacak ve Müslümanlar gelip üç gün orada kalıp umre yapacaklar. Yanlarında sadece ok ve silah bulunduracaklar.

-İsteyen kabile Hz. Peygamber ile isteyen kabile de Kureyş ile ittifak yapabilecek.

Hz. Peygamber bütün bu şartları kabul etti. Ancak Müslümanlar bu şartlardan hoşlanmamışlar, "nasıl olur da Müslüman olarak bize geleni geri veririz, dinden dönüp onlara sığınanı onlardan alamayız" dediler. Hz. Peygamber de şöyle dedi, "Bizden ayrılıp da onlara giden kimseyi Allah bizden uzak etsin, onlardan ayrılıp bize geleni ise geri vereceğiz,

inşallah Allah ona bir çıkış yolu gösterecektir." Bununla beraber Müslümanların en çok zorlarına giden şey, o sene umre ve tavaf yapamayacak olmalarıydı, çünkü Hz. Peygamber onlara, rüyasında Kâbe'ye emniyet içinde girdiklerini gördüğünü söylemişti. Hz. Peygamber anlaşma metninin imzalanmasını kabul etti. Hz. Ali yazıcı idi. Ona, "Bismillahirrahmanirrahim yaz" dedi. Ancak Kureyş temsilcisi, "hayır, Arapların âdeti olduğu üzere Bismikellahumme yaz" dedi. Zira onlar Allah'ın Rahman ve Rahim sıfatlarını kabul etmezlerdi. Hz. Peygamber de Kureyş temsilcisinin dediği gibi yazılmasını emretti ve sonra şöyle yazılmasını buyurdu; "bu, Allah'ın peygamberi Muhammed ile..." Ancak daha bunları söyler söylemez Kureyş temsilcisi karşı çıktı ve "senin peygamber olduğunu bilseydik savaşmazdık, öyle yazmak yerine Abdullah oğlu Muhammed yaz" dedi. Hz. Peygamber de Hz. Ali'ye "Allah'ın peygamberi" ifadesini silip "Abdullah oğlu Muhammed" yazmasını emretti, ancak Hz. Ali, "Allah'ın peygamberi" ifadesini silmek istemedi, Hz. Peygamber bu ifadeyi bizzat kendisi sildi. Daha sonra anlaşma, taraflarda birer nüsha kalmak üzere iki nüsha olarak yazıldı.

Metin yazıldıktan sonra, Kureyşlilerin hicretten alıkoydukları bazı Müslümanlar Hz. Peygamber'in yanına geldiler ve onunla birlikte Medine'ye gitmek istediklerini söylediler. Ancak Hz. Peygamber onları geri çevirdi ve sabırlı olmalarını istedi, Kureyşlilerle yaptığı anlaşma şartlarını hatırlattı ve anlaşmaya ihanet edemeyeceğini söyledi.

Anlaşma çerçevesince Huzaa kabilesi Hz. Peygamber'le, Beni Bekr kabilesi ile Kureyş ile ittifak yaptı. Sonunda Hz. Peygamber sahabilerine traş olup kurbanlarını kesmelerini ve umrelerini bu şekilde bitirmelerini söyledi. Ancak bu durum onların çok zorlarına gitti, hatta bir türlü kalkıp traş olmuyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber kurbanını kesti, saçlarını traş ettirdi, Müslümanlar da onun böyle yaptığını görünce kurbanlarını kestiler ve traş olup ihramdan çıktılar. Sonra Müslümanlar Medine'ye döndüler. Böylece taraflar birbirlerine barış güvencesi vermiş oldular.

İşte bu sûre, Hz. Peygamber'in bu olaydan dönüşü sırasında kendisine vahyedilmiştir.

1- Mukaddime

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا (1) لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (2) وَيَنْصُرَكَ اللهُ نَصْرًا عَزِيزًا (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1 Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. (Kureyşin Muhammedî daveti itiraf etmesi, kendisi ile Hudeybiye barış anlaşmasını yapmasına işarettir.) 2. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını[340] bağışlayacak, sana olan nimetini tamamlayacak, seni doğru yola iletecektir. 3. Allah sana, şanlı bir zaferle yardım edecektir.

2- O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine güven bahşedendir.

هُوَ الَّذِیٓ اَنْزَلَ السَّكِینَةَ فِی قُلُوبِ الْمُؤْمِنِینَ لِیَزْدَادُٓوا اِیمَانًا مَعَ اِیمَانِهِمْ ۗ وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِیمًا حَكِیمًا ۙ (4) لِیُدْخِلَ الْمُؤْمِنِینَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِینَ فِیهَا وَیُكَفِّرَ عَنْهُمْ سَیِّـَٔاتِهِمْ ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ عِنْدَ اللّٰهِ فَوْزًا عَظِیمًا ۙ (5) وَیُعَذِّبَ الْمُنَافِقِینَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِینَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّآنِّینَ بِاللّٰهِ ظَنَّ السَّوْءِ ۚ عَلَیْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ ۚ وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ مَصِیرًا (6) وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِیزًا حَكِیمًا (7) اِنَّآ اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِیرًا ۙ (8) لِتُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ ۚ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِیلًا (9) اِنَّ الَّذِینَ یُبَایِعُونَكَ اِنَّمَا یُبَایِعُونَ اللّٰهَ ۚ یَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَیْدِیهِمْ ۚ فَمَنْ نَكَثَ فَاِنَّمَا یَنْكُثُ عَلٰی نَفْسِهِ ۖ وَمَنْ اَوْفٰی بِمَا عَاهَدَ عَلَیْهُ اللّٰهَ فَسَیُؤْتِیهِ اَجْرًا عَظِیمًا ۚ (10)

4. O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine (anlaşma yoluyla) güven bahşedendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. (müşrikleri anlaşma ile onlardan uzak tutmuştur) Allah, bilendir, hikmet sahibidir. 5. Bütün bunlar Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır. 6. Bir de, Allah'ın, hakkında kötü zanda bulunan (müşriklerin saldıracaklarını ve mü'minleri hezimete uğratacaklarını düşünen) münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Kötülük deveranı onların başına olsun!(Önünde sonunda onlar hezimete uğrayacaklardır)

340 Buradaki "günah" ifadesi ile neyin kast edildiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre bunlar, cahiliye dönemindeki günahlarıdır. Bir başka görüşe göre de eşleri ile olan anlaşmazlığı esnasında kendisine bazı şeyleri haram kılmasıdır.

Allah onlara gazap etmiş, onları lânetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir varış yeridir! 7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 8. Ey Muhammed! Şüphesiz biz seni (halkına) bir şâhit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. 9. Ey insanlar! Allah'a ve Peygamberine inanasınız, ona yardım edesiniz, ona saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tespih edesiniz diye[341] *onu size elçi olarak gönderdik. 10. (Hudeybiye günü seni terk etmeyeceklerine ve savaşacaklarına dair) sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. (kudreti onların kudretinin üstündedir) Verdiği sözden dönen (biatine sadık kalmayan) kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.*

3- Geride kalan bedeviler, "ailelerimiz ve mallarımız bizi alıkoydu" diyeceklerdir...

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ شَغَلَتْنَا اَمْوَالُنَا وَاَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا ۚ يَقُولُونَ بِاَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِى قُلُوبِهِمْ ۚ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا ۚ بَلْ كَانَ اللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (11) بَلْ ظَنَنْتُمْ اَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ اِلٰى اَهْلِيهِمْ اَبَدًا وَزُيِّنَ ذٰلِكَ فِى قُلُوبِكُمْ وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ ۚ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا (12) وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللهِ وَرَسُولِهِ فَاِنَّا اَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا (13) وَلِلهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا (14) سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ لِتَاْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ ۚ يُرِيدُونَ اَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللهِ ۚ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذٰلِكُمْ قَالَ اللهُ مِنْ قَبْلُ ۚ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا ۚ بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ اِلَّا قَلِيلًا (15) قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْاَعْرَابِ سَتُدْعَوْنَ اِلٰى قَوْمٍ اُولِى بَاْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ اَوْ يُسْلِمُونَ ۚ فَاِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللهُ اَجْرًا حَسَنًا ۚ وَاِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا (16) لَيْسَ عَلَى الْاَعْمٰى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْاَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۚ وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ۚ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا اَلِيمًا ۚ (17)

341 Başlangıçta namaz, sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa kılınırdı.

11. (Seninle bu yolculuğa katılmayıp geri kalan) bedevîler sana, "Bizi mallarımız ve ailelerimiz alıkoydu; Allah'tan bizim için af dile" diyecekler. Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. (Yalan bahane uydururlar; gerçek sebep onların Müslümanların hezimete uğrayacaklarından korkmaları idi) De ki: "Allah, sizin bir zarara uğramanızı dilerse ya da bir yarar elde etmenizi dilerse, O'na karşı kimin bir şeye gücü yeter? Hayır, Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." 12. Siz aslında, Peygamberin ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulundunuz (Müslümanların helak edileceklerini düşündünüz) ve değersiz, korkak kimseler oldunuz. 13. Kim Allah'a ve Peygambere inanmazsa bilsin ki, şüphesiz biz, inkârcılar için alevli bir ateş hazırladık. 14. Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 15. Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri (Hayber genimetlerini) almaya giderken, "Bırakın biz de sizinle gelelim" diyeceklerdir. Onlar Allah'ın (Hayber ganimetlerinin Hudeybiyeye katılanlara has olduğu şeklindeki) sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah, önceden böyle buyurmuştur." (Sizin kalbinizden geçmeyenleri söylediğinizi bildirmiştir) Onlar, (ganimet konusunda) "Bizi kıskanıyorsunuz" diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar. (Hayber ganimetlerinin Hudeybiye'ye katılanlara ait olduğunu anlamazlar) 16. Seninle yolculuğa çıkmaktan geri kalan bedevîlere de ki: "Siz, güçlü kuvvetli bir kavme (Huneyn gününde Havazin ve Gatafan kabilelerine)[342] *karşı, onlar teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratır." 17. (Seninle birlikte yolculuğa çıkmadıkları için) Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değillerdir.) Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de yüz çevirirse, onu elem dolu bir azaba uğratır.*

4- Sana o ağacın altında biat ettiklerinde Allah mü'minlerden razı olmuştur...

لَقَدْ رَضِيَ اللّٰهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
فَاَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَاَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا (18) وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا
وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (19) وَعَدَكُمُ اللّٰهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ

342 Bu olayların seyri için bu cildin baş tarafına bakınız.

لَكُمْ هٰذِهِ وَكَفَّ اَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ اٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا
مُسْتَقِيمًا (20) وَاُخْرٰى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ اَحَاطَ اللّٰهُ بِهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرًا (21) وَلَوْ قَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوُا الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا
نَصِيرًا (22) سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا (23)
وَهُوَ الَّذِي كَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ اَنْ اَظْفَرَكُمْ
عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا (24) هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيَ مَعْكُوفًا اَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ
مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ
فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا (25) اِذْ
جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ
عَلٰى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى وَكَانُوا اَحَقَّ بِهَا وَاَهْلَهَا
وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا (26) لَقَدْ صَدَقَ اللّٰهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ
الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ
فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا (27)

18,19. Şüphesiz Allah, ağaç altında sana bîat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Kalplerinde olanı (anlaşma nedeniyle hissettikleri hüznü) bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih (Hudeybiye barışı, iki yıldan az bir süre içinde Mekke'nin teslim olması ile sonuçlanacak bir sürecin başlangıcıdır) ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 20. Allah, size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir. Şimdilik bunu (Hayber ganimetlerini) size hemen vermiş ve insanların (Kureyşlilerin) ellerini sizden çekmiştir. (işte bu barış anlaşması) mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru bir yola iletsin. 21. Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır. Allah, her şeye kadirdir yetendir. 22. İnkâr edenler sizinle savaşsalardı, arkalarını dönüp kaçarlar, sonra da ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilirlerdi. 23. Allah'ın öteden beri işleyip duran sünneti/yasası budur. Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın. 24. O, Mekke'nin göbeğinde, sizi onlara karşı üstün kıldıktan sonra, (sizin için kolay bir hedef haline gelmiş olmalarına rağmen) onların ellerini siz-

den, sizin ellerinizi onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı görmektedir. 25. Onlar, inkâr edenler ve sizi Mescid-i Haram'ı ziyaretten ve ibadet amacıyla gönderilen (yetmiş deveyi) kurbanlıkları yerlerine ulaşmaktan alıkoyup bekletenlerdir. Eğer, oradaki henüz tanımadığınız (inkâr edenlerden ayırt edemeyeceğiniz) inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, Allah, Mekke'ye girmenize izin verirdi. Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer, inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkâr edenleri elem dolu bir azaba uğratırdık. 26. Hani inkâr edenler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. (metne "Allah'ın peygamberi" ifadesinin konulmasına şiddetle karşı çıkmışlardı) Allah ise, Peygamberine ve inananlara huzur ve güvenini indirmiş (müşriklerin anlaşmadan çekilmelerine sebep olacak şeyler yapmamalarını sağlamış) ve onların takva sözünü tutmalarını (böylece müşriklerin, Allah'tan başka ilah yoktur anlamına gelen "Bismikellahümme" ifadesini kabul etmelerini) sağlamıştı. Zaten onlar (mü'minler) buna lâyık ve ehil idiler. Allah, her şeyi bilmektedir. 27. Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını (Mekke'ye girdiğini gördüğü rüyayı) doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi. (Bu fetih, Kureyş ile yapılan Hudeybiye barışıdır)

5- Sonuç: O, Peygamberini hidâyet ve hak din ile ve bütün dinlere üstün kılmak üzere gönderendir.

هُوَ الَّذِىٓ اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهٖ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ۚ (28) مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِينَ مَعَهٗٓ اَشِدَّٓاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَٓاءُ بَيْنَهُمْ تَرٰيهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانًا ۖ سِيمَاهُمْ فِى وُجُوهِهِمْ مِنْ اَثَرِ السُّجُودِ ۚ ذٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ ۚ وَمَثَلُهُمْ فِى الْاِنْجِيلِ ۟ كَزَرْعٍ اَخْرَجَ شَطْـَٔهٗ فَاٰزَرَهٗ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوٰى عَلٰى سُوقِهٖ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۗ وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا (29)

28. O, Peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderendir. Allah bu hak dini bütün dinlere üstün kılmak için böyle yapmıştır. Şahit olarak Allah yeter. (Hudeybiye'den sonra kazanan tarafın İslam olacağı konusunda emin olunuz!) 29. Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk

istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir.

Açıklama

Bu sûreden açıkça anlaşılmaktadır ki Hudeybiye anlaşması gerçekten de tarihi bir öneme sahiptir ve bir dönüm noktasıdır. Bu anlaşmada Kureyş, Hz. Peygamber'i ve Müslümanları tanımış, onlarla denk bir taraf olarak masaya oturmuştur. Her ne kadar anlaşma şartları, stratejik olarak Kureyş'e galip gelebilecekleri ve bir çok ganimet elde edebilecekleri bir noktada olan Müslümanların çoğu için olumsuz gibi görünmüş olsa da, Hz. Peygamber bu olayı daha farklı değerlendirmiştir. Onun için ganimet hiçbir zaman hedef ya da savaş sebebi olmamıştır. Medinelilerle yaptığı anlaşma (Akabe biati) sonrasında, savaş ya da ganimetten çok daha yüce hedefler için Mekke'yi terk etmiştir. Bu sûrede işte bu hedef şu şekilde açıklanmaktadır; "*O, Peygamberini hidâyet ve hak din ile ve bütün dinlere üstün kılmak üzere gönderendir.*" Buna göre hedef, orduların zafere ulaşması değil, davetin başarıya ulaşmasıdır. Düşmanın davetin tebliğcisini tanıyıp itiraf etmesinden daya büyük bir başarı olabilir mi? Nitekim bu itiraftan sonra her şey değişecek ve nihai zaferin gerçekleşmesi sadece bir "zaman meselesi" olacaktır. Sadece zamana bağlı olan şey ise, sayısız imkânlara açılan bir kapı demektir. Gerçekten de anlaşmada yer alan on yıllık barış dönemi sadece iki yıl sürmüş ve bu sürenin sonunda Mekke teslim olmuştur.

Fakat Hz. Peygamber Hudeybiye'de kazanılan bu stratejik başarıyı bütün boyutları ile değerlendirmiş, Rum kralı ve İran kisrası dâhil olmak üzere, bölgenin bütün liderlerine mesajını iletmiştir. Buna çevre arap kabileleri de dâhildir. Bu liderlere yapılan davette onlardan "teslim" olmalarını değil, "Müslüman" olmalarını istemiş, kendisine bir fatih ya da imparator olarak bağlanmalarını değil, bir peygamber olarak "iman etmelerini" istemiştir. Böylece bu dine iman eden bütün liderler, bu imanları sayesinde, kendi siyasi merkezlerinde lider olarak kalmanın meşru zeminini kazanmış olmaktadırlar.[343]

343 Hz. Peygamber'in bu davet mektupları konusunda Kur'ân'a Giriş adlı eserimize bakılabilir.

Bu değerlendirmeden sonra sûrenin içeriğine kısaca göz atalım;

1-Sûre bir mukaddime bölümü ile başlar ve burada, Hudeybiyede yaşanan şeyi "açık bir fetih" olarak niteler, sonunda Kureyş'in teslim olmasına sebep olacak güçlü bir zafere doğru bir adım olduğunu ifade eder.

2-İkinci bölümde, anlaşma şartları nedeniyle bazı Müslümanların yaşadıkları endişenin giderildiği, Allah'ın onların kalplerine huzur ve güven bahşettiği vurgulanır. Hz. Peygamber'in çağrısı ile onun yanında savaşmak için yaptıkları biatin aslında Allah'a verilmiş bir söz olduğu, peygamberin elini uzatarak yaptıkları biatin üzerinde ilahî elin, kudretin bulunduğu ve hep bulunacağı, yani zaferin ilahî kudret elinde olduğu ifade edilir. Bunun ardından da şöyle denilir; "Verdiği sözden dönen (biatine sadık kalmayan) kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir."

3-Üçüncü bölümde bedevilerin bu yolculuktan geri kalmalarına, "mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu, Allah'tan bizim için af dile" şeklindeki sözlerine değinilir ve onlara şöyle cevap verilir; "*Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler... Siz aslında, Peygamberin ve inananların bir daha ailelerine geri dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel gösterildi de kötü zanda bulundunuz (Müslümanların helak edileceklerini düşündünüz) ve değersiz, korkak kimseler oldunuz.*" Sonra onların yakında bir başka şekilde imtihan edilecekleri bildirilir; "*Siz, güçlü kuvvetli bir kavme (Huneyn gününde Havazin ve Gatafan kabilelerine) karşı, onlar teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratır.*" Bölüm sonunda da bahane uydurarak geri kalan bu münafıklar için söylenen şeylerin gerçek bir mazeret sebebiyle geri kalanlar için geçerli olmadığı ifade edilir; "*Seninle birlikte yolculuğa çıkmadıkları için köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hastaya güçlük yoktur.*"

4-Sûre bundan sonra, Hz. Peygamber'e Rıdvan biatinde biat eden mü'minleri övüyor; Kureyşten almak üzere oldukları, fakat barış anlaşması nedeniyle alamamış oldukları ganimetlerin çok yakında başka bir şekilde kendilerine geleceğini, Hudeybiye dönüşünde elde edecekleri ganimetlerin sadece bu müjdenin bir parçası olduğunu, diğer taraftan Hz. Peygamber'in mü'minleri Mescid-i Haram'da tavaf ederlerken gördüğü rüyanın kesinlikle gerçekleşeceğini haber vermekte, böylece onlara Mekke fethinin yakın olduğunu, her şeyin sadece bir "zaman meselesi"nden ibaret olduğunu bildirmektedir.

5-Sûre bu müjde ile sona eriyor; Mekke'nin teslim olması, şirkin düşmesi, Allah'ın dininin bütün dinlere üstün gelmesi müjdesi ile! "*O, Peygamberini hidâyet ve hak din ile ve bütün dinlere üstün kılmak üzere gönderendir. Şahit olarak Allah yeter.*"

112- MAİDE SÛRESİ
سورة المائدة

Bu sûrenin Medine'de indirildiği konusunda ittifak vardır; ancak indiriliş tarihi konusunda ihtilaf edilmiştir. Abdullah b. Ömer ve Hz. Aişe'den nakledilen bir rivâyete göre bu sûre, son indirilen sûredir. Ancak çoğunluğa göre son indirilen sûre, Tevbe Sûresidir. Bir görüşe göre bu sûre Nisa Sûresinden sonra indirilmiş, bundan sonra da sadece Tevbe Sûresi indirilmiştir. Bir başka görüşe göre bu sûre Hz. Peygamber'in (onuncu senede) Veda Haccı için gidişi esnasında indirilmiştir. Bu görüşte olanlara göre bu sûrede Hz. Peygamber'in Veda Haccı esnasında okuduğu âyetler de yer almaktadır ki bu ifadeler, sûrenin üçüncü âyetinde yer alan, "bugün size dininizi tamamladım..." ifadeleridir.

Bize göre sûre Hudeybiye anlaşmasından sonra indirilmiş olup ilk âyetlerdeki ifadeler, onuncu senede gerçekleşen Veda Haccı ile değil, Hudeybiye'den bir sene sonra, yani hicretin yedinci yılında yapılan Umretu'l-Kaza ile irtibatlıdır.

İkinci âyetin son bölümü, yakın geçmiş zaman kipi ile Hudeybiye anlaşmasına atıf yapmaktadır. "*Sizi (Hudeybiye'de) Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye Kureyşlilere beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya (intikam almaya) sevk etmesin. Böyle yapmak yerine, iyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.*"

Buna binaen sûrenin indiriliş tarihinin hicretin yedinci yılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda sûrede hac ibadeti ile ilgili olarak söz edilen hususlar, Veda Haccı ile değil, Kaza Umresi ile ilgili olmaktadır.

1- Mukaddime: Ey İman edenler! Akitlerinizi yerine getirin!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَوْفُوا بِالْعُقُودِ اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْاَنْعَامِ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ اِنَّ اللهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (1)

Bismillahirrahmanirrahim

1.Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin.[344] *İhramlı iken yaban hayvan avlamayı helâl saymamanız kaydıyla, bildirilecek olanlardan başka hayvanlar, (Allah'ın ismi ile kesilen küçük büyük deve, sığır ve koyunlar ve bunların kesildiklerinde içinden çıkan yavrular) size helâl kılındı. Şüphesiz Allah istediği hükmü verir.*

2- Mü'minler için yenilmesi helal ve haram olanlar...

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحِلُّوا شَعَآئِرَ اللهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْىَ وَلَا الْقَلَآئِدَ وَلَآ آٰمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللهَ اِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (2) حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَآ اَكَلَ السَّبُعُ اِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَاَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْاَزْلَامِ ذٰلِكُمْ فِسْقٌ اَلْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِى مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِاِثْمٍ فَاِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (3) يَسْئَلُونَكَ مَاذَآ اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ فَكُلُوا مِمَّآ اَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللهَ اِنَّ اللهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (4) اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ

344 İbn Abbas şöyle demiştir; "Allah'ın sizlere olan akdini yerine getirin, yani helal ve haramlarına riâyet edin."

وَطَعَامُ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِى اَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ (5)

2.Ey iman edenler! Allah'ın nişanelerine, (haramlarına) haram aya, (Savaşın yasak olduğu Recep veya Zilka'de) hac kurbanına,(hac için gönderilen kurbanı gasp etmeyiniz ya da Beytulllah'a varmasına engel olmayınız) kurbanlıklara takılan gerdanlıklara[345] ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda avlanın.[346] Sizi (Hudeybiye'de) Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye Kureyşlilere beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya (intikam almaya) sevk etmesin. Böyle yapmak yerine, iyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.

3.Ölmüş hayvan,[347] (akan) kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar (ölmeden önce yetişip kestikleriniz hariç)[348] ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar Allah'a itaatsizliktir. Bugün kâfirler dininizden (sizleri dininizden döndürmekten) ümitlerini kesmiş bulunmaktadırlar. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.[349] Kim (şiddetli açlık durumunda) zorda kalır, günaha meylet-

345 Cahiliye döneminde insanlar harem bölgesinin ağaçlarından gerdanlık yapıp kendi boynuna ve hayvanının boynuna asardı. Böylece emniyet içinde olurdu.

346 İhramda iken avlanmak birinci âyette yasaklanmıştı.

347 Maksat, etinin yenmesi helal olan, fakat besmele ile kesilmeden ölmüş olan kara hayvanları ve kuşlardır.

348 Bu istisnaya domuz ve Allah'tan başkası adına kesilenler dâhil değildir.

349 Müfessirlerin tamamı olmasa da büyük çoğunluğu, bu ifadelerin Veda Haccında Arafat'ta indirildiği kanaatindedirler. Bazıları son ifadenin son inen âyet olduğunu da ilave ederler. Bütün bu görüşlerin hiçbiri, âyetlerin bağlamı ile uyumlu değildir. Zira bu âyetlerin öncesi ile sonrası arasında tam bir uyum söz konusudur, öncesi sonrasını tamamlamaktadır. Üçüncü âyet kendi içinde bütünlük arz eden, baş ile sonu arasında uyum bulunan "tam" bir metindir. Nitekim Allah bu âyette önce Müslümanlar için haram olan şeyleri saymış, bu haramlara riâyet etmenin mü'minler ile müşrikleri ayırt edecek şey olduğunu ve bu sayede İslam'ın şiarlarının cahiliye şiarlarına karışmayacağını, böylece Müslümanların dinlerinin (şiarlarının) cahiliyeden tamamen ayrılmak sûretiyle kemale ermiş olacağını belirtmiş, ardından da, haram kılınan şeyleri yemeye (açlık nedeniyle) mecbur kalan kimselerin günaha girmeyeceklerini, Allah'ın onları bağışlayacağını ifade etmektedir.

meksizin (kasten yemeksiniz) açlığını giderirse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.

4. Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: "Size temiz şeyler,(daha önce sayılmış helal hayvanlar) bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların (kuşların veya köpeklerin) yakaladıkları avlar helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Hayvanı av için gönderirken Allah'ın adını anın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görür. 5.Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse, bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır.

3- Abdest ve teyemmüm: Allah sizin için zorluk murat etmez...

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى
الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ۭ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا ۭ
وَاِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى اَوْ عَلٰي سَفَرٍ اَوْ جَاۗءَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَاۗىِٕطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ
النِّسَاۗءَ فَلَمْ تَجِدُوْا مَاۗءً فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ
مِّنْهُ ۭ مَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ وَّلٰكِنْ يُّرِيْدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهٗ

Haram-helal konuları devamındaki paragrafta da devam etmektedir. Öyleyse bütün müfessirlerin ve ravilerin yaklaşımları (Örneğin Taberî'ye bakılabilir) âyetin bütünlüğünü parçalamakta ve manaya doğru olmayan bir şekilde müdahale etmektedir. Bu iki âyetin Veda Haccında indirilmiş olduklarını söylemek ise, bu sûrenin, yani Maide Sûresinin Nasr Sûresinden ve Mekke'nin fethinden sonra indirilmiş olmasını gerektirir. Sirete baktığımızda Mekke'nin hicretin sekizinci yılında fethedildiğini, Veda Haccının ise onuncu senenin sonlarında yapıldığını görmekteyiz. Ancak bu yaklaşım, sûrenin 52. âyetindeki şu ifade ile çelişmektedir; *İşte kalplerinde bir hastalık bulunanların, (münafıkların) "başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar.*" Demek ki sûre, Mekke'nin sekizinci yılda fethedilmesinden önce indirilmiştir. Bize göre bu sûre, Hudeybiye anlaşmasının hemen ardından, hicretin yedinci yılında, kaza umresi münasebeti ile indirilmiştir. Hz. Peygamber'in hicretten sonra ilk kez Mekke'de bulunuyor olması nedeniyle de, Allah'ın şiarlarının, yani Hac şiarlarının yeniden bildirilmesi, helal-haram konusunda İslam'ın bakış açısına göre tafsilatlı hükümlerin verilmesi, Ehl-i Kitab'ın Tevrat ve İncil ile olan ilişkilerinin ele alınması gerekli olmuştur. Dolayısıyla bu sûre, kıssaların anlatıldığı, itikadi ilkelerin konulduğu ya da savaş için teşvik ve hazırlıkların konu edildiği bir sûre değil, yasaların konulduğu bir teşrî' sûresidir.

عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (6) وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِى وَاثَقَكُمْ بِهٖٓ اِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَاَطَعْنَاۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُورِ (7)

6.Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. (abdest alın) Cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız, def-i hacetten gelmişseniz veya kadınlarla cinsel ilişkide bulunmuşsanız, bu durumda su da bulamazsanız, o zaman temiz bir toprakla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz. 7.Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve "işittik, itaat ettik" dediğinizde ona verdiğiniz ve sizi kendisiyle bağladığı sağlam sözü hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, kalplerdekini bilir.

4- Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe sevk etmesin; adil olun; takvaya en yakın olan budur!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعْدِلُوْاۗ اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰىۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَۗ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ (8) وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۙ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَاَجْرٌ عَظِيمٌ (9) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ (10) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ هَمَّ قَوْمٌ اَنْ يَبْسُطُٓوا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ اَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَۗ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَۧ (11)

8.Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan,(ilahî emirleri uygulayan) adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır. 9.Allah, iman edip salih ameller işleyenler hakkında, "Onlar için bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vardır" diye vaatte bulunmuştur. 10.İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlar var ya; işte onlar cehennemliklerdir. 11.Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk (Yahudiler) size el uzatmaya (peygambere suikast yapıp Müslümanlara hâkim olmaya) kalkışmıştı da, Allah buna engel olmuş (onların planları boşa çıkmış) on-

ların ellerini sizden çekmişti. Allah'a karşı gelmekten sakının. Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

5- Yahudiler sözlerini bozdular; Hıristiyanlar da kendilerine verilen öğüdün bir kısmını unuttular.

وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِٓى اِسْرَآئِيلَ ۚ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللّٰهُ
اِنِّى مَعَكُمْ ۜ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِى وَعَزَّرْتُمُوهُمْ
وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنّٰتٍ
تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ
(12) فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ
مَوَاضِعِهٖ ۙ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِنْهُمْ اِلَّا قَلِيلًا
مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ (13) وَمِنَ الَّذِينَ قَالُٓوا
اِنَّا نَصَارٰٓى اَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهٖ ۖ فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (14) يٰٓاَهْلَ
الْكِتٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتٰبِ
وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ۚ قَدْ جَآءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَكِتٰبٌ مُبِينٌ ۙ (15) يَهْدِى بِهِ اللّٰهُ مَنِ
اتَّبَعَ رِضْوَانَهٗ سُبُلَ السَّلٰمِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِهٖ وَيَهْدِيهِمْ
اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (16) لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۚ
قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا اِنْ اَرَادَ اَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَاُمَّهٗ وَمَنْ
فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ۗ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۚ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۚ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (17) وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصٰرٰى نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ
وَاَحِبَّآؤُهٗ ۚ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ ۚ بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ ۚ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَآءُ
وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ ۚ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ
(18) يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ اَنْ
تَقُولُوا مَا جَآءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ۖ فَقَدْ جَآءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ
شَىْءٍ قَدِيرٌ ۗ (19)

12.Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci[350] seçmiştik. Allah, şöyle demişti: "Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, Allah yolunda infak ederseniz kötülüklerinizi örterim ve sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, doğru yoldan sapmıştır." 13.İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. (Tevrat'taki) Kelimeleri yerlerinden kaydırarak değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet, çünkü Allah, iyilik yapanları sever. 14."Biz Nasarâ'yız" diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple, biz de aralarına kıyamet gününe kadar sürecek düşmanlık ve kini salıverdik. Allah, ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek! 15.Ey kitap ehli! Artık size elçimiz gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir. 16.Allah, onunla rızası peşinde olanları selâmet yollarına iletir ve onları izniyle, karanlıklardan (cehalet ve bölünmüşlükten) aydınlığa çıkarıp kendilerini dosdoğru bir yola iletir. 17.Andolsun, "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir", diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki: "Şâyet Allah, Meryem oğlu Mesih'i, onun anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek istese, Allah'a karşı kim ne yapabilir? Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunan her şeyin hükümranlığı Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Allah, her şeye kadirdir." 18. Yahudiler ve Hıristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse neden günahlarınız sebebiyle azap ediyor? Hayır, siz de O'nun yarattıklarından bir beşersiniz." Dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunanların da hükümranlığı Allah'ındır. Dönüş sadece O'nadır. 19.Ey kitap ehli! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada, "Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi, ne de bir uyarıcı" demeyesiniz diye, işte size açıklayan elçimiz geldi. Böylece artık size de bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah, her şeye kadirdir.

6- ... *Haksız yere bir cana kıyan bütün insanları öldürmüş gibidir...*

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَعَلَ فِيكُمْ اَنْبِيَآءَ
وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَاٰتٰيكُمْ مَا لَمْ يُؤْتِ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ (20) يَا قَوْمِ ادْخُلُوا

350 Bkz: Kur'ân'a Giriş, Medenî Kur'ân'da Kıssalar bölümü

الْاَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِى كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلٰٓى اَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا
خَاسِرِينَ (21) قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَاِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتّٰى
يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَاِنَّا دَاخِلُونَ (22) قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ
يَخَافُونَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَاِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَاِنَّكُمْ غَالِبُونَ
وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوٓا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (23) قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَٓا اَبَدًا
مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَٓا اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ (24) قَالَ رَبِّ اِنِّى
لَٓا اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِى وَاَخِى فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (25) قَالَ فَاِنَّهَا
مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِينَ سَنَةً يَتِيهُونَ فِى الْاَرْضِ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ
(26) وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَىْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ
يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ (27) لَئِنْ
بَسَطْتَ اِلَىَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِى مَٓا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِىَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ اِنِّٓى اَخَافُ اللّٰهَ
رَبَّ الْعَالَمِينَ (28) اِنِّٓى اُرِيدُ اَنْ تَبُٓوَاَ بِاِثْمِى وَاِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ اَصْحَابِ النَّارِ
وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظَّالِمِينَ (29) فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَاَصْبَحَ مِنَ
الْخَاسِرِينَ (30) فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِى سَوْاَةَ
اَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتٰٓى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُونَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْاَةَ اَخِى
فَاَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ (31) مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنِٓى اِسْرَٓائِيلَ اَنَّهُ مَنْ
قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ
اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَٓا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ
كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فِى الْاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ (32) اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُٓوا اَوْ يُصَلَّبُٓوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ
وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْىٌ فِى الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِى
الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (33) اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوٓا
اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (34) يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَابْتَغُٓوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

وَجَاهِدُوا فِى سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (35) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِى
الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ
وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (36) يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ (37) وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا
نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (38) فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ
اللّٰهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (39) اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَآءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (40)

20.Hani Mûsâ, kavmine demişti ki: "Ey kavmim! Allah'ın, üzerinizdeki nimetini düşünün, o içinizden peygamberler çıkarmış, sizi hâkim kılmış, diğer toplumlardan hiçbirine vermediğini size vermiştir." 21."Ey kavmim! Allah'ın vaat ettiği kutsal toprağa girin. Sakın arkanıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrarsınız." 22.Dediler ki: "Ey Mûsâ! O topraklarda güçlü, zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça biz giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, biz de gireriz." 23. Allah'ın kendilerine nimet verdiği iki adam şöyle demişti: "Onların üzerine kapıdan girin. Oraya girdiniz mi artık kuşkusuz galipsiniz. Eğer mü'minler iseniz, yalnızca Allah'a tevekkül edin." 24.Dediler ki: "Ey Mûsa! Onlar orada bulundukça, oraya asla girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin, onlarla savaşın. Biz burada oturacağız." 25.Mûsa, "Ey Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebilirim. Artık bizimle, o yoldan çıkmışların arasını ayır" dedi. 26.Allah, şöyle dedi: "O hâlde, orası onlara kırk yıl haram kılınmıştır. Bu süre içinde yeryüzünde şaşkınca dolaşacaklar. Artık o yoldan çıkmışlara üzülme." 27. Ey Muhammed! Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen diğerine, "seni öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti. 28."Sen beni öldürmeye yeltensen de ben seni öldürmek için elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım." 29."İsterim ki, sen benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte bu zalimlerin cezasıdır." 30.Derken nefsi onu kardeşini öldürmeye itti de onu öldürdü ve böylece ziyan edenlerden oldu. 31.Nihâyet Allah, ona kardeşinin ölmüş cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz miyim ben?" dedi. Artık pişman olmuştu. 32.Bundan dolayı İsrailoğullarına şunu yazdık: "Kim,

bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır. Andolsun ki, onlara resûllerimiz apaçık mucizeler getirdiler. Ama onlardan birçoğu bundan sonra da yine de haddi aşmaktadırlar. 33.Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; öldürülmeleri, asılmaları ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, sürgün cezalarından biridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır. 34.Ancak onları ele geçirmenizden önce tevbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin. 35.Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşmaya vesile arayın ve O'nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz. 36.Şüphesiz yeryüzünde olanların hepsi ve yanında bir o kadarı daha kendilerinin olsa da onu kıyamet gününün azabından kurtulmak için fidye verecek olsalar, onlardan yine kabul edilmez. Onlara elem dolu bir azap vardır. 37.Ateşten çıkmak isterler ama ondan çıkabilecek değillerdir. Onlara sürekli bir azap vardır. 38.Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 39.Her kim de işlediği zulmünün arkasından tevbe edip durumunu düzeltirse, Allah onun tevbesini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 40.Bilmez misin ki, göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir. O, dilediğine azap eder, dilediğini de bağışlar. Allah, her şeye kadirdir.

7- Ey Peygamber! Sadece ağızlarıyla inandık diyenlerin küfürde yarışmaları seni üzmesin...

يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِى الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوٓا اٰمَنَّا
بِاَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ
لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ ۙ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهٖ ۚ يَقُولُونَ اِنْ اُوتِيتُمْ
هٰذَا فَخُذُوهُ وَاِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ۚ وَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ
اللّٰهِ شَيْـًٔا ۚ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ
وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ (41) سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ اَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَاِنْ
جَآؤُكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ وَاِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا ۖ
وَاِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ۖ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ (42) وَكَيْفَ

يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فِيهَا حُكْمُ اللهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَآ
اُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ (43) اِنَّآ اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ
الَّذِينَ اَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ
اللهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَآءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا
قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ (44) وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ
فِيهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ
وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ
بِمَآ اَنْزَلَ اللهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (45) وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ
مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ
وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ (46) وَلْيَحْكُمْ
اَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَآ اَنْزَلَ اللهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ (47) وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ
الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ عَمَّا
جَآءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَآءَ اللهُ لَجَعَلَكُمْ اُمَّةً
وَاحِدَةً وَلٰكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ اٰتٰيكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ اِلَى اللهِ مَرْجِعُكُمْ
جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ (48) وَاَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ اَنْزَلَ
اللهُ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ اَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَآ اَنْزَلَ اللهُ اِلَيْكَ
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ اَنَّمَا يُرِيدُ اللهُ اَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَاِنَّ كَثِيرًا مِنَ
النَّاسِ لَفَاسِقُونَ (49) اَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللهِ حُكْمًا
لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ (50) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى اَوْلِيَآءَ
بَعْضُهُمْ اَوْلِيَآءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ اِنَّ اللهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ (51) فَتَرَى الَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشٰٓى
اَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ فَعَسَى اللهُ اَنْ يَأْتِىَ بِالْفَتْحِ اَوْ اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا عَلٰى

مَّآ اَسَرُّوا فِىٓ اَنْفُسِهِمْ نَادِمِينَ (52) وَيَقُولُ الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَهٰٓؤُلَآءِ الَّذِينَ اَقْسَمُوا
بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ اِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا خَاسِرِينَ (53)

41.Ey Peygamber! Kalpten inanmadıkları hâlde, ağızlarıyla "İnandık" diyen ve küfürde yarışanlar (münafıklar) seni üzmesin. Yahudiler yalan uydurmak için seni dinlerler, sana gelmeyen (Medine dışındaki) bir topluluk hesabına (onlara bilgi vermek üzere) dinlerler. Kelimelerin (Tevrat hükümlerinin) yerlerini değiştirir ve şöyle derler: "Eğer size şu hüküm verilirse, onu tutun. O verilmezse sakının."[351] *Allah, kimin azaba uğramasını istemişse artık sen onun için asla Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemeyi istemediği kimselerdir. Onlara dünyada bir rüsvaylık, ahirette ise yine onlara büyük bir azap vardır. 42.Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan, sana asla zarar veremezler. Hükmedecek olursan, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever. 43.Yanlarında, içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat varken nasıl oluyor da seni hakem yapıyorlar, sonra bunun ardından verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? Aslında onlar kendi kitaplarına da, sana da inanmış değillerdir. 44.Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidâyet, bir nur vardır. İlahî emre teslim olmuş nebiler, onunla yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler. Şu hâlde, siz de insanlardan korkmayın, benden korkun ve âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendileridir. 45. Tevrat'ta onlara şunu da farz kıldık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için keffaret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir. 46.O peygamberlerin ardından Meryem oğlu İsa'yı, önündeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gönderdik. Ona, içerisinde hidâyet ve nur bulunan,*

---

351 Rivâyete göre Yahudi bir kadın zina eder. Allah da Tevrat'ta zina cezası olarak recm cezasını emretmiştir. Bunun üzerine onu recm edemezler ve "Bu konuyu Muhammed'e götürelim, belki recm cezasını kaldıracak bir ruhsat sahibidir. Eğer bir ruhsatı varsa bunu kabul edelim" derler, sonra da gelir, "Ey Ebu'l-Kasım! Bizden bir kadın zina etti, ne yapalım?" derler. Hz. Peygamber de, "Allah'ın zina eden kimse hakkında Tevrat'ta bildirdiği hüküm nedir?" diye sorar. Onlar, "boşver şimdi Tevrat'ı, sende nasıl bir hüküm var?" derler. Fakat Hz. Peygamber, "bana, Musa'ya indirilen Tevrat'ı en iyi bileninizi getirin" der ve şöyle ekler, "Sizleri Firavun ailesinin zulmünden kurtardığı gibi denizi yararak boğulmaktan da kurtaran, Firavun ailesini orada boğan Allah adına size soruyorum! Allah'ın zina eden kimse hakkında Tevrat'ta bildirdiği hüküm nedir?" Onlar da, "onun hükmü recm'dir" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber de kadının recm edilmesini emreder ve kadın recm edilir.

önündeki Tevrat'ı doğrulayan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için doğru yola iletici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik. 47.İncil ehli Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, fasıkların ta kendileridir. 48. Sana da Kur'ân'ı hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık, Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir. 49.Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından seni şaşırtmalarından sakın. Eğer yüz çevirirlerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor. İnsanlardan birçoğu muhakkak ki yoldan çıkmışlardır. 50.Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah'ınkinden daha güzeldir? 51.Ey inananlar! Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez. 52.İşte kalplerinde hastalık bulunanların, (münafıkların) "başımıza bir felaketin gelmesinden korkuyoruz" diyerek onların arasında koşup durduklarını görürsün. Ama Allah, yakın bir fetih veya katından bir emir getirir ve onlar içlerinde gizledikleri şeye (nifaka) pişman olurlar. 53.O zaman iman edenler derler ki: "Sizinle beraber olduklarına dair var güçleriyle Allah'a yemin edenler şunlar mı?" Bunların çabaları boşa çıkmıştır. Böylece ziyan edenler olmuşlardır.

8- De ki; Ey Ehl-i Kitap! Tevrat ve İncil'i uygulamadığınız sürece hiçbir temeliniz yoktur!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهٖ فَسَوْفَ يَأْتِى اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ
وَيُحِبُّونَهٗٓ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ
وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ (54)
اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهٗ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ
وَهُمْ رَاكِعُونَ (55) وَمَنْ يَتَوَلَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا فَاِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ
الْغَالِبُونَ (56) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا
وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَآءَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ

مُؤْمِنِينَ (57) وَاِذَا نَادَيْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَعْقِلُونَ (58) قُلْ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا اِلَّا اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا
اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ (59) قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ
مِنْ ذٰلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللّٰهِ مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ
وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضَلُّ عَنْ سَوَآءِ السَّبِيلِ (60)
وَاِذَا جَآؤُكُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهٖ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا
كَانُوا يَكْتُمُونَ (61) وَتَرٰى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ
السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (62) لَوْلَا يَنْهٰيهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ
قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ (63) وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ
اللّٰهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ
يَشَآءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاَلْقَيْنَا
بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ كُلَّمَآ اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا
اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ (64) وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ
الْكِتَابِ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَاَدْخَلْنَاهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ
(65) وَلَوْ اَنَّهُمْ اَقَامُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَاَكَلُوا مِنْ
فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ اُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَآءَ مَا يَعْمَلُونَ
(66) يَآ اَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ
رِسَالَتَهُ وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ (67) قُلْ
يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ
اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا
فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ (68) اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِـُٔونَ
وَالنَّصَارٰى مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا
هُمْ يَحْزَنُونَ (69) لَقَدْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِى اِسْرَآئِيلَ وَاَرْسَلْنَآ اِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا

جَآءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ (70) وَحَسِبُوٓا
أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُّوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرٌ مِّنْهُمْ
وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ (71)

54.Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. Kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, bilendir. 55.Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Resûlüdür ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir. 56.Kim Allah'ı, O'nun peygamberini ve inananları dost edinirse, bilsin ki şüphesiz Allah taraftarları galiplerin ta kendileridir. 57.Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının. 58. Siz namaza çağırdığınız vakit onu alaya alıp eğlence yerine koyuyorlar. Bu, şüphesiz onların akılları ermeyen bir toplum olmalarındandır. 59.De ki: "Ey kitap ehli! Sadece Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilmiş olan kitaplara inandığımızdan ve çoğunuzun da fasıklar olmasından ötürü bizden hoşlanmıyorsunuz." 60.De ki: "Allah katında daha büyük cezası olanları size haber vereyim mi? Onlar, Allah'ın lânetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden maymunlar ve domuzlar çıkardığı kimselerle şeytanlara tapanlardır. İşte bunların yeri (Allah nezdinde) daha kötüdür ve onlar doğru yoldan daha çok sapmışlardır." 61. Yanınıza kâfir olarak girip yine kâfir olarak çıktıkları hâlde, size geldiklerinde "inandık" derler. Allah, onların saklamakta oldukları şeyi gâyet iyi bilir. 62.Onların çoğunun günahta, düşmanlıkta, haram yemede yarıştıklarını görürsün. Yapmakta oldukları şey ne kötüdür! 63.Bunları, din adamları ve bilginler günah söz söylemekten ve haram yemekten sakındırsalardı ya! Yapmakta oldukları şey ne kötüdür! 64.Bir de Yahudiler, "Allah'ın eli bağlıdır" (Allah cimridir) dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lânete uğrasınlar! Hayır, O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Rabbinden indirilen bu Kur'ân (onlar hakkında bildirdiğimiz şeyler) onlardan birçoğunun azgınlık ve küfrünü artıracaktır. Biz onların arasına kıyamete kadar düşmanlık ve kin saldık. Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah, bozguncuları sevmez. 65.Eğer kitap ehli iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, muhakkak onların kötülüklerini örterdik ve onları Naim cennetlerine koyardık. 66.Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve rableri tarafından kendilerine indirileni

gereğince uygulasalardı, üstlerinden ve ayaklarının altından yiyeceklerdi. (bolluk içinde yüzeceklerdi) Onlardan orta yolu tutan bir zümre vardır. Ama onların birçoğunun yaptığı ne kötüdür! 67.Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni (Yahudiler hakkında sana bildirdiklerimizi) tebliğ et. (hiçbir şeyden korkma, Allah seni insanların eziyetlerinden muhafaza edecektir) Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmeyecektir. 68.De ki: "Ey Kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz." Andolsun ki sana Rabbinden indirilen bu Kur'ân, onlardan çoğunun taşkınlık ve küfrünü artıracaktır. Öyle ise o kâfirler toplumu için üzülme. (seni yalanlamalarına üzülme ve korkma) 69.Şüphesiz inananlar ile Yahudiler, Sabiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır. 70. İsrailoğullarından sağlam söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Fakat her ne zaman bir Peygamber, onlara nefislerinin hoşlanmadığı bir hükmü getirdiyse; onlardan bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler. 71. Başlarına bir belâ gelmeyeceğini sandılar da kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah onların tevbesini kabul etti. Sonra yine onlardan çoğu kör ve sağır kesildiler. Allah, onların yaptıklarını görür.

9- De ki, "Ey Ehl-i Kitap! Dininizde haksız yere aşırı gitmeyin!"

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي
إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ
وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ (72) لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللهَ ثَالِثُ
ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ (73) أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
(74) مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ
كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ (75)
قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللهُ هُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ (76) قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا
أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ (77) لُعِنَ

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ۚ ذَٰلِكَ بِمَا
عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ (78) كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ ۚ لَبِئْسَ مَا كَانُوا
يَفْعَلُونَ (79) تَرَىٰ كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ
أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ (80) وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ
بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَٰكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَاسِقُونَ
(81) لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا ۖ وَلَتَجِدَنَّ
أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ
وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ (82) وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ
أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ ۖ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشَّاهِدِينَ (83) وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۖ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا
رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ (84) فَأَثَابَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ (85) وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۖ (86)

72. "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir" diyenler kesinlikle kâfir olmuşlardır. Hâlbuki Mesih şöyle demişti: "Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin. Kim Allah'a ortak koşarsa, artık, Allah ona cenneti haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için yardımcı yoktur." 73. "Allah, üçün üçüncüsüdür" diyenler kâfir oldu. Hâlbuki bir tek ilâhtan başka ilâh yoktur. Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse, onlardan inkâr edenlere elem dolu bir azap dokunacaktır. 74.Hâlâ mı Allah'a tevbe etmezler ve O'ndan bağışlanma istemezler? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 75.Meryem oğlu Mesih, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. İkisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da haktan çevriliyorlar. (Bu hakikatten nereye kaçabilirler ki) 76. De ki: "Allah'ı bırakıp da, sizin için ne bir zarara ne de bir yarara gücü yeten şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah, işitendir, bilendir." 77.De ki: "Ey Kitap ehli! Dininizde haksızca aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış, birçoklarını da saptırmış ve hak yoldan çıkmış kimselerin arzularına uymayın." 78.İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle

lânetlenmişlerdir. Bunun sebebi, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarıdır. 79.İşledikleri kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü! 80.Nitekim birçoğunun inkâr edenleri dost edindiklerini görürsün. Allah'ın onlara gazap etmesine sebep olacak bu davranışları ne kötüdür! Onlar azap içinde ebedî kalıcıdırlar. 81.Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene inanıyor olsalardı, müşrikleri dost edinmezlerdi. Fakat birçoğu fasıktır. 82. İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin Yahudiler ile müşrikler olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi itibariyle en yakınının ise "Biz hıristiyanlarız" diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve büyüklük de taslamazlar. 83.Bu kimseler peygamber'e indirileni dinledikleri zaman hakkı tanımalarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taştığını görürsün. "Ey Rabbimiz! İnandık. Artık bizi şahitlerle beraber yaz"[352] derler. 84."Rabbimizin, bizi salihler topluluğuyla beraber cennete dâhil etmesini umarken, Allah'a ve bize gelen gerçeğe ne diye inanmayalım?" 85.Dedikleri bu söze karşılık Allah onlara, devamlı kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İşte bu, iyilik yapanların mükâfatıdır. 86.İnkâr edenlere ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennemliklerdir.

10- Yemin kefareti konusu; "içki-kumar şeytan işi birer pisliktir, onlardan uzak durunuz" emri.

يَآ اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَآ اَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوْا اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِيْنَ (87) وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَّاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ
اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُوْنَ (88) لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيْٓ اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ
بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ
اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ۭ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۭ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ
اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۭ وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ ۭ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُوْنَ (89) يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ
رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطٰنِ فَاجْتَنِبُوْهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ (90) اِنَّمَا يُرِيْدُ الشَّيْطٰنُ
اَنْ يُّوْقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاۗءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ

352 Rivâyete göre Necâşî Hz. Peygamber'e yedisi ruhban, beşi de keşiş, on iki kişilik bir heyet göndermiş ve Hz. Peygamber hakkında bilgi edinmek istemiştir. Hz. Peygamber onlara Kur'ân okumuş, onlar da ağlamışlardır.

وَعَنِ الصَّلٰوةِۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُنْتَهُونَ (91) وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُواۚ
فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوٓا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ (92) لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُٓوا اِذَا مَا اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَاٰمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَاَحْسَنُواۗ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَۚ (93)

87.Ey iman edenler! Allah'ın helâl kıldığı nimetleri kendinize haram etmeyin ve Allah'ın koyduğu sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez. 88.Allah'ın rızık olarak verdiklerinden helâl ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının. 89.Allah, boş bulunarak ettiğiniz yeminlerle sizi sorumlu tutmaz. Ama bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak veya onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Buna güç yetiremeyenler için kefaret, üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur. Yeminlerinizi tutun. Allah, size âyetlerini işte böyle açıklıyor ki şükredesiniz. 90.Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.91.Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz? 92.Öyleyse Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve Allah'a karşı gelmekten sakının. Şâyet yüz çevirirseniz bilmiş olun ki, elçimize düşen sadece apaçık tebliğdir. 93.İman edip salih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce (içkinin haram kılınmasından önce)[353] tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever.

11- İhramlı iken avlanmayınız... Deniz avı ve bu avları yemek size helal kılınmıştır...

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ تَنَالُهٗٓ اَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ
لِيَعْلَمَ اللّٰهُ مَنْ يَخَافُهُ بِالْغَيْبِۚ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَلِيمٌ (94)
يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَاَنْتُمْ حُرُمٌۗ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا
فَجَزَٓاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهٖ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ

353 Bu sûrenin sonunda, içkinin haram kılınması örneğimden hareketle Esbâb-ı Nüzûl hakkındaki değerlendirmelerinize bakınız.

اَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ اَوْ عَدْلُ ذٰلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ اَمْرِهٖ عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللّٰهُ مِنْهُ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُوانْتِقَامٍ (95) اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهٗ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ (96) جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْىَ وَالْقَلَآئِدَ ذٰلِكَ لِتَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَاَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (97) اِعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَاَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (98) مَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ (99) قُلْ لَا يَسْتَوِى الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يَآ اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (100)

94.Ey iman edenler! Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av ile (kara avı ile) deneyecek ki, gayben kendisinden korkanı[354] ayırıp meydana çıkarsın. Kim bundan sonra haddini tecavüz ederse, ona elem dolu bir azap vardır. 95.Ey iman edenler! İhramlı iken av hayvanı öldürmeyin. Kim kasten öldürürse kendisine ceza vardır. Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi (deve, sığır ya da koyun) olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan, yoksulları yedirmek sûretiyle kefaret veya onun misli oruç tutmaktır. Bu yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah, geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah, mutlak güç ve intikam sahibidir. 96.Sizin için de yolcular için de bir geçimlik olmak üzere deniz avı yapmak ve deniz ürünlerini yemek sizlere helâl kılındı. Kara avı ise ihramlı olduğunuz sürece size haram kılındı. Huzurunda toplanacağınız Allah'a karşı gelmekten sakının. 97.Allah; Ka'be'yi, o saygıdeğer evi, haram ayı, hac kurbanını ve gerdanlıkları insanlar için kıyam sebebi kıldı. Bunlar, göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah'ın bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilmekte olduğunu bilmeniz içindir. 98.Bilin ki, Allah'ın cezası çetindir ve Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 99.Peygamberin üzerine düşen şey, tebliğdir. Allah, sizin açıkladığınızı da, gizlediğinizi de bilir. 100. De ki: "Pis ile temiz bir olmaz. Pisin çokluğu hoşuna gitse bile." Ey akıl sahipleri! Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.

354 İbn Abbas "elinizin ve mızraklarınızın yetişebileceği" ifadesini, zayıf ve küçük av hayvanları olarak tefsir etmiş ve "Allah ihramlı olan mü'minleri bunlarla imtihan eder. Ellerini uzattığında alabilecekleri kadar yakın olan bu avlara yaklaşmamalarını emreder" demiştir.

12- Ey İman edenler! Açıklandığında memnun olmayacağınız şeyleri sormayınız!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَسْـَٔلُوا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَاِنْ تَسْـَٔلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ (101) قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ (102) مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَآئِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (103) وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ (104) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا عَلَيْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَيْتُمْ اِلَى اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (105)

101.Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde, sizi üzecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'ân indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. Allah onları bağışlamıştır. Allah, çok bağışlayandır, halîmdir. 102.Biliniz ki sizden önceki bir toplum da böyle şeyleri sormuş, fakat sonra da inkâr etmiştir. 103.Allah, ne "Bahîre", ne "Sâibe", ne "Vasîle", ne de "Hâm" diye bir şey meşru kılmamıştır.[355] *Fakat inkâr edenler Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çoklarının aklı da ermez. 104. Onlara, "Allah'ın indirdiğine (Kur'ân'a) ve Peygamber'e gelin" denildiğinde onlar, "Babalarımızı üzerinde bulduğumuz din bize yeter" derler. Peki ya babaları bir şey bilmiyor ve doğru yolu bulamamış olsalar da mı? 105.Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah, size yaptıklarınızı haber verecektir.*

13- Ölüm döşeğinde yapılan vasiyet için şahitlik...

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ

355 Arapların bu adetleri hakkında şöyle denilmiştir; Deve on iki erkek yavru doğurduğunda, ona "saibe" adı verilir, artık sırtına binilmez, yünü kırkılmaz, sütü içilmez, sadece misafire ikram edilir. Bundan sonra onun dişi yavrusu doğarsa, o yavrunun da kulakları yarılır ve annesi ile birlikte kırlara salınır; artık sırtına binilmez, yünü kırkılmaz, sütü içilmez, sadece misafire ikram edilir. Buna, yani saibe'nin yavrusuna Balhîra denilir. Vasîle ise şudur: Koyun beş batında peş peşe on dişi kuzu doğurur ve bunlar içinde erkek olmazsa, ona vasîle denilir. Ondan sonra doğurduklarından sadece erkekler yiyebilir. Ancak ölenlerin etlerini kadın erkek herkes yer. Hâm (Hâmî) ise güçlü bir hayvanın peş peşe on dişi doğurmasından sonra sırtının dağlanması, üzerine binilmemesi, yününün kırkılmaması ve deve sürüsü içine salınması, kimsenin kendisinden faydalanmamasıdır.

اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ اَوْ اٰخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ اِنْ اَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَاَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلٰوةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ اِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِى بِهٖ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللّٰهِ اِنَّا اِذًا لَمِنَ الْاٰثِمِينَ (106) فَاِنْ عُثِرَ عَلٰى اَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا اِثْمًا فَاٰخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللّٰهِ لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا اِنَّا اِذًا لَمِنَ الظّٰلِمِينَ (107) ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى وَجْهِهَا اَوْ يَخَافُوا اَنْ تُرَدَّ اَيْمَانٌ بَعْدَ اَيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (108) يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا اُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (109)

106.Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet etmek istediği zaman, aranızda sizden adaletli iki kişi şahitlik etsinler. Seferde iken ölüm döşeğine düşerseniz, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıkorsunuz da Allah adına, "Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde, şüphesiz günahkârlardan oluruz" diye yemin ederler.[356] *107. Eğer sonradan o iki kişinin günaha girip yalan söyledikleri anlaşılırsa, şahitlerin zarar verdiklerinden başka iki kişi onların yerine geçer ve "Allah'a yemin ederiz ki, bizim şahitliğimiz onların şahitliğinden daha doğrudur. Biz hakkı da çiğneyip geçmedik. Çünkü o takdirde, zalimlerden oluruz" diye yemin ederler. 108.Bu, şahitliği lâyıkıyla yerine getirmeleri ve yeminlerinden sonra başka yeminlere başvurulacağından endişe etmelerini sağlamak için en uygun çaredir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve dinleyin. Allah, fasık toplumu doğruya iletmez. 109. Kıyamet günü Allah, peygamberleri toplayıp "size ne cevap verildi?" diyecek, onlar da, "Bizim hiçbir bilgimiz yok. Gaybı sadece sen bilirsin" diyeceklerdir.*

14- İsa peygamberin mucizeleri...

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ اِذْ اَيَّدْتُكَ

356 Onlara vasiyette bulunmuş, malınızı teslim etmişseniz ve siz de ölürseniz, onlar da varislerinize mallarını verirlerse, işte böyle bir durumda varisleriniz onları itham eder, kendilerine emanet edilen malda ihanet ettiklerini iddia ederlerse, o zaman onları, yani şahitleri hapsedin; namazdan sonra yemin etsinler. Eğer onları, vasiyeti değiştirmek sûretiyle, kendilerine verdiğiniz emanete ihanet etmekle itham ediyorsanız, böyle yapınız.

بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ وَكَهْلًا ۚ وَاِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ ۚ وَاِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ بِاِذْنِى فَتَنْفُخُ فِيهَا
فَتَكُونُ طَيْرًا بِاِذْنِى وَتُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ بِاِذْنِى ۚ وَاِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتٰى بِاِذْنِى ۚ
وَاِذْ كَفَفْتُ بَنِى اِسْرَآئِيلَ عَنْكَ اِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ
اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ (110) وَاِذْ اَوْحَيْتُ اِلَى الْحَوَارِيِّنَ اَنْ اٰمِنُوا بِى وَبِرَسُولِى ۚ
قَالُٓوا اٰمَنَّا وَاشْهَدْ بِاَنَّنَا مُسْلِمُونَ (111) اِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِنَ السَّمَآءِ ۖ قَالَ اتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ (112) قَالُوا نُرِيدُ اَنْ نَاْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا
وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ (113) قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اَنْزِلْ
عَلَيْنَا مَآئِدَةً مِنَ السَّمَآءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِاَوَّلِنَا وَاٰخِرِنَا وَاٰيَةً مِنْكَ ۚ وَارْزُقْنَا
وَاَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (114) قَالَ اللّٰهُ اِنِّى مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ ۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ
فَاِنِّى اُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَآ اُعَذِّبُهُٓ اَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ۚ (115)

110.O gün Allah, şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Sen ve annen üzerindeki nimetimi düşün. Hani, seni Ruhu'l-Kudüs ile desteklemiştim. Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı, İncil'i de öğretmiştim. Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri de diriltiyordun. Hani sen, İsrailoğullarına açık mucizeler getirdiğin zaman, ben seni onlardan kurtarmıştım da onlardan inkâr edenler, "Bu, ancak açık bir büyüdür" demişlerdi. 111.Hani bir de, "Bana ve Peygamberime iman edin" diye havarilere ilham etmiştim. Onlar da "İman ettik. Bizim müslüman olduğumuza sen de şahit ol" demişlerdi. 112.Hani havariler de, "Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?" demişlerdi. İsa da, "Eğer mü'minler iseniz, Allah'a karşı gelmekten sakının" demişti. 113. Onlar, "İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz yatışsın. Senin bize doğru söylediğini bilelim ve ona, görmüş şahitlerden olalım" demişlerdi. 114. Meryem oğlu İsa, "Ey Allahım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofra indir ki; önce gelenlerimize ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısısın" dedi. 115.Allah da, "Ben onu size indireceğim. Ama ondan sonra sizden

her kim inkâr ederse, artık ben ona kâinatta hiçbir kimseye etmeyeceğim azabı ederim" demişti.[357]

15- Sonuç: Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara "beni ve annemi ilah edinin" diye sen mi söyledin?!

وَاِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَاَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِى وَاُمِّىَ اِلٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللّٰهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِى اَنْ اَقُولَ مَا لَيْسَ لِى بِحَقٍّ اِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِى وَلَآ اَعْلَمُ مَا فِى نَفْسِكَ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (116) مَا قُلْتُ لَهُمْ اِلَّا مَآ اَمَرْتَنِى بِهٖٓ اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَاَنْتَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ (117) اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (118) قَالَ اللّٰهُ هٰذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (119) لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (120)

116.Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara "beni ve annemi ilah edinin" diye sen mi söyledin?! İsa da şöyle diyecek: "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem mümkün değildir. Zaten ben bu sözü söyleseydim, sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybı bilensin." 117."Ben onlara, sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin dedim. Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim. Ama beni içlerinden aldığında, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen, her şeye şahitsin." 118."Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin. 119.Allah, şöyle diyecek:

357 Yuhanna İncil'inde şöyle denilir; "*Fısıh bayramından önceydi. İsa, bu dünyadan ayrılıp Baba'ya gideceği saatin geldiğini biliyordu. Dünyada kendisine ait olanları sevmiş olarak sonuna kadar sevdi. Akşam yemeği sırasında İblis, Simun oğlu Yahuda İskariyot'un yüreğine İsa'yı ele verme isteğini koymuştu bile. İsa, Baba'nın her şeyi kendisine emanet ettiğini, kendisinin Tanrı'dan çıkıp geldiğini ve Tanrı'ya döneceğini biliyordu. Yemekten kalktı, üstlüğünü bir yana koydu, bir havlu alıp beline doladı. Sonra bir leğene su doldurup öğrencilerin ayaklarını yıkamaya ve beline doladığı havluyla kurulamaya başladı.*" (Kitab-ı Mukaddes, Yuhanna, 13/1-5)

"Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür." Onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vardır. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu büyük başarıdır. 120.Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümranlığı yalnızca Allah'ındır. O, her şeye kadirdir.

Açıklama

Bu sûrenin girişinde sûrenin hicretin yedinci yılında, kaza umresi münasebeti ile yani Hudeybiye anlaşması gereği bir sene ertelenerek yapılan umre münasebeti ile indirilmiş olduğunu ifade etmiştik. Yine orada Hz. Peygamber'in, Kureyşliler tarafından, Medine ve çevresinde teşekkül eden bu yeni devletin başkanı olarak tanınması anlamına gelen Hudeybiye anlaşmasının hemen ardından, bölgedeki ülkelerin liderlerine (Rum kralına, İran kisrasına, Habeş Necaşî'sine, Mısır Mukavkısına ve Arap kabilelerinin emirlerine) elçiler gönderip onlara İslam'ı tebliğ ettiğini, onlardan, siyasi konumlarını korumakla beraber tevhid inancına inanmalarını istediğini de ifade etmiştik.

Bu diplomatik girişimin yanı sıra Hz. Peygamber, kaza umresini de icra etmiştir. Bu umre esnasında Kureyşliler, Müslümanların tavaf ve diğer ibadetleri yerine getirebilmeleri için Mekke'yi üç günlüğüne boşaltmışlardı ki bu husus, Hudeybiye anlaşmasının maddeleri arasında yer almaktaydı. Ancak anlaşma maddeleri arasında yer alan bu hususun tatbikatı, sadece bir sene sonra Mekke lideri Ebu Süfyan'ın Müslüman olması ve böylece Mekke'nin Hz. Peygamber'e teslim edilmesi sahnesinin küçük bir provası niteliğindeydi. İşte bu noktada, Kureyşlilerin o döneme kadar uygulayageldikleri Hac ibadeti ve bu ibadet çerçevesinde yerine getirdikleri şeyler, yaygın olarak benimsedikleri örf ve adetler, giyim kuşam şekilleri gibi özellikler ile İslam'ın Hac-Umre ve helal-haram şiarları arasında bir çizgi çekmek, bu ikisi arasında net bir ayrım yapmak gerekiyordu. İşte bu sûre, tam da bu amaçla indirilmiştir. Sûre, abdest-teyemmüm gibi başka konularda hükümler koyduğu gibi ilişkilerde adalet ilkesini uygulama noktasında ısrar etmekte, daha önce Müslümanlara zarar vermiş olan kimselere karşı haksızlık ve adaletsizlik duygularına kapılmama konusunda özellikle uyarıda bulunmaktadır. Sûrenin ilk kısmı işte bu konulara tahsis edilmiştir.

Bundan sonra sûre, Ehl-i Kitabın Tevrat ile olan ilişkilerini ele almakta, onları Tevrat'ın öğretilerine bağlı kalmamakla eleştirmekte, orada yer alan bazı kısas hükümlerini hatırlatmakta ve ardından da hırsızlık konusunda, Arap örfüne uzak olmayan bir ceza belirlemekte, Yahudiler-

le dostluk kuran münafıklar içerisinden dinden dönen (mürted) kimselere cehennem uyarısı yapmakta, Ehl-i Kitab'a dinlerinde aşırı gitmeme tavsiyesi yapmakta ve onları İslam'ı kabul etmeye davet etmektedir.

Daha sonra sûre, İslam toplumunu ilgilendiren birtakım yasalar koymakta; içki ve kumarı yasaklamakta, ihramlı iken kara hayvanlarının avlanmasını yasaklayıp deniz hayvanı avlamayı mubah kılmaktadır. Sonra yolculuk esnasında –ki yolculuklar haftalarca veya daha fazla sürebiliyordu- yapılan vasiyetlerde şahit tutulması konusunda ısrar etmektedir. Nitekim bu kadar uzun süren yolculuklarda, özellikle vefat, vasiyet, borç gibi konularda yolcular arasındaki ilişkileri düzenleyecek bir takım düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktaydı.

Nihâyet sûrenin son bölümünde, görünüşte sanki önceki konularla ilgili değilmiş gibi olan bir konuya yer verilmektedir. Ancak bu konu ve sûrenin indiriliş ortamı, yani Mekke'nin Hz. Peygamber ve mü'minlerin umre yapmaları için boşaltıldığı ortam üzerine dikkatlice düşünen bir okuyucu, bu tarihî olayın arkasından, sûrenin mukaddimesinde ele alınan konunun, yani ahde vefa konusunun, dar ve husûsî çerçeveden daha geniş ve umûmî bir çerçeveye taşındığını, mukaddimede insanların/mü'minlerin ahde vefasından bahsedilirken sonuç bölümünde Allah'ın ahde vefasından bahsedildiğini görebilir.

Bu sonuç bölümü, İsa peygamberin, kendisini ve annesini ilah edinenlerden berî olduğunu da ortaya koymaktadır; "*Allah, kıyamet günü şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara "beni ve annemi ilah edinin" diye sen mi söyledin?! İsa da şöyle diyecek: "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem mümkün değildir. Zaten ben bu sözü söyleseydim, sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybı bilensin. Ben onlara, sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin dedim. Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim. Ama beni içlerinden aldığında, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen, her şeye şahitsin.*"

İsa peygamberin, "Allah üçün üçüncüsüdür" diyen halkının tavrı, "*Allah'tan başka varlıkları ilah edinir ve biz bunlara bizi Allah'a yakınlaştırsınlar diye ibadet ediyoruz derler*" şeklinde ifade edilen müşriklerin tavırlarıyla benzeşmektedir. Her iki taraf da Allah'la aralarında bir vasıtayı ortak koşmaktadırlar. Buna karşılık nasıl İsa peygamber, "*ben onlara sadece senin emrettiğini söyledim: Benim de sizin de rabbiniz olan Allah'a ibadet edin dedim*" dediği gibi, Hz. Muhammed de kendi kavmi hakkında

benzer şeyleri defalarca söylemiştir. Hz. İsa nihâyetinde halkının tutumu konusunda durumu Allah'a havale eder; "*Eğer onlara azap edersen, kuşkusuz ki onlar senin kullarındırlar, eğer onları affedersen, elbette ki sen izzet ve hikmet sahibisin.*" İsa peygamberin bu tutumu, Hz. Peygamber'in kaza umresinden bir sene sonra, Mekke'nin teslim oluşu esnasında gösterdiği tavra ilham olacaktır; nitekim o da müşrikleri öldürmemiş, esir almamış, aksine onlara şöyle demiştir; "*gidiniz, bugün hepiniz hürsünüz!*"

ESBÂB-I NÜZÛL- İÇKİ YASAĞI ÖRNEĞİ

Esbâb-ı Nüzûl ifadesi, klasik bir İslamî terimdir ve İslam'ın klasik çağında müfessirler, hadis âlimleri, fıkıhçılar ve ulûmu'l-Kur'ân müellifleri nezdinde önemli bir yere sahiptir. Bütün bu âlimler, Esbâb-ı Nüzûl kavramına, Kur'ân'ı anlamanın önemli bir yolu olarak büyük önem atfetmişlerdir. Çoğuna göre bir âyetin iniş sebebi (sebeb-i nüzûl) demek, zorunlu olarak, o âyetin inişine sebep teşkil eden şey demek değil, âyet veya âyetlerin hakkında indiği ve açıklama yaptığı konu demektir. İniş sebebi olarak tespit edilen olayların âyetlerin inişinden önce ya da sonra tahakkuk etmesi konusunda ihtilaf edilmiştir. Kimilerine göre âyetin inişi ile sebep kabul edilen olayın vukuu paralel olmalıdır. Örneğin Hz. Peygamber'e bir soru sorulması ya da huzurunda bir olayın yaşanması ve bunun ardından o konuyla ilgili vahyin inmesi, böyledir.

Özellikle batınî, Şiî ve sufî eğilimli müfessirler, Kur'ân'ı tedebbür etmek, manaya zevk, keşf ya da imamdan tevarüs edilen sırlar aracılığıyla taarruf etmek gibi imkânlar sunmadığı, buna karşılık tarih alanına ait olduğu gerekçesiyle, Esbâb-ı Nüzûl kavramının önemini azımsamışlardır. Diğer bazı müfessirler ise bu alandaki rivâyetler içerisinde birçok çelişkinin bulunuyor olması nedeniyle, Esbâb-ı Nüzûl ilmini faydasız bulmuşlardır. Buna karşılık fıkıh ve usûl âlimleri Kur'ân'ın anlaşılması ve özellikle de ondan hüküm çıkarılması noktasında Esbâb-ı Nüzûl bilgisini zorunlu saymışlardır.

Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde bu konuya özel bir bölüm ayırmış ve Esbâb-ı Nüzûl bilgisinin faydalarını tadad etmiştir. Daha sonra Suyûtî'nin de kendisinden bilgiler derlediği bu kitabında Zerkeşî, Esbâb-ı Nüzûl'ün birçok faydasını örnekleriyle sıralamış, bu çerçevede bu bilginin Kur'ân müfessirine, ilahî hükümlerin teşriindeki hikmeti kavrama imkânı sağladığını, sebebin husûsiliğini esas alanlar nezdinde de hükmün hangi olaya mahsus olduğunun bilgisini verdiğini,

umûm ifade eden bir lafzın Esbâb-ı Nüzûl sayesinde husus ifade edebileceğini, Esbâb-ı Nüzûl'e dair açıklamaların Kur'ân'ın anlamını kavrama noktasında çok güçlü bir yol olduğunu, sahabilerin bu özelliğe sahip olduklarını ifade etmiştir.

Zerkeşî buna ilaveten şunları söylemektedir; "Esbâb-ı Nüzûl bilgisine ulaşmanın yolu, vahyin nüzûlüne şahitlik eden, iniş sebeplerini bilen ve bunlarla ilgili araştırma yapan kimselerden yapılacak sağlıklı nakillerdir." İşte bu noktadan hareketle âlimler, Esbâb-ı Nüzûl konusunda tıpkı hadis ilminde uygulanan kriterleri uygulamışlar, sahabeden aktarılan Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerini merfu hadis, tabiinden nakledilen Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerini ise mürsel hadis kategorisinde değerlendirmişlerdir. Ancak bu kayıt, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinde görülen çelişkileri gidermediği gibi hadis ve diğer rivâyet alanlarında zamanla görülen çoğalmayı, rivâyet malzemesinin giderek şişmesini de engellememiştir. Yine bu kayıt, İsrailiyat rivâyetlerinden uzak durmayı da sağlamamıştır.

Bununla beraber, Esbâb-ı Nüzûl ravilerinin aktardıkları bütün malzemenin üstünü bir kalemde silmek de makul değildir, çünkü bu rivâyetler bize iki açıdan kendilerini adeta dayatmaktadır:

-Bir taraftan Kur'ân tek seferde indirilmemiş olduğu için onunla başından sonuna tam bir metin olarak ilişkiye girmek ve indiriliş şartlarını göz ardı etmek mümkün değildir. Çünkü Kur'ân, yirmi küsur senelik bir dönemde parçalar halinde indirilmiştir. Bazı bölümler herhangi bir sebep olmaksızın indirilmişlerdir. Örneğin bir itikadî ilkenin açıklanması, bir kıssanın anlatılması ya da teşrii veya ahlaki bir metnin nüzûlü böyle olabilir. Bu tür bölümler çoğunlukla Esbâb-ı Nüzûl ile ya da başka münasebetlerle ilgili değildirler, dolayısıyla bu alana dâhil olan âyetlerin anlaşılması için Esbâb-ı Nüzûl bilgisine gerek yoktur. Her ne kadar bazı kimseler, "Kur'ân'ın sebepsiz indirilen tek bir âyeti bile yoktur" deseler de, bu ifadedeki abartı açıkça ortadadır. Çünkü Esbâb-ı Nüzûl adı altında tedavülde olan rivâyetler, toplam âyet sayısına oranla gerçekten çok azdır.[358] Bazı âyetler ise Hz. Peygamber'e veya Müslümanlara sorulan sorulara cevap olarak ya da yine Hz. Peygamber'in veya belli bir sahabinin özel hayatı ile ilgili bir konuya temas etmek üzere indirilmiş olabilir. Yine

358 Câbirî burada, tenkit ettiği görüşün hakkını vermemektedir. Zira *"Kur'ân'ın sebepsiz indirilen tek bir âyeti bile yoktur"* şeklindeki ifadenin maksadı, her âyet hakkında bir iniş sebebi rivâyetinin bulunduğunu söylemek değil, bütün âyetlerin, Hz. Peygamber'in yaşamı ve mücadelesi içinde belli bir karşılığının bulunduğunu, ortada hiçbir ihtiyaç yok iken herhangi bir âyetin indirilmemiş olduğunu ifade etmektir. İlgili görüşün savunulduğu eserlere bir örnek olarak, Nasr Hamid Ebu Zeyd'in "İlahî Hitabın Tabiatı" (mefhûmu'n-nass) adlı eserine bakılabilir. (Çev.)

o dönemde bütün Müslümanların hallerini ilgilendiren bir durumdan söz eden âyetler de söz konusu olabilir. İşte bu alanda Esbâb-ı Nüzûl, bu tür ifadelerin maksadını anlamak için zaruridir.

-İkinci bir taraftan Esbâb-ı Nüzûl çerçevesinde ortaya konan rivâyetler şu iki realiteyi bize verirler: Birincisi; şu veya bu âyetin inişi ile fiili olarak ilgili olabilecek ve her durumda Kur'ân'ın iniş ortamını resmeden ma'hu'du'l-Arap'ın (Arap ufkunun) bir unsurunu teşkil eden tarihsel realite iken ikincisi; bu Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerini kullanan, bunları belli âyetler için sebep olarak ortaya koyan ve belli bir dönemde şeriatın görüşü olarak yerleşmesini istedikleri görüşe hizmet edecek şekilde belli âyetlere özel bir anlam kazandıran kimselerin sahip oldukları ideolojik ve düşünsel realitedir. Bu durumda Esbâb-ı Nüzûl rivâyetleri, âyetin indiği dönemde ya da ondan önce ortaya atılmış soruların değil, rivâyeti aktaran kişinin "şimdi"sinin sorularının cevabını verecektir. Yine bu durumda rivâyetin gerçek ravisi senedin en sonundaki kişi (Hz. Peygamber veya sahabe döneminde yaşayan kişi) olabileceği gibi, senet silsilesini oluşturan ravilerden herhangi biri de olabilir. Bu durumların her ikisinde de yönlendirici ve harekete geçirici güç, ideolojik (mezhebî, dinî, siyasî) etkendir. İşte bu nedenle bu kişisel yönü de hesaba katmamız gerekmektedir. Hadis, Tefsir, Dil, Edebiyat veya kıssa alanlarından herhangi birindeki bir rivâyetin senet zinciri içinde yer almak her ravi için, kendi ismini ölümsüzleştirmek anlamına geldiği için oldukça caziptir. Bu zincirin içine girmenin yolu ise, taklit, yani mevcut bir sebebi nüzûl rivâyetini yeni bir kalıba dökerek bir başka âyete uyarlamaktır. Bunun arkasında bazen bir davaya hizmet inancı, bazen de şöhret tutkusu yatmaktadır. Nüzûl çağı ile rivâyetlerin derlendiği çağ arasındaki tarihî mesafe, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerini bu şekilde yeni bir kalıba sokmaya imkân verecek kadar uzundur.

Bundan dolayı biz, senetleri nasıl olursa olsun, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinin verdikleri bilgilerle yetinmemek gerektiğini düşünüyoruz. Senet tenkidi, metnin doğruluğu için yeterli değildir, bilakis, metne de eleştirel açıdan yaklaşmak gerekmektedir. Kanaatimizce bu alanda, yani metnini doğruluğu alanında şu üç hususu dikkate almak zorunludur;

1- Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinin verdikleri anlam ile âyetlerin metin içindeki bağlamlarının ifade ettiği anlam arasında çelişki olmamalıdır. Tefsir kitaplarında ya da hususen bu alana dair yazılmış eserlerde yer alan Esbâb-ı Nüzûl rivâyetleri, çoğunlukla titiz ve dikkatli bir okuyucuyu kuşkuya düşürecek niteliktedir. Bazen bu rivâyetler, ilgili âyetleri

bağlamlarından büsbütün uzaklaştırmaktadırlar ve bu durumda insanın aklına, bu rivâyetlerin gerçekten âyetlerin inişine sebep olan olayları derlemeyi mi, yoksa her âyeti ille de bir olayla irtibatlandırmayı mı hedefledikleri sorusunu getirmektedir. Bu problemi çözmenin tek yolu da, âyetlerin metin içindeki yerlerine, bağlamlarına öncelik vermek ve Esbâb-ı Nüzûl adı altında bu âyetleri bağlamından koparıp metni parçalamamaya özen göstermektir.

2- Esbâb-ı Nüzûl rivâyetleri Kur'ân âyetlerinin ve sûrelerinin indiriliş sıralamasına ve Hz. Peygamberin siretinin seyrine uyumlu olmalıdır. Sûrelerin iniş sıralamasını dikkate almak, bu problemin çözümü konusunda çoğunlukla yeterli olacaktır. Kaldı ki bazı sûrelerin tek seferde indirildikleri bilinmektedir ve bazı âyetlerin içerikleri, bazı malum olaylarla birebir ilişkilidir.

3- Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinin verdikleri malumat ve anlamlar, Arapların kültürel, toplumsal, iktisadi ve fikrî dünyaları (ma'hûdu'l-Arap) ile uyumlu olmalıdır.

Doğrusu bu şartları dikkate almış olmamız bize, tefsir geleneğinin başından beri bu disiplin içinde birer problem (müşkil) haline gelmiş ya da gerçek anlamı unutulmuş veya adeta bir toz bulutu içinde kaybolup gitmiş bazı âyetleri nesnel bir şekilde anlama imkânı sağlamıştır. Nitekim son olarak Maide Sûresini "Kaza Umresi" ile irtibatlandırarak tefsir etmemiz, sûrenin değişik bölümlerini birbiriyle uyum içinde anlamamızı, mesajını ve içeriğini bütünlük içinde kavramamızı sağlamıştır. Bu ise, Maide Sûresini bu ortam ile irtibatlandırarak anlamanın makuliyyetini ve makbuliyyetini açıkça ortaya koymuştur. Nitekim aynı sûreyi Kaza Umresi ile değil de, müfessirlerin genelinin sûrenin genel konumuyla veya içeriği ile uyumlu olmayan birtakım rivâyetlere dayanarak yaptıkları gibi, Veda Haccı ile irtibatlandırarak tefsir etmeye çalışsaydık bu imkândan mahrum olacaktık.

Diğer taraftan burada, içkinin haram edilmesi ile ilgili âyetler örneğinden hareketle, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerine yönelik uygulamalı bir eleştiri de yapmak istiyoruz.

Öncelikle ifade edelim ki, içki konusu ilk kez Mekkî Kur'ân'da yer bulmuştur. Bilindiği gibi Mekkî Kur'ân, teşrî (yasama) Kur'ân'ı değil, davet Kur'ân'ıdır. Mekkî Kur'ân'da içki (Hamr) kelimesi ilk olarak Yusuf Sûresinde, Hz. Yusuf ile birlikte hapse giren gençlerden biri ile ilgili olarak geçmektedir. Bu genç Hz. Yusuf'a, rüyasında "hamr" sıktığını (mey-

velerin suyunu sıktığını) gördüğünü söylemiştir. Yusuf peygamber de bu rüyayı, o delikanlının hapisten çıkıp efendisine meyve suyu sıkacağı şeklinde yorumlamıştır. (Bkz: Yusuf, 36) Yine Nahl Sûresinde, doğrudan adı zikredilmemekle beraber bu konuya şöyle değinilmiştir; "*Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem sarhoşluk verecek şeyler, hem de güzel bir rızık edinirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır.*" (Nahl, 16/67) Yani Allah sizlere hurma ve üzüm gibi nimetler bahş etmiştir, sizler de bunlardan, mayalanma yolu ile sarhoşluk verici olan içecekler elde edersiniz. Bazılarını da tabii halleriyle yersiniz. O dönemlerde sahabiler içki içmekteydiler, çünkü henüz yasaklanmamıştı. Diğer taraftan Medenî Kur'ân'da içki (hamr) birçok kez zikredilmiştir. Bunlardan birinde cennet nimetleri içinde sayılan içkinin "içenlere lezzet verici" (Muhammed, 15) olduğu (sarhoş etmediği) ifade edilmiştir.

Burada bizi asıl ilgilendiren, içkinin haram kılınması ile ilgili olarak indirilen dört âyettir. Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerine önem veren âlimler bir takım olaylardan söz etmişler ve bu âyetlerin söz konusu olaylara ve durumlara cevaben indirilmiş olduğunu söylemişlerdir. Bu âyetler, indiriliş sırasına göre şöyledir;

Birinci âyet: Birçok rivâyette anlatıldığına ve şimdi vereceğimiz âyet tarafından da onaylandığına göre, Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman kendisine, başka birçok soru içerisinde, içkinin haram olup olmadığı hakkında da soru sorulmuş, bunun üzerine şu âyet indirilmiştir; "*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için bazı yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.*" (Bakara, 2/219) Bir rivâyette bu soruyu soranların önce, "Ey Allah'ın peygamberi! Bize izin ver, onun faydasından istifade edelim" dedikleri ve Hz. Peygamber'in de sessiz kaldığı ifade edilir. Ancak faydalı tarafından istifade ederlerken günah tarafından kaçınmadıkları için, içkinin haram kılındığı eklenir.

İkinci âyet: Ebu Davud, Nesâî, Tirmizî ve el-Hâkim'in Hz. Ali'den aktardıkları bir rivâyette şöyle denilir;

> Abdurrahman b. Avf bir defasında bize bir ziyafet sunmuştu, gittik ve orada yemek yedik, içki içtik. İçki bizi sarhoş etti. Sonra namaz vakti geldi ve oradakiler beni, namaz kıldırmam için öne geçirdiler. Ben de namazda onlara Kafirun Sûresini okurken yanlış okudum; "Ey Kâfirler! Ben sizin ibadet ettiklerinize ibadet etmem" âyetinden sonra, "bizler sizin ibadet ettiklerinize ibadet ediyoruz" diye okudum. Bunun üzerine Yüce Allah, "*Ey İman edenler! İçkili iken, ne dediğinizi bilecek hale gelinceye kadar namaza yaklaşmayınız*" (Nisa, 4/43) âyetini indirdi. (Bkz: Taberî, Suyûtî)

Âyet indirilince insanlar, "Ey Allah'ın peygamberi! Namaz vakti yaklaşınca içmeyiz, diğer zamanlarda içelim" dediler, o da buna cevap vermedi.

Üçüncü âyet: Rivâyetlere göre Sa'd b. Ebi Vakkas şöyle demiştir;

İçkiyi haram eden âyet benim hakkımda indirilmiştir. Ensar'dan bir kişi yemek hazırlamış ve bizi davet etmişti. Biz de yemeğe katılmıştık. Oraya bir takım başka insanlar da geldiler. Yediler, içtiler ve sonunda sarhoş oldular. Sonra birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Ensar, "bizler daha hayırlıyız" diyordu, Kureyşli Müslümanlar da, "Kureyş daha hayırlıdır" diyordu. Bu itişip kakışma esnasında oradakilerden biri eline bir kemik parçası aldı ve burnuma vurdu. Burnum kırıldı ve ben de gidip durumu Hz. Peygamber'e anlattım. Bunun üzerine şu âyet indirildi; "*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?*" (Maide, 5/90-91)

Bu son âyetle, yani içkiyi yasaklayan âyetle ilgili olarak başka rivâyetler de aktarılmaktadır. Bunlardan birinde Hz. Ali bir gün devesinin bir yerde kendisinden habersiz bir şekilde kesilmiş ve parçalanmış olduğunu gördü. Bunu kimin yaptığını araştırınca, amcası Hz. Hamza'nın yaptığını öğrendi. Gidip Hz. Hamza'nın böyle yaptığını ve bir yerde arkadaşları ile birlikte içki içtiğini haber verdi. Hz. Peygamber de Hz. Hamza'nın içki içtiği yere gitti ve onunla konuşmak istedi. Fakat içeri girdiğinde Hz. Hamza'nın gözlerinin kıpkırmızı olduğunu gördü. Hz. Hamza bu arada ona, "*siz hepiniz, benim babamın kölelerinden başka bir şey değilsiniz*" deyince Hz. Peygamber onun iyice sarhoş olduğunu anladı ve gerisin geri döndü. İşte bu olay, içkinin yasaklanmasına sebep oldu. (Buhârî)

Bir başka rivâyette Abdullah b. Ömer şöyle demiştir;

> Kur'ân'da, "*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz*" şeklinde geçen bu âyet, Tevrat'ta şöyle geçmektedir; "Allah batılı yok etmek, oyunu (kumarı), raksı, çalgıyı çengiyi, defi, tamburu, şiiri ve içkiyi ortadan kaldırmak için hakkı göndermiştir. Bunlar yiyenler için acı şeylerdir. Rabbim kendi kudret ve izzetine yemin ederek söylemiştir ki, haram kıldığım o içkiyi içen kulu kıyamet günü susuz bırakırım, ben haram kıldığım için onu terk eden kulu ise o gün cennet nimetlerinden içmekle ödüllendiririm."

Bu rivâyette geçen ifadeler, Tevrat'ın İşaya bölümünde yaklaşık olarak yer almaktadır.

Dördüncü âyet: Enes b. Malik'ten aktarılan bir rivâyet şöyledir;

> Bir gün Ebu Talha, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, Muaz b. Cebel, Sehl b. Beyza ve Ebu Dücane ile birlikte içki içiyorduk. Hepimiz sarhoş olmuştuk. O sırada birinin, "haberiniz olsun, içki haram kılındı" diye bağırdığını duyduk. Bunu duyar duymaz, bulunduğumuz yere kimse gelmeden ve içimizden kimse dışarı çıkmadan, derhal içkileri döktük, fıçıları kırdık. Kimimiz abdest aldı, kimimiz gusletti; Ümmü Selim'in verdiği güzel kokulardan süründük ve çıkıp mescide gittik. Bir de baktık ki Hz. Peygamber mescidde şu âyeti okuyor; *"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."* Sonra bir adam kalktı ve *"Ey Allah'ın peygamberi! Peki, daha önce içki içip ölüp gitmiş olanların hali ne olacak?"* diye sordu. Bunun üzerine de şu âyet indirildi; *"İman edip salih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce (içkinin haram kılınmasından önce) tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever."* (Maide, 5/93)

Bu son soru ile ilgili olarak kaynaklar, bu rivâyete benzer bir başka rivâyet daha zikrederler.

İslam'da helal-haram konusunda temel ilke, Hz. Peygamber'den nakledilen, "şeriat aksini söylemedikçe eşyada (her şeyde) asl olan mubahlıktır" sözünde ifade edilmiştir. Buna göre içkinin yasaklanmasından önce içki içmek helal idi. Yüce Allah bu noktada sevgili peygamberine özel bir konum tanımış, onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affettiğini bildirmiştir. (İçkinin haram kılınması ile ilgili rivâyetler için, Taberî ve İbn Kesîr tefsirlerinden yukarıdaki âyetlerin tefsirine ve hadis kaynaklarına bakılabilir.)

Hz. Ömer'e atfedilen bir rivâyet daha vardır ki, bu rivâyet, yukarıda zikredilen son rivâyetlere ihtiyaç bırakmayacak türdendir. Bu rivâyete göre Hz. Ömer, *"Allah'ım! Bizlere içki konusunda sadra şifa bir izah lütfet"* diye dua etmiş, bunun üzerine; *"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için bazı yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür."* (Bakara, 2/219) âyeti indirilmiştir. Bu âyet kendisine okununca bu sefer yine, *"Allah'ım! Bizlere içki konusunda sadra şifa bir izah lütfet"* (onun haram mı yoksa helal mi olduğunu bildir) diye dua etmiştir. Bunun üzerine de; *"Ey İman edenler! İçkili iken namaza yaklaşmayın!"* âyeti indirilmiştir. Bu âyet de kendisine okununca, *"Allah'ım! Bizlere içki konusunda sadra şifa bir izah lütfet"* diye dua etmiş ve bu sefer; *"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak,*

şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?" (Maide, 5/90-91) âyeti indirilmiştir. Bu âyet kendisine okununca, okuyan kişi, "*Artık vazgeçiyor musunuz?!*" ifadesini okuyunca, "*evet, vazgeçiyoruz*" demiştir.

Dikkat edilirse bu son rivâyet, diğer bütün rivâyetleri gereksiz ve yersiz kılmaktadır. Bununla beraber bu rivâyette, öncekiler gibi, içkinin haram kılınması ile ilgili âyetlerin iniş sebepleri ile iniş sıraları arasında bir zamansal uyum inşa etmektedir. Böyle bir uyum, insanın aklında bazı şüphelerin uyanmasına neden olmaktadır, çünkü en azından realitenin mantığı her zaman aklın mantığı ile paralel seyretmez. İlk âyetin inişinden sonra, âyette belirtilen "içkinin faydası"ndan istifade etmek için izin istenmesi, ikinci âyetin inişinden sonra "namaz vakitleri yaklaşıncaya kadar içki içmek" için izin istenmesi, üçüncü âyetin inişinden sonra "geçmişte içki içmiş olarak ölmüş kimselerin durumları" hakkında soru sorulması, sonra da kimilerinin bütün bu aşamaları Hz. Ömer'in tepkileri ile irtibatlandırması... bütün bunlar, ilgili âyetlerin, yer aldıkları sûrelerin içindeki bütünlüklerini bozmakta, yapılarına zarar vermektedir.

Bu sebeb-i nüzûl rivâyetlerindeki sıralamanın doğru olması, ancak söz konusu âyetlerin hepsinin tek seferde indirilmiş olması durumunda mümkündür, oysa içkinin yasaklanması ile ilgili ilk âyetin yer aldığı Bakara Sûresi, hicretin ilk iki yılında indirilmiştir. Bu âyetin iniş sebebi olarak zikredilen rivâyet ve içkinin haram olup olmadığı hakkındaki sorular ise, içkinin Medine'de yaygınlaşmış olduğu bir döneme aittir. Bu ise, söz konusu âyetin hicretin ilk yıllarında, en geç üçüncü yılında indirilmiş olduğunu gösterir. İkinci âyetin, yani "içkili iken namaza yaklaşmayınız" ifadesinin yer aldığı Nisa Sûresi ise, bundan yıllar sonra, hicretin beşinci ve altıncı yılları arasında indirilmiştir. Nihâyet son âyetin yer aldığı Maide Sûresi ise son yıllarda indirilmiştir. Hatta kimilerine göre bu sûre, Kur'ân'ın son indirilen sûresidir. Ancak bize göre Maide Sûresi, hicretin yedinci yılında indirilmiştir.

Şimdi ilgili Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerini parantez içine alalım ve söz konusu âyetleri kendi bağlamları, siyak-sibakları içinde değerlendirelim;

Birinci âyet: Bu âyet, Hz. Peygamber'e ardı ardına sorulan bir grup sorunun aynı bölüm içinde cevaplandırıldığı bir pasaj içinde geçmiştir. Söz konusu soruların tümüne yani o anda ve "de ki..." ifadesi ile başlayan cümlelerle cevap verilmiştir. (Bakara, 219-222) Bunların peşinden de

yemin, boşanma ve emzirme gibi konular gelmektedir. Dolayısıyla içki ile ilgili bu ilk âyet, çeşitli konularda yasaların belirlendiği bir genel çerçeve içinde yer almıştır. Bu genel çerçeve de, "*Ey İman edenler! Yeryüzündeki helal ve temiz şeylerden yiyin ve şeytanın adımlarına uymayın...*" (Bakara, 2/168) ifadesi ile başlamaktadır. Bundan sonra Hz. Peygamber'e sorulan sorular tek tek ele alınmakta, ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra da, "*işte Allah böylece sizlere âyetlerini açıklamaktadır ki akledesiniz*" (Bakara, 2/242) denilmektedir. Buradaki "âyet" ifadesinden "şeriat/yasa" anlamının kast edildiği açıktır.

Böylece görmekteyiz ki, "Sana içki ve kumarı soruyorlar..." âyetinin iniş sebebi olarak aktarılan rivâyetler, bu âyetin metin içindeki bağlamı ile uyumlu değildir. Bu durumda "Esbâb-ı Nüzûl" denen şeyin, âyeti metin içindeki bağlamında koparıp müstakil bir cümle olarak ele almadıkça, bir anlamı ve faydası olmayacaktır. Âyetlerin metin içindeki bağlamlarını dikkate alıp bununla yetindiğimizde ise mana açıkça ve her türlü karışıklıktan uzak bir şekilde ortaya çıkacaktır.

İkinci âyet: Birinci âyet hakkında söylediğimizi bu âyet hakkında da söylemek mümkündür, zira bu âyet hakkında ulaşabildiğimiz rivâyetler ve iniş sebebi olarak nakledilen bilgiler, ancak âyeti, yer aldığı bağlamdan koparıp tek başına ele aldığımız zaman uyumlu olmaktadır. Çünkü âyetin tam metni şöyledir; "*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız ya da biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprakla yüzlerinizi ve ellerinizi mesh edin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, bağışlayıcıdır.*" (Nisa, 4/43) Açıkça görülmektedir ki âyet, kendi içinde bütünlük arz etmektedir ve "*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar,*" cümlesini bu bütünlükten ayırmak mümkün değildir. Böyle bir şey yapıldığı takdirde, cümlenin devamını anlamak mümkün olmaz. Âyeti bir bütün cümle olarak değerlendirdiğimiz takdirde ise, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerine gerek kalmaz.

Üçüncü âyet: "*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.*" (Maide, 5/90) Bu âyet de, ilgili Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerine gerek bırakmayacak şekilde, kendine has, müstakil bir bağlama sahiptir. Bu bağlam da, "*Ey İman edenler! Allah'ın sizin için helal kıldığı şeyleri haram kılmayın, haddi aşmayın. Şüphesiz Allah haddi aşanları sevmez*" (Maide 5/87) ifadesi

ile başlayan, ardından yemin ve yemini bozma durumunda gerekli olan keffaret konusuna değinen, sonra da içki-kumar, dikili taşlar ve fal oklarının kaçınılması gereken şeytan işi birer pislik olduğu hükmünü ortaya koyan, özellikle içki ve kumarın insanlar arasında düşmanlık ve kine neden olduğunu, onları namazdan alıkoyduğunu ifade eden ve nihâyet şu ifade ile son bulan uzun bir yasama bölümü içinde yer almaktadır;

> *İman edip salih ameller işleyenlere; Allah'a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah'a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce (içkinin haram kılınmasından önce) tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever.*

Bu son âyet, içkinin haram kılınmasından önce içki içmiş ve haram kılınmasından önce vefat etmiş olan mü'minlere has bir istisna hükmünü bildirir. Ama bu istisna, içki âyetinin de aralarında yer aldığı bütün bu bağlamda, yani 87. âyet ile 120. âyet arasındaki bölümde yasaklanan şeylerin tamamı için geçerlidir. Bu çerçeve içinde çeşitli hükümler yer almaktadır ve bütün bu hükümlerin iki yönü bulunmaktadır; birincisi, herhangi bir şeyi haram kılmak yahut helal olduğunu bildirmek veya bu tür bir tasarrufta bulunmak; ikincisi ise, hükmün kapsamından bazı şeylerin istisna edilmesi ve kapsamın yeniden tavzih edilmesidir. Nitekim içki ile ilgili âyette durum tam da budur. Önce içkinin haram kılındığı ifade edilmiş, hemen ardından, geçmişte içki içmiş ve vefat etmiş olan mü'minlerin durumları istisna edilmiştir. Fakat bu durum, zaten herhangi bir şüpheye gerek bırakmayacak kadar açıktır ve ilk hükme yönelik herhangi bir tepki gösterilecek bir zaman dahî geçmeden, hemen bu istisna yapılmıştır; dolayısıyla hüküm ile istisna arasında bir süre geçtiği izlenimini veren Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinin söz ettiği gibi bir durum söz konusu değildir. Âyetin bağlamı olarak tayin ettiğimiz ve "*Ey İman edenler! Allah'ın sizin için helal kıldığı şeyleri haram kılmayın, haddi aşmayın. Şüphesiz Allah haddi aşanları sevmez*" (Maide 5/87) ifadesi ile başlayıp sûrenin sonuna kadar devam eden âyetler göstermektedir ki, bu âyetlerin nüzûlünden önce bazı Müslümanlar, Allah'ın haram kılmadığı bazı şeyleri, örneğin süslenmek, yemek-içmek, evlilik gibi şeyleri kendileri için haram kılmış idiler. Bu da göstermektedir ki, içkinin yasaklanması konusu, böyle bir bütünün bir parçasıdır ve ilgili Esbâb-ı Nüzûl rivâyetleri, bu bütünlük ile uyum arz etmemektedir.

Bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinin faydalarına değinelim;

Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerine yönelik eleştirel değerlendirmelerimizde, bu rivâyetlerin, ilgili âyetlerle çeliştiklerini, en azından onların metin içindeki bütünlüklerine yeterince hakkını vermediklerini vurgulamış ve esas itibariyle bu rivâyetlere ihtiyaç olmadığını da ifade etmiştik. Peki, gerçekten öyle midir, gerçekte bu rivâyetlerden müstağni kalmak mümkün müdür?

Fıkıh ve usûl âlimlerine –en azından bu âlimlerin çoğunluğunagöre, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetleri, Kur'ân'dan hüküm çıkarma konusunda muhakkak nazarı itibara alınmalıdır. Zira Kur'ân, yaşanan şartların değişimine uygun olarak, uzun bir süre içinde ve parçalar halinde indirilmiştir. Diğer taraftan şeriatın bu değişen durumlarla ilgili hitabı gerek Kur'ân'da gerek hadislerde, çoğunlukla umum sığasıyla, yani genel ifadelerle gelmiştir. Bu durumda fıkıh ve usûl âliminin Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinden sağladığı ilk ve belki de en önemli fayda, bu rivâyetlerin ona, hitaptaki umûmilik ile bu hitaba sebep olan şeydeki hususilik arasında bir ilişki tesis etme konusunda yardımcı olmasıdır.

Umûm-husûs ya da tümel-tikel arasındaki ilişki sadece akıl ve mantığa müracaat etmek sûretiyle tesis edilemez; bu ilişkinin tesisi için, hitap ile eşzamanlı olan tikel vakaların, yani sebeplerin bilinmesine de ihtiyaç vardır. Zira düşünsel seviyesi ne olursa olsun herkes, tikel bir düşünceden tümel bir düşünceye intikal ederken, ister istemez kıyas yöntemine başvurur. Kıyas ise, insanın bildiği şeyden yola çıkarak bilmediği şey hakkında fikir edinmesidir. Kur'ân'ın beyan ve burhan yöntemi olan bu kıyas yöntemi kıssalarda, darbı mesellerde, gördüklerinden ibret alarak görmedikleri hakkında düşünmesini isteyen öğütlerde kendini göstermektedir. İşte, başta dil, fıkıh ve kelam olmak üzere, bütün İslamî İlimler, bu yönteme dayanmaktadırlar. Bu yöntem özellikle fıkıh ilminde, fıkıh usûlü ilminin gelişmesiyle kök salmıştır. Bilindiği gibi fıkıh usulü ilmi metodolojik bir ilimdir ve en temel prensiplerinden biri de kıyastır. Kısa süre içinde kıyas, metodolojik bir çalışma alanı olmaktan çıkıp İslam hukukunun temel ilkelerinden biri haline gelmiştir. Kıyas bir şeyin diğer bir şey ile mukayesesi, fıkıhta da hakkında nass bulunmayan yeni bir durumun hakkında nass bulunan bir konuya mukayesesi olduğuna göre, bu mukayeseyi yapabilmek için ilgili nasların hangi olay hakkında indirilmiş olduğunu bilmek gerekmektedir. Ancak bu şekilde o nasslardaki hükmün tabiatı belirlenebilir ve ancak bu şekilde, o hükümlerden yapılan kıyasın makul olup olmadığı ortaya çıkabilir.

Örneğin içkinin haram kılınması konusunda ortaya çıkan "nebîz"[359] meselesi böyledir. İçkiyi (hamr'ı) yasaklayan ifade, nebîz için de geçerli midir, değil midir? Bu tartışmanın sebebi şöyle özetlenebilir: Hamr kelimesi, dilsel anlam itibariyle, üzüm suyu anlamına gelir ve Kur'ân'da da bu anlamda kullanılmıştır. Ancak içkinin haram kılınması konusundaki Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinde hamr'ın olgun hurma ile ham hurmanın karışımından elde edilen bir içecek olduğu ifade edilir. Bu durumda, hamr ile nebîz aynı maddeden yapılmadıkları halde, haklarındaki hükmün aynı olması mümkün müdür? Örneğin Ebu Hanife, bu farklılıktan dolayı, nebîz'in haram olmadığı kanaatindedir. Ancak içkinin yasak edilmesinin sebebi düşünüldüğünde, dikkatler "içkili iken namaza yaklaşmayın" âyetinin sebeb-i nüzûlüne çevrilmektedir. Buna göre içki, şu veya bu malzemeden yapılmış olduğu için değil, insanı sarhoş ettiği ve söylediklerini kontrol edemez hale getirdiği için haram kılınmıştır. Ancak nebîzin hamr kadar sarhoş etmediği ya da insanı sarhoş edecek miktardaki hamr ile aynı miktarda olan nebîzin sarhoş etmediği dikkate alındığında, nebîzin haram olmaması icap etmektedir. Gerçi az miktarda içilen hamr da sarhoş etmemektedir, ama bu konuda, fıkıhçılar şöyle bir ictihadî ilkeye ulaşmışlardır; "azı sarhoş eden şeyin çoğu da haramdır."[360] Bu ilke bazı kimseler tarafından bir rivâyet olarak da aktarılmıştır.

Bu hızlı göz atmanın ardından şu mülahazayı yapabiliriz: Fıkhî düşünce tek başına yeterli olmadığı anlaşılan Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerini ilk merci olarak kabul etmekten, yeni problemlere çözüm bulma konusunda daha elverişli olduğu kanıtlanan "şeriatın maksatları" prensibine intikal etmiştir. Zira makasıd düşüncesinin ufku çok geniştir, buna karşılık kıyasın ufku dardır, geçmişteki olaylarla sınırlıdır; çünkü kıyas temel olarak, "geçmiş bir örnek üzerine kıyas"tan ibarettir. Durum fiilen bu olduğuna göre, hiç kıyasla uğraşmadan, neden doğrudan ve daha işin başında şeriatın maksatlarını esas almayalım ki? İşte Şatıbî ve onun gibi birtakım fıkıh âlimlerinin görüşleri tam da bu istikamettedir.

Ancak yine de hiç kimse, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerinin büsbütün faydasız olduğunu söyleyemez. Zira bu rivâyetler her ne kadar fıkıh ala-

---

359 Nebîz, birebir Türkçe'ye çevrilmesi zor bir kavramdır, hurma veya üzümün az pişirilmiş halde çıkarılan suyuna denilir. Diğer bazı meyvelerden de nebîz yapılır. Bkz: Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukûkı İslamiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kamusu* (I-VIII), İstanbul 1968, C. III, s. 21, 250 vd. (Çev.)

360 Câbirî, muhtemelen sehven, bu ifadeyi yanlış yazmıştır. Nitekim ilgili rivâyetlerde ve fıkıh literatüründe söz konusu ifade, (هليلفف مريثك ركسأ ام مارح) "*çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır*" şeklindedir. Bkz: Ömer Nasuhî Bilmen, age, III/251. (Çev.)

nında –saydığımız kusurlarından ötürü-[361] çok faydalı olmasalar da, bu rivâyetlerin Kur'ân'ı anlama ya da daha genel ifadeyle tefsir alanında, inkâr edilemez ölçüde faydaları söz konusudur.

Bu alanda olduğu gibi fıkıh alanında da, Arapların kültür ve düşünce dünyalarını (ma'hûdu'l-Arap) dikkate almak zaruridir. Esbâb-ı Nüzûl rivâyetleri de bize bu alanda çok kıymetli veriler sunmaktadır. Esasen Arap ufku olan bu kültür ve düşünce dünyasını tespit noktasında şiirler, hikâyeler, edebî yazılar gibi daha "özgür" bir tarzda telif edilen ve daha fazla hayal unsuruna yer verilen verilere nispetle, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetleri çok daha itimada layıktır. Bu açıdan bakıldığında Esbâb-ı Nüzûl rivâyetleri; yazımın başlangıcından modern döneme kadar geçen Arap-İslam kültürünün tarih yazımının ayrılmaz bir parçasıdır. Hatta İbn Haldun gibi, aktardıkları haberlerin makuliyeti konusunda tarihçileri eleştiren kimseler bile, tarih çalışmalarında bu tür bir eleştirel perspektifi ortaya koymuş olmalarına rağmen, bunu uygulamaya geçirebilmiş değillerdir.

Buna, içkinin yasaklanması konusunda yukarıda verdiğimiz Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerini örnek gösterebiliriz. Bu rivâyetler Hz. Peygamber'in yaşadığı çevredeki düşünsel ve toplumsal konumun bazı tezahürlerini öğrenme konusunda, toplumsal tarih açısından çok faydalıdır. Bu da, devletin olmadığı ve örfün hâkim olduğu cahiliye durumundan, belli bir inanç ve hukuk temelinde bir devletin inşa edildiği İslam dönemine intikal devresinin koşullarını daha kâmil ve doğru bir şekilde anlamaya yardımcı olacaktır. Yine bu rivâyetler, Kur'ân'ın insanî realite ile ne derece irtibatlı olduğunu ortaya koyması açısından da çok faydalıdır. Bu da, daha önce ifade ettiğimiz üzere, Kur'ân âyetlerini ve hükümlerini anlama konusunda Arap ufkunu (ma'hûdu'l-Arap) göz önünde bulundurabilmek için, Esbâb-ı Nüzûl rivâyetlerini bilmenin önemini tekit etmektedir. Bu yöntem, hikmetli Kur'ân'ın âyetlerinin gerek fetva, gerek tefsir gerek vaaz ve gerekse diğer alanlarda, Esbâb-ı Nüzûl çerçevesinden çıkarılmasının; delalet ve maksat alanlarından saptırılarak yorumlanmasının, işlevselleştirilmesinin önüne geçecektir.

361 Senet zayıflığı, ilave-çıkarma-unutma gibi şeylere açık olmaları, ilginç şeylere odaklanmaları, âyetleri bağlamlarından koparmaları, uygulama alanıının darlığı gibi.

113- TEVBE SÛRESİ
سورة التوبة

Hendek Savaşında Medine'ye saldıran müttefik güçlerin hezimete uğramaları, Hz. Peygamber ile Kureyş müşrikleri arasındaki mücadelenin dönüm noktasıydı. Müşrikler artık bu mücadelenin Hz. Peygamber'in zaferi ile sonuçlanacağını anlamaya başlamışlardı. Bu nedenle de, ticaret ehli bazı Kureyşliler, ilerde Hz. Peygamber'in egemen olacağı bir dünyada çıkarlarını koruyabilme ve onun yanına varacak yüze sahip olabilmek için, ilişkilerde barışçıl bir çözümün sağlanabilmesi maksadıyla bir takım girişimlere başlamışlardı. Diğer bir ifadeyle artık hesaplarını gözden geçirme zamanı gelmişti.

Bu çerçevede, Hendek savaşında müşriklerin saflarında yer almış olan Amr b. el-As'ın, bu savaşın ardından Mekke'ye gidip onlara şöyle dediği anlatılır;

> Ey Kureyşliler! Bana kalırsa Muhammed'in gücü garip bir şekilde artıyor. Kanaatimce gidip Necâşî ile konuşmalı ve yardım istemeliyiz. Eğer Muhammed Kureyş'e galip gelirse, bizler Necâşî'nin yanında emniyette oluruz, eğer Kureyş galip gelirse, yaptığımız şeyin bir zararı olmaz, zira Necâşî bizi tanımaktadır, bize onlardan hayırdan başka bir şey gelmez!

Kureyşliler Amr'ın sözlerini makul bulurlar ve hediyelerle birlikte Necâşî'ye giderler, ancak –bizzat kendisinin anlattığına göre- Amr b. el-As, Necâşî'nin telkinleri ile Müslüman olur ve Hz. Peygamber'e gelmek üzere Medine'nin yolunu tutar. Yolda Halid b. Velid ile karşılaşır ve ona nereye gittiğini sorar. Halid, "Vallahî doğru yol belli olmuştur" der. O da artık Müslüman olmaya karar vermiştir. Böylece iki arkadaş Medine'ye birlikte gider ve Hz. Peygamber'in huzurunda Müslüman olduklarını ilan ederler.

Gerçekten de Kureyş, Gatafan, Benî Selim gibi kabilelerin ittifakıy-

la kurulan ve on bin savaşçıdan oluşan büyük ordunun Hendek Savaşında yenilmesi, Müslümanlar için ancak Bedir ile mukayese edilebilecek kadar büyük bir zaferdi. Bu hezimetten sonra Kureyşliler artık Hz. Muhammed'i ve ashabını yok etmenin neredeyse imkânsız olduğunu anlamışlardı. Artık Müslümanlar bir devlet sahibiydiler, maddi güçleri ve sayısal çoklukları giderek artmaktaydı. Arap kabileleri arasında İslam'ın gücü ve mesajı her geçen gün yayılıyor, Müslümanların Medine dışındaki nüfuz alanları gün ve gün genişliyordu. Bu gidişin sonucunda Müslümanlar ticaret yollarına tamamen hâkim olacaklar ve neticede Kureyş'in Şam ticareti imkânsız olacaktı. Nitekim Müslümanlar bu konuda gâyet kararlı idiler. Zira Hz. Peygamber, Medine'nin müttefikler tarafından kuşatılmasından yaklaşık altı ay önce, hicretin beşinci yılında, Medine'nin 500 km kuzeyindeki Devmetu'l-Cendel bölgesine bir askeri birlik göndermiş, Huzaa ve Gassan kabilelerinin Hicaz istikametine doğru yol alan ticaret kafilelerini takip ettirmiş, bu şekilde Medine-Şam ticaret yolundaki egemenliğini göstermişti. Yani Müslümanlar Kureyş'in sadece Medine civarındaki ticaret yollarını Medine'nin stratejik konumundan istifade ederek kesmekle kalmıyor, aynı zamanda kuzeye doğru ilerleyerek diğer yolları da kontrol altına alıyorlardı ki, bu yollar arasında, Ebu Süfyan'ın kullanmaya çalıştığı Irak güzergâhı da bulunuyordu. Bütün bu gelişmeler karşısında Kureyş'in; ticari hesaplar ile siyasî hesapları eşgüdümlü yürütme konusunda uzman bir lider olan Ebu Süfyan yönetimindeki Kureyş'in, artık hesaplarını gözden geçirmekten başka çıkar yolu kalmamıştı.

Müslümanlar ise bu güçlerinin farkındaydılar ve barışçıl yollar dâhil olmak üzere her vesile ile Kureyşlilere yönelik baskıyı artırmaya çalışıyorlardı. Nitekim Bedir Savaşının hemen ardından gelen vahiy, onlara hem savaş silahını hem de barış silahını birlikte kullanmayı tavsiye ediyordu; *"Onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet hazırlayın... Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş..."*(Enfal, 60-61) Nitekim Hz. Peygamber, hicretin altıncı senesinde Kureyş ile yaptığı Hudeybiye anlaşmasında bu iki silahı da kullanmıştı. Savaş değil, sırf ibadet amacıyla ve yanına yetmiş deve kurbanlık alarak Mekke istikametine doğru yola koyulmuştu. Kureyşliler bunu duyunca onu engellemek için harekete geçmişler, o ise şöyle demişti;

> Yazıklar olsun Kureyş'e! Harp gözlerini bürümüş sanki! Ne olur sanki, beni diğer Araplarla baş başa bıraksalar?! Hâlbuki böyle yapsalar kendileri kazanırlar; çünkü eğer Araplar bana zarar verirlerse bu tam da Kureyşin istediği olacaktır. Eğer Allah beni onlara muzaffer kılarsa,

hep birlikte İslam'a girerler. Ben üstün gelemediğim takdirde de, Kureyşliler bütün güçleri ile saldırırlar (İbn İshak)

Hz. Peygamber'in bu sözleri kuşkusuz, Kureyşe mesaj niteliğindeydi ve kuşkusuz ki Kureyşliler bu mesajı almışlardı. Artık rüzgâr Kureyşin ileri gelenlerinin tarafından esmiyordu; onların güçleri bitmiş, en azından son aşamasına gelmişti. Artık rüzgâr diğer Arapların lehine esiyordu, gelecek onlarındı. O halde neden Kureyşin geri kalanları Müslümanlığı kabul edip de bütün Arapların İslam'a girmesine "öncü" olmasınlardı ki?!

Tabii ki Kureyşliler bu mesaja akşamdan sabaha cevap verecek değillerdi; çünkü siyasi çözümler her zaman belli aşamalar ve vasıtalar aracılığıyla gerçekleşir. İşte bu aşamada ilk vasıta şöyle devreye girmişti: Haşimoğullarının kadim dostu olan Yemenli Huzaa kabilesinden bir grup Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve ona, "Hudeybiye'ye niçin geldiğini" sormuşlar, o da savaş için değil, Kâbe'yi ziyaret ve ta'zim için geldiğini söylemişti. Zaten Kureyşliler de "Kâbe'nin hürmet ve ta'zim"inden başka neyi savunuyorlardı ki?! Tabii kendi ticari bakış açılarından! Müslümanların ve onların ardından diğer tüm Arapların Kâbe'yi ziyaret edip Hac yapmaları, Kureyşin Hac gelirlerinin eksilmeyeceği, bilakis daha da artacağı anlamına gelmez miydi? Muhtemelen Ebu Süfyan'ın kafasında dolaşan düşünceler işte bunlardı. Ama yine de, birtakım şartlar öne sürmeden teslim olmak olmazdı, en azından çevresindekilerin yüzüne bakacak hali olmalıydı! Nitekim öyle de oldu. Huzaa kabilesine mensup elçiler Mekke'ye geldiler ve şöyle dediler; "*Ey Kureyşliler! Sizler Muhammed hakkında acele karar veriyorsunuz. O buraya savaş için değil, Kâbe'yi ziyaret için geliyor.*" Kureyşin cevabında şu ifadeler yer alıyordu; "*Vallahî savaş için geliyor olmasa da, Mekke'ye bize rağmen giremez, bütün Arapların hakkımızda bunu konuşmasını istemeyiz!*" Bunun anlamı şuydu; bir şekilde karşılıklı görüşme olmalı ve anlaşma sağlanmalıydı. Neticede Hudeybiye barışı yapıldı.

Hudeybiye'nin hemen ardından Hz. Peygamber, kabile sistemi içerisinde siyasi açıdan çok önemli bazı girişimlerde bulundu. Habeşistan'a elçi gönderdi ve Ebu Süfyan'ın orada yaşayan kızı Ümmü Habibe ile evlenme isteğini bildirdi. Ümmü Habibe kocası ile birlikte oraya hicret etmiş ve kocası orada vefat etmişti. Bu evlilik Kur'ân tarafından şöyle tebrik edilecekti; "*umulur ki Allah sizinle düşmanlarınız arasında bir sevgi oluşturur.*" (Mümtehine, 7) Neticede Hz. Peygamber Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile evlendi, böylece Ebu Süfyan'ın İslam'a ve Hz.

Peygamber'e karşı düşmanlığı ve hırsı azalmış oldu. Nitekim olayı duyduğu zaman Ebu Süfyan'ın Hz. Peygamber hakkında şöyle dediği anlatılır; "*O, reddedilemeyecek bir adamdır.*"[362]

Hudeybiye anlaşması ile Mekke'nin fethi arasında geçen iki sene içerisinde Hz. Peygamber, anlaşmada öngörülen "kaza umresi"ni yaptı, üç gün Mekke'de kaldı ve sonra Medine'ye döndü. Yine aynı dönemde en az 17 askeri sefer düzenledi. Hayber hariç, bu seferlerin tümü bedevi Arap kabilelerine yönelikti; ya onların yola getirilmesi hedefleniyor ya o kabilelerin İslam'a girmesi amaçlanıyor yada Medine-Şam ticaret yolunun güvenliği teminat altına alınıyor, böylece İslam'ın nüfuz alanı giderek genişliyordu.

Hayber kalesi, Medine dışında Yahudilerin sığındıkları bir yerdi ve oradaki Yahudilerin Müslümanlarla olan ilişkileri istikrarlı ve iyi niyete dayalı değildi. Hz. Peygamber, Hudeybiye'den döndükten hemen sonra, artık bu sorunu kökünden çözmek istiyordu. Hicretin yedinci senesinde Hayber mevkiindeki kaleleri kuşattı ve birer birer feth etti. Oradaki Yahudiler anlaşma teklif ettiler ve canlarının bağışlanması karşılığında sürgün edilmeyi kabul ettiler. Hz. Peygamber de onları sürgün etti, mallarına el koydu. Fedek bölgesi Yahudileri bunu duyduklarında, onlar da aynı şartlarda anlaşma teklif ettiler ve Hz. Peygamber bunu da kabul etti. O sırada Hayberliler Hz. Peygamber'den arazilerinin yarısını almakla yetinmesini istediler, "bizler sizden daha iyi ziraat yaparız" dediler. Hz. Peygamber bunu da kabul etti, ama şu şartı ekledi; "biz Müslümanlar, istediğimiz zaman sizi buradan çıkarma hakkına sahibiz." Onlar da bu şartı kabul ettiler. Aynı şartlarda Fedek Yahudileri de anlaşmayı kabul ettiler. Böylece Hayber bütün Müslümanlar için ganimet, Fedek ise sadece Hz. Peygamber için ganimet (fe'y) sayılmış oldu. Çünkü Fedek arazilerinin alınması için Müslümanlar kılıç kuşanıp savaşmamışlardı. Hz. Peygamber Hayber ganimetlerini 1800 paya ayırdı ve sahabiler arasında paylaştırdı. Sonra Halas vadisi denilen bölgenin mallarını akrabaları, hanımları ve bazı Müslüman erkek ve kadınlara paylaştırdı. Herkse ihtiyacına göre erzak verildi. Muttaliboğulları daha muhtaç durumda oldukları için onlara daha fazla pay verildi. (İbn İshak)

Hudeybiye anlaşması ile Mekke'nin fethi arasında geçen iki sene içerisinde nihâyet, Kureyşin müttefiki olan Beni Bekr kabilesinden bazı kimseler, Müslümanların müttefiki olan Huzaa kabilesinden bazı kimselere saldırdılar. Oysa bu ittifaklar, Hudeybiye anlaşması çerçevesinde

362 Bkz: Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/91

yapılmıştı. Kureyşliler hemen Beni Bekr kabilesini desteklediler, Huzaalılar da Müslümanlara sığındılar. Ancak Kureyşliler Hz. Peygamber'in bunu anlaşmanın bozulması sayıp Mekke'ye saldırmasından korktular ve –artık Hz. Peygamber'in akrabası (kayınpederi) olan- Ebu Süfyan, Kureyş adına özür dileyip durumu telafi etmek üzere Medine'ye geldi. Kızı Ümmü Habibe'nin evine girdi. Sonra Ebu Bekir ile görüştü, daha sonra Ömer ve Ali ile de görüştü. Her birinden, Hz. Peygamber'i ikna etmelerini istedi, ama eli boş bir şekilde Mekke'ye döndü. O dönüş yolunda iken Hz. Peygamber Müslümanlara Mekke istikametinde hareket emrini vermişti bile! Hazırlıklar tamamlandığında, Hz. Peygamber on bin kişilik bir ordunun başında harekete geçti. Ordu Mekke'ye yaklaştığında, amcası Abbas onu karşıladı. Abbas Mekke'yi terk etmemiş, sadece Kureyşliler ile birlikte Bedir savaşına gelmiş, orada esir düşmüş, fidye ile kurtulmuş, Müslüman olduğunu ilan etmeden Mekke'ye dönüp ticaretine devam etmişti. Şimdi de yolda Hz. Peygamber'i ve ordusunu karşılamak üzere Mekke'nin hemen dışındaydı. Mekke lideri Ebu Süfyan ise, yaveri ile birlikte durumu öğrenmek, haber toplamak üzere Mekke civarında dolaşıyordu, o sırada Abbas'ın Hz. Peygamber'in bineğinin üstünde Mekke'ye doğru ilerlediğini gördü. Sanki orada buluşup da anlaşmış gibiydiler. Ebu Süfyan Hz. Peygamber'in bineğine Abbas ile birlikte bindi ve Müslüman olduğunu ilan etmek üzere Hz. Peygamber'in yanına doğru yola koyuldu. Vardıklarında Ebu Süfyan Müslüman oldu, Abbas da, "Ey Allah'ın peygamberi! Ebu Süfyan şan ve şöhreti sever, ona biraz itibar sağla" dedi. Hz. Peygamber de, "*Evet, kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvende olacaktır, kim kapısını kapatırsa güvende olacaktır, kim mescide girerse güvende olacaktır*" buyurdu.

Sonra Hz. Peygamber Müslüman ordunun bölükler halinde düzene girmesini istedi ve her bölük sıraya Ebu Süfyan'ın önünden geçerek adeta geçit töreni yaptılar. Ordunun ihtişamını gören Ebu Süfyan, yanındaki Hz. Abbas'a döndü ve "Ey Ebu'l-Fadl! Gerçekten bugün yeğeninin mülkü çok büyük!" dedi. Hz. Abbas ise, "bu peygamberliktir" dedi. Ebu Süfyan buna, "Evet, öyle olsun" diye cevap verdi. Sonra Hz. Abbas ona, "Derhal kavmine git ve olanları anlat" dedi. Ebu Süfyan doğruca Mekke'ye gitti ve olanca sesiyle, "Ey Mekkeliler! Muhammed asla karşı koyamayacağınız bir güç ile geliyor. Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvende olacaktır" dedi. Babası Bedir'de Müslümanlar tarafından öldürülmüş olan Hind bunu duyunca hemen yakasına yapıştı, saçını sakalını çekiştirmeye başladı ve "öldürün şu kocamış hayırsız adamı, şu kara alçağı!" diye bağırmaya başladı. Ebu Süfyan ise, "Sakın bu kadına

aldanıp da galeyana gelmeyin. Muhammed asla karşı koyamayacağınız bir güç ile geliyor. Kim Ebu Süfyan'ın evine girerse güvende olacaktır" dedi. Kureyşliler, "Yuh sana Ebu Süfyan, hangi birimiz senin evine sığacağız ki?" dediler. Bunun üzerine, "Kim evine girip kapısını kapatırsa güvende olacaktır, kim mescide girerse güvende olacaktır" dedi ve insanlar evlerine dağıldılar. Bir grup insan ise mescide girdi. Sonunda Hz. Peygamber ve ordusu "zafer günü"nde Mekke'ye girdiler ve fetih gerçekleşti. Mekkeliler Hz. Peygamberin çevresinde toplandılar ve o da onlara konuşma yaptı; "bugün size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?" dedi. "Sen değerli bir kardeşsin, değerli bir kardeşin oğlusun" dediler. Bunun üzerine, "Gidin, hepiniz özgürsünüz" buyurdu. Sonra putların kırılmasını emretti ve Müslümanlar da bu emri yerine getirdiler. Mekke ehlinin ve mallarının dokunulmazlığını ilan ettiği için ordusu ganimetten mahrum kalmıştı, bunu telafi etmek üzere tüccarlardan mal aldı ve ordudaki fakirlere dağıttı.

Ardından Hz. Peygamber Mekke çevresindeki bölgeleri İslam'a davet etmek üzere birlikler gönderdi. Tâif kentinde yaşayan Sakîf ve Havazin kabileleri Mekke'ye yakında saldırmak üzere ordu hazırlıyorlar, ticaretteki ezeli rakipleri Kureyşten sonra ortaya çıkan boşluğu doldurmak istiyorlardı. Hz. Peygamber, aralarında Ebu Süfyan'ın da bulunduğu iki bin Kureyşliyi de ordusuna dâhil ederek, hicretin sekizinci senesinde Tâif üzerine yürüdü ve Mekke-Tâif arasında Huneyn denen bir bölgede düşman ordu ile karşılaştı. Savaşın ilk anlarında düşman ordusu galip gelmek üzereyken Müslümanlar sonradan toparlandılar ve zafere ulaştılar. Hz. Peygamber ganimetlerin toplanmasını emretti ve kaçan düşman birliklerinin yakalanmasına kadar ganimet dağıtımını erteledi. Ganimetlerin miktarı gerçekten çok fazlaydı; çok sayıda kadın ve köle, altı bin deve ve sayısız koyun. Hz. Peygamber düşmanı evlatları ve kadınlarını seçmekle mallarını seçmek arasında serbest bıraktı, onlar da evlatlarını ve kadınlarını seçtiler. Hz. Peygamber de onların evlatlarını ve kadınlarını serbest bıraktı. Malları ise taksim etti. Kişi başına dört deve ve kırk koyun düşmüştü. Atı olanlar bir o kadar daha alıyordu. Ayrıca Hz. Peygambere ayrılan beşte birlik kısım bunun dışındaydı.[363]

Burada, bütün bu gelişmelerden, özellikle de ganimetlerin çoğalması ve geniş kitlelerin İslam'a katılması gibi hadiselerden sonra Müslümanların saflarında beliren bazı zaaflara da dikkat çekmek gerekmektedir. Olayların hızlı gelişmesi nedeniyle, yeni Müslüman olan kimselerin

363 Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr er-Taberî, *Tarihu't-Taberî, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk (I-VIII)*, (Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003) II/173

"*Siyasî Müslümanlık*"tan "*İtikadî Müslümanlık*"a ve "gerçek imana" geçmesi için yeterli vakit yoktu. Bu zaaf noktalarından biri şöyle anlatılır. Hz. Peygamber Huneyn esirlerini iade ettikten sonra bineğine biner ve o sırada bir grup insan onun peşine düşüp "bizim de payımızı ver" gibisinden ısrarlarda bulunmaya başlarlar. Hz. Peygamberin o kadar üzerine gelirler ki, bir ağacın altına sığınır ve elbisesi ağaca takılarak yırtılır. Bunun üzerine şöyle der; "Elbisemi çekiştirmeyi bırakın! Vallahi şu Tihame arazisindeki ağaçlar kadar ganimet ele geçirmiş olsaydım bile, hepsini size paylaştırırdım. (Ganimet malını kendime saklayacak halim yok) Dolayısıyla hiçbirinizin bana cimri veya yalancı demeye hakkı yoktur" buyurdu.[364] Ganimetleri dağıtmış ve çoğunlukla yeni Müslüman olan "kalpleri ısındırılacak kimselere" (müellefe-i kulûb) mal vermişti. Abbas b. Mirdas es-Sülemî adlı bir kişi sadece birkaç deve aldığı için kızmış ve bir şiir söyleyerek Hz. Peygamberi eleştirmiştir. Hz. Peygamber de "şunun dilini kesin" buyurdu. Sahabeler de ona biraz daha mal verip kendisini susturdular. Hz. Peygamberin "dilini kesin" ifadesinden kastı buydu. Sonra Hz. Peygamber kendi payına düşen beşte birlik bölümden Arapların eşrafı olan ve yeni Müslüman olan kimselere hediyeler takdim etti. Ebu Süfyan'a yüz deve (bir rivâyete göre üç yüz deve) verdi. Oğlu Yezid'e ve onun oğlu Muaviye'ye de yüzer deve verdi ve bu şekilde bin deveyi müellefe-i kulûb arasında paylaştırdı.

Yine rivâyete göre Temim oğullarından Zu'l-Huvaysıra denen (tarihçiler tarafından ilk harici (!) olarak nitelenen) bir şahıs, ganimet dağıtılırken Hz. Peygamberin karşısında dikilmiş ve "Ey Muhammed! Bugün yaptığın işi görüyor musun?" demiş, Hz. Peygamber de, "Evet, ne varmış yaptığımda?" deyince, "Bence adil değilsin" demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Yazık sana! Ben de adil değilsem daha kim adildir?!" buyurmuştur. Hz. Ömer, "Ey Allah'ın elçisi! Onu öldüreyim mi?" demiş, fakat Hz. Peygamber, "Hayır, bırak gitsin, onun öyle taraftarları olacak ki, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklar" buyurmuştur. (İbn İshak) Bu çerçevede şu rivâyete de yer verilir; "Hz. Peygamber bu ganimetleri Kureyşlilere ve diğer Arap kabilelerine dağıtıp da Ensar'a bir şey vermeyince, Ensar'dan bazıları yakışıksız sözler söylemeye başladılar. Hatta içlerinden biri, "Peygamber kendi kavmini buldu, bizi unuttu" dedi. Bunu duyan Ensar'ın lideri Sa'd b. Ubade Hz. Peygamberin yanına geldi ve şikâyetleri anlattı. Hz. Peygamber de ona, bu şikâyetlere katılıp katılmadığını sordu. O da katıldığını söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona, bu konuyu görüşmesi için bütün Ensar'ı toplamasını söyledi. Top-

364 Bkz: *a.g.e*, II/175; Buharî, IV/204

landıklarında Hz. Peygamber onlara bir konuşma yaptı, onların İslam'ı ilk kabul edişlerinden ve faziletlerinden bahsetti. Sonra şöyle dedi;

> Ey Ensar topluluğu! Ben sizin sadakat ve samimiyetle müslüman olduğunuza itimat ettim ve bu yüzden yeni Müslüman olanların kalplerini kazanmak için şu dünya mallarını onlara verdim; şimdi siz bunu mesele mi ettiniz?! Onlar develeri, koyunları alıp giderlerken sizler yanınızda Allah'ın peygamberini alıp da Medine'ye dönmeye razı olmaz mısınız?!...

Bu sözler üzerine hepsi, "Ey Allah'ın elçisi! Payımıza sen düştükten sonra elbette razı oluruz" dediler. Sonra Hz. Peygamber oradan ayrıldı ve onlar da dağıldılar.[365]

Hz. Peygamber Ensar ile birlikte Medine'ye döndü ve onlar da bu duruma razı olup sustular, ancak yine de içlerinde "bir şeyler" kalmıştı. Nitekim içlerinde ukde olarak kalan bu şey, Hz. Peygamber vefat eder etmez kendini tekrar göstermişti. Halife olarak kendi liderleri olan Sa'd b. Ubade'nin seçilmesi için Beni Saide avlusunda mücadele vermişlerdi; sanki Hz. Peygamber'in "Onlar develeri, koyunları alıp giderlerken sizler yanınızda Allah'ın peygamberini alıp da Medine'ye dönmeye razı olmaz mısınız?!" sözü ile vefatından sonra hilafeti kendilerine bırakacağını düşünmüşlerdi!

İşte bunlar, Huneyn ganimetleri ile ortaya çıkan zaafın belirtilerinden bazıları idi. Bu durum; savaşın olumsuzluklarının -her savaşın, hatta her zaferin bir olumsuz yönü de vardır- yeterince silinebilmesi ve kılıçla ya da korkuyla Müslüman olan bu kitlelerin gönülden iman edip sadık mü'minler olması için; henüz oluşum döneminde olan ümmet ve inanç olgularının "kabile" ve "ganimet" olgularına galip gelmesi, bu ümmetin bireyleri arasında yeterli sosyal uyum ve kaynaşmanın sağlanması için henüz yeterli vaktin geçmemiş olduğu böyle bir toplum açısından gâyet tabii idi. Gerçek şu ki, Mekke'de İslam'a giren ilk Müslümanlardan (Es-Sabikun el-Evvelun) ve hicretten sonra Medine'deki ilk Müslümanlardan (Ensar) teşekkül eden "inanç topluluğu" (itikat ümmeti), özellikle Mekke'nin fethi ile genişlemiş ve başta Medineli münafıklar olmak üzere birçok yeni simayı da içerir hale gelmişti. Artık bu topluluğun içinde şüpheci, tereddüt içinde ve münafık kimselerin yanı sıra, Müslümanlıkları "siyasi bağlılık"tan öteye geçmeyen bedeviler de bulunuyordu. Dolayısıyla bazı zaaf noktalarının ortaya çıkması da kaçınılmazdı. Bu çerçevede savaşlar sadece "itikat" etkeniyle değil, aynı zamanda, çoğun-

365 İbn İshak, *a.g.e,* II/449; Buharî, *a.g.e,* IV/203

luğunun olmasa da, yeni birtakım Müslümanların gözünde "ganimet" ve "kabile" gibi etkenlerle yapılmaktaydı. Nitekim Hendek savaşında cereyan eden şey buydu ve tıpkı Huneyn'de olduğu gibi orada da Kur'ân bu tavrı çok ciddi şekilde eleştirmişti.

Bu tür beşeri zaafların öncekilerden daha güçlü bir şekilde ortaya çıktığı diğer bir sahne de Tebük savaşı idi. (Eskiden adı Tabu olan bu kadim Tebük şehri, Medine'nin kuzeyinde, Şam tarafındaydı ve o dönemde Bizans'a bağlıydı.) Bu sefer bir iç savaş, bir kabile savaşı ya da bir şehrin fethedilmesi, kalenin kuşatılması değil, büyük bir devletin, Bizans İmparatorluğunun karşısına çıkılması gibi bir durum söz konusuydu. Zira Mekke'nin fethi, Arap yarımadasında kabileler arasında cereyan eden rutin olaylardan biri değil, uluslar arası boyutta etkileri olan önemli bir olaydı. Çünkü Mekke uluslar arası platformda hem dinî açıdan hem de ticarî açıdan önemli bir merkez konumundaydı ve artık Muhammedî davet, sadece bir davet olmanın ötesine geçmiş ve "devlet" haline gelmişti. Oluşan yeni durumda uluslar arası ticaret yolları, çok önemli ana kavşaklarının birinde tehdit altına girmiş bulunuyordu. Dolayısıyla da, Mekke'ye ticarî olarak çok büyük önem atfeden Rumların/Bizanslıların bu duruma tepki vermeleri de gâyet tabii idi. Nitekim İmparator Herakl, Şam-Filistin gibi kuzey bölgelerinde yaşayan Arap kabilelerinin de desteğini alarak büyük bir ordu hazırlamış ve Medine'ye saldırıp bu yeni dini daha doğduğu yerde, beşiğinde yok etmeyi planlamıştı.

Hz. Peygamber durumu haber aldığında Müslüman ordu Huneyn'den döneli henüz birkaç ay geçmişti, ancak o hemen girişimde bulunmaya ve Rumlardan önce davranıp onlara saldırmaya karar verdi. Fakat bu durum insanlara ağır gelmişti. Mevsim yazdı ve tam da hurma toplama dönemiydi. İnsanlar hurma bahçelerinde vakit geçirmek, dinlenmek istiyorlar, tekrar savaş meydanlarına dönmek istemiyorlardı. Bunlara ilaveten bir de Arapların öteden beri Rumlara ve Farslara yönelik bir korkuları vardı ve Mute yenilgisinin hatıraları zihinlerde hala canlıydı. Hz. Peygamber vaktiyle Herakl'e elçi göndermiş, Şam'daki kabile reislerinden biri bu elçiyi öldürmüştü ve Hz. Peygamber de buna karşılık üç bin kişilik bir ordu hazırlamış ve sefere göndermişti. Ne var ki ordu karşısında birden Herakl'in dev ordusunu bulmuştu. Müslümanlar çareyi Mute adlı bir köye sığınmakta bulmuşlar ve yaşanan çarpışmada çok sayıda şehit vermişlerdi. Zeyd b. Harise, Ca'fer b. Ebi Talib ve Abdullah b. Revaha sırasıyla orduya komuta etmişler, fakat hepsi şehit düşmüşlerdi. Sonunda Halid b. Velid komutayı almış ve askeri dehasını kullanarak

Müslüman orduyu bütünüyle yok olmaktan kurtarıp çöle çekmiş, ardından Medine'ye getirmeyi başarmıştı.

İşte Hz. Peygamber insanlara Rumlara karşı savaş hazırlığı emri verdiği zaman, bu yenilginin hatıraları zihinlerde hala capcanlıydı. Bu durum çoğu kişinin işi ağırdan almasına ve savaştan geri durmasına sebep oldu. Ancak Hz. Peygamber kararında ısrar etti, hazırlıkları sürdürdü ve ilk nesil Müslümanlardan maddi katkıda bulunmalarını istedi. Nitekim bu Müslümanlar da ganimet ve ticaret aracılığıyla epeyce varlıklı hale gelmişlerdi. Hz. Ebubekir dört bin dirhem bağışladı, Hz. Ömer bütün malının yarısını verdi, Hz. Osman ordunun üçte birinin nafakasını üstlendi ki onun infak ettiği malın bin dinar (on bin dirhemden fazla) olduğu söylenir.[366] Hz. Peygamber sonunda büyük sıkıntılarla hazır hale getirdiği bu ordunun başında harekete geçti ki bu sıkıntılar nedeniyle bu orduya "zorluklar ordusu" adı verilmiştir. Rivâyete göre orduda otuz bin piyade savaşçı ve on bin atlı bulunuyordu.[367] Ancak Hz. Peygamber Şam yakınlarındaki Tebük mevkiine doğru yola koyulduğunda, ordudaki bazı kimseler Rumların kuvvetine dair söylentilerin etkisiyle saflardan ayrılmaya başlamışlardı. Tebük'e geldiğinde ise Herakl'in orayı terk edip Humus'a geri dönmüş olduğunu gördü. Bölgede yaşayan kabilelerden bazıları gelip Hz. Peygamberle anlaşma imzaladılar ve cizye vermeyi kabul ettiler. Hz. Peygamber Halid b. Velid'i civar bölgelere bir ordu birliği ile gönderdi ve o bölgelerdeki kabileler de benzer şekilde cizye karşılığında anlaşmayı kabul ettiler. Sonra da Hz. Peygamber Medine'ye geri döndü. Hicretin dokuzuncu senesinde gerçekleşen bu sefer Hz. Peygamberin çıktığı son sefer olmuştu.

Bu dönemde indirilmiş olan Tebük Sûresi (Tevbe Sûresi), büyük bir bölümünde, Hz. Peygamber'in işte bu savaş için hazırlıklar yaparken çektiği sıkıntıları dile getirmekte, yolculuk esnasında yaşanan ve bu yeni devletin ve davet toplumunun o gün içinde yaşadığı şartları ve durumu ortaya koyan bazı olaylara değinmektedir. Sûre, Hz. Peygamberin vefatından birkaç ay önce indirilmiş olup muteber rivâyetlerin ifadesine göre Kur'ân'ın son indirilen sûresidir.[368] Sûre davet devletinin içinde bulunduğu şartlara yönelik çok sert ve şiddetli eleştiriler getirmektedir. Zaaf noktalarını tespit etmekte, sorumlulukları açıkça ortaya koymaktadır.

366 Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, London, Oxford University Press, 1966, III/199

367 el-Vâkıdî, *a.g.e*, II/102

368 Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 10; Buharî, *a.g.e*, VI/123; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II/723

Fakat sûrenin dili, zaaf ve yumuşaklığa değil, şiddet ve sertliğe bürünmüş durumdadır. Belki de Kur'ân'da "besmele" ile başlamayıp doğrudan konuya giren tek sûrenin bu sûre olması da bu yüzdendir. Zemahşerî şöyle demektedir;

> Tevbe Sûresinin birçok ismi vardır; Bunlardan bazıları şöyledir; Berae, Mukaşkışa, Muba'sıra, Müşerride, Muhziye, Fadıha, Musîre, Hafize, Musekkile, Müdemdime, Azap Sûresi.[369] Bu isimlerin verilmesinin sebeplerine gelince; Sûrede mü'minlere yönelik tevbe ifadeleri bulunduğu için Tevbe ismi; insanları münafıklıktan uzaklaştırıp teberri ettiği için Mukaşkışa ismi, münafıkların gizli yönlerini ortaya saçtığı için Muba'sıra ismi, onları orta yere serip açıkça rezil rüsva ettiği için Fadıha ismi, onları perişan edip pişman ettiği ve alçalttığı için de Musîre, Hafize, Musekkile, Müdemdime isimleri uygun görülmüştür. Hz. Huzeyfe'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Sizler bu sûreye Tevbe Sûresi diyorsunuz, oysa bu sûre Azap Sûresidir. Vallahi ondan nasibini almayan kalmamıştır."
>
> "Sûreye diğer sûrelerde olduğu gibi besmeleyle başlanmamasının sebebi nedir?" diye soracak olursan buna şöyle cevap veririm: Bu sûre İbn Uyeyne'ye de sorulmuş ve o da şöyle demiştir; "Allah'ın ismi selam ve eman ifade eder, bu yüzden de anlaşmaların fesh edilip savaş ilanının yapıldığı yere yazılmaz."[370]

Rivâyetlerin ittifakla bildirdiklerine göre Hz. Peygamber Tebük seferinden döndüğünde, hicri dokuzuncu yılın Ramazan ayında, o senenin Zilhicce ayında Hac yapmaya karar vermiş, fakat daha sonra bu kararından vazgeçmiştir. Bunun yerine o sene, Hz. Ebu Bekir'i Hacca giden Müslümanların başına emir tayin etmiş ve müşriklere, o seneden itibaret artık Hac yapamayacaklarını, İslam öncesi adette olduğu gibi artık Kâbe'yi çıplak tavaf edemeyeceklerini bildirmesini emretmiş ve Tevbe Sûresinin başından kırk âyetlik (elimizdeki mushafa göre 38 âyet) beraberinde göndermiş, ardından da bu âyetleri müşriklere okuması için onun peşinden Hz. Ali'yi göndermiştir.

1- Mukaddime: Allah ve Resûlünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere uyarı!

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بَرَآءَةٌ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ (1) فَسِيحُوا فِى الْأَرْضِ

369 İsimlerin her birini çevirmeye gerek duymadık, zira yakın anlamlar söz konusudur. Ancak bütün bu isimlerde son derece sert ve ağır bir eleştiri havası söz konusudur. (Çev.)

370 Zemahşerî, *a.g.e*, II/171

اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَاعْلَمُوٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الْكَافِرِينَ (2)

Bismillahirrahmanirrahim

1- (Bu) Allah ve Resûlünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere uyarıdır: (Müslümanlarla yapmış oldukları anlaşmanın feshidir) 2-(Ey müşrikler!) Yeryüzünde dört ay daha dolaşın. Şunu bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; Allah ise, inkârcıları perişan edecektir.[371]

2- Savaşı başlatanlar onlardır, yoksa onlardan korkuyor musunuz?! Oysa Allah, kendisinden korkmanıza daha lâyıktır!

وَاَذَانٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖٓ اِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْاَكْبَرِ اَنَّ اللّٰهَ بَرِىٓءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهٗ ۚ فَاِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ ۗ

371 Taberî bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir; "Allah'ın ve peygamberinin müşriklerle Müslümanlar arasındaki anlaşmayı kime karşı bozup beraat ettiği ve kendisine dört ay mühlet verdiği konusunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Kimilerine göre bunlar müşriklerden iki grup olup bunlardan birinin Hz. Peygamber ile olan anlaşması dört aydan daha az idi ve bunlara dört ay süre verildi, diğerinin anlaşma süresi ise sınırsızdı, bunu da Allah dört ay olarak sınırlandırdı ki, bu kimseler kendilerini ona göre hazırlasınlar. Zira bu süre geçtikten sonra bu kimseler Allah'la, peygamberle ve mü'minlerle savaş durumunda olacaklar, tevbe etmedikleri takdirde, bulundukları yerde yakalanıp öldürülecek veya esir edileceklerdir." Taberî konuyla ilgili değişik görüşleri arz ettikten sonra kendi görüşünü şöyle ifade etmektedir; "Bu konudaki görüşlerin bana göre en doğru olanı, bu âyette Allah'ın kendilerine dört ay süre tanıdığı ve sonrasında anlaşmanın bozulacağını söylediği kimselerin, Hz. Peygamber ile olan anlaşmaya ihanet eden, henüz anlaşma süresi dolmadığı halde hainlik yapan müşrikler olduğunu, böyle hainlik yapmayan müşriklere ise, anlaşma süresinin tamamlanması izni verildiğini söyleyen görüştür. 'Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün' âyetinin bizim bu görüşümüzün aksi yönde olduğunu, zira bu âyetin ilgili sürenin gelmesinden sonra ele geçirilen bütün müşriklerin öldürülmesini emrettiğini zannedecek kimse olursa, ona söyleyeceğimiz şey şudur: Durum senin zannettiğin gibi değildir, zira bir sonraki âyet bunun böyle olmadığını, ilgili süre –haram aylar- geçtikten sonra ele geçirilen bütün müşriklerin, ihanet edip etmemelerine bakılmaksızın öldürülemeyeceklerini, bu konuda bizim görüşümüzün haklı olduğunu göstermektedir. bu âyet de şudur; "*Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever.*" İşte bu âyette bahsedilen kimseler de müşriktirler, ama Allah, peygambere ve mü'minlere, onlara karşı dürüst davranmayı, anlaşma şartlarını yerine getirmeyi, onlar ihanet veya düşmanlık etmedikçe kendilerine saldırmamayı emretmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'den birçok yolla nakledilen rivâyetlere göre kendisi Hz. Ali'yi görevlendirmiş ve bu kimselere bu âyetleri okumasını istemiştir. Ondan, kimin Hz. Peygamber ile bir anlaşması varsa, o anlaşma sonuna kadar geçerlidir demesini istemiştir. Bu rivâyetler bizim görüşümüzün en açık delilidir. Yani Allah, peygamberinden, anlaşmaya sadık olan kimselere karşı anlaşmayı bozmasını istememiş, süresi dolmadan önce anlaşmayı bozanlara dört ay süre vermiştir. Anlaşmasını bozmamış ve anlaşmanın da süresi dolmamış olan kimselere ise, bu süreyi tamamlayana kadar ilişmemesini emretmiştir. İşte Hz. Peygamber de Hz. Ali'yi Hac mevsiminde bütün arap kabilelerine bu duyuruyu yapmak üzere göndermiştir.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ اَلِيمٍۙ (3) اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ اَحَدًا فَاَتِمُّوا اِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ اِلٰى مُدَّتِهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ (4) فَاِذَا انْسَلَخَ الْاَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍۚ فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (5) وَاِنْ اَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَاَجِرْهُ حَتّٰى يَسْمَعَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ اَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَۜ (6) كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِهٖٓ اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۚ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ (7) كَيْفَ وَاِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ اِلًّا وَلَا ذِمَّةًۜ يُرْضُونَكُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ وَتَاْبٰى قُلُوبُهُمْۚ وَاَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَۚ (8) اِشْتَرَوْا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهٖۜ اِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (9) لَا يَرْقُبُونَ فِى مُؤْمِنٍ اِلًّا وَلَا ذِمَّةًۜ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ (10) فَاِنْ تَابُوا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخْوَانُكُمْ فِى الدِّينِۜ وَنُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ (11) وَاِنْ نَكَثُٓوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِى دِينِكُمْ فَقَاتِلُٓوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِۙ اِنَّهُمْ لَٓا اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ (12) اَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُٓوا اَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِاِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَؤُكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍۜ اَتَخْشَوْنَهُمْۚ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (13) قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ بِاَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَۙ (14) وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْۜ وَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (15) اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهٖ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةًۜ وَاللّٰهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَۚ (16)

3-Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Resûlünden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır. (Ey Müşrikler!) Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakabilecek değilsiniz. İnkârcılara,

elem dolu bir azabı müjdele! 4-Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz ve antlaşmayı bozmamış, size karşı kimseye yardım etmemiş olanlar bunun dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever. 5-Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tevbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir. 6-Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma (himaye) talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Çünkü onlar akletmez kimselerdirler. 7-Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız bunun dışındadır. Bunlar size karşı anlaşmaya uygun davrandıkları sürece, siz de onlara öyle davranın.[372] *Çünkü Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever. 8-Onların bir ahdi nasıl olabilir ki! Onlar size üstün gelecek olsalar ne akrabalık ne de antlaşma dinlerlerdi. Dilleriyle, sözleriyle sizi hoşnut etmeye çalışıyorlar, oysa kalpleri buna karşı çıkıyor. Onların pek çoğu fasık kimselerdir. 9-Allah'ın âyetlerini az bir karşılığa değiştiler de insanları O'nun yolundan alıkoydular. Bunların yapmakta oldukları şeyler gerçekten ne kötüdür! 10-Onlar hiçbir mü'min hakkında ne akrabalık ne de antlaşma gözetirler. Onlar haddi aşan taşkın kimselerdir. 11-Fakat tevbe edip, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, artık din kardeşlerinizdirler. Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız. 12-Eğer yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün elebaşlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riâyet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler. 13-Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve size karşı savaşı başlatmış olan bu kimselerle savaşmaz mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa Allah, -eğer gerçek mü'minseniz- kendisinden korkmanıza daha lâyıktır. 14,15. Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü'min topluluğun gönüllerini ferahlatsın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. 16. Yoksa Allah içinizden, Allah'tan, Resûlünden ve mü'minlerden başkasını kendilerine dost edinmeden cihat edenleri ortaya çıkarmadan salıverileceğinizi mi sandınız? Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.*

372 Burada konu, Kureyş'in himayesinde olan Benî Bekr kabilesidir. Bunların anlaşma süreleri, Hudeybiye'de Kureyş ile yapılan anlaşma ile tayin edilmiştir. Allah burada, bunlardan anlaşmayı bozmayanlara karşı bu süre boyunca saldırılmamasını emretmiştir.

3- Müşriklerin bir taraftan kendi kâfirliklerine şahitlik ederken diğer taraftan Mescid-i Harâm'ı imar etme iddiasında bulunmaları yakışıksızdır!

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ اَنْ يَعْمُرُوا مَسَاجِدَ اللّٰهِ شَاهِدِينَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ۚ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ۚ وَفِى النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ (17) اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى اُولٰٓئِكَ اَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ (18) اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاۤجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ لَا يَسْتَوٗنَ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ (19) اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ ۙ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاۤئِزُونَ (20) يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنّٰتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُقِيمٌ ۙ (21) خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا ۗ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيمٌ (22)

17. Müşriklerin bir taraftan kendi kâfirliklerine şahitlik ederken diğer taraftan Mescid-i Harâm'ı imar etme iddiasında bulunmaları düşünülemez. Onların bütün amelleri boşa gitmiştir. Onlar ateşte ebedî kalacaklardır. 18. Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur. 19. Siz hacılara su dağıtmayı ve Mescid-i Haram'ın bakım ve onarımını, Allah'a ve âhiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden kimse gibi mi düşünüyorsunuz?[373] *Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah, zâlim topluluğu doğru yola erdirmez. 20. İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir. 21. Rableri onlara katından rahmet, rıza ve içinde sonsuz nimetler bulunan cennetler müjdelemektedir. 22. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Şüphesiz, Allah katında büyük bir mükâfat vardır.*

373 Denildiğine göre burada Hz. Peygamber'in amcası Abbas kast edilmiştir. Kendisi Bedir savaşında esir edildiği vakit, "*ne yani! Sizler bizden önce iman, hicret ve cihat ettiyseniz biz de Mescid-i Haram'ı imar ediyor, hacılara su dağıtıyor, insanların sıkıntılarını gideriyorduk*" demiş, bunun üzerine bu âyet indirilmiştir. Böylece Allah onlara şunu demiş olmaktadır; "Bu yaptıklarınız şirk dönemindeydi, oysa ben, şirk ile birlikte yapılan amelleri kabul etmem."

4- Ey hicret etmeyip Mekke'de kalmayı tercih eden mü'minler! Eğer imana karşı küfrü tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin!

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوٓا اٰبَآءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَآءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيمَانِۚ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (23) قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَآ اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهٖ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَۚ (24) لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِى مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍۙ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَۚ (25) ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلٰى رَسُولِهٖ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَاَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُواۗ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكَافِرِينَ (26) ثُمَّ يَتُوبُ اللّٰهُ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَلٰى مَنْ يَشَآءُۗ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (27) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هٰذَاۚ وَاِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖٓ اِنْ شَآءَۚ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (28)

23- Ey (hicret etmeyip Mekke'de kalmayı tercih eden) mü'minler! Eğer imana karşı küfrü tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir. 24- (Ey Muhammed, onlara de ki:) "babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, kazandığınız mallar, kesadından korktuğunuz ticaret ve (hicretten sizi alıkoyan o çok) beğendiğiniz evleriniz sizin için Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihattan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah, fasık topluluğu doğru yola erdirmez." 25- Allah birçok yerde ve Huneyn gününde[374] size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendini-

374 Huneyn savaşına işaret edilmektedir. Huneyn Mekke-Taif arasındadır. Orada Hz. Peygamber ve ordusu, Havazin ve Sakif kabilelerine karşı savaşmıştır. Anlatıldığına göre o savaşta Hz. Peygamber'le birlikte on bini Ensar ve Muhacir'den, iki bini de Mekke'den olmak üzere toplam on iki bin kişi katılmış ve nihâyetinde Müslümanlar zafere ulaşmışlardı. Hz. Peygamber ganimet dağıtırken Ebu Süfyan, Hars b. Hişam, Süheyl b. Amr ve Akra' b. Habis gibi kimselerin gönüllerini İslam'a ısındırmak için onlara ganimet verdi. Bunun üzerine Ensar'dan bazıları; "Peygamber kendi kavmini buldu, bizi unuttu" dedi. Bunu duyan Hz. Peygamber şöyle dedi; "Ey Ensar topluluğu! Bu duyduklarım da nedir?

zi beğendirmiş, fakat bu durum size yarar sağlamamış, bütün genişliğine rağmen dünya başınıza dar gelmişti. Sonunda da dönüp kaçmıştınız. 26. Sonra Allah, Resûlü ile mü'minlere güven duygusu bahşetti. Bir de sizin göremediğiniz ordular indirdi ve inkâr edenlere azap verdi. İşte bu, inkârcıların cezasıdır. 27. Sonra Allah, bunun ardından yine dilediği kimsenin tevbesini kabul eder. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. 28. Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar bir pislikten ibarettir. Artık bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Yoksulluktan korkarsanız, biliniz ki Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Allah bilendir, hikmet sahibidir.

5- Peygamberini hidâyet ve hak din üzere ve bütün dinlere hakim olmak üzere gönderen O'dur.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللهُ وَرَسُولُهُ
وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ حَتّٰى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ
وَهُمْ صَاغِرُونَ (29) وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ
اللهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللهُ اَنّٰى
يُؤْفَكُونَ (30) اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ
مَرْيَمَ وَمَا اُمِرُوا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اِلٰهًا وَاحِدًا لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ
(31) يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللهُ اِلَّا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ
الْكَافِرُونَ (32) هُوَ الَّذِى اَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدٰى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى
الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (33) يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْاَحْبَارِ
وَالرُّهْبَانِ لَيَاْكُلُونَ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَالَّذِينَ
يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِى سَبِيلِ اللهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ
(34) يَوْمَ يُحْمٰى عَلَيْهَا فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوٰى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ
هٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ (35) اِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ
اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِى كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ مِنْهَا اَرْبَعَةٌ

Sizler dalalet içindeyken Allah size hidâyet etmedi mi? Sizler zelil iken Allah sizi aziz kılmadı mı? Ey Ensar topluluğu! İnsanlar develeri, koyunları alıp giderlerken sizler yanınızda Allah'ın peygamberini alıp da Medine'ye dönmeye razı olmaz mısınız?" Bu sözler üzerine onlar da sessiz kalıp razı oldular.

حُرُمٌ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَآفَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَآفَّةً وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ (36) اِنَّمَا النَّسِيٓءُ زِيَادَةٌ فِى الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِـُٔوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُٓوءُ اَعْمَالِهِمْ ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ (37)

29. Ehli Kitaptan Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm'ı din edinmeyen kimselerle, kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın. (Bu da onlar için bir zillettir)[375] *30. Yahudiler, "Üzeyr, Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar ise, "İsa Mesih, Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar! 31. Allah'ı bırakıp, hahamlarını; rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa bunlar ancak Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır. 32. Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Oysa kâfirler hoşlanmasalar da Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz. 33. O, müşrikler istemese de dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidâyetle ve hak dinle gönderendir. 34. Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. 35. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ve "İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi, tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!" denilecek. 36 Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü (Recep, Zilkade, Zilhicce, Muharrem) haram aylardır. İşte bu, Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. (Bu ayların hürmetini ihlal etmeyin, bu aylarda savaş, düşmanlık ve zulüm olmaz) Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa, siz de onlarla topluca savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir. 37. Haram ayları ertelemek,*[376] *ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bunun-*

375 Taberî şöyle der; "İfadenin anlamı şudur: Onlar canlarını sizden muhafaza etmek için haraç ödeyinceye kadar..."

376 İbn Abbas'tan nakledilen rivâyete göre "bu Muharrem ayıdır, müşrikler bir sene Muharrem ayını, bir sene Safer ayını haram sayıyorlardı. Haram aylara bir Safer ayı daha ekliyorlar ve bu ayı bir helal bir haram sayıyorlardı. İşte Allah bunu kınamaktadır. Bu uygulama Havazin, Gatafan ve Benî Selim kabileleri tarafından yapılmaktaydı."

la inkâr edenler saptırılır. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah'ın haram kıldığını helâl kılmak için haram ayı bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri, kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah, inkârcı toplumu doğru yola iletmez.

6- *Ey İman edenler! "Allah yolunda sefere çıkın" denilince neden yerinize çakılıp kalıyorsunuz!*

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ اِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ اَرَضِيتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلِيلٌ (38) اِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا اَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْـًٔا ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (39) اِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللّٰهُ اِذْ اَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِىَ اثْنَيْنِ اِذْ هُمَا فِى الْغَارِ اِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهٖ لَا تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا ۚ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَاَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلٰى ۗ وَكَلِمَةُ اللّٰهِ هِىَ الْعُلْيَا ۗ وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (40) اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (41)

38. Ey iman edenler! "Allah yolunda sefere çıkın" denilince[377] neden yerinize çakılıp kalıyorsunuz! Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı pek azdır. 39. Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize başka bir toplum getirir. O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah, her şeye kadirdir. 40. Eğer siz Peygamber'e yardım etmezseniz, şunu bilesiniz ki inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak çıkardıklarında Allah yardım etmişti. Hani onlar mağaradaydılar ve o arkadaşına, (Ebu Bekir'e) "Üzülme, Allah bizimle beraberdir" diyordu. Allah da ona güven bahşetmiş, göremeyeceğiniz ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hikmet sahibidir. 41. Yaşlı genç demeden hepiniz Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bir bilseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.

377 Mekke fethi, Huneyn ve Taif savaşlarından sonra, Tebük savaşına çıkmaları emredilmişti. Mevsim yazdı ve hurma hasat zamanıydı. Kavurucu güneşte gölgelikler insanı cezp ediyordu. Bu nedenle sefere çıkmak insanlara zor geldi.

7- Münafıkların mazeretleri...

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ اَنْفُسَهُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (42) عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ (43) لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ (44) اِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِى رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ (45) وَلَوْ اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَاَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ (46) لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ اِلَّا خَبَالًا وَلَاَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (47) لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْاُمُورَ حَتّٰى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ وَهُمْ كَارِهُونَ (48) وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِى وَلَا تَفْتِنِّىٓ اَلَا فِى الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ (49) اِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ اَخَذْنَآ اَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ (50) قُلْ لَنْ يُصِيبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا هُوَ مَوْلٰينَا وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ (51) قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُصِيبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهٖٓ اَوْ بِاَيْدِينَا فَتَرَبَّصُوٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ (52)

42. İşin içinde hemen kazanılacak bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, sana uyarlardı. Fakat meşakkatli yol, (uzun mesafe) onlara zor geldi. Gerçi onlar, "gücümüz yetseydi sizinle çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah, biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar. 43. Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? 44. Allah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad etmekten geri kalmak için senden izin istemezler. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları çok iyi bilendir. 45. Ancak Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheye düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler.

46. Savaşa çıkmak isteselerdi hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların harekete geçmelerini istemedi de onları geri bıraktı ve "Oturun, oturanlarla beraber" denildi. 47. Eğer sizinle çıksalardı, bozgunculuktan başka bir şey yapmayacaklar, sizi fitneye düşürmek için koşuşturacaklardı. Aranızda onları dinleyecek kişiler de vardı. Allah, zalimleri bilir. 48. Bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler ve senin aleyhinde türlü işler çevirmişlerdi. Nihâyet hak geldi ve onlar istemedikleri hâlde, Allah'ın dini galip geldi. 49. Onlardan "Bana izin ver, beni fitneye sevk etme" diyen de vardır. Bilesiniz ki onlar fitnenin ta içine düştüler. Şüphesiz ki cehennem, kâfirleri elbette kuşatacaktır. 50. Başına bir iyilik gelirse, bu onları üzer. Eğer başına bir musîbet gelirse, "Biz tedbirimizi önceden almıştık" derler ve sevinerek dönüp giderler. 51. De ki: "Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O, bizim yardımcımızdır. Öyleyse mü'minler, yalnız Allah'a güvensinler." 52. De ki: "Bizim için ancak iki güzellikten (ya zafer ve ganimet ya da şehadet ve cennet) başka ne bekleyebilirsiniz? Biz de, Allah'ın kendi katından veya bizim ellerimizle size ulaştıracağı bir azabı bekliyoruz. Haydi, bekleyin, biz de sizinle bekliyoruz."

8- İçlerinden bazıları da sana zekât dağıtımı konusunda dil uzatırlar...

قُلْ اَنْفِقُوا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَنْ يُتَقَبَّلَ مِنْكُمْ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِقِينَ (53) وَمَا
مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ اِلَّا اَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلٰوةَ
اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُونَ اِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ (54) فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ
اَوْلَادُهُمْ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ
كَافِرُونَ (55) وَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرَقُونَ (56)
لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَئًا اَوْ مَغَارَاتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ (57) وَمِنْهُمْ
مَنْ يَلْمِزُكَ فِى الصَّدَقَاتِ فَاِنْ اُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَاِنْ لَمْ يُعْطَوْا مِنْهَآ اِذَا هُمْ
يَسْخَطُونَ (58) وَلَوْ اَنَّهُمْ رَضُوا مَآ اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ سَيُؤْتِينَا
اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُٓ اِنَّآ اِلَى اللّٰهِ رَاغِبُونَ (59) اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَآءِ
وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِى الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِى
سَبِيلِ اللّٰهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (60)

53. De ki: "İster gönüllü, ister gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fasık bir topluluksunuz." 54. Harcamalarının kabul edilmesine, yalnızca, Allah'ı ve Resûlünü inkâr etmeleri, namaza üşenerek gelmeleri ve gönülsüzce harcamaları engel olmuştur. 55. Malları ve çocukları seni imrendirmesin. Allah, bununla onlara dünyada azap etmeyi ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor. 56. Sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Oysa onlar sizden değillerdir. Fakat onlar korkak bir topluluktur. 57. Sığınacak bir yer veya gizlenecek bir mağara ya da girilecek bir delik bulsalardı, hemen oraya kaçarlardı. 58. İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine pay verilmezse, hemen kızarlar. 59. Oysa Allah ve Resûlünün kendilerine verdiğine razı olup, "Bize Allah yeter. Lütuf ve ihsanıyla Allah ve Resûlü ileride bize yine verir. Biz yalnız Allah'ın ihsanını isteriz" deselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu. 60. Zekât malları (evlerinde oturan) fakirler, (çıkıp yardım isteyen) düşkünler, zekât (toplayan) memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olan (yeni Müslümanlar)la köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.

9- Münafık erkek ve kadınlar birbirlerindendirler...

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ قُلْ اُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ
وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللّٰهِ لَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيمٌ (61) يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهٗٓ اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوهُ
اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ (62) اَلَمْ يَعْلَمُوٓا اَنَّهٗ مَنْ يُحَادِدِ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ فَاَنَّ لَهٗ نَارَ
جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا ذٰلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ (63) يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ
سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِى قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزِؤُٓا اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ (64)
وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيَاتِهٖ وَرَسُولِهٖ كُنْتُمْ
تَسْتَهْزِؤُنَ (65) لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ اِنْ نَعْفُ عَنْ طَآئِفَةٍ مِنْكُمْ
نُعَذِّبْ طَآئِفَةً بِاَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ (66) اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ
بَعْضٍ يَاْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ
فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (67) وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ

وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ ۙ
(68) كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا ۖ فَاسْتَمْتَعُوا
بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ
وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا ۚ أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ وَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ (69) أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ
إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ ۚ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۖ فَمَا كَانَ اللَّهُ
لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (70)

61. Yine onlardan peygamberi inciten ve "O bir kulaktır" (her sözden etkilenir) diyen kimseler de vardır. De ki: "O, sizin için bir hayır kulağıdır (söylediklerinizi kabul etmemesinden ve sizi yalanlamasındansa böyle yapması daha iyidir) Allah'a inanır, mü'minlere güvenir. İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir. Allah'ın Resûlünü incitenler için ise acı bir azap vardır." 62. Sizi razı etmek için, Allah'a yemin ederler. Eğer gerçek mü'min iseler bilsinler ki, Allah ve Resûlü'nü razı etmeleri daha önceliklidir. 63. Allah'a ve Resûlüne karşı gelen kimsenin sonunun, içinde ebedî kalacağı cehennem ateşi olduğunu bilmezler mi? İşte bu, büyük bir perişanlıktır. 64. Münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: "Siz alay edin! Elbet Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır." 65. Kendilerine sorsan, "Biz öylesine lâfa dalmıştık ve eğleniyorduk", derler. De ki: "Allah'la, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?" 66. Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz. 67. Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir. Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir. 68. Allah, erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kâfirlere, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini va'detti. O, onlara yeter. Allah, onlara lânet etmiştir. Onlar için sürekli bir azap vardır. 69. Siz de tıpkı öncekiler gibisiniz: Onlar sizden daha güçlü, malları ve çocukları daha fazlaydı. Yalanlama ve benzeri davranışlarda bulundular. Siz de onlar gibi yaptınız, onların daldığı gibi, siz de daldınız. Onların dünyada da ahirette de amelleri boşa gitmiştir. Onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. 70. Bu münafıklar, geçmişteki Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin; İbrahim'in kavminin; Medyen halkının ve yerle bir olan şehirlerin haber-

lerini duymadılar mı? Peygamberleri onlara apaçık mucizeler getirmişti. Allah onlara zulmediyor değildi, ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.

10- Mü'min erkek ve kadınlar birbirlerinin velileridirler...

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَيُطِيعُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اُولٰٓئِكَ
سَيَرْحَمُهُمُ اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (71) وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِى جَنَّاتِ عَدْنٍ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (72) يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ
وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ (73) يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ
مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا
وَمَا نَقَمُوٓا اِلَّآ اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَاِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ
وَاِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ عَذَابًا اَلِيمًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِى الْاَرْضِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (74) وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ
وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ (75) فَلَمَّآ اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ
مُعْرِضُونَ (76) فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَآ اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا
وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (77) اَلَمْ يَعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ وَاَنَّ
اللّٰهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ (78) اَلَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِى الصَّدَقَاتِ
وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ اِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللّٰهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
اَلِيمٌ (79) اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ
يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

(80)

71. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridirler. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. 72. Allah, mü'min erkek ve kadınlara, ebedî olarak kalacakları,

içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vaadetti. Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır. 73. Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası! 74. Bir şey söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözünü söylediler ve müslüman olduktan sonra inkâr ettiler.[378] *Ayrıca başaramadıkları şeye (peygamberi öldürüp ondan kurtulmaya) de yeltendiler. Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için*[379] *intikam almaya kalktılar. Eğer tevbe ederlerse, kendileri için hayırlı olur. Şâyet yüz çevirirlerse, Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba maruz bırakacaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır. 75. İçlerinden, "Eğer Allah bize ihsan ederse, biz de bol bol sadaka verir ve salihlerden oluruz" diye Allah'a söz verenler de vardır. 76. Fakat Allah kendilerine ihsan edince cimrilik ettiler, yüz çevirdiler. 77. Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar bir nifak soktu. 78. Allah'ın, içlerinde gizlediklerini ve fısıltılarını bildiğini ve Allah'ın gaybleri çok iyi bilen olduğunu bilmediler mi? 79 Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanlarla alay edenler var ya; işte Allah onları rezil etmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır. 80. Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme. Yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları affetmeyecektir. Çünkü onlar Allah ve Resûlünü inkâr etmişlerdir. Allah, böyle fasık bir topluluğu doğru yola iletmez.*

11- Sefere katılmayanlar cihada katılmayı hoş görmemiş ve bu davranışlarından dolayı sevinmişlerdir...

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللهِ وَكَرِهُوا اَنْ يُجَاهِدُوا بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ اللهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِى الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ اَشَدُّ حَرًّا لَوْ
كَانُوا يَفْقَهُونَ (81) فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَآءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
(82) فَاِنْ رَجَعَكَ اللهُ اِلٰى طَآئِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا
مَعِىَ اَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِىَ عَدُوًّا اِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ
الْخَالِفِينَ (83) وَلَا تُصَلِّ عَلٰى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهِ اِنَّهُمْ

378 Denildiğine göre bu âyet, "Eğer Muhammed doğru söylüyorsa, o zaman biz şu bindiğimiz merkeplerden bile daha şerliyiz" diyen, bu sözü Hz. Peygamber duyduğunda da yeminler ederek bunu inkâr eden bir kişi hakkında indirilmiştir.

379 Rivâyete göre bu küfür kelimesini söyleyen kişi Celas adlı biriydi ve bir kölesini öldürmüştü. Hz. Peygamber de ona diyet ödemesi gerektiğini söylemişti. O ise kendini müstağni görmüştü. Bunun üzerine bu âyet indirilmişti.

كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ (84) وَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَاَوْلَادُهُمْ ۚ
اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ (85) وَاِذَآ
اُنْزِلَتْ سُورَةٌ اَنْ اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَاْذَنَكَ اُولُوا الطَّوْلِ مِنْهُمْ
وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ (86) رَضُوا بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلٰى
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ (87) لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ
وَاَنْفُسِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (88) اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۚ (89)

81. Allah'ın Resûlüne karşı gelerek (onun emirne uymayıp savaşa katılmayarak) geri kalanlar, bu yaptıklarından ötürü sevindiler. Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad etmek hoşlarına gitmedi ve "Bu sıcakta sefere çıkmayın" dediler. De ki: "Cehennemin ateşi daha sıcaktır." Keşke anlasalardı. 82. Artık kazandıklarının karşılığı olarak, az gülsünler, çok ağlasınlar. 83. Eğer Allah seni onlardan bir zümrenin yanına döndürür de, onlar çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: "Artık siz benimle birlikte asla çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla savaşmayacaksınız. Çünkü siz baştan yerinizde oturup kalmaya razı oldunuz. Şimdi de gerideki hasta ve engellilerle oturun." 84. Onlardan ölenlere namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler. 85. Malları ve evlatları seni imrendirmesin. Allah, bunlarla dünyada onlara azap etmeyi ve canlarının kâfir olarak çıkmasını istiyor. 86. "Allah'a iman edin ve Resûlü ile birlikte cihat edin" diye bir sûre indirildiğinde, onlardan servet sahibi olanlar, senden izin istediler ve "Bizi bırak da oturup kalanlarla birlikte olalım" dediler. 87. Onlar geride kalanlarla (hasta ve engellilerle) birlikte olmaya razı oldular ve kalpleri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar. 88. Fakat peygamber ve beraberindeki mü'minler, mallarıyla, canlarıyla cihat ettiler. Bütün hayırlar işte bunlarındır. İşte bunlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. 89. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.

12- Zayıf, hasta ve binek bulamayan fakirler, seferden geri kaldıkları için mesul değildirler

وَجَٓاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ ۚ
سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ (90) لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَٓاءِ وَلَا عَلَى

الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهٖ مَا
عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (91) وَلَا عَلَى الَّذِينَ اِذَا مَا اَتَوْكَ
لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَآ اَجِدُ مَآ اَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَاَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ
حَزَنًا اَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ (92) اِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ
اَغْنِيَآءُ رَضُوا بِاَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
(93) يَعْتَذِرُونَ اِلَيْكُمْ اِذَا رَجَعْتُمْ اِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّاَنَا
اللّٰهُ مِنْ اَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهٗ ثُمَّ تُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ (94) سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ
اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْ اِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ جَزَآءً بِمَا
كَانُوا يَكْسِبُونَ (95) يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ
لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ (96) اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَاَجْدَرُ اَلَّا
يَعْلَمُوا حُدُودَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ (97) وَمِنَ الْاَعْرَابِ
مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَآئِرَ عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ وَاللّٰهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ (98) وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ
قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ اَلَآ اِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فِى رَحْمَتِهٖ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (99)

90. Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlüne yalan söyleyenler ise oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azap isabet edecektir. 91. Allah'a ve Resûlüne karşı sadık olurlarsa, güçsüzlere, hastalara ve harcayacakları bir şey bulamayanlara, sefere katılmadıkları için günah yoktur. İyilikte bulunan kimselerin günahkâr sayılması için de bir sebep yoktur. Allah, çok bağışlayan ve merhamet edendir. 92. Kendilerine binek sağlayasın diye sana geldikleri zaman, senin, "Sizin için binek bulamıyorum" dediğin; harcayacakları bir şey bulamadıklarından dolayı gözleri yaşlı olarak dönen kimselere de bir günah yoktur. 93. Sorumluluk ancak, zengin oldukları hâlde senden izin isteyenleredir. Bunlar, geride kalanlarla (hasta ve engellilerle) birlikte olmaya razı oldular. Allah da kalplerini mühürledi. Artık onlar bilmezler. 94. Döndüğünüzde, size mazeret beyan ede-

ceklerdir. De ki: "Mazeret beyan etmeyin, kesinlikle inanmayız, çünkü Allah sizin durumunuzu bildirdi. Bundan böyle davranışlarınızı Allah da Resûlü de görecek. Sonra hepiniz, gaybın ve şehadet âleminin âlimi olan Allah'a döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir." 95. Döndüğünüzde kendilerini rahat bırakmanız için Allah adına yemin edeceklerdir. Onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Yaptıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir. 96. Kendilerinden razı olmanız için yeminler edeceklerdir. Siz razı olsanız da, Allah o fasıklardan asla razı olmaz. 97. Bedevîler inkâr ve nifakça daha beter ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümleri tanımamaya daha yatkındırlar. Allah, bilendir, hüküm sahibidir. 98. Öyle bedevîler vardır ki, infak ettikleri her şeyi zarar sayar ve başınıza kötü şeyler gelmesini beklerler. Kötü belâlar kendi başlarına olsun. Allah, işitendir, bilendir. 99. Kimi bedevîlerden de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. İnfak ettiklerini Allah'a yaklaşma Peygamberin duasını alma vesilesi sayarlar. Bilesiniz ki bu, onlar için gerçekten yakınlık vesilesidir. Allah, onları rahmetine dâhil edecektir. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan ve merhamet edendir.

13- Çevrenizdeki bedevilerden ve Medine'lilerden bazı münafıklar vardır...

وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ
رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى تَحْتَهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَآ اَبَدًا ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (100) وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ
اَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ
ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيمٍ (101) وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا
صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (102) خُذْ
مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ
وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (103) اَلَمْ يَعْلَمُوٓا اَنَّ اللهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَاْخُذُ
الصَّدَقَاتِ وَاَنَّ اللهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (104) وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ اِلٰى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ (105) وَاٰخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِاَمْرِ اللهِ اِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَاِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ (106)

100. İslâm'a ilk giren muhâcirler ve ensar ile iyilikle onları takip edenlerden Allah razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır. 101. Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklığa iyice alışmış olanlar vardır. Onları sen değil, biz biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba maruz kalacaklardır. 102. Diğer bazıları da var ki günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir. 103. Onların mallarından zekât al, bu sayede onları arındır ve temizle, bir de onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için huzurdur. Allah, işitendir, bilendir. 104. Onlar, Allah'ın kulların tevbesini kabul edip sadakaları aldığını, tevbeleri çok kabul edenin, çok merhametli olanın Allah olduğunu bilmezler mi? 105. De ki: "Siz bildiğiniz gibi yapın bakalım, yaptıklarınızı Allah da, Resûlü de, mü'minler de göreceklerdir. Sonra gaybı da, şehadeti de bilen Allah'ın huzuruna döndürüleceksiniz. O da size bütün yapmakta olduğunuz şeyleri haber verecektir." 106. Diğer bir kısmı da, Allah'ın emrine bırakılmışlardır. Allah bunlara ya azap eder ya da tevbelerini kabul eder. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.

14- Mescidî Dırar: Küfür ve nifak yuvası

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِداً ضِرَاراً وَكُفْراً وَتَفْرِيقاً بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَاداً لِمَنْ
حَارَبَ اللهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ (107) لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَداً لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ
أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ (108) أَفَمَنْ
أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا
جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (109) لَا
يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ (110)

107. Bir de küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara gözetleme yeri olsun diye bir mescit[380] yapanlar vardır. Bunlar bir de, "bizim tek ama-

380 Hz. Peygamber bir sefer hazırlığında iken bir grup münafık yanına gelir ve "biz hasta ve engelli oldukları için ya da yağmur ve soğuk gece gibi sebeplerle Mescide gelemeyenleri

cımız iyiliktir" diye yemin ederler. Allah şâhittir ki onlar yalancıdırlar. 108. Orada asla namaz kılma. İlk günden temeli takva üzere atılan mescit, içinde namaz kılmana daha lâyıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever. 109. Binasını takva ve Allah rızası üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah, zalimleri doğru yola erdirmez. 110. İnşa ettikleri o bina, ömürleri boyunca içlerinde bir kuşku olarak kalacaktır. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.

15- Allah mü'minlere, canları ve malları karşılığında cenneti vaat etmiştir...

إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِى التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ وَالْقُرْاٰنِ وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهِ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِى بَايَعْتُمْ بِهِ وَذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (111) اَلتَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْاٰمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (112) مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا اُولِى قُرْبٰى مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُمْ اَصْحَابُ الْجَحِيمِ (113) وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيمٌ (114) وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ (115) اِنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يُحْيِى وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (116)

111. Allah, mü'minlere, canları ve malları karşılığında cennet vaat etmiştir. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da vaat etmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi tutan? O hâlde, yapmış olduğunuz bu biatten dolayı müjdeler olsun size! İşte asıl bu büyük başarıdır. 112. Bunlar, tevbe edenler, ibâdet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû' ve secde

düşündük ve onların yakınında bir mescit yaptık" derler, ondan orada namaz kılmasını isterler.

edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları koruyanlardır. Mü'minleri müjdele. 113. Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, akraba bile olsalar, müşrikler için af dilemek Peygambere ve mü'minlere yakışmaz[381]*. 114. İbrahim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz nedeniyleydi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kesin olarak ortaya çıkınca, ondan uzaklaştı. Doğrusu İbrahim, çok yufka yürekli, yumuşak huylu idi. 115. Allah bir toplumu, hidâyete erdikten sonra nelerden sakınacaklarını bildirmedikçe, saptırmaz. Allah, her şeyi bilir. 116. Göklerin ve yerin hükümranlığı sadece Allah'ındır. O, diriltir ve öldürür. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.*

16- Allah, peygamberi o zor saatte izleyen Ensar ve Muhacirlerin tevbesini kabul etmiştir.

لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِى سَاعَةِ
الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ
رَحِيمٌ (117) وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا
رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا اَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّا اِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ
عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (118) يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ
وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ (119) مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ
اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا
يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ
الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ
اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ (120) وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ
وَادِيًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّٰهُ اَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (121) وَمَا كَانَ

381 Şöyle demişlerdir; "Ebu Talib ölüm döşeğinde iken Hz. Peygamber onun yanına gelir ve orada Ebu Cehil ve Abdullah b. Ebi Ümeyye b. el-Muğire'yi görür. Amcasına, "Amcacığım, Lailahe illallah de ki Allah katında senin Müslümanlığına şehadet edeyim" der. Ebu Cehil ve Abdullah b. Ebi Ümeyye b. el-Muğire ise, "Ey Ebu Talib! Yoksa Abdulmüttalib'in dininden dönecek misin?" derler. Hz. Peygamber defalarca Ebu Talib'e aynı şeyi söyler, ama Ebu Talib son nefesinde kelime-i şehadet getirmez. Hz. Peygamber de, "Allah beni men etmedikçe senin için Allah'tan af dileyeceğim" der. Bu olay, Ebu Talib'in vefatı sırasında, yani hicretten yaklaşık üç sene önce gerçekleşir. İşte bu âyette Hz. Peygamber'in amcası için, "senin için Allah'tan af dileyeceğim" demesi nedeniyle kendisine bir tür kınama söz konusudur. Maksat, Medine'deki müslümanları, Mekke'deki kâfir akrabaları ile ilişkilerini kesmeleri için teşvik etmektir.

الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِى
الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (122) يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ
اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ
مَعَ الْمُتَّقِينَ (123) وَاِذَا مَآ اُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ اَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهٖٓ
اِيمَانًا فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَزَادَتْهُمْ اِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ (124) وَاَمَّا الَّذِينَ
فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلٰى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ (125) اَوَلَا
يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِى كُلِّ عَامٍ مَرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ
(126) وَاِذَا مَآ اُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ هَلْ يَرٰيكُمْ مِنْ اَحَدٍ ثُمَّ
انْصَرَفُوا صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ (127)

117. Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda (Tebik savaşında) ona uyan muhacirlerle ensarın tevbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tevbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir. 118. Savaştan geri kalan (ve haklarındaki hükmün terk edilmiş olduğu söylenen) üç kişinin de tevbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkmış, böylece tek çarenin Allah'a sığınmak olduğunu anlamışlardı. Sonra onları tevbeye muvaffak kıldı. Allah, tevbeyi kabul eden ve merhamet edendir. 119. Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun. 120. Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlünden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yakışmaz. Çünkü onların, Allah yolunda yaşadıkları açlık-susuzluk, yorgunluk, kâfirleri öfkelendirmek üzere attıkları her bir adımı ve düşmana karşı kazandıkları her başarı karşılığında kendilerinesevap yazılır. Allah, iyilik yapanların mükâfatını kesinlikle zayi etmez. 121. Allah yolunda yaptıkları küçük-büyük her infak, bu yolda katettikleri her bir vadi, Allah'ın kendilerine yaptıklarının daha güzeliyle mükâfatlandırması için yazılır. 122. Bütün mü'minler topyekün sefere çıkacak değildir. İçlerinden bir grup da, din konusunda bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman diğerlerini uyarmak için geri kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar. 123 Ey iman edenler! Yakınınızdaki kâfirlerle savaşın, onlar sizin sertliğinizi görsünler. Unutmayın ki, Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir. 124. Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden, "Bu şimdi hanginizin imanını artırdı?" diyenler olur. Oysa bu inen sûre mü'minlerin imanını artırmıştır ve onlar bunu birbirlerine müjdelerler. 125. Kalple-

rinde hastalık olanların ise küfürlerini artırmış, böylece onlar da kâfir olarak ölüp gitmişlerdir. 126. Onlar her yıl bir veya iki kez (hastalık, açlık vb sebeplerle) belâya çarptırılıp imtihan edildiklerini görmezler mi? Buna rağmen ne tevbe ederler, ne ibret alırlar. 127. Bir sûre indirildi mi, "Sizi gören oldu mu?" diye (münafıklık maksadıyla, peygamberin söz ve davranışlarını sorarak) birbirlerine göz ederler, sonra da sıvışıp giderler. İbret almayan bir toplum olmalarından dolayı, Allah onların kalplerini (hidâyetten) çevirmiştir.

17- Sonuç: Size, kendi içinizden bir peygamber gelmiştir; sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir...

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ (128) فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (129)

128. Doğrusu size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. Size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir. 129. (Ey peygamber!) Eğer sana inanmazlarsa de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben ancak O'na tevekkül ettim. O, yüce Arş'ın sahibidir."

Açıklama

Bu sûre iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birincisinde, (ilk 38 âyette) sûrede açıklanacak sebeplerden dolayı Hz. Peygamberin daha önce Mekke müşrikleri ile yapmış olduğu anlaşmanın feshi; ikincisinde ise Hz. Peygamber'in Tebük savaşı hazırlıkları esnasında münafıkların tavırlarından çektiği sıkıntılar konu edilir. Münafıkların ve onlar gibi yalan bahanelerle savaştan kaçmaya çalışanların bu tavırları tafsilatlı bir şekilde tenkit edilir. Şimdi bu iki kısımın içeriğini ayrı ayı ele alalım;

1-2: İlk iki bölümde sûre, Hz. Peygamber'in daha önce Mekke müşrikleri ile yapmış olduğu saldırmazlık anlaşmasının ilga edilmiş olduğunu ilan eder, onlara müslüman olmaları veya bu saldırıya hazır olmaları için dört ay süre tanır. Ancak belli bir süreliğine anlaşma yapmış ve bu anlaşmayı bozmamış olanlar istisna edilir. Bunlara, ilgili sürenin sonuna kadar mühlet verilir. Rivâyete göre Hudeybiye anlaşmasının tarafı olan müşrikler de işte bu çerçevededir. Sonra sûre Müslümanlara, müşriklerin henüz silah bırakmadıklarını, kendilerine karşı savaş ve komploları sürdüreceklerini, bunun da savaşı hep canlı tutacağını, sürekli bir imtihan

alanı olarak bu alanın açık kalacağını ve sadakat sahibi müslümanların bu imtihanlarda diğerlerinden ayırt edileceklerini ifade etmektedir.

3-Üçüncü bölümde sûre, İslam öncesi dönemde Mescid-i Haram'ı imar etmiş ve hacılara su dağıtmış olmakla kendilerini kurtarabileceklerini düşünen kimselere, bu gibi şeylerin kâfir iken yapıldıklarında hiçbir kıymet taşımayacaklarını, yani İslam döneminde cahiliye eserlerine ibret edilmeyeceğini, dolayısıyla da insanların toplumsal mertebelerinin bu dönemde, "İslam'a önce girmiş olma" kriterine göre yeniden belirleneceğini bildirmektedir.

4-Bu çerçevede sûre, hicretten önce iman etmiş, Kureyşlilerin baskılarına maruz kalmış, mallarını ve ülkelerini bırakıp hicret etmiş ve sonra da malları ve canları ile cihada katılmış olan mü'minlerin, Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan başkaları ile aynı kefeye konulamayacağını ifade etmektedir. Zira bunlar babaları, anaları, evlatları, eşleri, akrabaları ve diğer herkes ile ilişkilerini kesmişlerken, aynı dönemde diğerleri böyle yapmamış, Allah'tan başka dostlar edinmişlerdir. O halde bu iki grup nasıl aynı kefeye konulabilir ki?! Müslümanların ordularının sayısı her geçen gün artıyor olsa da, şu bir gerçektir ki zaferi getiren şey ordunun sayısı değildir. Nitekim Müslümanlar sayıca az oldukları dönemde sadakatleri ile Bedir zaferini kazanmışlar, fakat sayıca çok oldukları dönemde Huneyn yenilgisini yaşamışlardır.

5-Sonra sûre, beşinci bölümde, müşriklere ilişkileri kesmekten ve bu nedenle Hac gelirlerinin azalmasının yol açacağı fakirlikten şikâyet eden kimselere cevap vermekte, onlara "Üzeyir Allah'ın oğludur" diyen Ehl-i Kitap müşriklerle savaşmalarını, onlar teslim olup cizye ödeyinceye kadar savaşı sürdürmelerini emretmektedir. Alınan bu cizyeler, müşriklerin Mescid-i Haram'a sokulmaması neticesinde Hac gelirlerinin azalmış olmasını telafi edecektir. Bu noktada sûre, insanların mallarını batıl yollarla yeme, altın-gümüş stoklama ve müslüman orduların techizi için harcama yapmaktan kaçınma gibi konularda Müslümanları uyarıyor. Aynı şekilde haram ayların yerleri ile oynayarak, onların kutsallıklarını ihlal ederek yapılan bir takım hileler yoluyla kazanç elde etmeyi de yasaklıyor. Bunun ardından da, o dönemde davet devletinin "iç konumu"nu açık bir şekilde ortaya koyacak bir biçimde, açık ve net bir kınama yapıyor, eleştiri yöneltiyor ki bu eleştiriler, sûrenin bundan sonraki bölümlerinin konusunu teşkil edecektir.

6-Otuz sekizinci âyet, Tebük savaşına hazırlık yapılırken görülen tembellik ve gevşeklik konusuna değinerek başlamaktadır; "*Ey iman*

edenler! "Allah yolunda sefere çıkın" denilince neden yerinize çakılıp kalıyorsunuz?!" Sonra da bu gevşek ve tembel davrananlara seslenmekte, Hz. Peygamber'in hicret esnasında, sadece iki kişi ile kazandığı zaferi hatırlatmaktadır; "*Eğer siz Peygamber'e yardım etmezseniz, şunu bilesiniz ki inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak çıkardıklarında Allah yardım etmişti. Hani onlar mağaradaydılar ve o arkadaşına, (Ebu Bekir'e) "Üzülme, Allah bizimle beraberdir" diyordu. Allah da ona güven bahşetmiş, göremeyeceğiniz ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı.*" Bunun ardından da onları, müşriklere ve bu yeni devletin diğer tüm düşmanlarına karşı savaş için Peygamber'in yanında olmaya teşvik ediyor; "*yaşlı genç demeden hepiniz Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin.*" (Tevbe, 41)

7-Sonra sûre, her şeyden çok ganimet ile ilgilenen mal sahiplerinin savaştan geri kalmalarına değiniyor ve Hz. Peygamber'e hitaben şunu söylüyor; "*İşin içinde hemen kazanılacak bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, sana uyarlardı.*" Sonra onların yalan bahanelerini dinleyip de kendilerine izin verdiği için peygamberi tenkit ediyor; "Allah seni affetsin! Neden onlara izin verdin?" diyor. Bu noktada sûre, Medine'nin ileri gelenlerinden biri olan ve Rum kadınlarını gördüğünde fitneye düşebileceğini söyleyerek "ne olur beni fitneye düşürme" diye izin isteyen Cedd b. Kays hakkında şunu söylüyor; "*Onlardan kimi de, bana izin ver, beni fitneye sevk etme demektedir. Bilesiniz ki onlar fitnenin ta içine düştüler.*"

8-Sûre, Hz. Peygamber'in ganimet taksimini eleştirenlere de değiniyor. Denildiğine göre bu kimseler, müellefe-i kulûb'tan olan bazı kişilerdir. Bir başka görüşe göre bu kişi, daha önce değindiğimiz, Zu'l-Huvaysıra adlı zattır. Bir diğer görüşe göre ise, bunlar bir grup münafıktır. Bunlar kendi aralarında, "baksanıza şu Muhammed'e! Hem adaletli olduğunu söylüyor, hem de sizin zekâtlarınızı koyun çobanlarına dağıtıyor" diye konuşmuşlardır. Yüce Allah onlar hakkında şöyle buyurmuştur; "*İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine pay verilmezse, hemen kızarlar.*" Bu münasebetle zekâtın kimlere dağıtılacağını belirleyen âyet de indirilmiştir; "*Zekât malları (evlerinde oturan) fakirler, (çıkıp yardım isteyen) düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.*"

9-Sûre, Hz. Peygamber'in her söylenene kulak verdiğini söyleyen

bazı kimselerinde gerçek yüzlerini ortaya koymaktadır; *"Yine onlardan peygamberi inciten ve "O bir kulaktır" (her sözden etkilenir) diyen kimseler de vardır. De ki: "O, sizin için bir hayır kulağıdır (söylediklerinizi kabul etmemesinden ve sizi yalanlamasındansa böyle yapması daha iyidir) Allah'a inanır, mü'minlere güvenir. İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir."* Rivâyete göre Hz. Peygamber Tebük savaşına hareket ettiği sırada bir grup münafık, "şuna bakın, Şam saraylarını feth edeceğini düşünüyor! Yazık, yazık!" demişlerdi. Hz. Peygamber onları azarlamak için durduğunda ise hemen sözlerini inkâr etmişler ve "bizler aramızda öylesine konuşup eğleniyorduk" demişlerdir. Sûre bu noktada onlara, "boşuna mazeret uydurmayın, imanınızdan sonra küfre dönmüş durumdasınız" demektedir. Ardından da, sûre onların; Hz. Peygamber'i geceleyin bineğinin üzerindeyken, bineğini uçuruma doğru sürmek sûretiyle öldürmeye kalkışmalarına, ancak sahabilerden özelikle Ammar'ın durumu fark etmesiyle başarısız olmalarına işaret etmektedir.

10-Sûre yine Tebük seferi hazırlıklarında cimri davranan ve bu da yetmezmiş gibi, infak eden sahabilerle alay eden bazı ganimet düşkünlerini eleştiriyor; *"Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan mü'minlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanlarla alay edenler var ya; işte Allah onları rezil etmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır. 80. Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme. Yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları affetmeyecektir. Çünkü onlar Allah ve Resûlünü inkâr etmişlerdir. Allah, böyle fasık bir topluluğu doğru yola iletmez."*

11-Sûrede, sıcak bahanesiyle savaşa katılmayan, fakat esasen bağlarında hasat toplamak için geri kalmış olan kimselerin durumlarını da ele alıyor; *"Bu sıcakta sefere çıkmayın" dediler. De ki: "Cehennemin ateşi daha sıcaktır." Keşke anlasalardı."* sonra da Hz. Peygamber'e, gelecekte onlarla ilişki kurmamasını tavsiye ediyor; *"Eğer Allah seni onlardan bir zümrenin yanına döndürür de, onlar çıkmak için senden izin isterlerse, de ki: "Artık siz benimle birlikte asla çıkmayacak ve benimle birlikte hiçbir düşmanla savaşmayacaksınız. Çünkü siz baştan yerinizde oturup kalmaya razı oldunuz. Şimdi de gerideki hasta ve engellilerle oturun." Onlardan ölenlere namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."*

12-Sefere çıkmaktan geri kalan ve mazeret beyan eden bir diğer grup da bedevilerdi. Bunlar, ilerde metinden anlaşılacağı üzere fakir kabileler değil, Esed ve Gatafan gibi güçlü bedevi kabileleri idiler; *"Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlüne*

yalan söyleyenler ise oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azap isabet edecektir." Fakat Müzeyne, Cüheyne, Benu Uzre gibi zayıf kabileler mesul tutulmamaktadır; "*Allah'a ve Resûlüne karşı sadık olurlarsa, güçsüzlere, hastalara ve harcayacakları bir şey bulamayanlara, sefere katılmadıkları için günah yoktur. İyilikte bulunan kimselerin günahkâr sayılması için de bir sebep yoktur... Sorumluluk ancak, zengin oldukları hâlde senden izin isteyenleredir. Bunlar, geride kalanlarla (kadın ve çocuklarla) birlikte olmaya razı oldular. Allah da kalplerini mühürledi. Artık onlar bilmezler... Bedevîler inkâr ve nifakça daha beter ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümleri tanımamaya daha yatkındırlar. Allah, bilendir, hüküm sahibidir. Öyle bedevîler vardır ki, infak ettikleri her şeyi zarar sayar ve başınıza kötü şeyler gelmesini beklerler.*" Gerçekten de öyle olmuştur; nitekim daha bir yıl geçmeden, Hz. Peygamber'in hastalandığı duyulunca, söz konusu kabileler hemen dinden dönmüşlerdir; "*Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklığa iyice alışmış olanlar vardır. Onları sen değil, biz biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba maruz kalacaklardır.*"

13- Sûre bir de savaştan geri kalan, fakat yalan bahaneler üretmeyen kimselere değinmektedir. Bunlar, Hz. Peygamber döndüğünde, yaptıklarına çok pişman olmuşlar, kendilerini mescidin direklerine bağlamışlar ve Hz. Peygamber kendilerini çözmedikçe oradan ayrılmayacaklarını söylemişlerdir. Neticede Hz. Peygamber onları çözmüş ve mallarının üçte birini almıştır. Haklarında şu âyet indirilmiştir; "*Diğer bazıları da var ki günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir. Onların mallarından zekât al, bu sayede onları arındır ve temizle, bir de onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için huzurdur.*"

14-Sûre bundan sonra, savaştan geri kalan ve tevbe de etmeyen üç kişinin durumunu da ele almaktadır;"*Diğer bir kısmı da, Allah'ın emrine bırakılmışlardır. Allah bunlara ya azap eder ya da tevbelerini kabul eder. Allah, bilendir, hikmet sahibidir.*" Hz. Peygamber bir süre sonra bunlarla ilişkilerin kesilmesini emretmiş ve elli gün boyunca kimse bunlarla konuşmamıştır Ardından da haklarındaki tevbe âyeti indirilmiştir.

15-Ardından sûre, Uhud savaşında müşriklerin saflarına katılan ve "*bugün seninle kim savaşırsa ben de onunla sana karşı savaşırım*" diyerek Hz. Peygamber'e meydan okuyan bir rahipten söz etmektedir. Bu rahip gerçekten de Huneyn savaşına kadar hep Müslümanlarla savaşmıştır. Huneyn'de Havazin kabilesi de yenilince Şam'a kaçmış, münafıklara

haber göndererek silah ve kuvvet hazırlamalarını istemiş, "*Rum kralına gidip Muhammed'i ve arkadaşlarını Medine'den çıkarmak için bir ordu isteyeceğim*" demiş, arkadaşları da Mescid-i Kubâ'nın hemen yanına bir mescid inşa etmişler ve Hz. Peygamber'e gelip, "*biz bu mescidi yaşlı ve engelli kimselerin gece karanlığında ve çamurda gelemedikleri için, onlara kolaylık olsun diye yaptık*" demişlerdir. Ancak onların bu mescidi yapmaktaki esas amaçları, Rumların gelişine hazırlık olmak üzere kendilerine bir üs kurmak ve Müslümanlara saldırmaktı. Hz. Peygamber Tebük savaşından dönüp bu işin iç yüzünü öğrenince, sahabilere bu mescidi yıkmalarını emretti. Şu âyet bu olaya işaret etmektedir; "*Bir de küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara gözetleme yeri (adı geçen rahibi bekleme yeri) olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar bir de, "bizim tek amacımız iyiliktir" diye yemin ederler. Allah şâhittir ki onlar yalancıdırlar.*"

16/18- Bu mal sahiplerinin, münafıkların ve komplocuların gerçek yüzlerinin ortaya konmasından sonra sûre, 16, 17 ve 18. bölümlerde, Hz. Peygamber'in Tebük savaşı için yaptığı çağrıya samimiyetle icabet eden sadık mü'minleri övmekte, ardından da, şirk üzere ölmüş ataları için af dileyen bazı sahabilere ve Peygamber'e şu eleştiriyi yapmaktadır; "*Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, akraba bile olsalar, müşrikler için af dilemek Peygambere ve mü'minlere yakışmaz.*" Bazı sahabiler babaları için af dileme konusunda, Hz. İbrahim'in müşrik babası için af dilemiş olmasına dayanıyorlardı. Onlara da şu cevap verilmektedir; "*İbrahim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz nedeniyleydi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kesin olarak ortaya çıkınca, ondan uzaklaştı. Doğrusu İbrahim, çok yufka yürekli, yumuşak huylu idi.*" Bu ifadelerin ardından sûre tekrar, Tebük savaşına çıkarken yaşanan zorluklara dönüyor, savaştan geri kalan ve Hz. Peygamber tarafından kimsenin kendileri ile ilişki kurmaması emredilen üç kişinin tevbelerinin kabul edildiğini ifade ediyor; "*Savaştan geri kalan (ve haklarındaki hükmün terk edilmiş olduğu söylenen) üç kişinin de tevbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkmış, böylece tek çarenin Allah'a sığınmak olduğunu anlamışlardı. Sonra onları tevbeye muvaffak kıldı. Allah, tevbeyi kabul eden ve merhamet edendir.*" Bunun ardından bütün mü'minlere sesleniyor, onlardan sadakat sahibi Ensar ve Muhacirler ile birlikte olmalarını istiyor; Medine içindeki ve çevresindeki münafıklara seslenip onlardan da Hz. Peygambere uymalarını, onun emrinden geri kalmamalarını istiyor. Sonra da kâfirlere karşı sert davranılması gerektiğini ve onlarla adım adım savaşılması gerektiğini

yeniden vurguluyor.

18-Sûrenin sonuç bölümünde bütün söylenenlerin hülâsâsı, neticesi şöyle ifade ediliyor; *"Doğrusu size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. Size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir. (Ey peygamber!) Eğer sana inanmazlarsa de ki: "Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben ancak O'na tevekkül ettim. O, yüce Arş'ın sahibidir."*

* * *

İbn İshak şöyle demektedir;

Berâe (Tevbe) Sûresi, Hz. Peygamber döneminde, saçıp döken diye isimlendirilirdi. Çünkü bu sûre, insanların gizleyip sakladıklarını ortaya dökmekteydi.

Doğrusu titiz bir araştırmacı, insanların bu gizleyip sakladıkları şeylerin arkasında, Hz. Peygamber'in miras bırakmak üzere olduğu bu "yeni devlet"in gerçek durumunu yakından izleyebilir. Hz. Peygamber hicretin dokuzuncu senesinin Recep ayında Tebük seferine çıkmış, aynı senenin Ramazan ayında Medine'ye geri dönmüş, iki ay sonra Hz. Ebu Bekir'i hacı kafilesinin başına tayin etmişti ve bu sûre indirilmişti. Bir sene sonra Hz. Peygamber Veda Haccı yapmış ve tekrar Medine'ye dönmüş, hicretin on birinci yılının Rebiülevvel ayının 12. gününde de vefat etmişti.

Peki, acaba Tebük seferi ile Hz. Peygamber'in vefat arasındaki bu bir buçuk senelik zaman diliminde neler olup bitmişti?

Hz. Peygamber'in Tebük seferinden döndüğü hicri dokuzuncu senenin en önemli hadisesi, bir süre kuşatılmış, fakat sonradan kuşatması kaldırılmış olan Sakîf kabilesinin müslüman olup Hz. Peygamber'e biat etmesidir. Böylece Sakîf kabilesi, daha önce Hz. Peygamber'e teslim olmuş olan kadim müttefiki Kureyş'e katılmış olmaktaydı. Bunun ardından Hz. Peygamber'in Mekke ve Tâif üzerindeki zaferi iyice pekişmişti. Bu pekişme neticesinde, o güne kadar gelişmeleri dikkatle takip eden civardaki Arap kabileleri akın akın Medine'ye gelmeye, Hz. Peygamber'in bu zaferini tebrik edip İslam'a girmeye başladılar. O sene, yani hicretin dokuzuncu senesi, "senetu'l-vufûd" (elçiler senesi) olarak adlandırıldı. O sene boyunca Medine'ye akın eden kabile elçileri, ertesi sene de gelmeye devam ettiler. Sonunda bütün Arap yarımadası Hz. Peygamber'in ve İslam'ın hâkimiyetine girmiş olmaktaydı. Hz. Peygamber, güneyde Yemen'den Kuzey'de Şam sınırına ve Doğu'da Irak sınırına kadar bütün

kabilelere ve bölgelere yöneticiler tayin etti. Ancak bu noktada gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus söz konusudur; Bütün bu kabilelerin "Müslüman olmaları", tıpkı bedevilerin, Medine'deki münafıkların ve fetih günü Mekke'de Müslüman olanların yaptığı gibi, itikadî bir imandan ziyade, siyasi bir "Müslüman oluş" idi. Bu durum, cahiliye döneminde Arap kabilelerinin, kabile liderine olan bağlılıklarını andırıyordu. Lider, kabileyi savaşlarda zafere taşır, düşmanlardan korur ve buna karşılık insanlar da ona bağlılık gösterirlerdi. Çoğunlukla bu bağlılık, liderin ölümü ile sona ererdi. Nitekim bu kabilelerin İslam'a bağlılıklarında da aynı durum fiilen söz konusu olmuştur. Hz. Peygamber'in hastalandığı haberi yayılır yayılmaz bu kabileler dinden dönmüşlerdir. Zira bunlar, Kureyş'in "peygamberlik" sayesinde bütün Araplara hâkim olduğunu fark etmiş ve aynı yöntemi taklit etmeye kalkışmışlardır. Her kabile, peygamberlik iddiasında bulunan bir kâhinin veya sihirbazın etrafında kenetlenmiş ve hâkimiyeti Kureyş'in elinden almak için mücadeleye başlamıştı. Bu, Hz. Peygamber'in vefat hastalığına yakalanmasının hemen ardından saman alevi gibi parlayan "ridde" (dinden dönüş) hareketiydi.

Burada dikkat çekici olan şey, başlangıçta Muhammedî davetin en amansız düşmanları olan Kureyş ve Sakîf dışındaki bütün kabilelerin dinden dönmeleridir. Kureyş ve Sakîf kabileleri ise, Muhammedî davetin giderek bir "Kureyş devleti"ne doğru evrilmesinden dolayı dinden dönmemişlerdir. Nitekim daha önce değindiğimiz üzere, Ebu Süfyan, daha peygamberliğin ilk yıllarında, yani henüz Müslüman olmadan önce, hatta bir İslam düşmanı olduğu dönemlerde; Haşimoğulları ve Ümeyye oğulları kabilelerinin mensup olduğu Abd-i Menaf'ın rakibi olan Mahzumoğulları kabilesinin lideri Ebu Cehil'in Hz. Peygamber hakkında, "Abd-i Menâf'ın peygamberi geliyor!" şeklindeki alaycı ifadelerine sert bir şekilde tepki göstermişti. Onun bu kabilevî yakınlığı, "Ebu Süfyan'ın evine giren güvendedir" çağrısını yaparak Mekke sokaklarında dolaşıp şehri Hz. Peygamber'e teslim edeceği noktaya kadar varmıştı. Diğer taraftan hem kendisi ve iki oğlu (Yezid ve Muaviye), müellefe-i kulûb'tan oldukları için, ganimetlerden aslan payını almışlar, hem de bir oğlu Muaviye Hz. Peygamber tarafından vahiy kâtibi olarak görevlendirilirken diğer oğlu Yezid Hz. Ebu Bekir döneminde Bulkâ (bugünkü Ürdün) bölgesinin fethi için gönderilen ordunun komutanı tayin edilmiştir. İslam devletinin nasıl da giderek bir Emevî devletine doğru evrildiğini tahlil eden ender bir risale yazmış olan Makrîzî, sözlerini şöyle noktalamaktadır;

> Hz. Peygamber'in ve onun ardından halife olan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in vali ve yöneticileri arasında Haşim oğullarından hiç kimsenin bulunmadığını görüyorsun değil mi?! İşte bu nedenle Ümeyye oğullarının önünde bütün kapılar açılmış, keseleri dolmuş, develeri semizleşmiş ve fitilleri ateşlenmiştir.[382]

Her ne kadar Hz. Peygamber'e nispet edilen ve İslam toplumunun gelecekte ahlakî yönden çöküşe geçeceğini, siyasî çatışmaların baş göstereceğini haber veren kötümser haberleri şüpheyle karşılıyor olsak da, şu hususta eminiz: Hz. Peygamber bu dünyaya gözlerini yumduğunda, zaferini tebrik etmek ve İslam'a girmek için Medine'ye dört bir yandan akın eden kabilelerin gelişini sevinçle müşahede etmiş ve görevinin sona erdiğini, dolayısıyla da ecelinin yaklaştığını görmüştür. Nitekim şimdi ele alacağımız Nasr Sûresinde de vahiy, bu hususa işaret etmektedir.

382 İlgili risalenin metni için "İslam'da Siyasal Akıl" adlı eserimizin dördüncü bölümüne bakılabilir.

114- NASR SÛRESİ
سورة الناس

Bu sûrenin iniş sebebi hakkında büyük ihtilaf söz konusudur. Ancak müfessirler ve ravîler, sûrede söz edilen "nasr"ın (zaferin) ve fetihin Mekke'nin fethi olduğu konusunda müttefiktirler.[383] Nüzûl sırası listelerinin bazılarında bu sûre, Haşr Sûresinin hemen öncesine veya sonrasına yerleştirilir. Zira bu listeleri yapanlar, sûrenin, Hayber savaşının olduğu sene (hicretin yedinci yılında) Hz. Peygamber'e destek için Medine'ye gelen Yemen heyetinin gelişi sırasında indirildiği görüşündedirler. Bununla beraber günümüzde artık neredeyse "resmi nüzûl sıralaması" olarak kabul görmüş olan sıralamada bu sûre, son sırada yer alır. Bu sıralamayı yapanlar ise muhtemelen bu sûrenin, Arap yarımadasının dört bir tarafından Medine'ye gelip Hz. Peygamber'in zaferini tebrik eden ve İslam'a giren kabilelerin gelişi esnasında indirildiğini düşünmüşlerdir. Buna göre bu kabilelerin İslam'a girmeleri, Mekke'nin fethini, artık geri dönüşü olmayan kesin bir fetih haline getirmiştir.

Biz de bu sûredeki "nasr"ın (zaferin) ve fetihin Mekke'nin fethi olduğu kanaatindeyiz. Bununla beraber biliyoruz ki Mekke, hicretin sekizinci yılının Ramazan ayında fethedilmiş, Tevbe Sûresinin indirildiği Tebük savaşından yaklaşık bir ay sonra, yani dokuzuncu senenin Ramazan ayında da Tâif'li Sakîf kabilesi İslam'a girmiştir ki bunu takip eden dönemde, Hz. Peygamber'in zaferini tebrik etmek ve İslam'a girmek için gelen kabile heyetleri Medine'yi doldurmuşlardır. Bu heyetler bir bakıma, Muhammedî davetin nihaî zaferini tebrik etmişlerdir. Dolayısıyla bu sûrenin işte bu "heyetler senesi" ile irtibatlandırılması da tamamen makul olacaktır. Böylece sûre, son indirilen sûre olacak, risalet görevini

383 Sûrede fethin gelişinden bahsedilirken kullanılan "gelmek" fiili geçmiş zaman kipindedir. Ancak bu müfessirler bunun, gelecek zaman anlamında bir geçmiş zaman kipi ya da şimdiki zaman kipi olduğu şeklinde yorum yaparlar.

tamamlamış olması nedeniyle Abdullah oğlu Muhammed'i taltif eden Kur'ânî bir tebrik olacaktır.

İbn Mesud'dan nakledilen bir rivâyete göre bu sûre, Hz. Peygamber'in dünyaya veda edişini ima ettiği için, "Vedâ Sûresi" olarak da isimlendirilmiştir. Bunu destekleyen bir rivâyet de İbn Abbas'tan nakledilir. Bu rivâyete göre bu sûre indirildiği zaman Hz. Peygamber, kızı Hz. Fatıma'nın yanına gelmiş ve ona, "bana öleceğim haber verildi" demiş, o da ağlamaya başlamıştır. Abdullah b. Ömer'den nakledilen ve bu sûrenin indirilmesinden sonra Hz. Peygamber'in yaklaşık üç ay yaşadığını bildiren rivâyet doğru ise, o zaman bu sûre, hicretin onuncu yılının zilkade ayının bitimine beş gün kala, bir Cumartesi günü yapılan Veda Haccından hemen sonra indirilmiş demektir. Hicretin on birinci yılının Rebiülevvel ayının 13'ü olan Pazartesi günü ise Hz. Peygamber, Ay takvimine göre 63 küsur, Güneş takvimine göre 61 yaşında iken vefat etmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِذَا جَآءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ (1) وَرَاَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِى دِينِ اللّٰهِ اَفْوَاجًا (2)

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ اِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا (3)

Bismillahirrahmanirrahim

1- Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde, 2- ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, 3- Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.

Açıklama

Bu sûrenin, her biri tam anlamıyla birer "âyet" yani birer alamet, delil ve kanıt olan üç âyeti vardır.

- Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde;

(Allah sana, Kureyş ve diğer Arap kabileleri karşısında sürdürdüğün amansız mücadele ile geçen yirmi üç yılın sonunda zaferi nasip ettiğinde);

- ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde;

(Vaktiyle kendilerini doğru yola çağırdığın, fakat senin davetini alaya alan, seni yalanlayan, seninle savaşan, seni öldürmek için türlü planlar kuran bütün o insanların senin davetine icabet edip Allah'ın dinine girdiklerini gözlerinle gördüğünde; işte bu durum, senin risalet görevini hakkıyla yerine getirmiş olduğunun alâmeti olacaktır.)

- Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.

(O halde sen de Rabbine şükret, O'na hamd et; senin davetine icabet eden bu kimseler için Rabbinden bağışlanma niyaz et; zira O, tevbe edenlerin tevbelerini hep kabul etmiştir ve edecektir.)

Yirmi üç sene önce vahiy, "yaratan rabbinin adıyla oku!" şeklinde başlamıştı; artık okuma bittiğine ve insanlar Allah'ın dinine akın akın girdiğine göre, bu durumda peygamberin yapacağı tek şey, kendisine iman eden herkesin bağışlanması için Allah'a dua etmek, O'na hamd ve tesbih etmek ve insanlara veda etmek olacaktır.

Bundan ötesi zaten peygamberin görevi değildir. O, Allah'ın insanlara reis olarak değil, tebliğci olarak gönderdiği bir elçidir. Kendisinden sonra yaşananlar ise, tıpkı kendisinden önce yaşananlar gibi, "insanların işleri"nden ibarettir.

KAYNAKLAR

BİLMEN Ömer Nasûhî, *Hukûkı İslamiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kamusu* (I-VIII,), İstanbul 1968,

CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, *Bünyetü'l-Akli'l-Arabî*, Beyrut, 2007

——— *Tekvînu'l-akli'l-Arabî*, Beyrut, 2006

——— *el-Aklu's-Siyâsiyyu'l-Arabî*, Beyrut, 1990

——— *Nahnu ve't-Türâs*, Beyrut, 2006

HACI HALİFE, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-kütüb ve'l-Fünûn*

el-HAFÂCÎ, Abdullah, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, Beyrut, ts.

HÂKİM en-Neysâbûrî, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*,

İBN İSHAK, Muhammed b. İshak b. Yesâr, *es-Sîre*,

İBN SA'D, Ebu Abdullah Muhammed, *Kitabu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Leiden, Brill, 1907

İBN AŞUR, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, Tunus, 1997

KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Tefsîru'l-Kurtubî*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

RÂZÎ, Fahreddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Beyrut, ts.

SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*,

TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tarihu't-Taberî, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk (I-VIII)*, (Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003)

——— *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1990

VAHIDÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*

VÂKIDÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Meğâzî*, London, Oxford University Press, 1966,

ZEMAHŞERÎ, *el-Keşşâf*, Beyrut, Daru'l-Fikri'l-Arabî, ts.